89

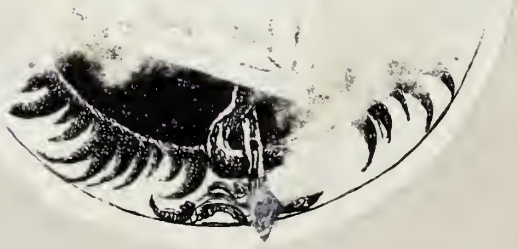

WOORDENBOEK

OF

ALGEMEENE VERHANDELING

DER

ENKELE DROOGERYEN.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/woordenboekofalg00leme

VERKLARING
VAN DE
TYTELPRINT.

DE ſchoone *Tytelprint*, die 't oog houd opgetogen,
Verbeeld een *Werkgeſticht*, gebezigt door 't vermogen
Des ſchranderen *Vernufts*, terwyl het zoekt, en gaert,
Of naer de Kunſt bereid wat zee en aerdryk baert
En ſchenkt van *Dieren*, *Erts*, *Gebloemte* en *Kruideryën*
En wat, door kracht of geur, het ziekbed, in zyn lyen,
Kan ſtrekken tot een' trooſt. *Natuurkunde* onderſcheid,
En leeſt Gebloemte en Vrucht en Zaden, met beleid,
Hier op den *Voorgrond* uit, bezaeit aen allen kanten
Met hartverkwikkend *Loof* en *Ooft* en *Zaên* en *Planten*,
Terwyl haer nyvre ſtoet, de gryze *Ervarenis*,
Het *Oordeel* en *Verſtand*, wat verder, bezig is
In 't gretig onderzoek van *Ertſen* en *Metalen*
En *Land*- en *Zeegedierte* en *Schulpen* en *Koralen*,
Die de arbeidzame *Vond* hun aen koomt biên, tot nut
Der edele *Genees*- en *Heelkunſt*', 's levens ſtut
En trouwe toeverlaet. *Geneeskunſt*, uit wiens wezen
Oplettende aendacht en beſpiegling is te lezen,
Word met haer *Slangeknods*' in *Æſculaep* verbeeldt.
De *Heelkunſt*, in het brein van *Chiron* voortgeteelt,
Toont, in zyn Beeldteniſſ', hier afgeſchetſt, wat plichten
Zy door haer *Zaeg* en *Mes* en *Kunſttuig* moet verrichten,
Wanneer het koude Vuur of kankrig Evel woed.
De *Scheidkunſt*, die haer hulde aen *Paracelſus* doet,
Voorzien van *Smeltkroes*', *Tang*' en *Blaesbalg*' om te ſtoken,
Is bezig in 't *Verſchiet* met *ſtampen* en met *koken*,
Terwyl het *Ovenvuur* de *Geeſten* ſcheid, en wekt,
En 't eêlſte merg uit *Plant*' en *Erts*' en *Dieren* trekt,
Die zich aen de andre zy doen kennen ongeſcheiden,
Waer de oogen, daer ze in *Zee*, langs *Berg*, en *Duinen* weiden,
Ontelbre ſchepſels zien, een yder in zyn' aert'
Den arbeid' der *Genees*- en *Heelkunſt*' nut en waerd.

FRANS DE HAES.

WOORDENBOEK
DER EENZELE
DROOGERYEN
door
N. LEMERY.
te ROTTERDAM by JAN DANIEL BEMAN. 1743.
Fo. Bleyswyk inven. & fecit.

WOORDENBOEK
OF
ALGEMEENE VERHANDELING
DER
ENKELE
DROOGERYEN,

behelzende der zelve verſcheide benamingen, oorſprong, verkiezing, beginſels, woords-oorſprongkelykheden, en alle byzondere eigenſchappen, die in de Dieren, Planten, en Bergſtoffen gevonden worden.

In 't Franſch beſchreven door den HEER

NICOLAES LEMERY;

Lid van de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen, en Doctor in de Geneeskunde;

En in 't Nederduitſch gebragt door

C. V. PUTTEN Pz. Med. Doct.

E N

ISAÄC DE WITT Chirurg.

Met kopere Platen.

TE ROTTERDAM,
By JAN DANIEL BEMAN,
MDCCXLIII.

VOORREDE.

DE Kennis der enkele Droogeryen is zoo fraei en zoo verheven, dat de eêlſte vernuften door alle eeuwen hunne vlyt en weetgierigheit daer aen beſteedt hebben: verſcheide Prinſen leiden 'er zich op toe met groot vermaek en nuttigheit, als Meſue en Mithridates; en aen deze kennis is men de eerſte proeven der Geneeskunde verſchuldigt: zy is aen allen, die zich met deze wetenſchap bemoeijen, doch voornamentlyk den Apothekeren of Artzenybereideren volſtrekt noodzaeklyk: van haer moeten zy beginnen, zoo ras zy zich aen de Artzenybereiderye overgeven, want zoo zy dien grondſlag niet met behoorlyke naeuwkeurigheit hebben gelegt, vervallen zy ligtelyk in de groofſte dolingen en miſſlagen, die den zieken zeer nadeelig zyn. Zy moeten vooral weten, zoo veel als 't immers mogelyk is, waer de Droogeryen groeijen, en van waer zy komen, dewyl de verſcheide luchtſtreken hare krachten zeer veel of vermeerderen, of verminderen. Zy moeten haer konnen onderſcheiden door hare namen, gedaentens, zelfſtandigheden, gevoel, zwaerte of ligtheit, kleur, reuk, ſmaek, en in acht nemen, dat zy, die uit vreemde landen komen, niet vervalſcht zyn: want de Kooplieden, door wier handen zy gaen, dikwils zeer winſtzuchtig zynde vervalſchen haer, en weten ze zoo wel naer te maken, dat hun bedrog moeijelyk te ontdekken is, zoo men haer niet naeuwkeuriglyk beſchouwt. De Droogiſten of Kruideniers worden 'er ſomtyds allereerſt meê bedrogen, dewyl zy vervalſchte Droogeryen voor goede by groote partyën koopen, waer voor zy ze wederom vertieren; om welke reden het zeer noodzaeklyk zoude zyn, dat zy volkomentlyk ervaren waren om de rechte van de vervalſchte te onderſcheiden, dat beſt door den dagelykſen handel, dien men daer in dryft, en gewoonte van ze te zien, geleert word. Een Droogiſt moet zich nog toeleggen, zoo veel als 't mogelyk is, om de Droogeryen uit de eerſte hand te krygen, en om de plaets, alwaer zy groeijen, en hare zekerſte beſchryving te weten; naerdien verſcheide Schryvers niet als beuzelingen wegens dit onderwerp ter neder hebben geſtelt. Maer het eigen belang heeft meeſt al de over-

hand boven de weetgierigheit, en men vind zeer weinige Kooplieden, die een gedeelte van hunnen tyd willen besteden, of de minste onkosten maken om onderrecht te worden van omstandigheden, die zy in hunnen handel niet noodzaeklyk oordeelen.

Ik heb dan deze verhandeling ondernomen, die ik zeer nuttig oordeelde in eene algemeene Pharmacopæa of Verhandeling' van de bereiding' der Geneesmiddelen, ik spreek niet alleen van alle enkele Droogeryen, die in de Geneeskunde te pas komen, maer ook van vele andere, die tot verscheide gebruiken dienen, en zelfs voor enkele liefhebberye; ik hael hare Latynsche en Fransche namen op, met der zelve afkomst en beteekenisse, voor zoo veel ik die heb konnen vinden: ik geef 'er hare beschryving, getrokken uit oude en nieuwe Schryveren, die my de geloofwaerdigste hebben geschenen, en uit het verhael van verscheide Reizigeren, die op de plaetsen de waerheit hebben onderzocht; ik voeg 'er de verkiezing by, welke men daer van doen moet, de zelfstandigheden of beginsels, waer uit elke Droogery is t'zamengestelt, en hare hoedanigheden of eigenschappen, alles zoo kort als my is doenlyk geweest, om 'er een voldoenend denkbeeld van te geven. Men zal bevinden, dat ik zorg heb gedragen om de Schryvers aen te halen, die van de dingen, waervan ik spreek, gehandelt hebben, en dat ik niet voornemens ben, om iemand van zyne verdiende eere te berooven.

Alle Droogeryen komen voort van de Dieren, Aerdgewassen en Bergstoffen. Onder de Dieren worden niet alleen begrepen hun geheel, maer ook hunne deelen, en al wat 'er van komt, als hun hair, klaeuwen, horens, melk, bloed, drek of vuiligheden. Onder de Aerdgewassen zyn begrepen de boomen, heesters, en andere planten, en alles wat 'er toe behoort, als wortels, bloemen, vruchten, zaden, kampernoeljes, mosch, gommen, harsten, pek, terpentyn en balsems. Onder de Bergstoffen behooren de metalen, mineralen, marcasiten, steenen, aerdens en leemen.

Alle Dieren hebben volgens het waerschynlykste en meest aengenomen gevoelen hunnen oorsprong in eijeren, en blyven daer in 't kleen opgesloten, totdat het mannelyk zaed hunnen omslag of dekzel heeft doordrongen, en genoegzaem uitgezet om hen te doen uitkomen; als dan vloeijen 'er gylachtige sappen in hunne vaten, die door de geesten voortgedreven door het gansche gestel dezer kleene lichaempjes omloopen, hen voeden, en allengsjes uitzetten, waer door zy grooter worden. Dees omloop oneindigmael herhaelt zynde maekt deze voedende sappen zoo fyn en verdunt, dat hy ze eene roode kleur doet aennemen, en in bloed verandert. Deze natuurlyke werking heeft veel overeenkomst met verscheide werkingen

gen der Scheikunde, waer door men de zwavel en oliachtige ſtoffen verdunnende, en ontloſſende de zelve eene roode kleur doet krygen, ſchoon zy te voren eene ganſch andere hadden: by voorbeeld, als men een deel gyl of melk met twee deelen olië van Wynſteen, door afdruiping gemaekt, in een Matras of deſtilleerfleſch koken laet, dan zal 't vocht, in plaets' dat het wit was, rood worden, omdat het zout van Wynſteen de oliachtige deelen der melk heeft verdunt, ontloſt en fyner gemaekt, en als in bloed verandert. Wanneer men een deel gemeene zwavel met drie deelen zout van Wynſteen t'zamen in gemeen water koken laet, zal het vocht, dat te voren wit of geelachtig was, eene roode kleur aennemen, naermate dat de zwavel ontloſt word. Indien men de bloem van Zwavel met den geeſt van Terpentyn in eene middelmatige warmte weeken laet, zal het vocht eene roode kleur krygen.

De omloopen der vochten, die in de dieren onophoudelyk geſchieden, maken hunne zelfſtandigheden zoo fyn en vlug, en tot de beweging zoo geſchikt, dat de beginſels, die men 'er uithaelt, bykans alle vlug zyn. Wel is waer, dat deze beginſels niet even vlug zyn in alle dieren; want de viſſchen, by voorbeeld, geven minder vlug zout dan de landdieren; de ſcorpioen, padde, kreeft, kikvorſch minder dan de adder; de aerdwormen, en ſlakken minder dan de ſlangen; het yvoor minder dan de hertshoren, en zoo voorts. Deze verſcheide trappen van vlugheit, die zich in de zelfſtandigheden der dieren opdoen, hebben aen haer krachten en vermogens gegeven, welke van malkander een weinig verſchillen: die, welker zouten zeer vlug zyn, hebben doorgaens eene hoofdſterkende en zweetverwekkende hoedanigheit, gelyk men ondervind in de adder, 't menſchen bekkeneel, den hertshoren, 't bokkebloed, en den elandsklaeuw, omdat deze ſtoffen, in de ingewanden warm gemaekt zynde, hare zouten naer de herſenen zenden, en door de zweetgaetjes van 't lichaem uitdryven. Die, welker zelfſtandigheden zoo vlug niet zyn, hebben meenigmael eene openende kracht, gelyk als men zien kan in de piſſebedden, en kreeften, omdat de zouten van deze dieren, eenige zwaerte hebbende, geſchikt zyn om zich naer beneden te ſtorten, en de pisbuizen te openen.

Elke plant heeft haren oorſprong in haer zaed, zynde in 't kleen als in een ei beſloten, even gelyk de dieren. De aerde ſtrekt dit zaed tot eene baermoeder, verzacht 't zelve, maekt den baſt gedwee, opent zyne luchtgaetjes, en doet een ſalpeterachtig vocht daer in vloeijen, dat tot in de deelen van de kleene plant' doordringt, de zelve ontwind, en ongevoelig uitzet, welke deelen te voren op een gehoopt, en onder elkander verwart waren: als dan begint zich deze kleene plant boven de opper-

vlakte der aerde te vertoonen, en het voedende ſap omloopende door hare vezelen, die haer voor aderen, ſlagaderen en zenuwen dienen, verwydert de zelve, zet ze uit, en doet ze op ſchieten tot eene zekere grootte, die door den Schepper van de Natuur' bepaelt is.

De plant trekt haer meeſte voedſel door den wortel, omdat de luchtgaetjes daer meer dan elders in ſtaet zyn, om het ſap der aerde te ontfangen. Het is aenmerklyk, by aldien de wortel van de kleene plant', opgeſloten in het zaed, naer boven en de ſteel naer om laeg gevonden word, gelyk dikwils genoeg gebeurt, dat het ſap, door den wortel ingedrongen, en door de hitte der zonne voortgeſtooten, den ſteel noodzaekt zich om te keeren, en hem naer boven dryft volgens zyne bepaling.

Dit ſap in de vaetjes van de plant' omloopende word zuiverer, dunner, fyner, en volmaekter, even eens als de gyl en 't bloed hunne volmaektheit verkrygen door den omloop; dan ſtrekken de fyne en geeſtigſte deeltjes van dit ſap, die men de levensgeeſten der plant' zoude konnen noemen, tot de vorming der bloemen en vruchten; de deeltjes, die zoo fyn niet zyn, dienen tot voedſel van den ſteel, takken, bladeren en wortel; de vetſte deelen ſtremmen, en brengen de gommen, harſten en balſems voort; de groofſte deelen maken den uitwendigen baſt, het moſch, en verſcheide uitwaſſen.

Schoon alle planten haer voedſel van 't zelve ſap der aerde ontfangen, verkrygen zy echter ganſch verſchillende eigenſchappen en hoedanigheden, wegens de verſcheidenheit der giſtingen en andere natuurlyke bewerkingen, die door de verſchillende t'zamenweefſels en ſchikkingen der vezelen daer zyn voortgebragt en veroorzaekt.

Men onderſcheid de harſten van de gommen hier in, dat de harſten vetter zyn, en zich by gevolg ligter in de oliën ontdoen, en ſmelten.

De oorſprong der Bergſtoffen verſchilt van dien der Aerdgewaſſen en Dieren, alzoo hy geſchied door ſtollingen van zure en ziltige wateren beladen met eenige ſtoffe, die zy in de aerde ontloſt hebben.

De Metalen worden voortgebragt van het geen in de Bergſtoffen allermeeſt gekookt, verteert, en gebonden is, dat zich van de groofſte deelen in de mynen heeft afgeſcheiden, eveneens als het goud en zilver zich van de andere metalen afſcheiden in den ſmeltkroes. Alle mynen zyn niet in ſtaet om metalen voort te brengen, dewyl het noodig is, dat zich opdoen eene geſteltheit en hitte, die bekwaem zyn om buitengemeene giſtingen en bewerkingen te veroorzaken. Hooge bergen zyn doorgaens de rechte en beſte plaetſen tot deze voortbrengingen, omdat de hitte veel naeuwer daer in dan elders beſloten is.

Het

Het geval is 't alleen niet, dat aenleiding gegeven heeft tot ontdekking der metael-mynen; want die, welke zich daer op toeleggen, hebben verſcheide omſtandigheden aengemerkt, die hun de plaets, welke zy uitgraven moeten, aenwyzen.

By voorbeeld, wanneer men op een' berg of in zyne klooven en ſcheuren eenige Marcaſiten of kleene zware mynſtukjes vind, of dat men op de oppervlakte der aerde eenige mynaders ontdekt, zulks is een kenteeken, waer op men 't werk mag ondernemen met verzekering' van een' goeden uitſlag.

Als men in zekere rivieren onder het zand kleene brokjes van Marcaſite of mynſtoffe gewaer word, is 't een teken, dat 'er eene metaelmyn omtrent is; want deze metale ſtukjes zyn door 't water, 't welk doorgaens uit den voet van eenigen berg voortkomt, losgemaekt en afgeſpoelt, zoodat men naer den oorſprong der rivier' te rug gaende, en altoos deze kleene brokjes van Marcaſite volgende, eindelyk op de plaets komt, alwaer de myn te vinden is.

Wanneer 't gezicht eens bergs ruuw en wild is, de aerde onvruchtbaer, naekt, zonder gewaſſen, of zoo 'er een weinig gras groeit, 't zelve bleek en zonder kracht is; zoo is dit een bewys, dat 'er in dezen berg mynen zyn: want de groote onvruchtbaerheit van de oppervlakte kan niet ontſtaen als uit de dampen van deze mynſtoffen, die de wortels der planten verbranden; doch het gebeurt niet altoos, dat de metaelbergen ruuw en onvruchtbaer zyn, men ziet 'er vele met eene groote meenigte van kruiden bedekt, 't zy, omdat de dampen, die uit hunne mynen opwaers vliegen, niet ſcherp, noch kwaedaertig zyn; 't zy dat deze mynen in het diepſte gedeelte van den berg geplaetſt zyn. Die, welke zeer ervaren zyn in 't ontdekken der mynen, weten uit de weêromſtuiting' der zonneſtralen op eenen berg, of 'er metael in te vinden is.

Als men uit eenen berg veel klaer water, dat naer mynſtoffe ſmaekt, ziet voortkomen, is het een teken dat 'er eene metaelmyn in beſloten is; want de metalen zyn gemeenlyk van veel waters rondom bezet, 't welk den Werklieden veel moeite verſchaft, dewyl zy het moeten uitputten, eer zy het metael konnen zoeken.

Wanneer men door verſcheide teekens ten naeſten by verzekert is, dat een berg metael in zich heeft, begint men hem aen den voet uit te graven, opdat het water te gemaklyker zoude uitloopen; dan graeft men dieper, totdat men tot de groove metaelſtoffe gekomen zy. Maer alzoo dees arbeid veel gevaers onderworpen is, wegens de zachte ſteenen, die konnen losraken, in meenigte nedervallen, en de plaetſen, welke de Werk-

lieden hebben uitgegraven, niet alleen vervullen, maer hen zelfs ook bedekken en begraven. Om dit gevaer voor te komen is men gewoon de uitgegraven plaetsen met zekere balken te overwelven, die in ſtaet zyn de ſteenen en aerde te onderſtutten. Als dan kan men met grooter geruſtheit arbeiden, om het metael los te maken.

Men moet aenmerken, dat de metaelſtoffe in de myn' nog vloeibaer zynde zich in vele buizen of aders verdeelt, die takken van boomen of kleene armen van eene rivier' verbeelden. De Werklieden moeten zich met deze aderen niet ophouden, die hun niet veel voordeels zouden toebrengen; en die losrakende in ſtaet zouden zyn om nederſtortingen van ſteenen en aerde te veroorzaken, waervan ik geſproken heb: zy moeten regt toe regt aen naer den oorſprong of den grooven metaelklomp voort arbeiden.

De Metalen verſchillen hier in van de andere Bergſtoffen, dat zy buigzamer zyn, en den hamer verdragen konnen, maer de Bergſtoffen niet.

Daer zyn zeven metalen Goud, Zilver, Yzer, Tin, Koper, Lood en Kwikzilver. Het laetſte kan met den hamer niet bewerkt worden, ten zy het met de andere vermengt en vereenigt is; maer dewyl men dit voor 't zaed van de metalen heeft gehouden, is het onder der zelve getal geſtelt. Velen geven aen dit den naem maer van half metael.

De Starrekykers en Goudmakers, die altyd een groot verband en overeenkomſt onder malkander hebben gehad van beginſelen en gevoelens, ſtelden als eene onwederſpreeklyke waerheit vaſt, dat 'er eene groote gelykvormigheit en t'zamenneiging is tuſſchen de Metalen en de Dwaelſtarren door de invloeden, die uit de eene voortkomende zich aen de andere mededeelden, en over en weder tot hun voedſel dienden. Schoon deze meening zonder den minſten grond zy, heeft zy echter vele aenhangers gevonden; de redelykſte onder hen, om zulks natuurkundiglyk uit te leggen, hebben gezegt, dat de onderlinge betrekking van eene Dwaelſtarre met een metael geſchiedde door een' uitvloed van lichaempjes, die van 't een en van de andere voortkwamen, en die als eene ketting of gedurig gevolg maekten van de Dwaelſtarre op het metael en van het metael op de Dwaelſtar; dat deze lichaempjes geſchikt waren om door de luchtgaetjes van de Dwaelſtarre en het metael heen te dringen, doch dat zy dit nergens anders konden doen, wegens de gedaente der luchtgaetjes, die altyd niet even bekwaem zyn om de zelve te ontfangen.

Alle deze ſchoone redeneringen worden zonder grond ter neêr geſtelt; daer is geene waerſchynlykheit, dat de Planeten of Dwaelſtarren, uitgezondert de Zon en Maen, op onze aerde eenigen indruk maken, alzoo zy 'er te ver van afſtaen; en al konden zy eenige invloeden aen ons mededeelen,

deelen, zoude men geene reden vinden om te gelooven, dat zy zich eerder aen de metaelen dan aen andere ſtoffen zouden vaſthechten.

Men heeft aen de zeven Metalen de namen gegeven van de zeven Dwaelſtarren, waer door men meende, dat yder in 't byzonder geregeert werd; dus noemden zy het Goud Zon; 't Zilver Maen; 't Yzer Mars; het Kwikzilver Mercurius; 't Tin Jupiter; 't Koper Venus; en 't Lood Saturnus.

Daerenboven heeft men zich ingebeeldt, dat de invloeden van de Dwaelſtarren aen de Metalen onfeilbare en byzondere eigenſchappen en krachten byzetten om de voornaemſte deelen des lichaems te verſterken; dat dus 't Goud, 't welk volgens hen de invloeden van de zonne ontfangt, die zy het hart van de groote weereld noemen, diende om het hart van de kleene weereld, dat is van den menſch, te verſterken en te vervrolyken; dat 't Zilver, 't welk naer hun zeggen de invloeden van de Maen ontfangt, die zy gelooven dat de gedaente van een hoofd heeft, goed was om het hoofd te verſterken; dat het Yzer zyne invloeden van Mars krygende diende om de lever te verſterken; dat het Tin zyne invloeden van Jupiter ontfangende dienſtig was om de long en baermoeder te verſterken; dat het Koper zyne invloeden van Venus hebbende de nieren konde verſterken; dat het Lood zyne invloeden van Saturnus krygende, goed was om de milt te verſterken.

Maer het is niet noodig de krachten der Metalen in de invloeden der Dwaelſtarren te zoeken, wy zien veel nader oorzaken, waer aen men meer reden heeft om zich te houden, te weten, aen de geſteldheit van hunne deeltjes, aen hunne zouten, en zwavels; dit is, 't geen men in 't vervolg van dit werk opgeheldert zal vinden.

Men zal mogelyk denken, dat ik de orde moeſt volgen van de drie klaſſen, waer van geſproken is, en eerſt handelen van de Dieren, daerna van de Aerdgewaſſen, en ten laeſten van de Bergſtoffen; doch ik heb het beter geacht de Droogeryen naer de orde van 't A, B, C te plaetſen op de wys van een Woordenboek, tot gemak der genen, die ze zoeken; en alzoo eene en de zelve Droogery verſcheide namen heeft, ben ik genoodzaekt geweeſt niet alleen een Latyniſch, maer ook een Franſch Regiſter daer op te maken om daer in aen te teekenen, die in de orde van het A, B, C, niet gevonden worden.

Vele Geneesheeren en Artzenybereiders verbeelden zich, dat, om hun ampt en beroep wel waer te nemen, het genoeg is de gebruiklykſte Droogeryen te kennen, zonder eenige moeite te doen om verder te gaen; doch niets is ſtrydiger met den voortgang der Geneeskunde, dan deze meening, dewyl zy belet de natuurgeheimen te doorgronden, en een oneindig getal van heerlyke Geneesmiddelen, die ons onbekent zyn, te ontdekken. Wy zien, dat yder eeuw nieuwe Droogeryen voor den dag heeft gebragt; en wy zouden van het grootſte getal der

beſte

beſte Geneesmiddelen, die men hedendaegs gebruikt, verſteken zyn geweeſt; zoo zy door de Chymiſten of Stoffcheiders niet getrokken waren uit de Metalen en Bergſtoffen, die de Ouden niet alleen voor onnut maer ook voor ſchadelyk in de Geneeskunde hebben geoordeelt. Zoude men de Kina Kina, of de Ipecacuanha, die zulke heerlyke uitwerkingen doen, wel eens gevonden hebben, zoo de Kruidkenners hun onderzoek niet hadden uitgeſtrekt tot in de nieu we weereld? of zouden de Artzenyen wel zoo overvloedig zyn in onze dagen, indien zy, waer aen wy zoo vele uitnemende ontdekkingen verſchuldigt zyn, zich alleen gehouden hadden aen die Droogeryen, waervan hunne Voorgangers gebruik gemaekt hadden? ook zien wy, dat de Geneesheeren, die de Geneeskunde 't gelukkigſt oeffenen, de zulke zyn, die zich meeſt op de kennis der Droogeryen hebben toegelegt. Hier van hebben wy een doorluchtig voorbeeld in den perſoon van den Heer Fagon, eerſten Geneesheer des Konings; want ſchoon dees groote Man zich even zeer op alle deelen, die in ſtaet zyn om een' bekwamen Geneesheer uit te maken, heeft toegelegt, kan men evenwel zeggen, dat geen van alle meer heeft toegebragt tot deze hooge achting, waer toe hem de goede uitſlag van zyne Geneesoeffening' heeft verheven, dan de naerſtigheit en 't gedurig onderzoek omtrent Geneesmiddelen, die uit de Dieren, Plantgewaſſen en Bergſtoffen konnen getrokken worden.

Derhalven konnen wy aen allen, die zich met de Geneeskunde bemoeijen, niet genoeg aenpryzen om met ernſt op de kennis der Droogeryen toe te leggen, en 'er de verborgen krachten in te ontdekken; alzoo het zeker is, dat 'er geen van alle is, die niet eene byzondere en onfeilbare kracht en hoedanigheit bezit om de ziektens te genezen.

Ik moet bekennen, dat 'er weinige menſchen gevonden worden, die ledigen tyd en middelen genoeg hebben om zich geheel en al aen deze bezigheit over te geven; doch ik ben verzekert, dat 'er geen Geneesheer of Artzenybereider gevonden word, hoe veel hy ook te doen mag hebben, die niet eenige byzondere kracht van 't een of ander geneesmiddel, ten minſten in zyn' ganſchen levensloop, zoude konnen ontdekken, zoo hy 'er zich op toe wilde leggen: 't geen met 'er tyd de Geneeskunde zoude konnen verryken met eenvoudiger, zekerer, en krachtiger hulpmiddelen, dan die wy hedensdaegs gebruiken.

Voor 't overige hebben wy getracht deze tweede uitgaef niet alleen te vermeerderen met vele artykelen inhoudende verſcheide nieuwe zaken, die ons in de voorgaende waren ontſnapt, maer ook haer te verryken met eene meenigte figuren zoo van de gebruiklykſte, als ongemeenſte planten, om de nieuwsgierigheit van ſommigen te voldoen, die toeleggende op deze ſoort van geleerdheits-oeffening ons betoont hebben hun verlangen naer dit kleen behulp, dat voor 't gemeen niet onnut en zonder vrucht zal zyn.

VER-

VERKLARING
VAN DE
NAMEN DER SCHRYVEREN,

die in dit boek worden aengehaelt.

ACOST. Acoſta, Criſtophorus Acoſta; Kriſtoffel Acoſta, Afrikaenſch Geneesheer en Heelmeeſter heeft in 't jaer 1582. eene verhandeling gemaekt over de Droogeryen en Geneesmiddelen, die eerſt in 't Latyn, en daerna in 't Franſch overgezet en te Lion gedrukt is in octavo.

Acoſt. Pater Acoſta Societatis Jeſu, qui conſcripſit libros IV. Hiſtor. Natural. & Moral. Indiarum.

Ad. Lob. & Adv. Adverſariorum opus à Petro Pena & Matthia de Lobel ambobus Medicis. Dit boek is gedrukt te Londen in 't jaer 1570., te Antwerpen in 't jaer 1576. en te Londen herdrukt in 't jaer 1605. in folio.

Agric. Georgius Agricola, de ortu & cauſis ſubterraneorum, Lib. V. De natura eorum quæ effluunt ex terra, Lib. IV. De natura foſſilium, Lib. X. De veteribus & novis metallis, Lib. II. Bermannus ſive de re metallica dialogus. Interpretatio Germanica vocum rei metallicæ.

Ald. Aldinus. Exactiſſima deſcriptio rariorum quarumdam plantarum, quæ continentur Romæ in horto Farneſino, Tobia Aldino Ceſenate Autore. Romæ 1626. in fol.

Aldrov. Ulyſſis Aldrovandi Dendrologia, Bonon. in fol.

Alpin. Vide Proſp. Alp.

Amat. Amati Luſitani in libros quinque Dioſcoridis enarrationes, additis diverſarum linguarum nominibus. Argentinæ 1554. in quarto.

Ambroſ. Ambroſinus. Hyacinti Ambroſini horti publici Bononienſis Præfecti Phytologiæ, ſive de plantis partis primæ tomus primus. Bononiæ 1666. in fol.

Ang. Anguillara. Aloiſius Anguillara horti Patavini tertius in ordine Præfectus, de plantis ſuam ſententiam diverſis communicavit; Dit werkje is in 14. deelen verdeelt, en door toedoen van Johannis Matinelli in 't Italiaenſch uitgekomen, waer by twee figuren van den Kameleon en de Boomachtige Donderbaerd gevoegt zyn, Venetiis 1561. in oct.

Apul. Apuleius Platonicus de herbarum virtutibus, additâ demonſtratione herbarum ſingulorum ſignorum Zodiaci, nec non & ſtellarum errantium ſcripſit. Lutetiæ 1528. in fol.

A. R. Par. Scientiarum Academia Regia Pariſienſis, Gedenkſchriften, om te dienen tot de Beſchryving der Planten, opgeſtelt door den Heer Dodart Lid van de Koningklyke Academie der Wetenſchappen, Doctor in de Geneeskunde van 't Genootſchap te Parys, 1676. in fol.

BARBAR. Barbarus. Hermolai Barbari in Dioſcoridem corollariorum lib quinque. Coloniæ 1530. in fol.

Barthol. Thomæ Bartholini in Academia Hafnienſi Profeſſoris Regii, & Medicæ Facultatis Decani de medicina Danorum domeſtica Diſſertationes.

Bel. vide *Hor. Bel.*

Bellon. Bellonius. De werken van Petrus Bellonius van Mans zyn vertaelt door Cluſius, en geplaetſt in zyn tweede deel van de Planten, gedrukt te Antwerpen. Men heeft te Parys nog gedrukt eenige Verhandelingen van den zelven Bellonius, als de Arboribus coniferis & ſemper virentibus, in quart. De admirabili operum antiquorum præſtantia, in quart. De medicato funere, in quart.

Benzo. Hieronymi Benzonis Mediolanenſis, novi orbis hiſtoria, per Urbanum Calvatonem latinè reddita. Genevæ 1600. in octavo.

Bocc. Icones & deſcriptiones rariorum plantarum, Autore Paulo Boccone Panormitano Siculo. Oxonii 1674. in quart.

Boet. de Boot. Boëtius de Boot Brugenſis, Rudolphi II. Imperatoris Medicus, gemmarum & lapidum hiſtoriam typis mandavit 8. Lugduni Batavorum

Bolivar. Le Pere Bolivar, Hiſtoire d'Ethiopie.

Bon. Diſſertation ſur l'araignée, (of verhan-

deling over de Spinne, behelzende de krachten en eigenſchappen van dit bloedeloos dier, met de hoedanigheit en 't gebruik van de zyde, dat het zelve voortbrengt,) par M. Bon Aſſocié honoraire de l'Academie Royale des Sciences à Montpellier, & premier Préſident en ſurvivance de la Cour des Comptes, Aydes & Finances du Languedoc. A Paris, chez Joſeph Saugrain ſur le Quay de Gévres à la Croix blanche, in octav.

Bont. Jacobus Bontius Medicus Bataviæ novæ libros ſex hiſtoriæ naturalis Indiæ Orientalis conſcripſit, quos morte præventus indigeſtos reliquit; poſtea Guillielmus Piſo eos in ordinem redegit, illuſtravit & edidit ſimul cum hiſtoria naturali Indiæ Occidentalis. Amſtelodami 1658. in fol.

Botan. Monſpel. Petri Magnol D. M. Monſpelienſis Botanicum Monſpelienſe, Lugd. 1676. Ejusdem Appendix, Monſpelii 1686. Ejusdem Prodromus hiſtoriæ generalis Plantarum, Monſpelii 1689. in octavo

Bot. Monſp. App. In Appendice horti Botanici Monſpelienſis.

Breyn. Jacobi Breynii Gedanenſis exoticarum, aliarumque minus cognitarum plantarum centuriæ extant.

Broſſ. Broſſæus, Deſcription du Jardin Royal des plantes medicinales, par Guy de la Broſſe Medecin ordinaire du Roi & Intendant du dit Jardin, 1633. in quart.

Brunf. Brunfelſius. Othonis Brunfelſii ſimplicium Hiſtoria Latina, cum figuris, tribus tomis prodiit: primus anno 1530. alter 1531. & tertius poſthumus, anno 1536. Argentinæ.

Brunſv. vide. Hier. Brunſ.

C. B. Caſpari Bauhini Pinax Theatri Botanici &c. gedrukt te Bazel in 't jaer 1623. en herdrukt in de zelve ſtad met eenige veranderingen in 't jaer 1671. en vermeerdert met zyn Prodomus, met platen, in quarto.

Cæſalp. Cæſalpinus. Andreas Cæſalpinus Aretinus in Academia Piſana Profeſſor, de Plantis Lib. 16. ſcripſit. Florentiæ 1583.

Cam. Epit. Camerarius in Epitomen Matthioli. De plantis Epitome utiliſſima Petri Andræ Matthioli Senenſis extat, à Joachimo Camerario plurimis iconibus & deſcriptionibus aucta, Francofurti ad Mœnum, 1588. in quart.

Cam. Hor. Camerarius in Horto Medico & Philoſophico, edito Francofurti ad Mœnum 1588. in quart.

Cardan. Hieronymi Cardani de varietate rerum Lib. 17. Baſileæ 1581. in oct.

Car. Steph. Præd. Ruſt. Caroli Stephani prædium ruſticum, Pariſiis 1629. in oct.

Caſt. Dur. Caſtor Durantes Herbario nuovo di Caſtore Durante Medico & Cittadino Romano. Romæ 1585. Venetiis 1684. in fol.

Cat. Altdorf. id eſt, *vide* Flora Altdorffina.

Cat. Georg. à Turre. vide H. Pat.

Cat. Plantar. Bat. Joannis Commelini, Catalogus Plantarum indigenarum Bataviæ, Amſtelodami 1683.

C. Biron, Curioſitez de la Nature & de l'Art, apportées dans deux voyages des Indes, l'un aux Indes d'Occident en 1698. & 1699. & l'autre aux Indes d'Orient en 1701. & 1702. avec une relation abregée de ces deux voyages, par C. Biron, Chirurgien Major à Paris 1703. in douze.

Cl. App. Cluſius in Appendice hiſtoriæ plantarum.

Cluſ. cur. poſt. Cluſius in curis poſterioribus; id eſt Caroli Cluſii Atrebatis Curæ poſteriores, ſeu plurimarum ſtirpium non ante cognitarum deſcriptiones. Antverpiæ 1611. in fol.

Cl. exot, Cluſius de plantis exoticis. Caroli Cluſii Atrebatis exoticorum Lib. X. Antverpiæ 1605. in fol.

Cl. hiſt. Caroli Cluſii Atrebatis rariorum plantarum Hiſtoria Antverpiæ. 1601. in fol.

Cl. Hiſp. Caroli Cluſii Atrebatis rariorum aliquot plantarum per Hiſpanias obſervatarum hiſtoria. Antverpiæ 1576.

Cl. Pann. Caroli Cluſii Atrebatis rariorum aliquot ſtirpium per Pannoniam, Auſtriam &c. obſervatarum hiſtoria. Antverpiæ 1583

Col. part. Columna parte 1. Fabii Columnæ Lyncæi minus cognitarum ſtirpium Pars prima. Romæ 1606. in quart.

Col. part. alt. Columna parte altera. Fabii Columnæ Lyncæi minus cognitar. ſtirpium Pars altera, Romæ 1606. in quart.

Col. Phytob. Fabii Columnæ phytobaſanos. 1592. in quart.

Col. in Rech. Columna in Rechum. Rerum medicarum novæ Hiſpaniæ Theſaurus à Nardo Antonio Recho cum notis & additionibus Fabii Columnæ Romæ 1649.

Conr. Geſn. De rerum foſſilium, lapidum & gemmarum natura, figuris & ſimilitudinibus Liber. Tiguri 1565. in oct.

Cord. hiſt. Valerii Cordi in Dioſcoridem annotationes.

Ejuſdem Lib. 4. de ſtirpium hiſtoria, cum figuris plurimis ex Trago & aliquot novis à Geſnero additis.

Ejuſdem Sylva obſervationem, quæ omnia ſimul, Geſnero curante, Argentinæ 1561. in fol. edita fuere.

Ejusdem

Ejuſdem Diſpenſatorium ſæpius recuſum prodit.

Corn. Cornuti. Jacobi Cornuti Doctoris Medici Pariſienſis, Canadenſium plantarum aliarumque nondum editarum hiſtoria, Pariſiis 1635. in quart.

Cornar. Janus Cornarus Germanus Dioſcoridem tranſtulit & ſingulis capitibus emblemata addidit. Baſileæ 1557. in fol.

Cort. Cortuſus. Jacobus Antonius Cortuſus Patricius Patavinus & horti Patavini Præfectus, à Matth. Dodonæo & aliis frequenter citatur ob plantas ipſis communicatas, nil aliud edidit niſi Catalogum horti Patavini, cum ejusdem areis, Italicè. Venetiis 1591. in octav.

Coſt. Joannis Coſtæi de univerſali ſtirpium natura Libri duo. Taurini 1578. in quart.

Ejuſdem annotationes in Meſuæum cum operibus Meſuæi. Venetiis 1570 in fol.

Creſcent. Petri Creſcentii Bononienſis de agriculturæ partibus, plantarum & animalium natura & utilitate, Lib. 12. ante annos fere ducentos ſcripti. Baſileæ 1548. cum paucis figuris.

DALECH. Dalechamp, Hiſtoire des Plantes, en deux volumes, à Lion, in fol.

De la Duquerie. Joan. Bapt. Callard de la Duquerie, Cadomi Regius Medicus, Profeſſor & Decanus, atque Academiæ Socius, Lexicon Medico-Etymologicum edidit. Cadomi 1693. in douze.

De la Voye. Lettre écrite à M. Auzout par M. de la Voye, touchant les vers des pierres, du 28. Juin 1666.

De Reaumur. Examen de la ſoye des araignées, par Mr. de Reaumur de l'Academie Royale des Sciences, chez Boudot, rue S. Jaques.

Le même Auteur a donné encore pluſieurs autres Diſſertations de Phyſique inſerées dans les Memoires de l'Academie Royale des Sciences.

Didace. Venerandus F. Didacus de Recollectorum Ordine, rariorum plantarum cultor eximius.

Dioſcor. Dioſcorides. Pedacius Dioſcorides Anazarbæus de materia medica Libros quinque Græcè prodidit, quorum variæ editiones Græco-Latinæ extant cum interpretatione Marcelli Virgilii, Goupylii Auſſulani, Joannis Ruellii, Joannis Cornarii, Jo. Antonii Sarraceni & aliorum.

Ejuſdem Pedacii Dioſcoridis libri ſex, Ruellio interprete, cum parvis iconibus 350. additis cuilibet capiti hujus ſecundæ editionis annotationibus compendiariis, ab H. B. P. Medico: item & triginta icones ſtirpium nondum delineatorum à Jac. Dalechampio, Lugduni 1552. in octav.

Dod. Dodonæus. Remberti Dodonæi Mechlinienſis, Medici Cæſarei, ſtirpium hiſtoriæ Pemptades ſex, ſive Libri xxx. Antverpiæ 1616. in fol.

Dod. Gal. Ejuſdem hiſtoria Gallica Cluſ.

Dod. Remb. Dodonæi Kruidboek, Antw. 1644.

Donat. Donatus. Trattato de ſimplici, petre & peſci marini di Antonio Donati in Venetia 1631. in quart.

Du Tertre. Hiſtoire generale des Antilles habitées par les François, compoſée par le Pere du Tertre Jacobin in quarto. 11. vol. à Paris 1666.

ESTIENNE-FRANCOIS GEOFFROY de l'Academie Royale des Sciences, Docteur en Medecine de la Faculté de Paris, & Profeſſeur Royal a donné pluſieurs Diſſertations Phyſiques, qui ont été inſerées dans les Memoires de la même Academie.

Elem. Bot. Elemens de Botanique par Pitton Tournefort, à Paris 1694. 3. vol. in octav.

Euric. Cord. Euricii Cordi Simeſuſii Medici, Botanologicum per dialogum propoſitum, Coloniæ 1534 in oct.

Eyſt. Eyſtettenſis. Baſilii Beſleri Horti Eyſtettenſis deſcriptio. Norimbergæ 1613. in fol.

FERR. FLOR. Ferrarius de Florum cultura. Joannis Baptiſtæ Ferrarii Senenſis è Societate Jeſu, de Florum cultura Libri IV. Romæ 1663. & Amſtelodami, in quart.

Flor. Altdorf. Floræ Altdorffinæ Deliciæ ſylveſtres, ſive Catalogus Plantarum in agro Altdorffino ſponte naſcentium &c. Autore Mauritio Hoffmanno. Altdorffii 1662. in quart.

Ejuſdem Florilegium Altdorffinum, ſive Catalogus plantarum horti Medici. Altdorffii 1676. in quart.

Flor. Bat. Floræ Lugduno-Batavæ Flores Pauli Hermanni. Lugduni Batavorum 1690. in octavo.

Fracaſt. Hieronymi Fracaſtorii Opera, 1590. Lugduni, in octav.

Frag. Joannes Fragoſus Hiſpaniarum Regis Medicus & Chirurgus, aromatum, fructuum & ſimplicium aliquot ex utraque India in Europam delatorum hiſtoriam Hiſpanicè ſcripſit: Iſraël Spachius Medicus Argentinenſis edidit, Argentinæ 1610. inoct.

Fuch. Fuchſius. De hiſtoria ſtirpium commentarii inſignes, &c. Auctore Leonhardo Fuchſio. Baſileæ 1542. in fol.

GAL. Claudius Galenus Pergamenus, Medicorum multorum poſt Hippocratem Princeps.

Garz. Garzias ab Horto, Garziæ ab Horto Proregis Indiæ Medici, de aromatibus & ſimplicibus medicamentis apud Indos naſcentium hiſtoria ordine alphabetico, per dialogos linguâ Luſitanicâ conſcripta, reperitur à Cluſio in Epitomen contracta & Latinè facta. Dit Boek is in 't Franſch vertaelt onder den tytel van Beſchryving' der Droogeryen, Specerыen, en enkele Medicamenten.

Ger. Gerardus. Joannis Gerardi Hiſtoria plantarum Anglica, Londini 1597. in fol.

Ger. emac. Gerardi hiſtoria emaculata & aucta à Thoma Johnſono. Londini 1636.

Geſn. hort. Conradus Geſnerus in Libro de hortis Germaniæ.

Geſn. Col. Conradus Geſnerus in libello de collectione ſtirpium.

Geſn. Cat. Geſnerus in Catalogo plantarum quadrilingui.

Geſn. de fig. lap. Geſnerus de figuris lapidum.

Goedard, zie Jo. Goedart.

Griſl. in Epiſt. Dedicat. Ul. Griſley in Epiſtola dedicatoria Viridarii Luſitani.

Guil. Guilandinus. Melchioris Guilandini quarti in ordine horti Patavini Præfecti, Theon ſive Apologia adverſus Matthiolum. Patavii 1558. in quart

Gu. Homberg, de l'Academie Royale des Sciences & premier Medecin de S. A. R. Monſeigneur le Duc d'Orleans à donné pluſieurs Diſſertations Phyſiques, qui ont été inſerées dans les Memoires de la même Academie.

Guil. Piſo. Guillelmi Piſonis Medici Amſtelædamenſis de Indiæ utriuſque re naturali & medica, lib. XIV. Amſtelædami 1658. in fol.

HARIOT. Thomas Hariot Inſulam Virginiam deſcripſit. Cluſius Latinè reddidit; eſt prima pars Indiæ Occidental.

Herman. Hermannus, *vide* H. L. B.

Hermol. Hermolaus Barbarus Patriarcha Aquileienſis ſcripſit quinque Libros commentariorum in Dioſcoridem, quos corollarium vocat. Colon. 1530. in fol. Ejuſdem in C. Plinii hiſtoriam naturalem caſtigationes. Baſileæ 1534. in quart.

Hernand. Hernandez. Plantarum, animalium, &c. Mexicanorum hiſtoria, à Franciſco Hernandes primùm compilata, & à Nardo Antonio Recchio in volumen digeſta. Romæ 1651. in fol.

Hier. Brunſv. Hieronymi Brunſvicenſis apodixis Germanica, Brunfelſii herbario addita, Argentinæ 1531. in fol.

Hippocr. Hippocratis Coüs Medicorum Princeps.

Hoff. Flor. Altdorf. vide Flor. Altdorf.

Hon. Bel. Honorius Bellus Vincentinus, Medicus Cydonienſis in Creta inſula. Extant Epiſtolæ ejus de plantis ad Cluſium conſcriptæ, ejuſque hiſtoriæ additæ.

Hor. Amſtel. in fol. Rariorum plantarum horti Medici Amſtelodamenſis deſcriptio & icones, Auctore Joanne Commelino. Amſtelodami 1697.

Hor. Cathol. Hortus Catholicus Auctore Franciſco Cupani Neapoli 1696. cum ſupplemento primo, in quart.

Hor. Cathol. Suppl. alt. Supplementum alterum ad hortum Catholicum Franciſci Cupani, Panormi 1697.

Hortus Edinb. Hortis Medicus Edimburgenſis, ſive Catalogus plantarum horti Medici Edimburgenſis. Auctore Jacobo Sutherland. Edimburgi 1683. in octav.

H. L. B. Horti Academici Lugduno-Batavi Catalogus, Auctore Paulo Hermanno Medicinæ & Botanices Profeſſore, Lugduni Batavorum 1687.

H. M. Hortus Malabaricus Indicus. Amſtelodami, ab anno 1678. ad annum 1693. quo duodecima pars impreſſa eſt in fol.

H. Pat. Catalogus Plantarum horti Patavini Georgii à Turre, Patavii, in douze 1692.

H. R. B. Hortus Regius Bleſenſis. Pariſiis 1655. in octav.

H. R. P. Hortus Regius Pariſienſis 1665. in fol.

H. R. Monſ. Hortus Regius Monſpelienſis Petri Magnol. Monſpelii 1697. in octav.

J. *B.* Joannes Bauhinus. Hiſtoria Plantarum, Autoribus Joanne Bauhino Archiatro, necnon Joanne Henrico Cherlero Doctoribus Baſilienſibus, quam recenſuit & auxit Dominus Chabræus D. Genevenſis. Ebroduni 1650. in fol.

Icon. Robert. Icones Roberti. Variæ multiformes florum ſpecies appreſſæ ad vivum, Autore Nicolao Robert, Pariſiis, in quart.

J. Goedart, Hiſtoire naturelle des Inſectes, ſelon les differentes Metamorphoſes obſervées par Jean Goedart, 3 vol. in 12. à Amſterdam 1700. Dit werkje is van den Schryver in 't Nederduitſch geſchreven.

Im-

Imper. Ferrantes Imperatus Neapolitanus Pharmacopæus evulgavit hiſtoriæ Naturalis lib. 28. cum figuris lapidum, corallorum, ſpongiarum, &c. plantarum verò & fructuum 33. Neapoli 1599. & Venetiis 1672. in fol.

Ind. Occid. part. Indiæ Occidentalis partes decem, cum additamento ad partem nonam, in fol.

Ind. Orient. Indiæ Orientalis hiſtoriæ partes decem, in fol.

Jonq. Hort. Dionyſii Jonquet Medici Pariſienſis Hortus. Pariſiis 1659. in quart.

Jonſt. Jonſtonius. Hiſtoria naturalis de animalibus cum figuris æneis, Autore Joanne Jonſtonio Medicinæ Doctore, Amſtelodami 1657. in fol. Dit werk is uit het Latyn vertaelt door M. Grauſius M. D., en gedrukt te Amſt. 1660.

LAc. *Lacuna.* Andrææ Lacunæ commentaria in Dioſcoridem cum figuris Hiſpanicâ linguâ conſcripta, Salamant. 1552. in fol.

Lælius Triumf. Apud fratrem. Lælii Triumfeti catalogus plantarum, cum obſervationibus J. B. Triumfeti ejus fratris editus.

Lauremberg. Petri Laurembergii Apparatus plantarius primus. Francofurti 1632. in quart.

Le R. P. Le Comte, Jeſuite, dans ſes nouveaux Memoires de la Chine, in douze

Lem. Levinus Lemnius de plantis ſacris. Lugduni 1595. in oct.

Lemery, Voyez *Nicolas Lemery.*

Ler. Jo. Lerius Burgundus hiſtoriam Braſilianam Gallicè primum, deinde Latinè dedit. Genevæ 1594. in octav.

Linſc. Linſcotus. Jo. Hugonis Linſcotii itinerarium ac navigatio in Orientalem, ſive Luſitanorum Indiam, cum Bernardi Paludani annotationibus. Hagæ Comitis 1599. in fol.

Lob. Icon. Mathiæ Lobelii plantarum ſeu ſtirpium Icones; Antverpiæ 1581. in longa forma in quarto.

Lob. illuſt. Mathiæ de Lobel, ſtirpium illuſtrationes, accurante Guil. How Anglo. Londini 1655. in quart.

Lob. obſ. Lobelii obſervationes. Plantarum ſeu ſtirpium hiſtoria Mathiæ de Lobel Inſulani. Antverpiæ, 1576. in fol.

Lon. Adamus Lonicerus: Is herbarium Eucharii Roſlin, ſui in Officio Francofurti anteceſſoris, Germanice ſcriptum quartò auxit, & poſtremò anno 1569 prodiit: poſtmodum remoto Eucharii nomine ſuum præfixit & cum figuris 833. circiter anno 1582. dedit Francofurti.

Louis Lemery de l'Academie Royale des Sciences, Docteur de la Faculté de Medecine de Paris, a donné pluſieurs Diſſertations de Phyſique & de Chymie, qui ont été inſerées dans les Memoires de la même Academie.

Il a donné auſſi un Traité des Alimens, in ze, a Paris, 1709.

Lud. Rom. Ludovici Romani navigatio in Orientem L. VII. Archangelo Madrigano interprete: cum aliis qui novum orbem deſcripſere, Baſileæ. in fol.

Lugd. Hiſtoria generalis plantarum Lugduni apud Guillelmum Rovillium 1586. Men noemt ze doorgaens de Beſchryving van Dalechamp, omdat zy uit de Gedenkſchriften van dezen ſchryver genomen is.

Lugd. app. In appendice Hiſtoriæ generalis plantarum Lugduni editæ, apud Guillelmum Rovillium.

MArcel. Malpig. Marcellus Malpighius & Nehemias Grew ediderunt anatomiam plantarum, utraque Londini impreſſa, in fol.

Marcgr. Georgii Marcgravii de Liebſtad Miſnici Germani Hiſtoriæ rerum naturalium Braſiliæ Libri octo. Dit werk is gedrukt in Holland met dat van G. Piſon in 't jaer 1648. in fol.

Marchand. J. Marchand Botaniſte de l'Academie Royale des Sciences à donné pluſieurs Diſſertations Botaniques, qui ſont inſerées dans les Memoires de la même Academie, à Paris chez Boudot.

Matth. Petri Andreæ Matthioli Senenſis Medici Commentarii in ſex libros Pedacii Dioſcoridis, &c. Venetiis ex officina Valgriſiana 1565.

Matth. Lob. Icon. Matthiole cité par Lobel dans le Livre intitulé. Icones Lobelii.

Matth. Ic. Valg. Matthiole de l'Edition de Valgriſe.

Mentz. Chriſtianus Mentzelius Furſtenvald March. Philoſophiæ & Medecinæ Doctor Sereniſſ. Electoris Brandeburgici Conſiliarius & Archiater, edidit indicem nominum Plantarum univerſalem multilinguem, cum pugillo rariorum plantarum & figuris aliquot in æs inciſis, Berolini 1682. in fol.

Meſ. Jo. Meſuæ Damaſceni Medici Clariſſ. Opera. De medicamentorum purgantium delectu, caſtigatione & uſu, Libri duo, quorum priorem Canones univerſales; poſteriorem de ſimplicibus vocant, &c. Venetiis 1623. in fol.

Michael. Bern. Valent. Michaelis Bernardi Valentini Profeſſoris Medici, & P. T. Academiæ Griſſinæ Rectoris, Polycreſta exotica in curandis affectionibus contumaciſſimis probatiſſimiſque, ſcilicet: fabæ Sancti Ignatii, Ipecacuanha, Pedra del porco, China-chinæ, Clyſter tabacinus, panacea Gallorum mercurialis, ut & nova herniarum cura, cum figuris æneis. Francofurti ad Mœnum 1701. in quart.

Mon. Monard, Hiſtoire des ſimples medica-

mens apportez de l'Amerique, deſquels on ſe ſert en la Medecine. Deze beſchryving is eerſt geſchreven in 't Spaenſch door N. Monard Geneesheer te Sevilië, daerna door Cluſius in 't Latyn gebragt, en vervolgens in 't Franſch overgezet door Ant. Colin Apotheker te Lyon. Dit werk is gedrukt te Lyon met die van Garcias ab Horto, en Acoſta in 't jaer 1619. in octavo.

Mor. hiſt. Plantarum Hiſtoriæ univerſalis Oxonienſis pars ſecunda. Auctore Roberto Moriſon, Oxonii 1680. in fol.

M. H. R. B. Hortus Regius Bleſenſis auctus. Auctore Roberto Moriſon. Londini 1699. in octav.

Mor. prælud. Moriſon Præludia Botanica.

Mor. umb. Plantarum umbelliferarum diſtributio nova, Auctore Roberto Moriſon. Oxonii 1672. in fol.

Munt. Muntingius in Hiſt. Plantar. in fol. Amſtelodami. Dit werk is van den ſchryver onder den tytel van Naeuwkeurige beſchryving der Aerdgewaſſen uitgegeven en gedrukt te Leiden en Utregt 1696. in fol.

Muſ. Petiv. Muſæum Petivetianum cujus Centuria 1. 1695, 2. & 3. 1698, 4. verò & 5. 1699. Londini prodiere, in octav.

Muſ. Reg. Soc. Cat. Catalogus Muſæi Regiæ Societatis, à D. Grew elaboratus.

Muſ. Worm. Muſæum Wormianum, ſeu Hiſtoria rerum rariorum tam naturalium, quàm artificialium, tam domeſticarum quàm exoticarum, quæ Hafniæ Danorum in ædibus Auctoris ſervantur, adornata ab Olao Worm. Med. Doct. & in Regia Hafnienſi Academia olim Profeſſore publico, variis & accuratis iconibus illuſtrata. Lugduni Batavorum 1655.

NICAND. Nicandri Theriaca & Alexipharmaca, cum incerti Auctoris græcis ſcholiis. Venetiis 1523. in quarto.

Ejuſdem Editio Græco-Latina cum Gorræi ſcholiis. Lutetiæ 1557. in quart.

Nic. Lem. Cours de Chimie, contenant la maniere de faire les Operations qui ſont en uſage dans la Medecine, &c. Par Nicolas Lemery de l'Academie Royale des Sciences, Docteur en Medecine, dixiéme Edition, in octav. à Paris 1713. Dit werkje is in 't Nederduitſch gebragt onder den tytel van Het Philoſophiſch Laboratorium, of der Chymisten Stookhuis.

Son Traité dé l'Antimoine, contenant l'analyſe Chimique de ce mineral &c. in octav. à Paris 1707.

Sa Pharmacopée univerſelle contenant toutes les compoſitions de Pharmacie &c. in quart. à Paris. 1697.

Son Traité Univerſel des Drogues ſimples, mis en ordre de Dictionaire, où l'on trouve tout ce qu'il y a de particulier dans les animaux, dans les vegetaux, & dans les mineraux, &c. Seconde Edition beaucoup augmentée, avec des Figures en taille douce, auſſi in quart. à Paris.

Le même Auteur a fait pluſieurs Diſſertations de Phyſique inſerées dans les Memoires de l'Academie Royale des Sciences, in quart. à Paris.

OVIED. Conſalvii Ferdinandi Oviedi, Indiæ Occidentalis Hiſtoria generalis. Dit werkje is in 't Franſch vertaelt door den Heer Duret, in octav.

PALUD. IN LINSCOT. Bernardi Paludani Medici Encuſani notæ ad Linſcotii Hiſtoriam Indicam, additæ operibus Indicis.

Par. Bat. Pauli Hermanni Paradiſi Batavi Prodromus, in douze. Amſteldami, in oct.

Park. parad. Parkinſonus in Paradiſo terreſtri. Joannes Parkinſonus Londinenſis, Pharmacopæus Regius anno 1629. edidit Paradiſum ſuum terreſtrem Anglicè, in quo florum omnium hiſtoriam, quin & arborum fructiferarum, olerum & fruticum elegantiorum, quæ in horto aluntur hiſtoriam late perſequitur, in fol.

Park. th. Parkinſonus in theatro Joannis Parkinſoni Theatrum Botanicum. Londin. 1640. in folio.

Paſſ. Icon. Icones Criſpini Paſſæi Arnhemienſis. 1614.

Pena. Petrus Pena, *vide* Adverſariorum opus.

Phytol. Britan. Phytologia Britannica. Londini 1650. in douze.

P. Renealm. Paulus Renealmus Bleſenſis ſpecimen hiſtoriæ plantarum cum figuris 43 typis æneis expreſſis edidit. Lutetiæ 1611. in quart.

Pigafet. Philippus Pigafetta Regni Congiani hiſtoriam ſcripſit, quæ cum Indicis hiſtoriis edita invenitur.

Pillet. Caſpari Pilleterii Middelburgenſis Medici, plantarum in Valachria, Zeelandiæ inſula, naſcentium Synonymia, alphabetico ordine propoſita. Middelburgi 1610. in octavo.

Piſo. Vide Gu. Piſo.

Plin. Caius Plinius ſecundus plurima ſcripſit, quæ injuriâ temporum interciderunt. Superſunt de hiſtoria mundi Lib. 37. in quibus multa habet de plantis earumque cultura & viribus. Dit werk is door den Heer Dupinet in 't Franſch vertaelt, en gedrukt te Lion in 't jaer 1581. in fol.

P. Tournef. Elemens de Botanique, ou Methode pour connoître les plantes, par Mr. Pitton Tournefort de l'Academie Royale des Scien-

Sciences, Docteur en Medecine de la Faculté de Paris, & Profeſſeur en Botanique au Jardin Royal des Plantes, à Paris. 1694. avec des Figures, 3 vol. in oct.

J. P. Tournef. Joſephi Pitton Tournefort Aquiſextienſis, Doctoris Medici Pariſienſis, Academiæ Regiæ Scientiarum Socii, & in horto Regio Botanices Profeſſoris Inſtitutiones Rei Herbariæ. Editio altera Gallicâ longè auctior. quingentis circiter tabulis æneis adornata. Pariſiis, 3. vol. in quarto. 1700.

Pit Tournef. Hiſtoire des Plantes qui naiſſent aux environs de Paris avec leurs uſages dans la Medecine &c. par le même Auteur in douze, à Paris. 1698.

Le même a donné à l'Academie Royale des Sciences pluſieurs Diſſertations ſur divers ſujets, inſerées dans les Memoires de la même Academie depuis l'année 1700. juſqu'à 1708.

Pluk. Almag. Bot. Leonardi Plukenetii Almageſtum Botanicum. Londini 1696. in fol.

Pluk. Phytogr. Leonardi Plukenetii Phytographia, cujus pars 1. & 2. Londini 1661. tertia vero 1662. quarta demum 1696. exhibitæ ſunt in fol.

Plum. Plumerius. Deſcription de plantes de l'Amerique par le Pere Plumier Minime, à Paris 1693. in fol.

Pomet, ou *P. Pomet.* Hiſtoire generale des Drogues ſimples, Ouvrage enrichi de plus de quatre cens figures en taille-douce, par Pierre Pomet, Marchand Droguiſte à Paris 1694. in fol.

Pon. Joannes Pona Pharmacopœus Veronenſis ſimplicium in Monte Baldo naſcentium Catalogum ſcripſit, & nonnullarum deſcriptiones cum figuris 16. addidit. Cluſius ſuæ hiſtoriæ rariorum adjunxit. Dit werk is na verſcheide uitgaven in 't Italiaenſch vertaelt door Franciſcus Pona Med. Doct. en zoon van den ſchryver te Venetie 1617. in quart. te Bazel 1608. en in fol. te Antwerpen.

Pr. Alp. Ægypt. Proſperi Alpini de plantis Ægypti Liber. Venetiis 1633. in quart.

Pr. Alp. exot. Proſperi Alpini de Plantis exoticis Libri duo. Venetiis 1656. in quart.

Port. Joannis Baptiſtæ Portæ Neapolitani, Villæ Libri 12. Francofurti 1592. in quart. Scripſit & alia opuſcula quorum præcipuè ad nos attinet Phyſiognomia ſeu de plantis hiſtoria variis figuris referta, in octav.

QUADRAM. Evangeliſtæ Quadramii Eremitæ Theol. D. & Ducis Ferrarienſis Simpliciſtæ, Tractatus de Theriaca & Mithridatio, Ferrariæ, anno 1597. in quart.

RAII CAT. ANG. Catalogus plantarum Angliæ & Inſularum adjacentium operâ Johannis Raii è Societate Regia. Londini 1677. in Octav.

Rai Cat. Cant. Catalogus plantarum circa Cantabrigiam naſcentium. Cantabrigiæ, 1660. Appendix vero 1685. in octav.

Raii hiſt. Hiſtoria plantarum Auctore Joanne Raio, è Societate Regia. Londini 1686. in fol.

Raii ſyllog. Sylloge ſtirpium Europearum J. Raii. Londini 1694. in octov.

Raii ſynopſ. Synopſis methodica ſtirpium Britannicarum, eodem Auctore Joanne Raio. Londini 1690. in Octavo.

Rauw. Leonardus Rauwolfius, Medicus Auguſtanus in peregrinatione ſua in Orientem plurimas plantas deſcripſit, & Icones adjecit. Laugingæ 1583. in quarto.

Recchus. Vide *Hernandez.*

Renod. Joannis Renodæi Medici Pariſienſis Inſtitutionum Pharmaceuticarum Libri quinque, quibus accedunt de materia medica Libri tres. Pariſiis 1608. in quarto.

R. Hooke Micrographia, or, Some phyſiologicol Diſcriptions of minute bodies made by magnifying glaſſes, with obſervations and inquiries thereupon, by R. Hooke, Fellow of the Royal Society, in fol. London.

Reneaume. Louïs Reneaume de l'Academie Royale des Sciences, Docteur Regent en Medecine de la Faculte de Paris a donné pluſieurs Diſſertations de Phyſique & de Botanique, qui ont été inſerées dans les Memoires de la même Academie.

Richier. Onomat. Onomatologia, ſeu Onomenclatura ſtirpium quæ in Horto Regio Monſpelienſi recens conſtructo coluntur. Richerio de Belleval, Medico, Anatomico & Botanico Profeſſore imperante. Monſpelii 1598. in douze.

Richier. Icon. plantarum Richierii de Belleval elegantiſſimæ quidem, ſed nondum editæ, nec forſitan edendæ Icones, quarum tabulæ æneæ proſtant Monſpelii in muſæo clariſſimi viri D. de Belleval.

Rivin. D. Auguſti Quirini Rivini Introductio generalis in rem herbariam cum ordine plantarum quæ ſunt flore regulari monopetalo. Lipſiæ 1690. in fol. Ejusdem ordo plantarum quæ ſunt flore regulari pentapetalo. Lipſiæ 1699. in fol.

Rob. Cat. Catalogus ſtirpium, tam indigenarum, quam exoticarum, quæ Lutetiæ coluntur, à Joanne Robino Botanico Regio & Iatrici Horti celeberrimæ Scholæ Pariſienſis Curatore. Pariſiis 1601. in douze.

René Antoine de Reaumur de l'Academie Royale des Sciences a donné pluſieurs Diſſertations

tations de Phyſique inſerées dans les Memoires de la même Academie, à Paris

Roman. Romanus, *vide* Lud. Roman.

Rondel. Guillelmi Rondeletii Libri de Piſcibus, Lugduni 1554.

Ruel. Joannes Ruellius Dioſcoridem Latiné vertit: de natura ſtirpium Libros tres ſcripſit. Baſileæ 1537. in fol.

SCAL. Julii Cæſaris Scaligeri animadverſiones in Theophraſti libros ſex de cauſis plantarum. Genevæ 1566. in fol. & in oct

Sc. Bot. ſive *Scol. Bot.* Scola Botanica. Amſtelodami 1689. in douze.

Schrod. Johannes ſchroderi Pharmacopœa Medico-Chymica, ſæpius impreſſa.

Schwenck. Caſparus Schwenckfeldius ſcripſit Catalogum ſtirpium & foſſilium Sileſiæ Lipſiæ 1601. in quart.

Sim. Paul. quadrip. Quadripartitum Botanicum Simonis Pauli, Argentorati 1667. in quart.

Sloane Cat. plant. Icon. Catalogus plantarum Inſulæ Jamaicæ. Auctore Hans Sloane é Regia Societate. Londini 1696. in octavo.

Stap. in Theoph. vel *Bod. à Stap.* Theophraſti Ereſii de hiſtoria plantarum Lib. decem, quos illuſtravit Joannes Bodæus à Stapel. Amſtelodami 1644. in fol.

Sutherland. Vide Hortus Edimburg.

Swert. Emanuelis Swertii Florilegium, in quo præter figuras plurimas etiam 47. plantæ ex India utraque allatæ hactenuſque non deſcriptæ adduntur. Francofurti 1612. in fol.

Sylvat. Matthæi Sylvatici Opus Pandectarum Medecinæ. Venetiis 1498. in fol.

TAB Jacobi Theodori Tabernæmontani Hiſtoria Germanica tribus partibus edita cum figuris 2087. Francofurti 1588. in fol.

Idem emaculatus & auctus plantarum deſcriptionibus, figuris & medicamentis plurimis à C. Bauhino, anno 1613. in fol.

Ejuſdem Icones cum nudo nomine Latino & Germanico. Francofurti 1590. in longa forma prodiere.

Thal. Thalius. Sylva Hercynia, ſive Catalogus plantarum ſponte naſcentium in montibus & locis vicinis Hercyniæ &c. Francofurti ad Mœnum 1588. Deze Naemlyſt is doorgaans gevoegt by den Hortus Medicus van Camerarius, in quarto

Theophr. ſive *Theophr. hiſt.* Theophraſti Græci de hiſtoria & cauſis plantarum, editio Græco Veneta 1552. in oct. Baſileæ 1541. in quart. & Gazæ verſio Lugduni 1552, in octav. & cum Joannis Jordani Correctione.

Thevet. Andreæ Theveti Coſmographia Gallicé edita cum figuris aliquot plantarum & animalium. Dees zelve Schryver heeft in't Franſch geſchreven eene Beſchryving van de byzonderheden van Nieuw Vrankryk in America, waer by hy elf figuren van planten gevoegt heeft, te Parys 1557. in quarto.

Tournefort. Voyez P. Tournefort.

Trag. Tragus. Hieronymi Tragi hiſtoria, quæ ſæpius Germanicé Argentinæ in folio prodiit, per Davidem Kyberum Latine reddita cum iconibus 567 licét ad 800. deſcribantur. Argentinæ 1552. in quart.

Triumph. Obſervationes ortu ac vegetatione plantarum Auctore Joanne Baptiſta Triumpheti Bononienſi. Romæ 1685. in quart.

Triumph. Syllab. Triumphetti Syllabus plantarum horto Medico Romano additarum. Romæ 1688. in quart.

Tur. Turnerus. Guilielmi Turneri Angli plantarum hiſtoria Anglicé ſcripta cum paucis figuris. Londini in fol.

VERGIL. Vergilius. Marcelli Vergilii Florentini Secretarii, Dioſcoridis Interpretatio, cum ejusdem commentariis. Coloniæ 1529. in fol.

Veſl. in P. Alp Veſlingius in Proſperum Alpinum. Joannis Veſlingii de plantis Ægyptiis obſervationes & notæ ad Proſperum Alpinum. Patavii 1638. in quart.

V. L. Viridarium Luſitanicum Gabrielis Griſley. Ulyſſipone 1660 in douze.

WEPFER. Tractatus de Cicuta aquatica. Baſileæ 1679.

Worm. Zie *Muſ. Worm.*

ZAN. Iſtoria botanica di Giacomo Zanoni Sempliciſta, e Sopraintendente all' Horto publico di bologna. In Bologna 1675. in folio.

Uitlegging van eenige Maten, die by de Schryvers gebruikt worden.

DE lyn in de breedte is de allerkleenſte maet: deze is de helft van een grein, of het agtſte gedeelte van een' vinger, of het twaelfde van een' duim, hare breedte is bykans als die van een' gerſtekorrel.

Het grein is een vierde gedeelte van een' vinger of een zesde van een' duim.

De vinger bevat agt lynen of vier greinen, of een zeſtiende gedeelte van een' voet.

De duim bevat een' vinger en het derde gedeelte van een' vinger of twaelf lynen of het twaelfde gedeelte van een' voet.

De once is de zelve maet als een duim.

De handpalm bevat vyf vingers.

De dubbele handpalm, by de Grieken *Dichas* genaemt, bevat agt of tien vingers.

De ſpan bevat twaelf vingers of negen duimen.

De voet bevat zeſtien vingers of twaelf duimen of omtrent vier handpalmen.

De elle bevat anderhalven voet.

De vadem bevat vyf voeten.

Nota. Door de vingermaet moet men verſtaen de breedte van een' der grootſte vingeren van de hand, en door de duimmaet de breedte van den grooten teen, die veel grooter is dan de duim van de hand.

**** DRUK-

DRUKFEILEN.

Blad.	Colom	regel	staet		*lees*
16	2	8		Alabatre	Albâtre
22	1	20		Gras	hier en overal Hondsgras
28	1	10		van reuk is;	van reuk;
30	2	35		Indiaensche hout	Kampechehout
39	2	49		*avint*	*avint*
51	2	31		dier	duur
56	1	45		haer neemt	haer niet neemt
57	2	39		Arbutusboom	Arbutusboom, Haegappelboom
76	1	52		Indiaensche hout	Kampechehout
86	1	35		oud	Goud
96	1	45		Lapis Lymis	Lapis Lyncis
150	2	10		de bladers	't blad
186	2	11		niet;	niet in smaek,
235	1	33		Cascute	Cuscute
324	2	30		als ze	als hy
335	1	32		anderhalfvoet	half voet
339	1	28		diergelyke	dierlyke
367	1	37		Alun catin.	Alun catin noemde
367	2	43		Potasch	Zeekrabbe
400	2	32		aersachtige	paersachtige
407	1	15		zy	hy
415	2	43		worden	word
418	2	41		zuiveren	zuivert
428	1	25		zweten	zweren
467	1	11		riekt	rieken
471	1	37		delang	lang
	2	51		om dat dier	omdat dit dier
473	1	21		erten	erven
502	2	6		sterk	sterken
509	2	37		heeft	hebben
548	2	40		Thytheuma	Phyteuma
535	2	10		lengt een	lengte en
582	1	37		gaeuwe	graeuwe
603	1	50		korae kleur	koraelkleur'
689	2	26		met als nagel	met den nagel
701	2	7		mannelykheit	roede of teellid

BERICHT AEN DEN BINDER.

DE Platen moeten onder en boven weinig of niets afgesneden worden, alzoo 'er niet veel spatie overig is konnende voor of achter na de Registers geplaetst worden.

ALGEMEENE VERHANDELING DER ENKELE DROOGERYEN,

Geſchikt naer de Orde van 't A. B. C.

ABELICEA.

Belicea, Hon. Belli.

Pſeudoſantalum Creticum, C.B.

In't Franſch, *Faux Santal de Candie.*

In't Nederduitſch, *Valſch Sandelhout van Kandië.*

Is een groote en ſchoone, regte, takryke Boom, wiens bladers naer die van den Alaternusboom gelyken, maer zy zyn rondachtiger en diep ingeſneden. Zyne vrucht is eene bezië van grootte en gedaente als peper, van kleur' tuſſchen groen en zwart; zyn hout is hard, rood, een weinig welriekende, naer rood Sandelhout zwemende, vooral wanneer het tot poeder gebragt is. Dees Boom waſt in Kandië op de toppen der bergen; men gebruikt hem om 'er balken tot de gebouwen van te maken. Hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich. Hy is afvegende en t'zamentrekkende, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

ABIES.

Abies, in 't Franſch *Sapin*, in 't Nederduitſch *Denneboom*, *Maſtboom*, *Pekboom*, is een groote en altoos groene boom, die zeer hoog en regt ſpitswyze opwaſt. Hy word in verſcheide ſoorten verdeelt, waer van wy alhier de twee voornaemſte zullen beſchryven.

De eerſte is genaemt

Abies, Cluſ. Hiſt.
Abies conis ſurſum ſpectantibus, ſive mas, C.B
Abies fœmina, ſive ἐλάτη θήλεια, J.B.
Abies taxi folio, fructu ſurſum ſpectante, Pit. Tournefort.

Zyn hout is wit, met een' gladden, witachtigen baſt' bedekt, die vol harſt', voornamentlyk in warme landen, gevonden word. De takken verſpreiden zich als vleugels, en verbeelden kruiſen onder malkander; zy zyn voorzien met langwerpige, ronde, ſmalle, harde bladeren, welke met die van den Yven- of Taxisboom overeenkomen, een weinig ſteken, en enkel langs hunne ribben groeijen. Zy dragen ook katjes of bloeſems met verſcheide vliesachtige toppen of beursjes, die zich overdwers in twee ſcheiden, en in de lengte verdeelt zyn in twee huisjes vol fyn ſtof: deze katjes of bloeſems laten niets na zich over. De vruchten waſſen op den zelven ſtam van den Denneboom, en zyn langwerpig, naer omhoog gekeert, uit verſcheide kegels-, of pynappelswyze ſchubben t'zamengeſtelt; in 't Latyn heet men ze *Strobili*, of *Coni:* men vind doorgaens onder yder van deze ſchubben twee zaden.

De tweede is genaemt

Abies, Dod.
Abies tenuiore folio, fructu deorsum inflexo, Pit. Tournefort.
Picea major prima, sive Abies rubra, C. B.
Picea Latinorum, sive ἐλάτη ἄρρην Abies mas, Theoph. J. B.

Zy verfchilt van de voorgaende daer in, dat haer baft bruiner is, de takken en vruchten naer d'aerde hangen, en de bladers dunner, zwartachtiger, niet zoo hard, noch zoo ftekende zyn. Deze boomen groeijen voornamentlyk op berg- en fteenachtige plaetfen. Zy befluiten veel olië en wezentlyk zout, maer weinige waterdeelen in zich.

Hunne teederfte takken en bladers zyn goed tegen de blaeuwfchuit, jicht, zinkingen of vloeijingen, als ze in een afziedfel gebruikt worden. Zy dryven de pis af, en verzachten de tandpyn. Hun baft en vruchten zyn t'zamen trekkende; hun hout word niet als van de fchrynwerkeren gebruikt.

ABROTANOIDES.

In't Nederduitfch *Zee-Averoon.*

Abrotanoides planta Saxea Cluf. *five Abrotano fimilis saxea.* C. B. is eene fteenachtige Zeeplant, byna een voet hoog, fchoon, zeer takryk, naer 't wyfje van de Averone gelykende, waer van zy haren naem heeft. Zy groeit op de rotfen, en word in de Geneeskunde niet gebruikt.

ABROTANUM.

Abrotanum, in't Franfch *Aurone*, in't Nederduitfch *Averuit*, *Averone*, is een gewas, waer van verfcheide foorten zyn. Ik zal hier alleen van de gemeenfte fpreken, die ook meeft in de Geneeskunde gebruikt word. Zy is genaemt.

Abrotanum mas, Brunf.
Abrotanum vulgare mas, Dod.
Abrotanum mas anguftifolium majus, C. B. Pit. Tournef.
Abrotanum vulgare, J. B.
Abrotanum primum & minus, Trag.
Abrotanum nigrum, feu mas, Cord. in Diofc. Hift.

In't Franfch *Aurone mâle.*

In't Nederduitfch *'t Mannetje van Averuit.*

Zy groeit vier of vyf voeten hoog, en fchiet verfcheide harde, roodachtige, broffe, takryke ftelen, vol wit merg. De bladers zyn fmal of fyn ingefneden, fterk en fpeceryachtig van reuk, bitter en feherp van fmaek. De bloemen en zaden komen met die van den Alfem overeen, maer zyn een weinig geler van kleur'. De wortel is houtachtig; zy word in de tuinen aengekweekt, en heeft veel fyne olië, en vlugge en vafte zouten in zich.

Zy is infnydende, verdunnende, openende afvegende, wondheelende, ontbindende, wederftaet het vergift, dood de wormen, verwekt de pis en maendftonden, verdryft de winden, doet het hair waffen, wanneer zy gekneuft op het hoofd word gelegt.

De foorten van Averuit verfchillen van die van den Alfem, alleenlyk door hare uiterlyke gedaente, gelyk als de Heer Tournefort heeft aengemerkt.

Abrotanum quaſi. ἄβρωτον ex α privativo, & βρῶσκω comedo, als of men zeide, eene plant, die wegens hare groote bitterheit oneetbaer is.

ABSYNTHIUM.

Abfynthium in't Franfch, *Abfinthe* of *Aluyne* in't Nederduitfch *Alfem*, is een gewas, waer van velerlei foorten zyn. Ik zal hier niet als de gemeene befchryven, welke men doorgaens in de Geneeskunde gebruikt, en noemt

Abfinthium vulgare majus, J. B. Pit. Tournefort.
Abfinthium Ponticum, feu Romanum officinarum, feu Dioſc. C. B.
Abfinthium latifolium, Dod.

In't Franfch *Abfinthe*, *Aluyne.*

In't Nederduitfch *Gemeene Alfem.*

Zy fchiet vele ftelen drie of vier voeten hoog, die houtig, witachtig, en takkig zyn; de bladers gelyken naer die van Byvoet, maer zyn kleener ingefneden, week, witachtig, van een' fterken fpeceryachtigen reuk, en zeer bitter van fmaek. De takken zyn rondom bezet met eene groote meenigte van kleene bloemen, zynde zoo veel kleene rondachtige bosjes, die uit rosachtige en ftarwyze uitgebreide bloempjes beftaen; daer op volgen kleene dunne zaden, befloten in rond- en fchubachtige kelken. De wortel is dik en houtachtig. Deze plant groeit in de tuinen, en heeft veel fyne olië en zouts, maer weinige waterdeelen in zich. Zy is wondheelende, verfterkt de maeg, helpt de vertering, verwekt de pis en maendftonden, en doodt de wormen. Men gebruikt ze uit- en inwendig.

Abſynthium ex α privativo, & ψινθος delectatio: als of men zeide, eene onaengename plant, wegens hare groote bitterheit in alle hare deelen.

Abſynthium Ponticum a ποντος mare, als of men zeide, eene onaengename en bittere plant, even eens als het zeewater.

ABUTILON.

Abutilon, Dod. Ang.
Althæa altera, ſive Abutilon Avicennæ, Matth.
Althæa peregrina, Geſn. Hort.
Althæa Theophraſti flore luteo, C. B. Pit. Tournefort
Ibiſcus Theophraſti, Dod. Gal.
Althæa Theophraſti flore luteo, quibuſdam Abutilon, J. B.

In't Franſch *Guimauve.*

In't Nederduitſch *Gele Maluwe.*

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet ter hoogte van drie of vier voeten; dees ſteel is rond, een weinig hard, getakt, en met bladeren bekleedt, die breed, en byna rond, maer puntig, zacht, wit, een weinig ruig, en naer die van eene Kauwoerde gelykende, en aen middelmatiglange ſtelen vaſt zyn. De bloemen waſſen tuſſchen de bladers en ſtelen uit, zyn kleen, geel, en gelyken geheel en al naer die van de Maluwe. De vrucht is een hoofdje of knopje, van boven gemeenlyk platachtig, van onderen rondachtig, gevoort, en t'zamengeſtelt uit vele vliesachtige, zwarte ſcheedjes, die zich in twee deelen openen, en eenige zwartachtige zaden, doorgaens van gedaente als eene kleene nier, in zich ſluiten. De wortel verdeelt zich in vele kleene dunne takken. Deze plant groeit in de tuinen, en heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig zouts in zich.

Zy is verzaehtende, aeneen lymende, en wondheelende.

ACACIA.

* *Acacia Vera*, of *Ægyptiaca*, is een verdikt ſap, 't welk hard, vaſt, vry zwaer, bros, bruin, roodaehtig van kleur' is, en in ronde ballen tot ons word overgebragt, die yder vyf of zes oncen wegen, en in zeer dunne blazen beſloten zyn. Men zegt dat het uit eene vrueht' gehaelt word, die naer Vygeboonen gelykt, beſloten in hulzen, die aen een' doornachtigen boom' in Egypten waſſen, wiens takken zich in de breedte uitſpreiden, en ſchoone witte bloemen dragen.

* Zie Pl. I. Fig. 1.

Men moet zulke Acaeia klezen, die zuiver, vaſt, zwaer, zwart, of een weinig roodachtig, glinſterende, gemakkelyk om te breken, en t'zamentrekkende van ſmaek is. Zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is zeer t'zamentrekkende, en yerdikt de vochten, verſterkt, wederſtaet het vergift, ſtuit de bloedlozingen en buikloopen, en is goed voor de oogziektens.

Acacia ex ἀκάζω, acuo, om dat de boom *Acacia* doornachtig, of met punten voorzien is.

Alzoo de oprechte *Acacia* eertyds zeldzaem was, dewyl men ze van de Landſtreken daer ze groeit, weinig overbragt, gebruikte men in hare plaetſe het ſap van kleene Sleepruimen, dat tot eene bekwame dikte op het vuur werd uitgedampt; dit word nu genaemt *Acacia noſtras.* De krachten komen zeer na met de oprechte *Acacia* overeen.

ACAIA.

Acaia, G. Piſon, is een groote Indiaenſche Pruimboom, wiens bladers lang, matiglyk breed, en puntig zyn. De bloemen zyn kleen, maer veelvuldig, als geelachtige takjes geſchikt. De pruimen, die hy draegt, gelyken naer de onze, zyn geel, ſappig, zeer aengenaem van ſmaek, en goed van reuk. Men perſt 'er het ſap uit, waer van men wyn maekt, die in ſtaet is om iemand dronken te maken.

De topjes van den boom zyn goed om de oogen te zuiveren, en 't gezicht op te helderen.

De vrucht ſtuit de braking, en de buikloopen.

De bladers en de baſt verzachten de keelontſtekingen, en worden in gorgeldranken gebruikt. Zy ſtoppen ook den buikloop en verſterken de maeg.

ACAJOU.

Acajou, Theveti, Lugd.
Acaju, G. Piſon.
Cajos, Linſc.
Cajous, Acoſtæ, Cluſ.

In't Franſch *Noix d'Acajou, Anacarde, Antartique, Châteigne d'Acajou.*

In't Franſch *de Vrucht* of *Kern Cajous.*

* Is eene vrueht omtrent zoo groot als eene Kaſtanje, langwerpig, hard, van buiten glad, en van eene olyvekleur', hebbende de gedaente van eene ſchapenier'. Zy groeit op den top van

* Zie Pl. I. Fig. 2.

een' langwerpigen appel, die zoo groot is als eene kleene Bonchretien Peer, ter plaetſe daer vele vruchten als een kleen kroontje dragen. Dees Appel is roodachtig geel, met een dun en teeder ſchelletje bedekt; zyn vleeſch is ſponsen lymachtig, in't begin met een melkachtig, zoet, zuur, en t'zamentrekkend ſap vervult, maer de kleur en ſmaek van dit ſap vergaen naer mate dat het giſt, en 't word wynig *, zoo dat het die genen, welke daer van veel drinken, dronken maekt. Men zegt dat het op het linnen eene zoo leelyke yzervlek maekt, dat het onmogelyk is dezelve uittewiſſchen, voor dat de boom, die deze vrucht draegt, weder begint te bloeijen. Men eet deze vrucht, na datze onder de aſch gebraden is. Dees Appel groeit aen een' ſchoonen boom' in Braſilië, *Acajuba* genaemt. Hy is zoo hoog en rond als een Kaſtanjeboom; zyne takken zyn buigzaem en krommen zich; zyn hout is zeer hard, vry ligt, nu eens wit, dan roodachtig, voor de wormen onvatbaer, zeer gezogt om 'er huisraed van te maken, en ſchepen van te bouwen: 't is bedekt met eenen baſt', welke naer dien van den Eikenboom gelykt, waer uit in den zomer eene welriekende Gom druipt, die als d'Arabiſche helder en doorſchynende is. De bladers hebben de gedaente en kleur als die van den Noteboom, maer zyn ſterker van reuk. De bloemen zyn kleen, beſtaende yder uit vyf blaedjes en tot hondert toe t'zamen gehoopt in de gedaente van eene dikke zonneſcherm', wit van kleur' alsze opengaen, dat doorgaens in't begin van September geſchied; daer na krygenze eene vleeskleur, en rieken byna zoo aengenaem als de Lelien van den Dale; in 't midden van yder dezer bloemen ryſt een ſtampertje, 't welk een kleen hoofdje als een kruintje of kroontje onderſteunt.

De vrucht of Kern Cajous is in den beginne groen, maer ryp en droog wordende, krygtze eene olyvekleur: de baſt is dik, hard, hout- en ſponsachtig of vol gaetjes, van binnen zwartachtig, waer in een witte amandel of pit beſloten is. Men laet de noot onder de heete aſch braden, eveneens als de Kaſtanjes, men breekt ze en haalt'er den amandel uit, die zeer goed is om te eten; zy zyn van ſmaek als eene hazelnoot, en van eene t'zamentrekkende kracht'. Het binnenſte van den baſt dezer Noten of Kaſtanjes, dat ſponsachtig is, bevat in zich eene zwarte, ſcherpe en brandende olië, die door eene meenigte van kleene gaetjes uitwaeiſemt, voornamentlyk wanneer de vrucht verſch en warm gemaekt is. Men gebruiktze om de exteroogen uit te byten en te verteren. Deze olië word op verſcheide wyzen uitgetrokken. Sommigen maken den geopenden baſt aen de kaers' warm, en laten ze op 't exteroog druipen; anderen zetten hem tuſſchen de pers, en vergaderen de olië, die'er uitloopt. Wanneer de vrucht oud is, heeft men meer moeite noodig om ze 'er uit te perſſen, om dat ze byna geheel verdroogt of verdikt is. Men gebruikt ze nog tegen den dæuwworm, en om de oude kwaedaertige verzweringen te zuiveren en 't welige vleeſch te verteren.

ACANTHUS.

Acanthus, Matth. Cord. in Dioſc.
Acanthus verus, Trag.
Acanthus ſativus, *ſive mollis Vergilii*, C. B. Pit. Tournef.
Carduus Acanthus, *ſive Branca Urſina*, J. B.
Branca Urſina Italorum, Guil. Epiſt.
Acanthus ſativus, Dod.

In't Franſch *Acante* of *Branc-Urſine*.

In't Nederduitſch *Beerenklaeuw*.

* Is eene plant, die uit haren wortel' groote, breede, ſchoone, diepingeſneden, zachte, ruige bladers ſchiet, die ter aerde nederliggen, en met een lymachtig ſap zyn vervult; tuſſchen deze verheft zich een regte ſteel, twee of drie voeten hoog, van 't midden tot boven toe omringt met witte langwerpige bloemen, yder beſtaende uit een enkel blad, dat aen 't een einde heel plat en dun, en in eene drieſtukkige lipp' geſneden is, en aen 't ander einde naeuw toeloopt, en met eene pyp' eindigt, die doorgaens vry kort, en naer een' ring gelykt; de plaets van de bovenſte lipp' is bezet met eenige helmſtyltjes, waer op helmpjes ſtaen, die vry wel naer een borſteltje gelyken; nadat de bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht van gedaente byna als een eikel, welke in twee huisjes langwerpige zaden beſluit. De wortels ſpreiden zich in de lengte en breedte uit, en zyn van buiten zwart, en van binnen wit: deze plant groeit op vochtige en ſteenachtige plaetſen, in de tuinen, en heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig zouts in zich.

Zy heeft eene verzachtende, openende, en ontbindende kracht, en word voornamentlyk in klifteren en pappen gebruikt.

Acanthus ex ἀκὴ ſpina, om dat vele andere ſoorten van Beerenklaeuw doornachtig zyn.

Branca Urſina, wegens de gelykheit, die men voorgeeft dat'er is tuſſchen de gedaente van derzelver blad, en die van een' Beerenklaeuw.

De inſnydingen der bladeren van Beerenklaeuw

* Wyn getrokken uit Acajouappelen.

* Zie Pl. I. Fig. 3.

klaeuw hebben zoo fraei geſchenen, dat menze verkozen heeft om'er de Kapiteelen der Korintiſche zuilen meê te verſieren.

ACARNA, ſive ACORNA.

Acarna flore luteo patulo, C. B.
Carlina Sylveſtris minor Hiſpanica, Cluſ. Hiſt. Pit. Tournef.
Carlina Sylveſtris minor, Dod. Ger.
Acorna, Cæſ.
Carduus carlina minor ſylveſtris, Cluſii, *flore luteo*, J. B.
Eryngium Archigenis, Ang.

In't Nederduitſch *Driediſtel*, *Wilde Carline.*

Is eene ſoort van Carline, of een kleen gewas, 'twelk velen onder de ſoorten vanDiſtelen ſtellen. Het ſchiet maer eenen dunnen ſteel, omtrent eene hand hoog, met eene witte wolle bedekt. De bladers zyn langwerpig, zeer hard, en ſtekelig aen hunne kanten; het draegt doorgaens op zyn' top twee kleene ſtekelige knopjes, waer op gele geſtraelde bloemen groeijen, wier kelk ſtekelig is. Het zaed is langwerpig, en komt vry wel met dat van de wilde Saffraen overeen. De wortel is dun, roodachtig of ros, en ſcherp van ſmaek. Dit gewas bloeit gemeenlyk in den herfſt, en groeit voornamentlyk in warme, drooge, en woeſte plaetſen; het vergaet of ſterft yder jaer.

De wortel heeft eene openende en zweetdryvende kracht.

Acarna ab ἄκαρνα, Spinoſa ſtirps, een ſtekelig gewas.

ACARNAN.

Acarnan ſeu Acarne Plin. Rondelet, is een Zeeviſch, die de gedaente en grootte van een' Zeehaen heeft, maer is wit, en met zilververwige ſchubbens bedekt. Zyn kop is dik, de ſnuit als een Arendsbek, de oogen groot, de bek kleen, de tanden fyn, het vleeſch zeerwit, goed om te eten en ligt om te verteren. Hy heeft veel olië en vlug zout by zich.

Hy word goed geacht om het bloed te zuiveren, en de pis af te dryven.

ACARUS.

Acarus, in't Franſch *Ciron*, in 't Nederduitſch een *Zeertje*, is een bloedeloos diertje zoo kleen dat het naeuwlyks kan gezien worden, rond en wit, en word voortgeteelt onder des menſchen huïd op verſcheide plaetſen van 't lichaem, en voornamentlyk aen de handen. Het komt in zyne volle gedaente en grootte uit zyn ei, en kruipt onder het vel heen met ... jeukte te verwekken, waer ... doorknagen, en zaekt word zich ſterk te krabben genood. kleene bleintjes ontſtaen. Het midden waer uit ongemak is het bleintje, en het wormpje ... eene naelde te doorſteken.

Acarus ab α privativo & κείρω, tondeo, ſeco, om dat dit wormpje om zyne kleente ſchynt niet door ſneden te kunnen worden.

Men gelooft dat de Franſche naem *Ciron* komt van het Griekſch χείρ, hand, om dat dit diertje zich meer in de handen dan elders vertoont.

ACCIPITER.

Accipiter, in 't Franſch *Eprevier*, in 't Nederduitſch *Havik*, is een van de verſlindendſte roofvogelen. Zy zyn van verſcheide grootte. Men vind 'er byna zoo groot als Arenden, maer gemeenlyk zynze niet grooter dan een Kapoen, en hebben veel veêren van verſcheide kleuren. De bek is krom naer om laeg, de oogen zeer glinſterende, de tong breed, het hoofd heeft veel herſenen, de pooten zyn met groote en ſterke klaeuwen voorzien. Men vind hem in Zweden, Lyf-, Rus- en Engeland. Hy maekt zyn neſt op de hoogſte boomen en rotſen, en leeft van vogelen, lampreijen, mollen, ratten, kikvorſchen. Hy is goed om te eten, zoo lang hy nog jong en malſch is; hy heeft veel vlug zout by zich.

Zyn vleeſch, vet, en drek worden geprezen in de oogziektens, en om de baring der vrouwen te helpen.

Accipiter ab accipiendo, om dat de Havik een roofvogel is.

ACER.

Acer major, Dod.
Acer montanum candidum, C. B. Pit. Tournef.
Acer major multis falsò platanus, J. B.
Aceris prima ſpecies, Ang.

In't Franſch *Erable.*

In't Nederduitſch *Booghout.*

Is een hoogſtammige, of een groote en ſchoone boom, wiens takken zich aen alle kanten uitſpreiden. De baſt is roodachtig; het hout wit en vry bros; de bladers wyd, breed, hoekig, naer wyngaerdbladers zeer wel gelykende, maer puntiger, yder in vyf deelen geſneden, van boven donkergroen, van onderen witachtig van kleur', glad, zonder hair, bitter, en t'zamentrekkende van ſmaek, hangende aen rood-

zyn dan die van den wynachtige ſteelen, die lang zyn by trosjes op een lang ſtok. De bloem beſtaen uit vele rooswyze ſteeltje geſchikt, uit yder kelk' ryſt een ſtampertje, dat een langwetpige en gevleugelde vrucht word, waer van vele aen een' langen voetſteel' hangen, die uit twee of drie zaedhuisjes beſtaet, welke met twee dunne vleugelswyze blaedjes zyn bedekt, en waer in yder in zich ſluit een eirond, of byna rond, hard, witachtig zaedje, zoo groot als dat van den Oranjeappel, en onaengenaem van ſmaek. Dees boom groeit in boſſchen en doornhagen. Daer zyn velerlei ſoorten. Hy heeft veel olië en wezentlyk zout. Zyne bladers en vruchten zyn t'zamentrekkende. In Canada komt uit het Booghout een ſap of vocht, dat zoet van ſmaek is, 't welk vergadert en uitgedampt zynde blyft'er eene graeuwe ſuiker over, die als gemeene ſuiker ſmaekt. Sommigen noemen het Manna van Booghout, maer 't is eerder eene Suiker.

ACETABULUM.

In't Nederduitſch *Navelkruid.*

* *Acetabulum* is eene ſoort van Waterplant', aen welke de Heer Tournefort dezen naem heeft gegeven, om dat hare bladers de gedaente hebben van kleene bekkens, vry wel gelykende naer zekere maet, die de Ouden gebruikten, en *Acetabulum* noemden. Daer zyn twee ſoorten. De eerſte heet

Acetabulum marinum, procerius, Pit. Tournefort.
Androſaces, Matth.
Androſaces petræ innaſcens vel major, C. B.

De bladers komen voort uit de wortelen en hangen aen ſteeltjes zoo dun als draden, aſchverwig van kleur', en ziltig van ſmaek. Deze plant groeit op ſteenen op den grond der zee.

De tweede ſoort heet

Acetabulum marinum minus, P. Tournefort.
Androſaces Chamæconchæ innaſcens, vel minor, C. B.
Androſaces, Cotyledon folioſum marinum, Ad. Lobel. Icon.
Androſaces, Lobel. Lugd. & *Umbilicus marinus Monſpelienſis*, Cam. Ep.

Zy verſchilt van de voorgaende ſoort' daer in, dat ze kleener is, en op ſchulpen groeit, zelden op ſteenen. Men vind ze in ſtilſtaende wateren ontrent Maguelone en Frontignan.

Beide ſoorten hebben veel zouts by zich, en zyn zeer openende, dienſtig om de pis af te dryven, tegens de waterzucht, als men ze in een afkookſel òf op zich zelven met witten wyn gebruikt.

Acetabulum, ab Aceto Azyn, om dat men dezen naem eertyds gaf aen een kleen vaetje, 't welk gebruikt werd om'er Azyn in te doen.

* Zie Pl. I. Fig. 4.

ACETOSA.

Acetoſa, ſeu Oxalis, in't Franſch *Oſeille*, of *Surelle*, in 't Nederduitſch *Zuring, Zurkel*, is eene plant, waer van vele ſoorten zyn. Maer ik zal alhier niet als van de drie voornaemſte ſpreken, welke men in de keuken en Geneeskunde gebruikt. De eerſte en gemeenſte is genaemt

Acetoſa, Brunf. Lon. *major*, Caſt Colum.
Acetoſa pratenſis, C. B. Pit. Tournef.
Oxylapathum, Gal. Monardo.
Oxalis, ſive Rumex acetoſus, Ruel.
Oxalis vulgaris folio longo, J. B.
Oxalis, Trag. Matth. Dod.
Lapathum mininum Oxalis dictum major, Ger. Hor.
Oxalis, ſive Rumex proprie, Hermolao.

Hare bladers zyn langwerpig, groen, glinſterende, en vol zuur ſap. De ſteel klimt anderhalf voet hoog, en draegt op zyn' top kleene bloempjes met vele helmſtyltjes, die op den grond van den kelk vaſtgehegt, en als in eene dubbele ry, drie aen drie geſchikt zyn. Als de bloem is afgevallen volgt'er een driehoekig zaed, dat roodachtig en in een huisje beſloten is. De wortel is lang, rood, en geeft eene wynkleur aen de Gerſtewateren. Deze plant word in de moestuinen geteelt.

De tweede ſoort word genaemt

Acetoſa rotundifolia hortenſis, C. B. Pit. Tournefort.
Acetoſa major, quæ & repens, Renod.
Oxalis Romana & Veterum, Dod. Gal.
Oxalis folio rotundiore repens, J. B.
Oxalis ſativa franca, rotundifolia, repens, Ad. Lob.

In't Franſch *Oſeille ronde*, of *Franche.*

In't Nederduitſch *Roomſche Zuring.*

Zy ſchiet dunne en kruipende ſtelen, een voet of anderhalf lang. De bladers zyn gemeenlyk byna rond, ſomtyds langwerpig en ſpits toeloopende, bleekgroen van kleur'. De bloemen en 't zaed

't zaed komen met die van de eerſte ſoort' overeen. De wortel is dun en voortkruipende. Zy word in de moestuinen geteelt, en als Salade gegeten; zy heeft een' aengenamen zuurachtigen ſmaek.

De derde ſoort is genaemt

Acetoſa minor, Caſt.
Acetoſa ſylveſtris, omnium minima, Renod.
Acetoſa arvenſis lanceolata, C. B. Pit. Tournef.
Oxalis parva auriculata repens, J. B.
Acetoſella, Lon.
Oxalis minima, Trag.
Lapatiolum, Diod.
Oxalis tenuifolia ſinuata vervecina, Ad. Lob.
Oxalis ſponte naſcens, Cæſ.
Oxalis ovina, Tabern. Icon.

In't Franſch *Petite Oſeille*, of *Oſeille Sauvage*.

In't Nederduitſch *Kleene Zurkel*, *Schapezurkel*.

Deze is maer eene hand hoog; de bladers zyn kleen, en gelyken naer eene lans. De bloemen en zaden komen met die van de voorgaende ſoorten overeen; doch zyn kleener, troswyze geſchikt. Deze kleene plant vertoont zich geheel rood boven den grond, vooral wanneer het zaed ryp is. De wortel is kruipende hout- en vezelachtig, en rood. Zy groeit in de velden op zandige plaetſen, en is de zuurſte van alle Zurkelen, de ſchapen eten ze, waerom ze *Oxalis Ovina ſeu Vervecina* heet.

Alle de Zurkels hebben veel wezentlyk zout in zich, verſterken het hart, verwekken den eetluſt, verdryven den dorſt, wederſtaen het vergift, ſtuiten den buikloop en de bloedingen.

Acetoſa ab Aceto Azyn, om dat deze plant zuur is als Azyn.

Oxalis, ab ὀξὺς, Acidus, om dat de Zurkel zuur is.

ACETUM.

Acetum, in't Franſch *Vinaigre*, in't Nederduitſch *Azyn*, *Edik*, is een zuur en welbekend vocht. Het word door eene tweede giſting van den wyn gemaekt, die zynen ſteen ontbind en verylt. Deze ontbinding geſchiet natuurlyk, als de wyn beginnende oud te worden, zyne fynſte zwavelachtige of geeſtige deelen een weinig vervliegen, want de wynſteen zich in hunne plaetſe zettende belet en maekt de overgebleven geesten des wyns zoo vaſt, dat ze onbekwaem worden om hunne werking te doen.

Om den wyn eerder zuur te maken, moet men het vat daer hy in is, op eene warme plaetſe zetten; zoo 'er wynſteen aen de kanten zit, zal hy zich ontbinden, en in den wyn vermengen. Men zal bemerken dat de wyn onder 't zuur worden niet vermindert, maer eer vermeerdert zal wezen, om dat'er geene merkelyke vervlieging geſchiedt, en de wynſteen daer in uitgezet is. Zoo men in het vat, dat men wil laten zuur worden, geen' wynſteen vind, moet men 'er moêr of hef in werpen, en het van tyd tot tyd ſchudden; want deze moêr is een wynſteen, wiens allerzuurſte deelen niet zullen nalaten zich in den wyn te ontbinden.

De heldere wyn, ſchoon ontdaen van zyne moêr en wynſteen, word evenwel ligtelyk zuur, wanneer hy eenigen tyd aen de opene lucht' word blood geſtelt; voornamentlyk des zomers; om dat dit vocht, hoe gezuivert en helder 't ook zy, altoos vele wynſteenige en zoute deeltjes in zich heeft, welke zich zoodanig verſpreiden, en uitzetten, datze de vlugge geeſten overmeeſteren; maer de Azyn op deze wyze gemaekt zal zoo veel kracht' niet hebben, als die veel wynſteens en moêrs in't vat heeft ontbonden.

't Is te vergeefs den oorſprong van den Azyn elders te zoeken, dan in den wynſteen, om dat de wynſteen de eenigſte ſtoffe is, die het zure zout van den wyn in zich heeft: zoo lang de wyn in zyne kracht' is, dryft de zwavelachtige geeſt, dien hy influit, door zyne beweging den groven wynſteen naer de zyden en den grond van 't vat, en bind door zyne takachtige deeltjes den ontbonden ſteen zoo wel, dat hy niet dan een' ligten indruk of eene aengename prikkeling kan maken op de ſmaekzenuwen; maer wanneer de wyn verzwakt is, 't zy door vervlieging van een gedeelte zyner geeſten, 't zy door eene tweede giſting, waer die ook van daen kome, ontwinden en ontbinden zich de wynſteenige of zoute deeltjes, en zetten zich uit, en overmeeſteren op hunne beurt den zwavelachtigen geeſt, die ze als gevangen had gehouden; dan doet het zure zout, dat uit fyne puntjes is t'zamengeſtelt, in vryheit zynde, zyne werking, welke in eene vry wrange prikkelinge beſtaet, als men het in den mond neemt.

De Azynmakers mengen onder hunnen Azyn Braſiliaenſche Peper, om hem ſterker te maken.

Daer zyn twee ſoorten van Azyn, eene roode die van rooden, en eene witte die van witten wyn gemaekt word. Velen noemen den gediſtilleerden Azyn, witten Azyn.

De Azyn is eigentlyk een wederlevendiggemaekt Verjuis, want het ſap van de groene druif' krygt naer verſcheide natuurlyke en kunſtige bewerkingen, zyne zuurheit wederom. Het zal niet ongevoeglyk zyn deze bewerkingen hier kortelyk op te halen.

De druif nog heel groen zynde is wrang en t'zamentrekkende, dewyl haer zuur zout ver

meng

mengt is onder eenige aerdachtige deeltjes, die door de hitte der zonne noch niet genoeg verteert zyn geweeſt.

De druif door d'aengroejing meerder grootte verkregen hebbende, is haer ſap minder t'zamentrekkende en zurer geworden, dat men Verjuis noemt; dan is'er eene ligte giſting geſchiedt, waer door de vezels van de vrucht' een weinig verdunt en verzacht zynde, de zure deeltjes zich minder in de aerdachtige ingewikkelt vinden; waerom ze de tong ſterker prikkelen, dan ze te voren deeden.

De druif word voorts ryp, en van zuur zoet, om dat de giſting de oliachtige deelen, die zich nog niet vertoonden, alhoewel ze in de vrucht' waren, uitzet; welke oliachtige deelen de zure puntjes omwinden en beletten dat de tongzenuwen niet geprikkelt worden, gelyk van te voren geſchiedde. Deze zure puntjes zyn nogtans dienſtig voor den ſmaek', hoe ingewikkelt ze ook zyn, en zoo ze 'er niet en waren, zouden de oliachtige deelén, al te zacht over de tong heen ſlippende, niet dan een' laſſen ſmaek verwekken. Zy hebben een zuur noodig, dat hen medevoert, en aen de olië eene doordringende kracht geeft, om haer zoet te maken. Want deze ſmaek word nooit verwekt als door ſtoffen, die te gelyk zout, zuur, en olieof zwavelachtig zyn. Men zoude noch meer graden in de giſtinge van de druif' kunnen aenmerken, die, naer mate zy ryp word, haer meer zoetigheits doen krygen, om dat de olië beter de zure deelen omwind.

Het druiveſap giſt niet genoeg, terwyl 't nog in de vrucht' is, om tot wyn te worden, hoe lang 't er ook in blyve: maer als men door het perſſen de vezelen der vrucht' heeft gebroken, en de ſchikking der deeltjes verandert, dan geſchied 'er eene geweldige giſting, die de olië verdunnende eenige vryheit aen het zure zout geeft, en de aengename prikkeling maekt, welke de wyn op de tong' verwekt.

Eindelyk geſchied 'er eene laetſte giſting, die den zwavelachtigen geeſt des wyns vaſtmakende en eenigſints vernielende, de zure deeltjes in volle vryheit ſtelt, gelyk wy in den Azyn zien. Deze zure deeltjes blyven langen tyd in dien ſtaet', maer bewogen en gedurig geſchokt zynde door de geeſtige of zwavelachtige deeltjes, die zy als gebonden houden, verſtrooijenze zich in de lucht, en de ſterkſte Azyn word door langheit van tyd als ſmakeloos.

De Azyn heeft veel zuur zout of vocht, dat door eenige zwavelachtige geeſten half vlug is gemaekt, en een weinig olië en aerde, maer zeer vele waterdeelen in zich.

Hy is t'zamentrekkende, wederſtaet de kwade lucht, verkoelt met de al te groote bewegingen der vochten te ſtillen; is goed voor de keelontſtekingen en bloedlozingen.

Men maekt 't Oxycraet of Azynwater, met eene lepel Azyns onder twaalf of vyftien lepelen waters te mengen. Men gebruikt het in kliſteren, gorgeldranken, en ſtovingen.

ACHATES.

Achates, in't Franſch *Agate*, in't Nederduitſch *Agaetſteen*, is een koſtelyke ſteen, harder en gladder dan de Jaſpis, ſchoon, glinſterende, halfdoorſchynende, dan eens bruin, dan weêr graeuw, nu wit, dan rood, ſomtyds met vlekken van verſcheide kleur' verſiert, die boomen, vruchten, kruiden, bloemen, dieren of wolken verbeelden. Deze verſcheidentheden van kleur' maken, dat deze ſteen verſcheide namen krygt. Die eene vleeſch- of kornalyn-kleur heeft, word *Sardachates* genaemt, als of men zeide Agaetſteen met Kornalyn gemengt; die wit is, heet *Leucachates*, van λευκὴ, *Alba*, en *Achates*, Agaetſteen; die een' boom verbeeld, heet *Dendrochates*, van δένδρον, *Arbor*, en *Achates*, Agaetſteen; die rood is, word *Corallachates* genaemt, *à Corallo*, Korael en *Achates* Agaetſteen, als of men zeide, Agaetſteen, die naer Korael gelykt.

De ſchoonſte en meeſt geachtſte Agaetſteenen groeijen in de Indiën, waer van daen ze tot ons gebragt worden; de gemeene komen uit Duitsland, en Bohemen. Zy verſchillen in grootte; men vind'er zelf die groot genoeg zyn om'er kleene vaten, en verſcheide andere werktuigen van te maken.

Men heeft eertyds aen den Agaetſteen eene groote kracht toegeſchreven, om het vergift te wederſtaen, en 't hart te verſterken; maar deze deugt beſtaet alleen in de inbeeldinge. Alles wat men dezen ſteen kan toeſchryven, is dat hy een Alcali is, en goed om de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten, gelyk 't Korael, als hy, gelyk 't ander, kleen gewreven en ingenomen word.

Dees Steen heeft zynen naem verkregen van eene rivier' in Sicilië, Achates genaemt, omtrent welke men zegt, dat de eerſte Agaten gevonden zyn.

ACHANACA.

Achanacà, Theveto & Lugd. is eene Indiaenſche plant, wier blad groot is, en naer dat van Kool gelykt; maer 't is zoo dik niet, en de ribben daer van zyn teêrer; hare vrucht heeft de grootte van een ei, is geel van kleur', en waſt in't midden der bladeren, men noemt ze *Alfard*, of *Lefach*, welke namen zy gemeen heeft met eene ſlang' van dezelve kleur'. Die vrucht is by de Indiänen zeer geacht. De plant groeit in't Koningryk Mely genaemt.

De

De plant en vruchten worden in afziedſelen gebruikt tegen de Spaenſche pokken, eveneens als het Pokhout.

ACHILLEA.

Achillea montana, Lugd. Tab.
Achillea montana arthemiſiæ tenuifolii facie, Ad. Lob. Icon.
Chryſanthemum Alpinum & Scherianum Jacobææ affine. J. B.
Jacobæa foliis ferulaceis flore minore, Pit. Tournefort.
Chryſanthemum Alpinum incanum foliis abrotani multifidis, C. B.

In't Nederduitſch *Geruwe met gele bloemen.*

* Is eene ſoort van St. Jacobs kruid, of eene plant, die uit haren wortel' vele dunne, ſmalle, groene bladers ſchiet, van gedaente als die van 't mannetje Averuit, onaengenaem van reuk als men ze wryft, bitterachtig en niet heel aengenaem van ſmaek; tuſſchen deze bladers ryzen ſtelen een voet hoog, met kleene bladeren bekleedt, en op hunne toppen ſtraelswyze geſchikte bloemen dragende, welke grooter zyn dan die van de gemeene Kamille, geheel geel, zonder reuk', in een' buiswyzen kelk' vaſtgehecht, geſplitſt en verdeelt in verſcheide vruchtbeginſelen, waeruit langachtige zaden met kuifjes of pluimpjes komen. De wortel is zwart- en vezelachtig, en verſpreid zich aen alle kanten. Zy groeit op bergen, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed, en word veel gebruikt in de aemborſtigheit en andere ziektens der Longe. Men gebruikt hare bladers en bloemen in Gerſtewateren, of trekt ze als Thee om'er dikwils van te drinken.

Achillea, ab *Achille*, dewyl men meende, dat deze plant door Achilles in gebruik is gebragt.

ACONITUM.

Aconitum Lycoctonum luteum majus, Dod.
Aconitum Lycoctonum luteum, C.B.
Aconitum Lycoctonum vulgatius, Cluſ. Hiſt.
Aconitum foliis platani flore luteo palleſcente, J. B. Pit. Tournef.
Aconitum ſecundum, Matth.
Luparia, Trag.

In't Franſch *Aconit.*
In't Nederduitſch *Wolfswortel.*

* Zie Pl. I. Fig. 5.

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet omtrent twee voeten hoog, dun, rond, een weinig gebogen, doorgaens in vele kleene takken verdeelt. De bladers zyn breed, rond, in reepjes of vele deelen ingeſneden; de bloemen groeijen op de toppen, en zyn bleekgeel, yder uit vyf ongelyke blaedjes beſtaende, die eenigzins een hoofd met een' helm' bedekt verbeelden: als deze bloem is afgevallen, komt in bare plaetſe eene vrucht van verſcheide vliesachtige ſcheeden, die hoofdswyze geſchikt zyn, en hoekige en zwartachtige zaden in zich ſluiten. De wortels zyn doorgaens zwart- en vezelachtig. Deze plant groeit op bergachtige plaetſen, als op de Alpen, en heeft veel ſcherp en wegetend zout, en olië in zich.

Men kan deze plant gebruiken in ſtovingen of zalven om de luizen te doen ſterven, en tegens de ſchurft; maer men moet zich wel wachten van ze inwendig te gebruiken, want ze een groot vergift is.

Men zegt dat *Aconitum* komt van Acone, eene haven te Heraclea, alwaer deze plant eertyds meenigvuldig groeide.

Lycoctonum a λύκος lupus, & κτείνω occido, om dat deze ſoort van Wolfswortel de wolven, die 'er van eten, doet ſterven.

ACONTIA.

Acontia. Jaculum. Sagittarium. Cherſiarum. Serpens volans. Cenchrio.

In't Nederduitſch *Pylſlang.*

Is eene ſoort van Indiaenſche Slange, een vinger dik, en drie of vier voeten lang, op den rug aſchgraeuw, en aen den buik' wit geſchubt. Zy onthoud zich op de velden onder de aerde en op de boomen, vanwaer zy op de voorbygangers uitſchiet, als een ſchicht of pyl, waer van ze de namen van *Sagittarium & Jaculum* heeft. Men noemt ze *Vliegende Slang*, om dat ze met eene zoo groote ſnelheit toeſchiet, dat ze ſchynt te vliegen: ze leeft van bloedelooze diertjes en 't bloed van de grootſte dieren, die ze kan verraſſen. Hare beet is doodelyk, zoo men niet aenſtonds dezelve middelen gebruikt als tegen de beet van eene Adder'. Zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is goed om het vergift tegen te ſtaen, de kwade vochten door uitwaeſſeming te verdryven, en de pis af te zetten: men bereid haer als d'Adder.

ACORUS.

In't Nederduitſch *Calmus, Welriekende Liſch.*

* *Acorus verus, ſeu Calamus aromaticus officinarum*, is een Wortel, die eene hand lang en een vinger dik is, met kleene knobbelen en vezelen voorzien, ligt, yl van zelfſtandigheit, van buiten roodachtig, van binnen wit, welriekende, en ſeherp van ſmaek. Men noemt hem gemeenlyk, doch oneigentlyk *Calamus aromaticus*. Hy word uit Litthauwe en Tartarië tot ons overgebragt, maer komt ook van 't Eiland Java. Hy brengt lange, ſmalle bladers voort, byna van gedaente als die van de Liſch, en vruchten, die in gedaente en grootte naer lange pepers gelyken, maer een weinig langer zyn.

Men moet den *Acorus verus* kiezen, als hy noch zeer verſch, wel gevoedt, van zyne vezeltjes gezuivert, ſterkſt riekende, en moeijelyk om te breken is, en wel aehtgeven, dat hy niet vermolſemt zy, want de wormen'er dikwils inkomen; hy heeft veel ſyne olië, vermengt met vlug zout in zich.

Hy verſterkt de maeg en 't hart, wederſtaet de kwaedaertigheit der voehten, opent, en word van de Reukmakeren gebruikt.

De Valſche Acorus, die in 't Latyn word genaemt *Acorus adulterinus*, C. B. *ſeu Gladiolus luteis liliis*, Fuch. is eene ſoort van welriekende Liſch met gele bloemen, groeijende in de moeraſſen en andere wateraehtige plaetſen; men gebruikt haren wortel ſomtyds in de Geneeskunde, doch zelden.

Hy is verdunnende, ontbindende, verſterkende, en goed om de buikloopen, en bloedlozingen te verminderen.

A C U S.

Acus Ariſtotelis, in't Franſch *Aiguille d'Ariſtote*, in 't Nederduitſch *Gepe*, *Sneeper*, *Naeldviſch*, is een Zeeviſch anderhalf voet lang, een vinger dik, geelaehtig, van gedaente byna als eene naeld, waer van hy zynen naem heeft; zyn hooſd is kleen, de ſnuit langachtig en hard, de oogen zo groot als twee gierſtekorrels; zyn vleeſch is hard, droog en moeijelyk om te verduwen. Daer zyn vele ſoorten, die in grootte verſchillen; hy heeft veel olië en zouts in zich.

Hy word voor openende gehouden.

A D A M A S.

Adamas, in't Franſch, en Nederduitſch *Diamant*, is een koſtelyke ſteen, dien men voor den allerhardſten houd; hy komt uit Indiën, Maecdonië en Arabië, maer die meeſt om zyne ſchoonheit gezocht word, is, die uit Indiën komt, en in Raolconda in 't ryk van den Grooten Mogol groeit. In de myn is hy rondom met zand bezet; hy is van grootte als het pit van eene hazelnoot', wit en ſchitterende: men gebruikt hem niet in de Geneeskunde.

De Glazemakers zetten 'er een kleen ſtukje van vaſt in een kleen werktuigje, en gebruiken het om'er hun glas meé te ſnyden, want 't is bekent dat de Diamant het glas ſnyd.

Men weegt den Diamant, als men hem verkoopt, by karaten, en yder karaet houd vier greinen.

Het Diamantpoeder ingenomen zynde zoude een vergift konnen zyn, omdat men in gevaer is dat het zich aen de vliezen der maeg' en darmen zoude vaſthechten, en ze door zyne punten en hardigheit doorſnyden.

De Diamant kan door geenerlei vuur geſmolten worden, zelf niet door een' brandſpiegel, tenzy hy gemengt is met Smaragd, waerdoor hy ſmelt; dit is eene ondervinding, waervan de Heer Homberg in de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen een verhael geeft.

Adamas, ab α privativo & δαμάω domo, om dat dees ſteen, wegens zyne groote hardigheit, byna niet gedwee kan gemaekt worden.

Men ziet vele valſche Diamanten, gelyk als de kei van Medok, de Diamant van Brouäge, en van Alenſſon.

De laetſte groeit in een dorp genaemt Hertree twee mylen van Alenſſon, in Normandië gelegen.

Men vindze alle in zandachtige gronden. Sommige zyn 'er die de grootte van een hoenderei bereiken. Zy zyn zoo hard, en komen in vaſtigheit den rechten Diamant zoo naby, dat 'er verſcheide Diamantſlypers door bedrogen zyn.

A D A R C E.

Adarce, ſeu Adarces, is een zoutachtig ſchuim, 't welk zich aen het riet en vele andere planten vaſtheeht, en by droog weêr hard word. Men vergadert deze ſtoffe en bewaertze.

Het is afvegende, doordringende, ontbindende, goed om den daeuwworm, de melaetsheit, en andere gebreken van de huid te verdryven: het word onder vet gemengt, en op de beledigde deelen gewreven.

* Zie Pl. I. Fig. VI.

ADIANTHUM.

ſeu CAPILLUS VENERIS OFFICINARUM.

Adiantum, Matth. Fuch. Dod.
Adiantum foliis coriandri, C. B. Pit. Tournef.
Adiantum, *ſive capillus veneris*, J. B.
Capillus veneris verus, Ger.

In't Franſch *Capillaire*, of *Adiante*.

In't Nederduitſch *Venushair*, *Vrouwenhair*.

* Is eene plant, die vele ſtelen ſchiet, ter hoogte van een' halven, en ſomwylen van een' heelen voet, dun, zwartachtig, in zeer fyne takjes verdeelt, waeraen vele kleene blaedjes zyn gehecht, die naer die van de Koriander gelyken, en byna driehoekig, ingeſneden, week, teeder, zacht in't aenraken, welriekende, en vry aengenaem van ſmaek zyn. Deze plant draegt geene bloemen; hare vrucht, gelyk de Heer Tournefort aenmerkt, groeit op de plooijen van de eindens harer blaedjes, die langer geworden zynde zich omkrullen, en vele bolronde zaedhuisjes bedekken, die tegen dezelve plooijen vaſtgelymt zyn, en niet konnen ontdekt worden als door middel van een vergrootglas. Deze zaedhuisjes zyn voorzien met een veerachtig draedje, 't welk door zyne t'zamentrekking hen doet opengaen. Zy beſluiten eenige byna ronde zaedjes in zich. De wortel is zwart en vezelig. Het Vrouwenhair vind men dikwils door malkander gevlochten in eene ſoort van moſch- en rosachtige roode aerde. Het groeit op ſchaduwachtige, vochtige, ſteenachtige plaetſen, tegen de muren, op de kanten van fonteinen en putten. Het beſte dat men in Vrankryk ziet, groeit in Languedok omtrent Montpellier.

Men brengt ons ook van Kanada, Braſilië, en verſcheide andere plaetſen van Amerika, eene ſoort van droog Vrouwenhair, veel grooter dan het onze. Van C. Banhinus word 't genaemt in zyn *Prodr.* *Adiantum fruticoſum Braſilianum*, en in't Franſch *Capillaire de Canada*. Het groeit op de wyze van Varen; de ſteel is dun, hard, glad, donkerrood of purperachtig van kleur', naer 't zwart trekkende, en zich verdeelende in vele takken, die kleene blaedjes dragen, byna van gedaente als die van 't gemeene Vrouwenhair, maer ſtomp, langwerpig, op d'eene zyde getandt, aen de andere zyde heel, zacht, teeder en welriekende. Dit Vrouwenhair is't beſte van allen geacht, omdat het den meeſten reuk heeft.

* Zie Pl. I. Fig. 7.

Het is zoo gemeen in verſcheide plaetſen van Amerika, en vooral in Kanada, dat 'er de Koopluiden hunne waren inpakken in plaetſe van hooi, wanneer zy ze naer vergelegen Landen willen zenden.

Hier door krygen wy 'er veel van: maer het is beter, als het komt alleen in papiere zakken gepakt, of in doozen beſloten, om dat het dan zynen reuk beter behoud. Men moet het nieuw, groen, welriekende, heel, en zacht in't aenraken verkiezen.

Het Vrouwenhair heeft weinige waterdeelen, veel olië, middelmatiglyk zout in zich.

Zy zyn goed voor de borſt, openende, verwekken de ſluimen, verzachten de ſcherptens van 't bloed, bevorderen de maendſtonden.

Men heeft den naem van *Venus-* of *Vrouwenhair* aen vier andere ſoorten van planten gegeven, welke eenigzins naer de *Adianthum* gelyken, en dezelve krachten hebben; namentlyk aen *Filicula*, aen *Ceterach* of *Aſplenium*, aen *Ruta Muraria*, en aen *Polytrich*.

Adianthum, *ab α privativo*, *& διαίνω*, *humecto*, als of men zeide eene plant die niet nat word; inderdaed het *Vrouwenhair* word niet nat, ſchoon men het in't water ſteekt.

De naem van *Vrouwenhair* is aen deze plant gegeven, wegens eenige gelykheit, die hare ſtelen met het hooſdhair hebben: men heeft'er daerenboven bygevoegt dien van *Venus*, om dat men deze Kruiden gebruikt om de ween of buikſnydingen der vrouwen na de baring te verzachten.

ADIANTUM AUREUM

Adiantum aureum minus, Tab.
Polytrichum Apulei aureum, *vel.* 2. Lon.
Polytrichum aureum medium, C. B.
Polytrichum nobile, *vel primum*, Trago.
Muſcus Capillaris, Dod.

In't Franſch *Percemouſſe*.

In't Nederduitſch *Gulden Wederdood*.

Is eene kleene plant omtrent een vinger lang, dragende vele bladers zoo fyn als hooſdhair, en geelachtig van kleur'. De ſtelen hebben boven op hunne toppen kleene langachtige hooſdjes. De wortels zyn zeer fyn en vezelachtig. Deze plant groeit in de boſſchen, tegens oude geſpleten en vochtige muren, en tuſſchen het moſch van oude boomen; het heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Het is een zeer goed zweetmiddel, waervan men zich in't zydewee bedient; men laet een hand vol in een pond warm water weeken, en't

doorgekleinsde van den zieke drinken, yder reis een glas vol.

Adiantum aureum. *ſeu Polytrichum aureum*, om dat de bladers van deze plant' met het Vrouwenhair eenige overeenkomſt heeft, en hunne kleur een weinig naer die van 't goud gelykt.

Muſcus capillaris, om dat de bladers mofchachtig, en byna zoo fyn als hoofdhair zyn.

ADRACHNE.

Adrachne Theophraſti, Cluſ. Hiſt.
Adrachnes, Bellonio.
Adrachna Cretenſium, Hon. Belli.
Arbutus folio non ſerrato, C. B.

Is eene foort van Haegappelboom of een boom van eene matige grootte, wiens baſt glad, wit, en glinſterende is, en in den zomer van droogte ſplyt. Zyn hout is zeer hard; de bloemen en vruchten gelyken naer die van den Haegappelboom. Dees boom groeit op de bergen en ſteenachtige plaetſen; in Kandia word het hout gebruikt om 'er ſpillen en werktuigen voor de Weveren van te maken.

De bladers oordeelt men goed voor 't vergift te zyn.

ÆRUGO.

Ærugo, *ſeu Viride æris*.

In't Franſch *Verdet* of *Verd de Gris*.

In't Nederduitſch *Koperroeſt*, *Spaensgroen*.

Is een roeſt van koper, of een koper, dat door het zure wynſteenige zout doordrongen en uitgezet is: om dien te maken, legt men de kopere platen met het overſchot of moêr van uitgeperſte Druivetroſſen, wanneer de moſt daer van is afgegoten, by lagen op malkander, en laet ze weeken, tot dat ze voor een gedeelte in een' blaeuwachtigen groenen roeſt verteert zyn, dien men 'er met meſſen afſchrapt, en tot brooden vormt; men legt het overige van 't koper in dezelve moêr, om het alles tot Spaensgroen te maken. Deze werking geſchied gemeenlyk door de vrouwen in Languedok, Provence en Italië, alwaer de moêr veel kracht' heeft om het koper te doordringen, en 't met haer zout te bezwangeren.

Het is ſterk afvegende, verteert het welige vleeſch, verdunt en ontbind. Het word niet dan in uitwendige middelen gebruikt.

Æ S.

Æs, *ſive Cuprum*, *ſive Venus*.

In't Franſch *Cuivre*.

In't Nederduitſch *Koper*.

Is een ſchoon blinkend, ſchitterend, roodachtig metael, dat ligtelyk roeſt, en veel Koperrood in zich heeft. Het word in verſcheide plaetſen van Europa gevonden, maer voornamentlyk in Zweden en Denemarken. Men haelt het uit de mynen in groote ſtukken, die men Maegdekoper heet, en die men waſcht, om ze van buiten vande aerde, die'er op is, te zuiveren; daer op wordenze in een ſterk vuur geſmolten; doch men heeft aen te merken, dat dit metael zeer moeijelyk te ſmelten is: het zuivert zich dan van zyne vuiligheden, en word in vormen gegoten. Indien men eens of tweemael 't zelve Koper herſmelt, word het noch zuiverer en ſmediger; en dus krygt men rood koper, dat veel ſchooner dan 't gemeene is; dit word in't Latyn *Æs Poloſum* genaemt.

Om het *Æs Uſtum*, of gebrand Koper te maken, ſnyd men het Koper in kleene vierkante platte ſtukjes, die men by lagen in eenen kroes met zwavel en een weinig zeezouts legt, dan kalcineert menze in een ſterk vuur, tot dat de zwavel verbrandt is, dan neemt men het Koper uit den kroes, en bewaert 't. Deze bewerking geſchied om het metael van een gedeelte van zyne grove zwavel te zuiveren.

Men moet het uitgebrand koper in kleene vierkante platte ſtukken kiezen, die bros, van buiten zwartachtig, van binnen rood en glinſterende zyn.

De Drogiſt Pomet geeft voor, dat het zout, 't welk men met de zwavel in 't leggen der lagen vermengt, het geheim der Hollanderen is, om het uitgebrand koper ſchooner te maken dan in Vrankryk, alwaer het 'er niet onder gemengt word.

Het uitgebrand Koper is afvegende; men gebruikt het onder pleiſters en zalven om het welige vleeſch te verteren.

Het geel Koper is een mengſel van Koper en Kalamynſteen. *Zie* *Aurichalcum*.

Æs ab aëre, om dat het koper, wanneer men 'er op ſlaet, de lucht met veel geweld treft, en groot geraes en geklank maekt.

Cuprum á Cypro, dewyl het eerſte koper op het Eiland Cyprus is gevonden.

Venus, dewyl de Starrekykers voorgeven dat het metael invloeden krygt van de Dwaelſtarre, *Venus* genaemt, of liever, om dat men certyds

eertyds de Godinne Venus de kleur van koper deed aennemen.

Men zegt, dat de Romeinen eertyds de Godinne *Pecunia*, haren zoon *Æſculanus*, en haren kleenzoon Argentinus aenbaden; zy verwachteden van Æſculanus kopergeld, en van Argentinus zilvergeld; zy onderſtelden, dat Argentinus een zoon was van Æſculanus, omdat het zilvergeld niet als veel later dan het kopergeld onder hen in gebruik was geweeſt.

ÆTHIOPIS.

Æthiopis, Matth. Ang. Dod.
Æthiopis foliis ſinuoſis, C. B.
Æthiopis ſive Phlomitis, Ad. Lob.
Cotonaria quorumdam.

Is eene plant, die groote, breede, zachte, witte, wolachtige bladers ſchiet: gelykende naer die van 't Wit Wollekruid, maer witter en wolliger, bogtig, en getandt op hunne kanten, voor 't grootſte gedeelte in't rond op den grond nederliggende.

Tuſſchen deze ſchiet een vierkante ſteel uit, die met eene harde en witte wolle bedekt is, en bladers draegt, eveneens als de onderſte, maer kleener. Dees ſteel verdeelt zich om hoog in kleene takken, die bekswyze bloempjes dragen, vry wel gelykende naer die van de *Doove Netel*, en wit van kleur': daer op volgen kleene vruchten of huisjes, die yder twee zaden van grootte als die van Wikken of Erweten in zich ſluiten. De wortels zyn lang, en worden onder 't droogen zwart. Deze plant word uit Morenland gebragt, en in de tuinen aengeteelt. Plinius zegt, dat menze ten zynen tyde Meroïdes noemde, omdatze overvloedig te Meroë een eiland van den Nyl groeide. Zy heeft veel olië en middelmatiglyk zout in zich.

Men achtze dienſtig voor de heupjigt, en 't zydewee, ze ſtuit ook de bloedſpouwing, wanneer ze in een afkookſel gebruikt word. Ze is wondheelende.

Æthiopis ab Æthiopia, om dat deze plant overvloedig in Ethiopië waſcht.

Cotonaria, om dat ze met eene ſoort' van Katoen bedekt is.

ÆTITES.

Ætites Lapis, in't Franſch *Pierre d'Aigle*, in 't Nederduitſch *Arendſteen*, is een ſteen, die gemeenlyk rond, of eirond is, van grootte als eene groote noot, en ſomtyds als een kleen hoenderei, graeuw of donker van kleur', in't midden hol, en als een ſteenagtig pit beſluitende, 't welk geluid maekt als men hem ſchud: dit pit heet men *Callimus*.

* Men vind vier ſoorten van Arendſteenen. D'eerſte is natuurlyk eirond, oneffen, bruin, maer men maekt ze fraeijer met ze te polyſten.

De tweede is een weinig kleener, bedekt met oker, gelyk de yzerſteen, en ſchynt door lagen t'zamengeſtelt. Deze twee ſoorten worden gehaelt uit de diepe moeraſſen van de Kaep St. Vincent in Portugael, en uit de bergen naby Trevoux, in't Prinsdom Dombes.

De derde is oneffen, en ſchynt t'zamengeſtelt uit ſtukjes van kleene blinkende keiſteenen van verſcheide grootte, zommige bruin, andere rosachtig, andere als doorſchynende, door eenig natuurlyk ciment of tras zeer vaſt aeneengehecht; men vind doorgaens niet dan zandkorrels in hare holligheit.

De vierde is wit aſchgraeuw, en heeft in hare holligheit potaerde of mergel, en komt uit Duitsland.

Men ſchryft den Arendſteen de kracht toe, van 't miskramen der zwangere vrouwen te beletten, indien ze hem aen de armen vaſtgemaekt dragen, en de baring te bevorderen, indien ze hem ten tyde des arbeids aen de dyën binden. Anderen geven voor, dat hy gepoedert, onder eenige zalf of pleiſter gemengt, en op het hooſd gelegt, goed zoude zyn voor de vallende ziekte: maer alle deze krachten beſtaen, niet dan in de enkele inbeeldinge, dewyl de ondervinding haer tegenſpreekt.

Hy is t'zamentrekkende, en goed om de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, als men hem inneemt. Zyn pit, dat veel zachter is dan de ſteen, is ook bekwamer tot deze uitwerkingen.

Ætites, ab ἀετὸς *Aquila*, om dat men geloofde, dat de Arenden hunne neſten van deze ſteenen voorzagen, om hunne jongen te bewaren voor de ongemakken van 't weder.

AGARICUS.

Agaricus, Dod.
Agaricus ſive fungus laricis, C. B. Pit. Tournefort.

In't Franſch *Agaric.*
In't Nederduitſch *Lorkenzwamme.*

† Is een uitwas, groeijende als een *Fungus*, of Kampernoelje op de ſtammen en dikſte takken.

* Zie Pomet dans ſon hiſtoire des Drogués.
† Zie Pl. I. Fig. 8.

ken van verſcheide ſoorten van boomen, als op den Lorkenboom, en oude Eikeboomen. Het heeft zynen naem gekregen van't Landſchap Agarië, of de rivier' Agarus, daer het eertyds overvloedig groeide. Men krygt het hedendaegs uit het Dauſiné, Sávoye, en de bergen van Trente. Het is tweederlei: 't eene, mannetje genaemt, is geelachtig, dicht in een gedrongen, zwaer, taei, en't ſlegtſte; 't komt gemeenlyk van de oude Eikeboomen. Het word in de Geneeskunde niet gebruikt. De Verwers bedienen 'er zich van om zwart te verwen.

Het andere, 't wyfje genaemt, is van buiten ſomwylen graeuw, maer de zelfſtandigheit is yl, ligt, bros, wit, van ſmaek in 't begin eenigzins zoet, maer daer na heel bitter, van reuk vry ſterk en doordringende: dit is het beſte, en dat in gebruik is; 't groeit op den Lorkenboom, en heeft veel ſyne zwavel, met wezentlyk zout vermengt, weinige waterdeelen, en middelmatiglyk aerde in zich.

Het is buikzuiverende, en dryft de ſlymige vochten van onderen af, die het in de herſenen en klieren eerſt verdunt had door zyne vlugge deeltjes, die de hitte der ingewanden daer deed opvliegen en verdeelen. Het neemt de verſtoppingen weg, en dryft de pis af. De giſt is van een half dragma tot anderhalf als het getrokken word.

AGERATUM.

Ageratum purpureum, Lugd.
Ageratum ſerratum Alpinum, C. B.
Ageratum purpureum Dalechamp, J. B.
Ageratum ſerratum Alpinum glabrum flore purpuraſcente, Pit. Tournef.

Is een gewas, dat uit zynen wortel' vele kleene, langwerpige, getande bladers voortſchiet, die zich op de aerde verſpreiden, en bitterachtig van ſmaek zyn. Tuſſchen deze verheffen zich vele kleene ſtelen, die een groot getal van purperachtige bloemen onderſteunen, voor 't gezicht en reuk zeer aengenaem. Yder van deze bloemen is eene pyp of buis van boven wyd uitgebreidt, en in verſcheide deelen ingeſneden.

Wanneer deze bloem is afgevallen, komt in hare plaetſe een vliesachtig, langwerpig, platachtig zaedhuisje, verdeelt in twee vakjes, die kleene zaden in zich ſluiten. De wortel is kleen, vezelig, en geelachtig.

Dit gewas groeit op berg- en ſteenachtige vochtige plaetſen. Het heeft veel wezentlyk zout, en ſyne olië in zich.

Het is zeer openende, hartverſterkende, goed voor de hoofdziektens, en om het vergift tegen te ſtaen.

Ageratum, *a γῆρας*, *ſenectus* & *a privativo*, als of men zeide, een gewas, dat nooit veroudert. Dees naem komt daer van daen dat men voorgeeft, dat de bloem van eene ſoort van *Ageratum* langen tyd bewaert word, zonder dat ze hare kleur verlieſt, of ſchynt te verouderen.

AGIAHALID.

Agiahalid Ægyptium, Alpino, *ſeu Lycio affinis Ægyptiaca*, C. B. is een boom, zoo groot als een wilde Pereboom, niet zeer takkig, doornachtig, en naer Lycium gelykende. De bladers zyn gelyk als die van den Palmboom, maer breeder en verder van elkander afſtaende: de bloemen zyn weinig in getal, wit, gelykende naer die van de Hyacinth, doch kleener. In hare plaetſe komen kleene, zwarte vruchten, byna van gedaente als die van den Wilde Vlier, t'zamentrekkende, en wat bitterachtig van ſmaek. Dees boom groeit in Ethiopië en Egypten.

Zyne bladers zyn zuurachtig en t'zamentrekkende, en worden dienſtig geacht om de wormen te dooden.

AGNUS.

Agnus, in't Franſch *Agneau*, in't Nederduitſch *Lam*, is een jong viervoetig dier, by al de weereld bekent. Het word geteelt uit een ſchaep en ram, en blyft vyf of zes maenden een lam; indien men het ſnyd, word het een hamel; het is vol vlug zout en olië.

Zyne long is goed voor de longeziektens, en zyne gal voor de vallende ziekte. De giſt daervan is van twee tot agt druppels.

Het zakje, dat men op den grond van zyne maeg' vind, is goed om het vergift tegen te ſtaen; 't is een leb, waer van men zich bedient om de melk te doen ſtremmen.

Agnus, *ex αγνὸς Caſtus*, als of men zeggen wilde een kuiſch dier.

AGNUS CASTUS, *ſive* VITEX.

Agnus caſtus, Geſn. Hort.
Agnus, *ſive vitex*, Bellon.
Salix amerina, Matth.
Vitex, Trag. Dog.
Vitex foliis anguſtioribus cannabis modo diſpoſitis, C. B. Pit. Tournef.
Elæagnon Theophraſti, Adv. Lob.
Agnus folio non ſerrato, J. B.
Vitex latiore ſerrato folio, Lob. Icon.

* In't Nederduitſch *Kuiſchboom*, *Abrahamsboom*, *Boom der Kuisheit*, *Zeewilge*, *Kuislam*, is een kleene heeſter, die vele lange, vry fyne, buigzame, taeije takken ſchiet, met een' aſchverwigen baſt bedekt; de bladers zyn lang, ſmal, ſpits, wollig, als die van de Hennip geſchikt. De bloemen zyn als roodachtige airen; het zaed is byna rond, grys, van grootte als peper, en van ſmaek een weinig ſcherp en ſpeceryachtig; men noemt het kleene of wilde peper. Dit gewas groeit op ruwe plaetſen, aen de oeveren der waterſtroomen en rivieren in warme Landen. Het heeft veel olië en zouts, maer weinige waterdeelen in zich.

Het is genaemt *Agnus Caſtus*, om dat men meent, dat het de minnedriften matigt. Men gebruikt de bladers en bloemen, maer vooral het zaed, om te ontbinden, te verdunnen, de pis en maendſtonden af te dryven, de hardigheit der milt te verzachten, en de winden te verdryven; het word in een poeder en afkookſel ingenomen, en ook uitwendig gelegt.

Vitex a vieo, *flecto*, om dat zyne takken buigzaem zyn, als die van 't Teen- of Rysboompje.

Salix amerina, om dat de bladers eenigzins naer die van den Wilgeboom gelyken.

Lygus, *a λύω*, *ſolvo*, & *ἄγω duco*, om dat dit gewas ligt kan gebogen worden.

AGRESTA.

Agreſta, *Omphax*, *Uva acerba*.

In't Franſch *Verjus*.

In't Nederduitſch *Verjuis*.

Is eene nog groene en zure druif, die voor hare rypheit is geplukt: ze heeft veel wezentlyk zout en waterdeelen, maer weinig olië en aerde in zich; ze word onder de ſpys en Geneesmiddelen gebruikt.

Ze is afvegende, t'zamentrekkende, verkoelende, verzacht de ſcherpte der gal, en vervrolykt het hart.

Agreſta, *ab ἀκὶς*, *Acumen*, om dat het Verjuis vol punten is, die de tong, als men het eet, prikkelen.

Omphax, *ὄμφαξ*, is een Griekſch woord, dat eene *groene druif* beteekent, waer van *Omphacium* komt, dat is te zeggen, *Sap van groene druiven*, of *Verjuis*.

* Zie Pl. I. Fig. 9.

AGRIMONIA.

Agrimonia, *ſeu Eupatorium*, J. B.
Eupatorium veterum, *ſive Agrimonia*, C. B.
Agrimonia officinarum, Pit. Tournefort.

In't Franſch *Aigremoine*.

In't Nederduitſch *Agrimonie*, *Boelkenskruid der Oude Grieken*.

* Is eene plant, die langwerpige, zachte, ruige, rondom gekerfde, bleekgroene, zoetachtige, doch wat t'zamentrekkende bladers ſchiet, als by paren langs eene rib geſchikt; tuſſchen deze bladers groeijen noch andere zeer kleene bladjes, doch van dezelve gedaente; de ſteel groeit anderhalf of twee voeten hoog, en is dun, hard, hairig, donker van kleur', dragende, van de helft af tot boven toe, kleene gele bloemen van vyf rooswyze geſchikte bladjes. Als de bloem is afgevallen, word de kelk eene langwerpige vrucht, die omtrent haer midden met ſtekelen bezet is, en eenige langachtige zaden inſluit. De wortel is lang, matiglyk dik, zwartachtig. Dit gewas groeit langs de wegen, tegen de heggen, aen de kanten der weiden; het heeft olië, weinig wezentlyk zout, en weinige waterdeelen in zich.

Het is afvegende, t'zamentrekkende, en bloedzuiverende. Men gebruikt het in de ziektens der lever, keelontſtekingen, en om den buikloop te ſtuiten: het komt dikwils in t'zamentrekkende kliſteren, gorgeldranken en afkookſelen.

Agrimonia, *ab ἀγὶς* Acumen, om dat de vrucht van de Agrimonie met punten voorzien is.

Eupatorium, *ab Eupatore Rege*, om dat men meent dat de Koning Eupator dit gewas allereerſt in gebruik gebragt heeft.

AGUL.

Agul, J. B.
Albagi Maurorum, Rauwolf.
Geniſta ſpartium ſpinoſum foliis Polygoni, C. B.

Is een kleen zeer doornachtig heeſtergewas, wiens bladers langachtig zyn, en naer die van Duizentknoop gelyken: het draegt zeer vele roodachtige bloemen, in welker plaetſe roode

pel-

* Zie Pl. I. Fig. 10.

peulen komen. De wortel is lang en purperachtig van kleur'. Dit gewas groeit in Arabië, Perfië, en Mefopotamië. 's Morgens vind men op de bladers Manna, zoo groot als Koriander-zaed, van denzelven fmaek en geur als het onze: maer indien men 'er de zon over laet op gaen, fmelt, en verdwynt het zelve.

De bladers van dit boompje worden voor buikzuiverende gehouden.

AHOUAI.

Ahouai Theveti, Cluf. in Garz.
Arbor Americana foliis pomi fructu triangulo, C. B.
Aüoai.
Haouvai.

Is eene witte Brafiliaenfche vrucht, zo groot als een Kaftanje, komende in gedaente naerby de *Waternoten*, of *Minkyzers*; ze waft aen eenen boom' zoo groot als een Pereboom, wiens baft wit, zeer ftekende, en vol fap is: het blad is twee of drie duimen lang, twee breed, en altoos groen: zyne bloem beftaet uit een enkel blad, als een trechter gemaekt, en in vele deelen ingefneden; uit haren kelk' komt een ftampertje, dat vervolgens de vrucht word.

Indien men infnydingen of kerven in den baft van dezen boom maekt, vloeit 'er een melkachtig vocht uit, van een' zeer viezen lookreuk.

Deze vrucht is een gevaerlyk vergift.

AIZOON.

Aizoon paluftre, J. B.
Aloë 4. feu paluftris, C. B.
Stratiotes, five militaris Aizoides, Ad. Lob.
Stratiotes aquatica, Lugd.
Stratiotes potamios, Dod. Gal.
Sedum aquatile, Dod. fol.

In't Nederduitfch *Waterruiterskruid*, *Krabbenklaeuw.*

Is eene waterplant als gemeene Aloë, maer de bladers zyn kleener, en aen de kanten ftekelig. Uit hun midden verheffen zich zekere foorten van buizen of fcheeden als kreeftepooten, die zich openende witte bloemen van drie blaedjes vertoonen, welke in 't midden kleene gele hairtjes hebben.

De wortels zyn lange, ronde, witte vezels gelykende naer wormen. Deze plant groeit in moeraffen, en andere waterachtige plaetfen. Zy heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig zouts in zich. Zy is goed, alsze uitwendig gelegt word om te verkoelen, en de vochten te verdikken.

Aizoon, ab ἀεὶ ζωὸν, femper vivens, om dat deze plant een *fempervivum* is.

ALABASTRUM.

Alabaftrum feu Alabaftrites, five Onyx.
In't Franfch *Alabâtre.*
In't Nederduitfch *Albaft*, *Albafter.*

Is een zeer witte en teedere fteen, dien men in de marmermynen vind; of liever, 't is een marmer, dat zyne volkomen koking nog niet ontfangen heeft. Men maekt 'er vaten, beelden, en zuilen van; het laet zich volmaektelyk polyfteh.

Hy is goed om de hardigheden te verzachten, en te ontbinden, ftilt de maegpyn, als hy uitwendig daer op gelegt word, trekt gelyk het Alkali, de fcherpheden, die in de fcheurbuik op het tandvleefch vallen, in zich, en maekt de tanden fchoon, en te gelyk vafter.

Alabaftrum, five Alabaftrites, ab α privativo, & λαμβάνω corripio, om dat men uit't Albaft zoo fyne en dunne vazen maekt, dat menze naeuwlyks in de handen nemen kan, zonder ze te breken.

ALANA.

Alana.
In't Franfch *Tripoli.*
In't Nederduitfch *Tripel.*

Is een ligte, witte, en een weinig roodachtige fteen, dien men uit verfcheide mynen van Brittanje, Auvergne, en Italië haelt: men gelooft, dat de ligtheit dezes fteens daer van daen komt, dat hy door de onderaerdfche vuren gekalcineert of verkalkt is. * In Vrankryk vind men twee foorten; de eerfte en befte is, die men haelt uit een' berg', dicht by Reims in Brittanje, daer menze vind gefchikt by lagen van omtrent een' voet dikte. Ze worden gebruikt van de Juwelieren, Goudfmeden en Koperflageren, om hunne werken wit en glad te maken.

De tweede en minft geachte komt van Auvergne, naby Riom, en is by bladen verdeelt, doch kan van de Juwelieren, Goudfmeden en Koperflageren niet gebruikt worden: ze is in de huishoudingen dienftig, om het keukengereedfchap wit en fchoon te maken.

De

* Pomet.

De Tripel is afvegende, en opdroogende, als hy uitwendig gelegt word, maer is in de Geneeskunde naeuwlyks in gebruik.

Sommigen meenen, dat de Tripel 't zelve is, 't welk de Ouden *Samius Lapis* genaemt hebben.

A L A Q U E C A.

Alaqueca is een ſteen, die by kleene gladde brokjes te Balagate in Indië gevonden word. Hy is zeer geacht om het bloed te ſtelpen, als hy uitwendig gelegt word.

A L A T E R N U S.

Alaternus, Cluſ. Hiſp. Pit. Tourneſ.
Spina bourgi Monſpelienſium, J. B.
Philyca elatior, C. B.

In't Franſch *Alaterne.*

In't Nederduitſch *Alaternusboom.*

Is een kleene heeſter, van grootte bynaer als het Mondhout, bedekt met een' zwarten baſt', die bykans naer dien van den Kerſſeboom gelykt. Het hout is bleekgeel, de bladers zyn vooraen langwerpig, vry groot, vaſt, rondom zonder orde met eenige kleene doornen voorzien, naer die van Filaria gelykende, maer op de takken over en weder geſchikt, daer ze in de Filaria twee aen twee ſtaen. De bloemen zyn kleen, vele byeen vergadert, van gedaente als een trechter of paviljoen, die op de wyze van eene ſtarre met vyf punten is ingeſneden, wit, riekende, in wier plaets beziën komen, bynaer zoo groot als die van den Vlierboom, troswyze byeen geſchikt, zacht, ſappig, en zwart als ze ryp zyn. Zy beſluiten yder in zich drie aen elkander gevoegde zaedjes, boven rondachtig, aen de zyden, alwaer ze elkander raken, platachtig; de wortels verſpreiden zich zeer onder de aerde. Hy groeit in heggen, en word in de tuinen aengekweekt. Hy heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig zouts in zich. Hier van worden vele ſoorten gevonden.

De bladers zyn afvegende, t'zamentrekkende, verkoelende, en goed in gorgeldranken tegen de mond- en keelontſtekingen.

Alaternus, ab Alterno, dewyl de bladers van dit gewas langs de takken over en weder, of 't eene na 't andere geſchikt zyn.

A L A U D A.

Alauda, *Galerita*, *Caſſita.*

In't Franſch *Aloüette.*

In't Nederduitſch *Leeuwerk.*

Is een kleene, graeuwe, welbekende vogel, wiens gezang of kwinkelering aengenaem is. Hy is gewoon 's morgens te zingen, als het mooi weêr is. Hy broeit in Mey, July, en Auguſtus, en ſtelt zyne jongen in ſtaet, om in tien of twaelf dagen uit te loopen.

Daer zyn twee ſoorten van Leeuwerken, eene gekuifde of gekamde, en de andere zonder kuif'. Deze laetſte vliegt by troppen, en men zegt, dat het de eerſte vogel is, die den zomer aenkondigt; de gekamde loopt meer langs den grond dan de andere; beide eten ze koren, wormen, en mieren; men ſluit ſommige in kooijen; als ze jong zyn, is 't een lekkere ſpys; het vleeſch is vaſt, bruin, ſappig, en ligt om te verteren; men moet de malſchſte en welgevoedſte verkiezen.

Het hart en bloed van den Leeuwerk zyn goed voor 't windkolyk, 't nierenwee, en om 't zand en ſlym der nieren en blaes' af te dryven.

Alauda ab Alarum inſigni agitatione, omdat de Leeuwerk zyne vleugels met groote ſnelheit beweegt.

Galerita & Caſſita, omdat hy eene gekuifde ſpits, die naer een' helm gelykt, op zynen kop heeft.

Men zegt, dat de naem van *Aloüette* een oud walſch woord is, en dat Julius Cæſar in Vrankryk ſoldaten geworven hebbende, men hen *Aloüettes* noemde, om dat de gedaente van hunne helmetten naer een' gekuifden Leeuwerk geleek.

A L B U R N U S.

Alburnus Auſonii.

In't Franſch *Albe*, of *Albette.*

Is een kleene rivierviſch, die naer de Anchovis gelykt. Het hoofd is kleen, de oogen zyn naermate groot en rood, de rug groenachtig, de buik wit, met twee ſtreepen aen de zyden.

Hy is openende, als hy gegeten word.

ALCE.

Alce ſive Alces.

In't Franſch *Elan*, ou *Ellend.*

In't Nederduitſch *Eland.*

Is een viervoetig en gehoornd wild dier, van grootte als een Paerd, dat naer een Hert, Ezel en Bok zweemt; het is gebaerdt en van 't bovenſte des hoofds tot op de ſchouders met lange hairen voorzien; de kleur is doorgaens grys en witachtig, het hoofd zeer groot, de oogen glinſterende, de lippen groot en dik, de tanden middelmatig, de ooren lang en breed, de horens zyn van gedaente, als die van eene Das of Reebok, en wegen beide tot twaelf ponden toe; jaerlyks verwiſſelt het zyne horens, doch het wyfje heeft'er geene; zyn buik is wyd als die van eene koe, de ſtaert zeer kleen, de beenen of ſchenkels lang en dun, de pooten zwart, en de klaeuwen geſpleten als die van een' Os, de huid is zeer hard, en op den rug met ſchoon muisgraeuw hair bezet.

Dit Dier vind men in Polen, Pruiſſen, Zweden, Noorwegen, Kanada; het is vreesachtig, en begeeft zich te water, als men het jaegt, maer is zeer ſterk. Zyne bronſt is als die van de herten; het is de vallende ziekte onderhevig; en men zegt, dat het, in dat toeval zynde, zich geneeſt met den klaeuw van zyn' linker poot in zyn oor te ſteken, waerom men in de Geneeskunde zyn' linker agterpoot meerder acht dan den regter. Men bedient zich van zynen klaeuw, die *Ungula Alces* genaemt word; men moet hem zwaar, vaſt, glad, glinſterende en zwart kiezen. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men gebruikt den Elandsklaeuw in middelen, die men tegen de vallende ziekte inneemt. Men hangt'er ookeen kleen ſtuk van aenden hals', en laet'er ringen van dragen aen de vingeren, om dezelve kwael voor te komen, maer deze *Amuleta* of Draegmiddelen helpen niets.

De andere Elandspooten zyn alzoo heilzaem, als de linker achterpoot, want hunne kracht komt nergens anders van daen, als van het vlug zout, waervanze alle evenveel hebben, maer men gebruiktze niet.

Het Elandsleêr word in ſommige konſten en handwerken als het Buffelsleêr gebruikt.

Alce, Græce ἀλκὴ, *id eſt, vis & robur*, want de Eland is zeer ſterk. *Ellend* is een Hoogduitſch woord, 't welk elende beteekent, om dat dit dier in alle opzichten elendig is, zoo wel om de vallende ziekte, daer het zeer dikwils aen onderworpen is, als om dat het niet dan de allerwoeſte boſſchen en wildſte plaetſen bewoont, daer het weinig vind om zich te verzaden.

ALCEA.

Alcea vulgaris, J. B. Dod.
Alcea vulgaris major flore ex rubro roſeo, C. B. Pit. Tournefort.

In't Franſch *Alcée*, of *Mauve Sauvage.*

In't Nederduitſch *Sigmaertskruid.*

Is eene plant, die twee en een half of drie voeten hoog groeit, en ruige, ruwe ſtelen ſchiet, die met ſponsachtig merg vervult zyn. De bladers verheffen zich, en zyn aen lange ſtelen vaſt, hairig als die van Kaesjeskruid, maer grooter en in vyf of zes deelen diep ingeſneden, ruig en donkergroen. De zaden zyn gelyk aen die van Kaesjeskruid; de bloem heeft eene ſchoone purpere rozekleur. De wortel is een vinger lang. Zy groeit in de velden, en heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig vaſt zout in zich.

Zy is ettermakende, verzachtende, vermurwende, en ſtuit het bloeden. Men gebruiktze in ſpuitartzenyen en ſtovingen; maer men kan ze ook innemen, om de ſcherptens van de pis te verzachten.

Daer zyn verſcheide ſoorten van *Alcea*, of *Sigmaertskruid*, maer verſchillen alle niet van 't Kaesjeskruid, dan hier in, dat de bladers diep ingeſneden zyn.

Alcea, ſortè ab ἀλκὴ, *auxilio.*

ALCEDO.

Alcedo, ſive Alcyon.

In't Franſch *Martinet*, *Pêcheur*, of *Oiſeau de Saint Martin*, of *Drapier.*

In't Nederduitſch *Tyvogel.*

Is een kleene Zeevogel, byna zoo groot als een Kwartel, van verſcheide kleuren, als blaeuw, purper, rood of geel; zyn bek is lang, dun en geelachtig; hy maekt zyn neſt op de rotſen, en op de oevers tuſſchen het riet, en leeft van kleene viſchjes. Hy legt zyne eijers des winters, als het helder weêr is. Men zegt, dat hy een gelukkige voorbode is van ſtilte en mooi weêr; hy heeft veel vlug zout in zich.

Men

Men droogt dezen vogel, en hangt hem om den hals der kinderen, om ze voor de vallende ziekte te beſchermen; maer hy zoude zekerer uitwerking konnen doen, indien men hem tot poeder maekte, en alle dagen een ſcrupel daer van met Betoniéwater ingave.

De drooge en witte vogelneſten, die de Siammers en vele reizigers in Vrankryk brengen, zyn van gedaente, als die van de Indiaenſche Ysvogelen, en voornamentlyk van de kuſt' van 't Koningryk Kamba. Deze neſten zyn van gedaente als ronde drinkkopjes; hunne ſtoffe is een wit ſpog of ſchuim, dat uit den bek dezer vogelen komt, wanneer zy ſpeels zyn, en word door de hitte hard. Deze neſten zyn ſmakeloos, en lymig; de Chinezen zyn 'er op verlekkert, en etenze met Gember gekookt.

Zy zyn dienſtig om hen, die ziek geweeſt zyn, in hunnen vorigen ſtaet te herſtellen, en de maeg te verſterken.

Alcedo * *ἀπὸ τῆς ἐν ἁλὶ νύσσης*, om dat deze ſoort van vogelen in de zee broeit.

ALCHIMILLA.

Alchimilla, Dod.
Alchimilla vulgaris, C. B. Cluſ. Hiſt. Pit. Tournefort.
Pes Leonis, Brunf. Fuch. Lon.
Stellaria, Matth. Caſt. Lugd.
Leontopodium, Brunf.
Pes Leonis ſive Alchimilla, J. B.
Patta leonis officinis.
Planta leonis, Dod.
Pſiadium, Dioſc.
Droſera & Droſium, Cord. in Hiſt.
Stella herba Italis, Geſn. Hort.

In't Franſch *Pied de Lion.*

In't Nederduitſch *Onzer Vrouwen Mantel, Sinnauw, Leeuwenvoet.*

† Is eene plant, die uit haer' wortel' bladers ſchiet, die aen lange, ruige, gekromde, en dikwils ter aerde liggende ſtelen vaſt zyn. Deze bladers gelyken bykans naer die van Kaesjeskruid, dog vaſter, meer gekrult, witter, getandt, en yder in acht of negen deelen of hoeken verdeelt. Uit het midden dezer plant' ryzen ſtelen ter hoogte omtrent van een' voet, die dun, rond, hairig, en takkig zyn, en op hunne toppen kleene ſtarwyze bloempjes van vier helmſtyltjes dragen, bleek en grasachtig, of ſomtyds wit, als zonneſchermen geſchikt. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene, ronde, gele zaden, enkel of twee aen twee, of drie aen drie in huisjes beſloten, die de bloeme tot een' kelk gedient hebben. De wortel is lang, en bynaer een vinger dik, van buiten zwart, en rondom met vezelen bezet.

Deze plant groeit op grazige en vochtige plaetſen, in weiden en langs de dalen. Zy heeft vele waterdeelen en olië, doch middelmatiglyk zout in zich.

Zy is een wondmiddel, afvegende, t'zamentrekkende, heelende, en bloedſtelpende. Het afkookſel word in de longezweren en tering gebruikt; zy is ook uitwendig in de verzweringen dienſtig.

Alchimilla, om dat de Alchimiſten van de krachten dezer plant' hoog opgeven.

Leontopodium, ex λέων, leo, & πῶς, pes, als of men zeide Leeuwenvoet, om dat men in het blad dezer plant' eene gedaente heeft gevonden, die naer die van een' Leeuwenvoet bykans gelykt.

Stella, vel Stellaria, om dat haer blad en bloem eenigermate als ſtarren geſchikt zyn.

ALCYONIUM.

Alcyonium, Halcioneum.

In't Franſch *Ecume de Mer*, of *Merde de Cormarin.*

Is eene ſoort van ſponsachtig gewas, dat men in de zee of op de oevers vind, of liever 't is een zeeſchuim, dat door de hitte der zonne verhardt is, en verſcheide gedaentens en kleuren heeft gekregen. Dioſcorides beſchryft'er vyf ſoorten van.

De eerſte, *Alcyonium ſpiſſum, ſeu durum* genaemt, gelykt eenigzins naer eene ſpons, maer is hard, zwaer, wrang van ſmaek, van een' leelyken viſchreuk, en word doorgaens op 't ſtrand gevonden.

De tweede *Favago auſtralis*, C. B. genaemt, is ligt, vol gaten als eene ſpons, en riekt naer *Wier.*

De derde, die ſommigen *Mileſium* noemen, gelykt naer kleene wormpjes, en trekt naer het purper, is ſomtyds wit, en ſomtyds geelachtig: men noemt ze *Alcyonium vermiculare.*

De vierde *Alcyonium molle* genaemt, is ligt, zacht, en gelykt naer vette wol.

* De la Duquerie.
† Zie Pl. I. Fig. 12.

De vyfde *Alcyonium foraminoſum* genaemt, heeft de gedaente van Kampernoelje, is van buiten zacht in't aenraken, ſcherp van ſmaek, maer van binnen ruuw, en vol gaetjes, bykans als de puimſteen, zonder reuk.

Daer zyn ook nog vele andere ſoorten.

Zy hebben veel olië en zouts, doch d'eene meer, d'andere min.

De eerſte en tweede ſoort zyn dienſtig voor de roos', 't loopende zeer, drooge ſchurftheit, melaetsheit, en andere jeukingen der huid, om de vlekken van 't aengezicht uittewiſſchen, als ze uitwendig gelegt, of in een afkookſel gebruikt worden.

De derde word goed geacht, om de pis te verwekken, om den ſteen der nieren en blaes' af te dryven, om de verſtoppingen der milt wegtenemen, tegen de waterzucht; men neemt ze in een poeder of afkookſel. Als ze gebrandt word, doet ze het hair weder aengroeijen, indien ze op het deel gelegt word, nadat ze in een weinig wyns is geweekt.

De vierde is ontbindende.

De vyfde is goed om de tanden ſchoon te maken, en indien men ze met zout kalcineert, word het een middel om het hair te doen uit vallen.

Alcyonium, *ab ἅλς*, *mare*, *& κύω gigno*, omdat deze ſtoffe in zee-groeit, en dat'er de Ysvogels hunne neſten op maken, om hunne jongen uit te broeijen.

ALGA.

Alga, in't Franſch *Algue*, in 't Nederduitſch *Wier*, is eene ſoort van gewas, dat in 't water groeit, en waervan vele ſoorten zyn; de meeſte ſchieten bladers gelykende naer die van Gramen, andere naer hooſdhair. Ik zal alhier het gemeenſte Wier beſchryven.

Alga anguſtifolia vitriariorum, C. B. Pit. Tournefort.
Fucus marinus primus, Ang.
Alga marina, Lob. Icon.

In't Franſch *Algue*.

In't Nederduitſch *Neſtels*, *Zeeneſtels*.

Is eene zeeplant, wier bladers omtrent anderhalf voet lang, glad, zacht in't aenraken, week, bros, ſomtyds wit, ſomtyds rood of donkergroen zyn, 't eene ſmaller dan 't andere, en naer riempjes of neſtels gelykende. Deze plant groeit in groote meenigte langs de kanten van de Middellandſche zee en elders. De boeren laten ze droogen, en gebruiken ze tot voeder voor hunne oſſen en ander vee; zy krygen'er eene zeer goede meſt van voor de landeryen.

Men maekt'er ook glas van als met de Kali; want'er veel zouts in is.

Zy is openende, wondheelende, opdroogende; men gelooft dat ze de vlooijen en weegluizen dood.

* *Alga, quòd natanti vel ſubmerſo alligari ſoleat.*

ALISMA.

Aliſma, Matth. *ſeu Plantago montana ejusdem.*
Doronicum folio ferè plantaginis oblongo, J. B.
Doronicum plantaginis folio, C. B. Pit. Tournefort.
Doronicum minus officinarum, Lob. Icon.
In't Franſch *Plantain de montagnes.*

Is de vierde ſoort van *Doronicum*, of eene plant, die uit haren wortel' bladers voortſchiet van gedaente als die van 't Weegbree, riben dikachtig, ruig, en langs den grond krnipende; uit hun midden komt een ruige ſteel, die ter hoogte van eenen of anderhalven voet opwaſt, en veel kleener blaedjes draegt dan de onderſte, en op zynen top eene gele geſtraelde bloem heeft, gelykende naer die van de gemeene *Doronicum*, maer grooter; het zaed is langachtig, met een pluisje voorzien, ſcherp en riekende. De wortel is roodachtig, rondom bezet met vezelen zoo lang als die van't zwart Nieskruid, onder de aerde voortkruipende, ſcherp, ſpeceryachtig en aengenaem van ſmaek. Ze groeit op bergachtige plaetſen, en heeft veel zouts en olië in zich.

Ze dryft de pis af, doet zweeten, en ſomtyds een weinig braken; ze ontdoet het geſtolde bloed.

ALKEKENGI.

Alkekengi, Lon.
Alkekengi officinarum, Pit. Tourneſ.
Solanum veſicarium, C. B. Pit. Tourneſ.
Solanum halicacabum vulgare, J. B.
Halicacabum veſicarium, Cam.
Saxifraga rubra, & 4. Brunf.
Halicacabum, Ang. Caſt.
Veſicaria vulgaris, Dod.

In't Franſch *Coqueret*, of *Alkekenge.*
In't Nederduitſch *Krieken van Overzee*, *Blaeskerſen*, *Jodenkerſen.*

† Is eene plant, die vele dunne, ronde, rood-

* De la Duquerie.
† Zie Pl. I. Fig. 13.

roodachtige ſtelen, ter hoogte van een' anderhalven voet ſchiet, die zich in vele kleene takjes verdeelen: de bladers zyn als die van Nachtſchade, maer grooter. De bloemen zyn roosjes met vele punten, wit van kleur', yderop een'k elk van gedaente als een drinkbekertje ſtaende. Als de bloem is afgevallen, verwydert zich de kelk tot eene vliezige blaes, ter grootte van eene middelmatige noot', in 't begin groenachtig, maer naermate dat ze rypt, rood wordende. Zy beſluit eene zachte roode vrucht, die naer eene kers gelykt, zuurachtig en wat bitter van ſmaek is. Men vind in deze vrucht' gemeenlyk platachtige en bynaer ronde zaden; de wortel is dun, wit, onder den grond voortkruipende. Deze plant groeit in de wyngaerdakkeren en ſchaduwachtige plaetſen. Men heeft altyds de Krieken van Overzee onder de ſoorten van Nachtſchade geplaetſt, maer de Heer Tournefort heeft goedgevonden, om 'er een byzonder geſlacht van te maken, alleenlyk ter oorzake van de blazen, dieze dragen.

De vruchten van de Krieken van Overzee worden in de Geneeskunde gebruikt; zy beſluiten vele waterdeelen, wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn dienſtig om de pis, den ſteen en 't graveel aftedryven, tegens het nierkolyk, en om het bloed te zuiveren; men gebruiktze gemeenlyk in een afkookſel, ſomwylen gedroogt en tot poeder gemaekt.

Alkekengi is een Arabiſche naem.

Halicacabum ab ἅλς, mare & κάκαβος vas; alzoo de ſchel van de vrucht' dezer plant' eenige overeenkomſt heeft met de gedaente van een Zeeſchip.

Veſicaria, dewyl de vrucht dezer plant' in eene blaes' beſloten is.

A L L A.

Alla. Halla. In 't Franſch *Aile*, in 't Nederduitſch *Ale*, *Engelsbier*, is eene ſoort van bier, dat men in Engeland brouwt; het is helder, doorſchynende, geelachtig, prikkelende op de tong, voor 't gezicht en ſmaek' aengenamer dan eenig ander bier, maer maekt eene kitteling in den neus' en mond' der genen, die'er van drinken, bynaer als de moſtert. Men zegt doorgaens dat in 't Engels bier of Ale geen hop komt, maer dat de ſterkte en fynheit van dien drank komt van eene buitengewone giſtinge, die men'er in gebragt heeft door middel van eenige prikkelende Droogeryen en Berkentakken; evenwel verhaelt Schookius in eene verhandelinge over het bier, dat eenige Brouwers, om de Ale tóe te bereiden, wat bloem' van hop daer in werpen, om de ſmakeloosheit van de Gerſt te verbeteren.

Men zegt ook, dat men in deze biertonnen wat Aerdveil doet, om de Ale in weinig tyds ſchoon te maken.

Men bewaert de Ale, wanneerze gemaekt is, in bottelen welgeſtopt met houte ſtoppen; men moet voorzichtig wezen, wanneer men'er van in een glas wil ſchenken om te drinken, dat men de bottel allengskens en niet zeer ſchielyk ontſtopt en opent; want indien men 'er het ſtopſel ſchielyk uittrekt, zal de Ale, die zeer gereed is om te giſten, door het ſchielyk indringen van de lucht' gaende worden, zich uitzetten, en met een zoo groot geweld uit den hals van de bottel' vliegen, datze zich in een oogenblik tegens de zoldering verſpreid, zonder dat 'er iets in de bottel' overblyft.

De Ale heeft vele wynige geeſten, waterdeelen, en vlug zout, en maekt hen, die'er veel van drinken, dronken; maer de dronkenſchap door dezen drank veroorzaekt is vrolyker, en gaet raſſer over dan die door het bier ontſtaet; de reden daer van is deze, omdatze minder met grove deeltjes beladen is.

Zy is inſnydende, doordringende, en openende.

Alla komt van *All*, een Engelſch woord, dat *totum* beteekent; alſof men zeggen wilde, een drank die voor alle andere kan verſtrekken.

A L L I A R I A.

Alliaria, Dod. Trag.
Alliaſtrum, Geſn. Hort.
Alliaris, Dod.

In't Franſch *Alliaire*, of *Herbe des aulx.*

In't Nederduitſch *Look zonder look.*

Is eene plant, wier ſtelen anderhalf of twee voeten hoog opſchieten, en wat ruig en dun zyn; hare bladers zyn breed, puntig, of bykans rond, groen, met kleene tanden rondom voorzien, van ſmaek en reuk als look als men ze kneuſt; de bloemen groeijen op hunne toppen, en zyn kleen, wit, uit vier blaedjes en geelachtige draedjes t'zamengeſtelt; in hare plaets komen kleene langachtige, hoekige peulen, die langwerpige, kleene, zwarte zaden inhouden; de wortel is lang, dun, vry hard, wit, en naer look riekende; deze plant groeit langs de heggen, en heeft veel wezentlyk zout,

en half fyne olië in zich: zy is inſnydende, verdunnende, en afvegende; zy verwekt de waterlozing, wederſtaet het vergift, is goed tegens de Slangebeten, roodeloop, om de maeg te verſterken, en de opſtygingen te verdryven; men gebruiktze in afkookſelen.

Alliaria ab Allio, *Look*, omdat deze plant gekneuſt zynde als look riekt.

ALLIUM.

Allium, Brunf. Trag. Dod.
Allium ſativum, C. B. Pit. Tournef.
Allium hortenſe, Fuch.
Allium vulgare & ſativum, J. B.
Allium ſativum multifidum, Cord. Hiſt.

In't Franſch *Ail.*

In't Nederduitſch *Look*, *Knuiflook*, *Knoplook.*

Is eene plant, wiens bladers lang zyn, en van die der Uijen daer in verſchillen, dat zy niet hol zyn, maer in gedaente naer die van 't gras gelyken; tuſſchen dezelve ryſt een ſteel ter hoogte van een' anderhalven voet, die rond en glad is, dragende op zynen top een groot bolrond hooſd omzet met een wit vlies, dat, door 't rypen berſtende, bloemen doet te voorſchyn komen, die als een ruiker gemaekt zyn, en waervan yder uit zes witte en in 't rond geſchikte bladeren beſtaet.

Als deze bloemen zyn afgevallen, komen'er driekantige vruchten in hare plaets, die zich in drie vakjes met byna ronde zaden vervult verdeelen; de wortel is een bynaer ronde bol, uit eenige witte of purperachtige rokken of vliezen beſtaende, die verſcheide vleezige, langwerpige, en ſpitstoeloopende bolletjes omwinden, ſterk van reuk, en ſcherp van ſmaek; deze bolletjes noemt men gemeenlyk *Lookbollen*; de Spanjaerts en Gaskonjers etenze met brood; onder aen deze bolle zyn vele witte vezels, die de plant in de aerde vaſthouden; men kweekt ze in Spanje, Gaskonje, en in andere warme landen. In de Geneeskunde gebruikt men de vrueht en wortel van Look; zy hebben veel vlug, zuur en prikkelend zout, middelmatiglyk olië, en waterdeelen in zich.

Zy zyn inſnydende, en verdunnende, zy verdryven de winden, bevorderen de waterlozing, en dryven den ſteen uit de nieren en blaes' na hem vermorſelt te hebben af; zy verteren de ſlymigheden der maeg', verwekken den eetluſt, en weêrſtaen de kwade lucht, alsze ingenomen worden: men gebruiktze ook uitwendig, want men legtze geſtooten op 't gewrigt van de hand in de koude, of in't begin van den aenval eener afgaende koortſe; ook dienenze om de exteroogen te verteren, als menze 'er gekneuſt oplegt.

Het water, daer Look in geweekt is, breekt de drinkglazen, die men 'er in ſpoelt, gelyk 't water doet, waer in men Peterſelie heeft gewaſſchen, 't welk niet geſchieden kan, dan door eene zeer doordringende hoedanigheit van zyn zout.

De Rokambols, of kleene ronde Knoflook, die men Spaenſche Chalotten noemt, zyn de vruehten van Look, die men in Spanje kweekt.

ALNUS.

Alnus, Brunf. Trag. Matth. Dod.
Alnus vulgaris, Cluſ. Hiſt. J. B.
Alnus rotundifolia glutinoſa viridis, C. B. Pit. Tournefort.
Amedanus, Creſcentio.

In't Franſch *Aune.*

In't Nederduitſch *Elzenboom.*

Is een boom, die van eene middelbare grootte, en regt is; zyn ſtam is bedekt met eene hobbelige, brooze en zwartachtige ſchors'; zyn hout is week, buigzaem, ligt, roodachtig, en vry ligt boven den grond bedervende, maer onder 't water als onbederfelyk; waerom men zich van 't zelve boven alle andere houten bedient tot de grondveſtingen der gebouwen, die men onder't water legt; de takken zyn mergachtig, teêr, en bedekt met eene ſchors', die van buiten graeuw, en van binnen geelachtig, bitter en onaengenaem van ſmaek is, met eenige t'zamentrekkinge verzelt; de bladers gelyken naer die van den Hazelaer; doch zy zyn ronder, rondom getandt, groen, glinſterende, en klieverig; de katjes of bloeſems beſtaen uit vele hoopjes bloemen aen eenen draed vaſtgeheecht; yder bloem beſtaet uit vier blaedjes, maer laet niets na zich; de vruehten groeijen op den zelfden ſtam van den Elſenboom op andere plaetſen dan de katjes, en zyn ſchilferachtige appeltjes omtrent zoo groot als eene moerbezië, en roodaehtig; zy openen zich in verſcheide bundels van ſchilferen, en laten in de ſpleten eenige plat-, en roodachtige zaden zien; deze vrueht is bitter, en wrang, maer haer zaed is ſmakeloos; dees boom groeit in waterachtige

en moeraſſige plaetſen; den baſt gebruikt men om 't leêr zwart te verwen; hy heeft veel olië, en weinig doch byna gantſch vaſt zout in zich.

De bladers zyn ontbindende, als menze gekneuſt op de gezwellen legt; zy ſtillen en matigen de ontſtoken vochten; men gebruiktze in afkookſelen, daer men de voeten der Reizigeren mede waſcht, omze te verkwikken, en men wryft'er de bedsplanken meê, om de vlooijen te doen ſterven.

Zyn baſt en vrucht zyn t'zamentrekkende, verkoelende, en goed tegen de keelontſtekingen in gorgeldranken gebruikt.

* *Alnus quod amne alatur.*

ALOE.

† *Aloé, vel Aloës*, is het dikgeworden ſap van eene plant', die denzelven naem draegt, en tot verſcheide hoogte waſt, naer de geſteltheit van't land en lucht', waerin zy groeit; men vind 'er ſommige in Spanje, en in verſcheide andere heete landen, die ter hoogte en dikte van groote boomen groeijen.

De gemeenſte ſoort is genaemt

Aloé Americana, J. B. Pit. Tournefort Dod. *Pempt.*
Aloë vulgaris, C. B.

Hare bladers komen uit haren wortel', en zyn lang, breed, zeer dik, vleezig, vaſt, gekerft, aen de kanten ſtekelig, ſnydende, vet, en vol ſaps; uit hun midden ryſt een dikke ſteel, die aen zynen top witte bloemen draegt, yder in zes deelen diep ingeſneden, in wier plaets langachtige ronde vruchten komen, yder in hare lengte verdeelt in drie vakjes vol platte zaden; haer wortel is van gedaente als een dikke pael, die in de aerde geſlagen is: de gantſche plant is buitengemeen bitter van ſmaek; zy groeit in heete landen, als Perſië, Egipten, Arabië, Amerika, en Spanje.

Sommige Natuurkundigen hebben verhaelt, dat de plant van de Aloë niet bloeide dan eens om de hondert jaren; en dat men, als hare bloem zich opende, een ſterk geluid hoorde als van eenen piſtoolſchoot, en dat dan haer ſteel ſchielyk rees, en in weinig tyds ongelooflyk opgroeide; dit gevoelen is te Parys in 's Koningstuin' niet beveſtigt; in tegendeel heeft men verſcheide Aloës zien bloeijen, zonder datze eenig geluid gaven. Men kan zeggen, 't geen in onze gematigde luchtſtreek' niet is gebeurt, dat kan omtrent de ſoorten van groote Aloës in heete landen gebeuren: maer wy hebben geene waerſchynelykheit nog bewyzen genoeg aengaende dit voorgeven, om 'er geloof aen te ſlaen.

Men verdeelt de Aloë in drie ſoorten.

De eerſte word in 't Latyn *Aloës Soccotorina* of *Succotrina* genaemt, omdat men'er eertyds veel van kreeg uit't eiland Soccotra; deze is de mooiſte en beſte van allen; zy is ſchoon, zwart of bruin van kleur', van buiten glinſterende, van binnen citroengeel, bros, harſtachtig, redelyk ligt, zeer bitter van ſmaek, onaengenaem van reuk, en geel wordende als menze tot poeder maekt; men krygtze door inſnydingen, die men in de plant' doet, onder de gedaente van een vocht, dat men in de zonne laet verdikken.

De tweede word in 't Latyn *Aloës Hepatica* genaemt, omdat zy gebroken zynde leverkleurig is; zy verſchilt van de vorige alleen daer in, dat zy donkerer is; doch men verwart doorgaens deze twee ſoorten van Aloës, en neemt de eene voor de andere.

De derde word in 't Latyn *Aloës Caballinâ* genaemt, omdat menze niet dan in paerdeziektens gebruikt; zy is de groffſte, aerdachtigſte, en ſlechtſte van allen. Omze te krygen, ſtoot men de plant, en perſt'er het ſap uit, dat men vervolgens in de zonne of op 't vuur laet verdikken tot eene vaſte ſtoffe; zy is zeer zwart, vaſt, en zwaer.

De Aloë heeft veel olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy is ſterk buikzuiverende, en verdunt het bloed; zy verwekt de maendſtonden, en de ambeijen; zy zuivert de maeg al verſterkende, mits dat menze onder 't eten inneme; want zo menze in eene nuchtere maeg' gebruikt, veroorzaektze veel krimping, en doet weinig afgaen; ook dientze om de wormen te dooden, en te lozen; zy zuivert, droogt, en heelt de wonden; zy verdunt en ontbind de ſlymige en kalkachtige vochten; van buiten opgelegt weêrſtaetze de bederving.

Aloës ex ἁλς mare; omdat deze plant dicht aen de zeeoevers groeit.

ALOSA.

Aloſa, ſive Clupea; in't Franſch *Aloſe*, in't Nederduitſch *Elſt*, is een zeevifch, die dikwils in de rivieren overzwemt; hy groeit tot de grootte

* De la Duquerie.
† Zie Pl. I. Fig. 14.

grootte van den Zalm, en is bedekt met groote ſchubben, die dun zyn en gemakkelyk losgaen; zyn hoofd is gedrongen omtrent 't bovenſte gedeelte van 't lyf; de ſnuit is puntig, en zonder tanden; boven aen den kop ziet men boven de oogen aen yder zyde een beentje of ſchubbe, dat blinkende en ſchitterende is; de tong is zwartachtig, de rug wit en geelachtig van kleur', de zyden en buik zilververwig. Dees viſch wil veel zouts hebben, en is lekker om te eten; hy heeft veel vlug zout en olië in zich: als de Elft niet zeer verſch is, is hy wat ſcherp van ſmaek, dat het tandvleeſch der genen, die hem eten, wat hinderlyk is.

Men vind in 't hoofd van den Elft een ſteenachtig beentje, dat openende is, en goed voor den ſteen, 't graveel, en om het zuur te verteren, want 't is een Alkali.

De maeg van den Elft gedroogt en in poeder ingenomen verſterkt de maeg.

Aloſa ab Alendo, omdat dees viſch zeer voedzaem is.

ALSINE.

Alſine, in 't Franſch *Morgeline*, in 't Nederduitſch *Muur*, is eene plant, waer van zeer vele ſoorten zyn; ik zal alleenlyk die beſchryven, welke meeſt in de Geneeskunnde gebruikt word; men noemtze

Alſine media, C. B. Tournef.
Alſine major, Fuch.
Alſine major, Dod.
Alſine vulgaris, ſive morſus gallinæ, J. B.
Morſus gallinæ primum genus, Trag.
Hippia minor, Cord. Hiſt.

Zy ſchiet verſcheide kleene dunne, ronde, geknoopte, takkige ſtelen, die zich ter aerde neêrbuigen en verſpreiden; de bladers zyn kleen, langwerpig, en twee aen twee over malkander langs de ſtelen ſtaende; de bloemen zyn kleen, wit, uit vele rooswyze geſchikte blaedjes beſtaende, en door een' kelk van vyf blaedjes ondersteunt: als deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets eene kleene vliezige vrucht, die bynaer ronde, dunne, en roodachtige of bruine zaden inſluit; haer wortel is dun en vezelig: deze plant groeit overal in de tuinen, wyngaerdakkeren, en ſchaduwachtige plaetſen; de vogels eten 'er van; zy heeft in zich vele waterdeelen, en olië, maer weinig zouts.

Zy is bevochtigende, verkoelende, verzachtende, en verdikkende; zy ſtuit den vloed der ambeijen, en verzacht derzelver pyn, alsze in afkookſelen ingenomen, of van buiten opgelegt word.

Alſine, ab ἄλσος, lucus, omdat deze plant kleene dikke boſſchen, en andere ſchaduwachtige plaetſen bemint.

Morſus gallinæ, omdat'er de hoenders op verlekkert zyn.

ALTHÆA.

Althæa, Brunf. Matth.
Althæa vulgaris, Camer.
Althæa, ſive biſmalva, J. B.
Althæa ibiſcus, Dod.
Althæa Dioſcoridis & Plinii, C. B.
Malva ſylveſtris prima, Cæſ.
Ibiſcus, Lugd. Caſt.
Biſmalva, Ger.
Malva, ſive Malva viſcus, Ang.
Malva paluſtris, Geſn. Hort.

In't Franſch *Guimauve ordinaire.*

In't Nederduitſch *Heemſtwortel, Witte Maluwe, Witte Heemſt.*

Is eene ſoort van Maluwe, of eene plant, die verſcheide ſtelen drie en een half voet hoog ſchiet, die rond, ruig of wollig, en van binnen hol zyn; de bladers zyn van gedaente als die der gemeene Maluwe, maer langer, dikker, ſpitstoeloopende, rondom getandt, zacht, wollig, en witachtig; de bloem is eene klok tot aan den grond in vyf deelen ingeſneden, wit en wat vleeſchverwig; als zy is afgevallen, volgt in hare plaets' eene kleene platte en ronde vrucht, van gedaente als een kleen koekje, gelyk in de Maluwe; in deze vrucht komen huisjes, waer van yder een zaed doorgaens van gedaente als eene kleene nier in zich bevat; haer wortel is lang, een duim dik, rond, welgevoedt, ſlymachtig, in vele takken verdeelt, en van binnen wit; zy groeit in vochtige plaetſen, en heeft veel olië en waterdeelen, en weinig zouts in zich; men vind hier van verſcheide ſoorten.

Zy is weekmakende, bevochtigende, verzachtende, openende, goed voor de borſt, ziektens der nieren en blaes', den hoeſt, de ſcherpheden, die op de borſt vallen, moeijelykheit in't watermaken, en 't nierkolyk.

Althæa, ab ἀλθαίνειν, mederi, omdat deze plant goed is om verſcheide ſoorten van ziektens te verzachten en te verligten.

Biſmalva,

Bismalva, alsof men zeide, Maluwe eenszoo vleezig als de gemeene, en die eenszooveel kraehten heeft.

ALUCO.

Aluco, Beilon. Aldrov. Jonst. is eene soort van Naehtuil, of een Nachtroofvogel; men vind 'er van verscheide grootte, want eenige zyn als een Kapoen, andere als eene Duif; zy zyn loodkleurig en met wit gestippelt, en hebben een' dikken kop gekroont met vederen, geene ooren, een' witten bek, groote en zwarte oogen, die diep ingevallen schynen wegens vele kleene veders, dieze omringen; de schenkels zyn bedekt met witte veêren, en de pooten zyn ruig, en met lange, sterke en puntige klaeuwen voorzien; zy onthouden zich in verwoeste gebouwen, torens, holen, en in oude holle Eikenboomen; 's naehts zwerven zy in de velden, leven van ratten, exters, en andere kleene vogelen; hun bek is zoo wyd, dat zy brokken van een ei grootte opslokken; hun geschreeuw is yselyk; zy hebben in zich veel vlug zout en olië.

Hun bloed gedroogt, tot poeder gemaekt, en ingenomen, is goed voor de aêmborstigheit; de gift is van eene halve scrupel tot twee scrupels; de hersenen zyn goed om de wonden te heelen.

ALUMEN.

Alumen, in't Fransch *Alun*, in't Nederduitsch *Aluin*, is een zuur minerael of bergstoffig zout, gemaekt uit eene soort' van harden steen van verscheide grootte en kleuren, die men in de steenkuilen in Vrankryk, Italië, en Engeland vind; men kalcineert dezen steen, daerna legt men hem in groeven of holen, alwaer men hem driemael daegs eene maend lang besprengt, opdat de deelen zich verwyderen, waeruit men naderhand den Aluin door wasschingen, klensingen, en kristalmakingen trekt, gelyk als men de Salpeter maekt; daer zyn verscheide soorten, als Roomsche Aluin, Klipaluin, en Suikeraluin.

Alume, *ab ἅλμη salsugo, pekel*, omdat de Aluin, in eenig vocht ontbonden, bynaer als pekel smaekt.

De Roomsche Aluin, of van Civitavechia, in't Latyn *Alumen Romanum*, is een zout in stukken van eene middelbare grootte, roodaehtig, van binnen doorschynende, en van een' zuren en t'zamentrekkenden smaek; uitwendig gebruikt men hem om't bloed te stelpen; men mengt hem in gorgeldranken tegen de keelontstekingen; men gebruikt hem omde tanden schoon te maken; men laet 'er van droogen, of op 't vuur kalcineren, om hem van zyne waterdeelen te berooven, dan word het *Alumen Ustum*, in't Fransch *Alun brulé*, in't Nederduitsch *Uitgebrande Aluin* genaemt; hy is een korstmakend middel, en word gebruikt om 't welige vleesch en de uitwassen weg te byten, en de Sjankers te openen.

De Klip- of Ysaluin, of Witte Aluin, of Engelsche Aluin, in't Latyn *Alumen rupeum*, is een zout in dikke, groote, heldere en witte stukken, doorschynende als Kristal, die men uit Engeland brengt: dees Aluin heeft de eigenschappen van den voorgaenden, doch word in de Geneeskunde minder gebruikt, omdat hy zoo sterk niet is; de Munters en Verwers bedienen 'er zich van; hy maekt de verw helder, levendig, en duurzaem.

De Suikeraluin, in't Latyn *Alumen Succarinum* genaemt, is eene t'zamenstelling van Klipaluin, 't wit van eijeren, en rozenwater t'zamengekookt tot eene dikte van deeg, waervan men, terwyl 't nog warm is, kleene Suikerbroodjes maekt omtrent een duim dik, die koud zynde hard worden; men gebruiktze tot blanketsels; de naem komt van zyne gedaente.

Alumen catinum, is de zouda, of de asch van de gekalcineerde Kali, of Potasch, of eenig ander asch, of Alkalisch zout uit de gewassen getrokken; men noemt hem *Catinum*, omdat men hem in eene schotel' of komme laet opdroogen.

ALUMEN PLUMEUM VERUM.

Alumen plumeum.
Alumen trichites, Dioscor. Plinii.
Alumen scissile.
Flos Aluminis.

In't Fransch *Alun de plume.*

In't Nederduitsch *Pluimaluin.*

* Is een minerael of bergstoffig zout van gedaente als eene kleene plant, twee of drie duimen hoog, uit eene groote meenigte van regte, fraeije, zeer witte, kristallyne en glinsterende draedjes t'zamengestelt, die dicht by malkanderen in een' langronden bos gevoegt zyn, maer zich ligtelyk vaneen scheiden, staende

* Zie Pl. I. Fig. 15.

op een' wortel van dikte als eene Hazelnoot, zynde ruuw en niet zoo wit als de plant: dees Aluin word gevonden in Egipten, Macedonië, en in de eilanden van Sardinië en Melo; hy komt voort uit een wit, melkachtig, en aluinig aerdvocht, dat zich natuurlyk op zekere bekwame of welgeschikte plaetsen byeen vergadert, daer allengskens stremt, kristallizeert, en opschiet, zoo dat het eerder eene groeijing, dan eene kristalmaking schynt te wezen: dees oprechte Pluimaluin smelt in den mond', en is zoet en t'zamentrekkende van smaek, bynaer als het zout van loot, maer zoo sterk niet.

Hy is afvegende, t'zamentrekkende, goed om de tanden vast te maken, en voor de zweren van de keel' en mond, in gorgeldranken gebruikt; hy is dienstig voor de jeukingen, en om den stank van 't zweet onder d'oxels en voeten te beletten, en te verminderen, als men hem in water van Nachtschade ontbind, daerin doeken nat maekt, en op het deel legt.

Dees Pluimaluin is de oprechte, maer is zeer zeldzaem, en word niet dan in de Kabinetten der liefhebberen gevonden; die, welke doorgaens dezen naem draegt, en by alle Droogisten gevonden word, is eene soort van dradige talk, zacht in 't aenraken, naer den Amiant gelykende, maer veel korter, wit, groenachtig van kleur', en glinsterende; hy groeit in de mynen van Negroponte, ontdoet zich niet in 't water, gelyk de oprechte Pluimaluin, en is moeijelyk te kalcineren, dewyl hy niet aen brand raekt noch in gemeen vuur verteert word; doch de Zonnestralen door een' brandspiegel wederom gekaetst zyn alleenlyk bekwaem hem te doen smelten; sommige Chymisten of stoffscheiders gebruiken hem tot een lemmet in de lampen, maer dit lemmet gaet dikwils uit; hy verwekt jeukingen, en zelfs blaren of kleene gezwellen als hy op de huid gelegt word, omdat het dons, waermede hy vervult is, er ongevoelig inkruipt; men geneest dit gebrek, als men de huid met olië bestrykt, om dat de gliachtige vochten de kleene punten, waeruit het dons bestaet, verzachten of stomp maken.

Alumen plumeum, omdat deze soort van Aluin eenigzints naer de veders van eene penne gelykt.

Alumen sciffile, omdat dees Aluin gemaklyk te snyden, en te verdeelen is.

Flos Aluminis, omdat dees oprechte Aluin, door hare gedaente, zuiverheit en schoonheit naer eene bloem gelykt.

Alumen trichites, quasi capillare, omdat zyne deeltjes zoo dun zyn als hoofdhairen.

ALYSSON.

Alysson incanum montanum luteum, P. Tournefort, *sive Thlaspi montanum luteum*, J. B. is eene plant, wier bladers langwerpig, wit voornamentlyk van onderen, en ruuw in 't aenraken zyn; hare stelen ryzen bynaer ter hoogte van een' voet, en zyn afschverwig, met vele bloemen voorzien, die uit vier-kruiswyze geschikte bladeren t'zamengestelt, en schoon geel van kleur' zyn: als de bloem is afgevallen, komt'er eene vry kleene en platachtige, doch bultige vrucht te voorschyn, in hare lengte in twee vakjes verdeelt, en met eenige kleene ronde zaden vervult; de wortel is lang, houtachtig, zich verdeelende en ver uitstrekkende; zy groeit op bergachtige plaetsen.

Men houdze voor openende, en goed tegen de razerny.

Alyssον, ex ἀλύω, rabie afficior, omdat men deze plant goed acht te zyn tegen de razerny.

AMARANTHUS.

Amaranthus, Matth. *parvus*, Cam.
Amaranthus vulgaris, Tab.
Amaranthus Plinii minor, Gef. Hort.
Amaranthus communis minor, Eid. Col.
Amaranthus spicatus, Eyst.
Flos amoris, Germ.
Amaranthus purpureus, Fuch. Tur.
Amaranthus simplici panicula, C. B.
Amaranthus anguftifolius, Lugd.
Circæa, Trag.

In't Fransch *Amarante*, of *Paſſe-Velours*, of *Fleur de Jalouſie*.

In't Nederduitsch *Fluweelbloemen*.

Is eene schoone, en voor 't gezicht vermaekelyke plant; zy schiet een' steel anderhalf of twee voeten hoog, bynaer purperachtig van kleur'; de bladers zyn als die van Majer, doch puntiger en gladder, donkergroen, om de randen roodachtig, en laf van smaek; de bloemen zyn schoon, van eene scharlake kleur', en als airen geschikt, bestaende yder uit vele blaedjes, die in't rond dicht by elkanderen geplaetst zyn; in't midden derzelver komt eene kleene vliezige vrucht van gedaente als een doosje, en overdwars opengaende als eene zeepdoos; deze vrucht heeft kleene, bynaer ronde, zuivere, gladde, zwarte, en blinkende zaden in zich; haer

haer wortel is dik, witachtig rood en ſappig als die van de Majer; men kweekt ze in de tuinen: daer zyn verſcheide ſoorten.

Zy is bevochtigende, verkoelende, aeneen lymende, en goed om de bloedvloeden te ſtuiten of te matigen, alsze in afkookſelen ingenomen word; doch is in de Geneeskunde van weinig gebruik.

Amaranthus komt van de Griekſche woorden ἄνθος, *bloem*, en μαραίνω, *ik verwelk*, en van het beroovend woordleedje α, als of men zeide, eene bloem die niet verwelkt.

AMBARE.

Ambare Indica, Garc. Acoſt. Trag.
Ambares, Caſt.
Arbor Indica, *foliis juglandis*, *fructus nucis magnitudine*, C. B.

Is een groote en dikke Indiaenſche boom, wiens bladers zoo groot zyn als die van den Noteboom, doch van een weinig lichter groen, en vol aderen of zenuwen, die hen zeer verſieren; de bloemen zyn kleen en wit; de vrucht is zoo groot als eene noot, groen in den beginne, ſterk van reuk, en wrang van ſmaek; maer rypende wordze geel van kleur', en krygt een' lieffelyken reuk, en een' aengenamen zuurachtigen ſmaek; zy is vervult met een hard en kraekbeenig merg, doorweven met vele kleene zenuwen; men legt ze in met zout en azyn.

Zy verwekt den etensluſt, en dryft de gal neder.

Men heeft dezen boom *Ambara* genaemt, wegens den goeden reuk zyner vrucht', als of men zeide, naer 't Amber riekende.

AMBIA.

Ambia, Monard. is een geel vloeibaer Jodenlym, wiens reuk dien van Takamahaka naerby komt; het vloeit uit eene bronne in Indië omtrent de zee gelegen.

Het is ontbindende, verſterkende en verzachtende, geneeſt't ſchurft, en den daeuwworm; men gebruikt 't tegens de koude vochten, en 't heeft dezelve eigenſchappen, als de Gommen van Caranna en Takamahaka.

AMBRA.

Ambra griſea.
Ambarum griſeum.
Ambra cineritia.

In't Franſch *Ambre gris.*

In't Nederduitſch *Ambergrys.*

Is eene koſtelyke drooge ſtoffe, bykans zoo hard als ſteen, ligt, donker, graeuw en welriekende, die men in brokken vind van verſcheide grootte, dryvende op 't water op verſcheide plaetſen van den Oceaen, als omtrent de Kuſten van Moskovië en Rusland, en voornamentlyk aen de ſtranden van de Indiaenſche zee; daer zyn ſtukken van eene wonderbare grootte, en men zegt dat 'er in 't Jaer 1694. een in Ierland is gebragt, dat 182 ponden zwaer woeg.

De Natuurkundigen zyn zeer verdeelt geweeſt over den oorſprong en aert van 't Ambergrys: eenigen willen dat het zeeſchuim zy, dat door de zonneſtralen allengskens verdroogt en hard geworden is: anderen dat het een verdikt ſchuim van zeekalveren zy: ſommigen geven voor, dat het een balſem zy, die vloeijende uit de kloven van eenige ſteenrotſen in zee afloopt, en door het bykomen van zoutwater verdikt en verhard; anderen gelooven, dat het eene harſt of vettigheit der aerde zy, die door de onderaerdſche vuren of door de zon vloeibaer geworden in zee is geloopen, daer zy ongevoeliglyk volmaekt is geworden: anderen, dat het is eene vergadering van den drek van verſcheide vogelen, die in de Maldiviſche eilanden van welriekende Kruiden leven: maer 't waerſchynelykſte, en by de hedendaegſchen meeſt aengenomen gevoelen is, dat't Ambergrys zynen oorſprong neemt uit eene vergaderinge van Honigraten en Honig, die de Byen op groote rotzen maken, die aen de kanten der Indiaenſche zee zyn, dat deze Honigraten een' langen tyd voor de zonne blootgeſtelt daer gaer worden, zich vermengen, en van gedaente veranderen, vervolgens daer van zelfs, of door 't geweld der winden, of verheffing der baren losgeraekt in de zee vallen, daer zy eene nieuwe bewerking en volmaking door 't zeewater, en door de beweging der baren verkrygende in een Ambergrys veranderen, zoo als wy het zien.

Dit gevoelen is door vele ondervindingen beveſtigt; vooreerſt verzekeren ſommigen te hebben gezien een ſtuk Ambergrys, dat half Amber en half waſch was, om dat het al de koking, die tot zyne volmaektheit vereiſt werd, niet gekregen had.

Ten tweede heeft men ſomwylen groote ſtukken Ambergrys opgeviſcht, in wier binnenſte zelfſtandigheit, als men ze open brak,

wasch en honigraet gevonden zyn, omdat zy hunne gantsche volmaking nog niet verkregen hadden.

Ten derde, als men 't Ambergrys in Brandewyn laet ontbinden, vind men op den grond van 't vat eene dikke stoffe naer honig gelykende.

Men moet 't Ambergrys kiezen zeer zuiver, droog, ligt, van binnen met kleene zwarte vlekken gespikkelt, zacht en aengenaem van reuk is; en verwerpen 't geen vochtig, vuil en weekachtig is; het besluit veel fyne zwavel, en een weinig vlug zout in zich; het heeft weinig reuks, als het in zyn geheel is, maer als 't tot poeder gemaekt, en met andere Drogeryen gemengt word, dan verdunnen en zetten zich zyne deelen zoodanig uit, dat 't een' zeer zoeten, lieffelyken en aengenamen reuk verspreid; men noemt het *Ambra cineritia*, omdat 't aschverwig is.

Het versterkt de hersenen, hart en maeg; het vervrolykt, verwekt het zaed, en wederstaet het vergift; de gift is van een half grein tot vier greinen; voor den mannen gebruikt men 't in reukwerken, doch aen de vrouwen verwekt 't de opstygingen.

Men vind somtyds by de Droogisten een wit Amber, dat van't Ambergrys niet alleen in kleur' verschilt, maer ook daer in, dat 't zoo sterk niet is; 't dient tot 't zelve gebruik.

Nog vind men een zwart Amber, dat in de Geneeskunde niet gebruikt word, maer wel by de Reukwerkmakers.

Ambra is een Arabische naem; in 't Griekseh noemt men het ἄμβρᾳ.

AMBROSIA.

Ambrosia, Dod. Pit. Tournef.
Ambrosia sativa hortensis, Lob.
Ambrosia maritima, C. B.
Ambrosia quibusdam, J. B.
Conyza Hippocratis, Ang.
Arthemisia monoclonos, Eid.
Herba vinosa, Gesn.

In't Fransch *Ambrosie*.

* Is eene plant, die een' enkelen steelschiet, omtrent een voet hoog, zich verdeelende in verscheide takken gelyk als een kleene heester; de bladers zyn als die van Alsem ingesneden, en witachtig; de bloemen zyn langs de takjes geschikt, yder van haer bestaet uit een ruikertje van verscheide geelachtige bloempjes, die geen zaed na zich laten, hare vruchten groeijen op dezelve stelen van de bloemen, doch afzonderlyk; zy hebben de gedaente van eene morgenstarre, en yder van haer besluit een langwerpig en zwartachtig zaed in zich; de wortel is eene hand lang, houtachtig, en dun; de gantsche plant geeft een' lieflyken reuk, en heeft eenen specerachtigen smaek, die wat bitter doch aengenaem is.

Men kweekt deze plant in de tuinen; zy heeft veel fyne olië, weinig zouts, en waterdeelen in zich.

Zy verheugt het hart en de hersenen, stuit de zinkingen; zy ontbind en versterkt; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Ambrosia a βρῶμα cibus, & Θεὸς Deus, als of men zeide spys der Goden; want men meende eertyds, dat de Goden zich met Ambrosia voedden.

AMETHYSTUS.

Amethystus, in't Fransch *Ametiste*, in't Nederduitsch *Ametist*, is een kostelyke, harde, schoone, glinsterende, doorschynende steen, waer van verscheide soorten zyn; sommige zyn wit, andere rood, en andere paers; hy komt uit Indië; men geeft voor, dat hy de dronkenschap belet, als men hem aen den vinger draegt, of fyn gewreven inneemt; maer het is enkele inbeelding.

Hy is goed om den buikloop te stuiten, en om het zuur, dat in al te groote meenigte in de maeg' is, te breken, gelyk al de andere Alkalische stoffen doen.

Amethystus, ab α privativo, & μέθη, vinum aut ebrietas; omdat dees steen, zoo men zegt, de dronkenschap belet.

AMIANTUS.

* *Amiantus*, *Asbeston*, *Asbestes Lapis*, in't Fransch *Amiante*, in't Nederduitsch *Amiant*, is een steen of mynstoffe, of soort van talk, die zoo wel naer den gemeenen Pluimaluin gelykt, dat velen die onder malkanderen vermengt hebben, meenende dat het eene en dezelve zaek was; men vind hem in twee zeer verschillende gedaentens, want de eene bestaet uit draedjes, gelyk die van den Pluimaluin, maer veel langer; men noemt deze soort onverbrandbaer Vlas; de andere is als een bruine of zwartachtige harde steen, doch die taei is, en den hamer kan verdragen.

De

* Zie Pl. I. Fig. 16.

* Zie Pl. II. Fig. 1.

De Onden ſponnen den Amiant, en maekten 'er onverbrandbaer linnen van, dat onder anderen diende, om 'er de lyken, die men wilde verbranden, in te winden, en de aſch daer van te bewaren; want de lichamen verbrandden, en het linnen bleef in zyn geheel: de Amiant word omtrent de Pyreneeſche gebergtens in de ſteengroeven gevonden.

Indien men hem uit nieuwsgierigheit in 't vuur legt, zoo zullen de ſynſte draedjes tot een klompje loopen, en ſmelten, maer 't gemeene vuur zal geen vat hebben op de overige ſtoffe, om welke te doordringen eene grooter hitte noodig is; indien men hem voor de zonneſtralen door middel van een' brandſpiegel blootſtelt, zal hy in een oogenblik ſmelten, en tot glas worden.

Men vind ook Amiant in de valeije van Campan op 't Pyreneeſche gebergte; daer waſt hy op de marmerſteengroeven als eene plant, ter hoogte omtrent van twee voeten; deze ſtoffe is wit, blinkende, zilververwíg, en kan in 't water als Kennip geweekt en gebroeit worden, men krygt 'er eene ſoort van lang vlasſuit, zacht in 't aenraken, ſchooner en witter dan te voren, en 't vuur wederſtaende.

Men ſcheit 'er ook 't groſſte, kortſte, minſt blinkende, en minſt ſchoone gedeelte af, dat vry wel naer Katoen gelykt; men kan dit vlas ſpinnen, en 'er onverbrandbaer linnen van maken, min of meer ſchoon, naerdat de ſtoffe, die men daer toe gebruikt heeft, zuiver is.

Men gebruikt den Amiant in ſommige middelen; men gelooft dat hy 't vergift wederſtaet, de ſchurftheit geneeſt, en afvregende is; maer ik geloof dat 'er geene kracht in is.

Amiantus, *Græcè ἀμίαντος*, *ab α privativo & μιαίνω*, *contamino*, omdat dees ſteen door 't vuur niet geſchonden word.

Asbeſton, *Asbeſtes*, *id eſt*, *inexſtinguibilis*, van *α & σβέννυμι*, *exſtinguo*, omdat deze ſtoffe in 't vuur als uitgedooft blyft, en niet in brand raekt.

A M M I.

* *Ammi*, *vel ſemen ammeos*, is een kleen, en bykans rond zaed, naer zandkorreltjes gelykende, donkergraeuw van kleur', en ſpeceryachtig van reuk en ſmaek, bykans als de Orega of de Thym; het beſte word ons uit Alexandrië of Kandië gebragt, daer het aen eene zeer hooge takkige plant' groeit, *Ammioſelinum* Tab. ſeu *Ammi vulgare* Dod. genaemt. De bladers zyn gelyk die van Dille; de takken dragen op hunne toppen kroonen of kranſen met kleene witte bloemen voorzien, na welke de zaden volgen; de wortel is dikachtig; men kweekt 'er in Vrankryk; maer het zaed, dat 'er van komt, is zoo goed niet, als dat van Kandië.

Men moet het zaed van Ammi kiezen, dat zeer verſch, beſt gevoedt, zeer zuiver, ſterkriekende, en wat bitter van ſmaek is; het heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

Het is inſinydende, openende, windbrekende, goed voor 't hoofd, en tegen d'opſtygingen, en wederſtaet het vergift; 't is een van de vier kleene heete zaden.

Ammi, *ἄμμος*, *arena*; dezen naem heeft men aen deze plant' gegeven, wegens haer zaed dat naer zandkorrels gelykt.

A M M I T E S.

Ammites, *ſive Ammonites*, is een zandachtige ſteen, dien men van verſchillende grootte vind; want ſommige zyn 'er, die ten minſte zo groot zyn als noten, eenige als graeuwe, andere als kleene Erweten, en anderen als Heulzaed of Gierſt; deze kleene ſteentjes gelyken naer kuit van Viſch; men noemt eenige hier van *Cenchrites*, andere *Meconites*; die zoo groot als graeuwe Erweten zyn, worden van ſommigen in 't Franſch *Bezoard mineral* genaemt, omdat zy uit ſchilferen of plaetjes beſtaen, gelyk de Bezoard, en van dezelve blinkende kleur' zyn, of wat roodachtiger; zy groeijen op bergen dichtby Bern in Zwitſerland; zy worden ligtelyk wederom tot zand, waer uit zy zyn t'zamengeſtelt.

Ammites ex ἄμμος, *arena*, omdat dees ſteen zandachtig is.

A M M O C H R Y S U S.

Ammochryſus, is een ſteen, die ſomtyds vry hard is, doch die zich doorgaens tuſſchen de vingers als tot zand laet vergruizen; de kleur is dan rood, dan geel, met ſtukjes talk van eene goudkleur' doormengt, zoodat men zoude zeggen, dat 'er goudpoeder in was; dezen ſteen vind men in Boheme, en in verſcheide andere plaetſen; hy dient niet als om op 't ſchrift te ſtrooijen.

Ammochryſus, *ex ἄμμος*, *arena*, *& χρυσὸς aurum*, als of men zeide goudzand.

* Zie Pl. II. Fig. 2.

AMMONIACUM GUMMI.

* *Ammoniacum gummi, vel Gummi Hammoniacum, ſive Gutta Ammoniaca*, in't Franſch *Gomme Ammoniac*, in't Nederduitſch *Gom Ammoniak*, is eene Gom, die van buiten geelachtig, en van binnen wit, onaengenaem van reuk, bynaer als die van de Galbanum, en wat bitter van ſmaek is; zy druipt in witte tranen uit de ingeſneden takken en wortel' van eene ſoort van Ferula, in't Latyn *Ferula Ammonifera* genaemt, die overvloedig in de Woeſtynen van Lybië groeit, en voornamentlyk omtrent de plaetſen, daer eertyds *Jupiter Ammons* Tempel en Godſpraek was; ſommigen noemen deze plant *Metopion*, van μετὰ, *trans* & ὀπὴ, *foramen*, omdat zy zeer vol luchtgaten is.

De beſte Gom Ammoniak is in ſchoonc, zuiverc tranen van gedaente als die van de Olibanum; zy moeten droog, wit, breekbaer, wat bitter van ſmaek en onaengenaem van reuk zyn, op't vuur week worden, en gemaklyk tot wit poeder konnen gebragt worden.

Men verkooptze ook by de Droogiſten in ſtukken, maer zy is vol zaed van den boom en andere vuiligheden; deze gebruikt men onder de plaeſters; men moetze verkiezen, die de volſte van tranen, en de zuiverſte is.

De Gom Ammoniak heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout, doch weinige waterdeclen en aerde in zich.

Zy verzacht, verdunt, verteert, ontbind, en opent; zy is goed voor de hardigheden der milt, lever, en darmſcheil, neemt de verſtoppingen weg en verwekt de maendſtonden, men gebruiktze uit- en inwendig.

Ammoniacum ab ἄμμος, arena, omdat de boom, daer deze Gom uitvloeit, in't zand waſt.

A M O M U M.

† *Amomum racemoſum*, in't Franſch *Amome en grappe*, is een ronde dop of ſchael, zoo groot als eene groote druif, en insgelyks in troſſen geſchikt, witachtig van kleur', bros, behelzende inzich bynaer vierkante purperachtige korrels, die in't rond aenecngevoegt, doch door kleene en dunne vliezen van een geſcheiden, ſcherp en bytende van ſmaek, en zeer doordringende van reuk zyn; dees dop heeft geenen ſteel, maer is vaſt en als gelymt met vele andere aen eene langachtige pees', in gedaente als troſſen, waer om men hem *Amomum racemoſum* noemt; hy word uit Ooſtindië gemeenlyk in doppen, doch zelden in troſſen tot ons overgebragt; hy groeit aen een' heeſter, waervan 't hout krom, roodachtig en welriekende is, de bladers langachtig en ſmal, en de bloemen wit zyn.

Men moet de Amomum verkiezen, die de grootſte, heel verſch, vry zwaer, en vol van korrelen is, die weldoorvoedt, purperachtig van kleur', welriekende en ſcherp van ſmaek zyn; men moet'er den witachtigen dop, die nergens goed toe is, afſcheiden, om de korrels zuiver en ſchoon te hebben; zy zyn vol vlug zout, en ſyne olië.

Zy is inſnydende, verdunnende, wederſtaet't vergift, verdryft de winden, verſterkt de maeg, verwekt de eetluſt en ſterkte, doet de maendſtonden voortkomen.

* *Amomum quaſi*, ἄμωμος, *ſeu irreprehenſibilis & præſtans.*

Zoo dikwils men in de voorſchriften *Amomum* vind, moet men *Amomum racemoſum* verſtaen, die wy hier beſchreven hebben; maer men noemt nog verſcheide andere kleene vruchten *Amomum*, gelyk als de *Amomum ſaljum*, *ſeu Pſeudoamomum*. Geſ. Hort. deze is eene kleene zwarte vrucht, of ſoort van Aelbezië, zoo groot als de Jeneverbeziën, groeijende aen een' Aelbeziëboom', *groſſularia non ſpinoſa fructu nigro*, C. B. *ſive ribes nigrum*. Dod. genaemt. In de Geneeskunde is zy in geen gebruik.

Amomum Plinii, is eene roode vrucht, van grootte als eene kleene Kers, groeijende aen een kleen boompje, dat in de tuinen en in de Apothekers winkelen zeer gemeen is; maer in de Geneeskunde van geen gebruik.

Het geen de Engelſchen *Amomi*, en de Franſchen *Poivre de Jamaique* noemen, is de vrucht van't Indiaenſche hout, waervan op zyne plaetſe zal geſproken worden.

De kleene vrucht, by de Hollanders en Portugezen *Amomum*, by de Franſchen *Poivre de Thevet* genaemt, is rond, van grootte als Peper, en ſomtyds grooter, gerimpelt, roodachtig van kleur', dragende aen't eene einde als een kroontje, van reuk en ſmack als eene Kruidnagel, wat ſcherp en ſpeceryachtig; zy heeft ook de kracht der Kruidnagelen; men vind 'er dat kroontje niet altyd aen vaſt, want het raekt'er in't overvoeren ligt af.

Sommigen noemenze kleene ronde Kruidnagel; men vind'er de beſchryving van in't tweede deel van de Beſchryvinge der Planten door Joh. Bauhinus, bladz. 194. onder den naem van *Amomum quorumdam odore caryophylli*. Ze groeit in Indië.

A M P E L I T I S.

Ampelitis, ſive Pharmacitis, in 't Franſch *Terre Ampelite*, of *Pierre noire*, is eene zeer leemige aer-

* Zie Pl. II. Fig. 3.
† Ibidem Fig. 4.

* De la Duquerie.

aerde, zoo zwart als een git, die zich ligtelyk in schilfers scheid, en gemaklyk tot een poeder kan gebragt worden; men haeltze uit eene steengroeve by Alenson; daer zyn twee soorten, de eene hard, en de andere zacht; zy heeft veel zwavel en zouts in zich; alsze oud word, verandertze van zelfs in poeder, en men trekt'er Salpeter uit.

Zy is goed om de wormen te dooden, alsze op den buik gelegt word; zy verwt de hairen zwart.

Sommigen noemenze *Aerde voor den Wyngaerd*, omdatze in de wyngaerdakkeren zynde de wormen, die langs de wynstokken zouden opklimmen, dood.

Men noemtze *Pharmacitis*, *a φάρμακον*, omdat ze tot een Geneesmiddel dient.

AMPHISBÆNA.

Amphisbæna, *vel Amphicephalos*, Æliani, Nicand. Plin. Jonst. in't Nederduitsch *Twechoofdige Slang*, is eene soort van dunne Slange, omtrent anderhalf voet lang, hebbende zoo een' korten staert, dat men moeite heeft dien van haer hoofd te onderscheiden; waerom eenige Schryvers gezegt hebben, dat zy twee hoofden had, aen yder einde een; zy is wit van kleur', glinsterende, en met roodachtige vlekken bezaeit; de wangen zyn zoo dik, datze de oogen bedekken, zo dat zy blind schynt te zyn; men vind haer op 't eiland Lemnos; hare beet is gevaerlyk, en men moet dezelve middelen daer tegen gebruiken, als tegen de Adderbeten; zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Haer vleesch, lever, en hart zyn goed om 't zweet te verwekken, de kwade vochten door de uitwaesseming te verdryven, en 't vergift te wederstaen; men kanze bereiden als die der Adderen.

Amphisbæna, *ex ἀμφὶς*, *utrinque*, *& βαίνω*, *gradior*, dewyl men onderstelde, dat deze slang een hoofd aen yder einde had, zoo geloofde men ook dat zy dan met 't eene einde, dan met 't andere begon te gaen of te kruipen.

Amphicephalos, *ex ἀμφὶς*, *utrinque*, *& κεφαλὴ caput*, omdat men meende, dat zy aen yder einde een hoofd had.

AMURCA.

Amurca, in't Fransch *Feces*, of *Lie d'huile*, in't Nederduitsch *Droessem van Olië*, is een zinksel dat op den grond van 't vat overblyft, daer men versch geperste olyfolië ingedaen heeft, om die te laten zinken.

Hy is weekmakende, verzachtende, ontbindende, goed om de hoofdpyn te stillen op 't voorhoofd gelegt, en om de zinkingen te stuiten.

Amurca komt van't Griekfche woord *ἀμοργὴ*, dat het zelve beteekent.

AMYGDALA.

Amygdala, in't Fransch *Amande*, in 't Nederduitsch *Amandel*, is de vrucht van een' boom, in 't Latyn *Amygdalus*, in 't Fransch *Amandier*, in 't Nederduitsch *Amandelboom* genaemt, dien men in de tuinen kweekt; de bladers zyn lang, smal, spits toeloopende, en van een' aengenamen bitteren smaek; zy gelyken zoo wel naer Perzikbladers, dat menze, alsze van de boomen zyn geplukt, naeuwlyks kan onderscheiden, uitgenomen datze taijer of buigzamer zyn; de bloem gelykt ook zeer wel naer die van den Perzikboom, maer is witachtiger, en niet buikzuiverende; in hare plaets komt eene harde hout- en langachtige vrucht, met een' ruigen, groenachtigen en vleezigen bast' bedekt; zy heeft een' langwerpigen en platachtigen amandel, by ydereen bekent, in zich.

Daer zyn twee soorten van Amandelen; zoete en bittere; doch zy zyn even groot; zy komen uit Barbarye, Languedok, Provence, en Touraine; maer de schoonste en meestgeachtste van allen zyn die, welke in't Graefschap van Venaissin by Avignon groeijen; zy moeten breed en hoog van kleur' zyn.

De zoete Amandel heeft veel olië, weinig zouts en waterdeelen in zich.

De bittere heeft veel olië, meer zouts dan de zoete, en weinige waterdeelen, waerom ook de olië van bittere Amandelen veel langer dan die van de zoete bewaert kan worden, zonder sterk te worden.

De zoete Amandel is verzachtende, openende, verkwikkende, en goed voor de borst; men gebruiktze in *Emulsien* of Amandelmelken, en in vele andere Apothekers bereidingen.

De bittere Amandel is afvegende en openende; men geest voor dat hy de dronkenschap belet, zoo men hem even voor't wynzuipen eet; hy matigt de hoofdpyn, als hy gekneust op 't voorhoofd gelegt word.

* *Amygdalæ dictæ*, *παρὰ τὰς ἀμύχας ἔχειν*, *quod post viride putamen nucleos scarificatos ostendant*; *& in hiulcos dehiscant*, *quas τὰς ἀμύχας vocant.*

AMYLUM.

Amylum, in 't Fransch *Amidon*, in 't Nederduitsch *Styffel*, *Ameldonk* is 't merg of pap van zacht-

* De la Duquerie.

zachtgemaekte Tarwe, door middel van gemeen water uitgetrokken en gedroogt; om ze te bereiden, maekt men de Tarw zacht, met die in heet water te laten weeken; het water afgegoten zynde, kneuft menze ter dege, en ziftze om 'er de fchellen of zemels af te fcheiden; dan laet menze by brooden in de zonne droogen, en breektze in kleene ftukken, gelyk men de Ameldonk of Styffel by de Droogiften ziet; men maektze te Parys; zy moet heel wit, zuiver, in vry groote ftukken, en ligt te vergruizen zyn; zy heeft veel olië, en wat wezentlyk zout in zich.

Zy is goed voor de borft, verdikt en verzacht de fcherpe weivochten, die uit de herfenen komen, ftuit het bloedfpouwen, en is goed voor de oogziektens.

De Ameldonk is't voornaemfte van't hairpoeder; men maekt 'er witte Styffel van, metze in water te laten koken, tot datze de dikte van een zeer dun lym gekregen heeft; en als menze blaeuw wil hebben, doet men'er gemalen blaeuwfel by; maer als men 'er wat Aluin en Schapenroet ondermengt, zal menze hooger of levendiger van kleur' maken.

Amylum ex α privativo, & μύλη mola, omdat men in 't maken van Ameldonk het fynfte meel uit de Tarwe haelt, zonder hulp' van den molen.

ANACAMPSEROS.

Anacampferos, vulgò Faba craffa, J. B. Pit. Tournefort.
Telephium vulgare, C. B.
Telephium alterum, five craffula, Dod.
Cotyledum alterum, Dioſc. Col.
Scrofularia media vel tertia, Brunf.
Fabaria, Matth.
Acetabulum alterum, Cord. in Dioſc.
Faba inverſa, Ad. Lob.
Craſſula, five Faba inverſa, Ger.

In't Franſch *Orpin, Repriſe, Jombarbe des vignes, Graſſette, Féve épaiſſe.*

In 't Nederduitſch *Smeerwortel, Hemelſleutel.*

Is eene plant, die een voet hoog, of hooger groeit; de ſtelen zyn regt, rond, met dikke bladeren bekleedt, en vol ſaps als die van Porcelein, doch langer, bleekgroen van kleur', dikwils met wat rood gemengt, eenige aen de kanten geſchaert, andere heel, lymachtig en laf van ſmaek; de bloemen groeijen op de toppen der ſtelen by dikke ruikertjes, en bynaer als eene zonneſcherm, wit- of purperachtig van kleur'; yder van deze bloemen beſtaet uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes, in wier plaets, nadatze afgevallen zyn, eene vrucht komt, beſtaende uit verſcheide korrelen, die als in een hoofdje t'zamengehoopt, en met kleene zaden vervult zyn; de wortel is klierachtig of uit vele witte en ſmakelooze knobbeltjes gemaekt; deze plant groeit op onbebouwde, ſteen- en ſchaduwachtige plaetſen; zy heeft veel waterdeelen en olië, en weinig zouts in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, ontbindende, afvegende, wondheelende, genezende, goed voor de breuken of ſcheurſelen, en om de vlekken der huid' wegtenemen.

ANACARDIUM.

* *Anacardium*, in't Franſch *Anacarde*, is eene ſoort van boon', of eene vrucht van grootte als eene Kaſtanje, eenigzints naer't hart van eenen vogel-gelykende, waeromze dien naem draegt; zy is glinſterendzwart van kleur', en heeft een' witten Amandel of pit in zich; zy groeit aen een' Indiaenſchen boom', wiens bladers bynaer rond zyn, en wiens vruchten peulen zyn naer die van onze boereboonen gelykende; zy hebben gemeenlyk twee van die boonen in zich.

Men moet de Anacardes nieuw, dik, en welgevoedt verkiezen; zy hebben veel olië en zouts in zich.

Zy verdunnen en dryven het ſlym door den ſtoelgang af; zy zyn ontbindende, verkwikken de herſenen, en verſterken het gehengen, alsze in afkookſelen ingenomen worden.

Anacardium, α καρδία, cor; omdat deze vrucht de gedaente van een kleen hart heeft.

ANAGALLIS.

Anagallis, in 't Franſch *Mouron*, in 't Nederduitſch *Guichelheil*, is eene plant waervan verſcheide ſoorten zyn; maer ik zal alleen handelen van de gemeene, die in de Geneeskunde gebruikt word; men verdeeltze in twee ſoorten, in mannetje en wyfje; de eerſte word genaemt

Anagallis mas, Dod.
Anagallis terreſtris, mas, Thal.
Anagallis phœniceo flore, C. B. Pit. Tournef.
Anagallis phœnicea, mas, J. B.
Corchorus Cratevæ, Theophr. & Nicandri, Ang.

Is

* Zie Pl. II. Fig. 5.

Is eene plant, die verſcheide kleene, teêre, en ter aerde liggende ſteeltjes ſchiet; de bladers zyn kleen, bynaer rond, twee aen twee langs de ſteelen tegens malkanderen over ſtaende, ſcherp en bitter van ſmaek; de bloemen zyn als roosjes in vyf deelen verdeelt, rood van kleur, en yder aen een langachtig dun ſteeltje, dat aen den oorſprong der bladeren uitkomt, vaſtgehecht; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er in hare plaets kleene bolwyze vliezige vruchten, die zich in twee doppen als eene zeepdoos openen, en met kleene en gemeenlyk hoekige zaden vervult zyn; de wortel is wit en vezelig.

Het Guichelheilwyſje word genaemt

Anagallis fœmina, Dod.
Anagallis terreſtris, fœmina, Thal.
Anagallis phœnicea, foliis amplioribus ex adverſo quaternis, Raii *Synopſ.* Pit. Tournef.
Anagallis cæruleo flore, C. B.
Anagallis cærulea fœmina, J. B.

Het verſchilt van de voorgaende hierin, dat zyne bladers grooter, en de bloem blaeuw, of ſomtyds doch zelden wit is.

Het eene en 't andere Guichelheil groeijen in de velden, wyngaerdsakkeren en tuinen; zy zyn van dezelve kracht', en hebben veel zouts, middelmatiglyk olié en waterdeelen in zich.

Zy zyn afvegende, wondheelende, en goed tegen de dollehondsbeten alsze inwendig gebruikt of van buiten opgelegt worden.

ANAGYRIS.

Anagyris fœtida, C. B. Pit. Tournef.
Anagyris vera fœtida, J. B.
Anagyris, Dod.
Acopon, Dioſc.

In't Franſch *Bois puant.*

Is een zeer takryke heeſter, wiens ſchors donkergroen, en wiens hout bleek of geelachtig is; de bladers zyn langwerpig, ſpitstoeloopende, van boven groen, van onderen witachtig, drie aen drie ſtaende, en zoo ſterk en ſtinkende van reuk, voornamentlyk als menze kneuſt, datze hoofdpyn verwekken; de bloemen zyn geel, en gelyken naer die van Brem; zy worden gevolgt van peulen een vinger lang, kraekbeenachtig, en naer die van de Turkſche boontjes gelykende; yder van deze peulen heeft drie of vier zaden in zich, zoo groot als onze kleenſte witte boontjes, gelykende naer niertjes, in den beginne wit, naderhand purperachtig, eindelyk heel ryp zynde, blaeuw en zwartachtig. Dees heeſter groeit in warme landen.

Zyn blad is ontbindende, en zyn zaed doet braken.

ANANAS.

Ananas Acoſtæ. *Nanas* Theveti. *Jayama* Oviedi.

* Is eene ſchoone Ooſtindiſche vrucht, die aen een gewas groeit, dat in gedaente en grootte naer onze Artiſchokken gelykt; de bloem beſtaet uit een enkel blad gemaekt als een trechter, en in drie deelen ingeſneden; deze vrucht is aen haer boveneinde verſiert met een kroontje, en een bosje bladeren zoo rood als vuur; hare ſchel ſchynt uit ſchilferen te beſtaen, welke naer die van een' Pynappel gelyken, maer word 'er afgedaen, als die van de Meloen; haer vleeſch is vezelig, maer ſmelt in den mond' geheel tot water, hebbende een' lekkeren ſmaek van Perſik, Kwee en Muskadeldruif' t'zamen.

Uit de ſchubben dezer vrucht', eerze ryp is, komt een purperachtig bloempje, dat verwelkt en allengskens afvalt, naermate dat de vrucht groot word.

Daer zyn drie voorname ſoorten van Ananas.

De eerſte word genaemt

Ananas Acoſtæ, J. B.
Ananas aculeatus fructu ovato carne albidâ, Plum. Pit. Tournefort.
Carduus Braſilianus, foliis aloës, C. B.
Nana fructus, ſive Jayama, Lugd.

In't Franſch *Gros Ananas blanc.*

Zy heeft ſomtyds acht of tien duimen middellyns, en vyftien of zestien duimen hoogte; haer baſt word geel onder 't rypen, maer haer vleeſch is wit en vezelig; zy verſpreid een' zeer lieffelyken reuk, bynaer als onze Kween, maer nog aengenamer. Hoewelze ſchooner en grooter is dan de andere, isze echter zoo lekker van ſmaek niet; zy maekt de tanden ſtomp, en doet 't tandvleeſch bloeden.

* Zie Pl. II. Fig. 6.

De tweede Ananas word genaemt

Ananas aculeatus fructu pyramidato carne aureâ, Plum. Pit. Tournef.

In't Franſch *Pain de Sucre.*

Zy is ſpits, en bynaer als een Suikerbrood van gedaente; de bladers zyn wat langer en ſmaller dan die van de eerſte, ook wordze zoo geel niet; haer ſmaek is beter, maer doet ook 't tandvleeſch bloeden.

De derde word genaemt

Ananas non aculeatus, *Pitta dictus*, Plum. Pit. Tournef.

In't Franſch *Pomme de Renette.*

Deze is de lekkerſte van allen, ſchoonze de kleenſte is; zy heeft den reuk en ſmaek van een' Renetappel, waervanze dien naem draegt; zy maekt de tanden niet ſtomp.

Het kroontje, dat de Ananas op zynen top draegt, is eene kleene Ananas, die allengskens groeit, en de eerſte, als zy afvalt, opvolgt, gelyk een zoon zynen vader; daer zyn noch andere uitſpruitſels beneden de vrucht, en zelfs beneden den ſtronk, die Ananaſſen voortbrengen in veel minder tyd, dan die, welke tot een kroontje dient, maer ze zyn zoo ſchoon niet.

Men perſt het ſap uit de Ananas, en maekt 'er lekkeren wyn van, die bynaer zoo goed is als Malvezei, en dronkenſchap verwekt.

Hy dient om 't hart te verſterken, en de verdoofde geeſten optewekken, ſtuit de walgingen, en dryft de pis af; de zwangere vrouwen onthouden 'er zich van, want hy zoude haer doen miskramen.

Men konſyt de Ananaſſen op de plaetſen daerze waſſen, en zendze overal henen; deze konſituur is goed om de natuurlyke warmte optewekken.

ANAS.

Anas, in't Franſch *Canart*, in't Nederduitſch *Endvogel*, is een welbekende vogel; het wyfje word *Eend* genaemt; hy is een halfſlachtig dier, want hy leefd te land en te water; daer zyn twee algemeene ſoorten, eene tamme, en eene wilde; de tamme word gemeenlyk in't Franſch *Barboteux* bygenaemt, omdat hy zich in modderige plaetſen, beken, en aen de kanten van vyveren en moeraſſen wentelt; hy vliegt weinig van den grond op, treed langzaem, maer zwemt ſchielyk; de andere word in't Franſch *Sauvageon* bygenaemt, omdat hy zyn voedſel in de boſſchen gaet zoeken; 's winters voegt hy zich by de troppen van andere Endvogelen. Hy vliegt naer de rivieren en vyvers, dan noemt men hem riviervogel; daer zyn verſcheide ſoorten, maer de laetſte is de beſte, en meeſt geacht; zyn vleeſch is roodachtig, bruin, en veel ſmakelyker, dan dat van de andere. Hy heeft ook veel meer vlug zout in zich; zyn jong heet in't Latyn *Anaticula*, en in't Franſch *Halebran* of *Halebrent*.

Het Eend legt eijers wat grooter dan hoendereijers, en alzoo goed om te eten; hun dop is wat dikker; alsmen een Eendenei onder eene hen te broeijen heeft gelegt, zal 't Eendje, als 't is uitgekomen, en in ſtaet is te loopen, de henne veel zorg' geven; want het loopt zonder hare toelating' in't water om te zwemmen en te ſlobberen, en dewyl ze het niet kan volgen, isze genoodſaekt aen de kant te blyven, daer zy het met teederheit roept, en op hare wyze zucht, alsof het een verloren kind was.

De Endvogel eet brood, padden, kikvorſchen, en andere bloedelooze dieren, is zeer gulzig van aert, zoo dat hy dikwils al 't geen hy te veel had ingeſlokt, genoodſaekt is uit te braken; het vleeſch van dezen vogel is vaſt, zwaer, en zeer voedzaem, maer niet gemaklyk te verteren.

Men legt den Endvogel, zodra men hem levend heeft opengeſneden, op den buik voor 't windkolyk; zyne lever word goed geacht om den levervloed te ſtuiten.

Zyn vet is weekmakende, verzachtende en ontbindende.

Anas, in't Griekſch, νῆττα, *a νέω nato*, omdat de Endvogel eên zwemmende vogel is.

Halebran of *Halibrent*, komt af van 't Griekſch, *ex ἅλς*, *mare*, *& βρένθος*, *Anas*, alsof men zeide Zeeëend, omdat het wilde Eend dikwils op de zeeoevers gaet zwemmen.

ANATRON.

Natron, *ſive Anatron*, in't Franſch *Soude Blanche*, in't Nederduitſch *Witte Zouda*, is een zout door kriſtalmaking of uitwaeſſeming uit't Nylwater in Egipten getrokken; het konde wel 't *Nitrum* of Salpeter der Ouden wezen; men vind 't zelden in Vrankryk; het is een Alkali, en wat ſcherp van ſmaek.

Men moet't in witte klompen kiezen, als gekriſtallizeert, zwaer, van ſmaek als gemeen zout,

zout, doch van een' viezen reuk, in de lucht' ligt vochtig wordende; de waſchters gebruikten 't eertyds in plaetſe van Zouda, om 't linnen wit te maken; waerom men 't oneigentlyk witte Zouda genaemt heeft; de Vleeſchhouwers gebruikten 't ook in plaetſe van zeezout, om hunne huiden te zouten, doch 't is ſedert eenige jaren verboden in Vrankryk te brengen, waer door 't zeer zeldzaem is geworden.

Het is zeer openende als 't ingenomen word; uitwendig gebruikt is 't afvegende, opdroogende, en wederſtaet het koudvuur; het komt onder de bereiding van den ſteen van *Crollius*; maer dewyl men 't nu niet vind, gebruikt men 't zout van glas in zyne plaetſe.

Daer is ook een *Anatron*, dat door konſt gemaekt, en in 't Latyn *Anatrum factitium* genaemt word; men maekt het uit tien deelen Salpeter, vier deelen ongebluſchte of levende Kalk, drie deelen gemeen Zout, twee deelen Rotsaluin, en twee deelen Koperrood; dit alles ſmelt men in wyn, en laet dit dan koken, kleinzen, en tot de dikte van zout uitwaeſſemen.

Het word gebruikt als de Borax, om de Metalen te zuiveren en te doen ſmelten.

ANCHUSA.

Anchuſa, Geſ. Hor.
Anchuſa puniceis floribus, C. B.
Anchuſa Monſpeliana, I. B.
Anchuſa minor, *ſeu Alcibiadion*, *vel Onochiles*, Ad.
Bugloſſa rubra, *vel Anchuſa* 2. Lon.
Bugloſſum radice rubrâ, *ſive Anchuſa vulgatior*, Pit. Tourneſ.

In't Franſch *Orcanette*.

In't Nederduitſch *Kleene Oſſetong*.

* Is eene ſoort van Oſſetong', of eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog, die zich naer de aerde buigen; de bladers gelyken naer die van de wilde Oſſetong', zyn lang, en met harde hairen voorzien; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, en zyn van gedaente als een ingeſneden paviljoen of trechter, purperachtig van kleur'; als deze bloem is afgevallen, komen'er in hare plaets inden kelk, die zich uitzet, zaden te voorſchyn, die de gedaente van een Addershoofd hebben, en aſchverwig van kleur' zyn; de wortel is een duim dik, aen den baſt' rood, en naer het hart witachtig; deze plant groeit in Languedok, Provence, en op zandachtige plaetſen; men laet haren wortel in de zonne droogen, en zend hem aen de Droogiſten, die hem verkoopen; men moet hem verkiezen verſch gedroogt en wat buigzaem, van buiten donkerrood van kleur', van binnen wit, en als men hem over den nagel wryft eene ſchoone roode Koraelkleur van zich gevende; hy dient om eene roode verw aen de rozenzalf', pomade, zegellak en olië te geven, als hy daerin geweekt word; doch al zyne verw komt van zynen baſt'; het binnenſte doet'er niets toe; hy heeft veel olië, en weinig zouts in zich.

De wortel van Kleene Oſſetong' is t'zamentrekkende, en ſtuit den buikloop als hy in een afkookſel ingenomen word; uitwendig gebruikt men hem om de oude zweren aftevegen en optedroogen.

Men brengt ons ſomtyds uit de Levant eene ſoort van Kleene Oſſetong', *Konſtantinopoolſche Kleene Oſſetong* genaemt; 't is eene zekere ſoort van wortel, bynaer zoo groot en dik als een arm, maer van eene byzondere gedaente; want hy ſchynt te beſtaen uit groote in elkander gedraeide bladeren, gelyk geſponnen tabak, van verſcheide kleuren, waervan de voornaemſte donkerrood, en zeer ſchoon paers zyn; boven aen dezen wortel' zietmen als eene witte en blaeuwachtige ſchimmel; in zyn binnenſte vindmen een hart, dat eene kleene dunne ſchors is, gerolt als Kaneel, van buiten ſchoon rood, en van binnen wit; het is waerſchynelyk, dat dees wortel door konſt gemaekt is; maer wat 'er van zy, hy geeft nog ſchooner verw van zich, dan de onze.

ANDA.

Anda, G. Piſon. is een Braſiliaenſche boom, wiens hout ſponsachtig, en ligt, 't blad langen zenuwachtig en ſpits, de bloem groot en geel is; de vrucht is eene graeuwe noot, onder eene dubbele ſchelle twee eikels bevattende, die als Kaſtanjes ſmaken.

Men zegt datze den ſtoelgang en eenigzins braking verwekken; men neemt'er twee of drie tot eene gift van in; uit deze eikelen perſt men eene olië, waermede men de leden ſmeert.

De ſchel der vrucht' word goed geacht om den buikloop te ſtuiten; als menze in de vyvers werpt, doetze de viſſchen ſterven.

* Zie Pl. II. Fig. 7.

ANDIRA, *Arbor.*

Andira, ſive Angelyn, G. Piſon. is een Braziliaenſche boom, wiens hout hard en bekwaem voor de gebouwen is; zyn baſt is aſchverwig; de bladers zyn als die van den Lauwrier, doch kleener; hy draegt zwartachtige knoppen, waeruit vele in malkander gedrongen welriekende bloemen voortkomen, van eene ſchoone purperachtige en blaeuwe kleur'; zyne vrucht is van gedaente en grootte als een ei, in 't begin groen, maer allengskens zwart wordende, aen de eene zyde als met eene naed voorzien, en zeer bitter van ſmaek; zy is met eene harde ſchelle bedekt, en heeft in zich eene geelachtige kern of Amandel, van een' viezen ſmaek, die bitter en eenigzins t'zamentrekkende is.

Men maekt deze kern tot een poeder, en laet 'er van innemen tegen de wormen; de gift moet beneden eene ſcrupel wezen; want men zegt, dat, indien men'er te veel van gaf, 't een vergift zoude worden.

De baſt, hout, en vrucht dezes booms zyn zoo bitter als de Aloë, en hierin verſchilt hy van een' anderen *Andira*, die hem in alles gelykt, behalven dat hy ſmakeloos is. De wilde dieren eten zyne vrucht, en worden 'er vet af.

ANDIRA, *Animal.*

Andira, ſive Andura guacu, G. Piſon. zyn zekere ſoorten van Braziliaenſche Vledermuizen, waer van de grootſte als onze Duiven zyn; men noemtze *Gehoornde Vledermuizen*, wegens eene ſoort van uitwas of buigzaem lichaem, dat zy boven den neus hebben; hunne vlerken zyn meer dan anderhalf voet lang; zy zyn aſchverwig, hebben breede ooren, witte tanden, en aen yder poot vyf klaeuwen, die met ſcherpe of puntige nagelen voorzien zyn; zy vervolgen allerhande dieren, en zuigen 'er het bloed uit, als zyze krygen; ſommigen van hen zyn hierin gevaerlyk, dat zy 's nachts in de bedden ſluipen, en de aders der voeten van hen die 'er inleggen zoo zachtjes openen, dat zy 't niet gewaer worden, als door 't bloed, dat in 't bed loopt, en zeer moeijelyk te ſtelpen is.

De inwoonders van 't land ſtellen de tong en het hart van dit dier onder de vergiften.

ANDROSACE.

Androſace altera, Matth. Cluſ. Hiſt. J. B.
Alſine affinis Androſace dicta major, J. B.
Androſace vulgaris latifolia annua, Pit. Tournefort.

Is eene plant, die verſcheide ruige ſtelen ſchiet, omtrent een half voet hoog, wier toppen zich in zes of zeven ſteeltjes verdeelen, verbeeldende eene zonneſcherm; de bladers zyn lang, breed, ruig, en vol ribbetjes als die van de Weegbree, rondom getandt, en zich in't rond op de aerde verſpreidende; de bloem is kleen, wit, van boven wyd uitgezet, en in vyf deelen ingeſneden; als deze bloem is afgevallen, komt 'er een bolwys vruchtje voort, zoo groot als eene Erweet, dat verſcheide roodachtige en langwerpige zaden in zich heeft; de wortel is dun en vezelig; zy waſt op de zeeoevers, tuſſchen 't koren en in de boſſchen; zy heeft veel zouts in zich.

Zy is openende, goed voor de waterzucht, opſtoppingen van't water, en jicht.

Androſace, quaſi ἄνδρ: ἄκος φίγετα, hydropi & podagræ utilis.

ANDROSÆMUM.

Androſæmum, Dod.
Androſæmum maximum fruteſcens, C. B.
Clymenum, Ang. Geſ.
Siciliana, aliis Ciciliana vel Androſemum, J. B.
Siciliana, Geſ. Hor.
Herba Siciliana, Tab.

In't Franſch *Toute-ſaine.*

In't Nederduitſch *Mansbloed.*

* Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet, ter hoogte van twee of drie voeten, roodachtig, rond, houtachtig, en vooral van onderen hard; de bladers zyn langwerpig, en naer die van St. Janskruid gelykende, dog drie- of vier-mael grooter, in 't begin des zomers donkergroen van kleur', en tegen den herfſt donkerrood, ſchynende doorboort met eene meenigte kleene gaetjes, maer die naerby beſchouwt zynde, ontdekt men, dat die zoogenaemde gaetjes niet anders zyn dan blaesjes, met een hel-

* Zie Pl. II. Fig. 8.

helder, hoewel balſemachtig vocht vervult; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, yder uit vyf gele, en in't rond ſtaende blaedjes t'zamengeſtelt, grooter en ſchooner dan die van St. Janskruid; in hare plaets komt eene vrucht of bezië, die onder 't rypen zwart word, en kleene bruine zaden in zich heeft; de wortel is lang en houtachtig; alle de deelen dezer plant' hebben een' harſtachtigen ſmaek; zy groeit op de Eilanden, en inde tuinen; zy verſchilt van 't St. Janskruid, en 't Hertshooi daer in, dat ze gelyk een kleene heeſter takkig is; zy heeft veel olië, middelmatiglyk zout en waterdeelen in zich.

Men noemtze *Tota ſana*, *geheel gezond*, om dat men ze goed acht voor alle ziektens.

Zy is openende, wondheelende, ontbindende, goed voor den ſteen, om de wormen te verdryven, de kwaedaertigheit te wederſtaen, en de razerny voor te komen: men gebruikt ze uit- en inwendig.

Androſæmum, komt van 't Griekſch ἀνδρος, *genitivus* van ἀνὴρ, & αἷμα, *ſanguis*, alsof men zeide *Mansbloed*; want 't gewas, dat de Ouden *Androſæmum* noemden, gaf een bloedkleurig ſap van zich.

ANEMONE.

Anemone, in't Franſch *Anemone*, in 't Nederduitſch *Anemone*, *windbloem*, is eene plant, waer van twee algemeene ſoorten zyn, de eene tam of gekweekt, de andere wild; yder dezer ſoorten word wederom in verſcheide andere verdeelt, en voornamentlyk de eerſte, die men in de tuinen zorgvuldiglyk kweekt wegens de aengenaemheit harer bloeme; zy ſchieten uit haren wortel by naer ronde blaedjes, naer die van Varkensbrood, of van Maluwe, of van Kranenbek, of van Sanikel gelykende, zynde ſommige breed, andere kleen, eenige diep, andere weinig ingeſneden, en alle aen ſteeltjes vaſtgehecht; uit het midden dezer bladeren ryzen kleene ſteeltjes, die tot omtrent de helft kael en aldaer voorzien zyn met drie blaedjes, die als een kraeg om dezelve ſtaen; yder van deze ſteeltjes draegt op zynen top eene ſchoone, breede, ronde bloem, van verſcheide rooswyze geſchikte blaedjes, die enkel of dubbel, geel, wit of purperachtig, of vleeſchkleurig, of blaeuw, of rood, of paers, of van verſcheide kleuren is, ſomtyds met een bosje verſiert, in't Franſch gemeenelyk *la pluche* genaemt; als deze bloem is afgevallen, groeit 'er eene vrucht in hare plaetſe, die meeſt langwerpig is, en eene kern vol zaden in zich heeft, waervan yder gemeenlyk met een wollig kapje bedekt is; de wortel is knobbel- of bultachtig, en met vezelen voorzien; de wilde Anemone groeit op verhevene en bergachtige plaetſen; de eene en de andere ſoort hebben veel zouts en olie in zich.

Zy zyn afvegende, openende, inſnydende, wondheelende, opdroogende, maer worden zelden als uitwendig gebruikt; zy zyn dienſtig in niesmiddelen, en in oogwateren voor de zweren der oogen.

Anemone, *ab ἄνεμος ventus*, omdat de Anemone op plaetſen groeit, die voor den wind openſtaen; of wel, omdat de wind hare bloem doet ontluiken.

ANETHUM.

Anethum, Dod. J. B. Pit. Tournef.
Anethum hortenſe, C. B.

In't Franſch *Anet*.

In't Nederduitſch *Dil*, *Dille*.

* Is eene plant die naer Venkel gelykt; de bladers zyn bykans in draedjes geſnippelt, en welriekende, doch hun reuk is niet zoo aengenaem als die van Venkel; de bloemen ſtaen als zonneſchermen op de toppen der takken, en zyn geel, yder van vyf rooswyze geſchikte blaedjes; als deze zyn afgevallen, komen 'er kleene vruchten in hare plaets, beſtaende yder uit twee eironde korrelen, platachtig en op den rug met een vry dun zoompje geſtreept: dit zaed heeft een' ſcherpen ſmaek, bykans als dien van Venkel, maer is niet zoo aengenaem, en krygt in 't droogen eene geelachtige kleur; de wortel is hard, en rondom met vezelen bezet; men kweektze in de tuinen; zy heeft veel olië en zouts in zich; men gebruikt 'er zelden iets anders van als 't zaed.

Zy is windbrekende en pisdryvende, verzacht den hik, helpt de vertering der ſpyze, en bevordert de melk der zuigende vrouwen.

Anethum, παρὰ τὸ ἄνω θέειν, *currere*, omdat deze plant in weinig tyds groeit.

ANGELICA.

† *Angelica*, *ſeu Archangelica*, in 't Franſch *Angelique*, in't Nederduitſch *Angelica*, is eene plant die

* Zie Pl. II. Fig. 9.

† Zie Pl. II. Fig. 10.

die verſcheide zeer dikke, holle, welriekende ſtelen ſchiet ter hoogte van drie voeten, die vooral van onderen roodachtig groen zyn; de bladers zyn vry groot, getandt, en langs eene takkige rib geſchikt, die met een enkel blad eindigt; de bloemen groeijen als zonneſchermen opde toppen der ſtelen, en zyn wit vankleur; yder derzelve beſtaet uit vyf blaedjes, die als eene roos aen 't einde van den kelk geſchikt zyn; als de bloem is afgevallen, word haer kelk eene vrucht, die uit twee langachtige, ſmalle, rondachtige, en op den rug geſtreepte zaden beſtaet; de wortel is eene vry dikke bol, waeruit verſcheide wortels voortkomen, die van buiten zwartachtig, van binnen wit, en omtrent een half voet lang zyn; de gantſche plant heeft een' ſpeceryachtigen reuk en ſmaek, naer Muskus zwemende.

Zy groeit op vochtige plaetſen, en in vette aerde; men konſyt hare rib en haer zaed in ſuiker, en men eet'er af, om zich voor de kwade lucht' te bewaren.

Men brengt ons den wortel van Angelica uit verſcheide landen gedroogt over, maer de beſte is, die uit Boheme, en vervolgens die uit Engeland komt; hy moet vry dik, lang, van buiten bruin, van binnen wit, geheel en niet wormſtekig, waeraen hy lang bewaert zynde onderhevig is, aengenaem van reuk, ſpeceryachtig en wat bitter van ſmaek zyn; hy heeft veel fyne olië, en vlug zout in zich.

Hy is maeg- en hartſterkende, goed voor 't hoofd, openende, zweetdryvende en wondheelende, wederſtaet het vergift; men gebruikt hem tegens de peſt, kwaedaertige koortſen, dolle hondsbeten, en ſcheurbuik.

Men noemt deze plant Angelica, of Archangelica, wegens de groote krachten, dieze bezit.

ANGUILLA.

Anguilla, in 't Franſch *Anguille*, in 't Nederduitſch *Aal*, *Paling*, is een levendig geteelde rivierviſch, die ſomtyds naer de zee afzakt; hy is van gedaente als eene Slang; men kan zelfs zeggen, dat hy eene Waterſlang is; zyn bek is vol kleene tanden; hy heeft de vinnen by de ooren; zyn vel is vet en ſlymachtig, en in de handen zeer glibberig; daer zyn twee ſoorten, eene groote, en eene kleene; men gebruikt hem meer in de keukens, dan in de Geneeskunde; zyn vleeſch is wat hard om te verreren.

Zyn vet is goed voor de doofheit, als men 't in't oor ſteekt; ook voor de pokputten, ambeijen, en om 't hair te doen groeijen.

Zyn vel word gebruikt om de gezwellen te verzachten en te ontbinden, en voor de breuken of ſcheurſelen; men maekt 'er een ſlym van, met 't in 't water te laten weeken en koken.

Anguilla ab Angue Slang, omdat dees viſch de gedaente van eene Slange heeft.

ANGUIS ÆSCULAPII.

Anguis Æſculapii, Jonſton, in't Franſch *Serpent d'Eſculape*, in't Nederduitſch *Slang van Æſculapius*, is de eenigſte bekende ſoort van Slangen, die getemt kan worden, zonder eenig kwaed te doen; men vind'er in verſcheide plaetſen van Italië, Duitſchland, Polen, Spanje, Azië, Afrika en Amerika; zy is zacht van aert, en men betrouwt zich zoodanig op hare goedaertigheit, dat menze ſomtyds op de beddens, waer in menze vind, laet leggen, zonder vrees' van door haer gebeten te worden; zy is vol vlug zout en olië; men kanze bereiden, gelyk men de Adders doet.

Zy is goed tegen de peſt, wederſtaet 't vergift, en dryft de vochten uit door de uitwaesſeming.

* *Anguis, quod complicari & contorqueri poteſt, atque ſemper ſit anguloſus, vel quod angat & premat.*

ANHIMA.

Anhima, Jonſton, is een Braziliaenſche water- en roofvogel; hy is grooter dan eene zwaen; zyn hoofd is niet grooter dan dat van eenen haen, zyn bek is aen 't einde zwart en omgekromt, zyne oogen zyn ſchoon, goudverwig, met een' zwarten kring omringt, en met een' zwarten oogappel voorzien; op zyn hoofd aen 't opperſte van zynen bek ſchiet een horen uit, zoo dik als een der dikſte vioolſnaren, en meer dan twee vingeren lang, aen 't einde omgekromt, rond, wit als een been, en met zeer korte, witte en zwarte veêrtjes omringt; zyn hals is meer dan zeven vingers, en zyn lyf bynaer anderhalf voet lang; de vleugels zyn groot, en van verſcheide kleuren; de ſtaert is tien vingers lang, en zoo breed als die van eene Gans'; yder poot heeft vier klaeuwen met nagelen voorzien; zyn geluid is ſterk, ſchreeuwende *vihu, vihu*; men vind hem nooit alleen, het wyſje is altyd van 't mannetje verzelt; en als 'er een van beide ſterft, volgt de andere hem kort daerna; 't is het wyſje, dat

* De la Duquerie.

dat ik hier beſchreven heb; het mannetje is nog eens zoo groot; zy maekt haer neſt van ſlyk, op de wyze van een' oven, in de ſtammen der boomen en op den grond.

Men acht den horen dezes vogels een goed middel te zyn om het vergift te wederſtaen, voor de opſtygingen en om de baring te bevorderen; men laet hem eene nacht in wyn weeken, en dan 't afweekſel drinken.

ANIL.

Anil, Garz. Acoſt.
Nil, ſive Anil, Cam.
Agnil, Fragoſo.
Coachira Indor.
Annil. ſive Indigo.
Gali, ſive Nil herba roriſmarini facie, Linſc. 4. part. Ind Orient.
Herba Anil, ſive Enger, 4. part. Ind. Orient.

* Is eene Braziliaenſche plant, omtrent twee voeten hoog, naer Rosmaryn gelykende; de bladers zyn rond en vry dik, de bloemen gelyken naer die der Erweten, en zyn roodachtig; zy worden van lange en omgekromde peulen gevolgt, die olyfverwige zaden naer Raepzaed gelykende in zich ſluiten; de gantſche plant heeft eenen bitteren en prikkelenden ſmaek; men trekt'er 't Indiſch-blaeuw en 't Indigo uit, gelyk ter zyner plaetſe zal gezegt worden.

Zy is wondheelende, zuivert de oude zweren, alsze in poeder daer opgelegt word; men gebruiktze ook voor de hoofdpyn tot een voorhoofdsmiddel.

ANIME'.

Animé gummi.
Gummi Aminea, Serap.
Minea, Galeni.
Aminea. myrrha, Cæſ.
Aniimum, Amato.

In't Franſch *Gomme Animé.*

In't Nederduitſch *Gom Animé.*

Is eene witte Gom of Harſt, die men uit Amerika tot ons overbrengt; zy komt door inſnyding uit een' boom' van eene middelmatige grootte, wiens bladers die van den Myrtenboom zeer naerby komen; zyne vrucht is vry groot, en word *Lobus* genaemt.

De beſte Gom Animé moet wit, droog, broos, zuiver, welriekende, en ligt te verteren zyn als menze op gloeijende kolen werpt; zy heeft veel olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om te verdryven, en de koude vochten te verzachten en te ontbinden, voor 't Scheelhoofdzweer, en om de herſenen te verſterken; men legtze op 't hoofd, en berookt'er de mutſen meê; men gebruiktze ook in wonden om te zuiveren en vel te maken.

* Zie Pl. II. Fig. 11.

ANISUM.

* *Aniſum*, in't Franſch *Anis*, in't Nederduitſch *Anys*, is eene plant, die in de tuinen zeer gemeen is; haer ſteel is omtrent drie voeten hoog, rond, ruig, hol en takkig; de bladers lang, diep ingeſneden, witachtig, welriekende, en naer die van Peterſelie gelykende; hare toppen dragen breede zonneſchermen, bezet met witte bloempjes, welke naer die van 't ſteenbrekend Pimpernel gelyken; haer zaed is kleen, groenachtig graeuw van kleur', en zoet van reuk en ſmaek, met eenige aengename ſcherpheit verzelt; de wortel is dun: men kweekt deze plant in een' vetten grond; haer zaed word alleenlyk in de Geneeskunde gebruikt. Men moet 't dikſte, welgevoedſte, zuiverſte, en verſch gedroogde, en dat aengenaem van reuk, zoet en wat prikkelende van ſmaek is, uitkiezen; ſommigen noemen het *Zoete Venkel*; men brengt'er veel van uit Touraine, maer 't dikſte en beſte komt van Malta, en Alikante, het is graeuwer dan 't Franſche, mogelyk omdat 't drooger is; ſomtyds vindtmen 't Anys van Touraine bitter, dan moetmen 't zelve myden.

Men noemt 't Anyszaed, groene Anys om het te onderſcheiden van eene ſoort van Suikergebak, datmen gemeenlyk in't Nederduitſch Muizekeutels, in't Franſch *Anis Couvert*, of *Anis à la Reine*, of *petit Verdun* noemt.

Het Anyszaed heeft veel fyne olië, en vlug zout in zich.

Het is hart- en maegſterkende, goed voor de borſt, windbrekende, helpt de vertering, bevordert de melk der zuigende vrouwen, en ſtilt de kolykpynen.

Aniſum, quaſi ἀνίαιτον, quòd ſibi appetentiam præſtet, vel forſan ὅτι ἀνίητι τὰς ἐμπνευματώσεις, quòd tenſiones flatulentas laxet.

* Zie Pl. II. Fig. 12.

ANISUM CHINÆ.

* *Aniſum Chinenſe, ſeu Semen Badian*, in't Franſch *Anis de la Chine*, of de *Sibery*, of *Badiane*, in 't Nederduitſch *Star-Anys*, is een zaed van gedaente en grootte als dat van den Coloquintappel, tanig en blinkende van kleur', en van reuk en ſmaek als onze Anys, doch ſterker; het groeit in een hard en dik zaedhuisje, van gedaente als eene ſtar met zeven ſtralen, waervan yder een zaed in zich heeft; men noemt dat huisje *Fructus ſtellatus*, dat is *Geſtarnde Vrucht*; het is vaſt aen een' boom', die in China waſt, vanwaer men't ſomtyds overbrengt, maer is zeldzaem in Vrankryk; de Ooſterſchen en Hollanders mengen 'er van in navolginge der Chinezen onder hunne Thee en Sorbet, omze aengenamer te maken; dit zaed heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het is windbrekende, of goed om de winden uit 't lichaem te verdryven, maeg- en hartſterkende, en maekt een' friſſchen mond als men't kaeuwt, of 't afweekſel daer van gebruikt.

Het hout van den boom, waeraen 't Star-Anys groeit, word tot ons in dikke graeuwe ſtukken overgebragt, riekende als Anys, waerom men 't Anyshout noemt; 't heeft bynaer de zelve krachten als 't zaed, maer word niet dan door de Schryn- en Ebbenhoutwerkers gebruikt.

ANSER.

Anſer, in't Franſch *Oye* of *Jars*, in't Nederduitſch *Gans*, is een welbekende vogel; daer zyn twee ſoorten, wilde en tamme; men gebruiktze meer in de keuken, dan in de Geneeskunde; zy hebben veel olië en vlug zout in zich.

Dees Vogel bemint vochtige en waterachtige plaetſen; men ziet 'er in alle landen; hy leeft lang; de tamme vliegt niet dan met moeite, en niet zeer hoog, doch de wilde vliegt hoog, en zeer ſnel; hy ſlaept niet vaſt, en is zeer ligt wakker te maken; men achtteze eertyds zoo goed als de honden om de huizen te bewaren; zoodra hy 't minſte gerucht hoort, ſlaet hy met de vlerken, en maekt een groot getier, alsof hy iemand wilde waerſchouwen by hem te komen: men zegt dat de Ganzen eertyds wakers van het Kapitool te Rome geweeſt zyn, en datzy door hare waekzaemheit eens belet hebben, dat het door de Gallen werd ingenomen; wat hier van zy, 't is zeker, dat dees Vogel leerzaem zy; ik heb 'er eenen in een radt aen den haerd als een hond zien loopen, om 't vleeſch aen 't ſpit te braden; de ſlagveders, die men uit de vlerken der Ganzen trekt, dienen voor ſchryfpennen.

Het vleeſch van eene vette Gans' is goed om te eten; 't is vaſt, ineen gedrongen, voedzaem, en aengenaem van ſmaek, maer wat hard te verteren.

Het Ganzevet is verzachtende en ontbindende; ingenomen verwekt het loslyvigheid; men wryft'er de deelen mede, die met vloeijingen of zinkingen aengedaen zyn; 't bevordert de ettermaking; ſtilt het geruiſch der ooren, als men 't daer in ſteekt, het verzacht de aêmbeijen, bevochtigt de huid, en vervult de pokputten.

Het Ganzebloed word geacht een goed middel te zyn om't vergift te wederſtaen; de gift is van twee of drie dragmen.

De Ganzedrek, in't Latyn *Chenocopus* genaemt, *ex χὴν*, *anſer*, en *κόπρος ſtercus*, is inſnydende, verdunt de vochten, dryft de pis en maendſtonden af, bevordert 't baren, als 't in poeder ingenomen word: de gift is een dragma.

Het eerſte vel der Ganzepooten in poeder ingenomen is t'zamentrekkende en goed om de bloedſtortingen te ſtuiten; de gift is een half dragma.

ANTALIUM.

Antalium, *ſive Antale*, *ſive Tubulus Marinus*, Rondel. is een kleene ſchulp, van gedaente als eene pyp of buis, omtrent anderhalf duim lang, aen 't eene einde zoo dik als eene dikke, en aen 't andere als eene dunne pen, hebbende kleene, regte, holle ſtreepen, die van 't eene einde tot 't andere loopen, wit of groenachtig wit van kleur'; men vind hem op de rotſen, en op den bodem der zee; hy beſluit een zeewormpje in zich; hy heeft een weinig vlug en vaſt zout, zeer weinig olië, en veel aerde in zich.

Hy is een alkali, ontbindende, en opdroogende.

ANTHORA.

Anthora, Ad. Lob. Dod.
Anthora, Matt Geſ. Hor.
Aconitum ſalutiferum, ſeu Anthora, C. B. Pit. Tournef.
Napellus Moyſis, Avicennæ
Antithora flore luteo Aconiti, J. B.
Aconitum ſalutiferum, Taber. Icon.

* Zie Pl. II. Fig. 12.

* Is

* Is eene ſoort van Wolfswortel, of eene plant, die een' ſteel ſchiet anderhalf voet hoog, hoekig, ſtevig, wat ruig, met vele ronde bladeren voorzien, die om den anderen ſtaen, in riempjes geſnippelt, naer die der Ridderſporen gelykende, en van een' bitteren ſmaek zyn; de bloemen waſſen boven aen den ſteel', als eene korenair; yder derzelve verbeeld eenigzints een hoofd met een' helm' bedekt, bleek geel van kleur', en niet onaengenaem van reuk; als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht voort uit verſcheide vliezige ſcheeden beſtaende, die als een hoofdje geſchikt zyn, en hoekige, gerimpelde en zwartachtige zaden in zich ſluiten; de wortel beſtaet uit twee knobbeltjes bynaer van gedaente en grootte als eene olyf, van buiten bruin of geelachtig van kleur', van binnen wit en mergachtig, aen 't benedenſte einde of van onderen met vele vezelen voorzien, en bitter van ſmaek; deze plant groeit op bergachtige plaetſen, als op de Alpen; de wortel word in de Geneeskunde gebruikt, en heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Hy is een tegengift, en goed tegen de kwaedaertigheit der vochten, om het vergift en dolheit te wederſtaen, voor 't windkolyk, de beten van vergiftige beeſten, de peſt, en 't vergift van Wolfswortel en Monnikskappe.

Anthora, quaſi Antithora, omdat de wortel dezer plant' een goed middel word geacht tegen 't vergift van eene ſoort' van Hanevoet *Thora* genaemt, waervan op hare plaetſe zal geſproken worden.

ANTIMONIUM.

Antimonium, ſive Stibium, in't Franſch *Antimoine*, in't Nederduitſch *Spiesglas*, is een minerael of bergſtoffe, het metael zeer naerby komende, zwaer, blinkende, kriſtallyn, of by lange naeldens of ſtrepen geſchikt, zeer zwart van kleur', dat dicht by de metaelmynen op verſcheide plaetſen van Europa, als in Hongaryë, Tranſylvanië, Bretanje, Poitou en Auvergne gevonden word; men haelt het by ſtukken daeruit, min of meer met ſtukjes van harden ſteen of rotſe vervult, die de arbeiders in't Franſch *Gangue* noemen. Als men het Spiesglas wil gebruiken, moet men 't zuiverſte, of 't minſt met die voornoemde ſtukjes beladen verkiezen; want velen ſtellen dit bergſtoffig Spiesglas boven het geſmolten en gezuiverde.

Om 't bergſtoffig Spiesglas te zuiveren, ſmelt men het in potten of ſmeltkroezen; dan giet men het in andere potten door eene zekere ſoort van ſchuimſpaen', om'er de voornoemde ſtukjes of *Gangue* afteſcheiden; dit Spiesglas koud geworden zynde, breekt men de potten in ſtukken, en men zend het in brooden over, zoo als wy het zien; dit is't dat men gemeenlyk gebruikt, en oneigentlyk in't Franſch *Antimoine cru*, in't Nederduitſch *Raeuw Spiesglas* noemt, dewyl het door 't vuur gezuivert is.

Het Hongaerſche Spiesglas werd eertyds in Vrankryk gebragt in kleene brooden volkleene door elkander verwarde en glinſterende ſtrepen, naer 't wit hellende, gelyk als in de zilvermyn'; maer zedert dat men deze bergſtoffe in Vrankryk ontdekt heeft, laet men 'er geen meer uit Hongaryë komen; waerom het zeldzaem is geworden.

Het Spiesglas, dat wy doorgaens gebruiken, komt van Poitou; men moet het zuiver, met ſchoone en lange glinſterende ſtrepen, die ligt te breken zyn, verkiezen; 't is van natuur' t'zamengeſtelt uit veel zwavel, die aen de gemeene zwavel gelyk is, en uit een *Regulus*, die het metael naerby komt. Men kan ziên, wat ik'er van geſchreven heb in myne Scheikunde, en in myne Verhandelinge van 't Spiesglas.

Het afkookſel van raeuw Spiesglas is zweetdryvende, maer zoo men 'er eenig zuur middel by mengt, zal het doen braken; het Spiesglas in poeder ingenomen doet mede braken, als men 't van twaelf greinen tot een half dragma laet gebruiken.

ANTIRRHINUM.

Antirrhinum vulgare, J. B. Dod. Pit. Tournef.
Nares vituli, ſive os leonis vulgo, Cæſ.
Antirrhinum majus alterum folio longiore, C. B.
Cynocephalos, Plinii.

In't Franſch *Muſle de Veau.*

In't Nederduitſch *Kalfsmuil, Kalfsneus, Leeuwenbekken, Orant.*

Is eene plant, waer van Johannes Bauhinus drie verſcheide afbeeldſels geeft; de eerſte ſchiet verſcheide ſtelen anderhalf, en ſomtyds meer dan twee voeten hoog, vol wit merg; de bladers gelyken naer die van de *Leucoium*, of gele Violier, en zyn wat ſcherp van ſmaek; de bloemen omringen de bovenſte takjes, en zyn wit of vleeſchkleurig, langwerpig of als eene pyp van

* Zie Pl. II. Fig. 13.

gedaente, aen 't eene einde een' kalfsmuil of leeuwenbek verbeeldende, waervan de plant hare namen heeft gekregen; na deze bloem groeit'er eene vrucht naer een' hondskop, of liever naer een' varkenskop gelykende, die kleene en zwarte zaden in zich heeft; de wortel is houtachtig en wit.

De tweede *Anarrhinum*, *ſive Lychnis Sylveſtris*, Dioſcor. in't Franſch *Mouron violet*, in't Nederduitſch *Paers Guichelheil* genaemt, ſchiet een' ſteel en bladers naer die van Guichelheil gelykende; de bloemen zyn van gedaente als die van Violier, maer kleener en purperachtig van kleur'; de vrucht verbeeld een' kalfsneus.

De derde *Anarrhinum*, of *Lychnis agria*, Plinii, in 't Franſch *Oeil de Chat*, in 't Nederduitſch *Katcog* genaemt, gelykt naer Vlas, en hare bloem naer die van de Hyaeinth; de vrucht is van gedaente als een kalfsneus, en haer wortel is zeer kleen.

De Kalfsmuil groeit in de velden, op zandachtige en onbebouwde plaetſen, en in de wyngaerdakkeren.

Deze plant word in de Geneeskunde weinig gebruikt; ſommigen meenen, dat de wortel van de eerſtbeſchreven goed is om de zinkingen, die op de oogen vallen, te verzaehten, en dat hy, als men hem by zich draegt, de kwade lueht wederſtaet.

Antirrhinum, *ab ἀντι, pro & ῥὶν, naris*, omdat de bloem dezer plante een' kalfsneus verbeeld.

Cynocephalos, *ab κυνὲς, canis, & κεφαλὴ caput*, omdat de vrucht de gedaente van een' hondskop heeft.

ANTRISCUS.

Antriſcus. Plinii, *quibuſdam ſemine longo cicutariæ vel chærophylli*, J. B.
Chærophyllum ſylveſtre, C. B.
Cerefolium ſylveſtre, Tab.
Apium ſylveſtre, Ger. Ico.
Daucus ſepiarius, Geſ. Col.

Is eene plant omtrent twee voeten hoog, takkig en ruig; de ſteel is donkergroen, roodaehtig, ruig en van binnen mergaehtig; de bladers gelyken bykans naer die van Kervel of Geerlink, zyn ſchoon en ſchier ſmakeloos; de bloemen ſtaen als zonneſchermen op de toppen der takken, beſtaende yder uit vyf witte blaedjes; haer zaed is kleen, langachtig, zwart, ſpeceryachtig van ſmaek, naer dat van Kervel gelykende, doch kleener; de wortel is enkel, houtachtig, wit, ſpeceryachtig, als Pinxternakels van ſmaek; zy groeit in de heggens; zy heeft wezentlyk zout, olië, en vele waterdeelen in zich.

Zy is openende, maer word in de Geneeskunde weinig gebruikt.

AOUARA.

Aouara, C. Biron. is eene vrucht zoo groot als een hoenderei, die met verſcheide andere als een bosje groeit, t'zamen beſloten in eene groote peul' hangende aen eene ſoort' van zeer hoogen en doornachtigen Palmboom, die in Weſtindië, Senega en Afrika waſt.

Wanneer deze peul ryp is, berſt ze, en vertoont het bosje vruchten, die ryp zynde vleezig en goudgeel van kleur' zyn; de Indianen eten ze; haer vleeſch beſluit een' zeer harden, beenachtigen ſteen, zoo groot als een Perzikſteen, hebbende in zyne oppervlakte drie gaten aen de zyden, en twee kleener dieht byeen; de baſt van dezen ſteen is twee linien dik, en heeft een' ſchoonen witten amandel of pit in zich, die, als men hem kaeuwt, in't begin aengenaem van ſmaek is, maer op 't laetſt vind men'er eene kleene prikkeling in, bykans van ſmaek als Saſſenage kaes; uit dezen Amandel trekt men eene Palmolië, waervan ik op hare plaetſe ſpreken zal.

De Amandel van *Aouara* is t'zamentrekkende, en gegeten zynde goed om de buikloopen te ſtoppen.

APARINE, *ſive* ASPERUGO.

Aparine, Brunf. Trag. Dod. J. B.
Aparine vulgaris. C. B. Pit. Tournef.
Aparine aſpera, Thal.
Omphalocarpon, *Philanthropon*, Plinii.

In't Franſch *Grateron*, *ou Reble.*

In't Nederduitſch *Kleefkruid.*

Is eene plant vier of vyf voeten hoog, verſcheide dunne, zwakke, vierkante, buigzame ſtelen ſchietende, die zich aen de heggens of byſtaende planten heehten, ruuw in 't aenraken en groen zyn; de bladers zyn kleen, langaehtig, ſmal, groen, naer die van Meekrap gelykende, ſtarwyze rondom de knoopen der ſtelen geſchikt, en met kleene en eenigzins ſtekelige hairen bezet. die zich aen de kleederen heehten; de bloemen zyn zeer kleen, van gedaente als klokjes, wit, en yder in vier deelen ingeſneden; nadatze zyn afgevallen, komt

'er eene kleene drooge vrucht in hare plaets, die twee bynaer bolronde zaden beſluit, welke aen elkander vaſt, naer't midden wat hol, en met eene drooge zwarte ſchelle vol wit merg of vleeſch bedekt zyn; de wortel is kleen; zy groeit tegen de heggens, aen de kanten der wegen, en in de velden; zy heeft zeer veel olië en zouts, en middelmatiglyk waterdeelen in zich.

Zy is afvegende, ontbindende, zweetdryvende; zy wederſtaet 't vergift; men gebruikt ze inwendig voor de kinderpokken en kwaedaertige koortſen.

Aſperugo, omdat deze plant ruuw is in 't aenraken.

Omphalocarpon, omdat haer zaed eenigzints naer een' navel, in 't Griekſch ὀμφαλος genaemt, gelykt.

Philantropon, *a* φιλέω, *amo* & ἄνθρωπος, *homo*, omdat zy zich aen de kleederen der menſchen hecht.

APER.

Aper, in 't Franſch *Sanglier*, of *Porc Sauvage*, in 't Nederduitſch *Wildvarken*, *Wildzwyn*, *Everzwyn*, is een zeer wild en wreed dier, van grootte en gedaente als een gemeen Varken, maer wiens hair ruwer, overeind ſtaende, en zwart- of donkerroodachtig van kleur' is; het mannetje word *Verres Sylvaticus*, het wyfje *Sus fera*, *ſive Scropha Sylveſtris*, in 't Franſch *Laye*, en haer jong *Porcellus Sylveſtris*, in 't Franſch *Marcaſſin*, in 't Nederduitſch *Frislyn*, genaemt; het onthoud zich in de boſſchen, daer het van eikelen en wortelen leeft; uit yder zyde van zynen ſnuit naer omhoog komen twee tanden, die langer dan een vinger en dikker dan een duim, omgekromt, puntig, hard, wit, ſterk, vaſt, en doorſchydende zyn; zy dienen hem ter beſcherming of verwering, en zyn zeer gevaerlyk als 't dier op de jagt vervolgt word; want met eenen ſlag ſcheuren zy den honden, ja zelfs den menſchen den buik op.

De Everzwynstanden worden gebruikt om 'er kinderbellen van te maken, die men den kinderen geeft om 'er op te kaeuwen, en daer door hunne eerſte tanden te doen uitkomen; men brengt uit Indië veel langer en dikker Everzwynstanden, dan die in Vrankryk zyn; deze tanden tot een fyn poeder gewreven zyn alkaliſch, zweetdryvende, openende, goed tegens 't zydewee, om de ſcherpe vochten des lichaems te verzachten, en 't bloedſpouwen te ſtuiten; de gift is een ſcrupel.

't Everzwynsvet is goed om te verzachten, te ontbinden, te verſterken, en de pynen te verligten; men ſmeert 'er de lydende deelen mede.

De balletjes en verdere teeldeelen van 't Wildvarken zyn goed om kracht te geven, alsze ingenomen worden.

De gal is goed om de kropzweren te verdryven of te ontbinden.

De drek uitwendig gebruikt is ontbindende, en goed om de ſchurft te genezen.

Alle de deelen van't Wildzwyn in't algemeen zyn vol vlug zout, en goed om de doorwaeſſeming te bevorderen.

Velen meenen dat de Franſche naem *Sanglier* komt van *ſingulier*, *alleen*, *byzonder*, omdat dit dier alleen loopt, behalven als 't nog jong is, want dan loopt het in gezelſchap met de andere.

APIOS.

Apios, Matth. Ang. Dod. J. B.
Apios vera, Ad. Lob.
Tithymalus Characias radice Pyriformi, Mor. H. R. B.
Tithymalus tuberoſus Dioſcoridis, Lugd.
Tithymalus tuberoſâ Pyriformi radice, C. B.
Iſchas, Cluſ. Hiſt.
Tithymalus tuberoſâ radice, Pit. Tournef.

Is eene ſoort van Wolfsmelk, of eene plant die vele kleene, lage, dunne, ronde, roodachtige ſtelen ſchiet, die dikwils op den grond nederliggen, en wiens bladers kleen en kort zyn, van gedaente als die van de wilde Wynruit, maer kleener: de bloemen waſſen op hare toppen, en zyn kleen, bleckgeel, van gedaente als een kommetje, dat in vele deelen is ingeſneden. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt 'er in hare plaets eene kleene driekantige vrucht, di zich verdeelt in drie vakjes, waervan yder een langwerpig zaedje influit. Haer wortel is knobbelig, en heeft de gedaente van eene Peer, die van onderen dunner dan van boven, van buiten zwart, van binnen wit, en met veel melks vervult is. Men heeft aengemerkt, als de wortel dik en welgevoedt is, dat de plant, die hy uitſchiet, kleen is, en wanneer de wortel zoo dik niet is, dat dan de plant grooter is. Zy groeit in warme landen, en op bergachtige plaetſen. Zy heeft veel wezentlyk zout en olië gemengt met eene vry groote meenigte van waterdeelen en aerde in zich.

De wortel van deze plant' verwekt op eene geweldige wyze braking en ſtoelgang. Men zegt dat zyn bovenſte gedeelte doet braken, en het onderſte ſtoelgang veroorzaekt; maer

alle de deelen van den wortel hebben eene en dezelve kracht.

Sommigen noemen deze plant *Iſchas*, omdatze meenen, dat haer wortel naer eene Vyg gelykt, die de Grieken ἰσχὰς noemen.

Apios, ἄπιος, is een Griekſch woord, 't welk Peer beteekent; dees naem is aen deze ſoort van Wolfsmelk gegeven, omdat de wortel de gedaente van eene Peer heeft.

A P I S.

* *Apis*, in't Franſch *Mouche à miel*, of *Abeille*, of *Avette*, (deze laetſte naem is alleen aen de kleene gegeven,) in't Nederduitſch *Honigbyë*, *Byë*, is eene ſoort van vliege, die honig en waſeh maekt. Men gelooft dat haer naem hier van daen komt, datze geene pootjes ſchynt te hebben, omdatze, als menze vat, dezelve byeen trekt en zoo wel verbergt tegens haren buik, datmen ze'er naeuwlyks van kan affcheiden. Zy heeft vier vleugels en eene lange tong, die doorgaens buiten haren bek ſteekt. De tanden zyn kleen, en haer angel is aen haren buik' vaſtgeheecht. De Ouden meenden datze haren oorſprong hadden uit een' dooden ſtier' en leeuw', namentlyk dat deze dieren verrottende in Byën verandert werden; maer de proeven, die velen omtrent dit onderwerp genomen hebben, met ſtieren en leeuwen te laten verrotten, hebben doen zien dat dit gevoelen niet dan een Diehters inbeelding was. Het kan wel zyn dat deze vliegen zyn aengelokt geweeſt door eenigen damp, die uit het vleeſch des leeuws uitgaet, zoodat ze'er naer toe vliegen om het te zuigen, gemerkt wy in de Heilige Schriftuur' lezen, dat Samſon in eenen dooden leeuw', dien hy eenige dagen te voren gedoodt had, een' zwerm Byën en Honig vond, maer die waren uit het vleeſch van den Leeuw niet voortgekomen.

De oorſprong der Honigbyën komt van een weinig zaed of wit ſtremſel, dat men vind op den grond van de kleene holletjes der honigraten of huisjes van waſeh, die zy in hare byëkorven gemaekt hebben: dit zaed geholpen door de natuurlyke warmte der Byën verandert in eene ſoort van witten worm, die in den tyd van eene maend eene vlieg word.

De groote Byë, die de Koning genaemt word, omdat de andere hem vergezelſchappen en volgen, is een mannetje dat bekwaem is eene meenigte van wyſjes te voorzien, eveneens als een ſtier genoeg is voor alle de koeijen van een dorp. Deze Honigbyë is grooter dan de andere, maer heeft korter vleugels, en eene roodaehtige kleur, in plaetſe dat de andere bruiner zyn. Sommige Ontleders willen dat hy een wyſje zy.

De Honigbyë zuigt het ſap der bloemen, en ſluit het op in eene bewaerplaetſe, die zy omtrent de keel heeft, om het weder uit te ſpouwen in den honigraet; dit is het daer de Honig van gemaekt word; zy brengt'er ook het waſeh, dat aen hare pootjes kleeft en hangt, gelyk op zyne plaetſe zal gezegt worden.

De Byën hebben veel vlug zout en olie in zich. Gedroogt zynde dienenze om het hair te doen groeijen; men maektze tot poeder, en mengtze met olië van Hagediſſen, om 'er een zalfje van te maken, waermede men het hoofd beſtrykt.

Apis ab α *privativo*, *&* πούς *pes*, alsof men zeide eene vlieg zonder pooten.

* Zie Pl. II. Fig. 14.

A P I U M.

Apium, Brunf. Fuch.
Apium paluſtre, Matth.
Apium paluſtre & Apium officinarum, C. B. Pit. Tournefort.
Apium vulgare ingratius, J. B.
Paludapium, Ad. Tab.
Eleoſelinum, Tur. Dod. Lob.

In't Franſch *Ache*.

In't Nederduitſch *Eppe*, *Juffrouw-Merk*.

Is eene plant, die vele dikke, geſtreepte, groene, van binnen holle ſtelen omtrent drie voeten hoog uitſchiet. De bladers zyn als die van Peterſelie, maer veel grooter, groen, glad, glinſterende, vol ſaps van een' vry ſterken en onaengenamen reuk, voornamentlyk als menze kneuſt, en van een' ſcherpen en onaengenamen ſmaek; de onderſte, die uit den wortel' komen, zyn aen lange, roodachtige, geſtreepte, holle ſtelen vaſtgeheecht; de ſteeltjes der genen, die aen de ſtelen hangen, zyn zoo lang niet; boven op de takken komen kroontjes als zonneſchermen, met kleene witte bloemen voorzien, yder doorgaens uit vyf evengelyke blaedjes beſtaende, aen't uiterſte des kelks roosswyze geſchikt.

Wanneer de bloem is afgevallen, word de kelk eene vrucht uit twee zeer kleene zaedjes t'zamengeſtelt, die kleener dan die van Peterſelie, op den rug rondaehtig, geſtreept, graeuw, ſcherp en onaengenaem van ſmaek zyn; de wor-

wortel is lang, dik, regt, wit, diep in de aerde nederdalende, en zich somtyds in verscheide takken verdeelende. Deze plant groeit op waterachtige en moeraſſige plaetſen, en word ook in de tuinen aengekweekt; zy heeft veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.

Zy is openende, goed voor de borſt, windbrekende, wondheelende, dienſtig tegen de opſtygingen, verligt de ademhaling, zuivert door hare doordringende deeltjes de zweren van de borſt, bevordert de ſlymlozing. De wortel is een van de vyf openende wortelen.

Men teelt de Eppe in de moestuinen, en deze tamme Eppe word van de Kruidkenneren genaemt

Apium dulce, *Celeri Italorum*, Raii Hiſt. Pit. Tournef.

Belinum, *ſive Apium dulce*, Park.

In't Franſch *Celeri* of *Sceleri*.

In't Nederduitſch *Selderie*.

Deze plant is genoeg bekent, dewyl menze voor eene Salade eet; zy is verſchillende geworden van de gemeene Broekeppe alleenlyk door hare aenkweeking, die byzonderlyk beſtaet in ze byeen te binden, alsze tot eene zekere hoogte is geklommen, en 'er zand of aerde rondom te leggen bykans tot boven toe, waer doorze wit, malſch en zeer aengenaem van ſmaek word. De wyze vanze dus te bereiden is van de Italiaenſche Hovenieren oorſpronkelyk.

Apium ab Ape, Honigbyë, omdat men geloofde, dat de Honigbyën de bloem van deze plant' beminden, of *ab Apice* top, omdat de Ouden de Eppe gebruikten om'er kroonen van te maken, waermede zy den top of kruin van 't hoofd verſierden.

Paludapium ex palude, moeras, broek, *& Apio*, Eppe, alsof men zeide Broekeppe.

Eleoſelinum ex ἕλος palus, & σέλινον, Apium Broekeppe.

Celeri, is een Italiaenſche naem, die door 't gebruik Franſch is geworden.

APOCYNUM.

Apocynum Ægyptiacum lacteſcens ſiliqua Aſclepiadis, C. B.

Apocynum Syriacum, *ſeu Paluſtrinum ſive Ægyptiacum*, Cluſ. Hiſt.

Apocynum Ægyptiacum, *floribus ſpicatis*, Pit. Tournef.

Beydelſar, Alpini, *ſive Apocynum Syriacum*, J. B.

Oſſar, *vulgo in Ægypto.*

Eſſula Indica, *quibuſdam.*

In't Franſch *Apocyn.*

* Is eene plant, die als een kleene heeſter of ſtruik regte roeden ſchiet omtrent drie voeten hoog; de bladers waſſen langs de ſtelen tegens malkander over, zyn lang, breed en dik als die van de Aloë, wit en vervult gelyk de andere deelen van de plant met een ſap, dat zoo wit als melk, bitter, en ſcherp van ſmaek is. De bloemen waſſen boven op de takken op de wyze van airen, en zyn als klokjes gemaekt, ingeſneden en geel. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen 'er vruchten zoo groot als eene vuiſt, langwerpig als dikke ſcheeden, die twee aen twee aen een' dikken, harden, krommen ſteel' vaſthangen. Deze vrucht is in Egypten *Beidelſar* genaemt. Zy is met twee baſten bedekt; de eerſte of bovenſte is vliesachtig en groen; de tweede gelykt naer eene dunne huid, die bewerkt of gepolyſt is, en heeft eene Saffraengele kleur. Deze basten bevatten eene vezelachtige ſtoffe, van gedaente als 't mos der boomen, waeronder de geheele holligheit der vrucht' vervult is met eene ſoort' van zeer fyn, zeer zacht, en zeer wit Katoen, dat men in't Franſch *Houatte*, of *Houette*, in't Nederduitſch *Watte* noemt. Men vind in dit Katoen zaden van gedaente als die van Kauwoerde, maer de helft kleener, roodachtig, met een witachtig merg vervult, en bitter van ſmaek. De wortel is lang, ſtevig, en met vezelen omringt. Deze plant is ſchoon van aenzien; de ſteel en bladers zyn met eene ſoort' van wolle bedekt, en geven melk uit zich. Zy groeit in Egypten en te Alexandrië op vochtige plaetſen. De Egyptenaers noemen haer *Oſſar*, waervan de naem komt, dien men geeft aen hare vrucht' *Beidelſar*, *quaſi Beidel Oſſar*, dat een Arabiſch woord is, en in't Franſch *Oeuf de Oſſar*, in't Nederduitſch *Ei van Oſſar* beteekent.

De bladers geſtampt en als een pap uitwendig gelegt zyn goed om de koude gezwellen te verdryven. Het ſap doet het hair uitvallen, en is een middel tegen de ſchurft, en andere gebreken der huid', als het uitwendig gelegt word; maer 't is een vergift voor hen die 't innemen, want het verwekt den ſtoelgang met eene zoo groote ſcherpheit en geweld, dat het doodelyke buikloopen veroorzaekt.

* Zie Pl. II. Fig. 15.

Het Katoen, *Watte* genaemt, dat men in de vrucht' vind, is dienſtig om de kleederen te voeren. De inwoonders van het land bedienen 'er zich van in hunne bedden.

Apocynum ab ἀπὸ, & κυὼς, ca is, alſof men zeide *Hondsplant*, omdat de Ouden geloofden, dat de *Apocynum* de honden deed ſterven.

A P O S.

Apos Jonſton. *ſive Hirundo marina, quibuſdam*, is eene ſoort van Zwaluw' of een kleene vogel, met zeer vele veêren voorzien; zyn kop is zeer breed, de bek is kleen en zwart, maer hy doet hem wyd open, want hy te gelyk eene der grootſte vliegen inſlikt: zyn hals is zeer kort, zyne vleugels lang, de ſtaert geklooft, de ſchenkels kleen, kort, en tot aen de pooten met veêren voorzien; zyne pootjes zyn met vry ſcherpe klaeuwen gewapent, waermede hy nypt en doorboort al 't geen hy gevat heeft; hy vliegt zoo wel op de zee als op 't land, en maekt zyn neſt in de gaten der torens en andere verhevene plaetſen, omtrent het ſtrand: hy leeft van vliegen en andere bloedelooze diertjes, die hy al vliegende in de lucht' vangt; hy is zoo ſcherp van gezicht, dat hy die duizend treden ver ziet, en op hen nedervalt. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men acht hem ingenomen zynde goed voor de vallende ziekte, om de zwakke oogen te verſterken, voor de pyn in de nieren, en om de pis te doen lozen.

Zyn neſt is als dat van de andere Zwaluwen goed voor de keelontſtekingen als het uitwendig gelegt word.

Apos, ἄπους, *quaſi ſine pedibus*, als zonder pooten, omdat de pooten van dezen vogel zo kleen zyn, datze zich niet vertoonen.

A P U A.

Apua. Aphya. Enchraſichalus. Lyroſtomus.

In't Franſch *Enchois* of *Anchois.*

In't Nederduitſch *Anchovis.*

Is een kleen zeevischje, ten hoogſten een vinger dik en lang, en heeft een dik hoofd, breede en zwarte oogen, een wit en zilververwig lyf, dat van binnen roodachtig is, en een' ronden rug. Het zwemt niet als by groote troppen van zyne ſoort', en zy houden zich tegens malkanderen zeer dicht geſloten. Men vangt ze op verſcheide plaetſen, als in de rivier' van Genua, Catalonië en Provence; wanneer ze gevangen zyn, werpt men het hoofd en ingewanden weg, die ze zouden doen bederven; dan zout en bewaert men ze in vaetjes. De kleene worden beter geacht dan de groote; men verkieſt die vaſt van viſch, van buiten wit, van binnen rood en verſch zyn. Men vind'er die zoo zacht zyn, datze tuſſchen de vingers, wanneer menze een weinig hard handelt, bynaer ſmelten. Deze kleene viſchjes zwemmen naer 't vuur als zy het zien, en de Viſſchers bedienen 'er zich dikwils van, als een lokaes, omze gemakkelyker te vangen; want zy vuur in een konſoort op het achterſte van de ſchuit zetten; maer velen meenen dat de Anchoviſſen, die op deze wyze gevangen worden, zachter zyn dan die op eene andere wyze zonder vuur gekregen worden; dat mogelyk daer van daen komt, dat zy naer 't vuur toe zwemmende zich afmatten.

De Anchoviſſen hebben veel zout en olië in zich. Zy zyn openende, en verwekken den eetluſt, maer dienen meer tot voedſel, dan tot Artſeny.

De Sardyn of Sprot is eene ſoort van *Apua*, maar is wat breeder en platter dan de Anchovis, en heeft zoo veel ſmaeks niet.

De *Melette*, een kleen viſchje, dat men in Languedok eet, is ook eene ſoort van *Apua.*

Apua, is een naem die men in't algemeen aen zeer kleene viſchjes, en in't byzonder aen de Anchovis geeft.

A Q U A.

Aqua, in 't Franſch *Eau*, in 't Nederduitſch *Water*, is een vocht by al de weereld bekent. Het verheft zich omhoog, door de hitte der zonne verdunt zynde, tot de middelluchtſtreek, alwaer het door den wind in wolken word opgehouden; daerna druipt het in regen of daeuw op de aerde neder, vanwaer het in de rivieren, meiren, en oneindig vele andere lage en diepe plaetſen afloopt: het verkrygt door zynen omloop verſchillende hoedanigheden, volgens de indrukſels, die het krygt van de gronden, daer het doorloopt.

Het Regenwater is bezwangert met eenige zure zouten der lucht', die het doordringender en afvegender maken, dan het gemeene Water; het is ook bekwamer om tot een ſcheimiddel te dienen; men haelt het over om 't beter te bewaren.

Het is openende.

Het Bronwater is het klaerſte, helderſte en zuiverſte van alle Wateren, omdat het dwars door

door de aerde geklenſt is; maer dikwils loopt het tuſſchen zeer harde ſteenen, die het zoo raeuw en verdikt maken, dat het in de voehten van hen die 't drinken ſtremmingen en verſtoppingen veroorzaekt, die verſcheide ſoorten van ziektens verwekken, als blaeuwſchuit, lammigheit, ſteen, zinkingen, kolyken, onverteertheit der ſpyze.

Het Putwater brengt dikwils dezelve toevallen voort als het Bronwater, dat tuſſchen de ſteenen geloopen heeft, om dezelve reden. Het is zwaer en kan in. de maeg' niet verteert worden.

Het Rivierwater is 't gezondſte van alle Wateren om doorgaens te drinken, omdat de zon daer over ſchynende 't zelve verwarmt en verbetert heeft; daerenboven is het bezwangert met een weinig zouts, 'twelk maekt dat het openende, en in ſommigen een weinig buikzuiverende en ligt te verteren is; 't is waer, dat het ſomtyds onklaer is, doch men maekt het helder, als men 't laet zinken of doorklenſt.

Men neemt 's morgens twee of drie glazen nuchteren daer van in, om de ſcherpe vochten te verzachten, de borſt te bevoehtigen, een open lyf en waterlozing te maken.

Het Moeras- of Poelwater is zulk een water dat ſtil heeft geſtaen, maer niet zeer zuiver is; men moet'er niet van drinken, tenzy het te voren gekookt zy.

Alle deze Waters worden gemeen Water genaemt, maer konnen onderſcheiden worden door vele verſchillende uitwerkſels, dieze niet alleen in de Geneeskunde, maer in andere Konſten voortbrengen. By voorbeeld, de waſchſters worden wel gewaer dat het Rivierwater de zeep beter breekt, en het linnen beter reinigt, dan het Put- of Bronwater; de reden daer van is, dat dit Rivierwater, 't welk langen tyd heeft omgeloopen zynde aen de zonneſtralen bloot geſtelt, zoo raeuw niet is, maer zoeter, ſmeriger, en zich by gevolg gemaklyker kan vereenigen met de zeepdeelen, en dezelve in eene ſoort' van ſchuim veranderen. Die, welke zeepballen maken, gebruiken ook om dezelve reden Rivierwater.

De Verwers bedienen zich doorgaens van 't Rivierwater, omdat zy het bekwamer oordeelen om hunne kleuren te doordringen en te verſpreiden, en te doen voortkomen; het is waer dat ſommigen van hun 't Putwater gebruiken, wanneer 't noodig is, dat hunne verw t'zamentrekkende zy, als om Katoen, Diemet en andere zachte ſtoffen rood te verwen, maer dit Water is niet bekwaem om ze blaeuw, geel of groen te verwen, want het doet deze kleuren roeſtig ſchynen.

De Minerale of bergſtoffige Waters zyn zulke die vervult zyn met zout, datze uit vele minerale of bergſtoffige gronden, daer zy doorgeloopen zyn, getrokken hebben. Daer zyn twee algemeene ſoorten, de eene warm, de andere koud. De warme zyn als die van Bourbon, Vechi, Baleruk en Aken: zy zyn warm gemaekt door de onderaerdſche vuren, waerover zy geloopen hebben, en zelfs met door de ontvonkte gronden heen te dringen. Dit is de reden, waerom men dikwils zwavel ziet, die deze waters mede gevoert hebben, en die zich aen de kanten van de komme afſcheid, wanneer zy ſtil ſtaen: het kan ook geſchieden, dat zekere minerale waters hunne warmte aennemen van eene natuurlyke kalk', die zy onderwegen in't binnenſte der aerde vinden, doch 't geſchied altyd van de onderaerdſche vuren; want deze kalk is een ſteen, dien zy tot kalk verbrand hebben.

Zy hebben doorgaens in zich zwavelachtige vlugge en vaſte zouten, die uit de aerde en mynen komen, daerze door geloopen hebben. Deze Waters werken wonderbaerlyk wel, en brengen in eene groote meenigte van ziektens verbazende uitwerkſels voort, mits dat menze daer ter plaetſe, en onder 't opzicht van een' bekwamen Geneesheer gebruike; maer indien menze overvoert, hebbenze dezelve kracht niet meer, nademael hunne vlugge deelen vervliegen, of hare beweging door het ſtremmen verliezen.

De warme Minerale Waters zyn byzonder goed voor zinkingen, lammigheit, heupjicht, beroerte, ſlaepziekte en koude zinkingen.

De koude Minerale Waters zyn als die te Forge, te St. Reine, te Paſcy. Hunne krachten verſchillen naer de meenigte en hoedanigheden van de zouten, die zy ontbonden hebben. Zy zyn gemeenlyk openende.

De Waters van Forge en Paſcy hebben yzer en koperrood in zich; dat van St. Reine heeft zeer weinig zouts, en ſchynt geen' indruk van Minerael te hebben, zoo ſmakeloos is 't; nochtans ſtaet 'er iets byzonders in aentemerken, namentlyk dat het vele jaren in wel toegeſtopte fleſchen zonder verandering' of bederf' kan bewaert worden. De overleden Heer Dodart liet ons in 't jaer 1703. in de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen eene fleſch brengen, die hy in zynen kelder vyfentwintig jaren lang bewaert had; wy bevonden dat het van zyne natuurlyke dengd niets had verloren, noch ietwes verſchilde van't geen dagelyks van St. Reine naer Parys gevoert word, als alleen dat'er meer aerde op den grond van de fleſch' gezakt was.

Het

Het Zeewater is een zout en ſcherp water, dat zyne zoutigheit verkrygt van 't *Sal Gemmæ*, dat eerſt in de aerde door 't zoete water geſmolten zynde door ontallyke buizen in de zee loopt. Ik zal in't Hoofdſtuk van 't Zeezout hier van breeder handelen.

Het is buikzuiverende, ontbindende, opdroogende; 't geneeſt de jeuktens der huid'; 't verhoed de dolheit, maer gedronken zynde is 't kwaed voor de maeg'.

Aqua, Græce ὕδωρ, ab ὕω, pluo, aqua, quaſi, a qua ſunt omnia, omdat het water tot het voortbrengen van alle zaken dient, en zelfs vele Philoſophen, als Thales, Van Helmont geloofden, dat alle vermengde dingen haer voedſel en aenwas alleen van het water verkregen.

AQUIFOLIUM.

Aquifolium, ſive Agrifolium vulgo, J. B. Pit. Tournefort.
Aquifolia, Trag.
Agrifolium, Dod.
Ilex aculeata, baccifera, folio ſinuato, C. B.

In't Franſch *Houx*.

In't Nederduitſch *Huiſt*.

Is een heeſter, die dikwils ter hoogte van eenen boom waſt; de ſtam en takken zyn buigzaem, met een' dubbelen baſt' bedekt, die lymig, van buiten graeuw of groen, van binnen bleek, en onaengenaem van reuk is, als men hem afſchilt; het hout is hard, dicht, zwaer, in zyne zelfſtandigheit wit, en naer het hart of midden zwartachtig. De bladers zyn zoo groot als die van den Lauwrierboom, hard, ſcherp, rondom ſtekelig of doornachtig, blinkendgroen van kleur', aen korte ſteeltjes vaſtgehecht. De bloem is doorgaens een enkel blad rooswyze in vier deelen geſneden. De vrucht is eene roode, zachte, ronde bezië, zoetachtig doch onaengenaem van ſmaek, waerin vier langwerpige en onregelmatige ſteentjes of zaedjes beſloten zyn. Dees heeſter groeit op onbebouwde, ſchaduwachtige plaetſen, in woeſte boſſchen, en heeft veel olië, maer weinig zouts in zich.

Zyn baſt en wortel zyn verzachtende, ontbindende, verſterkende, goed voor een' verouderden hoeſt, alsze in een afkookſel gebruikt worden.

De middelſte baſt, die teêr en groen is, dient om vogellym te maken; men laet hem in eenen kelder rotten, daerna ſtoot men hem in een' vyzel, om hem tot een deeg te brengen, dat men in't water waſcht en kneed.

Het beſte vogellym is groenachtig, 't minſt met water vervult, en 't minſt ſtinkende; het dient om vogels te vangen.

Aquifolium, vel Agrifolium, vel Agria, ab ἀκὶς, acies, acumen & folium, alsof men zeide, een heeſter, wiens bladers met punten voorzien zyn.

AQUILA.

Aquila, in't Franſch *Aigle*, in't Nederduitſch *Arend* of *Adelaer*, is een vogel, die voor de grootſte en ſterkſte van de roofvogelen geacht word; men noemt hem ook den Koning der Vogelen. Men vindze van verſcheide grootte, en men ziet'er die eene verbazende grootte hebben: de kop is matiglyk dik naer mate van 't overige lyf; de bek is lang, dik, van onderen gekromt, hard, ſterk, zwartachtig; de oogen zyn kleen, ingevallen, doch levendig en ſcherpziende; de herſenen zyn zoo heet, datze als verdroogt zyn; de vleugels zyn regt en uitgeſtrekt, de veders van verſcheide kleuren, de beenen of ſchenkels geel en met ſchubben bedekt; de rechter poot is dikker dan de linker, beide met lange, kromme, ſcherpe en ſterke klaeuwen gewapent. Hy leeft van duiven, ganzen, zwanen, hoenderen, hazen, kleene herten, ſchildpadden, kreeften en ſlangen. Men vind dezen Vogel in Duitſchland, Polen, Denemarken, en Provence: hy leeft zeer lang, en heeft veel vlug zout en olië in alle zyne deelen; maer men gebruikt niets van hem in de Geneeskunde. Zyn drek is zeer ſcherp; hy zoude konnen dienen tegens de ſchurft, als hy uitwendig gelegt word. Sommigen meenen, dat zyne herſenen tot een dragma of vierdendeelloots ingenomen een goed middel zyn tegens de vallende ziekte, maer ik heb'er nooit de proef van gezien.

Aquila ab acumine, id eſt celeritate volatûs: hinc etiam ventus dicitur Aquilo.

AQUILEGIA.

Aquilegia, Trag. Fuch.
Aquilegia ſylveſtris, C. B. Pit. Tournef.
Iſopyrum Dioſcoridis, Colum.
Aquilegia flore ſimplici, J. B.
Aquilegia, Dod.
Aquileia, Fuch.
Aquileia ſimplex, Cam.
Aquilina, Matth. Ad. Lob.

In't

In't Franſch *Ancolie.*

In't Nederduitſch *Akeley.*

* Is eene plant, die bladers ſchiet gelyk als de ſtinkende Gouwe, maer een weinig ronder, rondom ingeſneden, blaeuwgroen van kleur', en aen lange ſtelen vaſtgehecht. De ſteel ryſt omtrent anderhalf voet hoog op, en is dun, vaſt, eenigzints ruig, rood- en takachtig, en draegt boven op yder tak eene ſchoone bloem, die naer beneden gebogen, en doorgaens t'zamengeſtelt is uit twee ſoorten van blaedjes, vyf platte en vyf holle, die naer een horentje gelyken, en beurtlings met eene blaeuwe of ſomtyds roode kleur' doormengt zyn. Nadat de bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht, t'zamengeſtelt uit vele vliesachtige ſcheeden, die de gedaente van een hoofdje hebben, en met kleene, eironde, platachtige, zwarte, blinkende zaedjes vervult zyn. De wortel is dikker dan een duim, wit, met vezelen bezet en zoetachtig van ſmaek. Deze plant groeit op bergachtige ruwe plaetſen, in boſſchen en vette weiden. Men brengt haer over in de hoven, alwaer men ze voortteelt om de ſchoonheit van de bloem', dan noemt men haer *Aquilegia hortenſis ſimplex.* De bloem krygt eene roode, witte, blaeuwe, vleeſchverwige, kaſtanjebruine of gemengelde kleur. Zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is openende, wondheelende, afvegende, neemt de verſtoppingen van de lever en milt weg, verwekt de maendſtonden, en dryft de pis af, wederſtaet het bederf; men gebruikt haer in dranken of gorgelwateren voor de zweren van de keel', tegens 't bederf van't tandvleeſch, en 't blaeuwſchuit.

Aquilegia, Aquileia, Aquilina, ab Aquila, om dat de horentjes, die de bloem van deze plant' t'zamenſtellen, gekromt zyn als de bek en klaeuwen van den Arend.

ARACHUS.

Arachus, Lugdun.
Arachus, ſive Cracca minima, Ad. Lob.
Craccæ alterum genus, Dod.
Arachus altera, Dod. Gal.
Cracca minor, Taber.
Vicia parva, ſive Cracca minor cum multis ſiliquis hirſutis, J. B.
Vicia ſegetum cum ſiliquis plurimis hirſutis, C. B. Pit. Tournefort.

* Zie Pl. II. Fig. 16.

Vicia minima vel quarta, Trago.

In't Franſch *Veſſe Sauvage*, of *Veſſeron.*

In't Nederduitſch *Krock.*

Is eene ſoort van Wikken, of eene plant die vele kleene, dunne, zwakke, takkige ſtelen ſchiet; de bladers zyn kleen, ſmal, groen, twee aen twee tegen elkander over ſtaende, of by paren vaſtgehecht langs eene rib, die door een klaeuwiertje eindigt, en zich aen 't koren of andere byſtaende planten vaſthecht. De bloemen zyn kleen, gelyk die van peulvruchten, vyf of zes te zamen op de wyze van eene kleene witte air' byeen gehoopt: wanneer deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich ruige peulen, die met bynaer ronde witachtige zaedjes zyn vervult. De wortel is kleen. Deze plant groeit in de velden tuſſchen het koren; het zaed kan in de Geneeskunde van eenige nuttigheit zyn in plaetſe van de gemeene Wikken; het heeft veel olië, maer weinig zouts in zich.

Het is t'zamentrekkende, als men 't inwendig gebruikt, en ontbindende zoo 't uitwendig als een pap gelegt word.

ARANEUS.

Araneus. Aranea.

In't Franſch *Araignée*, of *Aragne.*

In't Nederduitſch *Spin*, of *Spinnekop.*

Is een bloedeloos dier, dat genoeg bekent is, en vergiftig geacht word, doch is 't niet. Daer zyn vele ſoorten, die in gedaente en kleur' verſchillen; ſommige zyn dik, andere kleen, ſommige groot, breed en uitgeſtrekt, andere kort: wat de kleuren aengaet, eenige zyn graeuw, andere bruin, ſommige geel, andere groen, wit of zwart, of geſchakeert. Men kan hare ſoorten daerenboven onderſcheiden door de plaetſen, daer zy voortkomen, en waer in zy zich onthouden, als in de hoven en boſſchen, in de gaten van boomen, op de gewaſſen, in de hoeken van venſteren of gewelven, onder aen de lyſten der gebouwen, of op andere plaetſen die't minſt aen den regen en wind blootgeſtelt zyn. Maer het is niet ongevoeglyk te verhalen de verdeeling van de ſoorten der Spinnekoppen, die de Heer Bon eerſte Voorzitter in de Rekenkamer te Montpellier, en geen loontrekkend Medelid van de Koning-

lyke Akademie der Wetenſchappen derzelve Stad gegeven heeft in eene treffelyke en geleerde redevoeringe, die hy by de opening van de Akademie in 't jaer 1709. deed, en na dien tyd heeft laten drukken. Dees vermaerde Akademiſt verdeelt de Spinnen in twee algemeene ſoorten, eene met lange, de andere met korte beenen. Zie hier een uittrekſel, of kort begrip van zyne redevoeringe, die niet alleen zeer fraei, maer ook nuttig voor de Konſten is.

Dit bloedeloos dier is verdeelt in twee deelen, 't eerſte is bedekt met een hard ſchubachtig hoofd vol hair, het beſluit in zich den kop en de borſt, waeraen acht pooten zyn vaſt gehecht, en alle met zes gewrichten wel voorzien; zy hebben ook twee andere pooten, die men hare armen kan noemen, en twee ſcharen of nypers, die met twee kromme nagelen voorzien, en door gewrichten aen 't einde van den kop vereenigt zyn. Met deze ſcharen of nyperen dooden zy de vliegen, en andere bloedelooze diertjes, die ze willen eten, zynde haer mond onmiddelyk daer onder. Zy hebben ook twee kleene nageltjes aen't einde van yder poot, en een zeker kleen ſponsachtig lichaem tuſſchen twee ſchulpjes, 't geen haer buiten twyfel dient om gemaklyker over gladde lichamen te loopen.

Het tweede deel van 't lyf der Spinne is niet anders vereenigt aen 't eerſte als door een kleen draedje, en alleen bedekt met een vry dun huidje, waerop men hairen van verſcheide kleuren vind; het begrypt den rug, den buik, de teelleden, en den aers in zich.

De aers is de plaets, waeruit de Spinnen hare draden trekken, rondom welken vyf tepels zyn, die men terſtond neemt voor zoo vele draedtrekkende werktuigen, waer door de draed moet gevormt worden; deze tepels zyn ſpierachtig, en met eene fluitſpier' voorzien; men ziet wat binnewaerts nog twee andere, uit wier midden vele draden voortkomen, in getal' nu meerder, dan minder; de Spinnen bedienen zich 'er van door eene zeer byzondere werktuigkunde, wanneer zy van de eene plaetſe naer de andere willen overgaen, dan hangen zy zich lynregt aen eenen dezer draden, en draijen vervolgens haren kop naer den wind; zy werpen 'er verſcheide uit haren aers', die als pylen voortloopen, en indien by geval de wind, die ze verlengt, hen tegens eenig vaſt lichaem aenzet, dat zy gewaer worden door den tegenſtand dien ze vinden, in ze van tyd tot tyd met hare pooten naer zich te trekken, dan bedienen zy zich van deze ſoort' van brugge, om naer de plaets te gaen, waer aen die draden vaſtgehecht zyn; maer indien deze draden niets ontmoeten waeraen zy zich konnen hechten, volharden zy die te vieren, tot dat hunne lengte en de kracht, waer door de wind hen voortdryft en beweegt, het evenwigt van haer lyf overhaelt, en zy dus gewaer worden, dat ze met geweld getrokken worden; dan den eerſten draed, waer aen zy hongen, in ſtukken brekende, laten zy zich voortdryven van den wind, en ſlingeren heen en weêr op den rug met uitgeſtrekte pooten. Op deze twee manieren komen zy over de wegen, ſtraten en grootſte rivieren. Men kan zelf deze draden opwinden, die door hunne vereeniginge niet meer dan eenen ſchynen uit te maken, wanneer zy de lengte omtrent van een' voet hebben. De Heer Bon verzekert dat hy 'er tot twintig in 't uitkomen uit den aers' heeft onderſcheiden. 't Geen nog verwonderlyker voorkomt, is de gemaklykheit, waermede dit dier den zelven beweegt op alle manieren, ter oorzake van verſcheide ringen, die daer eindigen, 't geen haer volſtrekt noodzakelyk is om hare draden of zyden op te winden, die in de wyfjes van tweederlei ſoorten zyn; niettemin gelooft de Heer Bon, dat de Spin mannetje en wyfje te gelyk is, dewyl hy altyd de teekens van 't mannetje in Spinnen, die eijers leggen, gevonden heeft.

De eerſte draed, dien de Spinnen opwinden, is teêr, en dient haer alleen om die ſoort van webbe te maken, waer in de vliegen zich verwarren; de tweede is veel ſterker dan de eerſte, waer mede zy hare eijers omwinden, die door dit middel gedekt zyn tegens koude en diertjes, welke dezelve zouden konnen doorknagen.

Deze laetſte draden zyn op eene zeer loſſe wyze rondom hare eijers omwonden, en van gedaente als de tonnetjes der Zywormen, die men bereid, en tuſſchen de vingers zacht gemaekt heeft, omze op een' ſpinrok te winden. Deze tonnetjes van de Spinnen zyn graeuw van kleur' als ze verſch zyn, maer worden zwartachtig als ze eenigen tyd aen de lucht' zyn blootgeſtelt geweeſt.

Men zoude mogelyk Spinnetonnetjes konnen vinden van verſcheide kleur' en van beter zyde, vooral die van de Tarantula, maer de zeldzaemheit zoude de ondervinding al te moeijelyk maken, dus moet men zich behelpen met de tonnetjes van de gemeenſte Spinnen, welke zyn die korte pooten hebben, en die men in plaetſen vind, welke voor den wind en regen in warme landen, als in Languedok, Provence, Italië beſchermt zyn, maer de grootſte meenigte van deze Spinnen, die zyde voortbrengen, word te St. Domingo in Amerika gevonden; 't was by 't vergaderen van een groot getal dezer tonnetjes in Languedok, dat de Heer Bon het middel gevonden heeft,

heeft, om zyde van Spinnekoppen te maken, die de gemeene zyde in ſchoonheit geenzints behoeft te wyken: zy neemt ligtelyk alle kleuren aen, en men kan 'er ſtoffen van maken, nademael hy 'er kouſen en handſchoenen van heeft laten bereiden, die wy te Parys gezien en getaſt hebben.

Manier om zyde van Spinnekoppen te bereiden

De Heer Bon, nadat hy tien of twaelf oncen van deze Spinnekopstonnetjes had doen vergaderen, deedze eenigen tyd lang met de hand' en een kleen ſtokje wel kloppen, om'er al het ſtof uit te krygen; men wieſchze vervolgens ter deeg in laeuw water, tot dat 'er het water helder afkwam; daerna liet men ze weeken in eene groote pott' met zeepwater, Salpeter en een weinig Arabiſche Gom, en dit alles op een kleen vuurtje twee of drie uuren lang koken; dan herwieſch men alle deze Spinnekoptonnetjes met laeuw water, om'er al de zeep wel uit te krygen, daer op liet men ze droogen, en maekte ze tuſſchen de vingers een weinig zacht, om ze gemaklyker te doen kaerden door de gewoone Zydekaerders, uitgezondert dat men tot deze Spinnekopzyde veel fyner kaerden maekte: door dit middel had men eene zyde van eene zeer byzondere graeuwe kleur'. Men kan ze gemaklyk ſpinnen, en de draed die 'er van komt, is fyner en ſterker dan die van de gemeene zyde.

De zwarigheit komt dan daer op uit, om een vry groot getal van Spinnekopstonnetjes te krygen, daer men groote werken van zoude konnen maken. De Heer Bon ſtelt eenige bewyzen op om te overtuigen, dat de Spinnen meer zyde uitleveren zouden dan de Zywormen wegens hare vruchtbaerheit; want zy vermeenigvuldigen veel meer dan de uiltjes van de Zywormen, en yder Spin legt zes of zeven honderd eijers, daer een Zyworm niet meer dan een honderd legt, waervan men nog meer dan de helft moet aftrekken, omdat dees worm verſcheide zicktens onderhevig, en zoo teêr is, dat het minſte hem belet om zyn tonnetje te maken; in tegendeel de eijers van de Spinnekoppen worden zonder eenige moeite uitgebroeit in de maenden van Auguſtus en September, vyftien of zeſtien dagen nadatze gelegt zyn, en die, welke ze gelegt hebben. ſterven eenigen tyd daerna. Wat de kleene Spinnen aengaet, die uit deze eijeren komen, zy leven tien of elf maenden zonder eten, en zonder kleener of grooter te worden, zich altyd in hare tonnetjes houdende, tot dat de groote hitte haer noodzaekt, om voor den dag te komen en haer voedſel te zoeken.

Indien men derhalven een middel konde uitvinden, om in de kameren kleene Spinnekoppen te voeden, zoo zoude men veel meer tonnetjes van dit dier dan van den Zyworm hebben, dewyl men altyd, gelyk de Heer Bon zegt, gezien heeft, dat van zeven of agt honderd kleene Spinnekopjes bynaer niet eene in een geheel jaer ſtierf; en dat in tegendeel van honderd kleene Zywormen geen veertig waren, die hunne tonnetjes ſponnen.

Men zet de Spinnekoppen met korte pooten in peperhuisjes, en in potten; men bedekt deze potten met een papier, dat zoo wel als de peperhuisjes met eene ſpelde doorſtoken is, op datze lucht krygen; men geeft ze vliegen tot haer voedſel, en bevind eenigen tyd nadat ze hare tonnetjes gemaekt hebben, dat dertien oncen van deze zyde bynaer vier oncen zuivere zyde uitleveren.

Men zoude niet veel moeite hebben, vervolgt de Heer Bon, om deze Spinnekoptonnetjes te vinden, indien het geoorloft was in alle huizen te gaen, daer men ze in de venſteren ziet; het is ligt te beſluiten, dat men'er genoeg zoude vinden in 't geheele Koningryk, om'er groote werken van te maken, en dat de nieuwe zyde, die ik voorſtel, niet zeldzamer noch zoo dier zoude zyn, als de gemeene zyde in haer begin was; te meer omdat de tonnetjes van de Spinnekoppen, naermate van hunne ligtheit meer zyde geven dan de andere: zie hier de proef; dertien oncen daer van geven bynaer vier oncen zuivere zyde, waer van men maer drie oncen noodig heeft om 't grootſte paer manskouſen te maken. Die ik hier zend ('t is nog al de Heer Bon, die hier ſpreekt) wegen niet meer dan twee oncen, en een vierdedeel; en de handſchoenen niet meer dan drie vierdedeel van eene once, daer de kouſen van gemeene zyde zeven of acht oncen wegen.

De zyde kouſen en handſchoenen, waervan geſproken is, en die wy te Parys in de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen gezien, bevoelt en onderzocht hebben, weinig tyds nadat ze door laſt van den Heer Bon te Montpellier geweven waren, zyn ſterk en zoo volmaekt geweeſt als die men van gemeene zyde zoude konnen maken, bynaer zoo ſchoon, glad en geglanſt, en van eene aengename graeuwe kleur' komende zeer naerby 't muisvael: deze kleur was natuurlyk aen de zyde van de Spinnekoppen; maer men moet geenzints twyfelen, of ze heeft door 't waſſchen met zeepwater, waerin men Salpeter

en een weinig Arabiſche Gom had laten ſmelten, meer glans en eene zekere ſchittering verkregen. Deze zyde wond, ſpon en bewerkte zy dan, als de zyde van de Zywormen.

Tot hier toe heb ik geſproken van de waernemingen van den Heer Bon. De Heer de Reaumur van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen te Parys, heeft ook zyne vlyt aengewendt over de Spinnekoppen, waervan hy een zeer groot getal vergadert en gevoedt had; hy heeft ook eene geleerde redevoering over deze ſtoffe gedaen, die men zien kan in de Gedenkſchriften van de Koninglyke Academie der Wetenſchappen van 't jaer 1710. Ik zal hier van alleen een uittrekſel maken, opdat de Lezer beter zonde konnen oordeelen over het onderſcheit, en rechtmatigheit der verrichtingen.

De Heer de Reaumur houd dan ſtaende, dat het niet mogelyk is met vliegen alleen zoo vele Spinnekoppen te voeden, als 'er noodig zouden zyn om zyde te verſchaffen aen de opgeregte Manufacturen. Van wat middel en kunſtgreep', zegt hy, zoude men zich moeten bedienen, om yder dag eene zoo groote meenigte van vliegen te vangen, als 'er van nooden zouden wezen om dit gering gedierte te onderhouden? Alle de vliegen van het Koningryk zouden naeuwlyks genoeg zyn, om zoo vele Spinnekoppen te voeden, die bekwaem zouden zyn om eene aenmerkelyke meenigte van zyde voorttebrengen.

De verſlindende aert der Spinnekoppen toont genoegzaem, dat haer voedſel niet moet getrokken worden uit de planten, zoo dat noch de bladers, noch de bloemen, noch de vruchten dienſtig moeten zyn, om haer te voeden.

De Heer De Reaumur, heeft niet nagelaten deze foorten van voedſelen te beproeven, om zich zelven niet te beſchuldigen, dat hy iets had verzuimt, en omdat hy wiſt, dat in't ſtuk van ondervindinge dikwils iets gebeurt, dat men niet geloofde te moeten geſchieden; maer al 't geen hy van dit ſlach beproeft heeft, is geen voedſel voor dit gedierte geweeſt; hy geloofde echter wel dat de vliegen het eenige voedſel niet waren, dat men aen de Spinnekoppen geven konde: want ſchoon zy, die haer web in de hoeken der muren en in de hoven maken, daer van leven, had hy meer dan eens waergenomen, datze op gelyke wyze andere bloedelooze diertjes eten, wanneer zy zich in hare webbens verwarren. De Spinnekoppen, die zich in de gaten van oude muren onthouden, hadden hem nog beter geleert, dat alle bloedelooze diertjes haer tot voedſel ſtrekten: want hebbende dergelyke gaten dikwils doorzocht, vond hy daer de doode lichaempjes van verſcheide bloedelooze diertjes, als van piſſebedden, rupſen en kappelletjes; het ſcheen dan den Heere De Reaumur toe, dat hy niets anders te doen had als eene foort van bloedeloos diertje te vinden, waer van men 'er gemaklyk zooveel zoude konnen krygen, als men begeerde. De aerdwormen alleen ſchenen hem dat voorrecht te hebben; daer van kan men een buitengemeen getal krygen, dewyl de hoven en velden daer mede vervult zyn. Hy had voorwaer nooit deze wormen in de gaten der Spinnekoppen, noch in hare webbens gevonden; maer, dewyl deze dieren over de aerde kruipen, en vry ſterk en zwaer zyn, was het voor hen zoo wel onmogelyk, dat zy zich geworpen hadden in dit ſpinrag en in deze gaten, als dat de Spinnekoppen hen daer gebragt zouden hebben. Derhalven bleek het my, zegt de Heer De Reaumur, dat 'er geen voedſel was, waervan ik my beter uitſlag konde beloven; de ondervinding bedroog myne verwachting niet, hebbende opgeſloten in doosjes verſcheide dikke Spinnekoppen van verſcheide ſoorten, die den winter overgeleeft hadden, want daer zyn 'er die vele jaren leven, gaf ik haer ſtukken van wormen, en behield ze door dit middel in 't leven.

Daer op bezocht ik, vervolgt de Heer De Reaumur verſcheide foorten van vleeſch, om te zien of ze alle niet even goed zouden zyn, om haer te voeden; maer ik zag niet datze zich daer op nederzetteden, mogelyk omdat de verſlindende aert der Spinnekoppen door leyende dieren wil aengezet wezen.

Ik verzon ondertuſſchen een ander voedſel, 't geen waerſchynlyk aen dit voordeel voldoet door den uitnemenden ſmaek, dien de Spinnekoppen daer in vinden; de jonge Spinnekoppen, die zoo pas uitgekomen zyn, beminnen 't boven alle andere. Ik gebruikte het niet, als om de overeenkomſt, die my dacht, dat het had met het malſche en zachte vleeſch der bloedelooze diertjes, welke de Spinnen zuigen. Het beſtaet in die ſtoffe, die de veders der jonge vogelen week maekt, eer datze tot hunnen volkomen wasdom gekomen zyn. Men heeft zonder twyfel opgemerkt, dat, als men deze jonge veders heeft uitgetrokken, zy aen 't einde bloedig zyn, en dat de ſchacht dan zacht is. Die daerenboven de moeite genomen hebben van deze ſchacht te drukken, of door te ſnyden, zullen haer gevonden hebben vol zachte ſtoffe, en voorzien met eene groote meenigte van vaetjes, die, als menze doorſnyd, bloed uitſtorten. Nadat ik deze veders

van

van jonge, en oude duiven uitgetrokken had, verdeelde ik ze in kleene ſtukjes, eene halve of heele linie lengte, en gaf ze aen de Spinnen, die 'er zeer meé in haren ſchik waren. De jongen vooral, welke ik in hare dopjes bewaert had, en die korts te voren uitgekomen waren, ſcheenen die boven al het ander voedſel te beminnen. Ik zag 'er ſomtyds vyf of zes by malkander op een en 't zelve ſtukje van de veêr, 't welk elk zoog aen den kant, daer het doorgeſneden was.

Tot hier toe, vervolgt de Heer de Reaumur, ſcheen alles wonder wel te gaen met de Spinnen. Zie hier de eenvoudigſte voedſels, waer over alleen verſchil ſchynt te wezen. Miſſchien zoude men ook andere alzoo bekwame voedſels konnen vinden, zelfs onder de bloedelooze diertjes terwyl men zich ondertuſſchen bedienen kan van die, welke niet moeijelyker als moerbeziëbladers, die men den Zywormen geeft, te vinden zyn; maer wy zullen zien dat men vry wat te kort zal ſchieten, als men eene genoegzame meenigte Spinnen zal willen opbrengen, om zyde voor de Manufacturen te verſchaffen.

Zoo ras de jonge Spinnen de zyde, die haer omzwagtelde, verlaten, ſchynen zy onderling in vriendſchapp' en eendragt' te zyn: zy arbeiden eenpariglyk aen een en 't zelve web, eenige ſpannen nieuwe draden op die, welke de andere reeds gemaekt hadden, maer deze eenigheit duurt niet lang. De Heer De Reaumur verdeelde in verſcheide doosjes vier of vyf duizend Spinnen, welke hy had gezien dat hare tonnetjes verlieten. Deze doosjes hadden omtrent de lengte en breedte van eene ſpeelkaert'. Toen hy vernam dat deze kleene diertjes zich vaſtmaekten aen het glas, waermede de doosjes bedekt waren, maekte hy in elke doos' eene opening eene linie van dit glas af, waerdoor hy eene kaert ſtak, die door de breedte der doos' onderſteunt werd: deze kaert ſtopte vry naeuwkeurig de opening, waerdoor de Spinnen belet werden 'er uit te loopen, en op deze zelve kaert lei hy het voedſel, 't geen hy gevonden had haer dienſtig te wezen. Hy had de voorzichtigheit gehad van eene groote meenigte gaten in deze kaert' te maken, om door dit middel in zeer korten tyd aen vele Spinnen 't voedſel te konnen geven. Men zag haer de eerſte dagen met vlyt' dit aes zoeken, en vele zetteden zich op het zelve ſtukje veêrs neder, maer haer wreede aert vertoonde zich wel haeſt, de grootſte kregen ſmaek om de kleenſte te eten, en elke reis, zegt de Heer de Reaumur, dat ik 'er op lettede, zag ik eene kleene, die de roof was geworden van eene, die een weinig grooter was, en ten einde van eenigen tyd bleef 'er naeuwlyks eene of twee over in yder doosje.

De grootſte Spinnen vechten ſomtyds, wanneer zy malkander bejegenen, maer zy eten malkander minder dan de kleene, 't zy dat ze minder voedſel van nooden hebben, of datze zwarer zynde zich zoo gemaklyk niet konnen bewegen.

Waerſchynlyk is de genegenheit, die zy hebben om malkander te eten, ten deele de oorzaek dat 'er zoo weinig Spinnen zyn, naer dat 'er zouden moeten zyn, dewylze zoo buiten gemeen veel eijeren leggen.

Derhalven zoude 'er geen ander middel ſchynen over te blyven om de Spinnen optebrengen als dat menze afzonderlyk plaetſte. Men zoude, by voorbeeld, doozen konnen nemen, verdeelt in verſcheide kleene afperkingen, die vele huisjes uitmaekten; maer om aen yder van deze Spinnen byzonderlyk voedſel te geven, zoude men zoodanige onkoſten maken, die weinig zouden overeenkomen met het voordeel, dat men 'er van te wachten had; men zoude daertoe konnen komen, indien men de zyde der Zywormen niet op eene oneindig gemaklyker wyze kreeg.

De noodzaeklykheit, waerin men zich bevind om de Spinnen in de huisjes te verdeelen, maekt nog eene andere zwarigheit, welke niet weinig vermindert het voordeel, datze boven de Zywormen hebben wegens hare vruchtbaerheit; want om nut met dit voordeel te doen, moet men een groot getal eijeren konnen bewaren, die door de koppeling vruchtbaer waren gemaekt, en daerom moet men de Spinnen noodzaeklyk by malkander plaetſen. Ik weet wel, zegt de Heer De Reaumur, dat 'er een tyd is, dat 'er by deze bloedelooze diertjes eene zachte giſting moet wezen, die haer de natuurlyke felheit beneemt, en dat menze dan zonder eenig gevaer zoude konnen by malkander zetten; maer hoe zoude men juiſt den tyd weten, die een weinig voor moet gaen, waerin zy hare eijers willen leggen? Die zoude nu gemaklyk te vinden zyn, indien zy alle hare eijers bynaer in dezelve dagen van 't jaer leiden; maer het verſchilt verſcheide maenden van malkander, dat de eene of de andere eijers leggen.

De vruchtbaerheit der Spinnen, gelyk de Heer Bon heeft aengemerkt, is verbazende; maer kortom, zegt de Heer De Reaumur, de Zywormen zyn vruchtbaer genoeg, ſchoon men veronderſtelde, datze niet meer dan omtrent honderd eijers leggen, waervan 'er naeuwlyks veertig zyn die wormen voortbrengen, welke tonnetjes maken, in plaetſe dat de Spinnen zes of zeven honderd eijers leggen.

Alhoewel ik heb waergenomen in alle wormen, die van my zyn opgebragt om eene naeuwkeurige vergelyking te maken van hunne zyde met die van de Spinnen, dat zy altyd ten minſte drie of vier honderd eijers gelegt hebben; het is ligtelyk te zien, dat men het getal der wormen zoo veel vermeenigvuldigen kan als men wil, indien dat alleen afhing van de meenigte van hunne eijeren; men behoeft hier van geen ander bewys als de meenigte van zyde, die zy hedendaegs aen Europa leveren, daer eertyds niet een eenige worm was.

Het ſchynt dan tot dus verre, vervolgt de Heer De Reaumur, dat de wormen het ver overhalen boven de Spinnen, om de gemaklykheit, die men heeft hen optebrengen, en bygevolg dat men zich van de nieuwe zyde weinig beloven moet, indien zy niet eenig voordeel heeft boven de oude zyde, door hare ſchoonheit, of ſterkte of veelheit, die men'er van trekken kan.

Men zoude van de Spinnen zyde konnen hebben, meer verſchillende door hare kleuren dan die van de wormen, welke altyd geelachtig of wit is, in plaetſe dat de tonnetjes der Spinnen gele, witte, hemelsblaeuwe zyde of van eene ſchoone koffykleur' zouden voortbrengen. De Spinnen, die eene zyde van koffykleur' geven, zyn zeldzaem; men zietze niet, als in ſommige Bremvelden, daer men ook hare tonnetjes vind, waervan de zyde zeer ſterk en ſchoon is. Zy verſchillen zeer veel in macksel van alle andere tonnetjes der Spinnen: de eijers zyn beſloten in de bruine zyde, die 'er vry los omgewonden is, gelyk in alle andere tonnetjes. Maer deze bruine zyde is zelfs met een ander tonnetje van graeuwe zyde omwonden, wiens weeſſel zeer vaſt is, vry dik en overeenkomende met dat, 't welk'er overblyft op het tonnetje van een' Zyworm, nadat men het voor een gedeelte heeft opgewonden.

De Spinnen leggen op verſcheide maenden van 't jaer hare eijers in de tonnetjes, waer in de zyde, die ze omvat, gevonden word; zy werken daer niet alleen aen in de Oogſt- en Herfſtmaend, gelyk de Heer Bon heeft aengemerkt, maer daer zyn 'er ook, die deze tonnetjes maken in Bloeimaend, en andere doen 't in de volgende maenden; die den winter overgeleeft hebben zyn 't, welke hare eijers zoo vroeg leggen: en de Heer Bon heeft zonder twyfel niet anders geſproken als van die, welke in de Lente uitgekomen zyn, want die leggen hare eijers veel later dan de voorgaende.

De twee ſoorten van Spinnekopsdraden verſchillen niet van malkander, als in meerder of minder ſterkte; en het is niet onnut te verklaren, hoe de Spinnen deze twee ſoorten van draden maken, nadat het haer goeddunkt. Ik onderſtel, zegt de Heer De Reaumur, dat het bekent is, dat de Spinnen dicht by haren aers verſcheide tepeltjes hebben, welke zoo vele draedtrekkende werktuigen zyn, waerin het vocht zich vormt, 't welk zyde moet worden, wanneer 't na het uitkomen door deze draedtrekkende werktuigen zal zyn opgedroogt. De Spinnen, wier zyde goed is tot de werkſtukken en waervan alhier gehandelt word, hebben zes van deze tepeltjes, waervan 'er vier zeer kenbaer zyn, maer de twee andere zyn 't zoo zeer niet; en men onderſcheid ze niet ligt zonder behulp van het vergrootglas: yder van deze twee kleene tepeltjes is geplaetſt dicht by den grond van de twee groote, die diehtſt by den aers zyn: yder van deze zes kenbare tepeltjes beſtaen zelfs uit kleene tepeltjes, of liever uit kleene niet heel kenbare draedtrekkende werktuigen, die ten getale van zeven of agt uit een en het zelve tepeltje komen.

Het is ligt te begrypen, hoe de Spinnekoppen fyner of grover draden ſpinnen, wanneer het haer goeddunkt; want niet alleen voor dat ze beginnen te ſpinnen, zetten zy meer of minder van deze zes kenbare tepeltjes van haren aers tegen eenig lichaem; maer nadat zyze ſterker, of een grooter gedeelte van yder dezer tepeltjes 'er tegen drukken, maken zy ook draden, die uit een grooter getal van andere draden beſtaen, en bygevolg ſterker en dikker zyn.

Daer moeten omtrent agtienmael meer draden zyn, zoo alsze uit de draedtrekkende werktuigen komen, die eenen van de draden der tonnetjes uitmaken, dan'er zyn in die van de webbens, indien de meenigte der draden, waer uit de eene en de andere beſtaet, overeenkomt met hunne ſterkte; want hebbende een gewigt van twee grein vaſtgehecht aen eenen draed van 't web, heeft die dat gemeenlyk gehouden zonder te breken; maer is gebroken, na dat ik drie greinen daeraen had vaſtgemaekt, in plaetſe dat de draden van de tonnetjes omtrent zesendertig greinen konnen houden, en niet eer breken, als nadat men hen met een grooter gewigt bezwaert.

Maer indien de draden van de tonnetjes der Spinnen ſterker zyn dan die van de webbens: zy zyn ook onſterker dan die van de tonnetjes der Zywormen, alhoewel in eene mindere evenredigheit. De ſterkte der draden, welke ik van deze

deze laetſte tonnetjes opwond, heeft gemeenlyk 't gewigt van twee en een half vierdedeelloots konnen dragen; zodat de ſterkte van een' draed van 't tonnetje eener Spinne tegen die van een' draed van 't tonnetje eens Zyworms omtrent is, als een tegen vyf; dit is mogelyk nog eene van de redenen, waerdoor de oude zyde boven de nieuwe eenig voorrecht kan ſchynen te hebben.

Het is wel waer, dat yder draed van't Spinnekoptonnetje ten naeſten by dunner is dan een zyde draed, in dezelve evenredigheit, als hy onſterker is dan die; maer dit vergoed niet geheel deze ſchade, want het is moeijelyker vele kleene draedjes t'zamen te voegen; en zonder te rekenen dat het meer moeite is, heeft men gedurig te vrcezen dat alle de draden niet gelykelyk trekken, en bygevolg dat hunne t'zamenvoeging de ſomme niet uitmaekt van de kracht' of ſterkte, welke yder draed afzonderlyk zoude hebben. Deze vermeenigvuldiging van kleene draedjes, waeruit yder draed van de zyde der Spinne beſtaet, om hem zoo dik te maken als een' Zyworms draed, brengt mogelyk voor een gedeelte toe, dat de werken van deze zyde gemaekt zoo glanſig niet zyn als die welke van de zyde der wormen gemaekt worden; want hare glans is inderdaed, zoo ſchoon niet; en de reden daer van is, omdat, hoe meer kleene ledige plaetſen een zyde draedje heeft, dan een ander zyde draedje, hoe hy min glanſig ſchynen zal; want het minder licht zal weêrom kaetſen, omdat deze kleene ledige plaetſen klaerblykelyk meenigvuldiger zyn in een' draed, die uit vele verſcheide en wezentlyk van een geſcheide draedjes is t'zamengeſtelt dan in zulk eenen, die van dezelve dikte zynde uit verſcheide draedjes niet is t'zamengeſtelt. De deeltjes van het lymige vocht, welke hem t'zamenſtellen, en die zich buiten twyfel gemaklyker by malkander hebben gevoegt, moeten elkander op meerder plaetſen raken, als verſcheide draden die wezentlyk vaneen geſcheiden zyn. Dus onderſtellende dat yder draed van de Spinnekopzyde van nature niet glanſiger is, dan die van een' Zyworm, is het klaer dat als men vyf van deze draden heeft t'zamengevoegt, om'er eenen van dezelve dikte, als een draed van een' Zyworm natuurlyk is, te maken, dat, zegge ik, deze t'zamengeſtelde draed, en 't werk dat men 'er van maken zal, zoo glanſig niet zal ſchynen, als de draed van een' Zyworm, en het werk dat daer van gemaekt zal worden.

Byaldien men onderſtelde, dat'er niet meer dan twee tepeltjes waren, die de draden verſchaft hebben, om 'er eenen van 't Spinneweb te maken, en dat elk van deze tepeltjes, die zelfs dikwils eenen draed uit verſcheide andere beſtaende uitleverden, maer eenen enkelen had verſchaft, zynde de draden van 't web agtienmael teêrer dan die van 't tonnetje, zoo zoude deze laetſte draed, dien wy gezegt hebben vyfmael kleener te zyn dan die van den Zyworm, ten minſteu moeten beſtaen uit zesendertig draedjes. Maer hoe dun moet nu niet een draed wezen, dien echter de oogen gewaer worden, en die niet dikker is dan het honderdentachtigſte gedeelte van een' enkelen zyde draed, welke enkele zyde draed zelf niet dikker is dan het tweehonderdſte gedeelte van den fynſten zyde draed, die men gebruikt om te naeijen? Want, zegt de Heer De Reaumur, ik heb dikwils deze zyde draedjes verdeelt in twee honderd draden of daer omtrent; zoo dat een zyde draedje van de Spinne, ter dikte van een' zyde draed, dien men gebruikt om te naeijen, wezentlyk zoude beſtaen uit omtrent zesendertig duizend draedjes, en men zoude ze gemaklyk in duizend kunnen verdeelen.

Het zyde draedje van eene Spinne beſtaende uit deze zesendertig duizend enkele zyde draden, zoude miſſchien een weinig dikker zyn dan een Zyworms draed, die uit twee honderd enkele draedjes is t'zamengeſtelt, alhoewel de ſomme van de dikte van zesendertig duizend draden, en die van tweehonderd dezelve is, omdat het moeijelyk zoude zyn zoo groot een getal van draedjes t'zamen te voegen, zonder dat 'er verſcheide ledige tuſſchenruimtens zouden overblyven, die de dikte zouden ſchynen te vermeerderen; hier door ſcheen de zyde der Spinnen meer uit te leveren tot eenig werk dan die van de Zywormen; maer indien men aendachtig gelet had, datze daerentegen dan onſterker moet zyn, zoude men, verre van deze omſtandigheit als een voordeel van deze zyde aentezien, hebben moeten gelooven dat het eene van hare gebreklykheden is, nademael eene grooter dikte van deze zyde niet meer ſterkte kan hebben dan eene kleener dikte van de zyde der Zywormen. Maer eindelyk, vervolgt de Heer De Reaumur, laet ons tot het laetſte wezentlyke ſtuk komen, of laet ons zien, welke overeenkomſt de meenigte van zyde heeft, die yder Spin jaerlyks geeft, met die welke men van de Zywormen krygt: Ik heb zeer naeuwkeuriglyk verſcheide tonnetjes van de Zywormen gewogen, en bevonden, dat de dikſte, dat is te zeggen, het jaerlykſche werk van de Zywormen vier grein, en de dunſte meer dan drie grein woegen; zoo dat als men het pond neemt op zeſtien oncen, men ten minſten moet hebben tweeduizend drie honderd en vier Zywormen om'er een pond zyde van te krygen.

Ik

Ik heb even zorgvuldiglyk een groot getal Spinnekoptonnetjes gewogen, en altyd bevonden, dat omtrent vier van de grootſte noodig waren om het gewigt van een Zywormstonnetje te evenaren, en dat yder omtrent een grein woog; zoodat 'er vier van de grootſte Spinnen vereiſt werden, om zoo veel zyde te geven als een Zyworm, indien 'er geen grooter verlies was op de zyde van de eene, dan op die van de andere, en indienze alle zyde uitleverden; maer de tonnetjes der Spinnen zyn aen een groot verlies onderhevig, waer van de tonnetjes der Zywormen vry zyn. Het geen dit verlies in de tonnetjes der Spinnen veroorzaekt, is dat men hen weegt met alle de eijerdoppen, waerin de kleene Spinnen zyn geweeſt, eerze uitkwamen, en met verſcheide andere, die men onder de zyde vermengt vind.

Indien men dan rekent het verlies van deze tonnetjes, zullen wy moeten aftrekken meer dan twee derde van hun gewigt, naerdien de Heer Bon van dertien oncen onzuivere zyde niet meer getrokken heeft dan vier oneen zuivere zyde. In plaetſe dat de tonnetjes der Zywormen geen verlies hebben, of het is zoo gering, dat men het kan goedmaken met dat van de zyde der Spinnen alleenlyk op twee derde te nemen. Dus hebben wy gezien, dat het gewigt van een Spinnekoptonnetje, eer het gezuivert is, tegen het gewigt van een Zywormstonnetje is, als een tegen vier; derhalven gezuivert zynde, zal deszelfs gewigt tegen het gewigt van 't andere zyn, als een tegen twaelf; dus worden 'er twaelf van de grootſte Spinnen vereiſt, om zoo veel zyde als een Zyworm te verſchaffen; maer yder Zyworm maekt een tonnetje, om zich te hervormen, in plaetſe dat de Spinnen de hare niet voortbrengen, als om hunne eijers te omwinden.

Indien men met alle Natuurkundigen die voor den Heer Bon geweeſt zyn, de ſoorten der Spinnen aenmerkt, als mannetje en wyfje, ik wil zeggen, indien men haer neemt voor mannetje en wyfje te gelyk, zal men niet hebben als de wyfjes, die de tonnetjes voortbrengen, waeruit volgt, zoo men onderſtelt, dat men zoo veel Spinnekopwyfjes als mannetjes heeft, 't geen tennaeſtenby geſchieden moet, dat vierentwintig van de grootſte Spinnen niet meer zyde zullen geven als een Zyworm, derhalven zal men vyfenvyftig duizend tweehonderd zesentnegentig van de grootſte Spinnen noodig hebben, om een pond zyde te ſpinnen, welke Spinnen men noodzakelyk verſcheide maenden ſchtéreen afzonderlyk zoude moeten voeden, waeruit men ziet hoe zeer het te vreezen is, dat de zyde, die men 'er van krygen zoude, de onkoſten die met hare waerde weinig overeenkomen, niet zal goedmaken, naerdienze vierentwintigmael zooveel als die van de Zywormen zoude koſten; al onderſtelde men zelf, dat men de Spinnen niet behoefde afzonderlyk te zetten, en dat yder Spin niet meer plaets beſlaen zoude als een Zyworm, dat een valſche onderſteilng zoude wezen; want men moet aen yder plaets' genoeg geven, om haer web te konnen ſpinnen. Maer indien men zich wilde inlaten in een omſtandig verhael van de rekening' der onkoſten, die zy bedragen zouden, verplicht zynde haer byzonderlyk te voeden, en ze vry groote plaetſen te geven, om yder bekwamelyk te huisveſten, zoude men zeer klaer zien, dat de zyde der Spinnen ongelyklyk meer zoude koſten, dan die van de Zywormen.

Voorts geloove men niet, zegt de Heer De Reaumur dat alles 't geen ik gezegt heb alleenlyk ziet op de Spinnen van eene gemeene grootte; want indien men wilde weten wat zyde zy verſchaffen, die men in de tuinen hier te lande vind, en die zeer groot ſchynen, zoude men bevinden, dat men twaelf van deze noodig heeft, om zoo veel zyde te krygen, als men trekt van een tonnetje van die, waer van ik geſproken heb, en dat tweehonderd en taehtig alleenlyk zouden geven 't zelve gewigt zyde, 't geen een enkel tonnetje van een' Zyworm verſchaft; bygevolg zouden zeshonderd en driengenſeſtig duizend vyfhonderd en vyftig Spinnen naeuwlyks een pond zyde konnen uitleveren.

't Zal buiten twyfel ſpyten, dat 'er zoo weinig hope is, om uit zoo eene vernuftige ontdekking' voordeel te trekken; kortom, daer blyft nog eenige ſchyn van goede hoop' en uitſlag over; mogelyk zal men Spinnen vinden, die meer zyde zullen geven, dan die men in Vrankryk gemeenlyk ziet.

Het is zeker, volgens het verhael van alle reizigeren, dat die van Amerika veel grooter zyn, dan de onze, waeruit ook ſchynt datze grooter tonnetjes moeten maken. De Zywormen, die, hoewel oorſprongkelyk uit verafgelegene landen, zoo zeer vermeenigvuldigt zyn in Europa, doen ons zelfs hopen, dat de Spinnen van Amerika alhier zouden konnen leven. Wat 'er van zy, men moet'er proeven en ondervindingen van nemen; dit is de eenige weg om fraije en nutte zaken te ontdekken.

Dit zyn de Aenmerkingen van den Heer De Reaumur over de Spinnen; zy verminderen veel de hoop, die men uit den arbeid' van den

Heer

Heer Bon omtrent de zyde van deze bloedelooze diertjes had opgevat; maer men kan in 't voorbygaen eenig kleen verſchil aenmerken tuſſchen den arbeid van den Heer Bon, en dien van den Heer De Reaumur; namentlyk, dat de eerſte, hebbende gearbeidt omtrent de zyde der Spinnen in Languedok, Provence en andere warme landen, de poppetjes overvloediger zal gevonden hebben, en van meer zyde voorzien als die der Spinnen, welke in onze gematigde Landſtreken voortkomen, en waer omtrent de Heer De Reaumur zynen arbeid beſteedt heeft.

De Spin en hare webben zyn met veel zouts, en olië voorzien.

De Spin word goed geacht voor de afgaende koortſen, en in't byzonder voor de derdendaegſche, alsze geſtampt en op den pols gelegt, of levendig in een' noteſchulp aen den hals' gehangen word in 't begin van den aenval.

Haer web is wondheelende, t'zamentrekkende, genezende, bloedſtelpende als het op de wond gelegt word; men gebruikt het ook, als men zich heeft geſneden, en moet het op de wond leggen, zoo ras als die geſchiedt is, op dat ze niet zwelle.

Het is daerenboven goed voor 't windkolyk, indien men het ter grootte van een ei met een weinig azyns ſmerkt en opſtooft, en warm op den navel legt; het bevordert de lozing der winden.

Aranea, *ab ἀράω*, *compono*, *apto*, ſchikken, om dat de Spin haer web met veel vlytigheit en vernuftigheit bereid.

ARARA.

Arara Cluſii, is eene lange Amerikaenſche vrucht, met een' matiglyk harden, zwarten baſt' bedekt, en hangende aen een' langen ſteel', waeraen zich oneffenheden opdoen, die de plaetſen der bloemen ſchynen te zyn, welke daer aen vaſt zyn geweeſt. Deze vrucht heeft in zich eene zwarte noot zoo groot als eene wilde olyf.

Deze noot verwekt een open lyf als men ze eet; men maekt van de vrucht', nadat men ze gekneuſt heeft, een afkookſel, en waſcht daer meê de verouderde zweren om ze te zuiveren en te genezen.

Deze vrucht is zeer zeldzaem in Europa, en word, als men ze heeft, uit liefhebbery bewaert.

ARBOR TRISTIS.

Arbor triſtis, Garz. Acoſtæ, in 't Franſch *Arbre triſte*, in 't Nederduitſch *Droevige Boom*, is een Indiaenſche boom, die in Malabar en te Goa groeit; zyne gedaente en grootte komen met die van den Pruimboom overeen. De takken zyn dun, en hebben van wydte tot wydte een' kleenen kwaſt, waeruit twee bladers voortkomen, die zoo groot en breed als die van den Pruimboom, zacht, wollig en groen zyn. De bloemen hebben de gedaente en grootte van Oranjèbloeſems, maer zyn ſchooner, teêrer, dunner, welriekender en wit; de kelk is rood; de Inwoonders gebruiken hem om aen hun vleeſch eene kleur te geven, gelyk als men in Vrankryk met de Saffraen doet. De vrucht is zo groot als een Vygeboon, groen, van gedaente als een hart, en beſluitende van wederzyden een zaedje van grootte als de kern van St. Jansbrood, dat ook naer een hart gelykt, wit, teêr, en met een groenachtig en eenigzins bitter vliesje bedekt is. Dees boom word *Droevig* genaemt, omdat hy niet als des nachts bloeit, en op het aennaderen van de zonne de bloemen afvallen, en de bladers verſlenſen. Men noemt hem in Kanarië *Pariſataco*, in Malayo *Singadi*, en in Decan *Pul*, in 't Arabiſch *Guart*, in Perſië en Turkyë *Gul*.

De bloemen van den *Droevigen Boom* worden voor hartſterkende gehouden. De Indianders mengen ze onder hun vleeſch, om daeraen een' goeden reuk en aengenamen ſmaek te geven.

ARBUTUS.

Arbutus, Matth. Dod.
Arbutus, *ſive Unedo*, Adv.
Arbutus, *Comarus Theophraſti*, J. B.
Arbutus folio ſerrato, C. B. Pit. Tournefort.
Comarus, Theophraſti.

In't Franſch *Arbouſier*.

In't Nederduitſch *Arbutusboom*.

Is een heeſter of kleene boom, wiens ſtam met een' ruwen en geſpleten baſt' bekleedt is, en die naer omhoog vele roodachtige takken ſchiet; de bladers zyn langwerpig, breed als die van den Lauwrier, glad, groen, aen de kanten getandt; de bloemen zyn belletjes, die wit, aen de eene zyde ſomtyds purperachtig, en by trosjes geſchikt zyn. Als de bloemen zyn afgevallen, volgen de vruchten, die naer Aerdbeziën eenigzins gelyken; doch zy zyn grooter, bolrond, vleezig en geel voor hare rypheit, maer ſchoonrood als ze ryp zyn, en een weinig

wrang van ſmaek. Men noemt deze vrucht in't Latyn *Memacylon*, of *Unedo*, in't Franſch *Arboux*, in't Nederduitſch *Haegappel*. Zy is verdeelt in vyf huisjes, die langwerpige zaden in zich ſluiten. Dees heeſter waſt op bergachtige plaetſen, en in de boſſchen; in Kandië ſchiet hy zoo hoog op, dat hy de grootſte boomen evenaert, en zyne vrucht is zoo groot als een kleene appel, van kleur' donkerrood, weeker en aengenamer van ſmaek dan die van den gemeenen Haegappelboom.

De bladers, baſt, en vrucht van den Haegappelboom zyn t'zamentrekkende, goed om den buikloop te ſtuiten, als men ze in een afkookſel inneemt; men kan 'er zich ook van bedienen in gorgeldranken. De bloem word goed geacht om de kwaedaertigheit der vochten tegen te ſtaen.

De vrucht van den Haegappelboom is zwaer te verteren, en veroorzaekt eene pyn in de maeg', als men'er van eet. Men zegt, dat ze *Unedo* genaemt is, *quaſi unus edo*, omdat ze, als men'er meer dan eene van eet, ſchadelyk is.

ARDEA.

Ardea, in't Franſch *Heron*, in't Nederduitſch *Reiger*, is een Watervogel, wiens lyf dun, mager en ligt is; de bek lang, dikachtig, ſterk en ſpits aen 't einde; de hals lang, de beenen vry lang; yder poot heeft drie klaeuwen door vliezen vereenigt, en een' vierden van achteren, die hem voor eene hiel' verſtrekt, alle met ſcherpe nagelen gewapent. Hy heeft zyn verblyf omtrent de moeraſſen, boven ſtilſtaende waters: hy leeft van viſſchen, en maekt zyn neſt in de Wilge- en andere boomen, die in moeraſſige plaetſen groeijen.

Men vind'er van verſcheide kleuren, witte, aſchverwige, zwarte en roodachtige. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich. Zyn vet word goed geacht om de jigt te verzachten en de wolken der oogen te verdryven, doch is weinig in gebruik.

Ardea ab Ardendo, branden, omdat men zegt dat dees vogel in de koppeling' ongemeen heet, en zyn drek als het uit zyn lyf komt brandende is; of liever *Ardea quaſi Ardua*, omdat hy zeer hoog vliegt.

ARDOSIA.

Ardoſia, in 't Franſch *Ardoiſe*, in 't Nederduitſch *Schalië* of *Lei*, is een talk- en zwavelachtige ſteen, een weinig yzers deelachtig, van kleur' blaeuwachtig, naer 't zwart hellende, dien men van water omringt vind in zekere ſteenkuilen, *Lei- of Schalië-groeven* genaemt, omtrent Angiers, in ſommige plaetſen van Normandië, op de kuſt van Genua; men haelt ze uit deze kuilen, nadat men'er het water, zoo veel als mogelyk is, heeft uitgeput; men ligt deze Lei lynregt naer omhoog, en klieft ze met beitelen, die men 'er tuſſchen in dryft door middel van een' hamer, en maekt ze tot bladen of dunne platen, welke dienen om de huizen te dekken. Dit werk moet gedaen worden zoo ras de Leijen verſch uit de kuilen gehaelt, en nog vochtig zyn; want indien men wachtte tot dat ze droog waren, zoude men veel meer moeite hebben om ze by platen van een te ſcheiden. De Leijen van Angers zyn meeſt geacht, en voornamentlyk die, welke de werklieden in't Franſch *la Rouſſe noire* noemen. Die men van de kuſt van Genua haelt, zyn de hardſte en dikſte, waer van men tafels en vloerſteenen maekt.

Wy hebben geene bewyzen, dat de Leijen by de Ouden in gebruik zyn geweeſt; miſſchien waren ze toen nog niet ontdekt.

De Leijen gepoedert en uitwendig gebruikt zyn afvegende en opdroogende.

Ardoſia ab Ardendo, omdat men geloofde, dat men vuurbergen of onderaerdſche vuren uit de eerſte Leikuilen, die men ontdekt heeft, zag uitkomen.

ARECA.

Areca palmæ ſpecies, Scalig.
Areca, ſive Faufel, Cluſ. in Garz. Lugd.
Palma cujus fructus ſeſſilis Faufel dicitur.
Faufel, Serapioni: *Filfel & Fufel*, Avicennæ.
Faufel, ſive Areca, Garz.
Avellana Indica, Acoſtæ.

In't Franſch *Areque*.

* Is eene ſoort van Palmboom, die zeer hoog, en zeer regt is, en in Malabar en vele andere plaetſen van Indië groeit. De bloemen zyn kleen, wit, en bynaer zonder reuk; de vrucht is eirond, zoo groot als eene noot, en heeft een' baſt, die in 't begin groen, maer in 't rypen zeer geel, malſch en zeer ruig en hairig word. Dees baſt weggenomen zynde, vertoont zich eene vrucht zoo groot als eene hazelnoot, en

* Zie Pl. III. Fig. 1.

en ſomtyds als eene kaſtanje, dan half rond-, dan eens ſpits afloopende, van onderen plat en een weinig hol, zeer hard, met eene geſtreepte oppervlakte, graeuw en overal roodachtig van kleur', behalven op ſommige plaetſen van onderen, alwaer ze wit is. Deze vrucht gebroken zynde gelykt naer eene gebroken Notemuskaet.

Deze vrucht, welke de Indianen *Chofool* noemen, niet meer dan half ryp zynde maekt de genen, die'er van eten, duizelig en dronken; ryp zynde is ze ſmakeloos en t'zamentrekkende.

Zy brengen haer tot poeder nadat zy ze in de zonne gedroogt hebben, en mengen ze met Betel, en gebrande Oeſteren, *Lycium*, Kamfer, Aloëhout, en een weinig Amber, die ook gepoedert zyn, dan maken zy'er eene ſoort van koekjes van, die zy kaeuwen om 't ſpeekſel te verwekken, en de herſenen te ontlaſten.

Het ſap van de rype *Areca* alleen verdikt zynde is by de Indiänen genaemt *Caché*, waervan miſſchien de naem van *Cachou* is gekomen, om dat men gelooft dat de Kachou gemaekt is van 't ſap van *Areca*, waeronder men eenige Speceryen gemengt heeft; wat'er van zy, 't Indiaenſche volk kaeuwt de *Caché*, om een' friſſchen mond te hebben.

ARENA.

Arena. Sabulum.

In't Franſch *Sable*, *Sablon.*

In't Nederduitſch *Zand*, *Zavel.*

Is eene harde, ſteenachtige ſtoffe, of eene gekalcineerde of verkalkte aerde, die tot poeder gebragt, en dikwils zelfs tot glas in yder van zyne korrelen door eene ſterke hitte der zonne gemaekt is. Dit is de reden, waerom de warmſte landen in Afrika, in de woeſtynen van Zara, in Lybië, die het meeſt door de zonne verhit zyn, overvloediger van Zand zyn. Het is waerſchynelyk, dat al het Zand, van wat natuur' het ook zy, gevormt is geweeſt op de aerde, en dat 't geen men op den bodem der zee en rivieren vind, aldaer door de winden gedreven is geweeſt.

Het Zand heeft verſchillende krachten en eigenſchappen voor de Konſten, naer zyne zuiverheit, kleur, plaets van waer het gehaelt is, en naer de mengeling die 'er omtrent geſchiedt is. By voorbeeld, het Wit Zand en in't byzonder het zuiverſte, dat door een vergroot-glas kleene kriſtallen ſchynt te zyn, word gebruikt voor de Glasblazeryen; zoodanig is het Zand in Vrankryk *Sable d'Etampes* genaemt. Het Zand van Pouzol in Languedok word beter geoordeelt voor de aen zee leggende gebouwen. Het Zand der rivieren is goed om de toegangen, lanen, en andere wegen vaſt en bruikbaer te maken, en word nog gebruikt om een goed ciment of tras te bereiden, dat voor metſelwerken dienen kan, als het met kalk' gemengt is.

Als men vry diep in de aerde graeſt, vind men ſomtyds Zand, dat men *Arena foſſilis* noemt, en in't Franſch *Sable de cave*, dat is, *Gegraven* of *Kelder Zand*. Het is'er mogelyk ingekomen door berſten of openingen, die zich in 't vervolg weêr geſloten hebben: het kan ook gemaekt zyn door onderaerdſche vuren. Wat'er van zy, het is goed om met kalk' te vermengen, als men een ciment wil maken.

Men vind omtrent Rome by de St. Pancras poort, welke het *Janiculum* van't oude Rome was, een Geel Zand, dat de Italiänen *Arena Gialla* noemen, dat is, *Verguld Zand*, omdat 'er tuſſchen de witte en glinſterende ſtukjes, waervan het vol is, eenige gele gevonden worden, die zy gelooven dat van goud zyn; maer dit zoogenaemd goud is niet anders dan deeltjes van talk, zoo wel als de andere ſtukjes. Dit Zand word voortgebragt op een' berg, dien men den Vergulden Berg noemt.

Men vind te Pezaro in Italië in't Markgraefſchap van Ancona, by de Adriatiſche Zee, een Bruin of Roodachtig Zand vol graeuwe of witte ſtukjes talk, die het glinſterende maken: dit Zand is zoo hard, dat men'er zich van bedient om glas te ſnyden; echter evenaert't den Amaril niet in hardigheit.

Men vind nog in Albanië eene kleene ſtad by Rome een zwart, talkachtig, glinſterend Zand, dat waerſchynelyk zyne kleur gekregen heeft van eene zwavel, die onder uit de aerde als een damp opryſt.

Deze drie ſoorten van talkachtig Zand van Italië worden gebruikt om op het ſchrift te ſtrooijen.

ARGEMONE.

* *Argemone Mexicana*, Pit. Tournefort, *ſive Papaver ſpinoſum*, C. B. *Prod.* J. B. is een gewas, dat een' ſteel uitſchiet, hooger dan een half

* Zie Pl. III. Fig. 2.

half voet, vol takken, rond, met zeer kleene doornen bezaeit, en met wit merg vervult. De bladers, die dicht by den wortel uitfchieten, zyn langwerpig en fmal; doch die daerop volgen en den fteel omvatten, zyn lang en doorkorven als die van gehorende Heul, niet ruig, maer zacht, op de kanten met geelachtige en zeer fcherpe punten voorzien, van boven groen, uitgezondert de ribben, die witachtig zyn, en waerop het fchynt dat men meel heeft geftrooit, van onderen wit, en overal langs de ribben met kleene doornen voorzien. De bloem waft boven aen de takken, en is geel van kleur', beftaende uit vier, vyf of zes rooswyze gefchikte blaedjes, van reuk bynaer als die van Stinkende Gouwe. Daerna volgt eene langwerpige, doornachtige vrucht, beftaende uit zes ribben, in zich fluitende bynaer ronde zwarte zaden; de wortel is langachtig, dun, en vezelig. Deze plant groeit in de tuinen, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

De bloem, de kop en 't zaed zyn goed voor de borft, pynftillende en flaepverwekkende: de bladers worden uitwendig gebruikt, en zyn goed om de ontfteking der oogen te verzachten, de wonden te heelen, en om te verdryven.

Argemone, quod ἄργεμα oculorum, five nubeculam expurgat, dewyl ze de wolken der oogen verdryft.

ARGENTUM.

Argentum, five Luna, in't Franfch *Argent*, in 't Nederduitfch *Zilver*, is een zeer vaft, zwaer, hard, wit, glad, blinkend metael, dat door den hamer veel kan uitgerekt worden, en den fmeltkroes uitftaen. Men haelt het uit verfcheide mynen in Europa, maer de grootfte meenigte komt uit Amerika, als van Rio de la Plata, en van Peru. Men vind het dikwils met witte kriftallyne fteenen bezet, en met goud, koper, en lood vermengt; men zuivert het, als 't uit de myn' komt, met kwikzilver, daerna word het overgevoert. Die het allerzuiverft willen maken, louteren het door den fmeltkroes en fcheiden 't op de volgende wyze.

Men maekt een' fmeltkroes in 't vuur gloeiende, en doet daer vier- of vyfmael zoo veel lood in, als men Zilver heeft om te louteren; men laet dit lood fmelten en zich uitzetten, waervan zich een gedeelte in korten tyd indringt in de poren of luchtgaetjes van den fmeltkroes, en dezelve vervult; dan werpt men het Zilver midden in den fmeltkroes, dat ten eerften begint te fmelten; men zet het vuur fterk aen, zoodat de vlam op de ftoffe wederom ftuit, dan vereenigen zich alle onzuiverheden met het lood, omdat dit metael zwavelachtig zynde de groffte lichamen beter vafthaekt en omvat, dan het Zilver doet. Het vuur dryft deze onzuivere vermenging naer buiten in de rondte by wyze van fchuim of vuiligheit, en het Zilver blyft in 't midden zuiver en fchoon; men weet dat de zuivering volbragt is, als'er geen rook meer opgaet; dan giet men het Zilver in een' fmeltvorm, om 't koud te laten worden; dit noemt men *Argent de Coupelle*, of het *Fynfte Zilver*. Het fchuim van Zilver, als 't met lood gemengt is, maekt het Zilver-glit, waervan ik op zyne plaetfe zal handelen. Dit fchuim beftaet niet dan uit eenige deeltjes van andere metalen of metaelfteenen, die aen 't Zilver vaft zyn gebleven, als men het uit de myn' haelde.

Men moet aenmerken dat het Zilver als men 't in gefmolten lood werpt, vry eerder gefmolten is, dan dat men het alleen in een' fmeltkroes had gedaen, omdat de zwavelachtige deelen van het lood veel dienen om de metalen te doen fmelten.

Deze zuivering reinigt het Zilver van alle andere metalen, uitgezondert van het goud, dat zoo wel als dit den fmeltkroes uitftaet, dus kan men niet verzekert zyn, dat dit Gelouterde of Fynfte Zilver geheel en al zuiver zy.

Men moet derhalven toevlucht nemen tot eene andere bewerking, die men fcheiding noemt; indien men het berooven wil van een kleen weinigje gouds, dat het in zich kan hebben. Zie hier de wyze van deze werkinge.

Men laet te gelyk in een' kroes' op een groot vuur fmelten drie deelen zilvers, en een deel gouds; men giet het gefmolten mengfel allengskens in koud water, waer in het tot korrels verdikt word; dan giet men het water af, laet de korrels droogen, en ontbinden in twee- of driemael zooveel fterkwaters; het Zilver word ontbonden, en het goud zinkt naer den bodem van 't vat, want het door dit fcheivocht niet kan doordrongen worden.

Men heeft aentemerken, dat men in deze werking' het goud met het Zilver vermengt, opdat, indien dit Zilver een kleen gedeelte gouds in zich had, het medegevoert en nedergefort worde met het gene men 'er heeft bygedaen. Dit nedergezonken goud, word *Or de départ*, of *Gefcheiden Goud* genaemt; men kan het ligtelyk weêr tot ftaven maken, als het met een weinig borax in een' kroes' op 't vuur gefmolten, en in een' fmeltvorm uitgegoten word.

Men zet het opgelofte Zilver in eene aerde pott', waerin men veel waters, en een koper plaetje

plaetje gedaen heeft; men laet het mengſel vyf of zes uuren ſtilſtaen, of tot dat al het Zilver nedergezonken, en als aen 't koperplaetje vaſt is; men verzamelt het dan en laet 't droogen; dit word in 't Franſch *Precipité d'Argent*, dat is *Nedergedreven Zilver*, en ſomtyds *Chaux d'Argent*, dat is *Kalk van Zilver* genaemt. Het water dat tot deze nederdryving gedient heeft, is blaeuw geworden door een gedeelte van't koper dat het ontbonden heeft; men noemt het in 't Franſch *Eau Seconde*, in 't Nederduitſch *Krankwater*, en men gebruikt het uitwendig om aftevegen en het welige vleeſch te verteren.

Men zoude het ontbonden Zilver nog konnen doen nederzinken, met'er zoutwater by te mengen, want het zeezout zoude dezelve uitwerking voortbrengen, als de deeltjes van 't koper, dat is te zeggen, dat het zich hard ſtootende tegens de punten van 't ſterkwater, die de deeltjes van't zilver hangende houden, dezelve zoude verbreken, en dat 'er aen vaſt is los maken, zoo dat het Zilver niets meer hebbende dat het ophield, door zyne eige zwaerte zoude nedervallen.

Men maekt het nedergezonken Zilver weder tot een' ſtaef of baer, als men het laet ſmelten in een' kroes' met een weinig ſalpeters en vervolgens in een' ſmeltvorm uitgiet. Dit zilver is het zuiverſte van allen, en van twaelf penningen, indien'er zoodanig zilver is; maer men vind altyd een weinig kopers in 't zilver vermengt, hoe gezuivert het ook zy.

Dat men in't goud noemt een karaet, is in het Zilver een penning fyns; dus heeft eene once zuiver Zilver, vierentwintig penningen of vierentwintig ſcrupels, die vierentwintigmael vierentwintig azen uitmaken; deze once Zilver behoorde in de proef' niet te verminderen; maer indien het in den ſmeltkroes' een ſcrupel verlieſt, is het Zilver niet meer dan van drieentwintig penningen; indien het twee ſcrupels verlieſt, is het niet meer dan van tweeëntwintig penningen; maer ten aenzien van't Zilver, drukt men zich niet uit by vierentwintig penningen, gelyk als ten aenzien van 't goud by vierentwintig karaten; men verdubbelt den penning van 't Zilver, en men zegt, Zilver van twaelf penningen, om te doen verſtaen heel zuiver Zilver: Zilver van elf en een' halven penning, Zilver van elf penningen om te doen verſtaen de graden van zuiverheit en zoo voorts.

Het Zilver, daermen vaetwerk van maekt, heeft een deel kopers in zich tegen vierentwintig deelen zilvers, en het fynſte Zilver heeft niet meer dan een vierdedeel tegen vierentwintig deelen Zilvers.

Men ſlaet het zuiverſte Zilver, en maekt het tot zeer dunne en zeer fyne bladen; zy worden in de Geneeskunde gebruikt; men kan zich ook bedienen van het Nedergedreven Zilver in plaetſe van de bladen.

Het Zilver is goed voor die genen die alteveel kwikzilver ingekregen hebben, 't zy door wryvingen, 't zy ingenomen, want het bind en vereenigt zich daer mede in 't lichaem, en het zelve verzwarende beneemt het zyne kracht. Men laet het innemen van vier greinen tot eene ſcrupel; men kan zelfs eene grooter gift geven zonder te vreezen dat het kwaed doen zal: men geeft voor dat het goed is voor de ziektens der herſenen, maer het is daeromtrent van geene nuttigheit.

Argentum a Graco ἄργυρος Zilver.

Luna, omdat de Sterrekykers en Alchimiſten gelooft hebben, dat dit metael van dezelve ſtoffe was als de Maen, en dat het gedurig derzelve invloed tot zyn voedſel ontfing.

ARGILLA.

Argilla, in't Franſch *Argille* of *Terre glaiſe*, of *Terre Graſſe*, in't Nederduitſch *Leem*, *Potaerde*, is een vet- en lymachtige aerde, gemeenlyk graeuw, en ſomtyds roodachtig, die men overal vind; de pottebakkers gebruiken ze om hunne potten, pannen en tichelſteenen te maken.

Zy is goed om het bloed te ſtelpen, als ze op de wond gelegt word.

Argilla ab ἄργος, albus, omdat deze aerde eene graeuwe kleur heeft, die naer 't wit trekt, *vel ab ἄργος, ſterilis*, omdat zy gemeenlyk onvruchtbaer is wegens hare altegroote vettigheit.

ARIES.

Aries, in't Franſch *Belier*, in 't Nederduitſch *Ram*, is een ongeſneden of ongelubd ſchaep; zyne hoornen zyn gemaekt als een geſlingerde kronkel; hy heeft eene wolle huid, veel vlug zout en olië in zich.

Zyn ſmeer in't Latyn genaemt *Sevum arietinum*, en zyn merg zyn verzachtende, ontbindende en pynſtillende. Men gebruikt het onder vele zalven en pleiſters.

Belier komt van *Belin*, een oud Franſch woord, dat zot en ſchaep beteekent.

ARISARUM.

Arisarum latifolium majus, C. B. Pit. Tournef.
Arisarum latifolium alterum, Cluſ. Hiſt.

Is eene plant, die uit haren wortel drie of vier bladers ſchiet, van gedaente als die van Klim of als die van Stekende Winde, puntig, groen, zacht, vry vleezig, ſcherp van ſmaek, door lange ſtelen ondersteunt: tuſſchen deze verheft zich een kleene ſteel, geteekent met roode vlekken, dragende op zynen top eene bloem van gedaente als eene monnikskap, wit en bruin van kleur': de vruchten zyn roode beziën; de wortel is kleener dan die van Kalfsvoet, rond en somtyds langwerpig als eene olyf, van buiten zwart, van binnen wit, in't eerſt zoet van ſmaek, daerna ſcherp: boven uit dezen wortel komen eenige vezels. Zy groeit op ſteenachtige plaetſen, in heggen, en langs de wegen: zy heeft veel zouts, olië en waterdeelen in zich.

De bladers en bloemen zyn wondheelende, afvegende, dienſtig voor de fiſtelen der oogen in een oogwater, en voor kwaedaertige zweeren als ze van buiten in eene zalf', of afkooksel daer op worden gelegt.

De wortel is goed geacht tegen de peſt, als hy in poeder gebruikt word. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma, of vierdedeel loots.

ARISTOLOCHIA.

Ariſtolochia, in't Franſch *Ariſtoloche*, in't Nederduitſch *Oſterlucy*, *Osſterlucie*, is eene plant, waervan vier algemeene ſoorten in de Geneeskunde gebruikt worden. De eerſte is genaemt *Ronde Oſterlucy*, waervan men twee ſoorten ziet, eene genaemt

Ariſtolochia rotunda, Matth. Dod. J. B.
Ariſtolochia rotunda vera, Trag.
Ariſtolochia fœmina, Lugd.
Ariſtolochia rotunda flore ex purpura nigro, C. B. Pit. Tournef.
Ariſtolochia prima, Cæſ.

* Zy ſchiet vele rankachtige, zwakke, buigzame ſtelen, omtrent anderhalf voet hoog, bezet in gelyke wydte van malkander of overenweder met bynaer ronde, zachte, bleekgroene bladeren, die bitter van ſmaek, en aen zeer korte ſteeltjes vaſt zyn, en hunnen ſteel ten deele omvatten; uit den oorſprong dezer bladeren komen pypswyze bloemen van onderen geſloten, van boven open en wyduitgeſtrekt, geſneden als een tongetje, zoo hoog purper van kleur', dat het naerby 't zwart komt. Als de bloem is afgevallen, word haer kelk eene vliesachtige, eironde, groene vrucht, maer die in't rypen bruin word. Deze vrucht is in de lengte gemeenlyk verdeelt in zes huisjes vol platte dunne zwarte zaden, die op malkander leggen. De wortel is knobbelachtig, rond, vry dik, vleezig, vezelachtig, van buiten graeuw, van binnen geelachtig, onaengenaem van reuk, en zeer bitter van ſmaek. Deze plant waſt in de weiden, wyngaerdakkeren, velden, en op een' vetten grond.

* Zie Pl. III. Fig. 3

De tweede ſoort van *Ronde Oſterlucy* is genaemt

Ariſtolochia rotunda altera, Cluſ. Hiſp. & Hiſt. J. B.
Ariſtolochia rotunda flore ex albo purpuraſcente, C. B. Pit. Tournef.

Zy verſchilt van de voorgaende daerin, dat hare ſtelen talryker zyn, doch korter; dat hare bladers grooter, langwerpig, en aen langer ſteeltjes vaſt zyn; dat hare bloem wit van kleur' is, naer't purper trekkende, en van binnen bruin; dat hare vrucht langer, en van gedaente als eene peer, en haer zaed ſyner en rosachtig, en de baſt van den wortel geelachtig is. Deze plant groeit in de velden, tuſſchen het koren.

De tweede ſoort van *Oſterlucy*, is *Lange* genaemt, waervan twee ſoorten zyn

Men noemt de eerſte

Ariſtolochia longa, Dod. J. B.
Ariſtolochia longa vera, C. B. Pit. Tournef.
Ariſtolochia altera, radice pollicis craſſitudine, Cæſ.

* Zy ſchiet vele rankachtige, vierkantige, zwakke ſtelen, omtrent anderhalf voet lang, die op den grond liggen en zachte bladers dragen, welke zoo rond niet zyn als die van de Ronde Oſterlucy, puntswyze eindigen, en aen ſtelen vaſt zyn.

De bloemen komen met die van de Ronde Oſterlucy overeen; de vrucht heeft de gedaente

* Zie Pl. III. Fig. 4.

te van eene kleene peer', en beſluit platte zwarte zaden in zich. De wortel is omtrent een voet lang, ſomtyds zoo dik als de voorhand, ſomtyds als een duim, en heeft eene kleur, reuk en ſmaek als die van de Ronde Oſterlucy. Deze plant groeit in de velden, tuſſchen het koren, in de heggen, en de wyngaerdakkeren.

De tweede ſoort van *Lange Oſterlucy* is genaemt

Ariſtolochia longa Hiſpanica, C. B.
Ariſtolochia longa altera, Cluſ. Hiſp. & Hiſt. J. B.

Zy verſchilt weinig van de eerſte ſoort', ten zy in hare bloem', die van binnen purperachtig is, en in haren wortel' die korter is; zy groeit overvloedig in Spanje, in het Koningryk Valencia, en andere warme landen tuſſchen de wyngaerden.

De Ronde en Lange Oſterlucy beſluiten veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.

Zy zyn afvegende en wondheelende: zy wederſtaen het vergift en het koud vuur; men gebruikt dikwils hare wortels en ſomtyds hare bladers tot uitwendige middelen.

De derde ſoort van *Oſterlucy* is in't Franſch *Clematite*, of *Rysachtige* genaemt, waer van twee ſoorten zyn.

Men noemt de eerſte

Ariſtolochia Clematitis recta, C. B. Pit. Tournefort.
Ariſtolochia Sarracenica, Dod.
Ariſtolochia altera radice tenui, Cæſ.
Ariſtolochia Clematitis vulgaris, J. B.

* Zy ſchiet regte ſtyve ſtelen, ter hoogte van twee voeten, waer aen door lange ſteeltjes de bladers over en weder zyn vaſtgehecht, die de gedaente hebben als die van Klimop, maer bleekgroen zyn. De bloemen waſſen by groote meenigte uit den oorſprong der bladeren, en komen met die van de voorgaende ſoorten over een, maer zyn kleener en bleekgeel van kleur'. De vrucht daerentegen is dikwils grooter, van gedaente als eene peer, en gelyk de voorgaende met platte zwarte zaden vervult. De wortel is dun, vezelig, loopende aen alle zyden met bogten, graeuw, vry aengenaem van reuk, bitter en doordringende van ſmaek. Deze plant groeit in de velden, boſſchen, olyfbergen en warme landen.

* Zie Pl. III. Fig. 5.

De tweede ſoort van *Rysachtige Oſterlucy* is genaemt

Ariſtolochia Clematitis, Dod.
Ariſtolochia Clematitis ſerpens, C. B. Pit. Tournef.
Ariſtolochia Clematitis non vulgaris, J. B.
Ariſtolochia Clematitis altera Hiſpanica, Lob.

Zy ſchiet rankachtige, dunne, geſtreepte, takkige, kromloopende ſtelen, drie of vier voeten hoog, die zich hechten en t'zamen vlechten rondom de boompjes of andere naerby ſtaende planten, eveneens als de Hop of de Winde. De bladers zyn breed, puntig, groen en van boven glad, purperachtig, van onderen witachtig en aen lange ſtelen vaſtgehecht.

De bloem en vrucht gelyken naer die van de andere Rysachtige Oſterlucy, maer de bloem is geel, of purper, zwartachtig en van binnen met eene ſyne wolle voorzien: de wortel is lang, rankachtig, uit dikke vezelen t'zamen geſtelt, met bogten loopende, bleek van kleur', ſcherp, en een weinig t'zamen trekkende van ſmaek, maer die niet onaengenaem is. Deze gantſche plant is welriekende: zy groeit voornamentlyk in Spanje, in de doornboſſchen en op de olyfbergen.

De wortels van de Rysachtige Oſterlucy worden in de Geneeskunde gebruikt, en hebben veel olië en zouts in zich.

Zy zyn openende, ontbindende, afvegende, wondheelende, wederſtaen het bederf en verſterken; men gebruikt ze in- en ſomtyds uitwendig.

De vierde ſoort van *Oſterlucy* is de *Kleene* genaemt, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte is genaemt

Ariſtolochia tenuis. piſtolochia, Dod.
Ariſtolochia altera, plures radices ſpargens, Cæſalp.
Ariſtolochia polyrrhiſos, J. B.
Ariſtolochia piſtolochia dicta, C. B. Pit. Tournefort.
Ariſtolochia polyriſon, ſive piſtolochia Plinii, Ad. Lob.
Piſtolochia, Dod.

* Zy is de kleenſte van alle Oſterlucien, en ſchiet vele dunne, zwakke, takkige ſtelen, die zich langs den grond verſpreiden.

De

* Zie Pl. III. Fig. 6.

De bladers zyn als die van Klimop, maer kleen, bleek, en aen dunne ſtelen vaſt. De bloemen gelyken naer die van de andere ſoorten, maer zyn kleener, ſomtyds zwart, ſomtyds geelachtig groen; de vrucht heeft de gedaente van eene kleene peer'; de wortels zyn zeer fyn en vezelachtig, by elkander gevoegt door een kleen hoofdje op de wyze van 't hoofdhair of den baerd, een half voet lang, graeuw van kleur', naer het geel trekkende, ſpeceryachtig en zeer aengenaem van reuk, bitter en ſcherp van ſmaek. Deze plant groeit op de olyfbergen, op ſteenachtige drooge heuvels, en in warme landen als in Languedok en Provence.

De tweede ſoort van *Kleene Oſterlucy* is genaemt

Ariſtolochia piſtolochia altera, J. B.
Piſtolochia Cretica, C. B. Pit. Tournef.
Piſtolochia altera, ſempervirens, Cluſ. Hiſt.

Zy ſchiet rankachtige ſtelen, omtrent een voet lang, hoekig, geſtreept, takkig en buigzaem, op den grond liggende, moeijelyk om te breken, donkergroen van kleur'. De bladers gelyken naer die van de andere ſoort', maer zyn puntiger, en vaſt aen vry lange ſtelen: de bloem en vrucht komen met die van de Lange Oſterlucy overeen, maer de bloem is zoo donkerrood niet, en aen een lang voetſteeltje vaſt, en de vrucht is kleener; de wortels zyn fyner, als dunne vezels, en rieken als in de voorgaende ſoort'; zy groeit in warme landen.

Daer zyn nog verſcheide andere ſoorten van Kleene Oſterlucy, maer ik vergenoeg my de voornaemſte te hebben opgehaelt.

De wortels van de kleene Oſterlucien worden onder de inwendige middelen in de Geneeskunde gebruikt; zy zyn de beſte en meeſt geachtſte van alle Oſterlucien, en hebben veel fyne olië en vlug zout in zich.

Zy zyn zeer afvegende, wondheelende en goed om de kwaedaertigheit der vochten tegen te ſtaen, de pis en 't zweet te bevorderen, het ſlym te verdunnen, de ademhaling te helpen, tegens 't koud vuur. Sommigen nemen in hare plaetſe den wortel van Rysachtige Oſterlucy, maer het ſcheelt veel dat deze laetſte wortel zoo veel kracht' niet heeft als die van de Kleene Oſterlucy.

Men brengt alle de wortels van Oſterlucy gedroogt tot ons over uit Languedok en Provenvence. De Lange en Ronde moeten gekozen worden dik, welgevoedt, verſch gedroogt, zwaer, graeuw van buiten, geel van binnen, uitnemend bitter van ſmaek.

De Kleene moet welgevoedt, dicht als de wortel van zwart Nieskruid, verſch gedroogt, geelachtig van kleur', ſpeceryachtig van reuk, en bitter van ſmaek zyn. Hy is boven alle andere te verkiezen in de Theriakel.

Ariſtolochia ab ἄριστος, optimus & λόχια, purgamenta quæ poſt partum egrediuntur, alsof men zeide, eene plant dienſtig om de ſtoffen aftedryven, die op de verloſſing moeten volgen; want Dioſcorides geeft voor, dat de Oſterlucy tot die uitwerking dienſtig is

Clematitis à κλῆμα, palmes, virga, omdat de ſtelen van deze ſoort' van Oſterlucy ryzen of ranken zyn.

Polyrrheſon à πολὺ, multum & ῥίζα radix, alsof men zeide, eene plant die vele wortels heeft, want de wortels van de Kleene Oſterlucy zyn zeer talryk.

ARMADILLO.

Armadillo, ſive Tatus, Geſn.
Tatou, Theveti.
Echinus Braſilianus, Jonſt.

In't Nederduitſch *Schildvarken.*

Is een viervoetig dier van Braſilië, zoo groot als eene kat, en heeft een' ſnuit als een varken, een' langen ſtaert als eene hagedis, en pooten als een landegel. Het is bedekt en gewapent van alle kanten als met een borſtharnas van harde ſchubben, waerin het zich verbergt als de landſchildpadden; om welke reden de Spanjaerts het *Armadillo*, dat is te zeggen, van alle kanten gewapent, genaemt hebben. Het onthoud zich nu eens onder de aerde als eene mol, dan eens in de holen, dan eens in 't water als de dieren, die zoo wel in't water als op 't land leven. Men ziet het ook ſomtyds op 't land: daer zyn verſcheide ſoorten. Zyn vleeſch is zeer goed om te eten. De Inwoonders noemen het *Tatau.*

Men haelt uit den ſtaert van dit dier een kleen beentje, 't welk fyn gepoedert zynde en tot kleene pillen of korrels zoo groot als ſpeldekoppen gemaekt, en in de ooren geſtoken de pynen en tuitingen der zelve verzacht, al zyn ze met doofheit verzelt.

Men gebruikt niet meer dan eenen van deze korrelen te gelyk.

ARMENIACA.

Armeniaca, in 't Franſch *Abricotier*, in 't Nederduitſch *Abrikoosboom*, is een boom, waervan drie ſoorten zyn. De eerſte is genaemt

Armeniaca, Ang.
Armeniaca major, *Baracocca vulgò*, Cæſ.
Mala Armeniaca majora, C. B.
Armeniaca fructu majori, *nucleo amaro*, Pit. Tournef.
Malus Armeniaca major, Matth. Ep.
Armeniaca mala majora, Cam. Epit. J. B.

Dees boom gelykt naer den Perzikboom, maer zyn ſtam is een weinig dikker, en met een' zwarteren baſt' bedekt; de takken zyn meer uitgeſtrekt; de bladers korter en breeder, gelykende naer die van den Populier- of Pereboom, getandt, puntig, en zuurachtig van ſmaek. De bloem beſtaet gemeenlyk uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes, bynaer als die van den Perzikboom, van eene bleeke rozekleur'. Wanneer zy is afgevallen, volgt 'er eene vleezige bynaer ronde vrucht, die tot de grootte van eene kleene Perzik groeit, en op de zyden platachtig, in de lengte gevoort, aen de eene zyde rood- en aen de andere geelachtig is: haer vleeſch is malſch zoet, lekker en van een' aengenamen reuk; zy heeft in zich een' plat- en beenachtigen ſteen, waerin men een pit vind, dat een weinig bitter en aengenaem van ſmaek is. Deze vrucht is in 't Latyn *Armeniacum*, in 't Franſch *Abricot*, en in 't Nederduitſch *Abrikoos* genaemt. Men teelt den Abrikoosboom in de tuinen tegens de muren. Deze ſoort van Abrikoosboom draegt vruchten, die grooter en veel aengenamer van ſmaek zyn dan de andere.

De tweede ſoort van Abrikoosboom word genaemt

Armeniaca fructu majori, *nucleo dulci*, Pit. Tournefort.
Mala Armeniaca majora, *nucleo dulci*, C. B.
Malus Armeniaca candicantia, *nucleo oblongo dulci ut in Amygdalis*, Geſner.

Dees boom verſchilt van den voorgaenden daer in, dat de kleur van de vrucht' witachtiger, en het pit van den ſteen zoet is.

De derde ſoort van Abrikoosboom word genaemt

Armeniaca minora, Matth.
Armeniaca fructu minori, Pit. Tournefort.
Malum Armenium, *vel Præcoquum commune*, Geſ. Horn.
Malus Armeniaca, Dod.
Malus Armeniaca minor, C. B.
Præcocia, Brunf.
Armeniaca mala minora, J. B.
Armeniaca minora, Cam. Pit. Tournefort.

Dees Abrikoosboom verſchilt van de andere daer in, dat hy niet genoeg gekweekt zynde vruchten voortbrengt, die veel kleener, min ſmakelyk en geelachtig zyn.

De Abrikoozen hebben vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn hartſterkende, goed voor de borſt, bevochtigende, en bevorderen het ſpeekſel, en herſtellen de krachten.

Het pit van den Abrikoosſteen heeft eene olië in zich, die men'er kan uitperſen, gelyk als uit de gemeene Amandelen.

Deze olië dient voor de tuiting' der ooren, doofheit, en om de ambeijen te verzachten.

Armeniaca ab Armenia, omdat de Abrikoos haren oorſprong genomen heeft uit Armenië, een landſchap van de Levant, waervandaen ze naer Rome is gebragt.

De Ouden hebben aen de Abrikoos' nog den naem gegeven van *Præcox* of *Præcoquum*, dat is te zeggen, eene vrucht die ryp is voor 't ſaizoen, omdat ze deze vrucht geſtelt hadden onder de ſoorten van Perzik, die niet eerder dan in den herfſt ryp worden.

Abrikoos komt van *Bericox*, dat een bedorve woord is van *Præcox*.

ARMENUS LAPIS.

Armenus Lapis, *ſeu Lapis Armenis*, *ſeu Melochites*, in 't Franſch *Pierre Armenienne*, in 't Nederduitſch *Armeniſche Steen*, is een ſteen van verſcheide gedaente en grootte, maer die gemeenlyk rond, oneffen, hobbelachtig en zoo groot als eene Hazelnoot is, van eene gemengelde kleur', blaeuw, groen, wit, blinkende: men haelde hem eertyds uit Armenië, waervandaen hy zynen naem gekregen heeft; maer nu ter tyd vind men'er in Duitſchland, als in het Graefſchap Tyrol. Hy verſchilt van den Lazuurſteen daerin, dat hy zoo blaeuw niet is, maer met meer vuiligheit bezet, en dat hy in de Zilvermynen groeit, in plaetſe dat de Lazuurſteen in de Goudmynen

gevonden word. Men moet den hoogſtgekleurden verkiezen.

Men ſtoot den Armeniſchen ſteen, en waſcht hem als den Lazuurſteen, om de vuiligheit en 't blinkend zand daer af te ſcheiden, dat naer goud zand gelykt, daerna laet men hem droogen, en verkoopt hem onder den naem van groene aſch' of aerdgroen of bergblaeuw; het word in de Schilderkonſt gebruikt.

De bereide Armeniſche ſteen is afvegende en opdroogende, als hy uitwendig gelegt word. Men gebruikt hem ook inwendig om de zwarte gal te ontlaſten, tegen de krankzinnigheit en vallende ziekte. De gift is van eene tot vier ſcrupels.

ARSENICUM ALBUM.

rſenicum. Arrenicum.

In't Franſch *Arſenic.*

In't Nederduitſch *Rottekruid.*

Is eene Bergſtoffe, gemeenlyk in groote ſtukken gemaekt, die hard, zwaer, bros, zeer wit, glad, blinkende of kriſtalachtig zyn, van eene zwavelachtige, bytende en brandende zelfſtandigheit. Deze ſtoffe is getrokken uit eene ſoort' van natuurlyke *Cadmia*, of Steen, *Cobaltum* geheten, waervan ik op zyne plaetſe ſpreken zal. Zie hier de wyze om het Rottekruid te maken.

Men zet de *Kobalt* op 't vuur in een' oven met voordacht daertoe gemaekt, en laet hem gloeijen; dan verheft zich eene bloem by wyze van wit meel, dat men ontfangt in een' grooten kop van den vuuroven of ſchoorſteen pyp', die van boven geſtopt is; men volhard met het vuur, tot dat'er niets meer opgeheven word, dan vergadert men vervolgens deze bloem, en doet haer in een aerde vat, en laet ze door een kleener vuur dan te voren ſmelten, en al koud wordende verdikken. Men ſcheid eindelyk deze ſtoffe af, en breekt die aen groote ſtukken, dit is het witte Rottekruid, 't welk men eenvoudiglyk Rottekruid noemt, als by uitſtekendheit, omdat het 't ſterkſte van alle is. Men verkoopt het by de Droogiſten. De oude Natuurkundigen hebben alle gelooft, dat 'er een natuurlyk wit Rottekruid was, 't geen in de mynen gevonden werd, zoo als wy het zien, maer zy zyn bedrogen geweeſt; de hedendaegſche Geleerden hebben bevonden, dat'er geen ander was, als dat uit de Kobalt getrokken word, gelyk gezegt is. De Heer Homberg van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen, is een van de eerſte, die ons in Vrankryk geleert heeft de manier om Rottekruid te maken. De grootſte meenigte van deze mynſtoffe komt uit Meiſſen in Duitſchland. De damp, die van de Kobalt opgaet, heeft eenen reuk van look, of van zwavel; indien hy naer zwavel riekt, is 't een kenteeken dat de ſtoffe veel Rottekruid zal geven.

Men verkieſt het witte Rottekruid, dat ſchoon, van buiten en binnen blinkende en in groote kriſtallyne ſtukken is; men acht dat zoo veel niet, 't geen doof wit is.

Wanneer ik arbeidde om wit Rottekruid te maken in glaze vaten, heb ik het door 't vuur dikwils gebragt tot een glas, zoo doorſchynend en zoo gelyk aen het gemeene, dat ik 't niet konde onderſcheiden van het glas van 't vat, als daerin, dat het glas van Rottekruid ligter te vergruizen en broſſer was.

Men gebruikt het Rottekruid om verſcheide metale ſtoffen wit te maken; by voorbeeld de ſpelden; het maekt dezelve ook vaſter en min buigzaem.

Daer zyn noch twee andere ſoorten van Rottekruid; de eene genaemt *Auripigmentum* of *Operiment*, en de andere *Realgal:* ik zal van de eene en de andere op hare plaetſe ſpreken.

Alle de ſoorten van Rottekruid zyn doorbytende vergiften, maer de werkelykſte en gevaerlykſte is het witte Rottekruid; doorgaens begint het zyne geweldige werking niet te doen, als een half uur nadat het ingenomen is, om dat het zout, dat de inëting veroorzaekt, in de zwavel natuurlyk gebonden en omwonden is, en eenigen tyd van nooden heeft om zich te ontwinden, dan veroorzaekt het groote pynen, ſcheuringen, ontſtekingen in de ingewanden, geweldige brakingen, ſtuiptrekkingen, ongeruſtheden, een algemeen verval van krachten, en eindelyk de dood, indien men niet te hulp is gekomen. De middelen die in deze gelegenheit te pas komen, zyn geſmolten vet, en olie, met kommen vol gedronken zoo ras als mogelyk is, om de punten van het inetend zout te omwinden en te verzwakken, en van onder en boven uit te dryven. De melk in't vervolg in goede meenigte ingenomen verzacht geheelyk de ſcherpte van 't vergift.

Men gebruikt het witte Rottekruid uitwendig om 't vleeſch weg te vreten en te verteren, het werkt zonder groote pyn'; men legt het op de exteroogen. Men moet nooit 't Rottekruid doen innemen, hoe het ook bereidt mogt geweeſt

weeſt zyn, en hoe kleene giſt het ook zy, want het deelt altyd aen het lichaem een' kwaden indruk mede.

Arſenicum vel Arrenicum, ab ἄρσην, ſive ἄῤῥην, mas, omdat deze mynſtoffe eene groote kracht heeft, die men heeft willen vergelyken met die van een manlyk dier.

ARTEMISIA.

Artemiſia, Trag. Ang. Matth.
Artemiſia vulgaris major, C. B.
Artemiſia rubra & alba, Tab.
Artemiſia vulgaris, J. B.
Abſinthium, ſeu Artemiſia officinarum, Pit. Tournefort.

In't Franſch *Armoiſe.*

In't Nederduitſch *Byvoet.*

* Is eene plant, wier ſteel ter hoogte van omtrent vier voeten opſchiet, en takkig, hard, houtig, moeijelyk om te breken, een weinig ruig, van kleur' doorgaens rood- en ſomtyds witachtig groen is. De bladers zyn ingeſneden als die van den Alſem, breeder, van boven groen-, en van onderen witachtig, welriekende, zoetachtig van ſmaek, die een weinig naer den ſcherpen trekt. De bloemen zyn kleen, langs de takken geſchikt, als in den Alſem, ruig, wit- of roodachtig, welriekende. De wortel is een vinger dik en lang, houtachtig, met vezelen omringt, zoet- en ſpeceryachtig van ſmaek; zy groeit in de hoven. Men noemt ze gemeenlyk in 't Fanſch *Herbe de Saint Jean*, dat is St. Janskruid, omdat de Boeren daer gordels van maken op St. Jans dag. Zy heeft veel wezentlyk zout, en half fyne olië, weinige waterdeelen, en vry veel aerde in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, openende, goed tegen de opſtygingen, verſterkende. Zy verwekt de maendſtonden, helpt de de baring, en dryft de nageboorte af, znivert en verſterkt de baermoeder, verdryft de opſtygingen; zy word uit- en inwendig gebruikt.

De naem van deze plant' komt van Artemiſia de huisvrouw' van Mauſolus Koning van Carië, die haer in gebruik gebragt heeft.

ARUM.

Arum, in 't Franſch *Pied de Veau*, in 't Nederduitſch *Kalfsvoet*, is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn. Ik zal hier niet beſchryven als twee, die in de Geneeskunde gebruikt worden.

* Zie Pl. III. Fig. 7.

De eerſte word genaemt

Arum, Dod. J. B.
Arum Dioſcoridis, Ang.
Arum majus, Ger.
Arum vulgare non maculatum, C. B. Pit, Tournefort.
Aron, Brunf. Geſa.

Zy ſchiet uit haren wortel' langwerpige, breede, driehoekige, groene, blinkende bladers; tuſſchen welke een kleene ronde ſteel opſchiet, die op zynen top eene bloem draegt van een enkel blad tongswyze geſneden, en als een peperhuisje omgerolt. Als deze bloem is afgevallen, vertoonen zich roode beziën, troswyze byeen geſtapelt op den voet van eene ſoort' van ſtampertje, dat uit den grond van de bloem' is opgeſchoten; elke bezië heeft een of twee bynaer ronde zaden in zich. De wortel is knobbelachtig, grooter dan eene Hazelnoot, rond, wit, ſcherp van ſmaek, en met vezelen voorzien.

De tweede word genaemt

Arum venis albis, C. B.
Arum maculatum, Cord. Schol.
Aron aliud folio maculato, Thal.
Dracunculus minor, Geſ. Ap. Lac.
Dracunculus alter, ſeu Henicophyllos, Cord. Hiſt.
Ariſarum, Matth. Dod. Gal.

Zy verſchilt van de eerſte ſoort' daer in, dat hare bladers met witte vlekken zyn geſpikkelt.

De eene, en de andere groeijen op ſchaduwachtige plaetſen en boerewoningen: zy bevatten veel wezentlyk zout en olië in zich; hare wortels worden in de Geneeskunde gebruikt.

De wortel van Kalfsvoet is inſnydende, doordringende, verdunnende, buikzuiverende, en waterdryvende: men geeft hem in poeder voor de kortborſtigheit, waterzucht, en zwaermoedigheit. De gift is van eene halve ſcrupel tot een vierdedeel loots.

In hongersnood maekt men brood van den wortel van Kalfsvoet, gelyk als men van de wortelen van Aſſodillen maekt, maer het is ſcherper. Ik zal van't laetſte ſpreken in't artykel van de Aſſodillen.

A R U N D O.

Arundo, in 't Franſch *Roſeau* of *Canne*, in 't Nederduitſch *Riet*, is eene ſoort van gewas dat van 't *Gramen* niet verſchilt als door de grootte van zyne ſtelen en bladeren. Daer zyn verſcheide ſoorten; ik zal alhier de twee gemeenſte beſchryven.

De eerſte word genaemt

Arundo paluſtris, Matth.
Arundo vulgaris, *ſive* φραγμίτης *Dioſcoridis*, C. B. Pit. Tournefort.
Arundo vulgaris paluſtris, J. B.
Canna ſecunda quæ fœmina, Dioſc. Ang.
Arundo vallaris, Ama.
Calamus vulgaris, Cord. in Dioſc.
Arundo paluſtris, *canna ſepiaria*, Tabern. Icon.

Zy ſchiet vele ſtelen of pypen, die meer dan eens mans lengte hoog, dunner dan de pink, geknoopt, en hol zyn; uit deze knoopen of leedjes komen bladers een voet of anderhalf lang, vry breed, ſtyf, een weinig ruuw in 't aenraken, en voor een gedeelte hunnen ſteel omwindende; de bloemen waſſen by bundels op hunne toppen, en zyn kleen, dun, zacht, uit helmſtyltjes, die uit een' geſchubden kelk' voortkomen, t'zamengeſtelt, in't begin van eene purpere kleur'; daerna als hare bundels zich ontwinden, verlengen en verſpreiden ze zich als 't hoofdhair, en krygen eene aſchverwige kleur. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich de zaden; de wortels zyn talryk, lang, knobbelachtig, en ſlangswyze loopende. Deze plant groeit in de moeraſſen.

De tweede word genaemt

Arundo domeſtica, Matth.
Arundo Cypria, Dod. Gal.
Calamus, *ſive arundo craſſa*, Cæſ.
Arundo magna, Geſ. Hort.
Arundo domeſtica, *calamus Cyprius*, Tabern. Icon.
Arundo ſativa quæ δονὰξ Dioſcoridis & Theophraſti, C. B. Pit. Tournefort.
Canna quarta quæ Donax, Ang.
Arundo maxima & hortenſis, J. B.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen ter hoogte van agt of negen voeten, dikker dan een duim, ſterk, hol, met knoopen of leedjes, en geelachtig. De bladers en bloemen gelyken naer die van de voorgaende ſoort', maer zyn grooter; de wortel is lang, dik, vleezig, zich wyd en breed in de aerde verſpreidende, zoet en aengenaem van ſmaek. Men teelt deze plant in de hoven; de jonge uitſpruitſels van den wortel zyn goed om te eten. Dees wortel gebrandt zynde is 't *Spodium* der Arabieren, dat niet meer in gebruik is. Het Riet heeft veel olië en zouts in zich.

De wortels zyn afvegende, openende, goed om de maendſtonden te verwekken, en de pis aftedryven; de bloemen en bladers zyn afvegende en wondheelende.

* ARUNDO SACCHARIFERA. In't Franſch *Canne à Sucre* of *Cannamelle*, &c. in't Nederduitſch *Suikerriet*; zie op het woord *Saccharum*, en daer zult gy vinden eene breede uitlegging van al 't geen de toemaking van Suiker, en derzelve verſcheide bereidingen betreft; gelyk ook die van de grove Poeyerſuiker.

A S A R I N A.

Aſarina, Lob. Lugd. Pit. Tournef.
Aſarina Lobelii flore hederæ terreſtris, J. B.
Aſarina, *ſive Saxatilis hederula*, Ad. Lob.
Hedera Saxatilis magno flore, C. B.

In't Franſch *Aſarine.*

In't Nederduitſch *Steen Onderhaven.*

† Is eene plant, wier ſtelen en bladers naer die van Hondsdraf gelyken, en zich langs de aerde verſpreiden; de bloemen zyn pypen, waervan yder van boven eindigt door eenen muil gelyk als die van Leeuwebekken, van eene purperachtige kleur'; wanneer deze bloem is afgevallen, vertoont zich een vliezig dopje verdeelt in twee huisjes, die langachtige zaden in zich hebben. Deze huisjes zyn gewoon zich zelven op verſcheide wyze te openen, gelyk geſchied in de vrucht' van *Linaria*, of *Wild Vlas*. Deze plant groeit op rotſen en andere ſteen- en bergachtige plaetſen in 't Daufinè en Languedok; zy heeft veel wezentlyk zout, middelmatiglyk olië en waterdeelen in zich.

Zy is openende, wondheelende, dienſtig tegen 't graveel, voor de longezweren en de aêmborſtigheit.

Aſarina

* Zie Pl. III. Fig. 8.

† Zie Pl. III. Fig. 9.

Asarina ab Asaro, Mansooren, omdat de bladers van deze plant' eene gedaente hebben, welke bykans met die van de Mansooren overeenkomt.

ASARUM.

Asarum, Dod. J. B. Pit. Tournef.

In 't Franſch *Cabaret*, *Nard ſauvage*, *Oreille d'homme*, *Oreillette*, *Girard Rouſſin*, *Rondelle*.

In't Nederduitſch *Mansooren*, *Hazelwortel*.

* Is een kleen laeg gewas, dat bladers ſchiet gelyk de Klimop, maer kleener, ronder, teêrer, glad, blinkendgroen, en aen vry lange ſteeltjes vaſtgehecht. De bloemen groeijen dicht by den wortel op korte voetſteeltjes, die onder uit de ſtelen der bladeren voortkomen: yder van deze bloemen is van vyf of zes purperachtige helmſtyltjes, uit het hol van een' kelk, die in drie deelen doorgaens verdeelt is, opſchietende. Als deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene vrucht, meeſtal in zes hoeken geſneden, en volgens hare lengte in zes huisjes verdeelt, die kleene, langwerpige, bruine zaden inſluiten vol wit merg, dat wat ſcherp van ſmaek is. De wortels zyn gelyks den grond, dun, hoekig, voortkruipende, geknoopt, omgekromt, vezelachtig, graeuw, ſterk en aengenaem van reuk, ſcherp en wat bitter van ſmaek. Dit gewas groeit op de bergen, in de hoven, en op ſchaduwachtige plaetſen. De bladers blyven altyd groen; de wortel word in de Geneeskunde gebruikt, en uit het Daufiné, Languedok, Auvergne, zelfs ook uit de Levant tot ons gedroogt overgebragt. Men moet hem verkiezen ſchoon, verſch gedroogt, welgevoedt, ongeſchonden, zoo dik als eene der dunſte ſchryfpennen, van zyne vezelen gezuivert, graeuw, doordringende en vry aengenaem van reuk, ſcherp en wat bitter van ſmaek; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy looſt zachtelyk van onderen en van boven de wei- en ſlymachtige vochten; hy opent en neemt de verſtoppingen weg. De gift is van een half vierdedeelloots, tot een half loot in een aftrekſel, en van eene halve ſcrupel tot een vierdedeelloots in poeder. Men gebruikt hem ook in verſcheide t'zamenmengingen, daer hy niet doet braken, omdat maer een weinig daervan onder vele andere middelen gemengt is: indien men hem in een afziedſel of gerſtewater laet innemen, dryft hy de pis af, maer verwekt dan geene braking.

De Paerdeſmeden gebruiken dezen wortel voor de Paerden, van eene tot twee oncen, als een heerlyk middel om de vaernen te genezen. Men maekt hem tot poeder, en doet het hen met de zemelen eten.

Pomet merkt aen in zyne beſchryvinge van de Droogeryen, dat men ſomtyds onder de wortels van Mansooren omtrent een voet diep onder de aerde, eene ſoort van ronden Aerdappel vind, die van buiten geelachtig, van binnen wit, met een melkachtig, inëtend en brandend ſap vervult is.

Asarum ab a privative, & καίω, orno alsof men zeide, een gewas dat tot geene verſiering dient, want de Ouden gebruikten de *Mansooren* niet in hunne rozenhoeden of bloemkranſen.

Cabaret (*Herberg*) omdat men zich eertyds van den wortel van dit gewas bediende, om te doen braken, als men te veel in de herberge gedronken had.

Mansoer, omdat de bladers van *Asarum* bynaer de gedaente van een menſchenoor hebben.

ASCALONIA.

Aſcalonia, in 't Franſch *Eſchalotte*, in 't Nederduitſch *Schalonje*, *Chalotte*, *Sauslook*, is de wortel van eene ſoort' van Ajuin, genaemt

Cepa Aſcalonica, Matth. Pit. Tournef.
Cepa Aſcalonica, ſive ſiſſilis, J. B.

Dees wortel is bolachtig, langwerpig, van reuk en ſmaek bykans als die van Look, doch op verre nazoo ſterk niet: hy ſchiet gebulte en holle ſtelen; de bladers zyn lang, hol, regt, en van ſmaek als de wortel; de bloemen groeijen by bolronde bosjes, yder beſtaende uit zes blaedjes, die als Leliëbloemen geſchikt zyn; zy worden gevolgt van bynaer ronde vruchten vol ronde zaedjes. Men teelt deze plant in de moestuinen, want haer wortel word veel gebruikt in de ſauſen; hy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich; hy is openende, goed voor den ſteen, en opſtopping' van water, om de kwade lucht tegen te ſtaen, en den eetluſt te verwekken.

Deze plant heeft zynen naem gekregen van een land Aſcalonia genaemt, daer zy eertyds overvloedig groeide.

* Zie Pl. III. Fig. 10.

ASCARIDES.

Aſcarides, in't Franſch *Aſcarides*, in 't Nederduitſch *Aersmaeijen*, *Aerswormen*, zyn zeer kleene en dunne wormen, die gemeenlyk aen't einde van den endeldarm by den aers voortkomen, en eene groote jeuking veroorzaken. Men vond ze eertyds aen de merryen en oſſen, waer door ze by de Ouden den naem van *Jumentarii* gekregen hebben.

Aſcarides ab ἀσκαρὶς, vermis.

ASELLUS.

Aſellus, *ſive Merlangius*, in 't Franſch *Merlan*, in't Nederduitſch *Wyting*, *Schelviſch*, is een zeeviſch, die op de viſchmarkten vry bekent is, doorgaens een voet lang, een arm dik, week, zilverwit, en met kleene ſchubbens bedekt; de oogen zyn groot, en wit, de bek is middelmatig, en met kleene witte tanden voorzien.

Men vind in de ruimſte of dikſte plaetſe van zyn hoofd naerby de herſenen twee kleene ſteenachtige beentjes, aen yder zyde een, een vinger breed lang, vier linien breed, aen 't eene einde puntig, aen 't andere einde ſtomp, glad, zeer wit, teêr, ligt te breken, wat ziltig van ſmaek als ze tot fyn poeder gebragt zyn, van eene alkalyne en zuurtemperende zelfſtandigheit. Men heeft aentemerken dat de punt van dit beentje geplaetſt is, niet juiſt in 't midden van zyn uiteinde maer ter zyde, en 't overige van dit uiteinde is of 't natuurlyk rond uitgeholt was. Dees viſch komt meemgmael de rivieren op, en is gemeen in Vrankryk; zyn vleeſch is wit, malſch, broos, ligt, goed van ſmaek, en zeer gemaklyk te verteren.

De ſteentjes, die in het hoofd van den Wyting gevonden worden, hebben een weinig zouts in zich, dat hen openende maekt, en goed is voor den ſteen der nieren, en't graveelkolyk. Zy zyn ook dienſtig om de buikloopen te ſtuiten, en het zuur te temperen. Men bereid ze met ze op een' marmeren ſteen te wryven. De gift is van eene halve ſcrupel tot een half vierdedeelloots.

Aſellus, is een verkleenwoord van *Aſinus*, als of men zeide *Kleene Ezel*, om dat, zeggen verſcheide Schryvers, zyne kleur naerby die van een' jongen Ezel komt, maer daer is geen de minſte overeenkomſt; het is waer dat dit woord, zoo wel van een geheel als byzonder geſlacht gezegt word, en dat onder dat geſlacht eenige viſch kan zyn van kleur' als een Ezel.

ASINUS.

Aſinus, in 't Franſch *Aſne*, *Baudet*, in 't Nederduitſch *Ezel*, is een viervoetig dier, vry wel bekent wegens den grooten dienſt dien hy doet; het wyfje word in't Latyn *Aſina*, in't Franſch *Aneſſe*, in't Nederduitſch *Ezelinne*, en haer jong *Aſellus*, in 't Franſch *Aſnon*, in 't Nederduitſch *Ezelsje*, of *Ezelsveulen* genaemt. Hy is van een' droefgeeſtigen aert, dom, lydzaem, traeg, doch arbeidzaem en zeer halſtarrig; by heeft een zeer ſcherp gehoor, mogelyk voor een gedeelte van wegens zyne breede en lange ooren; hy draegt zeer zware laſten, bemint de diſtels en gaet ze in de weiden opzoeken, eet gras, zemelen, haver, leeft tot dertig jaren toe; het vleeſch van een' jongen Ezel is goed om te eeten.

De melk van de Ezelinne is minder beladen met boter- en kaesachtige deelen, dan andere melk; daerom is ze helderer, ligter en gemaklyker te verteren; zy is goed voor de borſt, verfriſſchende, bevochtigende, verſterkende, verzacht de ſcherpe en ziltige vochten, die op de borſt en andere deelen van 't lichaem nedervallen; verligt de jigt, de ziektens der oogen, als zy voortkomen uit ſcherptens, en de koude pis, maekt loslyvig en vet.

Zyn bloed, als het in poeder ingenomen word, is zweetdryvende; de gift is een vierdedeelloots; het werkt door zyn vlug zout.

De klaeuw van den Ezelspoot heeft veel vlug zout in zich, dat hem dienſtig maekt voor de ziektens der herſenen, als vallende ziekte; de gift is van eene ſcrupel tot een vierdedeelloots.

Zyne pis is geacht voor de ziektens der nieren, ſchurft, lammigheit, jigt, als ze uitwendig gelegt word.

Zyn vet is ontbindende.

Zyn drek is bloedſtelpende.

Aſinus ab ἀζαίνω, triſtem eſſe, omdat de Ezel een droefgeeſtig dier is.

ASIUS LAPIS.

'Aſius, *ſive Aſſius Lapis*, *ſive Sarcophagus*, in 't Franſch *Pierre d'Aſſo*, of *Pierre Aſſiene*, is een vooze, ligte, broſſe ſteen als de Puimſteen, door en door met gele aderen bezaeit, op zyne oppervlakte met eene meelachtige, ligte, geelachtige of witte bloem' of poeder' bedekt, die ziltig en een weinig prikkelende is. Dees ſteen word gevonden in de mynen in Italië, en vele andere plaetſen: de Ouden gebruikten hem om

'er

'er hunne graven van te maken, opdat het vleesch der doode lichamen door dezen steen ras verteert zoude zyn, eer dat het tyd had om te bederven.

De ligte bloem, die men op dezen steen vind, is afvegende, t'zamentrekkende, doordringende, goed om te verteren en te verdryven; zy zuivert de oude zweren, en doet ze sluiten, als ze met terpentyn gemengt is.

Dees steen heeft zyne namen gekregen van eene oude stad van Troas, *Asius* genaemt, alwaer men'er zich van bediende voor de graven der gestorvenen van 't geheele landschap, die men derwaerts bragt.

Sarcophagus, *à σάρξ, caro & φαγεῖν, edere*, even alsof men zeide, een steen die 't vleesch verteert. *Sarcophagus* beteekent ook eene begraefplaets.

Men zegt dat de *Asius Lapis* binnen veertig dagen een geheel lyk verteerde behalven de tanden.

ASPALATHUS.

* *Aspalathus*, in't Fransch *Aspalat*, in't Nederduitsch *Ligter Paradyshout*, is een hout dat vast, zwaer, oliachtig, riekend, purperachtig, donker en gemarmert, een weinig bitter en prikkelende van smaek is. Zyn bast is dik, oneffen, graeuw: verscheide Schryvers zeggen, dat het voortgekomen is van een' kleenen doornachtigen boom van Indië; dog 't is zeker, dat men totnogtoe niet weet den boom, die het voortbrengt, noch de plaets van waer het komt. Dit hout heeft veel overeenkomst met het Aloëhout in zyne gedaente, zwaerte, smaek, reuk en krachten, maer de kleur is verschillende.

Men moet't Ligter Paradyshout verkiezen met de merkteekenen die gezegt zyn, zonder bast'. Het heeft veel half fyne olië en vlug zout in zich,

Het is opdroogende, en een weinig t'zamentrekkende, het wederstaet de kwaedaertigheit der vochten, bevordert de doorwaesseming, maer dewyl het zeldzaem is, neemt men heel dikwils in zyne plaetse het Aloë- of Sandelhout.

Twee andere soorten van hout zyn by verscheide Schryvers ook *Aspalathus* genaemt. Het eerste is een zwartachtig, zwaer, vast hout, dat men gelooft het ware Arendshout, of eene soort van Aloëhout te wezen. Het tweede is het Rozenhout, waervan ik op zyne plaetse spreken zal.

* Zie Pl. III. Fig. 11.

ASPARAGUS.

Asparagus hortensis, Dod.
Asparagus hortensis & pratensis, J. P. Pit. Tournefort.
Asparagus sativa, C. B.

In't Fransch *Asperge*.

In't Nederduitsch *Sperges*, *Asperges*.

Is een gewas dat in de Lente stelen schiet, die een vinger dik, omtrent een voet hoog, rond, vast, regt, zonder bladeren, in't begin groen, daerna wit, goed om te eten, en van groot gebruik in de keukens zyn: zy schieten, indien men ze laet staen, tot de hoogte van drie voeten op, en verdeelen zich in takken, die voorzien zyn met dunne fyne bladeren, bynaer als die van Venkel, en met vele kleene bleeke bloemen van zes rooswyze geschikte blaedjes, welke afgevallen zynde word de stamper, die het midden uitmaekte, eene vrucht of bezië, die bolrond, zacht, zoo groot als een Erweet, en roodachtig is, en eenige zwarte zaden zoo hard als hoorn in zich sluit. De wortels zyn talryk, langachtig, dun, en aen een hard, knobbelachtig, en ongelyk hoofd vastgehecht, dat van buiten graeuw, van binnen wit, zoet en lymachtig van smaek is. Men kweekt deze plant in de hoven, maer daer groeit eene soort zonder voortteling' in de weiden en velden, die van deze niet verschilt als dat ze dunner is.

De Asperges hebben veel olië en wezentlyk zout in zich; haer zaed en wortel worden in de Geneeskunde gebruikt.

Zy zyn zeer openende, goed om den steen en 't zand der nieren en blaes' aftedryven, de verstoppingen van het darmscheidsel en milt weg tenemen, de pis en maendstonden te verwekken.

Asparagus ab Aspergendo, omdat hare bladers goed zyn om te besprengen of te besproeijen.

ASPER.

Asper, Rondel, Jonst.
Apron, Lugdun.

Is een kleene rivierviseh, dien men gemeenlyk in de Rhône tusschen Vienne en Lion vind: hy krygt zyne namen van de ruuwheit en hardigheit zyner kaken en schubbens. Zyn kop is vry breed en spits, zyn bek middelmatig; hy heeft geene tanden, maer zyne kaken zyn scherp in 't aenraken: hy is roodachtig

van

van kleur' en met breede zwarte vlekken bezaeit; hy is goed om te eten; zyn vleesch is drooger dan dat van den Grondel; hy is openende.

ASPERUGO.

Asperugo vulgaris, Pit. Tournefort.
Asperugo spuria, Dod. Belg.
Buglossum sylvestre caulibus procumbentibus, C. B.
Cynoglossa forte topiaria, sive Echium lappulatum quibusdam, J. B.
Alyssum Germanicum Echioides, Lob. Lugd.
Aparine major, Plinii.
Crucialis quædam, Cæs.

In't Nederduitsch *Valsch- Bastaerd- Wild-Kleefkruid.*

Is een gewas dat verscheide dunne, teêre, hoekige, knobbelachtige, ruwe stelen, die zich naer de aerde buigen, opschiet. De bladers komen uit yder knoop' twee aen twee, drie aen drie, of vier aen vier, niet rondom den steel, maer op zyde geschikt; zy zyn langwerpig, matiglyk breed, ruuw, met eenige gaetjes doorboort. De bloemen groeijen tegen over de bladers; yder van haer is als een trechter doorgaens gesneden in vyf deelen, blaeuw van kleur', en ondersteunt door een' kelk, die op de wyze van een kommetje gemaekt is; wanneer de bloem is afgevallen, word dees kelk platachtig, strekt zich uit, en dient tot een' omslag aen vier kleene langwerpige, en zwartachtige byeen gehoopte zaedjes. De wortel is dun. Deze plant groeit langs de wegen, aen de heggen, en bloeit in Mey of Juny. Zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende en wondheelende. Sommigen achten haer goed om 't bloed te zuiveren, maer ze word naeuwlyks in de Geneeskunde gebruikt.

Asperugo ab Aspero, ruuw, scherp, omdat deze plant ruuw in't aenraken is.

ASPERULA.

Asperula odorata flore albo, Dod. Gal.
Asperula, sive Rubeola montana odora, C. B.
Caprifolium, vel Stellaria, Brunf.
Hepatica stellata, Tab.
Matrisylva, Trag. Cord. in Dioscor.
Rubiis Accedens Asperula quibusdam, sive hepatica stellaris, J. B.
Aspergula odora nostras, Adv.
Aparine sylvestris quædam, Cord. in Dioscor.
Aparine latifolia humilior montana, Pit. Tournefort.
Alyssos, Gesn. Hort.

In't Nederduitsch *Walmeester*, *Onzer Vrouwen-Bedstroo*, of *Wiegstroo.*

* Is eene soort van Klis, of een gewas dat vele kleene stelen schiet ter hoogte bynaer van een' voet: de bladers komen met die van de gemeene Klis overeen, maer zyn een weinig breeder en zoo ruuw niet, een weinig ruig, zes of zeven in getal, rondom yder knoop van de stelen starwyze geschikt; de bloemen groeijen boven op de stelen, en zyn aen voetsteeltjes vastgehecht; yder van haer is een kleen kommetje doorgaens gesneden in vier deelen, en wit van kleur'. Als deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene drooge vrucht, in zich sluitende twee kleene zaden, die aen malkander kleven, bynaer rond, en omtrent het midden een weinig hol zyn. De wortel is dun, vezelachtig, en kruipt onder de aerde voort. Deze plant geeft een' zeer zachten en aengenamen reuk; zy wast op bergachtige plaetsen, en in de bosschen: zy heeft veel fyne olië en vlug en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om 't hart te versterken en te vervrolyken, de verstoppingen wegtenemen, de pis en maendstonden te verwekken, de baring te bevorderen; als ze in een aftrekscl of afziedsel ingenomen word. Zy is wondheelende, indien ze uitwendig op de wonden gelegt word.

Asperula, ab Aspero, ruuw, alsof men zeide, kleene plant die ruuw in't aenraken is.

ASPHODELUS.

Asphodelus, in't Fransch *Asphodele*, in't Nederduitsch *Affodille*, is eene plant waervan twee voorname soorten zyn, de eene takachtig, en de andere met een' enkelen steel'.

De eerste word genaemt

Asphodelus I. Clus. Hist.
Asphodelus ramosus, Lob.
Asphodelus primus, Ang.
Asphodelus major flore albo, ramosus, J. B.

Aspho-

* Zie Pl. III. Fig. 12.

Aſphodelus major, Cluſ. Hiſt.
Aſphodelus albus ramoſus mas, C. B. Pit. Tournefort.

* Zy ſchiet uit haren wortel' bladers gelyk die van Prey, maer langer en ſmaller; uit het midden verheft zich een ſteel ter hoogte van drie voeten, rond, glad, ſterk, takkig, voorzien van het midden tot boven toe met vele bloemen, die uit een enkel blad beſtaen, dat van gedaente is als de Lelibloem, tot aen den grond in zes deelen ingeſneden, en wit van kleur' met rood gemengelt; als deze bloem is afgevallen, vertoont zich in hare plaetſe eene bynaer ronde, vleezige, driekantige vrucht, die van binnen verdeelt is in drie huisjes, waerin driehoekige bruine zaden gevonden worden; haer wortel beſtaet uit een zeer groot getal bollen of knobbels, die aen een hoofd hangen, en een weinig bitter en doordringende van ſmaek zyn: men laet ze by eene duurte van brood in water weeken en koken, om de ſcherpheit te benemen, men haelt'er 't merg uit door eene zeef', en mengt dit merg met tarwe- of gerſtemeel en een weinig zeezout, en maekt'er een deeg af, waer van men kleene brooden vormt, die in den oven gebakken worden: dat is Affodille Brood, 't welk goed om te eten, en voedzaem is.

De tweede ſoort word genaemt

Aſphodelus II. Cluſ. Hiſt.
Aſphodelus caule ſimplici, Cæſ.
Aſphodelus major, flore albo, non ramoſus, J. B.
Aſphodelus albus non ramoſus, C. B. Pit. Tournefort.
Haſtula regia, Trag.

Zy verſchilt van de eerſte daerin, dat haer ſteel enkel is zonder takken.

De eene en de andere groeijen op ſteenachtige plaetſen, en in de hoven; zy hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

Hare wortels zyn afvegende, inſnydende, openende, goed om de pis en de maendſtonden te bevorderen, het vergift tegen te ſtaen, de verouderde zweren te zuiveren, en om te ontbinden.

Men heeft de tweede ſoort' van Affodille den naem gegeven van *Haſtula regia*, omdat men meende, dat zy bloeijende een' koninglyken ſchepter verbeeldde.

* Zie Pl. III. Fig. 13.

ASPIS.

Aſpis, in 't Franſch *Aſpic*, is eene ſoort van ſlang', die vier of vyf voeten lang, en zeer venynig is, en gemeenlyk in Afrika, Egypten, langs den Nyl, en in Spanje gevonden word. Men wil dat Kleopatra zich van deze ſoort' van ſlang' bedient heeft, om zich om hals te brengen. Zy bemint ſchaduwachtige plaetſen: men moet dezelve Geneesmiddelen gebruiken tegen hare beten, als tegen die van de adderen; zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Haer vleeſch, lever en hart gedroogt en tot poeder gebragt, zyn goed om het bloed te zuiveren, en 't vergift tegenteſtaen; de gift is van eene halve ſcrupel tot een half vierdedeel loots.

Aſpis ab aſpiciendo, omdat deze ſlang een zeer ſcherp gezicht heeft, of liever *Aſpis ab α privativo, & σπίζω, ſibilo*, alſof men zeide, eene Slang die niet zyvelt.

ASSA FOETIDA,

* *Aſſa Fœtida*, in 't Nederduitſch *Duivelsdrek*, is eene Gom in groote geelachtige ſtukken, ſterk en zeer onaengenaem van reuk, waerom de Duitſchers haer *Stercus Diaboli* noemen. Zy druipt uit den ſtamme van een boompje, wiens bladers naer die van de Wynruit gelyken, en dat in Lybië, Meden, Syrië en Indië groeit. Men moet deze Gom kiezen in klompen, zuiver, droog, geelachtig van kleur', vol witte tranen of korrelen, ſterk, ſtinkende, en walgelyk van reuk, bynaer als die van Knuflook. Zy heeft veel olië in zich, die voor een gedeelte fyn en met vlug en doordringend zout bezet is.

Zy is zeer dienſtig tegen alle opſtygingen; zy is inſnydende, verdunnende, verzachtende, afvegende, ontbindende, en bevordert de uitwaeſſeming; men gebruikt ze uit- en inwendig.

De Paerdeſmeden gebruiken veel Duivelsdrek tegen de ziektens der Paerden.

ASTACUS MARINUS.

Aſtacus marinus, is eene ſoort van Zeekreeft, die met vlekken geteekent is; zyne oogen zyn levendig; hy heeft twee kleene horentjes op den kop, en agt pooten waervan vier geklooft zyn, en de andere enkel; het vleeſch is goed om te eten: daer zyn verſcheide ſoorten die in

 grootte

* Zie Pl. III. Fig. 14.

grootte en kleur' verſchillen. Zy hebben alle veel olië en zouts in zich.

Zy zyn goed voor de borſt, en openende, dienſtig in de tering, aêmborſtigheit en kanker, om te verſterken en het bloed te zuiveren.

De ſteen, dien men in zyn' kop vind, de ſchael en pooten, die men in 't Latyn *Chela Cancri* noemt, zyn goed om den ſteen der nieren te verbryzelen, de pis aftedryven, de ſcherpe en zure voehten van 't lichaem te verzachten, om de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten, als ze in poeder gebrnikt worden; de gift is van eene halve ſcrupel tot een vierdedeel loots.

ASTER.

Aſter Atticus, Matth. Dod.
Aſter Atticus purpureus, Fuch.
Aſter Atticus, purpureo flore, J. B.
Aſter Atticus cæruleus vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Tinctorius flos primus, Trag.

In't Nederduitſch *Starrekruid.*

Is eene plant, welke verſcheide ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, die regt, dun, rond, hard een weinig ruig, roodachtig en voorzien zyn met langwerpige, ruige, ruwe bladeren, die een weinig bitter en ſpeceryachtig van ſmaek zyn; hare ſtelen verſpreiden zich naer den top in vele uitſpruitſels of kleene takken, die ſchoone ſtraelswyze bloemen dragen, voor 't gezicht aengenaem en bynaer geſchikt als die van Magdelieven, maer blaeuw, paers of purperachtig, ſomtyds wit van kleur'. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer langachtige zaden, yder met een kuifje voorzien; de wortel is fyn, vezelig, bitter en een weinig ſpeceryachtig van ſmaek.

Men maekt twee verſchillende ſoorten van dit Starrekruid, eene die breede bladers, en eene die ſmallere bladers voortbrengt; zy groeijen beide op onbebouwde, ruwe, ſteenachtige plaetſen, in valleijen, en hebben veel zouts en olië in zich.

Het Starrekruid is openende, ontbindende, en afvegende; men gebruikt de bloemen tegen de ontſtekingen der keel', en liezen, en voor de beten van vergiftige dieren, als het in een afziedſel ingenomen en uitwendig gelegt word.

De naem van *Aſter* is aen vele planten gegeven, omdat hare bloemen ſtraelswyze als Starren geſchikt zyn.

ASTERIA.

Aſteria. Aſtroites, Lapis ſtellaris.

In't Franſch *Pierre etoilée.*

In't Nederduitſch *Starreſteen.*

Is een glädde, glanſige, ondoorſchynende Steen, verſchillende in gedaente en grootte, van kleur' wit, afſchverwig, graeuw of bruin. Sommigen ſtellen dezen ſteen onder de koſtelyke Geſteentens, omdat men hem in ringen draegt. Daer zyn vier ſoorten.

De eerſte, die de ware is, is doorzaeit als met kleene ſtarretjes, die vol gaetjes, en natuurlyk zoo net gegraveert zyn, alsof een bekwaem werkmeeſter vermaek gehad had, om daeraen te arbeiden.

De tweede vertoont rozen of andere onderſcheiden beelden.

De derde is voorzien met breede ſponsaehtige ſtrepen, die dwers doorgaen en ſlangswyze loopen op de wyze van rivieren. Men noemt hem *Aſtroites Undulatus, Gewaterde Starreſteen.*

Daer zyn vele ſoorten, die in grootte en kleur' verſchillen.

De vierde is de ſleehtſte van alle; men ontdekt daer veeleer verwarde vlekken, als teekens van ſtarren in.

Men vind deze Steenen in 't Graeffchap van Tyrol, en op verſcheide andere plaetſen, ſomtyds ziet men'er zoo groot als eens menſchen hoofd. Men zaegt hem aen reepen, zoo men hem onder verſcheide perſonen wil verdeelen. Indien men ze uit lieſhebbery bevochtigt met azyn, of eenig ander zuur voeht, raken zy aen 't giſten, omdat ze, vol poren zynde en bygevolg alkalyn, door de punten van't zuur worden doordrongen en geſchudt.

Men ſchryft dezen Steenen verſcheide genezende hoedanigheden toe, als dat ze goed zyn tegen de peſt, en andere beſmettelyke ziektens; om de wormen te verdryven en te dooden, het bloed te zuiveren, de beroerte te beletten; maer men moet in hen geene andere kraeht of hoedanigheit zoeken als die van het zuur van 't liehaem te verzoeten, en de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten, gelyk vele andere alkaline ſtoffen doen; de gift is van veertien greinen tot eene ſcrupel.

Aſteria, ſive Aſtroites ab ἀστὴρ, Aſter, Star, om dat deze Steen vol ſtarren is.

ASTRAGALUS.

Aſtragalus Monſpeſſulanus, J. B. Pit. Tourneſort, in't Franſch *Aſtragale*, is eene plant, die kleene ſtelen ſchiet, naeuwlyks eene hand hoog, welke enkel, hol, roodachtig, aen beide zyden met vele, zeer kleene, korte, ſpitſe, ruige bladeren voorzien zyn, die een weinig bitter ſmaken, tegen elkander overſtaen, of by paren geſchikt zyn op eene rib, die door een enkel blad eindigt: de toppen zyn voorzien met vele purperachtige of ſomtyds witte by een vergaderde bloemen, van gedaente als die der peulvruchten; nadat ze zyn afgevallen, volgen haer kleene langachtige, ronde, roodachtige peultjes vol zaden, die de gedaente van eene kleene nier' hebben.

De wortel is omtrent anderhalf voet lang, en ten minſten een vinger dik, hard, houtachtig, met een' dikken bruinen baſt' bedekt, van binnen wit en zoet van ſmaek. Dees wortel verdeelt zich van boven in vele hoofdjes drie of vier vingers lang, die de wortels van verſcheide planten zouden ſchynen te zyn, ten zy men wat dieper in de aerde groeve. Dit gewas groeit aen de wegen, en heeft veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

De wortel en zaed ſtuiten den buikloop, en dryven de pis af, als ze in een afziedſel ingenomen worden. Men gebruikt ze ook uitwendig om de wonden te zuiveren en optedroogen.

ASTRANTIA.

Aſtrantia is eene plant, waervan twee ſoorten zyn, eene groote en eene kleene.

De eerſte word genaemt

Aſtrantia major, Mor. Umb.
Aſtrantia nigra, Geſ. Hor.
Oſteritium montanum, Trag.
Imperatoria nigra, Tab.
Veratrum nigrum, Dioſcor. Dod.
Aſtrantia major corona floris purpuraſcente, Pit. Tourneſ.
Helleborus niger ſaniculæ folio major, C. B.
Sanicula fœmina adulterina, Trag.
Sanicula fœmina quibuſdam, *aliis Helleborus niger*, J. B.

Zy ſchiet bladers eveneens als die van Sanikel, een weinig ruuw in't aenraken, en aen lange ſteeltjes vaſtgehecht; tuſſchen deze verheffen zich twee of drie ſtelen, die met eenige bladeren zyn bekleedt, en op hunne toppen ruikers of bloemkranſen dragen van witte, naer 't purper trekkende bloemen, door kroonen van bladeren ondersteunt. Yder van deze bloemen beſtaet gemeenlyk uit vyf bladeren rooswyze geſchikt, meeſt al naer't middelpunt van de bloem' omgebogen, en vaſt gehecht aen een' kelk', die daerna eene vrucht word, beſtaende uit twee vliesachtige, langwerpige, geplooide, gekrulde en geſtreepte beursjes, yder vervult met een langwerpig en ſmal zaed.

De wortels zyn vezelig, zwart, en aen een hoofd vaſtgehecht. Deze plant groeit in de boſſchen.

De tweede word genaemt

Aſtrantia minor, Mor. Umb. Pit. Tourn.
Helleborus minimus, *Alpinus*, *Aſtrantiæ flore*, Bocc.
Helleborus niger Saniculæ folio minor, C. B.

Zy verſchilt van de voorgaende niet als daer in, dat ze kleener is. Zy groeit op bergachtige plaetſen, als op het Alpiſche en Pyreneeſche gebergte.

Zy ſluiten beide veel zouts en middelmatiglyk olië in zich.

Hare wortels zyn buikzuiverende als die van den zwarten Nieswortel.

Aſtrantia ab ἀστὴρ aſter, omdat de toppen van deze plant' ſchynen geſtraelt, of als eene ſter geſchikt te zyn.

ATRACTYLIS.

Atractylis, Matth. Dod.
Atractylis lutea, C. B. Pit. Tourneſ.
Atractylis vera flore luteo, J. B.
Cnicus atractylis lutea dictus, H. L. B.

In't Nederduitſch *Wilde Baſtaerd Saffraen*.

Is eene ſoort van Cnicus of wilde Saffraen, of eene plant, die een' vaſten ſteel ſchiet, een weinig ruig, en vervult met wit merg, zich om hoog verdeelende in eenige takken: de bladers zyn langwerpig, bochtig, ribachtig, zeer doornachtig en ſtekende, diep ingeſneden, donkergroen van kleur'. De bloemen groeijen boven aen de toppen der takken op kleene ſchubachtige hoofdjes, die met zeer ſtekende puntjes voorzien zyn. Yder van deze bloemen is een ruiker van bloempjes, die in vezelen of draadjes geſneden en geel van kleur' zyn. Als deze bloem is afgevallen, vertoonen zich in hare plaetſe zwartachtige, bittere zaden, yder met een

kuifje voorzien; de wortel is matiglyk dik. Deze plant groeit in de velden zonder kweeking', en heeft veel olië en zouts, maer weinige waterdeelen in zich.

Zy is openende, zweetdryvende, goed om het vergift te weêrſtaen, als ze in een afziedſel ingenomen word; men trekt 'er door overhaling een water af, dat dezelve kraeht heeft als 't water van *Carduus Benedictus*.

Atractylis ab ἄτρακτος, fuſi, ſpillen, kloſſen, om dat de Ouden zich van den ſteel dezer plante bedienden om 'er ſpillen van te maken.

ATRAMENTUM.

Atramentum, in 't Franſch *Enkre*, in 't Nederduitſch *Inkt*, is eene ſoort van verwe, gemeenlyk zwart, maer ſomtyds van eene andere kleur', als rood, groen, blaeuw, geel, waer van men zich bedient om met de penne te ſchryven, of op papier te drukken. Daer zyn verſcheide ſoorten.

De gemeene Inkt, dien men gebruikt om op wit papier of parkement te ſchryven, word genaemt *Atramentum Scriptorium*, of *Schryfinkt*, en is gemaekt met Galnooten en Koperrood, waer by men een weinig Arabiſche Gom voegt, om hem blinkender, klevender op 't papier en duurzamer te maken; want de Inkt, daer geen Gom in komt, is ligter uittewiſſchen, als die met dezelve gemengt is, Men neemt, by voorbeeld, twee pond Galnooten, men kneuſt die, en laet ze koken in vyf of zes ponden waters, tot ze zacht zyn, en dat 'er maer twee of twee en een half pond heel donker geelachtig vocht overblyft. Men klenſt het door met het ſtyf uit te perſen, en voegt 'er tien of twaelf oncen groen of wit Koperrood by, en eene once geſlooten Arabiſche Gom, en laet dit alles op een kleen vuur ſmelten: het Koperrood doet 't vocht in korten tyd eene zwarte kleur aennemen, en maekt het tot Inkt, waerſchynlyk omdat 't zuur van 't Koperrood door de zwavelachtige en zuurbrekende deelen van de Galnoot verzwakt zynde, zyn yzerachtig en zwart gedeelte zich uitzet en zich in het vocht vertoont; men laet den Inkt dus ſtil ſtaen, en ſcheid hem van zynen droeſem af, met hem zachtjes aftegieten in een vat, waer in men hem bewaert.

Eene groote meenigte van andere groeijende, t'zamentrekkende ſtoffen zoude konnen dienen in plaetſe van de Galnooten om Inkt te maken; zulke zyn de Akers, Eikenhout, Indiaenſch hout, bloeſems en baſt van den Granaetappelboom, Smak, roode rozen; vele van deze ſtoffen, om de waerheit te zeggen, maken gemeenlyk den Inkt zoo hoog van kleur' niet, als de Galnooten, maer zy komt 'er naerby.

De Drukinkt is in 't Latyn genaemt *Atramentum Librarium*, en is gemaekt met Terpentyn, olië van noten of lynolië en zwartſel.

De Ooſtindiſche Inkt word tot ons gebragt in kleene broodjes of vierkante lange, platte, harde, gladde, zwarte, blinkende, ligte ſtukjes doorgaens drie vingeren lang, een half duim breed, en twee of drie linien dik, aen beide zyden geteekent met eenige drukletteren, of verſchillende figuren. Men zegt dat hy gemaekt is van viſchlym, oſſegalle en zwartſel; maer men is wegens deze vermenging niet zeker; velen gelooven, dat het een geheim is, dat de Chinezen voor zich houden, en aen de Europeërs nog niet geopenbaert hebben; men giet dezen Inkt, terwyl hy noch vloeibaer is, in kleene zeer wel gewerkte houte vormen, en laet hem daer in hard worden. De meeſtgeachte Ooſtindiſche Inkt is, dien men te Nankin maekt; men verſiert ſomtyds deze ſtukjes Inkt met eenige blaedjes goud, nadat men ze welriekende heeft gemaekt; maer deze blyven bynaer alle in 't land voor de groote Heeren, en worden niet veel vervoert. Men drukt 'er dikwils de gedaente van een' Draek op.

De Chinezen gebruiken dezen Inkt om te ſchryven, nadat ze hem in eenig vocht hebben geſmolten. Hy is zeer zwart, blinkende en zeer gemaklyk. In Vrankryk gebruikt men dien om de ontwerpen der Bouwkunde af te teekenen.

De Roode Inkt is gemaekt van rood kryt, in water geweekt.

De Geele Inkt is gemaekt van geel oker, in water ontbonden.

Het is gemaklyk op de eige wyze Inkt te maken van verſcheide andere kleuren met verſcheidentlyk gekleurde aerd- of kleiſtoffen.

Alle deze Inkten konnen genezende krachten hebben volgens de natuur der ſtoffen, die 'er in komen. Wy weten door de ondervinding, dat de gemeene Inkt goed is tegens verbrandheit zoo ras als zy geſchiedt is, en om het bloed te ſtelpen, als hy 'er op gelegt word.

ATRIPLEX.

Atriplex, in 't Franſch *Arroche*, *Bonnes-Dames*, *Prudes-Femmes*, *Folieuſes*, in 't Nederduitſch *Melde*, is eene plant, waervan vele ſoorten zyn. Ik zal hier de twee voornaemſte beſchryven.

De

De eerſte word genaemt

Atriplex ſativa alba, Lob.
Atriplex hortenſis alba, ſive pallidè virens, C. B. Pit. Tournef.
Atriplex domeſtica. Ang. Matth.
Atriplex alba hortenſis, J. B.

Zy groeit eens mans lengte hoog, is takkig en draegt breede ſpitſe bladers, gelyk die van Maijer, maer kleener en zachter, beſproeit met eene ſoort' van meel, bleekgroen of witachtig van kleur', maer van een' laffen ſmaek. De toppen van hare takken zyn voorzien met een grootgetal kleene bloemen beſtaende uit verſcheide geelachtige helmſtyltjes; na haer volgen doorgaens platte en ronde zaden, beſloten in een' dunnen baſt'. Op den zelven voet van de Melde vind men nog eene andere ſoort van vrucht', die uit geene bloem' is voortgekomen. Deze vrucht is geheel platachtig, doorgaens rondachtig, boogswyze uitgeſneden en beſtaende uit twee op malkander gevoegde blaedjes, die gebult zyn, en in hunnen vouw een bynaer rond en plat zaed beſluiten. De wortel is regt, omtrent eene hand lang, en met vezelen voorzien.

De tweede word genaemt

Artiplex hortenſis rubra, C. B.
Artiplex ſativa folio rubicundo, Trag.

Zy verſchilt van de voorgaende niet als hierin, dat hare bladers en bloemen rood- of purperachtig zyn.

De eene en andere ſoort groeit in de moestuinen, daer men ze aenkweekt; zy hebben vele waterdeelen en olië, maer weinig zouts in zich.

Zy zyn bevochtigende en verkoelende, en maken den buik week; men gebruikt ze in afziedſelen tot de kliſteren.

ATTELABUS ARACHNOIDES.

Attelabus Arachnoides (Aldrov. Jonſt.) is een bloedeloos Watergedierte, dat iets heeft van de Spinne en iets van den Sprinkhaen; zyn hoofd gelykt naer dat van den Sprinkhaen, zyne oogen zyn verheven; de andere deelen komen met die van de Spinne overeen, maer het heeft niet meer dan zes pooten; het zwemt in 't water of kruipt op de aerde, en is van kleur' aſchgraeuw.

Het word uitwendig goed geacht om te ontbinden.

AVACCARI.

Avaccari (Garciæ) is een kleen Indiaenſch boompje, wiens bladers, bloemen en vruchten overeenkomen met den Myrtus, maer zyn veel meer t'zamentrekkende. Het waſt op bergen in 't landſchap Malavar.

Men ſchat het hoog in dat land voor verouderde roodeloopen, die uit koude ontſtaen.

AVANTURINE.

Avanturine, is een rood- of geelachtige ſteen, die met naer goud gelykende ſtukjes geheel doorzaeit, en ſchoon en aengenaem voor 't gezicht is. Daer van zyn twee ſoorten, eene natuurlyke, en eene door konſt gemaekte: de natuurlyke word in verſcheide plaetſen van Vrankryk gevonden, en onder 't poeder gemengt dat men op 't papier ſtrooit om het glinſterende te maken.

De door konſt gemaekte is eene glaswording of eene vermenging van brokjes of ſtukjes Koper die men onder 't glas heeft gedaen, terwyl het op het vuur ſmolt. Zyn naem komt hiervandaen, dat hy by geval, wanneer het kopervylſel toevalliglyk in geſmolten glas viel, gevonden is. De Brandſchilders gebruiken hem in hunne werken.

AVENA.

Avena, in't Franſch *Aveine*, of *Åvoine*, in 't Nederduitſch *Haver*, is een gewas waervan twee ſoorten zyn, eene tamme en eene wilde.

De eerſte word genaemt

Avena, Dod.
Avena vulgaris, *ſeu alba*, C. B. Pit. Tournefort.
Avena alba, J. B.
Avena veſca, Ad. Lob.

Zy ſchiet dunne ſtelen of pypen, die eenige ſmalle bladers dragen, en bynaer als die van Gras zyn; hare bloemen waſſen verre van malkander in airen, en zyn aen fyne draedjes vaſtgehecht; yder van haer beſtaet uit vele helmſtyltjes, die in een' ſchubachtigen kelk' beſlo-

ten is. Nadat de bloem is afgevallen, groeit in hare plaetſe een lang en dun zaed, beſloten in de blaedjes des kelks, en als korenairen gefchikt. Dit zaed is de Haver, die by yder bekent is; de wortel is kleen, en vezelig: dit gewas word op de velden geteelt.

De tweede foort word genaemt

Avena nigra, C. B. J. B. Pit. Tourneſ.
Avena altera, Ang.
Avena ſylveſtrior nigra, tenuiorque, Cæſ.
Bromos, Ama.

Deze is gelyk aen de voorgaende, maer haer zaed is zwart en zoo voedzaem niet.

De Haver heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, ontbindende, verzachtende, goed voor de borſt; men gebruikt ze uit- en inwendig; men fruit ze ook met een weinig azyns, daerna legt men ze warm tuſſchen twee doeken op de pynen der zyde, of van andere deelen des lichaems; zy verligt die, omdat ze de zweetgaten openende 't vocht, dat dezelve veroorzaekte, doet uitwaeſſemen. Men gebruikt ze ook in een afziedſel om ze te drinken, of voor een gorgelwater, of kliſteer.

Avena, ab avere, wenſchen, omdat de paerden naer de Haver haken als zy ze ruiken.

AVILA.

Avila is een Indiaenſche Appel, die in grootte een' grooten Oranjeappel overtreft, en rond van gedaente, vleezig en geel is; hy groeit aen eene ſoort' van Klimop, of kruipende plante, die zich in't Spaenſch Amerika aen de naerbyſtaende boomen vaſthecht. Dees Appel beſluit onder zyn vleeſch agt of tien platte, bynaer eironde noten, die op eene plaetſe met eene ſtompe punt eindigen. Deze noten zyn aen malkander vaſt gevoegt, maer worden ligt van een gefcheiden; zy zyn aen de eene zyde bol en aen de andere hol; bynaer zoo breed als onze dertigſtuivers ſtukken, een halve vinger dik, yder bedekt met een' matiglyk dikken baſt', die hard, houtachtig, een weinig knobbelachtig voornamentlyk aen de bolle zyde, en geelachtig van kleur' is: onder dezen baſt is beſloten eene malſche, witte, bittere kern, die men een groot tegengift of uitmuntend middel acht te zyn tegen de kwaedaertigheit der vochten; men neemt 'er eene of twee voor eene giſte in.

AVOSETA.

Avoſeta Italorum, ſeu Sbinzago d'Aqua, is een Watervogel zoo groot als eene duif; zyn bek is vier of vyf vingers lang, zwart, opwaerts ſtekende en vooraen ſpits toeloopende; zyn kop is zwartachtig, zyn lyf wit, de pooten zyn blaeuwachtig, en de klaeuwen door vliezen vereenigt, de ſchenkels zyn lang; zyn geroep is *Crex, Crex*. Hy onthoud zich in Italië.

Zyn vet is zeer ontbindende, verzachtende en pynſtillende.

AURA.

Aura, ſive Gallinaſſa, Jonſt. is eene ſoort van Mexikaenſche Rave, omtrent zoo groot als een Arend; de Indiänen noemen haer *Tropilloti*; hare kleur is zwart, de bek als die van een' Papegai, het voorhoofd is bedekt met een gefronſt vel zonder vederen; zy is met zwarte kromme klaeuwen gewapent. Dees Vogel is gemeen in Nieuw Spanje, onthoud zich des nachts op de boomen en rotſen, maer komt des daegs naer de ſteden, leeft van vuiligheit en drek. Men zegt dat de jongen wit zyn, maer in't groeijen zwart worden. Zy vliegen by zwermen vry hoog, en maken gantſch geen geſchreeuw; zy hebben een' viezen reuk. Zy beſluiten veel vlug zout en olië in zich.

Het hart van dezen Vogel in de zonne gedroogt is zeer ſterk van reuk.

Het vleeſch gegeten zynde is goed voor de pokken; de veders gebrandt zyn afvegende, wondheelende, en dienſtig om het groeijen van 't hair te beletten, indien de aſch op de huid gelegt word.

AURANTIUM.

Aurantium.
Arantium.
Aurangium.
Aureum malum.
Malum auratum.
Pomum Nerantium, vel
Anerantium.
Narangion.

In't Franſch *Orange.*

In't Nederduitſch *Oranjeappel.*

Is eene ſoort van ronden, ſchoonen, gelen, welriekenden Appel, die aen een' boom' groeit, van Caſparus Bauhinus genaemt *Malus Aurentia*

Aurantia major, en van Johannes Bauhinus *Arantia malus*, in't Franſch *Oranger*, in't Nederduitſch *Oranjeboom*. De bladers zyn van gedaente als die van den Lauwrier, maer grooter en altyd groen; de bloem is ſchoon, wit, ſterkriekende, gemeenlyk beſtaende uit vyf bladeren, die in 't rond geſchikt en door eenen kelk ondersteunt zyn. Men teelt dezen boom in alle hoven, maer vooral in warme landen.

Men heeft aentemerken dat de bladers en bloemen van den Oranjeboom doorboort ſchynen als die van St. Janskruid; wanneer men ze tegen de zon of door een vergrootglas beziet, maer zy zyn't beide niet; 't zyn blaesjes vol waters die men voor gaetjes neemt.

Daer zyn twee algemeene ſoorten van Oranjeappelen, eene kleene, geele, groenachtige bittere en zure, en eene groote van eene ſchoone goudgele kleur', en van een' zoeten ſmaek. De bittere Oranjeappel word meeſt in de Geneeskunde gebruikt; zyn buitenſte baſt, daer men Oranjeſnippers van maekt, is met veel fyne olie en vlug zout bezwangert, die bykans al den reuk van de vrucht' uitmaekt. Het ſap is zuur, en bygevolg vol wezentlyk zout.

De baſt of ſchel van den bitteren Oranjeappel word hoog geacht om te vervrolyken, de maeg en herſenen te verſterken, de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen, en de maendſtonden te verwekken.

Het ſap van den bitteren Oranjeappel is hartſterkende en bevochtigende; men mengt het met water en ſuiker om eene ſoort van koeldrank te maken, die zeer aengenaem van ſmaek is, en Oranjewater genaemt word.

De zoete Oranjeappel heeft een zoet en aengenaem ſap in zich, beſtaende uit vele waterdeelen, een weinig olië, en wezentlyk zuur zout.

Zyne ſchel heeft veel half fyne olië en matiglyk veel zuur en vlug zout in zich.

De vrucht is bevochtigende, hartſterkende, verfriſſende, dienſtig om in gedurige koortſen den dorſt te verdryven.

Het zaed heeft dezelve kracht als dat van een' Citroen, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Men brengt ons de beſte Oranjeappels uit Portugael, uit de Eilanden van Hieres in Provence, van Niſſa en Sioutat, zelfs ook uit Amerika en China. Men verkieſt de grootſte en zwaerſte, als zynde de allerſappigſte, en die eene dunne en welriekende ſchel hebben, en verſch zyn aengekomen.

De Oranjebloeſem is goed voor de hoofdziektens, voor de maeg, en opſtygingen en tegen de wormen.

Aurantium ab aureo colore, omdat dees Appel uitterlyk de kleur van goud heeft.

AURICHALCUM.

Aurichalcum, in't Franſch *Cuivre jaune* of *Leton*, in't Nederduitſch *Geel Koper*, *Meſſing*, *Latoen*, is eene vermenging van Koper en Kalamintſteen, die men te gelyk heeft laten ſmelten door een zeer ſterk vuur in daertoe gemaekte ovens. De ontdekking van 't Geel Koper is geſchiedt door de Stofſeheideren of Alchimiſten, die het Koper in Goud zoekende te veranderen een middel vonden om het eene gele kleur te geven. Het grootſte gedeelte geel Koper word in Vlaenderen en in Duitſchland gemaekt.

De Kalamintſteen heeft het ſcherpe zout van 't Metael zoodanig belemmert en uitgezet, dat het zooveel indruks aen de vochten niet geeft, als het Rood Koper. Daerenboven dewyl de Kalamintſteen weinig koſt, is het Geel Koper zoo duur niet als het natuurlyke.

Men gebruikt het Geel Koper om eene groote meenigte vaten en werktuigen te maken, die voor de konſten nut zyn.

Dat men in't Franſch *Clinquant* of *Auripeau*, in 't Nederduitſch *Klatergoud* noemt, is Geel Koper geſlagen in bladen zoo dun als papier. Het is dienſtig voor de Paſſementwerkeren.

Het Duitſche Goud is Klatergoud geſlagen tot dat het zeer dun is; men bewaert het in papiere boekjes, en 't word van de Schilderen gebruikt.

Het Schildersmetael, in 't Franſch *Bronze de Peintres* genaemt, is van gewreven Duitſch Goud; men doet het in kleene ſchulpjes, en noemt het dan *Schulpgoud*. Men verkopert'er de geplaeſterde beelden mede. Het word ook van de Miniatuurſchilderen gebruikt.

De Klokſpys, by de werklieden *Metael*, in't Franſch *Metal* genaemt, is eene t'zamenſmelting van Koper met Latoen of met Tin; daervan worden verſcheide ſoorten gemaekt, die niet als door de veelheit van Tin verſchillen, dat met het Koper geſmolten is geweeſt: dat is van twaelf tot vyfentwintig ponden voor honderd ponden Kopers.

Men bedient zich van het Metael om vyzels, klokken, en vele andere werken te maken. Het beſte is dat 't meeſt klinkt, als men daer tegen ſlaet.

Het Korintiſche Koper, daer men eertyds zoo hoog van heeft opgegeven, en niet zonder reden, om zyne ſchoonheit, vaſtheit en duurzaemheit, was een Koper, waer onder by toeval eenige ſtukjes Goud en Zilver gemengt waren; deze vermenging geſchiedde ten tyde als de

Ro-

Romeinen de Stad Korinthe in brand ſtaken; want de verſcheide Metalen die daer waren, ſmolten door het vuur en vermengden zich verſcheidentlyk onder malkanderen; maer dewyl het Metael, dat daer de overhand had, Koper was, behield het grootſte gedeelte van de vermengingen den naem van Koper van Korinthe; men noemt het *Æs Corinthiacum*.

Aurichalcum komt van 't Latyn *Aurum*, *Goud*, en van't Griekſch χαλκὸς, *Cuprum*, *Koper*, alſof men zeide *Vergult Koper*.

Laton, men zeide eertyds *Laton*; dees naem komt van het Nederlandſch *Latoen*, dat dezelve zaek beteekent.

AURICULA JUDÆ.

Auricula Judæ, *vulgo*, *fungus ad ſambucum*, Trag.
Fungus membranaceus auriculam referens, *ſive ſambucinus*, C. B.
Fungorum pernicioſorum 1. *genus*, Cluſ.
Agaricus auriculæ forma, Pit. Tournef.

In't Franſch *Oreille de Judas.*

In't Nederduitſch *Judasoor.*

* Is een Paddeſtoel zonder ſteel', ofvolgens den Heer Tournefort, eene ſoort van Agarik, die aen den ſtamme van den Vlierboom vaſt hangt; dees Paddeſtoel heeft de gedaente en meeſtal de grootte van een menſchen oor; maer men vind'er ook grooter en kleener: de zelfſtandigheit is vliezig, kraekbeenig, en leêrachtig, gevouwen, zwartachtiggraeuw van kleur'. Hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is zeer ontbindende, goed voor de gezwellen en ontſtekingen der keel' en andere deelen, als hy gekneuſt daerop gelegt word. Men moet hem niet inweudig gebruiken, want hy is eene ſoort van vergift.

Auricula Judæ, omdat dees Paddeſtoel de gedaente van een oor heeft, en dat hy aen den Vlierboom vaſt is, waeraen men zegt dat Judas zich verhing, nadat hy den Zaligmaker der weereld had verraden.

AURICULA LEPORIS.

Auricula Leporis umbella lutea, J. B.
Auricula leporis Monſpelienſium, Geſn. Hiſt. Anim.

* Zie Pl. III. Fig. 15.

Bupleuron anguſtifolium herbariorum, Lob. Icon.
Bupleuron anguſtifolium, Tabern. Icon.
Herba vulneraria, Trag.
Bupleuron folio ſubrotundo, *ſive vulgatiſſimum*, C. B. Pit. Tournef.
Iſophyllum, Cord. Hiſt.

In't Franſch *Oreille de Liévre.*

In't Nederduitſch *Hazenoor.*

Is eene ſoort van Deurwas, of eene plant die eenen ſteel ſchiet anderhalf of twee voeten hoog; dees ſteel is dun, rond, glad, knobbelachtig, van binnen ledig, nu roodachtig, dan eens groen van kleur'. De bladers zyn enkel, over en weder langs den ſteel geſchikt, langachtig, ſmal, ribachtig, en van onderen wat breeder. De bloemen groeijen boven op den ſteel als zonneſchermen of ruikers, en zyn geel van kleur', yder uit verſcheide rooswyze geſchikte blaedjes beſtaende; wanneerdeze bloem is afgevallen, volgen haer langwerpige, geſtreepte, graeuwe zaden, van een' ſcherpen ſmaek: de wortel is kleen, gerimpelt en groenachtig; de geheele plant heeft een' ſcherpen ſmaek, die wat naer 't bitter trekt; zy groeit op bergachtige plaetſen, en heeft veel zouts, en middelmatiglyk olië in zich.

Zy is goed als ze gekaeuwt word, om het ſpeekſel te verwekken; het zaed is zweetdryvende en opdroogende.

Auricula leporis, omdat men eertyds gelooft heeft eenige gelykeniſſe te vinden tuſſchen de bladers van deze plant' en de ooren van een' Haes.

AURICULÆ URSI.

Auricula urſi Myconi, Lugd.
Auricula urſi Myconi piloſa cærulea, J. B.
Sanicula Alpina foliis borraginis villoſa, C. B.
Verbaſcum humile Alpinum, *villoſum borraginis flore & folio*, Pit. Tournef.

In't Franſch *Oreille d'Ours.*

In't Nederduitſch *Beerenoor.*

Is eene ſoort van witWollekruid, of eene plant, die uit haren wortel' bladers ſchiet, die zich langs den grond verſpreiden en voortkruipen, bykans van

gedaente als die van Bernagië, op de kanten wat ingefneden, dik, ribachtig, geheel ruig, ruuw in 't aenraken, voornamentlyk omtrent den wortel; want op de plaets, waeruit deze bladers komen, vergadert zich eene groote meenigte van hairen of vezelen, die zich by malkander voegen op de wyze van hoofdhair; de hairtjes, die op de kanten dezer bladeren groeijen, zyn roodachtig; tuffchen deze bladers verheffen zich twee of drie kleene fteeltjes, die agt of negen duimen hoog, rond, vaft, vol fap, roodachtig, zoet en t'zamentrekkende van fmaek zyn; zy dragen op hunne toppen blaeuwe bloemen van een enkel blad, dat als een rad gemaekt, in vyf deelen ingefneden, en in zyn midden met gele helmftyltjes voorzien is. Uit zynen kelk' verheft zich ook een ftampertje, dat daer als een fleutel vaft is, en vervolgens eene eironde vrucht word, fpits als een gerftekorrel, maer dikker. Zy verdeelt zich in twee huisjes vol kleen hoekachtig zaed. De wortels zyn vezelachtig, of bynaer zoo fyn als hair, roodachtig, hangende aen fteenen, en t'zamentrekkende van fmaek. Deze plant groeit op het Pyreneefche en Alpifche gebergte, en op andere berg- en fchaduwachtige, fomtyds zelfs op vochtige plaetfen. Zy heeft veel olië en zouts in zich.

Zy is openende, goed tegen den fteen en 't graveel, als ze in een afziedfel ingenomen word. Men haelt 'er op de gewone wyze een water van, 't welk de Spanjaerts tegen den hoeft gebruiken, en om deze reden hebben zy deze plant' den naem gegeven van *Yerva Tuffera. Auricula Urfi*, omdat men geloofde dat'er eenige overeenkomft was tuffchen de bladers van deze plant' en de ooren van een' Beer.

AURIPIGMENTUM.

Auripigmentum. Arfenicum flavum.

In't Franfch *Orpiment. Orpin. Arfenic jaune.*

In't Nederduitfch *Geel Rottekruid, Geel Oprement*

Is eene foort van Rottekruid; daer is een natuurlyk en een door konft gemaekt. Het natuurlyke word gevonden in de kopermynen, in harde vafte ftukken, van verfcheide grootte, gedaente, en kleur'; fommige zyn goudgeel, blinkende en glinfterende, andere roodachtig geel, andere groenachtig geel, blinkende of fchitterende op fommige plaetfen; maer zoo glanzig niet als de eerfte.

Het door konftgemaekte Rottekruid is eene mengeling, die men doet door het fmelten van een gedeelte gemeene zwavel met tien deelen wit Rottekruid. Het word tot ons uit Duitfchland overgebragt, alwaer het bereidt word in groote fteenachtige, gele, of citroengele ftukken.

Het natuurlyk of mineael Geel Rottekruid is 't meeft geacht, voornamentlyk voor de Schilderkonft': men moet het in fchoone talkachtige ftukken verkiezen, die goudgeel, zoo blinkende en glanzig zyn als goud, en zich ligtelyk' by fchilfers of dunne plaetjes verdeelen.

Het eene en andere *Oprement* word tot de Schilderkonft gebruikt, nadat het op een' porphyrfteen fyn gewreven is: men gebruikt het ook om het hair te doen uitvallen; men brengt het tot poeder en laet het koken met gelyke deelen kalk', en maekt 'er een vochtig deeg van, dat op de plaetfen gelegt word, daer men het hair wil doen uitvallen.

AURUM.

Aurum. Sol. Rex Metallorum.

In't Franfch *Or.*

In't Nederduitfch *Goud.*

Is het allervafte, allerzwaerfte, beft gebonden en koftelykfte Metael van allen; het groeit in verfcheide mynen, op verfcheide plaetfen van de weereld; maer het grootfte gedeelte komt uit Peru, vanwaer het in baren of ftaven te Kadix door de Spaenfche Galjoenen gebragt word.

Men krygt ook het Goud uit Azië, Afrika en Europa, fomtyds in zuivere ftukken, die men Maegdegoud noemt; fomtyds in korrelen, nu eens in fteenen, dan eens in ftof of ftukjes.

Het eerfte is Maegdegoud genaemt, omdat het zuiver uit de myn' gekomen is, zonder eenige bereiding noodig te hebben; het is zoo zacht datmen'er gemaklyk een zegel of datmen wil in drukken kan; men vind het in ftukken van verfcheide grootte.

Het tweede dat in korrelen is, is zoo zuiver niet als het eerfte.

Het derde is een Goud vermengt met andere Metalen, en Marcafite of Mynfteen, die te zamen als een' Gouden Steen, Marcafyt of Bergfteen genaemt, uitmaken.

Het vierde is Stofgoud, of ftukjes Goud met zand vermengt.

Deze drie laetfte foorten van Goud worden gemeenlyk gevonden op den grond der riviе-

droefgeestigheit, die van de onzinnigheit niet verre af was, in ongeneeslyke ziektens, en in eene zeer elendige armoede zyn vervallen.

Maer de kwade uitslag der Alchimisten belet niet, dat vele andere personen zich dagelyks laten aennemen onder den standaert der Alchimië: de hoop, waermede men hen vleit, van hun een middel, om Goud te maken, te bezorgen, neemt hunnen geest vooraf zoo ver in, dat ze onbekwaem worden, om ernstiglyk te denken op eenige andere zaek, als die hun groot werk betreft: zy gelooven dat 'er geen billyker redenering is dan die van de Alchimisten, zy handelen de Filozofen, die hun gevoelen niet goedkeuren, als onheilige, en zy behouden voor zich alleen den naem van ware Filozofen, of Filozofen by uitstekentheit; zoo ze spreken, is het door woorden van eene lettergreep', indien ze zich uitdrukken, is het door duistere spreekwyzen en verheven woorden, die ze zelfs dikwils niet verstaen; indien ze schryven, is het om niet verstaen te worden; indien ze arbeiden, is het met verborgentheit, gevende verheven namen aen de dingen die ze gebruiken: het Goud is by hen altyd de Zon genaemt, het zilver de Maen, het tin Jupiter, het lood Saturnus, het Salammoniak Zonnezout, of het Mercuriael Zout der Filozofen; de Salpeter Cerberus of Helschzout, de Geest van Salpeter Bloed van Salamander; het Spiesglas Wolf of wortel van de Metalen, of Proteus, en zoo voorts. Hunne bercidingen zyn alle Filozofisch, en de tichelsteenen zelfs, waervan hunne ovens gemaekt zyn, deelen mede van deze hoedanigheit. Voor 't overige achten deze Heeren zich zeer hoog verheven boven andere menschen; en meenen dat ze bewaerders zyn van de kostelykste geheimen der Nature; zy leggen alles uit tot hun voordeel, en volgens hunne voorooordeelen: zy noemen zich een heilig geslacht, en een verkregen volk. De Koning Salomon was, volgens hun zeggen, van de Sekte der Alchimisten, omdat het Goud in zynen tyd zeer gemeen was. De Geest Gods, die op de waters zweefde, en waervan in Moses eerste boek gesproken word, was een Algemeene Geest, waervan het Goud gemaekt word. Ik zoude nog konnen aenhalen verscheide andere hunner gedachten, die alzoo onredelyk en onverstandig zyn als deze, maer ik zoude vreezen den Lezer te vervelen.

Het einde, waer naer de Alchimisten staen door hun groot werk, is, gelyk ik gezegt heb, om het zaed of beginsel van 't Goud te vinden. Velen onder hen geven voor daer toe gekomen te zyn, en het volmaektelyk te bezitten: dat is 't geen zy noemen Goudmakers konstpoeder, waeraen zy de kracht toeschryven, om wat metael het ook zy in Goud te veranderen: maer wy zien geene proeven van deze voorgegeven daed. Die, welke zy hebben willen ondernemen in vele voorvallen, zyn looze handgrepen van Guichelaren geweest, waervan ik elders eenige beschreven heb, en waer door zy vele menschen verblinden, en inwikkelen, om onkosten te maken, en met hun in de Stookkonst te arbeiden.

Het is ligt te begrypen, dat 'er geene zaden in de metalen konnen gevonden worden; want de voortbrenging daervan geschied niet door groeijing als die van de Planten; zy komt van eene stremming', veroorzaekt door waters, die beladen zyn met zouten van verschillende aert en met zwavelachtige aerdens in de mynen, gelyk zy erkent hebben, die daer in arbeiden.

De Alchimisten zeggen, dat hun zaed van Goud een Mercurius of Kwik is, dat zy uit de metalen getrokken hebben; maer behalven dat dit nog in verschil is, te weten of men Mercurius uit metalen kan trekken; is 't echter niet waerschynlyk, dat, indien het 'er uit getrokken werd, zulks het zaed van Goud zoude wezen.

Voorts zeggen zy, dat het zaed van Goud overal is, dat het overvloedig is in den Algemeenen Geest; en dat, dewyl de daeuw, het manna, de honig, en verscheide andere stoffen met dezen Geest bezwangert zyn, het zaed van 't Goud daer uit gehaelt kan worden. Men staet hun toe, dat de Algemeene Geest dient tot de voortbrenging van 't Goud, gelyk hy dient tot de voortbrenging van andere gemengde dingen; maer dat is door een zuur, dat hy in zich heeft en niet door een zaed, tenzy men den naem van zaed aen dit zuur geven wil; en dan zal 'er geen meer reden zyn om te gelooven dat de Algemeene Geest overvloeit in 't zaed van 't Goud, dan in dat van andere mineralen of van 't onnutste van alle planten, of van 't verachtelykste van alle dieren.

Schoon alle oude Schryvers het Goud geacht en voorgeschreven hebben als een groot hartsterkend middel, indien men het inwendig gebruikt, worden wy echter deze kracht niet gewaer; de ondervinding leert, dat men het door den stoelgang wederom looft tot het zelve gewigt, en in den zelven staet als men 't had ingenomen, dewyl het veel te hard is om door het zwakke zuur van 't lichaem doortrokken en verteert te worden; maer het is goed en zeer bekwaem voor die te veel Kwik ingenomen hebben; want het vermengt zich daer

daer mede in't lichaem, en maekt het zoo vaſt en onvlugtig, dat het belet word te werken, gelyk het van te voren deed: deze vermenging word in 't vervolg medegeſleept door de pis of deu ſtoelgang. Het is daerenboven goed voor de kolyken der Lootgieteren en Glazemakeren, die door eenen damp van 't lood veroorzaekt zyn.

De Kwik hecht zich zoo ligt aen het Goud vaſt, dat, indien iemand, welken men door den Kwik laet kwylen, eenige ſtukken Gouds in zynen zak heeft geſtoken, zy doorgaens in weinig tyds wit zyn zonder dat ze aengeraekt worden; men doet deze Kwik vervliegen, met het Goud op het vuur te leggen, en te wryven met een weinig olië van Wynſteen.

Het *Aurum Potabile*, of Drinkbaer Goud der Alchimiſten is niets anders dan een verdigtſel; zy geven voor dat zy het Goud konnen ontbinden in zyne eerſte beginſelen, en het zout en den zwavel daer af ſcheiden, zoo dat zy niet weder tot Goud gemaekt konnen worden, alzoo weinig als de olië en 't zout, dat men uit eene plant' getrokken heeft, niet weder tot eene plant konnen worden. Zy hebben dit zoogenaemt zout en zwavel van Goud Drinkbaer Goud genaemt, omdat ze in allerlei vochten konnen ontbonden, en dus als een drank ingenomen worden; zy ſchryven het de kracht toe van een beſchermmiddel te zyn tegens alle ſoorten van ziektens, van alle ziektens te genezen, het leven te verlengen, en met een woord, een Algemeen Geneesmiddel te zyn.

Deze ſchoone hoedanigheden van 't Drinkbaer Goud zyn op verſcheide andere herſenſchimmen gegrondt. De Alchimiſten en Starrekykers verzekeren, dat'er eene groote overeenkomſt en eene byzondere gemeenſchap is tusſchen de zon en het Goud door de invloeden, die ze aen elkander mededeelen; dat bygevolg het Goud dan bezwangert is met de invloeden der zon ne, dat de zon het hart is van de groote weereld, en dat ze in die hoedanigheit door middel van't Goud haer Stedehouder hare kracht verſpreiden moet over het hart van de kleene weereld, 't geen dat van den menſch is: dat de hoedanigheit van de zonne is te verwarmen, levendig te maken, te vervrolyken, het lichaem te zuiveren van alle kwade vochten, en het leven gelukkig, lang, en vry van ziektens te maken: dat alle hare beginſels zeker zynde, 'er niet aen te twyffelen is, of het Goud heeft groote krachten, maer dat, dewyl dit metael een zeer hard en zeer vaſt ineengeſloten lichaem is, zyne hoedanigheden zoodanig zyn ingeſloten en naer binnen gedreven, dat men ze niet wel kan gewaer worden, als met het tot zyne eerſte beginſels te brengen, die de zwavel, en het zout zyn, en die men het Drinkbaer Goud noemt.

Het is niet heel moeijelyk alle deze ſchoone redekavelingen omver te werpen; zy hebben zoo weinig gronds en vaſtigheits dat ze van zelfs vervallen. Vooreerſt meenen de Alchimiſten, doch zonder grond, dat men het Goud kan ontbinden in zyne eerſte beginſelen, en daer uit eene zwavel en zout halen; want dit metael is zoo hard en zoodanig gebonden in zyne ongevoelige deelen, dat men nooit een middel heeft konnen uitvinden, om het t'eenemael te ontbinden, noch eenige der beginſelen'er af te ſcheiden, wat arbeid en vlyt men ook heeft aengewendt, men rekt het uit, verdeelt, verdunt, en doet het uitdyen in ongevoelige deelen, door middel van oploſſende vochten, maer tot hier toe heeft men niets gedaen als het onkenbaer te maken, en het blyft altyd Goud in zyn geheel, geſchikt om door ſmelting in zyn' eerſten ſtaet gebragt te worden. De bereidingen van Goud, die ſommigen ons hebben willen opdringen voor 't zont en de zwavel van dit metael, worden bevonden, als men ze naerby beſchouwt, niet anders te zyn als een zeer fyn Goud, dat door eenig Armoniakzout ontbonden en opgehouden is: men doet dit weder Goud worden met het van dit zout te berooven, en het'er door't vuur uit te dryven.

Maer wanneer men in 't vervolg van tyd tot de oorſpronkelyke ontbinding van 't Goud geraken mogt, zoo dat'er het zout en de zwavel konden worden uitgehaelt, zoude het 'er echter op aenkomen om te weten, welke kracht deze beginſels hadden, dat men door de proeven of ondervindingen, die men'er op nemen mogt, gewaer zoude worden: maer daer is gantſch geene reden te gelooven, dat ze zoo vele uitwerkſels zouden voortbrengen als men ons wil diets maken.

De overeenkomſt van het Goud met de zonne en de byzondere invloeden, die men wil, dat het van haer ontfangt, zyn inbeeldingen, die geene waerſchynelykheit hebben: wy zien dat de zon hare ſtralen, en warmte in 't algemeen ſchiet over alle lichamen, zonder dat ze ſchynt eenig onderſcheit te maken.

Alhoewel'er geen waer Drinkbaer Goud in de weereld gevonden word, en het onzeker is, als men het al gevonden had, wat uitwerking het zoude voortbrengen, nogtans bedriegt de naem van Drinkbaer Goud vele menſchen, en geeft den Kwakzalveren een middel, om ongeſtraft te bedriegen: want zy trek-

ken Tincturen of afverwſels uit eenige Geneesmiddelen, welker kleur naerby die van 't Goud komt, en verkoopen die tot een' hoogen prys onder den naem van Drinkbaer Goud; deze wyze van bedriegen is eene van die, welke doorgaens beſt ſlaegt aen dat ſlag van volk; want in 't ſtuk van Geneesmiddelen, worden de zieken dikwils vooraf ingenomen door groote namen en eenige ligte waerſchynelykheit; men is zelfs genegen, om in de weereld te verheffen, 't geen veel gekoſt heeft, en doet het hoog achten om zynen naem en prys; het gebeurt ook vry dikwils dat deze Tincturen, die men den tytel en naem geeft van Drinkbaer Goud, eenige goede uitwerkſels voortbrengen, omdat men zorg gedragen heeft van die uit te trekken in geeſtryke ſcheivochten, die het hart verſterken en de kwade vochten door de uitwaeſſeming verdryven; dan ſchreeuwt men van wonderen, en ſchryft deze werking aen 't Goud toe, dat'er geen deel aen heeft, gemerkt het in het vocht niet eens is gekomen.

Andere mindere Bedriegers dan deze, daer ik van geſproken heb, ontloſſen het Goud in geeſtryke vochten op de gewone wyze: en gelyk de ontloſsing van 't Goud altyd geel is, doen zy dat doorgaen voor waer Drinkbaer Goud, hoewel dit niet ânders is als een verdeeld Goud, en dat men weder brengen kan in den zelven ſtaet, waer in het te voren was.

Voorts zie ik niet, dat de volmaektheit van't oud aen het zelve eenigen voorrang in de Geneeskunde moet geven boven andere metalen; in tegendeel, deze volmaektheit beſtaende in eene zeer naeuwe vereeninginge der deeltjes, en in eene groote vaſtheit, is dit metael minder bekwaem om verteert en in de vaten van't lichaem verdeelt te worden. Het yzer, kwik, en andere metalen, die men onvolmaekte noemt, zyn veel handelbaerder, want wy ſtellen die in ſtaet, om door alles heen te dringen en groote uitwerkſels voort te brengen. Dat eene volmaektheit is by de werklieden, is dikwils eene onvolmaektheit in de Geneeskunde; en wy bedienen ons veel liever van gemengde dingen, wier beginſels natuurlyk verdunt en ontlosbaer zyn, dan van die, welke door eene groote hardheit als onbederſelyk zyn geworden.

Men zegt dat *Aurum* de naem is van hem, die allereerſt 't Goud ontdekt heeft. Men noemt dit metael in't Hebreeuwſch gelyk in't Franſch *Or*. Men zegt nog, dat men den Dageraed *Aurora* genaemt heeft, omdat zyne kleur en zyn licht naerby die van 't Goud komen. Velen daerentegen willen dat *Aurum* komt van *Aurora*.

Sol, omdat men voorgeeft dat het Goud gemaekt word door de invloeden der zonne.

Rex Metallorum, omdat het is 't volmaektſte en ſchoonſte van alle metalen.

AUTOUR.

Autour, is een baſt, die met de gedaente en kleur' van de Kaneel bykans overeenkomt, maer is een weinig dikker en bleeker, hebbende van binnen de kleur van eene gebroke Notemuskaet, met vele kleene ſchitteringen. Hy is bynaer ſmakeloos, en geheel zonder reuk'; hy word tot ons uit de Levant gebragt, en komt onder de bereidingen van 't Karmyn.

AZAROLUS.

Azarolus, Cæſ. Caſt.
Meſpilus aronia Dioſcoridis, Dod.
Meſpilus provriè dicta, quæ Tricoccos, Cord. in Dioſc.
Meſpilus aronia Veterum, J. B.
Meſpilus prima, Matth.
Meſpilus Apii folio laciniato, C. B. Pit. Tournefort.
Anthedon, Theophraſti & Plinii.
Paliurus Africana, Ruellio.

In't Franſch *Azerolier*, of *Azarolier*.

In't Nederduitſch *Azarolen*, of *Miſpelen met drie ſteenen*, *Wilde Miſpelboom*.

Is eene ſoort van Miſpelboom, of een boom die bladers draegt, gelyk die van Peterſelië; maer grooter, en die een weinig rood worden, eer ze afvallen; de bloemen zyn als trosjes van eene grasachtige kleur'; yder van haer beſtaet uit verſcheide blaedjes, die rooswyze geſchikt, en door een' kelk, die in vele deelen is ingeſneden, ondersteunt zyn. Nadat de bloem is afgevallen, word de kelk eene bynaer ronde vleezige vrucht, veel kleener dan de gemeene Miſpel, hebbende eene ſoort van kroontje, dat door dé punten van den kelk gemaekt is. Deze vrucht is in't begin groen en hard, doch word in 't rypen zacht, rood, zoet en zeer aengenaem van ſmaek; zy heeft van binnen drie zeer harde ſteentjes: dees boom word geteelt in Italië, Languedok, en verſcheide andere warme landen. Die niet gekweekt word, is dorenachtig; zyne vrucht word *Azerole*, of *Wilde Miſpel*

Miſpel genaemt; zy heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig zuur zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, verſterkt de maeg, ſtuit de braking en buikloopen, als ze raeuw of in ſuiker ingelegt gegeten word.

Azarolus komt van den Napelſchen naem *Azorolo*.

AZEDARACH.

Azedarach, Dod. Pit. Tournef.
Pſeudoſycomorus, Matth.
Azadaracheni Arbor, J. B.
Arbor fraxini folio flore cærulco, C. B.
Zizyphus alba, Matth.

In't Nederduitſch *Witte Lotusboom.*

Is een groote boom, die bladers draegt gelyk die van den Eſſeboom, op de kanten geſchaert, en donkergroen van kleur'; de bloem beſtaet uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes; de vrucht is bynaer rond, of van gedaente als een *Jujube*, of Borſtpruim, vleezig, bleekgeel van kleur', onaengenaem en bitter van ſmaek; zy heeft in zich eene geſtreepte ſteenachtige noot met vyf ribbens, en verdeelt zich in vyf vakjes, waervan yder een bynaer rond zaed in zich ſluit: deze noot dient om Paternoſters te maken en om deze reden noemen velen den Azedarach, *Heiligen Boom*. Hy waſt voornamentlyk in Italië, en in verſcheide andere warme landen.

Zyne bloem is openende en opdroogende, goed voor verſtoppingen, als ze getrokken of in een afkookſel word ingenomen. Zyne vrucht word eene ſoort van vergift geacht; zy veroorzaekt veel pyn' in de maeg' en borſt, als men ze eet. Men gebruikt ze ook uitwendig in een afziedſel om de luizen te doen ſterven, en het hair te doen groeijen.

Azedarach is een Arabiſche naem.

AZYMUS.

Azymus, in 't Franſch *Azyme*, *Pain à chanter*, in 't Nederduitſch *Ongezuurd* of *Ongeheveld Brood*, *Ouwel*, is een brood, dat platachtig, zoo dun als papier, zeer wit, en broos is, maer dat zacht en lymig word, zoo ras als men het in eenig vocht weekt; het word van ſyn meel gemaekt zonder giſt' of zuurdeeg: men gebruikt het om 'er pillen en brokjes in te rollen, die men den zieken wil laten doorſlikken. Het heeft veel olië, maer weinig zouts in zich.

Het is goed om de ſcherptens van de borſt te verzachten, de bloed- en buikloopen te ſtuiten; men laet het in melk tot een pap geweekt innemen.

Azymus ex α privativo, & ζύμη, fermentum quaſi fermenti expers; omdat dit brood zonder giſt' of zuurdeeg gemaekt is.

B.

BALÆNA.

Balæna. Cete. Cetus, in't Franſch *Baleine*, in't Nederduitſch *Walviſch*, is de grootſte van alle viſſchen; men vind hem in de Noordzee. Daer zyn verſcheide ſoorten. Zy telen alle voort als de landdieren. Het lid van 't mannetje, dat tot de voortteling dient, is lang en dik; en word *Balenas* of *Schacht* genaemt. Het wyfje draegt niet meer dan twee kleene Walviſchjes, die men in't Franſch *Baleinons* noemt, die zy met de mamme opvoed. Dit groot zeegedierte leeft van kleene viſchjes, kruiden, zeeſchuim, en heeft eene buitengemeene ſterkte. Men krygt 'er veel vets van, 't geen men laet ſmelten, en doorzygen om het te zuiveren; het blyft in 't vervolg vloeibaer als olië, en word in't Franſch *Huille de Baleine*, en in't Nederduitſch *Traen* genaemt, waervan men zich in verſcheide werken bedient. Men moet de klaerſte, en minſt ſtinkende verkiezen. Die men in Vrankryk maekt, is boven de Hollandſche te achten, omdat de Franſchen het vet of ſpek doen ſmelten, zoo ras als zy het van den Walviſch gehaelt hebben, in plaetſe dat de Hollanders het bewaren, en overvoeren; waerdoor het rood word, en een' kwaden reuk krygt.

De Traen is ontbindende en verzachtende.

Balæna a Græco φάλαινα vel βάλαινα, want de Oude Grieken hadden de gewoonte van een β voor een φ te gebruiken: nog noemt men hem *Balæna a βάλλειν, jacere*, omdat eene ſoort van Walviſch het zeewater zeer hoog werpt en uitſchiet door eene opening, die hy in 't voorhoofd heeft.

Cete, κήτη διὰ τὸ κύτος, ob ſinuoſam cavitatem ſeu cavum ventrem.

BALANI.

Balani, ſeu Glandes Rondel. *ſive Pollicipedes Bellonii*, in't Franſch *Poucepieds*, in 't Nederduitſch Zee-Eikels, zyn kleene zeeſchelpviſchjes, die de gedaente van een' eikel hebben, en omdat hunne voetjes als duimen zyn gemaekt, heeft men

men hun den naem van *Pollicipedes* gegeven. Men vind ze vaſtgehecht aen de rotſen in zee, in Spanje, Bretanje en Normandië; zy zyn goed om te eten; men vind 'er verſcheide ſoorten van.

Zy zyn openende.

BALLERUS.

Ballerus, Aldrov. in't Franſch *Bordeliere*, in 't Nederduitſch *Kantviſch*, is een kleen Rivier- of Meerviſchje, dat een' korten kop heeft, en geene tanden, noch tong, maer harde kaekbeenen, en een vleezig gehemelte; het lyf is met kleene, dunne, zwartachtige ſchubbens bedekt; het onthoud zich altyd op den kant van 't water, waerom men het *Kantviſch* noemt. Het is goed om te eten, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

BALLOTE.

Ballotte, Matth. Fuch.
Marrubium majus vel primum. Trag.
Marrubium nigrum fœtidum, *Ballote*, Dioſc. C. B. Pit. Tournef.
Marrubium nigrum ſive Ballote, J. B.
Praſſium nigrum fœtidum officinarum.

In't Franſch *Marrube noir*, of *Marrube puant*.

In't Nederduitſch *Malrove*, *Ballote* of *Stinkende Andoren*.

* Is eene plant, die vaſte, vierkante, ruige, een weinig roodachtige ſtelen anderhalf of twee voeten hoog uitſchiet. De bladers ſtaen tegen malkander over twee aen twee langs de ſtelen, en zyn grooter en langwerpiger dan die van de Witte Andoren, eveneens als die van Conſilie de Grein, maer ſtomper, gerimpelt, aen de kanten getandt, donkergroen van kleur', ſtinkende, ſommige grooter, andere kleener. De bloemen zyn rood, en ſtaen wervelswyze rondom de ſtelen; yder van haer is als een bek of pyp van boven in twee lippen ingeſneden; daer op volgen vier langwerpige zaden, beſloten in eene ſoort' van horentje, 't welk de bloeme tot een' kelk gedient heeft; de wortel is vezelig. Deze plant groeit op ſchaduwachtige plaetſen tegens de muren, in de heggen, en aen de kanten der wegen. Zy heeft veel half ſyne olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

* Zie Pl. III. Fig. 16.

Zy is wondheelende, goed om de oude zweren aftevegen en te zuiveren. Dioſcorides wil, datmen de bladers van deze plant' met zout gemengt ſtoote, en op de beet van een' dollen hond legge.

BALSAMINA.

Balſamina, Dod.
Balſamina fœmina, C. B. Pit. Tournef.
Catanance, Cæſalp.
Balſamina fœmina, *perſicifolia*, *vel ſalicifolio*, J. B.
Balſamina altera, Trag. Matth.
Balſamella, Cord. Hiſt.
Balſamina amygdaloides, Geſ. ad Cord.

In't Franſch *Balſamine*.

In't Nederduitſch *Balſemappel*.

Is eene plant, die dikke, regte, takkige, ſappige ſtelen ſchiet, omtrent anderhalf voet hoog, die dikwils van onderen een weinig roodachtig zyn. De bladers zyn langwerpig, ſpits als die van den Wilgenboom, een weinig op de kanten getandt, en hebben eenen ſmaek, die naer 't bitter trekt. De bloemen groeijen uit den oorſprong der bladeren, en zyn aen roodachtige voetſteeltjes vaſt. Yder van deze bloemen beſtaet doorgaens uit vier ongelyke blaedjes van eene ſchoone roode kleur'; het bovenſte blad is boogswyze gemaekt, en 't onderſte gelykt naer een' Hypocraszak; de twee zydelingſche vallen voorover als eene bef, yder met een oortje voorzien. Als de bloem is afgevallen, volgt 'er eene peerwyze vrucht, die ruuw, ruig, en ryp zynde geel is, beſtaende uit ſtukken, die als de duigen van een vat by-een gevoegt zyn. Deze ſtukken openen zich van zelfs, en vertoonen bynaer ronde zaden, die eenigzins naer Linzen gelyken. De wortel is vezelig en wit. Deze plant groeit in de tuinen.

Zy is wondheelende, afvegende, verſterkende, maer word in de Geneeskunde weinig gebruikt.

Balſamine a Balſamo, *Balſem*, alſof men zeide, eene plant goed om Balſem te maken.

BALSAMUM JUDAICUM.

* *Balſamum Judaicum*, in 't Franſch *Baume de Judée*, in't Nederduitſch *Joden-Balſem*, is een kleen boompje of een heeſter, dat eertyds nergens groeide als in het Dal van Jerieho in Gilead, in het gelukkige Arabië; maer de Groote Heer hebbende het Heilige Land ingenomen deed, al 't geen men van deze boompjes vond, verplanten in zyne hoven van Groot Kairo, alwaer hy ze zeer naeuwkeurig laet bewaren door zyne Janiſſaren, niet gedogende dat eenig Chriſten daer in kome. Dus kan men tegenwoordig dit kleen boompje beter noemen Balſem van Egypten of van Groot Kairo, dan Balſem van Judea. Het ſchiet kleene, regte, brooze, ongelyke takken, die met knoopen of kwaſten doorzaeit zyn: zyn baſt is van buiten rood- en van binnen groenachtig, waer onder gelegen is een wit- en mergachtig hout, van zich gevende, als men het doorbreekt, een' zoeten en aengenamen reuk, die naerby het ſap van den Balſem komt. Men brengt ons ſomtyds eenige van deze takken gedroogt, en kael zonder bladeren, maer zy zyn zeldzaem, en duur, omdat ze zoo moeijelyk te bekomen zyn. Dit is het dat men noemt *Xylobalſamum*, een Griekſche naem, dat in 't Franſch *Bois de Baume*, in't Nederduitſch *Balſemhout* beteekent. Het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Het is goed voor de gebreken van 't hoofd en van de maeg', wederſtaet het venyn; men gebruikt het in beſmettelyke ziektens; het word in het bereiden van verſcheide Geneesmiddelen voorgeſchreven, maer als men het niet vinden kan, neemt men in zyne plaetſe het geel Sandelhout of Aloëhout.

De bladers van den Balſem komen in gedaente bynaer met die van Wynruit overeen; de bloemen zyn wit, en als ſtarren; afvallende laten ze na eene kleene vrucht of bezie, ſpits aen 't einde, groen in 't begin, maer die in 't rypen bruin word, aen de takken door een' kleenen ſteel en een' kleenen kelk vaſtgehecht. Zy heeft in zich een zaedje vol geel en dik ſap, van een' ſcherpen en bitteraehtigen ſmaek, en van een' aengenamen reuk, bynaer als die van't ſap van den Balſem. Deze vrucht word in't droogen gerimpelt en ſaploos; maer bewaert langen tyd een gedeelte van haren ſmaek en reuk; zy word tot ons droog gebragt bykans zoo groot als peper of als *Cubeben*. Deze word *Carpobalſamum* genaemt. Men moet de grootſte, ſterkſte van ſmaek, en lieflykſte van reuk verkiezen. Zy heeft veel olie en vlug zout in zich.

* Zie Pl. IV. Fig. 1.

Zy is een tegengift, goed om de levendige deelen te verſterken, het zaed te verwekken, de beten der ſlangen en andere venynige dieren te genezen; maer omdat ze zeldzaem is, neemt men in hare plaetſe de *Cubeben*.

Uit den ſtamme des booms vloeit in den zomer door daer in gemaekte kervingen eene vloeibare, witte, en riekende harſt, die men in't Latyn noemt

Opobalſamum.
Balſamelæon.
Balſamum de Mecha.
Balſamum verum Syriacum.
Balſamum album Ægyptiacum, ſeu Judaïcum.

In't Franſch *Baume blanc* of *Vrai baume.*

Dewyl dees Balſem zeldzaem, duur en kostelyk is, zoo is hy de vermenging' of vervalſching' onderhevig; hy moet bykans zoo dik zyn als de terpentyn, wit van kleur', die naer 't geel trekt, doorſchynende, doordringende en aengenaem van reuk, een weinig bitter en ſcherp van ſmaek. Hy heeft veel olië in zich, die halfſyn gemaekt is door een vlug zuur zout. Indien men hem uit liefhebbery overhaelde, zoude men'er eerſt aftrekken een *Oleum Æthereum*, daerna eene gele en eindelyk eene roode olië, gelyk wanneer men terpentyn overhaelt. Maer dewyl dees witte Balſem van nature ſyn genoeg is, zoo dat hy geene hulpe noodig heeft van de ſcheikonſt, doet men wel hem in zynen natuurlyken ſtaet te gebruiken.

Om te weten of de witte Balſem oprecht en nieuw is, laet men eenen druppel vallen in een glas met water; hy moet zich verſpreiden in een zeer dun vliesje op de oppervlakte van 't water, vanwaer hy weder gemaklyk byeen kan verzamelt worden met een zeer kleen zuiver ſtokje.

Indien de witte Balſem oud is, alhoewel oprecht, zoo zal hy een vaſter lichaem gekregen hebben, en geen vliesje op 't water maken, maer naer den grond zinken.

De Witte Balſem is het wezentlykſte deel van den boom, en een zeer geacht middel om het hart en de herſenen te verſterken, de kwaedaertigheit der vochten tegen te gaen, de doorwaeſſeming te bevorderen, tegen de beten van venynige beeſten, als hy inwendig gebruikt word; de gift is van een' tot vier druppels. Men kan zich ook uitwendig van hem bedienen om de wonden te zuiveren en te heelen, en de ze-

nuwen te verſterken. De Juffers waſſchen hem in water, daerna mengen ze hem met een weinig olië van de vier groote verkoelende zaden, om het vel daer zachtjes mede te ſtryken. Hy verzacht, maekt zeer glad en ſchoon, en geneeſt de kleene puiſten, en andere oneffenheden van 't aengezicht. Andere ſmelten hem in brandewyn of water van de Koninginne van Hongarye; daerna mengen zy het geſmolten in veel ſlakken- of boonbloeſſemwater om eene ſoort van *Lac Virginale* of Maegdemelk te maken, waer mede zy zich waſſchen.

Dewyl de oprechte Witte Balſem zeer zeldzaem en moeijelyk te bekomen is, neemt men doorgaens in hare plaetſe de olië van Notemuskaet tot de vermenging van dingen, die tot een inwendig gebruik zyn geſchikt.

Xylobalſamum a ξύλον, lignum & βάλσαμον, als of men zeide *Balſemhout*.

Carpobalſamum a καρπὸς, fructus & βάλσαμον, als of men zeide *Vrucht van Balſem*.

Opobalſamum, ex ὀπος, ſuccus & βάλσαμον, als of men zeide *Sap* of *Olië van Balſem*.

Balſamelæum, quaſi oleum balſami, Olië van Balſem.

BALSAMUM COPAHU.

Balſamum Copahu.
Copaü.
Copalyva.
Copaïf.
Campaïf.
Gamelo.

* Is een Balſem, die uit een' Amerikaenſchen boom' loopt door inkervingen, die men daer in gemaekt heeft. Hy word tot ons uit Portugael overgebragt. Daer zyn twee ſoorten, eene heldere als witte olië en van reuk als harſt; deze druipt eerſt af van den boom': en eene andere dikker dan Terpentyn, of zoo dik als Balſem, geelachtig van kleur', die van de eerſte daer in verſchilt, dat ze laetſt uit de inkervingen van den boom geloopen is.

Beide deze Balſems zyn by uitſtekendheit goed om wonden te zuiveren en te heelen, als ze daer op gelegt worden; tegen de zinkingen, om de zenuwen te verſterken, tegens beenbreuken, en uitledingen, om te verdryven, en den zaedloop te ſtuiten. De giſt is van twaelf tot vierentwintig druppels, als zy worden ingenomen.

* Zie Pl. IV. Fig. 2.

BALSAMUM DE TOLU.

* *Balſamum de Tolu* is een harſtachtig lymig vocht, van dikte als Terpentyn, roodachtig van kleur', en zeer aengenaem van reuk, die naerby dien van den Citroen komt, zich verſpreid en een lieffelyk reukwerk geeft, en zoet en aengenaem van ſmaek is: hy druipt af door inkervingen, die men maekt, als het heet weêr is, in den baſt' van een kleen boompje *Tolu* genaemt, dat eene ſoort van Pynboom is, die in Amerika tuſſchen Karthagena en den Naem Gods groeit. Het heeft veel olië, die ten deele fyn is, wezentlyk of vlug zout, en zeer weinig aerde in zich.

Het is uitwendig gelegt goed om de wonden te zuiveren en te heelen; wederſtaet het koud vuur, verſterkt de zenuwen, is goed voor de zinkingen, en de heupjigt; men gebruikt het ook inwendig voor de aembortſtigheit.

De giſt is van een' tot vier druppels.

BALSAMUM PERUVIANUM.

† *Balſamum Peruvianum, ſeu Indicum*, in 't Franſch *Baume de Perou*, in 't Nederduitſch *Balſem van Peru*, is een natuurlyke Balſem, waer van wy drie ſoorten zien. De eerſte, in 't Franſch *Baume ſec*, in 't Nederduitſch *Droege Balſem* genaemt, is eene ſoort van harde, roodachtige, welriekende harſt, die in doppen word overgebragt. Zy loopt af als een vocht uit de takken van een kleen boompje of heeſter, dat overvloedig in Peru groeit; men vangt dit vocht in kleene kokusnoteſchulpen, en ſtelt het eenige dagen achtereen bloot voor de zonne of eene andere zachte warmte, opdat eene waterachtige vochtigheit, die daer onder vermengt is, uitdampe, en de harſt hard worde.

De tweede is eene vloeibare, witte, welriekende harſt, gelykende naer *Bijon*, waervan in't hoofdſtuk van den terpentyn geſproken zal worden; men noemt haer in't Franſch *Baume blanc du Perou*, in't Nederduitſch *Witte Balſem van Peru*. Zy komt uit de inkervingen, die men in den ſtamme en dikke takken van't zelve boompje gemaekt heeft; zy heeft eenige overeenkomſt met 't *Opobalſamum*, of den Oprechten Witten Balſem.

De derde is een zwartachtige, welriekende Balſem, dien men krygt, als men eenigen tyd de takken en bladers van dit zelve kleene boompje in water laet koken, en het afziedſel koud worden, opdat men den Balſem daer bovenop dryven-

* Zie Pl. IV. Fig. 3.
† Ibid Fig. 4.

vende vinde, en vergadere, om hem in ſieſſchen te doen. Dit is de Balſem van Peru, de gemeenſte en gebruikelykſte, zoo in de Geneeskunde, als by de reukwerkers; hy moet lymig wezen, van dikte als terpentyn, zwartachtigbruin van kleur', lieffelyk en zeer aengenaem van reuk, die met dien van Styrax eenigzins overeenkomt, zich aen alle kanten verſpreid, een' duurzamen en lieffelyken geur geeft, en wat ſcherp van ſmaek is.

Deze Balſems zyn goed om het hart, de herſenen, en maeg te verſterken, de verrotting' te weêrſtaen, de kwaedaertige vochten door uitwaeſſeming te verdryven, de wonden te zuiveren en te heelen, de zenuwen te verſterken, de koude gezwellen te verdryven, en voor de blaeuwſchuit. Men gebruikt ze uiten inwendig. De gift is van een' tot zes druppels; men bedient'er zich ook zeer dikwils van in de reukwerken.

De Indiänen, nadat ze den zwartachtigen Balſem uit de takken van den boom getrokken hebben, gelyk gezegt is, doen het overblyvende afziedſel uitdampen tot een extract, waeronder zy een weinig gom mengen, op dat het een vaſt deeg worde, waervan zy Paternoſterkoralen maken, die zwart en welriekende blyven, voornamentlyk indien zy ze terſtond, na ze gemaekt te hebben, rondom met een weinig Balſems van buiten beſtryken. Men brengt vele van deze Paternoſters uit Spanje en Portugael.

B A M B O U.

Bambou, ſive Bambus.

Mambu ſive arbor Tabaxir, Lugd. Frag.

Arundo arbor, in qua humor lacteus gignitur, qui Tabaxir Avic. & Arabibus dicitur, C. B.

Mambu Indorum in cujus arundinibus Tabaxir ſive Sacchar Mambu, Garz.

Spodium aut Tabaxir Perſianorum, Acoſtæ.

Tabaxir, ſive Mambu arbor, Tabaxir folio oleæ, J. B.

In't Franſch *Canne*, of *Roſeau des Indes.*

In't Nederduitſch *Rotting*, *Indiaenſch Riet.*

Is eene ſoort van Indiaenſch Riet, dat tot de hoogte eenes booms opſchiet, ſomtyds als een Populierboom, ſomtyds lager, regt, rond en aengenaem voor 't gezicht: het hout is hol, en van binnen vol merg: de takken ſtaen meeſt al naer omhoog; maer de ſchoonſte en langſte zyn kromme ioten, de eene van de andere door knobbels of kwaſten onderſcheiden: de bladers komen met die van den Olyfboom overeen, maer zyn langer, van malkander veraf ſtaende, en bleek van kleur': de wortels ſchieten verſcheide ſtelen.

De Rottingboomen groeijen naerby malkanderen, en vermeenigvuldigen zoodanig, dat ze boſſchen maken, die zeer moeijelyk zyn om door te komen; en destemeer omdat het hout van dezen boom hard en moeijelyk af te houwen is, alhoewel het zich gemaklyk laet klooven. Hy groeit in het landſchap van Malabar omtrent Kormandel, langs de oevers, en in verſcheide andere plaetſen van Indië. Uit yder van zyne knobbelen komt natuurlyk een zeker dik, wit, melkachtig vocht, maer als men de tak drukt, perſt men 'er veel meer uit; men maekt 'er door uitdamping ſuiker van, welke ſuiker van de Indiänen *Tabaxir* genaemt word: zy gebruiken het melkachtige vocht voor verſcheide ziektens, gelyk wy de ſuiker, om de vochten te verzachten; maer dewyl dit vocht het vuur niet heeft uitgeſtaen, is het nog meer pynſtillende en bevochtigende dan onze ſuiker; men laet het innemen voor 't kolyk en den rooddeloop. Daer zyn verſcheide ſoorten van Rotting; de ſpruiten, die men 'er af krygt, zyn de rieten, die men Lidrottingen noemt.

De Indiänen bouwen van het Rottinghout huizen, ſchuiten en huisſieraden; zyne hardigheit is zoo groot, dat twee ſtukken van dit hout ſterk tegen malkander gewreven vuur geven: als de Inlanders tabak willen rooken, en hunne pypen aenſteken, nemen zy twee ſtukken van geſpleten Rotting, in't eene maken zy eene keep, en met het andere ſtuk wryven ze in deze keep, en zonder dat de Rotting ontvonkt, of vuur geeft, vatten eenige drooge bladers of eene andere ontvonkbare ſtoffe, die men tegen de keep houd, terſtond vuur.

Dit hout word goed geacht om 't zweet uit te dryven; de wortel van den boom zet de pis af, en verwekt de maendſtonden.

Bambou, Bambus, Mambu, zyn Arabiſche namen.

Tabaxir, is een Perziaenſch woord, dat een geſtremt melkachtig vocht of ſap beteekent. Dees naem is aen de ſuiker gegeven.

B A M I A.

Bamia, J. B.

Bamia Alexandrina, Cæſ. Caſt.

Ketmia Ægyptiaca vitis folio parvo flore, Pit. Tournefort.

Trionum Theophraſti, Rauv.

Sabdariffa alia, Lugd.

Alcea Indica parvo flore, C. B.
Exotica malvacea.
Bamia, *Eben quibuſdam*, Adverſ.
Alcea Ægyptia, Cluſ. Hiſt.

In't Nederduitſch *Egyptiſch Zigmaertskruid.*

Is eene ſoort van Ketmia, of vreemde plant, zoo hoog als de witte Maluwe: de bladers zyn breed, en gelyken naer die van den Wyngaerd, maer kleeñer, ingeſneden, getandt, aen den ſtronk door lange ſteeltjes vaſtgehecht: de bloemen zyn kleen, gelyk als die van de Maluwe, en geel van kleur'; daer op volgen langwerpige ſpitſe vruchten, die zich aen de punt' openen in verſcheide deelen of huisjes, waerin men zaden vind, die bynaer rond, zwart, en zoo groot als kleeneErven zyn, eene vry dikke ſchel hebben, en een wit zoet merg in zich beſluiten. De wortel is lang, rondom met eenige vezelen bezet. Zy groeit in de hoven in Egypten en in Indië. De Egyptenaers eten het zaed, gelyk als men hier de linzen, erweten en boonen eet.

De geheele plant is verzachtende, ontbindende, goed voor de borſt; zy verzacht, en ſtilt de pynen; zy verteert, en doet den ſteen en 't zand uit de nieren en blaes' lozen. Zy is goed voor de ontſtekingen der oogen.

BANGUE.

Bangue, Garciæ, Acoſiæ, Monard.
Cannabi ſimilis Exotica, C. B.

In't Arabiſch *Axis.*

In't Turkſch *Aſarath.*

Is eene Indiaenſche plant bynaer als de Hennip: haer ſteel is twee en een half voet hoog, vierkant, moeijelyk te breken, heldergroen, en zoo hol niet als de ſteel van Hennip, en wiens baſt zoo wel als die van Hennip geſponnen kan worden; de bladers zyn van gedaente als die van Hennip, naer boven groen en naer beneden ruig en witachtig, aerdachtig en laf van ſmaek; het zaed is kleener dan dat van Hennip, en zoo wit niet.

De Indianen eten 't graen en de bladers van deze plant', zoo om zich bekwaem te maken tot het Venuswerk, als om den eetluſt te verwekken; zy maken 'er eene menging van, met ze tot poeder te brengen, en daerby te doen Arak, een weinig heulſap en ſuiker, en dat ſlikken ze in, als ze geruſt willen ſlapen, hunne droefheit vergeten, en hun hartzeer verzachten. Indien ze luſt hebben om in't ſlapen wonderlyke verbeeldingen en begnichelingen te zien, mengen ze 'er Kamfer, Foelië, Nagels, en Notemuskaet onder; indien zy in tegendeel vrolyk, kortswylig en meer genegen tot onkuisheit willen zyn, voegen ze 'er amber, ſuiker en muskus by.

Cluſius merkt aen, dat de *Bangue* eene groote gemeenſchap ſchynt te hebben met de *Maſtac* der Turken, die te Konſtantinopolen woonen, waer van zy zich bedienen in verſcheide ziektens. Sommigen eten'er ook van om zich tot geilheit optewekken.

BARBA CAPRÆ.

Barba Capræ floribus oblongis, C. B. Pit. Tournefort.
Barba Caprina, Geſ. Hort.
Barbula Capræ, & *Barba Caprina ſylveſtris*, Trag.
Potentilla 2. Ang.
Drymopogon, 1. Tab.
Barba Capri, J. B. Dod.

In't Franſch *Barbe de Chévre.*

In't Nederduitſch *Geitebaerd.*

Is eene plant, die naer de *Ulmaria* gelykt. Zy ſchiet ronde, mergachtige, takkige ſtelen vier of vyf voeten hoog, die zich als vleugels uitſpreiden; de bladers zyn langwerpig, ſpits, getandt, en vele op eene en dezelve rib vaſtgehecht, die door een enkel blad eindigt, en tuſſchen beide geene bladers heeft als in de Ulmaria of Reinette. De bloemen groeijen op de wyze van lange trosjes boven op de takken: yder van haer beſtaet uit vyf kleene, witte, rooswyze geſchikte blaedjes. Als de bloem is afgevallen, volgt haer eene vrucht beſtaende uit eenige kleene ſcheedjes, in yder van dewelke men een of twee langwerpige zaden vind. De wortel is matiglyk dik en vezelachtig, bedekt met een' vry dikken, rosachtigen baſt', vol wit merg. Deze plant groeit op vochtige plaetſen, in de boſſchen, dicht by de rivieren. Zy heeft veel wezentlyk zout in zich.

Zy is een wondmiddel, zweetdryvende, t'zamentrekkende, hartſterkende, goed om het vergift te weêrſtaen, den buikloop en bloedſtortingen te ſtuiten, de wonden te heelen.

Deze

Deze plant word *Barba Capræ* genaemt, omdat men men meent dat hare bloemen in hare ſchikkinge den baerd van eene Geite verbeelden.

BARBA JOVIS.

Barba Jovis pulchrè lucens, J. B. in 't Nederduitſch *Boomachtig Jupitersbaerd*, is een heeſtertje anderhalf of twee voeten hoog; de ſteel is hard, bykans houtig, met een' witten wolachtigen baſt' bedekt, en ſchiet vry veel takken; de bladers zyn als by paren geſchikt op hunne rib als die van de Linzen, ruig, zilververwig, ſchoon en glinſterende; de bloemen waſſen op de toppen, en zyn kleen, als die van peulvruchten, geel, in gedaente en niet in grootte naer die van Brem gelykende. Zy worden gevolgt van zeer korte en bynaer eironde peulen, waervan yder een zaedje in zich heeft. Deze plant groeit op ſteenen bergachtige plaetſen, dicht by de zee; men vind'er by de haven van Sette in Languedok; zy geeft een zeer aengenaem gezicht, en groeit ſomtyds eens mans lengte hoog.

Zy word geoordeelt openende te zyn.

BARBAREA.

Barbarea, Dod. Lob. J. B.
Herba S. Barbaræ, & Sinapi agreſte 5. Trag.
Pſeudobunias, Dod. Gal.
Sizymbrium Erucæ folio glabro, flore luteo, Pit. Tournefort.
Carpentorum Herba, Ruel.
Eruca lutea latifolia, ſive Barbarea, C. B.
Scopa Regia, ſive Sideritis latiſſima, Fuch. Ico. Ang.
Naſturtium paluſtre, Geſ. Hort.

In't Franſch *Herbe aux Charpentiers.*

In't Nederduitſch *Winterkers.*

* Is eene ſoort van Roode Wilde Munte, of eene plant, die verſcheide takkige, holle ſtelen anderhalf voet hoog opſchiet, dragende bladers, die kleener dan die van Radys, eenigzins naer die van Waterkers gelykende, van kleur' groen, zwartachtig en blinkende zyn; de bloemen zyn kleen, geel, hebbende yder vier kruiswyze geſchikte blaedjes; daer op volgen kleene, lange, ronde, teêre peultjes, die roodachtige zaden in zich ſluiten; de wortel is langwerpig, matiglyk dik en ſcherp van ſmaek; zy groeit in de velden, en word in de moestuinen voor Salaed' aengekweekt. Zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is zuiverende en wondheelende, dryft de pis af, is goed voor de blaeuwſchuit, mildzicktens en 't graveelkolyk. Men gebruikt haer uit en inwendig.

* Zie Pl. IV. Fig. 5.

BARBO.

Barbo, ſive Barbus, in 't Franſch *Barbot* of *Barbillon* of *Barbue*, in't Nederduitſch *Heilbot*, is een Rivier-en Meervifſch, vry bekent op de viſchmarkten. Hy is plat en van 't geſlacht der Tarbotten; men vind 'er van verſcheide grootte; hy weegt gemeenlyk twee of drie pond; maer daer zyn'er ook die tot agt ponden wegen: zyn bek is langachtig, ſpits, kraekbeenig, en heeft eenige kleene hairtjes aen elke zyde van de lippen, die een' baerd maken, waervandaen zyn naem komt. Hy heeft geene tanden, kleene oogen, een' witten en geelachtigen rug, doorzaeit met eenige kleene zwarte vlekjes; de zyden zyn zilververwig, de buik is wit als melk. Dees viſch is goed om te eten en ligt te verteren; zyn vleeſch is wit en zacht; zyne kuit deugt niet om te eten, want zy ontlaſt den buik van onderen en van boven.

BARBOTA.

Barbota, in't Franſch *Barbote*, in't Nederduitſch *Puitael*, is een kleene, lange en ronde Riviervifch, vry bekend op de viſchmarkten; de Franſche naem komt daer niet van daen dat hy een' baerd heeft, maer omdat hy in onklaer water ſlobbert; hy is omtrent een half voet lang en bykans zoo dik als een Zeehaen; zyn kop is dik, zyne tanden zyn zeer kleen; hy heeft kort hair aen de onderſte kaek'; hy leeft van modder en ſchuim: zyn vleeſch is zacht, een weinig ſlymig, maer lekker en zeer goed om te eten. Hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy zuivert het bloed, en dryft de pis af.

BARDANA.

Bardana, in't Franſch *Bardane*, of *Gletteron* of *Herbes aux Teigneux*, in 't Nederduitſch *Kliſſenkruid*, *Kliſſen*, is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Bardana ſive Lappa major, Dod. deſc.
Lappa major, Brunf.
Lappa major Arcium, Dioſc. C. B. Pit. Tournefort.

Perſonata, *ſive Lappa major aut Bardana*, J. B.
Arcium, Ang. Dod.
Perſonata major, Matth.
Perſonata, Fuch. Fracaſt.
Perſonata, *Lappa major*, *Bardana*, Lob. Icon.

* Is eene plant, die drie of vier voeten hoog opſchiet; hare ſtelen zyn regt, hoekig, wollig, en roodaehtig: de bladers zyn groot, breed, van boven donkergroen, en van onderen witaehtig en wollig. De bloem is een bos van verſcheide kleene bloempjes, die in riempjes geſneden, en purperachtig van kleur' zyn. Zy is onderſteunt door een' kelk beſtaende uit verſcheide ſchubben, wier uiteinde een haek is, die zich aen de kleederen vaſtheeht, zoo men 'er naerby komt. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er zaed te voorſchyn, dat voorzien is met kuifjes, die zeer kort zyn, en ligtelyk door den wind worden afgerukt. De wortel is lang, dik, van buiten zwart, van binnen wit, en zoetachtig van ſmaek. Deze plant groeit aen de wegen, in de heggen, en op de kerkhoven.

De tweede word genaemt

Bardana, *ſive Lappa major*, Dod. Lob. Ico.
Perſonata altera cum capitulis villoſis, J B.
Perſonata altera vulgaris capitulis minus tomentoſis, Raii, Syn.
Lappa major montana, *capitulis tomentoſis*, *ſive Arctium Dioſcoridis*, C B.
Arctium montanum, & *Lappa minor Galeni*, Lob. Ico.

Zy verſchilt niet van de eerſte als daer in, dat hare hoofden en haekjes doorvlochten of als omwonden zyn met eene ſoorte van witte wolle gelykende naer ſpinrag. Deze plant groeit op bergachtige plaetſen.

De eene en de andere Kliſſen hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn ontbindende, pis- en zweetdryvende, afvegende, een weinig t'zamentrekkende, goed voor de borſt, en dienſtig voor de aêmborſtigheit, den ſteen, de bloedſpouwing, kropklieren, melaetsheit en ſchurft. Men gebruikt ze uit- en inwendig.

Bardana a βάξδος, *via*, omdat men deze plant overal op de wegen vind.

* Zie Pl. IV. Fig. 6.

Lappa, *a λαβεῖν*, *capere*, omdat de hoofden van de Kliſſen aen de kleederen der genen, die 'er dicht bykomen, vaſtkleven.

Perſonata, omdat men zich eertyds bediende van de bladeren dezer plant', om het aengezicht te vermommen.

BASALTES.

Baſaltes, Boet. de Boot.
Baſanus Plinii.

Is eene ſoort van zwart marmer of zeer harden toetsſteen, dat de vyl weêrſtaet, zwaer, glad, zaeht in't aenraken is, en volkomentlyk kan gepolyſt worden; het heeft de kleur van yzer, en groeit in Ethiopië en op erſcheide plaetſen van Duitſchland; het word gebruikt als andere toetsſteenen om het Goud en Zilver te toetſen.

Baſaltes komt van het Egyptiſch woord *Baſal*, dat *Yzer* beteekent, omdat dees ſteen de kleur van yzer heeft.

Baſanus a βασανίζω, *diligenter examino*, omdat dees ſteen gebruikt word om het Goud en Zilver te toetſen.

BATATAS.

Batatas Indiæ Occidentalis, Benzoni, Monard.
Batatas, *Camotes Hiſpanorum*, Cluſ. Hiſp.
Camotes, Acoſtæ.
Battades, Ad.
Batata Hiſpanorum, *Camotes*, *ſive Amotes* & *Ignames*, Lob.

Is eene Indiaenſche plant, die vele, vry dikke, gladde ranken ſchiet, vol ſap, en zich uitſpreidende langs den grond, gelyk die van Wilde Komkommeren: de bladers hebben bynaer de gedaente als die van Spinagie, zyn vleezig en bleekgroen: de bloemen zyn als klokjes van buiten groen, van binnen wit: afvallende laten zy na de gedaentens van onnutte zaden. Deze plant al ſlangwyze loopende brengt vezelen voort, die zich in den grond van wydte tot wydte indringende nieuwe wortels maken van verſcheide gedaente, maer zy zyn doorgaens zoo lang en dik als rapen, vele te gelyk aen een hoofd vaſt, van kleur' roodaehtig of purper, bleek of wit; en met een wit vleeſch en melkachtig ſap van een' aengenamen ſmaek vervult. De Spanjaerts telen deze plant om den wortel, die gebraden zynde hun tot voedzel ſtrekt. De beſte is die

die van buiten rood- of purperachtig van kleur' is.
Zy verwekken den ſtoelgang.

B D E L L I U M.

* *Bdellium* is eene geel- of roodachtige Gom, die uit een' doornachtigen boom' vloeit, *Bdella* genaemt, groeijende in Arabië, Meden en Indië. Men zegt dat hy bladers draegt gelyk als die van den Eikeboom, en eene vrucht gelyk als de wilde Vyg, van een' vry goeden ſmaek. Deze Gom word ons gebragt in ſtukken van verſcheide grootte en gedaente, maer de ſchoonſte zyn doorgaens eirond, of van maekſel als oorhangſels, zuiver, helder, doorſchynende, roodachtig, gemaklyk zacht wordende, welriekende, en wat bitterachtig van ſmaek: zy heeft veel olië en vlug zuurzout in zich.
Zy is ettermakende, verdryvende, zweetverwekkende, opdroogende en openende; men gebruikt ze voor de etterborſt, om de maendſtonden af te dryven, de baring te verhaeſten, en het vergift tegen te gaen; zy word uit- en inwendig gebruikt.
Bdellium, βδέλλιον, komt van βδέλλα, dit is de naem van den boom, waer uit deze Gom vloeit.

B E C C A B U N G A.

Beccabunga, in't Nederduitſch *Bekboom*, *Waterpungen*, *Beekpungen*, is eene waterplant, die men onder 't geſlacht van Guichelheil in de Pinax of Taſel van Caſparus Bauhinus geſchikt vind: maer de hedendaegſche Kruidkenners hebben ze geplaetſt onder dat van Eereprys. Daer zyn twee voorname ſoorten.

De eerſte word genaemt

Veronica aquatica major folio ſubrotundo, Mor. Hiſt. Pit. Tournef.
Anagallis, *ſive Beccabunga*, Ger.
Anagallis Aquatica folio rotundiore major, J. B.
Anagallis Aquatica major folio ſubrotundo, C. B.
Berula, *ſive Anagallis Aquatica*, Tabern. Icon.

Zy ſchiet ronde, vette, vooze, naer den grond gebogen, roodachtige, takkige ſtelen; de bladers zyn vry breed, dik, rondachtig, gekerſt, glad, donkergroen, ſtaende tegen elkander twee aen twee langs de ſtelen, en door ſteeltjes vaſtgehecht: de bloemen zyn als airen, yder van haer is een roosje van vier bladjes, blaeuw van kleur'. Als de bloem is afgevallen, komt in hare plaets eene vrucht, die zeer kleene zaden in zich heeft; de wortel is lang, bogtig, wit, en vezelig.

De tweede word genaemt

Veronica aquatica, *minor*, *folio ſubrotundo*, Pit. Tournef.
Anagallis aquatica, *ſive* Beccabunga *Germanorum*, Ad. Lob. Dod.
Cepæa, Tur. Dod.
Sium, Ang.
Sii alterum genus, Fuch.
Sion, Brunf. *non odoratum*, Trag.
Anagallis Aquatica, *flore cæruleo*, *foliolo rotundiore minor*, C. B.

Zy verſchilt van de eerſte ſoort niet als hierin, dat ze kleener is.
De eene en de andere groeijen op waterachtige plaetſen, als op de kanten der rivieren, beken, en dicht by de fonteinen; zy bloeijen in de maenden Mey en Juny, en hebben veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.
Zy zyn afvegende, openende, wondheelende, goed voor de blaeuwſchuit, 't graveel, de opſtoppinge van water, en maendſtonden, om de baring te bevorderen, en den kwaden mond te zuiveren als ze in een afkookſel gebruikt of gegeten worden; men gebruikt ze ook uitwendig.
Beccabunga, is een Hoogduitſche naem.

B E H E N.

* *Behen*, *ſive Been album*, *& Been rubrum officinarum*, in't Nederduitſch *Beën*, zyn wortels, die men droog tot ons brengt van den berg Libanon, en andere geweſten van Syrië, daer ze waſſen.
De wortel van witte Beën is lang en omtrent een pink dik, van buiten aſchgraeuw, en van binnen witachtig, van ſmaek wat bitterachtig.
† Den wortel van Roode Beën brengt men ons geſneden in drooge ſneden of ſchyfjes, bynaer als de Jalappe; maer als hy heel uit de aerde komt, heeft hy de gedaente van eene dikke raep' met vezelen doorzaeit; hy ſchiet lange

* Zie Pl. IV. Fig. 7.
* Zie Pl. IV. Fig. 8.
† Ibid. IV. Fig. 9.

lange bladers, gelyk als die van Limoenen, uit welker midden zich ſtelen verheffen, die roode bloemen dragen, twee aen twee geſchikt, van gedaente als eene kleene Granaet.

De wortel van witte Beën ſchiet bladers bynaer gelyk als die van Roode Beën, maer worden van onderen verzelt van vier kleene blaedjes van dezelve gedaente en kleur', regt tegen malkander overgeſchikt: de ſtelen zyn omtrent twee voeten hoog, dun, rond, teêr, knobbelig, zich naerboven in takken verdeelende, van een' ſcherpachtigen ſmaek die naer 't bitter trekt; de bloemen zyn ſchoon, yder beſtaende uit vyf blaedjes als eene Nagelbloem, elk met twee of drie punten voorzien, die by de andere gevoegt in't midden dezer bloemen eene kroon maken; de kleur is geſchakeert, ſomtyds rood, groen als gras en wit, ſomtyds overal zeer wit, ſomtyds geel, ſomtyds van een wit trekkende naer 't purper; het midden is voorzien met purpere helmſtyltjes; deze bloem word ondersteunt door een' langwerpigen kelk, die een zaedvlies heeft, waerin bynaer ronde zaden beſloten zyn, gelyk in die van de *Lychnis*; deze plant word door Caſparus Bauhinus *Lychnis Sylveſtris, quæ Behen album vulgo*, door Johannes Bauhinus *Been album officinarum*, en door Dodonæus *Been album polemonium* genaemt.

De Witte Beën is veel gemeener, en word in de Geneeskunde meer gebruikt dan de Roode Beën.

Men moet zulke wortels verkiezen, die de dikſte, verſchſte, niet wormſtekig, moeijelyk te breken, witachtig van kleur', en ſcherp van ſmaek of een weinig bitter zyn.

De Roode Beën moet vry hoog van kleur', en van een t'zamentrekkenden ſpeceryachtigen ſmaek zyn; de eene en de andere heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy verſterken, ſtaen het vergift tegen, dooden de wormen, vermeerderen het zaed, ſtillen de zenuwtrekkingen; men gebruikt ze in 't maken van tegengiften.

BELEMNITES.

Belemnites, ſive Lapis Lymis, ſive Dactylus Idæus, in 't Franſch *Belemnite*, of *Pierre de Lynx*, in 't Nederduitſch *Linxſteen*, is een ſteen bynaer zoo lang en dik als een vinger, ſomtyds meer, en ſomtyds inin, rond, puntig of ſpitswyze, verbeeldende een' pyl; men vind'er van verſcheide kleuren, ſomtyds wit, ſomtyds graeuw, ſomtyds bruin: men krygt hem gemeenlyk uit Kandië, maer hy komt ook uit Duitſchland; men vind hem ook zelfs omtrent Parys in zandachtige gronden; daer zyn twee ſoorten, eene, die op het vuur gelegt eenen reuk geeft als Jodenlym, en de andere geeft gantſch geenen reuk. De eerſte is waerſchynlyk, die de Ouden *Lyncurius* noemden, en welke zy by misverſtand geloofden te zyn eene ſoort van *Succinum*, dat voortkwam uit de geſtremde piſs' van een' Linx of Logt.

Als de Belemnites gebroken is, vind men in zyne holligheit, die eene hoorne kleur ſchynt te hebben, wat drooge graeuwe aerde, zonder ſmaek of reuk.

Dees ſteen ingenomen zynde word gebruikt om den ſteen der nieren te verbryzelen, en door de pis af te dryven; men gebruikt hem ook uitwendig om de wonden te zuiveren en op te droogen; men wryft hem op een' porphyrſteen om hem tot fyn poeder te maken.

Belemnites, Græc βελονίτης, a βέλος, ſagitta, om dat dees ſteen naer een' pyl gelykt.

Lapis Lyncis, ſive Lyncurius, omdat men geloofde, dat hy uit de piſs' van een' Logt voortkwam.

Dactylus Idæus, omdat hy de gedaente van een' vinger heeft, en eertyds op den Berg Ida gevonden werd.

BELLADONA.

Belladona, Cluſ. Pan.
Belladona Americana fruteſcens, flore albo, nicotianæ folio, Plum. Pit. Tournefort.
Solanum majus, Matth. Caſt.
Solanum manicum multis, ſive Belladona, J. B.
Solanum ſomniferum, Fuch.
Solanum lethale, Dod. Cluſ. Hiſt.
Mandragora, Theophr. Dod.
Solanum furioſum.

In 't Nederduitſch *Dulle Bezïën*, *Groote Nachtſchade.*

Is eene plant, die verſcheide ſtelen vier voeten hoog ſchiet, welke dik, rond, takachtig, ruig, donkerroodachtig van kleur' en bekleedt zyn met bladeren, die de gedaente hebben van die der gemeene Naehtſchade, maer twee- of driemael grooter en breeder, langwerpig, zacht, niet hoekig, een weinig ruig of wollig zyn: de bloemen komen uit den oorſprong der bladeren, van kleur' wit en donkerpurper: zy hebben de gedaente van eene klok, doorgaens in vyf deelen geſneden, en ondersteunt door een' kelk, die een getand kommetje is.

Als

Als deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets eene bynaer ronde vrucht, zo groot als eene groote druif, blinkend zwart van kleur', die met ſap en verſcheide eironde zaedjes vervult is. De wortel is lang, dik, witachtig, en verdeelt zich in vele takken. Deze plant groeit in de boſſchen, tegen de muren en heggen op ſchaduwachtige plaetſen. Men vind verſcheide ſoorten, die daerin verſchillen, dat de eene grooter bladers en bloemen heeft dan de andere; zy beſluiten beide veel olië en vlug zout in zich.

De Groote Nachtſchade is ſlaepverwekkende, goed tegen de ontſtekingen, om de pynen te ſtillen, de gezwellen te verdryven; men gebruikt ze niet als uitwendig, en moet ze nooit laten innemen, omdat zy een' doodelyken ſlaep zoude veroorzaken.

De Italiänen hebben den naem van *Belladona* aen deze plant' gegeven, omdat de Juffers haer gebruiken, of 'er zich eertyds van bedienden om het vel te verſieren, want *Belladona* beteekent eene ſchoone Juffer.

BELLIS.

Bellis minor, Matth.
Bellis ſylveſtris minor, C. B. Pit. Tournefort.
Bellis minor ſylveſtris, Tab. Icon.
Bellis minor ſylveſtris ſpontanea, J. B.
Bellis pratenſis minor, Adv.
Solidago conſolidæ ſpecies, Brunf.

In't Franſch *Paſquerette* of *Paſquette*.

In't Nederduitſch *Madelieven*, *Maegdelieven*.

* Is eene kleene lage plant, wier bladers kleen, langwerpig, glad, aen 't einde rondachtig, dik, langs den grond uitgeſpreidt, en waer van eenige een weinig getandt, de andere heel zyn; tuſſchen deze verheffen zich verſcheide lange, dunne, ronde voetſteeltjes, waervan yder eene ſtraelswyze bloem draegt, die wit- of roodachtig, of wit en rood dooreen gemengt of geſchakeert van kleur', en aengenaem voor 't gezicht is; daerop volgen de zaden; de wortels zyn vezelig. De heele plant heeft een' weinig lymigen en laffen ſmaek; zy groeit in de weiden en op andere vochtige plaetſen; zy heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig wezentlyk zout in zich.

* Zie Pl. IV. Fig. 10.

Zy is verfriſſchende, t'zamentrekkende, wondheelende, en goed om den buikloop en bloedſtortingen te ſtuiten, en voor de ontſtekingen der oogen.

Bellis, komt gelyk men wil, van *belus*, ſchoon, om de ſchoonheit van de bloem' dezer plante.

Solidago a Solidare, verſterken, heelen, omdat deze plant de wonden toeheelt door een lymig ſap, dat ze in zich heeft.

Paſquerette, of *Paſquette*, omdat ze omtrent den tyd van Paeſſchen bloeit.

BEN.

Ben parvum, Monardi.
Granum Ben, Lon.
Glans unguentaria, Matth.
Balanus myrepſica, *Pharagon incolis ad montem Sinaï*, Bellon.

Is eene vrucht zoo groot als eene hazelnoot, langwerpig, driekantig, of aen drie hoeken verheven, met een' dunnen, vry teêren, gladden, graeuwen, witten baſt' of ſchubbe bedekt. Onder dezen baſt is eene witte, oli- en zoetachtige pit. Deze vrucht waſt aen zekeren Ethiopiſchen boom', die naer den Tamariſchboom gelykt.

Men moet de Ben nieuw, vry dik, zwaer, welgevoedt verkiezen; men perſt 'er eene olië uit, die men in't Latyn noemt *Oleum Balaninum*, en die dit byzonders heeft, dat ze, ſchoon oud zynde, niet garſtig word. Ik heb 'er van geſproken in myn boek over de Artzenybereidery.

De Ben ontlaſt de gal- en ſlymachtige vochten van boven en van onderen. De giſt is van eene halve tot anderhalve drachma, maer inwendig gebruikt men ze weinig.

Zy is afvegende, ontbindende, opdroogende als ze uitwendig gelegt word; men gebruikt hare olië voor de ſchurft, 't loopend zeer, en andere jeukingen der huid, om het vel glad, en het vleeſch vaſt te maken.

Daer is noch eene andere ſoort van Ben, grooter dan die ik beſchreven heb; zy word door Monard in zyne beſchryvinge van de Droogeryen genaemt *Ben magnum*, *ſeu Avellana purgatrix*. Zy groeit in Amerika; men brengt ze ſomtyds uit het Eiland van St. Domingo, maer is zeer zeldzaem in Vrankryk.

Zy purgeert en doet braken; de Indiänen gebruiken haer voor 't windkolyk; de giſt is van eene halve tot een heele drachma; men vermindert hare kracht met ze te braden.

BENZOINUM.

Benzoinum, Matth.
Belzoinum officinarium, C. B.
Benivi, Garz.
Belzoe vel Belzoim, *vel Belzuinum*, *vulgo*, Lugd.
Benzoum, *Benzoi & Asa dulcis*, Cord. Hist.
Ben Judæum, Ruellio.
Benevinum, Linscot.

In't Fransch *Benjoin.*

In't Nederduitsch *Benzoin.*

* Is eene harstachtige zeer welriekende Gom, die door inkervingen vloeit uit een' grooten, dikken, schoonen, takkigen en uitgestrekten boom', die in Indië, te Siam en Sumatra groeit: zyn hout is zeer hard; zyne bladers gelyken naer die van den Citroenboom, maer zyn een weinig kleener en zoo groen niet.

Men brengt ons twee soorten van Benzoin, de eene in tranen, en de andere in groote klompen of stukken.

De eerste moet zuiver, klaer, doorschynende, roodachtig van kleur', doorzaeit met witte vlekken, die naer gebroken amandelen gelyken, waerom men ze genaemt heeft *Benzoinum amygdaloides*, zeer speceryachtig, doch zoet en aengenaem van reuk zyn.

De tweede, welke de Drogisten noemen *Benzoin in soort*, moet zuiver, blinkende, ligt om te breken, harstachtig en van eene graeuwe, geel- of roodachtige kleur' zyn, gemengt met witte tranen als de eerste, en zeer welriekende.

De *Benzoin in tranen* is boven de andere te achten, maer dewyl ze zeldzaem is, en men ze niet altyd vind, kan men de laetste in hare plaetse nemen, maer uitgekozen gelyk gezegt is.

De eene en andere hebben veel vlug zout, en olië, maer weinig aerde in zich.

De Benzoin is insnydende, doordringende, verdunnende, goed voor de zweren der longe, en aêmborstigheit, om het venyn te weêrstaen, de hersenen te versterken, de vlekken van 't aengezicht uit te wisschen, het koud vuur tegen te staen, de lucht te berooken. De Reukmakers gebruiken ze in hunne reukballetjes en reukdoosjes.

* Zie Pl. IV. Fig. 11.

BER.

Ber, *seu Bor*, (Garz. Acostæ) is eene soort van Appelboom, of een groote Indiaensche boom, beladen met vele bladeren, bloemen en vruchten; de bladers gelyken naer die van een' Appelboom, maer zyn zoo rond niet, groen van kleur', donker en witachtig aen't benedenste einde, ruig als die van de Salië, t'zamentrekkende van smaek; de bloemen zyn kleen, wit, voorzien met vyf blaedjes zonder reuk'; de vruchten gelyken naer de Jujuben, de eene grooter dan de andere, en aengenamer van smaek, nooit zoo ryp wordende dat men ze kan bewaren en overvoeren als de Jujuben. Dees boom wast in Malacca, Malabar en Balagate; men noemt hem in Malaio, *Vidaras*. In den zomer ziet men hem dikwils beladen met gevleugelde mieren, die op de takken de Gomlak maken.

De vrucht van dezen boom, die in Balagate groeit, word de beste geoordeelt, en is een weinig t'zamentrekkende van smaek.

De bladers en vruchten van Ber zyn t'zamentrekkende, en goed om den buikloop te stuiten.

BERBERIS.

Berberis, Brunf.
Berberis dumetorum, C. B. Pit. Tournefort.
Oxyacantha Hermolao, Ruel.
Berberis vulgaris, Bellon.
Berberis vulgo quæ & oxyacantha putata, J. B.
Spina acida, *sive oxyacantha*, Dod.
Oxyacanthus Galeni, Cam.
Crespinus Matthioli, Cæs.

In't Fransch *Epine-vinette.*

In't Nederduitsch *Sauceboom.*

* Is een groote, takkige, doornachtige heester, wiens bast dun en glad is; het hout is geel, de bladers zyn kleen, langwerpig, groen, op de kanten getandt, en een weinig ruuw, en zuur van smaek: de bloemen zyn by kleene trosjes geschikt, bestaende yder uit vele kleene, gele, rooswyze geschikte blaedjes. Wanneer zy zyn afgevallen, volgt 'er eene kleene eironde, teêre, volsappige vrucht, die, naermate dat zy ryp word, eene schoone roode kleur aenneemt, een'

* Zie Pl. IV. Fig. 12.

een' zuren, t'zamentrekkenden en zeer aengenamen ſmaek heeft, en in zich langwerpige, harde, bruinroode zaden of korrels beſluit; de wortels zyn uitgebreidt, houtig, en van binnen geel.

Dees Heeſter groeit op onbebouwde plaetſen, in heggen en braemboſſchen; de vrucht *Berberis* genaemt word in de Geneeskunde alleen gebruikt. Zy heeft veel wezentlyk zout en waterdeelen, maer middelmatiglyk olië in zich.

Zy is hartſterkende, en t'zamentrekkende, goed om de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, om den dorſt te leſſchen, de altegroote beweging van de galle te ſtillen, en den eetluſt te verwekken. Het zaed is zeer t'zamentrekkende.

Berberis is een Arabiſch woord, men zegt dat het een bedorven woord is van *Amyrberis*.

Oxyacantha, ab ὀξὺς, acutus & acidus, & ἄκανθα ſpina, alsof men zeide *Zure Doorn*.

BERYLLUS.

Beryllus, in't Franſch *Beril*, in't Nederduitſch *Berilſteen*, is een koſtelyke, blinkende, doorſchynende ſteen, wiens kleur doorgaens zeegroen is, maer men heeft'er ook, die eene olië- of lookkleur, of eene bleeke, of gele, of goude kleur hebben. Men noemt deze laetſte *Chryſoberilli* van χρύσος, *aurum*, en *Berillus*, alsof men zeide, *Vergulde Berilſteen*. Men vind dezen ſteen in de mynen in Indië, op 't eiland Ceilon, op Martaban, Pegu en Cambaya.

Hy is goed om de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, als hy gewreven en ingenomen word, maer is in de Geneeskunde weinig in gebruik.

Beryllus quaſi virillus, a virore Lapidis.

BETA.

Beta, in 't Franſch *Poirée*, of *Bete*, in 't Nederduitſch *Biet*, *Bete*, is een moeskruid, waer van twee voorname ſoorten zyn, eene witte, en eene roode.

De eerſte word genaemt

Beta, Brunſ. Tab.
Beta alba, Matth.
Beta candida, J. B. Dop.
Beta alba vel palleſcens, quæ cicla officinarum, C. B. Pit. Tournef.

In't Franſch *Poirée blanche.*

In't Nederduitſch *Witte Biet.*

Zy ſchiet uit haren wortel' groote, gladde, blinkende, vry vleezige, teêre, doorgaens groene, witachtige, ſomtyds donkergroene bladers vol ſap, en van een' ſalpeterachtigen ſmaek; tuſſchen deze verheft zich een ſteel ter hoogte omtrent van drie voeten, die takkig en langs zyne toppen bekleedt is met kleene roodachtige bloempjes, beſtaende yder uit vyf helmſtyltjes, welke afgevallen zynde, vertoont zich eene bynaer ronde en hobbelige vrucht, die twee of drie langwerpige roodachtige zaden in zich ſluit; de wortel is lang, rond, een pink dik, houtig en van binnen wit.

De tweede word wederom verdeelt in twee ſoorten.

De eerſte word genaemt

Beta rubra, Dod. J. B.
Beta rubra vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Beta nigra, Ang. Matth.

In't Nederduitſch *Gemeene Biet.*

Zy verſchilt van de Witte Biet door hare kleur', die roodachtig is.

De tweede word genaemt

Beta rubra radice rapæ, C. B. Pit. Tourneft.
Beta nigra, Cord. in Dioſc.
Beta radice rubra, craſſa, J. B.
Beta rubra Romana, Dod.
Rapum rubrum, Fuch.

In't Franſch *Betterave.*

In't Nederduitſch *Roomſche Roode Biet*, *Beetwortel*, *Kroot.*

Zy verſchilt van de andere ſoort' van Roode Biet, dat hare bladers kleener en rooder zyn, en de wortel zeer dik is, hebbende de gedaente van eene radys en vervult met een zap zoo rood als bloed.

Men teelt alle de Bieten in de moestuinen, omdat ze van groot gebruik zyn in de keukens; zy hebben vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich. De Witte word vooral in de Geneeskunde gebruikt.

Zy verdunnen, verzachten, verteren en laxeren ter oorzake van haer wezentlyk of ſalpeterachtig zout: ingenomen zynde zuiveren ze het bloed: het ſap van de Witte Biet, door de neusgaten opgeſnoven, maekt het ſlym van den neus los, doet niezen en ontlaſt de herſenen.

Men zegt dat *Beta* komt van de Griekſche letter βῆτα, omdat de Biet zoo lang als ze met 't zaed is beladen, de gedaente van deze letter verbeeld.

BETONICA.

Betonica, Brunf. Trag. Dod.
Betonica purpurea, C. B. Pit. Tournef.
Betonica vulgaris, purpurea, J. B.
Vetonica, Cord. in Dioſc.

In't Franſch *Betoine.*

In't Griekſch κέφερ.

In't Nederduitſch *Betonie.*

* Is eene plant, die uit haren wortel' langwerpige bladers ſchiet, die vry breed, groen, op de kanten getandt, wat ruuw in't aenraken, een weinig bitter van ſmaek, aen lange ſteeltjes vaſt zyn, en zich langs den grond verſpreiden; tuſſchen deze verheffen zich een of meerder ſtelen, enkel of zonder takken, een of anderhalf voet hoog, vierkant, een weinig hairig, dragende eenige tegenover malkander ſtaende bladers, maer latende veel plaets' tuſſchen beide bloot: de bloemen zyn ringswyze rondom het bovenſte gedeelte van den ſteel geſchikt, en maken eene vry dikke, purperachtige air. Yder van deze bloemen is als een bek of pyp van boven in twee lippen gëſneden: daer op volgen, wanneer zy is afgevallen, vier langwerpige zaden, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloeme tot een' kelk gedient heeft; de wortel is een knobbel een duim dik, waeruit verſcheide lange vezels voortkomen. Deze plant groeit in boſſchen, weiden, hoven, ſchaduwachtige en vochtige plaetſen; zy heeft een' zoeten en aengenamen reuk. Men merkt'er twee ſoorten van aen, die hier in verſchillen, dat de eene hare air korter, en de andere langer, zachter en later bloeijende draegt. De eene en de andere hebben half fyne olie, wezentlyk zout, en weinige waterdeelen in zich.

De Betonie verſterkt de herſenen en het hart: zy is wondheelende; men gebruikt ze uit- en inwendig. Zy komt onder de Niespoeders.

Betonica is een bedorven woord van *Vetonica.* Dees naem is gekomen van zeker volk in Portugael, dat men eertyds *Vetones* noemde.

* Zie Pl. IV. Fig. 13.

Κέφερ ab ἀκτομαι medeor, omdat de Betonie genezende is.

BETRE.

Betre, ſive Betle Cluſ. ad Garz.
Betele, Acoſtæ.
Betle, Tab.
Betel, Caſt.
Betella, Lud. Romano.
Tembul, pro Tambul Avicennæ.

Is eene Ooſtindiſche plant, welke gelyk de Klimop lange kruipende takken ſchiet, die zich om al't geen, dat'er omtrent is, winden, 't zy om naby ſtaende boomen, 't zy om ſtaken die men'er by ſteekt om ze te onderſteunen: de bladers gelyken naer die van den Citroenboom, maer zyn langer, en aen 't einde ſmaller, in hunne geheele lengte met aderen of kleene ribben voorzien, en bitter van ſmaek; de vrucht is van gedaente als de ſtaert van eene Hagediſſe, twee dwerſche vingers lang, beſtaende uit vyf kleene ronde en langachtige peultjes, die op de wyze van een kleen touwtje in malkander gedraeit zyn, en een' ſpeceryachtigen ſmaek en aengenamen reuk hebben. Dees boom groeit op gematigde zeeplaetſen; men teelt hem in Malakka.

De bladers verdunnen het ſlym der herſenen, en verſterken de maeg, maken het tandvleeſch vaſt: de Indiänen mengen ze met Arak, Cardamom, Nagelen, of alleen met gebrande Oesterſchulpen; zy kaeuwen dit mengſel om een' aengenamen mond te hebben, maer zyn gewoon het eerſte ſap, dat'er uitkomt en zoo rood als bloed is, uit te ſpouwen.

Voor 't overige de Betre is goed en heilzaem, indien men haer matiglyk gebruikt, maer de meeſte Indiänen misbruiken haer; want zy hebben haer altyd in den mond', en zelfs onder 't ſlapen, zoodat zy hunne tanden ineet en zwart maekt als eene kool.

BETULA.

Betula, Dod. J. B. Pit. Tournef. in 't Franſch *Bouleau*, in 't Nederduitſch *Berkenboom*, is een boom van eene middelmatige hoogte, wiens takken dun, buigzaem en gekromt zyn; de buitenſte baſt van zynen ſtam is dik, ruuw, wit, geſpleten; maer de tweede baſt is dun, glad, effen en gepolyſt als parkement; de Ouden gebruikten hem voor papier; zyn hout is wit; de bladers zyn matiglyk breed, puntig, aen de kanten

kanten getandt, gelykende naer die van den zwarten Populierboom, groen, teêr, glad en bitter van ſmaek; de bloemen zyn katjes zoo lang als lange peper, beſtaende uit verſcheide ſchubachtige blaedjes aen eene ribbe vaſtgehecht; deze katjes laten geene vrucht na zich; de vruchten groeijen op den zelven voet van den Berkenboom, maer op onderſcheide plaetſen; zy beginnen by kleene airen van verſcheide ſchubben, die lange ronde vruchten worden, van welke ſchubben, die meeſtal als klavers zyn geſneden, yder een zaedje bedekt, dat met twee vleugelen of vliesachtige blaedjes gezoomt is. Dees boom groeit in boſſchen op ruwe vochtige plaetſen; hy heeft veel olië en waterdeelen, maer middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

De baſt en bladers zyn afvegende, openende en ontbindende; hy werpt een ſap uit, dat gedronken openende is.

Men noemt den Berkenboom *Arbor Sapientiæ*, of Boom der Wysheit, omdat hy de roeden der Scholen verſchaft.

Betula komt miſſchien van 't Britſche woord *Bedu*, dat ook Berkenboom beteekent.

BEXUGO.

Bexugo del Peru, Cluſ.
Clematis Peruviana, C. B.

Is een wortel van Peru, waervan Cluſius ſpreekt in zyne aenteekeningen over Monard; hy is rankachtig en bynaer overal een vinger dik; maer daer de wortels het dunſte zyn, gelyken ze naer de ranken van Viburne; zy zyn bedekt met een' aſchgraeuwen baſt', de ſmaek is in 't begin een weinig lymig en zoetachtig, daerna ſcherp, het ſpeekſel verwekkende en eindelyk de keel verhittende.

Hy word, tot eene drachma in poeder ingenomen zynde, goed geoordeelt om te purgeren; de Indiänen achten hem boven den Mechoäcan, en de laxerende noten, wanneer zy willen purgeren.

BEZOAR.

In't Nederduitſch *Bezoardſteen*.

* *Bezoär* is een ſteen, dien men haelt uit den buik' van zekere Indiaenſche dieren; men vind 'er verſcheide ſoorten; ik zal 'er vier beſchryven, die in de Geneeskunde gebruikt worden.

* Zie Pl. IV. Fig. 14.

De eerſte Bezoar, of die allermeeſt in gebruik is, word in't Latyn *Lapis Bezoar Orientalis*, in 't Franſch *Bezoar Oriental*, in 't Nederduitſch *Ooſterſche Bezoardſteen* genaemt. Men vind hem als ballen van verſcheide grootte en gedaente, want ſommige zyn zoo groot als eene noot, ſommige als eene Notemuskaet, andere als eene hazelnoot, andere als eene groote Erweet, eenige rond, andere eirond, ſommige platachtig, andere gebult; de oppervlakte van alle deze ſteenen zyn effen, gepolyſt, glad, zacht in't aenraken, blinkende, van eene olyve of graeuwe kleur': hunne zelfſtandigheit als men ze breekt ſcheid zich op de wyze van plaetjes of omwindſelen, die beurtelings moeten gemaekt zyn geweeſt door verſcheide lagen van ziltige vochten, die in den buik van't dier verſteenen, eveneens als men de ſteenen gemaekt vind in de ſteenkuilen, door verſcheide lagen van met zout beladen wateren, die daer ſtremmen en tot ſteen worden. Dees Bezoar groeit in verſcheide plaetſen van den buik eener wilde Geit' in Ooſtindië, die men *Capricerva* noemt, omdat ze iets heeft van eene geit' en iets van een hert. De Inwoonders van 't land hebben haer eertyds *Bezar* genaemt, waervandaen de naem van Bezoar gekomen is. Dees ſteen beſluit doorgaens in zynen grond eene kleene pit, die wat harder lichaem is dan de plaetjes of ſchilfers.

Dit Dier is zeer gezwind, ſpringende van de eene rots' op de andere, en gevaerlyk om te jagen, want het verweert zich, en doodſomtyds de Indiänen, die het te zeer benaeuwen; zyn kop gelykt naer die van een' bok, en heeft zeer zwarte horens, die bynaer op den rug nederliggen; zyn lyf is bedekt met aſchverwig hair, trekkende naer het ros, korter dan dat van de geit', en naerby dat van een hert komende; zyn ſtaert is kort en opgezet, zyne beenen vry dik, zyne pooten geſpleten als die van de geit'.

Men moet den Ooſterſchen Bezoar verkiezen in heele, effe, gladde, blinkende ſteenen van eenen aengenamen reuk, trekkende naer dien van Amber-Grys, zich afſcheidende in ſchilfers, wanneer hy gebroken word, van eene graeuwe of olyve kleur', en die op het loodwit gewreven zynde het zelve geel doet worden. De grootſte is de duurſte en meeſt geacht by de lieſhebbers, maer het is onverſchillig van welke grootte hy zy tot gebruik in de Geneeskunde; hy heeft een weinig vlug zwavel- of oliachtig zout in zich.

Hy is goed om het hart te verſterken, het zweet te verwekken, de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen, den buikloop te ſtuiten;

men gebruikt hem in de peſt, kinderpokjes, bloedloop, vallende ziekte, draeijingen, hartkloppingen, en tegen de wormen; de gift is van vier tot zeſtien greinen, tot een fyn poeder gebragt, en met eenig bekwaem voeht ingenomen.

De tweede Bezoar word *Lapis Bezoar Occidentalis*, in't Franſch *Bezoar Occidental*, in't Nederduitſch *Weſterſche Bezoardſteen* genaemt; hy beſtaet uit ſteenen, die doorgaens grooter dan de Ooſterſche, maer zoo glad of blinkende niet zyn; de kleur is afelverwig of witaehtig; zy ſcheiden zich ook in ſchilfers, maer die veel dikker en ruwer zyn dan die van den Ooſterſchen Bezoar, van binnen met vele kleene naelden of ſtrepen doorzaeit. Dees Bezoar word ons van Peru gebragt; hy groeit in den buik van eene ſoort' van wilde Geit'; hy is zoo duur niet, noch zoo geaeht als de Ooſterſche Bezoar, maer laet niet na vry zeldzaem te zyn, en vele kraehten te hebben. Men moet hem in heele ballen, en van reuk als die van den Ooſterſchen, verkiezen; hy heeft een weinig vlug zwavel- of oliaehtig zout in zich.

Hy heeft dezelve kraehten als de Ooſterſche, maer werkt ſlapper; de gift is van zes tot dertig greinen.

De derde Bezoar word *Bezoar Porci, ſive Lapis Porcinus*, in't Franſch *Pierre de Porc*, in't Nederduitſch *Zwynſteen* genaemt; hy is een ſteen bynaer zoo groot als eene hazelnoot, van verſcheide gedaente, van kleur' gemeenlyk wit, trekkende een weinig naer het groen, maer ſomtyds van eene andere kleur'; de oppervlakte is vry glad: men vind dezen ſteen in de galle van ſommige Wilde Zwynen in Indië, op Malakka, en in verſcheide andere geweſten: de Indiänen noemen hem in hunne taal' *Maſtica de Soho*, de Portugezen *Pedro de Vaſſar*, of *Piedra de puerco*, en de Hollanders *Pedro de porco*. Hy is zeer zeldzaem en zoo geaeht, dat men hem in Holland verkoopt tot vier hondert guldens, en zelfs hooger. Dees ſteen word zeer zorgvuldig van de Indiänen gezoeht.

Zy gebruiken hem als een groot behoedmiddel tegen de vergiften, en achten hem zeer goed om eene ziekte, die zy *Mordoxi* noemen, te genezen, die uit eene gaendegemaekte galle ontſtaet, en aen den genen die'er van worden aengetaſt, toevallen zoo droevig als die van de peſt veroorzaekt. Hy word ook gebruikt voor de kinderpokjes, kwaedaertige koortſen, opſtygingen, en opſtoppingen der maendſtonden; men wil dat hy den Ooſterſchen Bezoardſteen in krachten overtreft.

Als men hem wil gebruiken, moet men hem een weinig tyds in wyn en water laten weeken, opdat hy zyne kraehten daer aen mededeele, dan laet men het aftrekſel drinken lang voor het eten; het heeft eene kleene bitterheit, die niet onaengenaem is.

Die deze ſteenen hebben, maken ze aen kleene goude kettingtjes vaſt, om ze te kunnen ophangen in 't vocht, waerin zy ze laten weeken; zy bewaren ze in kleene goude doosjes.

De vierde Bezoard word *Bezoar Simiæ*, en in't Franſch *Bezoar de Singe*, in't Nederduitſch *Apenſteen* genaemt; hy is een ſteen zoo groot als eene hazelnoot, rond of eirond, zwartaehtig: men zegt dat hy gehaelt word uit eene ſoort' van Aep, die in 't byzonder op 't Eiland van Macaſſar in Azië gevonden word. Dees ſteen is zeer zeldzaem en zeer duur: de Heer Tavernier zegt, dat men hem, als hy zoo groot als eene noot is, voor meer dan honderd Franſche Ryksdaelderen verkoopt.

Men aeht hem meer zweetdryvende en beter dan alle de andere Bezoardſteenen om de kwaedaertigheit der voehten tegen te ſtaen, tegen de peſt, en andere beſmettelyke ziektens.

De gift is van twee tot zes greinen.

Men zegt dat *Bezoar* en *Bezar* komen van de Hebreeuwſche woorden *bed*, dat middel beteekent, en *Zahard* vergift, alſof men zeide, een middel tegen 't vergift.

Anderen meenen dat dees naem komt van de Hebreeuwſche woorden *Bel*, dat Koning beteekent, en van *zaar* vergift, alſof men zeide, de Meeſter van 't vergift.

BIDENS.

Bidens foliis tripartito diviſis, Cæſ. Pit. Tournefort.

Cannabine aquatica folio tripartito diviſo, C. B.

Hydropiper, Lugd.

Verbena ſupina vel tertia, Trag.

Verbeſina, ſive Cannabina aquatica, flore minus pulchro elatior, ac magis frequens, J. B.

Forbeſina Bononienſium, Geſ. Hor.

Hepatorium aquatile, Dod.

In't Franſch *Eupatoire femelle bâtarde.*

In't Nederduitſch *Waterboeltjeskruid.*

Is eene hooge, breede, uitgeſtrekte Waterplant; hare ſtelen zyn hard, ruig, roodaehtig: de bladers gelyken naer die van Hennip, yder gemeenlyk in drie en ſomtyds in vyf deelen verdeelt,

deelt, getandt en ruig; de bloem is een ruiker van verſcheide gele bloempjes, die van boven als ſtarren wyd open ſtaen; het zaed is lang- en platachtig, en eindigt door eenige punten meeſt al als een drietand geſchikt; de wortel is vezelig. Deze plant groeit op vochtige en moeraſſige plaetſen, en heeft veel zouts in zich.

Zy word goed geoordeelt tegen de beten der ſlangen, om het vergift te weêrſtaen, om af te vegen en te zuiveren; men gebruikt ze onder de niespoeders.

De naem van deze plant' komt van de gedaente van't zaed, want *bidens* beteekent eene vork met twee tanden.

BISMUTHUM.

Biſmuthum, *ſive Marcaſita.*

In't Franſch *Biſmut*, of *Etain de glace.*

In't Nederduitſch *Marcaſite*, *Biſmuth.*

Is eene bergſtoffe, die veel overeenkomſt met het Tin heeft, maer die hard, bros, van binnen blinkende is, met hoeken of ruiten, die glad zyn en ſlikkeren, en eenen glans geven gelyk als kleene ſpiegelglazen. Deze ſtoffe is gehaelt van een grof en onzuiver Tin, dat men in de mynen van Engeland vind. De werklieden mengen dit Tin met gelyke deelen wynſteen en ſalpeter; zy werpen dit mengſel allengskens in kroezen, die zy op een groot vuur gloeijende laten worden; daerna, als de ſtoffe geſmolten is, gieten ze die over in yzere vyzels, die met vet beſmeert zyn, om ze daer in koud te laten worden; vervolgens ſcheiden zy den Regulus, die op den grond is, van het ſchuim of onzuiverheden, en waſſchen hem wel af: dit is het Biſmuth, datmen met recht Regulus van Tin mag noemen. Sommigen zeggen dat'er in het Tin, waervan men 't Biſmuth maekt, altyd een weinig Rottekruid gemengt zy. Men kan in Vrankryk 't Biſmuth maken met gemeen Tin, ſalpeter en wynſteen, gelyk gezegt is, maer het zal witter zyn dan dat van Engeland, om dat het Tin, 't geen men'er toe neemt, zuiverer is dan dat, 't welk men in Engeland gebruikt.

Deze werking is ganſch gelyk aen die van den Regulus van Spiesglas, daer geſchied dezelve ontploffing en zuivering van de grove zwavel, die in het metael beſloten was: het meeſt losgemaekte gedeelte van deze zwavel verheft zich door de ontploffing met het vlugge gedeelte van de ſalpeter en olië van wynſteen; dan ontdoen de vaſte zouten van de ſalpeter en den wynſteen, nu alkalyn geworden zynde, 't ander gedeelte van de zwavel, dat het Tin bros en hard maekt, daer het eerſt voor den hamer' bewerkelyk en buigzaem was; want deze zwavel maekte de gedweeheit, en de naeuwe t'zamenbinding van de deelen van 't metael: het kan ook geſchieden dat eenig ligt gedeelte van de zouten van wynſteen en ſalpeter den Regulus van Tin heeft doorgedrongen, en toebrengt om hem bros te maken.

Men brengt ons 't Biſmuth in ronde of bolronde brooden van boven platachtig, van onder rondachtig en van dezelve gedaente als die van den Regulus van Spiesglas, die gegoten is geweeſt in een' vyzel, als hy nog geſmolten was. Deze Biſmuth is zoo ſmeltbaer, dat het in de vlamme van eene kaers' ſmelt.

Men moet 't Biſmuth in ſchoone, zuivere, blinkende ſtukken verkiezen, wier ruiten breed, wit en wel glinſterende zyn; de Vertinners mengen het onder hun Tin, om het ſchoon en klinkende te maken.

Het is ontbindende en opdroogende, als het gewreven en onder zalven of pleiſters gemengt word.

Sommigen gelooven dat de ſtoffe, die van 't Kobalt in Duitſchland overblyft, nadat men 'er het Rottekruid door opheſſing heeft afgetrokken, niet alleen het *Safre* maer ook het Biſmuth uitlevert, en dat'er geen ander is; maer ik vind niet veel waerſchynelykheit in dit gevoelen, omdat, behalven dat 't Biſmuth ons uit Engeland word overgebragt, alwaer geen Kobalt voortkomt, indien al het Biſmuth van 't Kobalt kwam, het wel zeldzamer en durer zoude zyn dan het is, want men zoude daer van voor't meeſt niet als een gering gedeelte konnen krygen.

Men heeft my ſomtyds uit liefhebbery van Zweden en Duitſchland gebragt kleene ſtukken van eene minerale ſtoffe ter grootte van eene hazelnoot', die ſchoon, blinkende, glinſterende, ruitswyze gemaekt, roodachtig van kleur' en half bedekt waren met eene grove, donkere, graeuwe aerde, die uit de myn' kwam, waeruit zy gehaelt werden; men noemde deze ſtoffe in't land *Natuurlyk Biſmuth*; maer zy is zeldzaem.

BISON.

Is eene ſoort van Wilden Os in Indië; zyn kop is kort, het voorhoofd breed, en de horens zyn krom, ſpits, zwart, blinkende; de oogen

oogen groot, wreed, yſſelyk en brandende; zyne tong is zoo ruuw, dat hy lekkende het vel afrukt, en 'er het bloed doet uitkomen; zyn hals is bekleedt en verſiert met eene groote meenigte lange hairen, die eenen muskusreuk hebben. Dit dier onthoud zich in de boſſchen, en is zeer gevaerlyk en wreed.

Zyne horens worden zweetdryvende geoordeelt, en goed om het vergift tegen te ſtaen, als ze in poeder worden ingenomen. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Zyn drek is zeer ontbindende.

BISTORTA.

Biſtorta major radice magis intortâ, C. B. Tournef.
Serpentaria mas, ſeu Biſtorta, Fuch.
Biſtorta media folio minus rugoſo, J. B.

In't Franſch *Biſtorte.*

In't Nederduitſch *Naterwortel*, *Hertstong.*

* Is eene plant, die uit haren wortel' lange, vry breede en ſpitſe bladers ſchiet, welke naer die van Patik gelyken, doch vergiftig en groener van boven dan van onderen zyn; tuſſchen deze verheffen zich ronde ſtelen, een of anderhalf voet hoog, met eenige kleene blaedjes bekleedt, en op hunne toppen airen dragende, waeraen kleene vleeſchkleurige of purpere bloempjes met helmſtyltjes zyn vaſtgehecht. Als deze bloem is afgevallen, volgt 'er een driekantig zaed, 't welk als dat van Zuring blinkt, en beſloten is in een dopje, dat de bloeme voor eenen kelk gedient heeft. De wortel is een duim dik, vleezig, gedraeit, gevouwen en dubbel toegebogen, door ringen gerimpelt en geſtreept, van buiten bruin of zwartachtig, van binnen rood, met vezelen voorzien of omringt, en t'zamentrekkende van ſmaek. Deze plant groeit op vochtige, ſchaduw- en bergachtige plaetſen; de wortel word dikwils in de Geneeskunde gebruikt, en uit warme landen droog tot ons gebragt.

Hy moet verſch, dik, wel gevoedt en wel gedroogt, vaſt en van eene goede kleur' gekozen worden; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is t'zamentrekkende, goed om het vergift te weêrſtaen, de brakingen, buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, en 't miskramen te beletten.

* Zie Pl. IV. Fig. 15.

Biſtorta, alsof men zeide, *tweemael gedraeit*, om dat de wortel van deze plant' doorgaens gedraeit en dubbel toegevouwen is.

Men heeft aen de Hertstonge de namen gegeven van *Colubrina* en *Serpentaria*, of *Draconculus*, omdat de wortel gekronkelt is op de wyze van eene Slang'. Men noemt haer ook *Brittannica*, omdat ze eertyds veel in Brittannië groeide.

Men vind onder aen de bloeme van zekere Hertstongen verſcheide knobbeltjes, die eenige Schryvers *Fungi Biſtortæ* genaemt hebben, maer zy zyn kleene wortels, waervan yder eene plant voortbrengt, gelyk als die daer ze uit voortkomen.

BITUMEN JUDAICUM.

Bitumen Judaicum.
Bitumen Babylonicum.
Aſphaltus.

In't Franſch *Bitume de Judée.*

In't Nederduitſch *Jodenlym.*

Is een Leem, of eene vaſte, brooze, zwarte, zwavelachtige ſtoffe, die naer zwart pik gelykt, en vuur en vlam kan vatten, en in 't branden een' ſterken en onaengenamen reuk uitwaeſſemt. Men vind het dryven op de oppervlakte van 't Aſphaltiſche Meer, of Zee, dat men anders *Doode Zee* noemt, daer eertyds de Steden Sodom en Gomorra gelegen waren. Dit Leem is van tyd tot tyd als dun pik opgekomen uit den grond, die onder dit Meer is; en op het water gerezen zynde, gelyk alle andere vetachtige ſtoffen doen, is allengskens verdikt door de hitte der zonne en door 't zout dat'er zich mede vermengt.

De Inwoonders van 't land zyn gedwongen het op 't land te halen, niet alleen omdat het hun een groot voordeel geeft, maer ook omdat dit Meer te veel met Leem beladen zynde, 'er zich opheft een ſtinkende en kwade reuk, die zich in de lucht verſpreidende hunne gezondheit zeer ontſtelt, en hunne dagen verkort. De vogels die'er over vliegen vallen dood neder; en dit Meer is *het Doode* genaemt, omdat wegens zynen ſtank, bitterheit en ſterke ziltigheit geen viſch of eenig ander dier daer leven kan. De Arabiers gebruiken het Jodenlym om hunne ſchepen te teren, gelyk men in Europa met 't pik doet; men gebruikte het in groote meenigte onder de balſemingen der Ouden.

Men

Men moet het verkiezen zuiver, van een ſchoon blinkend zwart, vaſt, harder dan pik, zonder eenigen reuk', als wanneer het by 't vuur komt; men moet zorg dragen, dat het niet vermengt zy met pik, dat men door den reuk gewaer zal worden.

Men gebruikt dit Leem om de ſchoone, blinkende, zwarte kleuren van China te maken.

Het Jodenlym heeft veel ten deele verheven zwavel, vlug zout, en weinig aerde in zich.

Het verſterkt, wederſtaet de verrotting', ontdoet, verdunt, zuivert, en doet de wonden ſluiten: het word uit- en inwendig gebruikt.

Men meent dat het woord *bitumen* komt vanden Griekſchen naem πιτυς, dat een' *pynboom* beteekent, en dat men by bederving de π in β heeft verandert; zoodat men in plaets' van *bitumen* zoude moeten uitſpreken *pitumen*. Deze oorſprongkelykheit komt hier van daen, dat de Ouden geloofden, dat het Jodenlym een pik was, 't welk uit de pynboomen of verſcheide andere boomen in't Meer van Sodom droop: ook ziet men dat de Joden in dit gevoelen waren, dewyl de Profeet Ezra, ſprekende van Sodom en Gomorra, zegt, dat haer grond onder 't pik en de aſchhoopen begraven is.

De naem van *Aſphaltus* komt van het Aſphaltiſche Meer, dat *Meer van Verzekertheit* beteekent, omdat het zeer ziltig en met leem bedekt zynde bynaer alle ſtoffe ophoud, die men 'er inwerpt.

BLATTA BISANTIA.

Blatta Biſantia, ſive Unguis Odoratus, is een kleen Schulpwerk omtrent een halve pink lang, dun en donker van kleur', zonder reuk', van gedaente als de klaeuw van een dier; het dient tot dekſel voor een' ſchulp *Conchilium* genaemt, waerin beſloten is een kleen langachtig, rood, riekend viſchje, dat men in de Ooſtindiſche Meeren vind tuſſchen den Nardus, waervan het leeft; dees Nardus deelt een' goeden reuk mede aen't *Blatta Biſantia*, welken het eenige dagen behoud, als het eerſt uit 't water gehaelt is, waerom men het den bynaem van *Riekend* gegeven heeft; maer dees reuk beſtaet niet als in eenige vlugge deelen van den Nardus, die zich aen de oppervlakte van den ſchulp vaſtgehecht hadden; dus vervliegt hy naermate dat de ſchulp verdroogt; daerom is dat, 't welk ons gebragt word, zonder reuk'; het heeft veel olië en vlug zout in zich.

Gewreven en ingenomen zynde maekt het losſyvigheit, neemt de verſtoppingen van de milt en 't darmſcheil weg, verdunt de dikke vochten: men brand het en laet het ruiken aen vrouwen die met opſtygingen gekwelt zyn, om de dampen te verdryven; het heeft een' reuk van gebranden horen, en niet dien van Beverzwyn, gelyk eenige Schryvers zeggen.

De naem van *Blatta*, dien men aen dit kleen Schulpviſchje gegeven heeft, komt waerſchynlyk daervandaen, datmen gevonden heeft, dat het in gedaente eenige overeenkomſt hadde met een kleen bloedeloos diertje of wormpje, dat men *Blatta* noemt, gelyk als met de piſſebedde.

Biſantia, omdat het komt uit Konſtantinopolen, dat men eertyds *Biſantium* noemde.

Unguis, omdat het gelykt naer den klaeuw van eenig dier.

BLATTARIA.

Blattaria, Trag. Matth. Dod.

Blattaria lutea folio longo laciniato, C. B. Pit. Tournefort.

Blattaria lutea, J. B.

Chryſogonum, *an potius Blattaria*, Plinii, Adv.

Verbaſcum leptophyllum, Cord. Hiſt.

In't Franſch *Herbe aux mites.*

In't Nederduitſch *Mottenkruid.*

'Is eene plant, die men zoude konnen ſtellen onder de ſoorten van Wollekruid; want zy verſchilt niet, als dat hare vrucht rondachtiger is; zy ſchiet ſomtyds hooger, ſomtyds lager ſtelen, die regt, vaſt, en in vleugels of takken verdeelt zyn: de bladers zyn lang, ſmaller dan die van wit Wollekruid, ſpits, op de kanten getandt, zonder hair of wolle, donkergroen en van boven blinkende, aengenaem van reuk, en bitter van ſmaek; de bloemen zyn roosjes in vyf deelen verdeelt, als die van 't wit Wollekruid, donkergeel, een weinig riekende, en aen hairige ſteeltjes vaſtgehecht. Nadat deze bloem is afgevallen, groeit in hare plaets eene ronde vrucht, die kleene zwartachtige zaden in zich ſluit: de wortel is gelyk eene knol, wit, hard, en ſchiet eenige kleene vezels. Deze plant groeit in de hoven op een' vetten grond, op de kanten der rivieren en beken; zy heeft veel olie en zout in zich.

Zy is afvegende, openende, goed voor de wormen, maer word weinig in de Geneeskunde gebruikt.

Daer zyn verſcheide andere ſoorten van Mottenkruid, welker bloemen in grootte en kleur' verſchillen.

Blattaria a Blatta, *Mot*, omdat men meende dat deze plant doodde eene ſoort van wormpje, *Mot* genaemt, dat de kleederen en boeken doorknaegt.

BLITUM.

Blitum, in 't Franſch *Blete*, in't Nederduitſch *Mayer*, is eene plant, waervan twee algemeene ſoorten zyn, eene witte en eene roode; yder van deze twee is nog verdeelt in twee ſoorten, eene groote en eene kleene.

De eerſte van de Witte is genaemt *Blitum album majus*, C. B. zy ſchiet eenen vaſten, witten, takkigen ſteel ter hoogte van omtrent vier voeten; de bladers zyn als die van den Pereboom, maer kleener; de bloemen zyn kleen, moſch- en grasachtig; het zaed is langwerpig, en gelykt vry wel naer dat van Melde; de wortel is een duim lang en dik, laf van ſmaek gelyk de geheele plant.

De tweede van de Witte word genaemt *Blitum album minus*, C. B. Deze plant ſchiet verſcheide ſtelen omtrent een voet lang, die beneden roodachtig, boven wit, langs den grond kruipende, voos, vol ſap, bynaer rond, en ligt te breken zyn; de bladers zyn langwerpig, donkergroen, laf van ſmaek; de wortel is diep, dik, rondom met vezelen bezet, moeijelyk om uit te trekken, wit, en boven aen een weinig roodachtig.

De eerſte van de Roode Mayers word genaemt *Blitum rubrum majus*, C. B. *ſive Blitum nigrum* Ang. zy verſchilt met de groote Witte Maijer niet als in kleur', en dat hare bladers doorgaens wat kleener zyn.

De tweede van de Roode Mayers word genaemt *Blitum rubrum minus*, C. B. zy ſchiet roodachtige ſtelen, die op den grond nederliggen, en met bladeren voorzien zyn, overeenkomende met die van de Tuin-Nachtſchade, doch die kleener en ribachtiger, van kleur' donkergroen, en laf van ſmaek zyn; de bloemen zyn kleen, en beſtaen uit gras- en moſchachtige vezelen; de wortel is vry groot, rood en vezelig: deze plant is ſomtyds alleen rood aen den ſteel, en ſomtyds aen alle hare deelen.

Men teelt de Mayers in de moestuinen, maer zy groeijen ook overal zonder aenkweeking', voornamentlyk in vette gronden: zy hebben vele waterdeelen en olië, maer weinig zouts in zich.

Zy zyn bevochtigende, verkoelende, verzachtende, goed voor den roodeloop en de bloedſpouwing.

Blitum, in 't Grieſch *βλίτον*, dat is te zeggen *eene geringe zaek*; dees naem is aen de Mayer gegeven, omdat ze zeer gemeen, laf en van weinige kracht' is.

BOA.

In't Nederduitſch *Koeijenmelker.*

Boa, Jonſt. is eene Waterſlang van eene verbazende grootte, die't groote Vee volgt, waervandaen haer naem komt: zy zuigt de uijers der koeijen, want zy bemint zeer de melk; men vind haer ſomtyds in Kalabrië; men doodde 'er eene onder de regering van Keizer Klaudius, in wier buik men een kind vond, dat ze geheel had ingezwolgen; hare beet veroorzaekt eene ontſteking van het deel. Men zegt, dat deze Slang ſomtyds zoo groot is, dat ze een' geheelen Os verſlinden kan; doch dit is bezwaerlyk te gelooven.

Boa, a bove, omdat deze Slang de Oſſen volgt.

BOICININGA.

Boicininga, Jonſton.
Boicinninga, G. Piſon.
Dominica ſerpentum Nieremb.

In't Spaenſch en Portugeeſch *Caſcavel*, of *Tagendor.*

In't Franſch *Serpent à ſonnettes.*

In't Nederduitſch *Ratelſlang.*

Is eene Braziliaenſche Slang vier of vyf voeten lang, een arm dik, roodachtig van kleur' naer 't geel trekkende: haer kop is omtrent anderhalve vinger lang en breed, hare oogen zyn kleen, de tong geſpleten, de tanden lang en ſcherp, de ſtaert is aen zyn einde voorzien met een evenredig vierkant lichaem, twee of meer vingers lang, meer dan een halve vinger breed, beſtaende als uit kleene ketenſchakelen, de eene in de andere ingevoegt, die droog, glad, blinkende en aſchverwig van kleur' zyn, trekkende naer 't rood; aen dit lichaem groeit yder jaer eene ſchakel; het maekt 't zelve geluid als ſchellen, wanneer de Slang voortkruipt, zoo dat men haer van verre hoort; zy houd zich in achterwegen, en loopt met eene zoo groote ſnelheit naer de voorbygangers toe, dat ze ſchynt te vliegen; zy is zeer vergiftig en gevaerlyk: men

zegt

zegt dat de reizigers, om zich te bevryden, aen 't einde van een' ſtok binden en dragen een kleen ſtuk van eenen Virginiaenſchen Wortel *Viperinaradix* genaemt, waervan ik op zyne plaets zal ſpreken: dat zy, wanneer ze door 't geluid der ſchellen gewaer worden dat de Slang nadert, haer dien Wortel laten ruiken, die door zyn' reuk haer dood of buiten ſtaet ſtelt om te naderen. De Indiänen van Mexico noemen deze Slang *Teutlaco cauhqui.*

Haer vleeſch heeft dezelve kracht als de adder, om het vergift tegen te ſtaen, het bloed te zuiveren, en 't zweet te verwekken.

BOJOBI.

Bojobi, Piſon. Jonſt. is eene Braziliaenſche Slang, die de Portugezen *Cobre Verde*, dat is *Groene Slang* noemen: zy is omtrent eene el lang en een duim dik, van kleur' blinkend groen; haer bek is groot en hare tong zwart; zy onthoud zich tuſſchen de ſteenen in de gebouwen, en doet geen kwaed indien men ze niet tergt, maer anders ligt ze zich regt op haren ſtaert, en werpt zich op de hand, die naeſtby haer is; de beet is zoo vergiftig, dat ze naeuwlyks voor de krachtigſte Geneesmiddelen wykt: 't geen de Indiaenſche Geneesheeren 't meeſt gebruiken, is, dat ze den lyder doen inſlikken den wortel van een Kruid, 't welk zy *Caa-apia* noemen; dees wortel is knobbelig, zy kneuzen hem ſterk, en doen hem in water innemen.

Het vleeſch van deze Slang' heeft bynaer dezelve krachten, als dat van de adder, en indien men'er het vlug zout uithaelde, zoude het een veel beter uitwerking doen tegen hare beet dan de *Caa-apia* doen kan.

BOITIAPO.

Boitiapo, Marcg. Jonſt. is eene Braziliaenſche Slang, welke de Portugezen *Cobus de cipo* noemen: zy is zeven of agt voeten lang, een arm dik, omtrent den ſtaert rond en puntig als een elſt, met ſchoone als driehoekige ſchubben bedekt, van eene olyve en geelachtige kleur'; zy leeft van kikvorſchen; hare beet is zoo gevaerlyk als die van de andere Slangen.

Men kan het vleeſch gebruiken als dat van de adder, om het bloed te zuiveren en het vergift tegen te ſtaen.

BOLETUS CERVI.

In 't Nederduitſch *Hertszwammen*, *Hertsſpongie.*

* *Boletus Cervi*, *ſeu Tuber Cervi*, is eene ſoort van Duivelsbrood of Aerdappel, een weinig grooter dan eene hazelnoot, rond van gedaente, maer oneffen; de baſt is hard en roodachtig. Men vind van binnen, terwyl ze nog verſch is, een voos lichaem, maer wanneer ze droog is, heeft ze niets als een weinig ligt poeder in zich; men heeft gelooft, dat ze is voortgebragt door 't zaed van een hert, 't geen dit beeſt op de aerde had laten vallen, terwyl het bronſte; maer men vind het op plaetſen, die ontoegangkelyk zyn voor de herten, en alwaer zy nooit geweeſt zyn. Zy heeft veel olië, een weinig vlug zout, en vry veel aerde in zich.

Men gebruikt ze om het zaed te verwekken, de baring te bevorderen, de melk der minnen te vermeerderen, het vergift tegen te ſtaen; de gift is van een half tot een heel vierendeel loots.

Boletus, *Græce* βωλίτης, beteekent eene ſoort van ronde Kampernoelje.

BOLETUS ESCULENTUS.

Boletus eſculentus rugoſus albicans quaſi fuligine infeſtus, Pit. Tournef.

Fungus poroſus rugoſus albicans, *quaſi fuligine infeſtus*, C. B.

Fungus rugoſus vel cavernoſus, *ſive Morulius ex albo nonnihil rubeſcens*, J. B.

Fungi eſculenti primum genus, Cluſ. Hiſt.

Fungus ſpongioſus Dalechampii, Lugd.

Fungi rugoſi, Caſt.

Spongiola, *nonnullis*, Dod.

Fungi favaginoſi, *ſive fungi rugoſi favis mellis ſimiles*, Lob. Belg.

In't Franſch *Morille.*

In't Nederduitſch *Morilje.*

Is eene ſoort van Lente Kampernoelje, zoo groot als eene noot, langwerpig, naeldswyze, of eirond, gerimpelt, teêr, vol luchtgaetjes, en holen, of doorboort met groote gaten, die als honigraten verbeelden, van kleur' wit- of

* Zie Pl. IV. Fig. 16.

geelachtig, of uit een wit, dat naer 't roodachtig een weinig trekt, somtyds zwartachtig: zy verschilt van de gemeene Kampernoelje hierin, dat ze natuurlyk doorboort is met verscheide groote gaten, in plaetse dat de gemeene Kampernoelje gebladert of vol gaetjes en pypjes is.

De Morilje heeft veel olië, waterdeelen, en vlug zout, maer weinig aerde in zich. Zy groeit op grasachtige vochtige plaetsen, in de bosschen, aen de stammen der boomen.

Zy is lekker in de sausen.

Zy is versterkende en verkwikkende, goed om den eetlust te verwekken.

BOLUS.

Bolus, in't Fransch *Bol*, is eene vette of leemige aerde, zacht in't aenraken, broos, rood, of geel, die men ons in stukken brengt van verscheide grootte en gedaente. Men liet ze eertyds uit de Levant en Armenie komen; want men noemt ze *Bolus Orientalis*, *seu Bolus Armena*, maer al de Bolus, die wy zien en nu in gebruik hebben, is gehaelt uit verscheide plaetsen van Vrankryk. De schoonste en meestgeachte komt uit Blois, Saumur en Bourgondië; men vind ze in verscheide steenkuilen omtrent Parys, als te Baville. Men kiest de Bolus zuiver, niet steenachtig, zacht in 't aenraken, rood, blinkende, en die ligt tot poeder kan gebragt worden, en zich aen de lippen hecht, als men ze 'er bybrengt.

Dewyl men in de steenkuilen veel onzuivere en steenachtige Bolus vind, zoo wascht men dezelve om ze te scheiden van het gruis, dan maekt men 'er een hard deeg van, en voorts vierkante stukken omtrent een vinger lang, die men *Bolus in bollen* noemt. Men gebruikt ze uitwendig.

De Bolus is t'zamentrekkende, opdroogende, goed om den buikloop, de bloedloopen, en 't bloedspouwen te stuiten, en om het zuur te verzachten, als ze ingenomen word. Men gebruikt ze ook veel uitwendig, om het bloed te stempen, de toevloeden der zinkingen te beletten, te versterken en te ontbinden.

Dat men Witte Bolus noemt, is mergel of klei, die t'zamentrekkende is, maer zulke goede uitwerkingen niet voortbrengt als de Bolus.

Bolus, *à βωλὸς*, *gleba*, *fruſtum*, omdat men ons deze aerde in brokken brengt.

BOMBYX.

* *Bombyx*, *ſive Vermis lanificius*, in 't Fransch *Ver a ſoye*, in 't Nederduitsch *Zyworm*, is eene foort van Rupse, of een worm een pink lang en dik, van wydte tot wydte als door ringen verdeelt, onder aen 't lyf gemeenlyk met veertien pooten voorzien, zes aen het voorste gedeelte, die de kleenste zyn, en agt aen het achterste, die na den derden ring beginnen; de twee laetste zyn de grootste; zyne gedaente is leelyk en afzienlyk; zyne zelfstandigheit is zeer vochtig, lymig, bedekt met eene zeer dunne en teêre huid, die ligtelyk breekt en los raekt, van kleur' bruin of witachtig met eenige vlekken. Hy komt in de Lente voort uit een kleen rond ei zoo groot als Heulzaed; men voed hem met versch geplukte bladeren van een' witten Moerbezieboom: maer men moet zorg dragen, dat ze niet nat zyn, als men ze hem geeft; want deze uitwendige vochtigheit zoude zyne huid verzachten, en hem doen berssten, en sterven. Wanneer hy eene volkomene grootte gekregen heeft, houd hy op met eten, maer geeft uit een kleen horentje of snuitje, geplaetst tussehen den mond en de maeg, eene soort van dik, lymachtig kwyl, dat hy uitbreid en scheert rondom zich zelven, tennaestenby als de Rupsen doen. Vervolgens maekt hy met dezelve stoffe een tonnetje van gedaente en grootte als een duivenei, nu wit, dan geel, waerin hy zich wind en begraeft voor vele dagen, hebbende onder dit tonnetje bynaer de grootte en gedaente van eene boon', geelachtig van kleur', en zich zoo weinig bewegende dat hy dood schynt te wezen, alhoewel hy 't niet is. Men noemt hem dan *Aurelia* of *Chryſolis* (Popje). Als men dit tonnetje niet in 't water legt, om 'er de zyde af te haspelen, laet deze *Aurelia* eene dikke huid achter, doorboort het tonnetje en komt'er uit te voorschyn als een schoon, wit, levendig en gezwind uiltje. Want gelyk men op deze wyze eene goede meenigte laet uitkomen, kan men het vermaek hebben van mannetjes en wyfjes uiltjes malkander te zien liefkoozen of vryen, waerop de eijers volgen, en waerna het dier sterft.

Het gebeurde my in een' zeer heeten zomer dat ik tweemael Zywormen opvoedde, want alhoewel ik de eijers, die ik de eerstemael gekregen had, in de kelder lei om ze koel te houden, uit vreeze dat de hitte der lucht hen niet deed uitkomen, lieten ze echter niet na in wormen te veranderen; ik had de moeite van ze op

* Zie Pl. V. Fig. 1.

op te voeden; want behalven dat de Moerbeziëbladers toen zeldzaem, en die ik noch vinden konde, zeer hard waren voor deze jonge wormpjes, kwamen ze echter tot hunnen gemeenen wasdom, maekten zyde, en bragten eijers voort, maer waervan 't volgende jaer niet een uitkwam, zoo dat ik ze moeſt wegwerpen.

De Zywormen hebben vele waterdeelen en olië, maer weinig vlug zout in zich.

Zy worden goed geoordeelt om de draeijingen te ſtuiten, indien men ze gedroogt en gepoedert op het geſchoren hoofd legt.

De zyde met het tonnetje, die niet in't water gelegt is geweeſt, word in 't Latyn *Sericum crudum*, in't Franſch *Soye crue*, in't Nederduitſch *Ruwe Zyde* genaemt. Men moet ze in twee ſnyden, om 'er de huid van den worm uit te halen, die 'er was overgebleven. Zy heeft weinige waterdeelen, veel olië, vlug zout en weinig aerde in zich.

In poeder ingenomen zynde word ze goed geoordeelt om het hart te verſterken en het bloed te zuiveren.

Sommigen meenen dat, indien men een kalf met Moerbeziëbladeren opvoed, dan dood, en in ſtukken hakt, en aen de lucht bloot ſtelt boven op een huis, 'er Zywormen uit zullen voortkomen; maer deze gedachte vereiſcht meer zekerheit.

In de plaetſen, daer men handel dryft in Zyde, als in Perzië, Savoye, Languedok en Provence, zet men de Zywormen in kamers, waerin men vakken en ſtokjes maekt, waeraen de wormen hunne zyde en tonnetjes konnen vaſt maken. Men bewaert eene meenigte van deze tonnetjes, om 'er eijers van te krygen, en werpt de andere in warm water, waerin de wormen ſterven: men zoekt vervolgens de eerſte draden van de tonnetjes, die men by malkander voegt en haſpelt. Het is te verwonderen, dat al de zyde zich vervolgens afſcheid, tot dat 'er niets overblyft als de tonnetjes, wier zelfſtandigheit ſchynt als parkement te zyn.

De Perſiänen, eer ze de tonnetjes in warm water werpen, ſtellen ze eerſt bloot aen de zonne, wier hitte de wormen dood, door dit middel word de zyde zuiverer en fyner; zy vinden de eindens door ze in't zelve warme water te ſchudden met een riet, want zy blyven 'er aen hangen.

Men meent dat de uitvinding, om de zyde te bewerken, allereerſt gevonden is door de dochter van Petus, Pamphilia genaemt, in't Eiland Kos; deze ontdekking is wel haeſt bekent geweeſt by de Romeinen; men bragt hun de zyde uit 't land van Seres, alwaer de wormen, die ze maken, natuurlyk voortkomen.

Wel ver van voordeel te doen met zoo eene nutte zaek, konden ze zich nooit wys maken, dat deze wormen zulke ſchoone en koſtelyke draden voortbragten, en maekten hier over vele ingebeelde giſſingen; hunne onkunde gevoegt by hunne traegheit maekte vele eeuwen achtereen de zyde zoo zeldzaem en zoo hoog van prys, dat men ze tegen Goud opwoog.

De Keizer Aurelianus weigerde om deze reden aen de Keizerin zyne huisvrouw een zyde kleed, om 't welk zy hem met aenhoudinge verzocht: deze zeldzaemheit duurde zeer langen tyd, en wy zyn de manier van de Zywormen op te voeden verſchuldigt aen de Monniken, die de eijers in Griekenland overvoerden, onder de regering van den Keizer Juſtinianus, gelyk Godfried zegt in zyne Aenteekeningen op het vierde boek van de Codex; en de Wet *Emptori* 37. van Ulpianus, eerſte afdeeling van 't 21 boek van de Digeſten, verzekert dat de prys van de Zyde gelyk was aen die van de Peerlen.

Vrankryk heeft van deze ontdekkinge geen voordeel gehad als lang daerna, nademael Koning Hendrik de Tweede de eerſte was, die op't trouwfeeſt van de Princeſſen zyne dochter en zyne zuſter de eerſte zyde kouſen droeg, die men in 't Koningryk gezien heeft. 't Is aen zyne zorge en aen die van zyne Opvolgeren, dat wy verſchuldigt zyn de opregtingen der Manufacturen van Tours en van Lyons, die de Zyde ſtoffen zoo gemeen gemaekt hebben.

Men zegt dat de naem van *Bombyx*, dien men aen den Zyworm' gegeven heeft, daervandaen komt dat zyn tonnetje de gedaente heeft van een vat der Ouden *Bombylium* genaemt.

BONASUS.

Bonaſus is eene ſoort van Wilden Os zoo hoog als een Stier, en grooter dan een gemeene Os; zyn kop en hals zyn bedekt met groote gele hairen, die langer en zachter zyn dan die van een paerd; zyne horens zyn binnewaerts gedraeit, zoodat ze hem weinig tot verweringe dienen: zyne kleur is van een ſchoon blinkend zwart; het hair van zyn lyf is aſchgraeuw, naer 't ros trekkende, zyn vel is zeer hard en ſlag- en ſchootvry; zyn gebulk is als dat van een' Os: hy word gevonden tuſſchen Pæönië en Meden, en onthoud zich op bergachtige plaetſen; zyn vleeſch is zeer goed om te eten.

Zyne horens zyn t'zamentrekkende, zweetdryvende en goed om het vergift te weêrſtaen.

BONDUCH.

Bonduch Indorum, Ponæ, Ital.
Mates Indorum cineritii coloris, id eſt, Legumen Indicum, Eid. & Ponæ.
Lata Indorum, C. Biron.
Fructus peregrinus primus, Cluſ.

* Is eene Amerikaenſche Peulvrucht, door de Indiänen *Pois nud*, (*Naakte Erwten*), en door de Portugezen *Oeil de Chat*, (*Katteoog*), genaemt. Zy is zoo groot als eene bynaer ronde hazelnoot, een weinig platachtig, hard als horen, eſſen, glad, blinkende, aſchverwig: zy waſt in eene peul' zoo groot als eene roodachtige Vyg, rondom met vry lange en ſtekende doornen voorzien, van binnen glad en van dezelve kleur': yder peul heeft twee vruchten, en yder vrucht beſluit eene wit- en oliachtige, onaengename pit zoo groot als eene hazelnoot in zich; deze pit rammelt en klinkt, als men deze vrucht ſchud, dat den kinderen eene ſoort van vermaek geeft: de peul is door een' hout- en roodachtigen ſteel, bynaer zoo dik als eene ſchryſpen, vaſtgehecht aen een kleen boompje omtrent vier voeten hoog, dat Caſparus Bauhinus *Arbor exotica Spinoſa foliis Lentiſci* noemt: inderdaed dees boom is doornachtig, en de bladers zyn als die van den Maſtikboom; dit boompje groeit overal in Indië, en is daer zeer gemeen; de Indiänen koken en eten deszelfs vrucht.
Zy is t'zamentrekkende.

BONUS HENRICUS.

Bonus Henricus, J. B.
Lapathum unctuoſum folio triangulo, C. B.
Chenopodium folio triangulo, Pit. Tournef.
Tota bona, Lob. Dod.
Atriplex canina, Lon. Ico.
Piger Henricus, *ſpinaceum onus ſylveſtre*, Renod.

In't Franſch *Bon-henri.*

In't Nederduitſch *Algoede*, of *Lammerkens-ooren.*

Is eene ſoort van Ganzevoet, of eene plant, die verſcheide dikke ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog, bekleedt met vele driehoekige bladeren, ſommige gelyk als die van Melde, andere zoo groot als die van Kalfsvoet, maer wit en met meel bedekt, en aen lange ſteeltjes vaſt; de bloemen zyn als airen geſchikt op de toppen der ſtelen; yder van dezelve beſtaet uit verſcheide helmſtyltjes van eene grasachtige kleur'. Als deze bloem is afgevallen, volgt 'er een bynaer rond en plat zaed, beſloten in een kasje, dat de bloeme voor een' kelk gedient heeft. De wortel is lang, dik, verdeelt in verſcheide takken, van eene gele kleur' als de wortel van Patich. Deze plant groeit op onbebouwde ruwe plaetſen, tegen de muren, langs de wegen; zy bloeit in Juny of July; men gebruikt haer in de keukens als de Spinagie: zy verwekt loslyvigheit aen de genen, die haer eten; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.
Zy is wondheelende, goed om de wormen te dooden; de wortel is een weinig laxerende, weêrſtaet het vergift, geneeſt de ſchurft; men gebruikt haer uit- en inwendig.

* Zie Pl. V. Fig. 2.

BOOPS.

Boops, Jonſt. *ſive Box* Bellon. is eene ſoort van haring, of een kleene zeevisch, wiens oogen zeer groot zyn naer mate van zyn lyf, hierom is hy *Boops* geheten, zinſpelende op de oogen van een' Os. Men vind in zyn hoofd twee kleene langachtige ſteentjes, als in die van de Wytingen; hy houd zich te hoop naerby 't zeeſtrand met de viſſchen van zyne ſoort': hy ſchept vermaek in de groente. Daer zyn 'er van verſchcide grootte of ſoort': hy is goed om te eten en ligt te verteren; hy maekt zelfs een open lyf.
De ſteentjes, die men in zyn hoofd vind, zyn openende bykans als de Kreeſtenoogen.

BORAX.

Borax.
Chryſocolla.
Capiſtrum auri.
Auricolla.
Gluten auri.

In't Nederduitſch *Boras*, *Goudſoudeerſel.*

Is een minerael zout, dat de kleur en doorſchynendheit van ſteenzout, en een' ziltigen ſmaek heeft, verzelt met een weinig ſcherpheit; het word gevonden in zekere mynen in Perzië en in vele andere plaetſen. Als men het uit de aerde gehaelt heeft, word het aen de lucht blootgeſtelt, waerdoor het in zyne oppervlakte vet- en roodachtig word; dit is 't dat

't *Vette*

't *Vette Boras* doet noemen. Deze vettigheit belet dat dit zout niet al te doordrongen van de lucht noch vochtig word; men vind ook somtyds graeuwe of groenachtige Boras, of van kleur als look: deze kleuren komen nergens anders van daen, als van de verſcheide indrukken, die de min of meer warme lucht op dit zout heeft gemaekt, hebbende 't zelve min of meer geopent.

De Venetianen en Hollanders zuiveren 't Boras, gelyk als men alle andere zouten zuivert, met het in water te ſmelten, het geſmolten te klenſen, en uit te dampen, en kryſtallen te laten ſchieten. Zy zenden ons dit Boras onder den naem van gezuiverd Boras; men kan het in Vrankryk en overal ook zoo ſchoon bereiden.

Men zal 't Boras in ſchoone, witte, zuivere, kriſtallyne, doorſchynende, harde, drooge ſtukken verkiezen, die men ligtelyk bewaren kan zonder vochtig te worden.

Men heeft door de zuivering van 't Boras afgeſcheiden eene koperroodige ſtoffe, die aen 't zelve veel ſcherpheit gaf; waerom 't Gezuiverde Boras zachter is dan 't natuurlyke, en boven dit moet geacht worden in de Geneeskunde.

Het is inſnydende, doordringende, goed om de klieren van het darmſcheil te ontlaſten, de verharde gezwellen van de lever en milt te doen verdwynen, en de maendſtonden te verwekken. De gift is van vier tot twintig greinen; men gebruikt 't ook uitwendig om de uitwaſſen van 't vleeſch te verteren.

Door de proeven der Scheikonſt', die ik op 't Gezuiverde Boras gedaen heb, ben ik gewaer geworden, dat het noch met zuur noch met Alkali giſte, en dat het een ziltig zout was; ik heb zeſtien oncen in een' krommen kolf gedaen om 't over te halen door een groot vuur by graden, de ſtoffe is veel uitgezet, en daer van zyn overgekomen zes oncen helder ſmakeloos *phlegma* als gemeen water, zonder reuk; zy is in't vervolg neêrgezakt; ik heb haer door een zeer ſterk vuur aengezet, als in de overhalinge van Aluin, maer daer is niets uitgekomen: 't Boras was glas geworden op den grond van den krommen kolf, gelykende naer een zeer ſchoon glas en van dezelve hardigheit, want dit zout word ligtelyk tot glas, en men mag zeggen, dat het door deze werking niets gedaen heeft, als harder, ſchooner en blinkender te worden, nademael het in zyn' natuurlyken ſtand doorſchynender is als dik glas; dit is waerſchynelyk de reden, dat het de glasmaking van 't gekalcineert Spiesglas gemaklyk maekt, als men 'er een weinig heeft by gemengt.

Het Glas van Boras maekt op de tong eene vry ſcherpe prikkeling; ik heb het in warm water geſmolten, maer zeer bezwaerlyk, en moeſt het verſcheide dagen laten weken: ik heb het vervolgens kriſtallen laten ſchieten; dan heeft 't zich wederom gezet tot een ſchoon Gezuiverd Boras, en dezelve gedaente aengenomen, die het had voor de werking; maer het moet zyn dat het vuur de ongevoelige deeltjes van dit zout een weinig ſponsachtiger gemaekt heeft dan ze waren: want in plaetſe dat het gemeene Boras niet was doordrongen door eenig zuur, zoo is dit een weinig verhit door den geeſt van Salpeter, die zich daer mede had vereenigt na een' ligten ſtryd, waer uit eene ſtremming is ontſtaen in de gedaente van zeer witten ryp.

Ik heb het gemeene Boras tot poeder gebragt, en met driemael zoo veel gepoederde potaerde gemengt: ik heb dit mengſel door een groot vuur aengezet in een' krommen kolf, als in de overhalinge van zeezout, om te zien of ik 'er eenig zuur vocht van konde halen, maer daer is niets van overgekomen als een weinig vocht zoo helder als gemeen water, dat Alkalyn was, en een' pisachtigen reuk en ziltigen ſmaek had.

Ik heb gelyke deelen van Boras en zout van wynſteen gemengt, die ik met een weinig water tot een vochtig deeg maekte; maer daer uit is geen pisachtige reuk ontſtaen; ik liet dit mengſel vierentwintig uren warm ſtaen, daerna heb ik het overgehaelt, waervan een helder water kwam, dat een' kwaden, laffen, vettigen en onaengenamen reuk en ſmaek had.

Ik heb het Gezuiverde Boras op het vuur in een' ſmeltkroes' laten kalcineren, het is geſmolten, en als het eerſte *phlegma* vervlogen was, is de ſtoffe uitgezet en gezwollen, eveneens als in den Aluin geſchied, als hy gekalcineert word, met dit onderſcheid, dat de Aluin, hoe hy ook door het vuur zy aengezet, altyd opgezwollen en uitgezet blyft; 't Boras daerentegen, nadat het eenigen tyd gezwollen is gebleven door 't gebruiſch dat het maekte, en al zyn *phlegma* heeft ontlaſt, word in alle zyne deelen vereenigt, en is t'eenemael geſmolten op den grond van den ſmeltkroes nedergevallen; ik heb het vuur vermeerdert, en daer in langen tyd volhardt; de ſtof is allengskens t'eenemael vervlogen; deze vervlieging geſchied veel raſſer, dan wanneer men de kalcinering in de zonne door een' brandſpiegel doet.

Deze en meer andere proeven, die ik op 't Boras genomen heb, en welke alle te verhalen te lang zoude vallen, doen my zien dat dit minerael zout is een natuurlyk t'zamenſtelſel van ziltig zout, van pisachtig of Ammoniakzout, en van een weinig vetachtige ſtoffe.

Daer

Daer is ook Boras, dat door konst is gemaekt: men maekt 't gemeenlyk met salpeter, die door houtskolen is vast of onvluchtig gemaekt, met aluin en pis, alles te samen gekookt tot dat het droog is, maer men voegt 'er dikwils andere stoffen by, volgens het denkbeeld, dat men in het werk heeft.

Borax, *a βοὴ*, *clamor*, *& βίω*, *fluo*, alsof men zeide, *ik vloei met groot geraes*; omdat men meent dat 't Boras gemeenlyk groeit, naerby geweldige waterstroomen, tusschen de bergen, alwaer het water in't nedervallen veel gedruisch maekt.

Chrysocolla is t'zamengestelt van 't Griekssch *χρυσὸς*, *Aurum*, en van 't Latyn *Colla*, alsof men zeide *Goudlym*; omdat 't Boras van de Goudsmeden gebruikt word, om de smelting van 't goud tot kalk of poeder voort te zetten, en het door middel van 't vuur weêr tot een lichaem te brengen; dit is dezelve reden, waerom men het *Gluten auri*, *Capistrum auri & Auricolla* noemt.

BORRAGO.

Borrago floribus cæruleis & albis, J. B.
Buglossum latifolium, *Borrago*, C. B.
Buglossum, *sive Borrago*, Matth.

In't Fransch *Bourrache*.

In't Nederduitsch *Bernagie*.

Is een moeskruid, dat uit zyne wortelen breede, langwerpige of bynaer ronde, ruige bladers schiet, die ruuw in't aenraken, en voor't meeste gedeelte op den grond verspreidt zyn. De steel groeit omtrent anderhalf voet hoog, en is rond, zwak, ledig, teêr, takkig, met een dik stekend hair voorzien, naer de aerde gebogen, en zieh niet als bezwaerlyk opheffende. Hy draegt op zyne toppen blaeuwe bloemen, die naer 't purper trekken, of somtyds wit, en schoon en aengenaem voor 't gezicht zyn.

Yder van deze bloemen is van een enkel blad radswyze geschikt, gelyk als het radertje van eene spoor. Als deze bloem is afgevallen, groeijen 'er in hare plaets vier zaden, die in den kelk der bloeme byeen verzamelt zyn; yder van deze zaden heeft de gedaente van een' adderskop, en is zwart; de wortel is een vinger lang en dik; de geheele plant is bezwangert met een lymig en dik smakeloos sap; men teelt haer in de hoven; zy heeft veel olië en waterdeelen, maer weinig zouts in zich.

Zy verzacht de scherptens van't bloed en van andere vochten, met hunne zouten te binden en te stremmen door haer lymig sap: zy verwekt loslyvigheit; hare bloem is eene van de drie hartsterkende bloemen, welke de Ouden in de Geneeskunde hebben ingevoert.

BOS.

Bos, in 't Fransch *Bœuf*, in 't Nederduitsch *Os*, is een gesneden en grootgeworden Kalf; hy verscheelt van den stier hierin, dat hy gesneden zynde meer toeneemt in hoogte, grootte en vettigheit; en hy is tembarer geworden; hy zoude ten minsten twintig jaer leven, indien men hem niet doodde: hy heeft in alle zyne deelen veel olië en vlug zout in zich.

Zyn vet *Sevum bovis*, in't Fransch *Suif de bœuf*, in 't Nederduitsch *Ossensmeer* genaemt, is verzachtende, ontbindende, goed om de scherptens der darmen te verzachten, tegens de persing en bloedvloed, als het in klisteren gemengt word.

Zyn merg *Medulla bovis* genaemt, is goed om te verzachten, te ontbinden en de zenuwen te versterken.

Zyne Gal *Fel bovis* genaemt, is goed voor de ruischingen der ooren, om de vlekken van 't aengezicht weg te nemen; zy word van de Verweren gebruikt, om de stoffen te zuiveren eer men ze verwt.

Zyne horens en klaeuwen, *Cornu & Ungula bovis* genaemt, zyn goed voor de vallende ziekte, als ze in poeder tot een vierdedeelloots worden ingenomen; men brand ze en laet ze ruiken aen de vrouwen, die met opstygingen zyn gekwelt om de dampen te verdryven.

Het been van een' Os is ontbindende, goed voor de zenuwen, en versterkende; als het in poeder onder eene zalf of pleister word gemengt; men acht 't been van den schenkel beter dan de andere.

De drek of mest van een' Os, *Stercus bovis* genaemt, is verzachtende en ontbindende, zoo hy uitwendig gelegt word.

Men vind dikwils in de galblaes' van een' Os, eene zachte versteende gal, die de gedaente, dikte, en kleur heeft van de dooijer van een hard gekookt ei, by korsten of schilfers op malkander vergadert als in den Bezoär; waerom sommigen haer *Bezoar bovis*, anderen *Alcheron lapis*, en de Arabiers *Haratzi* genaemt hebben. Dees steen is onderworpen, dat hy vermolsemt, en in zich zelven tot poeder word als men hem langen tyd bewaert, omdat 'er kleene wormen of motten inkomen. Hy heeft vlug zout en weinig olië in zich.

Hy is zweetdryvende, openende, goed om het vergift te weêrstaen, de buikloop te stuiten,

tegens

tegens de vallende ziekte; de gift is van zes tot twintig greinen; men gebruikt hem ook als een niespoeder; hy scherpt het gezicht en versterkt de hersenen.

Men vind somtyds in de maeg' van den Os eene zoort van bal, die zoo groot als een kleene appel, rond, een weinig platachtig, en doorgaens in zyn midden voorzien is met een rond gat, waerin men een' pink steken kan: de kleur is graeuw roodachtig: dees bal is gemaekt van de haertjes, die de Os door zich te lekken heeft ingeslikt, en die op een gehoopt en aen malkanker vast zyn gemaekt.

Hy is goed om het bloeden en den buikloop te stuiten; de gift is van eene halve scrupel tot eene halve drachma, als hy in poeder ingenomen word; men kan hem ook uitwendig gebruiken als eene spons, om de wonden te zuiveren en op te droogen.

Bos, a Graco, βοῦ, Os.

BOTRYS.

Botrys, Dod.
Botrys Ambrosioides vulgaris, C. B.
Botrys Arthemisia Turcica, Eyst.
Chenopodium Ambrosioides folio sinuato, Pit. Tournefort.

In't Fransch *Piment.*

In't Nederduitsch *Druivenkruid.*

Is eene soort van Ganzepoot of eene lage plant, die op de wyze van een' kleenen heester groeit; de steel is regt, en niet veel hooger dan een half voet, verdeelt in verscheide kleene takken beladen met bladeren, die diep uit- en ingesneden als die van 't Kruiskruid, en een weinig ruig zyn: de bloemen wassen by kleene trosjes in groote meenigte langs de takken; yder van dezelve bestaet uit vele helmstyltjes ondersteunt door een' kelk, die tot onderen toe ingesneden is. Als deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets een bynaer rond en platachtig zaed besloten in een kasje, dat de bloeme voor een' kelk' heeft gedient; de wortel is houtig, vezelig, wit en roodachtig. Deze plant heeft eene geelachtiggroene of bleeke kleur, en een' aengenamen en verkwikkenden reuk; zy groeit op vochtige plaetsen, naby fonteinen en beken, in zwavelachtige en drooge velden, in de olyfgaerden; men teelt haer in de hoven; hare zelfstandigheit is lym- en gomachtig, zoo datze de handen der genen, die ze plukken, vettig maekt: zy heeft veel ten deele syne olie en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy is goed voor de aemborstigheit, om de maendstonden te bevorderen, en de doode vrucht uit den buik van de moeder af te dryven; men neemt ze in, en mengt ze in lekkingen om de ademhaling gemaklyk te maken; men legt ze ook uitwendig tegen de pynen van de lysmoeder; zy komt onder verscheide balsems en versterkende oliën.

Botrys, a βότρυς, racemus, omdat de bloemen en 't zaed van deze plant' by trosjes zyn geschikt.

BOTRYTIS.

Botrytis is *Tutia*, of *Oogniet*, waerop kleene korrels of zaden gevonden worden, die kleene trosjes verbeelden.

Het heeft geene andere kracht als de gemeene *Tutia*, waervan op hare plaetse zal gesproken worden.

Botrytis, a βότρυς, racemus, omdat'er op deze stoffe zich als kleene trosjes vertoonen.

BRASSICA.

Brassica seu Caulis, in't Fransch *Chou*, in't Nederduitsch *Kool*, is eene welbekende plant, dewyl men ze gebruikt in alle keukens; daer zyn verscheide soorten; ik zal hier eenige der voornaemste beschryven.

Brassica capitata, Matth.
Brassica capitata alba, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Brassica capitata albida, Dod.
Caulis capitulatus, Trag.

In't Fransch *Chou pommé blanc.*

In't Nederduitsch *Witte Gesloten Kool.*

Zy schiet een' lagen maer dikken struik, bedekt met eene grove, en dikke schors' vol merg, en van een' scherpen doch zoetachtigen smaek: de bladers, die eerst uitkomen, zyn wyd, breed, bynaer rond, roodachtig, ingesneden, bogtig, aen lange en dikke stelen vastgehecht, van aderen en witachtige ribben doorloopen: als de onderste bladers zyn afgevallen, beginnen de bovenste, die'er overblyven, en ook zeer breed en rondachtig, maer witachtig groen van kleur' zyn, tot elkander naderende en zich in groote meenigte op malkander nederleggende, zich te omvatten, in malkander te sluiten, en zoo naeuw te persen,

met zich te omwinden, dat ze een groot rondachtig, vaſt, en wit hoofd maken, 't welk in ſommige plaetſen als in Vlaenderen tot veertig ponden weegt; maer om het hart van deze Kool beter te maken, en vaſter te doen ſluiten, hebben de Hoveniers de gewoonte van alle hare bladers t'zamen te binden, zo alsze beginnen tot malkander te komen en zich te ſluiten, om hen zoo veel meer tegen malkander te drukken; dit is dat men den knop of 't hart van Kool noemt; hare bloemen groeijen op eene regte ſpruit, beſtaende yder uit vier gele kruiswyze bladeren, welke afgevallen zynde verheft zich uit den kelk' een ſtampertje, dat verandert word in eene lange, ſmalle, langronde, puntige peul vol zaden, die bynaer roud en in twee huisjes verdeelt zyn.

Braſſica alba vel viridis, C. B. Pit. Tournefort.
Braſſica vulgaris ſativa, Dod.
Braſſica alba vulgaris, J. B.

In't Franſch *Chou blond.*

In't Nederduitſch *Witte Kool.*

Deze ſoort ſchiet een' ſtruik met rondachtige bladeren voorzien, die roodachtig groen, en aen lange, dikke, teêre ſtelen vaſt, en hier en daer op de kanten getandt zyn. De geheele plant word wit in 't groeijen en krygt eene zekere blaeuwachtige kleur: de bloem is als in de voorgaende van vier kruiswyze geſchikte bladeren, wit van kleur'; zy draegt ook peulen als de andere vol zaed.

Braſſica alba criſpa, C. B. Pit. Tournef.
Braſſica Sabauda, Dod.
Braſſica Sabauda rugoſa, J. B.

In't Franſch *Chou friſé blanc.*

In't Nederduitſch *Witte Krulkool*, *Savooikool.*

Hare bladers zyn rond, met vele ongelyke rimpelen of plooijen voorzien, geel van kleur', groenachtig, met dwersdoorgaende ribben, en aen korte ſteeltjes vaſtgehecht; zy vergaderen zich van boven, en maken ook een rond, maer kleen en witachtig hoofd; hare bloem is geel en kruiswyze gemaekt, als in de andere ſoorten van Koolen; als ze afgevallen is, laet ze ook na zich peulen, die in twee huisjes verdeelt en vol zaed zyn.

Braſſica capitata rubra, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Braſſica rubra capitata, Dod.

In 't Franſch *Chou pommé*, of *Chou cabu rouge.*

In't Nederduitſch *Roode Kabuis*, of *Sluitkool.*

De bladers van deze ſoort' van Kool zyn groot en bogtig, ten naeſtenby als die van de andere Koolen, maer zeer verſchillende van kleur', want ſommige daer onder zyn donkerpurper, andere groenachtig zwart, andere groenachtig doch lichter, ſommige geel- en blaeuwachtig, en alle zyn ze dwers doorloopen van roode ribben of aderen, en ſluiten zich, en maken een' krop of hoofd: de bloemen zyn geel en kruiswyze geſchikt, afvallende laten zy na zich peulen vol zaed: deze Kool kan in den winter den vorſt weêrſtaen.

Braſſica rubra, C. B. Pit. Tournef.
Braſſica rubra vulgaris, J. B.

In't Franſch *Chou rouge.*

In't Nederduitſch *Roode Kool.*

Haer ſtruik ſchiet vyf of zes voeten hoog als een boompje, en is dik, van kleur' donkerpurper, onder aen vol wratten, takkig; de bladers zyn breed, bogtig, gerimpelt, roodachtig groen, en op verſcheide plaetſen doorzaeit met een donkerrood gemengt met eene blaeuwachtige kleur', doorloopen van eene groote meenigte van aderen; de bloemen zyn vaſt aen regte gele takken, die gevolgt worden van peulen vier of vyf vingers lang, waerin opgeſloten zyn in twee huisjes bynaer ronde roodachtige zaden; als deze wel is geteelt, ſchiet ze ſomtyds ter hoogte van een' kleenen boom, zy weêrſtaet de koude des winters.

Braſſica cauliflora, C. B. Pit. Tournef.
Braſſica multiflora, J. B.
Braſſica florida botritis, Lob. Icon.

In't Franſch *Chou-fleur.*

In't Nederduitſch *Bloemkool.*

Zy ſchiet breede bladers, zich uitſpreidende een of anderhalf voet, grooter dan die van de Witte Sluitkool', geheel, hebbende geene merkelyke

kelyke inſnydingen, voor 't grootſte gedeelte ſchoon groen van kleur', en ſommige geel- en blaeuwachtig, doorloopen van witachtige aderen, van wydte tot wydte op de kanten getandt; deze bladers ſluiten zich te zamen en maken een hoofd, maer zachter dan dat van de andere Sluitkoolen; de bloemen zyn kleen, by groote meenigte als zeer dicht geſloten trosjes op een gehoopt, teêr, bleek of witachtig van kleur': afgevallen zynde laten ze na zich peulen vol zaed als in de andere Koolen. De Hoveniers binden gemeenlyk de bladers, die rondom het hoofd of den krop van de Bloemkool zyn, met bindſelen in 't rond vaſt, opdat dit hoofd omwonden zynde min bloot geſtelt zy aen de hitte der zonne, die het niet alleen te veel zoude uitdroogen, maer die de plant te ras in 't zaed zoude doen ſchieten. Men zegt dat de Italiänen, om de Bloemkoolen van dit ongemak te bewaren, niet wachten dat de krop zyne geheele grootte of dikte gekregen hebbe, maer ze vooraf vaſtbinden, en in een' kelder leggen, begravende den wortel en den ſtruik tot den krop toe, en haer ſchikkende zy aen zy, doch een weinig ſchuins; daer ſluiten zich deze Bloemkoolen volkomentlyk, en worden zeer langen tyd bewaert; de wortels van de Koolen zyn doorgaens dik en vezelig.

Indien men de hoofden van de geſloten Koolen affnyd, zonder de ſtruiken uit te roeijen, ſchieten zy wederom kleene uitſpruitſels, die de Italiänen *Broccoli* noemen, en die goed zyn om te eten.

Men teelt alle deze ſoorten van Kool in de hoven; zy hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

De Koolen verwekken loslyvigheit door hare ſynſte en zoutachtigſte deelen, en ſtoppen door hare aerdachtige deelen; dus doet het eerſte Koolnat zacht afgaen, en 't laetſte is ſtoppende; zy dienen voor wondmiddelen, zuiveren, en ſluiten de wonden: haer zaed is goed tegen de wormen.

De Roode Kool is goed voor de borſt, tering, en om de vervallen krachten te herſtellen.

Braſſica, *ἀπὸ τῦ βρύζειν*, *vorare*, omdat de Kool geacht word de eerſte plaets te hebben onder de kruiden, die men eet: de Ouden hielden deze plant in hooge achting', gemerkt Plinius zegt dat Chryſippus, Dieuches, Pythagoras en Cato verſcheide boeken geſchreven hebben over hare krachten.

BRINDONES.

Brindones, Garz. Trag.
Brindoyn, Linſcot.

Is eene Ooſtindiſche vrucht, van buiten roodachtig, van binnen zoo rood als bloed, en zeer zuur van ſmaek; zy krygt van buiten eene zwarte kleur, als zy hare volkomen rypheit heeft, en verlieſt wat van hare zuurheit, maer blyft van binnen altyd rood; de Indiänen vinden ze goed om te eten: de Verwers gebruiken haer.

Men bewaert haren baſt om ze over zee te voeren; men maekt'er azyn van.

Deze vrucht moet ſtoppende zyn, vooral eer ze ryp is.

BROMOS.

Bromos herba. Dod. Lugd.
Bromos ſterilis, Lob.
Ægilops prima, Matth.
Feſtuca avenacea ſterilis elatior, C. B.
Feſtucago, Gazæ.
Avena ſterilis, Ad. Thal.

In't Nederduitſch *Ydelhaver*.

Is eene plant die verſcheide lage, dunne, knobbelige ſtelen of pypen ſchiet; hare bladers zyn gelyk als die van Wilde Haver; hare toppen dragen in plaetſe van airen lange baerden, die ruuw in 't aenraken zyn: hare wortels zyn meenigvuldig en dun.

Deze plant groeit op de kanten der wegen en in de velden; zy heeft middelmatiglyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, opdroogende, wondheelende, goed voor de zweren van den neus en van andere deelen. Men gebruikt ze in ſtovingen en inſpuitingen.

Bromos, *ex βρώσκω*, *comedo*, alsof men zeide, *eene plant, die de Beeſten eten.*

Ægilops ab αἴξ αἰγὸς, *Capra*, Geit, en *ὤψ oculus*, oog. Men heeft dezen naem aen *Bromos* gegeven omdat de Geiten haer graeg eten.

BRONTIAS.

Brontias. Chelonitis. Ombrias.

In't Franſch *Pierre de Tonnerre*, *Pierre de Foudre*.

In't Nederduitſch *Donderſteen*.

Is eene ſoort van ſteen, die men gemeenlyk gelooft dat door den donder of ſtormregens is nedergevallen; de gedaente is verſcheiden, dan dus, dan zoo. Hy is doorgaens zoo groot als een ei, en ſomtyds kleener, geel of groenachtig

tig of bruin met verſcheide gelyke ſtrepen of ſtralen geteekent: hy komt voort in Duitſchland. Men noemt dien gemeenlyk *Ombrias*, welken men gelooft alleen met regen zonder donder gevallen te zyn.

Men ſchryft hem de kracht toe om de kwade lucht tegen te ſtaen, als men hem in den zak of elders draegt; maer men moet geen geloof geven aen deze ſoort' van Geneesmiddelen.

BRUNELLA.

Brunella, Brunf. Dod.
Brunella major folio non diſſecto, C. B. Pit. Tournefort.
Conſolida minor, Matth.
Prunella flore minore vulgaris, J. B.
Prunella, Fuch. Ang.
Prunella vulgaris, & 6. Trag.
Symphytum petræum, Lobel.

In't Franſch *Brunelle.*
In't Nederduitſch *Bruynelle.*

* Is eene plant, wier ſtelen langs de aerde kruipen, en dun, hoekig, een weinig ruig, en wat purperachtig van kleur' zyn: de bladers zyn langwerpig, ruig, roodachtig, van een' lymigen ſmaek trekkende naer 't bitter; de bloemen groeijen als airen boven op de ſtelen, en zyn blaeuw of purper, zelden wit; yder van deze bloemen is gemaekt als een bek of pyp, die van boven in tien lippen is geſneden. Als deze bloem is afgevallen, groeijen in hare plaets vier eironde zaden beſloten in een kasje, dat de bloeme tot een' kelk gedient heeft; de wortel is dun, vezelig, of hairig. Deze plant groeit op ſteenachtige plaetſen, in de boſſchen, en op de kanten der weiden; zy heeft veel olië en een weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is een wondmiddel, afvegende, lleelende, men gebruikt haer in een afziedſel voor de verzweringen der longe, tegen het bloeden, en de kwade kelen; zy komt in de gorgeldranken; men gebruikt ze ook uitwendig.

De naem van *Brunella* komt hiervandaen, dat deze plant dienſtig geoordeelt word om de keelontſteking te genezen, die de Duitſchers noemen *Die brune.*

BRYONIA.

Bryonia, in't Franſch *Bryone* of *Couleuvrée*, in't Nederduitſch *Bryonie*, *Wilde Wyngaerd*, is eene plant, waervan twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Bryonia, Trag. Geſ.
Bryonia alba, Dod.
Vitis alba ſylveſtris, Geſ. Hort.
Bryonia aſpera, ſive alba baccis rubris, C. B. Pit. Tournefort.
Vitis alba, Matth. Fuch.
Vitis alba, ſive Bryonia, J. B.

* Zy ſchiet dunne, takkige, teére, ruige ſtelen, die in weinige dagen zeer hoog opwaſſen, en klaeuwiertjes hebben, waermede zy zich aen de naeſtbyſtaende planten vaſthechten, en zich daer om ſlingeren: de bladers komen met die van den Wyngaerd overeen, maer zyn kleener, ruig, ruuw, en witachtig: de bloemen zyn kleen, wit, als by trosjes: yder van haer is een kleen bekken geſneden in verſcheide deelen, die onderſteunt worden door een' kelk, die daer zoo tegen aen kleeft, dat men'er hem niet van kan afſcheiden; de vruchten zyn kleene bynaer ronde druiven of beziën, zoo groot als die van den Vlierboom, in't begin groen, maer die in het rypen rood worden. Deze vrucht is met een geelachtig ſap van een' kwaden ſmaek en met eenige eironde ſpitſe zaden vervult: de wortels zyn lang, dikker dan de dyë van een kind, wit, geelachtig, vleezig, vol ſap, en van een' ſcherpen en bitteren ſmaek.

De tweede word genaemt

Bryonia alba baccis nigris, C. B. Pit. Tournefort.
Bryonia nigra, Dod.
Vitis nigra, Cord. Dioſcor.

Zy verſchilt niet van de voorgaende, als hierin, dat hare beziën in't rypen eene zwarte kleur krygen, en dat hare wortels van binnen eene kleur als palmhout hebben.

De eene en de andere ſoort groeijen in heggen, en tegen de muren; hare wortels worden alleen in de Geneeskunde gebruikt, en voornamentlyk die van de eerſte ſoort'. Zy hebben vele waterdeelen, olië en zout in zich.

Zy ontlaſten de weiachtige vochten door den afgang, en door de pis, verminderen de verſtop-

* Zie Pl. V. Fig. 3.

* Zie Pl. V. Fig. 4.

ſtoppingen, verwekken de maendſtonden, zetten de nageboorte af na het baren: zy zyn goed voor de aêmborſtigheit en waterzugt. Het gebeurt aen ſommigen, dat zy geraſpt en gewarmt by wyze van een pap op de maeg of onderbuik geleg: zynde aen hun ſtoelgang verwekken, alsof zy zo ingenomen hadden.

Bryonia komt af van 't Griekſche woord βρύω, dat *Overvloedig ſchieten* beteekent, alsof men zeide, eene plant, die in weinig tyds vele ſtelen ſchiet.

Vitis Alba, omdat de Bryonie naer den Wyngaerd gelykt; en dat hare bladers wit zyn.

BUBALUS.

Bubalus vel Buffelus, in't Franſch *Buffle*, in't Nederduitſch *Buffel*, is eene ſoort van Wilden Os, grooter en dikker dan de gemeene Os: hy heeft kort en zwart hair, een' korten ſtaert, doch bykans zonder hair, en eene zeer harde huid; zyn kop is kleen naer mate van zyn lyf, welken hy naer de aerde laet hangen; zyne horens zyn lang, gedraeit, zwart, zyn voorhoofd is ruuw en gekrult, zyn hals lang en dik, zyne ſchenkels kort, dik en ſterk. Men vind dit beeſt in Azië, Griekenland, Egypteuland, in 't Eiland Borneo, en te Siam; het ſchept vermaek in 't water; zyn gebulk is verſchriklyk: zyn wyfje genaemt *Buffela* heeft melk gelyk als de koe: het vleeſch van den Buffel is goed om te eten, zyne huid is een leêr van zeer veel gebruik in de handwerken.

Zyne horens en nagels zyn goed voor de vallende ziekte, en zenuwtrekkingen.

Zyn ſmeer en merg zyn goed om te ontbinden, en om de zenuwen te verſterken.

BUBO.

Bubo, Nicticortis, Axus, in't Franſch *Hibou*, of *Chathuant*, in't Nederduitſch *Nachtuil, Kerkuil*, is de grootſte van alle Nachtvogelen; hy overtreft ſomtyds eene Gans in grootte; zyn lyf en ſtaert zyn kort; zyne veders zyn yzerverwig, en met zwarte vlekken doorzaeit; zyn kop is zeer dik, naer dien van eene kat gelykende, zyne oogen zyn groot, glinſterende en verſchriklyk, maer dienen hem niet als by nacht, zyn bek is omgekromt, zyn hals en zyne ſchenkels kort, zyne pooten met groote klaeuwen voorzien; hy onthoud zich in holen, vervallen huizen, aen den grond der torens, op de kerkhoven, in de kerken, en oude holle boomen; hy leeft van hagediſſen, ratten, zwaluwen, keveren en jonge haesjes; hy ſchuwt 't gezelſchap van andere vogelen; daer worden verſcheide ſoorten gevonden.

Zyne herſenen zyn goed om de wonden te heelen, en de ſchurft te genezen, maer worden niet als uitwendig gebruikt.

Zyn bloed is goed voor de aêmborſtigheit als 't ingenomen word.

Men zegt dat *Bubo* hiervandaen komt, dat de Nachtuil het zelve woort als hy ſchreeuwt ſchynt uit te ſpreken.

BUBULCA.

Bubulca, in 't Franſch *Bouvier*, of *Peteuſe*, is een kleene rivierviſch drie of vier vingers lang, plat en anderhalve vinger breed, zilververwig; hy onthoud zich gemeenlyk in modderpoelen, is altyd vuil en morſig als men hem vangt; hy is met groote breede ſchubben bedekt; zyn bek is kleen zonder tanden, zyn ſtaert is geſpleten.

Hy is openende.

BUCCINUM.

Buccinum, in 't Franſch *Pourcelaine* of *Buccine*, in't Nederduitſch *Kinkhoorn*, is eene ſoort van Purperviſch, of een viſch beſloten in een' dikken horenwyzen en gevlekten ſchulp.

De ſchulp van dezen Purperviſch gewreven is goed om de tanden ſchoon te maken.

Dit ſchulpwerk krygt zynen naem van de gedaente, want *buccinum* beteekent een' jachthoren of trompet.

De Porceleine vaten, die wy uit China krygen, worden gemaekt van een zeker zeer fyn zand, wiens korrels doorſchynende zyn, en dat in China tuſſchen de rotſen gevonden word; de Chinezen maken dit zand tot ſteen en vormen 'er vaten van, welke zy vyftien dagen lang in ovens laten bakken; en die zy verſieren met verſcheide beelden of ſchilderyen; men noemt deze ſoort van aerdewerk in 't Latyn *Sinicum fictile*.

BUFO.

Bufo, Phyſalus, Rubeta, in't Franſch *Crapaud*, in't Nederduitſch *Padde*, is eene ſoort van landkikvorſch omtrent een vuiſt groot, yſſelyk, leelyk, verſchriklyk, bedekt met een hard, graeuw, bruin vel, dat met vlekken doorzaeit is, die als zoo vele puiſten ſchynen: haer kop is dik, haer

rug breed, de buik opgeblazen en breed; zy onthoud zich op vochtige, donkere, verholen en ſtinkende plaetſen; zy leeft van kruiden en wormen: men geeft voor dat de kruiden, die zy aengeraekt of met haer kwyl bevochtigt heeft, vergiftigt zyn; hare verwering, als men ze vervolgt, beſtaet in het uitſchieten van hare pis, die venynig is, en de deelen van 't lichaem, waerop ze gevallen is, doet opzwellen: men zegt ook dat ze toevallen veroorzaekt als die, welke men voelt op het ſteken van een ſchorpioen; doch wy vinden niet, dat onder onze gematigde luchtſtreek de Padden zoo venynig zyn; maer zy zyn erger in warme landen; niettemin om dit kwaed voor te komen, dat van de pis der Padde zoude konnen geſchieden, 't zy door ſchrik, 't zy door een dadelyk vergift, is't raedzaem het deel zoo ras als mogelyk is te wasſchen met pis of brandewyn, en eenige reizen wat vlug zout van Padden of Hartshoren in te nemen, op dat, indien'er eenige ſtremming in't bloed was veroorzaekt, dit middel die zoude ontbinden en de kwaedaertigheit naer buiten doen uitwaeſſemen.

De bereiding van de Padde, als zy gedoodt is, beſtaet in het wegnemen van de ingewanden, en haer in de zonne te doen droogen; men kan zelfs de ingewanden met het lichaem laten droogen, mits dat zy haer door alte groote vochtigheit niet doen verrotten; zy heeft veel olië en vlug zout by zich.

Men brengt haer tot poeder, en laet het innemen voor de waterzugt, en om het vergift te weêrſtaen; de gift is van eene tot twee ſcrupels; men legt het ook op de lendenen en navel tegens dezelve ziekte; het zet de pis ſterk af.

Men heeft ook niet te vreezen dat 'er eenig vergift is overgebleven in de doode Padde, zoo min als in de doode adder,

Mortuâ beſtiâ, mortuum eſt venenum,
Het Beeſt dood, het vergift dood.

Men vind in de moeraſſen Waterpadden, maer die hebben zoo veel kracht' niet als de Landpadden, omdat ze zoo veel vlug zout niet hebben.

De Padden groeijen ſomtyds tot eene affchuwelyke grootte, gelyk men in Amerika ziet.

Men vind ſomtyds in de hoofden der grootſte en oudſte Padden een kleen wit ſteentje of van eene andere kleur', dat men doorgaens Paddeſteen noemt, men zet het in ringen, en draegt het aen den vinger, in verbeeldinge dat het eene groote kracht heeft om de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen; men hangt het ook om den hals voor de derdendaegſche koortſe: maer ik heb weinig achting voor deze Draegmiddelen, en ik geloof, dat, zoo het in ſtaet is eenig uitwerkſel te doen, het zelve geſchied als men het in poeder inneemt. Het is openende.

De Padde word genaemt *Rubeta*, omdat zy zich dikwils onthoud onder den braemſtruik, dien men in't Latyn *Rubus* noemt.

BUFONITES.

Bufonites.
Chelonites.
Batrachites.
Borax.

In't Franſch *Crapaudine.*

In't Nederduitſch *Paddeſteen.*

Is eene ſoort van koſtelyk Geſteente, waer van twee ſoorten zyn, de eene rond, de andere lang.

De eerſte is rond in haren omtrek, aen de eene zyde hol, aen de andere zyde bol als eene kleene leêre muts of kalot, aen haren grond omtrent een halve duim breed, zeer glad, ſomtyds donkergraeuw, dan zwart, ſomtyds wit, dan eens groen of van verſcheide kleur'.

De tweede is meeſt al een duim lang, en vier of vyf linien breed; zy is aen de twee eindens rondachtig, op de wyze van eene goot of drinkbak uitgeholt, en van boven gekromt of gebochelt, glad als de ronde, van kleur' graeuwachtigbruin, en met eenige roodachtige vlekken gemarmert.

De grootte van deze ſteenen is genoeg om die genen, welke gelooven dat ze voortgekomen zyn uit de hoofden der Padden, uit hunne dolinge te helpen. Men vind ze in de bergen en velden, alwaer zy voortgebragt zyn.

Men geeft voor dat zy gewreven en ingenomen in ſtaet zyn om de peſt en andere kwaedaertige ziektens te weêrſtaen, dat zy gelegt zynde op de beten of ſteken van vergiftige dieren het vergift naer buiten trekken. Men laet den ronden Paddeſteen in ringen zetten, en draegt hem aen den vinger, óm zich te beſchermen voor de kwade lucht; men hangt hem ook aen den hals' tegens de derdendaegſche koorts: maer alle deze krachten beſtaen in enkele inbeeldingen. De Paddeſteen heeft niet als eene alkaliſche hoedanigheit, zynde goed om het zuur te temperen, de buikloopen te ſtuiten, als hy tot eene halve drachma in poeder word ingenomen, maer is van weinig gebruik in de Geneeskunde.

Bufonites,

Bufonites; *a Bufone*, Padde, omdat men geloofde dat dees ſteen in't hoofd van eene Padde groeide.

Batrachites a βάτραχος, *Rana*, alsof men zeide, een ſteen, dien menuit eene ſoort' van Kikvorſch haelt.

BUGLOSSUM.

Bugloſſum vulgare majus, J. B.
Bugloſſum anguſtifolium majus, C. B. Pit. Tournef.
Circium Italicum, Fuch.
Anchuſa, Tur.
Anchuſa Alcibiadion, Dod.
Bugloſſa, Brunf. Cæſ.
Bugloſſum anguſtifolium, Lob. Icon.
Bugloſſus Italica, *vel Gallica major*, *vel vera*, Geſn. Hort.
Lycopſia, Ang.
Lycopſis, Dod. Gal.
Echium Italicum ſpinoſum, Fuch.

In't Franſch *Bugloſe*.

In't Nederduitſch *Oſſetong*.

Is eene plant, wier bladers lang en matiglyk breed, ruig, ſcherp in 't aenraken, donker groen en blinkende van kleur' zyn; hare ſtelen ſchieten anderhalf of twee voeten hoog op, en zyn met ſtekende hairen rondom bezet, verdeelende zich van boven in verſcheide kleene takken, die bekleedt zyn met kleene bloemen, doorgaens blaeuw of rood, ſomtyds wit van kleur'. Yder van deze bloemen is eene trechter in vyf deelen ingeſneden. Als deze bloem is afgevallen, groeijen in hare plaetſe vier zaden, die de gedaente van een' adderskop hebben: deze zaden zyn beſloten in een kasje, dat de bloeme tot een' kelk gedient heeft; zy hebben een' amandelſmaek; de wortel is lang, een vinger dik, rond, van buiten zwartachtig, van binnen witachtig. De geheele plant is vol klevig of lymachtig ſap, gelyk dat van Bernage; men teelt haer in de moestuinen, want zy is van groot gebruik in't vleeſchnat; zy heeft vele waterdeelen en olië, maer weinig zouts in zich.

Zy is bevochtigende en goed voor de borſt; zy verzacht de ſcherptens van 't bloed en zuivert het zelve; verſterkt het hart, en verwekt vrolykheit: hare bloem is eene van de drie hartſterkende bloemen.

Bugloſſum, *Græce βούγλωσσος*, *ex βοῦς*, *bos & γλῶσσα*, *Lingua*, alsof men zeide *Oſſetong*, want men meent dat de bladers van deze plant' de gedaente en ruuwheit van eene oſſetong' hebben.

BUGULA.

Bugula, in't Franſch *Bugle* of *Conſoude Moyenne*, in't Nederduitſch *Senegroen*, *Ingroen*, is eene plant waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Bugula, Dod.
Conſolida media pratenſis cærulea, C. B.
Arthetica Pandectarii, Ang.
Conſolida media, *quibuſdam bugula*, J. B.
Conſolida media & herba Laurentiana, Caſt.
Prunella cærulea, Trag.
Symphytum medium, Lon.

Zy ſchiet twee ſoorten van ſtelen, een' vierkanten met bloemen beladen, en een' dunnen en kruipenden, doch beide een weinig ruig. De bladers zyn langwerpig, vry breed, grooter dan die van Orega, zacht, een weinig ingeſneden, van kleur' groen, of ſomtyds naer't purper trekkende, in 't begin zoetachtig van ſmaek, daerna een weinig bitter en t'zamentrekkende. De bloemen ſtaen wervelswyze, of by verdiepingen en ringen geſchikt boven aen den ſteel; yder van dezelve is als een bek, blaeuw, zelden aſchgraeuw of wit van kleur'. Als deze bloem is afgevallen, komen in hare plaets vier bynaer ronde zaden, opgeſloten in een kasje, dat de bloeme tot een' kelk gedient heeft. De wortels zyn vezelig, en t'zamentrekkende van ſmaek. Deze plant groeit op ſteenachtige, vochtige en belommerde plaetſen.

De tweede word genaemt

Bugula ſylveſtris villoſa flore cæruleo, Pit. Tournefort.
Conſolida media Genevenſis, J. B.
Conſolida media pratenſis, *hirſuta*, H. R. Par.

Zy verſchilt van de eerſte ſoort' hierin, dat hare ſtelen ruiger, en hare bladers kleener, langachtiger, dieper getandt, nu purper, dan rood, en ſomtyds wit zyn. Zy groeit in de weiden omtrent Geneve.

Beide deze ſoorten hebben vele waterdeelen en olië, maer middelmatiglyk zout in zich.

Zy

Zy zyn wondmiddelen, goed voor de aêmborſtigheit, verzweringen der longe, om het bloed te zuiveren, de wonden te reinigen, en te genezen, men gebruikt ze uit- en inwendig.

Men zegt dat *Bugula* getrokken is van *Bugle*, dat een zeer oude Franſche naem is, en dezelve plant beteekent.

BULBOCASTANUM.

Bulbocaſtanum, J. B.
Bulbocaſtanum mas Tralliani, Lugd.
Bulbocaſtanum majus folio Apii, C. B. Pit. Tournef.
Oenanthe prima, Matth.
Bunium, Dod. Gal.
Bulbocaſtanon, Dod.
Apios, Tur.
Nucula terreſtris Septentrionalium, Ad. Lob.
Pancaſeolus vulgo, Cæſ.

In't Franſch *Terrenoix.*

In't Nederduitſch *Kleene Aerdnoten* of *Aerdakers.*

Is eene plant, wier bladers overeenkomen met die van Peterſelie, maer vry flaeuwer van ſmaek, en aen een' langen purperen ſteel vaſt zyn; haer ſteel is verdeelt in eenige takken, die op hunne toppen kransjes of zonneſchermen dragen, voorzien met witte bloemen van vyf blaedjes, die rooswyze aen 't einde van den kelk geſchikt zyn. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene vrucht beſtaende uit twee kleene, langachtige, zwarte zaden of korrelen van een' ſpeceryachtigen en ſcherpen ſmaek. De wortel is een knobbel, zoo groot als eene groote noot, vleezig, van buiten zwart, van binnen wit, ſchietende vele vezels, zoet en aengenaem van ſmaek, bynaer gelyk als die van eene Kaſtanje.

Deze plant groeit op vochtige en ſchaduwachtige plaetſen, voornamentlyk in Engeland en Holland: men eet haren wortel; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, en goed om 't bloeden te ſtuiten; het zaed is openende.

Bulbocaſtanum, komt van de Latynſche woorden *Bulbus*, bol of knobbel, en *Caſtanea*, Kaſtanje, alſof men zeide, eene plant, wier wortel knobbelig is, en die eene Kaſtanjeſmaek heeft.

BULBOCODIUM.

Bulbocodium vulgatius, J. B.
Bulbocodium, Theophr.
Codianum, vel Codiaminum flore Codii, id eſt, Campanulæ, Geſ Hor.
Narciſſus ſylveſtris pallidus calice luteo, C. B. Pit. Tournef.
Bulbus ſylveſtris & Codiaminum, Geſ. Hor.
Narciſſus luteus ſylveſtris, Dod.

In't Franſch *Campane jaune.*

In't Nederduitſch *Enkele Gele Tydeloozen.*

Is eene ſoort van Wilde Narciſſe of eene plant omtrent een half voet hoog. De bladers zyn lang en ſmal; de ſteel draegt op zynen top eene ſchoone en bleeke bloem van een enkel blad als een klokje wyd uitgeſpreidt, en ondersteunt door een' gelen, of goudgelen blinkenden kelk, beſloten in eene vliesachtige ſcheê, en omringt van zes ſpitſe bleeke blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene ronde en driekantige vrucht, die van binnen verdeelt is in drie huisjes, welke bynaer ronde zwarte zaden in zich beſluiten. De wortel is knobbelig, lymig in 't aenraken en van ſmaek, die eenigzints zoet, doch met een weinig ſcherpheit gemengt is. Deze plant groeit op de kanten der velden, in de weiden, op vochtige plaetſen, in bosſchen en hoven; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

BUPTHALMUM.

Bupthalmum vulgare, Cluſ. Pan. & Hiſt.
Bupthalmum tanaceti minoris folio, C. B. Pit. Tournef.
Chamæmelum Chryſanthemum, Fuch.
Bupthalmus, qui eſt criſpula herba, Amato.
Bupthalmum vulgare, Chryſanthemo congener, Cluſ. Hiſt.
Chamæmelum Chryſanthemum quorumdam, J. B.
Chryſanthemum verum, Geſ. Col.
Cotula lutea ſive tertia, Dod.
Cotula non fœtida, Lon.

In't Franſch *Oeil de bœuf.*

In't Nederduitſch *Koeoogen.*

Is eene plant, die dunne ſtelen ſchiet anderhalf of twee voeten hoog, en met eene witte wolle voorzien. De bladers zyn ingeſneden als by paren tot de rib toe, wollig, op de kanten getandt, gelyk als die van Reinvaer; de bloemen waſſen op de toppen der takken, ſtraelswyze geſchikt gelyk die van Kamille, maer grooter en geel van kleur'; daerop volgen kleene hoekige zaden: de wortel is hard en houtig. Deze plant groeit in de velden, op de kanten der wegen, op de voetpaden; zy heeft veel olië, en middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, verzachtende, ontbindende.

Bupthalmum, a βῦς, bos, & ὀφθάλμος, oculus, alsof men zeide *Oſſenoog*, want men meent dat de bloem van deze plant' naer een Oſſenoog gelykt.

BUPLEVRUM.

Buplevrum, *Ang. majus*, Geſ. Hort.
Buplevrum latifolium, Tab.
Auricula leporis altera, ſive rigidior, J. B.
Buplevrum alterum latifolium, Dod.
Buplevrum folio rigido, C. B. Pit. Tournefort.
Elaphoboſcum & gratia Dei Gallis, Geſ.

In't Franſch *Percefeuille.*

In't Nederduitſch *Hazenoor.*

Is eene plant, waervan de ſteel anderhalf voet hoog opſchiet, knobbelig is, en zich in takken verdeelt: de bladers zyn over en weêr geſchikt, langwerpig, vry breed, ſtyf, hard, ribachtig, ſpits toeloopende, en van gedaente bykans als het oor van een' haes; de toppen dragen kleene uitgeſpreide kransjes of zonneſchermen, waeraen de bloemen waſſen, beſtaende yder uit vyf gele blaedjes rooswyze geſchikt aen't einde van den kelk: als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene vrucht, beſtaende uit twee langwerpige zaden, die op den rug rondachtig en geſtreept zyn; deze plant groeit op de heuvels, in vette leemige gronden, aen de kanten der rivieren, en op ſteenachtige plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, opdroogende; het zaed word goed geoordeelt tegen de ſteken der ſlangen, als het ingenomen word.

Buplevrum a βῦς bos, & πλευρὸν, latus, alsof men zeide, *Rib van een' Os*, omdat men meende, dat de bladers van deze plant' de gedaente had van de ribben van een' Os, of liever *a βῦς, grande*, en *πλευρὸν Latus*, alsof men zeide *Groote Rib.*

BUPRESTIS.

Bupreſtis is eene ſoort van Spaenſche Vliegen, die naer eene ſchalbyter gelykt, maer kleener is. Zy onthoud zich op de pynboomen, en in de kruiden; zy is met eenen angel voorzien, welkers ſteek vergiftig is als die van de Weſpen of Honigbyen, verwekkende aen 't geſtoken deel groote pyn, en dat doende opzwellen; men moet, om dien te genezen, daer wondewater of brandewyn op leggen.

Deze Vlieg verwekt, gelyk de gemeene Spaenſche vliegen, bladers op de huid, als ze'er op gelegt word.

Bupreſtis, ex βῦς bos, & πρηστὴς, qui incendit, ex πρήθω, alsof men zeide, *Vlieg, die de Oſſen aenſteekt*; want indien een Os deze Vlieg in't weiden doorſlikt, verwekt ze in zynen buik eene geweldige ontſteking, die hem doet zwellen en ſterven.

BURSA PASTORIS.

Burſa Paſtoris, Matth. J. B.
Burſa Paſtoris major folio ſinuato, C. B. Pit. Tournefort.
Paſtoris burſa, Fuch. Dod.
Herba Cancri, Ger.
Pera Paſtoris.

In't Franſch *Tabouret*, ou *Bourſe à berger.*

In't Nederduitſch *Taskens-* of *Beurzekenskruid*, *Herderstas.*

Is eene zeer gemeene plant, die in 't begin langwerpige bladers ſchiet, als die van de Rakette ingeſneden, en langs den grond verſpreidt; tuſſchen deze verheffen zich verſcheide kleene, dunne, takkige of vleugelswyze verdeelde ſtelen, die bladers dragen, waervan ſommige geheel, andere ingeſneden zyn als de onderſte, maer kleener; de bloemen zyn kleen, wit en van boven langs de ſtelen geſchikt: yder van haer beſtaet uit vier kruiswyze geſchikte blaedjes: als deze bloem is afgevallen, groeit in hare plaetſe eene driehoekige platte vrucht,

van gedaente als een kleen bedelzakje, zich van binnen verdeelende in twee huisjes vol kleen, bynaer rond, en zwart zaed: de wortel is lang, wit, met vezelen voorzien, zoetachtig en onaengenaem van smaek. Deze plant groeit overal in de velden, hoven, op onbebouwde en woeste plaetsen: zy heeft veel olië en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, opdroogende, wondheelende, goed om de buikloopen en het bloeden te stuiten.

Men heeft deze plant *bursa pastoris* genaemt, omdat hare vrucht de gedaente van een' bedelzak heeft.

BUTOMUS.

Butomus, Cæs. Pit. Tournef.
Juncus floridus, J. B.
Juncus floridus major, C. B.
Calamagrostis, 2. Trag.
Gladiolus aquatilis, Dod.
Sparganium, Dod. Gal.
Gladiolus palustris, Cord. Hist.
Carex alterum, Lon.

In't Fransch *Jonc fleuri*.

In't Nederduitsch *Rietgras*.

Is eene waterplant, welke stelen schiet, die vier voeten hoog, regt, bynaer een pink dik, glad, effen, en zonder kwasten of leedjes zyn; uit den wortel' komen zeer lange smalle bladers: de bloemen groeijen boven op de stelen op de wyze van zonneschermen, breed, schoon en van eene purpere of witte kleur'; yder van deze bloemen bestaet uit verscheide rooswyze geschikte blaedjes; als zy zyn afgevallen, volgt haer eene vliezige vrucht, die door eenige horentjes eindigt, en meestal t'zamengestelt is uit zes scheedjes vol kleen langwerpig zaed; de wortel is dik, knobbelig, wit en van vezelen verzelt. Deze plant groeit in moerassen, weiden, en voornamentlyk aen de zeeplaetsen; zy heeft vele waterdeelen, olië, en middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende en openende; men acht haren wortel en haer zaed hoog tegens de slangebeten.

Butomus a βοῦς, bos, Os, omdat men zegt dat de Ossen de bladers van deze plant' beminnen.

BUTYRUM.

Butyrum, *Medulla lactis*, in 't Fransch *Beure*, in't Nederduitsch *Boter*, is het vetste gedeelte van melk, Room genaemt, 't welk men lang geklopt heeft in een' langen pott', om'er de wei af te scheiden, die men gekarende melk noemt; de Boter heeft veel olië en een weinig vlug zout in zich.

Zy is verzachtende, goed voor de borst, verzoetende, ontbindende, ettermakende.

Butyrum ex βοῦς, bos, & τυρὸς, caseus, coagulum, alsof men zeide, *Kaes of Stremsel van Koejemelk*, want men trekt de Boter van den Room, die op de melk gestremt schynt.

BUXUS.

Buxus, in 't Fransch *Buis*, of *Bouis*, in 't Nederduitsch *Bosch-* of *Palmboom*, is een heester, waervan verscheide soorten zyn. Ik zal alhier de twee voornaemste beschryven.

De eerste word genaemt

Buxus, Dod. J. B.
Buxus vulgaris, Trag.
Buxus arboreſcens, C. B. Pit. Tournef.

Zy groeit ter hoogte van een' kleenen boom; de stam is dikwils zoo dik als eens mans dyë; het hout is hard, vast en geelachtig; de bladers zyn kleen, langwerpig, rondachtig, hard, dik, altyd groen, glad, blinkende, sterk, en vry aengenaem van reuk; de bloemen zyn kleen, grasachtig, van drie of vier helmstyltjes, geene vrucht na zich latende, maer op den zelven voet van de bloeme groeit een kleen vruchtje, dat eenigzins de gedaente heeft van een' omgekeerden pot; dit vruchtje is van binnen verdeelt in drie huisjes, in yder van dewelke is opgesloten een kraekbeenig zaedkasje, dat door zyne inkrimping doorgaens de zaden met geweld vry verre van de plant' uitschiet; deze zaden zyn langachtig, blinkende en bruin.

De tweede word genaemt

Buxus humilis, Dod.
Buxus foliis rotundioribus, C. B. Pit. Tournefort.
Chamæpyxos, Trag. Tabern. Icon

In't Fransch *Bovis à parterre*.

In't Nederduitsch *Lage Palm*, of *Voetpalm*.

Zy groeit niet hooger dan twee of drie voeten, maer ſpreid zich zeer in de breedte uit door eene groote meenigte dunne takken; hare bladers zyn rondachtiger, en groener dan die van den grooten Palmboom, maer voor 't overige zyn ze malkander gelyk zoo wel als hare bloemen en vruchten; dees lage Palmboom word in alle hoven gebruikt, om de kanten van de bloemperken te maken. De Palmboom bemint ſchaduw- en bergachtige plaetſen, blyft zoo wel in den winter als in den zomer altyd groen; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Het Palmhout word by vele Konſtenaers gebruikt als een zeer handelbaer en zeer duurzaem hout; want de wormen konnen het niet zeer doorboren; men laet het komen uit Champagne en zelfs uit Spanje; men moet 't uitkiezen hard, vaſt, vry zwaer, bleekgeel van kleur', en dat ligtelyk geſneden en gepolyſt kan worden.

Het is zweetdryvende, en openende; men gebruikt het in afziedſelen, doch zelden.

Buxus, *Grace πυξὸς ἀ πυκνότης*, *denſitas*, omdat het Palmhout dicht en vaſt is.

C.

CAAPEBA.

Caapeba, G. Piſon, is eene Braziliaenſche plant, die niet veel verſchilt van de Vorne; zy ſchiet lange ranken, die ſomtyds klimmen en zich vaſt hechten aen de naeſtbyſtaende boomen, ſomtyds zich naer omlaeg buigen en langs den grond kruipen; de bladers zyn zeer dun, eenige rond, andere van gedaente als een hart, van onderen ſchoongroen van kleur'; tuſſchen deze verheffen zich roſſe voetſteeltjes, die op hunne toppen geelachtige of bleekgele bloemen in de maend July dragen; daerop volgt in yder een zaed zoo groot als eene Erweet, eirond, van buiten rood en van binnen groen; de wortel is gekronkelt, ten naeſtenby een vinger dik, graeuw terwyl hy nog jong is, maer oud wordende krygt hy bynaer de dikte van een' arm, en word zwart; dit onderſcheid heeft aen eenige Kruidkenneren aenleiding gegeven, om de plant in twee ſoorten te verdeelen, alhoewel'er inderdaed maer eene is; de zelfſtandigheit is van binnen vaſt, ſmerig, en heeft eenen ſmaek, die naer 't bitter trekt.

Dees wortel word zeer goed geacht, om den ſteen der blaes' en nieren te verbreken, om het vergift en de beten der ſlangen tegen te ſtaen; men ſnyd hem aen ſneden, en laet hem eenige dagen weeken in water of in eenig ander vocht geſchikt naer de ziekte; hy geeft aen dit vocht eenen ſmaek van wyn of bier, en men laet het voor gemeenen drank drinken: men trekt ook het ſap uit 't blad en den wortel' t'zamen geſtooten, en mengt het met wyn.

CACALIA.

Cacalia is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn; ik zal alhier de twee voornaemſte beſchryven.

De eerſte word genaemt

Cacalia, *quibuſdam*, J. B.
Cacalia foliis craſſis hirſutis, C. B. Pit. Tournefort.
Cacalia prima & vulgaris incano folio, Cluſ. Pan.

Zy ſchiet groote bladers, die bynaer rond, dik, op de kanten getandt, hoekig, wollig en wit van onderen zyn gelyk als die van Peſtwortel; tuſſchen deze verheft zich een ruige, en mergachtige ſteel, omtrent twee voeten hoog, zich verdeelende naer zynen top in verſcheide takken, die in een' langronden kelk ruikerswyze geſchikte bloemen dragen van eene purpere kleur'; als deze bloemen zyn afgevallen, groeijen in hare plaetſe langwerpige zaden, yder voorzien met een kuifje; de wortel is een pink dik, en rondom met dunne vezelen bezet.

De tweede word genaemt

Cacalia, Dalech. in Dioſcor.
Cacalia foliis cutaneis acutioribus & glabris, C. B. Pit. Tournef.
Alterum cacaliæ genus, J. B.
Cacalia glabro folio, Cluſ. Hiſt.
Tuſſilago Alpina, *ſive montana*, Dalech. Lugd.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat haer ſteel en hare bladers zonder hair zyn, en dat de kleur van de bloem' bleekerpurper of geel is.

De eene en andere ſoort van *Cacalia* groeijen op de bergen en langs geweldige waterſtroomen zy hebben veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy zyn goed om te verzachten, te verzoeten, en 't vel te maken, de fcherpe weivochten, die van de herfenen vallen, te verdikken, als ze in een afziedfel ingenomen worden.

CACAOS.

* *Cacaos, five Cacao*, in't Nederduitfch *Kakau*, is eene foort van Amandel of pit, die het voornaemfte inmengfel maekt van de Chokolade, en den naem daer aen geeft; zy groeit in Amerika aen een kleen boompje *Cacavate* genaemt, voorzien met vele bladeren, die naer die van den Oranjeboom gelyken, maer langer en fpitfer zyn; de bloem is groot en geel, welke afvallende na zich laet lange, wollige, groene vezels, waervan gele en fpitfe vruchten voortkomen, die in 't groeijen en onder 't ryp worden de grootte van onze meloenen krygen; yder vrucht heeft twintig of dertig noten of amandels, zoo groot als de pimpernoten in zich; men vind'er zelfs die 'er tot zestig influiten; yder van die is bedekt met een geelachtig vliesje, 't welk afgefcheiden zynde vertoont zich eene tedere zelfftandigheit, die zich in vele deelen verdeelt, welke oliachtig en voedzaem zyn, maer eenige fcherpheit in den mond overlaten.

De Inwoonders van't land, daer deze vrucht groeit, noemen het *Cacahuatl*, en de Spanjaerts by bederving *Cacao*.

Men brengt ons vier foorten. De eerfte en tweede worden genaemt *Groote en Kleene Caraque*; zy komen uit het Landfchap van Nicaraga. De derde en vierde worden genaemt *Groote en Kleene Kakau van de Eilanden*, omdat zy groeijen in de Eilanden van Amerika, en St. Domingo.

De meeft geachte Kakau is *de Groote Caraque*; men moet ze verkiczen als ze dik, verfch, wel gevoedt, zwaer, van buiten bruin van kleur', van binnen donkerrood, en aengenaem van fmaek is.

Zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy verfterkt de maeg en borft, doet wateren, en ftilt den hoeft.

Men zegt dat *Caraque* komt door bederving van den naem eens Eilands van 't Zuidelyk Amerika Carate genaemt; dat Chriftophorus Columbus aenlandende aen dit Eiland vernam, dat de Inwoonders daer doorgaens over de honderd jaren leefden, omdat ze niet aten als brood van Kakau, waer onder zy om het aengenaemer te maken fomtyds mengden wat Banille, Nagels, Kaneel, of eenige andere diergelyke fpeceryen, maer zonder fuiker; dat de Spanjaerts daer van proefden, en'er voor hunne zieken van mede namen, en dat zy'er zich zeer wel by bevonden; men voegt'er by dat zy'er in Spanje van bragten, daer men 't meende te zuiveren, met 'er peper en andere kruiden by te doen; dit is 't mengfel, 't geen men Chokolade noemt, en waervan ik op zyne plaetfe fpreken, en eene befchryving geven zal, hoe het gemaekt word.

Men krygt van de Kakau, gelyk van de Lauwrierbeziën, eene dikke en witte olië, gelyk als vet, van reuk en fmaek als Kakau: zy dient voor een pomade of zalve, om het vel glad te maken; indien men ze langen tyd bewaert, zonder ze te roeren, word zy zoo hard als fmeer.

Zy is verfterkende en ontbindende; men legt ze op de plaets van de maeg', als zy al te zwak is.

CACAVI.

* *Cacavi*, (Monard.) *five Cazabi* (Cluf.) in 't Franfch *Caffave*, of *Pain de Madagafcar*, is eene foort van brood, 't welk de Indiänen maken van den wortel eener plante, die zy *Yuca* noemen. Cafparus Bauhinus heeft ze genaemt *Manihot Indorum*, *five Yuca foliis Cannabinis*, en Johannes Bauhinus *Manihot Theveti Yuca & Caffavi*, in't Franfch noemt men ze *Manioc* of *Manioque*; zy is een boompje dat vyf of zes voeten hoog opfchiet: de ftcel is houtig, gedraeit, vol kwaften en wratten, bros en mergachtig: de bladers zyn eene hand breed, yder in zeven of agt deelen verdeelt, altyd groen en van gedaente als die van Hennip. De bloemen zyn witachtige klokjes uit een ftuk, die bynaer een duim middellyns hebben, en waervan yder in vyf deelen diep ingefneden is: het ftampertje, dat in'tmidden is, word eene bynaer rondevrucht, bykans zoo groot als eene hazelnoot, beftaende uit drie langwerpige en aen malkander gevoegde kasjes of huisjes, van welke yder in zich befluit eene noot of langwerpig zaed een weinig grooter dan de kern van een' pynappel.

De wortel heeft de gedaente en dikte van eene groote knolle, van buiten donker, en van binnen wit. Men teelt deze plant in verfcheide plaetfen van Amerika op gronden, die met voren zyn omgeploegt; zy is zeer vruchtbaer, maer de krachten zyn verfchillende naer de landftreken, alwaer zy voortgebragt is; want in plaetfe dat zy, die in een' vaften grond groeit, heilzaem en goed om te eten is, 'tzy raeuw of anders; daerentegen is die van St. Domingo,

* Zie Pl. V. Fig. 5.

* Zie Pl. V. Fig. 6.

mingo, Kuba Hayti en andere Eilanden een zeer verderflyk, geweldig en ſpoedig vergift, indien men ze eet; van deze laetſte maekt men echter't brood *Cacavi* genaemt op de volgende wyze.

Men ſchilt en raſpt de wortels van Yuca, en doet ze in zakken, die van bladeren van den Dadelboom zyn gemaekt, dan perſt men'er 't ſap uit, en neemt vervolgens den droeſem of de uitgeperſte ſtoffe, en fruit ze op een kleen vuurtje in eene panne, en roert ze en keertze van den eenen naer den anderen kant, om dik te worden; als ze dan gaer genoeg is, maekt men 'er dunne koeken van, die men in de zonne of op 't vuur laet uitdroogen; dat is het brood van *Cacavi*, 't welk zeer voedzaem is, en gedroogt zynde als beſchuit of tweebak bewaert kan worden zonder te bederven. De Wilden van Antilles en alle de Inwoonders van Weſtindië voeden zich daer mede.

Het gebruik van dit brood trekt de keel toe door zyne zerpheit, en verwekt eene verſtikking, indien men geen zorg gedragen heeft van het te laten weeken in vleeſchnat of water, of met andere voedſelen te mengen. Die deze voorzorg niet in acht genomen hebben, en het droog willen eten, moeten altyd eene fleſch met water gereed hebben, om den mond by yder beet, die zy gekaeuwt hebben, te bevochtigen.

Het ſap uit den wortel geperſt zoude een vergift zyn, dat bekwaem is, om elk dier hoe ook genaemt, als het 't zelve raeuw ingeflikt had, te dooden, maer indien men het laet koken tot dat de helft verteert is, en alsdan laet koud worden, zal het veranderen in een zuur vocht, dat den zelven ſmaek, 't zelve gebruik, en dezelve krachten hebben zal, als azyn. Indien men het op 't vuur tot een gelei laet verdikken, word het zoet, en dient den Indiänen voor honig.

De Wortel van de Yuca der Eilanden moet, om de verſcheide uitwerkingen voort te brengen, waer van ik geſproken heb, in zich beſluiten een ſcherp en knagend vlug zout, dat door het koken vervliegt: zoodat'er niet overblyvende als een vaſt zout, dat van de olië belemmert is, het niet meer kracht heeft dan om een zuur te maken gelyk als azyn. Dit zuur vernietigt zich zelfs nog voor 't grootſte gedeelte, als men het vocht laet uitwaeſemen, en zoo dik worden als gelei; omdat de olië dan veel meer byeen zynde vergadert de zouten naeuw omzwachtelt en belet op de tongzenuwen een' anderen indruk te maken, als eene ſoort van kitteling', die men zoetheit noemt.

Men zegt dat het ſap van Roukoe een tegengift is tegen de Manioc.

CACHOS.

Cachos, Monardi, Lugd. *ſive Solanum pomiferum folio rotundo tenui*, C. B.

Is eene zeer groene plant van Peru, die als een boompje groeit; het blad is rond en dun; de vrucht is gelyk aen den *Dulappel*, aen den eenen kant plat, aen den anderen rond, met een punt eindigende, aſchgraeuw, van een' aengenamen ſmaek zonder ſcherpheit, en in zich fluitende zeer kleene zaden. Deze plant word niet als op de bergen van Peru gevonden.

Het zaed is zeer openende, en verbreekt den ſteen der nieren en blaes', en dryft hem door de pis af, als het in poeder word ingenomen.

CADMIA.

Cadmia, Græcè, καδμεία, Arabice, *Climia vel Chlimia.*

In't Franſch *Cadmie.*

Is eene minerale ſtoffe, waervan twee algemeene ſoorten zyn, eene natuurlyke, en eene door konſtgemaekte; de natuurlyke is of bergſtoffig als de Kobalt, of niet bergſtoffig als de Kalamintſteen.

De door konſtgemaekte is eene ſoort van ſchuim of roet, dat zich van de metalen afſcheid boven in de ſmeltovens der Gieteren, als zy het geel koper en 't metael maken, zoodanige zyn de Pompholix en de Tutia. Ik zal van yder dezer *Cadmia* in 't byzonder op hare plaetſe handelen.

CÆCILIA.

In't Nederduitſch *Blinde Slang.*

Cæcilia (Jonſt.) is eene kleene Slang, die blind ſchynt te zyn, waervandaen haer naem komt; haer vel is bruin, en met zwartachtige en purpere vlekken doorzaeit, maer onder aen den buik zwart; de tanden zyn zoo kleen, dat ze naeuwlyks gezien konnen worden; de tong

is geſpleten; zy kruipt zeer ſnel voort; hare beet is gevaerlyk, indien men ze niet te hulp komt door dezelve Geneesmiddelen als in de ſteken van de adderen. Deze Slang heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy is goed om het vergift tegen te ſtaen, en om 't zweet te verwekken; men bereid haer als de adder.

Cæcilia komt van *Cæcus*, dat blind beteekent, omdat men meent dat deze Slang zonder oogen geboren word.

CÆRULEUM.

Cæruleum, in 't Franſch *Azur*, in 't Nederduitſch *Azuurſteen*, is eene ſoort van blaeuwe brandverwe, of eene glaswording door een groot vuur gemaekt van weedas, potas, zand en Zaffera, dat een min of meer hooge of donkere kleur gekregen heeft naer mate van de Zaffera, die men'er by gedaen heeft. Men wryft dezen Azuurſteen tot een zeer fyn poeder van eene ſchoone blaeuwe kleur', waervan de Schilders zich bedienen. Men mengt het ook in de Styffel.

Cæruleum is een Latynſch woord, dat *blaeuw* beteekent. Men heeft dezen naem aen den Azuurſteen gegeven, alſof men zeide, *blaeuw by uitſtekenheit*.

CAFFE.

Caffé.
Cahouch.
Coffé.
Cahuch.
Coffi.
Cahouach.
Cahué.

In't Nederduitſch *Koffy*.

* Is eene kleene, langachtige en ronde vrucht gelyk als de kern van eenen pynappel, van eene donkerbruine kleur': haer baſt is eene ſoort van matiglyk harde, en houtachtige peul: zy beſluit in zich een' eironden korrel zoo groot als eene kleene erweet, die zich van zelfs in twee harde, geelachtige, naer 't wit trekkende gelyke deelen verdeelt: deze vrucht groeit aen een' boom' van den zelven naem, dien men overvloedig in't gelukkige Arabië vind, en voornamentlyk in 't Koningryk Yemen, dat 'er een gedeelte van maekt Dees boom gelykt naer Papenhout, maer de bladers zyn dikker, harder, en behouden altyd hunne groenheit. Men vind de beſchryving van dezen boom en zyne vrucht' in de Algemeene Hiſtorie der Planten van Joh. Bauhinus, I. Deel. bl. 422. onder de namen van *Ban*, *Bon*, *Buna*, *Bunnu*, *Bunchos*.

Men moet de Koffy kiezen wel gezuivert van den baſt, verſch, zuiver, wel gevoedt, matiglyk dik, en wel acht geven dat zy door het zeewater niet is natgemaekt, noch muf riekt: zy heeft veel olië en vaſt zout in zich.

Men laet de Koffy branden in eene aerde panne, en men roert ze gedurig om met eene houte ſpatel of lepel, tot dat zy bynaer zwart is; daerna maelt men ze tot poeder, en laet omtrent eene once daer van met twee pond gemeen water een kwartier uurs lang koken in eene ſoort' van toegedekt vat, Koffykan genaemt; dan neemt men het vat van 't vuur af, en laet 't vocht klaer worden, 't welk men heet heet overgiet in kopjes, om't met of zonder ſuiker te drinken. Dit vocht is ſedert eenige eeuwen in groot gebruik by de Ooſterſche volkeren, en in navolginge van hun is het ſedert eenige jaren in geheel Europa zeer gemeen geworden.

De Koffy verſterkt de maeg en herſenen, zet de vertering voort, ſtilt de hoofdpyn, verdunt het bloed, dempt de dampen, verwekt vrolykheit, belet de ſlaperigheit na den eten, dryft de pis en maend tonden af; doch maekt een weinig hardlyvigheit.

De namen van Caffé en van Cahué komen van Cahuch, gelyk het de Turken uitſpreken, en 't is het zelve als Cahouach, of Cahouch der Arabieren. Dit woord komt van een werkwoord, dat in 't Arabiſch beteekent, weinig etensluſt hebben, omdat de Koffy den etensluſt beneemt, als men'er veel van drinkt.

CAKILE.

Cakile Serapionis, Anguil.
Eruca Cakile dicta, Colum.
Nallurtium maritimum, Lugd.
Eruca maritima Italica ſiliquâ haſtæ cuſpidi ſimili, C. B.
Raphanus marinus, J. B.

Is eene plant, die vele ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog. De bladers zyn langwerpig, ſomtyds breed, ſomtyds ſmal, dik, ſcherp en ziltig van ſmaek. De bloemen gelyken naer die van Raket, en hebben eene purpere kleur. Daerop volgen korte, ſpitſe peulen, van gedaente als 't yzer

van

* Zie Pl. V. Fig. 7.

van eene piek; waervan yder twee zaden in zich sluit. De wortel is lang en dun. Deze plant groeit aen de zeeplaetsen; indien men ze in de hoven teelt, draegt ze smalle bladers. Zy heeft veel vast zout en olië in zich.

Zy is zeer openende, goed voor 't graveelkolyk, voor den steen, en om de pis af te dryven.

CALAF.

Calaf, seu Ban, Alpino.
Sassaf Syrorum, Rauw.
Zerumbet, Serapioni.
Salix Syriaca folio oleagineo argenteo, C. B.
Elæagnus, Theophrasti.
Zarneb, vel Zarabum, Rhasi.

Is eene soort van vreemden Wilgeboom, welkers bloem eer dan de bladers groeit. Deze bloem is langachtig, wit, wollig en riekende. De bladers zyn veel grooter, dan die van den gemeenen Wilgeboom, dik en zilververwig. Dees boom groeit in Egipten op vochtige plaetsen.

De bloemen worden geoordeelt hartsterkende, goed tegen de kwaedaertige koortsen, als ze in een conserf of aftreksel ingenomen worden. De Egyptenaers stoken 'er een hartsterkend water van, waeraen zy groote krachten toeschryven; zy noemen het *Macabalef*.

CALAMBOUR.

Calambour is een groenachtig hout van een' aengenamen reuk: men brengt het ons uit Indië in groote blokken, die tot verscheide ingelegde Schrynwerken dienen; men maekt 'er ook paternosters van, en de Baerdscheerders gebruiken het om een goeden reuk te geven aen 't water, waermede zy den baerd wasschen. Het heeft veel halfvlugge olië en wezentlyk zout in zich.

Het is goed om de hersenen te versterken, maer word weinig in de Geneeskunde gebruikt.

CALAMINARIS LAPIS.

Calaminaris lapis.
Cadmia lapidosa.
Cadmia æraria.

In 't Fransch *Pierre Calaminaire*, of *Calamine.*

In 't Nederduitsch *Kalamintsteen*, *Kalmysteen.*

Is eene natuurlyke Cadmia of matiglyk harde steen, waervan twee soorten zyn, eene roodachtige, en eene graeuwe.

De Roodachtige Kalamintsteen is doorzaeit met witte en harde aderen, en groeit overvloedig in Berry, dicht by Bourges en Saumur, alwaer men heele Steengroeven daer mede vervult vind.

De Graeuwe Kalamintsteen word in Duitschland en in Engeland dicht by de lood-en kopermynen gevonden.

Op de Grenzen van het Hartogdom Limburg is een land omtrent twintig mylen in 't rond, bekent onder den naem van Calmine, in plaets' van Calamine. In deze plaetse is een kopermyn, waeruit men eene groote meenigte van dezen Kalamintsteen haelt, die graeuw of witachtig van kleur' is, en veel kopers in zich heeft. En deze landstreek is zoo vol van dit metael, dat de groote keijen, die men straetsteenen noemt, en vele andere steenen in de zonne glinsterende brokjes daer van vertoonen.

Als de Kalamintsteen uit de myn' gehaelt is, wascht men hem, om 'er de aerde af te scheiden, dan gedroogt zynde laet men hem gedurende agt dagen kalcineren, bynaer gelyk als men den kalksteen doet, waeruit een dikke zwavelachtige rook voortkomt. Als deze gekalcineerde Steen koud geworden is, legt men hem in een pakhuis, daer de Kooplieden van verscheide Steden, als van Namur en Aken, hem komen koopen, en in de giethuizen laten brengen om hem door een groot vuur te smelten. Zy doen 'er dan een weinig kopers by, om de deelen te vereenigen: het is aenmerkelyk dat 'er in de giethuizen groote hamers zyn, die door de kracht van 't water werken, 't welk een rad doet omgaen om het koper uit te breiden, en tot platen te maken, opdat het van de Koperslageren beter gebruikt zoude konnen worden.

Men zegt dat deze gekalcineerde Kalamintsteen een vierde gedeelte kopers uitlevert.

Het water, dat door de kopermynen loopt, waer van gesproken is, heeft daer van een' kwaden indruk gekregen: het is tot 't gemeen gebruik niet goed, doet de vischen sterven, en vermagert de dieren, die 'er van drinken.

De Kalamintsteen word voornamentlyk gebruikt om het geel koper te maken.

Wy gebruiken den Rooden Kalamintsteen onder zalven en pleisters. Hy is t'zamentrekkende, en goed om de wonden op te droogen en te doen sluiten.

CALAMINTHA.

Calamintha, Matth.
Calamintha vulgaris, vel officinarum Germaniæ, C. B. Pit. Tournefort.
Calamintha flore magno vulgaris, J. B.
Calamintha montana, Dod.
Nepeta montana, Cord. in Dioſc.

In't Franſch *Calament.*

In't Nederduitſch *Berg-Calament.*

Is eene plant, die omtrent een voet hoog opſchiet, en zich in verſcheide hoekige uitſpruitſels verdeelt. De bladers zyn bynaer rond, een weinig ſpits, ruig, of met een weinig witte wolle voorzien, en ſtaen twee aen twee regt tegen elkander over. De bloemen groeijen als ruikers boven uit den oorſprong der bladeren, en zyn purperachtig van kleur'. Yder van haer is eene kleene pyp van boven in twee lippen ingeſneden. Als deze bloem is afgevallen, volgen 'er langwerpige, zwartachtige zaden beſloten in een zaedkasje, dat de bloeme voor een' kelk' gedient heeft. De wortel is vezelig, en de geheele plant geeft een' zeer aengenamen en ſpeceryachtigen reuk. Zy groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen, en heeft veel fyne olië, vlug en vaſt zout in zich.

Zy is goed om de herſenen te verſterken, het venyn tegen te ſtaen, de pis en maendſtonden af te dryven.

Calamintha a καλὴ, pulchra & μίνθη, mentha, als of men zeide, *Schoone Munte.*

CALAMUS VERUS.

* *Calamus verus, ſeu amarus*, is eene ſoort van Riet, dat men ons uit Ooſtindië droog en in kleene bondelen overbrengt: het groeit omtrent drie voeten hoog; de ſteel is eene middelmatige pen dik, van buiten roodachtig, met kwasten doorzaeit, vol wit merg, en zeer bitter van ſmaek. Yder van deze kwaſten ſchiet een lang, ſpits en groen blad; de bloemen groeijen op zyne toppen, en zyn als kleene zonneſchermen of gele ruikertjes geſchikt.

Men moet den Calamus kiezen in kleene ſtokjes omtrent een half voet lang, vry dik, nieuw, van zyne kleene wortelen gezuivert, ligt brekende, van buiten roodachtig, van binnen wit en zeer bitter van ſmaek; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

* Zie Pl. V. Fig. 8.

Hy is openende, verwekt de maendſtonden, verſterkt de levendige deelen, en wederſtaet 't vergift.

Dewyl dees *Calamus* zeldzaem is, neemt men in zyne plaetſe, in de Theriakel en elders, den *Acorus verus*, die doorgaens *Calamus Aromaticus* genaemt word.

CALCATREPOLA.

Calcatrepola, Matth.
Carduus ſtellatus, ſive Calcitrapa, J. B.
Polyachantha, Cord. Hiſt.
Spinatella, Tabern.
Hippophæſtum, Col. Phytob.
Carduus ſtellatus foliis papaveris erratici, C. B. Pit. Tournef.
Carduus muricatus, Cluſ.

In't Franſch *Chauſſe-trape*, of *Chardon-étoilé.*

In't Nederduitſch *Starre-* of *Zomerdiſtel.*

Is eene ſoort van Starrediſtel, of eene plant, die omtrent twee voeten hoog opſchiet; de ſteel is hoekig, een weinig ruig en takkig, de bladers zyn groot, en ſomtyds een voet lang, vry breed, diep ingeſneden, zacht, witachtig; de toppen eindigen door bolletjes zoo groot als die van de Blaeuwe Korenbloem, voorzien met ſtyve, en ſtekende doornen als ſtarren geſchikt, en onderſteunende bosjes bloempjes, die boven wyd uitgezet, in reepjes geſnippelt, purperachtig, en ſomtyds wit zyn: als deze bloemen zyn afgevallen, groeijen in hare plaetſe kleene langwerpige zaden, yder met een kuiſje voorzien; de wortel is een voet lang, een duim dik, wit en vol ſap. Deze plant groeit in de velden en naerby de ſteden; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

De wortel is zeer openende, en goed voor den ſteen der nieren, om de pis af te zetten, de verſtoppingen weg te nemen, het zweet te verwekken, en het bloed te zuiveren.

Calcatrepola, & Calcitrapa, a Calcitrare, achteruitſlaen, omdat de beeſten, door dezen Diſtel geſtoken, achteruitſlaen.

CALCATRIPPA.

Calcatrippa, Cord. Hiſt.
Conſolida regalis hortenſis flore minore, C. B.
Conſolida regalis ſativa, Tabern Icon.

Del-

Delphinium hortenſe flore minore, Pit. Tournefort.
Flos regius flore purpureo, Dod.

In't Franſch *Pied d'Aloüette.*

In't Nederduitſch *Ridderſporen.*

Is eene ſoort van Ridderſporen of eene plant, die ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, welke zich in verſcheide takken verdeelen: de bladers zyn diep ingeſneden in vele deelen, en zwartachtig groen van kleur': de bloemen zyn ſchoon, aengenaem, in orde op de toppen der ſtelen en by wyze van airen geſchikt, blaeuw of aſchverwig, wit, rood, of incarnaet; yder van haer beſtaet uit verſcheide ongelyke blaedjes, waervan de grootſte zich van achteren als eene ſpoor vormen en uitſtrekken. Als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht, die doorgaens beſtaet uit drie langwerpige ron de zwartachtige ſcheeden, waerin men hoekige zwarte zaden van een' onaengenamen ſmaek vind. Men teelt deze plant in de hoven om de ſchoonheit harer bloemen: zy heeft veel olië, en waterdeelen, maer weinig zouts in zich.

Zy is een wondmiddel, toeheelende, t'zamentrekkende, goed om de ontſtekingen der oogen te verzachten, de hitte der maeg' en des onderbuiks te ſtillen; men gebruikt ze uit en inwendig.

Calcatrippa a calcitrare, achteruitſlaen; men heeft dezen naem aen de Ridderſporen gegeven, ter oorzake van hare bloem', die de gedaente van eene ſpoor' heeft, waermede men de paerden doet achteruitſlaen.

Conſolida Regalis, wegens de toeheelende kracht van de plant' en de ſchoonheit van hare bloem'.

CALCEOLUS.

Calceolus marianus, Dod. Pit. Tournef.
Helleborine flore rotundo, ſive calceolus, C. B.
Damaſonium nothum, Dod Gal.
Damaſonii ſpecies quibuſdam, ſive calceolus D. Mariæ, J B.
Elleborine ferruginea, Dalechampii, Lugd.

In't Franſch *Sabot*, of *Soulier de Nôtre-Dame.*

In't Nederduitſch *Papenſchoen*, of *Onzer Vrouwenſchoen.*

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet omtrent een voet hoog, dragende eenige breede bladers vol aderen, welke naer die van Weegbree gelyken, en over en weder geſchikt zyn; de top is doorgaens voorzien met eene eenige bloem' beſtaende uit zes ongelyke blaedjes, waervan vier kruiswyze tegen elkander overſtaen, en twee in 't midden geplaetſt zyn: deze laetſte verbeelden eenigzints een' ſchoen of houten klomp, van eene gele en yzerachtige of donkerpurpere kleur'; als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht, die eene driekante lantaern gelykt, en zaden in zich ſluit gelyk als zaegſel van hout; de wortel is dik, en ſchiet verſcheide dunne vezels. Deze plant groeit op de bergen, in de bosſchen en wouden.

Zy is afvegende en wondheelende, als ze uitwendig gebruikt word.

Men heeft aen deze plant' den naem gegeven van *Calceolus*, omdat 't midden van hare bloem' bynaer de gedaente van een' kleenen houten klomp of hotblok heeft, die eene ſoort van ſchoen is.

CALCULUS HUMANUS.

Calculus humanus, ſive Ludus, in't Franſch *Calcul* of *Gravelle*, in 't Nederduitſch *Steen*, *Graveel*, is 't Zand of de Steenen, die in verſcheide deelen van's menſchen lichaem gemaekt worden, als in de nieren, blaes' en galle; hun oorſprong komt van de ontmoeting' van alkaline ſtoffen, zure zouten en een weinig zwavel, die zich doordringen, innerlyk vereenigen, ſtremmen, en gezamentlyk tot Steen worden: deze Steenen hebben de gedaente bynaer als die van den Bezoardſteen, en zyn ſomtyds glad, ſomtyds hobbelig: men vind graeuwe, witte, roode, groenachtige, ſaffraengele als die van de galle.

Men oordeelt ze openende, en goed om de verſtoppingen weg te nemen, den Steen der nieren te verminderen als ze ingenomen worden, maer ik zoude vreezen, dat ze eer bekwaem zouden zyn om den ſteen te vermeerderen dan te verminderen.

De Steenen, die men uit de galle haelt, zyn zweetdryvende; men zoude die konnen noemen *Menſchen Bezoardſteen*, want zy hebben veel overeenkomſt' met den Bezoardſteen.

Calculus a calceo, ſchoen, omdat de kleene ſteentjes of 't gruis zich onder de ſchoenen doen gevoelen.

CALIDRIS.

Calidris, Bellonii, Jonſt. in't Franſch *Chevalier*, is een Watervogel zoo groot als eene duif, en zeer dik van veêren; zyn bek is lang, rood en bovenaen zwartachtig, de kop, hals, vleugels en ſtaert zyn aſchverwig, de buik wit, en de pooten zeer lang.

Nademael zyn lichaem hoog verheven is, en dat hy ras voortloopt, noemt men hem *Chevalier*, dat is, *Ridder*, alsof men zeide, *monté ſur un cheval*, dat is *zittende te paerd*. Hy onthoud zich in weiden, vyveren en aen de oeveren; hy gaet zelfs te water tot de dyën: zyn vleeſch is zeer lekker om te eten en van een' goeden reuk; daer zyn verſcheide ſoorten, die in hunne kleuren verſchillen; zy hebben veel vlug zout en half fyne olië in zich.

Dees Vogel is verkwikkende en verſterkende.

CALIN.

Calin is eene ſoort van Metael, gelykende naer lood en naer tin, dat de Chinezen bereiden, en waervan men verſcheide huisieraden maekt in Japan, te Cochinchina en te Siam. Zy dekken 'er zelfs hunne huizen mede: wy zien hier dikwils Thebuſſen gemaekt van dit metael; men brengt 'er ook Koffykannen van daen.

CALTHA.

Caltha flore ſimplici, J. B.
Caltha vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Calendula, Dod.
Calendula ſimplici flore, Ger.
Chryſanthemum, Lob.
Clymenum, Dioſcoridis, Col.

In't Franſch *Souci*.

In't Nederduitſch *Goudsbloemen*.

Is eene plant, wier ſtelen dun, een weinig hoekig, ruig, takkig en voos zyn, en eenige ſlymerigheit aen de vingeren overlaten, als men ze aenraekt; de bladers zyn vaſt aen hunnen ſteel' zonder ſteeltje, langwerpig, vry breed, vleezig, zaeht, ruig, witachtig, van een' grasaehtigen ſmaek, die met een weinig hitte verzelt is; de bloemen groeijen op de toppen der takken, en zyn ſchoon, groot, rond, geſtraelt, goudgeel, wat ſterk en vry aengenaem van reuk. Zy worden gevolgt door kromme zaedhuisjes, waervan yder een langachtig zaed in zich ſluit; de wortels zyn houtig en vezelig. Deze plant groeit in de hoven, en heeft veel olië en wezentlyk zout by zich.

Zy is een hoofdmiddel, hartſterkende, openende, dryft de pis en de maendſtonden af, verwekt het zweet en wederſtaet het vergift.

In een Gerſtewater of in een Syroop gebruikt is ze goed voor de kropzweren, bevordert derzelver rypwording, en geneeſt ze dikwils, als men haer maer langen tyd gebruikt.

Men zegt dat *Caltha* een verkleenwoord van *Calendula* is, en dat deze plant genaemt is geweeſt *Calendula*, omdat zy doorgaens bloeit op den eerſten dag der maend, dien men *Calenda* noemt.

Chryſanthemum a χρυσὸς, *aurum*, en ἄνθος *flos*, alsof men zeide *Goudgele bloem*, omdat de Goudsbloem goudgeel is.

CALX.

Calx viva, in't Franſch *Chaux vive*, in 't Nederduitſch *Ongebluſchte Kalk*, is een Steen, die langen tyd is verkalkt door een groot vuur in ſtookovens, die met voordaeht daertoe gemaekt zyn. Dees ſteen word, eer hy verkalkt is, *Lapis Calcarius* of *Kalkſteen* genaemt; hy is hard, vaſt en graeuw.

Om de Kalk te maken, plaetſt men de ſteenen op eene ry in een' ſtookoven, en maekt 'er een groot vlammend, doch altyd even ſterk vuur onder, tot dat de ſteen geheel verkalkt zy; het is in't byzonder noodzakelyk, dat de werklieden dit vuur altyd even ſterk houden, want indien de vlam, die begonnen is tuſſchen de ſteenen door te gaen, eenigen tyd verſlaeuwt ware voor het einde van't werk, zoude men de ſteenen nooit tot kalk brengen, al verbrandde men honderdmael zooveel houts, als 'er doorgaens vereiſcht word, omdat in dien tuſſchentyd van hitte de poriën of luchtgaetjes van den ſteen, die het groote vuur had begonnen te maken, zich weder geſloten hebben, en de ſtoffe zoodanig is ingezakt, dat ze alles onder malkander verwart heeft, zoodat de vlam niet weder op kan gaen, want zy vind tuſſchen de ſteenen niet meer dezelve tuſſchenruimtens, die 'er te voren waren.

In de bereidinge van de Kalk' is al de vochtigheit van den ſteen door het vuur weggenomen, maer in de plaets van deze vochtigheit dringt zich eene groote meenigte van vurige lichaempjes, die zich in de naeuwſte luchtgaetjes van de ſtoffe als in kleene huisjes neêrzetten en opſluiten.

Aen deze vuurdeeltjes moet men de bytende kracht van de Kalk' en hare zieding, als men ze in't

in't water geworpen heeft, toeſchryven; want als de vochtigheit de kleene gevangenhuisjes van deze vuurlichaempjes doordrongen heeft, verdryven ze door hunne groote beweging alles, wat hunnen uitgang tegenſtaet, en gaen'er zoo geweldig uit, dat ze het water doen zieden met eene aenmerkelyke hitte: de zieding duurt, tot dat alle de deelen van de kalk' uitgezet zynde, de vuurlichaempjes in vryheit zyn, en geene pogingen meer doen tot hunnen uitgang.

De Gebakken Pleiſter is ook eene ſoort van Kalk', maer dewyl in de verkalking' de luchtgaetjes van dezen ſteen niet geſchikt waren om eene zoo groote meenigte van vuurdeeltjes te behouden als die van de kalk', word ze zoo heet niet als men'er water op giet.

Men vind ſomtyds in zekere landſtreken, als men vry diep in de aerde graeft, eene natuurlyke ongebluſchte Kalk, of die door de onderaerdſche vuren gemaekt is.

De pannen, tichelſteenen, en meer andere aerdens en ſteenen, die verbrandt zyn geweeſt, zyn tot geene kalk geworden, omdat hunne luchtgaetjes niet geſchikt waren als die van den ſteen, om de vuurdeeltjes in zich te ſluiten.

Het Lood, Spiesglas en verſcheide andere metael- of mynſtoffen ontfangen, als men ze verkalkt, eene zoo groote meenigte van vuurlichaempjes, dat ze merkelyk in uitbreiding' en zwaerte toenemen: echter worden deze ſoorten van Kalk' zoo heet niet, noch zieden met 't water als de Ongebluſchte Kalk; omdat hare deelen onvergelykelyk vaſter en meer gebonden zynde, de ſchuddingen van't water niet in ſtaet zyn om haer te ſchudden, noch door de holletjes van de vurige lichaempjes henen te dringen, om hunnen uitgang te bezorgen; men moet deze ſtoffen door 't vuur doen ſmelten, indien men 'er de vurige lichaempjes wil uitdryven.

De Brandewyn en oliën doen de Ongebluſchte Kalk, die men 'er in werpt, niet zieden; in tegendeel deze zwavelachtige vochten ſtoppen door hunne takkige deelen de luchtgaetjes van de kalk', en beletten dat 'er de lucht niet inkome om 'er de vuurdeeltjes uit te dryven, bykans op dezelve wyze als wanneer men een vlug zout met brandewyn bedekt, om te beletten dat het niet ſmelte, noch vervliege.

Men kan uit de kalk' geen zout halen, wat moeite men ook neme, en wat naeuwkeurigheit men ook aenwende. Dit is de reden waerom ik niet van't gemeene gevoelen kan zyn, 't welk wil, dat de ongebluſchte kalk door haer zout werke.

Maer men zal my zonder twyfel tegenwerpen, dat de vurige lichaempjes, die ik in de kalk' geplaetſt heb, niet meer konnen bewezen worden als het zout; en dat, indien ik in dezen verkalkten ſteen geen zout toelate, omdat ik het niet vinde, ik de lichaempjes van't vuur alzoo weinig toelaten moet, totdat ik ze heb aengetoont.

Ik antwoord, dat 'er groot onderſcheid is, want het zout is eene ſtoffe, die verdikken kan, en zich ligtelyk aen onze zinnen openbaert, en die men moet zien, taſten en ſmaken. Maer zoo is het met de vuurdeeltjes niet gelegen, deze zyn lichaempjes, die al te fyn, al te zeer verdunt, en in eene al te groote beweging' zyn, dan dat men ze van grover ſtoffen onderſcheiden kan vertoonen; men kent ze niet dan door hunne uitwerkingen, en zoo men al de wyze gevonden had om hen afzonderlyk te verdikken, zouden ze niet meer vuurlichaempjes zyn, om dat ze hunne beweging, die wezentlyk en volkomentlyk aen hunne natuur' noodzakelyk is, verloren zouden hebben.

Alzoo min kan ik ook overkomen tot het gevoelen der genen, die willen dat 'er in de kalk' een zuur zy, 't welk door 't water, dat men 'er op giet, ontbonden zynde, en 't alkali ontmoetende, de opzieding en hitte maekt, welke wy zien gebeuren als men water op de kalk giet; want wat waerſchynlykheit zoude 'er wezen, dat een zuur in zyn geheel in den ſteen gebleven zoude zyn na eene zoo ſterke verkalking, daer alles ſchynt een Alkali geworden te zyn? Daer is vry meer reden te gelooven, dat, zoo 'er zuur gekomen zy in de natuurlyke t'zamenſtelling' van den ſteen, waervan men de kalk gemaekt heeft, dit zuur van natuur' verandert is met zyne punten te breken en te verbryzelen, niet alleen in zyne naeuwe vereeninge met de aerde, als het verſteent, maer in de geweldige verkalking', die men aen den ſteen doet, om hem tot kalk te maken.

De Ongebluſchte Kalk met zuur gemengt zied raſſer en veel ſterker dan met water, omdat ze eene zeer alkaline ſtoffe zynde, de zure punten, die in eene groote beweginge zyn, 'er met meer werking' inkomen, en terſtond de deelen ſterk verſpreiden, uitgang gevende aen de kleene vuurdeeltjes, die 'er met groote ſnelheit uitkomen.

De Kalk is een weinig bytende, en verteert het welig vleeſch; men laet ze uitbluſſchen en weeken in water, daerna klenſt men het afweekſel door. Dit is Kalkwater.

Uitwendig gelegt is het afvegende en wondheelende; men heeft ſedert eenige jaren zich verſtout, om het tweede kalkwater gemengt met drie- of viermael zooveel melks, en een wei-

nig syroop van violen te doen innemen, om de aêmborstigheit en de tering te genezen. Dit middel heeft aen sommigen eene goede uitwerking gedaen, maer het verhit veel, en weinigen konnen het op de borst verdragen.

Dit tweede Kalkwater word gemaekt als men voor de tweedemael in schoon warm water de kalk, die in't eerste water gebluscht is geweest, weeken laet, en 't door een graeuw papier klenst; dat water heeft vry minder kracht dan het eerste; boven op het eerste verschgemaekte kalkwater zet zich als een bevrozen vel of doorschynend bros vliesje, dat een weinig zwavelachtig en zonder schynbaren smaek is; indien men'er dit vlies affcheid, en 't water eenigen tyd uitdampt, zal'er zich een ander gelyk als 't eerste vormen; indien men dat affcheid, en voortgaet met het kalkwater nog verscheide reizen te laten uitwaessemen, zal het nieuwe vliesjes voortbrengen, en naer mate dat men het affcheid, zal dit water zyne kracht verliezen, en niet dan slaeuw werken op de overhaling van het bytend sublimaet, waertoe het gebruikt word; deze ondervinding kan doen gissen dat de vuurlichhaempjes, die de Kalk in zich heeft, en waer van ze hare kracht krygt, voornamentlyk zyn opgesloten in de deelen van dit vlies, gemerkt naer mate dat men het'er van affcheid, en haer daer van berooft, de kracht vermindert; doch men kan ook zeggen, dat men door de uitwaessemíng van een gedeelte van 't water vele kleene vuurdeeltjes laet vervliegen.

De Kalk gebluscht en gewassen is goed tegen de verbrandheit; deze stoffe doet het water, dat men'er op giet, niet meer zieden noch heet worden, maer indien men 'er een zuur vocht opgiet, zal het eene groote opzieding en hitte veroorzaken, omdat de zure punten de deeltjes van de kalk', daer 't water niet had konnen bykomen, zullen doordringen.

Calx a καίω uro, omdat de Kalk is een gebrande en brandende steen.

CAMELOPARDALIS.

Camelopardalis.
Camelopardalus.
Ovis fera.
Giraffa.
Anabula.
Nabis.
Saffarat.
Nabula Æthiop.

In't Fransch *Giraffe*, of *Panthere.*

In't Nederduitsch *Kemelpanther.*

Is eene soort van Kameel, doch ook den Luipaerd daerin gelyk, dat hy gespikkelt of met vlekken doorzaeit is. Hy is bykans zoo groot van lichaem als een gemeene Kameel, en draegt aen elke zyde van den kop een kleen horentje, en in 't midden van het voorhoofd een' bult, die als een' derden horen maekt; zyn hals is zeer lang, tot zeven voeten uitgestrekt, voorzien met manen, gelyk als die van een paerd; zyn staert is kleen, dun en aen het einde met hair bedekt; de pooten zyn in twee gespleten, als die van een' Os; de tong is twee voeten lang en rond als een' aal, donker van kleur', die naer 't paers trekt; hy eet kruiden, en heft zyn hoofd gemaklyk op tot aen de takken der boomen, en eet'er de teêrste af; men vind hem in Afrika by de Troglodyten en in Morenland.

Dit Dier is zachtzinnig en handelbaer, waerom men het genaemt heeft *Ovis fera*, (*Wild Schaep,*) alsof men zeide, *Wild Beest, zoo goedaertig als een Schaep.*

De horens en klaeuwen zyn goed voor de vallende ziekte, en om den buikloop te stuiten, het vergift tegen te staen, als ze geraspt, gepoedert en ingenomen worden.

Men heeft dit dier *Camelopardalis* genaemt, om dat het iets heeft van den Kameel, dien men in't Latyn *Camelus* noemt, en iets van den Luipaerd, *Pardus* genaemt.

CAMELUS.

Camelus, in 't Fransch *Chameau*, in't Nederduitsch *Kameel*, *Kemel*; is een viervoetig dier, dat zeer hoog, goedaertig, handelbaer, en van grooten dienst is in geheel Afrika en Azië. Zyn hals is lang, het lyf zeer dik en breed, met eenen bult op den rug, en somtyds met twee voorzien: de staert is gelyk die van een' ezel; de billen zyn kleen naer de grootte van het lichaem; de beenen zyn zeer lang. Het wyfje draegt elf of twaelf maenden haer jong in haren buik, en brengt doorgaens in yder dragt maer een voort. Zoo ras het geboren is, vouwt men zyne vier pooten onder den buik, en belaed den rug, op dat het zich agtien of twintig dagen lang in deze gestalte houde, en zyne knien buigzaem worden; naderhand laet men het opstaen. Wanneer het tot een' redelyken ouderdom en grootte gekomen is, gebruikt men het, gelyk als de paerden in Europa, om te dragen; maer dewyl dit dier zeer hoog is, en dat het moeijelyk zoude zyn't zelve te beladen, heeft men het van jongs af gewent zich op de knien te leggen, zoodra men het tot waerschouwinge met een dun stokje eenen slag voor de knie en eenen aen den hals gegeven heeft,

heeft, dan gaet het op de aerde nederliggen, en blyft dus liggen zoo lang als men wil, gedurig herkaeuwende, en eenige ſchreeuwen gevende, als het jong is.

Deze geſtalte, waerin men het dikwils doet leggen, veroorzaekt een eelt aen zyne kniën, dat hem voor een kuſſentje dient, en belet de hardigheit van den grond te gevoelen.

Als hy geladen is, heft hy zich op 't minſte teeken dat men hem geeft weder op, en men leid hem gemaklyk met een enkel touwtje op de wyze van een' toom vaſtgemaekt. De Kameel van Afrika is van grooter dienſt dan die van andere landen: de Arabiers trekken 'er een groot voordeel van, want hy werkt veel, en verdraegt gemaklyk den honger en dorſt vele dagen achtereen. Hy bemint zeer veel het gezang en ſpeeltuigen; daerom als de Kamelen in Karavanen gaen, dragen die genen, welke hen geleiden, zorg om te zingen en te fluiten, opdat ze raſſer voort zouden gaen. Men voed hem met gerſt en hooi, maer als hy ontladen is, laet men hem in de velden weiden, alwaer hy de kruiden, doornen, biezen, diſtels en takken van boomen afeet, en daerna herkaeuwt. Men zegt dat hy in de woeſtynen zynde tien of twaelf dagen kan doorbrengen zonder eten of drinken: men drenkt hem niet dan om de drie dagen; hy houd meer van modderig dan van klaer water, en drinkt 'er op eene reis eene groote meenigte van, zoodat zyne maeg een waterbak is voor vele dagen. Sommigen verzekeren dat de Turken zich ſomtyds bevindende in de woeſtynen van Lybië, alwaer zy gebrek van water hebben, in dien uiterſten nood hunne Kamelen dooden en den buik openen, om het water uit hunne maeg' te halen, 't welk zy drinken om de dood te ontgaen.

Daer zyn drie ſoorten van Kamelen, de eerſte *Hugium* genaemt, is de grootſte en ſterkſte; hy draegt torde zwaerte van duizend ponden toe; de tweede *Bacheti* genaemt, word niet als in Azië gevonden, en is kleener dan de eerſte; zyn rug is voorzien met twee bulten, die hem gemaklyk doen beryden; men belaed die alle beide. De derde, in't Latyn *Dromas, ſive Dromedarius*, in't Franſch *Dromadaire*, in't Nederduitſch *Dromedaris*, en in 't Arabiſch *Raguahil* genaemt, is de kleenſte, magerſte en dunſte; hy dient den reizigeren niet als voor een rybeeſt, en gaet zo ras voort, dat hy veertig mylen op eenen dag kan afleggen, dus agt of tien dagen achtereen voortgaende door de woeſtynen, zonder weinig of geen voedſel te nemen. Men gebruikt het Kemelshair om verſcheide ſtoffen te bereiden.

Alle de deelen van den Kameel hebben veel vlug zout en olië in zich; het vleeſch dryft de pis af, als het gegeten word; het vet is weekmakende, verzachtende, ontbindende, en goed voor de ambeijen; de herſenen gedroogt en in poeder ingenomen zyn goed voor de vallende ziekte; de gal gemengt met honig word goed geacht voor de keelontſteking'; de melk verzacht den buik, verwekt den eetluſt, verligt de aêmbortigheit; het bloed word gezegt dienſtig te zyn om de vrouwen in ſtaet te ſtellen dat ze zwanger worden, indien men'er de plaets van de lyfmoeder na de maendſtonden mede ſtooft; de pis is goed om de tanden ſchoon te maken; daeruit haelde men eertyds het Ammoniakzout; de drek is wondheelende, afvegende en ontbindende; de melk en 't vleeſch zyn zeer goed om te eten: de Arabiers maken daer van eene goede maeltyd.

Camelus, a κάμνω, laboro. omda de Kameel veel arbeids doet, *vel a χαμαὶ, humi, in terra*, omdat hy, als men hem beladen wil, zich vernedert en op de kniën gaet liggen.

Dees naem kan nog komen van 't Hebreeuwſche woord *Camal*, dat *Kameel* beteekent.

Dromas & Dromedarius a δρόμος, curſus, omdat de Dromedaris zeer fnel in't loopen is.

CAMMARUS.

Cammarus, ſive Aſtacus fluviatilis, in't Franſch *Hommard*, in 't Nederduitſch *Zeekreeft*, is een groote Zeekreeft, die zeer goed is om te eten: men vind hem ook in de meeren. Hy heeft veel olië en zout in zich; in zyn hoofd worden ſomtyds twee kleene witte ſteentjes gevonden.

Dees viſch is goed voor de tering', en uitterende koortſe, tegen de kanker, omde pis te verwekken, den ſteen der nieren te verdryven, tegen de keelontſteking, en de beten van dolle beeſten: men neemt het afkookſel in, en eet den viſch.

De ſteentjes van't hoofd zyn openende, zweetdryvende, ontbindende en afvegende.

Cammarus, Græcè κάμμαρος, a κάμπτω, flecto; omdat de rug van dezen Kreeft als een gewelf gekromt is.

CAMPANULA.

Campanula, Ang. *major*, Fuch.

Campanula vulgatior foliis urticæ, vel major & aſperior. C. B. Pit. Tournef.

Campanula major & asperior, folio urticæ, J. B.
Trachelium majus, Dod.
Uvularia major, Trag.
Cervicaria major, Dod. Tab.

In't Franſch *Campanule*, *Gantelée*, of *Gands Nôtre-Dame*.

In't Nederduitſch *Klokjes*, of *Belvedere*, *Halskruid*.

Is een gewas, dat verſcheide ruige ſtelen ſchiet anderhalf of twee voeten hoog; de bladers zyn overenweêr geſchikt langs de ſtelen, en gelyken naer die van de Brandnetelen, maer zyn puntiger en met hairtjes voorzien; de bloemen komen uit den oorſprong der bladeren, en zyn als klokjes gemaekt, die wyduitgebreidt ſtaen, en op hare kanten in vyf deelen ingeſneden, blaeuw, paers of wit van kleur' zyn, yder ondersteunt door een kelkje, dat ook in vyf deelen is ingekorven; als de bloem is afgevallen, word dees kelk eene vliezige vrucht verdeelt in verſcheide huisjes, die dunne, blinkende, rosachtige zaden in zich ſluiten; de wortel is wit en heeft den ſmaek als die van Raponce. Deze plant is vol melkachtig ſap; zy groeit in de weiden, langs valeijen, en op lommerryke plaetſen; zy heeft veel olië en waterdeelen, maer middelmatiglyk zout in zich.

Indien men den wortel van Klokjes, nadat men hem uit de aerde gehaelt heeft, in ſneden of ſchyven ſnyd ter dikte van drie of vier linien, en als men deze ſchyven byzonderlyk in de aerde legt, zal yder eene plant van dezelve ſoort' voortbrengen; dit is eene proef, die de Heer Marchand, nadat hy ze genomen heeft, aen de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen heeft medegedeelt.

Zy is t'zamentrekkende, afvegende, wondheelende, goed tegen de mond- en keelontſtekingen.

Campanula, dat is, *Kleen Klokje*. Men heeft dezen naem aen Belvedere gegeven, omdat hare bloemen als kleene klokjes gemaekt zyn.

Trachelium a τραχύτης, aſperitas, omdat deze plant ruuw is in 't aenraken, of wel omdat ze goed is voor de ontſtekinge van de longepyp'.

Uvularia, ab Uvula, Lel, omdat de Klokjes goed zyn voor de gebreken van de Lel.

Cervicaria, a cervice, hals, omdat deze plant goed is tegen de ziektens van de keel, die in den hals beſloten is.

CAMPHORA.

Camphora.
Caphura.

In't Franſch *Camphre.*

In't Nederduitſch *Kamfer.*

* Is eene ſoort van ligte witte en zeer vlugge harſt, die zoo brandbaer is, dat ze op 't water, daer ze op dryft, hare vlam behoud, en t'eenemael verteert word; zy heeft een' ſterken en doordringenden reuk, en ſcherpen ſmaek, die naer 't bitter trekt, en den mond zeer verhit; deze harſt vloeit uit den ſtamm' en de groote takken van een' boom, die men zegt dat naer den Notenboom gelykt, en die in 't eiland Borneo in Azië, en in China groeit; men vind haer aen den voet des booms, waeraen ze vaſt is, in korrelen van verſcheide grootte en gedaente, die droog, ligt, bros, wit, doorſchynende en van reuk en ſmaek zyn, als gezegt is. Deze korrels vallende op malkander kleven ligtjes en maken min of meer dikke klompen, die, als men ze een weinig tuſſchen de vingers perſt, in kleene korrelen gelyk zoutkorrels breken. Deze ſtoffe noemt men ruwen Kamfer: men vergadert die zachtjes, vermydende zoo veel als mogelyk is, dat'er geene aerde, zand of eenige andere vuiligheit onder gemengt worde, want zy is meer of min geacht, naerdat ze meer of min zuiver is; die uit China komt, is zoo goed niet, als die in 't Eiland Borneo valt.

Men zuivert den ruwen Kamfer, met hem in ſublimeervaten door een kleen vuurtje omhoog te dryven, om hem te reinigen van een weinig aerde, die 'er meê gemengt is, wanneer hy van den boom' gevallen is; deze aerde blyft over op den grond van 't vat na de opheffing: men kan deze zuivering en verſcheide andere werkingen op den Kamfer beſchreven zien in myn Chymiſte Stookhuis, in de tiende Uitgave.

Men brengt ons uit Holland gezuiverden Kamfer in brooden, die rond en plat zyn als een potdekſel, want men laet hem zachtjes op een zeer kleen vuur ſmelten, en geeft'er eene gedaente aen, die men wil.

De Kamfer moet gekozen worden wit, doorſchynende, zuiver, ligt, bros, ſterk, doordringende en onaengenaem van reuk, die zeer ligt ontvlamt en op het water brand: hy beſtaet uit eene zwavel en zout, die zoo fyn en vlug

* Zie Pl. V. Fig. 9.

vlug zyn, dat men hem naeuwlyks, hoewel geſloten, bewaren kan zonder te verminderen; men bedekt hem doorgaens met lynzaed, opdat door de lymerigheit van dit zaed zyne vlugge deelen te rug gehouden worden.

Hy is goed voor de opſtygingen, en zet de dampen neder, weêrſtaet het vergift, helpt de ademhaling, en maekt de geeſten vlugger. Men gebruikt hem uit- en inwendig; men laet hem ruiken aen de vrouwen, die met opſtygingen gekwelt zyn; men legt hem ook op haren navel, en hangt hem om den hals in een popje voor de afgaende koortſen. Men mengt hem onder de Geneesmiddelen, die tegen de blaeuwſchuit dienen, en om het koud vuur tegen te ſtaen.

De Kamfer word gebruikt in de Vuurwerken en is eene van de voornaemſte dingen, die men doet komen in zekere Konſtvuurwerken, waervan men eertyds zoo veel gebruik maekte; men mengt hem ook onder eenige vernisſen.

Men krygt door inkervingen in den wortel van den boom, die de Kaneel voortbrengt, een vocht, dat een' vry ſterken Kamferreuk heeft. Men vind ook eenigen reuk van Kamfer in verſcheide planten, als in die, welke om deze reden *Camphorata* genaemt word, in de Averone, Lavendelkruid, Rosmaryn.

De Kamfer word by de Arabiers genaemt *Capur & Cafur*, waervandaen de namen *Camphora* en *Caphura* gekomen zyn.

CAMPHORATA.

Camphorata hirſuta, C. B. Raii, Hiſt.
Camphorata Monſpelienſium, Adv. Lob. J. B.
Camphorata major Monſpelienſium, Park.
Chamæpeuce, Ang.
Selago, Plinii, *ſive Camphorata*, Lugd.

* Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet, een of anderhalf voet hoog; welke dikachtig, hard, houtig, takkig, ruig, witachtig, overeenweêr door leedies verheven zyn, uit yder van dewelke verſcheide kleene blaedjes komen, die op malkander gehoopt, langachtig, dun, ruig, matiglyk hard of ſtyf, ſperyachtig van reuk, en die naer Kamfer riekt, als men ze tuſſchen de vingers verbreekt, en wat ſcherp van ſmaek zyn; zy bloeit in de maenden Auguſtus en September; de bloem is eene kleene grasachtige vaes, waeruit vier helmſtyltjes voortkomen, boven yder van dewelke een roode, of rozekleurige top ſtaet; op deze bloem volgt een zwart en langachtig zaed; de wortel is bykans een duim dik, en heeft vele hoofdjes; zy groeit op warme en zandige plaetſen, is zeer gemeen rondom Montpellier, en word ook omtrent Frontignan gevonden; zy heeft veel fyne olië en vlug zout, maer weinige waterdeelen in zich.

Zy is goed voor de hoofdkwalen, openende, ontbindende, afvegende, weêrſtaet het vergift, verwekt de maendſtonden, zet de dampen neêr, en is goed voor de wormen; zy doet zweeten, en word veel geacht voor de waterzucht, en aêmborſtigheit, als ze in poeder of in een afziedſel ingenomen word.

Dewyl deze plant overal niet gemeen is, neemt men dikwils in hare plaetſe de Averone, die bykans dezelve hoedanigheden bezit.

Men noemt dit kruid *Camphorata*, wegens zynen reuk, die naerby dien van den Kamfer komt, als 't gekneuſt is.

Selago a Seligendo, omdat dit kruid gekozen word om het vergift te weêrſtaen.

CANCAMUM.

* *Cancamum* is eene zeldzame Gom, die eer gelykt naer eene verzameling van verſcheide ſoorten van Gommen of Harſten tegen malkander vereenigt en vaſtgehecht, als naer eene enkele Gom; want zy word als verdeelt in vier verſchillende ſtoffen, waervan yder hare byzondere kleur heeft.

De eerſte gelykt naer Brandſteen, en ſmelt door de hitte van 't vuur, en heeft den reuk van Gom Lacca.

De tweede is zwart, en ſmelt ook door 't vuur, maer geeft een' veel aengenamer reuk dan de voorgaende.

De derde gelykt naer horen, en is zonder reuk.

De vierde is wit; deze is de Gom Animé, waervan ik op hare plaetſe heb geſproken.

Men zegt dat deze Gommen uit een' boom' van middelmatige hoogte druipen, wiens bladers bykans met die van den Myrtheboom overeenkomen; hy groeit in Afrika, Brazilië, en 't Eiland van St. Chriſtoffel.

De *Cancamum* is goed om de wonden af te vegen, en toe te heelen, om te ontbinden, te verſterken, en voor de tandpynen.

Men neemt in de plaetſe van de geheele *Cancamum* alleen de Gom Animé.

Can-

* Zie Pl. V. Fig. 10.

* Zie Pl. V. Fig. 11.

Cancamum, *a καγχαίνω*, *calefacio*, omdat deze Gom in het deel, daer men-ze oplegt, eene hitte verwekt.

CANCELLUS.

* *Cancellus* is eene foort van zeer kleenen Kreeft, dien men in 't Franfch *Hermite*, of *Bernard l'Hermite* noemt, omdat hy de andere ontvlied, en zich in den eerften fchulp, dien hy ontmoet, verbergt. De gedaente van zyn lyf is langachtig, maer in't gemeen gelykt hy naer eene fpinne, uitgezondert dat hy een weinig grooter is: hy draegt op het hoofd twee kleene dunne, roodachtige horentjes, de oogen zyn vry verheven, de bek is rondom bezet met kleene vezelen, die men den baerd kan noemen; zyne twee bovenfte pooten zyn gefpleten, en dienen hem voor handen om aen zynen bek te brengen al 't geen hy 'er wil inleggen; hy heeft tanden; men vind hem naerby de rotfen in't flyk doorgaens opgefloten in een' fchulp zoo groot als eene noot, welke kegelswyze gemaekt, dik, zeer hard, hobbelig, geftreept, van buiten graeuw, van binnen glad en wit is; dees fchulp befluit het dier zoo wel, dat het zeer moeijelyk is om het 'er met geweld te doen uitkomen: fommigen eten hem nadat hy gewasfchen en gekookt is. Hy heeft veel vlug zout by zich.

Hy is openende en goed voor den fteen.

Men vind in de Eilanden van Amerika eene foort van *Cancellus*, veel grooter dan daer ik van fpreek, want hy is drie of vier duimen lang, men noemt hem *Soldaet*, omdat hy zich met een' vreemden fchulp bekleed en wapent. Die hem onderzocht hebben, en onder anderen de Eerwaerde Vader van Tertre, zeggen dat hy de helft van 't lyf gelyk heeft met den Zeefprinkhaen, uitgezondert dat zyn fchulp of fchael een weinig harder is dan die van den Sprinkhaen; hy heeft twee bytende deelen, waervan 't eene vry dun, maer 't andere breeder dan een duim en rond is, dit ftopt het geheele gat van zynen fchulp, en dient hem niet alleen voor eene hand, maer ook tot verwering', want hy prangt en nypt fterk al 't geen hy agterhaelt heeft; hy heeft buiten deze pooten vier andere, die dunner en vry gelyk zyn aen die van eene krabbe; 't overige van zyn lyf is omtrent een halve vinger lang, en dik, bedekt met eene vry dikke huid, die ruuw in't aenraken is; de ftaert befaet uit drie kleene klaeuwen of fchubben.

Dit dier komt alle jaren eenmael op het zeeftrand, om zyne eijers te werpen, en van fchulp te veranderen, want dewyl die, welken het van nature heeft, zyn achterfte gedeelte naekt laet, zoo werkt het met vlyt, zoo ras het kracht' genoeg heeft, om een' anderen te zoeken, die naer zyne grootte gefchikt is, en als het dien heeft gevonden, fteekt het zyn achterfte gedeelte daerin, fchikt hem over zich, en dus bekleedt met den uitgefchudden fchulp van een ander, begeeft het zich in de rotfen, en in holle boomen, daer het zich voed met verrot hout, en bladeren, gelyk de krabben doen; maer dewyl het groeit, en de fchulp, dien het zich gepaft heeft, niet grooter word, vind het zich zoodanig geprangt, dat het genoodzaekt is een' anderen op te gaen zoeken: het daelt dan naer het zeeftrand, en dit is een vermaek voor die genen, welke begerig zyn het te onderzoeken, want het blyft ftil ftaen by alle fchulpen, die het ontmoet, om ze te befchouwen, en als het 'er eenen gevonden heeft, dien het meent zich dienftig te wezen, verlaet het den zynen, en fteekt met grooten haeft zyn achterfte gedeelte in den nieuwen, alsof het over zyne naektheit befchaemt was. Maer indien bygeval twee van deze kleene diertjes op een' en den zelven tyd zich uitgefchudt vinden om in den zelven fchulp te kruipen, vechten zy en byten malkander, totdat het zwakfte wyke en den fchulp overlate aen het fterkfte, dat daer mede bekleedt zynde drie of viermael op 't ftrand rondloopt: zoo het dit huis voor zich niet dienftig vind, verlaet het dat, en loopt ras naer zyn eerfte, of gaet liever een ander elders zoeken; het verwiffelt dikwils tot vyf of zes reizen, eer het 'er een vind, dat voor hem bekwaem is.

Als men het opvat, maekt het een kleen gefchreeuw, en tracht met zynen bytenden poot hem te treffen, die het houd, en indien het hem eens kan vatten, zoude men het eerder dooden, als dat het zynen buit zoude los laten, ondertuffchen nypt het de hand geweldig, en verwekt groote pynen; het gereedfte middel om 'er zich van te bevryden is zynen fchulp warm te maken, want dan verlaet het dier 't geen het vafthield, en zelfs zynen fchulp, en vlucht naekt weg; de Inwoonders van 't land eten het, en maken 'er veel werks van, maer het is voor den vreemdelingen gevaerlyk.

Men vind in zynen fchulp omtrent eene halve lepel helder water, 't welk een uitftekend Geneesmiddel is tegen de puiften en blaesjes, die op de huid veroorzaekt worden door de melk of 't water, dat van de takken eens booms van dat land *Manchenilier* genaemt nedervalt.

De Bewoonders der Eilanden vangen dezen vifch, en zoo ras hy gevangen is, rygen zy hem

* Zie Pl. V. Fig. 12.

hem door 't hoofd, en leggen hem in de zonne, die hem doet fmelten, zoodat'er niets overblyft als de graten; deze gefmolten ftoffe is eene olië zoo dik als boter: des winters is zy wit van kleur' naer 't geel trekkende, en half vloeibaer; des zomers is ze roodachtig, en heeft een' ftinkenden reuk en een' onaengenamen vifchfmaek.

Deze Olië word wonderlyk goed geoordeelt voor de zinkingen, waeraen de Wilden veel onderhevig zyn: zy geneeft die zoo vaerdig, dat zy, die'er de uitwerkingen van gevoelt hebben, aen haer eene foort van wonderwerk toefchryven. Zy verkoopen deze olië zeer duur, waerom zy in Vrankryk zeer zeldzaem is. De Monnik Yon Jefuit hebbende my de vriendfchap gedaen van ze my uit Martinique naer Parys overtezenden, heb ik 'er de proeven van genomen tegens de zinkingen, maer niet vernomen, dat dit middel beter uitwerkingen voortbragt dan onze olië van aerdwormen, van hagedifïen en beverzwyn; een en 't zelve middel werkt niet altyd eveneens in verfcheide landftreken; het kan zyn, dat, de Wilden de poriën of zweetgaetjes meer open hebbende dan men ze hier heeft, het vocht van de zinkingen gemaklyker en vaerdiger uitwaefïeme, als men die met deze olië wryft; miffchien heeft ze een gedeelte van haer vlug zout en van hare kracht' door het overvoeren verloren.

CANCER.

Cancer, in't Franfch *Ecrevifïe* of *Cancre*, in 't Nederduitfch *Kreeft* of *Krabbe*, is een fchulpvifch, waervan twee algemeene foorten zyn, eene die in de zee, en de andere die in 't zoet water leeft.

De Zeekreeften worden by de Franfchen *Hommards* genaemt: zy zyn meeftal veel grooter dan de rivierkreeften; men vind ze in Amerika van eene verbazende grootte, en bykans drie voeten lang; de eene en de andere hebben knypers of gefpleten pooten als zwarte nyptangen gemaekt, overeenkomende met hunne grootte, die hun voor handen dienen om te zwemmen, en om 't voedfel aen den bek te brengen, en zich te verweren, want zy nypen fterk; hun vleefch is gemeenlyk wit en fmaeklyk, doch hard om te verteren.

Hunne zwarte pooten, in't Latyn *Chela Cancrorum* genaemt, zyn zeer openende, goed voor den fteen en 't graveel, om de pis af te dryven, en 't bloed te zuiveren.

De Kreeften, die in 't zoet water of rivieren leven, zyn by ydereen bekent; men vind'er verfcheide foorten, en van verfcheide grootte. De mannetjes hebben onder den ftaert eene foort van koorde, die zich geheel overlangs uitftrekt; en waeraen als korte en zwakke beenen of pooten vaft zyn, van eene witachtige kleur'; de wyfjes hebben deze koord niet, maer in hare plaetfe vertoonen zich fomtyds zekere teêre en brooze hairtjes. De Koks weten wel met deze foort' van koorde hun voordeel te doen; zy halen en fcheiden haer van den kreeft af, om ze in de faufente mengen, die'er een' goeden fmaek aen geeft. De Kreeften in 't algemeen aengemerkt of als voedfel of als Geneesmiddel zyn alle hoog te achten; zy befluiten veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed voor de tering', aêmborftigheit, om de verloren krachten te herftellen, den fteen der nieren en blaes' te verminderen, de pis af te dryven, de zweren van de keel' af te vegen en het bloed te zuiveren, als ze in vleefchnat of in hun geheel gebruikt worden. De gekneusde Kreeften in melk gekookt zyn goed om de braking te ftuiten, indien men ze eenige dagen achtereen drie- of viermael daegs, of zelfs meermalen gebruikt.

In de Rivierkreeften onmiddelyk beneden het hoofd naer hunne maeg groeijen twee fteentjes zoo groot als Erweten, die platachtig, bolrond, aen de eene zyde hol of als uitgeholt, oneffen of ruuw op den grond, aen de andere zyde rondachtig en glad zyn, van gedaente eenigzins als een oog, alhoewel het dat niet is, want het dier heeft zyne eige oogen op de gewone plaets van 't hoofd: deze fteentjes gelyken naer kleene koekjes, en zyn teêr, ligt te breken, van buiten graeuwachtig wit, van binnen zeer wit, zonder kennelyken reuk of fmaek. Men vind 'er aen elke zyde een geplaetft, niet regt tegen malkander over, maer fchuins gedraeit. Men noemt ze in't Latyn *Lapides cancri*, *Oculi cancri*, in't Nederduitfch *Kreeftenoogen*; de Kreeften ontlaften zich van deze twee fteentjes tweemael 's jaers in de Lente en in den Herfft, nadat ze kuft gefchoten, en hunnen rok of fchulp afgelegt hebben, om een' nieuwen aen te nemen, die in zyne plaetfe groeit, en de eerfte dagen week is, maer allengsjes hard word.

De Wyfjeskreeften hebben geene fteentjes, ik heb ze dikwils gevonden in levendige jonge en kleene Mannetjeskreeften; zy hadden dezelve gedaente als de andere, maer waren niet grooter dan 't zaed van Linfen, zeer teêr van zelfftandigheit, en van buiten blaeuwachtig. Men vind deze fteenen niet in alle Mannetjeskreeften, en 't is niet gemeen dat men ze in den zomer gedurende de groote hitte vind. De kleene Kreeften, waervan ik gefproken heb, leg-

gen hunne kleene ſteentjes niet af, voor dat ze met hun groot geworden zyn, en den trap van hunne hardigheit en volkomentheit bereikt hebben, wanneer deze ſteenen niet veel kleener zyn dan de gemeene. Die wy by de Droogiſten koopen en in de Geneeskunde gebruiken, komen voor 't grootſte gedeelte uit Ooſtindië, alwaer men dikwils eene zoo groote meenigte op de oevers der rivieren vind, dat men ze by handen vol verzamelt.

De Weſtindiſche Kreeften geven ook deze ſteenen, maer zy zyn kleener, men reinigt ze door waſſchingen, en laet ze in de zonne droogen; Sommigen gelooven dat de Indiänen hen, eer zy ze in Europa zenden, door 't vuur laten verkalken, opdat ze beter zouden konnen bewaert worden; deze wyze van doen, indien ze die onderhouden, is niet alleen onnut, maer nadeelig aen de hoedanigheit dezer ſteenen, want vooreerſt blyven ze zeer wel bewaert enkelyk in de zonne gedroogt zynde, en eene tweede verkalking berooft hen van een vlug zout, dat ze inſloten, en dat hen openende maekte.

Men moet de Kreeftenoogen kiezen groot, geheel, wit, en wel letten dat ze niet vervalſcht zyn, want men heeft my naergemaekte gebragt, die zoo wel vervalſcht waren, dat het moeijelyk was zich 'er niet door te laten misleiden; maer ik merkte dat ze wat zwarer waren dan de oprechte, en geſtooten zynde ſchenen ze aerd- of kleiachtiger te wezen: voor 't overige zy waren een alkali, en zuurbrekende; maer door de proef die ik'er op deed, ben ik ganſch geene openende kracht gewaer geworden. Deze vervalſching ſtaet te vreezen in een' tyd als de Kreeftenoogen duur zyn: zy is waerſchynlyk geſchiedt met eenige ſchulpen, en witte aerdachtige ſtoffen, die fyn geſtooten en tot deeg gemaekt zyn door een gomachtig vocht, als met 't ſlym van Gom Dragant, dat men vormt, en met een daertoe gemaekt zegel drukt, en eindelyk in den oven bakt.

De oprechte Kreeftenoogen zyn t'zamentrekkende, opdroogende, zuurbrekende, goed om de alte zure of ſcherpe vochten te verzoeten, den buikloop, het bloeden en het braken te ſtuiten; zy dryven de pis een weinig af, en zuiveren het bloed, als ze in fyn poeder worden ingenomen; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

De ſteentjes, die wy van de Kreeften in Europa krygen, hebben voor de Geneeskunde alzooveel kracht', als die men uit Indië laet komen; deze kracht beſtaet vooral daerin, dat zy alkali zynde de punten van de zure of ſcherpe zouten, die zich in alte groote meenigte in de lichamen bevinden, en daer verſcheide ſoorten van ziektens veroorzaken, inzwelgen en verbreken.

Cancer a Graco καρκῖνος, a καρχὸς, aſper.

CANINANA.

In't Nederduitſch *Tamme Slang.*

Caninana (Jonſt.) is eene Amerikaenſche Slang anderhalf of twee voeten lang; haer rug is groen, de buik geel; zy word eene van de minſt venynigſte geoordeelt; zy volgt de menſchen al kruipende, en lyd dat men ze in de hand neemt, zonder dat ze nadeel doet; de Amerikanen, eten haer, nadat ze den kop en ſtaert hebben afgeſneden. Zy heeft veel vlug zout en olie in zich.

Zy word gebruikt onder de tegengiften der Indiänen, als de adder in Europa. Zy weêrſtaet het vergift.

Caninana komt van *Canis*, dat *Hond* beteekent, omdat deze Slang de menſchen volgt, en zich laet vatten âls een hond.

CANIS.

Canis, in't Franſch *Chien*, in't Nederduitſch *Hond*, is een viervoetig dier, waervan vele ſoorten zeer bekent zyn. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

De Teef draegt hare jongen twee maenden en twee of drie dagen.

Een jonggeboren Hond, in 't Latyn *Catellus* genaemt, is zeer goed om week te maken, te ontbinden en te verſterken; men legt hem geopent heel warm op het hoofd voor de ziektens der herſenen, of op de pynlyke zyde in't zydewee.

Het vet van den Hond is een wondmiddel, afvegende, heelende, goed voor de tering', en om 't geronnen bloed der genen, die van eene hoogte gevallen zyn, te ontbinden, als men het inneemt; men gebruikt het ook uitwendig voor de jigtpynen, doofheit en andere ziektens der ooren, voor de ſchurft en jeuking'.

De drek of witte keutels van den Hond, *Album Græcum*, *Album canis*, *Cynocoprus* genaemt, is afvegende, verdunnende, ontbindende, goed voor de keelontſtekingen, 't zydewee, en 't kolyk, als ze ingenomen worden. De gift is van eene halve tot vier ſcrupels, men legt ze ook uitwendig om de gezwellen te verdryven, en de ſchurft te genezen.

De

De likking van den Hond zuivert en verzacht uittermaten de oude verzweringen van de beenen, en geneeft dikwils de wonden, waerin andere middelen geene uitwerking deden.

Men bereid het Hondevel en maekt'er handfchoenen van, die goed zyn om het vel der handen week en zacht te maken, en de jeukingen te genezen.

De Honden zyn dieren, die wy weten dat meeft aen de dolheit of watervrees' onderhevig zyn; men mag wel met recht zeggen, dat deze ziekte eene foort is van heete koorts' veroorzaekt door een droog en brandend of zeer verhit bloed, dat de vlugge Armoniakzouten naer 't hoofd doet opvliegen. Het geen oorzaek tot deze heete koorts gegeven heeft, is doorgaens eene onthouding van eten en drinken gedurende vele dagen: zy kan ook fomtyds voortkomen van de kwade hoedanigheit van bedorve ftoffen, waermede deze dieren zich vry dikwils voeden. De Heer Mead Engels Geneesheer meent, dat de honden aen de dolheit niet meer onderhevig zyn boven andere dieren, dan omdat ze nooit zweeten, zelfs in de grootfte hitte; maer men zoude hem dit gevoelen ligt konnen betwiften, en 't tegendeel bewyzen; want men ziet vry dikwils Honden, die na langen tyd geloopen te hebben, het hair nat en door 't zweet rookende hebben; wat 'er van zy, een dolle Hond deelt zeer ligt zyn venyn mede, en men ziet vele droevige uitwerkingen, die inderdaed lang verholen blyven, eer ze zich openbaren. De krachtigfte Geneesmiddelen, die my bekent zyn, als iemand van een' dollen Hond gebeten is, zyn het dikwils gebruiken van het adderspoeder, 't zout van de adder of hartshoorn, wondkruiden op de wyze van Thee, Theriakel, het poeder van Palmarius befchreven in myn boek van de Algemeene Artzenybereidery: men moet niet nalaten van zich in zee te gaen baden, voor dat de negen dagen na de beet verlopen zyn, maer men moet daer na toe gaende en na de dompeling eene maend lang naerftiglyk de Geneesmiddelen gebruiken.

Deze middelen, als de heilzaemfte en oneindig vele andere, die men in diergelyke gelegenheit gebruikt, zynde voor 't groorfte gedeelte Alkali, geven my reden om te gelooven, dat het venyn van de dolheit komt van eene foort' van wrang of t'zamentrekkend zuur, maer dat zeer verhit en opgedroogt is, 't welk zich langzaem door de geheele geftheltenis des lichaems ingevoert en verfpreidt heeft; dit zuur heeht zich in 't begin vaft aen de voehtigfte plaetfen van 't lichaem, als aen den mond', de keel' en maeg', en veroorzaekt aldaer een' brand, droogte en prikkeling zoo groot, dat de zieke vervalt in eene vervreemding van verftand, fluipen, een' ongemeenen afkeer en vervaertheit voor alles, wat voehtig is, dit noemt men *Hydrophobia*; dit is een Griekfche naem, en is t'zamengeftelt van ὕδωρ *aqua*, & φέβομαι *fugio*; indien iemand dol zynde gebeten of zelfs alleen gelekt is geweeft aen den mond' of neusgaten, blyft hy zoo lang van den aenval van dit kwaed niet bevrydt, als dat hy ergens anders was gebeten geweeft; de lyder neemt eenigermate den aert van den hond aen, die hem gebeten heeft, want hy fchynt te blaffen en te huilen; hy byt al wat hy maer vatten kan, word razende, en valt de genen aen, die hem verzellen, zonder zelfs zyne befte vrienden te onderfcheiden, of te ontzien.

De aderlatingen en voornamentlyk die van 't voorhoofd, keel', en voeten fchynen my in deze gelegentheit zeer noodzakelyk, om de dolheit van den zieke te verminderen en te verdryven. Wat het dompelen in zeewater aengaet, 't geen men doorgaens in't begin van dit kwaed in't werk ftelt kort na de beet, en waer voor de meefte menfchen zoo fterk zyn ingenomen, dunkt my dat reukeloos zoude zyn na te laten, gemerkt men by ondervinding weinige zieken ziet, die na dit middel in dien tyd, als gezegt is, in 't werk geftelt te hebben, in de verheffingen van deze dolheit vervallen; ten minfte ik heb het nooit gezien; deze dompelingen konnen op tweederleye wyzen werken.

De eerfte door yzing en afkeer, die de zieke heeft van zich op eene ruwe wyze te zien werpen in een vocht, waer voor hy reeds een' buitengemeenen afkeer heeft, 't welk in zyne vochten eene groote verandering, verdunning en doorwaefleming te weeg brengt.

De tweede door de drukking, die de zwaerte van 't zeewater op zyn lichaem maekt, omdat men zorg draegt van hem in't water te fmyten, als de grootfte zeegolven naderen, en dat zy in ftaet zyn verfcheide reizen over den lyder heen te rollen. Deze drukking maekt mogelyk het overige van het vlugge en werkzame gedeelte van 't vocht, dat de dolheit veroorzaekt, vaft en onvlugtig, en belet bygevolg de gewelddige bewegingen en andere verwarringen, die het in de geftheltenis des lichaems had konnen verwekken. De dompeling in zeewater zal om deze redenen hooger geacht worden dan die in rivierwater, omdat het eerfte zwarer is, en eene grooter drukking en ftremming te weegbrengt.

Wat'er van zy, deze redenering word voor een gedeelte door eene ondervinding beveftigt; want men heeft iemand, terwyl hy in den aenval der dolheit was, met geweld gedompelt in

eene kuip vol laeuw zoutwater, nadat men hem buiten ſtaet geſtelt had van te beſchadigen en te byten, met zyn hoofd te omwinden en zyne armen te binden: men vernam dat deze dompeling zyne dolheit vermindert had, en het is waerſchynlyk, dat, zoo men dit middel nog verſcheide reizen herhaelt had, de lyder daer van verligt en miſſchien genezen zoude zyn geweeſt; maer het is moeijelyk de lieden, die daer toe gebruikt worden, te bewegen om dit werk te hervatten uit vreeze van gebeten te worden, niettegenſtaende de voorzorg, die men kan bybrengen.

De Honden zyn nog onderhevig aen andere ziektens, en in't byzonder de Juffers- of Speelhondjes, die door de veelheit en dikte van hair, waermede zy natuurlyk bekleedt zyn, weinig doorwaeſſemen; zy worden gekwelt van wormen, kolyk, brakingen, en ſteen; ik heb door den Heer Meri in 't Akademie uit de blaes' van een kleen Juffershondje zien halen een' ſteen zoo groot als een hoenderei, waervan het geſtorven was; hy was van dezelve ſtoffe en hardigheit als die, welken men uit eene menſchen blaes' haelt, graeuw van kleur' naer 't wit trekkende.

Canis, a Graco κυὼς, Hond.

Cynocopriis a κυὼς, canis, & κόπρος, ſtercus, alsof men zeide *Hondsdrek.*

CANIS MARRON.

Canis Marron, in 't Franſch *Chien Marron*, is een viervoetig dier van eene middelmatige grootte, dat iets van een' hond, wolf en vos heeft; zyn muil is kleen en een weinig ſpits; de ooren zyn kort en puntig, het lyf rank, de ſtaert lang, de pooten hoog: het is bedekt met graeuw en ros hair; het baſt niet, maer ſchreit als een kind. Dit dier word in China en Siam voortgebragt; het is van nature zeer gulzig; het eet 't vleeſch van dieren, en als de honger 't zeer ſterk dringt, komt het in de huizen, en valt de menſchen aen. Wy weten niet dat het in de Geneeskunde gebruikt word.

CANNABIS.

Cannabis, Matth. Brunf.
Cannabis ſativa, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Cannapus, Ger.
Cannabis mas & fœmina, J. B.
Cannabis ſativa mas & fœmina, Park.
In't Franſch *Chanvre.*
In't Nederduitſch *Kennip*, *Hennep.*

Is eene plant, die ten minſten eens mans lengte hoog groeit; haer ſteel is regt, vierkant, enkel, ruig, ruuw, van binnen hol en met een' vezelachtigen baſt' bedekt: het blad is als eene geopende hand, in vier of vyf deelen verdeelt, die getandt, donkergroen, ruuw in 't aanraken, en onaengenaem van reuk zyn.

Men onderſcheid deze plant in twee ſoorten, mannetje en wyfje, of in vruchtbare en in onvruchtbare.

Het Mannetje of Vruchtbare Hennep, word *Cannabis major*, Trag. *Cannabis fœcunda*, Dod. genaemt. Het draegt geene bloemen; maer brengt vele kleene vruchten voort, die als met een kapje bedekt zyn, en waervan yder een bynaer eirond zaed in zich ſluit.

Het Wyfje is *Cannabis ſterilis*, Dod. Cam. *Cannabis fœmina*, J. B. *Cannabis erratica*, C. B. genaemt. Het is een weinig lager dan de voorgaende, en draegt bloemen van verſcheide helmſtyltjes, die een weinig geel zyn, en in 't midden van een' kelk groeijen, welke uit eenige ſtarwyze geſchikte blaedjes is t'zamengeſtelt: deze bloemen laten geene zaden na zich.

De Wortels van Hennep zyn enkel, houtig, wit, en met eenige vezelen rondom bezet.

Men kweekt het eene en het andere Hennep in de velden op vochtige plaetſen; hunne ſtelen dienen om webbens van Hennep te maken.

Daer is ook een Wilde Wyfjes Hennep, dat omtrent moeraſſen groeit; men noemt het *Cannabis erratica, paludoſa, Sylveſtris*, Adv. Lob.

De Henneppen hebben veel olië, maer weinig zout in zich. Zy zyn goed voor de verbrandheit, de ruiſſchingen der ooren, en om de wormen te dooden; het zaed word goed geoordeelt om den Venusbrand te verkoelen, eenige dagen achtereen ingenomen; het ſtilt ook den hoeſt. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Cannabis komt van 't Griekſche woord κανάβειν, dat *ſtilſtaende Water* beteekent. Men heeft dezen naem aen 't Hennep gegeven, omdat het de plaetſen, alwaer het water ſtilſtaet, bemint.

CANNACORUS.

Cannacorus latifolius vulgaris, Pit. Tournefort.
Arundo Indica latifolia, C. B. J. B.
Harundo florida, Ger.
Calamacorus, Lob.
Arundo Indica florida, Lob.
Cannacorus quorundam.

Canna Indica, Geſ. Hor. Cluſ. Hiſp. *cui & flos Cancri nonnullis* Camp.

In't Franſch *Canne d'Inde*, of *Balizier*.

In't Nederduitſch *Indiaenſch Bloeijend Riet*.

Is eene plant, die uit haren wortel verſcheide ſtelen ſchiet omtrent vier voeten hoog, een vinger dik, en van wydte tot wydte met leedjes voorzien, gelyk andere Rieten; de bladers zyn wyd, breed, zenuwachtig, aen 't einde ſpits, bleekgroen van kleur', van een' grasachtigen ſmaek, met een weinig ſcherpte vermengt; de bloem groeit op haren top, gelykende eenigzins naer die van Welriekende Liſch, ſchoon rood van kleur'. Deze bloem is eene pyp in zes of zeven ongelyke ſtukken diep ingeſneden, maer voor dat ze geheel open is, ſchynt ze de pooten van een' kreeft te verbeelden, waerom ze *Flos Cancri* genaemt is. Na deze bloem vertoont zich eene vliezige vrucht, aen drie hoeken rondachtig, zoo groot als die van den Wonderboom, verdeelt in drie huisjes, die donkere of zwartachtige bolronde zaden in zich beſluiten. De wortel is geknoopt en met dikke vezelen rondom bezet. Deze plant groeit niet als in warme landen; de koude is haer zeer nadeelig; men gelooft, dat de bladers, waer mede wy de Gom Elemni omwonden vinden, van dit Riet komen.

De wortel is afvegende en openende.

Deze plant word *Cannacorus* genaemt, omdat ze van eene middelbare natuur' is tuſſchen't Indiaenſch Riet en den Calmus.

CANTHARIDES.

Cantharides, in't Franſch *Mouches Cantharides*, in't Nederduitſch *Spaenſche Vliegen*, zyn Vliegen, die matiglyk groot en langwerpig zyn; zy hebben eene zeer ſchoone blinkendgroene, hemelſchblaeuwe kleur, trekkende naer 't goudgeel, doch een' zeer ſtinkenden reuk. Men vind ze des zomers rondom Parys, en in verſcheide andere plaetſen, op de bladers van Eſſe-, Populier- of Rozeboomen, op het koren, en in de weiden. Zy komen voort als kleene wormpjes, en hebben eenigermate de gedaente als die van rupſen. Als men deze Vliegen verzamelt heeft, doet men ze ſterven door den damp van heeten azyn, dan laet men ze in de zonne droogen.

Daer zyn verſcheide ſoorten van Spaenſche Vliegen, die in grootte, gedaente en kleur' verſchillen. Wy zien'er in Vrankryk van verſcheide grootte, maer men vind 'er in Italië, die zoo groot zyn als Kevers, en langer, naer den ſtaert ſpits toeloopende. De grootſte, die ik omtrent Parys gezien heb, zyn bynaer gelyk aan kleene Schalbyteren, in 't Latyn *Scarabæi* genaemt. De gedaente van deze is langwerpig, breed, aen beide eindens rondachtig met een kleen hoofdje. De kleuren van de Spaenſche Vliegen verſchillen alleen daerin dat de eene een weinig hemelſchblaeuwer, de andere groener, andere bruiner of kaſtanjebruin zyn.

De groote Spaenſche Vliegen worden in de Geneeskunde niet gebruikt; men bedient zich van de kleene, die by de Droogiſten verkocht worden. Zy zyn bynaer zoo groot als Weſpen, maer langer.

Men moet ze wel gedroogt, nieuw, en geheel verkiezen; als ze oud zyn, veranderen ze van zelfs in een zeer ligt, en donkergraeuw poeder, en daer blyft niets over dan de vleugels, die onder de Spaenſche Vliegpleiſters bykans geene werking doen. Deze drooge Vliegen hebben veel ſcherp, vlug en doorbytend zout gemengt met een weinig olië, waterdeelen en aerde in zich.

Zy zyn doordringende en inetende, verwekken blaren op de huid, en halen 'er vele weivochten uit; zy verligten de zieke deelen, en leiden de zinkingen af, die 'er op zouden vallen: zy zyn de grond of 't voornaemſte van de bleintrekkende pleiſteren, die men achter de ooren, in den nek en tuſſchen de ſchouders legt; voor de ziektens der oogen, tandvleeſch en neus'; tegen de beroerte en lammigheit: men plaetſt ze ook op de beenen voor de vloeijingen en heupjigt.

Men moet de Spaenſche Vliegen nooit inwendig gebruiken, want ze zyn een vergift, dat zich voornamentlyk aen de blaes' vaſthecht, en daer doodelyke zweren veroorzaekt. De middelen voor hun, die ze by ongeluk ingenomen mogten hebben, zouden wezen veel melk te drinken, of amandelmelk, of olië van zoete amandelen, en in de blaes te laten ſpuiten een afziedſel gemaekt van de wortelen van Heemſt, Plompen, Latouw, Walviszaed en Lynzaedolië, en zich in een half bad laeuw water te zetten.

Het moet noodzakelyk zyn, dat het lymachtig vocht dat het binnenſte vlies der blaes' bekleed, meer geſchikt zy om de ſcherpe en zoute deeltjes van de Spaenſche Vliegen te ontfangen, en vaſt te houden, dan dat 't welk de andere ingewanden bekleed, dewyl men altyd gezien heeft, dat deze Vlieg ingenomen zynde in 't byzonder zich aen de blaes' hechtte, daer verwek-

kende ſtekingen, verhittingen, en eindelyk zweren, zonder andere deelen van 't lichaem veel aen te doen. Ik heb zelfs opgemerkt dat de Spaenſche Vliegpleiſters eenige dagen op de huid gelaten, en in't byzonder die men op den rug en de beenen legt, ſomtyds eene zeer aenmerkelyke ſcherpheit in 't wateren veroorzaekten, die men genas met'er de Spaenſche Vliegpleiſter af te nemen; 't geen bewyſt dat de zoute en vlugge deelen van de Spaenſche Vliegen door de hitte des lichaems in beweging geraekt zynde, door de zweetgaetjes zyn doorgedrongen, en zich veeleer opgehouden hebben in de blaes' dan elders, om redenen, die ik aengehaeit heb, even gelyk het dons of ſtof dat in eene kamer heen en weêr vliegt, zich veeleer zal vaſthechten aen een lym, zoo het dat bloot vind als aen andere plaetſen; maer deze ſcherpheit in 't wateren veroorzaekt door Spaenſche Vliegpleiſters is van zoo groot een gevolg niet, als dat men de Spaenſche Vliegen heeft ingenomen; want dewyl de werking niet heel ſterk is, geneeſt men ze gemaklyk, met de Spaenſche Vliegpleiſters, zoo als ik gezegt heb, weg te nemen, en eenige amandelmelken te drinken.

Cantharides, a κάνθαρος, Scàrabæus, omdat men de Spaenſche Vliegen onder de ſoorten van ſchalbyteren telt.

CAPILLI HOMINIS.

Capilli humani, in't Franſch *Cheveux de l'homme*, in't Nederduitſch *Menſchen Hoofdhair*, is eene foort van gewas dat op het hoofd van een' menſch groeit, en gevoedt word door de dampen, die uit de herſenen opryzen; daer zyn vele ſoorten, die in lengte, dikte, krulling', hardigheit, of zachtheit, en kleur' verſchillen. De Ouden hebben 't zelve onderſcheiden door de verſcheide namen, die zy 't gegeven hebben. Zy hebben het Menſchen hair, dat langs de wangen nederhangt, *Cæſaries a cædendo* genaemt, omdat men het dikwils ſnyd; dat van 't achterhoofd of in den hals hangt, *Juba of Crines*; dat van de vrouwen, *Coma a κομεῖν*, een Griekſch werkwoord, dat zorgvuldig optooijen beteekent; dat men omtrent de ſlapen van 't hoofd en ooren heeft, *Cincinni*, dat is te zeggen, Gebokkeld of Gekruld Hair; alle deze hairen hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed voor de dampen of de opſtygingen, indien men ze brand en laet ruiken.

Het vlug zout, dat men'er door de Scheikonſt op de gemeene wyze uithaelt, is goed voor de vallende ziekte, beroerte en andere ziektens der herſenen.

Capillus quaſi capitis pilus, Hoofdhair.

Juba a Jubeo, ik gebied; men vergelykt hier de hairen van't agterhoofd van een' menſch by de manen van een paerd, welke met de handen gevat zynde, men in ſtaet is het dier te temmen en te doen gehoorzamen.

CAPILLI VENERIS.

Capilli Veneris, in't Franſch *Cheveux de Venus*, in't Nederduitſch *Venus-* of *Vrouwenhair*, is dat men ſtellen kan onder 't getal van de *Herbæ Capillares*, waervan men verſcheide ſoorten vinden zal in de Verhandeling' van *Adianthum* bl. 11.

CAPITO.

Capito Anadromus, Geſn. Kentmanni, in 't Franſch *Teſte*, in't Nederduitſch *Grootkop*, is een Zee- en Riviervifch. Hy heeft een groot hoofd, groote ſchoone witte oogen, groote neusgaten, een lang lyf bedekt met kleene zilververwige ſchubben, gemengt met een weinig blaeuw; hy weegt omtrent twee ponden, als hy zyne volkomen grootte heeft; hy leeft van viſſchen en bloedelooze diertjes, en is zeer goed om te eten.

Hy word goed geacht om het bloed te zuiveren, en de pis af te dryven.

Capito a Capite, omdat dees viſch een groot hoofd heeft.

CAPIVARD.

Capivard, in't Franſch *Cochon d'eau*, in 't Nederduitſch *Watervarken*, is een viervoetig dier, dat in 't water en op 't land leeft, en het lyf van een varken en 't hoofd van een' haes, doch geenen ſtaert heeft; hy zit meeſt altyd op zyn agterſte gelyk een aep; hy komt uit Brazilië voort, en onthoud zich by dag in zee, maer komt by nacht op 't land, alwaer hy de hoven verwoeſt, en de boomen ontwortelt; hy is goed om te eten.

Capivard is een Portugeſche naem.

CAPO.

Capo ſive Capus, in't Franſch *Chapon*, in't Nederduitſch *Kapoen*, is een geſneden en gemeſten Haen; dees vogel is vry wel bekent in de keukens. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy

Hy is goed voor de tering', en om de verloren krachten te vernieuwen en te herſtellen, als hy in een vleeſchnat gebruikt word.

CAPPARIS.

Capparis ſpinoſa, J. B.
Capparis ſpinoſa fructu minore folio rotundo, C. B. Pit. Tournefort.
Capparis retuſo folio, Lob. Icon.

In't Franſch *Caprier.*

In't Nederduitſch *Kapperboom.*

* Is een kleen boompje voorzien met kromme doornen; de takken zyn een weinig krom, de bladers rond en wat bitter van ſmaek; het ſchiet byzondere uitſpruitſels of kleene ſtammetjes, dragende op hunne toppen kleene hoofdjes of groene knoppen, die men vergadert als ze hunne volkomen grootte hebben, om ze in te leggen en te bewaren; deze zyn de Kappers, die men in opſtooffelen gebruikt; indien men deze kleene knoppen ſlegts eenige uren langer dan behoort aen de plant' laet blyven, zullen ze onbekwaem zyn om ingelegt te worden; want zy ontluiken in witte bloempjes van vier rooswyze geſchikte blaedjes, onderſteunt door een' kelk, die ook uit vier blaedjes beſtaet; uit het midden van deze bloem ſchiet een ſtampertje op, dat in een' knop eindigt; als de bloem is afgevallen, word dees knop eene vleezige vrucht, van gedaente bynaer als eene peer, die van binnen in zich ſluit verſcheide kleene zaden, liggende yder in zyn kleen holletje; de wortels zyn lang en dik, men ſchilt 'er den baſt af, en laet hem droogen; hy moet dik, hard, witachtig, moeijelyk te breken en van een' ſcherpen ſmaek zyn. Men teelt den Kapperboom in Provence, voornamentlyk naer den kant van Toulon.

Daer is eene andere ſoort van Kapperboom, die hier in verſchilt van die, welke beſchreven is, dat hy niet doornachtig, en zyne vrucht grooter is; hy word van Caſparus Bauhinus *Capparis non Spinoſa fructu majore* genaemt. Dees Kapperboom groeit in Arabië, ter hoogte van een' boom, en behoud des winters zyne bladers.

De Kappers en de baſt van den Kapperboom worden in de Geneeskunde gebruikt, en hebben veel vlug zout in zich.

* Zie Pl. V. Fig. 13.

De Kappers verwekken den eetluſt, verſterken de maeg, en zyn openende; men gebruikt ze voornamentlyk in de miltziektens.

De baſt van den wortel van den Kapperboom is zeer openende, goed om de verſtoppingen der milt en andere ingewanden weg te nemen, de droefgeeſtigheit te verdryven, en het vergift tegen te ſtaen.

Capparis a capite, omdat de bloemknoppen, die op deze plant groeijen, de gedaente van kleene hoofdjes hebben.

CAPREUS, CAPREA, CAPREOLUS.

Capreus, is eene ſoort van Wilden Bok of Geit', in't Franſch *Chevreuil*, in't Nederduitſch *Rheebok* genaemt; het wyfje word in't Latyn *Caprea* geheten, in't Franſch *Chevrelle* of *Chevrette*, in 't Nederduitſch *Rheegeit*; en haer jong *Capreolus*, in't Franſch *petit Chevreuil Sauvage*, in't Nederduitſch *Jong Rheebokje.*

De Wilde Rheebok heeft veel overeenkomſt met een hert, maer is zoo groot niet als eene gemeene Geit; de horens zyn takachtig, het gezicht zeer ſcherp, want hy ziet zoo wel by nacht als by dag; hy is vreesachtig en zeer gezwind, en loopt met eene groote ſnelheit, hy onthoud zich in de boſſchen, op de bergen, naer de Alpes, in Switſerland, en verſcheide andere plaetſen; zyn vleeſch is goed om te eten, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Het is goed voor den buikloop.

Zyne gal is goed om de vlekken van 't aengezicht weg te nemen, de wolken der oogen en de ruiſſchingen der ooren en tandpyn te verdryven.

De horens zyn goed om den buikloop te ſtuiten, en voor de vallende ziekte.

CAPRICALCA.

Capricalca, Jonſt. in 't Franſch *Oye nonette*, of *Cravant*, in't Nederduitſch *Rotgans*, is eene ſoort van Wilde Gans', of een Vogel een weinig grooter dan eene Rave, zwart of loodverwig van kleur', maer met breede, en donkere ſtreepen op de wyze van bandjes aen den hals', borſt' en buik' doorloopen; de ſtaert is zeer kort, en zwart, hy maekt geluid in 't vliegen, en onthoud zich in de moeraſſen; hy is zeer lekker om te eten.

Zyn vet is verzachtende en zeer ontbindende.

CAPRIFICUS.

Caprificus, Ang. Cord.
Caprificus, Plinii, J. B. Ger. Park.
Ficus ſylveſtris Dioſcoridi, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.

In't Franſch *Figuier Sauvage.*

In't Nederduitſch *Wilde Vygeboom.*

Is een Wilde Vygeboom, die vygen draegt gelyk als die van den Egiptiſchen Vygeboom, doch die niet ryp worden, zy zyn vol melkachtig ſap; de andere deelen van den boom komen met die van de andere Vygeboomen overeen.

Zy zyn goed om te verzachten, te bevochtigen, de gezwellen te ontbinden, de wonden te zuiveren en te heelen.

Dees Vygeboom word *Caprificus* genaemt, als of men zeide *Vygeboom van de Geit'*, omdat de Geiten de bladers en vruchten eten.

CAPRIFOLIUM.

Caprifolium.
Matriſylva.
Periclymenum.
Volucrum majus.
Lilium inter ſpinas.

In't Franſch *Chevre-feuille.*

In't Nederduitſch *Kamperfoelje*, *Geiteblad*, *Mammetjeskruid*, *Welwinde.*

Is een Heeſter, die verſcheide lange, rankachtige takken of uitſpruitſels ſchiet, welke zich van de eene en de andere zyde uitſpreiden, en zich aen de naeſtbyſtaende boomen vaſthechten; hier van zyn twee voorname ſoorten.

De eerſte word genaemt

Caprifolium Germanicum, Dod. Pit. Tournefort.
Periclymenum perfoliatum, J. B.
Periclymenum non perfoliatum Germanicum, C. B.

De bladers zyn vaſt aen de knoopen der takken; zy ſtaen twee aen twee in gelyke tuſſchenruimtens tegen malkander over, en zyn langwerpig, ſpits, matiglyk breed, zaeht, van boven groen, en van onderen een weinig witachtig; de bloemen zyn doorgaens zes in getal op den zelven voetſteel aen hare kelken vaſtgehecht, en als ſtralen boven op hare takken geſchikt; deze bloemen zyn ſchoon, wit en aengenaem voor't gezicht, en van een' lieflyken reuk; yder van haer beſtaet uit een enkel blad als eene pyp van boven wyd open; zy worden gevolgt van beziën zoo groot als druiven, die zacht zyn, en in't rypen rood worden, en platachtige, bynaer ronde, harde zaden in zich beſluiten; deze bezië is onaengenaem van ſmaek; de wortel is lang, kruipende en houtig.

De tweede word genaemt

Caprifolium Italicum, Dod. Pit. Tournefort.
Periclymenum perfoliatum, C. B. J. B.
Periclymenum vulgare alterum, Cluſ. Hiſt.
Vinciboſcum vulgo, Cæſ.

Zy verſchilt hierin, dat hare bladers ronder en tegenover malkander geplaetſt zyn, en zich dikwils vereenigen, zoodat ze niet anders als een blad ſchynen te zyn; zy zyn doorboort van hunnen ſteel of tak, bleekgroen, hol, en bitterachtig van ſmaek; de bloemen zyn gelyk die van de eerſte ſoort', maer bleekpurper van kleur'.

Het een en 't ander Geiteblad waſt in de hoven naeſt andere Heeſters; zy hebben veel zouts, olië en waterdeelen in zich.

Zy zyn openende, afvegende, wondheelende, opdroogende, goed voor den hoeſt, en miltziektens als ze ingenomen worden; men gebruikt ze ook uitwendig voor verouderde verzweringen, en om de vlekken in 't aengezicht weg te nemen.

Deze plant is *Caprifolium* of *Chevre-feuille* of *Geiteblad* genaemt, alsof men zeide *Blad van de Geit'*, omdat de Geiten de bladers en uitſpruitſels eten.

Periclymenum a περὶ, circum & κυλίω volvo, om dat hare takken de naeſtgelegen Heeſters omwinden en omvatten.

CAPRIMULGUS.

Caprimulgus, Aldrovandi, Jonſt. in't Franſch *Tetechevre*, in't Nederduitſch *Geitemelker*, is een Nachtvogel, een weinig grooter dan een Meerle, en kleener dan een Koekoek; zyn kop is boven op den top lang en ingedrukt; zyne oogen zyn groot en zwart; de bek is niet veel grooter dan die van eene muſch', naer beneden een wei-

weinig gekromt of omgebogen, verſiert met eenige kleene vederen zoo dun als hair omtrent de neusgaten en onder de kin: zyn lichaem is als dat van den Koekoek; zyne beenen en pooten zyn zeer kleen, dun, en kort: zyn geſchreeuw is zoo yſlyk, dat het allen, die 't hooren, eenen ſchrik aenjaegt; hy onthoud zich op bergachtige plaetſen, vooral in Kandië, naerby de zee; hy komt zoo na als hy kan by de ſtallen der Geiten; want zynde verlekkert op hare melk tracht hy by nacht daer in te ſluipen, en hare uijers te vatten om die te zuigen; zyne zuiging is zeer nadeelig voor deze uijeren, want hy ſteekt, en kwetſt ze zoo fel, dat ze t'eenemael bedorven zyn.

Zyne Gal is afvegende en goed om de vliezen der oogen te verteren.

Caprimulgus is een t'zamengeſtelt woord van *capra*, Geit, en *mulgeo*, ik melk, alſof men zeide, *Vogel, die de Geiten melkt.*

CAPSICUM.

Capſicum ſiliquis longis propendentibus, Pit. Tournefort.
Capſicum Actuarii ſive Caninum, Zin.
Zingiber, Avicennæ, Calecuticum Piper, ſive Piper Indicum longioribus ſiliquis, Lob. Icon.
Piper Indicum vulgatiſſimum, C. B.
Siliquaſtrum, Trag.
Cardamomum Arabicum, Geſn. Hort.

In't Franſch

Poivre d'Inde.
Poivre de Guinée.
Poivre du Breſil.
Corail de jardin.
Piment.

In't Nederduitſch *Braſiliſche Peper.*

Is eene plant, wier ſteel van een' tot anderhalven voet hoog opſchiet, en hoekig, hard, ruig, en takkig is, dragende lange en puntige bladers als die van Perzikkruid, maer breeder, vry vleezig, donkergroen en aen ſteeltjes vaſtgehecht. De bloem is een roosje met verſcheide punten, wit, en door een' zeer rooden voetſteel ondersteunt; daerop volgt, als ze afgevallen is, eene vrucht, die een zaedkasje is een duim lang en dik, regt, gemaekt van eene ſchelle, die wat vleezig, effen, blinkende, glad, in't begin groen, daerna geel, en eindelyk ryp zynde, rood of purperachtig word. Dit kasje is van binnen verdeelt in twee of drie huisjes, die vele platte zaden in zich ſluiten, meeſtal gelyk eene kleene nier, geelachtig van kleur', naer 't rood trekkende. De wortel is kort, en niet dikker dan de ſteel, maer ſchiet uit zyne zyden eene groote meenigte vezelen. Alle de deelen van deze plant' hebben veel ſcherpheit, maer in't byzonder hare vrucht, want zy brand den mond, als men ze 'er inlegt. Men teelt haer in warme landen, als in Spanje, Portugael, Languedok en Provence; de ſchoone kleur van hare peulen heeft ſommigen haer doen noemen *Corail de Jardin* of *Tuinkorael.*

Daer zyn verſcheide andere ſoorten van Braſiliſche Peper, die door de gedaente van hare peulen verſchillen, want ſommige zyn kleener, en aen 't einde gekromt als kleene horentjes of ſikkels; men noemt deze ſoort *Capſicum ſiliquis recurvis*, Dod.

Andere zyn korter, dikker, en bynaer rondachtig, of eirond; men noemt deze ſoort *Capſicum ſiliqua latiore & rotundiore*, J. B.

De gemeenſte Indiaenſche Peper, die meeſt in gebruik en minſt ſcherp is, is deze, die ik beſchreven heb, men gebruikt niet als de peulen; zy moeten verkozen worden een duim lang en dik, regt, geheel, nieuw, hoog van kleur'; zy hebben veel ſcherp zout en olië in zich; men brengt ze ons uit Languedok, alwaer men ze veel aenkweekt. De Azynmakers doen ze in hunnen Azyn, om hem ſterk te maken.

De Indiänen eten deze Peper geheel raeuw, omdat zy het van jongs af gewent zyn, maer men kan het zelve in Europa niet doen, zonder den mond en de keel te ontvellen, en alles in brand te zetten.

Men legt deze Peulen met ſuiker in, en daer door brengt men ze in ſtaet om gegeten te worden; men neemt ze op zee, om ze op de reis te gebruiken.

Zy breekt de winden, wekt de geeſten op, verdunt het al te taeije ſlym, bevordert de vertering en doorwaeſſeming.

De andere ſoorten van Braſiliſche Peper worden niet gebruikt als van de Indiänen, die ze in hunne opſtooffelen mengen. Men gebruikt ze niet in Vrankryk wegens hare al te groote ſcherpheit.

Capſicum a Capſa, eene doos of koker, omdat de zaden van deze plant' in eene ſoort' van koker of kas geſloten zyn; of wel

Capſicum a κάπτω, mordeo, omdat deze Peper ſtekende of bytende is.

CARAMBOLAS.

Carambolas, Garz. Frag. Acoſtæ.
Camarix.
Bolunbac.
Carabelli.
Chamaroch.

Is eene Indiaenſche Vrucht van grootte als een hoenderei, een weinig lang, geelachtig, als verdeelt in vier deelen, en met ſtrepen of tuſſchenplaetſen voorzien, die haer verſieren; zy beſtuit in't midden zekere kleene zaden van een' zuren en aengenamen ſmaek. Deze vrucht groeit aen een' boom' zoo groot als een Kweeboom, en heeft bladers als die van een' Appelboom, een weinig langer, heldergroen, en een weinig bitter. De bloemen zyn kleen, beſtaende yder uit vyf blaedjes, van eene witte kleur', naer't rood trekkende, zonder reuk', maer zeer ſchoon voor't gezicht, en van een' zuurachtigen ſmaek als de Zuring.

De Indiänen van Goa gebruiken deze vrucht veel in de Geneeskunde en onder de voedſels; men ſchryft ze voor in galachtige koortſen en in den roodeloop; men legt ze met ſuiker in, en geeft ze in plaetſe van eene zure Syroop. Zy is zeer aengenaem van ſmaek, verwekt den eetluſt, en vervrolykt het hart. Die van Kanarië mengen ze onder hunne oogwaters voor de vliezen en wolken, die het gezicht verduiſteren; de Vroedvrouwen mengen haer met Betre, en geven ze de vrouwen in, die verloſt zyn, om ſchielyker de nageboorte af te dryven; men gebruikt ze ook in gorgeldranken.

G. Piſon geeft eene beſchryving van den boom, die deze vrucht draegt, een weinig verſchillende van die van Garcias en Acoſta, want hy zegt, dat zyne bladers zyn gelyk die van den Pruimboom, van onderen witachtig gelyk de bladers van den Populier; dat zyne bloemen zyn als die van Brem, van kleur' roodachtigbleek; dat de vrucht verdeelt is in vier deelen door tuſſchenplaetſen, gelyk in de Kroon Imperiael van Cluſius, die de zaden inſluiten: dat deze vrucht, eer ze ryp word, zuur en t'zamentrekkende, maer ryp zynde, wynig is.

CARANDAS.

Carandas, Garziæ.
Caranda, Frag.
Auzuba, Oviedo.

Is een Indiaenſche boom of heeſter, wiens bladers gelyk zyn aen dien van den Haegappelboom; hy draegt eene groote meenigte bloemen, die den reuk van Kamperfoelje hebben. Zyne vrucht is gelyk aen een' kleenen appel, in't begin groen, vol lymig en melkachtig ſap, maer in't rypen word ze zwartachtig en van een' zeer aengenamen druiveſmaek. Sommigen perſſen 'er een wynig ſap uit; men legt deze rype vrucht in met zout en azyn om ze te bewaren. Dees boom groeit in Bengalate.

Zyne vrucht verwekt den eetluſt.

G. Piſon zegt dat de bladers van dezen boom gelyken naer die van den boom, welke de Tamarinde draegt.

CARANNA.

* *Caranna, ſive Caragna*, in 't Franſch *Gomme de Curagne*, of *Caregne*, is eene harſtachtige, graeuwe, weeke Gom, goed en wat ſpeceryachtig van reuk; zy druipt uit den ſtamme eens booms, gelykende naer den Dadelboom, die in Nieuw Spanje groeit.

Deze Gom word ons gebragt in klompen, die in de bladeren van Riet gewonden zyn.

Men moet ze zuiver en goed van reuk kiezen; zy heeft veel olië, die ten deele ſyn is, en vlug zout in zich.

Zy ontbind krachtig door de lymachtige ſtoffen te verdunnen; verſterkt de zenuwen, ſtilt de pynen der gewrichten, die door lymige vochten veroorzaekt worden; zy zuivert en heelt de wonden; is goed voor de pynen der tanden en oogen, als ze aen de ſlapen des hoofds gelegt word.

CARBO.

Carbo, in 't Franſch *Charbon*, in 't Nederduitſch *Houtkool*, is een gebrand en gedoofd Hout, dat door de werking van 't vuur ligt, vol luchtgaetjes, en zeer zwart is geworden; men maekt het in een' grooten kuil, dicht by eenig boſch, of op eenige andere plaets op 't veld; men vult dezen kuil met takken van boomen in ſtukken gehakt, en ſpitswyze geſchikt; men bedekt hem met ſteenen en aerde, die te zamen eene ſoort van rond gewelf maken, niet overlatende dan eene kleene opening van onderen, waer door men het vuur in't hout legt, en die men toeſtopt als het hout aengeſtoken is: uit deze ſoort' van oven verheft zich een dik-

ke

* Zie Pl. V. Fig. 14.

ke rook, die door de luchtgaetjes van 't rond gewelf heen dringt en zich in de lucht verſpreid, doch ook voor een gedeelte op de Houtskool wederom ſluit; men laet deze ſtoffe in dien ſtaet vele dagen achtereen, en men weet, dat dit hout genoeg gebrandt en tot houtskool gebragt is, als men gantſch geen' rook meer ziet opgaen; dan draegt men zorg dat 'er de lucht niet bykome, want het zoude tot aſch worden; men ſtopt alle openingen, die in dit rond gewelf zouden konnen gemaekt zyn, opdat het vuur t'eenemael uitgedooft worde; dan laet men de Houtskool koud worden.

De rook, die uit het hout opging, kwam voort uit eene verwarde vermenging' van waterdeelen, wezentlyk zout en olië, die door het vuur voortgedreven was, maer dewyl aen deze ligchamen de lucht ontbrak, om in vryheid te zyn van zich uit te zetten, en zich t'eenemael te verſtrooijen, is het groſſte en dikſte gedeelte van de olië nedergedreven, en heeft een zwarten rookdamp over de gantſche Houtskool verſpreidt: deze vette en verdunde ſtoffe maekt, dat de Houtskool zoo ligt vuur vat, en geeft haer, als ze brand, eene paersachtige kleur, en een' zwavelachtigen reuk: deze is't ook, die door haren damp hoofdpyn, bedwelmtheden en verſcheide andere ongemakken veroorzaekt, welke velen menſchen overkomen, die te naerby 't Houtskool zyn, als 't eerſt aengeſtoken is, voornamentlyk in eene kleene kamer of eenige beſloten plaets'; het middel om deze toevallen te ontgaen is een ſtuk yzer onmiddelyk op de Houtskool te leggen, want dan zal een groot gedeelte zwavel van de Houtskool zich aen het yzer vaſt en onvluchtig maken.

De Houtskool moet gekozen worden in matiglyk groote, lange, ronde ſtukken, met weinige berſten, zy moeten klinken, gemaklyk breken en afſplinteren, en zonder ſtof, ligt, ſchoon zwart, blinkende zyn, ſchielyk branden, en eene vlam geven, die ten deele blaeuwachtig, en ten deele wit is: deze vlam komt van het rookachtige gedeelte, dat eene zwavel is; de dikke Houtskolen aengeſtoken zynde klappen meer, en maken meer ſplinters, ook zyn ze eerder verteert dan de andere.

Een bewys dat de Houtskool veel fyne zwavel in zich heeft, is, dat ze ſterk brand in de ontploffing' met ſalpeter, gelyk men zien kan in de werking' van ſalpeter door Houtskool vaſtgemaekt, en in het buskruid.

De Houtskool, die men voor 't buskruid gebruikt, is die, welke men maekt van Wilgen-Hazelaer- en Rhynbeziënhout; omdat men meent dat het ligter en beter vuur vat dan de gemeene.

De Houtskool veroorzaekt verſtoppingen en bleekheden aen ſommige vryſteren en vrouwen, die vermaek hebben om ze te eten.

Men maekt door de Scheikonſt Houtskool als men eenig hout, wat het ook zy, in een' kromhals overhaelt, want dat'er overblyft in dit vat, nadat de vochtigheden gantſch zyn overgekomen, is zwartgemaekt door den rook, die'er op gevallen is; en het is tot eene ware Houtskool gemaekt, die vuur vat, en tot aſch verteert word als de gemeene Houtskool.

De overgehaelde Honig laet eene zwarte kool na, die alhoewel zwaer zeer verdunt ſchynt; zy word niet t'eenemael tot aſch verteert wat voor graed van verkalking' men haer geve. Zie wat ik 'er van gezegt heb in myn Chymiſche Stookhuis.

CARCAPULI.

Carcapuli, *ſive Garcapuli*, Acoſtæ, is een zeer groote Amerikaenſche boom, die eene vrucht draegt gelyk als een Oranjeappel, wier ſchel zeer dun, glad en blinkende is, en van eene goudgele kleur', als ze ryp is. Deze vrucht is gantſch vol kleene byeengevoegde klonters, die men niet van malkander kan ſcheiden, ſcherp van ſmaek, doch aengenaem wegens eene zekere t'zamentrekking, die daer mede verzelt is. De Indiänen gebruiken haer in de ſauſen.

Zy is goed om den buikloop te ſtuiten, den eetluſt te verwekken, de baring te verhaeſten, en de nageboorte af te dryven, en de melk der minnen te vermeerderen.

Men droogt ze en maekt ze tot poeder, 't welk men in de oogen blaeſt om het gezicht op te helderen.

CARCHARIAS.

Carcharias, Plinii.
Canis marinus, Ariſtot. Jonſton.
Galeus Canis, Oppiani.

In't Franſch *Requiem*, *Requin*, *grand Chien de mer*, *Poiſſon à deux cens dents.*

In't Spaenſch *Phiburon.*

In't Nederduitſch *Haye.*

Is eene foort van Zeehond, of een Amerikaenſche Viſch, die zoo groot word, datmen'er tot vier duizend ponden toe zwaer gezien heeft; hy is lang en dik, met een hard vel bedekt; zyn kop is zeer groot en bynaer gelyk als die van een' hond, zyn keel is lang, wyd, en voorzien met een groot getal driehoekige tanden, die fomtyds grooter zyn dan een duim, breed, plat, hard, ſcherp, uitgekorven, zeer fnydende, en by drie ryen in elk kakebeen geſchikt; de oogen zyn groot, en rond; zyn lyf kraekbeenig, de ſtaert omtrent anderhalf voet lang, en gefpleten; de vinnen groot; hy zwemt in de volle zee, maer komt fomtyds in de monden der rivieren, als hy zynen buit vervolgt; hy leeft van viſſchen en vleeſch, en is zeer verlekkert op dat van een' menſch. Hy is ſtout, verwoed en wreed, valt alle foorten van dieren aen, maer vooral de menſchen; en zoo hy ze niet geheel kan krygen, neemt hy ten minſten eene dyë of eenen arm weg, dien hy in een oogenblik met zyne tanden afſnyd. Hy vervolgt de kleene ſchuitjes der Indiänen, om ze te achterhalen; en als hy daer toe niet kan komen, byt hy van verwoedheit in de riemen. Hy is zeer gulzig, alles inſlikkende zonder te kaeuwen, zelfs ſtukken houts, als ze maer vettig zyn; hy komt fomtyds in de rivieren, om de menſchen aen te vallen; men ſpant ſtrikken om hem te vangen en te dooden. Men vind dikwils in zyne maeg' armen, dyën met de beenen en voeten, of halve menſchen, die half verteert zyn. Jonſtonius verhaelt dat men in eenen van deze Hayen een' ganſch gewapenden man gevonden heeft. Men vind 'er van verſcheide grootte. Men eet het vleeſch, maer 't is niet zeer goed; zyn vel is van veel gebruik by verſcheide Konſtenaers. Zyn kop ſluit in zich twee of drie oncen zeer witte herſenen, zyne tanden dienen voor de kinderbellen, om hunne tanden te doen doorkomen. Men haelt uit zyne lever eene olië om te branden.

De herſenen gedroogt, en tot poeder gemaekt zyn zeer openende, en goed voor 't graveel; men acht ze dienſtig om het baren te bevorderen. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma in witten wyn. De tanden tot een fyn poeder op den marmerſteen gebragt zyn openende, alkalyn, goed voor den ſteen, en om de buikloopen en het bloeden te ſtuiten. De gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels of zelfs eene drachma.

't Is wel waerſchynlyk dat de tanden, die men ons brengt van Maltha onder den naem van Slangetong', tanden zyn van Hayen, en van andere groote viſſchen, die in 't aerdryk door langen tyd daer in te blyven verſteent zyn.

Men noemt de Haye *Requiem*, omdat hy de menſchen doodende en opetende, hen gelegenheit geeft, om voor hun het *Requiem*, of *Ruſt* te zingen.

CARDAMINDUM.

Cardamindum minus & vulgare, Pit. Tournefort.
Flos ſanguineus, Monardi, Lugd.
Naſturtium Indicum folio peltato ſcandens, J. B.
Naſturtium Indicum majus, C. B.
Naſturtium peregrinum, quod Peruvianum, Lugd.

In't Franſch *Petite Capucine*.
In't Nederduitſch *Indiaenſche Kers.*

* Is eene plant, die ons uit Amerika gebragt en tegenwoordig in de hoven gemeen is; de ſteel is lang, fyn, rond, takkig, zwak, zich vlechtende om naeſtbyſtaende planten of ſtokken, die men daer dicht by ſteekt: de bladers zyn doorgaens rond, fomtyds hoekig, groen, van boven glad, van onderen een weinig ruig; tuſſchen deze bladers verheffen zich roodachtige voetſtelen, die zeer ſchoone en welriekende bloemen dragen, welke voor 't gezicht aengenaem zyn, en waervan yder beſtaet uit vyf gele blaedjes, geſpikkelt met eenige roode of bloedverwige vlekken: de kelk is een enkel ſtuk geſneden in vyf deelen, en van onderen eindigende door een' langen ſtaert, van gedaente als eene monnikskap, van ſmaek gelyk als de Tuinkers. Nadat de bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht, beſtaende uit drie zaedhuisjes, die elk een bykans rond zaed beſluiten. Deze plant heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, openende, goed om de pis af te dryven, voor de blaeuwſchuit en den ſteen.

Men legt hare bloem in azyn in, om ze als eene ſalaed te eten.

Cardamindum, quaſi Cardamum Indicum, alſof men zeide *Indiaenſche Kers.*

Monard in zyne Hiſtorie der Droogeryen ſpreekt van eene zekere Tuinkerſſe, die hy uit Peru heeft medegebragt; de plant is kleen en draegt ronde bladers, een weinig grooter dan die van kleene Linſen, van ſmaek als Waterkers. Hy zegt dat het ſap van dit kruid in verſche wonden gedrupt, en het geſtampt kruid daer op-

* Zie Pl. V. Fig. 15.

opgelegt, haer geneeft en toeheelt, alzoowel als de Tabak.

Caſparus Bauhinus noemt deze plant *Naſturtium Indicum minus.*

CARDAMINE.

Cardamine pratenſis magno flore, Pit. Tournefort.
Naſturtium pratenſe magno flore, C. B.
Iberis Fuchſii, *ſive Naſturtium pratenſe ſylveſtre*, J. B.
Flos oculi, Brunf. Dod.
Lepidium minus, Cord. in Dioſc.

In't Franſch *Cardamine* of *Creſſon des Prez*, of *Paſſerage ſauvage.*

In't Nederduitſch *Wilde Kers.*

Is eene plant die uit haren wortel' langwerpige, rondachtige bladers ſchiet, die aen lange ſteeltjes vaſtgeheecht zyn; uit hun midden verheft zich een ſteel ter hoogte van bynaer een' voet, bekleedt met bladeren als die van Rakette ingeſneden, en dragende op zynen top witte of een weinig purpere bloemen, waervan yder uit vier kruiswyze geſchikte blaedjes beſtaet. Als deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich kleene peulen of ſchellen, yder verdeelt in twee huisjes, die zeer kleene en bynaer ronde zaden inſluiten; de wortel is dun en vezelig: zy groeit in de weiden, en op andere vochtige plaetſen. Zy beſluit vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, goed voor den ſteen, en de blaenwſchuit.

Cardamine komt van *Cardamum*, dat *Kers* beteekent.

CARDAMOMUM.

Cardamomum, in 't Franſch *Cardamome*, in 't Nederduitſch *Cardamom*, is een zaed dat ons uit Indië gebragt word. Daer zyn drie ſoorten.

De eerſte word genaemt

Cardamomum majus.
Granum Paradiſi.
Malaguetta.
Milleguetta.

In't Franſch *Maniguette*, of *Graine de Paradis.*

In't Nederduitſch *Paradysgrein.*

* Is een zaed omtrent zoo groot als dat van Violen, driekantig, roodachtig, naer't purper trekkende, ſcherp en prikkelende van ſmaek als dat van Peper: het groeit in een peultje of ſchell' van gedaente en grootte als eene vyg, en vry ſchoon rood: de plant, die deze vrucht draegt, is tot nu toe vry onbekent geweeſt. Pomet heeft'er echter een afbeeldſel van gegeven, welk ſchynt van een' heeſter te wezen, wiens bladers langwerpig, ſpits, en groen zyn, maer hy geeft 'er geene beſchryving van.

Dit zaed goed koop zynde mengen de bedriegers onder Peper, om 'er meer op te winnen; men noemt het *Malaguetta* van eene ſtad in Afrika *Melega* genaemt, vanwaer het eertyds in Vrankryk gebragt is; maer het komt nu ter tyd uit verſcheide geweſten; men moet het verſch, wel gevoedt, hoog van kleur', ſcherp en prikkelende van ſmaek uitkiezen.

De tweede of middelmatige word in 't Latyn *Cardamomum medium* genaemt; dit is een hoekig, roodachtig, ſcherp zaed, beſloten in een peultje een kinds pink lang, driehoekig, veel kleener dan dat van Malaguetta, maer bynaer van dezelve kleur'. Pomet zegt, dat men hem verzekert heeft, dat de plant, die dit peultje draegt, kruipende is, dat hare bladers drie aen drie als de Klaver ſtaen, in een punt eindigen, en zeer getandt zyn, groeijende in verſcheide gewesten in Ooſtindië.

Deze tweede ſoort van Cardamom word ons zelden gebragt in Vrankryk, omdat men ze niet veel in gebruik heeft.

De derde of kleene Cardamom word *Cardamomum minus*, of alleenlyk *Cardamomum* by uitnementheit genaemt, omdat ze de beſte van de drie en meeſt in gebruik is. Zy word ons gebragt in kleene driehoekige peultjes, aſchverwig van kleur', naer 't wit trekkende, en bynaer van gedaente als die van Beën, maer veel kleener en geſtreept, en vaſt aen kleene ſteeltjes van dezelve kleur'. Zy zyn vol zaden, die kleener dan het Paradysgrein, bynaer vierkant, op malkander geſchikt en gehoopt, doch door zeer dunne vliesjes geſcheiden, purper van kleur', en ſcherp, bytende en ſpeceryachtig van ſmaek zyn.

Men moet de nieuwſte, zwaerſte en volſte peultjes van kleen Cardamom verkiezen: men weet nog niet, aen welke plant' zy groeyen; men moet ze niet openen voor dat men ze wil gebruiken, omdat haer zaed beter beſloten als ontwonden bewaert kan worden, maer als men het wil mengen onder eenige bereiding, moet men 't eerſt van zyne peultjes ſcheiden.

* Zie Pl. V. Fig. 16.

en de zwaerſte, wel gevoedtſte, hoogſt gekleurde en ſpeceryachtigſte korrels uitkiezen.

Alle de Cardamommen hebben veel vlug zout en ſyne olië in zich.

Zy zyn goed, en in 't byzonder de kleene, om de dikke vochten te verdunnen, de winden te verdryven, de herſenen en maeg te verſterken, de vertering te bevorderen, 't zaed te verwekken, de pis en maendſtonden af te dryven, de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen; men kaeuwt ze om 't ſpeekſel te verwekken.

Cardamomum quaſi Naſturtium ſuave, omdat de Cardamom een' reuk heeft bynaer gelyk als dien van Kerſſe, die in't Griekſch Κάρδαμον genaemt word.

CARDIACA.

Cardiaca, J. B. Dod. Lob. Icon. Pit. Tournef.
Cardiaca, vel Lycopus, Fuch.
Marrubium mas, Brunf.
Lycopſis branca lupina, Ang.
Marrubium Cardiaca dictum, forte primum Theophraſti, C. B.
Meliſſa ſylveſtris, Trag.

In't Franſch *Agripaume.*

In't Nederduitſch *Hartsgeſpan.*

* Is eene plant, gelykende naer Wilde Malrove; zy ſchiet verſcheide ſtelen twee of drie voeten hoog, die dik, hoekig, vaſt, van binnen voos en mergachtig zyn; de bladers zyn grooter dan die van Malrove, bynaer rond, komende naerby die van Brandnetelen, maer diep ingeſneden, donkergroen; de bloem is als een bek of van gedaente als eene pyp van boven in twee ruige lippen geſneden, witachtig purper van kleur', en onderſteunt door een zeer kort, hard, doornachtig kelkje, dat als een horentje gemaekt is: als deze bloem is afgevallen, vertoonen zich vier kleene driehoekige, zwartachtige zaden, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloeme voor een' kelk' gedient heeft; de wortels beſtaen in vezelen; de gantſche plant heeft een' ſterken reuk en bitteren ſmaek; ze groeit op onbebouwde, ruwe, ſteenachtige plaetſen, tegens heggen, onder aen de muren; zy is den ganſchen zomer friſch en ſterk, en heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

* Zie Pl. VI. Fig. 1.

Zy is verdunnende, opdroogende, afvegende, hartſterkende, dryft de pis en maendſtonden af, bevordert de baring, verligt de ademhaling, verdryft de hartkloppingen, herſtelt de geeſten, als ze in poeder of in een afziedſel word ingenomen.

Cardiaca a καρδία, cor, want deze plant hartſterkende geacht word.

Lycopus a λύκος, lupus & πούς, pes, alsof men zeide *Wolfspoot*; want de bladers van deze plant' de gedaente heeft van een' Wolfspoot.

Lycopſis a λύκος, lupus & ὄψις, facies, alsof men zeide, *Plant, die eenigzins naer een' wolf gelykt.*

CARDUELIS.

Carduelis.
Carduelus.
Cardelus.

In't Franſch *Chardonneret.*

In't Nederduitſch *Diſtelvink* of *Putter.*

Is een kleene Vogel zeer aengenaem door zyne ſchoone kleuren en zyn gezang: hy is zeer bekent by de Vogelvangers; hy leeft van't zaed van Diſtelen, Kennip en Maenkop. Hy maekt zyn neſt in de gaten van boomen; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men meent dat hy goed is voor 't kolyk, als hy gebraden en gegeten word.

Carduelis a Carduo, Diſtel, omdat de Diſtelvink het zaed van Diſtelen bemint.

CARDUUS BENEDICTUS.

Carduus Benedictus, Brunf. J B Dod.
Cnicus ſylveſtris hirſutior, ſive Carduus benedictus, C. B. Pit. Tournef.
Acanthium, Cord in Dioſc.
Acanthus Germanicus, Matth.
Atractylis hirſutior, Fuch. Dod. Gal.

In't Franſch *Chardon-benit.*

In't Nederduitſch *Cardobenedict, Gezegende Diſtel.*

Is eene ſoort van Wilde Saffraen, of eene plant, wier ſteel twee of drie voeten hoog opſchiet, en dik, takkig, ten deele regt, ten deele krom en hairig is, dragende lange, vry breede bladers, die bykans als die van Paerdebloemen, of Hazendiſtel ingeſneden, ruig en met doornach-

achtige punten voorzien zyn, en van kleur' gelyk als die van Bernagie; de takken dragen op hare toppen ſchubachtige hoofdjes, rondom bezet met eenige bladeren, die als eene kruin van een' pylaer verbeelden: yder van deze hoofdjes ondersteunt een bosje gele bloempjes, die in riempjes of reepjes geſneden zyn; als deze bloemen zyn afgevallen, groeijen in hare plaetſe langwerpige zaden, bynaer zoo groot als graeuwe of geelachtige kleene kruidnagels, yder met een kuifje voorzien; de wortel is kleen en dun. Deze plant is vol ſap, en zeer bitter van ſmaek; zy heeft veel waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is zweetdryvende, weêrſtaet het vergift, dood de wormen, en is goed voor de afgaen de koortſen.

CARDUUS MARIANUS.

Carduus marianus, Cord. in Dioſcor.
Carduus mariæ, Trag.
Carduus albus & Chamæleon, Brunf.
Carduus leucographus, Dod.
Carduus albis maculis notatus vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Carduus marianus, ſive lacteis maculis notatus, J. B.
Carduus lacteus, Matth.
Spina alba hortenſis, Fuch.
Silybum, Ang. Adv. Lob.
Spina alba, Dod. Gal.

In 't Franſch *Chardon de Nôtre-Dame*, of *Chardon argentin*, of *Artichault ſauvage*.

In't Nederduitſch *Onzer Vrouwe Diſtel*, *Melkdiſtel*.

Is eene ſoort van Diſtel of eene plant, welker ſteel drie of vier voeten hoog opſchiet, en een vinger dik, takkig, wit- en wolachtig is; de bladers zyn lang, breed, puntig, doornachtig, ſtekelig, met vlekken zoo wit als melk geteekent; de toppen zyn beladen met hoofdjes, die met harde en zeer ſcherpe punten gewapent zyn; yder van hun ondersteunt een bosje bloempjes, die van boven wyduitgeſtrekt, in riempjes geſneden, en purper van kleur' zyn; daerop volgen de zaden gelykende naer die van Wilde Saffraen; de wortel is lang, dik en goed om te eten. Deze plant groeit op onbebouwde plaetſen; men teelt haer ook in de hoven.

Zy heeft veel zout en olië in zich; men gebruikt hare wortels, zaed, en ſomtyds de bladers in de Geneeskunde.

De Melkdiſtel is goed voor de borſt, openende, ontbindende, inſnydende, dienſtig in het zydewee, en de waterzucht.

CARDUUS VINEARUM REPENS.

Carduus vinearum repens folio ſonchi, C. B.
Ceanothus, Theophraſti.
Cirſium arvenſe ſonchi folio, radice repente, Pit. Tournef.

In't Franſch *Chardon aux ânes.*

Is eene ſoort van Cirſium of eene plant, die een' ſteel ſchiet ter hoogte van een' voet, welke zelden regt, krom, kruipende, witachtig is, en zich naer den top in eenige kleene takken verdeelt; de bladers komen in gedaente naerby die van Hazendiſtel, en zyn lang, groen, van boven zwartachtig, en van onderen wit en wolachtig, diep ingeſneden, en met zeer kleene ſtekelen voorzien; de takken dragen op hare toppen langwerpige en ſchubachtige hoofdjes, een weinig grooter dan eikels, zonder doornen, yder voorzien met een bosje kleene, roodachtige, en in riempjes geſneden bloemen; als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer de zaden, yder met een kuifje voorzien; de wortel is kruipende en zwartachtig. Deze plant groeit tuſſchen de wyngaerden, en heeft veel zout en olië in zich.

Zy is openende als ze in een afziedſel gebruikt word; het hoofdje gedroogt en in den zak gedragen geneeſt de ambeijen. Ik heb deze uitwerking verſcheidemael ondervonden; men moet ze toeſchryven aen de zout- en zwaveldeelen, die van dit hoofdje losgemaekt zynde door de warmte van den zak voor een gedeelte op de ambeijen zich neêrzetten, en haer verzachten, met ze te verdryven.

CARLINA.

Carlina, in 't Franſch *Carline*, in 't Nederduitſch *Carline*, *Everwortel*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Carlina acaulos, J. B. Pit. Tournef.
Carlina acaulos magno flore, C. B.
Carlina herbariorum, Adv. Lob.
Carlina humilis vel altera, Dod. Col.
Spina Arabica, Dod. Gal.

Car-

Baſtaerdſaffraen gemengt vind. De plant, die deze bloem draegt, verſchilt niet van onze Carthamus, als dat ze kleener is.

Het zaed van *Carthamus* word in de Geneeskunde gebruikt, en moet dik, geheel, nieuw, welgevoedt, en zeer vol merg gekozen worden; het heeft veel olië en een weinig vlug zout in zich.

Het is een weinig buikzuiverende, en word goed geoordeelt om het ſlym te ontlaſten; de koekjes *Diacarthami* krygen daer van hunnen naem.

Carthamus komt van 't woord *Karten*, dat by de Moren dezelve plant beteekent; of van 't Griekſche woord καθαίρειν, *purgare*, omdat het zaed van *Carthamus* buikzuiverende is.

CARVI.

Carvi, Cæſalpini, Pit. Tourneſ.
Carum, Dod.
Careum, Fuch.
Caros, Brunf. J. B.
Cuminum pratenſe, *Carvi officinarum*, C. B.

In't Nederduitſch *Karrewei*, *Hofkomyn.*

* Is eene plant, die verſcheide vierkante, knobbelige, ledige, en takkige ſtelen anderhalf voet hoog ſchiet: de bladers waſſen als by paren ſyn ingeſneden langs eene rib; de toppen dragen kroontjes of zonneſchermen, waer op witte bloemen voortkomen, waervan yder uit vyf ongelyke blaedjes beſtaet, en als eene Lelibloem geſchikt is. Deze bloemen duren niet lang, en afvallende maken ze wel haeſt plaets voor langachtige en ſmalle zaden, die twee aen twee by wyze van eene kleene vrucht t'zamengevoegt, op den rug geſtreept, graeuw, wat ſcherp, prikkelende, en ſpeceryachtig van ſmaek zyn. De wortel is lang, vleezig, vry dik, wit, ſomtyds geel, maer zelden, van ſmaek als witte Peen. Deze plant groeit in vette gronden, in de weiden, en in de hoven. Het zaed word in de Geneeskunde gebruikt; het beſte word ons gebragt uit warme landen, als Languedok en Provence. Men moet het nieuw, welgevoedt, groenachtig, ſpeceryachtig van reuk, ſcherp en prikkelende van ſmaek uitkiezen; het heeft veel vlug zout en olie in zich.

Het is inſnydende, openende, windbrekende, verſterkt de maeg, helpt de vertering, en geeft een' goeden adem als men het kaeuwt; het is goed voor 't kolyk, de draeijingen, en om het zog der minnen te vermeerderen.

Carvi komt van *Carie*, dat een geweſt is van kleen Azië, alwaer de Ouden deze plant vonden.

* Zie Pl. VI. Fig. 4.

CARVIFOLIA.

Carvifolia, C. B.
Cyminum Equinum & ſylveſtre, Trag.
Hippomarathrum, Bot. Franc.
Fœniculum erraticum alterum, Lon.
Peucedanum, Eid. Icon.

Is eene plant, die hoekige, dunne, takkige ſtelen ſchiet omtrent drie voeten hoog, vol wit ſponsachtig merg. De bladers gelyken naer die van Karrewei, en zyn wat ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek; de toppen dragen kroontjes of zonneſchermen, waeraen kleene, wit- en roodachtige bloempjes vaſt zyn, die gevolgt worden van zaden, bynaer gelyk als die van witte Peen, en van een' ſcherpen, bitteren en ſpeceryachtigen ſmaek. De wortels zyn zeer lang, dun, wit en van een' viezen ſmaek. Deze plant groeit in de boſſchen en hoven.

Het zaed en de wortel zyn openende en windbrekende.

CARYOPHYLLATA.

Caryophyllata vulgaris, C. B. Pit. Tourneſ.
Caryophyllata. Brunf. Trag.
Sanamunda quibuſdam.
Caryophyllata vulgaris flore parvo luteo, J. B.
Vulgaris Caryophyllata, Lob. Icon.
Herba benedicta, Brunf.
Benedicta, Geſ. Hort.
Geum, *Tur. urbanum*, Geſ. Hort.

In't Franſch *Benoîte.*

In't Nederduitſch *Cariophillate*, *Gezegendkruid*, *Nagelkruid.*

* Is eene plant, die langwerpige bladers ſchiet, welke als die van Agrimonië ruig, maer ruwer, harder, donkergroen, op de kanten getandt, en by paren langs eene rib geſchikt zyn, het eene grooter, het andere kleener. De ſtelen ſchieten anderhalf of twee voeten hoog op; zy zyn dun, takkig, wat ruuw in't aenraken, met beur-

* Zie Pl. V. Fig. 5.

beurtelings ſtaende bladeren voorzien, en dragen op hunne toppen bloemen van verſcheide gele rooswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets eene rondachtige vrucht, op de wyze van een hoofdje, gehairt, ruuw, beſtaende uit verſcheide langwerpige zaden, waervan yder met een vry lang ſtaertje eindigt. De wortel is langwerpig of bynaer rond, met donkere vezelen bezet, van een' reuk als kruidnagels, mits dat men hem in de Lente uit den grond hale. Deze plant groeit op onbebouwde en ſchaduwachtige plaetſen, tegens de heggen. De wortel word in de Geneeskunde gebruikt, en heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Hy is ontbindende, verdunnende, goed voor de hoofdziektens, hartſterkende, dienſtig voor de zinkingen, en om het geronnen bloed te ontbinden en vloeibaer te doen worden, als hy in poeder of in een afziedſel gebruikt word.

Caryophyllata a Caryophyllo, omdat de wortel van deze plant' in de Lente uit de aerde gehaelt en gekneuſt zynde eenen nagelreuk geeft. Men heeft haer nog de namen gegeven van *Sanamunda*, en van *Benedicta*, wegens hare groote krachten.

CARYOPHYLLI.

* *Caryophylli, ſive Garyophylli*, in't Franſch *Gerofles*, of *Clous de Gerofles*, in 't Nederduitſch *Kruidnagels*, zyn de vruchten of hardgeworden bloemen van een' Indiaenſchen boom, wiens bladers lang, vry breed, en ſpits zyn. Als deze vrucht zich begint te vertoonen, is hare kleur bleekgroen, in 't vervolg word ze ros, daerna ryp zynde bruin, gelyk wy ze zien; men doet ze afvallen door den boom te ſchudden; maer dewyl 'er altyd eenige vaſtaen blyven, nemen zy zoo wel in grootte toe, dat ze eens duims dikte krygen: en daer groeit eene harde, zwarte, en ruikende Gom aen van een' ſpeceryachtigen ſmaek: deze groote Kruidnagels worden in't Latyn *Antophylli*, in't Franſch *Meres de Gerofles*, en in't Nederduitſch *Moernagels* genaemt. Zy zyn zeer zeldzaem. Sommige Schryvers ſchryven ze voor in de Geneesmiddelen, maer men neemt in hare plaetſe de gemeene Kruidnagels.

De Kruidnagels hebben de gedaente van een' ſpyker of nagel, waervandaen het komt dat men ze *Kruidnagels* noemt: men moet ze kiezen dik, welgevoedt, verſch, geheel, bruin of donker van kleur', ligt brekende, ſterk riekende, prikkelende en ſpeceryachtig van ſmaek. Zy hebben veel half fyne olië en vlug zout in zich.

Zy zyn hartſterkende, goed voor de hoofd- en maegziektens, wederſtaen de kwaedaertigheit der vochten, verdunnen het dikke ſlym der herſenen, verwekken het ſpeekſel, en ſtillen de tandpyn.

Caryophyllus ex κάρυον, Juglans, & φύλλον folium, alſof men zeide *Blad van een' Okkernotenboom*, omdat het blad van den boom, die de Kruidnagels draegt, naer dat van een' Okkernotenboom gelykt.

* Zie Pl. V. Fig. 6.

CARYOPHYLLUS HORTENSIS.

Caryophyllus domeſticus, Math.
Betonica altilis coronaria, Fuch.
Tunica, Fuch.
Cantabrica, Tur.
Garyophyllæa, Trag.
Vetonica altilis, Dod. Gal.
Coronaria, Geſ. Hor.
Viola flammea Scaligero, Geſ. Hor.
Tunica, Fuch.
Herba tunica quibuſdam.
Flos garyophyllorum, Lon.

In't Franſch *Oeillet.*

In't Nederduitſch *Nagelbloem*, *Angelier*, *Ginoffelbloem*, *Teſtebloem.*

Is eene plant, die uit haren wortel' lange, ſmalle, harde, dikke, groene bladers ſchiet: uit hun midden verheffen zich vele ronde, harde, gladde ſtelen van verſcheide hoogte, dragende op hunne toppen lange bloemen van vele ſchoone blaedjes, die in 't rond geſchikt, beneden ſmal, boven breed, zoet van ſmaek, en ondersteunt zyn door een' kelk, die eene langronde en vliesachtige pyp is, waeruit een ſtampertje opſchiet, dat in 't vervolg eene langronde vrucht word vol platte en als gebladerde zaden. Deze bloemen zyn rood, of wit, of purper, of gemengelt met verſcheide kleuren, die zeer aengenaem voor 't gezicht en zeer ſpeceryachtig van reuk zyn, bynaer als die van Kruidnagelen. Men teelt deze plant in de hoven; daer zyn verſcheide ſoorten; men gebruikt de bloemen in de Geneeskunde; men acht de enkele Nagelbloem beter dan de dubbele, en men verkieſt onder de enkele de roode, hoog van kleur' en ſterk riekende; zy heeft veel fyne olië en wezentlyk en vlug zout in zich.

Zy is hartſterkende en goed voor de hoofdziektens, vallende ziekte, lammigheit, draeijingen, om het vergift tegen te ſtaen, en de doorwaeſſeming te verwekken.

Men heeft de Nagelbloem *Caryophyllus* genaemt, omdat zy den reuk van Kruidnagelen heeft.

CARYOPHYLLUS REGIUS.

Caryophyllus Regius, (G. Piſon.) in't Franſch *Geroſle Royal*, in't Nederduitſch *Koninglyke Kruidnagel*, is eene ſoort van kleene Kruidnagel, die zeer zeldzaem, en zeer koſtelyk, bynaer zoo lang en dik als een Gerſtekorrel, hoekig en verheven is met zes of agt punten, die op zynen top eene ſoort van kleen kroontje maken, in gedaente eerder eene bloem dan eene vrucht verbeeldende, van kleur' als yzer, van renk en ſmaek als de gemeene kruidnagel, doch ſpeceryachtiger, en meer prikkelende. Deze kleene vrucht waſt aen een' boom', dien men zegt te zyn den eenigſten in zyne ſoort', en die in 't midden van 't Eiland Maccia in Ooſtindië groeit. De Koning van 't Eiland doet dezen boom gedurig door zyne Soldaten bewaren; uit vreeze, dat iemand anders als hy de vruchten verzamelen mogte, en dewyl de verborgene en zeldzame dingen altyd geheimeniſſen worden, doet men het gemeen der Indiänen gelooven, dat, als de boom met Kruidnagelen beladen is, de andere boomen zich voor hem neêrbuigen, als om hunne onderdanigheit aen hem te bewyzen.

Deze vrucht heeft dezelve eigenſchappen als de gemeene Kruidnagel, maer is krachtiger.

De Indiänen noemen haer *Tinca Radoi*, dat is te zeggen, *Koninglyke Kruidnagel*; 't zy omdat ze eene ſoort van kroone draegt; 't zy omdat de Koning van 't land voor zich de bezitting behouden heeft, 't zy ter oorzake van 't gemeene en beuzelachtige gevoelen, 't welk wil dat de boomen zich voor haer als voor hunnen Koning neêrbuigen.

CASEUS.

Caſeus, in 't Franſch *Fromage*, in 't Nederduitſch *Kaes*, is Geſtremde Melk, die van de wei afgeſcheiden, en door eene langzame warmte verhardt is. Zy heeft veel olië, doch een weinig zuur zout, aerde en waterdeelen in zich; men mengt'er zeezout onder om ze te bewaren en den ſmaek te vermeerderen.

Zy bevordert de vertering als men'er een weinig van eet op 't einde van den maeltyd; zy verwoorzaekt een weinig hardlyvigheit.

Caſeus a Caſare, vallen, omdat de Kaes zich van de wei ſcheidende op den bodem des vats nederzinkt; of wel *Caſeus a coeundo vel a lacte coacto*, omdat men de Kaes van geſtremde melk maekt.

Fromage komt van 't Latyn *Forma*, want men ſprak eertyds uit *Formage*.

CASSIA.

Caſſia fiſtula Alexandrina, C. B.
Caſſia fiſtula laxativa, Lob.
Caſſia Ægyptia, ſive purgans, Cam.
Caſſia nigra, Dod.
Caſſia ſolutiva, Bellon.
Siliqua Ægyptia, Matth.
Canna fiſtula, Acoſtæ.

In't Franſch *Caſſe*.

In't Nederduitſch *Kaſſie*.

* Is een zaedkoker doorgaens een arm lang, dikker dan een duim, bynaer rond of langrond, houtig, en zwartachtig van kleur'; de baſt is zoo hard als hout, beſtaende uit twee ſchellen, die zoodanig vereenigt en aen malkander gehecht zyn, dat men ze niet van een kan ſcheiden, als met hunne voegen te breken; zyne holligheit is door dunne doch vry harde ſchotjes verdeelt in huisjes, die met een vloeibaer en zeer zwart merg zoo zoet als ſuiker beſtreken zyn; yder van deze huisjes beſluit in zich een plat en bynaer rond en geelachtig zaed zoo groot als eene kleene Erweet. Dees zaedkoker is eene vrucht van een' grooten en zeer dikken boom, die in Egypten, A'exandrië, Indië, en verſcheide andere plaetſen groeit. Hy is bekleedt met een' graeuwen en t'zamentrekkenden baſt'; de bladers gelyken bynaer in gedaente naer die van den Okkernoteboom en zyn groen; de bloemen waſſen veel in getal op een voetſteeltje, beſtaende yder uit vyf gele in't rond geſchikte blaedjes.

Als deze bloemen zyn afgevallen, komen de ſtokken van de Kaſſië voort, en worden zoo hard, dat zy tegen malkander ſlaende, als de wind ſterk is, zulk een groot geraes maken, dat men ze twee mylen in 't rond kan hooren.

De beſte Kaſſië is, die uit de Levant komt; men moet ze uitkiezen nieuw, in vry dikke, gladde, geheele, zware ſtokken of pypen, die geen geluid geven als men ze ſchud; hun baſt moet

* Zie Pl. VI. Fig. 7.

moet dun, donker van kleur', van buiten blinkende, en van binnen wit zyn; zy moeten in zich sluiten veel merg of vleesch van eene behoorlyke dikte, niet al te vochtig, noch al te droog, dat ligt van den bast' afgescheiden kan worden, en hem zuiver laet, zeer zwart van kleur', zoet van reuk, zonder zurigheit en van een' aengenamen suikersmaek.

Deze Kassië is zoo zeldzaem, en zoo duur in Vrankryk, voornamentlyk in tyden van oorlog, dat wy genoodzaekt zyn ons gemeenlyk te bedienen van die, welke uit Egypten en de Antilische Eilanden komen.

De Kassië van de Levant, en die van Egypten worden ons over Marseille gebragt, maer die van de Eilanden komt over Dieppe, en Rochel.

Men legt Kassiëstokken in, terwyl ze nog jong en malsch zyn, en eet ze, als men stoelgang wil maken. Men noemt deze ingelegde Kassiëstokken in't Latyn *Canificium*, in't Fransch *Canifice*. Men heeft dien zelven naem aen den boom' gegeven, die ze draegt.

Het Merg van Kassië word in't Latyn genaemt

Medulla cassiæ.
Pulpa cassiæ.
Flos cassiæ.
Cassia extracta.

Het moet gehaelt zyn uit eene Kassië, die de Levantsche Kassië zoo naerby komt als't mogelyk is. Het moet gebruikt worden versch gezuivert; want zoo men 't eenige dagen buiten zyne stokken laet, begint't te gisten en zuur te worden. Het heeft vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Het dryft zachtjes de galachtige vochten door den stoelgang af, en laet geenen indruk van hitte in het lichaem na zich; maer 't is winderig, en verwekt dampen aen zulken, die daer aen onderhevig zyn. Om deze lastige hoedanigheit te verbeteren, laet men 't zachtjes koken, nadat men 't in eenig vocht ontbonden heeft; door dit middel verdunt men zyne al te lymige zelfstandigheit, die niet ras genoeg door de ingewanden gaende aldaer gifte, en wind en dampen, die eene en dezelve zaek zyn, voortbragt. De gift van het merg van Kassië is van eene halve tot anderhalve once.

In Brazilië groeit eene soort van Kassië, van Casparus Bauhinus *Cassia fistula Brasiliana* genaemt; zy is zoo dik als 't gewricht van de hand, en meer buikzuiverende dan de voorgaende, doch men ziet ze zeer zelden in Vrankryk.

CASSIA LIGNEA.

Cassia lignea.
Cassia odorata.
Xylocassia.

* Is een bast, die de gedaente, de kleur, den smaek en reuk van Kaneel heeft, maer is dikker, en niet zoo speceryachtig, noch zoo prikkelende van smaek, wordende in den mond' lymig, als men hem kaeuwt, en zich allengsjes daer in ontdoende, dat in de Kaneel niet geschied. Dees bast word gehaelt van een' boom' t'eenemael gelykende naer dien, welke de Kaneel draegt, en met hem vermengt is op 't Eiland Ceylon in Indië; want deze twee boomen konnen niet onderscheiden worden als door hunne basten.

Men moet de *Cassia Lignea* kiezen, die zeer versch, zeer sterk riekende, zeer hoog van kleur', speceryachtig, aengenaem en wat prikkelende van smaek is; hy heeft veel olië, die voor een gedeelte fyn is, vlug zout en weinig aerde in zich.

Hy versterkt de maeg en 't hart, weêrstaet het vergift, dryft de vochten door de doorwaesseming uit, en verwekt de maendstonden.

CASSIDA.

Cassida, Colum. Pit. Tournef.
Lamium peregrinum, sive Scutellaria, C. B.
Lamium Astragaloides, Corn.
Scutellaria teucrii facie, J. B.
Betonica sylvestris, Pauli, Quadramio.
Scordotis secunda, Plinii, Ponæ.

In't Fransch *Toque.*

Is eene plant, die een' regten, vierkanten, ruigen steel schiet anderhalf voet hoog en vol knobbelen, waeruit langwerpige, diep ingesneden, zachte, ruige, donkergroene bladers voortkomen, die aen langachtige, ruige, zachte steeltjes zyn vastgehecht; omtrent het midden van haren steel verheffen zich kleene takjes, die eene hand lang, met kleene smalle spitse, ongetande bladeren voorzien zyn, en bekswyze bloemen dragen, die als langwerpige airen gelyk in de *Horminum* geschikt, geel, purper, en zelden wit van kleur' zyn; yder van deze bloemen is eene pyp van boven in twee lippen gesneden, wier bovenste een helmet met twee oortjes is; de onderste is

* Zie Pl. VI. Fig. 8.

meeſtal rond uitgeſneden. Als deze bloem is afgevallen, vertoonen zich vier bynaer ronde, harde, hobbelige zaden, die in een zaedhuisje ryp worden, dat aen de bloeme voor een'kelk' gedient heeft, en dat van gedaente is als een hoofd, dat met een helmet bedekt is; de wortel is gelyk als die van Brandnetel, geelachtig en vezelig: zy groeit op bergachtige, vochtige, en ſteenachtige plaetſen, en in de boſſchen.

Zy is afvegende, wondheelende, openende, opdroogende, goed tegen de buikloopen.

Fabius Columna heeft deze plant *Caſſida* genaemt, omdat haer zaedhuisje de gedaente van een helmet heeft, dat men in 't Latyn *Caſſis* noemt.

CASTANEA.

Caſtanea, in't Franſch *Châteigner*, in't Nederduitſch *Kaſtanjeboom*; is een boom, waer van twee algemeene ſoorten zyn, eene tamme, en eene wilde.

De eerſte word genaemt

Caſtanea, J. B. Pit. Tournef.
Caſtaneæ majores, Lugd.
Caſtanea ſativa, C. B.

In't Franſch *Maronnier.*

In't Nederduitſch *Kaſtanjeboom met groote Kaſtanjen.*

Hy is een groote en dikke boom, bedekt met een' gladden, bruinen, en gevlekten baſt': zyn hout is hard en genoegzaem onbederſlyk, op 't vuur ſterk klappende, en eene houtskool gevende, die in korten tyd uitdooft: de takken ſpreiden zich van alle kanten uit, en maken eene groote ſchaduwe; zy zyn voorzien met groote, breede, lange, wyde, dunne bladeren, die een weinig ruuw, op de kanten getandt, en op den rug zenuwachtig zyn: zy dragen ook lange bloeſems of katjes van verſcheide gele bloemen, die langs eene zenuw of draed vaſtgehecht zyn, yder uit vyf blaedjes beſtaende, en geene vrucht na zich latende; de vruchten groeijen echter op den zelven voet van den Kastanjeboom, maer op byzondere plaetſen; deze vruchten zyn egels bedekt met een' baſt', die naer leêr gelykt, rondom met punten is gewapent, zich opent in drie of vier deelen van binnen zoo zacht als zyde, en in zich ſluit eene of meer Kaſtanjes, die by ydereen bekent zyn.

De Wilde Kaſtanjeboom word genaemt

Caſtanea ſylveſtris, quæ peculiariter caſtanea, C. B. Pit. Tournef.
Caſtaneæ populares & cultivæ, Plinio.
Caſtanea, Brunf. Dod.
Caſtaneæ minores, Matth. Lugd.

Hy verſchilt van den voorgaenden alleenlyk daer in, dat zy niet aengekweekt zynde, zoo wel als zyne vrucht kleener is; hy groeit in groote meenigte te Limoſin, Languedok, en voed vele menſchen, vooral de armen.

De grootſte Kaſtanjen, die in warme landen groeijen, worden in't Latyn *Marona*, of *Marones*, en in 't Franſch *Marons* genaemt. Men brengt ze ons meeſtal uit Vivarets en Limoge; men moet van de eene en de andere kiezen de grootſte, vleezigſte, en meeſtgevoedſte; zy hebben veel olie, en weinig zouts in zich.

De Kaſtanjen, en voornamentlyk de kleene zyn t'zamentrekkende; haer baſt word gebruikt om de witte vloeden der vrouwen te ſtuiten.

De naem van *Caſtanea* is getrokken van *Caſtanum*, eene ſtad van een Landſchap *Magneſië* genaemt; waervandaen men eertyds de Kaſtanjen overbragt.

CASTOR.

Caſtor.
Fiber.

In't Franſch *Biévre.*

In't Nederduitſch *Bever.*

* Is een halfſlachtig viervoetig gedierte, omtrent zoo groot als een Varken van zes maenden, of om beter te zeggen, zyn de grootſte Bevers, volgens het verhael dat de Heer Sarrazin Koninglyke Geneesheer in Canada gezonden heeft aen den Heere Tournefort, en dat in de Gedenkſchriften van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen, van 't jaer 1704. ingelaſt is, drie of vier voeten lang op twaelf of vyf tien duimen breedte, in't midden van de borſt, en van de eene heup tot de andere; zy wegen doorgaens van veertig tot feſtig ponden toe; de kop heeft de gedaente van eene bergrat, de muil is lang, de kaken bynaer gelyk, zeer ſterk, en yder voorzien met tien groote en ſcherpe tanden, namentlyk twee ſny- en acht maeltanden; de

* Zie Pl. VI. Fig. 9.

de ſnytanden ſtaen aen 't einde van den ſnuit, de bovenſte zyn omtrent agt linien lang, en de onderſte omtrent een duim; de wortels van de bovenſte zyn twee en een halve duim lang, en de onderſte meer dan drie duimen, en die volgen de kromte van de kaekbeenen, dat hun eene buitengemeene kracht byzet; ook werpt de Bever met zyne tanden groote boomen ter neder: het is aenmerklyk, dat deze tanden niet regelregt tegen malkander ſtaen, maer over malkander heen gaen, zynde geſchikt om op de wyze van ſcharen te werken. Zyne oogen zyn zeer kleen, de ooren kort, rond, van buiten ruig en van binnen kael; zyn lyf is kort en vaſt in een gedrongen, en bedekt met tweederlei hair, dat doorgaens bruin, blinkende, ſomtyds zwart, zelden wit is; het bovenſte hair is anderhalf of twee duimen lang, en vermindert in lengte, naer dat het dicht by den kop en ſtaert komt; dit is zoo zacht niet in't aenraken, doch het blinkenſte, en zoo fyn als hoofdhair; het onderſte hair is eene ſoort van zeer fyne en zeer zachte dons, omtrent een duim lang; het beſchermt 't Dier voor de koude, en dient om'er hoeden en andere werken van te maken. De werklieden noemen het oneigentlyk Muskoviſche Wol; zyn ſtaert heeft geene overeenkomſt met dien van een landgedierte, maer komt vry nader aen de natuur' van een' viſch, en heeft 'er den ſmaek zoo wel van, als zyne achterſte pooten; hy is omtrent een voet lang, een duim dik, zonder hair, eirond, en aen zynen wortel' omtrent vier duimen breed, en vyf in 't midden, bedekt met een ſchubachtig vel, waer onder men een hard vet vind, dat vry wel naer 't vleeſch van een' Bruinviſch gelykt; zyne ſchubben zyn van eene buitenregelige zeshoekige gedaente, zoo dik als perkement, en drie of vier linien lang, liggende de eene op de andere, en door een teêr vliesje t'zamen vereenigt.

De Bever gebruikt zynen ſtaert, niet alleen om te zwemmen met behulp van zyne achterſte pooten, maer ook voor een' klopper, truifel, en kalkbak om de kalk te beſlaen en te dragen, als hy zyn huis wil metſelen en bouwen, dat ſomtyds twee of drie verdiepingen heeft; hy houd dezen ſtaert altyd in't water, waervan hy een' waterbak maekt met voordacht om het niet te ontberen; zyne beenen zyn kort, voornamentlyk de voorſte, want zy niet boven vier of vyf duimen lang zyn; zy zyn met zeer kort hair bedekt; de pooten, die 'er aen vaſt zyn, en waervan hy zich bedient als handen, om zynen roof te houden, zyn omtrent twee en een halve duim lang; zy gelyken naer die van een' Bunſing, zyne nagels zyn ſchuins geſneden, en van binnen hol gelyk ſchryſpennen; zyne achterſte pooten hebben ganſch geene overeenkomſt met de voorſte, maer zyn plat, viſchachtig, en gelyk als die van endvogelen, zwanen en andere riviervogelen, waerdoor de Bever in ſtaet is om te land te gaen, en in't water te zwemmen, doch hy gaet langzaem; alle zyne ſpieren zyn dik en uitermaten ſterk en krachtig: zyne borſt is van boven ſmal, en van onderen breeder: zyne long heeft zes kwabben, en zyne lever zeven, die de maeg van alle zyden bedekken; zyne milt is kleen, rond en vaſt van zelfſtandigheit, zyne ballen kleen en in de liezen gelegen, van gedaente als een kegel, en gelyken volkomentlyk, als zy zyn ontwonden, naer die van een' hond.

Het wyfje van den Bever heeft vier borſten, men zegt, dat ze hare jongen vier maenden draegt, en dat ze in elke dracht vier voortbrengt.

Dit dier 't zy mannetje of wyfje heeft inwendig beneden het ſchaembeen vier groote zakken, waervan de twee eerſte meer verheven zynde dan de twee andere van gedaente als eene peer' zyn, en gemeenſchap met malkander hebben; zy zyn doorgaens drie duimen lang, op anderhalven duim breedte in den grond, en beſluiten eene ſtinkende harſtachtige ſtoffe, die men *Caſtoreum* (*Beverzwyn*) noemt, en waer van ik in een byzonder hoofdſtuk ſpreken zal; de twee andere onderſte zakken liggen in benedenſte holligheden; zy zyn aen den grond rondachtig als men 'er het gemeene vlies, dat hen omwind, heeft afgeſcheiden: men vind ze ſomtyds tot drie geſchikt als by bundels, die met eene oli- en geelachtige ſtoffe van een' viezen reuk vervult zyn; yder zakje is doorgaens twee en een halve duim lang op omtrent veertien of vyftien linien middellyns.

De Bever is van den ſnuit tot de dyën gelyk eene wilde rat, maer van de dyën tot aen den ſtaert gelykt hy vry wel naer riviervogels, die platte pooten hebben; hy leeft op 't land van vrnchten, bladeren, en baſten van boomen, maer als hy in de rivier' is, eet hy kreeften en andere viſſchen, die hy kan achterhalen; dit dier is goed om te eten; men oordeelt hem half vleeſch, en half viſch; zyn bovenſte gedeelte tot aen de dyën is waerlyk vleeſch, dat den Roomſch-Katholyken niet geoorloft is te eten als op vleeſchdagen, maer zyn onderſte gedeelte naer de zyde van den ſtaert, dat meeſt in 't water komt, heeft de natuur en den ſmaek van viſch, 't welk is geoorloft te eten op vaſtendagen.

De Bevers begeven zich doorgaens in groote holen of kuilen, die zy op de oevers van groote rivieren

rivieren ontmoeten; men ziet ze in Vrankryk langs de Rhône, Iſere en de Oyſe; men vind ze nog meenigvuldiger in Duitſchland, Polen, langs de Elve, en andere rivieren, maer allermeeſt in Kanada; zy maken daer eene ſoort van Gemeenebeſt, die verwonderenswaerdig is.

Eerſt maken zy hun verblyf in kleene hutten, die ze zelfs gebouwt hebben op den bodem van eenige rivier', die niet al te breed, noch al te diep is, en die van leeftocht overvloeit; doch zy beginnen doorgaens niet voor de maend Juny, als het water t'eenemael laeg is. Dit gebouw raekt gelukkiglyk ten einde, als naerby de rivier eenige dikke boom gevonden word, wiens ſtam over het water haugt; zy houwen hem af met hem rondom door hunne tanden af te knagen, zoo dat hy dwerſch over de rivier valt, welker loop hy vertraegt: indien de takken van den boom beletten, dat hy niet wel op den grond ruſt, hebben zy die wel haeſt afgeſneden, en maken ter wederzyde een goed ciment van ſteenen, takken, modder of klei, om den doorloop van 't water naeuwkeuriglyk te ſtoppen; indien de boom geene lengte genoeg heeft om de twee kanten aeneen te voegen, gaen zy een' anderen afhouwen aen den overkant, of indien ze 'er geenen vinden, maken zy ſoorten van dammen om den loop van 't water te ſtuiten, maer dewyl de vloed van de rivier' door zyn geweld den dam zoude konnen overſtroomen of breken, laten zy by tuſſchenwydtens eenige openingen in den dyk, waer door het water zachtjes zoude konnen afloopen; dees dyk is lang, maer zoo verheven niet als in de kleene dalen; hy is op zyne grondveſt tien of twaelf voeten dik, en vermindert allengsjes tot boven toe, alwaer hy doorgaens niet meer dan twee heeft: 't is op deze wyze dat zy hun gebouw beginnen; daerna zetten ze zich tot het metſelen. Tot het ciment bedienen zy zich van modder of vette aerde, die zy met hunnen ſtaert heen en weér ſlaen; zy leggen dit laeg op laeg met dezelve ſtoffen, waervan zy zich bedient hebben om den dyk te maken, tot dat zy hun gebouw of hut, dat tot hunne woning' dient, drie voeten hoog verheven hebben, zy maken dat rond of ovael, en twee derde boven het water uitſtekende; doch zy zyn zoo voorzichtig, dat zy eene deur overlaten, die het ys in den winter niet zoude konnen ſtoppen. Somtyds bouwen zy de hut geheel op 't land, en maken grachten van vyf of zes voeten diepte, die zy tot het water leiden; dit gebouw eindigt by wyze van een rond gewelf of koupel, zyne muren zyn doorgaens twee voeten dik; zy ſnyden met hunne tanden alle eindens van hout af, die buiten de muren uitſteken, en beſtryken die van buiten en binnen met pleiſterkalk', die eene ſoort is van pleiſterklei gemaekt van potaerde en drooge kruiden: in deze gelegentheit komt de ſtaert hun zeer wel te pas, om deze pleiſterkalk vaſter en gladder te maken. Het binnenſte van de hut is doorgaens ovael, en gewelft als het oor van een' korf, en heeft agt of tien voeten breedte op tien of twaelf voeten lengte, en dan is het bekwaem om agt of tien Bevers te huisveſten: men vind'er ſomtyds doch zelden, die zoo groot zyn, dat'er tot dertig hun verblyf konnen nemen; men vind'er ook verſcheide de eene tegen de andere gelegen, alle deze vertrekken zyn by verdiepingen gemaekt, op dat de Bevers hooger zouden konnen klimmen, wanneer het water waſt, en yder vertrek is verdeelt in verſcheide kamers, die met malkander gemeenſchap hebben; zy wonen in de eene, en ſluiten hunnen voorraed in de andere; in een van deze vertrekken maken zy eene ſoort van riool of onderaerdſche gracht, die tot aen de rivier loopt, en hun dient voor eene kom of waterbak, waerin zy hunnen ſtaert gedurig nat maken, by welkers gebrek zy wel haeſt ſterven zouden; en in geval van nood, dient deze goot hun voor eene vluchtplaets' en ſluipweg om tot de rivier te konnen komen; als zy in ruſt zyn, blyven ze altyd op hunnen buik liggen. Men zegt, dat byaldien een van hun, onder't bouwen, zynen ſtaert door't ſterk kloppen op de aerde ontvelt heeft, hy zynen ſtaert omkeert op den rug, als om aen zyne medemakkeren te toonen, dat hy niet meer in ſtaet is om te werken. Indien hunne huizen beſchadigt zyn door de zware waters, herſtellen zy die door het zelve beleid en dezelve netheit, als zy die gebouwt hebben.

Men noemt Kuilbevers, welke hun verblyf hebben in hutten, die op een' verheven grond aen den kant van 't water gemaekt zyn; zy bedekken de plaetſen, waerop zy liggen, met groente, en maken in den winter ſpaenders, en ſplinters, die hun voor matraſſen dienen.

De werken der Beveren zyn doorgaens afgedaen in de maenden Auguſtus of September, dan is het tyd dat zy voorraed beginnen op te doen, om gedurende den winter te leven; dit voorraed is hout, dat zy afgebeten hebben in ſtukken van verſcheide lengte en dikte: de dikke ſtukken worden door verſcheide van deze dieren voortgeſleept; doch de kleene door een alleen, maer door verſchillende wegen, om elkander niet te belemmeren; zy ſtapelen dit hout by ſtukken op malkander in het water, tot dat'er genoeg is voor 't getal der Beveren, die te zamen wonen.

De

De Wilden gaen op de Beverjagt van 't begin van November tot de volgende maend April, omdat deze dieren dan wel van hair voorzien zyn; zy loopen langs de kleene rivieren, en zoo ras zy eenen dyk gewaer worden, konnen zy rekenen, dat de hut van den Bever niet verâf is, dan naderen zy'er zoo dicht by als mogelyk is.

* Zoo ras als de Bever de jagers ziet of hoort, begeeft hy zich diep in zyn riool, en volgende den ſtroom van 't water onder de aerde wykt hy op den bodem van de rivier', maer dewyl hy de lucht niet kan miſſen, ligt hy van tyd tot tyd zynen kop boven 't water, en de Wilde neemt dit oogenblik waer, indien het in den zomer is, van hem met zyn' pyl' te doorſchieten, en in't water zelfs te dooden; of zoo het winter is, als de rivieren bevrozen zyn, wanneer 'er geen middel is om hem te ſchieten, maekt de jager van wydte tot wydte verſcheide gaten in het ys, en gaet op de ſchuinſe vlakte dicht by die gaten nederliggen, de Bever daer onder door zwemmende ſteekt zynen kop buiten het gat om adem te ſcheppen, dan ſteekt de jager zyne hand daer diep in, en laet ze zachtjes glyen over't lyf van den Bever, die voortzwemt, en als hy voorby de plaets is, alwaer zyn ſtaert breeder word, ſluit hy de hand toe, en hem met kracht aengrypende trekt en werpt hy hem op 't ys; het dier zich gevangen voelende doet zyn beſt om te ontkomen; maer dewyl 't niet als zeer langzaem voortgaet, achterhaelt men het terſtont, en ſlaet het dood. Hier ſtaet aen te merken, dat het beſte middel, om zich van den levendigen Bever meeſter te maken, is hem by den ſtaert te grypen, want dan kan hy zich niet omkeeren om dien te byten, welke hem vaſthoud; men maekt hem vaſt aen een uitſnydſel, dat aen den wortel' van den ſtaert is, en leid hem, waer men wil. Men vind ſomtyds agt of tien dyken in de wydte van twee mylen, en niet een Bever kan 't ontkomen.

Eene andere wyze om dit dier te jagen is vallen voor hem te zetten. Alhoewel de Bevers hun voorraed opgedaen hebben, laten zy niet na van tyd tot tyd in de boſſchen verſch voedſel te zoeken; de jagers zelfs, die weten, dat ze meer van verſch dan van dryvend of vlot hout houden, brengen het voor hun dicht by hunne hutten, en regten voor hun vallen op, van gedaente gelyk als de vier in't cyffer, waer meê men de ratten vangt.

Caſtor a Caſtrare, lubben, omdat de Ouden geloofden, dat de Bever van de jageren vervolgt zynde zyne ballen met zyne tanden afgetrok, en als tot prys van zyn rantſoen achterliet, maer dit verdichtſel behoeft niet wederlegt te worden. De hedendaegſche Natuurkundigen zyn van het tegendeel, en van de onmogelykheit der zaek' genoeg overtuigt; daerenboven was 'er eene dubbelzinnigheit, want men nam voor de ballen van den Bever het Beverzwyn zelf, dat heel veel verſchilt, als in het volgende hoofdſtuk gezegt zal worden.

Fiber quia hoc animal extremitates amnium colit, omdat dit dier de boorden der rivieren bewoont.

Bievre, deze Franſche naem is getrokken van *Bever*, een Hoogduitſch en Engelſch woord, dat dezelve zaek beteekent.

CASTOREUM.

In't Nederduitſch *Beverzwyn*, *Bevergeil*.

De Ouden, die in de Ontleedkunde zoo naeuwkeurig niet waren als men hedendaegs is, hadden de ware ballen van den Bever niet ontdekt, omdat zy zeer kleen zyn, en op vry verborgen plaetſen in de liezen liggen; ik heb 'er in 't voorgaende hoofdſtuk van geſproken: zy hebben alle voor de ballen van dit dier gehouden de beurzen of zakken van 't Beverzwyn, die zeer veel daervan verſchillen. De Heeren van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen hebben de ballen van den Bever allereerſt ontdekt, en alle zyne andere deelen nacuwkeuriglyk onderſcheiden.

Men vind in den onderbuik van den Bever naer het onderſte gedeelte van 't ſchaembeen vier groote zakken of beurzen, waervan de twee eerſte, die men de bovenſte noemen kan, om dat zy hooger liggen dan de andere, van gedaente als eene peer zyn, en met malkander gemeenſchap hebben, zoo dat ze vry wel naer eenen bedelzak gelyken; yder zak heeft omtrent drie duimen lengte op anderhalven duim breedte in den grond; zy zyn geplaetſt de eene aen de reehter, de andere aen de linkerzyde van het teellid, zy maken een' halven kring in het naderen by het teellid, en worden allengsjes enger tot aen hunne openingen, die omtrent van een' duim zyn, en in den aersdarm uitkomen.

De Heer Sarrazyn Geneesheer in Kanada, van wien ik voorheen geſproken heb, heeft drie vliezen in het t'zamenweeſſel van deze zakken aengemerkt: het eerſte is enkel, doch zeer vaſt, het tweede veel dikker, zacht en met vele vaten voorzien, het derde is byzonder aen den Bever; het is zoo droog en dik als oud parke-

* De Heer Ridder Tonti.

ment, en scheurt op dezelve wyze, doch is zoodanig in een gevouwen, dat het, wanneer men't ontwonden heeft, driemael zoo veel lengte verkrygt, als het te voren had; dit vlies is zeer glad van buiten, van eene paerlkleur', vry dikwils met bruine of somtyds roodachtige vlekken gespikkelt; van binnen is't oneffen en met kleene draden voorzien; dit laetste vlies besluit eene harstachtige en zachte stoffe, die aen hare kleene vezelen hangt, van buiten graeuwachtig, en van binnen geelachtig is, vuur kan vatten, en een' sterken doordringenden en onaengenamen reuk heeft; dit is het oprechte Beverzwyn; het word allengsjes door de lucht in eene maend tyds hard, en bruiner, breekbaer en broos; maer indien men wil, dat het eerder hard worde, heeft men niet anders als de zakken, die het besluiten, aen den schoorsteen' vast te maken, en daer eenige dagen te laten hangen; zy zullen aldaer droogen, en men zal ligtelyk gewaer worden, als men ze aenraekt, of de stoffe hard en droog is.

De twee andere Zakken, die men de onderste kan noemen, zyn geplaetst de eene aen de rechter- en de andere aen de linker zyde van den aersdarm; zy zyn in den grond rondachtig en verminderen allengsjes, als zy den aers naderen: zy besluiten een oli- en vetachtig vocht in zich, dat naer honig gelykt, en bleekgeel van kleur', stinkende van reuk als dat van het Beverzwyn, maer een weinig flaeuwer en laffer is. Dit vocht verdikt in 't oud worden, en neemt de lyvigheit en kleur van smeer aen.

Men vind by de Kooplieden zakken van Beverzwyn, waervan sommige grooter en andere kleener zyn, naerdat de Bever, waervan ze genomen zyn, grooter of kleener was. De beste worden ons uit Dantzig gebragt; deze zyn de grootste.

Men moet die uitkiezen, welke groot, zwaer, bruin van kleur', sterk en doordringende van reuk, en vervult zyn met eene harde, breekbare en brooze, geelachtige, bruine stoffe, doorvlochten met zeer fyne vliezen, en van een' scherpen smaek. Zy hebben veel fyne olië en vlug zout in zich.

Het Beverzwyn verdunt de lymige vochten, versterkt de hersenen, verwekt de maendstonden, zet de dampen neêr, weêrstaet de bederving, dryft door de doorwaessening de kwade vochten uit, is goed voor de vallende ziekte, lammigheit, beroerte, en geneest de doofheit.

Het oliachtig vocht besloten in de onderste zakken van den Bever is zeer ontbindende en versterkt de zenuwen, als 't uitwendig gelegt word.

Castoreum, *à Graco*, *καστόριον*, *a κάστωρ*, *Castor*, men verstaet door dezen naem de zakken of beursjes, die men van den onderbuik des Bevers haelt, en die men droogen laet, om'er zich in de Geneeskunde van te bedienen.

CATANANCE.

Catanance quorumdam, Lugd. Pit. Tournef.
Sejamoides parvum, Matth.
Catanance Dalechampii flore cyani, folio coronopi, J B.
Chondrilla cærulea cyani capitulo, C. B.
Coronopus quibusdam flore cæruleo; Gesn. Col.

Is eene plant, wier bladers naer die van Hertshoren gelyken, maer witachtig, ruig, en van een' onaengenamen smaek zyn; tusschen deze schieten de stelen twee of drie voeten hoog op, die takkig en met eenige ruige en wat ruwe bladeren voorzien zyn; de bloemen zyn op hare toppen vast aen kleene blaeuwe hoofdjes van grootte als die van Korenbloemen; de kelk bestaet uit verscheide schubwyze blaedjes, en heeft in zich zaden, die van boven als blaedjes zyn; de wortel is lang, dik, en roodachtig; zy groeit in de veiden.

Zy is openende, opdroogende, wondheelende, maer word in de Geneeskunde weinig gebruikt.

CATAPHRACTUS.

Cataphractus, Schoenveld. Jonst. is een Zeevisch omtrent een half voet lang, zyn kop is twee vingers breed, hoekig en bynaer driekantig, zyn neus is plat, en van onderen gebaert; hy heeft geene tanden, maer in hunne plaetse, of by gebrek van hun harde lippen, en het gehemelte vol kleene stekende beentjes; zyn lyf is aen het bovenste gedeelte of naer den kop agtkantig van gedaente, en in zyn gedeelte naer den staert zeshoekig; het is overal bedekt met beenachtige schubben, in wier midden een hard heuveltje of bultje is, de staert is kleen, rond en zwart; men vind hem omtrent het Eiland Noordland; hy leest van kleene visschen, en is zeer lekker om te eten.

Hy is goed voor de borst, en openende.

Cataphractus, *καταφράκτος*, beteekent besloten en bedekt van alle kanten; men heeft dezen naem aen dezen visch gegeven, omdat hy over zyn ganssche lichaem met harde schubben bedekt is.

CATE.

Cate, ſive Lycium, Garz. Acoſt. is eene ſoort van koekjes, die de Indiänen maken met het extract van de takken van een' doornachtigen boom, dien zy Hacchic noemen, wiens hout vaſt ineen gedrongen, zwaer, hard en ſterk is; hy draegt bladers als die van Heide; zy mengen dit extract met het meel van een kleen zaed, Nachani genaemt, dat van ſmaek is als Rogge en goed om brood te maken, en met het afſchraepſel van een zeker zwart hout; van dit mengſel maken zy koekjes, die zy in de ſchaduwe laten droogen, en die bitter en t'zamentrekkende zyn.

Het is een zeer goed middel om het tandvleeſch vaſt te maken, de zinkingen op te droogen en te ſtuiten, tegens den buikloop en de pyn der oogen.

CATECHU.

Catechu, ſive terra Japonica, in 't Franſch *Cachou*, in 't Nederduitſch *Kachou*, is eene ſoort van deeg, dat droog, hard, een weinig gom- en roodachtig is, en de gedaente en bynaer de hardigheit van een' roodachtigen ſteen, en in 't begin een' bitteren, en t'zamentrekkenden ſmaek heeft, doch die in't vervolg een' zoeten en aengenamen indruk in den mond nalaet; daer zyn twee ſoorten; de eerſte en gemeenſte is vaſt, zwaer, donker, roodachtig, en met kleene witachtige ſtrepen doorloopen; de tweede is ſponsachtiger, ligter en bleeker dan de eerſte.

Men is nog niet wel onderricht van de nature van Kachou; ſommigen meenen, dat het zy een deeg door de Japonezers bereidt met de extracten van Arak, Calmus, Zoethout, en 't zaed van Bangue ondereen gemengt, en op het vuur hard gemaekt.

Anderen zyn van gedachten, dat het gemaekt zy van ſappen van Arak, en den groenen baſt' van een' doornachtigen boom van Japan Catechu geheten, die door de hitte te zamen verdikt zyn.

Anderen als eenige hedendaegſchen houden ſtaende, dat het zy eene aerde van de Levant, door de Indiänen *Maſquiqui* geheten, welke men doorgaens op hooge bergen onder de wortelen van Cederboomen vind; maer dit laetſte gevoelen is niet wel waerſchynlyk; want de Kachou in den mond genomen blykt geenzins eene aerde, maer veeleer een verdikt ſap te zyn; daerenboven haelt men'er door de Scheikonſt veel olië en wezentlyk zout af, gelyk als men uit de planten haelt; men trekt'er ook door middel van 't water een rood afverwſel uit, dat aengenaem van ſmaek is.

Men moet zware, vaſt ineen gedrongen roodachtige, bittere en t'zamentrekkende Kachou verkiezen.

Zy is goed om de herſenen, long en maeg te verſterken; tegens de zinkingen, de ſchorheit, om den kwaden adem te verbeteren; maer dewyl de ſmaek in't begin niet zeer aengenaem is, bereid men haer met ſuiker, muskus en amber de grys, en maekt'er zeer kleene koekjes van, gelyk ik die beſchreven heb in myne Algemeene *Pharmacopœa*. Men gebruikt ze met goeden uitſlag om den roodeloop, en andere buikloopen te ſtuiten. De gift is van twintig greinen tot eene drachma.

CAUCALIS.

Caucalis, Dod.
Caucalis alia vulgaris, Lugd.
Caucalis arvenſis echinata magno flore, C. B. Pit. Tournef.
Echinofora, χυνόκαρπος. *an Dioſcoridis gingidium*, Col.
Lappula canaria, flore pulchro, magno, albo, J. B.

Is eene plant, welker bladers eenigzins naer die van Wilde Pinxternakel gelyken; maer zy zyn kleener ingeſneden, en ruig: de ſteel groeit omtrent een voet hoog, en is takkig, ruig, dragende op de toppen zyner takken kroontjes of zonneſchermen, die kleene, witte, riekende bloemen onderſteunen, yder beſtaende uit vyf oneffe blaedjes, die op de wyze van eene Lelibloem' zyn geſchikt. Als deze bloem is afgevallen, vertoonen zich langwerpige zaden twee aen twee gevoegt met overeind ſtaende punten; de wortel is kleen en wit. Deze plant groeit op onbebouwde plaetſen, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich,

Zy is openende, goed tegen den ſteen, om de maendſtonden te verwekken, de dikke vochten te verdunnen, en het gezicht te ſcherpen.

CAYMANES.

Caymanes, Monard. Acoſtæ, Cluſ. zyn groote Indiaenſche Hagediſſen of Krokodillen, die ſomtyds twee en dertig voeten lang zyn; en indien men een' Spaenſchen Hiſtoryſchryver Gomara genaemt geloof geeft, werd in die tyd, als de Spanjaerts verſcheide landen van Amerika begonnen in te nemen, omtrent Panama eene

van deze Hagedissen gedoodt, die hondert voeten lang was; zy hebben een' wydgespleten en gapenden bek, voorzien met verscheide ryen tanden; zy onthouden zich omtrent de oevers der rivieren, en somtyds in de zee aen de monden der rivieren. Men vind ze voornamentlyk in het landschap Karthago, Name Gods, en andere plaetsen. Men zegt, dat ze in groote meenigte zyn in de rivier' Cranganor. Deze dieren zyn zeer wreed, en vallen op schepen of stranden aen, om een' mensch, of wild zwyn, varken, of eenigen anderen buit te achterhalen, en verslinden en zwelgen dien op een oogenblik in hare maeg': hare huid is zoo hard, dat men ze met geen roer noch musketton doorschieten kan: men vangt ze met yzere visschhoeken, zy leggen hare eijers op 't land, en laten hare jongen uitbroeijen als de Schildpad. Men vind in hare maeg' een' grooten hoop gruis of riviersteentjes.

Het landvolk eet haer vleesch, en hare eijers.

De steenen, die men uit hare maeg' haelt, worden goed geacht tegen de derdendaegsche koorts; men legt'er twee op de slapen des hoofds gedurende den aenval.

CEDRUS.

Cedrus, Tabern. Icon.
Cedrus magna, sive Libani conifera, J. B.
Cedrus conifera, foliis laricis, C. B.
Larix Orientalis fructu rotundiore obtuso, Pit: Tournefort.

In't Fransch *Cédre du Liban.*

In't Nederduitsch *Cederboom.*

* Is eene soort van Lorkenboom, of een zeer groote, dikke, regte, spitswyze verheven boom; zyn bast is glad, zyn hout zeer hard, en als onbederflyk; de bladers zyn kleen, smal, groen, by trosjes langs de takken geschikt, in de lente groejende, en in 't begin van den winter afvallende; de bloemen hebben katjes, die geene vrucht na zich laten. De vruchten groeijen op afzonderlyke plaetsen op den zelven voet; zy gelyken naer onze Pynappels, en besluiten onder hare schubben bladerige zaden. Dees boom groeit op bergen, als op den berg Libanon: men oordeelt hem voor eenen van de eerste en grootste boomen der gansche weereld: gedurende de groote hitte des zomers, druipt'er zonder inkervingen eene heldere doorschynende, en witte harst uit, die de gedaente van korrelen krygt en hard word gelyk als de Mastik. Men noemt ze in't Latyn *Cedria*, in't Fransch *Gomme de Cedre*, of *Manne Mastichine.*

Als'er niet meer uit den boom' komt, maekt men'er kerven in, waer uit eene vloeibare harst nederdruipt, die in't afloopen langs den boom hard word; deze word Cederharst genaemt; zy is schoon, doorschynende, geel, broos en riekende. Wy zien in Vrankryk zelden deze Gommen of Cederharsten.

Het hout van den Cederboom word gebruikt tot het maken van schoone Schrynwerken: het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

In een afziedsel of poeder gebruikt is't zweetdryvende.

De *Cedria* word oneigentlyk Gom van Cederboom genaemt; want zy is het zuiverste en harstachtige gedeelte des booms; zy is ettermakende, ontbindende, heelende, versterkende, goed om het koudvuur te weêrstaen, en tegen de uitledingen of beenbreuken.

De Harst van den Cederboom is etter- en weekmakende, afvegende, heelende, versterkende.

Cedrus, a κίω, uro, ik brand, omdat men de takken van den Cederboom, die vol harst zyn, als toorsen of fakkels brand, om by nacht te verlichten.

CEDRUS BACCIFERA.

Cedrus Baccifera, C. Bauh.
Cedrus minor, Dod.

In't Fransch *Petit Cédre*, of *Oxycédre.*

In't Nederduitsch *Kleene Cederboom.*

Is een boom waervan drie soorten zyn.

De eerste word genaemt

Cedrus Lycia, retusa Bellonio dicta, J. B.
Cedrus folio cupressi major fructu flavescente, C. B. Pit. Tournef.
Cedrus Phœnicia, Plinii.
Cedrus Lycia, Matth. Ges.
Oxycedrus Lycia, Dod. Ger.
Oxycedrus folio cupressi, aut Sabina major, Monspel. Lob.
Cedrus minor, Cord. Portæ.
Cedrus pumila foliis obtusis & Phœnicia, Belli.
Juniperus major, seu cupressus sylvestris, Dioscor.

* Zyne

* Zie Pl. VI. Fig. 10.

* Zyn ſtam en takken zyn gedraeit, en vol kwaſten; zyn hout is roodachtig, en geeſt eenen reuk als die van den Cypreſſenboom; de bladers zyn ſmal, ſpits, harder dan die van den Jeneverboom, en meer ſtekende, altyd groen, en gelyken naer die van den Cypreſſenboom; zyne katjes beſtaen uit verſcheide kleene ſchubben of ſchilferen, waeraen men van onderen eenige vliezige beursjes vol ſtof vind. De vruchten groeijen op den zelven voet als de katjes, maer op byzondere plaetſen: deze zyn Beziën, die in 't rypen geel worden, en een weinig vleezig, riekende en aengenaem van ſmaek zyn, beſluitende yder doorgaens drie houtige ſteentjes, die hard, op den rug rondachtig, en aen de andere zyden platachtig zyn; yder ſteentje heeft een langwerpig zaedje in zich. Uit den ſtamme van dezen boom komt in warme landen eene Gom, die men *Vernix*, (*Vernis*) noemt.

De tweede ſoort word genaemt

Cedrus folio cupreſſi media majoribus baccis, C. B. Pit. Tournefort.
Cedrus Lycia, Bellon.
Cedrus minor altera, Dioſc.
Cedrus Phœnicea altera, Plinii & Theophraſti, *vel prima*, Lob. Icon.
Thuia Maſſilienſium, Lugd.

Dees boom verſchilt van den voorgaenden hierin, dat hy lager is, en zyne beziën grooter zyn.

De derde ſoort word genaemt

Cedrus Hiſpanica procerior, fructu maximo, Pit. Tournefort.

Hy is hooger dan de andere, en de beziën zyn veel grooter en zwart.

Deze Cederboomen groeijen in Italië, Spanje, Provence, Languedok, en blyven altyd groen. Zy beſluiten veel olië in zich.

Hunne bladers zyn maegſterkende, goed om de winden te verdryven, de vertering te helpen, tegen 't windkolyk; men kaeuwt'er een of meer kleene ſtukjes van, en men kan ze ook in een afziedſel gebruiken.

Hun hout in een afziedſel ingenomen is zweetdryvende.

* Zie Pl. VI. Fig. 11.

Hunne vruchten, die men *Cedrides* noemt, zyn goed om de maeg te verſterken, en de vertering te helpen.

Oxycedrus, *ab* ὀξὺς, *acutus*, *&* κέδρος *Cedrus*, alsof men zeide, *Cederboom met ſpitſe bladeren.*

Men haelt door den kromhals op de gemeene wyze eene zwarte olië uit het Cederenhout, die men meent de oprechte olië van *Cade* te wezen. Wat'er van zy, ze is zeer goed tegen het droog kraeuwſel, ſchurft, doofheit en opſtyginge. Men kan haer in- en uitwendig gebruiken.

De gift daer van is van twee tot tien druppels.

CELTIS.

Celtis fructu nigricante, Pit. Tournef.
Lotus arbor, ſive Celtis, Tur.
Bagolatus Tridentinis, Guil.
Lotus fructu ceraſi, C. B.
Lotus arbor, Lob. Icon.
Lotus arbor fructu ceraſi, J. B.
Cacavia Cretenſibus, Geſn.

In't Franſch *Micocoulier.*

In't Nederduitſch *Lotusboom.*

Is een groote en dikke takachtige boom, wiens baſt glad en witachtig is; zyne bladers gelyken naer die van den Olmboom, maer zyn langer en ſpitſer, van boven groen, van onderen witachtig, ruuw en op hunne kanten getandt; de bloemen beſtaen uit vyf roosswyze geſchikte blaedjes, in wier midden zeer korte helmſtyltjes zyn vaſtgehecht. Deze bloemen vallen in korten tyd af, en daerop volgen bolronde en zwartachtige beziën gelykende naer kerſſen, maer kleener, aen lange ſteeltjes vaſtgehecht, bevattende een weinig wit vleeſch, van een' zoeten, t'zamentrekkenden, en vry aengenamen ſmaek, en een bynaer rond ſteentje, dat naer mate van de vrucht' groot is. Dees boom groeit voornamentlyk in warme landen.

Zyne vrucht en bladers zyn goed om de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten.

CENCHRUS.

Cenchrus, ſive Miliaris, Jonſt. in't Nederduitſch *Geersſlang*, is eene ſoort van Slang' omtrent drie voeten lang, dik en geelachtiggroen van kleur', verſiert met verſcheide vlekken; men vind ze in Lemnos, en Samos; zy wandelt des zomers over het gebergte, op de opene wegen, ſchu-

wende de doornen, en bramen; zy werpt zich op de beesten, die ze ontmoet, en hunne kropaders geopent hebbende, zuigt ze'er het bloed uit. Hare beet is doodelyk, indien men niet terstont dezelve middelen gebruikt, als tegen de beet van de adder. Zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is goed om het venyn te weêrstaen, en de kwade vochten door de doorwaesseming uit te dryven. Men kan ze bereiden als de adder.

Cenchrus, a Graco κέγχρος, dat dezelve Slang beteekent.

Miliaris, omdat deze Slang met witte vlekken, die Geerstekorrels verbeelden, gespikkelt is.

CENTAURIUM MAJUS.

Centaurium majus juglandis folio, J. B.
Centaurium majus folio in lacinias plures divifo, C. B. Pit. Tournef.
Centaurium magnum, Matth Dod.
Centaurium majus, seu Rhaponticum Pharmaceuticum, Cord. in Dioscor.
Rhapontica quæ hodie Centaurea major, Trag.

In't Fransch *Grande Centaurée.*

In't Nederduitsch *Groote Santorie.*

Is eene plant, die ronde, regte, takkige stelen schiet ter hoogte van vier of vyf voeten: de bladers zyn groot, langwerpig, in verscheide deelen verdeelt, en op hunne kanten getandt; de toppen dragen dikke, ronde, schubachtige bolletjes, waeraen bosjes van wyd openstaende en in vezelingen gesneden bloempjes groeijen, blaeuw van kleur', naer 't purper trekkende; daerop volgen langwerpige, blinkende zaden voorzien met kuifjes; de wortel is lang, dik, regt, vleezig, ligt te breken, van buiten zwart, van binnen roodachtig, van een' zoeten smaek, verzelt met t'zamentrekkinge en scherpheit. Deze plant groeit op bergachtige en ruwe plaetsen, en heeft veel olië en zout in zich.

De wortel is een wondmiddel, en t'zamentrekkende, stuit de buikloopen, en bloedingen, vermindert de verstoppingen, en dryft de pis af.

Men noemt hem gemeene *Raponticum.*

CENTAURIUM MINUS.

Centaurium minus, C. B. Dod. Pit. Tournefort.
Centaurium parvum, Ad. Lob.
Centaurium minus flore purpureo, J. B.
Centaurea, Brunf.
Fel terræ, Ger.

In't Fransch *Petite Centaurée.*

In't Nederduitsch *Kleene Santorie*, *Duizend Guldenkruid*, *Aerdgal.*

* Is eene plant, die eenen, of verscheide kleene, hoekige, gladde stelen schiet, omtrent een half voet hoog, of een weinig hooger; de bladers zyn langwerpig, gelyk als die van St. Janskruid, maer een weinig grooter, sommige komen uit den wortel', andere staen twee aen twee op den steel tegen malkander over; zyn top verdeelt zich in verscheide kleene takken, die bloempjes dragen, welke dicht by malkander gehoopt op de wyze van kleene ruikers, en van eene roode kleur' naer 't purper trekkende, somtyds wit, en zelden yzerverwig, en aengenaem voor 't gezicht zyn; yder van deze bloemen is eene pyp, die in den grond gesloten, van boven open, als een trechter wyd uitgebreidt, en in verscheide deelen gesneden is. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene eironde of langwerpige vrucht, zoo groot als een Tarwegraen, verdeelt in twee huisjes, die kleene zaden insluiten. De wortel is kleen, houtig, en onsmakelyk. Deze plant groeit op drooge en zandige landen.

Men noemt haer *Fel Terræ*, *Gal der Aerde*, om dat ze uitermaten bitter is; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich; men gebruikt de bloeijende toppen in de Geneeskunde.

De kleene Santorie is afvegende, openende, wondheelende, zweetdryvende, en een koortsmiddel.

Men gebruikt ze uit- en inwendig in afgaende koortsen, om de maendstonden te verwekken, tegens de blaeuwschuit, wormen, en beten van een' dollen hond.

Men heeft deze plant genaemt *Centaurium*, om dat men geloofde, dat zy den Centaurus Chiron genezen heeft van eene wonde, die hy aen den voet gekregen had.

De kleene Santorie is een geslacht geheel en al verschillende van de groote Santorie.

* Zie Pl. VI. Fig. 12.

CENTRINE.

Centrine, Jonſt. is een Zeeviſch, dien de Italianen noemen *Peſce Porco*; hy is groot, dik, kort, driehoekig van gedaente, bedekt met een zeer ruuw donker vel, dat met ſterke punten, vooral op den kop en rug, doorzaeit is; de kop is kleen, en ingedrukt, de oogen levendig, zyn bek is bynaer altyd open, en gapende; zyne tanden breed, en ſnydende, het vleeſch zenuwachtig, lymig, en gantſch niet goed om te eten.

Zyne lever gebraden geeft eene olië dienſtig om de knoeſtgezwellen, en andere hardigheden van de lever te verzachten, en om de pynen te ſtillen.

Zyn vleeſch gedroogt en gepoedert is goed om de pis te verwekken.

CEPA.

Cepa, Trag. Fuch.
Cepa vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Cepa rotunda, Dod
Cepa alba & rubra, Geſ. Hor.
Cepe, Bruſ.

In't Franſch *Oignon.*

In't Nederduitſch *Ajuin*, *Uijen.*

Is eene plant, wier bladers uit den wortel' voortkomen, en een voet lang, ſmal, pypachtig, en ſcherp van ſmaek zyn; uit hun midden verheft zich een kale, regte, ronde ſteel omtrent drie voeten hoog, die hol en van onderen dik is, dragende op zynen top een groot hoofd, dat een bosje bloemen ondersteunt, beſtaende yder uit zes witte of purpere in't rond geſchikte blaedjes: als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer driehoekige vruchten, waervan yder verdeelt is in drie huisjes vol bynaer ronde, en zwartachtige zaden; de wortel is een bol, die in grootte, gedaente en kleur' verſchilt, want hy is ſomtyds zoo groot als een kleene appel, ſomtyds als eene noot, ſomtyds als eene pruim, doorgaens rond of bolrond, ſomtyds langwerpig, beſtaende uit roode of witte rokken of ſchellen, die tegen malkander liggen of vereenigt zyn; hy is ſterk en onaengenaem van reuk, en doet de oogen tranen wegens zyn zeer ſyn vlug zuur zout, dat zich verheft vooral als men hem ſnyd, en dat de oogen prikkelt, en heeft een ſcherpen en ſtekenden ſmaek. 't is de Ajuin, die men zoo dikwils in de keukens gebruikt; men vind onderaen eenige vezels. Men teelt deze plant in de moestuinen op een' vetten grond. De wortel word in de Geneeskunde gebruikt. Hy heeft veel vlug zout, dat zeer ſtekende en doordringende is, doch middelmatiglyk waterdeelen en olië in zich.

Hy is openende, inſnydende, ettermakende, ontbindende, goed voor den ſteen, waterzucht, blaeuwſchuit, aêmborſtigheit, om het vergift te weêrſtaen, tegen de wormen, doofheit en om een gezwel ryp te maken; hy word uit- en inwendig gebruikt.

De Witte Ajuin is doorgaens kleener en zoo ſcherp niet als de Roode.

Cepa vel cepa a κεφαλή, caput, omdat de top en wortel van deze plant' de gedaente van een hoofd hebben.

CERA.

Cera, in 't Franſch *Cire*, in 't Nederduitſch *Waſch*, is eene harde, oliachtige, gele ſtoffe, die men in de byëkorven vind: de Byën beginnen haer te maken in de Lente, zoo ras het jaergety zacht is; zy halen haer van de bloemen en dragen ze vaſt aen hare aehterſte pootjes op de wyze van kleene linzen; zy ontſlaen 'er zich zeer behendiglyk van in hare korven, en maken 'er zeskantige gaetjes of huisjes van, die aen malkander gevoegt, en wier kleene muren dun en bynaer doorſchynende zyn. In deze gaetjes of holletjes leggen zy haer zaed of eijers, waeruit kleene byën voortkomen; zy ontlaſten daer ook den Honig, dien zy vergadert hebben. Dit Waſch is in 't eerſte jaer witachtig, in 't tweede geel, in 't derde bruin, zelfs word 't zwart onder het verouderen in den byëkorf', maer dan bewaren de Honigbyën geenen honig, noch zaed daer in.

Men ſcheid het Waſch van den honig op tweederlei wyze; de eerſte geſchied als men den witten honig maekt, wanneer men de ſtoffe, die men uit de byëkorven gehaelt, en tot koekjes gemaekt heeft, op teene matten of horden legt, en 'er den honig laet doordruipen, tot dat het Waſch alleen daerop overblyft.

De tweede geſchied als men gelen honig maekt, wanneer men de ſtoffe, die men uit de byëkorven haelt, in de pers zet, nadat men 'er zeer weinig waters bygedaen, en ze op het vuur warm gemaekt, en in een grooten ylen doek gewonden heeft; want de honig gaet 'er door, en het Waſch blyft over in de gedaente van een koek.

Maer dewyl het eene en't andere Waſch eenige onzuiverheden behoud, laet men ze te zamen of elk byzonderlyk in een bekken ſmelten; men doet 'er water by om het te zuiveren van een weinig honig, die daer altyd aen vaſt zit,

dan wringt men ze door, ſchuimt ze, en ſcheid 'er het water af, en legt ze in een' vorm, waer in men ze koud laet worden. Men keert vervolgens den Waſchboom om, opdat hy uit den vorm valle, en gezuivert worde van zekere vuiligheden, die op den grond waren neêrgezakt, en die men den bodem van't Waſch noemt; men ſcheid ze met een mes, of eenig ander yzer werktuig af, en laet het zuivere Waſch weêr ſmelten om 'er Waſchboomen van te maken; dit is het Gele Waſch, dat men by de Droogiſten verkoopt: het moet verſch, vaſt, doch een weinig lymig in't aenraken, ſchoon, geel van kleur', aengenaem en wat honigachtig van reuk, en zonder ſmaek zyn: het word hard, en verlieſt, als het oud word, een gedeelte van zyne kleur', en van zynen reuk.

Het verſchgemaekte Waſch, en dat nog niet tot eenig werk is gebruikt, word nieuw Waſch genaemt.

Het Waſch is een natuurlyk mengſel van olië, een weinig vlug zout, en vele waterdeelen, zonder aerde, gelyk ik bewezen heb in myne Verhandeling' der Scheikonſt'; het is verzachtende, en ontbindende; men gebruikt het in de Artzenybereidery onder pleiſters, ceroenen en zalven.

Wanneer 't Waſch oud wordende een gedeelte van zyne kleur' verloren heeft, en wat bleeker geworden is, laten de Kooplieden, om dit kleen gebrek te helpen, 't zelve op een matig vuurtje ſmelten, en geven 'er eene verw aen met Baſtaerdſaffraen, of Roukoe, dat ze'er in laten weeken, daerna zygen ze het door, en laten het koud worden; 't is gemaklyk dit geverſde Waſch te onderſcheiden van het verſche; want 't is minder lymig, drooger, broſſer, en heeft minder reuk.

Men vind ſomtyds in Muskovië en in Indië in de ſtammen van oude boomen zeker zwart Waſch in ronde of ovale brokken, en van grootte als eene Notemuskaet. Het is gemaekt door kleene Honigbyën, die hare byëkorven in de holligheden van deze boomen maken, en daer in een' geelachtigen honig brengen van een' aengenamen ſmaek: dit Waſch warm gemaekt heeft eenen balſemreuk; het is in Vrankryk zeer zeldzaem; de Indiänen maken'er waſchkaerſen van, en ook kleene vaten, die zy gebruiken om den Balſem Tolu uit den boom' te verzamelen.

Het Witte Waſch is Geel Waſch, dat men wel gewaſſchen, en aen de lucht en den daeuw bloot geſtelt heeft, alwaer het zyne witheit gekregen heeft, en harder en broozer geworden is, met verlies bynaer van zyn' ganſchen reuk.

De beſte Waſchbleekeryen in Vrankryk zyn die van Brittanje en Anjou; men begint doorgaens daerin te werken omtrent het einde van April; men laet het Gele Waſch op 't vuur ſmelten, en als het wel warm is, giet men het uit op een' rolſtok, dien de werklieden *Tour* noemen, welke geplaetſt is over een' bak vol koud water; het geſmolten Waſch in dit water vallende word dik en tot brokjes, welke men verſcheide malen en t'elkens in verſch water afwaſcht, vergadert en uitſpreid op linnewebbens, die gelegt worden op groote vierkante ſtukken houts in de opene lucht of den daeuw; men laet aen deze webbens vry groote boorden over, om het Waſch te konnen bedekken als het waeit; men verlegt dit Waſch om de drie dagen, en zelfs eerder als het heel heet is: men laet dit zoo bloot liggen vyf of zes weken lang, dan doet men het in bekkens, en laet het wederom op vuur ſmelten, waerby men witten wynſteen of kriſtal van wynſteen voegt, men laet 't eenigen tyd geſmolten ſtaen, op dat dees wynſteen het zuivere, doende de vuiligheit, die'er in mogt wezen, afſcheiden; daerna zygt men het door, en maekt 'er kleene, ronde, platte koekjes van, gelyk men ze by de Droogiſten ziet.

Men kan desgelyks op yder Waſchbleekery drie of vier ſmeltingen jaerlyks doen, beginnende in April en eindigende in October.

Het Witte Waſch moet men kiezen wel wit, helder, zuiver, doorſchynende, hard, broos, dat niet hangen blyft aen de tanden als men het kaeuwt, zonder ſmaek: men noemt het doorgaens Maegdewaſch, doch oneigentlyk, want het oprechte Maegdewaſch is de *Propolis*, of Voorwaſch, waervan op zyne plaetſe geſproken zal worden.

Het Witte Waſch is verfriſſchende, weekwakende, verzachtende, min ontbindende dan het Gele Waſch, omdat de waſſchingen het van een groot gedeelte van zyn zout berooft hebben; men gebruikt het in appelzalven, ceroenen en zalven.

Vele vryſters en vrouwen eten het Gele of Witte Waſch uit eene bedorve luſt en ſmaek, waerdoor zy zich zelfs verſtoppingen in de ingewanden, bleekheden, en andere ziektens veroorzaken.

Men vind by de Droogiſten een bleek- of citroengeel Waſch, dat gemaekt word van kleene uitgeſchoten ſtukjes Wit Waſch, die men te zamen ſmelten laet, en waerin men gekneuſt Curcuma geweekt heeft, dan giet men het door, en laet het koud worden, 't welk dient om Waſchlichtjes te maken.

Het Groene Wasch word gemaekt van Wit Wasch, dat met een weinig terpentyn gedwee gemaekt, en met gestooten Spaensgroen geverwt is: het is goed om de exteroogen té verzachten, zoo 't als een pleister daerop gelegt word.

Het Roode Wasch is Wit Wasch zacht gemaekt met een weinig terpentyn, en rood geverwt met den wortel' van kleene Ossetonge, of wel met vermiljoen. De Kommissariissen gebruiken het om 'er hunne zegels op te zetten; het is ontbindende, als 't uitwendig gelegt word.

Het Gomwasch is een gesmolten Wasch, gemengt met Bourgondisch Pek. De Tapytwerkers gebruiken het om hunne tyken mede te gommen.

Cera, komt van 't Griekssche woord κηρὸς, dat ook *Wasch* beteekent.

CERASA.

Cerasa, *sive Cerasia*, in't Fransch *Cerises*, in't Nederduitsch *Kersen*, zyn kleene ronde vry bekende vruchten, waervan verscheide soorten zyn. De gemeenste worden in't Latyn genaemt *Cerasa Agriotta* Cæs. *Cerasia acida & vulgaria* Trag. in't Fransch *Aigriottes*, in't Nederduitsch *Morellen*, zy zyn rond, en rood, en hebben een' zeer aengenamen zuurachtigen smaek: zy groeijen aen een' boom' van eene middelmatige hoogte, genaemt *Cerasus sativa fructu rotundo rubro & acido*, Pit. Tournef. (*Cerasus acida* Brunf. Matth.) in 't Fransch *Cerisier Domestique*, in 't Nederduitsch *Tamme Kerseboom*, met roode, ronde en zure vruchten. Zyne bladers zyn langachtig, spits, op de kanten getandt; de bloem bestaet uit vyf witte rooswyze geschikte blaedjes.

Men vind eene andere soort van Witte en Roode Kersen, die veel grooter zyn dan de voorgaende en een harder en zoeter vleesch hebben. Men noemt ze *Bigarreaux* of *Guignes*, *Spaensche Kersen*, en in 't Latyn *Cerasa alba dulcia*, C. B. Men vind ook Zwarte.

Daer zyn nog kleene Wilde Zwarte Kersen met lange stelen, die men in't Fransch *Merises*, in't Nederduitsch *Krieken* noemt. Zy zyn vol zoet en aengenaem sap, maer geven aen de handen en mond' eene vry zwarte of purpere kleur. Zy groeijen aen een' boom' genaemt *Cerasus major ac sylvestris fructu subdulci nigro colore inficiente* C. B. in't Fransch *Cerisier Sauvage*, of *Merisier*, in 't Nederduitsch *Kriekeboom*. Zyn hout word gebruikt voor de Klavecimbels, en andere Muziekinstrumenten, omdat het zoetluidig is.

Alle deze Kersen sluiten in zich een' beenen rondachtigen steen, waerin eene kleene pit of zaed is van een' aengenamen, doch wat bitteren smaek.

De Kersen hebben vele waterdeelen, een weinig olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn hart- en maegsterkende, openende; zy verkoelen, verzachten de scherpheden der vochten, houden een open lyf, weêrstaen het vergift, en zyn goed voor de ziektens der hersenen.

De Kersepitten gegeten worden goed geoordeelt voor den steen der nieren en blaes', men mengt ze ook onder de voorhoofdsmiddelen tegen de hoofdpynen, gedurende de koorts.

Uit den stamme en de takken van den Kerseboom druipt eene blinkende, en roodachtige Gom, die men *Gom van Kerseboom* noemt. Zy is openende, dryft de pis af, en verbreekt den steen, als ze ingenomen word. Men gebruikt ze ook uitwendig in water gesmolten voor de drooge kraeuwagie en 't loopende zeer.

De Kerseboom heeft zynen naem gekregen van eene stad in Pontus, eertyds *Cerasus* en hedendaegsch *Chirisonda* genaemt, vanwaer hy te Rome door Lucullus een' Romeinschen Krygsoverste gebragt is.

Men noemt hem in't Griekssch κέρασος, en de Kersen κεράσια.

CERASTES.

Cerastes, Bellon. Jonst. in 't Nederduitsch *Horenslang*, is eene soort van Slang', die op haer voorhoofd twee kleene horentjes draegt, van gedaente gelyk Gerstekorrels; de kop is twee vingers breed, en ingedrukt; het lyf is omtrent drie voeten lang, en bynaer zoo dik als een arm, en heeft een' dunnen hals. Zy is overal bedekt met afschverwige schubben, uitgezondert aen den staert, die zeer dun is. De rug is versiert met eenige roode strepen; de tanden zyn als die van eene adder, en veroorzaken door het byten gelyke toevallen, die dezelve hulpmiddelen vereischen, als men tegens de beten der adderen geeft. Deze Slang word in Lybië, en in verscheide andere plaetsen gevonden; zy maekt in het voortkruipen een kleen gedruis, dat de schuiffelinge naerby komt; men kan haer bereiden als de adder; zy heeft veel vlug zout en olie in zich.

Zy is zweetdryvende, weêrstaet het vergift, zuivert het bloed, is dienstig tegens de kinderpokjes, pest, melaetsheit, en drooge kraeuwagie.

Dit dier word genaemt *Cerastes*, van 't Griekssche woord κέρας, dat een' horen beteekent, omdat 't kleene horentjes op den kop draegt.

CERAUNIAS.

Ceraunias, G. Agricolæ.

In't Franſch *Pierre de foudre.*

In't Nederduitſch *Blixemſteen*, *Donderſteen.*

Is een ſteen, die nu eens rond, dan eens vyf vingers lang, en een duim dik is, nu de gedaente van eene ſpits, dan van een' kegel, nu weêr van een' beitel of wigge heeft; hy is zwaer, hard vooral in't midden, gelyk de vuurſteen, glad, zacht in 't aenraken, wit van kleur', blinkende, of bruin, of zwart, of rood, of groen. Hy komt voort in verſcheide plaetſen van Duitſchland en Spanje; het gemeen beeld zich in, dat hy met den donder neêrvalt.

Men ſchryft hem de kracht toe van de breuken der kinderen te genezen of te beletten, zoo men hem'er oplegt.

Ceraunias a κέρας, cornu, omdat ſommige Donderſteenen bykans de gedaente van een' horen hebben.

CERCIO.

Cercio, Jonſt. is een Indiaenſche Vogel, zoo groot als een Spreeuw, van verſcheide kleuren, den ſtaert bynaer gedurig bewegende: men leert hem ſpreken, en hy is noch leerzamer dan de Papegaei; men ſchryft hem geene kracht toe in de Geneeskunde.

CEREBRUM HUMANUM.

Cerebrum humanum.

In't Franſch *le Cerveau humain.*

In't Nederduitſch *Menſchenherſenen.*

Zy beſtaen uit eene vochtige, lymige, klierachtige, witte ſtoffe, in zich bevattende vlug zout en olië, omwonden in vele waterdeelen, en een weinig aerde. Zy worden in de Geneeskunde gebruikt, en moeten genomen worden van een' jongen en friſſchen menſch door een' geweldigen dood korteling geſtorven, als van eenen, die opgehangen en niet begraven is geweeſt.

Zy zyn goed voor de vallende ziekte, als ze overgehaelt worden, gelyk ik elders beſchreven heb.

Maer indien men de Menſchenherſenen zelfs tot 't gewigt van twee drachma inneemt twaelf of vyftien dagen lang, doen zy noch beter uitwerking.

Cerebrum, quaſi carabrum, a κάρη caput.

CEREFOLIUM.

Cerefolium, Matth. Caſt.
Cherefolium, Brunf. Dod.
Cherephyllon, J B.
Chærophyllum ſativum, C. B. Pit. Tournef.
Gingidium, Fuch. Tur.

In't Franſch *Cerfeuil.*

In't Nederduitſch *Kervel.*

Is een zeer gemeen Moeskruid, dat omtrent een voet hoog opwaſt; het ſchiet uit zynen wortel' vele ſtelen, die dun, takkig, teêr, op den rug rondachtig, maer van onderen uitgeholt als goten, glad, witachtig groen, vooral van onderen, ſomtyds roodachtig van boven, en als zy zaed dragen, met veel ſap vervult zyn; de ſtelen hebben bladers gelyk als de Peterſelië, maer kleener, wat dieper ingeſneden, en zachter in't aenraken, groen als ze jong zyn, bedekt op den rug met zeer kleene hairtjes, ſomtyds roodachtig en vol ſap: de bloemen waſſen boven op de takken als kroontjes of zonneſchermen, die weinig geſloten, kleen, en wit zyn, waervan yder doorgaens beſtaet uit vyf ongelyke roosswyze geſchikte blaedjes, en uit zoo vele helmſtyltjes, alle orderſteunt door een' kelk, die, als de bloem is afgevallen, eene kleene langwerpige vrucht word, vervult met twee langachtige, dunne, donkergraeuwe, ſpitſe zaden, van gedaente bykans als een vogelsbek, ſommige glad, andere ruuw in't aenraken. De wortel breid zich uit in de lengte meer dan een half voet, en is regt, glad, omtrent 't hoofd een pink dik, allengsjes dunner wordende als een ratteſtaert tot het uiteinde toe, daer hy bynaer ſpits is, met vezelen voorzien, die aen zyn bovenſte gedeelte vry dicht by malkander ſtaen, maer in 't neêrdalen verder afgeſcheiden zyn; dees wortel is wit, een weinig vleezig, malſch, zoet en aengenaem van ſmaek; hy beſluit in zyne lengte eene zenuw of eene ſoort van eene dunne, vry teêre en broſſe koord'; men teelt deze plant in de tuinen; in de Lente is ze doorgaens in hare beſte kracht'; alle hare deelen hebben een' zoeten en aengenamen reuk en ſmaek; zy heeft vele waterdeelen, half fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Zy

Zy is zeer openende, neemt de verſtoppingen weg, verbryzelt den ſteen der nieren, maekt het geronnen bloed vloeibaer, verdryft de koorts, zuivert het bloed als men ze inneemt; men legt haer ook geſtampt als een pap of in eene ſtovinge van buiten voor het graveelkolyk, de opſtopping van 't water, en de roos.

Charophyllum a χαίρω, gaudeo, & φύλλον, folium alsof men zeide, *eene vervrolykende Plant*, wegens de veelheit harer bladeren.

Cerefolium, is een bedorven woord van *Charophyllum*, of wel *Cerefolium*, alsof men zeide, *Blad van Ceres*, omdat de Kervel gebruikt word voor ſpyze, waer over men eertyds meende, dat de Godin Ceres geſtelt was.

Gingidium, *a Græco γιγγιδιον*, dit is een Syriſche naem, die van de Grieken en Latynen aengenomen is geweeſt.

CEREVISIA.

Cereviſia.
Bera.
Vinum hordeaceum.
Zythum.
Curmi.
Vinum regionum Septentrionalium.

In't Franſch *Biere*, *Cervoiſe.*

In't Nederduitſch *Bier.*

Is een wynachtig vocht, dat genoeg bekent is; men maekt het van Gerſt, of Koren, van Haver, of eenige andere ſoort' van Tarwe, en de bloem' van Hop: men laet deze dingen in water te zamen koken en giſten, tot dat hare zoute en oliachtige deelen uitgezet, verdunt, en verheven zyn, maer om deze giſting en uitzetting te verwekken, roert men dit alles langen tyd uit al zyne macht, het in verſcheide vaten gietende en wedergietende, terwyl het nog heet is; dit is 't, dat men *Brouwen* noemt, dan zygt men het vocht door, en laet het ſtil ſtaen; dit is het Bier, dat men doorgaens drinkt.

Eer men het Graen gebruikt tot het maken van Bier, is men gewoon het te laten komen tot een beginſel van uitſpruitinge, dan het te laten droogen, en grof te malen, waerdoor het t'eenemael in ſtaet geſtelt word om zyne zelfſtandigheit en voedſel aen het water ligtelyk mede te deelen; de bloem van hop, die men 'er by mengt, geeft aen 't Bier de kracht en den ſmaek: die het heel bitter en geurig begeren, laten 'er, als het in de tonnen is, alſem, nagels, kaneel, koriander en ſaſſafras in weeken; anderen doen 'er ſuiker, of honig, en ſpeceryen by; eindelyk bereid men verſcheide Bieren naer de verſcheide ſmaken; ik zoude niet goedkeuren om onder de gerſt, of koren, of haver, die men 'er toe gebruikt, te mengen eenig Dolik, gelyk ſommigen doen om het meer prikkelende te maken, dewyl dit Dolik oorzaek is, dat het Bier de menſchen meer bevangt.

't Is aenmerkelyk, dat alle waters niet even goed zyn, om Bier te maken: de Brouwers achten het put- of fonteinwater, dat heel klaer, koud en ſchoon is, allerbeſt, als min onderhevig zynde om te giſten, waerdoor het Bier langer goed blyft zonder zuur te worden. Want hoewel 'er eene giſting noodig is om Bier te maken, moet men vermyden, dat de giſting niet al te ſchielyk, noch al te ſterk zy, uit vreeze, dat de vlugge beginſels van het vocht geene lymige deelen, die hen aen malkander doen kleven en hen weêrhouden, genoeg vindende vervliegen, en door hun afwezen plaets geven aen het vaſte zout, om zich uit te breiden, en zynen zuren ſmaek aen het Bier mede te deelen.

Men verkieſt ook den tyd om Bier te maken, men moet het brouwen in koude getyden van 't jaer, als in 't begin en einde van den winter, indien men wil, dat het goed blyve.

Dat men in den zomer brouwt, kan niet lang goed gehouden worden, dewyl het al te ſterk giſt.

Hoe de Landen Noordelyker zyn, hoe ze beter zyn om goed Bier te maken, omdat de waters daer heel raeuw zynde, en de zon weinig kracht hebbende, het Bier, na dat het gebrouwen is, zyne vlugge beginſels behoud, die door de koude als naer binnen gedreven worden. Dit is de reden, waerom de Bieren, die men in Zweden, Denemarken, verſcheide plaetſen van Duitſchland, Vlaenderen, en in Engeland maekt, veel beter zyn, en langer goed blyven, als die men in Vrankryk brouwt. Men is in warme landen, als Provence, Dauſiné, Languedok zoo wel verzekert, dat men 'er geen goed Bier zoude konnen maken, dat niemand bedacht heeft het daer te brouwen, en zelfs is 'er deze ſoort van drank niet bekent.

Daer zyn twee algemeene ſoorten van Bier, de eene Wit, en de andere Rood of Bruin Bier; zy verſchillen niet als door de hoedanigheit van Hop, die men 'er toe gebruikt: het Bruine Bier is daer meer meê beladen dan het Witte. Deze Bieren zyn min of meer ſterk, naer dat men 'er min of meer kruiden heeft ingedaen; het ſterke Bier word Dik of Zwaer Bier genaemt.

Men kan van het Bier overhalen een' zwavelachtigen geeſt, die vuur kan vatten als die van wyn; men kan ook een' vry ſterken Bierazyn maken, eveneens als men den wynazyn maekt.

Het Witte Bier is 't gezondſte om te drinken; men moet 't verkiezen tuſſchen verſch en oud, klaer, ſterk ſchuimende als men 't inſchenkt, ſchoon geelachtig van kleur', prikkelende en aengenaem van ſmaek. Het zwaer bruine Bier is ſomtyds dik en drabbig, doch 't beſte is, dat helder, ſchoon rood, ſterk en prikkelende van ſmaek is.

Het Bier heeft eene ſlymachtigheit, die het bevochtigende, verkoelende, voedende, doch wat winderig maekt; het verſlaet den dorſt, maekt vet, en verſterkt. Indien men het in den tyd, als het nog al te verſch is, drinkt, veroorzaekt het dikwils pyn in 't wateren of koude pis, omdat zyn zout door de giſting nog niet genoeg uitgezet en verheven zynde, een gedeelte door den pisweg nedergedreven word, alwaer het de pisbuizen verhit en ſteekt, makende eene ſoort van koude pis, doch die niet gevaerlyk is, noch lang duurt. Het middel voor dit toeval is een weinig brandewyn te drinken om het ſcherpe zout des Biers vlugtiger te maken, door de lymachtigheit, waerin het belemmert word, te verdunnen.

Alle Bieren maken dronken, als men 'er te veel van drinkt, en vooral de dubbele of zware Bieren; de dronkenſchap zelfs daer uit ontſtaende duurt langer dan die van den wyn komt, omdat zy deelen bevatten, die lymachtiger en moeijelyker te verteren zyn.

Men maekt ook Kleen Bier; dit is eigentlyk een afkookſel van 't grondſop, dat 'er van 't Witte Bier overblyft; men geeft het te drinken aen zwakke menſchen en kinderen: men zoude dit kleen Bier konnen noemen *Bochetum Cereviſiæ*.

Op de bommen der tonnen, die men met verſch Bier gevult heeft, werpt zich op een dik en lymig ſchuim, dat men Giſt van Bier noemt.

Men bereid in Engeland nog eene ſoort van Bier, dat de Engelſchen Aile noemen, ik heb 'er een byzonder hoofdſtuk van gemaekt onder den Latynſchen naem *Alla*.

Cereviſia, a Cerere, omdat Ceres by de Ouden de Godin was van het Koren, waervan het Bier gemaekt word.

Zythum a ζυθὸς Bier.

Vinum Hordeaceum, omdat het Bier een wynig voeht is, doorgaens van de Gerſt gemaekt.

Vinum Regionum Septentrionalium, omdat in de Noordelyke Landen, die geene druiven voortbrengen, het Bier voor wyn gebruikt word.

Bierre, in 't Hoogduitſch *Bier*, komt miſſchien van 't Latyn *Bibere*.

CERINTHE.

Cerinthe quorumdam major verſicolore flore, J. B. Cluſ. Hiſt. Pit. Tournefort.

Cerinthe, ſeu Cynogloſſum montanum majus, C. B.

In't Franſch *Melinet*.

In't Nederduitſch *Cerinthe*.

Is eene plant, die uit haren wortel' vier of vyf ſtelen of takken ſchiet, een of anderhalf voet hoog: zy zyn rond, vol ſap, en bekleedt met een groot getal langwerpige bladeren, die breeder zyn naer den ſteel dan aen 't ander einde, een weinig ruig, blaeuwachtiggroen, en met witte vlekken gepikkelt: boven uit den oorſprong dezer bladeren komen verſcheide kleene gedraeide takjes als die van de groote Zonnebloem', van boven tot onderen voorzien met langachtige en geſchakeerde, gele, roode, purpere bloempjes, die hol zyn en eenigzins een kleen bekertje verbeelden; de honigbyën zyn'er zeer op verlekkert. Als deze bloem is afgevallen, komen in hare plaets twee doppen, verdeelt in twee huisjes, waervan yder een eirond en ſpits zaed bevat, zoo groot als dat van Wikken of Erweten; de wortel is wit. Deze plant groeit op ſchaduw- en bergachtige plaetſen. Zy heeft vele waterdeelen, oliē en een weinig zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, verkoelende, een wondmiddel, en goed voor de ontſtekingen der oogen.

Cerinthe, à κηρὸς, Cera, Waſch, omdat zy aen de honigbyën, die op de bloem van deze plant' verlekkert zyn, de ſtoffe verſchaft, waervan zy 't waſch maken.

CERUSA.

Ceruſa, in't Franſch *Ceruſe*, in't Nederduitſch *Loodwit*, is een lood, dat door den damp van azyn doordrongen, uitgezet, half ontbonden, en in eene zeer witte, zware en brooze ſtoffe verandert is. Als men dit Loodwit maken wil, ſlaet men het lood tot dunne en fyne platen, die men oprolt en op kleene ſtokjes ſchikt, welke in groote aerde potten tegengehouden worden, zoodat het lood daerin hangen blyft; men giet azyn op den bodem van de potten, en als zy vervult zyn met gerold lood, ſtopt men ze wel toe, en plaetſt ze in miſt, of eenige naeſt bykomende warmte, opdat de azyn warm geworden zynde eenen damp geve, die de ſtoffe

OR-

ongevoelig doordringt en verdunt. Nadat deze potten ten minſte eene maend in de miſt gebleven zyn, haelt men ze 'er uit, en die geopent hebbende, vind men alle de bladen lood verandert in eene witte en breekbare ſtoffe, die men Loodwit noemt; men breekt deze bladen in ſtukken; de Schilders gebruiken ze: men moet ze kiezen, die dun, ſchoon, zuiver, van buiten en van binnen heel wit zyn.

Men wryft dit Loodwit op den porphyrſteen met een weinig waters, en maekt 'er een deeg van, dat men in vormen tot kleene ſpitswyze brooden maekt, welke men droogen laet om te vervoeren; de Werklieden winden ze altyd in blaeuw papier liever dan in ander, om het Loodwit witter te doen ſchynen.

Het beſte, zuiverſte en witſte word ons uit Venetien gebragt; dat uit Holland en Engeland komt, is vermengt met eene ſoort' van kryt of mergel, gelyk de Heer Pomet heeft aengemerkt. Men moet 't Loodwit verkiezen in geheele brooden of groote ſtukken, zeer wit, droog, zacht in't aenraken, en broos; het is eigentlyk een lood, dat met de punten van den azyn bezwangert is.

Het is opdroogende, verkoelende, ontbindende, en word onder zalven en pleiſters gebruikt.

Ceruſa vel Ceruſſa, Grace κεῤῥῶσσα, ἀκηρὸς, Cera, omdat het Loodwit de zoetheit en witheit van Wit Waſch heeft.

CERVUS.

Cervus, in't Franſch *Cerf*, in't Nederduitſch *Hert*, is een gehoornd en viervoetig gedierte, dat zoo groot als een kleen paerd, zeer levendig, ſnelloopende, wild, zeer lang levende, en met ros of roodachtig hair bedekt is; het voorſte gedeelte van zynen kop is plat; zyne horens zyn groot, lang, takkig, ſterk, hard, en ſtevig; men noemt ze het gewigt of de kroon van een Hert; het bedient 'er zich van tot verwering'; zyne ooren zyn kleen, de hals lang, de ſtaert kort, de voeten geſpleten; het onthoud zich in boſſchen, en leeft van planten, vruchten, ſlangen en andere kleene dieren; men zegt, dat het eenige eeuwen achtereen leeft; zyn vleeſch is goed om te eten, als het maer jong gedoodt is, en voor dat het bronzig of ritzig is geweeſt.

Het Hert legt jaerlyks zyne horens af, omtrent de maend April, en dan ziet men het naeuwlyks te voorſchyn komen; het houd zich geſloten in de braemboſſchen, als beſchaemt dat het zyne verwering en verſiering verloren heeft, tot dat de nieuwe horens uitgebot zyn, en de plaets van de eerſte ingenomen hebben. Deze horens, terwyl dat ze groeijen, zyn natuurlyk omwonden of bedekt met een dik en leêrachtig vel voorzien van kort, graeuw, dicht geſloten hair of dons, en hunne eindens zyn rondachtig. De friſte Herten ſchieten hunne horens raſſer dan de andere, en zyn grooter en ſterker; indien men ze affnyd, terwyl ze noch teêr en met hun vel bedekt zyn, ſtorten zy veel bloeds uit. Deze horens tot hunne volkomen grootte zynde, worden overal hard en beenachtig; doch de deelen, die allerlaetſt de hardigheit krygen, zyn de eindens of uiterſtens. Het ruig vel, dan geen voedſel meer krygende, verdroogt, raekt los, en valt af by ſtukken, latende de horens bloot, effen, glad, verſcheidentlyk gekleurt, en hunne uiteindens niet meer omwonden zynde worden ſpitſer. Indien dit vel niet ras genoeg losraekt, heeft het Hert de gewoonte zyne horens tegens ſteenen of boomen te wryven, om 'er zich van te ontlaſten.

Het wyfje, in 't Latyn *Cerva*, in 't Franſch *Biche*, en in't Nederduitſch *Hinde* genaemt, is zoo groot als het Hert, maer heeft geene horens op den kop; het hair is roodachtig; zy heeft een ſcherp gezicht, en loopt met groote ſnelheit, en begint te bronſten even als het Hert omtrent de maenden Auguſtus en September; zy draegt agt maenden haer jong, en krygt 'er t'elkens maer een; men maekt haer ligter tam dan het Hert.

Men ziet in Indië naer den kant van Batavia kleene Hinden, die nooit hooger opgroeijen dan een kleene hond; hare beenen zyn niet dikker dan de pink van een kind, en hare pooten zoo groot als eene middelmatige boon, van gedaente als de voet van eene gemeene Hinde, en graeuw van kleur'. Deze kleene Hinden zyn zoo wild, dat ze, als zy gevangen zyn, in eene gedurige ongeruſtheit en beweginge zyn; men kan ze niet tam maken, en zy ſterven by gebrek van voedſel te nemen.

Het jong van het Hert, en Hinde word in 't Latyn *Hinnulus*, en in't Franſch *Faon* of *Fan* genaemt.

Het Hert bevat in alle zyne deelen veel vlug zout en olië.

Zyne horentjes of horens onlangs uitgebot, die men doorgaens het Hoofd of Gewas noemt, zyn zoo teêr eene maend lang, dat men ze gemaklyk in ſchyven kan ſnyden. Men zoude daer Gelei van konnen maken, als men ze lang in water liet koken. Zy worden gebruikt om de baring te bevorderen.

Men raſpt de groote Hertshorens, en gebruikt het ſchaeffel, om Gerſtewaters, en Geleijen te maken, men mengt het ook onder verſcheide poeders en Electuarien; het is goed om den

buikloop, en de bloedlozingen te ſtuiten, om te verſterken, de krachten te herſtellen, en het vergift te weêrſtaen.

Men vind in het hart van een Hert een beentje, dat men in't Latyn *Os de Corde Cervi*, en in't Franſch *Os de Cœur de Cerf* noemt; het is een halve pink lang, een nagel breed, plat, dun, doorgaens driekantig, en wit; het word in verſcheide Artzenybereidingen gebruikt; men moet het liever kleen als groot kiezen, omdat men in zyne plaetſe het been van een Oſſehert verkoopt, dat 'er niet van verſchilt, als dat het grooter is. Dit been is in een levendig Hert niet dan kraekbeen, doch word in korten tyd hard, als het dier dood is. Het word hartſterkende geoordeelt, wederſtaet het vergift, en ſtuit de bloedſpouwingen.

Het hielbeen van 't Hert, tot het gewigt van eene drachma in poeder gebruikt, is goed vôor den roodeloop.

Het merg van 't Hert is geelachtig naer 't wit trekkende, men gebruikt het uitwendig in vliegende jigtpynen, heupjigt, beenbreuken, om de zenuwen te verſterken, en om te ontbinden.

Het vet of ſmeer van 't Hert is zachtmakende goed voor de zenuwen, en ontbindende.

Het bloed van 't Hert in de zonne gedroogt kan bewaert worden; het is zweetdryvende en ontbindende; men kan het gebruiken in 't zydwee en jigt. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Het teellid van het Hert gedroogt en tot poeder gebragt, is goed om het zaed te verwekken; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

De blaes van het Hert uitwendig gelegt is goed voor den daeuwworm.

Cervus, *a κέρας*, *cornu*, *horen*, omdat het Hert groote horens heeft.

CERVUS VOLANS.

Cervus volans.
Scarabæus cornutus.
Lucanus.
Scarabelaphus.
Scarabæus bicornis.

In't Franſch *Cerf-volant.*

In't Nederduitſch *Vliegend Hert.*

Is eene ſoort van ſchallebyter of Vlieg zoo groot als eene kever, blinkend roodachtig of purper, dat op den kop twee getakte horens draegt, van gedaente als die van een Hert, en aen 't einde zeer puntig; zy dienen hem tot beſcherming; want als men hem vangt, nypt hy den vinger, indien hy dien vatten kan, tuſſchen de twee punten van zyne horens, die als nyptangen zyn gemaekt, zoodanig, dat hy'er het bloed met groote pyn doet uitkomen. Daer zyn verſcheide ſoorten van Vliegende Herten, die niet alleen in grootte, maer ook in getal van hunne horens verſchillen; want men vind 'er ſommige, die maer eenen krommen horen hebben op 't midden van den kop; de eene en de andere bevatten veel vlug zout en olië.

Men acht ze goed om de ſtuipen en pynen der zenuwen te ſtillen, als ze gekneuſt of gekookt in eene daer toe bekwame zalve of olië 'er op gelegt worden; men draegt deze tor levendig bewonden en aen den hals' gehangen als een halsdragt om de derdendaegſche koorts te genezen, in den tyd van de huivering': men hangt ook de horens om den hals der kinderen, om te beletten dat ze niet in't bed piſſen; maer men moet ganſch geen' ſtaet maken op deze Draegmiddelen.

Cervus volans, omdat dit bloedeloos dier horens draegt, gelyk als die van een Hert, en om dat het vliegt.

CETERACH.

Ceterach officinarum, C. B.
Aſplenium, *ſive Ceterach*, J. B. Pit. Tournefort.
Scolopendrium, Cord. Hiſt. *verum*, Lob.
Aſplenium, Dod.
Scolopendria, Ang. *vera*, Trag.

In't Franſch *Ceterac*, ou *Vrave Scolopendre.*

In't Nederduitſch *Steenvaren*, *Miltkruid.*

Is eene ſoort van Vrouwenhair, of eene plant, welker bladers eenigermate gelyken naer die van Boomvaren, maer ze zyn veel kleener, tot aen hunne ribben ingeſneden in vry ronde en golfwyze deelen; de rug is roodachtig, of geel, ruig, en bedekt met een ſchubachtig ſtof, tuſſchen 't welk de Heer Tournefort door middel van een vergrootglas heeft aengemerkt kleene vruchtjes, of vliesachtige bolletjes op malkander gehoopt, en yder voorzien met een ſnoertje van paternoſters, dat door zyne t'zamentrekking deze vrucht doet opengaen in twee deelen als eene zeepdoos, en eenige zeer kleene zaden uitſtort. De wortel is vezelig. Deze

plant

plant groeit op ruwe en ſteenachtige plaetſen, op de muren, vooral in warme landen; die van Languedok noemen haer gemeenlyk *herbe d'aurade*, dat is te zeggen, *Verguld Kruid*, omdat de zon daer op ſchynende, het eene goude kleur ſchynt te hebben; zy bevat veel olie en wezentlyk zout, en weinige waterdeelen in zich.

Zy is goed voor de borſt, en openende; men gebruikt haer voor de borſt- en miltziektens.

Ceterach is een Arabiſche naem.

Aſplenium komt van 't Latyn *ſplen*, dat de milt beteekent; men heeft dezen naem aen Ceterach gegeven, omdat het goed is voor de ziektens der milt.

Scolopendrium, vel Scolopendria, omdat 't blad van deze plant' door zyne gedaente en inſnydingen het lichaem en pooten verbeeld van een bloedeloos diertje *Scolopendra* genaemt.

CEVADILLA.

Cevadilla, ſive Hordeolum, Monard. & Frac. in 't Franſch *petite orge*, is een zaed van Nieuw Spanje, dat de gedaente van Gerſt heeft, maer dat niet grooter is dan Lynzaed; het groeit aen een gewas, dat eene air draegt als die van Gerſt. Men vind het niet in Vrankryk.

Het word uitermate inetende en brandende geoordeelt; men gebruikt het nooit inwendig, maer men legt het in poeder op vuile en ſtinſtende zweren, om het welige vleeſch te verteren, en op deelen, die door 't koud vuur zyn aengetaſt; het doet dezelve uitwerking als de Sublimaet, men verzacht het met't in Weegbreewater te ontdoen.

CHAA.

Chaa, ſeu Tcha, is eene ſoort van Japanſche Thee, of een blad gelyk de gemeene Thee, maer kleener, aengenamer van ſmaek, en reuk, helderer groen van kleur', naer 't geel trekkende. Zy waſt aen een kleen boompje, zoo groot als een Kruis- of Aelbeziëboom, dat men met vlyt in Japan aenkweekt; men laet ze droogen en zend ze ons over.

Men moet de Chaa verkiezen in kleene blaedjes verſch overgebragt, wel gedroogt, groen van kleur', van een' goeden reuk en ſmaek, trekkende naer dien van de Violen; men moet ze bewaren in dicht geſtopte glaze fleſſchen, uit vreeze, dat zy hare kracht verlieze, en een gedeelte van haren reuk vervliege. Men noemt ze oneigentlyk de bloem van Thee; zy heeft veel half fyne olië en vlug of wezentlyk zout in zich.

Men laet omtrent een half uur of langer eene vingergreep van dit kleene blad trekken met omtrent een pond heel heet water in eene toegedekte pott'; het geeft eene geelachtige verw, trekkende naer 't groen, van ſmaek als violen; men doet'er een weinig ſuiker by, en drinkt dit vocht zoo heet als doenlyk is. Men neemt 'er vier of vyf oncen van in.

Het zuivert het bloed, verzacht en verſterkt de borſt, zet de dampen neder, verwekt vrolykheit, verlevendigt de geeſten met ze zachtjes te bewegen, en belet de ſlaperigheit.

CHAGRIN.

* *Chagrin*, of *Chagrain*, in 't Nederduitſch *Segrynleur*, is de huid van 't onderſte van den rug en billen van eene ſoort' van Ezel, of Muilezel, die zeer gemeen in Turkyen en Polen is, waer van men zich bedient om de reiſtuigen te dragen, gelyk men in Vrankryk de Muilezels gebruikt; als dit dier dood is, ſcheid men de huid van zyn achterſte af, en zuivert ze van 't hair, en waſchtzeals alle andere huiden, en terwyl zy nog zacht en verſch is, beſprengt men ze met moſtaerdzaed; men ſpreid ze in de lucht uit, en laet ze daer aen eenige dagen lang blootgeſtelt, dan word ze weggenomen, en gelooit: deze huid is zeer hard, wanneer zy droog is, maer indien men ze zacht maken wil, moet men ze maer eenigen tyd in't water laten weeken.

Daer zyn twee ſoorten van Segrynleer, een graeuw, dat meeſt geacht is, en een wit en vuil; men moet het verkiezen in ſchoone, groote, gelyke huiden, met kleene ronde, wel gemaekte en gelyke greinen, minſt vervult met ſpiegels of blinkende en gladde plaetſen, die niet gekorrelt zyn; de beſte komen uit Turkyen; men geeft ze door 't verwen zoodanig eene kleur als men wil; men gebruikt haer om boeken, kasjes, inktkokers en zakuurwerken te bekleeden.

Het is waerſchynlyk dat het moſtaerdzaed, 't welk men tot de bereiding van Segreinleer gebruikt, 't zelve doordringt, terwyl het nog teêr en zacht is, en dat het door zyn ſcherp gedeelte toebrengt om het korrelachtig te doen worden: men kan ook gelooven, dat de ſpiegels, die'er in gevonden worden, plaetſen zyn, waer op het moſtaerdzaed niet wel gelegt is geweeſt, en geenen genoegzamen indruk heeft gemaekt.

* Zie Pl. VI. Fig. 13.

CHALCEDONIUS.

Chalcedonius, vel Charcedonius.

In't Franſch *Calcedoine.*

In't Nederduitſch *Kalcedonyſteen.*

Is eene ſoort van Onyx, of een koſtelyke Steen van verſchillende grootte, gelykende naer den Sardonix, maer witter, blinkende en doorſchynende.

Daer zyn twee algemeene ſoorten, eene Oosterſche, en eene Europeeſche: de Ooſterſche is de hardſte, ſchoonſte, en meeſtgeachte, voornamentlyk die, waerin zich eene zekere verwarde mengeling van blaeuw, wit, geel, en rood vertoont, die zeer aengenaem voor 't gezicht is, en die tegen de zon gelegen eene regenboogskleur doet weêromſtuiten: hy komt voort in het gebergte van Indië.

De Europeeſche is ſchoon, blinkende, doch zoo hard niet als de Ooſterſche, en donkerer wit van kleur': men vind hem in verſcheide plaetſen van Duitſchland en Vlaenderen, dicht by Leuven en Bruſſel.

De Kalcedonyſteen was by de Ouden in groote achting': zy maekten'er kleene vaten van, en gebruikten hem in de ſchoonſte ſieraden van hunne gebouwen. De Koning Salomon gebruikte'er veel van tot den prachtigen Tempel, dien hy te Jeruſalem deed bouwen; en de Roomſche Keizers zochten dezen ſteen op als eene zeldzame en dierbare ſtoffe. Hy is zedert vele eeuwen gemeener geworden, nadat men hem in Europa ontdekt heeft; doch de Ooſterſche is altyd zeer raer.

Men ſchryft aen den Kalcedonyſteen de kracht toe van de gal te verteren, de droefgeeſtigheit te verdryven, maer deze kracht beſtaet niet dan in de inbeeldinge; zyne genezende hoedanigheit beſtaet in het alkali, als hy op den porphyrſteen ſyn gewreven word: hy verzacht het al te geweldige zuur van de maeg' en andere ingewanden; hy ſtuit de bloedlozingen en buikloopen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma; hy is niet veel in gebruik.

Dees ſteen heeft zynen naem gekregen van Chalcide, waervandaen hy eertyds in de andere landen overgezonden werd.

CHALCITIS.

Chalcitis.

In't Franſch *Calcite*, of *Colchotar naturel.*

Is een koperrood, dat natuurlyk door onderaerdſche vuren verkalkt, en in ſteenachtige, vry groote, roode ſtukken verandert is, die ſomtyds van binnen met gele en een weinig blinkende aderen doorloopen zyn. Men vind het in de Kopermynen, en het deelt van binnen mede van dit metael: het kan door 't vuur geſmolten worden, en word ons ſomtyds uit Duitſchland en Zweden gebragt; maer is doorgaens in Vrankryk zeer zeldzaem.

Men moet het kiezen in ſchoone ſtukken van buiten donkerrood, die doorgebroken de kleur van een weinig blinkend koper hebben, van ſmaek als Vitriool, en die ligtelyk in 't water ſmelten.

De Chalcitis is afvegende, en zeer t'zamentrekkende; ze ſtuit de bloedlozingen, en word uit- en inwendig gebruikt; ze komt onder de bereiding van de Theriakel; maer dewyl men ze niet heel gemeen vind, neemt men in hare plaetſe de door kunſtgemaekte Colchotar, of Doodekop, die een groen koperrood is, tot roodheit verkalkt.

Chalcitis a χαλκὸς, *æs*, omdat deze borgſtoffe veel van het koper mededeelt.

CHALYBS.

Chalybs.

In't Franſch *Acier.*

In't Nederduitſch *Stael.*

Is een yzer, dat harder, meer in een gedrongen, zachter en gladder gemaekt is door de verkalking en de harding. Om het te maken, legt men het Yzer by lagen op malkander met de klaeuwen van dieren in vuurovens, die met voordacht dicht by de mynen zyn gemaekt; men legt'er vuur onder, en als het metael zacht geworden of bynaer geſmolten is, doopt men het in koud water, opdat de luchtgaetjes of poriën, die door de werking van 't vuur geopent waren, ſchielyk geſloten worden: men herhaelt verſcheidemalen deze verkalking en harding.

De klaeuwen van de dieren brengen door het branden met 't yzer twee uitwerkingen voort: de eerſte is, dat zy de vlugſte, zoutſte en meeſtuitgezette deelen van't metael doen vervliegen; de tweede is, dat een gedeelte van 't vlugge zout, waermede de klaeuwen natuurlyk bezwangert zyn, zich in de luchtgaetjes van het yzer indringt; want dewyl dit zout door de verkalking alkalyn is geworden, verſlind en vernielt het de punten van het koperroodig en zuur zout, dat

dat in 't yzer overgebleven is, zoodat de beweging van dit zout vermindert zynde, het metael zich zooveel niet meer uitzet, 't welk eenigzins dient om aen het ſtael eene goede hoedanigheit te geven: maer de voornaemſte, die het krygt, komt van de harding' ten reehten tyde geſchiedt. Men maekt het ſtael in verſcheide plaetſen van Vrankryk, Italië, Piémont, Hongaryen: maer het beſte word bereidt in Duitſchland in eene Stad Kernent genaemt: de werklieden noemen het by bederving *Acier de Carme*, *& acier a la double marque*. Het word doorgaens in vierkante ſtukken of ſtaven overgebragt; het moet breekbaer, fyn van korrel en wit zyn.

Het Stael heeft in zyne uitwerkingen eene groote overeenkomſt met den zeilſteen, en men ziet, dat het ſomtyds verandert word in een' volmaekten Zeilſteen: indien men het Stael gemakelyk zacht maken wil, moet men 'er menſchendrek om doen, en 't alzoo in 't vuur laten verkalken.

Het vylſel van Stael is goed om de verſtoppingen weg te nemen, voor de geelzucht, en ziektens der milt; de gift is van eene ſcrupel tot eene draehma; het word ook gebruikt om te verwen.

Het water, waerin men gloeijend Stael heeft uitgedoofd, word *Aqua Chalybeata* genaemt, dat t'zamentrekkende, en goed voor de buikloopen is.

Chalybs is een naem, genomen van een zeker Volk van Pontus, dat men eertyds *Chalybes* noemde, en in't byzonder werkte om het yzer uit de mynen te halen, te bereiden, of te zuiveren; dit is't, waervan Virgilius ſpreekt

India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi
At Chalybes nudi ferrum.

Dit volk woonde omtrent Thermodoontes, en men meent, dat het naderhand *Chaldæi* genaemt is.

CHAMÆBALANUS.

Chamæbalanus, Dod. Gal.
Latyrus arvenſis repens tuberoſus, C. B. Pit. Tournefort.
Panis porcinus, Lonic.
Terræ glandes, Dod Adv.
Chamæbalanus leguminoſa, J. B.
Ornithogalum purpureum, Cord. in Dioſc.
Glandes terreſtres, Cluſ. Pan.
Arachidna, Theophraſti, Colum.

In't Franſch *Veſſe Sauvage*.

In't Nederduitſch *Aerdakers*, *Aerdnoten*, *Muizen met ſtaerten*.

Is eene ſoort van Wikken, of eene plant, die verſcheide zwakke ſtelen ſchiet, omtrent anderhalf voet lang, takkig, kruipende, en op den grond liggende, platachtig en als gebladert, in de lengte met eene ribbe als een ezelsrug verheven. De bladers zyn als die van Wikken, twee aen twee regt tegen malkander over geplaetſt op een' ſteel, die door een klaeuwiertje eindigt; de bloemen zyn als die van peulvruchten, purper en riekende; als zy afgevallen zyn, vertoonen zich in hare plaetſe dunne en ſmalle peulen, beſtaende uit twee ſchellen, die eenige bynaer langronde zaden in zich ſluiten; de wortels zyn bolachtig op de wyze van eikels, vaſtgeheeht aen zeer lange vezelen, en zyn vol wit en zoet merg, dat goed om te eten is. Zy groeit op de kanten der wegen.

De wortel is goed om de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, als zy gegeten of in een afziedſel of poeder ingenomen word.

Chamæbalanus, is een naem t'zamengeſtelt van 't Griekſche *χαμαὶ*, *terra*, *& βάλανος*, *glans*, alſof men zeide *Aerdaker* of *Aerdeikel*, want de wortels van deze plant' hebben de gedaente van een' aker of eikel.

CHAMÆBATUS.

Chamæbatus, *ſive rubus idæus alter*, Trag.
Rubus idæus lævis, C. B. Pit. Tournef.
Rubus idæus non ſpinoſus, J. B.
Rubus hircinus, Tabern. Icon.

In't Franſch *Ronce ſans épines*.

In't Nederduitſch *Braembeziën*.

Is eene ſoort van Braem of een kleene heeſter, die verſcheide ſtelen ſchiet, twee of drie voeten hoog, voorzien met bladeren gelyk die van den Framboiſeboom, welke van agteren witachtig en wollig zyn; de bloemen beſtaen uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes; als zy zyn afgevallen, vertoont zich eene ovale roode vrucht, zoo groot als eene Aerdbei, beſtaende uit verſcheide beziën vol zuur ſap, ſpitswyze by malkander gehoopt op een' moederkoek, en yder in zich ſluitende een langwerpig zaed. Deze plant groeit op bergachtige plaetſen.

De toppen en vruehten zyn afvegende, t'zamentrekkende, en goed in gorgeldranken.

Chamæbatus, *a χαμαὶ*, *humilis*, *& βάτος*, *rubus*, alſof men zeide *Lage* of *Kleene Braem*.

CHAMÆCERASUS.

Chamæceraſus, Caſt.
Chamæceraſus Alpigena, Lob. Icon.
Chamæceraſus Alpina fructu rubro gemino duobus punctis notato, C B. Pit. Tournefort.
Chamæceraſus Geſneri, *vel Chamæpericlymenon quoddam Alpinum*, J. B.
Periclymenum rectum vel mas, Geſn.
Xyloſteum alterum, Dod.
Idæa ficus noſtra, *vulgo Frangula*, Lugd.

In't Nederduitſch *Kleene* of *Lage Kerſeboom.*

Is een kleene heeſter, die anderhalf of twee voeten hoog opſchiet; de takken zyn houtig, bros, bedekt met een' witachtigen baſt', vol wit merg: de bladers zyn als die van Kamperfoelje of Hondskerſen, maer grooter, breeder, harder, minder groen, puntig, ruig, voornamentlyk van onderen, en regt tegen malkander over geplaetſt: de bloemen groeijen twee aen twee op een voetſteeltje, dat uit den oorſprong' der bladeren voortkomt. Zy zyn kleen, wit, als eene pyp wyd openſtaende, en in twee lippen geſneden, yder onderſteunt door een' kelk gelyk als een kleene Granaetappel, die daerna eene roode vrucht of bezië word, gelyk als eene kleene kers, met twee ſtippen geteekent, en met bitter ſap van een' viezen ſmaek, en eenige platachtige en bynaer ovale witte zaden vervult. Dees heeſter groeit op bergachtige plaetſen, als op het Alpiſche en Pireneeſche Gebergte; de vruchten waſſen als de bloemen, twee aen twee op eenen ſteel vaſtgehecht. Zy hebben veel wezentlyk en vaſt zout en olië in zich.

Zy doen braken, indien men 'er vier of vyf van inſlikt; zy zyn ook buikzuiverende.

Chamæceraſus a χαμαὶ, *humilis & ceraſus*, alsof men zeide *Lage* of *Kleene Kerſeboom.*

CHAMÆDRYS.

Chamædrys major repens, C. B. Dod. Pit. Tournef.
Chamædrys vulgo vera exiſtimanda, J. B.
Quercula calamandrina, Schroderi.
Triſſago, Matth.
Trixago, Caſt.

In't Franſch *Germandrée*, of *petit Chêne.*

* Is eene kleene lage plant, die verſcheide dunne roodachtige en wollige ſtelen omtrent een half voet hoog ſchiet; de bladers zyn kleen, by tuſſchenwydtens twee aen twee bynaer regt tegen malkander over geſchikt, langwerpig, vaſt, ruig, getandt als die van den Eikenboom, bitter, wat ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek; de bloemen waſſen aen den oorſprong' der bladeren langs de ſtelen, en zyn purper van kleur' en aengenaem van reuk; yder van haer is eene pyp, die van boven by wyze van een' bek wyd open ſtaet. Als deze bloem is afgevallen, volgen'er vier bynaer ronde zaden, geſloten in een zaedkasje, dat aen de bloeme voor een' kelk' gedient heeft: de wortels zyn kleen, houtig, en vezelachtig. Deze plant groeit op onbebouwde, ſteen- en bergachtige plaetſen; zy heeft veel wezentlyk en vlug zout, en olië in zich.

Zy is inſnydende, openende, zweetdryvende, wondheelende, en dienſtig tegen de jigt; zy neemt de verſtoppingen weg, en verwekt de maendſtonden, verſterkt de gewrichten, zuivert de oude verzweringen. Men gebruikt haer uit- en inwendig.

Chamædrys, a χαμαὶ, *humilis, &* δρὺς, *quercus*; alsof men zeide *Lage* of *Kleene Eikenboom*, want de bladers van Chamædrys gelyken naer die van den Eikenboom.

CHAMÆLEA.

Chamælea, Dod. C. B.
Chamælea tricoccos, J. B. Pit. Tournef.
Chamælea vera, Cam.
Chamælea latifolia vel alba, Serapioni.
Thymælea foliis magnis & tenuibus, Meſ.
Mezereon Arabum, Adv. Lob. Icon.

In't Franſch *Camelée.*

† Is eene plant die een of anderhalf voet hoog opwaſt, en op de wyze van een' heeſter verſcheide dunne takachtige ſtelen voortbrengt, die voorzien zyn van bladeren als die van den Olyfboom, maer kleener en zwartachtiger; de bloemen groeijen aen den oorſprong' der bladeren, en zyn kleen, geelachtig, meeſtal uit een enkel blad beſtaende, dat in drie deelen is geſneden. Als deze bloem is afgevallen, vertoont zich in hare plaetſe eene vrucht met drie ſteenen, die een weinig vleezig en in't begin groen is, maer onder 't rypen rood word; deze ſteenen zyn beenachtig of zeer hard; yder van hun heeft

* Zie Pl. VI. Fig. 14.
† Ibid. Fig. 15.

heeft in zich een zaedje, dat doorgaens langwerpig is. Deze vrucht geplukt, en eenigen tyd bewaert zynde, word zwart en vettig als de olyven; de wortel is hard en houtig; deze plant groeit in warme landen, als in Italië, Languedok, op woeste, ruwe en onbebouwde plaetsen; de vrucht, bladers en bast hebben een' scherpen en heeten smaek. De geheele plant heeft wezentlyk en vast zout en olië in zich; zy blyft altyd groen.

De *Chamælea* is een zeer sterk buikzuiverend middel, waervan de Ouden zich bedienden, maer't word hedendaegs niet meer gebruikt, wegens hare heete eigenschap, die eene ontsteking in de ingewanden zoude konnen veroorzaken; men bedient'er zich van in uitwendige middelen, om oude zweren te zuiveren.

Chamælea a χαμαὶ, humilis & ἐλαία, olea, alsof men zeide *Lage Olyfboom*, want deze plant gelykt naer een' kleenen Olyfboom.

CHAMÆLEON.

Chamæleon, in't Nederduitsch *Kameleon*, is een kleen viervoetig dier, dat de gedaente van eene hagedisse heeft, maer wiens beenen langer en dunner zyn; de kop is zeer dik naermate van 't overige lichaem, en verheven met eene soort' van kraekbeenige, breede en driehoekige kamme, die van boven spits, en van voren scherp is; zyn muil is als eene stompe punt, en heeft twee kleene openingen, die hem voor neusgaten dienen; 't blykt niet dat het ooren heeft; de oogen zyn groot, de bek is wyd, de kaken zyn voorzien met zeer kleene tanden; de tong is lang, rond, dik, platachtig aen 't einde daer ze open is, hol, en eenigermate gelyk aen een' Olifantsnuit, bevochtigt met een zeer lymig speeksel; de strot is dik, 't lyf omtrent zes duimen lang, en somtyds langer, zoo dik als de voorhand van een kind, en rond; de buik is dik, de ruggraet is verheven en scherp, en met den staert' verknogt door een groot getal wervelbeenderen, die vry ruuw in't aenraken zyn; de staert is langer dan 't lichaem, ruuw, omgekromt, en aen 't einde spits; zyne beenen zyn vier of vyf vingers lang, en zoo dik als eene schryspen; zyne pooten zyn in twee deelen gespleten, waervan het breedste uit drie, en 't smalste uit twee toonen bestaet, alle gewapent met scherpe en kromme nagelen of klaeuwen; zyn geheele lyf is bedekt met een zeer dun vel, dat van kleur' verandert naer de verscheide driften, die het bewegen. In blydschap is het van eene groene Smaragdkleur', gemengt met Oranje, en doorsneden van graeuwe en zwarte strepen: in toornigheit is het donker en blaeuw; in vreeze bleek, en slaeuwgeel; somtyds worden alle deze, en verscheide andere kleuren onder malkander vermengt; en dit maekt dan eene zoo schoone vermenging van schaduwe en licht, dat men geene schooner wolken in de natuur' ziet. Men vind in den onderbuik van 't wyfje een zeer groot getal geelachtige eijeren, zoo groot als erweten, en als twee trosjes geschikt, waervan yder met een zeer dun vlies is omwonden.

Dit dier komt voort in Arabië, Egypten, te Siam, en onthoud zich in rotsen, spelonken, en andere verborgene en vochtige plaetsen; het is van nature koud, lymig, vochtig, zeer traeg in alle bewegingen, eerder langs de aerde slepende en kruipende, dan voortloopende; 't leeft van verscheide kleene bloedelooze diertjes, als vliegen, sprinkhanen, die het vangt met zyne tong', welke het zes of zeven vingers buiten zynen bek schiet, met eene wonderbare snelheit, en behendigheit. Deze tong is somtyds meer dan een half voet lang. Dit dier maekt geen geschreeuw; zyn grootste vyand is een dier genaemt *Mangouste*, waervan ik op zyne plaetse zal spreken; het is daer zoo vervaert voor, dat het op zyne nadering terstond plat word, en in onmagt valt.

De *Chamæleon* krygt in't sterven eene graeuwe kleur, die na zynen dood hem altyd byblyft. Men zegt, dat hy gekookt zynde goed is om te eten; hy heeft gelyk de hagedissen veel olië en waterdeelen, en vlug zout in zich.

Hy is goed voor de zenuwen, om te ontbinden, voor de vallende ziekte, jigt en vloeijingen. Ik bewaer uit liefhebbery in myn Kabinet een' gedroogden Kameleon.

Chamæleon a χαμαὶ, humilis & λέων, Leo, alsof men zeide *Kleen Leeuwtje*, omdat men eertyds zich inbeeldde, dat dit Dier eenige overeenkomst met den Leeuw' had.

CHAMÆMELUM.

Chamæmelum, in't Fransch *Camomille*, in't Nederduitsch *Kamille*, is eene plant, waervan verscheide soorten zyn; ik zal'er hier twee van beschryven, die in de Geneeskunde gebruikt worden.

De eerste word genaemt

Chamæmelum vulgare, Dod.
Chamæmelum vulgare, Leucanthemum, Dioſc. C. B. Pit. Tournefort.
Chamomilla, Amato.
Camæmelum ſylveſtre, Matth.

Chamæmelum vulgare amarum, J. B.
Chamæmelum, *Parthenii ſpecies*, Brunf.
Chamæmilla, Ang.
Anthemis, Tur. Cord. in Dioſc.

In't Nederduitſch *Gemeene Kamille.*

Zy ſchiet verſcheide dunne ſtelen omtrent een half voet hoog, die met zeer fyn ingeſneden of geſnipperde bladeren bekleedt zyn. Op de toppen der ſtelen waſſen de bloemen, die aen weêrzyden verſpreidt, geſtraelt, en in 't midden geel zyn, doch eene witte kroon hebben, onderſteunt door een' kelk, die uit ſchubwyze bladeren beſtaet; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er langwerpige zaden te voorſchyn. De wortel is dun en vezelig; de geheele plant heeft een' ſterken doch niet onaengenamen reuk. Deze plant groeit in de velden op zandige plaetſen.

De tweede word genaemt

Chamæmelum odoratum, Dod.
Chamæmelum nobile, *ſive Leucanthemum odoratius*, C. B. Pit. Tournef.
Chamæmelum hortenſe, Geſ. Hort.
Chamæmelum Romanum, Tab. Ger.
Chamæmelum odoratiſſimum repens flore ſimplici, J. B.
Chamomilla nobilis, Lon.
Parthenium nobile, Dod.
Leucanthemum odoratum, Eid. Ap.
Anthemis Leucanthemos, Lugd.

In't Nederduitſch *Roomſche Kamillen.*

De ſtelen zyn kort, krom, bynaer op de aerde liggende, en kruipende. De bladers zyn gelyk als die van de eerſte ſoort', maer grooter en groener; de bloemen zyn ook breeder en ſchooner, ſterk, doch aengenaem van reuk. Men teelt deze plant in de hoven.

De eene en de andere Kamille hebben veel half fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn week- en ettermakende, windbrekende, ontbindende, verzachtende; zy verdryven de winden, en verwekken de maendſtonden, verzachten de pynen, en verſterken. Men gebruikt vooral hare bloemen in uit- en inwendige middelen, als in kliſteren, pappen en ſtovingen.

Chamæmelum, *a* χαμαὶ, *humile* & μῆλον, *malum*, alſof men zeide *Kleene Appel*, omdat eenige ſoorten van Kamille eenen Appelreuk hebben.

CHAMÆNERION.

Chamænerion latifolium vulgare, Pit. Tournefort.
Chamænerion & *Epilobium*, Geſn. ad Cord.
Lyſimachia ſpecioſa, *quibuſdam Onagra dicta ſiliquoſa*, J. B.
Lyſimachia Chamænerion dicta latifolia, C. B.
Antoniana, *ſeu ſancti Antonii herba maxima*, Geſ. Hor. Ap.
Onagra, Lugd.

In 't Nederduitſch *Baſtaerd Wederik met purpere bloemen.*

Is eene plant, welker ſteel vyf of zes voeten hoog, roodachtig, takkig, en vol wit ſponsachtig merg is; de bladers zyn langwerpig, vry ſmal, ſpits, glad, bynaer als die van den Wilgenboom, en hebben een' lymigen en t'zamentrekkenden ſmaek met eenige ligte ſcherpheit. De bloemen zyn groot, ſchoon, doorgaens van vier rooswyze geſchikte blaedjes, blaeuw van kleur', zelden wit, en aengenaem voor 't gezicht; daerop volgen lange peulen, yder geſneden in vier rondachtige vakken, verdeelt in vier huisjes, vol langachtige, kleene, afchverwige zaden, die met kuiſjes voorzien zyn. De wortel ſpreid zich in de aerde lang en breed uit, en is wit van kleur', lymig en laf van ſmaek. Deze plant groeit op bergachtige plaetſen, en in de hoven; zy heeft veel olië en waterdeelen, doch matiglyk wezentlyk zout in zich.

De bladers zyn wondheelende, afvegende en aeneen lymende. Men zegt dat haer gedroogde wortel een' wynigen reuk geeft.

Chamænerion, *a* χαμαὶ *laeg*, & ἔριον *Rozelaurier*, alſof men zeide *Kleene Rozelaurier.*

CHAMÆPITYS.

Chamæpitys, in't Franſch *Ivette*, in 't Nederduitſch *Veldcypres*, is eene kleene en zeer lage plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Chamæpitys moſchata, *foliis ſerratis*, *an prima Dioſcoridis*, C. B. Pit. Tournef.
Chamæpitys altera & *major*, Cæſ.
Iva Moſchata Monſpelienſium, Adv. Lob. Tab. Ger.

Cha-

Chamæpitys ſpuria prior, ſive Anthyllis altera, Dod.
Anthyllis Chamæpitydes minor, Lob.
Chamæpitys, ſive Iva moſchata Monſpelienſium, J. B.

* Zy ſchiet verſcheide kleene, houtige, ruige ſtelen eene hand breed lang, op de wyze van een' kleenen heeſter; maer krom, en langs de aerde kruipende, bekleedt met vele langwerpige, ſmalle, getande, ruige, witachtige bladeren. De bloemen zyn vry groot, ruig, bekswyze gemaekt, purper, dun gezaeit, en ſtaen dikwils twee aen twee aen den oorſprong' der bladeren tegenover malkander. Als deze bloemen zyn afgevallen, groeijen in de plaetſe van yder vier langwerpige, zwarte, t'zamengevoegde zaden, beſloten in een wollig zaedhuisje, dat aen de bloeme voor een' kelk' gedient heeft. De wortel is houtig, lang en dik, als de wortel van Cichorei. De geheele plant heeft een' ſterken en harſtachtigen reuk, die niet aengenaem is; de ſmaek is een weinig bitter. Deze plant groeit doorgaens omtrent Montpellier, op berg- en ſteenachtige en droege plaetſen, in de olyfboſſchen, en velden.

De tweede word genaemt

Chamæpitys 1. Matth. Dod.
Chamæpitys vulgaris odorata flore luteo, J. B.
Arthetica.
Arthritica.
Ajuga, ſive Chamæpitys mas Dioſcoridis, Adv. Lob Icon.
Chamæpitys lutea vulgaris, ſive folio trifido, C. B. Pit. Tournefort.
Periſterona Cratevæ. Ang.
Abiga.
Iva Arthetica.

Zy ſchiet, gelyk de eerſte, verſcheide kleene ſtelen, maer een weinig dikker en zoo hard niet, takkig, ruig, en langs de aerde verſpreidt, met langwerpige, ſmalle, een weinig ruige, groene, doch naer 't geel trekkende bladeren bekleedt, die in drie deelen geſpleten, of op de wyze van een' drietand zyn, en een' reuk of ſmaek hebben van pynboom of harſt. De bloemen verſchillen van die der eerſte ſoort', dat ze geel, en wat kleener zyn; zy worden ook gevolgt door langwerpige zaden, waervan 'er vier in een zaedkasje zyn beſloten: de wortel is kleen, langwerpig, hard, enkel. Deze plant groeit op onbebouwde, dorre, zandige plaetſen, en word meer in de Geneeskunde gebruikt dan de voorgaende, omdat ze gemeener is.

De eene en de andere ſoort van Veldcypres hebben veel wezentlyk zout en olië, doch weinige waterdeelen in zich. De eerſte ſoort is bezwangert met eene fyne olië, en vlug zout.

Zy zyn inſnydende, openende, wondheelende, en goed voor de jigtpynen; zy verſterken de zenuwen en gewrichten, zuiveren het bloed, verzachten de krimpingen in de darmen, zyn goed voor 't kolyk, en de vallende ziekte.

Chamæpitis a χαμαὶ, humilis & πίτυς, pinus, alsof men zeide *Kleene Pynboom*, omdat deze plant eenige overeenkomſt heeft met den Pynboom'.

CHAMÆSYCE.

Chamæſyce, J. B. Dod.
Tithymalus exiguus glaber nummulariæ folio, Pit. Tournef.

In't Nederduitſch *Kleenſte Duivelsmelk.*

Is eene kleene Wolfsmelk, die verſcheide kleene, teêre, roodachtige, en in't rond langs den grond liggende ſtelen of takken ſchiet: de bladers zyn kleen, bynaer rond, als die van Penninkkruid, op den tak tegenover malkander ſtaende, van boven groen, en in't midden ſomtyds geteekent met purpere vlekken, van onderen roodachtig. De bloemen komen tuſſchen de bladers voort, en zyn kleen-, purper van kleur', en gevormt als een kommetje, dat in vier of vyf deelen is ingeſneden. Als deze bloem is afgevallen, vormt zich in hare plaetſe eene kleene driekantige vrucht, verdeelt in drie huisjes, waervan yder een langwerpig zaed in zich ſluit: de wortel is lang, dun, en met vezelen voorzien. De ganſche plant is vol melk; zy groeit op ſteenachtige, droege en dorre plaetſen, in de wyngaerden, olyfboſſchen, en op 't gebergte: zy heeft veel zout en olië in zich.

Zy is zeer afvegende, men gebruikt haer ſap uitwendig om de wratten te verteren, de ſchurft, en 't loopend zeer te genezen, en de gezwellen te verdryven.

Chamæſyce a χαμαὶ, humilis & πέπλος, peplus, als of men zeide *Kleene Peplus*, want deze plant heeft veel overeenkomſt met eene andere ſoort van Wolfsmelk, die men Peplus heet.

* Zie Pl. VI. Fig. 16.

CHANNE.

Channe, Græcè, χάννη, Jonſton.
Hiatula quibuſdam.

In't Nederduitſch *Ginviſch.*

Is een Zeeviſch, die zeer veel naer de Baers gelykt; de kop is dun, zyn bek puntig en altyd half open; de tanden zyn kleen; in den kop vind men kleene ſteentjes; het lyf is bedekt met dunne ſchubben van verſcheide kleuren.

De ſteentjes van 't hoofd zyn openende, en alkalyn, en in poeder ingenomen ſtuiten den buikloop.

Hiatula ab hiando, omdat dees viſch in zee zynde altyd den bek half open heeft.

CHARAMEIS.

Charameis & Ambela, Acoſt. Lugd. Caſt. is een Indiaenſche boom, waervan twee ſoorten zyn: de eene is zoo groot als een Miſpelboom, en de bladers zyn gelyk als die van een' Perenboom, en helder groen van kleur': de vrucht groeit by trosjes, gelykt naer eene hazelnoot, eindigt met verſcheide hoeken, is zeer geel van kleur', en heeft een t'zamentrekkenden ſmaek, verzelt met eene zeer aengename zuurheit; de Indiänen eten haer doorgaens ryp, of onryp, met ſuiker ingelegt, om den eetluſt te verwekken, en mengen ze ook onder hunne ſauſen.

De andere ſoort is van dezelve grootte, maer de vrucht is grooter; de bladers zyn kleener dan die van een' Appelboom; de wortel geeft melk uit; de vrucht is gelyk de andere goed om te eten. Deze boomen groeijen in de boſſchen, en op 't gebergte verre van de zee afgelegen in Canara, en Decan.

Die van Canara, en Decan gebruiken ze in een afziedſel tegens de koortſen; zy nemen een ſtuk van den baſt des wortels der eerſte ſoort', omtrent vier vingers lang, en ſtampen 't met een vierdendeelloots moſtaertzaed, en geven dit aen aemborſtigen; dit middel doet geweldig braken, en afgaen.

CHELIDONIA.

Chelidonia rotundifolia minor, C. B.
Chelidonium minus, Matth. Dod.
Scrophularia minor, ſive Chelidonium minus vulgo dictum, J. B.
Teſticulus ſacerdotis, ſylvatico-ficaria & ſcrophularia minor, vel ſecundus, Brunf.
Ranunculus latifolius, Lugd.
Ranunculus vernus rotundifolius minor, Pit. Tournef.
Hæmorhoidum herba, Hier. Brunſwic.
Favagello, Cæſ.
Malacociſſus minor, Fuch. Icon.

In 't Franſch *Petite Chelidoine*, of *Petite Scrophulaire.*

In't Nederduitſch *Speenkruid, Kleene Gouwe*, of *Oogenklaer.*

Is eene ſoort van Boterbloeme, of eene kleene plant, die bynaer ronde, groene, gladde blinkende, zenuwachtige bladers ſchiet, kleener dan die van Klimop, en zachter, ſomtyds geteekent met eene purpere vlekk', elk vaſtgehecht aen een' langen ſteel', en voor een gedeelte langs de aerde liggende; tuſſchen deze bladers komen kleene ſtelen op omtrent eene hand hoog, van onderen witachtig, van boven purper, dragende op hunne toppen kleene bloemen gelyk als die van de andere Boterbloemen, beſtaende yder uit verſcheide rooswyze geſchikte blaedjes van eene ſchoone ſchitterende goudgele kleur'; als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene rondachtige vrucht op de wyze van een kleen geelachtiggroen hoofdje, vol langwerpig zaed; de wortels zyn vezels, waeraen langwerpige bolletjes zyn vaſtgehecht, omtrent zoo groot als kleene amandels, de eene gemaekt als eene peer, de andere als gerſtekorlen, van buiten bleek, van binnen wit. Deze plant groeit in moeraſſen en andere waterachtige plaetſen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, ontbindende, openende, goed voor de miltziektens, en blaeuwſchuit. Men legt den geſtampten wortel op de ambeijen, die ze verzacht en verdryft.

Cehlidonia a χελιδὼν, hirundo, omdat men zegt, dat de Zwaluw deze plant gebruikt om het gezicht van hare jongen te herſtellen, en te verbeteren.

Hæmorrhoïdalis herba, omdat de wortels de gedaente hebben van *Ambeijen*, en dat zy die verdryven.

Men noemt de kleene Gouwe *Scrophularia minor*, omdat de wortels eene gedaente hebben, die naerby de kropzweren komt.

Omtrent Montpellier op vochtige plaetſen groeit eene Kleene Gouwe, veel grooter dan elders; deze is't, die Caſparus Bauhinus *Chelidonia rotundifolia major* noemt.

CHE-

CHELIDONIUM.

Chelidonium majus, Dod.
Chelidonium majus vulgare, C. B. Pit. Tournefort.
Chelidonia, J. B.
Hirundinaria major, Lob.

In't Franſch *Eclaire*, *Grande Chelidoine*, *Felongne*.

In't Nederduitſch *Stinkende* of *Groote Gouwe*, *Groot Oogenklaer*, *Zwaluwenkruid*, *Schellekruid*.

* Is eene plant, die verſcheide dunne, ronde, knobbelige, takkige, een weinig ruige ſtelen anderhalf voet hoog opſchiet; de bladers gelyken eenigzins naer die van Akelei, of naer die van Hofhanevoet, maer zy zyn grooter, teêrer, en gladder, op de kanten ingeſneden, en getandt, vele geſchikt langs eene rib, die door een enkel blad eindigt, zeegroen van kleur'; yder bloem beſtaet uit vier gele kruiswyze geſchikte blaedjes; zy worden gevolgt van peulen, die naer kleene horentjes gelyken, en vol zyn van bynaer ronde en geelachtige zaden, zoo groot als die van Maenkop; de wortel is een vinger dik, en met vezelen voorzien; de geheele plant is vol geel Saffraenverwig ſap, dat een' ſterken reuk en een' ſcherpen en bitteren ſmaek heeft; zy groeit in heggen, en in ſpleten van muren en oude gebouwen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, afvegende, opdroogende, ontbindende, maekt ſtoelgang, dryft de pis af, ſcherpt het gezicht, is goed voor de verſtoppingen der milt, lever, en pisleideren; de wortel word goed geoordeelt om het vergift tegen te ſtaen; men gebruikt het ſap van Stinkende Gouwe, uitwendig gelegt, om de wratten, 't loopend zeer, en ſchurft te verdryven.

De oorſpronkelykheit van 't woord *Chelidonium*, is dezelve als die van *Chelidonia*.

Hirundinaria ab hirundine Zwaluw, omdat men geloofde, dat deze plant gebruikt werd van de Zwaluwe, om het gezicht van hare jongen te herſtellen.

CHENOPODIUM.

Chenopodium, 1. Tab. Icon. Pit. Tournef.
Pes anſerinus, Fuch. Dod.
Cynocrambe alterum genus, Cæſalp.

* Zie Pl. VII. Fig. 1.

Atriplex dicta, *pes anſerinus*, J. B.
Atriplex ſylveſtris latifolia, C. B.

In't Franſch *Patte d'Oye*.
In't Nederduitſch *Ganzevoet*.

Is eene plant, welker ſteel omtrent anderhalf voet hoog opſchiet, en vry dik, regt, en takkig is, bladers dragende als van gemeene Wilde Melde, maer breeder, minder bogtig, van eene blinkende, donkergroene kleur', en ſterk van reuk; de bloemen waſſen by trosjes of airen, beſtaende yder uit vyf of zes helmſtyltjes, die roodachtig en onderſteunt zyn door een' kelk, welke tot den grond is ingeſneden: het zaed is kleen, bynaer rond en platachtig, beſloten in een zaedhuisje, dat als geſtarnt is, en aen de bloeme voor een' kelk' gedient heeft; de wortel is houtig en vezelig. Deze plant groeit langs oude muren, op de wegen, en op woeſte en onbebouwde plaetſen. Men meent dat het een vergift zoude zyn, indien men het innam; zy doet de verkens, die'er van eten, ſterven, en word in de Geneeskunde niet gebruikt; zy heeft vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Chenopodium, *a χὴν*, *anſer*, *& πὸς*, *pes*, alſof men zeide *Ganzepoot*, want men geeft voor dat het blad van deze plant' de gedaente heeft van een' Ganzepoot.

CHERMES.

Chermes.
Kermes.
Kermen.
Coccum infectorium.
Granum & Coccus baphica.
Scarlatum.
Granum tinctorium.
Coccus infectoria.

In't Franſch *Graine d'écarlate.*

In't Nederduitſch *Scharlaken-* of *Karmozyn-Bes.*

* Is een dop zoo groot als eene Jeneverbezië, rond, glad, blinkende, ſchoon rood, vervult met een ſap van dezelve kleur', wynig van reuk, een weinig bitter, doch vry aengenaem van ſmaek; men vind ze vaſt en hangende by wyze van uitwas onder aen den baſt' en op de bladeren van eene ſoort' van groenen Eikenboom, dien Caſparus Bauhinus noemt *Ilex aculeata cocciglandifera*; en Johannes Bauhinus *Ilex*

* Zie Pl. VI. Fig. 2.

Ilex coccigera. Dees is een kleene heester, wiens bladers als die van Hulst zyn gemaekt, maer veel kleener, op de kanten getandt, doornachtig en stekende. De takken dragen vele bloesems of katjes voorzien met bloemen, die als een ingesneden bekertje gevormt zyn, doch die geene vruchten na zich laten; de vruchten groeijen op afgezonderde plaetsen; deze zyn eironde vry groote eikels, bedekt aen 't eene einde met een graeuw en van buiten ruuw kapje, de schors van den eikel komt van nature naerby leêr, en sluit eene pit in zich, die in twee halve deelen verdeelt is. Dees heester groeit in warme landen, als in Spanje, Portugael, Provence en Languedok.

De oorsprong van de Scharlaken-Bessen komt hier van, dat eene soort van kleene weegluis, die met een zeer syn dons bedekt is, zich op den heester neêrzet, en dien stekende om haer voedsel daer uit te trekken, daer een gezwel doet voortkomen, dat rondachtig word op de wyze van een' dop omtrent van twee lynen middellyns, en vervult word met een sap, 't welk in 't rypen eene zeer levendige roode kleur krygt. Dit kleen bloedeloos diertje wind zich ook in den dop, en maekt daer in een wormpje, dat in't vervolg een vliegje of mug word, en ontsnapt met weg te vliegen. Wy zyn deze zeer fraeije ontdekking verschuldigt aen den Heer' Fagon, eersten Geneesheer' des Konings, en zy word bevestigt door eene omstandigheit, die zich opdoet, als men de Scharlaken-Bessen laet droogen. Deze is, dat 'er eene zoo groote meenigte kleene bynaer onzichtbare wormpjes en vliegjes voor den dag komt, dat de geheele binnenste zelfstandigheit schynt in deze bloedelooze diertjes verandert te wezen, en'er niets overblyft als eene ledige en ligte schel. 'tIs gemaklyk te begrypen dat deze wormpjes en vliegjes voortgekomen zyn van eijeren, die de eerste wormen, welke in den dop gekropen zyn, daerin gelegt hebben. Om dit toeval, dat alle de goede eigenschappen van de Scharlaken-Bessen wegneemt, voor te komen, laten sommigen hare doppen een' korten tyd weeken in azyn, voor dat ze die droogen, op dat door dit zuur vocht de kleene wormpjes gedoodt zouden worden.

De boeren plukken de Scharlaken-Bessen als ze ryp zyn, en brengen ze aen de Artzenybereideren, die'er het sap of merg uitpersen, om Syroop van Scharlaken-Bessen te maken, gelyk ik ze in myne algemeene Pharmacopœa heb beschreven.

Men laet ook het merg van Scharlaken-Bessen droogen, afgescheiden van zynen bast'; men noemt dit droog merg *Paste d'ecarlate*, *Scharlakendeeg*, 't welk de Verwers gebruiken.

Men laet eene groote meenigte Scharlaken-Bessen droogen tot gebruik in de Geneeskunde, en voor de Verweren; men moet die van Montpellier boven die van Portugael stellen, omdat ze grooter, en levendiger van kleur' zyn; en men moet de versche, geheele, volste en zware verkiezen. De rype en eerstgeplukte Scharlaken-Bessen hebben veel olië en zout, dat ten deele vlug, en ten deele vast is, in zich.

Zy zyn hartsterkende, opdroogende, t'zamentrekkende, versterken de maeg, herstellen de vervallen krachten, beletten het miskramen; zy worden doorgaens droog en in poeder gebruikt; maer het zoude veel beter wezen, dat men zich van de Syroop of Confectio Alkermes bediende, nademael deze doppen in het droogen hunne beste kracht verloren hebben.

De eikel van den heester is t'zamentrekkende, en goed voor 't windkolyk, tot een vierdendeelloots in poeder gebruikt.

Chermes of *Kermes*, is een Arabische naem.

Coccus, *a κόκκος*, *granum.*

CHIBOU GUMMI.

Chibou Gummi, in't Fransch *Gomme de Gommier*, is eene Witte Gom of Harst, gelyk als de Witte Wierook, maer zoo stinkende niet; zy druipt in overvloed uit een' grooten boom', in de Eilanden van Amerika, *Gommier* genaemt, wegens de groote meenigte van Gom, die hy uitwerpt; zyn hout is hard en wit, de bladers gelyken naer die van den Lauwrierboom, maer zyn veel grooter. De bloemen zyn kleen, wit, boven op de takken by bosjes geschikt; zyne vrucht is zoo groot als eene olyf, bynaer driekantig, glad, in't begin groen, daerna donkerrood; het merg is malsch, en vol klevende en witachtige harst. Deze Gom word ons gebragt in vaetjes, en gewonden in groote en breede bladeren, die aen een' grooten boom' wassen Cachibou genaemt, die in het land groeit. Hier van daen is de naem van de Gom gekomen. De Amerikanen en Wilden gebruiken deze bladers tot verscheide werken, en vooral om ze te leggen in hunne specerykorven, om te beletten, dat'er de lucht doordringe. Zy branden somtyds deze Gom in plaetse van olië.

Sommige Kooplieden, die bedriegers zyn, verkoopen deze Gom voor de Gom Elemi, andere voor de Gom Animé, andere voor de Gom Tacamahaca; maer men kan zich gemaklyk wachten voor dit bedrog, als men ze maer eenigzins kent.

De Gom Chibou, is zeer goed voor de graveelpynen, 't graveel, den roodenloop, bloedvloeden, als men ze als de terpentyn in

in een bolus of brokje met een' lepel' vol water inneemt. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma; men gebruikt ze ook uitwendig om te verzachten, te ontbinden, en de zenuwen te verſterken.

De bladers van den Gomboom zyn wondheelende. Men vind in Guadeloupe nog eene andere ſoort van Gomboom, *Roode Gomboom* genaemt; dees is een boom, wiens hout teêr en witachtig is, bekleedt met een' dikken en groenachtigen baſt', bedekt met eene dunne of zeer fyne rosachtige ſchelle, die'er ligt kan afgeſcheiden worden; de takken zyn uitgeſtrekt, bynaer als die van onze groote Pynboomen, dragende boven aen boswyze geſchikte bladers van gedaente als die van den Eſſchenboom, maer wat breeder, glad, niet getandt, en donkergroen van kleur'; de bloemen waſſen by bosjes boven op de takken, en zyn kleen en wit, waerop vleezige vruchten volgen, gelyk als pimpernoten, donkerrood van kleur', en vol malſch, harſtachtig, lymig en witachtig merg, in wiens midden een harde ſteen is, die aen de zyden wat gedrongen, en bynaer zoo groot is als een korrel van Turkſch koren; dees boom geeft door de inkervingen, die men'er in maekt, eene vloeibare harſt gelyk als terpentyn; hy groeit op alle eilanden van Amerika, maer vooral op droge en dorre plaetſen; en is minder geacht dan de Witte Gomboom; zyn hout is niet heel duurzaem, maer verrot ſchielyk; zyne harſt heeft dezelve krachten als de terpentyn.

De Vader Plumier meent, dat de Gomboomen, waervan geſproken is, niet verſchillen van onze Denneboomen, als in de gedaente der bloemen, die zonder helmſtyltjes zyn.

CHINA RADIX.

China radix.
Chinna.
Cina.
Cinna.

In't Franſch *Eſquine.*

Is een wortel doorgaens zoo dik als de voorhand van een kleen kind, eene hand lang, gedraeit, knobbelig, van buiten roodachtig, van binnen vleeſchverwlg, zonder reuk of ſmaek; hy word ons gedroogt uit Ooſtindië gebragt, en groeit in China, ſchietende doornachtige ſtelen, die voortkruipen en zich aen de naeſtbyſtaende boomen vaſthechten; de bladers zyn groot, groen, en van gedaente als een hart.

Men moet den wortel van China verkiezen welgevoedt, zwaer, vaſt, roodachtig, en zorg dragen, dat hy niet wormſtekig zy; want de wormen'er dikwils inkomen; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is zweetdryvende, opdroogende, pisdryvende, een weinig t'zamentrekkende; men gebruikt hem doorgaens in een afziedſel, en ſomtyds in poeder.

Dees wortel heeft den naem van China behouden, waervandaen hy komt.

CHIVEF.

Chivef, Theveti, Lugd. is eene ſoort van Indiaenſchen Vygeboom, die in't Eiland Zipangu groeit, en ronde zeer groene bladers draegt, van grootte en gedaente als eene franſche goude kroon; de vrucht is zoo groot als een groote meloen, ſaffraengeel, zeer aengenaem van ſmaek, en in den mond' ſmeltende; zy bevat zaden gelyk als die van onze Komkommeren.

Deze vrucht is bevochtigende, verkoelende, hartſterkende, en goed voor de borſt.

Chivef beteekent in de Syriſche tael' een' Vygeboom.

CHLORIS.

Chloris ſeu Fringilla viridis, (Jonſt.) is eene ſoort van Vink, of een kleene vogel zoo groot als een Leeuwerk, nu eens groen, dan geel; hy leeft van wormen, radys- en diſtelzaed; zyn gekweel is aengenaem; hy heeft veel vlugzout en olië in zich.

Men oordeelt hem goed voor de vallende ziekte, als hy gegeten of in vleeſchnat gebruikt word.

Chloris a χλὸν, *herba virens*, alsof men zeide, *Vogel zoo groen als gras.*

CHOCOLATUM.

Chocolatum.
Chocolate.
Cholatl.
Succolata.

In't Franſch *Chocolat.*

In't Nederduitſch *Chokolaet.*

Is een droog, hard, vry zwaer deeg, gemaekt tot kleene vierkante broodjes of tot rollen zoo dik als de voorhand of in ronde koek-

jes, roodachtigbruin van kleur, aengenaem en vervrolykende van reuk en ſmaek. Dit deeg is eene vermenging, waervan de Kakau 't voornaemſte gedeelte uitmaekt; wy zyn de uitvinding aen de Amerikanen verſchuldigt, die ze aen de Chriſtenen weinig tyds na de ontdekking van hun land vertoonden; maer men heeft ze veel verbetert, en de Chokolaet, die men in Vrankryk maekt, is veel lekkerer, dan die zy ons overzenden.

Om de Chokolaet te maken moet men de grootſte en beſte Kakau nemen, die men groote Caraque noemt; men zal die in een bekken op het vuur een weinig laten rooſten, en gedurig omroeren, tot dat de ſchellen of baſten van de pitten gemaklyk afgaen. Men zal dezen grootſten baſt afſcheiden en wegwerpen, dan de gepelde pitten weder in 't bekken doen en op nieuw laten roosten, maer op een matig vuur, tot dat ze van buiten wel gedroogt zyn, zonder gebrand te rieken. Daerna zal men ze ſtampen in een' heel heeten vyſel, of men zal ze kneuzen en wryven, gelyk de Indiänen doen, met een' yſeren rolſtok op een' platten en heel harden ſteen, dien men warm gemaekt heeft, en waer onder men nog een weinig vuur leggen zal, om dien warm te houden; men zal volharden met de Kakau te ſtampen of te wryven, tot dat ze wel tot deeg zy, en'er geene hardigheden of klonters overblyven.

Men zal vier ponden van dit deeg wegen, en't wederom op den warmen ſteen leggen, en met den zelven yzeren rolſtok drie ponden zuivere fyn gepoederde ſuiker daer onder mengen, dit mengſel eenigen tyd lang wryven, tot dat de ſuiker wel geſmolten, en met de Kakau wel gebonden zy, dan zal men 'er by doen een poeder beſtaende uit agttien Banille ſchellen, anderhalf drachma Kaneel, agt nagelen, twee grein amber-grys, en een grein muskus: als men dit alles wel ter degen onder een gemengt zal hebben, moet men het deeg van den ſteen afnemen, en broodjes of koekjes maken van grootte en gedaente zoo als men wil; daerna op een wit papier laten droogen of hard worden. Men moet deze Chokalaet in doozen bewaren.

Men merke aen, dat het poeder van ſpeceryen niet als op het laetſt 'er by gemengt moet worden, als men eene naeuwe zamenbinding aen het deeg gegeven heeft, en dat men het deeg na deze vermenging niet altelang op den warmen ſteen moet laten blyven, dewyl de vlugge en geeſtige deelen van de ſpeceryen, die hare kracht en lieflykheit uitmaken, door de warmte zouden vervliegen.

Men moet de Chokolaet kiezen verſch gemaekt, en die de teekens heeft, welke gezegt zyn. Men neemt heel dikwils van deze bereidinge den Amber en Muskus af, omdat zy aen de vrouwen de opſtygingen veroorzaken: maer daer komt in deze beſchryving zoo weinig van in, dat men voor geene kwade uitwerkingen behoeft te vreezen. Daerenboven geven'er deze ſpeceryen eene groote aengenaemheit aen.

De meeſte voorſchriften van Chokolaet vereiſchen Indiaenſche Peper, en Gengber, maer deze ſpeceryen, als al te ſcherp zynde, behagen den Franſchen niet; zy komen beter overeen met dien der Spanjaerts, Duitſchers, en Hollanders. De beſte Chokolaet, die wy in Vrankryk hebben, word te Parys bereidt, en men heeft nu ter tyd ganſch geene groote achting voor die, welke uit Spanje en Amerika komt.

Men eet de Chokolaet in koekjes, en maekt 'er een' lekkeren en voedzamen drank van op de volgende wyze.

Giet in eene Chokolaetkan eene pint of twee pond heel klaer gemeen water, en zet dat op 't vuur, en als het kookt, mengt 'er vier oneen beſte Chokolaet, en even zooveel poejerſuiker onder; dekt de kan toe, en laet 't vocht omtrent een kwartieruurs zaehtjes koken, dat op 't laetſt omroerende met een' kerrenſtok, dien men in de Chokolaetkanne zal omdraeijen. Neemt ze dan van 't vuur af, en laet het vocht nog een kwartieruurs ſtaen weeken en menken; 't welk men dan nog met den kerrenſtok omroert om het te doen ſchuimen, en dan in kopjes giet: men moet dat zoo heet drinken als men 't verdragen kan.

De warmte, die de Chokolaet geeft, is gevoeliger en duurt langer dan die van de Koffy komt, omdat de Chokolaet vetter en lymiger zynde, zich dieper indrukt op de plaets, die zy raekt, en daer meer werking aen mededeelt.

Sommigen doen in den Chokolaetdrank een, of twee dooiers van verſche eijeren, opdat hy beter ſchuime, en voedzamer zy. Men gebruikt ook heel dikwils melk in plaetſe van water tot het zelve oogmerk.

De Chokolaet, op wat wyze zy ook gebruikt word, is een goed hartſterkend middel om de verloren krachten weder te bekomen, en de kracht en ſterkte op te wekken; zy weêrſtaet de kwaedaertigheit der vochten, verſterkt de maeg, herſenen en andere levensdeelen, verzaeht de alte ſcherpe weivochten, die uit de herſenen op de borſt neêrzakken, bevordert de vertering, en verdryft de dampen van den wyn.

Chocolate, is een Indiaenſche naem, t'zamengeſtelt van *Choco, ſonus*, geluid, en van *Atte, aqua* water, omdat men den Chokolaetdrank met wa-

ter

ter bereid, en dat de kerrenſtok, dien men daer in omdraeit, om het te doen ſchuimen, een kleen geluid maekt.

Men zegt dat Chokolate by de Mexikanen toebereiding beteekent.

CHONDRILLA.

Chondrilla, Tur.
Chondrilla juncea viſcoſa arvenſis quæ prima Dioſcoridis, C. B. Pit. Tournefort.
Chondrilla juncea viminea arvenſis, Tabern. Icon.
Chondrilla viminea, J. B.
Cichorea procera, vel 5. Trag.
Cichoreum ſylveſtre luteum, Dod.

In't Franſch en in't Nederduitſch *Condrille*.

Is eene plant, die allereerſt uit haren wortel' groote bladers ſchiet, welke naer die van Wilde Cichorei gelyken, diep ingeſneden, zonder hair, en in 't rond op den grond uitgeſpreidt zyn; tuſſchen deze verheft zich een ſteel drie of vier voeten hoog, van onderen voorzien met verſcheide kleene doornen, en verdeelt in vele buigzame takken of roeden, die naekt zyn, of niet als eenige ſmalle bladers dragen, gelyk die van gras: de bloemen groeijen aen de eindens der takken, als bosjes van gele halvebloempjes, onderſteunt door een' kelk, die als eene langronde pyp gemaekt en in verſcheide deelen ingeſneden is; zy worden gevolgt door langwerpige, en aſchverwige zaden, yder voorzien met een kuiſje; de wortel is anderhalf of twee voeten lang, ten minſten een duim dik, met een zeer lymig melkachtig ſap van een' zoeten en ganſch niet onaengenamen ſmaek vervult. Zy groeit in de velden, op de kanten der wegen, en bevat vele waterdeelen en olië, doch matiglyk zout in zich.

Zy is bevochtigende, verzoetende, en openende.

Chondrilla, komt van't Griekſche woord χονδρός, *klonter*, dewyl de melk, die uit deze plant' komt, ligtelyk klontert.

CHOUAN.

* *Choüan*, is een kleen zaed vry wel gelykende naer Zeverzaed, maer een weinig grooter en ligter, geelachtiggroen van kleur', een weinig ziltig en zuuraehtig van ſmaek; zy groeit aen eene lage vreemde plant', op welker toppen het by kleene trosjes geſchikt is; men brengt 't uit de Levant.

Het word gebruikt om Karmyn te maken

CHOYNE.

Choyne, Thevet. Ler. Cluſ. is eene Amerikaenſche vrucht, zoo groot als eene middelmatige Kauwoerde, van gedaente als het ei van een' Struisvogel; de baſt is hard; men maekt 'er bekertjes van, om drank in te gieten. Deze vrucht groeit aen een' boom', wiens bladers met die van den Lauwrierboom overeenkomen, in een geweſt van Amerika, Marpio genaemt; zy is niet goed om te eten, noch word in de Geneeskunde gebruikt.

CHRISTOPHORIANA.

Chriſtophoriana, Dod.
Chriſtophoriana vulgaris noſtras racemoſa & ramoſa, Mor. Hiſt. Pit. Tournef.
Napellus racemoſus, Lugd.
Aconitum racemoſum, an Actea Plinio, C. B.
Barba capri quibuſdam, Cæſ.

In't Franſch *Herbe de Saint Chriſtophle*.

In't Nederduitſch *Sint Chriſtoffelskruid*.

Is eene plant, die dunne, teêre, takkige ſtêlen ſchiet, anderhalf of twee voeten hoog: de bladers zyn groot, breed, in verſcheide langwerpige deelen verdeelt, puntig, op de kanten getandt, en witachtiggroen van kleur'. De bloemen waſſen op de toppen der takken, als trosjes of airen geſchikt, beſtaende yder uit vier witte rooswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, groeit in hare plaets' eene zaehte, eironde, en wat vleeſchaehtige bezië, die onder 't rypen zwart word, gelyk de druif. Zy beſluit twee ryen platte zaden, die op malkander geplaetſt zyn; de wortel is vry dik, en met eenige vezelen voorzien, van buiten zwart, van binnen geel of als palmhout van kleur'. Deze plant groeit in bergachtige boſſchen.

Men kan haer gebruiken uitwendig om de ſchurft te genezen, en 't ongedierte te dooden, als eene ſtoving'er opgelegt, of in eenige zalve gemengt, maer men moet wel zorg dragen, dat ze niet inwendig gebruikt worde, want deze plant is een vergift gelyk de gemeene Monnikskap.

* Zie Pl. VII. Fig. 3.

Chriſtophoriana, *a Chriſtophoro*, Chriſtoffel; men weet de reden niet, waerom deze plant Sint Chriſtoffelskruid genaemt word.

CHRYSANTHEMUM.

Chryſanthemum, Matth. Lac.
Chryſanthemum foliis matricariæ, C. B. Pit. Tournef.
Tinctorius flos 4. Tragi.
Chryſanthemum & Chalcitis, Tabern. Icon.
Chryſanthemum ſegetum, Ger.
Chryſanthemum majus, *folio valde laciniato*, *flore croceo*, J. B.

In't Nederduitſch *Vokelaer*, *Gele Ganzebloemen*, *Woekelaer*, *Gulde Bloemen*.

Is eene plant, die verſcheide ſtelen drie of vier voeten hoog ſchiet; de bladers zyn gelyk als die van Moederkruid, ingeſneden, teêr, van ſmaek als moeskruiden; de bloem is rond, geſtraelt, beſtaende uit eene groote meenigte van bloempjes, gezoomt door eene vry groote, ſchoone, ſchitterende goudgele kroon, niet onaengenaem van reuk, en door een' ſchubachtigen kelk onderſteunt. Als deze bloem is afgevallen, volgen daerop hoekige en geſtreepte zaden. De wortel is houtig en met vezelen omringt. Deze plant groeit in de velden, tuſſchen 't koren, in de weiden en moestuinen. Zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, openende, wondheelende.

Chryſanthemum a χρυσὸς, *aurum*, & ἄνθος, *flos*, alsof men zeide *Vergulde Bloem*; want de bloem van deze plant' is geel en ſchitterende als goud.

CHRYSOSPLENIUM.

Chryſoſplenium, Tab.
Chryſoſplenium foliis amplioribus auriculatis, Pit. Tournefort.
Saxifraga aurea Dodonæi, J. B.
Saxifraga rotundifolia aurea, C. B.
Hepatica paluſtris, Eyſt.

Is eene kleene plant, die uit haren wortel' verſcheide ronde, aen de kanten getande, ruige bladers ſchiet, gelyk als die van Hondsdraf, vol ſap, van een' t'zamentrekkenden en bitteren ſmaek: tuſſchen deze komen voort kleene ſteeltjes ter hoogte van eene hand, doorgaens verdeelt in twee of drie kleene hoekige takken, die op hunne toppen kleene, ſchoone, goudgele, glinſterende bloemen dragen, gelyk als roosjes van vier ſtukken. Deze bloemen worden gevolgt van tweehorenige zaedkasjes, die kleene, donkerroode of zwarte zaden inſluiten. De wortels zyn lang, ſomtyds vry dik, knobbelig, kruipende, roodachtig wit, ligt te breken, en met dunne vezelen voorzien. Deze plant groeit in moeraſſen, op de kanten van beken en andere vochtige en ſchaduwachtige plaetſen: zy heeft vele waterdeelen, doch middelmatiglyk olië en wezentlyk zout in zich.

Zy heeft den ſmaek en de krachten van Leverkruid, is openende en goed om de verſtoppingen der lever en milt weg te nemen.

Chryſoſplenium, *a* χρυσὸς, *aurum* & σπλὴν, *lien*, alsof men zeide, plant met eene goudgele bloem' goed voor de milt.

CICADA.

Cicada, in't Franſch *Cigale*, in't Nederduitſch *Krekel*, *Sprinkhaen*, *Huppelkoren*, is eene Vlieg, grooter dan een kever, op den rug blinkendzwart, aen den buik geelachtig; 't hoofd is onmiddelyk vaſt aen de ſchouderen, de oogen zyn zeer groot en verheven: zy ſchynt geenen mond te hebben, maer is in zyne plaetſe voorzien met een wyd, driehoekig, vaſt, inwendig verborgen, en kaſtanjebruin lichaem, dat hem tot een' ſnuit, bek en tonge dient; de vleugels zyn dubbel, ſchoon, groot, dun, fyn, zilververwig, vol aderen, en geſpikkelt; de bovenſte zyn grooter dan de onderſte; zy zyn langer dan het lichaem. Deze vlieg komt voort van een kleen wormpje in warme landen, als Languedok en Provenee; men zegt, dat zy niet leeft als van den daeuw, dien zy met haren ſnuit als met eene ſpons' zuigt; zy maekt door haer gezang veel gedruis, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is openende, goed voor het kolyk, en de ziektens der blaes', men laet ze in poeder innemen; de gift is van agt tot vyftien greinen.

De Ooſterſchen eten de Krekels; daer zyn ſtomme, of die niet zingen, welke men meent, dat de wyfjes zyn.

Cicada quaſi cito cadens, omdat deze vlieg niet lang leeft. Of wel *Cicada a* κίκι & ἄδω, *ex* ἄδω, *canto*, omdat zy bynaer altyd zingt.

CICER.

CICER.

Cicer, Brunf. Matth.
Cicer ſativum, C. B. Pit. Tournef.
Cicer arietinum, Dod. J. B.
Cicer rubrum & album, Lon.
Cicer nigrum, Fuch.

In't Franſch *Pois Chiche*, of *Pois bécu.*

In't Nederduitſch *Cicers.*

Is eene plant, die verſcheide dunne, houtige, harde, takkige ſtelen ſchiet, die een weinig ruig zyn, en ter zyden overhellen. De bladers zyn kleen, ruig, op de kanten getandt, en als by paren langs eene rib geſchikt. De bloemen zyn kleen, als van peulvruchten, wit of uit den rooden naer het purper trekkende, en ondersteunt door een' kelk, van gedaente als een kromhorentje. Als deze bloemen zyn afgevallen, groeijen in hare plaetſe korte peulen, die naer blaesjes gelyken, en erweten in zich ſluiten zoo groot als gemeene erweten, en ten naeſtenby van gedaente als een ramskop; waervandaen 't komt dat men deze plant *Cicer arietinum* noemt; de kleur van deze erweten is rood, of ros, of zwart, of purper, of wit; de ſmaek is als die van gemeene erweten. De wortel is lang, dun, wit; men teelt deze plant als andere erweten.

De Roode Cicers worden in de Geneeskunde hooger geacht, dan die eene andere kleur hebben, doch zy hebben alle dezelve krachten: zy beſluiten veel olië, vlug en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn weekmakende, afvegende, openende, goed voor den ſteen, en het graveelkolyk, als ze in een afziedſel gebruikt worden.

Alle Cicers gebrandt tot dat ze zwart zyn, gepoedert, en in water gekookt, hebben met den Koffydrank zeer veel overeenkomſt: wel is waer, dat zy een' zoo aengenamen reuk of damp niet hebben, en de drank daer van een weinig bitterer is; maer deze bitterheit verveelt ganſchelyk niet: men maekt dezen drank aengenamer en ſmakelyker, indien men even-veel Cicers en Koffy daertoe gebruikt: deze Cicers verminderen in't branden ten minſten zoo veel als de Koffy. Men kan zeggen, dat onder al het koren of de peulvruchten, die men beproeft heeft om de Koffy naer te maken, 'er geene geweeſt is, die zoo wel geſlaegt heeft als deze: ik heb waergenomen, dat de Cicers, die uit Spanje komen, de Koffy in ſmaek wat meer naerby komen dan de andere, en haren ſmaek van Erweten door het branden volkomener verliezen.

Cicer à κίκυς, robur, ſterkte; omdat men meent dat de Cicers verſterken; of wel omdat zy de aerde uitput, waerin men ze gezaeit heeft.

Pois becu, alsof men zeide een erweet, die de gedaente van een' bek heeft; omdat deze erweet verheven is door een kleen bultje, dat de gedaente van een' bek heeft.

CICHORIUM.

Cichorium ſylveſtre, J. B.
Cichorium ſylveſtre, ſive officinarum, C. B. Pit. Tournef.
Intubum erraticum, Plinio.
Solſequium, Brunf.
Cichorea, Trag. *Sylveſtris*, Matth.
Cichorium ſylveſtre picris, Dod.
Seris ſylveſtris picris, cichorium, Adv. Lob.
Hyppochæris Dalechampii, Lugd.
Hieracium latifolium, Ger. Icon.

In't Franſch *Chicorée ſauvage.*

In't Nederduitſch *Cichorei.*

Is eene plant, die lange bladers voortbrengt, welke doorgaens tot aen de rib toe ingeſneden, en ſomtyds geheel, of ligtjes gekerft, en een weinig ruig zyn; hare ſtelen zyn gedraeit, dik, rond, ruig, ledig, takkig. De bloemen wassen langs de bovenſte takken, beſtaende yder uit verſcheide blaeuwe ruikerwyze geſchikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, word 'er een zaedkasje gevormt, dat uit den kelk' komt, in zich ſluitende hoekige, en witachtige zaedjes. De wortel is lang, een vinger dik, en wit: de geheele plant is zeer vol melkachtig en bitter ſap: zy groeit langs de wegen, op onbebouwde plaetſen, en word ook in de hoven geteelt. Zy heeft vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, afvegende, goed om de verſtoppingen weg te nemen en het bloed te zuiveren; zy word voornamentlyk gebruikt in de ziektens van de lever.

Cichorium a κιχάω, invenio, omdat men deze plant overal op de wegen en in de hoven vind;

Seris, a ſerere, zaeijen, *picris, πικρὸς, bitter*, alsof men zeide, *plant, die men zaeit, en die bitter is.*

CICINDELA.

Cicindela.
Lampyris alata.
Cantaris noctiluca.
Nitidula.

In't Franſch *Ver luiſant.*

In't Nederduitſch *Bolworm*, *Glinſterworm*, *Vuuraers*, *Nachtlichter.*

Is eene vlieg, zoo groot als eene Spaenſche vlieg, die by naeht lieht als een kleen ontſtoken kaersje: zy komt voort in de velden, bosſchen, in het koren, en in verſcheide andere plaetſen; zy vliegt niet dikwils: zy is eene ſoort van *Phosphorus*, en heeft veel vlug zout in zich.

Men oordeelt haer goed om den ſteen der nieren en blaes' te verminderen; doch ik heb 'er geene ondervinding of proef van gezien.

Men vind in Indië Vliegen, die in de duiſterheit ſchynſel geven, gelyk die, waervan ik geſproken heb; maer zy zyn veel grooter, en worden *Cucuji* genaemt.

De Vader Van Tertre verhaelt in zyne Algemeene Beſchryvinge van de Antillyſche Eilanden, dat deze Blinkende Vliegen daer gemeen, en bruin van kleur' zyn; dat zy by dag ganſch geen ſchynſel geven, en men haer voor gemeene Vliegen zoude nemen, maer als de nacht gekomen is, geven zy zoo veel lichts, dat ze kleene ſterren ſchynen te zyn, die over 't veld loopen: de inwoonders nemen ze om in hunne huizen by nacht te lichten; met eene van deze Vliegen, zegt dezelve Schryver, leeft men zoo gemaklyk als by eene kaers: om ze te vangen, behoeft men ſlegts des avonds eene aengeſtoken kaers of brandhout in 't venſter te zetten; maer gevangen zynde, leven ze niet langer dan veertien dagen, of ten hoogſte drie weken; haer licht vermindert als ze ziek zyn, en word ganſchelyk uitgebluſt als ze ſterven.

Cicindela quaſi parva candela, omdat deze Vlieg de nacht verlicht als eene kleene kaers.

Lampyris a λάμπειν, lucere, glinſteren, blinken, omdat deze Vlieg glinſterende of blinkende is.

Men noemt haer *Worm*, 't zy dat ze zich niet meer beweegt dan een worm, 't zy dat ze een worm geweeſt is, eer ze eene Vlieg word.

CICONIA.

Ciconia, Jonſt.
Pelargus, *Ibis.*

In't Franſch *Cicogne.*

In't Nederduitſch *Oyevaer.*

Is een Watervogel van middelmatige grootte, die een' langen bek, en hooge en roode ſchenkels heeft. Zyne veders zyn zwart en wit; hy is handelbaer van aert, en word gemaklyk tam; hy word by de meeſte volkeren gehouden voor een zinnebeeld van vrede en erkenteniſſe: hy leeft van ſlangen, kikvorſchen en andere bloedelooze diertjes: zyn jong word in 't Franſch *Cigoneau*, in 't Nederduitſch *Oyevaertje* genaemt, hy heeft veel olië en zouts in zich.

Men zegt dat hy 't zeewater in den aers van zyne jongen met zynen bek ſpuit, als ze niet wel te pas zyn, en men onderſtelt, dat de uitvinding der kliſteren hier van onder de menſchen gekomen is, doch ik ben niet verzekert of deze zaek wel waer zy; maer zoude deze uitvinding zoo moeijelyk zyn te bedenken, dat men der zelve oorſprong van een' Vogel zoude moeten afleiden?

Zyn vleeſch weêrſtaet het vergift, en verſterkt de zenuwen.

Zyn vet uitwendig gelegt is goed voor de jigt; zyne gal in 't oog gedaen heldert het gezicht op.

Zyn drek ingenomen is goed voor de vallende ziekte.

Ciconia, is, gelyk eenige willen, een naem genomen van 't geſchreeuw van den Oijevaer; of wel *Ciconia* komt van *Cicur*, tam, omdat dees Vogel zaeht van aert, en gemaklyk te temmen is.

Pelargus, *Grace πελαργὸς*, *a πελὸς niger*, *& ἀργὸς albus*, omdat dees Vogel met zwarte en witte veêren bedekt is.

CICUTA.

Cicuta, in't Franſch *Ciguë*, in't Nederduitſch *Dolle Kervel*, *Scheerlink*, is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Cicuta, Dod. J. B.
Cicuta major, C. B. Pit. Tournef.
Cicutaria vulgaris, Cluſ. Hiſt.

Zy ſchiet een' dikken en gladden ſteel, vier of vyf voeten hoog, die als een ſlangenvel met verſcheide roodachtige vlekken geſpikkelt, gelyk als die van Birkwortel, en van binnen ledig is. De bladers zyn kleen gefneden bynaer als die

die van Peterſelië; de bloemen waſſen als zonneſchermen, van eene witte kleur', beſtaende yder uit vyf blaedjes op de wyze van Lelibloemen. Als deze bloem is afgevallen, word hare kelk eene bynaer ronde vrucht, t'zamengeſtelt uit twee geſtreepte zaden, die gelyk als die van Anys rondachtig zyn. De wortel is omtrent een voet lang, een vinger dik, en wit; de geheele plant geeft een' zeer onaengenamen reuk, en heeft een' ſcherpen ſmaek.

De tweede word genaemt

Cicuta minor, Cord. Hiſt. Cam.
Cicuta minor Petroſelino ſimilis, C. Bauh. Pit. Tournef.
Cicutaria fatua, Adv.
Cicutaria apii folio, J. B.
Cicutaria ſatua, Lob. Icon.
Apium cicutarium, Thal.
Petroſelinum caninum, Tab.
Siſon, Lon.

Zy verſchilt van de eerſte ſoort' hierin, dat ze kleener, en haer ſteel niet geſpikkelt is, en zoo ſterk niet riekt; de bladers zyn als die van Peterſelië.

De eene en de andere ſoort van Dolle Kervel waſſen op ſchaduwaehtige plaetſen, en in de weiden; zy hebben veel olië en wezentlyk en vaſt zout in zich; de Groote Dolle Kervel heeft meer ſterkte en kraeht dan de kleene.

Zy is zeer ontbindende, goed voor de knoeſtgezwellen, groeijende wennen, en hardigheden van de milt, lever, en darmſeheil, als ze uitwendig op het gezwel gelegt word. Men mengt haer onder de bereidingen van verſeheide zalven en pleiſteren; men moet haer nooit inwendig gebruiken, omdat ze een vergift is.

Cicuta beteekent de holle pypen, die tuſſchen de leedjes van de ſtelen van't koren zyn. Men heeft dezen naem aen de Dolle Kervel gegeven, omdat hare ſtelen van 't een leedje tot 't ander hol zyn.

CIMEX.

Cimex, in 't Franſeh *Punaiſe*, in 't Nederduitſch *Weegluis*, *Wandluis*, is een bloedeloos diertje, zoo groot als eene kleene Linſe, plat, bynaer rond of langwerpigvierkant, rood, zacht, dat ligt te verpletteren, en een' zeer ſtinkenden reuk geeft. Zy komt voort in de bedden, en in oude balken van huizen, voornamentlyk op bovenkamers, en drooge plaetſen; zy is zeer laſtig in de bedden voor diegenen, op wier lyf zy zieh zet; zy zuigt het bloed, en vermeenigvuldigt op eene buitengemeene wyze; zy heeft veel vlug zout en olië in zieh.

De Weegluizen ingenomen verwekken de pis, zetten de nageboorte voort, en verdryven de afgaende koortſen; men ſlikt 'er zeven of agt van in, op 't aenkomen van de koortſe; men acht ze ook goed tegens de beten der ſlangen.

Cimex, *a κείμαι*, *cubo*, *ik leg te bed*, omdat dit kleen bloedeloos diertje zieh doorgaens in de bedden onthoud.

Punaiſe komt van 't Latyn *punicea*, wegens de kleur van dit bloedeloos diertje.

Daer zyn ook Hof- of Tuinweegluizen, die doorgaens op de Oranjeboomen voortkomen; men zoude konnen gelooven, dat ze zyn de Kochenilles van Europa, doeh zy zetten zich niet op de Indiaenſehe Vygen, gelyk de oprechte Kochenilles doen.

CIMOLIA.

Cimolia, is eene leemige aerde, waervan de Ouden zich eertyds bedienden, gelyk wy doen van de gezegelde aerde: men vind'er tweederlei ſoort, eene witte, en eene roodaehtige; men verkoos als de beſte, die vet en koud in 't aenraken was; men gebruikte ze om de vlekken der kleederen uit te wiſſehen.

Deze aerde word gehaelt uit een eiland van Kreta, *Cimolus* genaemt, waer van daen haer naem komt.

Zy is ontbindende en t'zamentrekkende; men lei ze op de gezwellen achter de ooren, en op andere gezwellen van't liehaem.

Men heeft door gelykheit den naem van *Cimolia* gegeven aen eene vloeibare aerde, die onder de ſlypſteenen der meſſemakeren valt, terwyl ze hunne yzere werktuigeu ſlypen. Deze aerde is eene vermenging van de deelen van den ſlypſteen zelfs en van't yzer, die in't water geſmolten of vloeibaer geworden zyn.

Zy is t'zamentrekkende en ontbindende; men gebruikt ze om zwart te verwen; zy geeft deze kleur, wegens 't yzer, dat ze in zich heeft, en dat de uitwerking voortbrengt van Koperrood.

CINARA, ſive SCOLYMUS.

Cinara, in't Franſch *Artichaud*, in 't Nederduitſeh *Artichokken*, is eene plant, waervan twee voorname ſoorten zyn.

De

De eerſte word genaemt

Cinara. Dod. Pit. Tournef.
Cinara hortenſis foliis non aculeatis, C. B.
Cinara, ſeu Artiſchochi vulgatior, Eyſt.
Carduus, ſive Scolymus ſativus, non ſpinoſus, J. B.
Carduus hortenſis, Geſ. Hort.
Scolymus non aculeatus, Ang. Tab.

Zy ſchiet uit haren wortel' breede, wyde, diep ingeſneden, graeuw- of witachtig groene bladers, een of anderhalf voet lang, en zonder eenige punten of doornen; tuſſchen deze bladers verheft zich ter hoogte van twee voeten een geſtreepte, ruige, dikke ſteel, van binnen mergachtig en ſchietende verſcheide takken, waervan yder op zynen top een ſchub- en doornachtig hoofd draegt, dat de Artichok is, waerop eene groote bloem waſt, die de gedaente van een' ruiker heeft; zy beſtaet uit een groot getal purpere bloempjes, die boven wyduitgeſtrekt en in reepjes geſneden zyn; als deze bloem is afgevallen, komen'er in hare plaets langwerpige en gekuifde zaden; de wortel is matiglyk lang en dik.

De tweede word genaemt

Cinara hortenſis aculeata, C. B. Pit. Tournef.
Cinaræ aliud genus, Dod. Gal.
Carduus altilis, Lugd.
Carduus, ſive Scolymus ſativus ſpinoſus, J. B.
Scolymus, Trag. Fuch.
Carduus hortenſis foliis ſpinoſis, Geſn. Hort.

Zy verſchilt niet van de eerſte ſoort', als hier in, dat hare bladers met doornen voorzien zyn, en dat de ſchilfers of ſchubben van hare hoofden harder en meer ſtekende zyn.

De eene en andere ſoort worden in de hoven geteelt; de eerſte is de gemeenſte, en word allermeeſt in de keukens gebruikt: zy hebben veel olië en wezentlyk en vaſt zout in zich.

De Artichok is hartſterkende, openende, zweetdryvende, voedende, de krachten herſtellende, en goed om het bloed te zuiveren.

Cinara, is volgens het gevoelen van ſommigen een naem van eene dochter, die de oude verdichtſels zeggen verandert te zyn in een' Artichok, of wel *Cinara a Cinere, aſch*, omdat deze plant weeldrig ſchynt te waſſen in aerdens, die men met aſſche beſtrooit heeft om ze vruchtbarer te maken.

Scolymus a σκολιὸς, aſper, omdat de Artichok ſtekelig is in't aenraken.

CINIS CÆRULEUS.

Cinis cæruleus, in 't Franſch *Cendre bleue*, in 't Nederduitſch *Blauwe Aſch*, is een gewreven ſteen, of eene blaeuwe t'zamenmenging, die ons uit Polen gebragt word, en voor de Schilderkonſt' dient.

CINIS CLAVELLATUS.

Cinis clavellatus, *Cinis facinius*, in 't Franſch *Cendre gravelée*, in't Nederduitſch *Weedaſch*, is de droeſſem of moêr van wyn, dien men op 't vuur gedroogt en verkalkt heeft.

Men neemt wyn, die aen 't afloopen is met al de moêr; men perſt dien door, en haelt het doorzygſel over, om daervan brandewyn te hebben, of men maekt'er azyn van, men laet de uitgeperſte droeſſemkoeken droogen, die ſommigen *Weedaſch* noemen; daerna als men eene goede meenigte vergadert heeft, braud en verkalkt men die op 't veld in eenige groote holligheit, want het is niet geoorloft die binnen de ſtad te branden, ter oorzake van den dikken damp, dien zy voortbrengen, en die den inwoonderen nadeelig zoude zyn. Het vlugge zout van de moêr vervliegt door deze verkalking, maer daer blyft in de verbrande ſtoffe veel vaſt zout over, dat haer ten deele houd in ſtukken als ſteenen, ten deele in kleene ſtukjes afgebroken op de wyze van geklonterde aſſche, t'eenemael gelykende naer verkalkten wynſteen; maer haer zout heeft meer werking dan het gemeene zout van wynſteen, omdat de moêr vloeibaer zynde, meer giſting ontfangen heeft dan de drooge wynſteen, gelyk ik in myn boek van de Scheikonſt', in de werkinge van den *Lapis Cauſticus*, of Wegetenden Steen verklaert heb.

De Weedaſch moet verkozen worden in welgedroogde, verſchgemaekte en groenachtigwitte ſteenen, ziltig en bitter van ſmaek en vol Alkalyn zout; men oordeelt die de beſte, welke van Lions en Bourgondië komen: doch zy word ook eenige mylen van Parys gemaekt; 't is doorgaens het werk van de Azynmakeren. De Verwers en die de vlekken uit de kleederen doen, bedienen'er zich van.

Zy is zeer afvegende, brandende, ontbindende, openende; men mengt haer onder de brandende middelen en zalven, die het hair doen uitvallen, en in ontbindende ſtovingen; men

men kan ze doen innemen gesmolten in veel water of eenig ander bekwaem vocht, om de verstoppingen weg te nemen, en de slymige voehten te ontbinden; de gift is van vier tot twintig greinen.

Uit Polen, Duitschland, Danzig, en Moskovië komt eene soort van Weedasch, die de Werklieden *Potasch* noemen. Zy is in groote en kleene stukken, die vast ineen gedrongen, zwaer, zilug en scherp van smaek, en vol vast Alkalyn loogzout zyn; men maekt ze met hout en takken van boomen te branden in kuilen, die men op het veld gegraven, en van binnen voorzien heeft met tigchelsteenen, op de wyze van een' oven; terwyl de asch van dit hout nog geheel rood, en wel gloeijende is, besprengt men ze by verscheide poozen met gemeene loog, opdat zy zich in 't verkalken byeen verzamele, en tot harde stukken worde, die wel met zout vervuit zyn; men gaet langen tyd voort in de verkalkinge van deze stoffe, opdat ze genoeg gebrandt en wel hard zy. Men kan in alle landen Potasch maken; men gebruikt ze niet veel voor de gemeene loogen, alhoewel ze eene goede uitwerking daer in voortbrengt, als men 'er slechts een middelmatig gedeelte ondermengt; doch de Verwers bedienen 'er zich van.

De Weedasch, hoe ze ook zy, moet op eene drooge plaets in een besloten vat bewaert worden, want wegens haer doordringbaer zout of alkalynzout, dat ze in zich heeft, dringt de vochtigheit van de lucht zich daer ligtelyk in, en doet haer smelten.

Cinis a κόνις, pulvis, omdat de asch doorgaens in poeder is. *Clavellatus a Claudendo*, omdat men de Weedasch in eenig vat sluit om ze beter te bewaren.

Facinius a face, droessem, moêr, omdat de Weedasch uit de moêr gehaelt word.

Gravelée, omdat deze asch in klonteren is als dryfzand.

CINNABARIS.

Cinnabaris, in't Fransch *Cinabre*, in't Nederduitsch *Vermilioen*, *Bergrood*, *Cinaber*, is eene minerale, harde, vast ineen gedrongen, zware, blinkende, kristallyne, en zeer roode stoffe, bestaende uit zwavel en kwikzilver, die door de werking van 't vuur zeer naeuw vereenigt en naer omhoog gedreven zyn. Daer zyn twee soorten, eene natuurlyke, Berg-Cinaber genaemt; en eene door konstgemaekte alleenlyk Cinaber genaemt. De natuurlyke word voortgebragt in de Kwikzilvermynen in zware, blinkende, roode stukken, in Spanje, Hongaryë, Duitschland, Vrankryk en verscheide andere plaetsen van de weereld, doch die van Spanje word de beste geoordeelt. Men moet de zwaerste, schoonste, roodste en blinkenste verkiezen; want hoe hooger van kleur' ze is, hoe ze meer kwikzilvers in zich heeft. De natuurlyke Cinaber is omhoog gedreven geworden door de onderaerdsche vuren, bykans eveneens als die door konst gemaekt is; maer dewyl ze in het omhoog dryven vermengt is met aerde, die ze ontmoet heeft, is ze zoo zwaer niet, noch zoo zuiver, noch zoo schoon als de naergemaekte, en heeft minder kwikzilvers in zich.

De door konstbereide Cinaber word gemaekt met drie deelen kwikzilver en een deel zwavel onder een gemengt en te gelyk omhoog gedreven in sublimeerpotten door een vuur, dat by graden vermeerdert word. Men moet ze verkiezen in schoone, zeer zware, blinkende stukken met lange en schoone zuivere strepen van eene donkerroode kleur'; yder pond Cinaber besluit in zich veertien oneen kwikzilvers onder twee oncen zwavel, gelyk ik elders ondervonden heb in de herlevendigmakinge van de Cinaber in kwikzilver.

De door konstbereide Cinaber langen tyd op een' rooden marmersteen gewreven zynde word tot een zeer syn poeder, en krygt eene van de schoonste roode kleuren, die'er zyn; dit word Vermilioen genaemt, dat in de Schilderkonst' gebruikt word, en waermede men het Spaensch Wasch rood maekt.

De Cinabers worden gebruikt tegens de vallende ziekte, en aêmborstigheit, men laetze van twee greinen tot eene halve serupel innemen; men gebruikt ze uitwendig in appelzalven tegens de schurft, en 't loopend zeer, en ook in rookingen om de kwyling te verwekken.

Cinnabaris is een Indiaensch woord, dat Draken- en Olifantsbloed beteekent; men heeft dezen naem aen de Cinaber gegeven wegens de overeenkomst van hare kleur', die ze met dit tweederlei bloed heeft.

CINNAMOMUM.

* *Cinnamomum seu Canella*, in't Fransch *Canelle*, in't Nederduitsch *Kaneel*, is een vry dunne, gladde, lange, en in de lengte opgerolde bast, van eene rosse of geelachtige kleur', die naer 't rood trekt, zeer lieflyk van reuk, zoet, prikkelende, speceryachtig, en zeer aengenaem van smaek. Hy word gehaelt van de takken eens booms, *Kaneelboom* genaemt, die ter hoogte van een' Wil-

* Zie Pl. VI. Fig. 4.

geboom groeit, en bladers voortbrengt van gedaente als het Indiaensch Blad, dat wy *Malabathrum* noemen, van reuk en smaek als Kaneel; de bloemen zyn als kleene kelken, wit en riekende; zy worden van vruchten gevolgt, die de gedaente en grootte hebben van kleene olyven, die in't begin groen zyn, doch in't rypen zwart worden. Dees boom groeit in't Eiland Ceilon, dat in 't zuidelyke gedeelte van Indië gelegen is. De Reizigers zeggen, dat men daer bosschen van ziet twaelf mylen lang, dat hy tweemael in't jaer vruchten draegt, en dat deze vrucht op den grond gevallen zynde zoo ras uitspruit, en zich verheft tot een' Kaneelboom, dat zoo de Inwoonders van 't land de wegen, welke in die bosschen zyn, niet zorgvuldig onderhielden, zy in weinig jaren door de meenigte van boomen toegestopt zouden zyn, zoo dat men 'er niet meer in zoude konnen komen; zyn hout heeft noch reuk noch smaek; de voornaemste kracht is in zynen bast', die versch zynde van buiten graeuw- en van binnen geelachtig is; als hy van den boom' is afgescheiden, verdeelt men hem ligtelyk in twee basten, en men bewaert den binnensten als den besten. Dus is de Kaneel een tweede bast, welken men in de zonne droogen laet, alwaer hy zich van zelfs ineenrolt, gelyk wy hem zien, en alwaer hy door eene inwendige gisting zynen reuk en smaek krygt, want hy bezit weinig van 't een en 't ander, als men hem van den boom' afhaelt; doch men moet zorg dragen, dat de zon, waeraen men hem bloot stelt, niet al te heet zy, want hy zwart zoude worden, en vele van zyne vlugste en wezentlykste deelen zouden vervliegen. In tegendeel zoo hy in vochtig weêr al te lang vertoefde te droogen, zoude hy eene graeuwe kleur aennemen, en geen kracht genoeg hebben, dewyl zyne beginsels niet genoeg verheven zouden zyn; hy moet eene gematigde warmte hebben. Men moet de Kaneel kiezen in schoone dunne basten, die hoog van kleur' zyn, en veel reuks, en een' prikkelenden smaek hebben.

Men zegt, dat, als men den boom van zynen bast' berooft heeft, en drie jaren stil laet staen, hy een' anderen bast krygt, die even goed is. De Kaneel heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

De Kaneel is goed om de herssenen, 't hart en de maeg te versterken, het vergift te weêrstaen, de winden te verdryven, de vertering te bevorderen, de maendstonden en baring te verwekken.

Men vind somtyds by de Droogisten eenen bast getrokken uit den stamme van den Kaneelboom, die breed en dik is, maer geenen smaek, noch reuk heeft; men noemt hem ruwe Kaneel; dees is't misschien, welken de Arabiers *Darcheni* genaemt hebben; doch hy is van geen gebruik in de Geneeskunde.

't Blad van den Kaneelboom in poeder ingenomen is hartsterkende.

Men perst uit de vrucht' van dezen boom een oli- en groenachtig sap, dat scherp is, en een weinig naer de olië van Kaneel riekt en smaekt. De Inwoonders van 't Eiland gebruiken 't om de maeg te versterken.

Men krygt door inkervingen uit de wortelen van den boom een vocht, dat naer Kamfer riekt.

Cinnamomum beteekent Amomum van China.

Canella, is een verkleenwoord van *Canna*; dees naem is gegeven geweest aen dezen bast', omdat zyne stokken naer kleene rottingen gelyken.

CIRCÆA.

Circæa Lutetiana, Lob. Icon. Pit. Tournefort.
Ocimastrum verrucarium, J. B.
Solanifolia Circæa dicta major, C. B.
Lappa sylvestris, Trag.
Helxine sylvestris, sive fluviatilis, Thal.
Herba Domini Stephani, Tab.

In't Fransch *Circée*.

In't Nederduitsch *Circæa van Parys*.

Is eene plant, die dunne, ronde, regte, ruige stelen schiet een of anderhalf voet hoog en vol merg: de bladers groeijen tegen malkander over langs de stelen, en zyn aen 't begin breed, en aen 't einde spits, op de kanten getandt, en aen steeltjes vastgehecht; de bloemen zyn als lange airen op de toppen der stelen, bestaende yder uit twee kleene witte blaedjes, ondersteunt door een' kelk, die ook van twee blaedjes is. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene vrucht als eene kleene peer, met stekelen bezet, en naer beneden hellende; deze vrucht sluit langachtige zaden in zich; de wortel is lang, onder de aerde voortkruipende, knobbelig, wit, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant groeit op schaduwachtige en vochtige plaetsen, in de bosschen, en tegens de heggen.

Zy word, uitwendig gelegt zynde, ontbindende, afvegende, en wondheelende geoordeelt.

Circæa

Circæa, *a Circe*, omdat de vrucht van deze plant', die met ſtekelen bezet is, zich aen de kleederen vaſthecht, en de menſchen naer zich trekt, gelyk als de Circe der Poëten de menſchen door hare betooveringen naer zich trok.

CIRCUS.

In't Nederduitſch *Kringhavik*.

Circus, (Bellon. Jonſton.) is een Roofvogel die weinig kleener is dan een Kiekendief; het bovenſte van zynen kop en zyne keel zyn roodachtig, trekkende naer 't wit. Hy heeft een' zwarten bek, korten hals, dunne en gele beenen; hy onthoud zich aen den zeekant, heeft eene ſchetterende ſtem, vliegt ſnellyk maer in 't rond, valt op de patryzen, duiven, leeuwerken, jonge konynen en kleene voſſen; hy gaet altyd alleen; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vet is weekmakende, ontbindende, en goed voor de zenuwen; zyn drek is zweetdryvende en ontbindende.

Circus, omdat dees vogel in 't rond vliegt.

CIRSIUM.

Cirſium maximum Aſphodeli radice, C. B. Pit. Tournef.

Cirſium maximum foliis carnoſis, bulboſa radice, tortè Lutetianum, J. B.

Cirſium maximum montanum, incano folio, bulboſa radice, Cluſ. Hiſt.

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet drie of vier voeten hoog, een duim dik, geſtreept en met katoen bedekt; de bladers zyn groot, breed, ſpits, op de kanten getandt, bleekachtiggroen, vleezig, en met kleene, zwakke en een weinig ſtekende doornen voorzien; de toppen zyn beladen met ſchubachtige hoofden zonder doornen, waervan yder een bosje van purperachtige en in riempjes geſneden bloempjes ondersteunt. Als deze bloem is afgevallen, komen 'er langwerpige gekuifde zaden voort: de wortel beſtaet uit kleene rapen, gelyk de Affodille. Deze plant groeit op bergachtige en vochtige plaetſen, in de weiden, en op de oevers; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, ontbindende, goed om de pynen der aderſpatten te verzachten en te ſtillen, als ze geſtampt, en 'er opgelegt word.

Cirſum, *a* χιρσος, *varix*, aderſpat, omdat deze plant dienſtig geoordeelt word om de aderſpatten te genezen.

De Heer Tournefort onderſcheid de Cirſium van den Diſtel, en van de Jacea hierin, dat de hoofden van den Diſtel doornachtig zyn, en die van Cirſium niet; de bladers van Cirſium zyn met kleene ſtekelen voorzien, en de Jacea heeft noch de hoofden, noch de bladers met doornen.

CISTUS.

* *Ciſtus*, in 't Franſch *Ciſte*, is een heeſter, waervan twee algemeene ſoorten zyn, een mannetje en een wyfje. Het mannetje word in vele ſoorten verdeelt; ik zal eene van de voornaemſte beſchryven; zy word genaemt

Ciſtus mas, Matth. Lugd.
Ciſtus mas, folio rotundo hirſutiſſimo, C. B.
Ciſtus mas major folio rotundiore, J. B. Pit. Tournef.

De bladers zyn bynaer rond, ruig, ruuw; de bloem beſtaet uit verſcheide rooswyze geſchikte blaedjes van eene roode kleur'; daer op volgt eene bynaer ronde, ruige en harde vrucht, die in verſcheide huisjes kleene roſſe zaden opſluit; de wortels zyn houtig, takkig, en ſpreiden zich verre uit.

Het wyfje word genaemt

Ciſtus fœmina folio ſalviæ, C. B.
Ciſtus, Cord in Dioſcor. Cæſ.
Ciſtus fœmina, Monſpeliana flore albo, J. B.
Ciſtus fœmina, Matth. Dod. Cluſ. Hiſt.
Ciſtus flore albo, Rauwolff.

Het is kleener dan het Ciſtus mannetje; het ſchiet zyne takken dan eens verheven en regt, dan eens krom, en op den grond verſpreidt; de bladers gelyken naer die van Salië; de bloemen, vruchten, zaden, en wortel zyn gelyk als die van Ciſtus mannetje, doch de kleur van de bloem is wit, of ſomtyds geel als Oker.

Beide deze Ciſtus groeijen op ſteenachtige plaetſen voornamentlyk in warme landen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

De bladers en bloemen zyn t'amentrekkende en goed voor den roodeloop.

Ciſtus, *a Græco* κίσθος, *vel a* κίσσος, *hedera*, omdat men heeft gevonden, dat de bladers van Ciſtus

* Zie Pl. VII. Fig. 5.

eenigzins in gedaente met die van Hondsdraf overeenkwamen.

CITREUM.

Citreum vulgare, Pit. Tournef.
Malum Citreum vulgare Ferr.
Citria & mala medica, Bellonii.
Mala citrina & poma citria, Ind. Occid. p. 8.
Malus medica, C. B.
Citrus, Ang.
Citrum, Brunf.
Citria, Trag.
Citrangula, Monardi.
Citrones, Rauwolff.

In't Franſch *Citronier*.

In't Nederduitſch *Citroenboom*.

Is een kleene altyd groene boom, wiens takken uitgeſtrekt, buigzaem en met een' gladden en groenen baſt' bedekt zyn; de bladers zyn enkel zonder aenhangſel, lang, zoo breed als die van den Noteboom, ſpits, gelykende naer die van den Lauwrierboom, maer vleeziger, aen de kanten getandt, ſchoon blinkendgroen van kleur', vooral van boven, en ſterk van reuk. De bloem beſtaet uit vyf in 't rond geſchikte blaedjes van eene witte kleur' trekkende naer 't rood of purper, en is lieflyk van reuk, en door een' ronden harden kelk onderſteunt. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht voort, die doorgaens langwerpig, ſomtyds eirond, ſomtyds zelfs bynaer rond en zoo groot als eene groote peer is, bedekt met eene hobbelige en ongelyke, vleezige dikke ſchelle, die in't begin groen van kleur' is, doch in't rypen van buiten citroengeel en blinkende word, van binnen wit, zeer lieflyk van reuk, ſpeceryachtig en prikkelende van ſmaek. Deze ſchel bedekt eene blaesachtige zelfſtandigheit, verdeelt in verſcheide huisjes vol zuur ſap van een' aengenamen ſmaek, en voorzien met eenige zaden, die van buiten hard, langwerpig, wit, mergachtig, en wat bitter van ſmaek zyn. Deze vrucht behoud den naem des booms, die haer draegt, want men noemt ze *Citrum* of *Citro*, of *Malum Citreum*, in't Franſch *Citron*, in't Nederduitſch *Citroenappel*. De Citroenboom word aengekweekt in warme landen, als in Italië, Provence en Languedok; men gebruikt in de Geneeskunde vooral zyne vrucht, zelden zyne bladers of bloemen. De bladers en bloemen van den Citroenboom hebben veel half fyne olië, vlugge en wezentlyke zouten in zich.

Zy zyn hartſterkende en verſterkende.

De Citroenſchel, en vooral 't buitenſte gelé gedeelte heeft veel vlug zout en half fyne olië in zich.

Zy is goed om het hart, de maeg en herſenen te verſterken, en het vergift te weêrſtaen.

't Citroenſap heeft veel wezentlyk zout en waterdeelen, doch zeer weinig olië in zich.

Het is hartſterkende, verkoelende, goed om de groote hitte des bloeds te ſtillen, de gal neêr te dryven, den dorſt te verſlaen, en het vergift tegen te gaen.

Het Citroenzaed heeft veel olië en een weinig vlug zout in zich.

Het is hartſterkende, goed om de bederving te weêrſtaen, en om de wormen te verdryven.

Men ſteekt een' Citroen rondom met kruidnagelen, en draegt hem in den zak, om'er dikwils aen te ruiken ten tyde van algemeene of beſmettelyke ziektens, om zich voor de beſmettinge te bewaren.

Daer is eene andere ſoort van Citroen, dien men zoeten Citroen noemt, omdat hy niet zuur is gelyk de andere; zyn ſmaek is vry laf, en hy word niet veel geacht, als alleenlyk om zyne ſchoonheit, want hy is doorgaens grooter dan de gemeene Citroen; doch hy word in de Geneeskunde niet gebruikt.

De Citroen- of Bergamot-Olië, zoo welriekende, zoo hartſterkende, en zoo geacht in de reukwerken, word getrokken uit eene ſoort' van Italiaenſchen Citroen *Bergamotte* genaemt, wiens oorſprong men zegt hiervandaen te komen, dat zeker Indiaen bedacht eenen tak van den Citroenboom te enten op den ſtam van een' Bergamot-Pereboom; de Citroenen, die daer van voortkwamen, deelden mede van den Citroen- en Pereboom; de uitvinder maekte langen tyd een geheim van deze outdekkinge, en werd daer door ryk.

Om de Olië of Eſſentie van Bergamot-Citroenen te krygen, ſnyd men de gele ſchel, of het buitenſte van den Bergamot-Citroen in kleene ſtukjes, en breekt die terſtond 't een naer 't ander, perſende die tuſſchen de vingers in een glaze vat, gelyk men de Oranjeſchelletjes drukt, waermede men een glas wyn welriekende wil maken: maer dit vat moet een' naeuwen hals hebben, zoo dat men door de opening van 't zelve niet brengen kan als de tippen van de twee vingeren, die de ſchel zullen uitdrukken, en dat zelfs deze opening, zoo veel als doenlyk is, met nat parkement geſtopt zy, als de top-

pen

pen der twee vingeren daerin geſſoken zyn, om de uitwaeſeming te beletten van dat, 't welk men tracht te bekomen: 't is ook goed dat het vat dikbuikig, en zyne holligheit veel wyder zy dan de hals, om ruimte en gemaklykheit te geven aen 't wezentlyke gedeelte van de ſchelle, die door de vingers uitgedrukt is, om onder 't uitgaen zich in't rond te verſpreiden, en in vocht te veranderen; dit vocht is eene zeer fyne luchtolië van een' aenlokkenden reuk, maer men moet tot deze wyze van doen eene groote meenigte kleene ſtukjes van de ſchelle van den Bergamot-Citroen verſch geſneden gebruiken, om een weinig Eſſentie of Olië te hebben.

De Eſſentie of Olië van Bergamot-Citroen zonder vuur bereidt zynde, gelyk gezegt is, is veel aengenamer van reuk, en heeft veel meer kracht dan de Olië, die men uit de ſchelle van Bergamot-Citroen op de wyze van andere oliën overhaelt. Zy is hartſterkende, goed voor de maeg- en hoofdziektens, en om de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen. De gift is van een' tot zes druppels.

De Bergamot-Pereboom word van Pit. Tournefort *Pyrus ſativa, fructu autumnali, ſeſſili, ſaccharato, odorato, è virid flaveſcente, in ore liqueſcente* genaemt.

De Bergamot-Peer word van J. Bauhinus *Pyra Bergamotta* genaemt.

Sommigen gelooven, dat hy den naem gekregen heeft van Bergame, eene ſtad in Italië, alwaer zy onderſtellen, dat hy eerſt is aengekweekt, maer de Heer Menage meent, dat dees naem komt van de Turkſche woorden *Beg*, dat Heer beteekent en *Armout* peer, alſof men zeide *Peer van den Heer*.

Citreum, Citrum, citrus, a κίτρος, dat afgeleidt word van *κέδρος, Cedrus*, Cederboom, omdat de Citroen eveneens als de Cederboom een' aengenamen reuk verſpreid.

Cedra is een Italiaenſche naem, die van *Cedrus* komt.

CITRINELLA.

Citrinella, Geſn. in 't Franſch *Tarin*, is een kleen Vogeltje, zoo groot als een Leeuwerk, en geel van kleur'; het zingt lieflyk, en leeft van zaden; het beſluit veel vlug zout en olië in zich.

Het word gegeten zynde goed geacht tegens de vallende ziekte.

Citrinella, a citrino colore, omdat dit Vogeltje eene citroen- of gele kleur heeft.

CITRULLUS.

Citrullus, Trag. Geſ. Hort.
Anguria citrullus dicta, C. B. Pit. Tournef.
Anguria, Matth. Ang.
Anguria, cucumis, citrulus, Dod.
Citrullus officinarum, Ger.
Citrullus folio colocynthidis ſecto, ſemine nigro, quibuſdam anguria, J. B.

In't Franſch *Citrouille*.

In't Nederduitſch *Citrulle, Water-Meloen*.

Is eene ſoort van *Anguria*, of eene plant, die verſcheide rankachtige, zwakke, teêre, langs den grond kruipende, ruige ſtelen ſchiet, welke met groote, breede, zeer diep ingeſneden, ruige, ruwe bladeren bekleedt zyn; uit den oorſprong' der bladeren komen klaeuwiertjes en voetſteeltjes, die gele klokwyze en in vyf deelen geſneden bloemen dragen: als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer groote ronde vleezige vruchten, die bekleedt zyn met een' vry harden doch gelyken en gladden baſt', van eene donkergroene kleur', gemarmert of doorzaeit met zeer groene of witte vlekken; het vleeſch is gelyk als dat van Komkommeren, vaſt, wit of roodachtig, zoet en aengenaem van ſmaek; het beſluit eene mergachtige zelfſtandigheit, waerin langachtige, breede, platachtige, gerimpelde, zwarte, of roſſe, of roode zaden gevonden worden; hun baſt is hard, dien men 'er affcheid met hem te breken, en men vind daer binnen eene kleene, witte, mergachtige pit van een' zoeten en aengenamen ſmaek. De Citrullen worden in de hoven geteelt, en hebben vele waterdeelen en olië, doch weinig zouts in zich.

Het vleeſch van Citrullen is bevochtigende, goed voor de borſt, verkoelende, dienſtig om de hitte der ingewanden te matigen, als't in een afkookſel gebruikt word.

Het zaed van Citrullen is een van de vier groote koude of verkoelende zaden, en is bevochtigende, goed voor de borſt, pynſtillende, verkoelende; men gebruikt 't in amandelmelken, vleeſchnatten, en afziedſelen. Men perſt uit dit zaed eene witte en zoete olië dienſtig om 't vel te verzachten, en om week te maken.

Citrullus, a citreo colore, omdat de Citrullen eene Citroenkleur krygen als ze ryp zyn.

CLEMATITIS.

Clematitis ſylveſtris latifolia, C. B. Pit. Tournefort.
Clematis, Matth.
Clematis, ſive viorna vulgi, Lobelii, Eyſt.
Vitalba, Dod. ut.
Clematitis latifolia dentata, J. B.
Viburnum Gallorum, Bellon.
Viorna vulgi, Adv. Lob. Ger.
Atragene, Theophraſti, Ang.
Vitis nigra, Fuch. Tur.

In't Franſch *Clematite*, of *Herbe aux gueux*.

In't Nederduitſch *Lynen* of *Viorne*.

Is eene plant, die als de wyngaerd, dikke, ruwe, buigzame, hoekige, takkige, kruipende ranken ſchiet, welke zich aen de byſtaende planten en heeſteren vaſtheehten; de bladers zyn breed als die van Klim, op ſommige plaetſen getandt, en doorgaens vyf op eene rib geſchikt; de bloemen groeijen by trosjes of op de wyze van zonneſchermen, beſtaende yder uit vier witte, riekende, rooswyze blaedjes, die zonder kelk' aen witachtige voetſteeltjes vaſt zyn.

Als deze bloem is afgevallen, volgt 'er eene hairige vrucht, die op de wyze van een hoofdje rondachtig, en door verſcheide zaden gevormt is. De wortel is vezelig en roodachtig. De geheele plant heeft een' ſcherpen en heeten ſmaek; zy groeit op de kanten der wegen, tuſſchen de doornen en braemboſſchen: men gebruikt haer om boſſen kruiden te binden; zy heeft veel ſcherp zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, ontbindende, goed voor de ſchurft, als ze 'er in een afziedſel opgelegt word.

Clematitis, *a* κλῆμα, *virga*, omdat deze plant vele rankachtige en buigzame roeden ſchiet.

CLINOPODIUM.

Clinopodium.

In't Franſch *Baſilic ſauvage.*

In't Nederduitſch *Wilde Baſilikum.*

Is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn; ik zal alhier de twee voornaemſte beſchryven, of die meeſt in de Geneeskunde gebruikt worden.

De eerſte word genaemt

Clinopodium, Cord. in Dioſc.
Clinopodium vulgare, Matth.
Clinopodium origano ſimile, C. B. Pit. Tournefort.
Acynus, ſive ſterilis, Adv.
Acinos, Lob. Icon.
Clinopodium quorumdam, origani facie, J. B.
Origanum quartum & minus, Trag.
Betonica Pauli, Guil.
Pulegium montanum, Lon.
Calamintha prima, Tur.

Zy ſchiet verſcheide dunne, vierkante, ruige ſtelen omtrent anderhalf voet hoog; de bladers zyn gelyk als die van Wilde Majoraen, doch zoo ſterk niet riekende, tegen malkander over ſtaende langs de ſtelen, ruig, en van ſmaek als Salië. De bloemen zyn wervelswyze of by verdiepingen, of by dikke en dichte ringen rondom de ſtelen en takken geſchikt. Yder van deze bloemen is als een bek of pyp van boven in twee lippen ingeſneden, van eene purpere, doch zelden witte kleur'. Als deze bloem is afgevallen, volgen 'er vier langwerpige, kleene, roodachtige zaden, beſloten in een zaedkasje, dat de bloeme voor een' kelk' gedient heeft; de wortel is vezelig. Deze plant groeit in de boſſchen, langs de heggen; men vind ze van verſcheide grootte.

De tweede word genaemt

Clinopodium, Ang. Tur. Cæſ.
Clinopodium vulgare, Lob.
Clinopodium arvenſe ocimi facie, C. B. Pit. Tournef.
Clinopodium, *aut Leſtipes*, Adv.
Pulegium petræum, Geſn. Hor.
Acinos multis, J. B.
Baſilicum tertium, Trag.
Ocymum ſylveſtre, *ſive Acinos*, Dod. Ger.
Ocimaſtrum, Fuch. Lugd.

Zy ſchiet verſcheide vierkante, zwakke, en zich naer den grond buigende ſtelen; de bladers ſtaen tegen malkander over, en zyn kleen, gelykende naer die van Baſilikum, een weinig ruig en ruuw: de bloemen zyn wervelswyze geſchikt, gelyk die van de voorgaende ſoort', blaeuw, en zelden wit van kleur': yder van haer word ook gevolgt van vier kleene en langwerpige zaden, beſloten in een zaedkasje, dat de bloeme voor een' kelk' gedient heeft; de wortel is vezelig.

Deze

Deze plant is veel zwakker, en zoo aengenaem niet van reuk, als de Basilikum, of de Bergmunte; zy groeit op onbebouwde plaetsen.

De eene, en de andere Wilde Basilikum hebben veel half fyne olië, vlugge en wezentlyke zouten in zich; de eerste soort is wat hooger geacht in de Geneeskunde dan de tweede, maer zy hebben bynaer dezelve krachten.

Zy zyn een weinig t'zamentrekkende, opdroogende, ontbindende, verterende; zy versterken de herfenen en ingewanden, en verwekken de maendstonden.

Clinopodium, *ex* κλίνη, *lectus*, *&* πούς ποδός, *pes*, alsof men zeide *voet van een ledekant*, omdat de stelen van de eerste soort' van Wilde Basilikum, die rondom met wervelswyze geschikte bloemen beladen zyn, volgens Dioscorides den voet van een ledekant verbeelden.

CLYMENUM.

Clymenum is eene plant, die tot de peulvruchten behoort, en waervan twee soorten zyn.

De eerste word genaamt

Clymenum Hispanicum flore vario, *siliquâ planâ*, Pit. Tournef.

Lathyrus viciaoides vexillo rubro, *labialibus petalis ostrum ambientibus*, *cærulæis*, *siliquâ planâ*, Mor.

De tweede word genaemt

Clymenum Hispanicum flore vario, *siliquâ articulatâ*, Pit. Tournef.

Lathyrus viciaoides floris vexillo phœniceo foliis labialibus subalbescentibus, *siliquis orobi*, Mor. Hist.

Deze planten gelyken naer de Lathyrus, uitgezondert dat hare ribben meer bladers dragen, dan die van de Lathyrus.

Zy hebben dezelve krachten als de Lathyrus.

Clymenum, *a* κυλίω, *volvo*, omdat de takken van deze plant' eindigen door klaeuwiertjes, die zich rondom de bystaende planten vasthaken en vlechten.

CNICUS.

Cnicus exiguus capite cancellato, *semine tomentoso*, Pit. Tournefort.

Carduus parvus, J. B.

Is eene kleene plant, die verscheide dunne, takkige stelen eene handhoog schiet; de bladers zyn kleen, langwerpig, een weinig ruig, op de kanten met stekelen voorzien; de toppen dragen kleene schubachtige bolletjes, omringt van wollige blaedjes, die eene soort van kleene netten of tralien maken; de bloemen wassen op deze hoofdjes als bosjes van bloempjes, die in kleene vezelingen ingesneden zyn; 't zaed is wollig, en met een kuifje voorzien; de wortel is lang en dun; deze plant is zeldzaem, en word in de Geneeskunde niet gebruikt.

COBALTUM.

Cobaltum.
Kobaltum.

In't Hoogduitsch *Kobold* of *Michenpulver.*

In't Nederduitsch *Kobalt.*

Is eene soort van Marcasite, of een harde, zware steen, geschikt in verscheide geaentens, die glad, en blinkende zyn, en dan eens verbeelden druivetrossen, dan eens kleene schulpen van eene purpere, of roodachtige, of zwartachtige, of aschverwige kleur', byeen gehoopt, en t'zamen vereenigt door eene stoffe, die eenigzins naer bergstoffig Spiesglas gelykt: deze steen word by de Schryvers onder de soorten van natuurlyken Kalamintsteen gestelt; men vind hem in de zilvermynen van Scheneberg in Duitschland in Meissen; hy is bekent voor een sterk en vermogend vergift, en een brandmiddel zoo gevaerlyk, dat zoo de werklieden, die in de mynen arbeiden, door 't water gaen, waerin hy geweekt heeft, zweren aen de voeten en beenen krygen.

Men kan deze bergstoffe uitwendig gebruiken om op het vleesch eene korst te maken, en om de uitwassen te verteren.

Men krygt uit de Kobalt door opheffing het Rottekruid, gelyk als op zyne plaets gezegt is, en daer blyft over de Saffer, waervan op zyne plaets gesproken zal worden.

Kobold beteekent in 't Hoogduitsch eene zaek, die nergens toe deugt; de Duitschers hebben dezen zelven naem gegeven aen die, welke zy gelooften Toveraers te wezen.

De Duitschers hebben nog aen de Kobalt den naem gegeven van *Michenpulver*, als om te zeggen, Poeder voor de Vliegen, omdat ze deze bloedelooze diertjes doet sterven; ze is ook een vergift voor de ratten en muizen, die 'er van eten.

COCA.

Coca, Monard. is een kleen Amerikaenſch boompje of heeſtergewas, omtrent eene elle hoog: het blad is gelyk als dat van den Myrthenboom, of gelyk ſommigen zeggen, van den Smakboom, zacht, en groen: de vrucht is by trosjes geſchikt, rood gelyk Myrthebeziën als zy begint ryp te worden, van dezelve grootte, en zwart als zy hare volkomen rypheit verkregen heeft; dan is het tyd de bladers te plukken, om ze te droogen en te bewaren.

De Weſterſche volken gebruiken de Coca als de Ooſterſche de Betel, en als de Europeërs de Tabak. Zy is te Peru in groot gebruik om te verſterken, en de vervallen krachten te herſtellen, om den dorſt te verdryven, en om te voeden: men mengt ze met verkalkte Oeſterſchulpen, en maekt 'er balletjes van, die men langen tyd in den mond' houd, en met groot vermaek kaeuwt.

COCCI ORIENTALES.

Cocci Orientales, Tab. Ger.
Cocculæ officinarum, C. B.
Cuculi fructus ſolani furioſi in Ægypto, Cord.
Grana Orientis, Cornaro.
Baccæ Cocculæ Elephantinæ Germanis Pharmacop. Matth. Epiſt.
Coco de Levanti, quidam fructum tithymali paralii eſſe putant, Lac.
Cucculus Indicus, Caſt.

In't Franſch *Coques du Levant.*
In't Nederduitſch *Kokles.*

Zyn kleene Vruchten of Beziën zoo groot als erweten, bynaer rond, donker van kleur', die men ons droog uit Ooſtindië overzend. Yder van haer beſluit een geelachtig bros zaed, dat ligtelyk vermolſemt en vervliegt naermate dat't oud word, zoo dat de dop ledig en zeer ligt overblyft; deze vrucht is vaſt aen een kleen ſteeltje, doch men weet niet ſtiptelyk, aen welke plant' zy waſt. Sommigen willen, dat het zy eene ſoort van Viorne, anderen van Wolfsmelk, anderen van Nachtſchade van Egypten. Wat'er van zy, zy moet nieuw, vry groot en zwaer, en welgevoedt verkozen worden.

Men gebruikt ze gelyk 't Luiskruid, om de luizen te dooden; zy maekt de viſſchen, die 'er van eten, zoo dronken en ſlaperig, dat ze dood ſchynen, en dus gemaklyk gevangen konnen worden.

Cocci, a κόκκος, granum, ſive bacca.

COCCOTHRAUSTES.

Coccothrauſtes, (Geſneri. Bellon. *fringilla roſtrata*) in't Franſch *Grosbec*, in 't Nederduitſch *Dikbek*, *Kerſevink*, is een Vogel een weinig kleener dan een Spreeuw; zyn bek is zeer groot naermate van zyn lyf, breed, kort, hard, en ſterk; zyn kop is doorgaens geel met eene zwarte vlekke omtrent de keel geteekent; zyn hals is aſchgraeuw; zyn rug vael, de eindens van zyne vleugelen zyn geelachtiggroen, 't uiterſte van zynen ſtaert is wit; hy onthoud zich in bosſchen, en maekt zyn neſt in holle boomen; hy leeft vooral des zomers van kerſeſteenen, die hy met zynen bek breekt, en van verſcheide beziën, waervandaen zyn naem komt; hy verandert van kleur', naermate dat hy oud word; men ziet hem voornamentlyk in Italië en Duitſchland. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed voor de vallende ziekte, om de pis af te dryven, als hy gegeten of in een afziedſel gebruikt word.

COCHINILLA.

Cocchinilla.
Coccinilla.
Coccinella.

In 't Franſch *Cochenille.*

In't Nederduitſch *Kochenille.*

Is een bloedeloos diertje zoo groot als een Linſe bynaer rond of half bolrond, gelykende eenigzins naer eene weegluis, doch van buiten wit- of als meelachtig, en van binnen rood als ſcharlaken, van eene zeer langzame beweginge; men vind het op verſcheide ſoorten van boomen in Nieuw Spanje. De Indiänen vergaderen ze en brengen ze over op eene ſoort van Vygeboom van 't land, wiens vrucht vol bloedrood ſap is, men noemt dezen Vygeboom

Opuntia major ſpinoſa fructu ſanguineo, ſive Tuna.

In't Franſch *Raquette*, of *Cardaſſe* of *Nopal.*

Is een ſoort van boom of heeſter, dien men teelt; de bladers zyn groot, eirond, van gedaente als een Raket, twaelf of veertien duimen lang, omtrent zes duimen breed, bynaer een duim dik, vleezig, vettig en doornachtig; de vrucht groeit aen 't einde van 't blad, zoo groot als

als eene peer of als eene groote vyg, bedekt met eene dikke ſchelle, als die van een' Oranje-appel, altyd groen, voorzien van wydte tot wydte met doornen, en aen 't einde met eene zeer doornachtige kroon', die gegeten zeer t'zamentrekkende is. Deze vrucht is vol kleene, en zeer harde korrelen, bykans zoo groot als Korianderzaed, en vol ſap zoo rood als ſcharlaken, en zoet van ſmaek; ze word van de Indiänen *Tuna*, en door de Franſchen *Figue d'Inde*, dat is *Indiaenſche Vyg*, genaemt; doch de naem van Tuna word zoo wel aen den heeſter als aen de vrucht' gegeven. De Franſchen hebben hem nog den naem gegeven van Rakette, wegens de gedaente van zyn blad.

Om eene Indiaenſche Vyg te doen groeijen, behoeft men anders niet als een blad van deze plant' half in de aerde te ſteken, zoo zal in weinige dagen de helft, die buiten de aerde is, een ander blad voortbrengen, en dit wederom andere, terwyl het eerſte dikker zal worden, en den ſtronk, en takken van een' heeſter zal maken ter hoogte van agt of negen voeten.

Het kleene diertje, dat men Kochenille noemt, op deze plant gevoedt zynde, verkrygt zyne ſchoone kleur; men vergadert het, als 't eene genoegzame grootte bereikt heeft, met groote zorge, laet het ſterven door koud water, en droogen om het te vervoeren.

De Kochenille, die men den bynaem geeft van *Meſtech* of *Meſteque*, word ons overgezonden van Peru, Mexico, Eſtang Salé, Kadix en verſcheide andere plaetſen van Amerika. Men moet ze verkiezen groot, zuiver, welgevoedt, zwaer, droog, zilververwig, van boven blinkende, en gevende, als ze gekneuſt word, eene hoogroode kleur. Zy word van de Verweren gebruikt om Scharlaken te verwen.

Men oordeelt ze in de Geneeskunde goed voor den ſteen, 't graveel, om den buikloop te ſtoppen, 't miskramen te beletten, als ze in poeder ingenomen word. De gift is van twaelf greinen tot eene halve drachma.

Daer zyn nog verſcheide andere ſoorten van Kochenille, als Campechane, Tetrechale, en Wilde.

De Kochenille Campechane is 't uitzygſel van de Meſteque of van die, welke voor 't verwen gedient heeft.

De Kochenille Tetrechale is niet anders als 't aerdachtige gedeelte, dat in de Campechane gevonden word.

De Wilde Kochenille of Kochenille in greinen is, die men tuſſchen de wortels van de groote Pimpernel of *Tragoſelinum majus* vind.

Cocchinilla is een Spaenſch verkleenwoord van *Coccus quaſi Coccinula*, kleen grein of korrel, om dat men geloofde, dat de Kochenille een zaed of korrel was.

COCHLEARIA.

Cochlearia, Dod. J. B.
Cochlearia folio ſubrotundo, C. B. Pit. Tournefort.
Cochlearia Batava, Adv. Lob.
Britannica, Geſ. Hor.

In't Franſch *Herbe aux cuilliers.*

In't Nederduitſch *Lepelbladers.*

* Is eene lage plant, ſchietende uit haren wortel' bynaer ronde, matiglyk breede, en vleezige bladers, die ſomtyds zoo hol als 't blad van eene kleene lepel, groen, blinkende, vol ſap, en aen purpere ſteeltjes van eene matige lengte vaſtgehecht zyn; tuſſchen deze verheffen zich omtrent een voet hoog verſcheide hoekige, roodachtige, takkige ſtelen, bekleedt met kleene langwerpige blaedjes, en zonder ſteel': de bloemen waſſen langs de toppen van de ſtelen, beſtaende yder uit vier witte kruiswyze geſchikte blaedjes; daerop volgen bynaer ronde en gezwollen vruchten, beſtaende yder uit twee zaedkasjes, of dopjes, die kleene, bynaer ronde, en roſſe zaden inſluiten; de wortels zyn kleen, regt, en met eenige witte vezelen omringt. De geheele plant heeft een doordringenden reuk als ze gekneuſt word, en een' ſcherpen ſmaek. Zy groeit doorgaens op aen zee gelegen en ſchaduwachtige plaetſen. Zy heeft vele waterdeelen, olië, en vlug en vaſt zout in zich.

Zy is goed voor de blaeuwſchuit, en de miltziektens; zy neemt de verſtoppingen weg, dryft de pis af, ontdoet 't wynſteenige vocht, vermindert den ſteen, zuivert en verſterkt 't tandvleeſch; zy is wondheelende; men laet 't ſap of afziedſel daer van gebruiken.

Cochlearia, a *Cochleare*, lepel, omdat de bladers van deze plant' dikwils zoo hol zyn als eene kleene lepel.

* Zie Pl. VII. Fig. 6.

COHYNE.

Cohyne, (Theveto. Lugd.) is een boom, die in de landen der Cannibalen in Amerika groeit; 't blad is gelyk als dat van den Lauwrierboom; de vrucht is zoo groot als eene middelmatige Citrulle, van gedaente als 't ei van een' Struisvogel, ſchoon voor 't gezicht, voornamentlyk als de boom daer meê beladen is, doch word niet gegeten. De Cannibalen maken 'er kleene vazen van, welke zy in 't byzonder gebruiken voor eene verborgenheit, die hunne Godheit betreft. Zy hollen ze uit, en vullen ze met Turkſch koren, en andere zaden, of kleene ſteentjes, en verſieren ze van buiten met verſcheide ſoorten van veêren; daerna doorboren zy ze van onderen, en maken'er een kleen ſtokje in, datze in den grond ſteken. Zy hebben de gewoonte van met veel eerbiedigheit drie of vier van deze vruchten dus toebereidt in yder van hunne hutjes te bewaren; zy noemen die *Maraka* en *Iamaraka*. Zy gelooven, als ze deze vrucht behandelen, en haer eenig geluid hooren maken wegens de korrels en kleene ſteentjes, die van binnen zyn, dat ze ſpreken met hunnen Toupan, dat is te zeggen hunnen God, en dat ze van hem zeker antwoord ontfangen: zy worden in dit bygeloof onderhouden door hunnen Paigi of Waerzegger, die hun doet gelooven, dat ze met 't reukwerk van Tabak en zekere bezweringen en mompelingen eene Goddelyke kracht geven aen hunne Tamaraka.

Het binnenſte van de vrucht' van Cohyne is goed om de hoofdpynen te ſtillen, als 't gekneuſt en op 't voorhoofd gelegt word.

COLA.

Cola, J. B. is eene vrucht van Guinea, zoo groot als een Pynappel, die onder hare ſchel beſluit andere vruchten, gelyk als Kaſtanjes, waervan yder vier kleene, roode of vleeſchkleurige nootjes in zich heeft. Deze vrucht groeit aen een' boom', die in't Koningryk Congo waſt.

Men zegt, dat deze nootjes, tuſſchen de tanden gekraekt en in den mond' gehouden, den dorſt verſlaen, dat ze een' goeden ſmaek geven aen 't water, waerin men ze geweekt heeft, en 't zelve goed maken om de maeg en lever te verſterken.

COLCHICUM.

Colchicum, Dod. J B.
Colchicum commune, C. B. Pit. Tourneſ.
Colchicum Ephemerum, Lugd.
Colchicum, ſive Strangulatorium & Ephemerum crocifolium & bulbifolium, Ap. Caſtæo, Lob.
Colchitum nigrum & ſubrubens, Cord. Hiſt.
Ephemerum venenoſum, Amato.
Hermodactylus niger & rufus, Meſueo & Serapioni.

In't Franſch *Colchique*, of *Mort au Chien.*

In't Nederduitſch *Tydeloos.*

Is eene plant, die in de lente drie of vier bladers ſchiet, gelyk als die van Lelien; tuſſchen deze verheffen zich onmiddelyk uit den wortel' drie of vier lange, dunne, witachtige teêre pypen, die naer boven in zes deelen wyder worden of opengaen, makende als eene lelibloem van eene purpere of ſomtyds witte kleur'. Deze bloem vertoont zich niet als in den herfſt, en heeft in haer midden eenige fyne bleeke draden. Als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene langwerpige, zwartachtige, driekantige vrucht, bynaer vol ronde zaden. De wortel beſtaet uit twee witte bollen, een' vleezigen, en een' gebaerden, omwonden van eenige zwart- of roodachtige ſchellen. Deze twee bollen zyn vol melkachtig ſap. De Tydeloos groeit in de velden, en op de bergen; zy heeft veel olië, waterdeelen, wezentlyk en vaſt zout in zich.

De wortel is doodelyk, indien men hem inwendig gebruikt; want hy zwelt in de keel', en maeg' als eene ſpons, zoo dat hy doet ſtikken.

Hy is goed voor de zinkingen en jigt, als hy uitwendig gelegt word.

Colchicum, a Colchide, omdat deze plant eertyds zeer gemeen was in Colchis een landſchap van de Levant, dat men tegenwoordig Mingrelie noemt.

Ephemerum, ab ἐπὶ, & ἡμέρα, dies, omdat men zegt, dat de bloem van deze plant' maer eenen dag duurt.

COLIAS.

Colias, ſive Colia, Ariſt.
Lacertus marinus minor, Plinii.

Is een viſch, die zeer naer een' Makreel gelykt, doch op 't vel met zwarte ſtippen en ſchuinſche ſtrepen geteekent is; hy is goed om te eten, maer zyn vleeſch is moeijelyk te verteren: men zout hem in.

Hy

Hy is ontbindende, als hy gekneuſt en ergens opgelegt word; zyne pekel is goed voor de tandpyn', als ze in den mond' gehouden word.

COLLA TAURINA.

Colla Taurina.

In 't Franſch *Colle de Taureau*, of *Colle forte.*

In't Nederduitſch *Engelſche Lym.*

Is een Lym gemaekt van de kraekbeenderen en zenuwen van een' Os, die men in ſtukken ſnyd, en in water laet weeken, tot dat ze t'eenemael geſmolten zyn, en dat 't vocht bykans koud geworden zynde eene lyvigheit aenneemt van vry dik lym: dan ſpreid men 't uit in dikke bladen, en legt ze te droogen. Het beſte Lym word ons uit Engeland en Vlaenderen gebragt.

Het moet gekozen worden zuiver, droog, helder, doorſchynende, glad, donkerrood van kleur', niet grauzig, en dat geſmolten niet al te veel ſtinkt. Het word gebruikt van de Hoedemakeren, en verſcheide andere Werklieden; het heeft veel olië en een weinig vlug zout in zich.

Het is etter- en weekmakende, ontbindende, als 't geſmolten en uitwendig gelegt word: men zoude 't konnen vermengen onder de pleiſters, gelyk men 't Viſchlym doet; doch men heeft 't in de Geneeskunde tot nog toe niet in gebruik gebragt, waerſchynlyk om dat 't te gemeen is.

Colla, a Græco κόλλα, *Gluten*, Lym.

COLOCASIA.

Colocaſia, Geſ Hor. Cluſ. Hiſp J. B.
Melumb Zeilanenſium. Pit Tournef.
Arum Ægyptium, Matth. Lob Dod.
Aron maximum Ægyptiacum quod vulgo Colocaſia, C B.
Aron magnum Colocaſia vulgo, *Pampina paradiſi*, Cæſ.
Faba Ægyptia, Bellon.
Nymphæa Indica flore purpureo, Bontii.
Nymphæa Indica, *faba Ægyptia dicta flore incarnato*, Parad. Bat.

In't Franſch *Féve d'Egypte.*

In't Nederduitſch *Kalfsvoet van Egypten.*

Is eene Waterplant gelykende naer Plompen, uitgezondert in de kleur' van de bloem', en de ſchikkinge van de vrucht'. De ſteel is vyf of zes voeten hoog, en een vinger dik; de bladers zyn groot, rond, van onderen zenuwachtig, gehecht aen lange en dikke ſtelen, vol water- en lymachtig ſap; de bloemen zyn groot en wyd gelyk die van Plompen, rooswyze geſchikt, en van eene purpere kleur'; uit yder van hare kelken verheft zich een ſtampertje, dat in 't vervolg eene halfbolronde groene vrucht word, van binnen verdeelt door verſcheide holletjes, in yder van dewelke men een zaed of boon vind, van gedaente als een eikel, en van grootte als onze tuinboonen; de wortel is groot, dik, vleezig, goed om te eten, en van ſmaek als Kaſtanjen. Deze plant waſt in de meiren, moeraſſen, op de kanten der rivieren, in Kandië, Egypten en Alexandrië.

De Kalfsvoet van Egypten is t'zamentrekkende, en goed voor den roodeloop.

De wortel heeft eene kokende kracht, en is goed om de maeg te verſterken.

COLOCYNTHIS.

Colocynthis, Dod Ger. J B.
Colocynthis vulgaris, Park.
Colocynthis minor, Geſ. Append.
Colocynthis fructu rotundo minor, C. B.
Colocynthis fungoſa & levis, Cord. Hiſt.
Cucurbita ſylveſtris fructu rotundo minor, Cæſalp.

In't Franſch *Coloquinte.*

In't Nederduitſch *Kolokwintappel.*

* Is eene Indiaenſche plant, die ruige, ruwe, op de aerde kruipende ſtelen ſchiet; de bladers groeijen alleen, aen vry lange ſtelen gehecht, van malkander veraf ſtaende, breed, diep ingeſneden, ruig, ruuw, witachtig, voornamentlyk van onderen, en met verſcheide witte ſtippen geſpikkelt; de bloemen zyn bleekgeel; daerop volgt eene vrucht zoo groot als een middelmatige Oranjeappel, bynaer rond, van nature vry droog en ligt, bedekt met eene harde, gladde, geel- en groenachtige, en blinkende ſchelle.

De Indiänen ſcheiden deze ſchel af, en het binnenſte, dat het vleeſch van de vrucht' is, hebbende laten droogen, zenden zy het ons over

* Zie Pl. VII. Fig. 7.

als appels van verſcheide grootte, die wit, rood, ligt, en van eene onverdragelyke bitterheit zyn; dit is 't, dat men *Colocynthis officinarum* noemt. Men vind 'er van binnen verſcheide huisjes vol zaed, zoo groot als dat van Meloenen, doch korter, vleeziger, en veel harder, van eene geelachtige kleur', die naer 't wit trekt. Men teelt de plant in verſcheide plaetſen van de Levant.

Men moet den Kolokwint verkiezen nieuw, in ſchoone, groote, witte, vleezige, welgedroogde, ligte, en zeer bittere appelen, die gemaklyk te breken zyn; zy hebben veel olië, en vlugge en wezentlyke zouten in zich.

De Kolokwintappel van zyne zaden gezuivert word van de Schryveren *Pulpa Colocynthidos* genaemt, 't welk zeer dikwils in de Geneeskunde gebruikt word.

Het purgeert geweldig door den ſtoelgang, en is goed om 't dikſte ſlym van de verafgelegenſte deelen te ontlaſten; men gebruikt 't tegens de vallende ziekte, beroerte, ſlaepziekte, ſpaenſche pokken, ſchurft, heupjigt, en vloeijingen; men geeft 't nooit alleen in, maer mengt 't onder verſcheide pillen en toebereidingen.

Colocynthus, Grace κολοκύνθη, *quòd* κοιλίαν κινεῖ, *alvum movet*, omdat de Kolokwintappel ſtoelgang verwekt; of wel *Colocynthus quod ſit* κόλον κυνῶν, *eſca canis, ſive cibus canum*; omdat de Kolokwintappel door beſpotting een honds eten genaemt word, wegens zyne groote bitterheit.

COLOPHONIA.

Colophonia.
Pix Græca.
Reſina fricta, aut toſta.

In't Franſch *Colophone.*

In't Nederduitſch *Spiegelharſt.*

Is een gekookte Terpentyn, waervan twee ſoorten zyn; de eerſte en beſte is zuivere terpentyn, dien men in water laet koken, tot dat hy hard, wit en breekbaer geworden zy.

De tweede, van de Kooplieden *Arcançon* of *Bray ſec* genaemt, is eene zwarte, drooge, breekbare of brooze, glinſterende ſtoffe, gelykende naer Pek, doch harder en zuiverer, die men in de kromhalzen na de overhaling van de Terpentynolië overgebleven vind.

De eerſte Spiegelharſt is zeer openende, ontbindende, zuiverende, heelende en vleeſchmakende; men maekt 'er pillen van, die men doorgaens gebruikt voor de zaedloopen, en 't graveel; men kan ze ook uitwendig gebruiken.

De tweede Spiegelharſt is ettermakende, en ontbindende, en word onder pleiſters en zalven gebruikt; doch zy heeft zoo vele krachten niet, als de eerſte, omdat men door de overhaling de wezentlykſte olië daervan getrokken heeft.

Colophonia, omdat men eertyds deze ſoort van Harſt bereidde te Colophon, eene ſtad van Iönië, waer van daen men ze overal heen vervoerde.

COLUBRI.

Colubri is een zeer kleene vogel, aenmerkenswaerdig om zyne kleenheit en om de ſchoonheit zyner veêren: hy komt voort in de Eilanden van Martinique, van waer hy gedroogt in Europa gebragt word: hy is doorgaens van't begin zyns beks tot het einde van zynen ſtaert eene pink lang: zyn kop is bynaer zoo groot als eene groote erweet; de bek een duim lang, wat krom, ſpits, en zwart; de tong is lang, kraekbeenig, dun, en ſcherp; de hals een vinger lang, 't lyf zoo groot als eene hazelnoot; de ſtaert omtrent twee vingers lang; de beenen kort en fyn, yder poot heeft vier graeuwe toontjes, voorzien met ſcherpe nagelen of kleene klaeuwtjes; dees vogel is heerlyk opgepronkt met zeer ſchoone, blaeuwe, blinkende, azure, en weêrſchynende veêren; de kop is verſiert met eene ſchoone kuif' van dezelve kleur'; de vleugels zyn groot naer de grootte van den vogel; hy zuigt de bloemen tot zyn voedſel, en maekt zyn neſt op de boomen gelyk andere vogels.

Daer zyn twee ſoorten van Colubri, die voornamentlyk in grootte verſchillen, want de eene is een weinig grooter dan de andere; de kleenſte heeft eene enkele tong, en de grootſte eene dubbele.

De Vader Plumier ſprekende van de Colubri zegt, dat, niettegenſtaende hunne kleenheit, zy zich zeer doen vreezen van andere vogelen, die oneindig grooter dan zy zyn; ik heb ze, zegt hy, zekere vogels zien vervolgen, die men Dikbekken noemt, en die een weinig grooter zyn dan Lyſters; zy hebben een' dikken, breeden en ſpitſen bek zeer bekwaem om de jongen van de Colubri op hun neſt in te ſlikken, doch moeten zich wachten voor't mannetje of wyfje; 't is een aengenaem vermaek om den Dikbek te zien vluchten en ſchreeuwen, als de kleene Colubri hem vervolgt; en zoo hy hem achterhaelt, hecht hy

hy zich met zyne kleene klaeuwtjes onder zyne vleugels vaſt, en ſteekt hem met zynen kleenen bek, die zoo ſcherp als eene naeld is, tot dat hy hem buiten ſtaet van verweringe gebragt heeft. Ik heb nooit, vervolgt de Vader Plumier, eenig zoet gekweel in den zang van den Colubri vernomen: 't is eene ſoort van zeer ſcherpe knerſinge; hy huppelt gedurig van de eene bloem' op de andere, doch met eene zo groote gezwindheit, dat men 't naeuwlyks gewaer kan worden. Ik vernam op zekeren dag te Martinique, vry verre van my af, een groot gebrom, bynaer als dat van een' zwerm byën; 't was van meer dan vyf hondert van deze kleene vogelen, die heen en weêr ſprongen rondom een' grooten boom, geheel bedekt met bloeſems, die zy uitzogen.

De veders van deze kleene vogelen dienen den Indiänen tot optooijing en verſiering.

Men zegt, dat de Colubri een' muskusreuk aennemen in 't droogen; ik heb 'er niet meer dan eenen gezien, die dezen reuk gekregen heeft.

COLUBRINUM LIGNUM.

Lignum colubrinum.
Lignum ſerpentarium.

In't Franſch *Bois couleuvré.*

In't Nederduitſch *Slangenhout.*

Is een houtige wortel, of een hard, vaſt in een gedrongen, zwaer hout, van binnen witachtig, doch met een' dunnen, roodachtigen of bruinen gemarmerden baſt' bedekt, zonder reuk, en van een' zeer bitteren ſmaek: men brengt 't ons in ſtukken doorgaens een vinger lang, en eens kinds voorhand dik; maer daer zyn'er zoo dik als een arm. Dit hout krygt men van een' boom', of heeſter, wiens takken langs de aerde kruipen, en zich vaſthechten gelyk de Klimop aen de byſtaende boomen; de bladers hebben veel overeenkomſt met die van den Wilden Wyngaerd; hy groeit op de Eilanden Ceylon en Timor. Men geeft in het land voor, dat 't door het enkel aenraken de ſlangen doet ſterven, waer van men zeer geplaegt word. Sommigen meenen, dat de Kraenoogen de ſteenen zyn van eene vrucht', zoo groot als een Oranjeappel, die aen dezen boom' groeit; waervan ik op hare plaetſe ſpreken zal.

Het Slangenhout heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

't Is zuiverende, opdroogende, en goed voor de afgaende koortſen; men gebruikt 't tegens de beten der ſlangen, en andere vergiftige dieren, tegens kwaedaertige koortſen, om de pis te verwekken en de wormen te dooden. De gift in poeder is van eene halve drachma.

Men moet 't oude verkiezen, want 't verſche veroorzaekt dikwils walgingen en brakingen, zelfs aen die, welke 't zagen, of tot poeder brengen.

Colubrinum, omdat de baſt van dit hout gemarmert of geſpikkelt is met aſchgraeuwe vlekken gelyk 't vel van éene Adderſlang', die in't Latyn *coluber* genaemt word.

COLUMBA.

Columba, ſive Columbus, in 't Franſch *Pigeon*, in't Nederduitſch *Duif*, is een vry bekende vogel; zyn vleeſch is vaſt, en wat zwaer om te verteren; het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men legt hem geopent, en nog levendig op 't hoofd, nadat men 't hair daer af geſchoren heeft, om de zweetgaetjes te openen, en de dampen der herſenen te doen doorwaeſſemen, in ylhoofdigheden veroorzaekt door eene kwaedaertige koortſe, in krankzinnigheit, beroerte en ſlaepziekte.

Het jong van de Duif' word in't Franſch *Pigeonneau*, in't Nederduitſch *Jonge Duif* genaemt.

't Bloed van de Duif' verſch afgetapt en nog laeuw zynde verzacht de ſcherpheden der oogen, en geneeſt derzelver verſche wonden; men acht dat van een' Doffer, 't welk men onder de vlerk heeft afgetapt, beter, als zynde het geeſtrykſte.

De Duivedrek is verdryvende, ontbindende, en verſterkende; men mengt hem onder de pappen.

Pigeon, dees franſche naem is afkomſtig van 't Latyn *Pipio*, want men zeide eertyds *Pipion*, waervan men *Pigeon* gehaelt heeft.

COLUTEA.

Colutea, Fuch. Matth. Dod.
Colutea veſicaria, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Senna ſylveſtris quibuſdam malè, Geſ. Hor.

In't Franſch *Baguenaudier.*

In't Nederduitſch *Lombaertſche Linſen.*

Is een kleen boompje of een takkige heeſter, wiens hout van binnen hol is, bynaer als dat van Vlier, doch harder en zonder merg, bedekt met een' dubbelen baſt', die van boven

aſchverwig, en van onderen groen is, dragende vele bladers, negen of elf vaſt aen eene en dezelve ribbe, naer die van Senebladeren gelykende, doch zy zyn een weinig grooter, zachter en rondachtiger, niet ſpits toeloopende, van boven glad, en groener dan de Senebladers, van onderen witachtig en ruig, en bitter van ſmaek; de bloem is als die van peulvruchten, en geel; als zy is afgevallen, vertoont zich eene vliezige peul of zaedkas, opgeblazen als eene blaes, blinkende, doorgaens roodachtig, beſtaende uit twee ſchellen, tuſſchen dewelke men verſcheide zaden vind van gedaente als eene kleene nier, die, voor dat ze ryp worden, geel, en in 't vervolg bynaer zwart, en van ſmaek als boonen of erweten zyn. Men teelt dezen boom in de hoven; de bladers en peulen bevatten veel olië en wezentlyk zout.

De bladers en peulen zyn buikzuiverende, doch worden zelden in de Geneeskunde gebruikt.

CONCHA VENEREA.

Concha Venerea, in 't Franſch *Porcelaine* of *Pucelage*, in 't Nederduitſch *Venus-ſchulp*, is een kleene ſchulp, ten hoogſten zoo groot als de noot van een' pynappel, langachtig, wit, glad, dien men ons uit Indië brengt, zynde vele te gelyk aeneen geregen op de wyze van een' Paternoſter. De Indiänen gebruiken ze in de plaetſe van geld; men moet de kleenſte en witſte verkiezen, welke gewreven zynde men voor blanketſel gebruikt, want zy geven eene parelkleur.

Zy zyn alkalyn, verzachtende, en ontbindende. doch worden niet veel in de Geneeskunde gebruikt.

Men noemt dezen kleenen ſchulp *Concha Venerea* en *Pucelage*, weg n zyne gedaente.

Daer is een groot getal ſoorten van Venusſchulpen, die door hunne gedaente, grootte en ſchoone geſchakeerde kleuren verſchillen; de fraeiſte van allen, die ik gezien heb, is een ſchulp zoo groot als eene zekere ſoort van appel, in't Franſch *Pomme d'Api* genaemt. geſloten, vaſt, bynaer eirond, gekromt, en rondom met evenwydige ſtrepen gevoort, op den rug rondachtig, en van onderen platachtig, alwaer hy eene holligheit heeft; 't voorſte van den ſchulp verbeeld de vrouwlykheit, en is rondom voorzien met dikke, harde beenachtige vezeldraden; de kleur van den geheelen ſchulp is wit, uitgezondert van voren en aen de holligheit van onderen, alwaer hy roodachtig is.

Indien men dezen ſchulp eenigen tyd in water weeken laet, opent hy zich, daerna ſluit hy zich buiten 't water, doch niet zoo dicht als van te voren; hy heeft in zich een kleen langwerpig viſchje, en komt voort in de zee gelyk als andere ſchulpen.

CONGER.

Conger ſive Congrus, in't Franſch *Congre*, in 't Nederduitſch een *Meer-* of *Zeeael*, is een Zee- of Rivierviſch, die weinig van den Ael verſchilt, en goed om te eten is.

Hy word openende geoordeelt; zyn vet is ontbindende.

CONTRAYERVA.

**Contrayerva*, is een wortel bynaer zo dik als eene boon, knobbelig, rondom met lange vezelen bezet, roodachtig of runverwig, van binnen witachtig, riekende bynaer als Vygebladers, ſpeceryachtig en wat ſcherp van ſmaek. Men brengt hem ons van Charcis, een Landſchap van Peru: als hy in de aerde is, ſchiet hy bladers, die zich neêrleggen, zich van alle kanten nêer beneden uitſpreiden, en groen, zenuwachtig, en van gedaente als een hart zyn; uit hun midden verheft zich een naekte ſteel een vinger dik, die de bloem draegt.

Men moet dezen wortel kiezen nieuw, welgevoedt, zwaer, ſchoon van kleur', en vry ſpeceryachtig van ſmaek; hy heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

Hy wederſtaet 't vergift, verwekt het zweet, geneeſt de ſtremmende venynen, gelyk die van de adderen, ſchorpioenen, en dood de wormen.

Contrayerva is een t'zamengeſtelde naem van't Latyn *contra*, *tegen*, en van't Spaenſch *Yerva Vergift*, alsof men zeide *Tegengift*.

CONVOLVULUS.

Convolvulus, in't Franſch *Liſeron* of *Campanette*, in't Nederduitſch *Winde*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn: ik zal hier de twee gemeenſte, en die eenig gebruik in de Geneeskunde hebben, beſchryven.

De eerſte word genaemt

Convolvulus major, J. B.

Con-

* Zie Pl. VII. Fig. 8.

Convolvulus major albus, C. B. Pit. Tournefort.
Volubilis major, Trag. Lon.
Malacociſſus, Damocratis, Ang.
Smilax lævis major, Dod.
Helxine ciſſampelos, Cord. in Dioſc.

In't Franſch *Grand Liſeron*, of *Lizet*.

In't Nederduitſch *Groote Winde*.

Zy ſchiet lange, dunne, rankachtige ſtelen, die zich hoog verheffen, al kruipende, en de ſtammen der byſtaende boomen en heeſteren omvattende, en zich aen hunne takken vaſt makenkende; de bladers gelyken naer die van Klim, maer zyn grooter, ſlapper, zachter in't aenraken, ſpits, en groen; de bloem heeft de gedaente van eene klok, en eene witte kleur, en groeit vaſt op een voetſteeltje, dat tuſſchen de bladers uitkomt; als deze bloem is afgevallen, volgt'er eene bynaer ronde en vliezige rucht, zoo groot als eene kleene kers, in zich beſluitende hoekige, zwart- of ſomtyds roodachtige zaden; de wortels zyn lang, dun, en van binnen wit. Deze plant groeit in de heggen, tusſchen de heeſters; zy is een weinig bitter en ſcherp.

De tweede ſoort word genaemt

Convolvulus minor arvenſis, C B. Pit. Tournefort.
Volubilis minor, Trag. Lon.
Helxine ciſſampelos, multis, ſive Convolvulus minor, J B.
Smilax lævis minor, Dod.
Scammonea parva, Ang. Cam.

In't Franſch *Petit Lizeron*.

In't Nederduitſch *Kleene Winde*.

Zy ſchiet verſcheide dunne en teêre ſtelen, welke langs de aerde kruipen, en zich aen de byſtaende planten vaſtmaken: de bladers zyn gevormt als die van grooteWinde,maer veel kleener, ruwer, en zenuwachtiger; de bloemen komen uit den oorſprong' der bladeren voort; ook van dezelve gedaente als die van Groote Winde, doch ze zyn kleener, wit of rozenrood, of ſomtyds purperachtig; de wortel is lang, dun, en kruipende; zy groeit in't koren en op onbebouwde plaetſen.

De eene en de andere Winde geven melk, en hebben veel wezentlyk zout, waterdeelen en middelmatiglyk olië in zich.

Zy zyn afvegende, openende, ontbindende, wondheelende, goed voor de aêmborſtigheit, voor de zweringen der ooren, en om loslyvigheit te maken.

Convolvulus a Convolvere, omdat deze planten zich rondom de naeſtbyſtaende planten ſlingeren en winden.

CONYZA.

Conyza major vulgaris, C B.
Conyza major altera, Dod.
Conyza helenitis, Cord. Hiſt.
Baccharis, Matth. Lac. Lon.

In't Franſch *Coniſe*.

* Is eene plant, die verſcheide donkere, ruige, of met witachtige wolle bedekte, takkige ſtelen ter hoogte van drie of vier voeten opſchiet; de bladers zyn gelyk als die van zwart Wollekruid, doch kleener, riekende, ſcherp, en een weinig bitter van ſmaek; de bloemen zyn bosjes van bloempjes, die van boven als ſtarren wyd open ſtaen, geel, ſterk van reuk, en onderſteunt door een' ſchubachtigen kelk, die als langrond is; als deze bloemen zyn afgevallen, volgen'er langachtige zaden, die met kuifjes voorzien zyn; de wortels zyn uitgeſpreidt, houtig, riekende, bitter en ſcherp. Zy groeit in de boſſchen, op de bergen, langs de wegen, tegens de muren, en heeft veel fyne olië en vlug zout, doch weinige waterdeelen in zich.

Zy verwekt de pis, en maendſtonden, verdryft de winden, weêrſtaet de bederving, als ze ingenomen word; men gebruikt ze ook uitwendig voor de ſchurft, en om de vlooijen en muggen te verdryven of te doen ſterven.

Conyza, a κωνὼψ, culex, Mug, omdat men wil, dat deze plant door haren reuk de muggen verdryft.

Baccharis, a Baccho, omdat men zich heeft ingebeeldt, dat deze plant een' wynigen reuk had.

COPAL.

† *Copal*, Monard. Cæſ. Lugd. *ſive Pancopal*, Frag. is eene harde, gele, blinkende, doorſchynende harſt, waervan twee ſoorten gevonden

* Zie Pl. VII. Fig. 9.
† Ibid. Fig. 10.

den worden. De eerſte en ſchoonſte ſoort, die men Ooſterſche Copal noemt, is zeer zeldzaem; men brengt ze ons uit Ooſtindië en Nieuw Spanje; zy druipt door inkervingen uit den ſtamm' eens booms van eene middelmatige hoogte, wiens bladers lang, vry breed, en ſpits zyn, en wiens vruchten bruin van kleur' zyn, en naer onze Komkommers gelyken, waerin men eene ſoort van meel vind, dat zeer goed van ſmaek is.

Men moet deze Harſt kiezen in ſtukken, die ſchoon, goudgeel, wel doorſchynende, en bros zyn, ligtelyk ſmelten, en op 't vuur een' reuk geven, die naerby dien van Olibanum komt.

Zy verzacht en ontbind, en word uitwendig in de hoofdziektens gebruikt.

De tweede druipt zonder inkervingen uit een' grooten boom' gelykende naer den zwarten Populierboom, die op 't gebergte van de Antilliſche Eilanden in overvloed groeit; deze Gom word gevoert op de kanten der rivieren door de plasregens en overſtroomingen van water, die voorby de ſtammen der boomen geloopen zyn, alwaer zy nedergevallen is. Sommigen noemen ze oneigentlyk Gelen Barnſteen, omdat ze naer hem gelykt.

Deze tweede ſoort van Copal word ons gebragt over Nantes of Rochel; men moet de ſchoonſte en zuiverſte verkiezen; doch word niet gebruikt als om Vernis te maken.

Zy is ontbindende, t'zamentrekkende, opdroogende.

COPALXOCOTL.

Copalxocotl, is een Amerikaenſche boom, wiens hout gomachtig, teêr, ligt te ſnyden, doch den wormen niet onderworpen is, van reuk en ſmaek bynaer als die van Copal; de bladers zyn bynaer gelyk aen die van den Kerſeboom; zyne vruchten zyn kleene appels, die een' zoeten en t'zamentrekkenden ſmaek hebben, waeruit een lymig vocht druipt. Dees boom groeit in Nieuw Spanje; de Spanjaerds noemen deze vrucht Gomachtige Kers; men geeft voor dat 't lymige vocht van deze vrucht' uitwendig gelegt de bloedvloeden, bloedſpouwing, roodeloop en koorts ſtuit; men gebruikt 't ook uitwendig voor dezelve ziektens.

COQUO.

Coquo, Garziæ.
Coccos, Acoſtæ.
Nux Indica, J. B.
In't Nederduitſch *Kocusnoot*.

* Is eene Indiaenſche noot, zoo groot als eens menſchen hoofd, driehoekig of bynaer rond van gedaente, groenachtig of blinkendgraeuw van kleur'; zy groeit aen eene ſoort' van grooten en regten Dadelboom van eene middelmatige dikte, en van eene graeuwe kleur', die van zynen ſtamme tot aen den top allengsjes ſmaller word; de Indiänen maken rondom den ſtam kleene bieze-ſporten, of andere diergelyke dingen, om 'er gemaklyk op te klimmen; de bladers zyn zeer groot, hard, dik, en glad; de bloemen zyn gelyk als die van den Kaſtanjeboom; zyn hout dient om huizen en ſchepen te bouwen; zyn blad word in't land gebruikt als papier of parkement, waerop men gedenkwaerdige zaken en openbare voorwaerden ſchryft, men noemt 't *Olla*; andere willen dat dees naem toegepaſt zy aen de takken des booms; men gebruikt ze ook om de huizen en ſchepen te dekken en'er violen van te maken; want indien men Cluſius gelooft, is yder van deze bladeren zes of zeven voeten lang, drie voeten breed, en zoo dik als eene dubbele oſſehuid. Dees boom groeit op zandige landſtreken omtrent de zee; daer druipt door inkervingen, die men in de takken maekt, een wynig ſap uit, dat de Indiänen *Sura* noemen, waervan zy een' zeer goeden brandewyn overhalen; zy maken'er ook azyn van, met't in de zonne bloot te ſtellen; andere koken 't *Sura* op 't vuur, om'er een' zoeten wyn van te maken, dien zy *Orraca* noemen.

Nadat men het eerſte ſap van de takken des booms getrokken heeft, krygen ze nog een tweede, dat zoo geeſtryk niet is, waervan zy door uitdamping op 't vuur, of in de zonne eene ſoort van ſap maken, dat zy *Jagra* noemen.

De vruchten van dezen boom groeijen in groote meenigte opgeſloten in eene ſoort' van ſchelle of dikken dop, die zich uitzet en berſt, naer mate dat deze noten groot worden.

De Kocusnoot nog verſch zynde is met een' dikken, groenen, teêren, en nog een' anderen bruinen baſt' bedekt; hare zelfſtandigheit is een witachtig en zoet merg, dat goed om te eten, en een' Artiſchokſmaek heeft; zy ſluit in zich veel helder water, 't welk welriekende, aengenaem van ſmaek, verkwikkende, dorſt verſlaende, en goed is om de nieren en lever te verkoelen. Dit vocht is vry gemeen; want men vind 't ganſche jaer door groene Kocusnoten, waervan ſommige drie of vier ponden water in zich bevatten.

Als

* Zie Pl. VII. Fig. 11.

Als de Noot in 't verouderen hard, en 't merg vaster is geworden, blyft 'er in hare holligheit een water over, dat in der daed helder, doch zoo zoet niet is; op dien tyd noemen de Malebaren de Noot *Elevi*. Dit water verdikt in de noten, die een jaer oud zyn, voor een gedeelte tot eene zelfstandigheit, die zoo rond als een appel, wit, voos, ligt en zoet is, en naer amandels riekt.

De Inwoonders van 't land eten niets als 't merg van de verſche Noot, dat teêr en zoet is, met de *Jagra*; men krygt van dit merg een melk als van amandelen, dat voor fauſen gebruikt word.

Zy droogen veel van dit merg in de zonne om 't te bewaren, gelyk men in Languedok de Kastanjen doet; zy noemen 't *Copra*; 't heeft een' goeden reuk, en een' zeer aengenamen Amandelſmaek.

Zy perſen ook van 't merg of den tweeden baſt' van verſche Kocusnoten, na het geſtampt te hebben, eene heldere olië, die hun niet alleen dient voor hunne lampen, maer ook om hunnen ryſt te bakken.

Zy is een weinig buikzuiverende, en word van hun uitwendig gebruikt, om de zenuwen te verzachten en te verſterken, tegens de pynen der gewrichten.

Als de Kocusnoot gedroogt is op de wyze, als men ze ons toezend, is haer eerſte baſt van buiten gelyk, glad, graeuw en helder van kleur', doch van binnen voorzien met zeer veel roodachtig werk of vezeldraden, dat de Malebaren *Cairo* noemen; men maekt 'er kabeltouwen en touwerken van voor de ſchepen, die in't zeewater niet verrotten; zy ſtoppen 'er ook alle ſoorten van vaertuigen meê toe; 't is bekwamer dan werk, niet alleen omdat 't niet verrot; maer ook omdat 't van 't water doorweekt zynde opzwelt, en zich ſluit; 't dient ook voor verſcheide andere werken.

Onderdeze vezeldraden of omſlag vind men de Noot, doorgaens zoo groot als eene Kweepeer, of een kleene Meloen, eirond en graeuw van kleur'; de baſt is dik, hard, houtig, gerimpelt, men polyſt hem en maekt 'er drinkſchaeltjes, bekers, en andere vazen van tot gebruik van 't volk, als ook houtskool voor de Goudſmeden.

Onder dezen baſt is beſloten de vooze zelfſtandigheit, die wit is en een' amandelſmaek heeft, waer van ik geſproken heb; men vind 'er ook een helder vocht in, dat den ſmaek van wei heeft.

Daer is eene andere ſoort van Kocusnoot, genaemt

Coccos de Maldiva, Garziæ.

Nux Indica ad venena celebrata, ſive Coccus de Maladiva, J. B.

De Noot, van deze draden afgeſcheiden, is doorgaens zoo groot als eene groote peer, eirond, aen beide eindens ſpits, hard, zwart, blinkende, glad, gepolyſt, en in de lengte met drie ribben verheven. Haer merg gedroogt zynde word zeer hard en wit van kleur', wat naer 't bleek trekkende, van boven met vele berſten en zeer vol poriën of luchtgaetjes, zonder ſmaek of geur. Men vind van deze Kocusnoten groote en kleene op 't ſtrand geworpen, want't gemeene gerucht is, dat alle de Maldiviſche Eilanden een vaſt land geweeſt zyn, maer dat ze door de overſtrooming van de zee verdronken in 't vervolg tot Eilanden geworden zyn; dat de Dadelboomen, die deze Kocusnoten voortbragten, met 't water bedekt, en hunne vruchten hard geworden waren. Het valt zwaer te oordeelen, of ze van dezelve foort' zyn als de andere, dewyl niemand den boom, die ze voortbrengt, noch zyne bladers zien kan. 't Is zelfs niet geoorloft aen 't gemeen deze te verzamelen, omdat al 't geen op den oever van de zee gedreven word, den Koning toebehoort: dit is de reden, waerom zy ongemeen zyn. Ik heb 'er eene in myne Kruidkas.

't Merg van deze Kocusnoten gedroogt zynde word door de Inwoonders van deze Eilanden geoordeelt een groot middel te zyn om 't vergift tegen te ſtaen, voor 't kolyk, lammigheit, vallende ziekte en zenuwziektens. 't Doet zachtjes braken. De gift is van tien greinen. Men laet ook 't water drinken, dat in deze Noten bewaert is, waerby men een weinig merg doet.

Men maekt ook van deze laetſte Kocusnolen ſnuiftabaksdoozen, bekertjes, en verſcheide andere kleene vazen; doch dewyl ze ongemeen zyn, gebruikt men doorgaens tot deze werken die, welke uit de Antilliſche Eilanden komen, en die tegenwoordig heel gemeen zyn; men brengt ze van verſcheide grootte.

Daer waſt in Peru eene andere foort van zeer fraeije Kocusnoten, welke de Vader B. Acoſta Jeſuit beſchreven heeft in zyne natuurlyke en zedelyke Beſchryvinge van Indië; deze vrucht is van eene vry ongemeene gedaente, en is gemaekt als eene klok; 't hoofd is gevormt door eene foort' van Kampernoelje; de baſt is een vinger dik en zoo hard als die van andere Kocusnoten; men opent ze naer 't hoofd en vind in haer merg of vleeſch eene groote moenigte pitten, driemael zoo groot als onze gemeene

amandels, en van een' zeer goeden ſmaek; men noemt ze Amandels van Andos, omdat de boom, die deze ſoort van Kocusnoten draegt, op 't gebergte van Andos in Peru voornamentlyk gevonden word; deze amandels zyn beſloten in een' zoo harden dop, dat hy niet als met den hamer' kan gebroken worden.

Voorts is'er geen boom in de weereld, die zoo veel nuttigheits aenbrengt, dan de Kocusnotenboom; want zyn hout dient om huizen, ſchepen, en vloeren te maken: de bladers dienen om huizen, ſchepen en verſcheide andere zaken te dekken, om'er op te ſchryven als op parkement, en om zeilen te maken; men krygt uit zyne takken een' wyn, die brandewyn, *Sapa* of gekookten wyn, ſuiker en azyn voortbrengt; van zyne vrucht' haelt men een werk of vlas, dat dienſtig is om touwerken, en kabeltouwen voor de ſchepen, en doeken of linnens te maken, om de vaertuigen dicht te ſtoppen, en voor verſcheide andere werken. De dop of baſt van de Noot' word gebruikt om vazen, lepels en verſcheide andere keukengereedſchappen, zyn zaegſel om inkt, 't merg dat naer amandels ſmaekt, om olië te maken, die zeer goed is om te eten, te branden, en een open lyf te houden. 't Zelve merg, en 't water, dat'er van binnen is, zyn goed om een oneindig getal van menſchen in Amerika, Afrika en Arabië te voeden, en de kleene kinders op te brengen, gelyk men met melk doet, en aen den bejaerden den dorſt te verſlaen. Maer ik zoude my te wyd uitbreiden, indien ik alles wilde verhalen, dat over dit onderwerp gezegt zoude konnen worden.

CORALLINA.

Corallina.

In't Franſch *Coralline*, of *Mouſſe Marine*, of *Brion.*

Is eene ſoort van Moſch, dat men in zee aen de rotſen, ſchulpen en ſteenen vaſtgehecht vind, waervan verſcheide ſoorten zyn; die, welke wy in de Geneeskunde gebruiken, word genaemt

Corallina, Lob. Lon. Lem.
Muſcus marinus, Matth.
Muſcus maritimus, ſive Corallina officinarum, C. B.
Fucus capillaceus, Lugd.

* Is eene kleene dichte plant, die omtrent drie vingers hoog groeit, ſchietende een groot getal van kleene, takkige, ſteenachtige ſtelen zoo dun en fyn als vezels, voorzien met zeer kleene, aſchverwige, groenachtige blaedjes, die viſchachtig van reuk, ziltig en onaengenaem van ſmaek zyn, tuſſchen de tanden als kleene ſteentjes kraken, en tuſſchen de vingers ligtelyk verbryzelt worden; deze ſtelen zyn vaſt aen een' wortel' van ſteen. Men brengt ons deze *Corallina* gedroogt uit verſcheide geweſten van de Middellandſche Zee, en uit 't Bolwerk van Vrankryk.

Men moet ze kiezen geheel, zuiver, bleekgroen van kleur', en zeer ſterk van reuk. Zy beeft veel zout en olië in zich.

Zy is goed om de wormen te dooden, de dampen te verdryven, de maendſtonden te verwekken, en de buikloopen te ſtuiten.

Corallina, *a Corallo*, Korael, omdat deze plant op de rotſen groeit, by wyze van een kleen Korael.

* Zie Pl. VII. Fig. 12.

CORALLOIDES.

* *Coralloides*, is eene halfverſteende, takkige zeeplant, hebbende den ſchyn of de uiterlyke gedaente van een' kleenen heeſter, doch zonder bladeren. Hier van zyn verſcheide ſoorten die in grootte, gedaente, hardheit en kleur' verſchillen.

De Coralloides verwekt doorgaens hardlyvigheit, en dryft de pis af, doch word niet veel in de Geneeskunde gebruikt.

Coralloides, *a Corallo*, omdat deze plant in gedaente en hardheit naerby 't Korael komt.

CORALLUM.

Corallum.
Corallium.
Corallus.
Lithodendrum.

In't Franſch *Corail.*

In't Nederduitſch *Korael.*

Is eene verſteende, en takkige plant, die men vind vaſtgehecht onder holle rotſen op verſcheide diepe plaetſen van de Middelandſche Zee; hier van zyn drie ſoorten, eene roode, eene witte, en eene zwarte.

* Zie Pl. VII. Fig. 13.

De

De eerſte word genaemt

Corallum rubrum, C. Bauh.

In't Franſch *Corail rouge.*

In't Nederduitſch *Rood Korael.*

* Zy groeit doorgaens drie of vier vingers hoog, maer in de Kabinetten bewaert men uit liefhebberye Koralen, die een arm lang zyn; deze plant heeft de gedaente van een kleen boompje; zy ſchiet verſcheide zeer harde, gladde, blinkende, ſchoonroode takken zonder bladeren; de wortel is ſteenachtig en van dezelve hardheit. Het Rood Korael word 't meeſt van alle Koralen geacht voor de Geneeskunde. Men moet 't vaſt in een gedrongen, glad, glanzig, blinkende en hoog van kleur' verkiezen.

De tweede word genaemt

Corallium album, C. B.

In't Franſch *Corail blanc.*

In't Nederduitſch *Wit Korael.*

† Zy waſt tot dezelve hoogte, en heeft dezelve gedaente als 't Rood Korael. Hiervan zyn verſcheide ſoorten; de ſchoonſte en beſte word *Corallium album oculatum* genaemt; zy is eene kleene, verſteende, harde, gladde, glanzige, blinkende, takachtige plant, wier takken aen de uiteindens rond zyn, en eenigermate kleene oogen verbeelden.

't Wit Korael moet vaſt ineen gedrongen, gepolyſt en zeer wit verkozen worden.

De derde word genaemt

Corallum nigrum, C. B. Geſn. Cæſ.

Corallum nigrum, ſive antipathes & adulterinum, J. B.

Antipathes, ſive Corallium nigrum, Dioſcor. Lob. Lugd

Lithophyton nigrum arboreum, P. T.

In't Franſch *Corail noir.*

In't Nederduitſch *Zwart Korael.*

§ Is eene ſoort van Lythopython, of eene hooge, takkige, harde plant, van zelfſtandigheit hornachtig, een weinig buigzaem en taei, glanzig, zoo zwart als git, en die noch oogſchynlyke bladers noch bloemen voortbrengt; zy groeit in zee tegens de rotſen, op de wyze van een kleen boompje.

Men moet 't Zwart Korael verkiezen, vaſt ineen gedrongen, glad, blinkende en hoog van kleur'; 't word weinig in de Geneeskunde gebruikt.

Wanneer de Koralen nog jong en teêr zyn, vind men de uiteindens van hunne takken rondachtig als kleene bolletjes, die zoo groot als roode aelbeziën, weekachtig, en doorgaens verdeelt zyn in zes kleene huisjes vol melkachtig en vettig vocht van een' ſcherpen en t'zamentrekkenden ſmaek.

Men noemt deze kleene bolletjes *Flores Coralli* dat is *Koraelbloemen*, doch men heeft reden te gelooven, dat ze vruchten of korrels van Korael zyn, want men heeft waergenomen, dat 't witte vocht, 't welk zy in zich bevatten, uitgeloopen zynde, Korael planten voortbrengt; dat deze kleene bolletjes dan hard worden en verſteenen, naermate dat 't Korael waſt, zoo dat 'er gantſch geen ſap overblyft.

De Koraelplant, terwyl ze nog teêr is, ontfangt door de poriën of luchtgaetjes van den wortel, de vochtigheit van de rotſe, die daer in, gelyk als 't ſap der aerde in de gemeene planten, omloopt, volmaektelyk gekookt, en omhoog gedreven word; doch ze kan zich niet veel uitbreiden, noch in haren omloop heel lang volharden, want ze word geſtuit door eene ſterke en naeuwkeurige ſteenwording, die in alle deelen van deze plant' geſchied; en dit is de reden, waerom 't Korael bynaer altyd kleen en laeg is; want men vind niet als zelden groote Koraeltakken; 't moet wezen, dat de deelen in deze Koralen langer tyd teêr gebleven zyn, opdat de ſappen van den ſteen daer veel meer voortgang zouden maken.

De Koraelviſſchery, volgens 't verhael van Tavernier in zyne reisbeſchryvinge, geſchied van 't begin van April tot 't einde van July. De viſſchers maken twee ſparren kruiswyze vaſt; zy verzwaren die door een groot ſtuk lood, dat ze in't midden leggen, om ze naer den grond te doen zinken; zy draeijen eenig hennip zeer los ter dikte van een' duim, en omwinden daer mede de ſperren; dit hout maken ze vaſt aen twee touwen, waervan 't eene aen 't voorſte, en 't ander aen 't achterſte gedeelte van 't vaertuig vaſt is; vervolgens laten zy 't met den ſtroom' gaen langs de rotſen, en dit hennip zich rondom 't Korael vlechtende, gebruikt men vyf of zes booten, om de ſparren te trekken, en 't Korael af te ſcheuren, dat op den grond der zee

* Zie Pl. VII. Fig. 14.
† Ibid. Fig. 14.
§ ibid. Fig. 15.

zee neêrvalt, vanwaer 't de duikelaers gaen opzoeken.

Men acht de Koralen tot verſieringen veel beter in groote en dikke takken, dan die gemeenlyk kleen zyn, maer in de Geneeskunde zyn ze in krachten gelyk.

De Koraelplanten vind men doorgaens als ze uit de zee komen, bedekt met eene wynſteenige, graeuwe of roodachtige korſt' of baſt', vol geſtarnde en grove luchtgaetjes, die ligtelyk van 't lichaem der plant' word afgeſcheiden: zy komt miſſchien voort van een ſchuim der zee, 't welk aen de oppervlakte van 't Korael vaſten ſteenachtig geworden is; wat 'er van zy, men haelt daervan een' pisachtigen geeſt, olië, en veel vlug alkalyn zout, dat zeer veel overeenkomſt heeft met 't zout van Hartshoren.

't Is heel zeldzaem, dat de worm 't Korael aentaſt en afknaegt, maer de zaek is niet zonder voorbeeld, want men bewaert in de Rariteitkabinetten eenige Koraeltakken, die van de wormen doorboort en ingegeten zyn.

Het Rood Korael word in de Geneeskunde, boven 't Wit geacht wegens zyne Tinctuur, die gezegt word groote krachten te hebben om 't bloed te zuiveren, 't hart te vervrolyken en te verſterken, doch deze roode kleur beſtaet niet dan in een zeer kleen gedeelte van leemige ſtoffe, die geene kracht heeft; dus zyn 't Wit en 't Rood Korael van dezelve uitwerkinge in de ziektens, waerin zy gebruikt worden; zy zyn alkalyne ſtoffen, goed om de ſcherpe en alte zure zouten van 't lichaem te verzwelgen, en te verzachten. Zie 't geen ik'er van geſchreven heb in myn Chymiſche Stookhuis.

Zy zyn, tot een fyn poeder gewreven, goed om de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, en om de ſcherpheden van de lel en maeg' te verbeteren en te verzachten; de gift is van agt greinen tot eene halve drachma.

Men haelt uit 't Korael, dat wel verkalkt en tot poeder gebragt is, vele yzerdeeltjes door middel van een mes, 't welk men met den zeilſteen beſtreken heeft.

Corallum, ſive Corallus a κορη ἁλὸς, virgunculа maris, omdat 't Korael in de zee kleene takken of roeden voortbrengt.

Lithodendrum, ex λίθος, lapis, & δένδρον Arbor, alsof men zeide *Boom van ſteen.*

CORCHORUS.

Corchorus, ſive Melochia, J. B. Pit. Tournef. *Melochia Alp. Ægypt.*

Is eene plant, welker ſteel omtrent anderhalf voet hoog opſchiet; de bladers ſtaen over en weêr, en gelyken naer die van Bingelkruid, maer zyn grooter, op de kanten getandt, van onderen aen weêrzyde met eene ſoort' van zeer ſmal en fyn tongetje verzelt; de bloemen zyn kleen, en doorgaens van vyf gele rooswyze geſchikte blaedjes; wanneer zy zyn afgevallen, volgen haer langronde ſpitſe vruchten, yder verdeelt in vyf huisjes, die kleene, hoekige, aſchverwige zaden van een' lymigen ſmaek in zich ſluiten. Deze plant groeit in de hoven, en word voornamentlyk aengekweekt in Egipten en Judea, alwaer zy onder de voedſels gebruikt worden.

Zy is week- en ettermakende, ontbindende, goed voor de borſt, en van dezelve krachten als de Heêmſtwortel.

Corchorus a corde, hart, omdat men eenige overeenkomſt meende te vinden in de gedaente van de vrucht' dezer plant' met een kleen hart.

CORCULUS.

Corculus, Jonſt. is een Bloedeloos Waterdiertje, wiens lyf van zyn hoofd en pooten afgeſcheiden de gedaente heeft van een kleen hart, waervan 't zynen naem krygt; de oogen zyn kleen en zwart; 't heeft zes pooten, en aen 't einde van yder twee toontjes.

CORIANDRUM.

Coriandrum, in 't Franſch *Coriandre*, in 't Nederduitſch *Koliander, Koriander*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte word genaemt

Coriandrum, Brunf. J. B. Lob. Icon.
Coriandrum majus, C. B. Pit. Tournefort.
Coriandrum vulgare, Park.
Coriander, Tur.
Coryon Dioſcor, Plinii.

* Zy ſchiet een' ronden, dunnen, takkigen ſteel, anderhalf of twee voeten hoog, vol merg: de onderſte bladers waſſen gelyk als die van Peterſelië, doch de bovenſte, die aen den ſteel' zyn vaſtgehecht, zyn veel fyner en bynaer als die van Kamille ingeſneden; de bloemen zyn kleen,

* Zie Pl. VII. Fig. 16.

kleen, op de toppen der takken als zonneschermen geschikt, vleeschkleurig of wit, bestaende yder uit vyf rooswyze geschikte blaedjes; als deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene vrucht bestaende uit twee ronde holle zaden of korrelen; de wortel is kleen, regt, enkel, en met vezelen voorzien. Deze geheele plant heeft, uitgezondert haer zaed, een' zeer onaengenamen weegluizereuk.

De tweede soort word genaemt

Coriandrum 2. inodorum, Tab.
Coriandrum minus odorum, J. B. Park.
Coriandrum minus tesliculatum, C. B. Pit. Tournefort.
Coriandrum alterum minus odorum, Lob. Icon.

Zy verschilt van de voorgaende soort' hierin, dat ze kleener is, en hare takken gebogen zyn, en dat zy minder reuk heeft, en hare vruchten uit twee bolletjes bestaen, die eenigzints naer kleene zaedballetjes gelyken.

De eene en de andere soort van Koliander worden in de hoven geteelt; wy gebruiken haer zaed in de Geneeskunde. Zy zyn groen op de plant, doch men laet ze droogen, en dan worden zy ligt, geel, witachtig, zeer aengenaem en speeeryachtig van reuk en smaek: men gebruikt ze in Konfituren en lekkere syne wateren, en zelfs in't bier.

Het grootste gedeelte Koliander zaed, dat wy gebruiken, word ons gebragt uit Aubervilliers, en van verscheide andere plaetsen omtrent Parys. Men moet 't kiezen nieuw, dik, welgevoedt, zuiver, welgedroogt, witachtig, goed van reuk en smaek; 't bevat in zich veel syne olië en vlug zout.

Het verstérkt de maeg, helpt de vertering, verbetert den stinkenden adem, verdryft de winden, weérstaet de kwade lucht.

Velen onder de oude Kruidkundige Schryvers verzekeren, dat 't sap der bladeren van Koliander in drank ingenomen zoo groot een vergift is als de Dolle Kervel, dat het terstond 't geheugen verzwakt, draeijingen en groote pynen in de darmen verwekt, en de dood veroorzaekt, als men'er veel van gedronken heeft.

Coriandrum, *a κόρις*, *cimex*, omdat deze plant een' reuk heeft komende naerby dien van eene Weegluis'.

CORINDUM.

Cor-Indum, in't Fransch *Pois de Merveille*, in't Nederduitsch *Zwarte of Vreemde Krieken van Overzee*, is eene plant, waervan twee soorten zyn.

De eerste word genaemt

Cor-Indum ampliore folio fructu majore, Pit. Tournef.
Pisum vesicarium, *fructu nigro albâ maculâ notato*, C. B.
Halicacabum peregrinum multis, *sive Corindum*. J. B.
Halicacabus peregrinus, Dod.

Zy schiet stelen zoo dik als die van biezen, ter hoogte van drie of vier voeten, die zonder hair, gestreept, en zwak zyn, en van nooden hebben dat ze ondersteut worden; de bladers worden bykans verdeelt als die van Eppe, en zyn schoongroen van kleur', en lymig van smaek: uit hunnen oorsprong' komen voetsteeltjes beladen met bloemen, bestaende yder uit agt witte blaedjes, vier groote en vier kleene, die kruiswyze geschikt, en door een' kelk van vier blaedjes ondersteunt zyn; als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer de vruchten als driehoekige blaesjes, yder verdeelt in drie huisjes, die zaden in zich sluiten gelyk als kleene erweten, zeer schoon, ten deele zwart, ten deele wit, en doorgaens geteekent met een hart; de wortel is een vinger dik, doch korter, houtig, vry hard en vezelig.

De tweede soort word genaemt

Cor-indum folio & fructu minore, Pit. Tournefort.

Zy verschilt van de eerste hierin, dat de bladers en vruchten of blaesjes kleener zyn. Men kweekt deze planten in de hoven.

Sommigen oordeelen haer zaed goed in alle ziektens van 't hart, wegens 't teeken van een hart, dat ze hebben, maer 't word niet veel in de Geneeskunde gebruikt.

Cor-Indum, omdat 't zaed van deze plant' met een hart geteekent is, en dat de oorsprong van de plant' uit Indië is.

Halicacabum, *a χάλκαβος*, *vas*, omdat de vrucht van deze plant' gemaekt is als een kleen vat, of omdat ze de Kriekjes van Overzee, die men ook *Halicacabus* noemt, in gedaente naerby komt.

Pois de Merveille, omdat hare zaden zyn gemaekt als kleene erweten, die uitermaten schoon zyn.

CORIS.

Coris cærulea maritima, C. B. Pit. Tournefort.
Coris quorumdam flore ex purpurea cæruleo, Cluſ. Hiſt.
Coris Monſpeſſulana cærulea, J. B.

Is eene lage plant, die voor 't gezicht aengenaem is, en zeer vele kleene ſtelen of roeden uit haren wortel' voortbrengt, zoodat ze naeuwlyks met beide handen t'zamen konnen bevat worden; zy waſſen langs den grond verſpreidt ter lengte van omtrent eene hand, en zyn dun, roodachtig, bekleedt met eene groote meenigte bladeren, die eenigzins naer die van Thym gelyken, doch langer en zoo bruin niet zyn: yder top van deze kleene roeden draegt eene air omtrent twee duimen lang, waerop byeen gehoopt zyn vele bloemen van een enkel blad, 't welk van onderen als eene kleene pyp gemaekt is, en zich aerdiglyk van boven wyd uitſpreid, alwaer 't zich verdeelt in vier deelen van eene blaeuwe of purperachtige kleur'. Als deze bloem is afgevallen, ryſt'er uit haren kelk' een ſtampertje, dat in 't vervolg eene bynaer ronde vrucht word, die zich in verſcheide deelen verdeelt, en kleene, bynaer ronde, zwarte zaden bevat; haer wortel is dik, houtig en zwartachtig: zy groeit op warme zeeplaetſen omtrent Montpellier. Men verneemt in de deelen van deze plant' geen' merkelyken reuk of ſmaek; zy bloeit in de maend Mei, en heeft veel olië en vaſt zout in zich.

Zy is afvegende en wondheelende.

CORNALINA.

Cornalina.
Carnalina.
Corneolus.
Carneolus.
Sardius Lapis.
Sarda.

In't Franſch *Cornaline.*

In't Nederduitſch *Kornalyn.*

Is een koſtelyke halfdoorſchynende ſteen, maer die niet ſchittert, doorgaens vleeſchkleurig, doch ſomtyds rood, en ſomtyds geelachtig: men kreeg hem eertyds alleen uit Sardinië; maer de beſte komt nu ter tyd uit Babylonië, Egypten, Arabië, en Indië; men vind hem ook in Bohemen en verſcheide andere plaetſen van Europa, die niet te verachten is.

Hy is, fyn gewreven, goed om de buikloopen en alle bloedlozingen te ſtuiten; hy werkt door eene alkalyne kracht, in het zuur onder te brengen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Carnalina, ſeu Carneolus a carne, omdat dees ſteen eene vleeſchkleur heeft; men noemt hem by bederving *Cornalina*, of wel omdat hy naer gepolyſten horen gelykt.

Sarda, ſive Sardius, omdat men hem eertyds uit 't Eiland Sardinië kreeg.

CORNIX.

Cornix, in 't Franſch *Corneille*, in 't Nederduitſch *Kraei*, is een Vogel die zeer vleeſchgretig, een weinig kleener dan eene Rave, en overal zeer zwart is: hy heeft een' dikken, langen, harden bek, en maekt zyn neſt in de toppen der boomen; hy onthoud zich doorgaens aen den oever der zee, omtrent de ſteden; hy leeft van krengen, wormen, viſſchen, vruchten.

De Kraeijen en hunne jongen, die men *Cornicula* noemt, hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed om de vervallen krachten te herſtellen, en de herſenen te verſterken; men eet ze, of men maekt'er vleeſchnat van.

De drek van den Kraei is goed voor den roodeloop, als zy in wyn gebruikt word.

Cornix, a Græco, κορώνη, Kraei.

CORNU AMMONIS.

Cornu Ammonis, vel Hammonis, is een ſteen van verſcheide grootte, die de gedaente van een' krommen Ramshoren heeft, en knobbelig, en aſchverwig van kleur' is; hy komt voort in verſcheide plaetſen van Duitſchland, en is doorgaens omtrent eene hand groot; maer men vind 'er ſomtyds, die tot drie ponden wegen, en andere, die niet grooter zyn dan eene noot; zy hebben geen gebruik in de Geneeskunde.

Cornu Ammonis, omdat dees ſteen de gedaente heeft van een' horen, en dat hy eertyds toegewydt was in de godsdienſtigheden, die men aen Jupiter Ammon bewees; want men geloofde, dat hy de kracht had om verborgen droomen te doen uitleggen.

CORNUS.

Cornus, in't Franſch *Cornouiller* of *Cornier*, in 't Nederduitſch *Kornoeljeboom*, is een boom, waervan twee algemeene ſoorten zyn, een mannetje, en een wyfje; 't mannetje word verdeelt in twee andere ſoorten, in tamme, en wilde.

De tamme Kornoeljeboom mannetje word genaemt

Cornus, Brunf. Trag. Matth.
Cornus mas, Dod. Gal.
Cornus ſativa, ſeu domeſtica, J. B.
Cornus vulgaris mas, Cluſ. Hiſt.
Cornus hortenſis mas, C. B.

Is een vry groote en uitgeſtrekte boom, wiens hout hard, vaſt ineen gedrongen, wit, en bedekt is met een' ruwen, roodachtigen, of aſchgraeuwen baſt', van een' t'zamentrekkenden ſmaek; de bladers zyn lang, breed, zacht in't aenraken, vol aderen; de bloemen groeijen by bosjes op de toppen der takken, en zyn aen een kort voetſteeltje vaſtgehecht; yder van haer beſtaet uit vier geelachtige in 't rond geſchikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene vleezige eironde vrucht van gedaente bykans als eene olyf, doch kleener, eerſt groen en wrang van ſmaek, doch die in't rypen rood en ſomtyds geelachtig word, en een' aengenamen zoeten zuurachtigen ſmaek heeft, met een weinig t'zamentrekking'. Men vind in deze vrucht' een' beenachtigen, langwerpigen, witachtigen ſteen, van binnen verdeelt in twee huisjes, waervan yder een kleen langwerpig zaed beſluit. Deze vrucht word in't Latyn *Cornum*, in't Franſch *Cornouille* of *Corne*, in 't Nederduitſch *Kornoelje* genaemt; zy is goed om te eten; men teelt dezen boom in de hoven.

De wilde Kornoeljeboom mannetje word genaemt

Cornus ſylveſtris, Cam.
Cornus ſylveſtris mas, C. B.
Cornus mas pumilio, Cluſ. Hiſt.

Hy verſchilt van den eerſten hierin, dat hy veel lager en als een heeſter is, doch zoo men hem aenkweekt, groeit hy tot een' ſchoonen boom.

De Kornoeljeboom wyfje word genaemt

Cornus fœmina, C. B.
Cornus fœmina putata virga ſanguinea, J. B.
Liguſtrum, Brunf. Icon.
Virga ſanguinea, Matth. Ruel.
Oſſea, Lon. Caſt.

Is een heeſter, die vaſte, en harde roeden ſchiet, bedekt met een' bloedrooden baſt', van een' wynigen reuk. Zyn hout is wit en zeer hard; de bladers gelyken naer die van Kornoeljeboom mannetje, als by paren geſchikt of langs de takken tegen malkander overſtaende, donkergroen van kleur', ſomtyds gemengt met een weinig roodheit. De bloemen groeijen als zonneſchermen op de toppen der takken, beſtaende yder uit vier witte in't rond geſchikte riekende blaedjes; daerop volgen vruchten of beziën, zoo groot als die van Klimop, die in't begin groen van kleur' zyn, maer in't rypen zwart worden; haer vleeſch is groenachtig, wrang, van een' kwaden en wat bitteren ſmaek: zy beſluit een' kleenen, witten, beenachtigen ſteen in zich. Dees heeſter groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen, in heggen, en boſſchen; men krygt van zyne vrucht' eene olië, die goed is om te branden.

Men zegt, zoo iemand gebeten is van een' dollen hond, en eenen tak van dezen heeſter in de hand houd, dat de damp of reuk, die'er van uitgaet, in hem den aenval van dolligheit verwekt.

De bladers en vruchten van den Kornoeljeboom zyn t'zamentrekkende, en ſtuiten de buikloopen en bloedlozingen.

Cornus a cornu, *horen*, omdat het hout van alle Kornoeljeboomen, en de ſteenen van hunne vruchten zoo hard als horen zyn.

CORONA IMPERIALIS.

Corona Imperialis, Dod. Pit. Tournefort.
Corona Imperialis, ſive tuſai aliis, J. B.
Lilium, ſive Corona Imperialis, C. B.

In't Franſch *Couronne Imperiale.*

In't Nederduitſch *Kroon Imperiael, Keizerskroon.*

Is eene plant, wier ſteel en bladers naer die van Wilde Leliën gelyken: de bloemen zyn als eene kroon geſchikt, waerop een bosje bladeren ſtaet. Yder van deze bloemen is t'zamengeſtelt uit zes blaedjes, die te zamen eene ſoort van

van klokje maken, 't welk van eene gele of bleeke, of hyacinth-, of purpere kleur' is naer 't rood trekkende. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene langwerpige geſtreepte vrucht, van binnen verdeelt in drie huisjes vol plat zaed; de wortel is een bol, die niet ſchub- of ſchilferachtig is gelyk die van andere Leliën, maer vaſt gelyk die van Ajuin, en uit vliezen beſtaet, die in malkander ſluiten; dees wortel is van onderen met vezelen voorzien, en heeft eenen reuk als look.

Men teelt de Kroon Imperiael in de hoven; zy krygt haren oorſprong van de Ooſterſche landen, en heeft veel olië, en waterdeelen, doch weinig zouts in zich.

Zy is weekmakende, verzachtende, ontbindende; de wortel is ettermakende.

Deze plant krygt haren naem van de ſchikking' harer bloemen.

CORONA SOLIS.

Corona Solis.

In't Franſch *Soleil*, of *Herbe au Soleil*, of *Fleur au Soleil.*

In't Nederduitſch *Zonnebloem.*

Is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn; ik zal 'er twee van beſchryven.

De eerſte word genaemt

Corona Solis, Tab. Icon. Pit. Tournef.
Solis flos Peruvianus, Lob.
Herba Solis, Monardi.
Flos Solis, *gigantea*, *Corona regia*, *Crater Jovis*, *Amoris tuba*, *Roſa Hiericontis*, Frag.
Herba maxima, J. B.
Sol Indianus, Lon.
Helenium Indicum maximum, C. B.
Chryſanthemum Peruvianum, Dod. Lugd.
Helianthemum Peruvianum, Cam. Ep.

Zy ſchiet in korten tyd zeer hoog op, en voornamentlyk in Spanje, alwaer men ze heeft zien waſſen ter hoogte van vierentwintig voeten. Die in Vrankryk aengekweekt word, ſchiet zelden hooger op dan eens mans lengte; zy brengt niet voort als een' dikken en regten ſteel zonder takken; de bladers zyn groot en breed, gelyk als die van Kliffen, op de kanten geſchaert en ſpits. Zy draegt op haren top eene groote en ſchoone wyde, breede, heerlyke, geſtraelde, gele bloem van eene ronde gedaente, verbeeldende eene kroon gemaekt door halve bloempjes, die een' grooten hoop bloempjes omringen. Deze bloem helt altyd over naer den kant der zonne, dewyl, de ſteel aen die zyde warm en zacht gemaekt zynde, zy door hare zwaerte natuurlyker wyze daer naer toe hellen moet. Als zy is afgevallen, volgt 'er eene groote meenigte langwerpige zaden, grooter dan die van Meloenen, yder van boven voorzien met twee blaedjes, en vaſtgezet in een blaedje, dat als eene goot is toegevouwen.

De tweede ſoort word genaemt

Corona Solis 2. Tab. Icon. Pit Tournefort.
Helenium Indicum ramoſum, C. B.
Flos Solis ramoſus, Cam.
Chryſanthemum Canadenſe, *latifolium humilius*, Mor. H. R. Bleſ.
Chryſanthemum Peruvianum alterum, Dod.
Helianthemum Peruvianum proliferum, Cam. Ep.

Zy verſchilt van de eerſte hierin, dat ze lager en verdeelt is in vele takken, waervan yder eene veel kleener bloem draegt, dan de andere. Voor 't overige is deze ſoort niet als eene verſcheidenheit van de voorgaende.

Deze planten hebben haren oorſprong genomen uit Peru, doch nu ter tyd kweekt men ze in alle de hoven van Europa, wegens de ſchoonheit harer bloemen; de zaden van de groote ſoort' dienen in Virginië, om brood, en pap voor de kinderen te maken. Men eet ook de toppen van deze plant' als ze noch jong is, nadat men ze gekookt, en in olië en zout gedoopt heeft.

Men zegt, dat de geheele plant voedzaem, hartſterkende, en goed is om het zaed te verwekken.

Zy heeft veel olië en waterdeelen, doch middelmatiglyk zout in zich.

Corona Solis, omdat de bloem van deze plant' de gedaente van eene kroon' heeft, die zich altyd naer den kant van de zonne draeit.

CORONILLA.

Coronilla, *ſive Colutea minima*, Lob. Icon. Pit. Tournef.
Polygala altera, C. B.
Colutea, *ſive Polygala Valentina*, Ger.

Is een laeg heeſtergewas, of een zeer kleen boompje, dat harde en houtachtige takken ſchiet; de bladers zyn kleen, langwerpig, vleezig, door-

doorgaens vyf of zeven op eene rib geſchikt. De bloemen zyn kleen, als die van peulvruchten, geel, en groeijen op de toppen van de takken. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen'er vry dunne ſchellen of peulen, beſtaende uit verſcheide bynaer langronde ſtukken, die by leedjes aen de eindens zyn t'zamen gevoegt, yder hun langwerpig zwart zaed van een' onaengenamen ſmaak in zich ſluitende. De wortel is lang, vry dik, en hard. Dit heeſtergewas groeit op zandige plaetſen, voornamentlyk in Spanje, daer men het *Coronilla del Rey* noemt.

De bloemen worden gebruikt als die van Mallote om te verzachten, te ontbinden, de winden te verdryven: men doetze in klyſteren, ſtovingen, en pappen.

Coronilla is een Spaenſch woord, dat een *kleen kroontje*, of een *bloem kapiteel* beteekent: men heeft dezen naem aen deze plante gegeven, om dat de bloemen boven op de takken geplaeſt zyn op de wyze van een kleen kroontje of kleen hoedje.

CORONOPUS.

Coronopus, in 't Franſch *Corne de cerf*, in 't Nederduitſch *Herishoren* of *Gravinne-kruid*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn; eene tamme, en eene wilde.

De eerſte word genaemt

Coronopus, Trag. Matth.
Coronopus hortenſis, C B. Pit. Tournefort.
Coronopus, ſive cornu cervinum, vulgo Spica plantaginis, J B.
Coronopus ſativus, Cord. Hiſt.
Coronopus vulgaris, ſive Cornu cervinum, Park.
Cornu cervinum, Lob. Ger.
Herbaſtella, ſive Cornu cervinum, Dod.

Zy ſchiet uit haren wortel' vele, lange, ſmalle, zenuwachtige, diep ingeſneden bladers, die in gedaente kleene hertshorens verbeelden, en een weinig zamentrekkende, doch aengenaem van ſmaek zyn. Tuſſchen deze bladers verheffen zich dunne, ronde, ſtyve, ruige ſteelen ter hoogte van een' of anderhalven voet, bloemen en zaden dragende, die geheel en al naer die van Weegbree gelyken, en op de zelve wyze geſchikt zyn. De wortel is doorgaens dun, doch word ſomtyds, terwyl hy in zyne volle kracht is, een vinger dik gevonden, en is wit, en een weinig t'zamentrekkende van ſmaek. Men kweekt deze plant in de moeſtuinen, en eet haer als ſalaed.

De tweede word genaemt

Coronopus ſylveſtris, Cæſ.
Coronopus ſylveſtris hirſutior, C. B. Pit. Tournefort.
Coronopus prochytæ, Col.

* Zy ſchiet een groot getal bladeren, welke naer die van de voorgaende ſoort' gelyken, doch langer, meer ingeſneden, harder, met ſtyve hairtjes voorzien, en witachtig zyn, en op den grond in 't trond liggen: tuſſchen deze verheffen zich harde ruwe ſtelen, meer dan een half voet hoog, dragende eene ruige air, waer aen bloemen en zaden waſſen gelyk als die van Weegbree; de wortel is matiglyk lang, vry dik, houtig en vezelig. Deze plant groeit op onbebouwde, drooge en zandige plaetzen, voornamentlyk dicht by de zee.

De eene, en andere ſoort hebben veel wezentlyk zout en olië in zich; men gebruikt in de Geneeskunde die, welke men in de hoven teelt.

Zy ſtopt den afgang, dryft de pis af, is wondheelende, goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, dienſtig voor 't graveelkolyk, opſtoppinge van 't water, om den ſteen te verbryzelen, de wonden te zuiveren en te heelen.

Coronopus, a κορώνη, cornix, & πῦς, pes, als of men zeide *kraeijepoot*, om dat men meende eenige overeenkomſt te vinden tuſſchen de bladers van deze plant', en den poot van eene Kraei.

Herishoren, om dat de bladers de gedaente hebben van een' kleenen hertshoren.

CORRUDA.

Corruda, J. B.
Corruda prior, Cluſ. Hiſt.
Aſparagus foliis acutis, C. B. Pit. Tournef.

In 't Franſch *Aſperge ſauvage.*

In 't Nederduitſch *Wilde Aſpergie.*

Is eene ſoort van Aſpergie of eene plant, die gedraeide en kantige ſtelen voortbrengt tot eens

* Zie Pl. VIII. Fig. 1.

eens mans hoogte toe, ſchietende vele kleene, geſtreepte, bynaer over en weder geſchikte takken, die kleene, ſpitſe, en een weinig ſtekende bladers dragen, komende vele uit een punt, gelyk in den Lorkenboom, doch korter en harder dan die van tamme Aſpergies: de bloemen zyn kleen en bleek, beſtaende yder uit zes roosswyze geſchikte blaedjes. Als deze kleene blaedjes zyn afgevallen word het ſtampertje, dat het middelſte deel uitmaekte, eene bolronde, zachte, rood- of zwartachtige vrucht of bezië zoo groot als eene erweet, inſluitende een of twee harde witte zaden: deze bezië is van een' kwaeden ſmaek, en daer komt dikwils een worm in voort, die haer afknaegt: de wortels zyn talryk, lang, dun, vaſt gehecht aen een hard, oneffen, knobbelig hoofd, dat graeuw en van binnen wit, laf en lymig van ſmaek is; deze plant groeit op drooge, warme, en dorre plaetſen, en heeft veel olië en zout, doch weinige waterdeelen in zich.

Zy is in alle hare deelen openende, doch in de Geneeskunde bedient men zich bynaer niet als van haren wortel', en haer zaed; zy worden gebruikt voor den ſteen, 't graveel, om de verſtoppingen wegtenemen, de maendſtonden, en pis te verwekken.

Corruda a corruo, ik val, om dat men heeft gezegt, dat deze plant, als ze uit den grond opſchiet, eene zekere ſterke poging of kracht deed, en ligtelyk weder nederviel.

CORTEX CARYOPHYLLATUS.

Cortex caryophyllatus.
Canella caryophyliata.

In't Franſch *Canelle geroflée*, *Ecorce de geroſle*, *Capelet*, *Bois de crabe.*

* Is een baſt, die veel naer de Kaneel gelykt, doch den ſmaek en reuk van Nagelen heeft: hy komt niet van den boom', die de Nagels voortbrengt, gelyk ſommigen gelooven, maer word gehaelt van den ſtamme en takken van een' anderen boom, wiens bladers naerby die van den Lauwrierboom komen: zyne vruchten zyn zoo groot als galnoten, kaſtanjebruin, ligt, van reuk en ſmaek als Nagels, waerom men ze genaemt heeft Nagelnoten, men heetze ook Noten van Madagaſcar, om dat de boom, die ze voortbrengt, gemeenlyk in 't Eiland Madagaſcar groeit: de Indianen noemen hem in hunne tael' *Ravendſara*, en de vruchten *Veroadvenſara*; hy waſt ook veel in Braſilië.

* Zie Pl. VIII. Fig. 2.

Dees baſt en vruchten van den boom moeten verkozen worden ſterk riekende, en van een' ſpeceryachtigen ſmaek bykans als die van Nagelen; zy bevatten veel half fyne olië, en vlug en wezentlyk zout.

Zy zyn goed, en voor al de baſt, om de herſenen, maeg, en 't hart te verſterken, en de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen.

CORTEX WINTERANUS.

Cortex Winteranus.
Canella alba.
Coſtus corticoſus officinarum.
Coſtus corticus.

In 't Franſch *Canelle blanche.*

In't Nederduitſch *Witte Kaneel.*

* Is een baſt, die eenigzins naer de Kaneel gelykt, maer dikker, ſterker, witachtig en van een' zeer ſcherpen ſmaek is: hy word gehaelt van den ſtamme en dikke takken eens booms, wiens bladers naer die van den Lauwrierboom gelyken, doch zachter, zee-groen, en aengenaem van reuk zyn; de vrucht is rond, en ſchoonrood. Dees boom groeit overvloedigly te St. Domingo, en Madagaſcar; men noemt hem in de landſprake *Fimpi*; hy bemint ſteenachtige plaetſen; gedurende de groote hitte vloeit 'er eene riekende zwartachtige Gom uit, die men Gom Alouchi heet: de Indianen gebruiken ze in hunne reukwerken.

De witte Kaneel heeft veel olië en zout in zich.

Zy is goed om de maeg te verſterken, de winden te verdryven, het vergift te weêrſtaen, en tegen de ſchenrbuik.

Cortex Winteranus, om dat Winter de eerſte is geweeſt, die dezen baſt in Engeland, en ook in gebruik gebragt heeft.

CORTUSA.

Cortuſa, Matth. Caſt. Lugd.
Sanicula montana latifolia laciniata. C. B.
Caryophyllata Veronenſium flore ſaniculæ urſinæ, Adv. Lob.
Sanicula alpina, Tab. Ger.

† Is eene plant, wiens bladers uit den wortel' voortkomen: zy zyn rond, breed, ingeſneden,

* Zie Pl. VIII. Fig. 3.
† Ibidem Fig. 4.

ſneden, ruuw, t'zamentrekkende van ſmaek, en aen vry lange ſteeltjes vaſtgehecht; tuſſchen deze verheffen zich kleene naekte ſtelen, die op hunne toppen bloemen dragen, beſtaende elk uit vyf purpere blaedjes: de wortel is t'zamengeſtelt uit een groot getal vezelen: de geheele plant is welriekende; zy groeit op ſchaduwachtige plaetſen in kleiachtige aerde, en heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is t'zamentrekkende en wondheelende, ſtilt de pynen, verſterkt de zenuwen; zy is dienſtig voor de verzweringen van de borſt, om den buikloop, en bloedingen te ſtuiten, de herſenen te verſterken, men gebruiktze uiten inwendig.

Men noemt deze plant *Cortuſa*, om dat hy, die haer vond en in gebruik bragt, *Cortuſus* genaemt werd.

CORU.

Coru, Acoſtæ, is een Indiaenſche boom, gelykende naer een' kleenen Oranjeboom; de bloem is geel, en bynaer zonder reuk: Garzias, Fragoſus en Caſtor ſchryven hem bladers toe gelyk als die van den Perzikboom, en witte bloemen; de baſt van den wortel is dun, glad heldergroen, en vervult met een melkachtig, lymig en bitteraehtig ſap.

Dees baſt is goed om de maeg te verſterken, de brakingen, buikloopen, roodeloopen, de bloedlozingen te ſtuiten.

CORVUS.

Corvus, in 't Franſch *Corbeau*, in 't Nederduitſch *Rave*, is een roofvogel zoo groot als een kapoen, en zeer zwart van kleur; zy onthoud zich in torens, verwoeſte huizen, op voehtige en onbebouwde plaetſen: zy leeft van 't vleeſch van lyken, viſſchen, kleene vogelen, vruchten, en heeft veel vlug zout in zich.

De jonge Ravens en de herſenen der groote zyn goed voor de vallende ziekte en jigt.

Men geeft voor dat 't vet, bloed en eijers van dezen vogel het hair zwart doen worden.

De drek van de Rave word goed geacht voor de tandpyn', en hoeſt der kinderen.

Corvus, *Grace* κόραξ, *ex* κόρος, *niger*, om dat de Rave de zwartſte van alle vogelen is.

CORVUS AQUATICUS.

Corvus aquaticus, Plinii.
Cornix marina, Ariſtot.
Phalacrocorax, Aldrovandi, Jonſton.

In 't Franſch *Cormoran. Corman. Corbeau pêcheur. Corbeau marin.*

In 't Nederduitſch *Water-Rave.*

Is een ſoort van Water-Rave of een Roofvogel, zynde duiker en viſſcher, en zoo groot als een kapoen, die nu in zee, dan in de rivieren gevonden word; zy gaet ook zomtyds op de boomen zitten, doch zelden: haer kop is bynaer kael, of niet als met een dik dons bedekt: haer bek is omtrent drie duimen lang, ſpits en krom, graeuw, roodaehtig en zwart; haer ſlokdarm is wyd, hare oogen kleen, de hals lang, voorzien met groote hangende zwarte veêren; haer lyf is van boven bekleedt met vederen, die zwart, en aen de vleugelen een weinig groenaehtig, onder aen den buik wit en met zwart geboordt zyn. Onder deze veders is een zeer fyn graeuw dons gelyk als in de Zwanen, dat niet alleen de huid van 't lyf, maer ook van den hals omringt: hare pooten zyn plat, kort, en met zwarte en blinkende ſchubben bedekt, de klaeuwen zyn vier in getal aen yder poot, t'zamen gevoegt door ſterke en leêraehtige vliezen gelyk in vele watervogelen, die ook als ſegreinleer gekorrelt zyn. De grooſte klaeuw heeft vyf geledingen, de naeſt volgende vier, de derde drie, de vierde twee; deze klaeuwen eindigen door zwarte, ſcherpe, en kromme nagels. Dees vogel vliegt zelden wegens de zwaerte van zyn lyf; hy is verſlindende, en werpt zich op groote en kleene viſſchen, doch nadat hy ze met zynen bek gekregen heeft, ſlikt hy ze niet in, voor dat hy zynen roof vry behendiglyk in de lucht geworpen heeft, op dat die weêr nedervalle met het hoofd voorwaers in zynen bek, en dus meer helling, en gemakkelykheit hebbe om in zynen ſlokdarm neder te glyen. Men bedient zich van dezen vogel om te viſſchen, doch men moet zorg dragen van onder aen zynen hals' een' yzeren ring of koord vaſt te hechten, die den viſch tegen houd, wanneer hy hem in 't vallen in zynen bek wederom heeft gekregen, en die hem het doorſlikken daer van belet, want zyn keel is zeer wyd; hier door word een zak gemaekt, waer in de viſch eenigen tyd bewaert word, daer na als de vogel 'er genoeg om dezen zak te vullen gevangen heeft, noodzaekt men hem aen boord te komen, en zynen viſch ongeſchonden te ontlaſten; dit is een zeer aenge-

naem vermaek, en verluſtiging voor de viſſcherye, en dat niet gemeen is.

Het vel van de Water-Rave, gelyk dat van den Gier en de Zwaen uitwendig gelegt is goed om de verkoude magen te verwarmen, en te verſterken.

Het vet is verzachtende en ontbindende.

CORYLUS.

Corylus, ſive Nux avellana, in 't Franſch *Coudrier* of *Noiſettier*, in 't Nederduitſch *Hazelaer* of *Hazelnoteboom*, is een heeſter, die vele, lange, buigzame ſtelen of takken voortbrengt, die met een' dunnen baſt' bedekt en zonder kwaſten zyn: zyn hout is teêr, en wit; de bladers zyn breed, grooter, en meer gerimpelt dan die van den Elzenboom, op de kanten getandt, ſpits toeloopende, van boven groen, en van onderen witachtig; de bloemen zyn kleene katjes van verſcheide blaedjes, geelachtig, en geſchubt, zy laten geene vruchten na zich; de vruchten groeijen op dezelve voetjes, doch op afgezonderde plaetſen: deze zyn de Hazelnoten, by yder een beken; yder van hun is omwonden in een vliesachtig kapje, dat aen de kanten doorgaens met franje bezet is; hare figuur is bynaer rond of ovael, haer baſt is hard, houtig, wit- of roodachtig, en beſluit eene bynaer ronde roodachtige pit van een' zeer lekkeren ſmaek in zich; de wortel van den Hazelnoteboom is lang, dik, en ſterk. Dees heeſter groeit in de boſſchen, heggen, en op verſcheide andere onbebouwde plaetſen; men kweekt hem ook in de hoven.

De grootſte, beſte en meeſt geachte Noten zyn, die men in 't Franſch *Avellines* noemt; zy worden ons gebragt van Lionnois: zy bevatten veel olië en vlug en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed voor de borſt, voedzaem, t'zamentrekkende, dienſtig om hardlyvigheit te maken, en de pis af te dryven.

Men perſt 'er eene olië uit, waer van ik in myn boek van de artzenybereiderye geſproken heb.

De katjes van den Hazelnoteboom zyn t'zamentrekkende, en goed voor den buikloop.

Corylus, a κορύω, nux, als of men zeide *kleene noot.*

Avellana, quaſi Abellina, dees naem is getrokken van dien van eene ſtad in Campania eertyds *Abella* genaemt, alwaer een groot getal van Hazelnoteboomen groeide.

COS.

Cos, ſive Lapis naxius, in 't Franſch *Queux* of *pierre a aiguiſer*, in 't Nederduitſch *Wetſteen, Slypſteen*, is een ſteen, waer van de Meſſemakers zich bedienen om hunne meſſen, en andere werktuigen te ſlypen en ſcherp te maken. De ſteen om ſcheermeſſen aen te zetten word ook met den zelven naem' genaemt.

Het ſlib of de droeſſem, dat onder den ſteen gevonden word, waer op men vele werktuigen geſlepen heeft, word in 't Franſch *Cimolée* genaemt; 't is een mengſel van yzer en ſteen ontbonden door 't water, dat men tot het ſlypen gebruikt heeft.

Deze ſtoffe is ontbindende, goed om het bloed te ſtuiten, en word ook onder pappen gemengt.

Cos, a κόπτω, incido, ik ſnyd, om dat dees ſteen de meſſen ſcherp en ſnydende maekt.

COSSUS.

Coſſus, in 't Franſch *Ver de Bois*, in 't Nederduitſch *Houtworm*, is eene ſoort van Worm zoo groot als eene rups, die in het hout voortkomt, dat alte vroeg gehakt is: zyn kop is dik en zwart, de oogen kleen, 't lyf wit, met twaelf ringen rondom bezet, de rug rond, de buik een weinig hol; dit bloedeloos diertje is traeg, en beweegt zich niet als ongevoeliglyk: de Ouden aten hem als een lekker gerecht; hy heeft veel olië en waterdeelen, en een weinig vlug zout in zich.

Hy is goed om de melk te vermeerderen, de verzweringen te genezen, de zenuwen te verſterken; men kan hem uit- en inwendig gebruiken.

Coſſus, a κὶς, κὶος, Vermis qui in ligno naſcitur, dat is, Worm, die in 't hout groeit.

COSTUS.

* Coſtus is een wortel, waer van de oude Schryvers ons drie ſoorten beſchreven hebben. *Coſtus Arabicus, Coſtus dulcis*, en *Coſtus amarus*, doch van deze drie ſoorten brengt 'er men ons maer eene, die de *Coſtus Arabicus* is: dees is een wortel zoo dik als een duim, van verſchillende lengte, zelden zich tot een' halven voet uitſtrekkende, zwaer, vaſt in een gedrongen, van buiten aſchgraeuw, van binnen roodachtig, hebbende een' ſcherpen ſpeceryachtigen ſmaek gemengt met eenige bitterheit; men krygt hem van een' heeſter, die veel naer den Vlierboom gelykt, en in overvloed

* Zie Pl. VIII. Fig. 5.

vloed in 't gelukkige Arabië groeit; hy draegt eene welriekende bloem.

De *Coſtus dulcis* is een wortel, die in gedaente, dikte en kleur' naer de *Terra Merita* gelykt.

De *Coſtus amarus*, van ſommigen *Coſtus Indicus* geheten, is een dikke, harde, gladde, blinkende wortel eer naer een ſtuk eikenhout, dan naer eenen wortel gelykende; deze twee laeſte zoorten zyn zeer zeldzaem.

Daer is groote waerſchynelykheit, gelyk vele hedendaegſche Schryvers hebben aengemerkt, dat 't onderſcheit van de oude ſoorten van *Coſtus* niet voortkwam als van de verſchillende landen, van waer men deze wortels kreeg, maer dat, alles wel ingezien, het altyd dezelve ſoort van plant' was, die ze voortbragt; men behoeft dan in de bereidingen geen' anderen dan den *Coſtus Arabicus* te zoeken; hy moet verkozen worden verſch, niet wormſtekig, dik, vaſt in een gedrongen, welriekende, ſcherp en een weinig bitter van ſmaek: hy heeft veel fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is goed om de maeg te verſterken, de vertering te helpen, den ſteen der nieren en blaes' te verdryven, de pis, en maendſtonden te verwekken.

COSTUS HORTORUM.

Coſtus hortorum, Geſ. Hort.
Coſtus hortorum major, Park. Raii Hiſt.
Mentha corymbifera, *ſive Coſtus hortenſis*, J. B
Herba ſanctæ Mariæ, *vulgò*, Cæſ.
Tanacetum hortenſe foliis & odore menthæ, H. L. Batt. app. Pit. Tournef.
Mentha hortenſis corymbifera, C. B.
Aiſma, Trag.
Mentha Græca, Matth.
Mentha Romana, Lac.
Balſamita, Brunf. *major*, Dod.
Ovaria, Geſ Hort.

In 't Franſch *Coq. Herbe du Coq. Paſté.*

In't Nederduitſch *Balſem.*

Is eene ſoort van Reynvaren, of eene plant, die geſtreepte, ruige, takkige en bleeke ſtelen ſchiet, omtrent twee voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, gelykende naer die van Peperkruid, en op de kanten getandt. De bloemen waſſen gelyk die van Reinvaren, by trosjes of als kleene zonneſchermen op de toppen der takken, verſcheide te gelyk in 't rond, of op de wyze van eene bezië by een gehoopt en t'zamen gevoegt, goudgeel van kleur'. Daer op volgen, als zy zyn afgevallen, vlieſen platachtige, langwerpige zaedhuisjes, die kleene zaden bevatten. De wortels zyn gelyk als die van Munte, en vezelig. Deze plant heeft een' ſterken en aengenaemen reuk, en een' bitteren en ſpeceryachtigen ſmaek; men kweekt ze in de hoven. Zy heeft veel fyne olië en zout in zich.

Zy is goed om de herſenen en zenuwen te verſterken, de maendſtonden te verwekken, het vergift te weêrſtaen, en de wormen te verdryven.

Men deed ze eertyds in de paſteijen, om ze ſmaekelyker te maken, waerom men de plant in 't Franſch *Paſté* (Paſtei) genaemt heeft: ſommige koks doen 'er nog een half of heel blad van onder 't oſſevleeſch, dat in 't Franſch *Bœuf a la mode* heet, waer aen het een' goeden ſmaek geeft.

COTINUS.

Cotinus coriaria, Dod. Pit. Tournef.
Coccegria Theophraſti, Adv Lob.
Coggygria, *ſive cotinus putata*, C. B.
Scotanum vulgò, Cæſalp.

In't Franſch *Fuſtet.*

In't Nederduitſch *Verfloof*, *Fuſtethout.*

Is een heeſter zes of zeven voeten hoog, ſchietende ronde takken, die met een' donkeren roodachtigen baſt' bedekt zyn: de bladers zyn breed, vol aderen, bynaer rond, gelykende naer die van den Ypenboom, maer kleener, gladder, en groener; de bloemen groeijen op de toppen der takken, by wyze van trosjes geſchikt, zoo zacht als wol, donker van kleur' naer 't purper trekkende; yder bloem beſtaet uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloemen zyn afgevallen, vind men onder hairige vlokjes hier en daer eenige zaden, die zoo groot als Linſen, als een hart gemaekt, en donkerrood of zwart van kleur' zyn: de wortel is houtig. Dees heeſter groeit op bergachtige plaeſten in Italië, Hongaryë, Provence: zyn hout is geel, en dient voor de Verweren om donkergeel te verwen; de bladers worden van de Leertouweren gebruikt.

De bladers, de teêre toppen der takken, en 't zaed zyn zeer t'zamentrekkende, verkoelende, opdroogende en wondheelende.

Men gebruikt ze als de Smak in gorgeldranken, voor verzweringen van mond, keel, en van andere deelen, en voor de tandpyn'.

Coccigria, a κόκκος, granum, & ἄγρια, ſylveſtris, als of men zeide wild zaed.

Het gemeene Franſche woord *Coccigrue* komt van *Coccigria*, als of men zeide, een niet; want indien men de kleenheit van de vrucht' of liever van het zaed van Verſloof overwege, 't is een niet in vergelykinge van de grootte van den heeſter.

COTULA.

Cotula flore luteo radiato, Pit. Tournef.
Chryſanthemum tenuifolium bœticum, Boëlii.
Bupthalmum cotulæ folio, C. B.
Bupthalmum tenuifolium, folio millefolii ferè, J. B.

In't Nederduitſch *Wilde Kamille.*

Is eene plant, die dunne, geſtreepte, wollige, roodachtige ſtelen, anderhalf of twee voeten hoog opſchiet, verdeelende zich in vele takken, beladen met zeer fyn geſneden blaedjes, bykans als die van Duizendblad, en met pluis of wolle bedekt. Yder van deze takken draegt op zynen top eene groote gele geſtraelde bloem, onderſteunt door een' kelk, die uit verſcheide witachtige, ruige, ſchubwyze bladeren beſtaet. Als deze bloem is afgevallen, komen 'er in hare plaets vele platachtige en hartswyze geſneden zaden, waer van yder met een dun blaedje gezoomt is. De wortel is kort, dun, wit, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant groeit in de velden, voornamentlyk in warme landen. Zy heeft veel olië en middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende.

COTULA FOETIDA.

Cotula alba, Dod.
Cotula fœtida parthenii quarta ſpecies, Brunf.
Chamæmelum fœtidum, ſive cotula fœtida, J. B.
Camomilla 2. & ſylveſtris, Trag.
Chamæmelum album, ſive fœtidum. Thal.
Chamæmelum fœtidum, C. B. Pit. Tournef.
Parthenium Leptophyllon, Hippoc.
Bupthalmum minus, Cord. in Dioſc.

In't Franſch *Camomille puante.*

In 't Nederduitſch *Koedille, Stinkende Kamille, Paddebloemen.*

* Is eene ſoort van Kamille of eene plant, die ſtelen ſchiet doorgaens een of anderhalf voet hoog, overtreffende die van de gemeene Kamille: zy zyn rond, groen, bros, vol ſap, en verdeelt in verſcheide takken, die met zeer fyn geſneden en donkergroene bladeren beladen zyn; de bloemen groeijen op de toppen der takken, en zyn geſtraelt, geel, yder onderſteunt door haren kelk, die uit verſcheide ſchubwyze blaedjes beſtaet. Als deze bloem is afgevallen, volgen haer de zaden gelyk als in de Kamille. Deze plant heeft een' ſterken en zeer ſtinkenden reuk; zy groeit in de velden, en heeft veel zouts, en fyne olië in zich.

Zy is openende, windbrekende, goed voor de opſtygingen: men gebruikt ze in 't byzonder voor de ziektens der baermoeder; zy zet de dampen neder, verwekt de maendſtonden, men bedient 'er zich van in klyſteren, en ſtovingen; zy word ook op den navel gelegt.

Daer is eene andere ſoort van *Cotulà*, die van de gemeene Kamille niet verſchilt dan hier in, dat ze geenen reuk heeft: men noemtze

Cotula, Tabern. Icon.
Cotula inodora, Adv.
Cotula non fœtida, Dod. Gal.
Chamomilla fatua & 4. Tragi.
Chamæmelum inodorum, C. Bauh. Pit. Tournef.
Bupthalmum, Fuch.
Chamæmelum inodorum, ſive cotula non fœtida, J. B.

Zy word in de Geneeskunde niet gebruikt.

COTURNIX.

Coturnix, in 't Franſch *Caille*, in 't Nederduitſch *Kwakkel, Kwartel*, is een kleene vogel, een weinig grooter dan een Lyſter, en met ſchoone veêren bedekt; men vind hem in 't koren; hy is vet. Zyn gekweel is lieflyk om te hooren. Dees vogel is zeer lekker

* Zie Pl. VIII. Fig. 6.

ker en goed om te eten; hy heeft veel vlug zout en olié in zich.

Zyn vet is goed om de vlekken der oogen te verdryven; zyn drek gedroogt en tot poeder gebragt word goed geacht voor de vallende ziekte.

COTYLEDON.

Cotyledon major, C. B. Pit. Tournef.
Umbilicus Veneris, Matth.
Cotyledon vera, radice tuberosâ, J. B.
Cotyledon, Umbilicus Veneris, Clus. Hisp. & Hist.

In 't Nederduitsch *Navelkruid.*

* Is eene plant, wier bladers uit den wortel' voortkomen, en rond, lymig, vol sap, teêr, hol als een bekken, lymig en laf van smaek, en aen lange steeltjes vast zyn, tusschen de welke zich een steel ontrent een half voet hoog verheft, die verdeelt word in verscheide takken, bekleedt met kleene witte of purperachtige bloemen van gedaente als eene klok, die als eene pyp verlengt word, en in verscheide punten ingesneden is. Als deze bloemen zyn afgevallen, groeijen in hare plaetse vruchten, bestaende yder uit verscheide vliesachtige korrelen, die op de wyze van een hoofdje by een gehoopt zyn, en kleene zaden bevatten. De wortel is als eene bol, vleezig, wit, en schiet van onderen kleene vezels. Deze plant groeit op steenachtige en warme plaetsen, by oude gebouwen, tegens de muren der steden: zy behoud hare bladers den winter over; zy heeft vele waterdeelen, en olië, doch weinig zouts in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, afvegende, te rugdryvende, en ontbindende: men gebruikt haer uit- en inwendig tegens de onstekingen.

Cotyledon, a κοτύλη, cavitas, om dat de bladers van deze plant' uitgeholt zyn.

COURBARI.

† *Courbari*, is eene soort van peul' of noot' bynaer eene hand lang en breed, en bykans van gedaente als eene peer, doch platachtig: de bast is hard, dik, houtig, glad, van buiten donkerrood, hebbende rondom zyne lengte, gelyk andere peulen, eene voeg, waer door men hem in twee schellen, die van binnen graeuw zyn, kan verdeelen; hy sluit in zich eene, of vele pitten van gedaente en grootte als onze tuinboonen, van hardheit en kleur' als Kastanjes: deze pit is voorzien en rondom bezet met eene vry groote meenigte van graeuwe sponsachtige stoffe, die, terwyl de vrucht rypt, eene soort van katoen word, waer van men zich tot de kleederen bedient: ik heb geenen reuk noch smaek in deze noot' vernomen: men brengt ze ons uit China.

Haer bast is t'zamentrekkende.

* Zie Pl. VIII. Fig. 7.
† Ibid. Fig. 8.

CRABRO.

Crabro, in 't Fransch *Frêlon* of *Foulon*, in 't Nederduitsch *Horsel*, *Hommelbye*, is eene soort van vlieg', die naer eene wesp gelykt, doch grooter is; 't voorste van haren kop is doorgaens geel; 't lyf is als door gele en met rood geteekende ringen verdeelt, de borst is dik, en ruig; zy heeft zes pooten, en vier vliesachtige vleugels, die andere kleenere, dunnere en zwakkere bedekken: zy is gewapent omtrent den staert met een' zeer scherpen en vergiftigen angel', want het deel, waer in hy geschoten is, zwelt op met eene onverdragelyke pyn'. Zy leeft van doode paerderompen, honig, en kleene vliegen; zy is zeer verslindende. Men gelooft, dat zy twee jaren leeft, en eene vyandinne is van de honigbyën: zy word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Crabro, a κρέας, caro, & βόρα, cibus, om dat deze vlieg van vleesch leeft.

CRAMBE.

Crambe maritima brassicæ folio, Pit. Tournefort.
Brassica sylvestris, Tur.
Brassica maritima monospermos, C. B.
Brassica marina Anglica, Ger. Ico.

In 't Fransch *Chou-marin sauvage d'Angleterre.*

Is eene plant, wier bladers bynaer gemaekt zyn als die van roode Kool, maer dikker, vleeziger, en aengenamer voor 't gezicht, met franjen bezet, en golfwyze geplooit, van een' vry goeden smaek. Tusschen deze bladers verheffen zich stelen, dragende op hunne toppen zonneschermen of schoone bos-

bosjes bloemen van vier witte of bleeke kruiswyze geſchikte blaedjes: daer op volgen eironde vruchten of doppen van eene ſponsachtige ſtoffe, beſtaende yder uit twee ſtukken in de lengte tegen malkander gevoegt, ſluitende in hare holligheit een zaed, dat doorgaens langwerpig is. Deze plant word aen de zeeplaetſen in Engeland gevonden.

Zy is wondheelende; de bladers en 't zaed zyn goed om de wormen te dooden, en de wonden aftevegen en te heelen, inwendig gebruikt en uitwendig gelegt.

Crambe, *quaſi* κορεμβη, παρὰ τὸ τὰς κόρας ἀμβλύνειν, *quòd oculorum pupillas obtundat.*

Monoſpermos, ex μόνος, *ſolus*, & σπέρμα, *ſemen*, om dat de vrucht van deze plant' niet als een enkel zaed beſluit.

CRANIUM HUMANUM.

Cranium humanum, in 't Franſch *Crane humain*, in 't Nederduitſch, *Menſchen-Bekkeneel*, is eene beenige doos, die de herſenen van den menſch bevat, en hem voor een beletſel, of dekſel dient tegens de ongemakken van de lucht', en andere uitwendige lichamen. Het word in de Geneeskunde gebruikt.

Men moet 't Bekkeneel van een' jong menſch van eene goede geſteltheit, die aen eenen geweldigen dood geſtorven en niet begraven is geweeſt, verkiezen, en zich vergenoegen van 't te raſpen, en 't tot poeder te brengen zonder het te verkalken, gelykals de Ouden wilden, dewyl men door de verkalking het vlug zout, waer in zyne voornaemſte kracht beſtaet, laet vervliegen.

Het is goed voor de vallende ziekte, beroerte, en andere ziekiens der herſenen, wederſtaet het vergift, verwekt de doorwaeſſeming, ſtuit den buikloop.

De gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

Cranium, *a* κράνος, *galea*, helmet, yzere muts, om dat het bekkeneel de herſenen, gelyk een helmet het hoofd van een' krygsman, bedekt.

CRETA.

Creta, in 't Franſch *Craye*, in 't Nederduitſch *Kryt*, is eene verachtige, zeer witte, en vry ligte aerde, die haren naem gekregen heeft van 't Eiland Creta, alwaer zy in overvloed gevonden word. Die men te Parys gebruikt, komt doorgaens uit Champagne, daer men ze ook in groote meenigte vind; men zegt dat de zonderlinge deugdzaemheit van de Champagnewynen voor een gedeelte hier van daen komt, dat de wyngaerden op heuvels van Kryt geteelt worden.

Zy is alkalyn, afvegende, opdroogende, zuurbrekende. Men gebruikt ze in de Geneeskunde inwendig, nadat men ze wel gewaſſchen heeft, om 't zuur van de maeg', en borſt te breken, tegen de bloedſpouwingen, roodeloop, en andere al te groote bloedvloeden. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels: men kan ze ook uitwendig gebruiken. De Konſtenaers bedienen 'er zich van om te polyſten, en wit te maken.

CRISTA GALLI.

Criſta galli, Lob. Dod.
Criſta galli mas & fœmina, J. B.
Alectorolophos, Ang.
Pedicularia lutea, Tab.
Pedicularis campeſtris 2. Trag.
Pedicularis pratenſis lutea, *vel Criſta galli*, C. Pit. Tournef.

In 't Franſch *Crête de Coq.*

In 't Nederduitſch *Hanekammetjes*, *Ratelen.*

Is eene ſoort van Luiskruid, of eene plant, die Johannes Bauhinus in twee andere ſoorten, mannetje en wyfje verdeelt.

De eerſte ſchiet een' regten, dunnen, vierkanten, ledigen ſteel ter hoogte van een' of anderhalven voet, die in eenige takken verdeelt word. De bladers groeijen zonder ſteel', zyn op de kanten getandt, onderaen een weinig breed, loopen ongevoelig ſpits toe, en verbeelden eenigzins eene hanekam; de bloemen zyn geel, en komen uit den oorſprong' der bladeren op de toppen der takken voort. Deze bloemen zyn pypen van voren eindigende op de wyze van een' muil met twee kaken, wier bovenſte als een helm, en de onderſte doorgaens in drie deelen ingeſneden is. Als de bloem is afgevallen, vertoont zich eene kleene, blinkende, vliesachtige vrucht, welke in twee huisjes kleene, langwerpige, donkere zaden bevat, die met een vliesachtig vleugeltje gezoomt zyn; de wortel is kleen en fyn.

De tweede verſchilt van de voorgaende hier in, datze lager, en de ſteel zoo ſtevig niet is, en de bladers ſmaller en de bloemen veel kleener zyn. De eene, en andere ſoort groeijen

in

in de velden, en weiden: men gebruikt ze niet in de Geneeskunde.

Crista Galli, om dat 't blad van deze plant' bynaer de gedaente heeft als die van eene hanekamm'.

CRITHMUM.

Crithmum, in 't Franſch *Bacile*, of *Fenouil marin*, in 't Nederduitſch *Zeevenkel*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn, eene groote, en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Crithmum, ſive fœniculum maritimum majus, odore apii, C. B. Pit. Tournef.
Crithmum, ſive fœniculum marinum grandius, cui ſuccus luteus, J. B. Raii Hiſt.
Crithmum Siculum baticulæ alterum genus ex Siciliâ, Cæſalp. Bocconi.
Crithmum marinum majus, Park.

Zy brengt ſtelen voort, die omtrent anderhalf voet lang, takkig, dik, houtig, doorgaens op den grond liggende, doch ſomtyds regt zyn: de bladers zyn fyn ingeſneden of ſmal, ſtevig, vleezig, onderdeelt drie aen drie, van reuk als Eppe, en ziltig van ſmaek. De bloemen groeijen als zonneſchermen, beſtaende yder uit vyf witte rooswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich de zaden, die twee aen twee gevoegt, plat, op den rug geſtreept, wit, riekende en ſcherp van ſmaek zyn. De wortel is lang, dik, houtig, takkig, en witachtig. Deze plant groeit op aen zee gelegen en ſteenachtige plaetſen in Sicilië. Men zegt, dat, zoo men de ſtelen gedurende hunne kracht inkerft, 'er een melkachtig ſap uitvloeit, dat tot rosachtige tranen ſtolt.

De tweede ſoort word genaemt

Crithmum, Ang. & *Herba S. Petri*, Dod. Gal.
Crihtmus, *vulgò Creta*, *ſeu Salſa marina*, Geſ. Ap.
Creta marina, Lon.
Baticula, *quaſi parva Batis*, Cæſ.
Crithmum marinum, Dod.
Crithmum multis, *ſive fœniculum marinum*, J. B.
Crithmum, ſive fœniculum maritimum minus, C. B. Pit. Tournef.
Crethamum marinum, Cord. hiſt.
Fœniculum marinum, *ſive Empetrum*, Adv.
Calciſraga, Lob.
Batis, Geſn. Hort.

In't Franſch *Perce-pierre*, of *Paſſe-pierre*.

Zy is omtrent een voet hoog, en ſtrekt zich in de breedte uit: de bladers zyn ſmal, vleezig, onderdeelt drie aen drie als die van de groote ſoort', maer een weinig breeder, donkergroen van kleur', wat ziltachtig van ſmaek. De bloemen ſtaen op de toppen der takken als in de andere ſoort', en zyn als gele zonneſchermen geſchikt; zy groeit op de rotſen in warme landen, naerby de zee: zy komt uit de ſpleten der ſteenen, welke zy ſchynt gemaekt te hebben, waerom ze *Perce-pierre*, dat is, *Steenbreek*, genaemt word. Men legt haer, na dat men ze in hare volle kracht geplukt heeft, met azyn in, om ze te bewaren, en in den winter als eene ſalade te eten.

De eene, en andere ſoort van Zeevenkel hebben veel zouts, olië en waterdeelen in zich.

Zy zyn openende, en voornamentlyk de groote, goed voor 't graveel, om den ſteen der nieren en blaes' te verbryzelen, de pis, en maendſtonden te verwekken.

CROCODILUS.

Crocodilus, in 't Franſch *Crocodile*, in 't Nederduitſch *Krokodil*, *Kaeiman*, is de grootſte van alle Hagediſſen; hy leeft te water en te land, en is met een zeer hard, geſchubd, geelachtig en wit vel bedekt: hy heeft een' breeden kop, en een' varkensſnuit, dien hy tot de ooren toe opent, vertoonende van binnen de kaken, die met lange, ronde, of langronde, ſcherpe, rondom geſtreepte, witte, ſterke en zeer ſnydende hondstanden voorzien zyn. De wortels van deze tanden zyn hol, en tweemael zoo lang als de tanden zelfs: de oogen zyn gelyk als die van een varken; de pooten voorzien met zeer ſcherpe klaenwen; de ſtaert is zeer lang. Men vind Krokodillen in Aſia, Afrika en Amerika; die men in Vrankryk ziet, komen uit de Nyl in Egypten, alwaer ze in groote meenigte zich onthouden; doch de grootſte worden gevonden in Amerika omtrent Panama: men heeft ze hondert voeten lang gezien; deze noemt men Kaeimans; zy onthouden zich in de rivieren en aen de oeveren; zy eten alle viſſchen, en zyn zeer verlekkert op menſchenvleeſch: die van de Nyl zwelgen kinderen in, en die van Amerika groote menſchen, zoo zy ze konnen achterhalen. Zy leggen hunne

eijers gelyk de Schildpadden op de oevers. Men kan de Krokodillen niet vangen als met yzere haken, want hun vel is zoo hard, dat 't met den schoot van een vuurroer niet doorboort kan worden.

't Volk van Amerika eet de Krokodillen, en zelfs hunne eijers, die zoo groot als de eijers van eene gans', en niet onaengenaem van smaek zyn. In 't Eiland Bontan maekt men eenigen van deze dieren tam, en vet, en doodze om 'er een zeer geacht gerecht van te maken; indien men 'er de ingewanden uithaelt, geven ze een' zeer aengenamen reuk.

Het vet van de Krokodillen is ontbindende, en goed om de zenuwen te versterken.

Crocodilus, *à κρόκος*, *crocus*, saffraen, *& δειλιαῶν*, *reformidans*, als of men zeide, *vreezende voor de saffraen*; om dat de Krokodil zeer bevreest is voor 't gezicht, en nog meer voor den reuk van de saffraen.

CROCUS.

Crocus, J. B. Dod.
Crocus sativus, C. B. Pit. Tournef.
Crocus verus sativus autumnalis, Park. Raii, Hist.
Crocum, Matth.

In't Fransch *Safran.*

In't Nederduitsch *Saffraen.*

* Is eene plant, die eenige lange, zeer smalle, gestreepte bladers schiet, tusschen de welke op 't einde van de maend Augustus, of in 't begin van September zich een lage steel, of liever een voetsteeltje verheft, dat eene enkele bloem draegt, bynaer gelyk als die van de Tydeloos, of geschikt als die van de Leli, doch kleener, verdeelt in zes deelen van eene blaeuwe met rood en purper gemengde kleur'; in haer midden groeit eene soort van pluis verdeelt in drie draedjes, die als eene hanekam zyn ingesneden, en eene schoone roode kleur, en een' aengenamen reuk hebben; dit pluis is 't, dat wy Saffraen noemen; als het in volle kracht is, vergadert men het voor 't opgaen der zonne, om 't te droogen: eenige dagen daerna komt 'er een ander evengelyk op de zelve plant, dat men weder vergadert en droogen laet. Deze pluispluisjes of draedjes ontwinden of verdeelen zich in vezels, gelyk wy de Saffraen zien.

De vrucht van de plant' komt uit den kelk' der bloeme, zy is langwerpig, driekantig, van binnen verdeelt in drie huisjes, die bynaer ronde zaden bevatten.

De wortel van Saffraen is eene dubbele bol, doorgaens zoo groot als eene Hazelnoot, doch somtyds grooter, vleezig, zoet van smaek, bedekt met eenige witachtige of aschverwige rokken, van onderen voorzien met vele vezelen, die haer aen de aerde vast maken; van deze bollen is de eene grooter dan de andere.

Men teelt deze plant in verscheide plaetsen van Vrankryk, als in Gatinois, Languedok, omtrent Toulouze, Oranje, te Angouleme, in Normandie, maer de beste en in 't algemeen meestgeachte Saffraen is die van Boisne en Bois-commun in Gatinois; de slechste is die van Normandie.

Zy moet verkozen worden versch, wel gedroogt, doch slap en zacht in 't aenraken, in lange draden, zeer schoonrood van kleur', met zeer weinig gele deelen of draden bezet, zeer sterk van reuk, en van een' aengenamen balzemachtigen smaek; men bewaert ze in wel gesloten doozen. Vele werklieden gebruiken haer om geel te verwen; zy heeft eene fyne olië gemengt met vlug zout in zich.

Men vordert in de meeste voorschriften der Artzenybereiderye Saffraen van de Levant, doch 't is niet noodig dit kruid zoo ver te gaen zoeken, dewyl we 't in Vrankryk zoo schoon en zoo goed hebben, als 't op eenige andere plaets wezen kan.

De Saffraen is hartsterkende, goed voor de borst, slaepverwekkende, pynstillende, dienstig voor de opstygingen, openende, en een tegengift; men gebruikt haer onder de voedzels, en in de geneesmiddelen om te versterken, 't ontbinden, te verzachten; men mengt ze onder oogwaters om de oogen te beschermen in de kinderpokjes, en ook onder verscheide pleisters, doch ze word voor al inwendig gebruikt.

Men zegt, dat de naem van *Crocus* komt van een oud verdichtsel, 't welk verhaelt, dat een kleene jonge *Crocus* genaemt, zynde uitermate verlieft geworden op eene jonge dochter, door de kracht van de liefde in deze plant verandert is; maer 't is waerschynlyker, dat dees naem van 't Griekfch *κροκὶς*, of *κροκὴ* komt, 't welk een' draed, hair, weversinslag beteekent, om dat de drooge Saffraen uit draden bestaet. Men noemt ook in't Grieks de

* Zie Pl. VIII. Fig. 9.

de helmſtyltjes of draedjes, die men in 't midden der bloemen vind, *κροκίδες*; maer men heeft aen de Saffraen den naem van *Crocus* gegeven, dat is *helmſtyltje of draedje by uitſtekentheit*, om dat geen helmſtyltje van eenige bloem gevonden word, 't welk zoo ſchoon en zoo nut is als de Saffraen.

De Franſche naem *Safran* komt van 't Arabiſch *zapheran*, dat de zelve zaek beteekent. De Turken noemen de Saffraen gelyk de Franſchen *ſafran*.

CROPIOT.

Cropiot, Cluſ. J. B. is eene kleene Amerikaenſche gerimpelde vrucht, die een zwart zaed gelyk als Ethiopiſche peper in zich ſluit, dat een' zeer ſcherpen ſmaek heeft. De Indianen mengen het onder hunnen tabak, als zy rooken willen.

Zy verligt de hoofdpyn, gelyk de tabak ſomtyds doet.

CROTALARIA.

Crotalaria Aſiatica folio ſingulari verrucoſo, floribus cæruleis, H. L. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.

In't Franſch *Crotalaire.*

Is eene vreemde plant, die een' hoekigen en knobbeligen ſteel ſchiet, anderhalf voet hoog, ſomtyds hooger, waer uit vele in 't rond geſchikte takken voortkomen; de bladers groeijen over en weêr, en enkel langs de takken gelyk die van Brem, vaſtgehecht aen zeer korte ſteeltjes. Deze bladers zyn een halve vinger lang, twee nagels breed, ſtomp, zenuwachtig, van boven groen, van onderen witachtig, met wratten doorzaeit, en aen de kanten gevlamt. De bloemen zyn geſchikt als airen op de toppen der takken, als die van peulvruchten, gelykende naer die van Brem, en blaeuw van kleur'; als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer zwartachtige peulen, die gezwollen, en rondachtig als die van Stalkruid, en met eenige ver van malkander ſtaende hairtjes voorzien zyn; zy ſluiten in zich kleene gele zaden, die de gedaente van eene kleene nier hebben, en een weinig ſcherp, en onaengenaem van ſmaek zyn; de wortel is houtig, witachtig en met vezelen voorzien. Deze plant groeit in Aſia, en in verſcheide plaetſen van de Levant, en word in Europa in eenige hoven geteelt.

Het zaed word buikzuiverende geacht.

Crotalaria, *à κρόταλον*, *crepitaculum*; om dat de Indiaenſche kinders de takken dezer plante beladen met hunne peulen gebruiken, om een geluid op de wyze van belletjes te maken.

CRUCIATA.

Cruciata, Dod.
Cruciata hirſuta, C. B. Pit. Tournef.
Cruciata herniaria, Thal.
Gallium latifolium, *cruciata quibuſdam flore luteo*, J. B.
Cruciata minor, Adv. Lob.
Galion, Turner.
Crucialis, Hermol. Cæſ.

In't Franſch *Croiſette.*

In't Nederduitſch *Kruiswortel.*

Is eene plant, die dunne, teêre, zwakke, vierkante, ruige, knobbelige ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog; uit yder van deze knobbelen komen vier kleene, ruige, langachtige, kruiswyze geſchikte blaedjes voort, gelykende naer die van Walmeeſter; de bloemen zyn kleen, geel, wervelswyze of by ringen rondom de ſtelen geſchikt; yder van dezelve is eene ſoort van kommetje of bekertje in vier deelen ingeſneden; als deze bloem is afgevallen, groeijen in hare plaetſe twee bynaer bolronde zaden, aen een gevoegt en bedekt met eene drooge en ruige ſchell', die de bloeme voor een' kelk' gedient heeft; de wortels zyn fyn. Deze plant groeit op de kanten van de ſlooten, beken, en wegen; zy verſchilt niet van Walmeeſter en Walſtroo dan hier in, dat ze alleen vier kruiswyze geſchikte bladers draegt, in plaetſe dat de andere 'er meer hebben. Zy heeft vele waterdeelen, en olië, doch weinig zouts in zich.

Zy is een weinig t'zamentrekkende, wondheelende, goed voor de breuken, als ze in een afziedſel ingenomen, en op 't deel gelegt word.

Cruciata, *à Cruce*, om dat de bladers van deze plant' kruiswyze geſchikt zyn.

CRYSTALLUS.

Cryſtallus, in 't Franſch *Criſtal*, in 't Nederduitſch *Kriſtal*, is een witte, heldere, blinkende, doorſchynende ſteen, gemaekt door de ſtolling van een zeer helder zuur water, beladen met eene ſteenachtige ſtoffe, die het in-

nerlyk ontdaen heeft: men vind hem van verſcheide gedaente en grootte op onderaerdſche, holle, en waterachtige plaetſen: de zandkorrels zyn ook kleene Kriſtallen, dat men ligtelyk gewaer word, als men ze met een vergrootglas beſchouwt. Men vind ook ſomtyds een zwart Kriſtal, doch zelden.

Men vind buiten Rome onder de aerde zekere kleene Kriſtallen zoo groot als hazelnoten, zwartachtig, van gedaente twaelfkantig of door twaelf vyf hoeken bepaelt; deze kleene Kriſtallen zyn by aders geſchikt 't een by 't ander. Dit is eene ontdekking van den Heer Maraldi van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen.

De Hr. Homberg van de zelve Akademie heeft waergenomen, dat het Rotskriſtal op 't vuur niet ſmelt, noch in den brandſpiegel, ten zy 't met kalk gemengt zy; de kalk echter ſmelt alleen zoo min door deze vuren, als het Kriſtal alleen; want de vuurdeelen, die in de kalk zyn, moeten door het Kriſtal heen dringen, om het te doen ſmelten.

Dezelve Hr. Homberg heeft nog aengemerkt, dat men het geſneden Rotskriſtal verwen kan, als men 't weeken laet in een afverwſel, of ſmelting' van 't Drakenbloed in korrelen gemaekt met de brandewyn; het Kriſtal zal over al ſplyten met kleene onzichtbare ſpleetjes, en 't afverwſel daer in komende zal het geheele Kriſtal eene roode kleur doen aennemen. Men kan op de zelve wyze aen de Kriſtallen andere verſcheide kleuren geven, als maer de afverwſels met brandewyn zyn gemaekt.

Wanneer men 't Kriſtal tot poeder wil brengen, moet men 't in 't vuur gloeijende maken, terſtond in koud water uitbluſſchen om 't zacht te doen worden, dan op een' rooden marmerſteen wryven, of in een' vyzel ſtampen.

Het is t'zamentrekkende, en goed om de buikloopen te ſtuiten; men ſchryft 't de kracht toe van 't zog der minnen te vermeerderen, en den ſteen der nieren en blaes' te verbryzelen; doch deze krachten zyn my door ondervinding niet gebleken; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

Het door konſt gemaekte Kriſtal, dat men Kriſtallynglas noemt, word gemaekt van zand en Alikantſche weedaſch, dat men te zamen door een zeer groot vuur in de glasovens tot glas doet worden; waer van men daerna Kriſtallyne glazen en vazen maekt, die wy gebruiken; men geeft aen dit Kriſtal verſcheide kleuren, terwyl 't nog gelmolten is, met 'er verſcheide dingen by te doen, gelyk rood koper om 't helder rood, goud met rood koper om het robynverwig, *Magalaize*, of *Lapis Petracorius* om 't purper, geel koper om het groen, meny om het geel of amberverwig, zilver en zwavel om 't agaetverwig te maken. De Werklieden, noemen deze glaswordingen heldere Brandverwen.

Het beſte en dienſtigſte zand, dat men gebruiken kan tot de bereiding van dit door konſt gemaekte Kriſtal, is dat, 't welk zuiver, zacht en wit is, men waſcht 't, laet 't droogen en door de zeef loopen.

De even-redigheit van dit mengſel is doorgaens van honderd pond zand, en vyf-en-zeſtig pond Alikantſche weedaſch. Als de vermenging geſchiedt is, bereid men 't met de eerſte verkalking daer aen te geven, die men in 't Franſch *frite* noemt; men zet de ſtoffe in een' oven, dien men te voren warm heeft gemaekt; men volhard met 'er een matig vuur onder te leggen omtrent een uur lang, de zelve gedurig omroerende met eene yzere hark'; men vermeerdert dan 't vuur, en gaet daer meê vyf uuren lang voort, de ſtoffe gedurig omroerende; dan begint ze te klonteren, en geelachtig, en eindelyk wit te worden. Men weet, dat deze eerſte verkalking geëindigt is, als ze gebragt is tot ligte witte ſtukken zoo groot bykans als hazelnoten; de werklieden noemen deze volbragte verkalking in 't Franſch *Tarce*; deze bereiding volbragt, en de ſtoffe koud geworden zynde, neemt men haer uit den oven, en legt ze op planken op eene koele plaets, die wel droog zy, om te vermyden, dat ze niet te vochtig worde; men bedekt, en bewaert ze in dezen ſtaet drie of vier maenden, op dat 't zand en de weedaſch zich beter vereenigen, waer na men ze in een vuur van glasbranding' legt.

Die dit werk naeuwkeuriger en een zeer ſchoon Kriſtal willen maken, gebruiken in plaetſe van zand verſcheide ſoorten van harde, witte, zeer fyn gepoederde ſteenen, doch deze laetſte bereiding koſt veel meer dan de eerſte, en 't Kriſtal daer van is merkelyk durer.

Het Kriſtal moet verkozen worden ſchoon, zuiver, doorſchynende.

Cryſtallus, *à κρύος*, *frigus*, *& ὕδωρ*, *aqua*, als of men zeide een water, dat door de koude geſtolt is.

Het natuurlyk Kriſtal word Berg- of Rotskriſtal genaemt, om dat 't doorgaens als eene rots gemaekt is.

CUAMBU.

Cuambu, *ſive Caryophyllata*, G. Piſon. Marcgravii.

Is eene plant van Amerika, eene ſoort van Nagelkruid, die ter hoogte van drie of vier voeten een' regten, dunnen, vierkanten, hoekigen, geſtreepten, en purpergroenen ſteel ſchiet, die zich in verſcheide takken verdeelt; de bladers zyn langwerpig, ſpits, omtrent 't midden breeder wordende, en hebbende de gedaente van 't yzer eener piek', een weinig ruig, op de kanten getandt, by vyven geſchikt langs eene rib, donkergroen van kleur', ſommige grooter, andere kleener. De bloemen groeijen op de toppen der takken, yder van de zelve is een bosje van verſcheide gele bloempjes; als deze bloemen zyn afgevallen, komen in hare plaets kleene ronde hoofdjes of bolletjes, voorzien met twee haekjes, als in de Kliſſen, die zich vaſthechten aen de kleederen der genen, die 'er dicht by komen; in deze kleene hoofdjes zyn langachtige zaden beſloten; de wortels zyn dun, takkig, fyn of vezelig, van reuk als eene kruidnagel, wanneer men ze kneuſt, gelykende naer die van 't Nagelkruid; deze plant groeit aen de waterkanten, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is afvegende, inſnydende, verdunnende, goed voor de hoofdziektens, wondheelende, en dienſtig om 't geſtold bloed te ontbinden, als ze in een afziedſel of poeder ingenomen word.

De Broeder Yon, Apotheker van de E. V. Jeſuiten, zond my van deze plant in 't jaer 1702. van het Fort of Schans St. Pieter in Martinique, en liet my weten, dat ze in dat land Thee genaemt was, en dat men 'er zich van bediende gelyk wy in Europa de oprechte Thee gebruiken; dat niet te verwonderen is, dewyl men nu ter tyd in Vrankryk verſcheide ſoorten van bladeren in de plaetſe van Thee gebruikt, gelyk die van de Capillares van Canada, Eeren-prys, Kleene Saly, en bloemen van Klaprozen.

CUBEBÆ.

Cubeba, Garz. Acoſt. in 't Franſch *Cubebes*, in 't Nederduitſch *Cubeben*, zyn kleene, drooge, ronde vruchten gelykende naer zwarte peper, maer een weinig kleener, gerimpelt, van eene donkergraeuwe kleur', en van een' aengenamen ſpeceryachtigen ſmaek: men brengt ze ons uit Indiën vaſtgehecht aen kleene ſteeltjes; zy groeijen in overvloed op de Eilanden Java, Maſcaregne, of Bourbon, aen een kleen boompje of heeſter, dat langs de aerde kruipt, en zich aen de naeſt byſtaende boomen gelyk de Klimop vaſthecht: de bladers zyn kleen, lang en ſmal; de bloemen zeer welriekende; als zy zyn afgevallen, vertoonen zich trosjes beladen met ronde beziën, die de Cubeben zyn, welke men in de zonne droogen laet om ze te vervoeren. Dees boom groeit zonder aenkweeking'. Men zegt dat de Inwoonders van 't land de Cubeben in 't water laten koken, voor dat zy ze aen de Kooplieden verkoopen, om te beletten, dat ze niet bekwaem zouden zyn van ergens anders gezaeit te worden, doch deze geſchiedenis vervalt van zich zelve, indien men deze vrucht wel beſchouwe, want de rimpels, die zich op den baſt vertoonen, zyn een teeken, dat ze van den boom' komende gedroogt is geweeſt. Indienze geweekt was geweeſt, of dat men ze van te voren had laten koken, zoude ze gezwollen zyn als de witte peper, daerenboven zoude ze door deze koking haren ſpeceryachtigen ſmaek verloren, en geene goede hoedanigheit behouden hebben.

Men moet de Cubeben verkiezen verſch, dik, wel gevoedt, ſpeceryachtig en ſcherp van ſmaek: zy ſluiten veel olië en vlug zout in zich.

Zy verſterken de herſenen, en maeg, verwekken den etensluſt, wederſtaen de kwaedaertigheit van de vochten, en verbeteren den ſtinkenden adem.

De naem van *Cubeba* komt van de Arabiſche woorden *Cubebe* of *Quabab*, die de zelve zaek beteekenen.

CUCI.

Cuci, Plinio, Linſc. Is eene Ooſtindiſche vrucht, rond en langwerpig, van grootte bekwaem om de hand te vullen, geelachtig van kleur', zoet en aengenaem van ſmaek, bevattende eene groote en zeer harde pit; zy groeit aen eene ſoort' van Dadelboom *Cuciophera*, of *Cuciophoron* genaemt.

Deze vrucht is hartſterkende, en verkwikkende.

CUCUBALUS.

Cucubalus, Plinii, Lugd. Pit. Tournef. *Cucubalum quibuſdam*, *vel Alſine baccifera*, J. B.

Cyclaminus altera, Dioſc. Plinii.
Alſine baccifera, Ger. Raii Hiſt.
Alſine major, Cluſ. Hiſt. *Maxima*, Thal.
Alſine ſcandens baccifera, C. B.

Is eene plant, die verſcheide rankachtige, buigzame, zwakke, dunne, ronde, knobbelige ſtelen ſchiet', die eens mans lengte te boven gaen, en langs de aerde kruipen, zoo ze door de naeſt byſtaende boomen of ſtokken niet ondersteunt worden: uit yder van deze knoopen komen twee zachte bladers, die tegen malkander over ſtaen, gelykende naer die van Muur, maer grooter en evenarende die van Glaskruid: de bloemen komen vóort uit een dopje of blaesje, beſtaende uit vyf of zes groenachtige witte blaedjes, geſchikt als eene nagelbloem: daer op volgen beziën zoo groot als die van Klimop, van gedaente doorgaens ovael, in 't begin groen, doch die in 't rypen zwart en zacht worden; zy bevatten zaden, die meeſt al de gedaente van eene kleene nier hebben, en t'zamen op een gehoopt, zwart, en blinkende zyn: de wortel is lang, dun, rankachtig, kruipende, vezelig, en wit. Deze plant groeit in warme landen, als in Spanje, Italië, Languedok, op vochtige en ſchaduwachtige plaetſen, tegen de heggen, in doornboſſchen, dicht by de fonteinen. Zy beſluit vele waterdeelen, en olië, doch weinig zouts in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, goed voor de bloedvloeden, als ze in een afziedſel ingenomen word.

CUCULUS.

Cuculus, in 't Franſch *Coucou*, in 't Nederduitſch *Koekoek*, is een verſlindende en vleeſchgretige vogel, die eenige gelykheit heeft met den Sperwer; hy onthoud zich des zomers op de boomen, ſteenen, en kanten der rivieren: hy verbergt zich des winters onder de aerde in de holligheden van ſteenen, en wortelen der boomen, alwaer hy in de Lente ruit, en van veêren verandert: hy voed zich met 't vleeſch van doode lichamen, van kleene vogelen, rupſen, vliegen, vruchten; zyn geſchreeuw is doorgaens *Koekoek*, waer van daen zyn naem komt: men vind 'er twee ſoorten, eene groote, en eene kleene, die niet als in grootte verſchillen. Zyne jongen uit 't neſt genomen zyn goed om te eten; zy hebben veel vlug zout, en olië in zich.

Men acht den Koekoek en zyne jongen goed voor de vallende ziekte, den ſteen, de afgaende koortſen en [illegible]olyk. Men is gewoon hen tot aſch te verbranden, eer men ze gebruikt, doch deze wyze van doen deugt niet: want de verkalking doet het vlug, en wezentlyk gedeelte van deze dieren vervliegen. 't Is beter een vleeſchnat daer van te maken, dat men den zieken laet innemen.

De drek van den Koekoek ingenomen is goed om de dolheit te verhoeden.

Cuculus, *à Grace κόκκυξ*, *Koekoek*.

CUCUMER, ſeu CUCUMIS.

Cucumis, Trag Ang.
Cucumis ſativus, Brunf. Matth. Park.
Cucumis vulgaris viridis & albus, J. B.
Cucumis vulgaris, Dod.
Cucumis ſativus vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Cucumis ſativus & eſculentus, Adv. Lob.
Cucumer ſativum, Cord. in Dioſcor.

In't Franſch *Concombre*.

In't Nederduitſch *Komkommers*.

Is eene plant, die verſcheide dikke, ruige, langs den grond verſpreide ſtelen ſchiet, waer aen over en weder groote, breede, wyde, hoekige bladers groeijen, die ingeſneden en getandt, ruuw in 't aenraken zyn, en langs den grond kruipen; uit welker oorſprong klaeuwiertjes, en bleekgele klokwyze bloemen voortkomen, waer van yder in vyf delen is ingeſneden. Als zy zyn afgevallen, vormt zich eene vrucht omtrent een half voet lang, een arm dik, rond, regt of krom, groen of wit, of geelachtig, dikwils doorzaeit met wratten of kleene knobbeltjes, vleezig, en bedekt met eene teêre ſchelle; haer vleeſch is wit, ſappig, vaſt: deze vrucht is van binnen verdeelt in vier huisjes vervult met eene groote meenigte ovale, ſpitſe, witte zaden, met een' baſt' zoo hard als parkement overdekt, welke afgeſcheiden zynde een kleene witte, zoete, oliachtige pit van een' aengenamen ſmaek in zich heeft; 't is een van de vier groote koude zaden. De wortels van de plant' zyn vezelig, regt, wit, men teelt ze in de moeſtuinen; want hare vrucht word in de keukens zeer gemeen gebruikt; zy heeft vele waterdelen, en olië, doch weinig zouts in zich.

De raeuwe Komkommer is zeer zwaer om te verteren, wegens de lymige waterdeelen, waer mede zy vervult is: maer de gekookte bevochtigt, verkoelt, verzacht, en tempert de ſcherpheit der vochten, en matigt de alte groot-

groote beweging des bloeds, men gebruikt ze in vleeschsoppen, en klysteren.

Het zaed is openende, verzachtigende, bevochtigende en, word in amandelmelken gebruikt.

Cucumis, sive Cucumer, à curvatura, quasi curvimer, om dat de stelen van deze plante krom zyn.

CUCUMIS ASININUS.

Cucumis asininus, Tab. Ger.
Cucumis sylvestris asininus dictus, C. B. Pit. Tournef.
Cucumis erraticus, vel asininus, Gesn. Hor.
Cucumis sylvestris, Dod.
Cucumis sylvestris, sive asininus, J. B. Raii Hist.
Cucumis agrestis, Brunf.
Cucumis anguinus, Tur. Cord. Hist.

In 't Fransch *Concombre sauvage.*

In 't Nederduitsch *Wilde* of *Esels Komkommers.*

* Is eene plant, die verscheide dikke, op de aerde kruipende, takkige, ruige stelen schiet vol sap, en bladers voortbrengende, gelyk als die van tamme Komkommeren, doch kleener, witachtiger voornamentlyk van onderen, vleeziger, met een hair bedekt, dat stekeliger en ruwer in 't aenraken is: de bloemen zyn veel kleener dan die van gemeene Komkommeren, doch op de zelve wyze gemaekt, van eene grasachtige kleur', die een weinig naer 't geel trekt; de vrucht is een half duim groot, en van gedaente als eene olyf, rondom met korte, ruwe hairtjes bezet, in 't begin groen van kleur', doch die in 't rypen geelachtig word, vervult met een zeer lymig scherp sap, en een zaed, dat de gedaente heeft als dat van de Kolokwintappelen, maer kleener, en donker van kleur'. Deze vrucht, hoe zacht men haer ook aenraekt en drukt als ze ryp is, berst aen de punt, en schiet haer sap en hare zaden over 't geheele aengezicht met geweld uit. De reden daer van is, dat haer bast of schel, die ze bedekt, door de rypheit zeer week geworden en gespannen, voornamentlyk aen haer einde, op de minste drukking, die men doet met haer aen te raken, open berst; te meer om dat het lymige sap, 't welk onder deze schel zeer gedrukt was, door de zelve persing voortgedreven en bepaelt word, om door de punt uit te gaen, de zaden met zich slepende. Want dewyl de opening kleen is, word de stoffe in eene regte lyn uitgeworpen, die doorgaens naer 't aengezicht gaet, om dat men het hoofd voor over gebogen heeft, als men de Komkommers aenraekt om ze te plukken. Dit sap in de oogen komende deelt daer zyne scherpheit mede, en veroorzaekt daer eene ontsteking, welke men verligten kan, door ze vaerdiglyk met Weegbreewater af te wasschen.

Men perst uit de rype wilde Komkommeren een sap, dat men op 't vuur verdikken laet tot de dikte van een extract, dit is 't, dat men *Elaterium* noemt. Ik heb 'er in 't breede genoeg van gesproken in myne *Pharmacopæa.*

De wortel van de plant' is lang, dik, wit; zy groeit in warme landen, op onbebouwde plaetsen in Languedok en Provence; men kweekt ze ook in de hoven te Parys, maer zy heeft een zoo groot vermogen noch kracht niet als die van Languedok.

De wortels en vrucht worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben vele waterdeelen, olië en scherp zout in zich.

Zy purgeren zeer geweldig de weivochten; men gebruikt ze voor de waterzucht, opstoppingen der maendstonden, slaepziekte en beroerte. Men neemt het afziedsel onder klysteren of zelfs in drank, zynde de gift geschikt naer de gesteltenis van den lyder, en den staet der ziekte: men mengt 't ook onder eenige zalven, waer van men zich bedient om den buik te wryven in de waterzucht: men legt ook de geheele plant warm daer op; zy beweegt en roert heel dikwils de vochten door deze enkele oplegging, en doet ze door de natuurlyke wegen uitvloeijen.

Men vind ook in de zee Komkommers een vinger lang en dik, die in hare oppervlakte kleene bultjes hebben, gelyk de Aerdkomkommers. Zy groeijen op de rotsen, zyn hard en versteent; men noemt ze *Zee-Komkommers.*

CUCURBITA.

Cucurbita, in 't Fransch *Calebasse* of *Courge*; in 't Nederduitsch *Kauwoerde*, is eene plant, waer van drie soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Cucurbita longa folio molli, flore albo, J. B. Pit. Tournefort.
Cucurbita anguina, Dod.
Cucurbita oblonga flore albo, folio molli, C. B.
Zuccha longa, Anguil.

* Zie Pl. VIII. Fig. 10.

Zy ſchiet verſcheide lange rankachtige ſtelen, die een vinger dik zyn, op de aerde kruipen, of opklimmen, en door hunne klaeuwiertjes zich aen de ſtaken hechten. De bladers zyn groot, breed, rond, zacht, wollig, hier en daer aen de kanten getandt. De bloemen zyn ſneeuwitte en ruige klokjes, die doorgaens in vyf delen tot den grond toe zyn ingeſneden. Als deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene langronde vrucht, die zich buiten gemeen uitſpreid; want men ziet 'er die vyf of zes voeten lang, en naer mate dik zyn. Deze vrucht is met een' harden, houtigen, geelachtigen baſt' bedekt: het vleeſch is wat voos, mergachtig, wit, ſmakeloos; zy bevat vele platachtige en langwerpige zaden, die met een' harden, een weinig houtigen, witachtigen of graeuwen baſt' bekleedt zyn. Onder dezen baſt vind men eene kleene witte, zoete, en aengename pit; dit is 't dat men gezuiverd Kauwoerdezaed heet: 't is een van de vier groote koude zaden; de wortel is teêr, en vezelig.

De tweede ſoort word genaemt

Cucurbita latior folio molli, *flore albo*, J. B. Pit. Tournefort.
Cucurbita major ſeſſilis flore albo, C. B.
Zuccha rotunda, Ang.

Zy verſchilt van de eerſte door hare vrucht, die de gedaente van eene ronde en dikbuikige ſchroeffleſch' heeft, en uitermaten groot word.

De derde ſoort word genaemt

Cucurbita lagenaria, J. B. Pit. Tournefort.
Cucurbita lagenaria flore albo, *folio molli*, C. B.
Cucurbita. Brunf. *prior*, Dod.
Cucurbita minor, Fuch. Dod.

Zy verſchilt van de voorgaende door de gedaente van hare vrucht', want zy is gemaekt als eene ſleſch met een' naeuwen hals', en dikken buik: 't zaed is bruiner dan van de andere ſoorten.

Men kweekt de Kauwoerden in de hoven; hare vruchten gekookt zyn goed om te eten; men gebruikt ze ook om 'er ſchroeffleſchen van te maken, nadat men ze geledigt, en gedroogt heeft.

De vrucht van Kauwoerde heeft vele waterdelen en olië, doch weinig zouts in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, verzachtende. Het zaed is openende, en goed voor de borſt: men perſt 'er eenê olië uit, die zeer dienſtig is om 't vel zacht te maken.

Cucurbita, *quaſi curvata*, om dat deze plant van nature zich kromt, zoo ze niet ondersteunt word.

CULEX.

Culex, in 't Franſch *Couſin*, in 't Nederduitſch *Mug*, is eene ſoort van Vliegje, dat niet dan al te bekend is door 't ongemak, dat het des zomers veroorzaekt, 't lyf is zeer kleen, dun, en bruin: de vleugels zyn langer dan 't lyf, en maken aen hun uiterſte einde als een ſtaertje, wanneer het diertje niet vliegt. De kop is verſiert met een kleen vederboſchje tuſſchen twee horentjes; zy heeft een' ſcherpen ſnuit, dien ze gebruikt om voedſel te nemen. Zy heeft zes pooten, en voed zich van den daeuw en de dunſte ſtoffe der planten, zy is op het bloed zeer verlekkert, ſteekt 't vleeſch, om het te zuigen, dan werpt zy 't zelve terſtont, gelyk de Vlooi doet, door 't achterſte gedeelte weder uit, zoo dat het bloed niets doet als de lengte van haer lichaem door te gaen, zonder by naer ſtil te ſtaen. Zy veroorzaekt op de plaetſen, die zy geſtoken heeft, eene jeuking gevolgt van puiſten met zwelling': het middel hier tegen is het deel met Weegbreewater aftewaſſchen. De Mug onthoud zich niet veel in de ſteden, maer op de kruiden en boomen: zy vliegt naer 't kaers- of waslicht toe.

Culex ab aculeo, kleene angel, om dat dit vliegje met een' angel gewapent is.

CUMINOIDES.

Cuminoides vulgare, Pit. Tournefort.
Cuminum ſylveſtre, Ang. Dod. Park. Raï Hiſt.
Lagochymeni, *id eſt*, *Leporis cubile in Inſula Lemvo*, Bellon.
Cuminum ſylveſtre capitulis globoſis, C. B.
Cuminum ſylveſtre primum valde odoratum, *globuloſum*, J. B.

Is eene plant, die een' takachtigen ſteel vol wit mergs voortbrengt omtrent een voet hoog; de bladers zyn kleen, ſtaende tegen malkander over als by paren langs eene rib, gelyk die van Pimpernel, vry diep getandt of uit-

uitgekerft. De bloemen groeijen aen de toppen der takken op kleene, ronde, zaehte, witte hoofdjes; yder van deze bloemen beſtaet uit vele blaedjes, die doorgaens met franjes bezet, en rooswyze geſchikt zyn: als deze bloemen zyn afgevallen, volgt haer een langwerpig, en ruig of wollig zaed. Deze plant heeft een' reuk bynaer als die van Vogelneſt; zy groeit in vette gronden, en op de heuvels in warme landen: zy heeft veel wezentlyk zout, en half fyne olië in zich.

Zy is openende, verterende, inſnydende, ontbindende, goed om de pis, en maendſtonden te verwekken.

Cuminoides a cumino, Komyn, om dat men deze plant vermengt heeft onder de ſoorten van Komyn. De Heer Tournefort heeft 'er onlangs een verſchillend geſlacht van gemaekt.

CUMINUM.

Cuminum, Tur. Lon. Adv.
Cuminum ſativum, Brunf.
Cyminum, Ang, Cord. in Dioſc.
Cuminum vulgare, Park.
Cuminum ſemine longiore, C. B.
Cyminum, ſive Cuminum ſativum, J. B.

In 't Franſch *Cumin.*

In 't Nederduitſch *Komyn.*

*Is eene ſoort van Karrewei, of eene plant, die een' ſteel ſchiet, welke omtrent een voet hoog, en in eenige takken verdeelt is. De bladers zyn fyn ingeſneden als die van Venkel, maer veel kleener, en by paren langs eene rib geſchikt. De bloemen groeijen als zonneſchermen aen de toppen der takken, en zyn als leliën gemaekt, en wit van kleur: daer op volgen de zaden, die twee aen twee gevoegt, langwerpig, geſtreept als die van Venkel, kleener, aen beide eindens ſpits, geel- of groenachtig graeuw van kleur', ſterk en onaengenaem van reuk, wat ſcherp en bitterachtig van ſmaek zyn. De wortel is dun, en langachtig; hy vergaet, als het zaed ryp is. Men kweekt deze plant in 't Eiland Maltha, gelyk men hier 't koren doet, en brengt ons 't zaed droog over, men noemt 't in 't land *Scherpe Anys*, of *Scherpe Komyn*, tot onderſcheit van den Anys, dien men op dezelve wyze kweekt, en dien de Malthezers *Zoete Anys*, of *Zoete Komyn* noemen. Deze omſtandigheit heeft verſcheide Kruidkenners bedrogen, die geloofden, dat 'er eene ſoort van Komyn gevonden werd, wier zaed zoet was.

Men moet het Komynzaed verſch, wel gevoedt, zuiver, geheel, groenachtig, ſterk en onaengenaem van reuk verkiezen. 't Heeft veel half fyne olië en wezentlyke en vlugge zouten in zich.

Het is ontbindende, verterende, verdunnende, windbrekende, verwekt de pis, en maendſtonden. De Hollanders mengen 't Komynzaed in hunne kazen.

De Duiven worden gelokt door den reuk van 't Komyn, waer van zy veel houden: men mengt 'er een poeder van met aerde en ſpykolië, en maekt 'er een deeg van, dat men in de duivenhokken plaetſt, om ze daer na toe te lokken.

Cuminum, *vel Cyminum* komt van 't Hebreeuwſch en van 't Griekſch κυμινον, *Komyn.*

CUNICULUS.

Cuniculus, in 't Franſch *Lapin*, in 't Nederduitſch *Konyn*, is een vreesachtig, en wild dier, zoo groot als eene middelmatige kat, gelykende naer een' haes, maer kleener, graeuw en wit van kleur', ſomtyds met andere kleuren geſchakeert. Zyn kop gelykt wat naer dien van eene kat, maer zyne ooren zyn veel langer, en regt; het heeft groote oogen, en in yder kaek vier tanden; de onderſte zyn doorgaens zoo dicht by een gevoegt, dat ze uit een enkel ſtuk ſchynen te beſtaen; de ſtaert is kort, en dun, maer wel van hair voorzien; 't wyfje word in 't Franſch *Lapine*, dat is *Voedſter*, en, als 't oud is, *Haze*, dat is, *Moerkonyn* genaemt; zy vermeenigvuldigt zeer, want zy draegt alle maenden vyf of zes lampreijen, of jongen. De Konynen onthouden zich doorgaens in de gaten, die zy onder de aerde maken. Zy voeden zich met gras, kool, geneverbeziën, kwendel, en vruchten. Zy worden meer in de keukens dan in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben veel vlug zout en olië in zich; de beſte zyn die, welke hun verblyf hebben in de boſſchen, duinen, en zich met geneverbeziën, kwendel en andere ſpeceryachtige planten voeden: men jaegt ze niet, maer vangt ze met zich te verſchuilen, en ze te ſchieten.

Hun vet is goed voor de zenuwen, en ontbindende.

Cuniculus, om dat 't Konyn onder de aerde graeft, om voor zich eene ſoort van myn' of hol

hol te maken, die ook in 't latyn *Cuniculus* genaemt word.

CUNTUR.

Cuntur. Jonst. *Condor. Patr. Bolivar*, is eene soort van Arend, of een Amerikaensche roofvogel, die tot eene zoo buiten gemeene grootte groeit, dat hy met zyne vleugelen uit te spreiden de wydte van twaelf voeten beslaet; hy verschilt van den gemeenen Arend hier in, dat hy geene klaeuwen heeft. Zyn kop is versiert met eene kamme van gedaente als een scheermes; hy is sterk, vermogende, verslindende, vleeschgretig, en gevaerlyk: zyne veders zyn wit en zwart, die van de vleugelen zyn zoo dik, dat ze somtyds eens mans voorhand evenaren: zyn bek is zoo sterk, dat hy eene koe doorboort en verslind; de menschen zyn zelfs niet buiten gevaer van 'er door gegeten te worden; de pooten zyn gelyk als die van hennen en zonder klaeuwen: hy word voortgeteelt in 't Eiland Maragnan, omtrent de oevers der zee en rivieren. Hy maekt in 't vliegen zoo groot een gedruis, dat hy hen, die hy naerby komt, duizelig maekt: de Inwoonders van Peru hebben hem eertyds als een' God van de eerste rang geëert.

Zyn vet is ontbindende, en goed voor de zenuwen.

CUPRESSUS.

Cupressus, Dod. Pit. Tournefort.
Cyparissus, Cast.

In 't Fransch *Cyprès.*

In't Nederduitsch *Cypressenboom.*

* Is een groote regte boom, omtrent 't midden van zyne hoogte zeer takkig en spits opschietende; zyn hout is hard, vast in een gedrongen, welriekende, geelachtig, en niet ligt bedervende; zyne bladers zyn fyn ingesneden gelyk die van den Tamarischboom, maer vleeziger, harder, vaster, en hunne stukken zyn als einde aen einde geleedt; de katjes zyn van verscheide geschubde blaedjes, onder aen verzelt van eenige beursjes vol fyn stof: deze katjes laten niets na zich; de vruchten groeijen op dezelve stammen, maer op afgezonderde plaetsen; deze zyn soorten van noten zoo groot als Notemuskaten, rond, droog, graeuw, zich openende en berstende van 't middelpunt tot den buitenste omtrek toe in eenige stukken gelyk als schubben, en in hunne spleten vertoonende vele platachtige, hoekige, rosse, mergachtige zaden, waer op de mieren zeer verlekkert zyn: dees boom is altyd groen, groeit in bergachtige bosschen, doch word ook in de hoven aengekweekt. Die in warme landen wast, geeft eene harst door de inkervingen, die men in zynen stamme maekt.

* Zie Pl. VIII. Fig. 12.

De Cypresnoten worden genaemt

Nuces cupressi.
Pilulæ cupressi.
Gabulæ.
Galbuli.

Zy hebben een weinig olië, een weinig wezentlyk zout en waterdeelen, doch veel aerde in zich.

Zy zyn t'zamentrekkende, dienstig voor den roodeloop, de breuken, en om de zaedloopen te stuiten; men gebruikt ze uit- en inwendig; zy genezen de afgaende koortsen, indien men eene halve drachma daer van laet inslikken in poeder, of in een bolus van vier tot vier uren, als de koorts is afgegaen; doch 't is goed de algemeene middelen gebruikt te hebben, welke zyn de aderlating en buikzuivering, eer men tot het gebruik van dit koortsmiddel kome.

Het hout en de bladers van den Cypressenboom zyn ook zeer t'zamentrekkende, doch worden in de Geneeskunde niet gebruikt; de rook, die 'er uitkomt als men ze verbrand, verdryft de muggen; men zegt, dat, zoo men eenige takken daer van in de kleederen legt, de wormen daer niet in zullen komen.

Cupressus, of *Cyparissus*, zyn namen, die, zoo men zegt, afkomstig zyn van een kind *Cyparus* genaemt, dat de Poëten verdicht hebben in een' Cypressenboom verandert te zyn geweest.

CURCAS.

Curcas, Garz. is eene Amerikaensche vrucht zoo groot als eene hazelnoot met haren dop, maer zoo rond niet, van eene witte kleur', en van smaek als een gekookte aerdappel; zy groeit op Malabar hangende aen de takken eener plante, die men zaeit, en in Cambaija, alwaer zy *Carpata* genaemt word; zy is ook te Cairo in overvloed; zy is 't mogelyk, die

die Serapion *Habeculal* noemt; doch zy is in de Geneeskunde van geen gebruik.

CURCULIO.

Curculio.
Curgulio.

In't Franſch *Calendre. Charanſon*, of *Charançon. Chatepeleuſe.*

In't Nederduitſch *Kalander.*

Is eene ſoort van worm, of eene kleene rups, die de tarw en boonen knaegt: zy heeft een' zeer grooten bek en keel; zy onthoud zich doorgaens op den Zevenboom, Klimop, bladers van den Noteboom, Alſem, Averuit, Narduszaed; zy zet zich op 't koren kort na den oogſt neder, terwyl het zacht is; dit bloedeloos diertje verandert in eene vlieg, en vermeenigvuldigt zeer veel in korten tyd.

Gebrandt en op de wonden gelegt zynde is ze goed om het bloed te ſtuiten.

Curculio, *Curgulio quaſi Gurgulio*, om dat dit kleen diertje den bek en keel zoo groot heeft, dat men daer aen bykans niets anders ziet.

Charanſon, komt van 't Griekſch deelwoord χαράσσω, dat 't koren knagende beteekent.

CUSCUTA.

Cuſcuta, Matth. Park.
Cuſcuta major, C. B. Pit. Tournef.
Androſaces, vulgò cuſcuta, Trag.
Caſſutha, Dod. Fuch.
Caſſutha, ſive Cuſcuta, J. B.
Caſſytha, Dod. Gal.
Androſace, Dioſcor.

In 't Franſch *Caſcute*, of *Goute du lin.*

In 't Nederduitſch *Wrangen.*

* Is eene plant, die in plaetſe van ſtelen lange, fyne, roodachtige vezels ſchiet zonder bladeren, klauterende, en zich vlechtende om de naeſt byſtaende planten, als om 't vlas, brandnetels, hop, bramen, en wortelende en voedſel nemende in der zelver ſchoot: de bloemen waſſen by kleene bolletjes, van wydte tot wydte aen vezelen vaſtgehecht: yder van de zelve is, volgens den Hr. Tournefort, een kleen kommetje in den grond met een gat doorboort, van boven wyd open, en in vier of vyf punten ingeſneden: als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene bynaer ronde, en vleezige vrucht, verheven met drie of vier rondachtige ribben: zy bevat eenige kleene bruine zaden.

Deze plant heeft weinige waterdeelen, middelmatiglyk olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, en afvegende; men gebruikt ze om 't bloed te zuiveren, tegen de ziektens der lever en milt.

Cuſcuta, of *Caſſutha*, is een Syriſch woord, dat kruid zonder wortel' en zonder bladeren beteekent.

Goute du lin, om dat deze plant, om den voet van 't vlas omwonden zynde, 't zelve belet te waſſen.

CYANUS.

Cyanus, Dod. J. B Raii Hiſt.
Cyanus ſegetum, C. B.
Lychnis agria & flos frumenti, Bruns.
Cyanus vulgaris, Ad. Lob.
Cyanus minor vulgaris, Lob. Ger. Park.
Baptiſecula, Trag.

In 't Franſch *Bluet. Blavcole. Aubifoin. Peroole.*

In 't Nederduitſch *Korenbloem*, *Roggebloem.*

* Is eene plant, die verſcheide hoekige, holle, wollige, witachtige, takkige ſtelen ſchiet, anderhalf of twee voeten hoog: de bladers zyn langwerpig, ſmal, diep ingeſneden gelyk die van Papenkruid, ruig, bleekgroen: de bloemen waſſen op de toppen der takken en zyn groot, breed, ſchoon, rond, beſtaende yder uit verſcheide ingeſneden bloempjes, de eene veel dieper dan de andere, van eene ſchoone, blaeuwe, en vermaeklyke kleur', ſomtyds rood of wit, doch zelden; deze bloempjes worden ondersteunt door een kleen hoofdje, of ſchubachtigen kelk; als deze bloem is afgevallen, komen 'er op 't zelve hoofdje vele langwerpige zaden, yder voorzien met een kuifje; de wortel is houtig, dun, en van eenige vezelen omzet. Deze plant groeit

* Zie Pl. VIII. Fig. 13.

* Zie Pl. VIII. Fig. 14.

groeit overvloediglyk in 't koren; zy heeft veel olië en waterdeelen, doch weinig zouts in zich; men gebruikt de bloem in de Geneeskunde.

Zy is t'zamentrekkende, en verkoelende, goed voor de ziektens der oogen; men haelt 'er een water van over, dat men in 't Franſch *Eau de Caſſelunette* noemt, om dat het 't gezicht opheldert.

Cyanus, *a cyaneo colore*, om dat de bloem van deze plant' doorgaens blaeuw is.

CYCLAMEN.

Cyclamen orbiculato folio infernè purpuraſcente, C. B. Pit. Tournef.

Cyclamen autumnale vulgare folio rotundo, Park.

Cyclaminus minor & umbilicus terræ, Trag.

Cyclaminus orbicularis rotundifolius, Dod.

Cyclamen vulgare, Eyſt. *officinarum orbiculato folio*, *Panis porcinus*, & *arthanita*, Lob. Icon.

Cyclaminus folio rotundiore vulgatior, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Pain de pourceau.*

In 't Nederduitſch *Varkensbrood.*

* Is eene plant, die bynaer ronde, breede bladers ſchiet, van kleur' donkergroen, van boven met wit geſpikkelt, van onderen purperachtig, ruſtende op ſteeltjes; tuſſchen deze bladers verheffen zich lange, en teêre voetſteeltjes, die kleene en purpere bloemen dragen van een' aengenamen reuk; als deze bloemen zyn afgevallen, komen in hare plaets bolronde en vliezige vruchten, die zich in verſcheide deelen openen, en hoekige zaden in zich ſluiten; de wortel is dik, breed, rond of bolrond, van buiten donker, van binnen wit van kleur', voorzien met zwartachtige vezelen. Deze plant groeit in de boſſchen, doornhagen, op ſchaduwachtige plaetſen, onder de boomen. Haer wortel word in de Geneeskunde gebruikt, en heeft vele waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is inſnydende, verdunnende, afvegende, openende, goed om den ſteen der nieren week te maken, de nageboorte na de baring af te dryven, de klieren te ontbinden, de verſtoppingen weg te nemen, de gezwellen te verdryven, men gebruikt hem uit- en inwendig; men mengt hem ook onder de niesmiddelen, om de niezing te verwekken.

't Is my eens gebeurt, dat ik in den herfſt in zeer droog weêr dicht by myn ſtookhuis een' geheelen wortel van Varkensbrood, die doorboort en aen een bindgaren vaſtgehecht was, aen de zolder in de ſchaduwe te droogen had gehangen; twee maenden daer na wilde ik bezien, of hy gedroogt was, doch ben verwondert geweeſt te vernemen, dat hy, hoewel tot de helft van zyne dikte gedroogt, uit zynen grond geſchoten had twaelf of dertien voetſteeltjes, die een half voet lang, zeer teêr, en vol rap waren, en waer van yder op zynen top eene zoo ſchoone bloem droeg, als of de plant in de aerde gelegen had.

Cyclamen, *Græce* κυκλάμινος, *à* κύκλος, *circulus*, om dat de wortel van deze plant' bolrond of zoo rond als een kring is.

Panis porcinus, om dat dees wortel als een kleen brood gemaekt is, en om dat de varkens 'er van eten.

CYDONIA.

Cydonia, in 't Franſch *Cognaſſier*, in 't Nederduitſch *Kweboom*, is een kleene boom, wiens hout krom, hard, bleek, witachtig, en met een' baſt' bedekt is, die matiglyk dik, niet heel hobbelig, vry glad, van buiten afchverwig en van binnen roodachtig is; de bladers zyn zoo groot als die van den Appelboom, geheel, zonder eenige inſnydinge of inkervinge, witachtig, van onderen wollig; de bloemen zyn vleeſchverwig, van vyf roosvyze geſchikte blaedjes, en gelykende naer Hondsrozen; als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht voort, die eene ſoort van peer is, *Kwepeer* genaemt, en by yder een bekent is; zy is van boven wollig, van binnen vleezig, wit, aengenaem van reuk, en bevat vyf huisjes, waer in men langwerpige, roodachtige, zeer lymige of ſlymige korrels of zaden belloten vind, die aen 't een einde ſpitſer zyn dan aen 't ander; de wortels zyn groot, uitgeſpreidt, overvloedig, en donker van kleur'.

Daer zyn twee algemeene ſoorten van Kweboomen, eene tamme, en eene wilde; de eerſte is onderdeelt in twee andere ſoorten, die door de grootte van hare vruchten verſchillen.

De eerſte ſoort word genaemt

Cydonia minora, Raii Hiſt. Pit. Tournef.

Cose-

* Zie Pl. VIII. Fig. 15.

Cotonea & Cydonia mala, Lob.
Cotoneus, Cord. Hiſt.
Malus cydonia, Geſ. Hor.
Mala cotonea minora, C. B.

De Peren, welke zy draegt, zyn de gemeenſte, de kleenſte, doch de beſte en welriekenſte; zy zyn niet grooter dan eene vuiſt, in 't begin groen, maer krygen in 'tryp worden eene goudgele kleur; hare ſchel is met veel wolle bedekt; zy verſpreiden zoo veel reuks, dat ze aen vele menſchen hooſdpyn verwekken.

De tweede ſoort word genaemt

Cydonia majora, Raii Hiſt. Pit. Tourneſ.
Cotonea magna, & pyra cotonea, Geſ. Hor.
Cotonea majora, ſive ſtruthia, Cam Ep.
Mala cotonea majora, C. B.
Pyra cotonea, Cæſ.
Pyrum cydonium, Ger.
Mala cotonea oblongiora & majora, Dod.

De Peren, die zy draegt, zyn niet alleen grooter dan die van de eerſte ſoort', maer langer omtrent den ſteel en minder rondachtig; hare kleur is bleekergeel, de ſchel draegt bynaer geene wol, 't vleeſch is zachter dan dat van de kleene, en heeft zoo veel reuk noch ſmaek niet.

De wilde Kweboom word genaemt

Cydonia ſylveſtria, Pit. Tourneſort.
Malus cotonea ſylveſtris, C. B. & J. B.

Hy verſchilt van den tammen Kweboom hier in, dat zyn ſteel regter is, zyne takken kleener zyn, en dat hy minder bloemen draegt, en zyne vruchten later rypworden en veel kleener zyn; hy groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen.

Men gebruikt in de Geneeskunde de Peren van den tammen Kweboom.

Zy hebben veel zuur zout, waterdeelen en olië in zich.

Zy zyn zeer t'zamentrekkende, verſterken de maeg, vervrolyken 't hart; men gebruikt ze tegen de buikloopen, bloedlozingen, en om de vertering te bevorderen; men maekt 'er geſuikerd ooſt van.

Het zaed is goed om de ſcherpheden der vochten te verzachten, voor de bloedſpouwing', longezweren, ambeijen; men gebruikt deszelfs ſlym in- en uitwendig.

Cydonia, a *Cydone*, om dat de oorſprong van den Kweboom komt van eene Stadt van Kandië, *Cydon* genaemt, van waer hy in Grieken-land gebragt is.

Cotonea, *vel Cotoneus*, *a Cotonè*, om dat de bladers en vruchten van dezen boom met katoen' of wolle bedekt zyn.

CYGNUS.

Cygnus, *ſive Olor*, in 't Franſch *Cygne*, in 'tNederduitſch *Zwaen*, is een watervogel van gedaente en grootte als eene Gans, doch die een' veel langer hals heeft: haer bek is kleen, van boven dik, van onderen dunner, aen zyn einde ſtomp en een weinig gekromt, ros van kleur': haer hals heeft agt en-twintig wervelbeenen; zy is over al bedekt met vele zachte en zeer witte veêren: zy onthoud zich doorgaens in de rivieren, waer in zy zwemt met veel deftigheit, en eene heerlyke welgemaektheit, maer ze gaet ook te land op de Eilanden: in hare eerſte jonkheit is zy niet wit; zy voed zich met kleene viſſchen en der zelver kuit, kruiden en brood: hare veders worden van 't water niet doordrongen, en haer vleeſch blyft altyd droog, en warm, ſchoon zy in de rivier' is; zy is niet goed om te eten; haer vleeſch is taei, en zwaer te verteren. Zy bevat veel vlug zout en olië in zich.

Het Zwanevel is goed voor de vloeijingen of zinkingen, waer in het noodig is te verwarmen, en te doen doorwaeſſemen, om de zenuwen te verzachten en te verſterken, de natuurlyke warmte weêr te doen komen, de maeg te verſterken, de winden te verdryven, de vertering te bevorderen, als 'tuitwendig op de zieke deelen gelegt word.

Haer vet verzacht en verdryft de Ambeijen.

De ſchachten van hare vlerken dienen om te ſchryven.

CYMBALARIA.

Cymbalaria, C. B.
Cymbalaria floſculis purpuraſcentibus, J. B.
Linaria hederaceo folio, ſeu Cymbalaria, Pit. Tournefort.
Cymbalaria Italica hederacea, Park.
Linaria hederæ folio, Col.
Umbilicus veneris officinarum, Lonic.

In 't Nederduitſch *Navelkruid*.

Is eene ſoort van Wild Vlas of eene plant,

die uit de ſpleten der muren voortkomt; hare ſtelen zyn zoo dun als vezels, lang, rond, purper, hangende, zich verdeelende in vele andere dunnere vezelen, waer aen bladers vaſt zyn, die hoekig als die van Klimop, van boven donkergroen, van onderen purper gelyk die van Varkensbrood, teêr, vol ſap, en wat bitterachtig van ſmaek zyn: deze bladers worden ondersteunt van lange ſteeltjes, uit welker voet zich verheffen de voetſteeltjes, waer van yder eene purpere bloem draegt, gelykende naer die van Kalfsmuil, doch kleener en van onderen eindigende door eene ſpoor of een ſtaertje gelyk 't ſpits van eene Monnikskappe, in plaetſe dat die van Kalfsmuil niet als een' ſtompen uijer heeft. Als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht of dop verdeelt in twee huisjes vol kleen plat zaed, dat met een zeer fyn vleugeltje gezoomt is. Deze plant groeit tegen vochtige muren, in Italië en andere warme landen. Zy heeft vele waterdeelen, middelmatiglyk olië, en weinig wezentlyk zont in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, t'zamentrekkende, ſtuit de bloedvloeden, als ze in een afziedſel gebruikt word.

Cymbalaria, a κύμβος, cavitas, om dat de bladers van deze plant' wat uitgeholt zyn. Dit is ook de reden, waerom men haer *Umbilicus Veneris* noemt.

CYNOCEPHALUS.

In 't Nederduitſch *Hondskop.*

Cynocephalus, (Jonſt.) is eene ſoort van de wreedſte Apen; hy is zoo groot als een ſchaep; zyn hals is bezet met lang hair als die van een' Leeuw: zyn kop gelykt naer dien van een' hond. Hy komt voort in Ethiopië, leeft van vleeſch, ſchulpen, en vruchten; zyne ſtem is hard, en veranderlyk.

Zyn vet is ontbindende.

Cynocephalus, a κύνος canis, & κεφάλη, caput, als of men zeide *hondskop*, om dat de kop van dit dier naer dien van een' hond gelykt.

CYNOCRAMBE.

Cynocrambe mas & fœmina, Ger. emacul.
Mercurialis ſylveſtris, *Cynocrambe dicta vulgaris mas & fœmina*, Park.
Cynocrambe mas & fœmina, ſive Mercurialis repens, J. B.

In 't Franſch *Mercuriale ſauvage*, of *Chou de chien.*

In 't Nederduitſch *Wild Bingelkruid.*

Is eene ſoort van Bingelkruid, die men weêr verdeelt in twee ſoorten, mannetje en wyfje.

De eerſte ſoort word genaemt

Mercurialis maſcula ſylveſtris, Cord. Hiſt.
Mercurialis canina, mas, Colum.
Mercurialis montana teſticulata, C. B.

Zy ſchiet ronde, holle, kwaſtige ſtelen, die omtrent een voet lang zyn, en zonder takken langs de aerde kruipen, en naer den kant van de aerde eene purpere kleur hebben; de bladers zyn tegen malkander, of twee aen twee geſchikt, 't een regt tegen 't ander over, gelyk als die van gemeen Bingelkruid, doch een weinig langer, wollig, teêr, ſpits, op hunne kanten getandt, aen korte ſteeltjes hangende, laf en vies van ſmaek. Uit den oorſprong' der bladeren komen voort de voetſteeltjes, die kleene bloemen van verſcheide helmſtyltjes dragen ondersteunt door een' kelk van drie blaedjes, van eene grasachtige kleur'. Deze bloemen laten niets na zich over. De vruchten groeijen op de voetjes, die niet en bloeijen; yder van haer beſtaet uit twee zaedhuisjes of bolletjes zoo groot als Linſen, waer van yder een eirond zaed bevat. De wortel is vezelig.

De tweede ſoort word genaemt

Mercurialis ſylveſtris fœmina, Cord. Hiſt.
Mercurialis canina fœmina, Colum.
Mercurialis montana ſpicata, C. B.
Cynocrambe fœmina, Cam.

Zy verſchilt van de eerſte hier in, dat ze ſomtyds meer met bladeren beladen is, en dat de voetſteeltjes, die de bloemen dragen, langer, en de bloemen airwyze geſchikt zyn, geene vrucht noch zaed na zich overlatende.

My dunkt, dat men met meer recht den bynaem van wyfje gegeven zoude hebben aen de ſoort', die vruchten draegt, dan aen die welke ze niet en draegt; doch men moet in deze vry onverſchillige omſtandigheit volgen, 't geen

't geen de eerſte Kruidkenners vaſtgeſtelt hebben.

De eene en andere ſoort groeijen in boſſchen, en op ſchaduw- en bergachtige plaetſen; zy bevatten vele waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich.

Hare krachten zyn gelyk die van gemeen Bingelkruid; zy verwekken ſtoelgang, vetzachten, ontbinden, en dryven de maendſtonden af.

Cynocrambe, ex κυνὸς, canis, & κράμβη, braſſica, als of men zeide *Hondskool*

CYNOGLOSSUM.

Cynogloſſum, Dod. Ad. Tab. Ger. *officinarum*, Lon.
Cynogloſſum vulgare, J. B. Raii Hiſt.
Cynogloſſum majus vulgare, C. B. Pit. Tournefort.
Cynogloſſus vulgaris, Geſ Hor.
Cynogloſſa major, Brunf.

In't Franſch *Langue de Chien.*

In't Nederduitſch *Hondstong.*

Is eene plant, die verſcheidè, takkige, wollige ſtelen twee voeten hoog voortbrengt: de bladers zyn lang, ſmal, ſpits, wollig, zacht, witachtig, en ſterk van reuk: de bloemen waſſen langs de takken, bynaer eveneens als die van Oſſetonge, wat purperachtig rood van kleur', onderſteunt door een' ruigen en witachtigen kelk, die in vyf deelen is ingeſneden. Als deze bloem is afgevallen, volgt 'er eene vrucht van vier zaedhuisjes bezet met ſtekende hairtjes, die zich aen de kleederen vaſthechten; yder huisje of kasje bevat een zaedje; de wortel is lang, dik, regt, van buiten zwartachtig of bruin, van binnen wit, ſterk van reuk, en laf van ſmaek. Deze plant groeit op dorre en woeſte plaetſen, en op de kerkhoven: zy heeft veel olië, en weinig zouts in zich.

Zy is verdikkende, verkoelende, verzachtende, goed om de bloedlozingen, buikloopen, zinkingen, en om den zaedloop te ſtuiten.

Cynogloſſum, a κυνὸς, *canis, &* γλῶσσα, *lingua,* als of men zeide *Hondstong*, om dat de bladers van deze plant' de gedaente van eene hondstonge hebben.

CYNORRHODOS.

Cynorrhodos, ſeu Roſa canina, Thal.
Cynosbatos Dioſcoridis, Lon. Adv.
Roſa ſylveſtris alba cum rubore, folio glabro, J. B.
Roſa ſylveſtris vulgaris flore odorato incarnato, C. B.
Roſa canina, Cam.
Centis canis & Cynosbatos, Brunf.

In 't Franſch *Roſier ſauvage. Roſe de chien. Eglantier. Chinorrodon. Gratecu.*

In 't Nederduitſch *Hondsroos*, *Eglantier.*

* Is eene ſoort van Rozeboom, of een groote, hooge, doornachtige heeſter, die zonder aenkweeking' in de heggen, en doornboſſchen groeit; de bladers zyn gelyk die van den tammen Rozeboom zonder hairtjes. De bloem is eene enkele roos van vyf blaedjes, wit, wat vleeſchverwig, riekende, en duurt niet lang; want de minſte wind doet ze afvallen: daer op volgt eene eironde of langwerpige vrucht, zoo groot als een eikel, in 't begin groen, doch eene roode korael-kleur aennemende, naer mate datze ryp word: haer baſt of ſchel is vleezich, en mergachtig, en heeft een' zoeten, en aengenamen zuren ſmaek: zy bevat in hare holligheit vele langwerpige, hoekige, witte, harde zaden, rondom met hard hair bezet, dat 'er ligtelyk van afſcheid; indien dit hair zich aen de vingeren of eenig ander gedeelte vaſthecht, doorſteekt 't de huid, en veroorzaekt daer laſtige jeukingen, men noemt deze vrucht doorgaens Eglantierknop.

Daer waſt aen den ſtamme en de takken van den Wilden Rozeboom eene ſoort van ligte en roſſe ſpons', zoo groot als een kleene appel, of als eene groote noot: zy word genaemt.

Spongiola ſylveſtris roſæ, Dod.
Spongia bedeguaris, Adv.
Bedeguar officinis perperam, C. B.

In 't Franſch *Eponge d'Eglantier.*

In 't Nederduitſch *Spons van Wilde Rozeboom.*

Zy ſluit dikwils in zich ſteenen en kleene wormpjes, en heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

De

* Zie Pl. VIII. Fig. 16.

De Hondsrozen bevatten een weinig half fyne olië, wezentlyk zout, en vele waterdeelen in zich.

Zy zyn t'zamentrekkende; men haelt 'er een water van over, dat voor de oogziektens dienstig is.

De vrucht bevat een zuur zout in veel olië omwonden. Men zuivert deze vrucht van haer zaed, en hair, dan gebruikt men ze in de Geneeskunde in een Gerstewater of Conserf.

Zy dryft de pis af, en stopt den afgang; men geeft haer in 't graveelkolyk, om den steen der nieren en blaes' te verbryzelen, om den buikloop te stuiten.

Het zaed is t'zamentrekkende, en word gebruikt om de zaedloopen te stuiten.

De spons van den Wilden Rozeboom is goed voor den steen, de scheurbuik, om de pis te verwekken, voor de kropgezwellen, en wormen, als ze in poeder ingenomen word. De gift is van eene halve scrupel tot twee scrupels.

Cynorrhodos, *ἀ κυνὸς*, *canis*, *& ῥόδον*, *rosa*, als of men zeide *Hondsroos*.

Cynosbatos, *ἀ κυνὸς*, *canis*, *& βάτος*, *rubus*, als of men zeide *Hondsbraem*.

CYPEROIDES.

Cyperoides latifolium, *Spicâ rufâ*, *sive caule triangulo*, Pit. Tournef.

Gramen Cyperoides latifolium spicâ rufâ, *sive caule triangulo*, C. B.

Carex, Trag. Lugd.

Is eene plant, welke alle de oude Kruidkenners onder de soorten van Gras geplaetst hebben, maer de Hr. Tournefort heeft 'er een byzonder geslacht van gemaekt; de bladers zyn een of anderhalf voet lang, vry breed, uitgeholt; de steel groeit zeer dikwils ter hoogte van drie voeten, zonder knoopen, en draegt op zyn toppunt geschubde airen, tusschen welke de bloemen met rosse helmstyltjes zyn vastgehecht: deze bloemen laten niets na zich; maer de airen, die 'er onder zyn, dragen zaden, en bloeijen niet; deze zaden groeijen onder de schubben, die de airen uitmaken; zy zyn driehoekig, en yder in een vliesachtig zaedkasje opgesloten. De wortels zyn vry dik, knobbelig, en gelyk als die van langen Cyperus, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant groeit op waterachtige plaetsen.

De krachten van den wortel komen naerby die van langen Cyperus, doch men gebruikt hem zelden.

De bloemen zyn afvegende en openende.

Cyperoides, om dat deze plant veel overeenkomst heeft met den Cyperus.

CYPERUS.

Cyperus, in 't Fransch *Souchet*, in 't Nederduitsch *Cyperus*, of *Wilde Galigaen*, is eene plant, waer van vele soorten zyn; ik zal 'er twee beschryven, die in de Geneeskunde meest gebruikt worden.

De eerste soort word genaemt

Cyperus, Trag Lob.

Cyperus rotundus vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.

Cyperus alter radice olivari, Cæs.

Juncus angulosus & triangularis, Plinio.

In 't Fransch *Souchet rond.*

In 't Nederduitsch *Ronde Cyperus.*

* Hare bladers zyn lang en smal; de stelen driekantig, hard, en dragen op hunne toppen hoofdjes of schubachtige ruikers, die bloemen van helmstyltjes ondersteunen. Als deze bloemen zyn afgevallen, vind men onder yder van de schubben der hoofdjes een driehoekig, hard, en zwart zaed: de wortel is zoo groot als eene olyf, langwerpig, graeuw, zwak van reuk, doch vry lieflyk, en t'zamentrekkende van smaek.

De tweede soort word genaemt

Cyperus longus, Ger. Raii Hist.

Cyperus longus odoratus, Park.

Cyperus panicula sparsa speciosa, J. B.

Cyperida, Plinio.

Cyperus odoratus radice longa, *sive Cyperus officinarum*, C. B. Pit. Tournef.

Cyperus Romanus, *sive longus*, Cord. in Dioscor.

In 't Fransch *Souchet long.*

In 't Nederduitsch *Lange Cyperus.*

Zy schiet vele bladers, die naer die van Riet ge-

* Zie Pl. IX. Fig. 1.

gelyken, en eenige overeenkomſt hebben met die van Prei, doch langer, dunner en harder zyn, en een' verheven en ſcherpen rug hebben; de ſteel groeit twee voeten hoog, regt, zonder leden, driekantig, vol wit merg, dragende op zyne toppen breede en rosachtige ruikers, die bloemen van helmſtyltjes, en driekantige zaden ondersteunen, gelyk in de voorgaende ſoort'. De wortel is lang, eene zwaneſchacht dik, knobbelig, kruipende, buigzaem, moeijelyk te breken, met vezelen omringt, van buiten donker, van binnen graeuwachtig, lieflyk en aengenaem van reuk.

Beide ſoorten van Cyperus groeijen in moeraſſen langs de beken en ſlooten; hare wortels worden onder de geneesmiddelen gebruikt, en ons gedroogt uit Etampes en vele andere plaetſen omtrent Parys gebragt.

Men moet ze kiezen dik, verſch, wel gevoedt, en eenigzins riekende; zy hebben veel olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy verſterken de maeg, verwekken de pis, en maendſtonden, wederſtaen 't vergift, verdryven de winden.

De wortel van langen Cyperus word voornamentlyk in de appelzalven, en reukwerken gebruikt.

Cyperus, *Græce* κύπειρος, *à* κύπαρος, *pixidula, aut vaſculum puſillum*, om dat de wortels van eenige ſoorten van Cyperus naer een kleen doosje, of een kleen kruikje, of een bekertje gelyken.

CYPRINUS.

Cyprinus.
Carpus.
Carpa.
Carpio.
Carpo.

In 't Franſch *Carpe.*

In 't Nederduitſch *Karper.*

Is een viſch, die zich in zoet water onthoud, zeer gemeen, en in de keukens wel bekent is. Men vind'er van verſcheide ſoorten, of liever van verſcheide grootte: hy is met vry breede, blaeuw- of groenachtige ſchubben bedekt; men vind hem in de rivieren, vyveren, en moeraſſen, en hy vermeenigvuldigt zeer. Zyne bovenſte kaek is voorzien met zes maeltanden, drie aen drie geplaetſt, en in de onderſte is een kraekbeenig been, dat de gedaente van eene platachtige olyve heeft. Dit been dient waerſchynlyk aen den viſch, om de ſpys te ondersteunen en te helpen malen; dat men zyne tong noemt, is eigentlyk zyn gehemelte. Zyn voedſel is doorgaens modder en ſlyk. Hy is zeer goed om te eten, en ligt te verteren. Hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Men vind in den kop van den Karper een vry breed, plat, driehoekig, wit, ſteenachtig been, 't welk boven in zyn gehemelte geplaetſt is, dat eigentlyk 't tongebeen is.

Het is goed om de pis af te dryven, den ſteen der nieren en blaes' te verbryzelen, voor de vallende ziekte, om de ſcherpheit der vochten te verzachten, den buikloop te ſtuiten. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma, als het tot fyn poeder gebragt is.

De Gal van den Karper is goed om het gezicht op te helderen.

Cyprinus, a cypride, id eſt, *Venere*, om dat men zegt, dat dees viſch zesmael in 't jaer voorteelt.

CYTISO-GENISTA.

Cytiſo-geniſta Luſitanica foliis myrti, ſiliquis tomentoſis, Pit. Tournefort.

Is een heeſter, die met de Brem hier in overeenkomt, dat een gedeelte van zyne bladeren enkel en over en weder groeit; hy komt naerby den Cytiſus hier in, dat zyne andere bladers drie aen drie op eenen ſteel zyn geſchikt; alle deze bladers zyn gelyk aen die van den Myrtheboom; de bloemen zyn als die van peulvruchten, waer op platte en wollige ſchellen of peulen volgen. Dees heeſter groeit in Spanje, en Portugael. Zyne krachten voor de Geneeskunde zyn my niet bekent, doch 't is waerſchynlyk, dat hy de zelve uitwerkingen voortbrengt als de Brem of Cytiſus.

Cytiſo-geniſta, om dat deze plant mededeelt van den Brem, en van den Cytiſus.

CYTISUS.

Cytiſus ſcoparius vulgaris, Pit. Tournefort.
Geniſta anguloſa trifolia, J. B.
Geniſta vulgaris trifolia, Raii Hiſt.
Geniſta minor, ſeu non aculeata, Lon.
Geniſta, Brunf. Dod. Ger.
Geniſta anguloſa & ſcoparia, C. B.

Geniſta vulgaris & ſcoparia, Park.

In 't Franſch *Citiſe.*

*Is een heeſter, die vier of vyf voeten hoog groeit; zyne ſtelen zyn dun, houtig, en ſchieten vele hoekige, buigzame, groene takken, die beladen zyn met ſpitſe, ruige, en drie aen drie op eenen ſteel geſchikte bladeren; de bloemen zyn ſchoon, als die van peulvruchten, geel, en zelden wit; zy worden gevolgt van zeer platachtige, breede, zwarte, ruige peulen, beſtaende yder uit twee ſchellen, tuſſchen welke eenige platte en langwerpige zaden zyn; de wortel is verdeelt in vele zenuwachtige, buigzame, gele takken; de geheele plant heeft een' ſterken reuk, en een' bitteren ſmaek; zy groeit op onbebouwde velden, op bergachtige, en zandige plaetſen, en is zeer gemeen; men gebruikt hare bloemen en zaden in de Geneeskunde, die veel wezentlyk zout en olië in zich hebben.

Zy zyn zeer openende, goed voor 't graveelkolyk, den ſteen, de verſtoppingen der milt, de waterzugt, heupjigt, en kropzweren. Men verzamelt in de lente de bloemen van Cytiſus in knoppen, eer dat ze zyn opengegaen, en legt ze in met azyn en zout of brandewyn; deze knoppen gegeten zyn goed om de braking te ſtuiten.

Men zegt, dat de naem van deze plant' genomen is van dien van een Eiland *Cithiſus* genaemt, alwaer de Cytiſus eertyds in overvloed groeide.

Scoparius, a ſcopa, bezem, om dat men de takken van den Cytiſus gebruikt om 'er bezems van te maken.

D.

DACTYLI.

Dactyli.
Phœnicobalani.
Palmulæ.
Caryote.
Carotides.
Fructus palmæ.

In 't Franſch *Datte*, dat men moeſt ſchryven *Dactes.*

In 't Nederduitſch *Dadels.*

Zyn langwerpige, ronde vruchten, een weinig grooter dan een duim, vleezig, geel, zoet en aengenaem van ſmaek; zy beſluiten in zich een' langen, ronden, zeer harden, beenachtigen, aſchgraeuwen ſteen, die aen de eene zyde in de lengte geſpleten, en van een zeer dun en wit vliesje omwonden is; dees ſteen bevat eene lange, dunne, rood- en bitterachtige pit. Men brengt ons deze vrucht gedroogt uit Tunis; zy groeit aen een grooten boom' genaemt,

Palma, Matth. Dod. Ger.
Palma major, C. B.
Palma vulgaris, Park.
Palma, ſive Dachel, Alpino.
Palma dactylifera, Linſcot.

In 't Griekſch φοῖνιξ.

In 't Franſch *Palmier.*

In 't Nederduitſch *Dadelboom.*

*Zyn ſtam is dik, rond, regt, hoog, bedekt met een' dikken baſt', die in de geheele lengte met vele kleene geſchubde bulten verheven is, waer door hy gemaklyk beklommen word; men meent, dat deze ongelykheden de overblyfſels zyn van takken of bladeren, die niet hebben konnen uitſchieten; de bladers groeijen alleenlyk op zynen top, en zyn lang, puntig gelyk die van Liſch, ſtyf, regt tegen malkander over geſchikt langs eene rib of tak, die omtrent vier voeten lang, en eene pink dik, driekantig, geſtreept, voos, en als een boog gevouwen is: de bloemen waſſen beſloten in een dik windſel, dat men *Elate* noemt; dit omwindſel opent zich, als het eene zekere grootte bereikt heeft, en vertoont witte troswyze geſchikte bloemen, op welke de Dadels volgen, die ryp zynde een groot getal van menſchen in Indiën, Syrië, Afrika, Egypten tot voedſel ſtrekken; die ons toegezonden worden, dienen niet als voor de Geneeskunde. Men moet hen verkiezen verſch, dik, vleezig, vol, vaſt in 't aenraken, geel, zoet als zuiker, en waer van

* Zie Pl. IX. Fig. 2.

* Zie Pl. IX. Fig. 3.

van de ſteen ligtelyk afſcheid; de beſte zyn, die uit het Koningryk Tunis komen; men brengt 'er van Salè, maer deze zyn mager, en droog: ook krygen wy 'er uit Provence, en die zyn zeer ſchoon en van een' goeden ſmaek, maer konnen niet bewaert worden: want de wormen 'er ligtelyk in voortkomen, en zy verdroogen zoodanig, dat 'er geen vocht meer overblyft.

De Dadels zyn een weinig afvegende, en t'zamentrekkende, verzachten de ſcherpheden van de keel, verſterken 't kind in 's moeders lichaem, verminderen den buikloop; men gebruikt ze inwendig, en ſomtyds uitwendig als eene pap.

De Dadel is genaemt *Dactylus*, om dat zyne gedaente naerby die van een' vinger komt, dien men in 't Griekſch δάκτυλος noemt.

Elate, *Græce* ἐλάτη, *ab* ἐλάω, *agito*, *expello*, om dat dit omwindſel met zich te openen de bloemen van den Dadelboom naer buiten dryſt.

Palma, ἀπαλάμη, *manus*, om dat de bladers van den Dadelboom als eene open hand geſchikt zyn.

Phœnicobalanus, is een t'zamengeſteld woord van 't Griekſch φοῖνιξ, *Palma*, *Dadelboom*, en van 't Latyn *Balanus*, *Eikel*, als of men zeide, *Eikel van den Dadelboom.*

DAMASONIUM.

Damaſonium ſtellatum, Lugd. Pit. Tournefort.
Aliſma puſillum anguſtifolium muricatum, Lob.
Plantago aquatica ſtellata, C. B.
Plantago aquatica minor altera, Lob. Icon.

Is eene plant, die uit haren wortel bladers ſchiet gelyk als die van Water-Weegbree, doch veel kleener, en vaſt aen lange ſtelen; tusſchen deze verheffen zich kleene, ronde, ledige ſtelen eene hand hoog, dragende doorgaens bloemen van drie rooswyze geſchikte blaedjes; als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht als eene ſtar, beſtaende uit verſcheide holle ſtukken, waer van yder een of twee langwerpige zaden in zich beſluit; de wortels zyn dun, vezelig als die van Water Weegbree. Deze plant groeit op vochtige plaetſen, en bevat veel olië en waterdeelen, doch weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, verkoelende, goed om 't zog in der vrouwen borſten op te droogen, als ze 'er op gelegt word.

DANTA.

Danta, Jonſt.
Tapirouſſu & Dovenare Lerii.
Capa quibuſdam.

In 't Franſch *Dante.*

Is een viervoetig dier, dat in Amerika voortkomt; het gelykt naer een' muilezel, doch zyne lippen zyn gemaekt als die van een kalf; zyne tanden zyn ſterk en zeer ſcherp; zyn hals is lang: het draegt op den kop een' horen, die rond gedraeit is als een ring; zyne beenen zyn kort, en zyne pooten voorzien met geſpleten en zwarte klaeuwen; zyn hair is ros; zyn ſtaert veel korter dan die van een' muilezel, en word in ſommige niet gevonden; zyn vel is zoo hard, dat het bynaer niet kan doorboort worden; het begeeft zich in 't water, als men het najaegt, en verſcheurt dikwils de honden met zyne tanden: zyn vleeſch is zeer goed om te eten; zyn vel is van groote waerde by de Indianen, want in de zonne gedroogt zynde, maken zy 'er kleederen van, die van de pylen niet doorboort konnen worden.

De klaeuwen van zyne pooten geraſpt, en gepoedert, worden geoordeelt 't zweet uit te dryven, goed voor de vallende ziekte te zyn, en om 't vergift te weêrſtaen; deze uitwerking komt van 't vlug zout, dat ze in zich bevatten; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

DATURA.

Datura, Garz. Acoſt.
Stramonium fructu ſpinoſo oblongo, Pit. Tournefort.
Solanum fœtidum pomo ſpinoſo oblongo, C. B.
Solanum ſomniferum, Bellon.
Stramonium majus album, Park.
Stramonia altera major, ſive Tatura quibuſdam, J. B.
Stramonium ſpinoſum, Ger.
Solanum manicum, Col.
Tatula, *quæ nux methel Arabum.*
Dutroa, Hiſpanis, *Burlatoria*, Arabibus,

Maraña, Perſis & Turcis, *Datula*, Palud. in Linſc.
Hippomanes Cratevæ quibuſdam.

Is eene ſoort van Doornappel of eene vreemde plant, die eens mans hoogte opſchiet; haer ſteel is dik en takkig; de bladers zyn gelyk als die van den gemeenen Doornappel, doch meer ingekerft, en zeer ſtinkende van reuk; de bloem is eene groote klok, die eenigzins naer een drinkglas gelykt, van eene ſchoone, witte of ſomtyds gele kleur', en vry aengenaem van reuk; als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht zoo groot als een kleene appel of als eene noot nog voorzien van zyn' eerſten baſt', bynaer rond, groen van kleur', rondom bezet met zachte en niet ſtekende doornen; deze vrucht verdeelt zich in vier huisjes vol zaed zoo groot als Linſen, van gedaente als eene kleene nier, van buiten zwart, van binnen wit en mergachtig, en van een' ſlechten ſmaek; de wortel is vezelig, wit, en van reuk als Radys of Peperwortel: de geheele plant heeft een' bitteren ſmaek; zy groeit in Amerika, Malabar, op ſchaduwachtige plaetſen, en langs het water. De Inwoonders van Malabar noemen haer *Unmata taya*, en die van Canarië *Datiro*.

Acoſta beſchryft drie ſoorten van Datura: de eerſte is, waer van geſproken is; de twee andere zyn bynaer gelyk aen de voorgaende, maer de bloemen van de tweede zyn geel, en die van de derde komen naerby die van Bilzenkruid.

De eerſte ſoort is in gebruik by de Indianen, indien men eene halve drachma van 't zaed in poeder inneemt, word men voor eenigen tyd dom en onverſtandig, lachchende of ſchreijende, of ſlapende; indien men 'er meer van gebruikt, is men vergeven. Het geneesmiddel daer toe, is braking en zweet te verwekken. 't Zelfde zaed geweekt in azyn is zeer goed voor de ſchurft en andere jeukingen van de huid. De wortel van deze plant' onder den neus gehouden verwekt niezing; indien men 'er eene drachma in poeder van laet innemen, werpt hy den perſoon in een' diepen ſlaep.

De andere ſoorten van Datura worden zelden gebruikt. Eenige Geneesheeren-Brachmannen mengen 't zaed van de tweede ſoort onder eene bereiding van pillen, die zy achten van een groot vermogen te zyn om den buik- en roodeloop te ſtniten, alſchoon deze ziektens zelfs verzelt waren van eene heete koortſe.

DAUCUS CRETICUS.

Daucus Creticus, Caſt. Geſn.
Daucus Cretenſis verus, Dioſcor. Adv. Lob. Icon.
Daucus foliis fœniculi tenuiſſimis, C. B.
Daucus Alpinus multifido longoque folio, ſive montanus umbellâ candidâ, Ejuſdem.
Daucus Creticus ſemine hirſuto, J. B.
Daucum montanum, Cæſ.

In 't Nederduitſch *Daucus van Kandië*.

* Is eene plant, die een' ronden, geſtreepten, ruigen ſteel, omtrent anderhalf voet hoog ſchiet; de bladers zyn ingeſneden als die van Venkel, maer in nog veel fyner deelen, en wollig; de toppen van de takken dragen ruige en witachtige zonneſchermen voorzien met witte bloemen, welke afgevallen zynde volgen 'er vele zaden, die kleener dan Komynzaed, langwerpig, geſtreept, een weinig ruig en witachtich zyn, en een' aengenamen reuk, en prikkelenden ſmaek hebben; de wortel is lang, een vinger dik, voorzien met vezelen, van ſmaek als witte Peen, en riekende. Deze plant groeit op ſteen- en bergachtige plaetſen; 't zaed word ons droog toegezonden uit Kandië, en andere warme landen. Men moet 't verkiezen verſch, wel gevoedt, zuiver, riekende, en prikkelende van ſmaek. Dat onmiddelyk uit Kandië komt, is 't beſte, en bevat veel olië en vlug zout in zich.

't Zaed is openende, verwekt de maendſtonden, verdryft de winden, wederſtaet 't vergift, verbryzelt den ſteen der nieren; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

DAUCUS VULGARIS.

Daucus vulgaris, Cluſ. Hiſt. Pit. Tournef.
Daucum officinarum uſitatius, Ad.
Paſtinaca tenuifolia ſylveſtris, Dioſcor. *vel Daucus officinarum*, C. B.
Staphylinus ſylveſtris, Trag. Dod.
Daucus agreſtis, Gal. de Alim.
Paſtinaca ſylveſtris, Matth.

In

* Zie Pl. IX. Fig. 4.

In't Franſch *Carotte ſauvage.*

In't Nederduitſch *Wilde Peen, Vogelneſt.*

Is eene plant, die verſcheide, geſtreepte, ruige, en in vleugels verdeelde ſtelen ſchiet omtrent twee voeten hoog; de bladers zyn fyn ingeſneden, ruig, donkergroen; de bloemen ſtaen op zonneſchermen boven aen de ſtelen, en zyn wit en purper of rood; yder van deze bloemen beſtaet uit vyf oneffe blaedjes, geſchikt als Lelibloemen. Als zy zyn afgevallen, vertoonen zich graeuwe, langwerpige zaden twee aen twee gevoegt, en met hair voorzien, en de zonneſcherm krygt de gedaente van een vogelneſt; waerom ſommige ſchryvers de plant genaemt hebben *Nidus avis.* De wortel is kleener dan die van tamme Peen, en ſcherper. Deze plant groeit in de velden, op zandige en drooge plaetſen; 't zaed word in de Geneeskunde gebruikt; het bevat veel olie, en een weinig vlug en wezentlyk zout in zich.

Het heeft bykans eene kracht als dat van Daucus van Kandië, doch zwakker.

Daucus, ἀδαῦκος, Paſtinaca.

DAULLONTAS.

Daullontas frutex, (G. Piſon.) is een heeſter van Amerika, eens mans lengte hoog, zeer takkig, en wiens takken zich zoo ver uitſpreiden in de hoven, dat men genoodzaekt is die door 't yzer, en vuur te verdelgen; de bladers gelyken naer die van Balſemappel, en zyn op de kanten ingeſneden; de bloemen groeijen by trosjes als die van den Vlierboom; daer op volgen de beziën, die een' bitteren ſmaek hebben.

Deze plant heeft den reuk en de krachten van Kamille; men gebruikt de bloemen in ſtovingen, en pappen om week te maken; te verdryven, te ontbinden; men neemt de beziën in voor de aemborſtigheit, 't kolyk, en om de maendſtonden te verwekken.

DELPHINIUM.

Delphinium, Dod. Gal.
Delphinium majus, ſive vulgare, Park.
Delphinium vulgatius, Cluſ.
Flos regius, Dod.
Conſolida regalis, Matth. Lob. Icon.
Conſolida regalis hortenſis flore majore & ſimplici, C. B.

Delphinium hortenſe flore majore & ſimplici, Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Pied d'Alouette.*

In't Nederduitſch *Ridderſporen.*

Is eene hooge en takkige plant, die bladers ſchiet in lange deelen ingeſneden, en bynaer zoo fyn als die van Venkel; de toppen zyn voorzien met ſchoone blaeuwe bloemen op de wyze van eene air in orde geſchikt; yder van deze bloemen is t'zamengeſtelt uit vele oneffene blaedjes, waer van 'er vyf grooter dan de andere en in 't rond geſchikt zyn; het bovenſte verlengt zich naer achteren op de wyze van een kleen ſpits horentje, dat eene ſpoor verbeeld, en het ontfangt in deze ſpoor 't ſpoortje van een ander blad. Als de bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht, beſtaende uit drie zwartachtige ſcheeden of kokers, die hoekige en zwarte zaden van een' bitteren en onaengenamen ſmaek in zich beſluiten. Men kweekt deze plant in de hoven om de ſchoonheit van hare bloem': zy heeft veel olie, en waterdeelen, doch weinig zouts in zich.

Zy is een weinig t'zamentrekkende, genezende, en een wondmiddel; zy verwekt de baring; men kan 'er zich van bedienen uit- en inwendig, doch deze ſoort van Ridderſporen word in de Geneeskunde niet veel gebruikt; de Bloemiſten ſparen ze tot cieraed van hunne hoven. Men gebruikt onder de geneesmiddelen eene ſoort van wilde Ridderſporen, die in de velden tuſſchen 't koren waſt, en om deze reden *Delphinium ſegetum* genaemt word. Zy verſchilt van de andere in grootte en ſchoonheit, doch heeft ten minſte zoo vele krachten.

Delphinium, ἀδελφὶν, delphinus, om dat de knop van de bloem' der Ridderſporen gereed zynde om open te gaen eenige overeenkomſt heeft met den Dolphyn, zoo als de Schilders hem verbeelden.

DELPHINUS.

Delphinus. Delphin. Porcus marinus.

In 't Franſch *Dauphin.*

In't Nederduitſch *Dolphyn.*

Is een groote zeevifch, die zeer gezwind, en

in groote beweginge is, bynaer altyd ſpringt, en met groote ſnelheit zwemt: men noemt hem gemeenlyk *Simon, quaſi ſimum roſtrum habens*, om dat hy een platneus is; zyne tong is kort, breed, vleezig, beweeglyk; de tanden kleen, ſcherp, en als eene kam geſchikt; de oogen groot, doch met een vel zoodanig bedekt, dat 'er niets zichtbaer is als de oogappel; 't gezicht is evenwel zeer ſcherp; de ſtem is gelyk als van iemand die klaegt; de rug is gebogen en naer buiten gekromt; hy zwemt door middel van twee ſterke en kloeke vleugelen of vinnen, die aen de plaetſe der ſchouderen vaſt zyn; hy krygt zyne grootte in tien jaren, en leeft tot dertig jaren. Hy doet den Meer-Alet of Harder den oorlog aen, en eet hem op; hy onthoud zich in de Middelandſche zee, en bemint de menſchen. Plinius verhaelt verſcheide ware of valſche geſchiedeniſſen wegens dit onderwerp; hy ſpringt rondom de ſchepen of booten, doorgaens verzelt van een' anderen Dolphyn; deze twee viſſchen maken hunne ſprongen zoo gelykvormig, dat men zeggen zoude, dat ze t'zamen gekoppelt waren. Men ziet vele Dolphynen in de visſcherye van den Thonyn, die in Provence en Spanje geſchied. Zy zyn goed om te eten, en bevatten veel olië en vlug zout in zich.

De maeg van den Dolphyn gedroogt en tot poeder gebragt is goed voor de miltziektens.

Zyne lever gedroogt en tot poeder gebragt, en ingenomen, is goed voor de afgaende koortſen.

De Bruinviſſchen, in 't Franſch *Marſouins* genaemt, zyn bynaer gemaekt als de Dolphynen, doch zyn zoo levendig niet.

Het vet van den Dolphyn en Bruinviſch zyn ontbindende, en week makende.

Delphinus, vel Delphin, δελφὶν, à δέλφαξ, porcellus, om dat men eenige gelykenis vind tuſſchen den Dolphyn en een kleen varkje, waerom hy *Porcus marinus* genaemt word.

Marſouin, quaſi maris ſus, om dat de Bruinviſch ook een Zee-Varken is.

DENS CANIS.

Dens canis, in 't Franſch *Dent de Chien*, in 't Nederduitſch *Hondstand*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Dens canis, Geſ. Hor.
Dens caninus, Dod. Ger.
Dens canis latiore rotundioreque folio, C. B. Pit. Tournefort.
Mithridatium Cratevæ, Plinii, Ang. Cæſalp.
Dentali prim. Cluſ. Pan.
Satyrium quorumdam, *Erythronium bifolium, flore unico radiato albo & purpureo*, J. B.
Hermodactylus Meſuæi, *folio maculoſo, & Dens canis*, Geſn. Hor.

Zy ſchiet doorgaens twee, en ſomtyds drie bladers, die langs den grond zyn uitgeſtrekt, en eene gedaente hebben bykans als die van de Leliën van den Dale, maer grooter, vleeziger, rondachtig, met groote, witte, purperachtige vlekken geſpikkelt zyn. Tuſſchen deze verheft zich een glad en rood voetſteeltje eene hand hoog, dragende eene ſchoone bloem van zes langwerpige en ſpitſe blaedjes, die hangende en naer boven omgekrult, ſomtyds wit, ſomtyds purper, van binnen met melkachtige vlekken geſpikkelt zyn, en in 't midden zes purpere helmſtyltjes hebben. Als deze bloem is afgevallen, groeit in hare plaetſe eene bynaer ronde, driekantige, groene, met rood geſpikkelde vrucht. Deze vrucht beſluit in drie huisjes langwerpige en geelachtige zaden; de wortel is langwerpig, wit, vleezig, van boven dunner dan van onderen, heeft eenigermate de gedaente van een' hondstand, en ſchiet verſcheide vezels.

De tweede ſoort word genaemt

Dens canis anguſtiore longiore folio, C. B.
Dens caninus flore albo, anguſtioribus foliis, Ger. Pit. Tournefort.
Erythronium flore albo, anguſtioribus foliis, Lob. Icon.
Satyrii Erythronii aliud genus, J. B.
Dentali ſecund. Cluſ. Pan.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat hare bladers langer, en ſmaller, en de bloem doorgaens grooter, wit, of purper en wit, en de wortels dikker zyn.

De eene en andere ſoort van Hondstand groeijen op bergachtige plaetſen, en worden ook in de hoven aengekweekt. Zy hebben veel olië, waterdeelen, en middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Hare wortels zyn ontbindende, verterende en verzachtende.

Dens Canis, om dat de wortel van deze plant' de gedaente van een' houdstand heeft.

DENS LEONIS.

Dens leonis, Brunf. Matth. Dod.
Dens leonis latiore folio, C. B. Pit. Tournefort.
Condrilla Galeni, Ang.
Aphaca, Cæſalp.
Hieracium minus, Geſn. Hort.
Condrilla altera & roſtrum porcinum, Dod. Gal.
Dens leonis vulgaris, Park.
Hedypnois, *ſive Dens leonis*, Fuch. J. B.
Taraxacum minus, Lon.
Corona & caput monachi, Tab. Ger.

In 't Franſch *Dent de Lion*, of *Piſſenlit*.

In 't Nederduitſch *Papenkruid*, *Paerdebloemen*.

Is eene zeer gemeene lage plant, die uit haren wortel' lange, matiglyk breede, ter aerde liggende bladers ſchiet, aen beide kanten diep ingeſneden gelyk die van wilde Cichorei, doch zonder hair, en aen 't einde puntig als een pyl. Tuſſchen dezelve verheffen zich ronde, naekte, holle, teêre voetſtelen, eene hand hoog, zonder takken, roodachtig, vol melkachtig ſap, onderſteunende yder op zynen top eene ſchoone ronde bloem, of een bosje van gele halve bloempjes, van een' vry aengenamen reuk. Als deze bloem is afgevallen, volgen haer de zaden, die in 't rond geſchikt zyn, en waer van yder met een kuifje voorzien is; de wortel is verdeelt in verſcheide takken omtrent een pink dik, teêr, en vol melk. Deze plant groeit op grasachtige en onbebouwde plaetſen; de geheele plant is een weinig bitter; men maekt 'er ſaladen van in de lente, als de bladers beginnen te groeijen, en terwyl zy noch teêr en malſch zyn; zy bevat veel wezentlyk zout en olië; in de Geneeskunde plaetſt men haer onder de Cichoreijen.

Zy is afvegende, openende, en goed om 't bloed te zuiveren.

Dens Leonis, om dat de bladers van deze plant' in hunne inſnydingen verbeelden de kaek eens Leeuws, voorzien met hare tanden.

Caput Monachi, om dat, na 't afvallen van de bloemen dezer plante, zich eenigzins een naekt hoofd vertoont.

DENTALIUM.

Dentalium, *ſeu Dentale*, *Syringites*, is een kleen zeer zeldzaem ſchulpje omtrent drie duimen lang, van gedaente als een hondstand, in zyn bovenſte gedeelte zoo dik als de ſchacht van eene ſchryfpenne, allengsjens tot aen 't einde toe verminderende, ligt, glad, blinkende, groenachtig, van 't eene einde tot 't andere met regte ſtrepen geteekent. Daer in groeit eene ſoort van worm, die het verlaet om zyn voedſel te gaen zoeken. Men vind dit ſchulpje op de rotſen dicht by de zee en op oude ſchulpen: 't heeft een weinig vlug zout in zich.

Het is een alkali, en goed om 't zuur te breken, den buikloop en bloedſpouwing te ſtuiten, als 't ingenomen word; men gebruikt 't ook uitwendig om op te droogen.

Dentalium, *Dentale*, *a dente*, tand, om dat dit kleen ſchulpje de gedaente van een' tand heeft.

Syringites, *a σύριγξ*, *fiſtula*, om dat dees ſchulp de gedaente van een kleen pypje heeft.

DENTARIA.

Dentaria, in 't Franſch *Dentaire*, in 't Nederduitſch *Koraelkruid*, is eene plant, waer van vier ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Dentaria heptaphyllos, C. B. Pit. Tourneſ.
Dentaria major, Cæſ.
Dentaria coralloides altera, *ſive Septiſolia*, J. B.
Viola dentaria altera, Dod.
Alabaſtrites altera, Lob.
Dentellaria altera, Lugd.

* Is eene plant, die een' ſteel ſchiet omtrent een voet hoog; de bladers zyn gelyk als die van Vyfvingerkruid, doch doorgaens zeven langs eene rib geſchikt gelyk die van den Eſſchenboom, langwerpig, ſpits, rondom getandt, groen, ruuw in 't aenraken; de bloemen groeijen op hunne toppen aen voetſteeltjes vaſt, gelykende naer die van Steenvioliéren, beſtaende yder uit vier witte kruiswyze geſchikte blaedjes; als deze bloem is afgevallen, volgt 'er eene peul, die van binnen verdeelt is in twee huisjes, waer in men bynaer ronde zaden vind; de wortel is een weinig ſchubachtig, vleezig, en zoo wit als albaſt.

De

* Zie Pl. IX. Fig. 5.

De tweede soort word genaemt

Dentaria pentaphyllos, C. B. Pit. Tournef.
Dentaria minor, Matth.
Dentaria corallina altera, Tab.
Dentaria coralloides prima quinquefolia, J. B.
Viola dentaria prima, Dod.
Dentellaria rubra, Dalech. Lugd.

Zy schiet een' ronden steel een voet hoog, bladers voortbrengende, die vyf aen vyf zyn geschikt op eenen steel gelyk in 't Vyfvingerkruid, langwerpig, op de kanten getandt, kleener dan die van de voorgaende soort', somtyds ruuw en schoongroen, dan wederom eens zacht en min groen; de bloemen zyn purperachtig; de peulen, zaden, en wortel zyn gelyk die van 't ander Koraelkruid.

De derde soort word genaemt

Dentaria heptaphyllos baccifera, C. B. Pit. Tournefort.
Dentaria baccifera, Clus.
Dentaria bulbifera, Ger. Park.
Dentaria coralloides minor bulbifera, J. B.

Hare bladers zyn doorgaens geschikt zeven op eene rib gelyk in de eerste soort'; de bloemen zyn wit, naer 't purper trekkende; daer op volgen ook peulen, die zaden bevatten gelyk de andere soorten; doch behalven deze zaden groeijen op den steel bynaer overal uit den oorsprong' der bladeren zekere geschubde bolletjes, die in 't begin groen, daer na zwart, en van een' slechten smaek zyn; deze bolletjes zyn kleene wortels, die zich van zelfs van de plant' losmaken, en in de aerde vallen, alwaer yder eene plant voortbrengt als die, waer van zy voortkomen.

De wortel van deze soort' van Koraelkruid is lang, slangswyze loopende, geschubt, knobbelig, dun, wit en somtyds purperachtig, onaengenaem en scherp van smaek.

De vierde soort word genaemt

Dentaria triphyllos, C. B.
Dentaria enneaphyllos, Clus. J. B. Pit. Tournefort.
Dentaria coralloide radice, *sive Dentaria enneaphyllos*, Ger.
Ceratia Plinii, Col.

Zy schiet een' vasten, ronden, gladden, steel, ter hoogte van een' voet, die van boven bynaer op zynen top drie of vier steeltjes draegt, waer van yder drie breede, spitse, op de kanten getande, groene bladers van een' heeten smaek ondersteunt; zyn top is versiert met vyf of zes gebogen, nederhangende, grasachtige, en bleeke bloemen gelyk die van de voorgaende soorten. Zy worden ook gevolgt van peulen, die zaden in zich sluiten; de wortel is geschubt, getandt en wit.

Alle de soorten van Koraelkruid groeijen op schaduw- en bergachtige plaetsen; zy bevatten veel olië, en wezentlyk en vast zout in zich. De laeste soort heeft meer zouts in zich dan de andere.

Zy zyn afvegende, opdroogende, windbrekende, en wondmiddelen; men gebruikt de twee eerste soorten voor de verzwering' der longe en 't windkolyk; doch de twee laeste moeten niet als uitwendig gebruikt worden.

Dentaria, *a dente*, tand, om dat de wortels van dit slach van planten als getandt zyn.

Heptaphyllos, *ex ἑπτὰ*, *septem*, *& φύλλον folium*, als of men zeide, *Plant van zeven bladeren*; want deze soort van Koraelkruid draegt zeven bladers op eene rib.

Pentaphyllos, *à πεντὲ quinque*, *& φύλλον*, *folium*, als of men zeide *Plant van vyf bladeren*, om dat deze soort van Koraelkruid vyf bladers draegt op eenen steel.

Enneaphyllos, *ab ἐννεὰ*, *novem*, *& φύλλον*, *folium*, als of men zeide *Plant van negen bladeren*, want deze soort van Koraelkruid draegt niet als negen bladers, die drie aen drie op drie steeltjes staen.

Alabastrites, *seu Coralloides*, om dat de wortels van dit slach van planten zuiver, glad, blinkende als Korael, en den meestentyd wit zyn gelyk albast.

Dodonæus heeft den naem van *Viola* aen deze planten gegeven, om dat hare bloemen naer die van *Leucoium*, of *Steenvioliere*n gelyken, die men ook *Viola* noemt.

DENTARIA OROBANCHE.

Dentaria orobanche, is eene plant, waer van drie voorname soorten zyn.

De

De eerſte ſoort word genaemt

Dentaria major, Matth. Ger.
Dentaria abſque foliis, Caſt.
Dentaria Crocodilia, Tab.
Anblatum Cordi, *ſive Aphyllon*, J. B.
Dentaria Aphyllos, Raii Hiſt.
Orobanche radice dentatâ major, C. B.
Anblatum, *id eſt*, *Aphyllon*, *quod foliis careat*, Cord. Hiſt.
Arachidum è genere Orobanches, Cæſ.

Zy ſchiet een' ſteel, die omtrent een voet hoog, bynaer een pink dik, rond, bros, en bedekt is met eene dunne ſchelle vol waterig merg; hy draegt geene bladers, maer in hunne plaetſe groeijen zekere vliesachtige oortjes, die van malkander af ſtaen; de bloemen zyn boven op den ſteel aen kleene voetſteeltjes vaſt; zy zyn gemaekt als pypen die van boven wyd open ſtaen, en ros of bleek purper van kleur' zyn. Als deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich de vruchten, bynaer zoo groot als hazelnoten, tot op de helft bekleedt met een' bladerryken kelk', die wat ruig, teêr, vol ſap, en door uitwendige ſtrepen in vier deelen verdeelt is. Deze vruchten bevatten zaden zoo rond als kleene viſchkuit, en zwart als ze ryp zyn. De wortels zyn geſchubde en getande bolletjes, van eene zachte, ſappige, witte zelfſtandigheit, vele by een gehoopt en geſchikt, zoo dat ze elkander raken. De geheele plant heeft een' waterigen, wat bitteren en wrangen ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

Dentaria Aphyllos altera, Cluſ.
Orobanche radice dentatâ minor, C. B.

Haer ſteel groeit omtrent een half voet hoog, en is wit, als doorſchynende, vol ſap, en draegt op zynen top twee of drie zeer teêre, witte, purperachtige bloemen; de wortel is getandt en wit.

De derde ſoort word genaemt

Dentaria minor, Ger.
Aphyllos minor, Tab.
Dentaria coralloide radice, *ſive Aphyllos*, 3. Cluſ.
Dentata Aphyllos minor, Ger. Tab. J. B.
Orobanche radice coralloide, C. B.

't Is eene kleene lage plant vol ſap; de bloemen zyn kleen, komende in gedaente naerby die van Standelkruid van eene bleeke grasgroene kleur'. De wortel is takkig gelyk Korael, wit, vol ſap, zonder vezelen, en bitterachtig van ſmaek.

De eene en andere ſoort waſſen op berg- en ſchaduwachtige plaetſen, onder de boomen; zy bevatten vele waterdeelen en olië, maer weinig zouts in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende, bevochtigende, verdikkende, wondheelende, goed voor de verzweringen der longe en borſt, voor de breuken, en 't kolyk.

Dentaria, om dat de wortels van deze plant' tandswyze gemaekt zyn.

Aphyllos, *ab a privativo*, *& φύλλον*, *folium*, als of men zeide *Plant zonder bladeren.*

DENTELLARIA.

Dentellaria, Rondeletii, J. B.
Dentellaria Monſpel. & Flamula, Geſ. Hor.
Molybdæna Plinii, Ang. Cam. *cui & Crepanella Italorum*, *Sarcophago Cretenſibus*, *Phrocalida in Lemno*, *Mauronia Lesbiis*, Bellonio.
Lepidium Dentellaria dictum, C. B.
Plumbago quorumdam, Cluſ. Hiſt. Pit. Tournefort.
Herba S. Antonii Romæ, Geſ.
Tripolium Dioſcoridis, Col.
Glaſtum ſylveſtre, *ſive Iſatis ſylveſtris*, Dioſc.

In't Franſch *Dentelaire.*

In 't Nederduitſch *Tandjeskruid.*

Is eene plant, die verſcheide geſtreepte, purpere of zwartachtige ſtelen ſchiet, die omtrent twee voeten hoog, en in verſcheide takken verdeelt zyn. De bladers zyn gelyk als die van Conyza of Vlooikruid, maer kleener, hunne ſtelen omvattende, op hunne kanten ingekerft, donkergroen, en ſcherp van ſmaek. De bloemen waſſen op de toppen, en zyn naerby malkander gehoopt, en van eene purpere kleur'. Yder van deze bloemen is eene pyp wyd uit gebreidt als een bekken, doorgaens in zes deelen ingeſneden, ondersteunt door een kelk, die ook de gedaente van eene ruige pyp' heeft. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk een zaedkasje, dat een langwerpig zaed in zich beſluit, bynaer zoo groot als een korengraen, ſpitſer aen 't bovenſte dan aen 't onderſte einde,

bedekt met een' dunnen groenachtigen baſt', die onder 't verdroogen zwart word, en met een wit en bitter merg vervult is. De wortel beſtaet uit dikke, lange, vleezige, riekende vezelen van een' heeten ſmaek. Deze plant groeit in warme landen als omtrent Rome, in Sicilië, Languedok, rondom Montpellier; zy bevat veel olië en wezentlyk, en vaſt zout in zich.

Eenigen achten deze plant goed om de ontvellingen, die omtrent den aers komen door te paerd te ryden, te genezen; men kneuſt ze en legt ze 'er op.

De wortel in den mond' gehouden verwekt 't ſpeekſel gelyk de Bertram, en verligt de tandpyn.

Dentellaria, om dat de bladers van deze plant' getandt zyn, of wel om dat haer wortel de tandpyn verligt.

Plumbago, *a Plumbo*, *Lood*, 't zy om dat men gevonden heeft, dat de bladers van deze plant' eene loodkleur hadden, 't zy om dat de wortel tuſſchen de vingers gekneuſt zynde de zelve loodkleurig maekt.

Men heeft deze plant om de zelve reden *Molybdæna* genaemt; want dees naem komt van 't griekſch μολυβδος, dat *Lood* beteekent.

DICTAMNUS CRETICUS.

Dictamnus Creticus, C. B. Raii Hiſt.
Dictamnus Cretica ſeu vera, J. B.
Dictamnum Creticum, Ger
Origanum Creticum latifolium tomentoſum, *ſeu Dictamnus Creticus*, Pit. Tournef.

In 't Franſch *Dictame de Crete.*

In 't Nederduitſch *Oprechte Dictamnus van Kandië.*

* Is eene ſoort van Orega, of eene ſchoone witte en voor 't gezicht aengename plant: de ſtelen waſſen omtrent twee voeten hoog, en zyn ruig, een weinig purper, takkig of als vleugels verdeelt. De bladers zyn zoo groot als de nagel van een' duim, rond en aen een kleen einde ſpits, van beide zyden bedekt met eene witte wolle, welriekende, en ſcherp van ſmaek. De bloemen groeijen in dunne en geſchubde airen, die groote ruikers maken op de toppen der ſtelen en takken; zy zyn purper of paers. Yder bloem is bekswyze, of als eene pyp gemaekt, die in twee lippen ingeſneden is. Als deze bloem is afgevallen, volgen haer vier bynaer ronde zaden beſloten in een zaedkasje, dat de bloeme tot een' kelk' gedient heeft. De wortels zyn kleen en talryk; zy groeit in Kandië op den berg Ida, van waer men ze ons droog overbrengt.

Men moet den Oprechten Dictamnus verkiezen verſch, in ſchoone, breede, dikke, witte, wollige, zachte, ligte bladeren van een' vry aengenamen en ſpeceryachtigen ſmaek. Men moet ze zuiveren van kleene ſtukjes hout, waer aen zy dikwils vaſt zyn, en niet behouden als de bladers en bloemen; zy bevatten veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn openende, hartverſterkende, goed om de maendſtonden te verwekken, de baring te verhaeſten, de verſtoppingen weg te nemen, 't vergift te weêrſtaen, de kwaedaertige vochten door de doorwaeſſeming te verdryven.

Dictamnus, *Grace* Δικταμνος ἀπὸ τοῦ τίκτειν, *id eſt*, *parere*, baren, om dat deze plant dienſtig geacht word om de baring te verhaeſten.

* Zie Pl. IX. Fig. 6.

DIGITALIS.

Digitalis purpurea, J. B. Ger. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Digitalis purpurea vulgaris, Park.

In 't Franſch *Digitale.*

In 't Nederduitſch *Vingerhoed.*

Is eene plant, die een' hoekigen, ruigen, roodachtigen, hollen ſteel twee of drie voeten hoog, en zoo dik als een duim voortbrengt; de bladers komen naerby die van wit Wollekruid, en zyn langwerpig, ſpits toeloopende, ruig, op de kanten getandt, van boven donkergroen, van onderen witachtig. De bloemen ſtaen van boven wyd open, doorgaens in twee lippen geſneden, en aen den grond doorboort, gelykende eenigzins naer een' vingerhoed, van eene purpere of geſchakeerde kleur'. Zy groeijen vaſt of hangende langs de eene zyde van den ſteel aen korte en ruige voetſteeltjes, waer van yder behalven zyne bloem een kleen, groen, ſpits blaedje draegt. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer langwerpige, ruige vruchten, die doppen zyn, yder verdeelt in twee huisjes vol kleen zaed. De wortel is vezelig, en bitter van ſmaek. Deze plant groeit op ſteenachtige of zandige plaetſen, op 't gebergte, dat vol metalen is. Zy heeft veel olië en vaſt zout in zich.

Zy

Zy is afvegende, en eenigzins loslyvig makende.

Men heeft deze plant *Digitalis* genaemt, om dat hare bloem in gedaente eenige overcenkomſt heeft met een' vingerhoed.

DIONYSIA.

Dionyſia, ſive Dionyſias, Plinii. Is eene ſoort van zeer harden, zwarten, koſtelyken ſteen, die met roodachtige vlekken geſpikkelt is. Men zegt dat hy fyn gewreven zynde een' wynſmaek geeft aen 't water, waer in men hem heeft laten weeken, en dat hy de dronkenſchap belet.

Dees ſteen is genaemt *Dionyſias*, wegens zynen wynſmaek, zinſpelende op een van de Cycladiſche Eilanden *Naxos*, of gemeenlyk *Nioſia* genaemt, en dat Plinius zegt *Dionyſias* genaemt te zyn geweeſt, om dat het in wyngaerden vruchtbaer is.

DIOSANTHOS.

Dioſanthos, Theophraſti Ang.
Caryophyllus flore tenuiſſimè diſſecto, C. B.
Caryophyllus ſylveſtris flore albo picto, Eyſt.
Superba, Trag. Lon.
Caryophyllæus minor, Dod.
Caryophyllus plumarius albus, Tab. Ger.

In 't Nederduitſch *Kleene Genoffels* of *Pluimpjes*.

Is eene ſoort van enkele wilde Angelieren, wier bloemen kleen en zoo fyn als franjes of veders ingeſneden, wit, of vleeſchverwig zyn.

De bloemen zyn goed voor de hoofdziektens, den ſteen, vallende ziekte, en om 't vergift te weêrſtaen.

DIOSPYROS.

Dioſpyros, J. B. Raii Hiſt.
Alni effigie lanato folio minor, C. B.
Vitis Idæa tertia, Cluſ. Park.
Pyraſter Idæus, vel petræus, Geſ.
Hamamelis Athenæi, Lugd.
Vaccinia alba, Ger.
Amelanchier, Lob.
Pyrus cervina, Italis.
Dioſpyros, quæ ſorbis cognata videtur, Geſn.
Myrtomelis, Eid. in Epiſt.
Codomalo Cretenſium, Bellonio.

Is een ſchoone heeſter, die uit zynen wortel' vele takkige ſtelen ſchiet hooger dan eens mans lengte, en met een' roodachtigen baſt' bedekt; de bladers hebben de gedaente van die van een' Pereboom; zy zyn van verſcheide grootte, van boven groen, van onderen witachtig en wollig, aen hun einde rondachtig, op de kanten uitgekerft, en zenuwachtig. De bloemen groeijen tuſſchen de bladers vele aen malkanderen, en zyn wit, beſtaende yder uit vyf langwerpige blaedjes, bynaer zonder reuk; zy worden gevolgt van beziën, die zoo groot zyn als die van den Myrtheboom, paers of zwart, hol en met vyf inſnydingen gekroont, zoet en aengenaem van ſmaek; zy bevatten vele langwerpige en zwartachtige zaden gelyk die van Peren. Dees heeſter groeit op ruwe, berg- en ſteenachtige plaetſen.

Zyne vrucht is maeg- en hartverſterkende.

DIPHRYGES.

Diphryges, Diphryx, is eene metallige moer of droeſſem, die men vind onder het geſmolten brons of metael, waer op men water gegoten heeft; men laet deze ſtoffe op 't vuur droogen om ze te bewaren; zy heeft een' ſcherpen ſmaek.

Zy is afvegende, en t'zamentrekkende; men gebruikt ze om oude verzweringen te zuiveren en op te droogen; doch dewyl ze zeldzaem is, neemt men in hare plaetſe de Tutia.

Diphryges, à δὶς, bis, φρύγω, torreo, ik brand, als of men zeide *ſtoffe die tweemael gebrandt of verkalkt is.*

DIPSACUS.

Dipſacus.

In 't Franſch *Chardon à Bonnetier. Chardon à Carder. Chardon de foulon. Verge à berger.*

In 't Nederduitſch *Kaerden.*

Is eene plant, waer van twee algemeene ſoorten zyn, eene tamme en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Dipſacus ſativus, J. B. C. B. Pit. Tournef.

Carduus fullonum, Lob.
Labrum veneris, Matt.
Caledragon, Xenocraſtis, Anguil.

Zy ſchiet een' ſteel vier of vyf voeten hoog, die een duim dik, regt, vaſt, takkig, geſtreept, en met eenige kleene doornen voorzien is; de bladers zyn lang, breed, twee aen twee tegen malkander langs den ſteel en takken ſtaende, op den rug en aen de zyden met ſtekelen bezet, hunnen ſteel omvattende, en in hunne ſchootjes eene holligheit makende op de wyze van een kleen bekken, waer in 'tregenwater of de daeuw vergadert word, dat tot bevoehtiging van de plant' ſchynt bewaert te worden. Op de toppen van de takken waſſen langwerpige, groote, doornachtige hoofden eenigzins gelykende naer een' byenkorf, beſtaende uit verſcheide bladeren, die doorgaens als eene goot toegevouwen, en ſchubswyze gelegt zyn, en tuſſchen zich openingen overlaten gelyk als huisjes of holletjes; yder van deze huisjes bevat een bloempje van boven wyd open ſtaende, en in eenige punten ingeſneden, van eene witte, wat naer 't purper trekkende, kleur'. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer geſtreepte en langwerpige zaden met vier hoeken; de wortel is glad en wit; men teelt deze plant in de velden; de hoofden zyn van groot gebruik voor de Mutſemakeren en Wolkaerderen.

De tweede ſoort word genaemt

Dipſacus ſylveſtris, Dod. Ger Park.
Dipſacus ſylveſtris, aut virga paſtoris major, C. B. Pit. Tournef.
Dypſacus ſylveſtris, ſeu labrum veneris, J. B.
Carduus fullonum, Brunf.
Labrum veneris flore purpureo, Cæſ.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat haer ſteel en hare hoofden kleener, de onderſte bladers zachter en teêrer, en de bloemen bleek purper zyn; de wortel is enkel en met vezelen voorzien: zy groeit op waterachtige plaetſen, langs de graehten, en in zandige gronden; de eene en andere ſoort bevatten veel zouts en olië in zich.

Hare hoofden en wortels zyn zweetdryvende en openende.

Men vind ſomtyds in den herfſt in 't hoofd van de Kaerden, na dat 't gedroogt is, een kleen wormpje, dat zommigen goed achten voor de derdendaegſche koortſe, als het om den hals gehangen word in den tyd van den aenval.

Dipſacus, *à διψα*, *ſitis*, *dorſt*, om dat deze plant altyd in den oorſprong' of ſchoot van hare bladeren kleene waterbakjes bewaert als voor den toekomenden dorſt; 't is om de zelve reden, dat men ze *Labrum veneris* noemt.

DIPSAS.

Dipſas, is eene kleene ſlang of dunne adder, die met zwarte en roodaehtige vlekken geſpikkelt is; de ſtaert is lang en met twee zwarte ſtrepen geteekent. Men vind haer in Afrika en Arabië; zy onthoud zich doorgaens in 't zand. Hare beet is zeer gevaerlyk, en veroorzaekt een' onleſchbaren dorſt, doch men zwelt door 't veel drinken zeer op, en word waterzuchtig. De hulpmiddelen, die men tegen dit vergift gebruikt, zyn braek- openende- en zweetdryvende middelen.

Haer vleeſch is van de zelve kracht als dat van de adder.

Dipſus, *à διψα*, *ſitis*, *dorſt*, om dat de beet van deze ſlange een' grooten dorſt verwekt.

DORONICUM.

Doronicum, Ang. Cord. Hiſt.
Doronicum vulgare, Park. Raii Hiſt.
Doronicum majus officinarum, Ger. emac.
Doronicum Romanum, Geſ. Hort. Lugd.
Doronicum radice ſcorpii, C. B. Pit. Tournef.
Doronicum latifolium, Cluſ.
Aconitum pardalianches minus, Matth. Lugd. *primum*, Dod.

In 't Franſch *Doronic.*

In't Nederduitſch *Schorpioenwortel.*

* Is eene plant, die breede, rondaehtige, groene bladers ſchiet, met wolle bedekt, gelykende naer die van Komkommeren, doch kleener en zaehter; de ſteel is omtrent een voet hoog, een weinig wollig, rond, geſtreept, naer boven verdeelt in verſcheide kleene takken, die gele geſtraelde bloemen, als die van Ganzebloemen, ondersteunen; daer op volgen kleene en zwartachtige zaden, yder voorzien met een kuifje; de wortels zyn witte bollen of knobbels, vaſtgehecht aen vezelen, die als 't Gras ſlangswyze loopen; yder van deze wortelen.

* Zie Pl. IX. Fig. 7.

telen vertoont in gedaente eene Schorpioen. Deze plant wast op de bergen in Zwitserland, dicht by Geneve, in Duitschland, Provence, Languedok, van waer men ons de wortels gedroogt en van hunne vezelen gezuivert overbrengt.

Zy moeten verkozen worden zoo groot als kleene noten, vleezig, van buiten geelachtig, van binnen wit, zoetachtig en t'zamentrekkende van smaek; zy bevatten veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed om 't vergift te weêrstaen, het hart te versterken, tegen de hartkloppingen, suizelingen, om de kwaedaertige vochten door de doorwaesseming te verdryven.

Men zegt dat de *Doronicum* voor den honden en andere viervoetige dieren een vergift is.

Doronicum is afkomstig van 't Arabisch *Doronigi*, of *Durungi*, die de zelve zaek beteekenen.

DORYCNIUM.

Dorycnium Monspelienſium, Lob. Icon. Pit. Tournef.
Dorycnium Monſpeſſulanum fruticoſum, J. B.
Trifolium album anguſtifolium, floribus velut in capitulum congeſtis, C. B.

Is eene ganesch witte plant, die doorgaens twee voeten hoog groeit, schietende buigzame takken, waeraen vast zyn enkele bladers, die tot den grond in verscheide langwerpige deelen zyn ingesneden, somtyds breeder, somtyds smaller, zonder steel, met eene witte wolle bedekt, en t'zamentrekkende van smaek. De bloemen wassen op de toppen der takken, als die van peulvruchten, in 't rond, of als een hoofdje by een gehoopt, en wit van kleur'; daer op volgen peulen, of doppen, waer van yder een zaed in zich besluit; de wortel is vry dik, hard, houtig, van buiten zwart, van binnen wit; zy groeit in warme landen als in Spanje, Languedok, omtrent Montpellier, en Sommiere.

Zy is afvegende en t'zamentrekkende.

DRABA.

Draba, Dioscorid. Cæs. Ger.
Draba vulgaris, Park. Raii Hist.
Draba multis flore albo, J. B.
Draba umbellata, vel Draba major capitulis donata, C. B.
Arabis, ſive Draba, Matth. Ang.
Lepidium humile incanum arvenſe, Pit. Tournefort.

In 't Fransch *Drave.*

In 't Nederduitsch *Wilde Kers van Kandië.*

Is eene soort van Peperkruid, of eene plant, die anderhalf voet hoog opschiet; de steel is dun, rond, vast, gestreept, en verdeelt zich naer den top in vele kleene bladerryke takken; de bladers zyn langwerpig, vry breed, getandt, aschverwiggroen, over en weder geschikt, en hunnen steel omvattende; de bloemen zyn kleen, wit, aen zonneschermen vast op de toppen der takken; yder van deze bloemen is van vier kruiswyze geschikte blaedjes; nadat zy zyn afgevallen, volgt 'er eene vrucht van gedaente als een kleen hart of een yzer van eene piek', die zich verdeelt in twee huisjes vol kleene, langwerpige, rosse, scherpe zaden; de wortel is houtig, dun, witachtig, slangswyze lopende, en voorzien met eenige vezelen. Deze plant groeit in warme landen, als in Languedok, op de kanten der wegen.

Zy is windbrekende, insnydende, openende.

DRACO ARBOR.

In 't Nederduisch *Drakenboom.*

* *Draco Arbor*, is een groote Indiaensche boom, dus van de Schryveren genaemt, om dat hy het Drakenbloed voortbrengt, dat een gomachtig sap is, 't welk de Inwoonders van die landen door inkervingen krygen uit den stamme en takken van verscheide dier boomen, waer van eene meenigte in Kanariën groeit; hier over zullen wy ons breeder verklaren in 't hoofdstuk van 't *Sanguis Draconis.*

DRACO MARINUS.

Draco marinus, ſive Viva, in 't Fransch *Vive*, in 't Nederduitsch *Pieterman*, is een zeevisch, die vry bekent is op de vischmarkten. Hier van zyn twee soorten, eene groote en eene kleene, doch de groote word nergens toe gebruikt.

De Pieterman is boven op den rug gewapent met verscheide kleene, scherpe, snydende en yer-

* Zie Pl. IX. Fig. 8.

vergiftige beentjes of graten, waer mede hy zich tegen de Viſſchers verdedigt. De kwetſing, die hy levendig zynde maekt, is gevaerlyk, waer door opzwelling, onſteking, groote pyn, en koorts in 't deel veroorzaekt worden; de Koks ſteken zich dikwils door onvoorzigtigheit; en alhoewel het dier dood zy, laet de angel niet na een gedeelte van zyn vergift behouden te hebben; want zyn ſteek veroorzaekt droevige toevallen, komende naerby die, welke hy voorbrengt als de viſch levendig is. De gevaerlykſte graet is die, welke 't naeſt by de kieuwen gelegen is.

De middelen hier tegen zyn brandewyn of een mengſel van uijen en zout t'zamen geſtampt terſtont op de wond te leggen, om de zweetgaetjes te openen, en het vergift te doen verdryven. Men meent, dat de lever of herſenen van den viſch zelfs daer op gelegt, 't kwael genezen.

Het vleeſch van den Pieterman is vaſt, malſch, broos, wit, goed van ſmaek, voedzaem, en ligt om te verteren; 't bevat veel vlug zout en olië in zich.

Men meent, dat de herſenen van den Pieterman tot aſch gebrandt goed zyn voor alle ſoorten van vergiften, doch zy zouden een beter uitwerkſel voortbrengen, indien men ze liet innemen, zoo als ze uit den kop komen, zonder gebrandt te worden, om dat 't vuur de vlugge deelen, waer in de kracht gelegen is, weg neemt.

Draco, *à δέρκος*, *oculus*, om dat dees viſch een zeer ſcherp gezicht heeft.

DRACUNCULUS.

Dracunculus, Fuch. Tur.
Dracunculus polyphyllus, C. B. Pit. Tournef.
Serpentaria Dracunculus major verus, Ang.
Dracunculus major vulgaris, J. B. Park. Raii Hiſt.
Dracontium majus, Brunf. Dod.
Anguina Dracontia, Adv.

In 't Franſch *Serpentaire.*

In 't Nederduitſch *Speerwortel.*

Is eene plant, die eenen enkelen ſteel ſchiet omtrent drie voeten hoog, dikker dan een duim, regt en met een' baſt' bedekt, die door zyne marmelingen en vlekken van geſchakeerde kleuren 't vel van eene ſlang' verbeeld.

De bladers zyn diep ingeſneden in zes of zeven ſtukken zoo lang en ſmal als een vinger, glad, vleezig, blinkende, en van dezelve kleur' als die van Kalfsvoet, aen lange voozе ſtelen vaſt gehecht; de bloem is van een enkel lang blad, als eene tong geſneden, en als een peperhuisje gerolt, van buiten grasgroen van kleur', van binnen purper, en heeft een' viezen reuk; uit den grond van deze bloem' verheft zich een zwart ſtampertje, grooter dan dat van Kalfsvoet, in zynen grond beladen met eene meenigte jonge vruchten, aen welker andere zyde men een hoop kleene lichaempjes vind, die den aert van helmpjes naerbykomen. Eindelyk eindigt dit ſtampertje op de wyze van een' ſtamper, en wanneer de bloem is afgevallen, word yder van de jonge vruchten eene bezië, die in 't rypen rood word, en een of twee bynaer ronde zaden in zich ſluit; de wortel is dik, bynaer rond, vleezig, van buiten geelachtig, van binnen wit, ſcherp, en heet van ſmaek. Deze plant groeit op ſchaduwachtige plaetſen, voornamentlyk in warme landen. Zy bevat veel wezentlyk en vaſt zout en olië in zich.

De wortel is buikzuiverende; hy maekt de grove, ſlymige en lymige vochten los; dryft de weivochten door den ſtoelgang af; men laet hem droogen, en neemt hem in poeder in.

De giſt daer van is van eene ſcrupel tot eene drachma.

De bladers zyn afvegende, en wondheelende; men oordeelt ze goed om 't vergift te weêrſtaen, en tegens de ſlangebeten.

De namen van deze plant' zyn haer gegeven wegens haren ſteel, die met verſcheide kleuren gelyk een ſlangevel geſpikkelt is.

Polyphyllus, *à πολυ*, *multum*, *& φύλλον*, *folium*, als of men zeide, *Speerwortel met vele bladeren.*

De Speerwortel verſchilt van Kalfsvoet hier in, dat de bladers diep zyn ingeſneden, in plaetſe dat die van Kalfsvoet geheel zyn.

DRACUNCULUS ESCULENTUS.

Dracunculus hortenſis, C. B.
Dracunculus hortenſis, *ſive Tarchon*, J. B.
Tarchon Avicennæ & Sethi, Geſ. Hort.
Abrotanum mas limifolio acriori odorato, P. Tournefort.
Draco, Ruel. Dod. Gal.
Draco herba, Ger.

Dra-

Draco herba acetaria, Cord. Ob.

In 't Franſch *Eſtragon.*

In 't Nederduitſch *Dragon.*

Is eene ſoort van Averuit of eene plant, die ter hoogte van drie voeten verſcheide dunne, harde, een weinig hoekige, takkige ſtelen of roeden voortbrengt, dragende vele welriekende bladers, zoo lang en ſmal als die van Vlas, van eene blinkende donkergroene kleur', en een' ſcherpen ſpeceryachtigen ſmaek, die met zekere aengename zoetigheit verzelt is ten naeſten by gelyk die van Anys. De bloemen waſſen op de toppen der takken, gelyk in de gemeene Averuit; maer zy zyn zoo kleen, dat men ze naeuwlyks zien kan, en beſtaen uit ſtarwyze uitgeſpreide, en bynaer in 't rond vergaderde bloempjes, die t'zamen kleene ruikertjes maken. Als deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich kleene rondachtige en geſchubde vruchten, waer van yder een zaed in zich beſluit. De wortel is lang, en getakt; men kweekt deze plant in de hoven; zy word in de ſaladen gebruikt, als ze noch jong en malſch is. Zy bevat veel zouts en olië in zich.

Zy is hart- en maegverſterkende, inſnydende, afvegende, openende, zweetdryvende; verwekt de pis en maendſtonden; verdryft de winden, bevordert den etensluſt, wederſtaet 't vergift; is goed voor de blaeuwſchuit, en verwekt 't ſpeekſel als ze gekaeuwt word.

DRAKENA RADIX.

Drakena radix, Ger. J. B.
Drak, Pomet.
Bezoardica radix, Tab.
Contrayerva Hiſpanorum, *ſive Drakena radix*, Cluſ. Park.
Cyperus longus inodorus Peruanus, C. B.

*Is een wortel, die veel overeenkomſt heeft met *Contrayerva*; men brengt hem ons droog van Peru: hy bevat veel olië en vlug en wezentlyk zout in zich.

Hy is een tegengift, goed om 't vergift te weêrſtaen, om te verſterken en de kwaedaertige vochten door de doorwaeſſeming te verdryven, als hy in poeder word ingenomen.

De gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels.

* Zie Pl. IX. Fig. 9.

Men zegt, dat de naem van dezen wortel komt van Francois Drak, die hem eerſt in Engeland medebragt.

DRONTE.

Dronte, *ſive Dod-aers*, (G. Margravii,) is een Vogel van eene byzondere gedaente, die zich onthoud in een Eiland van Ooſtindië, 't welk men gelooft 't Eiland Mauritius te wezen, vermaerd door 't ſchoon zwart Ebbenhout, dat 'er van daen komt; de grootte van dezen vogel is tuſſchen die van een' Struisvogel en die van een' Kalkoen, en hy gelykt eenigzins naer den eenen, en den anderen, doch is'er van verſchillende door verſcheide omſtandigheden. Hy heeft een' langen, dikken, mismaekten, leelyken kop met een vel bedekt, dat de gedaente van eene monnikskappe heeft; zyne oogen zyn groot en zwart; de bek zeer lang, dik, ſterk, ſpits en krom, bleekblaeuw van kleur', uitgezondert aen zyn uiteinde, alwaer hy van boven geelachtig, en van onderen zwartachtig is; zyn hals is groot, vet, krom; 't lyf dik en rond, dat met zachte en graeuwe veêren bedekt is, gelyk in den Struisvogel; de ſchenkels zyn kort, dik en geelachtig; yder van zyne pooten heeft vier lange, harde teenen, die als geſchubt en met ſterke zwarte klaeuwen gewapent zyn. Voor 't overige, dees vogel is dom, gaet langzaem voort, en laet zich gemaklyk vatten: hy ſlikt ſteenen in, want men vind 'er altyd in zyne maeg'; zyn vleeſch is vet en zoo voedzaem, dat drie of vier Dronten genoeg zyn om honderd menſchen te ſpyzen.

Het vet van dezen vogel is weekmakende, en ontbindende.

DRYINUS.

In 't Nederduitſch *Eikeſlang.*

Dryinus, (Jonſt.) *ſive Querculus* (Scalig.) is eene ſoort van Slang' zoo lang en dik als een Ael, aſchverwig van kleur', die zich doorgaens in de ſtammen der Eikeboomen onthoud. Zy verblyft ook in de weiden, en leeft van kikvorſchen; haer ſteek is gevaerlyk. Zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is goed om 't vergift te weêrſtaen, de kwade vochten door uitwaeſſeming te verdryven. Men kan haer als de adder bereiden.

Dryinus, *à* δρῦς, *quercus*, om dat deze Slang zich in de Eikeboomen onthoud: men noemt haer nog *Querculus* om de zelve reden, of om

dat

dat haer geſchubd vel naer den baſt van den Eikeboom gelykt.

DULCAMARA.

Dulcamara, Dod. Lugd.
Dulcis amara, Trag.
Amara dulcis, Ger. Hort. Geſ.
Amarum, Cord. in Dioſc.
Glycypicros, *ſive Amara dulcis*, J. B.
Vitis ſylveſtris, Matth Lac.
Solanum ſcandens, *ſeu Dulcamara*, C. B. Pit. Tournef.
Solanum lignoſum, *ſeu Dulcamara*, Park.
Salicaſtrum, Plinii, Guil The. Cæſ.
Circæa Monſpelienſium, Adv. Lob.

In 't Nederduitſch *Alfs-ranken*, *Hoe langer hoe liever.*

Is eene ſoort van Nachtſchaeije, of eene plant, die als de wyngaerd dunne, houtige, takkige, brooze ranken ſchiet, welke doorgaens twee of drie en ſomtyds vyf of zes voeten lang zyn, en waer van zommige opklimmen en de naeſt byſtaende heeſters omvatten, andere zich naer de aerde buigen, bedekt met een' groenen baſt', als zy nog jong zyn, doch die in 't verouderen van buiten witachtig en ruuw word en in 't begin een' bitteren, doch in 't vervolg een' zoeten ſmaek heeft. Haer hout is broos, en mergachtig; de bladers zyn langwerpig, glad, ſpits, over en weder langs de takken geſchikt, kleener dan die van ſtekende Winde, vrywel gelykende naer die van gemeene Nachtſchaeije, donkergroen van kleur', van onderen dikwils verzelt met twee kleene blaedjes op de wyze van oortjes, aen yder zyde een. De bloemen waſſen by bosjes boven op de takken, zyn kleen, en van een' viezen reuk, doch aengenaem voor 't gezicht, purperachtig blaeuw, zelden wit. Yder van deze bloemen is een roosje in vyf ſmalle en ſpitſe deelen ingeſneden. Als deze bloemen zyn afgevallen volgen haer eironde, zachte beziën, vol ſap, zoo rood als Korael, ſomtyds wit, lymig en onaengenaem van ſmaek, in zich beſluitende verſcheide zaden. De wortel is kleen, en vezelig; zy groeit op waterachtige plaetſen langs de beken, grachten en ſlooten, en beſluit veel olië en wezentlyk zout in zich.

De bladers en beziën zyn opdroogende, verterende, afvegende, ontbindende, goed voor de verſtoppingen van de lever, voor de breuken, voor die, welke van eene hoogte gevalzyn, om 't geronnen bloed te ontbinden, als ze in een afziedſel of op eene andere wyze ingenomen worden.

Dulcamara, *Dulcis Amara*, *& Amara dulcis*; om dat haer baſt een' bitteren en zoeten ſmaek heeft.

Glycypicros, *ἀ γλυκὺς*, *dulcis*, *& πικρὸς*, *amarus.*

DURIO.

Durio, Garz. & Acoſtæ.
Durion, Coſtino, Scalig. Lugd.
Guanabanus, Oviedi, Cluſ. in Garz.
Duryoens ex Malaca, Linſcot.
Arbor pomifera fructu aculeato Melonis magnitudine, C. B.
Duriones, Acoſtæ, J. B.
Jaca major, Caſt.
Batan arbor cujus fructus Duryaoen, *flos Buaa dicitur*, Palud. in Linſcot.

Is een groote Indiaenſche boom, wiens hout ſterk en vaſt is, bedekt met een' dikken aſchverwigen baſt', ſchietende verſcheide takken voorzien met bladeren, die eene halve hand lang, ten minſten twee vingeren breed, rondom zeer dicht getandt, van boven helder groen, en van onderen donker van kleur' zyn, naer by 't tros komende. De bloem is wit naer 't geel trekkende; men noemt haer in 't land *Buaa*; zy word gevolgt door eene vrucht zoo groot als een Meloen, bedekt met een' dikken baſt', die geheel met dikke, korte en puntige ſtekelen bezet is; zy is van buiten groen, en heeft over hare geheele lengte ſtrepen of voren gelyk de Meloen. Deze vrucht is van binnen in de lengte verdeelt in vier huisjes, waer van yder drie of vier verzamelplaetſen bevat, waer in men zeer witte vruchten vind, zoo groot als een hoenderei, ſchynende in 't begin aen hun, die ze niet gegeten hebben, onaengenaem van ſmaek, en van reuk als bedorve uijen; maer nadat men ze geproeft heeft, vind men ze zoo lekkervan ſmaek, en zoo lieflyk van reuk, dat men gelooft nooit iets beter gegeten te hebben. Dees boom waſt op Malaca, en vloeit over van vruchten; de Indianen noemen hem *Batan*, en zyne vruchten *Duryoen.*

Zyne vrucht word geacht openende, windbrekende, zweetdryvende, verterende, goed om de ſluimen van de borſt te verdunnen, en te doen rypen, om de pis te verwekken, en de winden te verdryven.

Wan-

Wanneer de Indianen veel van de vruchten van *Durio* gegeten hebben, en bevreest zyn, dat ze in hunne magen onverteert zullen blyven, kaeuwen ze daer op Betel, om tot een verbeterend middel te dienen.

E.

EBENUS.

Ebenus, in 't Fransch *Ebene*, in 't Nederduitsch *Ebbenhout*, is een hout, dat hard, vast, zeer swart, in 't aenraken zacht en glad als 't Yvoor is, en uit een der Oosterssche Eilanden, 't *Eiland van Mauritius* genaemt, tot ons word overgebragt: men krygt 't van een' grooten en dikken boom', die met een' dikken bast' bedekt is; men zegt dat zyne bladers zyn als die van den Lauwrier, en dat hy eene vrucht draegt gelyk als een aker, ondersteunt door een kleen steeltje; hy is mogelyk eene soort van Eikeboom.

Zyn hout moet massief of vast, zuiver, en sonder aderen zyn; de Ouden hebben gemeent, dat het Aloes-hout was, waerom het van sommigen *Hebenum sive Xyloaloes officin.* genaemt is, doch zy hebben zich bedrogen.

Daer zyn nog twee andere soorten van Ebbenhout; een rood, dat de Kooplieden in 't Fransch *Grenadille* noemen, en een groen; alle deze houten worden door de Schrynwerkers tot verscheide ingelegde werken gebruikt; de twee laetste moeten vol aderen, vast, hoog van kleur', en van de basten gezuivert verkozen worden; zy hebben veel olië, en wezentlyk zout in zich.

Het zwart Ebbenhout is zweetdryvende en opdroogende; men kan 't als Pokhout in een afziedsel gebruiken; doch men bedient 'er zich weinig van in de Geneeskunde.

Ebenus komt van 't Hebreeuwsche woort *Eben*, dat *steen* beteekent, om dat 't Ebbenhout zoo hard als steen is.

EBULUS.

Ebulus, Brunf. Matth.
Ebulus, sive humilis Sambucus, Dod.
Chamæacte, Dioscor.
Ebulus, sive Sambucus herbacea, J. B.
Sambucus humilis, sive Ebulus, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Fransch *Yeble.*

In 't Nederduitsch *Hadich*, *Lage-* of *Wilde-Vlier.*

* Is eene plant, die van den gemeenen Vlier niet verschilt als dat ze veel lager is; want zy wast zelden hooger dan drie voeten; de steel is graskleurig, hoekig, geknoopt, takkig, en van binnen mergachtig; de bladers zyn als die van den Vlier, maer wat langer, puntiger, en sterker van reuk; de bloemen zyn bekkentjes of roosjes van vyf deelen, wit van kleur', welriekende, en als zonneschermen geschikt; wanneer ze zyn afgevallen, komen 'er ronde beziën in hare plaets, die in 't rypen zwart en vol sap worden, en eenige langachtige zaden in zich besluiten; de wortel is lang, een vinger dik en wyd uitgespreidt; deze plant groeit op onbebouwde plaetsen, en heeft veel zouts en olië in zich.

De bladers worden in stovingen gebruikt om te verdryven, te ontbinden en de zenuwen te versterken, voor de heupjigt, lamheit, en vloeijingen of zinkingen.

De tweede bast van haren steel, de wortel, en 't zaed inwendig gebruikt zyn buikzuiverende en waterdryvende; zy ontlasten de weivochten, en worden in de waterzucht gebruikt.

Ebulus, ab ἔβυσος, mutato, σ in λ, dat is een Spaensch Eiland, alwaer deze plant overvloedig wast.

Chamæacte, *ἀ χαμαὶ*, *humilis & ἀκτὴ*, *sambucus*, als of men zeide *Kleene* of *Lage Vlier.*

ECHINOMELOCACTOS.

Echinomelocactos, Adv. Lob. Icon. Clus. J. B.
Melocactus Indiæ Occidentalis, C. B.
Pomum spinosum opuntiatum, Munting.
Melocarduus Echinatus, Penæ, Lugd. Raii Hist.
Melocarduus Americanus, Park.
Ficoides Occidentale spinosum melonis facie, sulcis rectis, Hermanni.

In 't Nederduitsch *Indiaensche* Doornappel.

Is eene Westindische Distel, die zeer fraei en

* Zie Pl. IX. Fig. 10.

en verwonderenswaerdig is; haer hooſd is zeer dik, eirond van gedaente, met ſterke doornen voorzien, waer van ſommige regt, andere krom zyn. Zy ſchynt een natuurlyk zamenſtel van Komkommer, Meloen en Diſtel te zyn, waer van zy haren naem krygt; haer baſt is groen, geſtreept of door ribbens verdeelt; haer vleeſch is wit, vaſt, dik, buigzaem, moeijelyk te breken, van ſmaek als eene Kauwoerde, en hard te verteren; van boven ſchiet zy eene ſoort van kattoen, naer de Amiantus of Steenvlas gelykende, van buiten graeuw, van binnen zeer wit, hebbende verſcheide kleene, dunne, purperachtige doornen, die allengsjes in hare oppervlakte opkomen, en hard en ſtekende worden; men vind ook onder aen het zelve kattoen zekere vliezige, en bloedkleurige blaesjes, die met kleene, zwarte en glinſterende zaden als die van de Fluweelbloem' vervult zyn; dit diſtelshoofd word onder de voedſels gebruikt.

Het is goed voor de borſt, verzachtende, openende, in afkookſelen gebruikt.

ECHINOPUS.

Echinopus, in 't Nederduitſch *Vreemde* of *Roomſche Diſtel*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn, eene groote en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Echinopus major, J. B. Pit. Tournef.
Carduus ſphærocephalus latifolius vulgaris, C. B. Raii Hiſt.
Sphærocephalus annuus, Cam.
Tetralix ſpinoſa, Lugd.
Carduus ſphærocephalus, ſive globoſus major, Park.
Crocodilium, Lac. Adv. Lob.
Spina peregrina, Dod. Gal.
Ritro, *ſive Rutro*, Theophr. Lob. Icon.

Zy waſt twee of drie voeten hoog; hare ſtelen zyn een vinger dik, geſtreept, wollig, vetachtig in 't aenraken, bynaer purperachtig van kleur', en zoetachtig van ſmaek; de bladers zyn langwerpig, breed aen hun begin, diep ingeſneden, groen, van boven bruin, van onderen witachtig, met het onderſte gedeelte hunnen ſteel omvattende, ruig en voornamentlyk van onderen, klevig in 't aenraken; de toppen der ſtelen zyn met bolronde hoofden beladen, die bloempjes dragen, welke van boven wyd uitgebreidt, in riempjes geſneden, en witachtig blaeuw van kleur' zyn; als de bloemen zyn afgevallen, komen 'er zaden in hare plaets, die doorgaens langwerpig, en in ſchilferachtige omwindſelen, die de bloempjes tot eenen kelk' verſtrekt hebben, beſloten zyn; de wortel is van eene middelmatige dikte, en van buiten zwartachtig; deze plant groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen.

De tweede ſoort word genaemt

Echinopus minor, J. B Pit. Tournefort.
Carduus ſphærocephalus cæruleus minor, C. B.
Spina alba putata flore cæruleo, Cam. Ep.
Crocodilium Monſpelienſium, Lugd.
Ritro floribus cæruleis, Adv. Lob.
Ruthrum, Theophraſti, Lugd.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen, omtrent een voet hoog, alle bedekt met eene dikke en witte wolle, dragende vele bladers, die om den anderen geſchikt, lang, fyn en tot aen hunne rib ingeſneden, ſtekelig, van boven groen, en van onderen wit en wollig zyn; de toppen der ſtelen dragen bolronde hoofden naer die der voorgaende ſoort' gelykende, maer veel kleener, voorzien met blaeuwe bloempjes, die van langwerpige zaden, in ſchilferachtige omwindſelen beſloten, gevolgt worden; de wortel is bynaer een pink dik, gerimpelt, en in verſcheide hoofden of bollen, waer van yder zynen ſteel ſchiet, verdeelt; deze plant groeit voornamentlyk in Languedok in de velden by Montpellier; zy duurt maer een jaer.

De eene en de andere ſoort hebben veel zouts en olië in zich.

Zy zyn openende, zweetdryvende, goed voor den ſteen, 't zydewee, vloeijingen, en heupjigt.

Echinopus, *ab ἐχῖνος*, *erinaceus*, om dat de hoofden dezer plante de gedaente van een' kleenen egel hebben.

Sphærocephalus, *à σφαῖρα*, *ſphæra*, *globus*, *& κεφαλὴ*, *caput*, als of men zeide, *rond* of *bolrond hoofd*.

ECHINUS MARINUS.

Echinus marinus.
Erinaceus.
Carduus marinus.
Hericius marinus.

In 't Franſch *Heriſſon de mer.*

In't Nederduitſch *Zee-Egel.*

Is

Is een vifch, die met een vel zoo hard als parkement bedekt, en rondom met ſterke en ſtekende doornen, die hem tot verweringe dienen, bezet is; men vind 'er tweederlei ſoorten, waer van de eene bynaer rond of eirond, en de andere lang is.

De eerſte is zoo groot als een manshoofd, en ſomtyds als een kleene windbal, ſchynende geheel uit een ſtuk te beſtaen, want naeuwlyks kan het hoofd van 't lyf onderſcheiden worden, van eene geelachtige, purpere, zwarte, of witte kleur'; de bek is kleen, met eenige tanden en eene kleene tonge voorzien.

De tweede is anderhalf, of twee voeten lang, donker van kleur', en heeft een' grooten bek; men vind deze dieren aen den zeekant, werwaerts zy zich begeven, wanneer de baren door eenig onweder beginnen te verheffen; 't welk heeft doen zeggen, dat zy voorboden van een nakend onweêr waren; men gebruikt ze in eenige landen tot voedſel; men eet hun vleeſch, en hunne eijers; zy zyn vochtig en ligt te verteren.

De Zee-Egels hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn openende, afvegende, inſnydende, verterende, ontbindende, en goed om oude zweren te zuiveren; men gebruikt ze uit- en inwendig.

ECHINUS TERRESTRIS.

Echinus terreſtris, Hermol. Jonſt.
Acanthio terreſtris, Galeni.
Erinaceus.
Herix.
Hericius, Plinii.

In't Franſch *Heriſſon.*

In't Nederduitſch *Egel.*

Is een landdier, van grootte als een Konyn, geelachtig, en met doornen of ſtekelen, die hem tot verwering' dienen, omringt; daer zyn twee voorname ſoorten, eene, wier ſnuit is gelyk die van een' hond, en de andere, als die van een varken; zyne pooten hebben vyf klaeuwen met lange, puntige en holle nagelen voorzien; het onthoud zich doorgaens onder de aerde, en in andere verborgen plaetſen, als in holle boomen, aen den voet van vervallen muren, en in onderaerdſche holen, gaet niet dan des nachts uit, en voed zich met ratten, eikelen, peren en druiven, op welke laetſte vrucht het zeer verlekkert is, waerom men het ſomtyds by nacht in de wyngaerden vind; als het bang is, verbergt het zyn hoofd, en zyne pooten, en rolt zich als een kloot in een; zyn wyfje heeft agt tepels; het heeft veel vlug zout en olië in zich; zyn vleeſch is goed van ſmaek, en gegeten of 't nat daer van gebruikt word geacht goed te zyn om de pis af te dryven, en loslyvig te maken.

De lever gedroogt, en tot poeder gemaekt is goed voor de nierziekten, kwaedſappigheit, waterzugt, ſtuiptrekkingen, vallende ziekte en zinkingen; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

De maeg gedroogt en tot poeder gemaekt is goed voor 't windkolyk, dezelve giſt daer van ingenomen.

Het vet uitwendig gebruikt is goed voor de ſcheurſelen.

* *Echinus*, παρὰ τὸ ἔχειν, ſeu συνέχειν ἑαυτόν, om dat dit dier zich in een rolt, als men het plaegt of bang maekt.

ECHIUM.

Echium vulgare, C. B. J. B. Park. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Echium bugloſſum agreſte, Ad.
Echium, ſive Alcibiacum, Dod. Gal.
Bugloſſum ſylveſtre, Lon.
Lycopſis, Cord. in Dioſcor.

In't Franſch *Herbe aux viperes.*

In 'tNederduitſch *Slangenhoofd*, *Wilde Oſſetong*, *Slangenkruid.*

Is eene ruige, groene, en met zwarte ſtippen geſpikkelde plant, die ſtelen ſchiet meer dan twee voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, ſmal, ruig, ruuw in 't aenraken, en laf van ſmaek; de bloemen omringen de ſtelen by naer van onderen tot boven, en zyn van gedaente als een trechter, die gebogen en aen de kanten in vyf oneffene deelen ingeſneden is, van eene ſchoone blaeuwe kleur', ſomtyds naer het purper trekkende of ſomtyts aſchverwig, hebbende in 't midden vier purpere helmſtyltjes, en een wit ſtampertje; deze bloem word door een' kelk, die tot den grond in vyf lange, ſmalle, puntige, en geſtreepte deelen geklooft is, ondersteunt; als zy is afgevallen, komen 'er vier gerimpelde, en aen malkander ge-

* De la Duquerie.

gevoegde zaden in hare plaets, hebbende afsonderlyk de gedaente van een adders- of slangenhoofd, waerom men de plant *Slangenhoofd* noemt; haer wortel is lang, zoo dik als een duim, en houtachtig; deze plant groeit in de velden, tegen de muren, langs de wegen, en in zandige en onvruchtbare plaetsen; zy heeft veel olië, en weinig zouts in zich.

Men acht deze plant goed tegen de addersbeet, wegens de gedaente van haer zaed; doch men moet daer geen staet op maken; zy is bevochtigende, verzachtende, en goed voor de borst, zy verzacht de scherpheden van 't bloed, en zuivert het zelve.

Echium, *ab* ἐχις, *vipera*, om dat 't zaed dezer plant' naer een addershoofd gelykt, of om dat men meende, dat deze plant goed was tegen de addersbeten.

ELAPS.

Elaps, *sive Elops*, in 't Nederduitsch *Hertslang*, is eene soort van slang' omtrent drie voeten lang, zoo dik als eene adder, geelachtig van kleur', naer hare lengte van 't hoofd tot aen den staert met drie zwarte strepen geteekent; men vind ze gemeenlyk op 't Eiland Lemnos; zy is niet zeer gevaerlyk, nogtans verwekt hare beet krimpingen in den buik, die door openende en zweetdryvende middelen, als 't zout van adderen en van hartshoren genezen worden.

Haer vleesch, hart, lever, en vet zyn zweetdryvende, en goed om 't vergift te wederstaen.

ELATINE.

Elatine, is eene plant, die de Heeren Rai en Tournefort onder de soorten van Wild Vlas gestelt hebben; daer zyn driederlei soorten.

De eerste soort word genaemt

Elatine, Dioscoridis Ad. Lob.
Elatine folio subrotundo, C. B.
Linaria Elatine dicta, *folio subrotundo*, Raii Hist.
Linaria segetum nummulariæ folio villoso, Pit. Tournef.
Veronica fœmina, Matth. Fuch.
Verbasculum quorumdam, Lugd.
Elatine mas folio subrotundo, J. B.

In 't Nederduitsch *Eerenprys wyfje.*

* Zy schiet een' kleenen steel, die zich in vele dunne, ruige, wat roodachtige, en op den grond zich verspreidende roeden verdeelt; de bladers gelyken naet die van Penninkkruid, of naer die van Eerenprys mannetje, doch zy zyn zoo spits niet, bynaer rond, zacht, ruig, wollig, witachtig van kleur', en wat bitterachtig van smaek; uit den schoot van yder blad komt een kort, ruig, roodachtig voetsteeltje, dat eene kleene, ruige, geelachtige, graskleurige bloem, naer die van 't gemeene Wilde Vlas gelykende, ondersteunt; als deze bloem is afgevallen komt 'er een dop of eene langwerpige vrucht in hare plaets, die van binnen verdeelt is in twee huisjes vol bynaer ronde zaden; haer wortel is enkel, dun, regt, wit, en met eenige vezelen voorzien.

De tweede soort word genaemt

Elatine, Matth. Cast.
Elatine altera, Dod. Lob. Ico.
Elatine folio acuminato, *in basi auriculato*, *flore luteo*, C. B.
Elatine folio acuminato, *seu fœmina*, *foliis angulosis*, J. B.
Linaria Elatine dicta, *folio acuminato*, Raii Hist.
Linaria hederulæ folio, Col.
Linaria segetum nummulariæ folio aurito & villoso, *flore luteo*, Pit. Tournef.

Zy verschilt van de vorige hier in, dat hare bladers langwerpig, als eene pyl spitstoeloopende, en van onderen als met oortjes voorzien zyn; en dat hare bloemen kleener en geel van kleur' zyn.

De derde soort word genaemt

Elatine folio acuminato, *flore cæruleo*, C. B.
Linaria segetum nummulariæ folio aurito & villoso, *flore cæruleo*, Pit. Tournef.

Zy verschilt van de tweede soort' hier in, dat hare bladers rondachtiger, en met kleener oortjes van onderen voorzien, en dat hare bloemen blaeuw of blaeuwachtig zyn.

Deze planten wassen in de velden tusschen 't koren, en hebben olië en weinig zouts in zich.

Zy

* Zie Pl. IX. Fig. 11.

Zy zyn afvegende, wondheelende, goed om de buikloopen te ſtuiten, voor de oogziektens en zweren.

ELEATERIUM.

Eleaterium, is eene Indiaenſche ſchors of baſt, die naer de Kina gelykt, maer hare hoedanigheit niet bezit; men zegt dat ze al den kwaden reuk van den Tabak beneemt, als men ze daer onder mengt, en onder malkander rookt.

ELEMI.

Gummi Elemi.
Reſina Elemi.

* Is eene ſoort van witte harſt', naer het groenachtig zwemende en welriekende, die ons uit Ethiopië word toegevoert in ſtukken twee of drie ponden zwaer, en in bladeren van Indiaenſch Riet omwonden, waerom ze Gom Elemi in riet genaemt word; zy vloeit door inſnydingen uit eene ſoort' van Wilden Olyfboom van eene middelmatige hoogte, wiens bladers lang en ſmal, en van kleur' witachtig groen, en zilververwig zyn; hare bloem is rood, en onderſteunt door een kleen kelkje van kleur' als de bladers; de vrucht gelykt naer eene olyf; dees boom groeit in Ethiopië en in 't gelukkig Arabië.

Men moet de Gom Elemi van buiten droog, van binnen zacht, zuiver, wit van kleur', naer het groen zwemende, en vry aengenaem van reuk verkiezen; zy heeft wezentlyk zout in eene groote meenigte olië omwonden, weinige water- en aerddeelen in zich.

Zy is goed om te verzachten, etter te maken, te verdunnen, te ontbinden, aftevegen, en te genezen; zy is dienſtig in ſteken, wonden, gezwellen, om de zenuwen te verſterken, in beenbreuken, en uitledingen; men gebruikt ze niet dan uitwendig onder plaeſters en zalven.

Elemi, *ab elea*, *pro olea*, *Olyfboom*, om dat deze Gom uit eene ſoort' van Olyfboom vloeit.

ELEPHAS.

Elephas, ſive Elephantus, ſive Barrus, in 't Franſch *Elephant*, in 't Nederduitſch *Olifant*, is een viervoetig dier, dat het zwaerlyvigſte der landdieren geacht word, en van eene ſchriklyke gedaente is; zyn hoofd is leelik en affchuuwlyk, de ooren zyn doorgaens kleen, doch men vind Olifanten, die ze groot en ſterk hebben; de oogen zyn groot, maer ſchynen kleen naer mate van de grootte zyns hoofds; zyn neus is dat, 't welk men zynen ſnuit, in 't Latyn *probo ſcis*, of *tuba*, of *manus naſuta*, heet; 't is een lichaem, dat lang genoeg is om 'er meê aen den grond te konnen raken, vleezig, zenuwachtig, breed aen 't hoofd, en allengsjes ſmaller wordende, van binnen hol, aen zyn uiteinde doorboort, waer door hy den reuk der dingen, die hy ruikt, ontfangt, en buigzaem op de wyze van eene Slang'; dit uiteinde is breeder dan 't midden, en daer uit komt voort als een vinger, waer van hy zich als van eene hand bedient, om daer mede al 't geen hy aen zynen mond brengt, het zy vaſt of vloeibaer, aen te vatten; door de buis, die daer in is, krygt hy zynen adem; dees ſnuit dient hem ook tot verwering', want hy heeft eene groote kracht; zyn mond is by zyne borſt; de tong is kleen; hy heeft vier tanden om te kaeuwen, behalven de twee groote, lange, puntige, witte en blinkende, die zeer verre buiten de onderkaek als horens uitſteken, om zich daer mede te verweren, en die men in 't Latyn *Ebur*, in 't Franſch *Yvoire*, in 't Nederduitſch *Yvoor* noemt; zyn lichaem is van eene wonderlyke dikte, negen of tien voeten lang, en somtyds langer; hy is doorgaens donker van kleur'; men heeft 'er witte gezien, doch zy zyn zeer zeldzaem; zyne huid is ruuw en zoo hard, dat zy met geene pylen kan doorboort worden; de Moren maken 'er ſchilden van; zy is bedekt met zeer kort hair, ſomtyds is zy zelfs kael; de ſtaert is als die van een' Buffel; de beenen zeer dik, de pooten rond als die van een paerd, maer veel dikker; het eelt of horen van de pooten is zeer breed en zeer zwart; de teenen der pooten zyn vyf in getal, doch aen malkander zonder verdeelinge vereenigt: dit dier komt voort in Aſië, Afrika, Ooſtindië, en in de Landen, die van den Grooten Mogol afhankelyk zyn; men vind mannetjes en wyfjes, doch de wyfjes zyn met geene lange tanden gewapent als de mannetjes; daer zyn 'er van verſcheide grootte; dit dier ſpoed zoo veel weg gaende zynen tred, als een menſch, wanneer hy loopt, doen kan.

De Olifant is leerzaem, men ziet hem daden verrichten, die van de uiterſte voorzichtigheit ſchynen te zyn; men gebruikt hem om zware laſten te dragen, en tot verſcheide andere werken; men zegt, dat hy van tyd tot tyd door eene ziekte word aengetaſt, die hem

* Zie Pl. IX. Fig. 12.

zoo woedende maekt, dat hy zyne ketens breekt, en al wat hem ontmoet verſcheurt; en dat zyn meeſter, om deze kwael tegen te gaen, hem met ſcherpe en ſmadelyke woorden beſtraft; hy is gaern in moerasſige plaetſen, en in rivieren, daer hy zich waſcht 't water met zynen ſnuit nemende, en 't op zyn lyf werpende; hy kan geen groote koude verdragen; eet kruiden, teedere takken en bladers der boomen, vruchten, wortels, zaden, en ſomtyds aerde en ſteenen; bemint den wyn; kan agt dagen zonder drinken doorbrengen; leeft langer dan eenig ander dier, als hy door geene ziekte word aengetaſt; doch hy is de vliegende draken zeer onderworpen, welke zich om zyne beenen winden, hare hoofden in zyne neusgaten verbergen, zyne oogen uitſteken, hem kwetſen, en zyn bloed afzuigen, tot dat hy ſterft; ſomtyds dood men den Olifant, om 'er het Yvoor van te hebben; de Moren eten zyn vleeſch raeuw.

Het beſte Yvoor word ons uit Ceilon, en uit verſcheide andere plaetſen van Ooſtindië gebragt.

Men moet 't gladſte, en witſte verkiezen; 't heeft veel olië, vlug zout en aerde, en weinige waterdeelen in zich.

Het is geraſpt zynde goed voor den buikloop, om 't hart te verſterken, de wormen te dooden, het vergift te wederſtaen, als 't in een poeder of afkookſel ingenomen word; men laet 't Yvoor in eene aerdepott' met eene andere pott' bedekt kalcineren, en de voegen wel toegeſtopt zynde, word 't zeer zwart, om dat de dampen, die 'er van opkomen, daer op wederom neêrvallen; in dien ſtaet fyn gewreven is 't goed om te ſchilderen; men doet de zelve werking aen den hartshoren, dien de ſchilders ook gebruiken; doch men moet aenmerken, dat, hoe de ſtoffen, waer van 't zwart gemaekt word, witter zyn, het zwart zoo veel te ſchooner en hooger van kleur' is.

Barrus, *à Græco* βαρυς, *gravis*, men heeft den Olifant dezen naem gegeven, om dat 't een zeer vaſt en zwaer dier is.

Ebur, *à barro*, *Olifant*, om dat 't Yvoor een Olifantstand is.

ELICHRYSUM.

Elichryſum ſeu Stœchas citrina anguſtifolia, C. B. Pit. Tournef.

Helichryſum & Amaranthus, Galeni, Cæſalp.

Heliochryſum, Cord. in Dioſc.

Coma aurea, Lob.

Amaranthus luteus, Fuch. Lac.

Stœchas citrina tenuifolia Narbonenſis, J. Bauh.

Chryſocome ſive Coma aurea, & Stœchas citrina vulgaris, Park.

Stœchas citrina, ſive Helichryſum, Raii Hiſt.

In 't Franſch *Immortelle*, of *Amarante jaune*.

Is eene plant, die verſcheide houtachtige, wollige, en witte ſtelen ſchiet, een of anderhalf voet hoog met kleene, ſmalle, ruige en witachtige bladeren voorzien; de bloemen waſſen op de toppen der ſtelen, en zyn als hoofdjes of ruikertjes by een gehoopt, die van boven als ſtarren ingeſneden, bleek geel, of citroenverwig, door ſchilferachtige, zeer drooge, gele, en als goud blinkende kelken ondersteunt zyn; deze bloem kan verſcheide jaren bewaert worden, zonder te verwelken of te verrotten, om dat zy bynaer geene waterdeelen heeft, 't geen ze *immortelle*, dat is, *Onſterflyke* heeft doen noemen; haer reuk is ſterk en aengenaem; het zaed, dat in hare plaets komt, als zy is afgevallen, is langwerpig, ros, met een kuiſje voorzien, welriekende en ſcherp; de wortel is enkel, houtachtig, dik, en geeft eenigen reuk van zich bynaer als die van de Gom Elemi. Deze plant groeit in drooge, warme en zandachtige plaetſen, als in Languedok, by Montpellier, en heeft veel wezentlyk zout en olië, en weinige waterdeelen in zich.

Zy is inſnydende, openende, wondheelende, neemt de verſtoppingen weg, verwekt de maendſtonden, dood de wormen, en ontbind het geronnen bloed.

Elichryſum, *ab* ἥλιος, *ſol*, *&* χρυσὸς, *aurum*, om dat de zon op deze plant ſchynende hare bloem goudkleurig vertoont.

EMERUS.

Emerus is een kleene heeſter, waer van twee ſoorten zyn, eene groote en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Emerus, Cæſalp. Pit. Tournef.

Colutea ſcorpioides, Ger. J. B. Raii Hiſt.

Colutea ſiliquoſa, ſive Scorpioides major, C. B. Hare

Hare grootſte takken zyn met eene aſchverwige, en de kleene met eene groene ſchorſſe bedekt; de bladers zyn vyf aen vyf, of zeven aen zeven, of negen aen negen langs eene rib geſchikt; in gedaente komen zy naerby die der Linſen, doch zy zyn rondachtiger en dikker, naer die van *Colutea* gelykende, als men hare grootte uitzondert, bitter en onaengenaem van ſmaek; de bloem is als die der peulvruchten, naer die van Brem gelykende, geel van kleur', en wat welriekende; zy word van eene lange, en dunne peul' gevolgt, die bynaer langronde zaden inſluit, welke donker van kleur', zacht in 't aenraken, en van een' leelyken ſmaek zyn; de wortel verſpreid zich aen alle kanten onder de aerde.

De tweede ſoort word genaemt

Emerus minor, Pit. Tournef.
Colutea humilior, Park.
Colutea ſiliquoſa minor, C. B.
Colutea ſcorpioides humilis, Ger. J. B. Raii Hiſt.

Zy verſchilt van de vorige hier in, dat zy lager en kleener is, en dat zy hare takken op den grond verſpreiden; de eene en de andere waſſen op bergachtige en donkere plaetſen, in boſſchen, en in warme landen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

De bladers maken loslyvigheit.

EMEU.

Emeu, ſive Eme, Cluſ.
Emeu, vulgò Caſoaris, G. Piſon.

Is een groote vogel van de Molukkiſche Eilanden in Amerika, wiens hoofd en hals zeer verheven zyn, zoo dat hy van de pooten tot aen 't hoofd bynaer vyf voeten hoog is; het lyf, van de borſt tot aen den ſtuit, is drie voeten lang; zyn hoofd is kleen naer mate der andere deelen, kael, en blaeuwachtig zwart van kleur'; zyne oogen zyn groot, vurig, vinnig en wreed; en by de oogen zyn de oorbuizen, die kleen en kael zyn; een weinig boven de punt van zynen bek zyn twee gaten, die hem tot neusgaten verſtrekken; zyn hoofd is verſiert met eene ſoort' van kroon', van eene horenachtige zelfſtandigheit, donker geel van kleur', die van den top tot halfwegen den bek is uitgeſtrekt, en jaerlyks te gelyk met de vederen, als hy ruit, afvalt, en met die ook wederom voor den dag komt; het bovenſte van zynen hals is bedekt met twee vliezen, eenigzins naer die van een' kalkoenſchen haen gelykende, rood van kleur'; zyne beenen zyn hoog, dik, en met eeltachtige velten bedekt; de pooten zyn dik, hebbende yder vyf harde, dikke, ſchilferachtige klaeuwen, met lange en harde nagelen voorzien, zonder hielen; zyne gedaente komt zeer naerby dien van den Struisvogel, en men kan zeggen dat hy 'er eene ſoort van is; hy is bekleedt met roode en zwarte veêren, die zoodanig geſchikt zyn, dat zy van verre gezien zynde hair ſchynen te zyn, te meer dewyl zyne vlerken zoo kleen zyn, datze bynaer onder zyne veêren verborgen liggen; ook dienen zy hem niet om te vliegen, maer alleenlyk als tot een zeil om ſterker te loopen; hy heeft geenen ſtaert, maer de veders, die zynen ſtuit bedekken, zyn langer en harder dan de andere; de ſterkte van dezen vogel beſtaet meer in zyne pooten dan in zynen bek; zyne eijers verſchillen van die des Struisvogels niet alleen daer in, dat zy kleener zyn, maer ook dat de ſchael groenachtig en rondom met knobbeltjes van eene ſchoone groene kleur' verſiert is; de boeren eten de dooijers dezer eijeren; dees vogel ſlokt zonder onderſcheit al 't geen hem voorkomt op, en looſt het hardſte wederom door den aers zonder verteert te zyn.

Zyn vet is verzachtende, ontbindende, ettermakende en goed voor de zenuwen.

EMPETRUM.

Empetrum is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Empetrum montanum fructu nigro, Pit. Tournefort.
Erica baccifera procumbens nigra, C. B.
Erica baccifera, Matth. Calt.
Erica prima, Cluſ. Pan.

Zy ſchiet takkige, buigzame en houtachtige ſtelen, die zig langs de aerde verſpreiden, ſlangswyze voortloopen, veel plaets beſlaen, en met eene roodachtige bruine ſchorſe bedekt zyn; hare bladers zyn kleen en langwerpig; de bloemen waſſen op de toppen der takken, als bosjes van helmſtyltjes geſchikt, witachtig, graskleurig, en geene vrucht na zich latende; maer de zelve takken dragen op eene andere

plaets

plaets ronde en zwarte beziën, waer van yder twee of drie ſteentjes, of eenige dunne zaden in zich beſluit; de wortel is houtachtig en hard; deze plant groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen; zy is van geen gebruik in de Geneeskunde.

De tweede ſoort word genaemt

Empetrum Luſitanicum fructu albo, Pit. Tournefort.
Acacalis, Dioſcoridis, Amato.
Erica erecta baccis candidis, C. B.
Frutex Luſitanis camerinas dictus, Linſ.
Erica baccifera tenuifolia, Tab. Ger.

Zy ſchiet takkige en regte ſtelen, omtrent anderhalf voet hoog, die ligtelyk te breken, en met eene zwartachtige ſchorſſe bedekt zyn; de bladers zyn kleen als die der Heide, t'zamentrekkende van ſmaek, den mond een weinig verhittende, en donkergroen van kleur; de bloemen zyn als die der vorige; de vruchten waſſen ook op eene andere plaets op dezelve voetjes, die de bloemen dragen; deze vruchten zyn ronde en witte beziën, in gedaente paerlen verbeeldende, vol ſap, van een' zuren ſmaek, hebbende yder in zich drie ſteentjes, of harde en dunne zaden; deze plant groeit voornamentlyk in Portugael op zandachtige plaetſen.

Hare vrucht is goed om den dorſt der koortſigen te verſlaen, want zy is zuur en vry aengenaem van ſmaek; men laet 'er van in water weeken, om een oogwater te maken, waer mede men de oogen waſcht om 't verſwakte gezicht te verſterken.

Empetrum, *ab ἐν*, *& πέτρος*, *ſaxum*, om dat deze plant in ſteenachtige plaetſen groeit.

ENCAUSTUM.

Encauſtum, in 't Franſch *Email*, in 't Nederduitſch *Emaus*, *Brandverw*, is eene glasmaking van metalen, zand, en Alikantſche weedaſch gemengt en door een ſterk vuur onder een geſmolten; men maekt ze van verſcheide kleuren, als witte, blaeuwe, gele, groene, appelbloesſem- en vleeſchkleurige.

De witte Emaus is de baſis of grond van de andere Brandverwen; zy word van gekalcineerd tin, in 't Franſch *Potée* genaemt, van ſchuurzand en van weedaſch gemaekt, die men t'zamen door ſmelting tot een' ſchoonen, gladden, blinkenden en witten ſteen heeft gebragt; men gebruikt ze om 't aerdewerk te verniſſen; zy word ook van de Schilderen, die met Brandverwen ſchilderen, en van de Gouden Zilverſmeden gebruikt; zy is meer of min wit en ſchoon, naer dat 't tin, dat men 'er toegebruikt heeft, zuiver is geweeſt.

De blaeuwe Emaus is witte Emaus, waer by men terwyl ze nog in ſmeltinge was, rood koper en Cyperſche vitriool gedaen heeft; indien men in de plaetſe van deze voornoemde dingen 'er *Saffra* by doet, zal de Emaus eene bleeker blaeuwe kleur aennemen; die met Brandverwen ſchilderen, noemen deze laetſte *Faux Lapis*.

De gele Emaus is de witte, die met wat yzerroeſt is gekleurt, dat men 'er by doet gedurende de ſmelting.

De groene Emaus is de witte, die met vylſel van geel koper gekleurt is.

De appelbloeſſemkleurige Emaus is de witte, in wier t'zamenſtellinge men azuur gemengt heeft.

De vleeſchkleurige Emaus is de witte, die met *Lapis Petracorius* gekleurt is.

Men kan aen de witte Emaus verſcheide andere kleuren geven, naer dat men 'er meer of min der voornoemde ſtoffen, waer van ik geſproken heb, ondermengt.

Hoewel men de Emauſſen of Brandverwen in de Geneeskunde niet gebruikt, zoo hebben zy nogtans hare krachten naer de hoedanigheden der ſtoffen, waer uit zy zyn t'zamen geſtelt; doch indien men wil, dat zy eenige uitwerkingen doen, moet men ze op een' porphyrſteen zeer fyn wryven, eer men ze gebruikt.

De witte, blaeuwe en gele Emaus zyn enkel opdroogende, maer de andere zyn afvegende en opdroogende.

Encauſtum, *à καίω*, *comburo*, om dat de Emaus door een groot vuur gemaekt word.

ENDIVIA.

Endivia, in 't Franſch *Endive* of *Scariole*, in 't Nederduitſch *Endivie*, *Andyvie*, is eene ſoort van Cichoreije, waer van drie ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Endivia ſativa, Park.
Intybus ſativa latifolia, *ſive endivia vulgaris*, C. B.
Seris domeſtica latifolia, Dioſcor.
Scariola Arabum, Interpretibus.
Intybum ſativum latifolium, J. B.
Intubus, Tur.
Intubum ſativum latifolium, Fuch. Dod. Gal.

Cicho-

Cichorea ſativa, Trag.
Cichorium latifolium, ſive Endivia vulgaris, Pit. Tournef.

Zy ſchiet lange, breede, en ter aerde nederliggende bladers, gelykende naer die van de Latouw', getandt aen de kanten, en bitterachtig van ſmaek; tuſſchen de zelve ſchiet een ſteel ter hoogte van anderhalven of twee voeten, die glad, geſtreept, ledig, takkig, krom, en met een melkachtig ſap vervult is; de bloemen gelyken naer die van de wilde Cichoreije, en zyn blaeuw van kleur'; zy worden van langwerpige huisjes gevolgt, die hoekige zaden inſluiten; de wortels zyn vezelig en melkachtig.

De tweede ſoort word genaemt

Intybus, ſive endivia minor anguſtifolia, Park.
Intybus ſativa anguſtifolia, C. B.
Seriola aut endiviola, Adv.
Intubus, ſive endivia minor, Matth.
Intybum ſativum anguſtifolium, J. B.
Cichorium anguſtifolium, ſive endivia anguſtifolia, Pit. Tournef.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat hare bladers ſmaller en bitterer van ſmaek zyn; en dat haer ſteel takkiger is.

De derde ſoort word genaemt

Indivia criſpa, Ger. *Romana criſpa*, Cam.
Cichorium criſpum, Pit. Tournef.
Intybus criſpa, C. B. Raii Hiſt.
Intybum ſativum criſpum, J. B.
Seris, ſive intybus criſpa, Ad.

Zy ſchiet grooter bladers dan die van de voorgaende ſoort'; zy zyn rondom gekronkelt en bogtig; haer ſteel groeit hooger, en is dikker en malſcher dan die der voorgaende ſoorten; de bloem is gelyk die van de andere; haer zaed is zwart.

Men kweekt alle de ſoorten van Endivie in de moestuinen aen; zy hebben vele waterdeelen, weinig olië en zout in zich.

Zy zyn bevochtigende, openende, afvegende, verkoelende; men gebruikt hare bladers en zaden in de Geneeskunde.

Intybus, vel Intubus, a tubo, pyp, om dat de ſtelen van de Endivie gemeenlyk van binnen hol, en als pypen of buizen zyn.

EPERLANUS.

Eperlanus, Epelanus, in 't Franſch *Eperlan*, in 't Nederduitſch *Spiering*, is een kleene viſch, die zynen oorſprong in zee heeft, maer in de rivieren opkomt; hy is een vinger lang, en ten minſten zoo dik als een duim, naer een' Grondel gelykende, ſchoon, glinſterende en paerlkleurig; men vangt hem in de rivier' de Seine by Rouaen, van waer men hem tot ons op kleene platte mandetjes gebonden overbrengt; zyn vleeſch is zacht, malſch, zeer lekker van ſmaek, naer violen riekende; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is openende, goed voor den ſteen, en 't graveel.

Eperlanus, a perla, paerl, om dat de kleur van dezen viſch is gelyk die van de paerlen.

EPHEDRA.

Ephedra, is eene plant, waer van vier ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Ephedra, ſive Anabaſis, Bellon. Pit. Tournefort.
Caucon & ephedra, Plinio.
Polygonum bacciferum ſcandens, C.B. Raii Hiſt.

Zy is een heeſter, die naer den Paerdeſtaert gelykt, maer is grooter en hooger; de ſtam is een arm dik; de takken klimmen, en verſpreiden zich tuſſchen die der nabyſtaende boomen; de bloemen zyn kleen, moſchachtig en bleek; in hare plaets komen vruchten, die naer kleene moerbeziën gelyken, rood van kleur', met zuur ſap vervult; de wortel is hard en houtachtig; dees heeſter groeit voornamentlyk langs de dalen van den berg Olympus en in Illyrië.

De tweede ſoort word genaemt

Ephedra maritima major, Pit. Tournefort.
Polygonum bacciferum maritimum majus, ſive uva major maritima, C. B. Raii Hiſt.
Uva marina, Dod. *major*, Ger.
Tragos, ſive uva marina major, Lob. J. B.

In 't Franſch *Raiſin de Mer*.

In 't Nederduitſch *Zee-Druif*.

Zy is een heester, die eens mans lengte opschiet; zyn stam is somtyts een arm dik; hy schiet verscheide dunne en teêre takjes bynaer als Biezen, in leedjes verdeelt als de Paerdestaert, zwartachtig van kleur', zich in verscheide andere takjes verdeelende, wier uiterstens of toppen puntig, hard en stekelig zyn; dees heester draegt geene bladers; de bloemen, die aen een dun steeltje vast, en als kleene trossen geschikt zyn, spruiten uit de leedjes der takken, en zyn van eene witachtige graskleur'; in hare plaets komen vruchten naer moerbeziën gelykende, en als druiven op een gehoopt, die eene roode kleur aennemen, als zy ryp zyn, zuurachtig en aengenaem van smaek; zy hebben driekantige, puntige, harde en t'zamentrekkende zaden in zich; de wortel is langwerpig en knoopachtig; deze plant wast in zandachtige en aen zee gelegene plaetsen in Languedok en Provence.

De derde soort word genaemt

Ephedra maritima minor, Pit. Tournef.
Polygonum bacciferum maritimum minus, C. B. Raii Hist.
Uva marina minor, Ger.
Tragos, sive Uva marina minor, J. B.
Equisetum quartum, Matth.
Croton, Nicandr. Ang.

Zy is een kleene heester, die naeuwlyks anderhalf voet hoog groeit; zyn steel is houtachtig, en schiet verscheide groene, gevoorde en geknoopte takjes, die ligt te breken, en met een lymachtig merg, dat in 't droogen rood word, vervult zyn; deze plant draegt geene bladers; de bloemen wassen aen de toppen der takken, en zyn kleen, geel en vele by een gehoopt; in hare plaets komen roode vruchten, naer braembeziën gelykende, zoet van smaek, en langwerpige zaden insluitende, die twee aen twee t'zamen gevoegt, en aen den eenen kant verheven, en aen den anderen kant plat zyn; deze plant groeit in Languedok by de haven van Ceta, omtrent Frontignan, op steenachtige en aen de zee gelegene plaetsen.

De vierde soort word genaemt

Ephedra Hispanica arborescens tenuissimis & densissimis foliis, Pit. Tournef.

Zy verschilt van de andere hier in, dat zy vele zeer dunne bladers draegt; deze groeit in Spanje.

De teêre takken of toppen van dèze heesteren, en hunne vruchten zyn afvegende, t'zamentrekkende, goed voor de breuken, om de buikloopen en bloedingen te stuiten.

EPHEMERON.

Ephemeron, Arist.
Diaria, Jonst.

In 't Nederduitsch *Vlieg van een' dag.*

Is eene soort van vlieg', die zeer snel vliegt; zy is met vier, en somtyds met ses vleugeltjes voorzien; zy heeft vier pootjes; haer hoofd is kleen en geelachtig; de oogen groot, dik, en zwart; zy heeft in plaets' van een' bek een' geelachtigen snuit, waer mede zy 't sap uit de bloemen tot haer voedsel zuigt; op haer hoofd draegt zy twee langachtige en zwarte horentjes; haer lichaem is zoo lang als dat van een kappelletje, en vry dikbuikig; de vleugeltjes en buik zyn loodkleurig; de staert is geelachtig, lang en gespleten; haer leven is zeer kort, want men stelt, dat zy by den opgang der zonne voortkomt, gedurende den dag haren wasdom krygt, en 's nachts of 's avonds sterft; dat niet ligt te gelooven is.

Ephemeron, ab ἐπὶ, & ἡμέρα, dies. om dat deze vlieg, zoo men zegt, maer eenen dag leeft.

Diaria, à die, om de zelve reden.

EPIMEDIUM.

Epimedium, Dod. Pit. Tournef.

Is eene plant, die vele bladers schiet drie aen drie aen dunne en ronde stelen vastgehecht; de bladers zyn wyd, breed, spits als die van Klim, groen, vry hard en rondom getandt; tusschen dezelve schiet een steel op omtrent een voet hoog, die kleene schoone bloemen van verscheide kleur', rood, geel of met wit gestreept ondersteunt; yder dezer bloemen bestaet uit vier kruiswyze geschikte stukken of deelen; in hare plaets komen peulen, die in twee splyten, en bynaer ronde zaden insluiten; haer wortel verdeelt zich in verscheide takken, die van onderen met vezelen

zelen voorzien zyn. Deze plant wast op vochtige plaetsen, in de weiden en in de hoven.

Zy is bevochtigende en verkoelende.

Epimedium, *ex ἐπὶ*, *& μήδιον*, *id est*, *supra triphyllum*, als of men zeide, *Groote Klaver* of *Drieblad*, om dat deze plant groote en drie aen drie geschikte bladers heeft.

EPITHYMUM.

Epithymum, Matth. Lac.
Epithymum, *sive Cuscuta minor* C. B.
Cassutha minor, Dod.
Cuscuta minor, Pit. Tournefort.

In 't Fransch *Epithyme*.

* Is eene soort van Wrangen of eene vezelige plant naer hoofdhair gelykende, roodachtig of bruin van kleur', en vry sterk van reuk; zy groeit en wind zich om verscheide soorten van planten; maer die op de Thym wast, acht men boven de andere, om dat zy 'er krachten van gekregen heeft; zy schiet bloemen en bladers naer die der Wrangen gelykende; men brengt ze ons droog uit vele warme landen, als Kandië en Venetië; die van Kandië komt, is in lange vezelen; integendeel die van Venetië komt, is in korte en gekrulde vezelen; beide worden zy in de Geneeskunde gebruikt.

Men moet de Epithymum versch, zuiver, heel en sterk van reuk verkiezen; zy heeft veel wezentlyk zout en verheven olië in zich.

Zy is openende, goed voor de vliegende jigt, maekt een weinig loslyvig, zuivert het bloed; men gebruikt ze in de ziektens, die uit droefgeestigheit voortkomen, en in die der milt, voor de schurft, vloeijingen of zinkingen, en jigt, in een poeder of afweeking ingenomen.

De Epithymum, die in onze landstreek kan groeijen, komt noch in deugd, noch in kracht by die der warme landen.

Epithymum, *ab ἐπὶ*, *super*, *& θύμον*, *Thymum*, om dat deze plant op de Thym gevonden word.

EQUISETUM.

Equisetum. Cauda equina. Herba equina.

In 't Fransch *Prêle* of *Queue de cheval.*

In 't Nederduitsch *Paerdestaert*, *Kattestaert.*

Is eene plant, die naer een' paerdestaert gelykt; daer zyn twee soorten.

* Zie Pl. IX. Fig. 13.

De eerste soort word genaemt

Equisetum majus aquaticum, J. B. Pit. Tournefort.
Equisetum majus palustre, Park.
Equisetum palustre longioribus setis, C. B.
Equisetum majus, Ger. Raii Hist.
Hippuris major, Brunf. Dod.
Hipposeta, Arnod. Novan.

Zy schiet stelen anderhalf of twee voeten hoog, die rond, ruuw, ledig, en t'zamengestelt zyn uit verscheide pypen of buizen, die in malkander sluiten, en van wydte tot wydte knoopen maken, waer uit bladers voortkomen, die uit vele lidswyze in malkander sluitende pypen t'zamengestelt zyn; hare toppen eindigen als eene Aspergie of pylaer, die in haer midden dik is, bestaende uit een groot getal kleene bloemen, of roodachtige naer 't wit hellende helmstyltjes; deze bloemen laten geene zaden na zich; de zaden wassen op voetjes, die geene bloemen dragen, en zyn ruwe en zwarte korrels; de wortels bestaen uit een groot getal lange, dunne, syne, en zwartachtige vezelen; deze plant groeit in de velden, moerassen, en langs de vlieten.

De tweede soort word genaemt

Equisetum minus terrestre, J. B. Pit. Tournef.
Hippuris minor, Lob.
Equisetum arvense longioribus setis, C. B. Park. Raii Hist.
Equisetum segetale, Ger.

Zy verschilt van de vorige hier in, dat hare bladers en aspergies langer, dunner en slapper zyn; zy groeit in zandachtige plaetsen; men vind 'er ook in vochtige plaetsen; zy is zeer droog van aert.

De eene en de andere soort hebben een weinig wezentlyk zout en olië in zich; in de Geneeskunde bedient men zich van de laetste soort' boven de eerste.

De Paerdestaert is afvegende, t'zamentrekkende, genezende, wondheelende, en goed voor de bloedingen, en buikloopen in een afziedsel ingenomen.

Equisetum is t'zamengevoegt uit de Latynsche woorden *equus*, *paerd*, en *seta zyde* of *hair*, als of men zeide, *paerdshair*, want de takken en bladers van den Paerdestaert gelyken naer paerdshair.

Hippuris, *ab ἵππος*, *equus*, *& οὐρὰ*, *cauda*, als of men zeide *paerdeſtaert*.

Hippoſeta, *ab ἵππος*, *equus*, *& ſeta*, *zyde* of *hair*, als of men zeide *paerdshair*.

EQUUS.

Equus, in 't Franſch *Cheval*, in 't Nederduitſch *Paerd*, is een groot viervoetig, en vry bekend dier; zyn wyfje word genaemd *Equa*, in 't Franſch *Cavale* of *Jument*, en in 't Nederduitſch *Merrie*; zy draegt haer jong elf maenden en eenige dagen; het jong Paerdje word genaemt *Equulus*. in 't Franſch *Poulain*, in 't Nederduitſch *Veulen*; het jong Merrietje word *Equula*, in 't Nederduitſch *Merrieveulen* genaemt.

De Merriemelk word geacht goed te zyn tegen de vallende ziekte, tering, aêmborſtigheit, en hoeſt.

De wratten en eeltachtige hardigheden, *Lichenes* genaemt, die aen de kniën, beenen en voeten der Paerden groeijen, in 't voorjaer afgeſneden, worden tegen de vallende ziekte, opſtygingen, om de maenſtonden te verwekken, de hardigheden der baermoeder te verdryven, en tegen den ſteen der nieren en blaes' goed geacht, als ze in poeder ingenomen worden; de giſt is van eene ſcrupel tot eene drachma; zy bebben veel vlug zout en olië in zich, waer in hare kracht gelegen is.

De Paerdedrek is goed tegen de keelonſteking, en 't zydewee, inwendig gebruikt; hy verwekt Criſis of ſchielyke verandering in de ziekte; men gebruikt hem ook uitwendig om te verdryven.

Equus, *ab ἐχίω*, *vebo*, om dat het Paerd dient om de wagens voort te trekken.

ERAWAY.

Eraway, Cluſ.
Ricinus Americanus minor, C. B.

Is een kleene Amerikaenſche wonderboom, wiens zaed kleen is.

Het is ſterk buikzuiverende, en goed voor de waterzucht, en beroerte.

ERETRIA TERRA.

Eretria Terra, Dioſc. in 't Franſch *Terre Eretrienne*, is eene kleiachtige aerde, de gezegelde aerde naerby komende, die men eertyts haelde uit een veld dicht by eene Stad Eretria genaemt, in 't Eiland Eubée gelegen, waer van daen haer naem gekomen is; daer zyn tweederlei ſoorten, eene zeer wit, en de andere aſchverwig; de laetſte word de beſte in de Geneeskunde geacht.

Zy is t'zamentrekkende, en ingenomen goed om het bloed te ſtuiten.

De witte word tot 't ſchilderen gebruikt.

ERICA.

Erica vulgaris glabra, C. B. Pit. Tournef.
Erica prima, Matth.
Erica vulgaris humilis ſemper virens, *flore purpureo & albo*, J. B. Raii Hiſt.
Erica myricæ folio, Adv. Lob.

In 't Franſch *Bruyere*.

In 't Nederduitſch *Heide*.

Is een kleene en lage heeſter, die verſcheide rysjes of takken ſchiet ter hoogte van een' of anderhalven voet, hard, houtachtig, takkig, roodachtig bruin of donker van kleur', met kleene, een weinig harde, en ruwe bladeren voorzien, welke altyd groen zyn, die van den Tamariſch- of Cypreſſeboom naerby komen, en met 'er tyd in kleene takjes veranderen; de bloemen zyn kleene klokjes of ſchelletjes, langs de takjes van hun midden tot aen derzelver toppen toe geſchikt, van eene ſchoone purperachtige of ſomtyds witte kleur', aen kleene of korte ſteeltjes hangende; uit den grond der bloemen komt een ſtampertje, dat in 't vervolg eene bynaer eironde vrucht word, en zeer kleene zaden in vier huisjes beſloten in zich heeft; de wortel is houtachtig, en onder de aerde verſpreidt; hy groeit in drooge heiden, boſſchen en wouden, en heeft veel olië en zouts in zich.

De bladers en bloemen zyn goed voor den ſteen, om de pis af te dryven, voor de beten van vergiftige dieren, en om 't venyn te wederſtaen; men gebruikt ze in afziedſelen.

Erica, *ab ἐρίκω*, *ſive ἐρείκω*, *frango*, om dat deze plant word geacht goed te zyn om den ſteen der nieren en blaes' te breken of te verbryzelen.

ERINACEA.

Erinacea, Cluſ. Hiſp. Pit. Tournef.
Geniſta erinacea, J. B.
Spartium aphyllon fructicoſum junctis aculeis laniatis capitulis, Ad. Lob. Lugd.

Ge-

Genista spartium spinosum, *foliis lenticulæ*, *floribus ex cæruleo purpurascentibus*, C. B.
Scorpius quartus, Tabern.

Is eene plant geschikt als een lage heester, schoon van aenzien, en wiens takken zich uitspreiden, en zich te zamen als in 't rond schikken, en met groene en stekende doornen voorzien zyn; de bloemen zyn als die der peulvruchten, kleener dan die van Brem, blaeuw van kleur', naer 't purper hellende, door kleene, ruige of wollige, witachtige kelkjes ondersteunt, en twee aen twee, of drie aen drie t'zamengevoegt; na deze bloemen wassen platte peulen; deze plant is doorgaens zonder bladeren, somtyds schiet zy 'er eenige, als zy bloeit, maer zelden; zy gelyken naer die der Linsen, verwelken in korten tyd, en vallen af; de wortel is groot en houtachtig; zy groeit op ruwe plaetsen, en langs de wegen in 't Ryk van Valence in Spanje.

Hare toppen, bloemen, peulen, en wortel zyn t'zamentrekkende, opdroogende, en goed om de buikloopen, en bloedingen te stuiten.

Erinacea, *ab Erinaceo*, *Egel*, om dat de doornen dezer plant' als die van een' egel geschikt zyn, of bynaer als de stekende pennen van een stekelvarken by een staen.

ERINACEUS.

Erinaceus Lusitanorum, Linn. p. 4. Ind. Or.
Echinus porcinus, Holland.

Is eene Indiaensche vrucht, van gedaente en grootte als eene peer, maer met eene schorsse bedekt, rondom met doornen bezet, verbeeldende een' kleenen egel, van waer haer naem gekomen is; zy groeit zeer overvloedig by trossen aen hooge en takryke boomen in 't Eiland Baly; deze vrucht gekonfyt is zoet en lekker; men doet 'er in de zeetochten voorraed van op.

ERUCA.

Eruca, in 't Fransch *Roquette*, in 't Nederduitsch *Raket*te, is eene plant, waer van twee algemeene soorten zyn, eene tamme, en eene wilde.

De eerste soort word genaemt

Eruca sativa, Matth.
Eruca major, Cam.
Eruca sativa alba, Park.
Eruca latifolia, *alba*, *sativa* Dioscoridis, C. B. Pit. Tournef.
Eruca major, *sativa*, *annua*, *flore albo striato*, J. B. Raii Hist.

Zy schiet stelen ter hoogte omtrent van twee voeten, die wat ruig zyn; de bladers gelyken naer die van witte Mostaert, doch zy zyn kleener, teërer, en niet ruig; de bloemen bestaen uit vier kruiswyze geschikte blaedjes van eene blaeuwe kleur' naer 't wit trekkende met zwarte strepen, ondersteunt door ruige kelkjes; in hare plaets komen lange zaedkokertjes, die zich in twee huisjes vol eenige bynaer ronde gele zaden verdeelen; haer wortel is dun, houtachtig, en wit; men kweekt deze plant in de velden aen.

De tweede soort word genaemt

Eruca sylvestris, Ger. Raii Hist.
Eruca tenuifolia perennis flore luteo, J. B. Pit. Tournefort.
Eruca major sylvestris, Matth.
Eruca sylvestris vulgatior, Park.
Eruca major lutea, *caule aspero*, C. B.

Zy schiet stelen, die in verscheide en wat ruige takken verdeelt zyn, dragende bladers, die dieper dan die van Paerdebloemen zyn ingesneden, donker groen van kleur'; de bloemen zyn die der tamme Rakette gelyk, maer geel van kleur', en welriekende; zy worden van lange en hoekige zaedkokertjes gevolgt, die in twee huisjes zaden insluiten, gelyk de vorige; haer wortel is vry lang, dik, en wit; zy wast tegen de muren op onbebouwde en zandachtige plaetsen.

Daer zyn nog vele andere soorten van tamme en wilde Rakette, maer 't is genoeg de voornaemste beschreven te hebben; zy zyn alle in alle hare deelen scherp en heet van smaek, maer voornamentlyk de wilde; zy hebben veel zouts en middelmatiglyk olië in zich.

De Rakette is goed om het slym te verdeelen, te verdunnen, en vloeibaer te maken, het zaed te verwekken, en om te doen niezen.

Eruca, *ab erodere*, *knagen*, om dat deze plant een' scherpen en prikkelenden smaek heeft.

Men brengt ons uit Sint Jan van Acre, tien uren van Jeruzalem, veel asch van Rakette, die de kooplieden *Levantsche asch* noemen; men krygt 'er ook van Tripoli, van Syrië, maer zy is zoo goed niet als de andere, om dat zy zoo

veel zouts niet in zich heeft; de eene en de andere dienen om zeep en glas te maken, gelyk die van Varen, of van Kali.

ERUCA.

Eruca, ſeu Bruchus, ſeu Campa, in 't Franſch *Chenille*, in 't Nederduitſch *Rups*, is eene ſoort van worm of bloedeloos diêr, eene pink lang en dik, week, vochtig, zeer gemeen, en by yder een bekent; daer zyn 'er verſcheide ſoorten. Jan Godart heeft 'er in zyne beſchryvinge der bloedelooze dieren tot honderd en vyftig aengemerkt; men vind ze op de takken der boomen, en op de kruiden; men gelooft, dat hare verſcheidenheit komt van den aert der planten, waer op zy voortkomen, en waer uit zy haer voedſel trekken; wat 'er van zy, men ziet, dat de Rupſen, die zich op de Netels onthouden, ſomtyds tot eens duims dikte groeijen, en dat zy groen en ruig zyn; wanneer zy tot hare volkomen grootte gekomen zyn, beginnen ze minder te eten dan te voren, en weinig tyds daer na ſcheiden zy 'er uit met eten; zy ſpinnen op de wyze der Zywormen eene ſoort van kattoen, of zeer teêre witte wolle, die uit verſcheide plaetſen van haer lichaem komt, en die zy met haren mond' ſcheren of leiden; zy maken haer tonnetje, waer in zy zich opſluiten, en dan ſchynen ze van gedaente als eene boon, goudgeel van kleur', zonder oogſchynlyke beweginge, ten ware men ze aenrake, wanneer zy zich dan een weinig bewegen; men ziet 'er noch mond, noch pooten aen; men noemt de Rups, als zy in dezen ſtaet is, *Aurelia* of *Chryſolis*, in 't Franſch *Nymphe*, en in 't Nederduitſch *Goudworm*, of *Popje*, maer deze namen hebben zy gemeen met verſcheide andere wormen, die zich, gelyk de Rups, in eene gelyke gedaente en in dezelve kleur veranderen; dit bloedeloos dier blyft vry langen tyd in deze gedaente, en ontdoet zich eindelyk van zyne huid, als van een rokje, en komt verandert in een zeer ſchoon Kappelletje uit zyn tonnetje te voorſchyn, aen de vlerken voorzien met kleuren, die zeer heerlyk en voor 't gezicht zeer aengenaem zyn; de wyſjes Kappelletjes paren zich met de mannetjes, en leggen eijers, die in de Lente uitkomen; het Kappelletje leeft niet lang; ſomtyds krygt de Rups eene ziekte, terwyl zy nog een popje is, namentlyk, dat 'er wormen in haer lichaem voortkomen, waerſchynlyk om dat ze, wanneer ze nog groen en een worm was, de eijers met 't kruid, waer meê zy zich voedde, heeft ingeſlokt, en die eijers zyn op hunnen tyd binnen 't lichaem uitgekomen; deze ziekte is zoo groot, dat 't dier daer van ſterft; doch men moet aenmerken, dat de wormen, die uit den Goudworm zyn gekomen, zeer veel naer de Rups aerden, want zy ſpinnen, en ſluiten zich in tonnetjes van wolle, waer uit zy in vliegen verandert voortkomen; de Rupſen hebben vele waterdelen, olie, en vlug zout in zich.

De Rupſen gebrandt en in de neusgaten gedaen ſtuiten de neusbloeding.

Men vind in Braſilië Rupſen, die in kleene vogels veranderen van grootte als de korenkrekels, bedekt en verſiert met zeer ſchitterende vederen van eene goud- en robynkleur', welke in ſchoonheit die der Paeuwen verre overtreffen; hun vlugt is zoo ſnel, dat men ze in een oogenblik uit 't gezicht verlieſt; hun bek is zeer lang.

Bruchus, à βρύχω, rodo, om dat de Rups de bladers der boomen knaegt.

Aurelia, ab auro, goud, om dat dit dier in zyn tonnetje zynde eene goudkleur heeft.

Chryſolis, à χρυσὸς, om de zelve reden, namentlyk van zyne goudkleur'.

ERUCAGO.

Erucago ſegetum, Pit. Tournef.
Sinapi Echinatum, Lugd.
Eruca Monſpeliaca ſiliquâ quadrangulâ Echinatâ, C. B.

Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet, een of anderhalf voet hoog, welke rond, geſtreept, ruuw, in 't begin purper zyn, en in dikke takken opſchieten; de benedenſte bladers zyn langwerpig, ſmal, ruig, ruuw, en langs den grond verſpreidt; die der ſtelen zyn twee aen twee, of drie aen drie t'zamengevoegt; de bloemen zyn kleen, uit vier blaedjes beſtaende, kruiswyze geſchikt, en geel van kleur'; in hare plaets komen vruchten, vry wel naer morgenſtarren gelykende, met ſterke punten voorzien, hebbende yder drie of vier vakken of holtens, waer van yder zyn rond of rosachtig zaed, dat doorgaens met een kleen bekje voorzien is, inſluit; haer wortel is eene halve hand lang, vry dik, witachtig, en ſchiet verſcheide vezels; zy groeit in Languedok, in de omleggende plaetſen van Montpellier, tuſſchen 't koren, en op andere warme plaetſen.

Zy is inſnydende, verdunnende, goed om 't ſlym der herſenen vloeibaer te maken, en om te doen niezen.

Eru-

Erucago, ab Eruca, Rakette, want deze plant komt de Rakette in verſcheide zaken naerby.

E R V U M.

Ervum, in 't Franſch *Ers*, in 't Nederduitſch *Erven*, is eene plant waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Ervum verum, Cam. Hort. Pit. Tournef.
Orobus ſiliquis articulatis ſemine majore, C. B.
Orobus vulgaris herbariorum, Park.
Orobus ſive Ervum multis, J. B. Raii Hiſt.
Orobus receptus herbariorum, Ger.
Mochus ſive cicer ſativum, Dod.

Zy ſchiet teêre, hoekige, takachtige ſtelen, omtrent een voet hoog, die zich wyd uitſpreiden; de bladers zyn die der Linſen gelyk, by paren langs eene rib geſchikt; de bloemen zyn als die der peulvruchten, kleen, purperachtig of ſomtyds wit, onderſteunt door kelken, die als een getand horentje gemaekt zyn; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er peulen in hare plaets, die aen yder zyde gegolft, en hangende zyn; yder heeft bynaer ronde zaden in zich, welke naer die van de groote Krok gelyken, niet onaengenaem van ſmaek; hare wortels zyn dun; men kweekt deze plant in de velden.

De tweede ſoort word genaemt

Ervum ſemine minore, Pit. Tournefort.
Orobus Creticus, Matth. Lugd.
Orobus ſemine minore, C. B.

Zy is eene kleene plant, die zich wyd uitſtrekt; hare bladers zyn langwerpig, ſmal, en by paren langs eene rib geſchikt; de bloemen en peulen zyn die der vorige gelyk, maer de zaden zyn kleener, en van een' vieſen ſmaek; deze plant groeit in ſchrale aerde; men kweekt ze tuſſchen de Kool.

De zaden van de eene en de andere ſoort' hebben veel olië, en weinig wezentlyk zout in zich.

Zy zyn openende, verzachtende, zuiveren 't bloed, en vermeerderen de melk der minnen.

Ervum, ab ἐρέω, edo, & βοῦς, bos, als of men zeide *kruid, dat de oſſen eten*.

E R Y N G I U M.

Eryngium, Fuch. Ang.
Eryngium vulgare, J. B. Pit. Tournefort.
Iringus, quibuſdam.
Cenum capita, Plin.
Eryngium Mediterraneum, ſive campeſtre, Park.
Eryngium montanum, ſive campeſtre, Matth. Caſt. Lugd.

In 't Franſch *Panicault. Chardon Roland. Chardon à cent têtes.*

In 't Nederduitſch *Kruisdiſtel.*

* Is eene plant, wiens ſteel anderhalf of twee voeten hoog groeit, rond, geſtreept, met wit merg vervult, en omtrent den top in vele takken verdeelt; de bladers zyn breed, diep ingeſneden, hard, ſtekelig, en over en weder op hunnen ſteel geſchikt; hare toppen zyn beladen met een groot getal ſtekelige knoppen of hoofden, wier grond eene kroon is van kleene, puntige, en aen de kanten ſtekende blaedjes; deze hoofden ondersteunen witachtige bloemen van vyf rooswyze geſchikte blaedjes; als deze zyn afgevallen, komen 'er eironde korrels in hare plaets; haer wortel is zeer lang, een vinger en dikwils een duim dik, wit, zoet en aengenaem van ſmaek; deze plant groeit op zandige plaetſen, in de velden en aen de oeveren der zee; haer wortel word in de Geneeskunde gebruikt; hy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Hy is openende, goed om de maendſtonden te bevorderen, om 't zand en ſlym der nieren en blaes' af te dryven, voor de lever- en miltziektens, en voor 't nierkolyk.

† *Eryngium, à Graeco ἠρύγιον, id eſt, barba caprae*, dezen naem heeft men den Kruisdiſtel gegeven, om dat 't hoofd of bovenſte gedeelte van zynen wortel, eer hy zynen ſteel en bladers ſchiet, een' Geitebaerd, zoo men voorgeeft, verbeeld.

E R Y S I M U M.

Eryſimum vulgare, C. B. Pit. Tournefort.

Ery-

* Zie Pl. IX. Fig. 14.
† De la Duquerie.

Eryſimum Tragi, *floſculis luteis juxta muros proveniens*, J. B.
Cleome Octavii, Ang.
Heriobotane fœmina, Brunf. 4.
Verbena fœmina & Sinapi, 7. Trag.
Irio ſive eryſimum, Adv. Lob. Dod.

In 't Franſch *Velar.*

In 't Nederduitſch *Edele Rakette.*

* Is eene plant, die een' ſteel ſchiet ter hoogte omtrent van twee voeten, roodachtig, ruig, en eenige buigzame takken uitſchietende; de bladers waſſen twee aen twee tegen over malkanderen, naer die der Rakette of liever naer die van Moſtaert gelykende, diep ingeſneden; de bloemen zyn kleen, uit vier gele kruiswyze geſchikte blaedjes beſtaende; als deze afgevallen zyn, komen 'er dunne, ronde, regte zaedkokertjes, waer van yder verdeelt is in twee huisjes, die eenige kleene en ronde zaden van een' heeten ſmaek inſluiten; haer wortel is eene pink dik, houtachtig, wit, ſcherp, en van eenen knolleſmaek; deze plant groeit op ſteenachtige plaetſen, tegen de muren, op de graven, en andere onbebouwde, ruwe, vochtige, en woeſte plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, afvegende, openende, verwekt 't ſpeekſel, maekt de ademhaling gemaklyk, en is wondheelende, men gebruikt haer zaed voor de aêmborſtigheit, ſcheurbuik, en voor den ſteen.

Eryſimum, ab ἐρύομαι, ſervo, incolumem præſto, wegens de kraehten dezer plant'.

ERYTHRINUS.

Erythrinus, ſive Rubellio, in 't Franſch, *Rouget*, in 't Nederduitſch *Roode Meerbraesem*, is een zeevisch omtrent eene hand lang, dik, van buiten rood, van binnen wit, zyn hoofd is dik, de ſnuit kort en ſpits, de bek kleen, de tanden middelmatig, en de oogen groot; op den rug is hy gewapent met ſtekende punten; 's winters zwemt hy in volle zee, en 's zomers nadert hy de oevers; hy is gulzig, en eet de kleene viſſchen; op de viſchmarkten is hy vry wel bekent; zyn vleeſch is malſch, lekker, ſappig, en ligt te verteren; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

* Zie Pl. IX. Fig. 15.

Gegeten zynde is hy goed om de buikloopen te ſtuiten, de vervallen krachten te vernieuwen en te herſtellen, en om 't zaed te verwekken.

Erythrinus, ab ἐρυθρὸς, ruber, om dat dees viſch rood is; hy word *Rubellio* om dezelve reden genaemt.

ESCHARA.

Dees naem is aen zekere planten gegeven, die op den bodem der zee waſſen, en die van eene ſteenachtige ſtoffe, plataehtig als een blad, en bynaer van weefſel als linnen zyn.

Eſchara, Rondelet. J. B. Pit. Tournefort.
Porus reticulatus & Eſchara marina, C. B.
Retepora Eſchara marina, Imper.
Roſa marina inter muſcos marinos, Cæſ.

Is eene plant, die eene groove ſteenachtige zelfſtandigheit ſchiet, hebbende de gedaente van gekronkelde Latouwe, vol gaetjes als eene zeef, wit, broos, van binnen vol reten, of langachtige klooven, tuſſchen de tanden ligt te verbryzelen, zonder blykelyken reuk of ſmaek; haer wortel is vry breed.

Zy is t'zamentrekkende.

Eſchara, is een Griekſch woord, dat *korſt* beteekent; men heeft dezen naem aen deze ſoorten van planten gegeven, om dat ze korſt- of ſteenachtig zyn.

ESULA.

Eſula minor, Dod. Lugd.
Pityuſa ſive pinea, *Eſula minor officinarum*, Ad. Lob.
Tithymalus foliis pini, *fortè Dioſcoridis Pityuſa*, C. B.
Pityuſa Eſula vulgò dicta, Geſn. Hor.
Eſula vulgaris major & quinta, Trag.
Tithymalo Cypariſſiæ ſimilis, *Pityuſa multis*, J. B.

In't Franſch *Petite Eſule.*

Is eene ſoort van Wolfsmelk, of eene plant die verſcheide takryke ſtelen ſchiet, een voet hoog, dragende ſmalle bladers, als die van den Pynboom, vol melk; de bloemen zyn kleen en grasachtig; haer wortel is kleen, en roodachtig; deze plant groeit in de velden,

op

op de wegen, en in de tuinen; zy heeft veel ſcherp wezentlyk en vaſt zout, en olië in zich.

In de Geneeskunde gebruikt men de ſchors van haren wortel; men brengt ze ons gedroogt uit Languedok, en uit Provence.

Zy dryft 't ſlym, de weivochten, en 't zwartgallige vocht zeer ſterk door den ſtoelgang af; zy is goed voor de waterzucht, ſlaepziekte, razende koorts', en andere ziektens, die door verdikte vochten voortgebragt zyn.

ETTALCHE.

Ettalche, J. B.
Ettalch, Scalig.
Grandior Juniperus, Lugd.

Is een vreemde, groote, doornachtige boom, naer den Ceder- of Geneverboom gelykende; de bladers zyn van gedaente als die van den Geneverboom; in Numidië is zyn hout wit, in Lybië paers en zwart, in Ethiopië zeer zwart; de Italianen noemen het *Sangu*; men maekt 'er muzykinſtrumenten van; door inſnyding geeft hy eene gom naer Maſtik gelykende; dees boom is waerſchynlyk eene ſoort van grooten Geneverboom, dien C. Bauhinus *Juniperus major baccâ ruſeſcente*, en Theophraſtus *Oxycedrus* noemt; zyne gom is vernis.

Zyn hout is zweetdryvende, en opdroogende; men gebruikt het, als 't Pokhout, tegen de ſpaanſche pokken.

EVONYMUS.

Evonymus vulgaris granis rubentibus, C. B. Pit. Tournefort.
Tetragonia Theophraſti, Lugd.
Evonymus, multis, aliis Tetragonia, J. B.
Fuſanus, Creſcentio.
Anonymos, aliis Evonymus, Cord. Hiſt.

In 't Franſch *Fuſain* of *Bonnet de Prêtre*.

In 't Nederduitſch *Papenhout*.

Is een kleene en takryke boom, of heeſter, bynaer van hoogte als een Granaetboom; zyn hout is hard, en nochtans gemaklyk te klooven, geelachtig van kleur' naer 't wit hellende, en bedekt met eene groene ſchorsſe; de jonge takken nog teer en groen zynde ſchynen vierkantig wegens zekere verheventheden van hunne ſchorsſe; de bladers zyn langwerpig, ſpits, uitgekerft, zacht; de bloemen zyn kleen, bleek of graskleurig, t'zamengeſteld uit vier bladeren, die in 't rond zyn geſchikt in de groeve van een roosje, dat in 't midden van den kelk, die in vier of vyf deelen nog is uitgekerft, gevonden word. Als de bloemen afgevallen zyn, word dit roosje eene vliezige vrucht, met vier of vyf ribben verheven, die rood, zelden wit van kleur', en uit vier huisjes t'zamengeſtelt zyn, waer van yder een langwerpig en vaſt zaed inſluit, dat van buiten ſaffraenkleurig, van binnen met wit merg vervult, bitter en onaengenaem van ſmaek is; dees heeſter heeft een' ſterken reuk; hy groeit in de heggens, op ruwe en onbebouwde plaetſen; zyn hout word gebruikt om ſpekpriemen, kloſſen, en vele andere werktuigen te maken.

Zyne vruchten bladers zyn voor de ſchapen en geiten, die 'er van eten, een doodelyk vergift, ten ware zy van onderen en van boven ontlaſting krygen.

Indien een menſch drie of vier van deze vruchten inſlikt, zal hy 'er van braken en afgaen; zy dood de luizen en neten; zy geneeſt de ſchurft in een afkookſel van buiten gelegt.

De bladers en vruchten van Papenhout hebben veel olië, en wezentlyk en vaſt zout in zich.

Evonymus, ab εὖ, bonum, & ὄνομα, nomen, als of zeide, *Plant van goeden naem*; doch 't is al ſpottende gezegt, dewyl ze het vee ſchadelyk is.

Fuſanus, à fuſis, om dat 't hout dezes heeſters tot 't maken van ſpillen gebruikt word

Bonnet de Prêtre, om dat zyne vrucht vierhoeken heeft, gelyk eene vierkante Prieſters muts.

EUPATORIUM.

Eupatorium Cannabinum, C. B. Park. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Eupatorium Cannabinum mas, Ger.
Pſeudohepatorium mas, Dod. Gal.
Cannabina aquatica mas, Adv. Lob.
Trifolium cervinum aquaticum, Geſ. Hor.
Eupatorium vulgare, Matth. Dod.
Eupatorium adulterinum, Fuch. J. B.
Eupatorium aquaticum, Geſ. Col.
Herba S. Kunigundis, Trag.

In 't Franſch *Eupatoire*.

In 't Nederduitſch *Boeltjeskruid*.

* Is eene groote takryke plant, wier ſteel vier of vyf voeten hoog groeit, en regt, rond, kattoenachtig of wollig, purpergroen van kleur', met wit merg vervult is, gevende, als men hem ſnyd, een' aengenamen en ſpeceryachtigen reuk van zich; de bladers zyn by tusſchenruimtens vele by malkander geplaetſt, langwerpig, ſpits, rondom getandt, ruig, naer die van Hennip gelykende, en bitter van ſmaek; de bloemen zyn bosjes van wyd uitgeſpreide bloempjes, die van boven getandt zyn, en uit wier grond lange en gekloofde draedjes komen, die van eene witte kleur' naer 't purper hellende zyn; wanneer de bloem is afgevallen, komen 'er korrels of zaden te voorſchyn, die met kuifjes voorzien zyn; de wortel is vezelachtig, wit, en bitter; deze plant groeit in vochtige plaetſen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, verdunnende, t'zamentrekkende, een wondmiddel, en goed voor de kwaedſappigheit, opgeſtopte maendſtonden, in afziedſelen of ſtovingen gebruikt, en voor de lever- en miltziektens.

Eupatorium, *ab Eupatore*; om dat de Koning Eupator haer in gebruik heeft gebragt; of *Eupatorium*, *quaſi ἡπατόριον*, *ſeu ἡπατίτης*, *ab ἧπαρ*, *hepar*, om dat men deze plant acht goed te zyn voor de ziektens van de lever.

EUPHORBIUM.

† *Euphorbium*, Renod. in 't Franſch *Euphorbe*, is eene harſtachtige gom, die geel, in kleene ſtukken, broos, en zeer ſcherp of heet in den mond' is; zy komt door inſnyding uit een' boom', of uit eene Ferula, die den zelven naem draegt, en die de hedendaegſche Kruidkenners onder het geſlacht der Wolfsmelken geplaetſt hebben; zyne ſchors is hard en ſtekelig; de bladers zyn een vinger lang, dik, vierhoekig van gedaente, en aen yder hoek met een groot getal kleene doornen voorzien; yder van de bloemen zyn uit vyf bladeren, als eene halve maen geſneden, t'zamengeſtelt, en geelachtiggroen van kleur'; in hare plaets komt eene vrucht van grootte als eene erweet, driehoekig, en in drie huisjes verdeelt, waer van yder een langwerpig zaed inſluit. Dees boom groeit in Lybië, op den berg Atlas, en in Afrika; als men 'er inſnydingen in wil maken, bedekt men het aengezicht, zoo veel als men kan, of men doet ze met eene lans' van verre, op dat men door eene ſyne, doordringende en ſterke uitwaeſſeming van een vlug en zeer ſcherp melkachtig ſap, dat 'er in groote meenigte uitkomt, niet beſchadigt worde; dit ſap ontfangt men in ſchaepsvellen, die men rondom den boom legt, alwaer het verdikt en tot eene gom word.

Men moet de Euphorbium verkiezen in verſche, zuivere, drooge, en brooze tranen of korrelen van eene gele kleur' naer 't wit trekkende; zy heeft veel brandend en inetend zout, en olië in zich.

Zy dryft de weivochten, en 't groove ſlym door den ſtoelgang, ontbind de vochten, bevordert de niezing en verwekt de maendſtonden, maer zy werkt zoo geweldig en met zoo veel ſcherpheit, dat ze dikwils ontſtekingen der ingewanden veroorzaekt; daerom zoude ik niemant raden 'er zich inwendig van te bedienen, hoewel vele ſchryvers ze in artzenybereidingen, die inwendig gebruikt worden, voorſchryven; men moet zelfs vermyden deze gom onder niesmiddelen te vermengen, om dat ze eene alte groote ontlaſting der vochten veroorzaekt; men kan 'er zich met vrucht onder pleiſters, zalven, en oliën, die niet dan uitwendig gelegt werden, van bedienen; zy verdunt, veegt af, en ontbind; men mengt ze ook onder bleintrekkende middelen; die ze tot poeder maken, moeten ze met eenige druppelen azyn beſproeijen, en zoo veel als mogelyk is, 't aengezicht van boven den vyzel afwenden, op dat hare vlugge deelen niet in den neus en oogen komen, want zy zouden daer zeer groote ſcherpheden, en geweldige niezingen veroorzaken.

De Paerdeſmits gebruiken de Euphorbium voor de vaernen en 't ſchurft der paerden.

Deze Gom heeft haren naem gekregen van Euphorbius Geneesheer van den Koning Juba, die ze eerſt in gebruik bragt, en 'er den Keiſer Auguſtus meê genas.

EUPHRASIA.

Euphraſia, J. B. Raii Hiſt.
Euphraſia officinarum, C. B. Pit. Tournef.
Euphraſia vulgaris, Park.
Euphraſia & Eufraſia, Fuch. Dod.
Eufragia alba, Brunf.
Opthalmica, *ſive ocularia*, Eric. Cord.

In 't Franſch *Euphraiſe*.

In 't Nederduitſch *Oogentrooſt*.

Is eene kleene plant, die verſcheide dunne,

* Zie Pl. IX. Fig. 16.
† Zie Pl. X. Fig. 1.

ne, ruige, zwartachtige ſtelen ſchiet eene hand hoog; hare bladers zyn kleen, langwerpig, geadert, en rondom ingeſneden; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, en zyn van gedaente als eene kleene pyp, die van boven wyd open ſtaet, en een' muil met twee lippen verbeeld, wit van kleur', en met verſcheide purpere en gele ſtippen geſpikkelt; als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene kleene langwerpige vrucht te voorſchyn, in twee huisjes verdeelt, die kleene witte zaden inſluiten; haer wortel is dun en houtachtig; deze plant groeit op onbebouwde plaetſen, aen de kanten der wegen, in de weiden; zy heeft weinig zouts en olië in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, goed voor de oogziekten, om 't gezicht helder te maken, en te verſterken; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Euphraſia, Grecè εὐφροσύνη, quid animi lætitiam adferat, & oculorum caliginem diſcutiat.

F.

FABA.

Faba, in 't Franſch *Féve*, in 't Nederduitſch *Boon*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Faba, C. B. Brunf. Raii Hiſt.
Faba cyamos leguminoſa, J. B.
Faba major vulgaris, Ad.
Phaſeolus ſativus, Dod. Gal.
Faba major hortenſis, Park. Ger.
Faba major recentiorum, Lob. Icon. Pit. Tournefort.
Bœna, ſeu phaſeolus major, Dod.

Zy ſchiet ſtelen, die omtrent drie voeten hoog, vierkant, en van binnen hol of ledig zyn; de bladers zyn langwerpig, rondachtig, dik, vleezig, by paren op eene rib, die met eene kleene punt eindigt, geſchikt; de bloemen zyn als die der peulvruchten, langwerpig, dan eens wit, met zwarte plekken geteekent, en dan eens zwartachtig purper van kleur'; in hare plaets komen lange, dikke, verhevene, vleezige peulen, yder uit twee ſchellen beſtaende, en vier of vyf boonen inſluitende, die dik, platachtig, ſomtyds grooter, ſomtyds kleener, doorgaens wit, doch ſomtyds purperrood van kleur' zyn; de wortel is lang, ten deele regt, ten deele ſlangwyze loopende, en met vezelen voorzien; men kweekt deze plant in de tuinen.

De tweede ſoort word genaemt

Faba minor ſive equina, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Bœna ſive phaſeolus minor, Dod.
Faba minor ſylveſtris, Park. *communis*, Ger.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat de ſtelen, die ze ſchiet, lager, de bladers en bloemen kleener, de peulen ook kleener, en langwerpig rondachtig van gedaente zyn, waer in langwerpige en ronde, wit- of geelachtige, of zwarte boonen zyn opgeſloten; men kweekt deze plant in de velden; zy is met meer bladeren voorzien, dan de groote, en draegt ook meer bloemen en vruchten.

De Boonen van de eene en de andere ſoort' hebben veel vlug en vaſt zout, en olië in zich.

Hare ſtelen, bladers en peulen zyn openende, in afziedſelen gebruikt.

De bloem van de Boon is verzachtende, verkoelende, en wat openende, als ze in afziedſelen gebruikt word; men haelt 'er een water van over, dat zeer geacht word om de huid ſchoon te maken, en te verzachten.

De baſt of ſchel van de Boon word in 't Latyn *Theca fabarum* genaemt; hy is goed in afziedſelen gebruikt, voor den ſteen, 't graveel, en 't nierwee.

De Boon in een afziedſel ingenomen is afvegende, en t'zamentrekkende; men maekt 'er meel van, dat men in pappen gebruikt, om zacht te maken, te verteren, t'ontbinden, en de ettermaking te bevorderen.

Faba, à φαγεῖν, comedere, om dat de Boon eene van de peulvruchten is, die men 't meeſt eet.

FABA PURGATRIX.

Faba purgatrix, Monardi.
Faba Indica purgatrix, C. B.

Phaſelus Peruanus, Petri de Oſma ad Monard.

In 't Nederduitſch *Laxerende Boon.*

Is eene ſoort van Amerikaenſche boon, naer de onze gelykende, maer kleener, van de zelve gedaente en kleur', met een kleen dun vliesje, als dat van een' ajuin, in twee geſcheiden; zy waſt in Carthago, en op den Naem Gods.

Zy doet zoo ſterk braken en afgaen, dat zy hem, die ze gebruikt, in levensgevaer brengt; om ze te verbeteren, zuivert men ze van hare ſchelle en van haer kleen dun vliesje, dan brand men haer en men maekt ze tot een fyn poeder; de Indianen nemen eene lepel vol van dit poeder in wat wyn, of met wat zuiker gemengt voor eene gifte, als zy willen purgeren; het purgeert de gal, 't ſlym, en de groove en lymige voehten vry zaeht; men laet 't in langdurige en moeijelyke koortſen, in 't kolyk, en in de pynen der geledingen gebruiken.

FABA SANCTI IGNATII.

Faba ſancti Ignatii, Michael. Valentini.
Faba febrifuga, C. Biron.

In 't Franſch *Féve de Saint Ignace.*

In 't Nederduitſch *St. Ignatius Boon.*

Is eene kleene Ooſtindiſche vrueht, die voornamentlyk in de Filippynſche Eilanden voortkomt; hare figuur en grootte komen naerby die van den Hermodactylus; zy is zoo hard als horen, moeijelyk te breken, doch gemaklyk te raſpen, van buiten graeuw, roodaehtig, en van binnen witachtig van kleur', en bitter van ſmaek. Een ſpaenſch Jezuit was de eerſte, die ze aen Portugeeſche Koopliedenleerde kennen, en ze den naem van Boon van Sint Ignatius gaf; ik heb tot nog toe niet geweten, aen welke plant' deze vrucht groeide.

Zy is een ſterk buikzuiverend middel, die de afgaende koortſen dikwils weg neemt; men geeft 'er in poeder aen volwaſſen menſchen een half uur voor 't begin van den aenval, tien of twaelf greinen van in, en aen kinderen drie greinen; men gebruikt ze ook voor de vallende ziekte, en 't kolyk; dan geeft men zeven of agt greinen in wat Muntwater getrokken voor eene gifte; het zelve poeder op eene kwetſuur gelegt, doet 't bloeden ophouden.

Men maekt ook eene olië van de Boonen van Sint Ignatius; men laet 'er eene zekere meenigte in gemeene olië koken, dan zygt men ze door, 't welk men een groot middel aeht te zyn tegen de ſchurft, en tegen de pynen der gewriehten.

FABAGO.

Fabago Belgarum, *ſive Peplus Pariſienſium*, Lugd. Pit. Tournefort.
Capparis portulacæ folio, C. B.
Capparis leguminoſa, Lob. Tab.
Capparis fabago, Dod. Ger.
Capparis fabaginea, *ſive Peplus Lutetianorum*, J. B. Rai Hiſt.
Telephium, Dioſcoridis & Plinii Col.

In 't Nederduitſch *Boon-Kappers.*

Is eene plant, die lange, buigzame, takkige ſtelen ſchiet; de bladers ſtaen tegen malkanderen langs de ſtelen, waſſende twee aen twee op 't zelve ſteeltje, een weinig van malkanderen af, bynaer zoo geſchikt als die der Marentakken; zy zyn langwerpig, rondaehtig, dik, eenigzins die van Porcelein gelyk, zenuwaehtig, en bitter van ſmaek; uit hunnen ſchoot komen ſteeltjes, waer van yder eene bloem, uit veele roode rooswyze geſchikte blaedjes beſtaende, ondersteunt; na deze bloem waſt 'er eene vliezige, lange, geſtreepte vrucht, van binnen in vyf huisjes verdeelt, die platachtige zaden in zich hebben; haer wortel is dun, en van weêrkanten uitgebreidt; de geheele plant is bitter; men kweekt ze te Parys in 's Konings Tuin; men zegt dat men 'er omtrent Rome vind op ruwe en onbebouwde plaetſen.

Men acht ze goed voor de wormen des liehaems.

FABER.

Faber, Jonſt.
Citula, Roman.
Gallus marinus, Holland.

In't Nederduitſch *Zeehaen.*

Is een dikke, breede, langwerpige zeevisch; zyn hoofd is dik, gedrongen, uitgeſtrekt, beenig, hoekig, donker van kleur', met eenige purperaehtige vlekken bezaeit; zyn bek is zeer breed en gapende zonder tanden, de oogen groot, rond, goudkleurig; de rug bruin,

in

in 't midden met eene ronde en zwarte vlekke, en met drie kleene goudkleurige afbeeldſelen geteekent; hy is bedekt met zulke kleene ſchobben, dat men die niet gewaer word, ten zy men ze aenrake; hy is van weêrkanten met beenderen gewapent, die zoo ſcherp en ſnydende als meſſen zyn; men vind dezen viſch by de rotſen; hy zwemt alleen en regt; hy voed zich met vleeſch, viſch, en zeeſchuim; zyn vleeſch is malſch, kort, goed om te eten, ſappig, en ligt te verteren; hy is van geen gebruik in de Geneeskunde.

Men noemt dezen viſch *Faber*, om dat men in hem de afbeeldſels van de werktuigen van een' ſmit vind.

FÆCES VINI.

Fæces Vini, in 't Franſch *Lie de Vin*, in 't Nederduitſch *Wynmoer*, is 't groſſte gedeelte des wyns, of een gedeelte van den geſmolten wynſteen, dat 'er zich van affcheid, en naer den grond van 't vat zinkt; zy heeft heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, doordringende, ontbindende, verſterkende, en t'zamentrekkende; men gebruikt ze uitwendig.

Men zet de wynmoer in de pers, en men laet den droeſſem droogen, dat men in 't Franſch *graveler* noemt; deze ſtoffe brand men om 'er loog of potaſch van te maken, waer van op hare plaetſe onder den Latynſchen naem *Cinis Clavellatus* geſproken is.

FAGARA.

Is eene kleene Indiaenſche vrucht, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt:

Fagara major, Imperato.
Fagaras, Avicennæ, Cluſ. in Garz. Lob.

Zy is zoo groot als Cicer, bedekt met eene dunne ſchorſe, tuſſchen afchverwig en zwart, waer onder eene dunne ſchel of dop zit, die eene tamelyk vaſte kern, met een dun en zwart vliesje bedekt, in zich heeft; deze geheele vrucht is in gedaente, grootte, en kleur' de *Cocci orientales* zoo gelyk, dat men met den eerſten opſlag zich kan bedriegen, en de eene voor de andere nemen; zy is ſpeceryachtig.

De tweede word genaemt *Fagara minor* Imperato. Zy is van gedaente en grootte als de Cubeben, bruin van kleur', ſpeceryachtig van reuk, en wat bitter en ſcherp van ſmaek.

Beide deze vruchten hebben bykans de kracht der Cubeben; zy verſterken en verwarmen de maeg, helpen de koking, verdroogen, ontbinden, en wederſtaen 't vergift.

FAGONIA.

Fagonia Cretica ſpinoſa, Pit. Tournefort.
Trifolium aculeatum Creticum, J. B.
Trifolium ſpinoſum Creticum, C. B.
Trifolium ſpinoſum ſemper virens, ciſti flore, Roſen.

Is eene vreemde plant, die verſcheide lage en korte ſtelen ſchiet, welke zich naer de aerde buigen, en zich in vele tegen over malkanderen geplaetſte takken verdeelen; de bladers waſſen drie aen eenen ſteel'; zy zyn langwerpig, groen, ſpits, en eindigen met eene kleene dunne doorn'; aen yder knoop der ſtelen waſſen ook vier kleene kromme doornen, tuſſchen welke een kort ſteeltje uitſchiet, dat eene eenige bloem, uit vele rooswyze geſchikte bladeren beſtaende en van eene blaeuwachtige purpere kleur', draegt; als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene bynaer ronde vrucht in de plaets, van gedaente als een knop, ſpits aen zyn uiteinde, geſtreept, en van binnen in vyf huisjes verdeelt, die platachtige, en roſe zaden inſluiten; haer wortel is langwerpig, en hairig; deze plant groeit in Kandië; ik weet niet of zy van eenig gebruik in de Geneeskunde is.

De Heer Tournefort heeft aen deze plant' gegeven den naem van *Fagonia*, afgeleidt van dien van den Heer Fagon, eerſten Geneesheer des Konings.

FAGOPYRUM.

Fagopyrum vulgare erectum, Pit. Tournefort.
Tragopyron, Ger Park.
Eryſimum Theophraſti folio hederaceo, C. B.
Irion cerealis ſive eryſimum, Ruel.
Fegopyrum, Dod. Raii Hiſt.
Fagotriticum, J. B.
Frumentum Sarracenicum, Matth. Lugd.
Tragotrophon & Fagotriticum, Dod. Gal.
Ocymum cereale, Cluſ.

In 't Franſch *Blé noir* of *ſarraſin*.

In 't Nederduitſch *Bockweit*, *Bokweit*.

Is eene plant twee of twee en een half voet hoog; haer ſteel is rond, week, hol, roodachtig, en ſchiet vele takken, die voorzien zyn met bladeren, welke in 't begin bynaer rond zyn, en naer mate, dat ze groeijen, eene hoekige gedaente als die van Veil of Klim krygen, doch zy zyn kleener en zachter; de bloemen zyn kleen, wit, en troswyze geſchikt; yder dezer bloemen heeft doorgaens vyf helmſtyltjes, onderſteunt door eenen kelk, die tot aen zynen grond of bodem in vyf deelen verdeelt is; als deze bloemen afgevallen zyn, komen 'er driekantige of aen drie hoeken verhevene zaden, wier ſchel zwartachtig of donker van kleur', en 't binnenſte meelachtig, en wit is; het is eene ſoort van tarwe, of korengewas, waer van de boeren brood maken; men gebruikt ze ook om 't gevogelte te voeden; hare wortels zyn vezelachtig; men kweekt deze plant in alle landen; haer zaed heeft veel olië, en een weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, openende, en ontbindende; men kan haer meel in pappen gebruiken.

Fagopyrum, is een woord, dat t'zamengeſtelt is van 't Latynſche *Fagus*, *Boekenboom*, en 't Griekſche πυρὸς, *koren*, als of men zeide, *ſoort van tarwe, wier zaed is van gelyke gedaente, als dat van den Boekenboom.*

Sarracenicum frumentum, om dat deze ſoort van tarwe eertyds by de Sarracenen in overvloed groeide.

FAGUS.

Fagus, Dod. Pit. Tournef.
Oxya, Bellonio.

In 't Franſch *Heſtre* of *Fau.*

In 't Nederduitſch *Boekenboom*, *Beukenboom.*

Is een groote en dikke, takryke boom, wiens baſt matiglyk dik, glad, en afschgraeuw van kleur' is; zyn hout is hard en wit; de bladers zyn kleener dan die van den Populierboom, zwart, dun, zacht in 't aenraken; de bloemen zyn klokjes, die aen de kanten getandt zyn, en uit wier grond eenige helmſtyltjes opkomen; deze bloemen zyn in rondachtige katjes of hoopjes van eene gele kleur' byeengehoopt; zy laten niets na zich; de vruchten waſſen op den zelven voet van den Beukenboom, op andere plaetſen als de katjes; yder van deze vruchten begint met een kleen vruchtbeginſel, dat in kleene blaedjes bewonden is; dit vruchtbeginſeltje word eene vrucht zoo hard als leêr met punten bezet, die zoo ſtekende niet zyn als die van de Kaſtanje; zy gaet aen de punt in vier deelen open, en beſluit doorgaens twee langwerpige zaden in zich, die driehoekig, of in hare lengte met drie kanten verheven zyn, van grootte als witte boontjes, hard, glad, zacht in 't aenraken, roodachtig, en zoo bruin als Kaſtanjes, die van haer' dikken ſtekeligen bolſter gezuivert zyn; deze zaden of nootjes, die men in 't Franſch gemeenlyk *Fouesnes*, in 't Nederduitſch *Boekpitten* noemt, hebben wit merg in zich, goed om te eten, en zoet van ſmaek met eenige t'zamentrekking'; zyne wortels zyn niet zeer talryk noch diep; dees boom waſt in de velden, op vlakke en bergachtige plaetſen, die wat vochtig zyn; de bladers hebben veel olië, weinig zout, en middelmatiglyk waterdeelen, de vruchten veel olië, een weinig wezentlyk zout en waterdeelen in zich.

De bladers zyn afvegende, t'zamentrekkende, verkoelende, goed voor de mond- en keelgebreken in gorgeldranken gebruikt.

De zaden of vruchten gegeten zyn goed om de ſcherpheden der nieren te verzachten, en om den ſteen en 't graveel gemaklyk te doen lozen; door uitperſſing krygt men van deze vrucht' eene olië, die in hoedanigheit die van de Hazelnoot naerby komt.

Fagus, *à* φαγεῖν, *edere*, *eten*, om dat de Kluizenaers eertyds van de vrucht', die van dezen boom' valt, leefden; of om dat vele dieren, als de verkens, ratten, daer van eten.

Oxya, *Græcè*, ὀξύη, *ab* ὀξὺς, *acutus*, om dat de vrucht van den Beukenboom ſtekelig is.

FALCINELLUS.

Falcinellus, *ſeu Falcata*, Jonſt. is eene ſoort van Reiger, of een vogel van gedaente en grootte als de gemeene Reiger; zyn lyf is bedekt met ſchoone veêren, die bynaer groen en met rood gemengt zyn; het hoofd en hals zyn donker en wit van kleur' met eenige zwarte vlekken; zyn bek is langwerpig, dun en van gedaente als eene zeiſen, waer van zyne namen komen; zyne beenen zyn langachtig, en de pooten geklooft.

Zyn vet is goed om de zenuwen te verſterken, om te ontbinden, en de vlekken der oogen te verdryven.

FALCO.

Falco, in 't Franſch *Faucon*, in 't Nederduitſch *Valk*, is een roofvogel, zoo groot als een Kapoen,

poen, aſchverwig, bruin, of zwartachtig, ſomtyds ros van kleur'; zyn hoofd is dik; de bek is kort en omgekromt, de oogen zyn roodachtig, de hals is kort, de dyën lang en met veêren voorzien, de ſchenkels kort, de pooten groot, uitgebreidt, ſaffraenkleurig naer 't wit hellende, en gewapent met klaeuwen, die krom of op de wyze van eene zeiſen zyn; hy onthoud zich in de Noordſche landen; daer zyn verſcheide ſoorten van; zyn vleeſch is goed te eten, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men gebruikt zyn vet in oogziektens, om gezwellen te ontbinden, om te verzachten en de zenuwen te verſterken.

Zyn vleeſch word geacht goed te zyn voor de ziektens der herſenen.

Zyn drek is ontbindende, als hy op 't lydende deel gelegt word; men zoude 'er ook inwendig van konnen gebruiken, om 't zweet te verwekken.

Falco, à falce, om dat de klaeuwen van de pooten dezes vogels op de wyze van eene zeiſen gemaekt zyn.

FALTRANCK.

Faltranck.

In 't Franſch *Herbes vulneraires.*

In 't Nederduitſch *Wondkruiden.*

Is een mengſel van de voornaemſte wondkruiden, die men verzamelt, uitgekozen, en gedroogt heeft, om ze by wyze van een afziedſel of weekſel te gebruiken; deze kruiden zyn de bladers van de Maegdepalm, Sanikel, Eerenprys, Senegroen, onzer Vrouwen Mantel, Sint Janskruid, Hertstonge, Vrouwenhair, Longekruid, Byvoet, Betonie, Yzerkruid, Groot Speenkruid, Agrimonie, Kleene Santorie, Nagelkruid, Munte, en andere kruiden, die men bedenkt; want 't getal der wondkruiden is zeer groot; die op 't Alpiſche gebergte, en op de bergen van Zwitſerland, en Auvergne groeijen, worden allermeeſt gezocht, om dat zy meer in de zonne ſtaen; de boeren van Geneve en Zwitſerland dragen zorg die te verzamelen, om ze ons gedroogt te zenden, maer ſnyden ze van te voren in kleene ſtukjes, naer alle ſchyn om ze te vermommen, en te beletten, dat men de planten niet zoude kennen; het ware veel beter, dat zy ze ons geheel zonden, om zeker te zyn, wat ſoorten van kruiden wy gebruiken.

Men moet de Wondkruiden plukken, als ze gebloeit hebben, en in hunne kracht zyn, en 'er ook de bloemen ondermengen.

De beſte wys, om ze te droogen, is, die eerſt by kleene pakjes te verdeelen, dan in graeuw papier te winden, aen de ſolder te hangen, en daer te laten, tot dat ze droog zyn; op deze wyze zal men hunne kleuren en krachten bewaren voor de ongemakken van de lucht', en beletten, dat 'er geen ſtof noch vuiligheit der vliegen bykomen.

De Faltrank of deze Wondkruiden zyn goed voor die, welke van eene hoogte gevallen zyn, voor de aêmborſtigheit, tering, en afgaende koortſen, om de verſtoppingen weg te nemen, de pislozing te verwekken, voor verouderde verkoutheden, en voor de geelzucht; ſommigen voegen 'er den Alſem en Gentiaenwortel by om die bitterer te maken, en den etensluſt te verwekken; anderen willende hun de kracht van een hoofdmiddel byzetten voegen 'er de bladers van kleene Salie, Sleutelbloem', Majoraen, en Baſilicom by; men gebruikt ze in afkookſelen zeer warm op de wyze van Thee, nadat men 'er wat honig of ſuiker onder gemengt heeft.

Faltranck, is een Hoogduitſche naem t'zamengeſtelt van *Fallen*, *vallen*, en van *Trank*, *drank*, als of men zeide, *drank goed voor die gevallen hebben.*

FARRA.

Farra, Jonſt. *ſive Fora & Pala*, Rondel. is een zekere rivierviſch, die naer de Forelle gelykt; hy is omtrent anderhalf voet lang, aſchverwig van kleur', bedekt met zachte ſchubben; zyn bek is kleen, en zonder tanden; zyn ſtaert is zeer breed, zyn vleeſch is wit, en alzoo lekker in 't eten als dat van de Forelle; men vangt hem in den zomer, en in den herfſt; men zout 'er van om ze te bewaren.

Hy is hartſterkende, en goed voor de zwakheit van de borſt, en longe.

FELIS.

Felis, ſeu Catus, in 't Franſch *Chat*, in 't Nederduitſch *Kat* of *Kater*, is een viervoetig dier, dat genoeg bekent is; daer zyn vele ſoorten van; in 't gemeen zyn hare oogen, tanden, tong, en pooten gemaekt als die van een' Leeuw; zy gelykt ook veel naer een' Tyger; zy word vry gemeenzaem, mits men haer altyd zacht handelt, maer word ligt ſchuuw, als men haer maer de minſte hardigheit betoont; zy loopt en kloutert lugtig en zeer ſnel, zich met hare klaeuwen en tanden verwerende; 't wyf-

je.

je de *Kat*, in 't Latyn *Cata* genaemt, draegt hare jongen negen weken, en brengt doorgaens vier of vyf jongen in yder dragt voort.

Hoewel de Kat de vreeslykſte, grootſte, en onverzaegſte vervolger der ratten en muizen is, durft zy ze evenwel niet aentaſten, noch 'er op aenvallen, ten zy ze in eene volkomen vryheit is; zy laet ze geruſt, als zy zich met haer in eene naeuwe plaetſe beſloten vind, en verre van haer dan eenige moeijelykheit aen te doen, laet zy toe, dat ze haer tergen en op haer aenvallen, zonder zich te verweren; ik zettede eens uit lieſhebberye eene Kat in eene yzere kooi, en liet 'er verſcheide muizen inkomen; de Kat ontzettede 'er niet van, zy bleef in hare gewone ſtatigheit zitten, en maekte ganſch geene beweging, om op haer wildbraed aen te vallen; de muizen daer en tegen, die door de tegenwoordigheit van haer' wreeden en algemeenen vyand terſtond verſchrikt waren geweeſt, hebbende in haer niet dan eene gunſtige goedaertigheit vernomen, naderden haer een weinig, begonnen gemeenzamer te worden, ſtoeiden en verſtoutten zich zoo verre, dat zy haer telkens beten; de Kat een weinig vertoornt over deze ſtoutheden, gaf yder van haer, als om ze te beteugelen, met zynen poot een' kleenen ſlag, die haer voor eenige oogenblikken duizelig maekte, waer na zy zich weder opbeurden, en 't wederom hervatteden; de Kat leed dit ſtoeijen eenigen tyd, zonder dat zy 'er zich aen ſcheen te ſtoren, maer daer na werd zy 'er zeer moeijelyk over; men ſcheidde ze eindelyk, met de kooi te openen; gedurende dezen handel, die vry lang duurde, viel 'er niets treurigs voor, want geen van de toneelſpeleren verloor 'er het leven.

De beroemde en doorluchtige Heer Boyle heeft in eene zyner aenmerkingen verhaelt, dat in 't jaer 1684. eene groote rat te Londen met eene kat geſpeelt had, en dat 'er jongen van voortgekomen waren, die naer eene kat en naer eene rat geleken, waer van 'er een in 't perk der Dieren, die de Koning van Engeland laet onderhouden, gezet werd.

De Kat heeft veel vlug zout en olië in zich; hare geeſten zyn zoo tot de beweging geneigt, dat ze, indien men haer eenigen tyd op den rug tegen 't hair ſtrykt, licht of vuur-ſtralen als een *Phoſphorus* van zich geeft; haer gezicht is zoo ſcherp, dat zy 's nagts zien kan.

Het oor van eene levende Kat verdryft de vyt, en belet haren voortgang, als men den zeeren vinger verſcheide reizen 's daegs in dit oor ſteekt, en 'er hem yder reis een kwartiertuurs in laet.

Eene Kat levendig geopent en aengelegt, verzacht de pynen in de zyde.

Het vet van eene Kat verzacht, verdryft, en verſterkt.

Felis, *à φήλος*, *fallax*, *impoſtor*, om dat men de Kat verraderlyk en kwaeddoende acht te zyn.

Catus, komt van 't Griekſch *καῆς*, dat 't zelve beteekent.

FERMENTUM.

Fermentum, in 't Franſch *Levain*, in 't Nederduitſch *Giſt*, *Hevel*, *Zuurdeeg* is eigentlyk al 't geen in ſtaet is eene ſtoffe te doen zwellen en uit te zetten, om ze te doen ryzen, derhalven zyn 'er verſcheide ſoorten; maer 't geen men doorgaens Zuurdeeg noemt, is gemeen deeg, dat men heeft laten ryzen en zuur worden; het heeft veel vlug zout, zuur, en olië in zich.

Het is goed om te verdeelen, te verdunnen, te verteren, t'ontbinden, en de ettermaking te bevorderen.

FERRUM.

Ferrum, of *Mars*, in 't Franſch *Fer*, in 't Nederduitſch *Yzer*, is een zeer hard en droog metael, dat van alle metalen 't moeijelykſte te ſmelten is; het is van nature t'zamengeſtelt uit een koperroodig zout, zwavel, en aerde, die niet wel onder malkander vereenigt en verteert zyn, waer door 't ook ligtelyk roeſt, men vind 'er verſcheide mynen van in Europa, en voornamentlyk in Vrankryk, Champagne, Lotharingen, Normandyë, Burgundië, en Berry; men krygt het in eenen bergſteen, die dan eens in ſtukken is bynaer zoo groot als aerdappels en van de zelve kleur', en met bergſtoffelyke blinkende ſtukjes bezaeit, en dan eens als zand is; men waſcht dezen bergſteen, om 'er de aerde van af te ſcheiden, dan legt men hem in groote daer toe gemaekte ſmeltovens; dan bedekt men hem met houtskolen, keiſteenen of *Caſtine*, dat eene ſoort van zwavelachtigen kalkſteen is, en met leem of potaerde, en door middel van een zeer ſterk vuur, dat door groote blaesbalken word aengezet, brengt men hem tot ſmelting; vervolgens ſchuimt men hem van eene glasgeworde ſtoffe, die naer de Emaus gelykt; eindelyk giet men hem in vormen of groote brokken of ſtaven, die tien voeten lang, en een voet dik zyn; de ſmits noemen dit yzer in 't Franſch *Gueuſe*, of *Fer de fonte*, in 't Nederduitſch *Gegoten Yzer*.

De houtskool en de *Caſtine* hare zwavelachtige

ge deelen aan 't yzer mededeelende brengen veel toe tot de ſmelting.

Als men kanonkogels, mortiers, gewigt, en haertplaten wil maken, neemt men 't metael, terwyl 't nog geſmolten is, met groote yzere lepelen, en giet 't in vormen, die in 't zand, of van de zelve ſtoffe, te weten van gegoten Yzer, gemaekt zyn. Maer men moet aenmerken, dat, hoe men 't metael langer geſmolten laet, hoe het werk, dat men 'er van maekt, fyner en ſchooner is; indien het by voorbeeld niet langer als twaelf uren in ſmelting' blyft, zal 't niet bekwaem zyn, als om grof werk te maken; het moet ten minſten zeſtien of agtien uren geſmolten blyven, om zich wel te zuiveren, en om 'er fyn en glad gereedſchap van te konnen maken. Het Gegoten Yzer van Vrankryk kan niet gevylt worden, maer men polyſt het, door 't met bikſteen of amaril lang en ſterk te ſchuren. Integendeel het Gegoten Yzer van Duitſchland, en van eenige andere plaetſen kan gevylt worden.

Om 't Gegoten Yzer te louteren, en tot gemeen Yzer te maken, brengt men 't in eene ſoort van ſmeltoven, die gelyks grond, en in wiens midden een gat is; daer laet men 't op nieuws ſmelten, en naer mate dat 't ſmelt, loopt 't in 't gat, alwaer de Louteraer het met een' yzeren ſtaef zeer ſterk roert, op dat de deelen van 't metael zich wel vereenigen; want hoe de ſtoffe ſterker geroert is geweeſt, hoe 't yzer zachter en van beter hoedanigheit is.

Nadat deze ſtoffe genoeg geroert is geweeſt, legt men ze op 't aenbeeld, en ſlaet ze met zware hameren, om de aerde en andere onzuiverheden, die 'er overgebleven zouden konnen zyn, uit te krygen; dan is 't yzer in zyne volkomenheit, en verdraegt de vyl; als men 'er ſtaven of eenige andere gedaente van wil maken, brengt men 't in een ander ſmelthuis, in 't Franſch *La Chauferie* genaemt, alwaer men het door 't vuur zacht maekt, en vervolgens op 't aenbeeld ſmeed in die gedaente, zoo als men het hebben wil, wanneer men 't dan in 't water legt, om raſer koud te worden.

Het Yzer, zoo als de Heer Joblot zeer wel heeft aengemerkt, heeft poriën, die door 't naderen zyner vezelen gemaekt zyn, bynaer als die van den Zeilſteen, en men kan zeggen, dat het wel gelouterd Yzer zeer geſchikt is om tot een' zeilſteen te worden; men heeft inder daed dikwils gezien, dat Yzers, die op eene zekere wyze op de aerde geſchikt waren, met 'er tyd volmaekte Zeilſteenen waren geworden.

Het Blad-Yzer is een Yzer, dat met hameren tot zeer dunne bladen word geſlagen.

De yzere Roeden worden van yzere ſtaven gemaekt, die men in een' daer toe gemaekten oven heet gemaekt, en met ſtale raderen geklooft, en vervolgens gefatzoeneert heeft.

Het Yzerdraed word gemaekt van ronde yzere Roeden, die men dun genoeg gemaekt heeft, om ze door kleene gaetjes te trekken, op de zelve wyze als men 't waſchlicht doorhaelt.

Het Blik is 't zuiverſte en zachtſte Yzer, dat tot dunne en vertinde bladen gemaekt is; 't ſchoonſte, en 't meeſt blinkende word in Duitſchland gemaekt.

Het Yzerroeſt is een Yzer, dat van de vochtigheit der lucht is doordrongen en uitgezet; men noemt 't in 't Latyn *Ferrugo*. Het opent de piswegen, en ſtopt den afgang, het is goed voor alle ziektens door verſtoppingen veroorſaekt, en om de buikloopen te ſtuiten.

Het Hamerſlag is een ſchuimend Yzer, of zwarte vuiligheit, die in de ſmidswinkelen zich van 't yzer affcheid, en zich onder de ſmidskolen vermengt; deze ſtoffe is zeer verdunt of uitgezet; men gebruikt ze in de Geneeskunde, nadat men ze bereidt heeft; deze bereiding beſtaet in ze tot een fyn poeder te brengen, en dikwils te waſſchen, om al 't geen 'er van de ſmidskolen onder is, zoo veel als mogelyk is, af te ſcheiden, en vervolgens ze te laten droogen.

Dit bereide Hamerſlag is een zeer goed middel om de verſtoppingen weg te nemen, en voor de vryſterziekte; de gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels.

Het Hamerſlag of Schuim van Yzer kan in 't Latyn *ſcoria ferri*, of *recrementum ferri* genaemt worden; het heeft veel zwavel van 't Yzer in zich.

Het Yzer meenigmael gloeijende gemaekt, en in water gebluſt, maekt 't water t'zamentrekkende, en goed tegen de buikloopen; dit water noemt men *Smidswater* of *Geſtaeld Water*.

De waters van Forge zyn ook waters, die met eenige zoutachtige en koperroodige deeltjes van 't Yzer doordrongen zyn; zy ſtoppen den afgang, en openen de piswegen.

Ferrum, quaſi ferum, wreed, ontemmelyk, om dat dit metael tot wapentuigen gebruikt word.

Mars, om dat de Starrekundigen wanen, dat dit metael invloeden van de dwaelſtarre van den zelven naem ontfangt.

FERRUM EQUINUM.

Ferrum equinum, Matth. Lob. Ger. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.

Ferrum equinum ſiliquâ ſingulari, C. B.
Ferrum equinum majus, Park.
Solea equina, J. B. Lugd.
Sferro cavàllo, Adv. Cæſ. Cam.

In 't Franſch *Fer à Cheval.*

In 't Nederduitſch *Paerds-Tzer.*

Is eene kleene plant, die verſcheide kleene ſtelen ſchiet, eene hand hoog, hoekig, dun, en ter aerde verſpreidt liggende, voorzien met bladeren, die naer 't Byltjeskruid gelyken, doch kleener zyn; de bloem is als die der peulvruchten, geel, door een getand kelkje onderſteunt; als de bloem verwelkt is, komt 'er eene platte peul voort, t'zamengeſtelt uit verſcheide ſtukken, die als een hoefyzer gebogen, en einde aen einde t'zamen gevoegt zyn; yder dezer ſtukken heeft een zaed, van gedaente als eene halve maen, in zich; haer wortel is houtachtig, vier vingers lang, dun, wit, en met eenige vezelen omringt; deze plant groeit in onbebouwde warme landen, in Italië, in Languedok, op bergachtige plaetſen.

Zy word geacht wondheelende te zyn, en goed om de maeg te verſterken, de verſtoppingen weg te nemen, en 't vergift te weder-ſtaen.

Hare namen komen daer van daen, dat hare peul en haer zaed bynaer de gedaente van een hoefyzer hebben.

FERULA.

Ferula, Lob. Ger. Pit. Tourneſ.
Ferula fœmina, Plinii, C. B.
Libanotis prima Dioſcoridis *Ferulacea*, Geſn. Hort.
Ferula folio fœniculi, ſemine latiore & rotundiore, J. B. Raii Hiſt.
Ferula tenuiore folio, Park.

In't Franſch *Ferule.*

Is eene plant, wier ſteel ter hoogte van zeven of agt voeten groeit, en dik, voos, met merg vervult, en aen zynen top takachtig is, wordende omtrent den herfſt hard, en houtachtig; de bladers gelyken naer die van Venkel, maer zyn veel meer uitgeſtrekt en groen; hare toppen dragen bloemkranſen of zonneſchermen, waer aan bloemen wasſen, doorgaens uit vyf gele rooswyze geſchikte bladeren beſtaende; als de bloem verwelkt is, komen 'er zaden te voorſchyn, die twee aen twee gevoegt, groot, wyd, eirond, plat, dun, gebladert of in een vliesje bewonden zyn; haer wortel is groot, takachtig, regt, zwartachtig, die een wit ſap, als men 'er in ſnyd, van zich geeft; zy waſt in verſcheide landen van Afrika, Aſië, Europa, op warme plaetſen; men kweekt 'er in Languedok in verſcheide tuinen aen.

Het merg van de Ferula in een afziedſel gebruikt is goed om het bloed te ſtoppen, de pyn in 't hoofd te ſtillen, en 't zweet te verwekken.

Haer zaed is windbrekende, goed voor 't windkolyk, en om 't zweet te verwekken.

Ferula, a ferendo, om dat men de ſtelen van de Ferula als latten of ſtokken gebruikt, om de planten, die te veel overbuigen, te onderſteunen; of *Ferula, a feriendo*, om dat de Leermeeſters in de Latynſche ſcholen de Ferula eertyds gebruikten om hunne leerlingen te kaſtyden; waerom Martialis die *Sceptrum Pœdagogorum* noemt; de hedendaegſche Leermeeſters hebben den naem van *ferula* behouden, ſchoon ze zich van eene andere ſoort van hout tot 't zelve gebruik bedienen.

FESTUCA.

Feſtuca graminea glumis hirſutis, C. B.
Ægylops & feſtuca, Dod. Gal.
Siphonium bromos herba, Tab.
Lolium 2. Trag.
Bromos, Lac.
Gramen murorum, Dalech. Lugd.

In 't Franſch *Fétu.*

Is eene plant, die lage en dunne ſtelen of halmen, en bladers gelyk als die van tarw' ſchiet; de toppen dragen airen naer die van haver gelykende; zy beſluiten dunne, langwerpige, gebaerde, ruige, roodachtige granen; deze airen zyn ſomtyds in een kleen pakje by een gehoopt, en dan noemt men hare plant *Phœnix altera*; op andere tyden zyn zy verſpreidt. Deze plant groeit tuſſchen 't koren, tuſſchen de garſt, en meeſt tuſſchen de rogge; men meent dat 't eene baſtaerd rogge is; men vind ze veel, als 't een vochtige winter is geweeſt; zy is wat ſcherp van ſmaek.

Zy is verterende, ontbindende, goed om de hardigheden te verzachten, en om de ettermaking te bevorderen.

Feſtu-

Feſtuca, a fiſſione, om dat de Feſtuca zeer ligt ſplyt.

FIATOLA.

Fiatola Romæ dicta, Jonſt. Bellon.
Ellopon.
Callionymum, quibuſdam Veterum.
Lycon.

Is een breede, platte, bynaer ronde zeevifch, goud- en zilververwig van kleur'; zyne tong is vleezig van gedaente bynaer als eene menſchentong; dees viſch is zeer gemeen te Rome, en is zeer goed om te eten; doch word in de Geneeskunde niet gebruikt.

FICEDULA.

Ficedula, in 't Franſch *Becqueſigue* of *Pivoine*, in 't Nederduitſch *Goudvink*, is een kleene vogel, die zich met vygen voed, waer van zyn naem komt; hy is teêr en vet als een Ortolan; men zet hem op de eettafels voor als eene lekkere ſpys; zyne veders veranderen in den herfſt van kleur', en hy ſchynt ook van gedaente te veranderen, naer allen ſchyn, om dat hy ruit, en grooter geworden is; dan noemt men hem *Melancoryphus*. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men meent, dat de Goudvink het gezicht der genen, die 'er van eten, ſcherp maekt.

Ficedula, à fico, vyg, om dat dees kleene vogel zich met vygen voed.

FICUS.

Ficus, J. B. Ger. Raii Hiſt.
Ficus communis, C. B. Pit. Tournef.
Ficus vulgaris, Park.
Ficus ſativa, Fuch.

In 't Franſch *Figuier.*

In 't Nederduitſch *Vygeboom.*

Is een boom van eene matige grootte; wiens ſtam niet regt is; zyne ſchors is effen, maer wat ruuw, aſchverwig van kleur'; zyn hout is voos, van binnen mergachtig, wit; zyn blad is groot, breed, dik, in vyf deelen of hoeken geſneden, naer die van een' wyngaerd gelykende, maer grooter, ruwer, harder, en zwartachtiger, aen een' ſteel' gehecht, die een melkachtig vocht van zich geeft, als men hem breekt. Dees boom draegt geene zichtbare bloemen, noch katjes; maer verſcheide Kruidkenners meenen, dat zyne bloemen in zyne vruchten beſloten zyn, en dat 't zekere draden of vezels zyn naer helmſtyltjes gelykende, die men in de jonge Vygen vind.

Zyne vrucht nog maer eene erweet groot zynde word *groſſulus*, in 't Nederduitſch *kleene onrype Vyg* genaemt; als zy grooter, maer nog niet ryp is, *groſſus*, of *groſſa*, in 't Nederduitſch *onrype Vyg*, en als zy teenemael ryp is, *ficus*, in 't Franſch *figue*, in 't Nederduitſch *Vyg*; zy groeit ter grootte, en in de gedaente van eene middelmatige peer', groenachtig van kleur', wit van buiten, en roodachtig van binnen, is vleezig, week, ſappig, lymig, zoet en lekker van ſmaek; zy heeft platachtige en bynaer ronde zaden. De wortels van dezen boom zyn talryk, lang, vaſt, moeijelyk om uit te trekken en te breken, met gele vezelen omringt. Men kweekt den Vygeboom tegenwoordig in gematigde lugtſtreken; maer de beſte Vygen waſſen in Languedok, Provence, Italië, en andere warme landen; daer zyn verſcheide ſoorten van, die in gedaente, grootte, kleur', en ſmaek verſchillen; zy zyn alle moeijelyk te verteren, wegens hare lymachtige en waterige zelfſtandigheit; men laet ze in de zonne of op den oven droogen, en deze gedroogde Vygen noemt men *caricæ* of *ficus paſſæ*; men gebruikt ze onder de voedſels, en in de Geneeskunde; deze zyn ligt te verteren, om dat ze 't grootſte gedeelte van hare lymige waterdeelen in 't droogen op den oven verloren hebben; zy hebben veel olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy verzachten de ſcherpheden van de verkoudheit, en van de borſt, verſterken de long, verzachten de hardigheden, verwekken de baring, wederſtaen 't vergift, en verligten de pynen der nieren, en blaes', inwendig in afziedſelen gebruikt; men maekt 'er gorgeldranken van voor de keel- en mond-gebreken; men gebruikt ze ook uitwendig om te verteren, zacht te maken, en om de ettermaking te verhaeſten.

FICUS INDICA.

Ficus Indica, Theoph. Cluſ.
Mangle forte, Oviedi.
Arbor de Raiz, id eſt, radicoſa, Linſc. part. 4. Ind. Orient.
Enzada, Pigafettæ.

Arbor Indica admirabilis, Straboni.
Ficus Indica foliis mali cotonei similibus, fructu ficubus simili in Goa, C. B.

In 't Franſch *Figuier des Indes.*

In't Nederduitſch *Indiaenſche Vygenboom.*

Is een boom; die omtrent Goa in Indië groeit; hy is groot, zeer verheven, en dik; hy verſpreid zyne takken wyd uit, waer uit vezels voortkomen naer die der Wrangen gelykende, goudgeel van kleur', welke aen de aerde rakende zich aldaer vaſt maken, wortel ſchieten, en allengsjes tot groote boomen opgroeijen, die op hunne beurt nieuwe vezels verſpreiden, welke zich ook in de aerde vaſtmakende op dezelve wyze boomen voortbrengen, en zoo tot 't oneindige; invoegen dat een dezer Vygeboomen zoodanig vermeenigvuldigt, dat hy eene groote landſtreek met boomen van zyne ſoort', die zoo hoog en dik zyn als hy, vervult, makende aldus een groot en dicht boſch, 't welk met de kracht der zonneſtralen te breken veel helpt om eene ſchaduw te maken; de bladers van zyne jonge takken gelyken naer die van den Kweboom, en zyn groen van boven, witachtig en wollig van onderen, zy dienen den Olifanten tot voedſel; zyne vruchten zyn kleene Vygen, als de onze van gedaente, doch van buiten en van binnen zoo rood als bloed, en zoet en goed om te eten, nochtans zoo lekker van ſmaek niet als die van Europa.

De Indiaenſche Vyg is bevochtigende, verkoelende, en goed voor de borſt; de ſchors van den boom dient om kleedingen te maken.

Ficus, à φύω, produco, genero, om dat de Vygeboom zeer vermeenigvuldigt.

FILAGO.

Filago, ſeu Impia, Dod. Pit. Tournef.
Helyocriſos ſylveſtr. Trag.
Gnaphalium vulgare majus, C. B.
Centunculus, Tur.
Tomentum. Cord. Hiſt. Lon.

In't Franſch *Herbe à coton.*

In 't Nederduitſch *Roerkruid.*

Is eene zachte kattoenachtige plant, die drie of vier ſtelen ſchiet, bynaer een voet hoog, met langwerpige, ſmalle, zachte bladeren voorzien, die met eene wolle zoo fyn als een ſpinneweb bedekt zyn; de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen; yder van haer is, volgens den Heer Tournefort, een bos bloempjes, die van boven als eene ſtar zyn uitgezet, bleek geel van kleur', en door een' ſchilferachtigen kelk ondersteunt; als de bloem afgevallen is, komen 'er langachtige zaden te voorſchyn, yder met een kuifje voorzien; haer wortel is vezelachtig; zy waſt in dorre en zandachtige plaetſen, in verwaerloosde velden, in de bosſchen; zy heeft weinige waterdeelen, veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is opdroogende, en t'zamentrekkende; zommigen halen 'er een water van over, om 'er de kankers van de borſt mede te waſſchen, want men meent, dat 't goed is, om die te verdryven.

Filago, à Filo, om dat deze plant met wollige draden of vezelen bedekt is.

FILIPENDULA.

Filipendula, Ger. J. B. Raii Hiſt.
Filipendula vulgaris, Park.
Oenanthe, Fuch. Lac.
Filipendula vulgaris, an Molon Plinii, C. B. Pit. Tournefort.

In't Franſch *Filipendule.*

In 't Nederduitſch *Roode Steenbreek.*

Is eene plant, wier bladers naer die van Groote Strenbreek gelyken, maer zy zyn ſmaller, dieper ingeſneden, vele langs eene rib als by paren geſchikt, blinkende en donkergroen van kleur', en met eenige andere kleenere bladeren doormengt; tuſſchen dezelve ſchiet 'er een of meer ſtelen uit, omtrent een voet hoog, hard, geſtreept, rond, roodachtig, en van boven als in vleugels verdeelt, dragende op hunne toppen bosjes bloemen, yder doorgaens uit zes bladejes t'zamengeſtelt, die roosvyze geſchikt, van buiten roodachtig, van binnen wit, welriekende, en door een getand of met franje bezet kelkje ondersteunt zyn; als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht in hare plaets, beſtaende uit elf of twaelf platachtige zaden, die by wyze van een hoofdje, dat zich aen de kleederen vaſthecht, zyn t'zamengehoopt; de wortels verſpreiden zich in vele fyne vezels, waer aen verſcheide kleene knobbels hangen, van gedaente als eene olyf, maer langer, van buiten zwartachtig, van binnen wit, zoet en bitterachtig van ſmaek met

met eenige t'zamentrekkinge en ſcherpte; deze plant waſt op ſteenachtige, ruwe, drooge plaetſen, en in de tuinen; zy heeft veel zout en olië in zich; men gebruikt haren wortel en hare bladers in de Geneeskunde.

Zy is verdunnende, afvegende, pisdryvende, goed voor 't windkolyk, de witte vloeden, en de ambeijen.

Filipendula, om dat de knobbels van de wortel dezer plant' aen dunne vezelen vaſt zyn, en daer aen hangen, als of zy maer aen een draadje vaſt waren.

FILIX.

Filix, in 't Franſch *Fougere*, in 't Nederduitſch *Varen*, is eene plant, waer van vele ſoorten zyn: ik zal 'er alhier twee beſchryven, die in de Geneeskunde gebruikt worden.

De eerſte ſoort word genaemt

Filix mas vulgaris, Park.
Filix non ramoſa dentata, C. B. Pit. Tournef.
Filix vulgo mas dicta, ſive non ramoſa, J. B.
Dryopteris, Matth. in Epiſt. & Lugd.
Filix mas dicta, ſeu non ramoſa, Raii Hiſt.
Filix mas non ramoſa pinnulis latis, denſis, minutim dentatis, Ger. emac.

In 't Franſch *Fougere mâle.*

In 't Nederduitſch *Mannetjes Varen.*

Zy ſchiet uit haren wortel groote, breede, ruwe, harde, ligt brekende, groene bladers, die ſterk en aengenaem van reuk, omtrent anderhalf voet lang, vleugelswyze uit geſpreidt, uit vele andere kleene bladeren t'zamengeſtelt of tot aen hunne ribben ingeſneden, en aen de kanten getandt zyn; zy dragen geene oogſchynlyke bloemen zoo min als de andere ſoorten van Varen, maer van achteren zyn ze als met een roodachtig en bruin ſtof bedekt, dat Ceſalpinus en verſcheide andere Kruidkenners met reden gemeent hebben zaden te zyn, om dat zy hadden aengemerkt, dat de aerde, waer in men bladers van Varen geworpen had, kleene planten van de zelve ſoort' voortbragt; maer zie hier de aenmerkingen, die de Heer Tournefort, zoo als hy in zyn boek verhaelt, met een vergrootglas over deze ſtoffe gemaekt heeft, die 't verſchil beſliſſen.

Deze plant, zegt hy, (ſprekende van 't Mannetjes Varen) draegt vruchten op den rug der bladeren, alwaer zy meeſtentyds in eene dubbele ryë langs hunne inſnydingen geplaetſt zyn; zy zyn van gedaente als een hoefyzer, dat onmiddelyk op deze bladers geplaetſt, en van agteren als omgeklonken is; yder vrucht is bedekt met eene huid, die bultig is, en als ſchobachtig ſchynt; daer na verwelkt deze huid, krygt rimpels, word kleener in 't midden van de vrucht', en laet dan een' hoop dopjes of bynaer eironde blaesjes zien, die bynaer overal met een rozenkransje omringt zyn, door wiens inkrimping yder dopje zich overdwars opent, als door eene' ſoort van veêr, en eenige kleene zaden ſchiet.

De wortel van 't Mannetjes Varen is dik, en als eene verzameling van dikke vleezige vezelen, die aen malkanderen gevoegt, en zwart van kleur' zyn; deze plant heeft geenen ſteel; zy bemint opene, bergachtige, en ſteenachtige plaetſen.

De tweede ſoort word genaemt

Filix fœmina, Dod. Ger. Raii Hiſt.
Filix fœmina vulgaris, Park.
Filix fœmina major & prior, Trag.
Filix ſylveſtris, Brunf.
Filix ramoſa major pinnulis obtuſis non dentatis, C. B. Pit. Tournef.
Filix fœmina ſeu ramoſa repens, J. B.
Thilypteris filix fœmina, Cord. in Dioſc.

In't Franſch *Fougere femelle.*

In't Nederduitſch *Wyfjes Varen.*

Zy ſchiet eenen ſteel ter hoogte van vyf of ſes voeten, die regt, ſtevig, vaſt, wat hoekig, takkig, en met merg vervult is; de bladers zyn vleugelswyze als die van 't Mannetjes Varen geſchikt, maer kleener, ſtomp, ongetandt, van boven groen, van onderen witachtig; de wortel is langwerpig, omtrent een vinger dik, van buiten zwart, van binnen wit, onder de aerde kruipende of ſlangswyze loopende, met een lymig en bitter ſap vervult; deze plant groeit aen de kanten der wegen in lommerryke boſchaedjes, wouden, en op onvruchtbare en woeſte plaetſen.

De eene en andere Varen zyn bitter, en wat t'zamentrekkende van ſmaek, en hebben veel

zout en olië, en weinige waterdeelen in zich; men brandt ze, en men trekt 'er 't zout af, waer van men glas maekt, dat men glas van Varen of flecht of gemeen glas noemt; men ſtrooit ook aſch van Varen op de landeryen, om ze te meſten, want haer zout, die doordringende, maekt ze beter en bekwamer om vruchten voort te brengen; de wortels van Varen worden in de Geneeskunde gebruikt, maer voornamentlyk die van 't Mannetjes Varen; die van 't Wyfjes Varen word geacht goed te zyn om de wormen te dooden.

Hy is zeer openende, verwekt de pislozing, is goed voor de miltziektens, om de verſtoppingen weg te nemen, en voor de waterzucht; zommigen hebben 'er in tyden van hongersnood brood van gemaekt.

FILICULA.

Filicula, in 't Nederduitſch *Wederdood*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal 'er hier alleenlyk drie van beſchryven, die in de Geneeskunde gebruikt worden.

De eerſte ſoort word genaemt

Filicula fontana major, ſive Adiantum album Filicis folio, C. B. Pit. Tournef.
Adiantum album folio Filicis, J. B.
Adiantum album, Plinii Dryopteris candida, Dod.

Zy is eene plant, die verſcheide kleene ſtelen, of liever lange, dunne, groene of zwartachtige ſteeltjes ſchiet, welke bladers dragen, die de gedaente van die der Varen hebben, maer zy zyn kleener, fyner ingeſneden, zacht, ligtelyk verwelkende en voorby gaende, zoetachtig en wat t'zamentrekkende van ſmaek; de wortel is vry dik naer de grootte van de plant', vezelig, groenachtig van kleur' als de Boom-Varen, zoet en t'zamentrekkende van ſmaek, en met bruin moſch omringt.

De tweede ſoort word genaemt

Filicula fontana, Tab.
Filicula fontana minor, C. B. Pit. Tournefort.
Filicula fontana fœmina, Ger.

Zy verſchilt van de eerſte hier in, dat zy kleener is; de eene en de andere groeijen in de klooven van vochtige muren, by de fonteinen, op de rotſen, en dicht by oude regenbakken.

De derde ſoort word genaemt

Filicula quæ Adiantum nigrum officinarum, Pit. Tournefort.
Adiantum foliis longioribus pulverulentis, pediculo nigro, C. B.
Adiantum nigrum Plinii, Adv. Lob.
Onopteris nigra, Dod.

Zy ſchiet verſcheike kleene ſtelen, meer dan een half voet hoog, ſtevig, hard, zwart, dragende bladers, die eenigzins naer die van Varen gelyken; maer zy zyn zeer fyn ingeſneden, langer en breeder dan die van de eerſte ſoort' van Filicula, getandt, ſtevig, en van onderen als met een ſtof gelyk de Varen bezaeit; haer wortel is dik, vezelig, zoet en t'zamentrekkende van ſmaek; deze plant groeit in vochtige aerde, tuſſchen de doornboſchen, en op Eikeſtammen.

Alle de ſoorten van Filicula hebben vry veel wezentlyk zout en olië, en middelmatiglyk waterdeelen in zich.

Zy zyn openende, goed voor de borſt, en voor den verouderden hoeſt, om 't ſpeekſel te verwekken, voor den ſteen der nieren en blaes', en voor de miltziektens.

Filicula, à Filice, Varen, als of men zeide *Kleene Varen*; om dat de bladers van dit ſlach van planten bykans naer die van kleene Varen gelyken.

FLOS ADONIS.

Flos Adonis, Park. Raii Hiſt.
Adonis flore rubro, Ger.
Adonis hortenſis flore minore atro-rubente, C. B.
Adonis vulgo, aliis Eranthemum, J. B.
Eranthemum, Dod.
Adonium, Tab.

In't Nederduitſch *Bruinette.*

Is eene ſoort van Boterbloem', of eene plant, die ſtelen ſchiet, anderhalf of twee voeten hoog, beneden ruig, regt, rond, geſtreept, van binnen hol, in vele takken zig verdeelende; de bladers zyn fyn geſnippelt als die van Ka-

Kamille, over en weder geſchikt, een weinig ſcherp van ſmaek en ſchoon groen van kleur'; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, zynde yder uit verſcheide roode bladeren en eenige blaeuwe helmſtyltjes, die op een vyfbladig kelkje vaſt zyn, t'zamengeſtelt. Deze bloem word door een' vry langen ſteel ondersteunt; in hare plaets komt, nadat zy is afgevallen, eene langwerpige vrucht, die ſpitſe en groene zaden inſluit; haer wortel is dunner dan een pink, enkel, wit, grasachtig en onaengenaem van ſmaek; deze plant groeit in de velden, tuſſchen 't koren; zy heeft veel zout en olië in zich.

Zy is openende, zweetdryvende, goed voor den ſteen, en heupjigt.

De naem van deze plant' is gehaelt uit de Fabelen of verdigtſelen, die zeggen, dat zekere Adonis Zoon van eenen Koning van Cypre, van een wildzwyn gedoodt zynde, door Venus in deze bloem, die men meende eene ſoort van Anemone te zyn, verandert werd.

Eranthemum, ἐράνθεμον, *ab* ἔρευθος, *rubor*, & ἄνθος, *flos*, om dat de bloem van deze plant' rood is.

FLOS CONSTANTINOPOLITANUS.

Flos Conſtantinopolitanus, Dod. Lugd. *miniatus*, Eyſt.

Flos Conſtantinopolitanus miniatus albus & varius, J. B. Raii Hiſt.

Lychnis hirſuta flore coccineo major, C. B. Pit. Tournefort.

Lychnis Calcedonica, Tab. Ger. *Flore ſimplici miniato*, Park.

Ocymoides peregr., Geſ. Hort. vel.

Flos Hieroſolymitanus, aliis *Creticus*, vel *Croceus*, Eid. Ap.

In 't Franſch *Fleur de Conſtantinople*.

In 't Nederduitſch *Bloem van Conſtantinopelen* of *Chalcedoniën*.

Is eene ſoort van Jenette, of eene plant, die uit haren wortel' verſcheide ruige, dunne, ledige ſtelen ſchiet, ter hoogte van drie voeten; de bladers zyn langwerpig, vry breed, ſpits, hunnen ſteel aen hun begin omvattende, donkergroen van kleur', ruig, ruuw; de bloemen zyn als zonneſchermen geſchikt, ſraei voor 't gezicht, meeſtentyds als ſcharlaken of als gewreven Vermilioen van kleur', ſomtyds wit of vleeſchkleurig, of geſchakeert en zeer aengenaem van reuk; yder dezer bloemen is doorgaens uit vyf bladeren t'zamengeſtelt, die als eene Angelier geſchikt, en meeſt al tot over de helft met twee of drie punten voorzien zyn, die by de punten van de andere bladeren gevoegt eene kroon maken; als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene kleene, ruige, groene vrucht in hare plaets, als een kegel van gedaente, die een hoopje van bynaer ronde en roſſe zaden inſluit; de wortels zyn lang, dun, verdeelt, en wat ſcherp van ſmaek; men kweekt ze in de tuinen aen; zy is in de Geneeskunde niet in gebruik.

Daer is nog eene andere ſoort van Bloem' van Conſtantinopelen, die van de voorgaende niet verſchilt, als dat ze omtrent de helft lager is; men noemt ze *Flos Conſtantinopolitanus minor*, Dod. of *Lychnis flore coccineo minor* C. B.

De naem van deze plant' komt van de ſtad, waer van daen zy gebragt is.

FOENICULUM.

Fœniculum, in 't Franſch *Fenouil*, in 't Nederduitſch *Vinkel*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal 'er hier twee beſchryven, die in de Geneeskunde gebruikt worden.

De eerſte ſoort word genaemt

Fœniculum vulgare minus acriori & nigriori ſemine, J. B. Pit. Tournef.

Zy ſchiet een' ſteel ter hoogte van vyf of zes voeten, regt, geſtreept, takkig, donkergroen van kleur', en met voos merg vervult; de bladers zyn als lange draden heel fyn geſnippelt, donkergroen van kleur', aengenaem van reuk, zoet en ſpeceryachtig van ſmaek; de toppen dragen gele, welriekende, breede zonneſchermen of ruikers, waer op bloemen zyn, die doorgaens uit vyf blaedjes beſtaen, en aen 't uiterſte van den kelk rooswyze geplaetſt zyn. Als deze bloem verwelkt is, word de kelk eene vrucht, uit twee langwerpige, rond- en zwartachtige zaden beſtaende, die op den rug geſtreept, aen de andere zyde platachtig, en ſcherp van ſmaek zyn; haer wortel is een vinger of duim dik, lang, regt, wit, welriekende, wat zoet en ſpeceryachtig van ſmaek.

De

De tweede ſoort word genaemt

Fæniculum dulce, majore & albo ſemine, Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Fenouil doux.*

In 't Nederduitſch *Zoete Venkel.*

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat haer ſteel doorgaens dunner, de bladers zoo groot niet, en de zaden grooter, wit, zoet, en min ſcherp zyn.

Men kweekt de eene en de andere Venkel op droogе, en warme plaetſen, voornamentlyk om hare zaden; die van de laetſte ſoort', *Zoete Venkel* genaemt, worden meeſt in de Geneeskunde gebruikt, men brengt ze ons droog uit Languedok, alwaer men deze plant met groote zorge aenkweekt; het is dezelve, die men eertyds uit Italië liet komen, en men *Venkel van Florence* noemde.

Men moet 't zaed van Venkel nieuw, zuiver, wel gevoedt, zoet en aengenaem van ſmaek verkiezen; het heeft veel olië en vlug zout in zich.

De bladers, ſtelen, en wortel hebben vele waterdelen, half verheven olië; en wezentlyke en vaſte zouten in zich.

De bladers van de Venkel zyn goed voor de gebreken der oogen; zy zuiveren, verſterken, maken 't gezicht helder; zy verwekken de melk der zoogende vrouwen, verzachten de ſcherpheden der borſt, en verſterken de maeg.

Haer wortel is zeer openende, en goed om 't bloed te zuiveren.

Haer zaed is windbrekende, of goed om de winden te verdryven; het verſterkt de maeg, helpt de vertering, en gekaeuwt zynde maekt het een' friſchen mond.

Fœniculum, a fœno, hooi, om dat deze plant gedroogt zynde geel word en naer hooi gelykt.

FOENUMGRÆCUM.

Fœnumgræcum, in 't Franſch *Fenugrec*, in't Nederduitſch *Fenegriek*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn, eene tamme, en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Fœnumgræcum, Ger. Raii Hiſt.

Fœnumgræcum ſativum, C. B. Pit. Tournef.
Fœnugræcum, J. B.
Buceras & Ægroceras, Hippocratis.

* Zy ſchiet eenen enkelen ſteel omtrent een half voet hoog, dun, van binnen hol, en in takken verdeelt, dragende de bladers drie aen drie aen eenen ſteel', bykans gelyk de Klaver, en zyn kleen, nu langwerpig, dan breeder als lang, of half rond, en getandt; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, en zyn als die der peulvruchten, kleen, en wit; in hare plaets komen lange, platte, ſpitſe peulen, vervult met zaden van gedaente als een horen, die bynaer langwerpigvierkant met een uitſnydſel, geel, van eene lymachtige zelfsſtandigheit, en onaengenaem van reuk en ſmaek zyn; de wortel is enkel, en houtachtig; men kweekt deze plant voornamentlyk t'Aubervilliers, van waer men 't gedroogd zaed te Parys brengt.

De tweede ſoort word genaemt

Fœnumgræcum ſylveſtre, C. B. Ger. Park. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Fœnumgræcum ſylveſtre Dalechampii, J. B.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat ze niet gekweekt zynde kleener in alle hare deelen is.

Het zaed van de tamme Fenegriek word in de Geneeskunde gebruikt; men moet 't verſch, dik, wel gevoedt, en geel van kleur' verkiezen; want als men 't lang bewaert, wort 't donker of bruin; het heeft veel olië, en een weinig wezentlyk of vlug zout in zich.

Het verdryft, verzacht, verteert, en ontbind; men maekt 'er een ſlym van, met het in water warm te laten weeken; men maekt 't ook tot een meel voor de pappen, zalven, en plaeſters; men gebruikt 't ook heel in afziedſelen tot kliſteren, om week te maken, te verzachten, voor de kolyken, ſommigen laten 'er zelfs gekookt zynde van eten, gelyk van andere moeskruiden, of gebieden 't afziedſel daer van te drinken om den buik zacht te maken en te laxeren; men zegt dat de Indianen van 't zaed een' zoeten wyn bereiden.

Fœnumgræcum, is te zeggen Griekſch hooi; men heeft dezen naem aen de Fenegriek gegeven, om dat ze gedroogt zynde naer hooi gelykt.

* Zie Pl. X. Fig. 2.

lykt, en dat haer zaed uit Griekenland gebragt is geweeſt.

Buceras, à βᾶς, bos, & κέρας, cornu, als of men zeide *Oſſe-* of *Koehoren*, om dat de peulen als horens gemaekt zyn.

Ægroceras, ab Αἴξ αἴγος, *capra, & κέρας, cornu*, als of men zeide *Geitehoren*, om dezelve reden.

FORFICULA.

Forficula.
Auricularia.
Mordella.
Vellicula.

In 't Franſch *Oreillere. Perce-oreille.*

In't Nederduitſch *Oorworm. Oorveutel.*

Is een kleen langachtig bloedeloos dier, dat zeer vlug en fnel in 't loopen is; het heeft twee kleene horens aen zyn hoofd, en zes pooten; zyn ſtaert is geklooft; zyn lyf is zoo groot als een kleene worm, plat, zeer eſſen en glad, en een halve nagel lang; het onthoud zich dikwils op de koolsbladers, in de holligheden der boomen, in de gaten der muren, en in de aerde; daer zyn verſcheide ſoorten van, die in grootte en in kleur' verſchillen; de grootſte zyn geelachtig, de middelmatige of gegemeenſte zyn kaſtanjebruin, en de kleenſte zyn zwart en wit; deze bloe delooze diertjes veranderen in popjes en komen vervolgens met vleugelen in de gedaente van eene vlieg', of uiltje te voorſchyn.

De Oorworm zoekt de ooren, waer in hy zeer ſchielyk ſluipt, en byt of nypt de plaetſen, waer aen hy zich vaſt zet, dat veel pyn veroorzaekt, en ſomtyds de herſenen beledigt; hy verſteekt zich ook in de fronſen of rimpelen van de andere deelen van 't lichaem, alwaer hy op de zelve wyze werkt, maer dewyl deze plaetſen niet zoo gevoelig, noch zoo gevaerlyk zyn als de ooren, doet hy 'er zoo veel kwaeds niet; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men laet 'er van in olië weeken, en 't afweekſel koken, gelyk men de olië van wormen bereid; men gebruikt deze olië in ſtuiptrekkingen om de zenuwen te verſterken; men wryft 'er de ſlapen van 't hoofd, 't gewricht van de hand, en de ontfangbuizen mede.

Men acht de Oorwormen gedroogt, tot poeder gemaekt, met hazepiſſ' gemengt, en in 't oor gebragt goed voor de doofheit.

Forficula, om dat de ſtaert van dit bloedeloos dier als eene kleene beugelſchaer, of goudſmids dryfyzertje, die men met den zelven naem' noemt, gemaekt is.

Auricularia, omdat het naer de ooren zoekt, om 'er zich in te dringen.

Mordella, a mordendo, om dat het met de punt' van zynen ſtaert nypt, als of het beet.

Vellicula, a vellicando, om dat het nypt en ſteekt.

FORMICA.

Formica, in 't Franſch *Fourmi*, in 't Nederduitſch *Mier*, is een kleen bloedeloos dier, dat by ydereen wel bekent is; daer zyn verſcheide ſoorten van, ſommige zyn rood, andere zwart, deze donker van kleur', gene graeuw, ſommige gevleugelt, andere wederom niet; hun hoofd is met twee bruine horentjes, twee zwarte oogen, en een' bek, die met twee tanden gewapent is, voorzien, en hun lyf is als door twaelf ringen verdeelt; zy ruijen, en veranderen van tyd tot tyd van huid; zy hebben zes ruige beentjes, aen wier uiteinde de pootjes zyn, waer van yder uit twee nagelen of ſcharen beſtaet; gedurende de lente, zomer en herfſt verzamelen zy 't geen ze kunnen krygen, als korengraen, zaed van ſlaepbollen, en brokjes van vruchten, die ze in hare verblyfplaets onder de aerde brengen, om haer 's winters tot voedſel te verſtrekken; men verhaelt vele andere verwonderenswaerdige zaken, rakende hare voorzorg, vaerdigheit, en arbeid, welke hier te verhalen veel te lang zoude zyn; 's winters leggen ze eijers of kleene wormen, die in de lente uitkomen, en in Mieren veranderen; zy hebben veel vlug zout, en olië in zich.

De beſte zyn de grootſte, die onder harſtachtige boomen zich onthouden, en die goor rieken.

Zy verkwikken de geeſten, verwekken 't zaed, genezen de melaetsheit, droogen op, en zyn goed voor de doofheit.

In Indië ziet men verſcheide ſoorten van Mieren, als de gevleugelde Mieren, die de Gom Lak maken; zy zyn zoo groot als onze gemeene vliegen. De Vader Lodewyk le Comte Jeſuit, ſprekende van de Indiaenſche bloedeloose diertjes in zyne nieuwe Gedenkſchriften wegens den tegenwoordigen ſtaet van China, zegt, dat de witte Mieren daer overal gevonden worden, wat zorg' men ook aenwende om ze uit te roeijen; zy zyn, zegt hy, vermaerd door 't ongemak, dat zy veroorzaken; en

door hare natuurlyke eigenſchappen; zy zyn zeer kleen, van eene zachte, witte en ſomtyds een weinig roſſe zelfſtandigheit; zy vermeenigvuldigen tot 't oneindige, en als zy zich eens van een huis of vertrek hebben meeſter gemaekt, konnen ze niet, als door de zwarte Mieren, daer uit gedreven worden; hare tanden zyn zoo ſcherp en doordringende, dat zy in eenen nacht niet alleen de dikſte halen lakens, wolle, en alle andere ſtoffen doorboren, maer zelfs ook de kabinetten en kaſten, waer van 't hout in weinige dagen geheel vermolſemt word; zy bederven zelfs 't yzer, koper, en zilver, waer op men dikwils de teekens en overblyfſels van hare kleene tanden ziet; 't is echter zeer waerſchynlyk, dat deze uitwerking komt van de byzondere hoedanigheit van haer ſpeekſel, dat eene ſoort van ontbindend middel is, en dat dan bynaer werkt, als 't ſterkwater hier op onze metalen doet.

Sommige Reizigers verhalen, dat te Paramaribo, eene Hollandſche volkplanting in de Provincie van Suriname, Mieren zyn, die de Portugezen *Mieren van bezoek* noemen; zy gaen by troppen; als men ze ziet komen, opent men de koffers en kaſten, die in de huizen zyn, daer komen zy dan in, en roeijen de ratten, muizen, en alle andere ſchadelyke dieren daer uit; men zoude ze gaern alle maenden zien, maer ze blyven ſomtyds tot drie jaren weg zonder te verſchynen.

Formica, quod micas ferat, want dit bloedeloos dier raept de kruimels of brokjes van verſcheide dingen, en draegt ze weg tot zyn voedſel.

FRAGARIA.

Fragaria, Ger. Raii Hiſt.
Fragaria vulgaris, C. B. Pit. Tournef. Park.
Trifolium, aliis Fragaria, Brunf.
Fragaria ferens fraga alba & rubra, J. B.
Fragula, Cord. Hiſt.
Fragum & trifolium fragiferum, Tab.

In't Franſch *Fraizier.*

In 't Nederduitſch *Aerdbezië.*

Is eene plant, die uit haren wortel' verſcheide dunne, lange, ruige ſtelen of ranken ſchiet, dragende ſommige drie bladers, en andere de bloemen; daerenboven ſchieten ze zekere vezels of draedjes, die ſlangswyze langs de aerde kruipen, op verſcheide plaetſen wortel ſchieten, en haer geſlacht vermeenigvuldigen; de bladers zyn langwerpig, tamelyk breed, getandt, rondom geſchaert, vol aderen, ruig, van boven groen, van onderen witachtig; de bloemen zyn vier of vyf aen eenen ſteel' vaſt, zynde yder t'zamengeſtelt uit verſcheide witte rooswyze geſchikte bladeren bevat in eenen kelk', die in tien deelen geſneden is; als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene ronde of eironde vrucht te voorſchyn, vol ſap, bynaer van gedaente als eene Braembezië, in 't begin groen, vervolgens wit, en eindelyk, als zy ryp is, rood van kleur'; zy is aengenaem van reuk, zoet, wynig, en lekker van ſmaek; zy heeft kleene zaden; deze vrucht noemt men in 'Latyn *Fragum*, in 't Franſch *Fraize*, en in 't Nederduitſch *Aerdbezië*; ſomtyds is zy ryp zynde wit; de wortel is langwerpig, vezelig, bruin of zwartachtig van kleur'. Deze plant groeit op lommerryke plaetſen, en in de boſſchen; men kweekt ze aen in de tuinen; zy heeft veel vlug zout in zich.

Het blad en de wortel van de Aerdbezië opent de waterwegen, en ſtopt een weinig den afgang.

De Aerdbezië heeft vele waterdeelen, fyne olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy bevochtigt, verſterkt 't hart en de herſenen, bevordert de waterlozing en de doorwaeſſeming, zuivert 't bloed, en wederſtaet 't vergift.

Fragaria, komt van *fragare*, *wel rieken*, om dat de Aerdbeziën een' aengenamen en verkwikkenden reuk hebben.

Trifolium fragiferum, om dat de bladers van de Aerdbezië drie aen drie op eenen ſteel waſſen, gelyk die van de Klaver.

FRAMBOESIA.

Frambœſia, in 't Franſch *Framboiſe*, in 't Nederduitſch *Hinnebezië*, *Frambezië*, is eene ſoort van tamme Braembezië, of eene vrucht grooter dan eene Aerdbezië, rond, een weinig ruig, uit verſcheide op een gehoopte en aen malkander gevoegde beziën t'zamengeſtelt, doorgaens rood van kleur', verkwikkende, en zeer aengenaem van reuk, vol zoet en wynig ſap, yder een zaed inſluitende; deze vrucht waſt op eene ſoort van braemſtrnik genaemt.

Rubus Idæus, Ger. Park.
Rubus Idæus ſpinoſus, C. B. Pit. Tournefort.
Rubus Idæus ſpinoſus fructu rubro, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Framboiſier.*

In 't Nederduitſch *Frambezieboom.*

Hy is een heester, die eens mans hoogte opwast; de takken zyn teêr, groen, mergachtig, en met kleene doornen voorzien, die niet zeer stekende zyn; de bladers gelyken naer die van den gemeenen Braem, maer zy zyn teêrer, zachter, donkergroen van boven, en witachtig van onderen; de bloem bestaet uit vyf witte bladeren, rooswyze geschikt, en door een' gesneden kelk ondersteunt; de wortel is lang, slangswyze kruipende, en in verscheide takken zich verdeelende; men kweekt dezen heester in de tuinen aen.

De Hinnebezië heeft vele waterdeelen, en olië, die ten deele vlug is, en wezentlyk zout in zich.

Zy versterkt 't hart, en de maeg; zy bevochtigt, zuivert 't bloed, maekt een' frissen mond, en verkoelt.

De bloem is goed voor de onstekingen der oogen, voor de roos, en om de maeg te versterken.

De toppen, en de bladers zyn afvegende, en minder t'zamentrekkende dan die van den gemeenen Braem; zy zyn goed in gorgeldranken, voor de gebreken der keel' en tandvleesch.

Frambœsia, komt van *fragare*, *wel rieken*, om dat de Hinnebezië een' wonderbaren reuk van zich geeft.

Men noemt den Hinnebeziënstruik *Rubus Idæus*, om dat hy eene soort van Braem is, die eertyds zeer overvloedig op den Berg Ida, en de daer omtrent leggende plaetsen groeide.

FRANGULA.

Frangula, Dod. Pit. Tournef.
Frangula, sive Alnus nigra baccifera, Park.
Alnus nigra baccifera, C. B. J. B. Raii Hist.
Alnus nigra, sive Frangula, Ger.
Avornus, Crescentio.

In 't Nederduitsch *Pylbout*, *Sporkenhout*, *Houdsboom*.

Is een heester, die verscheide stelen schiet, negen of tien voeten hoog, zoo dik als een duim, regt, en in verscheide takken zich verdeelende; zyn bast is van buiten zwart, van binnen geel, saffraenverwig; hy bedekt een wit en broos hout, dat een zeker rosachtig merg insluit; de bladers gelyken naer die van den Else- of Kerseboom, maer zy zyn wat ronder en zwartachtiger; de bloemen zyn kleen, uit verscheide witte bladeren bestaende, en in 't rond geschikt in de uitsnydselen van den kelk, die een wyd uitgebreid en spits ingesneden kommetje is; deze bloemen worden van ronde en zachte beziën gevolgt, die in 't begin groen, vervolgens rood, en eindelyk zwart van kleur' zyn, yder als door eene kloof verdeelt, waer door zy schynen als uit twee aen malkander vereenigde beziën t'zamengestelt te zyn; yder besluit twee of drie platte zaden in zich; deze plant wast in vochtige bosschen; hare tweede schors, en voornamentlyk die van haren wortel word in de Geneeskunde gebruikt; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy ontlast de weivochten van boven en van onderen; men gebruikt ze voor de waterzucht, voornamentlyk by de boeren; de gift is van eene halve drachma tot twee drachma; men gebruikt ze ook in de schurftzalven.

Men zegt dat de bladers veel melk aen de Koejen geven, die 'er van eten.

Frangula, a frangendo, om dat 't hout van dezen heester ligt te breken is.

FRAXINELLA.

Fraxinella, Clus. Hist. Dod. Ger. Pit. Tournefort.
Fraxinella officinis Dictamnus, J. B. Raii Hist.
Dictamnus albus vulgo, sive Fraxinella, C. B.
Dictamnum album, nonnullis *pumila Fraxinus*, Matth. Lac.
Dictamnus putatus, Brunf.

In 't Fransch *Fraxinelle*.

In 't Nederduitsch *Fraxinelle*, *Esschekruid*.

* Is eene plant, wier takken omtrent twee voeten hoog groeijen, en rond, ruig, roodachtig, vol merg, en met bladeren voorzien zyn, die naer die van den Esscheboom gelyken, maer kleener, en by paren langs eene rib, die met een enkel blad eindigt, geschikt zyn; de bloemen wassen aen de toppen der stelen, en zyn schoon, groot, by wyze van airen geschikt, yder uit vyf bladeren t'zamengestelt, wit van kleur' naer 't purper hellende, met donkerer purper gestreept, en verzelt met agt of tien kromme purpere helmstyltjes, van een' sterken reuk.

Als

* Zie Pl. X. Fig. 3.

Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, t'zamengeſtelt uit verſcheide ſcheeden, die in zich ſluiten zwarte, blinkende zaden, welke eirond, aen 't een einde ſpits, en een weinig grooter zyn dan die van 't Paerlkruid; de wortels zyn lang, een weinig dunner dan een pink, wit, vry ſterk van reuk, en wat bitter van ſmaek: deze plant groeit in warme landen, in de wouden van Provence, van Languedok, en in Italië; haer wortel word in de Geneeskunde gebruikt; men zend hem droog tot ons over.

Men moet hem verſch, wel gevoedt, dik, overal wit, en wel gezuivert verkiezen; dezen noemen wy witte *Dictamnus*, of wortel van *Dictamnus*; men zoude *Diptamnus* moeten zeggen, om deze droogery van de *Dictamnus Creticus* te onderſcheiden; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is een tegengift en hartſterkende; hy wederſtaet 't vergift, verſterkt de herſenen en maeg, is openende, dood de wormen, is goed voor de vallende ziekte, en voor de peſt.

Fraxinella, *a fraxino*, *Eſſcheboom*, om dat de bladers dezer plant' naer die van den Eſſcheboom gelyken.

FRAXINUS.

Fraxinus, Brunf. Trag.
Fraxinus excelſior, C. B. Pit. Tournef.
Fraxinus vulgatior, J. B. Raii Hiſt.
Fraxinus vulgaris, Park.

In 't Franſch *Frêne*.

In't Nederduitſch *Eſſcheboom*.

Is een groote, dikke, regte, takryke boom, met eene gladde, afchverwige, en groenachtige ſchorſe bedekt; zyn hout is hard, glad, en wit; de bladers zyn langwerpig, by paren langs eene rib geſchikt, die met een enkel getand blad eindigt, wat bitter en ſcherp van ſmaek; de bloemen zyn troswyze geſchikte helmſtyltjes, die eerder dan de bladers waſſen, en in weinig tyds verdwynen; in hare plaets komt eene vrucht of vliezige peul, die langwerpig, van gedaente als de tong eens vogels, plat, en aen de punt' zeer dun is, een langwerpig of bynaer eirond, platachtig, wit, en mergachtig zaed inſluitende, ſcherp en bitter van ſmaek; dit zaed word in den herſſt eerſt ryp.

Men noemt deze vrucht *Ornithogloſſa*, *ab ὄρνις, avis, & γλῶσσα, lingua*, als of men zeide *Vogelstong*: zyne wortels zyn groot, en verſpreiden zich zeer ver gelyks den grond; dees boom groeit in vochtige plaetſen, aen de kanten der rivieren, by de velden, alwaer hy beter voortkomt, dan op drooge plaetſen; hy heeft veel zouts en olië in zich.

De tweede ſchors der takken en de vrucht zyn zeer openende; men gebruikt ze in de miltziektens, en in afgaende koortſen.

Fraxinus, *a frago*, *flecto*, *vel a frangoſis locis*, om dat dees boom gaern op oneffene plaetſen is; of *fraxinus*, *à φράξις, ſepimentum*, om dat men den Eſſcheboom gebruikt om heggens te maken; in 't Griekſch noemt men hem *μελία*.

FRINGILLA.

Fringilla, *ſive Frigilla*, in 't Franſch *Pinçon* of *Caſſenois*, in 't Nederduitſch *Vink*, is een zeer kleene vogel, van verſcheide kleuren, en vry wel bekent; hy maekt zyn neſt boven in de heeſteren, en op de laegſte takken der boomen; hy verſtyft door de koude, en word daer door gemaklyk gevangen; zyn gekweel is aengenaem; men zegt, dat zyn morgenzang 't onweder voorſpelt; hy voed zich met wormpjes en zaden, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men acht hem goed voor de vallende ziekte.

Fringilla, *& frigilla*, *a frigere*, *koud zyn*; om dat dit vogeltje voor de koude zeer vatbaer is.

FRITILLARIA.

Fritillaria vulgaris, Park. Raii Hiſt.
Fritillaria præcox purpurea variegata, C. B. Pit. Tournefort.
Meleagris, *ſive Fritillaria dilutior & ſaturatior*, J. B.

In 't Franſch *Fritillaire*.

In 't Nederduitſch *Kievits-Bloem*, *Kievits-Eijers*.

Is eene plant, die eenen dunnen, ronden, gladden ſteel ſchiet omtrent een voet hoog, groen van kleur' naer 't purper of zwart hellende, van binnen voos, dragende zes of zeven zonder orde geſchikte bladers, die tamelyk lang, ſmal, uitgeholt, wat zuurachtig van ſmaek zyn, en naer die van den Boksbaerd gelyken; zyn top draegt doorgaens eene bloem,

bloem, somtyds twee, zelden drie; deze bloem is schoon, groot, uit zes blaedjes t'zamengestelt die klokswyze geschikt zyn, hangt neêrwaerts, en is als met vierkante ruiten of op de wyze van een Dambord geteekent, van verscheide kleuren, als purperachtig, vleeschkleurig, rood, wit, die zeer aengenaem voor 't gezicht zyn; als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene langwerpige, hoekige of driehoekige vrucht te voorschyn, verdeelt in drie huisjes, die met zeer platte en bleeke zaden vervult zyn; haer wortel is bolachtig, vast, wit, zonder schilferingen of rokken; en als uit twee halfronde vleezige bollen t'zamengestelt, van onderen met vele vezelen voorzien; deze plant verschilt van de Tulp door hare bloem en wortel; zy word door de Bloemisten gezocht, en wast in de velden, en word in de tuinen aengekweekt; zy heeft veel olië en een weinig wezentlyk zout in zich.

Haer wortel is verterende, verzachtende, en ontbindende.

Fritillaria, *a Fritillo*, Dambord, om dat de bloem van deze plant' ruitswyze als een Dambord geteekent is.

Meleagris, om dat hare bloem met verscheide kleuren versiert is, als de veders eens vogels van denzelven naem, die de Patrys van Barbarye of Guinea is.

FUCUS.

Fucus, in 't Fransch *Bourdon*, in 't Nederduitsch *Horsel*, *Hommelby*, is eene Wespvlieg van gedaente als eene Honigby, maer grooter, doorgaens met een' zeer synen angel' voorzien, die, wanneer zy 'er mede steekt, 't vleesch met eene zeer gevoelige en stekende pyn' doet opzwellen; men vind Horsels zonder angel', deze noemt men *onvolkomene Horsels*; deze soort van vlieg' werkt niet, en leeft van den arbeid der Honigbyen, want zy eet haren honig; zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy is goed om 't hair te doen groeijen; men laet ze droogen, en strooit ze tot poeder gemaekt op 't hoofd.

Fucus, beteekent *blanketsel*, *bedrog*; men heeft deze vlieg' dien naem gegeven, om dat ze de Honigby naerbooft; in 't Fransch noemt men ze *Bourdon*, wegens 't gedruis, dat ze in 't vliegen maekt.

FUCUS.

Fucus, in 't Nederduitsch *Wiert*, *Wier*, is eene soort van plant', die op den bodem der wateren groeit; daer zyn verscheide soorten van; ik zal alhier eene van de voornaemste beschryven.

Fucus maritimus, *vel Quercus maritima vesiculas habens*, C. B. Pit. Tournef.
Quercus marina, Clus. Ger. Park.
Fucus, *sive Alga marina latifolia vulgatissima*, Raii Hist.
Fucus marinus primus, Dod.

Is een gewas, dat eerst verscheide kleene platte, smalle stelen schiet, maer die zich al groeijende allengsjes uitbreiden, en zich in kleene takjes verdeelen, dragende zekere breede en langwerpige bladers, eenigzins naer die van den Eikeboom gelykende, maer kleener, door middel van eene taeije, buigzame, vliesachtige zelfstandigheit aen hunne stelen vast, doorgaens glad, maer somtyds aen eene zyde, somtyds aen beide of aen alle kanten ruig, of met syn en moschachtig hair bedekt; ook komen 'er eenige ledige knobbels, als bobbels of blaesjes op, die somtyds langwerpig, dan rond, nu grooter, dan kleener zyn; dit gewas is dikwils laeg, maer wast somtyds anderhalf voet hoog; terwyl 't versch geplukt is, heeft het eene leelike, gele, groenachtige kleur; maer als men 't laet droogen, word 't zwart, voornamentlyk dat uit zandachtige zeestranden getrokken is; in de Geneeskunde word 't niet gebruikt; men zegt, dat 't eertyds tot 't verwen gebruikt werd.

FULICA.

Fulica, Jonst.
Margus niger & Pullus aquaticus, Alberti.

In 't Fransch *Foulque*.

In 't Nederduitsch *Zwarte Duikert*, of *Meerkoot*.

Is een watervogel van grootte als een gemeen hoen, overal zwart, voornamentlyk aen 't hoofd en aen den hals'; 't voorste van 't hoofd is eirond van gedaente, zonder veêren, maer met een wit velletje bedekt, dat eene hennekam verbeeld; zyne tong is zachter dan die van de henne, en aen de pooten heeft hy zwarte, breede, en gescheide vliezen: hy treed moedig, regt op zyne pooten; maer loopt luchtig; is gaern in de moerassen, en poelen; voed zich met kruiden en zaden; maekt zyn nest op

de aerde, en legt in den zomer eijers; hy is goed om te eten, zyn vleesch is wat moerassig van smaek, doch anders sappig en aengenaem; dees vogel is eene soort van waterhoen, die meer naer vleesch dan naer visch gelykt.

Zyn vet is ontbindende, en pynstillende.

Daer is eene soort van Zeehoen of Meereend, die men *Diabolus marinus*, *Diable de mer*, of *Zeeduivel* noemt, wegens hare uitnemende zwartheit.

Fulica, *a fuligine*, *roet*, om dat dees vogel zoo zwart als roet is.

FULIGO.

Fuligo, in 't Fransch *Suye*, in 't Nederduitsch *Roet*, *Schoorsteenroet*, is 't oliachtigste en vluchste gedeelte der brandbare stoffen, dat door 't vuur voortgedreeven zynde in rook vervliegt, en aen de zyden der schoorsteenen verdikt, naer mate dat 't verkoelt, en zyne beweging verliest; somtyds vind men 't in brokken, somtyds als stof, zwart van kleur', zeer bitter van smaek, en onaengenaem van reuk; 't heeft veel vlug zout en olië in zich.

Het Roet van de schoorsteenen der keukens moet boven 't ander geacht worden, om dat 't Roet dier schoorsteenen, dewyl men daer spyzen heeft laten koken, meerder met vlug zout vervult is, dan dat men in de schoorsteenen vind, alwaer men niet dan hout of kolen heeft gebrandt.

Het is zeer afvegende; men gebruikt 't onder zalven tegen den hairworm, en verouderde schurft; men legt 't op de pols om de afgaende koorts te genezen; men geest 't took in voor de vallende ziekte; de gift is van twaelf greinen tot twee scrupels.

De Verwers gebruiken 't Schoorsteenroet om lakens te verwen.

Fuligo, *a* λιγνὺς, *rook*, om dat 't Roet een verdikte rook is.

FUMARIA.

Fumaria, Trag. Matt.
Fumaria vulgaris, J. B. Park. Raii Hist.
Capnos, Lob.
Fumus terræ, Brunf. Cam.
Fumaria officinarum & Dioscoridis, C. B. Pit. Tournefort.
Fumaria purpurea, Ger.

In 't Fransch *Fumeterre*.

In 't Nederduitsch *Duivekervel*, *Aerdrook*.

* Is eene zeer gemeene plant, die verscheide vierkante holle stelen schiet, een voet of anderhalf hoog, ten deele purperachtig, ten deele bleekgroen van kleur'; de bladers zyn syn gesnippelt, en aen lange hoekige steeltjes vast, zeegroen van kleur'; de bloemen zyn op de wyze van eene air by een gezamelt, kleen, yder uit twee blaedjes, die doorgaens purperachtig of bleek paers, doch somtyds geheel wit zyn, t'zamengestelt; als de bloem verwelkt is, komt 'er een vliezig rond of langwerpig huisje te voorschyn, dat een of twee kleene, ronde zaden insluit; de wortel is tamelyk dik, wit, met eenige vezelen voorzien; de geheele plant is wat bitter, en leelik van smaek; zy groeit in de velden, wyngaerdakkeren, en tuinen; zy heeft veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.

Zy zuivert 't bloed, dryft de pis af; men gebruikt ze in de miltziektens, scheurbuik, en krauwagie.

Fumaria, *a fumo*, om dat 't sap van deze plant' in de oogen gedaen dezelve doet tranen gelyk de rook.

FUNGUS.

Fungus, in 't Fransch *Champignon* of *Potiron*, in 't Nederduitsch *Kampernoelje*, *Duivelsbrood*, *Paddestoel*, is eene soort van plant' zonder oogschynlyke bladeren, bloemen, en zaden; zy schiet een' korten, dikken, voozen steel, welke een dik, vleezig, spons- rond- of platachtig, of spits hoosdje of kruintje ondersteunt, dat gebladert of geschilfert, en somtyds van onderen met verscheide pypjes, die op de wyze van orgelpypen by een zyn gevoegt, voorzien is.

Daer zyn verscheide soorten van Kampernoeljes; zy groeijen in weinig tyds op de aerde, mest, boomen, heesters, en in de weiden; zy verschillen in hare beginselen, en hoedanigheden; maer hebben alle in 't gemeen veel olië, en vlug en vast zout in zich.

Hoewel de Kampernoeljes onder de voedsels veel gebruikt worden, heeft men 'er zeer ongelukkige uitwerkingen van gezien; want aen sommigen hebben ze groote ziektens, en aen anderen de dood veroorsaekt, daerom is 't zeer noodzaeklyk de goede van de kwade te konnen onderscheiden; de goede of heilzame zyn die, welke in eenen nacht op mestbeddens groeijen; zy moeten tamelyk dik, bynaer als eene kastanje, vleezig, wel gevoedt, van bo-

* Zie Pl. X. Fig. 4.

boven wit, van onderen roodachtig, vry vaſt en ineen gedrongen, doch ligtelyk brekende, van binnen mergachtig, en aengenaem van reuk en ſmaek zyn.

Zy zyn voedende, verſterkende, verkwikkende, verwekken den eetluſt, zetten krachten by, en vervroliken.

De Hoveniers van Parys hebben een middel gevonden om gedurende 't ganſche jaer Kampernoeljes te doen groeijen, die zy alle morgens plukken; die naeuwkeuriger van haren oorſprong' en kweking' onderricht willen zyn, konnen de aenmerkingen lezen, die de Heer Tournefort diesaengaende heeft uitgegeven, in de Hiſtorie van de Koninklyke Academie der Wetenſchappen van 't jaer 1707. bladzyde 72. van de Amſterdamſche uitgave.

De kwade en ſchadelyke Kampernoeljes zyn die, welke te lang op de aerde gebleven zynde zwartachtig, of blaeuw of rood geworden zyn; de zoute en zure deelen in deze te zeer verdunt zynde worden ſcherp en bytende in de maeg', als de vertering begint te geſchieden, en ter zelver tyd zwellen zy, en benaeuwen den lyder zeer; het vaerdigſte en beſte geneesmiddel, dat men in die gelegenheit kan in 't werk ſtellen, is, den lyder, zoo dra men 't toeval is gewaer geworden, een braekmiddel te geven, om de maeg, zoo veel men kan, van deze kwade Kampernoeljes te ontlaſten, en vervolgens den indruk, dien ze gemaekt hebben, door vlugge Alkaliſche zouten of andere zuurbrekende en verzachtende middelen tegen te gaen; in diergelyke gelegenheit gebruik ik een' vluggen oli- en ſpeceryachtigen geeſt.

De uitſpruitſels van de Kampernoeljes zyn kleene witte draedjes, wier bovenſte uiteindens dikker worden, en tot Kampernoeljes zich uitbreiden. De Heer Marchand de Vader was de eerſte, die in de Koninklyke Academie der Wetenſchappen in 't jaer 1678. deze eerſte vorming in beſchimmeld' paerdedrek heeft doen zien.

Men vind ook op de rotſen verſteende Kampernoeljes, die men Zeekampernoeljes noemt.

Aengaende de Kampernoeljes heb ik een zeer zeldzaem geval gezien; een jong kind te Parys aen den Lendenvang ziek zynde had ſcheve beenen, om welke te regt te brengen men ſpalken aenbragt; de Heelmeeſter, die 't verbond, was zeer verwondert op de zwagtels een goed getal Kampernoeljes, van grootte als de tip van een' vinger, te vinden, hy nam deze Kampernoeljes weg, ſpalkte en zwagtelde de beenen weder; vier en twintig uren daer na kwam hy 't kind weder verbinden; en vond nog op de zelve plaets evenveel Kampernoeljes; hy vervolgde dagelyks 't kind te verbinden, en nam verſcheide dagen achter een Kampernoeljes weg; deze groote voortbrenging op eene plaets, alwaer men die zoo weinig moeſt verwagten, was de ſtoffe van eene groote redenering' onder de Natuurkenners; men ſtelde ons de zaek voor by den Heer Abt Bourdelot, alwaer men toen geſprekken over de Natuurkunde hield; en na dat men van de waerheit dezer zaek' door 't gezicht en aenraking overtuigt was, vonden wy de ware reden; namentlyk de ſpalken, die men om de beenen van 't kind gelegt had, waren van appelboomenhout, waer op de Kampernoeljes ligt groeijen, en waer in naer allen ſchyn zaed van Kampernoeljes was; want ſchoon men geen zaed op deze ſoort van plant' ziet, zoo moet men niet beſluiten, dat het 'er niet is, het zaed van Kampernoeljes moet zoo kleen en fyn zyn, dat men 't niet kan gewaer worden: het gebeurde dan, dat de warmte van 't kind, dat gebakert was, en zyne pis, die de ſpalken dikwils bevochtigde, de zaden der Kampernoeljes ontwonden, die uitzetteden, en deeden ontſluiten, en in vier en twintig uren hunne plant uitſchieten, zoo als de Kampernoeljes gemeenlyk groeijen.

Fungus a funus & ago; als of men zeide, *ik doe een uitvaert*, of *ik veroorzaek de dood*, want vele menſchen zyn door 't eten van Kampernoeljes geſtorven.

FUNGUS CAMPESTRIS ESCULENTUS.

Fungus campeſtris, albus ſuperne, inferne rubens, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Fungi vulgatiſſimi eſculenti, Lob. Icon.
Fungus eſculentus 12. Park.
Fungus pileolo lato & rotundo, C. B.

In 't Nederduitſch *Eetbare Kampernoeljes.*

Is de gemeene Kampernoelje, die men onder de ragouts of opſtooffels gebruikt; zy groeit op haren ſteel eerſt knopswyze, daer na breid ze zich uit, en word allengsjes grooter tot een vleezig, en ſponsachtig hoofdje, dat van boven wit, van onderen roodachtig, teêr, en ligt te breken, aengenaem van reuk, en goed van ſmaek is; zy groeit gemeenlyk in de velden, maer de beſte Kampernoeljes en de zekerſte voor de gezondheit zyn die, welke in eenen nacht op de meſtbeddens opkomen, en groeijen, waer op de Hoveniers 't middel gevonden hebben haer 't geheele jaer door te doen voortkomen; als de Kampernoelje te lang op de aerde blyft, word ze een doodlyk ver-

vergift, wegens de gifting, die 'er geſchiedt is; zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy voed, verſterkt, en verwekt 't zaed, als ze gegeten word.

FUNGI VERNI ET ESCULENTI.

Fungi verni odori & eſculenti, J. B.

In 't Franſch *Mouſſeron.*

In 't Nederduitſch *Moſchkampernoelje*, *Kampernoelje van de Lente.*

Is eene kleene Kampernoelje van grootte als eene kleene erweet, welriekende, en zeer goed te eten, haer voetje is kort, en met vezelen voorzien, haer hoofdje rond, vleezig, ſponsachtig, en wit; zy groeit in moſch bewonden, waerom zy Moſchkampernoelje genaemt word; men vind 'er in de lente op ſchaduwachtige plaetſen, in de boſſchen, onder de boomen, tuſſchen de doornen, en in de weiden; op dezelve plaets, waer uit men ze getrokken heeft, komen 'er jaerlyks weder; de aerde, waer op ze groeit, is graeuw; deze Kampernoelje is aengenaem van reuk, en zeer lekker om t'eten, en heeft veel olië, en vlug zout in zich.

Zy is voedende, verkwikkende, verſterkende, de vertering en 't zaed verwekkende; zy is eene zeer lekkere ſpys als ze wel bereidt is.

Fungi Verni, om dat deze ſoort van Kampernoelje niet dan in de lente gevonden word.

F U R F U R.

Furfur, in 't Franſch *Son*, in 't Nederduitſch *Zemels*, is 't baſtachtigſte, magerſte, graeuwſte, en groſſte gedeelte van de tarw', dat zich afſcheid en op de zeef blyft leggen, na dat 't meel is doorgegaen; de Zemels hebben wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn afvegende en verzachtende; men gebruikt ze in borſtziektens, en verouderde verkoudheden; men maekt 'er eene ſoort van koeldrank af, dien men Zemelwater noemt, en den lyderen wat warm gemaekt te drinken geeft; men gebruikt ze ook in aersſpuitingen, en men maekt 'er met bier en piſſe pappen van om de jigtpynen te ſtillen.

In tyden van hongersnood maekt men Zemelbrood, maer 't is niet heel voedzaem.

De Paerdeſmids geven hunne paerden een afziedſel van Zemelen te drinken, om ze te verkoelen, dat zy wit Water noemen.

Het koren, dat door Kalanders gegeten is, geeft zelden iets anders, als Zemels; deze werden eertyds *grove Zemels*, in 't Franſch *Bran* genaemt.

De Zemels moeten, om wel afvegende en een weinig ſtoppende te zyn, zoo veel als mogelyk is, van hun meel berooft zyn, en dan noemt men 't *Furfur macer* of *Leptopityron.*

De Verwers gebruiken een afziedſel van Zemelen met gemeen water gemaekt, en doorgezegen, om eene ſoort van lym aen hunne verw' te geven.

Furfur, *a far*, *koren*, *tarw*, om dat men de Zemels van de tarw' krygt.

Leptopityron, *ex* λεπτὸς, *macer*, *tenuis*, & πίτυρον, *furfur*, als of men zeide *furfur macer*, ſchrale of magere, of van meel beroofde Zemels.

F U R O.

Furo.
Furus.
Furunculus.
Furectus.
Muſtela ſylveſtris.
Viverra.

In 't Franſch *Furet.*

In 't Nederduitſch *Fret.*

Is een kleen viervoetig dier, wat groter als een gemeen Wezeltje, lang, dun, zeer gezwind en altyd in beweging', overal zoekende en ſnuffelende; het heeft gele en levendige oogen; zyn lichaem is doorgaens roodachtig van kleur' op den rug, zwart aen den buik, geel aen de zyden, de pooten zyn kleen; men vind dit dier vooral in Africa; het voed zich met honig, viſch, kleene honden, kleene konynen, en duiven; men gebruikt de Fret om de konynen uit hunne hollen te verdryven; het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch is goed tegen de ſlangebeten, om t'ontbinden, en om de pis te verwekken.

Zyn drek is ontbindende.

Furo, *furus*, *furunculus*, *furectus*, *a φύρω*, *miſceo*, *confundo*, om dat de Fret op alle plaetſen, waer hy zich indringt, alles ondereen mengt en verwart.

G.

GAGATES.

Agates, in 't Franſch *Geeſt* of *Jays* of *Jaijet*, in 't Nederduitſch *Git*, is een leemachtige, harde, zwarte*, gladde ſteen, dien men op verſcheide plaetſen in Europa, als in Duitſchland, Zweden, Provence, en Ierland, in ſteenachtige mynen en tuſſchen de rotſen vind; hy heeft veel olië, en een weinig vlug doordringend zout in zich.

Sommigen meenen, dat de Git een Barnſteen is, waer van de vlugge deelen door onderaerdſche vuren zyn afgeſcheiden geweeſt, en dat 'er de Steenolië van komt.

Men moet de Git zuiver, hard, en van een ſchoon blinkend zwart verkiezen.

Hy ontbind, verzacht, verdryft de winden, en is goed tegen de opſtygingen; de giſt is van eene ſcrupel tot eene drachma.

De naem van *Gagates* komt van *Gaga*, eene rivier en ſtad van Lycië, van waer men de Git eertyds kreeg.

GALACTITES.

Galactites.
Leuca.
Leucographia

In 't Nederduitſch *Melkſteen.*

Is een graeuwe of aſchverwige ſteen, die zoet van ſmaek is, en een melkachtig ſap, als men hem tot poeder maekt, van zich geeft; men vind hem in verſcheide bergen van Saxen, en Duitſchland, en in verſcheide rivieren.

Hy bevordert de melk der minnen, ſcherpt 't geheugen; men kaeuwt hem om 't ſpeekſel te verwekken; hy is goed voor de zinkingen en zweren der oogen.

Galactites, *a γάλα*, *lac*, om dat dees ſteen melk van zich geeft.

Leuca, *a λευκὴ*, *alba*, om dat hy een wit vocht van zich geeft.

GALANGA.

Galanga, in 't Nederduitſch *Galigaen*, is een wortel, dien men ons droog uit Indië overbrengt, en waer van men twee ſoorten vind.

* De eerſte genaemt *Galanga major*, in 't Nederduitſch *Groote Galigaen*, is een vry dikke en zware wortel, bedekt met een' roodachtigen, vaſten, en van binnen witachtigen baſt', die prikkelende, ſcherp en wat bitter van ſmaek is; de plant, die hy ſchiet in de aerde zynde, is eene ſoort van Riet, wiens bladers naer die van de Liſch gelyken; de bloem is wit, en zonder reuk; 't zaed kleen; men kweekt ze in Java en in China aen; in de Geneeskunde is hy weinig in gebruik; de Azynmakers bedienen 'er zich van om hunnen azyn ſterker te maken.

† De tweede ſoort, *Galanga minor*, in 't Nederduitſch *Kleene Galigaen* genaemt, is een wortel, zoo dik als een vinger, dien men aen ſchyven of aen ſtukken van grootte als hazelnoten geſneden heeft, om hem te droogen, en gemaklyker overtevoeren; hy is hard, van buiten en van binnen roodachtig, van reuk en van ſmaek veel ſpeceryachtiger en ſterker dan die van Groote Galigaen; de plant, die hy ſchiet in den grond zynde, heeft de gedaente van een' kleenen heeſter, welke bladers gelyk als Myrthebladers voortbrengt; in Ooſtindië en in China kweekt men ze aen, van waer men haren wortel gedroogt tot ons overbrengt; men moet hem wel gevoedt, verſch, hoog van kleur', vaſt of ineengedrongen, welriekende, ſpeceryachtig en prikkelende van ſmaek verkiezen; hy heeft veel olië, die ten deele fyn is, en wezentlyk zout in zich. Hy word met reden boven dien van Groote Galigaen in de Geneeskunde geacht; de Azynmakers gebruiken hem ook in hunnen azyn.

Hy verſterkt de maeg en de herſenen, verdryft de winden, wederſtaet 't vergift, verwekt de maendſtonden en de pislozing.

Galanga, komt van 't Arabiſche woord *Galingia*, dat 't zelve beteekent.

GALBANUM.

§ *Galbanum*, is eene gom, waer van men ons twee ſoorten brengt; de eene in gele tranen of korrelen, die ſterk en onaengenaem van reuk, bitter en wat ſcherp van ſmaek zyn; de andere in dikke, vette of klevende, weeke ſtukken, die met veel ſtrootjes, zaden, kleene houtjes, en andere onzuiverheden vervult zyn, en een' zeer ſtinken-

den

* Zie Pl. X. Fig. 5.
† Ibidem Fig. 6.
§ Ibidem Fig. 7.

den reuk hebben; beide komen ze door insnyding uit den wortel' van eene soort' van Ferula, genaemt *Ferula Galbanifera* of *Ferulago latiore folio*, welke in Arabië, Syrië, en in Oostindië groeit; zy schiet meer dan eens manslengte hoog; haer steel is dik, en vol merg; de bladers zyn groot, breed, naer die van Peterselie gelykende; de bloemen wassen als zonneschermen, en zyn geelachtig, doorgaens uit vyf bladeren t'zamengestelt, die rooswyze aen 't uiterste van den kelk geschikt zyn; als de bloem verwelkt is, word de kelk eene vrucht, die uit twee zeer groote, eironde, platte en dunne zaden bestaet, gelyk men in de stukken van de Galbanum zien kan, dewyl 'er altyd veel van dit zaed in gevonden word.

De Galbanum in tranen verschilt van de andere niet, dan dat zy met zorge en naeuwkeurigheit vergadert is, zonder dat 'er eenige vuiligheit onder gemengt zy; zy moet in schoone, drooge, gele, zuivere tranen van een' sterken reuk en bitteren smaek verkozen worden; men gebruikt ze onder de t'zamengestelde middelen, die men laet innemen.

De Galbanum in stukken is alleen onzuiver, om dat men nalatig is geweest ze te verzamelen, eerdat 'er vuiligheden onder vermengt zyn; men moet de zuiverste, en droogste verkiezen, en die geelachtig van kleur', en stinkende van reuk is, waer in hare wezentlyke kracht bestaet tegen de ziektens der vrouwen; men gebruikt ze in plaesters en zalven.

De eene en de andere Galbanum hebben veel olië, en doordringend zuur vlug zout, weinige waterdeelen en aerde in zich.

De Galbanum ingenomen verwekt de maendstonden, is goed tegen de opstygingen, wederstaet 't vergift, verdryft en verzacht de hardigheden van de baermoeder, en van de andere ingewanden.

De Galbanum als een plaester gebruikt is goed om te verteren, te verzachten, te ontbinden, en tot ettermaking te brengen.

Galbanum, à γαλβάνη, vel καλβάνη.

GALEGA.

Galega, Dod. Lob. Ger. J. B. Raii Hist.
Galega vulgaris, C. B. Park. Pit. Tournef.
Ruta capraria, Ges. Hor.

In 't Nederduitsch *Geitenruit.*

Is eene plant, die verscheide gestreepte, ledige, takkige stelen schiet ter hoogte van drie voeten; de bladers gelyken naer die der Wikken, maer zy zyn langer, by paren aen eene ribbe vast, die met een enkel blad eindigt, yder aen zyn uiterste als met eene kleene zachte doorne bezet, en van smaek als moeskruiden; de bloemen wassen als airen, en zyn als die der peulvruchten, wit of bleekpaers van kleur'; als de bloemen verwelkt zyn, komen 'er dunne en ronde peulen te voorschyn, die langwerpige zaden insluiten; de wortels zyn dun, wit, verspreidt; deze plant wast op vochtige en vette plaetsen, by de beken; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is zweetdryvende, wederstaet 't vergift; men gebruikt ze tegen de pest, vallende ziekte, slangebeten, en tegen de wormen.

GALEOPSIS.

Galeopsis, sive Urtica iners flore luteo. J. Bauhin. Pit. Tournefort. Is eene plant, die verscheide vierkante stelen schiet, dragende bladers, welke die van de Malrove naerby komen; de bloem is bekswyze gemaekt, schoon, geel, met saffraenachtige stippen en strepen geteekent; als zy verwelkt is, komen 'er vier langwerpige zaden te voorschyn, die in een huisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft, besloten liggen; dit huisje is gemaekt als een trechter, die in vyf punten geklooft is; door deze omstandigheit onderscheid voornamentlyk de Heer Tournefort de soorten van Galeopsis van die der zwarte Malrove; deze plant groeit op de oevers, by de waterbaden, op bergachtige, lommerryke, en vochtige plaetsen; zy heeft veel olië en waterdeelen, en tamelyk zout in zich.

Zy is goed om de buikloopen, en witte vloeden te stoppen, de pislozing te verwekken, en tegen de miltziektens, in een afziedsel ingenomen en aengelegt.

Galeopsis, à γαλῆ, felis, kat, want men geeft voor, dat de bloem van deze plant' naer 't hoofd van eene kat gelykt.

GALGULUS.

Galgulus.
Galbula.
Ictterus.

In 't Fransch *Loriot.*

In 't Nederduitsch *Weduwaet.*

Is een kleene, bleeke, geelachtige vogel, lang en spits van bek, en van lyf omtrent zoo groot

groot als een Meerle; men vind hem in de bosschen, en by de beken.

Sommige oude Schryvers hebben aengeteekent, dat, zoo iemand de geelzucht hebbende dezen vogel sterk aenziet, hy daer van bevrydt word, en de vogel sterft; doch men moet aen deze inbeelding' geen geloof geven.

Men heeft dezen vogel genaemt *Ictërus*, dat is te zeggen Geelzucht, wegens zyne kleur, en voorgewende kracht.

GALLA.

Galla, in 't Fransch *Galles* of *Noix de Galle*, in 't Nederduitsch *Galnoot*, is een uitwas, dat op een' Levantschen Eikeboom groeit; zyn oorsprong komt daer van daen, dat zekere bloedelooze diertjes, de teêderste takken van den boom stekende, daer een vocht doen uitkomen, dat zich terstond tot een' dop of blaes zet, die vervolgens vol en hard word, zoo als wy die zien; daer zyn verscheide soorten van Galnoten; zy verschillen in grootte, gedaente, kleur', en gladde of knobbelachtige en ruwe oppervlakte; zy zyn doorgaens rond en groot, sommige als noten, andere als hazelnoten, ongelyk of stekelig, wit- groen- of zwartachtig; de beste komen van Alep en Tripoli; men moet ze wel gevoedt en zwaer verkiezen, men gebruikt ze om zwart te verwen, en om inkt te maken.

Daer wassen ook Galnoten in Gaskonje en in Provence; zy verschillen van de Levantsche hier in, dat zy geheel effen, ligter en roodachtig zyn, en minder verw geven. De Zyverwers gebruiken ze om ruuw zwart te maken.

De Galnoten worden ook in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben veel olië, en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy zyn zeer t'zamentrekkende, en komen onder verscheide plaesters, zalven, inspuitingen, en stovingen, zy zyn koortsverdryvende; stuiten de afgaende koortsen; de gift is eene halve drachma in poeder of in een bolus of brok tegen den aenval ingenomen, of in den tusschentyd alle vier uren, men moet, eer men ze begint te gebruiken, de algemeene geneesmiddelen, als aderlatingen en buikzuiveringen, in 't werk hebben gestelt.

Vorders belet deze koortsverdryvende hoedanigheit niet, dat de Galnoot hare gewoone uitwerking altyd behoude, namentlyk den afgang sterk te stoppen, doch dat komt men door aersspuitingen te hulp; de ontdekking van dit koortsverdryvend middel is men verschuldigt aen den Heer Reneaume, van 't Koninklyk Genootschap der Wetenschappen, en Regerend Doctor van de Faculteit der Geneeskunde te Parys, die ze meêdeelde in eene redenvoeringe, welke hy in eene openbare vergaderinge van 't zelve Genootschap deed op den 30 April 1710.

Galla, komt mogelyk van 't Fransch woord *Gale*, want dit uitwas komt voort als schurft, die aen de takken van den Eikeboom vast is.

GALLINA.

Gallina, in 't Fransch *Poule* of *Geline*, in 't Nederduitsch *Hen*, *Hoen*, is 't wyfje van den Haen, of een tamme vogel, die by yder een bekent is; daer zyn 'er verscheide soorten, die wegens hare grootte, schoonheit van veêren, en kleur verschillen; zy voeden zich met granen, wormen, broodkruimen, op 't land eten ze kleene slangen, adders, en andere bloedelooze dieren, die ze vinden; bitter Amandelbrood of gestooten bittere Amandelen is voor haer een vergift, als zy 'er van eten; zy hebben alle veel vlug zout en olië in zich.

Der zelver vleesch of nat is goed voor de borst, voedzaem, verkwikkende, en versterkende.

De Kuifhen word in 't Latyn *Gallina Gallerita* genaemt, en 't jonge Hoen of Kieken *Gallinula*.

De Hen levendig geopent en warm op 't hoofd gelegt, is goed om de zweetgaten te openen, voor de razende koorts', yl hoofdigheit, of krankheit der hersenen, kwaedaertige koortsen, beroerte en slaepziekte.

Het binnenste vlies van eene Hoendermaeg' gedroogt, en tot poeder gemaekt, word gebruikt om de maeg te versterken, de vertering te bevorderen, de braking en buikloopen te doen ophouden, en de pislozing te verwekken; de gift is van eene halve scrupel tot eene drachma.

Het Hoendervet vermurwt de hardigheden; 't verzacht en ontbind.

Het Hoenderei is van groot gebruik in de Geneeskunde, zoo wel als onder de voedsels; de Eijerschael is openende en goed voor den steen, in poeder ingenomen; de gift is eene halve drachma.

Het dunne vlies, dat 't Ei onder de schael bedekt, is ook pisdryvende; men gebruikt 't uitwendig tegen de afgaende koortsen; men omwind 'er 't einde van de pink mede in 't begin van den aenval, alwaer het in de hitte der koorts' eene groote pyn veroorzaekt; want de vezels zich vernaeuwende of inkrimpende, op de zelve wyze als in een' handschoen, die

dicht by 't vuur is, drukken en nypen ze de pink met eene geweldige kracht; waerfchynlyk is deze groote pyn de oorzaek, dat de genezing van de koorts' gefchied, zoo 't zomtyds al gebeurt, want eene groote jaging in de pols, en eene buitengewone giſting daer uit moetende volgen, zoo kan 't gebeuren, dat de verſtoppingen of andere oorzaken van de ziekte losraken, en verdwynen; maer 't middel is altyd niet zeker, want dikwils verwekt 't alleen de pyn, en 't beneemt de koorts niet.

De Hanetred in een Ei is zweetdryvende, als hy, ingenomen word.

Het wit van 't Ei, in 't Latyn *Albumen ovi*, in 't Franfch *Blanc d'œuf* genaemt, is aeneenlymende, verkoelende, en verdikkende of ſtremmende; men gebruikt het in de oogontſtekingen, en om 't bloed te ſtuiten.

Het Eiwit op eene verſchgemaekte wond gelegt belet 't inkomen van de lucht, en by gevolg de zwelling van de wonde; deze ſoort vanleem helpt de heeling van de wonde; indien men uit nieuwsgierigheit 't Eiwit in de lucht laet droogen, zal 't hard worden, en als in blinkende ſchilfers veranderen.

Als men een Ei laet hard worden met 't in 't water te laten koken, de ſchael 'er van afneemt, en 't in een dun en fyn doekje doet, daer een pop van maekt om 't in eene luchtige plaets' anderhalve maend op te hangen, zal 't wit van 't Ei tot glas, en zoo hard, doorſchynend en breekbaer als glas worden; doch indien dit Ei maer eene maend in die plaets' is geweeſt, zal 't glas wat min doorſchynende, en alleen als horen zyn; ik heb 't een en 't ander hardgeworden Eiwit in warm water laten weeken, doch ze hebben hare hardigheit en doorſchynendheit verloren, en hare dikte, kleur, en ondoorſchynendheit wederom aengenomen, zoo als zy die bezaten, voor dat zy aen de lucht waren bloot gelegt: deze glas- of horenwording was derhalven niet dan eene verandering van 't wit van 't Ei tot eene ſoort van gomme.

De melk, die men in 't openen van verſche eijeren, die half gaer zyn, vind, is goed voor de borſt, bevochtigende, pynſtillende, verkoelende, verkwikkende.

Het geel van 't Ei, in 't Latyn *Vitellum ovi*, in 't Nederduitſch *Dooyer van 't Ei* genaemt, word in- en uitwendig gebruikt; het is t'zamentrekkende; men mengt 'er onder aersſpultingen tegen den roodeloop en andere buikloopen; men gebruikt 't ook onder ettermakende middelen, en pappen.

Het is aenmerkelyk, dat 't Ei de geheele holligheit van den dop niet vervult; want by aldien men uit liefhebberye een kleen gedeelte aen 't bovenſte einde opent, nadat men 't rondom met de punt van een' pennemes of diergelyk werktuig behendiglyk gefchrapt heeft, zal men 'er veel riempjes papier of andere ſtoffe in konnen doen, zonder dat 'er iets uitkome; als 't Ei dan vol is, zal men 't wederom konnen toemaken, als men wil, met 't zelve kleene ſtuk van den dop, dat men weggenomen had, beſtrykende de kleene t'zamenvoegſels met wat Eiwit, om hun tot lym of leem te verſtrekken, zoo dat ze droog zynde 't niet zal blyken, dat men eenige opening in de Eijerſchael' gemaekt heeft; deze kleene aenmerking, die my bekent is, dewyl ik 'er zelf de proef van heb genomen, zal dienen, om de menſchen uit den dut te helpen, die in een Ei vlas, kattoen, papier, of eenig ander diergelyk vreemd lichaem gevonden hebbende meenden, dat 't in dien ſtaet van de Henne gelegt was; ik heb 'er een gezien, waer in men dierenhaîr vond, dat den dooyer omringde, 't geen men voor natuurlyk wilde doen doorgaen.

Het Kieken, in 't Latyn *Pullus* genaemt, is bevochtigende, voedzaem, verkwikkende, verkoelende; men maekt 'er eene ſoort van vleeſchnat af, dat men *Kieken-* of *Hoendernat* noemt, en den lyderen tot hunne levenswys geeft, of als men wegens de koorts niet dan een zeer ligt voedſel noodig heeft; men vult ook ſomtyds 't Kieken met de vier groote koude zaden, wortelen, of andere droogeryen, om aen 't Kiekennat die kracht te geven, welke men wil, dat het heeft.

De Hoenderdrek is ontbindende; de Roskammers gebruiken dien met vrucht' in eene ſoort' van geweldig en gevaerlyk kolyk, dat den paerden overkomt, en die ze roode buikpyn noemen; zy kiezen of ſcheiden 't witte gedeelte van dezen drek, en ontbinden 'er eene lepel vol van in omtrent twee ponden koejemelk, en laten dat een weinig warm 't zieke paerd drinken.

GALLINASSA.

Gallinaſſa, in 't Franſch *Gallinaſſe*, in 't Indiaenſch *Tropillo*, is eene ſoort van Mexikaenſche Rave, van grootte bynaer als een Arend, wiens veders zwart van kleur' zyn; zyn voorhoofd is bedekt met een dik en gerimpelt vel, dat kael en zonder veêren is; zyn bek is omgekromt als die van een' Papegaei; de pooten zyn voorzien met kromme, en zwarte nagelen; dees vogel is gemeen in nieuw Spanje; by dag ziet men hem omtrent de ſteden, maer 's nachts zet hy zich op de boomen, en rotſen; hy voed zich met

met drek, bedorven vleesch, doode lichamen, en andere vuiligheden; hy vliegt vry hoog doorgaens verzelt met vogelen van zyne eige soort; hy is onaengenaem van reuk, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleesch word, als men 't eet, goed geacht voor de spaensche pokken.

GALLINULA AQUATICA.

Gallinula aquatica, in 't Fransch *Poulette d'eau*, in 't Nederduitsch *Waterhoen*, is een watervogel, wiens lichaem dun is, 't hoofd kleen, de bek lang, zwartachtig, en wat gebogen, de buik en 't onderste van 't hoofd wit, de veders van verscheide kleuren, die de pooten tot halfwegen bezetten; het voed zich met wormpjes, en met de kleenste vischjes; daer zyn verscheide soorten van; zy zyn alle goed om te eten.

Het vet is pynstillende, verzachtende, ontbindende.

GALLIUM.

Gallium album vulgare, Pit. Tournef.
Mollugo montana angustifolia, *vel Gallium album latifolium*, C. B. Raii Hist.
Mollugo prima, Dod. Lugd.
Mollugo vulgatior herbariorum, Lob.
Rubia angulosa aspera, J. B.

In 't Fransch *Caillelait*, *Petit muguet*.

In 't Nederduitsch *Walstroo*.

Is eene plant, welke stelen schiet vier voeten hoog, die teêr zyn, en zich ter aerde neêrbuigen, als ze door geene heggens of heesters, tusschen welke zy doorgaens groeijen, ondersteunt worden; zy zyn dunner by hunne wortels dan van boven, vierkant, glad, groen, of somtyds wat purperachtig, ledig, bros, knoopig, takkig; uit yder hunner knoopen komen zeven of agt bladers, zelden meer, somtyds minder, die langwerpig, spits, groen, kael, starrewyze om den steel als die van 't Kleefkruid gefchikt zyn; hare bloemen zyn zeer talryk, kleen, wit, naer die van 't Kleefkruid gelykende, in vier deelen ingesneden, een weinig reuks, als men ze verwarmt, van zich gevende; wanneer de bloemen zyn afgevallen, volgt op yder van haer twee t'zamengevoegde zaden: de wortels zyn houtachtig, van buiten ros, van binnen wit, met dunne vezelen voorzien; deze plant groeit in de heggens, en in de braemboschen; zy verschilt van 't Kleefkruid door hare bladers, die niet ruig zyn; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is opdroogende en t'zamentrekkende; men gebruikt ze om de neusbloeding te stoppen, de schurft te genezen, en tegen 't kreeftgezwel der borsten; men acht ze goed tegen de vallende ziekte, mits dat zy alleenlyk in koud water eenigen tyd, gelyk de Pimpinelle, getrokken zy, en men 't aftrekfel naer gewoonte drinke; men meent, dat zy in een afziedsel gedronken, of gelyk Thee warm getrokken, dezelve uitwerking niet heeft; indien dat waer is, is het te gelooven, dat 't koud water zekere vlugge deeltjes van de oppervlakte van de plant' losmaekt, die het koude water verdikt en bewaert; maer dat de warmte van 't afziedsel of aftrekfel die vernietigt; deze plant heeft ook de kracht van de melk te doen stremmen, als men ze 'er in laet weeken.

Gallium, *à γάλα*, *lac*, *melk*, men heeft deze plant' dezen naem gegeven, om dat ze de melk doet stremmen.

Mollugo, *a mollitie*, wegens de zachtheit van hare bladeren, in vergelyking' van die van 't Kleefkruid.

GALLUS.

Gallus Gallinaceus, in 't Fransch *Coq*, in 't Nederduitsch *Haen*, is een trots, moedig, en hovaerdig dier, by yder een genoeg bekent; daer zyn verscheide soorten van; men maekt hem gemaklyk tam, en voornamentlyk als men 'er Hennen byzet; een goede Haen is genoegzaem voor tien of twaelf Hennen; hy leeft van granen, brood, wormen, slangen, en andere bloedelooze dieren, als hy ze in 't veld krygen kan; indien hy bitter amandelbrood eet, is 't voor hem een vergift, zoo wel als voor de Henne; hy heeft veel olië en vlug zout in zich; het nat van een' Haen is versterkende en voedzaem.

De teeldeelen van den Haen verwekken 't zaed; men droogt ze, maekt ze tot poeder, en laet ze innemen; de gift is eene drachma.

Het vet van den Haen is verzachtende, pynstillende, goed voor de zenuwen en ontbindende.

De herfenen van den Haen acht men goed te zyn om de buikloopen te stuiten.

De gal van den Haen is goed om de vlekken van de huid weg te nemen, en voor de oogziektens.

Men vind somtyds in 't nest van de Henne een kleen Ei, van grootte als een Duivenei, dat men Hanenei noemt, om dat men gemeenlyk meent, dat de Haen het gelegt heeft, en

by deze gedachte voegt men, dat uit dit Ei lang bewaert zynde een Krokokil voortkomt, daerom dragen de boeren groote zorg, als zy 'er vinden, die te verpletteren met de voeten; deze dwaling, die geenen grond heeft, is zedert langen tyd van vele menschen ſtaende gehouden, en hoewel men nooit eenig dier uit dit kleen Ei heeft zien voortkomen, nochtans is men diesaengaende nog niet t'eenemael onderrecht: vele vreezen altyd den Krokodil; ik zoude eenige van deze kleene Eijeren konnen toonen, die ik zedert meer dan dertig jaren in myn kabinet bewaer, zonder dat ik 'er ooit iets heb uit zien komen, of zelfs eenige opening gemerkt heb; dit kleene Ei is zekerlyk van geen' Haen gelegt, 't is waerſchynlyk, dat het 't werk van een Hennetje is, maer 't is in geen' ſtaet om uitgebroeit te worden, 't heeft geen' dooijer, maer alleenlyk 't wit of ſlymachtige gedeelte, waer in men als een' kleenen Hanetred duiſterlyk gewaer word.

GARAGAY.

Garagay, is een Amerikaenſche roofvogel, van grootte als eene Wouw of Kiekendief; hy zoekt aen de kanten der rivieren de eijers der Krokodillen en Schildpadden, die hy wegneemt om ze te eten; hy gaet altyd alleen, hy word in de Geneeskunde niet gebruikt.

GARUM.

Garum, *ſeu* Muria, in 't Franſch *Saumure*, in 't Nederduitſch *Pekel*, is een zout vocht, waer in men vleeſch of viſch bewaert heeft.

Het is goed om de oude zweren te waſſchen, voor den dollenhondsbeet, om 't heet vuur te wederſtaen, om te ontbinden, en op te droogen; men ſtooft 'er de lydende deelen mede; men mengt 't ook onder de aersſpuitingen in de waterzucht en heupjigt.

GEHUPH.

Gehuph arbor, *ſive Cobban*, Thevet. Lugd. J. B.
Perſicæ affinis in Taprobana, C. B.

Is een boom, die in Indië op 't Eiland van Sumatra waſt; de baſt is geel, en ſaffraenverwig; de takken zyn kort, de bladers kleen, de vrucht rond en zoo groot als een kaetsbal; zy heeft eene noot in zich, wier binnenſte zeer bitter is, en van ſmaek als de wortel van Angelika; deze vrucht is zeer geacht; men trekt 'er eene olië uit, die van een groot gebruik is.

Zy verſlaet den dorſt, en geneeſt de lever- en miltziektens; men neemt 'er van in, en wryſt 'er de lydende deelen mede.

Dees boom geeft nog eene Gom, die men met de olië uitwendig in de zelve ziektens gebruikt.

GENETTA.

Genetta.
Genethocatus.
Panthera minor.
Catus Hiſpaniæ.

Is een viervoetig dier, kleener dan een Vos; zyne geheele huid is met een zacht en wollig hair bedekt, met zwarte of bruine plekken geteekent, en is niet onaengenaem van reuk; het onthoud zich op waterachtige plaetſen in Spanje; zyn vel is zeer ſchoon, en by de Bontwerkers zeer geacht.

Zyn vet is ontbindende, en goed voor de zenuwen.

GENIPA.

Genipa fructu ovato, Plumerii, Pit. Tournefort.
Pomo ſimilis Braſiliana, C. B.
An Genipat Theveto, Lugd. Lerio.

Junipa, *Junipapa*, is een boom, die gemeenlyk in alle Eilanden van Amerika groeit; hy is zoo hoog als een Eikeboom, zeer dik, regt, met eene gerimpelde aſchverwige ſchors' bedekt; zyn hout is hard, vaſt, de takken ſpreiden zich uit by tuſſchenruimtens bynaer als die van den Denneboom; de bladers zyn by gevlamde boſſen geſchikt, omtrent een voet lang, vier duimen breed, verminderende tot aen hun uiteinde, dat ſpits is; hun t'zamenſtel is vliezig, hunne kleur is van boven donkergroen, en van onderen ligter, alwaer zy vol aderen zyn; uit 't midden van al deze bladeren ſchieten 'er groote bosjes bloemen van een enkel ſtuk, yder als een klokje geſchikt, dat breed, in vyf punten diep ingeſneden, in 't begin wit, met de gedaente van eene ſtarre, en in den grond geel is, doch naderhand bleek, en eindelyk donkerros van kleur' word; uit 't midden van deze bloem' komen vyf helmſtyltjes, waer van yder op elk uitſnydſel zich neêrlegt, en een ſtampertje, dat zynen oorſprong heeft in den bodem van den kelk, en daer

daer op de wyze van een' fleutel vaft gehecht is; dees kelk is omtrent vyf lynen lang, en drie breed, groen van kleur', hy word, als zyne bloem is afgevallen, eene vrueht zoo groot als een vuift, eirond van gedaente, aen beide eindens even fpits toeloopende, en eindigende met een' navel, die als eene kleene pyp gemaekt en zoo breed als eene linfe is. Deze vrucht is vleezig, en bedekt met een' dikken baft', die graeuw, groenachtig van kleur', en als met ftof befprenkelt is; haer vleefch is malfch, wit, als in twee huisjes verdeelt, die met bynaer platte halfronde zaden vervult zyn; deze vrucht is niet zeer aengenaem van fmaek, nochtans eten 'er de Negers van; haer fap, hoewel 't witachtig is, maekt alles dat 't aenraekt zwart, en 't is ommogelyk, wat men 'er toe doet, de vlek weg te nemen, tot dat 'er agt of negen dagen verloopen zyn, wanneer ze van zelfs verdwynt; dit fap verwt 't water zwart, en men maekt 'er een' inkt van, welken men zoude konnen gebruiken om te fchryven, maer 't fchrift zoude wel haeft van 't papier verdwynen.

Deze vrucht is t'zamentrekkende, en word goed geacht voor de zode in de maeg', en de buikloopen.

Daer zyn verfcheide foorten van *Genipa*; G. Markgraef en G. Pifon hebben eene andere befchreven onder den naem van *Janipaba*; daer van zal op hare plaets gefproken worden.

GENISTA.

Geniſta juncea, J. B. Pit. Tournefort.
Geniſta Hiſpanica, Ger.
Spartium arboreſcens ſeminibus lenti ſimilibus, C. B.
Spartium non ſpinoſum, Raii Hiſt.
Spartium Hiſpanicum frutex vulgare, Park.

In 't Franfch *Genêt d'Eſpagne.*

In 't Nederduitfch *Brem*, *Ginſt.*

* Is een heefter, die zes of zeven voeten hoog groeit, fchietende ronde, groene takken naer Biezen gelykende; de bladers zyn langwerpig, fpits, waffende enkel en over en weder langs de takken; de toppen zyn beladen met bloemen als die der peulvruchten, geel, aengenaem voor 't gezicht, zoet van fmaek; in hare plaets komen zeer platte bynaer kaftanjebruine peulen, welke roodachtige, blinkende zaden influiten, die de gedaente van eene kleene nier hebben, en kleener dan linfen, en van fmaek als erweten zyn; dees heefter waft in de velden op bergachtige plaetfen, in de tuinen, in Spanje, Languedok, Provence; zyne vrucht en zaed worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben veel olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn openende, goed voor den fteen, 't graveel, de verftoppingen van de milt, kropzweren, en om de pis te verwekken.

Men legt de bloemen van Brem, als zy nog knoppen zyn, in azyn en zout, of in brandewyn; zy zyn goed als men ze eet om de braking te ftuiten.

Daer is eene andere foort van Brem genaemt *Geniſta ſpartium*, die van de voorgaende hier in verfchilt, dat ze zeer ftekelig is, en korter peulen draegt.

Geniſta, *a genu*, *knie*, om dat de Brem buigzaem als de knie is.

Spartium, *Grace*, σπαρτὸν, *à* σπείρω, *quia ſponte ſeminatur.*

* Zie Pl. X. Fig. 8.

GENISTELLA.

Geniſtella herbacea, *ſive Chamæſpartium*, J. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt
Geniſtella lagopoides, Ger.
Geniſtella montana Germanica, Park.
Chamægeniſta ſagittalis, C. B.

In 't Franfch *Spargelle.*

In 't Nederduitfch *Kleene Brem.*

Is eene houtachtige plant, die omtrent anderhalf voet hoog groeit, fchietende kleene, zachte, ruige takken, die als met franjes bezet zyn; de bladers zyn langwerpig, ruig, 't een uit 't ander voortkomende, en als in malkander geledet; de bloemen komen op hunne toppen, en zyn kleen, geel, en als die der peulvruchten; in hare plaets komen platte peulen als die van de Brem, die zeer ruig zyn; de wortel is houtachtig, lang, in verfcheide takken verdeelt; deze plant groeit in de bofchen, en op bergachtige plaetfen; zy heeft veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is goed om afte vegen, te verzachten, te ontbinden, als ze in ftovingen gebruikt word.

De bloemen en zaden zyn afvegende, en openende.

Geniſtella, om dat deze plant een kleene Brem is.

Cha-

Chamæſpartium, dat is te zeggen, *Kleene Spartium*, of *Lage Spartium*.

GENTIANA.

Gentiana, Brunf. Matth.
Gentiana major, Ger.
Gentiana major lutea, C. B. Park.
Gentiana vulgaris major, *Ellebori albi folio*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Gentiane.*

In 't Nederduitſch *Gentiaen.*

* Is eene plant, die verſcheide regte, vaſte ſtelen ſchiet, twee of drie voeten hoog; de bladers gelyken naer die van witten Nieswortel, of naer die van Weegbree, zynde rib- of zenuwachtig, glad, bleekgroen van kleur', komende zommige onmiddelyk uit den wortel', en andere twee aen twee tegen over malkander uit yder knoop of lid der ſtelen; de bloemen zyn wervels- of ringswyze en by verdiepingen om de ſtelen geſchikt in den ſchoot der bladeren, en hebben eene geele kleur; yder dezer bloemen is een zeer wyd uitgebreid klokje, in vyf of zes deelen ingeſneden; in hare plaets komt eene langwerpige vliezige vrucht, die zich in twee opent, en platachtige en als gebladerde zaden van eene roodachtige kleur' in zich heeft; de wortel is zoo dik als de voorhand, lang, in verſcheide takken verdeelt, geelachtig van kleur', zeer bitter van ſmaek, rimpelt onder 't droogen, en vermindert in zyne dikte.

Deze plant groeit overal, maer voornamentlyk op de bergen; de wortel word ons van 't Alpiſch- en Pyreneeſch gebergte, en uit Bourgogne droog gebragt.

Hy moet van eene matige dikte, verſch, zuiver, van binnen geel, en zeer bitter gekozen worden; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

De Gentiaenwortel is verdunnende, openende, en een tegengift; hy is een goed middel tegen de beten der dolle honden, en andere vergiftige dieren, om 't zweet te verwekken, 't vergift tegen te ſtaen, de wormen te dooden, de pislozing en de maendſtonden te bevorderen, de afgaende koortſen te verdryven, de wonden te zuiveren, en 't koutvuur tegen te ſtaen; men gebruikt hem uit- en inwendig.

Gentiana, *a Gentio*, *Rege:* deze plant heeft haren naem van Gentius Koning van Illyrië gekregen, welke, zoo men meent, de eerſte is, die hare krachten ontdekt heeft.

* Zie Pl. X. Fig. 9.

GERANIUM.

Geranium Robertianum, C. B. Ger. Raii Hiſt.
Geranium Robertianum vulgare, Park.
Gratia Dei, *vel Geranium* quibuſdam, Trag.
Geranium Robertianum murale, J. B.
Rupertiana vulgo, Cæſ.
Herba Ruperti, *& Geranium ſecundum* Dioſcoridis, Lugd.
Geranium gruinale, Dod. Gal.

In 't Franſch *Bec de Grue. Bek de Cicogne*, *Herbe Robert.*

In 't Nederduitſch *Kranenbek*, *Oyevaersbek*, *Robbrechtskruid.*

* Is eene plant, die verſcheide geknoopte, ruige, roodachtige, getakte ſtelen ſchiet tot de hoogte van anderhalven voet; zommige bladers komen uit haren wortel', andere uit de knoopen van hare takken en ſtelen, en zyn 'er aen vaſt door lange, roodachtige, ruige ſteeltjes, en verdeelt of ingeſneden bynaer als die van 't Moederkruid, van reuk als de Paſtinaken als men ze in ſtukken wryft, t'zamentrekkende van ſmaek; yder van de bloemen is t'zamengeſtelt uit vyf purperachtige bladeren, rooswyze in een' ruigen kelk' geſchikt, donkerrood van kleur'; zy worden gevolgt van vruchten, die naeldswyze of als een Kranenbek gemaekt zyn en zaden in zich hebben; de wortel is dun, en van kleur' als Palmhout; deze plant groeit op ſchaduw-en ſteenachtige, woeſte plaetſen, tegen de muren; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende; zy verdunt en ontbind 't geronnen bloed, in eene papp' of ſtoving' daer op gelegt, en inwendig in een afziedſel gegeven.

Geranium, *a γέρανος*, *Grus*, om dat de vrucht van dit kruid als een Kranenbek gemaekt is.

Deze

* Zie Pl. X. Fig. 10.

Deze plant is in 't geheel genomen roodachtig van kleur', waerom zy door de Ouden *Rubertа* of *Rubertiana* is genaemt; doch naderhand heeft men ze by misbruik *Rupertiana* en *Robertiana* geheten; waer van daen de Franſche naem *Herbe Robert* gekomen is.

Daer zyn vele andere foorten van *Geranium*, maer dewyl ze in de Geneeskunde in geen gebruik zyn, zal'ik ze niet beſchryven.

GEUM.

Geum rotundifolium majus, Pit. Tournefort.
Garyophyllata, ſive Geum Alpinum recentiorum, folio hederaceo, Ad. Lob. Icon. Lugd.
Sanicula montana rotundifolia major, C. B.
Sanicula Alpina guttata, J. B. Raii Hiſt.
Sanicula guttata, Ger. Park.

Is eene plant, die ronde, een weinig kromme, groene, ruige ſtelen ſchiet, ter hoogte van een' voet, die zich by hunne toppen in verſcheide kleene takken verdeelen; de bladers zyn breed, rond, dik, zeer ruig, rondom getandt of ingeſneden, t'zamentrekkende en wat ſcherp van ſmaek, zynde eenige aen den wortel' door lange, ruige, roodachtige ſteeltjes, en andere aen de ſtelen zonder ſteeltje of met een kort ſteeltje vaſt; hare bloemen waſſen drie of vier op yder der kleene takken, beſtaende uit vyf langwerpige, rooswyze geſchikte, witte bladeren, welke met vele roode ſtippen, die als druppeltjes bloed ſchynen, geteekent zyn.

Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er vliesachtige huisjes in hare plaets, die van binnen in twee verdeelt, en met dunne zaden vervult zyn; de wortel is vry dik, als ſchilferachtig van boven, met witachtige vezelen voorzien; deze plant groeit op bergachtige en lommerryke plaetſen, op 't Alpiſch gebergte, in de boſſchen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, genezende.

GIRASOL.

Giraſol.
Giraſole.
Solis gemma.
Scambia.
Aſteria.

Is een koſtelyke ſteen van den aert der Opaelſteenen, maer doorgaens harder, wit, doorſchynende, glinſterende, 't licht der zonne ontfangende, en hoe men hem draeit 't zelve bewarende, zoo dat de zon met hem ſchynt te draeijen; men vind hem met de Opaelſteenen in een' zachten ſteen, die van kleur' als de Benzoin, en met zwarte, gele of roſſe aderen doorlopen is; die uit Indiën komt, is boven de andere te achten; doch men vind 'er in Egipten, Arabië, Cypre, Galatië, en zelfs in Hongarye.

Men ſchryft hem de kracht toe van den ſlaep te verwekken, als men hem op eenige plaets van 't lichaem draegt, doch men moet op dit voorgewend middel geenen ſtaet maken.

Giraſol of *Giraſole*, is een Italiaenſche naem, die van 't Latyn *gero*, *ik draeg*, en *ſol*, *zon*, komt, als of men zeide *ſteen die de zon draegt.*

GLADIOLUS.

Gladiolus, in 't Franſch *Glayeul* of *Glais*, in 't Nederduitſch *Zwaerdkruid*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Gladiolus, Dod.
Gladiolus floribus uno verſu diſpoſitis, C. B. Pit. Tournefort.
Xiphion ſpatha, ſeu Gladiolus ſegetalis, Ruel.
Gladiolus, ſive Xiphium, J. B. Raii Hiſt.
Gladiolus Narbonenſis, Park. *Italicus*, Ger.
Victorialis fœmina, vel gladiolus ſylveſtris, Cord. Hiſt.

Zy gelykt zeer naer bol- of kliſterachtig Liſch; de bladers zyn lang, ſmal, ſpits, hard, ſterk, geſtreept, hebbende de gedaente van een zwaerd of degen, omvattende hunnen ſteel aen beide zyden, en hem als in eene ſcheê ſluitende; dees ſteel is twee of drie voeten hoog, rond, hebbende eenige knoopen, wat purperachtig van kleur', voornamentlyk by zynen top, waer aen alleen op de eene zyde in orde vaſt zyn zes of zeven groote bloemen, die van malkanderafſtaen, en doorgaens purperachtig, roodachtig, en ſomtyds wit van kleur' zyn; yder bloem beſtaet uit een blad, dat van onderen pypwyze vernaeuwt, van boven wyder uitgebreidt en in twee lippen verdeelt is, die als een' bek uitmaken; wanneer de bloem verwelkt is, word de kelk, die ze onderſteunde, eene langwerpige vrucht, van grootte als eene hazelnoot, met drie doorgaens rondachtige kanten verheven, en naer hare lengte zich in drie huisjes verdeelende, vol zaden, die bynaer rond, roodachtig,

en met een geel vliesje omwonden zyn; haer wortel is bol- of klisterachtig, vleezig, en ondersteunt door een' anderen wortel, die van onderen dunne en witte vezels heeft.

De tweede soort word genaemt

Gladiolus utrinque floridus, C. B. Pit. Tournefort.

Zy verschilt van de voorgaende hier in, dat hare bloemen 't bovenste van haren steel aen beide zyden bezetten, en wat kleener zyn; deze planten wassen op grazige plaetsen, in de weiden, tusschen 't koren, op de velden; hare wortels, en voornamentlyk die van de eerste soort', worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn insnydende, verterende, openende, en goed om de ettermaking te bevorderen; men kan ze uit- en inwendig gebruiken.

Gladiolus, à gladio, zwaerd, om dat de bladers van deze planten als de kling van een' degen of zwaerd gemaekt zyn.

GLANIS.

Glanis, Aristot. Pausan.
Silurus, Plinii.

Is een groote rivierviseh, wiens huid glad zonder schubben, dik, bruin, en met zwarte vlekken geteekent is; zyn kop is groot, zyne oogen kleen; de opening van zynen bek is wyd, met kleene tanden voorzien, en aen zyn gehemelte zyn 'er kleene beentjes, die de uitwerking van eene vyl verrichten; aen zyne onderste lipp' hangen vier kleene, bleeke baerdhairtjes, en aen de bovenste twee, die zeer lang, hard, en van de zelve kleur' zyn; de buik is groot, leelik, witachtig, met bruine vlekken of strepen gemarmert; dees visch groeit tot zoo eene schrikkelyke grootte, dat men 'er over de twee honderd ponden heeft zien wegen, beslaende eene geheele kar van tien of twaelf voeten; hy onthoud zich in groote rivieren, als in den Donau; hy breekt en neemt weg al 't gaes, waer mede men hem zoekt te lokken, waerom hy moeijelyk te vangen is; zyn vleesch is hard; men zout, en eet het zelve.

De lever van dezen visch word geacht goed te zyn om de wratten te verzachten, en te verdryven.

Glanis was eertyds volgens Plinius de naem van eene rivier' van Etrurië, die zich in den Tiber ontlast. Dezen visch heeft men denzelven naem gegeven, om dat men hem eertyds meest in deze rivier' vond.

GLAUCIUM.

Glaucium, sive Papaver corniculatum, in 't Fransch *Pavot cornu*, in 't Nederduitsch *Gehorende Heul*, is eene plant, waer van drie soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Glaucium flore luteo, Pit. Tournef.
Papaver corniculatum luteum, J. B. Raii Hist. Park.
Papaver cornutum flore luteo, Ger.

Zy schiet uit haren wortel' lange, breede, vleezige, vette, dikke, ruige bladers, welke naer die van Wollekruid van Montpellier gelyken, en diep ingesneden, aen de kanten getandt, en als gekrult, zeegroen van kleur', en door dikke stelen vast zyn, langs de aerde liggen, en de koude des winters wederstaen; de steel schiet niet op dan in 't tweede jaer, en is sterk, hard, geknoopt, kael, verdeelt zich in verscheide takken, en schiet uit zyne knoopen kleener en minder ingesneden bladers, dan die om laeg zyn; hare bloemen wassen op de toppen, zoo groot als die van de tamme Heul, yder uit vier rooswyze geschikte bladeren bestaende, geel van kleur'; als deze bloem verwelkt is, komt 'er een zaedkokertje te voorschyn, zoo lang als de pink, dun, ruuw in 't aenraken, dat zeer zwarte zaden, zoo rond als die van de gemeene Heul, in zich heeft; haer wortel is zoo dik als een vinger, lang, zwartachtig; de geheele plant is met een geel sap vervult, van een' vunsigen renk, en een' bitteren smaek; zy groeit op zandachtige en aen de zee gelegene plaetsen.

De tweede soort word genaemt

Glaucium flore Phœniceo, Pit. Tournef.
Papaver corniculatum rubrum, Park.
Papaver corniculatum Phœniceum, folio hirsuto, J. B. Raii Hist.
Papaver cornutum flore rubro, Ger.

Zy schiet bladers, die kleener zyn dan die van de voorgaende soort', ruiger, en als die van de Rakette ingesneden; hare stelen zyn dunner, teërer en zwakker dan die van de voor-

voorgaende ſoort', en verſpreiden zich langs den grond; de bloemen zyn kleener, en in 't begin zeer rood van kleur', daer na afgevallen zynde worden ze gevolgt van lange en dunne zaedkokertjes, welke zaden in zich hebben, die dikker dan die van de gemeene Heul, en gerimpelt zyn; haer wortel is lang, vry dik, wit, en in takken verdeelt; deze plant groeit in de velden, en tuinen.

De derde ſoort word genaemt

Glaucium flore violaceo, Pit. Tournef.
Papaver corniculatum violaceum, J. B. Raii Hiſt.
Glaucium cornutum flore violaceo, Ger.

Hare bladers zyn veel kleener dan die van de andere ſoorten, teêrer, veel fyner ingeſneden, groener; hare ſtelen zyn kleen, teêr, wat ruig; de bloemen zyn zoo groot en gelyk die van de voorgaende ſoorten, paers van kleur'; zy worden van lange, dunne, harde, ruige peulen gevolgt, die zeer kleene, donkere of zwartachtige zaden inſluiten; haer wortel is dun; zy groeit op de velden, tuſſchen de granen.

Deze drie ſoorten hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn uitwendig gelegt ontbindende.

Glaucium, *à γλαυκὸς*, *cæſius*, om dat de bladers van deze planten zeegroen van kleur' zyn.

Papaver corniculatum, om dat de *Glaucium* eene ſoort van Heul is, dragende zaedkokertjes, die als kleene horens gemaekt zyn.

GLAUX.

Glaux maritima, C. B. Pit. Tournef.
Glaux maritima minor, Park.
Glaux exigua maritima, Ger. J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Herbe au lait.*

In 't Nederduitſch *Melkkruid.*

Is eene kleene plant, die dunne, lage, kruipende ſtelen ſchiet, dragende bladers, die tegen over malkanderen geplaetſt zyn, en naer die van Duizendkoren gelyken; de bloem is een geel of purperachtig bekertje, zonder kelk', als een roosje in vyf deelen ingeſneden; als de bloem verwelkt is, komt 'er een vliesachtig zaedkokertje te voorſchyn, dat kleene roodachtige zaden inſluit; de wortels zyn vezels zoo dun als draedjes; zy groeit aen den zeekant, voornamentlyk in Zeeland, en Engeland; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy word geacht goed te zyn, om 't zog te vermeerderen in een afkookſel of in een potagie gebruikt.

Glaux, *à γάλα*, *lac*, wegens de kracht van deze plant' om de melk te doen komen.

GLIS.

Glis, in 't Franſch *Loir*, of *Loirot*; of *Liron*, of *Rat velu*, in 't Nederduitſch *Bergrat*, is eene ſoort van Boſchrat, grooter dan de gemeene Rat; zy onthoud zich in de holtens der boomen, alwaer ze den geheelen winter ſlaept; haer ſnuit is langwerpig, de ooren zyn ſpits, de ſtaert is lang, en niet even ruig; zy onderhoud zich met eikelen, appelen, en andere vruchten; zy bewoont dikwils verwoeſte en verlatene gebouwen; men zegt, dat hare pis venynig is, en zeer kwaedaerdige zweren verwekt op die plaetſen van 't lichaem, waer op zy valt; de Ouden aten haer vleeſch; dit dier heeft veel olië en vlug zout in zich.

Haer vleeſch gegeten is goed tegen den hondshonger, en onwillige pislozing.

Haer vet word goed geacht om den ſlaep te verwekken, als men 'er de voetzolen mede wryft.

Glis, *à gliſcere*, groeijen, toenemen; om dat dit dier al ſlapende dik en vet word.

GLOBULARIA.

Globularia vulgaris, Pit. Tournefort.
Globularia cærulea, Col.
Globularia Monſpelienſium, *Bellis cærulea*, Park.
Aphyllantes, Anguillaræ. *Globularia bellidi ſimilis*, J. B.
Bellis cæxulea, *Globularia Monſpelienſium*, Ad.
Bellis cærulea Monſpeliaca, Ger. Raii Hiſt.
Bellis cæruleo caule folioſo, C. B.

In 't Franſch *Globulaire.*

Is eene plant, die een' ronden, geſtreepten, roodachtigen ſteel ſchiet omtrent een voet hoog; de bladers komen in gedaente die van de Maegdelieven zeer naby, maer zy zyn harder, zenuwachtig, en bitter van ſmaek; de bloemen zyn ruikertjes van blaeuwe bloempjes in 't rond of bolswyze geſchikt, en aengenaem

voor 't gezicht; in hare plaets komen kleene zaden, waer van yder in een huisje, dat aen de bloem' tot een' kelk geſtrekt heeft, ryp word; haer wortel is houtachtig, hard, van buiten rood, van binnen wit, met vezelen voorzien; deze plant groeit in Languedok, omtrent Montpellier, in Italië, en Duitſchland; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is wondheelende, afvegende, ontbindende.

Globularia, *à globo*, om dat de bloem van deze plant' zoo rond als een kloot is.

GLOSSOPETRA.

Gloſſopetra.

In't Franſch *Langue de Serpent.*

Is een ſteengeworden tand, dien men te Maltha, en op vele andere ſteenachtige plaetſen aen ſteen of aerde vaſtgehecht vind, en dien de Ouden gemeent hebben eene ſlangetong te zyn, maer hy is naêr allen ſchyn de tand van eene Haye, of van een' anderen grooten viſch, die, na de dood van 't dier in de aerde gebleven zynde, daer ſteen is geworden, en in dien ſtaet, zoo als wy hem zien, bewaert is; men vind 'er echter vry dikwils in de omleggende plaetſen van Angers in de aerde onder ſchulpen, en in vele andere landen, die ver van de zee en zelfs van de rivieren gelegen zyn; daer zyn 'er van verſcheide ſoorten en grootte; van Maltha komen 'er zommige, die in groote eene kinds hand evenaren; zy zyn driekantig, rondom geſchaert, hard, zwaer, glad, blinkende, van buiten wit of graeuw als met een natuurlyk vernis beſtreken, van binnen vol luchtgaetjes, voos hoewel hard, vaelrood of ros van kleur'; de kleene, die men in verſcheide oorden vind, zyn zoo groot als de tand van een' hond, zeer ſpits, hard en glad gelyk de groote, maer zonder ſcharen, doorgaens rood van kleur', doch ſomtyds geſchakeert rood en wit; alle deze ſteengeworden tanden hebben groote en ſterke ſteenachtige wortels, die zeer hard, zoo glad niet als de tand, van buiten graeuw, en van binnen wit zyn.

Dees ſteengeworden tand word geacht goed te zyn tegen de ſlangebeten, om 't vergift te wederſtaen, voor kwaedaertige koortſen, in poeder ingenomen; de gift is van twaelf tot vier en twintig greinen; ik ſtae evenwel aen deze voorgegeven hoedanigheden geen geloof, maer ben van gevoelen, dat hy een zuur verzwelgend middel is, goed om 't zuur van 't lichaem te verzachten, de braking en buikloopen te ſtuiten.

Gloſſopetra, *à γλῶσσα*, *lingua*, *& πέτρα*, *lapis*, als of men zeide, *tong van ſteen*; om dat de Ouden gemeent hebben, dat dees ſteen eene ſteengeworden ſlangetong was.

GLUTINUM.

Glutinum.
Gluten.
Colla.

In 't Franſch *Colle forte.*

In 't Nederduitſch *Lym.*

Is eene lym, die men uit de kraekbeenderen en zenuwen van verſcheide dieren trekt, als van groote viſſchen, ſtieren en oſſen; men laet deze ſtoffen in water weeken en koken, en als ze bynaer ontbonden zyn, perſt men het vocht uit, en laet 't op 't vuur verdikken, dan maekt men 'er groote platte ſtukken van, die men ſnyd, en droog en hard laet worden, zoo als wy ze zien; men moet de Lym zuiver, helder, blinkende, en donkerrood van kleur' verkiezen; zy word van de Hoedemakeren, Schoenmakeren, en Schrynwerkeren gebruikt, en om met waterverwe te ſchilderen; zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Men maekt ook Lym van de ſnippelingen van ſchaepsvellen, en van perkement.

Zy is goed voor de ſchurft, en andere jeukingen van de huid, in azyn ontbonden.

Glutinum, *vel Gluten*, *à γλία*, *lym.*

GLYCYRRHISA.

Glycyrrhiſa, Fuch. Cord. in Dioſc.
Glycyrrhiſa vulgaris, Dod. Ger. emac. Raii Hiſt.
Glycyrrhiſa radice repente vulgaris Germanica, J B.
Glycyrrhiſa Germanica, Dod. Gal.
Glycyrrhiſa ſiliquoſa, *vel Germanica*, C.B. Pit. Tournefort.
Liquiritia, Brunf.
Dulcis radix, Trag. Tur.

In 't Franſch *Regliſſe.*

In 't Nederduitſch *Zoethout.*

* Is

* Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet, drie of vier voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, lymig, groen, blinkende, vleugelswyze geſchikt als die van den Eſſcheboom of van de Acacia, by paren geplaetſt langs eene rib die met een enkeld blad eindigt, wrang en wat zuurachtig van ſmaek; de bloemen zyn als die der peulvruchten, purperachtig; in hare plaets komen korte, verheven, platachtige, roſſe peulen, die zaden inſluiten, welke doorgaens de gedaente van eene kleene nier' hebben; hare wortels zyn groot, lang, en verdeelen zich in verſcheide takken, zynde eenige dikker dan een duim, andere dan een vinger, kruipende en aen alle kanten zich in de aerde uitſtrekkende, van buiten graeuw of roodachtig van kleur', van binnen geel, zeer zoet en aengenaem van ſmaek; zy groeit voornamentlyk in warme landen, in de boſſchen, en zandachtige plaetſen; in de Geneeskunde word niet als de wortel gebruikt, die ons uit Spanje word gebragt; men moet hem verſch, tamelyk dik, wel gevoedt, van buiten roodachtig, van binnen ſchoon geel, zoet en aengenaem van ſmaek verkiezen; die omtrent Sarragoſſe waſt, word de beſte geacht, en is boven de andere te ſchatten; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is goed voor de borſt, verzacht de ſcherpte van de verkoudheit, verwekt 't ſpeekſel, bevochtigt de borſt en long, verſlaet den dorſt; men gebruikt hem in een poeder, afweekſel en afziedſel.

Daer is eene andere ſoort van Zoethout, genaemt.

Glycyrrhiſa echinata, Park. Raii Hiſt
Glycyrrhiſa capite echinato, C. B. Pit. Tournefort.
Glycyrrhiſa Dioſcoridis echinata non repens, J. B.
Glycyrrhiſa, *ſive dulcis radix*, Dioſcor. Dod.

Zy ſchiet ſtelen eens mans lengte hoog, die getakt zyn, en langwerpige, ſpitſe bladers dragen, van gedaente als die van den Maſtikboom, groen, wat lymig, en geſchikt als die van de voorgaende ſoort'; de bloemen zyn kleen en blaeuw; waer na de vruchten voortkomen, beſtaende uit verſcheide langwerpige peulen, die met punten bezet, tegen malkanderen gehoopt, en van onderen t'zamengevoegt zyn; hare wortels zyn zoo lang en dik als een arm, regt in de aerde, zich niet verdeelende, van kleur' als palmhout, en niet zoo zoet noch zoo aengenaem van ſmaek als de andere; hy groeit voornamentlyk in Italië; hy is weinig in gebruik, om dat die van de eerſte ſoort', die ſterker en beter van ſmaek is, en meer kracht heeft, boven hem geacht word.

Glycyrrhiſa, *à γλυκὺς*, *dulcis*, *& ῥίζα*, *radix*, als of men zeide *zoete wortel*.

De Ouden noemden 't Zoethout, *Scythica radix*, om dat de Schyten de eerſte waren, die zyne hoedanigheden kenden, en hem in gebruik bragten.

GNAPHALIUM.

Gnaphalium maritimum, C. B. Pit. Tournef.
Gnaphalium, *ſive Cotonaria*, Park.
Gnaphalium maritimum multis, J. B. Raii Hiſt.
Gnaphalium marinum, Ger.

In 't Franſch *Pied de Chat*.

Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet bynaer een voet hoog, vry dik, bekleedt met een wit hair, voorzien met witte, langwerpige bladeren, die aen 't einde wat rondachtig zyn, en gebroken zynde kleene, kattoenachtige wolvlokken verbeelden, die tot pitten in de lampen konnen dienen; hare bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen als bosjes bloempjes, die van boven ſtarrewyze uitgebreidt, geel en wit van kleur', en door ſchilferachtige en ruige kelkjes onderſteunt zyn; als de bloemen verwelkt zyn, komen 'er kleene, witte vruchten te voorſchyn, beſtaende yder uit een' krommen korrel, en uit eene ſoort' van een ſpits mutsje, dat 't hoofd van den korrel bedekt; de wortel is lang, dik, houtachtig, zwart, eenige vezels ſchietende; deze plant groeit aen den zeekant; zy heeft een' ſpeceryachtigen reuk dien van 't gele Stechaskruid naerby komende, en is wat ziltig van ſmaek; zy heeft veel olië en zout in zich.

Zy is afvegende, opdroogende, en zeer t'zamentrekkende.

Gnaphalium, *ex γναφάλον*, *tomentum*, *ſcheerwol* of *dons*, om dat deze plant geheel met eene ſoort' van hair of dons voorzien is; of *Gnaphalium*, *ex κνάπτω*, *pecto*, om dat men 't ſcheerwol of kattoen kaerd.

GOBIUS.

Gobius, in 't Franſch *Goujon*, in 't Nederduitſch

* Zie Pl. X. Fig. 11.

Grondel, *Grondeling*, is een rivierviſchje, zoo lang en dik als een duim, wit, blinkende; zeer gemeen en van een' geringen prys op de viſchmarkten; hy heeft vlug zout en olië in zich; daer is ook een Grondeling, dien men aen den zeekant vind, en in 't Franſch *Bouillerot* noemt; beide zyn ze goed om te eten en openende.

Gobius, *à κωβιὸς*, *Grondeling.*

GOSSAMPINUS.

Goſſampinus, Plinii, *Arbor lanigera*, G. Piſon. Is een Indiaenſche boom, die dikwils ter hoogte van den Denneboom groeit; zyn ſtam is groen, de takken wyd uitgebreidt, regt, in orde geſchikt, en tegen over malkander geplaetſt; de bladers zyn diep ingeſneden, en hebben eene ſchoone, levendige, groene kleur; de bloemen zyn rood, en worden gevolgt van kleene vruchten, die als langwerpige pypen gemaekt zyn, welke ryp zynde eene ſoort van wolle, en een zwart zaed naer peper gelykende voortbrengen; deze wol kan noch gekaerdt, noch geſponnen worden, om dat hare draden te kort zyn; maer men gebruikt ze in Indië om 'er de beddens mede te vullen, gelyk wy 't dons gebruiken; zy is 'er zeer bekwaem toe, dewyl zy zeer fyn, heel zacht en zeer ligt is, doch men moet wel zorg dragen, dat 'er geen vonk vuurs in kome, want zy raekt zeer ligt aen 't branden, en zy zoude verteert zyn, eer men in ſtaet ware 't vuur te bluſſchen.

Deze wol verwekt de beweging der geeſten, en de warmte in de deelen, zy is goed voor de lammigheit, en om de maeg te verwarmen, als zy daer op gelegt word.

Goſſampinus, *à γοσσύπιον*, *kattoen*, *& pinus*, *pynboom*, als of men zeide *kattoendragende Pynboom*; want dees boom gelykt eenigzins naer den Pynboom, en draegt kattoen.

GRACULUS.

Graculus, *ſive Gracus*, Jonſt. in 't Franſch *Geay* of *Gay*, in 't Nederduitſch *Meerkol* of *Meerkolf*, *Kau* of *Kauw*, is een vogel, die naer eene Kraei gelykt, maer doorgaens kleener is; hy leeft van koren, eikelen, vleeſch; men leert hem ſpreken; daer zyn drie ſoorten; de eerſte word genaemt *Coracia*; dees is een vogel zoo groot als eene Kraei, zwart van kleur', zyn bek is bynaer vier vingers lang, en wat krom; hy onthoud zich op hooge bergen.

Men noemt hem *Coracia*, *à κόραξ*, *nigrum*, om dat hy zwart is.

De tweede ſoort word genaemt *Pyrhocorax*; dees is een vogel kleener dan eene Kraei, zeer zwart van kleur' over 't lyf; zyn bek is kleen, aen 't einde wat krom, geel van kleur'; hy onthoud zich op 't Alpiſch gebergte, alwaer hy zeer gemeen is; men vind 'er ook in Kandië, en in Engeland; hy kraeit hard met eene doordringende ſtemme.

Men noemt hem *Pyrhocorax*, *à πῦρ*, *ignis*, *& κόραξ*, *corvus*, als of men zeide *Vogel van vuur* of *van warmte*, vermits men meent, dat, wanneer hy laeg vliegt, het een voorteeken van warmte in de lucht is.

De derde ſoort word genaemt *Monedula*; dees is de gemeenſte Kauw; hy is zoo groot niet als eene Kraei, zwartachtig van kleur'; hy bewoont de vlaktens; doch maekt doorgaens zyn neſt op de torens.

Men noemt hem *Monedula*, *à moneta*, *geld*, *munt*, om dat hy de ſtukken gouds en zilvers zeer bemint.

Men eet de Kauwen in verſcheide landen; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed, in vleeſchnat gebruikt, om te verſterken of de vervallene krachten te herſtellen; hare jongen worden gebruikt in 't maken van eenige wateren, die dienſtig zyn om de huid te reinigen en ſchoon te maken.

Graculus, *vel quod gregatim volent*, *vel à garrulitate*, om dat de Kauwen by troppen vliegen, of wegens hun geklap.

GRAMEN.

Gramen, Ruel. Dod.
Gramen vulgare, Lugd.
Gramen caninum, Ger. Raii Hiſt.
Gramen caninum arvenſe, *ſive* Gramen, Dioſc. C. B. Pit. Tournef.
Gramen repens, *officinarum forte*, *ſpicæ triticæ aliquatenus ſimile*, J. B.
Gramen caninum vulgatius, Park.

In 't Franſch *Dent de chien.*

In 't Nederduitſch *Leed-* of *Lidgras*, *Hondsgras*, *Kweek.*

* Is eene plant, die twee of drie voeten hoog groeit; de bladers zyn lang, ſmal, ſpits, teêr, groen; tuſſchen dezelve ſchieten holle of ronde ſtelen op, die met eenige bladeren bekleedt zyn, en op hunne toppen roodachtige

* Zie Pl. X. Fig. 12.

achtige airen dragen, waer aen bloemen, met helmſtyltjes voorzien, vaſt zyn, wier kelk ſchilferachtig is; als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er langwerpige, roodachtige, en wat meelachtige zaden te voorſchyn; de wortels zyn lang, dun, hard, kruipende, en wit; zy verdeelen zich in verſcheide takken, die in en boven de aerde wyd voortloopen, zich in malkanderen vlechten, en van wydte tot wydte verdeeltworden door leedjes, waer aen draedjes vaſt zyn, enhebben een' zoetachtigen ſmaek; deze plant groeit op de akkers, in bouwbare en bebouwde landen, den akkerlieden zeer hinderende wegens de ineenvlechting hunner wortelen, die de ploegen tegenhouden; de wortels van 't Hondsgras zyn in de Geneeskunde zeer in gebruik; men moet de dikſte, beſt gevoede, verſche, witte, en van hunne draedjes gezuiverde verkiezen; zy hebben veel wezentlyk zout, en middelmatiglyk olië in zich.

Zy zyn zeer openende door de piswegen, en den afgang wat ſtoppende; in een afziedſel ingenomen worden zy gebruikt om de verſtoppingen weg te nemen, de pis te verwekken, en tegen den ſteen en 't graveel.

Gramen, à gradi, gaen, om dat de wortels van deze plant' al kruipende over den grond ſterk voortloopen.

Hondsgras, om dat de honden zich kwalyk bevindende de bladers van dit gras eten, dat hen doet afgaen, en ze geneeſt.

GRANADILLA.

Granadilla Hiſpanis, Flos paſſionis Italis, Col. in Rech. Rai Hiſt. Pit. Tournef.
Maracoc, ſive Clematitis Virginiana, Park.
Granadilla, Monardi.
Clematitis trifolia, flore roſeo clavato, C. B.
Murucuja 3. *maliformis alia*, Margg.

In 't Franſch *Fleur de la Paſſion.*

In 't Nederduitſch *Bloem des Lydens, Paſſiebloem.*

Is eene ſchoone vreemde plant, die lange, dunne, kruipende ranken ſchiet, roodachtiggroen van kleur', voorzien met klaeuwiertjes, waer mede zy zich aen de muren, of naeſtbyſtaende boomen gelyk de Klimop vaſthecht; de bladers komen die van de Hop in gedaente naerby, en zyn glad, zenuwachtig, aen de kanten getandt, ſchoon groen van kleur', over en weder geſchikt, omtrent drie vingers breed van malkander ſtaende, ſterk van reuk, en wat ſcherp van ſmaek, by hunne ſtelen voorzien met twee kleene verhevenheden, die zoo groot als giertſtkorrels, en zeer groen zyn; de bloemen komen gedurende den geheelen zomer uit den ſchoot der bladeren, zy zyn groot, uit vele rooswyze geſchikte bladeren beſtaende, wit, ondersteunt door een' kelk, die in vyf delen verdeelt is; uit 't midden dezer bloem' komt een ſtampertje voort, dat eene jonge vrucht ondersteunt, op welke drie kleene lichamen zyn, die eenigzins ſpykertjes verbeelden.

Deze vrucht word in 't waſſen vleezig, eirond, bynaer zoo groot als een Granaetappel, en van de zelve kleur' als zy hare volkomen rypheit verkregen heeft, maer zonder kroontje, vervult met een zuurachtig vocht, en vele eironde gekorrelde zaden inſluitende, van een' goeden reuk; de wortels zyn kruipende, geknoopt, ligt te breken, vezelachtig, heel bleek van kleur', en zoetachtig van ſmaek.

Deze plant groeit in Nieuw Spanje in 't dal Lile genaemt; de Indianen en Spanjaerts openen deze vruchten, gelyk men de eijers opent, en ſlurpen 'er 't ſap uit met vermaek; zy noemen deze vrucht in hunne landtale *Murucuja.*

Granadilla, is een verkleenwoord van *Granada*, dat in 't Spaenſch een' *Granaetappel* beteekent; men heeft dezen naem aen deze plant' gegeven, om dat hare vrucht verſcheide zaden inſluit, die met een roodachtig vleeſch bedekt zyn, en vry wel gelyken naer dat, 't welk de zaden van een' Granaetappel omwind.

Flos paſſionis, om dat men voorgeeft, dat 't binnenſte van deze bloeme 't lyden van 's weerelds Heiland verbeeld.

GRANAL.

Granal Hollandorum, inter Aizoa reponenda, J. Bauh.

Is eene Amerikaenſche plant, die tot haren wasdom noch water, noch aerde, noch veel lucht noodig heeft; want zy waſt hangende of vaſt zynde aen den zolder in huis, ſchoon ze verre van 't vuur af is; zy blyſt altyd groen, ſchietende takken, die breed en een vinger dik zyn; zy draegt geene bloem, noch vrucht, noch zaed; men acht, dat haer ſap vergiftig is; zy word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Granal, is een Hollandſche naem, die *altyd groen* beteekent.

GRANATUS.

Granatus, in 't Franſch *Grenat*, in 't Nederduitſch

duitſch *Granaetſteen*, is een koſtelyke roode, en als vuur glinſterende ſteen, naer den robynſteen gelykende, maer donkerer van kleur'; daer zyn verſcheide ſoorten, die door hunne ſchoonheit en glans verſchillen; de meeſt geachte en de duurſte zyn de Ooſterſche, die de Juweliers ſlypen om ze in te zetten; de Weſterſche worden in de Geneeskunde gebruikt, want zy zyn 'er zoo goed toe als de anderc, en koſten zoo veel niet; men krygt ze uit Spanje, Bohemen, en Sileſië.

Men ſchryft den Granaetſteenen de vermogens toe van 't hart te verſterken, de hartkloppíng te genezen, de droefgeeſtigheit te verdryven, het vergift te wederſtaen; maer al hunne kracht beſtaet in 't zuur en de al te ſcherpe zonten te matigen en te verzaehten, gelyk de andere Alkaliſche ſtoffen doen, waer door ze in ſtaet zyn de bloedingen en buikloopen te ſtuiten; men wryft ze zeer fyn op een' marmerſteen, en laet 't poeder innemen; de gift is van tien greinen tot twee ſcrupels.

Granatus, om dat de Granaetſteen naer 't zaed van een' Granaetappel gelykt, of om dat hy gemeenlyk kleen, en als korrels gemaekt is.

GRATIOLA.

Gratiola, Dod. J. B. Raii Hiſt.
Gratiola centauroides, C. B.
Digitalis minima Gratiola dicta, Mor. Hiſt. Pit. Tournef.
Gratiola vulgaris, Park.
Gratia Dei, Germanis.
Limneſium, *ſeu Centauroides*, Cord. Hiſt.

In 't Franſch *Herbe à pauvre homme.*

In 't Nederduitſch *Gods genade.*

* Is eene ſoort van Vingerhoedskruid', of eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog; de bladers zyn langwerpig, ſmal, bynaer als die van de Hyſop, aen de kanten gefchaert, tegen over malkanderen langs de ſtelen geplaetſt; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, vaſt aen dunne ſteeltjes, hebbende, volgens den Heer Tournefort, door hare gedaente eenige overeenkomſt met een' vingerhoed, doorgaens purperachtig, ſomtyds wit, zelden geel van kleur'.

Als deze bloem verwelkt is, komt 'er een kleene eironde dop in hare plaets, in twee huisjes verdeelt, die met kleene zaden vervult zyn; de wortels zyn zoo dik als Ganzeſchachten, lang, kruipende, wit, geknoopt, en met vezelen omringt; de geheele plant is zeer bitter; zy groeit in de weiden, en moeraſſen, en heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, openende, afvegende; zy ontlaſt ſterk van onderen en van boven de ſlymachtige en galachtige vochten; men gebruikt ze in de waterzueht; men laet ze in poeder innemen; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma; zy is goed voor de wormen; 't is aenmerkelyk, dat 't afweekſel of afziedſel van de plant' den buik ſterker zuivert, dan 't ſap, 't welk men 'er zoude uitgeperſt hebben: 't is naer allen ſchyn, om dat 't water eene grooter meenigte van wezentlyke deelen ontdoet en uittrekt, doch 't ſap dryft de pis beter af; zommigen meenen dat haer wortel tot poeder gemaekt en tot eene halve drachma ingenomen in den roodeloop bynaer werkt als de Ipecacuanha; de geheele plant is wondheelende, als men ze uitwendig gebruikt.

Deze plant was by de Ouden onder de namen van *Gratiola*, of *Gratia Dei* niet bekent; 't is waerſchynlyk, dat ze is de *Papaver ſpumeum Dioſcoridis*, of de *Eupatorium* van Meſue.

Gratiola, *vel Gratia Dei*, wegens de groote krachten, die deze plant bezit.

Herbe a pauvre homme, *Armenmans kruid*, om dat deze plant, vry gemeen zynde, en niet veel koſtende, van de arme lieden dikwils gebruikt word, om 'er hunne buikzuiverende middelen, en aersſpuitingen van te maken.

GRIGALLUS.

Grigallus, Aldrovandi, *Tetrax*, Jonſt. Is een vogel, waer van twee ſoorten zyn, een groote, en een kleene.

De groote word *Grigallus major* genaemt. Hy is van grootte als eene Gans, zyn hoofd is plat, zyn bek omgekromt, ongelyk, en zwart.

De kleene word *Grigallus minor* genaemt, dees is gelyk een Patrys, maer grooter.

De een en de ander leven van granen en vruchten; zy zyn zeer goed om te eten; hun vleeſch is wit, malſch, en wel te verteren; zy komen voort in warme landen, en begeven zich naer ſchaduwachtige plaetſen; zy zyn zeer domme vogels, zoo als de Dichter Nemeſianus zegt.

Et tetracem Roma, quem nunc vocitare taracem
Cæperunt, avium eſt multo ſtultiſſima.

Zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy

* Zie Pl. X. Fig. 13.

Zy zyn openende, goed voor 't nie kolyk.
Hunne herſenen zyn goed om 't zaed te verwekken.

GROSSULARIA.

Groſſularia; in 't Franſch *Groſelier*, in 't Nederduitſch *Kruisbeziëboom*, *Doornbeziëboom*, *Kroesbeziëboom*, *Kruisdoorn*, *Stekelbezië*, is een heeſter, dien men in twee algemeene ſoorten kan verdeelen, in een' Kruisbeziëboom met doornen, en in een' Kruisbeziëboom zonder doornen; ik zal hier alleenlyk van den eerſten ſpreken, zullende van den anderen handelen op zyne plaets, onder den naem van *Ribes*.

Daer zyn twee ſoorten van Kruisbeziëboomen met doornen, een wilde, en een tamme; de wilde is de gemeenſte: men noemt hem

Groſſularia, Ruellio, Bellon.
Groſſularia vulgaris, Cluſ. Hiſt.
Groſſularia ſimplici acino, *vel ſpinoſa ſylveſtris*, C. B. Pit. Tournef.
Uva criſpa, Trag. Dod.
Uva criſpa, *ſive* *Groſſularia*, Raii Hiſt.
Uva ſpina, Matth.

Hy is zes of zeven voeten hoog, zeer takachtig, aen alle kanten met ſterke en ſcherpe doornen voorzien; zyn baſt helt naer het purper; zyn hout is bleek; de bladers zyn bykans van grootte als de nagel van den duim, bynaer rond, of wat ingeſneden, groen, ruig, zuurachtig van ſmaek; de bloemen zyn kleen, ſchoon, yder uit vyf bladeren t'zamengeſtelt, die in 't rond geſchikt, en aen de kanten van den kelk, die in vyf deelen ingeſneden is, vaſt zyn; als de bloemen verwelkt zyn, waſſen 'er ronde of eironde, vleezige vruchten, zoo groot als druivekorrels, geſtreept, in 't begin groen en met een zuur t'zamentrekkend ſap vervult, doch die naer mate dat zy ryp worden, eene geelachtige kleur, en een' zoeten en aengenamen ſmaek verkrygen; zy hebben vele kleene zaden in zich; dees heeſter waſt zeer gemeen in de heggens.

De tweede ſoort word genaemt

Groſſularia ſpinoſa ſativa, C. B. Pit. Tournef.
Groſſularia majore fructu, Cluſ. Hiſt.
Uva criſpa fructu ceraſi magnitudine, Geſ. Hor.

Hy verſchilt van den voorgaenden hier in, dat hy minder doornen heeft, en dat zyne vruchten grooter zyn; men kweekt hem in de tuinen aen.

De groene Kruisbeziën worden onder de opſtooffels gebruikt, en die ryp zyn, eet men zoo als zy van den heeſter komen; zy hebben vele waterdeelen en wezentlyk zout, en een weinig olië in zich.

De Kruisbeziën, voornamentlyk de onrype, zyn t'zamentrekkende en verkoelende, goed voor den koortſigen; zy leſſchen den dorſt, en doen de bloedſpouwing en de buikloopen ophouden.

Groſſularia, *a cute fructus groſſa*, om dat de ſchel van de Kruisbezië wat dik is.

Uva criſpa, om dat de gemeene Kruisbezië naer eene druif gelykt, die men in 't Latyn *Uva* noemt, en om dat ze ruig is.

Simplici acino, om dat deze vrucht in afgezonderde korrelen of beziën, en niet in troſſen voortkomt.

GRUS.

Grus, in 't Franſch *Grue*, of *Gruon*, in 't Nederduitſch *Kraen*, *Kraenvogel*, is een overvliegende of vreemde vogel, die met troppen vliegt, van eene middelmatige grootte, en aſchverwig van kleur'; zyn bek is lang, ſterk en wat omgekromt; de hals lang; de pooten zyn hoog; doorgaens ſtaet hy op een' poot, als hy op den grond is; hy bewoont waterachtige plaetſen, leeft van koren en ſlangen; zyne ſtem is ſterk en doorklinkende. Men at ze eertyds op de maeltyden; zyn jong word *Vipio*, in 't Franſch *Gruon*, in 't Nederduitſch *Jonge Kraenvogel* genaemt, hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed voor 't windkolyk; men geeft voor dat hy de ſtem helder maekt, 't zaed vermeerdert, en om dat hy zenuwachtig is, de zenuwachtige deelen verſterkt, als men 'er van eet.

Zyn vet verzacht de hardigheden, en word in 't oor gedaen zynde voor de doofheit goed geacht.

Zyne gal is goed voor de oogziektens.

Zyn hoofd, oogen, en maeg gedroogt en tot poeder gemaekt, zyn goed voor de pypzweren, kankers, en zweren met geborſte aderen; zy zyn afvegende en opdroogende.

Grus, *Grace γέρανος*, *a γέρων*, *ſenex*, om dat dees vogel, gelyk de oude lieden, aſchverwig van kleur' is; of *grus a gruendo*, om dat dees vogel piept.

De Dichters hebben hem *Avis Palamedis* genaemt, om dat zy zeggen, dat Palamedes, gedurende den Trojaenſchen oorlog, van de Kraenvogelen de vier Griekſche letters φ. ξ. κ. δ. de orde van een leger, en de Vaendels geleert had.

GRUTUM.

Grutum, in 't Franſch *Gruau*, in 't Neder- *Haver-Gort*, is haver, die van haren baſt' en uiteindens gezuivert, en door een' daar toe gemaekten molen tot een grof meel gemalen is; men brengt ze ons van Touraine, en van Bretagne; zy heeft veel olië, en een weinig vlug zout in zich.

Zy is goed voor de borſt, verzachtende, bevochtigende, tegen de ſcherpheden van de borſt, bloed en piſſ', om de al te groote beweging der vochten te ſtillen, en den ſlaep te bevorderen; men maekt 'er een afziedſel van met water of melk, dat goed is om te verſterken in teringachtige ziektens.

Grutum, *à Græco* γρῦτα, *Gort.*

GRYLLUS.

Gryllus.

In 't Franſch *Criquet. Grillon. Crinon.*

In 't Nederduitſch *Kriek*, *Krekel.*

Is een gevleugeld bloedeloos diertje van 't geſlacht der Keveren, dat naer Korenkrekels gelykt, en in drooge en dorre landen, by de ovens en andere plaetſen, waer men ſterk vuurt, zich onthoud, en bynaer altyd ſchreeuwt: het leeft van vruchten en granen; daer zyn twee ſoorten, de eene tam en de andere wild; de tamme is bruin van kleur', met een rond hoofd, zwarte oogen, gekloofden ſtaert, en heeft vier vleugels, waer van de twee bovenſte korter zyn dan de onderſte.

De wilde word *Acheta* genaemt; haer lyf is langer, dan dat van den Korenkrekel, zwart van kleur', het hoofd is dik, de oogen verheven; zy onthoud zich in de akkeren, en maekt haer neſt in de aerde.

De eene en de andere hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn openende, als men ze in een poeder inneemt, dat beter is dan de aſch daer van, 't geen vele Schryvers bevelen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene ſcrupel; men gebruikt ze om 't gezicht te verſterken, als men ze gekneuſt op de oogen legt; zy zyn ontbindende, goed voor de gezwellen achter de ooren, en voor andere gezwellen.

Men zegt dat de naem van dit bloedeloos dier komt van zyn geſchreeuw.

GUACATENE.

Guacatene, Monard. Is eene kleene witachtige plant, die in Nieuw Spanje groeit; zy gelykt naer Berg-Poley, maer heeft geenen reuk.

Zy is wondheelende, geneeſt de ambeyen; men waſcht de zweren en de ambeyen met 't afziedſel van de plant', dan legt men 't poeder van 't zelve kruid daer op.

GUAIACANA.

In 't Nederduitſch *Pokhout van Padua.*

Is een groote vreemde boom, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Guaiacana, J. B. Pit. Tournefort.
Lotus Africana latifolia, C. B.
Lotus, *ſive Faba Græca*, Plinio.
Guaiacum Patavinum Fallopio, Geſn. Hort. Adv.
Ermellinus, Cæſalp.
Dyoſpyros Theophraſti, *Pſeudolotus* Matthioli, Tab.

In 't Nederduitſch *Groot Pokhout van Padua.*

Zyn baſt is dun, gerimpelt, ros, 't hout is aſchverwig of blaeuwachtig van kleur'; de bladers zyn groot en breed als die van den Noteboom, ſpits, wat ruig en voornamentlyk van onderen, blinkend-groen van boven, witachtig van onderen, vaſt door korte ſteeltjes en over en weêr geſchikt aen hunne takken, wat wrang en bitter, doch eenigzins zoetachtig van ſmaek; de bloemen gelyken naer kleene kommetjes, van boven wyd uitgebreidt, in verſcheide deelen ingeſneden, en in den grond enger en doorboort; als de bloem verwelkt is, komt 'er eene zachte vrucht te voorſchyn, van grootte en kleur' als eene wilde pruim, meeſt al omringt met de bladeren van den kelk, zoet en aengenaem van ſmaek; in 't vleeſch van de-

ze vrucht vind men eenige in 't rond geſchikte zaden, krom op den rug, wat dikker dan die der appelen en van de zelve kleur', zeer hard, zommigen zeggen kraekbeenig.

De tweede ſoort word genaemt

Guaiacana anguſtiore folio, Pit. Tourneſ.
Dyoſpyros, ſive Faba Græca anguſtifolia, Lugd.
Lotus Africana anguſtifolia ſive fœmina, C. B.
Pſeudolotus, Matth. Cam. Tab.
Zizipbus Cappadocica, Ger. Icon.

In 't Nederduitſch *Kleen Pokhout van Padua.*

Dees boom verſchilt van den voorgaenden hier in, dat zyne bladers ſmaller en zyne bloemen kleener zyn, en dat hy geene vrucht draegt.

De eene en de andere ſoort groeijen voornamentlyk in Afrika; de Heer Tournefort zegt ontrent Poiſſy by Parys een' ouden ſtam gezien te hebben, die vrucht droeg.

De bladers en vruchten van de Guaiacana zyn t'zamentrekkende, en goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten.

GUAIACUM.

Guaiacum, Ger.
Guaiacum magnâ matrice, C. B.
Fructus Guaiaci putatus & folia, J. B.
Guaiacum ſive Lignum ſanctum, Park.
Xylagium.

In't Franſch *Gayac* of *Bois ſaint.*

In 't Nederduitſch *Pokbout.*

* Is een boom van grootte als een Noteboom, wiens baſt dik, en gomachtig is, en zig gemaklyk afſcheid; zyn hout is hard, vaſt, zwaer, gemarmert of met gemengde kleuren, bruin, rosachtig, zwartachtig, ſcherp van ſmaek; de bladers zyn langwerpig of bynaer rond; de bloemen groeijen ruikerswyze of als zonneſchermen, bleekgeel van kleur', en vaſt aen groene ſteeltjes; zy worden van vruchten gevolgt, zoo groot als kleene kaſtanjes, rond, vaſt, bruin, die eene andere kleene vrucht van eene oranje kleur' inſluiten; dees boom groeit in Ooſtindië en in Amerika; door inſnyding komt 'er eene harſtachtige, bruine, roodachtige, zuivere, blinkende, broſſe, welriekende gom uit, ſcherp van ſmaek; men noemt ze Gom van Pokhout.

In de Geneeskunde gebruikt men 't Pokhout, den baſt, en de gom; alle zyne deelen, maer voornamentlyk de gom, hebben veel wezentlyk en vaſt zout, en olië in zich.

Men moet 't Pokhout zuiver, vaſt, hard; zwaer, bruin of zwartachtig, harſtachtig, van zyn hart of wit gedeelte, 't geen de Kooplieden in 't Franſch *Objet* noemen, gezuivert, en ſcherp van ſmaek verkiezen: men laet 't raſpen, om 't in gerſtewateren te gebruiken, maer men moet zorg dragen, dat 'er de werklieden het hart, of eenig ander hout niet ondermengen.

De baſt van Pokhout moet glad, zwaer, moeijelyk te breken, van buiten graeuw van kleur', van binnen wit, en bitter van ſmaek gekozen worden.

De Gom van Pokhout moet gekozen worden zuiver, blinkende, doorſchynende, donkerrood van kleur', bros, ſcherp van ſmaek, en die veel reuks, welke zeer aengenaem is, van zich geeft, als men ze ſtoot of op 't vuur legt.

Het Pokhout en deſſelfs baſt zyn zweetdryvende, openende, opdroogende, goed om 't bloed te zuiveren, 't vergift te weder ſtaen, de gewrichten te verſterken, voor de heupjigt, en de vloeijingen; men gebruikt ze doorgaens in afziedſelen en ſomtyds in poeder.

De Gom van Pokhout heeft dezelve krachten, maer zy werkt ſterker; men geeft ze in van agt greinen tot twee ſcrupels, of men laet ze in witten wyn trekken, en geeft den lyder 't aftrekſel in.

GUAINUMBI.

Guainumbi Guaracigaba, id eſt capillus ſolis.
Guinambi.
Guaracyaba, id eſt radius ſolis.

Is een kleene Indiaenſche vogel, dien de Portugezen *Pegafrol* noemen; hy is niet veel grooter dan een Korenkrekel, maer van eene uitnemende ſchoonheit', zyn hoofd is zoo groot als eene kers, zyn bek lang, rond, regt, ſpits, zwart van kleur', zyne tong dubbel of geklooft, lang, wit, en zoo dun als een draed; zyne oogen zyn kleen, zwart; zyn hals is tamelyk lang; zyne beenen en pooten zyn zeer kleen naer mate van de andere deelen, zwart

* Zie Pl. X. Fig. 14.

van kleur'; zyn ſtaert is lang, regt, uit drie of vier vederen t'zamengeſtelt; dees vogel is bedekt en verſiert met vêderen van verſcheide kleuren, die zoo fraei en zoo ſchitterende zyn, voornamentlyk als hy in de zonne is, dat 't zeer moeijelyk zoude zyn de bevalligheit daer van te vertoonen; de Indianen gebruiken ze om hunne Goden te eeren, en om zich te verſieren; dees vogel trekt zyn voedſel uit bloemen, en men verhaelt, als eene zekere zaek, dat als de bloemen afgevallen zyn, hy zynen bek in den ſtam van eenen boom ſteekt, en daer ſes maenden lang, of tot dat de bloemen weder uitkomen, als onbeweeglyk blyft; indien deze omſtandigheit waer is, dan moet hy zyn voedſel uit den ſtamm' van dezen boom krygen gedurende den tyd, dat hy daer blyft.

Men zegt dat dees kleene vogel, in poeder met wat wyn ingenomen, goed is voor de heupjigt.

GUANABANUS.

Guanabanus, Oviedi, Cluſ. in Garz.

In 't Franſch *Guanabane*.

In 't Nederduitſch *Vleſſcheboom*.

Is een ſchoone en groote Indiaenſche boom, wiens hout zeer week of voos is; hy draegt eene zeer ſchoone vrucht, doorgaens zoo groot als eene middelmatige Meloen, en ſomtyds als een kinds hoofd; de ſchel van deze vrucht is groen, en ſchynt door zekere ſchubben onderſcheiden, als de Pynappel, maer zy zyn niet zoo verheven, noch zoo ruuw; want de geheele ſchel is zeer dun, zynde niet dikker dan die der peren; haer vleeſch is zeer wit, en zeer aengenaem van ſmaek; 't ſmelt alzoo ligt in den mond' als room van melk; 't omvat groote zwartachtige zaden, die wat dikker zyn, dan die der Kauwoerden.

Deze vrucht is van eene verkoelende hoedanigheit, en nuttig in groote hitte.

Deze ſoort van Guanabanus is verſchillende van die, waer van Scaliger ſpreekt in 't boek van de Scherpzinnigheden tegen Cardanus, op deze wyze:

„ De Guanabanus is een hooge boom, die „ eenen ſtam heeft gelyk de Pynboom; zyn „ blad is groot en langachtig; zyne vrucht is „ zoo groot als eene Meloen, bedekt met eene „ ſchelle, een vinger dik, groen, blinkende als „ eene Kwee; haer vleeſch is wit en zoet als „ geſtremde melk, hebbende zaden in zich, „ die de gedaente hebben van Turkſe boontjes.

Wilhelmus Piſon meent, dat Cluſius met Scaliger zich in verſcheide zaken bedrogen heeft in de beſchryvinge van den Vleſſcheboom, dien hy *Guanambanus* noemt; zie hier, 't geen hy 'er van zegt.

„ Karel Cluſius, in zyne aenteekeningen over „ de Indiaenſche Planten door Garzias in „ 't tweede Boek in 't tiende Hoofdſtuk beſchreven, haelt Julius Scaliger aen beſchryvende deze vrucht, maer deze beſchryving is met geene kleene dwalingen doormengt; „ onder andere bedriegt hy zich als hy zegt, „ dat de Guanambanus op een' hoogen en „ verheven boom groeit, want naeuwlyks kan „ de plant, die deze vrucht voortbrengt, een „ heeſter genaemt worden, groeijende niet „ hooger dan eene halven mans lengte, ſchietende eerder ranken dan takken, die bloemen „ dragen, van eene ſchoone gele kleur'; in „ hare plaets komt de vrucht Guanambanus; „ zy heeft vyf hoeken, en even zoo vele „ t'zamenvoegſels, die wat verheven zyn, „ welke geopent zynde zaden vertoonen, „ naer Cicers gelykende, eerſt groen, daer „ na krygen ze al rypende eene donkerachtig-„ blacuwe en blinkende kleur. Deze vrucht is „ in hare oppervlakte wollig en ſtekende als „ de bladers van den Gezegenden Diſtel; de „ bladers van de plant' gelyken naer die van „ 't gemeen Vyfvingerkruid; men gebruikt hare zaden by de Malaijers, gelyk die van andere moeskruiden; men laet ze in nat met „ vleeſch koken; zy verwekken winden gelyk „ de erweten; zy hebben iets onaengenaems „ in zich, en verwekken aen hun, die ze „ niet gewoon zyn te eten, den ſtoelgang; „ dit is, vervolgt onze Schryver, de ware beſchryving van de *Guanambanus*, die ik met „ myne eige oogen gezien heb; en men moet „ iemand, die 't gezien heeft, meer gelooven, „ dan tien, die 't alleenlyk hebben van hooren zeggen.

Zie daer 't geen Piſon aengaende dat onderwerp zegt; doch ik meen, dat hy zyne beſchryving gevende geene reden heeft tegen de andere uit te varen, dewyl 't naer allen ſchyn verſcheide vruchten zyn onder een' en den zelven naem, en die in verſcheide luchtſtreken van Amerika waſſen.

Piſon ſpreekt nog van eene andere ſoort van *Guanambanus*, die in Guinéa groeit; zyn blad is groot, naer die van den Beerenklauw gelykende, en diep ingeſneden; de bloemen zyn geel, de vruchten groot, langwerpig, hebbende verſcheide diepe groeven of inſnydingen in hare

hare lengte, en eindigen aen eene kroon', die uit agt kleene bladeren beſtaet.

G U A O.

Guao, *Thetlatian*. Is een Weſtindiſche boom, wiens hout vaſt, groen, en met een bytend en brandend ſap vervult is; zyne bladers zyn dik, vleezig, ruig, rood, met kleene aderen, die hoog rood van kleur' zyn; deze bladers vallen niet af, maer blyven altyd aen den boom'; zyne vrucht is van gedaente en grootte als die van den Haegappelboom, maer groen van kleur'; dees boom waſt in Mexico, op 't Eiland van Sint Jan van Portorico, en op andere plaetſen; 't is niet goed zich daer onder neder te leggen, en te ſlapen wegens de ſcherpheit van zyn ſap; 't is een middel, dat 't hair doet uitvallen, want 't neemt 't hair van alle dieren weg, die 'er zich aen wryven; men voert van zyn hout in Europa over, men maekt 'er ſtylen van ledikanten af, om dat men meent, dat 't de weegluizen doet ſterven, maer het veroorzaekt aen de handen en aen 't aengezicht der genen, die 'er aen werken, zwellingen, die eenige dagen duren.

De namen *Guao*, en *Thetlatian*, zyn Mexikaenſch.

G U A R A Q U I M Y M I A.

Guaraquimymia, is een Braſiliaenſche heeſter, die naer den Mirthus gelykt.

Men zegt dat zyn zaed, gegeten zynde, weinig tyds daer na de wormen uit de darmen verdryft.

G U A Y A V A.

Guayava, Park.
Guayava pomifera Indica, C. B.
Guayava Indica fructu mali facie, J. B.
Pomifera Indica maliformis, *Guayava dicta*, Raii Hiſt.

Is een Indiaenſche boom, omtrent twintig voeten hoog, en naer mate dik; zyn ſtam is regt, hard, getakt; zyn baſt is effen, roodachtiggroen van kleur', welriekende, wrang van ſmaek; zyne bladers zyn drie vingers lang, en anderhalf breed, vleezig, ſpits, wat gekronkelt, vol aderen, donker groen, blinkende van kleur', en vaſt aen korte en dikke ſtelen; tuſſchen den ooſprong van deze ſtelen komen kleene ſteeltjes uit, die bloemen ondersteunen zoo groot als die van den Kweeboom, wit, van eenen goeden reuk; in hare plaets komt eene vrucht zoo groot als een appel, rond, gekroont als eene miſpel, in 't begin groen, en wrang van ſmaek, maer rypende word ze geel van kleur', en aengenaem van ſmaek; van binnen is ze wit of roodachtig verdeelt in vier deelen; in yder dezer deelen vind men verſcheide korrels of zaden, welke naer die der miſpelen gelyken; zyn wortel is vyf of zes ellen lang, van buiten ros, van binnen wit, vol ſap, en zoet van ſmaek.

Dees boom groeit in verſcheide Landſchappen van Amerika, en in Ooſtindië; zyn zaed in de aerde geworpen brengt in drie jaren eenen boom voort, die vrucht draegt, en vervolgt te dragen dertig jaren lang.

De wortels zyn t'zamentrekkende, en zeer geacht voor den roodeloop, en om de maeg te verſterken; de bladers zyn ook t'zamentrekkende, wondheelende, ontbindende, men gebruikt ze in de baden.

Zyne vrucht verſterkt de maeg, en helpt de vertering der ſpyzen.

G U Y T I S.

Guytis, G. Piſon. is een Braſiliaenſche boom, waer van verſcheide ſoorten zyn. De eerſte word *Guiti-iba* genaemt, hy is groot en vol takken, den Eikeboom in hoogte, vaſtheit en duurzaemheit overtreffende; zyn baſt is graeuw; zyn hout word by de Schrynwerkers gebruikt; zyne takken dragen bladers, die over en weder geſchikt, langwerpig, bynaer als eene tong van gedaente, en wollig zyn; de bloemen zyn kleen, geel, en als in eene lange air geſchikt; zyne vrucht is grooter dan een appel, rond, maer oneffen en bultig, bruin van kleur', vervult met een zacht, geel, welriekend merg, dat zoet en aengenaem van ſmaek is, en naer verſch gebakken brood riekt; men noemt ze *Guiticoroya*; zy heeft van binnen eene noot of kraekſteen, die zoo groot als een Ganzenei, en van de zelve gedaente is, en eene witte pit in zich heeft.

De tweede is kleener dan de eerſte, doch is ſchooner, men noemt hem *Guyti-toroba*; zyne bladers zyn bynaer van gedaente als die van den Noteboom, van eene aengename, ſchitterende, groene kleur', glad in 't aenraken, en dik; hy draegt vele bloemen aen 't uiterſte zyner takken; zy zyn fraei, geel, zoo groot als die van den Lindeboom, en van den zelven reuk; zyne vrucht is zoo groot als een oranjeappel, van gedaente als eene peer, ongelyk in hare

oppervlakte, purperachtig van kleur', geelachtig als ze ryp is, zoet van ſmaek; zy heeft van binnen een' kraekſteen zoo groot als eene noot, die blinkendgraeuw van kleur' is, en eene pit in zich ſluit.

De derde word *Guyti-iba* genaemt; hy is lager en dunner dan de twee voorgaende; de bladers zyn langwerpig, blinkende, voorzien van onderen met eene witte wolle; de bloemen zyn kleen en wit; de vruchten hebben de gedaente en grootte van een hoenderei, geel van kleur', niet zeer vleezig; haer vleeſch is zacht, en zoet van ſmaek; zy heeft van binnen een' eironden, ruigen kraekſteen, zoo groot als eene noot, die eene drooge, bittere, en t'zamentrekkende pit in zich ſluit; deze vrucht word *Guyti miri* genaemt.

De pitten, die in alle deze vruchten gevonden worden, zyn goed om den roodeloop, buikloopen, en 't bloeden te ſtuiten; de gift is eene drachma.

GUMMI ARABICUM.

Gummi Arabicum.
Gummi Thebaicum.
Gummi Babylonicum.
Gummi Achantinum.
Gummi Saracenicum.

In 't Franſch *Gomme Arabique*, of alleenlyk, *Gomme*.

In 't Nederduitſch *Arabiſche Gom.*

* Is eene gom, die men ons in groote tranen of korrelen of witte ſtukken brengt, die ſomtyds naer het geel hellen, helder, doorſchynende, kleefachtig aen den mond', en zonder eenigen ſmaek zyn; men moet ze door inſnyding krygen uit een' doornachtigen boom' *Acacia Ægyptiaca* genaemt, die niet alleenlyk in Egypten, maer in 't Gelukkige Arabië en op verſcheide andere plaetſen overvloediglyk groeit; zyne bladers zyn zeer kleen; men zegt dat hy witte bloemen draegt, en daer na peulen vol vruchten, die in gedaente naer onze Lupinen gelyken, en waer van velen gelooven, dat men de *Acacia vera* krygt.

Maer 't grootſte gedeelte van de Gomme bygenaemt *Arabiſche*, die men by de Droogiſten vind, komt niet uit Arabië; zy is eene gom, die in der daed in gedaente en in krachten bynaer de zelve is, die men ons van Senega brengt; of zy is eene verzameling van verſcheide waterachtige gommen, die men op verſcheide ſoorten van boomen, als op Pruimboomen, Amandelboomen, en Kerſeboomen gevonden heeft; wat 'er van zy, want daer is niet veel aengelegen, dewyl alle deze gommen dezelve hoedanigheit hebben; men moet de Arabiſche Gom droog, wit, helder, doorſchynende, zuiver, glad, vaſt van zelfſtandigheit, ſmakeloos, en in 't water zich gemaklyk ontdoende of ſmeltende verkiezen; vele Schryvers vereiſchen, dat zy dun en gedraeit zy, van gedaente als een worm, maer die word weinig gevonden; deze gedaente verkrygt ze, als ze van den boom' valt; zy heeft veel olië en waterdeelen, en zeer weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is goed voor de borſt, bevochtigende, verkoelende; zy verdikt de vochten, die al te weiachtig zyn, zy doet ze aeneen kleven, en verzacht ze; zy is goed voor de verkoudheit, om 't ſpeekſel te verwekken, de buikloopen en 't bloeden te ſtuiten, voor de ontſtekingen der oogen; men gebruikt ze in poeder en in een afweekſel.

De oprechte Arabiſche Gom valt ſomtyds allengsjes van de boomen, voornamentlyk in regenachtig weêr, en kleeft aen een met zich op een te hoopen tot dikke, ſchoone, heldere, zuivere, doorſchynende, witte ſtukken; deze noemt men *Gomme Turis* of *Turique*; zy word van de Zyverweren gebruikt.

Gummi komt van 't Griekſch κόμμι, dat 't zelve beteekent. *Arabicum*, om dat de boom, die ze voortbrengt, in groote meenigte in Arabië groeit.

GUMMI GUTTA.

Gummi gutta.
Gutta gamba.
Gutta gamandra.
Ghitta gemou.
Catagauna.
Gummi Peruanum.
Gummi de Peru.
Gummi de Jemu.

In 't Franſch *Gomme gutte*, of *Gutte gomme.*

In 't Nederduitſch *Gittegom*, *Guttegom.*

* Is eene harſtachtige gom, die men ons uit In-

* Zie Pl. X. Fig. 15.

* Zie Pl. X. Fig. 16.

Indië brengt, in vry dikke ſtukken, meeſtentyds van gedaente als vleeſchworſt, hard, maer broos, uitnemend geel; zy komt van Siam, en van 't Landſchap *Cambodia* genaemt, naburig aen 't Koninkryk van China; de Indianen noemen ze om deze reden *Lonam Cambodia*; men is 't nog niet wel eens, uit welke plant' zy druipt, doch 't gemeenſte gevoelen is, dat ze komt door inſnyding uit een' doornachtigen, takkigen heeſter, die hoog opſchiet, kruipt, en zich om de naeſt-byſtaende boomen wind; zyn ſtam is dikker dan een arm; de Indianen maken 'er inſnydingen in, uit welke een vloeibaer ſap vloeit, dat in weinig tyds in de zonne dik word. Als het de dikte van deeg heeft verkregen, vormt men het zoo als men wil, dan laet men het teenemael hard worden, zoo als wy 't zien; dat is de Guttegom.

Zommige Schryvers gelooven, dat de plant, waer uit deze gom vloeit, eene ſoort van Springkruid is, en dat de bladers zoo dik zyn als die van Huislook.

De Guttegom moet men kiezen droog, hard, broos, zuiver, hoog en ſchoon geel van kleur', die in 't eerſt ſmakeloos is, maer daerna ſcherp in de keel word, vuur vat, van 't zelfs op 't vuur ſmelt, en in den brandewyn zich' ontdoet, de Schilders gebruiken ze; zy heeft veel olië, en wezentlyk, zuur, ſcherp, en doordringend zout in zich.

Zy ontlaſt zeer ſterk door de braking en den ſtoelgang de weiachtige en galachtige vochten; men gebruikt ze in de waterzucht, ſchurft, en venusziekte; de gift is van twee tot twaelf greinen; men kan hare geweldige werking matigen door 't bydoen van een gelyk gewigt van zout van wynſteen of eenig ander Alkaliſch vaſt zout.

Gummi gutta, om dat deze gom by druppels uit de plant' vloeit, of om dat ze by de Indianen een groot middel tegen de jigt is.

GUMMI SENEGAL.

Gummi ſenegal is die gom, welke men doorgaens by de Droogiſten onder den naem van *Arabiſche Gom* verkoopt; zy is wit, geelachtig, doorſchynende, waterachtig; zy komt uit een' doornachtigen boom', die in Afrika zeer gemeen groeit; zyne bladers zyn zeer kleen, altyd groen; de bloemen wit; de vruchten rond en geel, naer vygen gelykende.

Men zend ons deze Gom van Senegal, waer van ze haren naem gekregen heeft.

Zy moet wit, doorſchynende, zuiver, en droog gekozen worden.

Zy beſtaet uit de zelve beginſelen als de Arabiſche Gom, en heeft de zelve krachten.

Men vind ſomtyds ſtukken van deze Gomme, die dun, en gekronkelt zyn gelyk wormen; zy heeft deze gedaente gekregen in 't afdruipen van den boom'; dan noemt men ze *Gomme Vermiculée* (*Wormswyze Gom*;) deze is 't, die van de Schryveren 't meeſt geacht word.

GYPSUM CRUDUM.

Gypſum crudum, in 't Franſch *Plâtre crud*, in 't Nederduitſch *Raeuwe Pleiſter*, *Kalkſteen*; is een witte ſteen, van eene middelmatige hardigheit, vry ſponsachtig, dien men in alle ſteengroeven vind; men kalcineert hem, en maekt 'er eene halve kalk van, die de pleiſterkalk is, welke de Metſelaers gebruiken.

De Raeuwe Pleiſter is t'zamentrekkende, en goed om de overtollige vochtigheden te verteren, en op te droogen, 't bloed te ſtelpen, om te doen inkrimpen en te verſterken; men gebruikt ze voor de ſcheurſelen; zy komt onder eenige plaiſters en zalven.

H.

HABASCON.

Habaſcon, Thom. Hariot, is een Virginiaenſche wortel, van gedaente en dikte als onze Pinſternaken: de Indianen eten hem.

Hy is openende.

HACUB.

Hacub, *ſive Silybum quibuſdam*, J. Bauhin. is eene ſoort van Indiaenſchen Diſtel, of eene plant, die naer de Carline gelykt, maer zy is grooter en hooger; in de lente ſchiet ze ſpergies of teêre ſpruiten, die de Indianen eten, nadat zy ze hebben laten koken; maer als men ze laet groeijen, dragen ze doornachtige hoofden of knoppen, die kleene roode bloemen ondersteunen, de wortel is lang en dik; zy groeit by Halep, op ruwe en drooge plaetſen.

De

De wortel, in een afweekſel ingenomen, doet braken, en maekt loslyvigheit.

HÆMATITES.

Hæmatites.
Lapis ſanguineus.

In 't Franſch *Pierre ſanguine. Pierre Hematite. Feret d'Eſpagne.*

In 't Nederduitſch *Bloedſteen.*

Is een harde, vaſte, zware ſteen, die iets van 't yzer in zich heeft, en als ſpitſe draden of naeldens geſchikt, en roodachtig bruin van kleur' is, maer zoo rood als bloed word, naermate men hem tot poeder maekt; men krygt hem uit de yzermynen; de meeſt geachte en de beſte is, die uit Spanje komt, en zuiver, zwaer, hard, vaſt is, en ſchoone draden heeft van eene donkerroode kleur', met zwartachtige ſtrepen van buiten, en van binnen naer Vermilloen gelykt.

Hy is zeer t'zamentrekkende en opdroogende, ſtelpt 't bloed; men gebruikt hem in- en uitwendig in een zeer fyn poeder.

De gift is van vyftien greinen tot eene drachma.

Men brengt ons uit Engeland eene andére ſoort van Bloedſteen, dien men *Hæmatites ſpurius*, (*Baſtaerd Bloedſteen*) noemen kan. Hy verſchilt van den voorgaenden hier in, dat hy geene draden heeft, noch zoo hard is, want men ſnyd hem gemaklyk om 'er pennetjes van te maken; dit is 't, dat men *Rood Kryt*, *Roode Aerde* noemt; men moet hem donkerrood, zwaer, vaſt, glad, en zacht in 't aenraken verkiezen.

Hy is zeer t'zamentrekkende.

Hæmatites, *ab* αἷμα, *ſanguis*, om dat hy, tot poeder gebragt zynde, eene bloed kleur heeft, en om dat hy de bloedingen ſtuit.

Feret, om dat dees ſteen in de yzermynen gevonden word, en iets van dit metael in zich heeft.

HÆMORRHOUS.

Hæmorrhous, Jonſt.
Apis hæmorrhois, Iſidori.
Afrodius, Arnoldi.
Sabris & Alſordius, Avicennæ.

In 't Nederduitſch *Bloedſtorter.*

Is eene kleene Indiaenſche ſlang, wier huid met zwart en wit gemarmert, en glinſterende is; haer hoofd is ſmal, voorzien op 't voorhoofd met twee kleene horenen; de oogen ſchitteren, en ſchieten als vuurſtralen; de tanden zyn even groot; de ſtaert is dun; zy onthoud zich in holen, en ſteenachtige plaetſen, in Egypten, en in Indië; hare beet veroorzaekt 't ſterk bloeden niet alleen uit de wonde, maer ook uit de neuze en mond'; men heeft groote benauwtheit in 't ademen, en indien 'er eenig lidteeken aen 't lichaem is, gaet 't wederom open, 't tandvleeſch bederft, en de tanden vallen uit; de middelen, die men daer tegen gebruikt, zyn om 't bloed te ſtelpen, en 't vergift te verdryven; men legt 'er uitwendig t'zamentrekkende en aeneenklevende middelen op, en inwendig geeft men hartſterkende Confectien, en andere diergelyke middelen.

Deze Slang bereid zynde, gelyk men de adders toebereit, is zweetdryvende, en goed, gelyk die, om 't vergift tegen te ſtaen.

Hæmorrhous, *ab* αἷμα, *ſanguis*, & ῥέω, *fluo*, om dat de beet van deze Slang' 't bloed uit verſcheide deelen des lichaems doet vloeijen.

HAERMIA.

Haermia Serapionis, ſive Piperella, J. B.
Mungo ſimilis fructus, Lugd.
Piperi ſimilis fructus ſtriatus, C. B.
Caryophyllus Plinianus, ſive Negundo, Imp.

Is eene kleene Indiaenſche vrucht, in gedaente en grootte naer peper gelykende, en gelyk zy, aen een kort ſteeltje vaſtgehecht; hare ſchel is verſiert met vele ſchoone ſtrepen, hare kleur is roodachtig of citroengeel, haer ſmaek is ſpeceryachtig, en dien van de kruidnagelen naer by komende; zommigen meenen, dat ze de vrucht is van een' boom *Negundo* genaemt, waer van op zyne plaets zal geſproken worden; maer dit gevoelen is niet in 't algemeen aengenomen; de Haermia heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy word geacht goed te zyn om de winden te verdryven, de maeg te verſterken, en voor den huig.

HALEC.

Halec.
Halecus.

Harer-

Harengus.

In 't Franſch *Haran*, of *Hareng.*

In 't Nederduitſch *Haring.*

Is een kleene zeevifch, die op zeker getyde des jaers komt, en zeer gemeen, by yder een bekent, blaeuw op den rug, en wit aen den buik is; men vind hem in zeer groote meenigte in zee omtrent Bretagne, Ierland, Schotland, Noorwegen, Denemarken; zy vergaderen zich te zamen, en vermeenigvuldigen zeer; men zegt dat de Haringen op zekere tyden in verſcheide oorden van de zee in een' zoo grooten overvloed by malkanderen gevonden worden, dat de ſchepen moeite hebben hen van een te ſcheiden om een' vryen doortogt te hebben, en zy geven aen de zee een zeker ſchynſel, ook volgen ze 't licht van eene lamp of fakkel: de vangſt geſchied in den herfſt en in de lente gedurende 't miſtig weêr; zy ſterven zoo dra als zy uit het water zyn, 't vleeſch van den Haring is goed van ſmaek, en wel te verteren; 't heeft veel zout in zich.

Het is openende; ſommigen leggen een' Pekelharing tegen de voetzolen om de koorts te doen overgaen.

Het geen men Groenharing of Panharing noemt, is die, welke verſch gevangen is.

Buisharing is die, welken men met zout beſprengt heeft, om bewaert te konnen worden.

Pekelharing is gezoute Haring, dien de Hollanders weeken zoo veel zy konnen om hem gantſch raeuw te eten.

Haran ſor, of *Haran ſoret*, *Gerookte Haring*, of *Bokking*, is gezoute Haring, dien men heeft laten droogen en rooken.

Als men de Haringen gezouten heeft, legt men ze op malkanderen in vaten, 't geen men Haringpakken noemt.

Halec, *ab* ἅλς, *ſal*, *vel ab* ἁλυκός, *aut* ἁλυκόν, *ſalſamentum*, om dat men dezen viſch zout, en in de pekel bewaert.

HALICA.

Halica, was eertyds eene ſoort van bry of papp', die de Ouden van eene ſoort' van koren, dat men ſpelte noemt, van kryt, en van pleiſter maekten.

Men gebruikte ze in de Geneeskunde, inwendig om den roodeloop te ſtuiten, en uitwendig tegen den hair- of daeuwworm.

HALIMUS.

Halimus vulgaris, Matth. Eyſt.
Halimus ſeu Portulaca marina, C. B.
Halimus vulgaris, ſive Portulaca marina, Ger.
Atriplex maritima fruticoſa Halimus dicta, Raii Hiſt.
Atriplex maritima anguſtiſſimo folio, Mor. Hiſt. Pit. Tournef.
Portulaca marina fruticoſa quæ Halimus 2. Cluſ. J. B.
Portulaca marina, Dod.
Portulaca marina noſtras, Park.

In 't Nederduitſch *Zeeporcelein.*

Is eene ſoort van Melde, of een kleene heeſter, die dunne en buigzame ſtelen ſchiet, ontrent anderhalfvoet lang, die voor 't meeſte gedeelte ter aerde nederliggen, blaeuw of bleekpurper van kleur' zyn, en voorzien met langwerpige, vette, vleezige, gladde bladeren, welke naer die van de Porcelein gelyken, maer harder, witter, en ziltig van ſmaek zyn; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, beſtaende uit vyf of zes helmſtyltjes, wat purperachtig groen van kleur', door een vyfbladig kelkje ondersteunt; als de bloemen zyn afgevallen, komen 'er vele kleene, bynaer ronde, platte zaden als in de gemeene Melde te voorſchyn; haer wortel is houtachtig; deze plant ſtaet de ſtrengheit des winters door, nadat zy zich van eenige bladeren ontdaen heeft; zy waſt op zandachtige en aen zee liggende plaetſen, voornamentlyk in Zeeland, Vlaenderen, en Engeland; zy heeft vele waterdeelen, olië, en wezentlyk en vaſt zout in zich; de bladers worden onder de voedſels gebruikt; men legt ze in de pekel, om ze als ſalaed te eten.

Haer wortel word goed geacht om aen de minnen de melk te verwekken, om de krimpingen in de darmen te verzachten, voor de ſtuiptrekkingen, ſcheurſelen, en ontledingen, in een poeder of afziedſel gebruikt. Deze plant groeit op zeeplaetſen.

Halimus, *ab* ἅλς, *mare*, om dat deze plant groeit op plaetſen, die aen de zee gelegen zyn.

HARMALA.

Harmala, Dod. Ger. Pit. Tournef.
Harmala Syriaca, Ad. Lob.
Harmel, Geſn. Hort.

Ruta ſylveſtris flore magno albo, C. B. Raii Hiſt.
Ruta quæ dici ſolet Harmala, J. B.
Ruta ſylveſtris Syriaca, ſive Harmala, Park.

In 't Nederduitſch *Harmala uit Syrië.*

Is eene plant, die verſcheide kleene, donkerachtig- groene, takkige ſtelen ſchiet, op de wyze van een' kleenen heeſter ter hoogte van een' voet. Zy dragen langwerpige, dikke, vette, vleezige, groene bladers, die over en weder ſtaen, in ſmalle deelen ingeſneden zyn, en een' lymachtigen en bitteren ſmaek hebben; de bloemen waſſen aen den top der takken, beſtaende yder uit verſcheide rooswyze geſchikte witte bladeren, die in hun midden gele helmſtyltjes hebben; als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht in hare plaets, die grooter en zachter dan die van de Wynruit, bynaer rond, driekantig en in drie huisjes verdeelt is, waar in men ongelyke en hoekige zaden vind, van eene donkere kleur'; haer wortel is lank, dikwils zoo dik als een pink, bleek geel van kleur'; de geheele plant heeft een' ſterken en onaengenamen reuk, zy groeit op zandachtige, drooge en dorre plaetſen, zy heeft veel zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, verterende, opdroogende, openende; men gebruikt ze om de dikke vochten te verdunnen, en de pislozing te verwekken.

Harmala, is een Arabiſche naem.

HEDERA.

Hedera, Brunf. Trag.
Hedera arborea, C. B. Pit. Tournefort.
Hedera communis major & minor, J. B. Raii Hiſt.
Hedera arborea, ſive ſcandens & corymboſa communis, Park.
Hedera nigra, Fuch. Dod.
Hedera major, Caſtor.

In 't Franſch *Lierre.*

In 't Nederduitſch *Veil, Eiloof, Kleef, Klim, Klimop.*

* Is een heeſter of boom, wiens rankwyze takken hoog opſchieten, en zich daer wyd uitbreiden al kruipende en zich vaſt hechtende aen de naeſtbyſtaende boomen en muren, zich tuſſchen de ſteenen indringende, waer in zy diepe wortels ſchieten, en die meenigmael doen inſtorten; de baſt is gerimpelt en afchverwig, 't hout is hard en wit, de bladers zyn groot, breed, hoekig, dik, hard, ſtyf, glad, 't geheele jaer door groen, blinkende, 't zamentrekkende en ſcherp van ſmaek; de bloemen waſſen aen 't uiterſte der takken, beſtaende yder uit zes graskleurige ſtraelswyze bladeren, en worden van ronde beziën gevolgt, die een weinig vleezig, en zoo groot zyn als Jeneverbeziën, troswyze geſchikt, en zwart van kleur', als ze ryp zyn, waer van yder vyf mergachtige zaden inſluit, die op den rug rondachtig, en aen de andere zyden plat zyn; 't Veil groeit overal langs de muren, in de tuinen, nu als een boom, dan als een heeſter; in de Geneeskunde gebruikt men de bladers en de beziën; zy hebben veel olië, en middelmatiglyk weezentlyk zout in zich.

Zy zyn afvegende, wondheelende, goed om de luizen en neten te doen ſterven, en voor 't hoofdzeer; men legt de Klimbladers op de etterdrachten, om ze van hare ſcherpe vochten te zuiveren; men gebruiktze ook in afziedzelen voor de pyn' der ooren en tanden, en om't hair zwart te maken.

Hedera, quod hæreat arboribus aut muris, als of men zeide, *hangende aen boomen en muren.*

Daer is eene andere ſoort van Veil genaemt,

Hedera Poëtica, C. B. Pit. Tournef.
Hedera Dionyſias Dalechampii, J. B. Raii Hiſt.
Hedera Dionyſias & Chryſocarpos, Dalech. Lugd.

De bladers zyn niet hoekig, maer alleenlyk ſpits omtrent 't einde, dunner, zachter, en zoo vleezig niet als die van ander Veil, en lichter groen van kleur'; de beziën zyn fraei en goudkleurig; deze ſoort van Veil word zelden in Vrankryk gevonden; de Ouden maekten 'er kroonen af, waer mede zy hunne Dichters kroonden, waerom menze *Hedera Poëtica* noemt; *Hedera Dionyſias aut Bachica*, om dat men deze ſoort van Veil gebruikte in de vreugdebedryven op de Bacchusfeeſten.

Chryſocarpos, à χρυσὸς, aurum, & καρπὸς, fructus, om dat de beziën van dit Veil goudkleurig zyn.

Men maakt in de ſtammen der dikſte Veilen, die in de warme landen, als Italië, Languedok, en Provence groeijen, inſnydingen, om 'er eene gom of harſt uit te doen komen, die in korten tyd hard word, en die men

Gum-

* Zie Pl. XI. Fig. 1.

Gummi Hederæ of Gom van Veil noemt; zy moet roodachtiggeel, doorſchynende, ſterk van reuk, ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek zyn; 't grooſte gedeelte van die, welke by de Droogiſten verkocht word, komt van Indiën over Marſeille; zy heeft veel olië en zout in zich.

Zy is goed om 't hair te doen uitvallen als ze 'er op gelegt word, om de neten te dooden, om te verdryven, en te ontbinden, men gebruiktze in eenige zalven, als in die van Althæa.

HEDERA TERRESTRIS.

Hedera terreſtris, Ger. Raii Hiſt.
Hedera terreſtris vulgaris, C. B.
Chamæclema, Cord. Hiſt.
Melacociſſos, Lugd.
Chamæciſſus, ſive Hedera terreſtris, J. B.
Calamintha humilior folio rotundiori, Pit. Tournefort.
Humilis hedera, Adv. *Corona terræ*, Lob.
Hedera terreſtris, ſive Chamæciſſus, Dod.

In 't Franſch *Lierre terreſtre.*

In 't Nederduiſch *Hondsdraf*, *Onderhave*, *Aerdveil.*

* Is eene ſoort van Calament, of eene plant, ſchietende kleene ſtelen omtrent een halfvoet lang, die laeg, op den grond kruipende, dun, vierkant, gekuoopt en ſomtyds roodachtig zyn, dragende ronde, aen de kanten getande, ruige bladers, die wat ruuw, aen lange ſteeltjes vaſt, en by tuſſchenruimtens tegen over malkanderen geplaetſt zyn; de bloemen waſſen als ruikers in den ſchoot der bladeren, en zyn van gedaante als een bek, of als eene pyp, die van boven in twee lippen geſneden is, van eene blaeuwe kleur'. Als deze bloem verwelkt is, komen 'er vier langwerpige zaden, die aen malkanderen gevoegt, en in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft, beſloten zyn; de wortel is dun en witachtig; de geheele plant is vry ſterk van reuk en bitter van ſmaek; zy groeit op lommerryke plaetſen, tegens muren, en heggens; daer zyn twee ſoorten, eene groote en eene kleene; de grootſte is de gemeenſte, die wy nu beſchreven hebben, de kleenſte is de fraeiſte; hare ſtelen zyn korter, doch verheveners of min kruipende, dan die van de andere; de bladers zyn kleener, en de bloemen van een ſchooner blaeuw; men vind ze in vochtige plaetſen, by oude boomen. De Hondsdraf heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is openende, afvegende, wondheelende; men gebruikt ze in een afziedſel tegen den ſteën, ſcheurbuik, verſtoppingen, verzweringen der longe, aêmborſtigheit, en 't kolyk.

De naem van Aerdveil is aen deze plante gegeven wegens eenige gelykheit, die men meende te vinden tuſſchen hare kruipende ſtelen en bladers met die van 't ware Veil, doch 't is moeijelyk te ontdekken, waer in deze gelykheit beſtaet.

Chamæciſſus, *à χαμαὶ*, *humilis*, & *κίσσος Hedera* als of men zeide *Lage Veyl*, of *Kleene Veyl*.

HEDYPNOIS.

Hedypnois annua, Pit. Tournef.
Hieracium capitulum inclinans, ſemine adunco, C. B.
Hieracium facie hedypnois, Lob. Ico.
Rhagadiolus, Cæſ.

Is eene plant, wier bladers vol bogten en ruuw zyn, eenigzins naer die van de wilde Cichoreye gelykende; haer ſteel draegt op zynen top een bynaer langwerpigrond hoofd, dat gebogen en voorzien is met bloempjes, welke afgevallen zynde word dit hoofd eene vrucht bynaer als eene kleene Meloen, en die onder 't rypen zich opent, en twee ſoorten van zaden vertoont; die, welke omtrent 't midden zyn, hebben een hoofdje of een borſteltje van hair, dat doorgaans zeer ſtyf is; maer die in den omtrek zyn, eindigen van boven met een' kleenen vliesachtigen rand, en zyn in een van de bladeren, die 't buitenſte van deze vrucht uitmaken, gevoegt; deze plant groeit op de akkers in warme landen by Montpellier. Als men ze verplant en in de tuinen aenkweekt, verlieſt ze bykans al hare ſcherpheit.

Zy is openende, afvegende, wondheelende.

HEDYSARUM.

Hedyſarum clypeatum flore ſuaviter rubente, Eyſtet. Pit. Tournefort.
Hedyſarum clypeatum vulgare, Park.
Onobrychis ſemine clypeato aſpero major, C. B.
Hedyſarum clypeatum, Ger. emac. Raii Hiſt.

* Zie Pl. XI. Fig. 2.

Aſtragalus Romanus, ſive Hedyſarum clypeatum ſiliqua aſpera, J. B.

In 't Nederduitſch *Schilddragende Hedyſarum.*

Is eene plant, die vry dikke ſtelen ſchiet, drie voeten hoog, zich ter aerden nederbuigende; de bladers gelyken eenigzins naer die van 't Zoethout, maer zy zyn wat korter, breeder, zonder hair, uitgenomen aan de kanten, alwaer eenige gevonden worden, en vele te zamen vaſt gehecht langs eene rib, die met een enkel blad eindigt. De bloemen waſſen airwyze aen voetſteeltjes, die uit den ſchoot der bladeren voortkomen; zy zyn als die der peulvruchten, gelykende naer die van de Brem, maer ſchoon rood van kleur', yder onderſteunt door zyn' getanden kelk; als deze bloem verwelkt is, komt'er eene ruwe peul in hare plaets, beſtaende uit drie of vier bynaer ronde ſtukken, einde aen einde gevoegt, en yder een zaed inſluitende van gedaente als eene kleene nier of als een kleen ſchild; deze plant is vry aengenaem van reuk; zy groeit op bergachtige plaetſen, als op 't Alpiſch gebergte, en heeft veel zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, openende, afvegende, wondheelende; men gebruikt ze in- en uitwendig.

HELENIUM.

Helenium, Ger.
Helenium vulgare, C. B.
Elenion, Trag.
Inula, Geſ. Hor.
Enula campana, Brunf.
Helenium, ſive Enula campana, J. B. Park. Raii Hiſt.
Aſter omnium maximus, ſeu Enula campana officinarum, Pit. Tournef.

In 't Franſch *Aunée*, of *Enule campane.*

In 't Nederduitſch *Alantwortel*, *Galantwortel.*

* Is eene ſoort van Starrekruid, of eene plant, die eerſt uit haren wortel' groote bladers ſchiet, langer en breeder dan die van wit Wollelekruid, ter aerde nederliggende, ſpits, zacht, aen de kanten geſchaert, van boven bleekgroen, van onderen wit, en vaſt aen korte ſtelen; tuſſchen dezelve komt 'er een of meer ſtelen op, vier of vyf voeten hoog, die regt, roodachtig, met hair voorzien, en van binnen hol zyn, ſchietende eenige takken met bladeren zonder ſteeltjes; de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen en takken, en zyn groot, breed, rond, ſtraelswyze geſchikt, geel, een weinig welriekende, beſtaende yder uit eene meenigte van bloempjes omringt met een' krans gemaekt van halve bloempjes. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er breede hoofden of kruinen te voorſchyn, beladen met langwerpige en dunne zaden, waar van yder een pluimpje draegt; de wortel is lang, dik, vleezig, van buiten donker van kleur', wit van binnen, ſterk van reuk, ſpeceryachtig, bitter, en ſcherp van ſmaek; deze plant groeit op lommerryke en vette plaetſen, in de weiden, op de bergen; haer wortel word in de Geneeskunde dikwils gebruikt, en heeft veel olië, en wezentlyke en vaſte zouten in zich.

Hy is afvegende, verdunnende, wondheelende, zweetdryvende, goed voor de aêmborſtigheit, verzweringen der longe, om 't vergift tegen te ſtaen en voor de ſlangebeten, om de maeg te verſterken en de vertering der ſpyzen te bevorderen, als ze inwendig gebruikt word; uitwendig bedient men 'er zich ook van tegen de ſchurft.

Helenium, ab Helena, om dat Helena de eerſte was, die deze plant tegen de ſlangebeten in gebruyk bragt; of om dat de oude Dichters gezegt hebben, dat zy uit de tranen van Helena, wanneer zy haren manne ontnomen werd, is voortgekomen.

Aſter, om dat hare bloem ſtraelswyze geſchikt is.

HELIANTHEMUM.

Helianthemum vulgare, Park.
Helianthemum vulgare flore luteo, J. B. Pit. Tournef.
Helianthemum Anglicum luteum, Ger.
Panax Chironium, ſive Flos Solis, Matth.
Chamæciſtus vulgaris, flore luteo, C. B. Raii Hiſt.
Flos Solis, Dod.
Hyſſopus campeſtris, Trag.
Conſolida aurea Chirurgis, Cordi ſchol.

In

* Zie Pl. XI. Fig. 3.

In 't Franſch *Heliantheme. Herbe d'or. Hyſſope des Garigues.*

In 't Nederduitſch *Heiden Yzoop, Kleene Ciſtus.*

Is eene plant, die kleene, dunne, roude, ruige, ter aerde nederliggende ſtelen ſchiet, bekleedt met langwerpige, ſmalle bladeren, die aen korte ſteeltjes vaſt, langs de takken tegen over malkanderen geſchikt, ruig, wat breeder dan die van den Yzoop, aen 't einde met eene ſtompe punt', van onderen groen, en lymachtig van ſmaek zyn; de bloemen waſſen omtrent hunne toppen, op de wyze van lange airen, de eene boven de andere, en hangende aen ſteeltjes; yder van haer beſtaet uit vyf gele, rooſwyze geſchikte blaedjes, en uit verſcheide helmſtyltjes van de zelve kleur', ondersteunt door een' driebladigen kelk, die met roode ſtrepen geteekent is; als deze bloem verwelkt is, komt'er eene vry groote, bynaer ronde vrucht in de plaets, die zich in drie deelen opent, waer in bynaer ronde zaden beſloten zyn; de wortel is houtachtig, en wit; deze plant groeit in de boſſchen, op bergachtige plaetſen, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is wondheelende, goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, in een afziedſel gebruikt.

Helianthemum, ab ἥλιος, *ſol*, & ἄνθη, *flos*, als of men zeide, *Zonnebloem* of *Vergulde Bloem*; want de bloem van deze plant' is goudkleurig.

Chamaciſtus, *à* χαμαὶ, *humilis*, en *Ciſtus*, als of men zeide, *Lage Ciſtus.*

HELIANTHEMUM TUBEROSUM.

Helianthemum tuberoſum Indicum.

In 't Franſch *Topinambours*, of *Poires de terre.*

In 't Nederduitſch *Aerdperen*, *Articiokken onder de aerde.*

Is eene plant omtrent vier voeten hoog; de bladers zyn groot, breed, en ſpits; de bloemen fraei, en geel; 't zaed is kleen, en de wortel verdeelt in verſcheide takken, waer aen de Aerdperen vaſt zyn, die by yder een bekent zyn, om dat men ze in de keukens veel gebruikt; zy zyn zoo groot als peren, bultig, oneffen van gedaente gelyk de Aerdbuilen, maer glad, vleezig, van buiten roodachtig, van binnen wit, zoet en aengenaem van ſmaek, dien van de Articiokken, als ze gaer zyn, naer by komende; men kweekt deze plant in de moeſtuinen aen.

Haer oorſprong komt van 't land der Topinambours in Indië; haer wortel heeft veel olië, en waterdeelen en weinig zout in zich.

Hy is afvegende, t'zamentrekkende, goed voor de borſt, en om de buikloopen te ſtuiten, als hy gegeten of in een afziedſel gebruikt word.

HELIOTROPIUM.

Heliotropium, in 't Franſch, *Heliotrope*, *Herbe aux Verrues*, *Tourneſol*, in 't Nederduitſch, *Kreeftkruid*, *Wrattekruid*, *Zonnewende*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn, eene groote, en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Heliotropium majus, Lob. Ger. Park. Raïi Hiſt.

Heliotropium majus flore albo, J. B.

Heliotropium majus Dioſcoridi, C. B. Pit. Tournef.

Herba cancri majus, Lon.

Deze plant ſchiet eenen wolligen, witachtigen, en takkigen ſteel vol merg omtrent een voet hoog; de bladers zyn gelyk die van de Baſilicom, langwerpig, rood zenuw- en witachtig, en ruig; de bloemen waſſen aen de toppen van den ſteel en de takken als witte, lange, wollige, omgedraeide airen, die de gedaente van een' Scorpioenſtaert verbeelden; yder dezer bloemen is een kleen bekken, geplooit als eene ſtar in 't middelpunt, en doorgaens in vyf deelen geſneden, tuſſchen welke men meeſtentyds vyf andere vind, die veel kleener, en over en weder geplaetſt zyn; als deze bloem verwelkt is, komen'er vier aen malkanderen gevoegde, langwerpige zaden, die op den rug krom, en aen de zyden, alwaer ze malkanderen raken, plat zyn, aſchverwig van kleur'; de wortel is enkel, en houtachtig.

De tweede ſoort word genaemt

Heliotropium minus ſupinum, C. B. Pit. Tournefort.

Heliotropium minus quorumdam, ſive ſupinum, J. B.

Heliotropium ſupinum Cluſii & Lobelii, Ger. Dod. Raii Hiſt.
Heliotropium humi ſparſum, Lugd.

Zy ſchiet verſcheide, teêre, takkige, en eenigzins wollige ſtelen, die eene hand lang zyn, en op den grond nederliggen; de bladers gelyken naer die van de eerſte ſoort', maer zy zyn kleener; de bloemen zyn ook als een Scorpioenſtaert aen de toppen der takken gebogen, wit van kleur'; de zaden, die 'er volgen, zyn niet gelyk in de eerſte ſoort' vier aen vier gevoegt, maer waſſen doorgaens alleen, en ſomtyds twee aen twee, en zyn dikker, ros, en met een vlies omringt; de wortel is kleen, van buiten zwartachtig.

De eene en de andere ſoort groeijen op de akkers, langs de wegen, op zandachtige plaetſen, omtrent gebouwen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed om de wratten te verdryven, in Grasmaend geplukt, wanneer ze in hare grootſte kracht zyn, om 't heet vuur tegen te ſtaen, rottige of vuile zweren te zuiveren, voor de kropzweren, jigt, en om de pyn in 't hoofd te ſtillen, als ze uitwendig gelegt worden; men geeft ze ook in om de pislozing, en de maendſtonden te verwekken.

Heliotropium, ab ἥλιος, Sol, & τρέπω, verto, om dat 't Wrattekruid in des Zomers zonneſtand bloeit, wanneer de Zon naer de Linie wederkeert.

HELIOTROPIUS GEMMA.

Heliotropius, ſive Jaſpis Orientalis, Boet. de Boot.

In 't Franſch *Pierre d'Heliotrope.*

Is eene ſoort van koſtelyk geſteente, groen van kleur', met bloedroode ſtippen of aderen doorloopen; hy waſt onder de ſlechtſte Jaſpiſen, en met den Praſius; hy is zelfs dikwils de baermoeder, of de ſtoffe, waer uit de Praſius, Smaragd, en andere groene koſtelyke ſteenen gemaekt worden; men vind 'er in Indiën, Ethiopië, Afrika, Cypren, en zelfs in Duitſchland.

Hy is goed, gelyk de andere alkaliſche ſtoffen, als hy zeer ſyn gewreven is, om de buikloopen, en bloedingen te ſtuiten, 't zuur te matigen en te verzachten; men ſchryft hem nog hart- hoofd- en maeg-verſterkende krachten toe, ook om 't vergift tegen te ſtaen, voor de vallende ziekte, de vertering der ſpyzen te bevorderen, en de groeijing van den ſteen te beletten; maer deze hoedanigheden blyken niet door de ondervinding.

Heliotropius, ab ἥλιος, Sol, & τρέπω, verto, als of men zeide, *ſteen, die zich naer de Zon wend*; Plinius zegt, dat men hem dezen naam heeft gegeven, om dat hy, in een vat vol water gelegt, en by de Zon gebragt zynde, in zyne ſtralen eene bloedkleur ſchiet; maer dees Schryver moet in de ondervinding' bedrogen zyn geweeſt, of de Heliotropius ſteenen in zynen tyd verſchillende van de onze zyn geweeſt, want die wy zien, brengen niets diergelyks voort.

HELLEBORINE.

Helleborine, Dod. Ger. Raii Hiſt.
Helleborine latifolia montana, C. B. Pit. Tournefort.
Helleborine Dodonæi, J. B.
Epipactis, ſive Elleborine, Cam. Ep.
Damaſonium calliphyllon, Cam. Ep.

In 't Franſch *Elleborine.*

In 't Nederduitſch *Wild wit Nieskruid.*

Is eene plant, die een' of meer ſtelen ſchiet, ter hoogte van anderhalven voet, die rond, zonder takken, en met eene ſoort' van meel gepoedert zyn; de bladers gelyken naer die van den witten Nieswortel, maer zy zyn kleener, zonder ſteel, zenuwachtig, bitter van ſmaek; de bloemen bezetten en verſieren hare ſtelen by tuſſchenruimtens en over en weder, bynaer van de helft tot aen hunne toppen; yder van haer beſtaet uit zes ongelyke, witte en grasachtige blaedjes, welke afgevallen zynde word haer kelk eene vrucht, bykans van gedaente als eene driehoekige lantaern, die dunne zaden, naer zaegſel van hout gelykende, inſluit; de wortel beſtaet uit vele witte vezelen, en is bitter van ſmaek; zy waſt op bergachtige en lommerryke plaetſen, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, wondheelende.

Helleborine is een verkleenwoord van *Helleborus*, en men heeft dezen naem aen 't wild wit Nieskruid gegeeven, om dat zyne bladers nergens in van die van den witten Nieswortel ſchynen te verſchillen, als dat zy kleener zyn.

HELLEBORUS NIGER.

Helleborus niger, Adv. Lob.
Helleborus niger verus, Ger. Park. Raii Hiſt.
Helleborus niger legitimus, Cluſ. Hiſt.
Helleborum nigrum, Matt. Caſt. Lugd. Cam.
Helleborus niger flore roſeo, C. B.
Helleborus niger flore albo, interdum etiam valde rubente, J. B.
Helleborus niger anguſtioribus foliis, Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Ellebore noir.*

In 't Nederduitſch *Zwarte Nieswortel.*

* Is eene plant, die uit haren wortel' lange, ronde ſtelen ſchiet, die vol ſap, en met purperachtige ſtippen, gelyk in den Speerwortel', geteekent zyn, dragende doorgaens yder negen bladers, die als eene open hand geſchikt, vry vaſt en dik, zeer groen, glad, en aen hunne kanten getandt zyn; tuſſchen de ſteeltjes van de ze bladeren ſchiet een voetſteeltje op, eene hand lang, met vlakken geteekent, vol ſap, onderſteunende vyfbladige bloemen, die als eene vry breede roos geſchikt, vleeſchkleurig, of wit met purperachtig of rood gemengt zyn, en in haer midden verſcheide korte, gele helmſtyltjes hebben; tuſſchen de bladers en helmſtyltjes dezer bloemen groeijen verſcheide horentjes aen den grond van 't ſtampertje als eene kroon geſchikt; deze bloemen blyven lang aen de plant' zonder aſtevallen; als ze voorby zyn, komt 'er eene vrucht in de plaets, beſtaende uit verſcheide vliezige ſcheeden, die als een hooſd op een gehoopt zyn, en kleene, bynaer ronde, zwarte zaden inſluiten; de wortel is met vele vezelen voorzien, die van buiten zwart, en van binnen graeuw van kleur' zyn; deze plant groeit op ruwe, onbebouwde en bergachtige plaetſen.

De wortels van den zwarten Nieswortel worden in de Geneeskunde gebruikt, men zend ze ons droog uit 't Alpiſch gebergte, en uit verſcheide andere warme Landen.

Men moet ze wel gevoedt, dik, verſch, met lange vezelen voorzien, zuiver, en zwartachtig van kleur' verkiezen; zy hebben veel ſcherp zout en olië in zich.

Zy zuiveren van boven en van onderen, maken de verbrande zwartgallige vochten los; men gebruikt ze in de zwaermoedige miltzugtigheit, dolheit, gekheit, en in de derdendaegſche koorts'; de giſt is van eene halve ſcrupel tot eene drachma, tot een ſyn poeder gemaekt; men geeft ze ook in een afweekſel of uittrekſel; zy komen onder verſcheide Artzenybereidingen.

Alhoewel de ſoort van zwarten Nieswortel, waer van hier geſproken word, die is, welke men hedendaegs in de Geneeskunde gebruikt, echter is zy dezelve niet, welke men ten tyde van Hippocrates, en Theophraſtus gebruikte, zy had veel meer de hoedanigheit om te doen braken en afgaen; ik zal 'er in 't volgende artikel de beſchryving van geven.

* Zie Pl. XI. Fig. 4.

HELLEBORUS NIGER HIPPOCRATIS.

Helleborus niger Hippocratis, Tab. Ico.
Helleborus niger tenuifolius buphthalmi flore, C. B.
Helleborus niger ferulaceus Theophraſti, Adv. Lob.
Helleborine tenuifolia, Cord. Hiſt.
Ranunculus fœniculaceis foliis, Hellebori nigri radice, H. R. Monſp. Pit. Tournef.
Buphthalmum Dodonæi, aliis conſiligo tenuifolia, J. B.

In 't Franſch *Hellebore noir d'Hippocrate.*

In 't Nederduitſch *Zwarte Nieswortel van Hippocrates.*

Is eene ſoort van Hanevoet, of eene plant, die uit haren wortel' kleene, dunne, gevoorde ſtelen ſchiet, waer aen ſyn geſnippelde bladers, als die van de Venkel, vaſt zyn, niet onaengenaem van reuk, als ze gekneuſt zyn, en wat bitterachtig van ſmaek; de bloemen zyn fraei, geel, rooswyze geſchikt, vry onverſchillig van reuk, yder beſtaende uit zeſtien langwerpige, gevoorde, ſpitſe, aen de punten wat geſchaerde bladeren, die in 't rond geplaetſt zyn en verſcheide ſchoone helmſtyltjes omringen; uit hun midden komt een ſtampertje op, dat eene langwerpige vrucht word, die eironde zaden inſluit; de bloem is door een' kelk onderſteunt, die uit vyf ruige, en groene bladeren beſtaet; de wortel is dien van onzen gemeenen zwarten Nieswortel vry gelyk, maer zyne vezels zyn dunner, en loſſer, of ſtaen verder van malkanderen af; zyn ſmaek is bitter en zeer ſcherp; deze plant groeit op droge, ruwe, woeſte, en bergachtige plaetſen; zy bloeit in Gras- of Bloeimaend.

Haer wortel is zeer buikzuiverende; hy ontlaſt van boven en van onderen, is goed voor de

de miltzuchtige zwaermoedigheit, gekheit, derdendaegſche koorts', en om de al te vaſtzittende wynſteenige vochten los te maeken; de geheele plant, van buiten gelegt, is ontbindende.

Helleborus, Grace, ἑλλέβορος, ab ἑλεῖν, perimere, doodun, & βορᾶ, eſus, voedſel, als of men zeide *Plant, welke de genen dood, die 'er van eten*, om dat men eertyds meende, dat de Nieswortel een vergift was.

HEMIONITIS.

Hemionitis, Dod. J. B. Raii Hiſt.
Hemionitis vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Hemionitis ſive ſterilis, Lob.
Hemionitis major, Ger. Park.

In 't Franſch *Hemionite.*

Is eene plant de Hartstong' gelyk, uitgenomen dat hare bladers twee groote ooren aen hunnen grond hebben; zy waſt in de boſſchen, op lommerryke en vochtige plaetſen, behoudende hare groenheit bynaer 't geheele jaer door; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed voor de borſt, wat t'zamentrekkende, wondheelende, goed voor de bloedſpouwing', miltziektens, om 't bloed te zuiveren, en de ſcherpheit der vochten te verzachten; men gebruikt ze doorgaans inwendig in afziedſelen, en ſomtyds onder uitwendige middelen.

Hemionitis, ab ἡμίονος, mula, quaſi mularia, om dat deze plant gelyk de muilezel onvruchtbaer geoordeelt word.

HEPATICA.

Hepatica, Brunf. Lon. *Prima* Tab.
Hepatica terreſtris, Ger.
Lichen, ſive hepatica vulgaris, Park. Raii Hiſt.
Lichen petræus latifolius, ſive hepatica fontana, C. B.
Lichen ſive hepatica montana, J. B.
Jecoraria, Trag.

In 't Franſch *Hepatique.*

In 't Nederduitſch *Steenleverkruid.*

Is eene ſoort van moſch, of eene plant, die vette, vleezige bladers draegt, welke als ſchubben op malkanderen gelegt, ingeſneden, van boven groen, van onderen kattoen- of moſchachtig, en door draedjes aen de muren der putten en fonteinen vaſtgehecht zyn; als deze bladers verouden, ſchieten 'er tuſſchen dezelve korte, dunne, teêre ſteeltjes op, dragende yder eene graskleurige ſtarwyze bloem; deze plant groeit op lommerryke, vochtige, en ſteenachtige plaetſen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, openende; men gebruikt ze in de lever- en miltziektens, tegen de ſchurft, om 't bloed te zuiveren, als ze in een afziedſel genomen word; zy komt in 't maken van de Syroop van Cichoreye.

Hepatica, ab ἧπαρ, jecur, lever, om dat deze plant zonderling geacht is tegen de leverziektens.

Lichen, om dat zy 't bloed zuiverende, de drooge ſchurft, en andere jeukingen van de huid, die men *Lichenes* of *Lichena* noemt, geneeſt.

HEPATUS.

Hepatus, Jonſt.
Jecur marinum, Hermolai.
Jecorinum, Gazæ.

In 't Nederduitſch *Leverviſch.*

Is een dikke zeeviſch, wiens gedaente en kleur die van eene menſchenlever naerbykomen; hy is bedekt met ruwe ſchubben; zyn ſnuit is kort, de tanden zyn als eene zaeg, en de oogen groot; in zyn hoofd vind men twee kleene ſteentjes; zyn ſtaert is groot en breed, met eene zwarte vlekk' geteekent; dees viſch is dom, en een weinig wraekzuchtig, zyn vleeſch is tuſſchen hard en malſch, en goed om te eten.

Zyne lever is ontbindende, men legt ze op de gezwellen, en op de deelen, die van de jigt zyn aengedaen.

De ſteenen, die hy in zyn hoofd heeft, dryven de pis af, en ſtoppen den afgang.

Hepatus, ab hepate, om dat dees viſch de kleur en gedaente van de lever heeft.

HERBA JOANNIS INFANTIS.

Herba Johannis Infantis, Monardi, in 't Franſch *Herbe de Jean Infant*, is eene kleene plant uit Nieuw Spanje, wier bladers naer die van de Zuring gelyken, maer zy zyn wat ruig, en ruuw in 't aenraken.

Zy is afvegende, wondheelende, verterende, t'zamentrekkende, genezende, zy ſtelpt 't bloed

't bloed der wonden, als ze gekneuſt daer op gelegt word.

Monard zegt, dat 't gebruik van deze plant' hem eerſt getoont is door een' zekeren Indiaen dienſtknecht van een' Spanjaert, genaemt Jan Infant, waer van deze plant haren naem gekregen heeft.

HERBA LANUGINOSA.

Herba lanuginoſa, G. Piſon. is eene kleene Braſiliaenſche plant, die aengenaem voor 't gezicht is; hare ſtelen zyn laeg, de bladers kleen, langwerpig, en fraei; de vrucht is rond, groen, en laf van ſmaek; de wortel is dun, kleen, niet onaengenaem van ſmaek, die een weinig bitter, en eenigzins t'zamentrekkende is; de ſtelen, bladers, en vruchten van deze plant' zyn bedekt met eene lange en' zachte wolle, waer van zy haren naem gekregen heeft.

Haer wortel is een zeer goed middel voor de buikloopen, die uit koude voortkomen.

HERBA MOLUCANA.

Herba Molucana, Acoſtæ, is eene plant van Nieuw Spanje, die doorgaens drie of vier voeten hoog, doch ſomtyds boven de zeven voeten opſchiet, ſchoon groen van kleur'; haer ſteel is dun, teêr, een weinig hol en zwak, moetende met latten ondersteunt worden, hy ſtrekt zich uit, en verſpreid zich op den grond, ſchiet vele takken, die zoodanig wortelen en voortkruipen, dat eene enkele plant of een verplante tak in korten tyd eene groote plaets beſlaet; de bladers gelyken naer die van den Vlierboom, en zyn zeer zacht, teêr, en rondom getandt; de bloem gelykt naer die van de Kamille, maer zy is wat grooter, geel van kleur'; deze plant blyft 't geheele jaer groen, en waſt op vruchtbare, en vochtige plaetſen, in de Moluckiſche Eilanden, van waer haer naem komt. De Indianen noemen ze *Brungara aradna*, dat is te zeggen, die eene gele bloem heeft; men gebruikt in de Geneeskunde haren tweeden baſt, en hare bladers.

Zy zyn wondheelende, en genezen de verſche, en de kwaedaertigſte oude zweren, die ze zuiveren en heelen; men gebruikt ze in ſubſtantie, nadat men ze door 't vuur heeft zacht gemaekt of geſtampt, of men maekt 'er eene zalf van, met ze onder waſch en olië te mengen, zy verzachten de pynen, en ſtelpen 't bloed.

Men noemt deze plant gemeenlyk in Indië 't geneesmiddel der armen, en 't bederf der Heelmeeſteren wegens hare groote krachten voor de wonden.

HERBA PARIS.

Herba paris, Dod. Ger. Park. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Aconitum pardalianches, Fuch. Tur.
Solanum quadrifolium bacciferum, C. B.
Paris herba, Lon. Cam.
Aconitum ſalutiferum, Tab.

In 't Franſch *Raiſin de Renard.*

In 't Nederduitſch *Wolfsbezië*, *Spinnekop.*

Is eene plant, die een' enkelen ſteel ſchiet bynaer een half voet hoog, die tamelyk dik, rond, ſtyf, vaſt, van boven groen, en van onderen roodachtig is, dragende vier kruiswyze geſchikte bladers, die langwerpig, breed, met aderen doorloopen, gerimpelt, een weinig ſpits, en zwartachtig zyn; zyn top ondersteunt eene kleene grasverwige bloem van vier groene, en ook kruiswyze geſchikte bladeren, die doorgaens lang, ſmal, met eenige helmſtyltjes doormengt, en door eenen kelk ook uit vier bladeren beſtaende ondersteunt zyn; op deze bloem volgt eene bezië of zachte vrucht, zoo groot als eene druif, met vier rondachtige hoeken verheven, donker van kleur', onaengenaem van reuk, verdeelt in vier huisjes, die met kleene, eironde, en witte zaden vervult zyn; de wortel is lang, dun, knoopachtig, kruipende; zy groeit op lommerryke plaetſen, voornamentlyk in vette aerde; zy heeft veel olië, waterdeelen, en wezentlyk zout in zich.

De bezië en bladers zyn verdikkende, verkoelende, ontbindende; de bezië word voornamentlyk goed geacht tegen de peſt en andere beſmettelyke ziektens, inwendig gebruikt; de bladers worden op peſtachtige builen gelegt.

HERBA TRIENTALIS.

Herba trientalis, J. B.
Pyrola alſines flore Europæa, C. B.
Alſinanthemos, Thal.
Alſine Alpina, Schwenck.

Is eene plant, welke een' ſteel ſchiet, die kleen, eene hand hoog, rond, dun, teêr en zonder hair is, dragende aen zynen top op de wyze van eene zonneſcherm op een' korten ſteel zes of zeven langwerpige of

eironde, ſpitſe bladers, van eene bleekgroene kleur', en beneden kleenere, welke naer die van de Kwendel gelyken; tuſſchen deze bladers ſpruiten gemeenlyk twee roodachtige voetſteeltjes, zoo dun als vezels, waer van yder eene kleene witte ſtarwyze bloem ondersteunt; deze plant groeit in de boſſchen op bergachtige plaetſen.

Zy is wondheelende en t'zamentrekkende; men gebruikt ze uitwendig.

HERBA TRINITATIS.

Herba Trinitatis, Brunf.
Viola tricolor, Dod. Cluſ. Ger,
Viola Trinitatis, Tab.
Viola tricolor hortenſis repens, C. B.
Jacea major, *ſive viola tricolor*, Caſt.
Viola tricolor major & vulgaris, Park.
Viola flammea coloria calida, Ad. Lob.
Jacea, *ſive flos Trinitatis*, Matth.
Violæ nigræ perſimilis, *flos Trinitatis*, *vel Heptachrum*, Geſn. Hort.
Jacea tricolor, *ſive Trinitatis flos*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Penſée.*

In 't Nederduitſch *Penſée*, *Drieverwige Violette.*

Is eene ſoort van Violette of eene plant, wier ſtelen kruipende en takkig zyn, dragende bladers, waer van ſommige rond als die van Hondsdraf, andere langwerpig en rondom getandt zyn; de bloemen zyn drieverwige Violetten, blaeuw, purperachtig of wit en geel, zonder reuk, beſtaende yder uit vyf bladeren, hebbende van onderen eene ſoort van ſpoor', en onderſteunt door een' kelk, die tot aen zynen grond in vyf deelen verdeelt is; nadat de bloem voorby is, komt 'er een dop te voorſchyn, die kleene zaden inſluit; de wortel is vezelachtig; men kweekt deze plant in de tuinen aen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, inſnydende, wondheelende, doordringende, zweetdryvende; men gebruikt ze in de verzweringen der longe, verſtoppingen der baermoeder, en tegen de ſchurft.

Herba Trinitatis & Viola tricolor, om dat deze plant eene ſoort van Violette is, wier bloem drie kleuren heeft.

HERMODACTYLUS.

* *Hermodactylus*, in 't Franſch *Hermodacte*, in 't Nederduitſch *Hermodactel*, is een bolachtige wortel, zoo groot als eene kleene kaſtanje, hebbende de gedaente van een hart, van buiten roodachtig van kleur', van binnen zeer wit, ligt en voosachtig van zelfſtandigheit, zonder vezelen, ligt te breken en gemaklyk tot een poeder gelyk meel te maken, zoetachtig en wat lymig van ſmaek; hy word ons droog uit Egypten, en Syrië gebragt; men is nog niet zeer zeker aengaende de ſoort' van plant', die hy draegt; 't gemeene gevoelen wil, dat ze zy eene ſoort van Tydeloze, door Caſper Bauhinus, *Colchicum radice ſiccata alba*, en door Lobel, *Hermodactylus non venenatus officinarum* genaemt.

Anderen willen, dat ze eene ſoort van bolachtige Liſch is, door Caſper Bauhinus, *Iris tuberoſa folio anguloſo*, en door Matthiolus, *Hermodactylus verus* genaemt.

Pomet, hedendaegſche Schryver, is over deze ſtoffe van een geheel ander gevoelen; hy meent, dat de Hermodactel geen wortel, maer eene vrucht is, die aen een' boom' van Egypten waſt; de bewyzen, die hy daer toe bybrengt, zyn twee. Het eerſte is, om dat deze droogery veel meer de gedaente van eene vrucht, dan van een' wortel heeft. Het tweede, om dat men hem uit Marſeille geſchreven heeft, dat de Hermodactels uit Egypten kwamen, en dat 't de vrucht van een' grooten boom was.

De eerſte reden ſchynt my niet goed te zyn; want ik vind, dat de Hermodactel ten minſten zoo wel de gedaente van een' bolachtigen wortel, als die van eene vrucht heeft; en als men zyne zelfſtandigheit aenmerkt, is zy gelyk die van den wortel van Arum, en van verſcheide andere.

De tweede reden ſchynt my niet overtuigende genoeg, want 't kan zyn, dat zy, die hem van Marſeille geſchreven hebben, dat de Hermodactel eene vrucht was, zelfs niet wel onderrecht zyn geweeſt; derhalven moet men zyn oordeel over deze ſtoffen opſchorten, en met 't beſluiten zoo lang wachten, tot dat verſcheide Reizigers ons daer van een genoegzaem berecht zullen gegeven hebben.

Men moet de Hermodactels dik, nieuw, wel gevoedt en wel gedroogt, heel, zonder worm-

* Zie Pl. XI. Fig. 5.

wormſteken, waer aen ze zeer onderworpen zyn, van buiten roodachtig, van binnen wit verkiezen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy ontlaſten zeer zacht de ſlymige voehten der herſenen, en der gewrichten, zy verwekken 't zweet.

Hermodactylus, ab Ἑρμῆς, Mercurius, & δάκτυλος, digitus, om dat men eenige overeenkomſt tuſſchen de Hermodactels en de laetſte leden der vingeren gevonden heeft.

HERNIARIA.

Herniaria, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Herniaria multigrana ſerpyllifolia, Ad.
Millegrana major, ſive Herniaria vulgaris, Park.
Polygonum minus, ſive millegrana major, C. B.
Herba Turca, Lob.

In 't Franſch *Herniole*, *Turquette*.

In 't Nederduitſch *Duizendkoren*, *Duizendgrein*.

* Is eene kleene lage plant, die vele kleene ſtelen of geknoopte takken ſchiet, die zich ter aerde nederleggen, en in 't rond uitſpreiden, zich aen malkanderen vaſtmakende en ondereenmengende; de bladers zyn zeer kleen, van gedaente als die van de Kwendel, geel groen van kleur', en ſcherp van ſmaek. Uit den ſchoot der bladerenkomt eengroot getal kleene bloemen met gele helmſtyltjes voort, welke afgevallen zynde komen 'er langwerpige en gevoorde huisjes te voorſchyn, doorgaens met eenige zaden vervult; haer wortel is kleen; zy waſt op drooge en zandachtige plaetſen; men vind 'er ook ſomtyds aen den waterkant; daer zyn twee ſoorten, die alleen hier in verſchillen, dat de eene zonder hair is *Herniaria glabra*, en de andere ruig *Herniara hirſuta* genaemt; zy hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

Het Duizendkoren word voornamentlyk voor de ſcheurſelen gebruikt, waer van haer naem komt, zy verwekt de pis, en verbryſelt den ſteen der nieren, en dryft dien naer beneden.

Herba Turca, *Turquette*, om dat de Turken deze plant veel gebruiken.

* Zie Pl. XI. Fig. 6.

HESPERIS.

Heſperis hortenſis, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Heſperides flore purpureo albo & vario, J. B.
Eruca alba & purpurea, Lugd.
Viola matronalis, Dod. Lob.
Viola matronalis purpurea, Ger.
Leucoium & viola purpurea, Fuch.

In 't Franſch *Juliane*, of *Juliene*.

In 't Nederduitſch *Damaſtbloem*, *Jaffrouwen-Violier*.

Is eene plant, die ronde en ruige ſtelen ſchiet omtrent twee voeten hoog en vol merg; de bladers zyn over en weder geſchikt langs de ſtelen, naer die van Rakette gelykende, maer minder ingeſneden, aen de kanten getandt, ſpits, ruig, donkergroen van kleur', een weinig ſcherp van ſmaek. Uit den ſchoot der bladeren ſpruiten kleene takjes, die ſchoone, gele bloemen dragen, in gedaente de witte Violieren naerbykomende, beſtaende yder uit vier kruiswyze geſchikte bladeren, nu wit, dan purperachtig van kleur', dan eens geſchakeert, als wit met purperachtige vlekken, lieflyk en zeer aengenaem van reuk; in hare plaets komen lange, en dunne zaedkokertjes, die langwerpige of bynaer ronde, roodachtige, ſcherpe zaden inſluiten; de wortels zyn kleen, houtachtig, en wit; zy groeit in de tuinen, en heggens, en heeft veel zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, openende, goed voor de ſcheurbuik, aêmborſtigheit, verouderden hoeſt, ſtuiptrekkingen, en om 't zweet te verwekken.

De Damaſtbloem verſchilt van de witte Violieren door hare peulen en zaden, die niet platachtig zyn, gelyk in de witte Violieren.

Heſperis, ex ἑσπερος, veſper, avond; om dat men bevonden heeft, dat deze plant 's avonds na zonne ondergang ſterker rook, dan door den dag.

Viola matronalis, om dat deze plant eenigzins naer de witte Violier gelykt, die men *Viola* noemt, en dat zy door vrouwen is begonnen aengekweekt te worden.

HETICH.

Hetich Americum, Theveti, Lugd.
Rapum Americanum foliis Bryoniæ, C. B.
Hetich Indis & Æthiopibus, Dalech. in Plin.

Is eene ſoort van Amerikaenſche Radys, of een wortel, die anderhalf voet lang, en twee vuiſten groot is, naer eene vrucht gelykende, goed om te eten, en aengenaem van ſmaek; hy ſchiet in den grond zynde eenige kleene teêre ſtelen, en breede bladers, naer die van den Wilden Wyngaerd gelykende.

Dees wortel word geacht openende te zyn.

HIERACIUM.

Hieracium dentis leonis folio obtuſo majus, C. B. Pit. Tournef.
Hieracium longius radicatum, Ger. Park. Raii Hiſt.
Macrocaulon junceum, ſive minus primum, Dodonæi, J. B.
Hieracium macrorhiſon, Tab.

In 't Nederduitſch *Havikskruid.*

Is eene plant, die ſterke, hoekige ſtelen ſchiet, anderhalf of twee voeten hoog, donkergroen van kleur', hol, in verſcheide takken verdeelt, en met eenige beginſelen van bladeren bekleedt; hare voornaemſte bladers komen bynaer alle uit haren wortel', verſpreidt op de aerde, en zyn zoo lang als die van de Paerdebloem', ſtomp aen 't einde, ingeſneden, groen, teêr, en ruig; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, zynde yder der zelve een ruikertje van gele halve bloempjes, onderſteunt door een hoofd of een' ſchubachtigen kelk; als de bloem verwelkt is, komen 'er kleene, roſſe zaden in hare plaets, yder met een kuifje voorzien; de wortel is lang, dik, enkel, vleezig, wit, met een melkachtig en bitter ſap vervult; deze plant groeit overal op de akkers, tuſſchen de weilanden; men telt ze onder de Cichoreiachtige kruiden; zy heeft vele waterdeelen en olië, middelmatiglyk wezentlyk en vaſt zout in zich; haer wortel word voornamentlyk in de Geneeskunde gebruikt.

Zy is bevochtigende, verkoelende, en wat t'zamentrekkende.

Hieracium, ab ἱέραξ, accipiter, Havik, als of men zeide *Havikskruid*, om dat men voorgeeft, dat de Haviken deze plant gebruiken om hun gezicht helder te maken.

HIGUERO.

Higuero Oviedo, Cluſ. in Garz. is een groote boom van Nieuw Spanje, wiens hout ſterk en vaſt is, naer dat van den Citroenboom gelykende, zyn blad is lang en ſmal, voornamentlyk by zynen ſteel, van waer hy allengsjes tot aen 't einde breeder word; zyne vrucht is rond, en ſomtyds lang, gelykende naer eene Kauwoerde, of van gedaente als drinkſchaeltjes, en andere vaten. De Indianen eten 't vleeſch van deze vrucht, by gebrek van ander voedſel; zy heeft den ſmaek van onze Kauwoerde; de grooſte ſoort van deze vrucht kan een pond water houden; de kleenſte is niet grooter dan eene vuiſt.

Zyn vleeſch is bevochtigende, verzachtende, en verkoelende; doch word in de Geneeskunde weinig gebruikt.

HIMANTOPUS.

Himantopus Plinii, Geſn.
Hæmotopoda, Jonſt.

Is een watervogel, wiens hoofd kleen, en wiens lyf dun en omtrent zes vingers lang is; zyn bek is bynaer vier vingers lang en zwartachtig van kleur'; de hals is vyf vingers lang, en de ſtaert vier vingers; hy is hoog op zyne beenen, die lang, en rood als bloed zyn; de pooten hebben drie klaeuwen; zyn hoofd en hals zyn bruin of donker van kleur'; zyn rug en vlerken zyn zwart, naer 't groenachtig hellende; zyn ſtaert is aſchverwig; dees vogel is zeldzaem; hy leeft van kleene bloedelooze dieren.

Zyn vet is ontbindende, en goed voor de jigt.

Himantopus, & Hæmotopoda, ab αἷμα, ſanguis, & πούς, pes, als of men zeide, *Vogel die de pooten zoo rood als bloed heeft.*

HIPPOCAMPUS.

Hippocampus, in 't Franſch *Cheval marin*, in 't Nederduitſch *Zeepaerd*, is een bloedeloos dier, zoo lang als een vinger, en wat dikker dan de duim

duim, in gedaente die van 't Paerd naerbykomende, geelachtig graeuw van kleur', met beenachtige en een weinig ſtekende punten gewapent, en door een groot getal beenachtige ribbens van 't hoofd tot aen 't einde van den ſtaert verſterkt, zonder pooten; zyn fnuit is lang, rond, ſterk, en vaſt, gemaekt als een buis, alleenlyk open aen 't einde; zyn hoofd is oneſſen zoo wel als zyn lyf, zyn buik is groot en ruim naer de grootte van 't dier; zyn ſtaert is lang, doorgaens omgekromt, en van onderen ringen makende; men ziet 'er ook wel, die den ſtaert naer boven omgebogen hebben; mogelyk dat zy, die ze laten droogen, hem op deze wyze draeijen; levendig zynde draegt hy op zyn hoofd lange en ſtaende hairen; maer zy vallen uit, als men hem laet droogen.

Men acht hem voor een goed middel tegen de dolheit, om de wormen te dooden, inwendig gebruikt; men legt 'er ook op 't hoofd om 't hair te doen groeijen.

Hippocampus, ab ἵππος, equus, & καμπὴ, flexura, als of men zeide *buigzaem Paerd*, om dat dit kleene dier eenige gelykheit met een paerd heeft, en dat het buigzaem in zee is.

HIPPOCASTANUM.

Hippocaſtanum vulgare, Pit. Tournef.
Caſtanea equina folio multifido, J. B.
Caſtanea folio multifido, C. B.
Caſtanea equina, Ger. Park. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Maronnier d'Inde.*

In 't Nederduitſch *Paerden-Kaſtanjeboom*, *Ros-Kaſtanjeboom.* Dod.

Is een groote, ſchoone, takryke boom, die zyne takken zeer wyd uitſpreid; de bladers ſtaen als eene opene hand, vyf aen vyf, of zeven aen zeven op eenen ſteel, en zyn lang, vry breed, aen hunne kanten getandt, groen, en bitterachtig van ſmaek. Uit den ſchoot der bladeren ſpruiten verſcheide takken, dragende yder verſcheide bloemen, waer van yder aen haren byzonderen ſteel vaſt is; deze bloem beſtaet uit vier of vyf witte bladeren, verzelt met verſcheide gele helmſtyltjes, en onderſteunt door eenen kelk, die als een kommetje gemaekt, en op de kanten ingefneden is; als deze bloem is afgevallen, waſt 'er eene bynaer ronde, ſtekelige, vleezige vrucht, die zich in twee of drie deelen opent, en eene of verſcheide vry dikke kaſtanjes inſluit, maer die niet deugen om te eten, zy zyn bitter en ſcherp.

Dees boom is ons uit Ooſtindië gebragt; tegenwoordig word hy door geheel Europa aengekweekt, niet om zyne vrucht, die hy draegt, maer om zyne groote ſchoonheit, en de ſchaduw, die hy voortbrengt.

De Paerden-Kaſtanje heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende; zy doet niezen en veel ſlym lozen, als men ze in poeder in plaetſe van ſnuiftabak opſnuift; men gebruikt ze voor de ſchele hoofdzweer, en andere hoofdziektens; de Paerdeſmids laten ze van hunne paerden eten tegen de kortademing.

Hippocaſtanum, ab ἵππος, equus, paerd, & caſtanea, kaſtanje, als of men zeide *Paerden-Kaſtanje*; dezen naem heeft men den Paerden-Kaſtanjeboom' gegeven, om dat zyne vrucht de dampige paerden, die 'er van eten, verligt.

HIPPOLAPATHUM.

Hippolapathum ſativum, Ger.
Hippolapathum, ſive Rhabarbarum Monachorum, Ang. Geſn.
Lapathum hortenſe latifolium, C. B. Pit. Tournefort
Lapathum majus, ſive Rhabarbarum Monachorum, J. B. Raii Hiſt.
Rhabarbarum Monachorum Franciſcanorum, Trag. Geſ. Hor.
Lapathum ſativum, Dod.
Lapathum ſativum, ſive Patientia, Park.

In 't Franſch *Rhubarbe des Moines. Raponſic des montagnes.*

In't Nederduitſch *Tamme-Patich, Patientie.*

* Is eene ſoort van Patich, grooter dan de andere; want zy waſt ſomtyds eens mans lengte hoog; haer ſteel is gevoort, roodachtig, en verdeelt zich van boven in verſcheide takken; de bladers zyn groot, een voet lang, breed, ſpits toeloopende, zacht, donkergroen van kleur', en aen lange roodachtige ſtelen vaſt; de bloemen zyn langs hare takken gefchikt, moſchachtig, of yder uit verfcheide helmſtyltjes beſtaende, die aen den grond van een' zesbladigen kelk vaſt zyn. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er hoekige zaden in hare plaets, die in vliesachtige huisjes bewonden zyn; de wortel is groot, van bui-

* Zie Pl. XI. Fig. 7.

buiten bruin, van binnen geel, of saffraenverwig, voorzien met verscheide vezelen; deze plant groeit op de bergen, men kweekt ze aen in de tuinen; sommigen gebruiken haren wortel in de plaetse van de ware of oprechte Rhabarber, doch ongevoeglyk, want hy heeft zoo veel kracht niet; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich; men laet 'er van droogen, om die te bewaren.

Men moet hem in stukken kiezen, die wel gevoedt, en wel gedroogt, geel van kleur', die van de Rhabarber naerbykomende, en een weinig bitter van smaek zyn.

Hy is afvegende, openende, een weinig buikzuiverende en stoppende, goed voor de buikloopen, roodeloop, om de maeg te versterken, en de vertering der spyzen te helpen; de gift is eene halve drachma of twee scrupels in poeder, of anderhalf drachma in een afweeksel.

Hippolapathum, beteekent *groote Lapathum*, want 't Griekse woord ἵππος, dat elders een *paerd* beteekent, word hier voor eene vergrooting' genomen.

HIPPOLITHUS.

Hippolithus, is een gele steen, gemeenlyk zoo groot als een ei, dien men in de galblaes', darmen, en waterblaes' van 't paerd vind, hy scheid zich af met lagen of blaedjes, gelyk de Bezoar, en heeft zeer veel vlug zout, en een weinig olië in zich.

Hy is zweetdryvende, goed om 't vergift tegen te staen, de wormen te dooden, en de buikloopen te stuiten; de gift is van eene halve scrupel tot twee scrupels.

Het is eenige jaren geleden, dat eene Merrie van eene middelbare grootte ziek geworden zynde van haren meester naer 't veld gezonden werd, om te beproeven, of de weide haer niet in hare vorige gezondheit herstellen zoude; maer in de plaets' van haren welstand weêr te krygen, werd ze mager, en verzwakte zoo zeer, dat ze uitteerde, en stierf; toen men ze gevilt had, was 'er iemand, welke eene dikte aen de blaes' van 't doode lichaem gewaer wordende dezelve opende, en 'er een' steen uithaelde, die bynaer de gedaente en grootte van eene gemeene meloen had, doch was rondachtiger: hy was zwaer, oneffen en hobbelig in zyne oppervlakte, bedekt met eene soorte van harde, gladde, blinkende, donkerroode huid, zyne zelfstandigheit was van binnen zachter, bynaer broos, graeuw, naer pis riekende, scherp en naer 't bitter hellende van smaek; dees steen in de zonne volkomentlyk gedroogt zynde woog vier en twintig oncen.

De Heer Baudelot geleerd Liefhebber der Gedenkpenningen van de Koninklyke Akademie der Opschriften liet in 't jaer 1700. een' Brief drukken, dien hy aen den Heere Lister van 't Koninklyk Genootschap van Londen geschreven had, aengaende een' steen, dien hy in een' darm van een paerd gevonden had, en die de oorzaek van zynen dood was geweest, om dat hy den doorgang der vuiligheden stopte; de gedaente van dezen steen, zegt de Heer Boudelot, is rond, en heeft by de vier duimen middellyns; hy weegt omtrent een pond en drie vierendeel; zyne zelfstandigheit gelykt naer die van 't marmer, of van een' kei, die met donker witte en graeuwe naer 't zwart hellende aderen doorloopen is; zyne oppervlakte, die wat ongelyk is, is glad en blinkende; hy schynt uit op malkanderen liggende lagen van eenen lyn dikte t'zamengestelt te zyn; dat is 't geen de Heer Boudelot verhaelt tot eene beschryving van dezen steen; hy voegt 'er by, dat niemand van de oude noch hedendaegsche Schryveren van de steenen, die in de paerden groeijen, gesproken heeft, maer indien hy de boeken had nagezien, hy zoude dezen steen hebben beschreven gezien onder den naem van Hippolithus, niet alleen in myne algemeene Verhandeling' der enkele Droogeryen, die verscheide jaren voor zynen brief is gedrukt geweest, maer ook in de boeken van verscheide Schryveren, die my zyn voorgegaen.

Men vind in 't Dagregister der Geleerden van Grasmaend 1666. de beschryving van eenen dezer steenen, gehaelt uit 't lichaem van eenen Spaenschen ruin, dertien of veertien jaren oud, die in de Akademie van den Heer de Bernardi gestorven was; hy was buiten gemeen wegens zyne zwaerte, want hy woog vier ponden en vier en eene halve ons; hy was rond en wat plat van gedaente, olyskleurig naer 't bruin hellende, geteekent met verscheide vlekken zoo rood als geronnen bloed, in 't rond gestreept met witte en zwarte gewaterde aderen, en voor 't overige zoo glad, dat hy de beeltenis der voorwerpen wederomkaetste; men vond hem in een vlies vol vet bewonden, en op twee plaetsen vast aen den ruggestreng' van 't paerd, tegen over de nieren.

Somtyds groeijen 'er ook steenen in de kaken, en in andere deelen der paerden, en men zoude 'er dikwils vinden, indien nieuwsgierigere menschen dan de vilders de moeite namen van 'er naer te zien; 't is zelfs waerschynlyk, dat de meeste ziektens, die den paerden overkomen, en die de Roskammers of Paerdesmids niet kennen, van deze steenen komen, welke

in

in eenige ingewanden van 't dier gegroeit en gevormt zynde daer verſtoppingen maken, die de natuurlyke werkingen beletten.

Hippolithus, *ex ἵππος*, *equus*, *& λίθος*, als of men zeide *ſteen van een paerd.*

HIPPOPHAES.

Hippophaes ex codice Cæſareo, Dodon. Lugd.

Hippophaes quibuſdam, *ἄκανθα κακαβαρίσῃ*, *id eſt*, *Spina purgatrix*, Ang. C. B.

Hippophaes, Anguillaræ & Dodonæi, *ſive Spina purgatrix*, J. B.

Is een kleene vreemde heeſter, met zeer harde doornen voorzien; de bladers gelyken naer die van den Olyfboom, maer zy zyn langer, ſmaller en teêrer; de toppen verſpreiden zich in 't rond in de gedaente van wit hoofdhair; de wortel is dik, lang, met een zeer bitter melkachtig ſap vervult, ſterk van reuk; hy groeit in Morea by de zee op zandachtige plaetſen. De Volders gebruiken hem.

HIPPOPOTAMUS.

* *Hippopotamus*, in 't Franſch *Hippopotame* of *Cheval marin*, in 't Nederduitſch *Rivier-* of *Waterpaerd*, *Nylpaerd*, is een viervoetig dier, van grootte als een os; zyn hoofd is zeer dik, meer naer dat van een kalf dan naer dat van een paerd gelykende; zyn bek is een voet lang, en zyne kaken zyn met zeer harde en zeer ſterke tanden voorzien; aen yder zyde komen 'er drie uit, die hem tot verwering dienen, zy zyn doorgaens anderhalf voet lang, en twee en een half duim breed, ſomtyds grooter; zyn neus is vleezig en opgeſchort of krom opſtaende, zyne oogen zyn kleen, de ooren kort en kleen, de hals is zeer kort; hy is overal dik en vet; zyn ſtaert is als die van een varken; hy heeſt geen hair als aen zynen ſnuit; zyne beenen zyn dik en kort als die van den Beer, de pooten breed, geklooſt, en naer die van den os gelykende; hy is met eene zeer dikke en zeer harde zwarte huid bedekt; hy houd zich gemeenlyk op in den Nyl in Egypten, in den Niger en in verſcheide plaetſen van Afrika; maer hy komt dikwils uit 't water, om op 't land wat voedſel te zoeken; zyn geſchreeuw of gegrinnik is gelyk dat van een paerd; hy leeft van viſſchen, die hy in den Nyl vind, van vleeſch, kruiden, tarw, verſlind kinders en zelfs oude menſchen, als hy ze krygen kan; de Ethiopiers eten zyn vleeſch.

Zyne tanden zyn zoo hard, dat ze gelyk de vuurſteenen vuurgeven, als men ze met een yzer ſlaet, en ook als 't beeſt ze tegen malkanderen ſlaet, 't geen ſommigen heeft doen gelooven, dat 't Zeepaerd vuur ſpoog; de tanden van 't Zeepaerd zyn de ſtoffe der door konſt gemaekte tanden, die de Tandetrekkers maken om de plaets der geuen, die in den mond ontbreken, te vervullen, want zy zyn wegens hare groote hardigheit, en witheit 'er zeer bekwaem toe.

Men draegt de tanden van 't Zeepaerd aen eenige deelen van 't lichaem om de ambeijen te genezen, en om 't bloeden, aen wat deel 't zy, te ſtelpen; doch men moet niet veel geloof aen dat draegmiddel geven; het zoude waerſchynelyker zyn, dat deze tanden deze ziektens zouden genezen, als men ze tot een poeder gewreven den lyder ingaf, of op het kwael lei.

Men acht zyne zaedballen goed tegen de ſlangebeten.

Zyn vet is verzachtende, en goed voor de zenuwen.

Hippopotamus, *ab ἵππος*, *equus*, *& ποταμὸς*, *fluvius*, als of men zeide *Rivierpaerd*, of *Waterpaerd*.

HIPPURUS.

Hippurus, is een zeeviſch, die de gedaente van een' paerdeſtaert naerbykomt, en zeegroen van kleur' is; men vind hem niet dan in den Oceaen, en nooit in de Middelandſche zee; hy zwemt ſnel; hy is verlekkert op vleeſch.

Hy is openende.

Hippurus, *ab ἵππος*, *equus*, *& οὐρὰ cauda*, als of men zeide *Paerdeſtaert*, om dat men voorgeeft, dat 'er dees viſch de gedaente van heeſt.

HIRCUS, CAPER, CAPRA, HOEDUS, CAPELLA.

Hircus, in 't Franſch *Bouc*, in 't Nederduitſch *Bok*, is 't mannetje van de *Geit*.

Caper, is een geſneden Bok.

Capra, in 't Franſch *Chevre*, in 't Nederduitſch *Geit*, is 't wyfje van den Bok.

Hœdus, in 't Franſch *Chevereau*, is de jonge Bok; op zyne plaets zal 'er van geſproken worden.

Capella, in 't Franſch *Chevrette* of *petite Chevre*,

* Zie Pl. XI. Fig. 8.

vre, in 't Nederduitsch *Geitje*, is de jonge Geit.

Alle deze dieren zyn met horenen en vier pooten voorzien, ligt, wild, trots, overal springende en klauterende, verslindende, en scherp van gehoor; zy hebben veel vlug zout en olië; de Bok is geil en stinkende.

De Boks- en Geitehorens zyn goed tegen de vallende ziekte, om 't vergift te wederstaen, en den buikloop te stuiten.

* *Bouc Estain*, is een wilde Bok, die zich in 't Zwitsersche gebergte onthoud; hy is zoo groot als eene tamme Geit, en aert naer 't Hert; zyn hair is kort, en vaelrood van kleur', maer het word onder 't verouderen grys; hy heeft een' grooten baerd, en horens, die vier of vyf voeten lang, zwaer en getakt zyn; hy is zeer syn van reuk.

De huid van den Bok word in de konsten tot verscheide zaken gebruikt; men maekt 'er zakken van, die tot vaten dienen om olië, terpentyn, en verscheide andere vloeibare stoffen te vervoeren; de Oosterschen gebruiken ze om de rivieren over te zwemmen, en om de houtvlotten, die de koopmanschappen op den Euphrates, en op andere rivieren overvoeren, te ondersteunen.

Het Spaenschleêr of Turschleêr word van Bokken- en Geitevellen gemaekt, men bereid 't rood, en zwart; het schoonste en beste Spaensch- of Turkschleêr komt uit 't Oosten; 't is met Gom Lak en andere droogeryen rood gemaekt.

Het schoonste en beste Spaensch of Turkschleêr komt uit Barbaryë.

Men verkiest het een en 't ander hoog van kleur', schoon van nerf of erf, zacht in 't aenraken, en van geen' onaengenamen reuk.

In verscheide steden van Vrankryk bereid men Spaensch- of Turkschleêr, maer 't heeft noch de schoonheit, noch de hardigheit van dat van Barbaryë en van 't Oosten.

Het smeer van den Bok word in 't Latyn *sevum hirci* genaemt; te Parys brengt men 'er veel van Auvergne, Nevers, en van verscheide andere plaetsen; 't word door de Kaersemakers voornamentlyk gebruikt; men bedient 'er zich ook van in de t'zamenstellinge van eenige zalven, ceroenen, en plaesters; men moet 't smeer hard, droog, en wit verkiezen; het is goed om week te maken, te ontbinden, en te verzachten.

Het merg van den Bok heeft de zelve kracht als 't smeer, en is goed voor de zenuwen; doch men gebruikt 't zelden; in 't Latyn noemt men het *Medulla hirci*.

* Zie Pl. XI. Fig. 9.

Het Bokkenbloed in de zonne gedroogt word *sanguis hirci præparatus*, en in 't Fransch *Bouquain*, genaemt; het is zeer zweetdryvende, openende, ontbindende, goed om 't vergift te wederstaen, 't geronnen bloed vloeibaer te maken, tegen 't zydewee, om de zwellingen van de keel' te verdryven, voor den steen, en om de pis en de maendstonden te verwekken; de gift is van eene scrupel tot twee drachma; van Helmont meent, dat 't bloed, 't welk uit de zaedballen van 't dier getrokken is, meer kracht heeft dan 't ander; vele achten 't bloed van den wilden Bok boven dat van den tammen Bok.

De Geitemelk is voedzaem, verkwikkende, goed voor de borst, verzachtende, een weinig afvegende en opdroogende, goed voor de longeziekte, en andere uitterende ziektens.

Men vind somtyds in de galblaes' van deze dieren kleene steenen, die men *Pseudo-Bezoar* zoude konnen noemen; zy zyn openende, zweetdryvende en in krachten den waren Bezoar naerby komende.

De Geitedrek is afvegende, opdroogende, ontbindende, ettermakende; hy heeft veel vlug en scherp zout in zich; hy is goed voor den steen, om de pis en de maendstonden te verwekken, voor de verstoppingen van de milt, als hy ingenomen word; men gebruikt hem ook uitwendig voor de schurft, en hardigheden van de milt en lever.

Hircus, *quasi hirtus*, *hirsutus*, *ruig*, om dat de Bok een' grooten baerd heeft.

Hircus, in 't Griekfch τράγος, waer van de naem van Tragedie, Treurspel gekomen is, want de Bok was by de Heidenen het offerdier, dat men Bacchus, dien men zeide in de Treurspelen voor te zitten, opofferde.

Caper of *Capra à Carpendo*, *plukken*; om dat de Geit de teêre takken van de heesteren, en voornamentlyk die van den wyngaerd knaeuwt en afweid, waerom de Ouden de gewoonte hadden op zekere feestdagen eene Geit aen Bacchus op te offeren: *Bouc*, dees Fransche naem stamt af van 't Hoogduitsch *bock*, dat 't zelve beteekent.

HIRUDO.

Hirudo seu Sanguisuga, in 't Fransch *Sangsue*, in 't Nederduitsch *Bloedzuiger*, is een bloedeloos waterdiertje, van gedaente als een dikke worm, en zoo lang als een pink; zyn hoofd is voorzien met drie kleene zeer scherpe en vry sterke tanden, want zy zyn bekwaem om niet alleen de huid van een' mensch, maer die van een paerd, en van een' os te doorboren; zyne kleur is geschakeert; men vind 'er van verscheide soorten en grootte; die in de Geneeskunde gebruikt worden, moeten de kleen-

kleenſte zyn, een dun hoofd, een' geſtreepten rug, eene geelgroene kleur, een' roodachtigen buik hebben, en in heldere en loopende wateren gevangen worden, en zeer levendig zyn. Men moet ze eenige dagen in zuiver water ſpeenen, eer men ze gebruikt, op dat ze uitgehongert zynde des te eerder zouden vatten op de plaetſen van 't lichaem, waer op men ze zetten wil; zy zuigen 't bloed, en als ze vol zyn, vallen ze ſomtyds van zelfs af; doch dikwils blyven ze al te lang op de geopende ader, en men is genoodzaekt hen met wat zout, dat men op hen ſtrooit, te tergen om ze te doen loslaten. Dit geneesmiddel is goed om de zinkingen af te leiden, en om de al te groote meenigte van bloed, dat in zekere plaetſen, als in de ambeyen, ophoopt, te verminderen; maer dewyl men ſomtyds moeite heeft 't bloed te ſtuiten, als 'er de Bloedzuigers af zyn, geſchieden 'er groote bloedſtortingen, die den lyder zeer verzwakken; dan moet men t'zamentrekkende middelen op 't deel leggen, als ſtempwater, koperrood.

Men vind ook Bloedzuigers in de zee, maer zy zyn in de Geneeskunde niet in gebruik.

De Bloedzuigers zyn mannetje en wyfje te gelyk, even als ander kruipend gedierte, dat geen been in 't lichaem heeft.

Het zoude zeer droevig en gevaerlyk zyn, by aldien men een' levendigen Bloedzuiger, hoe kleen hy ook ware, had ingeſlikt, om dat dit bloedeloos diertje zich aen de adertjes van de maeg', of van de darmen zoude konnen vaſt zetten, en 'er 't bloed uitzuigen, dat vreemde toevallen zoude veroorzaken; 't middel, dat men in zoodanigen toeval zoude konnen toebrengen, zoude wezen dien perſoon zoutwater of pekel te laten drinken, want 't zout prikkelt den bek van dit bloedeloos diertje, en doet 't loslaten, 't geen de Heelmeeſters ondervinden, die Bloedzuigers op eenige plaets van 't lichaem gezet hebben, want met hen een weinig gepoederd zeezout te bieden, laten ze terſtond los, en vallen af. Men zoude ook den lyder moeten den buik zuiveren met middelen, waer onder wat zoete verheven Kwik of eenige andere bereiding van Kwik kwame.

HIRUNDO.

Hirundo, in 't Franſch *Hirondelle*, in 't Nederduitſch *Zwaluw*, is een vogel van de lente, die aengenaem voor 't gezicht, zwart op den rug, wit aen den buik, met vele veêren voorzien is, en weinig vleeſch heeft; haer ſtaert is lang en geklooft, de pooten zyn kleen, teêr, zwart van kleur', zy zingt in de lente; daer zyn verſcheide ſoorten van, deze maken hunne neſten aen de daken der huizen, gene op de muren, andere, die men Waterzwaluwen noemt, aen den waterkant; ſommige hebben roode vlakken aen den hals, andere niet. Deze vogels onderhouden zich met bloedelooze diertjes, als korenkrekels, honigbyën, en andere vliegen, met vleeſch, en zaden; in den herfſt verdwynen ze; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

De Zwaluwen zyn goed voor de vallende ziekte, om 't geheugen te verſterken, voor de ontſtekingen van de keel', en om 't gezicht helder te maken.

Men vind in de maeg' van eenige jonge Zwaluwen een' kleenen ſteen zoo groot als eene linze, men noemt hem in 't Latyn *Chelidonius* of *Chelidonia*, in 't Franſch *Pierre de Hirondelle*; men doet hem in de oogen, om 'er eenige vuiligheit, die 'er ingekomen is, uit te krygen, want dees ſteen is alkaliſch, en word doordrongen van de waterachtigheit van 't oog, dat hem heeft doen bewegen en zacht worden, zoodat 't vreemde lichaem 'er aen kleeft, en 'er mede uitvalt. Verſcheide andere ſteenen, werken op de zelve wyze in 't oog om dezelve reden; gelyk die, welke op den berg van Saſſenage by Grenoble gevonden worden, en de kleenſte kreeftenoogen. Sommigen laten de kinderen, die van de vallende ziekte zyn aengetaſt, Zwaluweſteenen aen den hals of armen dragen, om ze voor deze ziekte te behoeden; maer dit middel is van weinig kracht.

De Zwaluwedrek is openende, en verdryvende; men kan hem in 't nier-kolyk gebruiken; men gebruikt hem ook inwendig tegen de razernye.

Het Zwaluweneſt is goed voor de keelonſteking', van buiten 'er opgelegt.

Men vind te Braſilië in Amerika in de zee een' vliegenden viſch, dien men *Hirundo maritima*, in 't Franſch *Hirondelle de mer*, in 't Nederduitſch *Zeezwaluw* noemt; hy is eigentlyk een gevleugelde Haring; want hy heeft de gedaente en den ſmaek van een' Haring; de vlerken gelyken naer die van de Vleêrmuis.

Hirundo, *ab ἐαρινὸς*, *Vernus*, om dat dees vogel in de lente voortkomt.

HISPIDULA.

Hiſpidula, *ſive Æluropus*, Renod. Schrod
Piloſella montana hiſpida, C. B.
Pes Cati, Schrod.

In 't Franſch *Pied de Chat*.

Is eene lage kattoenachtige plant, die verſcheide kleene dunne ſtelen ſchiet, omtrent een half voet lang, ſomtyds langer, zich langs den grond verſpreidende; haer blad is kleen, en langwerpig; de bloem is rond, ſchoon, aengenaem voor 't gezicht, wit of roodachtig, droog, een' Kattepoot verbeeldende, als ze wel ontloken is. Deze plant groeit zonder aenkweeking' op drooge en woeſte plaetſen, en op heuvels; hare bloem word in de Geneeskunde gebruikt; zy heeft weinige waterdeelen, veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, verzachtende, goed voor de borſt, zy verwekt 't ſpeekſel, ſtelpt 't bloed, in een afziedſel gebruikt; men maekt 'er conſerf van, die men in de borſtkwalen gebruikt.

Deze plant word *Hiſpidula* en *Piloſella* genaemt, om dat ze overal met hair voorzien is.

Pes Cati, om dat de bloem in gedaente eenige gelykheit met den poot van eene Kat heeft.

Æluropus, *ab* αἴλυρος, *felis*, Kat, & πούς, *pes*, *poot*, als of men zeide *Kattepoot*.

HOBUS.

Hobus.
Hovus Indica Pruni facie, J. B. Oviedi.
Benzo. Gomara.

Is eene ſoort van Weſtindiſchen Pruimboom, die groot, ſchoon, en takryk is, gevende eene zeer aengename ſchaduw; zyne vrucht is eene Pruim, die niet zeer vleezig is, zynde van gedaente als onze Damaſtpruimen, en onder 't rypen eene gele kleur aennemende; zy heeft van binnen een' grooten en zeer harden ſteen; de ſmaek van deze Pruim is aengenaem, naer 't zuur hellende; zy is ligt te verteren, maer moeijelyk te kaeuwen wegens de veelheit der vezelen, waer mede zy vervult is. Velen nemen deze vrucht voor eene ſoort' van Myrobolanen.

De Indianen gebruiken de teêre toppen der takken van dezen boom, en zynen baſt, om een welriekend water te maken, dat goed is om de vermoeide leden te verſterken; in Nieuw Spanje doen ze 'er ook van in hunne baden.

De vrucht van dezen boom verſterkt de maeg, en maekt een weinig loslyvigheit.

Indien men inſnydingen in zynen wortel' maekt, komt 'er een water uit, dat goed is om te drinken.

HOEDUS.

Hœdus, in 't Franſch *Chevreau* of *Cabril*, is een jonge Bok, of 't mannetjes jong van eene Geit, nog teder, en beneden de zes maenden; hy is goed om te eten; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vet is verzachtende en ontbindende.

Zyne gal is goed voor de dagelykſe koorts', als ze met brood, wit van ei, en Lauwrierolië in de gedaente van eene papp' vermengt, en op den navel gelegt word.

HOLLI.

Holli, *Ulli*, G. Piſon.

Is eene ſoort van Balſem, of een hartſtachtig zwart vocht, die uit de inſnydingen vloeit, die men in een' boom maekt *Chilli* of *Helquahuilt* genaemt, groeijende in Amerika; zyn ſtam is ligt en vol merg, ros van kleur'; zyne bloem is breed, wit of bleek roodachtig, en van gedaente als eene ſtar; zyne vrucht heeft de gedaente van eene hazelnoot', en is bitter van ſmaek.

Het vocht of ſap Holli word tot het maken van de Chocolaet der Indianen gebruikt.

Het is goed om 't hart en maeg te verſterken, en de buikloopen te ſtuiten.

HOLOSTEON.

Holoſteon, Bellonii.
Oſtracion, Geſneri.

Is een Nylviſch, dien men meent, dat uit de zee komt; hy is omtrent een voet lang, vyfhoekig van gedaente, wit of bleek van kleur'; hy is bedekt met eene huid, die zeer hard en eene ſchildpadſchael naerby komt; zyn bek is kleen, en zyne kaken zyn voorzien met tanden, welke naer die der Ratten gelyken; de oogen zyn wit; zyne huid is nuttig in de konſten, en word bewaert zonder te bederven; dees viſch word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Holoſteon, *ex* ὅλος, *totus*, & ὀστέον, *os*, *quaſi totum oſſeum*, om dat dees viſch bynaer zoo hard als been is.

HOLOSTEUM.

Holoſteum Plantagini ſimile, J. B. Raii Hiſt.
Holoſteum Salmaticum prius, Cluſ. Hiſp.

Holo-

Holoſteum birſutum albicans majus, C. B. *Plantago anguſtifolia albida*, Dodon. Pit. Tournefort.

In 't Nederduitſch *Witte Weegbree met ſmalle bladeren.*

Is eene ſoort van Weegbree, of eene plant, die lange, ſmalle, zenuwachtige, harde, ruige, kattoen- en witachtige bladers ſchiet, liggende verſpreidt langs de aerde, t'zamentrekkende van ſmaek; de ſtelen zyn omtrent een voet hoog, ruig, dragende bloemen en zaden naer die van de Weegbree gelykende; haer wortel is lang, dik, zwart- en houtachtig; deze plant groeit in de velden, en in de olyfboſſchen, in warme landen, als in Languedok, en in de omliggende plaetſen van Montpellier; zy heeft veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, t'zamentrekkende, genezende.

Men heeft deze plant *Holoſteum* genaemt, wegens hare hardigheit, welke die van een been naerby komt, want dees naem komt van de Grieckſche woorden ὁλος, *totus*, & ὀστον, *os*.

HOLOTHURIA.

Holothuria, Ariſtot. Plin. Rondel. zyn vormelooze zeelichamen, die men onder de Zoophyten of diergelyke gewaſſen geplaetſt heeft; hare gedaentens zyn verſchillende; gemeenlyk zyn ze lang en rond, week, en met eene ruwe huid bedekt; men vind ze aen ſtrand onder het ſchuim van de zee.

Gekneuſt en opgelegt zyn ze ontbindende.

HOMO.

Homo, in 't Franſch *Homme*, in 't Nederduitſch *Menſch*, is 't heerlykſte van alle levende ſchepſelen, of een Dier begaeft met verſtand en reden; daer zyn verſcheide ſoorten, die door hunne grootte, gedaente, aenzien, en kleur verſchillen.

Door hunne grootte, want ſommigen zyn grooter, gelyk die, welke in de Noordſche landen geboren worden en wonen; anderen kleener; wy zien zelfs eenige Reuzen, en eenige Dwergen.

Door hunne gedaente, want dezen zyn dik, buikig, vet; genen dun, mager; anderen houden de middelmaet; eenigen hebben een rond hoofd, anderen een langwerpig; aen ſommigen ziet men een' langen en loſſen hals; aen anderen een korten en dikken hals, en bynaer gelyk met hunne ſchouderen; men vind in Indië zeker Volk, wiens hoofd zoo na is aen hunne ſchouderen, die uitſteken, dat hun hoofd ſchynt geplaetſt te zyn, alwaer wy de borſt hebben.

Door hun aenzien, want zommigen hebben een zacht vel, een goedaertig en aengenaem, doch deftig wezen; anderen hebben eene harde huid, bedekt met hair gelyk de Wilden, een donker en een weinig wreed gelaet.

Door hunne kleur, want dezen zyn wit, genen zwart, anderen geel of tanig.

Verſcheide Reizigers verhalen, dat men op 't Eiland Borneo, en op verſcheide andere plaetſen in Indië, in de boſſchen een zeker beeſt vind *Wildeman* genaemt, welk den menſch in al zyne leden zoo gelykt, dat, indien het ſprak, men niet zoude konnen nalaten het voor zekere Wilden van Afrika te nemen, die zelfs veel naer een beeſt aerden.

Dees Wildeman heeft zyne huid geheel ruig, 't aengezigt dor en verbrandt, de oogen diep in 't hoofd, het wezen wreed; maer zyne trekken zyn nog wel geſchikt, hoewel ze grof en ruuw geworden zyn door 't branden van de zonne; hy gaet gelyk de menſchen op twee voeten, maer loopt met zulk eene ſnelheit, dat men werk heeft, als men hem met een' losſen toom vervolgt, hem te achterhalen; vorders is hy wonderlyk ſterk; de Koning en de Vorſten van 't land nemen hun grootſte vermaek in hem te jagen, gelyk men hier de herten jaegt; mogelyk is dees Wildeman eene ſoort van grooten Aep; maer 't is te verwonderen, dat men geen naeuwkeuriger verhael van dit dier heeft, dan 't geen men van de Reizigeren hoort, die dikwils verhalen, 't geen ze hebben hooren zeggen zonder dat ze 't gezien hebben; 't is waer dat eenige Gedenkſchriften van China 'er van melden, maer vry verſcheidentlyk.

Men vind in de Gedenkſchriften van Trevoux van Louw- en Sprokkelmaend 1701. 't uittrekſel van eenen brief, uit Indië den 10 van Louwmaend 1700. geſchreven; de Schryver, dien men niet noemt, zegt, dat, 't geen hy in de Gedenkſchriften van China aengaende den Wildenman van 't Eiland Borneo gelezen heeft, zeer waerachtig is; dat hy den 19 van Bloeimaend 1699. op de ree van Batavia zynde, op een Engelſch Fregat London genaemt, 't welk van Borneo kwam, 't kind van eenen dier wilde menſchen zag, dat men hem verzekerde nog maer drie maenden oud te zyn, het ſcheen hem omtrent twee voeten lang, 't was bedekt met hair, dat nog zeer kort

was, had een rond hoofd en naer dat van een' menſch gelykende, maer de oogen, mond, en kin waren wat verſchillende van de onze ten aenzien van hunne gedaente; het was, zegt hy, zoo ſchriklyk platneuzig, dat men 'er byuaer geen' neus aen zag; dit dier was veel ſterker dan de kinders gemeenlyk op haer zes of zeven jaren zyn, 't geen ik gewaer werd, zegt hy, met 't by de hand te trekken, want ik voelde een' buitengemeenen tegenſtand; het had veel moeite zich te vertoonen, en als men 't noodzaekte uit een zeker huisje, dat men voor het zelve gemaekt had, te komen, toonde het daer ongenoegen over, het had werkingen, die zeer menſchelyk waren; als 't ging ſlapen, lei 't op de zyde leunende op eene van zyne handen; hy vond des zelfs pols aen den arm, zoo als wy dien hebben; de geſtalte van deze dieren, als zy hunne volkomen grootte hebben, evenaert die van de grootſte menſchen; zy loopen ſneller dan de herten; in de boſſchen breken zy de takken van de boomen, die ze gebruiken om de voorbygaende of reizigers dood te ſlaen; als ze iemand konnen dooden, zuigen ze hem 't bloed af, dat ze als een' lekkeren dank proeven; men zegt dat deze dieren zeer geil zyn.

Mogelyk zal 't iemand kwalyk nemen, dat ik den menſch in eene Beſchryvinge der Droogeryen plaetſe, maer hy zal in 't gevolg zien, dat 't niet zonder reden is, dewyl men 'er vele dingen uittrekt, die in de Geneeskunde gebruikt worden; al de deelen van den menſch, zyne uitwaſſen, en zyne uitwerpſels hebben veel olië en vlug zout onder waterdeelen en aerde vermengt in zich.

De mumia, 't bekkenbeel, herſenen, en bloed van den menſch worden in de Geneeskunde gebruikt; ik heb van yder derzelve op zyne plaets geſproken.

Het menſchenhair is goed tegen de opſtygingen, als men het brandende den zieken laet ruiken; men haelt 'er een zeer vlug en doordringend zout van over, dat de zelve kracht heeft als dat van 't menſchenbekkenbeel; zie myn Boek van de Scheikunde.

Het moſch van 't menſchenbekkenbeel, het bloed en pis van een' menſch worden in de Geneeskunde gebruikt, op hunne plaets zal ik 'er van ſpreken.

Het ſpeekſel van een' jongman, die zeer gezond en nuchter is, word goed geacht tegen de ſlangebeten, en dolle honds beet.

De gele vuiligheit, die men met een oorlepeltje uit het oor haelt, en oorſmeer noemt, is ontbindende en goed voor de vyt, die nog maer in zyn begin is.

De nagels van handen en voeten doen braken, als ze geraſpt, en in ſubſtantie tot eene ſcrupel, en in een afweekſel tot twee ſcrupels ingegeven worden.

De vrouwemelk is verkwikkende, verzachtende, goed voor de borſt, longezweer', en andere uitterende ziektens; men doet 'er ook van in de oogen om de ſcherpte te verzachten, en de ontſtekingen te matigen.

De pis van een' menſch korteling gelooft is buikzuiverende en goed voor de jigt, voor de opſtygingen, en om de verſtoppingen weg te nemen, als men 'er 's morgens nuchteren twee of drie glazen van drinkt; zy ſtilt ook de jigtpynen van buiten warm op 't deel gelegt; zy ontbind, en verdroogt de ſchurft, hairworm, en andere jeukteus van de huid.

De menſchendrek is ettermakende, ontbindende, weekmakende, verzachtende, goed voor de negenoogen, om de peſtbuilen tot etter te brengen, om de keelontſtekingen te verdryven, daer op gelegt zynde; ſommigen pryzen hem droog, gepoedert, en ingenomen, tegen de zwellingen van de keel', vallende ziekte, en afgaende koortſen; men noemt hem in 't Laryn *Olatum vel ſtercus humanum*; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Homo ab humo, aerde, zynde den Menſch uit aerde geformeert.

Olatum ab oleo, id eſt fœteo, ik ſtink.

HORDEUM.

Hordeum, in 't Franſch *Orge*, in 't Nederduitſch *Gerſt*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Hordeum, Brunf. Matth.
Hordeum primum, Ang.
Hordeum majus, Trag.
Hordeum polyſtichum hybernum, C. B. Pit. Tournefort.
Hordeum polyſtichum, J. B. Raii Hiſt.
Hordeum polyſtichum vel hybernum, Park.

Zy ſchiet eenen ſteel of eenen halm lager dan die van de Rogge, en hare bladers zyn breeder; de bloemen, en de granen groeijen in airen, die aen eene riſt, welke in zyne lengte getandt is, vaſt zyn; yder bloem heeft verſcheide helmſtyltjes, die door een' twee- of driebladigen kelk ondersteunt zyn, waervan eenige gemeenlyk met een draedje eindigen; als

als deze bloem verwelkt is, word 't vruchtje, dat tuſſchen de helmſtyltjes gevonden word, een zaed, dat aen beide eindens ſpits, en omtrent 't midden dik is, wit van kleur' naer 't geel trekkende, vervult met eene mergachtige zelfſtandigheit, die tot meel word.

De tweede ſoort word genaemt

Hordeum polyſtichum vernum, C. B. Pit. Tournefort.
Hordeum ſenis verſibus, Matth. Cam.
Hordeum Septentrioni notiſſimum, Lob. Ob.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat hare airen korter maer dikker zyn, en zes ryen zaden heeft.

Men kweekt de eene en de andere ſoort van Gerſt in alle landen aen; in de Geneeskunde gebruikt men niet dan hare zaden; zy hebben veel olië, en een weinig wezentlyk, en vlug zout in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende, goed voor de borſt, en voor de buikloopen.

Men ſcheid den baſt van de Gerſtekorrelen af, en men noemt ze Gepelde Gerſt; zy zyn goed voor de borſt, verzachtende, bevochtigende, verzoetende, verwekken 't ſpeekſel, matigen door hun ſlymachtig gedeelte de ſcherpe vochten, die van de herſenen komen, en verwekken den ſlaep; men gebruikt ze in een afziedſel. De beſte Gepelde Gerſt word ons van 't Franſche Vitry gebragt; zy moet nieuw, wel gevoedt, wit, zuiver, en droog zyn.

Men brengt ons uit Suabe, en uit verſcheide andere oorden van Duitſchland eene kleene Gepelde Gerſt, die niet veel grooter dan Gierſt, bynaer rond, hard, wit en vry glad is, men noemt ze *Hordeum perlatum*, *Geparelde Gerſt*; zy word van de gemeene Gerſt gemaekt, en verſchilt van onze Gepelde Gerſt niet, als dat hare zaden door den molen, die ze van haren baſt geſcheiden heeft, geperſt en rond gemaekt zyn, zoo dat ze daer door kleener zyn; zy zwelt, als men ze laet koken; men eet ze gelyk Ryſt, als ze gekookt is.

Het Gerſtemeel word in pappen gebruikt om te verzachten, te ontbinden, en de ettermaking te bevorderen.

Hordeum is een verbaſterde naem, want eertyds zeide men *fordeum*, van φορέω, *nutrimentum*, om dat de Gerſt tot voedſel gebruikt word.

Polyſtichum, απολύ, *multum* & στάχυς, *ſpica*, als of men zeide, *plant met verſcheide airen*, of *met verſcheide ryen zaden aen yder air'*.

HORMINUM.

Horminum coma purpuro-violacea, J. B. Pit. Tournef.
Orminum verum, Geſ.
Horminum ſativum, C. B.
Horminum ſativum genuinum, Dioſc. Park.

In 't Franſch *Ormin*.

* Is eene plant, die veel overeenkomſt met de Salie heeft; hare ſtelen zyn omtrent een voet hoog, roodachtig, vierkantig, wollig, takkig; de bladers zyn gelyk die van Salie, maer min droog, zuiverer, zeer ruig, tegen malkanderen over geplaetſt, zonder merkelyken reuk, een weinig bitter van ſmaek; de toppen der takken zyn vervult met een' hoop purperachtige bloemen, die naer 't paers trekken; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, zy zyn alseen bek, kleener dan die van de Salie, als pypen gemaekt, en yder van boven in twee lippen geſneden, purperachtig en wit van kleur', onderſteunt door een' kelk, die als een horentje gemaekt is, en vervolgens een zaedhuisje word, dat bynaer ronde zaden inſluit; haer wortel is houtachtig en vezelig; men kweekt deze plant in de tuinen aen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, ontbindende, goed voor de maeg', en om de beweging der geeſten te verwekken.

Horminum, *ab* ὁρμᾶν, *id eſt*, *impetu ferri*; om dat men gemeent heeft, dat deze plant de Venusdriften verwekte.

HORTULANUS.

Hortulanus.
Milliaria.
Cynchramus.

In 't Franſch *Hortolan*, of *Ortolan*.

Is een kleene vogel, zoo groot als een kleene Leeuwerk, of als eene Lyſter, van verſcheide kleuren, en zeer vet, men vind hem in Italië, Languedok, Provence, en in 't Dauphiné; hy leeft van Gierſt en andere zaden; zyn vleeſch is zeer

* Zie Pl. XI. Fig. 10.

zeer lekker, en 't is een zeer ſmaeklyk geregt; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is verkwikkende en goed om de geeſten te verſterken en op te wekken.

Zyn vet is weekmakende, verzachtende, ontbindende.

Cynchramus, *vel Cenchramus a κέγχρος*, *milium*, om dat dees vogel zich voornamentlyk met Gierſt voed.

HUART.

Huart, C. Biron, is een watervogel van Canada; hy is zoo groot als een Kalkoenſche Haen, doch zyne veders zyn veel fraeier; zy zyn doorvlamt gelyk die van de Patrys; en met levendiger zwart en wit geſprenkelt, zyn buik is geheel wit; zyn bek is zoo lang als die van eene Snip, doch veel dikker; zyn hals is zoo lang als die van eene Zwaen, van kleur' als de krop van eene Duive, die verandert, na dat hy verſcheidentlyk tegen de zon gekeert is; onder aen de keel heeft hy eene ſoort van kleene, witte en zwarte das, dat vry aerdig ſtaet; zyn bek is zeer kort; de beenen zeer lang, en de pooten gemaekt als die van de Zwaen, en andere watervogelen; hy leeft in 't water, alwaer hy de viſſchen eet, die hy krygen kan; men vind hem gemeenlyk aen den zeekant, in de rivieren, in de meiren; men zegt dat 'er langs de rivier van Miſſiſſipi vele gevonden worden; hy is goed om te eten, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vet is ontbindende, en zeer goed om de zenuwen te verſterken en te verzachten.

Men noemt dezen vogel *Huart*, om dat hy dit woord zoo duidelyk uitſpreekt, dat men zoude zeggen, dat 't eene menſchenſtem was.

HYACINTHUS GEMMA.

Hyacinthus, in 't Franſch *Hyacinte*, in 't Nederduitſch *Hyacint*, *Hyacintſteen*, is een koſtelyke ſteen, waer van verſcheide ſoorten zyn, die in grootte en in kleur' verſchillen; want ſommige zyn zoo kleen als een matige zoutkorrel, vry zacht, en wit van kleur'; deze ſoort noemt men in 't Franſch *Hyacinthe ſouple de lait*, en komt uit 't Ooſten. Andere zyn zoo groot als erweten, zeer hard, rood van kleur', een weinig naer 't geel trekkende, ſchitterende; deze ſoort gebruikt men in de Geneeskunde. Men moet de Ooſterſche achten boven die, welke in Sileſië en in Bohemen groeijen, die men onderkennen zal aen hunne grootte, ſchoonheit, en hardigheit; want de Ooſterſche zyn niet grooter dan eene erweet, en zyn ſchooner en ſchitteren meer dan die van Europa, andere zyn bynaer van dezelve grootte, of grooter, geel van kleur' bynaer als de Brandſteen; deze zyn wit, met rood of geel gemengt, of van verſcheide kleuren; gene zyn zoo kleen als ſpeldeknoppen, van een ſchitterend rood; deze laetſte ſoort vind men in Vrankryk op verſcheide plaetſen voornamentlyk in Auvergne; men noemt ze gemeenlyk *Jargons* of *valſche Hyacinten*; men wryft de Hyacinten op den wryſteen tot een zeer fyn poeder om die onder Artzenybereidingen te gebruiken.

Men acht ze goed om 't hart te verſterken, 't vergift tegen te ſtaen, de vreugt te verwekken, en de ſtuiptrekkingen te ſtillen; doch al de kracht van dezen ſteen beſtaet hier in, dat hy een alkali zynde 't zuur in 't lichaem matigt en t'onderbrengt, en de buikloopen en bloedingen ſtuit; de gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels.

Men heeft den naem van Hyacint aen dezen ſteen gegeven, om dat men voorgeeft 'er zommige gevonden te hebben, die bynaer van kleur' waren als de bloem van de plant' Hyacint genaemt.

HYACINTHUS PLANTA.

Hyacinthus, Dod. Gal. Lugd.
Hyacinthus oblongo flore cæruleus major, C. B. Pit. Tournef.
Hyacinthus Anglicus, Adv. Ger. Eyſt. Raii Hiſt.
Hyacinthus non ſcriptus, Dod. Lugd.
Hyacinthus Anglicus, *ſive Belgicus*, J. B.

In 't Franſch *Jacinte*.

In 't Nederduitſch *Hyacint*.

Is eene plant, die een' ronden en gladden ſteel ſchiet omtrent een half voet hoog, van onderen bleek en van boven donkergroen van kleur'; de bladers zyn zoo lang als hun ſteel, ſmal, groen, blinkende, en kleener dan die van Pareye; de bloemen zyn aen den top door hare zwaerte neêrhangende, zy zyn als langwerpige pypen gemaekt, die zich van boven uitbreiden, en in zes deelen zyn ingeſneden, doorgaens blaeuw, dan wit, ſomtyds vleeſchkleurig, dan eens bynaer purperachtig, en aengenaem van reuk; als deze bloem voorby is, komt 'er eene bynaer ronde en driekantige vrucht, verdeelt in drie huisjes, die met eenige ronde en zwarte zaden vervult zyn; haer wortel is bolachtig en wit; de geheele

le plant is met een ſlymachtig ſap vervult; zy groeit in de velden, aen de kanten der wegen, in de tuinen; in Engeland is ze zeer gemeen; zy heeft veel olië, en een weinig wezentlyk zout in zich.

De wortel van de Hyacint is afvegende, t'zamentrekkende, aen een lymende.

Haer zaed is openende, tot 't gewigt van eene halve drachma of van eene drachma ingenomen.

De plant Hyacint draegt, zoo men voorgeeft, den naem van 't kind Hyacinthus, dat volgens de Fabel in hare bloem verandert werd.

Zommigen leiden dezen naem van 't Griekſch *Ἰα, viola*, en van 't Latyn *Cynthus*, dat eertyds een bynaem was, dien men aen Apollo gegeven had, als of men zeide *Violier van Apollo.*

HYACINTHUS INDICUS.

Hyacinthus Indicus tuberoſa radice, J. B. in 't Franſch *Tubereuſe*, in Nederduitſch *Tuberoos*, is eene plant, wier ſteel drie of vier voeten hoog groeit, zynde een pink dik, regt, rond, vaſt, kael, glad, van binnen hol; de bladers zyn onder aen den ſteel, omtrent een half voet lang, ſmal, dik, vleezig, blinkendgroen, glad, zich wyd verſpreidende; de bloemen ſtaen aen den top, gemaekt als eene lange pyp, die zich van boven uitbreid, en in zes deelen ingeſneden is, van kleur' wit als melk, zeer aengenaem van reuk, en de kamers, waer in men ze zet, met een' lieflyken reuk vervullende; haer wortel is knobbelachtig; de geheele plant is met een ſlymachtig ſap vervult, en word in de tuinen aengekweekt; zy heeft uit Indië haren oorſprong, doch is in geheel Europa, en voornamentlyk te Parys zeer gemeen geworden; de bloem heeft veel fyne of geeſtryke olië, waer van de ongemeene reuk komt, dien zy verſpreid; de Renkwerkers gebruiken ze veel; maer in de Geneeskunde word ze niet gebruikt; in de vrouwen verwekt ze dikwils de opſtygingen; haer wortel en blad hebben vele waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich.

De wortel van de Tuberoos is afvegende, t'zamentrekkende, opdroogende, ontbindende.

Het blad is zuur, en bloedſtelpende

HYBOUCOUHU ET CARAMENO.

Hyboucouhu Americanus, itemque Carameno fructus iiſdem, Theveti, J. B. is eene Amerikaenſche vrucht van gedaente en grootte als een Dadel, maar niet goed om te eten; men trekt 'er eene olië uit, die men bewaert in een vat, gemaekt van eene vrucht in de Indiaenſche tael' Carameno genaemt, die men heeft uitgeholt of wier vleeſch men heeft uitgenomen.

Deze olië word voornamentlyk tegen eene landziekte, Tom genaemt, gebruikt, welke voortkomt uit een groot getal kleene wormen, die de ziertjes in grootte niet veel overtreffen, en die zich onder de huid vergaderen, en kleene gezwellen zoo groot als boonen veroorzaken, die zeer pynlyk zyn, en droevige toevallen voortbrengen; deze olië is daerenboven ook goed om de vermoeide leden te verſterken, en de wonden en zweren te genezen.

HYDRARGYRUS.

Hydrargyrus.
Mercurius.
Argentum vivum.

In 't Franſch *Mercure*, of *vif Argent.*

In 't Nederduitſch *Kwik*, *Kwikzilver.*

Is een vloeibaer, loopend metael of half metael, zilververwig, zeer zwaer en nogtans vlug, doordringende, en zich gemaklyk met 't goud en 't zilver vereenigende en vermengende: men vind het in verſcheide mynen van Europa, als in Hongarye en in Spanje; men heeft zelfs zedert veertig jaren eene myn by S. Lo in Normandye ontdekt. 't Komt doorgaens voort onder bergen, die met ſteenen zoo zacht en wit als kalk bedekt zyn; de planten, die op deze bergen groeijen, komen hooger en groener dan elders te voorſchyn; maer de boomen, die by de Kwikmyn zyn, dragen zeer zelden bloemen of vruchten, zelfs komen de bladers laet voor den dag.

Een kenteeken, waer door men de kwikmyn ontdekt, is, als 'er 's morgens in de lente op eene byzondere plaets dier bergen dikke dampen of nevels opkomen, die wegens hunne zwaerte niet zeer hoog opgaen; deze plaetſen taſt men aen om 'er Kwikzilver te zoeken, en voornamentlyk als ze tegen over den Noorderwind gelegen zyn; want dan gelooft men de myn zeer vruchtbaer te zyn; het is aenmerkelyk, dat men veel water omtrent deze mynen vind, 't welk men aen den voet van den berg moet uitputten, eer men kan arbeiden om 't metael te krygen.

De

Dewyl 't Kwikzilver een zeer vloeibaer lichaem is, heeft men meerder moeite om 't te vinden dan de andere metalen; want 't zygt door de aerde en tuſſchen de klooven der ſteenen; zoo dat 't meenigmael uit 't oog raekt, wanneer men meent gereed te zyn om 't te krygen; men is genoodzaekt menſchen zeer diep in de aerde te doen dalen, om 't daer te gaen zoeken, en deze menſchen oeffenen dit beroep niet lang zonder lam te worden; men zegt ook dat men tot dit werk niet dan misdadigers of andere ter dood verwezene menſchen gebruikt.

Het Kwikzilver komt niet altyd zuiver en vloeibaer uit de myn', 't is doorgaens met aerde gemengt, of in Bergvermiljoen verandert met een gedeelte zwavel, dat 't ontmoet heeft. Het Kwikzilvr, 't welk niet veel aerde heeft, kan door zeemleêr, waer door men het laet gaen, 'er van afgeſcheiden worden; maer als 't met veel aerde of andere onzuiverheden verzelt is, moet men het in yzere kromme kolven doen, die men in een fornuis plaetſt, men legt 'er een' ontfanger vol water aen, en men ſtookt 't vuur onder de kromme kolven zeer ſterk om 't Kwikzilver over te halen; de yzere kromme kolven zyn in deze gelegenheit beter dan de andere, om dat 't Kwikzilver, genegen om zich aen dit metael vaſt te hechten, van de aerde zich beter affcheid, en eer in ſtaet is om verdunt en door 't vuur voortgedreven te worden.

Men is altyd niet verzekert van de zuiverheit van 't Kwikzilver, dat men by de Kooplieden verkoopt; het kan verandert zyn geweeſt door eenige vermenging, die in de myn' zal geſchiedt zyn, en 'er door 't zeemleêr niet van afgeſcheiden heeft konnen worden; of door eene byvoeging van lood of eenig ander metael of minerael, dat de Vervalſchers 'er onder gedaen hebben; derhalven is 't noodzakelyk het te zuiveren, eer men het gebruikt.

De wyze der Ouden, om het Kwikzilver te zuiveren, en te gelyk, zeiden ze, van eene koude hoedanigheit in den vierden graed of trap te verbeteren, was het zelve in een' marmeren of ſteenen mortier met zout en met tot poeder gemaekte Salie te mengen, en 't mengſel een uur lang met een' houten ſtamper te roeren, en daer na door een vel of leêr te zygen; door dit middel maekten zy het helder en ſchoon, maer zy hadden niet dan 't buitenſte vuil, en dat van geen belang is, weggenomen, 't geen het Kwikzilver altyd rollende in de fleſſchen van dik leêr of aerde, waer in het overgevoert en bewaert word, naer zich neemt; was 'er metael of iets metaelſch in de Kwik, het ging zoo wel door de luchtgaetjes van 't vel heen als de Kwik, en daer gefchiedde geen de minſte affcheiding; wat aenbelangt de voorgewende koude hoedanigheit van de Kwik, die was door deze bereiding niet verbetert, en 't metael was in den zelven ſtaet, als te voren.

Een zeker middel, om 't Kwikzilver zoo zuiver te hebben als 't zyn kan, beſtaet in het zelve van 't Vermiljoen te ſcheiden op de volgende wyze.

Mengt onder malkanderen gelyke deelen van tot poeder gemaekt Vermiljoen en vylſel van ſtael; vult 'er de helft of twee derden van een' krommen kolf mede, plaetſt dien in een' weêrſtuitoven, en voegt 'er een' glazen ontfanger vol water aen, zonder de zamenvoegſels toe te lymen; zet het vuur onder den kromhals by graden aen tot den vierden graed, gy zult het Kwikzilver hooren overkomen, en op den bodem van den ontfanger vallen; zet het vuur aen tot 'er niets meer overkomt, gy zult dertien oncen vloeibaer Kwik van yder pond Vermiljoen getrokken hebben; waſcht 't, en 't met doeken gedroogt hebbende, zygt 't door een leêr. Men moet verzekert zyn, dat dit Kwik zuiver is, want indien 'er in de myn' eenig gedeelte van metael of minerael met 't Kwikzilver, waer van men 't Vermiljoen gemaekt heeft, gemengt ware geweeſt, zoude het op den bodem van 't vat gebleven zyn, en 't zoude met de Kwik en zwavel zich niet hebben konnen verheffen; en indien men zedert de verhefſing eenig vreemd lichaem in de Vermiljoen gemengt had, zoo zoude deze onzuiverheit, van wat aert ze ook ware, zich in de wederlevendigmaking' of overhaling', die ik zoo even beſchreven heb, 'er van afgeſcheiden hebben. De ontfanger moet vol water zyn, op dat het Kwikzilver, dat als een damp uit den kromhals overgaet, verkoeling vinde, die 't doet verdikken en veranderen; doch de voeging van den ontfanger met den kromhals moet door 't leem niet geſloten zyn, om dat altyd in de overhaling' veel zwavel van 't Vermiljoen opkomt, die zich, als zy geene opening ter uitgang vond, met 't Kwikzilver zoude vereenigen, en het tot eene ſoort van graeuw deeg maken, zoo dat men genoodzaekt zoude zyn 't voor de tweede reis' over te halen.

Het yzer doet in deze gelegenheit, gelyk een alkali, het zuur van de zwavel, die het Kwikzilver tot een Vermiljoen hield, affcheiden; en dit Kwikzilver van zyne banden los gemaekt is in ſtaet om door 't vuur fyner gemaekt, en voortgedreven te worden; de ongebluſte kalk doet het zelve als 't yzer of ſtael, maer men moet 'er driemael zoo veel van hebben.

De vloeibaerheit van het Kwikzilver komt daer van, dat de ongevoelige deelen, waer uit het natuurlyk beſtaet, alle bolswyze of rond zyn, want door deze gedaente zich niet aen mal-

malkanderen konnende hechten, rollen ze altyd. Deze zelve reden verklaert, waerom dit metael, hoewel het zwaer zy, door 't vuur zoo gemaklyk vlug word; want zyne ronde deelen, zynde altyd afgefcheiden, en geene vereeniging onder malkanderen hebbende, zyn alle afzonderlyk ligt, en in ftaet om door 't vuur voortgedreven en om hoog gevoert te worden. 't Geen de vaftigheit en hechtheit van een metael uitmaekt, is, dat zyne ongevoelige deeltjes, op verfcheide wyze gevormt zynde, zich aen malkanderen gehecht, vaftgemaekt, en naeuw vereenigt hebben, zoodat 't vuur geene kracht heeft om ze van een te fcheiden en weg te voeren.

Het Kwikzilver is een middel voor 't *Miferere* of den Darmkronkel, men laet 'er een pond, en zelfs meer van innemen, op dat het door zyne zwaerte in 't doorgaen de vezels van de darmen, die in deze ziekte geplooit zyn, uitzette; men looft het door den afgang, zoo als men 't heeft ingenomen.

Men gebruikt het raeuwe Kwikzilver om de wormen te dooden; men laet 't in water koken, en men geeft het afziedfel te drinken, dat van 't Kwikzilver weinig of niet, hoe lang men het ook heeft laten koken, naer zich heeft genomen; want men vind 't metael even zwaer, en 't afziedfel heeft geene andere kleur, fmack, of reuk, als gemeen gekookt water; echter laet het niet na goede uitwerkingen voort te brengen. Men moet in acht nemen, dat 't vat, waer in men 't water met 't Kwikzilver laet koken, van aerde of glas en niet van metael zy, want het zoude 't zelve doordringen. Het Kwikzilver dood de luizen, vlooien, en andere bloedelooze diertjes van 't lichaem; men hangt het aen der kinderen hals', nadat men het in penneschachten befloten heeft, om de kwade lucht te wederftaen; het geneeft de fchurft, hairworm, en de venuskwalen; het ontbind en verdryft de klieren en de andere gezwellen; het neemt de verftoppingen weg uit- en inwendig gebruikt; het komt onder verfcheide zalven en plaefters; men kan zeggen dat het een van de befte middelen is, die wy in de Geneeskunde hebben om de dikfte, aerdachtigfte, kwaedaertigfte, en vaftgehechtfte vochten te fmelten, te ontwortelen, en te ontbinden. Een van de wonderlykfte werkingen, die 't voortbrengt, is de kwyling te verwekken, en de pokken en andere venuskwalen in den grond weg te nemen. Om deze uitwerking te verklaren, moet men weten dat 't pokgift beftaet in een zout of zuur wynfteenachtig en dik vocht, dat by poozen giftende het bloed en de andere vochten bederft, en al de kwade toevallen, die 'er uit volgen, veroorzaekt.

Het Kwikzilver, dat men in 't lichaem heeft doen komen, 't zy door ftrykingen met Kwikzalve, of door den mond, zich verdunnende, verdeelt zich als een rook overal, en hecht zich voornamentlyk aen 't pokgift, om dat deze zure ftoffe bekwamer is 'er zich aen te hechten, dan eenige andere; het doordringt dan dit pokgift, en is door zyn zuur zout doordrongen bynaer op de zelve wyze als 't gefchied in de vermenging', die men doet als men 't Sublimaet wil bereiden, de warmte en omloop der vochten doen deze vermenging van Kwik en zuur wel haeft tot de herfenen opgaen, even gelyk 't vuur het Sublimaet in eene matras doet opvliegen, of verheffen; dan gebeurt het, dat 't hoofd zwelt, 't tandvleefch, tong en geheimelte aen 't zweren raken, de kwylvaten verflappen, en dat men diergelyke pynen, die men zoude voelen, wanneer men Sublimaet op eenig velloos deel lei, gewaer word: deze toevallen worden verzelt met eene onwillige en overvloedige kwyling', die door de fcherpte van 't vocht, dat uit de herfenen komt, en door de verflapping van al de kwylvaten onderhouden word: deze kwyling duurt, tot dat al de fcherpe, vergiftige, en kwikachtige ftoffe of vocht ontlaft is.

Hydrargyrus, ex ὕδωρ, aqua, & ἄργυρος, argentum, quafi aqua argentea als of men zeide *verzilverd water*, want 't Kwikzilver is vloeibaer als water, en van kleur' als zilver; om de zelve reden noemt men 't *Kwikzilver.*

Mercurius, om dat 't vlug en altyd in beweging' is, gelyk men eertyds Mercurius den Bode der Goden afmaelde; en om dat de Starrekykers en de Alchymiften wanen, dat het invloeden van de Dwaelftarre Mercurius ontfangt.

HYDROCOTYLE.

Hydrocotyle vulgaris, Pit. Tournefort.
Ranunculus aquaticus Cotyledonis folio, C. B.
Ranunculus aquaticus umbilicato folio, Col.
Cotyledon aquatica, Dod. Gal.
Cotyledon aquatica acris Septentrionalium, Lob.

In 't Nederduitfch *Waternavelkruid.*

Is eene plant, die verfcheide dunne, rankachtige ftelen fchiet, die flangswyze loopen en zich aen de aerde vaft hechten; de bladers zyn rond,

uitgeholt, en door kleene ſteeltjes ondersteunt; de bloemen zyn kleen, uit vyf roosswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, wit van kleur'; als deze bloem voorby is, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, uit twee zeer platachtige zaden beſtaende, die afzonderlyk de gedaente van een' halvenkring hebben; haer wortel is vezelig; deze plant groeit in de moeraſſen; zy is wat ſcherp van ſmaek, heeft vele waterdeelen, olië, en wezentlyk en vaſt zout in zich.

Zy is openende, afvegende, wondheelende.

Hydrocotyle, ex ὕδωρ, aqua, & κότυλη, cavitas; om dat deze plant uitgeholde bladers draegt, en dat ze gaern in de moeraſſen is.

HYOSCIAMUS.

Hyoſciamus.
Juſquiamus.
Dens caballinus.
Faba Suilla.
Herba cunicularis.

In 't Franſch *Juſquiame*, *Hannebanne.*

In 't Nederduitſch *Bilſenkruid.*

Is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn. Ik zal alhier de twee voornaemſte beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Hyoſciamus vulgaris, J. B. Raii Hiſt.
Hyoſciamus niger, Ger.
Hyoſciamus vulgaris, vel niger, C. B. Pit. Tournefort.
Hyoſciamus flavus, Fuch.
Apollinaris, Cord. in Dioſcor.

In 't Nederduitſch *Zwart en Geel Bilſenkruid.*

* Zy ſchiet verſcheide dikke, takkige, met veel wolle bedekte ſtelen, omtrent anderhalf voet hoog; de bladers zyn groot, breed, ingeſneden, zacht, wollig, witachtig, over en weder en zonder orde langs de takken geſchikt; de bloemen waſſen op malkanderen gehoopt op de takken, geel en purper dooreengemengt van kleur'. Yder der zelve is, volgens den Heer Tournefort, een klokje, dat doorgaens in vyf deelen is ingeſneden, en door een' kelk ondersteunt word, die als een beker gemaekt, en ruig is.

Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, die eenigzins naer eene pot of ketel gelykt; zy is in den kelk van de bloem' beſloten, dien zy, met zich uit te zetten, de gedaente van eene pott' doet aennemen. Deze vrucht heeft haer dekſel, dat haer vry naeuwkeurig ſluit; zy is overlangs in twee huisjes verdeelt, die kleene, en zwarte zaden inſluiten. Haer wortel is lang, dik, ruuw, van buiten bruin van kleur', van binnen wit. De geheele plant heeft een' onaengenamen reuk; zy groeit overal in de velden, en langs de wegen.

De tweede ſoort word genaemt

Hyoſciamus albus, J. B. Park. Ger. Raii Hiſt.
Hyoſciamus candidus, Trag.
Hyoſciamus albus major vel tertius, Dioſcoridis, *& quartus Plinii*, C. B. Pit. Tournef.
Apollinaris tertius, Cord. in Dioſc.

In 't Nederduitſch *Wit Bilſenkruid.*

Zy verſchilt van de voorgaende, dat ze min takkig, en met meer witte wolle bedekt is; dat hare bladers kleener, en zachter zyn; en dat hare bloemen, en zaden wit zyn. Zy groeit voornamentlyk in warme landen, als in Languedok, omtrent Oranje, langs de Rhone, aen de kanten der wegen.

De eene en de andere ſoort hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn pynſtillende, verdoovende, ſlaep verwekkende, en dikwils doodelyk voor de dieren, die 'er van eten; men gebruikt ze alleenlyk uitwendig onder plaeſters, zalven, oliën, en in ſtovingen; zy ſtillen de al te groote beweging der vochten. Men acht het wit Bilſenkruid boven 't zwart gemeen Bilſenkruid; maer hunne krachten zyn bynaer dezelve.

Het zaed van Bilſenkruid word voor de tandpyn', en voor den winter aen de handen en voeten gebruikt.

Hyoſciamus, ex ὗς, porcus, & κύαμος, faba, als of men zeide *Varkensboon*; men heeft dezen naem aen 't Bilſenkruid gegeven; om dat zyne vrucht eenige overeenkomſt met eene boon' heeft,

* Zie Pl. XI. Fig. 11.

heeft, en om dat volgens Ælianus de wilde zwynen, als zy 'er van gegeten hebben, met zulke geweldige ſtuiptrekkingen worden aengetaſt, dat ze in weinig tyds ſterven zouden, by aldien zy zich niet in eenige beek gingen baden en 'er uit drinken.

HYPECOUM.

Hypecoum, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Hypecoon, C. Bauh.
Hypecoon ſiliquoſum, J. B. Pit. Tournef.
Hypecoon legitimum, Cluſ. Park. Raii Hiſt.
Cyminum corniculatum, *ſive Hypecoon*, Cluſii, Ger.

In 't Nederduitſch *Gehorend Wild Komyn.*

Zy ſchiet verſcheide ſtelen ter hoogte van een' voet, omtrent zynen top in verſcheide vleugels of takken zich verdeelende; de bladers zyn gelyk die van de wilde Wynruit, of gelyk die van Duivekervel. Hare bloem is kleen, beſtaende uit vier kruiswyze geſchikte bladeren, geel van kleur', en vaſt aen een ſteeltje. Als deze bloem voorby is, komt 'er eene platte peul te voorſchyn, gemaekt als eene zeiſſen, beſtaende uit verſcheide ſtukken, welker eindens aeneengevoegt zyn, en waer van yder een zwartachtig zaed influit, dat vry wel naer eene kleene nier gelykt. Haer wortel is lang, ſomtyds enkel, ſomtyds verdeelt, roodachtig, met kleene vezelen voorzien.

De tweede ſoort is minder bekent dan de eerſte, men noemt ze

Hypecoon altera ſpecies, C. B. Pit. Tournef.
Hypecoon alterum, Dioſcoridis, *ſiliquoſum*, Ad. Lob.
Hypecoon alterum, Park. Raii Hiſt.
Cuminum ſiliquoſum, Ger.

In 't Nederduitſch *Wild Komyn met peultjes.*

Zy is eene ſchoone kleene plant, die kleene, dunne, teêre ſtelen ſchiet, dragende bladers, welke naer die van Wild Komyn gelyken, en diep ingeſneden zyn; hare bloemen zyn geel, die van de voorgaende gelykende, maer kleener; in hare plaets komen ook peulen, als zeiſſens gemaekt, uit verſcheide aen malkanderen gevoegde ſtukken t'zamengeſtelt, en yder een geel zaed influitende; haer wortel is dun.

De eene en de andere ſoort groeijen in warme landen, als in Languedok omtrent Montpellier, omtrent de baden van Balleruc, in Spanje, in de velden; zy hebben veel olië en zout in zich.

Zy worden, gelyk de Heul, pynſtillende geacht.

HYPERICUM.

Hypericum, Dod. Ger. Raii Hiſt.
Hypericum vulgare. C. B. Pit. Tournefort. Park.
Herba perforata, Trag.
Androſæmum minus, Geſ. Col.
Hypericum vulgare, *ſive Perforata caule rotundo*, *foliis glabris*, J. B.
Aſcyron, Dod. Gal. *Millefora.*

In 't Franſch *Mille-pertuis.*

In 't Nederduitſch *Sint Janskruid.*

* Is eene plant, die ronde, ſtyve, harde, houtachtige, roodachtige, takkige ſtelen ſchiet, ter hoogte van anderhalven voet; de bladers zyn langwerpig, zenuwachtig, naer die van kleene Santorie gelykende, tegen malkanderen over zonder ſteeltje langs de ſtelen geſchikt, ſchynende met een groot getal kleene gaetjes doorboort, die men meent gewaer te worden als men ze in de zonne of in een ſterk licht beſchouwt; doch als men deze gewaende kleene gaetjes met behulp van een vergrootglas naſpeurt, ziet men, dat ze niet anders zyn als kleene blaesjes van gedaente als Linzen, die doorſchynende, en met een helder, doch wat olieen balſemachtig vocht vervult zyn; deze bladers hebben een' laffen ſmaek; de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen in groote meenigte, geel van kleur', beſtaende yder uit vyf bladeren, die rooswyze geſchikt, en met verſcheide helmſtyltjes van de zelve kleur' verzelt zyn. Als deze bloem voorby is, komt 'er een kleen hoofdje of driehoekig huisje te voorſchyn, zoo groot als een Gerſtegraen, langwerpig,

* Zie Pl. XI. Fig. 12.

werpig, met een rood ſap vervult, en in drie huisjes verdeelt, die met zeer kleene, een weinig lange, vetachtige zaden vervult zyn, donker van kleur', en harſtachtig van reuk en ſmaek; de wortel is hard, houtachtig, in verſcheide takken verdeelt, en van kleur' als Palmhout. Deze plant groeit in de boſſchen, en andere onbebouwde plaetſen. Hare bloeijende toppen worden dikwils in de Geneeskunde gebruikt; zy verwen de oliën, brandewyn, en andere zwavelachtige vochten rood; zy hebben veel balſemachtige olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn openende, afvegende, wondheelende, zy verwekken de pis, en de maendſtonden, en verdryven de wormen, wederſtaen 't vergift, verſterken de gewrichten, en zyn goed voor 't nierkolyk; men gebruikt ze uit- en inwendig.

HYPOCISTIS.

Hypociſtis, Dod. Ger. J. B. Park.
Hypociſtis ſub Ciſto, C. B.
Orobanche quæ Hypociſtis dicitur, Raii Hiſt.
Limodori genus, quod Hypociſtis, Dod.

In 't Franſch *Hypociſte.*

* Is eene ſoort van Orobanche of een zeker uitſpruitſel, die in de lente op den voet van eene ſoort' van Ciſtus groeit, die in de warme landen, als in Provence, en Languedok vry gemeen is, dragende bynaer ronde, ruige, ruwe, witachtige bladers, en purperachtige bloemen. Dit uitſpruitſel groeit omtrent anderhalf voet hoog, en is een of twee duimen dik, en ſomtyds dikker, rond, van boven breeder dan van onderen, teêr, geelachtig van kleur', met ſap vervult, hebbende by tuſſchenruimtens zekere bruine ringen of knoopen gelyk in den wortel' van Plompen. Men ſnyd deze kleene plant omtrent Bloeimaend, men ſtoot ze, en men perſt 'er een zuur ſap uit, dat men op 't vuur tot de dikte van een extract uitdampt, zoo hard en zwart als drop, dan maekt men 'er koekjes van om het te vervoeren; dit extract of uittrekſel noemt men met den naem' van de plant', *Hypociſtis.* Het moet verſch, zwaer, zwart, zonder aengebrandt te rieken, zuur en t'zamentrekkende van ſmaek gekozen worden; het heeft veel zuur wezentlyk zout, met aerde en olië innerlyk vermengt, in zich.

Het is zeer t'zamentrekkende, aen een lymende, goed om de buikloopen, braking, en bloedingen te ſtuiten; men laet 't inwendig gebruiken; het komt onder de Theriakel, men mengt 't ook onder eenige plaeſters.

Hypociſtis, *ex ὑπὸ*, *ſub*, *& κίστος*, *ciſtus*, als of men zeide *Plant groeijende onder den Ciſtus.*

HYSSOPUS.

Hyſſopus vulgaris ſpicatus anguſtifolius, J. B. Raii Hiſt.
Hyſſopus Arabum, Ger.
Hyſſopus officinarum cærulæa ſive ſpicata, C. B. Pit. Tournef.

In 't Franſch *Hyſſope.*

In 't Nederduitſch *Hyſſop*, *Yzoop.*

* Is eene plant, die verſcheide harde, geknoopte, takkige ſtelen ſchiet een voet of anderhalf hoog, bekleedt van beneden af tot boven toe met lange en ſmalle bladeren, welke wat breeder zyn dan die van de Keule; de bloemen waſſen airwyze, maer alleenlyk gekeert naer eene zyde, van eene ſchoone blaeuwe kleur', zelden wit; yder der zelve is bekswyze of als eene pyp van boven in twee lippen geſneden. Als deze bloem voorby is, komen 'er vier langwerpige zaden in de plaets, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk verſtrekt heeft; deze zaden hebben ſomtyds een' reuk, dien van 't Muſcus naerby komende. De wortel is een vinger dik, houtachtig, hard; de geheele plant, en voornamentlyk eer ze bloeit, verſpreid een' ſterken, ſpeceryachtigen en aengenamen reuk; zy is wat ſcherp van ſmaek; men kweekt ze in de tuinen aen; zy heeft veel fyne olië en vlug en wezentlyk zout in zich.

Zy is inſnydende, openende, ettermakende, afvegende, wondheelende, verſterkende, goed voor de aêmborſtigheit en andere borſtkwalen; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Hyſſopus, van 't Hebreeuſch *Ezob*, kruid van goeden reuk.

HYSTERA-PETRA.

Hyſtera-petra, Agricolæ.
Hyſterolythus, Boet. de Boot.
Hyſterolithos, Worm.

Is

* Zie Pl. XI. Fig. 13.

* Zie Pl. XI. Fig. 14.

Is een harde, zwarte ſteen, zoo groot als eene noot, van gedaente als de ſchaemdeelen eener vrouwe; men vind hem in de aerde in verſcheide plaetſen van Italië, en van Duitſchland.

Men acht hem, aen de dye gehangen, goed tegen de opſtygingen, en om de maendſtonden te verwekken, doch men moet op dit voorgegeven middel weinig ſtaet maken.

Hyſtera-petra, *ab ὑστέρα*, *uterus*, *baermoeder*, *& petra*, *ſteen*, als of men zeide *Steen van de baermoeder.*

Hyſterolythus, beteekent het zelve.

HYSTRIX.

Hyſtrix, *Porcus ſpicatus* in 't Franſch *Porc epi*, in 't Nederduitſch *Stekelvarken*, is eene ſoort van grooten Landegel, zoo rond als een windbal; zyn hoofd is kleen, maer in gedaente dat van een varken eenigzins naerby komende; zyne oogen zyn kleen; zyn bek is gelyk die van een' Haes, voorzien met vier lange tanden, ſnydende en gelyk die van een' Bever, twee boven en twee onder; zyne tong is van boven met verſcheide kleene tandswyze beentjes voorzien; zyne ooren zyn van gedaente als die van een' menſch en van een' aep, plat tegen 't hoofd, overdekt met zeer fyn hair; de voorſte pooten gelyken naer die van een' Bunſing, hebbende yder vier klaeuwen, en de achterſte naer die van een' Beer, hebbende yder ook vier klaeuwen; zyn lyf is rondom overdekt met eene zyde of dik blinkend hair, naer dat van een Wild Zwyn gelykende; deze zyde is over 't geheele lyf doorgaens drie vingers lang, maer in den nek omtrent een voet lang, en driemael zoo dik als elders; op 't hoofd maekt ze een' bos of kuif omtrent agt duimen hoog, en knevels by de zes duimen lang; deze kuif is meeſtentyds van haren wortel' tot aen 't midden wit, en haer bovenſte gedeelte kaſtanjebruin; zyn lichaem is nog voorzien met eene ſoort' van gladde, en blinkende elſten, als ſpillen of penneſchachten gemaekt, die zoo lang als de hand, hard, ſpits, ſtekende, zoo dik als zwanefchachten, ſtyf, ſterk, nu wit, dan zwart, of van beide kleuren, en zonder veêren of franje zyn; zy ſtrekken hem tot verwerlng'; vele van deze ſoorten van elſten, die de ſterkſte en ſtyfſte zyn, houden weinig aen 't vel; het dier ſchiet ze als pylen tegen de Jagers, met zyn vel te ſchudden gelyk de honden doen, als zy uit 't water komen, en dit ſchieten doet hy met zoo veel kracht, dat hy dikwils honden en menſchen kwetſt; het houd ze regt en over einde als het door 't velt gaet, of als 't iemand ziet, maer legt ze op zyn lyf neêr, als 't in de holen kruipt, waer in 't zich gemeenlyk en voornamentlyk 's winters onthoud; het verbergt zich ook in de braemboſſchen; men vind 'er in Ethiopië, Afrika, Indië, Italië, zelden in Vrankryk; het voed zich met druiven, appelen, peren, wortelen en brood, als men 't 'er van geven wil; het drinkt water, en als men 'er wyn ondermengt, zuipt het dat gretig op; het gaet zyn voedſel liever by nacht dan by dag zoeken; zyn vleeſch is goed om te eten, het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch en lever maken losſyvigheit, en verwekken de pis.

Zyn vet is goed voor de ſcheurſelen en om de zenuwen te verſterken.

Men vind ſomtyds, doch zeer zelden; in 't hoofd, maeg', en galblaes' van ſommige Indiaenſche Stekelvarkens, zekere ſteenen, die zeer naer de Pedro de Porco gelyken, waer van ik op zyne plaets geſproken heb; maer zy zyn veel grooter en meer by plaetjes of ſchilfers geſchikt gelyk de Ooſterſche Bezoar, eſſen in 't aenraken, en glad gelyk zeep, lichtpurperachtig van kleur', bitter van ſmaek; men noemt ze ſteenen van Malacca, of Bezoar van een Indiaenſch Stekelvarken; men vind ze in een Provintie van 't Koninkryk van Malacca, Pam genaemt, maer zy zyn zeer zeldzaem en zeer duur; men acht ze veel meer dan de gemeene Bezoarſteenen.

Zy zyn goed om de kwade vochten door de uitwaſſeming te verdryven, om 't vergift te wederſtaen, en 't hart te verſterken. De gift is van twee greinen tot agt; men gebruikt hem ook geweekt of getrokken in een mengſel van water en wyn.

De ſteen van Malacca word in 't Latyn *Lapis Malacanus*, *ſeu Bezoar hyſtricis* genaemt.

Hyſtrix, *ab ὗς*, *ſus*, *varken*, om dat men meent, dat dit dier eenige overeenkomſt met een varken heeft.

De Griekſche naem *ὕστριξ*, beteekend *Varkenshair*, en men heeft dit dier zoo genaemt, om dat het met hair, naer dat van een Wildvarken gelykende, bedekt is.

HYVOURAHE'.

Hyvourahé, Theveto, Cluſ. in Monard.
Hyvouraé Braſilianis, *Guaiaci ſpecies*, Lerio part. 3. Ind. Occident.

Is een groote Braziliaenſche boom, wiens baſt zilververwig, en het binnenſte roodachtig is, gevende, als hy verſch van den boom is

afgeſcheiden, een melkachtig ſap van een' zouten ſmaek en dien van 't Zoethout zeer naerbykomende. Men zegt, dat dees boom niet als om de vyftien jaren vrucht draegt; deze vrucht is zoo groot als eene matige Pruim, goudkleurig, malſch, aengenaem van reuk, en zeer zoet van ſmaek; zy heeft van binnen een' kleenen ſteen; de zieken verlangen 'er zeer na wegens haren goeden ſmaek.

De baſt van dezen boom is zweetdryvende, opdroogende, openende; men gebruikt hem in Brazilië tegen de pokken, op de zelve wyze, als men in Europa den baſt en 't hout van Pokhout gebruikt.

Hyvourahé, is een Braziliaenſche naem, die *zeldzame zaek* beteekent.

J.

JABOTAPITA.

Jabotapita, G. Piſon. Is een boom van eene middelmatige hoogte, die in Brazilië op de oevers waſt; zyn baſt is ongelyk en graeuw; zyn hout is zacht en buigzaem; de bladers zyn over en weder geſchikt, langwerpig, ſpits, en groen; de bloemen worden door eenige kleene takjes ondersteunt, zy zyn kleen, maer in groote meenigte by gele trosjes van een' zeer goeden reuk geſchikt; nadat ze zyn afgevallen, komen 'er vruchten in hare plaets, die op dezelve wyze geſchikt, zoo groot als kerſeteenen, en bynaer driekantig van gedaente zyn; maer op yder dezer vruchten waſſen drie of vier andere zonder ſteeltjes van de zelve grootte, en eirond; alle deze vruchten zyn van kleur' als onze Krakebeziën, en geven eene gelyke verw; zy hebben geene zaden in zich; haer ſmaek is t'zamentrekkende; men perſt 'er eene olië uit, die men tot de ſalade gebruikt.

Deze vrucht is t'zamentrekkende, men gebruikt ze, gelyk de Krakebezië, om de buikloopen te ſtuiten, en de gewrichten te verſterken.

JACA.

Jaca, Acoſt. Garz. Frag. Lugd. *Jaceros in Calecut*, Ludov. Romano. *Jaaca*, & *Jaca*, Linſc.

Is een groote Indiaenſche boom, wiens blad zoo breed als eene hand, heldergroen van kleur', en zenuwachtig is; hy groeit in Malabar op eenige Eilanden langs 't water; zyne vrucht waſt op zynen ſtam en aen zyne grootſte takken: zy is lang en grooter dan eene Kauwoerde, donkergroen van kleur', met eene dikke en harde ſchorſe bedekt, en aen alle kanten als met diamantpunten omringt, die in eene korte en groene doorn, wier ſpits zwart is, eindigen. Deze vrucht ryp zynde geeft een' goeden reuk. Daer zyn twee ſoorten, de eene *Barca* genaemt, die van eene vaſte zelfſtandigheit, en de beſte is; de andere *Papa* of *Gyraſal* genaemt, die week, en de ſlechtſte is.

De vrucht van de Jaca is van binnen wit, haer vleeſch is vaſt, en in verſcheide huisjes vol kleene kaſtanjes verdeelt, die wat langer en dikker dan de Dadels, met eene graeuwe ſchelle bedekt, van binnen wit gelyk de gemeene kaſtanjes, wrang en aerdachtig van ſmaek zyn. Als men ze groen eet, veroorzaken ze veel winden in 't lichaem, maer als men ze te voren braed, hebben ze een' zeer goeden ſmaek; alle deze kaſtanjes zyn met een geel en wat lymachtig vleeſch omwonden, naer 't vleeſch van de Dorion gelykende, dat aengenaem van ſmaek, voornamentlyk in de Jaca, *Barca* genaemt, en dat van eene goede Meloen gelyk is, maer hard te verteren, en, als men 'er dikwils van eet, eene peſtachtige ziekte, die de Indianen *Morxi* noemen, veroorzaekt.

De raeuwe kaſtanjes van deze vrucht zyn zeer t'zamentrekkende, en goed om de buikloopen te ſtuiten; gebraden zynde verwekken zy 't zaed.

JAÇAPUCAIO.

Jaçapucaio, G. Piſon. Is een zeer hooge boom, die in America groeit; zyn baſt is graeuw, hard, en oneffen als die van een' ouden Eikeboom; zyn hout is hard en ineengedrongen; de bladers gelyken naer die van den Moerbeziëboom, zy zyn ros als ze jong, en groen als ze in hare volkomen grootte zyn, getandt aen hunne kanten, en eenigzins gedraeit en omgebogen; zyne vrucht komt in de Lentemaend te voorſchyn, zy is zoo groot als een kindshoofd, vaſt of hangende aen een' dikken ſteel', bedekt met eene gele ſchors', zoo hard als hout, en aen 't tein-

de,

de, dat naer de aerde ziet, is ze op de wyze van eene doos' door een dekſel, dat wonderlyk konſtig ſchynt, geſloten; als de vrucht ryp is, ſcheit 'er 't dekſel van zelfs af, en ter zelver tyd als het 'er van afvalt, vallen 'er ook noten uit, in gedaente de *Myrobalani Chebuli* naerby komende, en gelyk de Piſtachiën zeer lekker van ſmaek; zy dienen verſcheide dieren, en zelfs den menſchen tot voedſel; men perſt 'er eene olië uit. Dees boom groeit overvloedig op verſcheide plaetſen langs den Middelandſchen zeekant; daer zyn verſcheide ſoorten van; zyne vrucht dient, als 'er de noten uit zyn, om 'er vazen en drinkſchalen van te maken.

Zyn hout is goed om 't vergift te weder-ſtaen.

Zyne vrucht verwekt 't zaed.

JACARANDA.

Jacaranda, G. Piſon. Is een Indiaenſche boom, waer van twee ſoorten zyn; de eene heeft wit, en de andere zwart hout; beide zyn ze hard, ſchoon, en gemarmert.

De witte is zonder reuk, gelykende naer den Pruimboom van Europa; de bladers zyn kleen, ſpits, blinkende van boven, en wit van onderen, en regt tegen malkanderen over langs de takken geplaetſt. Yder dezer takken ſchiet verſcheide ſcheuten, die verſcheide dagen knoppen dragen zoo groot als kerſeſteenen, als trosjes van eene olyve kleur' geſchikt, waer van yder zich in 't openen in vyf bladers naer om laeg gebogen verdeelt, die van binnen voor 't gezicht en aen 't gevoel eene kleene zyde tabbert van eene blinkende olyve kleur' vertoonen. Tuſſchen de bladers waſt eene bynaer ronde, en gele bloem, uit een blad beſtaende, van een' aengenamen reuk, aen de zyde opengaende, en uit haer midden verſcheide witte helmſtyltjes ſchietende, die met gele, en vry groote helmpjes eindigen op de wyze van zyde borſtelen. Op deze bloemen volgt eene vrucht zoo groot als de palm van eene hand, maer door de ſpelingen der natuur, van eene byzondere en zeldzame gedaente, want ze is oneffen, bultig en zeer gedraeit of krom, door hare zwaerte altyd naer om laeg hellende, met wit en groen geſchakeert, vervult met eene groene naer 't wit trekkende zelfſtandigheit, die de lieden van 't land in plaetſe van zeep gebruiken; zy laten de vrucht koken, en eten ze; zy noemen ze *Manipoy*.

De zwarte Jacaranda verſchilt van de voorgaende hier in, dat zyn hout zwart, hard en vaſt is gelyk 't Pokhout, doch welrickende.

Zyn hout word geacht zweetdryvende en opdroogende, en zyne vrucht goed voor de maeg' te zyn.

JACEA.

Jacea nigra vulgaris capitata & ſquamoſa, J. B. Pit. Tournefort.
Jacea nigra, Ger. Raii Hiſt.
Jacea nigra vulgaris, Park.
Jacea nigra pratenſis latifolia, C. B.

In 't Franſch *Jacée*.

In 't Nederduitſch *Zwarte Jacea*.

Is eene plant, wier eerſte bladers eenige overeenkomſt met die van de Cichoreye hebben, want zy zyn wat geſnippelt, zwartachtiggroen van kleur', met witte wolle bedekt; maer die, welke aen de ſtelen vaſt zyn, zyn ſmal, ſtyf, en wat hard; de ſtelen zyn gevoort, moeijelyk te breken, wollig; de bloemen zyn by bosjes op ſchilferachtige en zwartachtige hoofden, gelyk in de Korenbloemen, vaſtgehecht, purperachtig van kleur'. Als de bloem voorby is, komen 'er bruine zaden te voorſchyn, die met kuifjes voorzien zyn; haer wortel is vry dik, houtachtig, t'zamentrekkende en laf van ſmaek. 't Overige van de plant' is van een' zoetachtigen ſmaek, die niet onaengenaem is. Deze plant waſt in de weiden en op andere grasachtige en onbebouwde plaetſen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende, goed voor de zweren van de keel' en van den mond; men gebruikt ze in gorgeldranken.

De Jacea verſchilt van den Diſtel door hare hoofden, die niet ſtekelig zyn, en van de Cirſium door hare bladers, die geene ſtekels hebben.

Jacea, komt van *Jacere*, op den grond liggen; men heeft dezen naem aen deze plant' gegeven, om dat vele van hare ſoorten ter aerde neêrliggen.

JACOBÆA.

Jacobæa vulgaris, J. B. Raii Hiſt.
Jacobæa vulgaris major, Park.

Jaco-

Jacobæa vulgaris laciniata, C. B. Pit. Tournefort.
Jacobæa Senecio, Adv. Lob.
Herba Jacobæa, Tab.
Flos S. Jacobi, Brunf. Trag.
Senecio major, *ſive Flos S. Jacobi*, Matth. Caſt.

In 't Franſch *Jacobée*, *Herbe de ſaint Jaques*, *Fleur de ſaint Jaques*.

In 't Nederduitſch *Sint Jacobskruid*.

* Is eene plant, die eenen of verſcheide ſtelen ſchiet, drie of vier voeten hoog, die rond, regt, hard, gevoort, nu kael, dan een weinig wollig, ſomtyds roodachtig, of naer 't purper trekkende, takkig, en bekleedt zyn met over en weder, of zonder orde geſchikte, langwerpige, diep ingeſneden bladeren donkergroen van kleur', en een weinig t'zamentrekkende van ſmaek; de bloemen waſſen als gele zonneſchermen, of als ruikers aen de toppen der ſtelen en der takken; yder der zelve is van eene matige grootte, ſtraelswyze geſchikt, beſtaende uit eene t'zamenhooping' van bloempjes, die met eene kroon' omringt, en door een' kelk, die wat ſchilferachtig, en in verſcheide ſtukken gekloofd is, ondersteunt zyn. Als deze bloem is afgevallen, komen 'er roodachtige en met kuifjes voorziene zaden te voorſchyn; de wortel beſtaet uit vele dikke witte vezelen, die zeer vaſt in de aerde zyn. Deze plant groeit op vochtige plaetſen, in de velden; zy heeft vry veel zout en olie in zich.

Zy is openende, wondheelende, verzachtende, afvegende, ontbindende; men gebruikt ze in afziedſelen in- en uitwendig, ook in gorgeldranken.

Jacobæa, *a Jacobo*, *Jacob*, als of men zeide *Kruid van Sint Jacob*; men heeft de Jacobæa dezen naem gegeven, om dat men ze dikwils op de wegen van Sint Jacob in Galice vind.

JACUA-ACANGA.

Jacua-Acanga, G. Piſon. Is eene ſchoone Braziliaenſche plant, die de Portugezeu *Fedagoſo* noemen; haer ſteel groeit meer dan twee voeten hoog; hy is ruig, en takkig; de bladers zyn zoo groot als de hand, van gedaente als die van Kattekruid, ruuw, meer ſtekende dan die van de Netelen, en omgevouwen. Tuſſchen dezelve ſchiet 'er uit op hare toppen eene ſoort van air' omtrent tien vingers lang, met kleene groene zaden voorzien, als in de Weegbree, uitgenomen dat deze airen als een ſchorpioenſtaert gebogen zyn, eindigende met kleene blaeuwe en gele bloempjes, die de gedaente van een' kleenen kelk hebben; haer wortel is een voet lang, bynaer regt, houtachtig, weinige of geene draedjes ſchietende, van buiten bruin, van binnen wit, laf van ſmaek. Deze plant groeit voornamentlyk op zandachtige plaetſen; daer zyn verſcheide ſoorten van; zy word in de Geneeskunde veel gebruikt.

Zy is afvegende, wondheelende, ontbindende, genezende; men gebruikt ze in ſtovingen, pappen, en zalven.

* Zie Pl. XI. Fig. 15.

JACULUS.

Jaculus, in 't Franſch *Vandaiſe*, in 't Nederduitſch, *Kolſoog*, is een rivierviſch, plat en bynaer zoo groot als een Bot of Schol, wit en blinkende als een Voorn; zyn vleeſch is zacht, wit, en vry goed van ſmaek; hy heeft vlug zout en olie in zich.

Hy is goed voor de borſt en bevochtigende; men gebruikt hem in de keukens.

JADE.

Jade, is een zeer harde ſteen, graeuwachtig-groen van kleur', of die van de olyve naerbykomende, doch men ziet 'er van drie verſcheide groen; de ſchoonſte komt van Ooſtindië; de Turken en de Polen maken 'er geveſten van voor ſabels en houwers; hy is zeldzaem en moeijelyk te bewerken wegens zyne groote hardigheit, men is genoodzaekt daer toe dé poeder van Diamantſteen te gebruiken; de Juweliers ſlypen 'er kleene ſtukken van, die ze zeer glad maken, op dat men ze gemaklyk in de lenden zoude konnen dragen; het boek genaemt *Le parfait Jouaillier*, geeft dezen ſteen den naem van Goddelyken ſteen, wegens de groote krachten, die men hem toeſchryft, want men meent dat hy, omtrent de lenden gedragen zynde, goed zy om den ſteen of 't zand uit de nieren te doen komen, en langs of door de piswegen af te dryven, en dat hy een middel voor de vallende ziekte zy; doch ik ſla niet veel geloof aen de voorgegevene hoedanigheden van dit draegmiddel.

JALAP.

Jalap.
Jalapa.
Jalapium.
Gialapa.
Gelapo.
Chelapa.
Celopa.

* Is een graeuwe harſtachtige wortel, dien men ons droog en in ſchyven geſneden uit Weſtindië brengt; de plant, die hy draegt, als hy in de aerde ligt, is, volgens den Vader Plumier en den Heer Tournefort, eene ſoort van Nachtſchoon, die de laetſte *Jalap officinarum fructu rugoſo* noemt. Haer ſteel groeit vier of vyf voeten hoog; de bladers komen in gedaente die van Klimop naerby, maer zy zyn zoo dik niet; de bloem is eene pyp van boven als een trechter wyd open ſtaende en uitgekorven, rood als ſcharlaken, ſomtyds met geel en wit geſchakeert, zeer aengenaem voor 't gezicht; deze bloem gaet 's nachts open, en ſluit zich op den minſten zonneſtrael weder, daerom noemt men ze *Belle de nuit*, *Nachtſchoon*. Als 't by dag regent, of eene betrokken lucht is, blyft ze open, maer dan verwelkt ze in korten tyd, want de dag, hoe hy ook zy, is haer nadeelig, dat waerſchynlyk daer van daen komt, om dat de zon eene vochtigheit verdroogt en doet verdwynen, die haer noodig is om hare deelen uitgeſtrekt te doen blyven. Nadat deze bloem voorby is, komt 'er eene gerimpelde vrucht in de plaets, die in hare holligheit een bynaer rond zaed heeft. Men zegt dat deze plant in de Eilanden van Madera van zelfs en zonder aenkweeking' groeit.

Men moet den wortel van Jalap verkiezen in dikke en vaſte ſchyven, die met harſtachtige aderen doorzaeit, met de handen moeijelyk, maer met den ſtamper ligt te breken, graeuw van kleur', en wat ſcherp van ſmaek zyn; hy heeft veel olië en zout in zich.

Hy dryft alle vochten door den afgang zeer ſterk af, maer voornamentlyk de weiachtige; men gebruikt hem tegen de waterzucht, jigt, vloeijingen, en tegen de verſtoppingen; de giſt is van tien greinen tot eene drachma.

Alle de namen van den wortel Jalap zyn van de Amerikaenſche genomen.

* Zie Pl. XI. Fig. 16.

JAMBOLONES.

Jambolones, Garciæ.
Jamboloins, Acoſtæ.
Jambolyn, Palud. in Linſc. 4. part. Ind. Orient.

Is een Indiaenſche heeſter, die naer den Myrthus gelykt, maer zyn blad is als dat van den *Arbutus*; zyne vrucht gelykt naer groote Olyven, en is wrang en t'zamentrekkende van ſmaek; men legt ze in pekel, om ze te eten; in de Geneeskunde is ze in geen gebruik, maer men eet ze met gekookte ryſt om den etensluſt te verwekken.

JAMBOS.

Jambos, Acoſtæ, Garz. Is eene Indiaenſche vrucht zoo groot als eene peer. Daer zyn twee ſoorten van, eene die donkerrood van kleur', zonder ſteen, en aengenaem van ſmaek is, en eene, die bleekrood, met een' dikken ſteen, als die van eene perzik, niet zeer rond, hard, eſſen en met eene witte en ruige ſchelle bewonden is; de eene en de andere ſoort hebben een' rozereuk, maer de laetſte is zoo goed van ſmaek niet als de eerſte. Hare ſchel is zoo dun en zacht, dat men ze met geen mes kan ſchillen. Deze vrucht word van die van Malabar, en van die van Kanarië *Jamboli*, van de Arabieren *Tupha Indi*, van de Perſianen *Tuphat*, van de Turken *Alma*, en van de Portugezen *Jambos* genaemt. De boom, die ze draegt, word van de zelve Portugezen *Jambeiro* genaemt. Hy groeit zoo hoog als een Pruimboom, ſchietende eene groote meenigte takken, die zich lang en breed uitbreidende eene groote ſchaduw en een aengenaem gezicht maken; zyn baſt is aſchgraeuw, en effen; zyn hout is broos; zyn blad gelykt in gedaente naer 't yzer van eene dikke lans' of ſpeer', en is ſchoon, effen, van boven donkergroen, en van onderen ligtgroen van kleur'. De bloemen zyn rood, naer 't purper trekkende, zeer levendig van kleur', hebbende op 't midden verſcheide kleene draedjes, welriekende, en zuurachtig van ſmaek gelyk de knoppen van den wyngaerd; de wortel is ſterk en zeer diep in de aerde.

Dees boom draegt verſcheide reizen bloemen en vruchten in een jaer, en men ziet hem nooit zonder bloem' of rype of onrype vrucht', t'aller ure vallen 'er bloemen af, die de aerde onder hem geheel rood doen ſchynen; en naer mate dat hy zich van die ontlaſt, waſſen 'er

wederom nieuwe, en daerna vruchten, waer van sommige eerst opkomen en andere ryp worden; men is gewoon deze vrucht in 't begin van den maeltyd te eten. Men legt de bloem en de vrucht in met zuiker.

Zy worden geacht goed te zyn tegen de galachtige koortsen, om den dorst te leschen, en om 't hart te versterken.

JANGOMAS.

Jangomas, Garz. Frag. Lugd.
Jangomi, Acostæ.
Paliurus Ægyptius, Pr. Alpini.

Is een Indiaensche boom van grootte als een Pruimboom, bezet met doornen; zyn blad is gelyk die van een' Pruimboom; zyne bloem is wit; zyne vrucht gelykt naer die van den Sorbenboom, van eene gele kleur' als ze ryp is, t'zamentrekkende en wrang van smaek als gedroogde pruimen. Dees boom groeit op de velden, in de tuinen, in Bazain, Chaul, en Batequala.

Zyne vrucht word onder de t'zamentrekkende middelen gebruikt, om de buikloopen te stuiten, en voor de ontstekingen van de keel'.

JANIPABA.

Janipaba, G. Pison, *Genipa*, G. Maregravii, is een van de grootste boomen van Brazilië; hy gelykt naer den Beukenboom; zyn bast is graeuw of wit; zyn hout is mergachtig en broos; de takken zyn bekleedt met bladeren, die een voet of anderhalf lang, van gedaente als eene ossetong', en blinkendgroen van kleur' zyn; de bloem is kleen, naer die van de Narcis gelykende, wit met gele vlekken van binnen, van reuk als kruidnagels; zyne vrucht is grooter dan een Oranjeappel, rond, en met eene zachte en aschverwige schelle bedekt; haer vleesch is vast, geelachtig, lymig, met een zuur sap vervult, en aengenaem van reuk; men vind in 't midden van deze vrucht' eene holligheit vol geperste, platte, bynaer boironde zaden, die met een zacht vleesch omringt zyn; zy word onder 't trypen zacht gelyk de Mispel, en dan is ze goed om te eten.

Zy word geacht t'zamentrekkende, en goed tegen de buikloopen te zyn; zy stilt den brand in den mond', en de zode in de maeg'; men gebruikt ook deze vrucht, eer ze ryp is, in pappen, en zalven, tegen kwaedaertige zweren.

Men perst uit deze vrucht' eene soort van wyn of wynachtig vocht, dat versch zynde t'zamentrekkende en verkoelende schynt te zyn, maer als men 't bewaert, verliest het een gedeelte van zyne t'zamentrekking', en 't word verhittende.

De Indianen persen uit de schelle van de vrucht', eer ze ryp is, en uit de takken van den boom een vocht, dat terstond zoo helder als water is, maer dat vervolgens zeer zwart word; zy verwen 'er hun lichaem mede, als ze ten oorlog trekken, om aen hunne vyanden schriklyker en ontzachlyker voor te komen; de zelve verw kan aen stoffen, en aen papier gegeven worden, en ze kan nergens mede, wat het ook zy, weggenomen worden, maer omtrent den agtsten of negenden dag verdwynt ze van zelfs.

De *Janipaba* is eene soort van *Genipa*, waer van ik op zyne plaets gesproken heb.

JAPARANDIBA.

Japarandiba, G. Pison, is een Braziliaensche boom, wiens bast gelyk die van den Elsenboom aschverwig is; zyn hout is hard en mergachtig; de bladers zyn zonder orde en inovervloed door steeltjes rondom aen de takken vast; zy zyn als die van de Janipaba, langwerpig, spits, zenuwachtig; de bloemen zyn groot en schoon, yder uit agt dikke bladeren t'zamengestelt, en drie aen drie door een' en den zelven voetsteel ondersteunt. Hare gedaente, grootte, kleur en reuk zyn als die van de Roos'; zy hebben in haer midden verscheide kleene in 't rond geschikte helmstyltjes met een kleen geel en bevend helmpje; in hare plaets komen vruchten gemaekt als appels, maer plat aen haer bovenste gedeelte, van buiten graeuw, van binnen geel, hebbende yder een' steen zoo groot als eene hazelnoot, die hoekig, van gedaente als een hart, en blinkend-leverkleurig is.

De bladers van dezen boom zyn ontbindende; men legt 'er op de hardigheden van de lever en van de bovenste zyden des buiks; men gebruikt ze ook in afziedzelen om de buizen te openen, en de pis te verwekken.

JASMINUM.

Jasminum, in 't Fransch *Jasmin*, in 't Nederduitsch *Jasmyn*, *Jesemyn*, is eene plant, waer van twee soorten zyn.

De

De eerſte ſoort word genaemt

Jaſminum, Dod.
Jaſminum album, Ger. Park.
Gelſeminum vulgatius, Ad. Lob. Cæſ.
Jaſminum vulgatius, flore albo, C. B. Pit. Tournefort.
Jaſminum, ſeu Gelſeminum flore albo, J. B. Raii Hiſt.
Geſminum, Anguil.

In 't Franſch *Petit Jaſmin*, of *Jaſmin commun.*

In 't Nederduitſch *Gemeene Witte Jaſmyn.*

Is een heeſter, die vele, zeer lange, dunne, geknoopte, zwakke, buigzame, groene ſtelen ſchiet, die zich veel verſpreiden, en neêrvallen als ze door geene latten of muur onderſteunt worden, en met voosten wit merg vervult zyn; de bladers zyn langwerpig, ſpits, naer die van de Wikken gelykende, als by paren langs eene rib geſchikt, die met een enkel blad eindigt. Yder rib is gemeenlyk met zeven, ſomtyds met vyf bladeren beladen, die glad, en van eene ſchoone groene kleur' zyn; de bloemen waſſen als kleene zonneſchermen aen de toppen der takken, zy zyn kleen, maer aengenaem, wit, lieflyk en zeer zoet van reuk'; yder der zelve is eene pyp, die van boven uitgebreidt, en als eene ſtar in vyf deelen geſneden is. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er ſomtyds eene ronde, zaehte, groenachtige bezië, die eenige ronde en platte zaden inſluit; maer in de Noordſche landen valt de bloem van den Jaſmyn gemeenlyk af zonder vrucht na zich te laten; zyn wortel is vezelig.

De tweede ſoort word genaemt

Jaſminum Hiſpanicum flore externè rubente, J. B. Pit. Tournef.
Chamægelſeminum grandiflorum, Lob.
Jaſminum humilius magno flore, C. Bauh. Raii Hiſt.
Jaſminum Catalonicum, Park.
Gelſeminum humilius primum, Cluſ.

In 't Franſch *Jaſmin d'Eſpagne.*

In 't Nederduitſch *Spaenſche Welriekende Jaſmyn.*

Deze verſchilt van de voorgaende, dat haer ſteel veel lager, maer ſterker en vaſter is; dat hare bladers breeder, min ſpits of rondachtig aen hun uiteinde zyn; en dat hare bloemen grooter, breeder, ſchooner, welriekender, van binnen wit, en van buiten roodachtig zyn.

Beide deze Jaſmyns worden in de tuinen aengekweekt; hunne bloemen en voornamentlyk die van den Spaenſchen Jaſmyn worden van de Reukmengeren gebruikt; zy geven veel meer reuks, als ze in warme landen groeijen, dan wanneer men ze in onze gematigde landen aenkweekt; men gebruikt ze ook ſomtyds in de Geneeskunde; men kan 'er den reuk niet van afſcheiden, noch bewaren, als men ze overhaelt, om dat hare vlugge zelfſtandigheit zich onder de lymachtige vermengt op 't minſte vuur, dat men 'er onder ſtookt; als men haren reuk wil ontfangen, moet 't zonder vuur geſchieden in olië van Ben, of wel gewaſſchen Varkensreuzel, gelyk de Reukmengers doen.

De bloem van den Jaſmyn heeft veel olië, die ten deele fyn is, en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, verzachtende, verterende; men gebruikt ze om de knoeſtgezwellen te verdryven, om de baring te bevorderen, om de verkoudheit te doen rypen, de ademhaling gemaklyker te doen zyn, en voor 't zydewee; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Men zegt, dat *Jaſminum* komt van *Jaſme*, een Griekſch woord, dat *artzenyreuk* beteekent, om dat de bloem van den Jaſmyn veel reuks heeft, en om dat ze in de Geneeskunde gebruikt word. Anderen leiden dezen naem af van 't Hebreeuwſch woord *Samin*, dat is te zeggen *Reukwerk*, om dat deze bloem de plaetſen, waer in men ze zet, welriekende maekt.

JASPIS.

Jaſpis, in 't Franſch *Jaſpe*, in 't Nederduitſch *Jaſpis*, is een ſchoone, harde, gladde, ſchitterende, koſtelyke ſteen, die van den Agaet niet verſchilt, als dat hy min zuiver, en zoo hard niet is; daer zyn verſcheide ſoorten van, maer de meeſt geachte is de Ooſterſche; hy moet hard, glad, blinkende, en donkergroen van kleur' zyn, met roode vlekken gemengt; men gebruikt hem ſomtyds in de Geneeskunde, nadat men hem gelyk de andere koſtelyke ſteenen op een' wryſſteen gewreven heeft.

De Jaſpis dus bereidt is t'zamentrekkende, goed om 't bloed en de buikloopen te ſtuiten;

men ſchryft hem groote krachten toe voor de vallende ziekte, om de maeg te verſterken, den ſteen uit de nieren te doen komen, en de bloedingen te ſtuiten, als men hem aen eenig deel van 't lichaem draegt; doch men moet op deze ſoorten van draegmiddelen niet veel ſtaet maken.

Jaſpis, komt van 't Hebreeuwſche woord *Jeſpé*, dat *Jaſpis* beteekent.

IBERIS.

Iberis latiore folio, C. B.
Iberis & Lepidium, Matth.
Lepidium hortenſe, Ang.
Lepidium gramineo folio, *ſive Hiberis*, Pit. Tournefort.
Iberis, Lugd. Dod. J. B.
Iberis cardamantica, Ad. Lob.

In 't Franſch *Paſſerage ſauvage. Chaſſerage. Creſſon ſauvage.*

In 't Nederduitſch *Wilde Kers.*

* Is eene ſoort van Peperkruid, of eene plant, die harde ſtelen ſchiet, een voet of anderhalf hoog, gevende vele dunne takken; hare eerſte onderſte bladers zyn lang, een weinig breed, getandt, en door lange ſtelen vaſtgehecht, maer de bovenſte, die aen de ſtelen en takken vaſt zyn, zyn kleen, ſmal, ſpits, naer die van 't Wild Vlas of naer die van 't Gras gelykende, zonder ſteel', en niet getandt. De bloemen zyn geplaetſt boven op de takken, en zyn kleen, wit, yder uit vier kruiswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt. Als zy zyn afgevallen, komt 'er eene vrucht in hare plaets, van gedaente als 't yzer van eene piek', die zich in twee huisjes verdeelt, waer in dunne en langwerpige zaden beſloten zyn. De wortel is lang, tamelyk dik, houtachtig, van buiten en van binnen wit; de geheele plant is gelyk de Kers ſcherp van ſmaek; zy groeit tegen oude muren en op onbebouwde plaetſen, voornamentlyk in warme landen; de Kruidkenners kweken 'er in de tuinen aen; zy heeft veel wezentlyk zont en olië in zich.

Zy is afvegende, openende, inſnydende, goed voor de ſcheurbuik, om de pis en de maendſtonden te verwekken, voor de verſtoppingen van de milt, in een afziedſel gebruikt; men legt ze op de beet van een' dollen hond om 't vergift te verdryven; men gebruikt haren wortel voor de tandpyn', en om de ſchurft te genezen.

Iberis, *ab Iberia regione*, om dat deze plant eertyds overvloedig in Spanje, dat men *Iberis* noemde, groeide.

* Zie Pl. XII. Fig. 1.

IBIS.

Ibis, is een Egyptiſche Watervogel, naer den Oyevaer gelykende; daer zyn twee ſoorten van, de eene wit, en de andere zwart; zy konnen in geen' anderen luchtſtreek leven als in dien van Egypten; want als ze of door den wind, of door eenig ander middel vervoert worden, ſterven ze by gebrek van eten; zy voeden zich met ſlangen, rupſen, ſpringkhanen; zy maken hun neſt op de Dadelboomen, uit vreeze, dat de katten hunne jongen eten; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Hun vet is ontbindende en verzachtende.

ICHNEUMON.

Ichneumon, Jonſton.
Mus Pharaonis, Bellon.
Mus Indicus, Ælian.

In 't Franſch *Rat d'Egypte. Rat d'Inde.*

In 't Nederduitſch *Ooſtindiſche Rat.*

Is een viervoetig dier, zoo groot als eene Kat, maer langer; zyn hair is zoo hard als dat van een' Wolf, wit- of geelachtig; zyne ooren zyn kleen en rond; zyn ſnuit is zwart, en gemaekt als die van een Varken; zyne tanden en zyne tong komen die van de Kat zeer naerby; zyne beenen zyn zwart; zyn ſtaert is lang en aen 't boveneinde dik. Men vind dit dier in Egypten, aen den kant van den Nyl; 't is halfflachtig, zich nu op 't land onthoudende, dan eens in 't water zwemmende. Het voed zich met kleene ratten, ſlangen, hagediſſen, ſlakken, en kikvorſchen; het bemint zeer veel het vleeſch van vogelen en voornamentlyk hoendervleeſch; het doorknaeuwt den buik der Krokodillen, terwyl zy ſlapen om 'er de lever van te eten; het verplettert ook hunne eijers.

Zyn vleeſch in nat gebruikt zynde word zweetdryvende geacht, en goed voor 't kolyk, tegen de beten van vergiftige dieren, en om 't bloed te zuiveren.

Ichneumon ab ἰχνέυω, *inveſtigo*, om dat dit dier de Krokodillen en verſcheide andere beeſten naſpeurt en vangt.

ICH-

ICHTHYOCOLLA.

Ichthyocolla.
Gluten Alcanak.

In 't Franſch *Colle de poiſſon.*

In 't Nederduitſch *Viſchlym.*

Is eene lym, die gemaekt word van 't vel, de vinnen, ſtaert, ingewand, zenuwen en andere ſpierachtige deelen van een' zeer grooten zeeviſch *Huſo* of *Exoſſis* genaemt, om dat hy geene beenders heeft; hy is ſomtyds tot vier en twintig voeten lang, en vier honderd ponden zwaer; zyn kop is dik, breed, zwaer; zyn bek is groot en gapende; zyn vel is ruuw; zyn rug is met eene groote meenigte kleene doornachtige en ſtekende ſchubben voorzien; hy is zoo vet als een varken; men zegt dat hy zoo vreesachtig is, dat een kleene viſch hem doet vluchten; zommigen rekenen hem onder 't getal der kleene Walviſſchen; men ziet hem zeer gemeen in de zeën van Moskovië; men vind hem ook in Hongarye, en in andere plaetſen, waer door de Donauw loopt; want nademael hy 't zoete water bemint, begeeft hy 'er zich dikmaels naer toe. Men eet zyn vleeſch, maer het is lymig, zoetachtig, en laf, ten zy het gezouten is geweeſt.

Om de Viſchlym te maken, neemt men al 't afval van dezen viſch, men ſnyd 't aen ſtukken, en men laet het in warm water weeken, dan laet men 't langzaem koken, tot dat 't ontbonden en tot eene lym geworden is; deze lym ſpreid men op daer toe gemaekte werktuigen, op dat ze droogende de gedaente van perkement aenneme. Als ze bynaer droog is, rolt men ze gemeenlyk als koorden, die men als eene halve maen rond maekt; men maekt ze ook van verſcheide andere gedaentens.

De Hollanders verſchaffen ons de Viſchlym, die wy in Vrankryk zien; zy krygen ze voornamentlyk van de Moskoviteren, die ze meeſt maken.

Men moet ze in kleene koorden, wit, helder, doorſchynende, zonder reuk' verkiezen. Die in dikke koorden is, is onderworpen met eene gele lym', die droog en ſomtyds van een' kwaden reuk is, vervult te zyn; men moet deze drogery in doozen bewaren, want in de lucht zoude zy vochtig worden; zy heeft veel olië, en weinig vlug zout in zich.

De Viſchlym is zeer goed om te verzachten, en te ontbinden; zy komt in 't maken van eenige plaeſters.

Zy is voor de Herbergiers een groot behulp om den onklaren wyn helder te maken; zy doen eenige ſtukken in een vat, die daer ſmelten en als eene huid boven op maken, die langzamerhand naer den grond zakkende alle de groove deelen van 't vocht zwaerer maekt en met zich ſleept, zoo dat de wyn helder blyft. 't Is eene ſoort van doorzyging', die aen den wyn niet anders als eene goede uitwerking kan toebrengen, dewyl 'er in de Viſchlym niets kwaeds is.

De Viſchlym dient ook om den zyde linten een' glans te geven, de gazen wit te maken, ſyne paerlen naer te maken, en tot verſcheide andere zaken in de Konſten.

Men vind ſomtyds by de Droogiſten zekere Viſchlym, in kleene geelachtige of graeuwe naer het wit trekkende bladen; doch ik heb ze in 't gebruik zoo goed niet bevonden als de voorgaende, zy is te moeijelyk om te ſmelten.

Ichthyocolla, ab ἰχθύς, piſcis, & κόλλα, gluten, als of men zeide *Viſchlym.*

ILEX.

Ilex, Matth. Ang. Lac.
Ilex arborea, Ad. J. B. Rail Hiſt.
Ilex oblongo ſerrato folio, C. B. Pit. Tournef.
Ilex anguſtifolio, Taber.
Ilex major glandifera, Ger.

In 't Franſch *Chêne vert*, *Teuſe*, *Eouſe.*

In 't Nederduitſch *Groote Ilex. Groote Eikeldragende Ilex.*

Is een eikeldragende boom, die zeer naer den Eikeboom gelykt, en zoo groot als een Appel- of Pereboom is; zyn baſt is bruin; zyn hout is hard en vaſt, en de takken vol witte wolle; de bladers zyn langwerpig, aen de kanten getandt, van boven altyd groen, van onderen witachtig en wollig, t'zamentrekkende van ſmaek; de katjes of katteſtaerten zyn langwerpig, met kleene moſchachtige bloemen van eene gele kleur' voorzien; zyne vruchten waſſen op denzelven voet, maer op afgeſcheidene plaetſen; zy zyn eironde of langwerpigronde eikels, van eene matige dikte, aen een einde omvat in een' kleenen kelk', die als een muts of kalot gemaekt, witachtig, en overal met een' leêrachtigen baſt' bedekt word, waer onder eene ſoort van pit, die uit twee deelen beſtaet,

besloten is; dees boom groeit in de bosschen, voornamentlyk in warme landen; de Heer Tournefort onderscheid hem van den Eikeboom, voornamentlyk om dat zyne bladers getandt zyn; in de Geneeskunde gebruikt men zyne bladers, en zynen eikel; zy hebben beide veel olië, en een weinig zout in veel aerde gewikkelt in zich.

De bladers en de eikel van den grooten Ilex zyn t'zamentrekkende; in een afziedsel gebruikt stoppen zy de buikloopen, men gebruikt ze ook in stovingen tegen de vloeijingen, en om de gewrichten te versterken.

Ilex is, zoo men meent, genomen van 't Hebreeuwsche woord *Elon*, dat een' Eikeboom beteekent, om dat dees boom eene soort van Eikeboom is.

ILLECEBRA.

Illecebra minor, *sive sedum* 3. Dioscoridis, Park.
Illecebra, *sive sempervivum tertium*, Dod.
Sempervivum minimum, *sive Illecebra*, Lob.
Sedum minimum Illecebra, *sedi tertium genus non sempen virens*, Adv.
Sempervivum minus vermiculatum acre, C. B.
Sedum parvum acre, *flore luteo*, J. B. Pit. Tournefort.
Aizoon acre, Cord. Hist.
Vermicularis, *sive Illecebra*, Ger.

In 't Nederduitsch *Muurpeper.*

Is eene soort van kleene Donderbaerd, of eene kleene plant, die vele lage, korte, dunne stelen schiet; de bladers zyn zeer kleen, dikachtig, spits, en met sap vervult; de bloemen wassen aen de toppen van hare takken, en zyn kleen, geel, bestaende yder uit vyf rooswyze geschikte bladeren; hare wortels zyn kleen, en vezelig. Deze plant groeit hangende door hare wortels aen oude muren of liggende op de zelve, of op andere steenachtige, dorre en drooge plaetsen; zy is scherp en heet van smaek; zy bloeit in den zomer.

Zy verwekt 't braken, en is goed voor de afgaende koortsen, als ze ingenomen word; men gebruikt ze in gorgeldranken om 't tandvleesch te zuiveren, en de tanden vaster te maken, en tegen de scheurbuik; men gebruikt ze ook uitwendig om de kropgezwellen en opkomende wennen te ontbinden en te verdryven.

IMPERATORIA.

Imperatoria, J. B. Raii Hist.
Imperatoria major, C. B. Pit. Tournef.
Astrantia, Brunf. Gesn.
Magistrantia, Cam.
Struthion, Cord. Hist.
Ostruntium, Dod. Gal. Long.
Imperatoria, *sive Astrantia vulgaris*, Park.
Smyrnium hortense, Trag. Gesn. Hort.
Laserpitium Germanic, Fuch.

In 't Fransch *Imperatoire*, of *Otruche.*

In 't Nederduitsch *Meesterwortel.*

* Is eene plant, wier bladers groot, drie aen drie langs eene takkige rib, die met een enkel blad eindigt, geschikt, styf, en hard zyn, yder in drie deelen verdeelt, en sommige weinig, en andere diep ingesneden of getandt; tusschen dezelve komen 'er stelen op omtrent twee voeten hoog, zich in vleugels verdeelende, en op hunne toppen zonneschermen van vyf bladige, witte, rooswyze geschikte bloemen ondersteunende; op deze bloemen volgen vruchten, bestaende yder uit twee platachtige bynaer eironde zaden, die wat grooter dan die van de Dille, op den rug ligtjes gestreept, en wit van kleur' zyn; de wortel is somtyds zoo dik als de duim, gerimpelt, ruuw, omringt met eenige vezelen, die vervult zyn met een wit speceryachtig merg, dat scherp van smaek, prikkelende op de tong, in den mond' heet, en wat bitter is. Deze plant wast in de tuinen en op de bergen; haer wortel word alleenlyk in de Geneeskunde gebruikt; hy heeft veel zout en olië: men acht dien, welke op de bergen wast, boven dien der tuinen, om dat hy wat sterker is; men brengt hem ons droog van de goudbergen van Auvergne, en van verscheide andere hooge bergen; men moet hem vry dik, wel gevoedt, moeijelyk te breken, van buiten bruin, van binnen groenachtig, speceryachtig en prikkelende van smaek en reuk verkiezen.

Hy is insnydende, doordringende, afvegenpe, openende, verdunt de slymachtige vochten van de longe, bevordert de ontlasting van de borst, versterkt de hersenen en de maeg, wederstaet 't vergift, beneemt den kwaden adem, is goed voor de beroerte, lamheit, slaepzucht, wind-

* Zie Pl. XII. Fig. 2.

windkolyk, derdendaegſche koorts', koude zinkingen, en voor de gebreken der herſenen.

Deze plant is *Imperatoria* genaemt geweeſt, wegens hare groote hoedanigheden, als of men zeide *Plant, die een' Keiſer waerdig is.*

INDICUM.

Indicum.
Indum.

In 't Franſch *Inde.*

In 't Nederduitſch *Indiſch-Blaeuw.*

Is een droeſſem of verdikt ſap, van eene blaeuwe, of donkere Azuurkleur', dat men ons uit Weſtindië in groote ſtukken of droog deeg toevoert; het word uit de bladeren van Anil getrokken, waer van ik op hare plaets geſproken heb. Daer zyn verſcheide ſoorten van Indiſch-Blaeuw, het beſte is dat men Indiſch-Blaeuw van Serquiſſe noëmt, wegens een Dorp Serquiſſe genaemt, alwaer 't gemaekt word; men moet het in platte ſtukken van eene redelyke dikte verkiezen, die tamelyk hard, zuiver, op 't water dryvende, vuur vattende, ſchoon blaeuw of donkerpaers van kleur', van binnen met eenige zilverachtige, en, als men ze op den nagel wryft, met roodachtig ſchynende ſtukjes doorzaeit zyn.

't Indiſch-Blaeuw, dat de gedaente heeft van Kaſtanjes, is ook nog van eene vry goede hoedanigheit, men noemt het *Indigo d'Agra.*

't Indiſch-Blaeuw word in de ſchilderkonſt' gebruikt, zynde met wit gewreven en gemengt, om eene blaeuwe kleur te maken; want indien men het ongemengt gebruikte, zoude het zwartachtig ſchilderen; men wryft het ook met geel, om eene groene kleur te maken. De Verwers gebruiken het om te verwen, en de Waſchſters om haer linnen eene blaeuwachtige kleur te geven.

Indicum, om dat deze droogery in Indië bereidt word.

INDIGO.

Indigo, is een droeſſem getrokken uit de Anil, en van 't Indiſch-Blaeuw, waer van ik in 't voorgaende lid geſproken heb, niet verſchillende, als dat het uit den ſteel' en uit de bladeren van de plant' getrokken is, daer men alleen de bladers tot 't Indiſch-Blaeuw gebruikt heeft; daer zyn verſcheide ſoorten van, doch 't beſte en 't meeſt geachte is, dat men *Indigo Gatimalo* noemt wegens eene Weſtindiſche ſtad Gonti-male genaemt, alwaer men 't bereid; het moet ligt, zuiver, matiglyk hard, ſchoon van kleur' zyn, op 't water dryven, de hoedanigheden van 't Indiſch-Blaeuw naerbykomen, in 't vuur ontvlammen en bynaer geheel verteren.

Het word tot het verwen gebruikt.

JONTHLASPI.

Jonthlaſpi, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Jonthlaſpi luteo flore incanum montanum Diſcoides, Col. Pit. Tournef.
Thlaſpi ſaxatile incanum luteum ſerpylli folio minus, C. B.
Thlaſpi montanum luteum minus, Park.
Leucoium ſiliculoſum flore luteo umbellatum monoſperm. Raii Hiſt.

Zy ſchiet kleene rankachtige, ronde, purperachtige, ruwe ſtelen, die ter aerde nederliggen, met wit hair bedekt, en met kleene, langwerpige, ſmalle, witte, ruwe, drooge bladeren, van een' grasachtigen ſmaek voorzien zyn; de bloemen waſſen aen de toppen der takken als zonneſchermen, of liever als trosjes, die vry groot, geel, en welriekende zyn; yder der zelve beſtaet uit vier kruiswyze geſchikte bladeren.

Als deze bloem voorby is, komt 'er eene vrucht in hare plaets, van grootte als eene Linze, bynaer rond, zeer platachtig, met ruuw en wit hair bedekt; men vind in deze vrucht' maer een zaed, dat doorgaens rond en platachtig, en roodachtig van kleur' is. Deze plant bloeit in de maenden Mei en Juny; zy wederſtaet de koude.

De tweede ſoort word genaemt

Jonthlaſpi minimum ſpicatum lunatum, Col. Pit. Tournef.
Thlaſpi clypeatum ſerpylli folio, C. B.
Leucoium ſiliculoſum monoſperm. fructu compreſſo, Raii Hiſt.
Lunaria Græca quarta, Cæſ.
Lunaria peltata minima, quibuſdam, *ad Thlaſpi referenda*, J. B.
Thlaſpi minus clypeatum, Ger.

Zy ſchiet verſcheide kleene, dunne, ruige, ruwe ſtelen, omtrent een voet hoog, aen de top-

toppen zich gemeenlyk ombuigende, somtyds regt over einde staende, voorzien met over en weder geschikte, zeer kleene, langwerpige bladeren, die zoo smal als die van de Kwendel, maer veel kleener, witachtig, en met ruuw hair bedekt zyn; de bloemen zyn zeer kleen, geel, ondersteunt op de wyze van zonneschermen boven op de takken, bestaende yder uit vier kruiswyze geschikte bladeren.

Als deze bloemen voorby zyn, wassen 'er kleene vruchten, die zoo groot als eene Linze, kraekbeenig, bynaer rond, zeer platachtig, airwyze geschikt, en aen kleene komme voetsteeltjes vast zyn; yder dezer vruchten is een kleen schild uit twee op malkanderen liggende schellen gemaekt, die een eirond, plat- en roodachtig zaed insluiten; de wortel is kleen, wit, dikwils in vele vezelen verdeelt. Deze plant is wat scherp van smaek.

Beide soorten wassen op bergachtige plaetsen, die voor de zonne bloot staen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout, en weinig waterdeelen in zich.

Zy zyn afvegende, openende, wondheelende.

Jonthlaspi, ab Ἰονθος, Jonthus, primi pili qui efflorescunt, in 't Fransch *Poil folet*, in 't Nederduitsch *Vlashair*, en *Thlaspi*, als of men zeide *Thlaspi met hair bedekt*; want vele Kruidkenners hebben dit slach van plant' onder de soorten van Thlaspi geplaetst; of wel,

Jonthlaspi, ab Ἰον, Viola, Violier, en *Thlaspi*, als of men zeide *Plant, die naer den Violier en naer de Thlaspi gelykt*; want sommigen noemen deze planten *Leucoium*.

JOUI.

Joui, is een voedzaem en versterkend vocht, dat men in Japan maekt, en dat vervoert en tien of twaelf jaren bewaert kan worden zonder te bederven; ik heb 'er te Parys van gezien, en ik bewaer 'er zedert negen jaren een weinig van in myne Droogerykas; het is zoo vloeibaer als vleeschnat, waterachtig, zwart, van een' aengenamen reuk, en van een' goeden, zouten en lekkeren smaek; het is een t'zamenmengsel, waer van 't voornaemste 't uitgeperst sap of jeu van halfgebraden ossevleesch is; men maekt 't nu niet meer; 't overige, dat 'er onder komt, is by de Japanners alleen bekent, die 't geheim houden, en 't vocht zeer duur verkoopen; de andere Indianen zyn genoodzaekt het by hen te halen, als zy 'er van hebben willen; de ryke lieden van 't land bereiden 'er bynaer alles mede, dat zy eten, als eene lekkere spysbereiding. Dit vocht is zeer zeldzaem in Europa, doch sommige ryke en zieke lieden hebben 'er van doen komen.

Dit vocht word by alle de Oosterschen geacht zeer goed te zyn om de welluft te verwekken; men gebruikt het om na de ziektens de vervallen krachten te herstellen.

IPECACUANHA.

Ipecacuanha.
Specacuanha.
Hypoucanna.
Beguquella.
Cagosanga.
Beloculo.
Beculo.
Radix Brasilienfis.

In 't Portugeesch *Cypo de cameras.*

In 't Fransch *Mine d'or. Beconguille.*

In 't Nederduitsch *Roodeloopwortel.*

*Is een kleene wortel, zoo dik als eene middelmatige penneschacht, die ons droog uit verscheide plaetsen van Amerika gebragt word. Daer zyn vier soorten, eene bruine, eene graeuwe, die een weinig naer 't rood trekt, en wit van binnen is, eene aschgraeuwe, die van binnen bruin en als zoethout van smaek, en eene, die overal wit is.

De eerste, die bruin is, is de sterkste en de meest geachte van alle, hy is vast, gedraeit, met ringen gerimpelt, van binnen witachtig, in 't midden stokkig of houtachtig, moeijelyk te breken, scherp en bitter van smaek; hy wast in Brazilië op de goudmynen; hy schiet eene plant van eene middelmatige hoogte, ten deele kruipende, en ten deele overeinde staende, dragende weinige, langwerpige, spitse bladers, die van 't Glaskruid naerbykomende; de bloemen zyn wit, yder uit vyf bladeren t'zamengestelt, ondersteunt door kleene hoofden, waer uit beziën komen zoo groot als Wilde Krieken of Kersen, donkerrood van kleur' als ze ryp zyn, met een wit sappig vleesch vervult, in yder van' dewelke men twee harde geelachtige zaden vind van gedaente als de Linzen.

De tweede, of graeuw-roodachtige Roodeloopwortel verschilt van den voorgaenden

* Zie Pl. XII. Fig. 3.

den in zyne kleur' en kracht; want hy is zoo ſterk niet; maer hy ſchiet eene diergelyke plant; hy waſt onder aen de bergen, in de weiden, en op andere vochtige plaetſen; men brengt hem ons van Peru, over Kadix. De Spanjaerts noemen hem *Bexugillo*.

De derde, of de aſchgraeuwe en naer 't Zoethout ſmakende Roodeloopwortel verſchilt van de tweede ſoort', dat hy een weinig dikker, met rimpelen voorzien, die naer de lengte en niet ringswyze geſchikt zyn, van buiten aſchgraeuwer van kleur', van binnen bruin, en zoet van ſmaek is; welke dien van het Zoethout naerbykomt; hy waſt in de moeraſſen.

De vierde ſoort, of Witte Roodeloopwortel is verſchillende van de twee andere, niet alleen door hare kleur, maer ook door hare gedaente, want zy is noch gedraeit, noch knobbelig; zy gelykt veel naer den wortel van Fraxinelle. Men komt niet wel over een wegens de gedaente van de plant', die hy draegt, want ſommige Schryvers zeggen, dat zy zoo kleen is als de Poleye, dat haer blad ſlap en kattoenachtig, en haer bloem wit is. Anderen willen, dat haer blad is gelyk die van de ronde Zuring. Zy waſt in de weiden, en op andere vochtige plaetſen.

Men moet de eene en de andere ſoort van Roodeloopwortel dik, wel gevoedt, verſch, vleezig, vaſt, harſtachtig, en van de kleene draedjes, die 'er rondom aen waſſen, gezuivert verkiezen.

Hy is niet zeer gemeen in 't land, van waer hy komt, men heeft veel moeite om hem in te zamelen, en men gebruikt tot dit werk niet als menſchen, die tot de mynen verwezen zyn.

Hy is buikzuiverende, en t'zamentrekkende; hy ontlaſt van boven en van onderen door zyn gedeelte, dat zeer gemaklyk ontbonden kan worden, vervolgens verſterkt hy de vezels van de ingewanden, en doet ze weder inkrimpen door zyn aerdachtig gedeelte; het is een van de beſte en zekerſte middelen, die men tot hier toe tegen den roodeloop gevonden heeft. Hy ſtuit ook de andere buikloopen, doch niet met zoo veel zekerheit; de gift is in fyn poeder van eene halve tot anderhalve drachma. Dewyl 't dikwils gebeurt, dat de zieken, die tot het braken al te zeer geneigt zyn, het middel weinig tyds, nadat zy het ingenomen hebben, en voor dat het tyd heeft gehad zich genoeg te verſpreiden om zyne werking te doen, overgeven, is men genoodzaekt de gewone gift van de Ipecacuanha in vyf of zes deelen te verdeelen, en die by tuſſchenpoozen in te geven, om den lyder minder af te matten; ſommigen geeft men zelfs maer tien of twaelf greinen daegs, en men herhaelt het verſcheide dagen achter een of om den anderen dag, dat doorgaens wel gelukt, en dikwils zonder dat de zieke braekt. Men laet ook ſomtyds dezen wortel in een aftrekſel innemen; men maekt er twee drachma van tot poeder, en zet dat in een glas rooden wyn vier en twintig uren warm te trekken, dan zygt men 't aftrekſel door, en men laet 't 's morgens in eene of in verſcheide reizen innemen; de wyn is een bekwamer ſcheivocht tot dit aftrekſel dan 't water, om dat het de zelſtandigheit van de Ipecacuanha, die harſtachtig is, beter uittrekt, doch als het vocht is doorgezegen, kan men 'er wat water van Weegbree of van Varkensgras by doen, om de hitte, die de zuivere wyn in de vochten van teêre menſchen zoude konnen veroorzaken, te matigen.

De graeuwe Roodeloopwortel kan in eene weinig grooter gifte dan de bruine gegeven worden.

De zoethoutachtige Roodeloopwortel werkt zoo ſterkt niet als de voorgaende ſoorten, men laet hem niet dikwils in poeder innemen, maer men gebruikt hem getrokken in water of gerſtedrank; hy is de minſt harſtachtige van allen; de gift van dezen wortel in een aftrekſel of in een afziedſel is drie drachma. Men hervat 't innemen tot vier reizen; als men hem in poeder geeft, is de gift van eene tot anderhalve drachma.

Wat den Witten belangt, die is de zachtſte van allen; de Spanjaerts en de Portugezen gebruiken hem voor de zwangere vrouwen, en voor kleene kinderen, als ze den roodeloop hebben.

Hoewel men den Roodeloopwortel onder de voortreffelykſte middelen tegen den roodeloop kan ſtellen, geeft men hem dikwils, zonder de verwagte uitwerking te verkrygen. Men bemerkt, dat hy geen' goeden uitſlag zal hebben, wanneer de lyder, nadat hy hem drie verſcheide reizen ten minſten tot eene halve drachma gepoedert heeft ingenomen, geen verligting gewaer word; dan moet men tot andere middelen zyn' toevlucht nemen.

Ik heb tegen den roodeloop den gemeenen Roodeloopwortel in eene aersſpuiting' voorgeſchreven, dat ſomtyds gelukt heeft, doch dikwils heeft 't maer eene ligte uitwerking gehad, die den lyder weinig verligt heeft; ſomtyds heeft 't zelfs de ziekte nergens in vermindert; hy werkt veel beter door den mond ingenomen, om dat de oorſpronk of oorzaek dezer ziekte dikwils in de maeg zynde, 't noodzakelyk is,

dat het middel 'er doorgaet. De gift tot yder aersſpuiting is van eene drachma tot eene halve once.

Die eene groote meenigte Ipecacuanha tot poeder maken, krygen dikwils ongemakken door de fynſte deelen van dit poeder, die heen en weêr vliegende en in den neus komende eene vry ſterke neusbloeding veroorzaken. Om dit ongemak voor te komen, moet men den wortel, terwyl men hem ſtoot, met een weinig water van Weegbree of van Varkensgras beſprengen.

Men kan uit den wortel' Ipecacuanha met brandewyn op de gewone wyze een uittrekſel maken, en 'er agtien of twintig greinen van ingeven; het is vry goed tegen den roodeloop; doch ik acht den wortel nog beter, om dat het zeer waerſchynlyk is, dat zyn aerdachtig gedeelte veel toebrengt om hem in poeder na zyne buikzuiverende werking t'zamentrekkende te maken.

De Heer le Gras Geneesheer, die drie reizen in Amerika gedaen had, was de eerſte, die de Ipecacuanha in Vrankryk bragt, hy toonde 'er ons van by den Heer Abt Bourdelot, en in eene van myne Stoffcheikundige verhandelingen, waer in hy wel kwam; ik heb zelfs nog in myne Droogerykas een weinig van dezen wortel, dien hy my gaf, zonder my veel van zyne hoedanigheden te onderrichten.

Die ons den Roodeloopwortel eerſt in Europa hebben gebragt, hebben ons niets gemelt van de kracht en van 't overige van de plant'. G. Piſon zelfs, die ze beſchreven heeft, ſpreekt 'er niet van; maer de Heer Daliveau Geneesheer van Montpellier, die in Amerika is geweeſt, en op de plaetſen, alwaer deze plant waſt, zyn verblyf gehouden heeft, verzekert in eenen brief, ingelaſt in 't Dagregiſter van Trevoux van Grasmaend 1705. bladzyde 651., dat hy verſcheide reizen daer ter plaetſe de proef van haer blad genomen hebbende uitnemende werkingen daer van vernomen had in alle uitterende ziektens, borſtkwalen, verſtoppingen, achtergebleven maendſtonden, en in de maegziektens, die voor allen, welke eerſt in Weſtindië komen, gevaerlyk zyn; hy voegt 'er by, dat men deze ziektens geene middelen kan toebrengen, die de uitnemendheit van 't blad van de Ipecacuanha evenaren, noch zelfs naerby komen.

IRIS NOSTRAS.

Iris vulgaris, Ger. Raii Hiſt.
Iris vulgaris Germanica, ſive ſylveſtris, C. B. Pit. Tournef.
Iris vulgaris violacea, ſive purpurea hortenſis & ſylveſtris, J. B.
Iris latifolia major vulgaris, Cluſ. Hiſt.

In 't Nederduitſch *Liſch.*

Is eene plant, die bladers ſchiet, welke een voet of anderhalf lang, twee vingers breed, gevoort, en ſtyf zyn, en als een degen ſpits toeloopen; tuſſchen dezelve komt 'er een ſteel op omtrent twee voeten hoog, die regt, rond, met eene ſoort van meel of aſch, die 'er ligtelyk afvalt, beſtrooit is, hebbende vyf of zes knoopen of leden, waer van yder een blad ſchiet kleener dan die van beneden, en van eene mindere grootte naer mate zy den top naderen, omvattende hunnen ſteel, zonder ſteeltje; dees ſteel verdeelt zich in drie of vier takken, die op hunne toppen ſchoone groote bloemen dragen, beſtaende uit een enkel blad, afchverwig en groen van buiten, paers of purperachtig van binnen, met witte aderen. Yder dezer bloemen zich van boven wyd uitbreidende word verdeelt in zes deelen; als ze voorby is, komt 'er eene langwerpige vrucht in de plaets, die driekantig is, en in drie huisjes zich verdeelt, die met bynaer ronde zaden vervult zyn. De wortel is lang, dik, gebogen, vleezig, zonder rok of vlies, rood-, of geelachtig, of graeuw van buiten, wit van binnen, eenige draedjes ſchietende, vol ſap en welriekende, ſcherp van ſmaek. Deze plant waſt op de muren, en op verſcheide andere plaetſen; zy heeft veel zout en olië in zich.

De bloem van de Liſch is inſnydende, openende, en goed voor 't hoofd.

De verſche Liſchwortel ontlaſt de weivochtigheden van boven en van onderen; men gebruikt hem in de waterzucht, men laet het ſap innemen. De gift is van twee drachma tot anderhalve once; men gebruikt hem ook onder eenige plaeſters.

Dezen wortel maekt men tot poeder, na dat men hem heeft laten droogen, en men doet het onder niespoeders; de Reukmengers van Languedok en van Provence nemen het merg van den Liſchwortel, nadat zy hem hebben laten koken, en ſmeren het op het linnen, om het een' aengenamen reuk te geven.

Uit de blaeuwe bloem' van de Liſch trekt men eene ſoort van uittrekſel of groen deeg, dat men in 't Franſch *Verd de Iris* noemt, het dient om in miniatuur' te ſchilderen.

De naem van *Iris* is deze plant' gegeven wegens de kleuren van hare bloemen, die naer die

die van den Regenboog, in 't Latyn *Iris* genaemt, gelyken.

IRIS FLORENTINA.

Iris alba Florentina, C. B.
Iris ſativa floribus nivei coloris, Matth.
Iris major alba, Illyrica vulgo, vel potius Florentina, Cam.
Iris Florentina, ſive fœmina, Geſn. Hort.
Iris Illyrica, Cord. in Dioſc.
Iris flore ex toto candido, Cæſalp.

In 't Franſch *Iris de Florence.*

In 't Nederduitſch *Liſch van Florence.*

*Is een witte langwerpige wortel, zoo dik als de duim, dien men ons droog van Florence brengt, alwaer hy zonder aenkweking' groeit. Zyn ſteel gelykt naer dien van de *Iris noſtras*, maer de bladers zyn kleener, en de bloemen wit. Dees wortel is, als men hem uit de aerde trekt, met vele vezelen doorzaeit, die men afſnyd met de oppervlakte, die rosachtig is, dan laet men hem droogen.

Men moet hem wel gevoedt, zwaer, vaſt, zuiver, zeer wit, van een' zachten en aengenamen violierreuk, en wat prikkelende en bitter van ſmaek verkiezen, hy heeft veel geeſtryke olië, en wezentlyk zout in zich.

Hy is inſnydende, verdunnende, doordringende; hy verzacht, is afvegende, verwekt het ſpeekſel, helpt de ademhaling, wederſtaet 't vergift, bevordert de pislozing en de maendſtonden, en gekaeuwt zynde maekt hy een' friſſchen mond. De Reukmengers gebruiken hem om zynen goeden reuk.

ISATIS ſeu GLASTUM

Iſatis domeſtica, ſive Glaſtum, Matth. Caſt.
Iſatis ſativa vel latifolia, C. B. Pit. Tournef.
Iſatis, ſive Glaſtum ſativum, J. B.
Glaſtum ſativum, Ger. Park. Raii Hiſt.
Glaſtum, vulgò Guadum, Cæſalp.
Iſatis Græcorum, Nil Avicennæ, *Indicum officinarum*, Fragoſo, & *Anir aliud.*

In 't Franſch *Paſtel, Gueſde.*

In 't Nederduitſch *Weede.*

* Zie Pl. XII. Fig. 4.

Is eene plant, die ronde, ſtyve, gladde, roodachtige ſtelen ſchiet, drie voeten hoog, en van dikte als de pink, omtrent hunne toppen zich in vele takken verdeelende, die met een groot getal zonder orde geſchikte, langwerpige bladeren bekleedt zyn, van breette als die van de Hondstong', zonder hair, donkergroen van kleur', en ſomtyds naer 't zeegroen trekkende. De takken zyn met veel kleene bloemen beladen, die aen dunne ſteeltjes vaſt zyn, en uit vier gele kruiswyze geſchikte bladeren beſtaen. Als deze bloemen voorby zyn, waſſen 'er kleene vruchten in hare plaets, die tongetjes verbeelden, en aen de kanten platachtig, en zwart van kleur' zyn, hebbende yder twee langwerpige zaden in zich; de wortel is anderhalf of twee voeten lang, van boven zoo dik als de duim, en allengsjes verminderende, houtachtig, en wit; men kweekt ze in warme landen aen, maer voornamentlyk in Languedok omtrent Toulouſe; zy is bitter en t'zamentrekkende van ſmaek, heeft veel olië en vaſt zout in zich.

Zy is wondheelende, opdroogende, t'zamentrekkende; ſommigen leggen ze geſtampt zynde in de koude van de koorts' op de pols, om de afgaende koorts te genezen.

Men trekt uit deze plant' eene ſoort van uittrekſel of droog deeg, dat men in 't Franſch *Paſtel* of *Florée d'Inde* noemt, en in kleur' vry veel overeenkomſt heeft met 't Indiſch-Blaeuw, waer van ik op zyne plaets geſproken heb; de Verwers gebruiken het.

JUJUBA.

Jujuba, ſeu Zizypha, in 't Franſch *Jujube*, in 't Nederduitſch *Jujube*, is eene vrucht van grootte als eene middelmatige pruim, langwerpig of eirond, van buiten rood, van binnen geelachtig, vleezig, malſch, zoet en wynachtig van ſmaek, hebbende eene vry harde ſchel, en eene kern of ſteen van binnen, die beenachtig, langwerpig, rond, aen beide eindens ſpits, en rood is, en waer in beſloten is eene pit, die zoo groot als een gepeld Kauwoerdezaed, roodachtig, vleezig, van binnen wit, oliachtig, en laf van ſmaek is. Deze vrucht waſt aen een' boom' genaemt

Zizyphus, ſive Jujuba major, Park. Raii Hiſt.
Jujubæ majores oblongæ, C. B.
Zizyphus, Dod. Pit. Tournef.
Zizypha ſativa, & *ſylveſtris*, J. B.

In 't Franſch *Jujubier.*

In 't Nederduitſch *Jujubenboom.*

*Hy is niet veel kleener dan een Pruimboom, maer hy is krom of ſcheef, en met eene ruwe, knobbelige, en geſpleten ſchors' bedekt; de takken zyn hard, en met ſterke doornen voorzien; de bladers zyn langwerpig, een weinig hard, met eene ſtompe punt' eindigende, ſchoon blinkend groen van kleur', en aen de kanten een weinig getandt; de bloemen komen tuſſchen de bladers uit, en zyn aen korte ſteeltjes vaſt; yder der zelve is bleek of graskleurig, en beſtaet volgens den Heer Tournefort gemeenlyk uit vyf bladeren, die rooswyze rondom een roosje, dat in 't midden van den kelk geplaetſt is, geſchikt zyn. Als deze bloemen voorby zyn, komen de vruchten in hare plaets, die de Jujuben zyn, welke in 't begin groen zyn, maer rypende rood worden. Dees boom waſt in warme landen, hy is zeer gemeen in Provence in de Eilanden van Yeres, omtrent Toulon, waer van daen men ons de gedroogde Jujuben brengt; men moet ze verſch, dik, wel gevoedt, ſchoonrood van kleur', zoet en aengenaem van ſmaek verkiezen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed voor de borſt en openende; men gebruikt ze gemeenlyk in de koeldranken voor de borſtkwalen, zy verzachten de ſcherpheit der vochten door hare zoete en lymachtige zelfſtandigheit, zy verwekken 't ſpeekſel.

Jujuba, komt van *Jujube*, een Arabiſch woord, dat Jujube beteekent.

Zizyphus, à ζίζυφα, Jujubenboom.

JULIS.

Julis.
Jurella.
Jura.

Is een kleene zeevisch, die een vinger lang, dun, met kleene teêre ſchubben bedekt, met paers, blaeuw, groen, wit, rood of bruin geſchakeert is, alle met malkanderen de kleuren van den Regenboog verbeeldende; zyn ſnuit is ſpits; de tanden zyn omgekromt; zyn ſtaert is rond; men vind hem in de Adriatiſche zee, by de rotſen; hy voed zich met kleene viſſchen of met Alga, hy is gulzig, en zwemt gemeenlyk te hoop met andere viſſchen van zyne ſoort'; hy is goed om te eten, men meent, dat zyn hooſd een vergift is, waerom men 't 'er affcheid; men laet dezen viſch voor de zieken kooken, en men bakt hem voor hun die gezond zyn.

* Zie Pl. XII. Fig. 5.

Hy word verzachtende, ontbindende, en openende geacht.

JUNCAGO.

Juncago paluſtris & vulgaris, Pit. Tournef.
Gramen junceum ſpicatum ſeu triglochin, C. B.
Gramen mixtum ex junco & gramine, Thal.
Calamagroſtis, 2. Trag. Ico. & 4. Lugd.
Carex minus, Lon.

Is eene plant, die veel naer Gras gelykt, doch wier bladers die van de dunſte Biezen gelyk zyn; hare toppen eindigen met airen, waer aen bloemen vaſt zyn, die uit verſcheide rooswyze geſchikte bladeren beſtaen; in hare plaets komen langwerpige vruchten, waer van yder uit drie ſcheeden is t'zamengeſtelt, in wier holtens men een zaed vind. Deze plant waſt in de moeraſſen.

Zy is afvegende en openende door de piswegen, doch ſtopt den afgang.

Juncago, als of men zeide *Valſche Bies*; want deze plant gelykt eenigzins naer de Biezen.

JUNCARIA.

Juncaria, J. B.
Juncaria Salmaticenſis, Cluſ. Hiſp.
Juncaria, Tab.
Rubia linifolia aſpera, C. B.
Sinanchicæ ſpecies, Lugd.

Is eene ſoort van Krap, of eene kleene takkige plant, wier ſtelen naer de Biezen gelyken; de bladers komen die van Vlas in gedaente naerby, maer zy zyn ruwer, en 't een tegen over 't ander geplaetſt; zy draegt eene groote meenigte witte ſtrooachtige bloemen; haer zaed is kleen, en zwartachtig; de wortel is kleen, fyn, en witachtig. Zy groeit op zandachtige plaetſen, en in de wynbergen.

Zy is wondheelende, afvegende, openende, maer in de Geneeskunde weinig in gebruik.

Juncaria, om dat deze plant ſtelen ſchiet die van de Biezen naerbykomende.

JUNCUS.

Juncus acutus, Ang. Cord. in Dioſcor.

Jun-

Juncus acutus capitulis ſorghi, C. B. Pit. Tournefort.
Juncus maritimus primus, Ad.
Juncus pungens, ſeu Juncus acutis capitulis ſorghi, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Jonc aigu.*

In 't Nederduitſch *Biezen.*

Is eene waterachtige plant, die vele ſtelen of pypen ſchiet ter hoogte van twee voeten, die vry dik, ſtyf en ſpits zyn, beſtaende uit eene dikke ſchors', en uit eene pit of merg, die een weinig hard, en wit is, en van den wortel af in zekere bladerryke en roodachtige ſcheeden, die bynaer een voet hoog opkomen, omvat is; de bloemen zyn geplaetſt drie of vier duimen beneden de punten der ſtelen of pypen, en beſtaen gemeenlyk uit zes ſtarrewyze geſchikte bladeren ſonder kelk'; deze bloem word van een driekantig zaedhuisje, dat zaden inſluit, gevolgt. De wortel is uit dikke vezelen t'zamengeſtelt. Deze plant groeit in de moeraſſen by de zee, en op verſcheide andere waterachtige plaetſen; zy heeft veel olië, en weinig zout in zich.

Het zaed van de Biezen ſtuit de buikloopen, en de bloedvloeden der vrouwen, het verwekt den ſlaep.

Juncus, à Jungere, binden, om dat men de Biezen gebruikt tot 't binden van pakjes kruiden, en van verſcheide andere dingen.

JUNIPERUS.

Juniperus, Brunf. Matth. Dod.
Juniperus vulgaris fruticoſa, C. B.
Juniperus minor, Fuch. Cord. in Dioſc.
Juniperus humilis, Geſn. Hor.
Juniperus vulgatior, Ad.
Juniperus baccifera, Tab.
Juniperus vulgaris baccis parvis purpureis, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Genevrier* of *Genevre.*

In 't Nederduitſch *Geneverboom*, *Dambeziëboom*, *Jeneverboom*, *Imbeerenboom.*

* Is een zeer bekende heeſter, wiens ſtam dun, en met eene ruwe ſchors' bedekt is; zyn hout is hard naer het roodachtig trekkende, voornamentlyk als 't droog is, en aengenaem van reuk, als men 'er van op 't vuur legt; hy ſchiet eene groote meenigte takken, die met kleene, ſmalle, ſpitſe, harde, ſtekelige, en altyd groene bladeren voorzien zyn; de bloemen zyn kleene katjes, die geene vrucht voortbrengen; de vruchten zyn beziën zoo groot als die van Veil, rond, in 't begin groen, daerna zwart als ze ryp zyn; hebbende in zich een weinig vleeſch, dat rood-, lym-; oli-, ſpecery-, en harſtachtig, en ſcherp van ſmaek is, verzelt met eenige zoetigheit, en ook drie of vier langwerpige en driekantige of hoekige zaden; deze beziën waſſen tuſſchen de bladers in groote meenigte. Dees heeſter groeit in de velden en in de boſſchen, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

De Jeneverbeziën zyn goed voor 't hooſd, om de zenuwen, maeg, en hart te verſterken, de vertering der ſpyzen te helpen, de pis en maendſtonden te bevorderen, het vergift te wederſtaen, voor den verouderden hoeſt, het windrigkolyk, en nierpynen; zy zyn inſuydende, openende, ontbindende. Men moet ze verſch gedroogt, dik, wel gevoedt, ſterk en ſpeceryachtig van reuk verkiezen. Vele menſchen dragen ze in hunnen zak, in kleene doosjes geſloten, om 'er yder morgen drie of vier te kaeuwen, om zich tegen de kwade lucht te bewaren, en een' friſſchen mond te hebben.

De Konſituriers overdekken deze beziën met zuiker, en maken 'er eene ſoort van ſuikergoed of banket af, die ze in 't Franſch *Dragées de ſaint Roch* noemen, om dat ze goed tegen de peſt zyn.

Het Jeneverhout is zweetdryvende; men gebruikt het in koeldranken, en men laet 'er in de huizen van branden, om de kamers tegen de kwade lucht te berooken.

JUNIPERUS ARBOR.

Juniperus vulgaris arbor, C. B. Pit. Tournef.
Juniperus nata in Hiſpania, Plinio.
Juniperus vulgaris celſior & arboreſcens, Cluſ. Hiſp. & Hiſt.
Juniperus major ſativa, Caſt.
Juniperus urbana in arborem aſſurgens, Lugd.

In 't Franſch *Grand Genévre.*

In 't Nederduitſch *Groote Geneverboom.*

Is een boom, die doorgaens ſcheef of gedraeit en tot verſcheide hoogtens waſt naer de plaetſen, alwaer men hem heeft aengekweekt. Men zegt, dat hy in verſcheide landen van Afrika de hoogſte boomen in grootte evenaert; zyn hout is hard en vaſt, men gebruikt het tot gebouwen. Hy ſchiet boven aen vele takken, die met kleene, een weinig lange, ſmalle, harde, ſtekende of doornachtige en altyd groene bladeren voorzien zyn; zyne katjes beſtaen uit verſcheide ſchubben of ſchilferen, wier onderſte gedeelte met eenige beursjes vol ſtof voorzien is. Deze katjes laten geene vrucht na zich, maer de vruchten waſſen op afgeſcheiden plaetſen, hoewel op den zelven voet, die de katjes draegt. Deze vruchten zyn beziën, zoo groot als hazelnoten, een weinig vleezig, waer in men gemeenlyk drie ſteentjes vind, die krom op den rug, en aen de andere kanten platachtig zyn; yder van deze ſteentjes heeft een langwerpig zaed in zich.

De groote Jeneverbeziën zyn, als ze ryp zyn, zwart, welriekende, ſpeceryachtig, en zoeter van ſmaek dan de kleene. Zy hebben dezelve krachten.

De groote Jeneverboom word voornamentlyk in de warme landen, als in Italië, Spanje, en Afrika aengekweekt. De Afrikanen maken inſnydingen in den ſtam en in de dikſte takken van dezen boom, waer uit gedurende de grootte hitte eene gom vloeit, die men *Vernix* of *Sandaracha Arabum* noemt, waer van ik op hare plaets ſpreken zal.

Het hout van den grooten Jeneverboom is zweetdryvende en goed om de kwade lucht te wederſtaen; het is welriekende, als men 't brand.

Men onderſcheid dezen boom van den Cederboom door zyne bladers, die enkel en plat zyn, daer die van den Cederboom gelyk die van den Cypreſſenboom zyn.

Men vind in Azië op 't gebergte ook van deze groote Jeneverboomen, wier vrucht zoo groot is als eene Damaſtpruim, rood, vervult met een droog en voos vleeſch van dezelve kleur', dat zoet, zuurachtig, t'zamentrekkende, aengenaem van ſmaek is, en met vyf of zes ſteentjes, die grooter dan druivekorrels, hard, rood zyn, en van gedaente als die, welke men vind in de vrucht van den gemeenen grooten Jeneverboom, waer van geſproken is; in deze geheele vrucht is geen blykelyke reuk; de boom, die ze draegt, is maer zes of zeven voeten hoog, Pit. Tournefort noemt hem *Juniperus latifolia arborea ceraſi fructu.*

Juniperus, *à junior & pario*, om dat de Jeneverboom nieuwe of jonge vruchten voortbrengt, terwyl de andere ryp worden.

JURIPEBA.

Juripeba, G. Piſon. Is een doornachtige, lommerryke, en ſchoone heeſter, die in Amerika op zandachtige gronden waſt; zyn blad is lang, op verſcheide plaetſen kleen geſneden, van onderen wollig, bitter van ſmaek; zyne bloem is ſtarrewyze geſchikt, wit en blaeuw van kleur'; zyne vrucht gelykt naer de druif, en is troswyze geſchikt.

Men vind twee ſoorten van Juripeba, de eene mannetje, en de andere wyfje genaemt; de laetſte is met meer doornen bezet, maer de andere draegt grooter bladers.

De bladers van de eene en de andere ſoort', of hun ſap zyn wondheelende; men gebruikt ze uitwendig op de zweren om ze te zuiveren; inwendig genomen zyn ze openende.

Hun wortel is zeer goed om de verſtoppingen weg te nemen, in een koeldrank of in zelfſtandigheit gebruikt; de bitterſte is de beſte.

JYNX.

Jynx.
Torquilla, Jonſt.
Cinclida Galeni, Suid.

Is een kleene vogel een weinig grooter dan een Vink, dien men onder de ſoorten van Exters geplaetſt heeft, wegens de gedaente van zynen bek, en van zyne tong'; zyn bek is hard, vaſt, ſterk, zwart-loodverwig; de punt van zyne tong' is zoo ſterk en zoo ſpits, dat ze gelyk eene naeld de huid van een' menſch doorboort; hy is met veêren van verſcheide kleuren bedekt; hy leeft van Mieren, die hy met de punt' van zyne tong' vangt; hy maekt zyn neſt in de gaten van boomen en huizen; hy is goed om te eten; hy heeft veel vlug zout in zich.

Hy is goed tegen de vallende ziekte.

K.

KALI.

Kali, Matth. Dod. Gal.
Kali majus cochleato ſemine, C. B. Pit. Tournefort.
Anthillis altera ſalſa, Cam.
Kali vulgare, J. B. Raii Hiſt.
Kali magnum ſedi medii foliis, ſemine cochleato, Ad.
Soda, Lob.
Salſolæ genus, in hortis, Iſgarum vulgo, Cæſalp.

In 't Franſch *Soude* of *La Marie*.

In 't Nederduitſch *Zeekrabbe*, *Krabbekwaet*, *Koraelkruid*.

* Is eene plant, die omtrent drie voeten hoog waſt, als zy aengekweekt, of anderhalf voet, als zy niet aengekweekt is, zich wyd verſpreidende, en in lange, regte, vry dikke, roodachtige takken zich verdeelende; de bladers zyn lang, ſmal, dik, vleezig, ſpits toeloopende, en ſomtyds een weinig ſtekende, vol ſap. De bloem beſtaet uit verſcheide bladeren, en is geel van kleur'; in hare plaets komt eene bynaer ronde, vliesachtige vrucht, vervult met een zaed, dat naer eene kleene gekronkelde ſlang gelykt. De geheele plant heeft een' zouten ſmaek; zy waſt in warme landen by de zee; zy heeft veel zout in zich.

Zy is openende, en goed voor den ſteen, 't graveel, om de verſtoppingen weg te nemen, in een afziedſel gebruikt.

De Spanjaerts zaeijen en kweken de Kali aen, om 'er de Potaſch in ſteen van te maken, dien men eertyds in 't Latyn *Alumen catinum*, in 't Franſch *Salicore*, of *Salicote*, of *Alun catin*. Om die te maken, ſnyden ze 't kruid, als 't in zyne volkomen grootte is, en laten het op de aerde droogen, dan verbranden en kalcineren ze het in groote gaten, die daer toe in den grond gemaekt, en zoodanig toegeſtopt zyn, dat 'er maer zoo veel lucht inkomt als 'er noodig is om 't vuur te onderhouden; dan word de ſtoffe niet alleen tot aſch, maer dewyl 'er veel in is, en zy een groote meenigte zouts in zich heeft, en langen tyd door een weerſtnitend vuur, dat van de aengeſtoken plant' zelfs komt, gekalcineert is, vereenigen en hechten zich hare deelen zoo aen malkanderen, dat ze eene ſoort van harden ſteen word, dien men genoodzaekt is met hameren, of met andere werktuigen te breken, om de ſtukken er van uit de gaten te krygen, als ze koud geworden is. Deze ſtoffe is een mengſel van zout en aerde; men maekt 'er glas en zeep van; de Waſchſters en die de vlekken uit de kleederen doen, gebruiken ze; zy komt in 't maken van de Brandverweu.

De beſte Potaſch komt van Alicante; men moet ze in kleene, drooge, en klinkende ſtukken, blaeuwachtiggraeuw van kleur', en met kleene gaetjes als patrys-oogen doorzaeit verkiezen.

Uit de Potaſch krygt men door ſmelting, doorzyging en uitdamping, een vaſt zout *Sal Alkali* genaemt; het is brandende of inetende, men maekt 'er ſteentjes van om fontanellen te zetten. Dit zout heeft veel meer ſcherpheit en kracht dan dat, 't welk men uit de plant', die op de gewoone wyze tot aſch verbrandt is, trekken zoude, om dat de ſterke en lange kalcinatie, die 't heeft ondergaen, het met een veel grooter meenigte vuurdeelen vervult heeft.

De Potaſch neemt het vet uit 't linnen en uit de ſtoffen niet weg, als door dit Alkaliſch zout, dat de zwavelachtige deelen volmaektelyk wel verdunt en ontbind.

Kali, is een Arabiſch woord, dat zout beteekent; men heeft de Potaſch dezen naem gegeven, wegens de groote meenigte van zout, dat ze in zich heeft.

* Zie Pl. XII. Fig. 7.

KARABE' vel CARABE'

Karabé.
Succinum.
Electrum.
Gleſſum.
Ambra citrina.
Sacal.

In

In 't Franſch *Ambre jaune*, of *Succin.*

In 't Nederduitſch *Amber*, *Barnſteen.*

Is eene ſtoffe zoo hard als ſteen, geel of citroenkleurig, of wit, ſchoon blinkende, doorſchynende, die men ons uit 't Keurvorſtelyk Pruiſſen in ſtukken van verſcheide grootte en gedaente brengt. Deze ſtoffe word door de baren van de Baltiſche zee op de oevers van Pruiſſen gedreven, voornamentlyk als zekere winden de overhand hebben, en men draegt zorg die vaerdig by een te zamelen, uit vreeze dat zy door de zelve baren wederom zoude weggeſleept worden. Men vind ze ook vloeibaer en hard aen de kanten van verſcheide kleene rivieren en beken, die omtrent de zelve zee gelegen zyn. Die, welke vloeibaer is, word in korten tyd hard, en zoo vaſt als de andere.

Men vind ook gegraven Barnſteen in Sicilië, Zweden, en in Provence by Ciſteron, en op verſcheide andere plaetſen in bergen, die verre van de zee gelegen zyn.

De gevoelens zyn verdeelt geweeſt wegens den aert en oorſprong van den Barnſteen; de Ouden hebben gemeent, dat hy een mengſel van gomme en harſt was, die uit de Populier-, Pyn-, en Denneboomen vloeiden, en die, onder malkander door de winden in de Baltiſche zee gevoert zynde, zich daer met zout vereenigden, zich daer volmaekten, en vervolgens door de baren op de oevers gedreven waren. Dit gevoelen is door de hedendaegſche Schryvers verworpen geweeſt; zy hebben alle geſchreven, dat de Barnſteen een jodenlym of ſap uit de aerde was, dat de zee had mede geſleept, en hare baren op den oever omtrent 't Keurvorſtelyk Pruiſſen hadden voortgedreven, alwaer het geſtremt en hard was geworden, zoo als wy het zien; doch dewyl men den Barnſteen in plaetſen vind, die zeer verre van de zee gelegen zyn, heeft men reden om te twyfelen, dat de zee tot de making van deze drooger noodzaeklyk zy.

Men moet den Barnſteen in ſchoone, harde, heldere, doorſchynende ſtukken verkiezen, die ſmaekloos zyn, ſtroovezels en verſcheide andere kleene ligte liehamen naer zich trekken, op 't vuur ſmelten, ontvlammen, en een' leemigen reuk van zich geven, als men ze een weinig op de hand gewreven, en by die kleene lichamen gebragt heeft. De witte Barnſteen, in 't Latyn *Leucelectrum* of *Succinum album* genaemt, word boven den gelen geacht, doch 't verſchil is niet groot; men gebruikt den een' en den ander' tot halscieraden, armringen, kleene kasjes, en tot verſcheide andere verſierſelen, die men naer Perſië, China, Turkye, en by de Wilden zend, alwaer zy voor groote rariteiten gehouden worden; in Ooſtenryk, Duitſchland, en te Venetië worden de Barnſteene halscieraden gebruikt, gelyk men eertyds in Vrankryk dede.

In ſommige ſtukken Barnſteen vind men ſtrootjes of blaedjes van boomen, of kleene bloedelooze dieren, als ſpinnen, mieren, en vliegen. Deze omſtandigheit heeft aen verſcheide Natuurkundigen ſtoffe van redenering' gegeven, om te verklaren op wat wys deze liehamen in den Barnſteen zyn gekomen; doch deze zwarigheit ſchynt my zeer gemaklyk op te loſſen, om dat men, van wat gevoelen men zy aengaende den aert van den Barnſteen, noodzaeklyk moet toeſtaen, dat zyne ſtoffe eenigen tyd vloeibaer of zaelit is geweeſt, voordat ze is hard geworden. Nu gedurende dezen tyd zyn deze kleene liehamen als aen lym daer vaſt geraekt, en ingezonken, of zy zyn door een ander gedeelte van de zelve ſtoffe bedekt geweeſt, zoo dat, als alles is hard geworden, deze kleene liehamen daer in hun geheel gebalſemt zyn gebleven, zoo als wy die zien.

Onder de ſtukken Barnſteen, die men uit de Baltiſche zee krygt, vind men zekere kleene ſtukken graeuw Leem, die ondoorſchynende zyn, naer kleene platte ſtukjes hout gelyken, en die gelyk zy met vezelen geteekent zyn; deze ſtukjes vatten vuur gelyk houtskool, en geven een' leemigen reuk van zich; zy zyn mogelyk ſtukjes hout, die met den Barnſteen, terwyl hy nog vloeibaer was, doordrongen en als gebalſemt zyn geweeſt; wat 'er van zy, zy konnen nergens toe dienen als om eene kamer te berooken; die men voor eene kwade lucht wil bewaren.

De gegraven Barnſteen is voor 't grootſte gedeelte grof en ondoorſchynende, donkerroodachtig van kleur', en heeft op verre na zoo veel vlug zout niet als die, welke uit de Baltiſche zee komt; men gebruikt hem tot geene werkſtukken.

De Barnſteen heeft veel olië, en vlug zuur zout in zich.

Hy ſtopt de buikloopen, de bloedingen, en de zaedloopen; hy wederſtaet 't vergift; de gift is van tien greinen tot eene halve draehma. Men brand hem ook om 'er den rook van te ontfangen, hy matigt de hevigheit der hoofdvloeden en der zinkingen.

Karabé, is een Perſiaenſche naem, die *Strooitrekker* beteekent, en dezen naem heeft men den Barnſteen' gegeven, om dat hy het ſtroo

naer

naer zich trekt, voornamentlyk als hy een weinig in de hand is gewreven geweeſt. De reden van deze uitwerking' is, dat de fyne en ongevoelige deeltjes van de ſtoffe door eenige ſoort van warmte, die op de wryving volgt, in beweging gebragt zynde aen alle kanten uitſchieten met de lucht zoo veel zy konnen in den omtrek te verſpreiden; maer dewyl zy van hunne beweging' verliezen naer mate zy van hunne middelpunt afwyken, worden zy wel haeſt de zwakſte, en op hunne beurt door de lucht te rug gedreven, doch in 't wederkeeren hechten zy zich door hunne lymigheit aen 't ſtroo of eenig ander zeer ligt lichaem, dat zy in hunnen weg konnen ontmoeten, en nemen 't met zich op den Barnſteen. De zelve uitwerking ziet men in verſcheide andere ſtoffen, die op de zelve wyze een weinig gewreven zyn geweeſt, als in 't Spaenſch waſch, de Git, en in verſcheide gommen.

Succinum, *à ſucco*, ſap, om dat men gemeent heeft, dat de Barnſteen een ſap van den Populierboom of van de aerde was.

Electrum, wegens eenige overeenkomſt in de kleur', die de gele Barnſteen heeft met een metael, *Electrum* genaemt; dit metael is eene t'zamenſmeltiug van vyf deelen goud met een deel zilver.

Ambra, is een Arabiſche naem.

Sucal, is een Egyptiſche naem.

Gleſſum, *quaſi ex glacie*, om dat de Barnſteen blinkende is als ys; dees naem is van de Hoogduitſchers gekomen.

Leuceleƈtum, *à λευκὸν*, *album & Electrum*, Barnſteen, als of men zeide *Witte Barnſteen*.

KEIRI.

Keiri, *vel Cheiri*, Geſ. hort. Lon.
Flos Cheiri ſimplex minor, Eyſt.
Leucoium, Brunf. Cord. in Dioſc. Lac.
Leucoium aureum, Matth.
Keiri, *ſive Leucoium vulgare luteum*, Park.
Leucoium luteum, *vulgò Cheiri*, *flore ſimplici*, J. B. Raii Hiſt.
Leucoium luteum vulgare, C. B. Pit. Tournefort.
Viola lutea, Trag. Ger.
Viola petræa lutea, Tab.

In 't Franſch *Giroflier*, of *Violier jaune*.

In 't Nederduitſch *Steen-Violier*, *Muurbloem*, *Gele Violetten*.

Is eene zeer gemeene plant, die omtrent anderhalf voet hoog waſt; hare ſtelen ſchieten hout- en witachtige takken; de bladers zyn langwerpig, ſpits, donkergroen of witachtig van kleur', wat ſcherp van ſmaek; de bloemen beſtaen uit vier kruiswyze geſchikte bladeren, zy zyn ſchoon, aengenaem voor 't gezicht, geel, welriekende; in hare plaets komen platachtige peultjes, die zich in twee huisjes verdeelen, en met platte, breede, rosachtige zaden van een' ſcherpen en bitteren ſmaek vervult zyn; haer wortel is in verſcheide houtachtige takken verdeelt. Deze plant waſt op de muren, men kweekt ze ook in de tuinen; zy heeft veel zout en olië in zich: in de Geneeskunde gebruikt men hare bloemen, die men in 't Franſch *Giroflée* noemt, ſomtyds gebruikt men ook hare bladers.

Zy zyn hartſterkende, goed voor de hoofd- en zenuwziektens, pynſtillende, verwekken de pis en maendſtonden, en bevorderen de baring.

KETMIA.

Ketmia veſicaria vulgaris, Pit. Tournef.
Alcea veſicaria, C. B. Dod.
Alcea ſoliſequa multis Veneta, J. B.
Alcea veſicaria, *ſive Veneta*, Park. Raii Hiſt.
Alcea Veneta, Trag.
Alcea peregrina, Ger.
Malva horaria vulgo.

In 't Nederduitſch *Venetiaenſche Alcea.*

Is eene plant, die verſcheide ronde, ruige, ruwe ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog; de bladers gelyken naer die van 't Sigmaertskruid; zy zyn door drie groote inſnydingen verdeelt, ruig, doch voornamentlyk van onderen, door lange, ruige ſtelen vaſtgehecht, lymachtig van ſmaek; de bloemen gelyken naer die van de Kaesjesbladeren, zy zyn geelachtig, graskleurig, met een weinig purper gemengt. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er vruchten in hare plaets, die in verſcheide huisjes kleene zwartachtige zaden inſluiten; haer wortel is vezelig en zeer wit. Deze plant waſt in warme landen, als in Italië; men kweekt ze in eenige tuinen uit liefhebberye; zy is met een lymachtig ſap vervult, heeft veel olië en waterdeelen, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is verzachtende gelyk de Kaesjesbladers; doch men gebruikt ze weinig in de Geneeskunde.

KINAKINA.

Kinaquina, vel
Chinachina.
Chinacana.
Quinquina.
Cortex Peruvianus.

* Is de baſt van een' boom, Kinakina of Cannaperida genaemt, die in Peru in de Provintie van Quitto op bergen by de ſtad Loxa waſt; hy is bynaer zoo groot als een Kerſenboom; de bladers zyn rónd en getandt; de bloem is lang. roodachtig van kleur', en word van eene peul gevolgt, die eene platte en witte pit inſluit, welke met een dun vlies omwonden is.

Daer zyn twee ſoorten van Kinakina, een tamme of gekweekte, en een wilde; de gekweekte is verre boven den wilden te achten, de Spanjaerts noemen hem *Palo de Calenturas*, dat is te zeggen, het Hout tegen de koortſen.

In 't jaer 1649. werd dees bàſt door een' Spaenſchen Onder-Koning uit Peru in Spanje gebragt. In 't zelve jaer bragten de Kardinael de Lugo, en eenige Vaders Jeſuiten uit Amerika gekomen 'er van mede, en maekten hem door geheel Europa bekent; de handel, dien zy 'er meê dreven, was hun zeer voordeelig, en bragt hun een' grooten winſt aen; want deze droogery had het lot van alle gelukkige en heilzame middelen, die eerſt voor den dag komen; men hield ze voor zeldzaem, moeijelyk te krygen, en men woeg ze toen tegen 't goud op; in dien tyd verkoft men ze zelden anders als in poeder, waerſchynlyk om ze verborgener te houden, en te beletten, dat men haren aert, en waer van daen ze gehaelt was, niet te ſchielyk zoude ontdekken; haer gewoone naem was, *Poeder van den Kardinael de Lugo*, of *Poeder der Jeſuiten.*

De Kinakina moet ineengedrongen, roodachtig van kleur', die van de Kaneel naerby komende, zacht en een weinig muf riekende, doch zonder den reuk te beledigen, en bitter van ſmaek zyn; hy heeft veel olië en zout in zich.

Hy geneeſt de afgaende koortſen; men gebruikt hem in poeder; de gift is van eene ſcrupel tot twee drachma; men maekt 'er afweekſels van met wyn, en met andere vochten, die men den zieken laet gebruiken. Zie 't geen ik 'er in myn boek van de ſcheikunde van geſchreven heb.

* Zie Pl. XII. Fig. 8.

L.

LABRUSCA.

Labruſca, Trag. Lugd.
Vitis ſylveſtris, Labruſca, C. B.

In 't Franſch *Lambrus*, of *Vigne ſauvage.*

In 't Nederduitſch *Wilde Wyngaerd.*

Is eene ſoort van Wyngaerd, die zonder kweking' aen de kanten der wegen en by de heggens waſt; zyne vrucht is eene zeer kleene druif, die, als ze rypt, zwart word, doch ſomtyds word ze niet ryp.

Deze plant is afvegende en openende; hare vrucht is t'zamentrekkende.

Labruſca, à labris, om dat deze plant aen de kanten der wegen, die als lippen zyn, waſt, of om dat de wrange ſmaek van hare vrucht de lippen beledigt.

LABURNUM.

Laburnum, Dod. Gal.
Anagyris latifolia, Eyſt.
Anagyris prima & major, Matth. Caſt.
Laburnum arbor trifolia Anagyridi ſimilis, J. B. Raii Hiſt.
Anagyris non fœtida major vel Alpina, C. B.
Trifolia arbor, Cord. Hiſt.
Anagyris non fœtida, ſive Laburnum majus, Park.

In 't Franſch *Aubours.*

Is een boom van eene middelmatige hoogte, die naer de Anagyris gelykt, doch niet en ſtinkt gelyk hy; zyn ſtam is niet zeer dik, 't hout is hard, de takken zyn uitgebreidt, en met eene groene ſchors' bedekt; de bladers zyn drie aen drie

drie geſchikt; zy zyn groot, ſpits, van boven groen zonder hair, van onderen bleekgroen en ruig, en aen een' dunnen, ronden, ruigen ſteel' vaſt; de bloemen zyn langs eene rib geſchikt, die meer dan een voet lang, dun, rond, ruig, en witachtig is; zy gelyken naer die van de Geniſtella, en zyn geel van kleur'. Nadat de bloemen zyn afgevallen, komen 'er peulen in de plaets als die van de erweten, welke zaden zoo groot als Linzen in zich hebben.

Dees boom waſt op warme en drooge, bergachtige plaetſen; de bladers zyn ettermakende, ontbindende, goed voor de aêmborſtigheit, om de maendſtonden te verwekken.

LACCA.

Lacca.

In 't Franſch *Lacque*, of *Gomme lacque.*

In 't Nederduitſch *Gomlak.*

* Is eene foort van harſtachtige, bruine, harde, roode, heldere, doorſchynende Gomme, die aen kleene ſtokjes omtrent een vinger lang en dik vaſt is, en ons uit Bengale, Malabar, en Pegu, Provintiën van Ooſtindië gebragt word; men meent, dat zy van groote gevleugelde Mieren, of van eene ſoort' van Vliegen, naer onze gemeene vliegen gelykende, gemaekt is, die 't ſap uit verſcheide boomen zuigen, en het op de takken der boomen en op ſtokjes of rieten, die de Inwoonders in den grond ſteken om ze te verzamelen, gaen neêrleggen. Deze kleene bloedelooze dieren, nadat zy eene zekere meenigte van deze ſtoffe verzamelt hebben, bynaer op de zelve wyze als de Honigbyen den honig en 't waſch verzamelen, begraven 'er zich in; dan giet men 'er water op om ze wat te zuiveren; dan laet men ze wat in de zonne ſtaen, die ze droogt en volkomen hard maekt; vervolgens neemt men ze weg en men ſnyd de ſtokjes af, om dat gedeelte, dat met 't Gomlak beladen is, te bewaren; deze noemt men *Stoklak.*

Men moet dat verkiezen, welk het hoogſte van kleur', zuiver, helder, een weinig doorſchynende is, op 't vuur ſmelt, aen brand geſtoken een' aengenaemen reuk geeft; gekaeuwt 't ſpeekſel rood verwt; en in water met eenig zuur gekookt een ſchoon rood uitlevert.

Men zegt, dat de Indianen met deze verwe dat rood maken, 't welk men op de Ooſtindiſche Sitſen ziet, en in water niet verſchiet, en dat 'er de Ooſterlingen hun Turkſch leêr mede rood maken.

't Gomlak ſmelt niet, noch word vloeibaer in olië van olyven; ſchoon men ze te zamen op 't vuur warm maekt, zelfs neemt de olië geene kleur aen, en 't Gomlak blyft op den grond van 't vat in eene gomachtige, harde, brooze, klonterachtige, donkerroode zelfſtandigheit, 't welk toont, dat dit Gomlak geene zuivere harſt is, gelyk velen gemeent hebben; want indien 't eene harſt was, zoo zoude 't ligtelyk in deze olië ſmelten, gelyk de andere harſten gewoon zyn te doen.

Het zelve gefchied ganſchelyk niet aen 't Gomlak, als men 't in vlugge olië, die men Geeſt van Terpentyn noemt, laet weeken of trekken en warmen, want ſchoon een gedeelte van de Gomme daer ongeſmolten in blyft, zy geeft aen de olië eene roode naer het geel trekkende verw; deze verſcheide uitwerkſels van de oliën van olyven en van Terpentyn komen hier van daen, dat de vlugge olië of Geeſt van Terpentyn meer zuur in zich heeft dan de olië van olyven.

Als men 't Gomlak in overgehaelden brandewyn laet trekken, krygt men 'er een bleek-rood aftrekſel van, en op den bodem van 't vat blyft 'er eene donkerroode en gomachtige ſtoffe; als men dit aftrekſel met zeven- of agtmael zoo veel water mengt, zal 'er een melk van worden, waer van zich eene wit-graeuwe harſt zal affcheiden en neêrzinken.

De alkaline vochten trekken ook een afverwſel van 't Gomlak, want indien men van deze Gomme in olië van wynſteen, door afdruiping gemaekt, laet trekken, zal de vocht eene purperachtige kleur aennemen, en indien men, nadat dit afverwſel zal afgegoten zyn, daer een weinig geeſt van koperrood, of eenig ander zuur vocht by giet, zal 'er na eene opbruizing eene bruine harſtachtige neêrzinking geſchieden; in deze laetſte werking' heeft 't Alkaliſch zout de zelve uitwerking op 't Gomlak gehad als de brandewyn, het heeft 'er 't vetſte en harſtachtigſte gedeelte van ontbonden.

Men ziet door deze ondervindingen, dat de zwavelachtige, de alkaline, en de zure vochten de ſmelt- of ſcheivochten van 't Gomlak zyn; maer 't is aenmerkelyk dat, ſchoon 't Gomlak aen de ſlappe zure vochten eene verw geeft, het aen de ſterke zure vochten geene

* Zie Pl. XII. Fig. 9.

mededeelt; ik heb 'er verſcheide dagen van laten trekken of weeken in geeſt van koperrood, en in geeſt van ſalpeter, het heeft die van kleur' niet doen veranderen, hoewel het zelfs van de zyne verloren had, want daer het rood was, is het in yder van deze zure vochten bleekgeel geworden.

't Gomlak heeft veel olië, een weinig vlug zout, aerde en waterdeelen in zich.

Het is inſnydende, doordringende, openende, afvegende, het zuivert 't bloed, verwekt 't zweet en de maenſtonden, bevordert de ademhaling, wederſtaet de kwaedaertigheit der voehten, verſterkt 't tandvleeſch.

Men vind by de Droogiſten plat Gomlak, dat van de andere niet verſchilt, als dat het van de ſtokjes afgeſcheiden, geſmolten, gewaſſchen, en op een' marmerſteen gegoten is geweeſt; het gelykt naer glas van Antimonie.

Men vind ook Gomlak in korrelen of in kleene brokjes, maer het is gemeenlyk zoo goed niet als het andere; want het is 't groſſte gedeelte van de Gomme, dat 'er is overig gebleven, na dat de Hollanders en Engelſchen 't zuiverſte gedeelte 'er hebben uitgetrokken om hunne verw te maken; dit Gomlak in korrelen word tot Zegellak gebruikt.

Het Indiaenſch Zegellak is geſmolten of vloeibaer gemaekt en met vermiljoen gekleurt Gomlak; het is veel beter dan dat men in Vrankryk maekt, om dat het van goede Gomlak gemaekt is; daer die van Vrankryk doorgaens uit ſlechte Gomlak in korrelen, Harſt, Vermiljoen, en eenige andere ſlechte waren, die de werklieden maer verzinnen, t'zamengeſtelt is; de Indiaenſche vrouwen maken van haer gekleurd Gomlak een zeer hard deeg, van een ſchoon rood, waer van ze armringen, *Manilles* genaemt, maken.

Het zwart Zegellak is met zwartſel geverwt geweeſt.

Het geel Zegellak, of daer als goud in ſchynt te zyn, heeft deze kleur van geel Opriment gekregen, dat men 'er onder gemengt heeft.

Men moet 't Zegellak verkiezen, dat ſchoon, zeer glad, zuiver, hoog van kleur', en blinkende is, in den mond' gemaklyk zaeht word, by 't vuur ligt ſmelt, en zodanig aen 't papier vaſt kleeft, dat men het eer ſcheurt, dan 'er van afſcheid. Men noemt 't ook Spaenſch Lak.

Men heeft den naem van *Lacca* aen verſcheide ſoorten van droog deeg gegeven, dat de Schilders gebruiken om in miniatuur en met olië te ſchilderen. Dat men *Lacque fine de Veniſe, fyn Lak van Venetië* noemt, is gemaekt met Kochenille van *Meſtech*, die overig blyft, nadat men de eerſte Carmin of fyne roode verw 'er heeft afgetrokken; men bereid het zeer wel te Parys, en men behoeft 't van Venetië niet te laten komen: men maekt 'er kleene, teêre, brooze koekjes van, donkerrood van kleur'.

Dat men *Lacque Colombine*, of *Lacque plate*, *loodverwig* of *plat Lak* noemt, is gemaekt met 't afſcheerſel van Scharlaken, gekookt met Kryt en Aluin in een loog van witte Zouda; dit deeg maekt men tot koekjes, en men laet ze droogen; te Venetië bereid men 't beter dan elders.

Het moet zuiver, en, zoo min als mogelyk is, gruisachtig, en hoog van kleur' zyn.

De Schilders noemen *Lacque liquide*, *vloeibaer Lak*, zeker afverwſel uit Braſiliënhout getrokken.

LACERTUS.

Lacertus.
Lacerta.

In 't Franſch *Laizard.*

In 't Nederduitſch *Haegdis.*

Is een bloedeloos dier van gedaente als eene Slang', doch met pooten voorzien, die handen verbeelden. Daer zyn twee algemeene ſoorten van, eene Land-, en eene Water-Haegdis.

De Land-Haegdis onthoud zich in de onderaerdſche holen, in kelders, in 't onderſte der muren, onder de ſteenen. Men ziet 'er van verſcheide ſoorten van kleuren, en van verſcheide grootte; in Indië komen 'er van eene wonderbaerlyke grootte, die men *Land-Krokodillen* of *Halfſlachtige* kan noemen; want zy onthouden zich nu in de holen, dan in 't water.

De Water-Haegdis vind men doorgaens by de rotſen; men houd ze voor vergiftig, in de Geneeskunde gebruikt men ze niet.

In de Geneeskunde bedient men zich van de gemeene Haegdiſſen.

Men verkieſt die, welke beſt gevoedt, redelyk dik, en groen van kleur' zyn; zy hebben veel olië en vlug zout in zich.

Zy zyn goed om te doen etteren, te ontbinden, de zweetgaten te openen, de deelen te verſterken, en het hair te doen groeijen; men gebruikt ze niet dan uitwendig.

De Haegdis word *Lacertus* of *Lacerta* genaemt, om dat haer lichaem de gedaente van eene

eene ſpier' heeft, die ook *Lacertus* geheten word.

LACHRYMA JOB.

Lachryma Job, Cluſ. Hiſt. Pit. Tournef.
Lachryma Jobi, Ger. Park.
Lachryma vulgo, Cæſ.
Lachryma Chriſti, Trag.
Lithoſpermum arundinaceum, *fortè* Dioſcoridis & Plinii, C. B.
Lithoſpermum majus, Trag.
Arundo Lithoſpermos, Ger.
Milium arundinaceum, *multis Lachryma Jobi*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Larme de Job.*

In 't Nederduitſch *Sint Jobs tränen.*

Is eene rietachtige plant, die dikke, geknoopte ſtelen ſchiet, omtrent twee of drie voeten hoog; de bladers zyn omtrent anderhalf voet lang, vry breed, als die van Riet; de bloemen waſſen als airen, beſtaende uit verſcheide helmſtyltjes; zy worden van geen zaed gevolgt; de vruchten waſſen op den zelven voet, doch afzonderlyk; zy zyn doppen, waer van yder een zaed inſluit zoo groot als eene kleene erweet, bynaer rond, zeer hard, glad, zuiver, in 't begin geelachtig, maer roodachtig als 't ryp is; de wortels zyn vezelig. Men kweekt deze plant in de tuinen aen, voornamentlyk in Kandië, Syrië, en in de andere Ooſterſche landen; naeuwlyks draegt zy zaed, als ze onder een' kouden luchtſtreek waſt.

Haer zaed is afvegende, openende, en goed om den ſteen der nieren of blaes' te verminderen, in poeder of in een afziedſel gebruikt.

Lachryma Job, *Jobs tranen*, om dat 't zaed van deze plant' de gedaente van eene traen heeft.

LACTUCA.

Lactuca, in 't Franſch *Laitue*, in 't Nederduitſch *Latouw*, *Latuuw*, *Salaed*, is eene plant by yder bekend; daer zyn twee algemeene ſoorten, eene gekweekte, en eene wilde.

De gekweekte of tamme Latouw behelſt verſcheide ſoorten; de gemeenſte, en die men 't meeſt gebruikt, is in 't Latyn genaemt

Lactuca, Trag. Geſn. Hor.
Lactuca ſativa, C. B. Dod. Pit. Tournef.
Lactuca ſativa non capitata, J. B. Raii Hiſt.
Lactuca capitata, Fuch.
Lactuca rotunda, Lon. Icon.

Daer zyn gekropte en niet gekropte; hare bladers zyn groot, gekronkelt of gevouwen, malſch, witachtig, met een melkachtig ſap vervult, zoet en aengenaem van ſmaek, als zy jong is; maer als haer ſteel is opgekomen, zyn de bladers niet meer goed om te eten; haer ſteel opgeſchoten zynde verdeelt zich in verſcheide takken dragende op hunne toppen kleene gele bloemen, die bosjes van halve bloempjes zyn, ondersteunt door een' langachtigen en dunnen kelk uit ſchubwyze bladeren t'zamengeſtelt. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er langwerpige zaden in hare plaets, die aen beide einden ſpits, afchverwig, en met kuifjes voorzien zyn.

Om de Latouw te doen kroppen of ſluiten, binden de Hoveniers de bladers tot een bos te zamen, terwyl zy nog jong en malſch zyn, en voor dat haer ſteel opſchiet.

De Roomſche Latouw, die tegenwoordig zeer dikwils onder de ſaladen gebruikt word, is in 't Latyn genaemt *Lactuca Romana longa dulcis*, J. B. Haer blad is lang, tamelyk breed, een weinig ingeſneden, en van onderen langs zyne rib met kleene doornen voorzien. Hare bloem is als die van de gemeene Latouw'; haer zaed is zwart. De bladers van deze Latouw' zyn niet goed om te eten als wanneer zy jong, malſch, witachtig, vol ſap, zoet en goed van ſmaek zyn.

De gekrulde en gekronkelde Latouw of de Krulſalaed word in't Latyn genaemt *Lactuca criſpa & tenuiter diſſecta*, J. B. Hare bladers zyn ingeſneden, en als floers gekronkelt, donkergroen van kleur'; hare bloemen en zaden zyn als die van de andere ſoorten.

Alle deze Latouwen kweekt men aen in de tuinen in vette aerde.

Daer zyn verſcheide ſoorten van wilde Latouw'; die men in de Geneeskunde 't meeſt gebruikt, is genaemt

Lactuca ſylveſtris coſtâ ſpinoſâ, C. B. Pit. Tournefort.
Lactuca ſylveſtris vera, Lugd.

Lactuca ſylveſtris, ſive Endivia multis dicta, folio laciniato, dorſo ſpinoſo, J. B. Raii Hiſt.
Lactuca agreſtis, Cord. in Dioſc.
Lactuca ſylveſtris laciniata, Park.
Lactuca ſylveſtris foliis diſſectis, Ger. emac.
Endivia, Brunf. *ſylveſtris*, Lon.
Seris domeſtica, Lob.

Hare bladers zyn ingeſneden als die van den Daeuwdiſtel, getandt, en op den rug langs hunne rib met kleene doornen voorzien. De bladers zyn zonder orde aen een' ſteel vaſt, die drie voeten hoog ſchiet, in zyn begin ſtekelig is, en zich omtrent zynen top in verſcheide kleene takken verdeelt, die kleene gele bloemen, naer die van de tamme Latouw' gelykende, dragen. Deze plant waſt aen de kanten der wegen, op de akkers, by de weiden.

Alle de Latouwen hebben vele waterdeelen, middelmatiglyk olië, weinig zout en aerde in zich; in de Geneeskunde gebruikt men hare bladers en hare zaden.

Zy bevoehtigen, en verkoelen met de al te groote beweging der voehten te ſtillen; zy verzaehten de ſcherpheit van 't bloed, bevorderen den ſlaep, vermeerderen de melk der minnen, en onderhouden een open lyf. Men gebruikt ze in ſubſtantie of in een afziedſel; men bedient 'er zich ook uitwendig van in een voorhoofdmiddel, in ſtovingen, en zalven om de ontſtekingen en pynen te matigen.

Lactuca, *à Lacte*, *Melk*, om dat deze plant vol melkaehtig ſap is.

LADANUM.

Ladanum of *Labdanum*, is eene gom- of harſtachtige ſtoffe, waer van men twee ſoorten ziet, de eene vaſt, en de andere vloeibaer; de vaſte is gemaekt in rollen zoo dik als een vinger, en gedraeit op de wyze van een bolletje waſchlicht, zwartachtig van kleur', en vry zacht van reuk als ze by 't vuur komt; deze is de gemeene Ladanum, die de Kooplieden *Labdanum en tortis* noemen.

De andere ſoort heeft de lyvigheit van een' zeer dikken balſem, is zwart, welriekende, en omwonden of beſloten in zeer dunne blazen, men noemt ze vloeibare Labdanum of zwarten Balſem.

De eene en de andere ſoort van Ladanum word ons uit Cypren, Kandië, Griekenland, en Italië gebragt; zy komen uit de bladeren van een' heeſter, *Ciſtus-Ledon* of *Ciſtus Ladanifera* genaemt, die in de warme landen zeer gemeen groeit, en waer van verſcheide ſoorten zyn; want ſommige hebben breede, de andere ſmalle en vry lange, doorgaens groene, bruine, ſomtyds witachtige, maer geheel ruwe, zeer lymaehtige en altyd groene bladers; de bloemen beſtaen uit verſcheide rooswyze geſchikte bladeren; als zy afgevallen zyn, komen 'er bynaer ronde, ſpits toeloopende vruehten voort, die kleene zaden influiten.

Men krygt de Labdanum op driederlei wys; de eerſte door middel van de bokken en geiten; deze dieren, nadat zy onder den Ciſtus-Ledon geweidt hebben, komen in hun ſtal hebbende hunne baerden beladen met eene gomaehtige zelfſtandigheit, welke de Boeren zorg dragen te vergaderen met zekere houte kammen, die daer toe gemaekt zyn; deze ſtoffe maken ze tot een' klomp; en dewylze met eenige hairtjes en andere vuiligheden gemengt is, noemen zy ze *Labdanum en barbe* of *Natuurlyk Labdanum*; eertyds maekten zy ze tot brokken, of brooden, en zonden ze ons in die gedaente; maer tegenwoordig verdeelen ze deze ſtoffe in twee ſoorten; zy laten ze op 't vuur of in de zonne ſmelten, en 't vloeibaerſte en wezentlykſte gedeelte door eene zeef loopen of perſen het eenigzins door een' doek, en ſluiten dat in dunne blazen; dit is de vloeibare Labdanum; vervolgens nemen zy 't geen na de doorzyging en perſing in den doek is overgebleven, en maken 'er rollen Labdanum af, zoo als wy ze zien, die zy laten drogen; deze Labdanum is zeer onzuiver, en vol aerde en zand, nochtans is het deze, die men gemeenlyk in de Geneeskunde onder uitwendige geneesmiddelen, en onder reukkoekjes, die tot reukwerk dienen, gebruikt; de tweede wys geſchied in Griekenland; de Boeren ſlaen den *Ciſtus Ladanifera* met zekere roeden of zwepen, die daer toe gemaekt en *Ergaſtiri* genaemt zyn; de Labdanum heeht zieh aen deze roeden of zwepen, die men verzamelt, en vormt; deze is de beſte en welriekendſte.

De derde wys geſchied in Spanje; men neemt de bladers van den zelven Ciſtus, die in dat land breed zyn; men kookt ze in water, en daer ſeheid zieh eene Labdanum af, die op 't water komt dryven; deze verzamelt men; zy is de ſleehtſte van alle, om dat de koking een gedeelte van den reuk of 't geeſtryke gedeelte heeft benomen, of doen vervliegen.

Men moet de Labdanum kiezen, die ligt, harſtachtig, de zuiverſte, donker van kleur', welriekende is als ze by 't vuur komt, en ligt zacht word, t'zamentrekkende en wat bitter

van

van ſmaek ; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om te verzachten, te verteren, te verdunnen, te verſterken, en om 't bloed te ſtelpen ; zy komt onder verſcheide plaeſters.

De vloeibare Labdanum moet zeer dik, van eene ſchoone zwarte Git kleur', zacht en aengenaem van reuk zyn, een weinig naer die van ambergrys trekkende. Deze ſoort van balſem is de ware Labdanum, die de Reukbereiders, voornamentlyk in Engeland, veel gebruiken.

Zy is goed om te zuiveren, te heelen, te verſterken, en te verdryven.

LAGOPUS.

Lagopus vulgaris, Lugd. Park.
Lagopus & Lagopyron, Ad.
Leporinus pes, Cord. in Dioſcor.
Trifolium quorumdam, J. B. Raii Hiſt.
Lagopus & lotus campeſtris, Trag.
Lagopus, ſive Pes leporinus, Matth. Fuch. Dod.
Trifolium arvenſe humile ſpicatum, ſive Lagopus, C. B.
Lagopodium, ſive Pes leporis, Ger.

In 't Franſch *Pied de liévre.*

In 't Nederduitſch *Hazevoet*, *Hazepoot.*

Is eene ſoort van Klaver of eene plant, die verſcheide kleene ſtelen ſchiet, welke omtrent een half voet hoog, takkig, regt, en met witte wolle bedekt zyn; de bladers wasſen drie aen drie aen eenen ſteel', zy zyn bynaer rond, ſpits, kleener dan die van de gemeene Klaver, ruig, wollig, witachtig; de bloemen zyn kleen, wit, en aen wollige en zachte airen vaſt, die de gedaente van hazepooten verbeelden, aſchverwig naer 't purper trekkende; het zaed is kleen, en roodachtig; de wortel is dun, houtachtig, vezelig, krom, wit. Deze plant waſt op de akkers, tuſſchen het koren, hooger of lager, naer dat de gronden min of meer vet zyn; zy heeft veel olië en waterdeelen, weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, men gebruikt ze om de buikloopen te ſtoppen, tegen de gebreken der keel', en tegen de ſcheurſels.

Lagopus, à λαγὼς, lepus, & πῦς, pes, als of men zeide *Hazepoot*, om dat deze plant op hare toppen airen draegt, die de gedaente van een' hazepoot verbeelden.

LAGOPUS AVIS.

Lagopus.
Perdrix alba.

In 't Franſch *Perdrix blanche.*

In 't Nederduitſch *Witte Patrys.*

Is een vogel, wiens pooten ruig zyn, en naer die van een' Haes gelyken; daer zyn twee ſoorten, de eene is van grootte als eene Duif, bedekt met vederen zoo wit als ſneeuw, uitgezondert die van den hals, welke met eenige zwarte vlekken geteekent zyn; zyn bek en zyne pooten zyn zwartachtig.

De andere is als een Kwakkel, maer hy is grooter, bedekt met witte en gele ſaffraenverwige veêren.

De eene en de andere ſoort onthouden zich op 't Alpiſch en Pyreneeſch gebergte; zy vermaken zich in de ſneeuw; zy zyn zeer lekker om te eten; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn verkwikkende en verſterkende.

Lagopus, à λαγὼς, lepus, & πῦς, pes, als of men zeide *Hazepoot*, om dat de pooten van dezen vogel eenige overeenkomſt met die van den Haes hebben.

LAMIUM.

Lamium, in 't Franſch *Ortie morte*, in 't Nederduitſch, *Doove Netels*, *Verkeerd Netelkruid*, *Hanekop*, is eene plant, waer van vyf ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Lamium vulgare, folio ſubrotundo flore rubro, Park.
Lamium purpureum fœtidum, folio ſubrotundo, ſive Galeopſis Dioſcoridis, C. B. Pit. Tournef.
Urtica mortua, Geſ. hort.
Lamium rubrum, Ger. Raii Hiſt.
Galeopſis, ſive Urtica iners, folio & flore minore, J. B.
Urtica iners altera, Dod.

* Zy ſchiet verſcheide lange, vierkante, holle, takkige ſtelen; de bladers zyn bynaer als die van de Brandnetel, maer zy zyn kleener, korter, met hair voorzien, doch niet ſtekende, zacht, aen de kanten geſchaerdt, en aen vry lange ſteeltjes vaſt; de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen, zy zyn kleen, purperachtig, bekswyze, en als ringen om de ſtelen geſchikt; yder der zelve is eene pyp, die van boven in twee lippen geſneden, en wyd uitgebreidt is op de wyze van een' hals, die met een vleugeltje of blaedje geboordt is, ondersteunt door een' kelk, die als een horentje met vyf punten gemaekt is. Als deze bloem is afgevallen, komen 'er vier vry dikke, driehoekige, roodachtige, blinkende zaden in hare plaets, die van zelfs afvallen als ze ryp zyn; haer wortel is dun, en vezelig; de geheele plant is ſtinkende.

De tweede ſoort word genaemt

Lamium album, Ger. Raii Hiſt.
Lamium vulgare album, *ſive Archangelica flore albo*, Park. Pit. Tournef.
Lamium album non fœtens, *folio oblongo*, C. B.
Galeopſis, *ſive Urtica iners*, *floribus albis*, J. B.

Zy ſchiet ſtelen ter hoogte van anderhalven voet, die vierkant, dunner en zwakker van onderen dan van boven, waerom zy bezwaerlyk overeind konnen ſtaen, een weinig ruig, ledig, takkig, purperachtig van kleur' omtrent hunnen wortel zyn; de bladers zyn gelyk die van de Brandnetel, als by paren geſchikt, ruig, zacht, en vaſt aen ſteeltjes, die aen de onderſte langer zyn dan aen de bovenſte; de bloemen zyn langs de ſtelen ringswyze geſchikt, zy zyn vry groot, wit, als die van de voorgaende ſoort' gemaekt, en worden van driehoekige zaden gevolgt; de wortels zyn vezelachtig, dun, en kruipende; deze ſoort is zoo ſtinkende niet als de andere.

De derde ſoort word genaemt

Lamium albâ lineâ notatum, C. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Lamium, Plinii, *montanum Columnæ*, Park.
Galeopſis maculata, J. B.

* ZiePl. XII. Fig. 10.

Milzadella vulgò, *Leucas*, Dioſcoridis *fortè*, Cæſ.

Zy ſchiet verſcheide ter aerde nedergebogen, vierkante, roodachtige ſtelen; hare bladers zyn als die van de tweede ſoort', maer zy zyn kleener, ruig, zacht, vry diep getandt, en met eene witte ſtreep dwars doorloopen; de bloemen zyn gemaekt als de voorgaende, wit roodachtig van kleur'. Deze plant heeft een' ſtinkenden reuk, als men ze in ſtukken wryft.

De vierde ſoort word genaemt

Lamium parietariæ facie, Mor. H.R.B.Pit. Tournefort.

Zy verſchilt van de voorgaende ſoorten hier in, dat hare bladers naer die van 't Glaskruid gelyken; deze plant is zeldzaem.

De vyfde ſoort word genaemt

Lamium folio caulem ambiente minus, C. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.
Alſine hederula altera, Ger.
Galeopſis, *ſive Urtica iners minor folio caulem ambiente*, J. B.

Zy ſchiet verſcheide zwakke ſtelen omtrent een half voet hoog, die meeſtendeels ter aerde nederliggen, ſomtyds regt overeind ſtaen, en vierkant zyn; de bladers, die onder aen de ſtelen zyn, en eerſt uitkomen, zyn als die van de Brandnetel, kleener, bynaer rond, getandt, en aen ſtelen vaſt; maer die van boven waſſen zonder ſteel, als by paren geſchikt, omvattende hunnen ſteel, en zyn rond, ruig, diep geſchaerdt, gekrult of gerimpelt, bynaer zonder reuk of minder ſtinkende dan die van de andere ſoorten; de bloemen zyn als ringen om de ſtelen geſchikt, als de voorgaende gemaekt, purperachtig, ſomtyds wit of geel van kleur'; haer wortel is enkel, hard, en met vezelen voorzien.

De ſoorten van Lamium waſſen langs de wegen, in de heggens, tegen de muren, op de akkers, in de tuinen, omtrent moeraſſen, op onbebouwde plaetſen; in de Geneeskunde gebruikt men hare bladers en bloemen; zy hebben veel olië en middelmatiglyk zout in zich.

Zy zyn opdroogende en t'zamentrekkende, goed om de buikloopen, en de witte vloe-

den

den der vrouwen te ſtoppen, in een afziedſel ingenomen; men gebruikt ze ook wel uitwendig in pappen of ſtovingen om te verdryven.

Lamium, komt van 't Griekſche woord λαμία, dat een *ſpook* beteekent, in 't Hebreeuwſch *Lilith* genaemt, waer mede men de kinders bang maekt, als of het hen wilde verſlinden. Men heeft de Doove Netels Lamium genaemt, om dat men veronderſtelt heeft, dat de bloem naer 't aengezicht van dit gewaende ſpook geleek; hier uit ziet men, dat de naem van deze plant' niet als van een kinderlyk verdichtſel zynen oorſprong heeft.

LAMPETRA.

Lampetra.
Muræna fluviatilis.

In 't Franſch *Lamproye.*

In 't Nederduitſch *Lamprei.*

Is een rivierviſch, eenigzins van gedaente als een dikke Ael, en op de viſchmarkten genoeg bekent; hy is omtrent twee en een half voet lang, en een kinds arm dik; zyn hoofd heeft vier duimen middellyns, en is eirond van gedaente; zyne lippen zyn dik, hard en ſterk; zyn gehemelte is tot aen zyne keel met tanden of harde beentjes voorzien, die puntig en vry ſcherp, maer zonder orde in de geheele uitgeſtrektheit geſchikt, wit, glad, en blinkende zyn; zyn ſnuit is rondachtig, blaeuwachtig-graeuw van kleur', en van onderen geklooft; zyn hals is aen de regter en linker zyde met gaten doorboort, die den viſch tot kieuwen of ooren verſtrekken; zyn lyf is zoo langrond of rond niet als dat van den Ael, en platachtiger aen de zyden, bedekt of beſtreken in zyne oppervlakte met een oliachtig en donkergraeuw ſlym; zyn vleeſch is vaſter dan dat van den Ael; de lever is vier duimen lang en twee breed, en verdeelt zich in twee vleezige en bloedige kwabben van eene purperachtig kleur'; zyn darm is lang, loopt langs 't binnenſte van zyn lyf regt door zonder kronkelingen, is een pink dik, en blaeuwachtig van kleur'. Het wyfje van dezen viſch draegt rondom dezen darm een ontelbaer getal zeer kleene eijeren van grootte als heulzaed, van eene vleezige zelfſtandigheit, witachtig-graeuw van kleur', en geſchikt by lagen, die blaedjes verbeelden; men vind hem op ſteenachtige plaetſen; hy is vet en zeer goed om te eten; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zyn vet is zeer verzachtende, weekmakende, en verdryvende; men ſmeert 'er 't aengezicht en de handen der genen mede, die de kinderpokjes hebben, om te beletten, dat 'er geene putten in 't aengezicht overblyven.

Daer zyn ook Zee-Lampreijen, die goed zyn om te eten.

Lampetra, *à lambendis petris*, om dat men zegt, dat dees viſch ſteenen likt.

Muræna, *à μύρω*, *fluo*, om dat dees viſch gaern in ruim water zwemt.

LAMPSANA.

Lampſana Dodonæi, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Lampſana vulgaris, Park.
Soncho affinis Lampſana domeſtica, C. B.
Chryſolacanum Plinii, Ruel.

In 't Franſch *Lampſane.*

Is eene plant, die een' ronden, gevoorden, roodachtigen, hollen, takkigen ſteel ſchiet omtrent drie voeten hoog; de onderſte bladers komen in grootte en in gedaente die van den Daeuwdiſtel naerby, zyn over en weder geſchikt, wat zacht, en ruig; maer die 't bovenſte van den ſteel en der takken bekleeden, zyn langwerpig, ſmal, ſpits en zonder ſteel'. De bloemen waſſen aen de toppen der takken, gemaekt als ronde bosjes van gele halve bloempjes; yder van deze bosjes is door een' kelk, die in verſcheide deelen is ingeſneden, onderſteunt. Als deze bloem voorby is, komen 'er langachtige, dunne, doorgaens ſpitſe, zwartachtige zaden in hare plaets, die in een omwindſel beſloten zyn; de wortel is enkel, vezelachtig en wit. Deze plant groeit op de akkers, langs de wegen, in de tuinen; zy geeft een melkachtig en bitter ſap; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich. Sommigen ſtellen ze onder de moeskruiden.

Zy is afvegende, opdroogende, ettermakende, wondheelende; zy maekt een open lyf, als ze ingenomen word; men gebruikt ze ook uitwendig in ſtovingen, pappen, en zalven; men acht ze voornamentlyk goed om de tepels te genezen, als ze raeuw of ontvelt zyn, of als 'er kloven in zyn; waerom zommigen ze *Papillaris herba* noemen; want *Papilla* beteekent den tepel van de borſt.

Lampſana, *à λαπάζω*, *evacuo*, om dat deze plant gegeten zynde loslyvig maekt, en eenige ontlaſting of afgang veroorzaekt.

LANA SUCCIDA.

Lana ſuccida, in 't Franſch *Laine graſſe*, in 't Nederduitſch *Vette Wol*, *Ongewaſſche Wol*, is Wol, die verſch van den hals en tuſſchen de dyen van de Schapen geſchoren is, zonder eenige bereiding'. Van deze Wolle krygt men den *Oeſipus*, of 't vet, waer van op zyne plaets zal geſproken worden.

De ongewaſſche of vette Wol is weekmakende, verdryvende, ettermakende, verzachtende; men legt ze op de wangen en den hals, als ze door zinkingen gezwollen zyn, nadat men ze met olië van Lelyën en Kamillen geſmeert heeft.

Lana, *à λῆνος*, *& λῆνον*, *quod λεῖον*, *lœve*, *non aſperum*, om dat de Wol zacht in 't aenraken is.

LAPATHUM.

Lapathum acutum, Lob. Ger.
Lapathum folio acuto plano, C. B. Pit. Tournefort.
Lapathum acutum, *ſive Oxylapathum*, J. B.
Lapathum ſylveſtre, Geſ. Hort. Dod.
Oxylapathum Dioſcoridis & Plinii.
Lapathum acutum majus, Park.

In 't Franſch *Patience* of *Parelle*.

In 't Nederduitſch *Patich*, *Peerdik*.

Is eene zeer gemeene plant, die anderhalf of twee voeten hoog groeit; haer ſteel is roodachtig, de bladers zyn van maekſel als die van de gemeene Zuring, doch veel langer, harder, vry ſmal, ſpits, en zuurachtig van ſmaek; de bloemen zyn talryk, moſchachtig, of uit verſcheide helmſtyltjes beſtaende; in hare plaets komen driehoekige zaden; haer wortel is lang, een vinger dik, geel, en bitter van ſmaek; zy groeit overal op onbebouwde landen; zy heeft veel zout en olië in zich.

De wortel van de Patich is laxerende en openende; men gebruikt ze in de waterzucht, in de vryſterziekte, de *Bleekezucht* genaemt, en in de andere ziektens, die uit verſtopping' voortkomen; men gebruikt hem in een koeldrank ingenomen; ook uitwendig tegen den daeuwworm en ſchurft; hy maekt 't water, waer in men hem kookt, geel.

Lapathum, *à λαπάσσω*, *evacuo*, om dat de wortel van deze plant' loslyvigheit verwekt.

LAPATHUM SANGUINEUM.

Lapathum ſanguineum, *ſive Sanguis draconis herba*, J. B. Raii Hiſt.
Lapathum ſanguineum, Adv. Lob. Park.
Lapathum maculatum rubens, Renod.
Lapathum folio acuto rubente, C. B. Pit. Tournefort.
Lapathum rubrum, Cam. in Matth.
Lapathum nigrum, Dod.
Sanguis draconis herba, Geſ. Hort.
Rumicis ſpecies foliis rubentibus venis diſtinctis, Cord.

In 't Franſch *Sang de dragon*, of *Patience rouge*.

In 't Nederduitſch *Roode-* of *Zwarte-Patich*, *Drakenbloed*.

Is eene plant, wier bladers van maekſel zyn als de gemeene Patich, doch zy zyn korter, en doorloopen met een meenigte roode aderen, waer uit, als men ze breekt, een ſap zoo rood als bloed vloeit, waer van haer naem komt; zy groeit in de tuinen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is een weinig laxerende en t'zamentrekkende; zy verwekt de pislozing; haer zaed, in poeder gebruikt, ſtopt de bloedvloeden; de gift is van eene halve tot eene drachma.

LAPIS ANGUIUM.

Lapis Anguium, in 't Franſch *Pierre des Serpens*, in 't Nederduitſch *Slangeſteen*, is een ronde ſteen van grootte als de pink van een kind, in zyn midden natuurlyk doorboort, donkergeel van kleur', van buiten gemarmert met verſcheide kleuren als een Regenboog, en met vlekken geteekent, die kleene oogen verbeelden, welke doorgaens blaeuw zyn; dees ſteen groeit in Bohemen; de Inwoonders van 't land verbeelden zich, dat hy gevormt is door eene vergadering van verſcheide Slangen, waer van yder aldaer een oog heeft gelaten.

Zy achten hem goed om 't vergift te wederſtaen, om van de peſt en betooveringen te bevryden, mits men hem by zich draegt.

LAPIS BOLONIENSIS.

Lapis Bolonienſis.
Chryſolapis.

In 't Franſch *Pierre de Boulogne.*

In 't Nederduitſch *Steen van Bolonje.*

Is een ſteen, waer van men een' lichtſteen maekt; hy is doorgaens zoo groot als eene noot, gebult, oneffen, platachtig, en zoo gemaekt, dat aen de tegenoverige zyde van den bult eene holligheit is; hy is zwaer, graeuw, zacht, op verſcheide plaetſen blinkende, van binnen als kriſtal bynaer gelyk de talk of zekere doorluchtige ſteen van Montmartre. Men vind hem op verſcheide plaetſen in Italië, maer voornamentlyk aen den voet van den Berg Paterno, die een gedeelte van 't Alpiſch gebergte uitmaekt, en van de ſtad Bolonje omtrent een uur gelegen is.

Men vind hem gemaklyk na de waterſtroomen, die door zwaren regen veroorzaekt zyn, want dan is hy gewaſſchen en gereinigt van eene aerde, die hem omringde, en belettede hem te kennen. Men onderſcheid hem van de andere ſteenen van den berg door kleene ſchitteringen, die zich in zyne oppervlakte vertoonen; hy weegt gemeenlyk anderhalf of twee oncen; doch men vind 'er in de Kabinetten van Liefhebberen ſommigen, die tot vyf ponden wegen; deze groote ſteenen zyn niet pryswaerdig als om dat ze zeldzaem zyn; zy zyn aerdachtiger dan de kleene, en zoo goed niet om den lichtſteen te maken.

De beſte Steenen van Bolonje zyn die, welke groeijen buiten om bedekt met eene dunne, witte, en donkere of ondoorſchynende korſt', maer deze zyn zeer zeldzaem; en dewyl men 'er weinig brengt, gebruikt men de gemeene, die men zeer blinkende, en 't minſt met vlekken vervult verkieſt. De ſlechtſte zyn die, waer in men aders van koperrood of van yzer ziet; zy hebben alle veel zwavel en zout in zich.

Men bereid en maekt den Steen van Bolonje tot een' lichtſteen door eene matige kalcinatie, of verkalking, die zyne zwavel zuiverer en fyner maekt dan hy was. Deze kalcinatie geſchied op de volgende wyze; neemt zeven of agt ſteenen van Bolonje, doet 'er de oppervlakte met eene raſpe of mes af, maekt een' of twee van de blinkendſte tot een zeer fyn poeder in een' metalen vyzel; dompelt uwe heele ſteenen den eenen na den anderen in zeer helder water; die daer uit genomen hebbende, beſtrooit ze rondom zeer naeuwkeurig met 't poeder, rolt ze daer in, op dat 'er zoo veel als mogelyk is aenblyve; zet ze dan te kalcineren in een kleen fournuis of ſmeltoven, wiens rooſter van geel koper moet zyn, met bakkers kolen, waer van men verſcheide lagen op malkanderen zal gelegt hebben; laet deze kolen verteren en uitgaen zonder daer nieuwe by te doen, neemt dan zachtjes uwe gekalcineerde ſteenen daer uit, die op den rooſter zyn blyven liggen; ſcheid 'er de korſt van af, die van 't poeder komt, waer in gy ze gerolt had, en bewaert ze in eene doos met kattoen; bewaer ook de korſt, die tot een zeer fyn poeder zal worden.

Deze gekalcineerde Steenen zyn lichtſteenen, die voor een oogenblik in een open licht, als in eene plaets of op de ſtraet geſtelt, en daer na op eene donkere plaets gelegt zynde, een weinig tyds als gloeijende kolen ſchynen zonder gevoelige warmte, naderhand gaen zy allengsjes uit; als men ze wederom in 't licht ſtelt, gaen zy weêr aen, en alzoo altyd desgelyks twee, drie of vier jaren lang, nadat men ze veel of weinig in 't licht ſtelt, en als deze ſteenen hunne hoedanigheit verloren hebben, kan men ze die wederom doen aennemen met ze te kalcineren en de zelve omſtandigheden waer te nemen als te voren, maer zy zullen zoo ſterk niet lichten of ſchynen.

De korſt, tot poeder gemaekt, is ook een van de ſchoonſte en glinſterendſte lichtſteenen, als men ze gelyk de ſteenen in 't licht heeft geſtelt; men vult 'er heldere kriſtalle fleſchjes mede, en die zeer naeuwkeurig toe geſlopt zynde, bewaert men ze om die te laten ſchynen, wanneer men wil; want dan heeft men ze maer gelyk de ſteenen in 't licht te ſtellen; het kriſtal belet geenzins het poeder aen te gaen of zich te ontſteken.

Men moet zich niet inbeelden, dat vele omſtandigheden, die ik tot 't kalcineren van den Steen van Bolonje heb aengeteekent, onnoodig zyn; zy zyn wel zoo noodzaeklyk, dat by aldien zy alle niet naeuwkeurig in acht worden genomen, men de werking miſt, en de ſteen word niet ſchynende.

De Steen van Bolonje verkrygt door de kalcinatie een' zwavelachtigen reuk, dien van 't geel Oprement, dat ontbonden is, of dat men met kalk en water heeft laten koken; naerbykomende; hy heeft ook een weinig zout als dat van Rottekruid in zich.

De reden, waerom dees Steen ſchynt te lichten, is, om dat het vuur zyne zwavel in beweging gebragt hebbende 'er oneindig veel deeltjes in zyne oppervlakte opkomen, welke fyn en dun

genoeg zyn om door 't vuur van 't lieht aengeſtoken te worden. Doch die breeder over deze ſtoffe zullen willen onderreeht zyn, konnen lezen, 't geen ik 'er vry breed over geſchreven heb in myne Verhandeling' van de Scheikunde, alwaer ik niet alleen van deze ſoort' van Lichtſteen, maer van verſcheide andere ſpreek; ik geef 'er ook de afbeelding van een' zeer bekwamen ſtookoven om dezen ſteen te kalcineren.

De gekalcineerde Steen van Bolonje is een middel om 't hair te doen uitvallen, als men hem, na dat hy tot poeder gebragt en met wat water tot een dik ſlym gemaekt is, op de plaetſen legt, alwaer hair is.

Phoſphorus, komt van 't Griekſch *φῶς*, *φέρον*, *lucem ferens*, als of men zeide *Lichtdrager*

Chryſolapis, *à χρυσὸς*, *aurum*, *goud*, & *Lapis*, *ſteen*, als of men zeide *Steen, die een goudkleurig licht van zich geeft.*

LAPIS CRUCIFER.

Lapis crucifer, in 't Franſch *Pierre de la croix*, is een ſteen, die de grootte en bynaer de gedaente van een' oſſenhoren heeft, wiens oppervlakte oneffen, zacht, ligt te ſnyden, graeuw van kleur' en met zwarte vlekken gemengt is. Als men hem dwars in ſchyven zaegt, ziet men aen yder zyde de gedaente van een zwart of bruin kruis geſchildert. Dees ſteen groeit te Kompoſtelle in Spanje, twintig mylen van de Kerk van Sint Jacob.

Men geeft voor dat hy, op de bloote huid gedragen, het bloed ſtelpt, de koortſen geneeſt, en 't zog der minnen vermeerdert.

LAPIS HYSTERICUS.

Lapis hyſtericus, in 't Franſch *Pierre hyſterique*, is een lange en ronde, zware, zwarte, gladde ſteen; hy groeit in Nieuw Spanje.

Men meent dat hy, op den navel van eene vrouw' gelegt, zich daer vaſthecht, en de dampen neêrdryft,

LAPIS JUDAICUS.

Lapis Judaicus.
Lapis Syriacus.
Phœnicites.
Tecolithus.

In 't Franſch *Pierre Judaique.*

In 't Nederduitſch *Jodenſteen.*

Is een ſteen van verſcheide grootte en gedaente; doch de gemeenſte is gemaekt als eene kleene Olyf, rondom met ſtrepen, die overlangs lopen, en evenwyd van malkanderen ſtaen; men vind hem ook ſomtyds effen zonder ſtrepen, en ſomtyds in eene langronde gedaente. Hy is van buiten graeuw en ſomtyds roodachtig van kleur, van binnen witachtig, en blinkende. Hy ſchynt zoo hard als een keiſteen, doch hy is vry zacht, en men maekt hem gemaklyk tot poeder. Hy groeit op verſcheide plaetſen van Judea, van waer hy tot ons word gebragt; ſommigen onderſcheiden hem in geſlacht, en noemen dien *Mannetjes Jodenſteen*, welke groot, lang, en van eene langronde gedaente is, en *Wyfjes Jodenſteen* dien, welke de gedaente en grootte van eene kleene Olyve heeft; men wryft den eenen en den anderen zonder onderſcheid op den wryfſteen, om ze tot een zeer fyn poeder te maken, op dat men het in de Geneeskunde zoude konnen gebruiken.

Hy is goed om de buikloopen te ſtuiten, de pislozing te verwekken; men geeft voor dat hy den ſteen der nieren en blaes' vergruiſt.

De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

LAPIS LAZULI.

Lapis Lazuli.
Lapis Cyaneus.
Lapis Cæruleus.

In 't Franſch *Pierre d'Azur.*

In 't Nederduitſch *Azuurſteen.*

Is een ſteen van verſcheide grootte en gedaente, die ondoorſchynende, zwaer, blaeuw, of als blaeuwe Korenbloemen van kleur', met harden ſteen of Rots, *Gangue* genaemt, gemengt, en met eenige ſtukjes goud en koper doorzaeit is. Men vind hem in Ooſtindië, en in Perſië in ſteengroeven; men zegt, dat men 'er ook uit de goudmynen trekt; hy word voornamentlyk gebruikt om de Ultremarin te maken; men moet de zuiverſte, de hoogſte in kleur', volkomen blaeuwe, en zware verkiezen; hy heeft veel zwavel en zout in zich. Om de Ultremarin te maken, kalcineert men

men dezen ſteen, en wryft hem zeer fyn op den wryfſteen, dan in een deeg, van Borgondiſche pek, waſch, en olië t'zamengeſtelt, gemengt zynde, waſt men dit deeg wel om 'er 't blaeuw gedeelte van af te ſcheiden, dat in de gedaente van een zeer fraei poeder op den grond zinkt; men giet 'er 't water zachtjes af, en men laet dit poeder droogen; het dient tot 't ſchilderen.

De Azuurſteen bereidt, zoo als ik op zyne plaets in myne Artzenybereiding' beſchreven heb, zuivert 't zwartgallige vocht, en verſterkt 't hart; men gebruikt hem in de Confectio Alkermes.

De gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Men vind in Vrankryk by Toulon, in Duitſchland, en op verſcheide andere plaetſen van Europa een' valſchen, groenachtigen, groven Azuurſteen, dien men gebruikt om gemeen blaeuw of Azuur te maken.

Lazulus is genomen van 't Arabiſch *azul*, of 't Hebreeuwſch *iful*.

LAPIS NEPHRITICUS.

Lapis Nephriticus, in 't Franſch *Pierre Nephretique*, in 't Nederduitſch *Graveelſteen*, is een ſteen van verſcheide grootte, matiglyk hard, ondoorſchynende, doorgaens graeuw, blaeuw- of groenachtig van kleur', doch ſomtyds met wit, of geel, of zwart gemengt. Hy kan niet volkomen glad zyn, om dat hy ſmerig als Talk is; hy groeit in Nieuw Spanje, ſomtyds met den Jaſpis, ſomtyds alleen; men vind 'er ook in Bohemen, en in eenige plaetſen van Spanje, maer dees is zoo zeer niet geacht als die uit Amerika komt. Men vind 'er ſomtyds groote ſtukken van, waer van men vazen maekt; de kleene ſtukken dienen om 'er ringen, kettingen om den hals, en verſcheide andere verſierſels van te maken.

Hy word goed geacht voor 't nierkolyk, om den ſteen der nieren te vergruizen, 't zand door de piswegen aftedryven, als hy aen den hals, de dyen, den arm, of als een ring aen den vinger gedragen word; ſommigen ſchryven hem voor om in te nemen. De gift is van vier tot vyftien greinen.

Men heeft zedert eenige jaren voor dezelve ziektens een' bruinen, gladden, en glinſterenden ſteen in 't gebruik gebragt, dien men den naem van *Goddelyken ſteen* wegens zyne hoedanigheden gegeven heeft.

Hy vergruiſt den ſteen der nieren, en dryft hem door de piswegen af; men draegt hem aen zynen rok omtrent de lendenen.

Nephriticus, *à νεφρὸς*, *ren*, om dat dees ſteen voor verſcheide nierkwalen dienſtig word geacht.

LAPIS PETRACORIUS.

Lapis petracorius.

In 't Franſch *Perigord*, of *Pierre de Perigord*, of *Perigueux*.

Is eene ſoort van Marcaſite, of een harde, zware, vaſte ſteen, zoo zwart als houtskool, en moeijelyk tot poeder te maken. Hy groeit in verſcheide mynen in 't Dauphiné, en in Engeland, waer van daen hy ons in ſtukken van verſcheide grootte gebragt word. De Emailleerders en Pottebakkers gebruiken hem.

Men moet hem rein en zuiver verkiezen.

Hy is afvegende, en t'zamentrekkende.

LAPIS PHRYGIUS.

Lapis Phrygius, Plinii, Dioſcor. in 't Franſch *Pierre Phrygienne*, is een ſteen van eene middelmatige grootte, ſponsachtig, vry zwaer, niet zeer aeneenhangende, bleek van kleur', met witte aderen doorloopen, ſcherp en wrang van ſmaek; hy groeit in Kappadocië. De Zydeverwers van Phrygië gebruikten hem eertyds in hunne verwen, nadat zy hem gekalcineert en driemael in wyn gebluſcht hadden, op dat hy roodachtig zoude worden.

Hy is goed om te verdunnen, etter te maken, af te vegen, te ontbinden, en op te droogen; men gebruikt hem in de zweren van de oogen en van de andere deelen.

LAPIS SAMIUS.

Lapis Samius, in 't Franſch *Pierre Samienne*, is een witte ſteen, dien men uit de mynen in 't Eiland Samo haelt; hy kleeft aen de tong', als men 'er hem op zet; hy dient den Goudſmeden om 't goud te polyſten, en het glanſiger te maken. Men verkieſt de hardſte en de witſte; men vind ſomtyds zwartachtige, die men *Exhebenus* noemt.

De *Lapis ſamius* is t'zamentrekkende en verkoelende. Men gebruikt hem in oogwateren.

LAPIS SANGUINALIS.

Lapis ſanguinalis, in 't Franſch *Pierre de ſang*, is eene ſoort van Jaſpis, maer van de don-

kerſte, die met kleene roode vlekken of ſtippen geteekent, en bloedkleurig is; men vind dezen ſteen in Nieuw Spanje, alwaer hy groeit. De Indianen houwen of ſlypen ze in de gedaente van kleene en groote harten.

Hy word zeer goed geacht om 't bloed te ſtelpen, uit wat deel 't vloeit, mits men hem in koud water dompelt, en op 't deel legt, of dat men hem in de hand drukt, of by zich draegt, zoodat hy de bloote huid raekt; men maekt 'er ook ringen van, die men aen de vingeren draegt.

LAPIS SARCENAGENSIS.

Lapis Sarcenagenſis, in 't Franſch *Pierre de Sarcenage*, is een kleene ſteen zoo groot als eene Linze, hard, glanſig, effen, zacht in 't aenraken, graeuw, of wit, of bruin, of roodachtig van kleur', die op een' berg, Sarcenage genaemt, niet verre van de Stad Grenoble in 't Dauphiné gelegen, gevonden word. Men verkieſt hem kleen, glad, blinkende en zacht in 't aenraken.

Men doet 'er een in 't oog als 'er eenige vuiligheit ingekomen is, alwaer hy zich beweegt, en vereenigt met de vuiligheit, die hy 'er met zich doet uitvallen.

Deze uitwerking komt, dat de Steen van Sarcenage een alkali zynde, door de weiachtigheit van 't oog, die zuur is, doordrongen, uitgezet, en verzacht is, 't geen hem doet bewegen en de vuiligheit ontmoeten, die 'er zich aen vaſthecht, zoodat men ze t'zamen daer uit haelt, of zy vallen 'er door hare eige zwaerte uit, nadat 't zuur gewerkt heeft.

LAPIS SCHISTUS.

Lapis ſchiſtus, ſive Lapis ſciſſilis, is een brooze ſteen, gelyk Talk gemaklyk te ſnyden, in regte en vaſte deelen gelyk het Sal Armoniak zich afſcheidende, ſaffraenverwig, blinkende, weêrſchynende; men vind ook ſomtyds een' zwarten, dien Plinius *Anthracites* noemt; hy zegt, dat hy in Afrika groeit; doch de beſte is ſaffraenverwig, dien men in Spanje, Bohemen, en in verſcheide andere plaetſen vind.

Hy is goed om de bloedingen, buik-, en zaedloopen te ſtoppen; men gebruikt hem ook onder oogwaters om de zweren der oogen aftevegen en op te droogen.

Schiſtus, ἀ σχίζω, *findo*, ik kloof, om dat dees ſteen gemaklyk geklooft word.

LAPIS SERPENTIS.

Lapis Serpentis, in 't Franſch *Pierre de ſerpent*, in 't Nederduitſch *Slangeſteen*, is een platte, bolronde ſteen, zoo breed als een van onze oortjes, en ſomtyds eirondachtig, in 't midden dik, en aen de kanten dun wordende, zacht, en zwart van kleur'. Verſcheide Hiſtoriſchryvers zeggen, dat men hem vind in 't hoofd van eene ſoort' van ſlang', die de Portugezen *Cobra de capelos*, en de Franſchen *Serpent au chaperon* noemen, om dat hy op zyn hoofd eene verhevenheit van gedaente als een hoed of kap heeft; deze Slang onthoud zich op de kuſten van Melinde in Amerika. Maer Hedendaegſche Schryvers meenen, dat dees ſteen is eene t'zamenſtelling van verſcheide tegengiftige droogeryen, die de Indianen bereiden en maken in de gedaente van koekjes, gelyk men ze ziet. Wat 'er van zy, dees ſteen word in verſcheide landen veel geacht.

Hy is goed tegen de beten van venynige dieren, men legt hem op de wonden, en men geeft voor, dat hy zich belaed met al 't vergift, dat 'er ingekomen zoude konnen zyn.

Men moet aenmerken, dat, ten einde de werking wel geſchiede, de wonde noodzaeklyk voor den aenleg van dezen ſteen eenige droppels bloed moet gegeven hebbe, by aldien zy dan na de beet niet gebloedt had, zoo zoude men met een lancet of eenig ander werktuig de gebeten plaets een weinig moeten ſteken, op dat 'er bloed uitkome, dan 'er den ſteen op leggen, die 'er zich terſtont aen vaſthecht, dat waerſchynelyk door eene lym of door eene zekere kleverige ſtoffe geſchied, die 't bloed hem geeft, en om dat de ſteen, alkaliſch en zuurbrekende zynde, van 't zure en ſcherpe vocht van 't vergift doordrongen en daer aen vaſt gehaekt is; men zegt ook dat de zware pyn, die de lyder in de wonde voelde, dan allengsjes vermindert, en eindelyk ophoud; men laet 'er hem op leggen, tot dat hy 'er van zelfs afvalt; deze ſcheiding dient te geſchieden, wanneer 't bloed droog zynde geen lym meer verſchaft, en dat de ſteen met de zure vochten van de wonde bezet zwarer is geworden. Dan waſcht men den ſteen in melk, waer in men zegt, dat hy zich van 't vergift ontlaſt, en nadat men hem wel heeft afgedroogt, legt men hem wederom op de wonde, waer aen hy zich zoo gemaklyk niet vaſthecht als te voren, waerſchynlyk om dat 'er minder lym gevonden word, hy minder alkaliſch is, en om dat hy minder zuur vocht, dat hem vaſthoud, ontmoet; men legt den ſteen wederom in de melk,

als

als hy 'er is afgevallen, en men vervolgt de zelve handelwys, tot dat hy zich niet meer aen de wonde vasthecht, dat men voor een zeker kenteeken aenneemt, dat 't vergift daer geheel uit is, en dat men by gevolg genezen is.

De groote hoedanigheden en verbazende uitwerkingen van dezen steen zyn van twee vermaerde Natuurkenneren, den Vader Kircherus en den Ridder Boyle, hoog opgevyselt; zy verzekeren beide, dat zy 'er proeven van gezien hebben; ik verwonder my, dat men 'er nog nooit de proef van heeft genomen op eene dollen hondsbeet, om te zien of 't zoo wel zoude gelukken, als men zegt, dat 't in de beten van andere vergiftige dieren geschied.

Men gebruikt dezen steen ook inwendig; men neemt dien, welke dun is, en die tot 't leggen op de wonde niet gedient heeft; men laet hem in 't water weeken of trekken, en men neemt 't afweeksel in om 't vergift te wederstaen.

LAPIS SPECULARIS.

Lapis specularis.
Glacies mariæ.
Alumen scajolæ.

In 't Fransch *Pierre speculaire*, of *Miroir d'âne.*

Is een zachte, krystallyne, en bynaer als krystal blinkende steen, gemaklyk te snyden en bynaer gelyk Talk tot bladen wordende, wit van kleur' als glas; men vind 'er vele in steengroeven omtrent Parys, als te Montmartre, en te Passi. Men kalcineert hem, en men maekt 'er pleister van; somtyds ziet men 'er zwarte, of roodachtige, of gele, doch zelden.

De *Lapis specularis* is goed om 't bloed te stelpen, voor de scheurselen, men gebruikt hem niet dan uitwendig; de vrouwen gebruiken hem somtyds om haer vel wit te maken; hy droogt den daeuwworm op.

Lapis specularis, à speculare, venster, vel à speculo, spiegel, om dat men van dezen steen doorschynende bladen krygt, die voor vensters aen kleene lantaernen, of voor zekere soorten van spiegels gebruikt worden.

LAPIS SPONGIÆ.

Lapis spongiæ.
Spongites.
Cystelithos.

In 't Fransch *Pierre d'éponge.*

Is een steen omtrent zoo groot als een amandel, ligt, vol luchtgaetjes, sponsachtig, broos, aschverwig of witachtig van kleur'; men vind hem in de groote sponsen.

Men acht hem goed voor de wormen, om den steen van de nieren en blaes' te vergruizen, de klieren te ontbinden, voor de jigt, inwendig gebruikt; doch 't is te vreezen, dat dees steen eerder de meenigte van die, welke in 't lichaem groeijen, vermeerdere, dan vermindere.

LAPIS VARIOLÆ.

Lapis variolæ, in 't Fransch *Pierre de petite vérole*, is een steen, die bynaer zoo groot als eene van onze groote boonen, breeder, plat, bynaer rond of bolrond, zwaer, zoo hard als een keisteen, effen, blinkende, aen de kanten rondachtig, zacht in 't aenraken, groenachtig van kleur' en doorzaeit is met eenige vlekken, die wat verheven, witachtig, en loodverwig zyn, en zeer wel, als men ze van naerby beziet, rype en platachtige kinderpokjes verbeelden. Dees steen is fraei en zeldzaem; men brengt hem uit Indië; hy gelykt vry wel naer een stuk groenen Jaspis.

Men schryft hem de kracht toe van de kinderpokjes uit te jagen, en te beletten, dat men 'er van geschonden zy, mits men hem op de bloote huid laet liggen; doch ik ben na verscheide reizen de proef daer van genomen te hebben niet gewaer geworden, dat hy eenige uitwerking voortbragt.

Dees steen word *Lapis variola* genaemt, wegens de vlekken, die naer kinderpokjes gelyken, waer mede hy bezaeit is.

LARIX.

Larix, Ger. C. B. Park. Raii Hist.
Larix folio deciduo conifera, J. B. Pit. Tournefort.

In 't Fransch *Meleze.*

In 't Nederduitsch *Lorkenboom.*

Is

* Is een harſtachtige boom, van hoogte als de Denneboom; zyn ſtam is regt, en met eene dikke, hobbelachtige, gekloofde, bruine ſchorſe bedekt; zyne takken zyn lang, dun, buigzaem, gebogen, voorzien met ſmallere en zachtere bladeren dan die van den Pynboom, by bosjes geſchikt of omtrent twintig t'zamen aen een knobbeltje vaſtgehecht, groen, en een weinig welriekende: de katjes of bloeſems beſtaen uit verſcheide toppen of vliesachtige beursjes of ſchellen, die ſplyten, en niet als een zeer fyn ſtof in zich hebben; de vruchten waſſen op den zelven voet, die de katjes draegt, doch op andere afgelegene plaetſen; zy zyn bynaer zoo groot als die van den Cypreſſenboom, van gedaente als een kegel, uit vry breede ſtompe ſchubben of ſchilferen t'zamengeſtelt, die purperachtig rood van kleur' zyn, en waer van yder twee zaden bedekt, die aen eene zyde met eene ſchelle, welke een' vlerk of dun blaedje maekt, bewonden zyn. Dees boom waſt in warme länden op de bergen; uit zynen baſt' vloeit door inſnydingen, die men 'er in maekt, eene vloeibare harſt of terpentyn, die men *Reſina larigna* noemt.

Men vind ook op den Lorkenboom de Lorkenzwamme, waer van op hare plaets geſproken is.

Uit de dikke takken van de Lorkenboomen, die in eene groote meenigte in 't hoog Dauphiné, voornamentlyk omtrent Briançon, waſſen, vloeit eene witte en drooge manna, die men in 't Latyn *Manna Laricea*, in 't Franſch *Manne de Briançon* noemt.

Zy is buikzuiverende.

De vruchten en bladers van de Lorkenboomen zyn t'zamentrekkende.

Men meent, dat *Larix* komt van een oud Hoogduitſch woord *Larch* of *Larich*, dat Lorkenboom beteekent. Anderen willen, dat 't kome van 't Griekſch λαρὸς, *ſuavis*, om dat de bladers van den Lorkenboom welriekende zyn.

LARUS.

Larus, in 't Franſch *Mauve*, in 't Nederduitſch *Meeuw*, is een watervogel, die wat grooter dan eene Duif, gulzig, wit en aſchverwig is; zyn bek is lang, ſpits, zwart, zeer blinkende; zyn hooſd is groot en dik; de pooten zyn met ſterke klaeuwen voorzien; daer zyn verſcheide ſoorten van, die in grootte verſchillen. Dees vogel maekt zyn neſt op de rotſen; hy vliegt zeer luchtig; hy voedzich met viſſchen, wormen, ſlakken, ſprinkhanen en zekere ſoorten van ſpinnekoppen en vliegen, in 't Franſch *Phalanges* genaemt.

Zyne herſenen zyn goed voor de vallende ziekte.

Larus, à λαρὸς, *quaſi*, λαΐδρὸς, *a volandi impetu, wegens zyne ſnelle vlucht.*

* Zie Pl. XII. Fig. 11.

LASERPITIUM.

Laſerpitium, Ger. Ad. Lob.
Silphium, Lugd.
Laſerpitium è regione Maſſiliæ allatum, J. B. Raii Hiſt.
Laſerpitium Gallicum, C.B. Pit. Tournefort.
Laſerpitium Maſſilioticum, Tab.

Is eene plant, die een' hoogen ſteel ſchiet, gelyk als die van de Ferula, gevoort, geknoopt, en voos; de bladers zyn als vaſte en ſtyve vleugels geſchikt, verdeelt en onderdeelt, en van achteren met eenige ruwe hairtjes voorzien; hare toppen dragen groote zonneſchermen of bloemkranſen, waer aen bloemen vaſt zyn, die uit vyf rooswyze geſchikte bladeren beſtaen. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er vry groote zaden in hare plaets, die twee aen twee gevoegt zyn, en waer van yder met vier groote blaedjes voorzien is, welriekende, en van eene palmhoute kleur'; de wortel is groot, van buiten aſchgraeuw van binnen wit, zacht, vet, vol ſap, welriekende. Deze plant waſt in warme landen, in Provence omtrent Marſeille; haer wortel is in de Geneeskunde nuttig, hy heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Hy is inſnydende, verdunnende, ontbindende, goed tegen de opſtygingen, windbrekende, afvegende, wondheelende, en goed om 't vergift te wederſtaen.

Laſerpitium, à lacerare, om dat men in den ſteel' en in de wortelen van eene ſoort' van Laſer of vreemde Laſerpitium inſnydingen maekt, om 'er eene Gom van te hebben, die men zegt 't Duivelsdrek te zyn.

LATER.

Later, in 't Franſch *Brique*, in 't Nederduitſch *Tichelſteen*, *Bakſteen*, *Roodeſteen*, is een leem, dat men eerſt met water tot een deeg heeft gemaekt, waer van men vierkante, lange, platte ſtukken gevormt heeft, die men in ovens gebakken

bakken, en door de werking van 't vuur van zyn vet- en zwavelachtig gedeelte, dat 'er in was, berooft heeft; men gebruikt hem doorgaens tot de gebouwen, en tot ſtookovens, doch ſomtyds word hy ook in de Geneeskunde gebruikt.

Hy is t'zamentrekkende, opdroogende, ontbindende, of verdryvende, goed om 't bloed te ſtelpen in poeder of in pap als de *Bolus* 'er opgelegt; men gebruikt ook den Tigchelſteen in zyn geheel om te doen zweeten; want nadat men hem aen 't vuur heeft gewarmt, wind men hem in een' natten doek, en legt hem in 't bed tegen de zolen der voeten; men gebruikt den Tigchelſteen ook om de *Oleum de Lateribus* te maken, gelyk ik elders beſchreven heb.

LATHYRIS.

Lathyris, Brunf. Matth. Dod.
Lathyris major, C. B.
Lathyris, ſive Cataputia major & minor, Ger.
Catapaucia, Brunf. Cæſ.
Tithymalus latifolius Cataputia dictus, H. L. B. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Epurge.*

In 't Nederduitſch *Springkruid*, *Spurgie.*

* Is eene ſoort van Wolfsmelk, of eene plant, die omtrent twee voeten hoog waſt; haer ſteel is zoo dik als de duim, rond, vaſt, van boven takachtig, bekleedt met vele bladeren, die drie vingers lang, naer die van den Wilgeboom gelykende, kruiswyze geſchikt, blaeuwachtig-groen van kleur', glad en zacht in 't aenraken zyn; de bloemen waſſen op zyne toppen, zy zyn kleen, kelkswyze gemaekt, in vier deelen ingeſneden, en yder omringt met twee ſpitſe en geelachtige bladeren, die tot eenen kelk ſchynen te verſtrekken. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht in hare plaets, die grooter dan die van de andere ſoorten van Wolfsmelk, driekantig, en in drie huisjes verdeelt is, yder haer zaed inſluitende, dat grooter dan een peperkorrel, bynaer rond, en met wit merg vervult is; dit zaed word genaemt *granum regium minus*, Meſuæo. Haer wortel is uit eenige vezelen t'zamengeſtelt; de geheele plant geeft een melkachtig ſap, gelyk de andere ſoorten van Wolfsmelk; zy waſt in alle landen, zeer dikwils in de tuinen; zy heeft veel olië, waterdeelen, en ſcherp zout in zich.

De korrels en bladers van 't Springkruid ontlaſten de vochten zeer ſterk van boven en van onderen; men kan ze in de waterzucht gebruiken, want zy zuivert 't lichaem voornamentlyk van de weiachtige vochten.

Het ſap van Springkruid doet 't hair uitvallen, als men 'er de hairige deelen mede bevochtigt.

* Zie Pl. XII. Fig. 12.

LATHYRUS.

Lathyrus, ſive Cicercula, Dod.
Lathyrus ſativus, flore fructuque albo, C. B. Pit. Tourn.
Piſum Græcum ſativum, Trag.
Lathyrus anguloſo ſemine, J. B. Raii Hiſt.
Cicercula, ſive Lathyrus ſativus flore albo, Park.
Lathyrus anguſtifolius flore albo, Ger. emac.

In 't Franſch *Geſſe.*

In 't Nederduitſch *Platte Erweten.*

Is eene plant, die verſcheide buigzame, ter aerde nederliggende, platachtige en als gebladerde ſtelen ſchiet, die in hunne lengte met eene ribbe, die als een ezelsrug gemaekt is, voorzien zyn, zich in verſcheide takken verdeelen, en zich vry ver uitbreiden. De bladers waſſen twee aen twee aen een ſteeltje, dat met een klaeuwiertje eindigt, waer mede het zich aen de ſtutten, die 't kan bereiken, en zelfs aen zyne eigene ſtelen vaſthecht; de bladers zyn langwerpig, ſmal, en ſpits; de bloemen zyn als die der peulvruchten, wit, yder door een' kelk, die als een getand kommetje gemaekt is, ondersteunt. Als deze bloem voorby is, komt 'er eene korte en breede witte peul in hare plaets, uit twee ſchellen beſtaende, en hoekige zaden inſluitende, die van buiten van dezelve kleur', en van binnen geel zyn; de wortel is dun en vezelachtig; men kweekt deze plant in de tuinen aen, en men eet hare zaden gelyk de erweten, boonen, en andere peulvruchten; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn voedzaem; hun nat is een weinig laxerende en openende; men meent, dat zy 't zaed verwekken.

LAVANDULA.

Lavandula, in 't Franſch *Lavande*, in 't Nederduitſch *Lavendel*, *Lavender*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn, de groote en de kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Lavandula major, Cord. in Dioſc.
Lavandula mas, Lugd.
Lavandula latifolia, C. B. Pit. Tournef.
Spica Nardus Germanica, Trag.
Nardus Italica, Matth. Lob. *Germanica*, Lon.
Caſia alba Theophraſti, Dalech. in Plin.
Pſeudonardus, *quæ vulgo Spica*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Grande Lavande*, of *Aſpic*, of *Nard*.

In 't Nederduitſch *Lavendel Mannetje*.

Zy ſchiet harde, houtachtige, vierkantige ſtelen of roeden, ter hoogte van twee of drie voeten. De bladers zyn langwerpig, en witachtig; de bloemen zyn bekswyze gemaekt en kleen; zy waſſen op den top der ſtelen en takken, als by ringen en airwyze geſchikt, blaeuw of paers van kleur'. Als deze bloemen verwelkt zyn, volgen 'er kleene en langwerpige zaden, waer van vier te zamen in een huisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft, beſloten zyn. De wortel is houtachtig. De geheele plant, en voornamentlyk de bloem geeft een' ſterken, ſpeceryachtigen, en aengenamen reuk, die de plaetſen, alwaer men ze zet, welriekende maekt; zy is wat bitter van ſmaek; men kweekt ze in de tuinen, in warme landen, als in Italië, Languedok, en Provence aen; men vind 'er ſomtyds met eene witte bloem', en dan noemt men ze *Stachas* & *Spica hortulana flore albo*, Ger.

De tweede ſoort word genaemt

Lavandula minor, Cord. hort. *fœmina*, Lugd.
Lavandula anguſtifolia, C. B. Pit. Tournef.
Pſeudonardus quæ Lavandula vulgò, J. B. Raii Hiſt.
Pſeudonardus fœmina, Matth.
Nardus vulgò dicta, Geſn. Hort.
Stachys, Ang.
Spica Italica & domeſtica, Cæſalp.

In 't Nederduiſch *Lavendel Wyfje*.

Deze is de gemeene Lavendel, zy verſchilt van de voorgaende, dat hare bladers kleener, ſmaller, en groen zonder witheit zyn; dat hare airen korter zyn, en haer reuk zoo ſterk niet is; zy bemint de ruwe, en ſteenachtige plaetſen; men kweekt ze in de tuinen, in alle landen aen. Men ziet 'er ook met eene witte bloem', die men *Lavandula* & *Spica alba*, Tab. noemt.

De Lavendels hebben veel fyne olië en veel vlug zout in zich; men gebruikt hare bloemen in de Geneeskunde.

Zy zyn goed om de herſenen en de zenuwen te verſterken; men gebruikt ze in de beroerte, lamheit, ſlaepzucht, vallende ziekte, en vloeijingen; zy verdryven de winden, verwekken de maendſtonden, wederſtaen de bederving, en verdryven de kwade vochten door de uitwaeſſeming; men gebruikt ze uiten inwendig.

Lavandula, *a lavando*, waſſchen, om dat men de gemeene Lavendel in de waſchbaden gebruikt, of om dat de Waſchſters 'er van onder haer gewaſſchen en gebleekt linnen doen, om het een' aengenamen reuk te geven.

LAVARETUS.

Lavaretus, in 't Franſch *Lavaret*, is een rivierviſch, eene ſoort van Forelle, of Zalm, of Elft, omtrent een voet lang, een vuiſt dik, bedekt met witte, zilververwige en teêre ſchubben, zonder vlekken; hy is langwerpig van hoofd, plat van neus, zonder tanden; zyn lyf is altyd ſchoon en wit, om dat hy zich in helder water onthoud; zyn vleeſch is ſlap, wit, een weinig lymachtig, en zeer aengenaem van ſmaek. Dees viſch is op de viſchmarkten van Lions vry wel bekent; men zet hem voor als een lekker gerecht; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is goed in de borſtkwalen, en voor de tering'.

LAVARONUS.

Lavaronus Bellonii.

Cabas-

Cabaſſonus Maſſilienſium.
Capaſſonus Genuenſium.

Is een zeeviſch, die veel naer den Lavaretus gelykt; hy is bedekt met ſchubben, die als zilver blinken; zyn hoofd is groot, waer in men twee kleene ſteenen vind; zyn vleeſch is zeer wit, luchtig, goed om te eten, en ligt te verteren. Men vind hem in de Middelandſche zee; hy heeft veel vlug zout en olië in zich,

Hy is verſterkende, goed voor de maeg', en voedzaem.

De kleene ſteenen, die men in zyn hoofd vind, zyn openende, goed voor 't graveel, in poeder gebruikt.

Lavaronus a lavando, om dat dees viſch zeer ſchoon en wel gewaſſchen is.

LAVIGNON.

Lavignon, is een kleene zeeſchulpviſch, by naer zoo groot als de moſſel, maer wat breeder, korter, rond- en platachtiger; de ſchulp is glad en effen van buiten, doch nog meer van binnen, wit van kleur'; 't bovenſte van dezen ſchulp is een weinig verheven, maer vermindert allengsjes tot aen de kanten, en verbeeld, als hy open is, twee lepels zonder ſtelen; de kleene viſch, dien hy inſluit, is ten hoogſten zoo groot als die van een' moſſel, wit van kleur', goed te eten, en ligt te verteren; men vind dezen ſchulpviſch aen den zeekant, in 't ſlyk, dat zynen ſchulp zwart maekt, zoo dat men hem zwart zoude geloven te zyn, maer dien wel waſſchende, krygt hy zyne natuurlyke kleur, die wit is, wederom; dees viſch is openende; men kan zynen ſchulp ook ſyn wryven, en 'er van innemen als de kreeftenoogen om de al te zure vochten van 't lichaem te temperen en in te ſlorpen. De gift is van twaelf greinen tot eene halve drachma.

LAUREOLA.

Laureola, in 't Franſch *Laureole*, is eene ſoort van Thymelœa, of eene plant, waer van twee ſoorten zyn, de eene mannetje, en de andere wyſje.

De eerſte ſoort word genaemt

Laureola, Dod. Ger. Park.
Laureola ſemper virens flore viridi, quibusdam Laureola mas, C. B.
Thymelæa, lauri folio ſemper virens, ſive Laureola mas, Pit. Tournefort.
Laureola ſemper virens flore luteolo, J. B. Raii Hiſt.
Thymelæa foliis viridibus, Meſuæo.
Daphnoides, Dod. Gal. Ang.

In 't Franſch *Laureole.*

* Zy ſchiet een' ſteel, die ſomtyds enkel, ſomtyds in verſcheide takken verdeelt is, welke buigzaem en moeijelyk te breken, en met eene dikke, aſchgraeuwe of witachtige ſchorſe bedekt zyn, dragende boven aen een groot getal langwerpige, breede, vleezige, gladde, zwartachtige, blinkende bladers, naer die van den Lauwrierboom gelykende, maer zy zyn kleener, en by bosjes op een gehoopt. De bloemen zyn kleen, aen de toppen der takken ruikerswyze geſchikt, geelachtig-groen van kleur'; yder der zelve is eene kleene pyp, van boven wyd uitgebreidt, en in vier ſpitſe deelen geſneden, die kruiſelings over malkanderen ſtaen; als deze bloem voorby is, volgt 'er eene bezië, van grootte als eene Jeneverbezië, eirond van gedaënte, groen in 't begin, maer zwart als ze ryp is, en vleezig; zy ſluit een langwerpig en hard zaed in zich, dat een weinig langer dan Hennipzaed, en met wit merg vervult is. De wortel is lang, dik, houtachtig, buigzaem, in verſcheide takken zich verdeelende, diep in de aerde ſchietende, en moeijelyk uit te trekken. Deze plant waſt op bergachtige, onbebouwde, ruwe, en lommerryke plaetſen, in de boſſchen; zy blyſt altyd groen; hare bladers, vrucht en baſt hebben eene zoo groote ſcherpheit, dat zy den mond branden of ontſteken, als men ze daer in doet.

De tweede ſoort word genaemt

Laureola folio deciduo, flore purpureo, officinis Laureola fœmina, C. B.
Chamælæa Germanica, ſive Mezereum, Ger. Raii Hiſt.
Thymelæa, Cord. in Dioſc.
Thymelæa lauri folio deciduo, ſive Laureola fœmina, Pit. Tournef.
Laureola folio deciduo, ſive Mezereum Germanicum, J. B.
Laureola fœmina & Daphnoides crocea, Lugd.

Chama-

* Zie Pl. XII. Fig. 13.

Chamælea Germanica, Dod.
Mezereum Germanicum, Lob.
Daphnoides, Fuch. Turn.
Chamædaphne, *ſive Puſilla Laurus*, Adv.
Laureola major, Caſt.

In 't Franſch *Bois-Gentil.*

Is een kleene heeſter, die vier voeten hoog waſt, ſchietende verſcheide houtachtige, buigzame, dunne, ronde takken, die met twee ſchorſen bedekt zyn; de eerſte is dun, aſchverwig, ligt 'er van af te ſcheiden; de tweede is van buiten groen, van binnen wit, zeer buigzaem en moeijelyk te breken; zyn hout is wit, en met een weinig merg vervult; de bladers komen die van de eerſte ſoort' in gedaente naerby, maer zy zyn ſlapper, bleeker van kleur', en niet blinkende; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, zy zyn kleen, welriekende, gemaekt als die van de Laureola mannetje, maer bleekrood van kleur' naer 't purper trekkende, gelyk de bloeſem van den Perzik. In hare plaets komen roode beziën, die in 't droogen zwart worden; de wortel is lang. De geheele plant is ſterk van reuk, uitgenomen de bloem, die aengenaem riekt; zy is zeer ſcherp en heet van ſmaek; zy groeit in de bergachtige boſſchen, op lommerryke, ruwe, en woeſte plaetſen; de bladers vallen in 't begin van den winter af.

De eene en de andere ſoort van Laureola hebben veel olië, en zeer ſcherp, wezentlyk en vaſt zout in zich; zy hebben eene gelyke kracht.

Hare bladers, vruchten, en ſchorſen dryven 't ſlym, en de weivochten door den ſtoelgang met geweld af; men gebruikt ze in de waterzucht; men laet ze in poeder of in een aftrekſel innemen.

Laureola, *quaſi Laurus puſilla*, *kleene Lauwrierboom*; om dat de bladers en beziën van deze planten naer die van den Lauwrierboom gelyken.

LAUROCERASUS.

Laurocerajus, Cluſ. Hiſt. Pit. Tournefort.
Lotus ſecundus Theophraſti, Lugd.
Ceraſus folio laurino, C. B.
Ceraſus Trapezuntina, Bellon.

In 't Franſch *Laurier-Ceriſe.*

In 't Nederduitſch *Lauwrier-Kers.*

Is een kleene boom, die ſchoon en voor 't gezicht zeer aengenaem is; zyn ſtam is regt en met takken voorzien; de baſt is donker-groen; zyn hout is wit; zyn blad gelykt naer dat van den Lauwrierboom, of liever naer dat van den Citroenboom, is aen de kanten getandt, zacht in 't aenraken, zenuwachtig, van eene groene, blinkende, vermaeklyke kleur', t'zamentrekkende, en een weinig bitter van ſmaek; de bloem beſtaet uit vyf bladeren, die wit, zonder reuk, en rooswyze geſchikt zyn; als zy verwelkt is, groeit 'er eene vleezige roode vrucht naer eene Kers gelykende, waer in men een' bynaer eironden, dunnen, broozen dop vind, die een langwerpig en bitter zaed inſluit; deze vrucht is zoet van ſmaek. Men kweekt den Lauroceraſus in de tuinen; zyn blad heeft veel olië, en middelmatiglyk zout in zich; zyne vrucht vele waterdeelen, olië, en wezentlyk zout.

Zyn blad is wat t'zamentrekkende, en verſterkt de maeg.

Laurocerajus, in 't Franſch *Laurier-Ceriſe*, om dat deze plant bloemen draegt, welke naer die van den Lauwrierboom, en vruchten, welke naer die van den Kerſeboom gelyken.

LAURUS.

Laurus, Dod. J. B. Raii Hiſt.
Laurus vulgaris, C. B. Pit. Tourneſ.
Laurus major, *ſive latifolia*, Park.

In 't Franſch *Laurier.*

In 't Nederduitſch *Lauwrierboom*, *Lauwerboom*, *Laurusboom.*

Is een boom, die in gematigde landen doorgaens tot eene tamelyke hoogte waſt, maer die onder warmer luchtſtreken als in Spanje, en Italië hooger opſchiet. Zyn ſtam is effen, zonder knoeſten of kwaſten; zyne ſchors is een weinig dik; zyn hout is vol luchtgaetjes en vry zwak; hy ſchiet lange takken; de bladers zyn zoo lang als eene hand, twee of drie vingers breed, ſpits, hard, altyd groen, een weinig ſappig, zenuwachtig, glad, welriekende, ſcherp, ſpeceryachtig en wat bitter van ſmaek, en aen korte ſteeltjes vaſtgehecht. Yder bloem beſtaet uit een enkel blad, dat in vier of vyf deelen is geſneden, en wit- of geelachtig van kleur' is. In hare plaets komen beziën, die zoo groot als kleene Kerſen, langwerpig, en in 't begin groen zyn,

zyn; maer in 't rypen eene zwarte kleur aennemen. Onder hare ſchel vind men een' vry harden dop, die in zyne holte een langwerpig zaed inſluit. Deze beziën zyn welriekende, ſpecery-, en oliachtig, en bitter van ſmaek; zyne wortels zyn dik, en oneffen. Dees boom groeit op drooge en warme plaetſen; men kweekt hem in de tuinen aen; de bladers en beziën worden in de Geneeskunde gebruikt, zy hebben veel olië en vlug zout in zich.

Men brengt ons uit de warme landen drooge Lauwrierbeziën; zy moeten verſch, wel gevoedt, heel, niet vermolmt, noch van haren baſt' geſcheiden, en zwartachtig van kleur' gekozen worden; zy dienen om te verwen.

De bladers en beziën van den Lauwrierboom zyn inſnydende, verdunnende, afvegende, ontbindende, goed om de winden te verdryven, de herſenen en zenuwen te verſterken, de maendſtonden, en de pis te verwekken; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Laurus à laude, om dat de Lauwrierboom tot kroonen gebruikt word, die men zet op het hoofd der genen, die lof verdient hebben.

LAURUS ALEXANDRINA.

Laurus Alexandrina, in 't Franſch *Laurier Alexandrin*, is eene ſoort van ſtekende Palm, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal hier de twee voornaemſte beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Laurus Alexandrina, Brunf. Trag. Fuch.
Laurus Alexandrina, *fructu pediculo inſidente*, C. B. Raii Hiſt.
Bonifacia, *ſive Biſlingua*, J. B. Ang.
Radix Idæa, Dioſcoridis, Colum.
Ruſcus anguſtifolius fructu folio innaſcente, Pit. Tournef.
Hippogloſſum, Dod.
Hippogloſſum, *ſive Biſlingua*, Park.
Daphne Alexandrina, Fuch.

In 't Nederduitſch *Tongeblad*.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen ter hoogte van twee voeten, die dun, buigzaem, en groen zyn, dragende langwerpige, vry dikke, zenuwachtige, buigzame, ſpitſe bladers, van eene ſchoone groene kleur', naer die van den Lauwrierboom gelykende, maer zy zyn veel kleener. Uit 't midden van yder dezer bladeren ſchiet een ander kleen bladje van dezelve gedaente op de wyze van een tongetje; de bloemen zyn zeer kleen, als belletjes gemaekt, en aen kleene ſteeltjes, die van onder de tongetjes der bladeren voortkomen, vaſt; in hare plaets komen beziën, die zoo groot als Cicers, en een weinig week zyn, en onder 't rypen rood worden; yder ſluit een of twee zaden in zich, die zoo hard als horen zyn; haer wortel is lang, wit, en aengenaem van reuk.

De tweede ſoort word genaemt

Laurus Alexandrina, Lob. J. B. Raii Hiſt.
Laurus Alexandrina vera, Lugd.
Ruſcus latifolius fructu folio innaſcente, Pit. Tournefort.
Laurus Alexandrina genuina, Park.
Laurus Alexandrina fructu folio inſidente, C. B.
Chamædaphne, Guil.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat hare bladers wat breeder en rondachtig, zonder tongetjes zyn, en daer in dat hare bloemen en beziën zonder ſteeltjes aen de bladeren vaſt groeijen; de bloemen zyn geel, graskleurig of bleek, maer zoo kleen, dat men ze naeuwlyks kan onderſcheiden.

De eene en de andere ſoort waſſen op bergachtige plaetſen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hare wortels zyn openende, goed voor de opſtopping' van 't water en de achtergebleven maendſtonden, om de verloſſing te verhaeſten, en tegen de opſtygingen; men gebruikt ze in een' koeldrank; men geeft ze ook wel in poeder; de gift is van eene halve tot twee drachma.

Men noemt deze plant *Laurus Alexandrina*, om dat de gedaente van hare bladeren die van den Lauwrierboom naerby komen, en om dat men 'er eertyds veel in Alexandrië vond.

Hippogloſſum, *ex ἵππος*, *equus*, & *γλῶσσα*, *lingua*, als of men zeide *Paerdetong*. Men heeft deze plant' dien naem gegeven, om dat men in de gedaente van haer blad eenige overeenkomſt met die van eene paerdetong' gevonden heeft.

Biſlingua, om dat hare bladers dubbel zyn, hebbende de gedaente van twee t'zamengevoegde tongen.

LENDES.

Lendes, in 't Franſch *Lentes*, in 't Nederduitſch *Neten*, zyn zeer kleene, lang-, en witachtige bloedelooze diertjes, die vry wel naer Ziertjes gelyken, maer zy zyn nog kleener, en ſchynen geene pooten te hebben. Zy groeijen onder 't hair der kinderen en onder 't hair der paerden en oſſen; zy zyn onder de vettigheit, die aen de wortelen van 't hair zich vergadert, verwart of vermengt; zy kraken, als men ze met den nagel knipt, alsof ze in ſchellen of doppen beſloten waren.

Hoewel men deze kleene diertjes onder een verſchillend geſlacht gebragt heeft, zyn ze evenwel niets anders als de eijers van luizen, die op haren tyd uitkomen, en ware luizen worden. Hun lichaem is doorſchynende, men dood ze door dezelve middelen, waer door men de andere bloedelooze dieren, die in 't hair groeijen, doet ſterven, als de *Unguentum Neapolitanum & Enulatum*, en 't Luiskruid.

LENS.

Lens, in 't Franſch *Lentille*, in 't Nederduitſch *Linze*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Lens, J. B. Raii Hiſt.
Lens vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Lens minor, Dod. Ger. Park.

Zy ſchiet ſtelen, die omtrent een voet lang, vry dik, hoekig, ruig, takkig, en zwak zyn, en ter aerde neêrvallen, als zy niet door eenige naeſtby ſtaende plant ondersteunt worden; hare takken eindigen met klaeuwiertjes, waer mede zy zich aen 't geen hen voorkomt vaſthechten en binden; hare bladers zyn langwerpig, naer die der Wikken gelykende, maer kleener, ruig, en vele langs eene ribbe geſchikt; uit den ſchoot dezer bladeren komen dunne voetſteeltjes, waer van yder twee of drie kleene bloemen ondersteunt, als die der peulvruchten gemaekt, witachtig van kleur'. Als deze bloemen voorby zyn, volgen 'er kleene korte peulen, yder twee of drie kleene zaden inſluitende, die rond, platachtig, in 't midden verheven, aen de kanten dun, hard, glad, wit, of geel-, of rood-, of zwartachtig van kleur' zyn; de wortel is dun, wit, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant groeit in ſchrale en drooge aerde.

De tweede ſoort word genaemt

Lens major, C. B. J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Lens Italica, Cam.

Zy verſchilt van de eerſte, dat zy ſchooner en grooter is in alle hare deelen; hare bloem is wit; men kweekt deze plant aen gelyk de andere peulvruchten; haer zaed is twee- of driemael zoo groot als dat van de voorgaende; in de Vaſten is zy van groot gebruikt in de voedſels.

De zaden van de kleene en groote Linzen hebben veel olië en een weinig vlug zout in zich.

Het afkookſel van Linzen ingenomen is laxerende, en afvegende, maer de Linzen heel gegeten zyn t'zamentrekkende; een ſterk afkookſel van Linzen in eene aersſpuiting' gebruikt en eenigen tyd ingehouden verwekt 't zweet.

Lens, à lenis, zacht, om dat men zich eertyds heeft ingebeeldt, dat zy, die van Linzen leefden, zachter en gematigder van aert waren dan andere; of om dat de Linze zacht in 't aenraken is.

LENTICULA PALUSTRIS.

Lenticula, Ad.
Lenticula paluſtris vulgaris, C. B.
Lens paluſtris, Ger. Dod. J. B. Raii Hiſt.
Lens paluſtris, ſive aquatica vulgaris, Park.

In 't Franſch *Petite Lentille des marais*, of *Lentille d'eau.*

In 't Nederduitſch *Water Linzen*, *Endenkrooſt*, of *Enden-groen.*

Is eene kleene waterplant, wier bladers van gedaente en grootte als de Linzen, dun, rond, teêr, en aen ſteeltjes of liever vezelen zoo fyn als hair vaſt zyn, waer van zy door 't bewegen van 't water gemaklyk losraken, en in de poelen, meren, en moeraſſen boven op 't water dryven; zy hebben vele waterdeelen, een weinig olië, en zeer weinig wezentlyk zout in zich.

Zy

Zy zyn goed om te bevochtigen, te verkoelen, de hitte van 't bloed te benemen, in een afkookſel gebruikt; men bedient 'er zich ook uitwendig van tegen de ſchurft.

Lenticula, om dat 't blad van deze plant' de uitwendige gedaente van eene kleene Linze heeft.

LENTISCUS.

Lentiſcus, Ger. Dod. Park. J. B. Raii Hiſt.
Lentiſcus vulgaris, C. B. Pit. Tournef.

In 't Franſch *Lentiſque.*

In 't Nederduitſch *Maſtikboom.*

* Is een boom, die zeer takryk, ſomtyds groot, en ſomtyds kleen is; de takken zyn dik, taei, buigzaem, en met eene aſchverwige ſchorſe bedekt; de bladers gelyken naer die van den Myrtheboom, by paren langs eene roodachtige ribbe geſchikt, die met geen enkel blad eindigt; zy zyn altyd groen, teêr, van een' ſterken reuk, doch die niet onaengenaem is, zuurachtig en t'zamentrekkende van ſmaek; ſomtyds waſſen 'er op deze bladers zekere blaesjes, die met vliegjes of vocht vervult zyn; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, troswyze geſchikt, rood of bleek-grasgroen naer 't purper trekkende, waer in helmſtyltjes met helmtjes beladen by hoopjes op een verzamelt zyn; de vruchten waſſen op andere plaetſen als de bloemen; zy zyn kleene ronde beziën, die onder 't rypen zwart worden, en zuur van ſmaek zyn; zy ſluit een' kleenen langwerpigen, harden, zwarten ſteen in, die van binnen wit of groen merg heeft. Uit deze vrucht trekt men in Italië eene olië op dezelve wyze als in Languedok de Lauwrierolië. Dees boom groeit in Italië, in 't Eiland Chio, Indië, Egypten, Languedok, en Provence; men kweekt hem met groote zorge voornamentlyk in 't Eiland Chio, om dat 'er de Maſtik uitvloeit, waer van ik op zyne plaets ſpreken zal.

Het hout van den Maſtikboom word ons droog overgebragt; men moet 't verſch, moeijelyk te breken, van buiten graeuw, van binnen wit, t'zamentrekkende van ſmaek verkiezen, en wel acht geven, dat het niet vermollemt zy; het heeft veel olië, waterdeelen, en vry veel wezentlyk en vaſt zout in zich.

Het is t'zamentrekkende en verſterkende, het wederſtaet het vergift, verſterkt 't tandvleeſch, het komt onder eenige t'zamengeſtelde Artzenybereidingen; men maekt 'er tandeſtokers van.

De olië van de beziën van den Maſtikboom is t'zamentrekkende, goed om 't vleeſch vaſter te maken, en te verſterken.

Lentiſcus, *a lenteſcere*, *zacht*, *buigzaem zyn*, om dat de takken van dezen boom taei of gemaklyk te buigen zyn.

* Zie Pl. XII. Fig. 14.

LEO.

Leo, in 't Franſch *Lion*, in 't Nederduitſch *Leeuw*, is een viervoetig dier, dat groot, dik, wreed, wild, en verſchriklyk van aenzien is; men heeft het den Koning der dieren genaemt, zoo wegens zyne groote ſterkte, als om dat zyn aengezicht naer dat van een' menſch gelykt; zyn wyfje word in 't Latyn, *Leæna*, in 't Franſch *Lionne*, in 't Nederduitſch *Leeuwin*, en zyn jong *Leunculus*, in 't Franſch *Lionceau*, in 't Nederduitſch *Leeuwtje* genaemt; zyn hoofd is dik, vleezig, en met lang hair of manen als hoofdhair omringt; zyn voorhoofd is vierkant; zyne wenkbraeuwen zyn verheven; zyn neus is groot, breed en wyd uitgebreidt; zyne oogen zyn tamelyk groot, en zeer ſcherp ziende; zyne lippen hebben eene middelmatige grootte; zyne kaken beſtaen uit zeer groote en ſterke beenderen, yder is met veertien tanden voorzien, vier ſnytanden, vier hondstanden, en zes maeltanden; de ſnytanden zyn kleen, de hondstanden oneffen; daer zyn doorgaens twee groote en twee kleene van; de groote zyn omtrent anderhalf duim lang, op de wyze van ſlagtanden geſchikt; de maeltanden zyn ook oneffen; ſommige zyn zoo kleen als de ſnytanden, de andere zeer groot, hebbende drie ongelyke punten als Leliën geſchikt; zyne tong is groot, yſſelyk, ruuw, ſcherp, en met een groot getal punten of nagelen zoo hard als horen bezet, die twee lynen lang, hol aen hunnen grond, en naer de keel omgebogen zyn; zyn ſlokdarm is omtrent anderhalf duim wyd; zyn hals is lang, tamelyk dik, zeer ſtyf, bedekt met lang en dik hair of manen tot aen de borſt; zyn borſtbeen is dicht in een, en een weinig ſpits; zyn lichaem is ſterk; zyne voorſte pooten hebben vyf teenen met ſterke, ſpitſe en ſcherpe klaeuwen voorzien, de achterſte pooten hebben 'er maer vier; zyn ſtaert is lang, met hair bedekt, en van eene groote kracht. Men vind dit dier in Mauritanië,

ritanië, Lybië, Syrië, en Tartarië; hy is wild en wreed, van een' heeten of brandenden aert; zyn geſchreeuw is eene brieſſching; de Leeuwin, zyn wyfje, word van hem uitwendig onderſcheiden, dat ze geene manen aen den hals' heeft; hy voed zich met vogelen, kleene oliphanten, oſſen, doode lichamen, vruchten, hy verſlind ook menſchen, zoo hy niet getemt is; hy drinkt water voor drie dagen. Men heeft tuſſchen de Kat en den Leeuw eene groote overeenkomſt vernomen ten aenzien van 't geſtel der oogen, tanden, tong', pooten, en van verſcheide inwendige deelen; 't geen Mahomet naer allen ſchyn heeft doen zeggen, dat de Kat in de Arke Noach door 't niezen van den Leeuw was voortgekomen. Al wat van den Leeuw getrokken word, heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn hart gedroogt en tot poeder gemaekt is goed voor de vallende ziekte, en de derdendaegſche koorts'; de gift is van eene halve tot tot twee ſcrupels.

Zyn vet is goed om te verzachten, te ontbinden, de zenuwen te verſterken, de pynen, en 't geruiſch in de ooren te verdryven.

Zyn vleeſch verſterkt de herſenen, en verdryft de dampen; het is zeer goed om te eten.

Zyn bloed gedroogt en tot poeder gemaekt is zweetdryvende, en wederſtaet 't vergift; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Men geeft voor, dat de tand van den Leeuw, aen den hals gedragen, van de tandpyn bevryd.

Zyne beenders tot poeder gemaekt zyn zweetverwekkende en koortsverdryvende; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma; men ſchryft ze ook de kracht toe van de jigt te verzachten.

Zyn drek, onder rozezalf gemengt, neemt de vlekken van 't aengezicht weg.

Leo, a λάω, video, om dat de Leeuw ſcherp van gezicht is.

LEO CANCER.

Leo cancer, Rondelet. Aldrovand. Jonſt.
Elephantus, Plinii, Bellon.

Is eene ſoort van grooten Zeekreeft, die zyne namen krygt van zyne grootte en ſterkte; hy heeft de gedaente van den Aſtacus, maer zyne pooten zyn dikker en langer, eindigende met ſcharen, die op de wys van nyptangen geklooſt of gevormt gelyk in de andere Kreeften, vry breed, maer dun zyn; zyn lichaem ismet gele vlammen gemarmert; zyne ſcharen zyn zeer lang; zyn vleeſch is goed om te eten; 't heeft veel zout en olië in zich.

Het is openende, verkwikkende, goed voor de borſt en in teringachtige ziektens, om 't bloed te zuiveren, als het gegeten, of 't nat daer van gebruikt word.

In zyn hoofd vind men een' ſteen, die de gedaente van een oog heeft; hy is goed om 't zuur van 't lichaem te verzachten, de buikloopen en bloedingen te ſtuiten; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Zyne pooten, die men in 't Latyn *Chelæ cancri*, in 't Nederduitſch *Kreeftenſcharen* noemt, hebben de zelve kracht.

LEO MARINUS.

Leo marinus, Jonſt. Icon.
Leo Thalaſſicus marinus.

In 't Franſch *Lion marin.*

In 't Nederduitſch *Zeeleeuw.*

Is een halfſlachtig dier, of eene ſoort van grooten zeeviſch, die zeer zeldzaem is; men doodde 'er een' over eenige jaren omtrent de Kaep de Goede Hoop; zie hier de beſchryving, die men 'er van gegeven heeft; hy was tien voeten lang, en vier breed; zyn hoofd was zoo groot als dat van een eenjarig kalf; zyne oogen waren groot en verſchriklyk; zyne ooren kort; zyn baerd was zeer dik en ſtekelig; zyne tanden ſtaken een half voet buiten zynen muil; zyne pooten waren anderhalf voet breed, en zyne beenen zoo kort, dat zyn buik bynaer op den grond raekte; hy kwam dikwils aen land, en ging in de boſſchen om kruiden en dieren, die hy krygen konde, te eten, dan begaf hy zich weder in de zee; ik heb 'er geene andere byzonderheden van geweten.

LEOPARDUS.

Leopardus.
Pardus.
Pardalis.
Panthera.

In 't Franſch *Leopard*, of *Panthere.*

In 't Nederduitſch *Luipaerd*, *Luipert.*

Is

Is een groot, wreed, wild viervoetig dier, dat de gedaente van een' Leeuw en van eene Kat heeft; zyne huid is over 't geheele lyf met vlekken van verſcheide kleuren geteekent; zyn aengezicht is tamelyk groot; zyn bek is wyd; zyne tanden zyn zeer ſcherp; zyne tong is ruuw; zyne oogen zyn kleen, wit, levendig, altyd in beweging'; zyn voorhoofd is groot; de ooren rond; zyn hals en lichaem zyn lang; de dyen vleezig; zyne voorſte pooten hebben vyf teenen, en de achterſte vier, alle met lange, ſterke, ſpitſe, doordringende en ſcherpe klaeuwen voorzien; zyn ſtaert is lang.

Dit dier vind men in Aſië, Pamphylië, en Afrika; het onthoud zich doorgaens op de bergen, en in de boſſchen; het bemint de welriekende kruiden; het leeft van 't vleeſch der dieren, die het vangen kan; maer is doorgaens mager, om dat het zeer heet van aert is; het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyne herſenen worden goed geacht om 't zaed te verwekken, op de teeldeelen gelegt.

Zyne zaedballen gedroogt, tot poeder gemaekt, en ingenomen verwekken de maendſtonden. De giſt is eene drachma.

Zyn vet word een blanketſel geacht om de huid ſchoon en glad te maken; 't is verzachtende, en verdryvende.

Leopardus, is een naem, die van *Leo*, *Leeuw*, en *Pardus*, *Panther* is t'zamengeſtelt, als of men zeide *Panther, die naer den Leeuw gelykt.*

LEONTOPETALON.

Leontopetalon, C. B. Raii Hiſt. Park. Hiſtor.

Rhapeion quorumdam, Plin. *Pata leonis officinarum.*

In 't Nederduitſch *Leeuwenblad.*

Is eene plant, die breede bynaer ronde bladers, als die van de Zeewinde, ſchiet, zynde ſommige heel, andere geſnippelt, en als gekrult of gerimpelt, vol aderen, zeegroen van kleur' naer 't geel trekkende, en aen lange ſtelen vaſt; tuſſchen dezelve ſchiet 'er een ſteel op ter hoogte van eenen voet, die bleek-purperachtige ſtrepen heeft, in verſcheide takken verdeelt is, en bladers draegt, die kleener en minder ingeſneden zyn dan de onderſte; de bloemen waſſen op de toppen der takken, en zyn met langwerpige bladeren doormengt, en airwyze geſchikt; zy zyn zoo groot als die van Hanenvoet, beſtaende yder uit vyf langwerpige, gele of roodachtige, ſtarwyze geſchikte bladeren. Als deze bloem verwelkt is, volgt 'er eene peul, die twee of drie zwarte korrels zoo groot als erweten in zich heeft; haer wortel is zoo dik, dat men 'er de hand mede kan vullen, rond, bultig, oneffen, van buiten aſchverwig, van binnen geelachtig-groen, en bitter van ſmaek. Deze plant waſt in warme landen, in Italië, in Kandië, op de akkers, tuſſchen 't koren; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Haer wortel is ettermakende, opdroogende, ontbindende, openende. Men acht hem goed tegen de ſteken der ſchorpioenen en ſlangen, tegen de heupjigt, in een afkookſel gebruikt, en van buiten opgelegt.

Leontopetalon, a λέων, leo, & πέταλον, folium, quaſi leoninum folium, om dat men meent, dat 't blad van deze plant' in gedaente eenigzins naer een' Leeuwenpoot gelykt.

LEPAS.

Lepas, *Patella*, is een ſchulp, die de gedaente en bynaer de grootte van een kleen drinkſchaeltje heeft, en van buiten graeuw, van binnen wit, blinkende, en glad is; van binnen vind men 'er eene ſoort van zeeſlak in, die aſchverwig is; hy houd zich met zynen ſchulp aen de rotſen vaſt.

Dees ſchulp dryft de pis af, en ſtopt den afgang; men gebruikt hem tot een drinkſchaeltje, als men op reis is.

LEPIDIUM.

Lepidium latifolium, C. Bauh. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.

Lepidium Pauli, J. B.

Piperitis, ſive Lepidium vulgare, Park.

Raphanus ſylveſtris officinarum, *Lepidium* Æginetæ Lobelio, Ger.

In 't Franſch *Paſſerage.*

In 't Nederduitſch *Peperkruid.*

Is eene plant, ſchietende verſcheide ſtelen ter hoogte van twee of drie voeten, die rond, glad, met merg vervult, en getakt zyn; de bladers zyn lang en breed als die van den Citroenboom, en ſomtyds grooter, ſpits, dik, donker-groen, aen de kanten getandt, en over en weder geſchikt; de onderſte bladers zyn aen lange ſtelen vaſt; de toppen der ſtelen en takken zyn met een groot getal kleene witte bloemen beladen, zynde yder uit vier kruis-

wyze geſchikte bladeren t'zamen geſtelt. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene kleene vrucht te voorſchyn, gemaekt als 't yzer van eene piek, in twee huisjes verdeelt, die met kleene langwerpige zaden vervult zyn; de wortel is lang, een vinger dik, ſlangwyze voortkruipende, wit, en ſcherp van ſmaek. Deze plant waſt op lommerryke plaetſen; zy heeft veel wezentlyk en vaſt zout in zich.

Zy is inſnydende, doordringende, openende, goed voor de heupjigt, dolheit, en om de pis te verwekken, in een koeldrank ingenomen; uitwendig gebruikt men ze om de lidteekens en vlekken van de huid te verdryven, tegen den daeuwworm, en 't ſchurft.

Lepidium, *λεπὶς*, *ſquamma*, ſchub, *vel a λέπω*, *decortico*; om dat dit kruid goed is om de lidteekens en andere vlekken van de huid, die als ſchubben zyn, te verdryven.

Piperitis, *a pipere*, *peper*, om dat de wortel van deze plant' zoo heet als peper is.

LEPRAS.

Lepras, *ſeu Pſorus*, Jonſt. Is een zeeviſch, die omtrent een voet lang, met breede ſchubben bedekt, en gevlekt is; zyn ſnuit is kleen; zyne tanden zyn wit en ſcherp; zyne tong wit; zyne oogen kleen, en rond; hy is zeer lekker om te eten.

Hy is openende,

Lepras, *& Pſorus*, *a lepra & pſora*, *lazerye*, *drooge ſchurft*; om dat de vlekken, die men op dezen viſch ziet, eenigzins naer lazerye en ſchurft gelyken.

LEPUS.

Lepus, in 't Franſch *Liévre*, in 't Nederduitſch *Haes*, is een viervoetig dier naer den Konyn gelykende, maer grooter, met graeuw hair, dat naer 't ros trekt, bedekt, zeer vreesachtig, maer vlug en ſnel in 't loopen; hy vermeenigvuldigt zeer. De Haes mannetje word van ſommigen in 't Franſch *Bouquet*, als of men zeide Kleene Bok, en zyn wyfje *Haſe* genaemt. De jonge Haes word in 't Latyn *Lepuſculus*, en in 't Franſch *Levreaux* of *Levreau* genaemt. Men wil dat hy 't eenigſte der dieren is, waer aen men hair in den bek en onder de pooten vind; zyn hoofd is kort; zyne ooren zyn lang en regt; zyne tanden lang, ſterk, en ſnydende; zyn hals is langwerpig, vry dun, rond; zyn lichaem is buigzaem; zyne beenen zyn rank; zyn ſtem doordringende; zyn gehoor zeer fyn, zoo dat hy op de minſte beweging der bladeren de vlucht neemt; hy bewoont de boſſchen, en wouden; hy voed zich met kruiden. Somtyds vind men gehorende Hazen, maer zy zyn zeldzaem; alle de deelen van den Haes hebben vlug zout en olië in zich.

Het hair van den Haes is goed, op eene wond gelegt, om 't bloed te ſtelpen.

Het vleeſch van een' malſchen Haes of dat van een' jongen Haes is zeer voedzaem, en zeer krachtig.

Zyn bloed, hart, long, en lever, bereidt of gedroogt, en tot poeder gemaekt, zyn goed om den roodeloop en andere buikloopen te ſtuiten, den ſteen der nieren te doen verminderen, de pis en de maendſtonden te verwekken, voor de vallende ziekte, en derdendaegſche koortſe.

De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Men gebruikt zyn bloed zoo even afgetapt om de ſproeten en andere vlekken van de huid te verdryven.

Het ſtremſel of leb van den Haes, in 't Latyn *Coagulum leporis* genaemt, is eene kaesachtige ſtoffe, die men op den bodem van de maeg' van een' jongen Haes vaſt vind; het is goed om 't vergift te wederſtaen, 't zaed te verwekken, tegen de vallende ziekte, roodeloop, en om de verloſſing te verhaeſten; men gebruikt het uit- en inwendig.

De gift is van eene halve tot eene drachma.

De herſenen van den Haes zyn goed om de zenuwen te verſterken.

De zaedballen en nieren van den Haes, gedroogt of bereidt, bevorderen 't zaed, doen den ſteen der nieren verminderen, ſtuiten de pisvloeden, en verſterken de blaes.

De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Het Hazenvet, uitwendig gelegt, is goed om de ettermaking der ettergezwellen te verwekken.

De Hazendrek is goed voor den ſteen, en voor de vallende ziekte, inwendig gebruikt.

Lepus, *a λεῖος*, *levis*, *zacht in 't aenraken*, & *πόρος*, *inceſſus*, *gang*; om dat de Haes met zeer zacht hair bedekt, en zeer ſnel ter gang is.

Haſe komt van *Has*, een Hoogduitſch woord, dat Haes beteekent.

LEPUS MARINUS.

Lepus marinus, in 't Franſch *Liévre marin*, in 't Ne-

't Nederduitsch *Zee-Haes*, is een visch, die in gedaente den Land-Haes naerby komt, en 'er de kleur van heeft; hy zwemt doorgaens in volle zee, waerom men moeite heeft hem te vangen; hy heeft een scherp en zelfs een bytend zout in zich; zyn vleesch verwekt eene geweldige en gevaerlyke braking, als men 'er van eet; het is eene soort van vergift.

Men gebruikt het tot een middel, dat het hair doet uitvallen; men kneust en legt 't op de deelen, waer uit men het wil doen vallen.

LETCHI.

* *Letchi*, C. Biron. Is eene van de schoonste en lekkerste vruchten van China; zy is zoo groot als eene Galnoot, bedekt met een' zeer dunnen segrynachtigen bast', van eene schitterende kraproode kleur'; als deze vrucht ryp en versch geplukt is, eindigt dees bast met eene punt'; hy omvat eene soort van langwerpige, zachte, gedroogde Pruim, die zeer aengenaem van smaek is, maer zeer verhit, als men 'er te veel van eet; onder 't vleesch van deze Pruim vind men een' kleenen en zeer harden steen van gedaente als eene kruidnagel; de Chinezen laten ze droogen, en eten ze 't geheele jaer door; zy mengen 'er ook van onder de Thee, om ze een' kleenen zuurachtigen smaek te geven, die hun aengenaem is.

De Letchi wast voornamentlyk in de Provintie van Kanton.*

LEUCANTHEMUN.

Leucanthemum vulgare, Pit. Tournef.
Bellis major, Dod. J. B Raii Hist.
Bellis sylvestris caule folioso major, C. B.
Consolida media vulnerariorum, Lob.
Bellicum majus, Tab.
Buphthalmum majus, Lon.
Oculus bovis, Brunf.
Bellis major vulgaris, sive sylvestris, Park.

In 't Fransch *Marguerite*.

In 't Nederduitsch *Groote Madelieven*.

Is eene plant, schietende harde, vierkantige, vleugelswyze verdeelde stelen omtrent een voet hoog, die met langwerpige, dikke, getande bladeren van een' scherpachtigen smaek voorzien zyn: de bloemen zyn rond, schoon, aengenaem, gestraelt, van binnen geel van kleur', maar gekroont met witte bladeren, ondersteunt door kelken, die soorten van kalotten zyn, uit verscheide kleene, harde, schubwyze, en zwartachtige bladeren t'zamengestelt. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er langwerpige zaden in hare plaets. Deze plant wast overal langs de wegen, in de weiden; zy heeft olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, verdunnende, wondheelende.

Leucanthemum, *à* λευκὸς, *albus*, *&* ἄνθη, *flos*, als of men zeide *Witte Bloem*.

LEUCOIUM.

Leucoium incanum majus, C. B. Pit. Tournefort.
Leucoium hyemale & diu durans, purpureum roseum, ac etiam album, J. B. Raii Hist.
Leucoium album, sive purpureum, sive violaceum, Ger. emac.
Leucoium simplex sativum diversorum colorum, Park.
Viola candida, Trag.
Viola alba, Lob. Ico.

In 't Fransch *Giroflier*, of *Violier*.

In 't Nederduitsch *Witte Violieren*, *Stok-Violieren*, *Muurvioletten*, *Muurbloemen*.

Is eene plant, die een' ronden en houtachtigen steel schiet, meer dan twee voeten hoog, verdeelt in verscheide takken, die met eene witte wolle bedekt, en op de wys van eenen heester geschikt zyn; de bladers zyn lang en breed bynaer als die van de Salië, wit, zacht, met wolle voorzien; de bloemen wassen aen de toppen der takken; zy zyn schoon en aengenaem, bestaende yder uit vier langwerpige bladeren, die aen 't einde rondachtig, kruiswyze geschikt, rood, of purperachtig, of paers, of wit, of van verscheide kleuren, zeer aengenaem van reuk, en door een' langwerpigen en ruigen kelk ondersteunt zyn. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er een lang, smal, platachtig zaedkokertje in de plaets, van binnen in twee huisjes verdeelt, die ronde, platte zaden insluiten, welke met een zeer dun vleugeltje geboordt, roodachtig van kleur', en wat scherp van smaek zyn; de wortels zyn dun, maer houtachtig en sterk; men kweekt

* Zie Pl. IV. Fig. 16.

deze plant in de tuinen aen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hare bloemen zyn afvegende, verdunnende, openende, goed om de herfenen te verfterken, en de maendftonden te verwekken.

Leucoium, *à λευκὸν ἴον*, *viola alba*, *witte violier.* Mogelyk heeft men deze plant' dien naem gegeven, wegens de witheit van haren fteel en van hare bladeren, want hare bloemen zyn altyd niet wit.

LEVISTICUM.

Levifticum vulgare, Ger. Park.
Liguftinum vulgare : an Libanotis fertilis Theophrafti? C. B.
Libyfticum vulgare, Fuch. Icon.
Liguftícum vulgare, *foliis Apii*, J. B. Raii Hift.

In 't Franfch *Leveſche.*

In 't Nederduitfch *Lavas.*

Is eene plant, die een' dikken, gevoorden, geknoopten, hollen, takachtigen fteel eens mans lengte hoog fchiet; de bladers zyn gemaekt als die van de Eppe, maer veel grooter en veel breeder, van eene blinkende donker-groene kleur', en van een' fterken reuk, die niet onaengenaem is; hare toppen zyn beladen met groote zonneſchermen of kranfen, met gele bloemen voorzien, welke afgevallen zynde komen 'er vry groote, langwerpige, fpeceryachtige, fcherpe zaden in hare plaets; haer wortel is dik, houtachtig, en welriekende. Deze plant waft op lommerryke plaetfen; zy heeft veel fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is infnydende, openende, wondheelende; zy verwekt de maendftonden, verfterkt de maeg, wederftaet 't vergift, en helpt de ademhaling.

Levifticum, is eene bederving of verbaftering van *Libyfticum*, of van *Liguſticum.*

LIBANOTIS.

Libanotis latifolia altera, *ſive vulgatior*, C. B.
Libanotis Theophrafti *minor*, Ger. Park.
Laſerpitium foliis latioribus lobatis, Mor. Pit. Tournefort.
Libanotis Theophrafti, *quorumdam*, *ſive Seſeli Æthiopicum*, Matthiolo.
Cervaria alba, J. B.
Seſeli Æthiopicum herba, Dod.

Is eene foort van Laſerpitium, of eene plant die een' houtachtigen en geknoopten fteel fchiet, ter hoogte van drie of vier voeten; de bladers zyn wyd, breed, naer die van de Eppe gelykende, en getandt; de bloemen zyn kleen, als zonneſchermen geſchikt, en wit; yder der zelve is uit vyf bladeren t'zamengeſtelt, welke afgevallen zynde word haer kelk eene vrucht uit twee groote, breede, vlies- en kafachtige, langwerpige, witachtige zaden beſtaende, hebbende den reuk en fmaek van 't zaed van Angelika; de wortel is zeer lang, dik, van buiten zwartachtig, en vry goed van reuk; zy waft op warme, berg- en fteenachtige, aen de zee gelegene plaetfen, en heeft veel zout en olië in zich.

Haer zaed en wortel zyn openende, windbrekende, goed om de maendftonden en de pis te verwekken, de dampen neêr te zetten, en voor den verouderden hoeft.

Libanotis, *à λίβανος*, *thus*, om dat de wortel van deze plant' een' reuk van wierook heeft.

LICHEN.

Lichen arboreus, *ſive Pulmonaria arborea*, J. B.
Muſcus pulmonarius; C. B. Lob.
Pulmonaria, *Lichenis quoddam genus*, Cæſ.
Pulmonaria prima, Caſt. *tertia*, Cluſ.
Hepatica terreſtris, Get. Icon.
Pulmonaria fungoſa, Lugd. *vulgaris*, Thal.

In 't Franfch *Hepatique des bois*, of *Herbes aux poumons.*

In 't Nederduitfch *Longekruid.*

Is eene foort van mofch, dat men aen de ftammen der Eike- en Beukeboomen in de bofchen, en fomtyds op mofchachtige fteenen vaftgehecht vind; het is van gedaente als het Leverkruid, maer veel grooter; de bladers zyn ruuw, hard, droog, afchverwig, met vlekken geteekent, wollig van onderen aen die zyde waar mede zy aen den boom' vaft zyn, wit, moeijelyk te breken; deze plant heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy word goed geacht tegen de aêmborftigheit, den verouderden hoeft, en andere longziektens; zy is wondheelende, t'zamentrekkende, zy ftuit de bloedftortingen, in een afkookſel

kookſel ingenomen en op de wonden gelegt.

Lichen, om dat men deze plant' de kracht toeſchryft van den daeuwworm, en andere gebreken van de huid, die men *Lichenes* noemt, te genezen.

LIGNIPERDA.

Ligniperda, *ſeu Phryganium*, is een kleen bloedeloos dier of eene ſoort van worm van gedaente als eene kleene rups, dat de viſſchers tot aes gebruiken, als ze Forellens of andere viſſchen willen vangen; dit bloedeloos dier zwemt niet, maer word door den ſtroom van 't water voortgedreven, en op de oevers geworpen, alwaer het zich in ſtrootjes, en andere diergelyke ſtoffen wind, die aen zyn vel vaſtkleven, en het tot een ſchulp of huisje verſtrekken, om het voor de viſſchen, die 'er op verlekkert zyn, te verbergen; het heeft veel olië en vlug zout in zich.

Aen den hals gedragen zynde word het goed geacht tegen de derdendaegſche koorts; doch men moet op dit draegmiddel niet veel ſtaet maken.

LIGNUM ALOES.

Lignum Aloes.
Xiloaloe.
Agallochum.
Agalugen.

In 't Franſch *Bois d'Aloes.*

In 't Nederduitſch *Aloëshout*, *Paradyshout.*

* Is een Indiaenſche boom, naer een' Olyfboom gelykende, doch een weinig grooter; hy draegt eene roode vrucht, gelyk als onze kerſen; de baſt van dezen boom is dik; zyn hout is bruin, blinkende, geſpikkelt, met graeuwe aderen en kleene vlekken doorzaeit, harſtachtig, welriekende, en bitter van ſmaek; hy waſt in Cochinchina, in 't Koninkryk Lao, en in China. Verſcheide ſchryvers hebben gezegt, dat de plaetſen, alwaer men dezen boom vind, zoodanig met Tygeren en andere wilde dieren vervult waren, dat men hem zonder groot gevaer niet konde gaen afhakken; maer mogelyk heeft de zeldzaemheit van zyn hout gelegenheit tot deze gedachten gegeven, want 't oprechte Aloëshout is zeer zeldzaem.

Het moet ligt, harſtachtig, bruin, geſpikkelt, van buiten blinkende, van binnen geelachtig zyn, gemaklyk branden, een' lieflyken en aengenamen reuk van zich geven, en een bitteren ſmaek hebben, als men het eenigen tyd in den mond' gehouden heeft. Sommigen noemen dit hout, hout van Calambouc, of hout van Tambac. De Heer Pomet onderſcheid het, en hy meent, dat 't oprechte hout van Tambac nog zeldzamer en koſtelyker is dan 't Aloëshout, en dat het uit 't hart van den boom genomen is.

Het Aloëshout heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het verſterkt de herſenen, 't hart, en de maeg; het verlevendigt de geeſten, wederſtaet 't vergift, verwekt 't zweet en de maendſtonden; in zyne plaets gebruikt men 't geel Sandelhout.

Dit hout word Aloëshout genaemt wegens zyne bitterheit, die nochtans in ſterkte met die van de Aloë niet is te vergelyken.

LIGNUM AQUILÆ.

Lignum Aquilæ, C. Biron.

In 't Franſch *Bois d'Aigle.*

In 't Nederduitſch *Arendshout.*

* Is een vaſt, hard, zwaer, graeuw, bruin of zwart- en harſtachtig hout, dat een' lieflyken en aengenamen reuk van zich geeft, als men het by 't vuur houd of brand; het waſt aen een' Indiaenſchen boom', die naer een' Olyfboom gelykt, maer hy is grooter; ſommigen meenen, dat hy de zelve boom is, waer van 't Aloëshout komt, en dat 't Arendshout 't eerſte is, dat men onder den baſt vind, nochtans is 'er ten aenzien van den ſmaek onderſcheit tuſſchen deze twee houten, want 't Aloëshout is bitter, en 't Arendshout niet; 't laeſte, daer 't hier op aen komt, is, als men 't kaeuwt, in 't begin vry ſmaekloos, maer op 't laetſte een weinig ſcherp van ſmaek; het is zeer zeldzaem, niet alleen in Europa, maer in Indië alwaer 't waſt. De boom, die 't Arendshout voortbrengt, waſt in Cochinchina; dereden, waerom het zoo zeldzaem is, komt hier van, dat de Cochinchinezen Wilden zyn, waer mede men niet

* Zie Pl. XII. Fig. 15.

* Zie Pl. XII. Fig. 16.

niet kan omgaen, noch handelen. De Indianen gebruiken dit hout om wapenen en andere kleene werkſtukken te maken. Zy gebruiken het ook tot een Geneesmiddel, want 't is goed om de herſenen, 't hart en de maeg te verſterken; zy laten het in beſloten plaetſen branden, en ontfangen den rook zorgvuldiglyk als eene heilzame rooking over 't geheele lichaem, dat hen doet zweten, en hunne geeſten herleven; zy berooken 'er ook de plaetſen mede, die met eene kwade ongezonde lucht vervult zyn.

LIGNUM BRASILIANUM.

Lignum Braſilianum rubrum.

In 't Franſch *Bois du Breſil*, of *Bois de Fernambouc.*

In 't Nederduitſch *Braziliëhout.*

* Is een roodachtig hout, dat de Verwers gebruiken; men krygt 't van een grooten Braziliaenſchen boom' door de Indianen *Ibirapitanga* genaemt; zyne ſchors is rood- en doornachtig; de takken zyn lang, en met een groot getal kleene bladeren, naer die van den Palmboom gelykende, bewaſſen; de bloemen zyn kleen, vele t'zamengevoegt, naer de Leliën van den Dale gelykende, maer ſterker van reuk en ſchoon rood van kleur'; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er platte en roodachtige vruchten in hare plaets, waer van yder twee zaden van gedaente als die van onze Kauwoerden, maer blinkend rood, inſluiten. Dees boom waſt in de boſſchen.

Het beſte Braziliëhout word Hout van Fernambuk genaemt, om dat het ons uit Fernambuk eene ſtad in Brazilië gezonden word: men moet het zwaer, vaſt, heel gezond, roodachtig en zoet van ſmaek verkiezen.

Daer zyn verſcheide andere ſoorten van Braliëhout, als 't Braziliëhout van Sapan of van Japan, 't Braziliëhout van Lamon, 't Braziliëhout van Sinte Martha, 't Braziliëhout van de Antilliſche Eilanden, dat men *Breſillet* noemt. Deze houten verſchillen niet, als door de plaetſen, waer van ze zyn voortgekomen; doch 't meeſt geachtſte is 't Hout van Fernambuk; hun voornaemſte gebruik is in 't verwen; zy hebben veel olië, en een weinig wezentlyk zout in zich,

Zy zyn t'zamentrekkende, men acht ze goed om de maeg te verſterken, de koorts te doen ophouden, voor de ontſteking der oogen; men gebruikt ze in een aftrekſel.

Men laet 't Braziliëhout met wat aluin in water koken, om een ſterk afverwſel te hebben, waer mede men de paeſcheijers rood verwt; men verwt 'er ook Heemſtwortels mede om de tanden ſchoon te maken en verſcheide andere dingen.

Men maekt noch van 't afverwſel van Braziliëhout eene ſoort van roodachtig kryt, dat men in 't Franſch *Roſette* noemt; 't is eigentlyk Wit van Rouaen, waer aen men deze roode kleur gegeven heeft door middel van 't afverwſel van Braziliëhout verſcheide reizen herhaelt. Sommigen noemen dit rood kryt in 't Franſch *Stil de grain*; het dient tot 't ſchilderen.

LIGNUM CITRI.

Lignum Citri, ſive Lignum Jaſmini.

In 't Franſch *Bois de Citron*, of *Bois de Jaſmin*, of *Bois de Chandelle.*

In 't Nederduitſch *Citroenhout.*

* Is een vaſt, zwaer, harſtachtig, geelachtig of citroenkleurig hout, van een' ſterken reuk, dien van de Citroen naerbykomende, waer van daen zyn naem gekomen is; men krygt het van een' ſchoonen boom', die in Amerika langs de zee waſt; hy ſchiet verſcheide groote en lange takken, bewaſſen met bladeren naer die van den Lauwrierboom gelykende, maer grooter en van een glanſiger groen; de bloemen zyn als die der Oranjeboomen, hebbende een' jasmynreuk; zy worden van kleene zwarte vruchten zoo groot als peperkorrelen gevolgt.

Dit hout word in groote ſtukken overgevoert, waer van yder tot duizend pond weegt; want als het gepolyſt is, en eenigen tyd in de lucht gelegen heeft, gelykt het naer gepolyſte Kokusnoten. De Indianen houwen het aen ſplinters, en gebruiken ze om zich by nacht te lichten, waerom men het in 't Franſch den naem van *Bois de Chandelle* gegeven heeft; in de Geneeskunde is het van geen gebruik.

LIGNUM CORALLINUM.

Lignum Corallinum, in 't Franſch, *Bois de Corail*, in

* Zie Pl. XIII. Fig. 1.

* Zie Pl. XIII. Fig. 2.

in 't Nederduitſch *Koraelhout*, is een rood hout naer 't Koraël gelykende, dat men brengt van de Eilanden in Amerika *Iſles du vent* genaemt; men gebruikt 't tot verſcheide Schrynwerken.

LIGNUM FERRI.

* *Lignum Ferri*, in 't Franſch *Bois de fer*, in't Nederduitſch *Yzerhout*, is een zeer hard, vaſt, zwaer en roodachtig hout, dat men ons in groote ſtukken uit de Eilanden van Amerika brengt, om tot Schrynwerken gebruikt te worden. Het is met eene harde en zware ſchors' bedekt, die van buiten aſchverwig, van binnen roodachtig van kleur', zonder reuk en t'zamentrekkende van ſmaek is. De Indianen raſpen deze ſchors, en gebruiken ze in de Geneeskunde met zeer veel vrucht. Zy heeft veel wezentlyk en vaſt zout, en olië in zich.

Zy word voornamentlyk geacht tegen de Spaenſche pokken, heupjigt, vloeijingen; men gebruikt ze voor de kropzweren, verouderde zweren, om 't bloed te zuiveren, de buikloopen te ſtuiten; zy werkt door de uitwaesſeming.

De Indianen noemen 't Yzerhout, Lêtre; het is zeer wel te polyſten, zy maken 'er verſcheide werktuigen van. De boom, waer van 't komt, is groot en dik, hy draegt bladers zoo groot als die van den Noteboom.

Men heeft dit hout *Lignum ferri* genaemt, wegens zyne hardigheit, zwaerte, en kleur, welke die van 't yzer naerbykomen.

LIGNUM INDICUM.

Lignum Indicum.

In 't Franſch *Bois d'Inde. Bois de la Jamaïque. Bois de Campêche.*

In 't Nederduitſch *Kampechehout.*

† Is een zeer rood hout, dat men uit 't hart van een' grooten en dikken boom krygt, die overvloedig waſt op de Eilanden van Jamaika, Kampeche en van 't Heilige Kruis in Amerika. Zyn baſt is dun, glad, zacht in 't aenraken, graeuw, zilververwig of geel; de bladers komen in gedaente die van den Lauwrierboom naerby, hebbende een' ſmaek van Kruidnagelen; de vrucht is van grootte als eene erwet, en met een geelachtig kroontje verſiert; zy is aen den boom' vaſt door een kleen ſteeltje; zy is ſcherp, prikkelende, vry aengenaem van ſmaek, en riekt naer Kruidnagels. Zy heeft drie kleene zaden in zich.

Het Kampechehout word gebruikt om te verwen; het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Het is t'zamentrekkende en maegverſterkende.

De bladers zyn hoofd- en maegverſterkende, en goed om de kwaedaertigheit der vochten tegen te ſtaen.

Zyne vrucht word wegens haren reuk en ſmaek in 't Franſch *Graine de Geroſle*, of *Poivre de la Jamaique* of *Amome* genaemt.

Zy verſterkt de herſenen en maeg, helpt de vertering der ſpyzen, verwekt de uitwaesſeming der vochten, verdryft de winden.

LIGNUM MOLUCENSE.

Lignum Molucenſe, Acoſtæ.

In 't Franſch *Bois des Moluques.*

Is 't hout van een' tammen of gekweekten boom, van grootte als een Kweboom, die in de Molukkiſche Eilanden in Amerika waſt; zyn blad gelykt naer dat van de gemeene Maluwe, en zyne vrucht naer eene Hazelnoot, maer zy is kleener, en hare ſchel is zachter en zwartachtig van kleur'; men kweekt dezen boom met groote zorge in de tuinen aen, en de Inwoonders van 't land zyn 'er zoo jaloers over, dat zy hem niet dan met groote moeite den Vreemdelingen laten zien; zy noemen hem *Panava*.

Zyn hout is buikzuiverende, en by aldien de genen, welke 'er van gebruikt hebben, te ſterk afgaen, matigt men zyne werking door 't drinken van een glas gerſtewater; het word goed geacht om 't vergift te wederſtaen, de venynige beten en ſteken te genezen, tegen de derdendaegſche en gedurige koortſen, tegen de kolyken, waterzucht, 't graveel, moeyelykheit in 't waterlozen, pynen der geledingen, ſcheel hoofdzweer, knoeſtgezwellen, kropzweren, wormen, en om den etensluſt te verwekken.

De gift is van vier greinen tot eene halve ſcrupel in vleeſchnat; men legt 't ook op venynige wonden; dit hout is in Vrankryk zeer zeldzaem.

* Zie Pl. XIII. Fig. 3.
† Zie Pl. XIII. Fig. 4.

LIGNUM NEPHRITICUM.

* *Lignum Nephriticum*, in't Franſch *Bois Nephretique*, in 't Nederduitſch *Graveelhout*, *Nierhout*, is een geel en roodachtig hout, dat ons in groote ſtukken zonder kwaſten uit Nieuw Spanje gebragt word; het komt van een' boom', die zoo groot is als een Pereboom; zyne bladers hebben de gedaente van die der Cicers.

Men moet 't Graveelhout ſchoon, en van zynen baſt' en van zyn wit gedeelte gezuivert, roodachtig-geel van kleur', en een weinig bitter van ſmaek verkiezen; het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Het is zeer openende en opdroogende; men gebruikt het tegen 't nierkolyk, waer van zyn naem komt; het neemt de verſtoppingen weg, doet den ſteen der nieren en blaes' verminderen; men gebruikt 't in een afziedſel of aftrekſel; ſommigen laten 'er ringen van maken, die zy aen de vingeren dragen, mecnende door dit uitwendig middel den ſteen en 't gruis der nieren en blaes' te lozen, doch 't is van geene uitwerking'.

Het afziedſel of aftrekſel van 't Graveelhout met water in eene glaze fleſch' gedaen, ſchynt geel te zyn als men 't tegen den dag beziet; maer als men met den rug naer 't licht ſtaet, zal 't blaeuw ſchynen; by aldien men 'er eenige druppels geeſt van Koperrood onder mengt, zal 't aen alle kanten geel worden; maer als men 'er een weinig olië van wynſteen door afdruiping gemaekt by doet, zal 't zyn eerſte kleur weder aennemen.

Men noemt dit hout *Lignum Nephriticum*, om dat 't openende en goed voor 't nierwee is.

LIGNUM RHODIUM.

Lignum Rhodium.
Lignum Cyprinum.

In 't Franſch *Bois de Rhode. Bois de Roſe. Bois de Cypre.*

In 't Nederduitſch *Rhodushout*, *Rozehout*, *Cyprushout.*

† Is een hout, dat eenigzins naer geel Sandelhout gelykt, geelachtig van kleur' is, en een' rozereuk van zich geeft. Het komt van een' zeer hoogen en zeer regten boom', die in verſcheide plaetſen van 't Ooſten, in de Martinique, in de Eilanden van Rhodus en Cyprus waſt; zyne bladers zyn als die van den Kaſtanjeboom van mackſel, maer zachter, ruig, witachtig; de bloemen zyn kleen, ruikerswyze geſchikt, wit van kleur'; zy worden van kleene zwarte en gladde zaden gevolgt.

Het Rhodushout is met eene witachtige ſchors' bedekt; zyn hart of binnenſte is met wit, zwart, en geel gemarmert of geſpikkelt.

Men moet dit hout nieuw, dik, 't minſt gekromt, geelachtig of donkergeel van kleur', en ſterk riekende verkiezen; het word door de Reukmengers gebruikt; men krygt 'er eene zeer ſterkriekende olië van.

Het Rhodushout en zyne olië verſterken 't hart en de herſenen.

Men noemt dit hout *Rhodushout* of *Cyprushout*, om dat de boom, waer van 't komt, voornamentlyk op de Eilanden Rhodus en Cyprus waſt: men noemt het ook *Rozehout*, om dat 't een' Rozereuk heeft.

LIGNUM VIOLACEUM.

Lignum violaceum.
Lignum Polixandrinum.

In 't Franſch *Bois violet. Bois de Polixandre.*

Is een vaſt en zwaer hout, van eene ſchoone aersachtige kleur', gemarmert, blinkende, dat men volkomentlyk polyſten kan, zacht en aengenaem van reuk; de Hollanders zenden 't ons uit Indië aen groote blokken; 't word tot ſchrynwerken, kabinetten en ſchryſtafels gebruikt.

Men kieſt 't ſchoonſte en 't meeſt met aderen van buiten en van binnen doorloopen.

Uit Holland komt nog eene andere ſoort van paers hout, dat wy *Bois de la Chine*, dat is *Hout van China* noemen; het is roodachtig van kleur' naer 't paers trekkende; men zegt dat de boom, waer van 't komt, nergens groeit, als op 't vaſte land van Guianne; dit hout word tot de zelve werken gebruikt als 't voorgaende, maar in de Geneeskunde gebruikt men geen van beiden.

LIGUSTICUM.

Liguſticum, Matth. Lac.

Liguſti-

* Zie Pl. XIII. Fig. 5.
† Zie Pl. XIII. Fig. 6.

Liguſticum quod Seſeli officinarum, C. B. Pit. Tournef.
Seſeli Italicum, Caſt.
Seſeli, ſive Siler montanum vulgare, J. B.
Siler montanum officinarum, Lob. Ger. Raii Hiſt.
Seſeli Maſſilioticum, Cord. in Dioſc.
Sermontanum, *Seſeli Peloponenſe*, Cæſ.

In 't Franſch *Livéche*, of *Sermontaine*.

In 't Nederduitſch *Sermontaine*.

Is eene plant, die een' takkigen ſteel ſchiet eens mans lengte hoog, gevende lange ſteeltjes van zich, die groote, wyde, vleugelswyze uitgeſtrekte bladers ondersteunen, verdeelt in verſcheide deelen, zynde aen yder der zelve drie kleene bladers vaſt als in de Mallote, maer ſmaller en zachter, een weinig reuks van zich gevende als men ze aen ſtukken wryft. De toppen zyn beladen met groote zonneſchermen of wyde kranſen, voorzien met kleene bloemen, die uit vyf witte rooswyze geſchikte blaedjes beſtaen. Als de bloemen afgevallen zyn, komen 'er zaden te voorſchyn, die twee aen twee t'zamengevoegt, langer en dikker dan die van de Venkel, zeer diep gevoort, en met een kleen en aen 't einde ſcherp vezeltje of draedje gezoomt zyn, hebbende een' reuk, die niet aengenaem is, en een' ſcherpen en bitterachtigen ſmaek. Haer wortel is lang, een vinger dik, gerimpelt, wit, welriekende, en gelykt naer die van de Paſtinaken. Deze plant waſt voornamentlyk in warme landen op de bergen; haer zaed en wortel worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben veel olië en wezentlyk en vlug zout in zich.

Zy verſterken de maeg, wederſtaen 't vergift, verwekken de pis en de maendſtonden, en verdryven de winden.

Liguſticum, à Liguria, om dat men deze plant eertyds gemeenlyk in de omleggende plaetſen van de rivier' van Genua, die men *Liguria* noemde, vond.

LIGUSTRUM.

Liguſtrum, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Liguſtrum Germanicum, C. B.
Liguſtrum vulgare, Park.

In 't Franſch *Troeſne*.

In 't Nederduitſch *Keelkruid*, *Mondhout*, *Liguſter*, *Rynwilge*.

Is een groote heeſter, die vele, lange, buigzame, en met eene aſchverwige ſchors' bedekte takken ſchiet; zyn hout is hard en wit; de bladers waſſen regt tegen malkanderen over, by tuſſchenruimtens; zy zyn langwerpig, ſmal, eenigzins naer die van den Wilgenboom gelykende, doch korter en dikker, donkergroen van kleur', blinkende, hebbende een' ſcherpen en bitterachtigen ſmaek, met een weinig t'zamentrekking'. De bloemen zyn troswyze geſchikt, en aen de toppen der takken geplaetſt; zy zyn trechterswyze gemaekt, en van boven in vier of vyf deelen ingeſneden, wit van kleur', en aengenaem van reuk; zy worden van beziën gevolgt, die zoo groot als Jeneverbeziën, zacht, en in 't begin groen zyn, maer naer mate dat ze rypen, zwart worden; zy hebben van twee tot vier zaden in zich, die aen malkanderen gevoegt, op den rug rondachtig, aen alle de andere zyde platachtig, van buiten roodachtig, van binnen wit, zacht en broos, bitter en onaengenaem van ſmaek zyn; de wortel is van weêrkanten ſchuins uitgeſtrekt. Dees heeſter groeit op ruwe plaetſen en in de heggens; de bloemen en bladers worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende, inſnydende, opdroogende; zy wederſtaen de verrotting, men gebruikt ze in de ontſtekingen der keel', tegen de ſcheurbuik, en om de buikloopen te ſtuiten.

Liguſtrum, *à ligando*, om dat de takken van 't Keelkruid tot 't binden van pakken gebruikt worden.

LILAC.

Lilac, Matth. Pit. Tournef.
Lilac, Dod.
Cauda vulpina Turcarum, Bellon.
Syringa flore cæruleo, ſive Lilac, J. B. Raii Hiſt.
Syringa cærulea, C. B.
Liguſtrum Orientale, forte Jaſminum cæruleum Mauritanorum, Cæſ.

In 't Nederduitſch *Blaeuwe Syringa*.

Is een heeſter, die ter hoogte van een' middelmatigen boom waſt; zyne ſtelen zyn dun, regt, getakt, met eene groenachtige graeuwe ſchors' bedekt, en met een wit en voos merg vervult; de bladers ſtaen tegen

over malkanderen; zy zyn breed, ſpits, glad, zacht, groen, blinkende, wat ſcherp en bitter van ſmaek; de bloemen zyn kleen, in lange troſſen geſchikt, doorgaens blaeuw van kleur', ſomtyds wit of aſchverwig en als zilververwig, zacht en zeer aengenaem van reuk; yder van deze bloemen is eene pyp of buis, van boven wyduitgebreidt, en meeſtentyds in vier deelen ingeſneden. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht in hare plaets, die platachtig en langwerpig is, en gemeenlyk naer 't yzer van eene piek gelykt, onder 't rypen eene roode kleur aennemende; deze vrucht verdeelt zich in twee huisjes, die dunne, langwerpige, platachtige en als gezoomde zaden van eene roſſe kleur' in zich hebben; de wortels zyn fyn en kruipende. Men kweekt deze plant in de tuinen aen, wegens de ſchoonheit van hare bloem'; zy heeft haren oorſprong uit Ooſtindië.

Het zaed van de Blaeuwe Syringa is t'zamentrekkende, in poeder of in afziedſel gebruikt.

Lilac is een Arabiſche naem; doch ſommigen leiden 't af van *Lilium*, en ze meenen dat men dien naem aen de plant' heeft gegeven, om dat hare bloem in gedaente die van de Lelië naerbykomt.

Cauda vulpina, om dat de troſſen van de bloemen van de Lilac de gedaente van een' Voſſenſtaert hebben.

Syringa, *ἀνὸ τῆς σύριγξ*, *fiſtula*, om dat de dikke takken van de Lilac, als hun merg 'er uitgehaelt is, pypen of buizen zyn.

LILIASPHODELUS.

Liliaſphodelus, in 't Franſch, *Lis-aſphodele*, in 't Nederduitſch *Leli zonder kliſters*, *Leli van eenen dag*, is eene plant, wier bladers die van de Lelië, en de wortels die van de Affodille gelyk zyn; daer zyn twee ſoorten van.

De eerſte ſoort word genaemt

Liliaſphodelus luteus, Park. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Lilium non bulboſum, Ger. Dod.
Aſphodelus liliaceus, Eyſt.
Lilium luteum Aſphodeli radice, C. B.
Lilium Aſphodeli radice luteum, *ſive Lilio-Aſphodelus quorumdam*, *flore luteo*, J. B.

In 't Nederduitſch *Gele Leli zonder kliſters*.

Zy ſchiet een' ſteel ter hoogte van twee of drie voeten, die dun, maer ſtyf, regt, glad, zonder bladeren is, en omtrent zynen top zich in eenige takken verdeelt; uit haren wortel' komen vele bladers, zoo lang als die van de Pareije; de bloemen waſſen aen 't bovenſte der takken, zy gelyken in gedaente en in reuk naer die der Leli, maer zyn geel van kleur'; yder der zelve is eene pyp of buis, die van boven wyd uitgebreidt en in zes deelen verdeelt is. Als deze bloem voorby is, komt 'er eene bynaer eironde driehoekige vrucht in hare plaets, die in drie huisjes verdeelt is, waer in bynaer ronde, zwarte, blinkende zaden beſloten zyn; de wortels zyn langwerpig, knobbelachtig of als kleene knollen gelyk die van de Affodille, van buiten geelachtig, van binnen wit, en zoetachtig van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

Liliaſphodelus Phœniceus, Park. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Lilium rubrum Aſphodeli radice, C. B.
Lilium radice Aſphodeli Phœniceum, *ſive Lilio-Aſphodelus quibuſdam*, J. B.
Lilium non bulboſum obſoleto colore rubens, Dodon.
Liliago major Aſphodelo affinis, Cæſ.
Hemerocallis, Dioſc. Theophr. & Plinii.
Aſphodelus Liliaceus rubens, Tab.

In 't Nederduitſch *Bleek-roode Leli zonder kliſters*.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat zy grooter in alle hare deelen, en dat hare bloem rood, en in 't midden met een' gelen ſtreep doorloopen is.

Men kweekt de eene en de andere ſoort in de tuinen aen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hare bloemen zyn verzachtende, pynſtillende, ontbindende, afvegende, openende. Die van de eerſte ſoort' hebben meer kracht als die van de tweede.

Liliaſphodelus, om dat deze plant naer de Leli en naer de Affodille gelykt.

LILIASTRUM.

Liliaſtrum Alpinum minus, Pit. Tournef.
Phalangium magno flore, C. B.
Lilium polyrrhiſon, Myconi Lugd.

Phalan-

Phalangium folio Lilii, J. B.
Phalangium Allobrogicum majus, Cluſ. Raii Hiſt.
Phalangium antiquorum, Ger. emac.

In 't Franſch *Lis de ſaint Bruno.*

Is eene plant, die vyf of zes lange en ſmalle, holle, vry ſtyve, over eind ſtaende, ſpitſe, groene bladers ſchiet; tuſſchen dezelve komt een ſteel op, die een voet hoog, rond, hard en groen is, dragende op zynen top verſcheide zesbladige, witte, welriekende bloemen, naer die van de gemeene Lelië gelykende. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er langwerpige doppen of vruchten in hare plaets, verdeelt van binnen in drie huisjes, die hoekige zaden inſluiten; de wortels beſtaen in kleene knollen met eenige vezelen verzelt. Deze plant waſt op bergachtige plaetſen, op 't Alpiſch gebergte.

Haer wortel is goed om de vochten te verdeelen of te verdunnen, de winden te verdryven, de pis te verwekken.

Hare bloemen zyn verzachtende, en ontbindende.

Liliaſtrum, *à Lilio*, *Leli*, om dat deze plant de Leli naerby komt.

LILIO-HYACINTHUS.

Lilio-Hyacinthus vulgaris, Pit. Tourneſ.
Hyacinthus ſtellaris, *folio & radice Lilii*, C. B.

In 't Franſch *Lys-Jacinthe.*

In 't Nederduitſch *Leli-Hyacinth.*

Is eene plant, wier bladers en wortel die van de Lelië gelyk zyn; hare bloem beſtaet uit zes bladeren, en is die van de Hyacinth in gedaente bykans gelyk, blaeuw of paers van kleur'; als ze is afgevallen, komt 'er eene ronde, en driekantige vrucht in hare plaets, die met eene punt' eindigt, en zich in drie huisjes verdeelt, die met bynaer ronde zaden vervult zyn. Deze plant kweekt men in de tuinen aen; zy heeft veel olië en waterdeelen, en weinig wezentlyk zout in zich.

Haer wortel is verzachtende, ettermakende, ontbindende.

Lilio-Hyacinthus, om dat deze plant naer de Leli en de Hyacinth gelykt.

LILIO-NARCISSUS.

Lilio-narciſſus luteus autumnalis major, Pit. Tourneſ.
Colchicum luteum majus, C. B.
Narciſſus autumnalis major, Dod. Cluſ. Park. Ger.

In 't Franſch *Lys-Narciſſe.*

In 't Nederduitſch *Leli-Narcis.*

Is eene plant, die vyf of zes langwerpige, een duim breede, gladde bladers ſchiet, van eene blinkende donker-groene kleur', voor 't meeſte deel ter aerde nederliggende; tuſſchen dezelve ſchiet 'er een kleene, ronde, groene ſteel op, dragende op zynen top eene bloem, uit zes gele bladeren t'zamengeſtelt, en als die der Lelië geſchikt; deze bloem voorby zynde komt 'er een zaedhuisje in hare plaets, gelyk dat van de Narcis. Haer wortel is een bol of ajuin van eene middelmatige dikte, rond, van buiten zwartachtig, van binnen wit, eenige vezels nederwaerts ſchietende. Deze plant waſt voornamentlyk in warme landen op de bergen, in de weiden: hare bladers verſchillen in gedaente, want ſomtyds zyn ze langer en ſmaller, op andere tyden korter en breeder; zy hebben veel olië en waterdeelen, en wezentlyk zout in zich.

Hare bloem en wortel zyn verzachtende, ettermakende, en ontbindende.

Lilio-Narciſſus, om dat deze plant naer de Leli en Narcis gelykt.

Autumnalis, om dat ze niet dan in den Herfſt bloeit.

L I L I U M.

Lilium, in 't Franſch *Lis*, in 't Nederduitſch *Leli*, is eene plant, waer van twee algemeene ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Lilium album vulgare, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tourneſ.
Lilium album, Ger.
Lilium flore erecto & vulgare, C. B.

In 't Nederduitſch *Witte Leli.*

Zy ſchiet een' ronden en regten ſteel twee of drie voeten hoog; de bladers zyn lang, vry breed, aen hunnen ſteel' zonder ſteeltje vaſt, bleek-groen, glad, blinkende, zacht in 't aenraken, teêr, en met een lymachtig ſap vervult; de bloemen waſſen op de toppen, eerſt als lange hoofdjes of knoppen, waer van de eene na de andere open gaet, zynde yder uit zes ſchoone groote bladeren zoo wit als melk t'zamengeſtelt, van een' lieffelyken reuk, die terſtond zeer aengenaem is, maer dikwils hoofdpyn veroorzaekt, als men ze te lang ruikt; deze bloemen worden van langwerpige, driekantige vruchten gevolgt, zich in drie huisjes verdeelende, waer in zaden beſloten liggen, die met een vleugeltje gezoomt zyn. Haer wortel is eene ajuin van grootte als eene noot of grooter, vleezig, wit, uit verſcheide bolswyze geſchikte ſchilferen beſtaende, van onderen met vezelen voorzien, en van eene lymachtige zelfſtandigheit.

De tweede ſoort is in twee andere ſoorten verdeelt.

De eerſte ſoort word genaemt

Lilium purpuro-croceum majus, C. B. Pit. Tourneſ.
Lilium aureum, Ger.
Martagon Chymiſtarum, Lob.
Lilium rubrum, vel croceum majus, J. B.
Hemerocallis, Dioſcoridis, Matth.

In 't Franſch *Lis orangé.*

Zy gelykt naer de witte Leli, uitgezondert dat hare bladers ſmaller zyn; haer ſteel groeit omtrent drie voeten hoog, is geteekent met vlekken, en draegt op zyne toppen oranjeverwige bloemen; haer wortel is bolachtig, en wit als die van de Witte Lelie.

De tweede ſoort word genaemt

Lilium purpuro-croceum minus, C. B. Pit. Tournefort.
Lilium rubens vel croceum minus, J. B.

Zy ſchiet een' ſteel omtrent twee voeten hoog, die hoekig, met vele lange, ſmalle, zenuwachtige bladeren voorzien, en omtrent zynen top in verſcheide kleene ſtyve takken verdeelt is, die wat ruig, en met roode ſtippen geteekent zyn, yder eene bloem ondersteunende, die naer de gemeene Leli gelykt, geelachtig-rood van kleur' of ſaffraen-verwig, en ook met donkerroode ſtippen geſpikkelt is; haer wortel is kleener dan die van de Witte Lelië.

De Leliën kweekt men in de tuinen aen; de laetſte ſoort waſt in de weiden, akkeren, op de bergen; zy hebben veel olië en waterdeelen, weinig zout in zich.

De witte Leli word in de Geneeskunde dikwils gebruikt.

Hare bloemen zyn bevochtigende, en verzachtende.

Haer wortel is goed om te verzachten, te verteren, te ontbinden, de ettermaking te bevorderen.

Lilium, *à λεῖος*, *lævis* & *politus*, om dat de Leli effen, glad, en zacht in 't aenraken is in alle hare deelen: of wel van *λείριον*, dat 't zelve beteekent.

Hemerocallis, *ex ἡμέρα*, *dies & κάλλος*, *pulchritudo*, als of men zeide *Bloem die voor eenen dag ſchoon is*; om dat de bloem van de Lelië, die men dezen naem heeft gegeven, weinig tyds in hare ſchoonheit blyft.

LILIUM CONVALLIUM.

Lilium convallium, Dod. Ger.
Lilium convallium album, C. Bauh. Pit. Tournefort.
Lilium convallium vel vernum, Theophraſti, Ad. Lob.
Lilium convallium vulgo, J. Bauh. Raii Hiſt.
Lilium convallium flore albo, Park.

In 't Franſch *Muguet* of *Lis des vallées.*

In 't Nederduitſch *Meibloem*, *Leli van den Dale.*

Is eene plant, die twee of drie langwerpige, vry breede, groene bladers draegt, die zacht in 't aenraken, glad, die der Leliën gelyk, maer kleener zyn; zy ſchiet ook een' kleenen ſteel omtrent een half voet hoog, die dun, hoekig, en van zynen wortel' af tot aen 't midden kael is; zyn bovenſte helft is voorzien met een goed getal kleene bynaer ronde bloemen, van gedaente als eene klok met vyf of zes inkervingen, zynde zonder kelk, wit, ſchoon, zeer aengenaem van reuk, door zeer korte ſteeltjes aen haren ſteel' vaſt, hangende bynaer alle aen eene zyde, en bitter van ſmaek; in hare plaets komen bynaer ronde, roode

roode beziën, naer die van de Aſpergies gelykende, maer kleener, die vele opeengehoopte, eironde, harde, bittere zaden inſluiten; hare wortels zyn lang, dun, kruipende, wit. Deze plant waſt in de boſſchen, dalen en op andere lommerryke en vochtige plaetſen; hare bloem is in de Geneeskunde in gebruik; zy heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

Zy is zeer goed om de herſenen te verſterken, voor de vallende ziekte, lamheit, beroerte, als ze ingenomen word; men gebruikt ze ook onder de niesmiddelen.

Daer zyn twee andere ſoorten van Leliën van den Dale, die in de Geneeskunde weinig in gebruik zyn.

De eerſte word genaemt *Lilium convallium latifolium*, C. B. Haer ſteel is een voet hoog; de bladers zyn drie in getal, zoo lang als de hand, breed, zenuwachtig, groen, glad, den ſteel met hun beginſel omvattende; de bloemen zyn grooter dan in de gemeene ſoort', wit, welriekende, bynaer rond; hare vrucht is rond, en rood; de wortels zyn lang, dun, kruipende; men kweekt ze in ſommige tuinen aen.

Hare bloem heeft ten minſten zoo veel goede hoedanigheden als de voorgaende, maer ze is zeldzaem, men zoude ze groote Leli van den Dale konnen noemen.

De tweede ſoort word genaemt *Lilium convallium, flore rubente*, C. B. Zy verſchilt niet van de gemeene Witte Lelië van den Dale, als dat hare bloem eene bleekachtig-roode of rozeroode kleur heeft, en dat ze minder riekt.

Hoewel men deze plant' den naem van Lelië heeft gegeven, hare bloem heeft echter geen de minſte overeenkomſt met die van de gemeene Lelië.

LIMAX.

Limax, ſeu Cochlea, in 't Franſch *Limaçon*, *Limas*, *Eſcargot*, in 't Nederduitſch *Slak*, *Schulpſlak*, is een bloedeloos dier, dat bynaer zoo lang en dik als de duim, rond, zacht, zeer vochtig, lymachtig, ſlymerig, kruipende, en zeer koud van aert is, zich zeer langzaem beweegt, aen yder zyde van zyn hoofd twee gekapte horens uitſchiet, die aen hun uiteinde gevlekt, en langs hunne holte met een' zwarten ſtreep geteekent zyn; het dier gebruikt deze horens om aen alle kanten te vernemen of hem iets hinderlyk zoude zyn, en trekt ze zeer ſnel te rug; 't geeft als een lymachtig en blinkend zever van zich; zyn drek komt uit zynen hals.

Daer zyn verſcheide ſoorten van Slakken, die in kleur' en in grootte verſchillen; ſommige zyn in huisjes of ſchulpen, die met hen zyn voortgebragt, beſloten; andere komen voort zonder huisjes, en blyven altyd zoo; de eerſte zyn wit, men vind ze in de heggens, zy leven van den daeuw, en kruiden; de andere zyn dan wit, dan rood, zy onthouden zich in kelders, putten, en andere vochtige plaetſen; deze laetſte worden grooter dan die huisjes hebben, zy leven van modder of ſlyk. Daer zyn andere, die zich in de zonne houden, en zich met welriekende kruiden, als de Kwendel, Poleije, Orega voeden; deze zyn goed om te eten.

De Slakken zyn alle mannetje en wyfje; die een' witten of bruinen ſchulp hebben, paren in de Lente of in den Herfſt doorgaens 's nachts, of 's morgens zeer vroeg. De paring geſchied onder aen den hals, alwaer de ſcheede is, die twee gaten inſluit, een dat naer de teeldeelen, en een dat naer een vleezig eirond of lang-rond lichaem gaet; wanneer de Slakken gereed zyn te paren, komt 'er uit dat vleezig lichaem een harde, kraekbeenige of bynaer beenige angel, dien zy tegen malkanderen uitſchieten, en in malkanders onderſte gedeelte doen ingaen, zoo dat zy 'er aen vaſt blyven; naer allen ſchyn doen ze dezen handel, om zich tot wellufligheit te verwekken, wat 'er van zy, terſtond daer na naderen zy heffende hunne hoofden op, en ſtekende yder hunne roeden in de teeldeelen; deze roede is maer eene lyn dik, en ſtrekt zich uit als men ze trekt tot de lengte van drie duimen; zy ſchiet 'er alleenlyk met 't einde in; maer als deze bloedelooze dieren t'zamen vereenigt zyn, is 't ommogelyk hen te ſcheiden, als met hunne teeldeelen te breken of te ſcheuren; dan bewegen zy zich niet uitgezondert hunne horens, die ze een weinig bewegen, wanneer zy eenig gedruis naerby hen gewaer worden; men vind ſomtyds op de plaetſen, alwaer zy gepaert hebben eenen of verſcheide angels, die ze malkanderen hadden toegeſchoten, geheel of gebroken, want ze zyn broos; deze kleene lichamen moeten in hunne uitſchieting' tegenſtand gevonden hebben, en in de plaets, waer in ze geſtoken waren, niet konnen ingaen.

De Slakken zoeken altyd om te paren eene effene plaets, als de bladers der boomen, en zy blyven gepaert, tot dat de zon op hen ſchynt; dan ſcheiden ze; in de plaets van den uitgekomen angel, dien ze verliezen als ze willen paren, komt 'er een andere voort binnen den tyd van veertien dagen, doch 't is niet zeker, dat dees angel tot 't paren volſtrekt noodzaeklyk zy, mogelyk zouden ze 't paren eenige reizen herhaelt hebben, eer dat 'er een nieuwe angel weder was voortgekomen: wan-

neer men hunne paring met naeuwkeurigheit wil onderzoeken, moet men ze in den azyn leggen, waer in zy gepaert ſterven, en dan is 't gemaklyk de geſteltheit der deelen te zien.

Beide de Slakken leggen na hunne paring eijers in eene vry groote meenigte, de meeſte van deze eijeren kleven aen malkander; yder der zelve is als eene Wikke, bekleedt met een' witten dop of ſchelle; yder Slak blyft eenigen tyd op hare eijers, na dat zy ze gelegt heeft, als om ze uit te broeijen.

De Slakken, die zonder huisje voortkomen, zyn ook van beide de geſlachten, en telen voort gelyk de andere; zie over deze ſtoffe verſcheide zeer fraeije redevoeringen na, die de Heer du Verney van de Koninklyke Academie der Wetenſchappen gedaen heeft; men zal ze alle beſchreven vinden in de Gedenkſchriften van de zelve Academie.

De eene en de andere Slakken hebben veel waterdeelen en olië, weinig zout en aerde in zich.

Zy zyn goed om te verkoelen, te verzachten, te verdikken of te heelen, en om de vlekken in de huid weg te nemen; door overhaling krygt men 'er een water af.

Limax, *à limo*, om dat de Slak ſlymig is.

LIMODORUM.

Limodorum Auſtriacum, Cluſ. Pann. Pit. Tournefort.
Orchis abortiva violacea, C. B.
Pſeudolimodorum, Cluſ. Hiſt.

Is eene plant, die vele onder de ſoorten van Orobanche ſtellen; haer ſteel is een voet hoog, en omvat van kleene bladeren, die als kleene ſcheeden zyn; hare bloem gelykt naer die van de Orchis; als ze voorby is, word haer kelk eene vrucht, die eenigzins naer eene driekantige lantaern gelykt, en zaed als 't zaegſel van hout in zich heeft. Haer wortel is uit verſcheide vezelen, als die van 't Wild Wit Nieskruid, t'zamengeſteld; de geheele plant is donker-purperachtig of paers van kleur'; zy groeit op vochtige plaetſen.

Zy is openende.

LIMONES.

Limones, *ſive Limonia mala.*

In 't Franſch *Limons.*

In 't Nederduitſch *Limoenen.*

Zyn vruchten, die van de Citroenen niet verſchillen, als dat ze ronder zyn, en dat hare ſchel dunner is; daer zyn zure en zoete, doch hier zal ik alleeniyk van de zure Limoenen, die in de Geneeskunde gebruikt worden, ſpreken; zy zyn bedekt met eene ſchell', die van buiten geel of citroenverwig, van binnen wit, welriekende voornamentlyk in hare oppervlakte, en ſpeceryachtig van ſmaek is. Hare zelfſtandigheit is blaesachtig en verdeelt in huisjes vol zuur ſap, dat zeer aengenaem van reuk en ſmaek is; zy heeft ook eenige langwerpige zaden als die van de Citroen in zich. Deze vrucht waſt aen eene ſoort' van Citroenboom in 't Latyn *Limon vulgaris*, of *Malus Limonia acida*, in 't Franſch *Limonier*, in 't Nederduitſch *Limoenboom* genaemt; de bladers en de bloemen zyn als die van den gemeenen Citroenboom, zoodat men hem niet dan door zyne vrucht onderſcheid.

De Limoenſchel heeft veel olië en vlug zout in zich; zy is goed om 't hart en de herſenen te vervrolyken, 't vergift te wederſtaen, een' friſſchen mond te geven, en de vertering der ſpyzen te bevorderen.

Het Limoenſap is hartſterkende en verkoelende, het wederſtaet 't vergift, matigt de hitte der koorts', zet de gal ter neder; men mengt 't met water en ſuiker om den Limoendrank te maken; men maekt 'er ook eene ſyroop van, die in de Geneeskunde zeer veel gebruikt word.

De Limoenzaden zyn wat bitter, goed voor de wormen, om te verſterken, en van eene kwade lucht te bevryden.

Limones, *à λειμῶν*, *pratum*, *weide*, om dat de Limoenboom eene groene kleur, bykans als die vande weide, heeft; of om dat de vrucht zelfs eene groenachtige kleur heeft, eer dat ze t'eenemael ryp is.

LIMONIUM.

Limonium, Ger.
Limonium majus vulgatius, Park.
Limonium primum, Tab.
Limonium maritimum majus, C. B. Pit. Tournefort.
Limonium majus multis, *aliis Behen rubrum*, J. B. Raii Hiſt.
Valerianæ rubræ ſimilis, Dod.
Behen rubrum officinarum, Guil.

Is eene plant, wier bladers uit haren wortel' komen, zynde van gedaente als die van de *Lapathum*, maer kleener, gladder, glanzig, zacht

zacht in 't aenraken, en van eene groene, heldere en aengename kleur'. Tuſſchen dezelve ſchieten dunne naekte ſtelen een voet hoog op, die zich in verſcheide takken uitbreiden; hare bloemen zyn langs de takken verſpreidt, en bynaer altyd naer omlaeg gekeert; zynde yder uit vyf bladeren t'zamengeſtelt, als eene nagelbloem geſchikt, bleek-blaeuw of witachtig van kleur', onderſteunt door een' kleenen, trechterswyze gemaekten, rooden kelk. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er langwerpige, roodachtige, naer 't blaeuw trekkende zaden. Haer wortel is dik, rood, t'zamentrekkende van ſmaek; zy verdeelt zich in verſcheide hoofden. Deze plant waſt op vochtige plaetſen, omtrent moeraſſen, in de weiden, by de fonteinen, omtrent de zee; zy heeft veel olië en zout in zich.

Zy ſtopt den afgang, bevordert de pislozing, en is wondheelende.

Limonium, *à λειμῶν*, *pratum*, *weide*, om dat deze plant in de weide groeit; of wegens de ſchoone groene kleur van hare bladeren, die naer de groenheit der weiden gelykt.

LINAMENTUM.

Linamentum, in 't Franſch *Charpi*, in 't Nederduitſch *Plukſel*, is oud dun geworden linnen, dat tot kattoenachtige en in 't aenraken zeer zachte draden met de vingers geplukt is; het beſte krygt men van wel geſleten, zeer wit en ſchoon linnen. 't Plukſel heeft veel olië en wezentlyk zout, weinig waterdeelen en aerde in zich.

Het dient tot 't maken van platte wieken en ſteekwieken, die men gebruikt om wonden open te houden, om aftevegen, en om de ſcherpe en andere ſchadelyke vochtigheden der zweren in te zuigen; het geeft zynen naem aen eene plaeſter, onder welker t'zamenſtelling het komt; maer 't is 'er van geen nut, dewyl 't dan niet meer in ſtaet is eenige vochtigheit na zich te nemen.

Linamentum, *à Lino*, om dat 't Plukſel van linnen van Vlas gemaekt word.

Charpi, *Plukſel*, komt van 't Latynſche woord *carpere*, *plukken*.

LINARIA.

Linaria lutea vulgaris, J. B. Raii Hiſt.
Linaria vulgaris lutea, *flore majore*, C. B. Pit. Tournefort.
Linaria & Pſeudolinum, Brunf. Ger. Dod.
Oſyris, Matth. Fuch. Dod.
Linaria vulgaris noſtras, Park.

In 't Franſch *Linaire*.

In 't Nederduitſch *Wild Vlas*, *Wild Vlaskruid*.

* Is eene plant, die verſcheide ronde, dunne ſtelen ſchiet omtrent anderhalf voet hoog, bekleedt met bladeren, die langwerpig, ſmal, die van 't Vlas of van de Eſula gelykvormig, en bitter van ſmaek zyn. Hare bloemen wasſen aen de toppen der ſtelen; zy zyn geel, van voren geſloten door een' muil met twee kaken, die in eenige deelen geſneden zyn. De grond van yder dezer bloemen eindigt met eene ſpoor of ſtaert, die naer de punt van eene Monnikskappe gelykt. Als de bloem verwelkt is, komt 'er een bynaer ronde of eironde dop te voorſchyn, verdeelt in twee huisjes, vol eenige platte zaden, die als met een' zeer dunnen en zwarten rand of vleugel geboordt zyn. Haer wortel is lang, dun, ſlangwyze voortkruipende, houtachtig, hard, wit. Deze plant groeit op onbebouwde, of bebouwde plaetſen, by de heggens; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is pisdryvende, goed voor de water- en geelzucht, ſteen, moeijelykheit in 't wateren in een afkookſel gebruikt; men legt ze ook uitwendig op de blaes, en op de ambeijen om ze te verzachten.

Voorts gelykt 't Wild Vlas, eer het gebloeit heeft, zoo zeer naer de kleene Eſula, dat men deze twee planten naeuwlyks onderſcheid, als dat de Eſula, die eene ſoort van Wolfsmelk is, met melk, en 't Wild Vlas met een groen ſap vervult is; dit drukt men doorgaens met dit Latynſch vaers uit,

Eſula lacteſcit, ſine lacte Linaria creſcit.

Linaria, *à Lino*, om dat de bladers van deze plant' naer die van Vlas gelyken.

LINARIA AVIS.

Linaria, *ſive Ægithus*, in 't Franſch *Linote*, in 't Nederduitſch *Vlasvink*, is een kleene vogel zoo groot als een Muſch, doorgaens afchverwig,

* Zie Pl. XIII. Fig. 7.

wig, wat donker van kleur'; het mannetje word in 't Franſch *Linot* genaemt; hy voed zich met Lyn-Hennip-Raep-en Koolzaed, brood, en groente. Hy is aengenaem door zyn gekweel; men leert hem zingen; hy ruit in Oogſtmaend; hy is eene ziekte onderworpen, die men in 't Franſch *ſubtile* noemt, wanneer hy treurig zit zonder fluiten of zingen, zyne veders worden dan ſtyf, zyn buik hard, zyne aders dik en rood, zyne borſt uitgezet, zyne pooten gezwollen, eeltig, en naeuwlyks in ſtaet hem te dragen; hy maekt zyn neſt in alle landen in de boomen; hy leeft tot zes jaren.

Daer zyn andere ſoorten van Vlasvinken, die alleenlyk in kleuren verſchillen; zy hebben alle veel vlug zout, en olië in zich.

Zy zyn goed tegen de vallende ziekte, in vleeſchnat gebruikt, of gegeten.

Linaria, *à Lino*, om dat dees kleene vogel de zaden van 't Vlas en Wild Vlas eet.

LINGUA CERVINA.

Lingua cervina, Ericio Cord.
Lingua cervina officinarum, C. B. Pit. Tournefort.
Phyllitis, *ſive Lingua cervina vulgi*, J. B. Raii Hiſt.
Scolopendrium, Brunf.
Scolopendria vulgaris, Trag.
Phyllitis, Ger. Dod.
Phyllitis vulgaris, Cam. Cluſ.

In 't Franſch *Langue de Cerf*, of *Scolopendre vulgaire.*

In 't Nederduitſch *Hertstong.*

Is eene plant, die uit haren wortel' agt of tien bladers ſchiet, die doorgaens een half voet lang, omtrent twee vingers breed, als eene tong ſpitstoeloopende, vry ſtyf, glad, blinkend-groen, van reuk als 't Vrouwenhair die niet onaengenaem is, en wat t'zamentrekkende van ſmaek zyn. Yder blad word door een' ſteel ondersteunt, die voortgaet en eene ribbe langs de geheele lengte van 't blad in zyn midden maekt. De rug der bladeren is voorzien met verſcheide moſch- vlies- en roodachtige ſtrepen of voren, die aen beide zyden in orde geſchikt zyn; zy beſluiten eene verzameling van verſcheide op malkanderen gehoopte doppen in zich. Yder dop is bynaer eirond, en in zyn midden omvat van een koordje, door wiens t'zamentrekking deze doppen ſcheuren, en eenige zaden uitſtorten. Haer wortel is vezelen zwartachtig; zy waſt op lommerryke, ſteenachtige en vochtige plaetſen; zy heeft vry veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is een weinig t'zamentrekkende, goed voor de borſt, wondheelende, openende, goed voor de milt- en borſtziektens.

Lingua cervina, om dat men gemeent heeft, dat het blad van deze plant' de gedaente van eene Hertstonge had.

Phyllitis, *à φύλλον*, *Folium*, want men ziet aen deze plant' niet als bladers zonder ſteel'.

LINUM.

Linum, J. B. Raii Hiſt.
Linum vulgare cæruleum, Adv. Lob.
Linum ſativum, Dod. C. B. Park. Pit. Tourn.

In 't Franſch *Lin.*

In 't Nederduitſch *Vlas*, *Tam Vlaskruid.*

Is eene plant, wier ſteel doorgaens enkel, omtrent twee voeten hoog, dun, rond, ledig, en omtrent zynen top takachtig is; de bladers zyn langwerpig, ſmal, ſpits, over en weder langs hunnen ſteel geſchikt; de bloemen waſſen op de toppen, en zyn fraei, blaeuw, yder uit vyf bladeren op de wys van eene nagelbloem' t'zamengeſtelt, en door een' kelk, die uit verſcheide bladeren beſtaet, ondersteunt. Deze bloem verwelkt zynde, komt 'er eene vrucht, of eene ſoort van hoofd zoo groot als eene kleene erweet te voorſchyn, die bynaer rond is, ſpits toeloopt, en in tien vliesachtige zaedhuisjes tien langwerpige of bynaer eironde zaden inſluit, die platachtig, aen 't een einde ſpitſer dan aen 't ander, effen, glad, zacht in 't aenraken, blinkend-roodachtig' van kleur', en met een merg of eene oliachtige ſlymige zelfſtandigheit vervult zyn; hare wortels zyn kleen en dun; men kweekt deze plant in vette en vochtige gronden; in de Geneeskunde gebruikt men alleenlyk haer zaed; men verkieſt het dikſte en 't beſt gevoede; het heeft veel olië, en weinig zout in zich.

Het is goed om te doen rypen, week te maken, te ontbinden, te verzachten; men maekt 'er meel af tot pappen; men laet 't geheel in water weeken en kooken tot een ſlym; men laet 't ook in een kleen popje in de koeldranken

ken weeken voor den ſteen, 't graveel; om de pis te verwekken, en voor 't nierkolyk.

Men vind op de akkers tuſſchen de Haver eene ſoort van Wild Vlas, die van de voorgaende niet verſchilt, dan dat haer ſteel dikker is.

Linum, *a Graco* λίνον, *lin*, *vlas*, of van *linire*, *verzachten*, om dat 't zaed van deze plant' zacht in 't aenraken, en zeer verzachtende is.

LIQUIDAMBAR.

* *Liquidambar*, *ſeu Liquidambra*, is een natuurlyke balſem, of eene harſt zoo vloeibaer als de Terpentyn, helder, rood- of geelachtig, aengenaem van reuk, dien van 't Amber naerby komende. Hy vloeit door inſnyding uit de ſchors' van een' grooten en ſchoonen boom, die in Nieuw Spanje groeit, en dien de Indianen *Ococol* of *Ocoſolt* noemen. Zyne bladers gelyken naer die van de Klimop; zyne ſchors is dik, aſchverwig, en zeer ſterk riekende. Men verzamelt deze vloeibare harſt, en men zend ze ons in vaetjes over; men moet ze verſch, helder, en van een' goeden reuk verkiezen.

Men laet ſomtyds den Liquidambar in de zonne droogen, waer in hy zoo hard word als onze harſt; deze hardigheit maekt, dat hy gemaklyker kan vervoert worden dan de andere, maer hy heeft zoo veel reuks niet, om dat de hitte van de zonne eenige van de vlugſte deelen heeft doen vervliegen.

De boomen, die den Liquidambar geven, maken door hunnen goeden reuk de plaetſen, alwaer ze groeijen, welriekende.

De Liquidambar is een uitnemende balſem; hy verzacht, doet rypen, ontbind, en heelt; men gebruikt hem tegen de hardigheden van de baermoeder, in de ſneden of wonden, voor de vloeijingen, heupjigt, om de zenuwen te verſterken.

Liquidambar, als of men zeide *Vloeibaer Amber*, want deze harſtachtige ſtoffe is vloeibaer, en zy heeft een' reuk, dien van 't Amber naerby komende.

LITHANTHRAX.

Lithanthrax.
Carbo lapideus.
Carbo foſſilis.

* Zie Pl. XIII. Fig. 8.

Carbo petræ.

In 't Franſch *Charbon de Terre.*

In 't Nederduitſch *Aerdkool*, *Steenkool*, *Smidskool.*

Is eene ſoort van een zeer groſ en zeer onzuiver Git, of eene zwarte aerd- of ſteen- en leemachtige ſtoffe, die men ons uit Engeland brengt; ze komt ook uit de Kuil van Auvergne, van Nivernois, van Bourgogne; men krygt ze uit de myn' in kleene ſtukken; zy heeft hare zwarte kleur verkregen door de kalcinatie, die zy door de onderaerdſche vuren heeft ondergaen.

De Steenkool word van de Smeden, Paerdeſmeden, en verſcheide andere Konſtenaren gebruikt; zy is voor hun beter dan de gemeene Kolen, niet alleen om dat zy meerder hitte geeft, maer ook om dat zy eene olië in zich heeft, die 't yzer onder den hamer handelbarer maekt. De Engelſchen gebruiken ze gelyk andere Kolen in de keukens, en om zich des winters te warmen; doch de rook van de Steenkool maekt 't linnen zwart, en veroorzaekt aen velen teringachtige ziektens of borſtkwalen.

De beſte Steenkool is, die 't meeſt verwarmt, en 't langſt blyft branden.

By Nevers groeit 'er eene ſoort van Steenkool, die zwart, en blinkende is, en naer Git gelykt; zy brand zeer langen tyd, eer dat ze t'eenemael verteert is.

De Steenkool met Lynzaedolië tot de dikte van een ſmeerſel gewreven is goed om te verzachten, te ontbinden, en de gezwellen te doen etteren.

Lithanthrax, *à* λίθος, *lapis*, *&* ἄνθραξ, *carbo*, als of men zeide *Steenkool.*

LITHARGYRUS.

Lithargyrus, *ſive Lithargyrium.*

In 't Franſch *Litharge.*

In 't Nederduitſch *Glit*, *Goudglit*, *Zilverglit.*

Is een lood, dat met onzuiverheden van koper vervult, en door de kalcinatie in de gedaente van metaelſchuim gebragt is; deze ſtoffe word gemaekt, wanneer men het kopert zuivert, zoo als 't uit de myn' komt in Polen, Zweden en Denemarken.

Daer zyn twee ſoorten van Glit, de eene is geel naer 't rood trekkende, 't goud in kleur' naerby komende. Deze noemt men in 't Latyn *Lithargyrium auri*, *ſeu Chryſitis*, *ſeu Celauritis*, in 't Franſch *Litharge d'or*, in 't Nederduitſch *Geudglit*, *Goudſchuim*.

De andere heeft eene kleur, die eenigzins naer die van 't zilver trekt; die noemt men in 't Latyn *Lithargyrium argenti*, *ſive Argyritis*; in 't Franſch *Litharge d'argent*; in 't Nederduitſch *Zilverglit*, *Zilverſchuim*.

De verſcheidenheit der kleuren van deze twee ſoorten van Glit komt alleenlyk van de verſcheide graden van kalcinatie, die zy hebben ondergaen; 't Goudglit is langer tyd gekalcineert geweeſt dan 't Zilverglit; beide hebben ze bynaer niets anders als lood in zich; want de onzuiverheden van 't koper zyn 'er in geen groote meenigte onder.

Men maekt ook Glit, doch in eene kleene meenigte, als men 't Goud of Zilver in den ſmeltkroes zuivert; het is gelyk aen 't ander.

Men moet de Glitten in kleene wel gekalcineerde ſtukken verkiezen, die zuiver, hoog van kleur', en zwaer zyn; die uit Dantzik komen, zyn ſchooner dan die men ons uit Engeland zend. De Pottebakkers gebruiken ze om aen hunne potten of kannen een ſchoon vernis van metaelkleur' te geven; de Schilders, Verwers, en die gewaſcht linnen maken, en de Bontwerkers gebruiken ze mede; ook zyn ze van veel nut in de Geneeskunde.

Zy zyn opdroogende, afvegende, verkoelende, zy geven de lyvigheit aen verſcheide plaeſteren, want door de koking worden ze in oliën en in vet ontbonden.

Lithargyrus, *à λίθος, lapis, & ἄργυρος, argentum*, als of men zeide *Zilverſteen*, om dat de eene ſoort van Glit een ſteen is van kleur' bynaer als 't zilver.

Chryſitis, *a χρύσος, aurum, goud.*

Agyritis, *ab ἄργυρος, argentum, zilver.*

LITHOPHYTON.

Lithophyton marinum albicans, Geſn. Pit. Tournefort.

Corallina alba, Lob. Tab.

Corallina fruticoſa recta alba, C. B.

Corallium album, Lugd.

Juncus petroſus, Ang.

Quercus marina, Theoph. Cluſ. Hiſp. & Exot.

Muſcus marinus fruticoſus.

* Is eene half verſteende plant of eene middelſoort tuſſchen ſteen en hout, in gedaente 't Korael naerby komende; zy is als een kleene wyd uitgebreide of vleugelswyze uitgeſtrekte heeſter geſchikt; zy draegt geene bladers, noch bloemen, noch vrucht, noch zaed, die zich vertoonen; haer ſteel en takken zyn zeer hard, doorgaens zwart of bruin van kleur', blinkende, en bekleedt met eene korſt- of wynſteenachtige ſchors', die dan wit, dan aſchverwig, dan roodachtig is. Deze plant vind men vaſt aen de rotſen in de zee. Daer zyn 'er van verſcheide grootte, doorgaens evenaert ze die van de hand, als de vingers wel zyn uitgeſtrekt, doch men ziet 'er ſomtyds, die vry grooter zyn. Het is waerſchynlyk, dat de korſt, waer mede zy bedekt is, van 't ſlyk komt, dat 't zeewater heeft aengebragt.

Daer zyn verſcheide ſoorten van Lithophyton, die in grootte, hardigheit, kleur', en zelfs in gedaente verſchillen; alle geven ze, op 't vuur gelegt, een' reuk van zich als gebrande horen; door overhaling en opheffing krygt men 'er veel olië en vlug zout af, dat t'eenemael naer dat van Hertshoren gelykt, doch de Lithophyton geeft naer mate eene grootere meenigte vlug zout dan de Hertshoren.

Deze plant is t'zamentrekkende, goed om de buikloopen te ſtuiten, in poeder ingenomen; de gift is van eene halve tot eene drachma.

Lithophyton, *a λίθος, lapis, & φυτὸν, planta*, als of men zeide *Steenachtige plant.*

LITHOSPERMUM.

Lithoſpermum majus erectum, C. B. Pit. Tournefort.

Lithoſpermum legitimum, Cluſ. Hiſt.

Lithoſpermum, ſive Milium Solis, J. B. Raii Hiſt.

Lithoſpermum vulgare minus, Park.

Milium Solis ſativum, Trag.

Milium ſoler Mauritanis, quod in montibus Soler frequens naſcatur, Serapion.

In 't Franſch *Gremil*, of *Herbe aux Perles.*

In 't Nederduitſch *Steenzaed*, *Paerlkruid.*

Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet omtrent twee voeten hoog, zynde ſommige regt,

* Zie Pl. XIII. Fig. 9.

regt, andere krom, dun, ruig, rond, hard, ruuw in 't aenraken, in vleugels of takken verdeelt; de bladers zyn nu over en weder, dan tegen over malkanderen geſchikt, lang, ſmal, ſpits, zonder ſteel', ruig, grasachtig van ſmaek; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, zy zyn kleen, wit, van boven wyd uitſtaende, yder in vyf deelen geſneden, en in een' langwerpigen en ruigen kelk vervat, die ook in vyf deelen geklooft is. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er zaden in hare plaets, die hard, glad, wit, blinkende, kleen, bynaer rond of eirond, zacht in 't aenraken zyn, en de paerlen in gedaente naerby komen; haer wortel is bynaer zoo dik als de duim, houtachtig, en aen de zyden met eenige vezelen voorzien. Deze plant groeit op onbebouwde plaetſen; men kweekt ze aen om haer zaed, dat in de Geneeskunde in gebruik is; het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Het is goed om den ſteen der nieren en blaes' te verdunnen en te verbryzelen, de pis en de maendſtonden te verwekken, de baring te verhaeſten, voor 't windkolyk, en 't nierwee; men gebruikt het in poeder en in een afziedſel.

Lithoſpermum, *a λίθος*, *lapis*, *& σπέρμα*, *ſemen*, als of men zeide *Steenachtig zaed*, om dat 't zaed van deze plant' hard is, en goed geacht word om den ſteen der nieren te verbryzelen.

LOCUSTA.

Locuſta, *aut Saltatricula*, in 't Franſch *Sauterelle*, in 't Nederduitſch *Springkhaen*, is een gevleugeld bloedeloos diertje of eene ſoort van vlieg' een halve vinger lang, die meer ſpringt dan vliegt; zyne vleugels zyn zeer dun; zyne beenen zyn zes in getal, lang, en dun; hy heeft horens op 't hoofd; daer zyn verſcheide ſoorten van; zy leggen eijers, die bynaer zoo hard als horen zyn, waer uit kleene ronde wormen komen, die in kleene Springkhanen veranderen; maer hunne vleugels zyn een tyd lang in malkander gevouwen en in vier knoppen beſloten; dan noemt men ze in 't Franſch *Nymphes*, en in 't Latyn *Locuſtæ impennes*; naderhand ontwinden en ſtrekken zich de vleugels uit om 't dier te volmaken; hunne maeg is drievoudig, en komt over een met die der herkaeuwende dieren; aen 't mannetje ziet men geen' ſtaert, maer 't wyfje heeft 'er eenen, waer mede zy de aerde van een ſpreid, om 'er hare eijers te verbergen; de Springkhanen onthouden zich doorgaens in woeſte plaetſen, doch men ziet ze in Hooi- en Oogſtmaend overal verſpreidt; het kleen gedruis, dat ze maken, komt van 't ſlaen hunner vleugelen in de lucht. Op zekere tyden ziet men Springkhanen van eene buitengewoone grootte, die door den wind voortgedreven, ſomtyds zoo overvloedig op zekere landen neêrvallen, dat ze de geheele vlakte van de aerde bedekken, en 'er de kruiden, bloemen, jonge vruchten, en zaden afeten; in Perſië, en China jaegt men ze, en men eet ze gefruit in boter; de Ooſterſchen zyn 'er niet minder op verlekkert, zy eten ze ook in boter gefruit; deze ſoort van voedſel was in 't Heilige land niet onbekent, dewyl 'er in 't Euangelium gezegt word, dat Johannes de Dooper, naer de woeſtyne vertrokken zynde, zich met Springkhanen en wilden honig voedde.

De Springkhanen hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed tegen de opſtygingen, om de pis te lozen, tot poeder gemaekt en in eenig bekwaem vocht ingenomen; de gift is van eene halve ſcrupel tot twintig greinen.

LOLIGO.

Loligo, in 't Franſch *Calemare*, of *Tante*, is een viſch, die naer de *Sepia*, of *Spaenſche Zeekat* gelykt, of 'er eene ſoort van is, doch wiens vleeſch weeker is; in den buik heeft hy twee vergaderplaetſen of buizen, vervult met een zeer zwart vocht, dat men in de plaets van inkt zoude konnen gebruiken; dezen viſch vind men doorgaens in 't diep; hy leeft van kleene viſſchen, Kreeften, en Zeepaerden; hy is goed om te eten.

Hy is maegverſterkende, en goed om de winden te verdryven.

Loligo, *ab ὀλὸς*, *atramentum ſepiæ*, om dat dees viſch een zwart en drabbig vocht rondom zich verſpreid, als om uit 't gezicht der viſſcheren te ontſnappen.

LOLIUM.

Lolium, Dod.
Lolium verum, Geſ. hort.
Lolium album, Ger. Park. Raii Hiſt.
Lolium & triticum tremulentum, Adv. Lob.
Lolium gramineum ſpicatum caput tentans, J. B.
Gramen Loliaceum, ſpicâ longiore, C. B. Pit. Tournef.

Frumentum fatuum, Lon.
Zinzania Arabum.

In 't Franſch *Yvraye*, of *Zizanie.*

In 't Nederduitſch *Dolik.*

Is eene ſoort van Gramen, of eene plant, die ſtelen of halmen ſchiet drie of vier voeten hoog, gelykende naer die van 't koren of een weinig kleener, hebbende vier of vyf knoopen, waer van yder een blad ſchiet, dat lang, ſmal als dat van Hondstand, groen, dik, en gevoort is, en den ſteel met zyn onderſte gedeelte omvat of bewind; de toppen dragen airen een voet lang, en van eene byzondere gedaente, want zy zyn in verſcheide deelen verdeelt, die over en weder geſchikt zyn, zoo dat yder eene kleene air ſchynt te zyn, of een pakje of bondeltje beſtaende uit eenige helmſtyltjes, die uit den grond van een' ſchubachtigen kelk opkomen. Als deze helmſtyltjes of bloemen voorby zyn, waſſen 'er zaden of granen, die kleener dan die van 't koren, een weinig meelachtig, en roodachtig van kleur' zyn. Hare wortels zyn vezelig. Deze plant groeit op de akkers met 't koren en de gerſt; haer zaed heeft veel vlug zout en olië in zich.

Het bier en 't brood, waer in veel Dolik komt, veroorzaken dronkenſchap, hoofdpynen, ſchemering der oogen, en ſlaperigheit.

De Dolik is afvegende, verdunt, ontbind, geneeſt de ſchurft, wederſtaet de verrotting, als ze van buiten aengelegt word.

Lolium, *Græce*, *αἶρα.*

Lolium, *quaſi*, *δόλιον*, *adulterinum*, want men meende, dat de Dolik van zaden van bedorven koren of gerſt was voortgebragt.

LONCHITIS.

Lonchitis, in 't Franſch *Lonkite*, is eene plant, die van de Varen niet verſchilt als dat hare bladers onder aen hunne inſnydingen een oortje hebben; zy draegt geene bloemen, maer de rug van hare bladeren zyn met roſſe zaden voorzien, die zoo kleen zyn, dat men ze afzonderlyk niet als door middel van een vergrootglas kan onderſcheiden; zy hebben de gedaente van een hoefyzer. Deze plant waſt op vochtige plaetſen, in warme landen; daer zyn verſcheide ſoorten van; zy heeft veel zout en olië in zich.

Haer wortel is openende en wondheelende; en verwekt de pis.

Lonchitis, *à λόγχη*, *lancea*, om dat de bladers van deze plant' ſpits, en van gedaente als eene lans zyn.

LORA.

Lora, *ſeu Denteria*, in 't Franſch *Piquette*, of *Seconde Vineé*, in 't Nederduitſch *Leurwyn*, *Spoelwyn*, is een zeer ſlappe wyn, dien men maekt, als men 't overſchot van de druivetroſſen, waer uit men den moſt in den wynoogſt reeds geperſt heeft, in water, dat men 'er opgiet, laet giſten.

Hy is een openende drank.

LOTA.

Lota Gallorum, Jonſt.
Motella, Aldrovandi.

In 't Franſch *Lote.*

Is een rivier- en meerviſch, die naer een' Lamprei gelykt, maer die een weinig grooter en ronder is; hy is bedekt met kleene roodachtige ſchubben, met kleene zwarte vlekken die met een ſlym als in den Ael beſtreken zyn; zyn ſtaert is ſpits toeloopende; hy bemint de waters, die zaeht loopen; men vind 'er voornamentlyk in de Saone omtrent Lions, en Geneve; hy is zeer goed om te eten; zyne eijers werpt men weg, om dat ze de maeg beledigen, en krimpingen in de darmen verwekken.

Zyn vet is goed om week te maken, te verzachten, en de vlekken van de huid weg te nemen.

LOTUS.

Lotus, *ſive Melilotus pentaphyllos minor glabra*, C. B. Pit. Tournef.
Lotus ſylveſtris, Dod. Gal.
Trifolium corniculatum primum, Dod.
Trifolium ſiliquoſum minus, Ger.
Lotus corniculata glabra minor, J. B. Raii Hiſt.
Melilotus Germanica, Fuch. Lon.
Pſeudomelilotus, Cam.

In

In 't Franſch *Lotier*, of *Treſle ſauvage jaune.*

In 't Nederduiſch *Geborende Klavers*, of *Steenklavers.*

Is eene plant, die verſcheide dunne ſtelen ſchiet, zich bynaer ter aerde nederbuigende en ſteeltjes ſchietende, waer van yder aen hun uiteinde drie bladers draegt, en twee andere aen hunnen oorſprong, gelykende naer die van de Klaveren, t'zamentrekkende van ſmaek; hare bloemen zyn by malkanderen verzamelt op de wyze van zonneſchermen of kransjes, zy zyn als die der peulvruchten, geel, ſomtyds groenachtig, naer die van de Brem gelykende, vervat in getande kelken, die als een horentje gemaekt zyn: als de bloemen voorby zyn, komen 'er peulen in de plaets, die zaden inſluiten, welke bynaer rond of als eene kleene nier van gedaente zyn; haer wortel is houtachtig, verdeelt, lang, zwart, met vezelen voorzien, kruipende, t'zamentrekkende en zoetachtig van ſmaek. Deze plant groeit in de weiden en op de heuvels; zy heeft veel olië en waterdeelen, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is afvegende, openende, wondheelende.

LUCIUS.

Lucius, in 't Franſch *Brochet*, in 't Nederduitſch *Snoek*, is een rivierviſch, die lang en dik is; zyn hoofd is groot, beenachtig, mager, vierkant; men vind 'er twee kleene witte ſteenen in; zyn ſnuit, dien men gemeenlyk den neus noemt, is lang en zeer geopent; zyne onderſte kaek is langer dan de bovenſte, en uitgeholt op de wys van eene lepel; zyne tanden zyn vry ſcherp; zyne oogen zyn bynaer als goud van kleur'; zyn rug is breed en bynaer vierkant; zyn geheele lyf is bedekt met kleene, dunne ſchubben, die op den rug geelachtig, en ontrent den buik witachtig zyn, met verſcheide breede en ſchuinſe ſtrepen; zyn ſtaert is kort; men vind hem in vyveren, meren, en rivieren; hy is zoo gulzig, dat hy niet alleen de kleene viſſchen, en de kikvorſchen inſlokt, maer ſchiet ook toe op andere grootere dieren, die onder zyn bereik zyn; men vind dikwils eenigen anderen viſch geheel in zyne maeg', dien hy korteling had ingeſlokt, en zoo ſchielyk niet heeft konnen verteren; hy ontbloot de vyvers en meren van viſch; men noemt hem daerom *Lupus aquaticus*, of *Loup des eaux*, *Waterwolf*; de Viſſchers trachten hem te vangen niet alleen om dat hy de viſſchen verdelgt, maer ook om dat hy zeer lekker is; zyn vleeſch is wit, vaſt, ligt te verteren; hy heeft vlug zout en olië in zich.

De beentjes of kleene ſteenen, die men in zyn hoofd vind, zyn goed tegen den ſteen der nieren en blaes', om de pis te verwekken, tegen de vallende ziekte, om de baring te verhaeſten, 't bloed te zuiveren; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Zyn hart word goed geacht tegen de afgaende koortſen, in 't begin van den aenval gegeten; men ſchryft de zelve kracht toe aen zyne gal; de gift daer van is zes droppels.

Zyn vet word gebruikt tegen de zinkingen, en vloeijingen; het is ontbindende en verzachtende.

Zyne kuit gegeten verwekt walgingen, en eenigzins loslyvigheit.

Lucius, *à Luce*, *licht*, om dat dees viſch vurige oogen heeft; of *Lucius*, *a λύκος*, *lupus*, *wolf*, om dat dees viſch verſlindende als de Wolf is.

LUMBRICI TERRENI.

Lumbrici terreni, *ſeu Vermes terreni*, in 't Franſch *Vers de terre*, in 't Nederduitſch *Aerdwormen*, zyn kruipende, lange, ronde, bloedelooze dieren, die mannetje en wyfje te gelyk zyn, hebbende de gedaente van eene pees of dikke vezel, zonder oogen, ooren, pooten, beenderen; zy komen voort in vochtige en vette aerde, en voeden 'er zich mede; men vind 'er van verſcheide grootte of ſoorten.

Men moet de dikſte, beſt gevoede, en levendigſte verkiezen; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn pis- en zweetdryvende, goed voor den ſteen in poeder ingenomen; doorgaens gebruikt men ze onder uitwendige middelen om te ontbinden, de zenuwen te verſterken, voor de heupjigt, en vloeijingen.

Lumbricus, *a lubricitate*, om dat de Aerdwormen glibberig zyn.

LUNARIA.

Lunaria, in 't Franſch *Bulbonac* of *Lunaire*, in 't Nederduitſch *Penninksbloemen*, *Zilverkruid*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn, ik zal hier de twee voornaemſte beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Lunaria major ſiliquâ rotundiore, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Viola lunaria, ſive Bulbonach, Ger. Park.
Viola lunaria major ſiliquâ rotundâ, C. B.

Zy ſchiet een' ſteel twee of drie voeten hoog, die een pink dik, zeegroen of roodachtig van kleur', takkig, en ruig is; de bladers gelyken naer die van de Netelen, ſomtyds twee- of driemael grooter, ruig, getandt, en als moeskruid van ſmaek. De bloemen wasſen op den top van haren ſteel en op de takken, geſchikt als die van de Kool, beſtaende yder uit vier kruiswyze geſchikte, purperachtige of lyſverwige, geſtreepte bladeren, zacht van reuk. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er langwerpige, platte, rondachtige zaedhuisjes in hare plaets, die breede zaden inſluiten, van gedaente als eene kleene nier, verheven in 't midden als eene linze, hebbende dunne kanten, eene bruinroode kleur, en een' zeer ſcherpen ſmaek verzelt met eenige bitterheit; haer wortel is knobbelachtig.

De tweede ſoort word genaemt

Lunaria major ſiliquâ longiore, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Viola lunaria major ſiliquâ oblongâ, C. B.
Viola lunaris longioribus ſiliquis, Ger.

Hare bladers zyn breeder dan die van de voorgaende, ſpits toeloopende, getandt; hare bloemen zyn purperachtig, en welriekende; hare zaedhuisjes zyn langer en ſmaller.

Deze planten waſſen op bergachtige plaetſen, men kweekt 'er in de tuinen; men eet hare wortels; zy hebben veel zout en olië in zich.

Hare zaden zyn inſnydende, afvegende, openende, wondheelende; zy verwekken de pis, men acht ze goed tegen de vallende ziekte, in poeder gebruikt in Lindebloeſemwater; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Lunaria, a Luna, om dat het zaed van de ze plant' bynaer de gedaente van de Maen heeft, als ze vol is.

LUNARIA BOTRYTIS.

Lunaria botrytis, J. B. Raii Hiſt.
Lunaria racemoſa minor, vel vulgaris, C. B.
Lunaria, Dod.
Lunaria minor, Ger.
Lunaria vulgaris minor, Cluſ. Hiſt.
Lunaria petræa, Taura paſtoribus, quòd vaccæ hac deguſtatâ taurum requirant, Geſn.

In 't Franſch *Lunaire*, of *Taure*.

In 't Nederduitſch *Kleen Maenkruid*.

* Is eene kleene plant omtrent eene hand hoog, zy ſchiet een' dunnen, ronden, gladden ſteel, die maer een blad draegt, dat aen beide zyden in vier of vyf of zes of zeven deelen langs eene en de zelve rib is ingeſneden of verdeelt; yder dezer deelen is rondachtig en als eene halve maen gemaekt; uit dezen ſteel' ſchiet een teêr en met ſap vervuld voetſteeltje opwaers, dat op zynen top kleene troswyze geſchikte bloemen draegt, die op den minſten wind of aenraking verdwynen, als of 't fyn ſtof was; zy worden van kleene ronde, roſſe, druifwyze t'zamengehoopte zaden gevolgt; hare wortels zyn vezels; zy waſſen onder aen de bergen en heuvels op grasachtige plaetſen; zy heeft veel waterdeelen en olië, weinig zout in zich.

Zy is verkoelende, verdikkende, t'zamentrekkende, goed om den roodeloop, vloed der maendſtonden, en ambeijen te ſtuiten, de wonden en zweren op te droogen, en voor de ſcheurſelen; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Lunaria, om dat de bladers van deze plant' de gedaente van eene halve maen hebben; men heeft ze *Botrytis* toegenaemt, *a βότρυς, racemus, tros*; om dat de bloemen en zaden van 't Kleen Maenkruid troswyze geſchikt zyn.

LUPINUS.

Lupinus, Brunf. Trag. Matth.
Lupinus ſativus, Dod. Ger. Raii Hiſt.
Lupinus vulgaris, ſemine & flore albo, ſativus, J. B.
Lupinus ſativus flore albo, C. B. Pit. Tournef.

Lu-

* Zie Pl. XIII. Fig. 10.

Lupinus ſativus albus, Park.

In 't Franſch *Lupin.*

In 't Nederduitſch *Vygeboon*, *Lupinen.*

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet twee voeten hoog, die matiglyk dik, rond, regt, ruig, takkig, geelachtig-groen van kleur', met merg vervult en met bladeren bewaſſen is, die tot aen de rib zyn ingeſneden, of waer van yder in zeven of agt langwerpige en ſmalle deelen verdeelt is, verbeeldende als eene opene hand, van boven zeegroen, van onderen witachtig en wollig, als peulvruchten van ſmaek naer 't bitter trekkende. Hare bloemen waſſen op de toppen van den ſteel en de takken, zy zyn airwyze geſchikt, als die der peulvruchten, wit, aen korte ſteeltjes vaſt, en yder door zynen kelk, die als een getand kommetje gemaekt is, ondersteunt. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er platte, vele by een gevoegde peulen in hare plaets, welke als die van de boonen verheven, ruig, en uit twee baſten t'zamengeſtelt zyn, die vyf of zes bynaer ronde en platachtige boontjes inſluiten, grooter dan erweten, hard, van buiten wit, van binnen geel, en bitter van ſmaek. Haer wortel is verdeelt, hard, en wit; men kweekt deze plant op de akkers; in de Geneeskunde gebruikt men de boonen, die met den naem van de plant' *Lupinen* genaemt worden; zy hebben veel olië en vlug zout in zich.

Het afziedſel van Lupinen gedronken dryft de wormen uit 't lichaem; en als men 't uitwendig gebruikt, geneeſt het den dauwworm, ſchurft, en jeukte; het is afvegende en opdroogende. Het Vygeboonenmeel word in pappen gebruikt om te verzachten, te ontbinden, en tot etter te brengen.

Lupinus a Lupo, *Wolf*, om dat de Vygeboon, zoo men zegt, de aerde, waer in ze gekweekt word, verſlind, gelyk de Wolf de dieren, die hy krygen kan.

LUPULUS.

Lupulus, *ſive Humulus*, in 't Franſch *Houblon*, in 't Nederduitſch *Hop*, *Hoppe*, *Hoppekruid*, is eene plant, die ſlangwyze opklimt tot de hoogte van een' kleenen boom; maer hare ſtelen zyn zoo zwak, dat ze zich krommen en naer de aerde vallen, als ze niet ondersteunt worden. Daer zyn twee ſoorten van, de eene toegenaemt mannetje, en de andere wyfje.

De eerſte ſoort word genaemt

Lupulus, Brunf. Matth. Dod.
Lupulus mas, C. B. Pit. Tournef.
Lupulus ſativus & ſylv. Trag. Lon. Caſt. Lugd.
Lupus ſalictarius, Fuch. Dod. Gal.

Hare ſtelen zyn dun, rankachtig, buigzaem, ruig, ruuw; de bladers zyn breed, makende drie hoeken, als die van den Wilden Wyngaerd, maer zwarter, ingeſneden, getandt, ruuw, tegen over malkanderen aen hunne ſtelen vaſt door ſteeltjes, die vry lang, roodachtig, en ruuw in 't aenraken zyn. De bloemen hangen troswyze, zy zyn kleen, wit, bleek of grasskleurig; yder is t'zamengeſtelt uit verſcheide helmſtyltjes, die uit 't midden van een kelkje, dat van rooswyze geſchikte bladeren gemaekt is, voortkomen. De vruchten waſſen afgeſcheiden van de bloemen; zy zyn doorgaens eironde hoofden of bolletjes, uit verſcheide ſchubwyze bladeren t'zamengeſtelt, witachtig van kleur' naer 't geel trekkende, ſterk van reuk, en door een priempje ondersteunt; zy hebben een bynaer rond en zwartachtig zaed, dat met een vliesachtig kapje bewonden is; de wortels zyn dun, en in malkanderen gevlochten.

De tweede ſoort word genaemt

Lupulus fœmina, C. B. Pit. Tournef.
Lupulus ſylveſtris, Park.
Lupus ſalictarius, Ger.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat ze lager, en zoo fraei niet is, en dat ze zelden vruchten draegt.

De eene en de andere Hop waſſen in de heggens, langs de wegen, aen de kanten der beken, zy vlechten zich in 't groeijen rondom de naeſtby ſtaende planten. In Engeland, Vlaenderen, en in andere koude landen kweekt men de Hop mannetje zeer zorgvuldig aen, die met groote latten of ſtaken, op de wys der wyngaerden, ondersteunt worden; waerom zy van ſommigen *Vitis Septentrionalium* genaemt is. Hare bloem en vrucht worden in 't brouwen van bier gebruikt.

Terwyl de Hop jong en teêr is, zyn de toppen der ſtelen, als aſpergies gekookt, goed om te eten.

Alle

Alle de deelen van de plant' hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

De bladers en jonge toppen van de Hop worden in afziedſelen gebruikt tegen de lever- en miltziektens, om 't bloed te zuiveren, de pis te verwekken, en tegen de ſchurft.

De bloemen van de Hop zyn bitter, goed om de verdikte vochten van de lever, milt, en bovenbuikszyden te verdunnen, de deelen in de kneuzingen te verſterken, de gezwellen te ontbinden.

Lupulus, *a Lupo*, *Wolf*, om dat men gelooft heeft, dat de Wolf zich verbergde onder de takken van de Hop, die zich doorgaens als uit nedrigheit buigen; waerom men de plant' den naem van *Humulus* heeft gegeven.

Salicarius, *a ſalice*, *Wilge*, om dat men zegt, dat de Hop zich eertyds rondom de Wilgen, by welke zy wies, vlechtede.

LUPUS.

Lupus, in 't Franſch *Loup*, in 't Nederduitſch *Wolf*, is eene ſoort van wilden hond, of een gulzig, wreed, verſlindend, krachtig, ſterk viervoetig dier, dat naer een' Waekhond gelykt; zyn wyfje word *Lupa*, in 't Franſch *Louve*, in 't Nederduitſch *Wolvin*, en zyn jong *Catulus lupæ*, in 't Franſch *Louveteau*, of *Cheau*, in 't Nederduitſch *Wolfje* genaemt; zy draegt maer twee maenden, en werpt vyf of zes jongen yder dragt; zyn hoofd is vierkant; hy is zeer ſyn van reuk; hy kan zynen hals alleen niet omdraeijen wegens de geſtelt-heit zyner wervelbeenderen, maer hy moet zyn geheel lichaem mede bewegen; hy onthoud zich in woeſte boſſchen en wouden. Hy leeft van krengen, en doode lichamen; hy valt op levendige dieren als ſchapen, ezels, muilezels, en paerden aen; hy vat ze by de keel, en worgt ze; hy dood zelfs ſomtyds menſchen, en eet ze; hy ſlikt ook keiſteenen in, het zy om den honger, die hem dikwils perſt, het zy om te dienen tot vertering van andere dingen, die hy gegeten heeft, want 't kan zyn, dat ze zich in zyne maeg' bewegen en wryving veroorzaken; wat 'er van zy, deze keiſteenen worden week en verteren in zyne ingewanden, want hy looſt ze onder den afgang als gemengde klei. Men jaegt hem op de vlucht door 't geluit van een ſchelletje, of door 't rammelen met ſleutelen. Hy word zeer ligt razende van den honger, en dan is hy zeer gevaerlyk. Dit dier is zoo ſchadelyk voor de boeren, dat indien iemand onder hen de behendigheit heeft gehad van 'er eenen te doo-den, en hem van dorp tot dorp wil dragen, hy verzekert kan zyn beloont te zullen worden; want eenyder verbind zich gewilliglyk om hem daarvoor te begiftigen.

Het vel van den Wolf word tot het maken van moffen, handſchoenen, en verſcheide andere dingen gebruikt.

De tand van den Wolf word gebruikt om de eerſte tanden der kinderen te doen uitkomen; men zet hem in zilver, en men laet ze 'er op kaeuwen, op dat, het tandvleeſch door deze wryving van een wykende, de tanden uitkomen.

Alle de deelen van den Wolf hebben veel vlug zout en olië in zich.

Het hart van den Wolf in poeder ingenomen is goed voor de vallende ziekte; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

De lever van den Wolf gedroogt en tot poeder gemaekt is goed voor de waterzucht, en voor de tering'; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Het vet van den Wolf is ontbindende en goed voor de zenuwen; men wryft 'er de lydende deelen mede.

De darmen van den Wolf gedroogt en tot poeder gemaekt zyn goed voor 't windkolyk. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

De beenders van den Wolf tot poeder gemaekt zyn goed voor 't zydewee, heupjigt, pyn' in de zyde, en kneuzingen; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

LUPUS MARINUS.

Lupus marinus, in 't Franſch *Loup marin*, in 't Nederduitſch *Zeewolf*, is een zeevifch, die de Zalm in gedaente naerby komt, groot, tot twintig pond zwaer, gulzig, met middelmatige en zilververwige ſchubben bedekt is, die zeer vaſt aen zyn vleeſch gehecht zyn; zyne oogen zyn groot, zyn ſnuit langwerpig, dien hy zeer wyd opent, en ſlokt de viſſchen, die hy vangen kan, zeer gretig op; zyne tong is langwerpig en beenachtig; hy heeft geene tanden; in zyn hoofd vind men eenige kleene ſteentjes; hy is goed om te eten als hy jong en teêr is; hy heeft veel vlug en vaſt zout in zich.

Hy word goed geacht tegen de kropzweren of koude gezwellen, en tegen 't Koningszeer, daer op gelegt zynde. De kleene ſteentjes, die men uit zyn hoofd krygt, worden goed geacht tegen de hoofdpyn, als men ze op 't lydende deel draegt; in poeder ingenomen zyn ze openende.

LUSCINIA.

Luſcinia.
Acredula.
Philomela.

In 't Franſch *Roſſignol.*

In 't Nederduitſch *Naehtegael.*

Is een kleene vogel van grootte als een Leeuwerk, bruin op den rug, aſchverwig omtrent den buik, en zeer aengenaem door zynen zang; hy onthoud zich in de boſſchen op de toppen der boomen; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is, als men hem eet, goed tegen de vallende ziekte; zyne gal is goed om 't gezicht te ſcherpen.

Luſcinia, à Lucina Dea, om dat de Nachtegael door zynen zang 't aenkomen van den dag ſchynt aen te kondigen, gelyk de Dichters waenden, dat eertyds de Godinne Lucina deed.

Philomela, quod φιλεῖ μέλος, amet cantum, om dat dees vogel 't zingen bemint.

LUTEOLA.

Luteola, Ger. Raii Hiſt.
Luteola vulgaris, Park.
Lutum herba, Dod.
Luteola herba ſalicis folio, C. B. Pit. Tournefort.
Lutea, vel Luteum Vitruvii, Geſn.
Lutea Plinii quibuſdam, J. B.

In 't Franſch *Gaude* of *Herbe jaune.*

In 't Nederduitſch *Wouw.*

Is eene plant, die uit haren wortel' langwerpige en ſmalle bladers ſchiet, die zacht in 't aenraken zyn; tuſſchen de zelve komen 'er ſtelen op ter hoogte van drie voeten, die hard, groen, takkig, met kleenere bladeren dan de onderſte bewaſſen, en langs hunne toppen met kleene bloemen voorzien zyn, welke uit verſcheide oneffene bladeren beſtaen, en eene ſchoone gele kleur hebben; zy worden van bynaer ronde zaedhuisjes gevolgt, die met drie punten eindigen, en kleene, bynaer ronde, zwartachtige zaden inſluiten. Haer wortel is doorgaens een pink dik, en ſomtyds dikker dan de duim, houtachtig, wit, ſcherp van ſmaek. Deze geheele plant word in 't droogen geel; men kweekt ze in vette aerde in Picardië, en op verſcheide andere plaetſen, waer van daen men ze ons droog zend; de Verwers gebruiken ze om geel te verwen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om 't vergift te wederſtaen; haer wortel is openende, als hy in een afziedſel gebruikt word, men legt hem ook gekneuſt op den arm der koortſigen gedurende de verheffing, om de koorts te verdryven.

Luteola, a luteo, geel; dezen naem heeft men de Wouwe gegeven, om dat ze gebruikt word om geel te verwen.

LUTRA.

Lutra, Jonſt.
Lytra, Varron.
Canis fluviatilis, Aetii.

In 't Franſch *Lòutre.*

In 't Nederduitſch *Otter.*

Is een viervoetig dier, dat halfſlachtig is, of op 't land en in 't water leeft, zyn hoofd is gelyk dat van een' hond, zyne ooren zyn als die van den Bever, zyn lyf is langer en dunner dan dat van den Bever; zyn ſtaert is lang, rond, ſpits toeloopende, en met hair voorzien; zyne beenen zyn als die van een' Vos, maer een weinig dikker; zyn vel is dunner dan dat van den Bever, en bedekt met kort hair, dat naerby het kaſtanjebruin komt; zyne tanden gelyken naer die van een' jagthond; in Europa vind men Otters, doch de grootſte meenigte is in Canada: dit dier leeft van viſſchen, en brengt 'er zoo veel in de holen, dat 'er ſomtyds door de verrotting een ſchriklyke ſtank ontſtaet, dewyl het alles niet kan eten; hy leeft ook van wortelen, baſten van boomen, vruchten, groentens; hy heeft in al zyne deelen veel vlug zout en olië; zyn hair dient tot 't maken van hoeden en moffen.

Zyn vet is ontbindende en verterende; men gebruikt 't voor de pyn' der geledingen, 't verſterkt de zenuwen.

Zyne lever gedroogt en tot poeder gemaekt is goed voor den roodeloop; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Zyne zaedballen gedroogt en tot poeder gemaekt worden tegen de vallende ziekte goed

geacht; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Lutra, *a λέω*, *lavo*, om dat de Otter zich waſcht in de rivieren, waer in hy dikwils zwemt.

Canis fluviatilis, om dat hy eenigzins naer een' hond gelykt, en in de rivieren zich dikwils onthoud.

LYCHNIS.

Lychnis, in 't Nederduitſch *Jenette*, *Chriſtus-Oogen*, is eene plant, waer van men zeer vele ſoorten vind; ik zal hier twee voorname voor de Geneeskunde beſchryven, eene tamme, en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Lychnis vulgaris, Park. Raii Hiſt.
Lychnis coronaria vulgo, J. B.
Lychnis alba & rubra, Ger.
Lychnis coronaria Dioſc. ſativa, C. B. Pit. Tournefort.
Roſa Mariana ſativa, Trag.
Flamma vel Flammula Jovis, Geſ. Hort.

In 't Franſch *Paſſefleur. Paſſeroſes. Oeillets de Dieu.*

In 't Nederduitſch *Tamme Chriſtus-Oogen.*

* Zy ſchiet verſcheide regte, ronde, takachtige ſtelen, anderhalf of twee voeten hoog, die met witte wolle of kattoen bedekt zyn; de bladers zyn drie of vier vingers lang, anderhalf vinger breed, wat grooter dan die van de Salie, ſpits, wollig, wit, zacht; de bloemen waſſen op hare toppen, zy zyn ſchoon, aengenaem voor 't gezicht, beſtaende yder uit vyf bladeren als die der nagelbloemen geſchikt, voorzien over de helft met twee of drie punten, welke zich met die van de andere bladeren voegende in 't midden van deze bloem' eene kroon maken: haer kleur is verſcheiden, ſomtyds is ze van een gloeijend rood, ſomtyds van een bleek rood, nu wit met roode of lyfverwige ſtrepen of ſtippen, dan zuiver wit; deze bloem is door een' langwerpigen en ruigen kelk onderſteunt; als zy voorby is, komt 'er eene vrucht in de plaets van gedaente als een kegel, die aen de punt' open gaet, en dikwils de gedaente van eene pott' aenneemt; zy heeft bynaer ronde zaden in zich; haer wortel is enkel, en met veel vezelen voorzien. Deze plant kweekt men in de tuinen.

* Zie Pl. XIII. Fig. 11.

De tweede ſoort word genaemt

Lychnis ſylveſtris alba ſimplex, C. B. Pit. Tournefort.
Lychis ſylveſtris flore albo, Ger. Raii Hiſt. Park.
Ocymoides album multis, J. B.
Lychnis ſylveſtris alba, Dod. Gal.

In 't Nederduitſch *Wilde Chriſtus-Oogen*, *Jenettekens.*

Deze ſchiet vele ronde, ruige, ledige, geknoopte, takkige, van onderen roodachtige ſtelen ter hoogte van twee voeten; de bladers zyn twee of drie vingers lang, anderhalf vinger breed, twee aen twee of tegen over malkanderen geſchikt, zenuwachtig, ſpits, ruig; de bloemen waſſen op hare toppen, komen uit den ſchoot der bladeren, en zyn aen korte voetſteeltjes vaſt; zy zyn als die van de eerſte ſoort', wit van kleur', yder onderſteunt door een' langwerpigen, ruigen, met purperachtige ſtrepen geteekenden kelk. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er vruchten in de plaets van gedaente als een kegel, gelyk in de andere ſoort', die bynaer ronde aſchverwige zaden in zich hebben; haer wortel is drie of vier voeten lang, ſomtyds zoo dik als de voorhand, geklooft, diep in de aerde ſchietende, wit, ſcherp, en bitter. Deze plant groeit in de velden tegen de heggens.

De eene en de andere ſoort hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

Haer ſap opgeſnoven verwekt 't niezen.

Hare zaden, tot twee ſcrupels of eene drachma in wyn ingenomen, worden goed geacht tegen de ſchorpioenſteken; het zaed van de Wilde Chriſtus-Oogen, tot twee drachma ingenomen, zuiveren 't lichaem van de galachtige vochten door den afgang.

Lychnis, *a λύχνος*, *luminare, lamp*, om dat men voorgeeft, dat de bloem van deze plant' als eene vlam of lichtſtralen van zich geeft; waerom zy nog *Flammula* genaemt word.

LYCHNITES.

Lychnites, is een blinkende en ſtralende edele

edele ſteen, die in Thracië in de rotſen en omliggende plaetſen word voortgebragt.

Lychnites, *a λύχνος*, *lamp*, *licht*, om dat men voorgeeft, dat dees ſteen lichtſtralen ſchiet, gelyk de vlam van eene lamp' of ander licht doen zoude.

LYCIUM.

Lycium, Matth. Tab. Ger.
Lycium buxi folio, C. B.
Lycium Alpinum, Lugd.
Pyxacantha, Dod.

*Is eene kleene boom of doornachtige heeſter, die takken ſchiet twee of drie voeten lang, bedekt met eene graeuwachtige ſchors', voorzien met kleene, dikke, naer die van den Palmboom gelykende, zenuwachtige bladeren, die ligt afvallen; zyne bloemen zyn kleen, en vele t'zamengevoegt; in hare plaets komen kleene vruchten, zoo groot als peperkorrels, met drie of vier hoeken, en ſomtyds als kleene hartjes gemaekt, geelachtig-groen van kleur', t'zamentrekkende en zeer bitter van ſmaek; zyne wortels zyn houtachtig en geel. Dees heeſter waſt op ruwe en ſteenachtige plaetſen, tuſſchen de rotſen, voornamentlyk omtrent Aviguon en Carpentras; men vind 'er ook in 't Dauphiné, Languedoc, en in Provence.

Deze kleene vruchten worden in 't Franſch *Graine de Avignon*, *Grainette*, of *Graine jaune*, in 't Nederduitſch *Franſche Beziën* genaemt; men zend ze ons droog, de Verwers gebruiken ze om geel te verwen; men moet ze vry dik, verſch, wel gevoedt verkiezen.

De Hollanders maken een geel deeg van eene ſoort' van kryt of witte mergel, dat ze verwen met een afkookſel van de *Franſche Beziën* in water en een weinig gemeenen alnin; van dit deeg maken ze kleene gedraeide koekjes, en laten ze droogen, om ze te verzenden, dit is 't, dat men in 't Franſch *Stil de grain*, in 't Nederduitſch *Schyt-Geel* noemt; het moet zacht, broos, en goud geel van kleur' zyn; 't dient om met olië en in miniatuur te ſchilderen.

Alle de deelen van de Lycium zyn t'zamentrekkende, veterende, en ontbindende.

Dioſcorides pryſt een uittrekſel uit den wortel' en de takken van de Lycium aen, dat hy *Caté*, of *Lycium* noemt; dit uittrekſel ſchryft hy eene t'zamentrekkende en afvegende kracht toe, die goed is om den ſchetpen etter der oogen te zuiveren, de vliezen der oogen te verdryven en te verteren, 't verzworen tandvleeſch te genezen, voor den roodeloop, voor de bloedingen, om de dolheit te beletten, inwendig gebruikt, en van buiten aengelegt.

Maer dewyl men niet wel overeenkomt in de ſoort' van Lycium, waer uit Dioſcorides wil, dat men dit middel trekt, ſtelt men in des zelfs plaets 't verdikt ſap van ſleepruimen, dat wy *Acacia noſtras* noemen.

Lycium, om dat dees heeſter eertyds overvloedig in Lycië groeide.

Pyxacantha, *à πύξος*, *buxus*, & *ἄκανθα ſpina*, als of men zeide *doornachtige Buxboom*, om dat de bladers van dezen heeſter naer die van den Bux- of Palmboom gelyken.

LYCOPERDON.

Lycoperdon vulgare, Pit. Tournef.
Fungus rotundus orbicularis, C. B.
Fungus ovatus, crepitus lupi, Trag. Lon.
Fungorum noxiorum generis 26. ſpecies 3. Cluſ.
Fungus glomeratæ rotunditatis, Lob. Belg.
Lupi crepitus, Caſt. Col.
Fungus veſicarius, aliis ovum lupinum, Imper.

In 't Franſch *Veſſe de loup.*

In 't Nederduitſch *Wolfsveeſt.*

Is eene ſoort van Kampernoelje zoo groot als eene noot, rond, witachtig, vliezig als eene blaes; in 't begin heeft ze een ſponsachtig en vochtig merg in zich, maer dit bederft en verdroogt in 't vervolg, en word een zeer fyn poeder, van een' zeer ſtinkenden reuk. Deze Kampernoelje waſt op zandachtige en vochtige plaetſen voornamentlyk na den regen. Hoe weinig men ze met den voet drukt daer op tredende, berſt ze al klappende, en 't ſtof, dat 'er in is, vliegt in de lucht, gevende zynen kwaden reuk.

Hy is goed om de zweren te droogen, den vloed der ambeijen te ſtuiten, tot poeder gemaekt en daer op gelegt.

Lycoperdon, *à λύκος*, *lupus*, *Wolf*, *& πέρδω*, *crepito*, *ik vyſt*, als of men zeide *Wolfsveeſt.*

LYCOPERSICON.

Lycoperſicon Galeni, Anguillaræ, Pit. Tournef.

Mala aurea odore fœtido, quibuſdam *Lycoperſicon*, J. B.
Mala inſana, Cæſ.
Solanum pomiferum fructu rotundo, C. B. Raii Hiſt.
Pomum amoris majus fructu rubro, Park.
Poma amoris, Ger.

In 't Franſch *Pomme dorée*, of *Pomme d'amour*.

In 't Nederduitſch *Dolle Appels*.

Is eene plant, die ſtelen ſchiet vier of vyf voeten lang, ruig, zwak, van binnen hol, takkig, zich krommende en ter aerde nederliggende, bewaſſen met veel bladeren, die bynaer als die van de Agrimonia ingeſneden, aen de kanten getandt, ſpits, teêr, een weinig ruig, en bleek groen van kleur' zyn; de bloemen waſſen tuſſchen de bladers der takken, zy zyn kleen, tien of twaelf te zamen, geel, aen kleene voetſteeltjes vaſtgehecht, waer van yder by de bloem een' knoop of leedje heeft. De bloemen zyn roosjes met vyf punten, onderſteunt door een' ruigen kelk, die ook in vyf deelen is ingeſneden. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht in hare plaets zoo groot als een kleene appel, rond, effen, glad, blinkende, zacht in 't aenraken, week, vleezig, geel van kleur' naer 't rood trekkende of geheel rood, goed om te eten, verdeelt van binnen in verſcheide huisjes, die verſcheide ronde, plat- en geelachtige zaden inſluiten; haer wortel is vezelachtig. Deze plant heeft een' ſterken en onaengenamen reuk; men kweekt ze in de tuinen in vette en vochtige aerde; zy heeft veel olie en waterdeelen, weinig zout in zich.

De Italianen eten hare vrucht als eene ſalaed met zout, peper, en olie, gelyk men hier de Komkommers eet.

Het ſap van deze plant' is goed voor de onſtekingen der oogen, om de zinkingen te ſtuiten, te ontbinden, de pynen te ſtillen, van buiten aengelegt.

De Dol Appel is door de meeſte Kruidkenners onder de ſoorten van Nachtſchade geſtelt. De Heer Tourneſort heeft 'er een onderſcheiden geſlacht van gemaekt, om dat hare vrucht in verſcheide huisjes verdeelt is, daer die van de Nachtſchade het niet is.

Lycoperſicon, *a* λύκος, *lupus*, *Wolf*, *&* πέρσικος, *perſica*, *perzik*, als of men zeide *Wolfs-Perzik*.

LYCOPODIUM.

Lycopodium, *id eſt*, *pes lupi*, Dod. Gal. Tab.
Muſcus terreſtris clavatus, C. B. Pit. Tournef.
Muſcus urſinus, *vel Pes urſinus*, Geſn. Frac.
Muſcus clavatus, *ſive Lycopodium*, Ger. Park.
Muſcus terreſtris repens à Trago pictus, J. B. Raii Hiſt.
Plicaria & cingularia, Polonis.

In 't Franſch *Mouſſe terreſtre*, of *Pied de loup*.

In 't Nederduitſch *Wolfsklaeuwen*.

Is eene ſoort van Moſch of plant, wier ſteel zeer lang is, langs de aerde kruipt, en van wederzyden veel takken ſchiet, die zich weêr in andere ſpruiten verdeelen, en zich merkelyk uitſtrekken; zy zyn met eene groote meenigte kleene, zeer ſmalle, ruwe bladeren bedekt; tuſſchen de takken komen 'er zekere voetſteeltjes op, eene hand lang, dun, bynaer kael, verbeeldende yder omtrent zynen top eene dubbele knods, die geel, zacht, en als men ze in den herfſt aenraekt, gewoon is veel ſyn en geel ſtof van zich te geven; de wortels zyn lange, dikke, houtachtige vezels. Deze plant waſt in de Noordſche landen in de boſſchen, op zand- en ſteenachtige, en omtrent de zee gelegene plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olie, en weinig waterdeelen in zich.

Zy is goed om den ſteen der nieren te verbryzelen, de pis te verwekken, de buikloopen te ſtoppen, tegen de ſcheurbuik. De Polen gebruiken ze tegen een gebrek van 't hair *Plica* genaemt, dat in Polen en Zweden zeer gemeen is; men gebruikt deze plant in een afziedſel en in poeder; men gebruikt ze ook uitwendig om af te vegen, de wonden te heelen, 't tandvleeſch te verſterken.

Het poeder, dat van de kleene knodſen komt, als men ze in den herfſt aenraekt, verzamelt en gedroogt zynde, onſteekt en blixemt bynaer als buskruid; het word goed geacht tegen de vallende ziekte; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Lycopodium, *a* λύκος, *lupus*, *&* πὸς, *pes*, als of men zeide *Wolfspoot*, om dat men eenige gelykenis

kenis gevonden heeft tuſſchen de takken van deze plant' met de pooten der Wolven.

Plicaria, om dat deze plant tegen eene hairziekte, *Plica* genaemt, gebruikt word.

LYCOPSIS.

Lycopſis, C B.
Lycopſis. Dioſcoridis, *quibuſdam*, J. B.
Cynogloſſa vera, Caſt.
Lycopſis, *vel Lycapſis Æginetæ*, Adv.
Echii altera ſpecies, Dod.

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet anderhalf voet hoog, regt, van boven takachtig, en ruig; de bladers zyn omtrent 't onderſte van den ſteel zonder orde geſchikt, gelykende naer die van de wilde Oſſen-tong', hard, en met ruuw hair bedekt; de bloemen zyn kleen, teêr, purperachtig van kleur', geplactſt aen de toppen der takken; haer wortel is rood; zy waſt in de velden; velen plaetſen haer onder de ſoorten van de Anchuſa.

Zy is afvegende, wondheelende, genezende.

Lycopſis, *a* λύκος, *lupus*, & ὄψις, *facies*, als of men zeide *Wolfs-aengezicht*, om dat de ſteel en bladers van deze plant', gelyk de huid van een' wolf, met ruuw hair bedekt zyn.

LYCOPUS.

Lycopus paluſtris, in 't Franſch *Marrube aquatique*, in Nederduitſch *Water-Malrove*, *Water-Andoren* is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal van de twee voornaemſte ſpreken.

De eerſte ſoort word genaemt

Lycopus paluſtris glaber, Pit. Tournef.
Marrubium paluſtre glabrum, C. B.
Marrubium aquatile, Dod. Trag. Ad.
Lancea Chriſti, Geſ. hort.
Marrubium aquaticum, Ger. emac.
Marrubium aquaticum vulgare, Park.
Marrubium aquaticum quorumdam, J. B.

Zy gelykt veel naer de zwarte Malrove; haer ſteel waſt anderhalf of twee voeten hoog, is vierkant, ruig, ruuw, en gerimpelt; de bladers zyn langer, harder, en aen de kanten dieper ingeſneden dan die van de zwarte Malrove, zonder hair, maer ruuw, en zwartachtig; de bloemen zyn kleen, bekswyze gemaekt, en als ringen rondom haren ſteel geſchikt; yder van die is als eene klok of trechter, in vier ſtukken ingeſneden, wit van kleur', vervat in een' kelk, die als een horentje gemaekt, ruuw, en ſtekende is; in zyne plaets komen kleene en bynaer ronde zaden; haer wortel beſtaet uit verſcheide kruipende vezelen.

De tweede ſoort word genaemt

Lycopus paluſtris villoſus, Pit. Tournef.
Marrubium paluſtre hirſutum, C. B.
Marrubium aquaticum alterum, Park.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat hare bladers ruig, wit, ruuw, diep ingeſneden, uitgekerft en ſomtyds geſnippelt zyn.

De eene en de andere ſoort waſſen op waterachtige plaetſen, in de weiden, aen de kanten der beken en ſlooten; de eerſte ſoort is de gemeenſte; zy hebben veel olië en waterdeelen, weinig zout in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende en verkoelende, goed om de buikloopen, en bloedingen te ſtoppen.

Lycopus, *a* λύκος, *lupus*, & πούς, *pes*, als of men zeide *Wolfspoot*, om dat men gemeent heeft, dat 't blad van deze plant' eenigzins naer den poot van een' Wolf geleek.

LYDIUS LAPIS.

Lydius lapis.
Chryſitis.
Coticula.

In 't Franſch *Pierre de touche.*

In 't Nederduitſch *Toetſteen*, *Goudſteen*, *Proefſteen.*

Is eene ſoort van marmer of een zeer vaſte en zeer harde ſteen, konnende volkomentlyk gepolyſt worden, zwart of zwartachtig, ſomtyds geelachtig van kleur'; daer zyn 'er van verſcheide grootte en gedaente; die wy gemeenlyk zien, zyn vierkant, twee vingers breed; men vind 'er op verſchcide plaetſen van Europa omtrent de rivieren; maer de beſte en meeſt geachte komen voort in Indië; men gebruikt ze om 't goud en zilver te toetſen, want deze metalen op den toetſteen wryvende, blyft 'er een kleen gedeelte aen vaſt, waer door men

hunne deugdzaemheit en hoedanigheit kan kennen.

Lydius lapis, om dat men dezen ſteen eertyds uit Lydië kreeg.

Chryſitis, *a χρύσος*, *aurum*, om dat dees ſteen dient om 't goud te toetſen.

LYNX.

Lynx.
Lupus Cervarius.

In 't Franſch *Loup Cervier.*

In 't Nederduitſch *Linx*, *Lugt* of *Logt.*

Is een viervoetig dier van grootte als een groote hond, dat naer eene kat en naer een' leeuw gelykt, zynde wild, wreed, omtrent drie voeten lang; zyn gelaet is vlug, en onverzaegd; zyn hoofd en ooren zyn kleen, gemaekt als een driehoek, zwart, hebbende van boven eene kuif hair van de zelve kleur'; zyne oogen zyn ſchitterende, vlug, als vuur van zich gevende; zyn gezicht is zeer ſcherp en doordringender dan in eenig ander dier; zyne kaken zyn voorzien met ſterke en ſnydende tanden; zyne tong is ruuw en voorzien met punten als die van de kat en van den leeuw; het heeft een' baerd of witte hairen aen beide de zyden van zynen bek gelyk de kat; over 't geheele lyf is het bedekt met hair, dat bynaer zoo zacht als wol, witachtig van kleur', en met zwarte vlekken gemarmert of geteekent is; zyn ſtaert is kort; zyne pooten zyn bedekt met veel hair, yder van de voorſte heeft vyf teenen, en van de achterſte vier, alle voorzien met kromme klaeuwen als die van den Arend of van den Gier, blinkende en zeer ſcherp. Dit dier onthoud zich in de boſſchen en in andere woeſte plaetſen, in Moskovië, Lithauwen, Zweden, en Amerika: het voegt zich by de herten; maer valt gelyk de Wolf op andere dieren aen, die hy gulzig verſlind, houdende boven al veel van de herſenen; hy loopt zeer ſnel naer den roof, als naer wilde katten, die hy jaegt; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vet is goed om de gewrichten en zenuwen te verſterken, om te ontbinden.

De klaeuwen worden geacht goed te zyn tegen de krimping der zenuwen, als men ze by zich draegt; men aeht die van den grooten teen van den regter poot boven de andere; doch men moet weinig geloof aen middelen van dien aert ſlaen.

Lynx, *αλύκος*, *lupus*, om dat dit dier verſlindende is gelyk de Wolf, hoewel het naer hem niet gelykt.

Lupus cervarius, om dat het de wreedheit en den verſlindenden aert van den Wolf heeft, en met de Herten in vriendſchap leeft.

LYRA.

Lyra, in 't Nederduitſch *Lier-* of *Harpviſch* is een zeeviſch, die tamelyk groot, langwerpig, rond, en rood van kleur' is; hy draegt aen zyn hoofd twee horens harpswyze geſchikt, waer van hy zynen naem heeft gekregen; hy is bedekt met kleene ruwe ſchubben; zyne ſchacht is hoekig, beenig, hard, ſtekende; zyne oogen zyn ſcherp; zyn mnit groot, rond, en zonder tanden. Dees viſch heeft meer been dan vleeſch; zyne ſtem is als een geknor; hy leeft van zeeſchuim; daer zyn twee ſoorten van, die weinig van malkanderen verſchillen; hy is te hard om te eten; hy word onder de voedſels niet gebruikt.

Hy is openende, zynde gedroogt en in poeder ingenomen. De gift is eene drachma.

LYSIMACHIA.

Lyſimachia lutea, J. B. Raii Hiſt.
Lyſimachia lutea major vulgaris, Park.
Lyſimachia lutea major, *quæ Dioſcoridis*, C. B. Pit. Tournef.
Lyſimachium verum, Dod. Gal. *legitimum*, Eid.

In 't Franſch *Corneille. Lyſimachie. Perceboſſe. Chaſſeboſſe.*

In 't Nederduitſch *Wederik*, *Vederik*, *Jodenkruid.*

Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet twee of drie voeten hoog, regt, ruig, hebbende verſcheide leden; uit yder lid komen drie of vier langwerpige, ſpitſe bladers, naer die van den Wilge gelykende, donker-groen van boven, witachtig en wollig van onderen. De bloemen zyn geplaetſt op de toppen; zy zyn gemaekt als roosjes in vyf of zes deelen geſneden, geel, ſcherp van ſmaek, zonder reuk; als deze verwelkt zyn, komen 'er doorgaens bolronde vruchten in hare plaets, die aen de punten in verſcheide deelen open gaen, en in hare holligheit zaden inſluiten als die van Koriander, en van een't'zamentrekkenden ſmaek; haer wortel is kruipende, en roodachtig; deze

ze plant wast in de moeraſſen, by de beken, aen de kanten der ſlooten en andere vochtige plaetſen; zy heeft veel waterdeelen en olië, weinig zout in zich.

Zy is zeer t'zamentrekkende en wondheelende; men gebruikt ze tegen den roodeloop, bloedingen, om de wonden te zuiveren en te heelen.

Lyſimachia, *à Lyſimacho*, om dat Lyſimachus, zoon van een' Koning van Sicilië allereerſt deze plant in gebruik bragt.

M.

MABOUJA RADIX.

Mabouja radix, C. Biron, is een Amerikaenſche Wortel, waer van de Wilden knodſen maken, waer mede zy zich wapenen om hunne vyanden aen te taſten en om zich te verweren; dees wortel is lang, dik, vaſt, harder en zwarer dan 't Yzerhout, zwart van kleur', geheel voorzien met kwaſten zoo groot als Kaſtanjes; yder knods is omtrent drie voeten lang en van dikte als een zeer dikke ſtok; de boom, waer van dees wortel komt, is niet gemeen; men vind 'er op de hoogte van den berg Soufriere te Guadaloupe; hy word zeer geacht, als hy de gedaente van eene knods' heeft.

Mabouja beteekent by de Amerikanen den Duivel; zy hebben dien wortel' dezen naem gegeven, als of zy zeggen wilden *Wortel des Duivels*, om dat zy geloofden, wanneer ze 'er mede gewapent waren, de kracht van den Duivel te hebben, of zeer ontzagchelyk te zyn.

MACHA-MONA.

Macha-mona, C. Biron.

In 't Franſch *Calbaſſe de Guinée*, of *Calbaſſe d'Afrique*.

Is eene Amerikaenſche vrucht, van gedaente als onze Kauwoerden, omtrent een voet lang, en hebbende zes duimen middellyns; hare ſchel is houtachtig en zeer hard; men zoude 'er drinkſchalen en andere gereedſchappen van konnen maken, gelyk men van de Kokusnoot doet; het buitenſte van deze ſchell' is ſluweelen groenachtig; 't binnenſte van deze vrucht is door ribben verdeelt, gelyk de Meloen van van buiten is; deze ribben zyn van een geſcheiden door draedjes, die haer vleeſch aen 't binnenſte gedeelte van de ſchell' vaſtmaken, en deze draedjes hebben hunnen oorſprong uit den omtrek, en eindigen in 't hart van de vrucht; haer vleeſch is van de zelve kleur' als 't binnenſte van de Pompoen; maer daer de zaden in onze Pompoenen overvloedig, en alle in 't hart van de vrucht zyn, zyn 'er in de Macha-mona in tegendeel weinig zaden, die door hare geheele zelfſtandigheit verſpreidt, diep in haer vleeſch bewonden, en van malkanderen afgelegen zyn; deze vrucht wast aen een' boom', die ten minſten zoo hoog en dik is als onze grootſte Eikeboomen; zyn blad is dik en grooter dan die van den Paerden-Kaſtanjeboom; hy groeit op de Eilanden van Amerika; zyne vrucht is aen den boom' vaſt door een' ſteel, die anders niet is, als alle de binnenſte draedjes, die zich daer vereenigen; of zoo men wil, zy nemen hunnen oorſprong uit dezen ſteel', en zich verdeelende bekleeden ze de ſchel van de vrucht van binnen, en verdeelen zich in ribben.

Als deze vrucht ryp is, is haer vleeſch zuurachtig, en een weinig t'zamentrekkende van ſmaek; in warme landen vind men ze lekker; men maekt 'er een' drank van, dien men gebruikt, gelyk den Limoendrank, om zich te verkoelen; men geeft 'er den zieken van tegen den buikloop; als men dit vleeſch laet droogen, zal 't zoo aengenaem van ſmaek zyn als de zoetekoek van Reims; de ſlaven maken 'er met water eene pap van; het is van eene zuurbrekende hoedanigheit. De vrouwen van Afrika gebruiken dit vleeſch om de melk te doen ſtremmen, gelyk men hier de leb gebruikt.

Hare zaden zyn zoo groot als kleene Pynappelkernen, en van gedaente als eene nier, van kleur' als eene Kaſtanje; yder heeft eene pit in, die veel lekkerer van ſmaek is dan onze zoete amandels.

Macha-mona, dat is in de tael' van 't land te zeggen, vogelsſpys; men heeft de *Macha-mona* dezen naem gegeven, om dat de vogels, die ſterk van bek zyn, de ſchel van deze vrucht openen, om 'er 't vleeſch van te eten, waer op zy zeer verlekkert zyn.

MACOCQUUER.

Macocquuer, ſive Macaquuer Virginenſium, Cluſ.
Pepo Virginianus, C. B.

Is eene vrucht van Virginië in Amerika, rond of eirond, gelykende naer eene Kauwoerde of Meloen; hare ſchel is hard, glad, van buiten bruin of roodachtig van kleur', van binnen zwart; zy heeft een zwart, zuur, zout vleeſch, waer in verſcheide donker-roode zaden bewonden liggen, die de gedaente van een hart hebben, en met wit merg vervult zyn. De Indianen halen het vleeſch en de zaden van deze vrucht daer uit door eene kleene opening, die ze in de ſchell' maken; dan vullen zy ze half op met kleene keiſteenen, ſtoppen ze toe, en rammelen 'er mede; dit is voor hun een vermaek in tyden van vreugde.

De ſchel van deze vrucht is t'zamentrekkende.

MADREPORA.

Madrepora, in 't Franſch *Madrepore*, is een verſteende plant, die in de zee groeit, en van 't Koraël niet verſchilt als dat hare takken met verſcheide gaten doorboort zyn, die dikwils ſtarwyze geſchikt zyn; zy is doorgaens wit, ſomtyds graeuw, ſomtyds rood van kleur', met wit geteekent; daer zyn verſcheide ſoorten van door Imperatus, Caſper Bauhinus, en Pit. Tournefort aengeteekent.

De eerſte word genaemt *Madrepora* Imperati; *ſive Corallis affinis*, *Madrepora ſtellata*, C. B.

De tweede word genaemt *Madrepora ramoſa* Imperati, *ſive Corallis affinis*, *Madrepora ramoſa*, C. B.

De derde word genaemt *Madrepora ſive Millepora*, Pit. Tournefort, *ſeu Millepora* Imperati.

De vierde word genaemt *Madrepora vulgaris*, Pit. Tournefort, *ſive Corallium album fiſtuloſum* Imperati.

De vyfde word genaemt *Madrepora abrotanoides*, Pit. Tourneſ, *ſive Planta ſaxea abrotanoides*, Cluſ.

De zesde word genaemt *Madrepora verrucoſa punctata*, Pit. Tourneſ. *ſive Corallium album verrucoſum punctatum*, C. B. *ſive Corallum album punctatum* Imperati.

De zevende word genaemt *Madrepora alba ſtellata*, Pit. Tourneſ. *ſive Corallum album ſtellatum*, C. B. *ſive Corallum ſtellatum* Imperati.

Hoewel de *Madrepora* waerlyk haren oorſprong en aenwas in de zee krygt, vind men'er ſomtyds op 't land, en zelfs op verhevene en van de zee afgelegene plaetſen; de Heer Jusſieu Koningklyk Profeſſor in de Kruidkunde bragt 'er ons eene in de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen in Slagtmaeud 1709. die hy gevonden had op den berg van Chaumont in Normandië tuſſchen Magny en Giſors, alwaer zy gewaſſen was; deze *Madrepora* was vol luchtgaetjes, ligt, wit en t'eenemael met de gemeene *Madrepora* overeenkomende, gelykende naer 't wit Koraël.

Het is wonder, dat eene ſtoffe, die naer allen ſchyn haren oorſprong nergens gehad heeft als in de zee, gevonden word als in hare baermoeder op plaetſen, die 'er zoo verre afgelegen zyn, en zelfs op bergen. Doch de *Madrepora* is de eenigſte voortbrenging van de zee niet, die wy op of in de aerde ontmoeten; wy zien bergen en andere plaetſen vervult met een groot getal van zekere verſteende ſchulpen, en die gekalcineert ſchynen door de lengte van tyd, dat zy 'er gebleven zyn, met tanden der viſſchen, en met verſcheide andere deelen van zeedieren, die daer niet konnen gebragt zyn geweeſt, als door zware onweders en orkanen; men zoude zelfs deze verklaring konnen brengen tot den Zondvloed.

Alle deze verſteende planten zyn alkalyn en t'zamentrekkende; als men ze op den wryfſteen wryft, en laet innemen, zullen ze de zelve werking als 't Koraël voortbrengen; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels tegen de buikloopen, en bloedingen.

MÆNA.

Mæna, is eene ſoort van Haring, die aen yder zyde met eene ronde, zwarte of hemelsblaeuwe of gele vlekke geteekent, of met vele verſcheide kleuren over 't geheele lyf geſchakeert is; zy komen voort in de groote zee, gelyk de andere Haringen. Men vind 'er ſommige zoo kleen als de vinger, en andere grooter, maer zelden overtreffen zy de grootte van de hand; zy voeden zich met Wier en kruiden, die ze aen 't ſtrand vinden; zy hebben veel olië en vlug zout; zy zyn zoo goed om te eten als de gemeene Haring; men legt ze in pekel om ze te bewaren.

Zy zyn openende, als ze gegeten worden.

Hun-

Hunne pekel is goed om de ſtinkende zweren te zuiveren, en om 't heetvuur tegen te ſtaen; men doet 'er ook van onder de kliſteren tegen de waterzucht.

MAGALAIZE.

Magalaize.
Maganaize.
Magneſe.
Magne.

Is een blinkend minerael, het Spiesglas naerby komende, maer teêrer en broozer; daer zyn twee ſoorten van; de eene graeuw, de andere zwart; de eerſte is zeer zeldzaem; men haelt ze beide uit de ſteengroeven van Piemont.

De Pottebakkers, Emailleerders, en Glasblazers gebruiken de Magneſe.

Men moet ze zuiver, teêr, en blinkende verkiezen; zy dient om te zuiveren en wit te maken.

MAGNES.

Magnes.
Lapis Hieraclius.
Lapis Syderitis.
Lapis Nauticus.

In 't Franſch *Aymant. Pierre d'Aymant.*

In 't Nederduitſch *Zeilſteen*, *Noordſteen*, *Magneetſteen.*

Is een minerale, vaſte, harde, tamelyk zware ſteen, van eene zwarte of bruine of donkerblaeuwe kleur', dien men in de yzer- of kopermynen vind. De beſte komt voort in Indië en in Ethiopië; doch men brengt 'er ook uit Italië, Zweden, en Duitſchland. Hy heeft vele ſchoone eigenſchappen, nuttig voor de Reizigeren en voor de konſten, welke hier te verhalen te lang zoude zyn; die 'er van onderrecht willen wezen, zullen konnen lezen, 't geen 'er de Heer Regis in zyn begrip der Wysbegeerte van geſchreven heeft.

De meeſt geachte Zeilſteen is die, welke 't zwaerſte gewigt van yzer naer zich trekt en ophoud; men moet hem met yzer beſlaen, en dan zal hy nog meer kracht hebben. Ik heb verſcheide reizen gezien, dat een Zeilſteen, van grootte als een middelmatige appel, een' yzeren ſtamper, die twee en twintig ponden zwaer was, naer zich trok en ophield; dees ſteen was voor hondert piſtolen verkogt.

Daer is eene groote overeenkomſt tuſſchen de deelen van den Zeilſteen en die van 't ſtael, zoo als de Heer Joblot door verſcheide bevindingen bewezen heeft; voor eerſt, om dat de Zeilſteen in zeer zuiver en zeer ſyn yzer kan veranderen; ten tweeden, om dat hy bynaer op de zelve wys als 't yzer in de vochtigheit roeſt; ten derden, om dat 't yzer op eene zekere wys op de aerde geplaetſt langzamerhand een volkomen Zeilſteen word; ten vierden, om dat de Zeilſteen, 't Yzer, en 't Stael de naer zich trekkende kracht, die zy hadden, in 't vuur verliezen; ten vyfden, om dat de geharde ſtale platen de kracht, die ze van den Zeilſteen gekregen hebben, aen andere ſtale platen meêdeelen; ten zesden, neemt men weinig proeven met den Zeilſteen, of ze konnen met 't ſtael, als 't met den Zeilſteen beſtreken is, ook gedaen worden.

Men begeert den Zeilſteen in de beſchryvingen van plaeſteren, welke geſchikt zyn tot wonden, die door wapenen zyn veroorzaekt, en waer in men meent eenig ſtuk yzer gebleven te zyn, want men beeld zich in, dat de Zeilſteen, die in de plaeſter komt, het yzer naer zich zal trekken en uit de wonde doen komen; doch hoe goed de Zeilſteen ware, hy zoude dit uitwerkſel nooit konnen voortbrengen; want voor eerſt tot een fyn poeder gemaekt zynde, dat noodzaeklyk is, zal hy onder de plaeſter konnen gemengt worden, heeft hy al zyne kracht om 't yzer naer zich te trekken verloren, dewyl die niet beſtont, dan in eene ſchikkinge der luchtgaten, die vernietigt zyn geweeſt; ten tweeden, al was'er in dezen tot poeder gemaekten Steen eenige kracht, om't yzer naer zig te trekken, overgebleven, hy zoude onder eene plaeſter gemengt zynde niet konnen werken, wegens de lym, gom, en harſtagtige ſtoffen, waer uit hy is t'zamengeſtelt. Ik erken dan in den Zeilſteen, dien men onder de plaeſter gedaen heeft niet dan eene afvegende en t'zamentrekkende kracht, derhalven acht ik, dat men zich niet zeer behoeft te bekommeren om dezen Steen, als men hem in de Geneeskunde zal willen gebruiken, in alle zyne kracht te verkiezen; het zal genoeg zyn dien te nemen, welken de Droogiſten gemeenlyk verkoopen, en uit Auvergne en verſcheide andere plaetſen laten komen; doch op dat men niet bedrogen worde, en zy eenen anderen ſteen in de plaetſe van den Zeilſteen verkoopen, moet men 'er 't vylſel van yzer bybrengen, want dat moet hy naer zich trekken.

Daer is ook witte Zeilſteen, maer hy is zeer zeldzaem, hy moet graeuwachtig-wit, en zwaer zyn, en 't yzer naer zich trekken.

Alle de Zeilſteenen zyn t'zamentrekkende, zy ſtelpen 't bloed; men gebruikt ze niet als uitwendig.

Magnes à Magneſia, omdat men in Magneſia Provintie van Lydië eertyds vele Zeilſteenen vond; of om dat, zoo als Nicander wil, een Herder Magnes genaemt de eerſte was, die hem op den berg Ida door 't yzer van zynen herdersſtaf en door zyne ſchoenen, waer in hy ſpykers had, ontdekte.

Lapis Heraclius, om dat men eertyds dezen Steen in Heraklea eene ſtad van Magneſia vond.

Lapis ſideretis, a σίδηρος, ferrum, om dat dees Steen 't yzer naer zich trekt.

Lapis nauticus, om dat zy, die ter zee reizen, door de naeld, die met den Zeilſteen beſtreken is, geleidt worden.

Aymant, om dat hy 't yzer, waer aen hy zich zoo innerlyk vaſthegt, ſchynt te beminnen.

MAHALEB.

Mahaleb, Matth. Caſt.
Macaleb, Ang. Lob.
Macalep Arabicum, *ceraſi ſylveſtris genus*, Bellon.
Ceraſus ſylveſtris amara Mahaleb putata, J. B. Pit. Tournefort.
Magalep, Pomet.
Macholebum, Cord. Hiſt.
Chamæceraſus, Dalech. Geſn.
Vaccinium Plinii, Lugd.
Ceraſo affinis, C. B.

* Is eene ſoort van wilden Kerſeboom, of een kleene boom den gemeenen Kerſeboom vry wel gelykende; zyn hout is graeuw, roodachtig, aengenaem voor 't gezicht, vaſt, vry zwaer, welriekende, en met eene bruine of zwarte naer 't blaeuw trekkende ſchors' bedekt; zyne bladers gelyken naer die van den Berkenboom, of naer die van den zwarten Populierboom; maer zy zyn kleener, een weinig ſmaller dan lang, aen de kanten uitgekerft, vol aderen, van eene groene vermaeklyke kleur'; hare bloemen zyn als die van den gemeenen Kerſeboom, maer kleener, wit, beſtaende yder uit vyf rooswyze geſchikte bladeren, goed van reuk, en vaſt aen korte voetſteeltjes, waer van vele uit een ander grooter en takkig voetſteeltje komen. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er kleene ronde zwarte vruchten in de plaets, van gedaente als onze Kerſen, bitter, de handen verwende als men ze verplettert, een weinig vleezig, bevattende een' ſteen, waer in men eene bittere pit vind. Sommigen noemen deze vrucht *Vaccinium*, en meenen dat zy 't is, waer van Virgilius in dit vaers ſpreekt.

Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.

* Zie Pl. XIII. Fig. 13.

De wortel van den boom is lang, dik, getakt en wyd uitgebreidt; hy waſt in waterachtige plaetſen, aen de kanten der rivieren. Zyne vrucht heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy verdunt, verzacht, ontbind, als ze gekneuſt en uitwendig gelegt word.

Uit Engeland en uit verſcheide andere plaetſen brengt men ons de pit van den ſteen van deze vrucht droog, om dat de Reukbereiders haer gebruiken in hunne zeepballen; men noemt deze pit met den naem van den boom *Mahaleb* of *Magaleb*. Zy moet zoo groot als de pit van een' Kerſeſteen, verſch, en zuiver zyn; doorgaens heeft zy een' reuk, die vry onaengenaem, en bynaer als die van eene Weegluis' is.

Het hout van S. Lucie, dat ons uit Lotharingen gebragt word, en dat de Schrynwerkers gebruiken tot hunne fraeije werken, word van den ſtamme van den boom *Mahaleb* genomen; het moet hard, vaſt, tamelyk zwaer, zonder kwaſt of hart, graeuw van kleur' naer 't roodachtig trekkende, met eene dunne en bruine ſchors', naer die van den Kerſeboom gelykende, bedekt zyn, en eenen aengenamen reuk hebben, die toeneemt, naermate dat 't hout oud word; het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Het is zweetdryvende, opdroogende, in een afziedſel ingenomen, doch het is niet in gebruik.

MAJORANA.

Majorana, in 't Franſch *Marjolaine*, in 't Nederduitſch *Majoraen*, *Majolein*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Majorana major, Ger.
Majorana vulgaris, C. B. Pit. Tournef.

Majo-

Majorana vulgaris æſtiva, Park.
Majorana majori folio, ex ſemine nata, J. B. Raii Hiſt.
Amaracus, Matth. Fuch.
Sampſuchus, Lac. Lob.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen of uitſpruitſels bynaer een voet hoog, die houtachtig, takkig, dun, een weinig ruig en roodachtig zyn, bewaſſen met bladeren, die tegen over malkanderen geſchikt, kleen, bynaer rond, van gedaente als die van de gemeene Orego, maer veel kleener, zacht, witachtig, ſterk, ſpeceryachtig en zeer aengenaem van reuk, een weinig ſcherp en bitter van ſmaek zyn; de bloemen waſſen aen de toppen, op de wys van aren of hooſden, die korter en ronder zyn dan die van de Orego, opeengehoopt, beſtaende uit vier ryen bladeren, die ſchubwyze geſchikt zyn. Deze bloemen zyn kleen, en bekswyze gemaekt; yder der zelve is eene pyp van boven in twee lippen gefneden, en wit van kleur'. Als ze afgevallen zyn, komen 'er kleene, bynaer ronde, welriekende, bittere, en roſſe zaden in hare plaets; de wortels zyn kleen.

De tweede ſoort word genaemt

Majorana tenuifolia, C. B.
Majorana nobilis, Brunf. Ang.
Majorana gentilis, Tur.
Amaracus tenuior, Ad. Lob.
Majorana tenuior & minor, Dod.
Amaracus, Sampſuchum, Geſn. hort.
Majorana tenuior & lignoſior, J. B. Raii Hiſt.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat hare bladers kleener, en welriekender zyn.

De eene en de andere ſoort worden in de tuinen gekweekt, zy hebben veel fyne olië en vlug zout, weinig waterdeelen in zich.

Zy zyn hoofd- en wondmiddelen; zy zyn ontbindende, windbrekende, goed voor de zenuwen; men gebruikt ze in de vallende ziekte, beroerte, en andere ziektens der herſenen; men laet ze in poeder, aftrekſel, of afziedſel innemen; men mengt 'er onder de niespoeders, niesmiddelen, ſtovingen, kruidmutsjes.

Majorana & Amaracus, ex a privativo, & μαραίνω, marceſco, om dat deze plant, zynde droog van aert, en weinige waterdeelen hebbende, geene verflenſing' noch verrotting' onderworpen is; of wel *Majorana*, om dat de Majoraen naer de *Marum* gelykt.

MALABATHRUM.

Malabathrum & Folium Indum officinarum, J. B. Raii Hiſt.
Folium Indum, ſeu Malabathrum, Park.
Tamalapatra, Ger.
Tamalapatirum ſive Folium, C. B.

In 't Franſch *Feuille Indienne.*

In 't Nederduitſch *Indiaenſch Blad.*

* Is een blad zoo groot als eene hand, dat van een' Citroenboom vry wel gelykende, bleek-groen van kleur', glad, blinkende, hebbende drie ribben, die de gantſche lengte doorloopen. Het waſt aen een' boom', die in Kambaye in Indië groeit, waer van daen men het ons droog brengt; de vrucht van den boom is eene bezië zoo groot als eene kleene erweet, eirond van gedaente, roodachtig, half beſloten in een' kleenen donkergraeuwen, gerimpelden, harden kelk, die aen een' kleenen ſteel vaſt is, ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek.

De Schryvers willen, dat men hem verſch verkieze, en van een' zachten Nagelreuk, als men hem in ſtukken gewreven heeft, en van een' ſterken ſpeceryachtigen ſmaek; maer geene van de Indiaenſche Bladeren, die wy zien, bezitten deze hoedanigheden; wy vinden 'er zelfs geen' reuk noch ſmaek aen. Door de Scheikundige overhaling krygt men 'er olië genoeg af, en een' waterachtigen geeſt, die heel weinig zout in zich heeft.

Deze Bladers worden goed geacht om de herſenen en maeg te verſterken, 't vergift te wederſtaen, de kwade vochten door de uitwaeſeming te verdryven, de pis te verwekken. Maer dewyl men 'er deze ſchoone eigenſchappen door ondervinding niet in bevind, gebruikt men dikwils in de t'zamengeſtelde middelen de Kruidnagels of eenige andere droogery van gelyke kracht in hunne plaets'.

De naem van *Malabathrum* komt van *Malabar*, Provintië van Indië, en van *Bathrum*, dat by de Indianen *een blad* beteekent, als of men

* Zie Pl. XIII. Fig. 14.

men zeide *blad van Malabar*, om dat men 'er eertyds vele van die plaetfe bragt.

MALACHITES.

Malachites, *ſive Molochites*, Boet. de Boot.

Is een ondoorſchynende groene ſteen, dien men onder de ſoorten van Jaſpis of Praſium ſtelt. Men vind 'er vier ſoorten van.

De eerſte is zuiver groen, of van kleur' als de Maluwe.

De tweede heeft een' groenen grond, maer is met witte aderen, en zwarte vlekken doormengt.

De derde is groen, en met blaeuw doormengt.

De vierde komt de Turkoiſen in kleur' naerby. Deze laetſte ſoort word meeſt geacht.

Deze ſteenen zyn groot genoeg om 'er drinkvaten, of meſſenhechten van te maken.

Men ſchryft hun vele krachten toe, als ſterk te doen braken en afgaen, gelyk 't Spiesglas, zynde tot zes greinen in poeder ingenomen; de walgachtigheit en 't kolyk te genezen; de maendſtonden te verwekken; op de wonden gelegt 't bloed te ſtelpen; de oude zweten te zuiveren en te genezen; op de gewrichten gelegt de ſtuiptrekkingen te doen ophouden; de deelen van 't lichaem te verſterken; maer dewyl ik geene ondervindingen aengaende de uitwerkſels van dezen ſteen gezien heb, verzeker ik 'er niets van.

Malachites, *à μαλάχη*, *malva*, om dat dees ſteen eene groene kleur heeft die van de Maluwe naerby komende.

MALVA.

Malva, in 't Franſch *Mauve*, in 't Nederduitſch *Maluwe*, *Kaesjesbladers*, *Kaesjeskruid*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn. Ik zal 'er hier twee beſchryven, die in de Geneeskunde meeſt in gebruik zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Malva vulgaris flore majore, *folio ſinuato*, J. B. Pit. Tournef.
Malva vulgaris, Park.
Malva ſylveſtris, *folio ſinuato*, C. B.
Malva ſylveſtris, Ger.
Malva ſylveſtris perennis, Raii Hiſt.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen, die anderhalf of twee voeten lang, vry dik, rond, mergachtig, ruig, takkig, en ſomtyds roodachtig zyn, liggende de meeſte op den grond, en langs den zelven zich verſpreidende; de bladers zyn bynaer rond, een weinig ingeſneden, ruig, zacht, donkergroen van kleur', aen de kanten getandt, en aen ſteeltjes vaſt; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren onderſteunt door lange, dunne, en ruige voetſteeltjes; zy zyn klokwyze gemaekt, yder in vyf deelen tot aen haren grond ingeſneden, witachtig of bleek-purperachtig van kleur', met donkere purperachtige ſtrepen gemengt. Deze bloem is vervat in een' dubbelen kelk, de eerſte heeft drie inſnydingen, en de tweede vyf. Als zy verwelkt is, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, platachtig als een roosje, of bolrond, gelykende naer een' kleenen navel, laf en lymachtig van ſmaek; zy ſluit kleene zaden in, die de gedaente van eene kleene nier hebben; de wortel is enkel, lang, dun, wit, zoet en lymachtig van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

Malva vulgaris, *flore minore*, *folio rotundo* J. B. Pit. Tournef.
Malva ſylveſtris folio rotundo.
Malva ſylveſtris minor, Park. Raii Hiſt.
Malva ſylveſtris pumila, Ger.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat zy kleener in alle hare deelen is, dat zy meer op den grond ligt, en dat hare bladers ronder en minder ingeſneden zyn.

De eene en de andere ſoort waſſen op onbebouwde plaetſen, in vette aerde, op de kerkhoven, in de tuinen; zy hebben veel waterdeelen en olië, maer weinig zout in zich.

Zy zyn weekmakende, verzachtende, en openende; men gebruikt ze in de kliſteren, ſtovingen, en pappen.

Malva, *Grace*, *μαλάχη*, *à μαλάσσω mollio*, *ik verzacht*, om dat de Maluwe goed is om te verzachten.

MALVA ROSEA.

Malva roſea, *ſive hortenſis*, J. B. Raii Hiſt.
Malva roſea folio ſubrotundo, C. B. Pit. Tournefort.
Malva ſativa, Dod. Gal.
Malva hortenſis, Ger.

Mal-

Malva hortenſis roſea ſimplex & multiplex diverſorum colorum, Park. Parad.
Malva major unicaulis, Matth.

In 't Franſch *Mauve de Jardin.*

In 't Nederduitſch *Tamme Maluwe*, *Stokroos*, *Winterroos*, *Herfſtroos.*

Is eene plant, die een' dikken, regten, ſtyven, ruigen ſteel ſchiet, ter hoogte van een' heeſter; hare bladers zyn breed, bynaer rond, getandt, van boven groen, van onderen witachtig, aen beide zyden ruig; hare bloemen zyn fraei, groot, van gedaente als die van de gemeene Maluwe, maer zoo groot als rozen, nu enkel, dan dubbel, rood of lyfverwig, of wit van kleur' of naer 't purper of donkerachtig rood trekkende. Na deze komen vruchten te voorſchyn van gedaante als kleene reukkoekjes. Haer wortel is lang, wit en lymachtig: men kweekt ze in de tuinen wegens de ſchoonheit van hare bloem'; zy heeft veel olië en waterdeelen, doch weinig zout in zich.

De bloemen zyn bevochtigende, weekmakende, verzachtende, goed tegen de bloedingen, voor den brand en de droogte van de keel' en tong', tegen de roos.

Men noemt deze plant *Malva roſea*, om dat ze eene ſoort van Maluwe is, wier bloemen eenigzins naer ontloken rozen gelyken, maer zy hebben geen' reuk.

MALVA ARBOREA.

Malva arborea, Matth. J. B. Raii Hiſt.
Malva arboreſcens, Geſ. hort. Dod.
Malva arborea Veneta, *dicta parvo flore*, C. B. Pit. Tournefort.
Malva maritima arborea Veneta, *dicta parvo flore*, Moriſſoni.

In 't Franſch *Mauve en arbre.*

In 't Nederduitſch *Boomachtige Maluwe.*

Is een heeſter zes of zeven voeten hoog; de bladers zyn groot, bynaer rond, naer die van de gemeene Maluwe gelykende, zacht in 't aenraken als die van de witte Maluwe; de bloemen waſſen op voetſteeltjes, die tuſſchen de bladers uitkomen; zy zyn gelyk die van de gemeene Maluwe, van eene ſchoone roode kleur'. Als ze verwelkt zyn, komen 'er, gelyk in de anderen ſoorten, platachtige vruchten in hare plaets, maer zy zyn eens zoo groot. Zyn wortel is dik, ſterk, en door verſcheide dikke vezels in den grond vaſt gemaekt. Dezen heeſter kweekt men in de tuinen; hy heeft veel olië, en een weinig wezentlyk zout in zich.

De bladers en bloemen zyn weekmakende, en verzachtende.

M A L U S.

Malus in 't Franſch, *Pommier*, in 'r Nederduitſch *Appelboom*, is een boom, waer van twee algemeene ſoorten zyn, de eene tam, en de andere wild; de tamme Appelboom kan nog in twee algemeene ſoorten onderſcheiden worden, in eene groote en in eene kleene. De groote waſt ter hoogte van een' middelmatigen boom. De kleene is laeg, en gelykt meer naer een heeſter, dan naer een' boom. Hunne ſtammen zyn tamelyk dik naermate van hunne hoogte, bedekt met eene ſchors', die van buiten aſchverwig, ruuw, dikwils met moſch, voornamentlyk aen den grooten Appelboom', voorzien, en van binnen geelachtig en vry glad is. Hun hout is hard, wit of witachtig, goed tot verſcheide werktuigen; hunne takken zyn lang, en ſpreiden zich veel in de breedte uit; hunne bladers zyn langwerpig of bynaer rond, ſommige ſpits toeloopende, andere ſtomp, aan de kanten een weinig uitgekerft, van onderen ruig, als ze jong zyn. De bloemen beſtaen doorgaens uit vyf rooswyze geſchikte bladeren, zyn wit van kleur', of wit met purper doormengt, aengenaem van reuk, en door korte voetſteeltjes vaſt. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er Appels in de plaets, die men in 't Latyn *Poma ſive Mala* noemt; zy zyn vleezige bynaer ronde vruchten, uitgeholt en ingevallen met een' navel, ter plaetſe, alwaer ze aen den ſteel vaſt zyn, en van voren ook uitgeholt met eene andere holte. In 't vleeſch van deze vrucht vindmen vyf huisjes met langwerpige korrelen vervult, die met een' bruinen of roodachtigen baſt' bedekt, en met wit merg vervult zyn; de wortels der Appelboomen zyn lang, houtachtig, dalende ſommige zeer diep in de aerde, doch andere verſpreiden zich ſchuins naer de oppervlakte.

Daer zyn oneindig veel ſoorten van Appelen, die door hunne gedaente, grootte, kleur' en ſmaek verſchillen; men ziet 'er zelfs naer de peer gelyken, die men *Appelpeer* noemt, deze verſcheidenheit komt van de enten, die men op de Appelboomen gezet heeft; alle Appels zyn bedekt met eene effene ſchell', die zacht in

in't aenraken, en blinkende is; hun vleesch is meestendeel wit, of naer 't geel trekkende, in sommige rood; zy hebben veel waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich; die zuurachtig van smaek zyn, hebben meer wezentlyk zout, dan die zoet zyn.

Zy zyn bevochtigende, goed voor de borst, verkoelende, openende, hartsterkende; zy verdryven de zwarte gal of zwaermoedigheit, maken stoelgang; de beste en die in de Geneeskunde meest gebruikt worden, zyn de Reinette-Appels

De wilde Appelboom, in 't Latyn *Pomus seu Malus agrestis* genaemt, is een boom een weinig kleener dan de tamme Appelboom, krommer, takkiger; zyn stam is dunner, maer zyn hout is vaster; de bladers zyn kleener en ranker; de bloemen zyn roodachtig, en welriekende; zyne vrucht is doorgaens niet grooter dan eene mispel, rond, of langachtig, of eirond, geelachtig groen of roodachtig van kleur', t'zamentrekkende van smaek; zy is niet goed om te eten; men noemt ze *wilden Appel*; dees boom groeit in de bosschen en op bergachtige plaetsen; zyne vrucht heeft veel waterdeelen en wezentlyk zout, doch middelmatiglyk olië in zich.

Zy is zeer t'zamentrekkende, goed om de buikloopen te stuiten in een afziedsel gebruikt en voor de gebreken van de keel' in gorgeldranken.

Malus & Malum, *à μήλω*, om dat de Appel zeer veel helpt tot 't leven en de gezondheit.

M A M A N G A.

Mamanga, G. Pison is een heester, dien men zeer gemeen in Brasilië vind; de Portugezen noemen hem *Lavapratas*; zyn blad gelykt niet kwalyk naerdat van den Citroenboom, maer het is een weinig langer en zachter; de bloemen zyn geel, aen stelen vast en hangende; in hare plaets komen langachtige peulen, die eerst groen zyn, daerna zwart worden', en verrotten; zy zyn met zaden vervult.

De bladers zyn afvegende, verkoelende, en wondheelende; uit de peulen krygt men een oliachtig sap, dat goed is om de ettergezwellen te doen rypen, als't daer op gelegt word.

M A N A C A.

Manaca, G. Pison, is een Braziliaensche heester, wiens bast graeuw, en wiens hout hard en ligt te breken is; de bladers zyn van gedaente bynaer als die van den Pereboom; de bloemen zyn in lange kelken vervat, als in vyf bladeren ingesneden; hare kleuren verschillen, want op den zelven heester vind men blaeuwe, purperachtige en witte, hebbende alle een' aengenamen reuk, die van de Viool gelyk, en met dezen reuk geheele bosschen welriekende makende. Als deze bloemen zyn afgevallen, komer 'er beziën in de plaets, de Jeneverbeziën gelykende, bedekt met eene graeuwe schors', en van boven geklooft op de wys van eene vyfhoekige starre; yder van haer heeft drie zaden in zich zoo groot als Linzen of grooter; zyn wortel is groot, vast, en wit; deze plant wast op lommerryke plaetsen in de bosschen.

Zyn wortel, van zynen bast' gezuivert, gedroogt, en tot poeder gemaekt, word geacht een sterk purgeermiddel te zyn, dat doet braken en afgaen bynaer als de wortel van kleene Spurge; hy is goed tegen de waterzucht; men gebruikt hem ook in een afziedsel of aftrekfel uitwendig tegen de koude pynen, en om de wonden te zuiveren; hy is een wondmiddel.

M A N A T I.

Manati.
Vacca marina.

In 't Fransch *Vache marine. Lamantin.*
In 't Nederduitsch *Zee-Koe.*

* Is een groote Amerikaensche zeevisch, vyftien of zestien voeten lang, en hebbende vyf of zes voeten middellyns, van een schriklyk aenzien; zyn hoofd is dat van een kalf gelyk; maer zyn snuit is ranker, en zyne kin dikker; zyne oogen zyn kleen, en die van een' Hond gelykende; zy geven hem niet veel licht, want zyn gezicht is zeer zwak; zyne ooren bestaen niet als in twee kleene gaetjes, waer in men de pink naeuwlyks zoude konnen steken; zyn gehoor is zeer fyn, want hy hoort 't minste geraes, dat men maekt, het zy door 't spreken, of door't water zachtjes te bewegen, en neemt de vlucht; onder zyne schouders naer den buik toe heeft hy twee kleene deelen als handen gemaekt, die hem tot vinnen dienen; yder dezer handen heeft vier vingers, versterkt aen 't einde met een' nagel; van den navel tot aen den staert loopt hy schielyk smal af; zyn staert heeft de gedaente van eene ovenschop; hy is anderhalf voet breed, vyf of zes duimen dik, zenuw- en vetachtig; zyn vel is

* Zie Pl. XIII. Fig. 15.

is dikker dan eene oſſehuid, doorzaeit met hair van eene zwartachtige of ley kleur'; zyn wyfje krygt gemeenlyk twee jongen, die haer overal volgen; zy zoogt ze met twee nijeren, die ze onder aan den buik' heeft, naer die van de Landkoe gelykende.

Dees viſch komt dikwils een kleen kruid, dat aan den zeekant waſt, afweiden, en na dat hy 'er van verzadigt is, gaet hy in de rivieren zoet water drinken; men zegt dat hy dit tweemael daegs geregelt doet; doch wat 'er van zy, als hy genoeg gegeten en gedronken heeft, gebeurt 't vry dikwils, dat hy in ſlaep valt met den muil half buiten 't water, waer door hy van de Viſſcheren van verre onderkent word, die hem overvallen en dooden; zyn vleeſch is goed om te eten; het is als dat van een Kalf of van den Thonyn van ſmaek, maer vaſter; het is op verſcheide plaetſen met ſpek ter dikte van vier vingeren bedekt; men gebruikt het gelyk 't verkens ſpek om te larderen en te beſpekken; men eet 't zelfs in 't land, geſmolten zynde, gelyk men boter zoude eten; het word zoo ligt niet garſtig als ons vet; het leêr van de Zee-Koe word gebruikt om ſchoenen van te maken; in zyn hoofd vind men vier ſteenen, die naer beenders gelyken, twee groote en twee kleene, van verſcheide gedaentens.

Deze ſteenen worden geacht ſterk te doen braken; men geeft ook voor, dat ze tot eene halve ſcrupel ingenomen de nierpynen genezen, en den ſteen der nieren en blaes' breken.

Zyn vet is verzachtende en ontbindende.

Manati is een naem, dien de Spanjaerds dezen viſch gegeven hebben, als of men zeide *met handen voorzien*, om dat zyne pooten als handen gemaekt zyn.

MANCHENILIER.

Manchenilier of *Mancenilier*, is, volgens den Vader Plumier, een Amerikaenſche boom, die zeer fraei, doch zeer gevaerlyk is; hy evenaert ſomtyds in hoogte eenen van onze Noteboomen, en zyn ſtam heeft tot twee voeten middellyns; zyn baſt is vry glad, en graeuwachtig; hy geeft, als men 'er inſnyd, eene zeer witte melk; deze melk is een ſcherp, brandend en doodlyk vergift; de Indianen doopen 'er de einden van hunne pylen, die zy willen vergiftigen, in, om ze in den oorlog in de veldſlagen te gebruiken; zyn hout is zeer fraei, hard, vaſt als dat van den Noteboom, op ſommige plaetſen met graeuwe en zwartachtige aderen gemarmert, het is zeer goed om huisraed van te maken; de bladers gelyken naer die van den Pereboom, van binnen melkachtig, en vergiftende; de bloemen zyn katjes, die de gedaente van eene air hebben ontrent een half voet lang, bedekt met verſcheide kleene toppen, die vleezig en van een zeer ſchoon rood zyn; de vruchten waſſen op voetjes afgeſcheiden van de katjes; hare vruchtjes verbeelden twee kleene zaedballen, die een weinig grooter zyn dan de vrucht van ons Bingelkruid mannetje, en naderhand appels worden, die van buiten in grootte, gedaente, en kleur' zeer wel naer de Franſche appels *Pommes d'Api* genaemt gelyken, en een' zeer goeden reuk hebben; haer vleeſch is vervult met een zeer wit ſap, dat van den baſt en van de bladeren gelyk; het is ook een groot vergift; in 't midden van dit vleeſch vind men eenen ſteen, zoo groot als eene Kaſtanje, hard, en houtachtig; dees boom waſt in de meeſte Antilliſche Eilanden aen den zeekant; indien men zich zelven waegt onder zyne ſchaduw te ruſten, word men wel haeſt gewaer, dat de oogen ontſteken, en dat men opzwelt; de daenw en de regen, die van de bladeren vallen, doen de huid met bleinen oploopen, gelyk als eene Spaenſchevlieg-plaeſter; het blad maekt eene zweer in de huid, daer't aenraekt; de Karaibers, die tot dezen boom gaen, om 'er hunne pylen te vergiftigen, wenden hun hoofd daer van af, terwyl zy den baſt ſnyden, uit vreeze dat het ſap in hunne oogen ſpatte; ſomtyds vallen 'er Manchenilles-Appels in 't water, de viſſchen, die 'er van eten, worden een vergift; eindelyk dees boom heeft in alle zyne deelen een vergift, dat bytend en voor den Amerikanen verſchriklyk is.

MANDRAGORA.

Mandragora, in 't Franſch *Mandragore*, in 't Nederduitſch *Mandragora*, * *Mandragers-kruid*, is eene plant zonder ſtelen, waer van twee ſoorzyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Mandragora mas, Dod. J. B. Raii Hiſt.
Mandragora mas vulgatior, Park.
Mandragora fructu rotundo, C. B. Pit. Tournefort.
Mandragoras albus ſeu maſculus, Cord. Hiſt.

In 't Nederduitſch *Mandragora mannetje.*

* Hare

* Hare bladers komen onmiddelyk uit den wortel'; zy zyn meer dan een voet lang, in hun midden breeder dan de hand, en ſmal aen de eindens, glad, donkergroen van kleur', onaengenaem van reuk; tuſſchen dezelve komen korte voetſtelen op, dragende yder eene bloem, die als eene klok gemaekt, doorgaens in vyf deelen geklooft, een weinig ruig, en wit van kleur' is naer 't purper trekkende; haer kelk is als een trechter gemaekt, bladerryk, ingeſneden, en ruig; als de bloem verwelkt is, komt 'er een kleene ronde appel in de plaets, zoo groot als eene miſpel, vleezig, groenachtig geel van kleur'; hy heeft eenige witte zaden in zich, die dikwils de gedaente van eene kleene nier hebben; haer wortel is lang, dik, witachtig, geklooft of verdeelt in twee aenmerklyke takken, omringt met vezelen zoo kort en dun als hair, verbeeldende, als hy in zyn geheel is, de onderſte deelen van een' menſch; waerom hy van ſommigen *Anthropomorphon* genaemt is, *ex ἄνθρωπος, homo, & μορφὴ, figura*, als of men zeide *Gedaente van een' menſch.*

De tweede ſoort word genaemt

Mandragora fœmina, Dod. Ger. J. B. Raii Hiſt.
Mandragora, flore ſubcæruleo purpuraſcente, C. B. Pit. Tournef.
Mandragoras fœmineus, Park.

In 't Nederduitſch *Mandragora wyfje.*

Zy verſchilt daer in van de voorgaende, dat hare bladers kleener, ſmaller, gerimpelder, zwartachtiger zyn, ter aerde nederliggen, en een' ſterken en ſtinkenden reuk hebben; dat hare bloemen blaeuw naer 't purper trekkende van kleur' zyn; dat hare vrucht kleener en bleeker, niet peerwyze, als verſcheide Schryvers willen, maer rond, welriekende, met ſap vervult is, en kleener en zwartachtiger zaed in zich heeft; haer wortel is een voet lang, dikwils in twee takken geklooft en verdeelt, van buiten bruin, van binnen wit, met eenige vezelen voorzien.

De eene en de andere ſoort waſſen in warme landen, op de velden, op bergachtige plaetſen; de laetſte is de zeldzaemſte, zy hebben veel olië en waterdeelen, doch middelmatiglyk zout in zich.

* Zie Pl. XIII. Fig. 16.

Uitwendig gelegt zyn ze pynſtillende, verkoelende, verdoovende, ontbindende; in de Geneeskunde gebruikt men voornamentlyk de ſchors van hare wortelen of de geheele wortels; men brengt ze ons droog uit Italië; zy moeten van buiten graeuw, van binnen wit, vleezig, zuiver brekende zonder vezelen, zonder reuk, en een weinig bitter van ſmaek zyn; men gebruikt ze tegen de ontſtekingen der oogen, de roos, de kropzweeren en andere gezwellen.

De Ouden verſtonden door *Mandragora* eene andere plant als onze Mandragoraes.

Mandragora, ἀ μάνδρα, ſtabula, ſpelunca, om dat men meent, dat de eerſte Mandragoraes by de ſtallen of hollen, waer in men de verkens op 't land ſluit, gevonden wierden.

MANGAIBA.

Mangaiba, G. Piſon, is een ſchoone Braziliaenſche boom, die zoodanig vermeenigvuldigt, dat hy geheele boſſchen vervult; hy is zoo groot als een van onze Pruimboomen, en draegt vele vruchten; zyne bladers zyn kleen, langwerpig, hard, verſcheide op eenen tak tegen malkanderen over geſchikt, van eene ſchoone groene kleur', geteekent in hunne lengte met verſcheide zeer dunne, evenwydige ſtrepen; de bloemen zyn kleen, wit, ſtarwyze geſchikt als die van de Jaſmyn, zeer ſterk riekende; zyne vrucht is rond en naer eene Abrikoos gelykende, goed om te eten, goud-geel van kleur' als ze in de zonne ſtaet, en met roode vlekken geteekent; zy is met eene zeer dunne ſchelle bedekt, en bevat een mergachtig, in den mond ſmeltend, ſappig, en melkachtig vleeſch van een' lekkeren ſmaek, en vyf of zes kleene ſteenen in zich; zy word niet ryp, als nadat ze van den boom' is gevallen; men plant en kweekt dezen boom in vette en vochtige aerde.

Zyne vrucht, van den boom' geplukt zynde eer ze ryp is, heeft een' t'zamentrekkenden en zeer bitteren ſmaek; zy is ſtoppende, maer als ze ryp is, bevochtigt en verkoelt ze de ingewanden, ſtilt den brand of de hitte van de koorts', en doet afgaen.

MANGAS.

Mangas, Garz. Acoſt.
Manga, Scalig.
Perſicæ ſimilis putamine villoſo, C. B.

* Is

* Is een groote en takryke boom, die in verſcheide Provintiën van Indië waſt, als in Ormus, Malabar, Goa, Guzarate, Bengale, Pegu, en Malacca; daer zyn twee ſoorten van, de eene is tam en gekweekt, en de andere wild.

De tamme Mangas heeft lange en breede bladers; hy draegt eene vrucht, die grooter is dan een Ganzenei, wegende op zekere plaetſen in Indië tot twee ponden en zelfs meer; men vind 'er van verſcheide kleuren op den zelven boom, ſommige heldergroen, andere groen naer 't rood trekkende, andere geel, alle van een' zeer goeden zoeten en lekkeren ſmaek, en aengenamen reuk. De Indianen eten ze raeuw, en konfyten 'er van. Deze vrucht heeft een' bitteren ſteen, die de gedaente van een' eikel heeft, en bedekt is met eene witte ſchelle en met een' zeer harden dop, die met hair of vezelen, welke over langs en over dwars loopen, vervult is; men vind ook van deze vruchten, die geen' ſteen hebben, maer zeer goed van ſmaek zyn. In Perſië noemt men de vrucht van de Mangas *Ambo*, en in Turkyen *Amba*; men konfyt ze, om ze te bewaren.

Haer ſteen gebraden word gebruikt om de buikloopen te ſtuiten en de wormen te dooden; men neemt hem in.

De wilde Mangas is kleener, dan de tamme; de bladers zyn korter en dikker; zyne vrucht is grooter dan een Kwee, van eene groene en blinkende kleur', een weinig vleezig, met een melkachtig ſap vervult; haer ſteen is zeer groot en hard: men noemt deze vrucht *Mangasbravas*. De wilde Mangas waſt in grooten overvloed in de geheele Provintië van Malabar; de kinders ſpelen met zyne vrucht gelyk men met de Oranjeappelen doet in de landen, alwaer 'er vele groeijen.

Deze vrucht word zeer vergiftig geacht, en men zegt, dat alle, die 'er van eten, terſtond ſterven.

MANGOSTANS.

Mangoſtans, Jac. Bontii, Garciæ. Is eene Indiaenſche vrucht zoo groot als een kleene Oranjeappel; hare ſchel is graeuw, of ſomtyds donker-groen, naer die van een' Granaetappel gelykende, en een weinig bitter; van boven heeft ze eene ſoort van kroone, wier ſtralen kleene noten of kraekſteenen, met een wit vleeſch omringt, in zich hebben; haer onderſte gedeelte omtrent den ſteel is bekleedt met drie of vier dunne ſchellen, die als van malkanderen zyn afgeſcheiden; haer vleeſch gelykt naer dat van een' Oranjeappel, is zoet en zeer aengenaem van ſmaek. Deze vrucht waſt aen een' kleenen boom', den Citroenboom' gelykende; zyne bloemen zyn geel.

Zy is hart- en maegverſterkende; hare ſchel is t'zamentrekkende.

* Zie Pl. XIV. Fig. 1.

MANGOUSTE.

Mangouſte, of *Mangouſe*, is een viervoetig Indiaenſch dier, dat onze Wezeltjes in gedaente naerby komt, maer zyn lyf is een weinig langer en dikker, zyn ſnuit dunner, en zyne pooten korter; zyn hoofd is bynaer als dat van een Eekhorentje, en voorzien met kleen kort hair; zyne oogen zyn groot en zeer levendig; zyne ooren kort en rondachtig; zyn ſtaert is bedekt met hair van verſcheide kleur', en is naermate zoo lang als dat van eene rat; dit dier is van zyn hoofd tot 't uiterſte van zynen ſtaert gerekent twee en een half voet lang; het is zeer ſchoon van kleur'; zyn vel is voorzien met lang hair van verſcheide kleuren, waer in 't zwart en wit op yder hair de overhand hebben, maer tuſſchen deze kleuren is 'er eene ſoort van rood, dat tot eene aangename ſchakering dient om de mengeling te verzachten; hy komt voort omtrent China, Siam, en in 't Koninkryk Calecut; hy is vlug, vermaeklyk, en word gemaklyk tam; hy ſpeelt en malt aertiglyk met de menſchen gelyk de kleene honden doen, maer is verraderlyk als hy eet; want op dien tyd knort het, en valt den genen met woede aen, welke hem naerby komen; hy beſtryd de ſlangen zeer behendig; hy gaet op de Papegaeijen jagt, en eet ze; hy valt, gelyk de katten, op de ratten aen; hy is den Kameleon tot verſchrikking, die 'er zoodanig van ontzet is, dat hy op zyne ontmoeting eens ſlags als een blad neêrvalt, en doorgaens op 't enkel zien bezwykt, hoewel hy anders zich dapperlyk tegen veel grootere dieren verdedigt, als tegen een' hond of eene kat, en zelfs zich ſomtyds verſtout die aen te taſten.

De Indianen ſchryven aen de deelen van de Mangouſte verſcheide krachten toe; zy gelooven, dat zyne lever goed is tegen de vallende ziekte; dat zyn vleeſch tot poeder gemaekt, en op de beten der vergiftige dieren gelegt, de zelve geneeſt; dat zyne gal goed is voor de ooggebreken; dat zyn vet een groot middel is tegen de koude vochten, vloeijingen, en jigtpynen.

MANGUE.

Mangue ſive Mangle, G. Piſon. Is een van de gemeenſte boomen, die in Weſtindië op aen de zee gelegene plaetſen waſſen; daer zyn drie ſoorten van.

De eerſte word *Cereiba*, of *Witte Mangue* genaemt; hy gelykt naer een' kleenen Wilge, maer zyne bladers zyn een weinig grooter, en tegen over malkanderen geſchikt; de bloemen beſtaen uit vier kleene bleeke of geelachtige bladeren, en zwarte draedjes in 't midden, van reuk als honig; de bladers van dezen boom zyn, als de zon ſchynt, in hunne oppervlakte met een zeer wit zout beſtrooit, dat van de dampen der zee komt, en dat de hitte van de zonne opdroogt; maer als de lucht vol wolken is, ſmelt dit zout, en vertoont zich in de gedaente van daeuw; men kan met de vingeren van twee of drie bladeren dezes booms zoo veel van dit zout als 't droog is krygen, als men noodig heeft tot 't zouten van een kommetje vleeſchnat.

De tweede word *Cereibuna* genaemt; hy is een kleene boom, wiens blad rond, dik, en ſchoon-groen van kleur' is; de bloem is wit; zyne vrucht is zoo groot als eene hazelnoot, en zeer bitter.

De derde word van de Indianen *Guaparumba*, en van de Portugezen *Mangue verdadeiro* genaemt; hy is een boom, die veel grooter en wyder is uitgebreidt dan de voorgaende; zyne wys van groeijen is zonderling en verwonderenswaerdig, want zyne takken, nadat zy zich hebben opgeheven en uitgebreidt, buigen zich tot op de aerde, alwaer zy wortels ſchieten, en op nieuws groeijen tot zulke groote boomen als die, waer uit zy voortkomen; zyn hout is vaſt, zwaer, en dient den Timmerlieden tot de gebouwen; zyne bladers gelyken naer die van den Pereboom, maer zy zyn een weinig langer en dikker; de bloemen zyn kleen, en vervat in langwerpige kelken; in hare plaets komen, nadat zy zyn afgevallen, peulen van buiten naer Pypkaſſië gelykende, maer korter, donker van kleur', vervult met een witvleeſch gelykende naer 't merg der beenderen, en van een' bitteren ſmaek. Sommige Indianen eten 'er af by gebrek van ander voedſel; zyn wortel is zacht en vochtig.

Dees wortel is goed tegen de ſteken van vergiftige dieren, alshy geklooft, gebraden, en op de wond gelegt word; hy verzacht de pyn. De Viſchers gebruiken hem, om de ſteken, die ze van de viſſchen gekregen hebben, te genezen.

De Heer Froger heeft in zyne Reisbeſchryving' aengemerkt, dat op 't Eiland Kaijenne in Nieuw Vrankryk de moeraſſen van Mangues overdekt zyn, en dat de oeſters zich aen hunne ſtammen vaſt maken. Deze boomen zyn zoo dik, en hunne wortels, die voor 't grootſte gedeelte boven de aerde uitſchieten, klimmen wederom op, en ſtrengelen zich zoo wel door een, dat men op zekere plaetſen meer dan agtien of twintig uren ver daer op kan gaen, zonder een voet op 't land te zetten.

MANNA.

* *Manna*, in 't Franſch *Manne*, in 't Nederduitſch *Manna*, *Honigdaeuw*, is een wit- of geelachtig verdikt ſap, dat veel naer ſuiker of honig aert, in 't water zich ligtelyk ontdoet of ſmelt, zoet, honigachtig van ſmaek, zwak en laf van reuk is; zy komt zonder inſnyding of door inſnydingen, gelyk de gommen, uit den ſtamme, dikke takken, en bladeren van de tamme of wilde Eſſcheboomen, die in Kalabrië, Sicilië, en voornamentlyk omtrent Gallipoli, op den berg St. Angelo, en te Atolf in overvloed waſſen.

De ſchoonſte en zuiverſte Manna komt in de Zomer- en Hooimaend, als de zon in hare kracht is, zonder inſnyding' te voorſchyn; terſtond vertoont ze zich in kriſtallyne droppelen of tranen, die grooter of kleener zyn, naer de plaetſen van den boom, waer uit ze is gekomen; maer binnen den tyd van eenen dag word ze door de hitte hard, en wit, mits dat het op dien dag niet regent, want de regen ontbind ze, en maekt, dat ze verloren word; men doet ze van den boom' af, als ze verdikt is, met kleene meſſen, en laet ze nog in de zonne droogen, om ze witter te maken en ook bekwamer om vervoert te worden.

De tweede Manna krygt men van de zelve boomen in de Oogſt- en Herfſtmaend, als de hitte van de zonne begint te verminderen; men maekt ſneden in de ſchorſen der Eſſcheboomen, waer uit een ſap vloeit, dat tot eene Manna gelyk de eerſte verdikt; zy komt 'er zelfs in eene grooter meenigte uit, maer ze is geelachtiger en onzuiverer; men ſcheid ze van den boom' af, en laet ze in de zonne droogen; in regenachtige of vochtige jaren krygt men zeer weinig Manna van de boomen, om dat ze door de

* Zie Pl. XIV. Fig. 2.

den regen geſmolten en weggeſleept is; dat de reden is, waerom de Manna op ſommige tyden durer is dan op andere; men moet ſchoon weêr en droogte hebben om ze te konnen verzamelen.

Pomet onderſcheid de Manna in drie ſoorten; de eerſte is, die van den Berg St. Angelo komt; zy is doorgaens een weinig vet, maer hy houd ze met reden voor de beſte.

De tweede is de Manna van Sicilië, die doorgaens wit en droog is, doch onderhevig, dat ze met vygen en kaſtanjes vervult is.

De derde is de Manna van Atolf, die de ſlechtſte is; zy is droog, doofwit van kleur', en dikwils met kleene korrelen vervult.

Men verkieſt de Manna nieuw in groote of kleene tranen of korrelen, die zuiver, droog, ligt, hol, ſyroopachtig of kriſtallig van binnen, wit van kleur', en zoet van ſmaek zyn; nochtans moet men die niet verwerpen, welke alle deze ſchoonheden niet bezit, want dikwils verlieſt ze 'er eenige, het zy in 't droogen, het zy door 't vervoeren, of dat ze begint te verouden; zy is deugdzaem genoeg, als ze vry droog, wit, zuiver, zonder mengeling', een weinig vet, zoet en eenigzins laf van ſmaek is; zy heeft veel olië en waterdeelen, zuur zout en een weinig aerde in zich.

Men brengt ons Manna uit Kalabrië in ſchoone ſtukken, die een vinger lang en dik, ligt, en van eene witte doch eenigzins roodachtige kleur' zyn. De gedaente, ſchoonheit, zuiverheit en ſchikking, die men aen deze ſtukken geeft, hebben doen twyfelen of deze Manna natuurlyk was; velen hebben gemeent dat ze door de Kalabriërs vervalſcht en op deze wys gemaekt was, om ze durer te verkoopen; maer 't is zeer waerſchynlyk, dat ze natuurlyk is; want hare zelfſtandigheit, ſmaek, reuk, beginſels, en buikzuiverende kracht komen t'eenemael over een met die van de Manna in kleene tranen, die men uit den boom' heeft zien vloeijen, en die men weet natuurlyk te zyn. De reden, waerom men deze ſchoone Manna in lange ſtokken vind, is, dat de Boeren, nadat ze in de ſtammen en dikke takken der Eſſcheboomen ſneden gemaekt hebben, daer ſtroohalmen of kleene ſtukken hout, die wat lang zyn, inſteken, op dat de Manna nog vloeibaer zynde op dit ſtroo of hout afdruipende daer verdikke, en die gedaente verkryge, zoo als wy ze zien; daerna nemen ze die ſtrootjes en kleene houtjes zachtjes weg, en laten de Manna in deze gedaente droogen.

Wy weten echter by bevinding, dat deze zoo ſchoone, reine, en kriſtallige Manna, van welke gedaente ze ook zy, minder afgang verwekt dan de Manna, die eenigzins vet is; en de reden daer van is, dat zy zoo zuiver zynde al te ſchielyk door 't lichaem gaet, en den tyd niet heeft om te werken noch de vochten zoo wel te ontbinden, als de vette Manna doet, die lymiger zynde zich langer in de ingewanden ophoud.

De Manna bewaert zynde vermindert veel in ſchoonheit, doch niet in kracht; velen meenen, dat ze, hoe ze ouder is, des te ſterker den buik zuivert, dat ik niet heb vernomen; men moet de roſſe of bruine, vuile, honigachtige of al te weeke Manna, die men dikwils by de Droogiſten vind, en die ze goed koop geven, niet gebruiken, om dat men 'er eenige droogeryen kan ondergemengt hebben, die ſchadelyk zyn, of ten minſten hare kracht verminderen.

De Manna ontlaſt zachtjes de gal- en weiachtige vochten door den ſtoelgang; men gebruikt ze tegen de hoofdziektens; de giſt is van twee drachma tot twee oncen.

Manna komt van 't Hebreeuwſche woord *Man*, dat eene ſoort van brood of iets eetbaer beteekent; want men heeft in de voorgaende eeuwen gelooft, dat onze Manna was een hemeldaeuw, verdikt op de planten van Kalabrië, naerby die komende, welke God in de Woeſtyne op de Iſraëliten liet regenen tot hun voedſel.

Omtrent Brianſon en bynaer in 't gantſch Dauphiné vind men op de boomen en heeſters eene ſoort van Manna, zoo rond als Korianderzaed, wit, en droog; men brengt 'er ons ſomtyds van te Parys, doch zelden; deze noemt men Manna van Brianſon, zy is zeer weinig buikzuiverende.

In Perſië komt 'er eene ſoort van buikzuiverende Manna voort, met die van Brianſon overeenkomende, op eene doornachtige plant, die vier of vyf voeten hoog is, en die de Arabiers *Agul* of *Alhagi* noemen; Rauwolf ſpreekt 'er van; deze Manna bewaert zynde word tot een bruin deeg; zy is gelyk de ſuiker zoet van ſmaek, maer laet een weinig ſcherpheit na zich.

Daer komt ook Manna op den boom, die in 't Latyn *Acer*, in 't Franſch *Erable*, in 't Nederduitſch *Booghout* genaemt word.

Alle deze ſoorten van Manna komen van een ſap, dat uit de plant' waeſſemt, en in de lucht verdikt.

De Joodſche Hiſtoriſchryver Joſephus meent, dat *Man* in de Hebreeuwſche tael' eene ſoort van vrage is, als of men zeide, Wat is dat?

om dat de Iſraëliten verwondert waren Manna te zien vallen, die men in 't land *Mane* noemt; zy was van grootte als Korianderzaed; zy geloofden in den beginne, dat 't ſneeuw was.

MANOBI.

Manobi, Lerii, J. B. zyn ronde en gebulte Braziliaenſche vruchten, van grootte als onze aerdappels, donker van kleur', hebbende yder een' aſchgraeuwen ſteen zoo groot als eene van onze hazelnoten, en van den zelven ſmaek, geluit gevende en klinkende als ze droog is; deze vruchten vind men in de aerde door dunne en fyne vezels aen malkanderen vaſt, zonder eenigen anderen wortel' of plant'; zy zyn zeer goed van ſmaek.

Men zegt, dat ze de maeg zeer verſterken.

MANUS MARINA.

Manus, ſive Palma marina, in 't Franſch *Main de mer*, is eene plant, die de gedaente heeft van eene hand met hare voorhand; zy is dik, vleezig, wit- en vliesachtig; zy groeit in de zee; zy heeft een' zeereuk en een' zouten ſmaek; zy heeft veel waterdeelen, olië en zout in zich.

Zy is verdunnende en ontbindende, als ze gekneuſt en uitwendig gelegt word.

MARCASITA.

Marcaſita, in 't Franſch *Marcaſite*, is een Bergſteen, waer in metael gevonden word, en waer van verſcheide ſoorten zyn, want alle ſteenen, die een weinig of veel metael hebben, worden met dezen naem' genaemt, doch men verſtaet doorgaens door de Marcaſiten drie ſoorten van Bergſteenen, genaemt Goud-Marcaſite, Zilver-Marcaſite, Koper-Marcaſite.

De twee eerſte zyn in kleene bollen, die zoo groot als noten, bynaer rond, zwaer, en van buiten bruin van kleur' zyn; van binnen verſchillen ze in kleuren, want de eene heeft eene goud-kleur, de andere eene zilverkleur, beide zyn ze blinkende en glinſterende.

De Koper-Marcaſite is zoo groot als een kleene appel, rond, of langwérpig, van buiten bruin, van binnen geel en kriſtallyn, glinſterende, blinkende, en ligtelyk roeſtende.

De Marcaſiten worden uit de metaelmynen gehaelt, zy hebben veel zwavel en koperroodig zout, voornamentlyk de Koper-Marcaſite in zich.

Uitwendig gelegt zyn ze ontbindende.

MARGA.

Marga.
Lithomarga.
Stenomarga.
Medulla ſaxorum.
Agaricus mineralis.
Lac lunæ.

In 't Franſch *Moëlle de pierre. Agaric mineral. Lait de lune.*

In 't Nederduitſch *Merg in de ſteenen, Mergel.*

Is een zekere teêre, brooze, zeer witte en mergachtige ſteen, die naer kryt gelykt, en in zekere geweſten van Duitſchland in de klooven der ſteenrotſen gevonden word.

Hy is afvegende, t'zamentrekkende, opdroogende, heelende; hy doet 't vleeſch groeijen, en ontbind 't geronnen bloed; men gebruikt hem uit- en inwendig.

Pomet merkt in de aenteekeningen, die hy op 't einde van zyn boek gemaekt heeft, aen, dat men dit Merg van ſteen vind in een heuveltje in de Heerlykheit van Moskouw toebehoorende aen den Keurvorſt van Saxen, en by Gironne in Katalonië. Dat de Inwoonders van die landen uit deze aerde, nadat 'er de zon op geſchenen en die verwarmt heeft, zekere kleene bollen zoeken zoo wit als meel, waer van ze brood maken, hebbende die met oprecht meel gemengt; 't geen my door verſcheide andere Natuurkenners verzekert is.

MARGARITÆ.

Margaritæ.
Uniones.
Perlæ.

In 't Franſch *Perles.*

In 't Nederduitſch *Paerlen.*

Zyn kleene ronde of bynaer ronde, of hoekige,

kige, of eironde, of peerwyze, harde, vaſte, gladde, witte, blinkende ſteenen, van verſcheide grootte, die in zekere Oeſteren, wier ſchulpen van verſcheide grootte zyn, voortgebragt worden; doch men vind 'er ſommigen, die drie of viermael zoo groot zyn als de Rouaenſche Oeſters; men viſcht deze Oeſters in de Ooſterſche en Weſterſche zee, gelyk men in de Reisbeſchryvingen van den Heer Tavernier wydloopig genoeg zien kan. Daer zyn vier Paerlviſſcheryen in 't Ooſten; de eerſte is rondom 't Eiland Bahren in de Golf van Perſië; de tweede is tegen over Bahren op de kuſt van 't Gelukkig Arabië, by de Stad Carifa, deze komt een' Arabiſchen Prins' toe; de derde is in 't Eiland Ceilon in de zee, die tegen een groot dorp, Manar genaemt, ſtroomt; de vierde is op de kuſt van Japan, doch men viſcht 'er niet, om dat de Japanners geen werk van de juweelen maken.

Daer zyn vyf Paerlviſſcheryen in 't Weſten, die alle in de Golf van Mexico zyn langs de kuſt van Nieuw Spanje.

De eerſte is langs 't Eiland Kubagua, honderd en zeſtig uren van S. Domingo.

De tweede is aen 't Eiland van Margareta, dat is te zeggen aen 't Paerlen-Eiland een uur van Kubagua gelegen.

De derde is te Komogote vry dicht by't vaſte land.

De vierde is te Rio de la Hacha, langs de zelve kuſt.

De vyfde is te S. Martha, zeſtig uren van Rio de la Hacha.

Nog viſcht men Paerlen in Schotland, en in eene van de rivieren van Beijeren, maer zy zyn voor 't grootſte gedeelte hoekig of ſcheef, en by die van 't Ooſten en van 't Weſten in ſchoonheit niet te vergelyken.

Men vind de Oeſters niet als op den grond van de zee; de duikers dalen 'er neêr, nadat zy onder aen hunnen buik eenen ſteen, die aen de zyde, alwaer hy de huid raekt, als een boog is gehouwen, ſterk hebben vaſt gemaekt, en een' anderen zeer zwaren aen een' der voeten, waer door ze in een oogenblik op den grond zinken; dan haelt men dezen ſteen wederom op in de bark of ſchuit door middel van een' kleenen takel; de Oeſters zyn doorgaens aen de rotſen vaſt, waer van de duikers ze door een kleen mesje of ander yzertuig, dat zy mede hebben genomen, afſcheiden; zy doen ze naer mate in een groot net, dat als een zak is gemaekt, en aen hunnen hals' hangt door middel van een lang touw, dat aen 't boord van 't ſchip vaſt is; dit touw dient om de viſſchers weêr op te halen, als ze hunne zakken gevult hebben.

Hoewel deze duikers ſomtyds meer dan zeſtig voeten onder water dalen, zy zeggen, dat 't daer zoo licht is, dat ze alzoo klaer zien, als of ze op 't land waren; zoo dra zy den grond raken, loopen ze aen alle kanten op 't zand, op eene ſlymachtige aerde, die aldaer en ontrent de punten der rotſen gevonden word, afrukkende en bergende de Oeſters, die ze vinden, zoo ſpoedig als ze konnen, want zy geen' tyd te verliezen hebben; de goede duikers blyven nochtans wel een half uur onder water, de andere konnen 'er niet langer dan een kwartieruurs blyven; men zegt, dat ze noch olië noch eenig ander vocht daer toe gebruiken; maer dat ze hunnen adem alleenlyk inhouden, hebbende van jongs af zich daer toe gewent. Zoo dra zy zich gedrongen vinden door gebrek van lucht, trekken zy aen 't touw, waer aen de zak vaſt is, en houden 'er hen zelve met hunne handen zeer ſterk aen vaſt; dan trekken zy, die in 't ſchip zyn, dit teeken ziende, hen zeer ſchielyk uit 't water, en ontlaſten ze van hunnen vangſt, die ten hoogſten in vier of vyfhondert Oeſteren beſtaet; doch zy brengen 'er altyd zoo veel niet meê, want zy zyn niet verzekert 'er altyd zoo veel te vinden, als ze zouden konnen nemen, daerenboven kan de een zoo lang niet onder water blyven als de ander, zoo als gezegt is. Voorts zyn deze arme menſchen veel gevaers onderworpen, want behalven deze van zich zoo diep in zee te werpen, hier of daer aen vaſt te blyven hangen, zich te verminken of om hals te raken door 't vallen op eenigen ſteen, door de vrees te ontſtellen, en by gebrek van lucht in flauwte te vallen, loopen ze nog dit gevaer van door de groote viſſchen verſlonden te worden.

Als de Oeſters uit de zee gehaelt zyn, wacht men, dat ze van zelfs open gaen; want indien men ze opende, gelyk men onze Oeſters doet, zoude men de Paerlen konnen beſchadigen en klooven; als ze open zyn, haelt men 'er de Paerlen uit.

De Ouden hebben de Paerlen *Uniones* genaemt, om dat ze meenden, dat men 'er nooit meêr dan eene uit yder Oeſter kreeg; maer zy zyn bedrogen geweeſt, dewyl men 'er tot zeven in eenen ſchulp vind; zy worden door een ſlym- of kleeſachtig zout vocht voortgebragt, dat in verſcheide deelen van den Oeſter verdikt en verſteent is.

Daer is geene plaets geſchikt tot de voortbrenging der Paerlen, zy komen onverſchillig voort in alle deelen van den Oeſter; doch men vind 'er doorgaens in yder eene of twee, die grooter en beter gevormt zyn dan de andere; dees Oeſter is goed om te eten gelyk de gemeene.

Men vind Paerlen van verſcheide kleuren, ſommige wit, andere naer 't geel trekkende, andere als loodverwig. De Heer Tavernier zegt, dat hy 'er zes volkomen rond, doch zoo zwart als Git gehad heeft. De witte kleur is aen haer de natuurlykſte; de geelachtige kleur komt daer van daen, omdat, de viſſchers hunne Oeſters by hoopen verkoopende, en de kooplieden ſomtyds veertien dagen lang wachtende dat ze van zelfs open gaen om 'er de Paerlen uit te krygen, eenige van deze Oeſteren hun ſap ondertuſſchen verliezende bederven en ſtinken, waer door de Paerl geel word. 't Welk zoo zeker is, dat in alle Oeſteren, die hun ſap behouden hebben, de Paerlen altyd wit zyn; de loodverwige en zwarte Paerlen worden niet als in Amerika gevonden, en deze kleur komt van den aert van den grond der zee, die modderiger is dan in 't Ooſten; in alle Oeſteren, die men vangt, zyn geen Paerlen, men vind 'er vele, die 'er geene hebben; de regenachtige jaren zyn voor deze visſcherye de voordeeligſte, want men heeft aengemerkt, dat na grooten regen de Oeſters overvloediger in Paerlen waren.

Men vind ſomtyds Paerlen in onze Oeſteren, Moſſelen, en in verſcheide andere ſchulpen; van welke plaetſe die ook van daen komen, zy zyn 'er door natuurlyke aenvoegingen of t'zamenvoegingen van zeer dunne en blinkende lagen of plaetjes op de wys van uijeuſchellen voortgebragt, die daer na hard geworden en verſteent zyn; hare ſtoffe is de zelve als die van 't Paerlemoer.

De meeſt geachte Paerlen zyn de Ooſterſche, en onder die verkieſt men de grootſte, volkomen ronde, gladde, witte, blinkende of doorſchynende; deze noemt men Paerlen van een ſchoon water; zy zyn meer of minder van prys, nadat zy deze hoedanigheden nader komen; men gebruikt ze niet als tot ſnoeren om den hals en om de armen; in de Geneeskunde gebruikt men de kleene Paerlen, die men Paerlzaed noemt, om dat ze naer zaden gelyken; zy hebben zoo veel kracht als de groote, en koſten zoo veel niet; men moet de Ooſterſche, witte, heldere, doorſchynende, zuivere kiezen; zy zyn alkaliſch; men bereid ze met ze op een' wryfſteen tot een ongevoelig poeder te wryven.

Men acht ze hartſterkende, goed om 't vergift te wederſtaen, de vervallen krachten te herſtellen; maer hare voornaemſte kracht beſtaet in 't zuur te verdooven en te vernietigen, gelyk de andere alkaliſche ſtoffe doen; derhalven zyn ze goed tegen de ſcherpheden in de maeg', tegen den hondshonger, buikloopen, bloedingen: de gift is van zes greinen tot eene halve drachma.

Men brengt ons te Parys zekere groote, zware, ſchoone, dikke Oeſterſchulpen, die van buiten graeuw, van binnen wit, glad, blinkende en een weinigje groenachtig zyn, hebbende omtrent huu midden een teeken van een' Oeſter, die 'er is afgerukt geweeſt; in 't Latyn noemt men ze *Mater Perlarum*, in 't Franſch *Nacre de Perles*, of *Mere de Perles*, in 't Nederduitſch *Paerlemoer*, het zy om dat men in deze ſoort' van Oeſter, gelyk als in vele andere, ſomtyds Paerlen vind, het zy om dat ze van binnen de kleur en ſchoonheit van de Ooſterſche Paerlen hebben. Ik bewaer in myne Droogeryekaſt een' van deze ſchulpen, die zeventien onzen weegt, en meer dan twee handen breed is; men kieſt de witſte en blinkendſte; men ſlypt deze ſchulpen, en men maekt 'er lepels, legpenningen, en vele andere kleene werken van, die glad, zacht in 't aenraken, blinkende, en zeer aengenaem voor 't gezicht zyn; men wryft ze ook op den wryfſteen tot een ongevoelig poeder; dit noemt men bereid Paerlemoer; de vrouwen gebruiken 't tot blantketſel.

Het is goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, en de al te ſcherpe vochten te verzachten; de giſt is van eene halve tot twee ſcrupels; het is een alkali.

MARMOR.

Marmor, in 't Franſch *Marbre*, in 't Nederduitſch *Marmer*, *Marmerſteen*, is eene ſoort van ſteen, die zeer hard, vaſt, en zwaer is, gemaklyk en volkomen kan gepolyſt worden, en altyd uitnemende koud is; hy groeit in vele plaetſen van Europa; in Italië vind men 'er veel van.

Daer zyn drie algemeene ſoorten van Marmer, een wit, een zwart, en een van verſcheide kleuren.

Het witte Marmer is 't gemeenſte; dat het hardſte, witſte, en blinkendſte is; word 't meeſt geacht.

Het zwarte Marmer is een weinig ligter dan 't witte Marmer; daer zyn verſcheide ſoorten, die in hare kleuren verſchillen; want het een is van eene ſchoone zwarte Git kleur, het ander is zwart met witte aderen; men verkieſt voor 't ſchoonſte, dat zeer zwart, glad, hard, blinkende, en weêrſchynende is.

Het Marmer van verſcheide kleuren is de Granitſteen of *Granites*, of de Porfierſteen, waer

waer van op zyne plaets zal geſproken worden.

Het witte Marmer word ſomtyds, doch zelden, in de Geneeskunde gebruikt; de andere Marmers zouden van zoo veel kracht zyn als dit; gewreven zynde is het opdroogende, men mengt 't onder zalven en plaeſters. Men kan 't geheele, en wel gepolyſte Marmer ook gebruiken om de al te groote Venus-hitte te temmen en te doen bedaren, zynde op den bilnaed gelegt; men maekt eene ſoort van mortel van gemalen marmerſteen, kalk, en water, die men *Stuc*, in 't Nederduitſch *Pleiſter* noemt; men gebruikt die tot 't maken van afbeeldſelen en vercierſelen der Bouwkunde.

Marmor, *ex* μαρμαίρω, *ſplendeo*, om dat het Marmer wel gepolyſt zynde blinkende en glinſterende is.

Stuc komt van 't Italiaenſche woord *Stucco*, dat het zelve beteekent.

MARRUBIASTRUM.

Marrubiaſtrum vulgare, Pit. Tournef.
Sideritis Alſines triſſaginis folio, C. B.

Is eene plant, die een' vierkanten, en een weinig ruigen ſteel ſchiet omtrent een voet hoog, gevende takken, die zich naer de aerde buigen; de bladers zyn als die van Muur, maer grooter, en aen de kanten getandt; de bloemen zyn bekswyze, of als pypen gemaekt, die van boven in twee lippen geſneden, blaeuw van kleur, en onderſteunt zyn door vry ruwe kelken, die de gedaente van een horentje hebben. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er vier kleene bynaer ronde zaden in yder plaets, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft. Haer wortel is kleen en met fyne vezelen voorzien. Deze plant waſt in de velden.

Zy is afvegende en wondheelende.

Marrubiaſtrum, *à Marrubio*, *Malrove*, om dat de bloemen van deze plant' met die van de Malrove overeenkomen.

MARRUBIUM ſive PRASSIUM.

Marrubium, Dod.
Marrubium album, J. B. Raii Hiſt.
Praſſium album officinar.
Praſſium, Ang.
Marrubium album vulgare, C. B. Pit. Tournef.
Marrubium album odorum, Ad.

In 't Franſch *Marrube blanc.*

In 't Nederduitſch *Malrove*, *Witte Andoren.*

* Is eene plant die verſcheide ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog, die vierkant, met wolle bedekt, van binnen hol, en getakt zyn; de bladers zyn tegen over malkanderen geſchikt, bynaer rond, gerimpelt, aen de kanten getandt, ruig, wollig, witachtig, welriekende, ſcherp en bitter van ſmaek; de bloemen zyn kleen, wit, by verdiepingen en ringswyze langs de ſtelen geſchikt; yder van haer is eene pyp of buis, van boven in twee lippen geſneden, en onderſteunt door een' witachtigen, wolligen, doch ruwen kelk. Als de bloem verwelkt is, komen 'er vier langwerpige zaden in hare plaets; haer wortel is vezelachtig en zwart; de geheele plant geeft een' ſpeceryachtigen, ſterken en aengenamen reuk; zy waſt op onbebouwde plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, afvegende, openende, goed voor de verſtoppingen van de milt, lever, en baermoeder, voor de tering', aêmborſtigheit, om de baring en den uitgang van de nageboorte te bevorderen, om 't vergift te wederſtaen.

Marrubium komt, zoo men meent, van 't Hebreeuwſche woord *Marrob*, dat *bitter ſap* beteekent; andere leiden dezen naem af van 't Latyniſch *marcidum*, dat *verwelkt* beteekent, om dat de bladers van de Malrove gerimpelt, witachtig en als verwelkt zyn.

MARTES.

Martes.
Marta.
Marterus.
Foina.
Gainus.
Sciſmus.

In 't Franſch *Martre.*

In 't Nederduitſch *Sabel*, *Moskoviſche Wezel.*

Is

* Zie Pl. XIV. Fig. 3.

Is eene ſoort van Wezeltje of kleen viervoetig wild dier, naer eene kat gelykende, maer langer en lager, hebbende korter pooten en klaeuwen; zyne tanden zyn zeer wit, ongelyk, en ruuw; zyn ſtaert is lang, dik, en vol hair. Daer zyn twee ſoorten van, de eene is tam, wier hair bruin is, uitgenomen onder aen den hals', alwaer 't doorgaens witachtig is; de andere is wild, wier hair lichter en zachter, en onder aen den hals' meeſtentyds geel is. Deze laetſte onthoud zich doorgaens in de boſſchen, doch doorwandelt ſomtyds de velden, worgt de hoenders, en eet hare eijers.

Men vind de Sabels in de Noordſche landen, op de daken der huizen; hun vel word zeer geacht wegens zyne ſchoonheit en warmte die het geeft.

In Moskovië, Lithauwen, en Scandinavië, en in verſcheide andere Noordſche landen komt 'er eene ſoort van Sabel voort, dien men noemt.

Muſtela Zibelina.
Mus Scythicus aut Sarmaticus.
Zobola.

In 't Franſch *Bellette*, of *Martre Zibeline.*

Hy is kleener dan de gewoone Sabel; hy is ros van kleur', behalven onder aen den hals', alwaer hy aſchverwig is; dit dier is ongeruſt en altyd in beweging'; het leeft van vogelen en ratten, die het vangt; zyn vel word van de Kooplieden veel meer geacht dan dat van de andere Sabelen, voornamentlyk als zyn hair lang en zwartachtig van kleur' is.

Het vleeſch van de Sabelen of de gevilde Sabels zyn ontbindende, goed om de zenuwen te verſterken, wegens de veelheit van vlug zout en olië, die ze in zich hebben; men kan ze in olië van olyven koken, en die gebruiken als de olië van kleene honden om 'er de lydende deelen meê te wryven.

Men noemt den Sabel *Martes*, of *Marta*, of *Marterus*, om dat hy wreed en wild is; als of men zeide dat hy ſtrydbaer of dapper is.

Foina, om dat hy zich dikwils in 't hooi verbergt.

MARUM.

Marum, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Marum Cortuſi, J. B. Raii Hiſt.
Chamædris maritima incana fruteſcens, foliis lanceolatis, Pit. Tournef.
Tragoriganum Lobelii, Ger.
Tragoriganum latifolium, C. B.
Tragoriganum latifolium, ſive Marum Cortuſi, Matthiolo, Park.

*Is eene ſoort van Chamædris, of eene kleene plant, die gelyk de Thym vele kleene, ronde, hout- en witachtige takken of roeden ſchiet, welke met bladeren bewaſſen zyn, die grooter dan die van de Thym, bynaer als die van de Kwendel, ſpits toeloopende als 't yzer van eene piek, van boven groen, en van onderen witachtig zyn; de bloemen komen voort uit den ſchoot der bladeren langs de takken; zy zyn bekswyze en naer die van de gemeene Chamædris gelykende, purperachtig van kleur', yder door een' ruigen, en witachtigen kelk ondersteunt. Als deze bloem verwelkt is, komen 'er vier bynaer ronde zaden in hare plaets, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een kelk' gedient heeft; de geheele plant heeft een' aengenamen reuk, en een' ſcherpen en prikkelenden ſmaek. Zy groeit in de warme landen, als in Provence, in de Eilanden van Hieres, omtrent Toulon, waer van daen men ze ons gedroogt brengt; men kweekt ze ook in de tuinen.

De tweede ſoort word genaemt

Marum vulgare, ſive Clinopodium, Dod.
Marum verum, vulgo Maſtic, Lugd.
Marum, Maſtic Gallorum & Anglorum, Adv.
Thymbra Hiſpanica majoranæ folio, Pit. Tournefort.
Tragoriganum primum, Cluſ. Hiſp.
Clinopodium quibuſdam maſtichina Gallorum, J. B.
Sampſuchus, ſive Marum maſtichen redolens, C. B.

Is

* Zie Pl. XIV. Fig. 4.

Is eene ſoort van Thymbra, of eene plant, die verſcheide takkige ſtelen ſchiet gelyk de Majolein, doch veel hooger, want zy waſſen tot de hoogte van twee of drie voeten, houtachtig, hunne takken wyduitbreidende; de bladers zyn gemaekt als die van de Majolein, of bynaer als die van de eerſte ſoort' van Marum, doch een weinig grooter, witachtig, ſcherp en bitter van ſmaek; de bloemen en zaden zyn gelyk die van de Thym, maer de bloemen waſſen wervelswyze rondom den ſteel of by ringen en verdiepingen geſchikt tuſſchen de bladers aen de toppen der takken, wit van kleur'; haer wortel is houtachtig; de geheele plant heeft een' vry ſterken, ſpeceryachtigen, en aengenamen reuk; men kweekt ze in de tuinen; de beſte is, die in Spanje en in andere warme landen groeit; zy vereiſt een' droogen en ſteenachtigen grond.

De eene en de andere Marum hebben veel fyne olië en vlug zout, doch weinig waterdeelen in zich. De eerſte ſoort word 't meeſt gebruikt in de *Trochisci Hedychroi*, die in het maken van den Theriaek komen, en alwaer de Marum geeiſcht word. Men moet ze met hare bloemen tuſſchen twee papieren verſch gedroogt verkiezen, hebbende een' ſterken reuk, en een' ſpeceryagtigen, prikkelenden, en bitteren ſmaek.

De Marum is een hoofd-, maeg- en zweetmiddel; zy wederſtaet 't vergift, is goed tegen de beten van venynige dieren, wondheelende, goed voor de zenuwen, verſterkende, en den kwaden adem verbeterende.

De eerſte ſoort van Marum, *Marum Cortuſi* genaemt, word van de katten zeer bemint, zy ruiken ze van verre, loopen'er na toe, vallen'er op aen, wryven'er zich tegen, kaeuwen ze, en raken'er by aen 't krollen; men had tot myner in't jaer 1705 de zaden van 250 verſcheide ſoorten van planten verzamelt; men had ze volgens hunne ſoort in kleene pakjes verdeelt, waer van'er een was met de zaden van de *Marum Cortuſi*. Yder ſoort van deze zaden, die geſchikt waren om naer't Land gezonden te worden, was niet alleen in't byzonder naeuwkeurig bewonden, maer waren alle met malkanderen in een' grooten papieren ſak gedaen; de katten den reuk van de Marum onderſcheiden hebbende gingen 's nachts het pak beleggen, verſcheurden het, en kozen uit de kleene pakjes dat, waer in het zaed van de Marum was, zy ontwonden het, en aten 't zaed op zonder de andere zaden aen te raken.

Marum, ab amaritudine, om dat deze plant een' bitteren ſmaek heeft.

MASSICOT.

Maſſicot, is een loodwit, dat men door een matig vuur gekalcineert heeft; daer zyn drie ſoorten van, eene witte, gele, en goud-kleurige; hare verſcheidenheit komt alleen van de verſcheide graden van vuur, dat hun verſcheide kleuren gegeven heeft; het wit Maſſicot is van een geelachtig wit, dit heeft de minſte hitte ontfangen; het geel Maſſicot heeft meer hitte gekregen, en 't goudkleurig Maſſicot nog meêr; 't een en 't ander moeten tot een ongevoelig poeder, zwaer, en hoog van kleur' zyn; zy dienen tot de ſchilderkonſt.

Zy zyn uitwendig gebruikt opdroogende; men kan ze onder zalven of plaeſters mengen.

MASTICHE.

Maſtiche, in 't Franſch *Maſtic*, in 't Nederduitſch *Maſtik*, is eene harſtachtige gom, of liever eene zuivere harſt, die in den zomer zonder of door inſnyding uit den ſtamme en uit de dikke takken van den Lentiſcus in korrelen of tranen vloeit, die zoo groot als Jeneverbeziën, of een weinig kleener, wit van kleur' naer 't citroengeel trekkende, blinkende, en doorſchynende zyn. De beſte Maſtik is, die van 't Eiland Chio komt; doch het grootſte gedeelte van die, welke wy te Parys gebruiken, word ons uit 't Ooſten gebragt; in de kiſten der Droogiſten is hy onder veel vuiligheit gemengt, deze noemen ze *Maſtik in ſoort*; de Apothekers moeten, als ze die gekogt hebben, zorg dragen de zelve uit te lezen. Men moet de zuiverſte Maſtik, die in dikke, heldere, doorſchynende korrelen, en niet onaengenaem van reuk is, verkiezen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, verſterkende, pynſtillende; zy verſterkt de vezels van de maeg', bevordert de vertering der ſpyzen; ſtuit 't braken, en de buikloopen, in een poeder ingenomen en in een kaeuwmiddel gebruikt; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels; men gebruikt ze ook uitwendig onder verſterkende plaeſters, ceroenen, oliën, en zalven; men maekt 'er ook kleene plaeſters van op zwarte zyde om op den ſlaep van 't hoofd te leggen, om de tandpyn te verzachten.

Men gebruikt de Maſtik tot 't maken van verſcheide vernisſen.

Maſtiche, *a maſticando*, om dat men de Maſtik dikwils in een kaeuwmiddel gebruikt.

MATRICARIA.

Matricaria, Ger.
Matricaria vulgaris, Park.
Matricaria, *ſive Parthenium*, Dod.
Matricaria vulgo minus Parthenium, J. B.
Matricaria vulgaris, *ſive ſativa*, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Matricaire.*

In 't Nederduitſch *Mater*, *Moederkruid.*

* Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet twee voeten hoog, welke vry dik, ſtyf, vaſt, gevoort, met wit voos merg vervult, en in verſcheide takken verdeelt zyn; de bladers zyn groot, vleugelswyze geſchikt, als by paren tot aen hunne rib ingeſneden, en aen de kanten gekorven, geelachtig-groen van kleur'; de bloemen waſſen by trosjes op de toppen der takken; zy zyn ſtraelswyze geſchikt als die van de Kamille, hebbende de kroon wit, en 't middelſte gedeelte geel, en ſtaende op ſchubachtige kelken. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er langwerpige zaden in hare plaets; haer wortel is vezelachtig. De geheele plant geeft een' ſterken en onaengenamen reuk, en heeft een' bitteren ſmaek; zy waſt in vette aerde, in de tuinen; zy heeft veel ſyne olië, en vlug en wezentlyk zout in zich.

Haer voornaemſte gebruik is in de moerkwalen; zy bevordert de maendſtonden en doet de hardigheden verdwynen; zy is inſnydende, verdunnende, breekt de winden, verdryft de dampen of is goed tegen de opſtygingen, neemt de verſtoppingen weg, verwekt de pis, dryft het zand en den ſteen der nieren en blaes' af; men gebruikt ze in afziedſelen om in te nemen, en in kliſteren, en in ſtovingen.

Matricaria, *à matrice*, om dat deze plant een goed middel is tegen de ziektens van de baermoeder.

Parthenium, *à παρθένος*, *virgo*, om dat ze nuttig is tegen de moerkwalen.

MAYS.

Mays Acoſtæ, Pit. Tournef.

* Zie Pl. XIV. Fig. 5.

Maiſum, Monardi.
Maiz Indorum primum Indicum, Cæſ.
Frumentum Turcicum, *ſive Maiſum*, Dod.
Frumentum Indicum Mays dictum, C. B. Raii Hiſt.
Triticum Indicum, J. B.
Frumentum Turcicum & Indicum, Ger.
Milium Indicum maximum Mays dictum, *ſeu Frumentum Indicum*, Park.

In 't Franſch *Blé de Turquie.*

In 't Nederduitſch *Turkſch Koren*, *Indiſch Koren.*

Is eene plant, die ſtelen ſchiet zes of zeven voeten hoog, naer die van 't Riet gelykende, rond, een duim dik, vaſt, ſtyf, door verſcheide leedjes in een geledet, van onderen purperachtig, en naer mate dat ze opſchieten in dikte verminderende, vervult met een wit merg, dat, als de plant in hare kracht is, een' ſuiker-ſmaek heeft; de bladers zyn als die van 't Riet, een voet of anderhalf lang, vry breed, vol aderen, en aen de kanten een weinig ruuw; de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen, beſtaende uit verſcheide witte, of gele, of purperachtige helmſtyltjes. Zy laten geene zaden na, maer de zaden groeijen in dikke en lange airen, die met ſcheêwyze gerolde bladeren omwonden zyn. Als deze airen hare grootte en volkomen rypheit verkregen hebben, neemt men 'er de granen uit, die zoo groot als kleene erweten, bynaer rond en doorgaens hoekig, meelachtig, wit-, geel-, purper- of roodachtig van kleur', zoet en aengenaem van ſmaek zyn; de wortels zyn harde witte vezels; men kweekt deze plant in de tuinen.

Het Turkſch Koren dient tot voedſel van veel volk in Amerika en Turkyë; het heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het is openende, goed om de pis te verwekken, voor 't nierkolyk, om de ſcherpte der vochten te verzachten; men gebruikt het in koeldranken.

MECHOACAN.

Mechoacan.
Rhabarbarum album Indicum.
Mechoaca Peruviana.
Bryonia Americana.
Radix mechoacan.
Scammonium Americanum.

In

In 't Nederduitſch *Witte Mechoacanna*, *Rhabarber van Mechoacan.*

* Is een witte ligte wortel, dien men ons in ſchyven geſneden en gedroogt brengt uit een Landſchap van Amerika, Mechoacan genaemt, in Nieuw Spanje; zyne plant is eene ſoort van kruipenden wilden Wyngaerd, die de Heer Tournefort *Bryonia Americana repens folio anguloſo* noemt; zy ſchiet met eenen ſteel op, die zich aen alle kanten in vele kruipende takken uitbreid, die men genoodzaekt is aen latten vaſt te maken, om ze te onderſteunen, ten ware dat de plant dicht by boomen groeide, waer aen ze zich van zelfs kan vaſt maken; hare bladers zyn breed, hoekig, dun, en witachtig; de bloemen zyn kleene bekkentjes in vyf vry breede deelen geſneden, bruin van kleur'; deze bloemen laten geene vrucht na, maer elders groeijen 'er kleene beziën, die in 't begin groen zyn, en, naermate dat ze rypen, rood worden; zy hebben ſpitſe zaden in zich. Men gebruikt in de Geneeskunde niet als haren wortel.

Hy moet verſch en in ſchoone ſchyven gekozen worden, die van buiten en van binnen wit, ligt, doch niet vermollemt, en bynaer ſmaekloos zyn, en men moet wel toezien', dat men 'er den wortel van den gemeenen wilden Wyngaerd, die hem zeer gelykt, niet onder gemengt heeft; doch men zal hem door den ſmaek onderſcheiden, want de wortel van den gemeenen wilden Wyngaerd is zeer bitter, de Mechoacanna daerentegen bynaer ſmaekloos, zoo als gezegt is; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

De wortel van Mechoacanna purgeert zonder geweld de weiachtige vochten van alle de deelen van 't lichaem; men gebruikt hem in de waterzucht, vloeijingen, heupjicht; men neemt hem in tot fyn poeder gemaekt; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Men vind ſomtyds, doch zelden, by de Kooplieden eene zekere Mechoacanna in de zelve gedaente als de andere geſneden; maer vaſter, zwarer, hartſtachtig, en zoo wit niet; deze Mechoacanna ſcheen my Jalap te zyn, witter dan de gemeene, ook heeft zy de kracht van dezen wortel; zy ſcheen my ſterker te purgeren dan de Machoacanna.

Dees wortel heeft den naem van 't Landſchap Mechoacan gehouden, alwaer hy in groote overvloed waſt; men vind 'er ook in vele andere plaetſen van Amerika.

* ZiePl. XIV. Fig. 6.

MEDICA.

Medica major erectior floribus purpuraſcentibus, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.

Fœnum Burgundiacum, *ſive Medica legitima*, Park.

Trifolium ſiliquâ cornutâ, *ſive Medica* C. B.

Trifolium Burgundiacum, Ger.

In 't Franſch *Luſerne.*

In 't Nederduitſch *Burgundiſch Hooi*, *Italiaenſche Klavers.*

* Is eene plant, die ſtelen ſchiet twee voeten hoog, welke rond, regt, vry dik, hard, vaſt, takkig voornamentlyk omtrent hunne toppen zyn, dragende drie aen drie geſchikte bladers gelyk de Klaver; de bloemen zyn als die der peulvruchten, purperachtig-paers van kleur', ondersteunt door getande kelken. Nadat deze bloemen voorby zyn, komen 'er vruchten te voorſchyn, beſtaende yder uit twee bladen, die aen de kanten t'zamengevoegt een' band maken, die als een ſlekke-huisje krom omgedraeit is. Tuſſchen deze twee bladen vind men kleene zaden, die dikwils de gedaente van eene kleene nier hebben, witachtig of bleek-geel van kleur' als ze verſch zyn, maer bruin worden, als ze verouderen. Zy is bynaer van ſmaek als de Tuin-Kers, maer zoo ſcherp niet; haer wortel is zeer lang, houtachtig, tamelyk dik, regt, de vorſt wederſtaende; men kweekt ze niet alleen in de warme landen, als in Languedok, Provence, Dauphiné, maer ook in onze gematigde landſtreken, als omtrent Parys, en in Normandye; zy bemint vette en vry vochtige gronden, men ſnyd ze tot zesmael 's jaers; zy dient 't vee tot voedſel, en maekt 't zelve zeer vet; zy vermeerdert de melk der koejen; zy heeft merkelyk veel olië, en tamelyk wezentlyk zout in zich; men kan ze in de Geneeskunde ook gebruiken.

Zy matigt de hitte van 't bloed en van de andere vochten; zy verwekt de pis in een afziedſel gebruikt.

Medica, *a Media*, om dat 't zaed van deze plante uit Medië is gebragt geweeſt.

MEDI-

* Zie Pl. XIV. Fig. 7.

MEDICAGO.

Medicago annua trifolii facie, Pit. Tournef.
Trifolium ſiliqua falcata, C. B.
Medica lunata, J. B. Caſt. Ap.
Lunaria radiata Italorum, Lob.
Medica ſylveſtris altera lunata, Lugd.

Is eene plant, die naer 't Burgundiſch Hooi gelykt; de bladers waſſen drie aen eenen ſteel gelyk de gemeene Klaver; hare bloem is als die der peulvruchten, en door een' getanden horen ondersteunt. Als deze bloem voorby is, word het ſtampertje eene platachtige vrucht breeder dan de nagel van den duim, geſneden als eene kraeg, en t'zamengeſtelt uit twee op malkanderen gelegde bladen, die eenige zaden van gedaente als eene kleene nier inſluiten; deze plant waſt in de velden.

Zy heeft de kracht van 't Burgundiſch Hooi.

Medicago, à Medica, om dat deze plant 't Burgundiſch Hooi naerby komt.

MEDIUM.

Medium Alpinum Echii folio, floribus ſpicatis, Pit. Tournef.
Campanula foliis Echii, C. B.
Cervicaria major tenuifolia, Thal.

Is eene plant, die uit haren wortel' lange, ſmalle, een weinig ruwe bladers ſchiet, gelykende naer die van 't Slangekruid; tuſſchen dezelve komt 'er een ſteel op omtrent een half voet hoog, die rond, ruig, ruuw in 't aenraken, en met eenige korte en ſmalle bladeren bewaſſen is, dragende opzynen top bloemen, die als airen geſchikt zyn, en waer van yder als een klokje gemaekt, die van 't groot Halskruid gelyk, en blaeuw van kleur' is. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er vruchten in hare plaets, die in vyf huisjes verdeelt zyn, welke kleene zaden inſluiten; haer wortel is langwerpig; zy waſt op bergachtige plaetſen.

De Heer Tournefort onderſcheid deze plant van 't groot Halskruid door 't getal van de huisjes van hare vrucht; want zy heeſt 'er vyf, daer die van 't groote Halskruid 'er maer drie heeſt.

De *Medium* is t'zamentrekkende en verkoelende; zy ſluit de bloedingen in een afziedſel gebruikt.

Medium, a Graco μήδιον.

MEL.

Mel, in 't Franſch *Miel*, in 't Nederduitſch *Honig*, *Honing*, is een t'zamenſtel van verſcheide zelfſtandigheden der bloemen, die de Byën lekken en in hare maeg ontfangen, om 't in haren korf te brengen, waer in zy 't uitbraken, en 'er zeshoekige gaten, of holletjes van waſch, die ze te voren gemaekt hadden, zoo als wy in 't artykel van 't Waſch gezegt hebben, mede vullen; dezen voorraed doen ze op tot haer voedſel; deze honigachtige zelfſtandigheit word men door den ſmaek genoeg gewaer in verſcheide ſoorten van bloemen, als in die van de gemeene Klaveren, Rozen, en Nagelbloemen, want als men ze kaeuwt, voornamentlyk omtrent haer onderſte witte gedeelte dat in den kelk vervat is, zal men een' zoeten vry aengenamen honigachtigen ſmaek gewaer worden; deze ſtoffe verkrygt in de Byë en in den byëkorf eene bewerking, die ze volmaekt, en haer eene hoedanigheit van Honig indrukt. Vier voorname zaken merk ik aen, die tot de natuurlyke making van den goeden Honig veel helpen; voor eerſt de hitte en zuiverheit van de lucht, want wy zien dat de Honig, die in warme Landſtreken, als in Languedok en in 't Dauphiné, gemaekt is, doorgaens beter is dan die van gematigde Landſtreken; nochtans moet men aenmerken, dat alle de plaetſen van dezelve Provintie niet even gunſtig en voordeelig voor den Honig zyn; een berg, by voorbeeld, zal aen de eene zyde goeden Honig voortbrengen, en aen de andere zyde zal hy zoo goed niet zyn; deze verſcheidenheit kan van de verſcheide beſtralingen der zonne komen.

Ten tweeden, de goedheit der Byën, nadat ze min of meer natuurlyk en tam zyn; want ſomtyds komen 'er wilde in de byëkorven.

Ten derden, het voedſel der Byën; want naer den aert en kracht der planten, die zy lekken, komt 'er een min of meer welriekende en goede Honig uit voort; ook zien wy dat de bekwaemſte plaetſen, om goeden Honig te maken, de bergachtige zyn, die voor den Noorderwind beveiligt, en tegen 't Ooſten of Zuiden gelegen zyn, om dat de Byën daer de planten wezentlyker en ſpeceryachtiger vinden dan elders; daerenboven hebben de Byën aldaer meer ſtilte dan in de vlaktens; de beſte bloemen voor den Honig zyn die van de Rosmaryn, Thym, Violen, Lavendel, Sleutelbloemen, Majolein, Baſilicum, 't Citroenkruid, Zonnedaeuw, Salië, Polei, Betoni, Nagelbloemen, Goudsbloemen, Rozen, Lelitjes van den Dale, Acacia, en van een groot getal andere.

Ten vierden, de wys om den Honig te bereiden, als men die uit de byëkorven gehaelt heeft;

heeft want ſomtyds is de Honig uit den zelven korf komende, naer de behendigheit der arbeideren, min of meer ſchoon.

Men haelt den Honig uit de byëkorven tweemael 's jaers, in de Lente en in den Herfſt; de gedachten zyn verdeelt over de keus van deze jaergetyden; daer ontbreken geene redenen aen weêrkanten, maer my dunkt, dat de Lente het moet overhalen; voor eerſt om dat in dit jaergety de Byën in hare grootſte kracht en ſterkte zyn; want dan verlaten zy hare korven met in de hoogte te vliegen, en maken nienwe woningen. Ten tweeden, om dat ze in de Lente den daeuw gaen lekken en inzuigen, die in Gras- en Bloeimaend overvloedig valt, voornamentlyk in de warme landen, alwaer dees daeuw in zacht en helder weêr 's morgens op de bladers der boomen verdikt in korrelen zoo groot als Koriander zaed, en van een' zoeten en aengenamen ſmaek, dit is eene ſoort van Manna, die men Manna van Brianſon noemt. Ten derden, om de goedheit en zuiverheit van de zelfſtandigheden der planten in de vernieuwinge of het begin van de hitte.

Daer zyn in 't algemeen twee ſoorten van Honig, eene witte, en eene gele; den witten Honig krygt men zonder vuur uit de nieuw gemaekte honigkoeken; men breekt ze en men legt ze op teene horden, of op tafellakens, die met de vier hoeken aen vier ſtylen vaſt gemaekt zyn; onder deze teene horden of tafellakens zet men zeer ſchoone vaten, waer in een ſchoone witte uitſtekende Honig vloeit, die dik word, men noemt hem *Maegden Honig*, *Ongepynden Honig*; nog krygt men witten Honig uit de honigkoeken, die overblyven, met die te perſen; doch dees Honig ſmaekt naer 't waſch, en is zoo goed niet als de eerſte.

De ſchoonſte, beſte, witte Honig, en die de aengenaemſte van ſmaek is, word in Languedok gemaekt, en *Honig van Narbonne* genaemt; hy moet verſch, dik, vol korrelen, helder wit, lieflyk en een weinig ſpeceryachtig van reuk, zoet en prikkelende van ſmaek zyn; 't geen dezen Honig doet uitmunten, is, dat de Byën in dat land voornamentlyk op de Rosmarynbloemen, die daer overvloedig en zeer ſterk zyn, azen. Dees Honig word, hoewel hy zynen naem van Narbonne heeft gekregen, in die ſtad niet gemaekt, maer in een kleen dorp Courbiere genaemt, drie uren van Narbonne gelegen, van waer hy door den handel, die de Kooplieden daer in dryven, in een groot gedeelte van Europa verzonden word; nog maekt men zeer goeden witten Honig in verſcheide andere landſtreken van Languedok, en van 't Dauphiné, als omtrent Bagnols, S. Eſprit, Barjac, Montauban, Ville-Perdrix.

Den gelen Honig maekt men van alle ſoorten van oude en nieuwe honigkoeken, die men uit de byëkorven genomen heeft; men breekt ze, en laet ze met een weinig waters warmen in bekkens of ketels; dan die in dunne linnen zakken gedaen hebbende legt men ze in de pers', om 'er den Honig uit te krygen; het waſch blyſt in de zakken, doch daer gaet altyd een weinig met den Honig door, want als men den Honig overhaelt, vind men doorgaens eenig kleen ſtukje waſch, dat 'er zich van afſcheid.

De witte Honig, en voornamentlyk die van Narbonne, welke van zelfs zonder uitperſinge is doorgedropen, is de bekwaemſte om in te nemen. De gele Honig is een weinig ſcherper dan de witte; ook is hy beter in de kliſteren, en in uitwendige middelen, om dat hy meer afvegende is en meerder loslyvigheit verwekt.

Men moet dezen Honig van eene behoorlyke dikte, goed van ſmaek, en van een ſchoon geel kiezen. De beſte word ons uit Champagne gebragt; hy heeft veel wezentlyk of zuur zout en waterdeelen, doch weinig olië en aerde in zich. De witte Honig heeft dezelve beginſels, maer een weinig minder zout.

Hy is goed voor de borſt, verwekt 't ſpeekſel, helpt de ademhaling, verdunt het dikke ſlym, doet afgaen; de gele Honig is afvegende, laxerende, ettermakende, verdunnende, ontbindende.

Dewyl de witte Honig van Narbonne den naem heeft van de zelfſtandigheit van den Rosmaryn in te hebben, doen de Kooplieden, die hem willen naermaken, en den gemeenen witten Honig, die goed koop is, voor Honig van Narbonne, die duur is, doen doorgaen, daer takken van Rosmaryn in, en laten 'er die eenige dagen in blyven, om hem 'er den reuk van meê te deelen, en gelegenheit tot hun bedrog te geven, maer dewyl ze daer na die takken Rosmaryn 'er zoo wel niet konnen uit krygen, of daer blyven eenige bladers of bloemen in, word men hunne vervalſching gewaer, als men dien Honig maer een weinig omroert en onderzoekt.

De Boeren vervalſchen den Honig ook een weinig, want om dien witter te doen ſchynen, mengen zy 'er blom of fyn gemale ſtyſſel onder.

Hoewel de Honig tegenwoordig in groot gebruik is, was hy 't echter veel meer, eer men de ſuiker ontdekt had; de Ouden bereiden 'er hunne opſtooffels, en maekten 'er hunne kon-

fituren meê, als de Melimelum, dat een Kwee of een andere appel was in Honig gekonfyt. Zy zetteden die op hunne tafels, en de Apothekers gebruikten hem tot hunne fyropen en andere geneeskundige t'zamengeftelde middelen, gelyk wy de fuiker doen; zy maekten 'er verfcheide foorten van dranken meê, als *Hydromel* of Honigwater, die zy ook *Aqua mulfa*, *Melicratum*, *Apomeli* noemde; zy dronken gehonigden wyn, dien zy *Oenomeli* noemden; zy dronken nog *Oxymel* of Azynhonig, dat een mengfel van honig en azyn was met veel water, om zich te verkoelen.

Voorts, hoewel het gebruik van de fuiker dat van den Honig bynaer heeft afgefchaft voornamentlyk onder de voedfels, is de Honig dikwils boven de fuiker te achten, als men niet t'eenemael op de lekkerheit van den fmaek ziet; want behalven dat hy beftaet uit eene verzameling' van de zuiverfte en fynfte wezentlyke deelen van een oneindig getal bloemen, die groote krachten bezitten, is hy beter voor de borft en pynftillender dan de fuiker, die niet anders is als een verdikt fap van het Riet alleen.

Onder de goede hoedanigheden van den Honig is deze, dat hy erkent word voor een zeer bekwaem voedfel en middel voor die genen, wier geftheit door een buitengewoon en al te lang vaften is verzwakt geworden; wy zien 'er ook heilzame uitwerkfels van in eene beginnende tering', in eene uitdrooging', en andere uitterende ziektens, mits hy op zyn' tyd in bekwame vochten word ingenomen, nadat de algemeene middelen zyn vooraf gegaen.

De Honig word door al te fterk koken bitter gelyk de andere zoete dingen, hy mengt zich ligt met de gal in 't lichaem, die verdunnende en vloeibarer en giftender makende, waerom men hem galachtig oordeelt te zyn; hy vlamt in 't vuur bynaer gelyk de fuiker.

De wilde Byën maken op de rotfen eene groote meenigte Honig, die doorgaens nergens toe dient als tot voedfel voor vliegen en vogelen. Velen meenen met genoegzame waerfchynlykheit, dat 't Ambergrys daer uit voortkomt.

Mel komt van 't Griekfche woord μέλι, dat de zelve zaek beteekent.

MELAMPYRUM.

Melampyrum multis, five Triticum vaccinum, J. B. Raii Hift.

Melampyrum purpurafcente comâ, C. B. Pit. Tournef.

Melampyrum purpureum, Ger.

Triticum vaccinum, five Melampyrum, Dod.

In 't Franfch *Blé noir. Blé de Vache. Blé de Bœuf. Rouge herbe.*

In 't Nederduitfch *Paerdebloem.*

Is eene plant, wier fteel vierkant, ruig, purperachtig, takkig, en omtrent een voet hoog is; de bladers ftaen by tuffchenruimtens tegen over malkanderen, eenige fmal als die van 't Wild Vlas, andere breed en diep ingefneden, ruuw in 't aenraken, bruin-groen van kleur'; hare toppen zyn voorzien met eene meenigte korte, vry breede bladeren, van eene levendige purperachtige kleur'. De bloemen komen uit den fchoot van deze bladeren. Zy zyn pypen, die van boven met eene foort' van muil eindigen, wiens twee lippen doorgaens fchynen aen malkanderen gelymt te zyn, verfcheide van kleur', purperachtig of rood en roodachtig-geel. Op deze bloemen volgen langwerpige vruchten, die van de punt' naer den grond toe in twee doppen open gaen, waer van yder in twee huisjes verdeelt is, die langwerpige, zwarte zaden influiten, kleener dan 't korengraen; haer wortel is kleen, houtachtig, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant waft tuffchen 't koren, voornamentlyk in vette aerde; de offen en koejen eten ze; in de Geneeskunde word ze niet gebruikt.

Melampyrum, à μέλας, atrum, & πυρὸς, triticum, dat is te zeggen *Zwart Koren.*

MELANTERIA.

Melanteria, Dioscoridis, Matth. Is eene koperroodige minerale ftoffe, waer van twee foorten zyn; de eerfte word als een zout aen den ingang der kopermynen voortgebragt, waer van men ze affcheid; en de tweede vind men op den top van dezelve mynen in een' effenen, gladden, zuiveren fteen, van kleur' als zwavel. Dioscorides ftelt deze laetfte foort boven de eerfte, en voornamentlyk als ze met een weinig water bevochtigt zynde terftond zwart word; hy zegt, dat men de Melanteria in Silefië en in verfcheide andere landen vind.

Hy fchryft ze eene brandende kracht toe.

Deze droogery is ons onbekent, en velen meenen met Plinius, dat het niet anders als de Chalcitis is, die verfcheide gedaentens en kleuren in de myn' heeft gekregen; wat 'er van

zy

zy, wy nemen de natuurlyke Chalcitis in hare plaets.

Melanteria, *à μέλας*, *niger*, om dat deze droogery, als men 'er water opgiet, zwart word.

MELANURUS.

Melanurus, in 't Franſch *Negœil*, in 't Nederduitſch *Brand-Braſem*, is een zeeviſch een weinig grooter dan de hand, wegende een pond of anderhalf ten hoogſten, bedekt met ſchubben, die breed en 'er vry moeijelyk van af te krygen zyn; zyn bek is kleen en met tanden voorzien; zyne oogen zyn zeer groot naermate van zyn hoofd, zwartachtigblaeuw van kleur'; zyn rug is blaeuw naer 't zwart trekkende; zyn buik is witachtig, zyn ſtaert is breed en met zeer zwarte vlekken geteekent; dees viſch komt dikwils op de rotſen en zandachtige oevers, om de Wier te eten, die 'er waſt; hy is niet veel in gebruik tot voedſel, en in de Geneeskunde van geen gebruik.

Melanurus, *à μέλας*, *nigra*, *& οὐρὰ*, *cauda*, als of men zeide *Viſch, die den ſtaert zwart heeft.*

MELIANTHUS.

Melianthus Africanus, H. L. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.

Flos mellis.

Pimpinella ſpicata Africana maxima, Bartholin.

In 't Franſch *Meliante.*

Is eene plant, die meer dan eene mans lengte hoog groeit, altyd groen en in kracht is; haer ſteel is zoo dik als de duim, rond, gevoort, ruuw in 't aenraken, geknoopt, houtachtig omtrent haren wortel, vaſt, en roodachtig. Hare bladers zyn bynaer gemaekt en geſchikt als die van de Pimpernelle, maer vyf- of zes mael zoo groot, koud in 't aenraken, zenuwachtig, rondom diep getandt, zee-groen van kleur', ſterk ſtinkende, ſlaepverwekkende van reuk, grasachtig en een weinig t'zamentrekkende van ſmaek. Hare bloemen waſſen aen hare toppen, en zyn airwyze geſchikt, roodachtigzwart van kleur', aen kleene roode voetſtelen vaſt, die met eene zeer dunne en zeer fyne wolle bedekt zyn, dragende yder onder hunne bloem een blad van grootte als een nagel, dat ſomtyds purperachtig, ſomtyds groenachtig-purper is. Yder van deze bloemen beſtaet uit vier bladeren, als eene opene hand geſchikt, onderſteunt door een' kelk, die tot aen den grond in vyf ongelyke deelen is geſneden, en van binnen een vocht heeft, dat honigachtig, rood, zoet, wynachtig, en zeer aengenaem van ſmaek is. Dit vocht is zoo overvloedig, dat het eenigen tyd met druppelen afvalt op 't kleene blad, dat onder de bloem is. Als de bloem verwelkt is, druipt 'er geen honig meer uit, maer haer ſtampertje word eene blaeswyze vrucht zoo groot als die van de Nigelle, vliesachtig, vierhoekig, en verdeelt in vier huisjes, die langwerpige, zwarte, blinkende zaden, als die van Peonië inſluiten. Haer wortel is lang, dik, takkig, houtachtig, in den grond diep voortkruipende en zich wyd uitbreidende. Deze plant waſt op vochtige en bergachtige plaetſen; zy heeft haren oorſprong uit Afrika; zy is in Europa zeldzaem; men kweekt ze in ſommige tuinen; de Heer Hermans Profeſſor in de Kruidkunde te Leiden heeft ze allereerſt aen den dag gebragt.

Haer honigachtig vocht, voornamentlyk dat van zelfs afdruipt, is hart- en maegverſterkende en voedzaem.

Ik weet niet, dat de plant in de Geneeskunde gebruikt word.

Melianthes, *à μέλι*, *mel*, *& ἄνθος*, *flos*, als of men zeide *Bloem van Honig*, of *Gehonigde Bloem.*

MELICA.

Melica, *ſive Sorghum*, Dod. Park.

Sorgum ſeu Milium Indicum, Raii Hiſt.

Sorghum, Ger.

Milium arundinaceum ſubrotundo ſemine, *Sorgo nominatum*, C. B. Pit. Tournef.

Panicum Indicum, Geſn. Hort.

In 't Franſch *Blé barbu.*

In 't Nederduitſch *Zorghzaed.*

Is eene ſoort van Geerſt, of eene plant, die verſcheide ſtelen of halmen ſchiet, welke gelyk die van Riet, agt of negen voeten hoog, ſterk, geknoopt, en met wit merg vervult zyn; de bladers zyn meer dan een voet lang, en drie of vier vingers breed als die van Riet; de bloemen waſſen op de toppen der ſtelen by wyze van bosjes of ruikers grooter dan die van de gemeene Geerſt, omtrent een voet lang. Yder van deze bloemen beſtaet uit verſcheide helmſtyltjes, die uit 't midden van een' kelk, welke uit twee bladeren is t'zamengeſtelt, voortkomen. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er bynaer

naer ronde of eironde zaden in hare plaets, meer dan tweemael zoo groot als die van de gemeene Geerſt, nu geel of rosachtig, dan zwart van kleur'. De wortel beſtaet in dikke ſterke vezelen. Men kweekt deze plant in een' vetten en vochtigen grond, voornamentlyk in warme landen, als in Italië en Spanje.

Daer is eene andere ſoort van Melica genaemt

Dora, Rauwolfio.
Sorghi album, *Milium Indicum*, *Dora*, J. B.
Sorgo ſimile granum, *Hareomen Arabum*, Bellonio.
Milium Arundinaceum plano alboque ſemine, C. B Raii Hiſt.
Milium Æthiopicum Portæ.

In 't Nederduitſch *Wit Zorghzaed.*

Zy verſchilt van de voorgaende, dat haer zaed platachtig, dik als eene Erve, en zeer wit is.

De zaden van deze planten worden gebruikt om 't gevogelte te voeden; men maekt 'er ook brood van, maer het is krnimelig en niet heel voedzaem; zy zyn afvegende, en openende.

Het merg van de ſtelen word geacht goed te zyn voor de kropzweren; men mengt 't met ſpons, men brand 't mengſel, en vergadert de aſch, die 'er van komt, men mengt die met gemalen peper, en men laet van dit poeder in 't afgaen van de Maen' innemen.

Melica, *à μέλι*, *mel*, om dat de Byën honig uit deze plante halen.

MELILOTUS.

Melilotus vulgaris, Park. Raii Hiſt.
Melilotus officinarum Germaniæ, C. B. Pit. Tournefort.
Trifolium odoratum, Dod.
Trifolium odoratum, *ſive Melilotus vulgaris flore luteo*, J. B.

In 't Franſch *Melilot.*

In 't Nederduitſch *Meliloten*, *Malloten*, *Welriekende Klavers*, *Gele Steenbreek.*

* Is eene plant, die eenen of verſcheide ronde, gevoorde, ledige, zwakke, takkige ſtelen ſchiet twee of drie voeten hoog; de bladers waſſen drie op eenen ſteel; zy zyn als die van Fenegriek, maer witter, aen de kanten gekartelt of ingekerft; de bloemen zyn kleen, als die der peulvruchten, als lange airen geſchikt, bykans altyd geel, en ſomtyds, doch zelden wit van kleur', en aengenaem van reuk; in hare plaets komen zwartachtige zaedhuisjes, waer van yder een of twee dunne, ronde of eironde, bleeke zaden inſluit. Haer wortel is lang, dun, wit, buigzaem, en met dunne vezelen voorzien. Deze plant waſt op ruwe en ſteenachtige plaetſen, aen de kanten der rivieren, beken, en weiden, en langs de wegen; men kweekt ze ook in de tuinen; zy heeft veel half fyne olië, en wezentlyk zout in zich; in de Geneeskunde word de geheele plant, doch voornamentlyk hare bloem gebruikt.

Zy is verzachtende, verdryvende, ontbindende, en windbrekende; men gebruikt ze in afziedſelen tot de klifteren, onder ſtovingen, pappen, en plaeſters.

Melilotus, *à μέλι*, *mel*, *& λωτὸς*. *lotus*, als of men zeide *Steenklaver zoo zoet als honig*, of *hebbende een' honigreuk.*

MELIS.

Melis.
Meles.
Melus.
Melo.
Melotus.
Taxus.

In 't Franſch *Blaireau*, *Taiſſon.*

In 't Nederduitſch *Bunſing*, *Bunſum.*

Is een viervoetig dier, van grootte als een vos, dat naer een' hond, verken, en vos gelykt; daer zyn twee ſoorten van, eene die pooten heeft als die van een' hond, en eene andere, wier pooten naer die van een varken gelyken; beide zyn ze graeuw, wit en zwart van kleur', haer hair is ſtyf, de huid zeer hard, de ſnuit lang, de tanden zeer ſcherp; zy hebben een' breeden rug, en korte pooten; zy onthouden zich op de bergen in Italië, Zwitſerland, en Normandye; zy verbergen zich in gaten, die ze onder de aerde gemaekt hebben, waer in zy al ſlapende vet worden; zy ſtinken; zy eten kleene konynen, vogels, krengen, aerdwormen, honigbyën, honig, vruchten; hun vleeſch is goed om te eten, het

* Zie Pl. XIV. Fig. 8.

het ſmaekt als dat van een wild Zwyn; alle hunne deelen hebben veel vlug zout en olië; hun hair dient tot pinceelen voor de Schilderen.

Hun vet in de kliſteren gemengt verzacht 't nierenwee; men gebruikt 't ook uitwendig tegen de klooven der tepelen, en om de zenuwen te verſterken, tegen de heupjigt.

Hun bloed gedroogt en tot poeder gemaekt is goed om de melaetsheit te genezen, en de kwade vochten door de doorwaeſſeming uit te dryven; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

De honden worden door den reuk van 't vet van den Bunſing verlokt, want indien men 'er op eenig linnen of huisraed wat van gelegt heeft, komen zy 't ruiken, en 'er op piſſen.

In Amerika vind men een dier, dat naer den Bunſing gelykt, en men Heyrat noemt; het is zeer op den honig verlekkert.

Melis, *meles*, *melus*, *melo*, *melotus*, *ἀ μέλι*, *mel*, omdat de Bunſing den honig bemint.

MELISSA.

Meliſſa, Dod. Ger.
Meliſſa hortenſis, C. B. Pit. Tournef.
Meliſſa domeſtica, vel 1. Trag.
Citrago, Geſ. Hort.
Meliſſa, *ſeu Meliſſophyllum*, Raii Hiſt.
Meliſſophyllum, Matth.
Apiaſtrum, Cord. in Dioſc.
Meliſſa vulgaris odore citri, J. B.

In 't Franſch *Meliſſe*, of *Herbe de Citron.*

In 't Nederduitſch, *Meliſſe*, *Citroen-kruid*, *Limoen-kruid*, *Conſilie de Grein*, *Byën-kruid.*

* Is eene plant, die vierkante, harde, takkige ſtelen ſchiet, omtrent twee voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, vry breed, ſpits, van maekſel bynaer als die van Nippe, ruuw in 't aenraken, met kleene korte hairen bedekt, aen de kanten getandt, hebbende eene blinkende donker-groene kleur, een' zeer aengenamen Citroen-reuk, en een' ſcherpachtigen ſmaek: de bloemen komen voort uit den ſchoot der bladeren, en maken 'er ringen, die niet geheel rondom den ſteel gaen, noch t'eenemael wervelswyze geſchikt zyn; zy zyn kleen, bekswyze gemaekt, wit, en roodachtig; yder van haer is eene pyp van boven in twee lippen geſneden, en onderſteunt door een' kelk, die als eenruig horentje gemaekt is; als de bloem is afgevallen, komen 'er vier bynaer ronde of langwerpige t'zamengevoegde zaden in hare plaets, die in den kelk van de bloeme beſloten zyn; haer wortel is houtachtig, lang, rond, verdeelt, en vezelachtig; men kweekt deze plant in de tuinen; zy heeft veel fyne olië en wezentlyk zout in zich.

* Zie Pl. XIV. Fig. 9.

Zy verſterkt 't hart, de herſenen, en de maeg; zy verwekt de maendſtonden; men gebruikt ze in de beroerte, vallende ziekte, ſuiſelingen, droefgeeſtigheit, kwaedaertige koortſen, en peſt.

Meliſſa & Meliſſophyllum, *ἀ μέλι*, *mel*, omdat de Byën de Meliſſe beminnen, en 'er de ſtoffe van hunnen honig uit halen; *& φύλλον*, *folium*, als of men zeide *Gehonigd blad.*

Apiaſtrum ab Ape, Honigbyë, om dat de Honigbyën op deze plant verlekkert zyn.

Citrago a citro, om dat de Meliſſe eenen Citroen-reuk heeft.

MELITITES.

Melitites lapis, is een graeuwe ſteen, die tot poeder gebragt zynde een melkachtig vocht van een' zoeten ſmaek van zich geeft; men vind hem in de metael-mynen; hy deelt mede van 't lood, dat hem die zoetigheit geeft, welke die van 't ſuiker van Lood naerby komt, maer veel zachter is. Dees ſteen verſchilt niet van den Melkſteen, als dat hy zoeter van ſmaek is.

Hy is goed voor de onſtekingen der oogen, om de zweren op te droogen, het vleeſch aen malkanderen te lymen. De Ouden hadden dien in gebruik; maer zedert langen tyd heeft men hem niet gebruikt.

Melitites, *ἀ μέλι*, om dat dees ſteen een' zoeten ſmaek als honig heeft.

MELO.

Melo, Ger. J. B. Park. Raii Hiſt.
Melo vulgaris, C. B. Pit. Tournef.

In 't Franſch, *Melon.*

In 't Nederduitſch *Meloen.*

Is eene plant, die lange, rankachtige, ter aerde nederliggende, ruwe ſtelen ſchiet; de bladers gelyken naer die van de Komkommer, maer zy zyn kleener, ronder en minder hoekig; de bloemen zyn kleen, geel, met die van de Komkommer overeenkomende; zy worden van vruchten gevolgt, die in 't begin een weinig ruig zyn, maer die hare ruigte onder 't waſſen verliezen; hare gedaente en grootte verſchillen, want ſommige zyn ten minſten zoo

groot als een kindshoofd, andere middelmatig, andere kleen; deze eirond en glad, gene bynaer rond, geborduurt en gevoort; de eene en de andere zyn bedekt met eene vry harde, dikke, groene, en aschverwige schors'; haer vleesch is zacht-, merg-, water-, lym-, geel-, of roodachtig, zoet en zeer aengenaem van reuk en smaek; deze vrucht is in drie voorname huisjes verdeelt, waer van yder in twee andere schynt onderdeelt te zyn, en deze huisjes zyn vervult met een groot getal bynaer eironde en platachtige witte zaden, yder met zyne schell' bedekt, die zoo hard als parkement is, en eene kleene, zeer witte, zoete, oliachtige kern in sluit. De huisjes, die de zaden omringen en 't hart van de Meloen uitmaken, zyn t'zamen gestelt uit een week merg, dat roodachtig en goed van smaek is. Men kweekt deze plant in de tuinen; de koude is haer nadeelig; daerom zyn de Meloenen van warme landen beter dan die van koude landen; de Meloen heeft veel waterdeelen, olië en wezentlyk en vlug zout in zich.

Het vleesch is bevochtigende, matigt de hitte van 't bloed, vervrolykt 't hart, doch is niet gemaklyk te verteren wegens zyne lymachtige vochtigheit. Het zaed van de Meloen is een van de vier groote koude zaden, het is verzachtende en openende; men gebruikt 't in de amandelmelken; men perst 'er eene zeer pynstillende olië uit, die goed is voor de scherpheit van de borst en van de nieren, om de vlekken en rimpels van de huid te verdryven, en de lidteekens van de kinderpokjes te doen verdwynen.

Melo, *à μῆλον*, *pomum*, om dat de vrucht van deze plant' bynaer als een appel van gedaente is.

MELOCORCOPALI.

Melocorcopali, Scalig.
Corcopal, Theveti, Lugd.

Is eene Indiaensche vrucht zoo groot als eene Kwee, hebbende de gedaente van eene Meloen; de boom, die haer draegt, gelykt in grootte, gedaente en bladeren naer den Kweeboom; hy groeit in de Provintie Corcopal genaemt; deze vrucht heeft een' zeer aengenamen kersse-smaek, zy heeft drie of vier zaden als druivekorrels in zich.

Zy maekt een weinig loslyvigheit.

MELONGENA.

Melongena, in 't Fransch *Mayenne*, is eene plant, waer van twee soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Melongena, Matth. Cord. Hist.
Melongena fructu oblongo, Pit. Tournef.
Mala insana, Dod. Ger.
Mala insana Syriaca, Park.
Solanum pomiferum fructu oblongo, C. B.
Solanum pomiferum fructu rotundo, J. B. Raii Hist.
Malum insanum, Ges. hort.

In 't Nederduitsch *Dolle appels.*

Zy schiet eenen enkelen steel ter hoogte van een' voet, die een vinger dik, rond, roodachtig, en takkig is, bedekt met een weinig wolle, die 'er gemaklyk afgaet; de bladers zyn langer en breeder dan de hand, rondom gerimpelt of geplooit, groen, doch even bedekt met een zeker stof, of wolle zoo fyn en wit als meel, aen lange en dikke stelen vast; de bloemen zyn roosjes met verscheide punten, wit of purperachtig, ondersteunt door kelken, die met kleene roode doornen voorzien zyn, en waer van yder in vyf spitse deelen verdeelt is; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er langwerpige vruchten in de plaets, die grooter dan eijers, vast, glad, groenachtig-purper van kleur', zacht in 't aenraken, en vervult zyn met een wit vleesch, dat met sap voorzien is, en vele wit- en platachtige zaden heeft, die meestentyds de gedaente van eene kleene nier hebben; hare wortels zyn lange vezels.

De tweede soort word genaemt

Melongena fructu incurvo, Pit. Tournef.
Melantzana Arabum, *Melongena & Bedengian*, Rauw. Lugd.
Solanum pomiferum fructu incurvo, C. B. J. B. Raii Hist.

Zy verschilt van de voorgaende, dat hare vrucht bultig en krom wast, hebbende bynaer de gedaente van eene Komkommer, en eene gele of aschverwige, of purperachtige kleur; men kweekt de eene en de andere soort in de tuinen. De Heer Tournefort onderscheid deze soort van de Nachtschade door hare vrucht, die vast, vleezig, en zonder holte is, daer die van de Nachtschade zacht en vol sap is.

De Melongena en hare vrucht hebben veel olië en waterdeelen, weinig zout in zich.

Som-

Sommige gulzigaerts eten in de warme landen eene ſalaed van deze vrucht, of 't Komkommers waren; doch dezen koſt betalen ze dikwils zeer duur, want hy verwekt in hun winden, onverteertheit en koortſen.

De plant en de vrucht zyn goed, uitwendig gebruikt, tegen de ontſtekingen, kreeftgezwellen, verbrandheit, om de pynen te verzachten, en tegen de ambeijen.

MELOPEPO.

Melopepo verrucoſus, Pit. Tournef.
Cucurbita verrucoſa, J. B.

In 't Franſch *Potiron.*

Is eene ſoort van Kauwoerde of Pompoen, die van de andere verſchilt, dat hare vrucht bynaer rond, en van buiten met kleene verhevenheden, naer wratten gelykende, voorzien is; deze vrucht is vleezig, ſponsachtig, van binnen in vyf deelen verdeelt, waer in men twee ryen langwerpige platachtige zaden vind. Men kweekt deze plant in de tuinen; haer vrucht word in de keukens gebruikt, zy heeft veel waterdeelen en olië, doch weinig zout in zich.

Zy is zeer bevochtigende, verkoelende, goed voor de borſt, pynſtillende; haer zaed is een van de vier groote koude zaden, Pompoenzaed genaemt.

Melopepo, om dat de vrucht van deze plant' iets heeft van de gedaente van de Meloen, die men *Melo* noemt, en dat zy van den aert is van de Pompoen, die men *Pepo* noemt.

MEMPHITES.

Memphites.
Camehuia.

Is eene ſoort van Onixſteen, zwart en wit van kleur', die in Arabië groeit; men maekt 'er ſignetten en verſcheide andere kleene werktuigen van.

Men acht hem goed, aen den hals' gedragen, tegen de droefgeeſtigheit, en vallende ziekte; doch men moet aen deze ſoorten van draegmiddelen niet veel geloof geven.

Dioſcorides verhaelt, dat men in zynen tyd in Egypten omtrent Memphis een' kleenen vetachtigen ſteen vond, van verſcheide kleuren, dien men *Memphites* noemde wegens de plaets, waer uit hy voortkwam.

Men ſchreef hem de kracht toe van de leden van 't lichaem, die men moeſt branden of ſnyden, te verdooven, zoo dat de lyder 'er geen pyn voelde, mits men hem, tot poeder gebragt, en onder eenig vocht gemengt zynde, over 't lydende deel geſtreken had; doch dees ſteen is tot onze kennis niet gekomen; Matthiolus zelfs zegt, dat men hem in zynen tyd niet kende; het is zeer waerſchynlyk, dat het was een ſteen voorzien met Opium of met 't ſap vloeijende uit de ſlaepbollen, die in dat land overvloedig waſſen, en eene groote pynſtillende kracht bezitten.

MENTHA.

Mentha, in 't Franſch *Mente*, in 't Nederduitſch *Munt*, *Kruis en Munt* is eene plant, waer van vyf ſoorten zyn, eene tamme, en de andere wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Mentha anguſtifolia ſpicata, C. B. Pit. Tournefort.
Mentha ſpicata folio longiore, acuto, glabro, nigriori, J. B. Raii Hiſt.
Mentha Romana, Ger.
Mentha Romana anguſtifolia, ſive Cardiaca, Park.
Mentha ſativa vel hortenſis, tertia, Dod.

* Zy ſchiet vierkante, roodachtige, takkige ſtelen ter hoogte van drie voeten; de bladers zyn langwerpig, vry ſmal, ſpits, aen de kanten getandt, een weinig ruig, bruin-groen van kleur'; de bloemen zyn airwyze aen de toppen der takken geſchikt, kleen, van gedaente als een bek of als eene pyp, die van boven in twee lippen geſneden, wit van kleur', en met eenige roode ſtippen geteekent is; deze bloemen worden ondersteunt door kelken, die als horens gemaekt, en aen de kanten getandt zyn; als zy verwelkt zyn, komen 'er in de plaets van yder vier dunne langwerpige zaden, beſloten in den kelk van de bloem'; haer wortel is lang, vezelachtig, en kruipende. Men kweekt deze plant in de tuinen; zy geeft een' ſterken en zeer aengenamen reuk; zy is ſpeceryachtig van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

Mentha ſylveſtris rotundiore folio, C. B. Pit. Tournefort.

Men-

* Zie Pl. XIV. Fig. 10.

Mentaſtrum folio rugoſo rotundiore ſpontaneum, flore ſpicato, odore gravi, J. B.
Mentaſtrum, Cord. in Dioſcor. Tab. Ger.
Mentaſtrum foliis orbiculatis, Geſn. Ap.

Zy ſchiet vierkante, ruige ſtelen, anderhalf voet hoog; de bladers zyn bynaer rond, gerimpelt, en met witte wolle bedekt; de bloemen zyn gelyk die van de eerſte ſoort', roodachtig-wit van kleur'; haer zaed is kleen en zwart: haer wortel is vezelachtig, en voortkruipende; deze plant geeft een' uitmuntenden ſterken en ſpeceryachtigen, maer minder aengenamen reuk dan die van de Hof-Munte; zy is bitter, ſcherp en t'zamentrekkende van ſmaek; zy waſt op vochtige plaetſen omtrent de rivieren.

De derde ſoort word genaemt

Mentha ſylveſtris longiore folio, C. B. Pit. Tournefort.
Mentha Equina, Brunf.
Mentaſtrum ſylveſtre, Eyſt. *vulgare*, Lugd.
Mentaſtrum ſpicatum folio longiore candicante, J. B. Raii Hiſt.

Zy waſt omtrent drie voeten hoog; hare ſtelen zyn vierkant, en ruig; hare bladers zyn langwerpig, ſpits, aen de kanten getandt, voorzien met eene zachte witte wolle voornamentlyk van onderen, vry aengenaem van reuk, maer zoo ſterk niet als die van de tamme Munte; hare bloemen zyn gemaekt als die van de voorgaende ſoorten, airwyze geſchikt, kleen, roodachtig-wit van kleur'; haer wortel is vezelachtig, en voortkruipende; deze plant waſt op vochtige plaetſen.

De vierde ſoort word genaemt

Mentha ſylveſtris longioribus, nigrioribus & minus incanis foliis, C. B. Pit. Tournef.
Mentaſtrum aliud, Lob. Raii Hiſt.
Mentaſtrum folio longiore, Park.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat hare bladers langer, en zoo wit niet zyn.

De vyfde ſoort word genaemt

Mentha ſylveſtris folio oblongo, C. B. Pit. Tournefort.
Mentaſtri aquatici genus hirſutum ſpicâ latiore, J. B. Raii Hiſt.

Mentaſtri folia aquatica hirſuta, Adv. Lob. Lugd.
Mentaſtrum hirſutum, Park.

Zy ſchiet ruige ſtelen omtrent vier voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, aen de kanten getandt, witachtig, wollig, van een' ſterken reuk, dien van Water-Munte naerbykomende, ſcherp en heet van ſmaek; de bloemen zyn die van de voorgaende ſoorten gelyk, purperachtig van kleur', ondersteunt door ruige, en roodachtige kelken, en in breede airen geſchikt; haer wortel is voortkruipende; zy waſt op vochtige plaetſen.

Alle de Munten hebben veel fyne olië, en vlug en wezentlyk zout in zich.

Zy verſterken de herſenen, 't hart, en de maeg; zy breken de winden, wederſtaen 't vergift, verwekken den eetensluſt, bevorderen de maendſtonden en de baring, helpen de ademhaling; zy zyn afvegende, wondheelende, ontbindende; zy dooden de wormen; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Mentha, à mente, gedachte, om dat deze plant, de herſenen verſterkende, de gedachten en 't geheugen opwekt.

MENTULA MARINA.

Mentula marina, Jonſtoni, *Haleſurion quibuſdam*.
Veretillum, Apuleio.
Holothurium, Rondel.

Is eene ſoort van Zee-Bloedzuiger, dien men gemeenlyk aen 't ſtrand vind, als of 't vuiligheit van de zee was; dit bloedeloos dier is een voet lang en zoo dik als een middelmatige arm, hebbende de gedaente van den wortel van witte Plompen; hy ſtrekt zich uit en krimpt in als een gemeene Bloedzuiger; hy is bynaer zoo hard als horen; zyne kleur is roodachtig; uit 't voorſte van zyn hooſd ſchiet hy zekere hairen, die op de wys van kleene heeſteren gemaekt, en met verſcheide kleene uitgeholde lichamen beladen of voorzien zyn, die hem tot een' ſnuit dienen, en waer meê hy vat en naer zich trekt, 't geen hy eet, en 't aen zynen bek brengt; hy zwemt niet, hy kruipt zelfs niet als zeer langzaem; hy leeft van kleene ſchulpviſſchen, en opent zynen bek zoo wyd, dat hy een' geheelen ſchulp met den viſch opſlokt; hy heeft tanden, doch men bevind in hem geene andere beenders; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Mentu-

Mentula & *Veretillum*, om dat dit bloedeloos dier de gedaente heeft van een manlyk lid, dat in 't Latyn *Mentula* & *Veretrum* genaemt word.

Halesurion, *ex ἁλὸς ὐρὰ*, *marina cauda*, omdat dit dier als een ſtaert gemaekt is, en omdat hy aen 't ſtrand voortkomt.

MENYANTHES.

Menyanthes paluſtre, Pit. Tournef.
Menyanthes paluſtre, Lugd.
Trifolium paluſtre, C. B. Dod. J. B. Raii Hiſt.
Trifolium majus & fibrinum, Tab.
Lotus paluſtris, Geſn. Hort
Trifolium paludoſum, Park. Germ.

In 't Franſch *Meniante*.

In 't Nederduitſch *Boksboonen*, *Waterklavers*.

* Is eene plant, wier bladers drie aen 'drie op een' langen ſteel ſtaen, in grootte en gedaente naer die van boonen gelykende, glad en zacht in 't aenraken; tuſſchen dezelve ſchiet 'er een ſteel op anderhalf voet hoog, die effen, glad, dun, groen, en van boven bewaſſen is met bloemen, die als klokjes gemaekt zyn, wit van kleur' naer 't purper trekkende, yder doorgaens in vyf deelen geſneden, en door kelken onderſteunt, welke als een kommetje gemaekt en getandt zyn. Als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er gemeenlyk langwerpige vruchten in hare plaets, die eironde roſſe of geelachtige bittere zaden inſluiten; haer wortel is lang, wit, en met vezelen voorzien. Zy is een zeer heerlyk geneesmiddel, voornamentlyk in alle ziektens, die uit verſtoppingen ontſtaen, als de geelzucht, in de waterzucht, 't kolyk; zy is goed tegen 't ſcheurbuik, zy zet af door de piswegen, is goed voor den ſteen, en 't nierenwee; zy zuivert de dikke vochten door die te verdunnen; men drinkt ze in een afziedſel, of men neemt ze in poeder tot eene drachma in driemael 's daegs, gedurende den loop van de ziekte.

Deze plant waſt in de moeraſſen en in andere waterachtige plaetſen in een' ſchralen grond; zy verſchilt in grootte naer de verſcheide plaetſen, waer in zy waſt; de bladers zyn ſomtyds rondachtig, doch op andere tyden ſpits.

Haer zaed is ook goed tegen den hoeſt en in borſtziektens; het is afvegende, goed om de dikke vochten te verdunnen, en los te maken; men gebruikt 't om de bloedſpouwing te doen ophouden.

* Zie Pl. XIV. Fig. 11.

MERCURIALIS.

Mercurialis, in 't Franſch *Mercuriale*, in 't Nederduitſch *Bingelkruid*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn: ik zal hier niet als van de twee voornaemſte ſpreken, die men dagelyks in de Geneeskunde gebruikt.

De eerſte ſoort word genaemt

Mercurialis mas, Ang. Matt.
Mercurialis teſticulata, *ſive mas*, Dioſc. & Plinii, C. B. Pit. Tournef.
Mercurialis fructum ferens, Cæſ.

In 't Franſch *Mercuriale mâle*.

In 't Nederduitſch *Bingelkruid mannetje*.

Zy ſchiet hare ſtelen omtrent een voet hoog, die rond, zacht in 't aenraken, en in kleene takken verdeelt zyn; de bladers zyn langwerpig, vry breed, ſpits, glad, groen, en aen de kanten getandt; uit den ſchoot der bladeren komen korte en dunne voetſteeltjes, waer aen vruchten vaſt zyn, die uit twee ruwe hairachtige zaedhuisjes beſtaen, beſluitende yder in hunne holte een kleen eirond of rond zaed; haer wortel is vezelachtig.

De tweede ſoort word genaemt

Mercurialis fœmina, Ang. Matth.
Mercurialis ſpicata, *ſive fœmina*, Dioſc. & Plinii, C. B.
Mercurialis vulgaris, & 1. Trag.
Mercurialis florens, Cæſ.

In 't Franſch *Mercuriale femelle*.

In 't Nederduitſch *Bingelkruid wyfje*.

Zy is het Bingelkruid mannetje in hare ſtelen en bladeren gelyk, maer zy draegt als kleene airen, waer aen kleene, moſchachtige of uit verſcheide helmſtyltjes beſtaende bloemen by trosjes vaſt zyn, die door drie- of vierbladige kelken onderſteunt worden; deze bloemen worden van geene vrucht noch zaed gevolgt.

Het een en 't ander Bingelkruid waſſen overal, langs de wegen, op de kerkhoven, wyn-

gaerd-akkers, in de tuinen, tegen de heggens, maer voornamentlyk op vochtige plaetſen; zy hebben veel olië, waterdeelen, en wezentlyk zout in zich; zy zyn ſalpeterachtig en onaengenaem van ſmaek.

Zy zyn verzachtende, laxerende, openende, goed om de maendſtonden te bevorderen; men gebruikt ze voornamentlyk in afziedſelen tot de kliſteren en in ſtovingen, ſomtyds ook inwendig.

Mercurialis, *a Mercurio*, om dat de Ouden meenden, dat hun God Mercurius allereerſt deze plant in gebruik had gebragt.

MERGUS.

Mergus, Clus. in 't Franſch, *Plongeon*, in 't Nederduitſch, *Duiker* of *Duikelaer*, is een zeevogel ten minſten zoo groot als eene Gans; zyn hoofd is kort en vry breed; zyn bek ſpits en zwart; zyne tong lang, ſpits, zwart, en kraekbeenig; zyn gehemelte is met kleene tanden voorzien, die naer binnen omgebogen zyn; zyn lyf is met veel witte en zwarte veêren bedekt; zyne vleugels en ſtaert zyn kleen; zyne pooten zwart, breed, hebbende drie teenen; men vind hem gemeenlyk tuſſchen Noorwegen en Yſland; men ziet hem niet vliegen noch op 't land komen, want zyne vleugels zyn niet bekwaem tot 't vliegen, noch zyne pooten tot 't loopen, maer hy gebruikt ze tot 't zwemmen; hy duikt in de zee om de viſſchen te vangen, waer mede hy zich voed. In Amerika vind men andere ſoorten van Duikelaren.

Zyn vet is verzachtende en ontbindende.

Mergus, *a mergere*, duiken, om dat dees vogel in 't water duikt om zynen roof te vangen.

MERLUCIUS.

Merlucius, *ſive Callarias*, Jonſt. in 't Franſch, *Petite Moruë*, is een viſch, omtrent anderhalf voet lang, buikig, bedekt met dunne ſchubben, op den rug en aen de zyden naer 't afſchverwig trekkende; zyn hoofd is dikachtig, zyn wezen breed; zyne oogen zyn groot; in zyn hoofd vind men twee kleene langwerpige ſteenen; hy voed zich met kruiden en vuiligheden, die hy aen 't ſtrand vind; zyn vleeſch is wit, broos, goed om te eten en ligt te verteren; men zet ze dikwils op de tafels voor.

De ſteenen, die in zyn hoofd gevonden worden, hebben een weinig zouts in zich, waer door ze openende en goed voor 't graveel zyn; ook ſtoppen ze den afgang; men bereid ze met ze op een' wryfſteen te wryven; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Merlucius, *a mare & luce*, als of men zeide, *licht van de zee*, om dat dees viſch groote oogen heeft.

MEROPS.

Merops, Jonſton. Is een vogel zoo groot als een Spreeuw, en die naer eene Meerl gelykt; zyne veêren zyn op den rug blaeuw, en omtrent den buik bleek; zyn bek is lang, hard, en gebogen als eene zeiſſen; zyne tong is lang en dun; hy opent zynen bek zeer wyd; hy ſlokt de byën en vliegen op, die hy vangen kan, waerom hy van zommigen *Apiaster & Muſcipula* genaemt word. Hy is zeer gemeen in Kandië, men ziet 'er ook in Italië; hy maekt zyn neſt in de holen zes of zeven voeten hoog, en ſomtyds omtrent de byëkorven; zyne ſtem komt die van een' menſch eenigzins naerby, en men hoort hem van verre *grul*, *gruru*, *urubul* roepen.

Daer is eene andere ſoort van Merops, dien de Hoogduitſchers *Hirundo marina* noemen, hy is een weinig grooter dan de voorgaende.

Het vleeſch van den Merops in olië geſnerkt word geacht goed te zyn om de pyn, die door den ſteek van eene Byë is veroorzaekt, te verzachten; men legt 't op 't kwael.

Zyne gal met olië en galnoten gemengt verwt 't hair zeer zwart.

Merops, *quaſi*, μέιρει ὄπα, *dividit vocem.*

MERULA.

Merula,
Merulus.

In 't Franſch *Merle.*

In 't Nederduitſch *Meerl.*

Is een vogel omtrent zoo groot als een Exter, gemeenlyk zwartachtig, waerom hem ſommigen *Nigretta* noemen; maer daer zyn 'er van verſcheide andere kleuren, en zelfs vind men 'er, doch zelden, die teenemael wit zyn; zy hebben meeſtentyds alle een' langen ſpitſen, en dunnen bek, en gele pooten; zy onthouden zich in dichte boſſchen, op de boomen, in de klooven der muren; zy leven van vruchten, planten, en ſomtyds van vleeſch; zy zingen zeer lieflyk; zy hebben veel vlug zout en olië; zy zyn goed voor den roodeloop en andere buikloopen.

Daer

Daer is ook een zeevisch, dien men *Merula sive Tinca marina* noemt; hy is van eene matige grootte en zwartachtige kleur'; hy onthoud zich omtrent de rotsen; in de Geneeskunde word hy niet gebruikt.

M E S P I L U S.

Mespilus vulgaris, Clus. Hist. J. B.
Mespilus vulgaris, sive minor, Park.
Mespilus foliis integris, Raii Hist.
Mespilus Germanica folio Laurino non serrato, sive Mespilus sylvestris, C. B. Pit. Tournef.

In 't Fransch, *Néflier.*

In 't Nederduitsch, *Mispelboom.*

* Is een boom van eene matige grootte, wiens stam doorgaens krom is, en wiens takken hard en moeijelyk te breken zyn; de bladers zyn bynaer als die van den Lauwrierboom, maer wollig en wit van onderen; hare bloemen zyn groot, uit verscheide rooswyze geschikte bladeren t'zamengestelt, wit of rood van kleur', en door een' kelk, die in verscheide deelen is ingesneden, ondersteunt; als de bloem verwelkt is, word de kelk eene vrucht, zoo groot als een kleene appel, bynaer rond, roodachtig als zy ryp is, vleezig, eindigende met eene soort' van kroon', die van de punten van den kelk gemaekt is; deze vrucht word in 't Latyn *Mespilum*, in 't Fransch *Nesle*, en in 't Nederduisch *Mispel* genaemt; hare schel is teêr; haer vleesch is hard, wit, en wrang van smaek; maer onder 't rypen word het zacht, en verkrygt een' zoeten, wynachtigen en zeer aengenamen smaek; van binnen heeft ze vier of vyf zeer harde, langwerpige, rood- en steenachtige beentjes, die in hunne oppervlakte bultig of oneffen zyn, en waer in men een langwerpig zaed vind. De Mispel word zelden ryp op den boom, maer men plukt hem in den Herfst wanneer hy zyne volkomen grootte verkregen heeft, en men legt hem op stroo, alwaer hy zacht word en goed om te eten. De Mispelboom wast in de tuinen, in heggens, in de doorn- of braemboschen; die der tuinen draegt grootere Mispelen, dan die in 't wild wast. De Mispels hebben veel waterdeelen, olië, en aerdachtig zuur zout in zich.

Zy zyn zeer t'zamentrekkende, voornamentlyk eer ze ryp zyn; zy zyn goed om de buikloopen, de bloedingen, en de braking te stoppen; hunne beentjes of kraeksteenen worden gebruikt in 't maken van verscheide middelen, die den afgang stoppen, en de piswegen openen; men acht ze goed om den steen der nieren en blaes' te breken, en af te dryven.

De jonge takken van den Mispelboom gekneust, en in water gekookt geven een zeer goed afziedsel of koeldrank tegen den roodeloop en andere buikloopen.

De bladers van den Mispelboom zyn afvegende en t'zamentrekkende; men gebruikt ze in gorgeldranken tegen de keel-ontstekingen.

Mespilus, ἡ μέσπιλος, *Mispelboom*; zyne vrucht word in 't Griekscb genaemt τρίκοκκον, dat is te zeggen, met drie korrelen, hoewel zy 'er vyf heeft.

* Zie Pl. XIV. Fig. 12.

M E S Q U I T E.

Mesquite is een schoone Amerikaensche boom, zoo groot en dik als een Eikeboom, maer zyn blad is veel kleener, en lichter-groen van kleur'; hy brengt eene peul voort als die van onze Turksche boonen, waer in men drie of vier zaden vind grooter dan witte boontjes; men noemt ze *Huitzatse.*

Men droogt deze vrucht, en gebruikt ze om inkt te maken, gelyk wy de galnoten gebruiken; deze vrucht dient om de beesten en voornamentlyk de geiten te mesten, die 'er daerna te meer om geacht worden, en veel meer gelden in de plaetsen, alwaer die boomen in overvloed zyn. Als de Indianen somtyds koren gebrek hebben, maken ze brood van dit zaed, om hun tot voedsel te strekken; van den boom' *Mesquite* is in 't Dagregister van Trevoux van Slachtmaend 1704. Bladzyde 1976. gesproken.

M E U M sive M E U.

Meum, Matth. Ger.
Meum vulgatius, Park.
Meum foliis Anetki, C. B.
Anethum, sive Fœniculum tortuosum, quibusdam.
Fœniculus porcinus, Dod. Gal.
Meum vulgare, seu Radix ursina, J. B. Raii Hist.
Tordylium, Cord. in Dioscor.
Anethum sylvestre, Dod.
Fœniculum Alpinum perenne capillaceo folio, odore medicato, Pit. Tournef.

In 't Nederduitsch *Beerwortel.*

* Is eene plant, die een' steel schiet omtrent een voet hoog, van binnen hol, takkig; de bla-

* Zie Pl. XIV. Fig. 13.

bladers zyn die van de Venkel gelyk, maer kleener, dieper ingeſneden en bynaer zoo fyn als hair; de bloemen waſſen kranswyze aen de toppen der takken, als die van de Dille, beſtaende yder gemeenlyk uit vyf bladeren, aen 't uiterſte van den kelk rooswyze geſchikt, wit van kleur', welriekende; als deze bloemen verwelkt zyn, worden hare kelken vruchten, yder uit twee langwerpige zaden t'zamengeſtelt, die op den rug rondachtig, en gevoort, grooter dan die van Venkel, welriekende, ſcherp en bitterachtig van ſmaek zyn; haer wortel is dik, een pink lang, ſomtyds in drie of vier takken verdeelt, van buiten donker of zwartachtig van kleur', van binnen witachtig, yl en ligt van zelfſtandigheit, ſcherp en prikkelende van ſmaek, ſpeceryachtig van reuk; 't hoofd of bovenſte gedeelte van dezen wortel is met lange vezelen omzet, die zich verheffen als die van Kruiswortel; deze plant waſt op de bergen; zy is eigentlyk eene ſoort van Venkel; haer wortel word in de Geneeskunde gebruikt, in de Apotheken winkelboeken noemt men hem *Meum Athamanticum*, om dat de beſte eertyds kwam van een' berg in Griekenland, *Athamante* genaemt; maer dien wy tegenwoordig gebruiken, word ons van de bergen van Languedok, Provence, Dauphiné, Auvergne, Bourgonje, en van 't Alpiſch en Pyreneeſch gebergte gebragt; hy moet uit den grond getrokken zyn geweeſt, toen hy zyne bladers begon te ſchieten, want dan heeft hy veel meer kracht, dan wanneer de plant is opgeſchoten.

Men moet hem lang, vry dik, wel gevoedt, heel, verſch gedroogt, van buiten zwartachtig van kleur', van binnen witachtig, vry aengenaem, ſpeceryachtig van reuk, ſcherp, en een weinig bitter van ſmaek verkiezen; hy heeft veel fyne olië en vlug of wezentlyk zout in zich.

Hy is inſnydende, openende, windbrekende, goed voor de opſtygingen, voor de aêmborſtigheit; men gebruikt hem in poeder of in afziedſel; hy is een van de middelen, waer uit de Theriaek beſtaet.

Meum, *a μῖον*, *minus*, om dat de bladers van deze plant' zeer fyn zyn.

MICHIBICHI.

Michibichi, is volgens den Heer Ridder Tonti een ongemeen viervoetig dier, dat zich in 't Noorder Amerika onthoud; hy gelykt zeer naer den Leeuw; zyn hoofd en zyne lichaamsgeſtalte is als die van een' grooten Wolf, en zyne klaeuwen als die van een' Leeuw; hy verſlind alle beeſten, die hy krygen kan, maer de menſchen doet hy nooit aen; ſomtyds draegt hy zynen roof op zynen rug weg, waer van hy een gedeelte opeet, en 't ander onder bladers verbergt; de andere dieren zyn zoo afkeerig van hem, dat ze nooit aen zyn overſchot raken.

MILIUM.

Milium, J. B. Ger. Raii Hiſt.
Milium vulgare album, Park.
Milium ſemine luteo vel albo, C. B. Pit. Tournefort.
Milium aureum & album, Cam.

In 't Franſch *Millet* ou *Mil.*

In 't Nederduitſch *Gierſt*, *Geers*, *Hirs*, *Heers.*

Is eene plant, die matiglyk dikke ſtelen of halmen ſchiet twee of drie voeten hoog; de bladers zyn groot, en die van Riet gelyk; de bloemen waſſen by bosjes of ruikers op de toppen der takken, gemeenlyk geel, maer ſomtyds zwartachtig van kleur'; yder van haer beſtaet uit verſcheide helmſtyltjes, ſchietende uit 't midden van een' kelk, die meeſten tyds tweebladig is, als deze bloemen zyn afgevallen, volgen 'er bynaer ronde of eironde, gele of witte, harde, blinkende zaden, beſloten in zekere dunne teêre doppen of ſchellen, die van de kelken der bloemen zyn gemaekt geweeſt; de wortels zyn vezelachtig, ſterk, witachtig; deze plant waſt in zandachtige, lommerryke, en vochtige plaetſen; hare zaden dienen om 'er brood, en melkpappen van te maken, en om vogels te voeden; de Gierſt, die men te Parys gebruikt, komt uit 't boſch van Orleans; zy heeft veel olië, en een weinig vlug of wezentlyk zout in zich.

Het Gierſtebrood is droog, broos, en weinig voedzaem; het veroorzaekt hardlyvigheit.

Het zaed van de Gierſt, gemalen zynde, is goed om 'er pynſtillende en ontbindende pappen van te maken.

Men heeft deze plant *Milium* genaemt, wegens 't groot getal zaden, die ze als by duizenden draegt.

MILLEFOLIUM.

Millefolium vulgare, Park.
Millefolium vulgare album, C. B. Pit. Tournefort.
Stratiotes major, Lugd.

Achil-

Achillea, Dod. Gal.
Millefolium terreſtre vulgare, Ger.
Millefolium ſtratiotes pennatum, J. B. Raii Hiſt.
Militaris, ſive Millefolium flore albo, Adv.

In 't Franſch, *Millefeuille.*

In 't Nederduitſch, *Duizendblad*, *Geruwe*, *Gerwe.*

Is eene plant, die verſcheide ſtyve, hoekige, ruige, roodachtige ſtelen ſchiet een voet of anderhalf hoog, die omtrent hunne toppen takkig zyn; de bladers zyn gefnippelt, eenigzins naer die van de Kamille gelykende, maer ſtyver of harder en langs eene ribbe geſchikt, verbeeldende een' veêr van een' vogel, vry aengenaem van reuk, en een weinig ſcherp van ſmaek; de bloemen waſſen als kleene zonneſchermen of zeer dichte ronde ruikers op de toppen der takken; yder bloem is ſtraelswyze geſchikt, wit, ondersteunt door een' langronden kelk, die uit verſcheide ſchubwyze bladeren is t'zamengeſtelt. Als de bloem verwelkt is, komen 'er kleene zaden te voorſchyn; haer wortel is hout- en vezelachtig, en bruin van kleur'. Zy waſt op onbebouwde en drooge plaetſen, op de kerkhoven.

Daer is eene andere ſoort van gemeene Geruwe, genaemt

Millefolium vulgare purpureum minus, C. B.

Zy verſchilt van de voorgaende door hare bloemen, die purperachtig, of ſchoon-rood van kleur' zyn. De Geruwen hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn afvegende, wondheelende, t'zamentrekkende, opdroogende, goed om de buikloopen en bloedingen te ſtoppen; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Millefolium, wegens 't groot getal inſnydingen der bladeren.

Stratiotes, *à* στρατὸς, *exercitus*, *leger*, om dat dit kruid goed is om de wonden, die de Soldaten in 't leger krygen, te genezen.

Men noemt deze plant gemeenlyk *Carpentaria*, als of men zeide, *Koetsiers-* of *Wagenaers-kruid*, om dat de Wagenaers haer gebruiken, om, als zy zich gekwetſt hebben, 't bloed te ſtelpen.

Men noemt ze nog in 't Franſch, *Herbe aux Charpentiers*, *Timmermans-kruid*, om de zelve reden.

* Zie Pl. XIV. Fig. 14.

Achillea, om dat men meent, dat deze plant 't eerſt door Achilles is in gebruik gebragt.

MILLEPEDÆ.

Millepedæ.
Multipedes.
Centipedes.
Oniſci.
Aſelli.
Porcelliones.

In 't Franſch *Cloportes. Pourcelets. Porcelets de Saint Antoine.*

In 't Nederduitſch *Duizendbeenen*, *Piſſebedden*, *Zeugen.*

Zyn kleene, platte, een weinig gekromde bloedelooze dieren, zoo lang als de nagel van den pink, en een weinig ſmaller, op den rug en aen de zyden aſchgraeuw van kleur', en aen den buik' wit, hebbende een groot getal pooten; daer zyn twee ſoorten van, de eene zyn tam, en die vind men in de klooven der ſteenen, op vochtige en ſalpeterachtige plaetſen, in kelderen. De andere zyn wilde, en die onthouden zich in de boſſchen. De grootſte, en beſte Piſſebedden, en die meeſt in de Geneeskunde gebruikt worden, zyn de tamme; de eene en de andere kronkelen in malkanderen als men ze maer een weinig aenraekt, voegende hun hoofd aen hunnen ſtaert, en maken zich in een oogenblik zoo net rond, dat ze zeer wel gemaekte kleene bollen ſchynen te zyn; in dezen ſtaet blyven ze zonder waerſchynlyke beweginge, tot dat, de vrees van gevangen te worden voorby zynde, zy zich uitrekken, en hunne vorige gedaente weêr aennemen; de wyfjes dragen eene groote meenigte jongen, die uit hunner moeders buik voortkomende zeer lugtig loopen en zich in 't rond verſpreiden, ſchoon ze niet grooter dan luizen zyn.

De Piſſebedden hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn zeer goed voor den ſteen, 't graveel, de geelzucht, om de pis te verwekken, tegen de kropzweren, kreeftgezwellen, om de ademhaling te helpen in poeder ingenomen. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma; men neemt ze ook geheel en verſch gedoodt in, van vier tot twaelf tegen de kreeftgezwellen, en men achtervolgt der zelver gebruik alle dagen eens.

Ook gebruikt men de verſche Piſſebedden uitwendig; men kneuſt en legt ze als eene pap

op de keel tegen de keelontſteking, zy zyn ontbindende.

De Piſſebedden worden *Millepeda* genaemt, wegens 't groot getal pooten, die ze hebben.

Oniſcus, *ab ὄνος*, *aſinus*, omdat dit dier eene Ezelskleur heeft.

Porcelliones, *a porcello*, kleen verken, om dat men zich heeft ingebeeldt, dat de gedaente van de Piſſebedde eenige overeenkomſt met die van 't verken had.

MILVUS.

Milvus.
Milvius.

In 't Franſch *Milan.*

In 't Nederduitſch *Wouw*, *Kiekendief*, *Kuikendief.*

Is een roofvogel, zynde eene ſoort van Sperwer, bruin of zwart, of roodachtig van kleur', hy is ſcherp van gezicht, en ontdekt zynen roof van verre; hy onthoud zig in gematigde landen, en voed zich met 't vleeſch van verſcheide dieren, die hy vangen kan, als van hanen, hoenderen, ganzen; ook eet hy vruchten; hy is zeer ſnel van vlucht; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch is goed tegen de vallende ziekte, en jigt; zyne lever en gal worden geacht goed te zyn tegen de gebreken der oogen, daer opgelegt zynde.

Zyn vet is goed voor de pynen der gewrichten.

Zyn drek is ontbindende.

In zee vind men ook een' vliegenden viſch, dien men *Milvus* of *Milvago* noemt, om dat hy als een Land-Wouw gemaekt is; zyn lyf is anderhalf voet lang, rond, zwart of rood van kleur'; zyn hoofd is beenachtig, vierkant, hard, oneffen, hebbende van achteren twee groote en ſterke doornen of punten, die hem tot verweringe ſtrekken; zyn gehemelte is rood en ſchitterende als eene gloeijende kool; zyne ooren zyn zeer lang en breed, blaeuw of groenachtig, geteekent met ronde hemelsblaeuwe vlekken met kleene goud-gele ſtippen; hy leeft van de viſſchen, die hy vangen kan; in de Geneeskunde is hy van geen gebruik.

MIMOSA.

Mimoſa.
Herba viva.
Frutex ſenſibilis.

In 't Franſch *Senſitive.*

In't Nederduitſch *Kruidje roer my niet.*

* Is eene plant, die verſcheide ſtelen of takken ſchiet, voor 't meeſte gedeelte kruipende, en naer de aerde gebogen, bewaſſen met langachtige, gladde, ſmalle bladeren bynaer als die van de Linzen, aen beide zyden in orde of by paren aen eene ribbe geſchikt, tot malkanderen komende wanneer men ze aenraekt, als of zy gevoel hadden; uit 't midden van haren wortel komen 'er voetſteeltjes op, waer van yder eene bloem ondersteunt gemaekt als een kommetje, lyfverwig van kleur', aengenaem voor 't gezicht, ſchietende uit haren grond een bosje helmſtyltjes en een ſtampertje, dat, als de bloem verwelkt is, een zaedhuisje word, beſtaende uit twee ſchellen, die doorgaens langwerpige en platte zaden inſluiten; haer wortel is kleen; deze plant waſt op warme en vochtige plaetſen, men kweekt ze in de tuinen, daer zyn verſcheide ſoorten van. Zie 't boek van Pit. Tournefort, *Inſtitutiones rei herbariæ*, pag. 605.

Chriſtoffel *a Coſta* of *de la Coſte* beſchryft in zyne verhandelinge der Drooger yen eene ſoort van kruipend Kruidje roer my niet, dat op de naeſt byſtaende heeſters en muren leunt; haer ſteel is dun, niet geheel rond, ſchoon groen van kleur', bezet by tuſſchenpoozen met kleene ſtekende doornen; hare bovenſte bladers gelyken naer die van Wyfjes Varen, hebbende den reuk en ſmaek van 't Zoethout; haer wortel is lang; zy waſt in de tuinen, op vochtige en ſteenachtige plaetſen in Amerika.

Als men de bladers van deze plant' aenraekt, verſlenſen ze, en als men ze heeft los gelaten, krygen zy hunne vorige kracht weder; als de zon ondergaet, verwelkt de plant zoodanig, dat ze ſchynt te verdroogen als of zy dood was; maer als de zon weêr opkomt, verkrygt ze weêr hare ſchoonheit; en hoe de zon heeter ſchynt, hoe zy weder groener word.

Men zegt, dat hare bladers gekaeuwt zynde 't ſpeekſel verwekken, den hoeſt matigen, de ſtem helder maken, de pynen der nieren verzachten; zy heelen ook de verſche wonden 'er opgelegt zynde.

Het intrekken der bladeren van 't Kruidje roer my niet, als men ze aenraekt, ſchynt my toe te zyn eene ſtuiptrekking van de plant', die geſchied ter gelegenheit van de werkelyke beginſelen, waer uit zy beſtaet, dewelke zoo teêr moeten zyn, dat de minſte beweging, die men hen door 't aenraken

* Zie Pl. XIV. Fig. 15.

ken aendoet, ze doet uitzetten en zwellen, zoo dat ze de vezels en vaten, die hen bevatten, verwyderen en verkorten.

MINIUM.

Minium.
Sandix.

In 't Franſch *Mine de plomb.*

In 't Nederduitſch *Meny.*

Is een minerael lood, dat door eene lange kalcinatie door 't vuur rood en tot poeder is gemaekt; men zend ons de Meny uit Engeland; men moet ze zuiver en hoog van kleur' verkiezen.

Zy is t'zamentrekkende en opdroogende; men gebruikt ze in plaeſteren, zalven, ook om te ſchilderen en om 't aerdewerk met eene roodachtige kleur' te vermiſſen.

Minium, à mina, om dat de Meny van 't lood is gemaekt, zoo als 't uit de myn' komt.

MISY.

Miſy is, volgens Dioſcorides, eene ſoort van Chalcites of eene harde, blinkende en ſchitterende koperroodige minerale ſtoffe, goud-geel van kleur', die men eertyds in de kopermynen in Cypre vond; doch hedendaegs weet men niet wat 't is, en in der zelver plaets ſtelt men het natuurlyk rood Vitriool, dat men Chalcitis noemt, en dat de zelve hoedanigheden bezit, die men eertyds aen de Miſy toeſchreef.

MOLA.

Mola, Salviani.
Orthragoriſcus, Rondeletii.

Is eene ſoort van zeeverken, of een wanſtaltige viſch, ſomtyds zoo dik als eene ton, zeer zwaer, krackbeenig, van gedaente als eene wanvrucht of zuiger, of als een bynaer rond hoofd; hy is bedekt met eene ruwe huid of vel, aſchverwig van kleur' op den rug, wit aen den buik'; zyn bek en zyne oogen zyn kleen; zyn vleeſch is wit, zenuwachtig, en vet; men zegt, dat hy knort als een verken, als men hem vangt; hy heeft geene ſchubben. Sommigen noemen hem *Luna*, wegens zyne gedaente, welke men bevind die van de Maen naerby te komen.

Zyn vet is verzachtende en ontbindende.

Mola, om dat dees viſch de gedaente van een' zuiger of wanvrucht heeft, die ſomtyds in de baermoeder der vrouwen word voortgebragt.

MOLDAVICA.

Moldavica betonicæ folio, flore cæruleo aut albo, Pit. Tournefort.
Meliſſa Moldavica, Matth. Caſt.
Meliſſa peregrina, folio oblongo, C. B.
Meliſſa Turcica, Dalechampii, Lugd.
Meliſſa Turcica multis dicta, J. B. Raii Hiſt.
Meliſſa Turcica, flore cæruleo & albo, Park.
Meliſſa, vel Cedronella, id eſt, Citrago Turcica, Geſ. hort.
Meliſſophyllum Turcicum, Ad. Lob.

Is eene plant, die vierkante, roodachtige, takkige ſtelen ſchiet twee voeten hoog; de bladers zyn langwerpig en van de zelve gedaente als die van de Betonie, drie op den zelven ſteel geſchikt, enaen de kanten getandt; de bloemen zyn wervelswyze of by verdiepingen en als ringen rondom hare ſtelen tuſſchen de bladers geſchikt; yder van die is eene pyp van boven bekswyze uitgebreidt, of in twee lippen geſneden, blaeuw of wit van kleur', en door een' doornachtigen kelk ondersteunt. Als deze bloem voorby is, komen 'er langachtige en zwarte zaden in hare plaets, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk had gedient; deze plant riekt en ſmaekt als 't gemeen Citroenkruid, doch ſterker en minder aengenaem; men kweekt ze in de tuinen; zy heeft veel fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Zy heeft de zelve krachten als 't gemeene Citroenkruid.

Moldavica, à Moldavia, om dat deze plant ons uit Moldavie is gebragt, alwaer ze van zelfs groeit.

MOLLE.

Molle, J. B. Raii Hiſt.
Molle, ſive Molli, Cluſii & Lob. Ger.
Mollis, Caſt.
Moly, Molle & Muelle, Trag.
Lentiſcus Peruana, C. B.
Lentiſci Peruanæ ſimilis Molle dicta, Park.
Aroeira, Markgr.
Aroeira, ſive Lentiſcus, Piſon.

In 't Franſch *Molle* of *Muelle.*

Is een groote en wyduitgebreide Peruviaenſche boom; zyne bladers gelyken naer die van den Maſtikboom, maer zy zyn veel langer en ſmaller, ſpits, glad, aen de kanten getandt, een melkachtig en lymig ſap van zieh gevende, dat naer de Venkel riekt en ſmaekt; zyne bloemen zyn zeer talryk, kleen, aen byzondere takken vaſt, beſtaende yder uit vyf ſpitſe bladeren, witachtig-geel van kleur'; in hare plaets komen beziën, naer de vrucht van de Aſperges gelykende, trosswyze als de druiven geſchikt, met een roodachtig vliesje bedekt, van eene oliachtige zelfſtandigheit, hebbende yder een' kleenen beenaehtigen kraekſteen; deze beziën zyn van reuk en ſmaek als de Jeneverbeziën, ſcherp, en met eenige bitterheit verzelt; men kbokt ze in water, om 'er een' wyn of zeer aengenamen drank van te maken, die ook in azyn verandert; dees boom waſt overvloedigiyk in Peru; zyne beziën worden ryp in Hooimaend; men maekt inſnydingen in zyne ſchors', waer uit eene welriekende harſt vloeit, die men zegt de Gomme Elemi gelyk te zyn, maer witter.

De ſchors en bladers van den *Melle* worden zeer ontbindende geaeht, men gebruikt ze in ſtovingen tegen de pyn en zwelling der beenen en dyen, tegen de koude zinkengen; zyne kleene takken dienen om tandeſtokers te maken.

Zyne Gom in melk ontbonden is goed om de vlekken en vliezen der oogen weg te nemen.

Zyne ſchors gedroogt, tot poeder gemaekt, en op zweren gelegt is goed om ze aſtevegen en te zuiveren.

Het wynaehtig voeht, dat men uit de beziën krygt, is goed voor de nierkwalen.

MOLUCCA.

Molucca, is eene vreemde plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Molucca lævis, Dod. Pit. Tournefort.
Molucca, J. B. Raii Hiſt.
Meliſſa Molucca lævis, Ger.
Meliſſa Molucca lævis, ſive Syriaca, Park.
Meliſſa Moluccana odorata, C. B.

In 't Nederduitſch *Zachte Molucca.*

Zy draegt verſcheide ſtyve, bynaer vierkante, roodachtige ſtelen, anderhalf voet hoog, met merg vervult, en bewaſſen met bladeren, welke die van 't Citroenkruid gelyk, rondom vry diep ingeſneden, aen lange ſtelen vaſt, aengenaem van reuk en bitter van ſmaek zyn; de bloemen zyn wervelswyze tuſſchen de bladers geſchikt, yder der zelve is gelyk die van de Doove Netelen bekswyze of als eene pyp'gemaekt, die van boven in twee lippen is geſneden, maer een weinig kleener, wit van kleur', ondersteunt door een' kelk, die de gedaente van eene klok heeft; als deze bloem voorby is, komen 'er vier zaden in hare plaets, die driekantig, en in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft, beſloten zyn; haer wortel is hout- en vezelachtig.

De tweede ſoort word genaemt

Molucca ſpinoſa, Dodon. Pit. Tourneſ.
Molucca aſperior fœtida, J. B. Raii Hiſt.
Meliſſa Moluccana fœtida, C. B.
Meliſſa Molucca aſperior, ſive Syriaca, Park.
Molucca aſperior Syriaca & Maſeluc Turcorum, Lob.
Molucca vel Meliſſa Conſtantinop. Caſt.

In 't Nederduitſch *Stekende Molucca.*

Zy ſchiet verſcheide vierkante en gevoorde ſtelen anderhalf voet hoog; hare bladers en bloemen zyn die van de eerſte ſoort' gelyk, maer de bloemen worden door langere, ſmallere doornaehtige, ſtekende kelken ondersteunt; deze plant heeft een' onaengenamen reuk.

De eene en de andere ſoort van Molucca kweekt men in de tuinen; zy hebben veel olië en zout in zieh.

De eerſte ſoort is goed om 't vergift te wederſtaen, de herſenen en 't hart te verſterken; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Men heeft deze plant *Molucca* genaemt, om dat ze eerſt in de Molukkiſche Eilanden is gevonden.

MOLY.

Moly, is eene ſoort van Look, die van de gemeene Look niet verſchilt, als dat ze geen' kwaden reuk heeft; daer zyn verſcheide ſoorten; hier zal ik eene van de voornaemſte beſchryven, die men noemt

Moly latifolium liliflorum, C. B.
Moly Theophraſti *magnum*, J. B.
Moly Homericum, Ger.

Moly

Moly Theophrasti sive Homeri, Park. Raii Hist.

Zy is eene plant, die uit haren wortel' vyf dikke, spitse, groene bladers schiet een voet of anderhalf lang, twee of drie vingers breed, dikwils bedekt met stof, dat 'er ligtelyk afscheid; tusschen dezelve komt 'er een ronde, kale, groene, holle steel op ter hoogte van drie of vier voeten, dragende op zynen top eene zonnescherm of ruiker van kleene bloemen, die uit zes of zeven spitse, in 't rond geschikte, witte of roodachtige bladeren zyn t'zamengestelt; nadat ze verwelkt zyn, komen 'er kleene driekante vruchten te voorschyn, verdeelt van binnen in drie huisjes, die bynaer ronde, zwarte, en naer die van Ajuin gelykende zaden insluiten; haer wortel is bolachtig, doorgaens een vuist dik, van buiten zwart, van binnen wit; deze plant kweekt men in de tuinen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Haer zaed en wortel zyn openende en goed om 't vergift te wederstaen.

Moly, ἀπὸ μωλύω, deleo, ik wisch uit, omdat deze plant van Homerus is bekwaem geacht het vergift en de betooveringen te verdryven en uit te roeijen.

MOLYBDOIDES.

Molybdoides, Lapis plumbarius, is eene soort van minerael lood, dat ligter, maer veel harder is dan het gemeene; of een zwarte steen, die zacht in 't aenraken is en eenigzins naer zwart kryt gelykt; hy groeit in de zilvermynen of in byzondere mynen in Engeland, en op verscheide andere plaetsen; sommigen meenen dat hy een weinig zilver in zich heeft; gebroken zynde schynt hy muisvael van kleur', en zeer scherp of ruuw van korrel; deze stoffe is zeer moeijelyk te smelten, en bederft allerlei loodwerk, waer onder ze gevonden word, daerom dragen de werklieden zeer naeuwe zorg, dat 'er onder 't gemeene minerael lood geen gemengt zy. Sommige Stofscheiders maken hun werk van 't lood uit deze myn' te halen, om dat ze meenen, dat 't harder en zachter is als 't gemeene lood.

De *Molybdoides* is opdroogende uitwendig gelegt.

Molybdoides, ἀπὸ μόλυβδος, plumbum.

MOMORDICA.

Momordica, Castor. Dur.
Momordica vulgaris, Pit. Tournef.
Momordica fructu luteo rubescente, Eyst.
Balsamina rotundifolia repens, sive mas, C. B.
Balsamina mas, Ger. Park.
Cucumis puniceus, Cord. Hist.
Balsamina, sive Pomum mirabile, Trag.
Charantia, Dod.
Balsamina cucumerina, J. B. Raii Hist.

In 't Fransch *Pomme de Merveille.*

In 't Nederduitsch *Balsem-Appel.*

* Is eene plant, die dunne, rankachtige, kantige, gevoorde stelen schiet ter hoogte van twee of drie voeten, zich door vezels of draden, die zy schieten en hun tot klaeuwiertjes strekken, aen staken of stokken, die men 'er byzet om ze t'ondersteunen, vastmakende; de bladers zyn die van den Wilden Wyngaerd, of liever die van den Wyngaerd gelyk, maer kleener, van een aengenaem groen, door matiglyk lange stelen vast, een weinig bitter en scherp van van smaek; de bloemen komen uit den schoot der bladeren; zy zyn gemaekt als bekkens, die tot hunne middelpunt in vyf deelen gesneden, en somtyds zelfs van malkanderen gescheiden, en witachtig-geel van kleur' zyn; nadat de bloem verwelkt is, komt 'er eene lange vrucht in hare plaets, bynaer als eene Komkommer van gedaente, omtrent haer midden min, of meer gezwollen, eene roode of somtyds roodachtig-gele kleur onder 't rypen aennemende, doorzaeit in hare oppervlakte met doornachtige knobbeltjes. Deze vrucht is niet vleezig, zy gaet van zelfs open als door eene soort van veêr, en vertoont eene holligheit, die veel zaden insluit, welke zoo groot als die van Citrullen, langwerpig, roodachtig, een weinig geschaert, en met een kapje of vliesje bewonden zyn; haer wortel is kleen en vezelachtig; deze plant kweekt men in de tuinen; in de Geneeskunde gebruikt men hare bladers en hare vrucht, die men *Balsem-Appel* noemt; zy heeft veel waterdeelen en olië, doch weinig zout in zich.

Zy is verkoelende, opdroogende, wondheelende; zy stilt de pynen, verzacht de ambeijen, is goed voor de verbrandheit, en scheurselen uitwendig gebruikt.

MONOCEROS.

Monoceros.
Unicornis.
Unicornu.

In

* Zie Pl. XIV. Fig. 16.

In 't Franſch *Licorne.*

In 't Nederduiſch *Eenhoren.*

Is volgens vele oude Natuurkenners een groot viervoetig dier, naer een paerd gelykende, dragende op 't bovenſte van zyn voorhooſd een' regten ſchroefwyze gedraeiden, ſpitſen horen, twee of drie voeten lang, die hem tot verweringe dient; maer dit dier vind men nergens, en niemand van hun, die 'er over geſchreven hebben, zegt hem gezien te hebben; zelfs heeft men die plaetſen niet aengeteekent, alwaer hy voortkomt; 't is waer, dat men ons een' witten horen brengt, die naer yvoor gelykt, en zeer hard, zwaer, en gedraeit is, zynde twee ellen lang, en van binnen hol, dien men *Unicornu* noemt, en in de Geneeskunde gebruikt; maer dees horen waſt aen een' grooten viſch, door de Yslanders *Narwal* genaemt, gelyk ik op zyne plaets, van dezen viſch ſprekende, zeggen zal.

Monoceros, *à μονὸς*, *ſolus*, *& κέρας*, *cornu*, als of men zeide *Beeſt met eenen horen.*

MORHUA.

Morhua.
Molua.

In 't Franſch *Morue.*

In 't Nederduitſch *Bakkeljaeuw*, *Kabbeljaeuw*, *Abberdaen*, of *Labberdaen.*

Is een zeeviſch omtrent twee voeten of twee en een half voet lang, naer mate breed, geteekent op zynen rug met aſchverwige en rosachtige vlekken; zyn bek en zyne oogen zyn groot; hy heeft vier harde, ſpitſe, witte, dicht geſloten tanden, geplaetſt van achteren in de keel', twee boven en twee onder, makende eene ſoort van vyl, die op malkander ſluit, hebbende hunne punten naer binnen gekeert; zyn vleeſch is wit en zeer ſappig of krachtig; dezen viſch zout men om hem goed te houden; hy is zeer gemeen op de viſchmarkten; het mannetje is beter van ſmaek dan 't wyfje.

Den meeſt geachten en beſten Bakkeljaeuw vangt men te Terreneuve omtrent Kanada, alwaer hy in overvloed is, en voornamentlyk op eene plaets in zee genaemt de groote Bakkeljaeuw-Bank.

Men kieſt den verſchten, als zynde de aengenaemſte van ſmaek.

Men laet den Bakkeljaeuw, nadat men hem gezouten heeft, droogen; en dat is 't dat men Stokviſch noemt.

De tanden van den Bakkeljaeuw zyn openende, zuurbrekende, goed voor de buikloopen, en bloedſpouwingen, als ze op den wryfſteen gewreven zyn; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Zyne pekel is laxerende in de kliſteren, en uitwendig gelegt ontbindende en opdroogende.

MORINGA.

Moringa, Acoſtæ, Caſt. Lugd. is een Indiaenſche boom, die in zyne grootte en bladeren naer den Maſtikboom gelykt; hy heeft zeer weinig takken, en veel kwaſten; zyn hout is gemaklyk te breken; zyne bladers zyn van eene levendige donker-groene kleur', en van ſmaek als het Raeploof; hy draegt eene vrucht, die een voet lang, zoo dik als eene Radys, met agt hoeken verciert, helder van kleur' tuſſchen groen en graeuw, mergachtig en wit van binnen, en in verſcheide huisjes verdeelt is, die kleene zaden in zich hebben, naer Cicers gelykende, groen en zeer teêr, doch ſcherper van ſmaek dan de bladers; deze vrucht eet men, als ze gekookt is.

De boom Moringa waſt in overvloed in de geheele Provintie van Malabar, langs de rivier Mangate, alwaer hy in groote meenigte vruchten draegt, die men te markt brengt, gelyk men in Europa met de booneu doet.

Zyn wortel word voor een tegengift gehouden, dat goed is tegen vergift, beſmettelyke ziektens, beten der vergiftigſte ſlangen en andere bloedelooze dieren, tegen 't kolyk en lazery; men gebruikt hem uit- en inwendig.

MORINA.

Morina Orientalis carlinæ folio, Pit. Tournef.

In 't Franſch *Morine.*

Is eene plant, die twee en een half voet hoog waſt en ſchoon van aenzien is; hare bladers, die uit den wortel' opkomen, zyn omtrent eene hand lang, twee of drie vingers breed, ſpits, blinkend-groen, ruuw, aen de kanten met zwakke of buigzame punten of doornen voorzien; de bloemen komen uit den ſchoot der blade-

bladeren, wervelwyze geſchikt, van eene onregelmatige gedaente; zy zyn van een ſtuk, bekswyze gemaekt, wit in 't opkomen, en naermate dat ze verouden rood wordende, van een' vervrolykenden renk als die van den Wyngaerd; de wervels worden door bladers onderſteunt, die als de onderſte gemaekt, doch veel kleener zyn, met de punt' naer omlaeg gekeert. Deze bloem heeft twee kelken, waer van de een onvruchtbaer is, en de ander draegt een vruchtbeginzel of jonge vrucht; dees laetſte kelk is als in den eerſten gevoegt; 't vruchtbeginſel word onder 't opwaſſen een bynaer rond, en een weinig hoekig zaed; haer wortel is dik als die van de Mandragora, en vleezig; hare bloem heeft veel ſyne olië, en vlug zout in zich.

Zy is hart- en maegverſterkende, goed voor 't hooſd, om de kwade lucht te wederſtaen, de kwade vochten door de doorwaeſſeming uit te dryven, zynde in een afweekſel of Conſerf gebruikt; deze plant waſt in warme landen. Men kweekt 'er in den Koningklyken Tuin te Parys.

Morina, *à Morino*, De Heer Tournefort, hebbende deze plant uit 't Ooſten gebragt, gaf ze den naem van zynen vriend, den Heer Morin, vermaerd Kruidkenner van de Koninklyke Akademie der Wetenſchappen, Regerend Doctor van 't Genootſchap der Geneeskunde te Parys.

MORION.

Morion, *Pramnion*, is eene ſoort van Onixſteen, of een blinkende, doorſchynende, zwarte edele ſteen, gemengt met de kleur' van den Karbonkel, dien men uit Indiën, Tyrus, Alexandrië, Cypren, en Miſéne brengt.

Men wil dat dees ſteen, aen den hals' gehangen, goed zy om de droefgeeſtigheit en de vallende ziekte te verdryven; doch 't is een middel van weinig kracht, liever gebruikt men hem tot cieraed.

MOROCHTUS.

Morochtus lapis.
Leucophragis.
Graphida.
Galaxias, Dioſcor. G. Agricol.

Is een zachte ſteen, die nu groen, dan zwart, dan geel is, en een melkachtig vocht van zich geeft; men vind hem in de ſteengroeven van Saxen in Duitſchland; de * Duitſchers noemen hem Milchſtein: Dioſcorides, ſprekende van dezen ſteen, zegt, dat hy in Egypten groeit, en dat men hem, om dat hy zacht is en ligt ſmelt, als zeep gebruikte om 't linnen te waſſchen; ſommigen gebruiken hem als een potlood om te ſchryven of lynen te trekken, waerom men hem *Graphida* genaemt heeft. Hy heeft waterdeelen en olië in zich.

Hy is goed om de bloedſpouwing en de andere bloedingen te ſtuiten, de poren te vernaeuwen, de ſcherpheit van de blaes' te verzachten, zynde ingenomen; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma; men gebruikt hem, met wolle gemengt, tot eene moêrpil tegen de vloeden der maendſtonden; in oogwateren gebruikt men hem om de kleene zweren der oogen op te droogen, en de onwillige tranen te ſtuiten; men mengt 'er van onder de ceroenen om de wonden op te droogen en te verzachten.

Morochtus is een Griekſche naem μόροχθος, *leucophragis*, *ex* λευκὸς, *albus*, & *phragis*, *à frangendo*, als of men zeide breekbare ſteen, en die een wit vocht geeft.

Galaxias, *à* γάλα, *lac*, om dat dees ſteen een melkachtig vocht geeft.

Graphida, *à* γραφὶς, ſchets, teekening; dezen naem heeft men den ſteen *Morochtus* gegeven, omdat men hem als een potlood gebruikt om lynen te trekken.

MORUS.

Morus; in 't Franſch *Meurier*; in 't Nederduitſch *Moerbezieënboom*, is een groote en takryke boom, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Morus, Brunf. Trag. Ger.
Morus nigra, Cord. in Dioſc. J. B. Raii Hiſt.
Morus nigra vulgaris, Park.
Morus fructu nigro, C. B. Pit. Tournefort.
Morus rubra, Ang.

In 't Nederduitſch *Zwarte Moerbezieënboom.*

Zyn ſtam is vry dik, krom, kwaſtig, en bedekt met eene dikke ruwe ſchors'; zyn hout is hard, ſterk, en geel omtrent 't hart; zyne bladers zyn eene hand breed, langwerpig of bynaer rond, ſpits, aen de kanten getandt, een weinig hard en ruuw in 't aenraken, zoet- en lymachtig van ſmaek; zy dienen den zywormen tot voedſel; zyne

* Georgius Agricola.

zyne katjes zyn groen, wollig, dragende verſcheide vierbladige bloemen, uit wier midden eenige helmſtyltjes opkomen; deze katjes laten geene vrueht na zich; de vruehten waſſen op afgezonderde plaetſen, deze zyn de moerbeziën, die yder kent; zy zyn groen en wrang in 't begin, daer na worden ze rood, zuur of t'zamentrekkende, en eindelyk verkrygen ze al rypende eene zwarte kleur, en zyn met een bloedrood, lymachtig, en zoet ſap vervult; men vind ook bynaer ronde zaden in de moerbeziën; dees boom heeft groote en ſterke wortels, die zich wyd uitbreiden; hy waſt in de tuinen.

De tweede ſoort word genaemt

Morus alba, Ger. Park. J. B. Raii Hiſt.
Morus fructu albo, C. B. Pit. Tournef.
Morus candida, Cord. in Dioſcor.

In 't Nederduitſch *Witte Moerbeziënboom.*

Men meent, dat hy zynen oorſprong hier van heeft, dat men takken van den gemeenen Moerbeziënboom op den witten Populierboom geënt heeft; zyne bladers zyn langwerpig, ſmaller, zachter en beter voor de zywormen dan die van den voorgaenden; zyne katjes zyn die van den voorgaenden Moerbeziënboom gelyk; de vruchten zyn witte Moerbeziën, kleener dan de zwarte, honigachtig, vry laf en niet zeer aengenaem van ſmaek; zyne wortels zyn grooter en wyder uitgebreidt dan die van den zwarten Moerbeziënboom, men merkt ook aen, dat de boom hooger waſt. Terwyl de witte Moerbeziënboom nog jong en kleen is, zyn de bladers ingeſneden, maer als hy zyne volkomen grootte bereikt heeft, zyn ze heel; men kweekt hem in de tuinen.

De zwarte Moerbeziën worden tot voedſel en tot geneesmiddelen gebruikt; zy hebben veel olië, waterdeelen, en wezentlyk zout in zich.

Voor hare rypheit zyn ze afvegende en t'zamentrekkende, goed voor de gebreken van de keel' in gorgeldrank gebruikt; als ze ryp zyn bevochtigen en verzachten ze de borſt, verwekken 't ſpeekſel. De Heer Bartholinus Deenſch Geneesheer verhaelt in eene redevoering' genaemt, *de Medicina Danorum domeſticâ*, dat Noorwegen Moerbeziën voortbrengt, die zeer heilzaem zyn tegen de ſcheurbuik: men neemt de moeite niet, zegt hy, deze Moerbeziën aen de lyderen te brengen, die zend men zelfs in de boſſchen, alwaer zy waſſen, ten einde zy 'er hun bekomſt eten, en men laet ze daer tot dat zy genezen zyn.

De Baſt van den wortel van den Moerbeziënboom is afvegende en openende, goed tegen de wormen in poeder ingenomen: de gift is eene drachma.

Morus, *ἀμυρὸς*, *niger*, om dat de vrueht van den Moerbeziënboom gemeenlyk zwart is.

MOSCHATA.

Moſchata.
Nux moſchata.
Nuciſta.
Moſchocaryon.
Moſchocarydion.
Nux aromatica.
Nux myriſtica.
Nux unguentaria.

In 't Franſch *Muſcade.*

In 't Nederduitſch *Notemuskaet*, *Muskaetnoot*, *Kruidnoot.*

* Is eene ſoort van Noot, of de vrucht van een' vreemden boom, die zoo groot als een Pereboom is, wiens bladers naer die van den Perzikboom gelyken, maer ze zyn kleener; zyne bloem is gemaekt als eene roos, en is aengenaem van reuk; nadat ze is afgevallen, komt 'er eene vrucht te voorſchyn zoo groot als onze groene Okkernoten, bedekt met twee ſchorſen; de eerſte, die zeer dik is, ſplyt naermate dat de vrucht ryp word, en laet de tweede zien, die de Noot naeuw omvat; deze tweede ſchors is teêr, rood- of geelachtig, en welriekende; zy ſcheid zich van de Notemuskaet naermate dat ze droogt, en neemt eene gele kleur aen; dit is 't dat men *Macis*, *Foely*, en oneigentlyk in 't Franſch *Fleur de Muſcade*, *Notemuskaetbloem* noemt; zy heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

Als de Notemuskaet van hare ſchorſen ontbloot is, laet men ze droogen en men bewaert ze; de boom, die ze draegt, waſt overvloedigliyk op 't Eiland Banda in Aſië; daer zyn twee ſoorten, de eene tam en de andere wild, de Muskaetnoten, die aen den wilden Muskaetboom waſſen, worden *Mannetjes* of *Wilde Notemuskaten* genaemt; zy zyn langwerpig van gedaente, en hebben bynaer geen' reuk noch ſmaek, daerom gebruikt men ze niet, en dewyl men 'er zelden van meêbrengt, koopen zy, die ze in Vrankryk uit liefhebberye hebben, de zelve durer dan de andere; de Ouden noemden ze *Axerbes.*

De

* Zie Pl. XV. Fig. 1.

De Notemuskaten, die aen den tammen Notemuskaetboom waſſen, worden *Wyſſes Notemuskaten* genaemt; deze zyn 't, die wy onder de voedſels en onder verſcheide geneesmiddelen gebruiken; zy worden ons door de Hollanders toegezonden, die de Bezitters van 't land zyn, alwaer de Notemuskaetboomen groeijen; zy zyn kleener dan de Mannetjes Notemuskaten, en kort, en bynaer rond of eirond van gedaente.

Men moet de Wyſjes Notemuskaten kiezen van eene redelyke grootte, wel gevoedt, zwaer, verſch, vaſt, niet wormſtekig, oliachtig, van buiten graeuw van kleur', van binnen roodachtig en gemarmert, aengenaem van reuk, ſcherp, prikkelende, heet en ſpeceryachtig van ſmaek; zy hebben veel olië en vlug zout in zich.

Men konfyt de Notemuskaten in de landen, alwaer ze waſſen, gelyk men hier de Okkernoten konfyt. De Reizigers naer de Noorderlanden nemen 'er op zee van meê tot hun gebruik; men zend ze ook de geheele wereld door; men kieſt de grootſte en de verſchſte.

Zy verſterken en verwarmen de maeg, helpen de vertering der ſpyzen, verdryven de winden; men eet ze als de gemeene gekonſyte noten.

De gemeene gedroogde Notemuskaten verſterken de herſenen, 't hart, de maeg, bevorderen de vertering der ſpyzen, verdryven de winden, verwekken de maendſtonden, bevorderen 't zaed, verbeteren den kwaden adem, wederſtaen de bederving.

Men moet de Foely verſch, heel, geel van kleur', aengenaem van reuk en ſmaek, en een weinig ſcherp kiezen.

Zy heeft de zelve krachten als de Notemuskaet, maer beſtaet uit fynere beginſelen, en werkt doordringender en krachtiger.

De Macer der Ouden is de ſchors van den ſtam van een' boom van den zelven naem, die in Barbarye groeit; zy is dik, roodachtig, bitter en wrang van ſmaek.

Zy heeft eene t'zamentrekkende kracht, en is goed om den roodeloop en de andere buikloopen te ſtoppen; maer dewyl deze ſchors ons niet, dan zelden, word gebragt, gebruikt men de Foely in hare plaets, wier hoedanigheden echter verſchillen; en men maekt doorgaens tuſſchen de Macer en de Foely in de Geneeskunde geen onderſcheid, doch verkeerdelyk.

Moſchata, à Moſcho, Muskus; dezen naem heeft men de Notemuskaet gegeven wegens haren goeden reuk, hoewel ze naer de Muskus niet riekt.

Macis is een Indiaenſche naem.

Mater, wegens de droogte van deze ſchors', en 't weinige vocht, dat zy heeft, als of men zeide *magere Schors*.

MOSCHATELLINA.

Moſchatellina foliis fumariæ bulboſæ, J. B. Pit. Tournefort.

Ranunculus nemoroſus Muſcatellina dictus, C. B.

Moſchatella, Cord. Hiſt. Thal.

Ranunculus minimus Septentrionalium herbido muſcoſo flore, Ad. Lob. Ico.

Radix cava minima viridi flore, Ger.

Is eene kleene plant, die uit haren wortel' twee of drie dunne, zachte, teêre ſtelen ſchiet, eene hand lang, bleek-groen van kleur', ondersteunende ingeſneden of verdeelde bladers als die van *Fumaria Bulboſa*, zee-groen van kleur'; tuſſchen de zelve ſchiet 'er een ſteel op, die niet veel hooger is dan de bladers; hy draegt op zynen top vyf kleene graskleurige bloemen, yder uit vyf bladeren t'zamengeſtelt: alle deze bloemen met malkanderen t'zamengehoopt verbeelden een' teerling; een weinig beneden de bloemen zyn 'er twee kleene bladers aen korte ſteeltjes vaſt; deze bloemen en bladers hebben een' Muskus-reuk. Als de bloem verwelkt is, komt 'er eene zachte vrucht, vol ſap, in hare plaets, waer in men doorgaens vier zaden vind, die van 't Vlas vry wel gelykende. Haer wortel is lang, wit, en met verſcheide kleene ſchubben omringt, die als de tand van een' hond gemaekt, en van binnen hol zyn; uit zyn bovenſte gedeelte ſchiet hy vele lange vezels; hy is zoet van ſmaek. Deze plant waſt in de weiden aen de kanten der beken, in lommeryke heggens; zy heeft veel olië en waterdeelen, en wezentlyk zout in zich.

Haer wortel is afvegende, wondheelende, ontbindende.

Moſchatellina, a Moſcho, Muskus, als of men zeide *Kleene plant, die naer Muskus riekt.*

MOSCHUS.

* *Moſchus*, in 't Franſch *Muſc*, in 't Nederduitſch *Muskus*, is eene ſoort van galachtig, gegiſt, geronnen, en bynaer bedorven bloed, dat men krygt uit eene blaes', die zoo groot is als een hoenderei, en die men vind aen den buik'

* Zie Pl. XV. Fig. 2.

buik' omtrent de teeldeelen van een wild vier-voetig beeſt, genaemt

Moſchus.
Moſchius.
Dorcas moſchi.
Capreolus moſchi.
Gazella Indica.

In 't Franſch *Gazelle:*

In 't Nederduitſch *Muskus-Rhee, Muskusdier.*

Men zegt, dat zy de gedaente en kleur van eene Rhee heeft; haer hair is zoo lang als de pink van een kind, krulachtig, droog, en ligt brekende; zy komt in de Koningkryken van Boutan, Tunquin, en in verſcheide plaetſen van Aſië voort. Zy onthoud zich in de boſſchen en wouden, alwaer men ze gaet jagen. Als zy gedoodt is, ſnyd men de blaes, die zy aen den buik' heeft, af, men doet 'er 't geronnen bloed uit, dat men in de zonne laet droogen; alwaer het verandert in eene moſchachtige, ligte ſtoffe, bynaer tot poeder van eene donkere roodachtige kleur', en verkrygt aldaer een' ſterken en vry onaengenamen reuk; dan doet men 't weder in de zelve blaes', om het te vervoeren; dit is de Muskus, die wy gebruiken.

Men vind ongemeen veel dieren, die de Muskus hebben, voornamentlyk in 't Koningkryk van Boutan; men vangt ze doorgaens in de lente of in 't begin van den zomer; want hebbende gedurende de winter honger geleden wegens de ſneeuw, die in deze landen tot tien of twaelf voeten hoog valt, komen ze eten zoeken; haer bloed dan in groote hitte en hevige giſtinge zynde, is de Muskus, die men 'er van krygt, zoo ſterk en geeſtryk, dat, indien men ze niet eenigen tyd in de lucht lei met ze te laten droogen, men haren reuk niet zoude konnen verdragen.

Men krygt niet veel Muskus van yder dezer dieren, want zy hebben maer eene blaes, die ten hoogſten maer zoo veel bloed geeft om 'er drie drachma gedroogde Muskus van te hebben. Men zegt dat deze blaes, terwyl 't dier hitzig is, in een ettergezwel verandert, 't welk 't zelve verhindert en jeukte veroorzaekt, waer door het dier zich op die plaets zoo ſterk tegen de ſteenen en ſtammen van boomen wryft, dat 't doorbreekt; en dat de etter daer uitloopende, en in de zonne gegiſt hebbende en gedroogt zynde Muskus word.

Niets is 'er onmogelyk in dit verhael, maer men moet niet toeſtaen, gelyk bynaer alle oude en hedendaegſche Natuurkenners gedaen hebben, dat al de Muskus, die men ons brengt, van deze ettergezwellen gekomen is; want wat lchyn is 'er, dat men deze wilde dieren in boſſchen en wouden op 't ſpoor zoude hebben konnen volgen, om den etter, dien zy dan eens in ontoegangkelyke plaetſen, dan in den modder, dan in 't zand zoude geworpen hebben, te verzamelen? indien wy geene andere Muskus hadden als die, zy zoude veel zeldzamer en veel durer zyn, dan zy is; te meer een verdroogd ettergezwel zoude eene andere kleur hebben als de Muskus heeft; het zoude witachtig-graeuw zyn.

Als men de Muskus in blazen koopt, moet men haer heel droog kiezen, dat het vel van de blaes' dun, en weinig met hair voorzien zy; want hoe dikker 't vel is en hoe meer hair 'er gevonden word, hoe 'er minder waer is; het hair moet bruin van kleur' zyn, dat 't kenteeken van de Muskus van Tunquin is, welke het meeſt geacht word; de Muskus van Bengale is in blazen bewonden, die met wit hair voorzien zyn.

Als de Muskus van de blaes' is afgeſcheiden, moet men ze in eene loode doos' bewaren, op dat de koelte van 't metael belette, dat ze niet te zeer verdrooge, noch veel van hare vlugſte deelen verlieze; men moet ze vry droog, roodachtig van kleur', ſterk van reuk, bitter van ſmaek kiezen; zy is bynaer niet als zwavel, of olië en vlug zout; zy heeft zeer weinig aerde; haer reuk is laſtig en onaengenaem, als men 'er wat veel teſſens van ruikt; doch zacht en aengenaem, als men 'er maer eenige greinen onder veel andere ſtoffe van gemengt heeft. De reden van deze verſcheidenheden komt hier van daen, dat als 'er wat veel is, waeſſemen 'er zoo vele deelen uit, dat zy de reukzenuwen drukken en krenken; maer als 'er weinig is, konnen de weinige vlugge deelen, die 'er van uitgaen, niet anders als de reukzenuwen met vermaek aendoen. De Muskus was by de Reukbereiders en Konſituriers eertyds veel meer in gebruik dan nu; tegenwoordig vermyd men ze wegens de opſtygingen, die ze voornamentlyk aen de vrouwen veroorzaekt.

Zy verſterkt 't hart en de herſenen, herſtelt de vervallen krachten, wederſtaet 't vergift, verdunt en verdryft de dikke vochten, verwekt 't zaed, breekt de winden; de gift is van een half grein tot vier greinen; zy is goed tegen de doofheit, zynde met een weinig kattoen in 't oor geſtoken; men legt 'er ook van omtrent de baermoeder tegen de opſtygingen.

Als

Als de Muskus haren reuk verlieſt, gelyk 't ſomtyds gebeurt, moet men ze eenige dagen in 't bovenſte van de pyp' van een ſecreet hangen, alwaer zy zal herſtelt worden, en haren reuk weêrkrygen; een bewys, dat 't geen, waer uit de Muskus beſtaet, eene ſtoffe is, die van den aert van drek is, of die met den drek van verſcheide dieren veel overeenkomſt heeft; in der daed de herſenen van 't kleen varken, een dier dat zich met drek en andere reukwerken voed, riekt naer de Muskus; de drek van de duiven en van verſcheide andere vogelen hebben den zelven reuk.

Moſchus quaſi Muſcus, *Moſch*, om dat de Muskus eenigzins naer 't Moſch gelykt; of dit woord komt van 't Arabiſch *Moſch* of *Muſch*, dat 't zelve beteekent.

Dorcas, *δορκὰς à δέρκω*, *video*, men heeft de Muskus-Rhee dezen naem gegeven, om dat ze een zeer ſcherp gezicht heeft.

MOTACILLA.

Motacilla, Jonſt.
Cauda tremula, quibuſdam.

In 't Nederduitſch *Kwikſtaert*.

Is een kleene vogel, die gedurig den ſtaert roert, waer van daen zyne namen komen. Daer zyn twee ſoorten, eene witte en eene gele; zy onthouden zich omtrent de rivieren, of andere waterachtige plaetſen; dees vogel leeft van vliegen en wormen; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is openende en zeer goed voor den ſteen, en om de pis te verwekken; men laet hem droogen, en men neemt hem in poeder; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

MOXA.

* *Moxa*, Pomet, is een Kattoen van China, of eene wol, dat men van eene ſoort' van Byvoet krygt, wier bladers grooter zyn dan die van den gemeenen Byvoet. Deze bladers laet men droogen, en wryft dan de zelve in ſtukken tuſſchen de handen, dan ſcheid men 't hair of wol van 't hout en van de vezelen; dit hair of kattoen bewaert men.

De Chinezen, Japanners, en zelfs de Engelſchen maken 'er lonten van zoo dik als eene pennelchaft, die zy gebruiken om de jigt te genezen; zy ſteken eene van deze lonten in brand, en branden 'er 't pynlyke deel meê; men wil dat dit vuur geene pyn veroorzaekt wegens eene byzondere eigenſchap van 't kattoen; doch dit is moeijelyk te gelooven, ten ware zy dit kattoen gebruiken, gelyk de Heelmeeſters hier het werk van Vlas in de laetkoppen.

* Zie Pl. XV. Fig. 3.

MUCUNA.

Mucuna phaſeolus, G. Piſon.
Mucuna Braſilienſis, Marcgrav.
Phaſeolus ſiliquâ deurente.
Phaſeolus ſiliquis latis hiſpidis & rugoſis, fructu nigro, Plumerii.

In 't Franſch *Pois à faire grater.*

* Is eene ſoort van Turkſche boon van Amerika of eene rankachtige plant, die opklimt en zich vaſt maekt tot aen de takken van de hoogſte boomen; haer ſteel is dik, taei, en zeer buigzaem; de bladers zyn van gedaente en grootte als die van onze Turkſche boonen, maer een weinig vaſter, zenuwachtig, donker-groen van boven, en wit van onderen met wolie zoo zacht als zyde; de bloemen waſſen op den top, beſtaende yder uit vyf gele bladeren, die van gedaente als de ſchellen van erweten, en open zyn, uit wier midden vele bleeke helmſtyltjes opkomen, zonder reuk, ondersteunende yder een kleen bruin helmpje; als deze bloemen verwelkt zyn, volgen 'er in hare plaets lange en gerimpelde peulen, die in 't begin ros zyn, maer onder 't rypen eene zwarte kleur aennemen, bedekt met zeer fyne en ligte, doch ſpitſe en zeer doordringende kleene hairen, die zich gemaklyk aen de huid hechten, hoe weinig men ze ook aenraekt, of 'er zelfs maer by komt, en eene ſmartelyke jeukte veroorzaken, die zoo veel te ongemaklyker is, dat, hoe men 't deel meer krabt, het hair dieper indringt, en de jeukte ſterker is; 't binnenſte van de peul' is wit en blinkende; zy heeft twee of drie zaden of boonen, die zoo groot als erweten, rond of bolrond, en platachtig zyn, bedekt met eene dunne, doch harde, zwarte, blinkende ſchell'; hun vleeſch is wit, vaſt, en laf van ſmaek; ſommigen eten ze.

De bladers van de plant' worden van de Indianen gebruikt om zwart te verwen.

MU-

* Zie Pl. V. Fig. 6.

MUGIL.

Mugil.
Cephalus.

In 't Franſch *Muge. Mujon. Mulet.*

In 't Nederduitſch *Harder.*

Is een zee- en rivierviſch, die een groot hoofd heeft, waerom men hem *Cephalus*, *à κεφαλὴ*, *caput* noemt; zyn ſnuit is kort en dik, zyn lyf langwerpig, en met ſchubben bedekt; in zyn hoofd vind men eenen ſteen, dien men *Echinus* of *Sphondylus* noemt, om dat hy met punten bezet is; dees viſch is gemeen in de Middelandſche zee; hy zwemt ongemeen ſnel, en geeft den Viſſcheren veel moeite; hy is goed om te eten, heeft veel olië en waterdeelen, tamelyk vlug en vaſt zout in zich.

Zyne maeg gedroogt en tot poeder gemaekt is goed om de braking te doen ophouden, en de maeg te verſterken.

De ſteen, dien men in zyn hoofd vind, is zeer openende en goed om den ſteen der nieren of blaes' te breken; de giſt is van eene halve tot twee ſcrupels; de kuit van dezen viſch dient om zekere ſoort van Caviaert te maken, die men in Provence op de vaſten dagen met olië en citroenſap eet.

MULLUS.

Mullus, in 't Franſch *Barbeau* of *Surmulet*, in 't Nederduitſch *Barbeel*, *Barm*, is een langwerpige zeeviſch, van eene middelmatige grootte, omtrent twee ponden gemeenlyk wegende; hy is bedekt met groote teêre ſchubben; hy leeft van de kleene viſſchen en van de doode lichamen der dieren; hy is goed om te eten, heeft veel waterdeelen, olië en zout, dat bynaer geheel vlug is, in zich.

Hy is goed om 't kolyk te ſtillen, de ambeijen te verwekken; men zegt dat hy den Vennsbrand ſtilt, doch 't is niet waerſchynlyk, want hy verdunt 't bloed.

Zyne kuit is zeer buikzuiverende.

MULUS.

Mulus ſeu Hinnus, in 't Franſch *Mulet*, in 't Nederduitſch, *Muilezel*, is een viervoetig dier, van grootte als een paerd; 't wyrje word *Mula*, in 't Franſch *Mule*, in 't Nederduitſch *Muilezelin* genaemt, beide worden ze van een' hengſt en ezelinne of van een' ezel en merrie geteelt, ook gelyken ze naer die beiden; het is zeer zeldzaem, dat dit dier voortteelt, men heeft zelfs gelooft, dat dit dier alzoo onbekwaem tot de voortteling was als de wanſchepſels, waer van men meent dat 't eene ſoort is, doch men heeft zich bedrogen; want 'tis dikwils gebeurt, dat in verſcheide landen eene muilezelin een muilezeltje heeft voortgebragt; onder andere zag men 'er eene te Palerme in Sicilië in 't jaer 1703, die drie jaren oud zynde een veulen teelde; zy voedde dat met hare melk, die ze in overvloed had; men vind dit geval gemeldt in 't Dagregiſter van Trevoux van Wynmaend 1703. bladzyde 82.

Omtrent 't gebergte van Savoije en Auvergne vind men eene ſoort van Muilezel *Gemars* genaemt, hy is van een' ſtier en eene merrie geteelt; hy is bynaer zoo hoog als een Ezel, maer is ſterker en bekwamer om een' zwarer laſt te dragen dan de gemeene Muilezel; hy heeft een' muil, naer dien van den os gelykende, maer zyn lyf is als dat van den Muilezel; zyne ooren zyn kleener.

Alle de deelen van den Muilezel en zyn drek hebben veel olië en vlug zout in zich.

De nagel of klaeuw van den Muilezel is goed om den vloed der maendſtonden, en de andere bloedingen te ſtoppen; men geeft dien in van eene halve tot twee ſcrupels; men gebruikt dien ook in rookingen.

De drek van den Muilezel is goed tegen den roodeloop, vloed der maendſtonden, miltziekte, en om 't zweet te verwekken; de giſt is van eene ſcrupel tot eene drachma, gedroogt en tot poeder gemaekt.

MUMIA.

Mumia, in 't Franſch *Mumie*, in 't Nederduitſch *Mumie*, is een gebalſemd en gedroogd lyk van een' man, vrouw, of kind; de eerſte Mumiën zyn gehaelt uit de graven der oude Egyptenaren, onder de Grafnaeldens, waer van men nog fraeije overblyfſels ziet eenige uren van groot Kairo; dit balſemen geſchiedde met balſems, Cederen harſt, Jodenlym, Myrrha, Aloë, en verſcheide andere ſpeceryachtige middelen, die bekwaem waren de vochtigheit van 't vleeſch naer zich te trekken, de poren te ſluiten, den toegang van de lucht te beletten, en de bederving tegen te ſtaen; hedendaegs gebruiken wy bynaer de zelve drooggeryen om de lyken te balſemen; maer hunne gebalſemde lyken bleven veel langer tyd zonder te bederven, dandie, welke wy tegenwoordig balſemen,

ſemen, het zy dat hunne droogeryen beter waren dan de onze, of dat ze eene beter wys van balſemen hadden, dan die wy hebben, of dat hunne graven drooger, met meerder zouten of lymen vervult, of eindelyk de bederving minder onderworpen waren dan de onze; want indien men de overlevering' geloof geeft, men ziet Mumiën van Egypten van vier duizend jaren, daer men in de laatſte eeuwen werk heeft gehad de lyken boven de drie honderd jaren te bewaren.

Men vind ſomtyds op de kuſten van Lybië doode menſchen-lichamen, die al daer door de baren van de zee geworpen zynde van 't zand doordrongen en gedroogt of om beter te zeggen door de hitte van de zonne, die in dat land zeer hevig is, gekalcineert zyn; men vind 'er ook in de woeſtynen van Zara, alwaer 't zand zoo fyn is, dat 't alles doordringt, en alwaer men geen water vind om den dorſt te leſchen; de Reizigers, die de Karavanes niet volgen, raken ligtelyk van 't pad af, en komen door den honger en dorſt om, en hunne lyken verdroogen 'er zoodanig, dat ze maer 't vierde deel wegen van 't geen ze wegen moeſten; deze gedroogde lyken noemt men witte Mumiën.

Daer zyn in verſcheide warme landen, als te Toulouſe en elders, zekere kelders of begraefplaetſen, waer in de doode lichamen verdroogen, en met hun hair, zonder eenige balſeming', tot twee honderd jaren bewaert worden, om dat deze kelders eertyds geſtrekt hebben om kalk te bewaren; want deze kalk heeft de vochtigheit van de plaets verteert, en daer een indruk van vuurdeeltjes nagelaten, die bekwaem zyn de waterdeelen van 't lyk te verdroogen, en den dikken damp te verdryven; deze lyken zyn ook eene ſoort van Mumië.

Men moet niet gelooven, dat de gemeene Mumië, die men ons brengt, de oprechte Mumië van Egypten zy, die uit de graven der oude Egyptenaren gehaelt is; deze is te zeldzaem, en indien men 'er iets van heeft, bewaert men 't in kabinetten als eene groote ariteit. Die men by de Droogiſten vind, komt van de lyken van verſcheide menſchen, die de Joden of zelfs de Chriſtenen, nadat zy 'er de ingewanden en herſenen hebben uitgenomen, met de Myrrhe, Aloë, Wierook, Jodenlym, en verſcheide andere droogeryen balſemen; deze gebalſemde lichamen laten ze op den oven droogen, om ze van al hunne waterachtige vochtigheit te berooven, en om 'er de gommen beter te doen indringen, ten einde zy zouden konnen bewaert worden.

Men moet de Mumië zuiver, ſchoon, zwart, blinkende, vry ſterk en niet onaengenaem van reuk kiezen; door de ſcheikundige overhaling krygt men 'er veel olië en vlug zout af.

Zy is afvegende, wondheelende, ontbindende, zy wederſtaet het heet-vuur, verſterkt, is goed tegen de kneuzingen en om te beletten, dat 't bloed in 't lichaem ſtolt.

De witte Mumiën of de gedroogde lichamen zonder balſeming' hebben zoo veel kracht niet, om dat de brandende hitte van de zonne die gekalcineert, en 'er bynaer al de olië en 't vlug zout van weggenomen heeft.

Mumia is een Arabiſch woord, dat een gebalſemd en verdroogd lichaem beteekent.

M U N G O.

Mungo, Garziæ.
Meſſe, Avicennæ.
Mens, Bellunenſi.

Is een zaed van Amerika, van grootte als Korianderzaed, in 't begin groen, maer onder 't rypen zwart wordende; het is in Guzarate en in Dekan zoo gemeen, dat men het tot voeder voor de paerden gebruikt; ſomtyds eten 'er de menſchen van, nadat zy het, gelyk de ryſt, hebben laten koken; men zegt dat 'er in Paleſtina ook van dit zaed waſt.

De Mungo is goed om de koortſen te genezen; men laet 'er 't afziedſel of merg van gebruiken.

M U R E X.

Murex, is een ſchulpviſch, eene ſoort van Purperviſch, zoo groot als twee t' zamengevoegde oeſters; zyn ſchulp is hobbelachtig van buiten, heeft vier of zes lange, harde, ſpitſe horens en is geelachtig van kleur', doch van binnen wit, glad, en blinkende; daer zyn verſcheide ſoorten; men vind hem by de rotſen in de zee; zyn vleeſch is goed om te eten, maer hard om te verteren; zyn bloed geeft eene purpere verw.

Dees viſch is openende; zyn ſchulp tot poeder gemaekt is goed om de pis te verwekken, de buikloopen te ſtoppen, en 't zuur in 't lichaem te breken, want 't is eene alkaline ſtoffe; de gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels; men gebruikt ze ook om de tanden ſchoon te maken.

Murex, *a mure*, *rat*, om dat de gedaente van dezen ſchulp met die van de rat eenige overeenkomſt heeft.

De Vader Plumier ſpreekt onder een groot getal ſraeije aenmerkingen, die hy in de Eilanden van Amerika gemaekt heeft, van eene ſoort' van Purperviſch, dien hy *Cochlea veram purpuram fundens* genaemt heeft, en die by de Inwoonders van de Eilanden onder den naem van *Piſſeur*, *Piſſer*, bekent is; dees laetſte naem is hem gegeven, om dat hy, als men hem van de rotſen, waer op hy kruipt gelyk onze ſlakken op de aerde, wil afnemen, met groote ſnelheit een vocht uitſchiet; dit vocht is van dezelve dikte en wittigheit als de gemeene melk; dees ſchulp heeft een' zeer korten grond, en eene zeer ruime opening, 't ganſche buitenſte gedeelte is hobbelig door verſcheide kleene verhevenheden, die naer kleene nagels gelyken, en die bynaer als de pannen van een dak vervolgens en in orde geſchikt zyn; de rand van de lipp' is vry cierlyk getandt, het binnenſte daer van is uitnemende glad, bleekwit van kleur', naer 't bruin trekkende, behalven omtrent de tegen over gelegen zyde van de lipp', alwaer ze een weinigje blaeuw vleeſchkleurig is; men ziet ſomtyds van de zelve ſchulpen, die van buiten verſcheidentlyk gekleurt zyn.

De viſch, die in den ſchulp is, is eene ſoort van ſlak, die 'er uitkomt en op de rotſen kruipt door middel van een' vry breeden grond; aen yder zyde van zyn hoofd heeft hy een' zeer zachten en zeer ſpitſen horen, aen welkers grond zyne oogen geplaetſt zyn op kleene ronde verhevenheden; zyn vleeſch is een weinig harder dan dat van onze ſlakken, graeuwachtig-wit van kleur', en van ſmaek zoo heet als de peper; als hy weder in zynen ſchulp gekropen is, ſluit hy 'er zich geheel in door middel van een ſchild, dat eiroud, lang, hard als horen, dun, en zwartachtig van kleur' is; 't vocht, dat hy uitwerpt, als men hem van de rotſen wil afnemen, word bewaert in eene groote vouw of plooi, die hy, onmiddelyk achter den hals, op den rug op de wys van eene hageltaſch heeft; hy werpt 't van den hoek naer den grond; men moet zeer behendig zyn om dit ſap te vangen, want indien men den ſchulp niet heel vaerdig van de rots' aftrekt, werpt hy 't al naer buiten met eene wonderlyke vaerdigheit; yder dier heeft 'er niet meer van dan om een' halven noteſchulp te vullen; dit ſap is, als 't uit den kleenen viſch komt, zeer wit, maer word eenigen tyd daerna ſchoon groen, en eindelyk van een zeer ſchoon rood met een weinigje paers gemengt; 't linnen, dat met dit ſap geverwt is, behoud altyd zyne kleur, hoe zeer men 't ook waſcht.

Byaldien het ſap of vocht, dat dit dier uitwerpt, het purper der Oude Romeinen is geweeſt, vervolgt de Vader Plumier, moet men zich niet verwonderen, dat 't zoo hoog geacht en zoo koſtelyk is geweeſt, aengezien de kleene meenigte, die men 'er van krygt; men zoude een groot getal van deze kleene viſſchen moeten hebben, om 'er alleenlyk een' mantel mede te verwen; 't is ook niet te verwonderen, dat men 't gebruik daer van heeft nagelaten, zedert men de Kochenille, die de zelve verw geeft, heeft uitgevonden.

Men heeft in 't Dagregiſter van Trevoux van Wynmaend 1712. geſproken van eene zekere kleene Indiaenſche ſlak, die men vind op eenige kuſten van de Zuid-zee, in 't Koningkryk van Guatimala, alwaer 't Noorder-Amerika aen de Land-engte van Darië grenſt; dit kleene dier ſchynt de Purperviſch der Ouden geweeſt te zyn; hy heeft de grootte van eene Honigbyë, zyn ſchulp is dun en niet zeer hard, men verzamelt hem naer mate dat men hem vind, en men bewaert hem in eene pott' vol water, maer dewyl het zeldzaem is 'er veel te gelyk te vinden, hebben de Indianen langen tyd van doen, om 'er zoo veel van te verzamelen als genoeg is tot 't verwen van een ſtuk ſtoffe van eene matige grootte; doorgaens verwen zy 'er kattoen-garen mede; de verw is niet moeijelyk te maken.

Nadat men eene genoegzame meenigte van deze kleene ſlakken verzamelt heeft, kneuſt men ze met een' zeer gladden ſteen, en men doopt terſtond het kattoen-garen of de ſtoffe in hun bloed, waer door het de ſchoonſte aengenaemſte purpere verw verkrygt, die met oogen gezien kan worden; en 't voordeel, dat 'er in ſteekt, is, dat, hoe men de ſtoffe, die 'er mede geverwt is, meer waſcht, de kleur ſchooner en glinſterender word, zy verſchiet ganſch niet in 't verouden; deze verw is van een' hoogen prys; de rykſte Indiaenſche vrouwen verſieren 'er zich mede.

MUS.

Mus, *Ratus*, in 't Franſch, *Rat*, in t Neder-duitſch, *Rat*, of *Muis* is een viervoetig dier, waer van verſcheide ſoorten zyn, doch ik zal hier maer van de Huisrat ſpreken; gemeenlyk is zy eene hand lang en een vuiſt dik, zeer vlug, altyd ongeruſt en in beweginge; de kop is kleen; de oogen zyn levendig en doordringende, by nacht ziende; de bek is langwerpig en ſpits, aen beide zyden met eenige

nige baerdhairtjes voorzien ; de tanden zyn ſpits en ſcherp, de ooren kleen, ſtyf en regt ; de ſtaert is zeer lang en niet zeer vaſt, want men behoeft 'er maer weinig aen te trekken om hem van 't lyf te ſcheiden ; de kleur van 't hair is gemeenlyk aſchgraeuw of bruin ; dit dier houd zich verholen in de gaten der muren, tuſſchen 't huisraad, in de kelders, op de zolders, om de kat te ſchuwen, die zyn bittere vyand is; het voed zich met 't geen dat het krygen kan, als vruchten, granen, kaes, hout, brood, kaerſen; het heeft een' onaengenamen en viezen reuk; het heeft veel vlug zout, waterdeelen en olië in zich.

Men acht de Rat goed voor de genen, die hun water niet konnen houden; men geeft haer ook te eten aen die, welke in hun bed piſſen; zy is ontbindende uitwendig gelegt.

Haer drek in 't Latyn *Muſcerda* genaemt is openende en goed voor den ſteen, zynde gedroogt, tot poeder gemaekt, en ingenomen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma; men gebruikt dien ook uitwendig tegen de ſchurft in azyn ontbonden, en tot poeder gemaekt en met geeſt van honig en ſap van Ajuin gemengt om 't hair te doen groeijen en te doen wederkomen.

Men bragt my in 't Jaer 1702 uit Barbarye eene ſoort van Rat van eene zeer byzondere ſchoonheit; zy was zoo groot als eene van de grootſte Ratten, die in Vrankryk gevonden worden ; de kop was een weinig grooter dan een duivenei, van boven twee vingers breed, allengskens ſmaller wordende tot aen haren bek, die niet zeer ſpits was; de gantſche kop was drie vingers en eenige lynen de lang; de ooren geleken naer die van de gemeene Rat, maer zy waren veel kleener, graeuw van kleur', zeer achterwaerts geplaetſt; de oogen waren groot, ſchoon, en levendig; de tanden zeer ſpits; zy had eenige graeuwe doch vry platachtige baerdhairtjes aen beide zyden van haren bek; de hals was kort, het lyf vyf duimen lang, en dikker naer den ſtaert dan elders ; de pooten waren bynaer zoo lang als die van het Eekhorentje, maer de achterſte waren een weinig langer en ſterker dan de voorſte ; yder poot had vyf vry lange en dunne teenen, met zeer kleene klaeuwen voorzien; 't dier was overal, behalven aen den ſtaert, bedekt met een vry kort, ſchoon, glad, en blinkend hair, geteekent met ſchoone heerlyke ſtrepen van geſchakeerde kleuren, graeuw, bruin, wit en iſabel, overlangs in orde of evenwydig geſchikt van zynen bek tot omtrent den ſtaert en over de beenen; zyn ſtaert was langer dan zyn lyf, dun maer bekleedt en verſiert met ſchoon hair, een vinger lang, dun, naer een' veêr gelykende, en rondom over einde ſtaende als een heerlyke vederboſch, met kleuren bynaer die van 't lyf gelyk, en op de zelve wys in orde geſchikt, dat zeer fraei ſtond. Dit dier was in de boſſchen, in Barbarye voortgekomen; 't was een mannetje; men had een wyfje van 't zelve geſlacht ook meê gebragt, maer het was onder weg geſtorven ; 't was zeer kouwelyk, en beefde bynaer altyd voornamentlyk in den winter, hoewel men zorg droeg het by 't vuur of in eene moſ te houden; 't ging niet ras, klauterde zelden, ſchreeuwde als eene rat, en verbergde zich wel ras, als 't eene kat hoorde of rook; het at noten, brood, amandels, melk, ſuiker, zat op zyn gat, als het at, gelyk 't Eekhorentje, en zyne voorſte pooten, die hem tot handen ſtrekten, opligtende vattede het 't geen men hem gaf met zyne vingeren aen, om 't aen zynen bek te brengen, en hield 't zoo, totdat het dat teenemael geknabbelt had; het was zeer tam, en liet zich met vermaek in eene moſ dragen, om dat het 'er zich warm bevond; het kon in onze luchtſtreek niet lang leven, het zy wegens de koude, het zy by gebrek van een wyfje; want het werd zoo hitzig, dat zyne teeldeelen als een dik gezwel uit zynen buik puilden, waer in de verſterving en 't heet-vuur kwam; dit dier geleek naer de Rat en 't Eekhorentje.

MUS ARANEUS.

Mus araneus, in 't Franſch, *Muſaraigne*, is eene ſoort van kleene rat zoo groot als eene muis, wier beet men zoo venynig acht als die van eene ſpinne; haer bek is lang en ſpits ; hare tanden kleen en met eene dubbele ry; hare oogen zeer kleen in vergelykinge van haer lichaem, zoo dat zy blind ſchynt te zyn; haer ſtaert kort en dun; haer hair roſachtig, behalven aen den buik, alwaer 't wit is; men vind ze in Italië en in Duitſchland; 's winters begeeft zy zich in de ſtallen, en 's zomers in de tuinen en in de plaetſen, die vol koedrek zyn; zy voed zich met wortelen en voornamentlyk met die van artiſchokken en van andere moeskruiden, 't geen den Tuinderen veel ſchade doet ; in de Geneeskunde word hy niet gebruikt; ſommigen noemen ze *Muſet*.

Mus araneus, om dat dier eene ſoort van Rat is, die men meent, gelyk de ſpin, vergiftig te zyn.

MUSA.

Muſa arbor, J. B. Park.
Muſa Serapionis, Lob. Ger.
Palma humilis longis latiſque foliis, C. B.
Muſa & Ficus Martabanis, Garz.
Muſa, ſive Ficus Indica, Acoſtæ.
Mauze, Theveti.
Mauz, Alpino.
Poma Paradyſi, Lud. Romano.
Dudaim in Bibliis.
Pacoira, Marcgr. Piſon.
Bala, H. M.

In 't Nederduitſch *Vygeboom van Indië.*

Is een kleene Indiaenſche boom of heeſter, wiens ſtam doorgaens zoo dik als de dye van een' menſch, ſomtyds dikker, ſponsachtig, en met verſcheide ſchubachtige op elkander liggende ſchorſen of bladeren bedekt is; de bladers zyn zeer lang en breed, verſterkt yder door eene dikke en breede rib, die naer de lengte midden doorloopt, en in zyd-aders zich verſpreid; de top van deze plant' ſchiet een' enkelen tak zoo dik als de arm, endigende van boven met een hooſd, dat als een Pynappel gemaekt, en met roode of geelachtige bloemen voorzien is; dees tak is verdeelt in verſcheide leden, waer van yder twaelf of veertien vruchten voortbrengt, zoo dat men ſomtyds tot twee honderd vruchten langs dezen tak ziet hangen; deze vrucht noemen de Indianen *Amuſa* of *Muſa*; zy is langwerpig en van grootte als eene van onze Komkommeren, driekantig, bedekt met eene leêrachtige ſchelle, die gemaklyk in drie deelen kan geſcheiden worden, en een mergachtig vleeſch zoo zacht als boter inſluit, dat aengenaem van ſmaek en zeer goed om te eten is; zyn wortel is lang, dik, rond, met verſcheide houtachtige vezelen voorzien, zwart van buiten, vleeſchachtig en wit van binnen, waterig, zoetachtig, en een weinig t'zamentrekkende van ſmaek; dees wortel geeft door de ſneden, die men 'er in maekt, een ſap, dat een weinig oliachtig en wit is, maer dat wel haeſt rood word; dees boom waſt in verſcheide Ooſt- en Weſtindiſche Provintiën.

Zyne vrucht is voedzaem, doch hard om te verteren; de Egiptenaers maken 'er een afziedſel van, dat ze gebruiken om de ſcherpte van de verkoudheit te verzachten, want deze vrucht is verkoelende en bevochtigende, en goed tegen de ontſtekingen van de borſt.

De wortel gekneuſt en in melk gekookt is goed om de ſuizelingen te verdryven; zyn ſap, dat uit de ſneden vloeit, die men 'er in maekt, is zeer t'zamentrekkende.

MUSCA.

Muſca, in 't Franſch *Mouche*, in 't Nederduitſch *Vlieg*, is een kleen gevleugeld bloedeloos dier; waer van vele ſoorten zyn, doch ik ſpreek hier alleenlyk van de gemeene of huis vlieg', die by yder een bekent is.

Zy heeft aen haer hoofd twee t'zamengevlogten horens, een' kleenen ſnuit met een' angel, en twee oogen van eene purperachtige kleur'; hare vleugels zyn vliesachtig; haer geheele lyf is ruig, zwartachtig-graeuw van kleur', hebbende aen den buik als halve ringen; zy heeft zes ruige pooten, die in verſcheide deelen onderſcheiden zyn, en yder dezer pooten is gewapent met twee klaeuwen of ſcharen, tuſſchen welke men kleene hairen gewaer word, en zy zyn daerenboven van onderen en zelfs rondom met zeer vele kleene punten, de Wolkaerders-kammen gelykende, voorzien; deze klaeuwen en punten gebruiken zy om zich aen de gladſte lichamen vaſt te houden, en boven aen een' zolder te hangen, en daer te loopen zonder af te vallen, gelyk wy zien; dit bloedeloos dier komt in den zomer voort; 't gebruikt zynen ſnuit en zynen angel, om 't ſap uit de kruiden en 't bloed uit de dieren te zuigen; 't legt witte eijers bekleedt met twee doppen, waer uit kleene wormen komen, die, naermate dat hunne vleugels groeijen, Vliegen worden, en wegvliegen; de Vliegen hebben veel waterdeelen, oliē en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed om te verzachten, te ontbinden, 't hair te doen groeijen, zynde gekneuſt en daer op gelegt; men haelt 'er ook een water van over, dat goed is voor de gebreken der oogen.

MUSCARI.

Muſcari, Cluſii, Ger.
Muſcari majus obſoleto flore, Eyſt. Pit. Tournefort.
Muſcari obſolutiore flore, Cluſ. Raii Hiſt.
Hyacinthus odoratiſſimus dictus Tubcadi & Muſcari, J. B.
Hyacinthus racemoſus moſchatus, C. B.
Hyacinthus Botryoides Chalcedonicus moſchatus, Tab.

Dipea-

Dipeadi Chalcedonicum & Italorum, Lob. Lugd.

Is eene plant, die uit haren wortel' vyf of zes bladers ſchiet, die ter aerde neêrliggen, meer dan anderhalf voet lang, ſmal, gevoort, vry dik, en vol ſap zyn; tuſſchen de zelve ſchiet 'er een ſteel op langer dan de hand, vry dik, rond, zonder bladeren, maer bynaer van 't midden af tot boven toe bewaſſen met bloemen, die als belletjes gemaekt, in hare opening' met zes hoeken uitgekerft, in 't begin purperachtig of groen, daerna wit- of blaeuw- of zwartachtig-groen, of donker-purperachtig, vervolgens bleek of geelachtig, en eindelyk, als ze beginnen te verwelken, zwartachtig van kleur' zyn; haer reuk is ſpeceryachtig en zeer aengenaem, dien van de Muskus naerbykomende; op deze bloemen volgen vry groote driekantige vruchten, waer van yder in drie huisjes verdeelt is, en waer in eenige ronde zwarte zaden zoo groot als erten gevonden worden; haer wortel is eene dikke witachtige bol of ajuin, bedekt met verſcheide rokken of ſchellen, bitter van ſmaek, en van onderen met eenige lange dikke vezelen voorzien; deze plant word in de tuinen door de Bloemiſten gekweekt; daer zyn verſcheide andere ſoorten van Muſcari, die in de kleur' van hare bloemen, of in de breedte van hare bladeren, of om dat ze wild zyn, verſchillen; de Heer Tournefort heeft deze ſoort van plant' van de Hiacint onderſcheiden door de bloem, die in de Muſcari een belletje is, dat is te zeggen, eene ſoort van klokje, 't welk aen de opening' naeuwer word, daer dat van de Hiacint zeer wyd is uitgebreidt.

De wortel van de Muſcari ingenomen doet braken; van buiten gelegt is hy goed om te verteren, te ontbinden, en te verdunnen.

Deze plant heeft men *Muſcari* genaemt, om dat hare bloem een' Muskus-reuk heeft.

MUSCIPETA.

Muſcipeta.
Muſcicapa.

In 't Franſch *Moucherole.*

In 't Nederduitſch *Vliegevanger.*

Is een kleene vogel zoo groot als eene Muſch, die na de vliegen jaegt om ze te eten; daer zyn verſcheide ſoorten van; hy onthoud zich in de boſſchen, maer vliegt dikwils de oſſen na, om de vliegen te vangen, die hen omringen.

Hy is openende en ontbindende.

Muſcipeta, quaſi Muſcapeta, à Muſca, Vlieg *& peto*, ik begeer, als of men zeide *Vogel op de vliegen verlekkert.*

MUSCIPULA.

Muſcipula Lobelii, Ger. Park.
Armerius flos, 3. Dod.
Viſcaria ſativa, Tab.
Lychnis viſcoſa purpurea latifolia lævis, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Centaurium minus adulterinum, quibuſdam.
Lychnidis viſcidæ genus, J. B.

In 't Franſch *Atrape-mouches.*

In 't Nederduitſch *Vliegenet*, *Tuiltjes-bloemen.*

Is eene ſoort van Lychnis, of eene plant, die eenen of verſcheide ſtelen ſchiet een voet of anderhalf hoog, die dun, rond, ſtyf, takkig, doorgaens van onderen roodachtig en geknoopt zyn. De bladers waſſen tegen over malkanderen, aen hunnen grond breed, en hunnen ſteel omvattende, aen 't ander einde ſpits, zee-groen van kleur', van een' ſalpeterachtigen ſmaek dien van de moeskruiden naerbykomende. Hare bloemen zyn op de toppen der takken en ſtelen als kleene ruikers geſchikt gelyk die van de kleene Santorie, van eene ſchoone roode kleur', een weinig reuks gevende. Yder dezer bloemen beſtaet uit vyf bladeren op de wys van eene nagelbloeme geſchikt, gelyk in de andere ſoorten van Lychnis, onderſteunt door een' langwerpigen en purperachtigen kelk. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht in hare plaets, die kleene, bynaer ronde, roodachtige zaden influit; haer wortel is enkel, houtachtig, wit en met eenige vezelen voorzien. Deze plant waſt aen de kanten der wegen, op drooge en onbebouwde plaetſen; uit haren ſteel vloeit een zeker lymachtig ſap, waer door de vliegen gevangen worden; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Men acht ze goed tegen de beten en ſteken der venynige dieren, zy is afvegende en heelende.

Muſcipula, à muſca, vlieg, *& pulla*, zwart, als of men zeide *Plant zwart van de vliegen*, omdat

de vliegen aen 't lym, dat uit haren ſteel komt, vaſtblyven.

MUSCULUS.

Muſculus.
Mytulus.
Deltoides.

In 't Franſch *Moucle*, *Moule*, *Cayeu.*

In 't Nederduitſch *Moſſel.*

Is een kleene ſchulpviſch op de viſchmarkten zeer bekent, bynaer van gedaente als eene kleene ſpier, waer van daen zyn naem mogelyk gekomen is; hy opent zich in twee gelyke deelen, die van buiten gebult of verheven, en van binnen hol zyn; daer zyn twee algemeene ſoorten, eene Zee- en eene Riviermoſſel. De Zeemoſſel is de geachtſte, hebbende veel beter ſmaek dan de andere; haer ſchulp is zwart, blaeuwachtig, glad, en blinkende; hy ſluit een' kleenen langwerpigen viſch in, van grootte als eene boon, malſch, wit, in 't zout water zwemmende, lekker, en zeer goed om te eten.

De Riviermoſſel heeft een' eironden en geelachtigen ſchulp, die een' kleenen viſch inſluit van grootte en gedaente als de voorgaende, zwemmende ook in 't water, maer hy is niet zout; haer vleeſch is wat hard en zwaer om te verteren.

De Moſſels vind men doorgaens aen rotſen of ſomtyds aen ſtukken houts vaſt door zekere ſteenachtige hardigheden, die bynaer de gedaente van de kaſt van eene kies hebben; ook zyn ze omringt met eene ſoort' van vezelachtig moſch; zy leven van water, waer mede zy van tyd tot tyd hare ſchulpen vervullen, dat met hare kieuwen door eene ſoort van ademhaling ſcheppende; zy openen zich, ſluiten zich weêr, komen half uit hare ſchulpen, en kruipen 'er weêr in, zelfs is 'er eene groote ſoort, die gelyks 't water dryft; zy verbergen en begraven zich in 't zand, als zy de koude gewaer worden; ſomtyds werpen ze een vocht uit zoo wit als melk. Die breeder noopende dit ſtuk onderrecht willen zyn, zullen de verhandelingen konnen lezen, die de Heeren Poupart, Mery, en de Reaumur in onderſcheide verhandelingen dies aengaende in 't licht hebben gegeven, die te vinden zyn in de Gedenkſchriften van de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen; de Moſſels hebben veel olië, waterdeelen en vlug zout in zich.

De Moſſelſchulp op een' wryſſteen gewreven is openende door de piswegen, en goed om de buikloopen te ſtoppen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma. Die van de Zeemoſſel is goed om de vliezen, die op de oogen der paerden groeijen, te verteren, als men 'er, tot poeder gemaekt zynde, van in blaeſt.

De viſch is opdroogende en ontbindende.

Men zegt, dat men in ſommige plaetſen van Brazilië Moſſels ziet, die zoo groot zyn, dat yder van haer uit den ſchulp genomen tot agt oncen weegt, en dat de ſchulpen van deze groote Moſſelen uitnemende ſraei zyn.

Dezen ſchulpviſch heeft men *Muſculus* genaemt, of om dat hy bynaer de gedaente van eene kleene ſpier heeft zoo als gezegt is, of omdat hy in 't water met eene ſoort' van moſch, in 't Latyn *Muſcus* genaemt, omringt is.

Deltoides, *Grace* δελτοειδὴς, omdat dees ſchulpviſch de gedaente van de Griekſche letter δέλτα heeft.

MUSCUS ARBOREUS.

Muſcus arboreus, *Uſnea officinarum*, C. B.
Muſcus quernus, Lob. Ger.
Muſcus arboreus vulgaris & quercinus, Park.
Muſcus arboreus villoſus, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Mouſſe d'arbre*, of *Uſnée commune.*

In 't Nederduitſch *Boommoſch.*

Is eene kleene plant, wier bladers zoo fyn als hair geſneden, wit, en zacht zyn; zy waſt in de klooven en op de baſten van verſcheide boomen, als op den Eikeboom, Populierboom, Olmboom, Berkenboom, Appelboom, Pereboom, Pynboom, rooden Denneboom, Cederboom, Denneboom, Lorkenboom; de meeſt geachte en ſterkſt riekende is, die men op den Cederboom vind; men moet ze wit en zuiver kiezen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende en goed om de buikloopen, bloedingen, en braking te ſtuiten; men kan ze in afziedſel of in poeder gebruiken.

De Reukbereiders maken van dit tot poeder gemaekt Moſch 't voornaemſte deel van hun Cyprus-poeder.

MUSCUS.

MUSCUS TERRESTRIS REPENS.

Muſcus vulgatiſſimus, C. B. Pit. Tournef.
Muſcus hortenſis, Trag.
Muſcus terreſtris vulgaris, Dod. Lob. Icon.

In 't Franſch *Mouſſe terreſtre.*

In 't Nederduitſch *Aerdmoſch.*

Is een kruipend Moſch, dat de magere, onvruchtbare, en vochtige gronden bedekt, in de boſſchen, en wouden, op de ſteenen, en in de woeſtynen; de bladers zyn zoo fyn als zeer fyne hairen, zacht, groen, en ſomtyds geelachtig; 'theeft veel olië en waterdeelen, weinig wezentlyk zout in zich.

Het is t'zamentrekkende, goed om 't bloeden te ſtoppen, 'er opgelegt zynde.

Het is waerſchynlyk, dat *Muskus* van 't Griekſch μόσχος komt, waer door men verſcheide teêre en nieuwe ſtoffen of zaken te kennen geeft, als de teêrſte uitſpruitſels der boomen, jonge kalvers uit 't lichaem van de koe komende.

MUSTELA.

Muſtela of *Fuſcina*, in 't Franſch *Belette* of *eſpece de Fouïne*, in 't Nederduitſch *Wezeltje*, is een kleen viervoetig dier, dat zeer vlug en bynaer altyd in beweging' is; zyn lyf gelykt naer dat van eene Rat, maer 'tis langer, en dunner; zyn ſtaert is kort; het is op den rug en aen de zyden geel, omtrent de keel wit van kleur'; het is ſtout en wreed: daer zyn twee ſoorten van, eene tamme, en eene wilde; het tamme dringt zich op de zolders, vervolgt de duiven en verſcheide andere dieren om ze te vangen en te eten; het wilde Wezeltje onthoud zich in de holen, in de reten der ſteenen, in de Noorderlanden; het eet ratten, mollen, en vleêrmuizen; zyn drek riekt ſomtyds naer de Muskus; het heeft veel zout en olië in zich.

Zyne herſenen en lever zyn goed voor de vallende ziekte; zyne maeg en zyn vleeſch is goed tegen de beten der ſlangen in poeder ingenomen, en uitwendig op de beten gelegt.

Zyne gal is goed om de vliezen der oogen te verdryven; men mengt ze met Venkelwater.

Zyne teeldeelen zyn goed tegen de opſtopping van 't water, in poeder ingenomen; de gift van al de deelen van 't Wezeltje is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Zyn drek is ontbindende, goed om de klieren te verzachten.

Zyn bloed word goed geacht om de jigtpyn te verzachten, uitwendig gelegt zynde.

Men vind nog eene andere ſoort van Wezeltje, dat men in 't Latyn *Mus Ponticus ſeu Erminеus*, in 't Franſch *Ermine*, in 't Nederduitſch *Hermelyn* noemt. Het verſchilt weinig van de andere Wezeltjes, als dat 't overal wit is, behalven 't einde van den ſtaert, dat zeer zwart is; het onthoud zich als de voorgaende in de holen in Mauritanië en in verſcheide andere Noorderlanden.

Het heeft de zelve krachten als 't gemeene Wezeltje; zyn vel dient tot voeringen.

Muſtella, *quaſi Mus ſtellatus*, omdat 't Wezeltje eenigzins naer eene Rat gelykt, en omdat men 'er eenige ſoorten van met vlekken, die de gedaente van ſtarren hebben, geteekent vind.

Fuſcina, *a fuſco pilo.*

MUSTELUS.

Muſtelus.
Galeus lævis.

Is eene ſoort van Zeehond, dien de Italianen *Peſce columbo* noemen, of een viſch, die ten hoogſten twintig ponden weegt; hy is bedekt met een vel, dat zonder ſchubben, zacht in 't aenraken, en witachtig van kleur' is; hy heeft geene tanden, maer zyne kaken zyn ruuw; hy voed zich met viſſchen.

Zyn vet is ontbindende; men gebruikt zyn vel om houtwerken glad te maken.

Daer is eene andere ſoort van Zeehond, dien men *Galeus aſterius*, *ſive Muſtelus ſtellaris* noemt; hy is den voorgaenden gelyk; uitgenomen dat hy op den rug met ronde ſtarwyze vlekken geteekent is.

Zyne krachten zyn als die van den voorgaenden.

Muſtelus, *quaſi*, *Mus ſtellatus*, om dat dees viſch eene gedaente heeft die van de Rat eenigzins naerbykomende, en om dat ſommige van zyne ſoorten met ſtarwyze vlekken bezaeit zyn.

MUSTUM.

Muſtum, in 't Franſch *Mouſt*, in 't Nederduitſch *Moſt*, is 't ſap van rype druiven, dat verſch geperſt is, en nog niet gegiſt heeft; daer zyn zoo vele ſoorten als 'er ſoorten van druiven zyn;

hy heeft veel waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Hy verwekt loslyvigheit, is verzachtende, hartſterkende, goed voor de borſt.

MYAGRUM.

Myagrum, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Myagrum monoſpermon, J. B. Raii Hiſt.
Myagrum monoſpermon majus, Park.
Myagrum monoſpermon latifolium, C. B. Pit. Tournefort.

Zy ſchiet ronde, harde, gladde, met wit merg vervulde, takkige ſtelen twee voeten hoog, zee-groen van kleur'; hare bladers zyn langwerpig, en die van de tamme Weede eenigzins gelyk, doch de meeſte zyn geſnippelt, voornamentlyk de onderſte, omvattende hunnen ſteel met hunnen grond, die 't breedſte gedeelte is, zee-groen van kleur', als moeskruiden van ſmaek; de bloemen zyn kleen, geel, uit vier kruiswyze geſchikte bladeren beſtaende; als deze verwelkt zyn, komen 'er vruchten in de plaets, die als kleene omgekeerde peren gemaekt zyn, en waer van yder in haer midden een enkel, langwerpig, rosachtig zaed inſluit; haer wortel is dik en wit, doch duurt maer een jaer.

De tweede ſoort word genaemt

Myagrum monoſpermon minus, C. B. Pit. Tournefort.
Myagro ſimilis flore albo, J. B. Raii Hiſt.

Zy ſchiet eenen of twee ſtelen ter hoogte van een' voet, dragende weinige kleene bladers, bleek-groen van kleur'; de onderſte zyn aen ſtelen vaſt, en ſlepen langs den grond; maer de bovenſte omvatten hunnen ſteel met hunnen grond; de bloemen waſſen op de toppen der ſtelen, en zyn kleen, wit, uit vier kruiswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt; in hare plaets komen vruchten die van de voorgaende ſoort' gelykende, doch kleener; haer wortel is kleen, dun, hair- en witachtig.

De eene en de andere ſoort waſſen in de velden, voornamentlyk in warme landen.

Uit 't zaed van *Myagrum* perſt men eene olië, die goed is om de ruuwheit van de huid week te maken en te verzachten.

Myagrum, *à μυῖα*, *muſca*, *& ἄγρα*, *captura*, omdat men eertyds dezen naem aen eene lymaehtige plant', waer aen de vliegen vaſt blyven, gegeven heeft; deze hoedanigheit vind men in geene van beide deze ſoorten, waer van wy geſproken hebben.

Monoſpermum, *à μόνος*, *ſolus*, *& σπέρμα*, *ſemen*, als of men zeide *Plant wier vrucht maer een zaed draegt.*

MYOSOTIS.

Myoſotis, in 't Franſch *Oreille de ſouris*, in 't Nederduitſch *Muizenoor*, is eene ſoort van plant', die van 't Vogelkruid verſchilt door de gedaente van hare vrucht; daer zyn verſcheide ſoorten van, die men kan zien onderſcheiden in 't boek van den Heer Tournefort; ik zal hier alleenlyk van de eerſte ſpreken, die genaemt word,

Myoſotis Alpina latifolia. Pit. Tournef.
Caryophyllus holoſtius, *Alpinus*, *latifolius*, C. B.

Zy ſchiet eenige kleene, ter aerde liggende, ruige ſtelen, bewaſſen met kleene rondaehtige, dikke, ruige bladeren; hare bloem beſtaet uit verſcheide rooswyze geſchikte bladeren, is vry groot, wit, ſtaende op een voetſteeltje, dat uit den ſchoot der bladeren komt; als deze bloem verwelkt is, komt 'er een zaedhuisje in de plaets, dat de gedaente van een' oſſenhoren heeft, en verſcheide kleene, bynaer ronde zaden inſluit; haer wortel is dun, vezelaehtig, kruipende, en witaehtig; deze plant waſt op bergaehtige plaetſen, als op 't Alpiſch gebergte; zy heeft tamelyk veel olië, maer weinig zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende; verkoelende; haer wortel word geacht goed te zyn tegen de traenfiſtels.

Myoſotis; *a μῦς*, *mus*, *& οὖτα*, *auricula*, als of men zeide *Muizenoor*, om dat de bladers van deze plant' als muizenooren gemaekt zyn.

MYOSUROS.

Myoſuros, J. B. Raii Hiſt.
Cauda muris, Ger.
Coronopus ſylveſtris, Trag.
Cauda muria, Dod.

Holo-

Holoſteo affinis Cauda muris, C. B.
Holoſteum Loniceri, *Cauda muris vocatum*, Park.

In 't Franſch *Queue de ſouris.*

In 't Nederduitſch *Muizenſtaert.*

Is eene kleene lage plant, die uit haren wortel' bladers ſchiet, die zeer ſmal, bynaer als die van 't Hondsgras, en dik zyn, en omtrent hun uiteinde een weinig breeder worden; tuſſchen de zelve komen 'er kleene, dunne, ronde of lang-ronde, kale ſtelen op, dragende aen de toppen kleene, vyfbladige, graskleurige bloemen; als deze bloemen verwelkt zyn, komt 'er eene langwerpige dunne aer in hare plaets, bynaer gemaekt als die van de Weegbree, ſpits, zacht in 't aenraken, en als een muizenſtaert van gedaente, maer korter, bevattende zeer kleene zaden. Haer wortel beſtaet uit vezelen zoo fyn als hair; deze plant heeft een' ſcherpen ſmaek; zy waſt op de akkers, tuſſchen 't koren, in de weiden, in de tuinen; de kikvorſchen zyn 'er zeer op verlekkert.

Zy is een weinig t'zamentrekkende, en opdroogende, men kan ze in afziedſel tegen de buikloopen, en tot gorgeldranken gebruiken.

Myoſuros, *à μυὸς*, *mus*, *& οὐρὰ*, *cauda*, als of men zeide *Muizenſtaert*, om dat de air van deze plant' de gedaente van een' muizenſtaert heeft.

MYRMICALEON.

Myrmicaleon, of *Formicaleon*, is eene ſoort van worm, bynaer zoo lang en dik als eene Piſſebed, maer rond, en eirond, ſomtyds langrond van gedaente, omringt met verſcheide kleene ringen van eene graeuwe kleur'; zyn hoofd is kleen, en verheven met twee horenen, die hem tot ſcharen ſtrekken; hy komt voort op drooge, zandachtige, en tegen de zon gelegen plaetſen, verbergt zich in 't zand en maekt 'er zyne kleene woonplaets, die gemeenlyk zich kegelswyze vertoont, omdat hy zyn hoofd, dat kleen is, opſteekt met 't na buiten te ſteken om de mieren, waer mede hy zich voed, te vangen, ook eet hy vliegen, maer is meer op de mieren verlekkert; hy vangt zynen roof met zyne horenen, en zuigt 'er 't ſap uit: hy moet dit zuigen met de zelve horenen doen, want men ziet aen hem geen' ſnuit, noch andere opening, waer door 't voedſel kan gaen; nochtans ſchynen deze horens van binnen niet hol te zyn. Nadat dit bloedeloos dier zynen roof heeft uitgezogen, werpt het 't groſſte, dat 'er overig blyft, bynaer een half voet verre van zich; het is zeer matig, eet weinig en zelden, kan zes maenden lang leven zonder eenig voedſel te gebruiken; het loopt vry ſnel, doch altyd achter uit; als het een' zekeren tyd geleeft heeft, bedekt het zich geheel met zand, eet niet meer en maekt zyn graf met eene zyde of ragh, die uit zyn achterlyf komt, gelyk die van de ſpinne, daer maekt 't eene ſoort van tonnetje meê, dat zoo groot als eene hazelnoot, rond, wit van binnen als ſatyn, in 't eerſt zacht is, en op hem neêrzakt, maer dat naderhand van onderen hard word, en daer eene vaſte lyvigheit verkrygt; in dit tonnetje legt het een ei zoo groot als een lynzaed, eirond, wit, hebbende eene ſchael gelyk of van aert als die van een hoenderei; nadat het twintig of vier en twintig dagen zonder oogſchynelyke beweging' in zyn graf gebleven is, knaegt 't diertje dat op eene plaets met eenige beentjes, die als eene zaeg getandt zyn, door, en maekt zich eene opening, waer uit het te voorſchyn komt, doch nog bekleedt met een zeer dun vlies, eindelyk ontkleed het zich 't eenemael, en komt in eeneſchoone vlieg te voorſchyn, die men in 't Franſch *Demoiſelle* noemt. De Formicaleon heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is uitwendig gelegt verzachtende en ontbindende.

Formicaleon, *a formica*, mier, *& λέων*, leeuw, als of men zeide *de leeuw* of *de tyran van de mier.*

MYROBALANI.

* *Myrobalani*, in 't Franſch *Myrobolans*, in 't Nederduitſch *Myrobalanen*, zyn vruchten zoo groot als Pruimen, die men ons droog uit Indiën brengt. Daer zyn vyf ſoorten; de eerſte worden *Myrobalani citrini*, de tweede *Myrobalani Indici*, de derde *Myrobalani chebuli*, de vierde *Myrobalani emblici*, de vyfde *Myrobalani bellerici* genaemt.

Myrobalani citrini vel lutei, in 't Franſch *Myrobolans citrins*, in 't Nederduitſch *Gele Myrobolanen*, zyn kleene, harde, langwerpige of eironde vruchten, zoo groot of een weinig grooter als olyven, verheven met verſcheide ribben, hebbende yder een' langachtigen ſteen in zich; zy waſſen aen een boom', die naer den Pruimboom gelykt, maer wiens bladers die van den Sorbenboom gelyk zyn; hy waſt in Ooſtindië, en voornamentlyk omtrent Goa in 't wild; deze ſoort van

* Zie Pl. XVI. Fig. 3.

van Myrobalanen is in de Geneeskunde de meeſte van allen in gebruik; men moet ze welgevoedt, zwaer, hard, roodachtig-geel van kleur', t'zamentrekkende en vry onaengenaem van ſmaek kiezen.

Myrobalani Indici, ſive nigri, ſive Damaſonii, in 't Franſch *Myrobolans Indiens ou noirs*, in 'tNederduitſch *Indiaenſche* of *Zwarte Myrobalanen*, zyn langwerpige vruchten, zoo groot als kleene eikels, gerimpelt, in hare lengte met vier of vyf ribben verheven, zeer hard, van binnen hol, zonder ſteen; zy waſſen aen een' boom', wiens bladers gelyk die van den Wilgeboom gemaekt zyn; deze vrucht, nog aen den boom' zynde, is zoo groot als eene groote olyf, in 't begin groen, maer word onder 't rypen bruin, en naderhand, naermate dat men ze laet droogen, zwart; men moet de Indiaenſche Myrobalanen wel gevoedt, zwart, zuurachtig en t'zamentrekkende van ſmaek kiezen.

Myrobalani chebuli, Quebuli, Chepuli, Cepuli, in 't Franſch *Myrobolans chebules*, zyn langwerpige vruchten, zoo groot als dadels, ſpits aen dat einde, waer meê zy aen den boom' vaſt was, yder verheven met vyf ribben, die als hoeken maken, bruin, geelachtig van kleur'; zy waſſen aen een' boom', die zoo groot is als een Pruimboom, en die in Indië omtrent Decan en Bengale in 't wild groeit; de bladers zyn die van den Perzikboom gelyk; de bloemen zyn op de wys van eene ſtarre gemaekt, roodachtig van kleur'; men moet de *Myrobalani chebuli* groot, wel gevoedt, hard, donkergeelachtig van kleur', en van een' t'zamentrekkenden bitterachtigen ſmaek kiezen.

Myrobalani emblici, Embelgi, Emblegi, Ambegi, de Seni, in 't Franſch *Myrobolans emblics*, zyn bynaer ronde vruchten, tennaeſtenby zoo groot als galnoten, van boven ruuw, verheven met zes ribben, bruin of donker van kleur', hebbende yder een' gelen zeshoekigen ſteen, zoo groot als eene kleene hazelnoot, in zich; deze vrucht waſt aen eenen boom', die zoo hoog is als een Palmboom, wiens bladers lang en fyn zyn ingeſneden omtrent als die van de Varen; men brengt ons de *Myrobalani emblici*, in vieren geſneden, van haren ſteen gezuivert, en gedroogt; men moet ze zuiver, zonder ſteenen, van buiten zwartachtig, van binnen graeuw, van een' t'zamentrekkenden ſmaek, die met een weinigje ſcherpheit verzelt is, kiezen: de Indianen gebruiken ze om de vellen te touwen, en om inkt te maken.

Myrobalani bellerici, Belleregi, Bellilegi, Bellegu, in 't Franſch *Myrobolans Bellerics*; zyn vruchten zoo groot als onze gemeene pruimen, eirond of bynaer rond, hard, geelachtig, effener of minder hoekig dan de andere, hebbende yder een' langwerpigen ſteen in zich, die zoo groot als eene olyf, ſteenachtig, een weinig hoekig, en wit is; in dezen ſteen is eene kleene pit; de boom, die deze vruchten draegt, is zoo groot als een Pruimboom; zyne bladers gelyken naer die van den Lauwrierboom, maer zy zyn bleeker; hy waſt in 't wild; men moet de *Myrobalani bellerici* groot, wel gevoedt, geheel, geelachtig van kleur', effen en zacht in 't aenraken, en t'zamentrekkende van ſmaek kiezen.

Alle deze vruchten hebben veel wezentlyk zout, olië, middelmatiglyk aerde en waterdeelen in zich.

Alle de ſoorten van Myrobalanen zyn een weinig buikzuiverende en t'zamentrekkende, bynaer gelyk de Rhabarber; maer men acht de Gele goed om voornamentlyk 't galachtig vocht, de Indiaenſche om 't zwartgallig vocht, en de andere om 't ſlym uit te dryven.

Myrobalanus, ἀ μύρον, unguentum, & βάλανος, glans, als of men zeide *Geneezende eikel*, om dat eenige ſoorten van de Myrobalanen de gedaente van een' eikel hebben, en dat ze in de Geneeskunde gebruikt worden.

MYRRHA.

* *Myrrha*, in 't Franſch *Myrrhe*, in 't Nederduitſch *Myrrhe*, is eene harſtachtige gom, die door inſnyding uit een' doornachtigen boom' vloeit, die in 't gelukkig Arabië, in Egypten, en in Ethiopië, in 't land der Abyſſinen en by de Troglodyten waſt, waerom de beſte Myrrhe *Myrrha Troglodytica* is genaemt; zy moet verſch, in ſchoone, heldere, doorſchynende, ligte korrelen of tranen, goudgeel of roodachtig van kleur', hebbende van binnen kleene witachtige vlekken als ſchrappen van een' nagel, van eene vette zelfſtandigheit, ſterk en niet aengenaem van reuk, bitter en ſcherp van ſmaek gekozen worden; maer dewyl deze gom zoo uitgekozen zeldzaem is, moet men ze niet, als tot de t'zamengeſtelde middelen, die ingenomen worden, gebruiken, als tot de *Confectio Hyacinthorum*, tot de Theriaek; onder de plaeſters, zalven, en andere uiterlyke middelen zal men de gemeene gebruiken; deze moet men zuiver, zonder mengſel, in kleene ſtukken kiezen, die vry ligt, hoog van kleur', roodachtig, van reuk en ſmaek als de voorgaende zyn; de Myrrhe heeft veel olië en wezentlyk zout, en weinig waterdeelen in zich.

Zy

* Zie Pl. XV. Fig. 4.

Zy is openende door de piswegen, en den afgang een weinig ſtoppende, verwekt de maendſtonden, verhaeſt de baring en den uitgang van de nageboorte, zy is inſnydende, verdunt, ontbind, wederſtaet de verrotting, is wondheelende, goed voor de ſcheurſelen; men gebruikt ze uit- en inwendig.

De Myrrhe, die de Wyzen aen 's Weerelds Heiland bragten, terwyl hy in de kribbe lag, was naer allen ſchyn eene droogery verſchillende van de onze, want zy word ons als een zeer koſtelyk en ſpeceryachtig reukwerk voorgeſtelt, daer onze Myrrhe gemeen is, en geenen aengenamen reuk noch ſmaek heeft. Sommigen meenen, dat *'t Staclen* of *Myrrha Stacté* geweeſt is, waer van ik op zyne plaets ſpreken zal; anderen willen dat 't Storax was; anderen, dat 't eene welriekende en zeer zeldzame gom of balſem geweeſt zy, die toen den naem van Myrrhe droeg, en die wy nu onder dien naem niet kennen; het is moeijelyk belangende dit onderwerp recht te oordeelen.

Myrrha, *à μύρω*, *fluo*, ik vloei, omdat deze gom uit een' boom' vloeit; of wel *à μύρον*, *unguentum*, om dat deze gom de ſtoffe van verſcheide zalven is. Sommigen meenen, dat dees naem komt van een verdichtſel, 't welk zegt, dat Myrrha, dogter van een' Koning van Cypren, vlugtende om den toorn van haren vader, by wien zy geſlapen had, te ontwyken, in Arabië in een' boom, die haren naem draegt, en hare misdaed door 't ſtorten van tranen van Myrrhe beweent, verandert is.

MYRRHIS.

Myrrhis, Dod.
Myrrhis major, *vel Cicutaria odorata*, C. B. Pit. Tournefort.
Myrrhis major vulgaris, *ſive Cerefolium majus*, Park.
Myrrhis magno ſemine longo, *ſulcato*, J. B. Raii Hiſt.
Cerefolium magnum, *ſive Myrrhis*, Ger.
Cicutaria tertia, Cæſ.

In 't Nederduitſch *Wilde Kervel.*

* Is eene plant, wier ſtelen takkig, ruig, van binnen hol zyn, zich wyd uitbreiden, en vier of vyf voeten hoog opſchieten; de bladers zyn groot, ruim, ingeſneden en die van de Scheerlink gelykende, maer witachtiger, en dikwils met witte vlekken geteekent, zacht, een weinig ruig, van kleur' en reuk als de Kervel, van ſmaek als de Anys, en door holle ſtelen vaſt; hare bloemen waſſen kranswyze op de toppen der ſtelen en takken, beſtaende yder uit vyf ongelyke bladeren, geſchikt als eene Leli, wit van kleur', en een weinig riekende; als deze bloemen verwelkt zyn, komen 'er zaden in de plaets, die twee aen twee gevoegt, groot, lang, den bek van een' vogel gelyk, op den rug gevoort, zwartachtig, en van een' aengenamen Anys-ſmaek zyn. Haer wortel is lang, dik, wit, zacht, en als voos, zoet van ſmaek met een weinig ſcherpheit gemengt, ſpeceryachtig en dien van 't zaed gelyk; deze plant waſt in de weiden en tuinen; haer blad is zoo goed om te eten als de Kervel; ſommigen noemen ze Muskuskervel; de geheele plant heeft veel olië, die ten deele fyn is, en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om de maendſtonden te verwekken, de baring te verhaeſten, tegen de kwaedſappigheit, tering, aêmborſtigheit, vallende ziekte, en om 't vergift te wederſtaen.

Myrrhis, *à Myrrha*, om dat de ſoort, waer aen men in 't begin dezen naem heeft gegeven, een' reuk van Myrrhe had.

MYRTIDANUM.

Myrtidanum, *ſeu Manus Myrti*, is een hobbelachtig, oneffen, voosachtig of gezwollen uitwas, dat op den ſtam van den Myrtenboom waſt, en hem rondom omvat.

Het is t'zamentrekkender dan de Myrtenboom zelfs.

Plinius geeft den naem van *Myrtidanum* aen eene ſoort' van wyn, dien men in zynen tyd uit de beziën van den wilden Myrtenboom perſte.

MYRTUS.

* *Myrtus*, *ſeu Murtus*, in 't Franſch *Myrte* of *Meurte*, in 't Nederduitſch *Myrtus*, *Myrtenboom*, *Myrtusboom*, is een kleene, altyd groene en welriekende boom of heeſter, waervan verſcheide ſoorten zyn, die in de grootte van hunne bladeren en in de kleur' van hunne vruchten verſchillen: want in de eene zyn de bladers breed,

* Zie Pl. XV. Fig. 5.

* Zie Pl. XV. Fig. 6.

breed, in de andere ſmaller, in andere ſpitſer en meer ſtekende ; in deze zyn de vruchten wit, in gene zwart. Ik zal hier den gemeenen Myrtenboom beſchryven, dien men noemt.

Myrtus minor vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Myrtus Tarentina, J. B. Raii Hiſt.
Myrtus minor, Dod. Gal.

In 't Franſch *Petit Myrte.*

In 't Nederduitſch *Myrtusboom met kleene bladeren.*

Hy ſchiet kleene buigzame takken, bewaſſen met vele bladeren, die naer de bladers van den Buxboom gelyken, maer veel kleener, ſpitſer, zacht in 't aenraken, groen, blinkende, en aengenaem van reuk zyn; tuſſchen de bladers komen de bloemen voort, beſtaende yder uit vyf rooswyze geſchikte bladeren, wit van kleur', welriekende, ondersteunt door een' ingeſneden kelk; als de bloem verwelkt is, word dees kelk eene eironde of langwerpige bezië, voorzien met eene ſoort' van kroon', die van de inſnydingen van den kelk gemaekt is. Deze bezië is in 't begin groen, maer word onder 't rypen zwart; van binnen is ze in drie huisjes verdeelt, vol harde witte zaden, die als eene halve maen of als eene kleene nier gemaekt zyn; de geheele plant is t'zamentrekkende van ſmaek; men kweekt ze in de tuinen, voornamentlyk in warme landen, alwaer ze ſterker riekt dan in onze gematigde landſtreken. Zy heeft veel olië, die ten deele fyn is, waterdeelen, en middelmatiglyk zout in zich.

De bladers en bloemen hebben eene t'zamentrekkende kracht, zy worden gebruikt om de huid af te vegen of te zuiveren, om 'vleeſch vaſter te maken, de vezels te verſterken.; men ſtookt 'er een water af, waer mede de Juffers zich waſſchen.

De beziën van den Myrtusboom worden in 't Latyn *Myrtilli*, in 't Franſch *Myrtilles* genaemt; die wy gebruiken, worden ons droog uit de warme landen gebragt; zy zyn van verſcheide ſoorten van Myrtusboomen genomen, en in de zonne gedroogt, waer door ze gerimpelt en onkenbaer zyn geworden, van 't geen ze aen den heeſter waren; men moet ze nieuw, vry groot, wel gedroogt, zwart, t'zamentrekkende van ſmaek kiezen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende, verſterkende; zy komen in verſcheide uitwendige t'zamengeſtelde middelen, men gebruikt ze ook inwendig.

Sommige Verwers gebruiken de *Myrtilli* om blaeuw te verwen.

De Myrtusboomen waſſen in warme landſtreken in 't wild, en in eene zoo groote meenigte, dat de lucht geheel met hunnen reuk vervult is.

Myrtus, *a Myrrha*, om dat men wil, dat de Myrtusboom een' reuk heeft dien van eene ſoort' van ſterkriekende Myrrhe, die men *Staeten* noemt, naerby komende; doch deze Afleiding ſchynt my niet waerſchynlyk genoeg, want behalven dat deze reuken niet zeer overeenkomen, is men onzeker, welke van deze twee namen *Myrrha* of *Myrtus* de eerſte is uitgevonden geweeſt.

Sommigen willen dat *Myrtus* kome van eene zekere ſchoone dochter van Athenen, Myrſine genaemt, van wie de Fabel zegt, dat zy na haren dood door Pallas, die haer beminde, in dezen heeſter is verandert geweeſt.

MYRUS.

Myrus, is eene zeeſlang, waer van twee ſoorten zyn, eene zwarte en eene roode; haer lichaem is rond, zonder vlekken, en zonder ſchubben; haer vleeſch is malſch.

Daer is nog eene andere ſoort van *Myrus*, die als eene aerdſlang gemaekt is, rood van kleur', met ſchuïnſe overdwarſche ſtrepen doorloopen; haer bek is kleen, de tanden zyn ſcherp; zy is zeer zeldzaem.

De eene en de andere zyn openende; haer vet is ontbindende.

MYTULUS.

Mytulus, *Mytilus*, *Myaca*, is een kleene, langwerpige ſchulpviſch, die zeer naer de Moſſel gelykt; hy word door de baren van de zee op 't zand gedreven, alwaer hy geraept word; men vind 'er ook in de rivieren; hy is goed om te eten, en voornamentlyk die van de zee; men verkieſt den kleenſten als den malſchſten.

Hy is goed tegen de dolle hondsbeet; is zeer openende, verwekt de pis en de maendſtonden.

N.

NAPELLUS.

Napellus, Dod.
Napellus verus cæruleus, Ger.
Napellus verus flore cæruleo, Park.
Napellus reticulatus, Cæs.
Aconitum cæruleum, *seu Napellus* 1. C. B. Pit. Tournef.
Aconitum magnum purpureo flore, *vulgò Napellus*, J. B. Raii Hist.

In 't Fransch *Napel.*

In 't Nederduitsch *Wolfswortel*, *Monnikskappen.*

* IS eene plant, die verscheide ronde, styve stelen schiet, drie voeten hoog, die moeijelyk te breken, met merg vervult, en van onderen tot boven bewassen zyn met groote, bynaer ronde bladeren, die diep ingefneden, of verdeelt en onderdeelt in verscheide smalle zenuwachtige deelen, donkergroen en blinkende van kleur', en aen lange stelen vast zyn; de bloemen zyn airwyze aen de toppen der stelen geschikt, yder ondersteunt door haer voetsteeltje, hebbende de gedaente van een hoofd, dat met een' helm is bedekt, van eene blaeuwe gestreepte kleur', en van binnen met eenige hairen voorzien. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er eene vrucht in hare plaets, bestaende uit verscheide vliesachtige scheeden, die op de wys van een hoofd geschikt zyn, en kleene, gekorrelde, zwarte zaden insluiten; haer wortel is van gedaente als eene kleene Stek-Raep, van buiten zwartachtig, van binnen wit, schietende eenige vezels, die zich in malkanderen verwarren, zoodat zy een net schynen te verbeelden. Deze plant wast op bergachtige plaetsen en in de tuinen. Zy is een groot vergift, maer voornamentlyk haer wortel. De Ouden vergiftigden 'er hunne pylen meê, als ze ten oorlog gingen.

* Zie Pl. XV. Fig. 7.

De toevallen der genen, die by ongeluk den Wolfswortel gebruikt hebben, zyn, dat de tong en de lippen zwellen en ontsteken, de oogen dik worden en uit 't hoofd puilen, 't geheele lichaem loodkleurig word en zwelt, daer komen zwymelingen, flaeuwtens, trekkingen, en eindelyk de dood, indien men 'er geene middelen tegen gebruikt.

Deze ongelukkige uitwerkingen van den Wolfswortel wyzen aen, dat 't vergift, 't welk hy voorbrengt, een stremmend zuur is, dat, zich in de aders en slagaders hebbende ingedrongen, den omloop des bloeds en by gevolg der dierlyke geesten op verscheide plaetsen belet; want de zwellingen, de ontstekingen, de loodverwige kleur, de trekkingen zyn gewisse teekens van de verstoppingen, die 'er ontstaen, als men van eene Adder gebeten of van een' Schorpioen gestoken is geweest; 't is buiten twyffel, dat deze vergiften van den zelven aert zyn, en indien men 'er eenig onderscheid in gewaer word, ontstaet 't alleenlyk uit 't min of meêr.

De middelen, die tegen 't vergift van den Wolfswortel goed zyn, zyn dezelve, die men tegen 't Addervergift gebruikt; als de Theriaek, de Orvietaen, de Mithridaet, de vlugge zouten van Adderen, van Hartshoren, van pis, van menschen- bekkeneel, van menschen-bloed, en de braekmiddelen.

Napellus, *quasi Napus parvus*, om dat de wortel van deze plant' naer eene kleene Stek-Raep gelykt.

NAPHTA.

Naphta.
Maltha.
Pissaphaltum naturale.

In 't Fransch *Naphte. Bitume limoneux. Bitume liquide. Poix de terre.*

Is eene soort van week Jodenlym, die verschillende kleuren heeft, zeer ligt brand, en die men eertyds uit verscheide oorden kreeg, als uit de plaets', alwaer 't oude Babel was, uit de omliggende plaetsen van Ragusa in Griekenland, uit eene zekere poel van Samosate, eene stad van Comagene, en uit verscheide andere landen; maer van deze Naphta brengt men ons niet meêr, die, welke wy hebben, komt in Vrankryk en in Italië voort.

De Naphta van Vrankryk is week als vloeibaer pek, zwart, van een' kwaden reuk; men vind ze in verscheide Provintiën van 't Koningk-

ryk; en onder anderen in Auvergne; omtrent de Put van Pege, alwaer ze in een' zoo grooten overvloed is, dat zy boven den grond komt, en de Reizigers zeer hindert, want zy kleeft aen de schoenen, en belet hen voort te gaen; dit Jodenlym noemt men *Stercus diaboli.*

De Naphta van Italië is eene soort van Steenolië of heldere olië, die nu wit, dan rood, somtyds geel, of groen, of zwart is; zy vloeit uit eene rots gelegen op een' berg omtrent Mont-festin, in 't Hertogdom van Modena; de witte is de meest geachte.

De Jodenlymen, *Naphta* genaemt, zyn bynaer geheel zwavel of olië gemengt met wat zuur en vlug zout.

Zy zyn insnydende, doordringende, afvegende, ettermakende, wondheelende, ontbindende, en versterkende.

NAPUS.

Napus.
Bunias.

In 't Fransch *Navet.*

In 't Nederduitsch *Stek-Raep*, *Paryfche Raep.*

Is eene plant, die van de Raep niet verschilt, dan door eene zekere gestalte, die de Tuinders en Akkerlieden onderscheiden, en door de gedaente van haren wortel, die by ydereen bekent is; daer zyn twee soorten, eene tamme, en eene wilde.

De eerste soort word genaemt:

Napus, J. B. Raii Hist.
Napus sativa, C. B. Pit. Tournef.
Bunias, *sive Napus*, Adv. Lob. Ger.

* Haer steel wast anderhalf of twee voeten hoog, en verdeelt zich in takken; hare bladers zyn langwerpig, diep ingesneden, ruuw, en groen; hare bloem is geel, en bestaet uit vier kruiswyze geschikte bladeren; in hare plaets komt een rond zaedkokertje, dat omtrent een duim lang is, en zich in twee huisjes verdeelt, die met vry groote, bynaer ronde, roodachtige of naer 't purper trekkende zaden van een' scherpen en prikkelenden smaek vervult zyn; haer wortel is langwerpig, rond, van boven dik, vleezig, naer onderen dunner, wit of geel, van buiten somtyds zwartachtig van kleur', van binnen wit, zoet en scherp en aengenaem van smaek; men kweekt ze in vochtige gronden; zy dient voor de keuken.

De tweede soort word genaemt

Napus sylveftris, C. B. Pit. Tournef. J. B.
Bunias, *sive Napus sylveftris noftras*, Park.
Bunium & Napus sylveftris, Adv.
Bunias sylveftris Lobelii, Ger.

In 't Fransch *Navet sauvage.*

In 't Nederduitsch *Wilde Stek-Raep.*

Zy is de tamme Stek-Raep gelyk, uitgenomen dat haer wortel veel kleener, hare bloem geel, en somtyds wit is; zy wast tusschen 't koren; haer zaed word in de Geneeskunde boven dat van de tamme Stek-Raep geacht; de eene en de andere soort hebben veel waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich.

Het zaed van de Stek-Raep is afvegende, openende, verterende, insnydende; het wederstaet 't vergift, dryft de kwade vochten uit door de uitwaesseming, verwekt de pis, is goed tegen de geelzucht, kwaedaertige koortsen, en kinderpokjes; men gebruikt het in de Theriaek.

Haer wortel is goed tegen den verouderden hoest, aêmborstigheit, tering, in een afziedsel warm ingenomen als vleeschnat; men gebruikt hem ook uitwendig, zynde geraspt, om te verteren, te ontbinden, en de pyn te stillen; men gebruikt hem op de wys van eene papp'.

Het zaed, dat men in 't Fransch *Navette*, in 't Nederduitsch *Raepzaed* noemt, is geen zaed van de Stek-Raep, gelyk vele menschen meenen; het is 't zaed van eene soort' van Kool, dat men in Vlaenderen *Koolzaed* noemt; men kweekt het in Normandië, Brie, Holland, en in Vlaenderen; uit dit zaed perst men eene olië, die men in 't Fransch *Huile de Navette*, in 't Nederduitsch *Raepolië* noemt; zy is geel van kleur', niet onaengenaem van reuk, en zoet van smaek; zy word doorgaens gebruikt om te branden; de Mutsemakers gebruiken ze.

Zy is ontbindende en verzachtende, uitwendig gelegt; doch men gebruikt ze weinig in de Geneeskunde.

* Zie Pl. XV. Fig. 8.

NARCISSOLEUCOIUM.

Narciſſoleucoium vulgare, Pit. Tournef.
Leucoium bulboſum vulgare, C. B. Raii Hiſt.
Leucoium bulboſum ſerotinum, Ger.
Viola alba bulboſa, Fuch.
Leucoium bulboſum hexaphyllon, Dod.
Leucoium bulboſum hexaphyllum cum unico flore, rarius bino, J. B.
Leucoium bulboſum præcox majus, Park.

In 't Franſch *Percenege.*

In 't Nederduitſch *Witte Tydeloos met zes bladeren.*

Is eene plant, die uit haren wortel' drie, of vier, of vyf zeer groene, gladde, zuivere, blinkende bladers ſchiet, die van de Prei gelykende; tuſſchen de zelve ſchiet 'er een ſteel op meer dan een half voet hoog, die hoekig, gevoort, hol, en met zyne bladeren tot aen de helft met eene ſoort' van witte ſcheede bekleedt is; hy draegt doorgaens maer eene, ſomtyds twee, zelden drie bloemen op zynen top. Deze bloem beſtaet uit zes bladeren geſchikt als eene nederhangende klok, van eene witte kleur', met eene groenachtige vlekke, niet onaengenaem van reuk. Als deze bloem voorby is, word haer kelk eene driehoekige vrucht, verdeelt van binnen in drie huisjes, die met harde en bynaer ronde zaden van een geelachtig wit vervult zyn. Haer wortel is eene bol, beſtaende uit verſcheide ſchellen of rokken, en van onderen voorzien met witachtige vezelen, lymachtig van ſmaek bynaer zonder eenige ſcherpheit. Deze plant waſt in lommerryke boſſchen; men verplant ze in de tuinen; zy heeft veel olië en waterdeelen, doch weinig zout in zich.

Zy is verterende, ontbindende, heelende; men gebruikt niet als haren wortel.

Narciſſoleucoium, als of men zeide, plant die naer de Narcis en naer de witte Violier gelykt.

NARCISSUS.

Narciſſus albus, magno flore, grato odore, circulo pallido, C. B. Pit. Tournef.
Narciſſus latifolius, 7. Cluſ. Hiſt. Raii Hiſt.
Narciſſus medioluteus Poëticus, Tab.

Narciſſus mediopurpureus magno flore, folio latiore, J. B.

In 't Franſch *Narciſſe.*

In 't Nederduitſch *Narcis, Paeſch-Leli.*

Is eene plant, die uit haren wortel' bladers ſchiet, die van de Prei bynaer gelyk, bleek-groen van kleur'; tuſſchen de zelve ſchiet 'er een ſteel op meer dan een voet hoog, die hol, gevoort, en kael is, dragende op zynen top eene groote bloem, die uit een enkel blad beſtaet, en als een kommetje of klokje is uitgebreidt, wit van kleur', en omringt van zes bleeke en purperachtige bladeren, die aen deze bloem' zoo vaſt gehecht zyn, dat zy met malkanderen een ſtuk ſchynen te zyn, zeer aengenaem van reuk; als de bloem verwelkt is, word haer kelk, die doorgaens met eene vliezige ſcheede bewonden is, eene langwerpige of ronde, driekantige vrucht, verdeelt van binnen in drie huisjes, die met bynaer ronde, zwarte, bittere zaden vervult zyn. Haer wortel is bolachtig, van buiten zwartachtig, van binnen wit, ſlymachtig, en bitter; van onderen ſchiet hy vezels gelyk de andere. Deze plant kweekt men in de tuinen wegens de ſchoonheit en den goeden reuk van hare bloem'; zy heeft veel olië, waterdeelen en wezentlyk zout in zich.

De bloem van de Narcis is een weinig verdoovende; langen tyd geroken en ingenomen verwekt zy ſlaperigheit.

Haer wortel is afvegende, aen malkander lymende, verzachtende; men gebruikt hem uitwendig.

Narciſſus, ἀ ναρκὴ, torpor, omdat de bloem van de Narcis de ſlaperigheit verwekt.

Anderen willen, dat *Narciſſus* de naem zy van een' jongeling, die, volgens 't Verdigtſel, in deze bloem' verandert werd.

NARCISSUS JUNCIFOLIUS.

Narciſſus juncifolius, in 't Franſch *Jonquille*, in 't Nederduitſch *Jonquilien*, *Gele Narcis met biesachtige bladeren*, is eene Narcis, waer van ik drie ſoorten beſchryven zal.

De eerſte ſoort word genaemt

Narciſſus juncifolius oblongo calice luteus major, C. B. Pit. Tournef.

Narciſſus juncifolius major, Dod.

In 't Franſch *Jonquille à grande fleur.*

In 't Nederduitſch *Groote Jonquilie.*

Hare bladers komen uit haren wortel'; zy zyn lang, ſmal, ſomtyds bynaer rond, zeer zacht in 't aenraken en buigzaem, naer die van de Bieze gelykende; tuſſchen de zelve ryſt een ſteel, die in de lente op zynen top bloemen draegt, welke naer die van de gemeene Narcis gelyken, maar kleener, overal geel, en zeer welriekende zyn; haer wortel is boſachtig, wit, en met een zwart vlies bedekt.

De tweede ſoort word genaemt

Narciſſus juncifolius luteus minor, C. B. Pit. Tournefort.
Narciſſus juncifolius minor, Dod.

In 't Nederduiſch *Kleene Jonquilie.*

Deze ſoort verſchilt van de voorgaende, dat zy kleener is in alle hare deelen, en dat zy minder bloemen draegt.

De derde ſoort word genaemt

Narciſſus juncifolius aureus multiplex, Anemones formâ, C. B. Pit. Tournef.
Narciſſus juncifolius pleno flore, Cluſ.

In 't Franſch *Jonquille à fleur double.*

In 't Nederduitſch *Dubbele Jonquilie.*

Deze verſchilt van de andere ſoorten, dat zy vele ſchoone dubbele bloemen draegt, naer die van de Anemone gelykende.

Alle de Jonquilies worden in de tuinen in vochtige gronden gekweekt; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Dioſcorides meent, dat hare wortels gegeten of in afziedſel gebruikt doen braken, en goed zyn voor de ziektens van de blaes'; doch de Hedendaegſchen hebben 'er door de proeven, die zy 'er van hebben genomen, deze hoedanigheden niet in bevonden.

Deze plant is *Jonquille* genaemt, om dat hare bladers als die van de Biezen, in 't Franſch *Jonc* genaemt, zyn, of 'er naer gelyken; de Spanjaerds noemen ze *Jonquillas.* *

NARDUS CELTICA.

Nardus Celtica.
Spica Celtica.
Saliunca.

In 't Franſch *Nard Celtique.*

In 't Nederduitſch *Celtiſche Spikenard.*

† Is een kleene geknoopte, ſchub-, geel-, en ſpeceryachtige wortel, die eenige gedaente van eene air heeft, waer door hy zynen naem heeft gekregen; hy ſchiet dunne en vry lange vezels of ſtelen, die kleene, langwerpige, van onderen ſmalle, in 't midden breede, en bynaer ſpits toeloopende geelachtige bladers dragen. Tuſſchen deze ſteeltjes ryſt een kleene ſteel omtrent ter hoogte van een' halven voet, dragende op zynen top vele bloemen, die de gedaente van eene ſtar hebben, en geel zyn; deze plant waſt op de Alpes, op de bergen van Tirol, en op verſcheide andere plaetſen; men laet de geheele plant met hare wortelen droogen, en men vervoert ze in kleene pakjes.

Men moet de Celtiſche Spikenard wel gevoedt, verſch, welriekende, geelachtig van kleur' verkiezen, en 'er 't grasachtig gedeelte affnyden, want hare kracht is voornamentlyk in haren wortel'; hy heeft veel zout en olië in zich.

Hy is zeer openende, goed om 't vergift te wederſtaen, en om de winden te verdryven.

Saliunca, quaſi Salix humilis.

NARDUS INDICA.

Nardus Indica.
Spica Nardi.
Spica Indica.

In 't Franſch *Spica nard.*

In 't Nederduitſch *Indiſche Spikenard.*

‡ Is eene ſoort van air, die zoo lang en groot als een vinger, ligt, met lange, ruwe, roodachtige

* Zie Pl. XV. Fig. 9.
† Zie Pl. XV. Fig. 10.

achtige of bruine hairen voorzien, vry ſterk en onaengenaem van reuk, een weinig bitter en ſcherp van ſmaek is. Zy waſt in Indië gelyks de aerde, en zelfs in de aerde; een en de zelve wortel draegt vele airen; hy ſchiet een' dunnen ſteel; haer wortel is zoo dik als eene penneſchaft, gelykende naer dien van 't Bertramkruid, maer is zoo dik niet, noch zoo lang; hy is omringt met verſcheide kleene vezelen, naer die van den ajuin of lookbol gelykende. De Spikenard is onder 't getal der wortelen gerekent, om dat ze, bynaer als die, onder de aerde waſt.

Men moet de grootſte, verſchte, zuiverſte, hoogſt gekleurde, en de welriekenſte airen verkiezen; zy hebben veel fyne olië en vlug zout in zich.

De Spikenard is inſnydende verdunnende, goed om den ſteen der nieren en blaes' te breken, de pis en de maendſtonden te verwekken, de herſenen en de maeg te verſterken, 't vergift te wederſtaen, de doorwaeſſeming te bevorderen.

In Vrankryk vind men verſcheide planten Nardus genaemt, als de baſtaerd Nardus van Languedok, de Berg-Nardus, die eene ſoort van Valeriana is; doch men gebruikt ze weinig in de Geneeskunde.

In kracht komen zy de Spikenard van Indië naerby.

Nardus komt van 't Hebreeuwſche woord *Narad* of *Nerd*, dat 't zelve beteekent.

NARWAL.

Narwal.
Rhoar.

In 't Franſch *Licorne de mer.*

In 't Nederduitſch *Walrus*, *Zee-Eenhoren.*

Is een zeer groote viſch, die op zynen neus een' horen draegt, dewelke vyf of zes voeten lang, zwaer, zeer hard, wit, blinkende, gedraeit, of van eene ſchroefwyze gedaente, van binnen hol is, en naer yvoor gelykt; hy dient hem tot verweringe, en tot een wapen om de grootſte Walviſchen aen te doen. Dezen viſch vind men vry gemeen in de Noordzee, en voornamentlyk omtrent de kuſten van Ys- en Groenland.

De horen van dezen viſch is, dien wy *Horen van den Eenhoren* noemen, en dien men meende te groeijen op 't hoofd van een groot viervoetig dier, *Monoceros* genaemt, waer van ik op zyne plaets geſproken heb; hy is eertyds zeer ongemeen geweeſt, en in de Kabinetten der Liefhebberen bewaert als eene van de koſtelykſte zaken van de weereld, getuige zy die, welken men in de Schatkamer van St. Denys in Vrankryk ziet. De reden van deze ongemeenheit was, dat men toen den Walrus nogniet kende, maer zedert dat men vele van deze viſſchen heeft gevangen, is dees horen zoo zeldzaem niet meer, men vind 'er van by verſcheide Kooplieden in ſtukken geſneden; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is hartſterkende, zweetdryvende, goed om 't vergift te wederſtaen, tegen de vallende ziekte; de gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels; men draegt 'er ook van aen den hals' gehangen, om zich voor eene kwade lucht te bewaren; doch van dit draegmiddel moet men geen uitwerking verwachten; die den horen van dezen viſch uit liefhebberye geheel willen bewaren, verkiezen hem zeer lang, dik en zeer zwaer.

Narwal en *Rhoar* zyn Yslandſche namen.

NASTURTIUM.

Naſturtium vulgare, J. B.
Naſturtium hortenſe, Ger. Raii Hiſt.
Naſturtium hortenſe vulgatum, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Creſſon Alenois*, *Naſitord.*

In 't Nederduitſch *Kers*, *Tuinkers*, *Sterkers*, *Starkoſt.*

* Is eene plant, die eenen of verſcheide ronde, vaſte, takkige ſtelen ſchiet een voet of anderhalf hoog; de bladers zyn langwerpig, diep ingeſneden, ſcherp, doch aengenaem van ſmaek; de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen en takken, en zyn kleen, yder uit vier kruiswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, wit van kleur' of naer 't purperachtig trekkende; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er kleene, bynaer ronde, platachtige vruchten in hare plaets verdeelt in twee huisjes, die met bynaer ronde, roodachtige zaden van een' heeten ſmaek vervult zyn; haer wortel is enkel, houtachtig, wit, en met vezelen voorzien. Deze plant kweekt men in de tuinen, om dat men ze onder de ſaladen mengt;

* Zie Pl. XV. Fig. 11.

mengt; zy heeft veel wezentlyk zout, middelmatiglyk waterdeelen, en olië in zich.

Inwendig gebruikt is zy insnydende, verdunnende, afvegende, openende, goed tegen de scheurbuik; zy zuivert 't bloed, helpt de ademhaling; als men 'er zich meê wryft, geneest zy de schurft; men gebruikt ze onder de niesmiddelen, om 't niezen te bevorderen.

Nasturtium, *quasi Nasitorium*, *a naso*, om dat de Kers de neusgaten prikkelt met te doen niezen; de Fransche naem *Nasitord*, komt van 't Latyn *nasus*, *neus*, en van 't Fransch *tordre*, *draeijen*, als of men zeide *kruid dat den neus doet draeijen*, om dat de Kers in den neus gestoken eene stuiptrekkende beweging veroorzaekt, die hem eenigzins doet draeijen, even gelyk 't door andere niesmiddelen geschied; want de niezing is eene stuiptrekking.

De Fransche naem *Cresson*, komt van 't Latynsche werkwoord *crescere*, *wassen*; deze soort' van plant' heeft men dezen naem gegeven, om dat de Sterkers zeer ras wast.

De Fransche naem *Alenois* komt van 't Latynsche werkwoord *alere*, *voeden*; dezen bynaem heeft men de Sterkers gegeven, om dat men ze onder de voedsels gebruikt.

NASTURTIUM AQUATICUM.

Nasturtium aquaticum vulgare, Park. Raii Hist.
Nasturtium aquaticum supinum, C. B.
Sion Cratevæ Erucæfolium, Ad. Lob.
Sisymbrium cardamine, *sive Nasturtium aquaticum*, J. B.
Sisymbrium aquaticum. Matth. Pit. Tournefort.
Cresso, *Laver odoratum*, Eri. Cordo.
Sium & Laver, Dod. Gal.

In 't Fransch *Cresson*.

In 't Nederduitsch *Waterkers*.

*Is eene soort van Sisymbrium of eene plant, die gebogen, vry dikke, holle, takkige stelen schiet omtrent een voet lang, van eene groene kleur', die somtyds een weinig naer 't rood trekt; de bladers zyn bynaer rond, vele langs eene rib, die met een enkel blad eindigt, geschikt, altyd groen, sappig, welriekende, een weinig scherp en aengenaem van smaek; men eet ze als salaed, terwyl zy nog jong zyn; de bloemen wassen aen de toppen der stelen en takken; zy zyn kleen, wit, yder uit vier kruiswyze geschikte bladeren t'zamengestelt; als deze bloem voorby is, komt 'er een zaedkokertje in hare plaets, verdeelende zich in twee huisjes, die met bynaer ronde, kleene, roodachtige zaden van een' scherpen smaek, vervult zyn; haer wortel is vezelachtig, en wit. Deze plant wast langs de beken, in de moerassen, by de fonteinen; zy is malscher des winters dan des zomers, en by gevolg beter tot de salaed; die, dewelke in Normandie op eene plaets Cailli genaemt, eenige uren van Rouaen, wast, is boven alle de andere te achten, om dat zy zeer kleen, zeer malsch, en uitnemende van smaek is; de Waterkers heeft veel waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich.

Zy is insnydende, verdunnende, afvegende openende, ontbindende, goed om den steen der nieren te breken, de verstoppingen weg te nemen, de maendstonden te verwekken, tegen de scheurbuik, en de miltziektens; men gebruikt ze in- en uitwendig in gorgeldranken en in niesmiddelen.

* Zie Pl. XV. Fig. 12.

N A T R I X.

Natrix, of *Hydrus*, in 't Nederduitsch *Hyderslang*, *Gesprenkelde Waterslang*, is eene soort van Waterslang', die in 't water zwemt; haer hoofd is breed en plat, haer lyf dik als dat van eene gemeene slang', omtrent den staert verminderende; zy is somtyds aschverwig, somtyds groenachtig-geel van kleur', met zwarte strepen dwers doorlopen; zy onthoud zich in Italië in de weiden, en in andere waterachtige plaetsen; zy voed zich met kleene visschen, kikvorschen, ratten, en schiet naer de uijers der koeijen, waer uit zy de melk en 't bloed zuigt, somtyds komt zy in de melkpotten om te drinken; hare beet is venynig, men word'er van genezen met zout van adderen en Theriaek in te nemen.

Haer vel word goed geacht tegen de opstygingen, men brand het, en laet de lydster den rook door den neus ontfangen.

Haer vleesch zuivert 't bloed, en is goed om 't vergift te wederstaen.

Natrix a nare, zwemmen, om dat deze slang zwemt.

Hydrus, *ab ὕδωρ*, *aqua*, om dat zy eene waterslang is.

N A U T I L U S.

Nautilus, *Pompilos*, is een schulpvisch, die dikwils door de baren van de zee op 't strand word geworpen,

worpen ; zyn ſchulp komt dien van de ſlak in gedaente naerby ; de viſch is wit van klenr' ; hy dryft in zyn' ſchulp als in eene kleene ſchuit.

Dees viſch en zyn ſchulp zyn openende.

Nautilus, *quaſi parvus Nauta*, kleene Schipper, omdat dees viſch zynen ſchulp beſtiert, gelyk een ſchipper zyn vaertuig.

NEGUNDO.

Negundo, Acoſtæ Garz. Is een Indiaenſche boom, waer van twee ſoorten zyn, de eene mannetje en de andere wyfje genaemt ; * 't mannetje is zoo groot als een Amandelboom ; de bladers zyn gemaekt als die van den Vlierboom, aen de kanten getandt, wollig en ruig als die van de Salie.

Het wyfje word door de Portugezen *Norchila*, door die van Kanarië *Niergundi*, in Malagate *Sambali*, in Malabar *Noche* genaemt ; het waſt tot dezelve grootte als 't mannetje, maer de bladers zyn een weinig breeder en ronder, geheel of niet getandt, die van den witten Populierboom gelyk. De eene en de andere ſoort worden van de Arabieren, Perſianen, en door de Inwoonders van Decan *Bache*, en door de Turken *Ayt* genaemt ; hunne bladers hebben den reuk en ſmaek van de Salie, maer zyn een weinig ſcherper en bitterer. 's Morgens vroeg ziet men op vele van deze bladeren een zeker wit ſchuim, dat 'er 's nachts is uitgekomen ; hunne bloemen komen die van de Rosmaryn in gedaente zeer naerby ; de vruchten, die op deze bloemen volgen, zyn de zwarte peper gelyk, doch niet zoo heet noch zoo ſcherp van ſmaek. Deze boomen waſſen in verſcheide plaetſen van Indië, maer voornamentlyk in de Provintië van Malabar.

Men zegt dat hunne bladers, bloemen, en vruchten geſtooten, in water gekookt en in olië gefruit, met voordeel gelegt worden op alle pynen, uit welke oorzake zy mogten voortkomen, voornamentlyk op de pynen der geledingen door eene koude zinking veroorzaekt ; men geeft voor, dat ze eene wonderlyke uitwerking voortbrengen in gezwellen en kneuzingen ; men legt ook de bladers geſtooten op oude zweren, want zy zyn wondheelende, afvegende en vel makende ; de vrouwen maken met de bladeren, bloemen, en vruchten van deze boomen een afziedſel, dat zy drinken, en waer mede zy haer lichaem waſſchen, meenende dat 't de bevruchtiging bevordert. De bladers gegeten geven een' goeden adem ; men acht ze goed om den Venusbrand te beteugelen.

* Zie Pl. XV. Fig. 13.

NEPETA.

Nepeta vulgaris, Trag.
Nepeta major vulgaris, Park.
Mentha cataria, J. B. Raii Hiſt.
Mentha cataria vulgaris & major, C. B.
Mentha ſelina, Tab. Ger. Eyſt.
Cataria herba, ſive Calaminthe tertia, Dod.
Cataria major vulgaris, Pit. Tournef.
Calamintha montana, Lon.

In 't Franſch *Herbe au Chat.*

In 't Nederduitſch *Kattekruid*, *Nepte*, *Nip.*

Is eene ſoort van Cataria of eene plant, wier ſteel vierkant, ruig, takkig is, en drie voeten hoog ryſt ; de bladers zyn die van de groote Netelen of van 't Citroenkruid gelyk, aen de kanten getandt, ſpits, wollig, witachtig, ſterk van reuk, en ſcherp van ſmaek ; de bloemen waſſen aen de toppen der takken ; zy zyn bekswyze gemaekt, geel of witachtig, en airwyze geſchikt ; yder van deze bloemen is eene pyp van boven in twee lippen geſneden, en door een' kelk, op de wys van een horentje gemaekt, onderſteunt ; als de bloem voorby is, komen 'er vier eironde zaden in hare plaets. Haer wortel is houtachtig en in verſcheide takken verdeelt ; deze plant waſt in de tuinen of langs de wegen op vochtige plaetſen ; de katten houden 'er zeer veel van, want zy wentelen 'er zich op, en eten 'er af ; zy heeft veel fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om 't vergift te wederſtaen, de maendſtonden te verwekken, de baring en den uitgang van de nageboorte te verhaeſten, de ademhaling te helpen ; zy is wondheelende en goed tegen de venynige beten en ſteken.

Nepeta, *a nepa*, Schorpioen, om dat deze plant goed geacht word tegen den Schorpioenſteek.

Cataria, *à cato*, kat, om dat de katten dit kruid beminnen.

NERITA.

Nerita, is eene ſoort van zeeſchulpviſch, waer van verſcheide ſoorten zyn ; ſommige zyn

groot, rond, hebbende de gedaente van een' horen of van de Buccinum ; andere zyn foorten van Zeeflakken , die men op 't zand op de oevers van de Middelandfche zee vind, zy komen in gedaente en in grootte de Landflakken naerby, maer de fchulp is dikker , glad, van buiten van verfcheide kleuren, dan wit, dan lyfverwig, dan rosachtig, en doorgaens roodachtig van binnen.

Deze dieren gegeten zynde verwekken 't zaed; hun fchulp is openende.

Somtyds gebruikt men deze Zeeflakken in de plaets van den Zee-navel.

NERIUM.

Nerium five Oleander, Ger.
Nerion floribus rubefcentibus, & *Nerion floribus albis*, C. B. Pit. Tournefort.
Rhododendrum, Dod.
Nerion, *five Rhododendron flore rubro & albo*, J. B. Raii Hift.
Oleander, *five Laurus rofea*, Park.
Rhododaphne, Gefn. hort. Cæf.

In 't Franfch *Laurier-Rofe.*

In 't Nederduitfch *Roze-Lauwrier*, *Oleander*, *Oleanderboom.*

* Is een heefter, die zeer aengenaem is voor 't gezicht, en waer meê men de tuinen verfiert; hy heeft de gedaente van een' Lauwrierboom; zyne bladers zyn langwerpig, grooter en breeder dan die van den Amandelboom , dik , hard; de bloemen zyn zeer fraei, groot, naer rozen gelykende , rood of wit van kleur'; yder der zelve is eene pyp van boven op de wys van een bakje wyd uitgebreidt en in vyf deelen verdeelt. Als de bloemen voorby zyn, komen 'er bynaer langronde zaedkokertjes , zoo lang als een vinger, in hare plaets, zaden influitende, die met pluisjes voorzien zyn; haer wortel is lang, houtachtig, glad, en van een' zouten fmaek. Dees heefter bemint de plaetfen, die omtrent de zee en by de rivieren liggen ; men zegt, dat hy een fterk vergift is niet alleen voor den menfch', maer ook voor alle foorten van dieren , die 'er van eten; hy heeft veel zout en olië in zich.

De middelen tegen dit vergift zyn olië van zoete Amandelen , melk, verfche boter, 't afziedfel van vygen, en van de wortelen van Althea , om zyne fcherpte te verzachten; want 't is een bytend vergift.

De bladers van den Roze-Lauwrier , geftooten en uitwendig gelegt, zyn ontbindende, en goed tegen de beten van venynige beeften.

Nerium , *feu Nerion*, *a* νερὸν, *humidum*, om dat dees heefter op vochtige plaetfen waft.

Rhododendron, *a* ῥόδον, *rofa*, & δένδρον , *arbor*; als of men zeide *boom die rozen draegt.*

Rhododaphne, *a* ῥόδον, *rofa*, & δαφνή, *Laurus*, als of men zeide *Roze-Lauwrier.*

NHAMBI.

Nhambi, G. Pifon , is eene Amerikaenfche plant, wier fteel vry lang en dik, ruig, takkig is, ten deele op den grond flangwyze voortkruipende en ten deele over einde ftaende als de Porcelein, met hair bedekt; haer blad is groot, groen, fomtyds alleenlyk aen de kanten getandt, fomtyds diep ingefneden; hare bloemen waffen aen de toppen der takken op de wys van knoppen, die rond, zoo groot als kleene Kerfen, zonder bladeren zyn, en niet veel van die van de Kamille verfchillen; haer zaed is gemaekt als een navel, eirond van gedaente, graeuw, roodachtig en blinkende van kleur'; haer wortel fchiet verfcheide witte , teêre vezels. Deze plant waft in de boffchen, wouden, tuinen; zy is fcherp en fpeceryachtig van fmaek; men eet ze onder de falaed.

Zy is openende, breekt den fteen der nieren en blaes', verdryft de winden , verfterkt 't hart en de maeg, verwekt 't zweet, wederftaet 't vergift.

NHAMDUI.

Nhamdui, is eene foort van Braziliaenfche Spinnekop ; haer lyf is een halve vinger lang , voorzien op den rug met eene foort van driekantig zeer blinkend fchild, aen de zyden verfiert met zes kegeltjes , die fcherp , en wit zyn met roode vlekken; in haren bek heeft zy twee kleene omgebogen blinkende tanden; 't voorfte gedeelte van dit kleene dier , dat 't kleenfte is, word door agt pooten , die bynaer zoo lang als een vinger , geel of bruin-rood van kleur' zyn, onderfteunt; en 't achterfte gedeelte , dat 't grootfte is, is blinkende als zilver; van onderen verbeeld het eens menfchen aengezicht , als of 't 'er gefchildert was ; dit bloedeloos dier fpint een web gelyk de andere Spinnekoppen; zy is venynig;

* Zie Pl. XV. Fig. 14.

nynig; men gebruikt ze tot een draegmiddel, men hangt ze aen den hals' in den aenval van de derdendaegſche koorts'; men wil, dat dit middel de koorts verdryft.

NICOTIANA.

Nicotiana.

In 't Franſch *Nicotiane*, *Herbe de la Reine*, *Herbe de l'Ambaſſadeur*, *Tabac*, *Petun.*

In 't Nederduitſch *Tabak*, *Toubak*, *Bilzenkruid van Peru.*

Is eene plant, waer van drie voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Nicotiana, Lon. Lugd.
Nicotiana major latifolia, C. B. Pit. Tournef.
Nicotiana major, *ſive Tabacum majus*, J. B. Raii Hiſt.
Tornabona quæ à Tornabonio miſſa, Cæſ.
Herba ſanctæ crucis fœmina, Caſt.
Tabacum latifolium, Cam. Eyſt.
Tabacco latifolium, Park.
Hyoſcyamus Peruvianus, Ger. Dod.
Sana Sancta Indorum, Ad. Lob. Ger.
Perebecenuc Oviedo, Lugd.
Petum Theveti *latifolium*, Cluſ. ad Monard.

* Zy ſchiet eenen ſteel vyf of zes voeten hoog, zoo dik als een duim, rond, ruig, met wit merg vervult; de bladers zyn ruim, grooter dan die van den Alant-wortel, zonder ſteel, ruig, een weinig ſpits, zenuwachtig, bleek-groen van kleur', kleefachtig in 't aenraken, ſcherp of heet van ſmaek; 't bovenſte van haren ſteel verdeelt zich in verſcheide zytakken, bloemen dragende, die klokwyze of als kommetjes gemaekt, in vyf deelen ingeſneden, doorgaens aen de zyden nederhangende, en purperachtig van kleur zyn; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er vliesachtige, langwerpige vruchten in hare plaets, verdeelt in twee huisjes, die vele kleene, roodachtige zaden hebben; haer wortel is vezelachtig, wit, en zeer ſcherp van ſmaek; de geheele plant heeft een' ſterken reuk.

* Zie Pl. XV. Fig. 15.

De tweede ſoort word genaemt

Nicotiana major anguſtifolia, C. B. Pit. Tournefort.
Nicotiana, *ſive Tabacum folio anguſtiore*, J. B. Raii Hiſt.
Petum anguſtifolium, Cluſ. ad Monard.
Tabacco anguſtifolium, Park.
Sana Sancta Indorum, Ger.
Herba ſanctæ crucis mas, Caſt.
Tabacum anguſtifolium, Cam.
Hyoſcyamus Peruvianus alter, Dod.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat haer bladers ſmaller, ſpitſer, en aen hunnen ſtruik door vry lange ſtelen vaſt zyn.

De derde ſoort word genaemt

Nicotiana minor, C. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Priapeia, *quibuſdam Nicotiana minor*, J. B.
Hyoſcyamus luteus, Ger. Dod.
Tabacco Anglicum, Park.
Petum quartum, Cluſ. ad Monard.

Zy ſchiet eenen ſteel anderhalf of twee voeten hoog, rond, hard, ruig, ſomtyds zoo dik als een vinger, takkig, kleefachtig in 't aenraken, dragende bladers, die over en weêr geſchikt, langwerpig, dik, bruin-groen van kleur', en aen korte ſtelen vaſt zyn; hare bloemen, vruchten, en zaden zyn die van de voorgaende ſoorten gelyk; doch hare bloemen zyn groenachtig-geel van kleur'; haer wortel is ſomtyds enkel en zoo dik als de pink, ſomtyds verdeelt in witte vezels, die zich in de aerde wyd uitſpreiden.

De Tabakken worden in vette aerde in de tuinen gekweekt, zy hebben veel olië en zout, dat zeer ſcherp, vlug en vaſt is, in zich.

Zy doen zeer ſterk braken en afgaen; men gebruikt ze in de beroerte, lamheit, ſlaepziekte, opſtyginge, aêmborſtigheit; men neemt ze in, en men gebruikt ze in kliſteren; ook tegen de tandpyn, daer op gelegt, of gerookt; men ſnuift ze in poeder om tot ſnuiten en niezen te verwekken; zy zyn wondheelende, men gebruikt 'er in de uitwendige midde-

len, zy ontbinden, zy genezen de ſchurft, in een aftrekſel of afziedſel 'er opgelegt.

De *Nicotiana* heeft haren naem gekregen van den Heer Nicot Ambaſſadeur van Vrankryk naer Portugael, die 'er 't zaed, dat hy van een' Nederlander, komende uit Florida in't jaer 1560. had ontfangen, van meé bragt; men noemt ze ook *Herbe de la Reine*, *Kruid van de Koninginne*, om dat hy 'er aen de Koninginne Katharina de Medicis van vereerde; 't was onder de Regering van Francois de II.; in Italië is ze *Herbe de Sainte Croix* genaemt, naer den naem van den Kardinael van Sainte Croix, die 'er van overzond zynde Ambaſſadeur in Portugal in 't jaer 1585.

Tabacum, om dat deze plant overvloedig waſt in een Eiland van Amerika, *Tabaco* genaemt.

Petum, *à πετάω*, *extendo*, wegens de grootte der bladeren van de eerſte ſoort' van Tabak.

NIDUS AVIS.

Nidus avis, Lugd. Pit. Tournef.
Orchis abortiva fuſca, C. B.
Orchis abortiva rufa, *ſive Nidus avis*, Park.
Orobanche affinis nidus avis, Ger.
Satyrion abortivum, *ſive Nidus avis*, Ger.

In 't Franſch *Nid d'oiſeau.*

In 't Nederduitſch *Vogelneſt.*

Is eene plant die eenen, of twee, of drie witte ſtelen ſchiet een voet of anderhalf hoog, bewaſſen met uitgeholde, blinkende, gevoorde bladeren, die eenigzins de gedaente van een hart verbeelden; de bloemen zyn als in de Orchis langs de toppen der ſtelen geſchikt, beſtaende yder uit zes bleeke bladeren. Als ze zyn afgevallen, komt'er eene vrucht in hare plaets, gemaekt als eene lantaern, met drie rondachtige ribben, en zaden inſluitende gelyk als 't zaegſel van hout; haer wortel is uit dikke brooze vezelen 't zamengeſtelt, die vol ſap, door malkanderen gemengt, en eenigzins een vogelneſt gelyk zyn. Deze geheele plant is bitter en wrang van ſmaek, zy waſt in de boſſchen, op lommerryke en bergachtige plaetſen, aen den voet van den Denneboom; zy heeft veel waterdeelen, olië, en zout in zich.

Zy is afvegende, ontbindende, wondheelende, uitwendig gebruikt.

Nidus avis, om dat de wortel van deze plant' een vogelneſt verbeeld.

NIGELLA.

Nigella
Melanthium,
Gith,
Melaſpermum,
Cuminum nigrum Germanicum.

In 't Franſch *Nielle.*

In 't Nederduitſch *Nigelle*, *Nardus-zaed*, *Zwarte Komyn*, *Bloempjes in't hair*, *Juffertje in 't groen.*

Is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal hier van die ſpreken, dewelke in de Geneeskunde meeſt in gebruik is; men noemt ze

Nigella flore minore ſimplici candido, C. B. Pit. Tournefort.
Nigella Romana, *ſive ſativa*, Park.
Melanthium, Ger.
Gith, *ſive Nigella Romana*, Tur.
Melanthium calice & flore minore, *ſemine nigro & luteo*, J. B.

In 't Nederduitſch *Tam Nardus-zaed.*

* Zy ſchiet dunne, gevoorde ſtelen een voet hoog; hare bladers zyn matiglyk breed, groen, fyn ingeſneden; de bloemen zyn geplaetſt aen de toppen der takken; zy zyn groot, van malkanderen geſcheiden, yder uit vyf rooswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, wit of bleekachtig van kleur', in 't midden met verſcheide helmſtyltjes verzelt, die door eene kroon van kleene langwerpige lichamen omringt zyn. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er vry groote vliesachtige vruchten in hare plaets, eindigende met verſcheide horenen, en verdeelt in verſcheihuisjes, die hoekige zwarte of gele zaden, van een' ſpeceryachtigen reuk, en ſcherpen ſmaek, inſluiten. Deze planten kweekt men in de tuinen in vette aerde, zy waſt ook tuſſchen 't koren; haer zaed gebruiken wy in de Geneeskunde;

* Zie Pl. XV. Fig. 16.

neeskunde; men laet 't uit Italië komen, om dat het beter is dan dat rondom Parys waſt.

Men moet dit zaed nieuw, wel gevoedt, van eene ſchoone zwarte of gele kleur', ſpeceryachtig van reuk en ſmaek, verkiezen; het heeft veel half fyne olië, en vlug zout in zich.

Het is inſnydende, openende, ontbindende; het verwekt't ſpeekſel, vermeerdert de melk der minnen, bevordert de maendſtonden, wederſtaet 't vergift, is goed tegen de derdendaegſche koorts, is wondheelende, dood de wormen, verdryft de winden.

Nigella, quaſi nigrella a nigredine feminis, om dat 't zaed van de Nigelle doorgaens zwart is.

Melanthium, à μέλας, nigrum, & ἄνθος, flos, als of men zeide *zwarte bloem*; de bloem van deze plant' is evenwel niet zwart.

Melaſpermum, à μέλας, niger, & σπέρμα, ſemen, als of men zeide *zwart zaed*. *Gith* of *Git*, is een Arabiſche naem.

NIMBO.

Nimbo, Garziæ, Acoſtæ, is een Amerikaenſche boom, die naer den Eſſchenboom gelykt; de bladers zyn groen, aen de kanten getandt en ſpits toeloopende, een weinig bitter van ſmaek; de bloemen zyn kleen, wit, yder uit vyf bladeren t'zamengeſtelt, en hebbende kleene gele draedjes in 't midden; haer reuk is die van de wilde of tamme Lotus gelyk;

Zyne vrucht heeft de gedaente van eene kleene olyve, en is geelachtig van kleur'; zyne ſchors is zeer dun. Dees boom is zeldzaem, in Malabar noemt men hem *Bepole*.

Zyne bladers zyn afvegende, wondheelende, velmakende, ontbindende; men ſtampt ze, 't ſap van Limoenen daer onder mengende, en men legt ze op de vuile zweren.

Het ſap van deze bladeren, ingenomen en op den navel gelegt, word goed geoordeelt om de wormen te dooden.

De bloemen zyn goed om de zenuwen te verſterken.

Uit zyne vrucht perſt men eene olië, die goed is tegen de kwetſingen en trekkingen der zenuwen, om te ontbinden.

NISI.

Niſi.
Ging-ging.
Nimging.
Canna.
Gimſim.

Is eene plant van China, die eenen ſteel ſchiet omtrent een voet hoog, zoo dik als die van 't koren, dragende bladers naer die van de Muur-Violetten gelykende; de bloemen waſſen eerſt in roode knoppen, die in zes witte bladeren opengaen; haer wortel komt dien van 't Mandragers-kruid in gedaente naerby, maer hy is kleener, wit van kleur', met kleene zwarte aderen doorzaeit, ſchietende weinige vezels, zoet en een weinig bitter en onaengenaem van ſmaek; men laet dezen wortel droogen, hy word onder 't droogen geelachtig, en gelykt zeer naer den wortel van wit Behen; men brengt 'er van in Holland, alwaer men zegt hem eertyds tegen goud te hebben opgewogen; maer zedert dien tyd is 'er meer van gekomen, en hy is nu zoo duur niet; als men hem lang bewaert, komen 'er de wormen in, en hy vermolſemt; men ziet hem weinig in Vrankryk; ſomtyds ontmoet men een' bruingraeuwen, die zoo zeer niet geacht is als de witte.

De Chinezen houden hem voor een geneesmiddel tegen alle ziektens, hy zuivert 't bloed, herſtelt de geeſten, dryft de kwade vochten uit door de doorwaeſſeming, wederſtaet 't vergift; de gift is van eene tot twee ſcrupels.

Niſi, is een Japanſche naem.

Gin-ging of *Nimging*, is een Chineſche naem, die menſch beteekent; men heeft de *Niſi* dezen naem gegeven, om dat haer wortel in de aerde de gedaente van de dyen van een' menſch heeft.

Canna, is een naem der Wilden.

NITRUM.

Nitrum, *Sal nitrum*, *Salpetræ*.

In 't Franſch *Salpêtre* of *Nitre*.

In 't Nederduitſch *Salpeter*.

Is een ten deele vlug, en ten deele vaſt bergzout, dat men haelt uit de ſteenen en aerde van oude vervallen muren, gebouwen, holen, kerkhoven, paerde- en koeijeſtallen, duivehokken, en uit de pis van verſcheide dieren, die lang in den grond van kelderen en op de ſteenen ongeroert gebleven is; dit zout is voornamentlyk gemaekt geweeſt door een zuur van de lucht, dat daer vaſt en tot een lichaem geworden is, nadat ze de

de ſteenen of aerde heeft doordrongen en verdunt. Men vind 'er een weinig van in zekere diepe putten, in ſtilſtaende wateren, in den daeuw, en in den regen; de vruchtbare landen zyn alle met Salpeter vervult, en men kan zeggen, dat dit zout een van de voornaemſte uitwerkeren is, die de voortbrenging en wasdom der gewaſſen bevordert; 't natuurlyk zout der dieren, eer 't de werking van 't vuur heeft ondergaen, heeft met 't Salpeter veel overeenkomſt, dat de reden is, waerom men uit aerden of gronden, die van de pis en drek der dieren zyn doortrokken, veel Salpeter krygt.

Men ſcheid het Salpeter door de ſmelting, doorzyging, en ſtremming; men maekt van de ſteenen en aerde, die langen tyd voor de lucht hebben opengelegen, of die van oude gebouwen genomen zyn, een grof poeder, men laet 't in veel warm water weeken, op dat 't zout 'er in ſmelte, dit afweekſel zygt men door, dan giet men het op gemeene aſch om 'er een loog van te maken en 'er de vettigheit uit te krygen; dit zelve vocht zygt men verſcheide reizen door op de aſch, dan zeer helder zynde laet men 'er over 't vuur omtrent drie vierde deelen van uitwaeſſemen, men laet het koud worden en kriſtallizeren, men neemt 'er de kriſtallen uit om ze te droogen te zetten, en dan laet men 'er nog bynaer al de vochtigheit van uitwaeſſemen; men laet 't voeht als voren koud worden, en men krygt 'er Salpeter van, dat veel zout van de aſſche in zich heeft, en 't zeezout vry naerby komt. Doch dit zout van aſſche, ſchoon het een alkali is, verandert van aert, om dat zyne poren door 't zuur van 't Salpeter is vervult geweeſt; 't Salpeter, dat men door deze eerſte zuivering heeft gekregen, word gemeene Salpeter genaemt; 't laetſte zout, dat men 'er van krygt, moet met 't eerſte niet gemengt worden, om dat het bynaer vaſt zout, en by gevolg zoo goed niet is; als men het, gelyk 't Salpeter, overhaelt, zal men 'er een' zuren geeſt van krygen, die eene ſoort van *Aqua Regia* is, en 't goud ontbind of vloeibaer maekt.

Het laetſte vocht, dat na de kriſtallizatiën overblyft, is vet-, ſlym-, en geelachtig; men noemt het Salpeter-moêr of Moeder-water.

Om 't gemeene Salpeter te zuiveren, doet men het in een' vertinden en ſchoonen ketel, men giet 'er eene genoegzame meenigte helder water op; om 't te ſmelten legt men 'er vuur onder, en als 't vocht begint te koken, neemt men 'er 't eerſte ſchuim af, dat men ſlyk van Salpeter noemt; men gaet voort met 't vocht eenigen tyd zaehtjes te laten koken, tot dat 't een weinig meer dikte heeft verkregen, dan het te voren had, dan werpt men 'er een weinig tot poeder gemaekte witte Vitriool of Aluin in, om 't klaer te maken; daer komt dan een zwart ſchuim op, dat dik word, dit ſchuimt men er allengsjes af met eene ſchuimſpaen, zoo naeuwkeurig als men kan.

Als dit vocht van zyn ſchuim is berooft, giet men het al kokende met lepelen of anders in een ander hoog en ſmal vat, dat men een zink-kuip noemt, en men dekt 't met een laken, op dat het niet al te ſchielyk koud worde; men laet 't anderhalf of twee uren ſtil ſtaen, in welken tyd 'er droeſſem of eene ſoort van gele moêr op den grond zinkt; 't vocht, zieh van zyne vuiligheit hebbende ontlaſt, word helder en ſchoon; dan giet men 't nog warm zynde van den droeſſem zaehtjes af in vaten of nappen of bekkens van harden ſteen; deze vaten bedekt men met een laken; men laet 't voeht een dag of twee ſtil ſtaen, tot dat 't Salpeter in ſchoone groote, heldere, witte, doorſchynende kriſtallen, die doorgaens zeshoekig zyn, geſchoten is; dan neemt men deze kriſtallen uit de bekkens, en men doet ze in eene kuip, die van onderen doorboort is, waer in zy uitdruipen en droogen; dit is gezuiverde Salpeter.

Het overige vocht, dat nog met veel Salpeter bezet is, laet men tot omtrent op de helft uitdampen, dan laet men het koud worden; daer komen kriſtallen van, die een weinig ſlechter zyn dan de eerſte; men gaet op de zelve wys voort, tot dat men 'er al 't Salpeter uit heeft; doch de laetſte kriſtallen, waer van men 'er niet veel krygt, moeten van de andere afgeſcheiden worden, om dat ze veel naer vaſt zout gelyken.

Het zelve gezuiverde Salpeter zuivert men ten tweede mael, op dat het nog zuiverer en van zyn vaſt gedeelte nog meer berooft zy; dan is 't minder bekwaem de voehtigheit van de lucht te ontfangen.

Als men de aerde, waer uit men 't Salpeter getrokken heeft, eenige jaren voor de lucht bloot ſtelt, krygt ze wederom nieuwe Salpeter.

Men vind ook natuurlyk Salpeter aen de muren en aen de rotſen in kleene kriſtallen vaſt, men ſcheid 't 'er af als men deze plaetſen met bezemen veegt, om deze reden noemt men 't afgeveegde Salpeter; het is tot 't buspoeder en tot 't ſterkwater boven 't gemeene Salpeter te achten, om dat het, gelyk 't ander met de aſſche niet vermengt zynde geweeſt, met haer

haer zout niet bezet is; men moet 't zuiver en ligt vuur vattende verkiezen; de Ouden noemden het *Aphronitrum*.

Uit Ooſt-Indië brengt men ons een ſchoon Salpeter, dat zeer geacht is, voornamentlyk tot buſpoeder; men zegt, dat 't by Pegu gevonden word, en dat dit berg-zout daer zoo overvloedig is, dat men het uit zekere woeſte en onvruchtbare aerdens in witte kriſtallen, zoo dicht by malkanderen als gras, ziet opkomen; men heeft 't maer te verzamelen en te zuiveren; het ſchynt met ons gezuiverd Salpeter over een te komen.

Het gemeene Salpeter moet wel gezuivert in lange kriſtallen, zoo als gezegt is, gekozen worden, verkoelende de tong als men 'er van op legt, en eene groote vlam gevende, als men 'er op gloeijende kolen van legt. Men werkt aen de zuiveringe van 't Salpeter in 't kleen Wapenhuis van Parys; men laet 'er ook uit Indiën van komen.

Het is openende, inſnydende, ontbindende; het leſcht den dorſt, verwekt de pis, wederſtaet de verrotting, verkoelt 't bloed, dryft den ſteen der nieren en blaes' af; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma; men zout 'er de zalmen meê om hun eene ſchoone roode kleur te geven.

Het Nitrum der Ouden is ons onbekent; dit was 't Salpeter niet; het kreeg zynen naem van een Land van Egypten *Nitrum* genaemt, alwaer het, zoo men zegt, in overvloed gevonden werd; men gelooft, dat 't de Anatron was, waer van ik op zyne plaets geſproken heb.

N I X.

Nix, in 't Franſch *Neige*, en in 't Nederduitſch *Sneeuw*, is een verdund, en door een' kouden wind in de lucht bevroren water; doorgaens is zy in kleene witte kriſtallyne vlokken gevormt, doch verſchillende van gedaente naer de bepalingen, die de wind daer aen gegeven heeft; men ziet 'er ſomtyds vallen, die de gedaente van kleene ſtarren hebben; dit water ſluit onder 't bevriezen een zuur zout van de lucht in, dat de Sneeuw een weinig ſcherper en doordringender maekt; in den winter is zy nuttig op de landeryen om het koren te bewaren, omdat zy het bedekt, en door middel van haer zout eene ſoort van giſtinge of warmte onderhoud, die belet, dat zyn zaed bevrieze en verga.

Zy is verdunnende, bevochtigende, afvegende, verkoelende, goed tegen de gebrandheit, kwade oogen en ontſtekingen.

De bevroren vruchten bedekt men met Sneeuw, opdat zy, zachtjes ontdooijende, bewaert worden zonder te bederven of te rotten.

N O C T U A.

Noctua, in 't Franſch, *Chahuan* of *Hibou*, in 't Nederduitſch, *Uil*, *Nachr-Uil*, is een vogel, die niet als 's nachts vliegt en ſchreeuwt; daer zyn 'er van verſcheide grootte, maer hy is gemeenlyk zoo groot als eene duif; zyn hoofd is dik; zyne oogen zyn breed, naer die van de kat gelykende; zy dienen hem niet als 's nachts, want hy kan 't licht van den dag niet verdragen; zyn bek is kleen, langwerpig, en geel; zyn hals is kort; zyne beenen zyn met vederen bedekt; zyne pooten zyn ruig; hy is donker van kleur', onthoud zich op ſteenachtige plaetſen, tuſſchen de rotſen, op de bergen, in oude vervallen gebouwen, voed zich met honigbyën, hagediſſen, en ratten; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch is ontbindende en goed tegen de lamheit, droefgeeſtigheit, keelontſteking; men gebruikt het in- en uitwendig; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma, gedroogt en tot poeder gemaekt.

Zyne gal is goed om de vlekken van de oogen weg te nemen.

Zyn vet is verzachtende en ontbindende, goed om de zenuwen te verſterken, en 't gezicht te ſcherpen.

Noctua, *à nocte*, om dat dees vogel niet als 's nachts vliegt en ſchreeuwt.

N O L I M E T A N G E R E.

Noli me tangere, J. B. Raii Hiſt.
Balſamina lutea, *ſive Noli me tangere*, C. B. Pit. Tournefort.
Perſicaria ſiliquoſa, Ger.
Mercurialis ſylveſtris, *Noli me tangere dicta*, *ſive Perſicaria ſiliquoſa*, Park.
Impatiens herba, Dod.

In 't Nederduitſch *Kruidje roer my niet.*

* Is eene ſoort van Balſamina, of eene plant, die eenen teêren, gladden, blinkenden, groenen, ledigen, takkigen ſteel ſchiet anderhalf voet hoog, en met een ſmaekloos ſap voorzien; hare bladers zyn over en weêr geſchikt, die van 't Bingelkruid gelyk, maer een weinig grooter, aen de kanten getandt, ſchoon groen van kleur', en vol ſap; uit den ſchoot van deze blade-

* Zie Pl. XVI. Fig. 1.

bladeren komen lange, dunne, naer de aerde gebogen voetſteeltjes, zich in drie of vier takken verdeelende, waer aen kleene, uit vier oneffen bladeren beſtaende bloemen vaſt zyn, die van de andere ſoorten van Balſamina gelyk, geel van kleur', met roode ſtippen geteekent, en in haer midden met verſcheide witte helmſtyltjes verzelt. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er lange, dunne, knoeſtachtige vruchten in hare plaets, van eene groenachtig-witte kleur', met groene ſtrepen. Deze vruchten gaen onder 't rypen open, en, door den wind of door de minſte aenraking bewogen zynde, ſchieten door eene ſoort van veer langwerpige, afchverwige of roodachtige zaden uit; haer wortel is vezelachtig. Deze plant waſt in de boſſchen, op vochtige en lommerryke plaetſen; zy heeft veel waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich. Sommige Schryvers, en onder anderen Dodoneus, hebben gemeent, dat zy eene kwaedaertige hoedanigheit bezat, en hebben ze onder de vergiften geſtelt; nogtans leert de ondervinding, dat zy geene kwade uitwerkingen voortbrengt, maer men bevind 'er goede van.

Zy is zeer openende, goed om de pis te doen lozen, den ſteen der nieren en blaes' te breken, in een afziedſel of overgehaeld water ingenomen.

Men meent ook, dat zy doet braken en afgaen; deze uitwerkzels heb ik niet vernomen, doch 't is waerſchynlyk, dat zy verſcheide krachten verkrygt naer de verſcheide luchtſtreken, waer in zy waſt; zy is ontbindende, afvegende, en wondheelende uitwendig gelegt.

Noli me tangere, ſeu impatiens herba, omdat, als men de vrucht van deze plant' aenraekt, 'er zaden met geweld uitſpringen, die zich tuſſchen de vingers voegen en de handen vuil maken.

NOSTOC.

Noſtoc ciniſtorum, Pit. Tournef.
Muſcus fugax membranaceus pinguis, Bot. Monſp.

Is eene ſoort van vliesachtig Moſch, dat een weinig ſmerig is, of eene kale zoode aerde, bleek-groen van kleur' en ſmaekloos, die langs de wegen en in de weiden waſt en zich zeer verſpreid; men ziet het niet dan in de dag- en nachtsevening van de Lente en van den Herfſt, men vind 't over al omtrent Parys. Sommige Kruidkenners noemen 't *Uſnea plantarum*, in 't Franſch *Uſnée-plante*; het heeft veel waterdeelen, olië en vlug pisachtig zout in zich.

Deze plant geplukt en in warm water geweekt ontdoet zich bynaer geheel, en bederft in korten tyd.

Zy is weekmakende, verzachtende, wondheelende, ontbindende, en ſtilt de pynen uitwendig gelegt.

Noſtoc is een Hoogduitſche naem.

NUMMULARIA.

Nummularia, Ger. Raii Hiſt.
Nummularia vulgaris, Park.
Centimorbia, Geſn. Tur.
Nummularia major lutea, C. B.
Nummularia, ſive Centimorbia, J. B.
Lyſimachia humi fuſa folio rotundiore, Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Nummulaire.*

In 't Nederduitſch *Penningkruid*, *Duizendkruid.*

* Is eene ſoort van Wederik, of eene plant, die verſcheide lange, dunne, takkige, langs den grond kruipende en ſlangwyze loopende ſtelen ſchiet, dragende bladers, die tegen over malkanderen ſtaen, een vinger breed, bynaer rond, een weinig gerimpelt, groen, en zeer t' zamentrekkende van ſmaek zyn; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren; zy zyn groot, geel, als roosjes gemaekt, in vyf deelen geſneden, ſpits en aen korteſteeltjes vaſt; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er kleene bolronde vruchten in hare plaets, die zeer kleene zaden inſluiten; haer wortel is kleen. Deze plant waſt op vochtige plaetſen, aen de kanten der wegen, by de beken; zy ſtrekt zich min of meer uit in grootte naer de gronden, waer in zy waſt; want die men in de tuinen vind, word grooter, dan die in de velden waſt; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is t' zamentrekkende, wondheelende, goed tegen de zweren der long', voor de aêmborſtigheit, de ſlangebeten, de ſcheurbuik, den roodeloop, de bloedſpouwing, den vloed der maendſtonden en der ambeyen, tegen de ſcheurzels en buikloopen; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Nummularia, à nummo, gemunt geld, penning; om dat de bladers van deze plant' door hunne

* Zie Pl. XVI. Fig. 2.

ne gedaente een ſtuk gemunt geld of een' penning verbeeiden.

Centimorbia, als of men zeide *Kruid, dat goed is om honderd ſoorten van ziekens te genezen*; dat eene vergrooting is, die by de Schryvers vry dikwils gebruikt word.

NUX CARYOPHYLLATA.

Nux caryophyllata.

In 't Franſch *Noix geroſlée*, of *Noix de Madagaſcar.*

Is eene noot zoo groot als eene galnoot, rond, kaſtanjebruin, hebbende den reuk en ſmaek van Kruidnagelen, doch zwakker, een' korrel of zaed inſluitende; men brengt ze ons van Madagaſcar; zy is de vrucht van een' boom, in 't land *Ravendſara*, genaemt, die op 't Eiland van S. Laurens in overvloed waſt; zyne bladers komen die van den Lauwrierboom in gedaente naerby.

Men ſchelt de tweede ſchors van dezen boom', en men laat ze droogen; zy gelykt in gedaente en in kleur' zeer naer de Kaneel; maer heeft den ſmaek van Kruidnagelen, men noemt ze in 't Franſch, *Canelle geroſlée*, of *Capelet*, of *Bois de Crabe.*

De vrucht en de ſchors van dezen boom zyn hoofd- en maeg-middelen, goed om de winden te verdryven, den etensluſt te verwekken, 't vergift tegen te ſtaen.

NUX INSANA.

Nux inſana, ab effectu Prunula inſana nautis Belgis, Cluſ.
Pruna inſana ſpinoſa, C. B.

In 't Nederduitſch *Malle Pruim*, *Malle Noot.*

Is eene Indiaenſche vrucht van grootte als onze kleene pruimen, rond, met eene harde, ruwe, roodachtige ſchors' bedekt, eene vliesachtige, zwarte en met eene witte vlekke geteekende, vry groote kern inſluitende, die met een zwart vleeſch of merg, naer dat van de ſleepruimen gelykende, omringt is; deze kern heeft eene pit, die hard en afchverwig van kleur' is. Deze noot waſt aen een' boom' van grootte als een Kerſeboom, en die lange en ſmalle bladers als die van den Perzikboom draegt.

Deze vrucht brengt eene zeer kwade uitwerking voort in de genen, die 'er van eten, want zy veroorzaekt ſuizelingen en eene yl-hoofdigheit, die ſomtyds twee of drie dagen duurt, of zy veroorzaekt buikloopen.

Zy is verdoovende, men kan ze uitwendig in zalven gebruiken, om de pynen te verzachten en te ſtillen.

Nux inſana, wegens de kwade uitwerkingen, die deze noot in 't lichaem veroorzaekt, als men ze eet.

NUX JUGLANS.

Nux juglans, Dod. J. B. Raii Hiſt.
Nux juglans, ſive regia vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Nux juglans vulgaris, Park.

In 't Franſch *Noyer.*

In 't Nederduitſch *Noteboom*, *Okkernoteboom*, *Walnoteboom.*

Is een groote en ſchoone boom, die zeer takryk is, en zyne takken zeer wyd uitſpreid, makende eene groote ſchaduw; zyne bladers zyn groot, breed, zenuwachtig, groen, ſterk van reuk, t' zamentrekkende van ſmaek; zyne katjes zyn lang, neêrhangende, van gedaente en dikte als Rupſen, uit verſcheide bladeren, die ſchubwyze langs een' priem geſchikt zyn, t' zamengeſtelt, geelachtig van kleur'; 't onderſte van deze bladeren is met verſcheide helmpjes bedekt, die gemeenlyk aen zulke korte helmſtyltjes vaſt zyn, dat men ze naeuwelyks gewaer word; de vruchten waſſen op den zelven voet, die de katjes draegt, maer op afgezonderde plaetſen; zy zyn de Noten, die by ydereen bekent zyn, en in 't Latyn *Nuces* genaemt worden; yder van haer is bedekt met een' vleezigen, groenachtigen baſt', waer onder men den houtachtigen, harden, bynaer ronden of eironden dop vind, die men noteſchulp noemt, en eene ſoort van pit inſluit, die in twee of in vier vleezige, mergachtige, witte deelen verdeelt is, eenigzints naer kleene dyën gelykende, lekker en aengenaem van ſmaek, naeuw omzet met een dun, fyn vliesje, dat 'er aen vaſt is, doch dat 'er gemaklyk afſcheid; deze kleene deelen van de Noot zyn door een houtachtig middelſchot, dat men in 't Franſch *Zeſt* noemt, geſcheiden; terwyl de Noot nog heel jong en een weinig waterachtig is, word ze in 't Franſch *Cerneau* genaemt, men eet ze met zout, 't is eene lymachtige koſt, die dikwils onverteringen veroorzaekt, als men 'er zich in te buiten gaet; 't is waer, het zout verbetert die met hare deelen te verdunnen; de Noot is minder

onderworpen deze kwade uitwerking voort te brengen, als zehare volkomen grootte of rypheit heeft gekregen.

Het hout van den Noteboom is hard, ſterk, vaſt, gewatert, bedekt met eene dikke aſchverwige ſchors'; zyne wortels zyn groot, lang, in den grond zich zeer verſpreidende; dees boom waſt in vette gronden in't veld en in de tuinen; hy heeft veel olië en zout in zich.

Het Noteboomenhout word van de Werklieden gebruikt tot het maken van kabinetten, ſchryſtafelen, toonbanken, kaſten; in de Geneeskunde word 't weiniggebruikt; in een afziedſel ingenomen is het nogtans zweetdryvende en verzachtende.

De bolſter van de Noten is zweetdryvende en goed om 't vergift te wederſtaen; de Verwers trekken 'er eene ſterke verw uit,

De ſchulpen en middelſchotjes der Noten zyn ook zweetdryvende en opdroogende; men gebruikt ze met de China, Salſeparilla, en Pokhout in de koeldranken.

De gekonſyte Noten verſterken de maeg, verwekken 't zaed, geven een' friſſchen mond; en verbeteren den kwaden adem.

Uit de drooge Noten perſt men eene olië, die onder de voedſels en in de Geneeskunde veel gebruikt word tegen 't kolyk, om de naweenen der kraemvrouwen te verzachten, om te ontbinden en de zenuwen te verſterken.

De tweede ſchors van 't Noteboomenhout ſtuit 't braken, men laet ze droogen, en men maekt ze tot poeder; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Het ſap van den wortel van den Noteboom word goed geacht om de jigtpynen te ſtillen, uitwendig gebruikt zynde.

De bladers en de katjes of bloefems van den Noteboom zyn t'zamentrekkende, zweetdryvende en goed om de kwaedaertigheit der vochten tegen te ſtaen, in afziedſel gebruikt.

Nux à nocere, ſchaden, om dat de reuk van den Noteboom hoofdpyn verwekt, en verſcheide menſchen duizelig maekt: men merkt ook aen, dat 'er maer zeer weinige planten onder de ſchaduw van den Noteboom waſſen.

Juglans, quaſi Jovis glans.

Nux regia, omdat de Noteboom door Koningen uit Perſien is vervoert, en in andere landen aengekweekt.

NUX MEDICA.

Nux medica, in 't Franſch *Noix Medicinale*, is eene vrucht van grootte als eene kaſtanje, zeer hard, langwerpig, in haer midden verheven, en aen beide de eindens wat platachtig, geelachtig van kleur', een weinig naer 't rood trekkende, aen de eene zyde naer hare lengte half open, en aen de andere zyde naeuwkeurig geſloten, hebbende rondom in 't midden eene rib. Zy waſt aen een boom', die in de Maldiviſche Eilanden in Amerika groeit.

Deze vrucht ingenomen is goed om de baring te helpen, den uitgang van de nageboorte te bevorderen, de herſenen te verſterken, tegen de vallende ziekte.

Nux medica, om dat deze noot dikwils by de Indianen in de geneeskunde gebruikt word.

NUX VOMICA.

Nux vomica, in 't Franſch *Noix vomique*, in 't Nederduitſch *Kraenoogen*, is eene kleene, platte, ronde, of bolronde vrucht, van breedte als een Franſch oortje, fluweelachtig of wollig, van buiten muisgraeuw van kleur', hard als horen, van binnen van verſcheide kleuren, dan geel, nu wit, ſomtyds bruin. Sommigen gelooven, dat zy de kern is van eene vrucht zoo groot als een appel, die in verſcheide geweſten van Egypten aen eene groote plant' waſt; doch de waerheit is, dat men den oorſprong van de Kraenoogen nogniet recht weet, en dat 'er in alle beſchryvingen, die men 'er van gegeven heeft, niets zekers is; men moet ze dik, zuiver, en nieuw verkiezen; men kan ze tot geen poeder maken, als ze niet eerſt geraſpt is, want zy is van eene horenachtige hardigheit; men laet 'er de honden en andere viervoetige dieren, die men wil doen ſterven, van eten, want zy vergiftigt hen door als eene ſpons in hunne maeg' te zwellen, en ze te doen ſtikken; voor de menſchen is ze geen vergift.

Uitwendig in een poeder gebruikt is zy afvegende, opdroogende, ontbindende; men gebruikt ze ook inwendig onder verſcheide t'zamengeſtelde middelen, die goed zyn om 't vergift te wederſtaen, en de kwade vochten door de doorwaeſſeming uit te dryven.

NYMPHÆA.

Nymphæa, in't Franſch *Nenuphar*, in't Nederduitſch *Plompen*, *Water-Rozen*, *Meer-Bladers*, is eene waterplant, waer van twee ſoorten zyn.

De

De eerſte ſoort word genaemt

Nymphæa alba, J. B.
Nymphæa candida, Trag. Fuch.
Nymphæa alba major, C. B. Pit. Tournef.
Nenufar album, Brunf.

In 't Franſch *Nenufar blanc.*

In 't Nederduitſch *Witte Plompen.*

* Deze plant ſchiet groote, breede, bynaer ronde, dikke, lyvige, leêrachtige bladers, die boven op het water dryven, en vol adereu, op den rug witachtig-groen, van onderen donker-groen, en van een' vry laffen grasachtigen ſmaek zyn; hebbende yder twee kleene ſtompe oortjes; deze bladers worden door lange roodachtige, teêre, ſappige, vooze ſtelen, die zoo dik als de vinger van een kind zyn, ondersteunt; hare bloemen zyn groot, dik, breed als ze open zyn, uit verſcheide roosswyze geſchikte bladeren t'zamengeſteld, ſchoon, wit als die der Lelien, maer zonder reuk, vervat in een' kelk, die gemeenlyk uit vyf witachtige bladeren beſtaet, en yder door een voetſteeltje ondersteunt, dat naer den ſteel der bladeren gelykt; als deze bloem voorby is, komt'er eene ronde vrucht te voorſchyn, naer hare lengte in verſcheide huisjes, die met langwerpige, zwartachtige, blinkende zaden vervult zyn, verdeelt; haer wortel is lang, zoo dik als de arm, op den baſt met kwaſten voorzien, van buiten bruin van kleur', van binnen wit, vleezig, voos, met veel lymachtig ſap vervult, op den grond van 't water in de aerde met verſcheide vezelen vaſt.

De tweede ſoort word genaemt

Nymphæa lutea, Ger.
Nymphæa lutea major, C. B. Pit. Tournefort.
Nymphæa citrina, Cord. Hiſt.
Nenuphar luteum, Bronf.

In 't Franſch *Nenufar jaune.*

In 't Nederduitſch *Gele Plompen.*

Zy verſchilt van de voorgaende, dat hare bladers zoo rond niet, of een weinig langwerpig zyn; dat hare bloemen geel zyn; dat hare vrucht eene kegelswyze gedaente heeft, en grooter zaden dan die van de witte Plompen inſluit; en dat haer wortel van buiten groen is; de eene en de andere Plompen waſſen in de moeraſſen, poelen, en rivieren; zy hebben veel waterdeelen en olië, weinig zout in zich. De witte Plompen zyn in de geneeskunde zeer in gebruik.

Hare bloem en haer wortel zyn bevochtigende, verkoelende, een weinig verdoovende; zy ſtillen door hunne lymachtige deelen de al te groote beweging der vochten; zy zyn goed tegen de ſcherpheit van de Pis, om 't bloed te verzachten, tegen de heete koortſen, verkoudheit, in een afziedſel genomen. Ook gebruikt men ze uitwendig tegens de onſtekingen, om de huid ſchoon te maken en te verzachten, en om den ſlaep te verwekken.

Men heeft de Plompen den naam van *Nymphæa* gegeven, om dat zy in 't water waſſen, waer in de Dichters verſiert hebben, dat de Nymphen of Watergodinnen zich onthielden.

NYMPHOIDES.

Nymphoides aquis innatans, Pit. Tournefort.
Nymphæa lutea minor flore fimbriato, C. Bauh. J. B.

Is eene waterplant, die de Schryvers onder de ſoorten van Plompen hebben geplaetſt. De Heer Tournefort maekt 'er een afgezonderd geſlacht van; hare bladers zyn van gedaente als die van de gele Plompen, maer kleener, aen den wortel door lange, ronde, en op 't water dryvende ſtelen vaſt, bitter van ſmaek; tuſſchen dezelve ryzen 'er ronde ſtelen, dewelke bloemen ondersteunen, die uit een enkel blad beſtaen, dat als een bekken gemaekt, meeſtentyds in vyf evengelyke deelen, die aen de kanten als met franjes bezet zyn, geſneden, en geel van kleur' is; dit bekken is vervat in een' kelk, die tot omtrent zynen grond in vyf deelen geklooft is. Als de bloem voorby is, komt 'er een langwerpig, platachtig, en eenigzins vleezig zaedhuisje in hare plaets, hebbende maer eene holligheit, waer in verſcheide langwerpige bittere zaden beſloten zyn; yder met een vlieſachtig kapje omringt: haer wortel is dik, knoeſtachtig, door verſcheide vezels in de aerde vaſt. Deze plant waſt in de poelen en moeraſſen; zy heeft veel olië waterdeelen, weinig zout in zich.

* Zie Pl. XVI. Fig. 3.

Zy is afvegende, verkoelende, t' zamentrekkende, verdikkende, goed om de bloedingen te ſtuiten, den ſlaep te bevorderen, de ſcherpheit van 't bloed te verzachten, in een afziedſel gebruikt.

O.

OCHRA.

Ochra, in 't Franſch *Ocre*, in 't Nederduitſch *Oker*, *Berg-Geel*, is eene aerde in klonteren, die droog, vettig, broos, zagt in 't aenraken, geel of goudgeel van kleur' is, en uit eenige diepe mynen van Berry gehaelt word.

Men kalcineert 'er van in 't vuur, tot dat zy eene roode kleur heeft verkregen; deze noemt men *Roode Oker*.

De eene en de andere van deze aerdens worden tot 't Schilderen gebruikt; men verkieſt die, welke zuiver, broos, en hoog van kleur' zyn.

Zy zyn ontbindende, opdroogende, t'zamentrekkende, uitwendig gelegt.

Uit Engeland brengt men ons eene ſoort van *Roode Oker*, die men *Engelſch Bruin* noemt; men gebruikt ze tot 't Schilderen.

Uit 't zelve land brengt men ons eene andere ſoort van Oker, die van 't Engelſch-Bruin niet verſchilt, als dat ze heel donker van kleur' is; in 't Franſch noemt men ze *Potée*, men gebruiktze om de ſpiegelglazen te polyſten.

Deze twee laetſte ſoorten van Roode Oker zyn opdroogende en t' zamentrekkende.

OCHRUS.

Ochrus folio integro capreolos emittente, C. B. Pit. Tournefort.
Ochrus, *ſive Ervilia*, Dod. Raii Hiſt.
Ochrus, *ſive Ervilium flore & fructu albo*, Park.
Lathyri ſpecies, *quæ Ervilia ſylveſtris Dodonæo*, J. B.

In't Nederduitſch *Kleene Erweten*, *Gemeene Erweten*, *Ronde Erweten*, *Heere Erweten*.

Is eene plant, die ſtelen ſchiet eenigzins die van de Platte Erweten gelykende, welke anderhalf of twee voeten lang, hoekig, en zwak zyn, en ter aerde nederliggen; hare bladers zyn langwerpig, deze enkel, gene t' zamengeſtelt uit andere bladeren by paren geſchikt, alle met klaeuwiertjes eindigende; hare bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, en zyn aen korte voetſteeltjes vaſt, als die der peulvruchten, wit, door ſpitswyze ingeſneden kelken ondersteunt; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er peulen in hare plaets, yder uit twee ſchellen t'zamengeſtelt, die vyf of zes bynaer ronde korrels of zaden inſluiten, zoo groot als kleene erweten, donker geelachtig van kleur'; haer wortel is vezelachtig; deze plant waſt op de velden, tuſſchen 't koren; haer zaed heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy is afvegende, t' zamentrekkende, ontbindende, en verterende.

Ochrus, *ab Ochra*, *Oker*, om dat 't zaed van deze plant' eene kleur heeft, die van de Oker naerby komende.

OCIMUM.

Ocimum vulgatius, C. B. Pit. Tournefort.
Ocimum vulgare majus, Park.
Baſilicum, *ſive Ocimum*, Brunf.
Ocimum medium vulgatius & nigrum, J. B. Raii Hiſt.
Ocimum medium citratum, Ger.

In 't Franſch *Baſilic*.

In 't Nederduitſch *Baſilikon*.

* Is eene plant, die omtrent een half voet hoog waſt, en dicht is, in verſcheide kleene, vierkante, ruige, een weinig roodachtige takken zich verdeelende, voorzien met bladeren, welke die van 't Glaskruid in maekſel gelyk, doch kleener, ſterk, ſpeceryachtig en zeer aengenaem van reuk zyn; de bloemen ſtaen rondom den ſteel, en zyn op de wys van eene lange en niet zeer geſloten air aen de toppen der takken geſchikt, wit van kleur' naer 't purperachtig trekkende, ſterk riekende; yder derzelve is bekwyze of als eene pyp gemaekt, die van boven in twee lippen is geſneden; in hare plaets komt een zaedhuisje, dat langwerpige, kleene, zwarte zaden inſluit; haer wortel is hout- en vezelachtig, en zwart; deze plant kweekt men in de tuinen en in de huizen, alwaer ze een' aengenamen reuk verſpreid; zy heeft veel fyne olië en vlug zout; in de Geneeskunde gebruikt men hare bladers en haer zaed.

Zy

* Zie Pl. XVI. Fig. 4.

Zy is goed om de pis en de maendſtonden te verwekken, 't vergift te wederſtaen, de winden te verdryven, de ademhaling te helpen, de herſenen en 't hart te verſterken, om af te vegen, te verteren, te ontbinden, de zenuwen te verſterken; men gebruikt zé uit- en inwendig.

Ocimum ab ὠκίως, celeriter, om dat 't zaed van deze plant' ſchielyk opſchiet.

Baſilicum, à Βασιλεὺς, Rex, als of men zeide Koningklyke plant, wegens haren uitnemenden reuk en hare krachten.

Somtyds vind men in de beſchryvingen der Artzenybereideryen *Ozimum* in de plaets van *Ocimum*.

OCULUS CATI.

Oculus cati, Boet. de Boot.
Solis oculus, quibuſdam.
Aſtroïtes, Plin.
Mithrax, Perſis.
Pſeudopalus, Cardan.

In 't Franſch *Oeil de Chat.*

In 't Nederduitſch *Kattenoog.*

Is een ſchoone, blinkende, doorſchynende koſtelyke ſteen van verſcheide kleuren, naer den Opaelſteen gelykende, maer veel harder; hy groeit in Indiën op verſcheide plaetſen, maer dien men uit Zeilon krygt, is de meeſtgeachte; men vind 'er van verſcheide grootte; hy is gemeenlyk langwerpig van gedaente, bynaer als een wit boontje; men zegt dat de grootſte, die in Europa is, in 't Kabinet van den Groot Hertog van Toskanen bewaert word; hy is grooter dan de duim. Dees ſteen word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Oculis cati, om dat dees ſteen naer 't oog van eene kat gelykt.

Solis oculus, om dat hy een oog verbeeld, en dat hy als eene kleene zon ſtraelt.

Aſtroïtes, om dat hy ſlonkert als eene ſtar.

Mithrax, is een Perſiaenſche naem, die *zon* beteekent; omdat dees ſteen, gelyk eene zon, ſtralen ſchiet.

Pſeudopalus, à ψεῦδος, falſus, & ὄπαλος, opalus, dat is te zeggen, *valſche Opaelſteen*; want dees ſteen naer den Opaelſteen gelykt.

OENANTHE.

Oenanthe Apii folio, C. B. Pit. Tournefort.
Oenanthe Apii folio major, Park.
Oenanthe, ſive Filipendula Monſpeſſulana Apii folio, J. B. Raii Hiſt.
Filipendula anguſtifolia, Ger.

Is eene plant, wier bladers in 't eerſte breed, ter aerde nederliggende, en die van de Peterſelie gelyk zyn; daer na nemen zy de gedaente van die van Peucedanum of Varkens-Venkel aen; tuſſchen dezelve ryzen 'er hoekige, takkige, gevoorde, blaeuwachtige ſtelen omtrent twee voeten hoog op; hare bloemen zyn kranswyze aen de toppen der takken geſchikt; zy zyn kleen, yder uit vyf bladeren, die op de wys van Leliën geſchikt zyn, t' zamengeſtelt, wit van kleur' naer 't purperachtig trekkende; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er twee aen twee t'zamen gevoegde, langwerpige, op den rug gevoorde zaden te voorſchyn, aen hun bovenſte einde met verſcheide punten voorzien; hare wortels zyn bollen, die van buiten zwart, van binnen wit zyn, aen lange vezelen hangen, zich meer in 't breede of aen de zyden verſpreiden dan diep in de aerde ſchieten, van een' zoeten en vry aengenamen ſmaek, dien van de Pinſternaken een weinig naerby komende: deze plant waſt op moeraſſige plaetſen; zy heeft veel zout en olië in zich; in de Geneeskunde gebruikt men voornamentlyk haren wortel.

Hy is afvegende, openende, windbrekende; men gebruikt hem tegen den ſteen, en tegen de ambeyen.

Oenanthe, ab οἶνη, vitis, & ἄνθη, flos, als of men zeide, *Bloem van den Wyngaerd*, om dat de Ouden den naem van *Oenanthe* aen eene plant' gaven, die op den zelven tyd, als de wyngaerd, bloeide, of wier bloemen een' reuk hadden, gelyk als die van de Wyngaerd-bloem'.

Onder de ſoorten van Oenanthe is 'er eene, die zeer gevaerlyk is, en waer voor men zich moet wachten, want zy is een groot vergift; zie hier de beſchryving.

Oenanthe chærophylli foliis, C. B. Pit. Tournefort.
Oenanthe cicutæ facie ſucco viroſo, croceo, Lob. Icon.
Oenanthe ſucco viroſo cicutæ facie Lobelio, J. B. Wepfer.

Deze plant heeft veel overeenkomſt en gelykenis met de Scheerlink; zy waſt drie voeten hoog; uit haren wortel' ſchieten ronde takkige en vry verſpreide ſtelen, dragende bladers naer die van de Kervel gelykende, donker groen of zwartachtig van kleur', ſcherp en onaengenaem van ſmaek, vervult met een ſap,

dat

dat in 't begin melkachtig is, maer naderhand geel, groen, ſtinkende, venynig word, en zweren veroorzaekt; hare bloemen zyn als die van de Scheerlink kranswyze geſchikt; yder der zelve is uit verſcheide roos- of leliwyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt; zy laten, als ze zyn afgevallen, eene kleene vrucht na zich, die uit twee langwerpige gevoorde zaden is t'zamengeſtelt; hare wortels zyn bollen als die van de Affodille; zy zyn wit, onmiddelyk aen hunne bol, zonder dat eenige vezels hen ophouden, vaſt, met het zelve ſap, gelyk de plant, vervult; zy waſt zelden als in de koude, en Noorderlanden; men vind 'er ook in Engeland langs de beken en andere waterachtige plaetſen.

Het is een doodlyk vergift; indien men 't ongeluk heeft gehad 'er van in te zwelgen, veroorzaekt het in de maeg' eene zeer pynlyke hitte; het doet in ſtuiptrekkingen vallen, die de oogen 't achterſte voor keeren, 't gevoel benemen, de kaken op malkanderen ſluiten, 't verwekt veelvuldige hikken, vergeefſche neigingen en pogingen tot braken, bloedingen uit de ooren, trekkingen, eene groote ſpanning omtrent de plaets van de maeg'; alle deze kwade toevallen geven te kennen, dat deze plant door hare ſcherpte 't zenuwachtige vlies van de maeg' knaegt en brand; de middelen, die men 'er tegen aenwenden moet, zyn dezelve, die men tegen 't Rottekruid en Sublimaet gebruikt; als den lyder veel oliē, geſmolten vet of boter, melk en andere oliachtige vochten te laten drinken, die de ſcherpe en knagende zouten, die de ſappen van de plant' aen de ingewanden mêedeelen, konnen binden, omwinden en verzachten, en van boven en van onderen doen ontlaſten.

OENANTHE AVIS.

Oenanthe,
Vitiflora.
Vitifera.

In 't Franſch *Cu blanc.*

In 't Nederduitſch *Witbuikje.*

Is een kleene vogel, wiens bek, vlerken, beenen, en einde van den ſtaert zwart zyn; zyn rug is aſchverwig; 't onderſte van den buik en zyn' ſtaert is wit; zyne beenen zyn langachtig, zyne pooten kleen, zyne tong langwerpig en plat; men vind hem in de doornboſſchen; hy vliegt niet lang zonder op te houden, voed zich met vliegen, aerdwormen, rupſen; hy heeft veel vlug zout en oliē in zich.

Hy is openende en goed tegen de vallende ziekte.

Oenanthe, à οἶνη, vitis & ἄνθη, flos, dat is te zeggen, *Bloem van den Wyngaerd*; dezen naem heeft men dien vogel gegeven, om dat hy in den tyd, als de wyngaerd bloeit, te voorſchyn komt; men noemt hem *Vitiflora* om dezelve reden.

Cu blanc, *Witbuikje*, om dat hy onder aen den buik en den ſtaart wit is.

OENAS.

Oenas.
Vinitorculum.
Vimago.
Rupicola.

Is een vogel grooter dan eene Duif; zyn bek is lang en ſpits; zyn hoofd, vlerken, en buik zyn aſchverwig, zyn ſtaert graeuw en zwart, zyne pooten rood; hy houd veel van de rypen druiven; men vind hem in de wyngaerden in den wynoogſt; zyn vleeſch is hard; dezen vogel ſtelt men onder de wilde Duiven; hy heeft veel vlug zout en oliē in zich.

Hy is goed tegen de vallende ziekte, om de pis te verwekken, de krachten te herſtellen; men maekt 'er vleeſchnat van.

Oenas, ab οἶνος. vinum, om dat dees vogel de rype druiven uitzuigt.

OESYPUS.

Oeſypus.
Iſopus humida.

In 't Franſch *Oeſype*, *Suin.*

In 't Nederduitſch *'t Vet van ongewaſſchen Schaepewollē.*

Is eene ſoort van ſlymige ſtoffe, die ſmerig is en de dikte van eene zalve heeft, bruin graeuw van kleur', laf en onaengenaem van reuk; men krygt ze van de vette wolle, in 't Latyn *Lana Succida* genaemt, die aen de keel en tuſſchen de dyen der Schapen groeit; men waſcht deze wol, en men laet ze in water koken om 'er 't vet uit te krygen, opdat ze in ſtaet zy om als andere wol gebruikt te worden; deze waſſchingen of 't afziedſel laet men een weinig ſtil ſtaen, en men vind 'er eene ſoort van

van vet ſchuim op dryven, dat men 'er afneemt, en door een' doek laet loopen, dan doet men 't in een vat of pot om 't te bewaren; dit is de Oeſypus. Die men by de Droogisten vind, en die wy onder de plaeſters gebruiken, word uit Normandië, Beauſſe, en Berri gebragt; men moet ze verſch, van eene bekwame dikte, zuiver, bruin van kleur' en onaengenaem van reuk verkiezen, doch zy moet niet bedorven zyn, want zy word ſomtyds in 't verouden ſtinkende, op andere tyden word zy zoo hard als zeep; zy heeft veel olië, een weinig waterdeelen, en vlug zout in zich.

Zy is goed om te verzachten, te ontbinden, de pynen te ſtillen, te verſterken; men gebruikt ze niet dan uitwendig.

Oeſypus, *ab οἶς*, *ovis*, ſchaep, *& σήπεσθαι*, *putreſcere*, om dat de Oeſypus eene vuile en als bedorven ſtoffe is, die men van de ſchapen krygt.

OLAMPI GUMMI.

Gummi olampi, is eene harde, gele, naer 't wit trekkende, doorſchynende gom of harſt, naer de Copal gelykende, van een' zoeten ſmaek met een weinigje t'zamentrekking'; deze gom brengt men ons uit Amerika, maer zelden.

Zy is afvegende, opdroogende, ontbindende.

OLEA.

Olea, in 't Franſch *Olivier*, in 't Nederduitſch *Olyfboom*, is een boom van eene middelmatige grootte, waer van twee ſoorten zyn, de eene tam en de andere wild.

De eerſte ſoort word genaemt

Olea, Brunf.
Olea ſativa, Dod. C. B. J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.

In 't Nederduitſch *Tamme Olyfboom.*

* Zyn ſtam is knobbelig; zyne ſchors glad en aſchverwig; zyn hout vry vaſt, geelachtig van kleur' en een weinig bitter van ſmaek; zyne bladers zyn langwerpig en ſmal, die van de Wilge bynaer gelyk, ſpits, dik, vleezig, lyvig, hard, van boven bleek-groen van kleur', van onderen witachtig, maer zonder hair, aen zeer korte en tegen malkanderen overſtaende ſtelen vaſt; uit den ſchoot der bladeren komen ſteeltjes, die witte troswyze geſchikte bloemen ondersteunen, beſtaende yder uit een enkel blad, dat van boven wyd uitgebreidt en in vier deelen is geſneden, maer van onderen pypwyze toeloopt; als deze bloem voorby is, komt 'er eene langwerpige of eironde, groene, vleezige, ſappige vrucht in hare plaets; deze is 't, die men in 't Latyn *Oliva*, in Franſch *Olive*, in 't Nederduitſch *Olyf* noemt; deze vrucht is min of meer groot naer de plaetſen, alwaer zy waſt; die in Provence en in Languedok groeit, is grooter dan een eikel, maer die in Spanje waſt, grooter dan eene notemuskaet; de eene en de andere hebben een' ſcherpen, bitteren, wraugen en onaengenamen ſmaek; zy hebben in haer vleeſch of merg eene langwerpige en ſteenachtige kern, die ook een langwerpig zaed inſluit. Dezen boom kweekt men in de warme landen, in Italië, Spanje, Languedok, en Provence.

De wilde Olyfboom word genaemt

Olea ſylveſtris, Ger. Raii Hiſt.
Olea ſylveſtris folio duro ſubtus incano, C. B. Pit. Tournefort.
Oleaſter, Lon. Caſ.
Oleaſter, ſive Olea ſylveſtris, J. B. Park.

Hy verſchilt van den voorgaenden, dat hy kleener in alle zyne deelen is, en dat zyne bladers van onderen witter zyn; hy waſt ook in de warme landen; zyne Olyven gebruikt men niet.

Men legt de tamme Olyven in met zout en water om ze tot 't eten bekwamer te maken, want als zy van den boom' komen, hebben ze een' onverdraeglyken ſmaek.

Men perſt de olië van Olyven zoo als ik in myne algemeene Artzenybereiderye gezegt heb; zy is verzachtende, pynſtillende, ontbindende, afvegende, goed tegen den roodeloop, en 't kolyk; de Olyven hebben ook veel waterdeelen, en wezentlyk zout, dat men 'er laet uitloopen en vervliegen, eer men ze perſt.

De bladers van den Olyfboom zyn t'zamentrekkende.

De takken van den Olyfboom waren eertyds teekens van vrede, gelyk die van den Lauwrierboom tegenswoordig teekens van eere zyn.

* Zie Pl. XVI. Fig. 5.

By de Roode-Zee waſſen 'er wilde Olyfboomen, die eene gom ſtorten, welke zeer goed is om 't bloed te ſtelpen en de wonden te genezen.

Olea komt van den Griekſchen naem ἔλαια, dat 't zelve beteekent.

OLEUM CADINUM VULGARE.

Oleum cadinum, ſeu Takinum vulgare.

In 't Franſch *Huile de Cade.*

Is eene roodachtige olië, zoo helder als de olië van Olyven, die zich vanden teer affcheid, als men 't zwarte pik maekt; zy is vry onaengenaem van reuk. De Paerdeſmits gebruiken ze in de ſteken en wonden der paerden; in de Geneeskunde word zy ook gebruikt.

Zy is ettermakende, verzachtende, ontbindende, ſtilt de pynen, geneeſt de ſchurft, is goed voor de zenuwen en wonden, uitwendig gebruikt.

Het geen men *Oleum cadinum verum*, in 't Franſch *Veritable Huile de Cade* noemt, is eene zwarte en ſtinkende olië, die men door overhaling uit 't hout van den kleenen Cederboom krygt, zoo als ik in 't hoofdſtuk van dezen boom heb aengeteekent.

Cadinum, à cadendo, vallen, omdat deze olië in 't overhalen valt.

OLEUM PALMÆ.

Oleum Palmæ, in 't Franſch *Huile de Palme*, of *Huile de Senega*, of *Pumicin*, in 't Nederduitſch *Olië van den Dadelboom, Palm-Olië* is eene olië zoo dik als boter, van eene gond-gele kleur' en van een' aengenamen Ireas-reuk; men krygt ze door 't koken en perſen van de pit van eene vrucht, die zoo groot is als een ei, *Aouara* genaemt, waer van ik op hare plaets geſproken heb, en aen eene ſoort' van Dadelboom in Senega, Braſilië, en Afrika waſt; de Afrikanen eten ze als boter; men krygt deze olië uit de pit van de vrucht van den Dadelboom, op de zelve wys als men ze uit de Lauwrierbeziën krygt; in myne Artzenybereiderye heb ik 'er van geſproken. Zie *Oleum Laurinum.*

Men moet de Olië van den Dadelboom verſch, van dikte als boter, hoog van kleur', aengenaem van reuk, en zoet van ſmaek verkiezen; zy word wit, als ze oud word, en een weinig garſtig.

Zy is goed om de jigt en vloeijingen te verzachten, de zennwen te verſterken, de koude zinkingen te verdunnen, uitwendig gebruikt.

OLEUM TERRÆ.

Oleum Terræ, in 't Franſch *Huile de Terre*, in 't Nederduitſch *Aerd-Olië*, is eene roode en doorſchynende olië van een' ſterk reuk, die uit een' berg in Ooſtindië vloeit; zy is eene ſoort van ſteen-olië.

OMPHACIUM.

Omphacium, in 't Franſch *Verjus*, in 't Nederduitſch *Verjuis*, is 't ſap uit groene of onrype druiven geperſt; het is groenachtig van kleur', zuur en t'zamentrekkende van ſmaek; het heeft veel wezentlyk zout en waterdeelen, doch weinig olië in zich.

Het is afvegende en t'zamentrekkende; 't verſlaet den dorſt, zet de gal neêr, vervrolykt 't hart, verzacht de ſcherpte der vochten, reinigt de huid; men gebruikt 't uit- en inwendig.

Omphacium, ab ὄμφαξ, *uva acerba*, omdat 't Verjuis van de onrype en wrange druiven geperſt word.

Omphalocarpium, ab ὄμφαλος, *umbilicus*, & καρπος, *fructus*: dezen naem heeft men 't Kleefkruid gegeven, om dat de gedaente van zyne vrucht die van een' kleenen navel naerby komt.

Het geen de Schryvers *Oleum omphacinum* noemen, zoude eene olië zyn, die van onrype Olyven geperſt was; maer men kan 'er geen olië van krygen, gelyk ik in myne Artzenybereiderye heb aengemerkt.

OMPHALODES.

Omphalodes pumila verna ſymphiti folio, Pit. Tournefort.

Symphitum minus borraginis facie, C. B.

Borrago minor herbariorum, Park.

Symphitum pumilum repens, ſive borrago minima herbariorum, J. B. Raii Hiſt.

Symphitum parvum borraginis facie, Ger. emac.

Is eene lage, kruipende plant, die naer den Smeerwortel gelykt; uit haren wortel' ſchiet zy bladers naer die van 't Longekruid vry gelykende, maer zy zyn kleener en zonder vlekken, ſpits, groen, aen lange ſteeltjes vaſt; hare ſtelen zyn omtrent een half voet hoog, dun, met weinige bladeren bewaſſen, dragende op hunne toppen

pen kleene blaeuwe bloemen; yder der zelve is een roosje in vyf rondachtige deelen gesneden; als deze bloem voorby is, komt 'er eene vrucht in hare plaets, wier beginsel eene spits is met vier zyden, zynde aen yder der zelve een korfswys zaedhuisje vast, dat doorgaens aen de kanten getandt is, en een zaed, 't Lynzaed vry gelyk, insluit; haer wortel is kleen, en met vezelen omringt; deze plant wast in de Lente in de tuinen; zy heeft een' lymachtigen smaek, die met een weinig scherpte vermengt is; zy heeft veel olië en waterdeelen, doch weinig zout in zich.

Zy is verdikkende, heelende, t'zamenlymende, goed om 't bloed te stuiten, de al te scherpe vochten te verzachten, inwendig gebruikt, en uitwendig gelegt.

Deze plant' heeft men den naem gegeven van *Omphalodes*, *ab* ὄμφαλος, *umbilicus*, omdat de holte van hare zaedhuisjes eene gedaente heeft, die van den navel naerby komende.

Omphax, *Grace*, ὄμφαξ, beteekent onrype druif, of verjuis.

ONAGER.

Onager, in 't Fransch *Asne sauvage*, in 't Nederduitsch *Wilde Ezel*, is eene soort van ongetemden Ezel, veel grooter dan de gemeene Ezel, van eene geschakeerde kleur', wit en zwart; hy onthoud zich op onbewoonde, steen- en bergachtige plaetsen, in Afrika, Lykaonië, en in Lycië; hy voed zich met kruiden; zyn vet is goed om de lendenen te versterken.

Zyn merg is goed om de jigt te verzachten, daer op gelegt zynde.

Onager, *ab* ὄνος, *asinus*, & ἄγριος, *sylvestris*, als of men zeide *Wilde Ezel*.

ONAGRA.

Onagra latifolia, Pit. Tournef.
Lysimachia lutea corniculata, C. B. Raii Hist.
Lysimachia Americana, Col.
Lysimachia lutea Virginiana, Ger. emac.
Lysimachia lutea siliquosa Virginiana, Park.
Axochiolt, Hernandez.

Is eene plant, welke een' hoogen steel schiet, die een vinger dik, van onderen rond, van boven kantig en takkig, graeuw en omtrent zynen top met roode stippen getreekent, en met merg vervult is; hare bladers zyn lang, smal, over en weêr geschikt, vol vouwen of plooijen en aen de kanten getandt; hare bloemen zyn groot en doorgaens uit vier gele bladeren t'zamengestelt, rooswyze in de uitsnydselen van een' kelk geschikt, wiens eene helft hol, en de andere helft vast is; deze bloem is welriekende, maer van een' korten duur, want zy blyft niet langer dan eenen dag open zonder te verwelken; als deze bloem voorby is, word't vaste gedeelte van den kelk eene lang-ronde vrucht, die aen de punt' in vier deelen open gaet, hebbende vier huisjes vol kleene hoekige zaden; haer wortel is lang, dikker dan een vinger, wit, met eenige vezelen voorzien; het zaed van deze plant' is uit Amerika gebragt; men zaeit en kweekt het zorgvuldiglyk in verscheide tuinen, het schiet zynen steel niet als in 't tweede jaer.

Men zegt, dat zy is t'zamentrekkende, afvegende, wondheelende; goed om 't bloed te stelpen; doch ik heb 'er geen eene proef van gezien.

Onagra, *quasi Oenagra*, *ab* οἶνος, *vinum*, & ἀγρὸς, *ager*, als of men zeide *Wilde Wyn*, omdat men eertyds dezen naem aen eene plant' heeft gegeven, wier wortel een' wynachtigen reuk gaf.

Ongle of *Onglet* of *witte gedeelte* van een bloemblad: Zie *Unguis*.

Onifcus, *ab* ὄνος, *asinus*; dezen naem heeft men de Piffebedde gegeven, zoo men zegt, om hare kleur, welke die van den ezel naerby komt.

ONOBRYCHIS.

Onobrychis, in 't Fransch *Saint-foin*, in 't Nederduitsch *Hanekammetjes*, is eene plant, waer van twee soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Onobrychis, Dod.
Onobrychis vulgaris, Park.
Onobrychis foliis viciæ, fructu echinato major. C. B. Pit. Tournefort.
Onobrychis, sive caput gallinaceum, Ger.
Polygalon Gesneri, J. B. Raii Hist.
Caput gallinaceum Belgarum, Ad. Lob.

Zy schiet verscheide roodachtige, ter aerde nederliggende, kruipende stelen omtrent een voet lang; hare bladers zyn die van de Vitsen of van de

Geitenruit gelyk, maer kleener, van boven groen, van onderen wit en ruig, ſpits, by paren langs eene rib vaſt, die met een enkel blad eindigt; de bloemen zyn als lange en zeer dichte airen geſchikt, die uit den ſchoot der bladeren komen; zy zyn als die der peulvruchten, rood, zelden wit, ondersteunt door ruige kelken; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er kleene peulen in hare plaets, die als hanekammetjes geſneden en vol harde ſtekelen of punten zyn, waer van yder een zaed, dat de gedaente van eene kleene nier heeft, inſluit; haer wortel is lang, tamelyk dik, van buiten zwart, van binnen wit.

De tweede ſoort word genaemt

Onobrychis fructu echinato minor, C. B. Pit. Tournefort.
Onobrychis minor, flore parvo purpureo, ſiliquâ echinatâ majoribus aculeis, Raii Hiſt.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat alle hare deelen kleener zyn, uitgenomen de peulen.

Deze planten waſſen in 't veld op vochtige en zandachtige plaetſen; men kweekt ze tot voedſel der beeſten; zy hebben veel wezentlyk zout en olië in zich.

De Onobrychis is afvegende, openende, zweetdryvende; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Onobrychis, ex ὄνος, aſinus, ezel, & βρύχω, frendeo, ik ſchreeuw, omdat de reuk van de Onobrychis de ezels, die 'er van eten willen, doet balken; of wel *Onobrychis, ex ὄνος, aſinus, & βρύχω, ſorbeo*, omdat de ezels de Hanekammetjes eten.

Onocardium, quaſi aſini cor; Sommigen hebben de Volders-kaerden dezen naem gegeven, om dat de bollen in gedaente een hart naerbykomen, en om dat de Ezel den diſtel gaern eet.

Onochiles, Græce, ὀνοχειλὲς, quaſi, ὄνυ χεῖλος, aſini labrum, het is eene ſoort van *Anchuſa*, of *Oſſetong*.

ONOCROTALUS.

Onocrotalus.
Pelicanus

In 't Franſch *Pelican.*

In 't Nederduitſch *Vogelhein, Kropvogel, Pellikaen.*

Is een water-roofvogel, die viſch vangt, zoo groot als eene zwaen is, en haer in verſcheide zaken gelykt; zyn bek is anderhalf voet lang, drie vingers breed, plat, beenachtig, zeer ſterk, roodachtig, met eene punt eindigende, die als een haek is omgebogen; zyn hoofd is dik als dat van eene zwaen, voorzien met eene kuif van witte of zwarte zachte veêren; zyn hals is lang, groot en zeer ruim, hy dient hem tot eene bewaerplaets of zak, om 'er de viſſchen, die hy vangt, op te ſluiten; hy rekt zich uit als eene beurs, en kan vier of vyf groote karpers inhouden; zyne beenen zyn kleen en kort naermate van de grootte van zyn lichaem; zyn geluid komt met 't balken van een' ezel over een; dees vogel komt voort in Egypten; de Viſſchers gebruiken hem om viſch te vangen, want als hy zynen krop vol heeft, komt hy op den oever, alwaer men hem laet overgeven, al wat hy gevangen heeft; zyn vleeſch is hard en laf van ſmaek.

Zyn vet is goed om te verzachten en te ontbinden.

Onocrotalus, ex ὄνος, aſinus, & κρόταλον, crepitaculum, als of men zeide *'t geſchreeuw* of *'t balken van den ezel*, om dat dees vogel, zynen bek openende om lucht te ſcheppen, een geraes maekt, dat 't balken van een' ezel naerby komt.

Pelicanus, Græce, πελεκᾶν, ἀ πέλεκυς, ſecuris.

Onogyros, ab ὄνος, aſinus, & γύρος, Circulus, ambitus, als of men zeide Diſtel, die den ezel omringt, want de ezel is op den Diſtel verlekkert, en zoekt de plaetſen, alwaer 'er zyn.

ONONIS, ſive ANONIS.

Ononis, in 't Franſch *Arreſte-bœuf*, of *Bugrane*, in 't Nederduitſch *Prang-wortel, Stal-kruid, Oſſebreek, Ezelskruid*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Ononis, Cord. in Dioſcor.
Anonis, Dod.
Anonis ſpinoſa flore purpureo, C. B. Pit. Tournefort.
Reſta bovis, Trag. Lon.
Anonis, ſive Reſta bovis, Ger.

Ano-

Anonis, ſive Reſta bovis vulgaris, purpurea & alba ſpinoſa, J. B. Raii Hiſt.
Remora aratri, Dod.

* Zy ſchiet verſcheide ſtelen omtrent anderhalf of twee voeten hoog, die dun, rond, houtachtig, ruig, roodachtig, moeijelyk te breken, en met lange en harde doornen gewapent zyn; hare bladers zyn langwerpig en die van de Cicers vry gelyk, zwartachtig, ruig, aen de kanten getandt, klevig in 't aenraken, niet aengenaem van reuk, als moeskruiden van ſmaek; hare bloemen zyn als die der peulvruchten, purperachtig of lyſverwig, zelden wit, en in getande kelken vervat; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er in hare plaets kleene peulen, die zaden inſluiten van gedaente als eene kleene nier, en van ſmaek als de Vitſen; hare wortels zyn lang, hout- en vezelachtig, wit, in de diepte en in de breedte ſlangwyze voortkruipende, moeijelyk te breken, de ploegen der Landbouweren dikwils tegen houdende; deze plant waſt overal in de velden, langs de wegen.

De tweede ſoort word genaemt

Ononis mitis luteo flore, Eyſt.
Anonis viſcoſa ſpinis carens lutea major, C. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.
Anonis lutea non ſpinoſa, *Dalecampio Natrix*, J. B.
Natrix Plinii, *ſive Anonis non ſpinoſa lutea major*, Park.
Anonis ſine ſpinâ, *lutea*, Ger.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen een voet of anderhalf hoog, die rond, takkig, en zonder doornen zyn; hare bladers zyn die van de voorgaende ſoort' gelyk, maer bleeker, over en weder geſchikt; hare bloemen zyn als die der peulvruchten, geel, naer die van de Brem gelykende, en aen lange voetſteeltjes vaſt; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er peulen in hare plaets, die langer en dunner dan in de voorgaende ſoort' en ruig zyn, en zwarte zaden van gedaente als eene kleene nier in zich hebben; deze geheele plant is ruig, vet of lymig in 't aenraken, ſterk van reuk; zy waſt voornamentlyk in warme landen.

In de Geneeskunde gebruiken wy de wortels van 't Stal-kruid; zy hebben veel olië en wezentlyk en vaſt zout in zich.

Zy zyn afvegende, verdunnende, openende, goed tegen de geelzucht, verſtoppingen in de lever, en milt, en tegen den ſteen, in een afziedſel gebruikt.

Ononis, *ab* ὄνος, *aſinus*, omdat de ezel dit kruid bemint.

Reſta bovis & remora aratri, omdat de wortel van deze plant' de oſſen en de ploeg tegenhoud.

* Zie Pl. XVI. Fig. 6.

ONYX.

Onyx, in 't Nederduitſch *Onixſteen*, is een witte, zuivere, gladde, ondoorſchynende, doch van buiten glinſterende edele ſteen, naer een' menſchennagel gelykende; hy groeit in Indiën, Arabië, Amerika, en in Europa.

Sommigen gebruiken hem tegen de zweren der oogen; men kan hem wryven, en 'er van laten innemen; hy is t'zamentrekkende.

Onyx, ὄνυξ, is een Griekſche naem, die *nagel* beteekent; dezen naem heeft men den Onixſteen gegeven, omdat hy in kleur' een menſchennagel gelykt.

OPALUS.

Opalus.
Argemon.

In 't Franſch *Opale.*

In 't Nederduitſch *Opaelſteen.*

Is een zeer fraeije, gladde, blinkende, glinſterende edele ſteen, die de kleuren van den Robyn, Ametiſt, en Smaragd deelachtig is; Plinius noemt dezen ſteen *Pæderos*; hy groeit op 't Eiland Zeilon in Indië; verſcheide Diamantſlypers houden hem voor den ſchoonſten van alle de edele geſteentens, wegens 't wonderlyke mengſel der ſchoone kleuren, die 'er in t'zamenkomen; hy kan niet naergemaekt worden.

Hy word goed geacht, gedragen zynde, om 't hart en 't gezicht te vervrolyken en te verſterken, 't vergift te wederſtaen, en de droefgeeſtigheit te verdryven; doch deze vermogens zyn zeer onzeker.

Opalus, *ab* ὤψ, ὠπὸς, *oculus*, omdat dees ſteen bekwaem word geacht om 't gezicht te bewaren.

OPHIDION.

Ophidion, is eene ſoort van Zee-ſlang', die korter is dan de andere.

Men acht haer openende te zyn, en goed om 't bloed te zuiveren.

OPHIOGLOSSUM.

Ophioglossum, Ger. J. B. Raii Hiſt.
Ophioglossum vulgatum, C. B. Pit. Tournef.
Unifolium, Amato.
Lingula vulneraria, Cord. Hiſt. Cam.
Ophioglossum, *ſive Lingua ſerpentina*, Park.
Lingua ſerpentina, Cæſ.
Lancea Chriſti, *vel Luciola*, Geſn. Hort.

In 't Nederduitſch *Adders-tong*, *Speer-kruid*, *Nater-tong*.

* Is eene kleene plant, die eenen ſteel ſchiet eene hand hoog, dragende een blad, dat eenigzins een kleen Bete-blad gelykt, maer lyviger, vleezig, glad, regt, ſomtyds lang en ſmal, ſomtyds breed en rondachtig, zoet- en lymachtig van ſmaek is; uit 't bovenſte van zynen ſteel of uit zynen ſchoot ryſt eene vrucht, die de gedaente heeft van eene platachtige tong', wier kanten verheven en naer hunne lengte in verſcheide kleene huisjés, die een fyn ſtof inſluiten, verdeelt zyn; hare wortels zyn vezelachtig; zy waſt in de weiden, in de moerasſen en op andere vochtige plaetſen; zy heeft veel olië en waterdeelen, doch weinig zout in zich.

Zy is wondheelende, opdroogende, ontbindende, genezende, goed om de bloedingen te ſtuiten, de ontſtekingen der wonden te matigen; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Ophioglossum, *ab* ὄφις, *ſerpens*, *&* γλῶσσα, *lingua*, als of men zeide *Adders-tong*, omdat de vrucht van deze plant' de gedaente van eene adders-tong' heeft.

* Zie Pl. XVI. Fig. 7.

OPHITES.

Ophites.
Lapis ſerpentinus.

In 't Franſch *Pierre ſerpentine.*

In 't Nederduitſch *Serpentyn-ſteen.*

Is eene ſoort van gevlekten marmerſteen van verſcheide kleuren, groen, bleek; daer zyn verſcheide ſoorten, die door hunne hardigheit en door de verſcheide kleuren van hunne vlekken verſchillen; want ſommige zyn zoo hard als de Porphier, andere bynaer zoo zacht als Albaſt; de eerſte groeijen in de marmer-mynen in Italië, en in Duitſchland; de andere krygt men uit de ſteengroeven by Misniën; deze laetſte dienen tot 't maken van vaten, waer in men water doet om te drinken; want men meent, dat 't water 'er veel beter in bewaert word dan in een ander vat, en dat 't uit dezen ſteen een zout trekt, dat goed is in verſcheide ziektens.

De Serpentyn-ſteen word geacht goed te zyn om de ſlangebeten te genezen, zynde warm daer opgelegt, en als men den wyn drinkt, waer in hy eenigen tyd geweekt heeft. Men zegt, dat 't water, dat uit vaten van Serpentyn-ſteen komt, goed is om de hoofdpynen te verligten, 't vergift te weerſtaen, de ſlaepziekte, 't nier-kolyk, de derdendaegſche koorts te genezen, 't zweet te verwekken, tegen 't graveel, om den ſteen te verbreken; men legt hem ook in de leudenen.

Ophites, *ab* ὄφις, *ſerpens*: dezen naem heeft men den Serpentyn-ſteen gegeven, om dat de vlekken of marmelingen, waer meê hy geteekent is, dikwils die van eene ſlang' in gedaente naerby komen; deze overeenkomſt is de oorzaek, waerom men hem de kracht van de ſlangebeten te genezen heeft toegeſchreven; doch men moet op dit geneesmiddel geen' ſtaet maken, want de ondervinding leert, dat hy in deze gelegenheit niets uitwerkt; al de kracht van dezen ſteen beſtaet maer in een weinig openend zout, dat hy heeft.

Ophiuſa, *ab* ὄφις, *ſerpens*: ſommigen hebben aen den Speer-wortel' dezen naem gegeven, om dat de ſtruik of ſteel van deze plant' eenigzins naer eene ſlang gelykt.

OPHRIS.

Ophris, in 't Franſch *Double feuille*, in 't Nederduitſch *Tweeblad* of *Baſtaerd Standel-kruid*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Ophris, Matth. Fuch.
Ophris bifolia, Ger. C. B. Pit. Tournef.
Bifolium majus, ſive Ophris major quibusdam, J. B. Raii Hiſt.
Bifolium ſylveſtre vulgare, Park.
Pſeudoorchis, ſive Bifolium, Dod.

Zy ſchiet eenen ronden ſteel ſomtyds een half, ſomtyds een, ſomtyds anderhalf voet hoog, dragende in zyn midden maer twee tegen over malkanderen ſtaende, breede, zenuwachtige bladers, die van de Weeg-bree gelyk; zyn top is voorzien met bloemen, waer van, volgens den Heer Tournefort, yder uit zes bladeren is t'zamengeſtelt, vyf die in 't bovenſte gedeelte als eene kap of helm zyn geſchikt, en een zesde, dat 't onderſte van de bloem' beſlaet, eenigzins een menſchenlichaem verbeeld, en groenachtig of witachtig-groen van kleur' is; als deze bloem voorby is, word de kelk eene vrucht, die eene driekantige lantaern verbeeld, en zaden in zich heeft, die naer't zaegſel van hout gelyken; hare wortels zyn vezelachtig, ter wederzyden zich uitſtrekkende, graeuw van kleur'.

De tweede ſoort word genaemt

Ophris trifolia, Ger. C. B. Pit. Tournef.

Zy verſchilt van de voorgaende, dat ze drie bladers draegt.

De eene en de andere ſoort waſſen op vochtige en moeraſſige plaetſen, langs de dalen; zy zyn ſlymachtig van ſmaek; zy hebben veel waterdeelen en olië, maer weinig zout in zich.

Zy zyn wondheelende, genezende, goed voor de wonden; hare wortels zyn afvegende.

OPIUM.

In 't Nederduitſch *Heulſap*.

* Alle Schryvers bynaer zyn tot heden over een gekomen met te zeggen, dat de ware Opium eene gomachtige traen is, die uit de bollen van de Heulen van Egypten en van Griekenland komt, maer dat wy van dezen waren Opium niet zien, omdat de Turken dien voor zich bewaren, niet toelatende dat men 'er van vervoere, en dat ze ons in zyne plaets niet zenden als het Meconium, dat een ſap is, 't welk uit de bollen en bladeren van de zelve Heul geperſt, en tot de dikte van een vaſt deeg of hard uittrekſel uitgedampt word.

Maer den Opium in tranen vind men nergens, en 't is zeer waerſchynlyk, dat men dien niet krygt; niemand van de Reizigeren heeft zich beroemt by de liefhebbers 'er van gezien te hebben, en alle, die de aenzienlykſte Turken den Opium hebben zien gebruiken, zeggen, dat hy hun ſcheen dien, welken men ons brengt, gelyk te zyn; te meer de Turkſche Kooplieden, die voor 't meerder gedeelte zeer baetzoekende en winſtzuchtig zyn, zouden niet nalaten den oprechten Opium, indien hy 'er was, zeer zorgvuldiglyk op te zoeken, om dien den Europianen tot een' hoogen prys te verkoopen; men vind Liefhebbers genoeg, die hem, als 't twezen moeſt, tegen goud zouden opwegen.

Ik oordeel dan, dat 'er geen andere Opium is als 't Meconium of uittrekſel van de bladeren en bollen van de Egyptiſche Heul; men zend het ons onder den zelven naem van Opium in ſtukken van verſcheide grootte, die met Heulsbladeren omwonden zyn, opdat zy minder vochtig zouden worden; 't beſte word ons over Marſeille gebragt; over Engeland komt 'er ook, maer dat is onzuiverer en drooger; men kan ten voordeele van den Opium, dien de Turken gebruiken, en dien zy uit Egypten en Griekenland krygen, zeggen, dat die uit de eerſte hand komende 't vervalſchen en veranderen minder onderworpen is dan die, welke ons van verre gebragt, en door verſcheide handen gegaen is.

Hy moet zwaer, vaſt, zuiver, lymig, zwart van kleur' een weinig naer 't ros trekkende, onaen-

* Zie Pl. XVI. Fig. 8.

onaengenaem en vies van reuk, bitter en een weinig ſcherp van ſmaek gekozen worden; de meeſt geachte was eertyds die, welke van Thebes kwam, waerom men nog in verſcheide Artzenybereidingen den *Opium Thebaicum* eiſcht; doch hedendaegs komt 'er even zoo goede Opium uit verſcheide andere plaetſen; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Hy is goed om de vochten te verdikken, den ſlaep te verwekken, de pynen te ſtillen, de buikloopen, braking, bloedingen en hik te doen ophouden, 't zweet te verwekken, voor de ziektens der oogen en tanden; de gift is van een half tot twee greinen.

De Opium verwekt den ſlaep door een lym- of zwavelachtig gedeelte, dat hy heeft, 't welk, door zyn vlug gedeelte in de buizen der herſenen voortgedreven zynde, de dierlyke geeſten aeneenlymt en belemmert, zoo dat ze voor eenigen tyd belet worden zoo ſnel om te loopen, als zy te voren deden; deze aeneenlyming der geeſten is genoeg om te doen ſlapen, even gelyk de beweging en de omloop van de zelve geeſten genoegzaem zyn om 't waken te verklaren; ik heb 'er in myne verhandeling' der Scheikunde breeder over geſproken, als ik myne wys van den Laudanum te maken beſchreven heb.

Meconium, *à μήκων*, *papaver*, omdat men 't Meconium van de Heul krygt.

OPOPANAX.

Opopanax, is eene gele gom, die men krygt door inſnyding van den ſteel en wortel van eene ſoort' van Duitſchen Beerenklaeuw, die in Macedonië, Beotië, en in Phocis van Achaije waſt. Deze plant word genaemt

Sphondylium majus, *ſive Panax Heracleum quibuſdam*, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Panax ſphondylii folio, *ſive Heracleum*, C. B.
Panax Heracleum, Ger.
Panax Heracleum verum ſiculneo folio, Park.

In 't Franſch *Grande Berce.*

*Haer ſteel is hoog en voos; hare bladers gelyken naer die van den Vygenboom, zyn ruuw in 't aenraken, en in vyf deelen verdeelt; hare bloemen waſſen kranswyze of als zonneſchermen op de toppen der takken; zy zyn kleen, wit, yder uit vyf oneffen Leliwyze geſchikte bladeren t'zamengeſteld; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er twee aen twee t'zamengevoegde, platachtige, breede, eironde zaden in hare plaets, die van boven rond uitgeholt, op den rug geſtreept, geelachtig van kleur', ſterk van reuk, en ſcherp van ſmaek zyn; haer wortel is lang, wit, vol ſap, welriekende, een weinig bitter van ſmaek, en bedekt met eene dikke ſchors'. De Opopanax vloeit uit dezen wortel' als een wit vocht, dat dik en droog word, nemende in zyne oppervlakte eene gele kleur aen.

Men moet ze verſch, zuiver, in groote tranen verkiezen, die van buiten geel, van binnen wit, vet en vry broos, bitter van ſmaek, ſterk en zeer onaengenaem van reuk zyn; zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy verzacht, verdunt, verteert, verdryft de winden; zy is goed tegen de opſtygingen; zy wederſtaet de bederving.

Opopanax, *ex ὀπὸς*, *ſuccus*, *& πάναξ*, *panax*, als of men zeide *Sap van Panax.*

* Zie Pl. XVI. Fig. 9.

OPULUS.

Opulus, in 't Franſch *Obier*, of *Opier*, in 't Nederduitſch *Water-Vlier*, is een heeſter, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Opulus, Ruellii, Pit. Tournefort.
Sambucus aquatica, Trag. Matth.
Sambucus aquatica, *flore ſimplici*, C. B.
Sambucus aquatica, J. B. Raii Hiſt.
Sambucus aquatilis, *ſive paluſtris*, Ger.
Sambucus paluſtris, Dod.
Sambucus paluſtris, *ſive aquatica*, Park.

In 't Nederduitſch *Water-Vlier* of *Zwelkenhout met beziën.*

Zyne takken zyn die van den Vlierboom gelyk, by tuſſchenwydtens met leedjens voorzien, met eene aſchverwige ſchors' bedekt, met wit merg vervult, en zeer broos; zyne bladers zyn breed, hoekig, die van den Wyngaerd bynaer gelyk, doch kleener en zachter; zyne bloemen zyn tweederlei; een weinig riekende, kroon- of kranswyze geſchikt, die

die in den omtrek ſtaen, zyn grooter dan de andere, en van eene ſchoone witte kleur'; zy gelyken naer raders van vyf ſtukken, die in hun gat een ſtampertje, dat uit 't midden van den kelk komt, ontfangen, maer deze bloemen laten geen zaed na zich; de bloemen, die 't middelſte gedeelte en 't middelpunt van de kroon' beſlaen, zyn kleener, en gelyken naer kommetjes, die in vyf delen zyn geſneden, en in wier grond een gat is, dat de punt van den kelk ontfangt; als deze bloemen voorby zyn, word de kelk eene bezië, die een weinig grooter dan die van de Vlier, zacht, en niet onaengenaem van ſmack is, en naermate dat ze rypt, rood word; zy heeft een zeer platachtig, hard, en als een hart uitgeſneden zaed in zich; deze plant waſt in de moeraſſen.

De tweede ſoort word genaemt

Opulus flore globoſo, Pit. Tournef.
Sambucus aquatica flore globoſo, C. B.
Sambucus paluſtris 2. Dod. *mas*, Cam.
Sambucus aquatica polyanthos, Tab.
Sambucus roſea, Ger. Eyſt. J. B.
Sambucus paluſtris, vel aquatica hortenſis, Geſ. hort.

In 't Nederduitſch *Water-Vlier met bolswyze troſſen.*

Dees heeſter verſchilt van den voorgaenden, dat zyne bloemen in 't rond of in eene dikke bol op een gehoopt, doorgaens wit, doch ſomtyds purperachtig zyn; hy waſt in de tuinen, op vochtige en moeraſſige plaetſen.

Deze planten worden in de Geneeskunde niet gebruikt.

Hare ſchors is openende, en laxerende.

Opulus, quod viti ferat opem.

OPUNTIA.

Opuntia, *vulgò Herbariorum*, J. B. Pit. Tournefort.
Ficus Indica folio ſpinoſo, *fructu majore*, C. B.
Ficus Indica, Ger.
Ficus Indica major, Park. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Figuier d'Inde*, *Raquette*, *Cardaſſe.*

* Is eene Indiaenſche plant, die tot een' grooten heeſter opſchiet; hare bladers zyn groot, ſomtyds meer dan een voet lang, omtrent een half voet breed, een duim dik, groen, aen de kanten rondachtig, hard, met doornachtige verhevenheden voorzien, vol ſap, lymig, en zenuwachtig; deze bladers worden met den tyd dik, rond, en houtachtig; hare bloem is groot, uit verſcheide rooswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, geel of lyfverwig van kleur', en ſappig. Als deze bloem voorby is, word haer kelk eene vleezige vrucht, van voren uitgeholt, en eenigzins naer eene gemeene groote Vyg gelykende, vervult met een voos vleeſch of merg, zoo rood als bloed, van een' zoeten ſmaek, doch zoo aengenaem niet als dat van onze Vygen. Dit vleeſch heeft in zich verſcheide zaden kleener dan Linzen, van een' byzonderen en niet onaengenamen ſmaek. Deze plant kweekt men in Italië, en Vrankryk, maer zy waſt 'er laeg. Hare bladers in de aerde geplant zynde ſchieten wortels en dragen Indiaenſche Vygen; zy heeft veel olië en waterdeelen en weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om te bevochtigen, de wonden aen een te lymen en te heelen; die, welke veel van hare vrucht eten, worden gewaer, dat zy eene bloed-kleur aen de pis geeft.

De Indiaenſche Verwers gebruiken 't ſap van deze vrucht om rood te verwen.

Opuntia, *ab Opunte*, omdat de bladers van deze plant', zynde in de aerde geſtoken, wortels ſchieten even gelyk eene plant, die men eertyds *Opuntia* noemde, omdat zy omtrent eene ſtad in Griekenland, *Opus* genaemt, groeide.

Raquette, om dat de bladers van deze plant' eenigzins de gedaente heeft van een Raket, in 't Franſch *Raquette* genaemt.

ORBIS.

Orbis, is een groote zeeviſch, wiens gedaente bolrond is; hy heeft geene ſchubben, maer is bedekt met een zeer hard en ſtekend vel, dat aſchverwig en ſomtyds met ſtarwyze geſchikte vlekken geteekent is; zyn hoofd ſchynt van zyn lichaem niet onderſcheiden te zyn; zyn bek is kleen; zyne tanden zyn groot, breed, dubbel, naer die van den menſch gelykende. Boven zynen bek vertoonen zich gaten, die hem dienen om te ruiken

* Zie Pl. XVI. Fig. 10.

ruiken en te hooren; zyne oogen zyn kleen; zyn ſtaert is kort en rond; dezen viſch vind men in de zee dicht by Egypten; hy gaet ook over in den Nyl; daer zyn verſcheide ſoorten.

Zyne tanden, gewreven en ingenomen, zyn t'zamentrekkende en goed om de buikloopen en bloedingen te doen ophouden.

Dees viſch word *Orbis* genaemt, wegens zyne bolronde gedaente.

ORCA.

Orca, in 't Franſch *Epaulard*, is een groote zeeviſch, wiens lichaem van gedaente als dat van een' Dolphyn, maer twintigmael dikker is, voornamentlyk omtrent den buik; zyn vel is effen en glad zonder ſchubben, zwart van kleur' op den rug, roodachtig aen den buik', en blaeuwachtig aen de zyden; zyn neus is breed of plat; zyne onderſte lip zeer dik; hy heeft twee en veertig groote en ſnydende tanden; zyne oogen zyn kleen, zyn ſtaert is meer dan eene el lang, hebbende de gedaente van eene halve maen; zyn teeldeel (by aldien 't een mannetje is) is twee voeten lang; dees viſch weegt tot duizend ponden; hy is een vyand van den Walviſch.

Zyn vet is ontbindende.

Men heeft dezen viſch *Orca* genaemt, omdat hy de gedaente van een groot rond vat zonder fatſoen heeft, waer aen de Ouden den naem van *Orca* hadden gegeven, en dat ze gebruikten om 'er olië of wyn in te bewaren.

ORCHIS.

Orchis, in't Nederduitſch *Standelkruid*, *Kulletjeskruid*, *Hondskulletjes*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal hier twee van de voornaemſte beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Orchis morio mas foliis maculatis, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Orchis major tota purpurea, maculoſo folio, J. B.
Cynoſorchis morio mas, Ger. emac.
Teſticulus morionis mas, Dod. Lugd.
Teſticulus primus, Matth.

In 't Nederduitſch *Sotskap*, *Sotskulletjes mannetje.*

* Zy ſchiet uit haren wortel' zes of zeven, ſomtyds meer, lange en tamelyk breede bladers, die der Lelie gelyk, doch kleener, doorgaens met donker-roode vlekken geteekent, of ſomtyds zonder vlekken. Haer ſteel is omtrent een voet hoog, rond, geſtreept, bekleedt en omvat van een of twee bladeren, en draegt op zynen top eene lange air van bloemen, die aengenaem voor 't gezicht, welriekende, purperachtig, omtrent den grond witachtig, en met eenige donker-purperachtige ſtippen doorzaeit zyn; yder van deze bloemen beſtaet uit zes oneffen bladeren, waer van de vyf bovenſte met zich om te buigen eene ſoort van kap maken; 't onderſte blad is grooter dan de andere; het begint met eene ſoort van hoofd, en eindigt met een' ſtaert of ſpoor; als deze bloem verwelkt is, word haer kelk eene vrucht, die eene driekantige lantaern verbeeld, en zaden in zich heeft gelyk als zaegſel van hout; hare wortels zyn twee bynaer ronde, vleezige bollen of klootjes, zoo groot als notemuskaten, de eene vol en hard, de andere gerimpelt en voos, verzelt met dikke vezelen.

De tweede ſoort word genaemt

Orchis morio fœmina, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Orchis minor purpurea & aliorum colorum cum alis virentibus, J. B.
Cynoſorchis morio fœmina, Ger.
Teſticulus morionis fœmina, Dod. Lugd.
Triorchis ſerapias mas, Fuch. Lugd.

In 't Nederduitſch *Sotskap*, *Sotskulletjes wyfje.*

Zy ſchiet vier of vyf ter aerde nederliggende bladers, die van de voorgaende ſoort' gelyk, maer kleener, ſmaller en minder gevlekt, een weinig aderachtig of geſtreept; haer ſteel is omtrent eene hand hoog, omvat van eenige bladeren, en draegt op zyn' top eene air, die korter dan die van de Sotskulletjes mannetje, en voorzien is met diergelyke bloemen, maer die kleener, purperachtig, of lyſverwig, of wit, met eenige donker-purperachtige ſtippen geteekent en aengenaem van reuk zyn; hare wortels zyn twee bollen of klootjes, als in de voorgaende ſoort'.

De-

* Zie Pl. XVI. Fig. 11.

Deze planten waſſen op vochtige plaetſen, in de weiden, moeraſſen, en boſſchen; hare wortels worden in de Geneeskunde gebruikt.

Men moet ze dik, vol, welgevoedt, vaſt, zoet van ſmaek, en in de Lente uit den grond gehaelt verkiezen; zy hebben veel olië, en vlug zout in zich.

Zy worden doorgaens gebruikt om de teeldeelen te verſterken, 't zaed te verwekken, en de bevruchtiging te helpen; men laet ze droogen, men maekt ze tot poeder, en men geeft ze van eene ſcrupel tot eene drachma, voor yder gifte.

Men konfyt ook de wortels van de Orchis, en men laet 'er van eten.

Orchis, id eſt teſticulus: dezen naem heeft men aen deze plant' gegeven, om dat hare wortels de ballen van een dier verbeelden.

Orchis komt van 't Griekſch ὀρίγω, *appeto*, *ik begeer*; omdat 't gebruik van den wortel van deze plant' onkuiſche begeertens verwekt.

Cynoſorchis, à κυνὸς, canis & ὄρχις, teſticulus, als of men zeide *Hondskloetje*.

Morio, μόριον, dat is te zeggen, *teeldeel*.

OREOSELINUM.

Oreoſelinum Apii folio majus, Pit. Tournef.
Daucus montanus Apii folio major, C. B.
Daucus ſelinoides major, Park.
Saxifraga Venetorum, Adv. Lob.
Libanotis altera quorumdam, aliis dicta Cervaria nigra, J. B. Raii Hiſt.
Libanotis alterum genus, Dod.
Libanotis Theophraſti nigra, Ger.

In 't Franſch *Perſil de montagne.*

Is eene plant, die ſtelen ſchiet gelyk de Birkenwortel, vier of vyf voeten hoog, vleugelswyze verdeelt; ſommige van hare bladeren komen uit haren wortel', andere uit hare ſtelen; zy zyn groot, breed, naer die van de Peterſelie gelykende, en aen lange ſtelen vaſt; hare bloemen waſſen op groote kranſen of zonnefchermen aen de toppen der ſtelen en takken; zy zyn kleen, en wit, yder uit vyf rooswyze gefchikte bladeren t'zamengeſtelt. Als deze bloemen voorby zyn komen 'er twee aen twee t'zamengevoegde, breede, eironde, platachtige, op den rug geſtreepte zaden, omzet of gezoomt met een vliesje, roodachtig van kleur'; hare wortels zyn vele aen een hoofd vaſt, lang, een pink dik, zich in de aerde zeer verſpreidende, van buiten zwart, van binnen wit, met een ſlymachtig ſap vervult, harſtachtig, doch ſpeceryachtig en aengenaem van ſmaek, dien van de Paſtinaken naerbykomende; deze plant waſt op bergachtige plaetſen, in de weilanden; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, afvegende, openende; men gebruikt haer zaed en haren wortel tegen den ſteen, 't graveel, en om de pis te verwekken.

Oreoſelinum, ex ὄρος, mons; & σέλινον, apium, als of men zeide *Berg-Peterſelie.*

ORIGANUM.

Origanum vulgare ſpontaneum, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Origanum ſylveſtre, *Cunila bubula* Plinii, C. B.
Origanum Anglicum, Ger.
Majorana ſylveſtris, Park.
Agrioriganum, ſive Onitis major, Lob.

In 't Franſch *Origan.*

In 't Nederduitſch *Orega*, *Groove Majolein.*

* Is eene plant, die verſcheide harde, vierkante, ruige ſtelen ſchiet twee of drie voeten hoog; hare grootſte bladers gelyken naer die van de Calamintha, en de kleenſte naer die van de Majolein; zy zyn ruig, welriekende, ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek; hare bloemen zyn kleen en waſſen aen de toppen der ſtelen in dunne en ſchubachtige airen, die dikke ruikertjes uitmaken; yder dezer bloemen is bekswyze of als eene pyp gemaekt, die van boven in twee lippen is geſneden, lyfverwig of witachtig-rood van kleur'; als deze bloem voorby is, komen'er zeer kleene, bynaer ronde zaden in hare plaets, beſloten in een langwerpig zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft; hare wortels zyn dun, hout- en vezelachtig. Deze plant waſt op 't land, op bergachtige, en lommerryke plaetſen; zy heeft veel fyne olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is een hoofd- en maegmiddel, windbrekende

* Zie Pl. XVI. Fig. 12.

kende, goed tegen de opſtyging, afvegende, openende; zy helpt de ademhaling, is goed tegen de aemborſtigheit, geelzucht, om de melk der minnen te vermeerderen, 't zweet te verwekken; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Origanum, *ab ὄρος*, *mons*, *& γάνυμαι*, *gaudere*, als of men zeide, *Plant die gaern op de bergen waſt.*

ORNITHOGALUM.

Ornithogalum, Dod. Gal. Tur.
Ornithogalum vulgare, Ger.
Ornithogalum vulgare & verum, J. B. Raii Hiſt.
Ornithogalum umbellatum medium anguſtifolium, C. B. Pit. Tournef.

In 't Nederduitſch *Veld-Ajuin.*

Is eene plant, die bladers ſchiet een half voet lang, zoo ſmal als die van 't Hondsgras, zacht, ter aerde nederliggende, hol, en naer hunne lengte met eene witte ſtreep geteekent; tuſſchen dezelve ryſt een ſteel omtrent een half voet hoog, rond, kael, teêr, ſchietende op zynen top verſcheide voetſteeltjes op de wys van een kransje of zonneſcherm, dewelke bloemen ondersteunen, yder uit zes langwerpige, ſpitſe, in 't rond geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, die van buiten groenachtig of graskleurig, van binnen zoo wit als melk, en met zes breede, witte helmſtyltjes verzelt zyn; als deze bloem voorby is, komt 'er eene bynaer ronde, witte, driehoekige, en van binnen in drie huisjes verdeelde vrucht in hare plaets, die kleene, bynaer ronde, zwarte zaden inſluiten; haer wortel is eene witte bol, waer aen verſcheide andere kleene bollen troswyze hangen, met vezelen verzelt; dees wortel is met een water- lym- en bitterachtig vocht voorzien; hy is goed om te eten; deze plant waſt in de heggens, tuſſchen 't koren; haer wortel word in de Geneeskunde gebruikt; hy heeft veel waterdeelen en olië, tamelyk wezentlyk zout in zich.

Hy is goed om 't ſpeckſel en de pis te verwekken; hy verzacht de ſcherpte der vochten, in een afziedſel gebruikt of gegeten.

Ornithogalum, *ab ὄρνις*, *avis*, *& γάλα*, *lac*; omdat de bloem van deze plant' van binnen zoo wit als melk, en van kleur' als de yeders van ſommige vogelen is.

ORNITHOPODIUM.

Ornithopodium, Dod.
Ornithopodium flore flaveſcente, J. B.
Ornithopodium majus, C. B. Pit. Tournef.
Polygala, Geſ. hort.

In 't Franſch *Pied d'oiſeau.*

In 't Nederduitſch *Vogelvoet.*

Is eene plant, die verſcheide kleene dunne, zwakke, takkige, bynaer ter aerde nederliggende, ronde, ruige ſtelen ſchiet; hare bladers zyn kleener en dunner dan die van de Linzen, langs eene rib tegen over malkanderen geſchikt; hare bloemen zyn kleen, als die der peulvruchten, vele boven op de takken op korte voetſteeltjes t'zamengevoegt, geel van kleur; haer kelk is een getand horentje. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er peulen in hare plaets, die als eene ſikkel gebogen zyn, yder t'zamengeſtelt uit verſcheide ſtukken, wier eindens aen een gevoegt zyn; deze peulen waſſen twee of drie t'zamen geſchikt als de klaeuwen of pooten van een' vogel; in yder van hare ſtukken vind men een kleen, bynaer rond zaed, naer 't Raepzaed gelykende; haer wortel is kleen, en wit. Deze plant waſt op de akkers, in de dalen, op drooge onbebouwde plaetſen; zy heeft veel zout en olië in zich.

Zy is openende, goed om den ſteen der nieren en blaes' te breken en af te dryven; men gebruikt ze ook uitwendig tegen de ſcheurzels.

Ornithopodium, *ab ὄρνις*, *avis*, *& πούς*, als of men zeide *Vogelvoet*, wegens de gedaente en ſchikking van de peulen dezer plante.

OROBANCHE.

Orobanche, in 't Franſch *Orobanche*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Orobanche, Matth. Ama. *herba tauri*, *vel vaccæ*, Ang. Cord. in Dioſc.
Leontobotanos, Lon. Lob.

Cyno-

Cynomorion, *à canini genitalis ſimilitudine*, Plinio.
Leonina Herba, Hermolao.
Orobanche flore majore, J. B. Raii Hiſt.
Orobonche major Caryophyllum olens, C. B. Pit. Tournefort.
Legumen Leoninum, Ruel.
Rapum geniſtæ, Dod. Gal. Ger.

Zy ſchiet een' regten, ronden of langronden, bleeken of geelachtig-rooden, ruigen, pypwyze gemaekten, broozen ſteel omtrent anderhalf voet hoog, die geen ware bladers draegt, maer 'er alleen eenige beginzels van ſchiet, die de gedaente van een ſmal en voosachtig tongetje hebben, en in korten tyd vergaen; hare bloemen waſſen langs 't opperſte gedeelte van haren ſteel, ſtaende een weinig van malkanderen; zy zyn ruig, bleek- of geel-purperachtig, of groenachtig van kleur', welriekende; yder der zelve is volgens den Heer Tournefort eene pyp, die in den grond geſloten, aen 't ander einde open, wyd uitgebreidt en als een masker op eene koddige wys is geſneden; de bovenſte lip van deze bloem' is als een helm, en de onderſte gemeenlyk in drie deelen geſneden; nadat deze bloem voorby is, komt 'er eene langwerpige vrucht te voorſchyn, die zich in twee doppen, vol zeer kleene witachtige zaden, opent; hare wortels zyn bolachtig, dik als de duim, bynaer rond of kegelswyze gemaekt, ſchubachtig en zwart van buiten, wit- of geelachtig van binnen, teêr en met een bitter lymig ſap bezet, in 't droogen worden zy zoo hard als horen. Deze plant waſt altyd naerby eenige andere plant, op de akkers, tuſchen de peulvruchten, 't Vlas, de Hennip, 't Griekſch Hooi, 't koren, en by de Brem. C. Bauhinus zegt, dat de bloem van de Orobanche, die tegen de gemeene Brem waſt, groenachtig, maer dat die van de Orobanche, dewelke tegen de Spaenſche Brem waſt, geel en grooter is; men eet de Orobanche gelyk de Aſpersjes.

De tweede ſoort word genaemt

Orobanche ramoſa, C. B. Pit. Tournef.
Orobanche altera brevior & ramoſa, Cæſ.
Orobanche minor purpureis floribus, *ſive ramoſa*, J. B. Raii Hiſt.

Zy ſchiet eenen of verſcheide takkige ſtelen omtrent een half voet hoog, veel dunner en harder dan die van de gemeene Orobanche, roodachtig van kleur', ruig, ſchietende eenige bewyzen van bladeren; hare bloemen zyn airwyze op de toppen van hare takken geſchikt, en als die van de eerſte ſoort' gemaekt, maer kleener, en purperachtig van kleur'; in hare plaets komen vruchten met zeer kleene zaden vervult; haer wortel is bolachtig, zoo groot als eene groote hazelnoot, met verſcheide vezelen verzelt; de geheele plant is een weinig bitter; zy waſt doorgaens tuſſchen het Hennip, en tuſſchen 't koren.

De eene en de andere ſoort hebben veel olië en vlug zout in zich.

De eerſte ſoort van Orobanche word goed geacht tegen 't windrig kolyk, zynde gedroogt en tot poeder gemaekt; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Orobanche, *ab ὄροβον ἄλχει*, *id eſt ervum angit & perimit*, omdat men meent dat deze plant de Oroben of Erven en de Wikken, waer by zy waſt, verſtikt of doet ſterven.

Cynomorion, *à κυνὸς*, *canis*, *& μόριον*, *pars genitalis*, als of men zeide *Teeldeel van den hond*, om dat de wortel van deze plant' de gedaente van eene honds-zaedbal heeft.

Herba tauri vel vaccæ, omdat men meende, dat dit kruid den ſtier, als hy 'er van gegeten had, hitſig maekte.

Leontobotanus, *à λέων*, *Leo*, *& βοτάνη*, *herba*, *ex βόω*, *paſco*, als of men zeide *Leeuwenkruid*, om dat deze plant de peulvruchten, waer by zy groeit, doet uitgaen, gelyk de Leeuw de andere dieren ombrengt: om dezelve reden is zy *Leonina herba* of *Legumen Leoninum* genaemt.

OROBUS.

Orobus ſylvaticus vernus, Ger. emac.
Orobus ſylvaticus purpureus vernus, C. B. Pit. Tournef.
Arachus latifolius alter, Dod.
Orobus ſylveſtris ſiliquâ erectâ, Raii Hiſt.
Orobus ſylvaticus purpureus major, Park.
Orobus Pannonicus primus, Cluſ. Pan.
Galega nemorenſis verna, J. B.

In 't Franſch *Orobe*.

Is eene plant, die verſcheide kleene ſtelen ſchiet, een voet lang, zich naer de aerde buigende; hare bladers zyn langwerpig als die van 't Glaskruid, by paren langs eene rib geſchikt, die met een kleen ſteeltje eindigt; hare bloemen waſſen als airen; zy zyn als die der peulvruchten, van eene ſchoone purper-

achtige of blaeuwe kleur', ondersteunt door kelken, die in verscheide punten zyn gesneden; als deze bloemen voorby zyn, komen 'er dunne, bynaer ronde, zwarte, uitpuilende peulen in hare plaets, bestaende yder uit twee schellen, die bynaer eironde zaden, kleener dan die van de Vitsen, en van een' bitterachtigen smaek insluiten; deze plant wast in de bosschen, op de akkers, op bergachtige en onbebouwde plaetsen; haer zaed word dikwils in de Artzenybereidingen vereischt, doch onder den naem van Orobus gebruikt men de Erven of de Wikken, om dat zy grooter, en beter gevoedt zyn, en om dat ze meer kracht hebben dan die van de oprechte Orobus.

Het zaed van Orobus is afvegende, openende, ontbindende.

Orobus, ab ἐρέπω edo, & βῦς, bos, als of *Kruid, dat de os eet*, omdat de Ouden den naem van *Orobus*, aen diergelyke plant' hebben gegeven, waermede zy de ossen mesteden.

ORYX.

Oryx, is eene soort van wilde Geit, van grootte als een Bok, en somtyds grooter; Plinius zegt dat zy maer eenen gekloofden horen op 't midden van haer voorhoofd heeft, maer andere meenen, dat zy 'er twee lange en spitse heeft; zy draegt een' baerd aen de kin; 't hair groeit verkeert op haer lyf, want 't is naer 't hoofd toe gekeert, gansch anders als dat van de andere dieren, en geel van kleur'. Men zegt dat deze Geit altyd dorst heeft, en dat zy, 't aenkomen der hondsdagen vernemende, haer lichaem kromt, en hare oogen naer den Hemel verheft als om des zelfs hulp te verzoeken; zy komt voort in Getulië, en onthoud zich in de bosschen.

Men acht haren horen goed tegen de beten van vergiftige beesten; hy is zweetdryvende, men gebruikt hem in poeder en in afziedsel.

ORYZA.

* *Oryza*, Matth. J. B. C. B. Pit. Tournef. in 't Fransch *Ris*, in 't Nederduitsch *Ryst*, is eene plant, die stelen of halmen schiet drie of vier voeten hoog, dikker en styver dan die van 't koren, by tusschenruimtens geledet; hare bladers zyn lang, als die van 'tRiet, lyvig, die van de Pareije vry gelykende. Hare bloemen wassen op hare toppen die van de Gerst vry gelyk, maer de granen, die 'er op volgen, zyn boswyze geschikt, besloten yder in een geelachtig, en ruuw zaedhuisje, dat met een vezeltje eindigt; deze granen zyn langwerpig of bynaer eirond en wit. Deze plant word op vochtige, moerassige plaetsen, in Italië gekweekt; hare granen worden voornamentlyk tot voedsel en somtyds in de Geneeskunde gebruikt; men brengt ze ons droog uit Piemont, Spanje, en uit verscheide andere plaetsen; zy moeten nieuw, zuiver, welgevoedt, hard, en wit gekozen worden; zy hebben veel olië, en een weinig wezentlyk of vlug zout in zich.

De Ryst is versterkende, en verzachtende, zy verdikt en lymt de vochten, matigt de buikloopen, zuivert 't bloed.

Men kan van Rystemeel zeer goed brood maken.

De Heer Biron en verscheide andere Reizigers hebben my verzekert in Indië eenen Afgod gezien te hebben, die zeer aenmerkelyk is wegens de fynheit van 't werk; 't is 't afbeeldsel van eene gewaende Godheit van Japan, geplaetst in een vakje, en dat de meeste verwondering baert, is, dat de God en 't vakje geen meer plaets beslaen dan de holte van een' Ryst-korrel; dit werk is zoo onderscheiden gemaekt, dat men de oogen, neus en mond met een vergrootglas gemakiyk zien kan, en overal is de evenmatigheit met de uiterste naeuwkeurigheit waergenomen; dees kleene God met zyn vakje of holletje is geplaetst op een van de hairen, die aen de Ryst-airen wassen, en de helst van een' anderen Ryst korrel strekt den kleenen Afgod tot een voetstuk. Dit voorwerp van de godsdienstige eerbewyzinge des Keizers van Japan, en van zyn gansch huisgezin is besloten in eene kleene pyp of buis van zeer schoon wit glas.

Oryza, ab ὀρύσσω, fodio, om dat 't noodzaeklyk is, eer men de Ryst zaeit, 't land om te ploegen en te graven.

OSMUNDA.

Osmunda regalis, sive Filix florida, Park. Pit. Tournef.
Filix florida, sive Osmunda regalis, Ger.
Filix floribus insignis, J. B. Raii Hist.
Filix ramosa non dentata florida, C. B.

In 't Fransch *Osmonde* of *Fougere aquatique*.

In 't Nederduitsch *Water-Varen*.

* Is

* Zie Pl. XVI. Fig. 13.

* Is eene plant, die groene, geſtreepte of gevoorde, takkige en in 't breede zich uitbreidende ſtelen ſchiet omtrent drie voeten hoog; hare bladers zyn lang, vry ſmal, verſcheide by paren langs eene rib geſchikt, die met een enkel blad eindigt; 't bovenſte der ſtelen verdeelt zich in eenige kleene takken of ſpruiten, waer van yder verſcheide troſſen of ruikers onderſteunt, beladen met kleene vruchten, wier geſtel men zonder hulp van 't vergrootglas niet zien kan. De Heer Tournefort, die ze heeft waergenomen of beſchouwt, zegt in zyne Beginſelen der Kruidkunde bladz: 437. dat yder tros uit een' hoop bolronde, en vliesachtige doppen beſtaet, waer van yder als eene zeepdoos in twee deelen opengaet, en eenige langwerpige zaden uitſtort. Deze plant draegt geene bloemen; hare wortels zyn lang en zwart; zy waſt op moeraſſige plaetſen, by de beken, in de ſlooten en op andere waterachtige plaetſen; haer wortel is nuttig in de Geneeskunde, hy heeft veel zout, olië en waterdeelen in zich.

Hy is openende, inſnydende, afvegende, wondheelende; goed voor 't nierkolyk, den ſteen, de waterzucht, de vryſter-ziekte, de milt-ziektens, tegen de ſcheurzels, om 't geronnen bloed in 't lichaem te ontbinden, voor de wonden; men kan hem inwendig in afziedſel, uitwendig in zalve gebruiken.

OSSIFRAGA.

Oſſifraga.
Oſſifragus.
Aquila barbata.

In 't Franſch *Orfraye.*

In 't Nederduitſch *Viſch-Arend*, *Beenbreker.*

Is eene ſoort van Arend, grooter dan de gemeene Arend, aſchverwig of witachtig van kleur'; zyn bek is lang, breed, ſterk, omgekromt, zwartachtig, van boven gehairt; zyne oogen zyn met eene wolke bedekt, die hem belet heel klaer te zien; zyne tong heeft de gedaente eens menſchen tong'; zyne klaeuwen zyn dik, ſpits, ſterk, en zwart; dit dier leeft van geitjes, honden, alen, en andere dieren, die hy vangen kan; hy ſtryd tegen de Adder, en men zegt, dat hy, als hy 'er van gekweſt is geweeſt, zich met een kruid, de Haze-latouw gelyk, geneeſt; doch 't is niet zeer waerſchynlyk, dat de beet van de Adder tot zyn vel kan doorgaen wegens de veders, waer mede hy bekleedt is; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyne maeg is goed om den ſteen der nieren en blaes' te breken, en de pis te verwekken.

Zyne darmen gedroogt, tot poeder gemaekt en ingenomen, zyn goed tegen 't kolyk; de gif is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Oſſifraga, *ab oſſe*, been, *& frangere*, breken, omdat dees Arend de beenders der dieren, die hy genomen heeft, met zyn bek en klaeuwen verbreekt.

OSTEOCOLLA.

Oſteocolla.
Oſtiocolla.
Oſteites.
Stelechites.
Morochtus.
Holoſteus.
Oſtealithus.
Lapis Sabuloſus.
Lapis Oſſifragus.

In 't Franſch *Oſteocole*, *Pierre des rompus.*

In 't Nederduitſch *Wal-ſteen*, *Been-lym.*

Is een zandige, holle ſteen, aſchverwig of witachtig van kleur', hebbende de gedaente van een been, van verſcheide diktens; men vind 'er zoo dik als de arm; daer is tweederlei ſoort, de eene is rond, oneffen of knobbelig, ſteen- of gruisachtig, en zwaer; de andere gladder of min knobbelig, en ligt; hy kleeft aen de tong' gelyk de Puimſteen; beide vind men ze in verſcheide oorden van Duitſchland, als in de Palts, Saxen, by Spire; hy komt voort op zandige plaetſen,

Hy is goed om de gebroken beenders in korten tyd aen een te lymen en te herſtellen, zynde op de beenbreuken gelegt, en ingenomen; de gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels.

Oſteocolla, *ab oſſe*, *& coila*, als of men zeide *Been-lym.*

* Zie Pl. XVI. Fig. 14.

Lapis ossifragus, ab osse, & frangere, als of men zeide *Steen die de beenbreuken geneest.*

OSTRACITES.

Ostracites, is eene soort van Kalamyn-steen, of een bynaer ronde, graeuwe steen, waer van men twee soorten vind, een natuurlyke, en een doorkonst gemaekte; de natuurlyke komt voort in de mynen, de andere word door 't vuur in de ovens, waer in men 't koper zuivert, voortgebragt; 't is een bepleisterd of met een korst bezet bergstoffelyk roet, dat deze gedaente heeft aengenomen.

De natuurlyke en door konst gemaekte Ostracites zyn afvegende en t'zamentrekkende; men gebruikt ze uitwendig, zynde tot poeder gemaekt, en onder zalven gemengt.

Ostracites, ab ὄστρακον, testa, schulp, omdat dees steen somtyds eene gedaente heeft, die van een slakkehuisje naerby komende.

OSTREA.

Ostrea, Ostreum, in 't Fransch, *Huitre*, in 't Nederduitsch *Oester*, is een Schulpvisch, die in de zee groeit, en by yder een bekent is; daer zyn verscheide soorten van, die alle goed zyn om te eten; 't is niet gemaklyk in de Oesteren de deelen te ontdekken, die de mannetjes van de wyfjes onderscheiden; men word 'er geene van deze deelen gewaer, en 't schynt, dat 'er noch van de eene noch van de andere zyn; nogtans schieten deze dieren hun zaed of kuit, dat naer een droppel smeer gelykt, in Bloeimaend; dit zaed van den Oester hecht zich in de zee aen steenen, oude Oester-schulpen, stukken houts, en aen andere diergelyke dingen. Men gelooft, dat dit zaed binnen de 24. uuren een' schulp begint te krygen. De Oesters zyn ziek en mager, als zy hunne kuit geschoten hebben, maer in de Zomermaend beginnen zy gezond te worden, en in de Oogstmaend bevinden zy zich volkomen herstelt.

Om de Oesters groen te hebben, brengt men ze over in de zoutplassen, op deze wys bewaert men 'er te Saintonge, zy worden 'er vet; hun vleesch verkrygt 'er eene groenachtige kleur, en een' veel aengenamer smaek dan te voren, maer zy vermeenigvuldigen 'er niet.

Martinius in zyne Beschryvinge van China, en verscheide andere Schryvers verhalen, dat de Chinezen de Oesters stampen en kneuzen, de kuit of 't zaed 'er uitdrukken, en dat, als zy 't by druppels in de zoutplassen verspreid hebben, daer Oesters in overvloed uit voortkomen.

De Vader de Tertre in zyne algemeene Beschryvinge van de Antilles verzekert, dat hy op een kleen Eiland, dat dicht by Guadeloupe is, eene groote meenigte boomen zoo met Oesteren beladen gezien heeft, dat hunne takken 'er van braken; onder andere vind men 'er op een' zekeren boom, *Paltuvier* genaemt, die aen den zeekant groeit, daer hechten zich ook andere schulpvisschen aen vast; dit word bevestigt door den Schryver der natuurlyke Byzonderheden van Engeland, want hy zegt, dat 't zelve by Plymouth gebeurt; 't is niet moeielyk de reden van deze byzonderheit te ontdekken, want dewyl de boomen, waer aen men deze Oesters vind, geplaetst zyn aen den oever van de zee, zoo worden hunne laegst nederhangende takken door de baren, die 'er uit opkomen, nat gemaekt, en met de kuit of 't zaed der Oesteren besproeit, dat 'er aen vast raekt, en aen blyft hangen, en waer uit eindelyk kleene Oesters komen. Wat belangt de voeding van deze kleene dieren, die geschied gemaklyk, want hunne schulpen, noodzakende door hunne zwaerte de takken van den boom zich neêr te buigen, worden tweemael 's daegs door den vloed en ebbe der zee ververscht; 't is aen te merken, dat deze Oesters, die men aen de boomen vast vind, nergens in van de gemeene verschillen, en dat ze alzoo goed van smaek zyn.

Die, dewelke by nacht groote hoopen Oesters verzetten, worden somtyds op hunne schulpen schynende deeltjes gewaer, als kleene starren van eene blaeuwachtige kleur; dit licht komt van zekere kleene blinkende of schynende wormen, die zich aen den schulp vast zetten, en hem knagen; deze kleene wormen kan men gemaklyk door een Vergrootglas, of zelf met een Brandglas zien; verscheide andere visschen geven in zee ook licht van zich, maer 't is niet zeer waerschynlyk, dat 't altyd van de wormen is.

Alle de Oesters hebben veel olië, waterdeelen en vlug zout in zich.

De Oester gegeten zynde verwekt een weinig slaeps, maer hy is vry moeijelyk te verteren; als men hem op de pestbuilen legt, trekt hy al 't vergift naer buiten.

Zyn schulp gekalcineert en tot poeder gemaekt is openende, afvegende, opdroogende, goed om de maeg te versterken, de tanden schoon te maken, de pis te verwekken, tegen de ambeijen, en zweren.

Die naeuwkeuriger van 't geen de Oesters betreft

betreft, onderrecht willen zyn, zullen konnen lezen, 't geen 'er de Heer Tournefort van uitgegeven heeft in de Hiſtorie van de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen van 't Jaer 1704.

Oſtrea, ab ὀ, ραχον, teſta, ſchulp, omdat de Oeſter met een' dikken en ſterken ſchulp bedekt is.

OTIS.

Otis.
Tarda.

In 't Franſch *Outarde.*

In 't Nederduitſch *Trapgans.*

Is een roofvogel grooter dan een haen, hebbende de gedaente van eene Gans; zyn hoofd is langwerpig en afchverwig; zyn bek ſtyf en ſterk; zyne tong ſpits en aen de zyden zaegwyze getandt, hard en als beenig; zyne oogen breed; de gaten zyner ooren zyn zoo groot en wyd open, dat men 'er de punt van den vinger gemaklyk kan inſteken; zyn hals is lang en dun, en afchverwig; zyn rug is gemarmert met zwartachtige en kaſtanjebruine vlekken; zyne vleugels zyn kort, wit en zwart; zyn ſtaert is roodachtig met eenige zwarte vlekken; zyne beenen zyn een voet lang, en zoo dik als de duim, en met ſchubben bedekt; zyne pooten zyn zeer dik, hebbende yder drie teenen met klaeuwen gewapent; dees vogel komt voort in Engeland, Bretagne, en op verſcheide andere plaetſen; hy leeft van vruchten, groentens, en radyzen; men vind 'er die tot dertien ponden wegen; hy heeft moeite om te vliegen wegens de zwaerte van zyn lichaem; hy is zeer goed om te eten; hy heeft veel vlug zout in zich.

Zyn vet is pynſtillende, en ontbindende.

Zyn drek is ontbindende, en goed voor de ſchurft.

Otis ex ὦς, auris, oor; dezen naem heeft men de Trapgans gegeven, omdat zy groote ooren heeft.

Tarda, vel avis tarda, quod volatu ſit tarda.

Tarda à tardo, traeg; omdat dees vogel zwaer en traeg is in zyne vlucht te nemen.

OVIS.

Ovis.
Pecus.

In 't Franſch *Brebis.*

In 't Nederduitſch *Schaep.*

Is 't wyfje van den Ram, en de moeder van 't Lam, of een woldragend dier, dat zeer zacht en vreesachtig van aert, en by yder een bekent is; 't leeft negen of tien jaren; 't brengt niet meer dan een Lam in yder dragt voort; daer zyn verſcheide ſoorten; alle de deelen van't dier hebben veel vlug zout en olië in zich.

Hare wol, *Lana Succida* genaemt, is ontbindende, zynde uitwendig gelegt; men gebruikt ze tot 't maken van de *Oeſypus*, zoo als ik op hare plaets beſchreven heb.

Hare melk is goed voor de borſt en pynſtillende; doch men gebruikt ze niet als tot 't maken van kaes.

Haer vet of ſmeer ingenomen is goed tegen den roodeloop en de kolyken; men mengt 't in de kliſteren; men gebruikt 't ook dikwils in de Pomades of Appelzalven.

Haer drek is inſnydende, en openende; men legt 'er van op de gezwellen van de milt.

De Reizigers verhalen ons, dat 'er in Peru, en op 't Eiland van St. Laurens Schapen voortkomen, die veel grooter dan de onze zyn, en wier gedaente een weinig verſchillende is; zy hebben de bovenlip geklooft, en door deze kloof werpen ze, als men ze getergt heeft en zy boos zyn, een ſchnimachtig kwyl uit; haer hals is zeer lang en rond; zy zyn met eene lange, ligte, blinkende wolle bedekt, die zwart of wit van kleur', en veel meer geacht is, dan die van onze Schapen; men maekt 'er eene geglansde ſtoffe van, die naer kamelot of grein gelykt; deze dieren loopen zeer ſnel, als men ze vervolgt; men vind tamme en wilde; zy dragen drie of vier jongen in yder dragt

Brebis, komt volgens ſommigen van een oud Latynſch woord *Berbix*, dat de zelve zaek beteekent.

OXYACANTHA.

Oxyacantha vulgaris, ſive Spinus albus J. Bauh.
Oxyacantus, ſive ſpina acuta, Dod.
Meſpilus Apii folio ſylveſtris ſpinoſa, ſive Oxyacantha, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Epine blanche, Aubepin, Aubépine.*

In 't Nederduitſch *Hagedoorn.*

* Is eene ſoort van Miſpelboom of een heeſter, wiens ſtam tamelyk dik, maer zeer vaſt, takryk, met ſterke en ſtekende doornen voorzien, en met eene roodachtige bruine ſchors' bedekt is; zyne bladers zyn van gedaente, als de Eppe en lymachtig van ſmaek; zyne bloemen waſſen by hoopen of ruikers, en zyn aen korte voetſteeltjes vaſt, wit, lieflyk, zeer zacht, en aengenaem van reuk; yder der zelve is eene roos, beſtaende uit vyf kleene bladeren en roodachtige helmſtyltjes; zyne vruchten zyn een weinig grooter dan de Myrthe-beziën, rond, roodachtig als zy ryp zyn, kranswyze geſchikt, hangende aen hare voetſteeltjes, en hebbende yder een kroontje of naveltje van eene zwarte kleur'; deze vrucht is met een week lymachtig vleeſch of merg vervult, dat een of twee witte harde zaden of ſteentjes inſluit; zyn wortel is lang, en ſchiet diêp in de aerde; dees heeſter waſt in de heggens, langs de wegen, hy bloeit in Bloeimaend, en maekt de lucht welriekende door den aengenamen reuk van zyne bloem'; men zegt, dat dees reuk de viſch doet bederven, en dat de Viſchvoerders, dit kwaed uitwerkſel hebbende gewaer geworden, myden zoo veel zy konnen in de Lente de wegen te gaen, alwaer veel Hagedoorn bloeit; zyne vrucht word niet eer ryp als in den Herfſt, zy ſtrekt den vogelen tot voedſel.

Het hout en de vrucht van den Hagedoorn zyn t'zamentrekkende, en goed om de buikloopen en bloedvloeden te ſtoppen.

Oxyacantha ab ὀξὺς, *acutus, &* ἄκανθα, *ſpina*, als of men zeide *ſcherpe Doorn.*

Aubepine, dit woord komt van 't Latyn *alba*, *wit*, en van 't Franſch *Epine*, *Doorn*, als of men zeide, *Witte Doorn.*

OXYCOCCUM.

Oxycoccum, Cord. Hiſt.
Oxycoccus, ſive Vaccinia paluſtria, J. B.
Acinaria paluſtris, Geſn. Hort.
Vaccinia paluſtria, Ger. Dod.
Vitis idæa paluſtris, C. B. Raii Hiſt.
Serpillum acinarium, Geſn. Col.

In 't Franſch *Couſſinets des marais.*

In 't Nederduitſch *Veen-beziën.*

* Zie Pl. XVI. Fig. 15.

Is eene plant, die verſcheide, zwakke, lange ſtelen ſchiet, zoo dun als vezels, bruinrood van kleur', zich op den grond neêrleggende en wyd uitſpreidende, bewaſſen met bladeren, welke naer die van de Kwendel gelyken, maer zy zyn een weinig kleener, hard, van boven groen, van onderen aſchgraeuw-groen, aen zeer korte ſteeltjes vaſt, en over en weêr langs de ſtelen geſchikt; de bloemen waſſen aen de toppen der takken, een of twee op een voetſteeltje vaſt, dat een vinger lang en zeer dun is; yder dezer bloemen is in vier ſpitſe, purperachtige deelen ingeſneden, verzelt in hun midden van verſcheide gele helmſtyltjes, die zich met het ſtampertje vereenigen, en te zamen als een ſpits lichaem uitmaken. Als deze bloemen voorby zyn, komen 'er bynaer ronde of eironde beziën in hare plaets, van eene roodachtige of groenachtig-gele kleur', met roode ſtippen geſpikkelt, en met een purperachtigen kruiswyze gevormden navel verſiert, van een' zuurachtigen ſmaek; zy beſluiten in zich kleene zaden; de wortels zyn dun, kruipende, roodachtig, en met vezelen voorzien zoo fyn als hair. Deze plant waſt in de moeraſſen, en op andere vochtige en lommerryke plaetſen, langs de bergen of dalen, waer uit de beken vloeijen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

De bladers, bloemen, en beziën zyn afvegende, en 't zamentrekkende, goed om de braking te ſtuiten, en 't vergift te weêrſtaen.

Oxycoccum, ab ὀξὺς, *acidus*; & κόκκος, *granum*, als of men zeide, *zure korrel*, om dat de beziën van deze plant' zuur zyn.

OXYPETRA.

Oxypetra Romanorum, Phariſani, is een ſteen of aerde van eene witte kleur' naar 't geel trekkende, en van een' zuurachtigen ſmaek, en dien men vind onder 't gebied van Romen.

Hy is goed om de hitte in de heete koortſen te matigen en den dorſt te leſchen, men laet 'er van in water weeken, en men geeft 'er den lyder van te drinken

Oxypetra, ab ὀξὺς, *acidus & petra*, ſteen, als of men zeide *zure ſteen.*

De Heer Phariſani, eerſte Geneesheer van den Paus, heeft aen deze aerde den naem gegeven

OXYTRIPHYLLON.

Oxytriphyllon, Trag. Lac.
Trifolium acetosum vulgare, C. B. Park.
Oxys, sive Trifolium acidum flore albo, & purpurascente, J. B. Raii Hist.
Alleluia, Lac. Lon.
Oxys alba, Ger.
Oxys flore albo, Pit. Tournef.
Acetosella & Lujula, sive Alleluia officinarum, panis Cuculi, Brunf.
Lujula, Fracast.

In 't Fransch, *Alleluia*, of *Pain à Coucou.*

In 't Nederduitsch, *Klaver-Zuring*, *Koekkoeks-Brood*, *Koekkoeks-Look.*

* Is eene kleene plant, die uit haren wortel' verscheide zwakke, teêre, ronde stelen schiet, zoo lang als eene hand, somtyds rood- of purperachtig van kleur', ondersteunende yder drie bynaer ronde, zachte, sappige bladers, die rond uitgesneden of van gedaente als een hart, geelachtig-groen van kleur', zuurachtig en aengenaem van smaek zyn. Tusschen de stelen dezer bladeren schieten voetsteeltjes op, waer van yder eene bloem draegt, die klokwyze gemaekt, vry groot, doorgaens wit, somtyds purperachtig, zelden geel, en in vyf deelen tot aen haer middelpunt ingesneden is. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vliesachtige vrucht te voorschyn, bynaer van gedaente als eene lantaern, verdeelt in vyf huisjes, die rosachtige zaden in zich sluit, yder met een kapje bedekt; haer wortel is kort, maer vry dik, schubachtig, wit of roodachtig, en schiet vry lange witte vezels. Deze plant heeft een' zwakken, doch aengenamen reuk; zy wast in de bosschen, en op zandachtige plaetsen; zy heeft veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.

Zy is goed om den dorst te leschen, de hitte van de koorts te stillen, om te verkoelen en de vochten te zuiveren, het hart te versterken, 't vergift tegen te staen; men gebruikt ze in afkookscl, of men geeft 'er 't gezuiverd sap van te drinken.

Oxytriphyllum, *ab* ὀξὺς, *acidus*, *&* τρίφυλλον, *trifollum*, als of men zeide *zuur Drieblad.*

Alleluia, is een Hebreeuwsch woord, dat beteekent *Laudate Dominum*, *Looft den Heer*: men heeft die plant' dezen naem gegeven, omdat zy gemeenlyk tegen Paeschen bloeit, wanneer men overal *alleluia* zingt.

Oxys, is een Griekscb woord, dat *zuur* beteekent; dien naem heeft men dit gewas gegeven, om deszelfs zuurachtigen smaek.

Panis cuculi, *Koekkoeks-Brood*, of omdat men gelooft heeft, dat de vogel, *Kockkoek* genaemt, van dit kruid at, of omdat 't zyne eerste bladers schiet op den zelven tyd, wanneer de Koekkoek begint zich te laten hooren.

* Zie Pl. XVI. Fig. 16.

P.

PACAL.

Pacal, Monard. is een boom, die in America groeit op de oevers van eene rivier vyf en twintig mylen van Lima af gelegen.

De Indianen bedienen zich van de asche van dit verbrand hout, gemengt met zeep, om alle soorten van hairworm en vurige schurftheit te genezen: men meent, dat zy met dit mengsel de oude lidteekens doen verdwynen.

PACOCEROCA.

Pacoçeroca, Marcgrav. G. Pison.

Is een gewas van Martinique en Brazilië, 't welk de gedaente, en 't loof van het Indiaensch Bloeijend Riet heeft, waer van ik op zyne plaets gesproken heb. Het schiet op ter hoogte van vyf of zes voeten; zyn voornaemste steel is regt, sponsachtig, groen; het brengt geene bloemen voort, maer uit zynen wortel', zelfs ter zyden van dezen steel, spruiten twee of drie andere kleener stelen, ter hoogte van omtrent anderhalven voet, een pink dik, beladen met roode bloemen bynaer met die van het Indiaensch Bloeijend Riet overeenkomende; de kelk van yder dezer bloemen word, als de bloem is afgevallen, eene langwerpige, driehoekige vrucht zoo groot als eene pruim vervult met een vezelachtig, sappig, saffraengeel merg van een' wynigen en aengenamen smaek, in zich besluitende vele driehoekige, geelachtige zaden, als in een hoopje by een vergadert, waervan yder

een kleen wit pitje in zich heeft. De wortel is knobbelig; het ſap van de vrucht van dit gewas is eene zeer ſchoone roode verw, die door geene waſſchingen kan uitgewiſcht worden; en indien men daer een weinig ſap van Citroenen onder mengt, zoo zal het mengſel een ſchoon paers verwen. De wortel van de zelve plant' geeft eene ſchoone gele verw, als hy in water gekookt word; de ganſche plant gekneuſt zynde, eer de vrucht ryp is, geeft van zich een' reuk van Gember; de Indianen gebruiken ze in hunne baden.

PÆONIA.

Pæonia in het Franſch *Pivoine*, in 't Nederduitſch *Peonie*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn, de eene genaemt Peonie Mannetje, en de andere Peonie Wyfje.

De eerſte ſoort word genaemt

Pæonia mas, Dod. Ger. Park.
Pæonia mas foliis nucis Geſn. hort.
Pæonia præcocior, J. B. Raii Hiſt.
Pæonia folio nigricante ſplendido, quæ mas, C. B. Pit. Tournefort.

* Zy ſchiet hare ſtelen ter hoogte van twee of drie voeten, die een weinig roodachtig en in eenige takken verdeelt zyn. De bladers zyn breed, uit verſcheide andere bladeren bynaer overeenkomende met die van den Noteboom t' zamengeſtelt, maer die breeder, en dikker, donkergroen, blinkende, op den rug met een weinig wolle bedekt, en aen roodachtige ſtelen vaſt zyn. De bloemen groeijen op de toppen der ſtelen, zynde groot, breed, van verſcheide rooswyze geſchikte bladeren, van kleur' ſomtyds purperachtig, ſomtyds incarnaet, en door een' kelk van vyf blaedjes ondersteunt. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt in der zelver plaets eene vrucht uit vele witte ruige, wolachtige, blinkende, nederwaers gebogen horentjes t' zamengeſtelt, welke in 't rypen ſplyten, en groote zaden vertoonen, die bynaer rond, in 't begin rood, vervolgens donker blaeuw, daerna zwart zyn. De wortels zyn bolwyze gemaekt, een duim dik, en ſomtyds dikker, in verſcheide takken verdeelt, van buiten roodachtig, en van binnen wit.

* Zie Pl. XVII. Fig. 1.

De Peonie wyfje is verdeelt in twee ſoorten.

De eerſte ſoort word genaemt

Pæonia communis vel fœminina, C. Bauh. Pit. Tournefort.
Pæonia fœmina vulgatior, J. B. Raii Hiſt.
Pæonia fœmina, Ger.
Pæonia fœmina altera, Dod. Lugd.
Pæonia fœmina vulgaris flore ſimplici, Park.

Hare ſtelen waſſen hoog, maer worden niet rood; de bladers zyn ingeſneden of gekerft, van boven bleek groen, van onderen witachtig en een weinig ruig: hare bloemen zyn gelyk aen die van de Peonie Mannetje, maer zoo groot niet, rood van kleur': in der zelver plaets komen ook vruchten vol zaden als in de andere ſoort'; hare wortels zyn knobbels of rapen aen vezeltjes vaſt als in de Affodille.

De tweede ſoort van de Peonie Wyfje word genaemt.

Pæonia fœmina altera, C. B. Pit. Tournefort.
Pæonia promiſcua, Ger.
Pæonia fœmina prior, Dod.
Pæonia promiſcua ſtrictiore folio, J. Bauh. Raii Hiſt.
Pæonia fœmina promiſcua, Park.
Pæonia promiſcua ſeu neutra, Adv. Lob.

Zy heeft zoo veel overeenkomſt met de Peonie Mannetje als Wyfje; hare bladers gelyken naer die van de Peonie Mannetje, maer zyn langer, en ſmaller; hare bloemen zyn uit zeven of negen groote bladeren t' zamengeſtelt, naer eene roos gelykende, als in de voorgaende ſoorten, donkerrood van kleur': zy worden ook gevolgt van vruchten t'zamengeſtelt uit verſcheide horentjes, die dikke zwarte zaden in zich beſluiten; hare wortels zyn overeenkomende met die van de gemeene Peonie Wyfje, maer grooter.

De eene en de andere ſoort van Peonie worden in de tuinen aengekweekt. Het Mannetje is in de Geneeskunde meerder geacht dan het Wyfje: het heeft in zich veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen.

De bloem, het zaed, en de wortel worden veel

veel gebruikt in de ziektens der herſenen, als voor de vallende ziekte, de beroertheit, de lamheit: zy verwekken de maendſtonden, vermeerderen de beweging des bloeds en zuiveren het zelve.

De Peonie heeft zynen naem gekregen van eenen ouden Geneesheer Paon genaemt, welke, zoo men verhaelt, dit gewas gebruikte om Pluto te genezen van eene wonde, die Hercules hem gegeven had.

PAGURUS.

Pagurus is eene ſoort van Zeekreeft of Krabbe, een voet lang, en breeder dan lang; men vind 'er eenige van, welke tien ponden wegen. Dees viſch is bedekt met eene dikke en ſterke, effene, rood- of geel achtige ſchubbe: zyne voorſte pooten zyn als van andere kreeften, geſpleten en als nyptangen, welke hem dienen om te zwemmen, 't voedſel in zynen bek te dragen en zich te verweren, want hy zeer ſterk nypt: zyn vleeſch is goed om te eten, maer moeijelyk om te verteren; het beſluit in zich veel olië en vlug en vaſt zout.

Het is openende, en goed voor de borſt.

Zyne ſchub, pooten en een ſteen, die in den kop gevonden word, zyn openende, en een alkali, goed voor den ſteen, om 't water aftedryven, om de keelpynen te verzachten, den buikloop en bloedſtortingen te ſtuiten; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

PAJOMIRIOBA.

Pajomirioba, G. Piſon.
Orobus Baſilienſis flore luteo Pajomirioba dictus, Marcgrav.
Senna Orientalis fruticoſa ſophera dicta, Herman.

Is een kleen Braziliaenſch peulvruchtdragend boompje; waervan twee ſoorten zyn; de eerſte ſchiet uit haren wortel' vele ſtelen omtrent drie voeten lang, houtachtig, groen, vol kwaſten, yder in vele takken verdeelt, en yder tak acht of negen bladers dragende, die tegen over malkander by paren op eene rib geſchikt, tamelyk lang, en puntig zyn; de bloemen groeijen op de toppen der takken en zyn kleen, yder t' zamengeſtelt uit vyf bladeren, overeenkomende met die van de Vitſen, maer geheel geel; op de bloemen volgen de peulen vyf of zes voeten lang, die rond, een weinig plat, en krom zyn; zy worden onder 't rypen bruin: de wortel van 't gewas is lang, twee duimen dik, houtachtig, regt, van buiten geelachtig, van binnen wit, zonder een' kennelyken reuk of ſmaek.

De tweede ſoort is verſchillende van de eerſte daer in, dat de bladers eirond, ſmaller aen de zyde van den ſteel, en ſtomper aen hunne uiteindens zyn; deze bladers naderen malkander tegens den avond, wanneer de zon is ondergegaen, en ſchynen te verwelken; maer zy ontluiken des morgens: de bloemen gelyken naer die van de eerſte ſoort', maer de zaden zyn verſchillende, want zy zyn kleener, rond, en zwart.

De eene en de andere plant worden in dat Land geoordeelt te zyn ſoorten van Erven. Zy groeijen zonder aenkweeking' op zandachtige plaetſen, langs de oevers; zy bloeijen het geheele jaer door, en dragen zaden.

De wortels worden goed geacht tegens de vergiften; de planten zyn zuiverende, openende, wondheelende, en verkoelende; zy bevorderen den uitgang des ſteens uit de blaes', en matigen de hitte der nieren: het zaed geweekt in wynazyn is goed om de ſchurft te genezen.

PALIMPISSA.

Palimpiſſa.
Pix ſicca.

In 't Franſch *Bray ſec*, *Fauſſe Colophone*, *Arcançon*.

In 't Nederduitſch *Tweemael Gekookt Pek.*

Is eene ſoort van zwart Pek, 't welk overblyft op den grond van de helmen of retorten, nadat men de olië van Terpentyn heeft overgehaelt; men brengt dit Pek uit Provence en Gaskonje tot ons over; want men diſtilleert 'er veel van eenige mylen van Marſeille, in de boſſchen van Cuges, en in de dorre en onvruchtbare plaetſen van Bourdeaux: maer men moet niet gelooven, dat de werklieden goede Terpentyn gebruiken tot deze werking'; het zoude hun dan te veel koſten, en zy zouden den geeſt van Terpentyn aen de Droogiſten niet konnen geven voor zoo een' geringen prys.

Zy bedienen zich van de Barras of Galipot, die eene vloeibare harſt of dikke, witachtige Terpentyn is, welke vloeit uit den Pynboom door inſnydingen, die men daer in gemaekt heeft. Zoo dat 't vocht, 't welk men by de Droogiſten verkoopt onder den naem van

Geeſt van Terpentyn, is getrokken uit de Galipot. Het heeft zoo eene groote kracht niet als de ware vlugge olië, welke men getrokken zoude hebben uit den Terpentyn, maer het komt 'er naerby.

Het moet zoo helder zyn als water, ſterk, doordringende, en onaengenaem van reuk; het is zeer openende, ontbindende, inſnydende, verdunnende en goed voor de zenuwen; men moeſt zich hier van niet bedienen als uitwendig, omdat 'er dikwils eenige vuiligheit gevonden word in het Pek, waer uit het getrokken is.

Het tweemael gekookte Pek moet verkozen worden zuiver, droog, bros, glinſterende, zwart; het heeft ook in zich veel olië, en aerde.

Het is afvegende, ontbindende, rypende, etter makende, men gebruikt het in zalven, plaiſteren, en waſchzalven. Vele Werklieden bedienen 'er zich ook van.

Palimpiſſa, ex πάλιν, rurſus, & πίσσα, pix, als of men zeide, *Pek meerder gekookt dan de andere*, want men moet 'er *Cocta* onder verſtaen.

PALIURUS.

Paliurus, Dod. Ger. Pit. Tournefort.
Paliurus, ſive Rhamnus 3. Dioſcoridis, Park.
Rhamnus folio ſubrotundo, fructu compreſſo, C. B.
Rhamnus, ſive Paliurus folio jujubino, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Paliure.*

In 't Nederduitſch *Jodendoorn.*

* Is een boompje, dat ſomtyds tot de hoogte van een' boom groeit; de takken zyn lang en doornachtig; maer de doornen, welke dicht by de bladers gevonden worden, zyn kleener en minder ſchadelyk dan die van de andere plaetſen: de bladers zyn kleen, bynaer rond, ſpits, donker-groen als roodachtig van kleur'. De bloemen zyn kleen, geel, by een verzamelt op de toppen der takken, zynde yder gemeenlyk t'zamengeſtelt uit vyf bladeren, in 't rond geſchikt in de groeve van een roosje, 't welk in 't midden van den kelk gevonden word; dit roosje word in 't vervolg eene vrucht, gemaekt als een ſchild, in 't midden verheven, aen de kanten dun, en als vliesachtig. Men vind in 't midden van deze vrucht een' harden bolronden ſteen, verdeelt in drie huisjes, waer van yder in zich beſluit een bynaer rond zaedje, hebbende de kleur, de glans, en de zoetheit van Lynzaed: dit boompje waſt in de heggens, op vochtige plaetſen.

De bladers en wortel zyn t'zamentrekkende. Het zaed verzacht de ſcherptens der borſt, dryft het water af, verbryzelt den ſteen der nieren en blaes', is verzachtende en ontbindende: men gebruikt het in een poeder, en afziedſel.

* Zie Pl. XVII. Fig. 2.

PALMITES.

Palmites is eene ſoort van Indiaenſchen Dadelboom, wiens ſtam zeer dik is, en wiens bladers zeer lang, en aen den top van den boom zonder ſteel' vaſt zyn. De vrucht is een weinig grooter dan eené erweet, rond, zeer hard, bedekt met eene dunne gryſe ſchorſe, die 'er ligt affcheid, en waer onder zy glad, vaſt en met verſcheide kleuren doormengt is: men maekt 'er Paternoſters van.

PALUMBUS.

Palumbus.
Palumbes.

In 't Franſch *Pigeon ramier*, *Biſet*, *Manſard*, *Coulon.*

In 't Nederduitſch *Ringduif*, *Hoelduyf.*

Is eene wilde duif, het wyſje is genaemt *Palumba*; zy onthoud zich gemeenlyk op de takken der boomen; men ziet haer weinig op de aerde, om dat ze vrees- en ſchrikachtig is; zy is zeer goed om te eten, en heeft in zich veel vlug zout, en olië.

Zy is openende, goed voor de moeijelykheit in 't water maken, voor den ſteen en 't graveel. Haer bloed terſtont en nog warm genomen is goed voor de wonden der oogen, als 't daer op gelegt word.

Palumbus à πάλλεσθαι moveri, palpitare. Men heeft dezen naem gegeven aen de Ringduyf', om dat de vrees haer dikwils doet bewegen, en beven.

PANCRATIUM.

Pancratium is eene ſoort van Zee-Ajuin of een dikke bolachtige, vleezige, wortel, overeenkomende met de Zee-Ajuin, maer zoo dik niet;

niet ; zy ſchiet bladers als die van de witte Lelië, langer en dikker; in 't midden der zelve verheft zich een hoekige ſteel, omtrent een voet hoog, dragende op den top lange, witachtige bloemen, als ſtarren geſchikt; na deze bloemen volgen kleene hoekachtige peultjes vol kleen zaed, Het Pancratium groeit op den oever van de zee; men vind 'er vele ſoorten van.

Het heeft de krachten van den Zee-Ajuin, maer is zoo ſterk niet: ook is het weinig in gebruik in de Geneeskunde, als by gebrek van den Zee-Ajuin.

Pancratium à πᾶν totum & κρέας caro, omdat dees wortel zeer vleezig is.

PANICUM.

Panicum in 't Franſch *Panis*, in 't Nederduitſch *Panick-Koren*; is een gewas, 't welk met de Gierſt t' eenemael overeenkomt. behalven dat zyne bloemen en korrels in ſterk geſloten aïren groeijen; daer die van de Gierſt in bosjes en als een ruiker waſſen; men kweekt het Panick-Koren aen; daer zyn vele ſoorten, welke alle vele ronde witte of geelachtige zaden dragen; men maekt 'er brood van, 't welk niet zeer voedzaem is. Men laet het in melk koken als Ryſt om te eten; men gebruikt ook dit zaed om de vogels te voeden; het heeft in zich veel olië en een weinig vlug zout.

Het is openende en dienſtig om de ſcherptens der vochten te verzachten; het beneemt een weinig den ſtoelgang.

Panicum komt van *Panis*, *Brood*, om dat het zaed van dit gewas ſomtyds dient om brood te maken.

PANIS.

Panis in 't Franſch *Pain*, in 't Nederduitſch *Brood* is een deeg, dat men gemeenlyk met het meel van koren, doch ook met dat van Rogge, Gerſt, Gierſt, Panick-Koren, Ryſt, Spelt, Haver, Boekweit, en vele andere zaden maekt, zonder te ſpreken van 't Brood van Madagaſcar 't welk men met eenen wortel maekt.

De wys om 't Brood wel te maken beſtaet, voor eerſt in den deeſſem onder 't meel te mengen zoo veel als daer toe genoeg is; opdat dees deeſſem, welke is een zuur deeg vol vlug zuur zout, zoude konnen verwekken eene genoegzame giſting in het lichaem van het deeg zonder het Brood zuur te maken.

Ten tweede in waer te nemen den graed der hitte van 't water, 't welk men op het meel, en den zuurdeeſſem giet om de zelve tot een deeg te brengen; want indien het water al te heet, of al te koud is, geſchied de giſting niet genoegzaem; men heeft in deze gelegenheit van nooden eene gematigde hitte gelyk als in alle andere ſtoffen, welke men laet giſten, op dat de beginſels zich genoeg zouden konnen uitzetten.

Ten derde, in het deeg wel te kneden, niet alleen opdat de vermenging naeuwkeuriglyk geſchiede, maer om het zout van 't meel in beweging te brengen, opdat het zich vereenige met dat van den zuurdeeſſem, en dat ze beide te zamen het deeg doen giſten.

Ten vierde, in het deeg te bedekken met een' warmen doek, en te laten ſtaen in digeſtië of giſtinge eenige uren, opdat het zwelle; maer men moet het daer niet al te lang laten, uit vreeze dat, de zouten al te veel verdunt wordende, het Brood te veel gerezen of zuur zouden maken, gelyk niet dan al te veel door verzuim der Bakkeren geſchied.

Ten vyfde, in den graed van hitte, welken men gebruikt in het Brood in den oven te bakken; want indien de hitte al te ſterk is, word het Brood van buiten verbrandt en al te hard; indien in tegendeel de hitte al te kleen is, word het Brood niet genoeg gebakken en blyft klam, zwaer voor de maeg', en moeijelyk om te verteren.

Het lekkerſte Brood word gemaekt van fyne tarwebloem van de zemelen gezuivert; maer het gezondſte Brood, en 't geen beſt verteert, is, dat men maekt van meel, waer in men een gedeelte van de zemelen heeft laten blyven.

De Heer Bartholinus Deenſch Geneesheer verhaelt, dat men in eenige plaetſen van Noorwegen eene ſoort van Brood maekt, 't welk veertig jaren lang kan bewaert worden, en dit is, zegt hy, een gemak; want als iemand in dit land op eene reis zoo veel gewonnen heeft, waer van hy Brood maken kan, zoo bakt hy voor zyn' geheelen leeftyd, en daer na brengt hy 't overige van zyne dagen in ruſte door, zonder voor den hongersnood bekommert te wezen; dit Brood is gemaekt van Gerſte en Havermeel, 't welk men t'zamen kneed, en bakken laet tuſſchen twee holle keiſteenen; het is bynaer ſmaekloos; hoe ouder dit Brood is, hoe aengenamer, zoo dat men in dit geweſt op hard Brood alzoo verlekkert is, als elders op het verſche; ook draegt men zorg van het zeer langen tyd te bewaren voor de gaſtmalen, en dit is geene ongemeene zaek, dat men op den maeltyd, welken men

men houd op den geboorte dag van een kind, Brood eet, 't welk gebakken is op den geboortedag van den Grootvader; maer men is zoo gelukkig niet, dat men dit Brood overal maken kan, want in eenige plaetſen geen Gerſt, noch Haver gevonden word. Men is in deze gewesten gedwongen den baſt van den Maſtboom kleen te wryven, en daer van te maken eene andere ſoort van Brood, dat ook langen tyd bewaert kan worden; in andere plaetſen maekt men Brood van eikelen.

Het Brood van zoo eene lange duurzaemheit gemaekt met Gerſt, en Haver, waer van de Heer Bartholinus gewag maekt, ſchynt my zeer over een te komen met beſchuit of tweebak, dat men in langdurige reizen medeneemt.

Het Brood beſluit in zich veel vlugzout, waterdeelen, en olië; de korſt van 't Brood gerooſt is zamentrekkende, men bedient zich daer van uit- en inwendig.

De kruim van witte Brood in 't Latyn *Mica Panis* genaemt, word gebruikt in de pappen, om week te maken, te ontbinden, te verzachten, en om etter te maken.

Panis, *à πάομαι*, *edo*, *ik eet.*

Panis azymus, is ouwel, 't welk men zonder zuurdeeſſem maekt.

PANTHERA LAPIS.

Panthera, is een koſtelyke ſteen, welken ſommigen onder de ſoorten van Opaelſteen ſtellen, anderen onder die van Jaspisſteen; hy krygt zynen naem van de verſcheidenheit van zyne kleuren, overeenkomende met die van 't wilde dier Luipaerd genaemt; hy is geteekent met zwart, rood, bleek, groen, incarnaet en purper; hy komt voort in Medië; doch is zeer zeldzaem.

Hy is goed fyn gewreven en ingenomen om de buikloopen en 't bloedſpouwen te ſtuiten; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

PAPAVER.

Papaver, in 't Franſch *Pavot*, in 't Nêderduitſch *Heul*, *Maenkop*, is eene zeer gemeene plant, waer van twee algemeene ſoorten zyn, de eene tam, en in de tuinen gekweekt, en de andere wild.

De gekweekte is verdeelt in twee andere ſoorten, in witte en zwarte Maenkop.

De eerſte ſoort word genaemt

Papaver, Brunf. Ang. Lon.
Papaver album, Trag. Dod.
Papaver hortenſe ſemine albo, *ſativum* Dioſcoridi, *album* Plinio, C. B. Pit. Tournef.
Papaver ſativum ſemine candido, Fuch.

* Zy ſchiet een' regten takachtigen ſteel ter hoogte van drie of vier voeten; de bladers zyn langwerpig, breed, getandt, gekrult, en witachtig; de bloemen groeijen op den top, zyn groot, en van vier witte, naer 't purpertrekkende, rooswyze geſchikte blaedjes t'zamengeſtelt, en door een' tweebladigen kelk onderſteunt; maer deze blaedjes van den kelk vallen gemeenlyk af, naermate dat de bloem verwelkt; wanneer deze bloem is afgevallen, komt in der zelver plaets een eironde of langwerpige kop of dop zoo groot als een hoenderei, met een kruintje gekroont, in 't begin groenachtig, daerna wit wordende, naermate dat hy ryp of droog word; hy beſluit in zyne holte vele kleene zaden, die rond ſchynen, maer de gedaente van eene kleene nier hebben, wit, en door bladeren onderſteunt zyn, welke zich in zyne lengte rondom uitſtrekken.

De tweede ſoort word genaemt

Papaver nigrum, Brunf.
Papaver nigrum ſativum, Dod.
Papaver hortenſe nigro ſemine, *ſylveſtre* Dioſcoridi, *nigrum* Plinio C. B. Pit. Tournef.
Papaver nigrum ſemine atro, Fuch.

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat de bloem rood, en de kop of dop rondachtiger is, en de zaden zwart zyn.

Beide deze Maenkoppen hebben in zich veel olië, waterdeelen, en wezentlyk zout; men gebruikt in de Geneeskunde de koppen en voornamentlyk die van den witten Maenkop, zelden de bladers of bloemen; men moet de verſche, de dikſte en meeſt gevoede koppen verkiezen.

*Zy verwekken den ſlaep, ſtillen de pyn, verdikken de ſcherpe weivochten, die op de borſt vallen, ſtoppen den buikloop en de bloedſtortingen, verdryven de dampen, en verzachten den hoeſt, als ze gekookt of uitgetrokken of in eene ſyroop gebruikt worden; men kookt ze ook in de afziedſelen voor de klisteren, om de buikpynen te ſtillen.

Het

* Zie Pl. XVII. Fig. 3.

Het zaed van den Maenkop is pynſtillende, goed voor de borſt, verzachtende, zeer weinig ſlaeps verwekkende, men gebruikt het in de amandelmelken met de vier groote koude zaden.

Men perſt ook uit het geſtooten zaed van den witten Maenkop eene olië, die dienſtig is om de huid te reinigen, glad te maken, en te verzachten.

De wilde Maenkop is verdeeltin verſcheide ſoorten, maer men gebruikt 'er geene van in de Geneeskunde, als die genaemt word

Papaver rhœas, Ger. Raii Hiſt.
Papaver rhœas, ſive caduco flore puniceo, Adv. Lob. Ico.
Papaver erraticum rhœas, ſive ſylveſtre, Park.
Papaver fluidum, Dod.
Papaver erraticum majus ῥοιὰς Dioſcoridi, Theophraſto, Plinio C. B.
Papaver erraticum rubrum campeſtre, J. B.
Papaver erraticum primum, Fuch.

In 't Franſch *Pavot rouge* of *Coquelicoq.*

In 't Nederduitſch *Klapperrozen*, *Korenrozen*, *Kankerbloemen.*

Is eene plant, die ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, welke rond, vaſt, met tamelyk harde hairtjes voorzien, en takachtig zyn; de bladers zyn ingeſneden als die van de Cichoreije of Kruiswortel, hairig, zwartachtig. De bloemen groeijen op de toppen van hare ſtelen, en zyn t'zamengeſtelt uit vier breede blaedjes, die dun, donker-rood, zwaklyk vereenigt zyn, en op den minſten wind afvallen: zy worden gevolgt door kleene koppen of doppen zoo groot als Hazelnoten, langwerpig, hebbende bynaer de gedaente van die van den tammen Maenkop: deze kopjes ſluiten in zich kleene, zwartachtige of donker-roode zaden. De wortel is enkel, lang, een pink dik, wit, met vezeldraden voorzien, en bitter van ſmaek. Deze plant groeit in de velden en voornamentlyk tuſſchen het koren; men gebruikt de bloem in de Geneeskunde; zy heeft veel olië, middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is goed voor de borſt, verzacht, verdikt de voehten, verwekt 't ſpeekſel en 't zweet; is goed in verouderde verkoudheden, in de kortborſtigheit, en 't zydewee; men bedient zich daer van in een afweekſel, of ſyroop. Zy verwekt een weinig den ſlaep, maer al te zwakkelyk; haer kop is een weinig meer ſlaeps verwekkende.

Papaver, à papa, kinderpap, omdat de Minnen voor dezen en nog ter dezer tyd, verkeerdelyk, den Maenkop in de pap der kinderen mengden om hen te doen ſlapen, en hunne buikpyn te ſtillen: ik zeg verkeerdelyk, wanneer zy het doen zonder bevel van een' Geneesheer, want zy hem aen de kinderen konnen geven op eenen tyd, waer in dit geneesmiddel den zelven ſchadelyk is, of daer van te veel geven, zoodat het hen voor 't overige van hun leven doet ſlapen.

PAPAYA.

Papaya fructu Melopeponis effigie Plum. Pit. Tournef.
Arbor Meloniſera Papayo vulgò dicta, Jac. Bontii.
Arbor platani folio, fructu Peponis magnitudine, eduli, C. B.
Mamera Luſitanorum, Cluſ.
Pinoguacu papaya & Mamœira Luſitanorum, G. Piſon.

In 't Franſch *Papaye.*

Is een Amerikaenſche boom, waervan Piſo twee ſoorten beſchryft. De eerſte, die hy *Pinoguacu mas* noemt, is vyftien of twintig voeten hoog, zoo dik als een menſchen dye, van binnen hol en ſponsachtig, en zoo week, dat men ze overdwers met een' eenigen ſlag van een' ſabel geheelyk kan afhouwen; hare ſchors is glad, en aſchgraeuw; zy groeit bynaer naekt in weinig tyds tot de helft van hare hoogte, en de andere helft bedekt zich onder 't klimmen met bladeren bynaer zoo groot als die van den Wyngaerd, in zes of zeven deelen ingeſneden, die aen lange, dikke, ronde, holle, roodachtige, neêrgebogen ſtelen vaſt zyn; de bloemen zyn dubbel, lang, yder t'zamengeſtelt uit vyf neêrhangende blaedjes, als eene ſtar geſchikt, van kleur' bleek-geel, zonder reuk; zy zyn onvruchtbaer. Deze Papaya Mannetje groeit in de boſſchen en andere onbebouwde plaetſen; zy draegt zelden vruchten, tenzy ze omtrent de drie jaren vervoert, en aengekweekt is; de vrucht, wanneer zy ze draegt, waſt op een voetje onderſcheiden van de bloem'; zy is overeenkomende met die van de Papaya Wyfje, maer veel kleener, en veel langwerpiger; zy is vaſt aen een lang voetſteeltje, en haer vleeſch is zoo geel niet, noch

zoo goed van ſmaek: deze vrucht, voordat zy ryp word, is vervult met een melkachtig ſap; de Boom heeft ook dergelyk in zich, maer is wrang en van een' kwaden ſmaek; men gebruikt het om de vlekken der huid, die door de hitte veroorzaekt worden, uit te wiſſchen.

De tweede, *Pinoguacu Fœmina* genaemt, heeft den ſtam overeenkomende met dien van de eerſte, maer is veel hooger; de bladers zyn grooter, en in grootte en gedaente die van den Platanus gelyk; zy zyn vaſt aen groene ſtelen. Dees Boom draegt het geheele jaer door bloemen en vruchten, die door lange voetſteeltjes zyn onderſteunt gelyk in de eerſte ſoort', maer dicht aen den ſtamme des booms waſſen, alwaer de ſtelen der bladeren zich beginnen te vertoonen; elke bloem is zoo groot als die van de Liſch, t'zamengeſtelt uit vyf gele blaedjes, gelyk in de andere ſoort', als de Leliën van den Dale riekende: hare vrucht heeft de gedaente en grootte van eene middelmatige Meloen, groen van kleur' voor hare rypheit, en als men ze doorſnyd, druipt 'er een melkachtig ſap uit, maer zoo men ze van den boom' heeft afgetrokken, en op 't zand legt, word ze binnen korten tyd ryp en geel: haer vleeſch is zoo geel als dat van de Meloen, goed om te eten, maer niet lekker van ſmaek: in 't midden van dit vleeſch vind men eene groote meenigte zaden zoo groot als die van de Koriander, eirond van gedaente, in hunne oppervlakte geſtreept en ruuw, roodachtig van kleur', yder in zich ſluitende een' kleenen, witten, lymachtigen korrel, van ſmaek bynaer overeenkomende met dien van onze Waterkers; indien men dezen bewaren wil, moet men hem een dun blinkend vliesje aftrekken: yder van deze zaden brengt in den tyd van een jaer eenen vruchtdragenden Papayeboom voort.

Alhoewel de vrucht van de Papaya Wyſje goed is om te eten, nogtans is ze beter met vleeſch gekookt, of als kweevleeſch met ſuiker ingelegt.

De Papaya Wyſje word in de tuinen te Brazilië, op de Antiliſche Eilanden, en in meer andere plaetſen van Amerika aengekweekt; de eene en de andere ſoort worden van ſommigen voor Rietboomen gehouden.

De vrucht van de Papaya verſterkt de maeg; de zaden zyn goed voor de ſcheurbuik, en om de pis en de maendſtonden af te dryven.

Mamara komt van *Mamaon*, een Portugeeſche naem, welke eene mam beteekent; men heeft dezen naem aen Papaya gegeven omdat hare vruchten uit den boom' voortkomen, en daer aen in de gedaente van Mammen vaſt zyn.

Omtrent den voet dezer boomen vind men dikwils ſlangen verborgen, die de Portugezen *Cobre de Capello* noemen; zy zyn een voet of anderhalf lang, en een pink dik; haer vel is op den rug zwart, en aen den buik bleek; zy blazen hare kaken op, en ſchreeuwen als de kikvorſchen, wanneer zy getergt worden; hare beet is doodlyk.

PAPILIO.

Papilio, in 't Franſch *Papillon*, in 't Nederduitſch *Kapelletje*, *Vlinder*, is eene ſoort van groote vlieg', wier vleugels groot, breed, uitgeſtrekt en ſchoon zyn: zy komt uit vele ſoorten van wormen voort; ook heeft men daer van verſcheide ſoorten: zy hebben alle veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn ontbindende, als ze geſtooten en uitwendig gelegt worden.

Papilio, a papo, ſugo, ik zuig, om dat dit kapelletje de moeskruiden zuigt en knaegt..

PAPIO.

Papio, ſive Pavio, is eene ſoort van grooten, ruigen Aep, met een' leelyken en affchuwelyken klootronden kop; zyne ſchenkels zyn kort; zyne voeten kleen, en van gedaente als eens menſchen hand; zyn ſtaert is gelyk aen dien van een' vos; maer kort en opgeregt; hy leeft van de vruchten, drinkt den wyn als hy dien bekomen kan; zyne huid is zeer rood, en met verſcheide vlekken geteekent: hy word in Ethiopië voortgebragt: de Moren eten zyn vleeſch. Zyn vet is ontbindende

PAPYRACEA.

Papyracea Arbor, ſeu Tal, is eene ſoort van Dadelboom, die in Amerika groeit; zyn blad is groot, de Indianen gebruiken het voor hun papier; zyne vrucht heeft de gedaente van eene dikke raep en, is zoet en zeer aengenaem om te eten.

In Nieuw Spanje groeit een andere boom ook *Papyracea*, en van de Inwoonderen des Lands *Guajaraba* genaemt. Zyn ſteel is rond, vaſt, roodachtig; zyn blad is zeer groot, groen, en ſomtyds rood, dik, rond: de Indianen ſchryven op dit blad met ſchryfpriemen, en het dient hun voor papier; zyne vrucht is eene

ſoort.

foort van druif', zoo groot als eene hazelnoot, van kleur' als de moerbeziën, eenen zeer harden ſteen in zich beſluitende, en goed om te eten.

In Amerika vind men nog verſcheide andere Boomen, wier bladers, of baſt den Indianen voor papier dienen.

PAPYRUS.

Papyrus Nilotica, Ger. J. B. Raii Hiſt.
Papyrus Nilotica, *ſive Ægyptiaca*, C. B.
Papyrus antiquorum Nilotica, Park.
Papyrus Ægyptia, *ſive Biblus Ægyptia*, Euſtathio, Guil. Pap.

In 't Franſch *Papier.*

In 't Nederduitſch *Papier.*

Is een gewas, dat naer het Riet gelykt; zyne ſtelen groeijen negen of tien voeten hoog, en zyn dik, bleek of aſchverwig; de bladers zyn lang als die van 't Riet; de bloemen beſtaen uit verſcheide helmſtyltjes, geſchikt als ruikers, die op de toppen der takken dicht in een geſloten zyn: de wortels zyn groot, dik, houtachtig, vol kwaſten als die van 't Riet, in reuk en ſmaek overeenkomende met die van wilde Galiga, maer minder in krachten. Dit gewas groeit in Egypten langs den Nyl; de Ouden ſcheidden de ſchors daer van af, en polyſteden de zelve om hun voor Schryfpapier te dienen. De bladers zyn eertyds van de Heelmeeſteren gebruikt om de zweren te doen rypen en te zuiveren.

Het hedendaegſche Papier, of dat, 't welk wy gebruiken om te ſchryven, is in 't Latyn *Charta* of *Papyrus* genaemt: het word in Vrankryk van oude, witte, linne lappen en vodden gemaekt, die gekapt en door een' molen in kleene ſtukken geſtampt, met water bevochtigt, en zoodanig geweekt en gemengt zyn, dat het niet als een troebel, lymig, klevend water ſchynt te wezen; men neemt dit vocht by deelen weg, altyd de oppervlakte daer van met eene lepel' affcheppende, men ſtrekt 't over vormen uit, laet 't uitdruipen, en lymt 't te zamen, opdat het Papier, 't geen daer van gemaekt word, het ſchrift niet door laet vloeijen; daerna word het gedroogt en in de pers gezet, om 'er Papierbladen van te maken.

Het Papier van China of dat van Japan word gemaekt met den tweeden baſt' van een Indiaenſch Riet *Bambou* genaemt, waer van ik op zyne plaets geſproken heb.

Het gemeene Graeuw Papier is een ongelymd Papier, waer van twee voorname ſoorten zyn, de eene in groote bladen, van eene zachte en wollige zelfſtandigheit, van eene graeuwe en witachtige kleur'; zy dient om 'er pakjes in te winden; de andere beſtaet uit vele kleenere, zeer dunne, doordringbare, zachte, roodachtige graeuwe bladen; de eene en de andere ſoort is in 't Latyn *Charta bibula*, *Charta emporetica* genaemt; men gebruikt het om de vochten door te klenzen.

Het Blaeuw Papier is een Papier, dat zyne verw van de zonnebloem' gekregen heeft, men noemt het in 't Latyn *Charta cæruleo colore picta*, men vind 'er van verſcheide diktens; het dient voornamentlyk om de ſuikerbrooden, en andere koopmanſchappen in te pakken.

Het Gemarmelde Papier is een Papier met verſcheide kleuren geſchildert, dat gemaekt word door een blad Papiers te leggen over verſcheide verwen, in olië geweekt en gemengt met water, 't welk de vereeniging belet; en naer de ſchikking, die men daerna aen deze verwen met eene kamm' geeft, worden 'er golven of vederboſſen verbeelt. Men noemt het in 't Latyn *Charta variis coloribus picta.*

Het Papier is, nat gemaekt zynde, dienſtig om de ſcherptens der wonden te verzachten, het bloed te ſtelpen; men brand het, en laet den rook daer van ruiken aen vrouwen, die met opſtygingen gekwelt zyn, om de dampen te verdryven.

Men zegt, dat *Papyrus* komt van 't Griekſche woord *πῦρ*, *ignis*, om dat het Papier der Ouden zeer ligt het vuur vattede.

PAREIRA BRAVA.

* *Pareira brava*, *Botua*, is een wortel, die in alles met de Meſereon met ſmalle bladeren overeenkomt, uitgezondert dat hy harder en zwartachtiger is; hy is tot ons gebragt uit Mexico, alwaer hy groeit; hy ſchiet lange, takachtige, kruipende ſtelen, gelyk die van den Wyngaerd; hy hecht zich aen de muren en boomen.

Dees wortel, tot poeder gemaekt en met witten wyn ingenomen, is zeer openende en zeer goed voor den ſteen.

Pareira brava is een naem, dien de Portugezen aen dezen wortel' gegeven hebben: het beteekent in 't Franſch *Vigne ſauvage* of *Bâtarde*,

* Zie Pl. XVII. Fig. 4.

de, omdat de plant, welke hy voortbrengt, met den wilden Wyngaerd overeenkomt.

Botua, is een Indiaensche naem, die waerschynlyk afkomt van *Butua*, een ander woord van de zelve tael', en dat een stok beteekent, omdat dees wortel de gedaente van een' stok heeft.

PARIETARIA.

Parietaria, Ger. J. B. Raii Hist.
Parietaria officinarum & Dioscoridis, C. B. Pit. Tournefort.
Parietaria vulgaris & major, Trag.
Helxine Ad. *Vitriola*, *sive Perdicium*, Lob. Cæs.
Urceolaris, Scribonii.
Vitraria, *Herba muralis*, Trag.

In 't Fransch *Parietaire*.

In 't Nederduitsch *Glaskruid*.

Is eene gemeene plant, die zeer veel in de Geneeskunde gebruikt word. Zy schiet vele ronde, roodachtige, brosse stelen omtrent twee voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, spitstoeloopende, hairig, ruuw, oneffen, zich ligtelyk aen de kleederen vasthechtende: de bloemen zyn kleen, yder gemeenlyk uit vier geelachtig-groene helmstyltjes t'zamengestelt; daer op volgen langwerpige blinkende zaden. Deze plant groeit in heggens en aen de muren; zy besluit veel zouts en olië in zich.

Zy is zeer openende, zuiverende, verzachtende, ontbindende, dienstig voor den steen, 't graveel, om 't water aftedryven, voor 't graveel-kolyk; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Parietaria, *à pariete*, *muur*, omdat deze plant gemeenlyk aen de muren groeit.

Helxine, *ab ἕλκω*, *traho*, omdat het Glaskruid de kleeders der voorbygangeren met daer aen te blyven hangen naer zich trekt.

Vitraria, *à vitro*, *glas*, omdat dit kruid goed is om glazen schoon te maken.

PARNASSIA.

Parnassia palustris & vulgaris, Pit. Tournef.
Gramen Parnassi, Lob. Ger. Dod.
Gramen Parnassi Dodonæo, *quibusdam Hepaticus flos*, J. B.
Gramen Hederaceum, *flos hepaticus*, Tab.
Gramen Parnassi vulgare, Park. Raii Hist.
Gramen Parnassi albo simplici flore, C. B.
Hepatica alba, Cord. Hist.
Enneadynamis Polonorum, Gesn. hort.

In 't Nederduitsch *Gras van Pernaso*.

Is eene plant, die uit haren wortel' bynaer ronde, spitstoelopende bladers schiet, niet ongelyk aen die van de Viole of liever aen die van de Klim of Veil, maer veel kleener, bleeker groen, en niet hoekig, aen lange roodachtige stelen gehecht; tusschen deze verheffen zich vele kleene steeltjes eene hand lang, dun, hoekachtig, vast, zynde yder van onderen omvat van een enkel blad zonder steel, en dragende op hunnen top eene eenige bloem uit tien witte, riekende blaedjes, vyf groote en vyf kleene, t'zamengestelt; deze laetste zyn gezoomt. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets eene eironde, vliesachtige vrucht, vol langwerpige zaden; haer wortel is matiglyk dik, roodachtig-wit, met vele vezelen voorzien, en t'zamentrekkende van smaek; deze plant groeit in de weiden, langs de beken en op andere vochtige plaetsen in eene vette aerde; zy besluit vele waterdeelen en olië, maer weinig zouts in zich.

Zy is t'zamentrekkende en verkoelende.

Parnassia, omdat deze plant gelykt naer eene andere plant, waer van Dioscorides spreekt, die op den berg Parnassus groeit.

PARONYCHIA.

Paronychia Hispanica, Clus. Hisp. Pit. Tournefort.
Polygonum minus candicans, C. B.
Polygonum montanum niveum, Park.
Polygonum minus candicans supinum, Bot. Monsp.
Paronychia Hispanica Clusii, *sive Anthyllis nivea*, J. B. Raii Hist.
Polygonum montanum, Ger.

Is eene plant, die voor 't gezicht aengenaem is; zy schiet stelen omtrent anderhalf voet lang, vol kwasten, langs den grond verspreidt en nederliggende; de bladers gelyken naer die van 't Varkensgras, maer zyn kleener en korter; de bloem bestaet uit vele helmstyltjes, ondersteunt door een' ingesneden kelk, en op de wys van eene Monnikskappe eindigende. De kelk word, wanneer de bloem

is,

is afgevallen, een vyfkantig zaedhuisje, dat een enkel zaedje in zich besluit; de wortel is lang, vry dik, en in verscheide houtachtige, witte takken verdeelt.

Deze plant is schoon, wit of zilververwig; zy groeit op berg- en steenachtige plaetsen, in warme landen: zy is zamentrekkende.

Paronychia, *à παρὰ*, *juxta*, *& ὄνυξ*, *unguis*; als of men zeide, *Gewas, wiens kleur naer die van den nagel gelykt*; want de Paronychia is van eene zilvere, blinkende kleur' met die van den nagel overeenkomende.

PARUS.

Parulus.
Parula.
Parix.
Ægithalus.

In 't Fransch *Mesange.*

In 't Nederduitsch *Mees.*

Is een kleen vogeltje, dat zoo groot als een Vink, en aengenaem voor 't gezicht is, en op eene lieflyke wys zingt; daer zyn verscheide soorten, de grootste worden genaemt.

Carbonarii majores, seu Fringillagines.

In 't Fransch *Charbonniers.*

In 't Nederduitsch *Koolmeezen.*

Hunne kleur is verscheiden, geel-groen, wit, zwart, blaeuw; zy hebben een' zwarten, blinkenden kop als eene Rave, uitgenomen dat hunne slapen en de omtrek van hunne oogen wit zyn: deze zwarte kleur heeft hun den naem van *Koolmeezen* doen geven; het uitersteve van hunne tong is in vezeltjes zoo fyn als hair verdeelt; hun staert is gespleten, zwart, aschverwig en wit van kleur'.

Daer is ook eene andere soort van deze vogeltjes, die men *Carbonarius minor, seu Caninus* noemt; zy is kleener dan de andere, de kop is zwart, behalven onder de oogen, en achter den kop, alwaer zy witte vlekken heeft; de buik is geel en de beenen zyn rood.

De andere soorten worden genaemt

Parus Indicus.
Parus palustris fuscus, sive cinereus.
Parus sylvaticus.
Parus cæruleus montanus.
Parus caudatus monticola.

Daer is eene andere, die men in 't Fransch *Meurier* noemt. Deze vogels hebben al hunne klaeuwen met nagelen voorzien, waer door zy zich zeer sterk aen de takken der boomen vasthouden; zy voeden zich met groene kruiden, zaden, en vruchten: zy zyn zeer goed om te eten, de meest geachtste in de Geneeskunde zyn de groote Koolmeezen; zy besluiten veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed voor de vallende ziekte, om 't water af te dryven, en den steen der blaes' te verbryzelen.

PASSER.

Passer, in 't Fransch *Moineau*, *Moisson*, of *Passereau*, in 't Nederduitsch *Mos*, *Musch*, is een zeer bekend kleen vogeltje, dat ligtelyk in de huizen gewent: men vind 'er van verscheide kleuren; het maekt zyn nest op de boomen, op de daken der huizen, en in de spleten der muren; het voed zich met vliegen, mieren, en zaden, brood, en Guichelheil. Het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleesch en hersenen gegeten worden gebruikt tegen de vallende ziekte, om het zaed te verwekken, voor het trommelwater, en tegen den steen der nieren en blaes'. Zyn vet is ontbindende.

Zyn drek gedroogt en inwendig gebruikt is goed om de buikloopen der kinderen te stoppen.

Passer, *à passim*, *overal*, omdat men de Musschen van alle kanten ontmoet.

PASSER CANARIUS.

Passer Canarius.

In 't Fransch *Canarie*, of *Moineau de Canarie.*

In 't Nederduitsch *Kanarievogel.*

Is een kleen vogeltje, zoo groot als eene gemeene muſch; zyn bek is kleen, ſpitstoeloopende en wit; zyne vleugels en ſtaert zyn groen, de andere veders zyn geel; hy word uit de Kanariſche Eilanden overgebragt; hy leeft van zaden, ſuiker, en Guichelheil; zyn gezang en gekweel zyn zeer lieflyk; men acht hem zoo veel te meer, hoe kleener zyn lichaem en hoe langer zyn ſtaert is; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is gegeten zyndezeer goed voor de vallende ziekte.

PASSER LÆVIS.

Paſſer lævis.
Plateſſa.
Pecten.

Is een breede, platte zeeviſch, waervan twee ſoorten zyn; de grootſte word in 't Latyn *Plya*, in't Franſch *Plye*, in 't Nederduitſch *Scholle* genaemt. De tweede hiet in't Franſch *Quarelet*, omdat hy eene vierkante gedaente heeft: hy is met rood- of geelachtige vlekken geſpikkelt; deze beide viſſchen zyn genoeg op de viſchmarkten bekent; hun vleeſch is wit, zacht, ſappig, en ligt om te verteren.

Zy zyn goed om de ſcherptens der borſt te verzachten; zy verwekken een weinig ſtoelgangs

PASSER SQUAMOSUS.

Paſſer ſquamoſus, is een zeeviſch, waervan drie ſoorten zyn; de eerſteword in 't Franſch *Limande* genaemt; hy is op de viſchmarkten zeer bekent, zyne gedaente is plat, matiglyk breed, langwerpig als eene Tong, met kleene, harde ſchubben bedekt, aen het vel ſterk vaſtgehecht; zyn vleeſch is wit, zacht, vochtig, en een weinig lymachtig.

De tweede word in't Franſch *Flez* genaemt; zyne gedaente gelykt naer die van den *Quarelet*, maer hy is kleener en met kleene zwarte rood gemarmerde ſchubben bedekt.

Zyn vleeſch is zacht, malſch en wit.

De derde word in't Franſch *Fletelet* genaemt: hy verſchilt van de *Flez* daer in, dat hy kleener is.

Alle deze viſſchen zyn zeer goed om te eten, de beſte van allen is de Limande; zy beſluiten vele waterdeelen en olië, en een weinig vlug zout in zich.

Zy zyn goed voor de borſt, en dienſtig om de ſcherptens der vochten te verzachten.

PASTINACA.

Paſtinaca, in 't Franſch *Panais* of *Paſtenade*, in 't Nederduitſch *Paſtinaken*, *Pinxternaken*, *Tamme Moren*, *Witte Peen*, *WitteWortels*, is eene plant waervan twee ſoorten zyn, eene tamme, en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Paſtinaca latifolia ſativa, Dod.
Paſtinaca ſativa latifolia, C. B. Pit. Tournefort.
Paſtinaca ſativa latifolia Germanica lutea flore, J. B. Raii Hiſt.
Elaphoboſcum ſativum, Tab.

Zy ſchiet een' ſteel ter hoogte van drie of vier voeten, die dik, regt, ſterk, gegroeft, ledig, en takachtig is; de bladers zyn breed, t'zamengeſtelt uit andere bladeren, met die van den Eſſchen- of Terpentynboom overeenkomende, langwerpig, twee vingers breed, op hunne kanten getandt, ruig, donker-groen, als by paren langs eene dikke rib geſchikt, aengenaem, en een weinig ſpeceryachtig van ſmaek: de toppen eindigen in groote kroonen of zonneſchermen, die kleene bloempjes van vyf gele rooswyze geſchikte blaedjes onderſteunen; wanneer deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er te voorſchyn zaden, die twee aen twee gevoegt, groot, eirond, dun, en met een kleen blaedje gezoomt zyn. De wortel is lang, dikker dan een duim, vleezig, wit, hebbende in 't midden eene zenuw, die zyne lengte doorloopt, niet onaengenaem van reuk, en goed van ſmaek; hy word zeer veel gebruikt in de keukens; men kweekt deze plant in de tuinen om haren wortel; zy vereiſcht eene vette en vochtige aerde.

De tweede ſoort word genaemt

Paſtinaca latifolia ſylveſtris, Dod. Ger. Park. Raii Hiſt.
Paſtinaca ſylveſtris latifolia, C. B. Pit. Tournefort.
Paſtinaca Germanica ſylveſtris, quibuſdam.
Elaphoboſcum, J. B.
Elaphoboſcum erraticum, Tab.

In't Nederduitſch *Wilde*, *Breede Paſtinaken.*

Zy

Zy verſchilt van de eerſte daer in, dat hare bladers kleener zyn, en haer wortel dunner, harder, houtachtiger, en zoo goed niet om te eten is; zy groeit op onbebouwde plaetſen.

De eene en de andere ſoort beſluiten veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich; hare zaden, en bladers worden ſomtyds in de Geneeskunde gebruikt; zy zyn openende en wondheelende, verwekken de maendſtonden, doen de dampen zakken, en verdryven de winden.

Paſtinaca, *à paſtu*, omdat men den wortel van de Tuin-Paſtinaken eet: *vel à paſtino*, dat eene Wyngaerdeniers ſpade of ſchop beteekent, om dat het noodzaeklyk is de aerde wel te bebouwen, waer in men de Paſtinaken wil doen groeijen.

Elaphoboſcum, *ab* ἔλαφος, *cervus*, *&* βόσκω, *paſco*, omdat de herten de wilde Paſtinaken eten.

PASTINACA MARINA.

Paſtinaca Marina, in 't Franſch *Paſtenaque* of *Tarerende*, is een breede, platte zeevifch van gedaente als een Roch, of liever eene ſoort van Roch omtrent tien ponden wegende; zyn kop is eenigzins als die van den Kikvorſch gemaekt; zyne oogen zyn langwerpig, en vry groot; zyn mond is kleen en zonder tanden, maer de kaekbeenen zyn ruuw; de rug is loodverwig en de buik wit; de ſtaert is zeer lang, doornachtig, van gedaente als die van eene Rat, om hoog dik, en allengsjes verminderende, totdat hy in zyn uiteinde zeer dun word; hy is van boven omtrent het midden met eene ſoort' van langen, beenachtigen, zeer puntigen en uitgekorven pyl of angel gewapent. Dees viſch onthoud zich gemeenlyk op ſlykachtige plaetſen; hy voed zich met het vleeſch van dieren, welke hy achterhalen kan, de zelve met zyn' angel doorborende om hen te dooden en naer zich te trekken: hy is goed om te eten.

Men geeft voor, dat zyn angel voor de tandpyn' goed is, indien hy tot poeder gebragt zynde met waſch of harſt' gemengt word, om hem als een plaeſter aen de ſlapen des hoofds te leggen.

Paſtinaca, *à paſtino*, *ſpade*, omdat dees viſch op zyn' ſtaert een' angel draegt, die de gedaente van eene ſpade of ſchop heeft.

PAVATE.

Pavate, Acoſtæ, Lugd. Caſt. Ap.

Arbor Eryſipelas curans, Luſitanis.
Vaſaveli, Canarin.

Is een Indiaenſch boompje agt of negen voeten hoog, middelmatiglyk getakt, grys, dragende zeer weinige bladers, met de kleene bladeren van den Oranjeboom overeenkomende, zonder ſtelen, groen van kleur'; de bloem is zeer kleen, wit, uit vier kleene blaedjes t'zamengeſtelt, in 't midden een wit vezeltje hebbende, dat in een ſchoon groen puntje eindigt. Deze bloem gelykt in gedaente naer die van 't Geitenblad, voornamentlyk als men haer van verre beſchouwt, en riekt als 't zelve. Het zaed is zoo groot als dat van den Maſtikboom, rond, groen van kleur', in 't begin naer 't zwart hellende, maer word in 't rypen zwart.

De wortel is wit en een weinig bitter. Dit boompje groeit langs de rivieren *Mangate* en *Cranganor* genaemt.

De Indianen bedienen zich van zyn hout en van zyn' wortel, byzonderlyk om de Roos te genezen; men maekt ze tot poeder, en laet ze in een afkookſel van Ryſt weeken, totdat het zuur geworden is, daerna ſtoven zy 'er de Roos mede, en laten tweemael 's daegs, na de maeg gezuivert te hebben, daer van drinken; zy laten het ook gebruiken van die genen, welke heete koortſen, onſtekingen der lever, en buikloopen hebben.

PAVO.

Pavo.
Pavus.
Avis medica.
Avis Junonis.

In 't Franſch *Paon*.

In 't Nederduitſch *Paeuw*.

Is de ſchoonſte van alle vogelen, die by ons in Europa bekent zyn; het wyfje is genaemt in 't Latyn *Pavo fœmina*, in 't Franſch *Paneſſe* of *Panache*, in 't Nederduitſch *Paeuwin*, en zyn jong *Pavunculus*, in 't Franſch *Paonneau*, in 't Nederduitſch *Paeuwtje*; hy is zoo groot als een Kalkoen; zyn kop is kleen, langwerpig en bynaer als eene ſlang; hy is verſiert op zynen kop met een kleen bosje ſyne veêren, die in de gedaente van een kleen langhairig boompje geſchikt zyn: zyn hals is lang, zyne veders

ders en voornamentlyk die van zyn' ſtaert zyn groot, breed, blinkende, heerlyk, van verſcheide kleuren van eene verwonderenswaerdige ſchoonheit, en met vele vlekken vervult, die oogen verbeelden: zyne pooten zyn lang; zyne klaeuwen groot en lomp; hy treed met deftigheit. Zyn ſtaert is verdeelt als in twee deelen; hy doet wonderlyk de veders daer van opengaen, en zet den ſtaert op, als om zich te ſpiegelen en te verwonderen; zyn geſchreeuw is onaengenaem en voor 't oor laſtig; hy ſchynt over de leelykheit zyner pooten beſchaemt te wezen, en de zelve, wanneer men 'er naer ziet, met zyne vleugelen te willen bebekken. Daer zyn verſcheide ſoorten van Paeuwen, diedoor de verſcheidenheit van hunne kleuren, en door hunne geboorreplaets verſchillen: men geeft voor, dat de oorſprong van dezen vogel uit Aſië komt; hy voed zich met de gemeene gevogeltens, eet ook ſlangen, wanneer hy die vind; hy kan tot dertig jaren leven, en vliegt zeer zelden: zyn vleeſch is droog, hard, en moeijelyk om te verteren; maer het word zeer lang zonder bederf bewaert, en door 't beſterven goed om te eten. Het beſluit veel vlug zout en olië in zich.

Men maekt 'er een vleeſchnat van, dat voor 't zydewee, den ſteen der nieren en der blaes', en om 't water af te dryven dienſtig is.

Zyn vet is goed voor de kolykpynen.

Zyne gal is dienſtig om de zweren der oogen te zuiveren, en 't gezicht te verſterken.

Zyn drek in een poeder vele achter een volgende dagen gebruikt is goed voor de vallende ziekte, draeijingen en zenuwtrekkingen. De giſt is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Zyne eijers zyn nuttig voor de heupjigt en vliegende jigtpynen.

Het Paeuwtje is eene zeer lekkere ſpys. *Avis Junonis*, om dat dees vogel eertyds aen Juno is toegewydt geweeſt ter oorzake van zyne ſchoonheit.

PAVO PISCIS.

Pavo Salviani, is een zeevisch die omtrent twee ponden weegt, een voet lang en met breede ſchubben van zeer verſchillende kleuren bedekt is. Zyn kop is groot, groenachtig-blaeuw, en met roode vlekken geteekent; zyn bek is dik en lang; zyne onderſte lip is zeer dik; zyne oogen zyn groot en goudgeel; hy voed zich met kleene viſchen, Wier en ander zeeſchuym; hy zwemt gemeenlyk alleen: hy is niet heel goed om te eten.

Hy is openende.

Men heeft dezen viſch den naem van *Pavo* gegeven, dat *Paeuw* beteekent, omdat hy met ſchoone en verſcheide kleuren is verſiert, welke naer die van den vogel, Paeuw genaemt, gelyken.

PAYCO.

Payco, Monard. Lugd. is een gewas van Peru, met de Weegbree overeenkomende, teêr, en zeer ſcherp van ſmaek.

Zyn blad, in poeder gebruikt, word tegens de nierpynen goed geacht, en om de ſluimen te doen verminderen, en de winden te verdryven; men legt het ook uitwendig.

PECTEN.

Pecten is eene ſoort van Oeſter, wiens ſchulp de gedaente van eene hand of van een' voet heeft, in zyne lengte als met overeind ſtaende tanden van eene kamme voorzien, waer van hy zyn' naem krygt. Hy groeit op den grond der zee in 't ſlyk en zandachtige plaetſen omtrent Normandië en Gaskonje: daer worden verſcheide ſoorten van gevonden, welke door hunne grootte en kleuren verſchillen; men viſcht ze overvloediger na groote regens, dan dat 't droog weêr geweeſt is; zy zyn ſomtyds wit, ſomtyds roodachtig, ſomtyds met verſcheide kleuren: zy zyn goed om te eten; men vind daer ſomtyds Paerlen in; zy beſluiten veel vlug en vaſt zout in zich.

Zy zyn afvegende, openende, windbrekende en zaed verwekkende.

Hare ſchulpen hebben dezelve kracht als die van de gemeene Oeſteren.

PEDICULARIS.

Pedicularis, Lob. Ger.
Pedicularis pratenſis purpurea, C. B. Pit. Tournefort.
Fiſtularia, Dod.
Pedicularis pratenſis rubra vulgaris, Park
Pedicularis, quibuſdam Criſta galli flore rubro, J. B. Raii Hiſt.
Criſta galli altera, ſive Phthirion, Lugd.

In 't Franſch *Pediculaire des prez.*

In 't Nederduitſch *Roode Ratels.*

Is eene plant, die bladers ſchiet, welke eenigzins met die van de Filipendula overeenkomen, maer veel kleener, ſyner

fyner ingeſneden en gekrult zyn; hare ſteelen ſchieten ter hoogte van een' halven voet op, en zyn hoekig, hol, zwak, ſommige met bochten op de aerde loopende, andere regt, dragende bloemen van gedaente als pypen, die van voren een' bek met twee kaken verbeelden, en purperachtig, of rood, of incarnaet of wit van kleur' zyn; daer op volgen platachtige vruchten, die bynaer rond zyn, ſpits toeloopen, zich in twee huisjes verdeelen, en platte zwartachtige, met een vliesachtig vleugeltje gezoomde zaden inſluiten; haer wortel is een pink dik, gerimpelt, wit, in vele dikke vezels verdeelt, en een weinig bitter van ſmaek. Deze plant groeit in de weiden, moeraſſen, en op andere vochtige plaetſen. Zy is, in een afkooksel ingenomen, goed om de bloedſtortingen, de vloeden der maendſtonden, en ambeijen te ſtoppen; men acht haer, uitwendig gebruikt, wondheelende en goed voor de fiſtelen.

Pedicularis, *a pediculo*, luis, omdat men heeft voorgegeven, dat de beeſten, die dit kruid aten, aen eene groote meenigte luizen onderhevig waren.

Fiſtularia a fiſtula, omdat men het zelve dienſtig voor fiſtelen gelooft te zyn.

PEDICULUS.

Pediculus.
Pedunculus.

In 't Franſch *Pou.*

In 't Nederduitſch *Luis.*

Is een kleen ongedierte, dat op de dieren geboren word, hen byt en hun bloed zuigt; daer van zyn verſcheide ſoorten, maer ik zal hier niet ſpreken als van die, welke onder de menſchen gevonden worden; zy verſchillen naer de plaetſen, waer zy voortkomen, door hare grootte en kleur; ſommige zyn groot andere kleen; deze bruin of zwartachtig, gene wit. De neten, die op de kleeders en in't hair gevonden worden, zyn de eijers der Luizen, die door de hitte van 't vleeſch en door giſting worden uitgebroeit. De Luis is van gedaente langwerpig; haer rug is vry breed; wanneer men haer met een vergrootglas beſchouwt, vertoonen zich van boven zekere ringswyze inſnydingen, hairen en roodachtige vlekken; haer buik is met vele pooten voorzien. Zy word in weinig tyds op eene wonderlyke wys vermeenigvuldigt. Zy zuigt het vleeſch, en doet dikwils puiſten voortkomen, die in ſchurft, en ſomtyds in hairworm veranderen.

Men heeft vele perſonen met eene doodelyke ziekte aengedaen gezien, voortkomende uit eene zeer groote meenigte Luizen, die op het vleeſch worden voortgeteelt, en over 't geheele lichaem wonden maken, die tot de beenders doorgaen. 't Is deze ziekte waer mede Herodes geſlagen werd, omdat hy aen God de eer niet gegeven had.

De hulpmiddelen, die men gebruikt om de Luizen te doen ſterven, zyn het zaed van Luiskruid, de zwavel, de wortels van Patich en Alantwortel, de Tabak, 't Spaensgroen, en meer andere.

M. R. Hooke Lid van de Koningklyke Engelſche Maetſchappye heeft in zyne Micrographia waergenomen, dat de Luis eenen muil heeft als die van een varken, en twee horentjes op haren kop, waer achter de oogen ſtaen geplaetſt, geheel anders als in de andere dieren; deze oogen ſchynen met geene oogleden bedekt, en miſſchien heeft de Natuur de zelve liever van achteren dan van voren geplaetſt, opdat de hairen, waer over het dier loopt, niet te zeer hem het gezicht zouden beledigen: deze oogen en horentjes zyn met hair bezet; hare huid is doorſchynende en blinkende als horen, men ziet door deze huid een groot getal borſtaderen. Zy heeft op den buik een velletje geteekent met een ſtip, of met een wit vlekje, dat door eene gedurige beweging van boven naer beneden, en van beneden naer boven gedreven word, 't geen men voor het hart zoude konnen nemen; men verneemt ook verſcheide vaten, die door het bloed opzwellen, dat zy met haren bek uitzuigt, en wiens vertering zoo vaerdiglyk geſchied, dat men het haeſtelyk van kleur' ziet veranderen: dit bloed heeft eerſtelyk by golven in zyne maeg met zoo groot een geweld gevloeit, dat het den drek der ingewanden dwingt uit te gaen; hare pootjes zyn met ſchubachtige klaeuwen gewapent, en deze ſchubben ſchieten in malkanderen als in de kreeften.

De Luizen hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn openende, en koortsverdryvende; men bedient er zich van om de verſtoppingen weg te nemen, en voor de derdendaegſche koorts'; men doet 'er vyf of zes, meer of min naer hare grootte, op 't begin van den aenval inſlikken. De afkeer of moeite, welken men heeft om deze vuile dieren in te ſlikken, doet miſſchien de koorts verdryven.

Pediculus a pedibus, omdat de Luis vele pooten heeft.

PELECINUS.

Pelecinus vulgaris, Pit. Tournef.
Securidaca ſiliquis planis dentatis, Ger. emac.
Lunaria radiata, Robini, J. B.
Securidaca ſiliquis planis utrinque dentatis, C. B.
Securidaca peregrina, Cluſii, Park.
Scolopendria leguminoſa, Cortuſo.

Is eene plant, welke verſcheide hoekige en in vele takken verdeelde ſtelen ſchiet; hare bladers zyn gemaekt als die van de Vitſen of van't Byltjeskruid, als by paren geſchikt langs eene rib, die door een enkel blad eindigt; tusſchen de ribben der bladeren boven aen de plant' komt een lange voetſteel voort, die op zynen top kleene bloempjes als de peulvruchten draegt, welke by meenigte 't zamen vereenigt, rood, en van kelken ondersteunt zyn, die de gedaente van een getand horentje hebben: wanneer deze bloemen zyn afgevallen, komen in hare plaets lange en zeer platte vruchten, op hunne boorden getandt, van kleur' roodachtig-grys, en kleene zaden inſluitende, die veel kleener dan de Linzen zyn, en gemeenlyk eene kleene nier verbeelden, en een' ſmaek als de peulvruchten hebben. Haer wortel is lang en met eenige vezelen voorzien. Men teelt deze plant in de tuinen.

Ik ben niet verzekert wegens de kracht van dit gewas, om dat ik het nooit in gebruik gezien noch zelfs gebruikt heb: maer 't is wel waerſchynlyk, dat het dezelve hoedanigheit heeft als het Byltjeskruid; en dat men zich kan bedienen van het zaed om het water aſtedryven, de verſtoppingen weg te nemen, de maeg te verſterken, in poeder of in een afkookſel gebruikt.

Pelecinus a πελεκῖνος, *Securidaca*, omdat deze plant met het Byltjeskruid veel overeenkomſt heeft.

PENNA MARINA.

Penna marina, Rondelet. Geſn. in't Franſch *Plume marine*, is een gewas, 't welk naer de vleugel van een' vogel gelykt, of naer eene pluim, welke men op den hoed draegt; het groeit op de rotſen in zee; het is ſomtyds van eene lymachtige ſtoffe omringt, welke by nacht als een Lichtſteen blinkt.

Dit gewas is nog genaemt *Mentula alata piſcatoribus*, omdat zyn uiteinde van onderen is gemaekt als het hoofd van eene mannelyke roede, eenige ſpleten of klooven hebbende.

PENOABSOU.

Penoabſou, Theveti, Lugd. is een Amerikaenſche boom, wiens baſt welriekende is; zyne bladers komen met die van de Porcelein overeen, maer zyn dikker, vleeziger en altyd groen; zyne vrucht is zoo groot als een groote ronde Oranjeappel, en beſluit in zich zes of tien noten, welke de gedaente van onze Amandelen hebben, maer breeder zyn; yder van haer heeft een' ſteen in zich of een' kleenen amandel, waer uit de Indianen, nadat zy wel geſtampt zyn, eene olië perſen. De vrucht is een vergift.

De olië, uit deze amandelen geperſt, geneeſt de kwetſuren der pylen en andere wonden, als zy daer op gelegt word.

PENTAPHYLLOIDES.

Is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn: ik zal de twee voornaemſte beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Pentaphylloides erectum, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Pentaphyllum fragiferum, Cluſ. Ger. Park.
Quinquefolium fragiferum, C. B.

Zy ſchiet uit haren wortel' verſcheide ſtelen zoo lang als eene hand, welke vyf bladers ondersteunen, namentlyk drie aen 't uiterſte van den ſteel, en twee lager. Deze bladers zyn met die van de Aerdbeziën overeenkomende, maar kleener, hairig, en getandt; ook verheft zich uit haren wortel' een ſteel ter hoogte van omtrent anderhalven voet, hairig, met eenige bladeren voorzien, en naer zynen top in kleene takjes verdeelt, welke witte bloempjes en vruchten dragen, met de bloemen en vruchten van 't Vyfvingerkruid overeenkomende; haer wortel is vry dik, houtachtig, rood, en t'zamentrekkende.

De

De tweede foort word genaemt

Pentaphylloides ſupinum, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Quinquefolium fragiferum repens, Tab.
Pentaphyllum ſupinum potentillæ facie, Ger. Park.
Quinquefolio fragifero affinis, C. B.

Hare bladers zyn als in de voorgaende ſoort' geſchikt, en als die van den Oijevaersbek getandt; zy ſchiet verſcheide ſtelen anderhalf voet lang, zwak, ledig, naer de aerde gebogen: hare bloemen komen met die van de andere ſoort' overeen, maer zyn kleener, geel, en aen korte voetſteeltjes vaſt; haer wortel is lang, en vry dik.

De eene en de andere foort groeijen in de boſſchen, op ſchaduwachtige plaetſen, op de kanten der weiden; zy hebben veel olië en waterdeelen, middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Hare wortels en zaden zyn t'zamentrekkende, goed om de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten, in een afkookſel of poeder gebruikt.

Pentaphylloides, a pentaphyllo, Vyfvingerkruid, omdat deze plant met het Vyfvingerkruid veel overeenkomſt heeft.

P E P L U S.

Peplus minor, J. B. Raii Hiſt.
Tithymalus annuus folio rotundiore acuminato, Pit. Tournef.

In 't Nederduitſch *Duivelsmelk*,

Is eene ſoort van Wolfsmelk of eene kleene plant, die vele ſtelen of takken ſchiet, welke zich in de breedte en rondte uitſtrekken; hare bladers zyn bynaer rond, en een weinig ſpits toeloopende; hare bloemen zyn kommetjes in verſcheide gelyke delen geſneden; daar op volgen, wanneer zy zyn afgevallen, kleene gladde vruchten, aen drie hoeken verheven en verdeelt in drie huisjes, waervan yder met een langwerpig zaedje is vervult; de wortel is dun en vezelachtig; de geheele plant geeft melk uit, wanneer men haer breekt; zy groeit in de velden, tuſſchen de wyngaerden, op onbebouwde plaetſen. Zy beſluit veel ſcherp zout, olië, en waterdeelen in zich.

Zy is buikzuiverende als de andere ſoorten van Wolfsmelk, maer omdat zy in hare uitwerking' alte geweldig is, bedient men'er zich niet van inwendig; men gebruikt ze uitwendig om de wratten, en de lidteekens weg te byten, en om te doen rypen en te ontbinden.

P E P O.

Pepo vulgaris, Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Cucurbita foliis aſperis, ſive Zucha flore luteo, J. B.
Cucurbita major rotunda flore luteo, folio aſpero, C. B.

In 't Nederduitſch *Pepoen*, *Pompoen*.

Is eene plant, die lange rankachtige ſtelen ſchiet, welke een duim dik zyn, zich in de lengt een breedte uytſtrekken, voortkruipen en zich door klaeuwiertjes aen de naeſt by ſtaende planten of ſtokken vaſthechten. Hare bladers zyn groot en breed, als die van den Vygeboom ingeſneden, hard, ruuw, op hunne kanten getandt, donker groen van kleur', blinkende, en aen lange, harde en een weinig doornachtige ſtelen vaſt gehecht; hare bloemen zyn wyd uitgebreide klokjes, in vyf deelen ingeſneden, van binnen donsachtig en ſaffraenverwig, vol aderen, van buiten gerimpelt, met zeer korte hairtjes voorzien, uit den gelen naer het groen hellende, en een weinig riekende. Sommige van deze bloemen vallen af zonder eenige vrucht na te laten; de andere, die gezet zyn, worden gevolgt van vruchten zoo groot als die van de Citrullen, welke in hunne gedaente, grootte en kleur' verſchillen; want ſommige zyn lang, andere langwerpig, ſommige bynaer rond, andere ſpitswyze; maer alle zyn ze vleezig, zeer dikwils gebogchelt, en met eene harde en als houtachtige ſchors' bedekt, die groen, of zwartachtig-groen van kleur', en met witte vlekken geſpikkelt of geſtreept is; haer vleeſch is malſch, wit, en zoetachtig. Deze vruchten zyn in haer binnenſte hol, en bynaer altyd in drie evengelyke deelen verdeelt, welke een ſponsachtig merg in zich beſluiten, waer in men eene dubbele ry platte, breede, langwerpige zaden vind, die aen een einde hoekig, als met eenen ring geboordt, en aſchverwig van kleur' zyn; yder van deze beſluit onder hunnen baſt eene witte pit van een' zoeten en aengenamen ſmaek: men teelt dit gewas in de tuinen.

Het vleeſch van de vrucht is verkoelende, bevochtigende, verzachtende; haer zaed word als een van de vier groote verkoelende zaden gebruikt voor amandelmelken en afkookſelen, die openende, goed voor de borſt, en verkoelende zyn; het verwekt een weinig ſlaaps. De wortel is opdroogende en wondheelende.

Men zegt, dat *Pepo* komt van't Griekſche woord πεπαίνεσθαι, *matureſcere*, rypworden, omdat de vrucht van dit gewas ligtelyk ryp word.

PERCA.

Perca in't Franſch *Perche*, in't Nederduitſch *Baers*, is een rivierviſch, waer van twee ſoorten zyn, eene groote en eene kleene: de eerſte is genaemt *Perca fluviatilis major*; hy is een voet of anderhalf lang, naer mate breed, en met kleene ſchubben bedekt, die aen zyn vleeſch zeer vaſt zyn gehecht, en die de koks met moeite afſchrappen; de bek is kleen en heeft geene tanden; men vind in den kop verſcheide ſteentjes: het lyſis van verſcheide kleuren, aſchverwig, zwartachtig; hy is op zynen rug met twee puntige beentjes of graten gewapent, wier ſteek gevaerlyk en moeijelyk te genezen is; hy voed zich met kleene viſſchen.

De tweede word genaemt *Perca fluviatilis minor*; hy is veel kleener dan de voorgaende, ruuw, van alle zyden doornachtig, rood en geelachtig, en met harde ſchubben bedekt: hy beſluit ook in zynen kop verſcheide kleene ſteentjes.

Beide deze Baerzen zyn zeer lekker om te eten; hunne wyſjes dragen eene groote meenigte eijeren; zy beminnen de heldere waters.

De ſteentjes, welke in hunnen kop gevonden worden, zyn, kleen gewreven en ingenomen, als de Kreeftenoogen openende; men bedient zich daer van voor den ſteen en't graveel. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels; men gebruikt ze ook uitwendig voor de zweren van het tandvleeſch, en de ſcheurbuik.

Daer is ook een Zee-Baers in 't Latyn *Perca marina* genaemt; hy word zoo groot niet als de Rivier-Baers; zyne kleur is donker rood of zwartachtig; zyn rug is met punten voorzien en met kleene ſchubben bedekt: men vind hem gemeenlyk naer by de rotſen; hy voed zich met kleene viſſchen; men acht hem niet goed om te eten. Zyn kop, zynde gebrandt, is goed om de wonden te zuiveren, en op te droogen.

Perca, *à πέρκος*, *niger*, om dat dees viſch met eenige zwartachtige vlekken is geteekent.

PERCEPIER ſive PERCHEPIER.

Percepier Anglorum, Lob. Ger. emac. Raii Hiſt.
Perchepier Anglorum quibuſdam, J. B.
Alchimilla montana minima, Col. Pit. Tournefort.
Polygonum ſelinoides, Park.
Chærophyllo nonnihil ſimilis, C. B.

*Is eene ſoort van Onſer-Vrouwen-Mantel of eene kleene plant, welke vele ſtelen ſchiet ter hoogte van eene hand, die dun, rond, in drie deelen geſneden, hairig, met bynaer ronde bladeren bekleedt, naer die van den Oijevaersbek gelykende, maer veel kleener en hairig zyn. De onderſte zyn door een ſteeltje aen hunnen ſteel vaſt gehecht, maer de bovenſte hebben geenen ſteel, of liever niet als een' zeer korten. Tuſſchen hunne holtens komen voort kleene groenachtige bloempjes van vier helmſtyltjes door een' trechterswyze kelk onderſteunt. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, worden hunne kelken huisjes, waervan yder een zaedje, bynaer met een' Gierſte korrel overeenkomende, maer kleener, in zich ſluit. Haer wortel is kleen, houtig, vezelachtig en zwart. Dit gewas groeit in de velden tuſſchen het koren op de bergen; het heeft een' ſcherpachtigen ſmaek, met eenige bitterheit vermengt; het beſluit veel wezentlyk zout en olië in zich. Het is zeer openende, goed om 't water en de maendſtonden af te dryven, den ſteen der nieren te verbryzelen, voor de ſcheurbuik. Men legt dit gewas in azyn of pekel om het als eene ſalaed te eten.

Percepier of *Perchepier* is een Engelſche naem uit het Franſch *Percepierre* getrokken, als of men zeide *eene plant goed om den ſteen te doorboren en te breken.*

PERDIX.

Perdix, in't Franſch *Perdrix*, in't Nederduitſch *Patrys*, is een vry bekende vogel, welke laeg vliegt, en op de aerde leeft; daer van zyn twee ſoorten, die naeuwlyks als door hare kleuren verſchillen; de gryſe is meeſt bekent; men vind hem overal; de jonge Patrys word genaemt Patrysje. De roode Patrys is meeſt geacht, men vind hem in Poitou, Xaintonge en Anjou: hy voed zich met ſlakken, zaden, teêre toppen van verſcheide boomen en andere planten; hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zyn vleeſch gegeten of in een vleeſchnat gebruikt is verſterkende, goed om het zaed en de melk der minnen te verwekken.

Zyn bloed en zyne gal zyn goed voor de zweren der oogen, voor de ſtaren of valvliezen, warm uit het dier, als men het dood, daer in gedropen.

Men

* Zie Pl. XVII. Fig. 5.

Men brand de veders van den Patrys, en men doet den rook ruiken aen vrouwen, die met opſtygingen gekwelt zyn, om de dampen te verdryven.

Men zegt, dat *Perdix* komt van't geſchreeuw van dezen vogel, welke 't zelve woord ſchynt uit te ſpreken; men noemt hem in 't Griekſch Πέρδιξ.

PERELLE.

Perelle is eene drooge aerde in kleene gryſe ſchulpjes, welke men uit Sint Flour in Auvergne tot ons overbrengt. Men haelt ze onder uit de rotſen, alwaer ze gemaekt is uit eene ſtoffige aerde, die de winden daer gevoert hebben, en die door den regen bevochtigt en gedroogt, of door de hitte der zonne als tot kalk verbrandt zynde in kleene ſchulpjes hard word, gelyk wy dezelve zien.

Men moet de droogſte en zuiverſte verkiezen. Zy komt in de t'zamenſtelling van het *Lakmoes*.

PERFOLIATA.

Perfoliata, Dod.
Perfoliata vulgaris, Ger. Park. Raii Hiſt.
Perfoliata vulgatiſſima, ſive arvenſis, C. B.
Perfoliata ſimpliciter dicta, vulgaris annua, J. B.
Buplevrum perfoliatum rotundifolium annuum, Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Percefeuille*.

In 't Nederduitſch *Deurblad*, *Deurvas*.

Is eene plant, die een' enkelen ſteel ſchiet ter hoogte van een' of anderhalven voet, welke dun, vaſt, rond, gevoort, knobbelig, takachtig is, en een weinig naer ſpeceryen riekt; hare bladers zyn over en weder geſchikt, enkel, eirond of bynaer rond, zenuwachtig, door hunnen ſteel of tak doorboort, van kleur' bleek groen of zee-groen, en ſcherp van ſmaek; hare bloemen groeijen op de toppen der takken, zyn kleen, als gele kroonen of zonneſchermen gemaekt, yder uit vyf rooswyze bladeren t'zamengeſtelt. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, vertoonen zich zaden, die twee aen twee gevoegt, langwerpig, op den rug rondachtig, gevoort, en zwartachtig zyn. Haer wortel is een vinger dik, enkel, houtachtig, wit, van ſmaek als de Raponce of kleen Halskruid. Deze plant groeit in de velden, tuſſchen het koren, op zandachtige plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, afvegende, t'zamentrekkende, ontbindende, wondheelende: zy word in- en uitwendig voor de kropzweren, en de breuken gebruikt.

Perfoliata, omdat de bladers van deze plant' door hunnen ſteel of tak doorboort zyn.

PERICLYMENUM.

Periclymenum perfoliatum Virginianum ſemper virens & florens, H. L. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.

* Is eene plant, die van de Italiaenſche Kamperfoelie of *Periclymenum perfoliatum* daer in verſchilt, dat zy in alle hare deelen kleener is; dat hare bladers een weinig ronder, blinkende, en van onderen witter zyn; dat hare bloemen uitgebreide klokwyze pypen zyn, gemeenlyk in vyf deelen geſneden, van eene zeer ſchoone roode blinkende kleur', in plaetſe, dat de bloemen van 't Geitenblad uitgebreide en in twee lippen verdeelde pypen zyn, bleek- purperachtig of naerby het geel komende. Deze bloemen van 't *Periclymenum* zyn ſtraelswyze geſchikt, yder door een' knoopswyze kelk onderſteunt, of hebbende de gedaente van eenen kleenen Granaetappel, en eene grasgele kleur. Wanneer deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene weeke bezië, die platte bynaer eironde zaden inſluit. Deze plant is altyd groen en bloeijende, en geeft een zeer ſchoon gezicht van zich; hare bloem riekt niet; men teelt ze in de tuinen; haer oortprong komt uit Virginië; haer ſmaek is ſcherp en een weinig brandende. Zy heeft veel wezentlyk en vaſt zout en olië in zich.

Hare bladers, bloemen en beziën zyn afvegende, openende, verdunnende, opdroogende, ettermakende, ontbindende, wondheelende, goed voor de gezwellen en zinkingen, die uit een ſlymachtig, dik, en koud vocht voortkomen; om de verouderde zweren te zuiveren, voor de vurige ſchurftheit, en andere jeuktens van de huid; men mengt ze onder Niesmiddelen en Gorgeldranken; men gebruikt ze ook inwendig in een afkookſel voor de kortborſtigheit, om de baring te verhaeſten, om

* Zie Pl. XVII. Fig. 6.

om den ſteen der nieren te verminderen en te verbryzelen.

Periclymenum à περὶ, circum, & κυλίω, volvo, ik omwind, om dat de takken van deze plant' de naeſt by ſtaende planten omvat, en 'er zich in vlecht.

PERIPLOCA.

Periploca foliis oblongis, Pit. Tourneſ.
Periploca altera, Dod.
Periploca repens anguſtifolia, Ger.
Apocynum folio oblongo, C. B.
Apocynum, ſive Periploca ſcandens, folio longo, flore purpurante, J. B. Raii Hiſt.
Apocynum anguſtifolium, ſive repens, Park.
Apocynum 2. *anguſtifolium*, Cluſ.

Is eene plant, die rankachtige ſtelen ſchiet, welke zeer lang, houtachtig, gebogen, knobbelig, en roodachtig zyn, voortkruipen, zich verheffen, en rondom de ſtruiken en naeſtby ſtaende boomen zich vlechten. Hare bladers zyn tegen over malkander geſtelt, langwerpig, breed, puntig, en vol aderen; hare bloemen groeijen op de toppen der takken; yder van haer is tot den grond in vyf deelen geſneden, die ſtarwyze, hairig en van boven purperachtig, maer van onderen zonder hair en groenachtig geel zyn.

Wanneer deze bloem is afgevallen, volgt haer eene vrucht van twee ſcheeden, die een weinig krom, met die van *Apocynum* overeenkomen, maer een weinig grooter zyn; zy openen zich zelven in 't ryp worden, en vertoonen eene donsachtige ſtoffe, waer in de zaden gelegen zyn, yder met een kuifje voorzien: hare wortels zyn vezelachtig, onder de aerde met bochten loopende: deze plant geeft melk uit zich, wanneer men haer breekt; zy waſt in de boſſchen. Men zegt dat zy voor de honden, wolven, voſſen en andere viervoetige dieren een vergift is.

Uitwendig gelegt is zy ontbindende.

Periploca, à περὶ, circa, & πλοκὴ, nexus, als of men zeide, eene plant, die zich rondom andere naburige planten wind en bind.

PERSICA.

Perſica molli carne & vulgaris, viridis & alba, C. B. Pit. Tournefort.
Malus perſica, Dod.
Perſicus, Brunf.

In 't Franſch *Pêcher*.

In 't Nederduitſch *Perzikboom*.

Is een boom, die niet zeer hoog waſt; by ſchiet lange, ſmalle, broſſe takken; zyne bladers zyn langwerpig, ſmal, als die van den Wilgeboom ſpits toeloopende, op hunne kanten getandt, en bitter van ſmaek; zyne bloemen zyn den meeſten tyd van vyf rooswyze geſchikte blaedjes, ſchoon, rood vleeſchverwig, een weinig riekende, en van ſmaek als een bittere amandel. Haer kelk is een kommetje in vyf deelen ingeſneden. Wanneer de bloem is afgevallen, vertoont zich eene vleezige ronde vrucht, van grootte als een kleene appel, aen de eene zyde gevoort, met eene korte wolle bedekt, gemeenlyk wit en groenachtig van kleur', ſomtyds geelachtig, ſomtyds wit, en rood: deze vrucht is de gemeene Perzik in 't Latyn *Perſicum malum* genaemt; haer vleeſch is mergachtig, wynig, ſappig, en van ſmaek zeer aengenaem; zy ſluit in zich een' grooten harden, roodachtigen ſteen, die met vry diepe holletjes uitgeholt is; dees ſteen heeft in zich eene langwerpige en platte pit, van een' weinig bitteren maer aengenamen ſmaek. Men teelt deze boomen in de tuinen en tuſſchen de wyngaerden voort.

De bloemen en bladers van den Perzikboom beſluiten veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn buikzuiverende en openende, goed voor de wormen, en om de weivochten der herſenen te ontlaſten.

De Perzik heeft veel waterdeelen, wezentlyk zout en olië in zich; zy is hartverſterkende, goed voor de borſt, bevochtigende; zy verwekt een weinig den ſtoelgang.

De ſteen of pit van de Perzik heeft veel olië en een weinig wezentlyk of vlug zout in zich.

Hy is goed voor de wormen: men perſt 'er eene olië uit, die dienſtig voor de tuitingen der ooren is, als zy daer in gedaen word.

Perſica, om dat dees Boom eerſt uit Perſië is overgebragt.

PERSICARIA.

Perſicaria, in 't Franſch *Perſicaire*, in 't Nederduitſch *Perſenkruid*, is eene plant, waer van vele ſoorten zyn; maer ik zal hier niet als twee, die in de Geneeskunde gebruikt worden, beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Perſicaria, Dod.
Peſicaria maculata, Ericio Cord.
Perſicaria maculoſa, Ger. Raii Hiſt.

Per-

Perſicaria mitis maculoſa & non maculoſa, C. B. Pit. Tournefort.
Perſicaria mitis, J. B.
Perſicaria vulgaris mitis ſeu maculoſa, Park.
Perſicaria maculis nigris, Geſ. Hort.

* Zy ſchiet ſtelen, die een voet hoog, rond, hol, roodachtig, takkig, en knobbelig zyn, bladers dragende als die van den Perzikboom of Wilgeboom, ſomtyds in 't midden met eene zwarte of loodverwige vlekke, ſomtyds zonder, geteekent; hare bloemen komen airwyze voort uit den ſchoot van de bovenſte bladeren, aen lange voetſtelen gehecht. Yder van deze bloemen is van vyf helmſtyltjes, gemeenlyk purperachtig, en ſomtyds wit, onderſteunt door een' kelk, die tot den grond in vier of vyf deelen geſpleten is. Na deze bloemen volgen eironde, platte, puntige, zwarte zaden; hare wortels zyn vezelachtig. Deze plant heeft een' ſlappen naer 't zuur trekkenden ſmaek: zy groeit op waterachtige plaetſen, in moeraſſen, ſlooten, vyveren. Zy heeft veel waterdeelen en olië, doch weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, t' zamentrekkende, wondheelende, verkoelende, goed om de bloedſtortingen te ſtuiten, in een afkookſel ingenomen of uitwendig gelegt.

De tweede ſoort word genaemt

Perſicaria vulgaris acris, *ſive Hydropiper*, J. B. Raii Hiſt.
Perſicaria urens, *ſive Hydropiper*, C. Bauhin, Pit. Tournefort.
Perſicaria vulgaris, *ſive minor*, Park.
Hydropiper, Dod. Ger.
Perſicaria maſcula, Brunf.

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat hare ſtelen hooger en minder takachtig zyn, dat hare bladers ſmaller, een weinig langer, groener, zonder vlekken, peperachtig en heet van ſmaek zyn; haer wortel is kleen, enkel, houtachtig, wit, en met vezelen voorzien. Deze plant groeit op vochtige plaetſen, en heeft veel ſcherp zout en olië in zich.

Zy is openende, inſnydende, ontbindende, wondheelende, afvegende; men gebruikt ze uitwendig.

Perſicaria, *à Perſica*, *Perzikboom*, omdat de bladers van deze plant' met die van den Perzikboom overeenkomen.

* Zie Pl. XVII. Fig. 7.

Hydropiper, *ex ὕδωρ*, *aqua*, *& πίπερι*, *piper*, als of men zeide, *waterplant*, *die den ſmaek van Peper heeft*.

PERVINCA.

Pervinca, in 't Franſch *Pervenche*, in 't Nederduitſch *Maegdepalm*, is eene plant, waer van twee voorname ſoorten zyn; de gemeenſte of die, welke meeſt in de Geneeskunde gebruikt word, is genaemt

Pervinca vulgaris anguſtifolia, Pit. Tournefort.
Pervinca, *quòd ſemper vireat*, Trag.
Pervinca vulgò, Cæſ.
Vinca pervinca minor, Ger. *vulgaris*, Park.
Clematis daphnoides minor, C. B. J. B. Raii Hiſt.
Chamædaphne altera Dioſcoridis, Brunf. 4.

* Zy ſchiet vele dunne, kleene, lange, ronde, groene, knobbelige ranken of ſtelen, langs de aerde ſlangwyze kruipende, en zich aen alles, 't geen zy vinden, vaſthechtende. Hare bladers zyn langwerpig, groen, glad, van beſtendigheit en kleur' als die van de Klimop; van gedaente als die van den Lauwrierboom, maer veel kleener, twee aen twee geſchikt, tegen malkander over ſtaende, aen kleene korte ſteeltjes gehecht, t' zamentrekkende, en bitter van ſmaek. De bloem is een wyd uitgeſtrekte pyp op de wys van een ſchenkbordje, in vyf deelen ingeſneden, gemeenlyk blaeuw van kleur', ſomtyds wit, en zelden rood, zonder reuk. Na deze bloem volgt eene peulachtige vrucht, waer in langwerpige, bynaer langronde, en aen den eenen kant *gum*orde zaedjes gevonden worden: haer wortel is vezelachtig.

De andere ſoort word genaemt

Pervinca vulgaris latifolia, Pit. Tournef.
Pervinca major, Ad. Eyſt.
Pervinca altera major, Cæſalp.
Clematis daphnoides major flore cæruleo & albo, J. B. Raii Hiſt.
Clematis daphnoides major, C. B.
Clematis, *ſive Pervinca major*, Lob.
Clematis daphnoides latifolia, *ſive Vinca pervinca major*, Park.

Zy

* Zie Pl. XVII. Fig. 8.

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat zy in alle hare deelen veel grooter is.

De eene en de andere ſoort groeijen op vochtige plaetſen, en in de boſſchen; zy blyven altyd groen: zy beſluiten veel olië, en middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende, goed voor de buikloopen en om 't bloed te zuiveren, voor de verzweringen der longe; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Pervinca, à pervincere, overwinnen, overmeeſteren. Men heeft dezen naem aen deze plant' gegeven, ter oorzake van hare gedurige groenheit, als of men zeide, *Kruid, dat de geſtrengheit der koude tegenſtaet.* Men noemt haer ook *Vinca, à vincere, overwinnen*, om dezelve reden.

Clematis, à κλῆμα, palmes, virga; omdat deze plant lange ryſjes of ranken ſchiet.

Daphnoides, a Daphne, Lauwrierboom; omdat de bladers van deze plant' in gedaente naerby die van den Lauwrierboom komen.

Chamædaphne, a χαμαὶ, humi, & Δάφνη, Laurus, als of men zeide *kleene Lauwrierboom.*

PETASITES.

Petaſites, in 't Franſch *Petaſite*, in 't Nederduitſch *Dockebladers, Peſtilentie-wortel, Groote Hoefbladers*, is eene plant, waer van twee algemeene ſoorten zyn, eene groote, en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Pataſites, Dod. Ger.
Petaſites vulgaris, Park.
Petaſites vulgaris rubens, rotundiore folio, J. B. Raii Hiſt.
Petaſites major & vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Tuſſilago major, Matth. Caſt.

* Zy ſchiet in de Lente verſcheide kleene ſtelen terhoogte van anderhalven voet, die dik, hol, donsachtig, met eenige kleene, ſmalle, ſpitſe blaedjes bedekt zyn, en op hunne toppen, voordat de andere bladers zich vertoonen, bloemen dragende, die als bosjes van purperachtige bloempjes geſchikt zyn, en volgens den Heer Tournefort naer kleene kommetjes in vier of vyf deelen geſneden gelyken; alle deze bloempjes zyn onſterſteunt door een' bynaer langronden kelk, die tot den grond toe in verſcheide deelen herſneden is: deze bloemen verwelken in weinig tyds, en vallen met hunnen ſteel neder. Zy worden gevolgt van zaedjes, waer van yder met een kuifje voorzien is. Nadat de ſteel is nedergevallen, verheffen zich zeer groote, breede, bynaer ronde bladers, een weinig op hunne kanten getandt, van boven donkergroen, van onderen wol- en witachtig, yder in 't midden aen een' dikken ronden vleezigen ſteel een of anderhalf voet lang vaſt gehecht. Deze bladers hebben de gedaente van een' omgekeerden hoed of van eene Kampernoelje op zynen ſteel. Haer wortel is dik, lang, van buiten zwart, van binnen wit, en een weinig bitter van ſmaek.

* Zie Pl. XVII. Fig. 9.

De tweede ſoort word genaemt

Petaſites minor, C. B. Pit. Tournef.
Petaſites flore albo, Cam. Ep.
Petaſites albus anguloſo folio, J. B. Raii Hiſt.

Zy ſchiet ſtelen anderhalf voet hoog, die dik, wolachtig, zagt, en hol zyn, en op hunne toppen bloemen dragen van gedaente als de voorgaende, maer wit; zy vallen in korten tyd met hunnen ſteel neder, en daer op volgen hoekige en witachtige bladers, die met wolle, voornamentlyk van onderen, bedekt, en aen lange, wolachtige, witte ſtelen gehecht zyn, welke onmiddelyk uit haren wortel' komen. Dees wortel is een duim dik, of dikker, lang, gekronkelt, knobbelig, met eenen rooden baſt' bedekt, ſpeceryachtig, ſcherp, en een weinig bitter van ſmaek; zy is met verſcheide lange witte vezelen voorzien.

De eene en de andere ſoort waſſen op voehtige plaetſen, op de kanten der rivieren, vyveren, en meren: zy beſluiten veel wezentlyk zout en olië in zich. Men gebruikt hare wortels in de Geneeskunde, doch zelden hare bladers. De groote Peſtilentie-wortel is de gemeenſte.

De Peſtilentie-wortel is verdunnende, openende, zweetdryvende, ontbindende, wondheelende; hy wederſtaet de kwaedaertigheit der vochten, hy helpt de ademhaling; men gebruikt hem uit- en inwendig.

Petaſites, à πετάω, extendo, omdat de bladers van de Peſtilentie-wortel, en voornamentlyk die van de groote ſoort' zeer uitgeſtrekt zyn. Of *Petaſites* komt van *Petaſus*, dat een' hoed beteekent, omdat de bladers van den gemeenen Peſtilentie-wortel zoo groot als een hoed zyn.

PETROLÆUM.

Petrolæum, *ſive Oleum petræ.*

In 't Franſch *Petrole*, of *Huile de Petrole.*

In 't Nederduitſch *Peter-olië*, *Steen-olië.*

Is eene ſoort van Naptha of een leemachtig en vlamvattend vocht, welke uit de ſpleten der ſteenen, rotſen, en aerdens in verſcheide plaetſen van Italië, Sicilië, en Languedok voortkomt; men brengt ze ons van verſcheide kleuren, zwarte, roode, heldere of witte, of gele.

De zwarte Peter-olië word tot ons gemeenlyk overgebragt uit een dorp van Languedok *Gabian* genaemt, waer door zy den naem van *Olië van Gabian* heeft verkregen. Zy heeft een' ſterken, en onaengenamen reuk, en een' bitteren en ſcherpen ſmaek.

De witte heldere Peter-olië is zeldzamer, zy komt tot ons uit Modena, alwaer ze voortkomt; zy heeft een' vry aengenamen balſemachtigen reuk, en een' weinig zuren doordringenden ſmaek.

Alle de ſoorten van Peter-olië zyn inſnydende, doordringende, ontbindende, en verdunnende; zy wederſtaen het vergift, verdryven de wormen, doen de winden lozen, verſterken de zenuwen. Men doet 'er eenige droppels van innemen; men wryft 'er de gewrichten, de ontlaſtbuizen, en den navel mede.

Petrolæum, *ex πέτρα*, *petra*, *& ἔλαιον*, als of men zeide *Olië van ſteen.*

PETROSELINUM.

Petroſelinum, Brunf. Trag.
Petroſelinum vulgare, Park.
Apium hortenſe multis, *quod vulgò Petroſelinum*, *palato gratum*, J. B.
Apium hortenſe, Ger. Raii Hiſt.
Apium hortenſe, *ſeu Petroſelinum vulgò*, C. B. Pit. Tournef.
Selinum ſeu Apium, Theophr.

In 't Franſch *Perſil.*

In 't Nederduitſch *Peterſelie.*

Is eene plant, die ſtelen ſchiet ter hoogte van drie of vier voeten, welke een duim dik, rond, geſtreept, knobbelig, ledig, en takachtig zyn; de bladers zyn uit andere gekorven blaedjes t'zamengeſtelt, groen, en aen lange ſtelen gehecht; de bloemen waſſen op de toppen der takken als kroontjes of zonneſchermen, zynde yder uit vyf bleeke rooswyze blaedjes t'zamengeſtelt. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer de zaden, die twee aen twee gevoegt, geſtreept, grys, op den rug rondachtig, en een weinig ſcherp van ſmaek zyn. De wortel is lang, een vinger dik, witachtig, en goed om te eten. Men teelt deze plant in de moeſtuinen, in eene vochtige aerde. Zy beſluit zulk een doordringend zout in zich, dat het 't glas ineet: want indien men de drinkglazen of andere glazen in water ſpoelt, waer in Peterſelie gewaſſchen is, en waer in eenige deelen van de bladeren zyn overgebleven, zoo men maer een weinig op de glazen in 't ſchoonmaken drukt, worden de zelve in ſtukken verbryzelt.

De Peterſelie is zeer openende in alle hare deelen; zy verbryzelt den ſteen der nieren en blaes', neemt de verſtoppingen weg, is wondheelende, ontbindende, verdryft de winden, droogt de melk der vrouwen op, als ze geſtooten en op den boezem gelegt word: zy is goed om de ambeijen te verzachten, en te verdryven, geſtooten en warm gemaekt, doet men haer den damp daer van ontfangen.

Petroſelinum, *a πέτρα*, *petra*, *& σέλινον*, *Apium*, omdat de Peterſelie eene ſoort van Eppe is, die men bekwaem oordeelt om den ſteen der nieren te verbryzelen.

PETROSELINUM MACEDONICUM.

Petroſelinum Macedonicum, Matth. Dod.
Petroſelinum Macedonicum verum, Ger.
Petroſelinum Macedonicum quibuſdam, Park.
Apium Macedonicum, C. B. Pit. Tournef.
Apium, *ſive Petroſelinum Macedonicum multis*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Nederduitſch *Peterſelie uit Macedonie.*

* Is eene ſoort van Peterſelie met de onze vry wel overeenkomende, maer de bladers zyn breeder en een weinig meerder ingekorven; het zaed is veel dunner, langwerpiger, ſpitstoeloopende, en ſpeceryachtiger.

Deze plant groeit in Macedonië, waer van daen het drooge zaed tot ons word gebragt.

Men

* Zie Pl. XVII. Fig. 10.

Men moet het nieuw, welgevoedt, ſchoon, donker van kleur', aengenaem en zeer ſpeceryachtig van reuk en ſmaek verkiezen; het heeft veel fyne olië en vlug zout in zich; het word onder de Theriaek gebruikt.

Het is openende, dryft 't water en de maendſtonden af, wederſtaet 't vergift, en verdryft de winden.

Op zekeren dag kwam my in handen een kleen takje van de Peterſelie, aen 't welk natuurlyk door een naveltje was vaſtgehecht eene ſoort van onbewegelyke Vlieg' zoo groot als eene Honigbye, maer een weinig langer; haer langwerpig kopje was van voren verheven door twee kleene horentjes, eene lyn dik, vaſt, vry ſterk; haer wezen was geheelyk met dat van een kind overeenkomende; zy had twee oogen, een' neus, een mondje en een' kin volmaektelyk wel geplaetſt, en naer de grootte evenredig, maer waerin geene opening zich vertoonde: dit hooſdje geleek zeer wel naer dat van eenen kleenen Moſes, zoo als de Schilders den zelven verbeelden; de vleugels bedekten 't lichaem; zy waren ſchoon, en wel onderſcheiden; deze Vlieg had in alle hare deelen eene ſchoone goud-gele kleur, en hare oppervlakte was zeer glad, welke haer voor 't gezicht zeer aengenaem maekte; zy was aen den tak van de Peterſelie vaſt, op de zelve wys als eene vrucht aen de plant', waer aen zy gegroeit is, en de vereeniging was daer zoo natuurlyk, dat 'er geen vermoeden overbleef, dat de konſt daeraen deel heeft gehad: ik vertoonde dit kleene wanſchepſel aen verſcheide perſonen, en onder anderen aen den Heer Abt de la Roque, welke daer van ſprak in 't Dagregiſter der Geleerden, dat hy in dien tyd opſtelde, maer men ſprak niet als van de zaek, zoo als ik ze beſchreven heb, zonder daer over te redenkavelen.

Het zoude hebben konnen gebeuren, dat een ei van eene Honigbye op den grond aen 't zaed van de Peterſelie, waer uit deze plant is voortgekomen, zich hadde vaſtgehecht, en dat, 't ei uitgebroeit zynde, de plant onder 't groeijen de Vlieg, welke daer uit is gekomen, hadde opgevoedt, en verſchaft een gedeelte van haer ſap tot voedinge voor dien tyd, als zy geleeft hadde: dat zy vervolgens geſtorven zich op de Peterſelie bewaert hadde; wat het wezen van een kind, 't welk dit gekorven diertje had, en de vergulde kleur aengaet, het zoude zeer moeijelyk vallen eene voldoenende reden daer van te geven.

Ik bewaerde deze Vlieg in hare ſchoonheit verſcheide maenden, haer gedurig latende vaſtgehecht aen de plant', die verdroogt was. Vervolgens heb ik haer in brandewyn gelegt, denkende de zelve te bewaren; zy verloor zeer veel van hare kleur', en eenigen tyd daerna weder in een doosje gezet zynde, was zy in een licht-grys poeder veranderd.

PEUCEDANUM.

Peucedanum, Ger. Dod.
Peucedanum vulgare, Park.
Peucedanum Germanicum, C. B. Pit. Tournefort.
Pinaſtellum, Dod.
Fœniculum porcinum, Lon.
Peucedanum minus Germanicum, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Queue de pourceau*, of *Fenouil de Porc.*

In 't Nederduitſch *Varkenswenkel*, *Varkensſtaert.*

* Is eene plant, die een' hollen, takachtigen ſteel ſchiet ter hoogte van omtrent twee voeten: de bladers zyn veel grooter dan die van de Venkel, in lange en ſmalle deelen verdeelt, en wier verdeelingen van drie tot drie, lang, ſmal, en plat zyn, met de bladeren van 't Hondsgras overeenkomende; de toppen dragen breede kroonen of kranſen, voorzien met kleene gele bloempjes van vyf roos-wyze geſchikte bladeren; nadat deze bloemen zyn afgevallen, volgen de zaden, die twee aen twee gevoegt, bynaer eirond, op den rug met gebladerde randen geſtreept, ſcherp en bitter van ſmaek zyn. De wortel is lang, dik, takachtig, vleezig, van buiten zwart, van binnen witachtig, ſappig, gevende, wanneer men 'er inſnydingen in maekt, een geel vocht, dat naer pek riekt. Deze plant groeit op moeraſſige, ſchaduwachtige, aen de zee gelegen plaetſen, en op bergen; zy beſluit veel wezentlyk zout en olië in zich; men gebruikt den wortel in de Geneeskunde; men laet het ſap, dat door de gemaekte inſnydingen 'er uitloopt, op het vuur of in de zonne verdikken, en men bewaert het zelve; het is harſt- of gomachtig.

De wortel van Varkensvenkel, en zyn verdikt ſap zyn goed om de fluimen der borſt te verdunnen, het ſpeekſel te bevorderen, de ademhaling te helpen, de wonden en zweren te zuiveren, de pis en de

* Zie Pl. XVII. Fig. 11.

de maendſtonden aftedryven; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Peucedanum à πεύκη, *Pynboom*, omdat de bladers van dit gewas met die van den Pynboom eenige overeenkomſt hebben: waerom het ook *Pinaſtellum* genaemt word.

PHAGRUS.

Phagrus.
Pagrus.

Is een Zeevifch ontrent een voet lang, dik, breed, rood van kleur', met den rooden Zeebraſem veel overeenkomſt hebbende, maer grooter en dikker; hy is met ronde, breede weeke ſchubben bedekt; zyn neus is den Arendsbek gelyk; zyn bek is groot en rond; zyne tanden zyn ſcherp; zyn kop ſluit kleene ſteentjes in zich; hy leeft van 't Wier, ſlyk, en kleene viſchjes. Hy is goed om te eten.

De ſteentjes, die men in zynen kop vind, geſtooten en ingenomen, zyn openende, goed voor den ſteen der nieren, om de loſlyvigheit te ſtoppen, de ſcherptens en 't zuur der maeg' te verzachten. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Men geeft voor dat *Phagrus* komt van *Fragum* Aerdbezië, omdat dees viſch eene kleur heeft zoo rood als eene Aerdbezië.

PHALANGIA.

Phalangia, in 't Franſch *Phalange*, is eene ſoort van groote Spinne, wier pooten door drie knoopen of gewrichten, als de knokkels der vingeren verdeelt zyn, waer van daen zy haren naem krygt; daer zyn verſcheide ſoorten van: zy maken hare webben gelyk de gemeene Spinnen; zy hebben haren oorſprong in warme landen, als in Italië, Spanje, Indiën, in de ſpleten der muren: zy zyn zeer vergiftig; haer ſteek is doodelyk, indien men ze niet te hulp komt; zy doet gemeenlyk in eene ſlaepziekte vervallen. De hulpmiddelen voor dit vergift zyn de Orvietaen, de vlugge zouten der Adderen, de Hertshoren, de Pis, 't danſen, de overeenſtemming van gezang- of ſpeeltuigen.

Men vind in Peru eene ſoort van Spinne zoo groot als een oranjeappel, wier ſteek vergiftig en doodelyk is, indien men hem niet te hulp komt. De Indianen genezen zich door daer in te gieten twee of die druppels van een melkachtig ſap uit de bladeren van eene Indianenſche vyg geperſt, en daer op een ſtuk van het gekneusde blad te leggen.

Het Venyn van alle ſoorten van Spinnen beſtaet in een zuur zout, dat zy uytwerpen in de aders van de huid door haren ſteek, en dat vervolgens in de groote vaten gebragt word, alwaer het den omloop belet door het bloed te doen ſtremmen, waervan het komt, dat de vlugge alkaline zouten en alle andere middelen, die bekwaem zyn om de vochten te verdunnen en vloeibaer te maken, goed zyn om het venyn te verdryven.

De Spinnen, in ſtukken geſtooten en op de voorhand gelegt in 't begin des aenvals van eene afgaende koortſe, genezen de zelve ſomtyds ter oorzake van haer vlug zout, 't welk in de zweetgaten doordringt, en door zyne vlugheit het vocht verdryft, dat de koorts veroorzaekte.

PHALANGIUM.

Phalangium, is eene plant, waervan drie ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Phalangium non ramoſum, Dod. Ger.
Phalangium non ramoſum vulgare, Park. Parad.
Phalangium parvo flore non ramoſum, C. B. Pit. Tournefort.
Phalangium pulchrius non ramoſum, J. B. Raii Hiſt.
Phalangites quorumdam, Cord. in Dioſc.

Zy ſchiet lange ſmalle bladers; tuſſchen hun midden verheft zich een ſteel, een of anderhalf voet hoog, rond, vaſt, dragende op zynen top bloemen, waervan yder uit zes witte ſtarwyze geſchikte blaedjes is t'zamengeſtelt; wanneer deze bloem is afgevallen, volgt eene bynaer ronde vrucht, die in drie huisjes verdeelt is, en hoekige zwarte zaden in zich ſluit. Hare wortels zyn vezelachtig.

De tweede ſoort word genaemt

Phalangium ramoſum, Dod. Ger. Park.
Phalangites, *ſive Phalangium herba*, Geſn.
Phalangium parvo flore ramoſum, C. B. J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.

Zy ſchiet een' ſteel omtrent twee voeten hoog, dun, rond, glad, zich naer den top in

vele kleene takjes verdeelende, welke zeer witte bloemen, en vruchten, naer die van de eerſte ſoort' gelykende, voortbrengen. Haer wortel is vezelachtig.

De derde ſoort word genaemt

Phalangium Alpinum paluſtre iridis folio, Pit. Tournef.
Pſeudo-Aſphodelus Alpinus, C. B.
Pſeudo-Aſphodelus minor, ſive Pumilio folio iridis, ſive 2. Cluſ.
Pſeudo-Aſphodelus minor folio iridis, Park.
Aſphodelus Lancaſtriæ, Ger.

Zy ſchiet vele ſmalle, groene, harde bladers met die van de Liſch overeenkomende, en van een' bitterachtigen ſmaek; tuſſchen de zelve verheft zich een ſteel een voet of anderhalf hoog, dun, met eenige kleene blaedjes bekleedt, en op zynen top dragende eene air van kleene zesbladige, ſtarwyze, bleeke of grasachtige bloempjes: wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen 'er vruchten als die van de andere ſoorten. De wortel is vezelachtig.

Alle de ſoorten van Phalangium groeijen op berg- en waterachtige plaetſen, naerby de rivieren en overſtroomingen van water: zy hebben veel wezentlyk zout, olië, en waterdeelen in zich.

Men acht ze goed voor de beten der ſlangen, tegen de ſteken der Spinnekoppen en Schorpioenen, om de winden te verdryven, in een afkookſel van wyn gebruikt.

Men noemt dit ſlach van planten *Phalangium*, om dat de Ouden daer veel werks van maekten om den ſteek van de Phalangia te genezen.

PHALARIS.

Phalaris, J. B. Ger. Dod. Raii Hiſt.
Phalaris major ſemine albo, C. B.
Phalaris vulgaris, Park.

Is eene plant, die drie of vier knoopachtige ſtelen of halmen anderhalf voet hoog ſchiet; de bladers gelyken naer die van het koren, maer zyn kleener; zy draegt korte airen, die met kleene witachtige ſchubbentjes voorzien zyn, en witte bloemen van korte helmſtyltjes ondersteunen. Na deze bloemen komen voort witte zaden, die als de Gierſt blinken, maer langwerpig zyn, en bynaer de gedaente en grootte van Vlaszaed hebben. Men teelt deze plant in Spanje en warme landen; haer oorſprong komt uit de Kanariſche Eilanden.

Het zaed is zeer openende en goed voor den ſteen der nieren en blaes', in een poeder of afkookſel gebruikt.

Phalaris, *ἀφαλρὸς*, *albus*, omdat het zaed van deze plant' wit is.

PHASEOLUS.

Phaſeolus minor ſiliquâ ſurſum rigente, Pit. Tournefort.
Phaſeolus erectus, Park.
Phaſeolus peregrinus fructu minore albo, Ger. emac.
Phaſilus, Cæſ.
Phaſelus, Ang. Cord.
Phaſeolus vulgaris Italicus humilis, ſeu minor albus cum orbitâ nigricante, J. B.
Phaſeolus, Matth. Raii Hiſt.
Smilax ſiliquâ ſurſum rigente, vel Phaſeolus parvus Italicus, C. B.

In 't Franſch *Haricot*.

Is eene plant, die zich zeer in de breedte uitſtrekt, maer zich zelve ondersteunt, geene ſtokken noch ſtaken gelyk de andere ſoorten van Boonen noodig hebbende om zich te ondersteunen; hare bladers groeijen drie op eenen ſteel, zy zyn aen die van de Klim gelyk, maer zachter, en aderachtig; hare bloemen zyn als die van peulvruchten, wit, en worden gevolgt van lange peulen, met eene punt' eindigende, in 't begin groen, witachtig als ze ryp zyn, yder uit twee ſchellen t'zamengeſtelt, die verſcheide zaden van gedaente als eene kleene nier in zich ſluiten.

Men noemt ze in 't Latyn *Phaſeoli*, in 't Franſch *Feveroles* of *Haricots*; zy zyn gemeenlyk wit, maer daer worden ſomtyds, zwarte, roode, en gevlekte gezien: men poot ze op de velden in de Lente en ſomtyds ook na den oogſt; want het is eene peulvrucht, die tot voedſel zeer veel gebruikt word. De *Phaſeoli* beſluiten veel olië en vlug zout in zich.

Zy zyn openende, verzachtende, ontbindende; men maekt 'er een meel van, dat men in de pappen gebruikt.

Phaſeolus & Phaſelus, *à Phaſelo*, *navis*, omdat men heeft voorgegeven, dat het zaed van de-

ze

ze peulvrucht bynaer de gedaente van een ſchip had.

PHASIANUS.

Phaſianus, Jonſton.
Gallus ſylveſtris, Galeni.

In 't Franſch *Faiſan.*

In 't Nederduitſch *Faizantvogel.*

Is een vogel, gemeenlyk zoo groot als een haen; zyn bek is een dwerſche duim lang en op zyn einde gekromt; zyn ſtaert is zeer lang; dees vogel is op de tafels een lekker gerecht; men vind hem naerby de rivieren; hy leeft van haver, beziën, graen, en meer andere zaden. 't Wyfje word in 't Franſch genaemt *Faſianne* of *Faſiande.*

Hy is goed voor de vallende ziekte, en ſtuiptrekkingen.

Zyn vet verſterkt de zenuwen, verdryft de vliegende jigtpynen, en ontbind de gezwellen, uitwendig gelegt.

Phaſianus, *à Phaſi amne*, omdat dees vogel eertyds naerby de rivier van Colchos, Phaſis genaemt, zich onthield.

PHELLANDRYUM.

Phellandryum is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Phellandryum, Dod. Lugd. Pit. Tournef.
Phellandryum, *vel Cicutaria aquatica quorumdam*, J. B. Raii Hiſt.
Cicutaria paluſtris, Lob. Ger.
Cicutaria paluſtris tenuifolia, C. B.

*Zy groeit in moeraſſen, en ſchiet op onder uit het water ter hoogte van omtrent drie voeten; haer ſteel is gemeenlyk een duim dik, en ſomtyds als de voorhand, gevoort, knobbelig, ledig, zich in verſcheide takken verdeelende, welke zich als vleugels uitſtrekken, van kleur' in 't begin groen, daerna geelachtig; hare bladers zyn groot, breed, als die van de Kervel ingeſneden, zeer aengenaem en een weinig ſcherp van ſmaek; hare bloemen groeijen op kroontjes of kransjes van eene middelmatige grootte, welke op de toppen der takken ſtaen; zy beſtaen uit vyf witte rooswyze geſchikte blaedjes: wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen twee aen twee gevoegde zaden, die grooter dan die van den Anys, bynaer eirond, op den rug rondachtig, geſtreept, plat aen de overzyde, zwartachtig, en welriekende zyn; hare wortels zyn vezelachtig. Deze plant heeft den reuk en ſmaek van Water-Eppe; zy groeit niet als op waterachtige plaetſen.

* Zie Pl. XVII. Fig. 12.

De tweede ſoort word genaemt

Phellandryum Alpinum umbella purpuraſcente, Pit. Tournefort.
Meum Alpinum umbellâ purpuraſcente, C. B.
Muttellina, J. B. Raii Hiſt.
Meum Alpinum Germanicum, *illis Muttellina dictum*, Park.
An Daucus montanus, Cluſ.

Hare bladers zyn kleen ingeſneden als die van de gele Peen; haer ſteel is laeg, dragende op zynen top een kleen kroontje of kransje voorzien met purperachtige bloemen, en daerna met zaedjes, met die van de voorgaende ſoort' overeenkomende; haer wortel is lang en vry dik, zwart, den reuk en ſmaek van dien van den Beerwortel hebbende, en op zyn bovenſte gedeelte met vezelen voorzien. Deze plant groeit op bergen, gelyk op de Alpes.

De eene en de andere ſoort beſluiten veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn openende, dryven de pis en de maendſtonden af, verdunnen den ſteen der nieren en blaes', zuiveren het bloed.

De eerſte ſoort is goed om de ſcheurbuik te genezen, inwendig gebruikt. De wortel van de tweede ſoort' heeft eene kracht bynaer als die van den Beerwortel, is zweetdryvende, goed om 't vergift tegen te ſtaen, de winden te verdryven, in een poeder of afkookſel genomen.

PHILLYREA.

Phillyrea anguſtifolia, J. B. Raii Hiſt. Ger.
Phillyrea anguſtifolia prima, C. B. Pit. Tournefort.
Phillyrea minor, Adv. Penæ.
Cyprus, Dod.

In 't Franſch, *Filaria.*

Is een boompje, dat eens mans hoogte groeit, en vele takken ſchiet. Zyne bladers zyn langwerpig als die van den Olyfboom, maer zachter, groener, zynde tegen malkander over langs den ſteel en takken geplaetſt; de bloemen waſſen ontrent de oxeltjes der bladeren; yder van de zelve is volgens den Heer Tournefort een kommetje in vier deelen ingeſneden, groen- of grasachtig wit van kleur; wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen daer op ronde beziën, zoo groot als die van den Myrtenboom, zwart als zy ryp zyn, als kleene druivetroſſen geſchikt, van een' zoeten ſmaek, met eenige bitterheit verzelt; men vind in yder van deze beziën een' kleenen, ronden, harden ſteen. Men teelt dit boompje in de tuinen; het heeft veel olië en een weinig wezentlyk zout in zich.

De bladers en beziën zyn t'zamentrekkende en verkoelende, goed voor de mondzweren en keel-onſtekingen.

De bladers met azyn geſtampt en op het voorhoofd gelegt ſtillen de hooftpyn.

PHLOMIS.

Phlomis fruticoſa ſalviæ folio, flore luteo, Pit. Tournefort.
Verbaſcum ſylveſtre, Matth. Ger.
Verbaſcum ſylveſtre alterum, Dod.
Verbaſcum ſalvifolium fruticoſum, luteo flore, Lob.
Verbaſcum latis ſalviæ foliis, C. B.
Salvia fruticoſa lutea latifolia, ſive Verbaſcum ſylveſtre quartum, Matth. Park.

Is eene plant, welke verſcheide vierkante hout- en takachtige ſtelen ſchiet, die met eene witte boomwolle bedekt zyn: hare bladers zyn als die van de Salië gemaekt, maer grooter, hairig, en wit; hare bloemen groeijen bekswyze, en zyn geel, rondom de ſtelen, en voornamentlyk op de toppen der takken geplaetſt; yder van deze bloemen is eene pyp van boven in twee lippen gefneden, wier bovenſte eene ſoort van helm is, die op de onderſte lip valt, welke in drie deelen als een nederhangende bef verdeelt is: nadat deze bloem is afgevallen, volgen haer vier langwerpige zaden in een kasje beſloten, dat de bloeme tot een' kelk' gedient heeft: de wortel is lang, houtachtig, en met vezelen omringt. Deze plant groeit op drooge en ſteenachtige plaetſen in Languedok en andere warme landen; zy geeft een' vry ſterken en niet onaengenamen reuk; zy beſluit veel olië, en weinig zout in zich.

Zy is afvegende, opdroogende, t'zamentrekkende, goed voor de verbrandheden, ambeijen en bloedloop.

Phlomis, *ἀ φλέγω*, *uro*, omdat de boeren de drooge ſtelen van dit gewas branden, of eertyds brandeden om zich te lichten, en ze in de lampen ſtaken om voor lemmet te dienen.

PHOCA.

Phoca,
Vitulus marinus.

In 't Franſch, *Veau marin.*

In 't Nederduitſch, *Zeekalf.*

Is een Water-en Land gedierte; maer dewyl het zich meeſt in zee onthoud, en niet lang op 't land verblyven kan, heeft men het onder den rang der viſſchen geſtelt: het is van grootte als een gemeen kalf, en gelykt hem in vele dingen: het heeft vier pooten, is bedekt met een hard en vaſt vel met zwarte en aſchverwige hairen voorzien; zyne beenders zyn kraekbeenig: zyn vleeſch is vet, zacht, ſponsachtig; zyn kop is naermate van zyn lyf kleen en kort: zyne neusgaten zyn als die van een Landkalf gemaekt; de opening van zyne keel is middelmatig; zyne tanden zyn gekorven; zyne oogen blinkende, van verſcheide kleuren; zyne tong is aen 't einde geſpleten; zyne ſtem komt naerby 't geſchreeuw van een kind; het heeft geene ooren, die zich vertoonen: zyn hals is lang, dien het uitſtrekt en inhaelt; het leeft van viſſchen, groente, en vleeſch. Men vind het in Indiën; het begeeft zich niet ver van de zee af; wanneer het 'er uitkomt, loopt het op ſtrand om ſpys te zoeken. Men kan het in de netten niet vangen, want het die in ſtukken knaeuwt, en indien het iemand op't land ziet, neemt het de vlucht in zee met zoo groot een geweld, dat het onmogelyk is 't zelve te achterhalen: maer men vangt het, als het in de zonne op het zand, of op de rotſen in ſlaep gevallen is, want het zeer vaſt ſlaept; het is niet goed om te eten.

Men geeft voor dat zyne vinnen, voornamentlyk die van de regter zyde, op het hoofd gelegt, den ſlaep verwekken.

Zyn vet is verzachtende, en word goed geacht om de maendſtonden aftezetten, en de dampen te verdryven, indien men daer mede de plaets van de lyfmoeder wryft.

Men

Men maekt van zyne huid schoenen, welke men goed gelooft te zyn om de jigt te weren.

Phoca, *à φῶ*, *loquor*, omdat dees visch al loeijende schynt te spreken.

PHOCÆNA.

Phocæna is eene soort van Dolfyn of een groote visch, dikker van lyf en korter dan de gemeene Dolfyn.

Zyn vet is ontbindende en goed voor de zenuwen.

PHOENICOPTERUS.

Phœnicopterus, is een water-vogel van grootte als een Reiger en afchverwig; zyn bek is een weinig gekromt; zyn hals is zeer lang; hy onthoud zich in stilstaende wateren en in zee, leeft van kleene vischen en schulpvischjes; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is openende en goed voor de vallende ziekte; zyn vet is ontbindende, en aen de zenuwen voordeelig.

PHOENICURUS.

Phœnicurus,
Rubecula,
Erithacus,
Ruticilla,

In 't Nederduitsch, *Roodstaertje.*

Is een vogel van grootte als een Koekoek, hy heeft een' rooden staert, vliegt gemeenlyk alleen, verandert van kleur' in den winter, en word dan *Erithacus* genaemt; hy eet vliegen, mieren, spinnekoppen; hy maekt zyn nest op de boomen en in de spleten der hoogste muren: hy zingt in de lente: hy heeft veel vlug zout in zich.

Gegeten of in een vleeschnat genomen is hy goed voor de vallende ziekte.

Zyn vet is ontbindende en pynstillende.

Phœnicurus, *a φοῖνιξ*, *ruber*, & *οὐρὰ*, *cauda*, omdat dees vogel eenen rooden staert heeft.

Erithacus, *ab ἐρυθρὸς*, *rubedo.*

PHOENIX.

Phœnix, Dod.
Phœnix loliosimilis, J. B.
Gramen loliaceum angustiore folio & spicâ, C. B. Raii Hist. Pit. Tournef.
Lolium rubrum, Ger.
Lolium rubrum, *sive Phœnix*, Park.
Lolium murinum, Cast.

In 't Fransch, *Yvraye de rat*, of *Yvraye sauvage.*

In 't Nederduitsch, *Roode Dolik*, *Muizen-Koren.*

Is eene soort van Gras of eene plant, die verscheide stelen of pypen ter hoogte van twee voeten schiet, die dun, rond, en een weinig knobbelig zyn, waervan yder twee of drie of vier lange smalle, gevoorde, vette, donkergroene bladers draegt. Deze stelen eindigen op hare toppen door airen met die van den Dolik overeenkomende, maer korter, dunner, met bloemen van roode of witte helmstyltjes voorzien. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene langwerpige roode korrels; de wortels zyn knobbelig en met vezelen voorzien. Deze plant groeit in de velden, langs de wegen, en op de daken der gebouwen: zy besluit veel olië en weinig zout in zich.

Zy is afvegende en t'zamentrekkende, stopt de buikloopen, bloedstortingen, pis-vloeden, in een afkookfel gebruikt.

Phœnix, *φοῖνιξ*, is een Griekfch woord, 't welk *rood* betekent; men heeft dezen naem aen het Muizen-Koren gegeven, omdat zyn zaed rood is.

Lolium murinum, omdat dit gewas met den Dolik overeenkomt, en dat de muizen 't zelve eten.

PHOLAS.

Pholas is een kleene schulpvisch, welke de gedaente en grootte van een' gemeenen Mossel heeft, maer zyn schulp is zoo glad niet, en ros van kleur', waerop men somtyds roode of zwarte vlekken vind; hy groeit in de zelfstandigheit zelve van zekere rotsen op den grond der zee, en dikwils hooger: *Pholas nidulatur in saxis*, zegt Aristoteles. Men vind 'er ook in Provence; hy leeft van 't zeewater; hy is goed om te eten.

Zyn schulp is openende, en goed voor den steen, als hy kleen gewreven en ingenomen word.

PHOXINUS SQUAMOSUS.

Phoxinus, Rondelet. in 't Franſch *Roſiere* of *Roſe*, is een kleene viſch, die in 't zoet water leeft, en een half voet lang, breed, met gele en blaeuwe ſchubben bedekt is; zyn ſtaert is rood als eene roos, waer van daen zyne Franſche namen komen; zyn kop is dik, zyne oogen zyn groot, zyn vleeſch is goed om te eten, maer heeft eene kleene bitterheit.

Hy is openende.

PHYCIS.

Phycis.
Phycida.
Fuca.

Is een zeeviſch, die naer den Zeebaers gelykt; zyn bek is lang en ſpits, zyn kop is dik, zyne tanden groot, zyn lyf met ſchubben bedekt. Men vind 'er van verſcheide ſoorten en kleuren; hy onthoud zich omtrent 't ſtrand tuſſchen 't Wier, moſch, en 't ſlyk, waer mede hy zich voed, en alwaer hy zyne jongen voorteelt; hy is goed om te eten, en ligt om te verteren.

Hy is bloedzuiverende, en pisdryvende.

PHYLLON.

Phyllon is eene ſoort van Bingelkruid, of eene plant waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Phyllon teſticulatum, C. B.
Phyllon marificum, Park.
Phyllon arrhenogonon, *ſive marificum*, Ger.
Phyllon arrhenogonum folio incano Monſpeſſulanum, J. B. Raii Hiſt.
Mercurialis fruticoſa incana teſticulata, Pit. Tournefort.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen anderhalf voet hoog, die houtachtig, met eene witte wolle bedekt, en takachtig zyn, en langwerpige, rondachtige, vry dikke, zenuwachtige, zachte, wolachtige witte bladers dragen; hare bloemen beſtaen uit vele helmſtyltjes, zyn bleek, en door eenen kelk van drie of vier bladeren ondersteunt; zy worden doorgaens van geen zaden gevolgt; hare vruchten waſſen op byzondere voetjes, welke niet bloeijen. Yder van deze vruchten is van twee hairige huisjes, welke kleene zaedballetjes vertoonen, en waer van yder een bynaer rond zaedje in zich ſluit; een weinig grooter dan dat van den Maenkop, blaeuw van kleur', en heet van ſmaek; haer wortel is dun, houtachtig en met eenige vezelen voorzien.

De tweede ſoort word genaemt

Phyllon ſpicatum, C. B.
Phyllon thelygonon, Dod.
Phyllon thelygonon folio incano Monſpeſſulanum, J. B. Raii Hiſt.
Phyllon fœminificum, Cluſ. Park.
Phyllon thelygonum, *ſive fœminificum*, Ger.
Mercurialis fruticoſa incana ſpicata, Pit. Tournefort.

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat hare bloemen groeijen als airen, en dat zy geene vruchten voortbrengt.

De eene en de andere ſoort groeijen op bergen ſteenachtige plaetſen in Languedok en andere warme landen: zy beſluiten veel olie en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn verzachtende, en afvegende; zy maken ſtoelgang.

Phyllon, *φύλλον*, is een Griekſch woord, dat blad beteekent; men heeft zonder twyffel dezen naem aen dit ſlach van plante gegeven, als om te zeggen *blad by uitſtekendheit.*

Arrhenogonon, *ab ἀῤῥενικὸν*, *maſculinum*, *& γένος*, *genus*, als of men zeide *van 't mannelyk geſlacht.*

Thelygonum, *à θῆλυς*, *fœmina*, *& γένος*, *genus*, als of men zeide *van 't vrouwelyk geſlacht.*

PHYTEUMA.

Phyteuma, J. B.
Phyteuma Monſpelienſium, Lob. Ico.
Reſedæ affinis Phyteuma, C. B.
Reſeda minor vulgaris, Pit. Tournef.

Is eene ſoort van Italiaenſche Rakette; of eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet ter hoogte van een' voet, in verſcheide takken verdeelt, ſommige regt, andere krom: hare bladers zyn langwerpig, aen 't einde ſtomp, omtrent vier duimen lang, zacht, dikwils naer den top van de plant' ingeſneden, maer beneden geheel; hare bloemen waſſen in eene vry groote meenigte

nigte langs de takken, zy beſtaen uit verſcheide buitenregelige, groenachtige bladeren met witte helmſtyltjes; wanneer zy zyn afgevallen, verheft zich uit haren kelk een ſtampertje, 't welk een vliesachtig zaedhuisje word, een half duim lang, gevoort en aen drie hoeken verheven, lang-rond, van boven met verſcheide kleene gaetjes doorboort: het beſluit vele, bynaer ronde, zwarte zaedjes in zich; haer wortel is enkel, vry dik, houtachtig, wit, weinige of geene vezels rondom zich ſchietende. Deze plant groeit omtrent Montpellier in de maenden April, Mei en September.

Haer wortel is afvegende; openende, ontbindende.

Phyteuma, een Griekſche naem, *a φυτεύω, planto, ik plant*; dees naem beteekent eene plant.

PHYTOLACCA.

Phytolacca Americana majori fructu, Pit. Tournefort.
Solanum racemoſum Indicum, H. R.
Solanum magnum Virginianum rubrum, Park.

Is eene plant, die een' dikken, ronden, vaſten, roodachtigen, in verſcheide takken verdeelden ſteel vyf of zes voeten hoog ſchiet; hare bladers zyn zonder orde geplaetſt, breed, vol aderen, zacht in 't aenraken, bleekgroen, en ſomtyds roodachtig, bynaer in gedaente met die van de Nachtſchade overeenkomende: op den top des ſteels waſſen voetſteeltjes, die kleene troswyze geſchikte bloemen dragen; yder bloem is als eene roos uit verſcheide, in 't rond geſchikte, bleekroode blaedjes t'zamengeſtelt; uit hun midden verheft zich een ſtampertje, 't welk in eene bynaer ronde en zachte bezië verandert, die in 't rypen eene donker-roode kleur aenneemt, en vier bynaer ronde, zwarte, in 't rond geſchikte zaden in zich ſluit: haer wortel is een voet lang, een menſchen been dik, wit, lang levende, en verſcheide jaren durende. Deze plant is overgebragt uit Virginië; men teelt haer in eenige tuinen van Vrankryk, maer zy weêrſtaet altyd niet de geſtrengheit der koude van onze landſtreek.

Alhoewel de *Phytolacca* van de meeſte Kruidkenneren geacht word te zyn eene ſoort van Nachtſchade, nogtans heeft zy de hoedanigheden van dit ſlaeh van plant' niet; want zy verwekt bynaer geenen ſlaep; men haelt uit hare bezië een purperachtig ſap, naer 't paers hellende, eenigzins naer de Carmyn gelykende en goed om te verwen.

Daer is ook eene andere ſoort van *Phytolacca*, welke van de eerſte niet verſchilt, als dat hare beziën kleener zyn.

Phytolacca, a φύτον, planta, & lacca, Lak, als of men zeide plant, waer uit men eene verw haelt, welke die van het Gomlak bykans gelyk is.

PICA.

Pica, in 't Franſch *Pie*, in 't Nederduitſch *Exter*, is een gemeene witte en zwarte vogel, van grootte als eene duif; zyn bek is groot, lang, puntig, zeer ſterk, en zwart; zyne tong is breed, zyne veders zyn zwart en wit; zyn ſtaert is lang; hy is verſlindende, leeft van vleeſch, kaes en vruchten; men maekt hem tam, en leert hem zoo duidelyk als een' Papegaei klappen; hy is van een' zeer heeten en levendigen aert; hy verweert zich vinniglyk met zynen bek, wanneer men hem wil aenvatten, waer door zyne vangſt vermaeklyk is: zyne neiging is te rooven, en te verbergen; hy bemint boven al 't zilver, goud, ſteenringen, paerlen en andere blinkende ſtoffen: hy brengt de zelve in de ſpleten der muren, onder den grond, op de daken der huizen, en wanneer hy zynen roof in eenig gat gebragt heeft, hecht hy den zelven met zynen bek daer in, en bedekt hem met het eerſte kleene ſtukje hout of ſteen, 't welk hy vind, met geweld het zelve in 't gat ſtootende en kloppende, als om te beletten, dat, het geen hy verborgen heeft, niet gevonden zoude worden. Sommigen hebben hem *Monedula* genaemt, om dat hy zich op de ſtukken gelds werpt, en die met zynen bek wegdraegt.

Daer zyn verſcheide ſoorten van Exteren: men gebruikt ze zelden onder de voedſels, omdat hun vleeſch hard en taei is: het geeft nogtans een goed ſap in de vleeſchnatten: het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Het is goed voor de vallende ziekte, de razernye, zwaermoedigheit, pynen der gewrichten, oogziektens, in een vleeſchnat gebruikt of uitwendig gelegt.

De naem *Pica* is niet byzonder aen den Exter; hy is hem gemeen met eene ziekte, welke dikwils den vryſteren en vrouwen overkomt; zy is een verdorven honger, welke haer dringt in 't geheim dingen te eten, die tot de voeding onbekwaem zyn, en zwa-

re verſtoppingen, bleekheit en verſcheide andere ziektens aen haer konnen veroorzaken: deze dingen zyn kalk, houtskool, aſch, kryt, waſch en peper.

Pica glandana, Aldrov.
Pica glandaria, Jonſt. Icon.

In 't Franſch *Pie Agaſſe*, *Pie Grieſche*, *Jaquette Dame.*

In 't Nederduitſch *Wilde* of *Graeuwe Exter.*

Is eene ſoort van wilden graeuwen Exter, welken velen gelooven den zelven te zyn, dien men eertyds *Pica Græca* noemde.

Hy heeft de zelve hoedanigheden als de gemeene Exter.

Het Franſch *Pie Grieſche* komt van *Pica Græca*, en hier van daen is door bederving de naem van Pigrieſche gekomen, welken men overbrengt op vrouwen, die ſnapſters, klappeijen, ſtuurs, ſchreeuwachtig, en van kwaden inborſt zyn.

PICUS MARTIS.

Picus Martis, in 't Franſch *Pivert*, of *Pieumart*, of *Pic*, in 't Nederduitſch *Specht* is een kleene vogel, die eertyds aen den God Mars was toegewydt: zyn bek is regt, ſtyf, hard, en rond; zyne tong is dun, beenachtig, drie of vier lynen lang ſchynende, maer hy ſteekt de zelve wel langer naer buiten, om de mieren te vangen, omdat het tongebeen, waeraen zy gehecht is, haer volgt, en ook uit den bek ter lengte van vier duimen komt: zyne ſchenkels zyn kort en ſterk; zyne pootjes zyn met ſterke en puntige klaeuwtjes voorzien: zyn ſtaert is regt en hard: hy maekt zyn neſt in de holligheden der boomen zoo konſtiglyk, dat het een' Landmeter' moeijelyk zoude vallen de evenredigheden beter waer te nemen; hy klautert op de boomen als de katten, de ſchors met zyne klaeuwtjes en bek doorborende; hy eet wormen, vliegen, en mieren. Daer zyn verſcheide ſoorten van: hy onthoud zich gemeenlyk in warme landen.

Hy word goed geacht voor de oogziektens, en maekt een ſcherp gezicht, gegeten of in een vleeſchnat gebruikt, of men legt hem ook op de oogen, en men laet 'er het bloed van indruipen.

PILA MARINA.

Pila marina.
Sphæra marina, *Globulus marinus.*

In 't Franſch *Pelotte de mer.*

Is eene ſoort van Alcyonium, of een ronde of bolronde bal, welken men op de oevers der zee tuſſchen 't Wier vind: hy is gemeenlyk zoo groot als de voorhand, ſomtyds grooter, ſomtyds kleener, wolachtig, donker van kleur': hy is van eene meenigte hairen, ſtrootjes, biesjes en andere onzuiverheden der zee gemaekt, welke zich verzamelt, en te gelyk vereenigt hebben door middel van eenig lymachtig vocht.

Men geeft voor, dat hy dienſtig zy om de wormen te dooden, en 't hair te bewaren, uitwendig gelegt.

PILORIS.

Piloris, in 't Franſch *Rats muſquez*, in 't Nederduitſch *Muskus-Ratten*, zyn Ratten uit Martinique, die ſterk naer de Muskus rieken; zy hebben de gedaente van onze Ratten, maer zyn vier- of vyfmael grooter; hun rug is zwart, en hunne buik wit; zy onthouden zich in kelderen en andere verborgen plaetſen; de Inwoonders van die landſtreek eten de zelve: men brengt hunne drooge nieren tot ons over, welke men *Muskus-Nieren* noemt; men gebruikt ze niet in de Geneeskunde, maer zy zoude konnen goed zyn om het zaed te verwekken.

PILOSELLA.

Piloſella major, Fuch. Dod.
Piloſella repens, Ger.
Piloſella majori flore, *ſive vulgaris repens*, J. B. Raii Hiſt.
Piloſella major repens hirſuta, C. B. Pit. Tournefort.
Piloſella minor vulgaris repens, Park.
Auricula muris, Brunf. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Piloſelle.*

In 't Nederduitſch *Muizenoor*, *Nagelkruid.*

* Is

*Is eene plant, die verſcheide dunne, rankachtige, hairige ſtelen ſchiet, welke op de aerde kruipen en daer wortel vatten: hare bladers zyn langwerpig, op het einde rondachtig, van gedaente als Muizenooren, hairig, van boven groen, vol aderen, wit en wolachtig van onderen, 't zamentrekkende van ſmaek: hare bloemen gelyken naer die van 't Haviks-kruid, maer zyn kleener, geel, yder door een fyn en hairig voetſteeltje ondersteunt; zy worden gevolgt van zwarte zaden, die met kuifjes voorzien zyn; haer wortel is een vinger lang, dun en met vezelen omringt. Deze plant groeit op bergachtige plaetſen, en in de velden: zy beſluit veel olië, middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende, goed om den buikloop en de bloedſtortingen te ſtuiten, voor de breuken; men gebruikt haer in een afkookſel uit- en inwendig.

Piloſella, quaſi piloſa herbula, als of men zeide *kleen ruig plantje.*

Auricula muris, omdat de bladers van deze plant' in gedaente naer de ooren van eene Muis gelyken.

PIMPINELLA.

Pimpinella vulgaris ſive minor, Park.
Pimpinella hortenſis, Ger.
Pimpinella ſanguiſorba minor hirſuta, C. Bauh. Pit. Tournef.
Sanguiſorba minor, J. B.

In 't Franſch *Pimprenelle.*

In 't Nederduitſch *Pimpinelle.*

Is eene plant, welke verſcheide roode, hoekige, takkige ſtelen, een of anderhalf voet hoog ſchiet; hare bladers zyn langwerpig of bynaer rond, op de kanten getandt, als by paren langs eene dunne, roodachtige, hairige rib geſchikt: hare ſtelen dragen op hunnen top ronde knopjes, voorzien met kleene bloemen als roosjes van vier deelen gemaekt, die purperachtig van kleur' zyn, en in haer midden een bosje helmſtyltjes hebben. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer vierhoekige en aſchverwige vruchten, waer in kleene zaden gevonden worden. Deze plant heeft een' zeer aengenamen reuk en ſmaek; de wortel is lang, dun, in verſcheide roodachtige takken verdeelt, tuſſchen welke men zegt, dat ſomtyds gevonden worden zekere roode korrels, welke men Wilde Kochenille noemt, en die den Verweren dienſtig zyn. De Pimpinelle groeit op de bergen, en in de weiden: men teelt haer in de moestuinen, want zy veel in de keukens gebruikt word; zy beſluit veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is opdroogende, verkoelende, afvegende, wondheelende, goed voor de tering, en de zinkenen van de borſt, om de bloedſtortingen te ſtoppen, in een afkookſel gebruikt of uitwendig gelegt.

Pimpinella, quaſi bipinella, omdat de bladers van deze plant' twee aen twee langs eene rib als die van den Pynboom zyn geſchikt.

Sanguiſorba, omdat zy 't bloed ſtuit.

PINGUICULA.

Pinguicula, Geſn. J. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Sanicula montana, flore calcari donato, C. B.
Pinguicula, ſive Sanicula Eboracenſis, Ger. Park.

In 't Franſch *Graſſette.*

Is een kleen plantje, 't welk zes of zeven of ſomtyds meerder bladers ſchiet, die langs den grond liggen, en langwerpig, op hun einde ſtomp, vettig, glad en ſchoon bleek-groen zyn; tuſſchen deze verheffen zich voetſtelen eene hand hoog, waer van yder op zynen top eene paers- of purperachtige of witte bloem draegt, met die van de Viool overeenkomende, maer uit een eenig ſtuk in twee lippen geſneden, en in haren grond door eene lange ſpoor eindigende. Wanneer deze bloem is afgevallen, groeit in hare plaets een dop van onderen door een' kelk omwonden; dees dop opent zich zelven, en vertoont eenen knop, die dunne en bynaer ronde zaden inſluit; de wortel beſtaet uit eenige witte en vry dikke vezelen. Deze plant groeit zonder aenkweeking' in de weiden en op andere vochtige plaetſen, op bergen alwaer ſneeuw gevonden word; zy heeft veel waterdeelen en olië, weinig wezentlyk zout in zich.

* Zie Pl. XVII. Fig. 13.

Zy is ingenomen een wondmiddel, en zuivert en heelt de wonden, als ze, gekneuft en met verſche boter gemengt, uitwendig gelegt word.

Pinguicula, *à pingue*, *vet*, omdat de bladers van deze plant' in 't aenraken vettig ſchynen.

PINIPINICHI.

Piniþinichi, Monard. Caſt. Lugd. Frag. is een kleen Indiaenſch boompje, dat de gedaente van een' appelboom heeft; het geeft door de inkervingen, die men 'er in maekt, een wit of melkachtig lymig ſap.

Dit ſap dryft geweldig van onderen de gal en weivochten af; de giſt is tot drie of vier druppels in wyn. Indien men onder zyne werking vleeſchnat of eenig ander vocht drinkt, is zyne werking terſtont geſtuit: men moet zich van den ſlaep wachten op dien tyd, als het werkt.

PINNA.

Pinna, *Pinna marina*, in 't Franſch *Pinne marine*, is een Zeeſchulpviſch, van gedaente als een kegel, zich in twee deelen verdeelende, van buiten ruuw, en donker van kleur', maer van binnen glad, groen, en glinſterende. Men vind 'er ſommige, die omtrent twee voeten lang en in 't midden omtrent een half voet breed zyn. Dees ſchulp word op 't ſtrand, in 't ſlyk of zand gevonden. Daer zyn verſcheide ſoorten van; hy heeft een' kleenen viſch in zich, die goed om te eten is; en waer in ſomwylen ook groote, hoekige, donkere, roode, of bruine paerlen gevonden worden. De Venetianen noemen dezen ſchulp *Aſtura*, en de Napolitanen *Perna*. Men vind hem ook in Provence.

Uit het bovenſte gedeelte van dezen ſchulp, dat als in eene dikke en zeer ſtompe punt eindigt, komt als een ſnoer of vlok van roode of bruine wyd uitgebreide zyde, 't welk ſommige Natuurkundigen miſſchien oneigentlyk Byſſus noemen; de ſnoer dient hem om zich ſomtyds aen de rotſen vaſt te hechten; men ſcheid deze zyde daer van af, en ſpint ze om 'er kouſen en andere kleeders van te maken.

De viſch gegeten zynde dryft de pis af. De ſchulp fyn geſtooten en als een poeder ingenomen is pisdryvende, maer ſtopt den ſtoelgang.

PINUS ſeu PEUCE.

Pinus, in 't Franſch *Pin*, in 't Nederduitſch *Pynboom*, *Pynappelboom*, is een boom, waer van vier ſoorten zyn, eene tamme en drie wilde.

De tamme Pynboom word genaemt

Pinus, Dod.
Pinus ſativa, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Pinus officulis duris, *foliis longis*, J. B.
Pinus ſativa, *ſive domeſtica*, Ger.
Pinus urbana, *ſive domeſtica*, Park.

Zyn ſtam is groot, verheven, regt, dik, van onderen naekt, van boven takachtig, met eene ruwe en roodachtige ſchors' bedekt. Zyn hout is vaſt, ſterk, geelachtig, en riekende. Zyne takken zyn radswyze geſchikt. Zyne bladers groeijen twee aen twee, en zyn lang, dun, als dikke vezels, hard, altyd groen, aen het bovenſte einde ſpits toeloopende en ſtekende, van onderen met eene vliesachtige ſchêe omwonden. Zyne bloeſems beſtaen uit verſcheide toppen of vliezige beursjes, welke, als zy zich openen, twee huisjes vertoonen, die met een fyn ſtof vervult zyn. Deze bloeſems laten geene vruchten na zich. De vruchten groeijen op de zelve voetjes, die de bloeſems dragen, en hebben haer beginſel uit een *Embryo*, of kleen vruchtje, die vervolgens een groote ſchubachtige, bynaer ronde of ſpitſe roodachtige appel word: de ſchubben, die den zelven zamenſtellen, zyn hard, houtachtig, gemeenlyk aen de punt' dikker dan aen den grond, in hunne lengte door twee kuiltjes uitgeholt, in yder van de welke gelegen is eene beenachtige en langwerpige Noot, met een dun, ligt, roodachtig vliesje omwonden of gezoomt. Men noemt deze Noten in 't Latyn *Strobili*, *ſeu Pinei*, *ſeu Nuces pineæ*, *ſeu Coccali*, in 't Franſch *Pignons* of *Pignolas*, in 't Nederduitſch *Pynappel pitten* of *Noten*. Yder ſluit eene langwerpige, halfronde, witte, zoete, malſche pit of amandel in zich. Men teelt dezen boom in de tuinen, voornamentlyk in heete landen.

De

De tweede ſoort word genaemt

Pinus ſylveſtris, C. B. Raii Hiſt.
Pinus ſylveſtris Mugo, Ger. Ico.
Pinus ſylveſtris vulgaris Genevenſis, J. B. Pit. Tournef.
Pinaſter, Brunf.

Dees wilde Pynboom groeit gemeenlyk lager dan de tamme, maer bereikt ſomtyds de zelve hoogte en grootte. Zyn ſtam is den meeſten tyd regt, ſomtyds krom; zyne bladers zyn lang en dun; zyne vruchten zyn kleener dan die van den tammen Pynboom, harſtachtig, en vallen, als zy ryp zyn, ligtelyk af. Dees boom groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen.

De derde ſoort word genaemt

Pinus ſylveſtris Mugo, Matth.
Pinus ſylveſtris Mugo, *ſive Crein*, J. B. Pit. Tournefort.
Pinaſter Auſtriacus, Ger. emac.
Pinus tibulus ſeu tubulus, Plin.
Pinaſter conis erectis, C. B. Raii Hiſt.
Pinaſter pumilio montanus, Park.

Dees wilde Pynboom overtreft de hoogte eens mans niet; hy verdeelt zich uit zynen wortel' in verſcheide dikke, maer buigzame takken, die zich in de breedte uitſtrekken, en met eene dikke en ruwe ſchors' bedekt zyn. Zyne bladers komen over een met die van den tammen Pynboom, en zyn als dezelve geſchikt, maer korter, dikker, vleeziger, op hun einde zoo ſpits niet en groener. De vruchten zyn niet grooter dan die van den Lorkenboom of van den Cypreſſenboom; maer zy zyn ſchubachtig, peerswyze als de andere Pynappels gemaekt, en met de punt' om hoog verheven. Zyn wortel is dik, en houtachtig. Dit gewas groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen, gelyk als op de Alpes, tuſſchen de rotſen.

De vierde ſoort word genaemt

Pinus ſylveſtris maritima, *conis firmiter ramis adhærentibus*, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Pinus ſylveſtris altera maritima, Lob.

Hy is een kleene boom, wiens hout wit, ſterk riekende, en harſtachtig is. Zyne bladers zyn gelyk aen die van de andere Pynboomen. De vruchten zyn als by paren tegen malkander over geſtelt, en als die van den tammen Pynboom gemaekt, maer veel kleener, ſterk aen hunnen tak door houtachtige voetſteelen gehecht. Dit gewas groeit naer by de zee op bergachtige plaetſen.

Alle de Pynboomen, die in warme landen groeijen, geven veel harſt door de inkervingen, die men in den baſt maekt. Zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

De baſt en de bladers van den Pynboom zyn t'zamentrekkende, en opdroogende.

Men zend tot ons uit Katalonië, Languedok, en Provence de Pitten van de Pynappelen over.

Om de zelve van de Pynappelen af te ſcheiden, worden deze appels in ovens heet gemaekt, dan openen zy zich, en men ſcheid 'er de doppen of noten af, die om'er de Pitten of amandels van te hebben gekraekt worden.

Men moet de zelve verſch, vry groot, ſchoon, wit, malſch, zoet en lekker van ſmaek verkiezen, en die veel olië en weinig zout in zich beſluiten.

De Pitten zyn goed voor de borſt, en verſterkende; zy verzachten de ſcherpte der vochten, zyn pisdryvende, en zaedverwekkende, verminderen de verzweringen der nieren, ontbinden, doen rypen, verzachten; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Men kan 'er eene olië uit perſen, als uit de Amandelen geſchied, nadat zy in een' marmeren vyſel wel geſtampt zyn. Deze olië is goed voor de borſt, en bynaer als de olië van zoete Amandelen verzachtende.

De koek, die, nadat de Pitten uitgeperſt zyn, overblyft, dient om de handen te reinigen.

De Suikerbakkers bedekken de Pitten met ſuiker, nadat zy dezelve eenigen tyd in warme zemelen bedekt gelaten hebben om 'er 't vet uit te krygen.

Peuce, *à πεύκη*, *Pinus*, Pynboom.

PIPER.

Piper, in 't Franſch *Poivre*, in 't Nederduitſch *Peper*, is eene kleene vrucht, waer van verſcheide ſoorten zyn. Ik zal alhier van de zwarte Peper als de gemeenſte ſpreken, en van de andere ſoorten van Peper op hare plaets handelen.

* De zwarte Peper, van ſommigen *Melanopiper* genaemt, is eene vrucht van een kruipend en rankachtig gewas als de Klimop, dat zich aen de naeſtbyſtaende boomen hecht, of aen ſtokken, die daer by geſtoken worden, als men het voortteelt: zyne bladers, zyn groot, breed, en vezelig. De Peperkorrels groeijen zonder ſteel, onmiddelyk aen eene lange pees' vaſtgehecht, en vele te gelyk als een druivetros by een verzamelt: hunne kleur is in 't begin groen, maer word in 't rypen zwart. Men vergadert ze, als zy ryp zyn, en laet ze droogen; zy verminderen dan in dikte, en rimpelen, gelyk wy ze zien. Dit gewas groeit in Indiën, Java, Malacca en Sumatra. De Inwoonders van die landſtreek onderſcheiden ze in twee, waer van zy het een 't mannetje, en het ander 't wyfje noemen; maer de korrels van beide zyn malkanderen in alles gelyk.

Men moet de zwarte Peper verkiezen wel gevoedt, ſchoon, t'zamengedrongen, vry zwaer, en zeer ſcherp van ſmaek. Zy heeft veel vlug en vaſt zout, en middelmatiglyk olié in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, ontbindende, openende, wederſtaet de kwaedaertigheit der vochten, verwekt het zaed, verdryft de winden, doet niezen. Men brengt ze aen de lel, wanneer zy door eenig vocht, dat daer op nederzakt, verſlapt is; zy verdryft het vocht door opdrooging, en verſterkt de verſlapte vezels.

Piper, à πέπερι, quod a πέπειρος, coctus, omdat de Peper door de ſtralen van de zonne ſterk gebraden of verdroogt is.

Melanopiper, à μέλαν, nigrum, & piper, als of men zeide *zwarte Peper*.

PIPER ALBUM.

Piper album.
Leucopiper.

In 't Franſch *Poivre blanc.*

In 't Nederduitſch *Witte Peper.*

Is eene kleene ronde vrucht, een weinig grooter dan de zwarte Peper, effen, glad, aſchverwig of witachtig. Zy heeft den ſmaek van zwarte Peper, maer is zoo ſterk en ſcherp niet. Men komt nogniet wel overeen wegens haren oorſprong. De Ouden hebben gelooft, dat zy groeide aen eene plant', die met die van de zwarte Peper overeenkomt, en dat het onderſcheid van deze planten nergens anders in beſtond als in de kleur' van hare vruchten; gelyk als wy zien, dat de wyngaerden niet van malkander verſchillen, als dat de eene roode of zwarte, de andere witte druiven draegt.

Maer de meeſte Hedendaegſchen geven voor, dat de witte Peper niet anders als zwarte Peper is, waer van de buitenſte ſchors, nadat men ze eenigen tyd in zeewater geweekt heeft, is afgeſcheiden; zy leggen daer door ligtelyk uit, waerom de witte Peper grooter is dan de zwarte; omdat het zee water, waer in zy geweekt is, haer heeft doen opzwellen; waerom zy niet gelyk als de andere gerimpelt is; om dat de eerſte zwarte baſt, die alleen in 't droogen heeft konnen rimpelen, daer van is afgeſcheiden; waerom zy lichtgraeuw is; omdat de zwarte Peper van dezen baſt' berooft zynde van de zelve kleur' is: waerom zy zoeter of zoo ſcherp niet als de zwarte Peper is; omdat zy een gedeelte van haer ſcherpſte zout in 't zeewater verloren heeft.

't Geen my in 't gevoelen der hedendaegſche Geleerden ten dezen opzichte verſterkt heeft, is, dat ik in 't doorſnuffelen van de balen witte Peper by de Droogiſten dikwils witte Peperkorrels gezien heb, waervan de eerſte baſt nogniet geheel was afgeſcheiden, zoodat het ſtukje, 't welk daer als door onvoorzichtigheit was overgebleven, zwart en gerimpelt was als de baſt van zwarte Peper; in tegendeel 't overige van den korrel was met de witte Peper zeer overeenkomende. Deze omſtandigheit heeft my eene overtuigende proef of liever onwederſpreekbare bewysreden geſchenen.

Maer de Heer Pomet in zyne beſchryvinge van de Droogeryen verwerpt dit gevoelen, 't geen hy zegt opgekomen te zyn ter gelegenheit van de zeldzaemheit van de witte Peper: hy verzekert derhalven, dat de witte Peper natuurlyk is, en beſchryft 't gewas, 't welk ze voortbrengt, en heeft daer van een afbeeldſel doen ſnyden. Dit gewas, zegt hy, is kruipende, en dewyl het zich zelfs niet kan ondersteunen, zoo planten de Inwoonders van de plaetſen 't zelve aen de voeten van den Areca en Kokusnoteboom, of eenige andere boomen: de bladers komen geheel met die van onze Kruisbeziëboomen over een; de vruchten zyn witte Peperkorrels als kleene trosjes geſchikt, rond, in 't begin groen, en ryp zynde graeuwachtig. Hy verhaelt, om te bewyzen dat de wit-

* Zie Pl. XVII. Fig. 14.

witte Peper natuurlyk is, dat de Heer de Flacourt Landvoogd van 't Eiland Madagaſcar in zyn boek met uitdruklyke woorden geſtelt heeft *Lalé vitſit*, dat is de ware witte Peper, die van eene kruipende plant' voortkomt, wier ſteel en bladers geheel en al naer de Peper rieken: de meenigvuldigheit hier van is in deze landen zoo groot, dat men zonder den oorlog, en indien de Franſchen daer een goede grondveſting gehad hadden, alle jaren met 'er tyd een groot ſchip had konnen bevrachten; want de boſſchen daer mede vervult zyn; zy is het aes voor de Tortel- en Houtduiven; zy is ryp in de maenden Auguſtus, September en October.

In deze ſtrydende gevoelens rakende den oorſprong van de witte Peper, is het billykſte beſluit, dat men nemen kan, zyn oordeel op te ſchorten, tot dat men grondiger van de waerheit onderrecht is; en misſchien zal yder gelyk hebben; want het kan zeer wel geſchieden, dat men zich, ter oorzake van de zeldzaemheit, en moeijelykheit om de witte natuurlyke Peper deelachtig te worden, toegelegt zal hebben om ze naer te maken, door de zwarte Peper, die veel gemeener is, in 't water te doen weeken, en van haren buitenſten baſt' te zuiveren. Wat 'er van zy, men moet groote, wel gevoede, zware, ſchoone, witte Peper verkiezen, die de uitwendige gedaente van Korianderzaed heeft, maer grooter en veel harder, en met kleene ribwyze ſtraeltjes omringt is. Zy word tot ons door de Hollanders overgebragt. Zy heeft veel vlug zout, maer minder dan de zwarte Peper, en middelmatiglyk olië in zich.

De witte Peper heeft de hoedanigheden van de zwarte, maer is zoo ſterk niet.

Leucopiper, *a* λευκὸν, *album*, *&* *piper*, als of men zeide *witte Peper*.

't Geen de Kruideniers fyne ſpeceryen noemen, is, volgens den Heer Pomet, eene vermenging van zwarte Peper, Nagelen, Notemuskaet, Gengber, groenen Anys en Korianderzaed, in eene overeenkomende mate.

Neemt by voorbeeld van de drooge en nieuwe Gengber twaelf en een half pond, van de zwarte Peper vyf pond, van de Nagelen en Notemuskaet elk anderhalf pond, van 't groene Anys- en Korianderzaed van yder twaelf oncen, weegt deze drooge ryen met koopmans gewigt, mengt ze en brengt ze tot een vry fyn poeder, bewaert ze vervolgens in eene welgeſloten doos'. Deze fyne ſpeceryen worden niet als in ſpyſen met eene ſcherpe ſaus gebruikt, maer men kan ze ook in de Geneeskunde gebruiken, als om de winden te verdryven, de herſenen te verſterken, de taeije en al te ſlymige vochten te verdunnen, en om te doen niezen.

PIPER LONGUM.

Piper longum.
Macropiper.

In 't Franſch *Poivre long.*

In 't Nederduitſch *Lange Peper.*

* Is eene vrucht eens kinds vinger lang en dik, rond, door vele kleene korreltjes verheven, die wel in orde geſchikt, en aen malkanderen zoo naeuw vereenigt zyn, dat zy niet als een lichaem uitmaken, van buiten graeuw van kleur', een weinig naer 't rood trekkende, en van binnen zwartachtig. Yder van deze korrelen heeft eene kleene pit in zich, die dikwils door de droogte in een wit poeder verandert, en ſcherp en bytende van ſmaek is. Deze vrucht waſt vaſtgehecht door een' langen ſteel aen eene plant', welke met die van de zwarte Peper overeenkomt, behalven dat zy lager is, en zoo hoog niet klimt, dat hare bladers teêrer, groener, en met een' kleener ſteel voorzien zyn. Deze plant groeit overvloedig in Bengale in Ooſtindië.

Men moet lange Peper verkiezen, die verſch, wel gevoedt, vry groot, ineengedrongen, zwaer is, en den ſmaek van de zwarte Peper heeft, maer die zoo ſcherp niet is; zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is openende, windbrekende, goed om 't vergift tegen te ſtaen, en 't zaed te verwekken.

Macropiper, *ex* μακρὸς, *longus*, *&* *piper*, Peper, als of men zeide *lange Peper*.

Nicolaus Monard in zyne beſchryving' van de enkele Geneesmiddelen van Amerika zegt, dat men zich op de geheele kuſt van 't vaſte land, alwaer Nata en Carthago is, en in 't nieuwe Koningkryk bedient van eene zekere lange Peper, welke meerder ſcherpte dan die van de Levant heeft; zy is omtrent een voet lang, uit verſcheide kleene zaden rondom eene lange rib beſtaende, en in orde op een gehoopt, malkanderen als in de gemeene lange Peper aen-

* Zie Pl. XVII. Fig. 15.

aenrakende. Deze vrucht groeit aen een boompje, wiens bladers bynaer met die van de Weegbree overeenkomen; het groeit op de Eilanden; zyne vrucht is groen, wanneer zy geplukt is, maer word door drooging in de zonne ryp, en verkrygt eene zwarte kleur. De Amerikanen noemen haer *Mexaxuchit*, en zy gebruiken ze om hunne Chokolade te bereiden.

Daer word nog eene andere soort van lange zwarte Peper gevonden, waervan Pomet in zyn boek spreekt, men noemt ze Peper van Ethiopië, of zaed van Zelim: zy is eene schel een pink lang, bynaer eene schryfpen dik, van boven bruin, van binnen geelachtig, door leedjes verdeelt, tusschen yder van de welke eene kleene boon, van buiten zwart, van binnen geelachtig, besloten is. Deze lange Peper wast aen eene kruipende plant', die noch bladers, noch bloemen, maer alleen eenen steel schiet, waeraen verscheide harde knoppen zoo groot als eene kleene Kastanje zyn vastgehecht, waeruit schellen voortkomen, die een' scherpen, bytenden, en vry aengenamen smaek hebben, maer de kleene boonen, die zy insluiten, hebben bykans geen' smaek, noch reuk. Deze Peper is zeer zeldzaem en weinig in Vrankryk bekent.

De Moren, gebruiken haer, gelyk wy hier de Betram, voor de tandpyn'.

PISSAPHALTUS.

Pissaphaltus.
Pissaphaltum.

Is een mengsel van Jodenlym en pek; daer van zyn twee algemeene soorten, eene natuurlyke en eene door konst gemaekte. Ik heb van de eerste in 't hoofdstuk van de Naphta gesproken. De tweede kan men terstond bereiden van gelyke deelen van Jodenlym en zwart pek, welke men te gelyk smelten laet. De Ouden bedienden zich van de eene en andere om de lyken te balsemen.

De Pissaphaltus is ontbindende, ettermakende, versterkende, en staet 't koudvuur tegen.

Pissaphaltus, à πίσσα, pix, & ἄσφαλτος, bitumen, als of men zeide *mengsel van pek en Jodenlym.*

PISTACIA.

Pistacia.
Phistacia.
Fistici.

In 't Fransch *Pistaches.*

In 't Nederduitsch *St. Teunisnoten*, *Pistassen.*

Zyn vruchten van grootte en gedaente als groene Amandels, welke men droog uit Persië, Arabië, Syrië, en Indië tot ons overvoert: zy groeijen by trossen aen eene soort' van Terpentynboom genaemt

Terebinthus Indica Theophrasti, *Pistachia* Dioscoridis, Adv. Pit. Tournef.
Pistacia, Ger. J. B. Rai Hist.
Pistacia peregrina fructu racemoso, sive Terebinthus Indica Theophrasti, C. B.
Nux Pistacia, Park.

Dees boom draegt bladers als die van den gemeenen Terpentynboom, maer grooter, zenuwachtig, somtyds aen 't einde rondachtig, somtyds spits toeloopende, waer van verscheide op eene lange rib, die door een enkel blad eindigt, in orde zyn geschikt. De bloemen hebben de gedaente van druivetrossen, waer in purperachtige helmstyltjes met helmpjes beladen by hoopjes zyn op een gestapelt; zy laten geene vruchten na: de vruchten groeijen op voetjes, die geene bloemen dragen.

De Pistassen hebben twee basten; de eerste is dun, van eene groenachtige kleur', met rood gemengt; de tweede is hard als hout, wit, en bros; zy besluiten in zich eenen amandel of noot, die van buiten groen met rood gemengt, van binnen groen, zoet en aengenaem van smaek is.

Men moet de nieuwe, zware, en volste Pistassen verkiezen; zy hebben veel olië, en weinig wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed voor de borst, openende, bevochtigende, hart- en maegsterkende, en verwekken den etenslust.

De Suikerbakkers bedekken de gezuiverde Pistassen met suiker, om daer gesuikerde Pistassen van te maken; zy zyn hartsterkende en goed van smaek.

PISUM.

Piſum, in 't Franſch *Pois*, in 't Nederduitſch *Erweet*, is eene plant, waervan drie voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Piſum majus quadratum, C. B. Pit. Tournefort.
Piſum majus. Dod. Ger. Raii Hiſt.

Zy ſchiet lange, holle, broſſe, bleekachtig-groene, takachtige ſtelen, die op den grond neêrliggen, en zich langs den zelven verſpreiden, indien 'er geene ſtokken by geplaetſt worden om de zelve te onderſtutten; zy dragen vele langwerpige bladers, waervan ſommige rondom hunnen ſteelkraegswyze zyn geſchikt. De andere groeijen als by paren op de ribben, die door klaeuwiertjes eindigen; hare bloemen zyn als die van de peulvruchten, wit, met een purperachtig vlekje geteekent: wanneer zy zyn afgevallen, volgen haer lange en langwerpig-ronde peulen, yder uit twee ſchellen beſtaende, die vry bekende, bynaer ronde, groene zaden inſluiten, maer die onder 't droogen hoekig, wit- of geelachtig worden; hare wortels zyn kleen.

De tweede ſoort word genaemt

Piſum majus, Matth.
Piſum hortenſe majus, C. B. Pit. Tournef.
Piſum ramulare, Lugd.
Piſa magna rubra variegata, J. B. Raii Hiſt.
Cicer arietinum & Piſorum alterum genus, Trag. Dod. Gal.

Zy overtreft eens mans hoogte; hare bloemen zyn als die van de peulvruchten, in 't midden purperachtig, en rondom lichtrood; hare peulen zyn groot, vol ſap, en ſluiten groote, hoekige Erweten in zich, die eene ſchoone geſchakeerde, witte en roode kleur hebben. Men teelt deze plant in de tuinen.

De derde ſoort word genaemt

Piſum arvenſe, C. B. Pit. Tournef.
Piſum vulgare parvum album arvenſe, J. Bauh. Raii Hiſt.
Piſum ſylveſtre primum, Park.

Hare bloemen zyn wit, als die van de peulvruchten; hare peulen zyn kleener dan die van de Tuin-Erweten: zy beſluiten kleene witte Erweten in zich.

Men kweekt de eerſte en derde ſoort van Erweten in de velden; zy hebben veel olië en vlug zout in zich.

Zy zyn openende, verzachtende, en een weinig laxerende; 't eerſte nat van de Erweten maekt ſtoelgang.

Piſum, à πίτε, vel πίτειν, cecidit, hy is gevallen; omdat de Erweteplanten op de aerde neêrvallen, indien zy niet ondersteunt worden.

Sommigen leiden den naem *Piſum* af van dien van de ſtad Piſe, alwaer zy zeggen, dat deze plant eertyds overvloedig groeide.

Zekere kleene ſchulpen, die op den oever der zee gevonden worden, zyn *Zee-Erweten* genaemt, omdat zy bynaer de gedaente en grootte van Erweten hebben; daer zyn 'er van verſcheide kleuren, ſommige zyn graeuw, andere geel, en andere zwart; zy worden in 't Latyn *Conchuſæ marinæ* genaemt; zy hebben van binnen den glans van Paerlemoer, men gebruikt ze tot ſchulp- of rotswerken.

Deze kleene ſchulpjes, wel gezuivert, en op een' rooden marmerſteen fyn gewreven, zyn alkalyn, en bynaer als de Paerlemoer opſlurpende, van eene ſcrupel tot eene drachma gebruikt.

PIX.

Pix, in 't Franſch *Poix*, in 't Nederduitſch *Pek*, *Pik*, is eene harſt of dikke terpentyn, die uit den Pynboom' en vele andere boomen door of zonder inkervingen uitloopt. Men vind 'er meenigwerf zoo groot eene meenigte van in deze boomen, voornamentlyk in warme landen, wanneer zy oud worden, dat het hun doet verſtikken door hunne openingen te ſtoppen, en te beletten, dat het ſap der aerde niet opklimme, noch in hunne vezels tot hunner voeding verdeelt worde. Men komt dit gebrek van den boom voor, indien 'er vele inkervingen in zynen baſt gemaekt worden, voornamentlyk aen 't onderſte van den ſtam, waer door het vloeibare Pek zich kan ontlaſten. Men kan dit middel van den Pynboom vergelyken met eene aderlatinge op den voet, die in al te

bloedryke menſchen, of die in eene beroerte vallen, in 't werk geſtelt word.

De Boeren houwen de oude verſtikte Pynboomen in toortſen of lange ſtukken, welke men in 't Latyn *Tada* noemt; zy leggen die op het vuur in holle plaetſen, die met voordagt daer toe gemaekt en bedekt zyn, en doen de Pek door goten daer uitvloeijen.

't Welk eerſt uitloopt, is vloeibaer en word in 't Latyn *Piſſeloeon*, dat is, *Olië van Pek* genaemt.

't Geen volgt, is dik en word hard; dat word *Reſina Pini*, of *Rinſen Harſt* genaemt; men giet dit in tobbetjes, terwyl het nog geſmolten is, en maekt 'er groote brooden van om het over te voeren. De ſchoonſte Harſt word uit Bourdeaux en Bajonne tot ons gebragt.

Men moet ze zuiver, geel-, of witachtig, en glinſterende verkiezen.

t' Pek, 't geen door inkervingen, die men in de Pynboomen gemaekt heeft, uitvloeit, en niet gekookt is, word van de Kooplieden *Barras* genaemt: men voert twee ſoorten daer van over; de eerſte is genaemt *Galipot*, of gemeenlyk *witte Wierook*; en de tweede *gemarmerde Wierook*. Deze Pekken verſchillen niet als in kleur': de witte is uit den boom' in mooi weêr gevloeit, waerom ze zuiver is; maer de andere is onzuiver door eenige deeltjes van den baſt des booms, of door eenige andere vuiligheit, welke daer by vermengt is.

Men moet de zuiverſte, de witſte en droogſte Galipot verkiezen.

Men ſmelt de zachte Galipot op 't vuur, daerna giet men ze in oxhoofden om ze te vervoeren. Dit is 't geen men dikke of gemeene Terpentyn noemt: zy dient den Drukkeren voor inkt; het komt ook in de t'zamenſtelling van dik of grof Vernis; de Paerdeſmids gebruiken het voor de kwetſuren der paerden.

Het geen men *vet*, of *wit Pek*, of *Pek van Bourgonje* noemt, is drooge witte Wierook, die op het vuur geſmolten en met dikke Terpentyn gemengt is. Men heeft dit Pek *Pix Burgundiæ*, of *Pek van Bourgonje* genaemt, omdat men voorgeeft, dat 't eerſte in Bourgonje gemaekt is; maer 't beſte, 't geen wy nu hebben, word uit Holland en Straetsburg tot ons overgevoert.

Men moet 't vry hard, zuiver, witachtig naer 't geel trekkende verkiezen.

Alle de ſoorten van Pek hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed om te verzachten, te verdunnen, etter te maken, te ontbinden, te heelen, te zuiveren, op te droogen; men gebruikt het niet als uitwendig, en 't word onder de plaeſters en zalven gemengt.

Pix, a Pinu, Pynboom, omdat het Pek uit den Pynboom' gehaelt word.

Het Teer, in 't Latyn *Piſſa* genaemt, is eene ſoort van zwart vloeibaer Pek, 't geen uit Zweden en Noorwegen tot ons word overgevoert. Men heeft altyd gelooft, dat het werd gemaekt door verbranding van Pynboomen in beſloten plaetſen, die met voordagt daer toe zyn gemaekt om dit vocht, 't welk daer uit vloeit, te ontfangen; maer Pomet, een hedendaegſch Schryver, is van een ſtrydend gevoelen; hy meent dat het geheel zwart vloeit uit de ſtammen van oude Pynboomen, waervan de ſchors is afgeſcheiden en waer in men inſnydingen heeft gemaekt. *De Pynboomen*, zegt hy, *ſterven vervolgens, en dienen nergens toe als om verbrandt te worden.* Hy gelooft ook, dat de gemeene of valſche *Oleum Cadinum*, of de olië van Pek, of Piſſelæon, 't heldere gedeelte van 't Teer is, 't welk boven op gevonden word.

Het Teer word gemeenlyk gebruikt om de ſchepen te bepekken, waerom het *Pix navalis* of *Scheeps-Teer* genaemt word; wy gebruiken in des zelfs plaetſe 't zwarte Pek.

Het Teer is zuiverende, ontbindende, opdroogende; men gebruikt het voor de kwetſuren der paerden, en om 't ſchurft der ſchapen te genezen.

Het Teer, dat men van de ſchepen, die in zee zyn geweeſt, afſchrapt, is meer opdroogende dan 't andere, omdat het zout daer in getrokken is; dit Pek word *Zopiſſa* genaemt, waer van ik op zyne plaets zal ſpreken.

Het zwarte Pek, ook *Pix navalis* genaemt, is een mengſel van vervalſchte harſt en Teer: het word uit Noorwegen en Zweden tot ons overgevoert: het moet zuiver, hard, en ſchoon glinſterend zwart zyn.

Het word gebruikt om de ſchepen te ſtoppen.

Het is ontbindende, zuiverende, opdroogende, wondheelende, ettermakende, en word onder plaeſters en zalven gebruikt.

Piſſa, a πίσσω, coagulo, figo, omdat dit Pek ſtremt, nadat het uit den boom' is gevloeit.

Het Zwartſel is een roet van Pek, 't welk te Parys word gemaekt; men werpt kleene ſtukjes uitſchot van alle ſoorten van Pek in groote yſere ketels of potten, welke onder eenen ſchoorſteen, die met linnedoeken geſtopt is, worden geplaetſt, dan ſteekt men 't Pek aen, wiens rook, terwyl het brand, zich ver-

verdikt tot een zwart roet, dat zich aen de linnedoeken vaſthecht; dit roet word vergadert en in tonnetjes of op een' hoop in poeder bewaert; men gaet voort met Pek te branden, totdat men roets genoeg heeft. Dit Zwartſel, 't geen ook *Zwart om zwart te maken* genaemt word, is zeer vlamvattende, want het eene zeer fyne olië in zich heeft.

Het word van vele ſoorten van Werklieden gebruikt om zwart te maken.

PLACITIS.

Placitis.
Placodes.

Is eene ſoort van door konſt gemaekte Cadmia, of eene korſtachtige bergſtoffe, welke men vaſt vind aen de wanden van den oven, waer in men het koper gekalcineert heeft om het te zuiveren. Deze ſoort van Cadmia is van alle andere ſoorten, die aen de wanden van den zelven oven blyven hangen, daer in alleen onderſcheiden, dat ze in 't midden gevormt zynde eene gedaente verkregen heeft, die een weinig van de andere verſchilt.

Zy is zuiverende, opdroogende, t'zamentrekkende, goed voor de oogziektens. Men neemt deze Cadmia voor de Tutia.

Placitis, *à* πλάξ, *tabula*, omdat deze ſtoffe zich van den oven by kleene plaetjes afſcheid.

PLANTAGO.

Plantago, in 't Franſch *Plantain*, in 't Nederduitſch *Weegbree* of *Wegeblad*, is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn; ik zal 'er alleenlyk drie beſchryven, welke in de Geneeskunde gebruikt worden.

De eerſte ſoort word genaemt

Plantago major, Matth. Dod.
Plantago latifolia vulgaris, Park.
Plantago latifolia, Ger.
Plantago rubra, Brunf. Trag.
Plantago latifolia ſinuata, C. B. Pit. Tournefort.
Plantago major folio glabro non laciniato ut plurimum, J. B.

Zy ſchiet breede, glinſterende bladers, yder met zeven ribben in hunne lengte geteekent, waerom de plant van ſommigen *Septinervia* word genaemt. Deze bladers zyn aen ſtelen gehecht, en liggen op de aerde neder. Tuſſchen deze ſchieten op ronde ſtelen ter hoogte van omtrent een' voet, moeijelyk te breken, ſomtyds roodachtig, dragende op hunnen top als lange airen, die kleene, wit- of purperachtige bloempjes onderſteunen. Yder van deze bloempjes is, volgens den Heer Tournefort, eene pyp, die op den grond geſloten is, en van boven wyd open ſtaet, in vier deelen geſneden, en met verſcheide helmſtyltjes voorzien. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets een vliesachtige, eironde, ſpits toeloopende of kegelswyze dop, die zich dwers als eene zeepdoos opent, en kleene langwerpige, eironde, roodachtige zaden in zich ſluit; haer wortel is kort, een vinger dik, en op de zyden met vezelen voorzien. Deze plant groeit langs de wegen en in de tuinen.

De tweede ſoort word genaemt

Plantago incana, Ger.
Plantago latifolia incana, C. B. Pit. Tournef.
Plantago major incana, Park.
Plantago media, Fuch. Dod.
Plantago major hirſuta, *media à nonnullis cognominata*, J. B.

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat hare bladers, ſtelen, en airen met een wit en zacht hair zyn bedekt, en dat haer wortel een weinig dikker is.

De derde ſoort word genaemt

Plantago anguſtifolia major, C. B. Pit. Tournefort.
Plantago quinquenervia, Ad. Lob. Ger.
Plantago minor, Dod.
Plantago longa, Matth.
Plantago quinquenervia major, Park.
Plantago lanceolata, Trag. Ang. J. B.
Lanceola major, Cæſ.

Zy ſchiet lange, ſmalle, ſpits toeloopende, hairige bladers, geteekent met vyf ribben, die hunne lengte doorloopen; tuſſchen deze ſchieten

geſtreepte, hoekige, en gevoorde ſtelen op een voet hoog, die op hunnen top airen dragen, korter en dikker dan die van de gemeene Weegbree,* en met bleeke bloempjes bekleedt, waerop vliesachtige doppen volgen, die dunne langwerpige zaden, als de andere ſoorten, in zich ſluiten. Haer wortel is gelyk als die van de eerſte ſoort'.

Deze twee laeſte ſoorten groeijen op grazige plaetſen.

De Weegbreen hebben een' vry laffen ſmaek, maer die evenwel een weinig naer by het t'zamentrekkende zuur komt; zy hebben veel waterdeelen en olië, middelmatiglyk zout in zich. De eerſte ſoort word meeſt in de Geneeskunde gebruikt.

Zy zyn zuiverende, wondheelende, t'zamentrekkende; zy worden voor de buikloopen, bloedſtortingen, en oogziektens gebruikt.

Plantago, *à planta*, *plant*, als of men zeide, *plant by uitſtekendheit*, ter oorzake van hare groote krachten.

Sommigen willen, dat *Plantago* kome daer van, dat de bladers van deze plant de gedaente van de voetzool heeft, of omdat men de Weegbree op alle wegen met de voeten vertreed.

De Weegbree is van verſcheide Schryveren genaemt *Arnogloſſum*, *ex ἄρνος*, *agnus*, *& γλῶσσα*, *lingua*, als of men zeide, *Lams-tong*, omdat de bladers van de Weegbree in gedaente bynaer met eene lams-tong' overeenkomt.

PLANTA MARINA RETIFORMIS.

Planta marina retiformis, Cluſ. exot. J. B.

Lithophyton reticulatum aliud purpuraſcens, Pit. Tournefort.

Corallina reticulato cortice altera, C. B.

In 't Franſch *Panache de Mer*, *Palme Marine.*

* Is eene ſoort van Amerikaenſche Lithophyton, of een half verſteend Zeegewas, zynde noch ſteen noch hout: het groeit gemeenlyk ter hoogte van omtrent twee voeten, op de wys van een boompje, platachtig, zich in de breedte als een waeijer uitſpreidende, en als eene zeef met gaetjes doorluchtig; zyn ſtam is enkel, kort en ſteenachtig, die zich in 't begin in vry dikke takken verdeelt, waer uit een groot getal kleener takjes voortkomt, die zich in de lengte en breedte uitſpreiden, en hunne draden zoo wel onder malkander vlechten, dat zy als een net maken, om viſſchen en vogels te vangen. Dit Mazelwerk, zoo wel door de natuur 't zamengeſtelt, is in 't midden door eene rib ondersteunt, die uit den ſtamme opſchiet, en aen den top van 't gewas eindigt. Dit geheele gewas of boompje is met eene ligte, graeuwe, zeer dunne korſt' bedekt, die daer ligtelyk van afgeſcheiden word; de kleur onder deze ſchors is gemeenlyk purperachtig; maer men vind 'er ook van verſcheide andere kleuren, als geel, wit, paers; de zelfſtandigheit komt naerby die van horen, en heeft den reuk daer van, als zy gebrandt word; de ſmaek is een weinig ziltig; het groeit op den grond der zee, en op de rotſen in Amerika en Ooſtindië; het raekt ſomtyds los, en word door de baren der zee op 't ſtrand geworpen: de Indiaenſche Juffers gebruiken het voor een' waeijer in groote hittens.

Het ſchoonſte en grootſte half verſteende Zeegewas, 't geen men in Vrankryk heeft gezien, is dat, 't geen de Heer Lignon in 't jaer 1700. uit Weſtindië te Parys met eene groote meenigte van andere gewaſſen, bloemen, vruchten en zaden medebragt. Dit gewas was vier voeten hoog, en bynaer zoo breed; zyn ſteel ſcheen voortgekomen uit eene rotſe, met de welke zyn wortel was verſteent; aen 't buitenſte van dezen wortel vertoonde zich een ſtuk wit Korael, 't welk aldaer door vele kleene knoppen of opkomende beginſelen van rood Korael was gemaekt. Dit gewas in zyn geheel was heerlyk en om zyne groote zeer zeldzaem.

Dit half verſteend Zeegewas heeft veel olië en vlug pisachtig zout, 't geen met dat van den hertshoren overeenkomt, in zich.

Het is zweetdryvende, openende, opſlurpende, en goed om de buikloopen te ſtuiten, geraſpt of in poeder ingenomen; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Men heeft deze ſoort van gewas *Zeevederbos* genaemt, omdat het op den grond der zee zynde, of aen eene rotſe gehecht, de gedaente ſchynt te hebben van een' bos pluimen, welken de Toneelſpeelders op hun hoofd zetten, wanneer zy eenig treurſpel ſpelen.

* Zie Pl. XVII. Fig. 16.

PLATANUS.

Platanus, in 't Franſch *Platane* of *Plane*, is een groote uitlandſche boom, waervan twee ſoorten zyn.

De

De eerſte ſoort word genaemt

Plantanus Orientalis vera, Park. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Platanus Orientalis pilulis majoribus, Herman.

Zyne takken verſpreiden zich breed uit als die van den Noteboom, en geven eene groote ſchaduw; zyn hout is ſterk en vaſt als dat van den Eike- of Beukeboom; zyn ſtam is met een' gladden, en naer leder gelykenden baſt' bedekt: maer hy ondoet zich alle maenden van zekere uitwendige en ruwe vliezen, waervan eenige zich altyd onder den boom vertoonen; zyne bladers zyn groot, zeer breed, wyd, hard, ſterk, hoekig als die van den Wonderboom, of in vyf of zes deelen verdeelt, die eene open hand verbeelden, en door lange en ſterke ſtelen vaſt zyn. Zyne bloeſems zyn volgens den Heer Tournefort tropjes, die met verſcheide helmpjes, vol fyn ſtof, zyn beladen. Deze bloeſems laten geene vrucht na; de vruchten groeijen op den zelven voet op afgezonderde plaetſen; zy zyn rond als aerdbeziën, hairig, wolachtig, uit verſcheide langwerpige, ruwe, gele, met hair bezette zaden t'zamengeſtelt.

Dees boom groeit naer by de rivieren en andere waterachtige plaetſen, in Kandië, in 't Eiland Lemnos, en op verſcheide andere plaetſen; men kweekt hem in Italië aen.

De tweede ſoort word genaemt

Platanus Occidentalis aut Virginenſis, Park. Pit. Tournef.
Platanus Occidentalis pilulis minoribus, Herman.

Hy verſchilt van den voorgaenden daer in, dat zyne bladers zoo diep niet zyn ingeſneden, en dat de zaden, die zyne vrucht 't zamenſtellen, zoo ruuw niet zyn. De oorſprong van dezen boom komt uit Virginië: men kweekt hem in vele tuinen van Europa.

De teêrſte bladers van den Platanus zyn ontbindende, men bedient 'er zich van in de onſtekingen der oogen, zinkingen, gezwellen, als ze uitwendig gelegt worden.

Zyn baſt is goed voor de tandpyn'.

Zyne vrucht, in een afkookſel gebruikt, is goed om 't vergift tegen te ſtaen.

Platanus, *a πλάτος*, *latus*, *breed*, omdat dees boom zyne takken zeer uitſtrekt, en dat zyne bladers zeer breed zyn.

PLUMBAGO.

Plumbago.
Molybdæna.

In 't Franſch *Plomb de mer*, *Plombagine*, *Mine de plomb noire*, *Plomb de Mine.*

Is een Berglood, dat ſommigen Potelot genaemt hebben; daer van zyn twee ſoorten: de eerſte en de ſchoonſte is, die wy Potlood noemen, en die dient om te teekenen; het moet ligt en matiglyk hard, gemaklyk te ſnyden, zuiver, glad, verzilverd, en glinſterende van kleur' zyn; men verkieſt het in matiglyk dikke en lange ſtukken, fyn en vaſt geſloten van korrel: het word in de mynen van Engeland voortgebragt, waer van daen het tot ons overgevoert word.

De tweede en gemeenſte word ons gemeenlyk toegezonden uit Holland, in ſtukken van verſcheide dikte, ſomtyds hard, ſomtyds zacht; het word van de Koperſlageren gebruikt om het oud yzer glad te maken; men bedient 'er zich ook van om de zolders te kleuren.

Het Berglood is opdroogende, uitwendig gelegt, maer het word zelden in de Geneeskunde gebruikt.

Plumbago, *à plumbo*, omdat het is een Berglood of eene ſtoffe, welke veel van dit metael deelachtig is.

Molybdæna, *à μόλιβδος*, *plumbum.*

Sommige noemen dit Berglood *Molybdoïdes.*

PLUMBUM.

Plumbum.
Saturnus.

In 't Franſch *Plomb.*

In 't Nederduitſch *Lood.*

Is een zacht, buigzaem, zwaer, zwart, zeer koud, glinſterend metael, 't geen onder den hamer uitgerekt word. Het komt voort uit de mynen in Engeland of Vrankryk, uit eenen ſteen, die Lood-Minerael of Lood-Erts

en door ſommige Franſche werklieden *Alquifoux* genaemt word. Dees ſteen word in ſtukken van verſcheide grootte uit de Myn' gehaelt, welke zwart, bynaer als het Spiesglas glinſterende, zwaer zyn, en ligtelyk gepoedert, maer moeijelyk geſmolten konnen worden; zy zyn ſomtyds zuiver, ſomtyds met ſteen en een weinig zilver gemengt. Men laet het Lood Erts in vuurovens ten dien einde gemaekt ſmelten, dan loopt het Lood door eene goot, welke aen den oven gemaekt is, en de aerde met de houtskool blyft over: indien 'er eenig kleen ſtukje zilver of goud onder gemengt was, zoude het ook met de aerde gevonden worden. Wanneer het Lood geſmolten is, giet men het in vormen, en men maekt 'er ſcheuten of baren van, gelyk wy die by de Kooplieden zien.

Het Lood Erts moet verkozen worden in ſchoone ſtukken, die zeer zuiver, zwaer, glinſterende, zacht en als vet in 't aenraken zyn. De Pottebakkers bedienen 'er zich van om hunne potten te verglazen.

Het gezuiverde Lood of in ſcheuten moet zwaer, buigzaem, glinſterende, zacht in 't aenraken zyn; het heeft veel zwavel, kwikzilver, en eene gele lymachtige aerde in zich.

Men legt 'er plaetjes van op de gezwellen om ze te ontbinden, en op den bilnaed om den Venusbrand te ſtillen.

Men brengt het Lood tot poeder door het te laten ſmelten, en gepoederd houtskool daer onder te mengen; men waſcht vervolgens dit gepoederd Lood om de houtskool af te ſcheiden, daer na word het gedroogt.

Men kan het Lood tot poeder brengen, indien men zich vergenoegt met het in eene aerde pott' te laten ſmelten, en om te roeren zonder 'er houtskool by te mengen, maer de werking is langer.

Om het Uitgebrand Lood te maken, 't welk men in 't Latyn *Plumbum uſtum* noemt, legt men in een' ſmeltkroes of in eene pott' twee deelen Lood en een deel zwavel, die men te zamen kalcineert, tot dat de zwavel verbrandt en het metael tot een zwart poeder gebragt zy.

Het is opdroogende, t'zamentrekkende, ontbindende; het word onder plaeſters en zalven gebruikt.

Men noemt het Lood *Saturnus*, om dat de Starrekundigen voorgeven, dat het den invloed van de Dwaelſtarre van den zelven naem ontfangt.

PLUVIALIS.

Pluvialis, in 't Franſch *Pluvier*, in 't Neder-duitſch *Pluvier*, is een vogel, waervan twee ſoorten zyn, die voornamentlyk door hare kleuren verſchillen. De eerſte is van grootte als eene duif, en heeft een' korten, ronden, ſpitſen, zwartachtigen bek, die aen 't einde een weinig is omgekromt; de tong is driehoekig, en de veders zyn geel, wit en roodachtig.

De tweede ſchynt een weinig grooter dan de eerſte, de bek is een weinig langer en dikker; de kleur is afchverwig, en met vlekken, die naerby 't kaſtanjebruin komen, geſpikkelt.

De Pluvier word dikwils in Vrankryk naerby de rivieren gevonden; hy eet wormen en vliegen; hy is zeer lekker om te eten; hy beſluit veel vlug zout en olië in zich.

Hy is bloedzuiverende, en goed voor de vallende ziekte, en om de pis af te dryven.

Pluvialis, *à Pluvia*, om dat men gelooft heeft, dat dees Vogel den regen voorſpelde.

PNIGITIS.

Pnigitis is eene lymachtige Potaerde der Ouden, die men by groote ſtukken uitgroef, van kleur' bynaer de *Terra Eretria* gelyk, zeer koud in 't aenraken, aen de tonge klevende, en daeraen blyvende hangen.

Zy heeft de zelve krachten als de *Bolus*, om hardlyvigheit te maken, en 't bloed te ſtelpen.

POINTIANA.

Pointiana flore pulcherrimo, Pit. Tournef.
Frutex pavoninus, ſive Criſta pavonina Sinenſium, Breyn. Raii Hiſt.
Acacia orbis Americani altera flore pulcherrimo, H. R P.

In 't Franſch *Poincillade.*

Is een uitlandſche heeſter, die ter hoogte van vyf of zes voeten groeit; zyn baſt is glad en purperachtig, terwyl hy nog jong is; zyne bladers zyn langwerpig, waervan vele aen eene rib zyn vaſtgehecht, purperachtig van kleur'; yder van dezelve heeft eenen doorn, die als een vishaek omgebogen is; zyne bloemen zyn zeer ſchoon, en tot vyftig toe op eene lange air, die op de toppen der takken groeit, in orde geſchikt, van eene glanſſige purperachtige kleur', die naer 't rood helt, aen purperachtige voetſteeltjes vaſt gehecht; yder van deze bloemen is uit vyf in 't rond geſchikte blaedjes t'zamengeſtelt, welke in hun mid-

midden van tien zeer lange, kromme, purperachtige helmſtyltjes zyn verzelt, en door een' kelk, die in vyf deelen diep is ingeſneden, ondersteunt. Wanneer deze bloem is afgevallen, volgt haer eene groote, platte, harde peul van buiten kaſtanjebruin, van binnen wit, uit twee ſchellen gemaekt, die bynaer ronde en roodachtige zaedjes in zich ſluiten, waer van elk in zyne holte door middelſchotjes is afgeſcheiden. Dit gewas groeit op vele plaetſen van Amerika; men teelt het in Europa in verſcheide tuinen; de krachten zyn my niet bekent.

Pointiana heeft zynen naem van dien van den Heer Pointi Landvoogd van de Antiliſche Eilanden gekregen.

Frutex pavoninus, als of men zeide, *Heeſter wiens bloemen de ſchoonheit van paeuwe-veêren hebben.*

POLEMONIUM.

Polemonium vulgare cæruleum, Pit. Tournef.
Valeriana Græca quorumdam colore cæruleo & albo, J. B.
Valeriana cærulea, C. B.
Valeriana Græca, Dod. Ger. Park. Raii Hiſt.
Valeriana peregrina, Ad. Lob. Cam.

Is eene plant, die uit haren wortel' bladers ſchiet, een vinger lang, en een half vinger breed aen hunnen grond, allengsjes in eene punt verminderende, als by paren tien of twaelf op eene rib, die door een enkel blad eindigt, in orde geſchikt; zy zyn groen, en bewaren hunne kracht den geheelen winter door, zynde yder van hun met drie vry dikke zenuwen, welke langs hunne lengte loopen, geteekent. Tuſſchen deze ſchieten op verſcheide ſtelen ter hoogte van twee voeten, die rond, gevoort, een vinger dik, hairig, ledig, takachtig, en met bladeren bekleedt zyn, waervan 't een van 't ander ver afſtaet, en op hunne toppen bloemen dragen, welke als een roosje van vyf gelyke deelen zyn gemaekt; zy zyn gemeenlyk blaeuw, glinſterende, ſomtyds wit, van reuk niet heel aengenaem, aen korte en dunne voetſteeltjes gehecht. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene vruchten of doppen, die onder het rypen in drie deelen gemeenlyk ſplyten, en in drie huisjes, vol langwerpige, kleene, zwarte zaedjes, zyn verdeelt. De wortels zyn zeer fyne witachtige vezeltjes, die onder de aerde met bochten loopen; de geheele plant heeft een' lymigen en bitteren ſmaek; zy word in ſommige tuinen aengekweekt; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is zuiverende en wondheelende, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Polemonium komt miſſchien van de Griekſche woorden πολὺ *multum*, & μόνον, *ſolum*, als of men zeide *vele bladers, die een enkel blad uitmaken*: want de bladers van deze plant' zyn by meenigte op eene rib vaſtgehecht, waer door zy alle te zamen een enkel blad vertoonen.

POLIUM MONTANUM.

In 't Nederduitſch *Berg-Poly*.

Polium montanum, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn, eene gele, en eene witte.

De eerſte ſoort word genaemt

Polium montanum luteum, C. B. Pit. Tournefort.
Polium montanum vulgare, Park.

* Zy is omtrent een half voet hoog, zeer hairig of wolachtig, verſcheide dunne, ronde, harde, houtachtige ſtelen ſchietende. De bladers zyn kleen, langwerpig, dik, getandt of ingekorven, van onderen en van boven met eene gele wolle voorzien; de bloemen zyn als een bek gemaekt, kleen, ſchoon, op hare toppen by meenigte hoofdswyze by een vergadert, van kleur' goud geel, zeer geurig van reuk en bitter van ſmaek. Yder van deze bloemen is volgens den Heer Tournefort eene pyp, die van boven wyd is uitgebreidt en verlengt in eene lip, die in vyf deelen, als die van de bloem van Chamædrys, is ingeſneden. Wanneer deze bloem is afgevallen, volgen haer dunne bynaer ronde zaden, die in een zaedkasje, 't geen de bloeme voor een' kelk' gedient heeft, zyn beſloten. Deze plant groeit op de bergen en andere hooge en ſteenachtige plaetſen, in warme landen als in Languedok, Provence, en 't Daufiné.

De

* Zie Pl. XVIII. Fig. 1.

De tweede ſoort word genaemt

Polium montanum album, C. B. Pit. Tournefort.
Polium alterum ſeu parvum, Dod. Gal.
Polium montanum, 1. Cluſ.
Polium montanum Monſpeliacum, Park.

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat de ſtelen op den grond nederliggen, de bladers kleener en met minder wolle bedekt, en de bloemen wit, en zoo geurig niet zyn. Deze plant groeit niet alleen op bergen en op andere verheven plaetſen, maer ook in zandachtige en dorre vlaktens, langs de wegen in Languedok, en Provence.

De gele *Polium* is de beſte, en meeſt geacht voor de Geneeskunde; men brengt ze ons droog in kleene bosjes; men moet ze verkiezen met ſchoone goud-gele bloempjes voorzien, en korteling tuſſchen twee papieren gedroogt, ſterk en ſpeceryachtig van reuk, bitter en onaengenaem van ſmaek.

Zy heeft veel verheven olië en vlug zout in zich.

Men gebruikt voornamentlyk hare bloemknoppen, die in 't Latyn *Coma Polii*, *ſeu Polium comatum* genaemt worden.

Zy zyn openende, goed voor de hoofdziektens, zweetdryvende, wondheelende; zy dryven de pis en maendſtonden af, wederſtaen de bederving, verſterken de herſenen, verdryven door uitwaeſſeming de kwaedaertige vochten; men mengt ze ook onder de Theriaek.

Polium, *à πολιὸς*, *canus*, *wit*, *grys*, omdat de *Polium* der Ouden wit was.

POLYACANTHUS.

Polyacanthus Caſabonæ Acarnæ ſimilis, J. B. Raii Hiſt.
Acarna major caule non folioſo, C. B. Park.
Carduus, *ſeu Polyacantha vulgaris*, Pit. Tournefort.

Is een ſchoone diſtel, of eene plant omtrent drie voeten hoog; haer ſteel is rond, wit, zacht in 't aenraken; de bladers zyn bynaer een voet lang, naermate ſmal, ſpits toeloopende, bruingroen, van boven glinſterende, van onderen met eene dikke witachtige wolle voorzien, aen de kanten met dunne, lange, ſtekende, geelachtige doornen bezet, en by tuſſchenruimtens twee aen twee, of drie aen drie, of vier aen vier in orde geſchikt; de bloem beſtaet uit vele blaeuwe bloempjes, die van boven wyd uitgebreidt, in riempjes geſneden, en onderſteunt zyn door eenen kelk, die uit verſcheide blaedjes beſtaet, die op malkander liggen, en waer van yder in een' ſtekel eindigt. Wanneer deze bloem is afgevallen, word dit eerſte beginſel een kleen, langwerpig, zwart, blinkend zaed met een kuiſje voorzien. Men kweekt dit gewas in de tuinen.

Het is openende en zweetdryvende.

Polyacanthus, *à πολὺ*, *multum*, *& ἄκανθα*, *ſpina*, als of men zeide, *Diſtel met vele doornen bezet.*

Caſabona was een Hovenier van den Hertog van Florence.

POLYGALA.

Polygala, Ger.
Polygala minor, Park.
Polygalon multis, J. B. Raii Hiſt.
Polygala vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Polygala recentiorum, Adv. Lob.
Flos Ambarvalis, Dod.

In 't Nederduitſch *Kruisbloem.*

Is eene plant, die kleene, dunne, vry harde ſtelen, ter hoogte van bynaer een' halven voet ſchiet, ſommige regt, andere ter aerde nederliggende, groen van kleur', wat naerby 't rood komende, en met kleene blaedjes bekleedt, die over en weder zyn geſchikt, ſommige langwerpig en ſpits toeloopende, andere rondachtig. De bloemen zyn kleen, op de wys van eene air van het midden der ſtelen tot aen den top geſchikt, blaeuw of paers of purperachtig of rood, zelden wit van kleur'. Yder van deze bloemen is volgens den Heer Tournefort eene pyp, die van onderen is geſloten, van boven wyd uitgebreidt, en in twee lippen geſneden is. Wanneer deze bloem is afgevallen, volgt haer eene vrucht of een platachtige knop, zynde in twee huisjes verdeelt, die met langwerpige zaden vervult zyn. Deze vrucht is omwonden van den kelk' der bloeme, die uit vyf blaedjes, drie kleene en twee groote, beſtaet. De wortel is houtachtig, hard, dun, bitter, en ſpeceryachtig van ſmaek. Deze plant groeit op verheven en grazige plaetſen, die niet bearbeidt of betreden worden. Zy bloeit gemeenlyk

lyk in de maend Mei; zy heeft vry veel olië, en waterdeelen, maer weinig zout in zich.

Zy word goed geacht om 't zog der minnen te bevorderen, is afvegende, en laxerende; zy ontlaft de gal zeer zachtelyk.

Polygala, *à πολὺ*, *multum*, *& γάλα*, *lac*, als of men zeide, *Plant, die goed is om veel melk te doen voortkomen.*

Ambarvalis, *ab ambiendis arvis*, om dat de Ouden de gewoonte hadden van hunne Maegden met de bloem' van deze plant' te kroonen op dien tyd, als men den omgang deed rondom de akkers om van Gode de vruchtbaerheit der veldvruchten te bidden.

POLYGLOTTA.

Polyglotta, Jonston. Is een Indiaenfche vogel, van grootte als een Spreeuw, wit en roodachtig, byzonderlyk op den kop en omtrent den ftaert met afbeeldfelen getcekent, die zilvere kroonen verbeelden. De Indianen noemen hem *Concontlatolli*, dat is, *veertig tongen*: hy onthoud zich in warme landen; men bewaert hem in vogelkooijen in gematigde landftreken; hy eet al het geen men aen andere vogelen geeft; zyn gezang is zoo zoet en welluidende, dat het in aengenaemheit dat van alle andere vogelen overtreft. Dees vogel word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Polyglotta, *à πολὺ*, *multum*, *& γλῶτλα*, *lingua*, als of men zeide, *Vogel, die veel tongen heeft*; men heeft hem dezen naem ter oorzake van zyn gezang gegeven.

POLYGONATUM ſeu SIGILLUM SALOMONIS.

Polygonatum, Ger.
Polygonatum vulgare, Park.
Polygonatum vulgò Sigillum Salomonis, J. B. Raii Hiſt.
Polygonatum latifolium vulgare, C. B. Pit. Tournefort.
Sigillum Salomonis, Brunf. Geſn.

In 't Franſch *Sceau de Salomon.*

In 't Nederduitſch *Salomons-Zegel.*

* Is eene plant, die ronde, gladde ſtelen zonder takken anderhalf voet hoog ſchiet; zy zyn een weinig op hunnen top gekromt, en met verſcheide over en weder geplaetſte bladeren bekleedt, welke langwerpig, breed, die van de Lelië van den Dale vry gelyk, zenuwachtig, donkergroen, van boven blinkende, en van onderen zeegroen van kleur' zyn. De bloemen waſſen langs eene rib of van onder de ſtelen, en zyn door korte voetſteeltjes een aen een, of twee aen twee of drie aan drie vaſt en hangende. Yder van deze is een klokje pypwyze verlengt, en in zes deelen geſneden, zonder kelk' en wit van kleur'. Wanneer deze bloem is afgevallen, volgt haer eene bezië van grootte als die van de Klim of een weinig grooter, bynaer rond, een weinig zacht, groen of bruin, of purperachtig, gemeenlyk met drie eironde, harde, witte zaedjes van grootte als die van de Wikken vervult. De wortel is lang, een vinger dik, van wydte tot wydte door dikke knoopen of uitwasjes geledet, marmer-wit van kleur', met vele vezelen voorzien, en zoetachtig van ſmaek. Deze plant groeit in boſſchen, op ſchaduwachtige plaetſen, tegens de heggen. Zy heeft veel waterdeelen, olië en wezentlyk zout in zich.

Haer wortel is afvegende en t'zamentrekkende, en word voor den witten vloed der vrouwen, en om 't bloed te zuiveren gebruikt, wanneer hy in een afkookfel ingenomen word: hy dient ook uitwendig om het vel te zuiveren, en wit te maken, om de ſchurft der kinderen op te droogen, en de lidteekens uit te wiſſchen, de gezwellen te doen verdwynen, de wonden te heelen. Aen hare Beziën word de kracht van braken en af te gaen toegeſchreven.

Polygonatum, *à πολὺ*, *multum*, *& γονὺ*, *genu*, als of men zeide; *Plant met vele knien*; om dat de wortel van deze plant' knobbelachtig is.

Sigillum Salomonis, om dat de knobbels van den wortel van deze plant' naer by de gedaente van die van een zegel komt.

POLYGONUM ſive CENTINODIA.

Polygonum latifolium, C. B. Pit. Tournefort.
Polygonum mas, Dod.
Polygonum, *ſive Centinodia*, J. B.
Sanguinaria centumnodia, Adv. Lob.
Polygonum mas vulgare, Ger. Raii Hiſt.
Polygonum mas vulgare majus, Park.
Centumnodia, Brunf.
Sanguinalis maſcula, Geſn. Hort,
Herba Proſerpinaca, *à ſerpendo*, Apuleio.

* Zie Pl. XVIII. Fig. 2.

In 't Franſch *Renouée* of *Centinode*.

In 't Nederduitſch *Kreupelgras*, *Varkensgras*, *Duizendknop*, *Knoopgras*.

*Is eene plant, welke verſcheide lange ſtelen een voet of anderhalf hoog ſchiet; zy zyn dun, rond, vaſt, taei, bynaer altyd op de aerde kruipende en liggende, zelden regt, met verſcheide vry dicht by een ſtaende knobbelen voorzien, en met bladeren bekleedt, die langwerpig, ſmal, ſpits toeloopende, groen, aen zeer korte ſtelen gehecht en over en weder geplaeſt zyn. De bloemen komen uit den ſchoot der bladeren voort, en zyn kleen, yder uit vyf witte of purperachtige of roode helmſtyltjes beſtaende, door eenen trechterswyze geſneden kelk ondersteunt. Wanneer deze bloem is afgevallen, volgt haer een vry groot kaſtanjebruin zaed, aen drie kanten verheven, en in een zaedhuisje beſloten, dat aen de bloem' voor een' kelk' gedient heeft. De wortel is lang, vry dik naer de grootte van de plant', enkel, hard, houtachtig, met verſcheide vezelen voorzien, ſterk in de aerde vaſtgehecht, en t'zamentrekkende van ſmaek. Deze plant groeit op onbebouwde plaetſen, en is zeer gemeen langs de wegen. Zy beſluit veel olië en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende, goed om de bloedſtortingen, den buik- en roodeloop en de braking te ſtuiten, wanneer zy in een afkookſel gebruikt word. Zy dient ook uitwendig voor de wonden.

Polygonum, *à πολὺ*, *multum*, *& γόνυ*, *genu*, als of men zeide *Plant met vele kniën*, omdat de ſtelen van 't Varkensgras verſcheide knobbels hebben, welke hun als kniën dienen om op de aerde te ruſten.

Centumnodia, *vel Centinodia*, omdat deze plant met een groot getal knobbelen voorzien is.

Sanguinaria, *vel Sanguinalis*, *à ſanguine*, omdat deze plant zeer goed is om het bloed te ſtelpen.

POLYPODIUM.

Polypodium, J. B. Raii Hiſt.
Polypodium vulgare, C. B. Pit. Tournef.
Polypodium majus, Dod.
Polypodium primum, Lugd.

* Zie Pl. XVIII. Fig. 3.

In 't Franſch *Polypode*.

In 't Nederduitſch *Boom-Varen*, *Eike-Varen*.

* Is eene plant, wier bladers naer die van 't Mannetjes-Varen gelyken, maer zy zyn veel kleener, tot aen de rib in lange en ſmalle deelen diep ingeſneden, en op den rug als met een aenklevend, roodachtig, en by kleene hoopjes vergaderd ſtof bedekt. Dit ſtof is volgens den Heer Tournefort, die het met een vergrootglas heeft beſchouwt, eene verzameling van de vruchten der plant', of bolronde en vlieſachtige dopjes, die zich in twee deelen als eene zeepdoos openen, en uit hunne holligheit eenige kleene zaedjes laten vallen. De wortel is lang, eens kinds vinger dik, kruipende, met vezelen zoo fyn als hair voorzien, van buiten donker van kleur', en van binnen groen-achtig, door verſcheide kleene uitwaſſen of wratten verheven, bros, zoet en ſpeceryachtig van ſmaek, maer die niet aengenaem is. Deze plant groeit op de ſtammen van oude boomen, en aen oude muren. De wortel word onder de geneesmiddelen gebruikt; de beſte en meeſt geachtſte is die, welken men gevlochten vind aen 't onderſte van de Eikeboomen, op die plaetſen, alwaer de ſtam zich als een vork ſplyt. Men noemt hem in 't Latyn *Polypodium quernum aut quercinum*, in 't Franſch *Polypode de Chêne*, en in 't Nederduitſch *Eike-Varen*.

Men moet den verſchen, welgevoeden, dikken en die gemaklyk gebroken word uitkiezen. Men zuivert hem van zyne vezeldraedjes, eer dat hy gebruikt word. Hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is laxerende, openende, opdroogende, goed om de verſtoppingen van de lever, milt en darmſcheil weg te nemen, voor de ſcheurbuik, en zwaermoedigheit, voor de kropgezwellen; men gebruikt hem in poeder of afkookſel.

Polypodium, *a πολὺ*, *multum*, *& πούς*, *pes*, als of men zeide *Plant met vele voeten*, omdat de wortel van Boom-Varen zich aen de boomen en muren hecht door middel van zyne vezelen, welke als zoo vele klaeuwtjes of pootjes zyn.

POLYPUS.

Polypus.

Octa-

* Zie Pl. XVIII. Fig. 4.

Octapodia.
Asinus marinus.

In 't Franſch *Polype*, *Poulpe.*

In 't Nederduitſch *Veelvoet.*

Is een groote zeeviſch, die naer eene Spaenſche Zeekat gelykt; hy heeft agt lange dikke pooten, die hem dienen om te zwemmen, te kruipen, en 't geen hy eten wil, aen den mond te brengen. Deze pooten ſtaen van malkanderen af, maer worden door een dik vlies t'zamengevoegt, 't welk tuſſchen hen zich uitſtrekt, en hen vaſthecht; de vier middelſte zyn de grootſte, overtreffen in dikte eens menſchen arm, en zyn langs de lengte verheven door eene dubbele ry van uitwaſſen, die als kleene horentjes zyn uitgeholt; de vier andere pooten worden *brachia*, *crura*, *cirri*, *barba* genaemt. De oogen zyn boven op twee van deze pooten geplaetſt, of gelegen, en de mond is in 't midden, en met tanden voorzien; hy draegt op den rug een lang pypwyze gemaekt lichaem, dat hem voor een roer dient, wanneer hy zwemt, en dat hy nu regts dan links doet hellen naer de plaetſen, waer naer toe hy zwemmen wil. Zyn vleeſch is met geene ſchynbare huid bedekt, ſponsachtig, vol holen en gaten, hard en moeijelyk om te verteren. Dees viſch word in de Adriatiſche Zee gevonden, en aeſt op ſchulpviſſchen, en menſchen-vleeſch, wanneer hy het kan bekomen, op vruchten, kruiden, en bemint de olie: hy heeft gelyk de Spaenſche Zeekat omtrent zyne maeg eene blaes, met een zwart of donker-rood vocht vervult, 't welk hy uitſchiet, wanneer hy zich wil verbergen: zyne eijers zyn die van de Spaenſche Zeekat gelyk, maer wit van kleur'; hy heeft veel olie, waterdeelen, en vlug en vaſt zout in zich.

Zyn vleeſch, gebraden en gegeten, is goed voor 't wind-kolyk.

Polypus, *à πολὺ*, *multum*, *& πῦς*, *pes*, als of men zeide *Viſch*, *die veel voeten of pooten heeft.*

POLYTRICHUM.

Polytrichum vulgo, Cæſ.
Trichomanes, *ſive Polytrichum officinarum*, C. B. Pit. Tournef.
Trichomanes, *ſive Polytrichum*, J. B.
Trichomanes, Dod.
Trichomanes mas, Tab.

In 't Franſch *Polytric.*

In 't Nederduitſch *Weder-dood.*

* Is eene plant, welke verſcheide kleene, ronde, dunne, zwartachtige, broſſe ſtelen of ribben ſchiet, waeraen zeer kleene bynaer ronde, een weinig gekorven, teêre blaedjes in orde vaſt zyn gehecht, die op den rug met vry veel kleene lichaempjes zoo fyn als ſtof bedekt zyn, welke volgens den Heer Tournefort, die de zelve met het vergrootglas heeft naergezien, de vruchten der plant' zyn, in eenige ſchubbetjes gewonden, tuſſchen de welke verſcheide bolronde zaedkasjes of dopjes gevonden worden, met een veerachtig ſnoertje voorzien, dat door zyne t'zamentrekking zich los maekt, en de dopjes berſten doet, waer in eenige zaden beſloten zyn; de wortels zyn vezels zoo fyn als hair, en zwart. Deze plant groeit by de fonteinen, op de kanten der beken, tegens oude muren, op rotſen; zy blyſt den geheelen winter door groen; zy heeft veel olie en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende, goed voor de borſt, zuiverende, dienſtig voor de miltziektens, en om de maendſtonden af te dryven.

Polytrichum, *à πολὺ*, *multum*, *& θρὶξ*, *capillus*, als of men zeide *zeer hairig kruid*, omdat de Wederdood eene van de vyf ſoorten van kruiden is, die men Venus- of Vrouwen-hair noemt.

POMACEUM.

Pomaceum, in 't Franſch *Cidre*, in 't Nederduitſch *Appeldrank*, is ſap van appelen door gisting wynig gemaekt. De Appeldrank ka nvan alle ſoorten van appelen bereidt worden, maer men acht in deze gelegenheit beter zekere appels, die men in Normandie in de velden en tuinen aenkweekt; deze appels zyn gemeenlyk van zoo eene ſchoone kleur', dat zy de voorbygangers ſchynen te nodigen om ze te proeven; maer zy hebben een' ſcherpen en wraugen ſmaek, die den mond toetrekt, en belet, dat men ze niet eten kan. Zy beſluiten meer wezentlyk zout in zich dan de goede appels, en de appeldrank, welken men daer van maekt, word zeer lang in zyne deugzaemheit bewaert.

Wanneer de appels ryp zyn, dat in den herfſt geſchied, verplettert men ze geheel onder een' molenſteen, en men perſt 'er het ſap zeer ſterk uit

* Zie Pl. XVIII. Fig. 5.

uit, en laet het giften op de zelve wys als het druivenfap, waervan de Wyn gemaekt word. Het wezentlyk zout der Appelen, door verplettering en uitperfing in beweging gebragt, verfpreid, verdunt, en zet de oliachtige deelen uit, welke het op zynen doorgang in dit fap ontmoet, zoodat het die in een' geeft verandert: maer dewyl deze werking van dit wezentlyk zout niet kan gefchieden, ten zy dat het in 't begin een' grooten tegenftand vind, van wegen de takachtige en in elkander verwarde deeltjes van de olië, die de zure punten des zouts omwinden, zoo gefchied 'er eene opbruizing van dit vocht, die duurt, tot dat de zoutpunten, die kleene mesjes genaemt konnen worden, de oliachtige deelen zoodanig hebben ingefneden en verdunt, dat zy zich eenen vryen doortocht gemaekt hebben. Als dan gefchied 'er, het zout met geenen vyand meer hebbende te ftryden, en zelfs verftompt zynde of als in de olië, die het tot eenen geeft gemaekt heeft, ingeflorpt, geene fchynbare beweging noch gifting, en de vocht word helder.

Dewyl het Appelfap veel flymiger dan dat van de druiven is, daerom word ook zoo veel geeft niet gehaelt uit den Appeldrank, als van den Wyn; maer deze geeften zyn van een' en den zelven aert en eigenfchap.

De befte Appeldrank word in laeg Normandië, maer voornamentlyk naerby Bayeux gemaekt. Hy moet helder en klaer zyn, en eene fchoone goudgele kleur, een' vry aengenamen appelreuk, en een' zoeten en fcherpen fmaek hebben. Dees is de gemeenfte drank der Noormannen; hy maekt bynaer zoo ras dronken als de wyn, en de dronkenfchap duurt veel langer, om dat de geeften van den Appeldrank met zich naer de herfenen verheven hebben een lymich gedeelte des Appels, 't welk belet, dat zy zoo ligt niet als die van den wyn verdreven worden. Men ziet de Boeren in Normandië drie achtereen volgende dagen dronken blyven, wanneer zy te veel van den Appeldrank gedronken hebben, en op 't einde van de dronkenfchap in flaep vallen, omdat het waterachtige flym van den Appeldrank, in de kleene pypjes der herfenen na de vervlieging der geeften zynde overgebleven, op zekere wys de diergelyke geeften verdikt, en hunne beweging bykans vermindert, gelyk als gefchied, wanneer men een weinig flaepkruid of Opium heeft gebruikt.

De Appeldranken, welke het meeft gegift hebben, zyn zoo zoet niet, omdat, de olië door de gifting veel verdunt zynde, zy de zenuwen der tonge zoo aengenaem niet kittelen, maer deze Appeldranken zyn veel fterker dan de andere, en maken raffer dronken, en geven meer geeften. De kenners of proevers van den Appeldrank en voornamentlyk de Boeren van Normandië achten deze meerder dan de zoete Appeldranken: men noemt ze gemeenlyk Caffetête, dat is, hoofdige dranken, die na de herfenen vliegen, omdat zy heel fchielyk dronken maken, en fchuins doen gaen die genen, welke daer van te veel gedronken hebben.

Men haelt den Appeldrank over als den wyn, en trekt 'er Brandewyn af, die de zelve hoedanigheden heeft als de Brandewyn, die van den wyn word gemaekt; maer hy word zoo veel niet geacht, omdat hy juift zoo fmakelyk niet is, en om dat de geeften zoo fyn niet zyn. Daer kan ook een azyn van gemaekt worden gelyk als van den wyn gemaekt word.

Indien men uit liefhebberye eene ontleding van den Appeldrank maken wil, zoo zal men eerftelyk door overhaling eene vry groote meenigte zwavelachtigen geeft daer af trekken, maer van den eenen meer, van den anderen minder, naer hunne fterkte, daerna veel waterdeelen, eindelyk blyft 'er een extract of uittrekfel over, waer uit men door een fterk vuur een weinig geeft en dikke olië zal dryven. De drooge klomp, welke op den grond van 't diftilleervat is overgebleven, moet gekalcineert worden, en vervolgens in 't water koken, welk vocht men zal doorzygen en uitdampen, dan zal 'er op den grond een weinig alkalyn zout overblyven, dat met het zout van wynfteen overeenkomt.

De Appeldrank is goed voor de borft, verfterkt het hart, is bevochtigende en zeer dorftleffchende, goed voor de zwaermoedigheit.

Men laet het uitgeperfte overfchot van de Appelen in water giften, en maekt 'er eenen tweeden Appeldrank van, dien men kleenen Appeldrank noemt, welke is bevochtigende, verkoelende, meer dan de andere den dorft lesfchende, en niet dronken makende. Dees is de gewoonlyke drank der Vrouwen, men laet het ook den zieken gebruiken.

POMPHOLYX.

Pompholyx.
Nil.
Nihili album.
Capnites, Bulla cadmica.
Calamites.

In

In 't Franſch *Calamine blanche.*

In 't Nederduitſch *Witniet.*

Is een witte, ligte bloem van koper, die gevonden word hangende aen 't dekſel van den ſmeltkroes, waer in men het koper met den Kalamynſteen heeft laten ſmelten om geel koper daer van te maken. Het word ook aen de tangen der Gieteren gevonden; maer het zy uit achteloosheit van deze droogery te verzamelen, 't zy dat de Werkbazen het in 't vuur laten vallen, als zy hunne kroezen open doen, men ziet het zelden by de Droogiſten, waerom wy genoodzaekt zyn de Tutia in de plaets te gebruiken.

Het Witniet moet wit, ligt en bros zyn.

Het is zuiverende, opdroogende, goed voor de wonden en oogziektens: men gebruikt het niet veel als uitwendig in zalven. Sommigen geven het in van eene halve tot twee ſcrupels voor afgaende koortſen; het doet vry geweldig braken.

POMUM ADAMI.

Pomum Adami, Matth.
Poma Adami, J. B.
Pomum Aſſyrium, Ad.
Malus Adami, C. B. Raii Hiſt.
Malus Aſſyria, *vel Poma Adami*, Park.

In 't Franſch *Pomme d'Adam.*

Is eene ſoort van Limoen- of Citroenboom, welke eene vrucht draegt als een Oranjeappel, maer veel grooter, donkerer-geel, en zoo ſterk niet riekende. Hare ſchel is matiglyk dik, ongelyk, en heeft verſcheide barſten, welke naer beten gelyken. Haer vleeſch komt met dat van den Citroen over een, is vol ſap, en komt in ſmaek den Oranjeappel naerby, maer is zoo aengenaem niet. Men teelt dezen boom in de tuinen in warme landen.

Zyne vrucht is openende, goed voor de ſcheurbuik, graveel, gedurige en afgaende koortſen.

Pomum Adami, omdat de vrucht van dezen boom barſten heeft, die naer beten gelyken, welke ſommige Ouden gelooft hebben te zyn teekens of blyken van die, welke de eerſte menſch in den appel deed, als of deze vrucht de merkteekens van de ongehoorzaemheit Adams droeg.

Malus Aſſyria, omdat dees boom uit Aſſyrië in andere landen is overgebragt.

POPULAGO.

Populago, Tab. Pit. Tournefort.
Caltha paluſtris, J. B. Raii Hiſt.
Caltha paluſtris flore ſimplici, C. B.
Caltha paluſtris vulgaris ſimplex, Park.
Chryſanthemum, Lon.
Tuſſilago altera, Ang. Tur.
Chelidonia paluſtris, Cord. Hiſt.
Epimedium, Dodonæi, Thal.
Farfugium, Caſt.

Is eene plant, wier bladers naer die van het Speenkruid gelyken, maer zy zyn viermael grooter en duurzamer, zoo ſchielyk niet afvallende, breed, bynaer rond, glad, donkergroen, ligtelyk op hunne kanten gekerft: tuſſchen deze ſchieten ronde, takachtige ſtelen ter hoogte omtrent van een' voet, dragende bloemen van verſcheide blaedjes, die als een roosje geſchikt zyn, en eene glinſterende goudgele kleur hebben. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer vruchten, waervan yder uit verſcheide korrelen beſtaet, die naer beneden gebogen, hooſdswyze by een vergadert, en als eene ſtar geſchikt zyn. Yder korrel beſluit verſcheide zaedjes, die doorgaens eenigzins lang zyn. De wortel beſtaet uit vele, vry dikke, witachtige vezelen. Deze plant groeit in de moeraſſen, op de kanten der beken, en op andere waterachtige plaetſen.

Zy is zuiverende, verkoëlende, wondheelende, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Men heeft deze plant genaemt *Populago*, *à Populo*, *Populierboom*, omdat zy gemeenlyk tuſſchen de Populierboomen groeit.

POPULUS.

Populus, in 't Franſch *Peuplier*, in 't Nederduitſch *Populierboom*. Is een groote boom, waervan drie ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Populus alba, Dod. Ger. Park. J. B.
Populus alba latifolia, Lob.
Farfarus antiquorum, Bellon.
Populus alba majoribus foliis, C. B. Pit. Tournefort.
Populi prima ſpecies, Ang.

In 't Franſch *Peuplier blanc*, of *Peuplier à larges feuilles.*

In 't Nederduiſch *Witte Populierboom* of *Abeelboom.*

* Zy klimt, en neemt haren aenwas in weinig tyds, en ſchiet vele takken naer om hoog: haer baſt is glad, effen, witachtig: het hout is wit en ligt om te klooven: de bladers zyn breed, diep ingeſneden en hoekig, bynaer met die van den Wyngaerd overeenkomende, maer veel kleener, groen, van boven glad en zonder hair, van onderen wit en wolachtig als de Hoefbladers, aen lange ſtelen vaſtgehecht; de bloeſems zyn lang, uit verſcheide blaedjes beſtaende, en met eenige helmpjes vol ſtof beladen; de wortels verſpreiden zich op de oppervlakte der aerde, en, dewyl zy zich niet heel diep vaſthechten, loopt de boom gevaer van door de ſtormwinden geſchudt en ter nedergevelt te worden.

De tweede ſoort word genaemt

Populus nigra, Ger. Dod. C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Populus ſecunda, Ang.

In 't Franſch *Peuplier noir.*

In 't Nederduitſch *Zwarte Populierboom.*

Het hout is harder, ſterker, moeijelyker om te klooven, en geelachtiger of niet zoo wit als dat van de eerſte ſoort', met een' gladden baſt' bedekt; zy ſchiet in 't begin der lente botten of beginſels van bladeren, omtrent zoo groot als kappers, langwerpig, ſpits toeloopende, geel-groen, lym- of harſtachtig, aen de vingeren klevende, vry aengenaem van reuk: deze worden in 't Latyn *Oculi ſeu Gemmæ Populi nigri*, en in 't Franſch *Yeux de Peuplier* genaemt. Deze knoppen of botten ontwinden zich in breede bladers, die als de eerſte bladers van Klimop ſpits toeloopen, maer zoo dik niet, een weinig rondom gekerft, effen, glad, blinkend-groen, en door lange en dunne ſtelen vaſtgehecht zyn. Dees boom is onvruchtbaer of mannetje, en draegt niet als bloemen of katjes zonder vruchten; of is vruchtbaer of wyfje, en draegt niet als vruchten zonder bloemen.

* Zie Pl. XVIII. Fig. 6.

De bloeſems of katjes van den zwarten Populierboom Mannetje komen met die van den witten Populierboom over een, en zyn rood- of witachtig van kleur'.

De vruchten van den zwarten Populierboom Wyfje zyn langwerpige, vliezige, groene zaedhuisjes, als by hoopjes geſchikt, en openen zich onder 't rypen in twee omgekromde deelen, welke zaden in zich ſluiten, die met een kuiſje voorzien zyn.

De wortels van den zwarten Populierboom, ſchieten dieper in de aerde dan die van den witten Populierboom, en houden den boom veel ſterker vaſt; hy is ook gemeenlyk grooter, dikker, en regter, om dat de wortels, die dieper zyn, meerder voedſel uit de aerde ontfangen, en meer aen den boom' overbrengen.

De derde ſoort word genaemt

Populus tremula, C. B. Pit. Tournef.
Populus Libyca, Ger. Park.
Populus Libyca Plinii, Κερκὶς Theophraſti, J. B.
Cercis Theophraſti, *ſive Populus Libyca* Plinii, Cluſ. Hiſt.

In 't Franſch *Tremble.*

In 't Nederduitſch *Ratelaer.*

Dees boom gelykt meer naer den zwarten dan witten Populierboom; zyne bladers zyn bynaer rond, op de kanten ingeſneden, hard, zwartachtig, aen lange ſtelen vaſtgehecht, bynaer altyd bevende of ſchuddende, zelfs in ſtil weder, waerom men deze ſoort van Populierboom *Populus tremula, Ratelaer* genaemt heeft; de bloeſems of katjes zyn langer en zwarter dan die van de andere ſoorten; de wortels dalen vry diep in de aerde.

De Populierboomen groeijen op vochtige en modderige plaetſen, op de kanten der rivieren, zee en vyveren.

De baſt van den witten Populierboom is zuiverende, goed voor de heupjigt, moeijelykheit in 't water maken, en voor de verbrandheit; hy word uit- en inwendig gebruikt.

De botten van den zwarten Populierboom zyn goed om te verzachten, en de pyn te ſtillen, uitwendig gelegt. Zy geven den naem aen de Populierzalve.

De bladers van den zwarten Populierboom worden van ſommigen dienſtig geacht om de jichtpynen te verzachten, wanneer zy gekneuſt

kneuſt en op het pynelyke deel gelegt worden.

PORCELLUS INDICUS.

Porcellus Indicus, Jonſt. in 't Franſch *Cochon d'Inde*, is een viervoetig dier van grootte als een middelmatig Konyn, en dat ſommigen onder de ſoorten van Konynen ſtellen; zyn bek is ſpits toeloopende; zyne tanden gelyken naer die van de ratten; zyne ooren zyn kleen en rondachtig; zyn lyf is vry dik, meer met varkensborſtelen dan gemeene hairen bedekt; zyne beenen zyn korter dan die van het Konyn; de voorſte pooten hebben zes klaenwen, en de achterſte vyf; het heeft geenen ſtaert; zyn geſchreeuw is een geknor naerby dat van 't gemeene Varken komende, maer niet zoo ſterk; het eet allerhande ſoorten van kruiden, vruchten, haver, zemelen; het drinkt weinig, en onthoud zich van 't water vele dagen achter een. Wat aengaet de vermenging van zyne ſoort'; een mannetje is voor agt of negen wyfjes genoeg, en zy werpen hunne jongen als de Konynen. Dit dier word gemeenlyk in Indië in Nieuw Spanje, op de bergen en andere plaetſen gevonden, maer word in alle ſteden van Europa opgebragt en opgevoedt; het vleeſch is taei, zonder veel ſmaek, en moeijelyk om te verteren.

Sommigen achten het vleeſchnat goed voor den roodeloop, en om de pis af te dryven.

PORCUS MARINUS.

Marſuinus.
Phocæna.
Turcio.
Sus maris.

Porcus marinus, in 't Franſch *Marſouïn* of *Cochon de mer*, in 't Nederduitſch *Zeevarken*, *Meerzwyn*, is eene ſoort van Dolfyn, of een groote langwerpige viſch, wiens ſnuit naer dien van een Landzwyn gelykt, en waer mede hy desgelyks in de aerde vroet; dees viſch komt dikwils met den vloed in de rivieren, en word gemeenlyk in de rivier de Seine omtrent Rouaen gezien; zyne kleur is geelachtig; hy is zeer vet; men eet zyn vleeſch, maer het is niet zeer lekker, en kan niet wel verteert worden. Het vet word geſmolten, en met eenig welriekend kruid gemengt, 't geen men olië van Zeevarken noemt.

Het is verzachtende, ontbindende, pynſtillende, goed voor de koude zinkingen.

PORPHYRION.

Porphyrion is een blaeuwe of geſchakeerde Watervogel, van grootte als een haen; zyn bek is dik, puntig en purperachtig; hy draegt eene kam op 't hoofd, en heeft lange ſchenkels, en geſpleten pooten, waervan yder uit vyf klaeuwen beſtaet; zyn ſtaert is zeer kort; hy eet de viſſchen, die hy achterhalen kan.

Zyn vet is verzachtende, ontbindende, pynſtillende.

Porphyrion, *à πορφύρα*, *purpura*, omdat dees vogel eene kleur heeft, die naerby 't purper komt; of liever *Porphyrion*, *à porphyrite*, *Porphierſteen*, ter oorzake van zyne geſchakeerde of gemarmerde kleuren, die naer den Porphierſteen gelyken.

PORPHYRITES.

Porphyrites, in 't Franſch *Porphyre*, in 't Nederduitſch *Porphierſteen*, *Wryfſteen*, is eene ſoort van zeer harden en verſcheidentlyk gekleurden marmerſteen; hy groeit in de ſteengroeven of mynen van Egypten; hy word voor zuilen, tafelen, vyzelen, en verſcheide andere dingen gebruikt.

Hy is goed om den venusbrand te ſtillen, indien een wel glad gemaekt ſtuk daer van op den bilnaed word gelegt; hy is opdroogende, wanneer hy fyn gewreven en onder zalven of plaeſters gemengt word.

Porphyrites, *a πορφύρα purpura*, omdat de Porphierſteen ſomtyds purperachtig van kleur is.

PORRUM.

Porrum, Dod. J. B. Park. Raii Hiſt.
Porrum commune, Matth. Ger.
Porrum capitatum, Fuch. Tur.
Porrum commune capitatum, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Poireau.*

In 't Nederduitſch *Prei*, *Parei*, *Kleen Look.*

Is

Is een zeer gemeen Moeskruid, wiens wortel vier of vyf vingers lang, en een of twee duimen dik, bynaer langrond, en uit verſcheide witte, gladde, blinkende, aen malkanderen gehechte vliezen is t'zamengeſtelt; hy groeit, verheft, en ontwind zich, en verandert in bladeren, die een voet lang, vry breed, plat of gootwyze gevouwen, en bleekgroen van kleur' zyn: tuſſchen deze verheft zich een ſteel vier of vyf voeten hoog, een vinger dik, ſtevig, vaſt, ſappig, op zynen top met een' grooten bos kleene, witte, naerby het purper komende bloempjes voorzien, yder uit zes blaedjes beſtaende, die een klokje verbeelden, dat aen een voetſteeltje vaſt is. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, komen in der zelve plaets driehoekige zwarte vruchten, van binnen in drie huisjes verdeelt, die met langwerpige zaden zyn vervult. De wortel is van onderen met verſcheide vezelen voorzien. De geheele plant riekt naer Uije; zy word in de tuinen geteelt; zy bevat een lymig ſap, en heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

De Parei is inſnydende, doordringende, openende, ontbindende, zy verwekt het ſpeekſel, de pis, en de maendſtonden; zy verdryft de opſtygingen, en is goed voor de ſlangebeten, om de verbrandheit, de ambeijen, en 't geruiſch der ooren te genezen, en de ryping der zweren te bevorderen; zy word uit- en inwendig gebruikt.

Porrum, Grace, πράσον, a πρώω, accendo, ik ontſteck, als of men zeide, *Plant, die veel hitte in het lichaem veroorzaekt.*

PORTULACA.

Portulaca, in 't Franſch *Pourpier*, in 't Nederduitſch *Porcelein*, is eene plant, waervan twee ſoorten zyn, eene tamme en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Portulaca, Tur. Cord. in Dioſcor.
Portulaca latifolia, ſeu ſativa, C. B. Pit. Tournefort.
Portulaca hortenſis latifolia, J. B.
Portulaca domeſtica, Matth.
Portulaca major & ſativa, Dod.

Zy ſchiet dikke, ronde, regte, teêre, ſappige, gladde, roodachtige, blinkende ſtelen, omtrent een voet hoog, die zich in eenige takken verdeelen, en bladers dragen, welke over en weder gefchikt, langwerpig of bynaer rond, vry breed, ſmerig, vleezig, glad, blinkende, van kleur' wit-of geelachtig, lymig en eenigzins zuurachtig van ſmaek zyn. De bloemen zyn kleen, yder uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes t'zamengeſtelt, bleek van kleur', en door een' kelk onderſteunt, die uit een eenig ſtuk beſtaet, en eenigzins de gedaente van een' myter heeft. Nadat de bloem is afgevallen, komt 'er eene kleene vrucht te voorſchyn, naer eene afchkruik gelykende, en grasachtig van kleur'. Deze vrucht opent zich in twee deelen, die kleene zwarte zaden inſluiten. De wortel is enkel en vezelachtig. Deze plant word in de moestuinen op een' vetten grond aengekweekt.

De tweede ſoort word genaemt

Portulaca ſylveſtris, Dod. Matth.
Portulaca anguſtifolia, ſive ſylveſtris, C. B. Pit. Tournefort.
Portulaca ſylveſtris minor, ſive ſpontanea, J. B.
Portulaca ſponte naſcens, Cord. Hiſt.

Zy ſchiet verſcheide kleene, roodachtige ſtelen, die ter aerde nederliggen, en bladers dragen gelyk als die van de tamme Porcelein, maer veel kleener: zy waſt zonder aenkweeking' in de tuinen en op de wynbergen.

De eene en andere Porcelein hebben veel waterdeelen en olië, maer weinig zout in zich. De tamme Porcelein is meeſt in gebruik; men bedient zich in de Geneeskunde van haren teêren ſteel, bladeren, en zaed; zy is goed voor de wormen, om de ſcherptens der borſt te verzachten, het bloed te zuiveren, en voor de ſcheurbuik.

Portulaca, à portula, kleen poortje, of *deurtje*, omdat men eenige overeenkomſt in het fatſoen van 't blad van deze plant' met een kleen poortje of deurtje gevonden heeft.

Sommigen noemen de Porcelein *Porcellana, a porco, varken*, omdat de varkens dit kruid beminnen.

POTAMOGETON.

Potamogeton rotundifolium, C. B. Pit. Tournefort.
Fontalis major latifolia vulgaris, Park.
Potamogiton, Raii Hiſt.
Potamogeton rotundiore folio, J. B.

Potamo-

Potamogeton latifolium, Ger.
Pontalis, *ſive Potamogeiton*, Dod.

In 't Franſch *Epi-d'Eau.*

In 't Nederduitſch *Fonteinkruid.*

Is eene Waterplant, die verſcheide lange, dunne, ronde, knobbelachtige, takkige ſtelen ſchiet: de bladers, die in 't water groeijen, zyn lang, ſmal, als die van 't Hondsgras; maer wanneer de plant boven het water is opgewaſſen, worden zy breed als die van de Weegbree, bynaer eirond van gedaente, ſpits toeloopende, zenuwachtig, van eene bleek-groene blinkende kleur', boven op het water dryvende als die van de Plompen, en aen lange ſtelen vaſtgehecht: tuſſchen deze bladers verheffen zich voetſtelen, welke de airen der bloemen ondersteunen, die uit vier kruiswyze geſchikte blaedjes beſtaen, en rood- of purperachtig van kleur' zyn; deze airen zyn van twee aen twee regt tegen malkander over geplaetſte bladeren verzelt. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer de zaden, die vier aen vier op de wys van een hoofdje zyn opgehoopt; deze zaden zyn langwerpig, vry groot, aen 't eene einde ſpits toeloopende, hard, roodachtig, en met een wit merg vervult. De wortels zyn dik, rond, knobbelig, wit, kruipende, zich in den grond diep onder 't water uitſtrekkende, en met fyne vezelen voorzien. Deze plant groeit in de moeraſſen en vyveren; zy heeft veel waterdeelen, middelmatiglyk olië, en weinig zout in zich.

Zy is verkoelende, verdikkende, t'zamentrekkende, goed voor den roodeloop, wanneer zy in een afkookſel gebruikt word; zy dient ook uitwendig voor de vurige ſchurftheit, en andere jeukingen der huid.

Potamogeton, *ex ποτάμος*, *fluvius*, *& γείτων*, *vicinus*, als of men zeide *Gewas 't welk naerby de rivieren*, of *op waterachtige plaetſen groeit.*

Fontalis, omdat het ook naerby de fonteinen groeit.

POTENTILLA.

Potentilla, Park. C. B.
Potentula, *ſive Argentina*, J. B.
Pentaphylloides argenteum alatum, *ſeu Potentilla*, Pit. Tournef.
Argentina, Dod. Ger.
Anſerina, Trag. Tab.

Pentaphylloides Argentina dicta, Raii Hiſt.

In 't Franſch *Argentine.*

In 't Nederduitſch *Ganſerich*, *Gensryk*, *Zilverkruid*, *Zilverſchoon.*

* Is eene ſoort van Pentaphylloides, of eene plant, welke uit haren wortel' bladers ſchiet, die naerby die van de Agrimonie komen, en langs eene rib by paren zyn geſchikt, op hunne kanten getandt, van onderen glad en groen, van boven met kleene, witte, zilververwige hairtjes voorzien; tuſſchen deze bladers groeijen ook andere zeer kleene blaedjes van de zelve gedaente; zy ſchiet nog uit haren wortel' kleene kale ſtelen, welke zich over de aerde verſpreiden als die van de Aerdbeziën, zich vaſthechten en wortel vatten, en daerna bladers dragen. De bloemen groeijen op andere kleene hairige ſteeltjes, die tuſſchen de bladers opſchieten. Deze bloemen zyn vry groot, en komen geheelyk met die van 't Vyfvingerkruid overeen, yder uit vyf rondachtige, gele, rooswyze geſchikte blaedjes beſtaende, en met verſcheide helmſtyltjes in 't midden voorzien; hier op volgt eene bynaer ronde vrucht, t'zamengeſtelt uit verſcheide zaden, die op de wys van een hoofdje zyn by een gehoopt, en door den kelk der bloem' omwonden; de wortel is lang en dun. Deze plant groeit op grazige plaetſen, in de weiden, tegen de heggen, op de wegen. Zy bloeit in den zomer, en heeft geenen ſchynbaren reuk of ſmaek. Zy beſluit veel waterdeelen, middelmatiglyk zout en olië in zich.

Zy is t'zamentrekkende, verkoelende, zuiverende, goed voor de bloedſtortingen, buikloopen, en den ſteen.

Zy verzacht de tandpyn, en is wondheelende.

Potentilla, *a potentia*, *macht*; men heeft dezen naem aen de Ganſerich gegeven, ter oorzake van hare groote krachten.

Argentina, *ab argento*, *zilver*, omdat de zon, op de bladers van dit gewas ſchynende, de zelve van onderen wit en als zilver glinſterende vertoont.

Anſerina, *ab Anſere*, *Gans*, omdat de Ganzen de Ganſerich veel beminnen.

POTE-

* Zie Pl. XVIII. Fig. 7.

POTERIUM.

Poterium, Matth. Caſt. Lugd.
Tragacantha altera, *Poterium forte* Cluſio, J. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.
Tragacantha Granatenſis foliis incanis deciduis flore albo, Moriſ.
Tragacanthæ affinis lanuginoſa, *ſive Poterium*, C. Bauhin.
Spina hirci minor, Ger.
Tragacantha altera ſeu minor, *Poterion forte* Dioſcoridis, Park.

In 't Franſch *Barbe-Renard.*

In 't Nederduitſch *Boksdoorn.*

Is een kleene heeſter, of een lage ſtruik, die naer de plant gelykt, waer uit de Gom Dragant voortkomt, en die daer van eene ſoort is; hy ſchiet vele takken omtrent een voet hoog, die buigzaem en dun, in 't breede uitgebreidt, witachtig, en, zoo lang zy nog teêr zyn, wolachtig, en met verſcheide lange witachtige doornen bezet zyn. De bladers zyn zeer kleen, rond, wit, wolachtig, en groeijen twee aen twee op eene rib, die met eene ſtekende punt eindigt. De bloemen zyn als die van de peulvruchten, wit, yder door haren kelk ondersteunt, die als een getand horentje is gemaekt; wanneer deze bloem is afgevallen, volgt haer eene peul volgens de lengte in twee huisjes verdeelt, die met eenige zaden van gedaente gemeenlyk als eene kleene nier zyn vervult. De wortel is lang, takkig, buigzaem, met een' zwarten baſt' bedekt, van binnen wit, ſponsachtig, gommig, en zoetachtig van ſmaek. Dit gewas grooit in Kandië op bergachtige, drooge, dorre en onbebouwde plaetſen.

De wortel is goed om te heelen, en t'zamen te lymen; hy word uit- en inwendig gebruikt.

PRASIUS.

Praſius.
Praſſius.
Praſitis.

Is een groenachtige, blinkende, maer eenigzins ſchitterende, koſtelyke ſteen, die ſommigen *Mater ſmaragdi* noemen, omdat hy bynaer altyd den Smaragd in zich ſluit.

Daer zyn drie ſoorten van Praſius; eene, die geheel groen is; eene andere, die met kleene roode vlekken is geſpikkelt; en eene, die eenige kleene witte ſtralen heeft; de eene, en de andere groeijen in Ooſt- en Weſtindië, Bohemen, en op verſcheide andere plaetſen. Dees ſteen is in geene groote waerdye by de Juweliers of Diamantſlypers.

Hy word geacht als de Smaragd goed te zyn om het vergift tegen te ſtaen, en het hart te verſterken; maer men moet van den eenen of van den anderen geene andere werking verwachten als die van 't Alcaliſch zout, wanneer hy kleen gewreven of gepoedert word. Men kan hem geven om de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels. Men kan 'er zich ook uitwendig van bedienen om de wonden te zuiveren en op te droogen.

Praſius, *à πράσος*, *porrum*, omdat dees ſteen de kleur van Pareije heeft.

PRIMULA VERIS.

Primula veris major, Ger.
Primula veris odorata flore luteo ſimplici, J. B. Pit. Tournefort.
Primula pratenſis, Lob.
Verbaſculum pratenſe odoratum, C. B.
Herba paralyſis, Caſt. Brunf.
Paralyſis vulgaris pratenſis flore flavo ſimplici odorato, Park. Parad. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Primevere*, *Primerole*, *Coucou.*

In 't Nederduitſch *Sleutelbloemen*, *Hemelſleutel*, *Sint Pieterskruid*, *Witte Betonie.*

* Is eene plant, in 't begin der lente bladers ſchietende, die langwerpig, breed, ruuw in 't aenraken, gerimpelt, en op den grond verſpreidt zyn; tuſſchen deze verheffen zich een of meerder ſtelen eene hand hoog of een weinig hooger, rond, een weinig hairig, kael, of zonder bladeren, op hunnen top enkele maer ſchoone, gele, riekende bloemen dragende, van gedaente als pypen, die in haer bovenſte gedeelte wyd open ſtaen. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, komen in hare plaets eironde vruchten

* Zie Pl. XVIII. Fig. 8.

ten of doppen, die ronde, zwarte, kleene zaedjes in zich ſluiten. De wortel is vry dik, ſchilfer- en roodachtig, t'zamentrekkende van ſmaek, aengenaem en ſpeceryachtig van reuk, met lange witte vezelen voorzien. Deze plant groeit in de velden, weiden, boſſchen, naerby de beken; haer ſmaek is een weinig ſcherp en bitter. Zy heeft wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.

Zy is goed om de herſenen, zenuwen en gewrichten te verſterken, voor de vloeijingen en zinkingen, en voor de geraektheit; wanneer zy inwendig gegeven, en uitwendig gelegt word.

Men heeft den naem van *Primula veris* aen deze plant' gegeven, om dat zy eene van de eerſte is, die in de lente bloeit.

PROPOLIS.

Propolis, is een Maegdewaſch, of eene ſoort van roodachtige of gele Maſtik, dat de Honigbyen maken, en waer mede zy de ſpleten van hunne korven bepleiſteren en ſtoppen, als om te beletten, dat de lucht en koude daer niet inkomen. Deze ſtoffe is bros, en heeft een' reuk, die naerby dien van de Populierbotten komt; zy heeft een weinig vlug zuur zout en veel olië in zich.

Zy is ettermakende, verdunnende, ontbindende, en word gebruikt om de gezwellen te doen doorbreken, om de ſtukjes yzer, die in de huid ſteken, naer zich te trekken, en voor de kwaedaertige zweren; zy word onder de zalven en plaeſters gemengt; men laet 'er ook den damp van ontfangen, terwyl men ze op het vuur warm maekt, voor den verouderden hoeſt, welken zy verzacht en ſtilt.

PRUNUM.

Prunum, in 't Franſch *Prune*, in 't Nederduitſch *Pruim*, is eene vrucht, waervan vele ſoorten zyn, die onderſcheiden worden van de plaetſen, alwaer zy groeijen, van hare gedaente, grootte, kleur' en ſmaek; zy zyn alle vry bekent. Ik zal hier niet ſpreken als van de zwarte Pruimen van Damaſt, welke wy in de Geneeskunde gebruiken. Men noemt ze in 't Latyn

Pruna parva dulcia atrocærulea, C. B.
Pruna Damaſcenia noſtratia, Bellon.

Zy zyn van eene middelmatige grootte, rond, vleezig, met eene zwarte ſchelle bedekt; haer vleeſch is rood, ſappig, aen den ſteen niet klevende, vry goed van reuk, zoet en aengenaem van ſmaek; haer ſteen is kleen, langwerpig, beenachtig, en ſluit eene kleene, bynaer ronde of eironde pit in zich, die aengenaem en bitterachtig van ſmaek is. Deze Pruimen wasſen aen eene ſoort' van Pruimboom van eene middelmatige hoogte en dikte, welke in't Latyn genaemt word

Prunus ſativa fructu parvo dulci atrocæruleo.

In 't Franſch *Prunier de Damas noir.*

In 't Nederduitſch *Zwarte Pruimboom van Damaskus.*

Zyne bladers zyn langwerpig, rondachtig, vry breed, een weinig op hunne kanten getandt. De bloem beſtaet uit vyf rooswyze geſchikte bladeren, en is wit van kleur'. Men teelt dezen boom in de tuinen.

De Pruimen van Damaſt worden omtrent den herfſt ryp; zy moeten uitgekozen worden vry groot, wel gevoedt, ryp, nieuwlyk afgeplukt, en aengenaem van ſmaek en reuk; zy hebben veel waterdeelen, olië, en wezentlyk zout in zich. Men laet in Tourenne en omtrent Bourdeaux eene groote meenigte van deze Pruimen op den oven droogen, welke men 's winters door geheel Vrankryk uitdeelt, en deze noemt men kleene gedroogde Pruimen, waer van de nieuwe, vleezige, mergachtige, zachte, ſmakelyke moeten worden uitgekozen.

De verſche of gedroogde Pruimen van Damaſt zyn bevochtigende, verzachtende, laxerende, wanneer zy in een afkookſel of op zich zelve gebruikt worden.

Men vind dikwils op de Pruimen, van welke ſoort' zy mogen zyn, eene witte, blinkende, doorſchynende gom, welke men Gom van den Pruimboom noemt; de Kooplieden mengen ze dikwils onder de Arabiſche gom, waer mede zy in kleur' en krachten veel overeenkomſt heeft.

Zy is goed voor den ſteen, 't graveel-kolyk, om de borſt te bevochtigen, het ſpeekſel te verwekken, in een poeder of ſlym genomen; deze Gom word ook gebruikt om 't hair te krullen.

Men heeft deze ſoort van Pruimen genaemt *Pruna Damaſcena*, *Pruimen van Damaſt*, omdat de eerſte uit Damaskus de hoofdſtad van Syrië zyn overgebragt geweeſt.

PRUNUS SYLVESTRIS.

Prunus ſylveſtris, C. B. Ger. J. B. Dod. Park. Raii Hiſt. Pit. Touref.
Prunus ſylveſtris vulgaris, Trag.
Spinus, Virgilio.

In 't Franſch *Prunier ſauvage.*

In 't Nederduitſch *Sleedoorn* of *Wilde Pruimboom.*

Is een kleen boompje, of doornachtig heeſtergewas; zyn baſt is grys, naerby het purper komende; zyne bloemen groeijen eer dan de bladers, en zyn kleen, ſneeuwwit, teêr, bitter, yder uit vyf blaedjes en eenige helmſtyltjes in 't midden t'zamengeſtelt. De bladers komen met die van den tammen Pruimboom overeen, maer zyn veel kleener, harder, en t'zamentrekkende van ſmaek; wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene Pruimen, van grootte als eene groote druif, bynaer rond of eirond, zwart en naerby 't blaeuw komende van kleur', men noemt ze Sleepruimen; haer vleeſch is hard, groenachtig, t'zamentrekkende of wrang van ſmaek; het beſluit eenen ſteen in zich, die zoo groot als die van eene kers, en eirond of een weinig langwerpig is. De wortel is houtachtig, zwart, en verſpreid zich aen alle zyden. Dit gewas groeit gemeenlyk in de heggen, velden, op onbebouwde plaetſen; het heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zyn hout, bladers en vruchten zyn zeer t'zamentrekkende, goed voor den roodeloop, en andere buikloopen; men kneuſt de Sleepruimen, waer uit een ſap geperſt word, 't welk men op een weinig vuur laet verdikken, totdat het zoo hard zy als het Drop of Sap van Soethout; dit uittrekſel word *Acacia noſtras*, of *Acacia Germanica* genaemt, het word voor de ware Ægyptiſche Acacia, als zy ſchaers is, genomen.

De *Acacia noſtras* moet wel gedroogt, en zwart zyn, en vry wel over een komen met het Drop, 't welk by de Droogiſten verkocht word, ook zeer t'zamentrekkende en zuurachtig van ſmaek.

Het is goed voor de bloedlozingen, buikloop, braking, en om het vergift tegen te ſtaen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Prunus komt van 't Griekſch προύνη, 't welk de zelve zaek beteekent.

PSEUDOACACIA.

Pſeudoacacia vulgaris, Pit. Tournefort.
Arbor ſiliquoſa Virginenſis ſpinoſa locus noſtratibus dicta, Park.

In 't Franſch *Acacia.*

Is een groote boom, die door de uitgeſtrektheit en ſchoonheit zyner takken, door den goeden reuk van zyne bloemen, en de ſchaduw, welke hy geeft, een van de aengenaemſte cieraden der tuinen maekt; men zoude hem *Glycyrrhyſa arboreſcens* konnen noemen, omdat hy van het Soethout niet verſchilt als daer in, dat hy een boom, en het Soethout een kruid is; zyne bladers zyn langwerpig, by paren op eene rib, die door een enkel blad eindigt, in orde geſchikt; zyne bloemen zyn ſchoon, lang, als die van de peulvruchten, wit, van een' zachten, en zeer aengenamen reuk; wanneer zy zyn afgevallen, volgen haer platte peulen, die zaden van gedaente als eene kleene nier in zich ſluiten.

Men meent, dat de eerſte Acacia, die in Vrankryk is geweeſt, door de zorg van Jan Robin uit Amerika in den Koningklyken tuin te Parys is overgebragt, alwaer hy nog dik, groot, en krachtig gezien word: men noemt hem om deze reden *Acacia Robini*; uit dezen zyn alle andere Acacia te Parys voortgeteelt.

Zyne bloemen zyn verzachtende, laxerende, openende, ontbindende. Zyn wortel is goed voor de borſt.

Pſeudoacacia, a ψεῦδος, *falſum, & Acacia*, als of men zeide *Valſche Acacia.*

PSEUDOCORALLIUM.

Pſeudocorallium, in 't Franſch *Faux Corail*, in 't Nederduitſch *Valſch Koraël*, is een verſteend gewas, dat als het Koraël op de rotſen, in zee voortkomt en groeit. Daer zyn verſcheide ſoorten van; eenige zyn hard als het Koraël, maer met luchtgaetjes, aſchverwig van kleur', en in verſcheide takken verdeelt, die met wratten en blaesjes zyn bezaeit; deze ſoort word *Pſeudocorallium verrucarium* genaemt. De andere zyn wanſchiklyk, ſchieten geene takken, en hebben eenigzins de gedaente van eene Kampernoelje, en zyn van eene yle, ligte, broſſe zelfſtandigheit, aſchverwig, gemeenlyk met eene witte ſponsachtige, ſmaekloose, alkaline korſt bedekt.

Het

Het valſche Korael word gebruikt om de tanden ſchoon te maken, en te verſterken.

PSEUDODICTAMNUM.

Pſeudodictamnum, Matth. Dod.
Pſeudodictamnum floribus verticillatis, Ad. Lob.
Pſeudodictamnus verticillatus inodorus, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Faux Dictamne.*

In 't Nederduitſch *Valſche Dictamnus.*

Is eene plant, die vele kleene, dunne, knobbelige, ruige, witachtige ſtelen ſchiet; hare bladers zyn bynaer rond, komende eenigzins met die van den oprechten Dictamnus van Kandië overeen, en gelyk als die met eene witte wolle bedekt; de bloemen zyn bekswyze gemaekt, wervelswyze of by kringen of verdiepingen rondom den ſteel geſchikt, en purperachtig van kleur'; elk van haer is eene pyp van boven in twee lippen geſneden, en wanneer zy zyn afgevallen, volgen haer langwerpige zaden. De wortel is dun, houtig en vezelachtig. Deze plant word in de tuinen geteelt, en heeft veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Hare bladers zyn opdroogende, en met krachten begaeft, welke bykans die van den waren Dictamnus gelyk, maer veel zwakker zyn.

Pſeudodictamnum, *à* ψεῦδος, *falſum*, *&* *Dictamnum*, als of men zeide *Valſche Dictamnus.*

PSITTACUS.

Pſittacus, in 't Franſch *Perroquet*, *Papegay*, in 't Nederduitſch *Papegaei*, is een vogel van grootte gemeenlyk of een weinig grooter dan een Exter, groen of geſchakeert van kleur'; hy heeft een' grooten kop, groote oogen, een' grooten, zeer ſterken, en als een haek gekromden bek, eene breede tong; zyne ſchenkels zyn kort, zyne pooten groot, en met kromme en ſterke nagelen als de roofvogels gewapent. Hy treed langzaem; zyn ſtaert is lang en ſchoon. Dees vogel komt voort in Indië, Malabar, Java, Calecut en Morenland; daer zyn verſcheide ſoorten van, die door hunne grootte, en kleuren verſchillen; zy worden in Europa overgebragt, alwaer zy zoo wel als in Indië leven; men voed hen met koren, vruchten, en brood in wyn geweekt; zy eten zeer gemaklyk, omdat zy het bovenſte kaekbeen beweeglyk, en zoodanig geleedt hebben, dat, alhoewel het onderſte kaekbeen veel korter dan het bovenſte is, zy nogtans 't zelve tot aen het einde van den hoek van dit bovenſte uitſtrekken konnen; zy zyn leerzaem, en men leert hen praten en onderſcheidentlyk zingen; de Peterſelie is voor hun een vergift. De Indianen eten de Papegaeijen; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed voor de vallende ziekte, gegeten of in een vleeſchnat genomen; maer zy worden in de Geneeskunde zelden gebruikt.

Zyn drek, gedroogt en in poeder ingenomen, is goed om de zenuwen te verſterken, en voor de ſtuiptrekkingen; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Men gelooft, dat *Pſittacus* afkomſtig is van *Pſittaces*, eene vermaerde ſtad omtrent de rivier Tigris gelegen.

Perroquet, komt van Perret of kleene Pieter, en *Papegay*, als of men zeide, een vogel waerdig om den Paus aengeboden te worden.

PSYLLIUM.

Pſyllium, in 't Franſch *Herbe aux puces*, in 't Nederduitſch *Vlooikruid*, is eene plant, waer van drie ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Pſyllium primum, Ang.
Pſyllium Indicum foliis crenatis, Park.
Pſyllium Dioſcoridis, *vel Indicum crenatis foliis*, C. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.

*Zy ſchiet eenen ſteel ter hoogte omtrent van een' voet, die rond, en een weinig ruuw, omtrent den wortel hout- en roodachtig, en in vele kleene takken verdeelt is; de bladers zyn langwerpig, ſmal, ſpits toeloopende, ruig, getandt, zenuwachtig, en eenigzins als die van 't Gravinnekruid met uitſtekende aenhangſelen voorzien; hare toppen dragen kleene kopjes of korte airen, waer aen kleene en wolachtige bloemen van eene bleek-gele blinkende kleur' zyn vaſtgehecht; yder van deze bloemen is eene

* Zie Pl. XVIII. Fig. 9.

eene pyp van boven wyd open, en in vier deelen geſneden. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets eene vrucht of een vlies-achtige ſtaert, zaden in zich ſluitende, die kleen, langwerpig, zwartachtig, glad, zacht in 't aenraken, en blinkende zyn, en de gedaente van vlooijen hebben. De wortel is lang, dun, en vezelig.

De tweede ſoort word genaemt

Pſyllium alterum, Matth.
Pſyllium majus ſupinum, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Pſyllium majus ſemper virens, Park.
Pſyllium ſemper virens, Lob. Ger. Raii Hiſt.

Zy ſchiet rank- hout- en takachtige ſtelen, die ter aerde nederliggen, en met bladeren van gedaente als die van de Hertshoren zeer beladen, voor 't gezicht aengenaem, maer hairig en witachtig groen zyn; de bloemen, vruchten en zaden zyn als in de eerſte ſoort'. De wortel is lang, houtig, hard, en met vezelen voorzien.

De derde ſoort word genaemt

Pſyllium vulgare, Park.
Pſyllium majus erectum, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Pſyllium, *ſive Pulicaris herba*, Ger.
Pulicaria herba, Lugd.
Plantago caulifera Pſyllium dicta, Raii Hiſt.

Zy ſchiet eenen of meerder ſtelen ter hoogte van omtrent een' voet, regt, rond, ruig, hard, takachtig, en met bladeren voorzien, welke twee aen twee tegen malkander over ſtaen, en bynaer als die van de Hyſſop zyn gemaekt, maer ſmaller, ruig, en zenuwachtig als die van de Weegbree: uit den oorſprong van deze bladeren komen lange, dunne voet-ſtelen, die op hunnen top korte airen dragen, welke uit verſcheide kleene, bleeke, met die van de voorgaende ſoorten overeenkomende bloempjes beſtaen; zy worden ook gevolgt van vliesachtige doppen, die zaedjes naer vlooijen gelykende in zich ſluiten; de wortel is enkel, wit, en vezelig. Deze laetſte ſoort van Vlooikruid is zeer gemeen; hare toppen zyn ſomtyds een weinig lymig in 't aenraken.

De ſoorten van Vlooikruid groeijen natuurlyk op onbebouwde plaetſen, in de velden, op de kanten der wynbergen, naerby de zee, zy worden ook op verſcheide plaetſen geteelt ter oorzake van het zaed, 't welk in de Geneeskunde gebruikt word.

Men moet het verſch, welgevoedt, zuiver en zacht in 't aenraken verkiezen; het beſluit veel olië, en vlug en wezentlyk zout in zich.

Het is ſlymig, zuiverende, laxerende, als het in poeder gebruikt word, men trekt 'er een ſlym uit, wanneer het in warm water geweekt word; en men bedient zich van dit ſlym in eene bloedſpouwing', bloed- en zaed-loopen; het word ingenomen of ingeſpuit.

Pſyllium, *a ψύλλα*, *pulex*, *vlooi*, omdat het zaed van deze plant' bykans de gedaente en kleur van eene vlooije heeft.

PTARMICA.

Ptarmica, Ger.
Ptarmica vulgaris, Park.
Ptarmica vulgaris, *folio longo ſerrato*, *flore albo*, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Ptarmica vulgaris, *ſive pratenſis*, Cluſ. Hiſt.
Draco ſylveſtris, *ſive Ptarmica*, Dod.
Dracunculus pratenſis ſerrato folio, C. B.

In 't Nederduitſch *Wilde Dragon*, *Wilde Bertram*, *Wild Tandkruid*.

Is eene plant, die gemeenlyk anderhalf voet hoog waſt, maer ſomtyds tot vier voeten hoog opſchiet; zy geeft een' enkelen, dunnen, ronden, hollen, vry ſterken ſteel, van onderen tot boven met lange bladeren als die van de Dragon voorzien, die rondom met ſcherpe tanden gekartelt, ruuw, van kleur' donker groen en blinkende, en van een' heeten ſmaek gelyk als die van de Bertram zyn; de top van dezen ſteel verdeelt zich in eenige loten of kleene takjes, die op hunne toppen geſtraelde witte bloemen dragen, als zeer vaſt geſloten ruikers gemaekt, gelyk die van 't Duizendblad, maer grooter; wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene zaedjes; de wortel is lang en vezelig. Deze plant groeit op ſteen- berg- en ſchaduwachtige plaetſen, op de kanten der velden, in de weiden; zy heeft veel ſcherp wezentlyk zout en olië in zich.

Zy

Zy is een niesmiddel, wanneer zy in den neus geſtoken word, en verwekt 't ſpeekſel, als men ze kaeuwt; zy verligt de tandpyn.

Ptarmica, *a πτάρμος*, *ſternutamentum*, omdat dit gewas doet niezen, wanneer een blad daer van in den neus geſtoken word.

PUFFINUS.

Puffinus, in 't Franſch *Macreuſe*, in 't Nederduitſch *Meer-Eend*, is een vogel, zynde eene ſoort van Wild Eend; hy is van grootte als een gemeene Endvogel, donker van kleur', en ſomtyds geheel zwart; hy vliegt bezwaerlyk, maer wanneer hy uit eene plaets ſnellyk zich opheffen wil, onderſteunt hy zich op 't uiterſte van zyne vleugelen en pooten, en loopt op deze wys over de oppervlakte des watersmet eene groote vlugheit en ſnelheit; hy aeſt op 't Wier, bloedelooze diertjes, en ſchulpviſſchen; hy word in zeer groote meenigte in Schotland, Ierland, en in 't ganſche Noorden tot in Groenland, zelfs ook in Vrankryk gevonden; zyn vleeſch word viſch geacht, want het is geoorloft 't zelve in de vaſten te eten; het is goed van ſmaek, en van reuk als viſch, maer een weinig hard en taei, voornamentlyk als het dier oud is, waerom 't jong moet verkozen worden. Het Meer-Eend heeft veel vlug zout en olië in zich; het is zeer voedzaem, maer word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Sommigen hebben aen 't Meer-Eend den naem van *Zeeduivel* gegeven, omdat zyne veders zwart zyn, maer de zelve naem word aen een' anderen Zeevogel van de zelve kleur' gegeven.

PULEGIUM.

Pulegium, in 't Franſch *Pouliot*, in 't Nederduitſch *Polei*, is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Pulegium, J. B. Raii Hiſt.
Pulegium vulgatum, Ang.
Pulegium fœmina, Fuch. in Icon.
Pulegium latifolium, C. B. Pit. Tournefort.
Pulegium regium, Ad. Lob. Ger.
Pulegium vulgare, Park.

* Zy ſchiet vele vierkante, ruige ſtelen, die bynaer een voet lang, en waervan ſommige verheven zyn, en andere nederliggen, langs de aerde kruipen, en daer door vezels, die uit hunne knoopen komen, vaſt wortelen; de bladers zyn als die van de Majolein bynaer rond, maer zachter in 't aenraken, en zwartachtiger; uit hunnen oorſprong komen kleene takjes, of andere zeer dunne blaedjes; hare bloemen zyn rondom de ſtelen wervels- of ringswyze geſchikt, blaeuw of purperachtig, ſomtyds roodachtig, doch zeer zelden wit. Yder van deze bloemen is als een bek of eene pyp van boven in twee lippen geſneden. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene zaden; de wortel is vezelig. De geheele plant heeft een' ſterken, ſpeceryachtigen en aengenamen reuk, voornamentlyk wanneer zy bloeit; de ſmaek is ſcherp, en een weinig heet.

De tweede ſoort word genaemt

Pulegium anguſtifolium, C. B. Pit. Tournef.
Pulegium cervinum, Geſ. Hort.
Pulegium cervinum anguſtifolium, J. B. Raii Hiſt.
Pulegium alterum foliis oblongis, Dod.
Pulegium anguſtifolium, ſive cervinum, Lob. Park.

In 't Nederduitſch *Herten Polei.*

Zy verſchilt van de voorgaende daer in, dat de bladers langwerpig, en ſmal zyn, en in gedaente naerby die van 't Varkensgras komen; en dat de ſtelen dun, rond en roodachtig zyn.

De eene en andere ſoort groeijen op moeraſſige bebouwde of onbebouwde plaetſen; zy hebben veel fyne olië, en vlug zout in zich.

De Polei is openende, verdunnende, ontbindende, windbrekende, goed voor 't kolyk, en om de maendſtonden te verwekken, en de herſenen te verſterken.

Pulegium komt van *Pulex*, *vlooi*; want men zegt, dat de reuk van dit gewas de vlooijen verjaegt.

De Polei heeft veel overeenkomſt met de Kruis en Munt.

PULEX.

* Zie Pl. XVIII. Fig. 10.

PULEX.

Pulex, in 't Franſch *Puce*, in 't Nederduitſch *Vlooi*, is een bloedloos diertje, 't welk allen menſchen laſtig valt, en van geen nut is. Zy is genoeg bekent; hare gedaente, grootte, en kleur gelyken naer die van het Vlooizaed; haer kop is kleen, haer bek groot en als een Olifantsſnuit ſpits toeloopende: zy ſteekt 't vleeſch, en zuigt 'er 't bloed uit, en werpt het door 't achterdeel eenige afſtand van zich, waer van daen de roode vlekken voortkomen, die zy op de huid nalaet, nadat zy de zelve gebeten heeft. Zy zoekt warme plaetſen, waerom zy zich in de kleederen en kameren onthoud; zy is moeijelyk te vangen, omdat zy met eene groote ſnelheit ſpringt; dees ſprong geſchied door middel van hare pooten; de Heer Hook, Engelsman, heeft er zes waergenomen, waervan yder drie gewrichten heeft, wier ſchikkingen geheel verſchillen; want de geledingen van de twee voorſte pooten gaen en ſchieten geheel in malkander; die van de middelſte pooten hebben hare uitgeſtrektheit geheel verdeelt, maer de achterſte pooten hebben hunne geledingen over malkanderen gebogen als het been en de dye van een menſch. Wanneer de Vlooi ſpringen wil, ſtrekt zy op den zelven tyd hare pooten uit, en deze onderſcheiden geledingen, die te gelyk als zoo vele veeren komen los te ſpringen, veroorzaken dezen ſprong. Het is te verwonderen, dat zoo dunne en ſyne veeren eene genoegzame veerachtige kracht voortbrengen om de Vlooi omtrent twee hondertmael hare hoogte te doen ſpringen. Ik heb by Mejuffrouw Cuſſon te Parys in de Sint Jacobsſtraet eene Vlooi gezien van eene middelmatige grootte, aen een kleen zilver ſtuk geſchut geketent, 't welk zy voorttrok; dit ſtuk geſchut was een halve nagel lang, een neſtelbeſlag dik, hol, maer zeſtig of tagtigmael zwarer dan de Vlooi; het was door twee kleene radertjes ondersteunt, en had naeuwkeuriglyk de gedaente van een groot ſtuk geſchut, 't welk in den oorlog gebruikt word. Men lei ſomtyds buskruid op het ſtukje geſchut, en ſtak het aen zonder dat de Vlooi verſchrikt ſcheen. Haer Meeſteres bewaerde haer in een kleen fluweele doosje, 't geen zy in haer zak droeg, en voedde haer zonder moeite met haer dagelyks eenige half kwartiers uurs op haren arm te zetten, van waer de Vlooi eenige druppels bloeds zoog zonder bynaer gevoelt te worden. De winter deed haer ſterven, alhoewel zy warm bewaert wierd.

Men verdryft de Vlooijen, of men doodze met zalven, waer in Kwikzilver gemengt is, met zwavel en andere middelen, die men gebruikt om de ſchurft te genezen.

Pulex, *a pullo*, *zwart*, omdat de Vlooi zwart is.

PULMO MARINUS.

Pulmo marinus, in 't Franſch *Poumon marin*; in 't Nederduitſch *Zeelong*, is een ſponsachtig en ligt lichaem, van gedaente als eene long; de Natuurkundigen hebben het onder 't getal der Zoophyten of Diergewaſſen geſtelt, alsof 'er zoodanige gevonden wierden; dit is de oorzaek, waerom men gelooft heeft, dat de Zeelong waerlyk leefde, omdat men haer zag in zee verroeren en bewegen, bynaer als verſcheide bloedelooze diertjes doen; maer deze beweging is alleen door 't water veroorzaekt, 't welk, in de openingen van deze ſponsachtige ſtoffe doordringende en eenig geweld tot zynen uitgang makende, de deelen beurtlings opblaeſt, omdat het door verſcheide kromtens loopt, eer dat het eenen vryen uitgang vinden kan; de zelve zaek gebeurt ook aen de Spons en verſcheide andere dergelyke ſtoffen.

De Zeelong dryft boven op het water, en men geeft voor, dat zy onweder voorſpelt; hare kleur is glinſterende als Kryſtal met blaeuw vermengt; hare zelfſtandigheit is zoo bros, dat zy bezwaerlyk geheel van 't water kan genomen worden; zy ſchynt een verdikt ſlym te wezen, en het is waerſchynlyk, dat zy niet als een lymig uitwerpſel der zee is, opgehoopt en door de zon in gedaente eener longe verhardt. Wat 'er van zy, zy is een *Phoſphorus*, want zy verlicht den nacht, en indien men 'er ſtokken over wryft, zoo worden zy ſchitterende, en verwekken op de huid, wanneer men ze aenraekt, eene jeukte, en eenen zeereuk. De Zeelong heeft veel vlug en vaſt zout, en olië in zich.

Zy is een *depilatorium*, dat is, wanneer zy op de ruige huid gelegt word, doet ze het hair uitvallen. Men kalcineert ze, en maekt 'er een loog met veel water van, dat gedronken zynde goed is voor den ſteen, en om de maendſtonden, en de pis af te dryven.

PULMONARIA.

Pulmonaria, in 't Franſch *Pulmonaire*, in 't Nederduitſch *Longekruid*, *Onzer Vrouwen Melkkruid*, is eene plant, waervan twee voorname ſoorten zyn, eene met breede, en eene met ſmalle bladeren.

De

De eerſte ſoort word genaemt

Pulmonaria maculoſa, Ger. Raii Hiſt.
Pulmonaria latifolia maculoſa, Park.
Pulmonaria Italorum ad Bugloſſum accedens, J. B. Pit. Tournef.
Pulmonalis, Dod.
Symphytum maculoſum, ſive Pulmonaria latifolia, C. B.

* Zy groeit omtrent een voet hoog, en ſchiet eenen of vele hoekige, ruige, purperachtige ſtelen, van gedaente als die van de Oſſetonge. Sommige van hare bladeren komen uit den wortel', zynde langs den grond verſpreidt en nederliggende; andere omvatten hunnen ſteel zonder ſteeltje; alle deze bladers zyn langwerpig, breed, ſpits toeloopende, door eene zenuw in hunne lengte doorloopen, met zacht en wollig hair voorzien, en den meeſten tyd met witachtige vlekken geteekent. De bloemen zyne kleene pypjes, die als bekkentjes van boven wyd open ſtaen, yder in vyf deelen geſneden, nu purperachtig, dan paers van kleur', in eenen kelk, die eene andere getande pyp is, beſloten. Deze bloemen worden onderſteunt vele te zamen door korte voetſteeltjes, en zyn boven aen de ſtelen vaſtgehecht. Wanneer deze bloem is afgevallen, volgen haer vier bynaer ronde zaden in den kelk ingeſloten. De wortel is vezelig als die van den Nieswortel, maer de vezels zyn meer verſpreidt, ſomtyds dikker, en zeer lymig van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt.

Pulmonaria anguſtifolia cæruleo flore, J. B. Pit. Tournef.
Pulmonaria anguſtifolia 2. *aut* 3. Cluſ. Ger. Raii Hiſt.
Symphytum maculoſum, ſive Pulmonaria anguſtifolia cærulea, C. B.

Zy verſchilt van de andere ſoort' daer in, dat de bladers ſmaller, en bynaer die van de wilde Oſſetonge gelyk, maer zachter, hairig, en zonder ſteel zyn. De bloemen zyn in 't begin purper- en roodachtig; maer wanneer zy geheel opengegaen zyn, verkrygen zy eene zeer ſchoone blaeuwe kleur. De wortel beſtaet uit dikke vezelen, die in 't begin witachtig zyn, maer in 't verouderen zwart worden, en een' zoeten ſmaek hebben.

Het een en 't ander Longekruid waſt in de boſſchen op de wynbergen, ſchaduwachtige en bedekte plaetſen. Hunne bladers zyn gemeenlyk gevlekt of met witte vlekken geſpikkelt, doch ſomtyds niet. Zy hebben veel waterdeelen, olië, maer weinig vlug zout in zich.

Zy zyn bevochtigende, zuiverende, wondheelende, goed voor de ziektens der longe en borſt, om het ſpeekſel te verwekken; zy worden in een afkookſel gebruikt, of ook uitwendig gelegt.

Pulmonaria, à pulmone, omdat men tuſſchen de marmelingen, die zich op de bladers vertoonen, met die van de longe eenige overeenkomſt vind, en omdat het Longekruid voor de longeziektens zeer goed is, en veel gebruikt word.

PULSATILLA.

Pulſatilla, Dod.
Pulſatilla vulgaris, Ger. Lob.
Pulſatilla purpurea cæruleave, J. B. Raii Hiſt.
Pulſatilla folio craſſiore & majore flore, C. B. Pit. Tournefort.
Pulſatilla Danica, Park.
Herba venti, Trag.
Anemone ſylveſtris, Fuch.
Herba Sardoa, Dod.

In 't Franſch *Coquelourde.*

In 't Nederduitſch *Keukenkruid*, *Keukenſchel.*

Is eene plant, die fyn geſneden en hairige bladers ſchiet, welke naerby die van de wilde Pinxternaken komen, en aen lange, zeer hairige, van onderen roodachtige ribben zyn vaſt gehecht. Tuſſchen deze verheft zich een kleene ſteel ter hoogte van een' voet, rond, hol, met eene dikke wolle bedekt, drie of vier bladers dragende, die naer den top of hooger dan zyne helft kraegswyze zyn geſchikt. Zyn top onderſteunt eene enkele bloem, die uit zes groote, langwerpige, ſpitstoeloopende bladeren beſtaet, rooswyze geſchikt, purperachtig van kleur', van buiten ruig, van binnen zonder hair, en in 't midden voorzien van

* Zie Pl. XVIII. Fig. 11.

van een ſtampertje verzelt met gele helmſtyltjes, zwak en niet heel aengenaem van reuk. Wanneer deze bloem is afgevallen, word het ſtampertje eene vrucht, in de gedaente van een rondachtig, langhairig hoofdje, uit verſcheide zaden t'zamengeſtelt, die door eenen gebaerden ſtaert gelyk als een veder eindigen. De wortel is lang en ſomtyds een vinger dik, zwart, een weinig bitter en ſcherp van ſmaek. Deze plant groeit op ſteenachtige en onbebouwde plaetſen. Zy heeft veel zout en olië in zich.

Zy is zuiverende, ontbindende, goed voor de ſchurft, om de vochten te verdunnen, als zy uitwendig gelegt word.

Pulſatilla, *à pulſare*, *kloppen*, *ſtooten*, omdat deze plant gemeenlyk op verheven plaetſen groeit, alwaer de wind de bloem voortſtoot, en gedurig beweegt. Men heeft ze om de zelve reden *Herba Venti*, *Windkruid* genaemt.

PULVIS CORIARIUS.

Pulvis coriarius, in 't Franſch *Tan*, in 't Nederduitſch, *Run*, is de baſt van den Eikenboom tot een groſ poeder gebragt; de Leertouwers gebruiken het om het leêr te bereiden.

Het is t' zamentrekkende, opdroogende, goed om 't bederf tegen te ſtaen. Het word gebruikt om de doode lichamen te balſemen.

PUMEX.

Pumex, in 't Franſch *Pierre ponce*, in 't Nederduitſch, *Puimſteen*, *Dryfſteen*, is een ſteen of aerde, die door 't onderaerdſche vuur gekalcineert en door de Orkanen in zee geworpen is, alwaer hy dryvende gevonden word: daer zyn verſcheide ſoorten, als groote, kleene, ronde, platte, ligte, zware, gaeuwe, witte. De beſte zyn de grootſte, ligſte, zuiverſte; zy moeten doorluchtig, ſponsachtig, ziltig en draſſig van ſmaek, en met kleene naelden of ſtrepen vervult zyn.

Men vind ook Puimſteenen in Sicilië, omtrent den berg Veſuvius, waer uit zy opgeworpen zyn, en in Duitſchland aen de vereeniging van de Moeſel en Rhyn.

De Puimſteenen worden door de Perkamentmakers, Leêrbereiders en Tinnegieters gebruikt.

Zy zyn een alkali, zuiverende, opdroogende, en dienen voor de oude zweren, oogziektens, en om de tanden ſchoon te maken.

Pumex, *quaſi ſpumex*, *a ſpuma*, *ſchuim*, omdat dees ſteen gelyk als een t'zamengegroeid ſchuim verbeeld.

PUNICA.

Punica malus, in 't Franſch *Grenadier*, in 't Nederduitſch *Granaetboom*, is een heeſtergewas, waervan twee ſoorten zyn, eene tamme en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Punica quæ malum granatum fert, Cæſ. Pit. Tournefort.
Malus punica, J. B. Raii Hiſt.
Malus punica ſativa, C. B. Park.
Mata punica, *ſeu Granata*, Cord.
Malus granata, Rauwolff.
Granata, *ſive Punica*, Ger.

Zyne takken zyn dun, hoekig, en met eenige doornen bezet; zyn baſt is roodachtig; zyne bladers zyn kleen, en gelyken naer die van den Myrtus, maer zyn zoo puntig niet, door roodachtige ſteelen vaſt gehecht, vry ſterk van reuk als zy gekneuſt worden. De bloem is groot, ſchoon, rood naerby 't purper komende van kleur', uit vyf bladeren rooswyze in de ronde uitſnydſelen van den kelk geſchikt, als een kleen bloemkorfje verbeeldende; dees kelk is langwerpig, hard, purperachtig, van boven breed, en eenigzins de gedaente van een klokje hebbende; men noemt hem in 't Latyn *Cytinus*; zyn grond word eene vrucht, nadat de bloem is afgevallen. Deze vrucht word een groote ronde appel, voorzien met eene kroon' door de inſnydingen van 't bovenſte van den kelk gemaekt. De baſt is hard als leêr, purperachtig, van buiten donker, van binnen geel. Dees appel word in 't latyn genaemt.

Malum punicum, *ſeu Granatum*.

In 't Franſch *Grenadè*.

In 't Nederduitſch *Granaetappel*.

Hy is verdeelt van binnen in verſcheide huisjes vol kernen, die op malkanderen zyn geſtapelt, vleezig, ſchoon rood van kleur', vol zeer aengenaem ſmakelyk ſap, yder in hun midden een langwerpig, gemeenlyk ongeregeld geelachtig zaedje influitende.

Daer

Daer zyn driederlei soorten van Granaetappelen, die door hunnen smaek verschillen; sommige zyn zuur, andere zoet, en andere hebben eenen smaek, die half zoet en half zuur is, en wynig genaemt word. De eerste zyn genaemt *Granata acida*, de tweede *Granata dulcia*, de derde *Granata acidodulcia, seu vinosa.*

Men kweekt de Granaetappelboomen in de tuinen, en in 't byzonder in warme landen, als in Italië en Spanje.

De tweede soort word genaemt

Punica sylvestris, Cord. Hist. Pit. Tournef.
Malus punica sylvestris, C. B.
Malus punica agrestis, J. B. Raii Hist.
Pomum granatum sylvestre, cujus flores Balaustia, Anguil.

In 't Fransch *Grenadier sauvage.*

In 't Nederduitsch *Wilde Granaetboom.*

* Hy is een heestergewas met den voorgaenden overeenkomende, maer is ruwer en doornachtiger; men vergadert de bloemen, als zy in hare kracht zyn; deze worden *Balaustia*, in 't Fransch *Balaustes*, in 't Nederduitsch *Bloemen van den wilden Granaetboom* genaemt; zy worden gedroogt om ze te bewaren. Die, welke by de Droogisten verkocht worden, komen uit de Levant. De wilde Granaetboom groeit over al in warme landen. De Granaetappel heeft veel waterdeelen, olië en wezentlyk of zuur zout in zich.

Men moet de nieuwe, groote, schoone, wel bloeijende wilde Granaetbloesems, en die hoog van kleur' of purperachtig-rood zyn, verkiezen; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich,

Zy zyn goed voor den roode- spys- en buikloop, voor de breuken, om den zaedloop te stuiten, en voor de bloedspouwing'.

De bast van den Granaetboom is in 't Latyn *Malicorium* genaemt, als of men zeide *appelsleêr*; omdat dees bast zoo hard is als leder. Men heeft hem ook *Sidium*, σίδιον genaemt, *a Sidone agro*, omdat men 'er eertyds veel van uit de Sidonische velden haelde. Men moet hem nieuw, wel gedroogt, niet beschimmelt, en die hoog van kleur' en t'zamentrekkende van smaek is, verkiezen: hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich, en de zelve kracht als de Granaetbloesem.

Het sap van den zuren Granaetappel is meerder in de Geneeskunde geacht dan dat van de andere Granaetappelen; men gebruikt het om het hart te versterken, de braking en den buikloop te stuiten, en de gal neder te dryven; men laet den zieken de kernen van Granaetappelen uitzuigen.

Het zaed van den Granaetappel is t'zamentrekkende; het word in inspuitingen gebruikt.

Men vind in de zee een' zekeren harden versteenden appel, die tegens de rotsen groeit, en van gedaente en kleur' naer eenen Graenappel gelykt; men noemt hem *Zee-Granaetappel.*

Punica, à puniceo colore, omdat de bloem en vrucht van den Granaetboom eene roode kleur hebben.

Granatum, à granis, omdat de vrucht met kernen vervult is; of *Granatum, Granaetappel*, omdat 'er veel Granaetboomen in 't Koningkryk van Grenade in Spanje groeijen.

PURETTA.

Puretta, in 't Fransch *Purette*, is een Zeilsteenig poeder, zwarer dan zand, zwart, glinsterende, dat gevonden word aen het zeestrand op eene drooge plaets *Mortuo* genaemt, die op zekeren afstand van de stad Genua is gelegen. Men scheid het gemaklyk af van een zand van de zelve kleur', maer dat ligter is, en het zelve altyd verzelt, door middel van de punt' van een mes, dat met den zeilsteen is gestreken, en 't welk men 'er over houd. Het word weinig tyds na eenig groot onweder of eene buitengewone beweging der zee gevonden; het word gebruikt om over het geschreven papier te strooijen. Dit poeder is van den Heer Joblot, die het op de plaets met een vergrootglas onderzocht heeft, in zyne deelen zeer ongelyk gevonden; en alhoewel het zeer hard is, word het nogtans tusschen twee werktuigen van gehard stael verbryzelt, en als men het, dus fyn gemaekt, op een fyn bordpapier legt, en dat men 'er een' zeilsteen onder heen beweegt, zal dees steen het poeder bewegen als of het vylsel van yser of stael was. Dit poeder Puretta uit de zee komende maekt de vingers niet zwart, maer verbryzelt zynde gelyk gezegt is, maekt de zelve zwart: het roest niet in zout water, noch in zee water, noch in pis, noch in andere zure vochten; het sterk water, 't welk yzeren stael oplost, maekt zelf geene zichtbare uitwerking op het zelve,

* Zie P:. XVIII. Fig. 12.

het ſpringt niet als het in de vlam van eene kaers geworpen word, gelyk het vylſel van ſtael doet; deze proeven hebben den Heer Joblot doen beſluiten, dat dit poeder noch yzer, noch ſtael, noch hamerſlag is, gelyk ſommigen gelooft hebben.

Men werpt den Heer Joblot tegen, dat indien dit poeder zeilſteenig was, het zelve zich aen 't yſer, dat niet geſtreken is, hechten zoude, gelyk men ziet, dat de zeilſteen daer aen hangen blyft, dat nogtans niet geſchied.

Maer de Heer Joblot geeft hier op tot antwoord, dat dit gevolg niet doorgaet, dewyl de zeilſteen zich om geene andere reden aen het yzer, 't welk niet geſtreken is, vaſthecht, als omdat rondom 't zelve een vry merkelyke draeikring van onzichtbare ſtoffe, die zeilſteenig genaemt word, ontſtaet. Want dewyl de kleene korrels van de Puretta, of het poeder van den beſten zeilſteen, welken men vinden kan, geenen draeikring van deze zeilſteenige ſtoffe hebben, die de eenige oorzaek is van de wonderlyke uitwerkingen, welke men in dezen ſteen aenmerkt, zoo is het niet te verwonderen, dat het de uitwerking niet voortbrengt, die aen de ſtukken van dezen ſteen gezien worden.

PURPURA.

Purpura, in 't Franſch *Pourpre*, is eene ſoort van Kinkhoren of zeeviſch in een' ſchulp groeijende, die de gedaente van een' kromhoren heeft, waerom hy *Buccinum* genaemt word. Dees viſch heeft een' langen en hollen bek, waer door hy zyn voedſel trekt. Hy is met kringen omringt, die met punten zyn bezet, en waer in hy van de andere Kinkhorenen verſchilt. Zyne tong is lang, puntig en zoo ſterk, dat zy de andere ſchulpen doorboort, om de viſſchen, die daer in zyn, te eten. In 't midden van de keel is eene witte ader, met bloed van eene blinkende donker-roode kleur' vervult. Dit is het Purper, 't welk om te ſchilderen gebruikt word: de ſchulp is ruuw, op verſcheide plaetſen gebogchelt, van buiten geelachtig, van binnen wit. Hy word aen de rotſen vaſt gevonden; hy is gemeenlyk grooter dan die van de andere Kinkhorenen. Het vleeſch van dezen viſch is hard en moeijelyk om te verteren.

Hy is goed om den buikloop te ſtoppen; men wryft zynen ſchulp op een' porphierſteen tot een fyn poeder; hy is een alkali, goed om de ſcherptens der vochten te verzachten, de wonden op te droogen, en de tanden ſchoon te maken.

PUTORIUS.

Putorius, *ſeu Ichtis*, in 't Franſch *Putoire*, in 't Nederduitſch *Bunſing*, is eene ſoort van wild Wezeltje of een kleen viervoetig gedierte een weinig grooter dan een tam Wezeltje; zyn lyf is gelyk als dat van een Sabel of Moskoviſche Wezel, maar grooter, zyn hals dunner, zyn buik breeder; zyne huid is bedekt met hairen van verſcheide lengte, ſommige kort en geel, ſommige lang en zwart: zyn rug is gemeenlyk van eene Hazekleur'; zyn buik is zwart en zyne zyden geel, zyne pooten kort en zwart, zyn ſtaert is vry lang, dik, en zwart. Hy onthoud zich in woeſte plaetſen, wouden, aen zee- en rivierſtranden in de Noordſche landen. Hy leeft van ratten, vogelen, kikvorſchen, viſſchen, op deze laetſte is hy zeer verlekkert; hy geeft van zich eenen ſtinkenden reuk.

Zyn vleeſch uitwendig gelegt is ontbindende.

Putorius, *à putore*, *ſtank*, als of men zeide *ſtinkend dier*.

Ichtis; *a* ἰχθὺς, *piſcis*, *viſch*; men heeft dezen naem aen den Bunſing gegeven, omdat hy op de viſſchen zeer verlekkert is.

PYRACANTHA.

Pyracantha, Park.
Pyracantha, quibuſdam, J. B. Raii Hiſt.
Meſpilus aculeata amygdali folio, Pit. Tournefort.
Oxyacantha Dioſcoridis, *ſive Spina acuta pyri folio*, C. B.
Oxyacantha, Theophr. Ger.
Oxyacantha legitima, Ang.
Rhamnus tertius, Dioſcor. Lob. Ico.

Is eene ſoort van Miſpelboom of een doornachtig heeſtergewas, wiens baſt zwartachtig is. De bladers komen eenigzins met die van den Pereboom of Haegappelboom over een: ſommige zyn langwerpig en een weinig puntig, andere bynaer rond, op hunne kanten getandt, en eenigzins wolachtig. De bloem beſtaet uit vele rooswyze geſchikte bladeren van eene roodachtig-gele kleur'. Zyne vrucht is van grootte omtrent als die van den Sauceboom,

ceboom, maer bynaer rond, van kleur' goudgeel naerby het rood komende; zy heeft eene soort van kroon', is zuurachtig, en sluit langachtige zaden in zich. Dit heestergewas groeit in de heggen en tuinen.

Zyne vrucht is t'zamentrekkende, en goed om den buikloop te stuiten.

Pyracantha, a Pyro, Pereboom, & ἄκανθος, ex ἀκὴ, spina, als of men zeide *Doornachtige Pereboom*, omdat dees boom bladers draegt gelyk de Pereboom, en ook doornen.

PYRACEUM.

Pyraceum, in 't Fransch *Poiré* of *Cidre de Poire*, in 't Nederduitsch *Peredrank*, is een wynig helder vocht, dat naerby de kleur en den smaek van witten wyn komt. Het is gemaekt van uitgeperst sap van zekere wrange en scherpe Peren, welke in Normandië geteelt worden; dit sap word onder 't gisten wynig als de appeldrank en wyn, omdat zyn wezentlyk zout zyne oliachtige deelen verdunt, uitzet en vluchtiger maekt, en ze in geesten verandert; het maekt bynaer zoo ras dronken als de witte wyn, en men haelt 'er een brandewyn van over; het besluit ook een wynsteenig zout in zich, dat het in azyn kan doen veranderen door eene tweede gisting, wanneer het oud is.

De Peredrank opent, en dryft de pis af.

PYRETHRUM.

* *Pyrethrum*, in 't Fransch *Pyrethre* of *Racine Salivaire*, in 't Nederduitsch *Bertram*, is een wortel, die tot ons uit vreemde landen droog over gebragt word; daer zyn twee soorten van; de eerste en beste is in lange stukken, die omtrent een pink dik, rond, gerimpelt, van buiten graeuwachtig, van binnen witachtig, met eenige kleene vezelen voorzien, zeer scherp en heet van smaek zyn: zy groeit te Tunis, van waer onze Kooplieden de zelve ontbieden. De plant, die zy voortbrengt, word genaemt

Pyrethrum flore bellidis, C. B.
Pyrethrum officinarum, Adv. Lob. Ger.

De bladers zyn bynaer als die van de Venkel ingesneden, maer kleener, groen, en komen met die van de Peen overeen; tusschen deze verheffen zich kleene stelen, die op hunne toppen breede, wyde, gestraelde, vleeschkleurige bloemen dragen, van gedaente als die van Madelieven. Wanneer deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer kleene langwerpige zaden.

De tweede soort is een wortel omtrent een half voet lang, dunner dan de voorgaende, van buiten bruin-graeuw, van binnen witachtig, met eenige vezelen bezet, en draegt van boven als een' baerd gelyk die van Beerwortel. Dees wortel heeft een' scherpen en heeten smaek gelyk als de voorgaende. Hy word tot ons in kleene bosjes uit Holland en meer andere plaetsen overgebragt. Sommigen noemen hem *Pyrethre sauvage*, *Wilde Bertram*. De plant, welke hy draegt, word genaemt

Pyrethrum umbelliferum, C. B.

In 't Fransch *Pied d'Alexandre*.

Zy groeit ter hoogte omtrent van een' voet, de bladers zyn kleen, als die van de andere Bertram fyn ingesneden, maer geelachtig-groen van kleur'; de bloemen wassen op de toppen op de wys van zonneschermen, en zyn bleek-rood van kleur'.

De eene en andere wortel van Bertram hebben veel scherp zout en olië in zich; maer de eerste is sterker en krachtiger dan de tweede. Men moet verkiezen de nieuwe, dikke, welgevoede, die moeijelyk gebroken worden, en heet van smaek zyn. De Azynmakers gebruiken ze om azyn te maken. Wy gebruiken in de Geneeskunde niet als den eersten.

Hy is insnydende, verdunnende, openende, goed om de pis en 't zaed te verwekken, men legt een kleen stukje in den mond om veel speeksel te doen voortkomen, en de tandpyn te verligten. Het word onder de niespoeders gemengt.

Pyrethrum, a πῦρ, ignis, men heeft dezen naem aen de Bertram gegeven ter oorzake van zynen heeten smaek.

PYRITES.

Pyrites.
Pyrimachus.
Quis.

In 't Fransch *Mondique*, of *Pierre à feu*, of *Pierre d'Arquebusade.*

In 't Nederduitsch *Vuursteen.*

* Zie Pl. XVIII. Fig. 13.

Is eene ſoort van koperachtig Marcaſite of een harde, zware ſteen, die vuur geeft, als hy tegen het yzer geſlagen word; zyne kleur is graeuw, met kleene gele en flikkerende vlekken bezaeit; hy word in Italië in de kopermynen gevonden; het Roomſche Koperrood word daer uit gehaelt. Daer word ook een vuurſteen in de kleiachtige aerdens van Paſſi naerby Parys gevonden.

Om het Koperrood uit dezen ſteen te halen, is het noodig, dat hy eenige maenden in de open lucht gelegt word, opdat een zuur zich ongevoelig in de openingen indringende, zyne deelen uitzet en het zout daer door meer ontloſſelyk maekt: gedurende die tyd word het in eene ſoort van gebluſchte kalk verandert, waer uit men het Koperrood haelt, met het zelve verſcheidemael in water af te waſſchen, en door een graeuw papier te klenzen, verders moet het uitgedampt en gekriſtallizeert worden, gelyk als in het Salpeter geſchied.

De vuurſteen is zuiverende, t'zamentrekkende, opdroogende, ettermakende, ontbindende, als hy uitwendig gelegt word.

Pyrites, *à πῦρ*, *ignis*, omdat dees ſteen vuur geeft, als hy tegen 't yzer geſlagen word.

PYROLA.

Pyrola, in 't Franſch *Pyrole* of *Verdure de mer*, in 't Nederduitſch *Wintergroen*, is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn: ik zal hier alleenlyk twee ſoorten, die in de Geneeskunde gebruiklyk zyn, beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Pyrola, Dod. Ger. J. B. Raii Hiſt.
Pyrola noſtras vulgaris, Park.
Pyrola rotundifolia major, C. B. Pit. Tournefort.

* Zy ſchiet uit haren wortel' vyf of zes bynaer ronde bladers, die naer die van den Pereboom gelyken, en vry vleezig, glad, en zuiver zyn, en de kleur van Bete-bladeren hebben, en hunne groenheit den ganſchen winter door bewaren; zy zyn aen lange, ter aerde vallende ſtelen geheeht; tuſſchen deze verheft zich een ſteel omtrent een voet hoog, hoekig, met eenige kleene ſpits toeloopende blaedjes voorzien, en op zyn' top bloemen dragende, die aengenaem voor 't gezicht en welriekende zyn, yder uit verſcheide rooswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, wit van kleur', in 't midden een ſtampertje hebbende, dat aen 't boven einde in de gedaente van een' Olifants ſnuit is omgebogen; dit ſtampertje word, nadat de bloem is afgevallen, eene hoekige vrueht, van binnen in vyf huisjes verdeelt, die met zaden bynaer zoo fyn als ſtof vervult zyn: de wortel is fyn, vezelig en ſlangwyze kruipende; de geheele plant heeft een' bitteren en zeer t'zamentrekkenden ſmaek.

* Zie Pl. XVIII. Fig. 14.

De tweede ſoort word genaemt

Pyrola minima, Eyſt.
Pyrola rotundifolia minor, C. B. Pit. Tournefort.

Zy verſchilt niet van de voorgaende als dat ze in alle hare deelen kleener is.

De Wintergroens waſſen op berg- en ſchaduwachtige plaetſen, in de boſſchen, naerby Geneve, in Duitſchland, Boheme, Moravië, in de Noordſche landen, vanwaer de bladers tot ons droog overgebragt worden, maer zy zyn te Parys zeer ſchaers. De verſche, heele, wel gedroogde, donker-groene moeten verkozen worden, en men moet wel opletten, dat de Kooplieden naer winſtal te begerig zynde de jonge bladers van den Pereboom daer niet onder gemengt hebben, 't geen moeijelyk te onderſcheiden zoude vallen.

Het Wintergroen is zeer t'zamentrekkende, wondheelende, verkoelende, goed voor de buikloop, bloedlozingen, onſtekingen der borſt, als het in een aftrekſel of poeder ingenomen word; het word ook uitwendig onder plaeſters en zalven gebruikt, om het bloed te ſtelpen, en de wonden op te droogen.

Pyrola, *à Pyro*, *Pereboom*, omdat de bladers van 't Wintergroen bykans die van den Pereboom gelyk zyn.

Verdure d'Hyver, *Wintergroen*, omdat dit gewas den ganſchen winter door groen blyft.

PYRRHULA.

Pyrrhula, *ſeu Rubicilla*, Jonſton.
Byrriola, Scaliger.

Is een kleen vogeltje van grootte als een Muſch, rood van kleur', waerom het *Rubicilla* genaemt word; zyn bek is kort, breed, en blin-

blinkende; zyne tong is dik en breed, vleezig, omtrent hare punt met eene huid zoo dik als horen bedekt; hy onthoud zich in de wouden en op de bergen, maekt zyn neſt in de heggen; hy eet wormen, kennipzaed, botten der boomen, en vruchten; zyn gekweel komt naerby 't geluid van een fluitje; hy bootſt het gezang en gefluit van andere vogelen naer; hy leert ook ſpreken. Hy word in de Geneeskunde niet gebruikt.

PYRUS.

Pyrus, in 't Franſch *Poirier*, in 't Nederduitſch *Pereboom*, is een boom, waervan twee algemeene ſoorten zyn, eene tamme of aengekweekte, en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Pyrus, Brunf. Dod.
Pyrus ſativa, C. B. Pit. Tournef.
Pyrum, Turn.
Pyra, Matth. Ang.

Zyn ſtam is dik; het hout geelachtig, ſnybaer en goed voor de werklieden; zyne bladers zyn vry breed, rondachtig of een weinig langwerpig, ſpits toeloopende, groen, maer aen 't onderſte einde witachtig; zyne bloem beſtaet uit vyf witte bladeren, die in de uitſnydſelen van den kelk rooswyze geſchikt zyn; als de bloem is afgevallen, word de kelk eene vleezige, gemeenlyk langwerpige vrucht, dunner omtrent den ſteel dan ergens anders, en aen 't ander einde met een naveltje voorzien, 't welk door de inſnydingen van den kelk word gemaekt; deze vrucht is de Peer, in 't Latyn *Pyrum* genaemt; daer zyn verſcheide ſoorten, die in gedaente, grootte, kleur', ſmaek en reuk verſchillen; het vleeſch is wit, en beſluit in zyn binnenſte vyf huisjes met eenige zwartachtige korrelen vervult.

De tweede ſoort word genaemt

Pyrus ſylveſtris, C. B. Pit. Tournef.
Pyra ſylveſtris major, Tab.
Pyraſter, Gazæ, Ἄχραδος, Theophraſti.

In 't Franſch *Poirier ſauvage.*

In 't Nederduitſch *Wilde Pereboom.*

Hy is kleener dan de tamme Pereboom; de baſt van zynen ſtam is geſpleten en op verſcheide plaetſen ruuw; het hout is hard en geel; de takken zyn met harde en ſtekende doornen voorzien; de bladers zyn langwerpig of rondachtig, vleezig, wolachtig, ſpits toeloopende; de bloemen zyn wit, naer die van de tamme Pereboomen gelykende; de vruchten zyn kleene langwerpige of ronde Peren van gedaente als de tamme Peren; maer hard, wrang, en ſtraf van ſmaek, zoo dat zy niet gegeten konnen worden. Dees Boom waſt in Normandië en in verſcheide andere landen, in de boſſchen en velden: indien hy overgevoert en aen gekweekt word, brengt hy Peren voort, die goed zyn om te eten of om Perendrank te maken; alle deze Peren beſluiten veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn t'zamentrekkende, goed voor de buikloopen; de aengekweekte Peren zyn goed om de maeg te verſterken, de vertering te bevorderen, als zy na den maeltyd gegeten worden.

Pyrus, *Pyra*, *à Pyramide*, omdat de vrucht van dezen boom dikwils eenigermate eene ſpitswyze gedaente heeft.

De wilde Pereboom word in 't Griekſch Ἄχραδος genaemt, en dees naem komt van 't werkwoord ἄγχειν, *ſtrangulare*, *worgen*, omdat de wilde Peer, als hy gegeten word, de vezels van den mond en de keel' door zyne t'zamentrekking zoodanig toeſluit, dat men ſchynt te ſtikken.

Q.

QUADRIFOLIUM.

Quadrifolium hortenſe album, C. B. Pit. Tournefort.
Lotum quadrifolium, Ger.
Quadrifolium fuſcum, Park.
Trifoliis affine quadrifolium phæum Lobelii, J. B. Raii Hiſt.
Lotus quadrifolia, Tab.

In 't Nederduitſch *Bruin-rood Vierblad.*

IS eene ſoort van Drieblad of eene plant, die van het gemeen Drieblad hier in verſchilt, dat zy vry dikwils vier bladers op een' ſteel draegt; de

de bladers zyn ten deele zwartachtig purper; de bloemen zyn wit. Deze plant waft in fchaduwachtige plaetfen, men kweekt ze aen in de hoven: zy behouden in zich zeer veel waterdeelen en olië, middelmatiglyk wezentlyk zout.

Zy is afvegende, bevochtigende, verkoelende; inwendig gebruikt men ze in afkookfelen voor de purper- of blutskoortfen der kinderen.

Quadrifolium, omdat deze plant vier bladers op den zelven fteel draegt.

QUAMOCLIT.

Quamoclit, J. B. Raii Hift. Pit. Tournef.
Quamoclit, *five Jafminum Americanum*, Cluf.
Quamoclit, *five Convolvulus pennatus*, Ger. emac.
Jafminum millefolii folio, C. B.
Convolvulus tenuifolius, *five pennatus Americanus*, Park.
Convolvulus pennatus exoticus major, Col.

In 't Nederduitfch *Jafmyn van Amerika.*

Is een vreemd gewas, dat opklimt en zich vaft maekt als de Winde om de latten of naeftgelegen planten, en donker-roode naer het zwart hellende takken fchiet: de bladers zyn langwerpig, vry breed, doch fyn ingefneden als die van 't Duizendblad, vleugelswyze gefchikt; de bloem is eene pyp, die trechterswyze uitgezet, en als eene ftar in vyf neêrhangende deelen ingefneden, en van eene zeer fchoone roode kleur is. Wanneer de bloem is afgevallen, komt 'er eene langwerpige vrucht in de plaets, in zich befluitende vier langwerpige, harde, zwarte zaden: de fmaek van de plant' is zoetachtig, en een weinig falpeterachtig, maer die van de vrucht en zaden is peperachtig. Zy is uit Amerika in Europa overgebragt; zy geeft melk van zich. Men kweekt deze plant in de hoven, waer in zy tot cieraed dient; zy behoud in zich veel wezentlyk zout en olië.

Zy is openende, maer word zelden in de Geneeskunde gebruikt.

De vrucht is windbrekende of goed om de winden te verdryven.

QUERCUS.

Quercus vulgaris, Ger.
Quercus vulgaris brevibus ac longis pediculis, J. B. Raii Hift.
Quercus latifolia mas, *quæ brevi pediculo eft*, C. B. Pit. Tournef.
Platyphyllos mas, Lugd.

In 't Franfch *Chêne.*

In 't Nederduitfch *Eikeboom.*

Is een dikke, regte, duurzame boom, zyne takken wyd verfpreidende: de ftam is bedekt met een' dikken, hobbeligen, gefpleten, ruwen, roodachtigen baft'; de bladers zyn groot, langwerpig, breed, tands- of golfswyze diep ingefneden, en aen korte ftelen vaft: de bloemen zyn lange katjes, t' zamengeftelt uit kleene hoopjes om een dun vezeltje gehecht; deze katjes laten geen vrucht na; de vruchten groeijen op andere plaetfen, deze zyn de Eikels; zy zyn bynaer zoo groot als Olyven, van eene eiwyze of lang-ronde gedaente, yder aen het einde, dat aen den boom' vaft is, in een hard, graeuw dopje of fchaeltje omvat, in 't Latyn *Cupula feu Calyx* genaemt, omdat het bynaer als een kleen fchaeltje gemaekt is. Dees Eikel is bedekt met een' baft', die zoo hard als leêr, glad, blinkende, in 't begin groen is, maer ryp wordende eene geelachtige kleur krygt: onder dezen baft vind meneene foort van Amandel, of hard zaed, uit twee deelen t'zamengeftelt; de Eikels hangen aen den boom' aen lange of korte dunne voetfteeltjes; hun fmaek is t'zamentrekkende.

Alle de deelen van den Eikeboom behouden in zich veel olië en wezentlyk zout.

De bladers en baft van den Eikeboom zyn t'zamentrekkende, ontbindende, goed in de heupjigt, vloeijngen, in ftovingen warm aengelegt; zy ftoppen de buikloopen en bloedftortingen, in een afkookfel inwendig gebruikt.

De Eikel, in 't Latyn *Glans quercina* genaemt, word ook in de Geneeskunde gebruikt. Men verkieft dien, welke dik en wel doorvoedt is; men fcheid den baft daer af, en laet dien zachtjes droogen, zorgdragende, dat de wormen daer niet aenkomen, dewyl hy die onderworpen is: men maekt 'er een fyn poeder van tot het gebruik.

Hy is t'zamentrekkende, goed om 't windkolyk, en de naweenen in jonge kraemvrouwen te ftillen, en voor alle buikloopen. De gift is van eene fcrupel tot eene drachma.

Het

Het dopje of kelkje van den Eikel is t' zamentrekkende ; men gebruikt het onder de uitwendige middelen om te verſterken ; men zoude het ook inwendig konnen gebruiken als den Eikel.

Quercus, *à κέρχω*, *exaſpero*, omdat de baſt van dezen boom ruuw is in 't aenraken.

Platyphyllos, *à πλατὺς*, *latus*, *& φύλλον*, *folium*.

QUERQUEDULA.

Querquedula, in 't Franſch *Sarcelle*, in 't Nederduitſch *Taling*, is eene ſoort van wild Eend ; daer zyn twee ſoorten van, eene groote en eene kleene ; de eene en de andere onthouden zich in de Noorderlanden, alwaer zy ſomtyds in eene zoo groote meenigte t' zamenkomen, dat zy 't ganſche water ſchynen te bedekken ; de kleene ſoort van Taling, die het meeſte tot voedſel gebruikt word, komt overeen met het gemeene Eend, maer is kleener, aengenamer van ſmaek, en ligter te verteren ; de vlerken zyn gemeenlyk blaeuwachtig- groen van kleur', en de buik wit : de Talingen hebben in zich zeer veel olië en vlug zout.

Men acht dezelve goed in 't windkolyk op den buik gelegt zynde.

Querquedula, *à querquero*, *hoc eſt*, *gelido*, omdat dees vogel zich voornamentlyk onthoud in koude landen, en gedurende de vorſt voor den dag komt.

QUINQUEFOLIUM.

Quinquefolium, Matth. Ang.

Quinquefolium vulgare, Ger.

Quinquefolium majus repens, C. B. Pit. Tournefort.

Pentaphyllum vulgatiſſimum, Park. Raii Hiſt.

Pentaphyllum quinquefolium vulgare repens, J. B.

In 't Franſch *Quintefeuille*.

In 't Nederduitſch *Vyfvingerkruid*.

Is eene plant, die als eene Aerdbeziën-plant verſcheide, ronde, dunne, ruige, knobbelige, ſlangwyze loopende ſtelen ſchiet omtrent anderhalf voet lang ; de bladers zyn langwerpig, aen de kanten getandt, ruig, en geſchikt als eene open hand, gemeenlyk vyf op eenen ſteel ; de bloemen komen aen de toppen der ſtelen, zynde yder t' zamengeſtelt uit vyf gele bladeren, geſchikt als eene roos, en van een' korten duur. In hare plaets komt eene bynaer ronde vrucht, t' zamengeſtelt uit verſcheide zaden, die als een hoofdje by een gehoopt, en door den kelk van de bloem' omvat zyn ; de wortel is lang, dik als een pink, zwartachtig van buiten, rood van binnen, en t' zamentrekkende van ſmaek : zy groeit op de velden, in zand- en ſteenachtige plaetſen, by de waters : men gebruikt den wortel in de Geneeskunde : men doet den buitenſten zwartachtigen baſt daer van af, die dun is, en men opent hem, om het hart daer van af te ſcheiden, dat men wegwerpt ; daerna droogt men den tweeden baſt, dien men om een ſtok wind : dan bewaert men hem gedroogt, om hem in verſcheide t' zamengeſtelde middelen te gebruiken.

Hy moet verſch gedroogt, hoog van kleur', en wel doorvoedt zyn ; hy heeft in zich veel olië en tamelyk veel wezentlyk zout.

Hy is afvegende, t' zamentrekkende, goed om de buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten, voor de breuken, en om het vergift tegen te ſtaen.

De bladers zyn wondheelende, goed tegen de jigt, en t' zamentrekkende.

Quinquefolium, *à quinque*, *vyf*, *& folium*, *blad* ; omdat deze plant hare bladers vyf aen vyf op eenen ſteel draegt.

Pentaphyllum, *à πέντε*, *quinque*, *& φύλλον folium*, als of men zeide, *Plant van vyf bladeren*.

QUINQUE FRAGMENTA PRETIOSA.

Fragmens de cinq pierres pretieuſes.

Stukken van de vyf edele geſteentens.

Deze zeldzame compoſitien worden weinig bereidt als door de Scheikunde, die ons ſomtyds de gelegenheit verſchaft dezelve in de Geneeskunde te gebruiken ; maer hier ter plaetſe houden wy ons te vrede met van yder dezer ſteenen op hunne plaets te ſpreken, alwaer men ze kan naerzien.

QUIRAPANGA.

Quirapanga is een kleen wit vogeltje, dat in Brazilië in Amerika te voorſchyn komt : zyn geluid is als dat van een ſchelletje ; en het verheft 't zelve zoo ſterk, dat men het een half uur in 't rond kan hooren.

QUOCOLOS.

Quocolos, Fernandi Imperati, in 't Franſch *Pierre a verre*, in 't Nederduitſch *Glasſteen*, is een ſteen gelykende naer 't marmer, maer een weinig doorſchynende, hard als een kei, en vonken vuurs, als een vuurſteen, van zich gevende, wit van kleur', naer het zeegroen hellende, hebbende aders als de Veneetſche Talk; dees ſteen in het vuur gelegt zynde verlieſt zyne doorſchynendheit, ſen word ligter, en witter; eindelyk het vuur zeer ſterk zynde, word hy in glas verandert; hy groeit in Toskane, en in verſcheide andere plaetſen in Italië; men gebruikt hem in ſommige glasblazeryen.

R.

RADIX CARLO SANCTO.

Radix Carlo ſanctо, *ſeu Indica radix*, Monard.
Carolus ſanctus Caſtori.

In 't Franſch *Racine de ſaint Charles*, of *Racine Indienne*.

* IS een wortel, die in de Provintie van Mechoacan in Amerika, in gematigde plaetſen groeit; hy heeft een dik hoofd, waer uit verſcheide andere wortels komen, ter dikte van een' duim, witachtig van kleur': zyn ſteel en bladers zyn als die van de Hop, zich gelyk die om de ſtaken windende, als men ze 'er byzet, of zich ombuigende en op de aerde verſpreidende, donker-groen van kleur', ſterk van reuk; men ziet 'er noch bloem noch vrucht aenkomen.

De baſt van dezen wortel laet zich gemaklyk afſcheiden; hy heeft een' ſpeceryachtigen reuk, en is bitter en wat ſcherp van ſmaek; het binnenſte van den wortel, ontdaen van zyn' baſt', is t'zamengeſtelt uit zeer dunne vezelen, die ligtelyk van elkander zyn los te maken.

Zyn baſt word zweetdryvende geacht, verſterkt de maeg, en 't tandvleeſch; gekaeuwt zynde maekt hy een' friſſchen mond; hy is goed voor de ſcheurbuik, zinkingen, vallende ziekte, om de verloſſing te verhaeſten, voor de breuken, pokken, inwendig in poeder of afkookſel ingenomen.

De Spanjaerds hebben den naem van Sint Karel aen dezen wortel' gegeven, wegens zyne groote krachten.

RADIX SANCTÆ HELENÆ.

Radix ſanctæ Helenæ, Monard. Cluſ.
Pater noſter ſanctæ Helenæ, Caſt.
Cyperus Americanus, Hernandez.
Cyperus rotùndus inodorus ex Florida, C. B.
Galangæ ſimilis radix ex Florida, Frag.
Radix ſanctæ Helenæ Galangæ ſpecies, J. Bauh. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Racine de ſainte Helene.*

In 't Nederduitſch *Wortel van Sint Helena.*

* Is een wortel, die tamelyk lang, zoo dik als de duim, vol kwaſten, zwart van buiten, wit van binnen, ſpeceryachtig en bynaer als de Galiga van ſmaek is; men brengt hem gedroogt uit de haven van Sint Helena, welke gelegen is in de Provintie van Florida in Amerika, alwaer hy groeit: hy ſchiet, wanneer hy in den grond is, takken, die zich op de aerde verſpreiden, en zeer breede en groene bladers voortbrengen. Deze plant groeit in vochtige plaetſen.

De Spanjaerds ſnyden de kwaſten van dezen wortel af, en, de zelve gerondt en doorboort hebbende, maken 'er rozenkranſen af; deze kwaſten gedroogt zynde worden rimpelig en zoo hard als horen.

De wortel van S. Helena is goed voor de maegpynen, en zeer openende; men gebruikt hem in 't nierwee, en in de moeijelykheden in 't water maken; men gebruikt hem ook uitwendig, want men kneuſt hem, en legt hem op de leden, om die te verſterken.

Men noemt hem *Wortel van S. Helena*, omdat hy uit de haven van S. Helena word medegebragt, en *Pater Noſter*, omdat men 'er Paternoſters van maekt.

RAJA

* Zie Pl. XVIII. Fig. 15.

* Zie Pl. XVIII. Fig. 16.

RAJA PISCIS.

Raja, in 't Franſch *Raye* of *Rée*, in 't Nederduitſch *Roch*, is een Zee viſch, die op de viſchmarkten zeer bekent is; zyn lichaem is plat, breed, kraekbeenig; zyn bek is kleen, puntig, kraekbeenig, blinkende; zyne kaken zyn doorboort van drie of vier ryen kleene harde, gladde, doorſchynende beentjes, ruitswyze gemaekt, en in orde geſchikt; deze kleene beentjes zyn tanden, waer mede hy kleen wryft, het geen hy eet; zyn ſtaert is lang, en voorzien met drie ryen punten. Daer zyn verſcheide ſoorten van Rochchen; ſommige hebben de huid bykans overal bezet met witte punten, en afbeeldſelen van ſtarren op den rug, de andere hebben alleenlyk punten aen den ſtaert. Dees viſch onthoud zich in de modderige en ſlykerige plaetſen der zee, aen de oevers: hy voed zich met kleene viſſchen; hy vermeenigvuldigt veel.

Men vangt te Marſeille eene ſoort van Roch, in 't Latyn genaemt *Raja clavata*, in 't Franſch *Raye bouclée*; deze is veel kleener, malſcher, en beter van ſmaek dan de andere; zy is zwartachtig van kleur'.

De Roch moet men laten beſterven, eer men hem eet, omdat hy, te verſch zynde, hard, taei, en moeijelyk te verteren is.

De tanden van den Roch zyn openende, alkaliſch, en goed om de ſcherpe vochten in 't lichaem onder te brengen; men moet de zelve zeer fyn wryven op den wryfſteen, en daer van ingeven; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

Raja, a Radio, omdat op den rug van dien viſch zich afbeeldſels van ſtarren opdoen.

RALLUS.

Rallus Italorum, is een watervogel, eene ſoort van *Fulica* of *Zwarte Duikert*; hy is zoo groot als een Waterhoen, zwart van kleur', op ſommige plaetſen met wat wit doormengt. Men vind dezen vogel in Italië, en op verſcheide andere plaetſen.

Zyn vet is verdryvende, verzachtende, en pynſtillende.

RANA.

Rana, in 't Franſch *Grenouille* of *Rayne*, in 't Nederduitſch *Kikvorſch*, is een bloedeloos waterdier, overal genoeg bekent; hy is een halfſlachtig dier, want hy onthoud zich nu in 't water, dan op 't land; maer heeft gemeenlyk zyn verblyf in moeraſſen, waterwellen, loopende wateren, ſlooten, en modderige wateren; hy voed zich met kruiden, kleene dieren, als vliegen, doode mollen.

De Kikvorſch komt uit het kleene zwarte ei, dat men in 't Kikvorſchen-zaed ziet; dit ei zet zich uit, groeit, en word een kleen bloedeloos diertje, zoo lang en dik als een halve pink, dan noemt men het in 't Latyn *Gyrinus*, in 't Franſch *Nymphe* of *Teſtar*, in 't Nederduitſch *Kikvorſchenworm*; zyn hoofd is groot en lang; het heeft een' ſtaert, wiens breede gedeelte by het hoofd is, en allengsjes vermindert in dikte tot aen zyn uiteinde, het beweegt den zelven in het water zeer ſnel, zich geduriglyk gins en weêr omdraeijende; het is bruin en zwartachtig van kleur'; het is waerlyk een viſch, en geen halfſlachtig dier als de Kikvorſch: dit kleene diertje groeijende maekt, dat de rok of huid, waer mede het omringt en bekleedt is, berſt, dan vertoont het een Kikvorſch, maer men heeft aen te merken, dat de bek van den *Gyrinus*, terwyl hy in die gedaente is, naer dien van een Zeelt gelykt, en zeer verſchillende is van dien van een' Kikvorſch, zoo dat, als hy zich ontdoet van zyne huid, de Kikvorſch een masker aflegt; zyne achterſte pooten waren beſloten in den ſtaert van den *Gyrinus*, en hebben zich eerder ontwonden dan de voorſte, maer behalven dit dikke omwindſel, is yder poot nog bekleedt met eene want of ſluif, die de *Gyrinus* aflegt, als hy de gedaente van een' Kikvorſch aenneemt; zoo dat 'er eene zeer groote vervorming geſchied van den *Gyrinus* in een' Kikvorſch, hoewel het in der daed het zelve bloedeloos dier is.

Daer zyn verſcheide ſoorten van Kikvorſchen, die men onder de voedſels en geneesmiddelen gebruikt.

Men verkieſt die, welke beſt doorvoedt, en groen van kleur' zyn: zy hebben in zich veel olië, en waterdeelen, en weinig vlug zout.

Zy zyn ontbindende, en openende.

Haer zaed word in 't Latyn genaemt *Sperma Ranarum*, *ſeu Sperniola*, in 't Franſch *Frais de Grenouille*, in 't Nederduitſch *Kikvorſchen-zaed*. Het is eene vloeibare, zeer ſlymige, doorſchynende, witte, zeer koude ſtoffe, vervult met kleene zwarte eijeren.

Het word uitwendig gebruikt om te verkoelen, de vochten te verdikken, de pynen en ontſtekingen te verzachten; men haelt 'er een water van over, dat de zelve kracht heeft.

Rana, is een Hebreeuwſch woord, 't welk *ſchreeuwen* beteekent; men heeft dien naem aen den Kikvorſch gegeven, omdat hy dikwils in het water ſchreeuwt.

Gyrinus, *à gyro*, *ik draei in 't rond*, omdat de Kikvorſchen-worm zich gedurig omdraeit.

Teſtar, omdat het hoofd van dit bloedeloos dier het grootſte gedeelte van zyn lichaem ſchynt te beſlaen.

RANA MARINA.

Rana Marina.
Piſcatrix.

In 't Franſch *Grenouille de mer.*

In 't Nederduiſch *Zee-Kikvorſch.*

Is een verſchriklyke Zeeviſch, omtrent anderhalf voet lang, breed, en dik; het hoofd is veel dikker dan 't lichaem, zoo dat men bynaer aen het zelve niet anders ziet als hoofd en ſtaert; dit hoofd is rond, ruuw, aen alle kanten met punten voorzien; zyn ſtaert is groot; hy houd den zelven altyd zeer open; hy heeft veel groote, zeer ſcherpe, omgebogen tanden; zyne oogen zyn groot, en omringt met lange punten; zyn ſtaert volgt kort op zyn hoofd; hy is kort, rond, vleezig, dik, aen 't einde, zich uitbreidende; zyn buik is dik en vleezig; de huid, ontdaen van hare punten, is week, en zacht in 't aenraken, van boven donker-geelachtig van kleur', van onderen witachtig. Dit dier leeft van kleene viſchjes: ſommigen zeggen, dat zyn buik goed is om te eten.

Dees viſch word genaemt *Piſcatrix*, of *Viſſcher*, omdat hy zich verbergt in het ſlyk om de kleene visſchen met zyne punten te vangen, de welke hy uitſteekt gelyk met de oppervlakte van het ſlyk als hoeken, waer aen de viſſchen zich vaſt haken.

Zyne gal is goed voor de vliezen of ſtaren der oogen.

RANA SYLVESTRIS.

Rana ſylveſtris.
Rana minima.
Ranunculus viridis.
Agredula.
Rana Calamita.
Rubeta.
Dryophitis.
Diopetis.

In 't Franſch *Grenouille des Bois.*

In 't Nederduitſch *Wilde Kikvorſch.*

Is een groene Land-Kikvorſch, van gedaente als een Water-Kikvorſch, maer kleener; men heeft hem verſcheide namen gegeven, die afgeleidt zyn van de verſcheide plaetſen, waer hy zich onthoud: by voorbeeld, die zich tuſſchen de rieten ophoud, word *Calamita* genaemt, *a calamo*, *riet*; dien men in de braemſtruiken vind, *Rubeta*, *a rubo*, *braemboſch*; die op de eikeboomen klimt, en daer zyn verblyf houd, *Dryophitis*, *a δρῦς*, *quercus*, *eikeboom*; die uit de lucht valt in de onweders, *Diopetis*, *a διὰ & ὄπτομαι*, *prævideo*, omdat hy een voorbode is van onweder; dien men in de velden vind, *Agredula*, *ab agro*, *veld*. Alle deze Kikvorſchen hebben in zich veel waterdeelen en oliën, doch weinig vlug zout.

Zy zyn goed om de hitte van de koorts te verminderen, het al te veel zweeten te matigen, men laet ze eenigen tyd levendig in de handen houden; zy zyn goed, gegeten, of in nat gebruikt, tegen de ontſtekingen van de borſt; gepleſterd en op de wonden gelegt, doen zy het bloeden ophouden.

RANUNCULUS.

Ranunculus, *ſive Pes Corvinus*, in 't Franſch *Renoncule*, in 't Nederduitſch *Hanevoet*, *Boterbloem*, is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn; eenige worden in de hoven aengekweekt om de ſchoonheit van hare bloemen; andere, die men Wilde kan noemen, waſſen van zelfs in de boſſchen, akkeren, weilanden, moeraſſen, op bergen en rotſen; de bladers zyn diep ingeſneden in verſcheide deelen, ſchoongroen van kleur', hebbende ſomtyds witte vlekken; tuſſchen dezelve komen kleene ſteeltjes, die op hunne toppen ſchoone, aengename, tamelyk breede bloemen voortbrengen, uit verſcheide bladeren beſtaende, geſchikt als eene roos, dan eens geel, nu wit, dan purperachtig, ſomtyds wit en purperachtig, nu eens bleek, dan rood van kleur'. Als de bloemen zyn afgevallen, komen 'er ronde of lang-ronde vruchten in hare plaets, die zaden in zich ſluiten.

De Boſch-Hanevoet word in 't Latyn genaemt *Ranunculus nemoroſus*, *vel ſylvaticus*; daer zyn verſcheide ſoorten van.

De Akker-Hanevoet is genaemt *Ranunculus ſylve-*

ſylveſtris, *Ranunculus Batrachoides*, *Ranunculus Polyanthemus maculatus*: daer zyn verſcheide ſoorten van.

De Wei-Hanevoet is genaemt *Ranunculus pratenſis*, *Ranunculus hortenſis*, daer zyn verſcheide ſoorten van.

De Water-Hanevoet is genaemt *Ranunculus paluſtris apii folio*, *Apiaſtrum*, *Apium aquaticum*, omdat de bladers die van de Eppe gelyken. Men noemt ze ook *Herba ſcelerata*, omdat zy ſtuiptrekkingen en andere doodlyke toevallen in de genen, die daer van gegeten hebben, veroorzaekt. *Apium riſus*, omdat zy in de ſtuipen, die zy verwekt, de zenuwen zoodanig trekt, dat men ſchynt te lagchen. *Sardonia, ſeu herba Sardoa*, omdat zy eertyds in Sardinië veel groeide. *Herba ſtrumea*, omdat zy goed is om de klieren aen den hals of kropzweren, die in 't Latyn *Struma* genaemt worden, te ontbinden, en te verdryven. Van de Water-Hanevoet zyn verſcheide ſoorten.

De Berg-Hanevoet is in 't Latyn genaemt *Ranunculus montanus*: daer zyn verſcheide ſoorten van.

De Rots-Hanevoet is genaemt *Ranunculus ſaxatilis*: daer zyn verſcheide ſoorten van.

De wortels van de meeſte Hanevoeten zyn of vezelig, of klierig, of als knollen; eene ſoort is 'er, die Dodonæus noemt *Ranunculus tuberoſus*, omdat haer wortel is als eene vleezige bol, ter grootte van eene hazelnoot, rond, ſcherp van ſmaek, van onderen verſcheide dunne vezels uitſchietende; hy word gebruikt in de t'zamenſtelling' van de plaeſter *Diabotanum*.

Alle de ſoorten van Hanevoeten hebben in zich veel ſcherp en bytend zout; maer vele onder haer hebben 'er meerder van, dan de andere. Deze planten doen het vee, dat 'er van eet, ſterven: inwendig moet men ze nooit gebruiken.

Uitwendig gebruikt men ze voor den hairworm, om het hair weg te nemen, vleezige uitwaſſen te verteren, voor de kropzweren; ſomtyds mengt men de wortels onder de niesmiddelen.

Ranunculus, *a Rana*, *Kikvorſch*, omdat deze plant, gelyk als de Kikvorſch, in vochtige en moeraſſige plaetſen voortkomt.

Pes Corvinus, omdat de bladers van eenige ſoorten van Hanevoet bynaer een' Ravepoot gelyken.

RAPA.

Rapa, in 't Franſch *Rave*, in 't Nederduitſch *Raep*, *Ruive*, *Knol*, is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Rapa ſativa rotunda, C. B. Pit. Tournef.
Rapa mas, Theophr.
Rapum, Park.
Rapum majus, Ger.
Rapum ſativum rotundum & oblongum, J. B. Raii Hiſt.

Zy ſchiet langwerpige, groote, breede bladers, op de aerde zich verſpreidende, diep ingeſneden bynaer tot hunne rib, ruuw in 't aenraken, bruin-groen van kleur', van ſmaek als de moeskruiden: tuſſchen de zelve ſchiet zy een' takachtigen ſteel eens mans lengte hoog, kleene gele bloemen dragende, yder t'zamengeſtelt uit vier bladeren kruiswyze geſchikt, en onderſteunt door een kelkje, dat aen een lang en dun voetſteeltje vaſt is. Als de bloemen zyn afgevallen, volgen 'er peultjes, welke bynaer ronde, roodachtige zaden in zich hebben, gelykende naer Koolzaed. De wortel is knobbelig, vleezig, buikig, rond, zoo groot als een kindshoofd, ſomtyds kleener, in 't breede zich uitzettende, van buiten groen, of wit, of rood, of zwartachtig van kleur', naer onderen eenige vezels ſchietende, vol vleeſch, dat van binnen wit, en tamelyk hard, nu zoet, dan ſcherp van ſmaek is. Plinius en Tragus zeggen eenige van deze wortelen gezien te hebben, yder veertig ponden wegende, en Amatus verhaelt, dat hy 'er andere gezien heeft wegende meer dan vyftig of zeſtig ponden.

De tweede ſoort word genaemt

Rapa ſativa oblonga, *ſive fœmina*, C. B. Pit. Tournefort.
Rapum oblongum, Trag.
Rapum radice oblongâ, J. B. Raii Hiſt.

Zy verſchilt van de vorige ſoort' niet als in de gedaente van den wortel, die langwerpig en dik is: men heeft 'er gezien, waervan yder

dertig ponden haelde; de wortel van deze foort word geacht aengenamer van fmaek, dan die van de vorige.

Men kweekt de Knollen met de koolen aen op de akkers in eene vry vochtige aerde, in Engeland, en Limofin, waerom men ze Limofins Knollen noemt; hare wortels zyn van groot gebruik in de keukens; men eet ze nadat men ze heeft laten koken, maer zy zyn windrig: zy hebben in zich veel olië en wezentlyk zout.

Het afziedfel van Knollen is goed om den hoeft en heefche ftem te verzachten, met fuiker gezoet, en 'savonds te bed gaende gedronken; het zaed word geacht het vergift tegen te ftaen, en de wormen te dooden.

Rapa, komt van 't Griekfch ῥάφυς, of ῥάπυς, dat eene Knol beteekent.

RAPHANISTRUM.

Raphaniftrum flore albo ftriato, filiquâ articulatâ ftriatâ, minore, Mor. Hift. Pit. Tournef.
Rapiftrum flore albo ftriato, Sinapi album agreſte, Trago, J. B.
Rapiftrum album articulatum, Park. Raii Hift.
Rapiftrum flore albo, filiquâ articulatâ, C. B.
Raphanus fylveſtris, Ger.

Is eene plant, die een' fteel fchiet ter hoogte van een' voet, welke van zyn' wortel' af takachtig, en voorzien is met kleene ftekende doornen; de bladers zyn gefnippelt, uitgenomen de bovenfte, die heel, breed, en ruig zyn; de bloemen beftaen uit vier kruiswyze gefchikte bladeren, die wit, met blaeuw geftreept en onderfteunt zyn van een roodachtig kelkje. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht in de plaets, zoo lang als een pink, gelykende volgens den Heer Tournefort naer een' pylaer met banden bekleedt, uit verfcheide ftukken t'zamengeftelt, die einde aen einde t'zamengevoegt zyn, yder een tamelyk dik, bynaer rond, rosachtig zaed in zich fluitende. De wortel is fomtyds enkel, fomtyds verdeelt, houtachtig, en wit. Dit gewas groeit tuffchen het koren: het behoud in zich veel wezentlyk zout, en olië.

Het is openende, verdunnende, verdryvende, afvegende.

Raphaniftrum, à Raphano, Radys, omdat dit gewas eenigzins naer de wilde Radys gelykt.

Rapiftrum, à Rapa, Knol, omdat het ook wat naerby de Knol komt.

RAPHANUS.

Raphanus, J. B. Raii Hift.
Raphanus vulgaris, Park.
Raphanus ſativus, Ger. Euch.
Raphanus major orbicularis, vel rotundus, C. B. Pit. Tournefort.
Radicula ſativa, Dod.

In 't Franfch *Raifort*.

In 't Nederduitfch *Radys*.

Is eene plant, die groote, breede, ruwe, groene, diep ingefneden bladers voortbrengt, die der Rapen of Knollen gelykende, maer een weinig meer gekronkelt; tuffchen de zelve komen ronde, takachtige ftelen op, anderhalf of twee voeten hoog, bloemen dragende van vier kruiswyze gefchikte purperachtige bladeren; wanneer de bloemen zyn afgevallen, komen 'er horenswyze, fponsachtige vruchten in de plaets, bynaer ronde en roode zaden in zich befluitende, fcherp van fmaek. De wortel is lang en dik, doch fomtyds min of meer vleezig, wit of rood, fomtyds zwartachtig, fcherp en bytende, doch aengenaem van fmaek. Deze plant kweekt men aen in de hoven, en den wortel trekt men, voornamentlyk in de lente, uit de aerde, wanneer die malfch, fappig, ligt te breken, en goed te eten is, want hy voornamentlyk tot voedfel gebruikt word. De Radys heeft veel wezentlyk of vlug zout, waterdeelen, en weinig olië in zich. Alle de deelen van dit gewas zouden in de Geneeskunde nuttig konnen zyn, doch men gebruikt zelden 'er iet van als den wortel en het zaed.

De wortel is infnydende, afvegende, openende, goed voor den fteen, voor 't nierkolyk, voor de opftoppingen van 't water en maendftonden, voor de geelzucht, verftoppingen der milt en darmfcheil, fcheurbuik, waterzucht, inwendig gebruikt; men legt die ook gekneuft onder de voetzolen in kwaedaertige koortfen, en waterzucht.

Het zaed is ook openende, maer als men het alleen inneemt, verwekt het walgingen. Sommige fchryvers hebben het geplaetft onder de zachte braekmiddelen; de gift is van eene halve tot twee drachma.

Raphanus, *à ῥᾴδιος*, *facilis*, *& φαίνω*, *appareo*, als of men zeide *Gewas dat ligt opkomt*: want de Radys ſchiet weinig tyds, nadat zy gezaeit is, op.

RAPHANUS RUSTICANUS.

Raphanus ruſticanus, C. B.
Raphanus vulgaris & ruſticanus, Matth.
Raphanis magna, *ſive Radicula magna*, Dod.
Raphanus major, Trag.
Armoracia, Plinii, Lac.
Cochlearia folio cubitali, Pit. Tournef.
Raphanus ſylveſtris, *ſeu Armoracia multis*, J. B.

In 't Franſch *Grand Raifort*.

In 't Nederduitſch *Peperwortel*, *Peperkruid*, *Meer-Radys*, *Mier-Edik*.

* Is een gewas, dat de Heer Tournefort geplaetſt heeft onder de ſoorten van Lepelbladeren: het ſchiet groote, lange, ſpits toeloopende bladers, ſchoon groen van kleur', gelykende naer die van de Tamme Patich, doch grooter, en ruwer; de ſteel is anderhalf voet hoog, regt, vaſt, gevoort, hol; het draegt kleene, witte, vierbladige bloemen, kruiswyze geſchikt; in hare plaets komen kleene, bynaer ronde, en gezwollen vruchten, die eenige zaden in zich hebben. De wortel is lang en dik, kruipende, wit, zeer ſcherp en heet van ſmaek. Dit gewas groeit in de hoven in vochtige plaetſen: zyn wortel word gegeten: het beſluit in zich wezentlyk of vlug zout, en olie.

Het is zeer openende, afvegende, inſnydende, ontbindende, goed om den ſteen der nieren en blaes' te verbreken, voor de ſcheurbuik, om 't water af te dryven: men gebruikt het in- en uitwendig.

Men heeft dit gewas *Raphanus Ruſticanus* genaemt, omdat de boeren voornamentlyk des zelfs wortel, gelyk als de gemeene Radys, eten.

Wanneer men ſchyven van den wortel dezer plante, verſch uit de aerde genomen, ter dikte omtrent van drie lynen ſnyd, terwyl hy in zyne kracht is, en men de zelve terſtond in de aerde ſteekt, zal 'er van yder ſchyve een lange wortel, en eene plant voortkomen, als of men een' geheelen wortel gepoot had: dit is eene ontdekking van den Heer Marchand van de Koningklyke Academie der Weteníchappen: verſcheide andere wortels, op de zelve wys in ſchyven geſneden, brengen de zelve uitwerking voort, 't welk ontdekt, dat het zelve gewas verſcheide beginſels van ſpruiten, behalven de zaden te rekenen, in zyne zelfſtandigheit heeft.

* Zie Pl. XIX. Fig. 1.

RAPISTRUM.

Rapiſtrum monoſpermon, C. B. Pit. Tournef.

In 't Nederduitſch *Hederik*.

Is een gewas, dat uit zyn' wortel' dunne, ronde, takachtige ſtelen ſchiet, ter hoogte van omtrent een' voet, ſomtyds hooger, eenigzins ruig, en ſchoon groen van kleur'; de bladers verſpreiden zich op de aerde, zyn dik, gelykende naer die der Rapen, in 't begin ingeſneden, daerna rondachtig, en niet zeer ruig: de bloemen zyn als eene air geſchikt, hebbende yder vier bladers kruiswyze geſchikt, van eene ſchoone goudgele kleur'. Als de bloem is afgevallen; komt 'er eene vrucht of bynaer rond huisje in de plaets, als een Korianderzaed geſtreept; het heeft in zich een enkel dun langwerpig zaed; de wortel is lang, witachtig, en voor een gedeelte vezelachtig. Dit gewas groeit in de velden.

Het is openende, neemt de verſtoppingen weg, verwekt de maendſtonden, in een afkookſel gebruikt, en is wondheelende.

Rapiſtrum, *a Rapa*, *Knol*, omdat de bladers van dit gewas naer die van de Knol gelyken.

Monoſpermon, *a μόνον*, *ſolum*, *& σπέρμα*, *ſemen*, als of men zeide *Gewas met een enkel zaed*; omdat de vrucht van dit gewas maer een enkel zaed in zich heeft.

RAPUNCULUS.

Rapunculus ſpicatus, C. B. Pit. Tournef.
Rapunculus ſpicatus alopecuroides, Park.
Rapunculus ſpicatus, *ſive comoſus albus & cæruleus*, J. B. Raii Hiſt.
Rapunculum alopecuron, Dod.
Rapuntium majus, Ger.

In

In 't Franſch *Réponſe*.

In 't Nederduiſch *Raponce*, *Halskruid*, *Wilde Rapen*.

Is eene plant, die uit haren wortel' bladers ſchiet gelyk als die van de Violen, ſomtyds met zwarte ſtippen voorzien, gehecht aen lange ſtelen; tuſſchen dezelve komt een ſteel op ter hoogte van anderhalven voet, hoekig, ledig, melk gevende, met langwerpige en ſmalle bladeren bezet, op zyn' top eene air van ſchoone, blaeuwe, of purperachtige, of witte bloemen dragende. Yder dezer bloemen is, volgens den Heer Tournefort, van een ſtuk gemeenlyk als eene ſtar in vyf punten of ſtralen geſneden. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er kleene vruchten in de plaets, yder in drie huisjes verdeelt, waervan yder in zich dunne, roodachtige, blinkende zaden beſluit; de wortels zyn als kleene witte knollen, die goed om te eten zyn. Dit gewas groeit in ſchaduwachtige plaetſen, in vette aerde: het heeft in zich veel olië, en middelmatiglyk wezentlyk zout.

De wortels zyn afvegende, openende, verkoelende, goed tegen de ontſtekingen der keel'.

Rapunculus, *à Rapa*, *Raep of Knol*, omdat de wortel van dit gewas eenigermate naer dien van de gemeene Rapen gelykt.

Alopecuros, *ex ἀλώπηξ*, *vulpes*, *& οὐρὰ*, *cauda*, als of men zeide *Voſſchen-ſtaert*: omdat de bloemen van dit gewas, als eene air en open zynde, zacht en als wollig zyn.

RAPUNCULUS ESCULENTUS.

Rapunculus eſculentus, C. B. Raii Hiſt.
Rapunculus eſculentus vulgaris, Park.
Campanula radice eſculentâ flore cæruleo, Pit. Tournef.
Rapunculus vulgaris campanulatus, J. B.
Rapunculum vulgare, Trag.
Rapuntium parvum, Ger.

In 't Franſch *Réponſe*.

In 't Nederduitſch *Gemeene kleene eetbare Raponce*.

Is eene ſoort van klokjes, of een gewas, dat een' of verſcheide dunne, hoekige, gevoorde, ruige ſtelen ſchiet, twee voeten hoog, met ſmalle, ſpitstoeloopende bladeren bezet zonder ſteel', met een melkachtig ſap voorzien: de bloemen waſſen op de toppen der takken, op kleene lootjes, gehecht aen lange voetſteeltjes. Yder bloem is, volgens den Heer Tournefort, een wyd uitgebreid klokje, gemeenlyk aen de kanten in vyf deelen geſneden, blaeuw of purperachtig, ſomtyds wit van kleur', ondersteunt door een kelkje, dat in vyf deelen of ſtukken verdeelt is. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vliezige vrucht in drie huisjes verdeelt in de plaets, welke dunne blinkende zaden in zich beſluiten: de wortels zyn lang en dik als een pink, wit en goed om te eten. Dit gewas kweekt men aen in de hoven; men plukt het nog jong zynde met den wortel', om het onder de ſaladen te mengen: het heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Het is openende, goed voor den ſteen, 't graveel, helpt de vertering der ſpyzen, verſterkt de maeg, en wederſtaet het vergift.

Rapunculus, *Rapunculum*, *Rapuntium*, *quaſi Rapum parvum*, omdat de wortel van dit gewas de gedaente van eene kleene Knol heeft.

Campanula, *quaſi Campana parva*, omdat de bloem van de Raponce als een klokje gemaekt is.

Reponſe komt van *Rapuntium*.

REALGAL.

Realgal.
Riſalgaltum.
Reiſgal.
Sandaracha Græcorum.

In 't Franſch *Realgal*, *Arſenic rouge*, *Orpin rouge*.

In 't Nederduitſch *Rood Rottekruid*, of *Oprement*.

Is een gekalcineerd Oprement, waervan twee ſoorten zyn, eene natuurlyke, en eene door konſt gemaekte. Het natuurlyke Rood Rottekruid heeft zyne kalcinatie in de myn' door onderaerdſche vuren verkregen: het door konſtgemaekte, dat 't gemeenſte is, is een mengſel van het door konſt gemaekte gele of citroengele Oprement met eene kopermyn', die de Hoogduitſchers *Kupfer Vikkel* noemen, door 't gewone vuur gekalcineert, totdat het rood geworden zy.

Het natuurlyke Rood Rotterkuid word in de kopermynen gevonden; het door konſt gemaekte word omtrent de mynen van Meiſſen in Duitſchland bereidt; het een en ander moeten in groote, vaſte, zware, ſchynende en glinſteren-

ſterende ſtukken verkozen worden, van een ſchoon rood: zy worden in de Schilderkonſt gebruikt, als zy op een' ſteen zeer ſyn gewreven zyn: men kan 'er ook *depilatoria* of middelen van maken, die het hair doen uitvallen, in water met kalk gekookt zynde.

Het Rood Rottekruid heeft natuurlyk in zich een zeer ſcherp en bytend zout, in zwavel en een weinig aerde omwonden.

Dit Mineraël is eene ſoort van Rottekruid, en by gevolg een vergift; het is in der daed zoo werkelyk niet als het Wit Rottekruid, evenwel moet men het in de Geneeskunde niet anders gebruiken, als in eenige uitwendige middelen, en het zoude eene zeer groote ligtvaerdigheit zyn inwendig daer van te laten gebruiken, hoe kleen ook de gift mogte wezen.

Sandaracha, *à σάνδυξ*, *minium*; men heeft aen het Rood Rottekruid dezen naem gegeven, omdat het in kleur' eenigzins naer de Meny gelykt.

REDUVIUS.

Reduvius is eene ſoort van Platluis', of een kleen plat bloedeloos diertje, zoo groot als eene luis, van gedaente bynaer als eene ruit: zyn bek is langachtig; zyn rug is aſchverwig, geteekent met drie zwarte ſtippen; het heeft zes pooten van eene donker-roode kleur'; het groeit tuſſchen de hairen der oſſen, geiten, ſchapen, en zelfs der menſchen. Het hecht zyne pooten in de huid, en zuigt het bloed, 't geen eene groote jeukte, en dikwils de ſchurft verwekt. Zyn drek maekt groene vlekken, die bezwaerlyk konnen uitgedaen worden. Men verjaegt of dood dit bloedeloos dier door zwavel, kwik, en andere middelen, die men in 't genezen van de ſchurft, en in 't dooden der luizen gebruikt.

Men meent, dat dit bloedeloos dier, in poeder ingenomen, goed zy om de geelzucht te genezen; de gift is van zes tot twaelf greinen.

RESEDA.

Reſeda vulgaris, C. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Reſeda lutea, Lugd. J. B.
Reſeda, Plinii Ger.
Reſeda minor ſeu vulgaris, Park.

In 't Nederduitſch *Italiaenſche Rakette.*

Is een gewas, dat verſcheide gevoorde, ruige, takachtige, kromme ſtelen ſchiet, ter hoogte van anderhalven voet, bekleedt met over en weder geſchikte, diep ingeſneden, gekronkelde of golfwyze bladeren, donker-groen van kleur', als moeskruiden van ſmaek: de bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen en takken, yder t'zamengeſtelt uit verſcheide ongeſchikte gele bladeren: in hare plaets komen vliesachtige, driehoekige huisjes, zoo lang als een vinger, vervult met dunne, bynaer ronde, zwarte zaden: de wortel is lang, dun, houtachtig, wit, en ſcherp van ſmaek. Dit gewas groeit op de velden, en tegen de muren: het heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

De wortel is afvegende, openende, ontbindende; de plant is verzachtende.

Reſeda, *a ſedare*, *ſtillen*, want men gebruikte, volgens het verhael van Plinius, eertyds dit gewas om de pynen en ontſtekingen te ſtillen.

RESINA.

Reſina, in 't Franſch *Reſine*, in 't Nederduitſch *Harſt*, is eene oliachtige ſtoffe, die als een vocht van zelfs, of door inſnyding uit verſcheide ſoorten van boomen, als uit den Pynboom', Denneboom', Lorkenboom', Cypreſſenboom', en Terpentynboom' voortvloeit. Daer zyn twee algemeene ſoorten van, de eene vloeibaer, en de andere hard en droog. De eerſte word bewaert in dien zelven ſtaet, zoo als zy uit den boom' voortkomt; en is 't geen men *Terpentyn* noemt, waervan op zyne plaets zal geſproken worden. Onder deze moet men ook de natuurlyke Balſems tellen. De tweede verſchilt van de eerſte niet, als dat zy door de warmte van de zonne of van 't vuur verdikt is; deze noemt men *Harſt*, *witte Harſt*, *zwart Pek*, *Bourgondiſch Pek*: in 't hoofdſtuk van het Pek heb ik 'er van geſproken. Onder de Harſten moet men tellen de Maſtik, Wierook, de Gom Elemi, de Tacamahaca, en verſcheide andere.

De Harſt verſchilt van de Gomme, dat zy oliachtiger, en broozer is, en dat zy gemaklyk in oliën en vettigheden ontdaen word; daer de Gom niet anders als door wateren zoutachtige vochten, gelyk de wyn, azyn, en ſappen der planten, kan ontdaen worden.

Reſina, *a Graco ῥητίνη*, dat de zelve zaek beteekent.

RETICULUM MARINUM.

Reticulum marinum.

In 't Franſch *Petit Rets marin.*

In 't Nederduitſch *Zee-Netje.*

Is eene drooge, buigzame ſtoffe, eenigzins naer het perkement gelykende, gemeenlyk als een beursje zoo groot als een kleene appel gemaekt, en als een net doorboort, aſchverwig, en een' zee-reuk en ſmaek hebbende: zy word aen de oevers der zee gevonden; zy heeft een weinig vaſt zout en olië in zich.

Als men ze in een' ſmeltkroes tot aſch verbrand, zal zy goed zyn voor de kropgezwellen en ſcheurbuik.

RHABARBARUM.

Rhabarbarum.
Rheum.

In 't Franſch *Rubarbe.*

In 't Nederduitſch *Rhabarber.*

Is een dikke, ſponsachtige, gele wortel, die droog tot ons word overgebragt uit Perſië en China, alwaer hy groeit.

Hy brengt voort, in de aerde gelegt zynde, een gewas genaemt

Rhabarbarum, Alpin. Exot. Raii Hiſt.
Rhabarbarum officinarum, Pit. Tournefort.
Rhaponticum, P. Alp. exot.
Rha verum Dioſcoridis, Ger.
Hippolapathum maximum rotundifolium exoticum, *ſive Rhaponticum Thracicum*, *ſed verius Rhabarbarum verum*, Park.

* Uit zyn' wortel' komen voort zeer groote, ruime, brecde, bynaer ronde, dikke bladers van eene donker-groene kleur', die zuur en niet onaengenaem van ſmaek, aen zeer lange ſtelen van een' duim dikte gehecht, en zwartachtig zyn; tuſſchen deze ſpruit een ſteel uit lager dan die van de tamme Patich, maer dik en ſterk, voorzien met bladeren, welke dezelve gedaente als de onderſte hebben, maer veel kleener zyn, dragende op zynen top kleene witte klokwyze bloemen, gemeenlyk in zes punten geſneden. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen in der zelve plaets groote driehoekige zaden, van eene blinkende kaſtanje-kleur': de wortel word met 'er tyd zeer dik, zich verſpreidende in verſcheide armen of takken, van buiten donker of donker-rood van kleur', vry aengenaem van reuk, en een weinig bitter van ſmaek.

Als men dezen wortel uit de aerde gedolven heeft, zuivert men den zelven van zyne buitenſte ſchors', en van een kleen, dun, en geelachtig ondergelegen vliesje: dan doorboort men de gezuiverde wortels, om 'er eene biezekoord door te ſteken, waer mede men ze ophangt, om de zelve in de lucht te doen droogen: maer dewyl de groote ſtukken zeer moeijelyk tot in 't binnenſte konnen gedroogt worden ter oorzake van hunne dikte, die hen belet genoegzaem uit te waeſſemen, zyn zy de bederving onderworpen, terwyl het buitenſte zeer wel gedroogt word. Daerom zien wy zeer dikwils de dikke ſtukken Rhabarber in hun binnenſte bedorven en verrot, hoewel hun buitenſte zeer ſchoon voorkomt. Derhalven moet men zich niet betrouwen op deze dikke wortels, want zy niet meer dan een vinger dik goed bevonden worden.

Het is beter de Rhabarber in middelmatige ſtukken te verkiezen, nademael die, zeer wel gedroogt zynde, gemeenlyk geheel goed bevonden worden; zy moeten knobbelig, tamelyk hard, en zwaer zyn, hebbende eene vry gladde, gele oppervlakte, doch van binnen eene kleur als eene gekloofde Notemuſchaet, eene ſaffraen-verw van zich gevende, als men ze in eenig vocht laet weeken, eenigzins ſpeceryachtig van reuk, bitter en t' zamentrekkende van ſmaek. De Rhabarber heeft twee ſoorten van zelfſtandigheden; eene zout- en oliachtige, die buikzuiverende, en eene aerdachtige, die t' zamentrekkende is.

Zy is nuttig in den buikloop, goed om de maeg te zuiveren en te verſterken, de etensluſt te verwekken, de wormen te dooden; zy purgeert zachtelyk de galachtige vochten al t'zamentrekkende.

Het gedeelte, 't welk ſchynt bedorven en verrot in 't hart van de Rhabarber, en 't welk gemeenlyk ſponsachtig en donker-ros van kleur' is, is niet geheel te verwerpen; want ik door de ondervinding geleert heb het zelve meer t' zamentrekkende te zyn, dan de goede Rhabarber, en dienſtiger in een' bloed-en buikloop.

Dees wortel heeft zyn' naem verkregen van Rha eene rivier in Moſcovië, nu genaemt *Wolga*, en van *Barbarum*, als of men zeide, wortel, welken de Barbaren of Wilden omtent de rivier Rha voortkweken.

* Zie Pl. XIX. Fig. 2.

Rha,

Of *Rha*, dat *wortel* beteekent, heeft eertyds zyn' naem aen de rivier gegeven, om dat hy in meenigte aen hare kanten groeit. Men heeft de Rhabarber *Rhabarbarum* genaemt, dat is te zeggen, wortel by uitnemendheit, dien de Barbaren of Wilden zeer hoog achteden.

RHAGADIOLUS.

Rhagadiolus alter, Cæſalp. Pit. Tournef.
Hieracium ſtellatum, J. B. Raii Hiſt.
Hieracium falcatum, Ger Lob.
Hieracium ſiliquâ falcatâ, C. B.
Hieracium falcatum, ſive ſtellatum, Park.

Is een gewas, dat dunne, takachtige, met een weinig wolle overdekte ſtelen ſchiet, ter hoogte van anderhalven voet; de bladers zyn lang, tamelyk breed, geplooit, ruig; de bloem is een ruikertje van gele halve bloempjes, onderſteunt door een kelkje uit eenige ſmalle en gootwyze bladeren t' zamengeſtelt. Als de bloem is afgevallen, worden de bladers vliezige ruige ſcheeden als eene ſtar geſchikt; yder van deze ſcheeden heeft in zich een lang en meeſtentyds ſpits toeloopend zaed. Dit gewas groeit in Languedok by Montpellier, en in verſcheide andere warme landen.

Het is openende, afvegende, goed om de pis af te dryven, in een afkookſel ingenomen.

RHAMNUS CATHARTICUS.

Rhamnus catharticus, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Rhamnus ſolutivus, ſive Spina infectoria vulgaris, Park.
Spina cervina vulgò, Geſn.
Rhamnus ſolutivus, Ger.
Rhamnus catharticus, ſive Spina cervina, Raii Hiſt.
Spina infectoria, Matth. Bellon.

In 't Franſch *Nerprun*, ou *Bourg-Epine*.

In 't Nederduitſch *Rhyn- Beziën*.

* Is een heeſter, die ſomtyds ter hoogte van een' boom groeit; de ſtam is van eene middelmatige dikte, overdekt met eene ſchors' gelykende naer die van den Kerſenboom; zyn hout is geelachtig; de takken zyn met eenige ſpitſe doornen als die van den wilden Pereboom voorzien; de bladers zyn tamelyk breed, groen, kleener dan die van den Appelboom, omringt aen de kanten van zeer dunne tandjes; de bloemen zyn kleen en graskleurig; in der zelve plaets komen zachte beziën, zoo groot als Jeneverbeziën, groen in 't begin, maer naermate dat zy rypen, worden zy zwart en blinkende, vervult met een zwart en bitterachtig ſap naer het groen hellende, en met eenige aen malkander gevoegde zaden, die rondachtig op den rug zyn, en wier ſchors als kraekbeenig is. Dees heeſter groeit in de heggens, boſſchen, en in andere onbebouwde plaetſen: hy bemint de beken, en vochtige plaetſen; men plukt zyne vrucht, als zy ryp is, in den herfſt, omtrent den wynoogſt; zy is van veel gebruik tot 't Verwen en in de Geneeskunde; men moet de beziën dik, wel doorvoedt, zwart, blinkende, kleverig, verſch geplukt, en ſappig verkiezen; zy hebben in zich veel wes zentlyk zout, olië en waterdeelen.

* Zie Pl. XIX. Fig. 3.

De Rhyn- Beziën dryven de ſcherpe vochtigheden ſterk af: men gebruikt ze in de waterzucht, jigt, groote verkoutheden, lammigheit, en in de *Cachexia* of ongedaentheit; de gift is van zes tot twintig beziën: men dient, zoo dra men ze heeft ingeſlikt, te eten, opdat 'er in de maeg eene bekwame ſtoffe gevonden worde, om de ſcherpte van haer zout te verſtompen, anders zoude zy ſterke krimpingen veroorzaken.

De bladers van de Rhyn-Beziën zyn afvegende, en wondheelende, maer weinig in gebruik.

Van de vrucht van de Rhyn-Beziën bereid men een deegh, dat men *Sapgroen* noemt: omdat te maken kneuſt men de Rhyn- Beziën, als zy zwart en zeer ryp zyn, men perſt ze, en trekt 'er 't ſap af, dat lymachtig en zwart is; dan laet men het terſtond, zonder het te laten doorzinken, op een zacht vuurtje uitdampen, en men doet 'er een weinig rotsaluin, in water geſmolten, by, om de ſtoffe hooger en ſchooner van kleur' te maken: men vervolgt met een kleen vuurtje daer onder, tot dat het de dikte van honig heeft verkregen; dan doet men het in varkens- of oſſeblazen, die men in een' ſchoorſteen, of andere warme plaets' hangt, alwaer men het hard laet worden om 't te bewaren. By de Verwers en Schilders is het in gebruik.

Men moet het *Sapgroen* verkiezen hard, vaſt, tamelyk zwaer, zoetachtig van ſmaek, donkergroen of zwart van kleur', blinkende

van buiten, maer dat gekneuſt of tot poeder gebragt geheel groen word.

Verd de Veſſie, omdat deze groene ſtoffe in blazen is hard geworden.

RHAPONTICUM.

* *Rhaponticum*, *ſive Rha*, in 't Franſch *Rapontic*, is een wortel gemeenlyk een vinger lang, en ſomtyds langer, omtrent twee duimen dik, van buiten en van binnen zeer na aen de Rhabarber komende, doch ligter, voozer, minder riekende, en zoo bitter niet; hy verſchilt daerenboven van de Rhabarber, dat hy gekaeuwt zynde lymachtig in den mond' is, en de Rhabarber niet: men brengt hem uit Aſië tot ons over; zyne plant is eene ſoort van Patich, die, zoo men zegt, langs de rivier Tanais groeit.

Men moet de Rhaponticum verſch, ligt, zeer hoog van kleur', van binnen wel geſtelt, niet bedorven, een weinig bitter van ſmaek, lymachtig en t'zamentrekkende verkiezen; hy heeft in zich veel olië en zout, dat ten deele wezentlyk, en ten deele vaſt is.

Hy is alleenlyk t'zamentrekkende, goed om de buikloopen te ſtoppen, de maeg te verſterken, doch niet buikzuiverende; men gebruikt hem ook om het vergift tegen te ſtaen.

Rhaponticum, dat is te zeggen *Wortel van Pontus*, omdat dees wortel eertyds uit het Ryk van Pontus gebragt werd.

RHASUT & RUMIGI MAURORUM.

Rhaſut & Rumigi à Mauris nominata, Rauwolff, Lugd. Append*ix*.

Ariſtolochia Orientalis, *foliis lanceolatis*, Pit. Tournefort.

Ariſtolochia Maurorum, C. B.

Ariſtolochia peregrina, Rauwolff.

Ariſtolochia ſimilis Rhaſut & Rumigi Maurorum, J. B.

Is eene ſoort van vreemde Ariſtolochia, of eene plant, die verſcheide kleene witachtige ſteeltjes ſchiet zoo dun als draden, yder zeven of agt kleene ſmalle bladers dragende, die als eene lans ſpits toeloopen, tegen over malkander geſchikt, en aſchverwig zyn; de bloemen zyn gelyk aen die van de andere Ariſtolochiën, donker van kleur', aen een wollig ſteeltje gehecht; in haer plaets komen vliezige vruchten, in zich platte en op een gelaegde zaden beſluitende. De wortel is tamelyk dik, diep onder de aerde, zeer bitter van ſmaek; deze geheele plant is onaengenaem van reuk: zy groeit voornamentlyk by de Moren omtrent Alep. De wortel kan in de Geneeskunde gebruikt worden.

Hy is wondheelende, afvegende, opdroogende, verdryvende, uitwendig gelegt.

* Zie Pl. XIX. Fig. 4.

RHINOCEROS.

In 't Nederduitſch *Rhinoceros*, *Neushorendier*.

Rhinoceros is een viervoetig dier, van grootte als een Stier, * maer wiens lichaem in gedaente gelykt naer dat van een Wildzwyn, uitgenomen dat het veel grooter en zwarer is; zyn hoofd is dik, van agteren als met eene platachtige Monnikskappe bekleedt, waerom de Portugezen het den naem van *Indiaenſchen Monnik* gegeven hebben; zyn bek is een weinig geklooft, zyn ſnuit is lang, en boven den neus gewapent met een' dikken, harden, ſterken horen, omtrent anderhalf voet lang, ſpits afloopende, met zyne punt' naer boven naer het hoofd ſtrekkende, zwart van kleur'; daerenboven draegt het op 't midden van zyn' rug nog een' anderen horen, lang als eene hand, ſchroefwyze gedraeit, puntig, van de zelve vaſtigheit en kleur' als de andere; zyne horens maken hem vreeſlyk en ontzachlyk voor de Buffelen, Tygeren, en zelfs voor de Oliphanten, die hy meenigmael beſtryd; zyne tong is bedekt met eene huid, die zoo hard is, dat zy als een raſp of vyl vilt en wegneemt al 't geen zy lekt; de huid van zyn lichaem is geheel bedekt met breede dikke ſchubben, die zoo hard zyn, dat zy door geen geweer konnen doorboort worden; zy zyn verdeelt in kleene vierkanten of knoppen omtrent eene lyn boven de huid uitſtekende, van eene kaſtanjekleur'; zyne beenen zyn dik, en ſchynen als in geſchubde laerzen vaſt te zyn; zyne pooten zyn klock. Men vind dit dier in de woeſtenyen van Afrika, in Aſië, te Siam, en in China; met vermaek eet het de takken der boomen, die aen alle kanten met groote doornen bezet zyn: het is vry goedaertig, als men het geen leet doet; men maekt 'er zelfs eenige tam, maer het is zeer te vreezen als het vertoornt is, en men het heeft kwaed gemaekt; het ontwortelt de boomen met zynen horen, verbreekt al 't geen hee

* Memoires ſur l'Etat préſent de la Chine par le P. le Comte. Tom. 2. Lett. VI.

het voorkomt, velt een' man op zyn paerd ter neder met weinig moeite, en maekt meer andere diergelyke verwoeſtingen; het lekt de dieren, die het overwonnen heeft, en ſcheid al het vleeſch van hunne beenderen af. In de Geneeskunde gebruikt men zyne horens, nagels, en bloed, die veel vlug zout en olië in zich hebben.

Men gebruikt ze tegen het vergift, om het hart te verſterken, het zweet te verwekken, de buikloopen te ſtoppen, en in alle beſmettelyke ziektens; de gift is van eene tot twee ſcrupels; men maekt 'er ook wel een trekſel af; van den horen maekt men ſchaeltjes, waer in men wyn laet ſtaen, dien men drinken wil, om het bloed te zuiveren, en zich voor eene kwade lucht te behoeden.

Rhinoceros, à ῥὶν, naris, naſus, & κέρας, cornu, als of men zeide, *Dier, dat een' horen op den neus draegt.*

RHODIA RADIX.

Rhodia radix, C. B. J. B. Raii Hiſt.
Anacampſeros radice roſam ſpirante, Pit. Tournefort.

In 't Nederduitſch *Rozewortel.*

* Is eene ſoort van Smeerwortel, of eene plant, die verſcheide ronde, dunne ſtelen ſchiet, omtrent een voet hoog, bekleedt met vele langwerpige, ſpits toeloopende, lyvige, groene bladeren, om de kanten getandt, eenigzins naer die van de Telephium gelykende, doch kleener, en t'zamentrekkende van ſmaek: de toppen zyn beladen met kleene zonneſchermen of ruikertjes, die kleene bloempjes, uit verſcheide bladeren beſtaende, en als eene roos geſchikt, onderſteunen, bleek geel of roodachtig van kleur', naer het purper hellende; als de bloemen voorby zyn, komen 'er vruchten in de plaets, die uit verſcheide roodachtige korrelen zyn t'zamengeſtelt, als een bolletje of hoofdje op een gehoopt, en met langwerpige, dunne, bleeke zaden voorzien. De wortel is dik, knobbelachtig, ongelyk, wit, vleezig, ſappig, hebbende gekneuſt zynde den reuk en ſmaek van de Roos'. Deze plant groeit op 't Alpiſche gebergte, en in ſchaduwachtige plaetſen: de wortel word tot ons gedroogt overgebragt, omdat hy van eenig gebruik is in de Geneeskunde. Men moet hem verkiezen verſch, wel gevoedt, en van pas gedroogt, donker van kleur', van buiten blinkende, van binnen wit, tamelyk riekende, als men hem breekt: hy heeft veel olië, die ten deele verheven is, en wezentlyk zout in zich.

Hy is ontbindende, pynſtillende, bekwaem om de pynen in 't hoofd te verzachten, als hy grof geſtooten, en met een weinig rozenazyn bevochtigt, op het voorhoofd en de ſlapen des hoofds gelegt word.

Rhodia, a ῥόδον, roſa, omdat de wortel van deze plant' een' Rozenreuk heeft.

* Zie Pl. XIX. Fig. 5.

RHOMBUS.

Rhombus, in 't Franſch *Turbot*, in 't Nederduitſch *Iarbot*, is een breede platte zeevisch, van eene ruitwyze gedaente, zeer bekent op de viſchmarkten: daer zyn verſcheide ſoorten van, die niet alleen in grootte verſchillen, maer ook hier in, dat ſommigen prikkels of ſtekende punten by haer hoofd en ſtaert hebben, en anderen niet. Dees viſch is verſlindende; hy eet de kleene viſſchen, en kreeften; hy beweegt zich langzaem; hy is goed om te eten. Sommigen noemen hem *Phaſianus aquatilis*, of *Water Faizant*, om de aengenaemheit van zyn vleeſch, dat zeer na aen dat van den Faizant komt: hy is wit, vaſt en ſappig van viſch, en heeft veel vlug zout, en olië in zich.

Het is goed tegen de miltziektens, daer op gelegt zynde.

Men heeft dien viſch *Rhombus* of *Ruit* genaemt, om zyne ruitwyze gedaente.

RHUS ſeu RHOE.

Rhus, Matth. Ang.
Rhus folio ulmi, C. B. Pit. Tournef.
Sumach Arabum, Lon.
Rhoe culinaria, Dod.
Rhus coriaria, Eid.
Rhus obſoniorum, Adv. Lob.
Sumac, Bellon.

In 't Nederduitſch *Smack* of *Sumach.*

Is een heeſter, die ſomtyds ter hoogte van een' boom groeit; de bladers zyn langwerpig, breed, om de randen getandt, en roodachtig; de bloemen zyn troswyze geſchikt, wit van kleur'; yder dezer bloemen is een roosje uit verſcheide bladeren beſtaende, in wiens plaets, als het afgevallen is, een plat, bynaer eirond, vliesachtig, rood zaedhuisje komt, een

zaed van de zelve gedaente in zich beſluitende, dat eenigzins naer de Linzen gelykt, roodachtig van kleur'; deze vrucht is zuur en t'zamentrekkende van ſmaek. De Smack groeit in ſteenachtige plaetſen; outyds gebruikte men zyne vrucht in de keukens, in de plaets van zout, om de ſpyſen te bereiden, waervan hy den naem van *Rhus culinaria ſive obſoniorum* gekregen heeft. De Looijers gebruiken de bladers om het leêr te touwen, daerom word hy *Rhus coriaria* genaemt. In de Geneeskunde gebruikt men de bladers en vruchten; zy hebben in zich veel wezentlyk zout en olië.

Zy zyn zeer t'zamentrekkende en goed voor de bloedloopen, vloeden der maendſtonden en ambeijen, en om de zaedvloeden te ſtoppen: men gebruikt ze in afkookſel en in poeder.

Rhus; ῥόος, quod ῥεῖ, ſeu fluxus alvi dyſentericos & muliebres ſiſtat.

RIBES.

Ribes vulgaris fructu rubro, Ger.
Ribes vulgaris domeſtica, Matth.
Groſſularia multiplici acino, ſive non ſpinoſa hortenſis rubra, ſive Ribes officinarum, C. B. Pit. Tournefort.
Ribeſium fructu rubro, Dod.
Groſſularia rubra, Lugd.
Ribes vulgaris acidus ruber, J. B.

In 't Franſch *Groſelier rouge de jardin.*

In 't Nederduitſch *Roode Aelbeziënboom.*

Is een kleene heeſter, die harde en kromme takken ſchiet; de bladers zyn bynaer rond, groen, rondom getandt; de bloemen zyn als kleene trosjes geſchikt, wier voetſteeltjes uit den oorſprong der bladeren komen; yder dezer bloemen is uit verſcheide bladeren t' zamengeſtelt, die als eene roos geſchikt, en aen de kanten van 't kelkje vaſt zyn: als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er beziën in de plaets omtrent zoo groot als Jeneverbeziën, die rond, rood, blinkende en zacht zyn, vervult met een zeer rood ſap, dat zuurachtig en zeer aengenaem van ſmaek is; zy hebben ook veel zaden in zich. Deze beziën zyn de Roode Aelbeziën, die men in den zomer eet, en waervan men vele aengename konſituren maekt. Men kweekt den Rooden Aelbeziënboom bynaer in alle tuinen aen; hy brengt eene zeer groote meenigte vruchten voort. De Aelbeziën hebben in zich veel wezentlyk zout en waterdeelen, weinig olië en aerde.

Zy zyn t' zamentrekkende, verkoelende, en verſterkende; zy ſtillen en bedwingen de gal, matigen de hitte des bloeds, ſtoppen de buikloopen en bloedſpouwingen, en wederſtaen het vergift.

Daer is nog eene andere ſoort van Aelbeziënboom, genaemt

Ribes vulgaris fructu albo, Cluſ. Hiſt.
Groſſularia hortenſis fructu margaritis ſimili, C. B.

In 't Franſch *Groſelier blanc de jardin.*

In 't Nederduitſch *Witte Aelbeziënboom.*

Hy verſchilt van den vorigen, dat hy altyd witte beziën draegt, gelykende naer paerlen; deze beziën zyn zoo gemeen niet als de Roode, maer hebben den zelven ſmaek en de zelve kracht; men gebruikt ze gemeenlyk tot konſituren.

De bladers van den Aelbeziënboom zyn zeer t' zamentrekkende.

RICINUS.

Ricinus, Trag. Matth. Fuch.
Ricinus vulgaris, C. B. J. B. Pit. Tournef.
Ricinus, ſive Cataputia major vulgaris, Park.
Kikaion Prophetæ Jonæ, Alkaroa & Kerva Arabibus, Mira ſole Italis, Guilland. epiſt.
Ricinus major, Eyſt.
Ricinus, ſive Palma Chriſti, vel Kiki, Ger.
Ricinus, Kerva Tripoli, Rauwolf.
Granum regium majus, Meſuæo.
Palma Chriſti, Cæſ.

In 't Franſch *Ricin.*

In 't Nederduitſch *Wonderboom*, *Mollenkruid.*

Is een gewas, dat de gedaente van een' kleenen boom heeft; zyn ſteel ſchiet op ter hoogte van zes of zeven voeten, is dik, houtachtig, van binnen hol als het Riet, van boven takachtig, donker purperachtig van kleur', met eenig wit ſtof naer meel gelykende overdekt; de bladers zyn in 't begin rond, maer worden daerna hoekig, even als de Vygebladers verdeelt, maer zy zyn grooter, en zacht in 't aenraken: de bloemen hebben verſcheide bleeke helmſtyltjes, die niet lang duren, ook geen vrucht noch zaed na zich latende; de vruchten groeijen afſonderlyk op den zelven ſtam, troswyze geſchikt, en zyn ſtekelig, en ruuw in 't aenraken; yder dezer vruchten heeft drie rondachtige ribben, en is t'zamengeſtelt uit drie huisjes, waervan yder

yder zyn eirond of langwerpig zaed in zich besluit, dat tamelyk groot, blaeuw van kleur', van buiten gevlekt, en van binnen met een witen zacht merg vervult is. Als de vrucht van den Wonderboom zeer ryp is, komen 'er bersten in, waer door de zaden met geweld uitspringen. De wortel is lang, dik, hard, wit, en met vezelen voorzien: men kweekt dit gewas in de hoven aen, zoo om zyne schoonheit, als om dat men meent, dat het de mollen verjaegt. Het groeit tot verscheide hoogtens en diktens naer de plaetsen alwaer het wast: want men ziet Wonderboomen in Spanje, die eens mans dikte hebben: en andere in Kandie, die in hoogte de groote boomen gelyk zyn, zoo dat men ladders noodig heeft om 'er by te klimmen. De zaden van den Wonderboom worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben in zich veel olië en zout.

Zy dryven alle de vochten zeer sterk af; de gift is van een tot zes zaden.

Men perst uit de zaden van den Wonderboom, wel gestooten zynde, eene olië, die men in 't Latyn *Oleum de Kerva*, *Oleum cicinum*, *Oleum Ficus infernalis* noemt.

Zy is buikzuiverende, als men alleenlyk maer de maeg en onderbuik daer mede bestrykt; zy dood de wormen, geneest de schurft, zuivert de zweren, en stilt de opstygingen der lyfmoeder.

Men brengt uit Amerika tot ons over de zaden van den Wonderboem, die in 't Latyn *Grana Tiglia*, in 't Fransch *Grains de Tilli*, of *Pignons d'Inde* genaemt worden, omdat zy in gedaente en grootte naer de kernen van een' Pynappel gelyken; zy zyn een weinig grooter dan de zaden van onzen Wonderboom; zy groeijen in eenen dop naer dien van den gemeenen Wonderboom gelykende, doch hy is niet stekelig; hy is zoo groot als eene noot, driekantig van gedaente, en bleek-rood, somtyds zwartachtig van kleur': dees dop is de vrucht van een' Wonderboom, die zoo groot is als een boom, en in Indiën gevonden word; zyn hout is zacht en broos, de bladers gelyken naer de Vygebladers, zyn groen, week, zacht, en zonder orde geschikt; het hout en de bladers geven een melkachtig sap; de bloemen zyn van verscheide helmstyltjes, en van eene schoone korae kleur': daer zyn verscheide soorten van deze zaden of kernen.

Men moet ze verkiezen nieuw, geheel, zwaer, graeuw of geelachtig van kleur', onaengenaem en zeer scherp van smaek: zy hebben in zich veel olië en zout. Zy doen zeer sterk afgaen, en somtyds braken; men gebruikt ze in de waterzucht, beroerte en slaepziekte. De gift is van de helft van een dezer zaden of kernen tot twee.

Men zegt, dat men den Wonderboom *Ricinus* genaemt heeft, omdat men bevonden heeft, dat zyne vrucht eenigzins gelykt naer een kleen bloedeloos diertje van den zelven naem, dat de honden en ossen besmet.

Men heeft hem *Palma Christi* genaemt, omdat de bladers, zoo men meent, de gedaente van eene open hand hebben.

RICINUS.

Ricinus, Jonston.
Taca Alberti.
Cica vel Cecca, Scalig.

Is eene soort van Platluis', of een plat bloedeloos diertje, van eene ruitwyze gedaente, week, en zwartachtig van kleur'; het heeft zes pooten, waer mede het zich in de huid vast hecht: het komt voort op de gewassen, en hecht zich aen de ossen, honden, en zelfs aen de menschen aen hunnen baerd, onder de oxels, en op andere hairige plaetsen; zyn bek is kort en spits toeloopende; het zuigt 't bloed tot zyn voedsel, doch heeft geen opening om zyn' drek te lozen, maer ontlast zich gelyk de bloedtzuiger, of sterft wegens volheit: men zegt, dat het tot zeven dagen honger lyd zonder te sterven; het vermeenigvuldigt zeer in weinig tyds: men dood dit bloedeloos dier met de zelve middelen, waermede men de luizen en schurft verdryft, als Ruiters-zalf, Zwavel en Tabak.

Men meent, dat dit kleene dier, uit het slinker oor van een' hond genomen, en in eene pop aen den hals' gedragen, de kracht heeft van de pynen in 't lichaem te stillen, doch men moet geen geloof aen dit voorgewend geneesmiddel slaen.

ROBUR.

Robur primum, Clus. Hisp. J. B. Raii Hist. *Quercus foliis molli lanugine pubescentibus*, C. B. Pit. Tournefort.

In 't Fransch *Robre.*

Is eene soort van Eikeboom, die Galnoten draegt, of een boom, die lager dan de gemeene Eikeboom, doch zeer dik, en krom is; zyn hout is zeer hard, en sterk; de bladers

zyn met vry diepe golven ingeſneden, en overdekt met eene zachte wolle; zyne bloemen zyn katjes, en de vruchten Eikels, die kleener zyn dan die van den gemeenen Eikeboom; dees boom waſt op bergachtige plaetſen: hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

De bladers, vruchten, en baſt zyn t'zamentrekkende, ontbindende, en van de zelve kracht, als die van den gemeenen Eikeboom, waervan ik op zyne plaets geſproken heb: ook heb ik van de Galnoten in een byzonder hooſdſtuk gehandelt.

Robur, à ῥώω, unde ῥωννύω, roboro, firmo; men heeft dezen naem aen de Robur gegeven, wegens de ſterkte en duurzaemheit van zyn hout.

R O N A S.

Ronas is een wortel, een weinig dikker dan die van 't Soethout, en zich als de zelve wyd uit onder de aerde verſpreidende; hy groeit in Armenië of Turcomanië op de grenzen van Perſië, by de ſtad Aſtabac, en nergens anders. Hy maekt het water zeer rood in weinig tyds; men bedient 'er zich van in Mogol, om de linnens te verwen. Men dryft een' grooten handel met dezen wortel' in Perſië, en in Indiën; hy geeft eene roode verw van zich zoo ſchielyk en zoo ſterk, dat, volgens het verhael van den Heer Tavernier in zyne reisbeſchryving' naer Perſië, een Indiaenſch vaertuig, dat daer meê geladen was, op de reê van Ormus aen ſtukken geſlagen zynde, de zee eenige dagen langs den oever, alwaer de zakken met Ronas dreven, geheel rood ſcheen.

R O S.

Ros.
Aqua elementaris.

In 't Franſch *Roſée.*

In 't Nederduitſch *Dzeuw.*

Is eene vochtigheit van de lucht bezet met een weinig zuur zout, die in den zomer, en voornamentlyk in de maenden Mei en Juny, door de koelte van den nacht in een vocht verandert word. Men verzamelt ze met linne lakens, die men op 't gras, alwaer zy valt, uitſpreid.

Zy is openende, en goed voor den ſteen der nieren, en om de verſtoppingen weg te nemen; men laet ze overhalen om gemaklyker te konnen bewaert worden.

R O S A.

Roſa, in 't Franſch *Roſe*, in 't Nederduitſch *Roos*, is eene bloem by alle menſchen bekent; daer zyn twee algemeene ſoorten van, eene tamme, en eene wilde. De Rozeboom word ook *Roſa* in 't Latyn genaemt, en is een heeſter, die harde houtachtige takken ſchiet, gemeenlyk met ſterke en ſcherpe doornen voorzien: de bladers zyn langwerpig, aen de kanten getandt, ruuw in 't aenraken, vyf of zeven aen den zelven ſteel gehecht; de bloem beſtaet uit verſcheide groote, ſchoone, riekende bladeren, door een kelkje ondersteunt, dat naderhand eene eironde of olyfwyze vrucht word; hare ſchel is een weinig vleezig, en heeft in zich hoekige, ruige, en witachtige zaden; de wortels zyn lang, hard en houtachtig: dit boompje, het zy tam of wild, groeit in de heggens, en bloeit gemeenlyk in 't begin van den zomer.

De tamme Roos word in vele ſoorten onderſcheiden; die in de Geneeskunde gebruikt worden, zyn de bleeke of lyfverwige Rozen, de Muſcus-Rozen, de gemeene witte Rozen, en de roode Rozen.

De bleeke Rozen, in 't Latyn *Roſæ pallidæ, ſeu Roſæ incarnatæ* genaemt, zyn ſchoon en groot, van eene aengename roode of lyfverwige kleur', van een' zeer lieflyken reuk, die zich wyd verſpreid.

Men moet de enkelſte, of die minſt met bladeren voorzien zyn, verkiezen, omdat, hare vlugge deeltjes min verſpreidt zynde, zy des te meerder reuks en kracht hebben; zy ſluiten in zich veel verheven olië, en vlug of wezentlyk zout.

Zy zyn buikzuiverende, verdunnen en maken het ſlym der herſenen vloeibaer; zuiveren het bloed, en dryven voornamentlyk de galachtige en wei-vochten af.

De Muskus-Rozen, in 't Latyn *Roſæ moſcatæ & Damaſcenæ* genaemt, zyn enkele, kleene, witte Rozen, die gemeenlyk niet als in den herſſt ontluiken: zy hebben een' zeer zachten en zeer aengenamen muskus reuk; de beſte en meeſt buikzuiverende zyn die genen, welke in warme landen waſſen, als in Languedok en Provence: zy hebben veel verheven olië, en vlug zout in zich.

Drie of vier van deze Muskus-Rozen uit warme landen, in een Conſerf of afweeking ingenomen, doen zeer ſterk afgaen, zelfs somtyds tot bloed toe: die van Parys zuiveren den

den buik zoo ſterk niet, doch zyn evenwel ſterker dan de bleeke Rozen.

De gemeene witte Rozen, *Roſa ſativa alba, ſeu Roſa alba vulgares majores* genaemt, zyn groot, ſchoon, riekende, den buik een weinig openende en afvegende, doch men gebruikt ze niet als in overhalingen of deſtillatien; zy hebben veel waterdeelen, verheven olië, en een weinig wezentlyk zout in zich.

De roode Rozen, in 't Latyn *Roſa rubra, ſeu Roſa provinciales* genaemt, hebben eene ſchoone donkere en fluweelachtige kleur, maer weinig reuks; men plukt ze als zy in knop zyn, en op 't ontluiken ſtaen, om te beter hare kleur en kracht te bewaren, die een weinig door de lucht zouden verandert zyn, als men ze geheel liet opengaen.

Men verkieſt ze hoog in kleur'; die in de omliggende plaetſen van Provins groeijen, zyn de ſchoonſte en de meeſt geachte.

De roode Rozen worden gebruikt om de Conſerf van Rozen te maken; men laet 'er ook eene groote meenigte van in de zonne droogen, om die te bewaren, want zy komen in verſcheide compoſitien of gemengde middelen; de wys om ze te doen droogen moet ſchielyk zyn: want als men haer te lang aen de lucht zoude open leggen, verliezen zy veel van hare kleur', reuk, en kracht; indien op dien tyd, als men ze geplukt heeft, de zon niet genoeg ſcheen, of geen warmte genoeg in de lucht verſpreidde om ze te droogen, dan zoude het noodig zyn haer op eene ſtoof uit te leggen; men trekt 'er een afverwſel van, en men gebruikt het dikwils in ſtovingen: die men by de Droogiſten verkoopt, komen van Povins.

Zy moeten verſch, hoog van kleur', van een donker fluweelachtig rood, wel gedroogt en redelyk ſterk van reuk verkozen worden; men moet zorg dragen haer in doozen beſloten en op een gepakt in eene drooge plaets' te bewaren, op dat zy hare kleur, reuk en kracht zouden behouden; zy hebben veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn t'zamentrekkende, afvegende, goed om de maeg te verſterken, de braking, buikloopen en bloedſtortingen te ſtuiten, inwendig gebruikt: uitwendig bedient men 'er zich van in kneuzingen, ontledingen, verdraeijingen van handen en voeten, en om de geledingen en zenuwen te verſterken: men gebruikt ze in ſtovingen, in zwaren wyn gekookt, of men mengt ze onder ceroenen, plaeſters en zalven.

Men zuivert de roode Rozen van de nageltjes, eer men 'er de Conſerf af maekt; deze nageltjes zyn die witte en een weinig harde deelen, welke eenigzins naer nagels gelyken; zy zyn geplaetſt onder aen de bladeren, die 't kelkje raken, en zyn zacht van reuk, en zoet en t'zamentrekkende van ſmaek; zy konnen anders niet als in t'zamentrekkende afkookſelen gebruikt worden: men zuivert ook van deze nageltjes de gedroogde roode Rozen, welke men in t'zamengeſtelde middelen, die tot den mond geſchikt zyn, gebruiken wil.

Men moet wel letten al de Rozen 's morgens te plukken, voordat de zon daer over heeft geſchenen, omdat dan hare wezentlyke ſappen als tot haer middelpunt door de koelte van den nacht zyn gedreven; in plaetſe dat 'er, wanneer de zon 'er over heeft geſchenen, een gedeelte van vervlogen is.

De kleene gele lichamen, die men in het midden van de Roos' vind, worden *Antheræ* genaemt; zy verſterken het tandvleeſch, en worden onder de tandmiddelen gebruikt.

De Hondsroos word *Cynorrhodon* of *Cynosbaton* genaemt; op hare plaets heb ik 'er van geſproken.

Men ziet ſomtyds, doch zeer zelden, eene Roos door verlenging uit 't midden van eene andere Roos' voortkomen. De Heer Marchand heeft ons in 't jaer 1703. eene geheele verſche getoont in de Koningkyke Academie der Wetenſchappen; hy liet ons nog eene andere buitengemeene zien in 't jaer 1707. waer van in de Academiſche Gedenkſchriften van het zelve jaer gewag gemaekt is, en die zelfs ook is afgeteekent: de planten hebben hare gedrochten, en zelfs meenigerwerf dan de dieren.

Roſa, à ῥόδον, Roſa, & ὄζω, ſuave oleo, omdat de Roos een' goeden reuk heeft.

ROSA HIERICONTEA.

Roſa Hiericontea, Turn. Lon. Lob. Garz. Caſt.
Roſa Hierichuntea vulgò dicta, C. B.
Roſa Hiericonthina, Tab
Roſa de Hiericho, & *Roſa Mariæ Monachis*, Lugd.
Amomum, Cord. in Dioſcor. & Hiſt.
Amomis, Dioſcor. & Plinii, Cæſ.

In 't Franſch *Roſe de Jerico.*

In 't Nederduitſch *Roos van Jericho.*

Is een zeer kleene heeſter, omtrent vier vingers hoog, houtachtig en takkig, zynde van gedaente als een kleene bol, en afſchverwig;

wig; de bladers zyn kleen, langachtig, ingefneden en ruig; de bloemen kleen, troswyze geſchikt, wit of vleeſchkleurig: het zaed is rond, roodachtig, en ſcherp van ſmaek: de wortel is enkel, vry dik, en houtachtig; terwyl dees kleene heeſter nog in kracht is, komt hy voor als een ruiker, maer naermate hy droog word, vlechten zich de takken in malkanderen, en de uiteindens der takken zich naer binnen krommende komen t' zamen in een gemeen middelpunt, en maken eene ſoort van kleene bol uit; deze kleene plant groeit in het woeſt Arabië, in zandachtige plaetſen, op de oevers van de Roode Zee, waer van zy tot ons gedroogt word overgebragt; en hoewel men ze *Roos van Jericho* genaemt heeft, is zy geen Roos, ook vind men 'er geen omtrent Jericho: eertyds heeft men gemeent, dat zy niet als op Kersdag open ging; maer tegenswoordig weet men, dat zy zich ten allen tyde opent, als men ze maer in 't water dompelt, en een weinig tyds 'er in laet ſtaen, dan ziet men de takken langzamerhand van een gaen, zich ontluiken, en de bloemen zeer aengenaem te voorſchyn komen: als men ze dan wederom uit 't water neemt, droogt zy en ſluit zich als te voren. Zy kan tot een' Vochtmeter dienen, want gedroogt zynde kan zy de vochtigheit van de lucht naer zich nemen, zoodat zy by droog weêr zich ſluit, maer naermate dat 't min of meer vochtig weder word, zwelt zy, en ontſluit zich: men word deze uitwerkingen beter gewaer, als de plant in de open lucht is, dan wanneer zy in een' kamer beſloten is.

Men acht de zelve goed tegens de ſcheurbuik, in poeder of aſweekſel ingenomen zynde; doch ik heb geen ondervinding van hare werkingen.

ROSMARINUS.

Roſmarinus, Brunf. Trag.
Roſmarinus hortenſis anguſtiore folio, C. B. Pit. Tournefort.
Roſmarinus coronarius fruticoſus, J. B. Raii Hiſt.
Roſmarinus coronarius, Ger.
Roſmarinum coronarium, Dod.
Libanotis coronaria, ſive Roſmarinum vulgare, Park.

In 't Franſch *Romarin.*

In 't Nederduitſch *Roſmaryn.*

* Is een houtachtig boompje, wiens ſtam drie of vier voeten hoog is, verſcheide dunne, lange, aſchverwige takken ſchietende, met ſmalle, harde, en ſtyve bladeren beladen, die donker-groen van boven, wit van onderen, weinig ſappig, ſterk, ſpeceryachtig, aengenaem en vervrolykende van reuk, en ſcherp van ſmaek zyn: de bloemen zyn bekswyze, kleen, maer zeer talryk, vermengt tuſſchen de bladers; yder van de zelve is eene pyp van boven in twee lippen geſneden, bleek-blaeuw van kleur' of naer 't wit hellende, en zachter van reuk dan de bladers; als de bloemen zyn afgevallen, komen 'er dunne, bynaer ronde zaden in de plaets, zynde vier t' zamengevoegt, en in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een kelkje gedient heeft, beſloten: de wortels zyn dun, en vezelachtig: dit boompje kweekt men aen in de tuinen; doch in warme en drooge landen, als in Spanje, Italië, Languedok, en omtrent Narbone groeit het zonder aenkwekingen overvloedig: in de maenden Mei en Juny bloeit het, en zyne bloem word genaemt *Anthos ab ἄνθη*, als of men zeide *Bloem by uitnemendheit*: in de Geneeskunde gebruikt men zeer dikwils de bloemen en bladers van den Roſmaryn; maer men moet die, welke in Languedok groeijen, boven die van onze Roſmarynen van Parys achten, om dat de hitte van die landſtreek de zelve geeſtryker en beter doet zyn; zy hebben veel verheven olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy zyn goed om de herſenen te verſterken, en voor de vallende ziekte, lamheit en opſtygingen: uitwendig gebruikt men ze om de leden en zenuwen te verſterken, het koudvuur tegen te ſtaen, en de koude vochten te verdryven; men mengt ze ook onder de niespoeders.

Roſmarinus is een woord, dat t' zamengeſteld is van *Ros*, *daeuw*, en *marinus*, *van de zee*, als of men zeide, *Zee-Daeuw*, om dat dit gewas, dat meenigmael omtrent de zee groeit, de dampen, die als daeuw neêrvallen, uit dezelve ontfangt.

Coronarius, omdat men oudtyds den bloeijenden Roſmaryn in bloemkranſſen, of rozenhoeden gebruikte.

ROS SOLIS.

In 't Nederduitſch *Zonnedaeuw.*

Ros ſolis, is eene kleene plant, waervan twee voorname ſoorten zyn.

De

* Zie Pl. XIX. Fig. 7.

De eerſte ſoort word genaemt

Ros ſolis, Dod.
Ros ſolis folio rotundo, C. B. J. B. Pit. Tournefort.
Korida, *ſive Ros ſolis major*, Lob.
Solſirora, *ſeu Sponſa ſolis*, Thal.
Ros ſolis, *ſive Rorella*, Raii Hiſt.
Rorella, *ſive Ros ſolis*, Eyſt.
Solaria, Ger.

* Zy ſchiet verſcheide lange, dunne, en van boven ruige ſtelen, waeraen kleene, bynaer ronde, uitgeholde bladers vaſt zyn, de gedaente van een oorlepeltje hebbende, bleekgroen van kleur', voorzien met rood- en pypachtige hairtjes, waeruit eenige droppels vocht in de holte der bladeren zygen, zoodat deze bladers en hunne hairtjes als van daeuw nat zyn, zelfs in de allerdroogſte tyden, en gedurende de grootſte hitte der zonne; tuſſchen deze bladers komen twee of drie ſtelen op, bynaer ter hoogte van een' halven voet, dun, rood, week, en zonder bladeren, dragende op hunne toppen kleene bloemen uit verſcheide witte bladeren beſtaende, als eene roos geſchikt, en door kelkjes als een getandt horentje van gedaente ondersteunt, en aen zeer korte voetſteeltjes gehecht: als deze bloemen voorby zyn, komen 'er kleene vruchten in de plaets, die bynaer de grootte en gedaente van een korengraen hebben, en verſcheide zaden in zich beſluiten; de wortels zyn vezelig, en zoo dun als hair.

De tweede ſoort word genaemt

Ros ſolis alia, Dod.
Ros ſolis folio oblongo, C. B. J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Ros ſolis ſylveſtris longifolius, Park.
Rorella, *ſive Solſirora*, Cord. Hiſt.

Zy verſchilt van de vorige daer in, dat hare bladers langwerpig zyn.

De eene en de andere plant groeijen in woeſte, ruwe, wilde, en moeraſſige plaetſen, tuſſchen de boommoſſchen, en zyn een weinig kleverig in 't aenraken; men moet ze in de lente plukken, als zy bloeijen, en in hare grootſte kracht zyn; zy hebben veel olie, waterdeelen, en wezentlyk zout in zich.

* Zie Pl. XIX. Fig. 8.

Zy zyn hartſterkende, goed voor de borſt en voor de tering', om het vergift tegen te ſtaen, voor de vallende ziekte, hoofdpynen, ooggebreken, en om het bloed te zuiveren.

Ros ſolis, omdat men altyd, en zelfs terwyl de zon deze plant verwarmt, droppels water in het hol dezer bladeren vind, alsof 't een daeuw was; de andere namen zyn haer om de zelve reden gegeven.

R U B E O L A.

Rubeola vulgaris quadrifolia, *lævis floribus purpuraſcentibus*, Pit. Tournef.
Rubia Cynanchica, C. B. J. B. Raii Hiſt.
Aſpergula herba repens, Geſn.
Rubia Synanchica, Lugd. Ger.
Saxifraga altera, Cæſ.
Gallium Tetraphyllon montanum cruciatum, Col.

Is eene plant, die met de Walſtroo overeenkomt; zy ſchiet verſcheide dunne, vierkante ſtelen, ter hoogte omtrent van een' halven voet, meeſt op de aerde neêrliggende; de bladers komen vier aen vier uit de knoopen der ſtelen, en zyn ſmal en blinkende: de bloemen waſſen aen de toppen der takken, zyn kleen, en als een trechter gemaekt, die in vier deelen is ingeſneden, rood van kleur', ſomtyds wit, zeer aengenaem van reuk, naerby dien van de Jasmyn komende. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er zaden in hare plaets, die twee aen twee t'zamengevoegt, langwerpig, ruuw in 't aenraken, en met een wit merg vervult zyn. De wortel is lang, dik, houtachtig, zwart, verdeelt, en voorzien met vele dunne vezelen. Deze plant groeit op bergachtige plaetſen, en in velden, die voor de zonne openliggen; zy heeft weing olië en zout in zich.

Zy is afvegende, opdroogende, ontbindende, en zeer goed in de keelontſteking', in een koeldrank en gorgeldrank gebruikt, en uitwendig 'er opgelegt.

Rubeola quaſi rubia parva, omdat deze plant naer eene kleene Meekrap gelykt.

Cynanchica à Cynanche, *Keelontſteking*, omdat deze plant goed is om de keelontſteking te genezen.

R U B I A.

Rubia, in 't Franſch *Garance*, in 't Nederduitſch *Mee*, *Krap*, *Meekrap*, *Rotte*, is eene plant, waervan twee ſoorten zyn, eene tamme, en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Rubia tinctorum, Ger.
Rubia ſativa, J. B.
Rubia tinctorum ſativa, C. B. Pit. Tournefort.
Rubia major ſativa, *ſive hortenſis*, Park.
Rubia tinctorum, *ſeu Erythrodanum*, Raii Hiſt.

* Zy ſchiet lange rankachtige, vierkante, geknoopte, ruwe ſtelen, yder uit zyne knoopen vyf of zes langwerpige, ſmalle bladers gevende, die hunnen ſteel als eene ſtar of rad omringen, gelyk als die van 't Kleefkruid, maer veel grooter, ruwer of met meerder hairen bezet zyn, rondom met kleene tandjes of uitkervingen, die zich ſterk aen de kleederen vaſt hechten; de bloemen waſſen op de toppen der takken, en zyn door ſteeltjes vaſtgehecht; zy zyn als kleene kommetjes of kelkjes gemaekt, in vyf of zes deelen ingeſneden, als eene ſtar geſchikt, van eene groenachtig-gele kleur': als de bloem is afgevallen, word haer kelkje eene vrucht, uit twee zwarte beziën beſtaende, die aen malkander vaſt, en vol ſap zyn; yder dezer beziën heeft een bynaer rond zaed in zich, overdekt met een vliesje: de wortels zyn talryk, kruipende, lang, verdeelt in verſcheide takken, zoo dik als ſchryſpennen, overal rood, houtachtig, en t'zamentrekkende van ſmaek. In verſcheide landen van Europa kweekt men deze plant aen in eene vette aerde; haren wortel trekt men uit den grond in de maenden Mei en Juny, en men laet hem droogen, om hem te bewaren, en overtevoeren; de Hollanders dryven 'er grooten handel mede. De Verwers gebruiken hem, en daerom word hy *Rubia tinctorum* genaemt. Die uit Zeeland komt, word voor den beſten gehouden.

De tweede ſoort word genaemt

Rubia ſylveſtris, Park. Cæſ.
Rubia ſylveſtris Monſpeſſulana major, J. B.

* Zie Pl. XIX. Fig. 9.

Rubia ſylveſtris aſpera quæ ſylveſtris, Dioſcoridis, C. B.
Rubia erratica, Trag.

Zy is kleener en ruwer dan de vorige; de bloemen zyn kleen en geel; zy draegt in den zomer en in den herfſt vruchten, die zelfs tot in den winter duren: zy groeit overal in de omliggende plaetſen van Montpellier, in de heggens.

De wortels van de Meekrap, voornamentlyk de tamme worden in de Geneeskunde gebruikt; zy hebben in zich veel wezentlyk zout en olië.

Zy openen de piswegen, en ſtoppen een weinig den afgang: zy verwekken de maendſtonden, en nemen de verſtoppingen weg; men gebruikt ze in de geelzucht, en tegen den ſteen; zy wederſtaen het vergift, en zyn wondheelende.

Rubia a rubro colore radicis, omdat de wortel dezer plant' rood verwt.

Erythrodanum ab ἐρυθρὸς, rubens, & δένον, aridum lignum, omdat de wortel van de Krap rood, houtig en droog is.

R U B I N U S.

Rubinus.
Pyropus.
Carbunculus
Anthrax.

In 't Franſch *Rubis* of *Carboncle.*

In 't Nederduitſch *Robyn* of *Robynſteen.*

Is een ſchoon doorſchynend edel geſteente, dat zeer hard, de vyl wederſtaende, ſchitterende, en zoo rood als bloed van kleur' is, met een weinig blaeuw gemengt; daer zyn verſcheide ſoorten van; de hardſte en meeſt geachte groeijen op 't Eiland Ceilon in Indië in ſteenen, die van eene incarnate kleur' zyn; eerſt komen zy wit voor den dag, maer naermate zy hunne volkomenheit bereiken, worden zy rood; men vind 'er ook in Kambaije en in Biſnagar, maer zy zyn zoo ſchoon niet.

Men ſchryft den Robyn de kracht toe van het vergift tegen te ſtaen, het hart te verſterken, de droefgeeſtigheit te verdryven, de vervallen krachten weder te herſtellen; maer men ziet

ziet door de de ervarenheit, dat hy geen andere hoedanigheit heeft, als die van eene Alkaline ſtoffe, die de ſcherpe vochten des lichaems verzacht, met der zelve punten te verbreken: by gevolg ſtopt hy de buikloopen, en bloedſtortingen; de gift is van eene halve ſcrupel tot twee ſcrupels.

Rubinus a rubro colore, omdat dees ſteen eene ſchoone roode kleur heeft.

Carbunculus, dat is gezegt *Kleene Kool*: men heeft aen den Robyn dezen naem gegeven, omdat hy in de zonne ſchynt en ſtraelt als eene kleene kool vuurs.

Pyropus a πῦρ, ignis, omdat dees ſteen ſtralen vuurs van zich ſchynt te geven.

Anthrax is een Griekſch woord, dat kool beteekent.

RUBRICA.

Rubrica.
Terra ſynopica.

In 't Franſch *Craye rouge* of *Crayon rouge.*

In 't Nederduitſch *Roodaerde*, *Roodkryt.*

Is eene roode aerde, die men in de ſteenkuilen in Kappadocië vind; daer zyn verſcheide ſoorten van; eenige van eene enkele kleur', andere gevlekt, ſommige zyn aſchverwig en vettig, andere hard en droog; zy dienen den werklieden om te teekenen, en ſtrepen te trekken of te lynen.

Zy zyn goed om de wonden aftevegen en optedroogen, daer op gelegt zynde; men mengt ze onder plaeſters of zalven: doch zy zyn weinig in gebruik.

Rubrica, *a rubro colore*, omdat deze aerde rood is.

Terra Synopica, omdat men deze aerde eertyds in eene ſtad, Synope genaemt, verkocht.

RUBUS.

Rubus major fructu nigro, J. B. Raii Hiſt.
Rubus vulgaris, *ſive Rubus fructu nigro*, C. B. Pit. Tournefort.
Rubus vulgaris major, Park.
Rubus batis, Ad.
Rubus arvenſis, Tab.
Morus, *ſive Rubus*, Anguil.

In 't Franſch *Ronce.*

In 't Nederduitſch *Braembeziën*, *Brommelbeziën.*

Is een heeſter, die lange, zwakke, buigzame, groene, mergachtige takken ſchiet, met zeer ſtekende doornen voorzien; de bladers zyn langwerpig, ſpits toeloopende, om de kanten getandt, hard en ruuw in't aenraken, groen van boven, wit van onderen, en verſcheide te zamen aen eenen ſteel' gehecht; de bloemen groeijen op de toppen der takken, zyn kleen, yder aen een kort voetſteeltje vaſt, en t'zamengeſtelt uit vyf witte bladeren, als eene roos geſchikt, en door een kelkje, dat in vyf deelen is ingeſneden, ondersteunt: als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene ronde oft eiwyze vrucht te voorſchyn, als eene kleene Moerbezië gemaekt, uit verſcheide beziën vol ſap t'zamengeſtelt, de eene tegen de andere gehoopt, zynde in 't begin rood, maer die al rypende zwart, en zoet van ſmaek worden; yder van haer heeft een zaed in zich; de vrucht word in 't Latyn *Morum batinum*, in 't Franſch *Meure de Renard.* in 't Nederduitſch *Braembezië* genaemt, en is goed te eten; de wortel is dun en ſlangwyze loopende. Dit boompje groeit in de heggens, wyngaerdakkeren, langs de wegen, en is zeer gemeen in alle landen: in de Geneeskunde gebruikt men zyne toppen, vrucht, en ſomtyds zyne wortels: de toppen hebben een weinig wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zyn afvegende, t'zamentrekkende, men gebruikt ze vooral in gorgeldranken tegen de keelontſtekingen.

De Braembeziën hebben in zich veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen.

Zy zyn afvegende, goed voor de borſt, t'zamentrekkende; zy verzachten en ſtuiten de ſcherpe vochten, en zyn goed tegen de keelontſtekingen en buikloopen. De wortels der Braembeziën zyn openende, goed tegen den ſteen, om de waterlozing te bevorderen, en de buikloopen te ſtoppen, in afkookſelen ingenomen.

Van de *Rubus Idaus* heb ik in het hoofdſtuk van de Frambeziën geſproken.

Rubus, *à rubro colore*, omdat de Braembeziën, voor hare rypheit rood zynde, het boompje door hare groote meenigte, als men het van verre ziet, als geheel rood doen ſchynen.

RUPICAPRA.

* *Rupicapra*, in 't Franſch *Yſard* of *Chamois*, in 't Nederduitſch *Steengeit*, is eene ſoort van wilde

* Zie Pl. XIX. Fig. 10.

wilde Geit, van gedaente en bynaer van grootte als de gemeene Geit, die niet als ſteenachtige bergen en rotſen bewoont; men vind 'er op de Pyreneeſche en Alpiſche gebergtens: hare horens zyn kleen, omgekromt, zeer puntig, en zwart; de oogen zyn groot; de ooren omtrent vyf duimen lang, en de bovenſte lip is als eene hazelip geklooft; zy is ros van hair, hebbende een' ſtreep langs haren rug, en haer ſtaert is omtrent maer twee duimen lang; deze Geit gaet op de punt van haren poot, en voed zich met kruiden, die op 't zand waſſen, en voornamentlyk met den Schorpioenwortel: men vind ſomtyds in hare maeg' eene ſoort van bal van grootte en gedaente als een hoenderei, ſomtyds platachtig, ligt, met een' dikken harden en als verſteenden zwarten blinkenden baſt' voorzien, en vervult met kruiden gekaeuwt tot eenen klomp, die een gedeelte is van die genen, welke het dier tot zyn voedſel had ingeſlikt, en die met eene wynſteenige ſtoffe omwonden is geweeſt, en verhardt is geworden; dees bal word Hoogduitſche Bezoar, en gemeenlyk *Agropille* genaemt: de Hoogduitſchers gebruiken dien by gebrek van den Ooſterſchen Bezoar.

Men vind ook ſomtyds, doch zelden in de maeg' van deze Steengeit, een' ſteen een weinig grooter dan eene hazelnoot, hard als horen, hol van binnen, graeuw, en ſomtyds blinkende: men kan dien ook Bezoar noemen, doch men ſchryft hem zoo veel kracht niet toe als aen den anderen: het is waerſchynlyk dat dees laetſte ſteen van denzelven aert is als de eerſte, uitgenomen dat 'er geen gekaeuwde kruiden in beſloten zyn.

Het mannetje van de Steengeit word in 't Latyn *Dama*, in 't Franſch *Daim*, in 't Nederduitſch *Das* genaemt; het is een zeer bloo en ſchrikachtig dier. Het mannetje en wyfje hebben veel olië en vlug zout in zich.

Hare lever is goed om de buikloopen te ſtoppen; haer bloed, gedronken zynde zoo dra het is afgetrokken, ſtilt de draeijingen in het hoofd.

Haer ſmeer is goed voor de verzweringen der longe en voor de tering', met hare melk ingenomen.

Hare Gal is goed om de wolken en ſtaren der oogen aftevegen en te verteren.

De Hoogduitſche Bezoar is zweetdryvende, goed in kwaedaertige koortſen, tegen de peſt, en kinderpokjes: de gift is van tien greinen tot eene ſcrupel.

Het bereide vel van de Steengeit is van een groot gebruik in de kleederen, het is zacht en warm op het lyf,

Rupicapra, *quaſi rupium Capra*, omdat deze ſoort van Geit de rotſen en andere ſteenachtige plaetſen bewoont.

Dama, *a δεῖμα*, *id eſt metus*, *a δείδω*, *timeo*, omdat de Das een bloo en ſchrikachtig dier is. Agropille is een vervalſching van Ægopille, dees naem, die Franſch is, ſtamt af van het Griekſch *αἴξ*, *αἰγὸς*, *Capra*, Geit, en van het Latyn *Pila*, Bal, als of men zeide, Bal, die in eene ſoort' van Geit gevonden word.

Men meent, dat de Franſche naem *Chamois* komt van het Griekſch *χέμας*.

RUSCUS ſive BRUSCUS.

Ruſcus, Matth. C. B. J. B. Park.
Ruſcus, *ſive Bruſcus*, Ger.
Ruſcum, Dod.
Oxymyrſine, Raii Hiſt.
Ruſcus myrtifolius aculeatus, Pit. Tourneſ.
Myrtacantha, Lob.

In 't Franſch *Houx frélon*, *Petit Houx*, *Fragon*.

In 't Nederduitſch *Stekende Palm*, *Muizendoorn*, *Keerbezien*.

* Is een kleene heeſter, die ter hoogte van twee of drie voeten groeit, verſcheide buigzame takken ſchietende, die moeijelyk te breken zyn: de bladers zyn gelyk die van den Myrthenboom, maer ſtyver, harder, ſpits toeloopende, ſtekende, zenuwachtig, zonder reuk, zonder ſteel, bitter en t'zamentrekkende van ſmaek: de bloemen groeijen op het midden der bladeren, en zyn aen een kort voetſteeltje vaſt; zy zyn kleen, en als belletjes gemaekt. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er ronde beziën in de plaets, zoo groot als erweten, eenigzins zacht, en die al rypende rood worden: yder van haer heeft in zich een of twee zaden, zoo hard als horen: de wortel is dik, krom, ruuw, oneffen, hard, ſlangwyze loopende, wit, voorzien met dikke vezelen, ſcherp en een weinig bitter van ſmaek: dit boompje groeit op ruwe, ſteenachtige plaetſen, en in boſſchen; hy ſchiet uit zynen wortel' in de lente zekere tedere groene ſcheuten, die, gelyk als Aſpersjes, konnen gegeten worden; als men ze laet groeijen, worden zy bladerryk, en buigzaem. Men maekt 'er bezems van: in de Geneeskunde gebruikt men de beziën, en den wortel van den Stekenden Palm; zy hebben in zich veel wezentlyk zout en olië.

Zy

* Zie Pl. XIX. Fig. 11.

Zy zyn zeer openende, en goed voor den ſteen der nieren en blaes', voor 't nierkolyk, en om de waterlozing te bevorderen.

Ruſcus, quaſi ruſticus, als of men zeide *Boere Plant*, omdat de boeren daer mede eertyds hunne ſpyzen en andere dingen bedekten, die zy voor de ratten wilden bevryden; want deze dieren konnen door dit boompje niet heen dringen, zonder zich zeer ſterk te ſteken.

Oxymyrſine, ab ὀξὺς, acutus, & μυρσίνη, Myrthus, als of men zeide *doornachtige Myrtenboom.*

Myrtacantha, ἀ μύρθος, Myrtenboom, & ἄκανθος ſpina, als of men zeide *Doornachtige Myrtenboom.*

RUSMA.

Ruſma is een minerael of bergſtoffe, die in gedaente en in kleur' het hamerſlag van yzer of ſtael gelykt; zy word in Galatië zeer overvloedig gevonden.

Zy is een middel, dat 't hair doet uitvallen, en by de Turken zeer veel in gebruik is.

RUSTICULA.

Ruſticula.
Perdix ruſtica.
Scolopax.
Becaſſa.
Gallinago.

In 't Franſch *Becaſſe.*

In 't Nederduitſch *Snep.*

Is een vogel, die de Patrys gelykt, doch wiens bek veel langer is; hy voed zich met wormen en vliegen, is zeer lekker om te eten, en heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed om te verkwikken, te verſterken, en het zaed te verwekken.

Zyne gal is goed voor de zweren der oogen, en om de vliezen der zelve te verdryven.

RUSTICULA MINOR.

Ruſticula minor, in 't Franſch *Becaſſine*, in 't Nederduitſch *Waterſnep, Poelſnep*, is eene ſoort van Snep, die van de andere verſchilt, dat zy nooit zoo groot word; zy is zeer veel geacht op de tafels, wegens de aengenaemheit van haren ſmaek; want zy de gemeene Snep zeer verre overtreft.

Zy heeft dezelve hoedanigheden als de Snep.

RUSTICULA MARINA.

Ruſticula Marina.

In 't Franſch *Becaſſe de Mer.*

In 't Nederduitſch *Zeeſnep.*

Is een vogel bynaer zoo groot als een Eend, voorzien met zeer vele veéren, waervan eenige wit, ſommige graeuw, en andere zwart zyn; de kop is drie vingers lang, en twee breed; de bek is vier vingers lang, een pink dik, ſterk, aen 't einde een weinig omgekromt, en veel ſterker dan die van de gemeene Snep, niet zeer ſpits toeloopende, graeuw en geelachtig van kleur'; de tong is drie vingers lang en graeuw; het gehemelte is geel; de oogen zyn groot; de hals is vier vingers lang, en zoo dik als een duim: de vlerken zyn groot en breed, yder meer dan anderhalf voet lang; de ſtaert is kort naermate van zyne vlerken, aen 't einde vierkant, vier of vyf vingers breed, en wit; de dyen zyn kort en mager; de beenen vyf vingers lang, zoo dik als een pink, en graeuw of roodachtig; de pooten zyn breed, yder uit drie teenen t'zamengeſtelt, die als in andere watervogelen door een leêrachtig vlies aen malkander vereenigt zyn; de teenen zyn met zwarte en een weinig ſtekende nagelen gewapent; zyn vleeſch is malſch, en lekker van ſmaek, met dat van de gemeene Snep overeenkomende, en heeft veel vlugzout en olië in zich.

Het is verſterkende en verkwikkende.

RUTA.

Ruta, in 't Franſch *Ruë*, in 't Nederduitſch *Ruit, Wynruit*, is eene plant, waervan twee algemeene ſoorten zyn, eene tamme, en eene wilde.

De eerſte ſoort word genaemt

Ruta, Brunf Matth. Ang.
Ruta domeſtica, Trag.
Ruta gravè olens hortenſis, Dod.
Ruta ſativa, vel hortenſis, J. B. Raii Hiſt.
Ruta hortenſis latifolia, C. B. Pit. Tournefort.
Ruta hortenſis major, Park.

Zy groeit als een heester, en wast wel gekweekt zynde ter hoogte van vyf of zes voeten; de stelen zyn een vinger dik, houtachtig, takkig, en overdekt met eene witachtige schors'; de bladers zyn in verscheide stukken verdeelt, kleen, langwerpig, vleezig, wat vettig en glad, zeegroen van kleur', by paren geschikt op eene rib, die met een enkel blad eindigt; de bloemen wassen op de toppen der takken, en zyn kleen, gemeenlyk uit vier bladeren bestaende, bleek-geel van kleur'; als de bloemen zyn afgevallen, komt 'er eene vrucht in de plaets, bynaer altyd uit vier zaedhuisjes bestaende, die tegen een steentje t'zamengevoegt zyn. Yder zaedhuisje bevat in zich verscheide zaden, die meest de gedaente van een kleen niertje hebben', of hoekig zyn. De wortel is houtachtig, geel, en met veel vezelen voorzien. De geheele plant is zeer onaengenaem van reuk, en scherp en bitter van smaek: zy groeit in de tuinen, en in drooge plaetsen, die tegen de zon gelegen zyn.

De wilde Wynruit word in twee soorten verdeelt; in eene groote, en in eene kleene.

De eerste soort word genaemt

Ruta sylvestris major, C. B. J. B. Raii Hist. Pit. Tournefort.
Ruta montana, Tab. Ger.
Ruta sylvestris prima, Lac.

Zy verschilt van de tamme Wynruit hier in, dat zy veel kleener is, dat hare bladers in langer en smaller deelen verdeelt zyn, en dat zy donkerergroen van kleur', sterker van reuk, en scherper van smaek zyn.

De tweede soort word genaemt

Ruta sylvestris minor, C. B. J. B. Raii Hist. Pit. Tournef.
Ruta montana, Park.
Ruta sylvestris tenuifolia, Cam.
Ruta sylvestris minima, Dod. Ger.
Ruta montana legitima, Clus.
Peganum Narbonensium, *sive* *Rutula*, Adv. Lob.

Zy schiet bladers, die langs den grond liggen, en in zeer dunne en smalle deelen verdeelt, witachtig of bleekgroen van kleur', zeer sterk van reuk, en scherp van smaek zyn; somtyds schieten 'er tusschen deze bladers twee of drie stelen op, die in takken verdeelt zyn, welke op hunne toppen bloemen dragen, naer die van de vorige soorten gelykende, doch kleener, en bleekgeel van kleur'; zy worden gevolgt van vruchten uit vier zaedhuisjes t'zamengestelt, die kleene, zwarte, en scherpe zaden in zich hebben; de wortel is lang, dik als een pink, houtachtig, en wit. Dit gewas kan de koude niet wederstaen.

De wilde Wynruiten groeijen in warme landen, als in Languedok, in Provence, op ruwe, steen- en bergachtige plaetsen.

Alle de soorten van Wynruit hebben veel verheven olië, en vlugge en wezentlyke zouten in zich. De tamme Wynruit word meest gebruikt in de Geneeskunde.

Zy zyn insnydende, verdunnende, verdryvende, goed om het vergift tegen te staen, de hersenen te versterken, de maendstonden te bevorderen, voor opstygingen, windrig kolyk, en slange- en dollenhondsbeten; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Ruta, *a* *ῥύω*, *servo*, *ik bewaer*; omdat dit gewas gebruikt word om de gezondheit te bewaren.

RUTA MURARIA.

Ruta muraria, Dod. C. B. J. B. Raii Hist. Pit. Tournef.
Salvia vitæ, Ad. Lob. Lugd.
Capillus Veneris, Brunf.
Adiantum candidum, Cord. in Dioscor.
Adiantum album, Tab.
Ruta muraria, *sive* *Salvia vitæ*, Park.

In 't Nederduitsch *Steenruit*.

Is eene plant, die onder de vyf kruiden, welke men Vrouwenhair noemt, gerekent word; zy schiet verscheide dunne, ronde stelen, met kleene, en aen de kanten gekartelde bladeren voorzien, welke naer die van de Wynruit, of naer die van 't Vrouwenhair vry wel gelyken, doch veel kleener zyn: de vruchten wassen op den rug der bladeren; zy zyn bolswyze zaedhuisjes, die voorzien zyn met een veerachtig draedje, dat door zyne t'zamentrekking zich van deze zaedhuisjes affscheid, waer door zy bersten, en hunne bynaer ronde zaden verspreiden; de wortel is vezelachtig en zwart. Dit gewas groeit in warme landen aen de muren, in de klooven van oude gebouwen, by de putten, waterwellen en andere vochtige plaetsen: het kan wel tegen de koude, doch heeft meer.

meerder kracht in den zomer dan in den winter; het heeft veel olië, en wezentlyk en vaft zout in zich.

Dit gewas is openende, goed voor de borft, voor den hoeft, moeijelykheit in de ademhaling, om het fpeekfel en de waterlozing te bevorderen, voor den fteen, voor de milt- en nierkwalen, tering', en 't zydewee.

Men noemt dit gewas *Ruta muraria*, omdat de bladers naer die van de Wynruit gelyken, en omdat het aen de muren waft.

Salvia vita, als of men zeide, *Gewas, dat goed is om het leven te bewaren.*

S.

SAAMOUNA.

Saamouna, G. Pifon. Is een fchoone Indiaenfche boom, van eene buitengewone gedaente; het bovenfte en het onderfte van zynen ftam zyn van dikte als andere boomen, doch zyn midden is rondom eens zoo dik uitgezet, op de wys van een groot vat; zyn hout is ftekelig, van buiten graeuw, van binnen wit, mergachtig en voos als kurk; de bladers zyn langwerpig, vol aderen, aen de kanten gerandt, en vyf aen vyf aen lange ftelen als die van't Vyfvingerkruid gehecht; de vruchten zyn langwerpige peulen, die roode erweten in zich hebben: men fnyd de doornen van dezen boom, terwyl zy nog groen zyn, en men trekt 'er een fap uit, dat men in de Geneeskunde gebruikt. Men acht het uitnemend goed voor de onftekingen der oogen, om het gezicht te verfterken, de onwillige traenvloeijingen te ftuiten, een weinig daer van in de oogen gedaen, of dezelve rondom daer mede geftooft.

SABDARIFFA.

Sabdariffa, Lob. Dod. Ger.
Sabdariffa, feu Alcea Americana, Park.
Bamia aliquatenus affinis, Sabdariffa J. B.
Alcea Americana, Cluf. Hift. Raii Hift.
Alcea Indica magno flore C. B.
Ketmia Indica vitis folio ampliore, Pit. Tournefort.

Is eene foort van Ketmia of vreemd gewas, dat een' regten, gegroefden, purperen, en takachtigen fteel fchiet, ter hoogte van drie of vier voeten, met groote en breede bladeren als die van den Wyngaerd voorzien, die in verfcheide getande deelen verdeelt zyn; de bloemen zyn groot, geheel en al naer die van de Maluwe gelykende, bleekwit, en zwartpurperachtig van kleur'. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er langwerpige, fpits toeloopende vruchten in de plaets, die met ronde zaden vervult zyn: de wortel beftaet gemeenlyk uit vele witte vezelen. In Indiën kweekt men deze plant in de tuinen; zy is bezet met een lymachtig fap gelyk als dat van de Maluwe; men eet haer zaed als de peulvruchten.

De geheele plant word geacht te zyn verzachtende, openende, goed voor de borft, om de pynen te verzachten en te ftillen, voor 't graveel, en opftoppingen van 't water, in een afkookfel ingenomen.

SABINA.

Sabina, in 't Franfch *Sabine* of *Savinier*, in 't Nederduitfch *Zavelboom, Zevenboom*; is een heefter waervan twee foorten zyn.

De eerfte foort word genaemt

Sabina vulgaris, Park.
Sabina ferilis, Ger.
Sabina vulgatior, Ad.
Sabina, Lon.
Sabina folio tamarifci, Dioforidis, C. B.
Sabina mirifolio, Cor. in Diofc.
Sabina baccifera & ferilis, J. B. Raii Hift.

*Hy is een lage heefter, die zich fomtyds wyd en breed uitfpreid, en altyd groen is; de bladers zyn die van den Tamarifchboom gelyk, doch harder en een weinig ftekelig, fterk van reuk, fcherp en heet van fmaek: men kweekt dit boompje aen in de tuinen.

De

* Zie Pl. XIX. Fig. 12.

De tweede ſoort word genaemt

Sabina major, Geſn. Ap.
Sabina folio cupreſſi, C. B.
Sabina baccifera, Matth.
Sabina vera, Cæſ.
Sabina fructifera, Caſt.

Hy is een boom van grootte als een Amandelboom, en zeer naerby den Cypreſſeboom komende; de ſtam is dik, het hout van binnen roodachtig, en overdekt met een' tamelyk dikken, en rosachtigen baſt'; de bladers gelyken naer die van den Cypreſſeboom, en zyn harſtachtig, bitter en ſpeceryachtig van ſmaek; de vruchten zyn beziën, zoo groot als Jeneverbeziën, rond, in't begin groen, maer verkrygen al rypende eene zwartachtig- blaeuwe kleur'. Dees boom groeit op de bergen, in de boſſchen, en op andere onbebouwde plaetſen.

De eene en de andere ſoort hebben in zich veel zout en olië. De eerſte ſoort word meeſt in de Geneeskunde gebruikt.

Zy is zeer inſnydende, openende, verdunnende, doordringende; zy verwekt de maendſtonden, verhaeſt de baring, en den uitgang van de nageboorte, in een afkookſel of afweekſel ingenomen; uitwendig gebruikt men ze ook in poeder tegen de ſchurft, en den hairworm, ook om het welig vleeſch weg te byten en te verteren, en om de wonden te zuiveren.

SACCHARUM.

Saccharum.
Sacchar.
Succharum.
Zaccharum.
Zacchar.
Zuccharum.
Tabaxir.
Mel arundinaceum.
Mel cannæ.

In 't Franſch *Sucre.*

In 't Nederduitſch *Suiker.*

Is het wezentlyk zout uit eene ſoort' van Riet *Arundo ſaccharifera*, in Franſch *Canne a ſucre* of *Cannamelle*, in 't Nederduitſch *Suikerriet* genaemt, dat op verſcheide plaetſen in Indië zeer overvloedig groeit, als in Brazilië en in de Antilliſche Eilanden; dit gewas ſchiet uit yder zyner leden een riet, vyf of zes voeten hoog, met lange, ſmalle, puntige, en ſnydende groene bladeren voorzien; uit het midden van de hoogte van dit Riet komt 'er als eene pyl uit, die ſpits toeloopt, en op haren top eene bloem als een' vederboſch draegt, van eene zilverachtige kleur'.

Wanneer deze Rieten ryp zyn, ſnyd men ze, men ſcheid 'er de bladers af, die men als onnut wegwerpt, dan brengt men ze naer den molen, om daer geplettert, en geperſt te worden tuſſchen twee rollen, die met ſtale banden voorzien zyn, dan komt 'er een ſap uit, dat men in ketels laet loopen, waer onder men een kleen vuurtje ſtookt, om het alleenlyk te laten opwellen, dan werpt 't zyn dikſte ſchuim op, dat men met ſchuimſpanen wegneemt; dit ſchuim dient anders nergens toe als om onder het eten der dieren te doen: daerna doet men 'er ſterker vuur onder, om dit ſap ſterk te laten koken, altyd zorg dragende het zelve te ſchuimen; en om te gemaklyker het ſchuim daer van af te doen ſcheiden, ſmyt men 'er nu en dan eenige lepels ſterke loog in; als het dan wel geſchuimt is, laet men het door een' doek loopen, en men zuivert het nog verſcheide reizen, met het zelve te laten koken, het wit van eijeren met kalkwater geklopt daer onder te mengen, en door hypocras-zakken te laten loopen, en dan laet men het tot eene redelyke dikte verkoken; dit is die Suiker die men in 't Franſch *Moſcouade gris (graeuwe Caſſonade)* noemt; men moet ze verkiezen, die 't minſt vettig is, en zoo droog als zy wezen kan, witachtig- graeuw van kleur', zoet en aengenaem van ſmaek, niet aengebrandt riekende: velen ſtellen deze boven de geraffineerde Suiker.

Men gebruikt ze in de borſtkwalen, en in de kliſteren om aftevegen en te verzachten.

De Caſſonnade of Caſtonnade of groove Poeder-Suiker, is de gezuiverde Moſcouade door middel van het wit van eijeren en kalkwater; men moet ze droog, gekorrelt, en zeer wit verkiezen, zoet en aengenaem van ſmaek, naer dien der Violen hellende: de beſte word uit Brazilië tot ons overgebragt; haer naem komt waerſchynlyk van Kaſt een Hoogduitſch woord, dat *Kiſt* beteekent, omdat men gewoon is die in kiſten overtevoeren.

Deze Caſſonnade en Moſcouade ſuikeren ſterker dan de Broodſuiker, omdat zy meerder vet- of lymachtige deelen in zich hebben, die wegens hare lymigheit langer in den mond' blyven, en gevolgelyk de ſmaekzenuwen ſterker aendoen:

de

de Konfituren en Syropen, die men met Caſſonnade gemaekt heeft, hebben zoo ligt geen nood, dat zy kandelizeren, als die met Broodſuiker bereidt zyn geweeſt, ter oorzake van deze vet- of lymachtige deelen, die het kandelizeren beletten.

De Broodſuiker is eene Moſcouade, die door middel van het wit van eijeren en kalkwater helder is gemaekt, door hypocras-zakken geloopen, op 't vuur gekookt, en in ſpits toeloopende vormen gegoten, welke van onderen met eenige kleene gaetjes, die men geſtopt heeft, doorboort zyn, maer die men wederom open maekt, als de Suiker bynaer is koud geworden, op dat de Syroop, of de kleverigſte ſtoffe daer uit zoude vloeijen: hoe meer men de helder- en zuivermaking van de Suiker herhaelt, hoe witter dat zy is, tot dat zy Kanaryſuiker word, dat is te zeggen, zoo wit en geraffineert, als het mogelyk is: men moet ze ſchoon, wit, en droog verkiezen, moeijelyk te breken, kriſtallyn van binnen als zy gebroken is, en zoet en zeer aengenaem van ſmaek, wat naer dien der Violen hellende. Men vind gemeenlyk deze ſchoonſte Suiker in kleene brooden gemaekt, en in blaeuw papier gewonden.

De Broodſuiker, en de Caſſonnade zyn goed voor de borſtziektens; zy verdeelen, en verdunnen het ſlym, en verwekken het ſpeekſel, doch veroorzaken ook een weinig de opſtygingen, en de tandpyn.

De Syroop of het kleefachtige gedeelte, dat van de Broodſuiker vloeit, word in't Franſch *Melaſſe* genaemt, *a Melle*, honig, omdat het in dikte en ſmaek naerby den honig komt; door giſting, en overhaling krygt men 'er zeer goeden brandewyn af.

De Bruine Suiker, by de kooplieden *Chypre* genaemt, is eene ſoort van Moſcouade, getrokken uit de Syroop, die van de Broodſuiker vloeit, als men ze in de vormen gedaen heeft, om ze tot brooden te maken; deze Syroop laet men tot de dikte van Suiker koken. Deze Moſcouade moet verkozen worden zeer droog, roodachtig- graeuw van kleur', niet aengebrandt riekende; zy is gemeenlyk vochtig en kleverig. Men gebruikt ze in kliſteren, om af te vegen, en de buikloopen te ſtoppen.

De Kandyſuiker, in 't Latyn *Saccharum candum*, *Saccharum candidum*, *Saccharum cryſtallinum*, *Saccharum lucidum* genaemt, is eene gekriſtalliseerde Suiker. Om ze te bereiden, laet men de Suiker met water tot eene zeer dikke Syroop koken, dan giet men die heet in een aerde vat, waerin men verſcheide kleene houtjes geſchikt heeft; men plaetſt het vat in eene ſtoof, waerin eene matige en altydt gelyke warmte veertien dagen lang is; zy kandelizeert aldaer; dan neemt men ze daer uit, en men laet ze afdruipen en droogen. Daer zyn twee ſoorten van Kandyſuiker, eene witte, en eene bruine: de witte is gemaekt met de witte geraffineerde Suiker, de bruine met de bruine Moſcouade; de witte is de beſte, en het meeſt in gebruik. Men moet ze ſchoon, wit, kriſtallig, doorſchynende, droog, en zuiver verkiezen, van een' zoeten en aengenamen ſmaek, en langzaem in den mond' ſmeltende.

Zy is verzachtende, goed voor de borſt, voor de verkoudheit, en om het ſpeekſel te verwekken: men moet ze in de ziektens hooger ſchatten dan de gemeene Suiker, omdat zy, zoo ligt niet ſmeltende, langer in den mond' blyſt, en des te beter die wegen bevochtigt, de ſluimen los maekt, en de ſcherpe vochten, die op de luchtpyp en borſt zouden vallen, verzacht: doch men moet aenmerken, dat deze byzondere uitwerkingen van de Kandyſuiker niet moeten toegeſchreven worden als aen die, welke geheel of in ſtukken is, want indien men ze in poeder, of in Syroop, of in eenig vocht geſmolten laet gebruiken, zoo zal zy van geene andere uitwerking zyn als de geraffineerde Suiker, omdat zy alzoo ras zal doorgaen als de andere.

De gedraeide of Penyn-Suiker, in't Latyn *Penidia*, *Saccharum penidiatum*, *Alphœnix*, *Alphenic*, in't Franſch *Penides* of *Epenides* genaemt, is eene Suiker, die met gerſtewater gekookt is, totdat zy breekbaer zy, en dan gedraeit word door middel van een' ſpyker of haek, terwyl zy nog warm is. Om ze gemaklyk te bereiden, giet men ze uit, als zy behoorlyk gekookt is, op een' marmerſteen, die met olië van zoete amandelen beſtreken is, dan kneed men ze als deeg met de handen, die men te voren met gemalen ſtyfſel heeft gewreven, om zich niet te branden, en men draeit ze zoo als men wil. Zy moet droog, wit, ligt te breken, zoet en aangenaem van ſmaek zyn. Die deze maken, mengen 'er dikwils veel ſtyfſel by om ze witter te maken, en 'er meerder op te winnen; want de ſtyfſel veel beter koop is dan de Suiker. Men kan dit mengſel wel gewaer worden, als men de gedraeide Suiker proeft, want de ſtyfſel maekt de zelve zeer ſlymerig in den mond'.

De Penyn-Suiker komt in verſcheide t'zamengeſtelde Geneesmiddelen; zy is goed voor de verkoudheit, om de ſcherpte op de borſt te verzachten, en het ſpeekſel te verwekken.

De Borſtſuiker in 't Franſch *Sucre d'orge*, in't Latyn *Saccharum hordeatum* genaemt, is eene Suiker, die zeer ſterk gekookt is, gelyk die, waervan men de Penyn-Suiker maekt, en die

men op een' marmerſteen met olië van zoete Amandelen beſtreken uitgiet, en tot gedraeide ſtokjes maekt, zoo lang als eene hand, en dik als een vinger. De Borſtſuiker moet men verkiezen verſch gemaekt, droog, geel, doorſchynende of als barnſteen van kleur', breekbaer, zoet en aengenaem van ſmaek, eenigen tyd zonder te ſmelten in den mond' blyvende; zy krygt haren naem van de gerſt, die daerin zoude moeten komen, gelyk als in de Penyn-Suiker; maer de Konſturiers maken 'er zoo veel werks niet af, zy gebruiken maer gemeen water, en zyn daer alleen op uit om die Suiker ſchoon, en aengenaem van ſmaek te maken; ſommigen mengen 'er een weinig afverwſel van ſaffraen onder, om ze wat hooger van kleur' te hebben.

Zy is goed voor den hoeſt, zinkingen op de borſt, om het ſpeekſel te verwekken, en de ſcherpe vochten, die uit de klieren der herſenen vloeijen, te verzachten: men laet een kleen ſtukje daer van in den mond' ſmelten.

Hoewel de Suiker onder de wezentlyke zouten gerekent word, zoo heeft zy nogtans een weinig olië in zich, welke maekt, dat zy vuur of vlam kan vatten.

Men moet wel zorg'dragen, als men de Suiker kookt, dat men 'er geen zuur by doe; want indien 'er by ongeluk iets, hoe weinig het ook mogt wezen, inviel, zoude het de Suiker beletten eene bekwame dikte te verkrygen; zoo zoude een kleen ſtukje Aluin, in een' zeer grooten ketel met geſmolten Suiker geworpen, bekwaem zyn deze geheele werking te bederven, en men zoude niet als Syroop hebben.

Als de Suiker, die men in eene groote meenigte laet koken, al te ſterk opkomt, zoodat men vreeſt, dat zy zoude overloopen, en vuur vatten, moet men, om daer in te voorzien, op dat oogenblik zich niet vergenoegen met het vuur onder den ketel te verminderen, want dikwils geſchied dit zoo ſchielyk; dat men zich bedrogen zoude vinden, maer men moet eenige kleene ſtukjes verſche boter in de Syroop werpen, die dan terſtond zal neêrzakken.

Het Suiker-Riet of Cannamelle is de eenigſte plant niet, die Suiker voortbrengt: men krygt 'er ook te Quebec eene groote meenigte van uit de Katoenboomen, die groote boomen zyn; in Canada krygt men die ook uit een' boom' *Acer* genaemt; verſcheide andere boomen, als de wilde Vygeboom, en de wilde Oranjeboom, brengen die ook voort.

De namen van de Suiker zyn Arabiſch.

Cannamelle is een Franſche naem, uit het Latyn *Canna* en *Mel* t'zamengeſtelt, als of men zeide *Gehonigd Riet*; de Ouden hebben dezen naem aen't Suiker-Riet gegeven, wegens zynen ſmaek, die zeer naerby den honig komt.

De Suiker was voor de ontdekking van Amerika eene droogery, die weinig bekent was, en waervan men maer een verward denkbeeld had; nogtans heeft men geen reden te gelooven, gelyk ſommige hedendaegſchen doen, dat de Ouden daer geene kennis van hadden. Theophraſtus heeft 'er van geſproken in zyn ſtuk van den Honig; hy beſchryft 'er drie ſoorten van, eene, die haren oorſprong uit bloemen heeft, die de gemeene Honig is; eene andere, die, zoo hy zegt, uit de lucht komt, die het manna van Arabië is; en eene derde, die uit Rieten, ἐκ τοῖς καλάμοις, getrokken word, die de ware Suiker is: Plinius heeft ze ook gekent, en ſpreekt 'er van onder den naem van *Sal Indicum*, of *Indiaenſch Zout*: Dioſcorides en Galenus hebben ze Sacchar genaemt; het is waer, dat ze in hunnen tyd zeer zeldzaen was, en dat men de konſt van ze te zuiveren, te verharden, en wit te maken niet bezat, zoo als men ze heden heeft, want deze uitvinding niet oud is.

SAGAPENUM.

Sagapenum.
Serapinum.
Sacoponium.

* Is eene Gom, die van buiten ros, en van binnen witachtig, ſterk en onaengenaem van reuk, en ſcherp van ſmaek is, en door inſnyding uit eene plant' loopt, die naer de Ferula gelykt, of eene ſoort van de zelve is, wier bladers zeer kleen zyn. Deze plant groeit overvloediglyk in Perſië.

Men moet de Sagapenum in ſchoone, heldere, zuivere, en blinkende tranen verkiezen, de hoedanigheden bezittende, die wy gezegt hebben; zy heeft in zich veel olië, en vlug zout: zy ſmelt in wyn, azyn, en in de ſappen der gewaſſen; doch als men ze onder t'zamengemengde middelen wil gebruiken, is het beter, dat men ze tot poeder maekt, dan dat men ze ontbind, omdat de hitte van 't vuur, die tot de ontbinding, en verdikking der zelve noodig is, het grootſte gedeelte van haer vlug zout, waer in hare meeſte kracht beſtont, verdryft, en wegneemt: derhalven moet men zich te vreden houden, als men ze ſchoon uitgezocht heeft, met ze te laten droogen, en ze tot poeder te brengen.

Zy

* Zie Pl. XIX. Fig. 13.

Zy is inſnydende, doordringende, openende, een weinig buikzuiverende, en zweetdryvende; zy neemt de verſtoppingen der milt, darmſcheil, en lever weg, zy helpt de ademhaling, en verſterkt de zenuwen; men gebruikt ze inwendig in de vallende ziekte, lamheit, en kortademing, om de maendſtonden en de waterlozing te bevorderen, en in de opſtygingen; uitwendig bedient men 'er zich van, om de groove vochten te rypen, of te verteren, om aftevegen, en te ontbinden.

Sagapenum, a ſagire, acute ſentire, & Pinu, Pynboom, omdat deze Gom een' ſterken en ſcherpen reuk heeft, en, zoo men meende, zeer naerby dien van den Pynboom komende: men noemt ze ook *Serapinum* om de zelve reden.

SAGITTA.

Sagitta major, Matth. Dod.
Sagitta aquatica major, C. B.
Sagittaria major, Ger.
Ranunculus paluſtris folio ſagittato, Pit. Tournefort.

In 't Nederduitſch *Serpentſtong*.

Is eene ſoort van Water-Hanevoet; of eene plant, die ter hoogte van drie of vier voeten groeit; de bladers vertoonen zich gemeenlyk even boven 't water, en zyn zeer ſchoon, glad, lang, breed, ſpits toeloopende, en zenuwachtig, naer die van Kalfsvoet gelykende, doch zy zyn langer, en ſmaller, hebbende de gedaente van eene pyl, gemarmert met eenige donkere vlekken, yder aen een' langen ſteel gehecht, die uit den wortel' voortkomt, en een pink dik, bynaer driekantig, ſponsachtig of hol van binnen, van een' lymigen en zoetachtigen ſmaek is, met eene kleene ſcherpheit verzelt; uit den wortel' komen ook twee of drie ſtelen op, die een weinig hooger dan de bladers klimmen, en dik, bynaer rond, hol, en voosachtig zyn, op hunne toppen ſchoone bloemen dragende van eene middelmatige grootte, yder uit drie bladeren beſtaende, als eene roos geſchikt, wit van kleur', en met verſcheide roode helmſtyltjes in 't midden. Na de bloemen komen kleene rondachtige vruchten, van grootte als aerdbeziën, ruuw, en roodachtig-groen van kleur'; in yder der zelve zyn kleene, ſpits toeloopende zaden, van gedaente als de nagel van een' vogel, als hoofdjes of bolletjes by een gehoopt: de wortels zyn lange, dikke, voosachtige, en bleeke vezels. Deze plant groeit in moeraſſen, vyveren, meren, en ſlooten; de bloem komt gemeenlyk in de maend Mei, en de vrucht in de maend July te voorſchyn; zy heeft in zich veel waterdeelen, olië en weinig zout.

Zy is t' zamentrekkende, verkoelende en verdikkende.

Men heeft deze plant *ſagitta*, dat is te zeggen *Pyl*, genaemt, omdat het blad de gedaente van eene pyl' heeft.

SAL ALEMBROT.

Sal Alembrot.
Sal Taberi.
Sal Alkitran.

Is een zout, waervan twee ſoorten zyn; een Berg- of Minerael zout, en een naer gemaekt, of door konſt gemaekt zout.

Het Berg-zout heeft de gedaente en kleur van gedroogd bloed; het word uit eene zekere aerde getrokken, die men aen den berg Olympus in Cypre vind; doch is weinig in gebruik.

Het door konſt gemaekte word op de volgende wys bereidt; neemt agt oncen ſteenzout, vier oncen alkali zout, of zout van Kali, gezuiverd ſap van Munt en Cariophillate, van yder eene once, mengt dit alles onder malkander, en ſmelt het op 't vuur in eene genoegzame meenigte gemeen water, zygt het dan door, en laet het in eene keulſche aerde panne of in een glas in heet zand uitdampen, totdat het droog is; dan bewaert men dit zout in eene fleſch'.

Dit zout is goed om de waterlozing, en de maendſtonden te bevorderen, om de verſtoppingen weg te nemen, en om de klieren en ſlymige vochten te ontbinden. De giſt is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

SAL ALKALI.

Sal Alkali is eigentlyk een' ſponsachtig vaſt zout, dat men door eene loog uit het gekalcineerde Kali getrokken heeft; doch het heeft den Stofſcheideren behaegt den naem van *Alkali* aen alle vaſte of vlugge zouten te geven, die even als het zout van Kali opzieden en ryzen, wanneer zy eenig zuur ontmoeten;

zoo-

zoo dat het kenteeken van een Alkali zout, om het van de andere zouten te onderſcheiden, is, dat het zied of ryſt, als men 'er eenig zuur vocht by doet: deze werking geſchied aen alle vaſte zouten, die men uit de planten, door ze te kalcineren, en 'er eene loog van te maken gekregen heeft; aen het ſalpeter, wanneer het lang gekalcineert is geweeſt; aen vlugge zouten uit de dieren door een' krommen kolf overgehaelt, en aen verſcheide andere zouten; men heeft zelfs dezen naem van Alkali aen de metalen, mineralen en ſteenen gegeven, die door bymenging van zure vochten giſten of ryzen.

Het Alkali zout verſchilt van het zure zout, dat het ſponsachtiger is dan dit; en 't is uit oorzake van zyne ſponsachtigheit, dat het ryſt, als het een zuur vocht ontmoet, omdat de zure punten, die altyd in beweging' zyn, in zyne poriën of luchtgaetjes dringen, en zyne ſtoffe met kracht verſpreiden; deze werking geſchied in het zure zout niet, omdat, zyne poriën of luchtgaetjes kleen en dicht by elkander zynde, de zure punten daer niet konnen doordringen.

De Alkali zouten zyn bynaer altyd gewrochten van het vuur, daer zyn zy als tot kalk gemaekt door uitzetting en verbranding; ook zyn de meeſte van deze zouten vervult met vuurdeelen, die hun eene brandende ſcherpte mededeelen: 't geen men zien kan in de zouten van wynſteen, van het kruid Kali, en van boonen; zy waren zuur, voor dat zy de verbranding ondergaen hadden, en hebben die alkaliſche hoedanigheit niet verkregen als door het kalcineren.

Men vind ſomtyds in warme landen, in ſommige aerdens of in mynen, een zout, dat een alkali geworden is door onderaerdſche vuren, en van den zelven aert is als onze alkali zouten; het is zelfs niet onmogelyk, dat een natuurlyk zout een alkali worde zonder hulp van 't vuur; het is genoeg, dat 't maer met eene vry groote meenigte aerdachtige ſtoffe innerlyk vermengt zy, om ſponsachtiger te worden dan het te voren was; want het voornaemſte onderſcheid van deze ſoort' van zout met het zure zout beſtaet in de verſcheidenheit der poriën of luchtgaetjes.

De Alkali zouten zyn in het gemeen inſnydende, doordringende, uitzettende of verdunnende, goed om het zuur in te zuigen, en te verzwakken, de kropzweren en klieren van het darmſcheil te verdryven, voor de opkomende wennen, voor den ſteen, opſtopping van water en van de maendſtonden, om de wynſteenige of zwartgallige vochten te ontbinden, voor de waterzucht, geelzucht, verhardingen van lever en milt, voor zuchtige beenen, en voor alle ziektens, die door verſtoppingen of door verdikte vochten veroorzaekt worden; men gebruikt ze uit- en inwendig, in bekwame vochten ontbonden: deze zouten worden ook gebruikt tot fontanellen of etterdragten.

De loogen, die men gebruikt om het linnen ſchoon te maken, werken alleenlyk door een alkali zout, waer mede zy vervult zyn, die zy uit de aſch' getrokken hebben; een zuur zout zoude niet bekwaem zyn de zelve uitwerking voort te brengen, omdat zyne deelen geen beweging, noch werking genoeg hebben.

De Ontvlekkers gebruiken ook een alkali zout.

Mr. Seignette Apotheker te Rochelle heeft zedert eenigen tyd een ſalpeterig alkali zout in gebruik gebragt, dat hy goed acht voor de maegpynen, voor de koortſen, vloeijngen of verkoutheden, kolyken, jigt, en ziektens der nieren, blaes', en lyfmoeder: zie eene kleene verhandeling, die hy daer over geſchreven heeft, waer in hy ook ſpreekt van een zout of ſuiker van ſtael, dat hy bereid, en meent veel zachter en meerder van groove en metaliſche zwavel gezuivert te zyn, dan dat men gemeenlyk maekt.

Alkali is een Arabiſch woord t' zamengeſtelt uit het woordleedje *al*, dat *de* of *het* beteekent, en *Kali*, zoo dat *Sal Alkali* beteeken *zout van de Kali.*

SALAMANDRA.

Salamandra, in 't Franſch *Salamandre*, in 't Nederduitſch *Salamander* is eene ſoort van Haegdiſſe, die zwart van kleur', en met gele vlekken geteekent is: zyn kop en buik zyn dikker dan die van de gemeene groene Haegdiſſe, doch zyn ſtaert is korter; de bek is ſpits toeloopende, en de oogen zyn groot; yder zyner pooten is voorzien met vier vry groote nagelen, doch het dier is vry trager in het voortgaen dan de gemeene Haegdis: de rug is bynaer van gedaente als een kruis, en met twee ſtrepen geteekent, die zich van den hals tot aen den ſtaert uitſtrekken: daer zyn twee ſoorten van; de eene is een Land, en de andere een Water-Salamander; de Land-Salamander houd zich op in koude en vochtige plaetſen; de Water-

Water-Salamender bemint de heldere waters der fonteinen, en vlieten.

Men vind Salamanders in Italië, Duitschland, en Normandië; eertyds meende men, dat zy in 't vuur leefden; omdat zy 'er langer tyd in blyven, dan andere dieren, zonder verteert te worden, ter oorzake van eene melk en lymachtige zelfstandigheit, waermede zy vervult zyn, en die de hitte van de brandende kolen voor een' tyd vermindert; doch eindelyk dringt het vuur door, en zy verbranden. Men acht de beet van dit kruipend dier alzoo gevaerlyk als die van eene slang': terwyl het byt, geeft het van zich een melkachtig, veuynig en zeer scherp kwyl: dit dier heeft in zich veel vlug inetend zout, olië, en waterdeelen.

De Salamander is brandende, inetende en doet het hair uitvallen, uitwendig gelegt zynde; men kan hem zelden aenraken zonder de vingers te beledigen.

SAL ARMONIACUM.

Sal armoniacum.
Sal solare.
Fuligo alba mercurialis.
Sal mercurialis Philosophorum.
Aquila cœlestis.
Sal Ammoniacum.

In 't Fransch *Sel Armoniac.*

In 't Nederduitsch *Armoniakzout.*

Is een zout, dat men eertyds uit de pis van de Kamelen, en van verscheide andere dieren trok; want dit zout was door de zon opgeheven op de oppervlakte van 't zand, alwaer deze dieren gepist hadden, wanneer zy de zeer heete landen, als de woestynen van Lybië en Arabië, doorgingen; men verzamelde en bewaerde het in vaten, doch nu krygt men dit zout niet, of omdat deze landen zoo dikwils niet als eertyds bezocht worden, of omdat men verzuimt het zelve te verzamelen.

Het Armoniakzout der Hedendaegschen is naergemaekt, doch men is nogniet naeuwkeurig onderrecht van de middelen, die tot deszelfs bereiding gebruikt worden, noch van de plaets', alwaer men het maekt; men heeft langen tyd gemeent, dat de Venetianen het maekte uit vyf deelen pis, een deel zeezout, en een half deel Schoorsteenroet, dat zy onder malkander kookten, en tot een' klomp bragten, dien zy in Sublimeerpotten op een vuur by graden zetteden, en daer een zout van deden opkomen in die gedaente, als wy het gemeen Armoniakzout zien; doch men is onderrecht geweest, dat de bereiding van dit zout te Venetië alzoo min bekent is als te Parys; en dat de Venetianen zelve het uit de Oosterschе landen krygen, om het tot ons overtezenden; het is veel waerschynlyker, dat het een werk der Egyptenaren, en van verscheide andere volvolkeren in het Ooslen is, die inderdaed de pis van Kamelen, of van andere dieren van hun land, en 't zeezout of eenig ander vast zout van den zelven aert gebruiken, om het te maken: doch het is gevoeglyker zyn oordeel hier omtrent optesschorten, totdat men 'er t' eenemael van onderrecht zy.

Het Armoniakzout, dat men ons uit Venetië, en verscheide andere plaetsen brengt, is in platte, ronde stukken, die breeder zyn dan een tafelbord, drie of vier vingers dik, van buiten graeuw, van binnen wit, en in hunne dikte in kristallen, zoo regt als kolommen, geschikt, niet al te ligt in de lucht vochtig wordende, van een' zeer zouten, scherpen, en doordringenden smaek, in gemeen water smeltende, doch ligtelyk in zachte en sneeuwwitte kristallen stremmende, die zeer koud zyn in 't aenraken. Dit zout kan van sterke wateren doordrongen worden.

Het Armoniakzout moet schoon, wit, droog, zuiver, helder als kristal, van een' scherpen en zeer doordringenden smaek verkozen worden: het is een t'zamenstel van pisachtige vlugge zouten, die met 't zeezout gemengt en als vast gemaekt zyn; want in de opheffinge hebben de vlugge zouten, die een Alkali zyn, al 't geen zy konden, van het zeezout, dat zuur en vast is, mede genomen, en daer is eene zoo naeuwkeurige vereeniging van deze twee soorten van zouten geschiedt, dat de vermenging vast schynt te zyn. De reden van deze vereeniging' en vastmaking' is, dat de deelen van het zeezout, die groove punten zyn, zich in de poriën of luchtgaetjes der Alkalische zouten hebben ingewikkelt, en dewyl deze punten geen beweging genoeg hebben, om de Alkalische deelen van een te scheiden, zoo hebben zy niet anders als zich daer in konnen voegen, de zelve verstoppen en zwarer maken, of hare vlugheit verhinderen.

Het Armoniakzout is zweetdryvende en openende, het wederstaet de bederving en 't koutvuur; het is goed voor de derdendaegsche koorts', en om de maendstonden te verwekken, inwendig gebruikt. De gift is van eene halve tot eene

ſcrupel ; men gebruikt het ook uitwendig om de gezwellen te ontbinden, en de groove vochten te verdunnen en te verdryven: men mengt het ook in oogwateren voor de paerden, of men blaeſt het ook in poeder in hunne oogen, om de vliezen of ſtaren te verdryven, en 't gezicht helder te maken.

Het Armoniakzout tot poeder gebragt, en in water gedaen, verkoelt het zelve merkelyk, 't welk dienen kan om in den zomer de fleſſchen met wyn, en vaten met water ſchielyk te verkoelen: zie 't geen ik daer van in myn Begrip der Scheikunde van de tiende uitgave geſchreven heb.

Men vind ſomtyds aen den berg Veſuvius een Armoniakzout, dat daer natuurlyk door het mengſel van verſchillende zouten is voortgebragt, en door een onderaerdſch vuur opgeheven.

Sal Armoniacum, quaſi Armeniacum, ab Armenia, omdat men dit zout eertyds uit Armenië bragt.

Sal Ammoniacum, ab ἄμμος, arena, omdat men eertyds het Armoniakzout op 't zand vond.

Sal Solare, omdat dit Zout in de bereiding van 't Koningswater komt, welk het goud, dat *Zon* genaemt word, ontbind..

Aquila cœleſtis, omdat het als een Arend, wanneer 't opgeheven word, wegvliegt.

Sal Mercurialis Philoſophorum, omdat dit Zout zoo vlug als kwik is, en omdat de Alchymiſten of Stofſcheiders, die zich ware Wysgeeren noemen, het in hunne werkingen gebruiken.

Fuligo alba, omdat het zich opheft, en zich aen de Sublimeerpotten als roet vaſthecht.

SAL CATHARTICUM AMARUM.

Sal Catharticum amarum.
Sal mirabilis.

In 't Franſch *Sel purgatif amer*, *Sel admirable.*

In 't Nederduitſch *Ebſomszout*, *Upſonszout.*

Is een ſalpeterig mineraal Zout, dat in zeer kleene, fyne, zeer witte, en blinkende kriſtallen geſchikt, van ſmaek bynaer als dat van Salpeter, doch bitter is, en ligtelyk op het vuur ſmelt, zonder te kraken, of vlam te vatten, en uit Engeland tot ons overbragt, en door uitdamping uit bergſtoffige of minerale wateren van Ebſom, in 't Latyn *Aqua Ebeshamenſes* genaemt, getrokken word; men moet het zuiver, en ligtelyk in 't water ſmeltende verkiezen.

Dit Zout verwekt afgang al verkoelende; de gift is groot, men geeft 't van zes drachma tot anderhalve once; het is goed voor 't graveel, nierenwee, afgaende koortſen, waterzucht, en in andere ziektens, waerin het noodig is zachtelyk te purgeren met de verſtoppingen los te maken; men kan 'er een minerael water van maken, als men 'er eene halve ons in eene pint rivierwater van laet ſmelten.

SAL GEMMEUM.

Sal gemmeum.
Sal foſſille.

In 't Franſch *Sel Gemme.*

In 't Nederduitſch *Steenzout.*

Is een wit en kriſtallyn mineraal Zout, dat in gedaente van ſteen of rots in verſcheide bergen, in Katalonië, Polen, Perſië, en in Indië voorkomt; dit zout gebroken zynde is blinkende en doorſchynende als kriſtal. Men zegt dat zekere Indiaenſche volkeren, die de geweſten, alwaer het zeer zelden regent, bewoonen, van 't Steenzout doorſchynende huizen bouwen, 't welk zy gehouwen hebben, gelyk men de ſteenen houwt. In Ethyopië heeft men een munt of geld van Steenzout tot platte ſtukjes van een' voet lang, en drie duimen breed en dik; yder dezer ſtukken is zes ſtuivers Franſch geld waerd.

Het Steenzout is van ſmaek als het Zeezout, doch wat doordringender; men gebruikt het onder de voedſels.

De zoute waters der fonteinen en putten van Opper-Burgundië, en van Lotharingen hebben hunne zoutigheit van de mynen van 't Steenzout gekregen, waer door zy gevloeit zyn; deze waters laet men uitdampen, om 'er 't Zout van te hebben, dat men in die landen tot de zelve eindens gebruikt, als wy 't Zeezout gebruiken.

Het is zeer waerſchynlyk, dat de waters van de zee hare zoutigheit van 't Steenzout gekregen hebben, zoo als ik in 't vervolg, wanneer ik van het Zeezout zal ſpreken, zeggen zal.

Men krygt van 't Steenzout door overhaling een' zuren geeſt, in 't geheel gelykende naer den geeſt van gemeen zout.

Het Steenzout is inſnydende, verdunnende, doordringende, ontbindende, openende, en laxe-

laxerende, goed voor 't kolyk, en om de verſtoppingen wegtenemen.

In t'zamengeſtelde middelen gebruikt men het Steenzout in de plaets van 't Indiaenſch Zout, in't Latyn *Sal Indicum* genaemt, dat ſommigen meenen eene ſoort van minerael zout, en andere de Suiker te zyn.

Sal gemmeum, omdat dit zout bynaer zoo doorſchynende en ſchoon is als een edel geſteente.

Sal foſſile, a fodere, graven; omdat men de aerde moet graven, om dit Zout te krygen.

SALICARIA.

Salicaria vulgaris purpurea foliis oblongis, Pit. Tourneſ.

Lyſimachia ſpicata purpurea forte, Plinii C. B.

Lyſimachia purpurea ſpicata, Ger. Park.

Lyſimachia purpurea quibuſdam ſpicata, J. B. Raii Hiſt.

Pſeudolyſimachium purpureum alterum, Dod.

In 't Franſch *Salicaire.*

In 't Nederduitſch *Baſtaerd Wederik.*

Is eene plant, die ſomtyds eens mans lengte hoog groeit, wanneer zy in eene goede aerde is; de ſtelen zyn ſtevig, hoekig, takkig, en roodachtig; de bladers zyn langwerpig, ſpits toeloopende, gelykende naer die van de Wederik, doch ſmaller, en van een donkerer groen, gemeenlyk twee aen twee, ſomtyds drie aen drie, zelden vier aen vier uit yder lid of knoop der ſtelen voortkomende, en met malkander den ſteel omringende; de bloemen zyn kleen, en om de toppen der takken als ringen geſchikt, airen van eene ſchoone en aengename purperachtige kleur' verbeeldende; yder der zelve beſtaet uit verſcheide rooswyze geſchikte bladeren. Als deze bloem verwelkt is, komt 'er tot hare vrucht een dop in twee huisjes verdeelt, die met kleene zaden vervult zyn; de wortels zyn een vinger dik, houtachtig en wit. Deze plant groeit in vochtige plaetſen, aen de kanten der rivieren, en in de grienden; zy bloeit in den zomer. Zy is zuiverende, t'zamentrekkende, wondheelende, en verkoelende; zy is goed tegen de ontſtekingen der oogen, en om die te verſterken.

De Heer Tournefort heeft deze plant genaemt *Salicaria à Salice, Wilgeboom*, om dat zy gemeenlyk in de grienden, of tuſſchen de Wilgen groeit.

SALICORNIA.

Salicornia, ſive Kali geniculatum, Ger. Park.

Cali geniculatum, ſive Salicornia, J. B.

Salicornia, Dod.

Salicornia fruticans & ſemper virens geniculata. Pit. Tournort.

Kali geniculatum majus fruticans lignoſum & grandius perpetuum, C. B.

In 't Franſch *Salicot.*

In 't Nederduitſch *Geknoopte Kali* of *Zouda.*

Is een kleene heeſter of plant, die altyd onder de Zoudaes is gerekent geweeſt, doch de Heer Tournefort heeft 'er onlangs een byzonder geſlacht van gemaekt: zy groeit ter hoogte van twee voeten, vele houtachtige, groene, bladerlooze takken ſchietende, uit een groot getal leden of knoopen, die roodachtig worden, t'zamengeſtelt; de wortel is vezelachtig. De geheele plant is bezwangert met een zout en bytend ſap; zy groeit zonder kweking' aen den kant van de Middelandſche zee; zy heeft in zich veel vaſt zout, en middelmatiglyk olië; men brand en kalcineert ze, en men gebruikt hare aſch om glas en zeep te maken.

Het afkookſel van de geknoopte Kali is zeer openende; het dryft de pis ende maendſtonden af, verhaeſt de baring, en den uitgang van de nageboorte; het dryft de waterige vochten door den ſtoelgang, en is goed in de waterzucht.

Hare aſch is goed voor de ſchurft, den daeuworm, en andere jeuktens der huid, in 't water ontdaen, en van buiten daer op gelegt: uit de aſch' van de geknoopte Kali trekt men een zout, waervan men ſteenen maekt om de fontanellen te zetten.

Salicornia, a Sale, Zout, omdat dit gewas zeer zout is.

SALIX.

Salix, in 't Latyn *Saule*, in 't Nederduitſch *Wilg, Wilgeboom, Windhoutboom, Bindhoutboom*, is een gewas, waer van twee algemeene ſoorten zyn, eene groote, en eene kleene,

De eerſte ſoort word genaemt

Salix vulgaris alba arboreſcens, C. B. Pit. Tournef.
Salix prima vel major, Dod.
Salix arborea anguſtifolia alba vulgaris, Park.
Salix, Ger.
Salix maxima, *fragilis*, *alba*, *hirſuta*, C. B.
Salix folio compactiore & ſolidiore, Raii Hiſt.
Salix perticalis. Lugd.

Hy is een boom, die vry groot, en tamelyk dik is, bedekt met eene gladde, taeije en buigzame ſchors', welke zacht in't aenraken is; die van zyne takken is purperachtig of wit; zyn hout is wit, buigzaem, en zeer moeijelyk te breken; de bladers zyn lang, ſmaller dan die van den Perzikboom, ruig, wit, zacht, blyven weinig tyds in kracht, en worden zeer ligt door den wind afgewaeit.

Men verdeelt den Wilgeboom in onvruchtbaren, en in vruchtbaren, of in mannetje, en wyfje. De Wilgeboom mannetje brengt niet als katjes, en de Wilgeboom wyfje niet als vruchten voort; de katjes zyn lange airen, die uit eenige bladeren zyn t'zamengeſtelt, uit wier grond eenige helmſtyltjes groeijen; de vruchten zyn in haer begin airen met vruchtjes beladen, die naderhand vliesachtige, langwerpige zaedhuisjes worden, zeer dunne zaden in zich bevattende, waer van yder met een knifje voorzien is.

Het hout van dezen boom word tot palen, latten, wyngaerd-ſtaken, en verſcheide andere werktuigen gebruikt, om zelfs de zwaerſte laſten te onderſchragen.

De Wilgeboom groeit in vochtige en moeraſſige plaetſen.

De tweede ſoort word in verſcheide andere ſoorten verdeelt; hier zal ik van de gemeenſte ſpreken; men noemt ze

Salix vulgaris rubens, C. B. Pit. Tournef.
Salix minor viminalis, Dod.
Salix Amerina, Lugd.
Salix anguſtifolia purpurea, *ſeu nigra*, Park.
Salix rubra minimè fragilis, *folio longo anguſto*, J. B. Raii Hiſt.

Hy is een boompje, die teêre of dunne takjes of roeden ſchiet, met eene roode of donker-purpere ſchorſe bedekt; de bladers zyn lang, ſmal, niet ruig, aen de kanten gekartelt, en van onderen eenigzins wit; de takken worden door de Tuinders gebruikt om verſcheide dingen te binden, door de Kuipers om de hoepen vaſt te binden, en door verſcheide andere Werklieden om korven, horden, manden, en andere huisgereedſchappen te maken.

Men kweekt dit boompje in de weiden, rondom de tuinen, en op verſcheide andere vochtige plaetſen.

De Wilgeboomen hebben in zich veel olië, waterdeelen, en weinig zout.

De baſt, bladers, en het zaed van den Wilgeboom zyn t'zamentrekkende, en verkoelende; men laet ze in afkookſelen gebruiken om den venusbrand, en de bloedvloeden te ſtuiten; men waſcht 'er ook de beenen mede in ſlaeplooshedeen, en in heete koortſen.

Salix, *à ſalio*, *ik ſpring*, omdat de Wilgeboom zoo ſnel en in zoo een' korten tyd groeit, dat hy ſchynt te ſpringen.

SAL MARINUM.

Sal marinum.
Sal commune.

In 't Franſch *Sel marin.*

In 't Nederduitſch *Zeezout.*

Is een zout, dat men uit 't zeewater door uitdamping en kryſtallizatie trekt; ik geloof dat dit zout, zoo als ik elders gezegt heb, zynen oorſprong heeft van het Steenzout; verſcheide redenen beveſtigen my in dit gevoelen. De eerſte is, dat het Zeezout geheel overeenkomt met het Steenzout, of met het zout, dat men uit de fonteinen van Opper-Burgundië, uit de putten van Lotharingen, en uit verſcheide zoute meren in Italië, en in Duitſchland trekt, welk zout, gelyk by yder een bekent is, van 't Steenzout komt, dat door de waters, die door de zoutmynen henen gevloeit zyn, ontbonden, en in deze plaetſen gebragt is geweeſt.

De tweede reden is, dat 'er geen zout in de weereld zoo overvloedig is als 't Steenzout, want het vervult niet alleen verſcheide bergen van eene groote en wyde uitgeſtrektheit in Europa, maer men vind het ook in oneindig veel mynen in Egypten en in Indië; en men behoeft

hoeft niet te twyfelen, of het is met den bodem van de zee gelegen gelyk het met de aerde is, die wy bewoonen, dat men 'er ook bergen, rotſen, en mynen met Steenzout vervult ontmoet.

De derde is, dat de Natuurkenners van alle tyden hebben aengemerkt, dat de waters, die door de mynen van 't Steenzout hebben henen gevloeit, en met het zelve beladen zyn, door oneindig veel waterloopen in de zee afvloeijen.

De vierde is, dat het Zeezout noodzaeklyk in de aerde moet gemaekt zyn geweeſt, want hoe weinig men ook in de Scheikunde ervaren zy, men zal erkennen, dat een vaſt zout, 'twelk uit zuur en aerde is t'zamengeſtelt gelyk het Zeezout is, in de wateren der zee niet bewerkt, noch tot zyne volmaektheit kan gebragt zyn geweeſt; daer moet aerde zyn om een zuur vocht tot een lichaem te maken, anders zal het altyd een vloeibaer zout blyven, en nooit tot een lichaem worden. Als men het Zeezout door de Scheikunde ontbind, zal men 'er veel zuur vocht aftrekken, dat van zyne aerde afgeſcheiden zynde nooit zyne lyvigheit van zout zal verkrygen, tenzy het op eene aerdachtige ſtoffe, die het tot eene baermoeder ſtrekke, worde gegoten. Deze redenering klaer en betoogbaer zynde, zoo is 't ook waerſchynlyk, dat het Zeezout zyne volmaking in de aerde heeft gekregen, eer het in de zee is gebragt. Dewyl men nu geen zout zoo overvloedig op of in de aerde ziet als 't Steenzout, zoo moet men gelooven, dat de zee hare zoutigheit van het zelve krygt; te meer dewyl het zout, dat men uit de zee krygt, zoo wel in zyn' ſmaek en hoedanigheden, als in zyne beginſelen t'eenemael het Steenzout gelyk is, zoo als wy gezegt hebben.

Doch ik voorzie verſcheide tegenwerpingen, die men niet zal nalaten my te maken: men zal zeggen, dat 't moeijelyk is te begrypen, dat de zee, die van zoo eene groote en wonderbare uitgeſtrektheit is, al hare zoutigheit van 't Steenzout kan gekregen hebben; want hoewel dit zout in eene groote meenigte in de ingewanden der aerde groeit, ſchynt 'er evenwel niet genoeg te zyn om de zee te zouten.

Om deze tegenwerping te beantwoorden, zeg ik, dat de moeijelykheit om te begrypen, dat het Steenzout niet genoegzaem zy geweeſt de zee te zouten, hier uit ontſtaet, dat de meenigte der zoutmynen zoo zichtbaer niet zyn, als de uitgeſtrektheit van de wateren der zee; doch indien men met aendacht overwoog, dat de aerde op duizende plaetſen met Steenzout of met een zout naer het Steenzout gelykende vervult is, en dat 'er onophoudelyk, buiten twyfel zedert dat de weereld geſchapen is, in de zee van ontlaſt word, zoude men konnen begrypen, dat de aerde altyd zouts genoeg heeft gehad, en heeft, om de zee te zouten.

Eene andere tegenwerping, die men my zoude konnen maken, is, dat volgens myne redenering de zee dagelyks in zoutigheit zoude moeten toenemen, dewyl zy geduriglyk nieuw zout ontfangt, 't geen nogtans niet blykt.

Ik antwoord, dat men de vermeerdering van de zoutigheit der zee niet kan gewaer worden; want indien 'er veel zout inkomt, daer raekt ook eene groote meenigte door uitdamping wederom uit, de golven ſlaen tegen malkander met zulk eene ſnelheit en geweld, dat zy een groot gedeelte van hun zout vlug maken, gelyk men niet dan al te veel gewaer word door de ziltige lucht, die men inademt, als men op zee is, en die veel helpt met het ſlingeren van het ſchip, om de brakingen te verwekken. Dit zout word door de winden op de landen, alwaer het dient om die vruchtbaer te maken, gedreven, en zelfs kan het daer, nieuwe baermoeders ontmoetende, ophoopen, vaſt worden, en mynen van Steenzout maken, daerna wederom door de waters in de zee, fonteinen, en meren medegevoert worden, en op deze wys moet men begrypen, dat 'er een gedurige omloop, zedert de weereld in wezen is, van het zelve geſchiedt is.

In Normandië maekt men het Zeezout, met het zeewater in groote loode ketelen op 't vuur uit te dampen, tot dat het droog zy, dan blyft 'er een wit zout overig, dat niet zoo ſcherp noch zoo zout is als dat van Rochelle, wegens de uitdamping, en mogelyk wegens eenige looddeeltjes, die daer ontbonden zynde een weinig zyne punten hebben ſtomp gemaekt; deze ſoort van zout vermindert in kracht, naermate dat het oud word.

Men bereid het zout door kriſtallizatie te Brouage, Rochelle, en in verſcheide andere landen, alwaer zoutplaſſen zyn; deze zyn groote vlakke en lage plaetſen, natuurlyk zoo geſchikt, en dicht by de zee; men bepleiſtert ze met eene leemachtige aerde, opdat zy het zoute water zoude konnen inhouden. In 't begin van den winter laet men zoet water in deze plaſſen loopen, op dat het leem droog wordende niet ſcheure, en bederve; maer in

de lente, wanneer het begint warm te worden, put men het zoete water daer uit, en men laet allengsjes in de plaets zoo veel zeewater komen, als men wil, dat men door verſcheide waterloopen heeft laten invloeijen, die zoo geſchikt zyn, dat het 'er langen tyd in omloopt, eerdat het ſtil ſtaet. Dees omloop is noodzaeklyk, om het zeewater zuiverer te maken, en de zonne gelegenheit te geven een gedeelte van zyne waterdeelen door hare warmte te doen uitwaeſſemen. Dit water, nadat het een' langen weg doorloopen, en verſcheide wegen en omwegen gemaekt heeft, ontlaſt zich eindelyk door de helling der aerde in zoute vlaktens, welke gelyke, vlakke, gladde, wyduitgeſtrekte, en eigentlyk daer toe gemaekte plaetſen zyn, waer in 't water kan ſtil ſtaen, en 'er als een room opkomen, daerenboven daer vry toegeſchikt door eene koelte, die het krygt van een kleen windje, dat in de omliggende plaetſen van de zee des avonds gewoon is te waeijen. Dan geſchied 'er eene ſtremming en kriſtallizatie van 't Zeezout in vierkantige korrelen; dit zout neemt men uit deze vlaktens, en op een' droogen grond aen groote hoopen gelegt zynde, laet men ze uitdruipen en droogen: dit is het Zout van het Zouthuis, dat wy te Parys gebruiken: men dient aen te merken, dat men het niet als in de hitte van den zomer, als het ſchoon weêr is, kan maken; want indien het regende gedurende de tyd, dat men het zeewater laet omloopen, en ſtremmen, zoude het met te veel waterdeelen vervult worden, en het Zout dienvolgende te zeer verdunt zynde zoude niet in ſtaet zyn te kriſtallizeren, men zoude genoodzaekt zyn het water uit de plaſſen te putten, om 'er wederom nieuw water in te laten komen, als de regen had opgehouden; 't geen men in minder dan in twaelf of veertien dagen niet doen kan: zoodat, indien het alle veertien dagen regende, men geen zout zoude konnen maken.

Het Zout van Rochelle is graeuw, wegens een weinig aerde, die men medegeſleept heeft, toen men het uit de zoutvlaktens, of zoutpannen nam; het is nogtans doordringender, en zouter dan het witte Zout van Normandië, dat door uitdamping gemaekt is; doch het is zoo prikkelende van ſmaek niet als 't Steenzout, omdat de ſterke beweging van de baren der zee zyne alderſynſte punten hebben ſtomp gemaekt. Men kan dit zout zoo wit als ſuiker maken, met het in water te ſmelten, het geſmolten doorteklenzen, en eindelyk, tot dat het droog zy, te laten uitdampen; doch hoewel men in deze zuivering eenige aerde, die het zoude hebben moeten verzwakken, van dit zout heeft afgeſcheiden, heeft 't nogtans in kracht niet toegenomen, maer is in tegendeel minder ſcherp geworden, om dat 't vuur vele van zyne ſynſte punten heeft ſtomp gemaekt, en weggenomen.

Het Zeezout heeft in zich veel zuur, zeer weinig zwavel, en aerde.

Het is inſnydende, doordringende, opdroogende, openende, ontbindende, buikzuiverende; men gebruikt het in de beroerte, en in ſtuiptrekkingen; men mengt 't in kliſteren, en zetpillen; men legt het warm in den nek, om de zinkingen te verdunnen en te verdryven.

Sal, *ab* ἅλς, *mare*, omdat het gemeene Zout van de zee komt.

SALMERO.

Salmero, *ſeu* *Salmerinus*, J. Jonſt.

Is eene ſoort van kleenen Rivier- of Meer-Zalm, die men gemeenlyk by de ſtad Trente vind; zy is lang en rond van gedaente; haer neus is dik; haer bek met tanden voorzien; zy is rond van kop, en ronder dan breed van lichaem, zwartachtig van rug, aen de zyden witachtig, en aen den buik' rood. Dees viſch aert een weinig naer de Forelle, het vleeſch is van kleur' en ſmaek als dat van den gemeenen Zalm: het is malſch, broos, voedzarm, en zeer lekker om te eten; het kan ongezouten niet lang bewaert worden zonder te bederven.

Het is goed voor de borſt, verkwikkende, en ontbindende.

Salmero, *vel Salmerinus*, *à Salmone*, *Zalm*, omdat dees viſch eene ſoort van Zalm is.

SALMO.

Salmo, in 't Franſch *Saumon*, in 't Nederduitſch *Zalm*, is een vry groote en dikke zeeviſch, die dikwils in de rivieren gevonden word; hy is gemeenlyk omtrent drie voeten lang, doch men vind 'er, die veel grooter zyn; hy is van twintig tot zes en dertig ponden zwaer; hy is bedekt met kleene ſchubben, die met roſſe of gele vlekken geteekent zyn; zyn bek is groot en met tanden voorzien; zyne oogen zyn groot; zyn lyf is lang, breed, en rondachtig; hy voed zich met kleene viſſchen; zyn vleeſch

is

is rood van binnen, broos, zeer krachtig, en lekker om te eten, en ligtelyk bedervende als het niet gezouten is; het heeft in zich veel vlug zout en olië.

De Zalm is openende, verſterkende, verkwikkende, ontbindende, en goed voor de borſt.

Salmo, *à Sale*, *Zout*, omdat men gemeenlyk al de Zalmen, die men vangt, zout, om ze te bewaren.

SALPA.

Salpa.

In 't Franſch *Vergadelle*, *Stochfiſch*, *Merlu*, *Merluche*.

In 't Nederduitſch *Stokviſch*.

Is een Zeeviſch, die lang en breed van gedaente, omtrent twee ponden zwaer, met breede ſchubben van verſcheide kleuren bedekt, en met ſtrepen langs den rug geteekent is; hy is aen de zyden geel, en aen den buik' witachtig: zyn kop is kleen en rond, en zyn bek met harde, en zaegwyze tanden voorzien; de oogen zyn geel als goud, en de wenkbraeuwen groen. Men ziet twee ſoorten van dezen viſch, eene groote, en eene kleene; men vind ze in de Zeeboezemen in Languedok; gemeenlyk onthouden zy zich aen de oevers der zee, op het zand; die van Languedok noemen ze *Vergadelle*, dat is te zeggen, *kleene Roede*, omdat zy ſtrepen op hunne lichamen hebben, die kleene roeden verbeelden; zy eten Wier en uitwerpſels; in de keukens zyn zy niet zeer geacht; hun vleeſch is hard, en heeft weinig ſmaeks; men zout ze, en men laet ze droogen, totdat zy zoo hard als hout zyn, dan beukt men ze, eer men ze kookt, om ze murw te krygen.

Zy zyn openende en ontbindende.

Salpa, *à σαλπη*, een Griekſche naem, dat het zelve beteekent.

Stochfiſch, een Hollandſch woord, dat *Stokviſch* beteekent, omdat men dezen viſch, gedroogt zynde, met een' ſtok beukt, om hem zacht en eetbaer te maken.

SALVIA.

Salvia, in 't Franſch *Sauge*, in 't Nederduitſch *Savie*, *Self*, *Salie*, is eene plant, waer van verſcheide ſoorten zyn; ik zal hier alleen van die ſpreken, welke men gemeenlyk in de tuinen kweekt, en in de Geneeskunde gebruikt. Zy worden onderſcheiden in twee ſoorten, eene groote, en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Salvia, Ang. Cord. in Dioſcor.
Salvia major, Dod. Ger.
Salvia major, *an ſphacelus Theophraſti?* C. B. Pit. Tournefort.
Salvia latifolia, J. B. Raii Hiſt.
Salvia hortulana, Eric. Cord.

Zy ſchiet houtachtige, getakte, ruige, bleekgroene ſtelen met bladeren voorzien, die langwerpig, breed, ſtomp, gerimpelt, ruuw, van eene witachtige kleur', of naer het purperachtig hellende, of van verſcheide kleuren, dik, wolachtig, droog of met weinig ſap vervult, ſponsachtig, ſterk doordringende en aengenaem van reuk, ſpeceryachtig bitter en een weinig ſcherp van ſmaek zyn, en den mond verhitten. De bloemen waſſen als airen aen de toppen der takken, en zyn ringswyze rondom de zelve geſchikt, en als een muil of pyp gemaekt, die van boven in twee lippen ingeſneden is, riekende, en van eene blaeuwe kleur' naer het purperachtig hellende, zelden wit, ondersteunt door een wyden kelk, die als een horentje gemaekt, en in vyf deelen geſneden is. Als de bloem is afgevallen komen 'er vier, bynaer ronde, zwartachtige zaden in de plaets, in een zaedhuisje, dat uit den kelk' voortkomt, beſloten. De wortel is houtachtig, hard, en met vezelen voorzien.

De tweede ſoort word genaemt

Salvia minor, Dod. Ger.
Salvia minor aurita & non aurita, C. B. Pit. Tournefort.
Sphacelus verus Theophraſti, Lugd.
Salvia minor, *ſive pinnata*, Park.
Salvia nobilis, Brunf.
Salvia anguſtifolia & minor, Trag.
Salvia acuta, Lon.
Salvia minor auriculata, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Sauge Franche*, of *petite Sauge*.

In 't Nederduiſch *Edele* of *Kleene Salie*.

Zy

* Zy ſchiet verſcheide houtige, witachtige, wollige, getakte ſtelen, zoo lang als die van de vorige; doch hare bladers zyn kleener, ſmaller, witter, gerimpelt, ruuw, en nog ſterker en ſpeceryachtiger van reuk, en van ſmaek; zy zyn gemeenlyk van onderen verzelt van twee kleene blaedjes, als oortjes of vlerkjes gemaekt; hare bloemen, zaden, en wortel zyn gelyk als die van de groote Salië.

De eene en de andere Salië worden in de tuinen gekweekt; zy hebben in zich veel verheven olië, vaſt en vlug zout, en een weinig waterdeelen; de kleene Salië word het meeſt geacht, en is de beſte.

Zy zyn goed in de hoofd-, zenuw-, en maeggebreken, en in de opſtygingen; zy zyn ontbindende, en openende; men gebruikt ze in een uitwendig in de lamheit, ſlaepzucht, en beroerte; men kaeuwt ze om 't ſpeekſel te verwekken; zy worden ook onder de niesmiddelen gebruikt. Men laet de gedroogde bladers van de kleene Salië in heet water trekken, en men gebruikt ze als Thee; dees drank is zeer in gebruik; hy verdunt het ſlym, en verſterkt de herſenen; men verkieſt gemeenlyk, die uit de warme landen komt, als de ſterkſte en de beſte; doch by gebrek van deze, kan men in hare plaets die, welke in de tuinen te Parys gekweekt word, gebruiken.

De Heer Tournefort, ſprekende van de ziektens der planten, verhaelt, dat hy in 't Ooſten ſchoone ſoorten van Saliën gezien heeft, waer aen door het ſteken van zeer kleene bloedelooze diertjes gezwellen groeijen, die kleene appels worden, hebbende negen of tien lynen middellyns, zoet en zeer aengenaem van ſmaek; men noemt ze in 't Franſch *Pommes de Sauge*, (*Salie-Appels*) en men brengt ze met volle manden op de markten; hy voegt 'er by, dat ſchoon deze ſoorten van Salië in 's Konings Tuin zeer wel groeijen, men 'er deze ſoorten van appelen niet aen ziet waſſen, dat waerſchynlyk komt, omdat 'er geen bloedelooze dieren gevonden worden, die luſt hebben deze planten te ſteken.

Salvia, komt van *Salvus*, *gezond*, omdat deze plant goed is voor verſcheide ſoorten van ziektens.

SAL VITRI.

Sal vitri.

* Zie Pl. XIX. Fig. 14.

In 't Franſch *Sel de verre*, of *Salin*, of *Ecume de verre.*

In 't Nederduitſch *Glaszout*, of *Glasſchuim.*

Is een zoutachtig ſchuim, dat zich van 't glas ſcheid, terwyl het in de ovens der Glasblazeryen geſmolten word; deze ſtoffe neemt men 'er af, en men laet ze droogen; eertyds verkocht men ze by de Droogiſten in groote ſtukken, zoo vaſt en hard als ſteen, maer zedert eenige jaren is zy in Vrankryk verboden geweeſt; zy is bynaer geheel zout, en men vind 'er niet als zeer weinig aerde by; dit zout is van aert als 't Steenzout, en het bruiſt met de gemeene zuren niet op, dat te verwonderen is, omdat 't van de Zouda komt, dat een ſterk Alkali is; zyne poriën of luchtgaetjes moeten zich ten deele geſloten hebben in de ſterke ſmelting', die het heeft ondergaen, ook word het zoo ligt niet vochtig als een Alkaliſch zout, het kraekt een weinig in 't vuur, doch zoo hard niet als 't Zeezout; eertyds gebruikte men 't Glaszout gelyk het Zeezout, om de huiden te bewaren.

Men moet het droog, zwaer, witachtig-graeuw van buiten, wit van binnen, en zeer zout van ſmaek verkiezen.

Het Glaszout komt in de bereiding' van de witte Brandverwen in het Vernis, dat men op 't Rouaenſch. of Delfſch aerdewerk legt.

Het is inſnydende, verdunnende, doordringende, ontbindende; men gebruikt het om de ſtaren van de oogen der paerden te verdryven; men brengt het tot poeder, en men blaeſt 'er van in de oogen.

Men noemt deze ſtoffe *Glaszout*, omdat men het van 't geſmolten glas afneemt; doch 't is anders niet als 't groffſte gedeelte van de Zouda, dat met 't overige tot geen glas heeft konnen worden.

SAMBUCUS.

Sambucus, Dod. Ger.
Sambucus vulgaris, Trag. J. B. Raii Hiſt.
Sambucus domeſtica, Caſt.
Sambucus fructu in umbellâ nigro, C. B. Pit. Tournef.

In 't Franſch *Sureau.*

In 't Nederduitſch *Vlierboom.*

Is

Is nu eens een boom van eene middelmatige hoogte, die zyne takken wyd uitſpreid, dan eens een heeſter, wiens takken lang, rond, in 't begin groen, en naderhand graeuw, met veel wit merg vervult, en dun van hout zyn; de ſtam is bedekt met eene ruwe en geſpleten ſchors' van eene aſchgraeuwe kleur'; die der takken is niet geheel zacht in 't aenraken. Onder dezen buitenſten baſt vind men eenen tweeden groenen, die in de Geneeskunde gebruikt word; zyn hout is vaſt, geelachtig, doch ligt te ſnyden; de bladers zyn vyf of zes langs eene rib als die der Noteboomen vaſtgehecht, doch kleener, aen de kanten getandt, en ſterk van reuk; de takken dragen op hunne toppen wyde en breede zonneſchermen, waeraen kleene, witte, en ſterk riekende bloemen vaſt zyn, die als kommetjes of roosjes uit vyf deelen beſtaende gemaekt zyn; zy worden gevolgt van ronde beziën, zoo groot als Jeneverbeziën, die in 't begin groen zyn, doch rypende zwart worden, met een donkerrood ſap vervult, en gemeenlyk drie kleene langwerpige zaden in zich ſluitende: deze beziën worden *Grana Actes* genaemt. Dees boom groeit in de heggens, en lommerryke plaetſen; hy heeft in zich veel olië, en wezentlyk zout.

De tweede baſt van den Vlierboom is buikzuiverende, hy dryft de weivochten door den ſtoelgang af, in een afweeking of afkookſel ingenomen; dien men van zyn' wortel' afſchelt, word de beſte geacht.

De bloemen zyn hartſterkende, windbrekende, ontbindende, goed tegen de opſtygingen, zweetdryvende, en pynſtillende.

De beziën zyn goed voor den roodeloop, inwendig gebruikt; men trekt 'er het ſap af, dat men met roggemeel vermengt, en waer van men kleene koekjes maekt, die men in den oven bakt; men noemt ze *Tragea Granorum Actes*; men geeft ze den zieken te eten, of men maekt ze tot een poeder, en men laet ze brokswyze in ſlikken, of ontbonden in eenig bekwaem vocht; de gift is van eene drachma tot eene halve once. In myne Algemeene Artzenybereideryë heb ik 'er breeder van geſproken.

Men maekt ook van de Vlierbeziën een conſerf of gelei, met het ſap daer uit te drukken, en het op 't vuur te laten uitdampen tot de dikte van honig; het is goed voor den roodeloop; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Men vind ſomtyds op den Vlierboom eene ſoort van Kampernoelje, als een oor van gedaente, men noemt ze *Auricula Judæ*: op hare plaets heb ik 'er van geſproken.

Men zegt dat *Sambucus* komt van *Sambuca*, een muzyk Inſtrument der Ouden, dat van het hout van den Vlierboom gemaekt was. Anderen willen, dat dees naem kome van *Sambyx*, welke is die van den uitvinder van 't Inſtrument, doch deze Woords-Oorſprongkelykheden zyn twyfelachtig.

De Vlierboom word in 't Griekſch Ἀκτὴ genaemt, waerom men zyne beziën *Grana Actes* geheten heeft.

SAMOLUS.

Samolus Valerandi, J. B. Pit. Tournef.
Anagallis aquatica rotundifolia, Ger.
Anagallis aquatica, 3. Lob. *folio ſubrotundo non crenato*, Park.
Anagallis aquatica, *folio rotundo non crenato*, C. B. Raii Hiſt.

Is eene plant, die uit haren wortel' langwerpige bladers ſchiet, die in hun begin ſmal zyn, maer allengsjes breeder worden tot aen hun uiteinde, dat rondachtig is; zy zyn dik, aen de kanten getandt, en bleekgroen van kleur'; de ſtelen zyn omtrent een voet hoog, dun, rond, ſtevig, met ſmaller en ronder bladeren dan de onderſte bekleedt, over en weder zonder ſteeltje geſchikt; deze ſtelen verdeelen zich aen hunne toppen in verſcheide takken, die kleene witte bloemen dragen, van gedaente als een kommetje, dat als een roosje geſneden is; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er huisjes in de plaets, die dunne en rosachtige zaden in zich ſluiten; de wortels zyn zoo dun als hair en wit. Deze plant groeit in waterachtige plaetſen; zy is bitter van ſmaek, en bloeit in de maent Juny.

Zy is openende, goed tegen de ſcheurbuik, afvegende, en wondheelende.

SANDASTROS.

Sandaſtros.
Garamantites.

Is een edel geſteente, van buiten donker van kleur', maer van binnen blinkende, ſchitterende, en doorſchynende, op verſcheide plaetſen met gout-gele vlekken, als druppels of ſtarren, geteekent; men acht hem min of meer ſchoon, naer de meenigte van deze druppelen.

Men noemt hem *Garamantites*, omdat men

hem in de landen der Garamanten in Ethiopië vind; hy groeit ook in 't Eiland Ceilon in Indië.

Hy word geacht hartſterkende te zyn, en goed om het vergift tegen te ſtaen, gewreven en ingenomen; doch hy heeft geen andere kracht als de andere alkaliſche ſtoffen, om de ſcherpe vochten van 't lichaem te verzachten en in te zwelgen, en door deze hoedanigheit de bloedſtortingen en buikloopen te ſtuiten. De giſt is van eene halve tot eene heele ſcrupel; doch hy is van weinig gebruik in de Geneeskunde.

SANDILZ ANGLORUM.

Sandilz Anglorum, id eſt Anguilla de arenâ, J. Jonſton.
Ammodytes, Geſneri.

In 't Franſch *Anguille de Sable.*

Is een kleene Zeevifch, zoo lang als eene hand, en dik als een duim, blaeuw op den rug, en zilververwig aen den buik'; de kop is dun en rond; de ſnuit langwerpig, en ſpits toeloopende; de mond is kleen: men vind hem in 't zand op de oevers van de zee in Engeland; hy is goed om te eten.

Men zegt, dat hy openende is.

Sandilz, id eſt, Anguilla de Arena, Zand-Ael, omdat dees viſch bynaer de gedaente heeft van een' Ael, en dat men hem in 't zand vind.

Ammodytes, ab ἄμμος, arena, omdat dees kleene viſch zich in 't zand verbergt.

SANGUIS DRACONIS.

Sanguis Draconis.
Dracontbema.

In 't Franſch *Sang-Dragon.*

In 't Nederduitſch *Draken-Bloed.*

Is een gomachtig, geſtremd, droog, en broos ſap, zoo rood als bloed, dat door inſnyding uit een' grooten Indiaenſchen boom', *Draco arbor* door Cluſius genaemt, getrokken word; hy is van hoogte als een Pynboom, dik, en met verſcheide takken voorzien; zyn hout is zeer hard, en met een' tamelyk dikken en zachten baſt' bedekt; de bladers zyn groot, bynaer van maekſel als die van 't Zwaerdkruid, van gedaente en lengte als de kling van een' degen, omtrent een half voet breed, ſpits toeloopende, en altyd groen; de vruchten waſſen aen troſſen, en zyn zoo groot als kleene kerſen, rond, in 't begin geel, daerna rood, en eindelyk, als zy ryp zyn, ſchoon blaeuw van kleur', en eenigzins zuur van ſmaek. Nikolaus Monard, du Renou, en verſcheide andere Schryvers zeggen, dat, als men de ſchel van deze vrucht afdoet, onder dezelve de gedaente van een' Draek gezien word, zoo als de ſchilders hem afbeelden, met een' open of gapenden muil, wat lang van hals, op den rug met overeinde ſtaende ſtekelen bezet, met een' langen ſtaert en met pooten van nagelen wel voorzien; zy meenen, dat de boom van deze afbeelding' zynen naem heeft gekregen; doch deze omſtandigheit geloof ik beuzelachtig te zyn, dewyl het my door geen Reizigers beveſtigt is.

Het beſte en ſchoonſte Draken-Bloed is, dat 't eerſte in kleene, heldere, doorſchynende, brooze tranen van eene zeer roode kleur' vloeit; maer het is zeer zeldzaem, en men brengt 'er weinig van meê; wy zyn genoodzaekt 't tweede Draken-Bloed te gebruiken, dat men ons zend in ſtukken, die dan eens als olyven gemaekt, en in ſtukken van 't blad van den boom bewonden en gebonden zyn, dan eens in kleene ſtukken zonder omwindſel.

Men moet 't Draken-Bloed ſchoon, zuiver, harſtachtig, droog, broos, zeer rood verkiezen; dat, 't welk bewonden is, word Draken-bloed in Riet of bladeren genaemt.

Daer is een ander Draken-Bloed, dat uit twee ſoorten van boomen, die op de Kanariſche Eilanden waſſen, vloeit; de eene draegt bladers, die van den Pereboom gelyk, maer een weinig langer, en bloemen, die de gedaente van een neſtelbeſlag hebben, en van eene ſchoone roode kleur' zyn.

De andere heeft bladers, die van den Kerſeboom naerbykomende: hare vrucht is zoo groot als een hoenderei, en heeft van binnen eene kern of kleene noot, van gedaente als eene Muskaetnoot, en een amandel of pit inſluitende, welke geſtampt en geperſt eene olië geeft, die goed is tegen de verbrandheit en roos.

Deze twee boomen vind men voornamentlyk op de Eilanden van St. Laurens en van Porto Sancto; 't Draken-Bloed, dat men 'er van krygt, is vry ſchoon, maer met vele vuiligheden vervult. De Inwoonders van 't land ſmelten deze gom, dan doopen zy 'er kleene, ligte, witte ſtokjes zoo dik als penneſchaften in,

op

op dat zy 'er rondom meê bezet worden; vervolgens laten zy die koud worden, en zenden ze naer Europa; dit is 't, dat men in 't Franſch *Bois de la Palile* noemt.

Zy worden gebruikt om de tanden ſchoon te maken, en 't tandvleeſch te verſterken.

Uit Holland brengt men ook valſch Draken-Bloed in kleene, platte, brooze, blinkende en donker-roode koekjes; 't is een t'zamenmengſel van verſcheide ſoorten van gommen, die men met 't oprechte Draken-Bloed of met 't Braziliëhout heeft rood gemaekt; dit vervalſcht Draken-Bloed moet men in de Geneeskunde niet gebruiken; het word tot 't verwen en in andere werken gebruikt.

Het oprechte Draken-Bloed heeft veel olië, en een weinig wezentlyk zout in zich.

Het is zeer t'zamentrekkende, aeneenlymende, opdroogende; het ſtopt de buikloopen, de bloedingen, veegt de wonden af, en heelt ze, verſterkt de verſlapte gewrichten, is goed tegen de kneuzingen; men gebruikt het uit- en inwendig.

Draconthema, *ex* δρακὼν, *Draco*, *&* αἷμα, *ſanguis*, als of men zeide *Bloed van een' Drack.*

SANGUIS HUMANUS.

Sanguis humanus, in 't Franſch *Sang humain*, in 't Nederduitſch *Menſchen bloed*; het moet van een jong gezond menſch zyn, dan in de zonne gedroogt worden, totdat 't hard zy, en dat men het tot een poeder kan maken; het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Het is zweetdryvende, en goed tegen de vallende ziekte, kwaedaertige koortzen, 't zydewee, om 't zweet te verwekken; de gift is van eene ſcrupel tot twee; men gebruikt het ook uitwendig om te ontbinden en te verſterken.

SANICULA.

Sanicula, Dod.
Sanicula officinarum, C. B. Pit. Tournef.
Sanicula, *ſive Diapenſia*, Ger.
Sanicula vulgaris, *ſive Diapenſia*, Park.
Diapenſia, Brunf. Matth.
Sanicula mas, Fuch. *ſive Diapenſia*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Sanicle.*

In 't Nederduitſch *Sanikel.*

*Is eene plant, die uit haren wortel' verſcheide bladers ſchiet, welke breed, bynaer rond, hard, in vyf deelen verdeelt, getandt, glad, van eene ſchoone, blinkende, groene, en aen de kanten ſomtyds roodachtige kleur', en aen lange ſtelen vaſtgehecht zyn; tuſſchen dezelve ſchieten 'er ſtelen op omtrent een voet hoog, die van onderen omtrent den wortel roodachtig zyn, en op hunne toppen kleene bloemen dragen, yder uit vyf witte of roode rooswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt. Als deze bloemen voorby zyn, worden hare kelken ronde vruchten, beſtaende yder uit twee zaden, die aen de eene zyde plat, aen de andere verheven, met punten bezet zyn, en aen de kleederen blyven hangen. Haer wortel is van boven vry dik, van onderen vezelachtig, van buiten zwartachtig, van binnen wit. Deze plant waſt in de boſſchen, op lommerryke plaetſen; zy bemint eene vette en vochtige aerde, en is bitter van ſmaek; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, woudheelende, genezende, afvegende, goed voor in- en uitwendige zweren, om de bloedingen te ſtuiten, voor de ſcheurzelen; men gebruikt ze gemeenlyk in een afziedſel.

Sanicula, *à ſanando*, omdat deze plant voor vele ziektens goed is.

SANTALUM.

Santalum, *ſeu Sandal*, in 't Franſch *Santal*, in 't Nederduitſch *Sandelhout*, is een hard, zwaer, welriekend hout, dat men ons uit Indiën in dikke ſtukken of blokken van hunne ſchors' gezuivert overbrengt; men vind 'er drie ſoorten van, of van drie verſcheide kleuren, geel, wit, en rood. De boomen, waervan zy komen, zyn malkanderen zoo gelyk, dat men ze niet kan onderſcheiden, als nadat men 'er hunne ſchors heeft afgedaen, 't geen met reden doet gelooven, dat ze alle drie van dezelve ſoort' zyn, wier verſcheidenheit alleen komt van de verſcheide luchtſtreken, waer in zy waſſen. Deze boomen zyn zoo hoog als onze Noteboomen; hunne bladers zyn als die van den Maſtikboom; hunne bloemen zyn van eene azuur-kleur' naer 't zwart trekkende; hunne vruchten zyn zoo groot als onze kerſen, die in 't begin groen zyn, doch, naermate dat zy rypen, zwart worden, en een' laffen ſmaek hebben.

Het geel Sandelhout is 't beſte van de drie Sandelhouten; het word ons uit China, en Siam ge-

* Zie Pl. XIX. Fig. 15.

gebragt; men moet het verſch, hard, vaſt, zwaer, citroenkleurig, of naer 't geel trekkende, zacht, en zeer aengenaem van reuk verkiezen. De Reukbereiders gebruiken het.

Het wit Sandelhout verſchilt van 't gele Sandelhout niet alleen in kleur', maer ook dat 't minder geeſtryk en welriekende is; het word ons van 't Eiland Timor gebragt; men moet 't verſch, zwaer, wit, en zoo ſterk van reuk als 't zyn kan verkiezen.

Het roode Sandelhout is 't minſt riekende van allen; het word ons van Tanaſarim en van de zeeplaetſen van Koromandel aen deze zyde van de rivier de Ganga gebragt; men moet 't verſch, hard, vaſt, zwaer, donker-rood, van buiten zwartachtig verkiezen.

De Sandelhouten, en voornamentlyk 't gele, hebben veel olië, die ten deele fyn is, en wezentlyk zout in zich.

Zy zyn een weinig t'zamentrekkende, en voornamentlyk het roode; zy verſterken het hart, maeg, herſenen, zuiveren 't bloed, en ſtuiten 't braken; men gebruikt ze inwendig, en ſomtyds uitwendig in ſtovingen.

Santalum, komt van 't Arabiſch woord *Sandal*, dat 't zelve beteekent.

SANTOLINA.

Santolina, Ang. *prima*, Dod.
Santolina foliis teretibus, Pit. Tournef.
Santolina vulgo, aliis Creſpolina, Cæſ.
Abrotanum fœmina vulgare, Park. Raii Hiſt.
Abrotanum fœmina foliis teretibus, C. B.
Chamæcypariſſus, J. B.

In 't Franſch *Garderobe.*

In 't Nederduitſch *Cypreskruid.*

* Is eene plant, die gelyk een kleene heeſter dunne houtachtige ſtelen of roeden ſchiet anderhalf voet hoog, en een weinig met wolle bedekt; hare bladers zyn kleen, een weinig lang, zeer ſmal, uitgekerft, witachtig; yder van hunne takken draegt op zynen top eene bloem, die volgens den Heer Tournefort een ruiker is van verſcheide gele bloempjes, bolwyze by een gehoopt, van boven ſtarwyze uitgebreidt, yder op een kleen vruchtbeginſel ſteunende, door gootswyze gevouwen bladeren van malkanderen geſcheiden, en door een' ſchubachtigen kelk onderſteunt. Als deze bloem voorby is, word yder vruchtje een zaed, dat een weinig lang, geſtreept, en donker van kleur' is. Haer wortel is houtachtig. De geheele plant heeft een' ſterken en vry aengenamen reuk, en een' ſcherpen en bitteren ſmaek; men kweekt ze in de tuinen; zy heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

Zy is goed tegen de wormen, ſlangebeten en ſcorpioenſteken, om de bederving te wederſtaen, de zenuwen te verſterken; men gebruikt hare bladers en zaden in afziedſel of in poeder.

Santolina, als of men zeide, *Heilig Kruid*, wegens hare krachten.

Chamæcypariſſus, à χαμαὶ, humi, & Cypariſſus; als of men zeide *Kleene Cypresboom*, omdat deze plant eenigzins naer een' kleenen Cypresboom gelykt.

Garderobe, omdat ze de mot, die in de kleederen gaet zitten, verjaegt en dood.

SAPHERA.

Saphera.
Zaffera.

In 't Franſch *Safre*, *Zaphere*

In 't Hoogduitſch *Zafloër.*

Is de vaſte Kobalt of eene blaeuwachtige minerale ſtoffe, die na de verheffing van de Kobalt tot Rottekruid in den oven is overgebleven, zoo als in 't Hoofdſtuk van 't Rottekruid is aengehaelt; men maekt deze vaſte Kobalt tot een poeder; men mengt ze met tweemael zoo veel tot poeder gemaekte keijen; men kalcineert 't mengſel. dan komt 'er een zware, doch zachte ſteen af, van eene blaeuwachtige kleur' naer 't graeuw trekkende, met kleene ſchitteringen vervult; dit is de *Saphera*; men maekt ze in Saxen, en in verſcheide andere plaetſen van Duitſchland.

Zy word gebruikt om de Brandverwen, 't Delfſch of Rouaenſch Porcelyn, en 't glas eene blaeuwe kleur te geven, en om hemelsblaeuw te maken; de ſchilders noemen haer in 't Franſch *Azur a poudrer*; men kleurt 'er de valſche Saphierſteenen meê, waerom zy den naem van *Saphera* heeft gekregen.

De Heer Keurvorſt van Saxen verbied de vaſte Ko-

* Zie Pl. XIX, Fig. 16.

Kobalt uit zyn Land te zenden, omdat zy hem veel gewins toebrengt.

SAPHIRUS.

Saphirus.
Sapphirus.

In 't Franſch *Saphir.*

In 't Nederduitſch *Saphierſteen.*

Is een ſchoone, blinkende, heldere, weerſchynende edele ſteen; daer zyn twee algemeene ſoorten, een Saphierſteen mannetje, en een Saphierſteen wyfje genaemt.

De Saphierſteenen mannetjes hebben eene blaeuwachtige kleur naer 't wit trekkende, of eene waterkleur als die van den Diamantſteen; deze laetſte worden witte of Water-Saphierſteenen genaemt; zy worden minder gezocht dan de blaeuwe.

De Saphierſteenen wyfjes hebben eene donker-blaeuwe kleur; zy zyn meeſt geacht, en voornamentlyk die, welke uit Ooſt-Indië, van Kalekut, Pegu, Biſnagar, en Ceilon komen; men vind 'er ook in verſcheide plaetſen der Weſterſche Landen, als in de grenzen van Bohemen, en van Sileſië; maer zy zyn zoo fraei niet, noch zoo volmaekt als de Ooſterſche, en verliezen hunne kleur ligtelyk door 't vuur.

In de Geneeskunde gebruikt men de brokjes van de Saphierſteenen, die 'er afvallen, als de Diamantſlypers ze ſlypen; zy zyn bynaer zoo groot als ſpeldeknoppen, rood, of zwart; doch men moet de roode hooger ſchatten, omdat de zwarte met de yzermyn' vervult zyn, 't geen men gewaer word, als men 'er een' zeilſteen by brengt, want zy worden daer van gelyk 't yzer getrokken.

Men ſchryft den Saphierſteenen vele krachten toe, die zy niet bezitten, als 't hart en de andere edele deelen te verſterken, 't bloed te zuiveren, 't vergift te wederſtaen; hunne ware krachten beſtaen in de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, de ſcherpe zouten van 't lichaem te verzachten, zynde zeer fyn gewreven en inwendig gebruikt; de gift is van eene halve tot twee ſcrupels; men gebruikt ze ook in oogwateren om de zweren der oogen op te droogen.

De Saphierſteen heeft zynen naem gekregen van eene plaets', in 't Griekſch Σαπφείς genaemt, waervandaen men ze eertyds kreeg.

SAPO.

Sapo, in 't Franſch *Savon;* in 't Nederduitſch *Zeep*, is een t'zamenmengſel gemaekt van de dikſte Olyfolië, Ameldonk, Kalkwater, en loog uit de aſch' van Kali; men laet dit alles t'zamen koken, het zelve gedurig op 't vuur roerende totdat 't een deeg word, waervan men ſteenen maekt, naermate dat 't koud word; daer zyn verſcheide ſoorten van, die hare namen krygen van de plaetſen, alwaer men ze maekt. De eerſte en beſte van allen is de Zeep van Alikanten; de tweede die van Karthagena; de derde de oprechte Marſiliaenſche; de vierde die van Gaijette; de vyfde die van Toulon, die men t'onrecht Zeep van Genua noemt. Men maekt ook Zeep te Parys, en in verſcheide andere ſteden van Vrankryk.

Men moet de Zeep heel droog en wel geteekent verkiezen.

De Zeepen verſchillen naer de meenigte en ſterkte van 't Alkaliſch zout, dat 'er in komt, en dat ze min of meer doordringende maekt. Men kan 'er maken met de loog van gekalcineerden Wynſteen, of Weedaſch, of 't gebrande overſchot van geperſte druivetroſſen; doch de Zeep dan te ſterk zynde maekt 't linnen of de ſtoffen te week, en ſlyt die te zeer.

In de jaren, als de Olyfolië ſchaers is, zoude men in hare plaets tot 't maken van Zeep Nootolië, of Lynzaedolië, of eenige andere olië konnen gebruiken; maer wanneer alle deze oliën ontbreken, gelyk in Vrankryk in de jaren 1709. en 1710. bynaer geſchiedt is, gebruiken de Zeepzieders een oliachtig en vloeibaer vet, dat men van de ingewanden der oſſen en andere dieren krygt; maer de Zeep, die 'er van komt, krygt een' leeliken reuk. Daerenboven moet men nog aenmerken, dat de andere oliën, waer van ik geſproken heb, zulke goede en welbereide Zeep niet uitleveren als de Boom- of Olyfolië.

Om 't fyn linnen te waſſchen en te reinigen, gebruikt men veel liever Zeepwater dan gemeen loogwater, om 't meer te bewaren; want de Zeep is een vry zacht ontloſſend middel, dat het zelve niet veel kan ſlyten; maer als 't linnen te vuil is, waſcht men het dikwils eens met loogwater, eer men 't in zeepwater zet. De olië, die in de Zeep innerlyk met de loog vereenigt en gemengt is, beteugelt en ſtorpt haer Alkaliſch zout zoo wel in, dat zy zyne beweging en werking veel matigt, 't geen de oorzaek is van de zachtigheit van dit ontloſſend middel; maer men

kan ook zeggen, dat deze olië, zynde zelfs met dit zout vervult of gewapent, een evenredig of bekwaem zwavelachtig ontloffend middel is, om de zwavelachtigheit of vette ſtoffe, waar in de vuiligheit van 't linnen beſtaet, als zy niet te dik is, te ontbinden.

Tot 't maken van Zeep is de Ameldonk niet volſtrekt noodzaeklyk, men kan ze alleenlyk van een mengſel olië en eene ſterke loog van Zouda maken, want deze olië zynde met de loog wel geroert en gekookt, worden zy beide tot een lichaem en eene ſoort van Nutritum, dat een wit en week lichaem is als eene zalf, en dat allengsjes hard word; maer de ameldonk dient om ze gemaklyker tot een ſtevig lichaem te krygen, en ze drooger en witter te maken.

De Zeep is zeer ontbindende; men gebruikt ze uitwendig tegen de hardigheden van de baermoeder, op wennen en op andere gezwellen.

De Kooplieden verkoopen nog eene weeke of vloeibare Zeep; daer zyn twee ſoorten van, de eene zwart of bruin, de andere groen. De eerſte word te Amiens, te Abbeville in Pikardië gemaekt; men bereid ze met den droeſſem van lampolië, gekalcineerd tin, en kalkwater. De tweede word in Holland gemaekt met de olië van Hennipzaed, die ze groen maekt; deze laetſte Zeep is in Vrankryk zeldzaem.

De weeke Zeepen worden van de Mutzemakeren gebruikt.

Zy worden koortsdryvende geacht, als men 'er de voetzolen meê wryſt.

By de bergſtoffige waters van Plombieres groeit 'er eene zeer vette aerde, die de uitwerking van de Zeep heeft; men noemt ze natuurlyke Zeep; zy is een *ſmectis* of *terra ſaponaria*, waervan in 't vervolg zal geſproken worden.

Men vind in de Spaenſche Eilanden, en op 't vaſte land in Amerika een' kleenen heeſter gekromt als de ſtekende Palm, wiens bladers naer die van de Varen gelyken; zyne vrucht is rond, zoo groot als eene noot, bedekt met eene roode gladde ſchell'; onder deze ſchel is een zeker taei wit vleeſch of merg, 't welk weg genomen zynde blyſt 'er eene ronde, zwarte, zeer harde, en zeer bittere bol overig.

Deze vrucht heeſt de zelve uitwerking als de Zeep; men doet twee of drie van deze bollen in warm water, en men waſcht 'er 't linnen of de kleeders meê. Daer komt eene zeer groote meenigte ſchuim op, en men krygt, 't geen men 'er in waſcht, zeer ſchoon. Deze vruchten ſmelten langzamerhand in 't water, tot 'er niets overig blyft, als zeer harde kleene ſteenen, die men doorboort, en aen een' draed rygt om rozekranſſen te maken.

Sapo, *à ſepo*, *ongel*, omdat de Zeep naer ongel gelykt.

SAPONARIA.

Saponaria, Trag. Lac. Ger.
Saponaria major lævis, C. B.
Saponaria vulgaris, J. B. Park.
Lychnis ſylveſtris, *quæ Saponaria vulgo*, Pit. Tournefort.
Lychnis Saponaria dicta, Raii Hiſt.

In 't Franſch *Saponaire.*

In 't Nederduitſch *Zeepkruid.*

* Is eene ſoort van Lychnis of eene plant, die verſcheide dunne, ronde, geknoopte, roodachtige, naeuwlyks over einde ſtaende ſtelen ſchiet anderhalf of twee voeten hoog; hare bladers zyn breed, zenuwachtig, die van de Weegbree gelyk, doch kleener, over malkanderen ſtaende; de bloemen waſſen als zonneſchermen aen de toppen der ſtelen, beſtaende yder uit vyf nagelbloemwyze geſchikte bladeren, doorgaens van eene ſchoone purpere, ſomtyds van eene roze, ſomtyds van eene witte kleur', welriekende, hebbende in haer midden eenige kleene witte helmſtyltjes; deze bloemen worden door langwerpige kelken onder ſteunt; nadat ze voorby zyn, komt 'er eene vrucht in den kelk beſloten in hare plaets; men vind 'er vele kleene, bynaer ronde, roode zaden in. De wortels zyn lang, rood, geknoopt, ſchuins in den grond ſlangwyze voortkruipende, voorzien met eenige vezelen, die van het zwart Nieskruid gelyk. Deze plant heeft een' ſalpeterigen ſmaek; zy waſt by de rivieren, poelen, geweldige waterſtroomen, langs de beken, op zandachtige plaetſen; men kweekt ze ook in de tuinen; zy bloeit in de Zomer- en Hooimaend; zy heeft veel wezentlyk zout, olië, en waterdeelen in zich.

Zy verdunt en veegt de vochten ſterk af; verwekt 't zweet, de pis en de maendſtonden; zy is goed voor de aêmborſtigheit in afziedſel ingenomen: men gebruikt ze ook onder de niesmiddelen; men legt ze ook uit-

* Zie Pl. XX. Fig. 1.

uitwendig om de gezwellen te ontbinden, om den daeuwworm, ſchurft en andere jeuktens van de huid te genezen.

Saponaria, *a Sapone*, *Zeep*, omdat deze plant, even gelyk de Zeep, de vlekken van de huid wegneemt.

SARCOCOLLA.

* *Sarcocolla*, in 't Franſch *Sarcocolle* of *Collechair*, in 't Nederduitſch *Vleeſchlym*, is eene in zeer kleene ſponsachtige korrels gebroken Gom, geelachtig van kleur' naer 't wit trekkende, naer brokjes van Gom of naer grof geſtampt Wierook gelykende, van een' laffen zoetachtigen ſmaek. Men brengt ze ons uit Perſië en uit 't gelukkig Arabië; men zegt, dat ze uit een' doornachtigen heeſter komt, wiens bladers in gedaente die van de Senna naerby komen, en geelachtig zyn.

Men moet de Vleeſchlym verſch, in kleene tranen, of gekorrelt, ligt, bleek, lymachtig, zoet, een weinig bitter, en onaengenaem van ſmaek verkiezen; zy heeft veel olië en zuur zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, afvegende, ettermakende, aeneenlymende, heelende; men gebruikt ze onder oogmiddelen, die tot de gebreken der oogen dienen, in plaeſters en in zalven tot de wonden.

Sarcocolla, *à* σὰρξ, *caro*, *&* κόλλα, *gluten*, als of men zeide *Vleeſchlym*, omdat deze Gom goed is om 't vleeſch t'zamen te heelen.

SARDA.

Sarda.
Sardina.

In 't Franſch *Sardine.*

In 't Nederduitſch *Sprot*, *Sardyn.*

Is een kleene zeeviſch de Anchovis gelyk, maer een weinig grooter en dikker; hy is bedekt met groote, dunne, blinkende ſchubben; zyn hoofd is geel, zyn rug blaeuw, en zyn buik wit; hy gelykt zeer naer een' kleenen of jongen Elſt, maer hy is ſmaller; men vind hem gemeenlyk in de Middelandſche zee; hy is lekker om te eten; men zout'er eene groote meenigte van om ze te bewaren, en te vervoeren. Dees viſch, uit de zee komende, heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy laxeert, is ontbindende, goed voor de gezwellen van 't tandvleeſch, en voor de aderſpatten, zynde gekneuſt en 'er opgelegt.

Men heeft dezen viſch *Sarda* of *Sardina* genaemt, omdat men 'er eertyds veel van uit Sardinië verzond.

SARDONYX.

Sardonyx.
Sardonychus.

In 't Franſch *Sardoine.*

In 't Nederduitſch *Sardonixſteen.*

Is een edele ſteen, die naer den Kornalyn en den Onixſteen gelykt; hy is ſchoon, blinkende, doorſchynende, rood van kleur' naer 't wit trekkende, gelyk een menſchen-nagel; de meeſt geachte is de doorſchynende; men brengt 'er uit Egypten, Epire, Babylonië, Arabië, Indiën, Bohemen en Sileſië.

De Sardonixſteen is goed om 't bloed en de buikloopen te ſtuiten, zynde tot een poeder gemaekt en ingenomen. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Sardonyx, *à Sarda & Onyx*, omdat de Sardonixſteen een ſteen is, die uit den Kornalyn, dien men in 't Latyn *Sarda* noemt, en uit den Onixſteen ſchynt t'zamengeſtelt te zyn.

SARGAZO.

Sargazo, Acoſtæ, Lugd.
Lenticula marina ſerratis foliis, Lob.
Acinariæ marinæ 3. *ſpecies*, Imper.
Fucus folliculaceus ſerrato folio, C. B.
Vitis marina, Theophr.

In 't Franſch *Herbe flotante.*

Is een kruid, dat eene diepe en ruime zee in Indië, *Sargazo* genaemt, bedekt, en zich omtrent eene hand hoog boven hare oppervlakte verheft; het ſchiet verſcheide dunne, fyne,

* Zie Pl. XX. Fig. 2.

ne, graeuwe takken, die zich op een hoopen, en in malkanderen ſlingeren; de bladers zyn lang, dun, ſmal, aen de kanten getandt, rosachtig van kleur', bynaer als de Zeevenkel van ſmaek; zyne vrucht is eene ronde bezië, zoo groot als Peper, ligt en ledig; deze plant is zeer teêr als zy uit 't water word gehaelt, maer zy word hard en bros, als zy gedroogt is; totnogtoe heeft men 'er geenen wortel aen beſpeurt, maer alleen een teeken, waer zy afgebroken is, toen men ze nit de zee trok; nogtans is 't zeer waerſchynlyk, dat haer wortel in den grond ſteekt; dit kruid maekt wegens zyne meenigte de ſcheepvaert dezer zee zeer gevaerlyk; men eet het als ſalaed.

Het is zeer openende, goed om de pis af te zetten, den ſteen der nieren en blaes' te vergruizen, tegen 't nierkolyk, en de ſcheurbuik, zynde gegeten of in afziedſel gebruikt.

Sargazo komt van 't woord *Sargaſſo*, dat de naem is, dien de Portugezen aen de uitgebreidheit der zee, die tuſſchen de Eilanden de Groene Kaep, de Kanariſche, en 't vaſte Land van Afrika is, hebben gegeven.

SARGUS.

Sargus, is een groote, dikke en vleezige viſch, die in de Egyptiſche zee, op 't ſtrand, en in 't zand gevonden word; zyn lichaem is breed, met dunne en eenigzins violet-verwige ſchubben bedekt; zyn buik is ruim, zyn ſnuit ſpits; zyne tanden zyn groot, en die der menſchen gelyk; omtrent den ſtaert heeft hy eene zwarte vlek, en zyn lichaem is dikwils met goude en zilvere ſtrepen verſiert; doch deze ſtrepen verdwynen als hy ſterft; hy komt in de Adriatiſche zee voort; men zegt dat hy de Geiten zoo bemint, dat, als hy ze ruikt of hare ſchaduw gewaer word, hy opſpringt, en nadert om ze aen te vallen; hy voed zich gemeenlyk met modder en ſlyk, die hy aen den zeekant vind; hy is goed om te eten, maer zyn vleeſch is hard.

Men acht hem goed voor de waterzucht, als men 'er nat van kookt, en 't zelve gebruikt; men verbeeld zich, dat zyne tanden aen den hals' gedragen van de tandpyn' bevryden.

Sargus, ἀ σάρξ, caro, omdat dees viſch zeer vleezig is.

SARSAPARILLA.

Sarſaparilla.
Zarzaparilla.
Salſaparilla.

In 't Franſch *Sarcepareille.*

In 't Nederduitſch *Zalza-Paril*, *Stekende Winde.*

* Is een wortel, dien men ons droog uit Nieuw Spanje in takken of vezelen brengt, die zoo dik als ſchryfpennen, zes of zeven voeten lang, rond, houtachtig, zonder kwaſten, hard, gerimpelt, gevoort, van búiten donker-graeuw, van binnen wit van kleur' zyn; deze dikke vezels zyn met hun einde aen eene bol vaſt, die zoo dik als een vuiſt, hard, houtachtig is, en die men aldaer als onnut wegwerpt, want men ziet 'er zelden onder de Zalza-Paril; dees wortel, in de aerde geſtoken, ſchiet eene ſoort van Smilax, of eene plant, genaemt

Smilax aſpera Peruana, Park.
Smilax aſpera Peruviana, ſive Salſaparilla, C. B.
Smilax Peruviana Salſaparilla, Ger.
Smilax affinis Salſaparilla, J. B. Raii Hiſt.

Haer ſteel is lang, rankachtig, houtachtig, ſtekende, buigzaem, groen, geknoopt, kruipende, takkig, voorzien met klaeuwiertjes, waer meê hy zich, gelyk de Wyngaerd, aen de muren of naeſtbyſtaende boomen vaſt maekt; de grootſte bladers zyn tot twaelf vingers lang en vyf breed, ſpits, zenuwachtig; de bloemen waſſen troswyze, yder als eene ſtar geſchikt, wit van kleur'; als zy voorby zyn, komen 'er beziën in hare plaets, zoo groot als middelmatige kerſen, rond, gerimpelt, vleezig, in 't begin groen, dan rood, en eindelyk zwart, zuurachtig van ſmaek; zy hebben een' of twee ſteenen in zich, die geelachtig-wit van kleur' zyn, en een hard wit zaed of pit inſluiten; deze plant waſt in overvloed in Peru op vochtige plaetſen.

De wortel van Zalza-Paril moet gekozen worden in lange, welgevoede en welgedroogde vezelen, die omtrent zoo dik als eene ſchryſpen, buigzaem, van buiten graeuw, een weinig gerimpelt, gemaklyk te klooven, van binnen wit, maer met twee roodachtige ſtrepen gezoomt, wel gezond, vol merg, niet wormſtekig zyn, noch zich in kleene ſplinters of ſtof ſcheiden. Hy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Hy is zweetdryvende, opdroogende, goed voor de vloeijingen, voor de heupjicht, om de zaedloopen te ſtuiten, voor de kropzweren,

* Zie Pl. XX. Fig. 3.

ren, om de toevallen der pokken te verzachten; men laet hem in afziedſel of in poeder gebruiken.

By de Kooplieden ziet men eene andere ſoort van Zalza-Paril, in 't Franſch *Sarcepareille de Marignan* genaemt; zy is dikker en gerimpelder dan die van Peru, maer zoo goed niet.

Sarſaparilla is uit twee Indiaenſche woorden t'zamengeſtelt, van *Zarſa*, dat braem, en van *Parilla*, dat kleenen Wyngaerd beteekent, als of men zeide, *Plant die naer den Wyngaerd en naer den Braem gelykt.*

SASSAFRAS.

* *Saſſafras*, in 't Nederduitſch *Saſſafrashout*, is een geelachtig, welriekend hout, een weinig ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek, bynaer als de Venkel; men brengt het ons in groote ſtukken uit Florida, eene Provintie in Nieuw Spanje, alwaer het waſt; men krygt het van een' boom' door de Indianen *Pavame* genaemt, en dien de Franſchen den naem van *Saſſafras* hebben gegeven, welken de Spanjaerts behouden hebben; dees boom is zoo overvloedig, dat hy geheele wouden vervult; hy is groot, regt, ſchoon van aenzien, van gedaente en dikte als een middelmatige Pynboom, bedekt met eene dikke, hobbelachtige, ruwe, roodachtige ſchors', die gemaklyk breekt, ſterker dan 't hout riekt, en ſpeceryachtiger van ſmaek is. Van boven ſchiet hy takken bewaſſen met bladeren, die in 't begin naer die van den Pereboom gelyken, maer die, naermate dat zy groeijen, de gedaente van Vygebladeren aennemen, donker-groen van kleur', aengenaem van reuk, voornamentlyk als zy droog zyn; zyne vrucht is langwerpig, gerimpelt, en aen een' langen ſteel' vaſt; de wortels zyn wyd uitgebreidt, gelyks grond, nu dikker, dan dunner, naer de grootte van den boom, ligt, ſterk riekende: dees boom waſt op gematigde zeeplaetſen, als aen de Havens van S. Helena en van S. Mattheus.

Men moet 't Saſſafrashout verkiezen bedekt met zyne ſchors', want zy heeft meer kracht dan 't hout, verſch, welriekende, geelachtig van kleur', naer 't wit trekkende, ſpeceryachtig en een weinig ſcherp van ſmaek; het heeft veel fyne olië, en vlug en wezentlyk zout in zich.

Het is inſnydende, doordringende, openende, zweetdryvende, hartſterkende; het wederſtaet 't vergift, verſterkt 't gezicht en de herſenen, is goed voor de heupjigt, zinkingen, in afziedſel of afweekſel gebruikt.

Saſſafras, is mogelyk een bedorven woord van *Saxifraga*, als of men zeggen wilde boom of hout, wiens krachten die van de *Saxifraga* naerbykomen.

* Zie Pl. XX. Fig. 4.

SATUREIA.

Satureia ſativa, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Satureia hortenſis, Park.
Satureia domeſtica, Eyſt.
Satureia æſtiva hortenſis, Ger.
Satureia hortenſis, ſive Cunila ſativa Plinii, C. B.

In 't Franſch *Sariete*, *Sadrée*, *Savorée*.

In 't Nederduitſch *Keule*, *Kunne*, *Boonkruid*.

* Is eene plant, die ronde, roodachtige, een weinig ruige ſtelen, of kleene ryzen ſchiet een voet of anderhalf hoog; de bladers zyn kleen, langwerpig, die van de Hyſop gelyk, een weinig ruig, met vele kleene gaetjes voorzien, doch die niet doorgaen, bynaer van reuk als de Thym, doch zachter, een weinig ſcherp, doch aengenaem van ſmaek; de bloemen zyn kleen, bekswyze gemaekt, in den ſchoot der bladeren dun gezaeit, teenemael die van den Thym gelyk, wit van kleur' naer 't purper trekkende. Als zy afgevallen zyn, komen 'er kleene bynaer ronde zaden in hare plaets, beſloten in zaedhuisjes, die de bloemen tot een' kelk geſtrekt hebben; haer wortel is kleen, enkel, houtachtig; men kweekt deze plant in de moestuinen, want zy word dikwils in ſauſſen gebruikt. Zy heeft veel wezentlyk of vlug zout en fyne olië in zich.

Zy is openende, doordringende, verdunnende; zy verſterkt de maeg, helpt de ademhaling, verwekt de pis en maendſtonden, verzacht de oorpynen, ontbind de gezwellen, verſterkt de zenuwen en 't gezicht; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Satureia, à ſaturare, verzadigen, omdat men deze plant onder de voedſels gebruikt.

SATY-

* Zie Pl. XX. Fig. 5.

SATYRIUM.

Satyrium primum, Brunf.
Cynoſorchis major, Ger.
Cynoſorchis latifolia hiante cucullo major, C. B.
Orchis mas latifolia, Fuch. *vel major*, Lon.
Cynoſorchis prior Dodonæi, J. B.
Cynoſorchis major latifolia, Park.
Orchis & teſticulus canis officinarum, Amat. *latifolia*, Eyſtet.

In 't Franſch *Teſticule de Chien.*

In 't Nederduitſch *Standelkuid*, *Kullekenskruid.*

Is eene ſoort van Orchis, of eene plant, wier bladers breed, dik, die van de Leli bynaer gelyk zyn; haer ſteel groeit meer dan een voet hoog, hoekig, dragende op zynen top vele airwyze geſchikte bloemen, rood van kleur' naer 't purper trekkende, met purperachtige ſtippen geteekent; hare wortels zyn twee bollen op de wys van klootjes afhangende, waervan de eene dik en welgevoedt, de andere kleen en gerimpelt is; van boven zyn zy beide met vezelen bedekt; deze plant waſt in de boſſchen, velden, wyngaerdakkeren, en weiden; haer wortel word in de Geneeskunde gebruikt.

Men moet hem verſch, geheel, vleezig, mergachtig, van binnen wit, en in de lente of herfſt geplukt verkiezen; hy heeft veel olië en vlug of wezentlyk zout in zich; men legt hem in ſuiker, om hem te bewaren, of men laet hem droogen, en maekt hem tot poeder, als men hem wil gebruiken.

Hy is goed om 't zaed te verwekken en tot de bevruchtiging bekwaem te maken, zynde geconſyt gegeten, of in poeder gebruikt van eene ſcrupel tot cene drachma.

Satyrium, *à σάθη*, *membrum virile*, omdat de wortels van deze plant' de gedaente van de zaedballen eens diers hebben, en omdat zy 't zaed verwekken.

Cynoſorchis, *ex κυνὸς*, *canis*, *& ὄρχις*, *teſticulus*, als of men zeide, *Honds-balletje.*

SAURUS.

Saurus.
Saura.
Lacerta maritima.

In 't Franſch *Laizard de mer.*

In 't Nederduitſch *Zee-Haegdis.*

Is een viſch omtrent een voet lang, rond, en van gedaente als eene Land-Haegdis, behalven dat hy geene pooten heeft; zyn hoofd is dun en rond, de ſnuit langwerpig en ſpits, de bek groot en met kleene tanden voorzien; zyne oogen zyn van eene middelmatige grootte, rond, en goud-geel; zyn rug is donkergroen van kleur', de buik witachtig, en de zyden geel; overal is hy gelyk de ſlangen, met roode, blaeuwe, gele vlekken geteekent, die over 't geheele lichaem verſpreidt zyn.

Daer zyn twee ſoorten van Zee-Haegdiſſen, eene, die men in de Middelandſche, en de andere, die, men in de Roode-zee vind; beide beminnen zy modderige plaetſen; zy voeden zich met 't vleeſch van dieren, of met kleene viſſchen; zy zyn goed om te eten; hun vleeſch is week.

Zy zyn openende en ontbindende.

Saurus, *vel Saura*, *à Σαῦρα*, *Lacertâ*, *Haegdis.*

SAXIFRAGA.

Saxifraga, Brunf.
Saxifraga alba, Ger.
Saxifraga alba vulgaris, Park.
Saxifraga alba tuberoſâ radice, Cluſ. Hiſt.
Saxifraga alba radice granuloſâ, J. B.
Saxifraga rotundifolia alba, C. B. Pit. Tournefort.
Sedum foliis ſubrotundis crenatis, *Saxifraga alba dicta*, Raii Hiſt.

In 't Franſch *Saxifrage.*

In 't Nederduitſch *Steenbreek.*

* Is eene plant, die bynaer ronde, aen de kanten getande of uitgekerfde bladers ſchiet, een weinig naer die van Aerdveil gelykende, maer dikker en witter, ſtaende op middelmatige,

* Zie Pl. XX. Fig. 6.

iglyk lange en ruige ſtelen. Tuſſchen dezelve ſchieten 'er kleene, ronde, teêre, ruige, purperachtige, takkige ſtelen omtrent een voet hoog op, dragende op hunne toppen kleene, vyfbladige bloemen, rooswyze geſchikt, wit van kleur'. Als deze bloem voorby is, komt 'er eene bynaer ronde vrucht te voorſchyn, die in twee huisjes zeer kleene, langachtige, roſſe zaden heeft. Haer wortel ſchiet verſcheide vezels, aen wier bovenſte gedeelte kleene bolletjes vaſt zyn van grootte als Korianderzaed of een weinig grooter, ten deele roodachtig-purper, ten deele wit van kleur', bitterachtig van ſmaek; deze bolletjes noemt men gemeenlyk in 'tFranſch *Grains* of *ſemences de Saxifrage*, (*Zaden van Steenbreek.*) Deze plant waſt op grazige, onbebouwde plaetſen, bergen, dalen en boſſchen; men vind 'er in 't boſch van Boulogne by Parys; zy bloeit in Bloeimaend; zy is een weinig lymachtig; hare bladers waſſen grooter en hare ſtelen hooger in ſommige gronden dan in andere; maer doorgaens zyn zy kleen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is zeer openende, goed voor den ſteen, verſtoppingen, om de pis en maendſtonden te verwekken, in afziedſel gebruikt.

Saxifraga, à ſaxis, ſteenen, & frangere, breken, als of men zeide *Plant die de ſteenen breekt*: dezen naem heeft men aen deze plant' en aen verſcheide andere gegeven, het zy omdat men meende, dat zy bekwaem waren de ſteenen der nieren en blaes' te breken of te ontloſſen, het zy omdat ſommige van die uit de klooven der rotſen komen, en met hunne wortelen die ſchynen te doorboren.

SCABIOSA.

Scabioſa vulgaris major, Dod. Ger.
Scabioſa vulgaris pratenſis, Park.
Scabioſa pratenſis hirſuta, quæ officinarum, C. B.
Scabioſa major communior hirſuta folio laciniato, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Scabieuſe.*

In 't Nederduitſch *Scabioſe*, *Schurft-kruid*, *Apoſteem-kruid.*

* Is eene plant, die uit haren wortel' langwerpige, breede, ruige bladers ſchiet, gelyk die van de Rakette aen de zyden geſnippelt; tuſſchen de zelve ſchieten 'er ronde, ruige, holle ſtelen uit twee of drie voeten hoog, bewaſſen met eenige bladeren de onderſte gelyk, doch kleener; deze ſtelen dragen op hunne toppen bloemen, die als ronde ruikers geſchikt, uit oneffen bloempjes t'zamengeſtelt, en blaeuw of purperachtig, of bleek-blaeuw van kleur' zyn; als deze bloemen afgevallen zyn, komen 'er als groenachtige hoofden of bollen in hare plaets, t'zamengeſtelt uit zaedhuisjes, waervan yder een langwerpig zaed met een kroontje voorzien inſluit. Haer wortel is lang. Deze plant waſt tuſſchen 't koren, op de akkers, in de weiden; zy is zoet naer 't bitter trekkende van ſmaek; zy heeft wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is zweetdryvende, hartſterkende, goed voor de borſt, wederſtaet 't vergift, is goed tegen de aêmborſtigheit, en kinder-pokjes.

Scabioſa, à ſcabie, ſchurft, omdat men meent, dat deze plant goed is om de ſchurft te genezen.

* Zie Pl. XX. Fig. 7.

SCAMMONIUM.

Scammonium.
Scammoneum.
Scammonia.
Scammonea.

In 't Franſch *Scammonée.*

Is een geſtremd harſtachtig ſap, of eene bruin-graeuwe gom, die door inſnyding vloeit uit den wortel' van eene groote vreemde Winde, genaemt

Convolvulus Syriacus, & *Scammonia Syriaca*, Mor. hiſt. Pit. Tournef.
Scammonia Syriaca, flore majore convolvuli, J. B. Raii Hiſt.
Scammonia Syriaca, C. B.
Scammonium Syriacum, Ger.
Scammonia Syriaca legitima, Park.

* Deze plant ſchiet verſcheide lange, dunne, rankachtige, kruipende ſtelen, zich rondom de naburige heeſters ſlingerende en vaſtmakende; hare bladers zyn breed, ſpits, driekantig, of als een hart gemaekt, glad, van eene ſchoone groene kleur', aen korte ſtelen vaſt; de bloe-

* Zie Pl. XX. Fig. 8.

bloemen waſſen in den ſchoot der bladeren; zy zyn van gedaente als eene klok, purperachtig of wit van kleur', ſchoon, aengenaem voor 't gezicht; als zy zyn afgevallen, komen 'er bynaer ronde, vliesachtige vruchten in hare plaets, hebbende in hare holte hoekige zwarte zaden; haer wortel is lang, zoo dik als de arm, bruin-graeuw van buiten, wit van binnen, met vezelen voorzien, met een wit of melkachtig ſap vervult, als ook de geheele plant, en ſterk van reuk; zy waſt in overvloed op vele plaetſen in de Levant, doch voornamentlyk in de omliggende plaetſen van Aleppo of van S. Jan d'Acre, in vette aerde.

Als 't ſap uit den wortel' van de plant' door de ſneden, die men 'er ingemaekt heeft, is gevloeit, laet men het in de zonne dik worden of uitdampen, totdat het een vaſt lichaem geworden zy. Dit is de Scammonium; men vind 'er twee ſoorten van by de Droogiſten, eene, die van Aleppo, en eene andere, die van Smirna komt; de eerſte is boven de tweede te ſchatten, zy is harſtachtiger en ſterker buikzuiverende, ook is zy hooger van prys.

Men moet de Scammonium zuiver, ligt, teêr, broos, harſtachtig, graeuw, gemaklyk tot een aſchgraeuw poeder te krygen, laf en onaengenaem van reuk, en een weinig bitter van ſmaek verkiezen; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is ſterk buikzuiverende; zy ontlaſt de galachtige, ſcherpe, weiachtige, zwartgallige of wynſteenige vochten door den afgang; de gift is van vier tot agtien greinen.

De Scammonium van Smirna verſchilt van die van Aleppo hier in, dat zy ruwer of vaſter, zwarer, zwartachtiger, minder harſtachtig, moeijelyk te breken, zoo graeuw niet van kleur' als zy tot een poeder is gebragt, 't vocht, waer in zy ontbonden is, zoo wit niet makende, en minder buikzuiverende is.

SCANDIX.

Scandix, Dod.
Scandix ſemine roſtrato vulgaris, C. B. Pit. Tournefort.
Pecten Veneris, *ſive Scandix*, Ger.
Scandix vulgaris, *ſive Pecten Veneris*, Park.
Pecten Veneris, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Peigne de Venus.*

In 't Nederduitſch *Naelde-Kervel.*

Is eene plant, wier bladers bynaer zoo fyn als die van Koriander ingeſneden, zoetachtig en een weinig ſcherp van ſmaek, en aen vry lange ſtelen vaſt zyn; hare ſtelen waſſen omtrent een voet hoog; zy zyn dun, takkig, ruig, van boven groen, van onderen roodachtig; op hunne toppen dragen zy kransjes of zonneſchermen, die kleene vyfbladige witte bloemen, als eene Leli geſchikt, ondersteunen. Als de bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, t'zamengeſtelt uit twee deelen, die naer naeldens gelyken; haer wortel is zoo dik als de pink, enkel, wit, zoet van ſmaek. Deze plant waſt tuſſchen 't koren, op de velden, en wyngaerdakkers; zy heeft veel wezentlyk zout in zich; zy is in hare kracht in Bloei- en Zomermaend; ſommigen eten 'er van.

Zy is openende, wondheelende, verterende, ontbindende, goed om de pis te verwekken, tegen de gebreken van de blaes', in afziedſel gebruikt.

Scandix, komt van 't Griekſch σκάνδιξ, dat 't zelve beteekent.

Pecten Veneris, omdat de vruchten van deze plant', die als eene naeld gemaekt zyn, by malkanderen zynde, als de tanden van eene kamme ſchynen geſchikt te zyn.

SCARABEUS.

Scarabeus ſtercorum.
Cantharus.

In 't Franſch *Eſcarbot*, *Fouille merde.*

In 't Nederduitſch *Kever*, *Schallebyter.*

Is eene groote vlieg, die zich doorgaens op den drek onthoud, en 'er zich meê voed. Sommigen gebruiken haer in de Geneeskunde, nadat zy ze bereidt hebben; deze bereiding beſtaet in ze wel te waſſchen, te laten ſterven, en in de zonne droogen, en ze tot een fyn poeder te maken: zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy is ontbindende en t'zamentrekkende, goed om de verſlapte vezels der oogen te verſterken, daer op gelegt zynde, en ingegeven. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Men maekt 'er eene olië van door dit bloedeloos dier in Lynzaedolië te laten weeken en koken; men zygt vervolgens de olië door, en men gebruikt ze met wat kattoen om de am-

ambeijen te verzachten en te verdryven, en den anus te verſterken, als hy verſlapt is.

SCARABEUS STRIDULUS.

Scarabeus ſtridulus, in 't Franſch *Haneton*, in 't Nederduitſch *Molenaer*, *Tor*, is eene ſoort van Kever of eene groote vlieg, die men in de Lente in de heggens en op de boomen ziet te voorſchyn komen; zy is zoo dik als de duim, en zoo lang als eene groote boon, donker-roodachtig of zwart van kleur': zy heeft twee horens, die aen hun einde een pluisje hebben, en een' kleenen ſpitſen zwarten ſtaert; zy komt, volgens den Heer Godart, van een ei, waer uit eene ſoort van worm komt, door de boeren in 't Franſch *Ver de blé*, in 't Nederduitſch *Koren - Worm*, genaemt; dees worm begeeft zich, als hy zyne natuurlyke grootte heeft gekregen, en zich tot zyne verandering wil ſchikken, op eene hooge drooge plaets, en die niet dikwils word uitgehaelt; daer verandert hy in eene Tor op de zelve wys als de ruſp in een kapelletje verandert; doch deze verandering geſchied gemeenlyk niet als na vier jaren.

De Torren begint men in Bloeimaend op de boomen, en voornamentlyk op de Noteboomen te zien, waer aen zy groote ſchade doen, vermits zy de bloeſems en bladers eten; zy blyven 'er zelden langer dan twee maenden, wanneer zy zich in de aerde verbergen, waer in zy alleen meer als negen maenden blyven zonder van plaets te veranderen, of eenig voedſel te gebruiken, waerna zy hare kracht in de Lente wederkrygen; op deze wys leven zy verſcheide jaren, en leggen hare eijers; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

De Tor is zeer openende, goed voor den ſteen, 't graveel, zynde gedroogt, tot poeder gemaekt, en ingenomen. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Sarabeus, *à κάραβος*, *Kever*; *ſtridulus*, omdat deze vlieg in 't vliegen geraes maekt.

SCARUS.

Scarus, is een groote Zeeviſch, die herkaeuwt, en breed, dik, bynaer rond is, en de Sargus in gedaente naerbykomt; zyn lyf is met groote, blaeuwe, dunne ſchubben bedekt; op den rug is hy zwartachtig, en wit omtrent den buik; by zyne vinnen heeft hy vele prikkels; zyne oogen zyn groot; de bek is middelmatig; de tanden zyn breed als die van een' menſch; hy leeft van kruiden, Wier, en eet geen viſch. Men meent, dat hy de eenigſte viſch is, die herkaeuwt; ſommigen tellen hem onder de ſoorten van Baerzen; hy onthoud zich tuſſchen de klippen in Sicilië, Azië, en in Griekenland. Hy is goed om te eten; zyn vleeſch is malſch, broos, en gemaklyk om te verteren.

Zyne lever word goed geacht tegen de geelzucht, en tegen de verſtoppingen, zynde gegeten, of gedroogt, tot poeder gemaekt en met witten wyn ingenomen.

Scarus, *à σκαίρω*, *palpito*, *vel depaſcor.*

SCECACHUL.

Scecachul, Renodœi.
Siſarum Syriacum, C. B.
Secacul Arabum & Maurorum, *ſive Paſtinaca Syriaca*, Rauwolff. Lugd. Ap.

Is eene uitheemſche plant, die de Arabiers nu eens *Locachium*, dan *Lichimum*, en dan *Alithimum* noemen; haer ſteel is laeg en knoopachtig, dragende bladers die van den Terpentyn-boom gelyk; hare bloemen gelyken naer de Violierbloem, maer zy zyn grooter. Als zy zyn afgevallen, komen 'er zwarte graentjes in hare plaets, zoo groot als erweten, *Culcul* of *Kilkil* genaemt, vol zoet ſap. Haer wortel is knoeſtig en zenuwachtig Deze plant waſt tegen de wortels der boomen op ſchaduwachtige plaetſen; zy is zeer zeldzaem.

Hare granen, *Culcul* genaemt, zyn goed om 't zaed te verwekken, de bevruchtiging te bevorderen, gegeten zynde; men gebruikt ook haren wortel tot de zelve inzichten.

Scecachul, is een Arabiſche naem.

SCHOENANTHUM.

Schœnanthum.
Schœnanthos.
Fœnum Camelorum.
Juncus odoratus.
Palea de Mecha.
Stramen Camelorum.

In 't Franſch *Schœnante*, of *Jonc odorant.*

In 't Nederduitſch *Kemels-Hooi*, *Kemels-Stroo.*

* Is eene ſoort van Bieze of Hondsgras, die in Nabathée, Provintie van 't gelukkig Arabië, en aen den voet van den berg Libanon zoo overvloedig waſt, dat men ze tot voeder en tot ſtroo voor de Kemelen gebruikt; de ſteel is omtrent een voet hoog, verdeelt in verſcheide harde halmen, van dikte, gedaente en kleur' als gerſte-ſtroo, doch dunner naer boven; de bladers zyn omtrent een half voet lang, ſmal, ſtevig, ſpits, bleek-groen van kleur'; de bloemen waſſen op de toppen geſchikt in eene dubbele ry, zyn kleen, fluweelig, lyfverwig van kleur', en ſchoon van aenzien. De wortel is kleen, hard, droog, knoeſtig, met lange, witte vezelen voorzien; de geheele plant, en voornamentlyk de bloemen, riekt zeer ſterk, en is ſcherp, doordringende en zeer ſpeceryachtig van ſmaek; in de Geneeskunde moet men de bloem boven 't overige van de plant achten. Men moet ze verſch, ſchoon, welriekende, ligt, van eene ſchoone kleur', ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek verkiezen; zy heeft veel fyne olië en vlug zout in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, doordringende, afvegende, wederſtaet de kwaedaertigheit der vochten, is wondheelende, neemt de verſtoppingen weg, verwekt de pis en de maendſtonden; men gebruikt ze in- en uitwendig.

Dewyl deze bloem ſomtyds zeer zeldzaem is, kan men de witſte, welriekendſte takken, en die de bloem in ſmaek 't naeſt bykomen, in hare plaets gebruiken.

Schœnanthos, *à χοῖνος*, *juncus*, *& ἄνθη*, *flos*, dat is te zeggen, *Bloem van Bieze*.

S C I Æ N A.

Sciæna.
Umbra.
Umbrina.

Is een groote Zeeviſch omtrent zes voeten lang, en gemeenlyk zeſtig ponden zwaer; hy komt voort in den Oceaen en in de Middelandſche zee; hy is bedekt met ſchubben, die ſchuins ſchynen geſchikt te zyn. Die van den Oceaen heeft eene yzer-kleur, en die van de Middelandſche zee heeft eene zilverachtige en goud-gele roode kleur; zyn kop is groot en dik; de tanden zyn lang, rond, ſpits en dun; de rug is gewapent met twee angelen; hy gelykt zoo wel naer den viſch, in 't Latyn *Coracinus*, en in 't Franſch *Durdo* genaemt, dat men den eenen voor den anderen op de viſchmarkten neemt; nogtans verſchillen zy in grootte. In zynen kop vind men vry groote ſteenen. Hy leeft van viſſchen. Hy is zeer goed om te eten, en ligt te verteren.

De ſteenen, die men in zynen kop vind, zyn openende en goed voor den ſteen, en 't graveel, inwendig gebruikt. De giſt is van eene halve ſcrupel tot twee; men gebruikt ze ook tot een draegmiddel tegen 't kolyk.

* Zie Pl. XX. Fig. 9.

S C I L L A.

Scilla, in 't Franſch *Scille*, in 't Nederduitſch *Zee-Ajuin*, is eene ſoort van Veld-Ajuin, of eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Scilla major, Caſt.
Scilla rubra magna vulgaris, J. B. Raii Hiſt.
Pancratium, Cluſ. Dod. Ger.
Ornithogalum maritimum, *ſeu Scilla radice rubrâ*, Pit. Tournef.
Scilla vulgaris radice rubrâ, C. B.
Scilla rubra, *ſive Pancratium verum*, Park.
Scilla fœmina, Plinio.
Squilla, Brunſ.

In 't Franſch *Scille rouge.*

In 't Nederduitſch *Roode Zee-Ajuin.*

* Zy ſchiet bladers meer dan een voet lang, bynaer eene hand breed, vleezig, zeer groen, met een lymachtig en bitter ſap vervult; uit hun midden ryſt een regte ſteel omtrent anderhalf voet hoog op, dragende bloemen op zynen top, uit vyf witte, in 't rond geſchikte bladeren t'zamengeſtelt; als zy afgevallen zyn, komen 'er bynaer ronde en driekantige vruchten in hare plaets, van binnen in drie huisjes, vol zwarte zaden, verdeelt. Haer wortel is een ajuin of bol zoo groot als eens kindshoofd, uit dikke, roodachtige, ſappige, lymachtige, op malkanderen geſchikte ſchellen t'za-

* Zie Pl. XX. Fig. 10.

t'zamengeſtelt, hebbende van onderen verſcheide dikke vezels.

De tweede ſoort word genaemt

Scilla, Dod.
Scilla maſcula, Plinio.
Scilla alba, Park.
Scilla Hiſpanica, Cluſ.
Scilla Hiſpanica vulgaris, Ger. emac.
Scilla, ſive Cepa marina, Lob.
Scilla radice albâ, C. B.
Scilla magna alba, J. B. Raii Hiſt.
Scilla minor, Caſt.
Ornithogalum maritimum, ſeu Scilla radice albâ, Pit. Tournef.

In 't Franſch *Scille blanche.*

In 't Nederduitſch *Witte Zee-Ajuin.*

Zy verſchilt van de voorgaende ſoort' hier in, dat hare bladers kleener zyn; haer wortel dunner en wit van kleur', en dat zy ook zoo gemeen niet is.

De Zee-Ajuinen waſſen op zandachtige plaetſen by de zee, in Spanje, Poortugael, Sicilië, en in Normandië; men brengt 'er ons van verſcheide grootte. Men moet ze verſch, van eene middelmatige dikte, heel gezond, wel gevoedt, omtrent de Zomermaend geplukt, zwaer, vaſt, met een lymachtig, bitter, en ſcherp ſap vervult verkiezen; zy hebben veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen, doch weinig aerde in zich.

Zy zyn inſnydende, verdunnende, afvegende, openende, wederſtaen de verrotting, verwekken de pis en de maendſtonden, verdunnen de fluimen, in afziedſel of zelfſtandigheit ingenomen; ook gebruikt men ze uitwendig tegen den hairworm; de wys van ze te bereiden zal men in myne algemeene Artzenybereideryë vinden.

De Heer Tourneſort heeft de Zee-Ajuinen onder 't geſlacht van den Veld-Ajuin getelt; voor hem maekte men 'er een afgezonderd geſlacht van.

Scilla, *à* σκίλλω, *arefacio*, omdat de Zee-Ajuinen op dorre, zandachtige, droge plaetſen waſſen; of van σκύλλω, *moleſtus ſum*, omdat dees Ajuin de plaetſen, waer op men hem legt, ſteekt en prikkelt; men meent zelfs, dat, als men hem met een mes van gemeen ſtael ſnyd, het mes vergiftig zal zyn; daerom eiſſchen de Schryvers gemeenlyk in de bereidingen van den Zee-Ajuin, dat men zyne ſchellen met een mes van yvoor of van hout van een ſcheide.

SCINCUS.

Scincus marinus, in 't Franſch *Scinc marin*, is een kleen halfſlachtig dier, gelykende naer eene kleene Haegdis, of liever naer een' kleenen Krokodil, zoo lang als eene hand, een weinig dikker dan de duim, bedekt met kleene zilververwige ſchubben, voornamentlyk aen den buik', hebbende bruine breede ſtrepen dwers over den rug; zyn kop is langwerpig, en den hals in dikte naeuwlyks overtreffende; zyne oogen zyn kleen en ſcherp ziende; zyn ſnuit is ſpitſer dan die van de Haegdis, bedekt met ſchubben gelyk 't overige van 't lyf; zyn bek is zeer geklooft, en voorzien met kleene witte en roode tanden; zyn buik is breed en ruim; zyn ſtaert rond en kort; hy heeft vier beenen omtrent een duim hoog; zyne pooten gelyken zeer naer kleene handen, hebbende yder vier teenen; ſomtyds gaet hy te water, ſomtyds is hy op 't land; ſommige Schryvers hebben hem *Crocodilus minor* genaemt; hy komt voort in den Nyl in Egypte, en op verſcheide andere plaetſen; hy word nooit grooter dan zoo als wy hem zien; hy voed zich met ſpeceryachtige kruiden; men opent hem den buik, men neemt 'er 't ingewand uit, en men vult hem met Berg-Poly, of met eenig ander droog en ſpeceryachtig kruid, om hem te bewaren. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men moet de *Scinci* dik, lang, breed, vry zwaer, geheel, wel gedroogt, en verſch verkiezen; velen achten hunne nieren boven 't overige van 't lichaem, maer zy zyn overal even goed.

Zy zyn goed om 't vergift te wederſtaen, 't zaed te verwekken, in poeder ingenomen. De gift is eene drachma.

Scincus, komt van 't Griekſch σκίγκος, dat dezelve zaek beteekent.

SCIRPUS.

Scirpus altiſſimus, Pit. Tournef.
Juncus maximus, ſive Scirpus major, C. B. Raii Hiſt.
Holoſchœnos, Theophr. Lugd.
Juncus aquaticus maximus, Ger.
Juncus lævis maximus, Park.
Juncus maximus holoſcœnos, J. B.
Mariſcus, Plinii.

Is de grootſte van de gladde Biezen, of eene waterplant, die geen bladers draegt, maer ſtelen ſchiet hooger dan een menſch, dik als een pink, regt, rond, zonder knoopen, groen, glad, met eene punt' eindigende, met wit merg vervult, dragende op hunne toppen bloemen uit verſcheide roſſe helmſtyltjes beſtaende, geſchikt op de wys van airen, die van onderen breed, en van boven ſpits zyn als een zuikerbrood, doormengt met ſchubwyze bladeren; in hare plaets komen zaden zoo groot als die van Gierſt, driekantig, tegen malkanderen gehoopt, en t'zamen een hoofdje makende; hare wortels zyn lang, dik, geknoopt, in den grond voortkruipende, van buiten donker-bruin van kleur', van binnen wit. Deze plant waſt in de moeraſſen, poelen, rivieren en op andere waterachtige plaetſen. Men gebruikt ze tot eene groote meenigte van werken; zy heeft veel olië, doch weinig zout in zich.

Hare bloeijende toppen, zaden, en wortels zyn t'zamentrekkende en een weinig verdoovende, goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, in afziedſel gebruikt.

Scirpus, *à ſirpo*, *id eſt*, *ligo*, *ik bind*, omdat de Bies dient tot 't binden van verſcheide dingen.

Juncus, *à jungendo*, *ſeu ligando*, om de zelve reden.

Holoſchœnos, *ex ὅλος*, *totus*, *& χοῖνος*, *juncus*, als of men zeide, *Oprechte Bies*.

SCIURUS.

Sciurus.
Campſurus.
Hiſpurus.
Nitela.
Scuriolus.

In't Franſch *Ecureuil*, *Ecurieu.*

In 't Nederduitſch *Eekhorentje*, *Eikhorentje*, *Inkhorentje*.

Is eene ſoort van Wezeltje, of een kleen, wild, zeer ligt, viervoetig dier, dat op de boomen van den eenen tak op den anderen zeer ſnellyk ſpringt. Jonſton telt hem onder de ratten, maer hy heeft meer overeenkomſt met 't Wezeltje; zyn hair is gemeenlyk ros, doch ſomtyds graeuw of van verſcheide kleuren; zyn hoofd is bynaer als dat van eene rat; zyn lyf zoo lang als dat van een Wezeltje en vry dun; zyne ſnytanden zyn lang en zoo ſterk, dat zy de groote takken der boomen knagen en afſnyden; zyn ſtaert is lang en voorzien met groote en dikke hairen; hy legt hem op zynen rug, als hy zich voor de hitte van de zonne wil bevryden, en gebruikt hem als een zeil; als hy op eenig ſtuk hout over 't water trekt; hy bewoont doorgaens de Noorder-landen; hy onthoud zich op de boomen, leeft van appelen, noten, hazelnoten, eikelen; hy zit op zyne billen om te eten, en gebruikt zyne voorſte pooten als handen, om 'er iets mede aen zynen bek te brengen; hy paert zich met zyn wyſje in de Lente, en beide brengen zy hunne jongen op den top van een' boom, alwaer zy voor hun van de bladeren van den boom een neſt maken; men zegt dat deze jonge Eikhorentjes op den derden of vierden dag hun neſt verlaten om de moêr te volgen; de Sabel is de vyand van 't Eikhorentje. De bittere Amandel en de pit van de abrikoos- en perzikſteenen vergeven hem, als hy 'er van eet; hy heeft veel olië en vlug zout in zich; dit dier is goed om te eten, doch men eet hem alleenlyk in zekere landen; zyn vet is verzachtende, en goed om de oorpynen te verzachten, als men 'er wat in doet. In Indiën ziet men gevleugelde Eikhorentjes, die vliegen.

Sciurus, *a σκία*, *umbra*, *& οὐρὰ*, *cauda*, omdat dit dier bynaer zyn geheel lichaem met zynen ſtaert bedekt, en 'er ſchaduw mede maekt om zich voor de hitte van de zonne te behoeden.

Scuriolus, is 't verkleenwoord van *Sciurus*.

Nitela, *a nitendo*, omdat 't Eikhorentje tragt op de boomen te klauteren.

SCLAREA.

Sclarea, Tabern. Icon. Pit. Tourneſ.
Sclarea hortenſis, Geſn. Ap.
Horminum Sclarea dictum, C. B. Raii Hiſt.
Horminum ſativum vulgare, *ſive* Sclarea, Park.
Orminum ſativum, Fuch.
Gallitrichum, *ſive Horminum*, Ger.
Orvala, Dod.
Gallitrichum ſativum, J. B.
Matriſalvia major, Col.

In 't Franſch *Toutebonne*, *Orvalé.*

In't Nederduitſch *Scarlei*, *Algoede.*

*Is

* Is eene plant, die eenen ſteel ſchiet omtrent twee voeten hoog, bynaer een pink dik, vierkant, ſtevig, ruig, met wit merg vervult, in vleugels of in tegen over malkanderen ſtaende takken verdeelt; hare bladers zyn groot, breed, ruig, witachtig, gerimpelt, ruuw, van onderen breeder en allengsjes met eene ſtompe punt' eindigende, aen de kanten even ingekerft, aen lange ſtelen vaſt, voornamentlyk de onderſte, die uit haren wortel' komen; de andere ſtaen twee aen twee tegen over malkanderen langs den ſteel en takken; de bloemen waſſen aen de toppen wervelswyze, en als lange airen geſchikt; yder der zelve is bekswyze of als eene pyp gemaekt, van boven in twee lippen geſneden, blaeuw van kleur', onderſteunt door een' lymachtigen kelk, die in vyf punten verdeelt is. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er vry dikke, bynaer ronde, gladde, effen, rosachtige zaden in hare plaets, beſloten in zaedhuisjes, die de bloemen tot kelken geſtrekt hebben; haer wortel is enkel, houtig, met vezelen voorzien, donker van kleur', niet onaengenaem van ſmaek, doch wat heet in den mond'. De geheele plant heeft een' ſterken reuk, en bitteren ſmaek; men kweekt ze in de tuinen; zy heeft veel fyne olië, en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy is openende, goed tegen de opſtygingen, om de maendſtonden te verwekken, de baring te bevorderen, in afziedſel gebruikt; hare bloem in wyn of bier geweekt geeft aen deze vochten een' ſmaek bynaer als dien van muskadelwyn; maer die 'er van drinken worden ligt dronken, wegens de vlugge of zwavelachtige deelen van de bloem', die zich met die van den drank vereenigt hebben.

Sclarea, *à* σκλῆρος, *durus*, *ſiccus*, omdat de ſteel van deze plant' hard en weinig ſappig is.

SCOLYMUS.

Scolymus chryſanthemos, C. B. Pit. Tournefort.
Scolymus, Theophraſti, *ſive Eryngium luteum Monſpelienſium*, Park.
Spina alba, J. B. Raii Hiſt.
Carduus chryſanthemus, Dod. Ger.
Carduus chryſanthemus Narbonenſis, Ger.
Aſcolimbros, Bellonio.

* Zie Pl. XX. Fig. 11.

In 't Franſch *Epine jaune.*

In 't Nederduitſch *Gulde Diſtel.*

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet, welke anderhalf voet hoog, ruig, en in verſcheide takken verdeelt is; de bladers, welke de eerſte uit den wortel' ſpruiten, zyn lang, vry breed, vol plooijen, langs den grond liggende, groen, met witte vlekken geteekent, ſtekelig, en een melkachtig ſap van zich gevende; maer die den ſteel en de takken bekleeden, zyn korter, ſtekeliger, ſtyver, ruwer, en diep ingeſneden. Hare bloem is volgens den Heer Tourneſort een tros van goud-gele halve bloempjes, van malkanderen door een blad geſcheiden, en onderſteunt door een' kelk, die uit vele ſchubwyze bladeren beſtaet. Als deze bloem is afgevallen, volgt 'er een hoofdje, beſtaende uit verſcheide breede, platte, kaſachtige zaden, omwonden van den kelk. Haer wortel is lang, zoo dik als een duim, teêr, vaelrood, vervult met een melkachtig ſap, van een' zoeten en aengenamen ſmaek; de zwynen zyn 'er op verlekkert. Deze plant waſt in warme landen, voornamentlyk omtrent de zee; zy is in Languedok en Italië gemeen; zy heeft veel waterdeelen en olië, middelmatiglyk zout in zich.

Haer wortel is openende, en goed om 't zaed te verwekken.

Scolymus, *à* σκολίος, *aſper*, omdat deze plant ſtekelig is.

Chryſanthemos, *à* χρυσὸς, *aurum*, *&* ἄνθη, *flos*, als of men zeide, *met eene goud-gele bloem*'.

SCOMBRUS.

Scombrus.
Scomber.
Maculatus.

In 't Franſch *Maquereau.*

In 't Nederduitſch *Makreel.*

Is een Zeeviſch op de viſchmarkten zeer bekent; hy is omtrent een voet lang, vleezig, tenminſten zoo dik als een arm, bedekt met een ſchoon vel, dat blaeuw op den rug, zilververwig omtrent den buik, en zonder ſchubben is; zyn kop is rond; zyn bek vry wyd; zyne tanden zyn kleen; de onderkaek ſluit in de bovenſte op de wys van eene doos'; zyne oogen zyn groot en geel. Men vind hem dik-

wils aen het ſtrand in 't zand en tuſſchen de ſteenen; men vangt hem niet grooter zynde dan wy hem zien; maer die de Viſſchers ontſnapt word zeer groot en dik.

Zyn vleeſch is vaſt, een weinig ſlymig, zeer krachtig en aengenaem van ſmaek, en voedzaem; het heeft veel olië en vlug zout in zich.

De Makreel is openende en ontbindende.

Scombrus, *a σκόμβρος*, dat 't zelve beteekent.

Dezen viſch heeft men in 't Franſch den naem van *Maquereau*, dat is *Koppelaer*, gegeven, omdat men voorgeeft, dat hy, zoo dra de Lente gekomen is, gewoon is de jonge Elften, die men gemeenlyk Maegden noemt, te volgen, en naer hare mannetjes te dryven.

Sommigen willen, dat *Maquereau* kome van *Macula*, vlek, omdat dees viſch gevlekt is, waervan de naem van *Maculârellus* komt.

SCORDIUM.

Scordium, Dod. C. B. J. B.
Scordium verum, Geſn. Hort.
Scordium legitimum, Park.
Chamædrys paluſtris caneſcens, *ſeu Scordium officinarum*, Pit. Tournef.

In 't Nederduitſch *Water-Look*.

* Is eene ſoort van Chamædrys, of eene plant, die verſcheide, kleene, vierkante, ruige, takkige, naer de aerde hellende en ſlangwyze voortkruipende ſtelen ſchiet; de bladers zyn twee aen twee langs de takken geſchikt, langwerpig, grooter dan die van de gemeene Chamædrys, aen de kanten getandt, zacht, wollig, en witachtig; de bloemen zyn kleen, bekswyze, langs de ſtelen en takken uit den ſchoot der bladeren voortkomende; yder der zelve is eene pyp van boven wyd uitgebreidt, en als eene lip verlengt, in vyf deelen ingeſneden, rood van kleur'; als deze bloem is afgevallen, komen 'er vier kleene, bynaer ronde zaden in hare plaets, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk heeft geſtrekt. Haer wortel is vezelig en onder de aerde ſlangwyze voortkruipende. De geheele plant heeft een' reuk van Look, en heeft een' bitteren en t'zamentrekkenden ſmaek; zy waſt op vochtige en moeraſſige plaetſen, langs de ſlooten; doorgaens bloeit zy in Hooimaend. Zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, t'zamentrekkende, wondheelende, zweetdryvende, wederſtaet 't vergift, verwekt de maendſtonden, verzacht de jichtpynen, bewaert tegen de bederving; men gebruikt ze uit- en inwendig in poeder of in afziedſel.

Scordium, *a σκόροδον*, *Allium*, omdat deze plant een' lookreuk heeft.

* Zie Pl. XX. Fig. 12.

SCORODONIA.

Scorodonia, Cord. Hiſt.
Scorodonia, *ſive Salvia agreſtis*, Ger. Raii Hiſt.
Scorodonia, *ſive Scordium alterum quibusdam*, *& Salvia agreſtis*, Park.
Salvia agreſtis, *ſive Sphacelus*, Dod.
Scordotis, *ſive Scordium folio ſalviæ*, J. B.
Scordium alterum, *ſive Salvia agreſtis*, C. B.
Chamædris fruticoſa ſylveſtris meliſſæ folio, Pit. Tournefort.
Salvia ſylveſtris, Trag.

In 't Nederduitſch *Wilde Salië*.

Is eene ſoort van Chamædrys, of eene plant, welke verſcheide ſtelen ſchiet twee of drie voeten hoog, die vierkant, ruig, zwartachtig of naer 't purperachtig trekkende, en met wit merg vervult zyn; de bladers gelyken eenigzins naer die van de Salië, maer zy zyn breeder en zachter, die van 't Citroenkruid naerbykomende, ruig, donker-groen van kleur', met zeer kleene tandjes omringt, en bitter van ſmaek: de bloemen zyn bekswyze, als die van de Water-Look geſchikt en van de zelve gedaente, graskleurig of bleek-wit; zy worden van bynaer ronde zwartachtige zaden gevolgt, zynde vier beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft. Haer wortel is houtig, buigzaem, en vezelig. Deze plant heeft een' ſpeceryachtigen reuk, naer dien van Look trekkende; zy waſt op bergachtige plaetſen, tegen de heggens, en op andere onbebouwde plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en half fyne olië in zich.

Zy is zweetdryvende, wondheelende, openende, wederſtaet de kwaedaertigheit der vochten, 't heetvuur, doet de gezwellen verdwynen; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Scoro-

Scorodonia, ſive Scordotis, a σκόροδον, Allium, omdat deze plant naer Look riekt.

SCORODOPRASUM.

Scorodopraſum dictum, J. B. Raii Hiſt.
Scorodopraſum primum, Cluſ. Ger. emac.
Scorodopraſum, ſive Alliporrum, Adv.
Allium ſphæriceo capite folio latiore, ſive Scorodopraſum altèrum, C. B.
Ampelopraſum, Dod.

In 't Franſch *Ail poireau.*

In 't Nederduitſch *Look-Parei.*

Is eene plant, die naer de Look en naer de Parei gelykt; haer ſteel waſt twee of drie voeten hoog, is beneden een vinger dik, naer boven allengsjes dunner wordende op de wys van Bieze; de bladers zyn gelyk die van de Parei, doch grooter; boven op den ſteel is een bolrond hooſd, bedekt gelyk de Ajuin met een vlies, beſluitende in zich een hoop tegen malkanderen gedrongen bloemen; yder van deze bloemen ontluikende vertoont zes kleene witte bladers, in wier plaets, als zy afgevallen zyn, kleene driekantige vruchten komen, vol zwarte zaden, die van den Ajuin gelyk. Haer wortel is eene bol zoo groot als een Ajuin, met vele witte vliezen bedekt, gelyk Look by ribbens zich latende affchillen, ſterk van reuk, en ſcherp van ſmaek. Deze plant kweekt men in warme landen; men gebruikt ze onder de voedſels; zy heeft veel wezentlyk of vlug zout en olië in zich.

Zy heeft den reuk, ſmaek en krachten van de Parei, en van de Look; zy is zeer openende, goed om de pis en maendſtonden te verwekken, verbreekt den ſteen der nieren en blaes', wederſtaet 't vergift, inwendig gebruikt; men kan ze ook uitwendig leggen, om de ettergezwellen te doen rypen en doorbreken.

Scorodopraſum, a σκόροδον, Allium, & πράσον, Porrum, als of men zeide *Look-Parei.*

SCORODOTHLASPI.

Scorodothlaſpi, Ulyſſis Aldrovandi, J. B. Raii Hiſt.
Thlaſpi Allium redolens, Mor. hiſt. Pit. Tournefort.

Is eene ſoort van Thlaſpi, of eene kleene plant, die uit haren wortel' vele bladers ſchiet, eenigzins naer die der Madelieven gelykende; ſommigen van hun zyn even ingekerft, anderen met kleene tandjes omringt, anderen noch getandt, noch ingeſneden, zenuwachtig, en groen; tuſſchen dezelve ſchieten 'er kleene ſtelen op, bewaſſen met bladeren, en dragende op hunne toppen bloemen, die t'zamengeſtelt zyn uit vier kleene witte bladeren en uit een ſtampertje, dat naderhand eene platachtige vrucht word als een eirond beursje, waer in bynaer ronde en platachtige zaden zyn beſloten; haer wortel is enkel, wit, en met eenige vezelen voorzien. De geheele plant heeft een' lookreuk, en een' aengenamen ſmaek, latende eenige ſcherpheit in den mond': men kweekt ze in de hoven.

Zy is zeer openende, en goed om de verrotting te wederſtaen.

Scorodothlaſpi, a σκόροδον, Allium, & Thlaſpi, als of men zeide, *naer Look riekende Thlaſpi.*

SCORPIO.

Scorpio.
Scorpius.

In 't Franſch *Scorpion.*

In 't Nederduitſch *Schorpioen.*

Is een kleen land-bloedeloos diertje, omtrent zoo groot als eene Rups, en naer een kleen Kreeftje gelykende, wit, of geel- of zwartachtig van kleur'; zyn kop is onmiddelyk aen 't bovenſte van zyne borſt vaſt; zyne oogen zyn zoo kleen, dat men ze naeuwlyks kan zien; zyn lyf heeft de gedaente van een kleen ei; het heeft agt pooten, waer van de twee grootſte als armen gemaekt, en als die der Kreeften geklooft zyn; zyn ſtaert is lang, met leedjes, beſtaende uit zes of zeven kleene, langwerpige, einde aen einde t'zamengevoegde knoopen, en voorzien aen zyn uiteinde met eenen langen, krommen, zeer ſpitſen, hollen angel, doorboort met een gaetje, waer uit het in 't ſteken eenen druppel wit, ſcherp, venynig vocht ſchiet, dat in een blaesje, geplaetſt aen 't bovenſte van den angel, of aen 't einde van zynen ſtaert, bewaert word. Dit dier is zeer gemeen in warme landen, als in Italië, Spanje, Languedok, en Provence. Het onthoud zich in de gaten der muren en der aerde. Het voed zich met wormen en kruiden; daer zyn verſcheide ſoorten van. Men vind Schorpioe-

nen in Amerika tienmael grooter dan de onze; maer zy zyn zoo vergiftig niet: men ziet 'er ook gevleugelde; deze dooden de Spinnen, de Haegdiſſen, en de Slangen.

De ſteek van het Schorpioen doet het bloed allengsjes ſtollen door een zuur, dat 'er ingeſchoten is, zoodat daer door de omloop desſelfs zoude verhindert, en onmiddelyk de dood veroorzaekt worden, als men niet geholpen werd. De middelen daer tegen zyn 't leggen van het verpletterd Schorpioen op den ſteek, zoodra die geſchiedt is, want indien men dit middel eenigen tyd uitſtelt, zoo zal 't onnoodig zyn 't zelve in 't werk te ſtellen, vermits 't vergift, hebbende tyd gehad het vleeſch te doordringen, en in de vaten zich in te dringen, niet meer in ſtaet zal zyn in het Schorpioen weder te keeren, gelyk geſchied, als de ſteek geheel verſch is. Dan moet men zynen toevlucht tot de Theriaek, Mithridaet, of om nog beter te doen, tot 't vlug zout van Adderen nemen.

Het Schorpioen heeft veel vlug zout en olië in zich; men laet het droogen, nadat men het gedoodt, en 't einde van zyn' ſtaert 'er afgeſcheiden heeft, dan maekt men het tot een poeder.

Het is goed om de pis te verwekken, 't zand der nieren en blaes' af te dryven, de kwaedaertigheit der vochten tegen te ſtaen, het zweet te bevorderen. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma; men gebruikt het ook uitwendig om te ontbinden, en te verſterken. Men verdrinkt levende Schorpioenen in olië van bittere amandelen, en men laet ze 'er in trekken om de Schorpioen-olië te maken, zoo als men in myne algemeene Artzenybereideryë zien kan:

Scorpio, Scorpius, Σκορπίος, παρὰ τὸ σκορπίζειν τὸ ἰὸν, quod jaculum ſive venenum ſpargat hoc inſecti genus.

SCORPIOIDES.

Scorpioides, Dod Gal.

Scorpioides buplevri folio, C. B. Pit. Tournef.

Scorpioides, ſiliqua campoide hiſpida, J. B. Raii Hiſt.

Scorpioides buplevri folio minor, pluribus corniculis aſperis, Park.

In 't Franſch *Chenille.*

In 't Nederduiſch *Schorpioenkruid, Schorpioenſtaert.*

Is eene kleene plant, die verſcheide teêre ſtelen of takken ſchiet, omtrent een voet lang, hoekig, een weinig ruig, zich wyd verſpreidende, of op den grond liggende, zelden over einde ſtaende, bewaſſen met eenige langwerpige bladeren, die van de Deurblad gelyk, maer dikker, en minder geadert, zuurachtig van ſmaek. Hare bloemen zyn kleen, als die der peulvruchten, geel, en aen voetſteeltjes zoo lang als eene hand vaſt; zy worden van peulen gevolgt, die ruig, van gedaente als eene ineengerolde Rups, en ryp zynde donker van kleur' zyn; yder van deze peulen beſtaet uit verſcheide kleene einde aen einde t'zamengevoegde ſtukken, waervan yder een eirond zaed inſluit. Haer wortel is dun. Deze plant waſt in warme landen, op drooge, dorre, bergachtige plaetſen, in Languedok.

Men geeſt voor, dat hare vrucht, gekneuſt en op den ſteek van een Schorpioen gelegt, dien geneeſt; doch men moet op dit middel geen' ſtaet maken.

Scorpioides, a ſcorpio, omdat de peulen van deze plant' eenigzins naer den ſtaert van een Schorpioen gelyken.

Siliqua Campoide, a Campe, Rups, omdat deze zelve peulen de gedaente van eene Rups hebben.

SCORPIUS.

Scorpius, Theophr. Lugd.

Scorpius, ſive Nepa, Anguil.

Geniſtella ſpinoſa vulgaris, Ger. emac.

Geniſtellæ ſpinoſæ affinis Nepa quibuſdam, J. B.

Geniſta ſpartium majus brevioribus & longioribus aculeis, Pit. Tournef.

Geniſtella ſpinoſa major brevibus aculeis, C. B.

Geniſta ſpinoſa major vulgaris, ſeu Scorpius, Theophraſti, *quam* Gaza *Nepam tranſtulit*, Park. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Genêt piquant.*

Is eene ſoort van Geniſta Spartium, of een heeſter van verſcheide hoogte naer de verſcheidenheit der plaetſen, alwaer hy waſt; hy ſchiet donker-bruine, geſtreepte rysjes, voorzien aen alle kanten met eene groote meenigte doornen van verſcheide grootte, doch alle hard en zeer ſcherp; in de Lente komen 'er eenige kleene ſmalle en ſpitſe bladers aen, doch die vallen in korten tyd af om voor de doornen plaets te

te maken. Hare bloemen zyn als die der peulvruchten, kleen, geel of bleek; zy worden van zeer korte zaedhuisjes gevolgt, waer in somtyds bleeke zaden, die de gedaente van eene kleene nier hebben, gevonden worden. Haer wortel is houtig en buigzaem. Deze plant wast op onbebouwde plaetsen, in Vrankryk, Duitschland, Spanje en Italië.

Hare bloemen en zaden zyn openende, afvegende, goed voor 't graveel, om de pis te verwekken, voor de miltzucht.

Deze plant heeft men *Scorpius* genaemt wegens hare doornen, die spits en stekende zyn als de staert van een Schorpioen.

SCORPIUS MARITIMUS.

Scorpius maritimus.
Scorpio piscis.

In 't Fransch *Scorpion de Mer.*

In 't Nederduitsch *Zee-Schorpioen.*

Is een langwerpige en ronde visch, die van boven dik en omtrent den staert dun is, wegende twee of drie ponden, bedekt met zulke kleene schubben, dat men ze naeuwlyks zien kan; hy is roodachtig van kleur', uitgenomen aen den buik', alwaer hy wit is; zyn kop is groot, dik, hoekig, beenig, met vele scherpe punten gewapent, van welke 'er twee als horens boven de wenkbraeuwen geplaetst zyn; zyn bek is wyd; zyne kaken zyn met kwalyk geschikte tanden voorzien; zyn rug is met punten bedekt; hy leeft van vischen. In de Roode Zee groeit hy tot vier voeten lang. Zyn steek is vergiftig, en veroorzaekt eene zwelling met groote pyn'; men legt 'er Theriaek op, en men laet 'er ook van innemen. Zyn vleesch is vast, een weinig kraekbeenig, goed om te eten, sappig, voedzaem, voornamentlyk als hy in de koude by de steenrotsen in helder water gevangen is.

Hy maekt een open lyf, als men 'er van eet; zyne gal word goed geacht om de maendstonden te verwekken, zynde met boomwolle op den navel gelegt; zy is ook goed voor de schurft, en om de wratten te verdryven.

Men vind somtyds in zyn' kop een' steen, dien men zegt goed te zyn tegen de keelontking, in poeder ingenomen.

De naem van dezen visch is hem niet gegeven wegens eenige gelykheit, die hy met het kleene land-bloedeloos dier, Schorpioen genaemt, zoude hebben, maer omdat zyn kop en rug angels hebben, die zoo gevaerlyk zyn, als die van het Schorpioen.

SCORPOENA.

Scorpæna.
Scorpis.

Is een Zeevisch, dien sommigen voor 't wyfje van 't Zee-Schorpioen gehouden hebben, omdat hy bynaer van dezelve gedaente is; maer hy is eene andere soort van Schorpioen veel kleener, afschverwig of bruin van kleur'; hy heeft zoo een taei leven, dat hy, nadat men 'er 't hart en ingewanden heeft uitgenomen, zich nog eenigen tyd beweegt: hy voed zich met Wier. Zyn steek is niet vergiftig. Hy is goed om te eten.

Zyne gal heeft de zelve kracht, gelyk die van het vorige Zee-Schorpioen.

SCORZONERA.

Scorzonera, Dod. Lob. Raii Hist.
Scorzonera latifolia sinuata, C. B. Pit. Tournefort.
Scorzonera Hispanica major, Park.
Viperaria, sive Scorzonera Hispanica, Ger.
Tragopogon Hispanicus, sive Escorzonera, aut Scorzonera, J. B.
Tragopogon peregrinus, vel Hispanicus, Gesn. hort.

In 't Fransch *Scorzonaire, Cercifi d'Espagne.*

In 't Nederduitsch *Adders-kruid.*

* Is eene plant, die een' steel schiet twee voeten hoog, rond, gevoort, ledig, zich verdeelende in verscheide lange takken, die met een weinig wolle even bedekt zyn; de bladers zyn lang, vry breed, die van Boksbaerd gelyk, glad, met hun onderste gedeelte hunnen steel omvattende, somtyds vol vouwen en gerimpelt, zenuwachtig, met eene lange en smalle punt' eindigende, donker-groen van kleur'; de bloemen wassen op de toppen der takken; yder der zelve is gemaekt als een bosje gele halve bloempjes, staende op een' kelk, die een

* Zie Pl. XX. Fig. 13.

een weinig lang, en dun is, en bykans naer een ſtyltje, dat uit ſchubswyze bladeren is t'zamengeſtelt, gelykt. Deze bloem word gevolgt van lange, dunne, witte zaden, waer van yder met een kuifje voorzien is; haer wortel is een voet lang, enkel, zoo dik als een duim, van buiten zwart, van binnen wit, teêr, ligt te breken, vleezig, ſappig, melkachtig, zoet van ſmaek, goed om te eten als hy gaer is, en word in de Vaſten in de keukens zeer veel gebruikt. Men kweekt deze plant in de moestuinen; in Spanje waſt zy van zelfs, op vochtige plaetſen, en in bergachtige bosſchen; zy heeft veel wezentlyk zout in zich.

Zy word goed geacht tegen de beet van de adder en van de andere ſlangen, om 't vergift te wederſtaen, het zweet, pis, en maendſtonden te verwekken, tegen de vallende ziekte, kinderpokjes, en tegen de peſt.

Scorzonera, ab Eſcorſo, Katalonjes woord, dat *Adder* beteekent; omdat men deze plant tegen de Adders-beet gebruikt.

SCROLLUS.

Scrollus, is een Rivierviſch, kleener dan de Baers, roodachtig op den rug, groenachtig aen de zyden met verſcheide roode ſlippen, wit aen den buik'; men vind hem in den Donauw; hy is zeer goed om te eten, doch word in de Geneeskunde niet gebruikt.

SCROPHULARIA.

Scrophularia, in 't Franſch *Scrophulaire*, in 't Nederduitſch *Groot Speenkruid*, is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn; ik zal 'er hier twee van beſchryven, die in de Geneeskunde in gebruik zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Scrophularia, Matth. Dod.
Scrophularia major, Brunf. Ger.
Scrophularia major vulgaris, Park.
Scrophularia vulgaris & major, J. B. Raii Hiſt.
Scrophularia nodoſa fætida, C. B. Pit. Tournef.
Millemorbia.
Ficaria.
Ferraria.
Caſtrangula.

* Zy ſchiet een' ſteel omtrent twee voeten hoog, regt, ſtevig, vierkant, van eene zwartachtige purpere kleur', van binnen hol, omtrent zynen top in eenige takken zich verdeelende, die zich vleugelswyze uitbreiden; de bladers zyn langwerpig, breed, ſpits, aen de kanten uitgekerft, die van de groote brandende Netelen gelyk, doch grooter, bruiner, en niet ſtekende, ſtaende tegen over malkanderen aen yder lid of knoop der ſtelen; de bloemen waſſen aen de toppen der takken; zy zyn gemaekt als kleene kommetjes, donker-purperachtig van kleur'; als zy zyn afgevallen, komen 'er ronde vruchten in hare plaets, die ſpits toeloopen, en in twee huisjes kleene zaden influiten; haer wortel is dik, knoeſtachtig, en oneffen. De geheele plant heeft een' onaengenamen reuk, en een' bitteren ſmaek; zy waſt op lommerryke plaetſen, in de heggens, op de kerkhoven; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is ontbindende, wondheelende, verdunnende; men gebruikt ze uitwendig tegen de kropzweren, en in de wonden.

Deze plant heeft men *Scrophularia* genaemt, omdat zy goed is tegen de kropzweren, die men in 't Latyn *Scrophulæ* noemt; of omdat haer wortel door zyne oneffenheden kropzweren verbeeld.

De tweede ſoort word genaemt

Scrophularia aquatica major, C. B. Pit. Tournef.
Scrophularia maxima radice fibroſâ, J. B.
Betonica aquatilis, Dod.
Iquetaja Braſilienſium, Gu. Hombert, J. Marchand.

In 't Franſch *Herbe du Siege.*

In 't Nederduitſch *Beekſchuim*, *Water-Betonie.*

Zy ſchiet vierkante ſtelen, zoo dik als een pink, twee of drie voeten hoog, op ſommige plaetſen roodachtig, en op andere groen, vry teêr, en met ſap vervult; hare bladers zyn aen eenen dikken, zeegroenen, gootswyze geſchikten ſteel vaſt, tegen over malkanderen geplaetſt, en vyf vingers van elkander ſtaende; deze bladers zyn die van 't gemeen Speenkruid gelyk, omtrent vier duimen lang,

* Zie Pl. XX. Fig. 14.

lang, en drie vingers en een half breed, vry vleezig, rondom geſchaert, op den rug met drie dikke zenuwen verheven, van buiten donker-groen, en van binnen ligt-groen van kleur', van een' kwaden reuk en ſmaek; uit den ſchoot van yder ſteel dezer bladeren ryſt een takje twee of drie vingeren breedte hoog, dragende verſcheide bladers van gedaente als de voorgaende, maer veel kleener; hare bloemen zyn die van 't gemeen Speenkruid gelyk, van eene roodachtige yzer-kleur'; in hare plaets komen ronde, ſpits toeloopende vruchten, in twee huisjes zeer kleene zaden beſluitende, bruin van kleur'; haer wortel is vezelachtig: deze plant waſt op waterachtige plaetſen; zy bloeit in de Lente; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is woudheelende, ontbindende, goed voor de wonden, ambeijen en exteroogen, zynde gekneuſt en daer op gelegt; de gedroogde bladers benemen den viezen ſmaek der Zenebladeren, als men onder hun afweekſel 'er gelyke deelen van by doet. Zie eene redevoering, die 'er de Heer Marchand in de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen over gedaen heeft, en die in de Gedenkſchriften van de zelve Akademie van 't jaer 1701. bladz: 275. Amſterd: druk: is ingevoegt.

Men kan nog onder de kenteekens van de ſoorten van 't Speenkruid ſtellen, dat zy, eer zy gebloeit hebben, eenen zekeren viezen reuk hebben, dien van den Vlierboom naerby komende.

SEBESTEN.

Sebeſten.
Sebeſtena.
Myxa.
Myxaria.
Myxara.
Prunus Sebeſten.

In 't Franſch *Sebeſte.*

In 't Nederduitſch *Borſtpruimen*, *Sebeſten.*

* Is eene vrucht van grootte als een kleene eikel, langwerpig, rond, zwartachtig, gerimpelt, naer eene kleene pruim gelykende, van een' zoet- en lymachtigen ſmaek, aen 't boveneinde met een houtachtig kroontje bedekt, witachtig-graeuw van kleur'; haer vleeſch is roodachtig; hare kern groot, want zy beſlaet de helft van de vrucht; zy is van gedaente langwerpig, breed, van onderen ſpits, gerimpelt, beenig, zeer hard, roodachtig-graeuw van kleur', naer de kern of ſteen van eene pruim zeer veel gelykende; gekraekt zynde is zy van binnen wit, vervult met eene kleene, langachtige, witte pit, die als eene hazelnoot zeer aengenaem van ſmaek is; deze vrucht waſt aen een' boom' van den zelven naem, den Pruimboom' gelyk, uitgenomen dat zyne bladers een weinig rondachtiger en getandt zyn; de bloemen zyn kleen, wit, naer die van Oyevaersbek gelykende. Dees boom waſt in Syrië, en in Egypten.

Men moet de Sebeſten nieuw, vleezig, wel gevoedt, zwartachtig, met hare kroontjes voorzien, zoet en lymachtig van ſmaek verkiezen; zy hebben veel olië en een weinig wezentlyk zout in zich.

De Egyptenaers krygen uit deze vrucht eene ſoort van vogellym, die men *Vogellym van Alexandrië* noemt, doch men brengt 'er weinig van in Vrankryk.

De Sebeſten zyn bevochtigende, weekmakende, verzachtende, goed voor de borſt; men gebruikt ze tegen der zelve ſcherpheden en tegen die der nieren, om 't ſpeekſel te verwekken, en loslyvig te maken.

Sebeſten, is een Arabiſche naem, die mogelyk komt van *Sebeſta*, eene Stad van Samarië, alwaer de Sebeſten eertyds gemeen waren.

Myxa, ἀπὸ τῆς μύξης, *à mucore*, wegens de lymigheit van deze vrucht, of wel *Myxa*, *à* Σεβάστος, *auguſtus*, als of men zeide *eerwaerdige vrucht*, wegens 't kroontje, dat zy op haer hoofd draegt.

SECALE.

Seca.
Secla.
Briza.

In 't Franſch *Ségle.*

In 't Nederduitſch *Rogge.*

Is eene plant, waer van twee ſoorten zyn.

De

* Zie Pl. XX. Fig. 15.

De eerſte ſoort word genaemt

Secale, Ger. J. B.
Secale vulgatius, Park.
Olyra, Cord. in Dioſcor.
Tipha cerealis & Tipha Theophraſti, *Portæ*.
Secale hybernum vel majus, C. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Rogga, *ſive Secale*, Dod.
Siligo, Brunf. Ruel. Lon.

Zy ſchiet verſcheide ſtelen of halmen eens mans lengte hoog en hooger, regt, ſtevig, dragende weinig bladers, die langen ſmaller dan die van 't koren zyn: hare bloemen waſſen aen de toppen der ſtelen by bosjes, beſtaende uit verſcheide helmſtyltjes, die geel en airwyze geſchikt zyn. Als deze bloemen afgevallen zyn, komen 'er langwerpige, dunne granen in hare plaets, van buiten bruin van kleur', van binnen wit, en melig. De airen van de Rogge zyn langer, dunner, ſtyver en platachtiger dan die van de Tarwe: hare wortels zyn fyne vezels: deze plant kweekt men overal op zandachtige gronden; men zaeit ze in 't begin van den winter; men gebruikt hare granen om 'er brood van te bakken, en ook in de Geneeskunde; zy hebben veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Het Roggemeel is goed om de gezwellen te verzachten, te ontbinden, in pappen gebruikt.

De Roggezemels zyn afvegende, verzachtende, goed voor de buikloopen, om de ſcherpheden van de borſt te verzachten, in afziedſel of aersſpuitſel gebruikt.

Het Roggebrood word ſomtyds in pappen gebruikt om te verzachten, te ontbinden, te verſterken. De korſt van 't Roggebrood gebraden is goed om de tanden ſchoon te maken.

De tweede ſoort word genaemt

Secale alterum, Lugd.
Secale vernum vel minus, C. B. Pit. Tournef.
Siligo æſtiva, Trag.
Rogga, *ſive Secale æſtivum*, Dod.

Deze ſoort verſchilt van de voorgaende hier in, dat zy, niet eer als in de Lente gezaeit zynde, kleener opwaſt in alle hare deelen dan de voorgaende.

Secàle, *à ſecare*, *ſnyden*, omdat men deze plaut in den tyd van den oogſt ſnyd.

In zekere jaren waſſen 'er in de Rogge-airen granen, die langer dan de andere, zwart, door de miſt bedorven en ontaert zyn; nogtans hebben zy geen' viezen ſmaek; in 't Franſch noemt men ze *Blé cornu* of *Ergot*: als zy in eene vry groote meenigte onder 't brood zyn, veroorzaken zy eene ſchrikkelyke uitwerking, want velen, die 'er van gegeten hebben, zyn met eene ziekte bevangen bynaer die, welke men S. Anthony ziekte noemt, gelyk; over 't geheele lichaem veroorzaekt zy eene ſoort van drooge verſterving', de leden verrotten in hunne geledingen, worden loodverwig, zwart, raken los, vallende het een na het ander af, zonder dat de middelen den voortgang daer van konnen beletten; eindelyk ſterft de zieke; men heeft 'er in verſcheide Hoſpitalen in Vrankryk in den duren tyd droevige proeven van gezien, als te Orleans, te Sologne, te Blaiſois omtrent het einde van 't jaer 1709. en in 't begin van 't volgende.

SECUNDINÆ MULIERIS.

Secundinæ ſeu Secundæ mulieris.

In 't Franſch *Arriere-fais.*

In 't Nederduitſch *Nageboorte.*

Is een vleezig, vliezig en bloedig lichaem, breed en rond als een tafelbord, zoo dik als een duim, beſtaende uit den moederkoek en de vliezen, ader- en lamvlies genaemt, waer in 't kind geplaetſt en bewonden lag door een' ſtreng een pink dik en een voet lang, en waer door de vrucht 't grootſte gedeelte van zyn voedſel krygt. Zoodra het kind is geboren, trekt men dezen ſtreng, en men haelt de nageboorte af, die geheel moet zyn; in de Geneeskunde is zy van eenig gebruik; die na de geboorte van een' zoon komt, acht men boven die van een meisje; men moet ze verſch, van eene gezonde en ſterke vrouw', geheel, en ſchoon verkiezen; zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Men legt ze warm uit de baermoeder komende op 't aengezicht om de ſproeten te verdryven; men haelt 'er een water van over in een *Balneum Mariæ* voor de vlekken van 't aengezicht; gedroogt en tot poeder gemaekt neemt men ze ook in tegen de vallende ziekte, om de baring voort te zetten, en de naweenen te ſtillen: de

gift

giſt is van eene halve tot twee ſcrupels.

Secundina, *ſeu ſecunda*, omdat de nageboorte de tweede zaek is, die in de baring geloſt word.

Chorion, *à χόριον.*

Amnios, *ab ἄμνος*, *agnus*, omdat dit vlies zacht en teêr is als de huid van een eerſtgeboren lam.

SECURIDACA.

Securidaca lutea major, C. B. Pit. Tournef.

Securidaca genuina, Raii Hiſt.

Securidacum majus, *ſive Securidaca major vera*, Park.

Securidaca flore luteo, *ſiliquâ latâ oblongâ*, J. B.

Hedyſarum majus, Ger. Lugd.

Pelecinus, Geſn. hort.

In 't Nederduitſch *Groot Byltjeskruid.*

Is eene plant, die uit haren wortel' vele ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, takkig, zich ombuigende en ter aerde nederliggende; de bladers zyn langwerpig, vele langs eene rib geſchikt, die met een enkel blad eindigt, gelykende naer die der Linzen; de bloemen zyn als die der peulvruchten, geel, en als kransjes op de toppen der ſtelen geſchikt; in hare plaets volgen lange, ſmalle, regte, platte peulen, die met een' rand voorzien zyn, en uit verſcheide vierkante ſtukken, die einde aen einde zyn t'zamengevoegt, beſtaen; in yder dezer ſtukken vind men een zaed, dat ook vierkant, roodachtig van kleur', bitter van ſmaek, en aen den eenen kant uitgekerft is; de wortel is lang, wit, met eenige vezelen voorzien. Deze plant waſt op onbebouwde plaetſen, in de velden, tuſſchen 't koren. Het zaed is goed om de maeg te verſterken, de verſtoppingen weg te nemen, en de kwaedaertigheit der vochten te wederſtaen, in poeder of in een afziedſel gebruikt.

Deze plant heeft men *Securidaca* genaemt, omdat men meende, dat haer zaed de gedaente had van een ſnydend werktuig, dat men *ſecuris* (*byl*) noemt.

Pelecinus, *πελεκῖνος*, *id eſt*, *ſecuridaca.*

SEDUM.

Sedum majus vulgare, C. B. J. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.

Sempervivum majus, Ger. Dod.

In 't Franſch *Joubarbe.*

In 't Nederduitſch *Donderbaerd*, *Huislook.*

Is eene lage plant, die langwerpige, dikke, vette, ſpitſe, vleezige bladers ſchiet, welke vol ſap, op den grond aen den wortel' vaſt, en altyd groen, in 't breede uitgeſpreidt, en als eene roos geſchikt zyn; uit hun midden ſchiet 'er een ſteel omtrent een voet of hooger op, die regt, vry dik, en met bladeren als de onderſte, doch ſmaller en ſpitſer, voorzien is; dees ſteel verdeelt zich omtrent zynen top in eenige takken, die bloemen dragen van verſcheide rooswyze geſchikte bladeren van eene purperachtige kleur'. Daer op volgen de vruchten, beſtaende uit verſcheide korrelen, op de wys van hoofdjes by een gehoopt, en vol zeer kleene zaden; de wortel is kleen en vezelig; deze plant waſt op de muren en daken der huizen; zy heeft veel waterdeelen en olië, doch weinig zout in zich.

Zy is zeer verkoelende, verdikkende, t'zamentrekkende, goed tegen de ontſtekingen, en om de pynen van gebrandheden, jigt, en kreeftgezwellen te verzachten.

Sedum a ſedendo, omdat deze plant als op de daken en muren, alwaer zy waſt, gezeten is; of *ſedum*, *à ſedando*, omdat zy de pynen en ontſtekingen ſtilt.

Sempervivum, omdat de Huislook hare kracht en groente zoo wel in den winter als in den zomer behoud.

Joubarbe komt hier van daen, dat men deze plant eertyds *Jovis barba* noemde.

SEDUM MINUS.

Sedum minus hæmatodes, Tab. Ger. Raii Hiſt.

Sedum minus luteum folio acuto, C. B. Pit. Tournefort.

Sedum minus flore luteo, J. B.

Sempervivum minus, Dod. Gal. *primum*, Eid. *fol.*

Aizoon minus, Lugd.

Aizoön hæmatoides, Lob. Ico.

Vermicularis & craſſula minor vulgaris, *ſive illecebra major*, Park.

In 't Franſch *Triquemadame.*

In 't Nederduitſch *Kleene Donderbaerd*, *Kleene Huislook*, *Trip-Madam.*

Is eene ſoort van kleene Donderbaerd, of eene plant, die vele kleene, vette, vleezige, teêre, kruipende ſtelen ſchiet, voorzien met vele kleene, dikke, langwerpige, vette, ſpitſe, ſappige, blaeuw- of roodachtige bladeren; de bloemen zyn kleen, uit vele bladeren op de toppen der takken rooswyze geſchikt, geel van kleur'; in hare plaets komt eene kleene vrucht vol zaden; haer wortel is kleen, vezelig, en zwartachtig. Deze plant kweekt men in de tuinen, omdat men ze onder de ſalade mengt, doch zy waſt ook van zelfs op de muren; zy heeft veel waterdeelen en olië, weinig zout in zich.

Zy is bevochtigende en verkoelende.

SELENITES.

Selenites.
Aphroſelenon.

Is een ſteen, die matiglyk hard, vry glad, witachtig, blinkende, ſomtyds geſtreept, nu groot, dan kleen is, en in zyn midden de gedaente van eene Maen heeft; men meent dat deze gedaente of figuur aenwaſt en afneemt volgens den loop van de Maen, 't geen ik onwaer bevonden heb; hy groeit in Arabië.

Sommige Sterrekykers meenen, dat hy goed is voor de hoofdziektens, en om de herſenen te verſterken, doch hy heeft geen andere kracht als die van eene alkaline ſtoffe om de ſcherpheit der vochten te verzachten, de bloedingen en buikloopen te ſtuiten, als hy word ingenomen; in de Geneeskunde word hy weinig gebruikt.

Selenites, *à σελήνη*, *Luna*, omdat dees ſteen met een afbeeldſel van de Maen geteekent is.

SEMEN CONTRA VERMES.

Semen contra vermes.
Semen contra.
Semen cinæ.
Semenzina.
Semen Santonicum.
Semen ſanctum.
Semen Zedoariæ.
Hagioſpermus.

In 't Franſch *Poudre à vers*, *Semence contre les vers*, *Santoline*, *Semencine*, *Barbotine*, *Xantoline*.

In 't Nederduitſch *Zeverzaed*, *Wormkruid*.

Is een kleen, langwerpig, groenachtig zaed, onaengenaem van reuk, bitter en vry ſpeceryachtig van ſmaek; het word ons droog uit Perſië overgezonden, en waſt aen eene plant', die zeer kleene bladers heeft, en in de weiden in 't Koningkryk van Boutan groeit.

Men moet dit zaed verſch, wel gevoedt, zuiver, en vry ſterk van reuk verkiezen; het heeft veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Ingenomen zynde is het goed om de wormen te dooden; het verwekt de maendſtonden, en zet de dampen ter neder; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

SEMEN MOSCHI.

Semen Moſchi.

In 't Franſch *Ambrette*, of *Graine muſquée*.

Is een bruin zaed, van grootte bynaer als dat van Gierſt, van gedaente als eene kleene nier, van reuk als de muskus en amber, en een weinig bitter van ſmaek; het word ons droog uit Martinike en Egypten gebragt; het waſt aen eene ſoort' van Kermia, of aen een vreemd gewas genaemt

Kermia Ægyptiaca ſemine moſchato, Pit. Tournefort.
Althæa Ægyptiaca moſchata, *Abelmoſch dicta*, Honorio Bello, J. B.
Alcea Ægyptiaca villoſa, C. B.
Alcea Ægyptia moſchata, Park.
Abelmoſch, *ſeu Moſch Arabum*, Veſling. Raii Hiſt.
Abelmoſch Ægyptiorum, *ſive Abutilon* Avicennæ, Ponæ Ital.

* Deze plant ſchiet een' ronden; teêren, takkigen, ruigen, witten ſteel, zes of zeven voet hoog als zy door eene klimmende plant of eenigen heeſter ondersteunt word; de bladers zyn van ongelyke grootte, die van de witte Maluwe naerbykomende, doch geſnippelt of diep ingeſneden en bochtig, aen lange en ruige ſteeltjes vaſt; de bloem verbeeld een' wyduitgebreiden kelk, en beſtaet uit vyf blaedjes, die aen hun einde rondachtig, op malkanderen geſchikt, ruig, en goud-geel van kleur' zyn, doch de grond daer van is van eene gladde donkere purper-roode

* Zie Pl. XX. Fig. 16.

per-roode kleur'; uit der zelve midden ryſt een zeer teêr en wit ſtampertje, beladen met vele gekorrelde en geelachtige bosjes; de top is verdeelt in vyf gelyke knoppen, die omgekromt, en gelyk als de grond fluweelachtig zyn; deze bloem is, voordat zy ontluikt, bewonden met twee vliesjes, waer van het eene in ſpitſe tongetjes geſneden, doch het andere geheel is, en niet ſplyt als naermate dat de bloem opengaet; het ſtampertje, dat uit der zelve midden gerezen is, word eene vrucht van eene kegelswyze gedaente, met vyf kanten, die met fyne, doch ſtevige en ſtekende hairen voorzien zyn; haer grond, die op het voetſteeltje ruſt, word met zich te vernaeuwen rondachtig; deze vrucht is bruin of zwartachtig van kleur', en verdeelt in verſcheide vakjes, die aen de punt' open gaen, als zy ryp is, en eene groote meenigte zaden inſluiten, waervan yder als eene nier van gedaente, ſtevig, aen beide zyden platachtig, en aſchgraeuw zyn, doch als men ze ſterk wryſt, gaet 'er de eerſte ſchel af, wanneer men dan eene tweede gewaer word, die glad en zwartachtig is; men laet deze zaden droogen, en men bewaert ze in welgeſloten doozen, want als 'er de lucht bykomt, verliezen zy hunnen reuk en kracht: de Egyptenaers noemen dit zaed *Moſch* of *Abelmoſch*, dat is te zeggen *Muſcusgraen*; het word voornamentlyk van de Reukbereideren gebruikt.

Men moet 't nieuw, geheel, wel gevoedt, vry ſterk en aengenaem van reuk verkiezen; het heeft veel fyne olië, en vlug zout in zich.

De Egyptenaers gebruiken 't inwendig, om 't hart, de maeg, en de herſenen te verſterken, en om 't zaed te verwekken; het geeft een' aengenamen adem als men het kaeuwt; maer voor die de opſtygingen onderworpen zyn, is het niet dienſtig.

SENECIO.

Senecio vulgaris, Park. Raii Hiſt.
Senecio minor vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Senecio vulgaris, ſive Erigeron, J. B.
Erigeron, Ger.
Erigeron ſecundum, Dod.
Senecium & herba pappa, Germ.

In 't Franſch *Seneçon.*

In 't Nederduitſch *Kruiskruid*, *Kruiswortel*, *Grindkruid.*

Is eene zeer gemeene plant, die een' of vele ronde, gevoorde, ſomtyds roodachtige, takkige ſtelen ſchiet omtrent een voet hoog, bekleedt met langwerpige bladeren, die ingeſneden, getandt, over en weêr geſchikt, zonder ſteeltje vaſt gehecht, donker-groen van kleur' zyn, en met eene ſtompe punt' eindigen; de bloemen waſſen op de toppen der takken; yder is een trosje van veel gele ſtarwyze geſchikte bloempjes: deze bloem verwelkt in een' korten tyd, en in hare plaets komen zaden, die met witte kuiſjes voorzien, en door den kelk van de bloem' onderſteunt zyn, en te zamen een wit hoofd maken; de wortel is vezelig: deze plant waſt in de velden, langs de wegen, in de hoven; zy bloeit in de Lente, heeft veel olië en waterdeelen, en middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is verzachtende, bevochtigende, verkoelende, openende, wondheelende; men gebruikt ze in afziedſelen om in te nemen, en in ſtovingen en aersſpuitingen.

Senecio, à ſeneſco, ik word oud, ik word wit, omdat de hoofden of koppen van deze plant' aen hun opperſte wit worden wegens de kuiſjes der zaden, en het hoofd van een' ouden man verbeelden.

Erigeron, ab ἦρι, Vere, & γέρων, ſeneſcens; als of men zeide, *Gryzaerd der Lente*, omdat de hoofden van deze plant' in de Lente wit worden.

Herba Pappa, quaſi herba pappoſa, omdat de hoofden van deze plant' met veel kuiſjes, of met eene witte wolachtige ſtoffe, die men in 't Latyn *Pappus* noemt, bedekt zyn.

De naem van *Papa*, dien de kinderen eertyds aen hunnen vader gaven, komt van 't zelve woord, om dat 't hoofd van een' ouden vader wegens de witheit zyner hairen naer het hoofd van 't Kruiskruid, als 't met zyne kuiſjes voorzien is, gelykt.

SENECTA ANGUIUM.

Senecta.
Senectus Anguium.
Exuviæ Anguium.
Leberis.

In 't Franſch *Dépouille de Serpent.*

In 't Nederduitſch *'t Uitgeſchudde vel van eene ſlang'.*

Is een vel, dat de ſlang uitſchud, als zy vervelt; men vind het tuſſchen de ſteenen, in de aerde, en onder de wortels der boomen; 't welk van de adderen komt, acht men boven dat van de andere ſlangen; het heeft een weinig vlug zout en olië in zich.

Men gebruikt het in een afweekſel of afkookſel tegen de pynen der ooren, tanden, en oogen; ſommige zwangere vrouwen dragen 'er van in de lenden om de misdragten voor te komen, en aen de dyën om de baring te bevorderen, doch het is 'er van geen vrucht.

Senecta, *a ſeneſcere*, *oud worden*, omdat dit uitſchudſel een oud vel is.

Exuviæ, *ab exuo*, *ik ontkleed my*, omdat de ſlang dit vel uitſchud.

Leberis, *a* λεβηρὶς.

SENEMBI.

Senembi.
Iguana.

Is eene Amerikaenſche Haegdis omtrent vier voeten lang en een half breed, ſomtyds grooter, ſomtyds kleener; hare huid is bedekt met kleene ſchubben van eene ſchoone groene kleur', met witte en zwarte vlekken geteekent; haer hoofd is omtrent twee vingers lang; de oogen zyn groot, levendig, zwart; de bek en tong dik; en de tanden kleen en zwart: in haer hoofd vind men kleene ſteenen, en in hare maeg' dikwils eenen ſteen zoo groot als een ei; haer hals is kort en dik: dit dier heeft zoo een taei leven, dat het zich, nadat men zyn vel afgeſtroopt, en zynen ſtaert afgeſneden heeft, nog beweegt; men moet het verſcheide ſlagen op den kop geven, wil men het dooden; het verbergt zich in de boomen.

De ſteenen, die men in zyn hooſd vind, worden in 't land zeer hoog geacht om den ſteen in de nieren en blaes' te verbreken; de gift is eene drachma.

SENNA.

Senna.
Sena.
Folium Orientale.

In 't Arabiſch *Abalzemer.*

In 't Franſch *Senné.*

In 't Nederduitſch *Zenebladers.*

Is een kleen langwerpig blad, dat men ons uit verſcheide plaetſen brengt; het waſt op een' kleenen heeſter, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Senna Alexandrina, *ſive foliis acutis*, C. B. Pit. Tournefort.
Sena, J. B. Raii Hiſt.
Sena Alexandrina, Park.

In 't Franſch *Senné Oriental* of *Senné de Levant.*

* Hy ſchiet houtachtige ſtelen anderhalf of twee voeten hoog, waer uit over en weêr dunne ribbetjes of ſteeltjes ſchieten, die aen beide zyden met langwerpige, ſpitſe, tegen over elkander ſtaende bladeren van eene geelachtig-groene kleur' voorzien zyn; de bloemen beſtaen uit vyf gele in 't rond geſchikte blaedjes; in hare plaets komen vliesachtige, kromme, platachtige zaedhuisjes, donker van kleur', eenige zaden inſluitende, die meeſtentyds naer druive-korrels gelyken, zwart of wit zyn, en onder elkanderen door kleene ſchutſels van een geſcheiden worden; deze zaedhuisjes worden *Folliculi Sennæ* genaemt; de wortel is dun en lang. Dees heeſter waſt in Ooſtindië, Egypten, Alexandrië, Perſië, Arabië, in zeer heete landen.

De tweede ſoort word genaemt

Senna Italica, *ſive foliis obtuſis*, C. B. Pit. Tournefort.
Sena noſtras, Cæſalp. Raii Hiſt.
Sena Italica, Park
Sena Florentina, J. B.

* Dees verſchilt van den voorgaenden, dat zyne bladers grooter, zenuwachtiger, en aen 't einde breed en ſtomp zyn; hy waſt in Italië en op verſcheide andere plaetſen van Europa.

By de Kooplieden vind men drie ſoorten van Zenebladeren; de eerſte en beſte van allen word *Zenebladers van Seide* genaemt, omdat ze te Seide in de Levant gekweekt is; of *Zenebladers van Palte*, omdat de Zenebladers, die uit de Levant komen, aen den Grooten Heer eene ſchatting geven, die de Turken *Palte* noemen.

De tweede ſoort word *Zenebladers van Alexandrië* of

* Zie Pl. XXI. Fig. 1.

of van *Tripoli* genaemt, omdat zy in dat land wast, zy is groen, ruuw, van weinig reuk; zy geeft minder verw als de vorige, en is van minder krachten.

De derde word genaemt *Zenebladers van Moccha*, omdat men ze van Moccha brengt, of *Zenebladers van Pique*, wegens de gedaente van hare bladeren, want zy zyn smal en spits als eene piek, en eens zoo lang als de oprechte Levantsche Zenebladers. Deze laetste soort is de slechtste.

De Levantsche Zenebladers zyn boven alle de andere te achten; men moet ze verkiezen versch, meest geheel of 't minst gebroken, van eene middelmatige grootte, zuiver, met de minste houtjes of doode bladeren daer onder gemengt, zacht in 't aenraken, geelachtig-groen, vrysterk van reuk, een weinig lymachtig en onaengenaem van smaek, en 't water sterk verwende.

Men gebruikt ook de zaedhuisjes *Folliculi sennæ* genaemt; deze moet men groot, versch, geheel, en van eene groenachtige kleur', naer 't geel trekkende, verkiezen.

De Zenebladers en hunne zaedhuisjes hebben veel olië en zout in zich.

Zy zuiveren 't lichaem door den stoelgang van de zwartgallige en andere vochten, als men ze in poeder of afweeksel gebruikt.

Senna, *seu Sena*, *quasi Sana*, omdat dit blad goed is om de gezondheit weder te geven.

SEPIA.

Sepia, in 't Fransch *Seche* of *Boufron*, in 't Nederduitsch *Spaensche Zeekat*, is een zeevisch, omtrent twee voeten lang, van dikte als eene groote Makreel, leelik, mismaekt, zeer naer den Veelvoet gelykende; op den rug is hy bedekt met eene soort' van schubbe of been, die zoo groot als de hand, in 't midden een duim dik, aen de zyden dunner, ligt, van boven hard, van onderen teêr of voos, broos, zeer wit, en een weinig ziltig van smaek is; men noemt het *os Sepiæ*, in 't Fransch *os de Seche*, in 't Nederduitsch *Zeeschuim* of *Visch been*; de Goud- en Zilver-smids gebruiken ze om 'er vormen tot lepels en vorken van te maken: dees visch heeft omtrent zyn' hals eene blaes of zak vervult met een vocht, zwarter dan inkt, dat hy in de zee, als hy vervolgt word, uitschiet, om zich voor 't gezicht der visschers te verbergen; hy heeft aen zyn hoofd als twee armen of snuiten vast, die hem dienen om te zwemmen, en te vatten 't geen hy krygen kan; behalven deze armen heeft hy nog zes kleene pooten boven op zynen snuit, die als een papegaeisbek gemaekt is, en twee onder aen, die grooter zyn. Hy leeft van kleene visschen. Men vind hem omtrent de stranden van den Oceaen en van de Middelandsche zee; hy is goed om te eten; te Bourdeaux, Lions, Nantes, en in verscheide andere steden van Vrankryk word hy opgedischt; de eijers van dezen visch zyn zoo groot als eene druif, en in eene groote meenigte als in een' tros by een gehoopt, en t'zamengehecht, donker-paers of zwartachtig van kleur'; yder ei is bedekt met een dik vlies of omwindsel, en door een bandje, dat een vinger breed lang is, ondersteunt; by aldien men deze eijers opent, eer zy droog zyn, ontdekt men het jong vischje zeer gemaklyk in zyn geheel, en men kan zonder vergrootglas zyne oogen, zyn lichaem, 't been dat hem bedekt, en reeds vry hard is, de zak of blaes, waer in 't zwarte vocht besloten is, en verscheide andere deelen van 't dier onderscheiden; deze eijers vind men aen de zeestranden in trossen zoo groot als druivetrossen; zy hebben bynaer geenen reuk noch smaek, en in 't droogen worden zy blaesachtig en zeer ligt. In de Geneeskunde gebruikt men de Vischbeenders; men vind ze van verscheide grootte, zelden gaen zy die van eene mans hand te boven; men moet de dikste, witste, ligtste, en broosste verkiezen.

Zy zyn afvegende, openende, opdroogende, goed om de vlekken van 't aengezicht weg te nemen, de tanden schoon te maken, de pis te verwekken, en om den steen en 't graveel afte dryven; de gift is van eene halve scrupel tot eene halve drachma.

De eijers van de Spaensche Zeekat bevorderen, als zy gegeten worden, de pislozing en de maendstonden.

Men heeft de Spaensche Zeekat *Sepia* genaemt, omdat zy als een' bloedigen etter of vocht, die zoo zwart als inkt is, uitschiet, welken de Grieken σηπεδόνα noemen.

SEPS.

Seps, *seu Sepedon*, is eene soort van Slang' omtrent drie voeten lang, en naermate dik; haer hoofd is breed, de bek spits; hare huid is aschverwig, en somtyds roodachtig met witte vlekken geteekent; zy heeft vier kromme tanden; haer staert is kort; zy onthoud zich in het gebergte van Syrië en op verscheide andere plaetsen; hare beet is zeer vergiftig, en veroorzaekt in korten tyd eene groote verrotting aen 't deel, waer op de dood volgt, by aldien men niet schielyk middelen in 't werk stelt; deze bestaen in het gekwetste lid sterk te binden boven de beet, zoo het

gebonden kan worden, 't hooſd van 't dier te verpletteren, en het op de wond te leggen; zyne lever en hart den lyder te eten te geven, en hem vlug zout van Adderen, of, by gebrek van dat, Theriaek te laten innemen: deze Slang heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy heeft de krachten van de Adder.

Seps, ſeu Sepedon, à σήπειν, putrefacere, omdat de ſteek van deze Slang' eene ſchielyke verrotting aen 't deel veroorzaekt.

SERINUS.

Serinus.
Gryllos.
Acanthis.
Spinus ligurinus.

In 't Franſch *Serin.*

Is een vogel van grootte als eene Muſch, en zeer aengenaem door zynen zang; hy komt voort in Vrankryk; doch men brengt 'er uit de Kanariſche Eilanden, die de beſte geacht zyn; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is, als men hem eet, goed voor de vallende ziekte.

De Franſche naem *Serin* komt, zegt men, van 't Franſch *Sereine*, in 't Nederduitſch *Meermin*, omdat dees vogel een zoet geluid, als dat van de Meerminne, geeft.

SERIPHIUM ABSYNTHIUM.

Abſynthium ſeriphium Gallicum, C. B. Pit. Tournefort.

Abſynthium ſeriphium vulgò dictum, Cam. in Matth.

Abſynthium ſeriphium Narbonenſe, Park.

Abſynthium ſeriphium tenuifolium maritimum Narbonenſe, J. B. Raii Hiſt.

Is eene ſoort van Zee-Alſem, of eene plant, die verſcheide, houtige, witte, takkige ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, voorzien met vele zeer ſyn geſneden bladeren, bleek-groen van kleur', ziltig en bitter van ſmaek; de bloemen en zaden zyn als die van den gemeenen Alſem: deze plant waſt by de Middelandſche zee, in Languedok, en in Provence; zy heeft veel olië en wezentlyk en vaſt zout in zich; ſommigen meenen, dat deze ſoort van Alſem de *Abſynthium Santonicum vulgare* zelve is; doch in den Koningklyken Tuin te Parys maekt men 'er eene onderſcheiden ſoort van.

Zy is goed om de maeg te verſterken, de vertering te helpen, de pis en de maendſtonden te verwekken, 't vergift te wederſtaen, als een afkookſel of afweekſel, of als eene conſerf gebruikt; men doet ze onder aerſſpuitingen tegen 't kolyk en tegen de wormen, ook legt men ze op den buik.

SERPENS.

Serpens.
Serpula.
Anguis.
Coluber.

In 't Franſch *Serpent* of *Couleuvre.*

In 't Nederduitſch *Slang.*

Is een kruipend gedierte of dat zonder pooten langs den grond kruipt; het is doorgaens een arm lang, rond, twee duimen dik, doch men vind 'er grooter, en kleener; zyn hoofd is plat, en gedrongen; de bek is met kleene ſcherpe tanden voorzien; de tong is lang, dun, ſyn, aen 't einde geklooft, zwartachtig van kleur'; deze tong ſchiet het uit met zoo eene groote kracht, dat zy zoo rood ſchynt als vuur; zyne huid is met verſcheide kleuren geteekent; het onthoud zich in de boſſchen, en in woeſte en ſteenachtige plaetſen; het leeft van planten, wormen, en muizen; daer zyn verſcheide ſoorten van; zy vervellen alle, en ſchudden hare huid in den Herſſt en in de Lente uit; hare beet is vergiftig en doodelyk, indien men die niet te hulp komt; de middelen daer tegen beſtaen in het gekwetſte deel boven de wond zeer ſterk te binden, zoo het gebonden kan worden, het gepletterde hoofd van het dier op de wond te leggen, zoodra het zal konnen geſchieden, den lyder zout van Adderen of Theriaek in te geven, en hem de lever en 't hart van de Slang' te laten eten; het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch, lever, en hart zyn zweetdryvende, goed om de kwaedaertigheit der vochten tegen te ſtaen, de afgaende koortſen te verdryven, het bloed te zuiveren, en de pis te verwekken; men laet ze droogen, en maekt ze tot poeder; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma.

Zyn vet is ontbindende, goed tegen de jigt, en om het gezicht te verſterken, als men 'er de kanten der oogen mede ſtrykt.

Op den *Cupferberg* in 't Hoogduitſch te kennen gevende Koperberg, vierentwintig uren van Stokholm in Zweden vind men Slangen, die van kleur'

kleur' als rood koper, yder omtrent een voet lang, een of twee duimen dik, weinig vergiftig, en met eene fchubachtige brooze huid bedekt zyn; het geen byzonderlyk in deze foort' van Slangen valt aen te merken, is, dat zy, wanneer men ze met een ftokje of ander hard lichaem ftaet, als glas breken, en gebroken zynde zich nog een' geruimen tyd bewegen even gelyk de andere Slangen, die men in ftukken gefneden heeft; by aldien zy fterven zonder dat zy geflagen zyn geweeft, blyven zy broos, totdat zy verrotten; de reden van hare broosheit meen ik deze te zyn, omdat zy zich met koperroeftige fappen of andere voedzelen onderhouden hebben, waer door hare zelfftandigheit, voornamentlyk aen de buitenfte zyde, buitengewoonlyk verdikt, en verhardt is geworden.

Serpens, *quod Serpat*; dit kruipend dier heeft men *Serpens* genaemt, omdat 't voortkruipt.

SERPYLLUM.

Serpyllum, in 't Franfch *Serpolet*, in 't Nederduitfch *Quendel*, *Wilde Thym*, *Onzer Vrouwe Bedftroo*, is eene plant, waervan verfcheide foorten zyn; doch ik zal hier alleen van die fpreken, welke de geachtfte, en in de Geneeskunde meeft in gebruik is; zy word genaemt

Serpyllum, Brunf. Trag. Fuch.
Serpyllum vulgare minus, C. B. Pit. Tournef.
Serpyllum minus, flore albo & flore purpureo, Tab.
Serpyllum vulgare, Dod. Ger.
Serpyllum vulgare repens, Cluf. Hift.

* Zy fchiet verfcheide kleene, vierkante, harde, houtachtige, lage, roodachtige, en een weinige ruige ftelen, waervan eenige eene hand hoogte regt op ftaen, andere langs den grond kruipen, en hier en daer zich aen de oppervlakte van de aerde door dunne vezels vaftheehten; de bladers zyn kleen, groen, en een weinig breeder dan die van de Thym; de bloemen waffen op de toppen der ftelen, zyn kleen, op de wys van een hoofdje gefchikt, purperachtig of wit van kleur'; yder der zelve is eene pyp van boven in twee lippen gefneden, en door een' kelk, die als een horentje gemaekt is, onderfteunt; als deze bloem is afgevallen, komen 'er bynaer ronde zaden te voorfchyn, die in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft, befloten zyn; de wortel is zeer fyn en vezelig: deze plant waft op onbebouwde, bergachtige, droge, ruwe, zand- en fteenachtige plaetfen, en op de velden; zy bloeit in de Meimaend, heeft een' zeer aengenamen reuk, en een' fcherpen fpeceryachtigen fmaek; zy heeft veel olië, die half fyn is, en vlug zout in zich.

Zy is openende, goed voor 't hoofd, tegen de opftygingen, verfterkt de maeg, wederftaet 't vergift, verwekt de maendftonden en de pislozing, is goed voor de vallende ziekte, en fuizelingen.

Serpyllum, *Grace*, ἕρπυλλος, *ab* ἕρπω, *ferpo*, omdat deze plant langs den grond kruipt.

SERRATULA.

Serratula, Dod. C. B. J. B. Raii Hift.
Serratula purpurea, Ger.
Serratula vulgaris, flore purpureo, Park.
Serratula tinctoria, Tab.
Jacea nemorenfis quæ Serratula vulgò, Pit. Tournefort.
Cerretta, five Serretta, Cæf.

* Is eene foort van *Jacea*, of eene plant, die uit haren wortel' langwerpige, breede bladers fchiet, grooter dan die van Betonie, aen de kanten getandt of uitgekerft, donker-groen van kleur'; haer fteel fchiet twee of drie voeten hoog op, is regt, vaft, gevoort, roodachtig, omtrent haren top zich in verfcheide takken verdeelende; die bladers dragen, als die van 't Schurftkruid ingefneden, en verfchillende van de benedenfte; de bloemen waffen op de toppen der takken, op kleene, langwerpige gefchubde hoofdjes vaft, makende yder een' tros purperachtige bloempjes, die van boven wyd uitgebreidt, en in riempjes gefneden zyn, gelyk in de andere foorten van *Jacea*; als deze bloem is afgevallen, komen 'er zaden in hare plaets, waervan yder met een pluisje voorzien is; de wortel is vezelig, en wat bitter van fmaek: deze plant waft in de boffchen, weiden, en op donkere en vochtige plaetfen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is wondheelende, goed tegen de kneuzingen, en voor die van eene hoogte gevallen zyn; zy ontbind het geronnen bloed, zuivert, droogt, en ftilt de pyn der ambeijen, als zy gekneuft, en daer opgelegt word: zy is ook goed voor de fcheurzelen; men gebruikt ze uit- en inwen-

* Zie Pl. XXI. Fig. 2.

* Zie Pl. XXI. Fig. 3.

inwendig; haren wortel geeft men in poeder in; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Serratula, *quaſi ſerra parva*, als of men zeide, *eene kleene zaeg*, omdat de bladers van deze plant' als eene kleene zaeg getandt zyn.

SESAMOIDES.

Seſamoides fructu ſtellato, Pit. Tourneſ.
Reſeda Linariæ foliis, C. B.

In 't Franſch *Seſamoïde*.

Is eene plant, die een' ſteel ſchiet anderhalf voet hoog, rond, en in takken zoo lang als eene hand verdeelt, die met zeer ſmalle, en lange bladeren als die van de *Linaria* bekleedt zyn; yder dezer takken eindigt op de wys van eene air, waeraen kleene moſchachtige, gerimpelde, bleeke of geelachtige bloemen vaſt zyn, waer op kleene vruchten volgen, die als roosjes gemaekt, ſtarwyze geſneden, en vol kleene bleeke zaden zyn; de wortel is een weinig lang en wit; deze plant waſt in warme, berg- en zandachtige landen, als op 't Pyreneeſch gebergte.

Zy word afvegende, en ontbindende geacht.

Seſamoides, *a Seſamo*, omdat men eenige overeenkomſt tuſſchen de ſoorten van de *Seſamoïdes* met de *Seſamum* gevonden heeft.

SESAMUM.

Seſamum, Dod. C. B J. B. Raii Hiſt.
Seſama, Cæſalp.
Sempſem, Alpino.
Digitalis Orientalis Seſamum dicta, Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Séſame* of *Jugeoline*.

* Is eene ſoort van Vingerhoedskruid, of eene plant, die een' ſteel of halm gelyk de Ferula ſchiet, anderhalf voet hoog, regt, ſtyf, dikker en takryker dan die van de Gierſt; de bladers zyn langwerpig, ſpits, dik, roodachtig-groen van kleur', ſommige getandt, andere geheel; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren; zy zyn groot, langwerpig, van boven wyd uitgebreidt, hebbende wegens hare gedaente eenige overeenkomſt met een' vingerhoed, wit van kleur'; in hare plaets komen gele vruchten; deze zyn hoekige doppen, waervan yder in twee huisjes verdeelt is, vol langwerpige of eironde, witte, mergachtige zaden, die oliachtig, zoet van ſmaek, en een weinig voedzaem zyn; door perſing krygt men 'er eene olië uit, die goed is om te eten en te branden. Deze plant waſt in Syrië, Kandië, Alexandrië, en Indië; zy geeft veel zaed.

De Egyptenaers gebruiken deze plant in eene ſtoving tegen 't zydewee, moeijelikheit in de ademhaling, tegen de oogontſteking, om de knoeſt-gezwellen te verzachten, en in aersſpuitingen tegen 't kolyk, om den buik te verzachten, en om de maendſtonden te verwekken.

Haer zaed word gelyk de Gierſt tot voedſel gebruikt; zy is goed om te bevochtigen, te verzachten, week te maken, te ontbinden, de pynen te ſtillen, en om 't zaed te vermeerderen.

Hare olië is verzachtende, ontbindende, en goed voor de zenuwen, uitwendig gebruikt.

Seſamum ſtamt af van *Sempſem*, een Egyptiſch woord, dat het zelve beteekent; in 't Griekſch noemt men ze Σήσαμον.

SESBAN.

Sesban, Alpin. & Cluſ. ad Garz.
Seban, *ſive Sesban Indicum*, Cam.
Seysban, Honor. Belli.
Galega Ægyptiaca, *ſiliquis articulatis*, C. B.

Is een Egyptiſche heeſter, zoo groot als de Myrtusboom, wiens takken regt, hol, en vol merg zyn; de bladers zyn kleen, langwerpig, ſmal, vettig, bleek-groen van kleur', hebbende eene kleene rib in hun midden; de bloemen zyn troswyze geſchikt en bynaer als die van de Brem; deze worden van peulen gevolgt, die langer dan een vinger, zeer ſmal en ſpits zyn, hebbende langwerpige zaden in zich, die eenigzins naer die van 't Griekſch Hooi gelyken, en ſcherp en prikkelende van ſmaek zyn; dees heeſter waſt in de heggen.

Het zaed verſterkt de maeg, helpt de vertering der ſpyzen, ſtuit de buikloopen en de maendſtonden, als het ingenomen word.

* Zie Pl. XXI. Fig. 4.

SESELI.

Seſeli Maſſilienſe, Ang. Dod.
Seſeli Maſſilienſe fœniculi folio, quod Dioſcoridis cenſetur, C. B.
Fœniculum tortuoſum, J. B. Pit. Tournef.
Seſeli Maſſilienſe folio fœniculi craſſiore, Adv. Lobel.
Fœniculum petræum, Tab.

In 't Franſch *Seſeli de Marſeille*, of *Fenouil tortu.*

* Is eene ſoort van Venkel, of eene plant, die een' ſteel ſchiet, welke een of anderhalf voet hoog, geſtreept, vol wit merg is, en zich, zoodra hy uit zynen wortel' komt, in verſcheide takken verdeelt, die ſtevig, gekronkelt, geknoopt, vry dik, en van een verſpreidt zyn; de bladers gelyken naer die van de Venkel, maer zy zyn wat dikker, korter, harder, en verder van malkanderen ſtaende, van kleur' bynaer als die van de Dille; op hare toppen draegt zy zonneſchermen, waer op kleene bloemen ſtaen van vyf rooswyze geſchikte blaedjes, wit of ſomtyds purperachtig van kleur'. Als deze bloem afgevallen is, word haer kelk eene vrucht, uit twee langwerpige zaden t'zamengeſtelt, die rondachtig op den rug, gevoort, platachtig aen de andere zyde, in gedaente die van de Venkel naerby komende, bleek-graeuw van kleur', zeer ſpeceryachtig van reuk, en zeer ſcherp van ſmaek zyn; de wortel is lang, ſomtyds een vinger dik, en wit. De geheele plant heeft een' ſterken en aengenamen reuk. Zy waſt op zandachtige plaetſen, in warme landen, als in Languedok, Provence, en om Marſeille; haer zaed word in de Geneeskunde gebruikt; men brengt het ons droog. Het moet van eene middelmatige grootte, verſch, zuiver, zwaer, van een' goeden reuk, ſcherp en ſpeceryachtig van ſmaek gekozen worden; het heeft veel fyne olië, en vlug zout in zich.

Het is inſnydende, verdryvende, openende, goed voor 't hoofd, om 't vergift te wederſtaen, voor de vallende ziekte en ſtuiptrekkingen.

Men gebruikt haren wortel tegen de zelve gebreken.

* Zie Pl. XXI. Fig. 5.

SIDERITIS.

Sideritis vulgaris, Ger.
Sideritis vulgaris hirſuta erecta, C. B.
Sideritis vulgaris hirſuta, J. B Rai Hiſt.
Sideritis, ſive Ferruminatrix, Ad. Icon.
Tetrahit, Lugd.
Herba Judaica, Geſn. Col.

In 't Franſch *Crapaudine.*

In 't Nederduitſch *Glidkruid.*

Is eene plant, die vierkante, ruige, geelachtige ſtelen ſchiet anderhalf of twee voeten hoog; de bladers ſtaen tegen malkanderen over langs de takken; zy zyn langwerpig, ruig, aen de kanten getandt of uitgekerft, gerimpelt, t'zamentrekkende en wat ſcherp van ſmaek; de bloemen zyn bekswyze, en als ringen of ſtralen en by verdiepingen langs de ſtelen geſchikt, wit van kleur' naer 't geel trekkende, en met roode ſtippen geteekent; yder verdieping dezer bloemen word van twee bynaer ronde bladeren ondersteunt, die dikwils als eene hanekam ingeſneden zyn, en van de andere bladeren, die lager waſſen, verſchillen; yder dezer bloemen is eene pyp, van boven in twee lippen geſneden, en door een' kelk, die als een horentje gemaekt is, ondersteunt. Als deze bloem is afgevallen, komen 'er vier langwerpige, zwarte zaden, die in een zaedhuisje, dat de bloeme tot een' kelk verſtrekt heeft, beſloten zyn; de wortel is houtachtig. Deze plant heeft een' reuk bynaer als dien van de Doove Netelen; zy waſt op ruwe, berg- en zandachtige plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, t'zamentrekkende, goed voor de ſcheurzelen, en wonden; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Sideritis, ἀπὸ σίδηρος, ferrum, omdat men meent, dat deze plant dienſtig is tot 't genezen der wonden, die door 't yzer gemaekt zyn.

Men noemt ze *Ferruminatrix* om de zelve reden.

Herba Judaica, omdat de Joden deze plant eertyds in de Geneeskunde in gebruik bragten.

SILEX.

Silex, in 't Franſch *Caillou*, in 't Nederduitſch *Keiſteen*, is eene ſoort van ſteen, harder dan Marmer, effen, glad, zacht in 't aenraken, vaſt, zwaer, en van verſcheide kleuren, die op verſcheide plaetſen, als in de mynen, op de bergen, in de aerdens met 't zand, en in de rivieren groeit; daer zyn verſcheide ſoorten van; men bereid ze met die dikwils gloeijende te maken, en in water of azyn uit te dooven, om ze murw te maken, dan wryft men ze.

De bereide Keiſteenen worden goed geacht tegen den ſteen, 't graveel, en om de verſtoppingen weg te nemen, als ze ingenomen worden; doch 't ſchynt my toe, dat zy eerder bekwaem zyn de ſteenen in 't lichaem te vermeerderen dan te verminderen; tot 't zuiveren der tanden gebruikt men ze met nuttigheit.

In 't land van Medoc in Guienne vind men eene ſoort van Keiſteen in 't zand, die zeer hard, glad, kriſtallyn, gemeenlyk zoo groot als eene hazelnoot of als eene muskaetnoot, wit, blinkende is, en die geſlepen zynde glinſtert als een diamant; ook maekt men 'er valſche diamanten van.

Silex komt van t Hebreeuwſche woord *Selag*, dat 't zelve beteekent.

SILIQUA, ſive CERATIA.

Siliqua edulis, C. B. Pit. Tournef.
Siliqua dulcis, ſive vulgatior, Park.
Siliqua arbor, ſive Ceratia, J. B. Raii Hiſt.
Pomis S. Joannis, Germanis & Belgis.
Ceratia ſiliqua, ſive Ceratonia, Ger.
Caroba officinarum, *Ceratonia*, Dod.
Cerata vel ſiliqua, Ad. Lob.
Ceraunia ſiliqua, Theophraſti.

In 't Franſch *Carouge*.

In 't Nederduitſch *St. Jansbrood*.

* Is een boom van eene middelmatige grootte, ſchietende vele groote, en wyd uitgebreide takken, voorzien met langwerpige bladeren, naer die van den Terpentynboom gelykende, doch zy zyn grooter, dik, vol aderen, en hard; de bloemen beſtaen doorgaens uit vyf helmſtyltjes, die uit de uitſnydſelen van den kelk voortkomen; als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene peul in hare plaets, die ſomtyds een voet lang, een duim breed, zeer plat, donker-rood van kleur', van eene mergachtige en als vleezige zelfſtandigheit, en overdwers met eenige deuken of holletjes voorzien is, in yder der welke een plat zaed gevonden word, dat vry wel naer dat van Caſſia gelykt, doch wat kleener is. Dees boom waſt in 't Koningkryk van Napels, op verſcheide plaetſen in Spanje, Kandië, en Ooſtindië; zyne peulen nog groen of zelfs ryp zynde hebben een' onaengenamen ſmaek; maer als men ze laet droogen, worden zy zoet en goed om te eten.

De bladers van 't St. Jansbrood zyn t'zamentrekkende.

De vruchten of drooge peulen zyn openende, goed voor de borſt, om de buikloopen te ſtuiten, en de pislozing te bevorderen, als zy in een afkookſel gebruikt, of gegeten worden; men trekt uit die, welke nog niet gedroogt zyn, een honigachtig ſap, dat men gebruikt tegen den hoeſt, de zode in de maeg, en om wat loslyvigheit te maken.

Siliqua, *à ξυλικὴ*, *lignoſa*, omdat vele peulen houtige baſten hebben.

Dezen boom heeft men *Siliqua* genaemt, omdat hy peulen of ſchellen, in 't Latyn *Siliqua* genaemt, tot zyne vruchten heeft.

Ceratonia, *Ceratia*, *Cerata*, *Ceraunia*, *à κέρας*, *cornu*, omdat de vrucht van 't St. Jansbrood bynaer de gedaente van een' horen heeft.

SILIQUASTRUM.

Siliquaſtrum, Caſt. Dur. Pit. Tournef.
Siliqua ſylveſtris rotundifolia, C. B.
Siliqua ſylveſtris & ſatua, & arbor amoris, Caſt.
Arbor Judæ, Bellonii.
Fabago, ſive Siliquaſtrum, Bellon. Geſn. hort.
Ceratia agreſtis, Eid.

In 't Franſch *Gainier*.

In 't Nederduitſch *Judas-Boom*.

Is een kleene boom of heeſter, ſchietende takken, die wyd van malkanderen ſtaen, en met een' donker-purperachtigen baſt' bedekt zyn; de bloemen waſſen, en ontluiken in de Lente voor zyne bladers; zy zyn van gedaente als die der peulvruchten, ſchoon, aengenaem, purperachtig, vele by een gehoopt, aen korte voet-

* Zie Pl. XXI. Fig. 6.

voetſteeltjes vaſt, en zwart, beſtaende yder uit vyf blaedjes, waervan twee, die onder aen de zyde ſtaen, de bovenſte in grootte overtreffen, geſchiedende het tegendeel in de bloemen der andere planten, die naer die der peulvruchten gelyken; zy zyn zoet, en wat zuurachtig van ſmaek; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er peulen of ſchellen in hare plaets, die omtrent een half voet lang, zeer plat, vlies- en purperachtig zyn, ſluitende in zich bynaer eironde, harde zaden, wat grooter dan die der Linzen; de bladers waſſen enkel en over en weder langs de takken, zyn rond als die van de *Aſarum*, doch veel grooter, vol aderen, van boven groen, van onderen witachtig. Dees boom waſt in warme landen by de beken, in de dalen, en heggens.

De peulen zyn t'zamentrekkende.

Siliquaſtrum, omdat de peul van dezen boom die van 't St. Jansbrood, *Siliqua* genaemt, in gedaente naerby komt.

Gainier, omdat zyne peulen als meſſeſcheeden gemaekt zyn.

SIMBOR.

Simbor mangianam, *ſive Cornu Alcis*, Bontii. Is eene Indiaenſche plant, die de gedaente van Elantshorenen zeer wel verbeeld; zy waſt naerby de zee, voornamentlyk in 't Koningkryk Bantam; men ziet 'er geen' anderen wortel aen als eene weeke voosachtige ſtoffe, waer uit zy voortkomt; om ze te doen groeijen is het niet noodig haer in de aerde te leggen, het zal genoeg zyn haer op een' ſteen of in 't hol van een' boom te plaetſen. Men zoude deze plant onder de ſoorten van *Sempervivum* konnen tellen, nademael zy in den winter zoo wel als in den zomer groen blyft; de bladers zyn die van onze witte Leliën gelyk, van eene ſlymerige zelfſtandigheit, en bitter van ſmaek.

Deze plant is weekmakende en ontbindende; zy maekt een open lyf, en dood de wormen, als men ze gekneuſt op den navel legt; men gebruikt ze ook in pappen om de koude gezwellen te verdryven.

SIMIA.

Simia.
Simius.

In 't Franſch *Singe.*

In 't Nederduitſch *Aep.*

Is een viervoetig dier, doorgaens zoo groot als een Hond, en ſomtyds grooter, bedekt met een vry dik hair, dat bruin, doch meeſt rosis, en naer 't groenachtig trekt; zyn wyfje word in 't Franſch *Guenon*, en zyn jong *Guenon* of *Guenuche* genaemt; hy heeft eenige overeenkomſt met den menſch, en aept hem naer zoo veel hy kan; zyne oogen, wenkbraeuwen, neusgaten, tanden, en ooren zyn als die der menſchen; aen zyne borſt heeft hy twee tepels als een menſch; zyne voorſte pooten zyn als armen en handen met vingeren en nagelen, die hy gebruikt bynaer als wy de onze; zyn ſtaert is lang; hy komt voort in de Ooſterſche Landen, in Lybië, Mauritanië, op 't gebergte *Caucaſus*, omtrent de Roode zee, in Egypten, Æthiopië, en Indië; daer zyn verſcheide ſoorten van, welke de oude Natuurkenners tot twee hoofdſoorten hebben gebragt, te weten in Apen met een' ſtaert, en in Apen zonder ſtaert; de eerſte noemden zy *Cercopitheci*, in 't Nederduitſch *Meerkatten*; die geenen ſtaert hebben, verſchillen alleenlyk van de eerſte hier in, dat zy van dat lid berooft zyn; deze laetſte worden doorgaens zeer groot; de Aep leeft van kruiden, tarw, ſpinnekoppen, en vruchten; hy drinkt wyn; als zyn wyfje jongen heeft, houd zy die in hare armen, en geeft ze de borſt, gelyk eene minne aen haer kind: dit dier is boosaertig en verraderlyk als 't niet getemt is; het ſchiet toe, en valt op eenig deel van 't lichaem aen, waer in het de tanden vry diep zet, om 't geheele ſtuk mede te nemen; het heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch is t'zamentrekkende.

Zyn hart gebraden en gegeten zynde meent men goed te zyn om 't geheugen te verſterken.

Zyn vet is ontbindende, en goed voor de zenuwen.

In Braſilië, en op verſcheide andere plaetſen in Indië vind men eene ſoort van kleenen Aep, in 't Franſch *Sagouin*, in 't Nederduitſch *Braſiliaenſche Meerkat* genaemt; dees is zoo groot als een Inkhorentje, zyn hair is doorgaens geelachtig, ſomtyds graeuw of geſchakeert; dit dier is van zoo een' teêren aert, dat de minſte koude het doet ſterven.

In Braſilië vind men nog eene andere ſoort van kleenen Aep, dien de Inwoonders *Macag* noemen; hy is grooter dan de even voornoemde, en zyn hair is bruiner; dit dier weent altyd, en aept alles naer, dat hy ziet doen, gelyk de andere Apen.

Daer is nog eene ſoort van kleenen Aep in 't Franſch *Sapajou* genaemt, die zeer fraei is;

zyne lichaems geſtalte is kleen en teêr bynaer als die van een kleen Inkhorentje, hy is bedekt met een ros of geelachtig hair; zyn aengezicht is doorgaens wit, zyne kin zwart, en de oogen zyn zeer groot; hy is vlug, aengenaem en ſtreelende, vriendelyk, doch diefachtig; hy is alzoo koudelyk als de *Sagouin*; men vind 'er op 't Eiland Cayenne in Nieuw Vrankryk, en op verſcheide andere plaetſen van Amerika.

De vader Lodewyk le Comte Jeſuit verhaelt, in zyne * Gedenkſchriften van den tegenwoordigen ſtaet van China, dat hy, van China naer de Kuſt Coromandel trekkende, in de engte of ſtraet van Malakka, groote Apen gezien had, die ten minſten vier voeten hoog zyn, en natuurlyk op hunne achterſte pooten loopen, die zy een weinig buigen gelyk een hond, dien men heeft leeren danſen; zy gebruiken, zegt hy, gelyk wy, hunne beide armen; hun aengezicht is bynaer zoo wel gemackt, als dat van de Wilden aen de Kaep de Goede Hoop; maer 't lyf is geheel met eene witte, zwarte of graeuwe wolle bedekt; voor 't overige is 't geſchreeuw van dezen Aep volkomentlyk als dat van een kind; zyne uiterlyke daden zyn zoo menſchelyk, en zyne driften zoo levendig en kennelyk, dat ſtomme menſchen hunne gevoelens en wil naeuwlyks beter konnen uitdrukken; voor al ſchynt hy van een' zeer minzieken aert te zyn om zyne genegenheit aen de menſchen, die hy kent en bemint, te toonen, omvat en kuſt hy ze met zulk eene blydſchap, dat 't wonderlyk is. Zy hebben nog eene beweging, die men in geen dier vind, en den kinderen zeer gemeen is, te weten, van blydſchap of ſpyt met de pooten te ſtampen, als men hen geeft of weigert 't geen zy met eene ſterke drift begeren; hunne ligt- en vlugheit is ongelooflyk; het is niet alleen vermaeklyk, maer bynaer wonderlyk hen langs het touwwerk van een ſchip te zien loopen, alwaer zy ſomtyds ſpelen, als of zy van het ſlingeren op de koord hun byzonder werk gemaekt hadden, of gelyk onze Koordedanſers om 't gezelſchap te vermaken waren betaelt geweeſt; dan eens aen eenen arm hangende ſlingeren zy heen en weêr als achteloos om zich te beproeven, en draeijen vervolgens ſchielyk en zeer ſnel rondom het touw, als een rad of ſlinger, dat men aen den gang geholpen had; dan eens het touw met hunne vingeren, die zeer lang zyn, beurtelings vattende, en hun lichaem in de lucht latende hangen, loopen ze uit al hunne macht van het eene einde naer 't andere, en komen met de zelve ſnelheit wederom; geene gedaente is 'er, of zy nemen ze aen, en geene beweging, of zy verrichten ze, dan eens boogswyze zich neêrleggende, dan als een kloot in een rollende, dan met handen, pooten, en tanden ergens aen blyvende hangen, volgens de verſcheide aperyen, die hun eigenzinnig denkbeeld hun oplevert, en die ze op de vermaeklykſte wys uitvoeren: doch hunne vlugheit, om van 't eene touwwerk op 't andere, dertig of vyftig voeten van elkander ſtaende, te ſpringen, ſchynt nog wonderlyker; ook om 'er ons nog meer in te vermaken, zonden wy 'er vyf of zes ſcheepsjongens op af, die in deze ſoort' van oeffening' bedreven, en zelfs gewoon waren langs 't touwwerk te loopen, en te klauteren; dan maekten onze Apen, om deze jongens naer te doen, zulke wonderlyke ſprongen, en lieten zich zoo behendiglyk langs de maſten, ree, en het touwwerk van 't ſchip af, dat zy eerder ſchenen te vliegen dan te loopen, zoo zeer overtreft hunne vlugheit alles, dat wy in de andere dieren gewaer worden.

* Tom. 2. Lett. 6.

Simia, *Simius*, *à σιμὸς*, *ſimus*, *platneus*, omdat de Aep een' platten neus heeft.

Cercopitheci, *à κέρκος*, *cauda*, *& πίθηκος*, *Simia*, als of men zeide, *Simia caudata*, Aep met een' ſtaert.

SIMIA MARINA.

Simia marina Æliani.

In't Franſch *Singe de mer.*

In't Nederduitſch *Zee-Aep.*

Is een lange kraekbeenige viſch, in zyn wezen en kleur' naer een' Aep gelykende; hy is bedekt met eene ſchael zoo hard als die van eene Schildpadde; dees viſch komt voort in de Roode zee, waerin hy zoo ſnel zwemt, dat hy ſchynt te vliegen; men weet niet, dat hy in de Geneeskunde van eenig gebruik zy.

SINAPI.

Sinapi, in 't Franſch *Moutarde*, in 't Nederduitſch *Moſtaert*, is eene plant, waer van drie voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Sinapi, Ang. Ger. Dioſcor.
Sinapi rapi folio, C. B. Pit. Tournef.
Sinapi ſativum, Ger.

Sinapi

Sinapi ſiliquâ latiuſculâ glabrâ, ſemine ruſſo, ſive vulgare, J. B. Raii Hiſt.
Sinapi hortenſe, Cord. in Dioſc.
Sinapi ſativum prius, Dod.
Sinapi ſativum rapi folio, Park.

* Zy ſchiet bladers, die van de Rape gelyk, doch kleener en ruwer; de ſteel groeit vier of vyf voeten hoog, is rond, ruig, in verſcheide takken verdeelt, en voorzien met kleene gele bloemen, die uit vier blaedjes beſtaen, en kruiswyze geſchikt zyn; als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er peultjes in hare plaets, die vry kort, hoekig en ſpits zyn, vervult met bynaer ronde, roſſe of zwartachtige zaden, van een' ſcherpen en bytenden ſmaek; de wortel is houtachtig, broos, wit, en met vezelen voorzien.

De tweede ſoort word genaemt

Sinapi Apii folio, C. B. Pit. Tournef.
Sinapi primum, Fuch.
Sinapi album, Ger.
Sinapi ſativum, Lugd.
Sinapi ſiliquâ hirſutâ ſemine albo vel ruſſo, J. B. Raii Hiſt.

Zy ſchiet een' takryken, ruigen, ledigen ſteel, twee voeten hoog; de bladers zyn als die van de Rape, geſnippelt, voornamentlyk de onderſte, voorzien met hairtjes en kleene doornen; de bloemen zyn gelyk als die van de voorgaende ſoort', doch aen langer voetſteeltjes vaſt, van een' aengenamen reuk; als de bloemen voorby zyn, volgen 'er ruige ſpitſe peultjes, vol bynaer ronde, witte, ſcherpe zaden; de wortel is enkel, eene hand lang, een vinger dik, houtachtig, wit, met verſcheide lange vezelen voorzien; deze twee ſoorten van Moſtaert kweekt men op de akkers en in de tuinen.

De derde ſoort word genaemt

Sinapi ſylveſtre, Dod. Lugd.
Sinapi tertium, Matth. Caſt.
Sinapi Erucæ folio, C. B. Pit. Tournef.
Eruca, ſive Rucula marina minor & *Sinapi* 9. Trag.

Deze verſchilt van de tamme Moſtaert hier in, dat zy kleener is, dat hare bladers naer die van de Rakette gelyken, en dat haer zaed roodachtig is; zy waſt op ruwe, ſteenachtige, vochtige, en aen 't ſtrand gelegen plaetſen.

De Moſtaertzaden hebben veel wezentlyk zout en olië in zich; men gebruikt ze in de Geneeskunde.

Zy zyn inſnydende, verdunnende, openende, goed om den etens luſt te verwekken, 't ſlym te verdunnen, den ſteen in de nieren te vergruizen; men gebruikt ze in de derdendaegſche koorts', droefgeeſtigheit, tegen de ſcheurbuik, om het niezen te bevorderen, de gezwellen te verdryven, en de ettergezwellen te doen rypen; men gebruikt ze tot poeder gemaekt uit- en inwendig; hier van legt men op de ſchouderbladen, waer op men koppen met ſchervingen gezet heeft, om den lyder lam of beroert zynde wakker te maken; dit noemt men *ſinapiſmus*; het werkt zeer ſterk.

Uit het wel geſtooten Moſtaertzaed perſt men eene olië, die goed is in de lamheit, en om de koude gezwellen te verdryven.

Sinapi, σίναπι, à σίνειν ἄπας, omdat 't Moſtaertzaed door zyn' ſterken reuk pyn aen de oogen veroorzaekt; of *Sinapi, quaſi σίναν νάπυ*, omdat zyne bladers naer die van de Stek-Raep gelyken.

Het Franſch *Moutarde, à muſto*, *moſt*, & *ardere branden, quaſi muſtum ardens*, omdat men geſtampt Moſtaertzaed onder half verdikten moſt mengt, om eene ſoort van vloeibaer ſcherp en bytend of heet deeg te maken, datmen *Moſtaert* noemt, en in de ſauſen gebruikt om den etens luſt te verwekken.

Deze Moſtaert word voornamentlyk te Dijon en te Angers gemaekt, van waer men ze in kleene vaetjes geheel Vrankryk doorzend; men zoude ze te Parys alzoo goed konnen maken, maer men heeft 'er de witte Moſtaert, die van wel geſtooten Moſtaertzaed met wat meel en azyn gemengt gemaekt word, liever; zy is heeter van ſmaek dan die met moſt gemaekt word.

SISARUM.

Siſarum, Dod. Ger.
Siſarum Germanorum, C. B. Pit. Tournefort.
Siſarum multis, J. B. Raii Hiſt.
Siſer ſativum, Fuch.
Siſer Germanicum, Cæſalp.
Siſer vulgare, Park.

In 't Franſch *Chervi*.

In 't Nederduitſch *Suikerwortel*.

* Zie Pl. XXI. Fig. 7.

Is eene plant, die omtrent twee voeten hoog groeit; hare bladers zyn als die der Pinxternaken, vele aen eene ribbe vaſt, maer kleener, groener en zachter in 't aenraken, en aen de kanten een weinig gefchaert; de bloemen wasfen als zonnefchermen op de toppen der ſtelen, en zyn kleen, welriekende, doorgaans uit vyf roosswyze geſchikte blaedjes t'zamengeſtelt; deze bloemen worden van kleene vruchten gevolgt, beſtaende yder uit twee langwerpige zaden, die wat grooter dan die van de Peterfelie, ſmal, op den rug gevoort, en donker van kleur' zyn; hare wortels zyn knollen eene hand lang, een vinger dik, zacht, en ligt te breken, aen eene knoeſt of hoofd vaſt, wit van kleur', zoet van ſmaek, en goed om te eeten; men gebruikt ze in de keukens. Deze plant word in de moestuinen aengekweekt; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is openende en wondheelende; zy verwekt 't zaed.

SISYMBRIUM.

Siſymbrium ſylveſt. Cæſalp.
Siſymbrium aquaticum foliis in profundas lacinias diviſis, ſiliquâ breviori, Pit. Tournort.
Raphanus aquaticus foliis in profundas lacinias diviſis, C. B.
Raphanus aquaticus, Ger. Park.
Raphanus ſylveſtris cum ſiliquis curtis, Raii Hiſt.
Raphanus aquaticus Tabernæ montani, J. B.
Radicula ſylveſtris, Dod

In 't Nederduitſch *Wilde Radys.*

* Is een watergewas, dat holle, gevoorde, ſomtyds roodachtige ſtelen ſchiet drie voeten hoog; de bladers zyn langwerpig, ſpits, diep geſnippelt, getandt, en over en weêr langs hunnen ſteel geſchikt; de bloemen waſſen op de toppen der takken, door lange en dunne voetſteeltjes ondersteunt, beſtaende yder uit vier kruiswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er een kleen kort peultje in de plaets, van binnen in twee huisjes verdeelt, die bynaer ronde zaden inſluiten; de wortel is langwerpig, een pink dik, wit, ſcherp, prikkelende; dit gewas groeit in de moeraſſen, of watergrachten, en in de rivieren, het bloeit doorgaens in de maenden Juny en July; de wortel is in de Lente goed, om te eten; ſommigen gebruiken hem in de plaets van Radys. De geheele plant heeft veel wezentlyk zout, waterdeelen en olië in zich.

Zy is zeer openende, afvegende, goed om de pis afteztten, den ſteen der nieren en blaes' te vergruizen en afstedryven, tegen het nierwee, ſcheurbuik, en waterzucht, als zy ingenomen word.

Siſymbrium, ἀσίον, ſium, σ' ὄβρος, omdat dit gewas op waterachtige plaetſen groeit.

* Zie Pl. XXI. Fig. 8.

SISYRINCHIUM.

Siſyrinchium, Park.
Siſyrinchium majus, Ger.
Siſyrinchium majus, flore luteâ maculâ notato, C. B. Pit. Tournefort.
Siſyrinchium majus, Dod.
Siſyrichion majus vel primum, Cluſ. Hiſp.
Iridi bulboſæ affinis Siſyrinchium majus, J. B.

Is eene plant, die naer de Liſch gelykt; zy ſchiet twee of drie lange, ſmalle, groene, weeke bladers; de ſteel is regt, rond, vaſt en bynaer een voet hoog, dragende op zynen top drie of vier bloemen, naer die van de Liſch gelykende, de eene na de andere opengaende, ſchoon, fraei voor 't gezicht, blaeuw van kleur', met eenige gele vlekjes geſpikkelt, en vry aengenaem van reuk; deze bloemen zyn van een' korten duur; in hare plaets komen langwerpige vruchten, die bynaer ronde, kleene, roodachtige zaden inſluiten. Haer wortel beſtaet uit twee bollen, die op elkander liggen als die van de *Gladiolus*, en is van buiten zwart, van binnen wit, zoet van ſmaek, en goed om te eten: deze plant waſt in warme landen, op bergachtige en vochtige plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Haer wortel is, als hy gegeten word, windbrekende, en goed om de krimpingen in den buik te ſtillen.

Siſyrinchium, a σὰς, ſus, σ ῥύγχος, roſtrum, als of men zeide, *Varkensſnuit*, omdat de Varkens met hunnen ſnuit in de aerde vroeten, om den wortel van deze plant', waer op zy zeer verlekkert zyn, te zoeken.

SIUM.

Sium, Cord. Hiſt. Geſ. hort. Dod.
Sium verum, Matth.
Sium, ſive Apium paluſtre, foliis oblongis, C. B. Pit. Tournefort.

Sium

Sium, ſive Laver Dioſcoridis, olusatri folio, ſive aquatica paſtinaca, Ad. Lob.

In 't Franſch *Berle.*

In 't Nederduitſch *Water-Eppe.*

* Is eene plant, die dikke, gevoordè, hoekige, holle. ſtelen ſchiet, vier of vyf voeten hoog, van boven in eenige takken zich verdeelende; de bladers zyn by paren langs eene rib geſchikt, die met een enkel blad eindigt: yder der zelve is langwerpig, dik, en aen de kanten getandt; de bloemen waſſen op zonneſchermen of kroonen aen de toppen der takken, beſtaende yder uit vyf witte rooswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er zaden te voorſchyn, die twee aen twee t'zamengevoegt, kleen, op den rug rondachtig en gevoort, en aen de andere zyde platachtig zyn: hare wortels zyn kleen, vezelachtig, en zwart; de geheele plant heeft een' leemachtigen reuk. Zy waſt op waterryke plaetſen, aen de kanten der beken; zy heeft veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich.

Zy is zeer openende, en goed om den ſteen in de nieren en blaes' te vergruizen, de pis en maendſtonden aftezetten, de baring te bevorderen, den roodeloop te ſtuiten, en tegen de ſcheurbuik, als zy gegeten of in afziedſel gebruikt word.

Sium, a σείω, quatio, omdat deze plant bynaer altyd in beweging is, wordende door den wind heen en weêr geſchudt.

SMARAGDUS.

Smaragdus.
Praſinus.

In 't Franſch *Emaraude.*

In 't Arabiſch *Zamarrut.*

In 't Perſiaenſch en Indiaenſch *Pachée.*

In 't Nederduitſch *Smaragd.*

Is een ſchoone, doorſchynende, groene, blinkende, ſchitterende, edele ſteen, van eene middelmatige hardigheit; daer zyn twee ſoorten van, eene Ooſterſche en eene Weſterſche.

* Zie Pl. XXI. Fig. 9.

De eerſte is de hardſte, ſchoonſte, en meeſt geachte; deze verbeeld door hare aengename en vervrolykende kleur de groenheit der weiden, en vervult de oogen met een ſterk ſchitterend licht; zy word tot ons uit Ooſtindië gebracht.

De tweede kan in twee ſoorten onderſcheiden worden, in eene Peruviaenſche, en in eene Europeeſche; de Peruviaenſche heeft eene zeer ſchoone en zeer aengename groene kleur, maer ſtraelt niet gelyk de Ooſterſche, en is dikwils met kleene groenachtige wolken vervult; deze waſt in Peru overvloedig en vry groot.

De Europeeſche is de weekſte, ſchittert het minſt, en word de ſlechtſte van allen geoordeelt; deze waſt in Cypren, Bretagne, en op verſcheide andere plaetſen.

Men moet de Ooſterſche Smaragden verkiezen van grootte bynaer als hazelnoten, zuiver, doorſchynende, helder, blinkende, en van eene ſchoone ſchitterende groene kleur'.

De Weſterſche Smaragden zyn doorgaens veel grooter dan de Ooſterſche; men vind 'er, die breeder zyn dan de palm van de hand; men moet de hardſte, ſchoonſte, en meeſt ſchitterende verkiezen.

De Ooſterſche en Weſterſche Smaragden zyn goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, de al te ſcherpe vochten te verzachten, wanneer zy zeer fyn gewreven, en ingenomen worden. De gift is van zes greinen tot eene halve drachma; men meent, dat zy het vergift en de kwaedaertigheit der vochten wederſtaen, de baring verhaeſten, en goed tegen de vallende ziekte zyn, wanneer zy als een draegmiddel gebruikt worden; doch deze laetſte krachten beſtaen alleen in de inbeelding'.

Smaragdus, a σμαράσσειν, ſplendere, omdat dit edel geſteente zeer ſterk glinſtert.

SMARIS.

Smaris, is eene ſoort van Haring, of een kleene, witte zeevisch, dien men te Marſeille *Hiaret*, als of men zeide *kleene Haring*, en in Spanje en in Languedoc *Picarel* noemt, omdat hy, gelyk de andere Haringen gerookt zynde, de tong prikkelt als men hem eet; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed om de melk der minnen te bevorderen, en tegen de beet der dolle honden en ſchorpioenen, wanneer hy in een afziedſel gebruikt of gegeten word.

Zyn

Zyn hoofd gebraden of gebrandt, en tot poeder gemaekt is goed om de wonden, daer op geſtrooit zynde, te zuiveren, en 't welig vleeſch in de zelve te verteren.

Smaris, ἀμαίρω, candidus ſum, omdat dees viſch wit is; hiervan komt het, dat men de bleeke menſchen in 't Latyn *Smarides* noemt.

SMECTIS TERRA.

Smectis.
Smecten.
Terra Saponaria ex Muſeo Wormiano.

Is eene ſoort van leemachtige, vette en zeepachtige aerde, die men in Engeland vind, en waervan de Engelſchen zich bedienen om 't linnen te zuiveren; zy is vaſt, hard, zwaer, den ſteen in vaſtheit naerby komende, van verſcheide kleuren, nu graeuw, witachtig, met zwartte vlekken doorzaeit, dan ſaffraenverwig; eenige Schryvers plaetſen ze onder de ſoorten van *Galactites*.

Zy is t'zamentrekkende.

SMILAX ASPERA.

Smilax aſpera, Dod. Ger. J. B. Raii Hiſt.
Smilax aſpera fructu rubente, C. B. Pit. Tournefort.
Smilax aſpera fructu rubro, Park.
Smilax aſpera fructu rutilo, Cluſ. Hiſp.
Volubilis aſpera, Lonic.

In 't Nederduitſch *Stekende Winde.*

Is eene plant, die verſcheide lange, harde, gevoorde, rankachtige, takryke, buigzame ſtelen ſchiet, die met doornen en klaeuwiertjes voorzien zyn, en in de heggens ſlangwyze voortloopen, klimmen, en rondom de naeſtbyſtaende heeſters zich winden en vaſt hechten; de bladers waſſen van wydte tot wydte enkel, en zyn groot, breed als die van Klim, maer zonder hoeken, dik, hard, vol ribben, ſpits, met doornen voorzien, en met witte vlekken geteekent: de bloemen waſſen op de toppen der takken by kleene trosjes, en zyn wit, welriekende, kleen, beſtaende yder uit zes ſtarwyze geſchikte blaedjes. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er ronde vruchten als druiven in hare plaets, die week, rood of donkergeel van kleur' zyn, bevattende yder onder hare ſchel een of twee of drie ronde, gladde zaden, die zacht in 't aenraken, van buiten donkerrood, van binnen wit, laf en onaengenaem van ſmaek zyn. Haer wortel is lang, een weinig geknoopt, hard, en verdeelt zich in verſcheide kleene takken. Deze plant waſt op ruwe, onbebouwde plaetſen, by de heggens, aen de kanten der wegen, op de bergen, in de dalen, voornamentlyk in warme landen; zy bloeit in de Lente; hare vrucht word op 't einde van den Zomer ryp; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is opdroogende en zweetdryvende, goed om't vergift te weêrſtaen.

Smilax, à σμάω, rado, ik ſchrap, omdat deze plant heel ſcherp is; of *Smilax* is de naem van een zeker kind, dat, volgens de Herſcheppingen van Ovidius, in deze plant verandert werd.

S M Y R I S.

Smyris lapis, in 't Franſch *Emery* of *Pierre d'Emery*, in 't Nederduitſch *Amaril*, is eene ſoort van *Marcaſita*, of een harde ſteen, waervan drie ſoorten zyn.

De eerſte en de meeſt geachte word *Spaenſche Amaril* genaemt, omdat men ze in de goud en zilvermynen van Peru, en van verſcheide andere plaetſen in Nieuw Spanje vind; zy is roodachtig, en met goude en zilvere aderen of ſtippen doorzaeit. Deze ſoort van Amaril is zeer zeldzaem, omdat de Koning van Spanje de zelve, wegens 't goud, dat zy in zich heeft, verboden heeft te vervoeren.

De tweede is effen, en rood, maer heeft noch zilver noch goud in zich; zy groeit in de kopermynen.

De derde is gemeene Amaril; deze is zwartachtig, en waſt in de yzermynen; in Engeland maekt men ze tot poeder, door middel van zekere daer toe gemaekte molens, dat in vyzelen niet zoude konnen geſchieden, wegens de groote hardheit van dezen ſteen, want men eerder de vyſels breken zoude, dan hem tot poeder krygen; de tot poeder gemaekte Amaril dient om wapens, meſſen, en ſpiegelglazen te polyſten. Men verkieſt hem tot poeder gemaekt, zuiver, en ſchoon.

Dezen Amarilſteen of geheele Amaril moet men zuiver en hoog van kleur' verkiezen.

Alle deze ſteenen worden gebruikt om edele geſteentens, keijen, glas, en marmerſteen te ſnyden en te zuiveren.

De Amaril word in de Geneeskunde niet gebruikt; ſommigen meenen, dat de tot poeder ge-

gemaekte goed zoude zyn om de tanden ſchoon te maken, doch ik zoude vreezen, dat zy daer door zouden bedorven worden.

De ſtoffe, die van de ſlypſteenen der Diamantſlyperen in de gedaente van ſlyk valt, heeft gepoederd Amaril in zich; men laet deze ſtoffe droogen, en men noemt ze in 't Franſch *Potée d'Emery.*

Smyris, *à σμάω*, *tergo*, *purgo*, omdat dees ſteen gebruikt word om verſcheide ſtoffen te zuiveren, en te polyſten.

SMYRNIUM.

Smyrnium Matthioli, Ic. Valgr. Pit. Tournefort

Hippoſelinum, Ger. emac.

Hippoſelinum, *ſive Smyrnium vulgare*, Park.

Hippoſelinum Theophraſti, *vel Smyrnium* Dioſcoridis, C. B.

Macerone, *quibuſdam Smyrnium ſemine magno & nigro*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Maceron.*

Is eene plant, die takryke, gevoorde, en een weinig roodachtige ſtelen ſchiet drie voeten hoog; de bladers gelyken naer die van de Eppe, maer zy zyn grooter, in rondachtiger deelen ingeſneden, ſpeceryachtig van reuk, en bynaer als de Peterſelie van ſmaek; de takken eindigen met zonneſchermen, waer op kleene witte bloemen ſtaen, yder uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes t'zamengeſtelt. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er zaden in hare plaets, die twee aen twee t' zamen gevoegt, dik, bynaer rond, gevoort, zwart, en bitter van ſmaek zyn; haer wortel is tamelyk lang, dik, wit, met een ſcherp en bitter ſap vervult, dat in reuk en ſmaek de *Myrrha* eenigzins naerby komt. Deze plant waſt op beſchaduwde en moeraſſige plaetſen, op de rotſen, by de zee; zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich; in de Geneeskunde gebruikt men voornamentlyk haren wortel en haer zaed.

Zy zyn openende, goed om de pis en de maendſtonden te verwekken, de baring te bevorderen, tegen de heupjigt, windkolyk en aêmborſtigheit, als zy in een afziedſel gebruikt worden.

Smyrnium, *à σμύρνα*, *myrrha*, omdat de wortel van deze plant' eenen reuk en ſmaek heeft, die van de *Myrrha* naerby komende; of omdat uit den wortel' van deze plant', die de Ouden *Smyrnium* genaemt hebben, door de inſnydingen, die men 'er in deed, een vocht vloeide, dat de *Myrrha* zeer gelyk was.

Macerone is een Italiaenſch woord, dat men meent eene bederving van *Macedonium* te zyn, omdat men deze plant eertyds te onrecht *Peſroſelinum Macedonicum* noemde.

SOLANUM.

Solanum vulgare, Park.

Solanum hortenſe, Dod. Ger.

Solanum officinarum acinis nigricantibus & fuſcis, C. B.

Solanum hortenſe, *ſive vulgare*, J. B. Raii Hiſt.

Solanum nigrum vulgare, Cord. Hiſt. Pit. Tournefort.

Solatrum.

Strychnos.

In 't Franſch *Morelle.*

In 't Nederduiſch *Nachtſchade*, *Naſcaije.*

* Is eene zeer gemeene plant, die eenen takryken ſteel ſchiet omtrent anderhalf voet hoog; de bladers zyn langwerpig, ſpits, vry breed, zacht, zwartachtig of donker-groen, ſommige geheel, deze hoekig, andere getandt, laf en grasachtig van ſmaek, en met groen ſap vervult: de bloemen zyn roosjes doorgaens met vyf punten ingeſneden, wit van kleur', hebbende in haer midden gele ſtampertjes; op deze bloemen volgen vruchten, die zoo groot als Jeneverbeziën, rond, en in 't begin groen zyn, doch onder 't rypen week, zwart, en vol ſap worden; men vind daer in eenige kleene, doorgaens platachtige, gele zaden; hare wortels zyn lang, dun, vezelig en witachtig; deze plant waſt langs de wegen, tegen de heggens, in de hoven; zy heeft veel waterdeelen en olië, weinig zout in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, ontbindende, een weinig verdoovende, en t' zamentrekkende; men gebruikt ze uitwendig om de vochten te verdikken, en te ſtremmen, tegen de roos, hair- en daeuwworm, jeuktens der huid, ontſtekingen, en kankers; en als men hare bladers niet groen heeft, gebruikt men 't gediſtilleerde water van Nachtſchade in hunne plaets.

Solanum, *a ſolari*, *verzachten*, *verſterken*, omdat deze plant verſterkt, en de vochten verzacht.

Morelle komt van *Moor*, als of men zeide *Plant, wier vrucht zoo zwart als een Moor is.*

SOL-

* Zie Pl. XXI. Fig. 10.

SOLDANELLA.

Soldanella, Ges. Dod. Lon.
Soldanella marina, Ger. Eyst.
Convolvulus maritimus nostras, Mor. hist. Pit. Tournef.
Soldanella maritima minor, C. B.
Brassica marina, sive Soldanella, J. B. Raii Hist.
Soldanella vulgaris, sive Volubilis marina, Park.

In 't Fransch *Soldanelle*, of *Chou marin*.

In 't Nederduitsch *Zee-Winde*, *Sautenelle*.

* Is eene soort van *Convolvulus*, of eene kleene plant, die teêre, buigzame, rankachtige, roodachtige, en langs den grond slangwyze voortkruipende stelen schiet; de bladers zyn bynaer rond, glad, blinkende, die van de kleene *Chelidonia* gelyk, maer dikker, met een melkachtig sap vervult, en aen lange stelen vast; hare bloemen zyn klokjes met omgekrulde kanten als in de andere soorten van Winde, purperachtig van kleur'. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er in hare plaets bynaer ronde, vliesachtige vruchten te voorschyn, die hoekige, zwarte, of witte zaden insluiten; hare wortels zyn dun en vezelachtig; de geheele plant is bitter en wat ziltig van smaek; zy wast by de zee, en bloeit in den zomer; men laet ze met haren wortel' geheel droogen, en zend ze ons over.

Men moet ze versch, geheel of zoo min gebroken als 't mogelyk is verkiezen: zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy zuivert de weivochten door den stoelgang; men gebruikt ze tegen de waterzucht, lamheit, miltziektens, scheurbuik, en vloeijingen: de gift is van eene scrupel tot eene drachma.

SOLEA.

Solea, *Lingulata*, in 't Fransch *Sole*, in 't Nederduitsch *Tong*, is een langwerpige, platte zeevisch, die in gedaente naer de zool van eenen schoen gelykt, en op de visschmarkten vry wel bekent is; men ziet 'er van verscheide grootte of soort'; hunne schubben zyn zeer vast op hunnen rug, graeuw van kleur', en somtyds met vlekken geteekent, die oogen verbeelden; hun vleesch is vast, wit, lekker, en ligt te verteren; dees visch is van sommigen om des zelfs voortreffelykheit of aengenamen smaek *Perdix marina*, of *Zee-Patrys* genaemt: hy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het hoofd van de Tong' gedroogt en tot poeder gemaekt is goed tegen den steen, en graveel, en de scheurbuik; de gift is van eene scrupel tot eene drachma.

Solea, omdat dees visch de gedaente van eene zool heeft, die in 't Latyn ook *Solea* genaemt word. In 't Griekscb noemt men hem βόγλωσσος, *a* βοῦς, *bos*, *&* γλῶσσα, *lingua*; als of men zeide *Ossetong*, omdat de Tong eenigzins naer de tong van eenen os gelykt.

Lingulata, *a linguæ forma*.

SOLEN.

Solen.
Dactylus.
Digitus.

Is een schulpvisch, een weinig langer dan een vinger en dikker dan een duim, bestaende uit twee gladde, blinkende, dunne stukken, die van buiten wit- of blaeuwachtig, van binnen wit, aen 't eene eindet' zamen gevoegt, op de wys van eene goot uitgeholt, en van boven gewelft zyn, verbeeldende te zamen een' koker of koffertje; Rondelet onderscheid ze in mannetje en wyfje; de *Solen* mannetje is grooter, blaeuwachtig of van eene lei-kleur; de *Solen* wyfje is kleener en wit of rosachtig; de eene en de andere soort vind men vry gemeen in 't zand aen de oevers van de Middelandsche zee, in Provence, Languedok, op de Eilanden de Yeres, en te Ceta; men vind 'er ook op de kusten van Normandië, maer deze zyn langer en dikker dan die van de Middelandsche zee, wit van kleur', en eenigzins purperachtig. Zy besluiten alle een' kleenen visch van de zelve gedaente in zich, die, wanneer hy zyn voedsel wil nemen, zyn hoofd uit het einde, dat niet vereenigt is, steekt, en weder te rug trekt gelyk de Schildpad: dees visch is goed om te eten, mits men hem zuivere, want hy veel zand met zich voert; zyn vleesch is wat slymachtig, en schittert somtyds gelyk de Lichtsteen.

Zyn schulp is alkalisch, ontbindende, opdroogende, en openende als men dien inneemt; de gift is van eene halve scrupel tot twee; men gebruikt hem ook uitwendig onder eenige waschpleisters en zalven, in de plaets, van de *Dentale*' die zeldzaem is.

* Zie Pl. XXI. Fig. 11.

De-

Dezen ſchulp noemt men *Dactylus* of *Digitus*, omdat hy de gedaente van een' vinger heeft.

SONCHUS.

Sonchus.
Cicerbita.
Lactucella.

In 't Franſch *Laitron.*

In 't Nederduitſch *Hazenſalade*, *Konynenkruid*, *Ganzendiſtel*, *Melkwerye*, *Daeuwdiſtel*, *Hazenſtruik*, *Hazenlatouw.*

Is eene plant, waervan twee algemeene ſoorten zyn; eene gladde, teêre en zachte; en eene ruwe en doornachtige of ſtekende; de eerſte, en die in de Geneeskunde meeſt in gebruik is, word genaemt

Sonchus lævis, Matth. Ger.
Sonchus lævis vulgaris, Park.
Sonchus lævis laciniatus latifolius, C. Bauh. Pit. Tournef.
Sonchus laciniatus non ſpinoſus, J. B. Raii Hiſt.
Lactuca leporina, Apulei.
Braſſica leporina, Ger.

In 't Franſch *Laitron doux*, of *Palais de Liévre.*

In 't Nederduitſch *Zachte Sonchus.*

Zy ſchiet een' ſteel anderhalf voet hoog, die teêr, wat purperachtig, en van binnen hol is; hare bladers zyn lang, glad, breeder en teêrer dan die der Paerdebloemen, ingeſneden of geſnippelt, getandt, over en weêr geſchikt, ſommige aen lange ſteeltjes vaſt, andere zonder ſteeltjes, en met hun onderſte gedeelte, dat breeder dan 't overige van 't blad is, den ſteel omvattende; hare bloemen waſſen op de toppen der takken by trosjes of ruikertjes van halve bloempjes, die geel, ſomtyds wit, en die der Paerdebloemen gelyk, maer kleener zyn. Als deze bloemen zyn afgevallen, word haer kelk eene vrucht, die kleene, langwerpige, roodachtige zaden onderſteunt, yder met een kuifje voorzien. Haer wortel is kleen, vezelig, en wit. Deze plant geeft melk van zich, als men ze kneuſt; zy is goed om in ſalaed of anders te eten; de Hazen zyn 'er op verlekkert.

De tweede ſoort word genaemt

Sonchus aſper, Ger.
Sonchus aſperior, Dod.
Sonchus minus laciniosus aſperior, *ſive ſpinoſior*, Raii Hiſt.
Sonchus aſper non laciniatus, C. B. Pit. Tournefort.
Sonchus aſper major non laciniatus, Park.

In 't Franſch *Laitron épineux.*

In 't Nederduitſch *Wilde*, *Ruwe* of *Stekende Sonchus.*

Haer ſteel is teêr, roodachtig, hol; de bladers zyn heel of een weinig geſnippelt, die van de Endyvie naerby komende, hunnen ſteel met hun onderſte gedeelte omvattende, van eene blinkende donker-groene kleur', en voorzien met lange, harde, en ſtekende doornen; de bloemen, zaden en wortels zyn als die van de *Sonchus lævis*; zy geeft ook een melkachtig ſap van zich.

De eene en de andere ſoort waſſen in de tuinen, op de velden, in de wyngaerdsakkeren; zy hebben veel waterdeelen en olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy zyn bevochtigende, verkoelende, verzachtende, openende; men gebruikt ze tegen de ontſtekingen van lever, maeg, en borſt, om 't bloed te zuiveren, de melk der minnen te vermeerderen, in een afkookſel gebruikt.

Sonchus, *à ζωὴν χέειν*, omdat deze plant zich ſchynt in een ſap te ontdoen, dat heilzaem is voor de ontſtekingen en pynen der maeg'.

SOPHIA.

Sophia, Dodonæo.
Sophia Chirurgorum, Lob. Icon.
Siſymbrium annuum Abſynthii minoris folio, Pit. Tournefort
Naſturtium ſylveſtre tenuiſſimè diviſum, C. B.
Eryſimum Sophia dictum, Raii Hiſt.
Seriphium Germanicum, *ſive Sophia quibusdam*, J. B.
Seriphium Abſynthium, Fuch. Lon.
Accipitrina, Cæſ.

In 't Nederduitſch *Fiekruid*, *Fykruid.*

Is eene ſoort van *Siſymbrium*, of eene plant, die ronde, harde, takkige ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, welke met vry groote, doch zeer fyn ingeſneden, witachtige bladeren bekleedt zyn; de bloemen waſſen op de toppen der takken, en zyn kleen, uit vier kruiswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt, bleek-geel van kleur'; in hare plaets komen lange, dunne, teêre peulen, vervult met kleene, ronde, harde, roodachtige zaden; haer wortel is houtachtig, lang, wit, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant waſt op ruwe, ſteenachtige, zandige en onbebonwde plaetſen; zy bloeit in den zomer; haer ſmaek komt die der moeskruiden naerby; zy heeft weinig zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende en opdroogende; haer zaed is goed om de bloedvloeden, roodeloop, witte vloeden, buikloopen, en zaedvloeden te ſtoppen. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Sophia, *à σοφία*, *ſapientia*, omdat de wyſte of ervarenſte Heelmeeſters deze plant eertyds gebruikten om 't bloed te ſtelpen.

SORBUS.

Sorbus, Dod. J. B. Ger. Raii Hiſt.
Sorbus domeſtica, Matth.
Sorbus ſativa, Pit. Tournef.
Sorbus legitima, Cluſ. Park.
Sorbum ovatum, Fuch. Tur.

In 't Franſch *Sorbier* of *Cormier*.

In 't Nederduitſch *Sorbenboom*, *Spreebeeren-* of *Spreeuwbeziënboom*.

* Is een groote en takryke boom, wiens ſtam regt, en met eene bleeke ruwe ſchors' bedekt is; zyn hout is zeer hard, vaſt, roodachtig; de bladers zyn langwerpig, verſcheide langs eene rib geſchikt als die van den Eſſcheboom, aen de kanten getandt, ruig, zacht, van onderen witachtig, en t'zamentrekkende van ſmaek; de bloemen zyn kleen, wit, vele, t'zamengevoegt, en aen een voetſteeltje, dat tuſſchen de bladers uitkomt, vaſt; yder dezer bloemen beſtaet uit vyf rooswyze geſchikte bladeren, wier kelk, als zy afgevallen zyn, eene vrucht word, die van gedaente als eene kleene peer, hard, vleezig, aen de eene zyde bleek en aen de andere zyde rood van kleur', en wier vleeſch geelachtig, zeer wrang en ruuw van ſmaek is. Deze vrucht word in 't Latyn *Sorbum*, in 't Franſch *Sorbe* of *Corme*, in 't Nederduitſch *Sorben* genaemt; doorgaens word zy op den boom niet ryp, men plukt ze in den herfſt, en men legt ze op 't ſtroo, alwaer zy zacht, zoet, aengenaem van ſmaek, en goed word om te eten. Men kweekt den Sorbenboom in de tuinen; de Sorben hebben veel wezentlyk zout, olië en waterdeelen in zich. Indien men 'er 't ſap van trekt, en het genoegzaem laet giſten, zal het wynig, en den Peredrank vry gelyk worden.

De Sorben zyn, voornamentlyk voor hare rypheit, t'zamentrekkende, verkoelende, goed om de braking, bloedingen en buikloopen te ſtuiten.

Men zegt, dat *Sorbus* komt van 't Latynſche werkwoord *ſorbere*, *ſlorpen*, *inzwelgen*, omdat 't vleeſch der rype Sorben zacht en ligt om in te zwelgen is.

SOREX.

Sorex, in 't Franſch *Souris*, in 't Nederduitſch *Muis*, is eene ſoort van Rat, of een viervoetig dier, kleener dan de gemeene Rat; zy onthoud zich in de gaten der muren, in kelderen, en onder 't huisraed; zy doorknaegt 't hout, brood, kaes, en tarw; zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy word, gegeten zynde, goed geacht tegen de onwillige waterlozing.

SORY.

Sory was eertyds een minerale, koperroodige, vuile, groove, voosachtige of natuurlyk met verſcheide gaten doorboorde, vette, zwarte ſteen, van een' ſtinkenden reuk en een' t'zamentrekkenden ſmaek; men vond hem eertyds in de metaelmynen in Cypre, Spanje, Libyë, en Egypten. Velen hebben gemeent, dat deze ſtoffe eene verouderde, en in de myn' gefleten Chalcitis was; maer 't is waerſchynlyker, dat zy was een mengſel van Koperrood en van Jodenlym, door onderaerdſche vuren gekalcineert: wat 'er van zy, zedert verſcheide eeuwen vind men ze niet, of indien 'er van gevonden word, men verzuimt ze te verzamelen; in hare plaets gebruikt men de Chalcitis of het natuurlyk rood Koperrood.

De *Sory* was opdroogende en t'zamentrekkende.

Sory, is een Egyptiſche naem.

* Zie Pl. XXI. Fig. 12.

SPADAM.

Spadam is een groote zeevifch, die naer de Haye gelykt; hy heeft aen 't einde van zynen bek een lang en plat lichaem, dat als eene beenige kam gemaekt, hard, en vry fcherp is; hy gebruikt het om zich tegen andere groote visfchen te verweren, en die aen te vallen; fommigen tellen hem onder de foorten van *Xiphias*; men vind hem in de Middelandfche, en Weftindifche zee; hy voed zich met kleene viffchen; hy is niet goed om te eten; zyn vleefch is te hard en moeijelyk te verteren; ook word het in de Geneeskunde niet gebruikt.

SPALT.

Spalt is een fchubachtige blinkende fteen, die naer de kriftallyne Pleifter van Montmartre gelykt, maer witter is; hy komt voort in Engeland, Duitfchland, by Augsburg: de Smelters gebruiken hem tot 't fmelten van hunne metalen.

Hy is, uitwendig gebruikt, afvegende en opdroogende.

SPARGANIUM.

Is eene waterplant, waer van drie foorten zyn.

De eerfte foort word genaemt

Sparganium, Trag. Matth.
Sparganium ramofum, C. B. Pit. Tournef.
Sparganium quibufdam, J. B.
Butomos Theophrafti, Ang.
Platanaria, *five Butomum Theophrafti*, Dodon.

In 't Nederduitfch *Rietgras*.

Zy fchiet fmalle, fpitfe, ruwe, fnydende bladers, omtrent twee voeten lang, hebbende een' verheven rug, en een' zoetachtigen fmack; tuffchen de zelve fchieten ronde, gladde, bochtige ftelen op, omtrent drie voeten hoog, die met wit merg vervult, en in eenige takken verdeelt zyn; de bloemen zyn bosjes van kleene helmftyltjes, zonder fteeltje aen de knoopen der takken vaft, op de wys van Afperjes, wit en roodachtig van kleur; zy laten geene vruchten noch zaden na zich; maer op de toppen der takken wassen afzonderlyk bynaer ronde of eironde vruchten, die fpits, houtachtig, op de wys van een hoofdje gefchikt, zoo groot als kleene noten, graskleurig, ruuw of met kleene punten bezet, en met melig ftof vervult zyn; de wortels zyn vezelig, zwart, en kruipende.

De tweede foort word genaemt

Sparganium alterum, J. B.
Sparganium latifolium, Ger.
Sparganium non ramofum, C. B. Pit. Tournefort.
Platanaria altera, Dod.

Zy verfchilt van de voorgaende hier in, dat zy kleener is, geene takken fchiet, en dat hare bladers een weinig breeder zyn. Beide deze foorten waffen op moeraffige plaetfen, aen de kanten der rivieren, langs de beken; zy dragen hare vruchten in de maenden July en Auguftus.

De derde foort is zeldzamer dan de andere; zy word genaemt

Sparganium minimum, C. B. J. B. Pit. Tournefort.

Deze is eene kleene lage plant, die een' kleenen fteel fchiet, op wiens top eene bynaer ronde of eironde vrucht waft, als aen 't groot Rietgras. Dees fteel is omringt van vier of vyf fmalle bladeren, die hem in hoogte overtreffen; zy waft in zekere modderige flooten, waer in 't water door de zon, gedurende de zomer, is uitgedroogt.

De wortels van 't groot Rietgras worden goed geacht tegen de flangebeten, om 't zweet te verwekken, 't vergift te weerftaen, in afziedfel of in poeder gebruikt.

Sparganium, *à* σπάργανον, *fafciola*, omdat de bladers van deze plant' lang en fmal als bandjes of zwachteltjes zyn; men zegt, dat men 'er zich eertyds van bediende om de kinders te zwachtelen.

Platanaria, omdat hare vruchten naer die van den Platanus gelyken.

SPARTIUM.

Is een heester, waervan twee soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Spartium primum, Clus. Hisp. Raii Hist.
Spartium alterum monospermon semine reni simili, C. B. Pit. Tournef.
Spartium Hispanicum lobis rotundiusculis flore luteo, J. B.
Pseudospartium Hispanicum ἄφυλλον, Ger.
Spartium frutex majus, Dod.
Spartium Hispanicum minus, *monospermon flore luteo*, Park.

Zyn stam is omtrent anderhalf voet hoog, doorgaens zoo dik als de duim, bedekt met eene ruwe gevoorde schors', zich in verscheide groene takken van de zelve lengte verdeelende, en kleene roeden als die van de Bieze schietende, welke dun, buigzaem, en in 't begin voorzien zyn met eenige kleene langwerpige bladeren, maer die niet lang duren, want zoodra als de bloemen beginnen te voorschyn te komen, vallen zy af. Deze bloemen zyn als die der peulvruchten, kleen, geel, zonder reuk, en vast aen voetsteeltjes, die aen de zyden van de kleene roeden uitkomen. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er een zeer kort zaedkokertje in hare plaets, dat langwerpig of bynaer rond, kraekbeenig, vry wel naer een kleen Turksch Boontje gelykende, geel, roodachtig van kleur' is. In dit zaedkokertje vind men gemeenlyk maer een zaed, dat de gedaente van eene kleene nier heeft, en hard en zwart is; de wortel is hard en houtachtig.

De tweede soort word genaemt

Spartium 2. *Clusii Hispanici*, Raii Hist.
Spartium frutex minus, Dod.
Spartium Hispanicum flore candido, J. B.
Spartium Hispanicum majus flore albo, Park.
Pseudospartium album ἄφυλλον, Ger.
Spartium tertium flore albo, C. B. Pit. Tournefort.

Dees is een heester, die veel grooter dan de voorgaende is; want hy overtreft somtyds eens mans hoogte; maer zyne roeden zyn teêrer en buigzamer; hy draegt geen bladers; de bloemen en vruchten zyn als die van de voorgaende soort', uitgenomen dat de bloemen een weinig grooter, wit van kleur', en dat de vruchten en zaden kleener zyn.

Beide deze soorten wassen in warme landen, voornamentlyk in Spanje, in een' zandachtigen en schralen grond; zy bloeijen in de lente, en hebben veel olië, en wezentlyke en vaste zouten in zich.

Men zegt, dat de teêre toppen, bloemen, vruchten, en zaden van de Spartium, in afziedsel gebruikt, doen braken en afgaen, bynaer als de zwarte Nieswortel.

Spartium komt misschien van *sparus* of *sparum*, dat *eene kleene pyl* beteekent; omdat de roeden van deze plant' eenigzins de gedaente van eene kleene pyl hebben, of *Spartium*, Græce σπάρτον, *à σπείρεσθαι, quia sponte seminatur.*

Monospermum, a μόνος, solus, & σπέρμα, semen, als of men zeide, *een enkel zaed*; omdat de vrucht van deze plant' maer een zaed in zich heeft.

SPERGULA.

Spergula, Dod. J. B. Raii Hist.
Alsine Spergula dicta major, C. B. Pit. Tournefort.
Sagina Spergula, Adv. Lob.
Saginæ Spergula, Ger. emac.
Saginæ Spergula major, Park.

In 't Nederduitsch *Spurie.*

Is eene soort van Muur, of eene plant, die verscheide ronde, geknoopte, een weinig ruige, takkige stelen schiet omtrent een voet hoog; de bladers zyn kleen, dun, smal, geelachtig, en straelswyze rondom yder knoop der stelen geschikt; de bloemen wassen op de toppen der stelen, en zyn uit vele, kleene, witte, roosswyze geschikte blaedjes t'zamengestelt, en door een' vyfbladigen kelk ondersteunt. Als deze bloem is afgevallen, ziet men eene kleene, vliesachtige, bynaer ronde vrucht in hare plaets te voorschyn komen, die kleene, ronde, zwarte zaden, kleener dan 't Raepzaed, in zich sluit; de wortel is lang, enkel, en met witte vezelen voorzien. Deze plant wast in de velden, tusschen 't koren, in de weiden; zy vermeerdert de melk der koeijen, die 'er van eten, en heeft middelmatiglyk wezentlyk zout en olië in zich.

Sommige Schryvers hebben geschreven, dat 't zaed van deze plant' braking verwekte, doch

doch de ondervinding komt 'er niet meê over een; men geeft het den hoenderen en duiven om te eten.

SPERMA CETI.

Sperma Ceti.

In 't Franſch *Nature de Baleine*, of *Blanc de Baleine.*

In 't Nederduitſch *Walſchot.*

* Is de herſens van eene ſoort van Walviſch mannetje, genaemt *Orca*, *Byaris*, *Cachalot.*

Dees viſch is gemeen in de zee langs de kuſt van Galice in Spanje en in Noorwegen; hy is omtrent vyf en twintig voeten lang, en omtrent twaelf voeten hoog of dik; yder van zyne tanden weegt een pond; men gebruikt ze tot verſcheide werken.

Als men de herſens uit 't hoofd van den Walviſch genomen heeft, laet men ze op een zacht vuur ſmelten, dan giet men ze in vormen, die als een ſuikerbrood gemaekt zyn, waer in men ze laet koud worden; dan komt 'er eene olië en een waterachtig vocht op, dat ze zouden doen berderven, als men 'er die niet liet afdruipen. Deze herſens laet men wederom ſmelten, men giet ze in de zelve vormen, en men laet ze nog uitdruipen; deze werking herhaelt men tot dat de ſtoffe wel gezuivert en zeer wit zy; dan ſnyd men ze zachtjes met een mes tot blinkende ſchubben, zoo als wy die zien.

Deze ſtoffe is *Sperma ceti* genaemt geweeſt, omdat de Ouden meenden, dat zy was het zaed der Walviſſchen, dat in zee op 't water dreef, en op 't ſtrand geworpen was, alwaer men het verzamelde. Vele Hedendaegſchen hebben deze meening verworpen, en hebben eene andere willen ſtellen, die niet veel waerſchynlyker was. Zy hebben gezegt, dat de droogery, *Sperma ceti* genaemt, eene zeelym of eene ſoort van zeeſchuim was, die door den wind op 't ſtrand was gedreven, alwaer men ze vergaderde.

Het is te verwonderen, dat de oorſprong van deze droogerye zoo lang verborgen is gebleven; want 't is niet meer dan dertig jaren geleden, dat men weet, dat zy uit 't hoofd der Walviſſchen genomen word. De eerſte verklaring, die wy 'er te Parys van hadden, geſchiedde in de geſprekken van den overleden Abt Bourdelot.

Het Walſchot word ons gemeenlyk van Bajoune en van St. Jan van Luz toegezonden; het moet in ſchoone, witte, heldere, blinkende ſchubben gekozen worden; onder 't verouderen word 't geel; het heeft veel olië en een weinig vlug zout in zich.

Het is ontbindende en verzachtende; men gebruikt het in appelzalven om de huid zacht en glad te maken; onder de plaeſters en zalven om de klonters in de borſten te verdryven; onder de kliſteren tegen den roodeloop; onder de inſpuitingen voor de baermoeder om week te maken, en te verzachten; men laet het ſomtyds ook innemen voor de ſcherpheden van de borſt. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

* Pomet, Hiſtoire des Drogues.

SPHONDYLIS.

Sphondylis, is eene ſoort van worm of bloedeloos dier, omtrent zoo lang en dik als de pink; zyn hoofd is rood, zyn lyf wit; hy heeft agt pooten; hy wind zich rondom de wortels der planten in de aerde, en knaegt ze; hy bemint boven al de wortels van de Wilde Komkommeren, van den zwarten Everwortel, van de Santorie, van de Varkensvenkel, van Oſterlucy, en van den Wilden Wyngaerd; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed om te ontbinden, de zenuwen te verſterken, en om de vloeijingen te verdryven, en voor de beenbreuken: men laet hem in olië en wyn koken, en als de olië doorgezegen is, gebruikt men die als de gemeene olië van Aerdwormen.

SPHONDYLIUM.

Sphondylium, Ger. Raii Hiſt.
Sphondylium vulgare hirſutum, C. Bauh. Pit. Tournefort.
Sphondylium quibuſdam, *ſive Branca urſina Germanica*, J. B.
Sphondylium vulgare, Park.
Sphondylium, Adv. Lob. Dod.
Branca urſina, Brunf.
Acanthus vulgaris, *ſive Germanica*, Fuch.

In 't Franſch *Berce*, of *Brance ursine bâtarde.*

In 't Nederduitſch *Duitſche Beerenklaeuw.*

* Is

* Is eene plant, die een' regten, ronden, geknoopten, ruigen, gevoorden, en van binnen hollen ſteel ſchiet twee of drie voeten hoog; de bladers zyn breed, in verſcheide deelen geſnippelt of ingeſneden, van boven en van onderen met een vry zacht en wollig haïr bedekt, zoet van ſmaek; de bloemen waſſen op zonneſchermen of kranſen boven op de takken, beſtaende yder uit vyf leliwyze geſchikte bladeren, gemeenlyk wit, en ſomtyds, doch zelden, purperachtig van kleur'. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk, die haer onderſteunde, eene vrucht beſtaende uit twee groote, platachtige, eironde zaden, die van boven uitgekerft, op den rug geſtreept, zich gemaklyk van hunne omwindſelen ontdoende, op de plaets, alwaer zy elkander raken, met twee zwarte ſtrepen geteekent, onaengenaem van reuk en een weinig ſcherp van ſmaek zyn; haer wortel is enkel, lang, dik, gerimpelt, vleezig, wit, en voorzien met een geelachtig ſap, van een' zoetachtigen ſmaek met eenige ſcherpheit. Deze plant waſt op de velden, in de weiden, en op andere vochtige en moeraſſige plaetſen; zy bloeit in de maenden Mei en Juny. Zy heeft veel olië, en wezentlyk en vaſt zout in zich.

Hare bladers zyn verzachtende, ontbindende, openende; men gebruikt ze in afkookſelen tot aersſpuitingen, en in pappen; haer zaed is inſnydende, doordringende, goed tegen de vallende ziekte, aêmborſtigheit, en om de pis en maendſtonden te verwekken. Haer wortel is goed om de vereeltheden te verdryven, als hy geſtampt daer opgelegt word.

Men heeft den naem van *Spondylium* aen deze plant' gegeven, omdat haer zaed ſtinkt gelyk als een bloedeloos dier *Spondylis* genaemt, waer van ik zoo even geſproken heb.

Branca urſina, wegens eenige overeenkomſt, die men tuſſchen de bladers van deze plant' en de pooten van een' Beer gevonden heeft.

SPINA ALBA.

Spina alba, 3. Trag.
Spina alba ſylveſtris, Fuch. J. B.
Carduus tomentoſus acanthi folio vulgaris, Pit. Tournefort.
Onogyros Nicandri, Geſn. hort.
Carduus foliis tomentoſis ſeu incanis, Raii Hiſt.

* Zie Pl. XXI. Fig. 13.

Spina alba tomentoſa latifolia ſylveſtris, C. B.
Acanthum, Matth. Dod.
Acanthium vulgare, Park.
Onopordon Athenæi, Ang.

In 't Franſch *Chardon commun*, of *Artichaut ſauvage*, of *Epine blanche ſauvage*.

In 't Nederduitſch *Witte Weg-Diſtel*.

Is eene ſoort van Diſtel, of eene plant, die een' ſteel ſchiet vier of vyf voeten hoog, dikker dan de duim, zeer ſtekelig, en bewaſſen met eene ſoort' van witte wolle; hare bladers zyn grooter dan de hand, breed, bochtig, ſtekelig, bedekt aen alle kanten met witte wolle, naer die van Beerenklaeuw gelykende; hare toppen eindigen met ruwe hoofden, beſtaende uit verſcheide op elkander liggende bladeren, waervan yder met een' doorn eindigt. Deze hoofden onderſteunen purperachtige, zelden witte bloempjes, die van boven wyd uitgebreidt, en in riempjes geſneden zyn. Als deze bloempjes zyn afgevallen, komen 'er zaden, yder met een kuifje voorzien, in de plaets, gelykende naer die van de Cnicus, maer zy zyn kleener, van eene geſchakeerde kleur', en van een' ſcherpen bitterachtigen ſmaek; haer wortel is teêr, wit, en zoetachtig, maer verandert in't verouderen. Deze plant waſt op ruwe, onbebouwde plaetſen; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Haer wortel is openende, ontbindende, windbrekende, opdroogende, goed om de maeg te verſterken, de winden te verdryven, de opgezette klieren te doen verdwynen, en voor de tandpyn'.

Haer zaed is dienſtig voor de ſtuipen der kleene kinderen.

Men heeft deze ſoort van Diſtel *Spina alba* genaemt, omdat zy met punten of doornen voorzien, en geheel met witte wolle bekleedt is.

Acanthium, *ex ἄκη*, *ſpina*, omdat deze plant doornachtig is.

Onoperdon, *ab ὄνος*, *aſinus*, *& πέρδω*, *pedo*, omdat deze plant vyſt of eene kraking veroorzaekt, wanneer de ezel haer eet.

Onogyros, *ab ὄνος*, *aſinus*, *& γύρος*, *circulus*, *ambitus*, als of men zeide *Diſtel, die den ezel omringt*, omdat de ezel, op dezen Diſtel verlekkert zynde, dikwils op de plaetſen, alwaer zy zyn, gevonden word.

SPINACIA.

Spinacia, Lob. Icon.
Spinacia ſativa mas, Lugd.
Spinachia, Ger. Park. Raii Hiſt.
Spinachia mas & fœmina, J. B.
Spinachium, Matth.
Lapathum hortenſe, ſeu Spinacia ſemine ſpinoſo, C. B.
Spinacia vulgaris. capſula ſeminis aculeata, Pit. Tournefort.
Spinaceum olus & Spinachia mas, Geſn. hort.

In 't Franſch *Epinars.*

In 't Nederduitſch *Spinagie.*

Is eene plant, wier bladers breed, ſpits, ingeſneden, hoekig, teêr, zacht, donker-groen van kleur', ſappig, en aen lange ſteeltjes vaſt zyn; de ſtelen waſſen omtrent een voet hoog, en zyn roud, pypachtig, takkig, en van hun midden tot boven toe bekleedt met bloemen van helmſtyltjes, van eene gras- of purperachtige kleur', onderſteunt door een' vierbladigen kelk; deze bloemen laten geen vrucht noch zaed na zich; de jonge vruchten waſſen op afgezonderde plaetſen, en worden eironde, ſpitſe, doornachtige zaedhuisjes, waervan yder een bynaer rond en een weinig ſpits zaed inſluit; de wortel is enkel, dun, wit, en met eenige vezelen voorzien. Deze plant kweekt men in alle moestuinen, want hare bladers, als zy jong zyn, worden in de keukens zeer veel gebruikt; zy hebben veel waterdeelen en olië, weinig zout in zich.

Zy maekt den buik week, verzacht de ſcherpheit van de luchtpyp, zuivert 't bloed.

Het is waerſchynlyk, dat de Ouden de Spinagie niet gekent hebben, of zy gaven haer een' anderen naem.

Spinacia, ſeu Spinachia, à ſpina, doorn, omdat het zaedhuisje dezer plante doorgaens ſtekelig is; echter vind men Spinagie, die zaedhuisjes draegt, welke glad en zonder doornen zyn.

SPINA SOLSTITIALIS.

Spina Solſtitialis, Dod. J. B.
Spina citrina vel lutea, Geſn. hort.
Carduus ſtellatus luteus foliis Cyani, C. B. Pit. Tournefort.
Carduus ſolſtitialis, Cam. Ger.

In 't Nederduitſch *Zomer-Diſtel.*

Is eene ſoort van Starre-Diſtel, of eene plant, die een' dunnen, takkigen, wolligen ſteel ſchiet twee of drie voeten hoog; de bladers zyn lang, gelykende naer die van de Korenbloemen, witachtig en ruig; de hoofden zyn zoo groot als die van de Korenbloemen, voorzien met lange, ſtyve, gele, ſtarwyze geſchikte doornen, yder ook eene bloem ondersteunende, die een bosje of trosje van gele bloempjes is, welke van boven wyd uitgebreidt, en in riempjes geſneden zyn. Als deze bloempjes zyn afgevallen, komen 'er kleene langwerpige zaden in hunne plaets, yder met een kuifje voorzien. Haer wortel is middelmatiglyk lang, dun, houtig. Deze plant waſt in warme landen, als omtrent Montpellier, in de tuinen; zy bloeit omtrent den zomer-zonneſtand; zy heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is openende, zweetdryvende, ontbindende, goed voor de ongedaentheit, waterzucht, en verſtoppingen der milt en darmſcheil.

Spina ſolſtitialis, omdat deze doornachtige plant in den zomer-zonneſtand bloeit, en in hare kracht komt.

SPINUS.

Spinus, ſive Ligurinus, Jonſtonii, is een kleene vogel van grootte als een Putter, gemeenlyk geel en zwart van kleur'; zyn bek is middelmatiglyk lang, dun en ſpits; hy leeft van zaden; hy onthoud zich in warme landen; hy maekt zyn neſt in bergachtige boſſchen; zyn gezang is zeer aengenaem. Hy heeft veel vlug zout in zich.

Hy is goed voor de vallende ziekte, als hy gegeten word.

Spinus, à ſpina, omdat dees vogel een' bek heeft zoo dun en ſpits als een doorn.

Ligurinus, à Liguria, omdat hy te Ligurië in Italië vry gemeen is.

SPIRÆA.

Spiræa ſalicis folio, Pit. Tournef.
Spiræa Theophraſti, Cluſ. Ger. Raii Hiſt.
Spiræa Theophraſti ſorte Cluſio, J. B. Park.

Frutex ſpicatus, foliis ſalignis ſerratis, C. B.

Is een heeſter, die omtrent drie voeten hoog waſt, en verſcheide dunne takken ſchiet, bedekt met eene roode ſchors', en dragende veel bladers, welke lang en ſmal als die van den Wilgeboom, aen de kanten getandt, van boven groen, van onderen roodachtig, en van een' bitterachtigen t'zamentrekkenden ſmaek zyn; de bloemen zyn kleen, en als troſſen of airen bynaer zoo lang als de vinger en vry dik op de toppen der takken geſchikt; yder dezer bloemen beſtaet uit vyf lyſverwige blaedjes, die rooswyze geſchikt, en door een' kelk, die als eene ſtar is ingeſneden, onderſteunt zyn. Als deze bloemen zyn afgevallen, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, beſtaende uit verſcheide ſcheeden, die als een hoofdje geſchikt zyn; in yder dezer ſcheeden vind men kleene, plat- en geelachtige zaden. Dezen heeſter kweekt men in de tuinen op lommerryke of ſchaduwachtige plaetſen.

Zyne bladers, bloemen en vruchten zyn afvegende en t'zamentrekkende; doch zy worden zelden in de Geneeskunde gebruikt.

Men zegt dat *Spinæa* komt van 't Griekſch σπεῖρα, *funis*, *een dik touw of kabel*, omdat dees heeſter zoo taei en buigzaem is als een kabel; doch deze woordsoorſprongkelykheit ſchynt my niet zeer goed te zyn.

SPODIUM.

Spodium.
Ebur uſtum.

In 't Franſch *Spode* of *Yvoire brûlé.*

In 't Nederduitſch *Gebrand Yvoor.*

Is Yvoor, dat in kleene ſtukken geſneden, en in een open vuur gekalcineert is, totdat het niet meer rookt, en in eene yle, brooze, ligte, witte, alkaline ſtofte, die gemaklyk tot poeder gemaekt word, verandert is; het is eigentlyk de doodekop van 't Yvoor, want al het zout van dezen Olifantstand was vlug, en is door de kalcinatie met de olië en waterdeelen vervlogen, zoo dat 'er noch zout noch eenig werkelyk beginſel in 't Spodium is overgebleven. Men zoude met deze werkelyke beginſelen konnen voordeel doen, indien men het Yvoor door een' krommen kolf in een vuur by graden in een' grooten glazen ontfanger overhaelde, zoo als ik in myn boek van de Scheikunde beſchreven heb; want men zoude 'er vlug zout, geeſt, en olië van Yvoor uit krygen, en de zwarte ſtoffe, die in den krommen kolf overbleef, zoude zoo goed zyn om Spodium te maken, als of 't Yvoor niet was overgehaelt geweeſt; men zoude ze maer in 't midden van gloeijende kolen moeten kalcineren, totdat zy zeer wit was, dat in korten tyd geſchieden zoude. Men moet 't Spodium van buiten en van binnen zeer wit, zuiver, en in ſchoone ſtukken, die gemaklyk te breken zyn, verkiezen.

Het is t'zamentrekkende en goed om de bloedingen, buikloopen, en zaedvloeden te ſtoppen, om 't zuur en de ſcherptens der vochten te verzachten, en om het ſtremmen van de melk in de maeg' te beletten. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

Het Spodium of Antiſpodium der oude Arabieren was de tot aſch gebrande wortels van Riet; men ſchreef het groote vermogens toe om de vervallen krachten te herſtellen, en 't hart te verſterken; doch al de kracht van deze aſch' beſtond alleenlyk in een openend zout, dat zy in zich had.

Het Spodium der oude Grieken was de Tittia, waervan ik op hare plaets ſpreken zal.

Spodium, *à* σπόδος. *cinis*, omdat 't Spodium eene gekalcineerde, en als tot aſch gebrande ſtoffe is.

SPONGIA.

Spongia.
Fungus marinus.

In 't Franſch *Eponge.*

In 't Nederduitſch *Spons.*

Is eene ſoort van ligte, zachte en zeer voosachtige plant', die met de Kampernoelje veel overeenkomſt heeft, en in de zee aen de rotſen groeit; daer zyn tweederlei ſoorten van, fyne, die men Mannetjes Sponſen, en groove, die men Wyfjes Sponſen noemt. Men zegt, dat 'er in meenigte komen uit een Aſiatiſch Eiland, Icaria of Nicaria genaemt, alwaer de vryers, wanneer zy trouwen willen, genoodzaekt zyn die op den grond of in 't midden van de zee te gaen zoeken; want de vryſters zyn de prys en vergelding voor de genen, die 't langſt in de zee blyven, en de meeſte Sponſen opbrengen; en de reden van zulke

eene

eene handelwyze is, dat de inwoonders hunne ſchatting met Sponſen aen den Grooten Heer betalen.

De meeſt geachte Sponſen zyn de fynſte, Mannetjes Sponſen genaemt: men moet ze tamelyk groot, ligt, dicht of met kleene luchtgaetjes, aſchgraeuw of geelachtig van kleur' verkiezen.

Somtyds vind men in de Spons zekere kleene, harde lichamen, die ſteenen of grof zand ſchynen te zyn; maer als men ze met een vergrootglas beſchouwt, word men gewaer, dat 't meeſte gedeelte daer van kleene ſchulpjes zyn; indien deze ſchulpjes eenige bloedelooze zeediertjes in zich gehad hebben, waer aen men niet zeer behoeft te twyfelen, dan zouden deze bloedelooze diertjes niet grooter dan Ziertjes moeten geweeſt zyn.

Men vind Sponſen, die takkig zyn, of eenige ſpruitjes op de wys van eene plant uitſchieten; deze takken of ſpruitjes noemt men gemeenlyk in 't Franſch *Fleur d'Eponge* (*Bloem van Spons*;) ook groeijen 'er in de rivieren.

De Natuurkenners hebben de Spons onder de *Zoophyta* of planten, die den aert der dieren hebben, gerekent, omdat zy in zee bynaer gelyk een dier zich beweegt; maer daer zyn geen eigentlyke *Zoophyta*, en indien de Spons zich in zee beweegt, geſchied het door 't water, dat in hare poriën dringt, en, daer verſcheide omwegen makende zonder altyd zyn' vryen uitgang te konnen hebben, hare vezels doet zwellen, de zelve t'zamentiekt, en ze noodzaekt zich te bewegen.

Indien men de Spons brand, zal zy een' reuk van gebranden horen van zich geven; indien men ze in een' krommen kolf overhaelt, zal 'er eene zwarte en ſtinkende olië, en veel pisachtig vlug zout, het vlugge zout van Hertshoren gelyk, doch naermate in eene grooter meenigte, van overkomen.

De Sponſen zyn goed om de ziltige vochten der wonden in te zuigen, de vuile en ſtinkende vochten af te vegen en te verteren, daer op gelegt zynde; men bereid ze met waſch, gelyk ik in myne Algemeene Artzenybereiderye gezegt heb.

De ſteenen of kleene ſchulpen, die men in de Sponſen vind, worden goed geacht om de dikke vochten te verdunnen, te verdeelen en te ontbinden, voor den ſteen, kropzweren en koningkszeer, en om de verſtoppingen weg te nemen; men maekt ze tot poeder, en men mengt ze met even zoo veel Arcanum duplicatum, en men laet 'er eene maend lang eene drachma dagelyks van innemen; dit middel heeft meer kracht en werking dan de *Lapis ſpongiæ*, die zoo groot is als een amandel, en waervan op zyne plaets onder den naem van *Lapis ſpongiæ* geſproken is.

Men laet de Sponſen branden, en men gebruikt hare aſch voor de kropgezwellen, en ſcheurbuik. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Spongia komt van den Griekſchen naem σπογγὸς, dat de zelve zaek beteekent.

Den naem van *Spongia pyrotechnica* geeft men aen eene zekere zwarte lont tot den Snaphaen, die de Hoogduitſchers gebruiken; zy maken ze van groote zwart- of rosachtige Kampernoeljes, die men in Duitſchland op oude boomen, als op de Eike-, Eſſchen- en Denneboomen vind; deze ſlaet men plat, en men laet ze koken met water, waer in men Salpeter geſmolten heeft; daerna laet men ze op den oven droogen, alwaer zy eene voosachtige zwarte ſtoffe word, die gemaklyk vuur vat; want behalven dat deze Kampernoeljes uit zich zelve van eene zelfſtandigheit zyn, die ligt aen 't branden raekt, zoo maekt de Salpeter, waer mede zy voorzien zyn, dat zy nog veel ligter vuur vatten.

Men heeft den naem van *Spongia* aen deze ſoort' van lont gegeven, omdat zy zoo voos is als eene ſpons, en *Pyrotechnica*, *a* πῦρ, *ignis*, *&* τεχνὴ, *ars*, als of men zeide, Spons, die door konſt vuur vat, of Spons, die voor 't vuur vatbaer is.

SQUATINA.

Squatina.

In 't Franſch *Ange*, *Eſquaque*, *Eſquadre*, *Eſcaye*.

Is een groote Zeeviſch, die ſomtyds tot honderd en zeſtig ponden weegt; zyn vel is eene ſoort van leêr, dat van buiten zoo ruuw is, dat men het gebruikt om hout en yvoor te polyſten; het is van buiten aſchgraeuw of donker, en van binnen wit en zacht; zyn vleeſch is kraekbeenig, en word niet tot voedſel, maer onder de Geneesmiddelen gebruikt; het heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het is goed voor teringachtige ziektens, en voor de Engelſche ziekte; het herſtelt de vervallen krachten, en verzacht de ſcherpe vochten met ze aen een te lymen; men eet het, of men gebruikt 'er het nat van.

De kuit gedroogt en tot poeder gemaekt is goed om de buikloopen te ſtoppen; de gift is eene drachma.

Zyne lever verzacht, en ontbind de gezwellen, gekneuſt en daer op gelegt.

Het vel is goed voor den daeuwworm en de ſchurft, daer op gelegt zynde.

Dees viſch ſpeelt met de Roch, en daer komt eene ſoort van Roch van voort, die men *Squatina Raia*, en op de viſchmarkten *Ange* noemt; zy is zoo goed niet van ſmaek, noch zoo geacht als de oprechte Roch.

Squatina, *a σκίδω*, *id eſt ξέω*; *rado*, *polio*, omdat het vel van dezen viſch dient om verſcheide harde ſtoffen te raſpen, en te polyſten.

Ange, omdat zyne vinnen vleugels verbeelden.

SQUILLA.

Squilla.

In 't Franſch *Chevrette* of *Saillicoque.*

In 't Nederduitſch *Garnaet*, *Garneel*, *Kleene Zeekreeft.*

Is eene ſoort van Zeekreeft, wier pooten regt, ſpits, en niet als ſcharen zyn gelyk in de gemeene Kreeften. Haer hoofd is voorzien met ſpitſe horenen; zy komen voort in de zeemoeraſſen en by de rotſen; daer zyn verſcheide ſoorten van, die in grootte en in kleur' verſchillen; die wy gemeenlyk zien, zyn zoo lang en dik als de duim, rood, en bedekt met eene vry harde ſchael; hun vleeſch is lekker, ſmaekelyk, malſch, aengenaem van ſmaek en ligt te verteren; zy hebben veel vlugge en vaſte zouten in zich.

Zy zyn goed om de pis te verwekken, den ſteen der nieren en blaes' te vergruizen, voor de kropzweren, aêmborſtigheit, om 't bloed te zuiveren, om te verſterken, gegeten of in een afkookſel, waer toe men de ſchalen en pooten gebruikt heeft, ingenomen.

De meeſte Garnaten, die men te Diepe en op verſcheide andere plaetſen in Normandië vangt, hebben aen de eene zyde van hun hoofd een zeker ſchubachtig gezwel, dat zoo groot als eene Lupyn of als eene groote rood- of geelachtige erweet is, en onder eene vry harde ſchelle een plat lichaem bevat, eene Piſſebedde in gedaente naerbykomende, dat week, zacht in 't aenraken, bruin, zwartachtig van kleur' is, en zich gemaklyk van de holligheit affcheid, als of het een byzonder bloedeloos dier was; doch als men het onderzocht heeft, is men 'er geen beweging, die eenig vermoeden van dat het geleeft had konde veroorzaken, aen gewaer geworden.

De naem van *Squilla* word nog gegeven aen een bloedeloos waterdier, dat eenige overeenkomſt met den Garnaet heeft, maer veel kleener is; daer zyn verſcheide ſoorten van; ſommigen hebben dunne en ligte geel- of witachtige ſchalen; anderen zyn zonder ſchalen en plat; zy loopen en zwemmen, komen in de beken voort, en hechten zich aen den wortel van Riet of van Zwaerdkruid.

Zy zyn openende, goed voor den ſteen en 't graveel, in afziedſel gebruikt.

Men meent, dat de Garnaet *Squilla* is genaemt, omdat zyne ſchael eenigzins naer de ſchellen van den Zee-Ajuin gelykt.

STACHYS.

Stachys, Fuchſii, J B.
Stachys major Germanica, C. B. Pit. Tournef.
Salvia ſylveſtris, Cæſalp.
Marrubium agreſte vel 3. Trag.
Sphacelus, *aliis Stachys*, Guil.

In 't Nederduitſch *Stachys*, *Riekende Andoren.*

Is eene plant, die naer de Malrove gelykt; zy ſchiet verſcheide dikke, vierkante, geknoopte, ruige, witte, wollige ſtelen, die omtrent twee voeten hoog, en van binnen met merg vervult zyn; de bladers ſtaen tegen over malkanderen aen yder knoop der ſtelen, en zyn als die van de Malrove, doch veel langer, witter, ruig of wollig, aen de kanten getandt, en aengenaem van reuk. De bloemen ſtaen wervelwyze en als airen geſchikt tuſſchen de bladers aen de toppen van de plant', en zyn ruig, purperachtig, en ſomtyds wit. Yder der zelve is een bek of pyp van boven in twee lippen geſneden. Als deze bloem is afgevallen, komen 'er vier bynaer ronde, zwartachtige zaden in de plaets, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloeme tot een' kelk geſtrekt heeft. Haer wortel is hard, houtachtig, vezelig, en geel. De geheele plant geeft een' ſterken reuk; zy waſt op bergachtige, ruwe, en onbebouwde plaetſen; zy heeft veel zout en fyne olië in zich; zy bloeit in den zomer.

Zy verwekt de pis en de maendſtonden, ver-

verhaeſt de baring en den uitgang van de nageboorte.

Stachys, *a* στάχος, *ſpica*, omdat de bloemen van deze plant' airwyze geſchikt zyn.

STACTE'

Stacté.
Stacten.
Myrrha Stacté.

In 't Franſch *Myrrhe liquide.*

In't Nederduitſch *Vloeibare Myrrhe.*

Is eene ſoort van Balſem, of een welriekend gomachtig vocht, dat men eertyds onder de jonge boomen, die de Myrrhe dragen, verzamelde, en dat 'er zonder inſnydingen uitvloeide. De Ouden bewaerden deze droogery als een' koſtelyken balſem, en men meent met veel reden, dat zy die ſoort van Myrrhe is, waervan in 't Euangelium geſproken word, en die de Wyzen aen 's Weerelds Heiland te Bethlehem met goud en wierook bragten; doch men brengt 'er ons niet van, het zy omdat deze vloeibare Myrrhe niet lang bewaert kan worden zonder te verharden, het zy omdat men verzuimt die te verzamelen.

Zy had de zelve krachten als de Myrrhe, doch ſterker.

De Stacté, die wy ſomtyds by de Kooplieden zien, is naergebootſt; zy word gemaekt met Myrrhe in olië te laten ſmelten, en daer een weinig waſch onder te mengen tot de dikte van eene zalve.

Stacté, στάκτη, *a* στάζω, *ſtillo*, omdat deze droogery uit den boom' onder de gedaente van vocht vloeit.

STAMNUM.

Stamnum.
Jupiter.

In 't Franſch *Etain.*

In't Nederduitſch *Tin.*

Is een week, zwavelachtig, wit, blinkend metael, dat onder den hamer kan uitgerekt worden, een weinig harder dan lood is, en zeer gemaklyk geſmolten word; de Ouden noemden het *Plumbum album*; het groeit in de mynen in Engeland, en op verſcheide andere plaetſen in Europa, van waer men het ons in groote ſtukken of baren overbrengt. Men ziet 'er te Parys drie ſoorten van.

De eerſte is het gladde Tin, dat zonder vermenging' uit de mynen komt, dit is oprecht Tin.

De tweede is het gemeene Tin, dat een vermenging is van glad Tin, lood, en geel koper.

De derde ſoort is het klinkende Tin, dat een mengſel is van Tin, Biſmuth, rood Koper, en een weinig Zinck; men mengt 'er ſomtyds wat Regulus Antimonii onder, en in deze gelegenheit heeft men zyn zwavelachtig zout, dat het braken verwekt, niet te vreezen, omdat het door de groote meenigte andere ſtoffen, waer onder men het vermengt heeft, is onvluchtig gemaekt, opgeſlorpt, en van zyne kracht berooft.

Het natuurlyke of gladde Tin is niet klinkende, omdat het al te week en al te buigzaem is; opdat eene ſtoffe klinke, moet zy uit vaſte en ſtevige deelen zyn t'zamengeſtelt, ten einde de zelve trillen en tegen elkander ſtooten, het welk geſchied in het klinkende Tin, dat door de Biſmuth, of door 't Spiesglas en het Koper is hard en vaſt gemaekt. Dit Tin, wanneer het ſchoon en wel gemaekt is, gelykt naer zilver.

Het gladde of natuurlyke Tin word goed geacht tegen de gebreken van de lever en baermoeder. Men gebruikt 'er het vylſel van.

Het Tin dient tot 't verwen, want in ſommige gevallen, als om ſcharlaken te verwen, gebruiken de Verwers liever tinne ketels dan andere, en zy gebruiken ſterk water met Tin bezet tot de kleuren, die zy willen veranderen of doen opkomen.

Men heeft het Tin *Jupiter* genaemt, omdat men meende, dat het invloeden van de dwaelſtarre van den zelven naem ontfing.

STAPHYLODENDRON.

Staphylodendron, Matth. J. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Nux veſicaria, Ger. Park.
Piſtacia ſylveſtris, C. B.

In 't Franſch *Nez coupez.*

In 't Nederduitſch *Pimpernoten.*

Is een kleene boom of dichte heeſter, wiens hout teêr en met wit merg vervult is; de bla-

ders zyn doorgaens vyf en ſomtyds zeven aen eene ribbe vaſt; zy gelyken naer die van de Vlier, maer zyn een weinig kleener, en aen de kanten getandt; de bloemen zyn by trosjes aen dunne en lange voetſteeltjes vaſt; yder der zelve beſtaet uit vyf witte blaedjes, die in 't rond geſchikt, en door een' kelk van een enkel ſtuk, dat in vyf deelen is herſneden, onderſteunt zyn. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vliesachtige vrucht of eene ſoort van groenachtige blaes' in hare plaets, die vry groot en verdeelt is in twee huisjes, waer in men eenige zaden vind den hazelnoten gelyk, en bedekt met eene houtachtige doch dunne ſchelle, die roodachtig van kleur', en gemaklyk te breken is; hare zelfſtandigheit is groenachtig, en van een' laffen, zoetachtigen ſmaek, die neigingen tot 't braken verwekt. Dees heeſter waſt op onbebouwde plaetſen, in de boſſchen, heggens, en doornboſſchen.

Uit de zaden of noten perſt men eene olië, die ontbindende is.

Staphylodendron, *α σταφυλὴ, uva, & δένδρος, arbor*, als of men zeide *Druiveboom*, omdat de vruchten als druivetroſſen geſchikt zyn.

STAPHISAGRIA.

Staphiſagria, Matth. Dod. C. B. J. B. Raii Hiſt.

Herba pedicularis, Cord. in Dioſcor.

Delphinium Platani folio, *Staphiſagria dictum*, Pit. Tournef.

Alberas Arabum.

In 't Franſch *Staphiſaigre* of *Herbe aux poux.*

In 't Nederduitſch *Luiskruid.*

* Is eene ſoort van Ridderſporen, of eene plant, die een' regten, ronden, zwartachtigen, takkigen ſteel ſchiet anderhalf of twee voeten hoog; de bladers zyn groot, breed, in verſcheide deelen diep ingeſneden, groen, naer die van den Wonderboom of naer die van den Platanus gelykende, en aen lange ſteeltjes vaſt: de bloemen waſſen boven aen den ſteel, en in den ſchoot der bladeren; yder der zelve beſtaet volgens den Heer Tournefort uit verſcheide oneffen bladeren, waer van vyf grooter zyn, dan de andere, en in't rond geſchikt, blaeuw van kleur'; de bovenſteſtrekt zich uit naer achteren, en ontfangt in zyne ſpoor de ſpoor van een ander blad. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht in hare plaets, beſtaende uit verſcheide groenachtige ſcheeden, die driekantige, gerimpelde zaden zoo groot als kleene erweten in zich ſluiten, welke naeuw aen elkanderen vereenigt, van buiten zwartachtig, van binnen wit- of geelachtig, en van een' ſcherpen, heeten, bitteren en zeer onaengenamen ſmaek zyn. Deze plant waſt in warme landen, als in Provence, in Languedok op lommerryke plaetſen, van waer het zaed ons droog word overgebragt. Men moet het verſch, wel gevoedt, en zuiver verkiezen; het heeft veel zout en olië in zich.

Men gebruikt het ſomtyds, wanneer men tandpyn heeft, tot een kaeuwmiddel om veel ſlym te ſpouwen, waerom het ſommigen *Pituitaria* genaemt hebben: men gebruikt 't om het vuile vleeſch in oude zweren te zuiveren en te verteren; maer zyn grootſte gebruik is in de ſchurft en om de luizen te dooden, 'er op gelegt zynde; men ſtrooit het onder 't hoofdhair tegen de luizen.

Staphiſagria, *α σταφυλὴ, uva, & ἀγρία ϑλυ-ſtris*, omdat de bladers van deze plant' eenige overeenkomſt hebben met die van den wilden Wyngaerd.

Herba Pedicularis, omdat 't zaed van deze plant' goed is om de luizen te dooden.

STATICE.

Statice, in 't Franſch *Statice*, is eene plant, waervan twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Statice, Lugd. Pit. Tournef.

Gramen polyanthemum majus, Dod.

Gramen marinum mediterraneum majus, *Statice quibuſdam*, Park.

Caryophyllus mediterraneus, Ger.

Caryophyllus montanus major flore globoſo, C. B.

Caryophyllus flos aphyllocaulos vel junceus major, J. B. Raii Hiſt.

In 't Nederduitſch *Groot Gras met vele bloemen.*

Zy ſchiet uit haren wortel' eene groote meenigte lange en ſmalle bladers als die van Gramen, zeegroen van kleur'; tuſſchen dezelve ſchieten 'er ſtelen op omtrent een voet hoog, die regt, zonder knoopen en hol zyn, dragende op hunnen top een bolrond bosje van

* Zie Pl. XXI. Fig. 14.

van eene hoop kleene bloempjes, die uit vyf blaedjes zyn t'zamengeſtelt, welke wit naer 't purperachtig trekkende, als eene nagelbloem geſchikt, en door een kelkje, dat als een trechter is gemaekt, onderſteunt zyn; dit bosje word nog door een' algemeenen, ſchubachtigen kelk onderſteunt. Als deze bloemen zyn afgevallen, komt 'er in de plaets van elke bloem' een zaed, dat aen beide de einden ſpits, en in een zaedhuisje, dat de bloeme tot een' kelk gedient heeft, beſloten is. Haer wortel is lang, vry dik, rond, houtachtig, en in verſcheide bollen verdeelt.

De tweede ſoort word genaemt

Statice montana minor, Pit. Tournef.
Gramen polyanthemum minus, Dod.
Gramen marinum minus, Park
Caryophyllus montanus minor, C. B.
Caryophyllus marinus minimus, Ger. Lob.
Caryophyllus flos aphyllocaulos, vel junceus minor, J. B. Raii Hiſt.

In 't Nederduitſch *Kleen Gras met vele bloemen.*

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat zy lager is; hare bloem is purperachtig, en haer wortel lang, dik, roodachtig en in veel bollen verdeelt.

Beide deze ſoorten waſſen op bergachtige en vochtige plaetſen, by de zée, en rivieren.

Zy zyn t' zamentrekkende en goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, in een afkookſel ingenomen.

Statice, komt mogelyk van 't Latynſche werkwoord *ſtare*, *ſtaen*, om dat deze plant de vochten doet ſtilſtaen.

STELECHITES.

Stelechites is een ſteen zoo lang en dik als de vinger van eene graeuwe kleur', en van gedaente als een kleen ſtammetje van een' boom, waervan men de takken heeft afgeſneden of afgebroken; men krygt hem uit Duitſchland: hy is van dezelve natuur' als de Linxſteen.

Hy is opdroogende en goed om de tanden ſchoon te maken.

STELLA MARINA.

Stella marina, in 't Franſch *Etoile de Mer*, in 't Nederduitſch *Zee-ſtar*, is eene ſoort van zeebloedeloos dier, zoo groot als de palm van de hand of een weinig grooter, hebbende de gedaente van eene ſtar, en eene graeuwe of zwartachtige kleur; het heeft vyf hoeken, die vry breed zyn, en ſpits toeloopen: zyn bek is geplaetſt in 't midden van deze hoeken, of in 't middelpunt van de ſtarre, en met tanden voorzien; het heeft een groot getal pootjes, die als de horentjes van ſlakken gemaekt en aen zyne hoeken vaſt zyn; yder dezer pootjes ſluit eene druppel helder en klaer water in zich: men ziet aen zyn ganſche lichaem geene byzondere opening tot ontlaſting van zyne vuiligheit: het is bedekt met een hard, en ruuw vel, dat het zelve voor eene ſchael dient. Men vind deze Zee-ſtar aen de zeeſtranden; daer zyn verſcheide ſoorten van.

Zyn zyn alle openende, in een afkookſel ingenomen; zy zyn goed voor de vallende ziekte, indien men ze brand, en 'er den rook van ontfangt

STELLIO.

Stellio.
Lacerta ſtellaris.

In 't Franſch *Petit Laizard étoilé.*

In 't Nederduitſch *Star-Haegdis.*

Is eene ſoort van Haegdiſe veel kleener dan de gemeene, op den rug met geſtarnde vlekken geteekent; zy onthoud zich in de gaten der muren, leeft van ſpinnekoppen, en ſchud haer vel, gelyk de ſlangen, jaerlyks uit, en eet het zelve; hare beet is niet doodelyk, maer verdikt de vochten, en verdooft de zinnen; men gaet ze tegen met de Theriaek, of door vlugge zouten, die men ingeeft. Dit dier heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het vleeſch gegeten of in poeder ingenomen verwekt het zweet, en wederſtaet 't vergift; men kan 't gebruiken tegen de beet van 't dier zelf. Deze kleene Haegdis ſluit men levendig in eene doos', en men maekt ze aen het hoofd vaſt tegen den aenval van de derdendaegſche koorts', om die te genezen. Men laet ze ook in olië en wyn koken om de zenuwen en geledingen te verſterken, om te ontbinden.

Stellio a ſtella, omdat dit bloedeloos dier afbeeldſels van ſtarren op den rug draegt.

STOE-

STOECHAS.

Stœchas, Dod.
Stœchas vulgaris, Park.
Stœchas purpurea, C. B. Pit. Tournefort.
Stœchas Arabica vulgò dicta, J. B. Raii Hiſt.
Stœchas, ſive Spica hortulana, Ger.
Stichas, Fuch.
Aſtochodas, Arabum.

In 't Franſch *Stecas Arabique.*

In 't Nederduitſch *Stichas-kruid.*

* Is eene ſchoone plant, die op de wys van een' heeſter verſcheide houtachtige, en in eenige takken verdeelde ſtelen of roeden ſchiet anderhalf of twee voeten hoog; de bladers zyn als die van de Lavendel, maer kleener, ſmal, en wit. Hare toppen dragen langwerpige, ſchubachtige airen of hooſden, yder voorzien van boven met een bosje bladeren op de wys van een kuifje, en met kleene bloemen, die bekswyze gemaekt, purperachtig of blaeuw van kleur', en by ryen langs 't hooſd of de air geſchikt zyn; op yder van deze bloemen volgen vier bynaer ronde zwartachtige zaden, beſloten in een zaedhuisje, dat de bloem' tot een' kelk gedient heeft; hare wortels zyn houtachtig. De geheele plant heeft een' ſpeceryachtigen reuk, en een' ſcherpen bitterachtigen ſmaek; zy waſt overvloedigiyk in Languedok, en Provence op de Eilanden d'Yeres, door de Ouden *Stecadiſche Eilanden* genaemt; zy bemint drooge en dorre plaetſen; daer van daen zend men ons de airen van Stichas-kruid droog en voorzien met hare bloemen, die wy in de Geneeskunde gebruiken. Indien men hare kleur en reuk wel wil bewaren, moet men ze tuſſchen graeuw papier laten droogen, en daerna in eene doos' ſluiten.

Men moet de airen van Stichas kruid groot, welgevoedt, verſch, welriekende, en voorzien met veel bloemen verkiezen; in 't verouderen verliezen zy hare kleur en reuk. Zy hebben veel vry fyne olië en vlug zout in zich.

Men heeft deze bloem *Stœchas Arabica* genaemt, omdat men 'er eertyds veel van uit Arabië bragt.

Zy is verdunnende, afvegende, openende, goed voor 't hooſd, en tegen de opſtygingen; zy verſterkt de herſenen, verwekt de pis en de maendſtonden, wederſtaet het vergift, verdryft de droefgeeſtigheit; men gebruikt ze uit- en inwendig.

Stœchas, is een woord genomen van de Stecadiſche Eilanden, die wy tegenwoordig de Eilanden d'Yeres noemen. Deze Eilanden zyn gelegen op de kuſt van Provence omtrent Marſeille.

STRAMONIUM.

Stramonium peregrinum, Ger.
Stramonium fructu ſpinoſo rotundo, ſemine nigricante, Pit. Tournefort.
Stramonium fructu rotundo, dorſum ſpectante & aſpero, Col.
Stramonia, ſive Pomum ſpinoſum, Trag.
Stramonium minus, ſive Nux metel flore albo, Park.
Solanum pomo ſpinoſo rotundo, longo flore, C. B.
Solanum multis dictum, ſeu Pomum ſpinoſum, J. B. Raii Hiſt.
Nux metella, Matth. Caſt.
Nux Methel Avicennæ, Ang.

In 't Franſch *Pomme epineuſe.*

In 't Nederduitſch *Doorn-Appel.*

* Is eene plant, die een' ſteel ſchiet omtrent twee voeten hoog, zoo dik als de vinger, en zich in verſcheide kleene takken verdeelende; de bladers zyn breed, ruim, hoekig, ſpits, naer die van de Nachtſchade gelykende, maer grooter, en aen lange ſtelen vaſt; de bloem is eene groote witte klok, eenigzins naer een drinkglas gelykende, en door een' langen kelk onderſteunt, die van boven ingeſneden of getandt is. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht in hare plaets, zoo groot als eene gemeene noot, die nog met hare eerſte ſchelle bekleedt is, bynaer rond, en rondom met korte, dikke en niet zeer ſtekende punten voorzien.

Deze vrucht is verdeelt in vier huisjes, welke zaden inſluiten, die naer eene kleene nier gelyken. Deze plant kweekt men in de tuinen; hare bladers geven een' ſterken en ſtinkenden reuk van zich, die pyn in't hooſd verwekt; de bloemen hebben een' minder kwaden doch ſlaepverwekkenden reuk; de geheele plant heeft veel olië en waterdeelen, en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy is pynſtillende, verdoovende, goed om de vochten te verdikken, en hunne beweging te

* Zie Pl. XXI. Fig. 15.

* Zie Pl. XXI. Fig. 16.

te matigen, de pynen te ſtillen, de verbrandheden te verzachten, uitwendig gebruikt; men moet ze nooit ingeven, noch in aersſpuitingen gebruiken, omdat zy zeer droevige toevallen zoude veroorzaken, als ſlaepziekte, dolheit, brakingen, koud zweet, ſtuiptrekkingen, en eindelyk de dood, indien men niet ſpoedig was te hulp gekomen.

De middelen tegen deze ſoort van vergift, die de vochten ſtremt, zyn de vlugge zouten, de Theriaek, Orvietaen, braekmiddelen, 't uitwendig gebruik van Brandewyn, water van de Koninginne van Hongarye, vlugge geeſt van Armoniakzout.

S T R I X.

Strix.

In 't Franſch *Freſaye*, *Effraye*.

Is een Nachtvogel, zynde eene ſoort van Nacht-Uil; hy is zoo groot als een gemeen Hoen; hy is bynaer van gedaente als een Steen-Uil, bedekt met witte vederen, die aen den buik met zwart geteekent zyn; zyn kop is dik, rond, afgryſelyk en omringt met overeinde ſtaende vederen; zyn bek is krom en witachtig; zyne ſchenkels en pooten zyn ruig en met vederen bedekt; zyne klaeuwen krom, en witachtig van kleur'; zyn geſchreeuw is afgryſelyk; hy onthoud zich op bergachtige en aen zee gelegen plaetſen, by de ſtallen der geiten, omdat hy op hare melk verlekkert is, en hy gaet ze zuigen, als hy ze achterhalen kan; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch is goed tegen de lamheit, en keelontſteking, als het gedroogt en in poeder word ingenomen. De gift is van eene halve tot eene geheele drachma.

Zyn vet is verzachtende en ontbindende, goed om de zenuwen te verſterken, uitwendig gebruikt,

Zyne gal is afvegende en goed om de vlekken der oogen weg te nemen.

Strix a ſono vocis aſpero.

De Franſche naem *Freſaye* is mogelyk eene bederving van *preſage* (voorteeken,) omdat men meent dat dit dier een kwaed voorteeken is.

De Franſche naem *Effraye*, (verſchriklyk,) omdat het geſchreeuw van dezen vogel verſchriklyk is.

S T R U T H I O.

Struthio.
Struthiocamelus.

In 't Franſch *Autruche*, of *Cerf oiſeau.*

In 't Nederduitſch *Struisvogel.*

* Is een vogel zes of zeven voeten hoog; zyn kop is kleen, met weinig herſenen vervult, en met kleene geelachtige hairen bedekt; zyne oogen zyn van eene eironde gedaente als die der menſchen, voorzien met groote oog-hairen zyn bek is kort en ſpits; zyne tong kleen; zyn hals lang en met een dun, blinkend, wit, en naer hair gelykend dons bedekt; zyn rug breed; zyne vlerken zyn kort, en met ſchoone witte of zwarte of bruine, zachte, dichte vederen voorzien; zyn lichaem is met witte, zwarte en graeuwe vederen bedekt; zyn ſtaert is wit; zyne dyën zyn groot, dik en vleezig, zonder vederen, maer bedekt met een gerimpeld, wit, roodachtig vel; zyne ſchenkels zyn bedekt met grootte ſchubben, en men heeft gevonden, dat zy eenige overeenkomſt hadden met die der Kemelen, waerom men dezen vogel *Struthiocamelus* genaemt heeft: zyne pooten zyn geklooft als die der Oſſen, hebbende alleenlyk twee groote teenen. Dees vogel komt voort in Afrika, Ethiopië, Arabië, en in Peru; hy bemint de woeſtenyën; men ziet 'er ſomtyds vele te zamen vliegen; hy loopt ſnel, en gebruikt zyne vleugels niet om te vliegen, maer als zeilen, wanneer hem de wind gunſtig is; men gebruikt de veders van zyne vleugelen en van zynen ſtaert tot vercierſels op de hoeden, en boven op de ledekanten; die der mannetjes zyn fraeijer en meer geacht dan die der wyfjes; yder dezer vleugelen heeft aen zyn uiteinde twee lichamen, die zoo lang als de duim, hol, zoo hard als horen, en bynaer van gedaente als eene varkenspen zyn. Zyne eijers zyn zoo groot als een kindshoofd, bynaer rond of eirond van gedaente; hunne ſchael is dik, hard, wit en glad; men maekt 'er vazen of drinkkoppen van; het binnenſte is goed om te eten.

De Struisvogel voed zich met kruiden, gerſt, boonen, en beenderen; hy ſlikt ook yzer, koper, en keiſteenen in, die hy verteert door de wryving en verbreking, die 'er van geſchied in zyne maeg'; doch hy krygt 'er geen voedſel van, deze harde ſtoffen dienen niet als om de teêre en voedzame ſtoffen, waer onder zy ver-

* Zie Pl. XXII. Fig. 1.

vermengt zyn, te verbreken en te vergruizen; en indien zy 'er eenc grooter meenigte van inſlikken, dan zy tot die verbreking of vergruizing noodig hebben, worden zy ziek en ſterven.

Het binnenſte vlies van de maeg' van den Stuisvogel word goed geacht om de maeg te verſterken; gedroogt en in poeder ingenomen is het openende.

Zyn vet is verzachtende, ontbindende, en goed voor de zenuwen.

STRYCHNODENDROS.

Strychnodendros, J. B. Raii Hiſt.
Strychnodendron, Geſn. hort.
Solanum fruticoſum bacciferum, C. B. Pit. Tournefort.
Solanum arboreſcens, Caſt. Cæſ. Cam.
Solanum fruticoſum Americanum dictum, *Amomum Plinii*, Park.
Amomum Plinii, Ger.

In 't Nederduitſch *Boomachtige Nachtſchade.*

Is eene ſoort van Nachtſchade, die als een heeſter waſt vier of vyf voeten hoog; zyn ſtam is dun, met eene aſchverwige ſchors' bedekt, en ſchiet groene takken voorzien met langwerpige bladeren, welke ſmaller dan die van de gemeene Nachtſchade, die van 't Papenhout gelyk, bruin- groen van kleur', en wat ſcherp van ſmaek zyn; zyne bloem is een wit roosje, in vyf punten ingeſneden; in hare plaets komt eene ronde, weeke, roode vrucht, naer die van de Krieken van Overzee gelykende, vol ſap, en eenige platachtige zaden van een' vry laffen ſmaek in zich ſluitende. Deze plant word in de hoven gekweekt; zy is zeldzaem.

Hare bladers en vrucht zyn goed om te verzachten, te verkoelen, te bevochtigen, de pynen te ſtillen, te ontbinden, uitwendig gebruikt.

STURIO.

Sturio.
Silurus.
Aquipenſer.
Acipenſer.
Stora.

In 't Franſch *Eturgeon.*

In 't Nederduitſch *Steur.*

Is een groote viſch, die nu in de zee, dan in de rivieren zich onthoud; zyn kop is lang, vierkant, hard, eeltachtig; zyn ſnuit is lang, ſpits, en met twee hairtjes aen yder zyde voorzien; hy heeft noch kaken noch tanden; zyne tong is dik en hard; zyne oogen zyn kleen; zyn lyf is lang en bynaer rond; zyn rug is verheven door dikke, harde, beenachtige ſchubben, tuſſchen welke punten of angels uitkomen; zyn buik is bedekt met een zacht zilververwig vel; dees viſch weegt doorgaens ten minſten honderd ponden, maer men vind 'er, die tot twee hondert ponden wegen; hy leeft van vuiligheden, en zeeſchuim; zyn vleeſch is wat hard, lymachtig of taei, maer zeer lekker van ſmaek; in Vrankryk is hy zeer zeldzaem; men krygt 'er eene ſoort van Ichthyocolla of Viſchlym van, die geelachtig- graeuw is, en die de Droogiſten in bladen, zonder in een gerolt te zyn, verkoopen; zy is moeijelyker te ontbinden dan de gemeene; maer ontbonden zynde heeft zy dezelve krachten.

Het vleeſch van den Steur verwekt loslyvigheit, als het gegeten word.

Zyne graten zyn openende en goed voor de vloeijingen, heupjicht, en graveel, tot poeder gemaekt en ingenomen; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Men heeft dezen viſch *Sturio* genaemt, wegens zynen bek, die ſpits is, en die zoo men voorgeeft de gedaente heeft van bevrozen water, dat 's winters van de daken der huizen afhangt, en in 't Latyn *Stiria* genaemt word.

Silurus, *à* σίλυρος, *a* σείω, *quatio*, *moveo*, *&* οὐρά, *cauda*, omdat dees viſch zynen ſtaert met eene groote ſnelheit beweegt.

STURNUS.

Sturnus, in 't Franſch *Etourneau*, in 't Nederduitſch *Spreeuw*, is een vogel, die vry wel bekent, en door zyne ſchoonheit pryswaerdig is; zyn lyf is getcekent met witte, roode of gele vlekken; zyn bek is als die van den Exter; zyn ſtaert is kort en zwart; zyne pooten zyn geel; men vind 'er verſcheide ſoorten van; hy vliegt altyd verzelt met vele andere vogelen van dezelve ſoort'; hy onthoud zich 's zomers op waterachtige plaetſen, en omtrent de weidens, en 's winters op de torens en op de daken der huizen; hy leeft van wormen, vleeſch van doode lichamen, beziën, druiven, en zaden; men maekt hem tam, en leert hem ſpreken; hy is goed om te eten; hy heeft veel vlug zout en olië in zich

Hy

Hy is goed, gegeten zynde, voor de vallende ziekte.

Sturnus, *a τρέειν*, *sternere*, omdat dees vogel als hy wormen zoekt, de aerde omroert, opligt, en wederom laet vallen,

S T Y R A X.

Styrax.

In't Fransch *Storax.*

Is eene harstachtige, welriekende Gom, waervan wy drie soorten zien. De eerste word *Styrax ruber*, en door sommigen *Thus Judæorum* genaemt, omdat zy meenen, dat deze de Wierook was, die de Wyzen aen 's weerelds Heiland bragten. Deze Gom is in stukken, en roodof geelachtig; men krygt ze door insnyding uit een' boom' van eene middelmatige hoogte, genaemt

Styrax arbor, Ger. J. B. Raii. Hist.
Styrax folio mali cotonei, C. B. Pit. Tournefort.
Styrax arbor vulgaris, Park.

* Dees boom gelykt naer den Kweboom, maer zyne bladers zyn kleener, langwerpig, styf, van boven groen, van onderen wit, en voorzien met veel wolle; de bloemen wassen op zyne takken, vele byeengehoopt, en wit; yder der zelve is, volgens den Heer Tournefort, eene pyp van boven wyd uitgebreidt, en in vele deelen, die in't rond zyn geschikt, ingesneden; haer kelk is als een kommetje gemaekt, dat met eenige punten getandt is. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er eene witte vrucht te voorschyn, zoo groot als eene hazelnoot, bedekt met eenevleezige schors', wat bitterachtig van smaek; onder deze schors vind men twee of drie beenachtige steentjes, die gemeenlyk rondachtig op den rug, en platachtig aen de tegenoverige zyde zyn; yder steentje is vervult met een merg- en oliachtig zaed, dat als de Gom *Styrax* riekt, en onaengenaem van smaek is. Dees boom wast in Syrië, Pamphylië, en Cilicië; men kweekt hem in eenige hoven van Europa.

Men moet de Gom *Styrax* zuiver, week, vet, van een' zachten, speceryachtigen, en zeer aengenamen reuk verkiezen; die te droog is, vind men dikwils vervult met zaegsel van 't hout van den boom, of met andere vuiligheden.

De tweede soort van *Styrax* is *Styrax calamita* genaemt, omdat men ze eertyds in Rieten bragt om hare schoonheit en goeden reuk beter te bewaren; men brengt ze ons somtyds in roodachtige stukken, vervult met witte tranen, somtys in afgescheiden tranen, die van buiten roodachtig, van binnen wit zyn; deze soort van *Styrax* word de beste geacht tot de Geneeskunde, en reukwerken; maer de hedendaegsche Schryvers meenen, dat zy niet natuurlyk is gelyk de eerste; zy gelooven met veel reden, dat zy van de oprechte *Styrax*, die uit den boom' vloeit, en van verscheide andere welriekende droogeryen gemaekt is. De Heer Pomet verzekert onder anderen, dat hy 'er eene kan maken zoo schoon en aennemelyk als die men uit Holland en Marseille laet komen. Wat 'er van zy, men moet de *Styrax calamita* in schoone afgescheiden tranen of kleene stukjes verkiezen, die zeer zuiver, vettig, van buiten roodachtig, van binnen wit, en zeer zacht, speceryachtig, en zeer aengenaem van reuk zyn, den balsem van Peru naerby komende.

Beide deze soorten van *Styrax* hebben veel olië, en wat wezentlyk zout in zich.

Zy zyn goed om de hersenen, de zenuwen, hart en maegte versterken, de kwaedaertigheit der vochten te wederstaen, de hardigheden te verzachten, als zy ingenomen worden; men gebruikt ze ook uitwendig, en men maekt 'er rookingen meê.

De derde soort word *Styrax liquidus*, in't Fransch *Storax liquide*, in 't Nederduitsch *Vloeibare Styrax* genaemt; deze is een oliachtige, lymige, groove stoffe, van lyvigheit als dikke balsem, graeuw van kleur', sterk en speceryachtig van reuk: deze *Styrax* is niet anders als een mengsel van eenige harstachtige stoffen met de oprechte Styrax, en olië en wyn, die men smelt, en door eene ligte koking tot een lichaem maekt. Zy moet zuiver, van eene bekwame dikte, en van reuk als de *Styrax* gekozen worden. Sommigen noemen ze *Oleum Styracinum*; maer dees naem past haer niet te wel.

Zy is insnydende, verdunnende, verzachtende, en zeer ontbindende; zy versterkt de hersenen door haren reuk; men gebruikt ze niet als uitwendig.

Styrax, *a stiria*, bevrozen druppel water, of yskegel, dien men 's winters aen de daken der huizen vind hangen; dezen naem heeft men de *Styrax* gegeven, omdat zy in tranen, die de gedaente van dezen bevrozen druppel water heeft, uit den boom' vloeit.

SUB-

* Zie Pl. XXII. Fig. 2.

SUBBUTEO.

Subbuteo.
Hippotriorchis.

Is eene ſoort van Sperwer, of een roofvogel, zoo groot als eene Rave en van gedaente als een Pitoor; hy leeft van ſlangen, padden, en kikvorſchen; in Epypten is hy gemeen.

Zyne zaedballen, in poeder ingenomen, zyn goed om 't zaed te verwekken.

SUBER.

Suber latifolium, J. B. Ger. Park. Raii Hiſt.
Suber latifolium perpetuò virens, C. B. Pit. Tournefort.
Suberifera latifolia Ilex glande echinato, Adv.
Phellos, *ſive Suber*, Dod.

In 't Franſch *Liege.*

In 't Nederduitſch *Korkboom*, *Vlothoutboom.*

* Is een boom van eene middelmatige hoogte, gelykende zeer naer den Grooten Ilex, maer zyn ſtam is veel dikker, ſchietende weinig takken, en zyn baſt is veel dikker, ſponsachtig, zeer ligt, en graeuw naer 't geel trekkende; dees baſt ſplyt en ſcheid zich van den boom, indien men geen zorg draegt hem weg te nemen, omdat hy door een' anderen baſt, die 'er onder groeit, word voortgeſtooten; de bladers zyn van gedaente als die van den Grooten Ilex, maer grooter, langer, zachter, van boven groener, ſomtyds een weinig getandt, en ſtekende; zyne katjes of bloeſems en eikels zyn als die van den Grooten Ilex. Dees boom waſt in warme landen, als in Spanje, Italië, omtrent 't Pyreneeſche gebergte, en in Gaskonje; die in Spanje voortkomt verſchilt van die, welke in 't Pyreneeſche gebergte en in Gaskonje groeijen hier in, dat zyn baſt van buiten in zyne oppervlakte zwartachtig is, en dat zyne bladers de geheele winter groen blyven, daer die van de andere op't einde van den Herfſt afvallen.

Als de inwoonders der plaetſen, waer de Korkboom waſt, zyne ſchors willen inzamelen, klieven zy den ſtam van den boom naer zyne lengte om ze 'er gemaklyker af te krygen, dan leggen zy ze in 't water, beladen ze met ſteenen, makende dus eene ſoort van pers om ze plat te maken, eindelyk laten zy ze droogen, en vervoeren ze: deze is het Kork, waervan men zich bedient om ſtoppen te maken. Menmoet ze verkiezen in ſchoone ſtukken, effen, minſt met kwaſten, niet geborſten, van eene matige dikte, ligt, doch minſt met luchtgaetjes, en zuiver en gemaklyk in 't ſnyden.

De eikel van den Korkboom is t'zamentrekkende, en goed voor 't windrig kolyk; de gift is van eene ſcrupel tot eene drachma; hy heeft veel olië, en middelmatiglyk zout in zich.

De ſchors van den Korkboom, die wy gebruiken, heeft veel olië en zeer weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende en t'zamentrekkende, zy ſtuit de bloedingen en buikloopen, in poeder ingenomen; zy is goed om de ambeijen te verdryven en te verzachten, als zy gebrandt en daer opgelegt word.

De Spanjaerds kalcineren de ſchors van den Korkboom in open potten, om ze tot eene zwarte aſch te maken, die uitnemende ligt is; deze aſch word in 't Franſch *Noir d'Eſpagne* genaemt; zy word van verſcheide Werklieden gebruikt.

Suber, *a ſuere*, *naeijen*, omdat men de ſchors van den Korkboom onder de ſchoenen naeit, omze drooger te maken, en om de lengte der genen die ze dragen, te verhoogen.

Of wel *ſuber*, *a ſue*, *varken*, omdat de varkens zich met den eikel van dezen boom voeden.

SUCCISA.

Succiſa is eene ſoort van Scabioſe, die in twee ſoorten onderſcheiden word. De eerſte en gemeenſte word genaemt

Succiſa glabra, C. B.
Succiſa, *ſive morſus diaboli*, Dod. J. B. Raii Hiſt.
Scabioſa folio integro, Cæſ. Pit. Tournefort.
Morſus diaboli, Ger.
Morſus diaboli vulgaris flore purpureo, Park.

In 't Nederduitſch *Duivelsbeet.*

* Zy ſchiet langwerpige, ſpitſe bladers, die van de gemeene Scabioſe gelyk, doch geheel, zonder inſnydingen, uitgezondert dat zy

* Zie Pl. XXII. Fig. 3.

* Zie Pl. XXII. Fig. 4.

zy aen de kanten wat uitgekerft zyn; haer ſteel is omtrent twee voeten hoog, rond, hard roodachtig, takkig, dragende op zyne toppen bloemen, die van de gemeene Scabioſe gelyk, blaeuw, ſomtyds purperachtig of wit van kleur'. Haer wortel is omtrent een pink dik, kort, rondom als gebeten of geknaegt, en met lange vezelen voorzien. Deze plant waſt op onbebouwde plaetſen, omtrent de bosſchen, aen de kanten der wegen, in de weidens; zy is bitter van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

Succiſa hirſuta, C. B.
Morſus diaboli hirſuta rarior, Geſn. hort.
Scabioſa folio integro villoſo.

Zy verſchilt van de voorgaende niet, als dat zy ruig is; zy is zoo gemeen niet.

De Duivelsbeet heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is zweetdryvende, hart verſterkende, wondheelende, goed om 't vergift te wederſtaen, voor de vallende ziekte, voor de zweren van de borſt en van andere deelen; men gebruikt ze uit- en uitwendig.

Men heeft deze plant *Succiſa*, en *Morſus diaboli* genaemt, wegens haren wortel, die als geknaegt of gebeten is.

SULPHUR.

Sulphur, in 't Franſch *Soufre*, in 't Nederduitſch *Zwavel*, *Solfer* of *Sulfer*, is eene ſoort van Leem, of eene vette en koperroodige minerale ſtoffe; het is zelfs waerſchynlyk, dat zy niet anders is als een Koperrood, dat natuurlyk in de aerde door onderaerdſche vuren is opgeheven; want men vind ſomtyds in de Zwavel, voor dat zy is geſmolten geweeſt, kleene ſtukjes Koperrood; te meer de Zwavel heeft dezelve beginſels in zich als 't Koperrood.

Daer zyn twee algemeene ſoorten van Zwavel, de eene levende Zwavel, en de andere gele of gemeene Zwavel genaemt.

De levende Zwavel is door ſommige Schryvers *Apyrothium* genaemt; zy is eene graeuwe, vette, leemachtige, vuur of vlam vattende ſtoffe, die men in de aerde in Sicilië, en op verſcheide andere plaetſen vind. Zy moet zuiver, glad, blinkende, zacht in 't aenraken, teêr, ligt te breken, en graeuw van kleur' gekozen worden. De Herbergiers gebruiken ze om de tonnen te zwavelen, waer in zy den wyn doen, dien zy over zee willen voeren.

Zy word gebruikt voor de ſchurft, den daeuwen hairworm; men mengt ze onder zalven.

Apyrothium, ex a privativo, & πῦρ, ignis; omdat de Zwavel de hooſdſtoffe van 't vuur is.

De gele of gemeene Zwavel is eene harde, blinkende, breekbare ſtroffe, die ligt ſmelt, en vlam of vuur vat, en een' onaengenamen en voor de borſt prikkelenden en nadeeligen reuk van zich geeft. Men krygt ze van den berg Veſuvius en van verſcheide andere plaetſen; men ſmelt ze op 't vuur, men giet ze in vormen, omze tot pypen of ſtokken te maken, zoo als wy ze by de Droogiſten zien.

Men moet de Zwavel in ligte en gemaklyk brekende pypen verkiezen, van eene goudgele kleur'; of als men 'er Geeſt van Zwavel wil uithalen, van eene groenachtige; want dit is een teeken, dat zy koperroodiger, en met meer zuur vervult is.

De Zwavel dient den Mutſemakeren, en verſcheide andere Ambachtslieden om te witten; zy is natuurlyk t'zamengeſtelt uit een vet en vlamvattend of waerlyk zwavelachtig gedeelte, en uit een zuur koperroodig zout. Men maekt het water koeler, als men 'er eene pyp of ſtuk Zwavel in laet weeken; deze ondervinding is gemaklyk voor die, welke den wyn 's zomers willen koelen, want terwyl de bottels, waer in de wyn is, in een' emmer met water zyn, als men 'er eene pyp of ſtok Zwavel in doet, zal men een middel aen de hand hebben om den wyn koel te drinken zonder hulp van ys; doch men moet niet meenen dat het zelve ſtuk Zwavel tweemael daer toe dienen kan, want de tweede reis zoude het geen werking doen.

Deze verkoeling komt waerſchynlyk van eenig gedeelte van 't zuur zout van de Zwavel, dat in 't water los geraekt en geſmolten is, 't geen de beweging van 't vocht verſraegt heeft om eene zekere ſtremming in zyne deelen te maken, doch de pyp of ſtok Zwavel is, nadat men ze uit 't water heeft genomen, alzoo goed tot alle de andere werkingen, die men op dit Leem doet, als zy te voren was, en zy ſchynt niets van de kracht van de Zwavel verloren te hebben.

De Zwavel is goed voor de aêmborſtigheit, voor de zweren van de borſt en longe, voor de tering', om de verrotting te wederſtaen, voor de ſchurft, daeuwworm, en om de gezwellen te ontbinden en te verdryven; men gebruikt ze uit- en inwendig. De gift is van vyftien greinen tot twee ſcrupels.

Men heeft zedert eenige jaren eene bereiding van Zwavel in gebruik gebragt, die van eenig goed gevolg geweest is in de aêmborstigheit; deze bereiding bestaet in eenige pypen gele gemeene Zwavel te stooten, die omtrent een kwartier uurs te laten koken, het water te veranderen, en de koking op de zelve wys te herhalen tot veertien reizen toe, yder reis daer toe nieuw water gebruikende om de Zwavel te verzachten, dan 't laetste water daer af gegoten zynde, laet men de Zwavel zachtjes op 't vuur in eene nieuwe pott' smelten, men laetze koud worden, men maekt ze tot poeder, en men mengt ze met een vierde deel van haer gewigt gepoederde Roze-suiker.

Men laet den lyder voor yder gifte een loot van dit poeder 's morgens en 's avonds innemen, en men vervolgt zulks twee of drie maenden lang; het verwekt doorgaens twee of drie stoelgangen daegs.

Ik heb bevonden door de proeven, die ik 'er van genomen heb, dat dit middel somtyds van eene vry goede uitwerking was in aêmborstigen, die sterk en kloek waren; maer dat het in teêre menschen krimpingen en zeer groote scherptens in de ingewanden veroorzaekte; ik heb zelfs gezien, dat sommigen 'er geen' stoelgang van hadden; ik vind deszelfs gift te groot, want in yder gifte komen drie drachma Zwavel; het zoude beter en met minder hevigheit werken, als men 'er maer de helft van ingaf; men moet niet meenen, dat het water door de herhaelde kokingen met de Zwavel veel van hare scherpheit heeft weggenomem, het heeft alleen over dit *Mixtum*, dat natuurlyk vet is, gegleden, het sterkste zuur van de Zwavel is hardnekkiglyk aen hare zelfstandigheit vastgebleven, en als het in 't lichaem is, maekt het zich los, en veroorzaekt de krimpingen: voor 't overige is deze bereiding niet geheel te verwerpen, zy kan hare nuttigheit hebben om de groove of dikke sluimen, die de verstoppingen in de vezelen van de longe maken, en de aêmborstigheit veroorzaken, beter te doordringen, maer zy moet gelyk alle andere middelen door de Geneesheeren bestiert worden; men moet niet meenen, dat zy voor alle gesteltheden goed zy, ik heb 'er dikwils tegenstrydige bevindingen van gehad; een voordeêl, dat wy 'er uitnemen, is, dat zy ons verstout heeft de Zwavel in eene grooter gifte in te geven, dan men eertyds deed.

In de stad Aken in Duitschland is een groote put warm minerael-water, dien men genoodzaekt is geweest toe te dekken en te stoppen, omdat 'er een zoo sterke Zwavelreuk uit opkwam, die in staet was ymand, die 'er met het aengezicht overheen lag, te doen stikken. Men ligt van tyd tot tyd het dekfel van dezen put af, en men vind 'er eene groote meenigte Zwavel aen vast, die daer tegen in eene witte bloem is opgeheven; deze Zwavel is zoet, en word in dat land tot dezelve eindens gebruikt als de melk van Zwavel.

Uit Amerika brengt men ons eene zeer schoone Zwavel, die men Zwavel van Guidoa, of gemeenlyk Zwavel van Quito noemt, omdat zy de namen der Landschappen, vanwaer zy komt, behouden heeft; zy is in effen, en gladde stukken, zoo blinkende als de schoonste Barnsteen, geel van kleur', zonder smaek, op 't vuur eene blaeuwe vlam, wat helderer dan die van onze gemeene Zwavel, van zich gevende; deze Zwavel is zeer zeldzaem; men acht ze meer dan alle andere Zwavels.

S U S.

Sus.
Porcus.
Verres.

In 't Fransch *Cochon* of *Porc.*

In 't Nederduitsch *Varken*, *Zwyn.*

Is een modderig, vochtig, slymachtig dier, dat zich met vuiligheden voed, en verscheide ziektens, als de keelontsteking, kropgezwellen en gortigheit onderhevig is. Het is by de geheele weereld zoo bekent, dat het onnoodig zoude zyn daer van eene beschryving te geven. Men lubt het gelyk andere dieren, die men mesten wil, en dan noemt men het in 't Latyn *Majalis*; zyn wyfje word in 't Latyn *Scrofa seu Porca*, in 't Fransch *Truye*, in 't Nederduitsch *Zeuge* of *Zog* genaemt, en het jong varken *Porcellus*, in 't Nederduitsch *Big*. De Zeuge werpt tot zestien jonge Varkens in eene reis, en draegt ze negen weken en vier dagen: het Varken voed zich met kruiden, eikelen, zemelen, vruchten, wormen, menschendrek en met andere vuiligheden; het is zeer verlekkert op aerdbuilen; het ondekt door zynen reuk de plaetsen waer zy zyn, en wroet in de aerde met zynen snuit en pooten, om ze te zoeken.

Het hair van 't Varken is hard en styf, hoewel zoo zacht in 't aenraeken als zyde; men noemt het

het in 't Latyn *Seta*, in 't Franſch *soye de Porc*, in 't Nederduitſch *Varkensborſtels*; het dient tot 't maken van pinceelen, zeven, en verſcheide andere werktuigen: zyne huid is, als men ze wil afvillen en bereiden, goed om boeken te binden, en zelfs om ſchoenen te maken.

Alle de deelen van 't Varken, en zyn drek hebben veel vlug zout en olië in zich. Zyn vleeſch is goed van ſmaek, maer wat moeijelyk te verteren. Men zout het om het te bewaren.

Het nat van verſch Varkensvleeſch is goed om de braking te ſtuiten.

Het oude ſpek geſmolten en doorgezegen is goed om de wonden te zuiveren, en te heelen, en voor de kinderpokjes.

Zyn vet in 't Franſch *Panne*, in 't Nederduitſch *Reuzel* genaemt, is verzachtende, pynſtillende en ontbindende.

Zyne gal is goed om de zweren der ooren te zuiveren, en te genezen, en om het hair te doen groeijen.

Zyn drek is zeer ontbindende, geneeſt de ſchurft, ſtuit de neusbloeding, en is goed voor de keelontſteking; men legt hem op de lydende deelen.

Sus, *a Græco*, ὗς; dat dezelve zaek beteekent.

Porcus, *quaſi Spurcus*, vuil, leelyk, omdat dit dier behagen heeft zich in de vuiligheden te wentelen.

Het oude reuzelſmeer is Varkensreuzel, dat men heeft laten oud worden, of het is liever een uitſchot van vet, dat een' garſtigen en ſtinkenden reuk heeft gekregen door het te lang in potten te laten blyven; men doet het doorgaens in blazen of in vellen.

Het is verzachtende en ontbindende, uitwendig gebruikt; de Werklieden bedienen 'er zich van om de wagenaſſen, ſpillen der perſen, en verſcheide andere werktuigen meê te ſmeren.

De *Cambouis*, (*Wageſmeer*) is niet anders als reuzelſmeer, dat zwart geworden is, door den indruk van yzer, dien het heeft gekregen met rondom de aſſen der raderen van koetſen en wagens gewreven te worden.

Het is goed om de aêmbeijen te verdryven, daer op gelegt zynde.

Men heeft den naem van *Cambouis* nog gegeven aen een mengſel van de geſtooten ſchors' van de wortelen der Olmboomptjes met Bokkenvet en reuzelſmeer; men gebruikt het om tonnens, die lekken, dicht te maken, om de ſchroeven der perſen te ſmeren, en tot andere dergelyke gebruiken.

De naem van *Cambouis* komt van *Canubium*, dat eene ſoort van lym is, waernaer het gelykt.

SYCOMORUS.

Sycomorus, Dod. J. B. Ger. Raii Hiſt.
Sycomorus Ficus, Pharaonis, Bellon.
Sycomorus, *ſive Ficus Ægyptia*, Park.
Ficus Ægyptia, Rauwolff.
Ficus folio mori, *fructum in caudice ferens*, C. B.
Sycamine Theophraſti, Cæſalp.

In 't Franſch *Sycomore.*

In 't Nederduitſch *Egyptiſche Vygeboom.*

Is eene ſoort van Vygeboom, die naer den Moerbeziënboom zeer gelykt; en het is waerſchynlyk, dat hy zynen oorſprong heeft van het enten van een' Moerbeziënboom op een' Vygeboom. Wat 'er van zy, de Egyptiſche Vygeboom is een groote en zeer takryke boom; zyn hout is hard en ſterk, zwartachtig, een melkachtig ſap van zich gevende, als men 'er inſnydingen in maekt. Zyne bladers zyn als die van den Moerbeziënboom, maer ruwer, en zoo groen niet. Zyne vrucht is eene ſoort van Vyg, die aen den ſtamme groeit; hy draegt ze drie of vier malen 's jaers. Deze vrucht verſchilt van de gemeene Vyg, voor eerſt dat zy niet als zelden ryp word, ten ware men ze met als nagel of met een mes opent; ten tweeden, dat zy geen zaden in zich heeft, ten derden, dat zy zoeter, doch zoo aengenaem van ſmaek niet is. Men kan dezen boom overal aenkweken, maer voornamentlyk in warme landen; hy is uit Egypten in Europa overgebragt.

Zyne vrucht maekt een open lyf, maer is voor de maeg moeijelyk te verteren, als men 'er van gegeten heeft; zy is goed voor de borſt en bevochtigende, in afziedſel gebruikt.

Het melkachtig ſap, uit den ſtamme van den boom door inſnyding getrokken, word goed geacht tegen de ſlangebeten, om de hardigheden van de milt zacht te maken, en de wonden aen een te lymen; men gebruikt het uit- en inwendig.

Sycomorus, *a* συκῆ, *ficus*, *&* μορέα, *morus*, als of men zeide *Boom*, *die naer den Vyge- en Moerbeziënboom gelykt.*

SYMPHONIA.

Symphonia, Plinii, *&* *Gomphrena*, Lugd.
Symphonia Dalechampio, *ſive Amaranthus tricolor*, J. B. Raii Hiſt.

Ama-

Amaranthus folio variegato, C. B. Pit. Tournef.
Amaranthus tricolor, Ger. Park.
Herba papagalli, *vel Herba pſittaci*, Dod.

In 't Franſch *Jalouſie*, of *Amarante de trois couleurs.*

In 't Nederduitſch *Papegaeijenkruid*, *Fluweelbloemen met drie veranderlyke verwen.*

Is eene ſoort van Fluweelbloemen, of eene plant, die een' enkelen roodachtigen ſteelſchiet omtrent een voet hoog; hare bladers zyn van gedaente als die van de Mayer, maer gekleurt of als natuurlyk afgezet met groen, geel, en inkarnaet, verbeeldende door hunne kleuren Papegaeis-veders, zeer aengenaem voor 't gezicht. Hare bloemen beſtaen uit verſcheide blaedjes, die rondom een middelpunt geſchikt, en zeer fraei geſchakeert zyn. Uit 't midden dezer bloemen ryſt een ſtampertje, dat naderhand eene vliesachtige vrucht word, die zich over dwers als eene zeepdoos opent, en bynaer ronde zaden in zich ſluit. Haer wortel is kleen, wit, en in verſcheide takken verdeelt. Deze plant kweekt men in de hoven, wegens hare uitmuntende ſchoonheit; zy heeft veel olië en waterdeelen, weinig zout in zich.

Zy is verdikkende, t' zamentrekkende, goed voor de bloedſpouwing, en buikloopen in afziedſel gebruikt.

Symphonia, *à σὺν*, *cum*, *& φωνὴ*, *vox*, als of men zeide *overeenkomſt van ſtem*, omdat men van den ſteel van deze plant' pypjes kan maken, waer mede de kinders een zeker geluid of t' zamenſtemming maken.

SYMPHYTUM.

Symphytum magnum, J. B. Raii Hiſt.
Symphytum conſolida major, C. B. Pit. Tournefort.
Symphytum majus vulgare, Park.
Conſolida major, Brunf. Ger.

In 't Franſch *Grande Conſoude*, of *Conſiere.*

In 't Nederduitſch *Waelwortel.*

* Is eene plant, die ruige, ruwe, ledige ſtelen ſchiet twee of drie voeten hoog, en zoo dik als de vinger; ſommige van hare bladeren komen uit den wortel', andere waſſen langs de ſtelen; zy zyn groot, ruig, lang, breed, ſpits, ruuw in 't aenraken, en donker- groen van kleur'. Hare bloemen waſſen aen de toppen der takken; yder der zelve is als een trechter, wiens bovenſte gedeelte wat uitgebreidt is, en eene kroes in gedaente naerby komt, wit of bleek of purperachtig van kleur'. Deze bloem is gemeenlyk met eenige helmſtyltjes voorzien; nadat zy is afgevallen, komen 'er vier t' zamengehoopte, zwarte, blinkende zaden in hare plaets, beſloten in den kelk van de bloem', hebbende afzonderlyk de gedaente van een' adders kop. Haer wortel is lang, dik, gemaklyk te breken, van buiten zwart, van binnen wit, en voorzien met een lymachtig ſap, waerin zyne kracht gelegen is. Deze plant waſt op vochtige plaetſen, langs de ſlooten, in de weidens; zy is lymachtig van ſmaek, heeft veel olië en waterdeelen, weinig zout in zich.

Haer wortel is verdikkende, heelende, goed voor de tering', zinkingen op de borſt, bloedſpouwing, roodeloop, om de wonden aen een te lymen, voor de beenbreuken, of uitledingen, en ſcheurſelen; men gebruikt ze uit- en inwendig.

De bladers en zaden zyn wondheelende.

Symphytum, *a σὺν*, *cum*, *& φύω*, *adnaſcor*, omdat deze plant, wondheelende zynde, het vleeſch gelegenheit geeft weder te groeijen.

Conſolida, *a conſolidare*, *t' zamenvoegen*, *vereeni, gen.*

SYNODON.

Synodon, *ſive Denter*, is een lange en matiglyk dikke zeeviſch, gemeenlyk drie of vier ponden wegende; doch men vind 'er, die tot tien ponden zwaer zyn; in zyn hoofd heeft hy ſteentjes, die men *Synodontides* noemt; zyn bek is groot; zyn ſnuit is ſpits; zyne kaken zyn met eene groote meenigte zaegwyze tanden voorzien; zyne oogen zyn groot, zyn rug is dik en verheven; aen de zyden is hy gedrongen, en roodachtig van kleur' naer 't wit trekkende; zyn buik is zilververwig; zyn ſtaert is gekromt: men vind hem gemeenlyk in de Adriatiſche Zee; hy is verſlindende en gulzig, hy ſlokt andere viſſchen met gretigheit in; hy is zeer goed om te eten.

Hy is openende, en verſterkende.

De ſteenen, die men in zyn hoofd vind, gewreven zyn goed voor den ſteen.

Synodon, *a σὺν*, *cum*, *& ὀδὰς*, omdat dees viſch eene groote meenigte tanden heeft. Men heeft hem ook *Denter* om de zelve reden genaemt.

* Zie Pl. XXII. Fig. 5.

SYRINGA.

Syringa, Dod.
Syringa alba, *ſive Philadelphus Athenæi*, C. B. Pit. Tournefort.
Syringa alba, Ger.
Syringa flore albo, Cluſ. Hiſp. J. B. Raii Hiſt.
Syringa flore albo ſimplici, Park.

Is een ſchoone heeſter, die zich in de breedte zeer uitſpreid; zyne ſtelen en takken zyn door verſcheide knoopen of leden onderſcheiden, en bedekt met eene roodachtige of aſchgraeuwe ſchors', en vervult met een voos en wit merg. Zyne bladers zyn langwerpig, breed, vol aderen, aen de kanten een weinig ingeſneden, ſpits, die van den Pereboom bynaer gelyk, maer ruwer, tegen over malkanderen geplaetſt, en wat ſcherp van ſnaek. De bloemen wasſen op de toppen der ſtelen, en zyn in korte airen geſchikt; zy beſtaen doorgaens uit vier ſpitſe blaedjes, die rooswyze geſchikt, wit van kleur', vry aengenaem doch wat ſterk van reuk zyn. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen 'er zwarte, bynaer ronde vruchten in hare plaets, die zeer vaſt tegen de kelken gehegt zyn. Yder dezer vruchten is verdeelt in vier huisjes vol kleene langwerpige zaden. Haer wortel is in verſcheide takken verdeelt. Dezen heeſter kweekt men in de tuinen; hy bloeit in de maend Mey of Juny; in de Geneeskunde is hy van geen gebruik.

Syringa, *a σύριγξ*, *fiſtula*, omdat de takken van deze plant', als 'er hun merg, waermeê zy vervult zyn, uitgenomen is, konnen dienen om pypjes of kleene ſpuitjes te maken.

T.

TABANUS.

Tabanus.
Tabe.
Aſilus.

In 't Franſch *Tabon.*

In 't Nederduitſch *Paerdevlieg*, *Oſſevlieg.*

IS eene ſoort van langwerpige, dunne, zwartachtige vlieg', wier bek als een kleene ſcherpe ſnuit is, waermede zy de ezels, paerden, en andere beeſten ſteekt, om 'er bloed uit te trekken, met 't welke zy zich voed. Zy heeft zes zwarte pootjes; zy vliegt op de wegen, in de wouden en boſſchen.

Men vind nog eene andere ſoort van groenachtige Paerdevlieg', die men *Tabanides* noemt.

Deze Vliegen zyn ontbindende, en, geſtooten of gepoedert en op 't hooſd gelegt, goed om't hair te doen groeijen.

Tabanus ſeu Tabe, *a tabeſcere*, *vermageren*, *mager worden*; men heeft deze namen aen de Paerdevlieg' gegeven, om dat haer lyf dun is.

Aſilus, *ab aſino*, *ezel*, omdat deze ſoort van vlieg' de ezels vervolgt en ſteekt.

TACAMAHACA.

Tacamahaca.
Tacamaca.
Gummi Tacamahaca.

In 't Franſch *Gomme Tacamaque.*

Is eene ſoort van harde, doorſchynende, welriekende harſt, die men door inkervingen krygt uit den ſtamme van een' grooten en dikken vreemden boom genaemt

Tacamahaca, Park. Raii Hiſt.
Tacamahaca populo ſimilis fructu colore Pæoniæ, J. Bauh.
Tecomahaca, Hernand.
Arbor populo ſimilis reſinoſa altera, C. B.
Harame, Pomet.

* Hy gelykt naer den Populierboom; 't hout is harſtachtig: de bladers zyn kleen, rondachtig, en getandt; de vrucht is zoo groot als eene noot, en rood van kleur', harſtachtig, welriekende, en ſluit in zich een' ſteen, die vry wel naer dien van de Perzik gelykt. Dees boom groeit overvloedig in Nieuw Spanje en in 't Eiland Madagaſcar

Men vind twee ſoorten van Gom Tacamahaca, de eerſte word bygenaemt Uitſtekende, om dat zy de ſterkſte, wezentlykſte en welriekend-

* Zie Pl. XXII. Fig. 6.

kendſte is: men bragt ze ons eertyds in de ſchellen van kleene drooge Kauwoerden, waerom ze Tacamahaca in doppen genaemt werd; doch deze ſoort is nu tertyd zeer zeldzaem. Men zegt, dat hare uitnemendheit boven de andere daer van daen komt, omdat zy zonder inſnydingen uit den baſt' des booms vloeit. Zy moet droog, zuiver, roodachtig, doorſchynende, ſterk en aengenaem van reuk, welke naer dien van de Lavendel trekt, wat bitter en ſpeceryachtig van ſmaek zyn.

De tweede is de gemeene Gom Tacamahaca; zy word tot ons overgevoert in kleene geel- of roodachtige ſtukken, die met witte tranen hier en daer doorzaeit zyn: men vind ze ook ſomtyds in afgeſcheiden tranen. Zy moet verkozen worden zuiver, voorzien met de meeſte tranen, zeer welriekende, en allernaeſt by de eerſte. komende: zy beſluit veel verheven olië en vlug zout in zich.

De Gom Tacamahaca uitwendig gelegt is ettermakende, ontbindende, goed voor de zenuwen, pynſtillende, opdroogende, en een hoofdmiddel: zy word gebruikt tegen de tandpyn, wanneer men 'er eene kleene plaeſter van legt op de ſlaepsſlagader; zy ſtilt de pynen en verdryft de gezwellen, zy verſterkt het hart, en de maeg, als zy in eene ſtoving' op 't deel gelegt word.

't Hout van den Boom, alhoewel 't voornamentlyk dient om planken en ſchepen te maken, word ook in de Geneeskunde gebruikt; het verſterkt de herſenen, en verlevendigt de verzwakte krachten, en 't geheugen, ſtilt de hoofdpynen, die van een al te verdikt ſlym voortkomen, indien men 't in een komfoort brand, en den rook daer van den lyder ontfangen laet.

TÆNIA.

Tænia, is een zeeviſch zoo lang als eene ſlang, doch zoo dun en ſmal als een baut of lint; men vind 'er drie ſoorten van. De eerſte is lang, dun, zeer buigzaem: de kop is beenig, de oogen zyn groot en rond; hy beweegt zich zoo ſnellyk, dat hy naer een' blixem gelykt, waerom hy van ſommigen fakkel of toorts genaemt word.

De tweede is van lyf gelyk de eerſte, groeit ſomtyds tot vier voeten in de lengte, en heeft eene zilvere kleur.

De derde word *Falx* geheten, omdat hy de gedaente van eene maeijers zeiſſen heeft: hy is eene elle lang, zoo breed als de hand, veelverwig, rood, blaeuw, goudgeel: zyn kop is mismaekt en leelyk; de oogen zyn groot; zyn vleeſch is week gelyk dat van den Polypus, en verandert als in lym, wanneer 't gefruit word.

Het is ontbindende en verzachtende.

Men heeft den naem van Tænia nog aen eene ſoort' van platten en breeden worm, die in de darmen der menſchen voortgeteelt word, gegeven. Men vind hem ſomtyds zeven voeten lang, en zoo dik als de pink; zyne kleur is doorgaens wit: men kan het hoofd van den ſtaert naeuwlyks onderſcheiden: men noemt hem nog *Solium*, in 't Franſch *Solitaire*, omdat 'er maer een eenige gevonden word in het lichaem van een menſch, wiens ſap en voedſel hy uitzuigt en verteert, zoo dat hy hem zeer doet vermageren en kwynen; men dood hem, als men den lyder, in wiens ingewanden hy voorgeteelt is, kwikzilver, hoedanig het ook bereidt zy, ingeeft, en men dryft dezen worm uit het lichaem door een braekmiddel: men vind ook ſomtyds deze ſoort van worm in den Zeelt, doch hy is verſcheidenlyk geplaetſt; hy onthoud zich levendig tuſſchen het vleeſch van dezen viſch, en niet in de ingewanden, gelyk in de menſchen.

Tænia, *à τείνω*, *extendo*; men heeft dezen naem aen eene ſoort' van viſch, en aen de wormen gegeven, omdat zy lang, ſmal, zoo uitgeſtrekt, en plat zyn als banden of linten, die men ook *Tænia* noemt.

TAGETES.

Tagetes, in 't Franſch *Oeillet d'Inde*, in 't Nederduitſch *Thunisbloem*, is eene plant, waervan vele ſoorten zyn; ik zal 'er alhier twee beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Tagetes maximus reflus, *flore maximo multiplicato*, J. B. Pit. Tournefort.

Tanacetum, *ſive Flos Africanus major*, *flore pleno*, C. B.

Caryophyllus Indicus major, Matth. Lugd.

Chryſanthemum ſeminibus longis compreſſis, *ſeu Flos Africanus*, Raii Hiſt.

Flos Africanus major, Dod.

Flos Africanus major polyanthos, Ger.

Flos Africanus major, *ſive maximus multiplex*, Park.

Othonna major polyanthos, Adv. Lob.

* Zy ſchiet een' geknoopten, en takkigen ſteel, omtrent drie voeten hoog, zoo dik als de duim, en zeer vol wit merg; de bladers ge-

* Zie Pl. XXII. Fig. 7.

gelyken eenigzins naer die van Wormkruid, en zyn langwerpig, puntig, en op de kanten getandt, groen, vele op eene rib geſchikt, die door een enkel blad eindigt, niet zeer ſterk noch aengenaem van reuk; hare bloemen groeijen alleen op yder top van den ſteel, en de takken: zy zyn ſchoon, ſtraelswyze geſchikt, rond en ſomtyds zoo groot als de vuiſt, beſtaende uit eene meenigte goudgele bloempjes, onderſteunt door een' kelk, die langwerpig is of de gedaente heeft van eene pyp, die van boven getandt is. Als deze bloem is afgevallen, volgen 'er lange, hoekige, zwarte zaden, die in den kelk beſloten zyn. De wortel beſtaet uit eene groote meenigte fyne en zachte vezelen.

De tweede ſoort word genaemt

Tagetes Indicus minor ſimplici flore, *ſive Caryophyllus Indicus*, *ſive flos Africanus*, J. B. Raii Hiſt.

Tanacetum Africanum, *ſeu flos Africanus minor*, C. B.

Flos Africanus, Dod. Lob.

Flos Africanus minor ſimplici flore, Ger.

Flos Africanus minor ſimplex & multiplex, Park.

Caryophyllus Indicus minor, Matth.

Zy ſchiet takkige, en van binnen ſponsachtige ſtelen omtrent een voet hoog op; de bladers zyn gelyk als die van 't Wormkruid, ſtaende tegen malkander over langs eene rib, die door een enkel blad eindigt, langwerpig, op de kanten getandt, puntig, donker-groen van kleur', ſterk en onaengenaem van reuk: de bloemen groeijen op de toppen der ſtelen en takken, zyn ſtraelswyze geſchikt, en gelyk aen die van de eerſte ſoort', doch kleener, enkel, en geel; daer op volgen de zaden gelyk aen die van de andere ſoort'. De wortel is kort en vezelig.

Men teelt de Thunisbloemen in de hoven om hare ſchoonheit aen; zy beſluiten veel fyne olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

De Schryvers komen niet over een aengaende de krachten van deze planten. Hernandes in zyne beſchryvinge van de Mexikaenſche planten ſchryft aen de Thunisbloemen eene verdunnende en openende kracht toe. Hy zegt dat 't ſap van hare bladeren, of de bladers zelve, als zy gekneuſt, en met water of wyn ingenomen worden, de koude van de maeg verbeteren, de pis, maendſtonden en 't zweet verwekken, de verſtoppingen uit een koud vocht veroorzaekt wegnemen, de koude van de afgaende koortſen verdryven, indien men 'er zich meê wryft een weinig voor den aenval; dat zy de ſtuiptrekkingen, de ongedaentheit, en waterzucht genezen: dat 't ſap met laeuw water ingenomen braking verwekt.

Dodonæus daerentegen meent, dat de Thunisbloemen een vergift zyn: hy brengt eene ondervinding by van eene kat, die vergeven is geweeſt, nadat zy 'er van gegeten had; ook van verſcheide ratten, die ſtierven, nadat zy het zaed geknabbelt hadden, en van eenige varkens, die 't zelve lot ondergingen, en ook van een kind, wiens mond en lippen opzwollen, nadat het de bloem gekaeuwt had.

Velen hebben by deze gelegenheit 't gevoelen van Dodonæus wederlegt, en verzekert, dat de Thunisbloemen geen vergift waren: ik heb 'er zelf eenige ſtrydige proeven van gedaen, want ik heb ze gegeven aen de Honden om te eten, die 'er niet van vergeven zyn geweeſt. Maer dewyl de krachten van de Thunisbloemen nog in verſchil zyn, raed ik ze niet eer inwendig te gebruiken, voordat men verzekert zy, dat zy geen vergift zyn voor de menſchen: men kan 'er zich uitwendig van bedienen, om af te vegen, in te ſnyden, en te ontbinden.

TALCUM.

Talcum, in 't Franſch *Talc*, in 't Nederduitſch *Talk*, *Moskoviſch Glas*, is eene ſoort van ſteen, of bergſtoffe, die ſchoon, wit, glad, effen, gepolyſt, zacht in 't aenraken, blinkende en doorſchynende is, en zich in bladen of ſchilfers affcheid, en door 't vuur niet verteert word: ſommigen noemen ze *Stella Terræ*. Men heeft 'er twee algemeene ſoorten van, de eene genaemt *Talk van Venetie*, en de andere *Moskoviſche Talk* of *Glas*.

De Talk van Venetiê is week, ſchilferachtig, zwaer, ſchynt vetachtig in 't aenraken, alhoewel zy droog zy, van eene zilver-kleur naer 't groenachtig trekkende, een weinig doorſchynende: hier uit tracht men olië te halen, doch ik geloof niet, dat men daer in wel ſlage. Men vind ze in verſcheide ſteenkuilen dicht by Venetië, in Duitſchland, en op 't Alpiſche gebergte.

Men moet ze verkiezen in ſchoone witte blinkende ſtukken, die naer't groenachtig hellen, en affchilferen in ſchoone heldere bladen, welke als ſtukjes zilver glinſteren. Als men ze wil tot poeder brengen, raſpt men ze met 't vel van een' zeehond, of men kalcineert ze liever in een' kroes op het vuur omtrent een vierdendeel nurs lang; dan ſtampt men ze in een' yze-

ren vyzel, dien men bynaer gloeijend heet gemaekt heeft, dan laet men deze geſtampte Talk door een' zeef loopen.

Men bedient 'er zich van in de blanketſelen om 't vel der Jufferen optecieren, doch zy hecht 'er zich naeuwlyks aen vaſt.

De Moskoviſche Talk of Glas is hard, glad, effen, blinkende, zacht in 't aenraken, en ſcheid zich in dunne bladen, die bykans zoo doorſchynende als glas, en ſomtyds roodachtig zyn; zy komt voort in de ſteengroeven in Moskovië en Perſië. Men moet de helderſte en doorſchynenſte verkiezen; men gebruikt ze om 'er lantaernen van te maken, zoo als men zich van horen zoude bedienen; doch zy is gemaklyker, want zy ſchynt meer door, en is, gelyk de horen, zoo onderhevig niet om te branden.

De Talken veranderen zeer moeijelyk door het vuur in kalk, omdat, hare luchtgaetjes kleen zynde, de deelen van 't vuur daer over heen glyen zonder indruk daer op te maken. Ik heb evenwel beide ſoorten doen verkalken door een' brandſpiegel; die van Venetië werd door dit zonnevuur in eene groove, geelachtige, duiſtere ſtoffe, en die van Moskovië in een ligt, meelachtig, zeer fyn en zeer wit poeder verandert.

Men vind te Albanië in Italië eene zwarte Talk, die hare kleur gekregen heeft van de zwavelachtige dampen, die onder uit de aerde uitwaeſſemen.

Het Kryt van Briançon is eene ſoort van Talk of eene bergſtoffe, die naerby de Venetiaenſche Talk komt, doch harder is, en zich niet in ſchilfers ſcheid; daer zyn twee ſoorten van, eene witte en eene groene; men vind ze in de ſteengroeven omtrent Briançon. Zy dienen om de vette vlekken uit de kleederen te wiſſchen, en den Snyderen om hunne ſtoffen te teekenen. Men moet ze helder, effen, groen en zacht in 't aenraken verkiezen.

Talcum komt van 't Hoogduitſche woord *Talk*, dat de zelve zaek beteekent.

Stella terræ, omdat de Talk, welke in de aerde groeit, als de ſtarren flikkert.

TALPA.

Talpa.
Mus terrenus.

In 't Franſch *Taupe.*

In 't Nederduitſch *Mol.*

Is een viervoetig dier zoo groot als eene middelmatige Rat, dat zich altyd in de aerde onthoud, alwaer 't dikwils veel ſchade doet, omdat het de wortels der planten afknaegt; zyn kop komt naerby dien van eene padde, doch daer in vertoonen zich geene oogen; zyn hals is zeer kort, de rug breed; de beenen zyn zeer kort; de pooten gelyken naer kleene handen; yder van de voorſte heeft vyf teenen, en van de achterſte vier; 't hair is kort, dik, zoo fyn en zacht als zyde, zwartachtig, en glinſterende; 't vel is hard, en als leêr, dat men gebruikt om beursjes te maken. De Mol bezit veel vlug en vaſt zout, en olië.

Het hart van de Mol word goed geacht voor de breuken, als 't in poeder ingenomen word.

De lever, gedroogt en tot poeder gebragt, is dienſtig om de opſtygingen en buikpynen der vrouwen, die eerſt verloſt zyn, te ſtillen. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

De aſch van de Mol is goed voor de vliegende jigtpynen, de heupjigt, melaetſchheit, kropzweren en fiſtelen. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma. Men gebruikt ze ook uitwendig, nadat men ze met honig of eenige olië gemengt heeft.

Talpa, à tupla, blindheit, *à τυφλὸς*, omdat dit bloedeloos dier volgens 't gemeen gevoelen blind is, nogtans heeft het twee oogen in 't hoofd, doch zeer kleen en zoo oppervlakkig, dat men ze wegneemt, als men haer vel afſtroopt.

TAMANDUA.

Tamandua, ſeu Myrmecophagus, G. Piſon.

Is een viervoetig dier, dat in Amerika voort komt, en naer een' Vos gelykt, doch is zoo loos niet, in tegendeel is 't vreesachtig en zot: men vind 'er twee ſoorten van, eene groote, die een' breeden ſtaert heeft voorzien met zwarte en witte zyde of hair zoo lang als dat van een paerd; de andere is kleen, wier ſtaert lang en kael is: zy zyn beide zeer verlekkert op mieren, wier al te groote menigte veel ſchade toebrengt aen de landvruchten. De kleene wind haren ſtaert om de takken der boomen, en blyft daer hangen om de mieren af te wagten, waer op zy zich nederwerpt, en de zelve opeet. De bek van beide deze dieren is lang en ſpits, en heeft niet als

eene

eene kleene opening voor haren mond op de wys van een' snuit: zy hebben geene tanden, maer als zy de mieren willen vatten, schieten zy buiten haren bek eene tong meer dan twee voeten lang en zoo rond als een koord, waer mede zy deze kleene bloedelooze diertjes te zamen lymen, de zelve vouwende en wedervouwende, om ze beter daer aen vast te hechten, dan slikken zy die met groote meenigte in. De huid is dik: de pooten zyn voorzien met scherpe nagelen, waer mede zy zich met kracht verdedigen als zy getergt worden; 't vleesch komt naerby dat van den Vos, is taei en moeijelyk om te eten.

Haer vet word geacht ontbindende, en goed voor de zenuwen.

TAMARINDI.

Tamarindi.
Oxyphœnica.

In 't Fransch *Tamarinds.*

In 't Nederduitsch *Tamarinde.*

Is een zwart zuur vleesch, of mergachtig sap, dat vry aengenaem van smaek is, en gevonden word in de vruchten van een' Indiaenschen boom genaemt

Tamarindus, Raii Hist. Pit. Tournef.
Tamarindus Derelside appellata, P. Alp.
Balam-pulli seu Maderam pulli, H. M.
Siliqua Arabica quæ Tamarindus, C. B.
Tamarindi, J. B.

In 't Fransch *Tamarin.*

In 't Nederduitsch *Tamarindenboom.*

* Hy is zoo groot als een Noteboom, doch dichter: zyn stam is van eene schoone gestalte, regt, en zoo dik, dat twee menschen hem naeuwlyks omvatten konnen: hy is bedekt met eene zeer dikke, bruine en gespleten schors': zyn hout is hard en als taenverwig; zyne takken verspreiden zich vry evenredig van alle kanten, en worden verdeelt en wederverdeelt in andere takken, die met een dun donker-groen vlies bedekt, en met bladeren voorzien zyn, die zoo groot als de hand, vry sterk gesloten, en over en weder geplaetst zyn; yder blad bestaet uit negen, tien, twaelf, ja zelf vyftien paer kleene blaedjes, die aen eene rib vier of vyf duimen lang vast zyn: deze kleene blaedjes zyn agt of negen lynen lang en drie of vier breed; zy zyn stomp aen de punt, en veel rondachtiger dan aen hunnen grond, want zy hebben op deze plaets als eene soort van elleboog, die naer 't uiteinde van de rib ziet: deze blaedjes zyn dun, licht-groen, op de kanten een weinig ruig, en van onderen in hunne lengte doorloopen van een kleen draedje, wiens takken zeer teêr zyn, van een' aenaengenamen zuren smaek; de bloemen wassen negen of tien te zamen in den schoot en op de toppen der takken, by bosjes omtrent een half voet lang geschikt, vry dun gezaeit, bynaer zonder reuk, yder door een voetsteeltje vier of vyf lynen lang ondersteunt; yder bloem is van drie roosverwige blaedjes, doorloopen van aderen zoo rood als bloed, een van deze blaedjes is doorgaens kleener dan de andere, welke omtrent een' half duim lang en vier lynen breed zyn; zy zyn op de kanten gegolft en gekrult; hun kelk is eene kleene vleezige, groenachtige peer, eindigende door vier witte of rosachtige blaedjes, die een weinig langer zyn dan de blaedjes der bloem', en meest al naer beneden hangen; dees kelk word langer, als de bloem afgevallen is, en verschilt niet van 't voetsteeltje.

De vrucht van den Tamarindenboom is een stampertje, dat uit het midden van de bloem' voortkomt, omtrent een half duim lang, groenachtig en gekromt als de klaeuwen van een' vogel; zy wast omtrent tot vier duimen in de lengte, en een in de breedte, gelykt vry wel naer de peul van Tuinboonen, en krygt, als zy zeer ryp is, eene rosachtige kleur; eene van hare zyden is op twee of drie plaetsen rond uitgeholt, en yder zyde is verheven door eene vry zichtbare rib, die van 't eene tot 't andere einde zich uitstrekt; zy is een weinig gegolft op den rug; haer uiteinde is rondachtig, en eindigt meest al door een kleen bekje; deze vrucht bestaet uit twee schellen, die in malkanderen gesloten zyn; de buitenste is vleezig en eene lyn dik, terwyl zy noch groen is. De binnenste is een dun perkement: de tusschenwydte, die 'er tusschen deze twee schellen is, heeft vier of vyf lynen dikte; 't is als eene soort van *diploé* of mergachtig gedeelte vol zwarte en mergachtige stoffe, die men *Tamarinden* noemt: zy is klevende, zuur, doorloopen van drie groove, vaste, houtachtige draden, waervan de een zich langs de peul uitstrekt, de twee andere zyn geplaetst aen de over zyde, onder de rib-

* Zie Pl. XXII. Fig. 8.

ribben, waervan geſproken is, vind men nog eenige kleene, die over deze zelve zyde kruipen; de verſpreidingen der takken van alle deze vaten, brengen niet alleen het zuur en wynachtig ſap, dat tot vleeſch of merg verdikt, voort, maer geven ook het voedſel aen de zaden, die drie of vier in getal in de peul beſloten zyn: deze zaden zyn plat, hard, bynaer zoo groot als die van de Kaſſie, doch zoo platachtig niet, van eene onregelige gedaente, want ſommige zyn bynaer vierkant, met geronde hoeken, andere zyn driehoekig, andere puntiger of hoekiger aen de eene dan aen de andere zyde; de oppervlakte is glad, blinkende, van eene roodachtige kleur', die naer 't ros trekt, van weêrzyde metteen bruin vlekje geteekent; deze zaden ſluiten onder hunnen baſt, die middelmatiglyk dik is, twee witte vleesachtige kwabben, welke vry gemaklyk van malkander geſcheiden worden, en een' aengenamen amandel-ſmaek hebben; zy omvatten de ſpruit of telg, die naeuwlyks eene lyn lang is; zy is geſtoken in een holletje, dat boven in de kwabben geplaetſt is. De wortel van den boom is lang, dik, en verdeelt in vele armen, die zich zeer ver uitbreiden, van vele hairige vezelen voorzien, en met eene rosachtige t'zamentrekkende ſchors' bedekt zyn: dees boom groeit in verſcheide plaetſen van Ooſtindië, in Afrika, in Senegal, Arabië, in de Eilanden van Amerika, alwaer de Spanjaerds hem in 't begin van hunne veroveringen overbragten. De Reizigers, doen ſomtyds voorraed van deze vruchten op om den dorſt te leſſchen in groote hitte, en leggen ze zelf met ſuiker in.

De Indianen ſcheiden de Tamarinden van haren baſt', en van hare houtachtige vezelen, nadat zy ze een weinig hebben laten droogen, dan leggen zy die op malkander, en zenden ze ons dus over. Men moet ze kiezen verſch, als een vry hard deeg, en mergachtig, zwart, aengenaem zuurachtig van ſmaek, wynachtig van reuk, en die niet gekeldert zyn geweeſt; men zoude door hare al te groote dunheit, en door haren reuk, die ze aengenomen hadden, en door hare zaden die opgezwollen waren, konnen onderſcheiden, of zy in den kelder bewaert zyn geweeſt: zy bevatten veel zuur zout, olië, en waterdeelen in zich.

Zy zyn afvegende, een weinig buikzuiverende en t'zamentrekkende: zy ſtillen door hunne zuurheit de al te groote beweging in de vochten, matigen de koorts, verfriſſchen, en leſſchen den dorſt; men gebruikt ze in geduurige koortſen en buikloopen, als zy in een afkookſel of brokje ingenomen worden; men perſt het vleeſch of merg door een' zeef gelyk de Kaſſie. Ik heb eertyds by de Droogiſten roode Tamarinden gezien, doch zy waren minder geacht dan de zwarte, omdat haer ſmaek zoo zuur en aengenaem niet is: zy zouden nu ter tyd in Vrankryk ſchaers te vinden zyn.

De bladers van den Tamarindenboom in een afkookſel gebruikt zyn goed om in heete koortſen den dorſt te leſſchen en te verkoelen. De Reizigers, die de plaetſen, alwaer dees boom groeit, doortrekken, nemen deze bladers, en kaeuwen ze om hunnen dorſt te leſſchen.

Tamarindi, *à tamar*, *dactylus*, omdat deze vruchten bykans de gedaente hebben van een' dadel of van een' vinger, en omdat Meſue en verſcheide andere Arabiers gelooft hebben, echter zonder grond, dat de Tamarinden de vruchten waren van een' wilden Dadelboom.

Oxyphœnica, *ab* ὀξὺ, *acidum*, *&* φοῖνιξ, *ruber*, als of men zeide, *roode dadel.*

TAMARISCUS ſive TAMARIX.

Tamariſcus, Ang.
Tamariſcus Narbonenſis, Ger.
Tamariſcus folio tenuiore, Park.
Tamarix altera folio tenuiore, *ſive Gallica*, C. B.
Tamarix major, *ſive arborea Narbonenſis*, J. B. Raii Hiſt.
Myrica 1. Cluſii.

In 't Franſch *Tamaris.*

In 't Nederduitſch *Tamariſchboom.*

* Is een boom van eene middelmatige hoogte: zyne ſchors is ruuw, van buiten graeuw, van binnen roodachtig; 't hout is wit; de bladers zyn kleen, lang, rond, dun, bynaer als die van den Cypreſſenboom, bleek-groen van kleur'; de bloemen waſſen by trosjes op de toppen der takken, zyn kleen, wit en purperachtig, beſtaende yder uit vyf bladejes; hier op volgen wollige vruchten, die zwartachtige zaden bevatten; de wortel is dik, houtachtig, en in verſcheide takken verdeelt. Dees boom groeit voornamentlyk in warme landen, als in 't Dauphiné, Languedok, omtrent de rivieren, en op andere vochtige plaetſen: hy bloeit driemael des jaers in de Lente, in den Zomer en in den Herfſt.

De

* Zie Pl. XXII. Fig. 9.

De Verwers bedienen zich van zyne vruchten in de plaets van Galnoten om zwart te verwen.

Alle de deelen van den Tamariſchboom beſluiten veel zout en olië in zich.

Men maekt van het hout van den Tamariſchboom verſcheide kleene tonnetjes of ander vaetwerk, kopjes en bekers, waer in men wyn doet tot gebruik voor de Miltzuchtigen.

De baſt, wortel, bladers en bloemen van den Tamariſchboom worden in de Geneeskunde gebruikt, om de verſtoppingen der milt en darmſcheil weg te nemen, om de maendſtonden te verwekken, de wynſteenige en zwartgallige vochten te verdunnen.

TAMNUS.

Tamnus.

In't Franſch *Sceau de Nôtre-Dame*, of *Racine vierge.*

In 't Nederduitſch *Wilde Wyngaerd.*

Is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Tamnus racemoſa flore minore, luteo pallescente, Pit. Tournef.
Vitis nigra quibuſdam, ſive Tamnus Plinii *folio cyclaminis*, J. B. Raii Hiſt.
Bryonia nigra ſylveſtris, Ger. Park.
Bryonia lævis, ſive nigra racemoſa, C. B.
Sigillum beatæ Mariæ officinarum.

* Zy ſchiet vele dunne ranken zonder klaeuwiertjes, die zich omhoog heſſen, met zich om de naeſtbyſtaende planten te ſlingeren, en zich daer om te winden; de bladers zyn vaſt aen lange ſteeltjes, en over en weder geſchikt; zy hebben bynaer de gedaente van die van Varkensbrood, maer zyn twee- of driemael grooter en dikwils puntiger, blinkendgroen van kleur', teêr, en lymig van ſmaek; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren voort; zy zyn by trosjes geſchikt, hebbende yder de gedaente van een kleen bekkentje, dat doorgaens in zes deelen geſneden is, en van eene groenachtig- of bleek-gele kleur'. Sommige van deze bloemen, die niet gezet zyn, vallen af zonder eenige vrucht na te laten; doch die gezet zyn, laten na zich eene roode of zwartachtige bezië, die een vliesachtig kapje met eenige zaden vervult in zich ſluit; de wortel is groot, dik, bolachtig, bynaer rond, van buiten zwart, van binnen wit, loopt diep in de aerde, en heeft een' ſcherpen ſmaek.

* Zie Pl. XXII. Fig. 10.

De tweede ſoort word genaemt

Tamnus baccifera flore majore albo, Pit. Tournefort.
Bryonia nigra baccifera, Park.
Bryonia lævis, ſive nigra baccifera, C. B. J. B. Raii Hiſt.

Zy ſchiet, gelyk de Wyngaerd, lange, houtachtige, hoekige, bochtige ranken, die zonder klaeuwiertjes door verſcheide omwindſelen zich aen de naeſtby ſtaende boomen vaſthechten: de bladers zyn gelyk als die van de Winde, doch bochtiger, blinkende, zenuwachtig en aen lange ſteeltjes vaſtgehecht; de bloemen zyn van gedaente als die van de voorgaende ſoort', doch grooter en wit; de beziën waſſen een aen een, yder afgeſcheiden en vaſtgehecht aen een kort voetſteeltje, dat tusſchen den ſteel en 't blad voortkomt; deze bezië is wel zoo groot als eene kers, in 't begin groen, doch word in 't rypen rood; men vind'er vier of vyf vry groote, ronde, zwarte zaden in; de wortel is lang, dik, en met een lymig ſap voorzien.

Beide deze planten groeijen in de boſſchen, en bevatten veel weſentlyk zout, olie en waterdeelen in zich.

Hare wortels zyn zeer openende, en dryven een weinig 't water door den ſtoelgang af; zy ontlaſten 't ſlym, en de weivochten, verwekken de maendſtonden, en dryven de pis af, als zy in een poeder of afkookſel gebruikt worden; men bedient 'er zich ook dikwils uitwendig van met een' goeden uitſlag, men legt ze geraſpt op de kweiſuren om te ontbinden en te verſterken, voor de gezwellen, die van groove vochten voortkomen, en om ſomtyds de ettermaking te bevorderen.

TAMOATA.

Tamoata.
Soldido.

Is een Amerikaenſche Rivierviſch, omtrent een half voet lang, en drie vingers breed; hy heeft eene donkere yzerkleur; zyn kop is een vinger lang en bykans zoo breed als die van een' kikvorſch; de bek is groot, zonder tanden; hy heeft twee baerd-hairtjes, die aen beide zyden van zyne lippen vaſt zyn; de oogen zyn zoo kleen als Heulzaed, kriſtallynig, en met een' goudgelen ring omringt; 't bovenſte gedeelte van den kop is met een' harden ſchulp of ſchub op de wys van een' ſchild bedekt; zyn lyf is bekleedt met een harnas, beſtaende uit lange ſchubben, die aen malkanderen vaſt vereenigt, op de kanten getandt, en vier hoog op malkander gehoopt zyn, zoo dat hy van 't hoofd tot de voeten gewapent ſchynt te zyn. Hy is goed om te eten.

Hy is openende en goed voor 't graveel.

Tamoata, is een Indiaenſche naem.

Soldido, is een Portugeeſche naem, die gewapent beteekent, omdat dees viſch van natuur' aen alle kanten met een beſchuttend wapentuig bekleedt ſchynt te zyn.

TANACETUM.

Tanacetum, Matth. Dod. Ger.
Tanacetum vulgare, Trag. Park.
Tanacetum vulgare luteum, C. B. Pit. Tournefort.
Tanacetum vulgare flore luteo, J. B. Raii Hiſt.
Arthemiſia tenuifolia, Fuch.
Athanaſia vulgaris, Lac.

In 't Franſch *Tanéſie.*

In 't Nederduitſch *Wormkruid*, *Reinvaer.*

* Is eene plant, die twee of drie voeten hoog opſchiet; hare ſtelen zyn rond, geſtreept, en mergachtig; de bladers zyn groot, lang, als vleugels uitgeſpreidt, ingeſneden, en hunne inſnydingen zyn als by paren geſchikt, en op de kanten getandt, geelachtig-groen van kleur'; de bloemen waſſen op de toppen der ſtelen, by groote rondachtige bosſen, beſtaende uit verſcheide van boven wyd openſtaende en getande bloempjes, die eene ſchoone blinkende, goudgele, en zelden witte kleur' hebben, en door een' ſchubachtigen kelk ondersteunt zyn. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen 'er kleene en doorgaens langwerpige zaden op, die in 't rypen zwart worden; de wortel is lang, houtachtig, en verdeelt in verſcheide vezels, die van alle kanten ſlangwyze loopen: de geheele plant heeft een' ſterken, onaengenamen reuk, en een' bitteren ſmaek; zy groeit langs de wegen, in de velden, omtrent de heggen, in de tuinen. Men vind ſomtyds Reinvaer, wier bladers zoo fyn als de veders van ſchryfpennen ingeſneden zyn. Caſp. Bauhinus maekt 'er eene onderſcheiden ſoort van, welke hy noemt *Tanacetum foliis criſpis*; doch 't is niet als eene verſcheidenheit van de voorgaende.

De Reinvaer heeft veel ſyne olië, en wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy is inſnydende, doordringende, windbrekende, openende, goed voor de opſtygingen, en een wondmiddel; zy is dienſtig voor 't graveel-kolyk, om de maendſtonden te verwekken, de dampen neder te zetten, de winden te verdryven, en de wormen te dooden; zy word in- en uitwendig gebruikt.

TAPIA.

Tapia, (G. Piſon,) is een Indiaenſche heeſter zoo groot als een Beukeboom; zyn hout is bros en bedekt met eene gladde aſchgraeuwe ſchors' vol merg gelyk dat van den Vlierboom; de bladers zyn geſchikt drie op eenen ſteel, en groen, glad, effen en blinkende; de bloem beſtaet uit vier witte blaedjes, die een vinger lang, yder aen een kort voetſteeltje vaſt, in hunne lengte door een' knoop, en door eenige ſchuinſche groenachtige adertjes verſterkt zyn; deze bladers zyn van vier andere kleene korte groenachtige blaedjes, en verſcheide roodachtige helmſtyltjes verzelt; de vruchten hebben de gedaente, grootte, en kleur van Oranjeappelen; de ſchel is ook gelyk aen die van den Oranjeappel, en heeft een' walgelyken reuk; zy zyn goed om te eten, en zoet van ſmaek. Dees boom groeit in de ſtad Olinde, en in verſcheide andere plaetſen.

De bladers zyn een uitmuntend geneesmiddel voor de onſtekingen, die in deze landen vry gemeen aen den aers komen;

zy

* Zie Pl. XXII. Fig. 11.

zy ſtillen der zelve pynen, men verbryzelt ze, en legt ze 'er op; men ſteekt ze ook in de ooren om de hoofdpyn, die uit eene groote hitte voortkomt, te ſtillen.

TARANTULA.

Tarantula, in 't Franſch *Tarentule*, is eene ſoort van groote Spinne, wier beet venynig is. Men vind 'er verſcheide ſoorten van, die door hare grootte, kleur, en kracht van haer vergift verſchillen. Zy komen voort te Tarente in Kalabrië, Pouille, Sicilië en ganſch Italië, doch die van Pouille zyn de vergiftigſte. Hare kleur is doorgaens aſchgraeuw, met witte, zwarte, of groene, of roode vlekken geteekent; haer lyf is zoo groot als een eikel en ruig; het hoofd is onmiddelyk geplaetſt op de maeg, die daerenboven aen den onderbuik door eene ſoort van knoop gevoegt is; zy hebben agt pooten of beenen, yder door vier gewrichten aen een gevoegt, en met twee kromme nagelen voorzien; de twee voorſte pooten zyn korter dan de agterſte; zy hebben agt oogen, vier groote en vier kleene; zy hebben in den bek twee kleene zeer puntige en zwarte tanden, waer mede zy alles, dat zy willen eten, tegenhouden. Deze tanden worden bevochtigt door een zever, waer in haer vergift beſta; want op den zelven tyd, dat zy 't vleeſch al bytende opſnyden, dringt of ſchiet zich dit zever beladen met een vlug zout in de wonde, en door de aders en ſlagaders loopende, veroorzaekt het aldaer wonderbaerlyke veranderingen.

Voorts ſcheren de Tarantulen hare webbens gelyk de andere Spinnekoppen, en vangen daer in de vliegen en kappelletjes, waer mede zy zich voeden; zy onthouden zich in de gaten der aerde, en ſpleten van muren op de warmſte plaetſen van Pouille; zy zyn zulke vyanden van de koude, dat zy gedurende de winter onder de aerde verborgen blyven, zy vechten, dooden en eten malkander, wanneer zy gebrek aen voedſel hebben; zy leggen tot zeſtig eijers toe te gelyk, en houden ze vaſt of hangende aen hare borſt, totdat zy uitgekomen zyn, dan bewaren zy hare jongen onder haren buik, totdat zy groot genoeg geworden zyn om te loopen, en te werken.

De ſteken van de Tarantula zyn op alle plaetſen en in alle tyden niet gevaerlyk; daer zyn plaetſen en tyden, waer in zy ſteken, zonder eenig toeval te veroorzaken; die van Pouille zyn 't voornamentlyk, welke allermeeſt te vreezen zyn door haer venyn, dat zy gedurende de grootſte hitte des zomers uitſtorten; men gelooft, dat in den tyd, waer in zy zich t'zamenkoppelen, haer vergift het gevaerlykſte is, en hare ſteken moeijelyker te genezen zyn.

Men vangt de Tarantulen niet als men wil; de Liefhebbers gebruiken de boeren om ze uit het neſt te ligten; deze weten de gaten, waer in deze bloedelooze dieren zich verbergen, en als zy 'er een ontdekt hebben, bootſen zy het gebrom van de vliegen naer; de Tarantula komt dan haeſtlyk te voorſchyn om den buit te vatten, doch zy is zelve gevangen, want men vangt haer met een' ſtrik, dien men haer geſpannen heeft.

De ſteek van de Tarantula is zeer gevoelig, en veroorzaekt eene pyn gelyk als die van de honigbye; 't vleeſch, 't welk rondom 't geſtoken deel is, zwelt op, en word blaeuw; de lyder is eenige uren daerna bevangen van eene diepe droefheit, beving', groote moeijelykheit in de ademhaling, hoofdpyn', pyn voor 't hart, en van eene algemeene verſtyving'; de pols word flaeuw, 't gezicht feilt, men verlieſt de kennis, en kan naeuwlyks ſpreken, men vlied 't gezelſchap, en zoekt de eenzaemſte plaetſen.

Dit venyn doet zich ſomtyds niet gevoelen, als omtrent een jaer na de beet; de toevallen, welke het veroorzaekt, zyn zeer wonderlyk en vreemd; zy beginnen met geweldige ſprongen, welke de lyder doet; zy houden aen met eene berooving van den etensluſt, heete koortſen, pynen in de gewrichten, eene algemeene geelzucht, gedurige ſlaperigheit, draeijingen en uitrekkingen der armen en beenen, ſtuipen en wonderlyke grillen; ſommigen, die gebeten zyn, lachchen, anderen ſchreijen, anderen ſchreeuwen en zingen, anderen ſlapen, anderen waken, anderen braken, anderen zweeten, anderen beven, anderen ſpringen, anderen danſen, anderen loopen gedurig; ſommigen ſcheppen zulk een vermaek in 't zien van zekere kleuren, dat zy als in verrukking vallen, als men ze hun vertoont; anderen zyn niet vergenoegt, zoo zy niet een fleſch vol water in de hand houden, en dan ſchermen zy gelyk de Vechters in de Romeinſche Schouwburgen, makende een groot getal van belachchelyke gebaerden; anderen omcingelen hun hoofd, armen, en middellyf met verſcheide zeer groene planten; anderen maken de dyen aen de boomen vaſt, en laten 't overige lyf nedervallen en hangen; anderen, nadat zy wel geſprongen en wel gedanſt hebben, gaen zitten, krommen zich, ſluitende hunne kniën met hunne handen, zuchten en kermen als bedroefde menſchen; anderen werpen zich op den grond en ſchudden hunne armen en beenen,

met dezelve kracht, alsof zy de vallende ziekte hadden; anderen rollen zich in het ſtyk; kortom zy maken alle gebaerden van zinneloozen, doch hebben goede tuſſchenpoozingen, waer in zy verſtandig redeneren; zy beledigen doorgaens niemand; zy zyn alle zeer vervaert voor een' blooten degen.

De Geneesmiddelen, welke de meeſte verligting toebrengen, zyn, hen met alle geſtrengheit vyf of zes agtereenvolgende dagen te doen danſen, hun te doen hooren de onderlinge maetgezangen, die hun 't meeſt behagen, want alle komen hun in 't algemeen niet even te pas; ſommigen beminnen 't geluid van de viool, anderen dat van de trompet, anderen dat van de hobo; deze vermaken èn geweldige oeffeningin doen een gedeelte van 't vergift door de zweetgaten uitwaeſſemen, en verminderen de oorzaek, die de ziekte verwekt; doch men moet zich niet houden aen deze middelen alleen; het is noodig aen den lyder verſcheidemael te geven het uittrekſel van zwarten Nieswortel, en 't poeder van Algaroth om van onderen en van boven veel te doen ontlaſten; en laten gebruiken de vlugge zouten van de adder, hertshoren, menſchen-bekkeneel en barnſteen.

Indien men den zieke niet te hulpe kwam door de middelen, waervan geſproken is, zoude hy groot gevaer loopen van te ſterven; men weet, dat hy buiten gevaer en bykans genezen is, zoo hy geenen trek meer heeft om te danſen; doch 't gebeurt aen vele lyderen, dat op 't einde van yder jaer van de beet de vlaeg wederkomt, en dan moet men hen op nieuw doen danſen en 't onderling maetgezang beginnen; de lyder, nadat de aenval voorby is, komt weder als uit een' diepen ſlaep, en heeft geen geheugenis van 't geen 'er voorgevallen is, zelfs niet van het danſen.

Het venyn van de Tarantula word veroorzaekt door een zuur en vlug zout, dat in de herſenen opgeheven en aen de vliezen van zyne vaten vaſtgehecht zynde aldaer van tyd tot tyd, en naer dat 't zich meer of min beweegt en giſt, voortbrengt verhittingen en verſcheide bewegingen en veranderingen in de geeſten en in de beginſelen der zenuwen, waer uit alle de droevige toevallen, waervan ik geſproken heb, voortkomen.

De Heer Geofroy lid van de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen gaf eenige jaren geleden eene redenvoering in 't licht over de Tarantula, die ingelaſt is geweeſt in de Gedenkſchriften van de zelve Akademie van 't jaer 1702. bladzyde 20. van de Amſterdamſche uitgave.

Tarantula, *à Tarento*, *Tarente*, omdat dit bloedeloos dier eertyds nergens gevonden werd, als omtrent de ſtad Tarente.

TARTARUM.

Tartarum, in 't Franſch *Tartre*, in 't Nederduitſch *Wynſteen*, is eene harde ſteen- of korſtachtige ſtoffe, die men aen de binnenſte wanden van de wynoxhoofden vaſt vind. Dees Wynſteen beſtaet uit het groffſte en zoutachtigſte gedeelte des wyns, 't welk door de giſting afgeſcheiden zynde verhard, totdat het in ſteen verandert aen de zyden van 't Oxhoofd.

Men vind twee ſoorten van Wynſteen, eene genaemt *Witte Wynſteen*, die van den witten wyn komt, en eene andere *Roode Wynſteen*, die van den rooden wyn komt.

De Witte Wynſteen ſcheid zich in kleener en dunner ſtukken dan de Roode, doch zy zyn zuiverer, en met meer zouts vervult.

Men moet ze verkiezen vry dik, zwaer, bros, aſchgraeuw, zuiver, zeer helder en blinkende van binnen, aengenaem zuurachtig van ſmaek.

De Roode Wynſteen ſcheid zich af in dikke ſtukken; zy moeten klaer, droog, roodachtig en zwaer gekozen worden. Dees Wynſteen is onzuiverer dan de Witte, doch heeft den zelven ſmaek, en men haelt 'er de zelve beginſels uit; hy heeft minder zout in zich.

De beſte Wynſteenen komen tot ons uit Duitſchland, Languedok en Provence.

Men zuivert den Witten Wynſteen met hem in water te laten koken, door een' laken zak te zygen, en 't doorgezegen vocht op de gewone wys te laten uitdampen, en kriſtallen te laten ſchieten; dit noemt men *Kriſtal van Wynſteen*, of *gezuiverden Wynſteen*.

Men vergaderde eertyds een roomachtig vliesje, dat boven op 't water dreef gedurende de uitwaeſſeming, en dat liet men droogen, dit was de Room van Wynſteen; doch men maekt geen onderſcheid tuſſchen 't Kriſtal en de Room van Wynſteen, zedert dat men ontdekt heeft, dat 't eene en de zelve ſtoffe was.

Men moet 't Kriſtal van Wynſteen verkiezen in kleene, heldere, zeer witte, zware, drooge ſtukken, van een' aengenamen zuurachtigen ſmaek; men bedient 'er zich van om de wei ſchoon te maken; men gebruikt ze om het waſch wit te maken; men laet een vierendeel loots hier van koken in yder pint wei, die men helder wil maken; dit Kriſtal van Wynſteen ſcheid 'er al de kaes af, dan zygt men het vocht door.

De Witte Wynſteen bevat veel wezentlyk zuur zout, en middelmatiglyk olië in zich.

De Roode Wynſteen bevat minder zout dan de Witte, doch meer aerde en olië in zich.

Deze

Deze Wynſteenen maken den azyn, wanneer zy in den wyn ſmelten.

Het Kriſtal van Wynſteen verſchilt in zelfſtandigheit niet van den Witten Wynſteen, als hier in, dat 't minder aerde in zich bevat.

Alle de Wynſteenen van wyn zyn openende en een weinig buikzuiverende; zy nemen de verſtoppingen weg, dryven de pis af, ſtillen de koorts, ontbinden de klieren; men gebruikt den Rooden Wynſteen zeer zelden inwendig, maer men bedient zich dikwils van den Witten, en van 't Kriſtal van Wynſteen. De gift is van eene halve tot drie drachma.

T A T I.

Tati, C. Biron.

In 't Franſch *Oiſeau Mouche*.

Is een kleene Indiaenſche vogel, die door zyne kleenheit en door de bouwing van zyn neſt zonderling is; hy is niet grooter dan eene hazelnoot; zyn neſt is gemaekt gelyk dat van onze Winterkoningkjes, waer in men een kleen gaetje naer boven vind tot zynen in en uitgang, doch 't verwonderenswaerdigſte is, dat dit neſt door den vogel genaeit is aen een twee of drie bladeren van een' boom Gojavier genaemt, welke zoo groot zyn als die van onze Kaſtanjeboomen; tot dit werk gebruikt hy zynen bek, die niet grooter is dan eene kleene naeld; hy doorboort de bladers, en hecht zyn neſt daer aen vaſt door eene ſoort van kattoene draed; deze bladers dienen om hem te bedekken; het neſt is opgehangen in de lucht, en houd doorgaens niet als aen een blad vaſt: in den tyd dat de Tatis hunne neſten maken, waeijen in die landen niet als zoele winden, die hen niet genoeg konnen ſchudden, om ze te doen vallen: de eijers van dezen kleenen vogel zyn niet grooter dan die van de mieren.

T A U R U S.

Taurus, in 't Franſch *Taureau*, in 't Nederduitſch *Stier*, *Bul*, is het mannetje van de Koe, dat van den Os daer in verſchilt, dat hy niet geſneden is, of 't is een viervoetig en gehorend dier, zoo groot als een kleen paerd, ſterk, kloek en krachtig. Het is een kalf, als 't geboren word, en word groeijende een ſtier. Hy bevat in alle zyne deelen veel vlug zout en olie.

Zyn vet en merg zyn goed om te verzachten, te ontbinden, en de zenuwen te verſterken.

De horens en klaeuwen zyn zweetdryvende, en goed om de buikloopen te ſtuiten.

Zyne mannelykheit, in poeder ingenomen, is goed voor den roodeloop. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

T A U R U S V O L A N S.

Taurus volans Braſilienſis.

In 't Franſch *Taureau volant*, of *Cerf volant du Breſil.*

In 't Nederduitſch *Braziliaenſche vliegende Stier of Hert.*

Is eene ſoort van Kever of Vlieg', van gedaente als onze gemeene Schallebyters, maer zeven of agtmael grooter; zy is over al zwart en blinkende als git, behalven aen hare vleugels, die geelachtig zyn; de kop is voorzien met twee beenachtige horenen, die op malkander liggen; de bovenſte is bynaer zoo lang als de pink, zwart, glad, effen en blinkende van boven, ruig van onderen door een kleen zacht hair, puntig, wat gebogcheld en gekromt, ſchietende aen twee zyden van zyn bovenſte gedeelte twee kleene zeer korte, puntige takjes of uitſpruitſels: de onderſte horen is niet half zoo groot als de andere; zyne punt is om hoog verheven naer den bovenſten horen, by welken zy zeer dicht komt: hy heeft ook van binnen drie of vier uitſpruitſels. Deze twee horens dienen aen het dier voor handen en tot verwering'; want zy ſluiten al, 't geen zy krygen kunnen, tuſſchen zich vaſt.

Deze groote Vlieg heeft zes beenen, aen wier einde pootjes zyn, voorzien met teenen en nagelen; hare vleugels zyn groot, breed, ſterk en krachtig, geelachtig, blinkende, en bedekken haer lyf op de wys van een' ſchulp: zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is goed om te verzachten, te ontbinden, de zenuwen te verſterken, als zy gekneuſt of in olië gekookt van buiten gelegt word.

Men heeft deze Vlieg *Stier* of *Hert* genaemt, om de horens, welke zy op haer hoofd draegt, en die eene gedaente bykans als die van den Stier of 't Hert hebben.

TAXUS.

Taxus, J. B. C. B. Pit. Tournef.
Smilax arbor, Cam.
Milax arbor, Cord. in Dioſcor.

In 't Franſch *If.*

In 't Nederduitſch *Ibenboom*, *Taxisboom*, *Boom des doods.*

Is een boom, die naer den witten en rooden Denneboom gelykt: zyn hout is zeer hard en roodachtig; de bladers zyn gelyk als die van den Denneboom; de bloemen zyn kleene bleek-groene bosjes of katjes, die uit eenige helmpjes vol zeer fyn ſtof beſtaen, als Duivelsbrood geſneden, en in vier of vyf inkervingen herſneden zyn. Deze bloeſems laten geen zaed na zich; de vruchten waſſen op den zelven voet, maer op afgezonderde plaetſen. Deze vruchten zyn zachte, roodachtige beziën vol ſap, van voren als een belletje uitgeholt, en yder met een zaedje vervult. Dees boom groeit op berg- en ſteenachtige plaetſen, in warme landen als in Languedok, Provence en Italië. Zyne beziën verwekken den roodeloop en koorts aen de genen, die 'er van eten; de bladers en bloemen worden vergiftig, gelyk als de Dolle Kervel, geoordeelt.

Taxus, *à τόξα venena*, omdat dees boom eertyds diende om vergiften te maken.

TEGULA.

Tegula, in 't Franſch *Tuile*, in 't Nederduitſch *Tigchel*, *Tegel*, *Dakpanne*, is eene vierkant gemaekte, platachtige en gebakken aerde, die in hardigheit naerby de potaerde of leem komt; men gebruikt ze om de huizen te dekken.

Zy is t'zamentrekkende, en goed om 't bloed te ſtelpen, als zy gepoedert en uitwendig gelegt word.

TELEPHIUM.

Telephium Dioſcoridis, Dod.

In 't Franſch *Orpin.*

In 't Nederduitſch *Smeerwortel*, *Hemelſleutel.*

Is eene plant, die dikke, ronde, gladde en van onderen dikwils roodachtige ſtelen ſchiet; de bladers zyn gelyk als die van de Porcelein, doch grooter, over en weder langs de ſtelen geſchikt, dik, vleezig, vol ſap, meeſt al op de kanten een weinig ingeſneden; de bloemen waſſen boven op de ſtelen by groote bosjes of als zonneſchermen; yder van dezelve beſtaet uit verſcheide bleekgele, rooswyze geſchikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, volgt 'er eene driekantige vrucht, die bynaer ronde zaden in zich ſluit. Haer wortel is verdeelt in verſcheide langwerpige witte bollen of eikels, die met vezelen doormengt zyn. Deze plant groeit op ſteenachtige, ruwe plaetſen, omtrent de wynbergen; zy bevat veel waterdeelen, olië, en middelmatiglyk zout in zich.

Zy is afvegende, verkoelende, wondheelende, t'zamenhechtende, en ontbindende.

Telephium, *à Telepho*, omdat, zegt men, een Geneesheer, Telephus genaemt, deze plant eerſt in gebruik bragt.

TELLINÆ.

Tellinæ, in 't Franſch *Flions*, zyn kleene ſchulpviſchjes, die op 't zand aen den zeekant en ſomtyds in de rivieren gevonden worden; hunne ſchulpen zyn wit, geſtreept, op hunne kanten getandt, lang, ſmal en zacht in 't aenraken; deze kleene viſchjes zyn zeer goed om te eten, en zeer ſappig; zy beſluiten veel zout en olië in zich.

Zy zyn zeer openende.

De ſchulp van dit viſchje gebrandt, en tot poeder gebragt is goed om 't hair te doen uitvallen, wegens een alkalyn zout, dat hy in zich bevat.

Tellina, *à τελεία*, *perfecta*, omdat dees ſchulp in weinig tyds tot zyne volkomen grootte groeit.

TEREBINTHINA.

Terebinthina, in 't Franſch *Terebenthine*, in 't Nederduitſch *Terpentyn*, is eene vloeibare harſt, of een lymachtig, klevig, harſt- en oliachtig, helder, doorſchynend vocht, van dikte en hoedanigheit als de natuurlyke balſems; men krygt ze door of zonder inkerving uit verſcheide ſoorten van boomen, die in warme landen groeijen, als van den Terpentynboom, Lorkenboom, Pynboom, witten en rooden Denneboom.

Men

Men gebruikt in de Geneeskunde twee ſoorten van Terpentyn, de eerſte word genaemt Terpentyn van Chio, omdat zy in 't Eiland Chio groeit; deze is meeſt geacht en de duurſte, doch zy is zeldzaem; zy vloeit door inkervingen, die men in den ſtamme en in de dikke takken van den Terpentynboom maekt; zy is dik en vry hard. Men moet haer verkiezen zuiver, doorſchynende, groenachtig-wit van kleur', die weinig reuks heeft, en bynaer ſmaekloos is: zy word in de Theriaek gebruikt.

Men vind ſomtyds in de Apotheken voorgeſchreven de Terpentyn van Cyprus; maer dewyl men die ons in dit land niet overbrengt, moet men die van Chio in hare plaetſe nemen.

De tweede ſoort word genaemt heldere Terpentyn; zy is veel vloeibarer, ſchooner en welriekender dan de eerſte; zy vloeit door of zonder inkerving uit den Terpentynboom, Lorkenboom, witten Denneboom, en verſcheide andere boomen, die in heete landen groeijen; die, welke wy gebruiken, word ons uit 't Dauphiné, Foret, en uit de boſſchen van Pilatus gebragt.

De Terpentyn, die zonder inkerving voortkomt, word van de Boeren van 't Dauphiné *Bijon* geheten; zy is eene ſoort van Balſem, die de dikte, kleur en krachten heeft bykans van den witten Peruviaenſchen Balſem; maer dewyl zy dicht by ons groeit en zeer gemeen is, maekt men 'er niet veel werks van.

De Terpentyn, die door inkerving voortkomt, word doorgaens genaemt Venetiaenſche Terpentyn, alhoewel zy daer niet van daen komt, maer werd eertyds uit dat land overgevoert; zy word meeſt in de Geneeskunde gebruikt. Men moet ze verkiezen zuiver, helder, ſchoon, wit, doorſchynende, van dikte als dikke ſyroop, ſterk en vry aengenaem van reuk, en een weinig bitter van ſmaek.

De Terpentynen bevatten veel olie, en zuur of wezentlyk vlug zout in zich.

Zy zyn zeer openende, en goed voor den ſteen, 't graveel-kolyk, de verzweringen der nieren en blaes', opſtoppingen van 't water, zaedloopen; men neemt ze in, en mengt ze ook onder klifteren. De gift om ze in te nemen is van eene halve tot eene heele drachma; zy geeft aen de pis een' viool-reuk, en verwekt ſomtyds hoofdpynen; men doet 'er twee of drie drachma van in eene klifteer: men gebruikt ze ook uitwendig als een' balſem om de wonden te zuiveren en te heelen, voor kneuzingen, om te verſterken en te verdryven. De Terpentyn van Chio word niet als inwendig gebruikt.

Terebinthina, omdat dit vocht uit eenen boom', *Terebinthus* geheten, druipt. Die, welke uit andere ſoorten van boomen voortkomt, word met den zelven naem by gelykenis genaemt.

TEREBINTHUS.

Terebinthus, Dod. Ger. J. B. Raii Hiſt.
Terebinthus vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Terebinthus anguſtiore folio vulgatior, Park.
Terebinthus fœmina altera, Theophraſti.

In 't Franſch *Terebinthe*.

In 't Nederduitſch *Terpentynboom*.

* Is een boom van eene middelmatige hoogte, bedekt met een' aſchgraeuwen baſt'; de bladers zyn langwerpig, ſtevig, altyd groen als die van den Lauwerboom, doch kleener, vele op eene rib, die door een enkel blad eindigt, in orde geſchikt: de bloemen zyn gemaekt als purperachtige bosjes, waer in by kleene hoopjes verzamelt zyn de helmſtyltjes beladen met helmpjes; deze bloemen laten geene vruchten na zich; de vruchten waſſen op de voetjes, die geene bloemen dragen; deze zyn doppen zoo groot als Jeneverbeziën, vry hard, lymig of harſtachtig in 't aenraken, groenachtig-blaeuw van kleur', verwende de handen; yder van haer bevat een langwerpig zaed in zich. Dees boom is zeer harſtachtig; zyn hout is hard, en gelykt naer dat van den Maſtikboom; hy draegt gelyk de Ypenboom eene blaes vol vet vocht, waer in de muggen voortgeteelt worden: hy groeit in 't Eiland Chio, in Cyprus, Spanje, Languedok, 't Dauphiné en andere heete landen; hy is zoodanig opgevult van Terpentyn, dat, als men 'er geene inkervingen in maekt, deze harſt verdikt, verhard, en verſtoppingen veroorzaekt, die de beweging en den omloop van 't voedend ſap beletten, waer door de boom dan als verſtikt, want hy word dik, krygt eene misdragt, en berſt in ſtukken. Om dit gebrek voor te komen, maekt men inkervingen beneden in den ſtamme des booms, die als voetaderlatingen zyn,

* Zie Pl. XXII. Fig. 12.

zyn, waer door men de Terpentyn laet uitvloeijen, die in ſtaet is om eenen al te grooten overvloed te veroorzaken; men maekt ook inkervingen in 't midden van den ſtam, en in de groote takken des booms, die de uitwerking van de aderlating' in den arm doen, en men draegt zorg om kommen of teſten onder de ſneden te zetten om de Terpentyn, die 'er uitvloeit, te ontfangen

De Terpentyn bevat veel olië en wezentlyk zuur zout in zich.

Zyn baſt, bladers en vruchten zyn t'zamentrekkende, en goed om de buikloopen te ſtuiten, de pis en 't zaed te verwekken.

Terebinthus, *ab* ἐρίζινθος, *Cicer*, omdat de vrucht van dezen boom de gedaente en grootte bynaer als die van Cicers heeft.

TEREDO.

Teredo.
Tinea.

In 't Franſch *Teigne.*

In 't Nederduitſch *Mot*, *Kleêrworm*, *Houtworm*, *Bockworm.*

Is eene ſoort van worm, die in 't hout en in de kleederen, welke hy knaegt, voortgeteelt word; men vind 'er verſcheide ſoorten van, doch eene byzondere in de ſchepen; zyne gedaente is bynaer als die van de rupſe, doch hy is veel kleener; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed om te verzachten, te verdryven en te verſterken; men kan eene goede meenigte laten koken in olië, en 'er zich van bedienen als van de olië van Wormen.

Het molſem of ligt ſtof, dat dit dier in 't knagen van 't hout maekt, is, als 't op de wonden gelegt word, afvegende en opdroogende.

De ziekte genaemt *Hairworm*, en in 't Latyn *Achores* of *Tinea*, die op de hoofden van ſommige kinderen komt, word veroorzaekt door eene groote meenigte neten of eitjes van de luizen, die een ſtof verbeelden gelyk als 't molſem, dat de worm genaemt Houtworm met het hout en de kleeders te knagen maekt; deze neten, kleene luizen wordende, knagen ook het vleeſch, en maken daer in een groot getal kleene wonden, waer in haer drek zich vermengt, en voortbrengt eene leelyke ſchurft, die zich vertoont, en veel moeite verſchaft om genezen te worden, door buikzuiverende middelen, en ſtrykingen van zalven, welke men beſchreven vind in myne algemeene *Pharmacopæa.*

Teredo, *à* τείρω, *perforo*, omdat dit kleen bloedeloos diertje 't hout en kleeders knaegt en doorboort.

TERFEZ.

Terfez Africanorum, *tuberis genus album*, J. B.

Is eene ſoort van Aerdappel, of een wortel, die in 't zand groeit zonder ſteel te ſchieten, in de woeſtynen van Numidië, die aen de ſtralen der zonne zeer blood geſtelt zyn, en alwaer eene groote hitte is: dees Aerdappel heeft de gedaente van eene vrucht, dan eens zoo groot als eene hazelnoot, dan eens als een oranjeappel, bedekt met een' witten baſt'; hy is zeer goed om te eten onder de aſch gebraden, of in water of melk gekookt, hy is voedzaem; zyn ſmaek komt naerby dien van vleeſch.

Hy is goed om de maeg te verſterken, de verloren krachten te herſtellen, en 't zaed te verwekken.

TERRA CHIA.

Terra Chia.

In 't Franſch *Terre de Chio.*

Is eene ſoort van Gezegelde Aerde, of eene vette, korſtachtige aſchgraeuwe aerde, die men uit het Eiland van Chio haelt.

Zy is t'zamentrekkende, en neemt de vlekken en lidteekens der huid weg, doch dewyl zy zeldzaem is, neemt men in hare plaets' de gemeene Gezegelde Aerde.

TERRA MELITEA.

Terra Melitea, *vel Melitenſis.*

Terra Sancti Pauli.

In 't Franſch *Terre de Malte*, of *Terre de S. Paul.*

Is eene witte, harde, ruwe aerde, die in 't Eiland Malta voortkomt. Men heeft ze *Terra Sancti Pauli* genaemt, omdat men voorgeeft, dat zy door den Heiligen Paulus gezegent

zegent is, wanneer hy door 't onweêr op 't Eiland Malta geworpen werd.

Zy word goed geacht om het vergift te wederſtaen; maer al haer kracht beſtaet daer in, dat ze t'zamentrekkende is.

TERRA MERITA.

Terra merita.
Curcuma officinarum.

* Is een kleene wortel, die in gedaente en grootte naerby de Gember komt, hard en als verſteent, van buiten en van binnen geel is: hy groeit in verſcheide plaetſen van Ooſtindië, van waer hy droog tot ons overgebragt word. De plant, welke hy ſchiet, word, als zy in de aerde is, genaemt

Cyperus Indicus, ſive Curcuma, Ger.
Crocus Indicus, Arabibus Curcum, officinis Curcuma, Bontii.
Curcuma, Park.
Crocus Indicus, Garciæ.

In 't Franſch *Souchet des Indes.*

In 't Nederduitſch *Geelzucht-wortel, Kurkuma, Indiaenſche Saffraen.*

Hare bladers gelyken naer die van den witten Nieswortel, uitgezondert dat zy niet zoo geſtreept, maer glad zyn; hare bloem heeft eene zeer ſchoone purpere kleur, waer op eene vrucht volgt, die met overeindſtaende ſtekelen, gelyk onze groene Kaſtanjes, voorzien is, en in zich bevat ronde zaden, van gedaente als erweten, en goed om te eten, als zy met vleeſch gekookt worden. De wortel verwt geel als de ſaffraen; de Indianen bedienen 'er zich van om aen hunne Ryſt, en verſcheide andere ſoorten van voedſelen eene kleur te geven; hy bevat veel olië en wezentlyk en vaſt zout in zich.

Men moet dezen wortel nieuw, zwaer, vaſt, welgevoedt, en ſaffraen-geel verkiezen. De Verwers, Handſchoenmakers, Gieters en verſcheide andere Werklieden gebruiken hem om geel of goud-geel te verwen.

Hy is in poeder of afkookſel ingenomen openende, afvegende, goed om de verſtoppingen der lever en milt weg te nemen, de pis en maendſtonden te verwekken, voor de geelzucht, den ſteen, en 't graveel.

Terra merita, omdat de zelfſtandigheit van dezen wortel naer eene verharde aerde gelykt, en omdat zy groote krachten heeft.

* Zie Pl. XXII. Fig. 13.

Curcuma is een Arabiſche naem, die niet byzonder is aen de *Terra Merita*, want men heeft dien nog gegeven aen verſcheide andere gele of roode wortelen, gelyk aen die van ſtinkende Gouwe, Meckrap, en Patich.

TERRA PATNÆ.

Terra Patnæ, C. Biron.

In 't Franſch *Terre de Patna.*

Is eene leemachtige aerde van Mogol, bykans als de Gezegelde Aerde, van eene graeuwe kleur die naer 't geel trekt, en ſmaekloos is; men maekt 'er in dat geweſt potten, vaten, fleſſchen, glazen van, die zoo dun en zoo ligt zyn, dat de wind ze gemaklyk wegvoert; de fraeiſte van deze vaten zyn de fleſſchen, die men Gargoulettes noemt, welke, ſchoon zy bekwaem zyn om zoo veel vochts te bevatten als eene Paryſche pint, ledig zynde in de lucht zouden konnen opgeheven worden door het geblaes alleen gelyk als de blaesjes van zeepwater, die de kleene kinders maken: men gebruikt deze fleſſchen om 't water te laten verkoelen, en men zegt, dat dit water daer in een' aengenamen reuk en ſmaek krygt, die het lekker maken om te drinken: ik ben een drinkſchaeltje van deze zeer gladde en zeer ligte aerde magtig geworden, waer in ik deze proef heb genomen, doch ben niet gewaer geworden, dat 't water, 't welk ik twee dagen lang daer in had laten verblyven, eenigen reuk of ſmaek had verkregen; miſſchien dat 't in dat Landſchap anders uitvalt, om dat de aerde zeer korteling uit hare geboorte plaets gehaelt is; wat 'er van zy, de vaten of fleſſchen worden ongevoeliglyk vochtig, en nadat men 'er 't water uitgedronken heeft, eten de Indiaenſche Juffers ze met vermaek op, en vooral, als zy zwanger zyn, want dan zyn zy op deze Aerde van Patna onmatig verlekkert, en indien men haer niet gade ſloeg, zoude 'er in dit land geene zwangere vrouw zyn, die niet in weinig tyds alle ſchotels, potten, fleſſchen, drinkbekers en andere huisvaten had opgeknapt.

Deze aerde is zuurbrekende, goed om de zure vochten des lichaems te verzoeten, de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten. De gift is van agtien greinen tot eene drachma.

TERRA PERSICA.

Terra Perſica.

In 't Franſch *Terre de Perſe*, of *Rouge d'Inde.*

Is eene drooge, roode aerde, die in kleene tamelyk harde ſteentjes tot ons gebragt word. De Schoenmakers gebruiken ze om de hielen van de ſchoenen rood te maken. Zy moet hoog van kleur' verkozen worden; zy heeft geen gebruik in de Geneeskunde.

TERRA SAMIA.

Terra Samia.
Lapis Samius.

In 't Franſch *Pierre* of *Terre de Samos.*

Is eene aerde, die men van 't Eiland Samos krygt, en waervan men twee ſoorten vind: de eene is zacht, wit, bros, en hecht zich vaſt aen de tong', als men ze 'er aen brengt, en heeft eene groote overeenkomſt met de gemeene Gezegelde Aerde: ſommigen noemen ze *Collyrium*, omdat men ze eertyds in de oogwateren gebruikte. De andere is korſtachtig en hard, echter eenigzins oliachtig; men noemt ze *Samius aſter*, omdat men 'er eenige blinkende ſtukjes in vind, die als kleene ſtarretjes geſchikt zyn.

Beide deze Aerdens van Samos zyn t'zamentrekkende en goed om de buikloopen en bloedlozingen te ſtuiten, de wonden op te droogen, en aen een te heelen; doch dewyl men deze aerdens ons niet veel toevoert, bedienen wy ons in hare plaets' van de Gezegelde Aerde, die de zelve krachten heeft.

TERRA SAPONARIA.

Terra Saponaria.

In 't Franſch *Smectin*, *Soletard.*

Is eene ſoort van zeer klevende, zware, geel- of zwartachtige klei, die de uitwerkſels van zeep voortbrengt; zy worden van de Wolkaerderen in Engeland veel gebruikt.

Saponaria, à Sapone, Zeep, omdat deze aerde als de zeep werkt.

TERRA SELINUSIA.

Terra Selinuſia, is eene vet- of leemachtige aerde, die eene groote overeenkomſt heeft met die van Chio.

Zy is t'zamentrekkende en verdryvende, goed om de vlekken en lidteekens van de huid weg te nemen, de gezwellen der borſten, liezen en ballen te verzachten, en ze te verdryven.

TERRA SIGILLATA.

Terra ſigillata.
Terra Lemnia.

In 't Franſch *Terre ſigillée* of *ſcellée.*

In 't Nederduitſch *Gezegelde Aerde.*

Is eene ſoort van Bolus, of eene vet- en leemachtige, drooge, zachte, broſſe aerde, nu eens geel, dan eens roodachtig-wit van kleur', ſmaekloos of t'zamentrekkende: men kreeg ze eertyds van 't Eiland Lemnos, doch zy komt nu ter tyd uit Konſtantinopolen, Duitſchland, Blois en verſcheide andere plaetſen: men brengt ze ons doorgaens als kleene bolronde broodjes van gedaente, zoo dik als 't bovenſte van den duim, aen de eene zyde rondachtig, en aen de andere plat gemaekt door een' zegelring, die geſneden is met eenige wapenen of zekere figuren, welke de Princen van de Landen, van waer men ze krygt, daer op hebben laten zetten; dit is de reden, waerom men ze *Terra ſigillata* heeft genaemt. Die der Ouden was geel, en tot kleener broodjes dan de tegenwoordige gemaekt; zy geleken naer reukballetjes, en men had 'er op geſneden de wapens van Diana onder de gedaente van eene Geit'.

Men moet de Gezegelde Aerde verkiezen zacht in 't aenraken, leemig, bros, roodachtig-wit, en die zich aen de tong' hecht, en 'er aen blyft hangen: men verwt ze meenigmael met de *Terra Merita*, of met eene andere droogery, om ze in kleur nader te doen komen by die der Ouden, welke de ware *Terra Lemnos* was, en gehaelt werd van eenen heuvel, waer op geene plant groeit. De Turken, die 'er nu ter tyd Meeſters van zyn, mengen deze aerde met andere aerdens van de zelve natuur', en die te gelyk hebbende zacht gemaekt, maken 'er kleene, ronde broodjes van, waer op zy den zegelring van den Grooten Heer drukken, om 'er eenen tol van te doen betalen.

De Gezegelde Aerde word dienſtig geacht om 't vergift te weêrſtaen; doch men moet op deze kracht niet veel ſtaet maken; zy is t'zamentrekkende, goed om de buikloopen, bloedſtortingen, zaedloopen, witte vloeden en brakingen te ſtuiten. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels; men gebruikt ze ook uitwendig om 't bloed te ſtelpen, de wonden op

te

te droogen, de gewrichten te verſterken en vaſter te maken.

TERRA VIRIDIS.

Terra viridis, in 't Franſch *Terre verte*, is eene drooge, groene aerde, die wy krygen van Verona in Italië; men gebruikt ze voor de Schilderkonſt.

TERTIANARIA.

Tertianaria, Tab.
Tertianaria, *aliis Lyſimachia cærulea*, J. B.
Lyſimachia galericulata, Ger.
Herba Judaica altera, Dod.
Lyſimachia cærulea, *ſive latifolia major*, Park.
Lyſimachia cærulea galericulata, *ſive Gratiola cærulea*, C. B. Raii Hiſt.
Caſſida paluſtris vulgatior, *flore cæruleo*, Pit. Tournefort.

Is eene ſoort van Caſſida of eene plant, die vierkante, takkige, zwakke, naer den grond gebogen ſtelen anderhalf of twee voeten hoog ſchiet: de bladers zyn lang, ſmal, ſpits, op de kanten getandt, ruuw, bitter van ſmaek, en aen korte ſteeltjes vaſtgehecht; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, ſtaen twee aen twee tegens malkander over, en zyn kleen, op de wys van een' bek of pyp' van boven in twee lippen geſneden, waervan de bovenſte een helm is verzelt van twee oortjes, en de onderſte doorgaens rond uitgeſneden. Deze bloem is van buiten ruig, paers naer 't blaeuw trekkende, met kleene donker-blaeuwe ſtippen geteekent. Als de bloem is afgevallen, komen in hare plaets vier bynaer ronde zaden, die ryp worden in een zaedhuisje, dat aen de bloem' tot een' kelk' gedient heeft, en naer een hoofdje met eene muts bedekt gelykt. De wortel is vezelig, dun, bochtig, geknoopt en wit. Deze plant groeit omtrent de moeraſſen, en op andere vochtige plaetſen; zy heeft een' vry aengenamen reuk, en bevat veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is t'zamentrekkende, wondheelende, goed om 't vergift te weêrſtaen, 't bloed te zuiveren, de afgaende koortſen te genezen, als zy in een afkookſel ingenomen word.

Tertianaria, omdat deze plant goed geacht is geweeſt om de anderendaegſche koorts te genezen, die men in 't Latyn *Tertiana febris* noemt.

TESTUDO.

* *Teſtudo*, in 't Franſch *Tortuë*, in 't Nederduitſch *Schildpad*, is een water- en ſchulpgedierte, wiens beweging zeer langzaem is: het heeft vier pooten, en gelykt naêr eene Haegdis, is zeer leelyk in alle zyne leden, doch met een' ſchoonen breeden, gekromden, beenachtigen, eironden of ſchildwyze gemaekten ſchulp bedekt, die met verſcheide donkere, blinkende kleuren geteekent, en uit vele, effene, gladde, t'zamengevoegde, en als door gewrichten vereenigde ſtukken is t'zamengeſtelt, hebbende verſcheide, doch meeſt al vyfhoekige gedaentens; dit is, dat men *Schildpad* noemt, en waervan men doozen, kammen en verſcheide andere gereedſchappen maekt. De kop is kort, gelykende eenigzins naer dien van eene ſlange, en bedekt met eene dunne huid; men vind geene openingen voor de ooren: de neusgaten zyn aen 't einde van den bek op eene ongemeene wys open: de oogen zyn kleen en mismaekt, en hebben maer een ooglid om ze te ſluiten; de lippen zyn uitgekorven, of op de wys van eene zaeg' ingeſneden, wier huid zoo hard als horen is; zy bedekken twee ryën tanden: de herſenen zyn zeer kleen; de pooten gelyken naer die van eene Haegdiſſe, de voorſte beſtaen uit vyf teenen voorzien met nagelen, de achterſte hebben 'er maer vier; de ſtaert is in 't begin dik, en loopt ſpits toe; alle de deelen, die zich buiten den ſchulp van de Schildpadde vertoonen, zyn bedekt met een ruim en zeer gerimpeld vel, dat als ſpaensleêr gekorrelt is: de blaes is zeer groot. Het wyſje van de Schildpadde legt eene groote meenigte vry groote eijeren op eene enkele reis; zy legt die op den grond neder, en bedekt ze met bladeren van boomen, of fyne baſten, daerna met zand, en keert dan weder in 't water; de zon broeit deze eijers op 't einde van veertig dagen uit, in welken tyd zy zoo groot zyn als een franſche Ryksdaelder, en vry ſterk om 't zand, dat hen bedekt, te doorbooren, en in de zee of rivieren te loopen, want dit dier onthoud zich in meren, rivieren en in de zee: men vind 'er ook ſommige, die halfſlachtig zyn, en op 't land en in 't water leven. Zy verſchillen in grootte; men vind 'er vele in Amerika, die vyf voe-

* Zie Pl. XXII. Fig. 14.

voeten lang en vier breed zyn; zy zyn zoo ſterk, dat een menſch op yder van haer overeinde kan ſtaen zonder ze overlaſt aen te doen. Wanneer men ze vry gemaklyk vangen wil, moet men ze op den rug met eene vork of eenig ander werktuig omkeeren, want dan hebben zy minder krachten, en men achterhaelt ze ligtelyk, voor dat zy zich hebben konnen in ſtaet ſtellen om te ontvluchten: zy konnen eenige dagen zonder eten of drinken leven; de Amerikanen zeggen, dat zy niet ſterven, als nadat haer vet door 't vaſten geheel verteert zy; als men ze dood, voordat zy gevaſt hebben, krygt men 'er een vleeſch van, dat goed om te eten is, en den ſmaek van rundvleeſch heeft, en eene gele olië, die goed is om te branden. Men gebruikt ook in Europa de Schildpadden in de keukens; haer vleeſch is goed van ſmaek; zy bevatten veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn goed voor de ziektens van de borſt en de tering, in de uitterende koorts'; gegeten of in vleeſchnat gebruikt zyn zy verſterkende.

Het bloed van de Schildpadde gedroogt word geprezen voor de vallende ziekte; de gift is van twaelf greinen tot eene drachma; het zelve bloed korteling afgetapt is goed om de ſchurft en melaetsheit te genezen, indien het 'er op gelegt word.

Haer vet of olië is zachtmakende en verdryvende.

Het teellid van de Zee-Schildpadde, gedroogt en tot poeder gebragt, is een zeer goed geneesmiddel voor den ſteen en 't graveel; de gift is van eene halve drachma tot twee ſcrupels: dit teellid, nadat 't gedroogt is, is omtrent een voet lang, en wat dikker dan de duim, het is vaſt, en hard bynaer als horen, en graeuw van kleur'; het bevat in zich eene witte mergachtige zelfſtandigheit. Men acht het teellid van eene groene Zee-Schildpadde beter dan dat van eene andere.

Teſtudo, *à teſta*, *ſchulp*, omdat dit dier met eene ſoort van ſchulp bedekt is.

TETHYIA.

Tethyia.
Tethæa.
Spherdocles.

Is een zee-ſchulpviſch, dien men ſomtyds aen de Oeſteren vaſt vind; zyn ſchulp heeft eene bolronde, hobbelige, ongelyke gedaente, en is zoo hard niet als de andere ſchulpen; zyn vleeſch is ſponsachtig; hy groeit vaſt aen de rotſen of aen 't Wier, of op de ſtranden; men vind 'er verſcheide ſoorten van.

Hy is windbrekende, en goed voor het windkolyk, de pynen der nieren, heupjigt, om de pis te verwekken, en om den ſteen der nieren en blaes' af te dryven.

TETYPOTEIBA.

Tetypoteiba.
Vitis arbuſtina, G. Piſon.

Is eene Braziliaenſche plant, die op de Oranjeboomen groeit, wanneer zekere kleene vogeltjes, die men *Teuyns* noemt, hunne vuiligheit daer op gelegt hebben; de bladers gelyken naer die van den Myrtusboom. Deze plant hecht en maekt zich vaſt aen de takken van den boom, gelyk de wyngaerd, en ſomtyds doed ze den zelven door hare meenigte ſterven; de zelve kleene vogeltjes eten haer.

Zy is zeer verdryvende, ontbindende, afvegende, goed om de zwellingen der voeten, en beenen te verdryven, voor de waterzucht, en om de zwakke deelen te verſterken. Men laet ze koken in olië, en gebruikt deze olië uitwendig; zy word ook gebruikt, als men ze in water laet trekken, voor de ſtaren en wolken der oogen.

TEUCRIUM.

Teucrium Bæticum, Cluſ. Hiſp. Ger. J. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.
Teucrium peregrinum, *folio ſinuoſo*, J. B.

Is een heeſter, die doorgaens vry kleen en laeg is, doch ſomtyds eene mans lengte opſchiet: de ſteel is zoo dik als de pink, met een' witten baſt' bedekt, en in eenige witte tegenmalkander over ſtaende takken verdeelt: de bladers zyn langwerpig of rondachtig, een weinig grooter dan die van de Chamædrys, op hunne kanten bochtig, van boven wit, en van onderen donker groen, een weinig bitter van ſmaek: de bloemen zyn als een bek of als eene pyp van boven wyd open, en als eene lip verlengt, wit van kleur', en onderſteunt door eenen witten kelk, die de gedaente van een klokje heeft: als de bloem is afgevallen, komen vier bynaer ronde zaden in dezen kelk voort. Deze plant groeit in heete landen, als in Sicilië, Italië, dicht by de zee, tuſſchen de heggen; zy blyft altyd groen.

Zy

Zy is afvegende, openende, ontbindende, goed voor de ziektens der milt, om 't vergift te weêrſtaen, als zy in een afkookſel of poeder gebruikt word.

Men zegt, dat deze plant haren naem gekregen heeft van een' man *Teucer* geheten, die haer by de Ouden eerſt in gebruik bragt.

THALICTRUM.

Thalictrum majus vulgare, Park.
Thalictrum magnum, Dod.
Thalictrum, ſive Thalictrum majus, Ger.
Thalictrum nigrius, caule & ſemine ſtriato, J. B. Raii Hiſt.
Thalictrum majus ſiliquâ anguloſâ, aut ſtriatâ, C. B. Pit. Tournef.
Piganum, Dod. Gal. Lugd.
Ruta pratenſis, Geſn. hort. *Herbariorum*, Ad. Lob.

In 't Nederduitſch *Water-Ruit*, *Poel-Ruit*, *Valſche Rhabarber*.

* Is eene plant, die ſtelen eene mans lengte hoog ſchiet, welke ſtyf, uitgeholt, takkig, hoekachtig, van binnen hol, doorgaens roodachtig van kleur' naer 't purper trekkende, en ſomtyds groen zyn. De bladers zyn wyd uitgeſtrekt, in verſcheide langwerpige deelen verdeelt, vry breed, groen en blinkende; de bloemen waſſen op de toppen, zyn kleen, beſtaende yder uit vyf blaedjes, die rondom een' bos van helmſtyltjes van eene grasachtige kleur' rooswyze gefchikt zyn. Deze bladers vallen ſchielyk af, omdat de bos van helmſtyltjes opengaende de vaetjes, die hen aen 't voetſteeltje vaſthechtten, aen ſtukken doed breken, en dan blyft 'er niets over als de helmſtyltjes. Als deze bloem is afgevallen, vormt zich een driehoekig zaedhuisje, dat een langwerpig, geel, gevoort, zeer fyn en bitter zaed in zich bevat. De wortel is geelachtig, loopt wyd uit met bochten, ſchiet loten op verſcheiden plaetſen, en heeft een' onaengenamen bitteren ſmaek. Deze plant groeit in de velden en op andere vochtige plaetſen: zy bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is openende, wondheelende, goed om het vergift te weêrſtaen, den ſteen der nieren te verbryzelen, de zweren af te vegen en te zuiveren: het zaed is goed om de bloedvloeden, ambeijen en maendſtonden te ſtuiten. De gift is eene draehma. Men blaeſt het poeder daer van in de neusgaten, om de neusbloedingen te ſtuiten.

Thalictrum, *ἀθάλλω*, *vireo*, omdat deze plant in haer begin eene aengename groenheit verſpreid.

Piganum, *πήγανον*, *id eſt*, *Ruta*, omdat eenige Kruidkenners deze plant onder den rang der Wynruiten geplaetſt hebben.

THAPSIA.

Thapſia Carotæ folio, C. B.
Thapſia, ſive Turbith Garganicum, ſemine latiſſimo, J. B. Pit. Tournef.
Thapſia Thalictri folio, Bot. Monſpel.

In 't Franſch *Tapſie* of *Turbith bâtard*.

Is eene plant twee of drie voeten hoog, wier ſteel en bladers als die van de Ferula zyn, en naer die van Venkel gelyken. De bloemen ſtaen op de toppen, zyn geel, en als zonneſchermen geiyk die van Dille geſchikt; yder van deze bloemen beſtaet doorgaens uit vyf blaedjes, die omtrent 't einde van den kelk rooswyze geſchikt zyn. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene vrucht beſtaende uit twee lange graeuwe korrelen, die op den rug gevoort, en omringt zyn van een' grooten rand, die zoo plat als een blad en doorgaens aen beide eindens uitgekorven is: de wortel is matiglyk dik, lang, aen 't bovenſte gedeelte hairig, witachtig-graeuw van kleur' en ſomtyds van buiten zwartachtig, met een melkachtig, zeer ſcherp, een weinig inetend en bitter ſap vervult. Deze plant groeit op bergaelitige plaetſen; de wortel word gedroogt, om hem te bewaren, nadat men 'er 't hart uitgenomen heeft: hy heeft bynaer de zelve gedaente als die van de ware Turbith, doch is ligter, witter en veel ſcherper: hy bevat veel zout en olië in zich.

Men moet hem verſch, zuiver, geheel, vaſt, niet vermolfemd verkiezen.

Hy dryft 't ſlym en de weivoehten af door den ſtoelgang, doch werkt zoo geweldig, en met zulk eene ſcherpheit, dat men hem niet veel durft gebruiken; men bedient 'er zich van uitwendig gemengt onder zalven, voor de ſchurft en andere ziektens van de huid.

* Zie Pl. XXII. Fig. 15.

Deze plant heeft haren naam gekregen van een Eiland *Thapſus* genaemt, waer op men de eerſte vond, die gebruikt werd.

THE'.

Thé.
Tcha.
Tſia.

* Is een kleen blad, dat wy uit China, Japan en Siam droog en gerolt krygen: het groeit aen een' kleenen heeſter, waervan 't in de Lente geplukt word, terwyl het noch kleen en zacht is; zyne gedaente is langwerpig, puntig, dun, op de kanten een weinig getandt, en groen van kleur': zyne bloem beſtaet uit vyf witte rooswyze geſchikte blaedjes, en eenige helmſtyltjes. Nadat zy is afgevallen, volgt 'er een kaſtanje-bruine dop zoo groot als eene hazelnoot, waer in men een of twee of drie kleene graeuwe gerimpelde ſteentjes vind, waervan yder eene zeer kleene pit van een' zoetachtigen viezen ſmaek in zich bevat: de wortel is vezelig, en langs de oppervlakte der aerde verſpreidt. Dees heeſter groeit zoo wel in een' vetten als ſchralen grond. Als de bladers geplukt zyn, ſtelt men ze aen den damp van kokend water bloot om ze zacht te maken; zoo haeſt als zy doordrongen zyn, ſpreid men ze uit op metale platen, die men op een middelmatig vuur gezet heeft, dan worden zy allengsjes droog, en gerooſt, en rollen zich van zelfs in de gedaente, waer in wy ze krygen, doch men moet zorg dragen om daer meê niet bedrogen te worden, want de Chineeſche Kooplieden, die zeer winſtzuchtig zyn, mengen 'er dikwils andere bladers onder.

Men moet de Thé verkiezen verſch, in geheele kleene groene blaedjes, van reuk en ſmaek als Violen, zoet en aengenaem.

De Cha of Chaa, welke de Japannezen voorttelen, is eene ſoort van Thé, die kleener en beter is dan de andere. Ik heb 'er op hare plaets' van geſproken.

De Thé moet in eene flefch' of wel geſloten doos' bewaert worden, om haren reuk te behouden, waer in hare kracht beſtaet. Zy bevat wezentlyk zout en half fyne olië in zich.

Men laet twee vingergrepen of omtrent een vierdendeel loots in een pond water een half uur lang warm weeken, en men neemt t' afgetrekſel heel warm met een weinig ſuiker in verſcheide reizen in.

De Thé word veel meer voor lekkernye dan voor een Geneesmiddel gebruikt, doch zy bezit vele groote krachten; want zy vervrolykt en verluſtigt de geeſten, verdryft de dampen, belet de ſlaperigheit, verſterkt de herſenen en 't hart, zet de vertering der ſpyze voort, verwekt de pis, zuivert 't bloed, en is goed voor de blaeuwſchuit, en jigt.

De Chinezen zeggen, dat Thé een kwaed woord is van 't Landſchap Fokien, en geven voor, dat men 't moet uitſpreken Tcha, dat een woord van de Mandarynſche taël' is: men heeft den naem van Thé gegeven aen verſcheide andere planten, die op verſchillende plaetſen groeijen: men vind twee ſoorten in Martinique, van welke beide de Monnik Yon, Apotheker van de Eerwaerde Paters Jeſuiten, my eenige takken zond tot Parys in 't jaer 1702. met de beſchryving' van deze planten; de eerſte is eene ſoort van Caryophyllate, waervan ik op hare plaets onder den naem van Cuambu heb geſproken; de tweede is een houtachtige heeſter omtrent twee voeten hoog, ſchietende dunne aſchgraeuw-groene takken zeven of agt voeten hoog, beladen met vele bladeren, die in gedaente naerby die van Zilverkruid komen, behalven dat zy ſpitſer, op de kanten getandt, ſchoon groen van kleur' en vol zap zyn, en eenigzins den ſmaek van Sterkers hebben, doch zoo ſterk niet: yder dezer bloemen waſt op een voetſteeltje, dat uit den ſchoot der bladeren komt; zy zyn van een ſtuk in vyf witte deelen diep ingeſneden, die in hun midden een ſtampertje hebben, dat van vyf helmſtyltjes verzelt is, en eene Leliëbloem verbeelden. Dit ſtampertje word eene vrucht verdeelt in twee huisjes, die graeuwachtige zaden zoo fyn als ſtof in zich beſluiten; de kelk, die deze vrucht ondersteunt, is in vyf blaedjes geſneden; dees heeſter groeit op ſteenachtige plaetſen, en dicht by 't zeeſtrand; zyn blad word in Martinique *Thé* genaemt, en de Inwoonders gebruikent 't, gelyk wy de gemeene Thé doen; zy geeft aen 't water zoo ſterk eene verw niet als de andere Thé van Martinique, waervan ik geſproken heb.

De Europiaenſche Thé is de Eerenprys; men gebruikt ook op de wys van Thé de Meliſſe, de kleene Salië, 't Vrouwenhair van Canada, de Klapperrozen, de Wondkruiden van Zweden, de witte Netels, en verſcheide andere planten.

* Zie Pl. XXII. Fig. 16.

THERENIABIN.

Thereniabin.
Menſiracoſt.
Terniabin.
Droſomeli.
Æreomeli.

In 't Franſch *Manne liquide.*

* Is eene witte, zoete, klevende ſtoffe bykans gelyk als witte Honig, die men aen de bladeren van verſcheide ſoorten van boomen of heeſteren in Perſië en Groot Aſië vaſtgehecht vind. De Inwoonders vergaderen haer en dryven 'er een' grooten handel in, doch zy is in Vrankryk zeer zeldzaem; zy bevat veel waterdeelen, olië en middelmatiglyk wezentlyk of vlug zout in zich.

Zy verwekt ſtoelgang, en heeft de zelve krachten als onze Manna, als zy in grooter gifte ingenomen word. De Egyptenaers en Indianen gebruiken haer.

THLASPI.

Thlaſpi vulgatius, J. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.
Thlaſpi arvenſe vaccariæ incano folio majus, C. Bauh.
Thlaſpi vulgatiſſimum, Ger.
Thlaſpi vaccariæ folio, Park.

In 't Nederduitſch *Wilde Kers.*

† Is eene plant die ronde, ruige, takkige ſtelen omtrent een' voet hoog ſchiet, met bladeren zonder ſteeltjes voorzien, die op de kanten getandt, zoo lang als de pink, van onderen breed zyn, en allengsjes ſpits toeloopen, eene groene kleur, en een' ſcherpen ſmaek hebben: de bloemen zyn kleen, dun, wit, als die van Beurſekenskruid geſchikt, beſtaende yder uit vier bladejes: zy worden gevolgt van ronde of eironde vruchten, zoo plat als een beursje, doorgaens gezoomt met een vleugeltje of blaedje, en van boven uitgekorven; deze vruchten beſluiten bynaer ronde en platachtige donker-roode korrels, die in 't rypen zwart worden, en zoo ſcherp en heet van ſmaek zyn als 't Moſtaertzaed; de wortel is vry dik en vezelig, houtig, wit en een weinig ſcherp. Deze plant groeit op onbebouwde, ruwe, ſteen- en zandachtige, en voor de zonne bloot ſtaende plaetſen, tuſſchen 't koren, op de daken, tegen de muren. Zy bevat veel wezentlyk en vlug zout en olië in zich.

Men brengt ons 'tzaed gedroogt uit Languedok, en van Provence, alwaer 't beter groeit dan in onze gematigde landen.

Men moet 't verkiezen verſch, zuiver, wel gevoedt, ſcherp en prikkelende van ſmaek. Het komt onder de bereiding van verſcheide geneesmiddelen.

Het is inſnydende, verdunnende, afvegende, openende, dienſtig om de pis en maendſtonden te verwekken, om de baring, en den uitgang van de nageboorte te verhaeſten, den ſteen en 't geronnen bloed te ontbinden, voor de heupjigt, om de gezwellen te doen rypen en berſten. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

Thlaſpi, *à θλάω*, *comprimo*, omdat de vrucht van deze plant' platachtig en als gedrukt is.

THLASPIDIUM.

Thlaſpidium Monſpelienſe Hieracii folio hirſuto, Pit. Tournefort.
Thlaſpi biſcutatum aſperum Hieracifolium & majus, C. B.
Lunaria lutea, Dalech. Lugd.
Thlaſpi clypeatum Hieracifolium majus, Park.
Thlaſpi clypeatum, Cluſ. Pan. & Hiſt.
Thlaſpi biſulcatum, *vel Lunaria biſulcata*, Camer.
Lunaria biſcutata, J. B. Raii Hiſt.

Is eene plant, die verſcheide dunne, ronde, takkige ſtelen een' voet hoog opſchiet, die weinige bladers dragen, doch waer van 'er verſcheide uit den wortel' komen, die lang, ruuw, bochtig, groen, ruig en langs den grond verſpreidt zyn, en naer die van Havikskruid gelyken; de bloemen waſſen boven op hunne ſtelen, zyn kleen, en beſtaen uit vier gele kruiswyze geſchikte blaedjes. Als zy zyn afgevallen, volgt eene brilswyze vrucht beſtaende uit twee zeer platachtige deelen, waervan yder in hare holligheit een zeer platachtig, ros of roodachtig, langwerpig zaed in zich beſluit; de wortel is lang en middelmatiglyk dik.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 1.
† Ibid, Fig. 2.

dik. Deze plant groeit in heete landen, omtrent Montpellier, op bergachtige plaetſen.

Zy is afvegende, verdunnende, openende, opdroogende, goed om de maendſtonden te verwekken, de nageboorte na 't baren af te dryven, als zy in een afkookſel gebruikt word.

Thlaſpidium, *à Thlaſpi*, omdat deze plant eenige overeenkomſt heeft met de Wilde-Kersſe.

THORA.

Thora folio cyclaminis, J. B.
Thora Valdenſis, Cluſ. Pan.
Tora venenata, Geſ. Iun.
Herba thora, Guil.
Aconitum pardalianches, *ſeu Thora major*, C. B.
Ranunculus cyclaminis folio, *Aſphodeli radice*, Pit. Tournefort.
Phthora Valdenſium, Ad. Lob.

* Is eene ſoort van Boterbloem', of een gewas, 't welk uit zynen wortel' twee of drie bynaer ronde bladers ſchiet, welke met die van 't Varkensbrood overeenkomen, maer eens zoo groot, op hunne kanten getandt, zenuwachtig, ſtevig, en aen ſteeltjes gehecht zyn. Tuſſchen deze verheft zich een ſteel, omtrent een half voet hoog, in zyn midden met een of twee bladeren, die de onſterſte gelyk zyn, voorzien, maer zonder ſtelen; zyne bloemen wasſen op de toppen van den ſteel, zynde yder uit vier gele, roosswyze geſchikte bladeren t'zamengeſtelt. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt 'er eene rondachtige vrucht te voorſchyn, waer in verſcheide platte zaden als in een hoofdje zyn by een vergadert. De wortel beſtaet uit kleene knolletjes of bolletjes als die van de Affodille. Dit gewas groeit op hooge bergen; het heeft veel ſcherp en bytend zout en olië in zich. Het ſap word gebruikt om de pylen, en anderè wapens te vergiftigen, waer mede de Wolven, Voſſen en andere ſchadelyke dieren gedoodt worden. In de Geneeskunde bedient men 'er zich niet van, omdat het een vergift is.

Thora, *à φθόρα*, *corruptio*, omdat dit gewas een vergift is.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 3.

THUNNUS.

Thunnus.
Thynnus.
Pelamis.

In 't Franſch *Thon.*

In't Nederduitſch *Thonyn.*

Is een groote, vaſte, dikbuikige zeevisch, die in groote meenigte in de Middelandſche zee omtrent Provence, Italië en Spanje gevonden word; hy weegt tot honderd en twintig ponden; zyn bek is ſpits toeloopende, zyn ſtaert breed, als eene halve maen gemaekt, waer in zyne kracht en verwering beſtaet; zyne kleur is geheel van buiten zwartachtig, en van binnen roodachtig; hy is met groote aen malkander zeer vaſtgehechte ſchubben bedekt; hy eet het Wier, eikels en andere zeeplanten; hy zwemt altyd met troppen, en men weet dat hy nadert wegens het groot geraes, dat hy maekt door het zeewater, waer door hy voortſchiet, geweldiglyk te beroeren; de donder doet hem vluchten, want hy zeer ſchichtig en vreesachtig is; anders word hy gemaklyk met eene ſoort van netten gevangen, waervan men zich in de Middelandſche zee bedient om groote viſſchen te vangen, en die men in 't Latyn *Rete Thunnianum*, en in 't Franſch *Thonnaire* noemt; hy durft uit dit net niet ontſnappen, en voornamentlyk, indien men een middel gevonden heeft, om hem op den rug te doen leggen; hy ſterft in korten tyd, wanneer hy gevangen is; zyn vleeſch is vaſt, zeer goed om te eten, van ſmaek als kalfsvleeſch, 't welk men inzout om te bewaren, en over te voeren; men noemt het gezoute Thonyn, en in 't Latyn *Thynnina caro*; het is zeer voedzaem en zeer krachtig; het heeft veel vlug zout in zich.

Het word goed geacht om het vergift tegen te ſtaen, voor de dolheit, en de beten der adder, als het gegeten en uitwendig gelegt word.

Sommige Schryvers hebben den Thonyn, als hy nog zeer kleen is, en uit het ei voortkomt, *Cordyla* genaemt, in 't Franſch *Cordile*; wanneer hy grooter is *Limarius*, in 't Franſch *Limaire*, en eindelyk, als hy zyne volkome grootte bereikt heeft, word hy *Thunnus* genaemt.

Thunnus, *Thynnus*, *à θύειν*, *met geweld gedreven worden*, omdat dees viſch zich geweldiglyk en gezwindelyk keert en wend.

Het

Het wyfje van den Thonyn word *Thunnia* genaemt.

Pelamis, *a* πηλος, *lutum*, omdat hy zich op ſlykerige en modderige plaetſen der zee onthoud.

T H U S.

* *Thus*, in 't Franſch *Encens*, in 't Nederduitſch *Wierook*, is eene ſoort van witte of geelachtige harſt, welke, wanneer zy op 't vuur gelegt word, veel reuks en geurs van zich geeft: hy word door inkervingen uit een kleen boompje gehaelt, wiens bladers die van den Maſtikboom gelyken, en dat overvloedig in het Heilige Land, en 't Gelukkige Arabie, voornamentlyk aen den voet van den Berg Libanon groeit; dees boom word *Thus* of *Arbor Thuriſera* genaemt.

Men verzamelt zorgvuldiglyk den eerſten Wierook, die uit den boom in ſchoone en zuivere tranen of druppels vloeit; dees word genaemt

Olibanum.
Melax.
Thus maſculum.

In 't Franſch *Oliban* of *Encens mâle.*

In 't Nederduitſch *Wierook mannetje.*

Die, welke zonder onderſcheid op de aerde nedervalt, en met ſtukken van den baſt des booms, of eenige andere onzuiverheden gemengt is, is de gemeene Wierook, welken ſommigen 't wyfje noemen: hy is in een' klomp, geelachtig, week, vetachtig, zeer vuur en vlam vattende, en riekende.

De Wierookmannetje moet in ſchoone zuivere tranen of druppels verkozen worden; hy moet van eene witte kleur' zyn een weinig naer het geel hellende, ligtelyk breken, en als hy op het vuur gelegt word, een' goeden reuk geven, bitter en onaengenaem van ſmaek zyn, en het ſpeekſel, wanneer hy gekaeuwt word, wit maken.

Dien men in 't Latyn *Manna Thuris*, (*Manna van Wierook*) noemt, is een Wierook Mannetje, welke in kleene, zeer ronde en zuivere korrels uitgezocht is, en de kleur van ſchoone Manna heeft. Men neemt ook voor de Manna van Wierook de meelachtige kruimels van den Olibanum of gemeenen Wierook, die op den grond van de zakken gevonden worden, waer in men deze harſt overgevoert heeft, en welke door de beweging en ſchuring, die de vaer- of rytuigenveroorzaekt hebben, zyn gemaekt.

De Olibanum en Wierook hebben veel olië en vlug zout in zich.

De Olibanum is zuiverende, een weinig t'zamentrekkende, zweetdryvende, goed voor de borſtziektens, 't zydewee, om de herſenen te verſterken, voor de buikloopen, als hy inwendig gebruikt word. Men bedient 'er zich ook uitwendig van, om de verzweringen te zuiveren, en te heelen, om de deelen te verſterken.

De gemeene Wierook is zuiverende, opdroogende, heelende; hy word onder zalven, en plaeſters gemengt; men bedient 'er zich ook van in reukwerk.

De baſt van den boom, waer uit de Wierook vloeit, word genaemt

Thymiama.
Thus Judæorum.
Narcaphtum.
Serichatum.

Hy moet dik, vet of harſtachtig, glad, verſch, riekende uitgekozen worden. De Joden gebruiken hem in hunne reukwerken.

Hy is zuiverende, ontbindende, en opdroogende.

Thus, *à* θύω, *ſuffio*, *ik geef eenen lieflyken reuk*, omdat de Wierook gebruikt word om een' lieflyken reuk te geven.

Olibanum, *quaſi oleum Libani*, omdat deze harſt als eene olië uit eenen boom' nederdruipt, die op den Berg Libanon groeit.

Thymiama, *ex* θυμιάω, *odores accendo*, omdat men dezen baſt in kerken en huizen brand, om de zelve met eenen lieflyken reuk te vervullen.

T H U Y A.

Thuya Theophraſti, C. B. Pit. Tournef.
Thuya, *ſive Thya vulgò*, Cam.
Arbor vitæ, Ger. Park.
Arbor Paradiſæa, Lutetian. Lugd.
Arbor vitæ, *ſive Paradiſiaca*, *vulgò dicta*, *odorata*, *ad ſabinam accedens*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Arbre de vie.*

* Zie Pl. XXIII. Fig. 4.

In

In 't Nederduitſch *Boom des levens.*

* Is een boom van eene middelmatige hoogte, wiens ſtam hard, knobbelig, en met eenen donker-rooden baſt' bedekt is; zyne takken ſpreiden zich vleugelswyze uit; zyne bladers gelyken eenigzins naer die van den Cypreſſeboom, maer zyn platter en door kleene op malkander geplaetſte ſchubbetjes gemaekt: hy draegt in plaetſe van katjes of bloeſems kleene ſchilferige, geelachtige knoppen, die in 't vervolg langwerpige vruchten worden, beſtaende uit eenige ſchubben, tuſſchen welke langwerpige, en als met een vliesachtig vleugeltje gezoomde zaden gevonden worden.

Dees boom is in 't geheel welriekende, en voornamentlyk zyne bladers, want tuſſchen de vingers gekneuſt zynde deelen zy aen de zelve meê een' ſterken harſtachtigen reuk, die niet ligt kan verdreven worden; zyn ſmaek is bitter.

De oorſprong van dezen boom komt uit Canada, waervan de eerſte, welken men in Europa gezien heeft, aen den Koningk van Vrankryk Franciſcus den Eerſten is gebragt. Hy word in de tuinen aengekweekt. Hy wederſtaet de koude des winters, maer verlieſt een weinig van zyne groente, als het vrieſt; zyne takken en bladers worden zwartachtig tot de Lente toe, wanneer hy zyne ſchoone kleur wederom krygt. Hy heeft veel olië, en wezentlyk en vlug zout in zich.

Zyne bladers zyn ontbindende, opdroogende, windbrekende, zweetdryvende.

Zyn hout is zuivèrende, goed voor de hoofdziektens, om 't zweet te dryven, het vergift tegen te ſtaen, voor de oog- en oorziektens, als het in poeder of afweeking gebruikt word.

Thuya, ſive Thya, à θύω, ſuffio, omdat dees boom riekende en voor de reukwerken goed is.

Arbor vitæ, omdat hy in den zomer en winter groen blyft, of liever, omdat hy eenen ſterken reuk heeft.

THYITES.

Thyites, Boetii de Boot. Is een harde, groenachtige ſteen, welke naer den Jaſpis gelykt, en wanneer hy fyn gewreven word, een melkachtig, ſcherp en bytend ſap uit zich geeft; hy groeit in Morenland.

Hy is zuiverende, en goed om de ſtaren, de oogwolkjes, en lidteekens te verteren en te verdryven, als hy fyn gewreven en uitwendig 'er opgelegt word.

Thyites, à θυία, mortarium, omdat dees ſteen eertyds diende om vyzels te maken.

THYMALLUS.

In 't Nederduitſch *Aeſch* of *Thym-viſch.*

Thymallus, J. Jonſt. Is eene foort van Forelle of rivierviſch, die den reuk van Thym heeft; hy is zeer lekker om te eten.

Zyn vet is goed voor de vlekken en ſtaren der oogen, de doofheit, het geruiſch der ooren, de vlekken der kinderpokjes.

Thymallus, à thymo, thym; omdat dees viſch eenen Thymreuk heeft.

THYMBRA.

Thymbra legitima, Cluſ. Hiſt. Hit. Tournefort. Raii Hiſt.

Thymbra, ſive Satureia Cretica legitima, Park.

Thymbra Græca, J. B.

Satureia Cretica, C. B.

In 't Franſch *Thymbre.*

* Is een gewas, 't welk gelyk de Thym verſcheide takachtige ſtelen op de wys van een' heeſter ſchiet, die vierkant, met eene vry ruwe wolle bedekt zyn, en van kleur' naerby het purperachtig komen; zyne bladers zyn bynaer die van de Thym gelyk, en een weinig hairig; zyne bloemen en zaed komen met die van de Thym overeen, behalven dat zyne bloemen rondom de ſtelen waſſen of als ſtralen langs de ſtelen en takken zyn geſchikt, in plaetſe dat die van de Thym als een hoofdje op de toppen der ſtelen zyn geplaetſt. De wortel is hard en houtachtig: dit gewas heeft eenen aengenamen reuk, die aen de Keule en Thym deel heeft; zyn ſmaek is een weinig ſcherp. Het word in de tuinen aengekweekt; het heeft veel fyne olië, en wezentlyk en vlug zout in zich.

Het is verdunnende, goed voor de hoofdziektens, windbrekende, openende, dienſtig voor de opſtygingen. Het word uit- en inwendig gebruikt.

Thym-

* Zie Pl. XXIII. Fig. 5.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 6.

Thymbrà, *à θύω*, *æſtuo*, *odorem reddo*, omdat dit gewas eenen goeden reuk geeft; of liever *Thymbra*, *à thymo*, omdat dit gewas veel overeenkomſt met de Thym heeft.

THYMELÆA.

Thymelæa, Dod. Ger. Park. Raii Hiſt.
Thymelæa foliis lini, C. B. Pit. Tournef.
Thymelæa vera, Geſn. hort.
Thymelæa Monſpeliaca, J. B.
Thymelæa foliis parvis, Meſuæ.
Thymelæa grani Gnidii, Adv. Lob.

In 't Franſch *Garou.*

In 't Nederduitſch *Smal Meſereon.*

* Is een kleen heeſtergewas, wiens ſtam den meeſten tyd een duim dik, en verdeelt is in verſcheide ſchoone regte ryzen of takken omtrent anderhalf voet lang, bekleedt met bladertjes, welke bynaer van gedaente als die van 't Vlas, maer grooter, breeder, altyd groen en lymachtig zyn. De bloemen waſſen op de toppen der takken, zynde verſcheide te gelyk by een vergadert of gevoegt, kleen, wit; yder van de zelve is, volgens den Heer Tournefort, eene pyp, die op den grond geſloten, van boven wyd uitgebreidt, en in vier kruiswyze tegen elkander overſtaende deelen geſneden is. Wanneer deze bloem is afgevallen, komt 'er eene vrucht te voorſchyn, van grootte bynaer als die van den Myrthus, eirond, vleezig, met ſap vervult, in 't begin groen, en als zy ryp is, rood: men noemt ze *Coccum Gnidium*, *ſeu Granum Gnidium*; de Patryzen en verſcheide andere vogels zyn 'er zeer op verlekkert. Deze vrucht beſluit in zich een langwerpig zaed, met een blinkend zwart en bros vliesje bedekt, waer onder een wit merg van een' heeten ſmaek gevonden word. De wortel is lang, dik, hard, houtachtig, van buiten graeuw of roodachtig, van binnen wit, in 't begin zoet, maer daerna ſcherp en brandende van ſmaek. Dit gewas groeit in Languedok, op onbebouwde, ruwe plaetſen omtrent de zee; de wortel word tot ons droog overgebragt; het geheele gewas beſluit veel zeer ſcherp zout en olië in zich.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 7.

De Ouden bedienden zich van zyne bladeren en vrucht om de weivochten geweldiglyk door den ſtoelgang te ontlaſten; maer men heeft met der zelve gebruik opgehouden, ter oorzake van de bytende ſcherpheit van dit middel, 't welk inwendig zeer droevige toevallen veroorzaken kan.

De wortel word uitwendig voor de vloeijingen en zinkingen, die op de oogen vallen, gebruikt: men doorboort het oor, en ſteekt een kleen ſtokje daer van in het gat; hy brengt de zelve uitwerking als eene Spaenſche Vliegplaeſter voort, en leid de zinkingen af, dewyl hy de weivochten in meenigte doet uitvloeijen.

Thymelæa, *ex θύμος ἐλαία*, *Thymi olea*, omdat dit gewas bladers zoo ſmal als die van de Thym en zoo vet als die van den Olyfboom heeft.

THYMUS.

Thymus, in 't Franſch *Thym*, in 't Nederduitſch *Thymiaen*, *Thym*, is eene plant, waervan verſcheide ſoorten zyn: ik zal alhier drie voorname beſchryven.

De eerſte ſoort word genaemt

Thymus capitatus, *qui* Dioſcoridis, C. B. Pit. Tournefort.
Thymum legitimum, Raii Hiſt.
Thymum legitimum capitatum, Park.
Thymum Creticum, Ger.
Thymum Creticum, *ſive Antiquorum*, J. B.
Thymum Cephaloton, Dod.

In 't Franſch *Thym de Crete.*

In 't Nederduitſch *Thym van Kandië.*

* Is een lage-heeſter, die dikwils ter hoogte van een' voet groeit, en verſcheide graeuwe, houtachtige, witte takken ſchiet, met kleene bladertjes voorzien, die tegen elkander overſtaen, en dun, ſmal, witachtig, en ſcherp van ſmaek zyn: de bloempjes waſſen hoofdswyze op de toppen der takken, zyn kleen, purperachtig, en als een bek gemaekt: yder van de zelve is eene pyp van boven in twee lippen geſneden. Wanneer deze bloem is afgevallen, komen in hare plaets vier bynaer ronde

* Zie Pl. XXIII. Fig. 8.

de zaden, in een zaedhuisje, dat de bloem' voor een' kelk gedient heeft, besloten. Dit gewas is in Kandië zeer gemeen; het word in de tuinen aengekweekt.

De tweede soort word genaemt

Thymus vulgaris, folio latiore, C. B. Pit. Tournefort.
Thymus niger, Tab.
Thymum vulgare, Lugd.
Thymum durius, Dod.

Zy is laeg, takachtig, houtig; de bladers zyn kleen, smal, donker groen, zelden witachtig: de bloemen en zaden zyn als die van de voorgaende soort'; de wortels zyn dun, en houtachtig. Dit gewas word in de tuinen geteelt.

De derde soort word genaemt

Thymus nostras, Cord. in Dioscor.
Thymus vulgaris, folio tenuiore, C. B. Pit. Tournefort.
Thymum vulgare rigidius folio cinereo, J. B. Raii Hist.
Thymum durius, Ger.
Thymum durius vulgare, Park.
Serpillum hortense, Dod.

Zy schiet op de wys van een' kleenen heester verscheide kleene, ronde, houtachtige, en een weinig ruige takken met kleene bladeren voorzien, die smaller dan die van de Wilde Thym, aschverwig, en scherp van smaek zyn; de bloemen en 't zaed komen met die van de voorgaende soorten overeen; de wortel is houtachtig, en met vezelen omringt. Dit gewas word in de tuinen geteelt.

Deze drie soorten van Thym geven eenen sterken, specerychtigen, en zeer aengenamen reuk; zy besluiten veel fyne en verheven olië, en vlug zout in zich.

De Thym is insnydende, doordringende, openende, verdunnende; zy versterkt de hersenen, verdunt het slym, is goed voor de kortbo:stigheit, voor het windkolyk, om den etensluft te verwekken, de vertering der spyze te helpen, 't vergift tegen te staen, de maendstonden en baring te bevorderen, als zy inwendig genomen word; men gebruikt haer ook uitwendig om te ontbinden, te versterken en 't zweet te verwekken.

Thymus, ex Θύω, odor, omdat dit gewas zeer welriekende is; of liever *Θυμὸς, spiritus animalis*, omdat de Thym bekwaem is om de dierlyke geesten, die ons doen leven, te herstellen.

THYSSELINUM.

Thysselinum, is eene plant, die niet van de Berg-Peterselie verschilt, als dat zy melk van zich geest. Daer zyn twee soorten van.

De eerste soort word genaemt

Thysselinum Plinii, Lob. Icon. Pit. Tournef.
Thysselinum, sive Apium sylvestre, Park.
Apium sylvestre, sive Thysselinum, Ger.
Apium sylvestre lacteo succo turgens, C. B.
Apium sylvestre Dodonæi, *Thysselinum quorumdam, planta lacteo succo turgens locis humidis provenens*, J. B. Raii Hist.

* Zy schiet ter hoogte van drie of vier voeten uitgeholde, hoekige, van onderen roodachtige, holle, knobbelige, takachtige stelen; de bladers zyn gelyk als die van Karoten, fyn ingesneden, vol melkachtig sap van een' onaengenamen smaek, die met bitterheit en scherpte vermengt is: de toppen van deze takken dragen zonneschermen, die voorzien zyn met kleene bloempjes van vyf witte rooswyze geschikte blaedjes. Als deze bloemen zyn afgevallen, komen in hare plaets twee aen twee gevoegde, eironde, platachtige, op den rug gestreepte zaden: de wortels zyn lang, bynaer een pink dik, wit, en van smaek als de bladers.

De tweede soort word genaemt

Thysselinum palustre, Pit. Tournef.
Seseli palustre lactescens, C. B. Park.
Seseli palustre lactescens acre, foliis ferulaceis, flore albo, semine lato, J. B. Raii Hist.

Zy schiet een' takachtigen steel ter hoogte van vier voeten; de bladers zyn gelyk die van de Ferula; de bloemen en zaden zyn gelyk als die van de eerste soort': de wortel is

* Zie Pl. XXIII. Fig. 9.

is lang, roodachtig, en heeft een' kwaden ſcherpen ſmaek.

Beide ſoorten waſſen op vochtige en moeraſſige plaetſen omtrent meren en ſlooten: zy bevatten veel wezentlyk zout, olië, en waterdeelen in zich.

De wortels zyn inſnydende, doordringende, openende, goed om de pis en maendſtonden af te dryven, het ſpeekſel te verwekken, en de tandpyn te verzachten, als men ze kaeuwt.

Thyſſelinum, *à θύω, ſuffio, & σέλινον, Apium*, als of men zeide, *Peterſelie, die een' reuk geeft*; omdat de wortel van deze plant' gekaeuwt zynde een' zekeren geur in den mond' na zich laet; doch dees geur is niet aengenaem.

TIBURO.

Tiburo, Monard.

In 't Franſch *Tiburon*, *Taburin*, *Taburinte*.

Is een groote viſch van de Indiſche zee, die naer den Walviſch zweemt, en ſomtyds twintig voeten lang en tien dik is: hy is met eene dikke en ruige huid bedekt; zyn gezicht is fel, en wreed; zyne kaken zyn voorzien met eene dubbele ry tanden; hy is zeer dapper, ſtrydende altyd tegen de Zeewolven: hy is zeer gulzig. Men vind in zynen kop drie of vier dikke, beenachtige, ſmaeklooze ſteentjes, die men gemaklyk kan afſchrappen.

Deze ſteentjes worden goed geacht voor 't graveel, de moeijelykheit in 't wateren, en om den ſteen in de nieren en blaes' te verbryzelen.

TIGRIS.

Tigris, in 't Franſch *Tigre*, in 't Nederduitſch *Tyger*, is een wild, wreed, ongetemd, viervoetig dier, dat veel overeenkomſt heeft met de Kat, doch doorgaens zoo hoog als een Jagthond is: zyn kop zweemt wat naer dien van een' Leeuw; het heeft gele glinſterende oogen, en zeer ſterke en ſcherpe tanden; zyn vel is geteekent met vlekken van verſcheide kleuren; zyn ſtaert is lang; zyne pooten zyn gewapent met lange, kromme, zeer ſterke en wel ſcherp ſnydende klaeuwen. Dit dier komt voort in vele plaetſen van Indiën. Zyn wyfje word Tygerin genaemt.

De Vader Louis le Comte zegt in zyne Gedenkſchriften van den tegenwoordigen ſtaet van China *, dat hy te Siam Tygers gezien heeft ganſch verſchillende van die, welke men ſomtyds in Vrankryk ziet, 't zy wegens de kleur', die rosachtig is, doorſneden met breede en zwarte ſtrepen; 't zy wegens de grootte, die in ſommigen die van Paerden gelykis: men noemt ze *Koningks-Tygers*.

Die, welke men *Water-Tygers* noemt, zyn volkomentlyk gelyk aen de Katten; zy leven van viſch, doch onthouden zich doorgaens in de boſſchen, of op de oevers der rivieren.

't Vet van den Tyger is verzachtende en ontbindende.

Men heeft ook den naem van Tyger gegeven aen een kleen, rond, graeuw bloedeloos diertje zoo groot als eene weegluis; men noemt het in 't latyn *Tigrinus Pulex*; het knaegt de bladers van de Pereboomen en van andere boomen af.

TILIA.

Tilia, in 't Franſch *Tilleul*, of *Tillau*, in 't Nederduitſch *Lindeboom*, is een ſchoone boom, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Tilia fœmina folio majore, C. B. Pit. Tournefort.
Tilia vulgaris Platyphyllos, J. B. Raii Hiſt.
Tilia fœmina, Ger Dod.
Tilia fœmina major, Park.
Philyra Græcis, *Tilia Latinis*, Guil.

Dees boom is groot, dik, takkig, zich in 't breede uitſpreidende, en eene groote ſchaduw gevende: de baſt is effen, van buiten afchverwig of zwartachtig, van binnen geel- of witachtig, en zoo taei en buigzaem, dat hy dient om put en kabeltouwen te maken; 't hout is teêr, zonder knoeſten, witachtig: men maekt 'er pylen van, en houtskool voor 't buskruid: de bladers zyn breed, rondachtig, ſpits toeloopende, een weinig ruig, blinkende, en op de kanten getandt: uit den ſchoot der zelve komen tongetjes voort als kleene, witte, lange-

* Tom. 2. Lett. 6.

ge blaedjes, waer aen voetſteeltjes vaſt zyn, die zich in vier of vyf takjes verdeelen, dragende yder eene bloem van vyf rooswyze geſchikte blaedjes, van eene witte naer 't geel trekkende kleur', van een' aengenamen reuk, en ondersteunt door een' kelk, die in vyf witte vettige deelen gesneden is.

Nadat deze bloem is afgevallen, volgt 'er een bynaer ronde of eironde, houtige, hoekige, ruige dop of bezië zoo groot als eene groote erweet, in zich bevattende een of twee zwartachtige zoete zaden; de wortels zinken diep in de aerde, en spreiden zich ver uit.

De tweede soort word genaemt

Tilia fœmina folio minore, C. B. Pit. Tournefort.
Tilia minor, Gesn. hort.
Tilia folio minore, J. B. Raii Hist.
Tilia fœmina minor, Park.

Dees boom is niet kleener, noch minder uitgestrekt dan de eerste, maer zyn bast is ruuw, en zyne bladers zyn kleener, zwarter, vaster, harder, niet ruig, en van gedaente bynaer als die van Berkenboom: de bloemen zyn kleener dan die van den anderen Lindeboom, doch van de zelve gedaente en kleur': zy komen later voor den dag.

De Lindeboomen vereisschen een' vetten grond, en worden in de hoven en lanen aengeteelt; zy bevatten veel wezentlyk zout en olië in zich: men gebruikt hunne bloem, bast, en zaed in de Geneeskunde.

De bloemen van den Lindeboom zyn goed voor de vallende ziekte, beroerte, en draeijingen in 't hoofd.

De bladers en bast zyn opdroogende, dienstig om de pis en maendstonden te verwekken, tegens de gebrandheit.

Het zaed, tot poeder gebragt, en in de neusgaten gestoken, is goed om 't neusbloeden te stuiten.

Tilia, *a τίλος*, *veder*, omdat dees boom zyne bloemen draegt op tongetjes, die vry wel naer veders gelyken; of *Tilia* komt van *telum*, *pyl*, omdat 't hout van den Lindeboom goed is om pylen te maken.

TINCA.

Tinca.
Tencha.

In 't Fransch *Tenche* of *Tanche.*

In 't Nederduitsch *Zeelt.*

Is een visch, die zich in zoet water onthoud, en op de visschmarkten zeer bekent is: men vind 'er van verscheide grootte, doch dien wy doorgaens zien, is omtrent een half voet lang, een arm dik, en bedekt met eene soort' van schubachtige, lymige, klevende, zwarte en somtyds geelachtige huid, die men in de keukens van hem aftrekt, met hem in klaer water te laten weeken, en hem met een mes te schrappen. Hy komt voort in modderige wateren, en leeft van slyk; zyn vleesch is malsch, harder dan dat van den Karper, wit, zeer lekker, sappig, voedzaem, en ligt om te verteren. Men vind Zeelten zoo groot als Karpers, die in hunnen kop twee kleene steentjes bevatten, die men in de Geneeskunde gebruikt. Dees visch heeft veel vlug zout en olië in zich; hy is zoo lang levende, dat hy, als men hem in stukken gesneden en half gebakken heeft, nog buiten de pan springt.

Men legt hem op de voorhand der koortsigen om de hitte van de koorts' te stillen, en het venyn naer buiten te dryven: men legt hem op het hoofd om de schele hoofdpyn te verzachten en tegen andere hoofdkwalen, ook op den navel tegen de geelzucht. Men legt hem nog levendig zynde en geheel op de klieren, kankers, opkomende knoesstgezwellen; hy verzacht, en verdryft, omdat zyn vel slymig en vervult is met een doordringend, en ontloffelyk alkalyn zout.

Zyne gal is goed voor de ziektens der ooren.

De steentjes, die men uit zynen kop haelt, zyn openende, en dienstig voor 't graveel, en voor den steen.

TINUS.

Tinus, in 't Fransch *Laurier-tein*, in 't Nederduitsch *Wilde Laurusboom*, is een heester, waer van drie soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Tinus prior, Clus. Hisp. Raii Hist. Pit. Tournefort.
Tinus Lusitanica cærulea bacca, Park.
Laurus sylvestris corni fœminæ foliis subhirsutis, C. B.
Lauritini sylvestris primum genus, J. B.

Dees

Dees heeſter groeit ter hoogte van een' Kornoeljeboom wyſje, en ſchiet vele lange, vierkante, takkige roeden; de bladers zyn groot, breed, bynaer gelyk als die van Kornoeljeboom wyfje, en naerby die van den Lauwrierboom komende, twee aen twee tegenmalkanderen over ſtaende langs de takken, zwartachtig, glinſterende, een weinig ruig, altyd groen, zonder reuk, bitter en een weinig t'zamentrekkende van ſmaek. De bloemen waſſen op de toppen der takken als ruikers, en zyn wit en welriekende; yder van de zelve is een kommetje in vyf deelen ingeſneden: als deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene vrucht, die naerby eene olyf komt, doch kleener en wat ſpitſer aen 't einde naer boven, alwaer zy met eene ſoort' van kroontje voorzien is: de ſchel is wat vleezig, en van eene ſchoone blaeuwe kleur': men vind in deze vruchten een zaed, dat met eene kraekbeenige ſchelle bedekt is. Dees heeſter groeit op ruwe en ſteenachtige plaetſen, in de heggen.

De tweede ſoort word genaemt

Tinus altera, Cluſ. Hiſp. J. B. Pit. Tournefort. Raii Hiſt.
Tinus Laurus ſylveſtris, Dod.
Thinnus, Caſt. Append
Laurus ſylveſtris foliis venoſis, C. B.
Laurus Tinus Luſitanica, Ger.
Laurus Tinus alter vel 2. *Cluſii*, Park.

Dees heeſter verſchilt van den voorgaenden hier in, dat hy takryker is, en zyne takken vaſter, en met een' rooden groenachtigen baſt' bedekt zyn: de bladers zyn wat langer, ſmaller, en aderachtiger; de bloem riekt zoo ſterk niet, en trekt een weinig naer 't purper; de vrucht is kleener en bruiner van kleur'. Dees heeſter groeit op onbebouwde en aen zee liggende plaetſen.

De derde ſoort word genaemt

Tinus tertia, Cluſ. Hiſp. J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Tinus. ſive Laurus inodora & Italorum Lentago, Bellon.
Tinus ſylveſtris alter ſive tertius, Park.
Laurus tinus, Ger.
Laurus ſylveſtris folio minore, C. B.

Dees heeſter is in alle zyne deelen kleener dan de voorgaende, en bloeit tweemael des jaers, in de Lente en in den Herfſt; zyne vrucht is zwartachtig-blaeuw, anderzins is hy geheel en al gelyk aen de andere. Men kweekt hem in de hoven, ter oorzake van zyne ſchoonheit, doch zyne bloem heeft zeer weinig reuks.

De Wilde Laurusboomen bevatten veel wezentlyk en vaſt zout, en olië in zich.

Hunne vruchten, en voornamentlyk die van de laetſte ſoort', zyn zeer ſcherp en heet, en doen zeer geweldig afgaen; doch ik zoude niemand raden de zelve te gebruiken, wegens hare ſcherpheit, die naerby de brandende middelen komt.

TIPULA.

Tipula is eene ſoort van Watervlieg', die naer eene Spin gelykt: zy heeft zes lange pooten of beenen, die zy over 't water uitſtrekt, en waer over zy loopt zonder te zinken; haer lichaem is eirond en witachtig, hare vleugels zyn zilververwig, de oogen zyn zwart, de ſtaert is ſpits.

Zy is uitwendig gelegt ontbindende.

TITHYMALUS.

Tithymalus characias, Matth. Lac.
Tithymalus characias legitimus, 1. Cluſ. Hiſp. Raii Hiſt.
Tithymalus characias rubens peregrinus, C. B.
Tithymalus characias Monſpelienſium, Ger. Park.
Tithymalus amygdaloides, *ſive characias*, J. B.

In 't Franſch *Titimale.*

In 't Nederduitſch *Wolfs-melk*, *Wratten-kruid.*

* Is eene plant, die eenen of meer ſtelen anderhalf voet hoog ſchiet, zoo dik als een pink, rond, en roodachtig: de bladers zyn langwerpig, hard, kleener dan die van den Amandelboom: boven uit deze ſtelen ſchieten vele kleene vaſte takjes, die zwarte, komswyze, ingeſneden bloemen dragen. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene kleene

* Zie Pl. XXIII. Fig. 10.

ne driekantige vrucht, in drie huisjes verdeelt, waer van elk met een langwerpig zaed vervult is; de wortel is hard, houtig en met vele vezelen voorzien. Deze plant is geheel vervult met een scherp en bytend sap zoo wit als melk: zy groeit in de hoven, dicht by heggen, muren, bolwerken: zy heeft veel scherp zout en olië in zich.

Zy ontlast al te sterk door den stoelgang; waerom zy niet inwendig gebruikt word; zy kan dienen in middelen, die 't hair doen uitvallen, en om den daeuwworm te verdryven.

Tithymalus, a τίτθη, mam, *& μαλακὸς*, teêr, als of men zeide *teêre mam*, omdat deze plant melk geeft.

Characias, id est, vallaris, a χαρακόω, vallo, ik maek sterk, omdat deze soort van Wolfsmelk de bolwerken en heggen, waer op zy groeit, bewaert en versterkt.

TLEON.

Tleon.
Coluber igneus.

In 't Nederduitsch *Vuurslang.*

Is eene soort van Braziliaensche Slang'; bykans zoo groot als eene adder, bedekt met witte, zwarte, gele schubben; zy onthoud zich op 't gebergte: de beet is doodelyk, zoo men ze niet te hulp komt. De geneesmiddelen zyn de zelve als tegen de beet der adder.

Zy is zweetdryvende, en wederstaet 't venyn.

TOMINEIO.

Tomineio, is een kleen Braziliaensch vogeltje, dat in grootte een' Krekel weinig overtreft; zyn kop en hals zyn met veêren bedekt van eene wonderbare schoonheit en van geschakeerde kleuren; die van de borst zyn goudgeel, blinkende, schitterende; de andere zyn aschgraeuw of zwart; zyn bek is lang en spits; zyne tong is eens zoo lang als zyn bek; zyne schenkels zyn zeer dun; zyne pootjes zyn met nagelen voorzien; het onthoud zich op 't gebergte, leeft van bloemen, honig, en daeuw; het zingt lieflyk; zyne vlucht is snel, en maekt in 't vliegen een zeker gebrom als de vliegen.

Het is gegeten of in poeder ingenomen goed voor de vallende ziekte.

TOPAZIUS.

Topazius.
Chrysolithus.
Chrysopathius.

In 't Fransch *Topaze.*

In 't Nederduitsch *Topaes.*

Is een doorschynende kostelyke steen, groenachtig van kleur' met een weinig geel gemengt, vergulde en groenachtige stralen van zich gevende: dees steen word met de vyl gemaklyk gepolyst: hier van zyn twee soorten, eene Oosterssche, en eene Westersche. De eerste is de hardste, schoonste, en meest geachte; men brengt hem ons uit Arabië, Morenland, en uit de omliggende plaetsen van de Roode zee. Men zegt, dat hy met het Albast groeit. Sommigen meenen, dat dees is de baermoeder van den Smaragd, omdat deze twee kostelyke gesteentens in kleur' naerby malkander komen.

De tweede soort of Westersche groeit in Bohemen, en is grooter dan de Oosterssche, doch zoo schoon niet.

De Topazen zyn goed om de buikloopen en bloedlozingen te stuiten, als zy gestooten en ingenomen worden. De gift is van eene halve scrupel tot eene halve drachma.

Men meent, dat *Topazius* de naem is van een Eiland van de Roode zee, van waer men eertyds dezen steen haelde.

Chrysolithus, a χρύσος, aurum, & λίθος, lapis, als of men zeide, *Steen, die stralen schiet van eene goude kleur'.*

TORDYLIUM.

Tordylium Narbonense minus, Pit. Tournef.
Tordylium, sive Seseli Creticum minus, Park.
Caucalis, Bellonio, Ges. hort.
Tordylium Creticum minus, Eyst.
Seseli Creticum minus, C. B.
Caucalis minor pulchro semine, sive Bellonii J. B.

Is eene plant, die een' uitgeholden en ruigen steel schiet, ter hoogte omtrent van een' voet: de bladers zyn langwerpig, rondachtig, getandt,

zandt, ruig, ruuw, vele langs eene rib in orde geschikt; de bloemen groeijen op de kroontjes, boven op de takken, bestaande yder uit vyf witte blaedjes, op de wys van Lelibloemen geschikt. Als deze bloem is afgevallen, volgen haer twee aen twee gevoegde, welriekende, en een weinig scherpe zaden, verheven door een' rand, die als de kralen van een' Paternoster doorsneden is; de wortel is dun: deze plant groeit in warme landen als in Languedok, langs de wegen, in 't koren: zy heeft veel zout en olië in zich.

Het zaed is dienstig om de pis en maendstonden te verwekken, voor den steen, 't graveel, en windkolyk.

De wortel is goed voor de aêmborstigheit en om 't speeksel te verwekken.

TORMENTILLA, seu HEPTAPHYLLON.

Tormentilla, in 't Fransch *Tormentille*, in 't Nederduitsch *Tormentille*, *Zevenblad*, is eene plant, waervan twee soorten zyn.

De eerste soort word genaemt

Tormentilla, Ger. J. B. Raii Hist.
Tormentilla vulgaris, Park.
Tormentilla sylvestris, C. B. Pit. Tournef.
Heptaphyllum, Fuch.

In 't Nederduitsch *Wilde Ruit.*

* Zy schiet vele, kleene, dunne, zwakke, ruige, roodachtige stelen omtrent een voet lang, die zich nederbuigen, en ter aerde liggen; de bladers zyn gelyk als die van Vyfvingerkruid, en op de zelve wys geschikt, doch zeven in getal op eenen steel; yder bloem bestaet uit vier gele rooswyze blaedjes, ondersteunt door een' kelk als een bekken gemaekt, en gesneden in agt deelen, vier groote en vier kleene, die over en weder zyn geplaetst. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk eene bynaer ronde vrucht, waer in vele kleene langwerpige zaden by een gehoopt zyn; de wortel is eene knobbelige oneffen bol, bykans zoo groot als een duim, van buiten donker, van binnen roodachtig van kleur', voorzien met eenige vezelen. Deze plant groeit in de bosschen, op zandige, en zelfs grasryke en vochtige plaetsen.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 11.

De tweede soort word genaemt

Tormentilla Alpina major, Park Raii Hist.
Tormentilla Alpina vulgaris major, C. B. Pit. Tournefort.

Zy verschilt van de voorgaende hier in, dat hare bladers grooter zyn, en de wortel dikker, meer gevoedt, rooder, en met meer krachten voorzien is. Deze plant groeit op de Alpische, en Pyreneesche gebergtens; men zend den wortel droog tot ons over, die in de Geneeskunde gebruikt word.

Men moet hem verkiezen versch, wel gevoedt, bykans een duim dik, schoon, geheel, van zyne vezelen gezuivert, vast in een gedrongen, wel gedroogt, van buiten bruin, van binnen roodachtig van kleur', t'zamentrekkende van smaek: hy bevat wezentlyk zout en olië in zich.

Hy is t'zamentrekkende, wondheelende, goed om de buikloopen, bloedingen, brakingen, witte vloeden te stuiten, en 't vergift te weêrstaen; men mengt hem onder hartsterkende middelen.

Tormentilla, *a tormento*, *kwelling*, *pyn*, omdat men heeft voorgegeven, dat de wortel van deze plant' tot poeder gebragt, en gemengt met een weinig Bertram en Aluin, en in den mond genomen, de kwelling, die de tandpyn veroorzaekt, verzacht.

Heptaphyllum, *ex ἑπτὰ*, *septem*, *& φύλλον*, *folium*, omdat deze plant doorgaens zeven bladers draegt op eenen steel.

TORNESOL of TOURNESOL.

Tornesol in oud linnen is linnen of floers, dat men te Konstantinopolen geverwt heeft met Kochenille en eenige zuren.

Tornesol in katoen is katoen plat gemaekt ter grootte en in de gedaente van eene Fransche ryksdaelder, en geverwt in Portugael met Kochenille van Mestech.

Het een en 't ander Tornesol dienen om vochten en geleijen van vruchten te verwen.

Daer is eene andere soort van Tornesol in oud linnen, die gemaekt word van oude vodden doornat, en vervult met een rood aftreksel

sel gemaekt van 't sap van de vruchten van *Heliotropium tricoccum*, en een weinig zuur vocht: het komt uit Languedok, en dient om aen den wyn eene roode kleur te geven.

Alle deze Tornesols moeten verkozen worden zindelyk, droog, schoon rood van kleur', en in de vochten eene genoegzame verw gevende.

Tornesol in deeg, of brood, of steen, ook *Orseil* genaemt, in 't Nederduitsch *Lakmoes*, is een droog deeg, t'zamengestelt met de vrucht van *Heliotropium tricoccum*, Perelle, kalk en pis. De kleur van dit deeg moet blaeuw zyn; de Verwers gebruiken het; het komt uit Holland; men maekt het ook te Lyons, doch is zoo goed niet.

Tornesol is een Italiaensch woord, dat beteekent *zich draeijende naer de zon*; en men heeft dezen naem gegeven aen deze soorten van Droogeryen, omdat men 'er vele bereid met de vrucht van de Zonnebloem', welker bloem zich altyd naer de zon keert.

TORPEDO.

Torpedo.
Torpigo.
Stupescor.

In 't Fransch *Torpille.*

In 't Nederduitsch *Stompvisch.*

Is een kraekbeenige zeevisch, bolrond van gedaente, zoo men zynen staert uitzondert, vyf of zes ponden wegende: zyne huid is week en zacht in 't aenraken, op den rug geel en aen den buik witachtig, somtyds voorzien met witachtige vlekken, die oogen verbeelden. De staert is gewapent met kleene, fyne, zaegwyze tandjes; de oogen zyn kleen; hy bemint slyk- en modderachtige plaetsen, in de zee, en in den Nyl: hy verbergt zich des winters in de aerde wegens de koude; hy leeft van vischen, haegdissen, en andere dieren, die hy vangt met ze te verstyven door een' verdoovenden damp, welken hy verspreid. Hy is goed om te eten; zyn vleesch is zacht, malsch, en zeer sappig.

Hy is goed om de pynen van 't hoofd en van andere deelen van 't lichaem te stillen, daer op gelegt zynde.

Torpedo, a torpeo, ik verdoof, omdat dees visch eene verdoovende kracht heeft.

Stupescor, a stupere, verbaesd, verklaumd zyn, om de zelve reden.

TOTANUS.

Totanus, J. Jonston, is een zwarte en witte Watervogel van eene middelmatige grootte; zyn bek is omtrent drie vingers lang, gelyk ook zyn hals; zyn lyf is bynaer een half voet lang; zyn staert is eene hand groot; zyne schenkels zyn hoog; zyne pooten roodachtig, voorzien met zwarte nagelen; zyn kop is doorgaens van voren zwart, van achteren roodachtig; zyne vleugels zyn wit en zwart: zyn staert is doorloopen met witte en zwarte strepen.

Zyn vet is pynstillende, en verdryvende.

TRAGACANTHUM.

Tragacanthum.
Tragacantha gummi.
Dragacanthum.

In 't Fransch *Gomme Adraganth.*

In 't Nederduitsch *Gom Dragant.*

* Is eene witte, blinkende, ligte Gom, in kleene, lange, dunne, en wormswyze gedraeide stukjes: zy loopt door inkervingen uit den wortel' en stamme van een' kleenen doornachtigen heester, met den zelven naem *Tragacantha* of *Spina hirci*, in 't Fransch *Barbe-Renard* of *Epine de Bouc*, en in 't Nederduitsch *Boksdoorn* geheten. Deze plant groeit veelvuldig in Syrië, rondom Aleppo, in Kandië, en vele andere plaetsen. Zy schiet vele harde takken, bedekt met wolle, en voorzien met witte, styve, vaste doornen, en zeer kleene fyne bladeren, by paren gefchikt op eene rib, die door een' witachtigen doorn eindigt. De bloemen wassen op de toppen der takken, vele te gelyk by een, als die van peulvruchten, van gedaente als die van kleene Brem, doch wit: nadat zy zyn afgevallen, volgen haer de peulen, waervan yder verdeelt is in twee huisjes vol zaed zoo groot als mostaerdzaed, en van gedaente als eene kleene nier. De wortel is lang, en spreid zich in de breedte uit, een vinger dik, wit, en houtig.

Men

* Zie Pl. XXIII. Fig. 12.

Men vind by de Droogiſten Gom Dragant in ſtukken van verſchillende dikte, gedaente, en kleur'; ſommige zyn dun, lang, wit, zuiver, wormswyze gekronkelt, en gedraeit, waerom men ze den naem gegeven heeft van *Tragacanthum vermiculatum*; ſommige dik, geel- of zwartachtig, en met veel vuiligheit beladen.

Men moet ze kiezen in kleene witte, blinkende ſtukken, waer in zich geen vuiligheit vertoont, en zonder ſmaek: zy bevat veel olië en zeer weinig zout; men maekt 'er een ſlym van, als men ze in water laet weeken; zy ſmelt, en ſtolt 'er in op de wys van ſchoon, blinkend doorſchynend lym of gelei: men gebruikt dit om verſcheide geneesmiddelen te gelyk tot een lichaem te brengen.

Zy is bevochtigende, verkoelende, aeneenlymende: zy verzoet de ſcherpte der vochten, ſtuit de buikloopen, en bloedingen, is goed voor den hoeſt, tering', ſcherpheit der keel', ſcherpe vloeijingen der oogen, groote hitte der nieren en blaes', en voor den Venusbrand; men gebruikt ze in poeder of ſlym.

Men moet den vyzel, waer in men ze tot poeder brengen wil, warm maken, opdat een waterig vocht vervliege, dat zy in zich heeft, en beletten zoude, dat zy tot poeder gebragt word.

De Verwers gebruiken de Gom Dragant, als vele andere gommen om lyvigheit te geven aen de zyde, die zy verwen, en om ze vaſter te maken.

Tragacantha, *a* τραγὸς, *hircus*, *&* ἄκανθα, *ſpina*, als of men zeide *Boksdoorn.*

TRAGOPOGON.

Tragopogon, in 't Franſch *Barbe de Bouc*, in 't Nederduitſch *Boksbaerd*, is eene plant, waervan twee voorname ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Tragopogum luteum, Ger. Park. Raii Hiſt.
Tragopogon pratenſe luteum majus, C. B. Pit. Tournefort.
Tragopogon flore luteo, J. B.
Barba hirci, Cord in Dioſc.
Barbula hirci, Trag. Matth.
Gerontopogon flore luteo, Geſn. Col.

* Zy ſchiet een' ronden, vaſten ſteel, omtrent anderhalf voet hoog, die zich in verſcheide takken verdeelt: de bladers zyn lang, ſmal, ſpits, gelykende naer die van Saffraen, doch korter en breeder. De bloemen zyn ruikers van gele halve bloempjes, boven op de toppen der takken geplaetſt, zoo groot als die van Papenkruid, ſtaende op vry lange kelken, doch die enkel, en in vele deelen tot den grond toe geſpleten zyn. Als deze bloem is afgevallen, vertoonen zich langwerpige, gevoorde, aſchgraenwe, ruwe zaden, die met kuifjes voorzien zyn. De wortel is lang, een pink dik, van buiten zwart, van binnen wit, melkachtig, en zoet van ſmaek. Deze plant groeit op vochtige plaetſen, als in de weiden.

De tweede ſoort word genaemt

Tragopogon purpureum, Ger. Park. Raii Hiſt
Tragopogon purpuro-cæruleum porri folio, *quod Artiſi*, *vulgo*, C. B. Pit. Tournef.
Tragopogon flore purpureo, J. B.
Barbula hirci altera, Matth Caſt.
Barba hirci flore purpureo, Cam.
Gerontopogon, *ſive Saſſifrica Italorum*, Lugd.

De bladers gelyken naer die van Prei; de bloem heeft eene purpure kleur naer het blaeuw of zwart trekkende. Men teelt doorgaens deze ſoort in de hoven om haren wortel, dien men in de keukens gebruikt; men noemt hem gemeenlyk in 't Franſch *Serſifi*. Beide ſoorten geven een melkachtig ſap, en bevatten veel wezentlyk zout, olië, en waterdeelen in zich.

Hare wortels zyn openende, goed voor de maeg', en borſt; de bladers zyn wondheelende.

Tragopogon, *a* τράγος, *hircus*, *&* πώγων, *barba*, als of men zeide *Bokbaerd*, omdat men meent, dat de kuifjes der zaden van deze plant' komende uit hunne kelken een' borſtel maken gelykende naer den baerd van een' Bok.

Serſifi is een bedorven woord van *Saſſifrica*, en *Saſſifrica* is een bedorven woord van *Saxifragia.*

TRAGOSELINUM.

Tragoſelinum, in 't Franſch *Boucage*, in 't Nederduitſch *Steenbreek*, is eene plant, waervan vier ſoorten zyn.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 13.

De eerſte ſoort word genaemt

Tragoſelinum majus, Tab.
Tragoſelinum majus umbellâ candidâ, Pit. Tournefort.
Pimpinella ſaxifraga, Ger. Raii Hiſt.
Pimpinella ſaxifraga hircina major, Park.
Pimpinella ſaxifraga major umbellâ candidâ, C. B.
Saxifragia major, Dod.
Saxifragia hircina major, C. B.

* Zy ſchiet langwerpige bladers, die met meenigte langs eene rib vaſtgehecht, op de kanten getandt, en ſomtyds dieper ingeſneden, aen de eene zyde ruig, aen de andere glad, en van eene blinkende donker-groene kleur' zyn; de ſtelen groeijen ter hoogte van omtrent twee voeten, en zyn rond, gevoort, zonder hair, knobbelig, ledig, takkig, en dragen op hunne toppen zonneſchermen voorzien met kleene witte bloemen. beſtaende yder uit vyf blaedjes als Lelibloemen gemaekt. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer korte en vry dikke zaden, die twee aen twee gevoegt, op den rug rondachtig en gevoort, aen de andere zyde platachtig, en ſcherp van ſmaek zyn. De wortel is lang, enkel, een pink dik, wit, vezelachtig, en heeft een' brandenden en kwyl verwekkenden ſmaek, als men hem kaeuwt.

De tweede ſoort word genaemt

Tragoſelinum majus umbellâ rubente, Pit. Tournefort.
Pimpinella ſaxifraga major flore rubente, Park.
Pimpinella ſaxifraga major umbellâ rubente, C. B.

Zy verſchilt van de voorgaende hier in, dat hare bloemen rood zyn.

De derde ſoort word genaemt

Tragoſelinum alterum majus, Pit. Tournef.
Pimpinella ſaxifraga major altera, C. B.
Pimpinella ſaxifraga major noſtras, Park.
Pimpinella ſaxifraga minor, foliis ſanguiſorbæ, Raii Hiſt.

* Zie Pl. XXIII. Fig. 14.

Saxifragia hircina minor, foliis ſanguiſorbæ, J. B.

Zy ſchiet eenen of meer uitgeholde, ledige, takachtige ſtelen ter hoogte van anderhalven voet, die met eene korte doch vry dikke wolle zyn bedekt; de bladers gelyken naer die van gemeene Pimpinelle, en zyn op de kanten getandt, vele langs eene rib geſchikt, die door een enkel blad eindigt, van boven donker-, en van onderen bleek-groen, doorzaeit van donker-groene of ſomtyds purpere aderen of zenuwen: de bloemen en zaden zyn gelyk aen die van de voorgaende ſoorten: de wortel is enkel, gerimpelt, wit, lang, weinige vezels ſchietende, en heet van ſmaek.

De vierde ſoort word genaemt

Tragoſelinum minus, Pit. Tournef.
Pimpinella ſaxifraga minor, C. B. Raii Hiſt.
Pimpinella ſaxifraga hircina minor, Park.
Saxifragia minor, Dod.
Saxifragia hircina minima, *Pimpinella criſpa*, Trag. J. B.
Bipinella, *ſive Saxifraga minor*, Ger. emac.

Zy verſchilt van de derde ſoort' nergens in, als dat hare onderſte bladers fyn zyn ingeſneden.

Deze planten groeijen op onbebouwde plaetſen in een' vetten grond; zy hebben veel wezentlyk zout en olië in zich. De kleene is de gemeenſte, en word meeſt in de Geneeskunde geacht; men gebruikt hare wortels, bladers, en zaed.

Zy zyn openende, afvegende, zweetdryvende, wondheelende, goed om den ſteen der nieren en blaes' te breken, 't venyn en de kwaedaertigheit der vochten te weêrſtaen, de verſtoppingen weg te nemen, de pis en maendſtonden te verwekken, als zy in een afziedſel of poeder ingenomen worden.

Men vind in zekere plaetſen op de wortels van de groote ſoort' van Steenbreek' roode korrels, die men Wilde, of korrel Kochenille heeft genaemt. De Verwers gebruiken ze om ſcharlaken te verwen; ik heb 'er van geſproken in 't hoofdſtuk van de Kochenille.

Tragoſelinum, a τράγος, hircus, & σελινον, Petroſelinum, als of men zeide *Bokke Peterſelie*, omdat de bladers van de kleene ſoort' van Steenbreek' ſomtyds de gedaente hebben van die van

van Peterſelie, en omdat de Bokken 'er van eten.

TRAGUM.

Tragum, Matth. Lob. Icon.
Tragon Matthioli, *ſive potius Tragus improbus Matthioli*, Ger.
Tragus ſpinoſus Matthioli, *ſive Kali ſpinoſum*, J. B.
Tragus, *ſive Tragum Matthioli*, Park.
Kali ſpinoſum cochleatum, C. B.
Kali ſpinoſum foliis longioribus & anguſtioribus, Pit. Tournef.

* Is eene ſoort van Kali, of eene plant, die vele ſtelen ſchiet, welke een of anderhalf voet lang, dik, takkig, vol ſap zyn, op de aerde liggen, en vele lange, ſmalle, vleezige bladers dragen, die in een' ſtekel eindigen, en vol ziltig ſap zyn: de bloemen zyn kleen, beſtaende uit vele blaedjes, van eene grasachtige kleur', en groeijen uit den oorſprong der bladeren. Als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer vliezige, bynaer ronde, doornachtige vruchten, beſluitende yder een zwart zaed gelykende naer eene kleene krulswyze gerolde ſlang. De wortel is vezelig. Deze plant groeit aen zeeplaetſen in warme landen, en bevat veel wezentlyk en vaſt zout, en olië in zich.

Zy is zeer openende, goed voor den ſteen, en 't graveel.

TRASI.

Traſi, Matth. Caſt. Cæſ. J. B.
Traſi Veronenſium, Adv. Lob.
Traſi folio Cyperi, Cluſii in Garz.
Cyperus dulcis rotundus eſculentus, *Traſi dulce vocatus*, Park.
Juncus avellana, Ama.
Dulcichinum, Geſn. Hort.
Malinathalla, Theophraſti.
Cyperus rotundus eſculentus anguſtifolius, C. B. Pit. Tournef. Raii Hiſt.
Cyperus eſculentus, *ſive Traſi Italorum*, Ger. emac.
Habel aſſis Tripolitanis, *ſive granum Alzelen Arabum*, Rauwolff.
Holoconitis Hippocratis, Fabric.

In 't Nederduitſch *Zoete Cyperus.*

* Zie Pl. XXIII. Fig. 15.

* Is eene ſoort van Wilde Galigaen, of eene plant, die rietachtige, lange, ſmalle, op den rug verheven bladers ſchiet, gelyk als die van de andere Wilde Galigaen; de ſtelen zyn omtrent anderhalf voet hoog, driehoekig, dragende op hunne toppen bloemen van verſcheide helmſtyltjes op de wys van een geelachtig hoofdje by een verzamelt, tuſſchen ſchubachtige bladers ſtarwyze geſchikt: als deze bloemen zyn afgevallen, komt 'er onder yder ſchubachtig blad een driehoekige of driekantige korrel. De wortels zyn fyne vezels, waer aen vaſtgehecht zyn vleezige, ronde bollen, zoo groot als de kleenſte hazelnoten, verheven door eene ſoort van kleen kroontje gelyk als in de Mispelen, bedekt met eene vry ruwe, geelachtige, of roſſe, gerimpelde ſchelle, en wier vleeſch vaſt, van een' zoeten ſmaek bykans als dat van de Kaſtanje, en zonder reuk is. Deze plant groeit op vochtige plaetſen in warme landen, als Italië, Verone, Sicilië. De wortel word in de Geneeskunde gebruikt, en heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy is goed voor de borſt, bevochtigende, verzachtende, verdryvende, goed voor den roodeloop, druppelpis, om 't zaed te verwekken, als hy gegeten of in een afziedſel gebruikt word.

TRIBULUS.

Tribulus terreſtris, Ger. J. B. Park. Raii Hiſt.
Tribulus terreſtris ciceris folio fructu aculeato, C. B.

In 't Franſch *Tribule.*

In 't Nederduitſch *Ardangel.*

† Is eene plant, die verſcheide ſtelen ſchiet, welke omtrent een half voet lang, op de aerde liggende, rond, geknoopt, ruig, rood, en in takken verdeelt zyn; de bladers waſſen in grooten getale geſchikt langs eene rib, gelykende naer die van Cicers of Erweten of die van Linzen, en zyn ruig; de bloemen komen uit den ſchoot der bladeren, vaſtgehecht aen vry lange voetſtelen, beſtaende yder uit vyf rooswyze geſchikte blaedjes: als deze bloem is

* Zie Pl. XXIII. Fig. 16.
* Ibid. XXIV. Fig. 1.

is afgevallen, volgt haer eene harde vrucht met vele doornen bezet, en eenigzins gelykende naer een Malthezer kruis: deze vrucht is t'zamengeſtelt uit vier of vyf ſtukken, waer in drie of vier vakjes gevonden worden, waervan yder een zaed in zich bevat. De wortel is vezelig. Deze plant groeit in de velden, tuſſchen het koren, voor al in warme landen; hare vrucht bevat veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, openende, goed om den buikloop te ſtuiten, den ſteen der nieren te verbryzelen, 't vergift tegen te ſtaen, als zy in poeder word gebruikt. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma. Men zegt, dat het afziedſel van deze vrucht in een' kamer verſpreidt de vlooijen verdryft.

TRIBULUS AQUATICUS.

Tribulus aquaticus, C. B. J. B. Raii Hiſt.
Tribulus lacuſtris, Cord. Hiſt.
Tribulus aquaticus major, Park.
Butomos Damocratis, Ang.

In 't Franſch *Tribule aquatique*, *Macre*, *Saligot*, of *Cornuelle*, *Corniole*.

In 't Nederduitſch. *Waternoten*, *Minkyzers*.

* Is eene waterplant, die lange, dunne, ſappige ſtelen ſchiet, van wydte tot wydte voorzien met vele vezelen, die haer voor wortelen dienen om zich vaſt te maken; deze ſtelen worden dik omtrent de oppervlakte des waters, en ſchieten breede bladers, bynaer gelykende naer die van den Populier- of Ipenboom, doch korter, en eenigzins langwerpig, vierkant, verheven door verſcheide ribben, in den omtrek getandt, en aen lange en dikke ſtelen vaſtgehecht: de bloemen zyn kleen, wit, ſtaende op een rondachtig, vaſt, groen, en met kleen dons bedekt voetſteeltje; dan volgen hare vruchten gelyk aen kleene kaſtanjen, doch yder voorzien met vier dikke punten of harde doornen, graeuw van kleur', bedekt met een vlies, dat zich affcheid, en vervolgens word zy zoo zwart bynaer als Git, effen, en glad, men noemt deze vrucht doorgaens Water-Kaſtanje; hare zelfſtandigheit is eene ſoort van harden en witten Amandel op de wys van een hart, met een zeer dun vliesje bedekt, goed om te eten, en van ſmaek bykans als de Kaſtanjen; men kan 'er een meel van maken, dat naer dat van Boonen gelykt. Deze plant groeit in de zee, rivieren, en meren: hare vrucht heeft veel olië, doch weinig zout in zich.

Zy is zeer-t'zamentrekkende, verkoelende, verdryvende, goed voor den buikloop: men gebruikt haer in gorgeldranken, voor de ontſtekingen van den mond, en keel'; ook onder pappen om te verzachten en te verdryven.

TRIFOLIUM PRATENSE.

Trifolium pratenſe, Ger.
Trifolium majus, Brunf. def.
Trifolium pratenſe flore monopetalo, Pit. Tournefort.
Trifolium purpureum vulgare, J. B. Raii Hiſt.
Trifolium pratenſe purpureum vulgare, Park.
Trifolium pratenſe purpureum, C. Bauh. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Trefle des prez*.

In 't Nederduitſch *Beemd-* of *gemeene Klavers*.

* Is eene plant, die dunne, ronde ſtelen ſchiet omtrent anderhalf voet hoog, ſomtyds een weinig ruig, ten deele regt, ten deele langs den grond zich verſpreidende, en met bochten loopende; ſommige van hare bladeren zyn rond, ſommige langwerpig, drie aen eenen ſteel' vaſtgehecht, in 't midden met een wit of zwart vlekje bykans van gedaente als eene Maen geteekent; de bloemen komen op de toppen der ſtelen voort, by wyze van een hoofdje of korte en dikke air, purper van kleur', op den grond vol honigachtig, zoet, aengenaem ſap; daer op volgen kleene, ronde zaedkasjes, yder omwonden in een' kelk, en eindigende door een' langen ſtaert. Men vind in dit zaedkasje een zaed, dat de gedaente van eene kleene nier heeft; de wortel is lang, houtachtig, rond, bykans een pink dik. Deze plant groeit in de weiden, op moeraſſige en vochtige plaetſen; zy dient tot voeder voor de beeſten, en bevat veel waterdeelen, olië, en een weinig wezentlyk zout in zich.

Zy

* Zie Pl. XXIV. Fig. 2.

* Zie Pl. XXIV. Fig. 3.

Zy is afvegende, bevochtigende, verkoelende, verzachtende, goed tegen de ontſtekingen, uit of inwendig gebruikt.

Men heeft deze plant' den naem van *Trifolium* gegeven, omdat de bladers by drie op eenen ſteel groeijen: men vind 'er ſomtyds meer aen, doch zelden.

TRIPOLIUM.

Tripolium, Dod.
Tripolium majus, J. B.
Tripolium vulgare, Lob.
Aſter maritimus paluſtris cæruleus, ſalicis folio, Pit. Tournefort.
Aſter maritimus purpureus tripolium dictus, Raii Hiſt.
Tripolium majus cæruleum, C. B.
Tripolium littorum, Ad.
Tripolium majus ſive vulgare, Park.

In 't Nederduitſch *Water-* of *Zee-Starrekruid.*

Is eene ſoort van Starrekruid, of eene plant die een' regten ſteel ſchiet omtrent anderhalf voet hoog, naer boven in verſcheide takken verdeelt: de bladers zyn langwerpig als die van den Wilgeboom, vry dik, glad, groen; de bloemen komen op de toppen der takken voort, en zyn kleen, ſchoon, geſtraelt, in hun midden geel, rondom blaeuw of purper, ondersteunt door een' kelk, die van ſchubswyze bladeren t'zamengeſtelt is. Als de bloem is afgevallen, vertoonen zich de zaden, yder met een kuiſje voorzien; de wortel is lang, wit, en zeer vezelig. Deze plant groeit aen de zeeoevers, bloeit in den zomer, en bevat veel zout en olië in zich.

De wortel is openende, en laxerende, goed om de weivochten te ontlaſten: hy word dienſtig geoordeelt om 't vergift te weêrſtaen, als men hem in poeder of aftrekſel gebruikt.

Tripolium, à τρὶς, ter, & πόλιον, canum, ſeu caneſcens, omdat de Ouden geloofden, dat de bloem van deze plant' driemael des daegs van kleur' veranderde, des morgens wit, des middags purper, en des avonds rood.

TRITICUM.

Triticum, Brunf.
Triticum ſemeſtre, Dod.
Triticum ſpicâ muticâ, Ger. Park. Raii Hiſt.
Tritici primum genus, Trag. Fuch.
Triticum hybernum ariſtis carens, C. B. Pit. Tournefort.
Triticum vulgare, glumas triturando deponens, J. B.

In 't Franſch *Froment*, of *Blé.*

In 't Nederduitſch *Tarw*, *Graen*, *Koren.*

Is eene plant, die verſcheide ſtelen of halmen ſchiet vier of vyf voeten hoog, vry dik, regt, van wydte tot wydte geknoopt, van binnen hol, met eenige lange, ſmalle bladeren als die van Gramen voorzien, en op hunne toppen lange airen dragende, waer aen de bloemen by kleene bundeltjes groeijen, beſtaende uit eenige helmſtyltjes, die uit een' zeer geſchubden kelk' voortkomen. Nadat deze bloem is afgevallen, vertoont zich een langwerpig graen, op den rug rondachtig, aen de andere zyde gevoort, van buiten geel, van binnen wit, meelachtig, en goed om brood te maken; de wortels zyn fyn en vezelig: men teelt deze plant in vette gronden. Het Korengraen bevat veel olië en vlug of wezentlyk zout in zich.

Het is goed voor de borſt, en verzachtende, als 't in een afziedſel gebruikt word: men geeft 't aen de kleene kinderen voor hunnen dagelykſen dranк.

Het Tarwemeel is goed om week en etter te maken, te verzachten, te verdryven, uitwendig in eene pap gebruikt.

Triticum, à triturare, omdat men het Korengraen door dorſing van zyne air afſcheid.

TROCHUS.

Trochus, is een Zeeſchulp, die de gedaente van een' tol heeft, waer mede de kinders ſpelen: hier van zyn verſcheide ſoorten, die in grootte verſchillen.

Hy is een alkali, en goed om de ſcherpe vochten te verzachten, de buikloopen en bloedingen te ſtuiten, als hy geſtampt en ingenomen word. De gift is van eene halve tot twee ſcrupels.

Men heeft den naem van *Trochus* aen dezen ſchulp gegeven, wegens zyne gedaente gelykende naer een' tol, waer mede de kinders ſpelen.

TRUTTA.

Trutta.
Trocta.
Fario.

In 't Franſch *Truite.*

In 't Nederduitſch *Forel.*

Is een Rivierviſch, die naer een' kleenen Zalm gelykt; hy is bedekt met kleene roodgevlekte ſchubben: zyn vleeſch is roodachtig, zeer ſmaeklyk, en ſappig; hier van zyn verſcheide ſoorten. Hy eet kleene viſſchen, wormen, en rivierſchuim. Dees viſch is een zeer lekker gerecht op de tafels; hy bevat veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vet is ontbindende, verzachtende, goed voor de klooven der tepelen, de ambeijen, en andere ziektens van den aers.

Trutta, à trudendo, omdat dees viſch tegen den ſtroom van 't water zwemt, en de baren met groote kracht voortſtoot.

Fario, à vario colore piſcis, quaſi variegatus maculis rubris.

TUBERA.

Tuberà, in 't Franſch *Truffe*, in 't Nederduitſch *Aerdbuilen*, *Aerdappels*, zyn eene ſoort van wortel of een vleezige klomp zoo groot als eene okkernoot, of verſchillende in grootte, vormeloos, bynaer rond, gebult, knobbelig, van buiten bruin of donker, vleezig, gemarmert of doorgaens geadert, en van binnen witachtig; zy groeijen verborgen in de aerde, doch ſchieten geen gewas: men vind ze in warme landen, voor al in Italië, Perigord, Limouſin, Angoumois, Gaskonje, op drooge en zandige plaetſen: zy zyn in hun begin niet grooter dan eene Erweet, maer worden allengsjes zoo groot, dat men 'er ſomtyds gevonden heeft, doch zeer zelden, die een pond wogen; men ziet op hunne huid, als zy ryp beginnen te worden, zekere kleene duiſtere verheven ſtipjes, die wel hun zaed zouden konnen zyn: de Varkens, die 'er op verlekkert zyn, ontdekken ze aen hun, die ze zoeken. Hier van zyn verſcheide ſoorten, die alle goed zyn om te eten, doch de beſte zyn van eene middelmatige dikte, wel gevoedt, hard, en hebben veel reuks, en een' zoetachtigen ſmaek: zy bevatten veel olië en vlug zout in zich, en worden gebruikt als eene groote toebereiding op de beſte tafels, nadat men ze onder de aſch' heeft laten braden, of in wyn koken.

Zy zyn goed voor de maeg, hartſterkende, voedende, en zaed verwekkende.

Het is waerſchynlyk, dat de goede ſmaek, en hoedanigheden van de Aerdbuilen hier van daen komen, dat zy geene plant ſchieten; want de ganſche kracht, die zich uitſtrekte tot de voortbrenging, vind zich in den wortel' opgeſloten, en naer binnen gedreven.

Truffe, beteekende eertyds in 't oud Franſch *ruſe tromperie*; dees naem kan hun eertyds gegeven zyn geweeſt, omdat zy wortels zynde nogtans geene plant ſchieten, waer door eene zekere bedriegery beteekent word.

TUBERARIA.

Tuberaria noſtras, J. B.
Helianthemum plantaginis folio perenne, Pit. Tournefort.

Is eene ſoort van Helianthemum, of eene plant, die een' ronden ſteel ſchiet meer dan een voet hoog, in zyn onderſte gedeelte omringt van een wit pluis, en met zenuwachtige bladeren voorzien, die tegen malkander overſtaen, naer die van de Weegbree gelyken, en van boven en onderen met eene witte wolle bedekt zyn; zyn top verdeelt zich in vele kleene takken, die bloempjes van vele gele blaedjes dragen, waer op eene bynaer ronde vrucht volgt, die bynaer ronde zaden in zich bevat; de wortel is houtachtig: deze plant groeit op bergachtige en warme plaetſen.

Zy is afvegende, en t'zamentrekkende.

TUBULARIA.

Tubularia purpurea, Imp. Pit. Tournefort.

In 't Franſch *Orgue de Mer.*

Is eene ſoort van ſteenige plant', beſtaende uit vele kleene pypjes, die op malkanderen by

by verdiepingen geſchikt, en als orgelpypen by een verzamelt, en purper of rood van kleur' zyn: zy groeit in de zee op de ſteenrotſen.

Zy is t'zamentrekkende, als zy in poeder ingenomen word, en dienſtig om den buikloop en bloedingen te ſtuiten. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

Tubularia, *à tubo*, *kleene pyp*, omdat deze ſteenige plant van kleene pypjes is t'zamengeſtelt.

TULIPA.

Tulipa, in 't Franſch *Tulipe*, in 't Nederduitſch *Tulp*, of *Tulpaen*, is eene plant, die een' eenigen ronden mergachtigen ſteel ſchiet omtrent een voet hoog, verzelt van twee of drie lange, vry breede, dikke, harde bladeren, die op de kanten als golven zyn, en ſpits toeloopen, dragende op zynen top eene eenige groote ſchoone bloem van zes bladeren, die een weinig open ſtaen, en dikwils een' buik maken wyder dan de opening, verciert met heerlyke kleuren, geel, of wit, of purper, of rood, of geſchakeert. Als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene langwerpige en driehoekige vrucht verdeelt in drie huisjes vol ronde, rood- en zeer platachtige zaden: de wortel is eene dikke geel of zwartachtige bol, beſtaende uit vele rokken of vliezen, die in malkanderen ſluiten; deze bol is van onderen met vezelen bezet. Men teelt de Tulp met groote zorgvuldigheit in de hoven.

Haer wortel is ettermakende, ontbindende, zaed verwekkende, doch word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Tulipa komt van den Turkſchen naem *Tulipan*, of *Tulpens*, dat is, dat men in 't Franſch of by bederving *Turban* noemt. 't Is genoeg bekent, dat dit woord eene ſoort van hoed beteekent, waer mede de Turken hunne hoofden bedekken, en daer van heeft men aen deze plant' den naem gegeven, omdat men heeft onderſtelt, dat hare bloem eenige overeenkomſt had met dit hoofddekſel, dat men in Dalmatië, en in ganſch Turkyë draegt.

TURCHESIA.

Turcheſia.
Turchina.
Turcoſa.
Tarkaia.
Turcica gemma.

In 't Franſch *Turcoiſe.*

In 't Nederduitſch *Turkois*, *Turkoisſteen.*

Is een koſtelyke ondoorſchynende ſteen van kleur' gemengt met groen, wit en blaeuw; hier van zyn twee ſoorten, eene Ooſterſche, en eene Weſterſche.

De eerſte heeft eene kleur, die meer naer het blaeuw dan groen trekt; zy groeit in Perſië en Ooſtindië; men vind 'er twee ſoorten van; eene, die altyd hare kleur behoud, en die men noemt Turkois van de oude rots; en eene, die een weinig van hare kleur' verlieſt, en groenachtig word; deze word Turkois van de nieuwe rots genaemt.

De tweede ſoort of Weſterſche Turkois heeft eene kleur, die van 't groen, en wit mededeelt; zy groeit in Spanje, Duitſchland, Bohemen en Sileſië.

Men vind Turkoizen zoo groot als eene okkernoot, doch zelden; hunne grootte is doorgaens als die van eene hazelnoot.

Men oordeelt hem goed om 't gezicht, en de geeſten der herſenen te verſterken; doch men moet geen groot geloof ſtellen in deze gewaende kracht: indien men hem fyn wryft, en laet innemen, zal hy werken als de koſtelyke ſtukken, of andere alkaline ſtoffen om 't zuur in te ſlorpen, en de buikloopen, bloedingen, en brakingen te ſtuiten. De gift is van zes greinen tot eene ſcrupel.

Dees ſteen heeft zynen naem gekregen van Turkyë, van waer hy tot ons gebragt word.

TURDUS.

Turdus, in 't Franſch *Grive* of *Tourd*, in 't Nederduitſch *Lyſter*, is een vogel, wat grooter dan een Leeuwerk, lekker om te eten; de kleur is geſchakeert, doorgaens loodverwig, zwart, wit; hy leeft van druiven in den wynoogſt, Jeneverbeziën, Marentakken, van den Vlierboom, Klimop, Myrthus, en verſcheide zaden; hy eet ook vliegen en wormen; hier van zyn verſcheide ſoorten, en onder andere eene, die men noemt *Turdus ruber*, en in 't Franſch *Mauvis* of *Mauviette*, omdat hy 't zaed van Maluwe eet.

De Lyſter is zeer voedzaem en ſappig; hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Hy is goed voor de vallende ziekte.

TUR-

TURDUS PISCIS.

Turdus is een langwerpige, middelmatiglyk groote, groene of roode Zeevisch, die zich omtrent de rotsen onthoud, en waervan verscheide soorten zyn: hy is goed om te eten.

Hy is openende.

TURPETHUM.

Turpethum.
Turbith.

* Is een lange wortel, een vinger dik, harstachtig, van buiten donker graeuw, van binnen witachtig of aschgraeuw; men brengt hem ons uit Indiën gedroogt, in de lengte in twee deelen gespleten, en van zyn hart gezuivert. Hy schiet, als hy in de aerde is, eene soort van winde, of eene plant genaemt.

Turbith officinis, Herman Cat.
Convolvulus Indicus alatus maximus, foliis ibisco nonnihil similibus angulosis, Raii Hist.
Turpethum repens foliis Althææ, vel Indicum, C. B.
Turbith, Garziæ, Acostæ, Trag. Dod.

Deze plant schiet rankachtige stelen, die somtyds zes of zeven ellen lang, omtrent den wortel houtig, een vinger dik, takkig zyn, zich vleugelswyze uitspreiden, en zich als de Klimop rondom de naestbystaende boomen of heesters vlechten door verscheide omwindsels: de bladers gelyken vry wel naer die van Heemst, doch zyn een weinig witter, sluweelachtig, hoekig, op de kanten getandt, een weinig spits toeloopende, en aen middelmatiglyk lange steeltjes vastgehecht: de bloemen zyn gelyk als die van andere soorten van Winde, wit of vleeschverwig: als zy zyn afgevallen, volgen haer kleene vliesachtige vruchten, waer van yder vier half ronde, hoekige, zwartachtige zaden zoo groot als peperkorrels in zich heeft. De wortel hecht zich in de aerde ter lengte van vier of vyf voeten, daelt diep neder, is een duim dik, houtig, in verscheide takken verdeelt, en geeft een lymig, harst- en geelachtig sap, dat stremt, zoo als 't is uitgeloopen, en in 't begin zoetachtig van smaek is, doch vervolgens prikkelt, en walging veroorzaekt. Deze plant groeit op vochtige plaetsen dicht by de zee, op 't eiland Ceilon, te Suratta, en te Goa.

Men moet den Turbith verkiezen zwaer, wel gezuivert, harstachtig, vast, niet wormstekig, moeijelyk om te breken: hy bevat veel olië en wezentlyk zout in zich.

Hy ontlast 't slym en de weivochten door den stoelgang, doch verwekt snydingen; men gebruikt hem in de waterzucht, beroerte, lammigheit, slaepziekte.

Turpetum & *Turbith* zyn Arabische woorden, doch eenige meenen, dat *Turbith* komt van 't Latynsche werk-woord *turbare*, *ontroeren*, omdat de Turbith door den stoelgang zuivert, met te ontroeren, en snydingen te verwekken.

TURRITIS.

Turritis, Lob. Ico. Pit. Tournef.
Turritis vulgatior, J. B Park. Raii Hist.
Brassica sylvestris hispida non ramosa, C. B.

In 't Nederduitsch *Torenkruid.*

Is eene plant, die uit haren wortel' langwerpige ruige bladers schiet, op de kanten bochtig, zich hier en daer langs den grond verspreidende; uit hun midden verheft zich een ronde, styve, vaste steel twee voeten hoog, voorzien met kleene spitse blaedjes gelyk die van de kleene Zuring, zonder steeltjes: de toppen gelyken naer die van de Damastbloem'; zy dragen kleene witte bloempjes van vier kruiswyze geschikte blaedjes; als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer zeer platachtige peulen, die kleene, roodachtige zaden van een' scherpen smaek in zich besluiten. De wortel is vezelig als die van de Weegbree, en wit. Deze plant groeit op berg- en steenachtige, ruwe plaetsen: zy bevat veel zout in zich.

Zy is insnydende, openende, windbrekende, en zweetdryvende.

Turritis, *à turre*, *toren*, omdat men meende, dat de top van deze plant' de gedaente had van een' toren.

TURTUR.

Turtur, in 't Fransch *Tourterelle*, in 't Nederduitsch *Torteiduif*, is eene soort van duif', die bynaer altyd zyn wyfje verzelt; haer jong word genaemt Tortelduifje; dees vogel bevat veel vlug zout en olië in zich.

Haer vleesch is goed om hardlyvigheit te maken, en om te versterken.

Haer

* Zie Pl. XXIV. Fig. 4.

Haer vel is weekmakende en verzachtende.
De naem van dezen vogel komt van zyn geſchreeuw.

TUSSILAGO.

Tuſſilago, Ger. J. B. Park. Raii Hiſt.
Tuſſilago vulgaris, C. B. Pit. Tournef.
Farfara, Cæſalp.
Filius ante patrem.
Ungula caballina, Brunf.
Bechion, Dod. Gal.
Farfarella. Lac. Geſn.

In 't Franſch *Pas d'âne* of *Tuſſilage.*

In 't Nederduitſch *Hoefblad*, *Paerdsklaeuw.*

* Is eene plant, die vele kleene ſtelen ſchiet, waer van yder op zynen top eene bloem draegt, die in 't begin van de Lente opengaet, voordat de bladers zich vertoonen, waerom zy *Filius ante patrem* genaemt word; deze bloem is ſchoon, rond, geſtraelt, geel, gelyk als die van Paerde-bloemen: daer op volgen de zaden met kuifjes voorzien. De bladers komen uit den wortel' voort, en zyn groot, breed, hoekig, bynaer rond, van boven groen, van onderen witachtig en wollig: haer wortel is lang, dun, witachtig, teêr, onder de aerde ſlangwyze loopende. Deze plant groeit op vochtige plaetſen als op de kanten der rivieren, beken, grachten; zy bevat veel olië en waterdeelen, doch middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is goed voor de borſt, en verkoudheit, om de fluimen te verwekken, de verzweringen der borſt te zuiveren, en te verzachten, het bloed te zuiveren; men gebruikt de bloemen en wortels.

Tuſſilago, als of men zeide, *Kruid, dat den hoeſt geneeſt.*

Ungula caballina vel aſinina, omdat men heeft gemeent, dat 't blad de gedaente had van een' paerde of ezelsvoet.

Bechion; *à βήξ*, *tuſſis*, omdat deze plant goed voor den hoeſt is.

Farfara ſeu Farfarella, omdat de bladers van deze plant' eenigzins gelyken naar die van den witten Populierboom, dien de Ouden *Farfarus* noemden.

TUTHIA.

Tuthia.
Spodium Græcorum.

In 't Franſch *Tutie.*

In 't Nederduitſch *Tutie*, *Niet*, *Kleimei*, *Oogniet.*

Is een metael-roet, van gedaente als gewelfde ſchubben of als goten, verſchillende in grootte en dikte, hard, grys, van boven als ſegrynleêr, en verheven door vele kleene korrels zoo groot als ſpeldekoppen, waerom de Ouden het genaemt hebben *Botrytis*: het is vaſt aen aerde rolſtokken, die men met voordacht opgehangen heeft boven aen de ovens der Metaelgieteren, om den damp van 't metael te ontfangen, gelyk dit Pomet in zyn boek over de Droogeryen heeft aengemerkt.

De Tutie moet verkozen worden zuiver, in ſchoone, breede, vry dikke, gekorrelde ſchilfers, die van boven ſchoon muisgraeuw, glad en van onderen geelachtig wit, en moeijelyk te breken zyn. Zy werd eertyds uit Alexandrië gebragt, van waer het komt, dat de Ouden doorgaens in hunne voorſchriften *Tuthia Alexandrina* vereiſchten; doch die wy in Vrankryk gebruiken, komt uit Duitſchland, Zweden, en eenige andere plaetſen, alwaer men in 't metael werkt.

Zy is afvegende, opdroogende, goed voor de oogziektens, om de wonden optedroogen, en te doen heelen, voor de ambeijen; men gebruikt ze niet als uitwendig, nadat men ze tot een zeer fyn poeder op den Porphyrſteen gewreven heeft.

Tuthia is een Arabiſche naem.

TYPHA.

Typha, in 't Franſch *Maſſe*, in 't Nederduitſch *Sotsknodzen*, *Liſchdodden*, *Dodden*, *Dullen*, *Dolzen*, *Polſen*, *Sotskoppen*, is eene plant, waer van twee foorten zyn, eene groote en eene kleene.

De eerſte ſoort word genaemt

Typha, Matth. Fuch. Ger.
Typha paluſtris maxima, Park.
Typha paluſtris major, C. B. J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Typha aquatica, Trag. Lugd.

* Zie Pl. XXIV. Fig. 5.

Zy groeit eens mans hoogte op en ſomtyds hooger, ſchietende doorgaens een' eenigen, ronden, vaſten, regten, gladden ſteel: de bladers zyn lang, ſmal, dik, ſponsachtig, en zoetachtig van ſmaek; eenige komen uit den wortel' voort, andere uit de knoopen van den ſteel; de bloemen zyn van roodachtige helmſtyltjes, die als eene knods of eene langronde air boven op den ſteel voortkomen. Deze bloemen verſtuiven met in de lucht weg te vliegen in de gedaente van uiltjes: de wortel is kruipende, van buiten roodachtig, van binnen zeer wit, en laf van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

Typha minor, ſive Typhula. Tab.
Typha paluſtris minor, C. B. Pit. Tournef.
Typha minor, J. B. Raii Hiſt.
Typha minima, Park.

Zy ſchiet bladers zoo lang en ſmal als die van Gramen, tuſſchen welke zich een ſteel verheft ter hoogte van twee of drie voeten, gelykende naer die van Biezen, ſtyf, zonder knoopen, dragende op zynen top eene langronde air, waer aen bloemen van bruine helmſtyltjes, gelyk in de andere ſoort', vaſt zyn gehecht, die oud wordende vervliegen als lovertjes, en geen zaed na zich laten.

Deze air is in de eene, en andere ſoort' dubbel, en daer is eene kleene ruimte tuſſchen de twee airen; de bovenſte draegt de bloemen en de onderſte de zaden.

Beide de Liſchdodden groeijen in moeraſſen, en vyveren: zy bevatten veel waterdeelen en olië, doch weinig zout in zich.

Hare toppen zyn afvegende, t'zamentrekkende, verkoelende, goed voor de breuken, en gebrandheit, met vettigheit geſmerkt en 'er boven opgelegt.

V.

V A C C A.

Vacca, in 't Franſch *Vache*, in 't Nederduitſch *Koe*, is 't wyſje van den Stier, of een groot viervoetig gehorend dier, dat zeer vochtig, vry droefgeeſtig en vreedzaem, en overal bekent is, en veel melk geeft. Haer jong mannetje word *Vitulus*, Kalf, en haer jong wyſje *Vitula*, Vaers genaemt.

De uijers van de Koe in vleeſchnat genomen zyn goed voor de borſt.

Haer melk is bevochtigende, goed voor de borſt, weekmakende, verkoelende, verſterkende; zy verzacht de ſcherpe vochten van 't lichaem, zy ſtuit de bloedingen, en roodeloopen; men gebruikt ze uit- en inwendig; zy bevat veel olië, waterdeelen, en een weinig zuur zout in zich.

Haer ſmeer is goed om week te maken, en te verdryven.

Haer merg is weekmakende, verdryvende en goed voor de zenuwen.

Hare pis dryft 't water door den ſtoelgang af, men noemt ze in 't Franſch *Eau de mille fleurs*; zy is buikzuiverende en pisdryvende; men neemt agt of tien achter een volgende dagen twee of drie glazen daer van in yder morgen nuchteren op 't land in de Lente, of den Herfſt; zy is goed voor de vloeijingen of zinkingen, de jigt, waterzucht en opſtygingen. Zie hier over eene redenvoering, die ik over dit onderwerp gedaen heb in de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen, en die ingelaſt is in de gedenkſchriften van de zelve Akademie van 't jaer 1707. pag. 33. in de Paryſche, en pag. 41. in de Amſterdamſche uitgave.

Die men Koe van Barbarye noemt, is een zeker groot Indiaenſch dier, dat meer overeenkomſt heeft met een Hert dan met eene Koe; haer kop is ſmal, en gewapent met lange, dikke, zwarte horenen, die van achteren omgekromt, en als eene ſchroef gedraeit zyn; de ooren zyn gelyk als die van de Muskus-Geit; de oogen zyn boven aen den kop en dicht by de horens geplaetſt; zy heeft twee bulten, den eenen in 't begin van den rug, den anderen tegen over 't onderſte van 't borſtbeen; men ziet 'er geene uijers aen, doch in hunne plaets zyn twee tepels; de ſtaert is in zyn begin breeder dan aen 't einde, en eindigt door een bos zwart hair; hunne ſchenkels komen naerby die van 't Hert: dit dier loopt zeer ſnel.

Men vind in Peru Dieren, die na kleene Koejen gelyken, doch zy hebben geene horens; hunne huid is zoo hard, dat men ze laet dienen voor een musketſchootvry harnas.

Haer drek is ontbindende, verkoelende, pynſtillende, goed voor ontſtoken gezwellen, keelpynen, de roos', de ſchurft: men haelt hem in een Waterbad over, en trekt 'er een water van, dat men ook in 't Franſch *Eau de mille fleurs* noemt; men gebruikt 't om de huid zacht te maken, en de vlekken daer van weg te nemen.

VALERIANA.

Valeriana, in 't Franſch *Valeriane*, in 't Nederduitſch *Speerkruid*, *St. Joriskruid*, is eene plant, waervan drie voorname ſoorten zyn, die in de Geneeskunde worden gebruikt.

De eerſte ſoort word genaemt

Valeriana hortenſis, Ger.
Valeriana major, *odoratâ radice*, J. B. Raii Hiſt.
Valeriana hortenſis, *Phu folio Oluſatri*, C. B. Pit. Tournefort.
Valeriana vera, *ſeu Nardus agreſtis*, Trag.
Phu verum, Cord. in Dioſcor.
Phu majus, *ſive Valeriana major*, Park.

*Zy ſchiet dunne, ronde, holle, takkige ſtelen ter hoogte van omtrent drie voeten, voorzien van wydte tot wydte met twee tegen malkander overſtaende bladeren, waervan ſommige geheel, andere van weêrkanten diep ingeſneden zyn; de bloemen waſſen by bosjes boven aen de takken, makende doorgaens als een' kandelaer met verſcheide armen, wit van kleur' naer het purper trekkende, aengenaem van reuk, een weinig naerby dien van Jaſmyn komende. Yder van deze bloemen is eene pyp wyd uitgebreidt als een roosje, en in vyf deelen geſneden; daer op volgt, als zy is afgevallen, een plat- en langachtig zaed voorzien met een kuifje: de wortels zyn een duim dik, van buiten als door ringen gerimpelt, in de aerde vaſtgehecht door vele dikke vezelen, die uit zyne zyden voortkomen, geelachtig, donker of bruin van kleur', ſterk en onaengenaem van reuk, ſpeceryachtig van ſmaek. Deze plant groeit in de hoven; zy is de beſte en meeſt geachte van de Speerkruiden.

De tweede ſoort word genaemt

Valeriana, Brunf.
Valeriana ſylveſtris, Dod.
Valeriana vulgaris, Trag.
Valeriana ſylveſtris magna aquatica, J. B. Raii Hiſt.
Valeriana ſylveſtris major, C. B. Ger. Park. Pit. Tournef.
Phu Germanicum, Fuch.
Phu, Brunf. Fabii Column. Dioſcoridis.

* Zie Pl. XXIV. Fig. 6.

Zy ſchiet regte, dunne, pypachtige, gevoorde, een weinig ruige ſtelen eens mans lengte hoog; de bladers zyn gelyk die van de voorgaende ſoort', doch meer verdeelt, groener, op de kanten getandt, en van onderen een weinig ruig: de bloemen zyn geſchikt als die van de andere ſoort', en hebben eene witte naer 't purper trekkende kleur: daer op volgen de zaden, die met kuifjes zyn voorzien: de wortel is vezelig, witachtig, kruipende, ſpeceryachtig van ſmaek en reuk. Deze plant groeit op vochtige plaetſen en in de boſſchen.

De derde ſoort word genaemt

Valeriana minor, Ger.
Valeriana paluſtris minor, C. B. Pit. Tournefort.
Valeriana ſylveſtris minor, Park.
Valeriana minor pratenſis, *ſive aquatica*, J. B. Raii Hiſt.
Phu parvum, Dod. Gal.

In 't Franſch *Petite Valeriane.*

In 't Nederduitſch *Kleene wilde Valeriana.*

Zy ſchiet een' hoekigen, dunnen, geſtreepten, hollen ſteel omtrent een voet hoog, bladers dragende, die by tuſſchenwydtens twee aen twee tegen malkander overſtaen, en tot hunne rib zyn ingeſneden. De bloemen en zaden zyn gelyk als die van de voorgaende ſoort', doch kleener. De wortels zyn dun, kruipende, witachtig, met vele vezelen bezet, en hebben een' aengenamen ſpeceryachtigen reuk, en een weinig bitteren ſmaek. Deze plant groeit in moeraſſen, weiden, en op andere vochtige plaetſen.

Men laet de wortels van Valeriana in de zonne droogen, en gebruikt ze in de Geneeskunde, doch voornamentlyk die van de groote ſoort'; zy bevatten veel verheven olië en vlug of wezentlyk zout in zich.

Zy zyn hartſterkende, zweetdryvende, wondheelende, openende, goed om 't venyn te weêrſtaen, de herſenen en maeg te verſterken, de wormen te verdryven, de maendſtonden te verwekken, de ademhaling te helpen; men gebruikt ze in poeder. De wortel van de tweede ſoort', die de groote wilde Valeriana is, in de maend Maert uit de aerde getrokken, voor dat hy bladers geſchoten heeft, en nadat hy is gedroogt, is een zeer goed middel tegen de vallende ziekte, als hy in poeder ingenomen

word. De gift hier van is van eene tot twee drachma, in wyn gemengt, des morgens nuchteren; men gebruikt hem van zes tot zes dagen; hy doet doorgaens zweeten; doch zoo hy buiten deze uitwerking ſtoelgang verwekt, en wormen uitdryft, is 't een voorteeking van genezing'.

Valeriana, à valere, groote kracht hebben.

Sommigen meenen, dat *Valeriana* kome van een' zekeren *Valerius*, die deze plant eerſt in gebruik bragt.

Phu, Grace, φῦ, à φύω, naſcor, vel Phu, à Phy, voce pontica; dit laetſte woord beteekent den ſterken reuk van den wortel dezer plant'.

VALERIANELLA.

Valerianella Cornucopoides flore galeato, Mor. Umb. Pit. Tournef.
Valeriana peregrina purpurea albave, C. B.
Valeriana Mexicana, Ger.
Valeriana Indica, Cluſ. Hiſt.
Valeriana peregrina, ſeu Indica, J. B. Raii Hiſt.
Valeriana Indica, ſive Mexicana, Park.

In 't Franſch *Mâche*.

Is eene plant, die een' zwakken, ronden ſteel ſchiet omtrent een voet hoog, zich dikwils naer de aerde buigende, roodachtig, uitgegroeft, hol, geknoopt, zich doorgaens op elken knoop in twee takken verdeelende, en deze in verſcheide kleene andere takjes: de bladers zyn langwerpig, en overeenkomſtig met die van Berg Nardus, groen, bleek, twee aen twee tegen malkander overſtaende, zacht, vry dik, ſommige geheel, en andere getandt, ſpeceryachtig van ſmaek: de bloemen komen op de toppen der takken voort by bosjes van eene ſchoone purpere of witte kleur' by een vergadert, langachtig, gemaekt als wyd open ſtaende pypen, op de wys van eene kardoes ingeſneden, zonder reuk; daer op volgen, na dat zy zyn afgevallen, langwerpige, vry breede vruchten, verbeeldende kleene vazen, waer van yder nog een ander kleen vaesje bevat, waer in men een vry dik, zwart- en ſponsachtig zaed opgeſloten vind. De wortel is kleen, vezelig, en wit. Deze plant groeit in warme landen, en word in de hoven aengeteelt.

Zy is wondheelende, openende, afvegende.

Valerianella, als of men zeide *kleene Valeriana*; omdat deze plant naer de Valeriana gelykt.

VANILLA.

Vanilla.
Vaynillas.

In 't Franſch *Vanille*.

In 't Nederduitſch *Banille*.

* Is eene ſchel, of peul omtrent een half voet lang, eene kinds pink dik, aen beide eindens ſpits, donker van kleur', van een' balſemachtigen en aengenamen doch een weinig ſcherpen ſmaek en reuk, en zeer kleene, zwarte, blinkende zaden in zich beſluitende. Deze peul is de vrucht van eene ſoort van *Winde* of eene plant veertien of vyftien voeten hoog, welke de Spanjaerds *Campêche* noemen: zy klimt al kruipende, en zich vaſthakende rondom de naeſtby ſtaende boomen, of ſtaken, of langs de muren: de ſteel is rond, en met knoopen als 't Suikerriet, groen van kleur': de bladers gelyken naer die van de Woegbree, doch zyn langer en vleeziger; de bloemen zyn zwartachtig, de peulen zyn in 't begin groen, daerna geelachtig, en worden bruin, naer mate dat zy tot rypheit komen. Deze plant groeit te Mexico in Amerika, de Indianen noemen ze *Tlixochitl*, en hare peul *Metaſulhil*. Als deze peul ryp en geplukt is, laet men ze in de ſchaduwe droogen, en beſtrykt ze uitwendig met een weinig olië, om haer gedwee te maken, en beter te bewaren, waer door men belet, dat zy niet in ſtukken breke.

Men moet de Banille verkiezen in lange, vry dikke, zware, wel gevoede peulen van een' goeden ſmaek en aengenamen reuk; zy bevat veel olië en vlug zout in zich.

Zy is hartſterkende, goed voor 't hoofd, en maeg, windbrekende, openende: zy verdunt de lymige vochten, dryft de pis en maendſtonden af; zy komt in de bereiding van de Chocolade, en geeft daer aen eene groote aengenaemheit, zoo voor den reuk als voor den ſmaek.

Indien men de Banille al te lang ryp laet hangen aen de plant' zonder ze af te plukken, berſt zy, en daer druipt eene kleene meenigte van balſemachtig, zwart, en welriekend vocht

* Zie Pl. XXIV. Fig. 7.

vocht uit, dat tot een' balſem ſtremt; men vergadert dit zorgvuldiglyk in kleene aerde vaetjes, die men onder de peulen plaetſt: wy zien hier van dezen balſem niet, 't zy dat zy in 't vervoeren niet bewaert word, 't zy dat 't volk van 't land dien voor zich behoud; als 'er geen balſemachtig vocht meer uitdruipt, vind men ontrouwe lieden, die deze peulen afplukken, met ſtrootjes en andere kleene vreemde lichaempjes opvullen, de openingen met lym toe ſtoppen, of behendiglyk toenaeijen, dan droogen laten, en onder de goede Banilles mengen: deze dus vervalſchte peulen hebben geene deugdzaemheit noch kracht.

Vanilla & Vaynillas zyn Spaenſche namen, die *kleene ſcheê* beteekenen; deze namen zyn aen de Banille gegeven, omdat harê peul de gedaente heeft van eene kleene ſcheê.

VANNELLUS.

Vannellus.

In 't Franſch *Vanneau.*

In 't Nederduitſch *Kievit.*

Is een vogel zoo groot als eene middelmatige duif, zwartachtig of geſchakeert met groen, zwart, wit, rood en blaeuw; hy heeft op den kop eene pluis of ſoort van kuif', van achteren omgekromt als de horens van eene Geit'; zyn geſchreeuw of gezang ſchynt *dix & huit* uit te drukken: men vind hem doorgaens omtrent de meren, en rivieren, doch hy komt 'er nooit in; hy vliegt ſnellyk, eet wormen en vliegen, is goed om te eten, en heeft veel vlug zout in zich.

Hy is openende, en goed om de herſenen te verſterken.

Vannellus, à Vanno, Wan; omdat dees vogel met zyne vlerken in 't vliegen een geluid maekt bykans als dat van een' Wan.

VARIUS.

Varius ſeu Phoxinus levis, J. Jonſt.

Is een kleene rivierviſch, dien de Italianen *Morella*, en de Franſchen *petite Truite* noemen: hy is niet veel langer dan een vinger; zyn huid is effen, glad, verſchillende in kleuren, op den rug geel, aen den buik zilververwig, aen de zyden purper, en over al met zwarte ſtippen geteekent: zyn vleeſch is zacht, malſch en goed om te eten.

Hy is goed voor de borſt, hartſterkende, openende.

Dees viſch is *Varius* genaemt, wegens de verſcheidenheit zyner kleuren.

UCAUNA.

Ucauna is eene ſoort van Krabbe omtrent zoo groot als een ei, olyfverwig en geclachtig; hy heeft agt pooten, de vier bovenſte zyn langer dan de onderſte; zyn vleeſch is geelachtig en goed om te eten.

Het is goed voor de borſt en openende.

VERATRUM.

Veratrum, in 't Franſch *Ellebore blanc*, in 't Nederduitſch *Witte Nieswortel*, is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Veratrum flore ſubviridi, Pit. Tournefort.
Veratrum album, Dod. Gal.
Helleborus albus, J. B. Raii Hiſt.
Helleborus albus vulgaris, Park.
Helleborus albus flore ſubviridi, C. B.

* Zy ſchiet ter hoogte van twee of drie voeten een' ronden, regten, hollen ſteel beneden omwonden van vele bladeren, die gelyk die van Gentiane, maer grooter, zenuwachtiger, geſtreept, in de lengte geplooit, zacht en een weinig ruig zyn; de bladets, die den ſteel boven aen bevatten, ſtaen verder van malkanderen, en zyn kleener: de bloemen groeijen op den top geſchikt als lange airen, en hebben eene witachtige gras-kleur; yder van de zelve beſtaet uit verſcheide rooswyze geſchikte blaedjes, in wier plaets eene vrucht komt, die doorgaens is t' zamengeſtelt uit drie vliesachtige ſcheeden, welke langwerpige, witachtige zaden gelyk als korengraen, met een vleugeltje of vliesachtig blaedje gezoomt, in zich beſluiten. De wortel is een vry dik en wit hoofd of bol, voorzien met vele lange vezelen van dezelve kleur'.

De tweede ſoort word genaemt:

Veratrum flore atro rubente, Pit. Tournef.
Helleborus albus flore atro rubente, C. B.

Hel-

* Zie Pl. XXIV. Fig. 8.

Helleborus albus præcox, Ger.
Helleborus albus alter floribus nigricantibus, Dod.
Helleborus albus præcox atro rubente flore, Park. Raii Hiſt.

Zy verſchilt van de voorgaende ſoort' hier in, dat hare bladers ſmaller zyn, en den ſteel omvatten, en de bloemen eene zwartachtige of donker-roode kleur' hebben.

Beide de ſoorten groeijen op bergachtige en ruwe plaetſen, voornamentlyk in warme landen; men gebruikt in de Geneeskunde niet als hare wortels; zy worden ons droog overgebragt uit 't Dauphiné. en Bourgondië. Men moet ze verkiezen dik, met lange vezelen voorzien, witachtig, en ſcherp van ſmaek; zy bevatten veel wezentlyk of vlug zout, en olië in zich.

De witte Nieswortel doet braken en verwekt ſtoelgang; doch met zoo groot een geweld en ſcherpheit, dat men hem met recht onder de vergiften mag ſtellen; hy is goed om te doen niezen, als hy in poeder opgeſnoven word; men mengt hem onder de geneesmiddelen voor paerden, en gebruikt hem om de ſchurft der ſchapen en van vele andere beeſten te genezen.

Alhoewel de namen van *Veratrum* en *Helleborus* onverſchillig zyn gegeven aen den zwarten, en den witten Nieswortel, deze planten zyn nogtans verſchillende geſlachten, gelyk dit de Heer Tournefort getoont heeft in zyne Beginſelen van de Kruidkunde.

Veratrum, quaſi verè atrum, omdat de zwarte Nieswortel, dien men ook *Veratrum* noemt, een' zwarten wortel heeft; of wel omdat de Nieswortel gebruikt word om 't zwart vocht der Droefgeeſtigen door den ſtoelgang te ontlaſten.

VERBASCUM.

Verbaſcum, Matth. Raii Hiſt.
Verbaſcum latius, Dod.
Verbaſcum mas & Candela regia, Lob.
Thapſus barbatus.
Verbaſcum vulgare, flore luteo magno, folio maximo, J. B.
Verbaſcum mas latifolium luteum, C. B. Pit. Tournefort.
Verbaſcum candidum mas, Lac. Lon.
Verbaſcum aut Phlomos vulgaris mas, Lob.
Verbaſcum album vulgare, ſive Tapſus barbatus communis, Park.

In 't Franſch *Bouillon blanc*, of *Mollaine*, of *Bon-homme*.

In 't Nederduitſch *Wolle-kruid.*

* Is eene plant, die vier of vyf voeten hoog opſchiet; de ſteel is dik, rond, hard, houtig, takkig, en met wolle bedekt: de bladers zyn groot, lang, breed, zacht, ruig, wollig, wit, ſommige op den grond verſpreidt, andere over en weder vaſtgehecht aen hunnen ſteel: de bloemen zyn roosjes van vyf deelen, als een bos aen malkanderen gevoegt, geel, 't grootſte gedeelte van den ſteel aen zyn boveneinde omringende en bezettende: als zy zyn afgevallen, volgen haer eironde, wollige ſpitſe doppen verdeelt in twee huisjes, waer in men kleene, hoekige, zwarte zaden vind: de wortel is langwerpig, vry dik, houtig en wit. Deze plant groeit op zandige plaetſen, in de velden, op de kanten der wegen; zy bevat veel olië en een weinig wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, pynſtillende, t'zamentrekkende, ontbindende, ſtuit den buikloop, verzacht de pyn van de ambeijen, daer op gelegt.

Verbaſcum, quaſi barbaſcum, omdat de bladers van deze plant' ruig, en als bekleedt zyn.

Candela regia, omdat de ſteel van Wollekruid dient voor 't lemmet of katoen in de lampen.

Phlomos, à φλέγω, uro, omdat men den ſteel van deze plant' aenſteekt, om zich by nacht te lichten.

VERBENA.

Verbena communis, Ger.
Verbena communis cæruleo flore, C. B. Pit. Tournefort.
Verbena communis & ſacra recta, Ad. Lob.
Verbena mas, ſeu recta & vulgaris, Park.
Verbena vulgaris, J. B. Raii Hiſt.
Verbenaca, Matth. Lac.
Verbenaca recta, Dod.
Herba ſacra, Ang. Tur.
Hierobotane mas, Brunf.
Columbaris, Herm. Barbaro.

In

* Zie Pl. XXIV. Fig. 9.

In 't Franſch *Vervéne.*

In 't Nederduitſch *Tzerkruid*, *Tzerhart.*

* Is eene plant, die ter hoogte van anderhalven voet hoekige, harde, een weinig ruige, ſomtyds roodachtige, takkige ſtelen ſchiet; de bladers zyn langwerpig, diep ingeſneden, gerimpelt, bitter en onaengenaem van ſmaek: de bloemen groeijen aen lange en dunne airen, zyn kleen, van gedaente als een bek, doorgaens blaeuw, en ſomtyds wit; yder van deze bloemen is eene pyp, die van boven wyd open, en in vyf delen geſneden is. Als deze bloem is afgevallen, word de kelk, die als een horentje gemaekt is, een zaedhuisje vervult met vier ſyne en langwerpige aen een gevoegde zaedjes. De wortel is langwerpig, een weinig dunner dan eene pink, voorzien met eenige vezelen, wat bitterachtig van ſmaek. Deze plant groeit langs de wegen, tegen de heggen, muren en op andere onbebouwde plaetſen; zy bloeit in de maend Juny, en heeft veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is inſnydende, verdunnende, goed voor 't hoofd, wondheelende, ontbindende, openende, doet 't zog in de minnen voortkomen, verbryzelt den ſteen der nieren en blaes', is goed voor 't windkolyk.

Het ſap van Yzerkruid verſch uitgeperſt is buikzuiverende, en ontlaſt voornamentlyk 't ſlym, 't welk ik door vele proeven geleert heb. De giſt is van drie tot zes oncen. Men gebruikt de gekneuſde plant om de pyn en 't zydewee te ſtillen, daer op gelegt; zy laet eene roode kleur na zich op de huid.

Verbena, *à verrere*, *vegen*, omdat het Yſerkruid eertyds diende, om de altaren ſchoon te maken.

Hierobotane, *à ἱερὰ*, *ſacra*, *& βοτάνη*, *herba*, als of men zeide *Heilig Kruid*, om dat dit kruid by de Heidenen gebruikt is tot verſcheide bygeloovigheden.

VERBESINA.

Verbeſina pulchriore flore luteo, J. B. Raii Hiſt.

B dens folio non diſſecto, Cæſalp. Pit. Tournefort.

Eupatorium aquaticum folio integro, Park.

* Zie Pl. XXIV. Fig. 10.

Cannabina aquatica folio non diviſo, C. B.

Eupatorium Cannabinum fœmina Septentrionalium, Ad. Lob. Icon.

Eupatorium Cannabinum Chryſanthemum, Tab. Ger.

Is eene ſoort van Ganzebloemen of eene plant, die ronde, een weinig ruige, en roodachtige ſtelen ſchiet ter hoogte van anderhalven of twee voeten; de bladers ſtaen tegen malkander over langs de ſtelen, en zyn ſpits, getandt, geheel, glad, en een weinig ſcherp van ſmaek; de bloem is een fraeije bos van kleene bloempjes, die van boven ſtarwyze wyd open zyn, en eene gele naer 't groen trekkende kleur hebben, met zwarte ſtrepen: als deze bloem is afgevallen, komen 'er te voorſchyn langwerpige, plat- en rood-achtige zaden, die met eenige punten eindigen, doorgaens als een drietand geſchikt zyn, en zich aen de kleederen hechten. De wortel is vezelig, wit, en ſpeceryachtig van ſmaek. Deze plant groeit op waterachtige plaetſen, en heeft in zich veel wezentlyk zout en olië.

Zy is wondheelende; men kan ze in- en uitwendig gebruiken voor de verzweringen der longe, om de pis en maendſtonden af te dryven, en 't venyn te weêrſtaen.

Verbeſina, *à Verbena*, omdat men eenige overeenkomſt heeft gevonden tuſſchen de bladers van deze plant' met die van 't Yſerkruid.

Cannabina, *à Cannabe*, omdat de bladers eenigzins gelyken naer die van Hennip.

VERMES LAPIDUM.

Vermes Lapidum.

In 't Franſch *Vers de Pierre.*

In 't Nederduitſch *Steen-Wormen.*

Zyn kleene wormen, die men in de ſteenen vind: zy zyn bynaer twee lynen lang en drie vierde van eene lyn breed, zwart, yder beſloten in een dopje zoo groot als een gerſtekorrel, dat grysachtig, aen 't eene einde ſpitſer dan aen 't andere is, en bykans de gedaente heeft van een hypocraszak. De Heer de la Voye verzekert in een' brief, dien hy in 't jaer 1666. aen den Heer Auzout ſchreef, dat hy gezien heeft door middel van een uitmuntend vergrootglas, dat dees dop ganſch doorzaeit is van kleene ſteentjes, en kleene groenachtige eitjes, dat 'er in het ſpitſe einde een kleen gaetje is, waer door deze wormpjes

jes hun drek uitwerpen, en dat in 't ander einde een grooter gat is, waer door deze wormpjes hunne hoofdjes ſteken, en zich aen den ſteen vaſtmaken, om hem te knagen: zy zyn in hunnen dop zoo niet opgeſloten, of zy komen 'er ſomtyds uit: hun kop is zeer dik, een weinig plat, en glad, van eene bruine kleur' als de ſchael van eene Schildpadde, met eenige kleene witte hairtjes; de ſtaert is groot: men ziet 'er vier ſoorten van kruiswyze kaekbeentjes, die zy geduriglyk bewegen, en die ze openen en ſluiten als een paſſer, die vier beenen heeft; 't onderſte kaekbeen heeft eene lange punt, gelyk als de angel van eene Honigbye, uitgezondert dat 't geen kleene weêrhaken heeft, maer dat 't gelykvormig is; zy trekken de draedjes uit hunnen bek met hunne pootjes, en bedienen zich van deze punt, om ze te ſchikken en hunne dopjes te maken; zy hebben tien ronde en zeer zwarte oogen, die vry grooter dan een ſpeldekop ſchynen; waer van 'er aen weêrzyden van 't kopje vyf zyn geplaetſt; hun lyf is verdeelt in verſcheide vouwen; dit is doorgaens in de lucht, als zy voortgaen, en hun bek naeſtby den ſteen; zy hebben dicht by den kop aen weêrzyden drie pootjes, die maer twee geledingen hebben, gelykende naer die van de luizen: deze wormpjes groeijen in de hardſteenen, en worden voornamentlyk gevonden in die van oude gebouwen; zy knagen den ſteen zoodanig, dat zy hem ſomtyds als blaedjes of ſtof maken.

De kalk der muren word ook afgeknaegt door een oneindig getal kleene zwarte bloedelooze diertjes, zoo groot als maden van kaes': zy hebben twee oogen en vier zeer lange pootjes aen elke zyde; 't einde van hunnen bek is zeer ſcherp; deze kleene wormpjes, die in de kalk der muren groeijen, leven zoo lang niet als de wormpjes van hardſteen, waervan geſproken is.

't Is aenmerkelyk, dat men beide deze wormpjes overvloediger vind in de muren, die voor 't Zuiden bloot ſtaen, dan die een' anderen ſtand hebben: zy hebben alle veel vlug zout en olië in zich.

Gekneuſt en uitwendig gelegt zyn zy ontbindende: men vind ook kleene wormen in verſcheide andere ſteenige ſtoffen, als in de Koralen, oeſterſchelpen, ſchelpwerken, en zelfs in zekere ſtukken van glas; ik heb van yder dezer bloedelooze diertjes geſproken, handelende over de ſtoffen, waer in zy gevonden worden.

VERMICELLI.

Vermicelli, *Vermichelli.*
Tagliarini.
Millefanti.

In 't Franſch *Vermichel.*

Is een deeg gemaekt met zeer fyn meel en water, en gevormt als wormswyze draden door middel van zekere ſpuiten, die met vele kleene gaetjes doorboort zyn; men laet daer na deze draedjes droogen en bewaert ze: zy zyn wit, men maekt 'er ook gele van met ſaffraen en dooijers van eijeren onder 't deeg te mengen, waer by men ſomtyds ſuiker doet, om ze aengenamer te maken; deze bereiding geſchied voornamentlyk in Italië; alwaer zy veel meer in gebruik is dan in Vrankryk; men eet ze over vleeſchnat.

Men geeft nog verſcheide andere vormen aen 't deeg van Vermichel, want men maekt 't platachtig, en ſtrekt 't uit als lint van twee vingeren breedte; dit noemen de Italianen *Kagne*; men maekt 'er ſtokjes van zoo dik als ſchryfpennen, die men *Macaron* noemt; men maekt 't tot kleene korrels van grootte als Moſtaerdzaden; de Italianen noemen 't *Semoule*, dat is te zeggen *fyn-meel*; men vormt 't ook als Paternoſterkoralen, en dit noemen de Italianen *Patres.*

Men moet 't Vermichel verkiezen verſch, wel gedroogt, ſchoon van kleur'; 't witte is meeſt in gebruik.

Het is goed voor de borſt, verzachtende, verkwikkende, en verſterkende.

Alle de namen van Vermichel zyn Italiaenſch, omdat dit deeg in Italië is uitgevonden.

Vermicelli, als of men zeide, *kleene wormpjes*, omdat dit deeg gevormt is als draedjes, die naer kleene wormen gelyken.

VERMICULARIS.

Vermicularis & illecebra major, Adv. Lob. Lugd.
Vermicularis flore albo, Cam. Park.
Sempervivum minus album, Brunf.
Craſſula minor, Dod. Gal.
Cauda muris, *vulgò.*
Sedum minus teretifolium album, C. B. Pit. Tournefort.

Sedum

Sedum minus officinarum, Ger.
Sedum minus, folio longiusculo tereti, flore albo, J. B. Raii Hist.

In 't Fransch *Petite Joubarbe.*

In 't Nederduitsch *Kleene Donderbaerd.*

* Is eene soort van Donderbaerd, of eene kleene plant, wier stelen bynaer eene hand lang, hard, hout- en roodachtig zyn; de bladers zyn langachtig, rond, vleezig of sappig, van gedaente als een kleen wormpje: de bloemen wassen op de toppen als by bosjes, en zyn wit, bestaende yder uit vyf rooswyze geschikte blaedjes. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene kleene vrucht, t'zamengestelt uit verscheide scheeden, die hoofdswyze by een vergadert, en vol zeer kleen zaed zyn: de wortel is dun en vezelig. Deze plant groeit op de muren; zy is vry smaekloos, en bevat veel olië, en waterdeelen, doch weinig zout in zich.

Zy is bevochtigende, verkoelende, ontbindende, heelende, goed voor de jeukingen der huid, de ontstekingen, en ambeijen, als zy gekneust, en uitwendig gelegt word. Zy komt onder de bereiding van de Populierzalf'.

Vermicularis, à vermiculo, kleen wormpje, omdat de bladers van deze plant' de gedaente van een kleen wormpje hebben.

VERNIX.

Vernix.
Sandaracha Arabum.

In 't Nederduitsch *Gom Sandrak.*

† Is eene harstachtige Gom, die men ons brengt in heldere, blinkende, doorschynende, zuivere korrels, van eene witte kleur' naer het citroengeel trekkende; zy druipt door inkervingen uit den kleenen Ceder- en grooten Jeneverboom'. Die uit den kleenen Cederboom' komt, word de beste geoordeelt, doch zy is zeer zeldzaem; men brengt ons niet als die van groote Jeneverboomen, die zeer hoog en in zeer groote meenigte in Afrika groeijen: men moet ze kiezen in schoone, zuivere, heldere, doorschynende korrels: zy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zy is goed om te verdunnen, in te snyden, te ontbinden, te versterken; men mengt haer onder de plaesters.

Deze Gom heeft den naem gegeven aen 't Schilders-Vernis, omdat zy 'er 't grootste gedeelte van uitmaekt; men gebruikt haer om 't papier wit en styf te maken, opdat het niet doorvloeije, en 't schrift schooner schyne.

Vernix, à verno tempore, omdat, zegt men, deze gom uit den boom' druipt voornamentlyk in de Lente.

VERONICA.

Veronica mas, Fuch. Lon.
Veronica mas serpens, Dod.
Veronica major Septentrionalis, Lob.
Veronica vulgatior folio rotundiore, J. B. Raii Hist.
Veronica vera & major, Ad. Ger.
Veronica mas supina & vulgatissima, C. B. Pit. Tournefort.
Veronica mas vulgaris supina, Park.

In 't Fransch *Veronique mâle vulgaire.*

In 't Nederduitsch *Eerenprys.*

* Is eene plant, die verscheide dunne, lange, ronde, geknoopte, ruige, langs den grond kruipende stelen schiet; de bladers wassen tegen malkander over langs de stelen, en gelyken naer die van den Pruimboom, zyn ruig, op de kanten getandt, bitter en scherp van smaek: de bloemen zyn geschikt op de wys van eene aer als die van Chamedrys, kleen, blaeuwachtig of somtyds wit, doch zelden; yder van haer is een roosje van vier deelen. Als deze bloem is afgevallen, vertoont zich eene vrucht, verdeelt in twee beursjes, die kleene, ronde, zwartachtige zaden in zich besluiten; de wortel is vezelig, en van alle kanten in de aerde verspreidt. Deze plant groeit op ruwe, zand- en steenachtige plaetsen, tusschen de heggen, omtrent kerkhoven: men verkiest als de beste, die aen den voet der Eikeboomen groeit. Zy bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is insnydende, verdunnende, afvegende, wondheelende, zweetdryvende, bloedzuiverende, goed voor de verzweringen der borst en longe, om 't venyn te weêrstaen, 't graveel uit

* Zie Pl. XXIV. Fig. 11.
† Ibid. XXIV. Fig. 12.
* Zie Pl. XXIV. Fig. 13.

uit de nieren in de blaes te dryven; men gebruikt hare bladers droog op de wys van Thé, en zy worden Europiaensche Thé genaemt.

Veronica komt mogelyk van 't Latynsche woord *Ver*, *Lente*, als of men zeide, *kleene vroegtydige plant*, of *plant van de Lente*.

VERVEX.

Vervex, in 't Fransch *Mouton*, in 't Nederduitsch *Hamel*, *Schaep*, is een gesneden lam, of een viervoetig dier, zynde goedaertig en vreesachtig, en by de gansche weereld bekent. De Schapen, die te Parys meest geacht worden, zyn die van Berry en Beauvais, wegens 't goed voeder, waermede zy gevoedt zyn; zy hebben veel vlug zout en olië in zich.

Men snyd 't Lam om te beletten, dat het groot wordende een Ram worde; en op dat het vetter worde, en malscher blyve: zyn vel word tot verscheide werken gebruikt; men legt het een weinig tyds in kalk om 't wel te zuiveren, en wit te maken; men scheid 'er dan eene soort van opperhuid, of een syn vel af, dat men in 't Fransch *Canepin* noemt, en 't welk men gebruikt om waeijers en handschoenen voor de Juffrouwen van te maken, die men oneigentlyk handschoenen van Hoendervel noemt.

Het Schapesmeer ingenomen is goed om den roodeloop te stuiten; men gebruikt 't ook onder zalven, plaesters, en appelzalven; het is ontbindende en verzachtende.

Zyne gal is goed om de verzweringen der oogen te zuiveren.

Men vind somtyds in de maeg' of darmen van de Schapen, en voornamentlyk in die van Auvergne, zekere ballen ter grootte van een' appel, sommige grooter, andere kleener, rond en glad, doorgaens zwart, maer somtyds wit; zy zyn gemaekt en gevormt door 't haer van deze beesten, dat zy gelekt, gekaeuwt, en ingeslikt hebben, en dat in hunne maeg' tot een' bal is by een vergadert en opgehoopt, die vervolgens bedekt, en bestreken is in zyne oppervlakte met een taei en lymig vocht, 't welk daer verhard is: zoo men uit liefhebberye dezen bal opent, vind men 't haer van 't dier geschikt, gelyk gezegt is.

In Peru komen zekere Schapen voort, die hooger zyn dan ezels, en gebruikt worden om de stukken der mynstoffen te voeren naer de plaetsen, alwaer men ze zuivert; yder van hun kan tot honderd en twintig ponden dragen.

Te Tripoli en in verscheide andere plaetsen worden Schapen gevonden, wier staert gevormt is als een raket, en somtyds tot de vyf en twintig ponden weegt: deze Schapen zyn groot en sterk, met geen wolle bekleedt gelyk de gemeene Schapen, maer met kort haer, gelyk dat van een paerd; zy konnen zeer gemaklyk een' mensch van middelbare lengte dragen; men vind somtyds van deze Schapen, die tot zes horens toe op den kop hebben.

Men zegt, dat *Vervex* komt van *Verpa*, *mannelykheit*, omdat het Schaep gesneden is.

Mouton komt van *mont*, *berg*, omdat de Schapen doorgaens de verheven en bergachtige plaetsen zoeken om daer te weiden.

Canepin komt af van 't Latynsche woord *Canapus*, *Hennip*, omdat 't eerste schapeleêr, dat men heeft gemaekt, naer 't Linnen vanvry syne Hennip geleek.

VESPA.

Vespa.

In 't Fransch *Mouche Guespe* of *Bourdon*.

In 't Nederduitsch *Wesp*, *Hommel*.

Is eene soort van groote, langwerpige, gele vlieg', geteekent met zwarte vlekken en verscheide ringen, gelykende veel naer de honigbye; zy heeft vier vleugels, en zes pooten; zy is gewapent met een' zeer dunnen en zeer doordringenden angel. Hier van zyn vele soorten. Zy word *Bourdon* genaemt wegens 't gebrom, dat zy met vliegen in de lucht veroorzaekt. Zy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zy is goed om het haer te doen groeijen, tot poeder gebragt, en daer op gelegt.

Vespa, *a vesperi*, *avond*, omdat men zegt, dat de Wesp des avonds de kleene vliegen najaegt, opdat zy eenige achterhale tot haer voedsel.

VESPERTILIO.

Vespertilio.
Avis sorex.

In 't Fransch *Chauve-Souri*, *Rat Pennade*.

In 't Nederduitsch *Vleêrmuis*.

Is

* Zie Pl. XXIV. Fig. 14.

Is een kleene nachtvogel van grootte als eene Muſch, die naer de Muis veel zweemt, en nooit tam word; hy is over al kael, donker of zwartachtig van kleur'; zyn kop heeft de gedaente van dien van eene rat; zyne kaekbeenen zyn voorzien met langachtige uitgekorven tanden; hy heeft twee, en ſomtyds vier kleene ooren; zyne vlerken ſpreiden zich wyd uit, en ſchynen niet als kraekbeenige vliezen te zyn, en bedekken het lyf, dat naekt is, zonder veêren of hair; zyne pooten zyn verdeelt in vyf klaeuwen voorzien met kromme nagelen, die hem dienen om te klauteren, en zich aen de muren vaſt te houden; hy vliegt met eene groote ſneiheit, maer kan zich niet van de aerde opheſſen om zyne vlucht te nemen, omdat zyne pooten al te kleen zyn; hy werpt zich boven van de torens of muren af, waer op hy geklautert is, en neemt zyne vlucht, als hy in de lucht is; want een vogel kan zich van de aerde niet opſchieten als door zyne pooten, en zoude nooit wegvliegen, zoo men ze hem had afgeſneden; hy onthoud zich des daegs in onderaerdſche hollen, in de gaten van vervallen gebouwen, en in andere duiſtere en verborgen plaetſen; hy leeft van vliegen, wormen, en andere kleene bloedelooze diertjes: hy is verlekkert op ſmeer, vet, en vleeſch. Hier van zyn verſcheide ſoorten; men vind 'er in Indië verſcheide, die de duiven in grootte overtreffen. De boeren jagen en eten haer. De Vleêrmuis heeft veel vlug zout, en olië in zich.

Zy is ontbindende, en goed voor de jigtpyn, gekneuſt, en daer opgelegt.

Veſpertilio, a veſperi, avond, omdat de Vleêrmuis des avonds begint te vliegen.

Chauve-Souri, omdat 't lyf van dit dier naekt is zonder veêren of hair, gelyk de kaelhoofdigen, en om dat 't naer eene Muis gelykt.

VIBURNUM.

Viburnum, Matth. Park. Pit. Tourneſ.
Viurna vulgi Gallorum & Ruellii, Lob. Caſt.
Viburnum vulgò, C. B.
Spiræa Theophraſti, Dalechampii, Lugd.
Lantana, ſive Viburnum, Ger.
Lantana vulgò, aliis Viburnum, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Vioine.*

In 't Nederduitſch *Vioine;*

* Is een kleene heeſter, die zeer buigzame of taeije roeden of takken ſchiet omtrent drie voeten lang en een vinger dik; zy dienen om de takkeboſſen en pakjes kruiden te binden: hun baſt is witachtig. De bladers zyn in grootte en gedaente bykans gelyk aen die van den Ipenboom, doch ruig, op de kanten getandt, witachtig als zy in hunne kracht zyn, en roodachtig, als zy ſtaen af te vallen. De bloemen komen voort als witte zonneſchermen, en zyn welriekende; yder van haer is een bekken geſneden in vyf uitkervingen. Als deze bloem is afgevallen, word haer kelk eene zachte, platachtige, bynaer eironde vrucht, zoo groot als eene Linze, in 't begin groen, dan rood, en eindelyk zwart; zy ſluit in zich een zaed van de zelve gedaente, maer zeer plat, gevoort, bynaer beenachtig. De wortel ſpreid zich aen weêrkanten uit. Dees heeſter groeit in de heggen, op ruwe, ſteen- en bergachtige plaetſen, in de doornboſſchen; hy bloeit in den Zomer, en zyne vrucht word in den Herfſt ryp: hy bevat wezentlyk zout en veel olië in zich.

Zyne bladers en zyne beziën zyn t'zamentrekkende, verkoelende, goed voor de gorgeldranken in de ontſtekingen van de keel' en mond, om de tanden vaſt te maken, de buikloopen en vloeden der ambeijen te ſtuiten, als zy in een afziedſel gebruikt worden.

Viburnum ſeu Viurna, a viere, binden, omdat de takken van Vioine dienen om verſcheide bundels of pakjes te binden.

VICIA.

Vicia, Ger. Ang. Lonic.
Vicia ſativa vulgaris ſemine nigro, C. B. Pit. Tournefort.
Vicia vulgaris ſativa, J. B. Park. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Veſſe.*

In 't Nederduitſch *Wicken, Wiſſen.*

Is eene plant, die verſcheide hoekige, ruige, holle ſtelen ſchiet, ter hoogte van anderhalven of twee voeten: de bladers zyn langwerpig, ſmal, omtrent hun einde dikwils breeder wordende, ruig, tien of twaelf by paren vaſt

* Zie Pl. XXIV. Fig. 14.

vaſt op eene rib, die door een klaeuwiertje eindigt. De bloem is als die van de peulvruchten, purper of blaeuwachtig, en onderſteunt door een' getand horentje. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene ruige peul, beſtaende uit twee ſchellen vol bynaer ronde en zwarte zaden. Men teelt deze plant in de velden en hoven; men gebruikt haer zaed om de duiven te voeden. Haer ſmaek is onaengenaem; zy beſluit veel olië en weinig zout in zich.

't Zaed van Wicken is t'zamentrekkende, verdikkende, heelende, goed om te ſtoppen, als het gegeten word; men maekt 'er meel van, dat men in de pappen gebruikt om week te maken, te verdryven, en te verſterken.

Vicia, *à vincire*, *binden*, omdat de Wicken zich door hare klaeuwiertjes aen de naburige planten vaſthaken, en binden.

VICTORIALIS.

Victorialis longa, Cluſ.
Victorialis mas, Tab.
Ophioſcorodon, Lob.
Allium Alpinum, J. B. Raii Hiſt.
Allium montanum latifolium maculatum, C. B. Pit. Tournefort.
Allium anguinum, Matth.
Allium Alpinum latifolium, *ſeu Victorialis*, Ger.

In 't Franſch *Ail ſerpentain.*

In 't Nederduitſch *Berg-Look*, *Serpent-Look.*

* Is eene ſoort van Wilde Look, of eene plant, die ſtelen ſchiet anderhalf voet hoog, eene pink dik, geſtreept, van boven groen en van onderen purper, ſponsachtig, dragende yder drie of vier langwerpige, breede, zenuwachtige bladers; de bloemen komen boven op de ſtelen te voorſchyn als bolronde bosjes, en zyn wit, beſtaende yder uit zes in 't rond geſchikte blaedjes: daer op volgen driehoekige vruchten, verdeelt in drie huisjes vol bynaer ronde en zwarte zaden. De wortel is langwerpig, bolachtig, langhairig of met vele kleene vezelen bezet, beſtaende uit verſcheide vliezen of rokken, die vleezige bollen omwinden. Deze plant groeit op 't gebergte, als 't Alpiſche; de wortel word in de Geneeskunde gebruikt; zy bevat veel vlug zout en olië in zich.

Men moet hem dik en wel gevoedt verkiezen.

Hy is ſcherp, inſnydende, verdunnende, doordringende, goed om etter te maken, te verdryven, 't heetvuur tegen te ſtaen, tegen de beten van adderen of andere ſlangen, om te doen wateren, en de verſtoppingen weg te nemen.

Victorialis, *à victoria*, omdat deze plant eene ſoort van overwinning' verkrygt, met 't venyn der ſlangen te beſtryden, en door hare kracht te vermeeſteren.

Ophioſcorodon, *ab ὄφις*, *ſerpens*, *& σκόροδον*, *Allium*, omdat deze ſoort van Look goed is tegen de ſlangebeten.

VINCETOXICUM.

Vincetoxicum, Matth. Dod.
Aſclepias albo flore, C. B. Park. Ger. Pit. Tournefort.
Alclepias, *ſive Vincetoxicum multis floribus albicantibus*, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Dompte-venin.*

In 't Nederduitſch *Zwaluw-Wortel.*

* Is eene plant, die vele ronde taeije en buigzame ſtelen ſchiet ter hoogte van twee voeten, die ſomtyds van boven de naeſtbyſtaende planten omvatten. De bladers komen twee aen twee op yder knoop van de ſtelen tegen malkander over te voorſchyn, en zyn langwerpig, breed, glad, ſpits toeloopende, van gedaente als die van Klimop, doch langer en ſmaller: de bloemen zyn gemaekt als een kleen bekken, dat in vyf deelen geſneden is, wit van kleur', ſterk, en vry aengenaem van reuk. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene vrucht van twee vliesachtige, langwerpige, ſpitſe ſcheeden, die in zich beſluiten witte wol, en langwerpige roſſe zaden, welke ſchubwyze liggen, yder met een kuiſje voorzien; de wortels zyn dun, en t'zamengeſtelt uit vele witte vezelen; zy hebben een' ſterken reuk, doch een' onaengenamen ſmaek. Deze plant groeit in de boſſchen op bergachtige, ſchrale, ſteen- of zandachtige, woeſte plaet-

* Zie Pl. XXIV. Fig. 15.

* Zie Pl. XXIV. Fig. 16.

plaetſen; zy bloeit omtrent de maend Juny, en bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

De wortel is zweetdryvende, en wederſtaet 't venyn, verwekt de maendſtonden, neemt de verſtoppingen weg; men gebruikt hem in een afziedſel.

De wortel is goed voor den ſteen en 't graveel.

De bladers en bloemen zyn wondheelende; zy worden uitwendig gebruikt.

Vincetoxicum, *à vincere*, *overwinnen*, *& τοξικὰ*, *venena*, *vergiften*, als of men zeide, *Kruid, dat 't vergift onderbrengt.*

Aſclepias is de naem van een' ouden en beroemden Geneesheer, die deze plant eerſt in gebruik heeft gebragt.

VINUM.

Vinum, in 't Franſch *Vin*, in 't Nederduitſch *Wyn*, is 't uitgeperſte ſap van rype druiven, dat gewerkt heeft; dit ſap, als 't geperſt is, word in 't Latyn *Muſtum*, in 't Franſch *Mouſt*, en in 't Nederduitſch *Moſt* genaemt; het is een zoet vocht van een' aengenamen ſmaek, dat niets geeſtachtigs in zich bevat, noch in ſtaet is naer 't hooſd te vliegen; in tegendeel werpt het zich ganſch naer beneden, en verwekt loslyvigheit; maer als 't gegiſt heeft, worden zyne beginſels vlugger en fyner, en het verandert in wyn.

Om deze verandering uit te leggen, moet men weten, dat de Moſt in zich bevat veel wezentlyk zout en olië vermengt en verſpreidt in de waterdeelen en in een weinig aerde; dat dit zout, gefchikt zynde geweeſt om zich te bewegen door de uitperſing van de druiven, ſterke poging heeft gedaen om zich te ontdoen van de oliachtige deelen, waer mede het als gebonden was; dat het, met zich los te maken, door zyne fyne en ſnydende puntjes deze deelen van de olië doordrongen, verdunt, fyner gemaekt, en in geeſten verandert heeft. Deze poging is de oorzaek van de giſting' of opzieding', die aen den Wyn in de wynkuipen geſchied, en zy maekt ook zyne zuivering, omdat zy 'er de groover deelen affcheid, en by wyze van ſchuim verſpreid, waervan het eene gedeelte zich aen de kanten van 't vat vaſthecht, en ſteenig word, en 't andere naer den grond zinkt; dit is 't, dat men Wynſteen en Wynmoêr noemt.

Om Witten Wyn te maken, laet men 't ſap van witte druiven alleen in een' kuip giſten: doch om Rooden Wyn te bereiden, moet de Moſt op 't overſchot van de druivetroſſen werken of giſten; deze kleene omſtandigheit maekt, dat de Roode Wyn meer met Wynſteen beladen is dan de Witte, en hy blyft veel langer in 't lichaem, als men 'er van gedronken heeft.

Men vind een groot getal ſoorten van Wynen, die verſchillen door den verſcheiden aert der druiven, waer uit zy geperſt zyn, door de verſchillende landſtreken, waer onder zy gegroeit zyn, naerdat zy meer of min hitte der zonne ontfangen hebben; door de verſcheide giſtingen, die men in den Moſt veroorzaektheeft; door hunne kleur, door hunnen reuk, door hunne lyvigheit, door hunnen ſmaek en door hunne krachten.

De Wynen van warme landen, als Languedok, Provence, zyn doorgaens wynſteeniger dan die van gematigde landen, wegens eene grooter meenigte zouten, die zy uit de aerde getrokken hebben.

Als men den Muſcaet-Wyn maken wil, laet men de Muskadeldruiven wel ryp worden, dan draeit men de druivetroſſen om aen den wynſtok, opdat zy niet meer voedſel zouden ontfangen, en de korrels verſlenſt of door de hitte der zonne een weinig gedroogt zouden worden; dan plukt men deze druiven, men perſt ze uit, en laet den Moſt daer van giſten; maer dewyl dit ſap lymig of ſyroopachtig is, omdat de zon het zelve berooft heeft van een groot gedeelte van zyne waterdeelen, kan 't niet als half giſten; want zyn zout is te zeer in de olië gedrukt, en heeft de vryheit niet van zich genoeg te verſpreiden, en de olië volkomentlyk te verdunnen, gelyk als in de gemeene Wynen geſchied. De Muskaet-Wyn kan niet als in warme landen gemaekt worden, als in Languedok, en Provence, alwaer de zon meer kracht heeft; de beſte komt van Frontignan.

Hy moet middelmatiglyk helder, wit, een weinig lymig, van een' aengenamen muskaetreuk, zoet, vry ſterk en lekker van ſmaek zyn.

De Spaenſche Wyn, en vele andere zoete en fyne Wynen worden gemaekt op eene wys, die met die van den Muſcaet-Wyn veel overeenkomſt heeft; men doet het ſap van witte druiven, zoo dra als het geperſt is, in vaten, die men op een kleen vuurtje zet, om eenig gedeelte van de waterdeelen te doen uitdampen; dan giet men den Moſt in tonnen, waer in hy giſt, en wynig word. In deze Wynen geſchied de zelve zaek als in den Muskaet-Wyn; dit druiveſap door 't vuur van een gedeelte zyner waterdeelen berooſt zynde, kan zyn zout zich niet genoeg verſpreiden om de oliachtige deelen volkomentlyk te verdeelen, en

te verdunnen; derhalven blyft de giſting onvolkomen.

Deze uitdampingen, die men doet van een gedeelte van de waterdeelen van den Moſt in de bereiding' van de zoete en fyne Wynen, maken de Muskaet-, Spaenſche, Sint Laurens, Kanarië Wynen lymig, en geven hun een' zoeten ſmaek; want dewyl 'er niet als eene onvolmaekte giſting is geſchiedt, zoo is de olië niet genoeg verdunt, noch losgemaekt, en de Wyn heeft den ſmaek van Moſt behouden: deze zoetigheit komt voort van eene naeuwkeurige en natuurlyke vermenging' van 't zout met de olië; want de punten van dit zout, zynde gebonden en omwonden van de zakachtige olideelen, zyn niet in ſtaet, om op de zennwen der tonge eenig ander indrukſel te maken als eene aengename kitteling, die wy zoetigheit noemen: indien de olië alleen was, zoude zy ſmaekloos zyn, omdat zy niet genoeg zoude doordringen om de kitteling te veroorzaken; zy moet verzelt zyn van een wezentlyk of vlug zout, dat haer tot een middel dient om dit indrukſel van zoet te maken.

Dit geſchied niet in onze Franſche Wynen, de natuurlyke veelheit van waterdeelen daer in zyn geheel gelaten zynde, heeft 't zout zyne beweging vry gehad, om al de olië te ontleden en te verdunnen, en haer in geeſt te veranderen, zoo dat deze Wynen volkomentlyk helder zyn geworden door de giſting, en eene aengename kitteling op de tong gekregen hebben, om dat hunne zouten zich voor een gedeelte ontdaen hebben van de olië, die hen als in den Moſt omwonden hielden, want daer is niets in den Wyn als 't zout, dat deze prikkeling op de tong kan maken.

Derhalven is 't noodig, dat 'er eene vry groote meenigte waterdeelen zyn in de Wynen, die men volkomentlyk wil laten giſten; doch zoo zy zich te veel naermate van de zouten op doen, gelyk zeer dikwils geſchied, als men de druiven in regenachtig weêr inzamelt, zal de giſting onvolmaekt wezen, omdat de zouten te zeer zynde verzwakt geene krachten zullen hebben, om de olideelen genoeg te doorſnyden, noch te verdunnen, en de Wyn, die 'er van voort zal komen, zal onderhevig zyn van lang te worden; men zal hem zyne deugzaemheit weder konnen geven, met 'er Moêr, en Wynſteen onder te mengen of eenige andere dergelyke ſtoffe, die bekwaem is eene nieuwe giſting voort te brengen.

Men kan uit alle ſoorten van Wynen Brandewyn halen, doch meer uit de eene, dan uit de andere; de ſterkſte Wynen geven 't meeſt van dit geeſtachtig vocht niet, men vind beter zyne rekening by Wyn over te halen, die af begint te nemen, dan by dien, welke een' volkomentlyk goeden ſmaek heeft, niet alleen, om dat de een veel beter koop is dan de ander maer omdat de geeſt van dezen, die begint te bederven, meer los gemaekt en geſchikt is, om door 't vuur opgeheven te worden, dan de ander.

De Wynen, die wynſteenig en dik zyn, geven hunnen Brandewyn veel moeijelyker dan de andere, omdat de Wynſteen hunne geeſten vaſtmaekt, en belemmert.

De zoete en fyne Wynen zouden weinig Brandewyn geven, als men ze overhaelde, omdat hunne oliën niet als half verdunt en tot geeſt gemaekt zyn, gelyk gezegt is.

De Brandewyn is een geeſt van Wyn gemengt met vele waterdeelen: dees geeſt is de olië van Wyn, die in de giſting' door een vlug zuur zout is uitgezet, en vlugtiger gemaekt, gelyk ik bewezen heb in myne verhandeling' van de Scheikunde; de deeltjes van dit zout zyn als omwonden gebleven na hunne werking in de vlug gemaekte olië, en deze zyn 't, die den Brandewyn zoo werklyk en zoo doordringende maken; zy vermeerderen ook zyne natuurlyke bekwaemheit om vuur en vlam te vatten, eveneens als de vlugge deelen van Salpeter die van zwavel- of oliachtige ſtoffen aenzetten, waer mede zy gemengt worden.

De Wyn beſluit niet alleen een' zwavelachtigen geeſt, en waterdeelen, maer is nog bezwangert met een' Wynſteen, die uit zuur zout, olië en aerde is t'zamengeſtelt; men kan dezen Wynſteen weêr aftrekken met den Wyn over te halen, en uit te dampen, dan zal hy op den grond van 't vat by wyze van Moêr overblyven; doch men moet aenmerken, dat de Wynſteen, welken men door dit middel van de zoete en fyne Wynen zal affcheiden, veel oliachtiger zal zyn dan dien men van den Franſchen Wyn afhaelt, om de gezegde redenen.

De deugdzaemheit des Wyns, om dagelyks te drinken, beſtaet in eene zekere evenredigheit en natuurlyke vermenging' van zyne beginſelen; die een' aengenamen indruk maken op de zenuwen van de tong', en die de beweging der dierlyke geeſten voortzettende, de maeg, 't hart en herſenen vervrolyken.

Men gebruikt voor de maeltyden drie ſoorten van Wynen, Witten, Bleeken of Bleekrooden, en Rooden of Schoon-rooden Wyn. Zy moeten helder, doorſchynende, ſchoon van kleur', van een' vervrolykenden reuk, en van een' balſemachtigen ſmaek zyn, die

die een weinig prikkelende doch aengenaem is, hellende ſomtyds naer dien van framboiſen, den mond vervullende, en zoetjes doorgaende zonder de keel te tergen, gevende eene zachte hitte aen de maeg', en hunne geeſten niet al te haeſtig naer 't hoofd dryvende.

De Witte Wyn is die, wiens beginſels meeſt in beweging' zyn, en die de meeſte vrolykheit geeft, terſtont als men 'er van gedronken heeft, maer hy is onderworpen om hoofdpyn te verwekken. Hy is zeer openende, goed om te doen wateren, voor 't graveel-kolyk, den ſteen, 't graveel, droefgeeſtigheit, waterzucht, om de maendſtonden af te dryven.

De Bleek-roode Wyn zweemt veel naer den Witten, doch is zoo hoofdig niet, en beter voor de maeg'; hy word geperſt uit druiven, die de zelve kleur hebben, of liever, 'tis een mengſel, dat de Herbergiers gemaekt hebben van veel Witten Wyn met een weinig dikken Rooden Wyn.

De Roode Wyn is minder hoofdig, beter voor de maeg', voedzamer, en ſchikt zich doorgaens beſt naer alle geſteltenisſen des lichaems; hy verſterkt, verdryft de droefgeeſtigheit, wederſtaet 't venyn, verwekt de pis en maendſtonden, verdryft de winden, geneeſt 't heetvuur, ontbind, en is goed voor kneuzingen en ontledingen.

De Wyn Tint is een dikke, zwarte Wyn, beladen met Wynſteen, dien men uit zekere zwarte druiven perſt. Dees Wyn is niet goed om te drinken; zyn ſmaek is t'zamentrekkende; hy dient om te verwen, waervan daen hy *Wyn Tint* genaemt word; de Herbergiers gebruiken hem om eene roode kleur te geven aen hunne Witte Wynen. Men zoude 'er weinig geeſt uit halen.

Hy is t'zamentrekkende, verſterkende, ontbindende, goed voor de buikloopen, de vloeden der ambeijen en maendſtonden; men gebruikt hem om een uittrekſel van 't zamentrekkend Stael te maken; ook dient hy uitwendig in t'zamentrekkende en verſterkende ſtovingen.

De zoete en fyne Wynen, en voornamentlyk die in warme landen zyn gemaekt, zyn bekwamer dan andere om de maeg te verſterken, omdat zy lymiger en ſyroopachtiger zynde zich in dit ingewand langer ophouden, en meer tyds hebben om hunne uitwerkingen daer voort te brengen.

De Malvezei, in 't Latyn *Vinum Malvaticum* genaemt, is eene ſoort van zoete en fyne Wynen, die ſpeceryachtig en zeer aengenaem van ſmaek, en van de Ouden veel gebruikt is: dees naem komt mogelyk van Valvaſia, eene ſtad die 't oud Epidaurus is in Morenland; men maekt hem ook in Italië en Kandië; maer dewyl hy niet vervoert word, neemt men voor de geneesmiddelen doorgaens in zyne plaetſe andere zoete en ſyne Wynen: hy is goed om de maeg, 't hoofd en hart te verſterken, wederſtaet 't vergift, matigt den eetensluſt.

De Wyn onder de ſpys gebruikt, middelmatiglyk genomen, en met water gemengt, is de beſte, en gezondſte van alle dranken, terwyl men in gezondheit is; hy geeft kracht aen alle deelen van 't lichaem, bevordert de vertering der ſpyze, en verwekt eene goede gylmaking; hy vervrolykt 't hart en herſenen door zyne geeſten, die daer naer toe gevoert worden; hy verlevendigt de dierlyke geeſten, verwekt uitnemende gedachten, verſterkt 't geheugen: doch zoo men hem onmatiglyk gebruikt, gelyk niet dan al te veel geſchied, brengt hy dronkenſchap voort, en ſomtyds een gevolg van zeer droevige ongemakken en ziektens.

De dronkenſchap word veroorzaekt door de geeſtachtige deelen des Wyns, die in al te grooten overvloed in de herſenen zynde opgeklommen, daer zoo ſnellyk omloopen, dat zy de ganſche huishouding beroeren; zy vermengen 't ſlym, dat zich dan over al henen verſpreid, en dat den gemeenen loop der geeſten eenigzins ſtuitende en onderſcheppende, de zelve dwingt verſchillende wegen te nemen, die hun niet natuurlyk zyn; 'tis dan in dezen tyd, dat men verwarring ziet, dat de voorwerpen ſchynen te waggelen, en dat de redenering niet beter is dan die van een' waren zot. Men blyft in deze ſoort' van uitzinnigheit, totdat de geeſt des Wyns, die in de herſenen is opgeklommen, zyne beweging verloren heeft in de lymige deelen van 't ſlym, of tot dat hy door de luchtgaetjes van 't bekkeneel vervlogen is; dan valt men doorgaens in ſlaep, om dat een gedeelte van 't ſlym, dat vloeibaer gemaekt is, in de kleene pypjes der herſenen, zich heeft ingedrongen, alwaer hy in de dierlyke geeſten eene verdikking veroorzaekt; want gelykerwys de beweging der geeſten in de herſenen het waken voortbrengt, alzoo verwekt de ſtilte en verdikking van deze zelve geeſten den ſlaep: dees ſlaep duurt, totdat de nieuwe dierlyke geeſten, die gedurende 't ſlapen zyn gemaekt, dit ſlym ganſch ontbonden, en zich een' vryen doorgang gemaekt hebben. Alle deze omſtandigheden hebben veel overeenkomſt met die, welke gebeuren, als men Heulſap gebruikt heeft.

Alhoewel de zoete en fyne Wynen minder geeſten geven dan onze Franſche Wynen, als

men

men ze overhaelt; verwekken zy echter ten minſten eene zoo groote dronkenſchap, als men 'er veel van drinkt, dewyl zy lymigen ſyroopachtig zynde langer tyd vertoeven om door te gaen dan de andere, en de geeſt, dien zy bevatten, heeft veel tyds noodig om zich naer de herſenen op te heffen. De dronkenſchap door deze Wynen veroorzaekt is laſtiger, en duurt langer dan die door gemeenen Wyn is verwekt, omdat hun geeſt niet alleen naer de herſens is opgeklommen; hy heeft met zich een lymig ſlym verheven, dat hem belemmert, en belet van ligtelyk te vervliegen. De ſlaep, die op deze dronkenſchap volgt, is ook langer, omdat dit lymig ſlym, in de pypen der dierlyke geeſten zynde ingedrongen, moeijelyk kan worden verdunt, en uitgezet.

De ziektens, die den al te gemeenen overdaed in 't Wyn drinken volgen, zyn beroerte, lammigheit, ſlaepziekte, zinkingen, jigt, omdat 't ſlym der herſenen, door een' gedurigen overvloed van geeſten ſcherp en vloeibaer zynde geworden, giſtingen en ontſtekingen veroorzaekt, waervan ontlaſtingen geſchieden tuſſchen de ſpieren en in de zenuwen, alwaer dikwils verſtoppingen of andere toevallen voortgebragt worden.

Vinum, ab οἶνος, Wyn.

VIOLA.

Viola martia purpurea, J. B. Ger. Raii Hiſt.
Viola martia purpurea, flore ſimplici odoro, C. B. Pit. Tournefort.
Viola ſativa, Brunf.
Viola nigra, Dod.
Viola præcox purpurea, Lob.
Viola ſimplex martia, Park.

In 't Franſch *Violette.*

In 't Nederduitſch *Violen.*

Is eene plant, die uit haren wortel' vele bladers ſchiet, welke bynaer rond, zoo breed als die van de gemeene Maluwe, op de kanten getandt, groen en aen lange ſteeltjes vaſtgehecht zyn; tuſſchen deze verheffen zich dunne voetſteeltjes, yder een kleen bloempje dragende, dat voor 't gezicht zeer aengenaem is, eene ſchoone purpere of blaeuwe naer 't zwart trekkende kleur heeft, lieflyk en vervrolykende van reuk, en lymig van ſmaek is, verzelt met een weinig ſcherpheit. Deze bloem beſtaet uit vyf blaedjes en uit eene ſoort' van uijer of ſpoor', die door een' kelk, die tot aen den grond in vyf deelen geſcheiden is, worden ondersteunt. Als deze bloem is afgevallen, komt 'er een dop te voorſchyn, die open ſplyt, als hy ryp is, in drie gelyke deelen, vertoonende verſcheide bynaer ronde witachtige zaedjes, die veel kleener dan 't Korianderzaed zyn: de wortel is vezelig. Deze plant groeit in de hoven, op ſchaduwachtige plaetſen, tegen de muren, in vette gronden; zy bloeit in 't begin van de Lente omtrent de maend Maert: zy bevat veel olië en wezentlyk zout in zich. Men moet hare bloemen kiezen enkel, verſch geplukt, hoog van kleur', en welriekende.

Zy zyn goed voor de borſt, hartſterkende, verzachtende, een weinig ſtoelgang verwekkende.

De bladers van Violen zyn weekmakende, bevochtigende, en verdryvende.

Het zaed van Violen is buikzuiverende, en waterafdryvende. De gift is van eene tot drie drachma.

Viola komt van 't Grieks *Ἴον*, dat de zelve zaek beteekent.

VIPERA.

* *Vipera*, in 't Franſch *Vipere*, in 't Nederduitſch *Adder*, is eene ſoort van ſlange, die levendig uit den buik van hare moeder komt, en niet uit een ei als de andere ſoorten; zy is omtrent een arm lang, en twee duimen dik, ſomtyds een weinig dikker, ſomtyds een weinig kleener, doch bereikt nooit de grootte van groote ſlangen, alhoewel zy de zelve uiterlyke gedaente heeft. Zy is bedekt met een glad vel, dat van boven een weinig ſchubachtig, geſchakeert, als gewatert, van onderen zacht en lymig, in zyne poriën zeer vaſt geſloten is; naer tandvleeſch is rondom geheel voorzien met kleene tanden als die van andere ſlangen; doch buiten deze kleene tanden heeft zy eene ſoort van verwerend werktuig, of een' langen, krommen, vaſten, hollen, ſpitſen, zeer ſnydenden, en ſomtyds gekloofden tand, wiens tandvleeſch een blaesje vol geelachtig ſap is, waer in men gelooft dat 't venyn van de Adder beſtaet, omdat 'er doorgaens een weinig van op de wonde na de beet gevonden word: 't is niet door de punt van den tand, dat dit venyn komt, maer door eene

* Zie Pl. XXV. Fig. 1.

eene kleene ſpleet, die hy heeft, gelykende naer die van eene ſchryfpenne: de tong is lang, geſpleten, en graeuw; zy ſchiet die met zoo groot een geweld uit, als zy getergt word, dat zy ſchynt een Dwaellicht of een *Phoſphorus* te zyn, 't geen van eene groote beweging der geeſten voortkomt. Men geloofde eertyds, dat deze tong venynig was, doch zy heeft niets kwaedaertigs in zich; de oogen zyn zeer kleen. De Adder komt voort in ruwe ſteenachtige plaetſen, in't Dauphiné, en in Poitou. Zy eet, in vryheit zynde, ratten, kikvorſchen, wormen en verſcheide andere bloedelooze dieren: doch opgeſloten kan zy langer dan een jaer leven zonder 't gebruik van eenig ander voedſel, als van de lucht, die men haer door kleene gaetjes laet inademen. De reden, waerom zy zoo lang zonder eten kan leven, is, dat, de poriën of gaetjes van hare huid zeer naeuw en vaſt geſloten zynde, hare geeſten niet als zeer weinig konnen vervliegen, waer van zy de herſtelling zoo dikwils niet noodig heeft als andere dieren.

In de Lente en in den Herfſt gaet men de Adders zoeken, omdat zy dan vetter en krachtiger zyn dan in een ander jaergetyde; de Boeren vangen ze met kleene houte tangetjes met voordacht daer toe gemaekt, en brengen ze in knapzakken tot de Artzenybereiders: zy zyn veel vrolyker en levendiger, als zy in 't veld, dan als zy gevangen zyn, wegens de vreeze, die zy hebben van zich opgeſloten te zien. Zy verſchillen van de andere ſlangen niet alleen door de twee lange tanden, die zy aen de zyde van hare kaken hebben, maer ook door eene verſchillende vereeniging van hare wervelbeenderen, die belet, dat zy by den ſtaert gehouden, zich als de andere ſlangen konnen opheffen, en zich om den arm of tang, die haer vaſthoud, ſlingeren.

De Adder byt met hare lange tanden, en ſchiet in de wonde uit een' zeer vluggen zuren geeſt of vocht, die in de vaetjes zachtjes invloeijende het bloed allengsjes ſtremt, en des zelfs omloop belet, waer door de dood onmiddelyk volgt, zoo men geene hulp toebrengt. Deze uitwerking heeft veel overeenkomſt met die, welke geſchied, als men uit lieſhebberye eenig znur vocht in de aders van een' hond of ander dier inſpuit: want weinig tyd daerna valt hy in ſtuiptrekkingen, en ſterft.

De toevallen, die iemand overkomen, welke door ongeluk gebeten is van eene Adder, zyn eerſtelyk, dat hy bleek word, dan eene blaeuwachtige kleur krygt, dewyl, naermate dat zyn bloed ſtolt, de aders en ſlagaders opzwellen.

Ten tweeden hy word ongeruſt, droefgeeſtig, ſlaperig, zyn pols ſtaet by pozen ſtil, omdat, de loop der geeſten belet zynde door de ſtremming, die in de vaten is geſchiedt, 't bloed niet als moeijelyk omloopt.

Ten derden, hy gevoelt grillingen, walgingen, ſtuiptrekkingen, omdat de zoute en zure deelen, die in 't bloed zyn ingedrongen, en het hebben verzuurt, de inwendige vliezen der aderen en ſlagaderen prikkelen, en ſteken.

Ten vierde, hy ſterft, dewyl 't bloed, hoe langer hoe meer zuur wordende en ſtollende, den doorgang der geeſten ganſchelyk belet, en niet meer omloopt, zonder welken omloop men niet kan leven.

De hulpmiddelen tegen de beet der Adder zyn uit- en inwendig; de uitwendige zyn ſchielyk, zoo 't mogelyk is, 't deel boven de beet te binden, 't bindſel wel ſluitende om te beletten, dat het venyn doordringe: doch zoo het gebeten deel niet kan gebonden worden, moet men aenſtonds den kop van de Adder, die 't kwaed veroorzaekt heeft, daer op leggen, nadat men hem wel gekneuſt heeft, of by gebrek van den zelven dien van eene andere Adder, of men zal in 't vuur een mes of een ander plat ſtuk yzer laten gloeijen, en heel dicht by de wonde houden, om de warmte daer van, zoo veel als mogelyk is, te doen gevoelen, of men zal op de wonde een weinig buspoeder branden, of de wonde ſcherven, en 'er Theriaek, of look en Ammoniack-zout t'zamen geſtampt opleggen.

Deze uitwendige hulpmiddelen konnen de zweetgaetjes van de wonde openen, en de vergiftigde geeſten daer uit dryven; doch men moet in acht nemen, dat deze ſoorten van hulpmiddelen, terſtond als de beet geſchiedt is, moeten aengelegt worden; want indien men aen 't venyn tyd gegeven heeft van zich in de vaetjes des lichaems in te dringen, voordat men ze gebruikt heeft, zoo zullen zy onnut zyn, omdat dit venyn in de wonde niet zal wederkeeren, hoe geopent de zweetgaetjes ook door de middelen mogen worden.

Alhoewel de uitwendige hulpmiddelen in deze gelegenheit niet verzuimt moeten worden, zy zyn echter van weinig hulp in vergelyking' van die, welke men inwendig moet laten nemen, want het venyn van de Adder zeer fyn zynde dringt altyd door in 't bloed, wat voorzorg men drage om dit te beletten, en het zelve naer buiten te trekken. Men moet derhalven den zieken laten gebruiken hulpmiddelen, die in ſtaet zyn de zure punten te breken, 't bloed en andere geſtolde vochten vloei-

baer te maken, den omloop daer in te verwekken, en door de uitwaeſſeming en pis uit te dryven alles, 't geen van 't venyn van de Adder over gebleven kan zyn.

De vlugge zouten der dieren konnen aen alle deze aenwyzingen voldoen, omdat zy alkalyn, zeer vlug, verdunnende, zweetdryvende en openende zyn: dat van de Adder is boven alle andere te achten, omdat het 't fynſte is; doch by gebrek van 't zelve, kan men dat van Hertshoren of Pis of Menſchen-bekkeneel laten gebruiken; de Theriaek, mits dat zy oud zy, is ook bekwaem om deze ziekte te genezen, omdat zy is t'zamengeſtelt uit meeſt al verdunnende, en uitzettende middelen; doch als zy nog nieuw is, kan men 'er zich alhier met geen' goeden uitſlag van bedienen, omdat 't Heulſap, dat daer in de overhand heeft, en door de giſting nog niet genoeg verdunt is, haer dan meer in ſtaet ſtelt om 't venyn op te houden, en eer eene verdikking in de vochten dan eene verdunning of ontlaſting te maken.

Men moet de Adders kiezen dik, wel gevoedt, in de Lente of den Herfſt verzamelt: zy bevatten veel vlug zout en olië in zich.

De romp van de Adder, van haré huid en ingewanden geſcheiden, is goed om 't venyn te weêrſtaen, en 't bloed te zuiveren; men gebruikt hem voor de pokjes, kwaedaertige en afgaende koortſen, peſt, melaetsheit, ſchurft, ſcheurbuik: men laet hem in vleeſchnat of poeder innemen. De gift van 't poeder van Adderen is van agt greinen tot twee ſcrupels, zelfs tot eene drachma.

Het vet van de Adder is zweetdryvende, ontbindende, pynſtillende, en word in- en uitwendig gebruikt. De gift is van een' tot zes druppels.

De lever en't hart van de Adder, gedroogt en tot poeder gemaekt, worden genaemt *Bezoard Animal*: zy hebben de zelve kracht als het poeder van Adderen, doch werken met een grooter vermogen. De gift is van zes greinen tot eene halve drachma.

De gal van de Adder is zweetdryvende: de gift is een of twee druppels; zy is ook goed voor de ſtaren der oogen; zy is afvegende en ontbindende.

Vipera, à vi, kracht, & parere, baren, als of men zeide, *door kracht of geweld baren*, omdat ſommige der Ouden hebben gelooft, dat de Adder wyfje in 't vermaek der koppeling' het hoofd der Adder mannetje opat, en dat de jongen, om de dood van hunnen vader te wreeken, den buik van hare moeder knaegden, en openden; of

Vipera, à viva, levendig, & parere, baren, als of men zeide, *levendig gebaerde Slang*, in plaetſe dat de andere ſoorten van ſlangen in eijeren uit den buik' van 't wyfje komen.

VIPERINA.

Viperina radix.
Contrayerva Virginiana.
Senagruel.
Ariſtolochia Piſtolochia, ſeu Serpentaria Phytog, Pit. Tournefort.
Virginiana caule nodoſo, Baniſter, Pluk.

In 't Franſch *Viperine, Virginie, Serpentaire Virginienne.*

In 't Nederduitſch *Virginiaenſche Slangewortel.*

* Is een gedroogde, gryze, vezelachtige, zeer welriekende, en ſpeceryachtige wortel, dien men ons brengt uit Virginie, Landſchap van 't Weſterlyke Amerika: de plant, die hy ſchiet, in de aerde zynde, is eene ſoort van kleene Oſterlucie, wier ſtelen rankachtig, buigzaem en knobbelig zyn, en zich langs den grond uitſpreiden: de bladers hebben de gedaente als die van Klimop, doch zy zyn zachter, en aen korte ſteeltjes vaſtgehecht; uit den oorſprong der zelve komen bloemen te voorſchyn, van gedaente als pypen, die van onderen geſloten, van boven open en wyd uitgebreidt, als in tongetjes geſneden, zwartachtig groen en ſomtyds geel van kleur' zyn; hare vrucht heeft de gedaente van eene kleene peêr; zy is van binnen in de lengte verdeelt in zes huisjes vol platachtige, kleene, zwarte, op malkander geplaetſte zaedjes; dees wortel heeft veel vlug zout, en fyne olië in zich. Men moet hem kiezen verſch, wel gevoedt, ſterk van reuk, bykans als die van groot Lavendelkruid.

Hy is zweetdryvende, goed om 't venyn te weêrſtaen, tegen de ſlangebeten, wormen, om de pis te verwekken, als hy ingenomen word; de gift is van eene halve ſcrupel tot eene drachma. De Indianen gebruiken hem tegens eene groote en lange zeer gevaerlyke Ratelſlang, die zy *Boicininga* noemen, en waervan ik op hare plaets geſproken heb. Men zegt, dat zy om haer te doen ſterven niet anders doen,

* Zie Pl. XXV. Fig. 2.

doen, als haer een ſtuk van dezen wortel te laten ruiken, dien zy aen't einde van een' ſtok gebonden hebben, en dien zy altyd met voordacht met zich dragen, als zy op 't land gaen.

Viperina, *à Vipera*, *Adder*, omdat dees wortel dienſtig is tegen de Adderbeten.

VIRGA AUREA.

Virga aurea, Geſn. hort.
Virga aurea anguſtifolia ſerrata, C. Bauh. Pit. Tournefort.
Herba doria, Ger.
Virga aurea vulgaris latifolia, J. B. Raii Hiſt.
Solidago Sarracenica, Trag. Fuch. Dod.
Conſolida Sarracenica, Thal Dyſt.
Conſolida aurea, Tab.

In 't Franſch *Verge dorée*.

In 't Nederduitſch *Gulde Roede*, *Heidenſch-Wondkruid*.

* Is eene plant, die regte, ronde, uitgeholde, ſtyve, en met een ſponsachtig merg vervulde ſtelen ſchiet ter hoogte van drie voeten; hare bladers zyn langwerpig, ſpits, op de kanten getandt: de bloemen zyn geſtraelt, en als airen geſchikt langs de ſtelen, goud-geel, yder onderſteunt door een' kelk, die van verſcheide ſchubwyze bladeren t'zamen geſtelt is: als deze bloemen zyn afgevallen, volgen haer de zaden, waervan yder met een kuiſje voorzien is. De wortel is vezelig, en ſpeceryachtig van ſmaek. Deze plant groeit op bergachtige, donkere, vochtige plaetſen, in de boſſchen: zy bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, openende, goed om den ſteen der nieren en blaes' te verbryzelen, voor 't graveel-kolyk, om de bloedingen en buikloopen te ſtuiten, om de wonden te zuiveren, en te heelen.

Virga aurea, omdat de ſtelen van deze plant' regt en ſtyf zyn als roeden, bekleedt met goud-gele bloemen.

VISCUM.

Viſcum, Trag. Matth. Ger.
Viſcum baccis albis, C. B. Pit. Tournef.

* Zie Pl. XXV. Fig. 3.

Viſcus, Brunf.
Viſcum vulgare, Park.
Viſcus quercus & aliarum arborum, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Guy*.

In 't Nederduitſch *Marentakken*.

Is een uitwas van boomen, of eene plant, die op den ſtam of dikke takken van verſcheide ſoorten van boomen groeit, als op den Eike-, Appel-, Pere-, Wilge-, Populier-, Mispel-, Kwe-, Kaſtanje-, Wilde Pruim-Sorben-en Hazelnoteboom, Hondsroos, en Haegdoornen; maer de meeſt geachte in de Geneeskunde zyn, die op de Eikeboomen groeijen.

Men noemt 't *Viſcum quercinum*, *ſeu Lignum ſanctæ crucis*, in 't Franſch *Guy de Chêne*, in 't Nederduitſch *Eike-Marentakken*; 't is eene ſoort van heeſter, die omtrent twee voeten hoog groeit; de ſtelen zyn doorgaens een vinger dik, hard, houtig, vaſt in een gedrongen, zwaer, van buiten roodachtig-bruin, van binnen geelachtig wit; hy ſchiet vele houtachtige, buigzame takken, die zich dikwils door malkander vlechten, en met een' groenen baſt' bedekt zyn; de bladers ſtaen twee aen twee tegen malkander over, en zyn langwerpig, dik, hard, vry wel gelykende naer die van den grooten Palmboom, doch wat langer, in hunne lengte vol aderen, aen 't einde rondachtig, geel- of bleekachtig-groen van kleur'; de bloemen komen uit de knoopen der takken voort, en zyn kleen, geelachtig, yder als een bekken met vier uitkervingen gemaekt; deze bloemen laten geene vruchten na zich, doch men vind de vruchten op andere takken van den zelven ſtam van Marentakken, of ſomtyds op verſchillende ſtammetjes, die geene bloemen dragen; deze vruchten zyn kleene, ronde of eironde, zachte, witte, blinkende beziën, gelykende naer onze kleene, witte aelbeziën, vol lymig ſap, dat de Ouden gebruikten om vogellym te maken; in 't midden van deze vrucht vind men een kleen, zeer platachtig, en hartswyze rond uitgehold zaed. De Marentakken hebben geen' ſchynbaren wortel: zy zyn verwart in de zelfſtandigheit des booms; zy blyven des winters en des zomers altyd groen.

Men vind ſomtyds in de boſſchen van Vincennes en verſcheide andere plaetſen van Vrankryk Eikeboomen, die Marentakken dragen; doch zy groeijen veel gemeener in

Italië, en voornamentlyk tuſſchen Romen en Lorette, alwaer een eenige Eikeboom daer van genoeg kan verſchaffen om eene kar te beladen. De Prieſters der oude Heidenen vergaderden zich onder deze met Marentakken beladen Eikeboomen, om daer hunne gebeden te doen, en eerden de Marentakken als eene geheiligde plant.

Het hout van Marentakken word dikwils in de Geneeskunde gebruikt. Men moet dat kiezen dik, wel gevoedt, hard, zwaer, en zoo 't mogelyk is, nog vaſt aen een ſtuk van den Eikeboom, om verzekert te zyn, dat het daer af komt, want men verkoopt zeer dikwils by de Kooplieden gemeene Marentakken voor Eike-Marentakken; het bevat veel olië en wezentlyk of vlug zout in zich.

Dit hout word inwendig gebruikt om de herſenen te verſterken, voor de vallende ziekte, lammigheit, beroerte, ſlaepziekte, ſtuiptrekkingen en wormen: men mengt het ook onder uitwendige geneesmiddelen, als onder plaeſters, zalven, om te verſterken, om de oorklieren, of andere gezwellen ryp te maken, om te ontbinden.

De Marentakken van andere boomen hebben bykans de zelve krachten als die van de Marentakken van den Eikeboom, doch ſlapper.

De beziën van Marentakken zyn ſcherp en bitter: haer lym is goed om een gezwel te doen rypen, en zyne ettermaking te verhaeſten; men moet deze beziën nooit laten innemen, dewyl zy eene ſoort van vergift geoordeelt worden: zy ontlaſten van onderen met een zeer groot geweld, en veroorzaken ontſtekingen in de ingewanden zoo wy den ouden Schryveren gelooven; ik heb er nooit de proef af genomen.

Men heeft de Marentakken genaemt *Viſcum* of *Viſcus*, dat is te zeggen *Vogellym*, omdat de vrucht met vogellym vervult is.

VISNAGA.

Viſnaga, J. B. Raii Hiſt.
Viſnaga gingidium appellatum, Park.
Gingidium umbellâ oblongâ, C. B.
Gingidium Hiſpanicum, Ger.

* Is eene plant, die omtrent twee voeten hoog opſchiet: de ſteel gelykt naer dien van Dille; de bladers zyn diep ingeſneden; de bloemen zyn vaſt aen lange, harde, ſtyve kroontjes, van eene witte kleur'; 't zaed is kleen als dat van Eppe, en ſcherp van ſmaek. Men teelt deze plant in de hoven in Vrankryk, doch zy is in Turkyë gemeen, van waer men ons de drooge kroontjes brengt om voor tantandeſtokers te dienen.

Zy moeten gekozen worden dik, geheel, glad, geelachtig van kleur', vry aengenaem van ſmaek. Deze plant bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is openende, goed voor den ſteen, en 'tgraveel, om de pis en maendſtonden te verwekken.

* Zie Pl. XXV. Fig. 4.

VITIS.

Vitis vinifera.

In 't Franſch *Vigne.*

In 't Nederduitſch *Wyngaerd*, *Wynſtok.*

Is een heeſter, wiens ſtam gedraeit, en met een' gekloofden roodachtigen baſt' bedekt is, en verſcheide lange ranken ſchiet, voorzien met klaeuwiertjes, die kruipen, en zich aen de naburige boomen en ſtaken vaſthechten. De bladers zyn groot, ſchoon, breed, bynaer rond, ingeſneden, groen, blinkende, een weinig ruuw in 't aenraken. De bloemen zyn kleen, yder doorgaens t'zamengeſtelt uit vyf in 't rond geſchikte blaedjes, geelachtig, welriekende. De vruchten zyn ronde of ovale beziën, by een gehoopt, en tegen malkander gedrukt by groote troſſen, in 't begin groen en wrang, doch die in 't rypen eene witte, of roode, of zwarte kleur krygen, en vleezig, vol zoet en aengenaem ſap worden; men noemt ze in 't Latyn *Uvæ*, in 't Franſch *Raiſins*, en in 't Nederduitſch *Druiven*; zy beſluiten eenige ſpitſe korrels in zich. Men teelt den Wynſtok in heete, en gematigde landen; daer zyn vele ſoorten van: hy bevat in alle zyne deelen veel zout en olië in zich.

Wanneer men in de Lente de toppen van den Wyngaerd, die in 't ſap is, afſnyd, druipt 'er natuurlyk een vocht uit als tranen, dat openende, afvegende, goed voor den ſteen en 't graveel is, als 't ingenomen word; men waſcht 'er de oogen mede, om 't ſcherpe vocht te zuiveren, en 't gezicht helder te maken.

De knoppen van den Wyngaerd, de teêre blaedjes en klaeuwiertjes, die men in 't Latyn *Pampini ſeu Capreoli*, en in 't Franſch *Pampres* noemt, zyn t'zamentrekkende, verkoelende, goed voor de

de buikloopen en bloedingen, als zy in een afziedsel gebruikt worden; men maekt 'er ook stovingen van voor de beenen; zy verwekken slaep.

De ranken of 't hout van den Wyngaerd zyn zeer openende, in een afziedsel gebruikt.

De Druiven nog groen zynde worden in 't Latyn *Agrestæ*, in 't Fransch *Verjus*, in 't Nederduitsch *onrype Druiven* genaemt; zy zyn t'zamentrekkende, verkoelende, en verwekkende etensluft.

De rype Druiven verwekken den etensluft, en maken loslyvigheit; men perst 'er Most uit, waer van men den Wyn maekt, gelyk gezegt is; zie *Mustum*.

Men let Druiven in de zonne of op den oven droogen, om ze van hare waterdeelen te berooven, en bekwaem te maken, dat zy konnen bewaert worden; men noemt ze in 't Latyn *Uvæ passæ, seu Passulæ*, in 't Fransch *Raisins secs*, in 't Nederduitsch *Rozynen*; men bereid 'er verscheide soorten van op de zelve wys, als de groote, die men noemt *Uvæ Damascenæ*, of *Damasceensche Rozynen*; de kleene als die van Korinthië in 't Latyn *Uvæ Corinthiacæ*, in 't Nederduitsch *Korenten* genaemt.

Zy zyn alle dienstig om de scherpheden van de borst, en den hoest te verzachten, om den buik week te maken, en te openen, het speeksel te verwekken; men zuivert ze van hare korrelen, die t'zamentrekkende zyn.

De Moêr of Droessem, die na de uitpersing der Druiven, waer van men den Most gehaelt heeft, overblyft, word in 't Latyn *Vinacea* genaemt; men vergadert hem op een' hoop, op dat hy giste, en heet worde; dan dekt men 'er de leden of 't geheele lichaem der zieken mede, die met zinkingen, lammigheit, en heupjigt zyn gekwelt, om hen te doen zweeten, en de zenuwen te versterken; doch hy verwekt dikwils draeijingen van 't hoofd door zynen zwavelachtigen geest, die naer 't hoofd vliegt.

Vitis, à vieo, flecto, ik buig, omdat de Wyngaerd zich buigt, kromt, en bind rondom de staken of naburige planten.

VITIS IDÆA.

Vitis Idæa angulosa, J. B.
Vitis Idæa fructu nigro, Ang.
Vitis Idæa foliis oblongis crenatis, fructu nigricante, C. B. Pit. Tournef.
Vaccinia nigra, Dod. Ger.
Vitis Idæa, seu Vaccinium officinis Myrtillus, Raii Hist.
Vitis Idæa vulgaris baccis nigris, Clus. Pan.
Myrtillus, Matth. Lon.
Vaccinia nigra vulgaria, Park.

In 't Fransch *Airelle* of *Myrtille*.

In 't Nederduitsch *Krakebeziën*, *Postelbeziën*.

* Is een kleene heester, een of anderhalf voet hoog; hy schiet dunne stelen, die met een' groenen bast' zyn bedekt: de bladers zyn langwerpig, zoo groot als die van Palmboom, doch zoo dik niet, een weinig op de kanten getandt, en t'zamentrekkende van smaek. De bloemen zyn rond, hol als schelletjes, roodachtig-wit van kleur', staende yder op een' kelk, die, nadat de bloem is afgevallen, eene bolronde, zachte, sappige bezië word, zoo groot als eene Jeneverbezië, door een zwartachtig donker-blaeuw naveltje uitgeholt, t'zamentrekkende van smaek naer het zuur trekkende; zy bevat vele kleene witachtige zaedjes in zich. De wortel is houtachtig, dun, en dikwils onder de aerde met bochten loopende. Deze plant groeit in een' mageren en onvruchtbaren grond, op onbebouwde plaetsen, in bergachtige bosschen, die aen den wind bloot gestelt zyn, somtyds op de vlaktens; zy bloeit in de Lente, en hare beziën worden in July ryp; de gansche plant heeft veel aerdachtig zuur wezentlyk zout en olië in zich.

De beziën zyn t'zamentrekkende, opdroogende, verkoelende, goed voor de roode en andere buikloopen.

Vitis Idæa, als of men zeide, *Wyngaerd van den berg Ida*; omdat deze plant, gelyk als de Wyngaerd, zekere kleene druifjes draegt, en dat zy eertyds overvloediglyk op den berg Ida groeide.

VITRIOLUM.

Vitriolum.
Calcanthum.

In 't Fransch *Vitriol* of *Couperose*.

In 't Nederduitsch *Koperrood*, *Vitriool*.

Is

* Zie Pl. XXV. Fig. 5.

Is een bergſtoffig zout, dat men gelyk de Salpeter door waſſching, kleinzing, uitdamping, en kriſtallizering krygt, uit eene ſoort' van Marcaſite, *Pyrites* of *Quis* genaemt, waervan ik op hare plaets geſproken heb: het word gevonden in de mynen in verſcheide plaetſen van Europa, als in Italië, Duitſchland; men ziet ook ſommige, die uit de klei rondom Parys zyn gehaelt.

Men heeft vier algemeene ſoorten van Koperrood, Wit, Groen, Blaeuw en Rood-Koperrood.

Het Wit Koperrood word gekregen door uitdamping van fonteinwateren, of men maekt het door 't Groen Koperrood op 't vuur te droogen, totdat het wit worde, dan 't zelve in't water ſmeltende, 't geſmolten doorkleinzende en latende uitdampen; dit Koperrood is 't minſt ſcherp van alle Koperrooden.

Men moet dit kiezen in grootte, witte, zuivere, ſchoone ſtukken, gelykende naer broodſuiker, zoet en t'zamentrekkende van ſmaek, gemengt met ſcherpte; het bevat veel waterdeelen, en zuur zout, een weinig zwavel, gelyk aen de gemeene zwavel, en aerde in zich.

Dit Roperrood word gebruikt om *Gilla vitrioli* te maken, dat ik in myne verhandeling' der Scheikonſt beſchreven heb; het is buikzuiverende, ontlaſt van boven en van onderen, zoo men van twaelf greinen tot twee ſcrupels inneemt; het is openende, en pisdryvende, zoo men 'er twaelf greinen van inneemt, geſmolten in vier ponden gemeen water, gelyk als men een minerael water gebruikt; men bedient 'er zich ook uitwendig van voor oogwateren in de ziektens der oogen.

Men vind verſcheide ſoorten van Groen Koperrood, als Duitſch, Engelſch, en Roomſch Koperrood.

't Duitſch Koperrood, is in blaeuwachtiggroene kriſtallen, en heeft een' t'zamentrekkenden, ſcherpen ſmaek; het deelt mede van 't koper; dit is 't, waervan men zich bedient om ſterkwater te maken.

Men moet dit kiezen in zuivere drooge kriſtallen, die 't Yzer, als men het 'er meê wryſt, rood doen worden; het bevat veel ſcherp zuur zout, en waterdeelen, zwavel en aerde in zich; de zure geeſt, dien men uit dit Koperrood haelt, heeft eenigen reuk van Koper.

Het Engelſch Koperrood is in bruin-groene kriſtallen, die zoet en t'zamentrekkende van ſmaek zyn, bykans als die van Wit Koperrood: het deelt van 't Yzer mede, en doet dit niet van kleur' veranderen; in tegendeel als de Werklieden aen't zelve eene vry ſchoone groene kleur willen geven, laten zy in 't vocht, dat het zelve bevat, verſcheide ſtukken yzer weeken, dan ſmelt een gedeelte van dit metael, daerna ſcheiden zy 't overſchot, en laten hun zout tot kriſtallen ſchieten; zonder deze omſtandigheit zoude het bleek zyn.

Het moet gekozen worden zuiver, droog, in groote kriſtallen; het bevat in zich meer dan de helft waterdeelen, veel zuur zout, zwavel en aerde. Men haelt uit dit Koperrood een' zeer goeden geeſt van Vitriool over; gelyk als ik dien beſchreven heb in myn boek over de Scheikonſt.

Het Roomſch Koperrood is in vry groote ſtukken, groen van kleur' bykans als die van 't Engelſch Koperrood, zoet t'zamentrekkende, doch een weinig ſcherp van ſmaek; dit deelt van 't yzer mede; men moet 't zuiver kiezen.

Deze drie ſoorten van Groen Koperrood worden uitwendig gebruikt om 't bloed te ſtelpen; men maekt 'er 't ſimpatetiſche poeder van, waer van ik in myne verhandeling' over de Scheikonſt geſproken heb. Men gebruikt ze voor de inkten, en zwarte verwen.

Het Blaeuw Koperrood word genaemt *Vitriolum Cypreum*, *Vitriolum Hungaricum*, in 't Franſch *Vitriol de Cypre*, of *Vitriol de Hongrie*; omdat het ons uit deze landen gebragt word; het is in kriſtallen van eene zeer ſchoone hemelſchblaeuwe kleur'. Men is nog niet verzekert van de wyze, hoe het gemaekt word. Velen gelooven, dat het word gekregen door uitdamping, en kriſtallizering van een blaeuw water, dat men in de Kopermynen vind. Anderen meenen, dat het door konſt gemaekt word, en beſtaet uit eene ſmelting' van Koper in den zwakken geeſt van Koperrood, die uitgedampt, en tot kriſtallen gemaekt word. Wat 'er van zy, het deelt veel van 't Koper mede, dat 'er eene blaeuwe kleur aen geeft; het is ſcherp, en een weinig wegëtende. Men ziet het in groote en kleene ſtukken; de kleene zyn geſneden als de punt van een' Diamant. Dit heeft veel ſcherp zout, of een bytend zuur, zwavel, minder waterdeelen en aerde in zich dan de andere ſoorten van Koperrood.

Men moet het kiezen in ſchoone, zuivere blinkende ſtukken van eene hooge kleur'.

Men gebruikt het om het welige vleeſch weg te nemen, de ſprouw of kleene zweertjes, die in den mond komen, te genezen: men mengt het onder oogwaters om de ſtaren te verdryven: het is zeer t'zamentrekkende.

Het

Het Rood Koperrood, genaemt Colcothar, is een Koperrood, dat natuurlyk door de onderaerdſche vuren in de myn', of door konſt door gemeen vuur verkalkt is.

Dat men natuurlyk in de mynen verkalkt vind, word genaemt *Chalcitis*, *à χαλκὸς*, *Æs*, *Koper*, omdat men het uit de Kopermynen haelt. Het is een roodachtige bruine ſteen, die tot ons uit Zweden en Duitſchland word gebragt; hy is zeldzaem, en men heeft moeite om hem te vinden voor de bereiding van de Theriaek, waer in hy komt.

Hy moet gekozen worden in ſchoone ſtukken van eene bruin-roode kleur', van ſmaek als Koperrood, en die gemaklyk in 't water ſmelten.

De door 't vuur verkalkte Colcothar is doorgaens vry ſchoon rood; de beſte is, die in de kromhalzen overblyft na de overhaling van den geeſt en olië van Koperrood.

Beide Colcothars hebben veel zout en eene bergſtoffige aerde in zich.

Zy zyn t'zameńtrekkende, wondheelende en goed om 't bloed te ſtelpen, uitwendig gelegt.

Het Koperrood tot Colcothar verkalkt kan door een ſmeltvuur weder tot waer yzer gebragt worden; en 't yzer kan door ontbinding weder geheel tot Koperrood gebragt worden.

Vitriolum, *à vitro*, *Glas*, omdat het Koperrood, wel gezuivert, en tot kriſtallen gemaekt zynde, eenige overeenkomſt heeft met 't glas.

Sommige Stoffcheiders meenen, dat *Vitriolum* een duiſtere naem zy, en dat de letters, die het t'zamenſtellen, de eerſte zyn van de volgende woorden; *Viſitabis interiora terræ, rectificando invenies optimum lapidem veram medicinam.*

VITRUM.

Vitrum, in 't Franſch *Verre*, in 't Nederduitſch *Glas*, is eene ſtoffe doorſchynende gemaekt door 't geweld des vuurs, 't welk, nadat het de groove, zwavelachtige, en weeke deelen verdreven heeft, daer in regte luchtgaetjes maekt, zoo dat het licht gemaklyk dwers door en weêr door kan gaen. Men kan verſcheide ſoorten van gemengde dingen tot Glas maken door 't gemeene vuur, of weêromkaetſing der zonneſtralen op den brandſpiegel.

Het gemeene Glas word gemaekt van de aſch' van Kali, Weedaſch genaemt, of met die van Varen, of Rakette, waer onder men wel gewasſchen, droog, en gezift zand mengt.

De uitvinding van 't Glas is heel oud, dewyl 'er gewag van gemaekt word in de Boeken van Moſes, en Job; het is waerſchynlyk, dat deze ontdekking hier van daen gekomen is, dat men verſcheide planten en andere ſtoffen bloot heeft gezien aen de brandende en wederom gekaetſte zonneſtralen in warme landen, die glas geworden waren, zoo dat men in 't Glas te maken niets gedaen heeft, als door een door konſt gemaekt vuur eene voortbrenging der zonne, die 't natuurlyk vuur is, naer te volgen.

Vitrum, *à videre*, *zien*, omdat men dwers door 't Glas heen ziet.

VITULUS.

Vitulus, in 't Franſch *Veau*, in 't Nederdnitſch *Kalf*, is 't jong van de Koe, of een viervoetig dier, in de vleeſchhallen genoeg bekent: zyn vleeſch is wit, ſappig, lymig, en ſmaeklyk, en bevat veel olië, waterdeelen en wezentlyk zout in zich.

Het is bevochtigende, verkoelende, verſterkende, weekmakende, en loslyvigheit veroorzakende aen die, welke het eten.

De kop en long van 't Kalf zyn goed voor de borſt, bevochtigende, pynſtillende, dienſtig voor de tering', en ſcherpigheit der keel' en longe. Men noemt de kalfslong doorgaens in 't Franſch *Moux de veau.*

De Kalfspooten zyn lymig, bevochtigende, verzachtende, goed om de al te ſcherpe zouten des lichaems te binden, en te omwinden, om 't zure vocht, dat op de borſt nedervalt, te verzachten, om de bloedvloeden, ambeijen en maendſtonden te matigen, voor de bloedſpouwing'.

Het merg en ſmeer van 't Kalf zyn weekmakende, verzachtende, ontbindende: men bedient zich van 't Kalfsſmeer voor appelzalven, en acht dat beſt, 't welk by de nieren word gevonden.

Men vind op den grond der maeg' van een jong Kalf eene witte kaesachtige ſtoffe, die men in 't Latyn *Coagulum*, in 't Franſch *Préſure*, en in 't Nederduitſch *Leb* noemt; 't is een geſtremde melk of eene ſoort van deeſſem, die zuur vlug zout in zich bevat, dienſtig om de giſting of koking der ſpyze, die het dier gebruikt, te verwekken.

Men gebruikt deze Leb, om de melk in weinig tyds gedurende de zomer te doen ſtremmen.

VIVERRA.

Viverra, in 't Franſch *Furet*, in 't Nederduitſch *Fret*, is eene ſoort van Wezeltje, of een kleen viervoetig diertje zoo groot als een Eekhorentje, zeer levendig, zeer gezwind, en in eene gedurige beweging; zyne huid is met een geelachtig hair bedekt. Hy onthoud zich in de holen en boſſchen, is op 't bloed verlekkert, zoekt de konynen op tot in hunne onderaerdſche holen, en dryft ze op de vlucht: hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vleeſch word goed geoordeelt tegen de vallende ziekte, om 't vergift te weêrſtaen, tegen de jigt en beten van vergiftige beeſten.

Viverra, à vivaci & agili corpore, omdat dit kleene dier eene groote levendigheit heeft.

Furet, omdat hy alles doorſnuffelt.

ULMARIA.

Ulmaria, Cluſ. Hiſt. J. B. Pit. Tournefort.
Regina prati, Dod. Ger.
Ulmaria vulgaris, Park.
Barba capræ floribus compactis, C. B.
Barbi capra, Ad. Lob
Barbula caprina prior, Trag.

In 't Franſch *Reine des prez.*

In 't Nederduitſch *Geitenbaerd*, *Reinette.*

* Is eene plant, die een' regten, hoekigen, vaſten, takkigen, hollen ſteel ſchiet ter hoogte van drie voeten, roodachtig van kleur' naer 't purper trekkende; de bladers beſtaen uit verſcheide andere langwerpige bladeren, die op de kanten getandt, van boven rimpelig en groen als die van Ipenboom, en van onderen witachtig zyn; de bloemen zyn kleen, by trosjes op den top des ſteels vergadert, beſtaende yder uit verſcheide witte, rooswyze geſchikte blaedjes, van een' lieflyken reuk. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene vrucht beſtaende uit eenige gedraeide, en hoofdswyze by een vergaderde ſcheeden; in yder van deze ſcheeden vind men een vry kleen zaed. De wortel is een vinger lang, welriekende, van buiten zwartachtig, van binnen donkerrood, en met vele roodachtige vezelen voorzien. Deze plant groeit op waterachtige plaetſen, in de grachten, op de kanten der rivieren, in de weiden; zy bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy is zwectdryvende, t'zamentrekkende, wondheelende, wederſtaet 't venyn, ſluit de buikloopen en bloedingen, en word uit- en inwendig gebruikt.

Ulmaria, ab Ulmo, Ipenboom, omdat de bladers van Geitenbaerd eenige overeenkomſt hebben met die van den Ipenboom.

Barba capra, omdat de bloemen van deze plant' eenigzins den baerd van eene Geit' verbeelden.

* Zie Pl. XXV. Fig. 6.

ULMUS.

Ulmus, Dod. J B.
Ulmus vulgaris, Park.
Ulmus campeſtris & Theophraſti, C. B. Pit. Tournefort.
Ulmus vulgatiſſimus folio lato ſcabro, Ger. emac.
Ulmus noſtras, ſive Italica, Plinii.
Ulmus in planis proveniens, Ang.

In 't Franſch *Orme.*

In 't Nederduitſch *Ipenboom*, *Olmboom.*

Is een groote zeer takryke boom, wiens ſtam dik, en bedekt is met een' gekloofden, ruwen, buigzamen baſt', die van buiten aſchgraeuw, en van binnen witachtig is; zyn hout is ſterk, hard, en geelachtig; de bladers zyn vry breed, gerimpelt, aderachtig, langwerpig, op de kanten getandt, en loopen ſpits toe: de bloem is een ingeſneden trechter, voorzien met eenige donkere helmſtyltjes: daer op volgt eene vliezige vrucht, die als een blaedje platachtig, bynaer eirond, doorgaens van boven rond uitgeholt, en omtrent 't midden door een' bult verheven is, waer in men een vliezig peerwyze zaedhuisje vind, dat een wit en zoet zaed in zich beſluit. De wortel ſpreid zich van weêrkanten in de aerde uit. Dees boom groeit in de velden, op platte en open plaetſen, in een' vochtigen grond, naerby de rivieren; hy heeft veel olië en wezentlyk zout in zich.

Zyn baſt en bladers zyn een weinig lymig, afvegende, ontbindende, vereenigende, verſterkende, wondheelende.

Men

Men vind somtyds op de bladers van den Ipenboom zekere blaesjes, die tot de grootte van een' vuist opzwellen: zy besluiten in zich een vocht of balsem, waerin men groenachtige wormpjes ziet dryven. Deze blaesjes zyn gemaekt door muggen, die de bladers van den Ipenboom in de Lente gestoken, en aen 't sap der bladeren gelegenheit gegeven hebben om 'er uit te loopen, en zich te verspreiden; de wormpjes zyn uit de eijeren der muggen voortgekomen; en 't is aenmerkelyk, dat deze wormpjes zyn als zoo vele maskers, die nieuwe muggen bedekken. Deze blaesjes zyn een gebrek van den boom; doch de balsem, dien zy in zich bevatten, is zeer goed voor versche wonden en kneuzingen, daer op gelegt.

U L U L A.

Ulula, in 't Fransch *Choüette* of *Chevesche*, in 't Nederduitsch *Steenuil*, is eene soort van Uil of een rood- of zwartachtige nachtvogel zoo groot als een hoen: de kop is dik, rond, rondom met schoone veêren bezet; de bek is kort, van boven gekromt, en witachtig; de oogen zyn groot. Dees vogel onthoud zich in de rotsen, bosschen en velden; hy houd zich des daegs verborgen, en vliegt by nacht uit; hy eet exters en vruchten; zyne stem is kermende, en naer by 't huilen komende.

Zyne gal is goed om de staren der oogen te verteren.

Ulula, ab ululare, huilen, omdat de stem van dezen vogel eene soort van gehuil is.

UMBILICUS MARINUS.

Umbilicus marinus.
Bellericus marinus.
Concha Venerea.
Belliculus marinus.

In 't Fransch *Nombril marin.*

In 't Nederduitsch *Zeenavel.*

Is 't dekstel van een' schulp van zekere Zeeslak by Rondelet *Cochlea calata* genaemt, dien men heel gemeen in de Middelandsche zee ziet. Dit dekstel is eene soort van schulp, of platte rug omtrent eene penning breed, of breeder, want het verschilt in grootte: het is bynaer rond of wat langwerpig, dik, als eene lepel uitgeholt, en eenigzins van gedaente als een navel, glad, blinkende, zacht in 't aenraken, van boven goudgeel en wit, van onderen donker roodachtig, en somtyds ganschwit: het groeit vast aen een van de uiteindens van de slak; als dit bloedeloos zeediertje voedsel wil nemen, stoot het dit dekstel voort, en maekt het los; doch als het genoeg heeft, trekt het 't zelve naer zich, en sluit zyn' schulp zoo naeuwkeuriglyk, dat 't zeewater daer gansch niet kan inkomen; men vind dezen Zeenavel op den oever der Zee.

Hy is openende, ontbindende, alkalyn, opdroogende, goed om de pis aftedryven, de verstoppingen los te maken, en weg te nemen, de scherpe vochten des lichaems te verzachten, de bloedingen en buikloopen te stuiten. De gift is van eene halve tot twee scrupels; men gebruikt hem ook uitwendig onder eenige t'zamentrekkende zalven.

De naem van dezen schulp komt van zyne gedaente, gelykende naer die van een' navel.

U M B L A.

Umbla, in't Fransch *Omble*, is een rivierviseh van gedaente als een Forelle; zyn bek is groot en met tanden voorzien; de kop bevat in zich kleene steenen; zyn rug en zyne zyden zyn roosverwig; zyn buik is zeer wit; hy eet kleene viseh-jes, en is zeer goed om te eten.

Hy is openende en ontbindende.

UNICORNU MINERALE.

Unicornu minerale.
Cornu fossile.
Dens Elephanti putrefactus.
Ebur fossile.
Unicornu fossile.
Lithomarga alba.
Lapis Ceratites.
Lapis Arabicus.

In 't Fransch *Unicorne mineral.*

Is een steen, die de kleur en gladdigheit van een' horen, en somtyds dezelve gedaente heeft: 't geen den Natuurkundigen zoude konnen doen gelooven, dat hy een versteende horen zy; maer men vind hem doorgaens zoo groot en dik, dat het buiten alle waerschyn-

lykheit is, dat eenig dier hem heeft voortgebragt. De uitwendige zelfsſtandigheit is hard als horen, geelachtig of afchgraeuw of bruin; doch van binnen teêr, mergachtig, vaſt of met weinige poriën, bros, zacht in 't aenraken, wit, by lagen of plaetjes zich verdeelende, en zich als Gezegelde Aerde aen de tong' vaſthechtende; men gelooſt, dat zyn oorſprong komt van *Marga* of *Merg van rotſteen*, dat door eenige waters ontdaen, en week gemaekt, en op vele plaetſen afgeſpoelt is, alwaer hy verdikt is, nadat hy verſchillende gedaentens aengenomen heeft, volgens de baermoeders der aerde, die hy ontmoet heeft: want men vind vele ſoorten, die niet verſchillen als in gedaente en uiterlyke kleur': zy hebben ſomtyds een' vry aengenamen reuk, doch rieken doorgaens niet; men vind ze in Italië en in verſcheide plaetſen van Duitſchland.

Men moet dezen ſteen kiezen ſchoon, van binnen zeer wit, mergachtig, bros, en zich aen de tong' vaſthechtende; men ſcheid hem van zyn uitwendig gedeelte, en gebruikt het binnenſte in de Geneeskunde.

Hy is t'zamentrekkende, opdroogende, alkalyn, goed om de buikloopen en bloedingen te ſtuiten: men oordeelt hem dienſtig om 't venyn te weêrſtaen, en voor de vallende ziekte. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma: hy word ook uitwendig gebruikt om de verouderde verzweringen te zuiveren, en op te droogen, de oogen te verſterken, in oogwater gemengt.

UNIFOLIUM.

Unifolium, Dod. Brunf.
Monophyllon, Ger. Raii Hiſt.
Lilium convallium minus, C. B.
Unifolium, ſive Ophris unifolia, J. B.
Monophyllon, ſive Unifolium, Park.
Henophyllum, vel monophyllum, Geſn. hort.
Smilax unifolia humillima, Pit. Tournefort.

In 't Nederduitſch *Eenblad.*

Is eene ſoort van ſtekende Winde of eene lage plant, die een' kleenen dunnen ſteel ſchiet omtrent een vinger lang, in zyn begin niet als een enkel, ſpits, zenuwachtig blad, bykans zoo breed alsdat van Klimop, dragende: doch naermate dat dees ſteel groeit, komen'er nog een of twee andere bladers van dezelve gedaente maer kleener te voorſchyn; de bloemen zyn kleen, wit, beſtaende yder uit vyf ſtarwyze geſchikte blaedjes, zwak van reuk, of niet riekende. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene kleene bolronde, zachte bezië, die in hare rypheit rood is, en onder hare ſchel eenige zaedjes van dezelve gedaente beſluit; de wortel is dun, vezelig, wit, bochtig, en zoetachtig van ſmaek. Deze plant groeit in de boſſchen op ſchaduwachtige plaetſen, met de Leli van den Dale. Zy bloeit in Mei of Juny.

Zy is wondheelende: de wortel word van ſommigen goed geoordeelt tegen de peſtbuilen, als hy in't begin van de ziekte in poeder tot't gewigt van eene drachma word ingegeven.

Unifolium, omdat deze plant niet meer dan een blad in zyn begin draegt.

Monophyllon ex μόνος, ſolus, & φύλλον, folium, als of men zeide *Plant met een enkel blad.*

UPUPA.

Upupa, in 't Franſch *Hupe*, in 't Nederduitſch *Wydoppe*, *Hoppe*, is een aſchverwige en zwarte vogel wat grooter dan een Kwartel; zyn kop is voorzien met eene kuif' of ſoort' van kamme, die uit vele veêren beſtaet: zyn bek is lang, zwart, van onderen een weinig gekromt; zyn hals kort, zyn ſtaert groot; zyne ſchenkels zyn kort: hy onthoud zich in boſſchen en op bergen; hy zit meer op den grond dan op de boomen, en zoekt de graven; hy leeft van wormen, vliegen, uitwerpſelen; hy maekt zyn neſt met menſchen-drek in de gaten van oude gebouwen en torens.

Zyn vleeſch is goed voor 't kolyk.

Men zegt, dat *Upupa* komt van 't geſchreeuw dezes vogels, *Pupu.*

URANOSCOPUS.

Uranoſcopus, J. Jonſt.
Tapecon Maſſilienſe.

In 't Nederduitſch *Hemelkyker.*

Is een bynaer ronde zeeviſch omtrent een voet lang, bedekt met een witachtig graeuw, hard, glad vel, dat ligtelyk van zyn lichaem word afgeſcheiden; zyn kop is dik, breed, beenachtig, voorzien met twee angelen, wier punten naer den ſtaert zyn gedraeit: hy heeft geenen ſnuit, maer zyn mond is groot, en geplaetſt heel anders als die van andere viſſchen; want hy is op zyn voorhoofd tuſſchen de oogen; zyne tanden zyn kleen, de tong kort

en

en breed; de ſtaert is breed: hy leeft van kleene viſchjes, en word op de oevers in modderige plaetſen gevonden. Hy is zoo levendig, dat hy, als men hem gevilt en van zyne ingewanden berooft heeft, zich nog beweegt; zyn vleeſch is ligt om te verteren, doch zyn ſmaek en reuk zyn niet aengenaem: de boeren laten evenwel niet na om hem te eten.

Zyne gal is goed om de ſtaren en andere onreinigheden der oogen te zuiveren en te verteren; ſommige meenen, dat Tobias zich van dit geneesmiddel bediende om zyne oogen te zuiveren, als hy zyn gezicht wederkreeg.

Uranoſcopus, *ab* Οὐρανος, *cœlum*, *&* σκοπεῖν, *intueri*, als of men zeide, *Viſch die den hemel beſchouwt.* Dees naem is hem gegeven, omdat hy natuurlyk de oogen naer den hemel gekeert heeft.

U R I N A.

Urina, *ſeu Lotium.*

In 't Franſch *Urine.*

In 't Nederduitſch *Water*, *Pis.*

Is een vocht beladen met veel vlug zout, dat het met in 't bloed om te loopen ontdaen heeft. Wy bedienen ons zeer dikwils van Menſchen- Pis in de Geneeskunde; die van een' zeer gezonden Jongman is boven alle andere te achten.

Zy is inſuydende, verdunnende, ontbindende, afvegende; zy neemt de verſtoppingen weg, verdryft de dampen, verligt en geneeſt de jigt, maekt loslyvigheit, verdroogt de ſchurft, en word uit- en inwendig gebruikt; men laet 'er vyf of zes oncen van in elke gifte, terwyl zy nog verſch is, innemen.

Urina, *ab* οὐρέω, *mejo*, ik pis, *vel ab* ὀρρος, *ſerum*, omdat de pis een weiachtig vocht is.

U R O G A L L U S.

Urogallus, J. Jonſt.
Tetrao, Ariſtotel.

In 't Nederduitſch *Korhaen.*

Is eene ſoort van Faiſant of een vogel, waervan twee ſoorten zyn, eene groote en eene kleene. De eerſte is zoo groot als een Kalkoen, heeft een' zwarten kop, korten bek, den hals bykans een voet lang, en zwart- en roodachtige veders.

De tweede word genaemt *Phaſianus montanus*, of *Berg-Korhaen*, is kleener dan de andere.

Deze vogels onthouden zich in Noordſche landen; men zegt, dat zy des winters twee of drie maenden onder de ſneeuw verborgen blyven. Zy zyn zeer goed om te eten.

Hun vet is weekmakende, ontbindende, verſterkende, en goed voor de zenuwen.

Urogallus ab uro ik brand, *& Gallus*, Haen, omdat dees vogel, die naer een' haen gelykt, zoo heet is, dat hy, gelyk men verhaelt, verſcheide maenden in de ſneeuw blyft zonder eenig ongemak.

U R S U S.

Urſus, in 't Franſch *Ours*, in 't Nederduitſch *Beer*, is een groot, wild, mismaekt, verſchriklyk, wreed, ongetemd viervoetig dier, doorgaens zoo hoog als een Ezel, doch men vind er grooter; zyn lyf is zeer dik en hecht, en beweegt zich langzaem; zyne huid is dik, en met een leelyk hair bedekt; zyn muil is lang; zyne tanden zyn uitgeholt; zyne oogen levendig, zyne ſchenkels dik; zyne pooten gelyken naer handen; zyne klaeuwen zyn voor zien met kromme, ſterke en ſtevige nagelen. Dit dier is zeer koud, vochtig en ſlymerig, doch heeft echter veel vermogen. Men vind hem in Polen, Duitſchland, Litthauwen, Noorwegen en in andere Noordſche Landen. Hy onthoud zich op bergachtige plaetſen: hy eet kruiden, vruchten en wortels; hy verſlind de dieren, die hy kan achterhalen; hy ſlaept verſcheide weken zonder wakker te worden; hy is zeer geil en gevaerlyk voornamentlyk voor de vrouwen, want hy vervolgt ze naerby, en hy gaet ze op hare bedſteden opzoeken, alwaer hy ſommige van ſchrik doet ſterven. Hy heeft veel vlug zout en olië in zich.

Zyn vet verdunt, verdryft, verzacht, ontbind, verſterkt, is goed voor de vloeijingen, of zinkingen, voor de breuken, heupjigt, en kneuzingen; men wryft 'er de zieke deelen mede.

Zyne gal is goed voor de vallende ziekte en aêmborſtigheit, inwendig gebruikt. De gift is van twee tot agt druppels. Men bedient 'er zich ook uitwendig van om verouderde zweren te zuiveren.

Urſus ab urere, *branden*, omdat dit dier geil en heet om te koppelen is.

URTICA.

Urtica, in 't Franſch *Ortie*, in 't Nederduitſch *Netels*, *Netelkruid*, is eene plant, waervan men drie voorname ſoorten vind.

De eerſte ſoort word genaemt

Urtica major, Brunf. Fuch.
Urtica urens maxima, C. B. Pit. Tournefort.
Urtica major vulgaris, J. B. Raii Hiſt.
Urtica major vulgaris & media ſylveſtris, Park.

In 't Franſch *Grande Ortie.*

In 't Nederduitſch *Groote Brandende Netels.*

* Zy ſchiet ter hoogte van drie voeten vierkante, ſtyve, holle, takkige ſtelen met een ſtekend hair bedekt, en voorzien van bladeren, die tegen malkander overſtaen, en langwerpig, zoo breed als die van Conſilie de Grein, ſpits, op de kanten getandt, met brandende en ſtekende hairtjes bezet, en aen ſteeltjes vaſt gehecht zyn; de bloemen groeijen aen de toppen der ſtelen en takken uit den oorſprong der bladeren, vier aen vier kruiswyze geſchikt by yder paer bladeren; yder van dezelve beſtaet uit vele helmſtyltjes ondersteunt door een' kelk van vier blaedjes, van eene grasachtige kleur'. Deze bloemen laten geen zaed na zich.

Men onderſcheid de Netels in Mannetje en Wyfje: 't Mannetje draegt op voetjes. die niet bloeijen, ſpitſe zaedhuisjes van gedaente als 't yzer van eene piek, die in 't aenraken branden, yder een ovael en platachtig zaed in zich ſluitende: 't Wyfje draegt niet als bloemen, en brengt geene vrucht voort.

De wortel van Netelen is vezelig, in 't breede met bochten loopende, en geelachtig van kleur'.

Deze plant is ſomtyds roodachtig in hare ſtelen en wortel'; men noemt ze dan *Urtica rubra.*

De tweede ſoort word genaemt

Urtica minor, Ger. Raii Hiſt.

* Zie Pl. XXV. Fig. 7.

Urtica minor annua, J. B.
Urtica minor urens, C. B. Pit. Tournef.
Urtica urens minima, Dod.

In 't Franſch *Petite Ortie.*

In 't Nederduitſch *Kleene Brandende Netels.*

Zy ſchiet vry dikke, vierkante, harde, takkige, ſtekende ſtelen, een half en ſomtyds een voet hoog, doch zoo regt niet als die van de voorgaende. De bladers groeijen tegen malkanderen over als by paren, zyn korter en ſtomper dan die van de andere ſoort', getandt, zeer brandende in 't aenraken, bruin- groen, en aen lange ſteeltjes vaſt gehecht; de bloemen en zaden zyn gelyk als die van de Groote Brandende Netelen; de wortel is enkel, vry dik, wit en met vezelen bezet.

De derde ſoort word genaemt

Urtica prima, Matth. Lac.
Urtica urens prior, Dod.
Urtica Romana, Ger. Park.
Urtica ſylveſtris, ſive Romana officinarum ſemine lini, Ad.
Urtica urens pilulas ferens, 1. *Dioſcoridis, ſemine lini*, C. B. Pit. Tournef.
Urtica Romana vel maſcula, Lob.
Urtica Romana, ſive mas cum globulis, J. B. Raii Hiſt.

In 't Franſch *Ortie Romaine.*

In 't Nederduitſch *Roomſche Netels.*

Zy ſchiet een' ronden, ledigen, takkigen ſteel, ter hoogte van vier of vyf voeten; de bladers zyn breed, ſpits, op de kanten getandt, bedekt met een ruuw, ſtekend en brandend hair, dat groote pyn verwekt, als men ze aenraekt: de bloemen zyn kleen; daer op volgen bolletjes of kleene ronde vruchtjes, zoo groot als erweten, rondom met kleene overeindſtaende punten bezet, beſtaende uit verſcheide zaedkasjes, die zich in twee deelen openen, en een eirond, ſpits zaed, zoo glad en zacht in 't aenraken als Lynzaed, in zich ſluiten: de wortel is vezelig en geelachtig.

De

De Netels groeijen op onbebouwde en zandige plaetſen, in de heggen, tegen de muren, in de hoven, en bevatten veel vlug zout en olië in zich.

Zy zyn inſnydende, afvegende, openende; zy verbryzelen den ſteen der nieren, en blaes, verwekken de maendſtonden, zyn goed voor de aêmborſtigheit, en ontſteking' der longe, ſtuiten de neusbloeding, als men 't ſap daer van in de neusgaten doet, wederſtaen 't heet vuur, als zy geſtampt en op 't zieke deel worden gelegt.

Urtica ab urere, branden, omdat de Netels met een zeer fyn, ſtyf en ſcherp hair zyn bedekt, dat zich vaſtmaekt aen de huid der genen, die het aenraken, en, met daer door heen te dringen, op de zenuwen den zelven indruk van pyn' veroorzaekt, als of het deel door 't vuur was aengedaen.

URTICA MARINA.

Urtica Marina.

In 't Franſch *Ortie marine.*

In 't Nederduitſch *Zeenetel.*

Urtica marina, is een kleene, weeke, waterachtige viſch, die zich zeer langzaem beweegt: hier van zyn verſcheide ſoorten, die door hunne gedaente verſchillen, en onder andere die, welke de Natuurkundigen genaemt hebben *Pudendum marinum*, wegens hare overeenkomſt met de vrouwelykheit: zy hebben alle den mond geplaetſt in 't midden van 't lyf, roudom voorzien met ſyne tanden, die de gedaente van kleene horentjes hebben; maer men vind geene opening voor hunnen drek, dien zy door den mond uitwerpen: dees viſch is goed om te eten, en heeft veel vlug en vaſt zout, en olië in zich.

Hy is zeer openende; hy ſtuit de buikloopen.

URUCU.

Urucu, G. Marcg. G. Piſon.
Achiolt Indorum.
Bixa Americana Oviedi, Cluſii.

In 't Franſch *Achiote*, *Rocou*, *Rocourt*, of *Roucou.*

In 't Nederduitſch *Rokoe*, *Roukoe*, *Orleaen.*

* Is een droog deeg, of een uittrekſel dat men door trekking en weeking heeft gehaelt uit korrelen beſloten in de peul van een' boom, dien men in alle Eilanden van Amerika aenkweekt, en doorgaens *Rokou*, en by de Indianen en Wilden *Urucu*, *Achiotl*, *Cochehue* genaemt word. Dees boom is van eene middelmatige grootte, en ſchiet uit zynen ſtamme verſcheide regte, takkige ſtelen, die met een' dunnen, gladden, taeijen, buigzamen baſt', welke van buiten bruin, van binnen wit is, bedekt zyn; zyn hout is wit, en ligt om te breken; de bladers zyn over en weder geplaetſt, groot, breed, ſpits, glad, ſchoongroen, van onderen met vele rosachtige zenuwen voorzien; deze bladers zyn vaſt gehecht aen ſteeltjes, die twee of drie vingers lang zyn; zyne takken dragen tweemael in 't jaer op hunne toppen ruikers of bosjes, die uit vele kleene kopjes of knoppen van eene rosachtig-bruine kleur' zyn t'zamengeſtelt; deze knoppen gaen open in bloemen van vyf groote, ſchoone, rooswyze geſchikte blaedjes van eene bleek-roode kleur', naer 't inkarnaet trekkende, zonder reuk of ſmaek. Deze bloem word onderſteunt door een' kelk van vyf blaedjes, die afvallen naer mate dat de bloem opengaet; in 't midden van deze bloem' is eene ſoort van kuif', beſtaende uit een groot getal helmſtyltjes of draedjes, die onder aen geel, en in hun bovenſte gedeelte purperrood zyn; yder van deze helmſtyltjes eindigt door een kleen, langwerpig, witachtig, gerimpeld lichaem vol wit ſtof; 't middelpunt van de kuif' is bezet door eene kleene onvolwaſſen vrucht, die zeer vaſt is gehecht aen een voetſteeltje, dat de gedaente heeft van een ſchenkbord, en in vyf deelen een weinig rond uitgeholt is; dit voetſteeltje dient de bloeme tot een' tweeden kelk in plaets' van den eerſten, die afvalt, gelyk gezegt is. Deze onvolwaſſen vrucht is met fyne geelachtige hairtjes bedekt, waerop eene ſoort van kleenen ſnuit ſtaet, die aen zyn bovenſte gedeelte in twee lippen is geſpleten; in 't groeijen word zy eene peul of eene langwerpige of eironde vrucht, aen haer uiteinde ſpits, aen de zyden platachtig, bykans van gedaente als een Myrobalaen, anderhalf of twee vingers lang, taenverwig, beſtaende uit twee ſchellen, die met donker-roode punten bezet, minder ſtekende dan die van de Kaſtanje, en zoo groot zyn als een

* Zie Pl. XXV. Fig. 8.

groote groene Amandel; deze vrucht word in't rypen roodachtig en opent zich aen 't einde in twee deelen, die omtrent zeſtig korrels of zaden in twee ryën verdeelt in zich beſluiten: deze korrels zyn van grootte als een groote druivekorrel, van eene ſpitſe gedaente, tegen malkanderen geplaetſt en vaſt door kleene ſteeltjes aen een dun, glad en blinkend velletje, dat in de ganſche holligheit van yder ſchelle is uitgeſtrekt; deze zelve korrels zyn bedekt met eene vochtige ſtoffe, die aen de vingers zeer vaſt hangen blyft, alsmenze aenraekt zelfs met de uiterſte voorzigtigheit, zeer ſchoon is, en een' vry ſterken reuk heeft; 't zaed van deze roode ſtoffe afgeſcheiden is hard, witachtig, horenachtig; men ſchryft dit geen genezende kracht toe.

Daer is noch eene andere ſoort van Rokoeboom, die van de voorgaende niet verſchilt als hier in, dat hare vrucht niet doornachtig, en moeijelyker te openen is.

De Oogſt van Rokoe geſchied tweemael in 't jaer, op Sint Jan, en Kersdag; men weet dat de peul ryp is, als zy zich van zelfs opent aen den boom, dan plukt men ze, en maekt'er een deeg of uitrekſel van op de volgende wys.

Men haelt binnen uit de peul van Rokoe de korrels, en al dat ze omringt; men verbryzelt ze met houte ſtamperen in ſchuitjes, die ſtammen van holle boomen zyn; men giet'er zoo veel water op als noodig is om de ſtoffe te laten weeken; deze weeking geſchied agt dagen lang, om aen 't water tyd te geven van de roode en vochtige ſtoffe, die aen de korrelen vaſt kleeft, los te maken, en af te ſcheiden; dan zygt men 't vocht door eene zeef' van 't land, *Hibichet* genaemt; zy is door de Wilden van biezen gemaekt, en de gaten daer van zyn vierkant: men laet daer in den droeſſem uitdruipen vier en twintig uren lang, dan legt men hem voor de tweede reyze in een ſchuitje, 't welk men bezorgt toe te dekken, en laet hem daer agt dagen lang giſten, en heet worden, opdat eenig gedeelte van de roode ſtoffe, die met de korrelen zoude konnen overgebleven zyn, zich ligtelyker daer van konne ontdoen, en uittrekken; ten dien einde giet men verſch water op de ſtoffe, of men zygt ze door de voornoemde zeef, dan gemengt zynde met 't voorgaende aftrekſel, laet men 't alles door eene teems van haer loopen, uit vreeze dat'er eenige vuiligheit mogt over gebleven zyn; dan giet men 't vocht in kopere ketels, en laet 't koken; dit geeft veel ſchuim, welk ſchuim de Rokoe is: men draegt wel zorg om die te verzamelen, en in een' ketel te doen, dien men *Batterie* noemt, om tot een uittrekſel of zoodanig een deeg gebragt te worden, als men in Europa overzend; men geeft aen dit deeg eene gedaente, die men wil: 't is aenmerkelyk, dat't vocht gedurig ſchuim opwerpt, totdat 't geen Rokoe meer in zich heeft, dan blyft'er niets over als een rosachtig water, 't welk alleen dient om op nieuwe korrels, die men wil laten weeken, gegoten te worden.

Deze is de wys om gemeene Rokoe te maken, doch men kan ze ſchooner bereiden, als men zich vergenoegt met de korrels tuſſchen de handen in 't water te wryven, om de roode ſtoffe daer af te ſcheiden, zonder ze gekneuſt te hebben; dan zal men minder uittrekſel hebben, omdat 't groove gedeelte van de korrelen daer in niet zal zyn, doch 't zal zuiverer, en meer gekleurt wezen, ook veel durer; de wys van 't koken zal even eens als de voorgaende zyn.

De Werklieden, die aen dit handwerk arbeiden, worden met hooſdpyn' gekwelt, dat men kan toeſchryven aen den ſterken reuk van de Rokoe-korrelen, en aen de uittrekſelen en weekingen, die dezen reuk nog vermeerderen, en onaengenamer maken.

Men moet 't deeg van Rokoe verkiezen droog vry hoog rood, van reuk bykans als violen; men acht dat, 'twelk uit 't Eiland van Caijenne gebragt word, als't deugzaemſte en beſte bereidt: de Verwers bedienen 'er zich van; men mengt het onder 't waſch om daer aen eene hooger gele kleur te geven; ſommigen mengen 't onder de bereiding van Chokolade.

De Rokoe verſterkt de maeg, ſtuit de buikloopen, bevordert de vertering der ſpyze en de ademhaling en verwekt de pis. De gift is van eene ſcrupel tot eene drachma.

Als 't linnen door Rokoe beſmet is, heeft men zeer veel moeite om de vlekken daer uit te wiſſchen, vooral wanneer 't met olië vermengt is; de zon is bekwamer die weg te nemen als alle loogen; en 't is vooral aenmerkelyk, dat een ſtuk linnen met Rokoe bevlekt bekwaem is om al het linnen van eene loog' te bevlekken.

Ik heb deze beſchryving niet alleen uit twee vermaerde Schryveren G. Piſon en G. Marcgrave getrokken, maer ook uit den Monnik Yon bedreven Arzenybereider van de Eerwaerde Vaderen Jeſuiten op 't Fort Sint Pieter in Martinique. Dees Monnik zynde geweeſt in de plaetſen alwaer de Rokoe groeit, en alwaer men ze bereid, heeft my eene naeuwkeurige beſchryving van dezen boom toegezonden;

en

en heeft ze verzelt met eenige van zyne droge vruchten, met hare zaden, en de wys om ze te bereiden, gelyk als hy 't van de Indianen heeft zien doen.

URUS.

Urus is eene foort van zeer grooten wilden Stier of Os, zyne horens zyn kort, dik, zwart; de kop is dik en breed; de huid is bedekt met een dik hard en ruuw hair, van eene rood- of zwartachtige kleur'. Men vind dit dier in Podolië, en Hongarye; in de boſſchen, op de bergen: het heeft zulk eene ſterke kracht, dat 't gemaklyk de boomen met zyne horenen uit de aerde rukt; het is zeer wreed en gevaerlyk; zyn vleeſch is lekker om te eten.

Zyne horens zyn goed voor de vallende ziekte, om 't venyn te wederſtaen, en de buikloopen te ſtuiten.

Urus, ab ὄρος, mons, omdat dit dier zich doorgaens op 't gebergte begeeft.

USNEA HUMANA.

Uſnea humana.

In 't Franſch *Uſnée humaine.*

In 't Nederduitſch *Menſchen-Moſch.*

Is een kleen groenachtig Moſch twee of drie lynen hoog, zonder reuk, een weinig ziltig van ſmaek, groeijende op de bekkeneelen der lyken van mannen of vrouwen, die langen tyd aen de lucht zyn bloot geſtelt geweeſt; men vind deze kleene plant voornamentlyk in Engeland en Ierland op de bekkeneelen van mannen, die opgehangen, en aen galgen zyn gehecht, want men draegt zorg hunne leden 'er zoo wel aen vaſt te maken met yzerdraed, dat hunne beenders daer verſcheide jaren achter een overblyven, nadat 't vleeſch daer van door de verrotting en de lucht geheel is verteert geweeſt.

Op de beenders der lyken, die langen tyd aen de lucht bloot geſtelt zyn gebleven, groeit ook ſomtyds Moſch, doch word zoo goed niet geoordeelt als dat van 't bekkeneel.

Het Menſchen-Moſch heeft veel vlug zout, en olië in zich; 't giſt niet met zure vochten.

Het is zeer 't zamentrekkende, goed om de neusbloeding te ſtuiten, als het in de neusgaten geſtoken word; men kan het ook gebruiken inwendig voor de vallende ziekte, en mengt het ook onder ſympatetiſche poeders.

Het Moſch der planten is eigentlyk een kleen Moſch, dat op de boomen groeit, maer men heeft dezen naem gegeven aen Noſtoc, dat eene kale zode aerde, of een groenachtig Moſch is, waer van ik op zyne plaetſe geſproken heb.

UVA MARINA.

Uva marina.

In 't Franſch, *Raiſin de Mer.*

In 't Nederduitſch *Zeedruif.*

Is een bloedeloos zeediertje, dat men onder de foorten van ſlakken kan plaetſen; zyne gedaente is langwerpig, wanſchapen, ganſch bedekt met roode en blaeuwe kleuren, die eenigzins druiven verbeelden; zyne beweging is langzaem; het heeft twee horentjes op 't hoofd gelyk de ſlak: men vind dit bloedeloos dier ſomtyds aen de zeeoevers, doch zelden.

Daer is nog eene andere ſoort van Zeedruif voortkomende uit eyeren van eene Spaenſche Zeekat, die zich te gelyk by een verzamelen, en vaſt maken in de gedaente van een' druivetros, en die zwart geverwt zyn door 't vocht, dat uit de Spaenſche Zeekat komt.

Beide Zeedruiven zyn ontbindende, als zy gekneuſt, en aengelegt worden.

UVA URSI.

Uva Urſi, Cluſ. Hiſp. Pit. Tournef.
Vaccinia Urſi, Ger.
Radix Idæa putata & uva Urſi, J. B. Raii Hiſt.
Uva Urſi, Galeni, Cluſio, Park.
Vitis Idæa, foliis carnoſis & veluti punctatis; ſive Idæa radix Dioſcoridi, C. B.

Is een kleene lage heeſter, die naer Krakebeziën gelykt, doch zyne bladers zyn dikker, langwerpiger, rondachtig, bykans als die van den Palmboom, ſmaller, aen beide kanten geſtreept, zenuwachtig, van een' 't zamentrekkenden ſmaek gemengt met bitterheit; deze bladers zyn vaſt gehecht aen houtige takken van een' voet lengte, bedekt met een' dunnen baſt,

baſt', die ligtelyk affcheid; de bloemen groeijen by trosjes boven op de takken, van gedaente als ſchelletjes, en rood van kleur'; als zy zyn afgevallen, volgen haer bynaer ronde, zachte, roode beziën, ſluitende yder in zich vyf beentjes, die doorgaens als eene Meloen-rib geſchikt, op den rug rond, en op de andere zyden plat-achtig zyn; deze beziën hebben een' 't zamentrekkenden ſmaek. De *Uva Urſi* groeit in warme landen, als in Spanje.

De bladers, beziën, en wortels zyn zeer t'zamentrekkende.

Uva Urſi, omdat de beziën van deze plant' naer druyven gelyken, en dat de Beeren die eten.

VULNERARIA.

Vulneraria ruſtica, J. B. Pit. Tournef.
Loto affinis Vulneraria pratenſis, C. B.
Anthyllis leguminoſa, Ger. Raii Hiſt.
Anthyllis leguminoſa vulgaris, Park.

In 't Franſch, *Vulneraire.*

In 't Nederduitſch *Wondkruid.*

* Is eene plant, die dunne, ronde, ruige een weinig roodachtige, kromme ſtelen omtrent een voet hoog voortbrengt; de bladers zyn by paren geſchikt langs eene rib, gelykende naer die van Galega, doch een weinig mergachtiger, van boven ruig, en naer 't wit trekkende, geel, van onderen groenachtig, van een' zoeten ſmaek verzelt met ſcherpheit; zy, die de bloemen op de toppen der takken ondersteunen, zyn breeder dan de andere, en vliesachtig; de bloemen waſſen op de toppen der takken by troſſen, en zyn als die van peulvruchten, geel, yder ondersteunt door een' kelk als eene opgeblazen pyp, wollig, en zilververwig. Als deze bloem is afgevallen, zwelt de kelk nog meer op, en word eene blaes, die een vliezig zaedhuisje doorgaens vol zaed in zich ſluit; de wortel is lang, regt, houtig, zwartachtig, van ſmaek als peulvruchten. Deze plant groeit op bergachtige, drooge, zandige plaetſen; zy bevat veel olië, doch middelmatiglyk wezentlyk zout in zich.

Zy is afvegende, wondheelende, goed om de wonden te genezen, om te verſterken.

Vulneraria, *à vulnere*, wonde, omdat deze plant goed is om de wonden te genezen.

* Zie Pl. XXV. Fig. 9.

VULPECULA MARINA.

Vulpecula Marina, Bellonii, Jonſton.
Simia Marina, Bellon.
Alopecias Oppiani.

In 't Franſch, *Renard Marin.*

In 't Nederduitſch *Zeevos.*

Is een groote zeeviſch, dien de Schryvers geſtelt hebben onder 't geſlacht der kraekbeenige en niet platte walviſſchen, die men *Galeodi* noemt: de voornaemſte kenteekens van deze viſſchen beſtaen hier in, dat zy twee levers, aen yder zyde vyf kieuwen; en aen de vinnen, die in de mannetjes onder den buik op de zyden van de navel zyn, nederhangende ſpitſen hebben; het byzondere onderſcheid van den Zeevos word van zynen ſtaert genomen, die zeer wel eene zeiſſen verbeeld; dees viſch word zeer groot, en weegt ſomtyds tot de 100 ponden; men ontleedde'er eenen in de Koningklyke Akademie der Wetenſchappen in de maend Juny van 't Jaer 1667. Hy was agt en een half voet lang, en zyne grootſte breedte omtrent den buik was veertien duimen. Wat zyne gedaente aengaet, hy werd van den kop tot aen den buik breeder, dan enger tot aen de plaets, alwaer de ſtaert van andere viſſchen eindigt; doch alhier begon de zyne, die bynaer zoo groot was als 't overige lyf, en op de wys van eene zeiſſen naer den buik omgekromt; op 't midden van den rug had hy eene grootte verheven kam, en eene kleene omtrent den ſtaert, drie vinnen aen elke zyde; de voorſte was groot, in zynen grond vyftien duimen lang, en vyf breed, verbeeldende een' vleugel van een' geplukten vogel; de middelſte was middelmatiglyk groot, en aen de zyde van den navel geplaetſt, en had eene nederhangende ſpits; de derde, dicht by den ſtaert gelegen, was zeer kleen: 't vel was glad en zonder ſchubben; de kammen en vinnen waren hard, en beſtonden uit graten, die door 't vel, dat zy bedekte, dicht geſloten waren; de kleur was overal eenerlei, zeer bruin-graeuw naer het blaeuwachtig trekkende; zyn kop was bykans niet als een vleezige klomp, bedekt met de ſlaepſpieren, die meer dan vier duimen dik waren; de herſenpan was niet grooter dan een vuiſt, van boven bynaer twee vingers dik; de

de herſenen, die hy beſloot, waren zeer kleen, zacht, en niet heel bochtig; de oogen grooter dan die van een' os, half bolrond, van voren plat; hy had aen yder zyde vyf kieuwen; de opening van zyne keel' was van vyf duimen, en gewapent met twee ſoorten van tanden; de regter zyde van de bovenſte kaek tot aen de plaets, alwaer de hondstanden der andere dieren zyn, was bezet met eene ry ſcherpe harde en vaſte tanden, zynde alle een enkel been op de wys van eene zaeg'; de andere tanden, die t' overige van deze kaek bezetteden, maekten in alles zes ryën, en waren beweeglyk en door vleezige vliezen vaſt gehecht; hunne gedaente was driehoekig, ſcherp, en hunne zelfsſtandigheit ver zoo hard niet als die der andere, die de gedaente van eene zaeg' hebben, voornamentlyk aen de binnenſte ryën, alwaer zy zeer bros waren: de tong was geheel aen de onderkaek vaſt, en beſtond uit verſcheide beenderen, die door een vezelig vleeſch vaſt aen malkander gevoegt waren; zy was bekleedt met eene harde huid, en bezet met kleene blinkende punten, die haer zeer hobbelig maekten: deze punten ſcheenen met 't vergrootglas doorſchynende als Kryſtal, en waren drie lynen lang, en onder aen den grond anderhalve lyn breed; zyne keel was zeer wyd, en zyn ſlokdarm niet kleener dan zyne maeg, waerin de Schryvers zeggen, dat dees viſch zyne Jongen verbergt, als zy bevreeſt zyn, met ze in te ſlikken om ze naderhand weêr uit te ſpouwen; zyn hart had de gedaente en grootte van een hoenderei, zonder hartezakje, en maer een zeer groot oor, en eene eenige maeg gelyk alle dieren, die geen' adem ſcheppen: dit hart had geen hartezakje, maer de groote ſlagader was bekleedt met een vlies gelyk als een hartezakje, dat haer zoodanig omwond, dat het daer aen niet was vaſtgehecht maer rondom vlottede; de lever beſloeg de ganſche lengte van de regter zyde des buiks; zy was in twee kwabben verdeelt, dit is waerſchynlyk de reden, waerom de Schryvers gezegt hebben, dat deze ſoort van viſch twee levers had. De Zeevos onthoud zich doorgaens op modderige en ſlykachtige plaetſen; hy leeft van viſſchen, en planten, is zeer vleezig, en heeft op verſcheide plaetſen meer dan een duim dik vet; zyn vleeſch is vry ſmaeklyk; hy beſluit veel vlug zout en olië, doch weinig vaſt zout in zich.

Zyn vet is weekmakende, en ontbindende.

Vulpecula, *à vulpe* Vos, omdat de Ouden geloofden, dat dees viſch eenige overeenkomſt had met den Vos, doch het blykt ganſchelyk niet uit deze beſchryvinge, dat dit waer zy.

Alopecius, *ab ἀλώπηξ*, *vulpes*, Vos.

V U L P E S.

Vulpes, in't Franſch *Renard*, in't Nederduitſch *Vos*, is een wild, loos en doortrapt viervoetig dier, gelykende in vele deelen naer een' hond, doch zyne ooren zyn kleener; zyn ſtaert is dicht en bezet met vele lange hairen; hy jaegt naer de Hoenders, Ganzen, Hazen, Konynen wilde Ratten, en eet ze op, als hy ze kan achterhalen: hy eet ook druiven in den Wynoogſt. Hy onthoud zich in de boſſchen, omtrent de dorpen, in Vrankryk, Italië, en heeft veel vlug zout in zich.

Zyn vleeſch is goed voor de zenuwen, en verſterkende.

Zyn vet is goed voor ſtuiptrekkingen, bevingen der leden, om de zenuwen te verſterken, en om te ontbinden: men wryft 'er de zieke deelen mede.

Zyne long is afvegende, goed voor de borſt en aêmborſtigheit.

Zyne lever en milt worden dienſtig geoordeelt tegen de verhardingen van lever en milt.

Zyn bloed gedroogt is openende, en goed voor den ſteen en 't graveel.

V U L T U R.

Vultur, in't Franſch *Vautour*, in't Nederduitſch *Gier*, is een groote roofvogel, wiens gedaente naerby die van een' Arend komt; zyne kleur is aſchverwig of bruin; de bek is groot, ſterk, krachtig en krom; de pooten zyn groot en met nagelen voorzien; hy leeft van 't vleeſch der lyken; hier van zyn verſcheide ſoorten; zy worden in Schytië en op 't gebergte van den Rhyn, en Donau voortgebragt. Dees vogel heeft veel vlug zout en olië in zich; zyn vel is ſchoon, en word zeer gezocht.

Zyn vet is weekmakende, ontbindende, verſterkende.

Zyn vleeſch is goed voor de vallende ziekte en ſchele hoofdzweer, als het gegeten word.

Sommigen meenen, dat de reuk van zyn' drek bekwaem is om aen eene zwangere vrouw' 't miskramen te veroorzaken.

Vultur, *quaſi Voltur*, *à volando.*

V U L V A R I A.

Vulvaria, Caſt. Tab. Lugd.
Atriplex fœtida, C. B. J. B.
Atriplex olida, Ger.
Atriplex olida, *ſive ſylveſtris fœtida*, Park.

Atriplex puſilla olida, *hircina*, *vulvaria vocata*, *garum olens*, Lob.
Atriplex canina & blitum fœtidum, Trag.
Garoſmum, Dod.
Chenopodium fœtidum, Pit. Tournef.

In 't Nederduitſch *Stinkende Melde.*

* Is eene ſoort van Ganzevoet of eene kleene plant, die ſtelen ſchiet, welke omtrent een voet lang, takkig, langs den grond nederliggende, en met bladeren bekleedt zyn, gelykende in gedaente en kleur' naer die van Melde, doch veel kleener: de bloem is van vele helmſtyltjes door een' tot onderen toe ingeſneden kelk ondersteunt; als deze bloem is afgevallen, komt in hare plaets een kleen bynaer rond en platachtig zaed, beſloten in een zaedhuisje, dat door den kelk gemaekt is. De wortel is dun en vezelig; de ganſche plant is zeer ſtinkende; zy groeit op onbebouwde plaetſen, op de kerkhoven, tegen de muren: zy heeft veel olië en vlug zout in zich.

Zy is goed om de opſtygingen te ſtillen en voor 't windkolyk; men gebruikt ze in aersſpuitingen, en ſtovingen.

Vulvaria, *à vulva*, omdat deze plant goed is voor de baermoeder.

Garoſmum, *à garo*, *viſch-pekel*, omdat de reuk van deze plant' eenige overeenkomſt heeft met dien van een' zeer ſtinkenden en bedorven viſch-pekel.

X.

X A N T H I U M.

Xanthium, Dod. Pit. Tournef.
Lappa minor, *Xanthium Dioſcoridis*, C. B.
Xanthium, *ſive Lappa minor*, J. B. Raii Hiſt.
Xanthium, *ſive Strumaria*, Ad. Lob.
Bardana minor, Ger.

In 't Franſch *Petit Glouteron.*

In 't Nederduitſch *Kleene Kliſſen.*

* Zie Pl. XXV. Fig. 10.

* Is eene plant, wier ſteel anderhalf voet hoog opſchiet, en hoekig, ruig, met roode ſtippen geteekent, en takkig is, en zich wyd uitſtrekt; de bladers zyn veel kleener dan die van Kliſſen, groen, bykans als die van Hoefblad, op de kanten eenigzins ingeſneden of getandt, wat ſcherp en wat ſpeceryachtig van ſmaek. De bloem is een bosje van bloempjes gelykende naer kleene blaesjes, yder een helmſtyltje bevattende, meeſtal met een dubbel helmpje: deze bloempjes vallen ligtelyk af, en laten geen zaed na zich; maer op de zelve voetjes, die bloeijen, komen langwerpige vruchten voort, zoo groot als kleenen olyven, met ſtekelen bezet, en die zich aen de kleederen vaſthechten. Yder van deze vruchten is verdeelt in de lengte in huisjes, die langwerpige zaden in zich bevatten. De wortel is kleen, wit, en met vry dikke vezelen voorzien. Deze plant groeit in vette gronden, tegen muren en in grachten, wier water is opgedroogt. Zy bevat veel zout en olië in zich; men gebruikt hare bladers en vruchten in de Geneeskunde.

Zy is ettermakende en ontbindende: zy word uit- en inwendig gebruikt voor de ſchurft, kropgezwellen, en koude klieren.

Xanthium, *à ξάνθος*, *flavus*, omdat de Ouden zich van deze plant' bedienden om 't hair geel te verwen; want deze kleur van hair was eertyds meeſt geacht.

X A N X U S.

Xanxus is een groote ſchulp, gelyk aen die, waer mede men gewoon is de Tritons uit te ſchilderen. De Hollanders laten hem viſſchen omtrent 't Eiland Ceylon of op de kuſt van de Viſſcherye, alwaer 't Koningkryk van Travancor is. Die op deze kuſt gevischt worden, hebben alle hunne ſlangetrekken van de regter naer de ſlinkerzyde; zo men 'er vind, wier ſlangetrekken natuurlyk geſchikt zyn van de ſlinker naer de regterzyde, deze achten de Indianen ongemeen hoog, omdat zy gelooven, dat een van hunne Goden in een' *Xanxus* van deze ſoort' genoodzaekt is geweeſt zich te verbergen. Men zegt, dat 't aen die Indianen verboden is den *Xanxus* aen andere te verkoopen als aen de Hollandſche Maetſchappye, die dezen door dit middel goed koop hebbende den zelven zeer duur weder verkoopt in 't Koningkryk van Bengale, alwaer men ze zaegt om 'er armringen van te maken.

De *Xanxus* heeft veel vlug zout en olië, doch weinig vaſt zout in zich.

Hy

* Zie Pl. XXV. Fig. 11.

Hy is alkali, zuurbrekende, goed om de vochten te verzachten en tegen te houden. De gift is van eene halve ſcrupel tot eene halve drachma.

XERANTHEMUM.

Xeranthemum flore ſimplici purpureo majore, H. L. B. Pit. Tournef.
Xeranthemum aliud, ſive Ptarmica quorumdam J. B.
Jacea Oleæ folio, capitulis ſimplicibus, C. B.
Ptarmica altera, Matth. Lugd.
Ptarmica Auſtriaca, Ger.
Ptarmica Auſtriaca Cluſii, Park. Raii Hiſt.

Is eene plant, die een' witachtigen ſteel als die van Korenbloemen, en anderhalf voet hoog ſchiet; de bladers groeijen voor 't grootſte gedeelte onder aen den ſteel, en zyn talryk, langwerpig, ſmal, van boven bedekt met eene zachte witte wolle, en hebben een' zuurachtigen ſmaek: de bloemen zyn geplaetſt op de toppen der takken, en ſchoon, geſtraelt, middelmatig groot, beſtaende yder uit twaelf of veertien kleene blaedjes, die hard, droog, ſpits, in't begin wit, en vervolgens purperachtig blaeuw zyn, en vele jaren bewaert worden zonder te verwelken; waerom deze bloem de onſterfelyke word genaemt. Als deze bloem is afgevallen, volgen haer de zaden, die met eene kroon' van witte wollige blaedjes zyn voorzien. De wortel is lang, regt, hard, zwartachtig, met eenige fyne vezelen voorzien. Deze plant groeit op de landhuizen, en word in de hoven gekweekt: zy bevat middelmatiglyk zout, olie, en zeer weinig waterdeelen in zich.

Zy is t'zamentrekkende en opdroogende.

Xeranthum, *à ξηρὸς*, *ſiccus*, *& ἄνθη*, *flos*, als of men zeide, *drooge Bloem*, omdat de bloem van deze plant' van nature zoo droog is, dat zy niet als moeijelyk verwelkt.

Cluſius heeft den naem van *Ptarmica* of *wilde Dragon* aen deze plant' gegeven, niet omdat zy doet niezen, gelyk als de oprechte Ptarmica; maer omdat men gevonden heeft, dat zy in verſcheide andere deelen overeenkwam met de Ptarmica van Dioſcorides.

XIPHIAS.

Xiphias,
Gladius.

In 't Nederduitſch *Zwaerdviſch.*

Is een Zeeviſch, die in grootte naerby een' kleenen walviſch komt; hy groeit tot de lengte van veertien of vyftien voeten, is rond, aen de zyde van den kop zeer dik, en word ontrent den ſtaert dunner. Zyn ſnuit is omtrent drie voeten lang, ſpits en van gedaente als een zwaerd. Zyne bovenſte kaek is harder en beenachtiger dan de onderſte; zy zyn beide van tanden berooft, maer voorzien met verſcheide harde en ruwe beentjes, die aen 't gehemelte vaſt zyn, en tot de zelve werkingen dienen als de tanden. De oogen zyn rond, en verheven; 't vel is niet zeer hard; zyne kleur is bruin-graeuw, zilververwig, blinkende: hy komt niet naerby 't ſtrand; zyn bek dient hem tot verwering, en hy is zeer gevaerlyk, want hy doorboort een ſchip; hy doet den Walviſchen den oorlog aen; hy leeft van viſchen, en Wier; zyn rug is voorzien met veel reuzel of vet, gelyk die van een varken; zyn vleeſch word zelden onder de voedſels gebruikt, omdat het moeijelyk te verteren is.

Zyn vet is goed om week te maken, te ontbinden, te verſterken; men wryft 'er de zieke deelen mede.

Xiphias, *à ξίφος*, *gladius*; omdat de ſnuit van dezen viſch ſpits en ſnydende is als een zwaerd.

XIPHION.

Xiphion latifolium acaulos odoratum, Pit. Tournefort.
Iris bulboſa latifolia, flore cæruleo & candido, J. B.
Iris bulboſa latifolia acaulos odora, C. B.
Hyacinthus Poëtarum latifolius, Lob.

Is eene plant, die lange en breede, zachte, bleek- of witachtig groene bladers voortbrengt, tuſſchen welke een voetſteeltje opſchiet, dat eene purpere of blaeuwe of ſomtyds witte welriekende bloem draegt, gelykende naer die van Liſch; de vrucht, die haer volgt, is van de zelve geſtalte als die van Liſch: de wortel is eene uije van buiten zwartachtig, van binnen wit, beſtaende uit verſcheide vliezen of rokken, en heeft een' zoeten ſmaek. Deze plant groeit in Spanje en in vele andere warme landen.

De wortel is weekmakende, en ontbindende.

Xiphion, *à ξίφος*, *gladius*, omdat de bladers van deze plant' eenigzins de gedaente hebben van een mes of zwaerd.

X Y L O N.

Xylon.
Coto.
Goſſipium.
Cotoneum.
Bombax officinarum.

In 't Franſch *Coton.*

In 't Nederduitſch *Kattoenkruid*, *Boomwollekruid.*

Is eene plant, waervan twee ſoorten zyn.

De eerſte ſoort word genaemt

Xylon, ſive Goſſipium herbaceum, J. B. Raii Hiſt. Pit. Tournef.
Goſſipium, ſive Xylon, Ger.
Goſſipium fruteſcens annuum, Park.
Goſſipium fruteſcens ſemine albo, C. B.

* Zy brengt een' houtigen ſteel voort ter hoogte van anderhalven of twee voeten, die met een' roodachtigen baſt' bedekt, ruig, en in eenige korte takken verdeelt is: de bladers zyn zoo groot niet als die van den wilden Vygeboom, van gedaente als die van den Wyngaerd, ruig, aen lange ſteeltjes vaſtgehecht, en met haer voorzien: de bloemen zyn talryk, ſchoon, groot, van gedaente als een klokje, dat tot onderen toe in vyf of zes deelen geſpleten is, van eene gele kleur' gemengt met rood of purper. Als deze bloem is afgevallen, volgt haer eene vrucht zoo groot als eene hazelnoot, die ryp zynde openſplyt in drie of vier deelen of huisjes, en een vlokje van kattoen vertoont zoo wit als ſneeuw, dat door de hitte tot de grootte van een' kleenen appel opzwelt: zy beſluit langwerpige, witte, wollige zaden in zich zoo groot als kleene erweten, waervan yder eene kleene, oliachtige, zoete pit in zich heeft.

De tweede ſoort word genaemt

Xylon arboreum, J. B. Park. Raii Hiſt. Pit. Tournefort.
Goſſipium arboreum caule lævi C. B.

* Zie Pl. XXV. Fig. 1.

Zy verſchilt van de voorgaende in grootte; want zy groeit als een boom of heeſter, tot de hoogte van veertien of vyftien voeten. De bladers komen eenigzins naerby die, welke de eerſte uit den Lindenboom' voortkomen, zyn diep ingeſneden in drie deelen, en zonder hair. De bloemen en vruchten zyn gelyk die van de andere ſoort'.

De twee ſoorten van Kattoenkruid waſſen in Egypten, Syrië, Cyprus, Kandië, en Indiën.

De bloem van Kattoenkruid is wondheelende.

Het Kattoen verwarmt, en verdroogt, en word niet als voor de kleedingen gebruikt.

Het zaed is goed voor de borſt, aêmborſtigheit, hoeſt, om 't zaed te verwekken, de wonden te heelen, voor den roodeloop, en andere buikloopen en bloedſpouwingen.

Xylon, à ξύω, rado, ik ſcheer, omdat men 't kattoen van de vrucht dezer plant' afſcheid, als of men ze ſchoor.

X Y L O S T E O N.

Xyloſteon, Dod.
Xyloſteon Pyrenaicum, Pit. Tournefort.
Periclymenum rectum fructu rubro & nigro, J. B. Raii Hiſt.
Periclymenum Allobrogum, Lob.
Periclymenum rectum fructu rubro, Park.
Periclymenum Germanicum, Ger.
Chamæceraſus dumetorum fructu gemino rubro, C. B.

In 't Nederduitſch *Hondskerſen.*

Is een heeſter, die naer Kamperfoelje gelykt, doch zich zelven ondersteunt zonder zich vaſt te maken aen de naburige planten: hy ſchiet middelmatig dikke ſtelen; zyn hout is wit; zyne takken zyn rond, en met een' baſt' bekleedt, die in 't begin roodachtig, en daer na witachtig is; de bladers zyn langwerpig, zacht, witachtig-groen, een weinig ruig; de bloemen zyn kleener dan die van Kamperfoelje, wit, twee aen twee op een voetſteeltje vaſt, van gedaente als pypen, die klokswyze open ſtaen, en in vier of vyf deelen ingeſneden zyn; deze pypen worden ondersteunt door een' dubbelen kelk, die, als de bloemen afgevallen zyn, eene vrucht word van twee zachte roode beziën, zoo groot als kleene Kerſen, vol bitter onaengenaem ſap en eenige platachtige bynaer eironde zaden. Dees heeſter groeit op bergachtige plaetſen, als op 't Pyre-

't Pyreneesche gebergte, in de bosschen, in Zwitserland, Duitschland; zyne vrucht bevat veel wezentlyk en vast zout, en olië in zich.

Zy doet braken en verwekt stoelgang, zoo men 'er drie of vier van inneemt, doch word in de Geneeskunde niet gebruikt.

Xylosteon, *à ξύλον*, *lignum*, *& ὀστέον*, *os*, als of men zeide *beenachtig hout*. Men heeft dien naem aen deze plant' gegeven, omdat men gevonden heeft, dat haer hout eenige overeenkomst had met een been, zoo om zyne hardigheit, als om zyne witheit.

XYRIS.

Xyris, Ger.
Xyris, *sive Iris sylvestris*, Dioscoridi.
Gladiolus fœtidus, C. B.
Xyris, *sive Spatula fœtida*, Park.
Xyris, *vel Iris agria*, Dod. Gal.
Spatula fœtida, *plerisque Xyris*, J. B. Raii Hist.

In 't Fransch *Espatule*, of *Glayeul puant*.

In 't Nederduitsch *Stinkende Lisch*, *Wandluiskruid*.

* Is eene plant, die vele bladers voortbrengt anderhalf of twee voeten lang, smaller dan die van de gemeene Lisch, spits, blinkend zwart achtig-groen van kleur', stinkende als eene Weegluis. Tusschen deze bladers schieten op verscheide regte stelen van eene middelmatige dikte, yder op hunnen top eene bloem dragende gelyk die van Lisch, doch kleener, bestaende uit negen doorgaens purpere, doch somtyds roode blaedjes; op deze bloemen volgen langwerpige peulen, die in 't rypen open splyten, en ronde zaden vertoonen zoo groot als kleene erweten, rood van kleur', scherp of heet van smaek; de wortel nog jong zynde is niet als vezelig, maer word dik, naermate dat de plant opschiet; hy heeft een' scherpen smaek als dien van Lisch. Deze plant groeit op vochtige plaetsen, tusschen de wyngaerden, in de hoven; zy bevat veel zout en olië in zich.

De wortel en 't zaed zyn stoelgang verwekkende, waterdryvende, openende, goed voor de stuiptrekkingen, zinkingen of vloeijingen, verstoppingen, waterzucht, in een afziedsel gebruikt; men gebruikt ze ook uitwendig om etter te maken, in te snyden, te verdunnen, en te ontbinden.

Xyris, *à ξίφος*, *gladius & Iris*, als of men zeide, *Lisch*, *wier bladers de gedaente hebben van een zwaerd*.

Spatula, *à σπάθη*, *ex σπάω*, *detraho*.

* Zie Pl. XXV. Fig. 131.

Y.

YECOLT.

Yecolt, C. Biron.
Ycolt.

IS eene lange Amerikaensche vrucht, die met verscheide schilseren bedekt, en kastanjebruin is, en eenige overeenkomst heeft met den Pynappel, doch men vind ze van verschillende gedaente en grootte; zy bevat in zich eene soort van lange pruim, die men met smaek eet: deze vrucht groeit in nieuw Spanje aen een' Berg-Dadelboom', in 't Latyn *Yocotus Arbor* genaemt: de Amerikanen noemen hem *Guichele popotli*, en dees is 't, waervan Casparus Bauhinus spreekt onder den naem van *Arbor fructu nucis pineæ specie*; dees boom schiet uit een' enkelen wortel' twee of drie stammen, die lange, smalle, dikke bladers dragen als die van Lisch, doch veel grooter; yder van zyne bloemen bestaet uit zes welriekende blaedjes, by trosjes geschikt, die aen een voetsteeltje hangen.

Zyne bladers worden gebruikt om een' zeer fynen, doch zeer sterken draed te maken, waervan men linnen bereid.

YGA.

Yga.
Yuvera.
Yvoire.

Zyn boomen uit Brazilië, waervan de Indianen den ganschen bast afscheiden, om 'er kleene schuitjes van te maken, waervan yder bekwaem is om dertig gewapende mannen en meer te voeren. Dees bast is een duim dik, vyf en dertig of veertig voeten lang, vier of vyf voeten breed.

Z.

ZACCON.

Zaccon, Caſt.
Zaccon Hiericuntea, *foliis oleæ*, J. B.
Prunus Hiericonthica, *folio anguſto ſpinoſo*, C. B.

IS eene ſoort van vreemden Pruimboom, die op de vlakte van Jericho groeit; dees boom is zoo groot als een Oranjeboom, en brengt bladers voort gelyk die van den Olyfboom, doch kleener, ſmaller, ſpitſer, groener; de bloemen zyn wit; de vruchten zyn zoo groot als Pruimen, rond, in 't begin groen, doch worden in 't rypen geel; yder van haer beſluit in zich een' ſteen gelyk de Pruimen. Men perſt uit deze vruchten eene olië.

Zy is goed om de koude en lymige vochten te verdryven, en te ontbinden.

Men heeft dezen boom *Zaccon* genaemt, om dat hy groeit omtrent de Kerken van Zacchæus op de vlakte van Jericho.

ZACINTHA.

Zacintha, *ſive Cichorium Verrucarium*, Matth. Pit. Tournefort.
Verruca Chondrilla, Adv.
Cichorium Verrucarium, *ſive Zacintha*, Ger. Park.
Cichorium Verrucoſum, *ſive Zacintha Hieraciis adnumerandum*, J. B. Raii Hiſt.
Chondrilla Verrucaria, *foliis Cichorii viridibus*, C. B.
Verrucaria, *Seridis ſpecies*, Geſ. hort.

Is eene plant, die verſcheide dunne, van binnen ſponsachtige, takkige ſtelen ſchiet omtrent anderhalf voet hoog: de bladers gelyken naer die van Wilde Cichoreije, of naer die van Paerdebloemen, en zyn langs de aerde verſpreidt. De bloemen groeijen op de toppen der takken by bosjes van gele halve bloempjes, onderſteunt door een' kelk, die uit eenige ſchilferwyze blaedjes is t'zamengeſtelt. Als deze bloem is afgevallen, krygt de kelk de gedaente van een roosje als de ribben van eene Meloen verheven; yder rib is een zaedhuisje, dat een zaed, met een zwartachtig kuifje voorzien, in zich bevat; de wortel is lang, en met vezelen voorzien. Deze plant groeit in de velden: zy bevat veel wezentlyk zout en olië in zich.

Zy word goed geoordeelt om de wratten te ontbinden en te verdryven, waerom zy *Verrucaria* genaemt word; zy is bloedzuiverende, en pisdryvende.

Zacintha, *à Zacintho inſula*, omdat men zegt, dat deze plant overvloedigly groeit in een Eiland van de Archipel, in 't Latyn *Zacinthus*, en in 't Franſch *le Zante* genaemt.

ZAGU.

Zagu, Ferd. Lopez.
Sagu Pigafettæ, Cluſ.
Arbor farinifera, Cluſ. exot.
Arbor vaſta in regno Fanfur, Polo Veneto.

Is een groote boom gelyk aen den Dadelboom', die in 't Eiland Tornate dicht by de Linie groeit; hy draegt op zynen top een' ronden knop als de kool, in wiens midden men eene ſoort van meel vind, waervan de Inwoonders des lands brood maken.

ZAPOTUM.

Zapotum, *Zapote*, is eene vrucht in Nieuw Spanje in Amerika; de Spanjaerds noemen haer *Zapote blanco*; zy heeft de gedaente en grootte van een' Kweappel; haer ſmaek is aengenaem, doch zy is niet gezond; zy beſluit eene pit, die men zegt een gevaerlyk vergift te zyn: deze vrucht groeit aen een' grooten boom' van de Indianen *Cochitzapotl* genaemt; de bladers zyn gelyk die van den Oranjeboom, drie aen drie by tuſſchen wydtens geſchikt: de bloemen zyn kleen, en geel van kleur'.

ZEA.

Zea, Ang.
Zea ſimplex, Matth. Lac.
Frumentum loculare, Ruel.
Spelta vulgò, Cæſ.
Zea Monococcos Briza quibuſdam, J. B.
Briza Monococcos, Ger.

Zea Briza dicta, vel Monococcos Germanorum, C. B. Raii Hiſt.
Monococcon frumentum barbarum, far venniculum rubrum, Col.
Zea Monococcos, ſive ſimplex, ſive Briza, Park.

In 't Franſch *Speautre, Blé locular, Froment locar, Froment rouge.*

In 't Nederduitſch *Spelt.*

Is eene ſoort van Tarwe, die in Egypten, Griekenland en Sicilië gemeen is; deze plant ſchiet als 't gemeene Koren verſcheide dunne halmen omtrent twee voeten hoog; de bladers zyn ſmal; de airen zyn bykans als die van Gerſt geſchikt: zy beſluiten een kleen bruinrood zaed in zich; de wortel is vezelig. Deze plant groeit op ruwe en bergachtige plaetſen; men teelt haer als alle andere ſoorten van Tarwe; 't graen dient om bier te brouwen; men kan 'er ook brood van maken, doch dit zal zwart en onſmaeklyk zyn.

De Spelt is afvegende, en ontbindende.

ZEDOARIA.

**Zedoaria* in 't Franſch *Zedoaire*, in 't Nederduitſch *Zedoarywortel*, is een wortel, waer van twee ſoorten zyn, die ons gebragt worden uit Ooſt-Indië en 't Eiland van Sint Laurentius, alwaer zy groeijen; de wortels verſchillen in gedaente en in kleur', doch zy worden gehaelt van de zelve plant' *Zadura herba* genaemt; deze plant brengt lange ſpitſe bladers voort, gelyk als die van Gember, waerom zy van ſommigen wilde Gember word genaemt.

De eerſte ſoort word genaemt

Zedoaria longa, C. B.
Zedoaria officinarum: Arnabi veterum altera ſpecies longâ radice, Cord. Hiſt.
Zaduaria, Ad.
Zadura, vel Zaduar, Geſ.
Zeduaria vulgaris, Guil.

In 't Franſch *Zedoaire longue.*

In 't Nederduitſch *Lange Zedoarywortel.*

*Zie Pl. XXV. Fig. 14.

Dees wortel is een pink lang en dik, witachtig of aſchverwig, en ſpeceryachtig van ſmaek.

De tweede ſoort word genaemt

**Zedoaria rotunda*, C. B.
Zerumbeth Serapionis, Lob.
Zedoaria loripes, Coſtæo in Meſuem.
Zurumbethum, Cord. Hiſt.

In 't Franſch *Zedoaire ronde.*

In 't Nederduitſch *Ronde Zedoarywortel.*

Dees is een wortel in ſchyven geſneden en gedroogt, graeuw van kleur' en ſpeceryachtig van ſmaek.

Deze twee wortels maken in de aerde niet meer dan eenen uit; de ronde Zedoaria of Zerumbeth is 't bovenſte gedeelte of de kop, en de lange Zedoaria is 't onderſte gedeelte.

De lange Zedoaria moet gekozen worden wel gevoedt, zwaer, moeijelyk te breken, niet wormſtekig, waer aen hy onderworpen is, en van een' heeten ſpeceryachtigen ſmaek bykans als die van Roſmaryn.

De ronde Zedoaria of Zerumbeth moet gekozen worden zwaer, moeijelyk te breken, niet wormſtekig, en ſpeceryachtig van ſmaek. Hy word in de Geneeskunde minder gebruikt dan de voorgaande.

Beide deze Zedoarywortels hebben veel zout en fyne olië in zich.

Zy zyn verdryvende, verdunnende, goed voor 't windkolyk, om de maeg te verſterken, voor den ſpysloop, om 't fenyn te weêrſtaen, en de maendſtonden te verwekken.

Zedoaria, is een Indiaenſche naem.

ZIBETHUM.

Zibethum.
Zibetha.
Civeta.
Zepetium.

In 't Franſch *Civette.*

In 't Nederduitſch *Civet.*

Is eene vloeibare ſtoffe of een geſtremd vocht, dat ſmerig, wit- en geelachtig is, en een' ſterken, en onaengenamen reuk heeft; het word voortgebragt in een blaesje of zakje gelegen onder den ſtaert, en naerby den aers van een

een wild, wreed en vleeschgretig viervoetig dier, in 't Latyn geheten

Hyæna, *Catus Zibethicus*, *Felis odoratus.*

In 't Franſch *Civette.*

In 't Nederduitſch *Civetkat.*

* Zy gelykt naer eene Spaenſche Kat, doch zweemt eenigzins naer een' Vos: haer kop is met kort, graeuw en zwart hair bedekt: hare ooren zyn kleen, en zoo ſpits niet toeſoopende, als die van eene kat, van buiten zwart en van binnen wit; hare tanden zyn hondstanden, maer ſomtyds in ſtukken verbryzelt, dewyl dit dier, dat wreed is, de zelve aen ſtukken breekt met op de yzere ſpylen van zyne kooi te byten, wanneer het is opgeſloten: de hals, lyf en ſtaert zyn bedekt met een zeer lang, hard en ruuw hair, doormengt met een ander korter zachter hair, gekrult als wol; het groote hair heeft drie kleuren, die doorgaens vlekken en ſtrepen maken, ſommige zwart, andere wit, en andere rosachtig; de hals is zwart en wit met eenige vlekken; 't onderſte van hare keel' en buik is zwart; de ſtaert is zwart gemengt met een weinig wit van onderen; de pooten zyn kort, en bedekt met een kort hair gelyk dat van den kop; yder poot beſtaet uit vyf zwarte teenen, die met regte, en wat ſcherpe nagelen of ſporen zyn gewapent; de zak, die 't Civet bevat, is doorgaens boven den aers geplaetſt; hy is drie duimen lang, en anderhalf breed; zyne holligheit, die een kleen hoenderei zoude konnen beſlaen, bedekt een groot getal kleene kliertjes, waer uit men door ze te drukken de riekende ſtoffe krygt. Men vind dit dier gemeenlyk in China, Ooſt- en Weſtindië: men voed ze in Holland met melk en eijeren, op dat 't Civet, 't geen 'er uitkomt, wit zy; want als men deze omzichtigheit niet heeft in acht genomen, krygt men niet als bruin Civet, dat inderdaed zoo veel reuks en deugt heeft als 't witte, doch de Kooplieden zouden 'er geen aſtrek van hebben, omdat de Reukmengers, die het gebruiken, gewoon zyn 't zelve wit- of geelachtig te zien.

Men moet 't Civet verkiezen verſch, redelyk dik, wit, ſterk en niet aengenaem van reuk; het word geel, daer na bruin als het veroudert.

De Reukmengers geven 'er een' zeer aengenamen reuk aen, met 'er vele andere dingen onder te mengen, die der zelve deelen verſpreiden, en ze bepalen, opdat zy zachtjes verheven zouden worden in den neus, om een weinig indruks, of om beter te ſpreken, eene aengename kitteling op de reukzenuw te maken.

Het Civet heeft veel olië en vlug zout in zich.

Het is pynſtillende en ontbindende; het word gebruikt voor 't kolyk der kinderen, op den navel gelegt, en voor de verhardingen van de baermoeder.

Zibethum komt van 't Griekſche woord ζαπέτιον, dat de zelve zaek beteekent, of van 't Arabiſche *Zibet* of *Zebed*, dat is te zeggen ſchuim, want deze ſtoffe is ſchuimachtig, als zy uit 't dier komt.

* Zie Pl. XXV. Fig. 15.

ZINCK.

Zinck, is eene ſoort van Marcaſite of eene bergſtoffe gelykende naer Bismuth, doch zy is zoo bros niet, en kan door den hamer een weinig worden uitgerekt; zy komt voort in de mynen, en voor al in die van Goſſelar in Saxen. Men moet haer verkiezen hard, moeijelyk te breken, wit, in ſchoone blinkende breede ſchilferen. De Tinnegieters gebruiken ze om 't tin ſchoon en wit te maken, gelyk als men zich van 't lood bedient om 't goud en zilver te reinigen: zy mengen in eene ſmelting' van omtrent zes honderd ponden tin een pond van dit metael.

De Zinck word onder de ſoudeerſels gebruikt; men mengt ze ook in 't koper met Kurkuma om dit metael eene goud kleur te geven.

De Zinck is ontbindende en opdroogende als zy uitwendig gelegt word.

ZINGI.

Zingi fructus ſtellatus, *ſive Aniſum Indicum*, J. B. Raii Hiſt.
Fœniculum Sinenſe, D. Fr. Redi.
Aniſum inſularum Philipinarum, C. B.
Aniſum exoticum Philipinarum inſularum, Park.

Is eene Indiaenſche vrucht, die de gedaente van eene ſtarre heeft; zy beſtaet uit zeven langwerpige en driehoekige in 't rond geſchikte nootjes, die zeer wel eene ſtar verbeelden; haer baſt is hard, ruuw, zwart; de pitten zyn effen, glad, blinkende, en hebben eene kleur als Lynzaed, een' reuk en ſmaek gelyk dien van Anys-

Anyszaed, waerom men deze plant *Indiaensche Anys* noemt.

De pit van deze vrucht is goed voor 't windkolyk.

ZINGIBER.

Zingiber.
Zinziber.
Gingiber.
Zingibel.
Lengibel.

In 't Franſch *Gingembre.*

In 't Nederduitſch *Gember.*

* Is een wortel bynaer een duim lang en breed, knobbelig, half rond, een weinig plat, door zyne uitſprnitſels zich als een klaeuw verſpreidende, van buiten roodachtig-graeuw, van binnen wit, prikkelende, ſcherp en wat ſpeceryachtig van ſmaek. Men brengt hem ons gedroogt uit de Antilliſche Eilanden, alwaer hy nu aengekweekt word; doch zyn oorſprong komt uit Ooſt-Indië: de plant, die hy draegt, is eene ſoort van kleen Riet, wiens bladers groot, lang, en groen zyn, en wiens bloem roodachtig is, met groen gemengt, ſchietende uit haer midden eene ſoort van groene ſpits', die vry wel een' knods verbeeld; dat ſommigen Kruidkenneren aenleiding heeft gegeven, om deze plant te noemen *Arundo humilis clavata*, of *Laeg Riet met eene knodswyze bloem*'; de wortel verſpreid zich en kruipt in de aerde, veel vermeenigvuldigende; die hem verzamelen, laten altyd eenige ſtukken over, opdat hy op nieuw vermeerdere; men droogt hem in de zonne of op den oven om hem te bewaren. Hy moet verkozen worden verſch, dik, wel gevoedt, wel gedroogt, niet wormſtekig noch vermolſemt, en hebbende de andere eigenſchappen, waer van geſproken is: men mengt hem onder de ſpeceryën en voornamentlyk als de Peper duur is: hy bevat veel ſcherp zout en olië in zich.

Hy is inſuydende, verdunnende, openende, verſterkt de maeg, bevordert den etens luſt, helpt de vertering, verwekt 't zaed, wederſtaet de kwaedaertigheit der vochten; men zuivert hem van zynen baſt', voordat men hem gebruikt.

Die den Gember aenkweeken, leggen zynen wortel verſch uit de aerde gehaelt in ſuiker, nadat zy hem hebben laten weeken in water om zyne ſcherpheit te verminderen, en zenden dezen ingelegden Gember in potten naer verſcheide plaetſen. Hy moet dik, week, goud-geel, en aengenaem van ſmaek zyn: zyne ſyroop moet wit en wel gekookt zyn.

Hy is goed om de vertering der ſpyze te bevorderen, de winden te verdryven, de levendige deelen te verſterken, voor de blaeuwſchuit, om de oude lieden te verwarmen; men eet 'er een ſtuk van op elke reis zoo groot als een lid van een' vinger; dees ingelegde wortel word doorgaens gebruikt van die genen, welke over zee reizen.

Zingiber komt van 't Griekſche woord ζιγίβερι, dat de zelve zaek beteekent, en men zegt, dat dit Griekſche woord getrokken is van den Indiaenſchen naem *Zengebil*, die ook Gember beteekent.

* Zie Pl. XXV. Fig. 16.

ZOOPHYTUM.

Zoophytum.
Planta animalis.

In 't Franſch *Zoophyte.*

In 't Nederduitſch *Dierlyk gewas.*

De oude Kruidkenners hebben dezen naem gegeven aen verſcheide ſoorten van planten, die zy geloofden, dat zoo wel dierlyk waren als dat zy tot de planten behoorden; gelyk aen de Spons, en *Penna marina*, omdat zy zich beweegden in 't water, waer in zy groeiden, als of 't een dier was, doch deze beweging moet haer geene dierlyke eigenſchap doen geven; dit komt hier van daen, dat de luchtgaetjes van deze planten zoodanig zyn geſchikt, dat 't water, daer indringende, ſterke pogingen doet, om 'er uit te komen, 't geen de vezels t'zamendrukt en ſchud, en aldaer bewegingen veroorzaekt.

Het meeſt befaemd Dierlyk Gewas, en waervan verſcheide vermaerde Kruidkenners geſproken hebben, is eene ſoort van Meloen *Agnus Schythicus* en *Borametz* geheten; deze Meloen, zegt men, is van gedaente als een Lam, en aen de [a]rde vaſt door een' ſteel of voetſteeltje, 't welk haer voor een' navel dient; in 't groeijen verandert zy van plaets zoo veel als haer voetſteeltje haer toelaet, en doet 't gras overal, waer zy gevonden word, verdroogen; men voegt 'er by, dat, als zy ryp is, haer ſteel verdroogt, en zy zich bekleed met eene huid, die ruig of bedekt is met eene gekrulde wolle zoo zacht in't aenraken, als die van een jong geboren Lam; men kan deze huid bereiden en gebruiken als eene peltery: deze plant

groeit dicht by Samara op de Wolga; zy is misschien eene Kampernoelje.

Zoophyton, *à ζῶον*, *Animal*, *& φυτὸν*, *planta*, als of men zeide *Dierlyk Gewas.*

Wanneer men als een goed Natuurkundige, en zonder vooroordeel de planten, die men Dierlyke noemt, onderzoekt, word men gewaer, dat zy zuivere planten zyn, en niets van de dieren hebben, zoo dat ik niet geloof, dat 'er oprechte *Zoophyta* of Dierlyke Planten gevonden worden.

ZOPISSA.

Zopissa.
Apochyma.

Is een teer of eene soort van zwart pek, dat men van de schepen aftrekt, nadat zy eene lange reis over zee gehad hebben. Dit pek is allengskes doordrongen van 't zeezout, dat aen 't zelve zyne eigenschap heeft medegedeelt.

Dit Teer is een mengsel van zwart pek, harst, smeer en teer onder een gesmolten; de Zeelieden bedienen 'er zich van om de naden of voegen van hunne schepen te teren of te stoppen, uit vreeze dat 't water daer in kome.

De Zopissa is ontbindende en opdroogende als zy uitwendig gelegt word.

Zopissa, *à ζέω*, *ferveo*, *& πίσσα*, *pix*, als of men zeide, *Gekookt Pek.*

BLAD-

BLADWYZER
VAN DE
LATYNSCHE NAMEN.

A.

ABALZAMER, *vide* Senna 654
Abelicea 1
Abelmoſch, *v.* Semen moſchi 652
Abies 1
Abies taxi folio *ibidem*
Abies tenuiore folio 2
Abiga, *v.* Chamæpitys 181
Abrotanoides planta ſaxea 2
Abrotano ſimilis ſaxea *ibidem*
Abrotanum *ibidem*
Abrotannm fœmina, *v.* Santolina 630
Abrotanum mas lini folio acriori odorato, *v.* Dracunculus eſculentus 254
Abſinthium 2
Abſinthium Ponticum ſeu Romanum officinarum *ibidem*
Abſinthium ſeriphium, *v.* Seriphium abſinthium 656
Abſinthium ſeu Artemiſia officinarum, *v.* Artemiſia 67
Abſinthium vulgare majus 2
Abutilon 3
Abutilon Avicennæ, *v.* Semen moſchi 652
Acacalis Dioſcorid. *v.* Empetrum 264
Acacia noſtras, ſeu Acacia Germanica, *v.* Acacia, 3. & Prunus ſylveſtris 576
Acacia orbis Americani altera, *v.* Pointiana 562
Acacia Robini, *v.* Pſeudoacacia 576
Acacia vera Ægyptiaca 3. & 318
Acaia 3
Acajaiba 4
Acajou 3
Acaju *ibidem*
Acanthio terreſtris, *v.* Echinus terreſtris 259
Acanthis, *v.* Serinus 656
Acanthium Cord. *v.* Carduus benedictus 150
Acanthum, *v.* Spina alba 674
Acanthus 4
Acanthus Germanicus Matth. *v.* Carduus benedictus 150
Acanthus vulgaris ſive Germanica, *v.* Sphondylium 673
Acarna 5
Acarna major, *v.* Polyacanthus 564
Acarnan 5
Acarne *ibidem*
Acarus *ibidem*
Accipenſer piſcis, *v.* Sturio 684
Accipiter avis 5
Accipitrina, *v.* Sophia 669
Acer 5
Acer, *v.* Manna 435
Acetabulum 6
Acetoſa *ibidem*
Acetoſa arvenſis lanceolata 7
Acetoſa minor *ibidem*
Acetoſa rotundifolia 6
Acetoſella 7
Acetoſella, *v.* Oxytriphyllon 519
Acetum 7
Achanaca Thevet. 8
Achates lapis *ibidem*
Acheta, *v.* Gryllus 314
Achillea 9
Achillea, *v.* Millefolium 457
Achiole Indorum, *v.* Urucu 759
Achores, *v.* Tinea 704
Acinaria marina, *v.* Sargazo 633
Acinaria paluſtris, *v.* Oxycoccum 518
Acinos, acinus ſterilis, *v.* Clinopodium 198
Aconitum 9
Aconitum cæruleum, *v.* Napellus 481
Aconitum Lycoctonum luteum 9
Aconitum pardalianches, *v.* Herba paris 329
Aconitum pardalianche, *v.* Doronicum 252
Aconitum pardalianches, *v.* Thora 712
Aconitum racemoſum, *v.* Chriſtophoriana 187
Aconitum ſalutiferum, *v.* Anthora 40
Aconitum ſalutiferum, *v.* Herba paris 329
Acontia 9
Acopon, *v.* Anagyris 33
Acorna, *v.* Acarna 5
Acorus adulterinus 10
Acorus verus 9
Acredula, *v.* Luſcinia 417
Actæa Plin. *v.* Chriſtophoriana 187
Acte, *v.* Sambucus 626
Acus piſcis 10
Adamas *ibidem*
Adarca, ſeu adarces *ibidem*
Adiantum 11
Apiantum album filicis folio, *v.* Filicula 286
Adiantum aureum 11
Adiantum candidum, *v.* Ruta muraria 612
Adiantum fruticoſum Braſilian. 11
Adiantum nigrum, *v.* Filicula 286
Adonis, *v.* Flos Adonis *ibidem*
Adonium *ibidem*
Adrachne, ſeu adrachnes 12
Ægilops, *v.* Feſtuca 282
Æliops prima, *v.* Bromos 115
Ægithalus, *v.* Parus 529
Ægitus, *v.* Linaria avis 407
Ægroceras, *v.* Fœnugræcum 288
Æluropus, *v.* Hiſpidula 337
Æreomeli, *v.* Thereniabin 711
Ærugo 12
Æs *ibidem*
Æs Corinthiacum 79
Æs poloſum 12
Æs uſtum *ibidem*
Æthiopis 13
Ætites lapis *ibidem*
Afroidius, *v.* Hæmorrhous 320
Agallochium, *v.* Lignum aloës 397
Agalugen *ibidem*
Agaricus 13
Agaricus auriculæ forma, *v.* Auricula Judæ 80
Agaricus mineralis, *v.* Marga 436
Ageratum 14
Agiahalid *ibidem*
Agnil, *v.* Anil 39
Agnus 14
Agnus caſtus *ibidem*

Agnus Scythicus, *v.* Zoophyrum 771
Agredula, *v.* Rana ſylveſtris 592
Agreſta 15 & 751
Agrifolium, *v.* Aquifolium 48
Agrimonia 15
Agrioriganum, *v.* Origanum 511
Agriotta, *v.* Ceraſa 169
Agul 15
Agul, *v.* Manna 435
Ahoüai Theveti 16
Ajuga, *v.* Chamæpitys 180
Aizoon 16
Aizoon acre, *v.* Illecebra 358
Aizoon hæmatoides, *v.* Sedum minus 651
Aizoon minus *ibidem*
Alabaſtrites 16
Alabaſtrites, *v.* Dentaria 247
Alabaſtrum 16
Alana *ibidem*
Alaqueca lapis 17
Alaternus *ibidem*
Alauda *ibidem*
Alberas Arabum, *v.* Staphyſagria 680
Album Græcum, *v.* Canis 138
Albumen ovi, *v.* Gallina 300
Alburnus 17
Alce, ſeu Alces 18
Alcea *ibidem*
Alcea Ægyptia, *v.* Bamia 92
Alcea Ægyptiaca villoſa, *v.* Semen moſchi 652
Alcea Americana, *v.* Sabdariffa 613
Alcea Indica, *v.* Bamia 92
Alcea Veſicaria, *v.* Ketmia 369
Alcedo 18
Alcheron lapis, *v.* Bos 112
Alchimilla 19
Alchimilla montana minima, *v.* Percepier 536
Alcibiacum, *v.* Echium 259
Alcibiadion, *v.* Anchuſa 35
Alcyon, *v.* Alcedo 18
Alcyonium & ejus ſpecies 19
Alectorolophos, *v.* Criſta galli 224
Alfard, *v.* Achanaca 8
Alga 20
Alga marina latifolia Raii, *v.* Fucus 293
Alhagi, *v.* Manna 435
Alhagi Maurorum, *v.* Agul 15
Aliſma 20
Aliſma Tragi, *v.* Coſtus hortorum 221
Aliſma puſillum, *v.* Damaſonium 243
Alithimum, *v.* Scecachul 639
Alkaroa, *v.* Ricinus 602
Akekengi 20
Alla 21
Alleluia, *v.* Oxytriphyllon 519
Alliaria 21
Alliaris *ibidem*
Alliaſtrum *ibidem*
Alliporrum, *v.* Scorodoprafum 645
Allium 22
Allium ſphæriceo capite, *v.* Scorodoprafum 645
Allium montanum latifolium maculatum, *v.* Victorialis 742
Alma, *v.* Jambos 353
Alni effigie lanato folio minor, *v.* Dioſpyros 251
Alnus 22
Alnus nigra baccifera, *v.* Frangula 291
Aloë, *v.* Aloës 23
Aloës Succotorina *ibidem*
Hepatica *ibidem*
Caballina *ibidem*
Aloë 4. ſive paluſtris, C. B. *v.* Aizoon 16
Alopecias Oppiani, *v.* Vulpecula marina 762
Aloſa 23
Alphœnix, vel Alphenic, *v.* Saccharum 615
Alſinanthemos, *v.* Herba trientalis 329
Alſine 24
Alſine affinis Androface dicta major, *v.* Androface 36
Alſina Alpina, *v.* Herba trientalis 329
Alſine hederula altera, *Ger.* v. Lamium 376
Alſine ſcandens baccifera, *v.* Cucubalus 230
Alſine ſpergula dicta, *v.* Spergula 672
Afrodius, *v.* Hœmorrhous 320
Althæa 24
Althæa Ægyptiaca moſchata, *v* Semen moſchi 652
Althœa peregrina, *v.* Abutilon 3
Althæa Theophraſti flore luteo, v. Abutilon *ibidem*
Aluco 25
Alumen *ibidem*
Alumen catinum *ibidem*
Alumen plumeum verum *ibidem*
Alumen Romanum *ibidem*
Alumen rupeum *ibidem*
Alumen ſcajolæ, *v.* Lapis ſpecularis 383
Alumen ſciſſile, *v.* Alumen plumeum verum 25
Alumen ſuccarinum *ibidem*
Alumen trichites, *v.* Alumen plumeum *ibidem*
Alumen uſtum 25
Alyſſon 26
Alyſſos, *v.* Aſperula 72
Alyſſum Germanicum Echioides, *v.* Aſperugo *ibidem*
Amaracus, *v.* Majorana 427
Amara Dulcis, *v.* Dulcamara 256
Amaranthus 26
Amaranthus folio variegato, *v.* Symphonia 690
Amaranthus luteus, *v.* Elichryſum 262
Amaranthus tricolor, *v.* Symphonia 690
Amarum, *v.* Dulcamara 256
Ambare, ſeu Ambares 27
Ambarum griſeum, *v.* Ambra *ibidem*
Ambegi, *v.* Myrobalani 478
Ambela, *v.* Charameis 182
Ambia 27
Ambo, ſive Amba, *v.* Mangas 433
Ambra cineritia, ſive griſea 27
Ambra citrina, *v.* Karabe 367
Ambroſia 28
Amelanchier, *v.* Dioſpyros 251
Amedanus, *v.* Alnus 22
Amethyſtus lapis 28
Amiantus *ibidem*
Aminea myrrha, *v.* Anime 39
Ammi 29
Ammioſelinum, *v.* Ammi *ibidem*
Ammites *ibidem*
Ammochryſus lapis *ibidem*
Ammodites, *v.* Sandilz 628
Ammonites, *v.* Ammites 29
Ammoniacum gummi 30
Amomi Anglorum, *v.* Amomum *ibidem*
Amomis Dioſcor. *v.* Roſa hiericontea 605
Amomum 30
Amomum, *v.* Roſa hiericontea 605
Amomum, *v.* Strychnodendros 684
Amomum quorumdam odore Caryophylli, J. B. 30
Amomum falſum *ibidem*

Amo-

Amomum racemoſum *ibidem*
Amoriſtuba, *v.* Corona ſolis 216
Amotes, *v.* Batatas 94
Ampelitis 30
Ampelopraſum, *v.* Scorodopraſum 645
Amphicephaios, *v.* Amphisbæna 31
Amurca *ibidem*
Amygdala *ibidem*
Amylum *ibidem*
Amyrberis, *v.* Berberis 99
Anabaſis, *v.* Ephedra 265
Anabula, *v.* Camelopardalis 132
Anacampſeros 32
Anacampſeros radice roſam ſpirante, *v.* Rhodia radix 601
Anacardium 32
Anagallis *ibidem*
Anagallis aquatica, *v.* Beccabunga 95
Anagallis aquatica ſolio rotundo, *v.* Samolus 627
Anagyris 33
Anagyris non fœtida major, *v.* Laburnum 370
Ananas 33
Ananas aculeatus fructu ovato, carne albidâ *ibidem*
Ananas aculeatus fructu pyramidato, carne aureâ 34
Ananas non aculeatus, Pittadictus *ibidem*
Anarrhinum, *v.* Antirrhinum 41
Anas 34
Anaticula, *v.* Anas *ibidem*
Anatron 34
Anatron factitium 35
Anblatum, *v.* Dentaria Orobanche. 249
Anchuſa 35
Anchuſa, *v.* Bugloſſum 119
Anchuſa alcibiadion *ibidem*
Anda 35
Andira, animal 36
Andira, arbor Braſiliana *ibidem*
Androſace *ibidem*
Androſaces, vel Androſace, *v.* Cuſcuta 235
Androſaces, *v.* Acetabulum 6
Androſæmum 36
Androſæmum minus, *v.* Hypericum 347
Anemone 37
Anemone ſylveſtris, *v.* Pulſatilla 581
Anerantium, *v.* Aurantium 78
Anethum 37
Anethum ſylveſtre, *v.* Meum 455
Angelica 37
Angelyn, *v.* Andira 36
An Genipat *Thev.* *v.* Genipa 302
Anguilla 38
Anguilla de arena, *v.* Sandilz 628
Anguina dracuntia, *v.* Dracunculus 254
Anguis, *v.* Serpens 656
Anguis Æſculapii 38
Anguria, *v.* Citrullus 197
Anhima, avis 38
Aniimum, *v.* Anime 39
Anil *ibidem*
Anime gummi *ibidem*
Anir, *v.* Iſatis 363
Aniſum 39
Aniſum Chinæ 40
Aniſum Indicum, *v.* Zingi 770
Aniſum Inſularum Philippinarum, *v.* Zingi *ibidem*
Annil, ſive Indigo, *v.* Anil 39
Anonis, *v.* Ononis 504
Anonymos; *v.* Evonymus 273
Anſer 40
Anſerina, *v.* Potentilla 573
Antalium, ſive Antale 40
Anthedon, *v.* Azarolus 86
Anthemis, *v.* Chamæmelum 179
Anthera, *v.* Roſa 605
Anthora 40
Anthos, *v.* Roſmarinus 606
Anthracites, *v.* Lapis ſchiſtus 382
Anthyllis Chamæpitydes, *v.* Chamæpitys 180
Anthyllis leguminoſa, *v.* Vulneraria 762
Anthyllis nivea, *v.* Paronychia 528
Anthyllis ſalſa, *v.* Kali 367
Antimonium 41
Antipathes, *v.* Corallum 210
Antirrhinum 41
Antiſpodium, *v.* Spodium 676
Antithora, *v.* Anthora 40
Antoniana, *v.* Chamænerion 180
Antophylli, *v.* Caryophylli 155
Antriſcus 42
Anthrax, *v.* Rubinus 608
Anthropomorphon, *v.* Mandragora 431
Aouai, *v.* Ahouai 16
Aonara 42
Aparine *ibidem*
Aparine major *Plinii*, *v.* Aſperugo 72
Aper 43
Aphaca, *v.* Dens Leonis 247
Aphronitrum, *v.* Nitrum 493
Aphroſelenon, *v.* Selenites 652
Aphya, *v.* Apua 46
Aphyllantes Anguillaræ, *v.* Globularia 307
Aphyllon, *v.* Dentaria Orobanche 249
Apiaſter, *v.* Merops 454
Apiaſtrum, *v.* Meliſſa 449
Apios 43
Apios, *v.* Bulbocaſtanum 121
Apis 44
Apis hæmorrhois, *v.* Hæmorrhous 320
Apium 44
Apium cicutarium, *v.* Cicuta 191
Apium dulce, Celery Italorum, *Raii* 45
Apium hortenſe, *v.* Petroſelinum 541
Apium Macedonicum, *v.* Petroſelinum Macedonicum *ibidem*
Apium paluſtre, *v.* Sium 664
Apium riſus, *v.* Ranunculus 593
Apium ſylveſtre, *v.* Antriſcus 42
Apium ſylveſtre lacteo ſucco turgens, *v.* Thyſſelinum 716
Apochyma, *v.* Zopiſſa 772
Apocynum 45
Apocynum Ægyptiacum *ibidem*
Apocynum folio oblongo, *v.* Petriploca 538
Apollinaris, *v.* Hyoſciamus 346
Apomeli, *v.* Mel 446
Apos 46
Apron Lugdunenſium, *v.* Asper 71
Apua 46
Apyrothium, *v.* Sulphur 687
Aqua 46
Aqua chalybeata, *v.* Chaiybs 177
Aqua elementaris, *v.* Ros 604
Aquæ Ebeshamenſes, *v.* Sal Catharticum amarum 620
Aquæ minerales 47
Aqua fluvialis *ibidem*
Aqua fontana 46
Aqua lacuſtris 47
Aqua marina 48
Aqua mulſa, *v.* Mel 446
Aqua pluvialis 46
Aqua putealis 47
Aqua vitis, *v.* Vitis 750
Aquiſolium, vel Aquiſolia 48
Aquila *ibidem*
Aquila barbata, *v.* Oſſifraga 515

Aquila cœleſtis, *v.* Sal armoniacum 619
Aquilegia 48
Aquileia *ibidem*
Aquilina *ibidem*
Aquipenſer, *v.* Sturio 684
Arabis, *v.* Draba 253
Arachidna Theophraſti, *v.* Chamæbalanus 177
Arachidum, *v.* Dentaria Orobanche 249
Arachus 49
Arachus latifolius, *v.* Orobus 513
Araneus 49
Arantium, *v.* Aurantium 78
Arara *Cluſ.* fructus Americanus 57
Arbor amoris, *v.* Siliquaſtrum 660
Arbor de raiz, *v.* Ficus Indica 283
Arbor eryſipelas curans, *v.* Pavate 531
Arbor exotica ſpinoſa foliis lentiſci, *v.* Bonduch 110
Arbor ſarinifera, *v.* Zagu 768
Arbor fraxini folio, flore cæruleo, *v.* Azederach 87
Arbor Indica admirabilis, *v.* Ficus Indica 284
Arbor Indica folio juglandis fructu nucis magnitudine, *v.* Ambare 27
Arbor Judæ, *v.* Siliquaſtrum 660
Arbor lanigera, *v.* Goſſampinus 310
Arbor meloniſera, *v.* Papaya 525
Arbor Paradyſæa, *v.* Thuya 713
Arbor pomifera, fructu aculeato melonis magnitudine, *v.* Durio 256
Arbor populo ſimilis reſinoſa, *v.* Tacamahaka 691
Arbor ſapientiæ, *v.* Betula 101
Arbor ſiliquoſa Virginenſis, *v.* Pſeudoacacia 576
Arbor thuriſera, *v.* Thus 713
Arbor triſtis 57
Arbor vaſta in regno Fanfur, *v.* Zagu 768
Arbor vitæ, *v.* Thuya 713
Arbutus 57
Arbutus folio non ſerrato, *v.* Adrachne 12
Archangelica, *v.* Angelica 37
Archangelica, flore albo, *v.* Lamium 376
Arcium, *v.* Bardana 94
Arctium montanum, *v.* Bardana *ibidem*
Ardea 58
Ardoſia *ibidem*
Areca *ibidem*
Arena 59
Arena foſſilis *ibidem*
Arena gialla *ibidem*
Argemon, *v.* Opalus 505
Argemone 59
Argentina, *v.* Potentilla 573
Argentum 60
Argentum vivum, *v.* Hydrargyrus 343
Argilla 61
Argyritis, *v.* Lithargyrus argenti 410
Aries 61
Ariſarum 62
Ariſarum, *v.* Arum 67
Ariſtolochia 62, 63, 64
Ariſtolochia Orientalis foliis lanceolatis, *v.* Rhaſut & Rumigi 600
Ariſtolochia, *v.* Viperina 748
Armadillo, animal Braſilian. 64
Armeniaca 65
Armeniacum *ibidem*
Armenus Lapis *ibidem*
Armerius flos, *v.* Muſcipula 473
Armoracia *Plinio*, *v.* Raphanus ruſticanus 595
Arnabi veterum, *v.* Zedoaria 769
Arnoglofſum, *v.* Plantago 560
Aroeira, *v.* Molle 459
Aron maximum Ægyptiacum, *v.* Colocaſia 203
Arrenicum, *v.* Arſenicum 66
Arſenicum *ibidem*
Arſenicum flavum, *v.* Auripigmentum 81
Artemiſia 67
Artemiſia monoclonos, *v.* Ambroſia 28
Artemiſia tenuifolia, *v.* Tanacetum 698
Arthanira, *v.* Cyclamen 236
Arthetica, *v.* Chamæpitys 181
Arthetica Pandectarii, *v.* Bugula 119
Arthritica, *v.* Chamæpitys 181
Artiſchochi, *v.* Cinara 192
Artifi, *v.* Tragopogon 723
Arum, vel Aron 67
Arundo 68
Arundo arbor in qua humor lacteus gignitur, qui Tabaxir Avicennæ, *v.* Bambou 91
Arundo humilis clavata, *v.* Zingiber 771
Arundo Indica, *v.* Cannacorus 140
Arundo lithoſpermos, *v.* Lachryma Job 373
Arundo ſaccharifera 68
Arundo ſaccharifera, *v.* Saccharum 614
Aſa dulcis, *v.* Benzoinum 98
Aſarath, *v.* Bangue 92
Aſarina 68
Aſarum 69
Aſbeſtes, ſive Aſbeſton, *v.* Amiantus 28
Aſcalonia 69
Aſcarides 70
Aſclepias albo flore, *v.* Vincetoxicum 742
Aſcolimbros, *v.* Scolymus 643
Aſcyron, *v.* Hypericum 347
Aſelli, *v.* Millepedæ 457
Aſellus, aſinus parvus 70
Aſellus piſcis *ibidem*
Aſilus, *v.* Tabanus 691
Aſina, *v.* Aſinus 70
Aſinus *ibidem*
Aſinus marinus, *v.* Polypus 567
Aſius, vel Aſſius lapis 70
Aſpalathus 71
Aſparagus *ibidem*
Aſparagus foliis acutis, *v.* Coruda 217
Aſper 71
Aſpergula, *v.* Aſperula 72
Aſpergula herba repens, *v.* Rubeola 607
Aſpergula odora, *v.* Aſperula 72
Aſperugo 72
Aſperugo, *v.* Aparine 42
Aſperula 72
Aſphaltus, *v.* Bitumen Judaſcum 104
Aſphodelus 72
Aſphodelus Lancaſtriæ, *v.* Phalangium 544
Aſphodelus liliaceus, *v.* Liliaſphodelus 402
Aſpis 73
Aſplenium, *v.* Ceterach 174
Aſplenium *ibidem*
Aſſa dulcis, *v.* Benzoinum 98
Aſſa fœtida 73
Aſtacus fluviatilis, *v.* Cammarus 133
Aſtacus marinus 73
Aſter Atticus 74

Aſter maritimus paluſtris, *v.* Tripoli 727
Aſter omnium maximus, *v.* Helenium 324
Aſteria lapis 74
Aſteria lapis, *v.* Giraſol 305
Aſtochodas Arabum, *v.* Stœchas 682
Aſtragalus 75
Aſtragalus, *v.* Hedyſarum 324
Aſtrantia 75
Aſtrantia, *v.* Imperatoria 358
Aſtroites, *v.* Aſteria 74
Aſtroites undulatus *ibidem*
Aſtroites *Plinii*, *v.* Oculus cati 499
Aſtura, *v.* Pinna 552
Athanaſia vulgaris, *v.* Tanacetum 698
Atractylis 75
Atractylis hirſutior, *v.* Carduus benedictus 150
Atragene Theophraſti, *v.* Clematitis 198
Atramentum 76
Atramentum Librarium *ibidem*
Atramentum ſcriptorium *ibidem*
Atriplex *ibidem*
Atriplex canina, *v.* Bonus Henricus 110
Atriplex fœtida, *v.* Vulvaria 763
Atriplex maritima, *v.* Halimus 321
Atriplex puſilla olida, *v.* Vulvaria 764
Atriplex ſylveſtris latifolia, *v.* Chenopodium 183
Attelabus arachnoides 77
Avaccari *ibidem*
Avanturine *ibidem*
Avellana, *v.* Corylus 220
Avellana Indica, *v.* Areca 58
Avellana purgatrix, *v.* Ben 97
Avena 77
Avena ſterilis, *v.* Bromos 115
Avila 78
Avis Junonis, *v.* Pavo 531
Avis medica, *v.* Pavo *ibidem*
Avis Palamedis, *v.* Grus 314
Avis ſorex, *v.* Veſpertilio 740
Avornus, *v.* Frangula 291
Avoſeta Italorum 78
Aura *ibidem*
Aurantium, vel Aurangium *ibidem*
Aurelia, *v.* Bombyx 108
Aureum malum, *v.* Aurantium 78
Aurichalcum 79
Auricolla, *v.* Borax 110
Auricula Judæ, 80. & *v.* Sambucus 627
Auricula leporis 80
Auricula leporis rigidior, *v.* Buplevrum 121
Auricula muris, *v.* Piloſella 550
Auricula muris, *v.* Myoſotis 476
Auricula urſi 80
Auricularia, *v.* Forficula 289
Auripigmentum 81
Auripigmentum, *v.* Arſenicum 66
Aurum 81
Autour 86
Auzuba, *Oviedo*, *v.* Carandas 146
Axis, *v.* Bangue 92
Axochiotl, *v.* Onagra 503
Axus, *v.* Bubo 117
Ayt, *v.* Negundo 487
Azadaracheni arbor, *v.* Azederach 87
Azarolus 86
Azederach 87
Azerbes, *v.* Moſchata 464
Azymus 87

B.

BACCÆ Elephantinæ, *v.* Cocci Orientales 200
Baccharis Matth. *v.* Conyſa 207
Bache, *v.* Negundo 487
Bagolotus Tridentinis, *v.* Celtis 165
Bala, *v.* Muſa 472
Balæna 87
Balam pulli, *v.* Tamarindi 695
Balani 87
Balanus myrepſica, *v.* Ben 97
Balaudia, *v.* Punica 583
Balenas, *v.* Balæna 87
Ballerus 88
Ballote *ibidem*
Balſamella, *v.* Balſamina *ibidem*
Balſamelæon, *v.* Balſamum Judaïcum 89
Balſamina 88
Balſamina cucumerina, *v.* Momordica 461
Balſemina lutea, *v.* Noli me tangere 493
Balſamina mas, *v.* Momordica 461
Balſamine, *v.* Balſamina 88
Balſamita, *v.* Coſtus hortorum 221
Balſamum album Ægygtiacum 89
Balſamum Copahu 90
Balſamum de Mecha 89
Balſamum de Tolu 90
Balſamum Indicum, *v.* Balſamum Peruvianum *ibidem*
Balſamum Judaïcum 89
Balſamum Peruvianum 90
Balſamum verum Syriacum 89
Bambou, ſeu Bambus 91
Bamia *ibidem*
Bamia, *v.* Sabdariffa 613
Ban, *v. v.* Caffé 126
Bangue 92
Baptiſecula, *v.* Cyanus 235
Baracocca, *v.* Armeniaca 65
Barba capræ 92
Barba capræ, *v.* Ulmaria 754
Barba capri, *v.* Barba capræ 92
Barba capri quibusdam, *v.* Chriſtophoriana 187
Barba caprina, *v.* Barba capræ 92
Barba hirci, *v.* Tragopagon 723
Barba Jovis 93
Barbarea *ibidem*
Barbi capra, *v.* Ulmaria 754
Barbo, piſcis 93
Barbota, piscis *ibidem*
Barbula capræ, *v.* Barba capræ 92
Barbula capina, *v.* Ulmaria 754
Barbula hirci, *v.* Tragoponon 723
Barbus, *v.* Barbo 93
Barca, *v.* Jaca 350
Bardana 93
Bardana minor, *v.* Xanthium 764
Barrus, *v.* Elephas 261
Baſaltes, lapis 94
Baſanus *Plin. v.* Baſaltes *ibidem*
Baſilicum, *v.* Ocimum 498
Baſilicum tertium Tragi, *v.* Clinopodium 198
Batan arbor, *v.* Durio 256
Batatas, ſive Batata 94
Baticula, *v.* Crithmum 225
Batis, *v.* Crithmum *ibidem*
Batrachites, *v.* Buſonites 118
Battades, *v.* Batatas 94
Bdella, *v.* Bdellium 95
Bdellium *ibidem*
Becaſſa, *v.* Ruſticula. 611
Beccabunga 95
Becheri, *v.* Camelus 133
Bechion, *v.* Tuſſilago 560
Beculo, *v.* Ipecacuanha 361
Bedeguar, Cynorrhodos 239
Bedengian, *v.* Melongena 450
Been, *v.* Behen 95
Beguquella, *v.* Ipecacuanha 360

Behen 95
Behen rubrum, *v.* Limonium 406
Beidel Oſſar, *v.* Apucynum 45
Beidel Oſſar, *v.* Apocinum *ibidem*
Belinum, ſive Apium dulce, *v.* Apium 45
Belemnites lapis 96
Belleregi, *v.* Myrobalani 478
Belladona 96
Bellegu, *v.* Myrobalani 478
Bellerici, *v.* Myrobalani *ibidem*
Bellericus marinus, *v.* Umbilicus marinus 755
Belliculus marinus, *v.* Umbilicus marinus *ibidem*
Bellilegi, *v.* Myrobalani 478
Bellis cærulea caule folioſo, *v.* Globularia 307
Bellis major, *v.* Ceucanthemum 395
Bellis minor 79
Bellis ſylveſtris, *v.* Leucanthemum 395
Bellicum majus, *v.* Leucanthemum *ibidem*
Belocnlo, *v.* Ipecacuanha 360
Belzoe, *v.* Benzoinum 98
Belzoim, *v.* Benzoinum *ibidem*
Belzoinum, ſive Belzuinum, *v.* Benzoinum *ibidem*
Ben *ibidem*
Ben Judæum, *v.* Benzoinum 98
Benedicta, *v.* Caryophyllata 154
Benevinum, *v.* Benzoinum 98
Benivi *ibidem*
Benzo, *v.* Hobus 338
Benzoi, *v.* Benzoinum 98
Benzoinum *ibidem*
Benzoinum amygdaloïdes *ibidem*
Benzoum *ibidem*
Bepole, *v.* Nimbo 491
Ber 98
Bera, *v.* Cereviſia 171
Berberis 98
Berula, *v.* Beccabunga 95
Beryllus 99
Beta *ibidem*
Betel, *v.* Betre 100
Betele *ibidem*
Betella *ibidem*
Betle *ibidem*
Betonica *ibidem*
Betonica altilis coronaria, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Betonica aquatillis, *v.* Scrophularia 648
Betonica Pauli, *v.* Clinopodium 198
Betonica ſylveſtris, *v.* Caſſida 157
Betre 100
Betula *ibidem*
Bever, *v.* Caſtor 158
Bexugillo, *v.* Ipecacuanha 361
Bexugo 101
Bezar, *v.* bezoar *ibidem*
Bezoar *ibidem*
Bezoar bovis, *v.* bos 112
Bezoar hyſtricis, *v.* Hyſtrix. 349
Bezoar Occidentale 102
Bezoar Orientale 101
Bezoar porci 102
Bezoar ſimiæ *ibidem*
Bezoardica radix, *v.* Drakena radix 255
Biblus Ægyptia, *v.* Papyrus 527
Bidens 102
Bidens folio non diſſecto, *v.* Verbeſina 737
Bifolium majus, *v.* Ophris 507
Bijon, *v.* Terebintina 703
Bipinella, *v.* Tragozelinum 724
Biſlingua, *v.* Laurus Alexandrina 389
Biſmalva, *v.* Althæa 24
Biſmuthum 103
Biſon *ibidem*
Biſtorta 104
Bitumen Babylonicum, *v.* Bitumen Judaïcum *ibidem*
Bitumen Judaïcum *ibidem*
Bixa Amertcana, *v.* Urucu 759
Blatta Byzantia 105
Blattaria *ibidem*
Blitum 106
Blitum fœtidum, *v.* Vulvaria 764
Boa 106
Bœna, *v.* Faba 275
Boicininga, vel Boicinininga, ſerpens 106
Bojobi 107
Boitiapo *ibidem*
Boletus Cervi *ibidem*
Boletus eſculentus *ibidem*
Bolunbac, *v.* Carambolas 146
Bolus 108
Bolus armena *ibidem*
Bolus Orientalis *ibidem*
Bombax, *v.* Xylon 766
Bombyx 108
Bon, *v.* Caffé 126
Bonaſus 109
Bonduch Indorum 110
Bonifacia, *v.* Laurus Alexandr. 389
Bonus Henricus 110
Boops *ibidem*
Bor, *v.* Ber 99
Borametz, *v.* Zoophytum 771
Borax 110
Borax, *v.* Bufonites 118
Borrago 112
Bos *ibidem*
Botrys 113
Botrytis *ibidem*
Botua, *v.* Pareira brava 527
Box, *v.* Boops 110
Branca lupina, *v.* Cardiaca 150
Branca urſina Italorun, *v.* Acanthus 4
Branca urſina, *v.* Sphondylium 673
Braſſica 113
Braſſica leporina, *v.* Sonchs 669
Braſſica marina, *v.* Soldanella 668
Braſſica marina monoſpermos, *v.* Crambe 223
Braſſica ſylveſtris, *v.* Crambe *ibidem*
Braſſica ſylveſtris hiſpida non ramoſa, *v.* Turritis 730
Brindones 115
Brindoyn, *v.* Brindones *ibidem*
Brittannica, *v.* Biſtorta 104
Brittannica, *v.* Cochlearia 201
Briza, *v.* Secale 649
Briza monococcos, *v.* Zea 768
Broccoli, *v.* Braſſica 115
Bromos *ibidem*
Bromos, *v.* Avena 78
Bromos, *v.* Feſtuca 282
Brontias 115
Bruchus, *v.* Eruca 270
Brunella 116
Brungara aradna, *v.* Herba Molucana 329
Bruſcus, *v.* Ruſcus 610
Bryonia 116
Bryonia Americana, *v.* Mechoachan 442
Bryonia lævis, ſive nigra bacciſera. *v.* Tamnus 697
Bryonia uigra ſylveſtris *ibidem*
Bubalus 117
Bubo *ibidem*
Bubulca *ibidem*
Buccinum *ibidem*
Buccinum, *v.* Purpura 584
Buceras, *v.* Fœnumgræcum 288
Buffela, *v.* Bubalus 117
Bufo *ibidem*
Bufonites 118
Bugloſſa, *v.* Bugloſſum 119

Bugloſſa rubra, *v.* Anchuſa 35
Bugloſſum 119
Bugloſſum latifolium, *v.* Borrago 112
Bugloſſum radice rubrâ, *v.* Anchuſa 35
Bugloſſum ſylveſtre caulibus procumbentibus, *v.* Aſperugo 72
Bugloſſum ſylveſtre, *v.* Echium 259
Bugloſſus. *v.* Bugloſſum 119
Bugula *ibidem*
Bulbocaſtanum 120
Bulbocodium *ibidem*
Bulbus ſylveſtris, *v.* Bulbocodium *ibidem*
Bulla cadmica, *v.* Pompholyx 568
Buna, *v.* Caffé 126
Bunchos, *v.* Caffé *ibidem*
Bunias, *v.* Napus 482
Bunium, *v.* Napus *ibidem*
Bunium, vel Bulbocaſtanum 120
Bunnu, *v.* Caffé 126
Buphthalmum 120
Buphthalmum Dod. *v.* Helleborus niger Hippocratis 327
Buphthalmum, *v.* Cotula fœtida 222
Buphthalmum cotulæ folio, *v.* Cotula *ibidem*
Buphthalmum majus, *v.* Leucanthemum 395
Buphthalmus, *v.* Buphthalmum 120
Buplevrum 121
Buplevrum perfoliatum, *v.* Perfoliata 537
Buplevrum vulgatiſſimum, *v.* Auricula leporis 80
Bupreſtis 121
Burlatoria, *v.* Datura 243
Burſa Paſtoris 121
Butomos Damocratis, *v.* Tribulus aquaticus 726
Butomos, ſeu Butomum Theophraſti, *v.* Sparganium 671
Butomus 122
Butyrum *ibidem*
Buxus *ibidem*
Byrriola, *v.* Pyrrhula 586

C.

CAA-APIA, *v.* Bojobi 107
Caapeba 123
Cabaſſonus Maſſilienſium, piſcis, *v.* Lavaronus 387
Cacahualt, *v.* Cacaos 124
Cacalia 123
Cacaos, ſive Cacao 124
Cacavate, *v.* Cacaos *ibidem*
Cacavi *ibidem*
Cacavia Cretenſibus, *v.* Celtis 165
Caché, *v.* Areca 59
Cachibou arbor, *v.* Chibou gummi 184
Cachos 125
Cadmia *ibidem*
Cadmia æraria, *v.* Calaminaris lapis 127
Cæcilia, ſerpens 125
Cæruleum 126
Cæſaries, *v.* Capilli hominis 142
Caffé 126
Cagoſanga, *v.* Ipecacuanha 360
Cahouach, *v.* Caffe 126
Cahouch *ibidem*
Cahuch *ibidem*
Cahué *ibidem*
Cajos, *v.* Acajou 3
Cajous, *v.* Acajou *ibidem*
Cairo, *v.* Coquo 209
Cakile 126
Calaf 127
Calamacorus, *v.* Cannacorus 240
Calamagroſtis, *v.* Butomus 122
Calamagroſtis, *v.* Juncago 364
Calambour 127
Calaminaris lapis *ibidem*
Calamintha 128
Calamintha humilior, *v.* Hedera terreſtris. 323
Calamintha montana, *v.* Nepeta 487
Calamintha prima *Tur.* *v.* Clinopodium 198
Calamites, *v.* Pompholyx 568
Calamus aromaticus, *v.* Calamus verus 128
Calamus aromaticus Officinarum, *v.* Acorus 10
Calamus verus 128
Calamus vulgaris, *v.* Arundo 68
Calcanthum, *v.* Vitriolum 751
Calcatrepola 128
Calcatrippa *ibidem*
Calceolus 129
Calciſraga, *v.* Crithmum 225
Calcitrapa, *v.* Calcatrepola 128
Calculus humanus 129
Caledragon, *v.* Dipſacus 252
Calendula, *v.* Caltha 130
Cali geniculatum, *v.* Salicornia 621
Calidris 130
Calin *ibidem*
Callarias, *v.* Merlucius 454
Callimus, *v.* Ætites 13
Callionymum, *v.* Fiatola 283
Caltha 130
Caltha paluſtris, *v.* Populago 569
Calyx, *v.* Quercus 588
Calx 130
Camehuia, *v.* Memphites 451
Camarix, *v.* Carambolas 146
Camelopardalis, vel Camelopardalus 132
Camelus *ibidem*
Camerinas, *v.* Empetrum 264
Cammarus 133
Camotes, *v.* Batatas 94
Campa, *v.* Eruca 270
Campaïf, *v.* Balſamum Copahu 90
Campanula 133
Campanula foliis echii, *v.* Medium 444
Campanula, *v.* Rapunculus eſculentus 596
Camphora 134
Camphorata 135
Campſurus, *v.* Sciurus 642
Cancamum 135
Cancellus 136
Cancer 137
Canapus, *v.* Cannabis 140
Candela Regia, *v.* Verbaſcum 736
Canella, *v.* Cinnamomum 193
Canella alba, *v.* Cortex Winteranus 218
Canella Caryophyllata, *v.* Cortex Caryophyllatus *ibidem*
Caninana 138
Canis *ibidem*
Canis Fluviatilis, *v.* Lutra 417
Canis Marinus, *v.* Carcharias 147
Canis Marron 140
Canna, *v.* Arundo 68
Canna, *v.* Niſi 491
Canna fiſtula, *v.* Caſſia 156
Canna Indica, *v.* Cannacorus 140
Cannaperida, *v.* Kinakina 370
Cannabis 140
Cannabi ſimilis exot. *v.* Bangue 92
Cannabina aquatica, *v.* Bidens 402
Cannabina aquatica mas, *v.* Eupatorium 273
Cannabina aquatica folio non diviſo, *v.* Verbeſina 737
Cannacorus 140

Cantabrica, v. Caryophyllus 155
Cantaris noctiluca, v. Cicindela 190
Cantharides 141
Cantharus, v. Scarabeus ſtercorum 638
Capa, v. Danta 243
Capaſſonus Genuenſium, piſcis, v. Lavaronus 386
Capella, v. Hircus 335
Caper *ibidem*
Caphura, v. Camphora 134
Capilli hominis 142
Capilli Veneris *ibidem*
Capillus Veneris, v. Ruta muraria 612
Capiſtrum auri, v. Borax 110
Capita 142
Capivard *ibidem*
Capnites, v. Pompholyx 568
Capnos, v. Fumaria 294
Capo 142
Capparis 143
Capparis ſabaginea, v. Fabago 276
Capparis portulacæ folio, v. Fabago *ibidem*
Capra, v. Hircus 335
Caprea 143
Capreoli, v. Vitis 750
Capreolus 143
Capreolus Moſchi, v. Moſchus 466
Capreus 143
Capricalca *ibidem*
Capricerva, v. Bezoar 101
Caprificus 144
Caprifolium *ibidem*
Caprifolium, vel Stellaria, v. Aſperula 72
Caprimulgus 144
Capſicum 145
Capus, v. Capo 142
Caput Gallinaceum, v. Onobrychis 503
Caput Monachi, v. Dens Leonis 247
Carabé, v. Karabé 367
Carabelli, v. Carambolas 146
Caragna, v. Caranna *ibidem*
Carambolas *ibidem*
Carameno 343
Carandas, ſive Caranda 146
Caranna gummi *ibidem*
Carbo *ibidem*
Carbo foſſilis, v. Lithanthrax 409
Carbo lapideus *ibidem*
Carbo petræ *ibidem*
Carbonarii, v. Parus 529
Carbunculus, v. Rubinus 608
Carcapuli 147
Carcharias *ibidem*
Cardamindum 148
Cardamine 149
Cardamomum *ibidem*
Cardamomum Arabicum, v. Capſicum 145
Cardelus, v. Carduelis 150
Cardiaca *ibidem*
Cardopatium caule nullo, v. Carlina 152
Carduelis 150
Carduelus *ibidem*
Carduus Acanthus, v. Acanthus 4
Carduus albis maculis notatus, v. Carduus Marianus 151
Carduus albus & Chamæleon, v. Carduus Marianus *ibidem*
Carduus benedictus 150
Carduus Braſilianus, foliis aloës, C. B. v. Ananas 33
Carduus Carlina minor, v. Acarna 5
Carduus chryſanthemus Narbonenſis, v. Scolimus 643
Carduus fullonum, v. Dipſacus 252
Carduus hortenſis, v. Cinara 192
Carduus lacteus, v. Carduus Marianus 151
Carduus leucographus, v. Carduus Marianus *ibidem*
Carduus Marianus *ibidem*
Carduus marinus, piſcis, v. Echinus marinus 258
Carduus muricatus, v. Calcatrepola 128
Carduus panis, ſeu pacis, v. Carlina 152
Carduus parvus, v. Cnicus 199
Carduus, ſeu Polyacantha vulgaris, v. Polyacanthus 564
Carduus ſphærocephalus, v. Echinopus 258
Carduus ſolſtitialis, v. Spina ſolſtitialis 675
Carduus ſtellatus, v. Calcatrepola 128
Carduus ſtellatus luteus, v. Spina ſolſtitialis 675
Carduus tomentoſus, v. Spina alba 674
Carduus vinearum repens 151
Careum, v. Carvi 154
Carex, v. Cyperoïdes 240
Carex alterum, v. Butomus 122
Carex minus, v. Juncago 364
Caricæ, v. Ficus 283
Carlina 151
Carlina ſylveſteis minor, v. Acarna 5
Carmin 125
Carnalina, v. Cornalina 214
Caroba offcin. v. Siliqua 660
Carolus ſanctus, v. Radix Carlo ſancto 590
Caros, v. Carvi 154
Carotides, v. Dactyli 242
Carotta 152
Carpa, v. Cyprinus 241
Carpata, v. Curcas 234
Carpentarja, v. Millefolium 457
Carpentorum herba, v. Barbarea 93
Carpinus 153
Carpio, v. Cyprinus 241
Carpo, v. Cyprinus *ibidem*
Carpobalſamum, v. Balſamum Judaicum 89
Carpus, v. Cyprinus 241
Carthamus 153
Carvi 154
Carum, v. Carvi *ibidem*
Caryophyllata *ibidem*
Caryophyllata, v. Cuambu 229
Caryophyllata Veronenſium 218
Caryophylli 155
Caryophyllus flore tenuiſſimè diſſecto, v. Dioſanthos 251
Caryophyllus holoſtius Alpinus, v. Myoſotis 476
Caryophyllus hortenſis 151
Caryophyllus indicus, v. Tagetes 692
Caryophyllus mediterraneus, v. Statice 680
Caryophyllus montanus, v. Statice *ibidem*
Caryodhyllus Plinianus, v. Haermia 320
Caryophyllus Regius 156
Caryotæ, v. Dactyli 242
Caſcavel, v. Boicininga 106
Caſeus 156
Caſia alba Theoph. v. Lavandula major 386
Caſoaris; v. Emeu 263
Caſſia 156
Caſſia Ægyptia, ſive purgans *ibidem*
Caſſia extracta 157
Caſſia fiſtula laxativa, v. Caſſia 156

Caſſia fiſtula Braſiliana, *v.* Caſſia 157
Caſſia lignea *ibidem*
Caſſia odorata, *v.* Caſſia lignea *ibidem*
Caſſida *ibidem*
Caſſida paluſtris, *v.* Tertiana-ria 707
Caſſita, *v.* Alauda 17
Caſſutha, *v.* Cuſcuta 235
Caſtanea 158
Caſtanea equina, *v.* Hjppocaſta-num 333
Caſtanea folio multifido, *v.* Hip-pocaſtanum *ibidem*
Caſtor 158
Caſtoreum, *v.* Caſtor 159, 161
Caſtrangula, *v.* Scrophularia 648
Cata, *v.* Felis 280
Catagauna, *v.* Gummi gutta 318
Catanance 162
Catanance, *v.* Balſamina 88
Cataphractus 162
Cataputia, *v.* Lathyris 385
Cataputia major vulgaris, *v.* Ri-cinus 602
Cataria, *v.* Nepeta 487
Cate 163
Cate, *v.* Lycium 419
Catechu 163
Catellus, *v.* Canis 138
Catulus Lupæ, *v.* Lupus 416
Catus, *v.* Felis 279
Catus Hiſpaniæ, *v.* Genetta 302
Catus Zibethicus, *v.* Zibethum 770
Caucalis 163
Caucalis, *v.* Tordylium 720
Caucon, *v.* Ephedra 265
Cauda equina, *v.* Equiſetum 267
Cauda muris, *v.* Myoſuros 477
Cauda muris, *v.* Vermicularis 738
Cauda tremula, avis, *v.* Mota-cilla 467
Cauda vulpina Turcarum, *v.* Li-lac 401
Caulis, *v.* Braſſica 113
Caymanes 163
Cazabi, *v.* Cacavi 124
Ceanothus Theophr. *v.* Carduus vinearum repens 151
Cecca, *v.* Ricinus 603
Cedria, *v.* Cedrus 164
Cedrides, *v.* Cedrus baccifera 165
Cedronella, *v.* Moldavica 459
Cedrus 164
Cedrus baccifera *ibidem*
Cedrus Lycia, *v.* Cedrus bacci-fera *ibidem*
Cedrus minor, *v.* Cedrus bacci-fera *ibidem*
Celauritis, *v.* Lithargyrium auri 410
Celeri Italorum, *v.* Apium 45
Celopa, *v.* Jalap 353
Celtis 165
Cenchrio, ſerpens, *v.* Acontia 9
Cenchrites Lapis, *v.* Ammites 29
Cenchrus 165
Centaurea, *v.* Centaurium mi-nus 166
Centauroïdes, *v.* Gratiola 312
Centaurium majus 166
Centaurum minus *ibidem*
Centaurium minus adulterinum, *v.* Muſcipula 473
Centimorbia, *v.* Nummularia 494
Centinodia, *v.* Polygonum 565
Centis Canis, *v.* Cynorrhodos 239
Centipes, *v.* Millepedæ 457
Centrine 167
Centum capita, *v.* Eryngium 271
Centumnodia, *v.* Polygonum 565
Centunculus, *v.* Filago 284
Cepa 167
Cepa Aſcalonica, *v.* Aſcalonia 69
Cepa marina, *v.* Scilla 641
Cepe, *v.* Cepa 167
Cepea, *v.* Beccabunga 95
Cephalus, *v.* Mugil 468
Cepuli, *v.* Myrobalani 478
Cera 167
Ceraſa 169
Ceraſia, *v.* Ceraſa *ibidem*
Ceraſo affinis, *v.* Mahaleb 426
Ceraſtes, ſerpens 169
Ceraſus folio laurino, *v.* Lau-roceraſus 388
Ceraſus major ac ſylveſtris, *v.* Ceraſa 169
Ceraſus ſativa, *v.* Ceraſa *ibidem*
Ceraſus ſylveſtris amara, *v.* Ma-haleb 426
Ceraſus Trapezuntina, *v.* Lau-roceraſus 388
Ceratia, ſeu Cerata, *v.* Siliqua 660
Ceratia agreſtis, *v.* Siliqua-ſtrum *ibidem*
Ceratia Plinii, *v.* Dentaria 248
Ceratia lapis, *v.* Unicornu mi-nerale 755
Ceratoria, *v.* Siliqua 660
Ceraunia, *v.* Siliqua *ibidem*
Ceraunias, lapis 170
Cercio, avis *ibidem*
Cercis Theophr, *v.* Populus 570
Cercopitheci, *v.* Simia 661
Cerebrum humanum 170
Cerefolium *ibidem*
Cerefolium magnum, *v.* Myr-rhis 479
Cerefolium ſylveſtre, *v.* Antri-ſcus 42
Cereiba, *v.* Mangue 434
Cereibuna, *v.* Mangue *ibidem*
Cereviſia 171
Cerinthe 172
Ceretta, *v.* Serratula 697
Cerva, *v.* Cervus 173
Cervaria alba, *v.* Libanotis 396
Carvaria nigra, *v.* Oreoſelinum 511
Cervicaria, *v.* Medium 444
Cervicaria major, *v.* Campanula 134
Ceruſa 172
Cervus 173
Cervus volans 174
Ceterach *ibidem*
Cetus, vel Cete, *v.* Calæna 87
Cevadilla 175
Cha, vel Chaa, *v.* Thé 710
Chaa 175
Chærophyllo nonnihil ſimilis, *v.* Percepier 536
Chærophyllum ſativum, *v.* Ce-refolium 170
Chærophyllum ſylveſtre, *v.* An-triſcus 42
Chalcedonius, lapis 176
Chalcitis *ibidem*
Chalcitis, *v.* Chryſanthemum 188
Chalcitis, *v.* Vitriolum 751
Chalybs 176
Chamæacte, *v.* Ebulus 257
Chamæbalanus 177
Chamæbatus *ibidem*
Chamæceraſus 178
Chamæceraſus, *v.* Mahaleb 426
Chamæceraſus, *v.* Xyloſteon 766
Chamæciſſus, *v.* Hedera terre-ſtris 323
Chamæciſtus, *v.* Helianthemum 324
Chamæclema, *v.* Hedera terre-ſtris 323
Chamæcypariſſus, *v.* Santolina 630
Chamædaphne, *v.* Laureola 388

Chamædaphne, *v.* Laurus Alexandrina 389
Chamædaphne, *v.* Pervinca 539
Chamædrys 178
Chamædrys fruticosa sylvestris, *v.* Scorodonia 644
Chamædrys maritima incana frutescens, *v.* Marum 440
Chamædrys palustris canescens *v.* Scordium 644
Chamægelseminum grandiflorum, *v.* Jasminum 355
Chamægenista sagittalis, *v.* Genistella 303
Chamælea 178
Chamælea Germanica, *v.* Laureola 387
Chamæleon, animal 179
Chamæleon, *v.* Carduus Marianus 151
Chamæleon albus, *v.* Carlina 152
Chamæleon niger vulgaris, *v.* Carlina *ibidem*
Chamæmelum 179
Chamæmelum Chrysanthemum, *v.* Buphthalmum 120
Chamæmelum fœtid, *v.* Cotula 222
Chamæmelum inodorum, *v.* Cotula *ibidem*
Chamæmilla, *v.* Chamæmelum 180
Chamænerion *ibidem*
Chamæpeuce, *v.* Camphorata 135
Chamæpitys 180
Chamæpyxos, *v.* Buxus 122
Chamæspartium, *v.* Genistella 303
Chamæsyce 181
Chamaroch, *v.* Carambolas 303
Chamomilla, *v.* Chamæmelum 179
Chamomilla sylvestris, *v.* Cotula fœtida 222
Channe 182
Charameis *ibidem*
Charantia, *v.* Momordica 461
Charcedonius lapis, *v.* Chalcedonius 176
Charta emporetica, *v.* Papyrus 527
Chebuli, vel Chepuli, *v.* Myrobalani 478
Chelapa, *v.* Jalap 353
Cheiri, *v.* Keiri 369
Chelæ cancri, *v.* Leo cancer 392
Chelæ cancri, *v.* Astacus marinus 74
Chelæ cancrorum, *v.* Cancer 137
Chelidonia 182
Chelidonia major 183
Chelidonia palustris, *v.* Populago 569
Chelidonium majus 183
Chelidonium minus, *v.* Chelidonia 182
Chelidonius, sive Chelidonia, lapis *v.* Hirundo 337
Chelonites, *v.* Bufonites 118
Chelonitis, *v.* Brontias 115
Chenocopus, *v.* Anser 40
Chenopodium 183
Chenopodium ambrosioïdes, *v.* Botrys 113
Chenopodium fœtidum, *v.* Vulvaria 764
Chenopodium folio triangulo 110
Cherefolium, *v.* Cerefolium 170
Cherephyllon, *v.* Cerefolium *ibid.*
Chermes 183
Chersydrum, serpens, *v.* Acontia 9
Chibou gummi 184
Chilili, *v.* Holli 338
China, seu Chinna radix 185
Chinacanna, *v.* Kinakina 370
Chinachina, *v.* Kinakina *ibidem*
Chivef, *Thev.* 185
Chlimia, *v.* Cadmia 125
Chloris, avis 185
Chosool, *v.* Areca 59
Chocolatum, sive Chocolate 185
Chondrilla 187
Chondrilla cærulea, *v.* Catanance 162
Chondrilla verrucaria, *v.* Zacintha 768
Chouan, semen 187
Choyne, fructus Americanus *ibidem*
Christophoriana *ibidem*
Chrysanthemum 188
Chrysanthemum Alpium, *v.* Achillea 9
Chrysanthem, *v.* Buphthalmum 120
Chrysanthemum, *v.* Caltha 130
Chrysanthemum, *v.* Populago 569
Chrysanthemum, *v.* Tagetes 692
Chrysanthemum Peruvianum, *v.* Corona solis 216
Chrysanthemum tenuifolium Bœticum, *v.* Cotula 222
Chrysitis, *v.* Lydius lapis 421
Chrysitis, *v.* Lithargyrus auri 410
Chrysoberylli, *v.* Beryllus 99
Chrysocarpos, *v.* Hedera 322
Chrysocolla, *v.* Borax 110
Chrysocome, *v.* Elichrysum 262
Chrysogonum, *v.* Blattaria 105
Chrysolacan *Plin.* *v.* Lampsana 377
Chrysolapis, *v.* Lapis Bolonienſis 379
Chrysolis, *v.* Bombyx 108
Chrysolithus, *v.* Topazius 720
Chrysopathius, *v.* Topazius *ibidem*
Chrysosplenium 188
Cica, *v.* Ricinus 603
Cicada 188
Cicer 189
Cicer arietinum, *v.* Pisum 557
Cicer sativum, *v.* Ervum 271
Cicera rubra, *v.* Cicer 189
Cicerbita, *v.* Sonchus 669
Cicercula, *v.* Lathyrus 385
Cichorea, *v.* Cichorium 189
Cichorea procera, *v.* Chondrilla 187
Cichoreum sylvestre luteum, *v.* Chondrilla *ibidem*
Cichorium 189
Cichorium, *v.* Endivia 265
Cichorium verrucarium, *v.* Zacintha 768
Cicindela 190
Cicla officinarum, *v.* Beta 99
Ciconia, avis 190
Cicuta *ibidem*
Cicutaria, *v.* Cicuta *ibidem*
Cicutaria aquatica, *v.* Phellandryum 545
Cimex 191
Cimolia terra *ibidem*
Cina, vel Cinna, *v.* China radix 185
Cinara 191
Cincinni, Capilli hominis 142
Cinclida, *v.* Jynx 366
Cingularia, *v.* Lycodopium 420
Cinis cæruleus 192
Cinis clavellatus *ibidem*
Cinis fæcinius, *v.* Cinis clavellatus *ibidem*
Cinnabaris 193
Cinnamomum *ibidem*
Circæa 194
Circæa, *v.* Amaranthus 26

Cir-

Circæa Monſpelienſis, *v.* Dulcamara 256
Circium Italicum, *v.* Bugloſſum 119
Circus, avis 195
Cirſium *ibidem*
Cirſium arvenſe ſouchi folio, *v.* Carduus 151
Ciſtus 195
Ciſtus Ladanifera, *v.* Ladanum 374
Ciſtus Ledon, *v.* Ladanum *ibidem*
Ciſtus ferens hypociſtin, *v.* Hypociſtis 348
Citrago, *v.* Meliſſa 449
Citrago Turcica, *v.* Moldavica 459
Citrangula, *v.* Citreum 196
Citreum *ibidem*
Citria, Citreum *ibidem*
Citrinella, avis 197
Citrones, *v.* Citreum 196
Citrullus 197
Citrus, *v.* Citreum 196
Citrum *ibidem*
Citula Roman, *v.* Faber 276
Civeta, *v.* Zibethum 769
Clematis, *v.* Clematitis 198
Clematis Daphnoïdes, *v.* Pervinca 539
Clematis Peruviana, *v.* Bexugo 101
Clematis trifolia flore roſeo clavato, *v.* Granadilla 311
Clematitis 198
Cleome Octavii, *v.* Eryſimum 272
Climia, *v.* Cadmia 125
Clinopodium 198
Clinopodium, *v.* Marum 440
Clupea, *v.* Aloſa 23
Clymenon Dioſcoridis, *v.* Kaltha 130
Clymenum 199
Clymenum, *v.* Androſæmum 36
Cnecus, *v.* Carthamus 153
Cnicus 199
Cnicus ſativus, *v.* Carthamus 153
Cnicus atractylis lutea dictus, *v.* Atractylis 75
Cnicus ſylveſtris hirſutior, *v.* Carduus benedictus 150
Coachira Indorum, *v.* Anil 39
Coagulum leporis, *v.* Lepus 394
Coagulum vituli, *v.* Vitulus 753
Cobaltum 199
Cobaltum, *v.* Arſenicum 66
Cobban, *v.* Gehuph 302
Cobra de capelos, *v.* Lapis ſerpentis 382
Cobre de capello, *v.* Papaya 526
Cobre verde, *v.* Bojobi 107
Cobus de Cipo, *v.* Boitiapo *ibidem*
Coca 200
Coccali, *v.* Pinus 552
Cocci Orientales 200
Coccigra Theophr., *v.* Cotinus 221
Coccinella, vel Coccinilla, *v.* Cochinella 200
Coccos, *v.* Coquo 208
Coccos, ſive Coccus de Maldiva 209
Coccothrauſtes, avis 200
Cocculæ elephantinæ, *v.* Cocci Orientales *ibidem*
Cocculæ officinarum *ibidem*
Coccum gnidium, *v.* Thymelæa 715
Coccum infectorium, *v.* Chermes 183
Coccus infectoria, *v.* Chermes *ibidem*
Cochenue, *v.* Urucu 759
Cochinilla 200
Cochitzapotl, *v.* Zapotum 768
Cochlea, *v.* Limax 405
Coclea cælata, *v.* Umbilicus marinus 755
Coclea veram purpuram fundens, *v.* Murex 470
Cochlearia 201
Cochlearia folio cubitali, *v.* Raphanus ruſticanus 595
Çoco de Levanti, *v.* Cocci Orientales 200
Coccygria, *v.* Cotinus 221
Codiaminum, *v.* Bulbocodium 120
Codianum *ibidem*
Codomalo Cretenſium, *v.* Dioſpyros 251
Coffé, *v.* Caffé 126
Coffi *ibidem*
Coggygria, *v.* Cotinus 221
Cohyne 202
Cola *ibidem*
Colchicum *ibidem*
Colchicum luteum majus, *v.* Lilionarciſſus 403
Colchicum radice ſiccatâ albâ, *v.* Hermodactylus 330
Colcothar, *v.* Chalcites 176
Colcothar, *v.* Vitriolum 753
Colias, ſive Colia, piſcis 202
Colia, ſive Glutinum 308
Colla Taurina 203
Collyrium, *v.* Terra Samia 706
Colocaſia 203
Colocynthis *ibidem*
Colophonia 204
Coluber, *v.* Serpens 656
Coluber igneus, *v.* Tleon 720
Colubrina, *v.* Biſtorta 104
Colubri 204
Colubrinum lignum 205
Columba *ibidem*
Columbaris, *v.* Verbena 736
Columbus 205
Colutea *ibidem*
Colutea minima, *v.* Coronilla 216
Colutea ſcorpoïdes, Emerus 262
Colutea ſiliquoſa *ibidem*
Coma, *v.* Capilli hominis 142
Coma aurea, *v.* Elichryſum 262
Comæ Polii, *v.* Polium montanum 564
Comarus Theophr, *v.* Arbutus 75
Concha venerea 206
Concha venerea, *v.* Umbilicus marinus 755
Conchilium, *v.* Blatta Byſantia 105
Conchuſæ marinæ, *v.* Piſum 557
Concontlatolli, *v.* Polyglotta 565
Condrilla Galeni, *v.* Dens leonis 247
Conger 206
Congrus *ibidem*
Coni, ſeu Strobili, *v.* Abies 1
Conſiligo tenuifolia, *v.* Helleborus niger Hippocratis 327
Conſolida aurea, vel Sarracenica, *v.* Virga aurea 749
Conſolida aurea Chirurgis, *v.* Helianthemum 324
Conſolida major, *v.* Symphyrum 690
Conſolida media, *v.* Bugula 119
Conſolida media vulnerariorum, *v.* Leucanthemum 395
Conſolida minor, *v.* Brunella 117
Conſolida regalis, *v.* Delphinium 245
Conſolida regalis hortenſis, flore minore, *v.* Calcatrippa 128
Contrayerva 206
Contrayerva Hiſpanorum, *v.* Drakena radix 255

Contrayerva Virginiana, *v.* Vipetina 748
Convolvulus 206
Convolvulus Indicus alatus maximus, *v.* Turpethum 730
Convolvulus maritimus noſtras, *v.* Soldanella 668
Convolvulus Syriacus, *v.* Scammonium 637
Convolvulus tenuifolius ſive pennatus Americanus, *v.* Quamoclit 588
Conyza 207
Conyza Hippocratis, *v.* Ambroſia 28
Copahu, *v.* Balſamum Copahu 90
Copaïf, *v.* Balſamum Copahu *ibidem*
Copal 207
Copalxocotl 208
Copalyva, *v.* Balſam. Copahu 90
Copaü *ibidem*
Copra, *v.* Coquo 209
Coquo 208
Coracia, *v.* Graculus 310
Corallachates lapis, *v.* Achates 8
Corallina 210
Corallina alba, *v.* Lithophyton 410
Corallis affinis, Madrepora ramoſa, *v.* Madrepora 424
Corallis affinis, Madrepora ſtellatata, *v.* Madrepora *ibidem*
Corallium 210
Corallium album fiſtuloſum, *v.* Madrepora vulgaris 424
Corallium album, *v.* Lithophyton 410
Coralloïdes 210
Corallum *ibidem*
Corallum album ſtellatum, *v.* Madrepora alba ſtellata 424
Corallum album verrucoſum punctatum, *v.* Madrepora verrucoſa punctata *ibidem*
Corallus 210
Corchorus 212
Corchorus Cratevæ, *v.* Anagallis 32
Corcopal fructus, *v.* Melocorcopali 450
Corculus 212
Cordyla, *v.* Thunnus 712
Coriander, *v.* Coriandrum 212
Coriandrum *ibidem*
Cor-indum 213
Coris 214
Cornalina *ibidem*
Corneolus, ſive Carneolus, *v.* Cornalina *ibidem*
Corniculæ, *v.* Cornix *ibidem*
Cornix *ibidem*
Cornix marina, *v.* Corvus aquaticus 219
Cornu alcis, *v.* Simbor mangian 661
Cornu Ammonis 214
Cornu bovis, *v.* Bos 112
Cornu Cervi, *v.* Cervus 173
Cornu Cervinum, *v.* Coronopus 217
Cornu foſſile, *v.* Unicornu minerale 755
Cornum, *v.* Cornus 215
Cornus *ibidem*
Corona & caput monachi, *v.* Dens Leonis 247
Corona Imperialis 215
Corona regia, *v.* Corona ſolis 216
Corona ſolis *ibidem*
Corona terræ, *v.* Hedera terreſtris 323
Coronaria, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Coronilla 216
Coronopus 217
Coronopus quibuſdam, *v.* Catanance 162
Coronopus ſylveſtris, *v.* Myoſuros 467
Corruda 217
Cortex Caryophyllatus 218
Cortex Peruvianus, *v.* Kinakina 370
Cortex Winteranus 218
Cortuſa *ibidem*
Coru 219
Corvus *ibidem*
Corvus aquaticus *ibidem*
Corylus 220
Coryon, *v.* Coriandrum 212
Cos 220
Coſſus *ibidem*
Coſtus corticoſus, vel Coſtus corticus, *v.* Cortex Winteranus 218
Coſtus hortorum 221
Coſtus radix, & ejus ſpecies *ibidem* 220
Coticula, *v.* Lydius lapis 421
Cotinus 221
Coto, *v.* Xylon 766
Cotonaria, *v.* Gnaphalium 309
Cotonaria quorumdam, *v.* Æthiopis 13
Cotonea, vel Cotoneus, *v.* Cydonia 237
Cotaneum, *v.* Xylon 766
Cotula 222
Cotula fœtida *ibidem*
Cotula non fœtida *ibidem*
Cotula non fœtida, *v.* Buphthalmum 120
Cotula lutea, *v.* Bupthalmum *ibidem*
Coturnix 222
Cotyledon 223
Cotyledon alterum Cioſcoridis, *v.* Anacampferos 32
Cotyledon aquatica, *v.* Hydrocotile 345
Cotyledon folioſum marinum, *v.* Acetabulum 6
Courbari 223
Crabro *ibidem*
Cracca minor, *v.* Arachus 49
Crambe 223
Cranium humanum 224
Craſſula minor, *v.* Sedum minus 651
Craſſula minor, *v.* Vermicularis 738
Crater Jovis, *v.* Corona ſolis 216
Cremor Tartari, *v.* Tartarum 700
Crepanella Italorum, *v.* Dentellaria 249
Crepitus lupi, *v.* Lycoperdon 419
Creſpinus Matth. *v.* Berberis 98
Creſpolina, *v.* Santolina 630
Creſſo, *v.* Naſturtium aquaticum 486
Creta 224
Creta marina, *v.* Crithmum 225
Crines, *v.* Capilli hominis 142
Criſta galli 224
Criſta galli flore rubro, *v.* Pedicularis 532
Criſta pavonina Sinenſium, *v.* Pointiana 562
Crithmum 225
Crithmum marinum, *v.* Crithmum *ibidem*
Crithmus, *v.* Crithmum *ibidem*
Crocodilium, *v.* Echinopus 258
Crocodilum carlinæ caulem habens, *v.* Carlina 152
Crocodilus 225
Crocodilus minor, *v.* Scincus 641

Crocum, *v.* Crocus 226
Crocus *ibidem*
Crocus Indicus, *v.* Terra merita 705
Crocus ſylveſtris, *v.* Carthamus 153
Cropiot, fructus Americanus 227
CrotonNicandri, *v.* Ephedra 266
Crotalaria 227
Crucialis, *v.* Cruciate *ibidem*
Cruciata *ibidem*
Cruſta panis toſta, *v.* Panis 523
Cryſtallus 227
Cryſtallus tartari, *v.* Tartarum 700
Cuambu 229
Cubebæ *ibidem*
Cocculus Indicus, *v.* Cocci Orientales 200
Cuci 229
Cuciophera, vel Cuciophoron, *v.* Cuci *ibidem*
Cucubalus *ibidem*
Cucuji, muſcæ Indicæ, *v.* Cicindela 190
Cuculi, *v.* Cocci Orientales 200
Cuculus 230
Cucumer, *v.* Cucumis *ibidem*
Cucumis *ibidem*
Cucumis anguinus, *v.* Cucumis aſininus 231
Cucumis Aſininus *ibidem*
Cucumis puniceus, *v.* Momordica 461
Cucumis ſylveſtris, ſeu erraticus, *v.* Cucumis aſininus 231
Cucurbita *ibidem*
Cucurbita foliis aſperis, flore luteo, *v.* Pepo 535
Cucurbita ſylveſtris, *v.* Colocynthis 203
Cucurbitaverrucoſa, *v.* Melopepo 451
Culcul, *v.* Scecachul 639
Culex 232
Cuminoïdes *ibidem*
Cuminum 233
Cuminum nigrum Germanicum, *v.* Nigella 490
Cuminum pratenſe, *v.* Carvi 154
Cuminum ſiliquoſum, *v.* Hypecoum 347
Cuminum ſylveſtre, *v.* Cuminoïdes 232
Cunaria biſcutata, *v.* Thlaſpidium 711
Cuniculus 233
Cunila, *v.* Satureia 635
Cunila bubula Plinii, *v.* Origanum 511
Cuntur 234
Cupreſſus *ibidem*
Cuprum, *v.* Æs 11
Cupula, ſive Calix glandis quercinia, *v.* Quercus 588
Curcas, fructus Americanus 234
Curculio, vermis 235
Curcum Arabibus, *v.* Terra merita 705
Curcuma officinarum, v. Terra merita *ibidem*
Curgulio, *v.* Curculio 235
Curmi, *v.* Cereviſia 171
Cuſcuta 235
Cuſcuta minor, *v.* Epithymum 267
Cyanus 235
Cyclamen 236
Cyclaminus, *v.* Cyclamen *ibidem*
Cyclaminus altera Dioſcor, *v.* Cucubalus 230
Cydonia & ejus ſpecies 236
Cygnus 237
Cymbalaria *ibidem*
Cyminum, *v.* Cuminum 233
Cyminum corniculatum, *v.* Hypecoum 347
Cyminum equinum, *v.* Carviſolia 154
Cynchramus, *v.* Hortulanus 341
Cynocephalos *Plinii*, *v.* Anthirrhinum 41
Cynocephalus 238
Cynocoprus, *v.* Canis 138
Cynocrambe 238
Cynocrambe alterum genus. *v.* Chenopodium 183
Cynogloſſa, *v.* Kynogloſſum 239
Cynogloſſa vera, *v.* Lycopſis 421
Cynogloſſum 239
Cynogloſſum montanum majus, *v.* Kerinthe 172
Cynogloſſus, *v.* Cynogloſſum 239
Cynomotion, *v.* Orobanche 513
Cynorrhodos 239
Cynosbatos, *v.* Cynorrhodos *ibidem*
Cynoſorchis, *v.* Orchis 510
Cynoſorchis major, *v.* Satyrium 636
Cypariſſus, *v.* Cupreſſus 234
Cyperida, *v.* Cyperus 240
Cyperoides *ibidem*
Cyperus *ibidem*
Cyperus Americanus, *v.* Radix Sanctæ Helenæ 590
Cyperus dulcis rotundus eſculentus, *v.* Traſi 725
Cyperus indicus, *v.* Terra merita 705
Cyperus longus inodorus Peruanus, *v.* Drakena radix 255
Cyperus rotundus inodorus ex Florida, *v.* Radix S. Helenæ 590
Cypo de Cameras, *v.* Ipecacuanha 360
Cyprinus 241
Cyprus, *v.* Phillyrea 545
Cyſteolithos, *v.* Lapis ſpongiæ 383
Cytinus, *v.* Punica 582
Cyriſo-geniſta 241
Cytiſus *ibidem*

D.

DACHEL, id eſt Palma, *v.* Dactyli 242
Dactyli *ibidem*
Dactylus, *v.* Solen 668
Dactylus Ideus, *v.* Belemnites 96
Dama, *v.* Rupicapra 610
Damaſonium 243
Damaſonium, *v.* Calceolus 129
Damaſonium calliphyllon, *v.* Helleborine 326
Danta 243
Daphne Alexandrina, *v.* Laurus Alexandrina 389
Daphonoïdes, *v.* Laureola 387
Datiro, *v.* Datura 244
Datula. *v.* Datura *ibidem*
Datura 243
Daucum montanum, *v.* Daucus Creticus 244
Daucus Creticus *ibidem*
Daucus montanus, *v.* Oreoſelinum 511
Daucus ſativus radice luteâ, *v.* Carotta 152
Daucus ſelinoïdes, *v.* Oreoſelinum 511
Daucus ſepiarus, *v.* Antriſcus 42
Daucus vulgaris 244
Daullontas, frutex 245
Delphinium *ibidem*
Delphininm hortenſe flore minore, *v.* Calcatrippa 129
Delphinium platani folio, *v.* Staphiſagria 680

Delphinus 245
Deltoïdes, *v.* Muſculus 474
Dendrochates, *v.* Achates 8
Dens Caballinus, *v.* Hyoſciamus 346
Dens caninus, *v.* Dens canis 246
Dens canis *ibidem*
Dens elephanti, *v.* Unicornu minerale 755
Dens leonis 247
Dentale, Dentalium *ibidem*
Dentali, *v.* Dens canis 246
Dentalium 247
Dentaria *ibidem*
Dentaria Orobanche 248
Dentaria abſque foliis, *v.* Dentaria Orobanche 249
Dentellaria *ibidem*
Dentellaria, *v.* Dentaria 247
Denter, piſcis, *v.* Synodon 690
Denteria, *v.* Lora 412
Diabolus marinus, *v.* Fulica 294
Diapenſia, *v.* Sanicula 629
Diaria, *v.* Ephemeron 266
Diaſeni, *v.* Myrobalani 478
Dictamnus albus, ſive Dictamnum album, *v.* Fraxinella 291
Dictamnus Creticus, ſive Dictamnum Creticum 250
Digitalis *ibidem*
Digitalis minima, *v.* Graciola 312
Digitalis Orientalis, *v.* Seſamum 658
Digitus; *v.* Solen 668
Dionyſia, ſeu Dionyſias 251
Diopetir, *v.* Rana ſylveſtris 592
Dioſanthos 251
Dioſpyros *ibidem*
Dioſpyros Theophraſt. *v.* Guaiacana 314
Dipeadi Italorum, *v.* Muſcari 473
Diphryges 251
Diphryx, *v.* Diphryges *ibidem*
Dipſacus *ibidem*
Dipſas 252
Dod-aers, *v.* Dronte 255
Domina ſerpentum, *v.* Boicininga 106
Dora, *v.* Melica 448
Dorcas moſchi, *v.* Moſchus 466
Doronicum 252
Doronicum plantaginis folio alterum, C. B. *v.* Aliſma 20
Dorycnium 253
Dovenare Lerii, *v.* Danta 243
Draba 253
Draco arbor *ibidem*
Draco arbor, *v.* Sanguis draconis 628
Draco herba, *v.* Dracunculus eſculentus 254
Draco martinus 253
Draco ſylveſtris, Ptarmica 578
Draconthema, *v.* Sanguis draconis 628
Dracontium majus. *v.* Dracunculus 254
Dracunculus *ibidem*
Dracunculus, *v.* Biſtorta 104
Dracunculus eſculententus 254
Dracunculus minor, *v.* Arum 67
Dracunculus pratenſis, *v.* Ptarmica 578
Dragacanthum, *v.* Tragacanthum 722
Drak, *v.* Drakena radix 255
Dromadarius, *v.* Camelus 133
Dromas, *v.* Damelus *ibidem*
Dronte avis 255
Droſera, *v.* Alchimilla 19
Droſium, *v.* Alchimilla *ibidem*
Droſomeli, *v.* Thereniabin 711
Dryinus, ſerpens 255
Drymopogon, *v.* Barba capræ 92
Dryophitis, *v.* Rana ſylveſtris 592
Dryopteris, *v.* Filix 285
Dryopteris candida, *v.* Filicucula 286
Dudaim in Bibliis, *v.* Muſa 472
Dulcamara, ſive Dulcis amara 256
Dulcichinum, *v.* Traſi 725
Dulcis radix, *v.* Glycyrrhiſa 308
Durio, Durion, Duriones 156
Duryoens, *v.* Durio *ibidem*
Dutroa: *v.* Datura 243

E

EBEN, *v.* Bamia 92
Ebenus 257
Ebulus *ibidem*
Ebur, *v.* Elephas 261
Ebur foſſile, *v.* Unicornu minerale 755
Ebur uſtum, *v.* Spodium 676
Echii altera ſpecies, *v.* Lycopſis 421
Echinoſora, *v.* Caucalis 163
Echinomelocactos 257
Echinopus 258
Echinus Braſilianus, *v.* Armadillo 64
Echinus lapis, *v.* Mugil 468
Echinus marinus 258
Echinus porcinus, *v.* Erinaceus 269
Echinus terreſtris 259
Echium *ibidem*
Echium Italicum ſpinoſum, *v.* Bugloſſum 119
Echium lappulatum, *v.* Aſperugo 72
Elæagnon Theophr. *v.* Agnus caſtus 14
Elæagnus, *v.* Calaf 127
Elaphoboſcum, *v.* Buplevron 121
Elaphoboſcum, *v.* Paſtinaca 530
Elaps, ſerpens 260
Elate, *v.* Dactyli 242
Elaterium, *v.* Cucumis aſininus 231
Elatine 260
Eleaterium 261
Electrum, *v.* Karabé 367
Elemi, gummi 261
Elemon, *v.* Helenium 324
Eleoſelinum, *v.* Apium 44
Elephantus, *v.* Elephas 261
Elephantus cancer, *v.* Leo cancer 392
Elephas 261
Elevi, *v.* Coquo 209
Elichryſum 262
Elleborine ferruginea, *v.* Calceolus 129
Ellopon, *v.* Fiatola 283
Elops, *v.* Elaps 260
Embelgi, vel Emblegi, *v.* Myrobalani 478
Emblici, *v.* Myrobalani *ibidem*
Eme, *v.* Emeu 263
Emerus 262
Emeu 263
Empetrum *ibidem*
Empetrum, *v.* Crithmum 225
Encauſtum 264
Enchraſichalus, *v.* Apua 46
Endivia ſylveſtris, *v.* Lactuca 374
Enger, *v.* Anil 39
Enneadynamus Polonorum, *v.* Parnaſſia 528
Enula campana, *v.* Helenium 324
Enzada, *v.* Ficus Indica 283

Epelanus, *v.* Eperlanus 265
Eperlanus *ibidem*
Ephedra *ibidem*
Ephemeron, muſca 266
Ephemeron venenoſum, *v.* Colchicum 203
Epilobium, *v.* Chamænerion 180
Epimedium 266
Epimedium Dodonæi, *v.* Populago 569
Epipactis, *v.* Helleborine 326
Epithymum 267
Equa, *v.* Equus 268
Equiſetum 267
Equiſetum, *v.* Ephedra 266
Equula, *v.* Equus 268
Equulus, *v.* Equus *ibidem*
Equus *ibidem*
Eranthemum, *v.* Flos Adonis 286
Eraway 268
Eretria terra *ibidem*
Erica *ibidem*
Erica baccifera, *v.* Empetrum 263
Erigeron, *v.* Senecio 653
Erinacea 268
Erinaceus fructus Indicus 269
Erinaceus marinus, *v.* Echinus marinus 258
Erinaceus terreſtris, *v.* Echinus terreſtris 259
Erithacus, *v.* Phœnicurus 547
Erithronium, *v.* Dens canis 246
Ermellinus. *v.* Guaiacana 514
Ermineus, *v.* Muſtela 475
Eruca 269
Eruca. *v.* Sinapi 663
Eruca alba, & purpurea, *v.* Heſperis 331
Eruca, animal 270
Eruca cakile dicta, *v.* Kakile 126
Eruca lutea, *v.* Barbarea 93
Eruca maritima, *v.* Cakile 126
Eruca Monſpheliaca ſiliquâ quadrangulâ echinatâ, *v.* Erucago 270
Erucago *ibidem*
Ervilium, ſive Ervilia, *v.* Ochrus 498
Ervum 271
Eryngium *ibidem*
Eryngium Archigenis, *v.* Acarna 5
Eryngium luteum Moſpelienſium *v.* Scolymus 643
Eryſimum 271
Eryſimum Theophraſt, *v.* Fagopyrum 277
Eryſimum ſophia dictum, *v.* Sophia 669
Erythinus, piſcis 272
Erythrodanum, *v.* Rubia 608
Eſchara 272
Eſcorzonera, *v.* Scorzonera 647
Eſula Indica, *v.* Apocynum 45
Eſula 272
Eſula minor *ibidem*
Ettalche, ſive Ettalch, arbor 273
Eufragia alba, *v.* Euphraſia 274
Eufraſia, *v.* Euphraſia *ibidem*
Evonymus 273
Eupatorium *ibidem*
Eupatorium, *v.* Agrimonia 15
Eupatorium aquaticum folio integro, *v.* Verbeſina 737
Eupatorium cannabinum 273
Eupatorium cannabinum chryſanthemum, *v.* Verbeſina 737
Euphorbium 274
Euphraſia *ibidem*
Exhebenus, *v.* Lapis Samius 381
Exoſſis piſcis, *v.* ichthyocolla 357
Exotica malvacea, *v.* Bamia 92
Exuviæ auguium, *v.* Senecta anguium 653

F.

FABA 275
Faba Ægyptia, *v.* Colocaſia 203
Faba craſſa, vel inverſa, v. Anacampſeros 32
Faba febrifuga, *v.* Faba Sancti Ignatii 276
Faba Græca, *v.* Guaiacana 514
Faba inverſa, *v.* Anacampſeros 32
Faba purgatrix 275
Faba Sancti Ignatii 276
Faba ſuilla, *v.* Hyoſciamus 346
Fabago 276
Fabago, Siliquaſtrum 660
Fabaria, *v.* Anacampſeros 32
Faber, piſcis 276
Fæces vini 277
Fagara, vel Fagaras *ibidem*
Fagonia *ibidem*
Fagopyrum *ibidem*
Fagotriticum, *v.* Fagopyrum *ibidem*
Fagus 278
Fagus ſepium, *v.* Carpinus 158
Falcata, *v.* Falcinellus 278
Falcinellus *ibidem*
Falco *ibidem*
Faltrank 279
Far venniculum rubrum, *v.* Zea 769
Farſara, *v.* Tuſſilago 731
Farſarella, *v.* Tuſſilago *ibidem*
Farſarus antiquorum, *v.* Populus 569
Farfugium, *v.* Populago *ibidem*
Fario. *v.* Trutta 728
Farra 279
Favagello, *v.* Chelidonia 182
Favago Auſtralis, *v.* Alcyonium 19
Faufel, *v.* Areca 58
Fedagoſo, *v.* Jacua acanga 357
Fel bovis, *v.* Bos 112
Fel terræ, *v.* Centaurium minus 166
Felis 279
Felis ordoratus, *v.* Zibethum 770
Fermentum 280
Ferraria, *v.* Scrophularia 648
Ferrugo 281
Ferrum 280
Ferrum equinum 281
Ferruminatrix, *v.* Sideritis 659
Ferula 282
Ferula ammonifera, *v.* Ammoniacum gummi 30
Ferula galbanifera, *v.* Galbanum 298
Ferulago latiore folio, *v.* Galbanum *ibidem*
Feſtuca 282
Feſtuca avenacea ſterilis, *v.* Bromos 115
Feſtucago, *v.* Bromos *ibidem*
Fiatola 283
Fiber, *v.* Caſtor 158
Ficaria, *v.* chelidonia 182
Ficaria, *v.* Scrophularia 648
Ficedula 283
Ficoïdes Occidentale. *v.* Echinomelocactos 257
Ficus 283
Ficus Ægyptia, *v.* Sycomorus 689
Ficus Indica 283
Ficus Indica, *v.* Muſa 472
Ficus Indica, *v.* Opuntia 509
Ficus paſſæ, *v.* Ficus 283
Ficus ſylveſtris, *v.* Caprificus 144
Ficus groſſus, ſeu groſſa 283
Filago 284
Filfel, *v.* Areca 58

Filicula 286
Filipendula 284
Filipendula anguſtifolia, *v.* Oenanthe 499
Filius ante patrem, *v.* Tuſſilago 731
Filix 285
Filix florida, *v.* Oſmunda 514
Fimpi, *v.* Cortex Winteranus 218
Fiſtici, *v.* Piſtacia 556
Fiſtularia, *v.* Pedicularis 532
Flamma, ſive Flammula Jovis, *v.* Lychnis 418
Flamula, *v.* Deutellaria 249
Flores coralli, *v.* Corallum 211
Flos Adonis 286
Flos Africanus, *v.* Tagetes 692
Flos aluminis, *v.* Alumen plumeum verum 25
Flos ambarvalis, *v.* Polygala 564
Flos amoris, *v.* Amaranthus 26
Flos Buaa, *v.* Durio 256
Flos cancri, *v.* Cannacorus 141
Flos caſſiæ, *v.* Caſſia 157
Flos Conſtantinopolitanus 287
Flos Creticus *ibidem*
Flos croceus *ibidem*
Flos cuculi, *v.* Cardamine 149
Flos frumenti, *v.* Cyanus 235
Flos garyophyllorum, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Flos hepaticus, *v.* Parnaſſia 528
Flos Hieroſolymitanus, *v.* Flos Conſtantinopolitanus 287
Flos Keiri, *v.* Keiri 369
Flos mellis, *v.* Melianthus 447
Flos paſſionis, *v.* Granadilla 311
Flos Regius, *v.* Delphinium 245
Flos Regius flore purpureo, *v.* Calcatrippa 129
Flos ſanguineus, *v.* Cardamindum 148
Flos S. Jacobi, *v.* Jacobæa 352
Flos Solis, *v.* Corona Solis 216
Flos Solis, *v.* Helianthemum 324
Flos Trinitatis, *v.* Herba Trinitatis 330
Fœniculum 287
Fœniculum Alpinum, *v.* Meum 455
Fœniculum dulce, *v.* Aniſum 39
Fœniculum erraticum, *v.* Carviſolia 154
Fœniculum marinum, *v.* Crithmum 225
Fœniculum porcinum, *v.* Peucedanum 542
Fœniculum Sinenſe, *v.* Zingi 770
Fœniculum tortuoſum, *v.* Seſeli 659
Fœniculus porcinus, *v.* Meum 455
Fœnugræcum 288
Fœnum Burgundiacum, *v.* Medica 443
Fœnum camelorum, *v.* Schænanthum 639
Foina, *v.* Martes 439
Folium Indum, *v.* Malabathrum 427
Folium Indum officinarum *ibidem*
Folium Orientale, *v.* Senna 654
Folliculi Sennæ, *v.* Senna *ibidem*
Fontalis major, *v.* Potamogeton 572
Fora, *v.* Farra 279
Forbeſina Bononienſium, *v.* Bidens 102
Forficula 289
Formica *ibidem*
Formicaleon, *v.* Myrmicaleon 477
Fragaria 290
Fragula, *v.* Fragaria *ibidem*
Fragum, *v.* Fragaria *ibidem*
Frambœſia *ibidem*
Frangula. 291
Frangula, *v.* Chamæceraſus 178
Fraxinella 291
Fraxinus 292
Fraxinus pumila, *v.* Fraxinella 291
Fringilla, ſeu Frigilla, avis 292
Fringilla roſtrata, *v.* Coccothrauſtes 200
Fringilla viridis, *v.* Chloris 185
Fringillagines, *v.* Parus 529
Fritillaria 292
Fructus Guaiaci putatus, & folia, *v.* Guaiacum 315
Fructus palmæ, *v.* Dactyli 242
Fructus peregrinus primus, *v.* Bonduch 110
Frumentum barbarum, *v.* Zea 769
Frumentum ſatuum, *v.* Lolium 412
Frumentum loculare, *v.* Zea 768
Frumentum Sarracenicum, *v.* Fagopyrum 277
Frumentum Turcicum, & Indicum, *v.* Mays 442
Frutex Luſitanis Camerinas dictus, *v.* Empetrum 264
Frutex pavoninus, *v.* Pointiana 562
Frutex ſenſibilis, *v.* Mimoſa 458
Frutex ſpicatus foliis ſaliginis ſerratis, *v.* Spiræa 767
Fuca, *v.* Phycis 548
Fucus 293
Fucus capillaceus, *v.* Corallina 210
Fucus folliculaceus, *v.* Sargazo 633
Fucus marinus, *v.* Alga 20
Fufel, *v.* Areca 58
Fulica 293
Fuligo 294
Fuligo alba mercurialis, *v.* Sal armoniacum 619
Fumaria. 294
Fumus terræ, *v.* Fumaria *ibidem*
Fungi biſtortæ, *v.* Biſtorta 104
Fungi favaginoſi, *v.* Boletus eſculentus 107
Fungi rugoſi, *v.* Boletus eſculentus *ibidem*
Fungi verni, & eſculenti 296
Fungi vulgatiſſimi eſculenti 295
Fungus 294
Fungus ad Sambucum, *v.* Auricula Judæ 80
Fungus campeſtris eſculentus 295
Fungus laricis, *v.* Agaricus 13
Fungus marinus, *v.* Spongia 676
Fungus membranaceus auriculam referens, *v.* Auricula Judæ 80
Fungus poroſus, *v.* Boletus eſculentus 107
Fungus rotundus orbicularis, *v.* Lycoperdon 419
Fungus ſambucinus, Auricula Judæ 80
Fungus ſpongioſus, *v.* Boletus eſculentus 107
Furectus, *v.* Furo 296
Furfur *ibidem*
Furo *ibidem*
Furus, *v.* Furo *ibidem*
Furunculus, *v.* Furo *ibidem*
Fuſanus, *v.* Evonymus 273
Fuſcina, *v.* Muſtela 475

G.

GABULÆ, v. Cupreſſus 234
Gagates 297
Gainus, v. Martes 439
Galactites 297
Galanga ibidem
Galanga ſimilis radix ex Florida, v. Radix Sanctæ Helenæ 590
Galaxias lapis, v. Morochtus 463
Galbanum 297
Galbula, v. Galgulus 298
Galbuli, v. Cupreſſus 234
Galega 298
Galega Ægyptia, v. Sesban 658
Galega Nemorenſis Verna, v. Orobus 513
Galeodi, v. Vulpecula marina 762
Galeopſis 298
Galeopſis, v. Lamium 375
Galerita, v. Alauda 17
Galeus aſterias, v. Muſtelus 475
Galeus canis, v. Carcharias 147
Galeus lævis, v. Muſtelus 475
Galgulus, avis 298
Gali. v. Anil 39
Gali, ſive Nil, herba roriſmarini facie, v. Anil ibidem
Galion, v. Cruciata 227
Galla 299
Gallerita, v. Gallina ibidem
Gallina ibidem
Gallinago, v. Ruſticula 611
Gallinaſſa 300
Gallinaſſe, v. Aura 78
Gallinula, v. Gallina 299
Gallinula aquatica 301
Gallitrichum, v. Sclarea 642
Gallium 301
Gallium latifolium, v. Cruciata 227
Gallium tetraphyllon, v. Rubeola 607
Gallus 301
Gallus marinus, piſcis, v. Faber 276
Gallus ſylveſtris, v. Phaſianus 545
Gamelo, v. Balſamum Copahu 90
Garagay 302
Garamantites lapis, v. Sandaſtros 627
Garcapuli, v. Carcapuli 147
Garoſmum, v. Vulvaria 764
Garum 302
Garyophyllata, vel Caryophyllata 154
Garyophyllata, v. Geum 305
Garyophyllea, v. Caryophyllus hortenſis 155
Garyophylli, v. Caryophylli ibidem
Gazella Indica, v. Moſchus 466
Gehuph arbor 302
Gelapo, v. Jalap 353
Gelſeminum, v. Jaſminum 355
Gemmæ populi nigri, v. Populus 570
Genethocatus, v. Genetta 302
Genetta ibidem
Genipa ibidem
Genipa, v. Janipaba 354
Geniſta 303
Geniſta anguloſa & ſcoparia, v. Cytiſus 241
Geniſta erinacea, v. Erinacea 268
Geniſta Hiſpanica, v. Geniſta 303
Geniſta ſpartium majus, v. Scorpius 646
Geniſta ſpartium ſpinoſum, v. Erinacea 269
Geniſta ſpartium ſpinoſum foliis Polygoni, v. Agul 15
Geniſtella 303
Geniſtella ſpinoſa major, v. Scorpius 646
Gentiana 304
Geranium ibidem
Geranium gruinale ibidem
Geranium Robertianum ibidem
Gerontopogon, v. Tragopogon 723
Geſminum, v. Jaſminum 355
Geum 305
Geum, v. Caryophyllata 154
Ghitta gemou, v. Gummi gutta, 318
Gialapa, v. Jalap 353
Gimſim, v. Niſi 491
Ginging, v. Niſi ibidem
Gingiber, v. Zingiber 771
Gingidium, v. Cerefolium 170
Gingidium Hiſpanicum, v. Viſnaga 750
Gingidium umbellà oblongâ, v. Viſnaga ibidem
Giraffa, v. Camelopardalis 132
Giraſol, ſive Giraſole 305
Gith, v. Nigella 490
Gium Alpinum, v. Geum 305
Glacies mariæ, v. lapis ſpecularis 383
Gladiolus 305
Gladiolus fœtidus, v. Xyris 767
Gladiolus luteis liliis, v. Acorus 10
Gladiolus paluſtris, v. Butomus 122
Gladius, v. Xiphias 765
Glandes, v. Balami 87
Glandes terreſtres; v. Chamæbalanus 177
Glanis 306
Glans quercina, v. Quercus 588
Glans unguentaria, v. Ben 97
Glaſtum ſativum, v. Iſatis 363
Glaſtum ſylveſtre, v. Dentellaria 249
Glaucium 306
Glaux 307
Gleſſum, v. Karabe 367
Glis 307
Globularia ibidem
Globulus marinus, v. Pila marina 550
Gloſſopetra 308
Gluten, v. Glutinum ibidem
Gluten alcanak, v. Ichtyocolla 375
Gluten auri, v. Borax 110
Glutinum 308
Glycyrrhiſſa ibidem
Glycyrrhiſa arboreſcens, v. Pſeudoacacia 576
Glycypicros, v. Dulcamara 256
Gnaphalium 309
Gnaphalium, v. Filago 284
Gobius 309
Gomara, v. Hobus 338
Gomphrena, v. Symphonia 689
Goſſampinus 310
Goſſipium, v. Xylon 766
Graculus 310
Gracus, v. Graculus ibidem
Gramen ibidem
Gramen Cyperoïdes, v. Cyperoïdes 240
Gramen junceum ſpicatum, v. Juncago 364
Gramen Loliaceum, v. Lolium 411
Gramen Loliaceum, v. Phœnix 547
Gramen murorum, v. Feſtuca 282
Gramen Parnaſſi, v. Parnaſſa 528
Gramen Polyanthemum majus, v. Statice 680
Grana actes, v. Sambucus 627
Grana Orientalia, v. Cocci Orientales 200

Grana Tiglia, *v.* Ricinus 603
Granadilla 311
Granal *ibidem*
Granata *v.* Punica 582
Granatus 311
Granites, *v.* Marmor 438
Granum, & Coccus Baphica, *v.* Chermes 183
Granum alzelen Arabum, *v.* Trasi 725
Gramen Gnidium, *v.* Thymelæa 715
Granum Paradisi, *v.* Cardamomum 149
Granum tinctorium, *v.* Chermes 183
Granum Regium majus, *v.* Ricinus 602
Granum Regium minus, *v.* Lathyris 385
Graphida, lapis, *v.* Morochtus 463
Gratia Dei, *v.* Gratiola 312
Gratia Dei, *v.* Buplevrum 121
Gratia Dei, *v.* Geranium 304
Gratiola 312
Gratiola cærulea, *v.* Tertianaria 707
Grigallus, avis 312
Grossa, *v.* Ficus 283
Grossularia 313
Grossularia non spinosa hortensis, *v.* Ribes 602
Grossularia non spinosa fructu nigro, *v.* Amomum 30
Grossulus, *v.* Ficus 283
Grossus *ibidem*
Grus 313
Grutum 314
Gryllos, *v.* Serinus 656
Gryllus 314
Guacatene *ibidem*
Guadum, *v.* Isatis 363
Guajabara, *v.* Papyracea 526
Guaiacana 314
Guaiaci species, *v.* Hyvourahe 349
Guaiacum 315
Guaiacum Patavinum Fallopio, *v.* Guiacana 314
Guainumbi 315
Guanabanus 316
Guanabanus, *v.* Durio 256
Guao 317
Guaparumba, *v.* Mangue 434
Guaracigaba, sive Guaracyaba, *v.* Guanumbi 315
Guaraquimymia 317
Guart, *v.* Arbor tristis, 57
Guayava 317
Guichelepopotli, *v.* Yecolt 767
Guinambi, *v.* Guainumbi 315
Guiti-coroya, *v.* Guitys 317
Guiti-iba, *v.* Guitys *ibidem*
Guiti miri, *v.* Guitys 318
Guiti toroba, *v.* Guitys 317
Guitys *ibidem*
Gul, *v.* Arbor tristis 57
Gummi achantinum, *v.* Gummi Arabicum 318
Gummi aminea, *v.* Anime 39
Gummi ammoniacum, *v.* Ammoniacum gummi 30
Gummi anime, *v.* Anime 39
Gummi Arabicum 318
Gummi Babylonicum, *v.* Gummi Arabicum *ibidem*
Gummi Caranna, sive Caragna, *v.* Caranna 146
Gummi Cedria, *v.* Cedrus 164
Gummi Cerasi, *v.* Cerasa 169
Gummi de Jemu, *v.* Gummi gutta 318
Gummi de Peru, Gummi gutta *ibidem*
Gummi Elemi, *v.* Elemi 261
Gummi gutta 318
Gummi hammoniacum, *v.* Ammoniacum Gummi 30
Gummi Hederæ, *v.* Hedera 323
Gummi Juniperi, *v* Juniperus arbor 366
Gummi olampi, *v.* Olampi gummi 501
Gummi opopanax, *v.* Opopanax 508
Gummi Peruanum, *v.* Gummi gutta 318
Gummi pruni, *v.* Prunum 575
Gummi sagapenum, *v.* Sagapenum 616
Gummi Saracenicum, *v.* Gummi Arabicum 318
Gummi Senegal 319
Gummmi tacamahaca, *v.* Tacamahaca 691
Gummi Thebaïcum, *v.* Gummi Arabicum 318
Gummi tragacantha, *v.* Tragacanthum 722
Gutta ammoniaca, *v.* Ammoniacum gummmi 30
Gutta gamandra, *v.* Gummi gutta 318
Gutta gamba, *v.* Gummi gutta *ibidem*
Gypsum crudum 319
Gyrasal, *v.* Jaca 350
Gyrinus, *v.* Rana 591

H.

HABASCON 319
Habelassis Tripolitanis, *v.* Trasi 725
Habelculcul, *v.* Curas 235
Hacchic, *v.* Cate 163
Hacub 319
Hæmatites 320
Hæmatites spurius *ibidem*
Hæmorrhoïdum herba, *v.* Chelidonia 182
Hæmorrhous 320
Haermia *ibidem*
Hagiospermus, *v.* Semen contra vermes 652
Halec 320
Halecus *ibidem*
Halesurion, *v.* Mentula marina 452
Halica 321
Halicacabum, *v.* Alkekengi 20
Halicacabum peregrinum, *v.* Corindum 213
Halicacabus, *v.* Cor-indum *ibidem*
Halimus 321
Halla, *v.* Alla 21
Han amelus Athenæi, *v.* Diospyros 251
Hannebane, *v.* Hyoscianus 346
Haouvay, *v.* Ahouai 16
Haraczi, *v.* Bos 112
Harame, *v.* Tacamahaca 691
Hareomen Arabum, *v.* Melica 448
Harengus, *v.* Halec 321
Harmala *ibidem*
Harmel, *v.* Harmala *ibidem*
Harundo florida, *v.* Cannacorus 140
Hastula regia, *v.* Asphodelus 73
Haye, *v.* Carcharias 147
Hebenum, *v.* Ebenus 257
Hedera 322
Hedera saxatilis, *v.* Asarina 68
Hedera terrestris 323
Hedera humilis *ibidem*
Hedypnois *ibidem*
Hedypnois, *v.* Dens leonis 247
Hedysarum 323
Hedysarum majus, *v.* Securidaca 651
Helenium 324
Helenium Indicum, *v.* Corona solis 216
Helianthemum 324

Helianthemum Peruvianum, *v.* Corona ſolis 216
Helianthemum plantaginis folio, *v.* Tuberaria 728
Helianthemum tuberoſum 325
Helichryſum, *v.* Elichryſum 262
Hiliochryſum *ibidem*
Heliochryſos ſylveſtr, *v.* Filago 284
Heliotropium 325
Heliotropius, gemma 326
Helleborine *ibidem*
Helleborine flore rotundo, *v.* Calceolus 129
Helleborine tenuiſolia, *v.* Helleborus niger Hippocratis 327
Helleborus albus, *v.* Veratrum 735
Helleborus niger, vel Helleborum nigrum 327
Helleborus niger Hippocratis *ibidem*
Helleborus niger ſaniculæ folio, *v.* Aſtrantia 75
Helxine, *v.* Parietaria 528
Helxine ciſſampelos, *v.* Convolvulus 207
Helxine ſylveſtris, ſive fluviatilis, *v.* Circæa 194
Hemerocallis, *v.* Liliaſphodelus 402
Hemerocallis, *v.* Lilium 404
Hemionitis 328
Henicopyllos, *v.* Arum 67
Henophyllum, *v.* Unifolium 756
Hepatica 328
Hepatica alba, *v.* Parnaſſia 528
Hepatica paluſtris, *v.* Chryſoſplenium 188
Hepatica ſtellata, *v.* Aſperula 72
Hepatica terreſtris, *v.* Lichen 396
Hepatorium aquatile, *v.* Bidens 102
Hepatus, piſcis 328
Heptachrum, *v.* Herba Trinitatis 329
Heptaphyllon, *v.* Tormentilla 721
Herba anil, *v.* Anil 39
Herba benedicta, *v.* Caryophyllata 154
Herba Cancri, *v.* Heliotropium 325
Herba Cancri, *v.* Burſa paſtoris 121
Herba Cunicularis, *v.* Hyoſcyamus 346
Herba Domini Stephani, *v.* Circæa 194
Herba doria, *v.* Virga aurea 749
Herba equina, *v.* Equiſetum 267
Herba Jacobæa, *v.* Jacobæa 352
Herba Joannis Infantis 328
Herba Judaica, *v.* Sideritis 659
Herba Judaica, *v.* Tertianaria 707
Herba lanuginoſa 329
Herba laurentiana, *v.* Bugula 119
Herba maxima, *v.* Corona ſolis 216
Herba mimoſa Acoſtæ, *v.* Mimoſa 458
Herba Molucana 329
Herba muralis, *v.* Parietaria 528
Herba papagalli, *v.* Symphonia 690
Herba pappa, *v.* Senecio 653
Herba paralyſis, *v.* Primula veris 574
Herba paris 329
Herba pedicularis, *v.* Staphiſagria 680
Herba perforata, *v.* Hypericum 347
Herba proſerpinaca, *v.* Polygonum 565
Herba pſittaci, *v.* Symphonia 690
Herba Ruperti, *v.* Geranium 304
Herba ſacra, *v.* Verbena 736
Herba S. Antonii maxima, *v.* Chamæmerion 180
Herba S. Antonii Romæ, *v.* Dentellaria 249
Herba S. Barbaræ, *v.* Barbarea 93
Herba S. Crucis, *v.* Nicotiana 489
Herba S. Kunigundis, *v.* Eupatorium 273
Herba S. Mariæ *v.* Coſtus hortorum 221
Herba S. Petri, *v.* Crithmum 225
Herba ſardoa, *v.* Pulſatilla 581
Herba ſardoa, *v.* Ranunculus 593
Herba ſcelerata, *v.* Ranunculus *ibidem*
Herba Siciliana, *v.* Androſæmum 36
Herba ſolis, *v.* Corona ſolis 216
Herba ſtella, *v.* Coronopus 217
Herba ſtrumea, *v.* Ranunculus 593
Herba tauri, vel vaccæ, *v.* Orobanche 512
Herba thora, *v.* Thora 712
Herba trientalis 329
Herba Trinitatis 330
Herba tunica, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Herba Turca, *v.* Herniaria 331
Herba venti, *v.* Pulſatilla 581
Herba vinoſa, *v.* Ambroſia 28
Herba viva, *v.* Mimoſa 458
Herba vulneraria, *v.* Auricula leporis 80
Hericius, *v.* Echinus terreſtris 259
Herix, *v.* Echinus terreſtris *ibidem*
Hermodactylus 330
Hermodactylus Meſuæ, *v.* Dens Canis 246
Hermodactylus niger, & rufus, *v.* Colchicum 202
Herniaria 331
Heſperides, *v.* Heſperis *ibidem*
Heſperis *ibidem*
Hetich 332
Heyrat, *v.* Melis 449
Hiatula, *v.* Channe 182
Hieracium 332
Hieracium Capitulum inclinans, Hedypnois 323
Hieracium latifolium, *v.* Cichorium 189
Hieracium macrorhiſon 332
Hieracium minus, *v.* Dens Leonis 247
Hieracium ſiliquâ falcatâ, *v.* Rhagadiolus 599
Hieracium ſtellatum *ibidem*
Hierobotane fœmina, *v.* Eryſimum 272
Hierobotane mas, *v.* Verbena 736
Higuero 332
Himantopus *ibidem*
Hinnulus, *v.* Cervus 173
Hinnus, *v.* Mulus 468
Hippia minor, *v.* Alſine 24
Hippocampus 332
Hippocaſtanum 333
Hippogloſſum, *v.* Laurus Alexandrina 389
Hippolapathum 333
Hippolapathum maximum, *v.* Rhabarbarum 598
Hippolithus 334
Hippomanes, *v.* Datura 244
Hippomarathrum, *v.* Carviſolia 154
Hippophaes, frutex 335
Hippophæſtrum, *v.* Calcatrepola 128

Hippoſelinum Theophr. *v.* Smyrnium 667
Hippoſeta, *v.* Equiſetum 267
Hippopotamus 335
Hippotriorchis, *v.* Subbuteo 686
Hippuris, *v.* Equiſetum 267
Hippurus, piſcis 335
Hircus *ibidem*
Hirudo 336
Hirundinaria major, *v.* Chelidonium 183
Hirundo 337
Hirundo marina, *v.* Apos 46
Hirundo marina, *v.* Merops 454
Hirundo maritima, *v.* Hirundo 337
Hiſpidula *ibidem*
Hiſpurus, *v.* Sciurus 642
Hobus 338
Hoedus 335 & 338
Hoemotopoda, avis, *v.* Himantopus 332
Holli 338
Holoconitis Hippocratis, *v.* Traſi 725
Holoſchænos Theophr, *v.* Scirpus 641
Holoſteon, piſcis 338
Holoſteum, planta *ibidem*
Holoſteum Loniceri, *v.* Myoſuros 477
Holoſteus, *v.* Oſteocolla 515
Holothuria 339
Holothurium, *v.* Mentula marina 452
Homo 339
Hordeolum, *v.* Cevadilla 175
Hordeum 340
Horminum 341
Horminum, *v.* Sclarea 642
Hortulanus 341
Hovus Indica prunie facie, *v.* Hobus 338
Huart 342
Hugium, Camelus 133
Humulus, *v.* Lupulus 415
Huſo, piſcis, *v.* Ichthyocolla 357
Hyacinthus, gemma 342
Hyacinthus, planta *ibidem*
Hyacinthus Indicus 343
Hyacinthus Poëtarum latifolius, *v.* Xiphion 765
Hyacinthus racemoſus moſchatus, *v.* Muſcari 472
Hyacinthus ſtellaris, *v.* Liliohyacinthus 403
Hyboucouhu, fructus 343
Hydrargyrus *ibidem*
Hydrocotyle 345
Hydropiper, *v.* Bidens 102
Hydropiper, *v.* Perſicaria 539
Hydrus, *v.* Natrix 486
Hyæna, *v.* Zibethum 770
Hyoſcyamus 346
Hyoſcyamus Peruvianus, *v.* Nicotiana 489
Hypecoum 347
Hypericum *ibidem*
Hypociſtis 348
Hypoucanna, *v.* Ipecacuanha 360
Hyppochæris, *v.* Cichorium 189
Hyſſopus 348
Hyſſopus campeſtris, *v.* Helianthemum 324
Hyſtera-petra 348
Hyſterolithus, *v.* Hyſtera-petra *ibidem*
Hyſtrix 349
Hyvourahe, ſive Hyvourae *ibidem*

J.

JAACA, *v.* Jaca 350
Japotapita *ibidem*
Jaca arbor *ibidem*
Jaca major, *v.* Durio 256
Jacapucajo 350
Jacaranda 351
Jacea *ibidem*
Jacea nemorenſis, *v.* Serratula 657
Jacea oleæ folio, *v.* Xeranthemum 765
Jacea tricolor, *v.* Herba Trinitatis 330
Jaceros in Calecut, *v.* Jaca 350
Jacobæa 351
Jacobæa foliis ferulaceis, *v.* Achillæa 9
Jacua acanga 352
Jaculum, ſerpens, *v.* Acontia 9
Jaculus 352
Jade, lapis *ibidem*
Jagra, *v.* Coquo 208
Jalap 353
Jalap officinarum fructu rugoſo, *v.* Jalap 353
Jalapa, *v.* Jalap *ibidem*
Jalapium, *v.* Jalap *ibidem*
Janbeiro, *v.* Jambos *ibidem*
Jamboli, *v.* Jambos *ibidem*
Jambolones *ibidem*
Jambos *ibidem*
Jangomas 354
Jangomi *ibidem*
Janipaba *ibidem*
Japarandiba *ibidem*
Jaqua, *v.* Jaca 350
Jaſminum 354
Jaſminum Americanum, *v.* Quamoclit 588
Jaſminum cæruleum Mauritanorum, *v.* Lilac 401
Jaſminum milleſolii folio, *v.* Quamoclit 588
Jaſpis 355
Jaſpis Orientalis, *v.* Heliotropius, gemma 326
Jayama Oviedi, *v.* Ananas 33
Iberis 356
Ibirapitanga, *v.* Lignum Braſilianum 398
Ibis, avis 356
Ibis, *v.* Ciconia 190
Ibiſcus, *v.* Althæa 24
Ibiſcus Theophraſt. *v.* Abutilon. 3
Ichneumon 356
Ichtis, *v.* Putorius 584
Ichthyocolla 357
Ichthyocolla altera, *v.* Sturio 684
Icterus, *v.* Galgulus 298
Idæa ficus, *v.* Chamæceraſus 178
Idæa radix, *v.* Uva urſi 761
Jecoraria, *v.* Hepatica 328
Jecorinum, *v.* Hepatus *ibidem*
Jecur marinum, *v.* Hepatus *ibidem*
Ignames, *v.* Batatas 94
Iguana, *v.* Senembi 654
Ilex 357
Ilex aculeata baccifera, *v.* Aquifolium 48
Ilex aculeata Cocciglandifera, *v.* Chermes 183
Illecebra 358
Illecebra major, *v.* Sedum minus 651
Illecebra major, *v.* Vermicularis 738
Impatiens herba, *v.* Noli me tangere 493
Imperatoria 358
Imperatoria nigra, *v.* Aſtrantia 75
Impia, *v.* Filago 284
Indica radix, *v.* Radix Carlo ſancto 590
Indicum 359
Indicum officinarum, *v.* Iſatis 363
Indigo 359
Indigo, *v.* Anil 39
Indigo d'Agra, *v.* Indicum 359
Indigo Gatimalo, *v.* Indigo *ibidem*

In-

Indum, v. Indicum *ibidem*
Intubum, ſive Intubus, *v.* Endivia 264
Intubum erraticum, *v.* Cichorium 189
Intybum, ſive Intybus, *v.* Endivia 265
Inula, *v.* Helenium 324
Jonquillas, *v.* Narciſſus juncifolius 483
Jonthlaſpi 359
Joüi 360
Jovis barba, *v.* Sedum majus 651
Ipecacuanha 360
Iquetaia Braſilienſium, *v.* Scrophularia 648
Iridi bulboſæ affinis, *v.* Siſyrinchium 664
Iringus, *v.* Eryngium 271
Irio, *v.* Eryſimum 272
Irion Cerealis, *v.* Fagopyrum 277
Iris bulboſa latifolia, *v.* Xiphion 765
Iris Florentina 363
Iris Illyrica *ibidem*
Iris noſtras 362
Iris ſylveſtris, *v.* Xyris 767
Iris tuberoſa folio anguloſo, *v.* Hermodactylus 330
Iſatis 363
Iſatis ſylveſtris, *v.* Dentellaria 249
Iſchas, *v.* Apios 43
Iſgarum, *v.* Kali 367
Iſophyllum, *v.* Auricula leporis 80
Iſopus humida, *v.* Oeſypus 500
Iſopyrum Dioſcor, *v.* Aquilegia 48
Iva arthetica, *v.* Chamæpitys 181
Iva moſchata Monſpelienſ. *v.* Chamæpitys 180
Juba, *v.* Capilli hominis 142
Jujuba 363
Julis 364
Juncago *ibidem*
Juncaria *ibidem*
Juncus acutus *ibidem*
Juncus anguloſus, & trianguris, *v.* Cyperus 240
Juncus avellana, *v.* Traſi 725
Juncus ſtoridus, *v.* Butomus 122
Juncus maximus holoſchœnos, *v.* Scirpus 641
Juncus odoratus, *v.* Schœnanthum 639
Juncus petroſus, *v.* Lithopython 410
Juniperus, arbor 365
Juniperus grandior, *v.* Ettalche 273
Juniperus major, ſeu Cupreſſus ſylveſtris, *v.* Cedrus baccifera 164
Juniperus vulgaris 365
Jupiter, *v.* Stamnum 679
Jura, *v.* Julis 364
Jurella, *v.* Julis *ibidem*
Juripeba 366
Juſquiamus, *v.* Hyoſciamus 346
Ixine Theophr. *v.* Carlina 152
Jynx 366

K.

KAli 367
Kali geniculatum majus fruticans, *v.* Salicornia 621
Kali ſpinoſum cochleatum, *v.* Tragum 725
Karabe 367
Keiri 369
Kermen, *v.* Chermes 183
Kermes, *v.* Chermes *ibidem*
Kerva, *v.* Ricinus 602
Ketmia 369
Ketmia Ægyptiaca vitis folio, *v.* Bamia 91
Ketmia Ægyptiaca ſemine moſchato, *v.* Semen moſchi 652
Ketmia Indica vitis folio ampliore, *v.* Sabdariffa 613
Kikaion Prophetæ Jonæ, *v.* Ricinus 602
Kiki, *v.* Ricinus *ibidem*
Kilkil, *v.* Scecachul 639
Kinakina 370
Kobaltum 199
Kobold, *v.* Cobaltum *ibidem*
Kupfer vikkel, *v.* Realgal 596

L.

LAbdanum, *v.* Ladanum 374
Labrum Veneris, *v.* Dipſacus 252
Labruſca 370
Laburnum *ibidem*
Lac Lunæ, *v.* Marga 436
Lacca, gummi 371
Lacerta maritima, *v.* Saurus 636
Lacerta ſtellaris, *v.* Stellio 681
Lacertus, ſive Lacerta 372
Lacertus marinus minor, *v.* Colias 202
Lachryma Job ſive Jobi 373
Lachryma Chriſti, *v.* Lachryma Job *ibidem*
Lactuca *ibidem*
Lactuca leporina, *v.* Sonchus 669
Lactucella, *v.* Sonchus *ibidem*
Ladanum 374
Lagochymeni, *v.* Cuminoïdes 232
Lagopodium, *v.* Lagopus 375
Lagopus, planta *ibidem*
Lagopus, avis *ibidem*
Lagopyron, *v.* Lagopus, planta *ibidem*
Lamium *ibidem*
Lamium peregrinum, *v.* Caſſida 157
Lampetra 377
Lampſana *ibidem*
Lampyris alata, *v.* Cicindela 190
Lana ſuccida 378, 500, 517
Lancea Chriſti, *v.* Ophioglosſum 506
Lancea Chriſti, *v.* Lycopus 421
Lanceola, *v.* Plantago 559
Lantana, *v.* Viburnum 741
Lapathum 378
Lapathum hortenſe latifolium, *v.* Hippolapathum 333
Lapathum hortenſe, *v.* Spinacia 675
Lapathum minimum, *v.* Acetoſa 6
Lapathum ſanguineum 378
Lapathum unctuoſum folio triangulo, *v.* Bonus Henricus 110
Lapotiolum, *v.* Acetoſa 7
Lapides Cancri, *v.* Cancer 137
Lapis anguium 378
Lapis Arabicus, *v.* Unicornu minerale 755
Lapis Armenus, *v.* Armenus lapis 65
Lapis bezoar Occident. *v.* Bezoar 102
Lapis bezoar Oriental. *v.* Bezoar 101
Lapis Bolonienſis 379
Lapis cæruleus, *v.* Lapis lazuli 380
Lapis calaminaris 127
Lapis calcarius, *v.* Calx 130
Lapis ceratites, *v.* Unicornu minerale 755
Lapis chelidonius, *v.* Hirundo 337

Lapis crucifer 380
Lapis cyaneus, *v.* Lapis lazuli *ibidem*
Lapis heraclius, *v.* Magnes 425
Lapis hyſtericus 380
Lapis Judaïcus *ibidem*
Lapis lazuli *ibidem*
Lapis leucacathes, *v.* Achates 8
Lapis Lydius, *v.* Lydius lapis 421
Lapis lyncis, *v.* Belemnites 96
Lapis Malacanus, *v.* Hyſtrix 349
Lapis nauticus, *v.* Magnes 425
Lapis naxius, *v.* Cos 220
Lapis nephriticus 281
Lapis oſſifragus, *v.* Oſteocolla 515
Lapis panthera, *v.* Panthera lapis 524
Lapis petracorius 381
Lapis Phrygius *ibidem*
Lapis plumbarius, *v.* Molybdoïdes 461
Lapis porcinus, *v.* Bezoar 102
Lapis ſabuloſus, *v.* Oſteocolla 515
Lapis Samius 381
Lapis Samius, *v.* Terra Samia 706
Lapis ſanguinalis 381
Lapis ſanguineus, *v.* Hæmatites 320
Lapis Sarcenagenſis 382
Lapis ſciſſilis, *v.* Lapis ſchiſtus *ibidem*
Lapis ſchiſtus *ibidem*
Lapis ſerpentinus, *v.* Ophites 506
Lapis ſerpentis 382
Lapis ſpecularis 383
Lapis ſpongiæ *ibidem*
Lapis ſtellaris, *v.* Aſteria 74
Lapis ſyderitis, *v.* Magnes 425
Lapis Syriacus, *v.* Lapis Judaïcus 380
Lapis variolæ 383
Lappa major, *v.* Bardana 93
Lappa minor, *v.* Xanthium 764
Lappa ſylveſtris, *v.* Circæa 194
Lappula Canaria Plinii, *v.* Caucalis 163
Larix 383
Larix Orientalis, *v.* Cedrus 164
Larus, avis 384
Laſerpitium *ibidem*
Laſerpitium Germanicum, *v.* Imperatoria 358
Laſerpitium foliis latioribus Iobatis, *v.* Libanotis 396
Lara Indorum, *v.* Bonduch 110
Later 384
Lathyris 385
Lathyri ſpecies, *v.* Ochrus 498
Lathyrus 385
Lathyrus arvenſis repens tuberoſus, *v.* Chamæbalanus 177
Lathyrus viciaoïdes, *v.* Clymenum 199
Lavandula 386
Lavapratas, *v.* Mamanga 430
Lavaretus 386
Lavaronus *ibidem*
Laver Dioſcor. *v.* Sium 665
Laver odoratum, *v.* Naſturtium aquaticum 486
Lavignon 387
Laureola *ibidem*
Lauroceraſus 388
Laurus *ibidem*
Laurus Alexandrina 389
Laurus inodora, *v.* Tinus 719
Laurus puſilla, *v.* Laureola 388
Laurus roſea, *v.* Nerium 488
Laurus ſylveſtris, *v.* Tinus 719
Laurus tinus, *v.* Tinus *ibidem*
Leæna, *v.* Leo 391
Leberis, *v.* Senecta anguium 653
Lectipes, *v.* Clinopodium 198
Legumen leoninum, *v.* Orobanche 513
Leſach, *v.* Achanaca 8
Lengibel, *v.* Zingiber 771
Lendes 390
Lens *ibidem*
Lens paluſtris, *v.* Lenticula paluſtris *ibidem*
Lentago Italorum, *v.* Tinus 719
Lenticula marina, *v.* Sargazo 633
Lenticula paluſtris 390
Lentiſcus 391
Lentiſcus Peruana, *v.* Molle 459
Leo 391
Leo cancer 392
Leo marinus *ibidem*
Leo Thalaſſicus marinus *ibidem*
Leonina herba, *v.* Orobanche 513
Leontobotanus, *v.* Orobanche, 512
Leontopetalon 393
Leontopodium, *v.* Alchimilla 19
Leopardus 392
Leunculus, *v.* Leo 391
Lepas 393
Lepidium *ibidem*
Lepidium, *v.* Iberis 356
Lepidium dentellaria dictum, *v.* Dentellaria 249
Lepidium humile incanum arvenſe, *v.* Draba 253
Lepidium minus, *v.* Cardamine 149
Leporinus pes, *v.* Lagopus 375
Lepras, piſcis 394
Leptopityron, *v.* Furfur 296
Lepus 394
Lepuſculus, *v.* Lepus *ibidem*
Lepus marinus *ibidem*
Letchi 395
Leuca, *v.* Galactites 297
Leucacantha, *v.* Carlina 152
Leucacathes, lupis, *v.* Achates 8
Leucanthemum 395
Leucanthemum Dioſcor. *v.* Chamæmelum 179
Leucas Dioſcor. *v.* Lamium 376
Leucographia, *v.* Galactites 297
Leucoium 395
Leucoium, *v.* Keiri 369
Leucoium bulboſum vulgare, *v.* Narciſſoleucoium 483
Leucoium, & viola purpurea, *v.* Heſperis 331
Leucoium filiculoſum monoſpermon, *v.* Jonthlaſpi 259
Leucophragis, *v.* Morochtus 463
Leucopiper, *v.* Piper album 554
Leviſticum 396
Libanotis *ibidem*
Libanotis coronaria, *v.* Roſmarinus 606
Libanotis fertilis, *v.* Leviſticum 396
Libanotis Theophr. nigra, *v.* Oreoſelinum 511
Libanotis prima Dioſcor. *v.* Ferula 282
Libyſticum, *v.* Leviſticum 396
Lichen *ibidem*
Lichen, *v.* Hepatica 328
Lichen arboreus 396
Lichenes, *v.* Equus 268
Lichimum, *v.* Scecachul 639
Ligniperda 397
Lignum aloës *ibidem*
Lignum aquilæ *ibidem*
Lignum Braſilianum 398
Lignum citri *ibidem*
Lignum colubrinum, *v.* Colubrinum lignum 205
Lignum corallinum 398
Lignum Cyprinum, *v.* Lignum Rhodium 400
Lignum ferri 399
Lignum jaſmini, *v.* Lignum Citri 398
Lignum Indicum 399

Lignum Molucenſe *ibidem*
Lignum nephriticum 400
Lignum polyxandrinum, *v.* Lignum violaceum *ibidem*
Lignum Rhodium *ibidem*
Lignum ſanctæ Crucis, *v.* Viſcum 749
Lignum ſanctum, *v.* Guiacum 315
Lignum ſerpentarium, *v.* Colubrinum lignum 205
Lignum violaceum 400
Ligurinus, avis, *v.* Spinus 775
Liguſticum 400
Liguſticum, *v.* Leviſticum 396
Liguſtrum 401
Liguſtrum, *v.* Cornus 215
Liguſtrum Orientale, *v.* Lilac 401
Lilac. ſeu Lilach *ibidem*
Liliago, *v.* Liliaſphodelus 402
Liliaſphodelus *ibidem*
Liliaſtrum *ibidem*
Lilio-hyacinthus 403
Lilio-narciſſus *ibidem*
Lilium *ibidem*
Lilium convallium 404
Lilium convallium minus, *v.* Unifolium 756
Lilium, ſive Corona Imperialis 215
Lilium inter ſpinas, *v.* Caprifolium 144
Lilium luteum aſphodeli radice, *v.* Liliaſphodelus 402
Lilium non bulboſum, *v.* Liliaſphodelus *ibidem*
Lilium polyrrhiſon, *v.* Liliaſtrum *ibidem*
Limarius, *v.* Thunnus 712
Limax 405
Limneſium, *v.* Gratiola 312
Limodori genus, *v.* Hypociſtis 348
Limodorum 406
Limones *ibidem*
Limonia mala, *v.* Limones *ibidem*
Limonium *ibidem*
Linamentum 407
Linaria, planta *ibidem*
Linaria, avis *ibidem*
Linaria hederaceo folio, *v.* Cymbalaria 237
Linaria nummulariæ folio, *v.* Elatine 260
Lingua cervina 408
Lingua ſerpentina, *v.* Ophiogloſſum 506
Lingula vulneraria, *v.* Ophiogloſſum *ibidem*
Linum 408
Liquidambar, ſive Liquidambra 409
Liquiritia, ſive Glycyrrhiſa 308
Litnantrax 409
Lithargyrium *ibidem*
Lithargyrus *ibidem*
Lithodendrum, *v.* Corallum 210
Lithomarga, *v.* Marga 436
Lithomarga alba, *v.* Unicornu minerale 755
Lithophyton 410
Lithopyton nigrum, *v.* Corallum 211
Lithophyton reticulatum, *v.* Planta marina retiformis 560
Lithoſpermum 410
Lithoſpermum arundinaceum, *v.* Lachryma Job 373
Lobus, *v.* Anime 39
Locachium, *v.* Scecachul 639
Locuſta 411
Loligo *ibidem*
Lolium *ibidem*
Lolium, *v.* Feſtuca 282
Lolium rubrum, *v.* Phœnix 547
Lonam Cambodia, *v.* Gummi gutta 319
Lonchitis 412
Lora Piſcis *ibidem*
Lota 412
Lotium, *v.* Urina 757
Lotum quadrifoliuin, *v.* Quadrifolium 587
Loto affinis, *v.* Vulneraria 762
Lotus 412
Lotus Africana, *v.* Guaiacana 314
Lotus arbor, *v.* Celtis 165
Lotus campeſtris, *v.* Lagopus 375
Lotus fructu ceraſi, *v.* Celtis 165
Lotus paluſtris, *v.* Menyanthes 453
Lotus ſecund. Theophr. *v.* Lauroceraſus 388
Lucanus, *v.* Cervus volans 174
Lucius 413
Luciola, *v.* Ophiogloſſum 506
Ludus, *v.* Calculus humanus 129
Lujula, *v.* Oxytriphyllum 519
Lumbrici 413
Luna. *v.* Argentum 60
Lunaria 413
Lunaria botrytis 414
Lunaria Græca, *v.* Jonthlaſpi 359
Lunaria lutea, *v.* Thlaſpidium 711
Lunaria peltata minima, *v.* Jonthlaſpi 359
Lunaria radiata, *v.* Medicago 444
Lunaria radiata, *v.* Pelecinus 534
Lupa, *v.* Lupus 415
Luparia, *v.* Aconitum 9
Lupi crepitus, *v.* Lycoderdon 419
Lupinus 414
Lupulus 415
Lupus 416
Lupus aquaticus, *v.* Lucius 413
Lupus cervarius, *v.* Lynx 422
Lupus marinus 416
Lupus ſalictarius, *v.* Lupulus 415
Luſcinia 417
Lutea, vel Luteum Vitruvii, *v.* Luteola *ibidem*
Luteola *ibidem*
Lutra *ibidem*
Lutum herba, *v.* Luteola *ibidem*
Lycapſis, *v.* Lycopſis 421
Lychnis 418
Lychins agria, *v.* Cyanus 235
Lychnis agria Plin. *v.* Anthirrhinum 42
Lychnis Chalcedonica, *v.* Flos Conſtantinopolitanus 287
Lychnis hirſuta flore coccineo major, *v.* Flos Conſtantinopolitanus *ibidem*
Lychnis ſylveſtris, quæ Behen album vulgo, *v.* Behen 96
Lychnis ſylveſtris. *v.* Saponaria 632
Lychnis ſylveſtris Dioſ. *v.* Antirrhinum 42
Lychnis viſcoſa purpurea, *v.* Muſcipula 473
Lychnites 418
Lycio affinis Ægyptiaca, *v.* Agiahalid 14
Lycium 419
Lycium, *v.* Cate 163
Lycon, *v.* Fiatola 283
Lycoperdon 419
Lycoperſicon *ibidem*
Lycopodium 420
Lycopſia, *v.* Bugloſſum 119
Lycopſis 421
Lycopſis, *v.* Echium 259
Lycopſis, *v.* Bugloſſum 119
Lycopſis, *v.* Cardiaca 150
Lycopus, *v.* Cardiaca *ibidem*

Lydius lapis 421
Lyncurius, v. Belemnites 96
Lynx 422
Lyra *ibidem*
Lyroſtomus, v. Apua 46
Lyſimachia 422
Lyſimachia Americana, v. Onagra 503
Lyſimachia cærulea galericulata, v. Tertianaria 707
Lyſimachia Chamænerion dicta, v. Chamænerion 180
Lyſimachia humi fuſa folio rotundiore, v. Nummularia 494
Lyſimachia lutea corniculata, v. Onagra 503
Lyſimachia ſpicata purpurea, v. Salicaria 621
Lyſimachium, v. Lyſimachia 422
Lytra, v. Lutra 417

M.

MABOUSA radix 423
Macahaleſ, v. Calaf 127
Macaleb, v. Mahaleb 426
Macaquuer Virginenſium 424
Macer, v. Moſchata 465
Macerone, v. Smyrnium 667
Macha mona 423
Macholebum, v. Mahaleb 426
Macis, v. Moſchata 464
Macocquuer Virginienſium 424
Macrocaulon junceum, v. Hieracium 332
Macropiqer, v. Piperlongum 555
Maculatellus, v. Scombrus 643
Maderam pulli, v. Tamarindi 695
Madrepora 424
Mæna *ibidem*
Magalaiſe 425
Magalep, v. Mahaleb 426
Magiſtrantia, v. Imperatoria 358
Magnes 425
Mahaleb 426
Majalis, v. Sus 688
Majorana 426
Majorana ſylveſtris, v. Origanum 511
Maiſum, v. Mays 442
Mala, v. Malus 429
Mala Armeniaca, v. Armeniaca 65
Mala aurea odore fœtido, v. Lycoperſicon 420
Malabathrum 427
Malachites lapis 428
Mala citrina, v. Citreum 196
Malacociſſus, v. Chelidonia 182
Malacociſſus, v. Convolvulus 207
Mala cotonea, v. Cydonia 237
Mala granata, v. Punica 582
Malaguetta, v. Cardamomum 149
Mala inſana, v. Lycopetſicon
Mala inſana, v. Melongena 450
Mala limonia acida, v. Limones 406
Malicorium, v. Punica 583
Malinathalla Theophraſt, v. Traſi 725
Maltha, v. Naphta 481
Malva 428
Malva arborea 429
Malva horaria, v. Ketmia 369
Malva paluſtris, Althæa 24
Malva roſea 428
Malva ſylveſtris prima, v. Althæa 24
Malva viſcus, v. Althæa *ibidem*
Malum citreum, v. Citreum 196
Malum inſanum, v. Melongena 450
Malum punicum, ſeu Granatum 582
Malus 429
Malus Adami, v. Pomum Adami 569
Malus arantia, v. Aurantium 78
Malus Armeniaca, v. Armeniaca 65
Malus Aſſyria, v. Pomum Adami 569
Malus cotonea, v. Cydonia 237
Malus Cydonia *ibidem*
Malus Medica, v. Citreum 196
Malus Perſica, v. Perſica 538
Malus Punica, v. Punica 582
Mamanga 430
Mambu, ſive Arbor Tabaxir, v. Bambou 90
Mamera Luſitanorum, v. Papaya 525
Manaca 430
Manati *ibidem*
Mancenilier, v. Manchenilier 431
Manchenilier *ibidem*
Mandragora, ſeu Mandragoras *ibidem*
Mandragora Theoph. v. Belladona 96
Mangaiba, arbor Braſil. 432
Mangas, ſive Manga, arbor Indica *ibidem*
Mangle, v. Mangue 434
Mangle, v. Ficus Indica 283
Mangoſtans 433
Mangouſe *ibidem*
Mangouſte *ibidem*
Mangue 434
Manihot, v. Cacavi 124
Manipoy, v. Jacaranda 351
Manna 434
Manna laricea, v. Larix 384
Manna thuris, v. Thus 713
Manobi, fructus Braſil 436
Manna marina *ibidem*
Manus naſuta elephanti, v. Elephas 261
Manus myrti, v. Myrtidanum 479
Maracoc, v. Granadilla 311
Maraka, v. Cohyne 202
Marcaſita 436
Marcaſita, v. Biſmuth 103
Marga 436
Margaritæ *ibidem*
Margus niger, v. Fulica 293
Mariſcus, v. Scirpus 641
Marmor 438
Marana, v. Datura 244
Maronæ, v. Caſtanea 158
Marrubiaſtrum 439
Marrubium *ibidem*
Marrubium agreſte, v. Stachys 678
Marrubium Cardiaca dictum, v. Cardiaca 150
Marrubium mas, v. Cardiaca *ibidem*
Marrubium nigrum fœtidum, v. Ballote 88
Marrubium paluſtre, v. Lycopus 421
Mars, v. Ferrum 280
Marſuinus, v. Porcus marinus 571
Matra, v. Martes 439
Martagon Chymiſtarum, v. Lilium 404
Marterus, v. Martes 439
Martes *ibidem*
Marum 440
Maſeluc Turcorum, v. Molucca 460
Maſlac Turcorum, v. Bangue 92
Maſquiqui, v. Catechu 163
Maſſicot 441
Maſtica de Soho. v. Bezoar porci 102
Maſtiche 441
Maſtichina gallorum, v. Marum 440
Mater perlarum, v. Margaritæ 438

Mater Smaragdi, *v.* Prasius 574
Mates Indorum cineritii coloris, *v.* Bondnch 110
Matricaria 442
Matrisalvia major, *v.* Sclarea 642
Matrisylva, *v.* Asperula 72
Matrisylva, *v.* Caprifolium 144
Mauronia Lesbiis, *v.* Dentellaria 249
Mauz, vel Mauze, *v.* Musa 472
Mays 442
Mecasulhil, *v.* Vanilla 734
Mecaxuchit, *v.* Piper longum 556
Mechoaca Peruviana, *v.* Mechoacan 442
Mechoacan *ibidem*
Meconites, *v.* Ammites 29
Meconium, *v.* Opium 507
Medica 443
Medicago 444
Medica lunata, *v.* Medicago *ibidem*
Medium *ibidem*
Medulla bovis, *v.* Bos 112
Medulla Cassiæ 157
Medulla hirci, *v.* Hircus 336
Medulla lactis, *v.* Butyrum 122
Medulla saxorum, *v.* Marga 436
Mel 444
Mel arundinaceum; sive Mel cannæ, *v.* Saccharum 614
Melacocissos, *v.* Hedera terrestris 323
Melampyrum 446
Melancoryphus, Ficedula 283
Melanopiper, *v.* Piper 554
Melanteria 446
Melanthium, *v.* Nigella 490
Melantzana Arabum, *v.* Melongena 450
Melanurus 447
Melaspermum, *v.* Nigella 490
Melax, *v.* Thus 713
Meleagris, *v.* Fritillaria 292
Meles, *v.* Melis 448
Melianthus Africanus 447
Melica *ibidem*
Melicratum, *v.* Mel 446
Melilotus 448
Melilotus Germanica, *v.* Lotus 412
Melimelum, *v.* Mel 446
Melis 448
Melissa 449
Melissa Constantinopolitana, *v.* Molucca 460
Melissa Moldavica, *v.* Moldavica 459
Melissa Molucca, *v.* Molucca 460
Melissa peregrina, *v.* Moldavica 459
Melissa sylvestris, *v.* Cardiaca 150
Melissophyllum, *v.* Melissa 449
Melissophyllum Turcicum, *v.* Moldavica 459
Melitites 449
Melo, *v.* Melis 448
Melo 449
Melocactus, *v.* Echinomelocactos 257
Melocarduus echinatus, *v.* Echinomelocactos *ibidem*
Melochia, *v.* Corchorus 212
Melochites, *v.* Armenus lapis 65
Melocorcopali, fructus 450
Melongena *ibidem*
Melopepo 451
Melotus, *v.* Melis 448
Melumb Zeilanensium, *v.* Colocasia 203
Melus, *v.* Melis 448
Memæcylon, *v.* Arbutus 58
Memphites, lapis 451
Mensiracost, *v.* Thereniabin 711
Mens, *v.* Mungo 469
Mentha 451
Mentha Cataria, *v.* Nepeta 487
Mentha corymbifera, *v.* Costus hortorum 221
Mentha Græca, *v.* Costus hortorum *ibidem*
Mentha Romana, *v.* Costus hortorum *ibidem*
Mentastrum, *v.* Mentha 452
Mentula alata piscatoribus, *v.* Penna marina 534
Mentula marina 452
Menyanthes 453
Mercurialis *ibidem*
Mercurialis canina, *v.* Cynocrambe 238
Mercurialis fruticosa, *v.* Phyllon 548
Mercurialis montana, *v.* Cynocrambe 238
Mercurialis repens, *v.* Cynocrambe *ibidem*
Mercurialis sylvestris, *v.* Noli me tangere 493
Mercurialis sylvestris, *v.* Cynocrambe 238
Mercurius, *v.* Hydrargyrus 343
Mergus 454
Merlangius, *v.* Asellus 70
Merlucius 454
Meroides, *v.* Æthiopis 13
Merops, avis 454
Merula, vel Merulus, avis *ibidem*
Merula, piscis 455
Mespilum, *v.* Mespillus *ibidem*
Mespilus *ibidem*
Mespilus aculeata pyri folio, Pyracantha 584
Mespilus apii folio laciniato, *v.* Azarolus 86
Mespilus apii folio, *v.* Oxycantha 517
Mesquite 455
Messe, *v.* Mungo 469
Mestech, vel Mesteque, *v.* Cochinilla 201
Metopion, *v.* Ammoniacum gummi 30
Meu, *v.* Meum 455
Meum *ibidem*
Meum Alpinum, *v.* Phellandrium 545
Meum Athamanticum, *v.* Meum 456
Mezereum, *v.* Laureola 387
Mezereon Arabicum, *v.* Chamælea 178
Mica panis, *v.* Panis 524
Michen pulver, *v.* Cobaltum 199
Michibichi 456
Milax arbor, *v.* Taxus 702
Milchstein, *v.* Morochtus 463
Milesium, *v.* Alcyonium 19
Miliaris, *v.* Cenchrus 165
Militaris, *v.* Millefolium 457
Militaris aizoides, *v.* Aizoon 16
Milium 456
Milium arundinaceum, *v.* Melica 447
Milium arundinaceum, *v.* Lachryma Job 373
Milium Indicum, *v.* Melica 447
Milium Indicum maximum, *v.* Mays 442
Milium soler, *v.* Lithospermum 410
Milium Solis, *v.* Lithospermum *ibidem*
Millesanti, *v.* Vermicelli 738
Millesolium 456
Millefora, *v.* Hypericum 347

Millegrana major, v. Herniaria 331
Milleguetta, v. Cardamonum 149
Millemorbia, v. Scrophularia 648
Millepedæ 457
Millepora, v. Madrepora 424
Milliaria, v. Hortulanus 341
Milvago, v. Milvus 458
Milvius, v. Milvus ibidem
Milvus, avis ibidem
Milvus, piscis ibidem
Milzadella, v. Lamium 376
Mimosa 458
Minæa Galeni, v. Anime 39
Minium 459
Mira sole, v. Ricinus 602
Misy 459
Mithrax, v. Oculus Cati 499
Mithridatium Cratevæ, v. Dens Canis 246
Mochus, v. Ervum 271
Mola 459
Moldavica ibidem
Molle ibidem
Molli, vel Moly, v. Molle ibidem
Mollis, v. Molle ibidem
Molochites, v. Malachites 428
Molua, v. Morhua 462
Molucca 460
Moly ibidem
Mollugo, v. Gallium 301
Molybdæna, v. Plumbago 561
Molybdæna Plin. v. Dentellaria 249
Molybdoïdes 461
Momordica ibidem
Monedula, v. Graculus 310
Monoceros 461
Mozococcos, v. Zea 769
Monophyllon, v. Unifolium 756
Mordella, v. Forficula 288
Morella, v. Varius 735
Morhua 462
Morina ibidem
Moringa ibidem
Morion, lapis 463
Morochtus lapis ibidem
Morochtus, v. Osteocolla 515
Morsus diaboli, v. Succisa 686
Morsus gallinæ, v. Alsine 24
Morum batinum, v. Rubus 609
Morus 463
Morus, v. Rubus 609
Morxi, v. Jaca 350
Mosch Arabum, v. Semen moschi 652.
Moschata 464
Moschatella, v. Moschatellina 465
Moschatellina ibidem
Moschocarydion, v. Moschata 464
Moschocaryon, v. Moschata ibidem
Moschius, v. Moschus 466
Moschus 465
Motacilla 467
Motella, v. Lota 412
Moxa 467
Mucuna ibidem
Muelle, v. Molle 459
Mugil, piscis 468
Mula, Mulus ibidem
Mullus ibidem
Multipedes, v. Millepedæ 457
Mulus 468
Mumia ibidem
Mungo semen 469
Mungo similis fructus, v. Haermia 320
Muræna fluviatilis, v. Lampetra 377
Murex 469
Muria, v. Garum 302
Murtus, v. Myrtus 479
Murucuja, v. Granadilla 311
Mus 470
Mus araneus 471
Muscerda, v. Mus ibidem
Mus Indicus, v. Ichneumon 356
Mus Pharaonis ibidem
Mus Ponticus, v. Mustela 475
Mus Sarmaticus, v. Martes 440
Mus Scythicus ibidem
Mus terrenus, v. Talpa 694
Musa 472
Musca ibidem
Muscarii ibidem
Muscicapa, v. Muscipeta 473
Muscipeta ibidem
Muscipula ibidem
Muscipula, v. Merops 454
Musculus 474
Muscus arboreus ibidem
Muscus capillaris, v. Adiantum aureum 11
Muscus clavatus, v. Lycopodium 420
Muscus marinus, v. Corallina 210
Muscus marinus fruticosus, v. Lithophyton 410
Muscus membranaceus fugax, pinguis, v. Nostoc 494
Muscus pulmonarius, v. Lichen 396
Muscus terrestris, v. Lycopodium 420
Muscus terrestris repens 475
Muscus ursinus, v. Lycopodium 420
Mustela 475
Mustela sylvestris, v. Furo 296
Mustela zibelina 440
Mustelus piscis 475
Mustelus stellaris ibidem
Mustum 475 & 743
Mytellina, v. Phellandryum 545
Myaca, v. Mytulus 480
Myagrum 476
Myosotis ibidem
Myosuros ibidem
Myricà, v. Tamariscus 696
Myrmecophagus, v. Tamandua 694
Myrmicaleon 477
Myrobalani ibidem
Myrrha 478
Myrrha Stacte, v. Stacte 679
Myrrhis 479
Myrtacantha, v. Ruscus 610
Myrtidanum 479
Myrtilli, Myrtus 480
Myrtillus, v. Vitis Idæa 751
Myrtomelis, v. Diospyros 251
Myrtus 479
Myrus, piscis 480
Mytilus, v. Mytulus ibidem
Mytulus ibidem
Mytulus, v. Musculus 474
Myxa, Sebesten 649
Myxaria, sive Myxara ibidem

N.

NABIS, Camelopardalis 132
Nabula Æthiop. v. Camelopardalis ibidem
Nachani, v. Cate 163
Nana fructus, sive Jayama, v. Ananas 33
Nanas, v. Ananas ibidem
Napelius 481
Napellus Moisis, v. Anthora 40
Napellus racemosus, v. Christophoriana 187
Naphta 481
Napus 482
Narangion, v. Aurantium 78
Narcaphtum, v. Thus 713
Narcissoleucoium 483

Nar-

Narciſſus *ibidem*
Narciſſus autumnalis major, *v.* Lilionarciſſus 403
Narciſſus juncifolius 483
Narciſſus ſylveſtris pallidus calice luteo, *v.* Bulbocodium 120
Nardus, *v.* Lavandula 386
Nardus agreſtis, *v.* Valeriana 733
Nardus Celtica 484
Nardus Indica *ibidem*
Nares vituli, *v.* Antirrhinum 41
Narwal 485
Narwal, *v.* Monoceros 462
Naſturtium aquaticum 486
Naſturtium hortenſe 485
Naſturtium Indicum, *v.* Cardamindum 148
Naſturtium maritimum, *v.* Cakile 126
Naſturtium paluſtre, *v.* Barbarea 93
Naſturtium Peruvianum Monard. *v.* Cardamindum 148
Naſturtium pratenſe magno flore *v.* Cardamine 149
Naſturtium ſylveſtre tenuiſſimè diviſum, *v.* Sophia 669
Natrix, ſerpens 486
Natrix Plinii, *v.* Ononis 505
Natron, *v.* Anatron 34
Nautilus 486
Negundo 487
Negundo, *v.* Haermia 320
Nenuphar, *v.* Nymphæa 497
Nepa, *v.* Scorpius 646
Nepeta 487
Nepeta montana, *v.* Clamintha 128
Nerita 487
Nerium 488
Nhambi *ibidem*
Nhandui *ibidem*
Nicotiana 489
Nicticortis, *v.* Bubo 117
Nidis avis 490
Nidus avis, *v.* Daucus vulgaris 245
Niergundi, *v.* Negundo 487
Nigella 490
Nigretta, *v.* Merula 454
Nihili album, *v.* Pompholyx 568
Nil, *v.* Anil 39
Nil, *v.* Pompholyx 568
Nil Avicennæ, *v.* Iſatis 363
Nimbo 491
Nimging, *v.* Niſi *ibidem*
Niſi *ibidem*
Nitela, *v.* Sciurus 642
Nitidula, muſca, *v.* Cicindela 190
Nitrum 491
Nix 493
Noche, *v.* Negundo 487
Noctua 493
Noli me tangere *ibidem*
Norchila, *v.* Negundo 487
Noſtoc 494
Nuces pineæ, *v.* Pinus 552
Nuces Cupreſſi, *v.* Cupreſſus 234
Nuciſta, *v.* Moſchata 464
Nucula terreſtris Septentrionalium, *v.* Bulbocaſtanum 120
Nummularia 494
Nux aromatica, *v.* Moſchata 464
Nux avellana, *v.* Corylus 220
Nux Caryophyllata 495
Nux Indica, *v.* Coquo 208
Nux inſana 495
Nux juglans *ibidem*
Nux medica 496
Nux metella, *v.* Stramonium 682
Nux methel, *v.* Stramonium *ibidem*
Nux methel Arabum, *v.* Datura 243
Nux moſchata, *v.* Moſchata 464
Nux myriſtica *ibidem*
Nux piſtacia, *v.* Piſtacia 556
Nux veſicaria, *v.* Staphylodendron 679
Nux unguentaria, *v.* Moſchata 464
Nux vomica 496
Nymphæa *ibidem*
Nymphæa lutea minor, *v.* Nymphoïdes 497
Nymphæa Indica, *v.* Colocaſia 203
Nymphoïdes 497

O.

OCHRA 498
Ochrus *ibidem*
Ocimaſtrum, *v.* Clinopodium 198
Ocimaſtrum verrucarium, *v.* Circæa 194
Ocimoides album, *v.* Lychnis 418
Ocimoides peregrin, *v.* Flos Conſtantinopolitanus 287
Ocimum 498
Ocimum Cereale, *v.* Fagopyrum 277
Ocimum ſylveſtre, *v.* Clinopodium 198
Octapodia, *v.* Polypus 567
Ocularia, *v.* Euphraſia 274
Oculi populi nigri, *v.* Populus 570
Oculus bovis, *v.* Leucanthemum 395
Oculus Cati 499
Oculus cancri, *v.* Cancer 137
Oenanthe, avis 500
Oenanthe, planta 499
Oenanthe, *v.* Filipendula 284
Oenanthe prima Matth. *v.* Bulbocaſtanum 120
Oenas 500
Oenomeli, *v.* Mel 446
Oeſypus 500
Olampi 501
Olea *ibidem*
Oleander, *v* Nerium 488
Oleaſter, *v.* Olea 501
Oleum, *v.* Homo 340
Oleum balaninum, *v.* Ben 97
Oleum Cadinum vulgare 502
Oleum Cicinum, *v.* Ricinus 603
Oleum de Kerva, *v.* Ricinus *ibidem*
Oleum ficus infernalis *ibidem*
Oleum omphacinum, *v.* Omphacium 502
Oleum palmæ *ibidem*
Oleum petræ, *v.* Petrolæum 541
Oleum Styracinum, *v.* Styrax 685
Oleum taxinum, *v.* Oleum Cadinum 502
Oleum terræ *ibidem*
Olibanum, *v.* Thus 713
Oliva, *v.* Olea 501
Olla, *v.* Coquo 208
Olor, *v.* Cygnus 237
Olyra, *v.* Secale 650
Ombrias, *v.* Brontias 115
Omphacium 402
Omphacium, *v.* Agreſta 15
Omphalocarpon, *v.* Aparine 42
Omphalodes 502
Omphax, *v.* Agreſta 15
Onager 503
Onagra *ibidem*
Onagra, *v.* Chamænerion 180
Oniſſi, *v.* Millepedæ 457
Onitis major, *v.* Origanum 511
Onobrychis 503
Onobrychis ſemine clypeato aſpero, *v.* Hedyſarum 323
Onochiles, *v.* Anchuſa 35

Onocrotalus 504
Onogyros Nicandri, Spina alba 674
Ononis 504
Onopordon Athænei, *v.* Spina alba 674
Onopteris nigra, *v.* Filicula 286
Onyx 505
Onyx, *v.* Alabaſtrum 16
Opalus 505
Ophidion 506
Ophiogloſſum *ibidem*
Ophioſcorodon, *v.* Victorialis 742
Ophites 506
Ophris 507
Ophris unifolia, *v.* Unifolium 756
Ophthalmica, Euphraſia 274
Opium 507
Opobalſamum, *v.* Balſamum Judaïcum 89
Opopanax 508
Opulus *ibidem*
Opuntia 509
Opuntia major ſpinoſa, *v.* Cochinillia 200
Orbis, piſcis 509
Orca, piſcis 510
Orchis *ibidem*
Orchis arbortiva fuſca, *v.* Nidus 490
Orchis abortiva violacea, *v.* Limodorum 406
Orchis mas, *v.* Satyrium 636
Oreoſelinum 511
Origanum *ibidem*
Origanum Creticum latifolium tomentoſum, *v.* Dictamnus Creticus 250
Origanum minus, *v.* Clinopodium 198
Orminum, *v.* Horminum 341
Orminum ſativum, *v.* Sclarea 642
Ornithogalum 512
Ornithogalum purpureum, *v.* Chamæbalanus 177
Ornithogalum maritimum, *v.* Scilla 640
Ornithogloſſa, *v.* Fraxinus 292
Ornithopodium 512
Orobanche *ibidem*
Orobanche affinis, *v.* Nidus avis 490
Orobanche radice coralloide, *v.* Dentaria Orobanche 249
Orobanche radice dentatâ, *v.* Dentaria Orobanche *ibidem*
Orobanche quæ hypociſtis dicitur, *v.* Hypociſtis 348
Orobus 513
Orobus Braſilienſis flore luteo, *v.* Pajomirioba 521
Orobus Creticus, *v.* Ervum 271
Orobus vulgaris herbariorum, *v.* Ervum *ibidem*
Orraca, *v.* Coquo 208
Orthragoriſcus, *v.* Mola 459
Orvala, *v.* Sclarea 642
Oryx 514
Oryza *ibidem*
Os bovis, *v.* Bos 112
Os de Corde Cervi, *v.* Cervus 174
Os leonis, *v.* Antirrhinum 41
Oſmunda regalis 514
Oſſar, *v.* Apocynum 45
Oſſea, *v.* Cornus 215
Os ſepiæ, *v.* Sepia 655
Oſſifraga, vel Oſſifragus, avis 515
Oſteites, *v.* Oſteocolla *ibidem*
Oſteocolla, vel Oſtiocolla *ibidem*
Oſteolithus, *v.* Oſteocolla *ibidem*
Oſteritium montanum, *v.* Aſtrantia 75
Oſtracion, *v.* Holoſteon 338
Oſtracites 516
Oſtrea *ibidem*
Oſtreum, *v.* Oſtrea *ibidem*
Oſtruntium, *v.* Imperatoria 358
Oſtrya ulmo ſimilis, fructu in umbilicis foliaceis, *v.* Carpinus 153
Oſtrys Theophr. *v.* Carpinus *ibidem*
Oſyris, *v.* Linaria 407
Othonna major polyanthos, *v.* Tagetes 692
Otis, avis 517
Ovaria, *v.* Coſtus hortorum 221
Ovis 517
Ovis fera, *v.* Camelopardalis 132
Ovumlupinum, *v.* Lycoperdon 419
Oxalis vulgaris, *v.* Acetoſa 6
Oxalis Romana, *v.* Acetoſa *ibidem*
Oxalis vervecina ſeu oviua, *v.* Acetoſa 7
Oxya, *v.* Fagus 278
Oxyacantha, ſive Oxyacanthus 517
Oxyacantha, ſive Oxyacanthus, *v.* Berberis 98
Oxyacantha, *v.* Pyracantha 584
Oxycedrus Lycia, *v.* Cedrus baccifera 164
Oxycoccum, ſive Oxycoccus 518
Oxylapathum, Acetoſa 6
Oxylapathum, *v.* Lapathum 378
Oxymyrſine, *v.* Ruſcus 610
Oxypetra 518
Oxyphænica, *v.* Tamarindi 695
Oxys, *v.* Oxytriphyllon 519
Oxytriphyllon *ibidem*

P.

PACAL 519
Pachée, *v.* Smaragdus 665
Pacoceroca 519
Pacoira, *v.* Muſa 472
Pæonia 520
Pagrus 543
Pagurus 520
Pajomirioba *ibidem*
Pala, *v.* Farra 279
Palea de Mecha, *v.* Schœnanthum 639
Palimpiſſa 521
Paliurus 522
Paliurus Ægyptius, *v.* Jangomas 354
Paliurus Africana 86
Palma. *v.* Dactyli 242
Palma Chriſti, *v.* Ricinus 602
Palma humilis, *v.* Muſa 472
Palma marina, *v.* Manus marina 436
Palmites 522
Palmulæ, *v.* Dactyli 242
Palo de Calenturas, *v.* Kinakina 370
Paludapium, Apium 44
Palumbus, ſive Palumbes 522
Pampini, *v.* Vitis 750
Panava, *v.* Lignum Molucenſe 399
Panax Chironium, *v.* Helianthemum 324
Panax Heracleum, *v.* Opopanax 508
Pancaſeolus, *v.* Bulbocaſtanum 120
Pancopal, *v.* Copal 207
Pancratium 522
Pancratium, *v.* Scilla 640
Panicum 523
Panicum Indicum, *v.* Melica 447
Panis 523
Panis azymus, *v.* Panis 524
Panis Cuculi, *v.* Oxytriphyllon 519

Panis porcinus, *v.* Cyclamen 236
Panis porcinus, *v.* Chamæbalanus 177
Panis S. Joannis, *v.* Siliqua 660
Panthera, *v.* Leopardus 392
Panthera minor, *v.* Genetta 302
Panthera, lapis. 524
Papa, *v.* Jaca 350
Papaver 524
Papaver corniculatum, *v.* Glaucium 306
Papaver cornutum, *v.* Glaucium *ibidem*
Papaver erraticum rubrum campestre, *v.* Papaver 525
Papaver fluidum *ibidem*
Papaver rhœas, *v.* Papaver *ibidem*
Papaver spinosum, *v.* Argemone 59
Papaver spumeum, *v.* Gratiola 312
Papaya 525
Papilio 526
Papillaris herba, *v.* Lampsana 377
Papio 526
Papyracea *ibidem*
Papyrus 527
Paralysis vulgaris, *v.* Primula veris 574
Prdalis, *v.* Leopardus 392
Pardus *ibidem*
Pareira brava 527
Parietaria 528
Paris herba, *v.* Herba paris 329
Parisataco, *v.* Arbor tristis 57
Parix, *v.* Parus 529
Parnassia 528
Paronychia *ibidem*
Parthenium, *v.* Matricaria 442
Parthenium leptophyllon, *v.* Cotula fœtida 222
Parthenium nobile, *v.* Chamæmelum 180
Parula, *v.* Parns 529
Parus, avis *ibidem*
Passer *ibidem*
Passer Canarius *ibidem*
Passer lævis 530
Passer squamosus *ibidem*
Passulæ, *v.* Vitis 751
Pastinaca 530
Pastinaca aquatica, *v.* Sium 665
Pastinaca marina, piscis 531
Pastinaca tenuifolia sylvestris, *v.* Daucus vulgaris 244
Pastinaca Syriaca, Scecachul 639
Pastoris bursa, *v.* Bursa Pastoris 121
Pata Leonis, *v.* Leontopetalon 393
Patella, *v.* Lepas *ibidem*
Patientia, *v.* Hippolapathum 333
Pater noster sanctæ Helenæ, *v.* Radix sanctæ Helenæ 590
Patres, *v.* Vermicilli 738
Patta leonis officinis, *v.* Alchimilla 19
Pavame, *v.* Sassafras 635
Pavate, frutex Indicus 531
Pavio, *v.* Papio 526
Pavo, avis 531
Pavo, piscis 532
Pavunculus, *v.* Pavo 531
Pavus, *v.* Pavo *ibidem*
Payco 532
Pecten *ibidem*
Pecten, *v.* Passer lævis 530
Pecten Veneris, *v.* Scandix 638
Pecus, *v.* Ovis 517
Pedicularia lutea, *v.* Christa galli 224
Pedicularis 532
Pedicularis pratensis, *v.* Crista galli 224
Pediculus 533
Pedra de puerco, *v.* Bezoar porci 102
Pedro de vassar, *v.* Bezoar porci *ibidem*
Pedunculus, *v.* Pediculus 533
Pegafrol, *v.* Guainumbi 315
Peganium, *v.* Ruta 612
Pelamis, *v.* Thunnus 712
Pelargus, *v.* Ciconia 190
Pelecinus 534
Pelecinus, *v.* Securidaca 651
Pelicanus, *v.* Onocrotalus 504
Penidia, *v.* Saccharum 615
Penna marina 534
Penoabsou, arbor Americ. *ibidem*
Pentaphylloïdes *ibidem*
Pentaphylloïdes argenteum alatum, *v.* Potentilla 573
Pentaphyllum, *v.* Quinquefolium 589
Pentaphyllum, *v.* Pentaphylloïdes 534
Peplus 535
Peplus Parisienf. *v.* Fabago 276
Pepo 535
Pepo Virginianus, *v.* Macocquuer 424
Pera pastoris, *v.* Bursa pastoris 121
Perca, piscis 536
Percepier, sive Perchepier Anglorum *ibidem*
Perdicium, *v.* Parietaria 528
Perdix alba, *v.* Lagopus, avis 375
Perdix marina, *v.* Solea 668
Perdix rustica, *v.* Rusticula 611
Perdix 536
Perebecenue Oviedo, *v.* Nicotiana 489
Perelle 537
Perfoliata *ibidem*
Perforata, *v.* Hypericum 347
Periclymenum 537
Periclymenum, *v.* Caprifolium 144
Periclymenum rectum, *v.* Xyloſteon 766
Periclymenum rectum; *v.* Ghamæcerasus 178
Periploca 538
Peristerona Cratevæ, *v.* Chamæpitys 181
Perlæ, *v.* Margaritæ 436
Perna, *v.* Pinna 552
Persica 538
Persicæ affinis, *v.* Gehuph 302
Persicaria 538
Persicaria siliquosa, *v.* Noli me tangere 493
Persicum malum, *v.* Persica 538
Persicus, *v.* Persica *ibidem*
Personata major, *v.* Bardana 94
Personatia *ibidem*
Pervinca 539
Pes anserinus, *v.* Chenopodium 183
Pes cati, *v.* Hispidula 337
Pesce columbo, *v.* Mustelus 475
Pesce porco, *v.* Centrine 167
Pes corvinus, *v.* Ranunculus 592
Pes leouis, *v.* Alchimilla 19
Pes lupi, *v.* Lycopodium 420
Pes ursinus, Lycopodium *ibidem*
Petasites 540
Petracorius lapis, *v.* Lapis petracorius 381
Petroleum 541
Petroselinum *ibidem*
Petroselinum caninum, *v.* Cicuta 191
Petroselinum Macedonicum 541
Petum, *v.* Nicotiana 489
Peuce 553
Peucedanum 542
Peucedanum, *v.* Carvifolia 154

Phæ-

Phænicobalani, *v.* Dactyli 242
Phagrus 543
Phalacrocarax, *v.* Corvus aquaticus 219
Phalangia 543
Phalangites, *v.* Phalangium *ibidem*
Phalangium *ibidem*
Phalangium magno flore, *v.* Liastrum 402
Phalaris 544
Pharagon, *v.* Ben 97
Pharmacitis, *v.* Ampelitis 30
Phaselus, *v.* Phaseolus 544
Phaselus Peruanus, *v.* Faba purgatrix 276
Phaseola, Phaseolus 544
Phaseolus *ibidem*
Phaseolus sativus, *v.* Faba 275
Phaseolus siliquis latis, hispidis, & rugosis, *v.* Mucuna 467
Phasianus, avis 545
Phasianus aquatilis, *v.* Rhombus 601
Phasianus montanus, *v.* Urogallus 757
Phasilus, *v.* Phaseolus 544
Phellandrium 545
Phellos, *v.* Suber 686
Phiburon, *v.* Carcharias 147
Philadelphus Athenæi, *v.* Syringa 691
Philanthorpon Plinii, *v.* Aparine 42
Philyca elatior C. B. *v.* Alaternus 17
Phillyrea 545
Philomela, *v.* Luscinia 417
Philyra, *v.* Tilia 717
Phistacia, *v.* Pistacia 556
Phlomis 546
Phlomitis, *v.* Æthiopis 13
Phlomos. *v.* Verbascum 736
Phoca 546
Phocæna 547
Phocœna, *v.* Porcus marinus 571
Phœnicites, *v.* Lapis Judaïcus 380
Phœnicopterus, avis 547
Phœnicurus *ibidem*
Phœnix *ibidem*
Phœnix altera, *v.* Festuca 282
Pholas 547
Phoxynus levis, *v.* Varius 735
Phoxynus squamosus 548
Phrocalida in Lemno, *v.* Dentellaria 249
Phryganium, *v.* Ligniperda 397
Phthirion, *v.* Pedicularis 532
Phthora Valdensium, *v.* Thora 712
Phu, *v.* Valeriana 733
Phycida, piscis, *v.* Phycis 548
Phycis, piscis *ibidem*
Phyllitis, *v.* Lingua cervina 408
Phyllon 548
Physalus, *v.* Buso 117
Phyteuma 548
Phytolacca 549
Pica *ibidem*
Pica glandana 550
Pica Græca *ibidem*
Picea, *v.* Abies 1
Picus Martis 550
Piganum, *v.* Talictrum 709
Piger Henricus, *v.* Bonus Hencus 110
Pila marina 550
Piloris *ibidem*
Pilosella *ibidem*
Pilosella montana hispida. *v.* Hispidula 337
Pilulæ Cupressi, *v.* Cupressus 234
Pimpinella 551
Pimpinella saxifragra, *v.* Tragoselinum 724
Pimpinella spicata, Africana maxima, *v.* Melianthus 447
Pinastellum *v.* Peucedanum 542
Pinaster, Pinus 553
Pinea, *v.* Esula 272
Pinei, *v.* Pinus 552
Pinguicula 551
Pinipinichi 552
Pinna *ibidem*
Pinoguacu, *v.* Papaya 525
Pinus 552
Piper 553
Piber album 554
Piper Calecuticum, *v.* Capsicum 145
Piperella, *v.* Haermia 320
Piper Indicum, Capsicum 145
Piperi similis fructus striatus, *v.* Haermia 320
Piperitis, *v.* Lepidium 393
Piper longum 555
Piper nigrum 554
Piscatrix, *v.* Rana marina 592
Pissa, *v.* Pix 558
Pissaphaltum, *v.* Naphta 481
Pissaphaltus 556
Pisselæon, *v.* Pix 558
Pistacia, seu Pistachia 556
Pistacia sylvestris. *v.* Staphylodendron 679
Pistolochia, *v.* Aristolochia 63
Pistolochia, *v.* Viperina 748
Pisum 557
Pisum Græcum sativum. *v.* Lathyrus 385
Pisum vesicarium, *v.* Cor indum 213
Pituitaria, *v.* Staphisagria 680
Pityusa, *v.* Esula 272
Pix 557
Pix Burgundiæ, *v.* Pix 558
Pix Græca, *v.* Colophonia 204
Pix navalis, *v.* Pix 558
Pix sicca, Palimpissa 521
Placitis 559
Placodes, *v.* Placitis *ibidem*
Planta marina retiformis 560
Planta leonis, *v.* Alchimilla 19
Planta saxea abrotanoïdes, *v.* Madrepora 424
Plantago 559
Plantago aquatica stellata, *v.* Damasonium 243
Plantago angistifolia albida, *v.* Holosteum 339
Plantago caulifera, *v.* Psyllium 578
Platanaria, *v.* Sparganium 671
Platanus 560
Platessa, *v.* Passer lævis 530
Platyphyllos, *v.* Quercus 588
Plicaria, *v.* Lucopopium 420
Plumbago 561
Plumbago quorundam, *v.* Dentellaria 249
Plumbum 561
Plumbum album, *v.* Stamnum 679
Plumbum ustum, *v.* Plumbum 562
Pluvialis *ibidem*
Plya, *v.* Passer lævis 530
Pnigitis 262
Pæderos, *v.* Opalus 505
Pointiana 562
Polemonium 563
Polium comatum, *v.* Polium montanum 564
Polium montanum 563
Pollicipedes, *v.* Balani 87
Polyacantha, *v.* Calcatrepola 128
Polyacanthus 564
Polygala *ibidem*
Polygala, *v.* Ornithopodium 512
Polygala, *v.* Coronilla 216
Polygalon, *v.* Polygala 564

Poly-

Polygalon, *v.*Onobrychis 503
Polyglotta, avis 565
Polygonatum *ibidem*
Polygonum *ibidem*
Polygonum bacciferum, *v*, Ephedra 265
Polygonum minus, *v.* Herniaria 331
Polygonum minus candicans, *v.* Paronychia 528
Polygonum ſelinoïdes, *v.* Percepier. 536
Polypodium 566
Polypus *ibidem*
Polytrichum 567
Polytrichum aureum, vel nobile, *v.* Adianthum aureum 11
Pomaceum 567
Poma, *v.* Malus 429
Poma citria, *v.* Citreum 196
Poma paradyſi, *v.* Muſa 196
Pomifera Indica maliformis, *v.* Guayava 317
Pomo ſimilis Braſiliana, *v.* Genipa 302
Pompholyx 568
Pompilos, *v.* Nautilus 486
Pomum Adami 569
Pomum amoris majus, *v.* Lycoperſicon 420
Pomum Aſſyrium, *v.* Pomum Adami 569
Pomum mirabile, *v.* Momordica 461
Pomum nerantium, *v.* Aurantium 78
Pomum granatum, *v.* Punica 583
Pomum ſpinoſum, *v.* Stramonium 682
Pomum ſpinoſum opuntiatum, *v.* Echinomelocactos 257
Pomus, *v.* Malus 429
Populago 569
Populus *ibidem*
Porca, *v.* Sus 688
Porcelliones, *v.* Millepedæ 457
Porcellus, *v.* Sus 688
Porcellus Indicus 571
Porcellus ſylveſtris, *v.* Aper 43
Porcus, *v.* Sus. 688
Porcus marinus 571
Porcus marinus, *v.* Delphinus 245
Porcus ſpicatus, *v.* Hyſtrix 349
Porphyrion 571
Porphyrites *ibidem*
Porrum *ibidem*
Portulaca 572
Portulaca marina, *v.* Halimus 321
Porus reticulatus, *v.* Eſchara 272
Potamogeton 572
Potentilla 573
Potentilla, *v.* Barba capræ 92
Poterium 574
Præcocia, *v.* Armeniaca 65
Præcoquum *ibidem*
Pramnion, lapis, *v.* Morion 463
Praſinus, *v.* Smaragdus 665
Praſius, lapis, *v.* Praſius 574
Praſius, lapis *ibidem*
Praſſium, *v.* Marrubium 439
Praſſium nigrum fœtidum, *v.* Ballote 88
Praſſius, lapis, *v.* Praſius 574
Priapeia, *v.* Nicotiana 489
Primula pratenſis, *v.* Primula veris 574
Primula veris *ibidem*
Proboſcis elephanti, *v.* Elephas 261
Propolis 575
Pruna Damaſcena, *v.* Prunum 575
Pruna inſana ſpinoſa, *v.* Nux inſana 495
Prunella, *v.* Brunella 116
Prunella cærulea, *v.* Bugula 119
Prunella, fructus, *v.* Prunus ſylveſtris 576
Prunum 575
Prunus hiericonthica folio anguſto ſpinoſo, *v.* Zaccon 768
Prunus ſativa, *v.* Prunum 575
Prunus ſebeſten, *v.* Sebeſten 649
Prunus ſylveſtris 576
Pſeudoacacia *ibidem*
Pſeudoamonum, *v.* Amomum 30
Pſeudoaſphodelus Alpinus, *v.* Phalangium 544
Pſeudobeſoar, *v.* Hircus 336
Pſeudobunias, *v.* Barbarea 93
Pſeudocorallium 576
Pſeudocorallium verrucarium *ibidem*
Pſendodictamnum 577
Pſeudoeupatorium mas, *v.* Eupatorium 273
Pſeudolimodorum, *v.* Limodorum 406
Pſeudolinum, *v.* Linaria 407
Pſeudolotus, *v.* Guaiacana 314
Pſeudolyſimachium purpureum, Salicaria 621
Pſeudomelilotus, *v.* Lotus 412
Pſeudonardus, *v.* Lavandula 386
Pſeudoorchis, *v.* Ophris 507
Pſeudopalus, *v.* Oculus cati 499
Pſeudoſantalum Criticum, *v.* Abelicea 1
Pſeudoſpartium Hiſpanicum, *v.* Spartium 672
Pſeudoſycomorus, *v.* Azedarach 87
Pſiadium Dioſcoridis, *v.* Alchimilla 19
Pſittacus 577
Pſorus, *v.* Lepras 394
Pſyllium 577
Ptarmica 578
Ptarmica Auſtriaca, *v.* Xeranthemum 765
Pudendum marinum, *v.* Urtica marina 759
Puffinus 579
Pul, *v.* Arbor triſtis 57
Pulegium 579
Pulegium montanum, *v.* Clinopodium 198
Pulex 580
Pulicaria, ſive Pulicaris herba, *v.* Pſyllium 578
Pullus, *v.* Gallina 300
Pullus aquaticus, *v.* Fulica 293
Pulmo marinus 580
Pulmonalis, *v.* Pulmonaria 581
Pulmonaria arborea, *v.* Lichen 396
Pulmonaria 580
Pulmonaria maculoſa 581
Pulpa caſſiæ, *v.* Caſſia 157
Pulpa colocynthidos, *v.* Colocynthis 204
Pulſatilla 581
Pulvis coriarius 582
Pumex *ibidem*
Punica *ibidem*
Puretta 583
Purpura 584
Putorius *ibidem*
Pyra, *v.* Pyrus 587
Pyra cotonea, *v* Cydonia 237
Pyracantha 584
Pyraceum 585
Pyraſter, *v.* Pyrus 587
Pyraſter Idæus, vel petræus, *v.* Dioſpyros 251
Pyrethrum 585
Pyrhocorax, *v.* Graculus 310
Pyrimachus, *v.* Pyrites 585
Pyrites *ibidem*
Pyrites, *v.* Vitriolum 752
Pyrola 586

Pyrola alsines flore, Herba trientalis 329
Pyropus, *v.* Rubinus 608
Pyrrhula, avis 586
Pyrum, *v.* Pyrus 587
Pyrum Cydonium, *v.* Cydonia 237
Pyrus 587
Pyrus cervina Italis, *v.* Diospyros 251
Pyssacia sylvestris, *v.* Staphylodendron 679
Pyxacantha, *v.* Lycium 419

Q.

QUABEB, *v.* Cubebæ 229
Quadrisolium 587
Quamoclit 588
Quebuli, *v.* Myrobalani 478
Quercula calamandrina, *v.* Chamædrys 178
Querculus, serpens, *v.* Dryinus 255
Quercus 588
Quercus foliis molli lanugine pubescentibus, *v.* Robur 603
Quercus marina, *v.* Fucus 293
Quercus marina Theophrast. *v.* Lithophyton 410
Querquedula 589
Quenquefolio fragifero affinis, *v.* Penthaphylloïdes 535
Quinquefolium 589
Quinquefolium fragiferum, *v.* Pentaphylloïdes 534
Quinque fragmenta pretiosa 589
Quinquina, *v.* Kinakina 370
Quis, *v.* Pyrites, 585 & *v.* Vitriolum 752
Quirapanga, avis 589
Quocolos 590

R.

RADICULA magna. *v.* Raphanus rusticanus 595
Radicula sativa, *v.* Raphanus 594
Radicula sylvestris, *v.* Sisymbrium 665
Radix Brasilienſis, *v.* Ipecacuanha 360
Radix Carlo Sancto 590
Radix cava minima, *v.* Moschatellina 465
Radix Idæa, *v.* Laurus Alexandrina 389
Radix Idea, *v.* Uva ursi 761
Radix mechoacan, *v.* Mechocan 442
Radix Sanctæ Helenæ 590
Radix viperina, *v.* Viperina 748
Radix ursina, *v.* Meum 455
Raguahil, *v.* Camelus 133
Raja, piscis 591
Raja clavata *ibidem*
Rallus, avis *ibidem*
Rana *ibidem*
Rana calamita, *v.* Rana sylvestris 592
Rana marina *ibidem*
Rana minima. *v.* Rana sylvestris *ibidem*
Rana sylvestris *ibidem*
Ranunculus *ibidem*
Ranunculus aquaticus umbilicato folio, *v.* Hydrocotyle 345
Ranunculus cyclaminis folio, Asphodeli radici, *v.* Thora 712
Ranunculus fœniculaceis foliis, *v.* Helleborus niger Hippocratis 327
Ranunculus hortensis 592
Ranunculus latifolius, *v.* Chelidonia 182
Ranunculus montanus 593
Ranunculus nemorosus 592
Ranunculus nemorosus, *v.* Moschatellina 465
Ranunculus palustris 593
Ranunculus palustris folio sagittato, *v.* Sagitta 617
Ranunculus pratensis 593
Ranunculus saxatilis *ibidem*
Ranuculus sylvaticus 592
Ranunculus sylvestris *ibidem*
Ranunculus tuberosos *ibidem*
Ranunculus viridis, *v.* Rana sylvestris 592
Rapa 593
Raphanis magna, *v.* Raphanus rusticanus 595
Raphanistrum 594
Raphanus *ibidem*
Raphanus aquaticus, *v.* Sisymbrium 664
Raphanus marinus, *v.* Cakile 126
Raphanus rusticanus 595
Raphanus sylvestris, *v.* Raphanistrum 594
Raphanus sylvestris, *v.* Sisymbrium 664
Raphanus sylvestris officinarum, *v.* Lepidium 393
Rapistrum 595
Rapistrum, *v.* Raphanistrum 594
Rapum, *v.* Rapa 593
Rapum Americanum, *v.* Hetich 332
Rapum genistæ, *v.* Orobanche 518
Rapum rubrum, *v.* Beta 99
Rapunculum vulgare, *v.* Racunculus esculentus 596
Rapunculus *ibidem*
Rapunculus esculentus 596
Rapuntium majus, *v.* Rapunculus 595
Rapuntium parvum, *v.* Rapunculus esculentes 596
Ratus, *v.* Mus 470
Ravendsara, *v.* Cortex caryophyllatus 218
Ravendsara, *v.* Nux caryophyllata 495
Realgal 596
Realgal, *v.* Arsenicum 66
Recrementum ferri, *v.* Ferrum 281
Reduvius 597
Regina prati, *v.* Ulmaria 754
Reisgal, *v.* Realgal 596
Remora aratri, *v.* Ononis 505
Requiem, *v.* Carcharias 147
Reseda 597
Reseda linariæ folio, *v.* Sesamoïdes 658
Reseda minor, *v.* Phyteuma 548
Resina 597
Resina elemi, *v.* Elemi 261
Resina fricta, aut. tosta, *v.* Colophonia 204
Resina larigna, *v.* Larix 384
Resina pini, *v.* Pix 558
Resta bovis, *v.* Ononis 504
Rete thunnianum, *v.* Thunnus 712
Retepora, *v.* Eschara 272
Reticulum marinum 597
Rex metallorom, *v.* Aurum 81
Rha, *v.* Rhaponticum. 600
Rha verum Dioscoridis, Rhabarbarum 598
Rhabarbarum *ibidem*
Rhabarbarum album Indicum, *v.* Mechocan 442
Rhabarbarum Monachorum, *v.* Hippolapathum 333
Rhagadiolus 599
Rhagadiolus, *v.* Hedypnois 328

Rhamnus catharticus 599
Rhamnus folio ſubrotundo, *v.* Paliurus 522
Rhamnus tertius Dioſcor. *v.* Pyracantha 584
Rhapeion, *v.* Leontopetalon 393
Rhapontica, *v.* Centaurium majus 166
Rhaponticum 600
Rhaponticum Pharmaceuticum, *v.* Centaurium majus 166
Rhaponticum Thracicum, *v.* Rhabarbarum 598
Rhaſut Maurorum 600
Rheum 598
Rhinoceros 600
Rhoar, *v.* Narwal 485
Rhodia radix 601
Rhododaphne, *v.* Nerium 488
Rhododendrum *ibidem*
Rhoe 601
Rhombus, piſcis *ibidem*
Rhus *ibidem*
Ribes 602
Ribes nigrum, *v.* Amomum 30
Ribeſium, *v.* Ribes 602
Ricinus *ibidem*
Ricinus Americanus minor, *v.* Eraway 268
Ricinus, animal 603
Riſalgaltum, *v.* Realgal 596
Ritro, *v.* Echinopus 258
Robur 603
Rogga, *v.* Secale 650
Ronas 604
Rorella, *v* Ros Solis 607
Rorida, *v.* Ros Solis *ibidem*
Ros 604
Roſa *ibidem*
Roſa canis, *v.* Cynorrhodos 239
Roſa de Hiericho 605
Roſa Hierichontea *ibidem*
Roſa Hierichontis, *v.* Corona Solis 216
Roſa Mariæ Monachis, *v.* Roſa Hierichontea 605
Roſa marina inter muſcos naſcens, *v.* Eſchara 272
Roſa Marina ſativa, *v.* Lychnis 418
Roſa ſylveſtris, *v.* Cynorrhodos 239
Roſæ albæ, *v.* Roſa 605
Roſæ Damaſcenæ 604
Roſæ incarnatæ 604
Roſæ moſchatæ *ibidem*
Roſæ pallidæ *ibidem*
Roſæ provincialis 605
Roſæ rubræ *ibidem*
Roſmarinum coronarium, *v.* Roſmarinus 606
Roſmarinus *ibidem*
Ros Solis *ibidem*
Roſtrum porcinum, *v.* Dens leonis 247
Rubecula, *v.* Phœnicurus 547
Rubellio, *v.* Erythrinus 272
Rubeola 607
Rubeola montana odora, *v.* Aſperula 72
Rubeta, *v.* Buſo 117
Rubeta, *v.* Rana ſylveſtris 592
Rubia 608
Rubia anguloſa aſpera, *v.* Gallium 301
Rubia linifolia aſpera, *v.* Juncaria 364
Rubia ſynanchica, *v.* Rubeola 607
Rubicilla, *v.* Pyrrhula 586
Rubinus 608
Rubrica 609
Rubus *ibidem*
Rubus hircinus, *v.* Chamæbatus 177
Rubus Idæus *ibidem*
Rubus Idæus ſpinoſus, *v.* Frambœſia 290
Rucula marina minor, *v.* Sinapi 663
Rumicis ſpecies foliis rubentibus, *v.* Lapathum ſanguinum 378
Rumex acetoſus, *v.* Acetoſa 6
Rumigi Maurorum 600
Rupertiana, *v.* Geranium 304
Rupicapra 609
Rupicola, *v.* Oenas 500
Ruſcum, *v.* Ruſcus 610
Ruſcus *ibidem*
Ruſcus, *v.* Laurus Alexandrina 389
Ruſma 611
Ruſticula *ibidem*
Ruſticula minor *ibidem*
Ruſticula marina *ibidem*
Ruta *ibidem*
Ruta capraria, *v.* Galega 298
Ruta muraria 612
Ruta prateuſis, *v.* Thalictrum 709
Ruta ſylveſtris 612
Ruta ſylveſtris flore magno albo, *v.* Harmala 322
Ruticilla, *v.* Phœnicurus 547
Rutro, *v.* Echinopus 258
Ruthrum *ibidem*
Rutula, *v.* Ruta 612

S.

SAAMOUNA 613
Sabdariffa *ibidem*
Sabdariffa alia, *v.* Bamia 91
Sabina 613
Sabina major Monſpel. *v.* Cedrus baccifera 164
Sabris, *v.* Hæmorrhous 320
Sabulum, *v.* Arena 59
Sacal, *v.* Karabé 367
Sacchar, *v.* Saccharum 614
Saccharum *ibidem*
Saccharum candum, ſeu candidum 615
Saccharum cryſtallinum *ibidem*
Saccharum hordeatum *ibidem*
Saccharum lucidum *ibidem*
Saccharum penidiatum *ibidem*
Sacoponium, *v.* Sagapenum 616
Saffarat, *v.* Camelopardalis 132
Sagapenum 616
Saginæ ſpergula, *v.* Spergula 672
Sagitta 617
Sagittaria, *v.* Sagitta *ibidem*
Sagittarium, ſerpens, *v.* Acontia 9
Sagu Pigafettæ, *v.* Zagu 768
Sal alembrot 617
Sal alkali *ibidem*
Sal alkitran, *v.* Sal alembrot *ibidem*
Salamandra 618
Sal ammoniacum, *v.* Sal armoniacum 619
Sal armoniacum *ibidem*
Sal catharticum amarum 620
Sal foſſile, *v.* Salgemmeum *ibidem*
Sal gemmeum *ibidem*
Salicaria 621
Salicaſtrum, *v.* Dulcamara 256
Salicornia 621
Sal Indicum, *v.* Sal gemmeum *ibidem*
Sal Indicum, *v.* Saccharum 616
Saliunca, *v.* Nardus Celtica 484
Salix 621
Salix amerina *ibidem*
Salix amerina, *v.* Agnus caſtus 14
Salix Syriaca, *v.* Calaf 127
Sal marinum 622
Sal mercurialis, *v.* Sal armoniacum 619
Salmerinus, *v.* Salmero 624
Salmero *ibidem*
Sal mirabile, *v.* Sal catharticum amarum 620

Salmo 624
Sal nitrum, *v.* Nitrum 491
Salpa 625
Sal petræ, *v.* Nitrum 491
Salſa marina, *v.* Crithmum 225
Salſaparilla, ſive Sarſaparilla 634
Salſolæ genus in hortis, *v.* Kali 367
Sal folare, *v.* Sal armoniacum 619
Sal taberi, *v.* Sal alembrot 617
Saltatricula, *v.* Locuſta 411
Salvia 625
Salvia fruticoſa lutea latifolia, *v.* Phlomis 546
Salvia ſylveſtris, *v.* Scorodonia 644
Salvia ſylveſtris, *v.* Stachys 678
Salvia vitæ, *v.* Ruta muraria 612
Sal vitri 626
Sambali, *v.* Negundo 487
Sambucus 626
Sambucus aquatica, ſive paluſtris, *v.* Opulus 508
Sambucus humilis, *v.* Ebulus 257
Samia, *v.* Terra Samia 706
Samius aſter *ibidem*
Samius lapis, *v.* Alana 17
Samolus 627
Sampſuchus, ſive Sampſuchum, *v.* Majorana 427
Sampſuchus, *v.* Marum 440
Sanamunda, *v.* Caryophyllata 154
Sana Sancta Indorum, *v.* Nicotiana 489
Sandal, *v.* Santalum 629
Sandaracha Arabum, *v.* Juniperus, 366. & Vernix 739
Sandaracha Græcorum, *v.* Realgal 596
Sandaſtros, lapis 627
Sandilz Anglorum 628
Sandix, *v.* Minium 459
Sangu, *v.* Ettalche 273
Sanguinalis lapis, *v.* Lapis ſanguinalis 381
Sanguinalis maſcula, *v.* Polygonum 565
Sanguinaria centumnodia, *v.* Polygonum *ibidem*
Sanguis draconis 628
Sanguis draconis, herba, *v.* Lapathum ſanguineum 378
Sanguis hirci præparat. *v.* Hircus 336
Sanguis humanus 629
Sanguiſorba, *v.* Pimpinella 551
Sanguiſuga, *v.* Hirudo 336
Sanicula 629
Sanicula Alpina, *v.* Cortuſa 218
Sanicula Alpina foliis borraginis villoſa, *v.* Auricula urſi 80
Sanicula Eboracenſis, *v.* Pinguicula 551
Sanicula fœmina adulterina, *v.* Aſtrantia 75
Sanicula guttata, *v.* Geum 305
Sanicula montana, *v.* Pinguicula *ibidem*
Santalum 629
Santolina 630
Saphera *ibidem*
Saphirus, ſive Sapphirus 631
Sapo *ibidem*
Saponaria 632
Sarcenagenſis lapis, *v.* Lapis ſarcenagenſis 382
Sarcocolla 633
Sarcophago Cretenſibus, *v.* Dentellaria 249
Sarcophagus, *v.* Aſius lapis 70
Sarda, piſcis 633
Sarda, lapis, *v.* Cornalina 214
Sardachates lapis, *v.* Achates 8
Sardina, *v.* Sarda 633
Sardius, lapis, *v.* Cornalina 214
Sardonia, *v.* Ranunculus 593
Sardonyx, ſive Sardonychus 633
Sargazo *ibidem*
Sargus 634
Sarſaparilla *ibidem*
Saſſaf Syrorum, *v.* Calaf 127
Saſſafras 635
Saſſifrica Italorum, *v.* Tragopogon 723
Satureia 635
Satureia Cretica, *v.* Thymbra 714
Saturnus, *v.* Plumbum 561
Satyrium 636
Satxrium abortivum, *v.* Nidus avis 490
Satyrium quorumdam, *v.* Dens canis 246
Saurus, ſive Saura 636
Saxifraga *ibidem*
Sayifraga, *v.* Tragoſelinum 724
Saxifraga altera, *v.* Rubeola 607
Saxifraga aurea, *v.* Chryſoſplenium 188
Saxiſraga rubra, *v.* Alkekengi 20
Saxiſraga Venetorum, *v.* Oreoſelinum 511
Scabioſa 637
Sabioſa folio integro, *v.* Succiſa 686
Scambia, *v.* Giraſol 305
Scammonea, *v.* Scammonium 637
Scammonea parva, *v.* Convelvulus 207
Scammoneum, *v.* Scammonium 637
Scammonia, *v.* Scammonium *ibidem*
Scammonium *ibidem*
Scammonium Americanum, *v.* Mechoacan 442
Scandix 638
Scarabelaphus, *v.* Cervus volans 174
Scarabæus bicornis, ſeu cornutus, *v.* Cervus volans *ibidem*
Scarabæus ſtercorum 638
Scarabæus ſtridulus 639
Scariola, *v.* Endivia 264
Scarlatum, *v.* Chermes 183
Scarus 639
Scecachul *ibidem*
Sceptrum Pædagogorum, *v.* Ferula 282
Schiſtus lapis, *v.* Lapis ſchiſtus 382
Schœnanthum, ſeu Schœnanthos 639
Sciæna 640
Scilla *ibidem*
Scincus 641
Scirpus *ibidem*
Sciſmus, *v.* Martes 439
Sciurus 642
Sclarea *ibidem*
Scolopax, *v.* Ruſticula 610
Scolopendria, *v.* Ceterach 174
Scolopendria vulgaris, *v.* Lingua cervina 408
Scolopendria leguminoſa, *v.* Pelecinus 534
Scolopendrium, *v.* Ceterach. 174
Scolopendrium, *v.* Lingua cervina 408
Scolymus 643
Scolymus, *v.* Cinara 192
Scombrus, ſeu Scomber, piſcis 643
Scopa Regia, *v.* Barbarea 93
Scoria ferri, *v.* Ferrum 281
Scordium 644
Scordotis, *v.* Scorodonia *ibidem*
Scordotis ſecunda Plinii, *v.* Caſſida 157
Scorodonia 644
Scorodopraſum 645
Scorodothlaſpi *ibidem*
Scorpio *ibidem*

Scorpio, piſcis, v. Scorpius maritimus 647
Scorpioïdes, v. Emerus 262
Scorpioïdes buplevri folio 646
Scorpis, v. Scorpœna 647
Scorpius 645
Scorpius, v. Erinacea 269
Scorpius, frutex 646
Scorpius maritimus 647
Scorpœna *ibidem*
Scorzonera *ibidem*
Scotanum, v. Cotinus 221
Scrofa, v. Sus 688
Scrofa ſylveſtris, v. Aper 43
Scrollus 648
Scrophularia *ibidem*
Scrophularia media, vel tertia Brunf. v. Anacampſeros 32
Scrophularia minor, v. Chelidonia 182
Scuriolus, v. Sciurus 642
Scutellaria, v. Caſſida 157
Scysban, v. Sesban 658
Scythica radix, v. Glycyrrhiſa 309
Seban, v. Sesban 658
Sebeſten 649
Sebeſtena *ibidem*
Secacul Arabum, v. Scecachul 639
Secale 649
Secla, v. Secale *ibidem*
Secundinæ, ſeu Secundæ mulieris 650
Securidaca 651
Securidaca ſiliquis planis utrinque dentatis, v. Pelecinus 534
Sedum aquatile, v. Aizoon 16
Sedum foliis ſubrotundis crenatis, v. Saxifraga 636
Sedum majus 651
Sedum minus *ibidem*
Sedum minus luteum folio acuto, v. Sedum minus *ibidem*
Sedum minus officinarum, v. Vermicularis 739
Sedum parvum acre, v. Illecebra 358
Selago Plinii, v. Camphorata 135
Selenites, lapis 652
Selinum, v. Petroſelinum 541
Selinuſia, v. Terra ſelinuſia 706
Semen ammeos, v. Ammi 29
Semen badian, v. Aniſum Chinæ 40
Semen Cinæ, v. Semen contra vermes 652
Semen contra, v. Semen contra vermes *ibidem*
Semen contra vermes *ibidem*
Semen moſchi *ibidem*
Semen ſanctum, v. Semen contra vermes *ibidem*
Semen Santonicum *ibidem*
Semen Zedoariæ *ibidem*
Semenzina *ibidem*
Sempervivum majus, v. Sedum 651
Sempervivum minus *ibidem*
Sempervivum minus album, v. Vermicularis 738
Sempervivum minus vermiculatum acre, v. Illecebra 358
Sempſem, v. Seſamum 658
Senagruel, v. Viperina 748
Senecio 653
Senecio major, v. Jacobæa 352
Senecium, v. Senecio 653
Senecta anguium *ibidem*
Senectus anguium *ibidem*
Senembi 654
Senna, vel Sena *ibidem*
Senna Orientalis fruticoſa, v. Pajomirioba 521
Senna ſylveſtris, v. Colutea 205
Sepedon, v. Seps 655
Sepia *ibidem*
Seps, ſerpens 655
Septinervia, v. Plantago 559
Sermontanum, v. Liguſticum 401
Serapinum, v. Sagapenum 616
Serichatum, v. Thus 713
Sericum crudum, v. Bombyx 109
Serinus, avis 656
Seriola, v. Endivia 265
Seriphium abſinthium 656
Seriphium Germanicum, v. Sophia 669
Seris, v. Endivia 264
Seris domeſtica, v. Lactuca 374
Seris ſylveſtris picris, v. Cichorium 189
Serpens 656
Serpens volans, v. Acontia 9
Serpentaria, v. Biſtorta 104
Serpentaria, v. Dracunculus 254
Serpentaria, v. Viperina 748
Serpula, v. Serpens 656
Serpyllum 657
Serpyllum acinarium, v. Oxycoccum 518
Serpyllum hortenſe, v. Thymus 716
Serrettula 657
Serrata, v. Serratula *ibidem*
Seſama, v. Seſamum 658
Seſamoïdes *ibidem*
Seſamoïdes parvum, v. Catanance 162
Seſamum 658
Sesban *ibidem*
Seſeli Æthiopicum Matth. v. Libanotis 396
Seſeli Creticum minus, v. Tordylium 720
Seſeli Maſſilienſe 659
Seſeli Maſſilioticum, v. Liguſticum 401
Seſeli officinarum, v. Liguſticum *ibidem*
Seſeli paluſtre lacteſcens, v. Thyſſelinum 716
Seta, v. Sus 689
Sevum arietinum, v. Aries 61
Sevum bovis, v. Bos 112
Sevum hirci, v. Hircus 336
Seysban, v. Sesban 658
Sferro cavallo, v. Ferrum equinum 282
Siciliana, v. Androſæmum 36
Sideritis 659
Sideritis alſines Triflaginis folio, v Marrubiaſtrum 439
Sidium, v. Punica 683
Sigillum Beatæ Mariæ officinarum, v. Tamnus 697
Sigillum Salomonis, v. Polygonatum 665
Siler montannm, v. Liguſticum 401
Silex 660
Siligo, v. Secale 650
Siliqua 660
Sliqua Ægyptia, v. Caſſia 156
Siliqua Arabica, v. Tamarindi 695
Siliquaſtrum 660
Siliquaſtrum, v. Capſicum 145
Siliqua ſylveſtris rotundifolia 660
Silphium, v. Laſerpitium 384
Silurus, v. Glanis 306
Silurus, v. Sturio 684
Silybum, v. Carduus Marianus 151
Silybum, v. Hacub 319
Simbor mangianam 661
Simia *ibidem*
Simia marina 662
Simia marina, v. Vulpecula marina 762
Simius, v. Simia 661
Sinanchicæ ſpecies, v. Juncaria 364
Sinapi 662
Sinapi, v. Eryſimum 272
Sinapi agreſte, v. Barbarea 93
Sinapi echinatum, v. Erucago 270

Sinapiſmus, *v.* Sinapi 663
Singadi, *v.* Arbor triſtis 57
Sinicum fictile, *v.* Buccinum 117
Sion, *v.* Beccabunga 95
Sion Cratevæ, *v.* Naſturtium aquaticum 486
Siphoninm, *v.* Feſtuca 282
Siſarum 663
Siſarum Syriacum, *v.* Scecachul 639
Siſer, *v.* Siſarum 663
Siſon, *v.* Cicuta 190
Siſymbrium 664
Siſymbrium aquaticum, *v.* Naſturtium aquaticum 486
Siſymbrium cardamine *ibidem*
Siſymbrium erucæ folio glabro, flore luteo, *v.* Barbarea 93
Siſymbrium, *v.* Sophia 669
Siſyrinchium 664
Sium *ibidem*
Sium, *v.* Beccabunga 95
Smaragdus 665
Smarides, *v.* Smaris 666
Smaris piſcis 665
Smecten 666
Smectin, *v.* Terra ſaponaria 706
Smectis 666
Smilax arbor, *v.* Taxus 702
Smilax aſpera 666
Smilax aſpera Peruana, *v.* Sarſaparilla 634
Smilax lævis, *v.* Convolvulus 207
Smilax ſiliquâ ſurſum rigente, *v.* Phaſeolus 544
Smilax unifolia humillima, *v.* Unifolium 756
Smyris, lapis 666
Smyrnium 667
Smyrnium hortenſe, *v.* Imperatoria 358
Soda, *v.* Kali 367
Sol, *v.* Aurum 81
Sol Indianus, *v.* Corona Solis 216
Solanifolia, *v.* Circæa 194
Solanum 667
Solanum fœtidum, *v.* Datura 243
Solanum fruticoſum bacciferum 684
Solanum furioſum, *v.* Belladona 96
Solanum lethale, *v.* Belladona *ibidem*
Solanum manicum, *v.* Datura 243
Solanum majus, *v.* Belladona 96
Solanum pomiferum fructu rotundo, *v.* Lycoperſicum 420
Solanum pomiferum, *v.* Melongena 450
Solanum pomiferum folio rotundo tenui, *v.* Cachos 125
Solanum pomo ſpinoſo rotundo, *v.* Stramonium 682
Solanum quadrifolium bacciferum, *v.* Herba paris 329
Solanum racemoſum Indicum, *v.* Phytolacca 549
Solanum ſcandens, *v.* Dulcamara 256
Solanum ſomniferum, *v.* Belladona 96
Solanum ſomniferum, *v.* Datura 243
Solanum veſicarium, *v.* Alkekengi 20
Solaria, *v.* Ros Solis 607
Solatrium, *v.* Solanum 667
Soldanella 668
Soldido, piſcis, *v.* Tamoata 698
Solea, piſcis 668
Solea equina, *v.* Ferrum equinum 282
Solen 668
Soletard, *v.* Terra ſaponaria 706
Solidago, *v.* Bellis 97
Solidago Sarracenica, *v.* Virga aurea 749
Solis flos Peruvianus, *v.* Corona Solis 216
Solls Gemma, *v.* Girafol 305
Solis oculus, *v.* Oculis cati 499
Solſequium, *v.* Cichorium 189
Solſirora, *v.* Ros Solis 607
Soncho affinis, *v.* Lampſana 377
Sonchus 669
Sophera, *v.* Pajomirioba 521
Sophia 669
Sophia Chirurgorum *ibidem*
Sorbus 670
Sorbum, *v.* Sorbus *ibidem*
Sorex *ibidem*
Sorghi album, *v.* Melica 448
Sorgo ſimile granum, *v.* Melica *ibidem*
Sorgum, ſive Sorghum, *v.* Melica 447
Sory 670
Spadam 671
Spalt, lapis *ibidem*
Sparganium *ibidem*
Sparganium, *v.* Butomus 122
Spartium 672
Spartium aphyllon fruticoſum, *v.* Erinacea 268
Spartium Hiſpanicum, *v.* Geniſta 303
Spatha, *v.* Gladiolus 305
Spatula fœtida, *v.* Xyris 767
Spelta, *v.* Zea 768
Spergula 672
Sperma ceti 673
Sperma ranarum, *v.* Rana 591
Sperniola, *v.* Rana *ibidem*
Sphacelus, *v.* Stachys 678
Sphacelus, *v.* Scorodonia 644
Sphacelus Theophraſti, *v.* Salvia 625
Sphæra marina, *v.* Pila marina 550
Sphærocephalus, *v.* Echinopus 258
Spherdocles, *v.* Tethya 708
Spondylis 673
Sphondylium *ibidem*
Sphondylium majus, *v.* Opopanax 508
Sphondylus lapis, *v.* Mugil 468
Spica, *v.* Lavandula major 386
Spica Celtica, *v.* Nardus Celtica 484
Spica hortulana, *v.* Stœchas 682
Spica Indica, *v.* Nardus Indica 484
Spica nardi, *v.* Nardus Indica *ibidem*
Spina acida, *v.* Berberis 98
Spina acuta, *v.* Oxyacantha 517
Spina acuta, *v.* Pyracantha 584
Spina alba 674
Spina alba, *v.* Carduus Marianus 151
Spina alba, *v.* Scolymus 643
Spina alba putata, *v.* Echinopus 258
Spina Arabica, *v.* Carlina 151
Spina bourgi Monſpelienſium, *v.* Alaternus 17
Spina cervina, *v.* Rhamnus 599
Spina citrina, vel lutea, *v.* Spina ſolſtitialis 675
Spina hirci, *v.* Tragacanthum 722
Spina hirci minor, *v.* Poterium 574
Spina infectoria, *v.* Rhamnus 599
Spina lutea, *v.* Ononis 505
Spina peregrina, *v.* Echinopus 258
Spina purgatrix, *v.* Hippophaes 335
Spina ſolſtitialis 675

Spinaceum olus, *v.* Spinacia *ibidem*
Spinachia, vel Spinacia *ibidem*
Spinachium, *v.* Spinacia *ibidem*
Spinatella, *v.* Calcatrepola 128
Spinus albus, *v.* Oxyacantha 517
Spinus, avis 675
Spinus Ligurinus, *v.* Serinus 656
Spinus, *v.* Prunus ſylveſtris 576
Spinzago d'aqua, *v.* Avoſeta 78
Spiræa 675
Spiræa Theopraſti, *v.* Viburnum 741
Spodium 676
Spodium Arabum *ibidem*
Spodium aut Tabaxir Perſianorum, *v.* Bambou 91
Spodium Græcorum, 676. & *v.* Tuthia 731
Spongia 676
Spongia Bedeguar, *v.* Cynorrhodos 239
Spongia pyrotechnica, *v.* Spongia 677
Spongiola nonnullis, *v.* Boletus eſculentus 107
Spongites, *v.* Lapis ſpongiæ 383
Squatina 677
Squatina Raia 678
Squilla *ibidem*
Squilla, *v.* Scilla 640
Stachys 678
Stachys, *v.* Lavandula minor 386
Stacte, ſeu Stacten 679
Stamnum *ibidem*
Staphylinus ſativus, *v.* Carotta 152
Staphylinus ſylveſtris, *v.* Daucus vulgaris 244
Staphylodendron 679
Staphiſagria 680
Statice *ibidem*
Stelechites, lapis 681
Stelechites, lapis, *v.* Oſteocolla 515
Stella herba, *v.* Alchimilla 19
Stella marina 681
Stella terræ, *v.* Talcum 693
Stellaria Matthiol. *v.* Alchimilla 19
Stellio 681
Stenomarga, *v.* Marga 436
Stercus bovis, Bos 112
Stercus diaboli, *v.* Aſſa fœtida 73
Stercus diaboli, *v.* Naphta 482
Stercus humanum, *v.* Homo 340
Stichas, *v.* Stœchas 682
Stibium, *v.* Antimonium 41
Stœchas 682
Stœchas Arabica *ibidem*
Stœchas citrina, *v.* Elichryſum 262
Stora, *v.* Sturio 684
Storax, *v.* Styrax 685
Stramen camelorum, *v.* Schœnanthum 639
Stramonia major, *v.* Datura 243
Stramonium, ſive Stramonia 682
Stramonium fructu ſpinoſo, *v.* Datura 243
Strangulatorium, *v.* Colchicum 202
Stratiotes, *v.* Aizoon 16
Stratiotes major, *v.* Millefolium 456
Strix 683
Strobili 1. & 552
Strumaria, *v.* Xanthium 764
Strumea, *v.* Ranunculus 593
Struthia, *v.* Cydonia 237
Struthio 683
Struthiocamelus, Struthio *ibidem*
Struthion, *v.* Imperatoria 358
Strychnodendros 684
Strychnos, *v.* Solanum 667
Stuc, *v.* Marmor 439
Stupeſcor, *v.* Torpedo 722
Sturio 684
Sturnus *ibidem*
Styrax, arbor 685
Styrax, gummi *ibidem*
Styrax calamita *ibidem*
Styrax liquidus *ibidem*
Styrax ruber *ibidem*
Subbuteo, avis 686
Suber *ibidem*
Suberifera latifolia ilex, *v.* Suber *ibidem*
Succharum, *v.* Saccharum 614
Succiſa 686
Succolata, *v.* Chocolatum 185
Sulphur 687
Sulphur vivum, *v.* Sulphur *ibidem*
Sumach, vel Sumac, *v.* Rhus 601
Superba, *v.* Dioſanthos 251
Sura, *v.* Coquo 208
Sus 688
Sus ſera, *v.* Aper 43
Sus maris, *v.* Porcus marinus 571
Sycamine Theophr. *v.* Sycomorus 689
Sycomorus *ibidem*
Symphonia 689
Symphytum maculoſum, *v.* Pulmonaria 581
Symphytum majus 690
Symphytum medium, *v.* Bugula 119
Symphytum minus borraginis facie, *v.* Omphalodes 502
Symphytum petræum, *v.* Brunella 116
Synodon, piſcis 690
Synodontides, *v.* Synodon *ibidem*
Syringa 691
Syringa cærulea, *v.* Lilac 401

T.

TABACUM, ſeu Tabaco, *v.* Nicotiana 489
Tabanides, *v.* Tabanus 691
Tabanus *ibidem*
Tabaxir, *v.* Saccharum 614
Tabaxir, ſive Mambu, arbor, *v.* Bambou 91
Tabe, *v.* Tabanus 691
Taca, *v.* Ricinus 603
Tacamaca, vel Tacamahaca gummi 691
Tæda, *v.* Pix 558
Tænia 692
Tagendor, *v.* Boicininga 106
Tagetes 692
Tagliarini, *v.* Vermicelli 738
Tal, *v.* Papyracea 526
Talcum 693
Talpa 694
Tamalapatra, ſeu Tamalapatirum, *v.* Malabathrum 427
Tamandua 694
Tamaraka, *v.* Cohyne 202
Tamarindi 695
Tamarindus *ibidem*
Tamariſcus, ſeu Tamarix 696
Tambul, *v.* Betre 100
Tamnus 697
Tamoata, piſcis 698
Tanacetum *ibidem*
Tanacetum foliis criſpis *ibidem*
Tanacetum hortenſe foliis & odore menthæ, *v.* Coſtus hortorum 221
Tanacetum, ſive Flos Africanus, *v.* Tagetes 692
Tapecon Maſſilienſe, *v.* Uranoſcopus 756

Tapia 698
Tapirouſſu, v. Danta 243
Tapſus barbatus, v. Verbaſcum 736
Tarantula 699
Taraxacum, v. Dens leonis 247
Tarce, v. Cryſtallus 228
Tarchon Avicennæ, v. Dracunculus eſculentus 254
Tarda, v. Otis 517
Tarkaia, v. Turcheſia 729
Tartarum 700
Tatau, v. Armadillo 64
Tati, avis 701
Tatou, v. Armadillo 64
Tatula, v. Datura 243
Tatura, v. Datura *ibidem*
Tatus, v. Armadillo 64
Taura, v. Lunaria botrytis 414
Taurus 701
Taurus volans *ibidem*
Taxus, arbor 702
Taxus, v. Melis 448
Tcha, v. Chaa 175
Tcha, v. Thé 710
Tecolithus, v. Lapis Judaïcus 380
Tecomahaca, v. Tacamahaca 691
Tegula 702
Telephium *ibidem*
Telephium Dioſcor. v. Fabago 276
Telephium vulgare, v. Anacampſeros 32
Tellinæ 702
Tembul, v. Betre 100
Tencha, v. Tinca 718
Terebinthina 702
Terebinthus 703
Terebinthus Indica Theophraſt. v. Piſtacia 556
Teredo 704
Terſez Africanorum *ibidem*
Terniabin, v. Thereniabin 711
Terra Chia 704
Terræ glandes, v. Chamæbalanus 177
Terra Japonica, v. Catechu 163
Terra Lemnia 706
Terra Melitea, v. Melitenſis 704
Terra merita 705
Terra patnæ *ibidem*
Terra Perſica *ibidem*
Terra Samia 706
Terra ſancti pauli 704
Terra ſaponaria 706
Terra ſaponaria, v. Smectis 666
Terra ſelinuſia 706
Terra ſigillata *ibidem*
Terra ſynopica, v. Rubrica 609
Terra viridis 707
Tertianaria *ibidem*
Teſticulus canis, v. Satyrium 636
Teſticulus morionis, v. Orchis 510
Teſticulus Sacerdotis, v. Chelidonia 182
Teſtudo 707
Tethæa, v. Tethyia 708
Tethyia, piſcis *ibidem*
Tetragonia Theophr. v. Evonymus 273
Tetrahit, v. Sideritis 659
Tetralix, v. Echinopus 258
Tetrao, v. Urogallus, avis 757
Tetrax, v. Grigallus, avis 312
Tetypoteiba 708
Teucrium *ibidem*
Teutlacocauhqui, v. Boicininga 107
Thalictrum 709
Thapſia *ibidem*
Thapſus barbatus, v. Verbaſcum 736
Thé 710
Theca fabarum, v. Faba 275
Thereniabin 711
Thetlatian, v. Guao 317
Thilypteris, v. Filix 285
Thimiama, Thus 713
Thinca Radoi, v. Caryophyllus Regius 156
Thinnus, v. Tinus 719
Thlaſpi 711
Thlaſpi allium redolens, v. Scorodothlaſpi 645
Thlaſpi biſulcatum aſperum, v. Thlaſpidum 711
Thlaſpi clypeatum ſerpylli folio, v. Jonthlaſpi 359
Thlaſpi clypeatum, v. Thlaſpidium 711
Thlaſpi montanum luteum, v. Alyſſon 26
Thlaſpi minus clypeatum, v. Jonthlaſpi 359
Thlaſpi ſaxatile incanum luteum ſerpylli folio, v. Jonthlaſpi *ibidem*
Thlaſpidium 711
Thora 712
Thuja Maſſilienſium, v Cedrus baccifera 165
Thunnia, v. Thunnus 713
Thunnus, piſcis 712
Thus 713
Thus Judærum *ibidem*
Thus Judæorum, v. Styrax 685
Thus maſculum 713
Thuya *ibidem*
Thya *ibidem*
Thyites 714
Thymallus *ibidem*
Thymbra *ibidem*
Thymbra Hiſpanica majoranæ folio, v. Marum 440
Thymelæa 715
Thymelæa, v. Chamælea 178
Thymelæa lauri folio, v. Laureola 387
Thymum Creticum, v. Thymus 715
Thymus *ibidem*
Thynnus, v. Thunnus 713
Thyſſelinum 716
Tibcadi, v. Tuſcari 472
Tiburo, piſcis 717
Tigrinus pulex, v. Tigris *ibidem*
Tigris *ibidem*
Tiha *ibidem*
Tinca, piſcis 718
Tinca marina, v. Merula 455
Tinctorius flos, v. Aſter 74
Tinctorius flos, v. Chryſanthemum 188
Tinea, v. Teredo 704
Tinus 718
Tipha Cerealis, v. Secale 650
Tipula 719
Tithymalus *ibidem*
Tithymalus annuus folio rotundiore acuminato, v. Peplus 535
Tithymalus Characias 719
Tithymalus Characias radice pyriformi, v. Apios 43
Tithymalus exiguus glaber nummulariæ folio, v. Chamæ yce 181
Tithymalus foliis pini, v. Eſula 272
Tithymalus latifolius, v. Lathyrus 385
Tithymalus tuberoſus, v. Apios 43
Tleon, ſerpens 720
Tlizochilt, v. Vanilla 734
Tomentum, v. Filago 284
Tomineio, avis 720
Topazius *ibidem*
Topiaria, v. Aſperugo 72

Tora venenata, *v.* Thora 712
Tordylium 720
Tordylium, *v.* Meum 455
Tormentilla 721
Tornabona, *v.* Nicotiana 489
Tornesol 721
Torpedo 722
Torpigo, *v.* Torpedo *ibidem*
Torquilla, *v.* Jynx 366
Tota bona, *v.* Bonus Henricus 110
Totanus 722
Tota sana, *v.* Androsemum 37
Trachelium, *v.* Campanula 134
Tragacantha, gummi, *v.* Tragacanthum 722
Tragacantha altera, *v.* Poterium 574
Tragacantha granatensis, *v.* Poterium *ibidem*
Tragacanthum 722
Tragea granorum actes, *v.* Sambucus 627
Tragopogon 723
Tragopogon Hispanic. *v.* Scorzonera 647
Tragopyron, *v.* Fagopyrum 277
Tragoriganum, *v.* Marum 440
Tragos, *v.* Ephedra 265
Tragoselinum 723
Tragotrophon, *v.* Fagopyrum 277
Tragum 725
Tragus improbus Matth. *v.* Tragum *ibidem*
Trasi *ibidem*
Tribulus aquaticus 726
Tribulus terrestris 725
Trichomanes, *v.* Polytrichum 567
Trifolia arbor, *v.* Laburnum 370
Trifoliis affine, *v.* Quadrifolium 587
Trifolium acetosum, *v.* Oxytriphyllum 519
Trifolium album angustifolium, *v.* Dorycnium 253
Trifolium arvense humile spicatum, *v.* Lagopus 375
Trifolium cervinum aquaticum, *v.* Eupatorium 273
Trifolium corniculatum, *v.* Lotus 412
Trifolium fragiferum. *v.* Fragaria 290
Trifolium odoratum, *v.* Melilotus 448
Trifolium palustre, *v.* Menyanthes 453
Trifolium pratense 726
Trifolium siliquâ cornutâ, *v.* Medica 443
Trifolium siliquâ falcatâ, *v.* Medicago 444
Trifolium spinosum Creticum, *v.* Fagonia 277
Triglochin, *v.* Juncago 364
Trionum Theophr. *v.* Bamia 91
Triorchis, *v.* Orchis 510
Tripolium 727
Tripolium Dioscor. *v.* Dentellaria 249
Trissago, *v.* Chamædrys 178
Triticum 727
Triticum Indicum, *v.* Mays 442
Triticum tremulentum, *v.* Lolium 411
Triticum vaccinum, *v.* Melampytum 446
Trixago, *v.* Chamædrys 178
Trochus 727
Trocta, *v.* Trutta 728
Tropillo, *v.* Gallinassa 300
Tropillotl, *v.* Aura 78
Trutta, piscis 728
Tsia, *v.* Thé 710
Tuba elephanti, *v.* Elephas 261
Tubera 728
Tuberaria *ibidem*
Tuber cervi, *v.* Boletus cervi 107
Tubularia 728
Tubulus marinus, *v.* Antalium 40
Tulipa 729
Tuna, *v.* Cochinilla 200
Tunica, *v.* Caryophyllus hortensis 155
Tupha sive Tuphat, *v.* Jambos 353
Turbith, *v.* Turpethum 730
Turbith Garganicum, *v.* Thapsia 709
Turchesia, lapis 729
Turchina, *v.* Turchesia *ibidem*
Turcica gemma, *v.* Turchesia *ibidem*
Turcio, *v.* Porcus marinus 571
Turcosa, *v.* Turchesia 729
Turdus, avis *ibidem*
Turdus, piscis 730
Turpethum *ibidem*
Turritis *ibidem*
Turtur, avis *ibidem*
Tussilago 731
Tussilago Alpina, *v.* Cacalia 123
Tussilago altera, *v.* Populago 569
Tussilago major, *v.* Petasites 540
Tuthia 731
Typha *ibidem*
Typhula 732

V.

VACCA 732
Vacca marina, *v.* Manati 430
Vaccinia alba, *v.* Diospyros 251
Vaccinia nigra, *v.* Vitis Idæa 751
Vaccinia palustria, *v.* Oxycoccum 518
Vaccinia ursi, *v.* Uva ursi 761
Vaccinium, *v.* Vitis Idæa 751
Vaccinium Plinii, *v.* Mahaleb 426
Vaccinum, *v.* Melampyrum 446
Valeriana 733
Valeriana cærulea, *v.* Polemonium 563
Valeriana peregrina, *v.* Valerianella 734
Valerianæ rubræ similis, *v.* Limonium 406
Valerianella 734
Vanilla *ibidem*
Vannellus, avis 735
Variolæ lapis, *v.* Lapis variolæ 383
Varius, piscis 735
Varoadvendsara, *v.* Cortex Caryophyllatus 218
Vasaveli, *v.* Pavate 531
Vaynillas, *v.* Vanilla 734
Ucauna 735
Vellicula, *v.* Forficula 289
Venus, *v.* Æs 12
Veratrum album 735
Veratrum nigrum, *v.* Astrantia 75
Verbasculum pratense odoratum, *v.* Primula veris 574
Verbasculum quorumdam, *v.* Elatine 260
Verbascum 736
Verbascum humile Alpinum, *v.* Auricula ursi 80
Verbascum latis salviæ foliis, *v.* Phlomis 546
Verbascum leptophyllum, *v.* Blattaria 105
Verbena 736
Verbenaca *ibidem*
Verbena fœmina, *v.* Erysimum 272

Verbena ſupina, *v.* Bidens 102
Verbeſina 736
Verbeſina, *v.* Bidens 102
Veretillum, *v.* Mentula marina 452
Vermes lapidum 736
Vermes terreni, *v.* Lumbrici 413
Vermicelli, vel Vermichelli 738
Vermicularis *ibidem*
Vermicularis, *v.* Illecebra 358
Vermicularis, *v.* Sedum minus 651
Vermis lanificus, *v.* Bombyx 108
Vernix, *v.* Cedrus baccifera 165
Vernix, *v.* Juniperus arbor 366
Veronica 739
Veronica aquatica major, *v.* Beccabunga 95
Veronica fœmina, *v.* Elatine 260
Verres, *v.* Sus 688
Verres ſylvaticus, *v.* Aper 43
Verruca Chondrilla, *v.* Zacintha 768
Verrucaria, *v.* Zacintha *ibidem*
Vervex 740
Veſicaria vulgaris, *v.* Alkekengi 20
Veſpā 740
Veſpertilio *ibidem*
Vetonica, *v.* Betonica 100
Vetonica altilis, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Viburnum 741
Viburnum Gallorum, *v.* Clematitis 198
Vicia 741
Vicia ſegetum, *v.* Arachus 49
Victorialis 742
Victorialis fœmina, *v.* Gladiolus 305
Vimago, avis, *v.* Oenas 500
Vinacea, *v.* Vitis 751
Vinca pervinca, *v.* Pervinca 539
Vincetoxicum 742
Vinciboſcum, *v.* Caprifolium 144
Vinitorculum, *v.* Oenas 500
Vinum 743
Vinum hordeaceum, *v.* Cereviſia 171
Vinum malvaticum 745
Vinum regionum Septentrionalium, *v.* Cereviſia 171
Viola 746
Viola alba bulboſa, *v.* Narciſſo-leucoium 483
Viola candida, *v.* Leucoium 395
Viola dentaria, *v.* Dentaria 247
Viola flammea Scaligero, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Viola lunaria, *v.* Lunaria 414
Viola lutea, *v.* Keiri 369
Viola Martia purpurea 746
Viola matronalis, *v.* Heſperis 331
Viola tricolor, *v.* Herba Trinitatis 330
Viola Trinitatis *ibidem*
Viorna vulgi, *v.* Clematitis 198
Vipera 746
Viperaria, *v.* Scorzonera 647
Viperina 748
Vipio, *v.* Grus 313
Virga aurea 749
Virga paſtoris major, *v.* Dipſacus 252
Virga ſanguinea, *v.* Cornus 215
Virginiana caule nodoſo, *v.* Viperina 748
Viride æris, *v.* Ærugo 12
Viſcaria ſativa, *v.* Muſcipula 473
Viſcum, ſeu Viſcus 749
Viſcum quercinum *ibidem*
Viſnaga 750
Vitalba, *v.* Clematitis 198
Vitellum ovi, *v.* Gallina 300
Vitex, *v.* Agnus caſtus 14
Vitifera, *v.* Oenanthe, avis 500
Vitiflora *ibidem*
Vitis 750
Vitis alba, *v.* Bryonia 116
Vitis arbuſtina, *v.* Tetypoteiba 708
Vitis Idæa 751
Vitis Idæa foliis carnoſis, & veluti punctatis, *v.* Uva urſi 761
Vitis Idæa paluſtris, *v.* Oxycoccum 518
Vitis Idæa tertia Cluſ. *v.* Dioſpyros 251
Vitis marina Theophr. *v.* Sargazo 633
Vitis nigra, *v.* Clematitis 198
Vitis nigra, *v.* Bryonia 116
Vitis nigra, *v.* Tamnus 697
Vitis Septentrionalium, *v.* Lupulus 415
Vitis ſylveſtris, *v.* Clematitis 198
Vitis ſylveſtris, *v.* Dulcamara 256
Vitis ſylveſtris, *v.* Labruſca 370
Vitis vinifera 750
Vitraria, *v.* Parietaria 528
Vitriola, *v.* Parietaria *ibidem*
Vitriolum 751
Vitrum 753
Vitula, *v.* Vacca 733
Vitulus 753
Vitulus marinus. *v.* Phoca 546
Viva, *v.* Draco marinus 253
Viverra 754
Viverra, *v.* Furo 296
Viurna, *v.* Viburnum 741
Ulli, *v.* Holli 338
Ulmaria 754
Ulmus *ibidem*
Ulula 755
Umbilicus marinus *ibidem*
Umbilicus terræ, *v.* Cyclame 236
Umbilicus marinus, *v.* Acetabulum 6
Umbilicus, Veneris, *v.* Cotyledon 223
Umbilicus Veneris, *v.* Cymbalaria 237
Umbla, piſcis 755
Umbra, *v.* Sciæna 640
Umbrina *ibidem*
Unedo, *v.* Arbutus 57
Unguis odoratus, *v.* Blatta Byſantia 105
Ungula alces, *v.* Alce 18
Ungula bovis, *v.* Bos 112
Ungula caballina, *v.* Tuſſilago 731
Unicornis, ſeu Unicornu, *v.* Monoceros 461
Unicornu foſſile 755
Unicornu minerale *ibidem*
Unifolium 756
Unifolium, *v.* Ophioglooſſum 506
Uniones, *v.* Magaritæ 436
Unmata caya, *v.* Datura 244
Volubilis, *v.* Convolvulus 207
Volubilis aſpera, *v.* Smilax aſper 666
Volubilis marina, *v.* Soldanella 668
Volucrum majus, *v.* Caprifolium 144
Upupa 756
Uranoſcopus, piſcis *ibidem*
Urceolaris, *v.* Parietaria 528
Urina 757
Urogallus, avis *ibidem*
Urſus *ibidem*
Urtica 758
Urtica iners, *v.* Lamium 375
Urtica iners flore luteo, *v.* Galeopſis 298
Urtica marina, piſcis 759

Urti-

Urtica mortua, *v.* Lamium 375
Urucu 759
Urus 761
Uſnea humana *ibidem*
Uſnea officinarum, *v.* Muſcus arboreus 474
Uſnea plantarum, *v.* Noſtoc 494
Uva, *v.* Vitis 750
Uva acerba, *v.* Agreſta 15
Uva criſpa, *v.* Groſſularia 313
Uva marina 761
Uva marina, *v.* Ephedra 265
Uva ſpina, *v.* Groſſularia 313
Uva urſi 761
Uvæ Corinthiacæ, *v.* Vitis 751
Uvæ Damaſcenæ *ibidem*
Uvæ paſſæ *ibidem*
Vulneraria 762
Vulpecula marina *ibidem*
Vulpes 763
Vultur *ibidem*
Vulvaria *ibidem*
Uvularia major, *v.* Campanula 134

X.

XANTHIUM 764
Xanxus *ibidem*
Xeranthemum 765
Xiphias *ibidem*
Xiphion *ibidem*
Xiphion, *v.* Gladiolus 305
Xylagium, *v.* Guaiacum 315
Xyloaloë, *v.* Lignum aloës 397
Xylobalſamum, *v.* Balſamum Judaïcum 89
Xylocaſſia, *v.* Caſſia lignea 157
Xylon 766
Xyloſteon *ibidem*
Xyloſteum alterum, *v.* Chamæceraſus 178
Xyris 767

Y.

YCOLT, *v.* Yecolt 767
Yecolt *ibidem*
Yerva tuſſera, *v.* Auricula urſi 81
Yga 767
Yocoltus, arbor, *v.* Yecolt *ibidem*
Yuca, Cacavi 124
Yvoire, *v.* Yga 767
Yuvera, *v.* Yga *ibidem*

Z.

ZACCHAR, *v.* Saccharum 614
Zaccharum *ibidem*
Zaccon 768
Zacintha *ibidem*
Zaduar, Zedoaria 769
Zadura, herba, *v.* Zedoria *ibidem*
Zaffera, *v.* Saphera 630
Zagu 768
Zamarrut, *v.* Smaragdus 665
Zapheran, *v.* Crocus 227
Zapote, *v.* Zapotum 768
Zapotum *ibidem*
Zarabum, *v.* Calaf 127
Zarneb, *v.* Calaf *ibidem*
Zarzaparilla, *v.* Sarſaparilla 634
Zea 768
Zedoria 769
Zepetium, *v.* Zibethum *ibidem*
Zerembeth, *v.* Zedoaria *ibidem*
Zerumbeth Serapioni, *v.* Calaf 127
Zibetha, *v.* Zibethum 769
Zibethum *ibidem*
Zinck 770
Zingi fructus ſtellatus *ibidem*
Zingibel, *v.* Zingiber 771
Zingiber *ibidem*
Zingiber conditum *ibidem*
Zingiber Avicennæ, *v.* Capſicum 145
Zinzania Arabum, *v.* Lolium 412
Zinziber, *v.* Zingiber 771
Zizipha, *v.* Jujuba 363
Ziziphus, *v.* Jujuba *ibidem*
Ziziphus alba, *v.* Azedarach 87
Ziziphus Cappadocica, *v.* Guaiacana 315
Zobola, *v.* Martes 440
Zoophytum 771
Zopiſſa 772
Zuccharum, *v.* Saccharum 614
Zuccha longa, & rotunda, *v.* Cucurbita 231
Zucha flore luteo, *v.* Pepo 534
Zurumbethum, *v.* Zedoaria 769
Zythum, *v.* Cereviſia 175

Einde van den Latynſchen Bladwyzer.

BLADWYZER

VAN DE

FRANSCHE NAMEN.

A.

ABEILLE & ſon origine, *v.* Apis 44
Abricot, *v.* Armeniaca 65
Abricotier, *v.* Armeniaca *ibidem*
Abſinte. *v.* Abſinthium 2
Acacia, *v.* Pſeudo-Acacia 576
Acanthe, *v.* Acanthus 4
Ache, *v.* Apium 44
Achiote 759
Acier, *v.* Chalybs 176
Acier de Carme 177
Aconit, *v.* Aconitum 9
Adiante, *v.* Adiantum 11
Agaric, *v.* Agaricus 13
Agaric mineral, *v.* Marga 436
Agate, *v.* Achates 8
Agneau, *v.* Agnus 14
Agripaume, *v.* Cardiaca 150
Agropille, *v.* Rupicapra 610
Ahouai 16
Aigle, *v.* Aquila 48
Aigrimoine, *v.* Agrimonia 15
Aigriottes, *v.* Ceraſa 169
Aiguille d'Ariſtote, *v.* Acus 10
Ail, *v.* Allium 22
Ail poireau, *v.* Scorodopraſum 645
Ail ſerpentin, *v.* Victorialis 742
Aile, *v.* Alla, ou Halla 21
Airelle, *v.* Vitis Idæa 751
Alaterne, *v.* Alaternus 17
Albâtre, *v.* Alabaſtrum 16
Albe, *v.* Alburnus 17
Albette *ibidem*
Alcée, *v.* Alcea 18
Algue, *v.* Alga 20
Alkekenge, *v.* Alkekengi *ibidem*
Alleluia, *v.* Oxytriphyllon 519
Alliaire, *v.* Alliaria 21
Aloé, ou Aloës 23
Aloſe, *v.* Aloſa *ibidem*
Aloüette, *v.* Alauda 17
Alquifoux, *v.* Plumbum 562
Aluine, *v.* Abſinthium 2
Alun, *v.* Alumen 25
Alum brûlé *ibidem*
Alun catin 367
Alun de plume, *v.* Alumen plumeum verum 25
Amandes, *v.* Amygdala 31
Amandier *ibidem*
Amarante, *v.* Amaranthus 26
Amarante jaune, *v.* Elichryſum 262
Amarante de trois couleurs, *v.* Symphonia 690
Ambre gris, *v.* Ambra 27
Ambre jaune, *v.* Karabé 368
Ambrette, *v.* Semen moſchi 652
Ambroſie, *v.* Ambroſia 28
Ametiſte, *v.* Amethyſtus *ibidem*
Amiante, *v.* Amianthus *ibidem*
Amidon, *v.* Amylum 31
Ammi 29
Ammoniac, *v.* Ammoniacum gummi 30
Amnios, *v.* Secundinæ mulieris 651
Amome en grape, *v.* Amomum 30
Amome, *v.* Lignum Indicum 399
Amomi, *v.* Amomum 30
Anacarde, *v.* Anacardium 32
Anacarde antartique, *v.* Acajou 3
Ananas 33
Ananas gros *ibidem*
Ananas, pain de ſucre 34
Ananas, pomme de Renette *ibidem*
Anchois, *v.* Apua 46
Ancolie, *v.* Aquilegia 49
Anemone 37
Anet, *v.* Anethum *ibidem*
Ange, *v.* Squatina 677
Angelique, *v.* Angelica 37
Anguille, *v.* Anguilla 38
Anguille de ſable, *v.* Sandilz Anglorum 628
Anil 39
Animé, *v.* Gomme animé *ibidem*
Anis, *v.* Aniſum *ibidem*
Anis à la Reine, *v.* Aniſum 39
Anis couvert *ibidem*
Anis de la Chine, *v.* Aniſum Chinæ 40
Anis de Sibery *ibidem*
Anis de Verdun 39
Antimoine, *v.* Antimonium 41
Antimoine cru *ibidem*
Apocin, *v.* Apocynum 45
Apron, *v.* Aſper 71
Araigne, ou Araignée, *v.* Aranea 49
Arbouſier, *v.* Arbutus 57
Arboux 58
Arbre de vie, *v.* Thya 713
Arbre triſte, *v.* Arbor triſtis 57
Arcançon, *v.* Colophonia 204
Arcançon, *v.* Palimpiſſa 521
Archangelique *v.* Angelica 37
Ardoiſe, *v.* Ardoſia 58
Areca, *v.* Arequa *ibidem*
Argent, *v.* Argentum 60
Argent de coupelle *ibidem*
Argent vif, *v.* Hydrargyrus 343
Argentine, *v.* Potentilla 573
Argille, *v.* Argilla 61
Ariſtoloches, *v.* Ariſtolochia 62
Armoiſe, *v.* Arthemiſia 67
Arrête-bœuf, *v.* Ononis 504
Arrierefaix, *v.* Secundinæ mulieris 650
Arroche, *v.* Atriplex 76
Arſenic, *v.* Arſenicum 66
Arſenic jaune, *v.* Auripigmentum 81
Arſenic rouge 596
Artichaud, *v.* Cinara 191
Artichaud ſauvage, *v.* Carduus Marianus 151
Artichaud ſauvage, *v.* Spina alba 674
Aſarine, *v.* Aſarina 68
Aſcarides 70

Aſne,

BLADWYZER VAN DE FRANSCHE NAMEN.

Aſne, *v.* Aſinus *ibidem*
Aſne ſauvage, *v.* Onager 503
Aſneſſe, *v.* Aſinus 70
Aſnon *ibidem*
Aſpalat, *v.* Aſpalatus 71
Aſperge, *v.* Aſparagus *ibidem*
Aſperge ſauvage, *v.* Corruda 217
Aſphodele, *v.* Aſphodelus 72
Aſpic, *v.* Aſpis 73
Aſpic, *v.* Lavandula 386
Aſtragale, *v.* Aſtragalus 75
Atrape-mouches, *v.* Miſcipula 473
Avanturine, pierre 77
Aubifoin, *v.* Cyanus 235
Aubepin, ou Aubepine, *v.* Oxyacantha 517
Aubours, *v.* Laburnum 370
Aveine, *v.* Avena 77
Avelines, *v.* Corylus 210
Avette, *v.* Apis 44
Aune, *v.* Alnus 22
Aunée, *v.* Helenium 324
Avoine, *v.* Avena 77
Auripeau, *v.* Aurichalcum 79
Aurone, *v.* Abrotanum 2
Aurone mâle, *v.* Abrotanum *ibidem*
Autour 86
Autruche, *v.* Struthio 683
Aymant, *v.* Magnes 425
Azerolier, *v.* Azarolus 86
Azur, *v.* Cæruleum 126
Azyme, *v.* Azymus 87

B.

BACILE, *v.* Crithmum 175
Badiane, *v.* Aniſum Chinæ 40
Baguenaudier, *v.* Colutea 205
Balauſtes, *v.* Punica 583
Baleine, *v.* Balæna 87
Baleinons, *v.* Balæna *ibidem*
Balizier, *v.* Cannacorus 141
Balſamine, *v.* Balſamina 89
Bambou, canne d'Inde 91
Bangue 92
Barbeau, *v.* Mullus 468
Barbe de bouc, *v.* Tragopogon 723
Barbe de chevre, *v.* Barba capræ 92
Barbe-Renard, *v.* Poterium 574
Barbe-Renard, *v.* Tragacanthum 722
Barbillon, *v.* Barbo 93
Barbot *ibidem*
Barbote, *v.* Barbota *ibidem*
Barbute, *v.* Barbo *ibidem*
Barboteux, *v.* Anas 34
Barbotine, *v.* Semen contra vermes 652
Bardane, *v.* Bardana 93
Barras, *v.* Palimpiſſa, 521 & Pix 558
Baſilic, *v.* Ocimum 498
Baſilic ſauvage, *v.* Clinopodium 198
Bandet, *v.* Aſinus 70
Baume blanc, ou vrai Baume, *v.* Opobalſamum 89
Baume blanc du Perou 90
Baume Copahu ou Copaü *ibidem*
Baume de Judée, *v.* Balſamum Judaicum 89
Baume de Tolu, *v.* Balſamum de Tolu 90
Baume du Perou, *v.* Balſamum Peruvianum *ibidem*
Baume noir du Perou, *v.* Balſamum Peruvianum *ibidem*
Baume ſec ou en coque *ibidem*
Bdellium, Gomme 95
Bec de cicogne, *v.* Geranium 304
Bec de grue *ibidem*
Becaſſe, *v.* Ruſticula 611
Becaſſe de mer, *v.* Ruſticula marina *ibidem*
Becaſſine, *v.* Ruſticula minor *ibidem*
Beconguille, *v.* Ipecacuanha 360
Belemnite, *v.* Belemnites 96
Belette, *v.* Muſtela 475
Belette, *v.* Muſtela Zibelina 440
Belier, *v.* Aries 61
Belle de nuit, *v.* Jalap 353
Belladona 96
Ben 97
Benjoin, *v.* Benzoinum 98
Benoite, *v.* Caryophyllata 154
Beqnefigue, *v.* Ficedula 283
Berce grande, *v.* Opoponax 508
Berce, *v.* Sphondylium 673
Bergamote, *v.* Citreum 196
Beril, *v.* Beryllus 99
Berle, *v.* Sium 665
Bernard l'hermite, *v.* Cancellus 136
Bete, *v.* Beta 99
Beterave *ibidem*
Betoine, *v.* Betonica 100
Betre, *v.* Betle *ibidem*
Beure, *v.* Butyrum 122
Bezoar 101
Bezoar animal, *v.* Vipera 748
Bezoar de bœuf, *v.* Bos 112
Bezoar de pore 102
Bezoar de ſinge, Bezoar ſimiæ *ibidem*
Bezoar mineral, *v.* Ammites 29
Bezoar Occidental 102
Bezoar Oriental 101
Biche, *v.* Cervus 173
Biere, *v.* Cereviſia 171
Bievre, *v.* Caſtor 158
Bigareaux, *v.* Ceraſa 169
Bijon, *v.* Terebinthina 703
Biſet, *v.* Palumbus 522
Biſmut, *v.* Biſmuthum 103
Biſon *ibidem*
Biſtorte, *v.* Biſtorta 104
Bitume de Judée, *v.* Bitumen Judaïcum *ibidem*
Bitume liquide ou limoneux, *v.* Naphta 481
Blaireau, *v.* Melis 448
Blanc de baleine, *v.* Sperma ceti 673
Blanc d'œuf, *v.* Gallina 300
Blaveole, *v.* Cyanus 235
Blé, *v.* Triticum 727
Blé barbu, *v.* Melica 447
Blé de beuf, *v.* Melampyrum 446
Blé de Turquie, *v.* Mays 442
Blé de vache, *v.* Melampyrum 446
Blé locular, *v.* Zea 769
Blé noir, *v.* Fagopyrum 277
Blé noir, *v.* Melampyrum 446
Blé Sarraſin, *v.* Fagopyrum 277
Blete, *v.* Blitum 106
Bleuet, *v.* Cyanus 235
Bœuf, *v.* Bos 112
Bois couleuvré, *v.* Colubrinum lignum 205
Bois d'aigle, *v.* Lignum aquilæ 397
Bois d'aloës, *v.* Lignum aloës *ibidem*
Bois d'anis. *v.* Aniſum Chinæ 40
Bois de baume, *v.* Xylobalſamum 89
Bois de Campêche, *v.* Lignum Indicum 399
Bois de chandelle, *v.* Lignum ci- 398

Bois de citron *ibidem*
Bois de corail, *v.* Lignum corallinum 398
Bois de Crabe, *v.* Cortex caryophyllatus, 218. & Nux caryophyllata 495
Bois de Cypre, *v.* Lignum Rhodium 400
Bois de fer, *v.* Lignum ferri 399
Bois de Fernambouc, *v.* Lignum Braſilianum 398
Bois de Jaſmin, *v.* Lignum citri 398
Bois d'Inde, *v.* Lignum Indicum 399
Bois de la Chine, *v.* Lignum violaceum 400
Bois de la Jamaïque, *v.* Lignum Indicum 399
Bois de la palile, *v.* Sanguis draconis 629
Bois de Polyxandre, *v.* Lignum violaceum 400
Bois de Rhode, *v.* Lignum Rhodium *ibidem*
Bois de roſe *ibidem*
Bois des Moluques, *v.* Lignum Molucenſe 399
Bois du Breſil, *v.* Lignum Braſilianum 398
Bois nephretique, *v.* Lignum nephriticum 400
Bois gentil, *v.* Laureola 388
Bois puant, *v.* Anagyris 33
Bois ſaint, *v.* Guaiacum 315
Bois violet, *v.* Lignum violaceum 400
Bol, *v.* Bolus 108
Bon Henry, *v.* Bonus Henricus 110
Bon homme, *v.* Verbaſcum 736
Bonnes-dames, *v.* Atriplex 76
Bonnet de Prêtre, *v.* Evonymus 273
Borax 110
Bordeliere, *v.* Ballerus 88
Bouc, *v.* Hircus 335
Boucage, *v.* Tragoſelinum 723
Boufron, *v.* Sepia 655
Bouillon blanc, *v.* Verbaſcum 736
Bouïs, *v.* Buxus 122
Bouïs à parterre *ibidem*
Bouleau, *v.* Betula 100
Bouquain 336
Bourdon, *v.* Fucus 293
Bourdon, *v.* Veſpa 740
Bourg-Epine, *v.* Rhammus 599
Bourache, *v.* Borrago 112
Bourſe à berger, *v.* Burſa paſtoris 121
Bouvier, *v.* Bubulca 117
Branc urſine, *v.* Acanthus 4
Branc-urſine batarde, *v.* Sphondylium 673
Bray ſec, *v.* Colophonia 204
Brebis, *v.* Ovis 517
Breſilet, *v.* Lignum Braſilianum 398
Brique, *v.* Later 384
Brochet, *v.* Lucius 413
Bronze, *v.* Aurichalcum 79
Bronze des Peintres *ibidem*
Brunelle, *v.* Brunella 116
Bruyere, *v.* Erica 268
Bryon, *v.* Corallina 210
Bryone, *v.* Bryonia 116
Buccine, *v.* Buccinum 117
Buffle, *v.* Bubalus 117
Bugle, *v.* Bugula 119
Bugloſe, *v.* Bugloſſum *ibidem*
Bugrane, *v.* Ononis 504
Buis, *v.* Buxus 122
Bulbonac, *v.* Lunaria 413

C.

CABARET, *v.* Aſarum 69
Cabril, ou Chevrau, *v.* Hœdus 338
Cacaos 124
Cacavate, *v.* Cacaos *ibidem*
Cachou, *v.* Catechu 163
Cadmie, *v.* Cadmia 125
Caffé 126
Caille, *v.* Coturnux 222
Caillelait, *v.* Gallium 301
Caillou, *v.* Silex 660
Cairo, *v.* Coquo 209
Calambour 127
Calament, *v.* Calamintha 128
Calamine, *v.* Calaminaris lapis 127
Calamine blanche, *v.* Pompholyx 569
Calbaſſe de Guine, ou d'Afrique, *v.* Macha-mona 423
Calcedoine, *v.* Chalcedonius 176
Calcite, *v.* Chalcitis *ibidem*
Calcul, *v.* Calculus humanus 129
Calebaſſe, *v.* Cucurbita 231
Celemar, *v.* Loligo 411
Calendre, *v.* Curculio 235
Calin 130
Camelée, *v.* Chamælea 178
Cameleon, animal, *v.* Chamæleon 179
Cameleon blanc, *v.* Carlina 152
Cameleon noir, *v.* Carlina *ibidem*
Camomille, *v.* Chamæmelum 179
Camomille puante, *v.* Cotula fœtida 212
Campane jaune, *v.* Bulbocodium 120
Campanette, *v.* Convolvulus 206
Campanule, *v.* Campanula 134
Camphre, *v.* Camphora *ibidem*
Canarie, *v.* Paſſer Canarius 529
Canart, *v.* Anas 34
Canart barboteux *ibidem*
Canart ſauvageon *ibidem*
Cancre, *v.* Cancer 137
Canelle, *v.* Cinnamomum 193
Canelle blanche, *v.* Cortex Winteranus 218
Canelle geroflée, *v.* Cortex caryophyllates, 118. & Nux caryophyllata 495
Canifice 157
Cannamelle, *v.* Saccharum 614
Canna, *v.* Arundo 68
Canne à ſucre, *v.* Saccharum 614
Canne d'Inde, *v.* Bambou 91
Canne d'Inde, *v.* Cannacorus 140
Cantharides 141
Capelet, *v.* Cortex caryophyllatus 118 & Nux caryophyllata 495
Capillaire, *v.* Adiantum 11
Capillaire de Canada *ibidem*
Caprier, *v.* Capparis 143
Capucine, *v.* Cardamindum 148
Carabé, *v.* Karabé 367
Caragne, ou Carégne, *v.* Carannа 146
Caraque, *v.* Cacaos 124
Carboncle, *v.* Rubinus 608
Cardamine 149
Cardamome, *v.* Cardamomum *ibidem*
Cardaſſe, *v.* Cochinilla 200
Cardaſſe, *v.* Opuntia 509
Carline, *v.* Carlina 152
Carmin *ibidem*
Carotte, *v.* Carotta 153
Carotte ſauvage, *v.* Daucus vulgaris 245
Carouge, *v.* Siliqua 660

Car-

Carpe, *v.* Cyprinus 241
Cartame, *v.* Carthamus 153
Carvi 154
Caſſave, *v.* Cacavi 124
Caſſe, *v.* Caſſia 156
Caſſenois, *v.* Fringilla 292
Caſſonnade, ou Caſtonnade, *v.* Saccharum 614
Caſtor, ou Biévre 158
Caté, ou Lycium 419
Cavale, *v.* Equus 268
Cayeu, *v.* Muſculus 474
Cedre du Liban, *v.* Cedrus 164
Cedre petit, *v.* Cedrus baccifera *ibidem*
Celery, *v.* Apium 45
Cendre bleue, *v.* Cinus cæruleus 192
Cendre gravelée, *v.* Cinis clavellatus *ibidem*
Centaurée grande, *v.* Centaurium majus 166
Centaurée petite, *v.* Centaurium minus *ibidem*
Centinode, *v.* Polygonum 566
Cercifi d'Eſpagne, *v.* Scorzonera 647
Cerf, *v.* Cervus 173
Cerf oiſeau, ou Autruche, *v.* Struthio 683
Cerf volant, *v.* Cervus volans 174
Cerf volant du Breſil, *v.* Taurus volans 701
Cerfeuil, *v.* Cerefolium 170
Ceriſes, *v.* Ceraſa 169
Ceriſier domeſtique *ibidem*
Ceriſier ſauvage, ou Meriſier *ibidem*
Cerveau d'un homme, *v.* Cerebrum humanum 170
Cervoiſe, *v.* Cereviſia 171
Ceruſe, *v.* Ceruſa 172
Ceterac, ou vraye Scolopendre 174
Cha ou Chaa, *v.* Thé 761
Chaa, ou Tcha 175
Chagrin *ibidem*
Chahuan, *v.* Bubo 117
Chahuan, *v.* Noctua 493
Chalcite, *v.* Chalcitis 176
Chameau, *v.* Camelus 132
Chamois, *v.* Rupicapra 609
Champignon, *v.* Fungus 294
Chanvre, *v.* Cannabis 140
Chapon, *v.* Capo 142
Charanſon, *v.* Curculio 235
Charbon, *v.* Carbo 146
Charbon de terre, *v.* Lithanthrax 409
Charbonnier oiſeau, *v.* Parus 529
Chardon à bonnetier, *v.* Dipſacus 251
Chardon à carder *ibidem*
Chardon à cent têtes, *v.* Eryngium 271
Chardon argentin, *v.* Carduus marianus 151
Chardon aux aſnes, *v.* Carduus vinearum repens 151
Chardon benit, *v.* Carduus benedictus 150
Chardon commun, *v.* Spina alba 674
Chardon de foulon, *v.* Dipſacus 251
Chardon de Nôtre-Dame, *v.* Carduus marianus 151
Chardon étoilé, *v.* Calcatrepola 128
Chardon Roland, *v.* Eryngium 271
Chardonneret, *v.* Carduelis 150
Chardonnerette, *v.* Carlina 152
Charme, *v.* Carpinus 153
Charpi, *v.* Linamentum 407
Chaſſeboſſe, *v.* Lyſimachia 422
Chaſſerage, *v.* Iberis 356
Chat, *v.* Felis 279
Chateigne d'Acajou, *v.* Acajou 3
Chateignier, *v.* Caſtanea 158
Chatepeleuſe, *v.* Curculio 235
Chauſſetrape, *v.* Calcatrepola 128
Chauvefouri, *v.* Veſpertillo 740
Chaux, *v.* Calx 130
Chaux d'argent, *v.* Argentum 61
Chaux vive naturelle, *v.* Calx 130
Chelidoine grande, *v.* Chelidonium 183
Chelidoine petite, Chelidonia 182
Chêne, *v.* Quercus 588
Chêne petit, *v.* Chamædrys 178
Chêne vert, *v.* Ilex 357
Chenille, plante, *v.* Scorpioides 646
Chenille, inſecte, *v.* Eruca 270
Chermes 183
Chervi, *v.* Siſarum 663
Cheval, *v.* Equus 268
Cheval marin, *v.* Hippocampus 332
Cheval marin, *v.* Hippopotamus 335
Chevelier, oiſeau, *v.* Calidris 130
Chevêche, *v.* Ululula 755
Cheveux, *v.* Capilli hominis 142
Cheveux de Venus, *v.* Capilli Veneris *ibidem*
Chevre, *v.* Hircus 335
Chevreau, *v.* Hœdus 338
Chevrefeuille, *v.* Caprifolium 144
Chevrelle ou Chevrette, *v.* Caprea 143
Chevrette, *v.* Squilla 678
Chevreuil, *v.* Capreus 143
Chevreuil petit, *v.* Capreolus *ibidem*
Chicorée, *v.* Cichorium 189
Chien, *v.* Canis 138
Chien de Mer, *v.* Carcharias 147
Chien-dent, *v.* Gramen 310
Chien marron, *v.* Canis Marron 140
Chinorrodon, *v.* Cynorrhodos 239
Chocolat 185
Chorion, *v.* Secundinæ mulieris 651
Chou, *v.* Braſſica 113
Choüan 187
Chou blond, *v.* Braſſica 114
Chou cabu rouge *ibidem*
Chou de chien, *v.* Cynocrambe 238
Choüette, *v.* Ulula 755
Choufleur, *v.* Braſſica 114
Chou friſé blanc *ibidem*
Chou marin, *v.* Soldanella 668
Chou marin ſauvage d'Angleterre, *v.* Crambe 223
Chou pommé blanc, *v.* Braſſica 113
Chou pommé rouge 114
Chou rouge *ibidem*
Choyne 187
Chypre, *v.* Saccharum 615
Cicogne, ou Cigogne, *v.* Ciconia 190
Cicutaire, *v.* Cicuta *ibidem*
Cidre, *v.* Pomaceum 567
Cidre de poiré, *v.* Pyraceum 585
Cigale, *v.* Cicada 188
Cigogne, *v.* Ciconia 190
Cigne, *v.* Cygnus 237
Cigue, *v.* Cicuta 190

Cinabre, *v.* Cinnabaris 193
Cipres, *v.* Cupreſſus 234
Circée, *v.* Circæa 194
Cire, *v.* Cera 167
Ciron, *v.* Acarus 5
Ciſte, *v.* Ciſtus 195
Citiſe, *v.* Cytiſus 242
Citron, *v.* Citreum 196
Citronnier, *v.* Citreum *ibidem*
Citrouille, *v.* Citrullus 197
Civette, *v.* Zibethum 769
Clematite, *v.* Clematitis 198
Clematite, *v.* Ariſtolochia 63
Clinquant, *v.* Aurichalcum 79
Cloportes, *v.* Millepedæ 457
Cloux de geroſle, *v.* Caryophylli 155
Cobre verde, ſerpent, *v.* Bojobi 107
Cochenille, *v.* Cochenilla 200
Cochon, *v.* Sus 688
Cochon d'eau, *v.* Capivard 142
Cochon de mer, *v.* Porcus marinus 571
Cochon d'Inde *ibidem*
Cognaſſier, *v.* Cydonia 236
Cohine 202
Colchique, *v.* Colchicum *ibidem*
Colcothar, *v.* Vitriolum 753
Colcothar naturel, *v.* Chalcitis 176
Collechair, *v.* Sarcocolla 633
Colle de poiſſon & la maniere de la faire, *v.* Ichthyocolla 357
Colle de taureau, *v.* Colla taurina 205
Colle forte *ibidem*
Colle forte, *v.* Clutinum 308
Colophone, *v.* Colophonia 204
Colophone fauſſe, *v.* Palimpiſſa 521
Coloquinte, *v.* Colocynthis 203
Concombre, *v.* Cucumer 230
Concombre ſauvage, *v.* Cucumis aſininus 231
Condrille, *v.* Chondrilla 187
Conſiere, *v.* Symphitum 690
Congre, *v.* Conger 206
Coniſe, *v.* Conyza 207
Conſoude grande, *v.* Symphytum 690
Conſoude moyenne, *v.* Bugula 119
Contrayerva 206
Copahu, ou Copau, *v.* Balſamum copahu 90
Copal 207
Coq, *v.* Gallus 301
Coq, *v.* Coſtus hortorum 221
Coques de Levant, *v.* Cocci Orientales 200
Cocquelicoc, ou Pavot rouge, *v.* Papaver 525
Coquelourde, *v.* Pulſatilla 581
Coqueret, *v.* Alkekengi 20
Coquo 208
Coquo de Maldiva 209
Corail, *v.* Corallum 210
Corail blanc 211
Corail de jardin, *v.* Capſicum 145
Corail faux, *v.* Pſeudo-corallium 576
Corail noir, *v.* Corallum 211
Corail rouge, *v.* Corallum *ibidem*
Coralline, *v.* Corallina 210
Corbeau, *v.* Corvus 219
Corbeau marin, *v.* Corvus aquaticus *ibidem*
Corbeau pêcheur, *v.* Corvus aquaticus *ibidem*
Coriandre, *v.* Coriandrum 212
Corman, *v.* Corvus aquaticus 219
Corme, *v.* Sorbus 670
Cormier *ibidem*
Cormoran, *v.* Corvus aquaticus 219
Cornaline, *v.* Cornalina 214
Corne, *v.* Cornus 215
Corne de cerf, *v.* Coronopus 217
Corne de Licorne, *v.* Narwal 485
Corneille, oiſeau, *v.* Cornix 214
Corneille, plante, *v.* Lyſimachia 422
Cornier, *v.* Cornus 215
Corniole, *v.* Tribulus aquaticus 726
Cornouille 215
Cornouiller *ibidem*
Cornuelle 1726
Coton, *v.* Xylon 766
Coucou, *v.* Cuculus 230
Coucou, *v.* Primula vers 574
Coudrier, *v.* Corylus 220
Couleuvrée, *v.* Bryonia 116
Couleuvre, *v.* Serpens 656
Coulon, *v.* Palumbus 522
Couperoſe, *v.* Vitriolum 751
Courbari 223
Courge, *v.* Cucurbita 231
Couronne Imperiale, *v.* Corona Imperialis 215
Couſin, *v.* Culex 232
Couſinets des marais, *v.* Oxycoccum 518
Crane humain, *v.* Cranium humanum 224
Crapau, *v.* Bufo 117
Crapaudine, *v.* Bufonites 118
Crapaudine, *v.* Sideritis 659
Cravant, *v.* Capricalca 143
Craye, *v.* Creta 224
Craye rouge, *v.* Rubrica 609
Crayon rouge, *v* Rubrica *ibidem*
Creſſon, *v.* Naſturtium aquaticum 486
Creſſon Alenois, *v.* Naſturtium 485
Creſſon des prez, *v.* Cardamine 149
Creſſon ſauvage, *v.* Iberis 356
Creſte de coq, *v.* Criſta galli 224
Crinon, *v.* Gryllus 314
Criquet *ibidem*
Criſtal, *v.* Criſtallus 227
Crocodile, *v.* Crocodilus 225
Croiſette, *v.* Cruciata 227
Crotalaire, *v.* Crotalaria *ibidem*
Cubebes, *v.* Cubebæ 229
Cu blanc, *v.* Onanthe avis 500
Cuivre, *v.* Æs 12
Cuivre jaune, *v.* Aurichalcum 79
Cumin, *v.* Cuminum 233
Cuſcute, *v.* Cuſcuta 235
Cyprès, *v.* Cupreſſus 234

D.

DACTES, *v.* Dactyli 242
Daim, *v.* Rupicapra 610
Dante, animal, *v.* Danta 243
Dauphin, *v.* Delphinus 245
Dentaire, *v.* Dentaria 247
Dent de chien, *v.* Dens canis 246
Dent de chien, ou Chien dent *v.* Gramen 310
Dent de lion, *v.* Dens leonis 247
Dentelaire, *v.* Dentellaria 249
Dépouille de Serpent, *v.* Senecta anguium 653
Diable de mer, *v.* Fulica 294
Diamant, *v.* Adamas 10
Dictam blanc, *v.* Fraxinella 291
Dictam, ou Dictamne de Crete, *v.* Dictammus Creticus 250
Dictam, ou Dictamne faux, *v.* Pſeudo-Dictamnum 577
Digitale, *v.* Digitalis 250

Diptam, *v.* Fraxinella 291
Dompte-venin, *v.* Vincetoxicum 742
Doronic, *v.* Doronicum 252
Double-feuille, *v.* Ophris 507
Dragées de S. Roch, *v.* Juniperus 365
Drapier, *v.* Alcedo 18
Drave, *v.* Draba 253
Dromadaire, *v.* Camelus 133

E.

EAU, *v.* Aqua 47
Eau de caſſelunette, *v.* Cyanus 236
Eau de millefleurs, *v.* Vacca 732
Eau ſeconde, *v.* Argentum 61
Ebene, *v.* Ebenus 257
Eſchalote, *v.* Aſcalonia 69
Eclaire, *v.* Chelidonium 183
Ecorce de geroſle, *v.* Cortex caryophyllatus 218
Ecreviſſe, *v.* Cancer 137
Ecume de mer, *v.* Alcyonium 19
Ecume de verre, *v.* Sal vitri 626
Ecureuil, ou Ecurieu, *v.* Sciurus 642
Effraye, *v.* Strix 683
Eglantier, *v.* Cynorrhodos 239
Elan, ou Ellend, *v.* Alce 18
Elephant, *v.* Elephas 261
Elianteme, *v.* Helianthemum 325
Ellebore blanc, *v.* Veratrum 735
Ellebore noir, *v.* Helleborus niger 327
Ellebore noir d'Hippocrate, *v.* Helleborus niger Hippocratis *ibidem*
Elleborine, *v.* Helleborine 326
Elleborine, *v.* Encauſtum 264
Emeraude, *v.* Smaragdus 665
Emery, *v.* Smyris 666
Emionite, *v.* Hemionitis 328
Encens 713
Encens mâle *ibidem*
Enchois, *v.* Apua 46
Encre, *v.* Atramentum 76
Endive, *v.* Endivia 264
Enule campane, *v.* Helenium 324
Eouſe, v. Ilex 357
Epaulard, *v.* Orca 510
Epenides, *v.* Saccharum 615
Eperlan, *v.* Eperlanus 265
Epi d'eau, *v.* Potamogetum 573
Epinars, *v.* Spinacia 675
Epine blanche, *v.* Oxyacantha 517
Epine blanche ſauvage, *v.* Spina alba 674
Epine de bouc, *v.* Tragacanthum 722
Epine jaune, *v.* Scolymus 643
Epine vinette, *v.* Berberis 98
Epithyme, *v.* Epithymum 267
Eponge, *v.* Spongia 676
Eponge d'églantier, *v.* Cynorrhodos 239
Eprevier, *v.* Accipiter 5
Epurge, *v.* Lathyris 385
Erable, *v.* Acer 5
Ermine, *v.* Muſtela 475
Ers, *v.* Ervum 271
Eſcarbot, *v.* Scarabæus 639
Eſcargot, *v.* Limax 405
Eſcaye, *v.* Squatina 677
Eſpatule, *v.* Xyris 767
Eſquadre, *v.* Squatina 677
Eſquaque *ibidem*
Eſquine, *v.* China radix 185
Eſtragon, *v.* Dracunculus eſculentus 255
Eſule, *v.* Eſula 272
Etain, *v.* Stamnum 679
Etain de glace, *v.* Biſmuthum 103
Etoile de mer, *v.* Stella marina 681
Etourneau, *v.* Sturnus 684
Eturgeon, *v.* Sturio *ibidem*
Eupatoire, *v.* Eupatorium 273
Eupatoire femelle bâtarde, *v.* Bidens 102
Euphorbe, *v.* Euphorbium 274
Euphraiſe, *v.* Euphraſia *ibidem*

F.

FAISAN de montagne, *v.* Phaſianus 545
Fan, *v.* Cervus 173
Faon *ibidem*
Fau, *v.* Fagus 278
Faucon, *v.* Falco *ibidem*
Faulx, *v.* Tænia 692
Faux corail, *v.* Pſeudo coralium 576
Faux dictamne, *v.* Pſeudo-dictamnum 577
Faux lapis, *v.* Encauſtum 264
Feces d'huile, *v.* Amurca 31
Félongne, *v.* Chelidonium 183
Fenouil, *v.* Fœniculum 287
Fenouil doux, *v.* Fœniculum 288
Fenouil de porc, *v.* Peucedanum 542
Fenouil marin, *v.* Crithmum 225
Fenouil tortu, *v.* Seſeli 659
Fenugrec, *v.* Fœnugræcum 288
Fer, *v.* Ferrum 280
Fer à cheval, *v.* Ferrum equinum 282
Fer de fonte, *v.* Ferrum 280
Feret d'Eſpagne, *v.* Hæmatites 320
Ferule, *v.* Ferula 282
Fetu, *v.* Feſtuca *ibidem*
Féve, *v.* Faba 275
Féve d'Egypte, *v.* Colocaſia 203
Féve épaiſſe, *v.* Anacampſeros 32
Féve de Saint Ignace, *v.* Faba Sancti Ignatii 276
Feuille Indienne, *v.* Malabathrum 427
Figue, *v.* Ficus 283
Figue d'Inde, *v.* Cochinilla 201
Figuier, *v.* Ficus 283
Figuier des Indes 284
Figuier d'Inde, *v.* Opuntia 509
Figuier ſauvage, *v.* Caprificus 144
Fillaria, *v.* Phillyrea 545
Filipendule, *v.* Filipendula 284
Fletelet, *v.* Paſſer ſquamoſus 530
Fleur au Soleil, *v.* Corona Solis 216
Fleur de Conſtantinople, *v.* Flos Conſtantinopolitanus 287
Fleur d'Eponge, *v.* Spongia 677
Fleur de jalouſie, *v.* Amaranthus 26
Fleur de la Paſſion, *v.* Granadilla 311
Fleur de muſcade, *v.* Moſchata 464
Fleur de ſaint Jacques, *v.* Jacobæa 352

Flez, *v.* Paſſer ſquamoſus 530
Flions, *v.* Tellinæ 702
Florée d'Inde, *v.* Iſatis 362
Follettes, *v.* Atriplex 76
Foueſnes, *v.* Fagus 278
Fougere, *v.* Filex 285
Fougere aquatique, *v.* Oſmunda 514
Fougere femelle, *v.* Filix 285
Fougere mâle *ibidem*
Foüine, *v.* Muſtela 475
Fouille-merde, *v.* Scarabæus 638
Foulon, *v.* Crabro 223
Foulque, *v.* Fulica 293
Fourmi, *v.* Formica 289
Fragon, *v.* Ruſcus 610
Fragmens de cinq pierres precieuſes 589
Frais de grenouille, *v.* Rana 591
Fraize, *v.* Fragaria 299
Fraizier, *v.* Fragaria *ibidem*
Framboiſe, *v.* Frambœſia *ibidem*
Framboiſier *ibidem*
Fraxinelle, *v.* Fraxinella 291
Frelon, *v.* Crabro 223
Freſaye, *v.* Strix 683
Freſne, *v.* Fraxinus 292
Fritillaire, *v.* Fritillaria *ibidem*
Fromage, *v.* Caſeus 156
Froment, *v.* Triticum 727
Froment locar, *v.* Zea 769
Froment rouge *ibidem*
Fumeterre, *v.* Fumaria 294
Furet, *v.* Furo 296
Furet, *v.* Viverra 754
Fuſain, *v.* Evonymus 273
Fuſtet, *v.* Cotinus 221

G.

GAIGNIER, *v.* Siliquaſtrum 660
Galanga 297
Galbanum *ibidem*
Galipot, *v.* Palimpiſſa 521. & Pix 558
Galles, *v.* Galla 299
Gallinaſſe, *v.* Gallinaſſa 300
Gands Nôtre-Dame, *v.* Campanula 134
Gantelée *ibidem*
Gangue, *v.* Antimonium 41
Garagay 302
Garance, *v.* Rubia 608
Garderobe, *v.* Santolina 630
Garou, *v.* Thymelæa 715
Gaude, *v.* Luteola 417
Gay, *v.* Graculus 310
Gayac, *v.* Guaiacum 315
Gazelle, *v.* Moſchus 466
Geay, *v.* Graculus 310
Geeſt, *v.* Gagates 297
Geline, *v.* Gallina 299
Genet d'Eſpagne, *v.* Geniſta 303
Genet piquant, *v.* Scorpius 646
Genevre, *v.* Juniperus 365
Genevrier *ibidem*
Genevrier en arbre, ou grand Genevre, *v.* Juniperus arbor *ibidem*
Gentiane, *v.* Gentiana 304
Germandrée, *v.* Chamædrys 178
Geroſle royal, *v.* Caryophillus Regius 156
Geroſles, *v.* Caryophylli 155
Geſſe, *v.* Lathyrus 385
Geſſe ſauvage, *v.* Chamæbalanus 177
Gingembre, *v.* Zingiber 771
Giraſſe, *v.* Camelopardalis 132
Girard rouſſin, *v.* Aſarum 69
Giraſol 365
Giroſlée, *v.* Keiri 369
Giroſlier *ibidem*
Giroſlier, *v.* Leucoium 395
Glaieul, *v.* Gladiolus 305
Glaieul puaut, *v.* Xyris 767
Glais, v. Gladiolus 305
Gletteron, *v.* Bardana 93
Globulaire, *v.* Globularia 307
Glouteron, ou petit Glaiteron, *v.* Xanthium 764
Gomme, *v.* Gummi Arabicum 318
Gomme adragant, *v.* Tragacanthum 712
Gomme ammoniac, *v.* Ammoniacum gummi 30
Gomme animé, *v.* Animé 39
Gomme Arabique, *v.* Gummi Arabicum 318
Gomme de Caragne, *v.* Caranna 146
Gomme de cedre, *v.* Cedrus 164
Gomme de gommier, *v.* Chibou 184
Gomme gutte, *v.* Gummi gutta 318
Gomme lacque, *v.* Lacca 371
Gomme tacamaque, *v.* Tacamahaca 692
Gomme turis ou turique, *v.* Gummi Arabicum 318
Gomme vermiculée, *v.* Gummi ſenegal 319
Gommier, *v.* Chibou 184
Goujon, *v.* Gobius 309
Goutte de liu, *v.* Cuſcuta 235
Grains d'Aviguon, *v.* Lycium 419
Graine d'écarlate, *v.* Chermes 183
Grains de géroſle, *v.* Lignum Indicum 399
Graine de Paradis, *v.* Cardamomum 149
Graine jaune, *v.* Lycium 419
Graine muſquée, *v.* Semen moſchi 652
Graiuette, *v.* Lycium 419
Grains de tilli, *v.* Ricinus 603
Graſſette, *v.* Pinguicula 551
Graſſette, *v.* Anacampſeros 32
Gratecu, *v.* Cynorrhodos 239
Grateron, *v.* Aparine 42
Gravelle, *v.* Calculus humanus 129
Gremil, *v.* Lithoſpermum 410
Grenade, *v.* Punica 582
Grenadier, *v.* Punica *ibidem*
Grenadier ſauvage 583
Grenadille, *v.* Ebenus 257
Grenat, *v.* Granatus 311
Grenouille, *v.* Rana 591
Grenouille de mer, *v.* Rana marina 592
Grenoullle de bois, *v.* Rana ſylveſtris *ibidem*
Grillon, *v.* Gryllus 314
Grive, *v.* Turdus 729
Gros bec, *v.* Coccothrauſtes 200
Groſeille, *v.* Groſſularia 313
Groſelier, *v.* Groſſularia *ibidem*
Groſelier blanc, *v.* Ribes 602
Groſelier rouge, *v.* Ribes *ibidem*
Gruau, *v.* Grutum 314
Grue ou Gruon, *v.* Grus 313
Guanabane, *v.* Guanabanus 316
Gueſde, *v.* Iſatis 363
Gueſpe, *v.* Veſpa 740
Gueuſe, *v.* Ferrum 280
Gui, *v.* Viſcum 749
Gui de cheſne *ibidem*
Guignes, *v.* Ceraſa 169

Guimauve, *v.* Althæa 24
Guimauve, *v.* Abutilon 3
Gutte gomme, *v.* Gummi gutta 318

H.

HALEBRAN, ou Halebrent, *v.* Anas. 34
Hanetons, *v.* Scarabæus ſtridulus 639
Hannebanne, *v.* Hyoſciamus 346
Haran, ou Hareng, *v.* Halec 321
Haricot, *v.* Phaſeolus 544
Heliantheme, *v.* Helianthemum 324
Heliotrope, *v.* Heliotropium 325
Hematite, *v.* Hæmatites 320
Hemionite, *v.* Hemionites 328
Hepatique, *v* Hepatica 328
Hepatique des bois, *v.* Lichen 396
Herbe à coton, *v.* Filago 284
Herbe à pauvre homme, *v.* Gratiola 312
Herbe aux gueux, *v.* Clematitis 198
Herbe au chat, *v.* Nepeta 487
Herbe au lait, *v.* Glaux 307
Herbe au Soleil, *v.* Corona Solis 216
Herbe aux Charpentiers, *v.* Barbarea 93
Herbe aux Charpentiers, *v.* Millefolium 457
Herbe aux cuillers, *v.* Cochlearia 201
Herbe aux mites, *v.* Blattaria 105
Herbe aux perles, *v.* Lithoſpermum 410
Herbe aux poumons, *v.* Lichen 396
Herbe aux poux, *v.* Staphyſagria 680
Herbe aux puces, *v.* Pſyllium 577
Herbe aux teigneux, *v.* Bardana 93
Herbe aux verrues, *v.* Heliotropium 325
Herbe aux viperes, *v.* Echium 259
Herbe d'aurade, *v.* Ceterach 175
Herbe de citron, *v.* Meliſſa 449
Herbe de Jean Infant, *v.* Herba Joannis Infantis 328
Herbe de l'Ambaſſadeur, *v.* Nicotiana 489
Herbe de la Reine, *v.* Nicotiana *ibidem*
Herbe d'or, *v.* Helianthemum 325
Herbe des aulx, *v.* Alliaria 21
Herbe de S. Chriſtophle, *v.* Chryſtophoriana 187
Herbe de S. Jacques, *v.* Jacobæa 352
Herbe de S. Jean, *v.* Artemiſia 67
Herbe du coq, *v.* Coſtus hortorum 221
Herbe du ſiege, *v.* Scrophularia 648
Herbe jaune, *v.* Luteola 417
Herbe Robert, *v.* Geranium 304
Herbes vulneraires, *v.* Faltrank 279
Heriſſon, *v.* Echinus terreſtris 259
Heriſſon de mer, *v.* Echinus marinus 258
Hermite, *v.* Cancellus 136
Hermodacte, *v.* Hermodactylus 330
Herniole, *v.* Herniaria 331
Heron, *v.* Ardea 58
Heſtre, *v.* Fagus 278
Heyrat, *v.* Melis 449
Hiaret, *v.* Smaris 665
Hibou, *v.* Bubo 117
Hibou, *v.* Noctua 493
Hippopotame, *v.* Hippopotamus 335
Hirondelle, *v.* Hirundo 337
Hirondelle de mer *ibidem*
Hommard, *v.* Cammarus 133
Hommar, *v.* Cancer 137
Homme, *v.* Homo 339
Hortolan, *v.* Hortulanus 341
Hoüatte ou Hoüette, *v.* Apocynum 45
Houblon, *v.* Lupulus 415
Houx, *v.* Aquifolium 48
Houx frelon, *v.* Ruſcus 610
Houx petit *ibidem*
Huile de baleine, *v.* Balæna 87
Huile de cade, *v.* Oleum cadinum 502
Huile de cade veritable *ibidem*
Huile de navette, *v.* Napus 482
Huile de palme, *v.* Oleum palmæ 502
Huile de petrole, *v.* Petrolæum 541
Huile de Senega, *v.* Oleum palmæ 502
Huile de terre, *v.* Oleum terræ 502
Huitre, *v.* Oſtrea 516
Hupe, *v.* Upupa 756
Hyacinte, *v.* Hyacinthus, gemma 342
Hyacinte ſouple de lait *ibidem*
Hypociſte, *v.* Hypociſtis 348
Hyſſope, *v.* Hyſſopus *ibidem*
Hyſſope des Garigues 325

I.

JACE'E, *v.* Jacea 351
Jacinte, *v.* Hyacinthus, planta 342
Jacobée, *v.* Jacobæa 352
Jagra, *v.* Coquo 208
Jalap 353
Jalouſie, *v.* Symphonia 690
Jargons, *v.* Hyacinthus, gemma 342
Jars, *v.* Anſer 40
Jaſmin, *v.* Jaſminum 354
Jaſmin commun 355
Jaſmin d'Eſpagne *ibidem*
Jaſmin petit *ibidem*
Jaſpe, *v.* Jaſpis *ibidem*
Jays ou Jayet, *v.* Gagates 297
If, *v.* Taxus 702
Immortelle, *v.* Elichryſum 262
Imperatoire, *v.* Imperatoria 358
Inde, *v.* Indicum 359
Indigo *ibidem*
Indigo d'Agra, *v.* Indicum *ibidem*
Indigo Gatimalo *ibidem*
Jonc aigu, *v.* Juncus 365
Jonc fleuri, *v.* Butomus 122
Jonc odorant, *v.* Schœnanthum 639
Jonquille, *v.* Narciſſus juncifolius 483
Joubarbe, *v.* Sedum 651
Joubarbe des vignes, *v.* Anacampſeros 32
Joubarbe petite, *v.* Vermicularis 739
Ipecacuanha 560
Iris de Florence, *v.* Iris Florentina 363
Ivette, *v.* Chamæpytis 180
Jugeoline, *v.* Seſamum 658
Jujube, *v.* Jujuba 363
Jujubier *ibidem*
Juliane ou Juliene, *v.* Heſperis 331
Jument, *v.* Equus 268

Jupiter, *v.* Stamnum 679
Jusquiame, *v.* Hyoscíamus 346

K.

KAGNE, *v.* Vermicelli 738
Kali, ou Soude 367
Kali, *v.* Tragum 725
Karabé 367

L.

LABDANUM, *v.* Ladanum 374
Labdanum en barbe *ibidem*
Labdanum en tortis *ibidem*
Laine grasse, *v.* Lana succida 378
Lait de lune, *v.* Marga 436
Laitron, *v.* Sonchus 669
Laitron doux *ibidem*
Laitron épineux *ibidem*
Laituë, *v.* Lactuca 373
Laizard, *v.* Lacertus 372
Laizard de mer, *v.* Saurus 636
Laizard étoilé, *v.* Stellio 680
Laizard terrestre, *v.* Lacertus 372
Lamentin, *v.* Manati 430
La Marie, *v.* Kali 367
Lambrus, *v.* Labrusca 370
Lamproye, *v.* Lampetra 377
Lampsane, *v.* Lampsana *ibidem*
Langue de cerf, *v.* Lingua cervina 408
Langue de chien, *v.* Cynoglossum 239
Langue de serpent, *v.* Glossopetra 308
Lapin, *v.* Cuniculus 233
Lacque, *v.* Lacca 371
Lacque colombine 372
Lacque fine *ibidem*
Lacque liquide *ibidem*
Lacque plate *ibidem*
Larme de Job, *v.* Lachryma Job 373
Lavande, *v.* Lavandula 386
Lavande grande *ibidem*
Lavaret, *v.* Lavaretus *ibidem*
Laureole, *v.* Laureola 387
Laurier, *v.* Laurus 388
Laurier Alexandrin, *v.* Laurus Alexandrina 389
Laurier-cerise, *v.* Laurocerasus 388
Laurier-rose, *v.* Nerium 488
Laurier-tin, *v.* Tibinus 718
Laye, *v.* Aper 43
Lentes, *v.* Lendes 390
Lentille, *v.* Lens *ibidem*
Lentille d'eau, *v.* Lenticula palustris *ibidem*
Lentille des marais *ibidem*
Lentisque, *v.* Lentiscus 391
Leopard, *v.* Leopardus 392
Letton, *v.* Aurichalcum. 79
Levain, *v.* Fermentum 280
Leveſche, *v.* Levisticum 396
Levreau, *v.* Lepus 394
Licorne, *v.* Monoceros 462
Licorne de mer, *v.* Narwal 485
Lie d'huile, *v.* Amurca 31
Lie de vin, *v.* Fæces vini 277
Liege, *v.* Suber 686
Lierre, *v.* Hedera 322
Lierre terrestre, *v.* Hedera terrestris 323
Liévre, *v.* Lepus 394
Liévre marin, *v.* Lepus marinus *ibidem*
Lilac 401
Limaçon, *v.* Limax 405
Limande, *v.* Passer squammosus 530
Limas, *v.* Limax 405
Limonnier, *v.* Limones 406
Limons *ibidem*
Lin, *v.* Linum 408
Linaire, *v.* Linaria 407
Linote, *v.* Linaria avis *ibidem*
Lion, *v.* Leo 391
Lion marin, *v.* Leo marinus 392
Lionne, *v.* Leo. 391
Lionceau *ibidem*
Liquidambar 409
Liron, *v.* Glis 307
Lis, *v.* Lilium 403
Lis-asphodele, *v.* Liliasphodelus 402
Lis de S. Bruno, *v.* Liliastrum 403
Lis des vallées, *v.* Lilium convallium 404
Liseron, *v.* Convolvulus 206
Liset 207
Lis-jacinte, *v.* Lilio-hyacinthus 403
Lis-narcisse, *v.* Lilio-narcissus *ibidem*
Lis-orangé, *v.* Lilium 404
Litharge, *v.* Lithargyrus 409
Litharge d'argent 410
Litharge d'or *ibidem*
Livêche, Ligusticum 401
Loir, *v.* Glis 307
Loirot *ibidem*
Lonchite, *v.* Lonchitis 412
Loriot, *v.* Galgulus 298
Lote, poisson, *v.* Lota 412
Lotier. *v.* Lotus 413
Loup, *v.* Lupus 416
Loup cervier, *v.* Lynx 422
Loup des eaux, *v.* Lucius 413
Loup marin, *v.* Lupus marinus 416
Loutre, *v.* Lutra 417
Louve, *v.* Lupus 416
Louveteau *ibidem*
Lunaire, *v.* Lunaria 413
Lunaire, *v.* Lunaria botrytis 414
Lupin, *v.* Lupinus 415
Luserne, *v.* Medica 443
Lysimachie, *v.* Lysimachia 422

M.

MACARON, *v* Vermicelli 738
Maceron, *v.* Smyrnium 667
Mache, *v.* Valerianella 734
Macis, *v.* Moschata 464
Macre, *v.* Tribulus aquaticus 726
Macreuse, *v.* Puffinus 579
Madrepore, *v.* Madrepora 424
Magalaise, ou Maganaise 425
Mahaleb 426
Main de mer, *v.* Manus marina 436
Manchenillier 431
Mandragore, *v.* Mandragora *ibidem*
Mangouse, ou Magouste 433
Maniguette, *v.* Cardamomum 149
Manioc ou Manioque, *v.* Cacavi 124
Manne, *v.* Manna 434
Manne de Briançon, *v.* Larix 384
Manne liquide, *v.* Thereniabin 711
Manne mastichine, *v.* Cedrus 164
Mansard, *v.* Palumbus 522
Maquereau, *v.* Scombrus 643
Marbre, *v.* Marmor 638
Marcasite, *v.* Marcasita 436
Marcassin, *v.* Aper 43
Marguerite, *v.* Leucanthemum 395

Mar-

Marjolaine, *v.* Majorana 426
Maronier, *v.* Caſtanea 158
Maronier ou Maronier d'Inde, *v.* Hippocaſtanum 333
Marons, *v.* Caſtanea 158
Marrube aquatique, *v.* Lycopus 421
Marrube blanc, *v.* Marrubium 439
Marrube noir, *v.* Ballote 88
Marrube puant *ibidem*
Marſouïn, *v.* Porcus marinus 571
Marſouïns, *v.* Delphinus 246
Martinet, *v.* Alcedo 18
Martre, *v.* Martes 439
Martre Zibeline, *v.* Muſtela Zibelina 440
Maſſac, *v.* Bangue 92
Maſſe, *v.* Typha 731
Maſſicot 441
Maſtic, *v.* Maſtiche *ibidem*
Matricaire, *v.* Matricaria 442
Mauve, *v.* Malva 428
Mauve, *v.* Larus 384
Mauve de Jardin, *v.* Malva roſea 429
Mauve en arbre, *v.* Malva arborea *ibidem*
Mauve ſauvage, *v.* Alcea 18
Mauviette ou Mauvis, *v.* Turdus 729
Mayenne, *v.* Melongena 450
Mechoacan 442
Melette, *v.* Apua 46
Meleze, *v.* Larix 383
Meliante, *v.* Melianthus 447
Melilot, *v.* Melilotus 448
Melinet, *v.* Cerinthe 172
Meliſſe, *v.* Meliſſa 449
Melon, *v.* Melo *ibidem*
Meniante, *v.* Menyanthes 453
Mente, *v.* Mentha 451
Mercure, *v.* Hydrargyrus 343
Mercuriale, *v.* Mercurialis 453
Mercuriale ſauvage, *v.* Cynocrambe 238
Merde de Cormarin, *v.* Alcyonium 19
Meres de geroſles, *v.* Caryophylli 155
Mere de perles, *v.* Margaritæ 438
Meriſes, *v.* Ceraſa 169
Meriſier *ibidem*
Merlan, *v.* Aſellus 70
Merle, *v.* Merula 454
Merlu ou Merluche, *v.* Salpa 625
Meſange, *v.* Parus 529
Metal, *v.* Aurichalcum 79
Meum 455
Meures de renard, Rubus 609
Meurier, *v.* Morus 463
Meurte, *v.* Myrtus 479
Micocoulier, *v.* Celtis 165
Miel, *v.* Mel 444
Mil, *v.* Milium 456
Milan, oiſeau, *v.* Milvus 458
Millefeuille, *v.* Millefolium 457
Millepertuis, *v.* Hypericum 347
Millet, *v.* Milium 456
Mine d'or, *v.* Ipecacuanha 360
Mine de plomb, *v.* Minium 459
Mine de plomb noir, *v.* Plumbago 561
Miroir d'aſne, *v.* Lapis ſpecularis 383
Moëlle de pierre, *v.* Marga 436
Moineau, *v.* Paſſer 525
Moineau de Canarie, *v.* Paſſer Canarius *ibidem*
Moiſſon, *v.* Paſſer *ibidem*
Mollaine, *v.* Verbaſcum 736
Molle 459
Mondique, *v.* Pyrites 585
Morelle, *v.* Solanum 667
Morgeline, *v.* Aſine 24
Morille, *v.* Boletus eſculentus 107
Morine, *v.* Morina 462
Mort au chien, *v.* Colchicum 202
Morue, *v.* Morhua 462
Morue petite, *v.* Merlucius 454
Moſcouade griſe, *v.* Saccharum 614
Mouche, *v.* Muſca 472
Mouche à miel, *v.* Apis 44
Mouches cantharides, *v.* Cantharides 141
Mouche gueſpe. *v.* Veſpa 740
Moucherole, *v.* Muſcipeta 473
Moucle, *v.* Muſculus 474
Moule, *v.* Muſculus *ibidem*
Mouron, *v.* Anagallis 32
Mouron violet, *v.* Antirrhinum 42
Mouſſe d'arbre, *v.* Muſculus arboreus 474
Mouſſe de rocher, *v.* Corallina 210
Mouſſeron, *v.* Fungi verni, & eſculenti 296
Mouſſe terreſtre, *v.* Lycopodium 420
Mouſſe terreſtre, *v.* Muſcus tereſtris repens 475
Mouſt, *v.* Muſtum *ibidem*
Moutarde, *v.* Sinapi 662
Mouton, *v.* Vervex 740
Moux de veau, *v.* Vitulus 753
Moxa 467
Muelle 459
Muſle de veau, *v.* Anthirrinum 41
Muge, *v.* Mugil 468
Muguet, *v.* Lilium convallium 404
Muguet petit, *v.* Gallium 301
Mujon, *v.* Mugil 468
Mule, *v.* Mulus *ibidem*
Mulet, *v.* Mugil *ibidem*
Mulet, *v.* Mulus *ibidem*
Mumie, *v.* Mumia *ibidem*
Muſaraigne, *v.* Mus araneus 471
Muſc, *v.* Moſchus 465
Muſcade, *v.* Moſchata 464
Myrobolans, *v.* Myrobalani 477
Myrobolans, *v.* bellerics 478
Myrobolans chebules *ibidem*
Myrobolans citrins ou jaunes 477
Myrobolans emblics 478
Myrobolans Indiens ou noirs *ibidem*
Myrrhe, *v.* Myrrha *ibidem*
Myrrhe liquide, *v.* Stacte 679
Myrte, *v.* Myrtus 479
Myrtilles, *v.* Myrtus 480
Myrtilles, *v.* Vitis Idæa 751

N.

NACRE de perles, *v.* Margaritæ 438
Napel, *v.* Napellus 481
Naphte, *v.* Naphta *ibidem*
Narciſſe, *v.* Narciſſus 483
Nard, *v.* Lavandula 386
Nard Celtique, *v.* Nardus Celtica 484
Nard ſauvage, *v.* Aſarum 69
Naſitord, *v.* Naſturtium 485
Natron, *v.* Anatron 34
Nature de baleine, *v.* Sperma ceti 673
Navet, *v.* Napus 482
Navet ſauvage *ibidem*
Navette *ibidem*
Neſle, *v.* Meſpilus 455

Neflier *ibidem*
Negœil, *v.* Melanurus 447
Neige, *v.* Nix 493
Nenuphar, *v.* Nymphæa 496
Nerprun, *v.* Rhamnus 599
Nez coupez, *v.* Staphylodendron 679
Nicotiane, *v.* Nicotiana 489
Nid d'oiſeau, *v.* Nidus avis 490
Nielle, *v.* Nigella *ibidem*
Niſi 491
Nitre, *v.* Nitrum *ibidem*
Noir d'Eſpagne, *v.* Suber 686
Noiſétier, *v.* Corylus 220
Noix, *v.* Nux juglans 495
Noix d'Acajou, *v.* Acajou 3
Noix de galle, *v.* Galla 299
Noix de Madagaſcar, *v.* Nux Caryophyllata 495
Noix geroflée, ou Noix de geroſle, Nux caryophyllata 495
Noix medicinale, *v.* Nux medica 496
Noix vomique, *v.* Nux vomica *ibidem*
Nombril marin, *v.* Umbilicus marinus 755
Nopal, *v.* Cochinilla 200
Noyer, *v.* Nux juglans 495
Nummulaire, *v.* Nummularia 494
Nymphe, *v.* Eruca 270
Nymphe, *v.* Rana 591

O.

OBIER, *v.* Opulus 508
Ocre, *v.* Ochra 498
Oeil de Bœuf, *v.* Buphthalmum 120
Oeil de chat, *v.* Oculus cati 499
Oeil de chat, *v.* Antirrhimum 42
Oeillet, *v.* Caryophyllus hortenſis 155
Oeillet d'Inde, *v.* Tagetes 692
Oeillets de Dieu, *v.* Lychnis 418
Oeſipe, *v.* Oeſypus 500
Oeuf de oſſar, *v.* Apocynum 45
Oignon, *v.* Cepa 167
Oiſeau de S. Martin, *v.* Alcedo 18
Oiſeau mouche, *v.* Tati 701
Olampi 501
Oliban, *v.* Thus 713
Olives, *v.* Olea 501
Olivier, *v.* Olea *ibidem*
Omble, *v.* Umbla 755
Onyx 505
Opale, *v.* Opalus *ibidem*
Opier, *v.* Opulus 508
Opium 507
Opopanax 508
Or, *v.* Aurum 81
Or de depart, *v.* Argentum 60
Orange, *v.* Aurantium 78
Oranger *ibidem*
Orcanette, *v.* Anchuſa 35
Oreille d'Homme, *v.* Aſarum 69
Oreille de Judas, *v.* Auricula Judæ 80
Oreille de liévre, *v.* Auricula leporis *ibidem*
Oreille d'ours, *v.* Auricula urſi *ibidem*
Oreille de ſouris, *v.* Myoſotis 476
Oreillere, *v.* Forficula 289
Oreillette, *v.* Aſarum 69
Orfraye, *v.* Oſſifraga 515
Orge, *v.* Hordeum 340
Orge petite, *v.* Cevadilla 175
Orgue de mer, *v.* Tubularia 728
Origan, *v.* Origanum 511
Orme, *v.* Ulmus 754
Ormin, *v.* Horminum 341
Orobanche, *v.* Orobanche 512
Orobe, *v.* Orobus 513
Orpiment, *v.* Auripigmentum 81
Orpin *ibidem*
Orpin, *v.* Telephium 702
Orpin, *v.* Anacampſeros 32
Orpin rouge, *v.* Realgal 596
Orſeil, *v.* Torneſol 722
Ortie, *v.* Urtica 758
Ortie grande *ibidem*
Ortie marine, *v.* Urtica marina 759
Ortie morte, *v.* Lamium 375
Ortie petite, *v.* Urtica 758
Ortie Romaine *ibidem*
Ortolan, *v.* Hortulanus 341
Orvale, *v.* Sclarea 642
Os decœur de cerf, *v.* Cervus 174
Os de ſéche, *v.* Sepia 655
Oſmonde, *v.* Oſmunda 514
Oſſar, *v.* Apocynum 45
Oſteocolle, *v.* Oſteocolla 515
Otruche, *v.* Imperatoria 358
Ours, *v.* Urſus 757
Outarde, Otis 517
Oxycedre, *v.* Cedrus baccifera 164
Oye, *v.* Anſer 40
Oye nonette, *v.* Capricalca 143
Ozeille, *v.* Acetoſa 6
Ozeille petite ou ſauvage 7
Ozeille ronde ou franche 6

P.

PAIN, *v.* Panis 523
Pain à chanter, *v.* Azimus 87
Pain à coucou, *v.* Oxytryphyllon 519
Pain de Madagaſcar, *v.* Cacavi 124
Pain de pourceau, *v.* Cyclamen 236
Palais de liévre, *v.* Sonchus 669
Paliure, *v.* Paliurus 522
Palme marine, *v.* Planta marina retiformis 560
Palmier, *v.* Dactyli 242
Pampres de la vigne, *v.* Vitis 750
Panache, *v.* Pavo 531
Panache de mer, *v.* Planta marina retiformis 560
Panais, *v.* Paſtinaca 520
Panais ſauvage, *v.* Paſtinaca *ibidem*
Paneſſe, *v.* Pavo 531
Panicaut, *v.* Eryngium 271
Panis, *v.* Panicum 523
Panthere, *v.* Camelopardalis 132. & Leopardus 392
Paon, *v.* Pavo 531
Paonneau, *v.* Pavo *ibidem*
Papaye, *v.* Papaya 525
Papegay, *v.* Pſittacaus 577
Papier, *v.* Papyrus 527
Papillon, *v.* Papilio 526
Paſquerette, *v.* Bellis 97
Paſquette *ibidem*
Parelle, *v.* Lapathum 378
Parietaire, *v.* Parietaria 528
Pas d'ane, *v.* Tuſſilago 731
Paſſefleur, *v.* Lychnis 418
Paſſepierre, *v.* Crithmum 225

Paſſe-

Paſſerage, *v.* Lepidium 393
Paſſerage ſauvage, *v.* Iberis 356
Paſſerage ſauvage, *v.* Cardamine 149
Paſſereau, *v.* Paſſer 529
Paſſeroſe, *v.* Lychnis 418
Paſſevelours, *v.* Amaranthus 26
Paſté, *v.* Coſtus hortorum 221
Paſtel, *v.* Iſatis 363
Paſtel d'écarlate, *v.* Chermes 184
Paſtel ou Florée d'Inde, *v.* Iſatis 363
Paſtenade, *v.* Paſtinaca 530
Paſtenaque, *v.* Paſtinaca marina 531
Pate d'oye, *v.* Chenopodium 183
Patience, *v.* Lapathum 378
Patience rouge, *v.* Lapathum ſanguineum *ibidem*
Patres, *v.* Vermicelli 738
Pavot, *v.* Papaver 524
Pavot cornu, *v.* Glaucium 306
Pavot rouge, *v.* Papaver 525
Pediculaire des prez, *v.* Pedicularis 532
Peigne de Venus, Scandix 638
Pelican, *v.* Onocrotalus 504
Pelotte de mer, *v.* Pila marina 550
Penides, *v.* Saccharum 615
Penſée, *v.* Herba Trinitatis 330
Perceboſſe, *v.* Lyſimachia 422
Perceſeuille, *v.* Buplevrum 121
Perceſeuille, *v.* Perfoliata 537
Percemouſſe, *v.* Adiantum aureum 11
Percenége, *v.* Narciſſo leucoium 483
Perce-oreille, *v.* Forficula 289
Percepierre, *v.* Crithmum 225
Perche, *v.* Perca 536
Perdrix, *v.* Perdix *ibidem*
Perdrix blanche, *v.* Lagopus avis 375
Perigord, ou Perigueux, *v.* Lapis petracorius 381
Perles, *v.* Margaritæ 437
Peroole, *v.* Cyanus 235
Perroquet ou Papegay, *v.* Pſittacus 577
Perſicaire, *v.* Perſicaria 538
Perſil, *v.* Petroſelinum 541
Perſil de montagne, *v.* Oreoſelinum 511
Pervenche, *v.* Pervinca 539
Peſcher, *v.* Perſica 538
Peſcheur. *v.* Alcedo 18
Petaſite, *v.* Petaſites 540
Peteuſe, *v.* Bubulca 117
Petite Centaurée, *v.* Centaurium minus 166
Petrole *v.* Petrolæum 541
Petun, *v.* Nicotiana 489
Peuplier, *v.* Populus 569
Peuplier à larges feuilles 570
Peuplier blanc *ibidem*
Peuplier noir *ibidem*
Phalange, *v.* Phalangia 543
Pic, *v.* Picus Martis 550
Picarel, *v.* Smaris 665
Pie, *v.* Pica 549
Pie agaſſe, ou Pie-grieſche 550
Pied d'Alexandre, *v.* Pyrethrum umbelliferum 585
Pied d'Alouette, *v.* Delphinium 245
Pied d'Alouette, *v.* Calcatrippa 129
Pied de chat, *v.* Gnaphalium 309
Pied de chat, *v.* Hiſpidula 337
Pied de liévre, *v.* Lagopus 375
Pied de lion, *v.* Alchimilla 19
Pied de loup, *v.* Lycopodium 420
Pied d'oiſeau, *v.* Ornithopodium 512
Pied de veau, *v.* Arum 67
Pierre à éguiſer, *v.* Cos 220
Pierre à feu, *v.* Pyrites 585
Pierre Armenienne, *v.* Armenus lapis 65
Pierre Aſſienne, *v.* Aſſius lapis 70
Pierre à verre, *v.* Quocolos 590
Pierre calaminaire, *v.* Calaminaris lapis 127
Pierre d'aigle, *v.* Aetites 13
Pierre d'arquebuſade, *v.* Pyrites 585
Pierre d'aſſo, *v.* Aſſius lapis 70
Pierre d'aymant, *v.* Magnes 425
Pierre d'azur, *v.* Lapis lazuli 380
Pierre de Bologne, *v.* Lapis Bolonienſis 379
Pierre de la croix, *v.* Lapis crucifer 380
Pierre d'Emeri, *v.* Smyris 666
Pierre d'éponge, *v.* Lapis ſpongiæ 383
Pierre de foudre, *v.* Brontias 115
Pierre de foudre, *v.* Ceraunias 170
Pierre d'heliotrope, *v.* Heliotropius 326
Pierre d'hirondelle, *v.* Hirundo 337
Pierre de lynx, *v.* Belemnites 96
Pierre de Perigord, Lapis petracorius 381
Pierre de petite verole, *v.* Lapis variolæ 383
Pierre de porc, *v.* Bezoar 102
Pierre de Samos, *v.* Terra Samia 706
Pierre de ſang, *v.* Lapis ſanguinalis 381
Pierre de Sarcenage, *v.* Lapis Sarcenagenſis 382
Pierre de ſerpent, Lapis ſerpentis *ibidem*
Pierre des ſerpens, *v.* Lapis anguium 378
Pierre des rompus, *v.* Oſteocolla 515
Pierre de tonnerre, *v.* Brontias 115
Pierre de touche, *v.* Lydius lapis 421
Pierre étoilée, *v.* Aſteria 74
Pierre hematite, *v.* Hæmatites 320
pierre hyſterique, *v.* Lapis hyſtericus 380
Pierre Judaïque, *v.* Lapis Judaïcus *ibidem*
Pierre nephretique, *v.* Lapis nephriticus 381
Pierre noire, *v.* Ampelitis 30
Pierre Phrygienne, *v.* Lapis Phrygius 381
Pierre ponce, *v.* Pumex 582
Pierre Samienne, *v.* Lapis Samius 381
Pierre ſanguine, *v.* Hæmatites 320
Pierre ſerpentine, *v.* Ophites 506
Pierre ſpeculaire, *v.* Lapis ſpecularis 383
Pieumart, *v.* Picus Martis 550
Pigeon, *v.* Columba 205
Pigeon ramier, *v.* Palambus 522
Pigeonneau, *v.* Columba 205

Pignolas, *v.* Pinus 552
Pignons, *v.* Pinus *ibidem*
Pignons d'Inde, *v.* Ricinus 603
Piloſelle, *v.* Piloſella 550
Piment, *v.* Botrys 113
Piment, *v.* Capſicum 145
Pimprenelle, *v.* Pimpinella 551
Pin, *v.* Pinus 552
Pin ſauvage *ibidem*
Pinçon, *v.* Fringilla 292
Pinne marine, *v.* Pinna marina 552
Piquette, *v.* Lora 412
Pirethre, *v.* Pyrethrum 585
Pirethre ſauvage *ibidem*
Pirole, *v.* Pyrola 586
Piſſenlit, *v.* Dens leonis 247
Piſſeur, *v.* Murex 470
Piſtache, *v.* Piſtacia 556
Pivert, *v.* Picus Martis 550
Pivoine, oiſeau, *v.* Ficedula 283
Pivoine, plante, *v.* Pæonia 520
Plane, *v.* Platanus 560
Plantain, *v.* Plantago 559
Plantain des montagnes, *v.* Aliſma 20
Platane, *v.* Platanus 560
Platre crud, *v.* Gypſum crudum 319
Plomb, *v.* Plumbum 561
Plombagine, *v.* Plumbago *ibidem*
Plomb de mer, *v.* Plumbago *ibidem*
Plomb de mine *ibidem*
Plongeon, *v.* Mergus 454
Plume marine, *v.* Penna marina 534
Pluvier, *v.* Pluvialis 562
Plye, *v.* Paſſer lævis 530
Poincillade, *v.* Pointiana 562
Poiré, *v.* Pyraceum 585
Poireau, *v.* Porrum 571
Poirée, *v.* Beta 99
Poirée blanche *ibidem*
Poires de terre, *v.* Helianthemum tuberoſum 325
Poirier, *v.* Pyrus 587
Poirier, ſauvage *ibidem*
Pois, *v.* Piſum 557
Pois à faire grater, *v.* Mucuna 467
Pois bécu, *v.* Cicer 189
Pois chiche *ibidem*
Pois de merveille, *v.* Cor indum 213
Poiſſon à deux cens dents, *v.* Carcharias 147
Poivre, *v.* Piper 553
Poivre blanc, *v.* Piper album 554
Poivre de Guinée, *v.* Capſicum 145
Poivre d'Inde *ibidem*
Poivre de la Jamaïque, *v.* Amomum 30
Poivre de la Jamaïque, *v.* Lignum Indicum 399
Poivre de Thevet, *v.* Amomum 30
Poivre du Breſil, *v.* Capſicum 145
Poivre long, *v.* Piper longum 555
Poix, *v.* Pix 557
Poix de terre, *v.* Naphta 481
Poliglotte, *v.* Polyglotta 565
Polipe, ou poulpe, *v.* Polypus 567
Polipode, *v.* Polypodium 566
Polipode de chêne *ibidem*
Politric, *v.* Polythricum 567
Pomme d'Adam, *v.* Pomum Adami 569
Pomme d'amour, *v.* Lycoperſicon 420
Pomme de merveille, *v.* Momordica 461
Pomme dorée, *v.* Lycoperſicon 420
Pomme épineuſe, *v.* Stramonium 682
Pommier, *v.* Malus 429
Pompholyx 568
Porc, *v.* Sus 688
Porc épi, Hyſtrix 349
Porc ſauvage, *v.* Aper 43
Porcelaine ou Pourcelaine, *v.* Buccinum 117
Porcelaine, *v.* Concha venerea 206
Porcelets de St. Antoine, *v.* Millepedæ 457
Porphyre, *v.* Porphyrites 571
Potée, *v.* Encauſtum 264
Potée, *v.* Ochra 498
Potée d'Emeri, *v.* Smyris 667
Potelot, *v.* Plumbago 561
Potiron, *v.* Fungus 294
Potiron, *v.* Melopepo 451
Pou, *v.* Pediculus 533
Poucepieds, *v.* Balani 87
Poudre a vers, *v.* Semen contra vermes 652
Poulain, *v.* Equus 268
Poule, *v.* Gallina 299
Poulette d'eau, *v.* Gallinula aquatica 301
Pouliot, *v.* Pulegium 579
Poumon marin, *v.* Pulmo marinus 580
Pourcelets, *v.* Millepedæ 457
Pourpier, *v.* Portulaca 572
Pourpre, *v.* Purpura 584
Precipité d'Argent, *v.* Argentum 61
Prêle, *v.* Equiſetum 267
Preſure, *v.* Vitulus 753
Primerole, *v.* Primula veris 574
Primevere, *v.* Primula veris *ibidem*
Propolis 575
prudes femmes, *v.* Atriplex 76
Prune, *v.* Prunum 575
Prunier de Damas noir *ibidem*
Prunier ſauvage, *v.* Prunus ſylveſtris 576
Puce, *v.* Pulex 580
Pucelage, *v.* Concha venerea 206
Pulmonaire, *v.* Pulmonaria 580
Pumicin, *v.* Oleum palmæ 502
Punaiſe, *v.* Cimex 191
Purette, *v.* Puretta 583
Putoire, *v.* Putorius 584

Q.

QUARELET, *v.* Paſſer lævis 530
Queue de cheval, *v.* Equiſetum 267
Queue de pourceau, *v.* Peucedanum 542
Queue de ſouris, Myoſuros 477
Queux, *v.* Cos 220
Quinquina, *v.* Kinakina 370
Quinteſeuille, *v.* Quinqueſolium 589

R.

RACINE de S. Charles, *v.* Radix Carlo ſancto 590
Racine de ſainte Helene, *v.* Radix ſanctæ Helenæ *ibidem*
Racine Indienne, *v.* Radix Carlo ſancto *ibidem*
Racine ſalivaire, *v.* Pyrethrum 585
Racine vierge, *v.* Tamnus 697
Raifort, *v.* Raphanus 594
Raifort grand, Raphanus ruſticanus 595

Raiſin, *v.* Vitis 750
Raiſin de mer, *v.* Uva marina 761
Raiſin de mer, *v.* Ephedera 265
Raiſin de renard, *v.* Herba paris 329
Raiſin ſecs, *v.* Vitis 751
Rapontic, *v.* Rhoponticum 600
Rapontic des montagnes, *v.* Hippolapathum 333
Raquette, *v.* Cochinilla 200
Raquette, *v.* Opuntia 509
Rat, *v.* Mus 470
Rat d'Egypte, *v.* Ichneumon 356
Rat d'Inde *ibidem*
Rats muſquez, *v.* Pilotis 550
Rat pennade, *v.* Veſpertilio 740
Rat velu, *v.* Glis 307
Rave, *v.* Rapa 593
Raye ou Rée, poiſſon, *v.* Raja 591
Raye bouclée *ibidem*
Rayne, *v.* Rana *ibidem*
Reble, *v.* Apariuel 42
Realgal, Arſenic rouge, ou Orpin rouge 596
Regliſſe, *v.* Glycyrrhiſa 308
Reine des prez, *v.* Ulmaria 754
Renard, *v.* Vulpes 763
Renard marin, *v.* Vulpecula 762
Renoncule, *v.* Ranunculus 592
Renoué, *v.* Polygonum 566
Réponſe, *v.* Rapunculus 596
Réponſe, *v.* Rapunculus eſculentus *ibidem*
Repriſe, *v.* Anacampſeros 32
Requiem, *v.* Carcharias 147
Requin *ibidem*
Reſine, *v.* Reſina 597
Rets marin, *v.* Reticulum marinum 598
Rhinoceros 600
Ricin, *v.* Ricinus 602
Ris, *v.* Oryza 514
Robre, *v.* Robur 603
Rocourt, *v.* Urucu 759
Rocou ou Roucou *ibidem*
Romarin, *v.* Roſmarinus 606
Ronce, *v.* Rubus 609
Ronce ſans épine, *v.* Chamæbatus 177
Roncelle, *v.* Aſarum 69
Roquette, *v.* Eruca 269
Roſe, *v.* Roſa 604
Roſe, *v.* Phoxinus ſquamoſus 548
Roſe de chien, *v.* Cynorrhodos 239
Roſe de Jéricho, *v.* Roſa Hiericontea 605
Roſeau, *v.* Arundo 68
Roſeau des Indes, *v.* Bambou 91
Roſée, *v.* Ros 604
Roſette, *v.* Lignum Braſilianum 398
Roſier ſauvage, *v.* Cynorrhodos 239
Roſiere, *v.* Phoxinus ſquamoſus 548
Roſſignol, *v.* Luſcinia 417
Roucou 759
Rouge d'Inde, *v.* Terra Perſica 705
Rouge herbe, *v.* Melampyrum 446
Rouget, *v.* Erythrinus 272
Rubarbe, *v.* Rhabarbarum 598
Rubarbe des Moines, *v.* Hippolapathum 333
Rubis, *v.* Rubinus 608
Rue, *v.* Ruta 611

S.

SABINE, *v.* Sabina 613
Sable ou Sablon, *v.* Arena 59
Sable de cave *ibidem*
Sabot, *v.* Calceolus 129
Sadrée, *v.* Satureia 635
Safran, *v.* Crocus 226
Safran batard, *v.* Carthamus 153
Safran d'Allemagne *ibidem*
Safre ou Saphre 630
Sagapenum 616
Saillicoque, *v.* Squilla 678
Saint-ſoin, *v.* Onobrychis 503
Salamandre, *v.* Salamandra 618
Salicaire, *v.* Salicaria 621
Salicot, *v.* Salicornia *ibidem*
Salicote ou Salicore, *v.* Kali 367
Saligot, *v.* Tribulusaquaticus 726
Salin, *v.* Sal vitri 626
Salpêtre, *v.* Nitrum 491
Sang de dragon, *v.* Lapathum ſanguineum 378
Sang-dragon, *v.* Sanguis draconis 628
Sang humain, *v.* Sanguishumanus 619
Sanglier, *v.* Aper 43
Sangſuë, *v.* Hirudo 336
Sanguine, pierre, *v.* Hæmatites 320
Sanicle, *v.* Sanicula 629
Santal, *v.* Santalum *ibidem*
Faux Santal de Candie, *v.* Abelicea 1
Santoline, *v.* Semen contra vermes 652
Saphir, *v.* Saphyrus 631
Sapin, *v.* Abies 1
Saponaire, *v.* Saponaria 632
Sarcelle, *v.* Querquedula 589
Sarceparille, *v.* Sarſaparilla 634
Sarcepareille de Marignau 635
Sarcocolle, *v.* Sarcocolla 633
Sardine, autre poiſſon, *v.* Sarda 633
Sardoine, pierre, *v.* Sardonix *ibidem*
Sargazo, Herbe flotante *ibidem*
Sarraziu, *v.* Fagopyrum 277
Sariette, *v.* Satureia 635
Saſſaffras *ibidem*
Sauge, *v.* Salvia 625
Sauge franche *ibidem*
Sauge petite *ibidem*
Savinier, *v.* Sabina 613
Saule, *v.* Salix 621
Saumure, *v.* Garum 302
Saumon, *v.* Salmo 624
Savon, *v.* Sapo 631
Savorée, *v.* Satureia 635
Sauterelle, *v.* Locuſta 411
Saxifrage, *v.* Saxifraga 636
Scabieuſe, *v.* Scabioſa 637
Scammonée, *v.* Scammonium *ibidem*
Scariole, *v.* Endivia 264
Scelcri, *v.* Apium 45
Schœnante, *v.* Schœnanthum 639
Scille, *v.* Scilla 640
Scinc marin, *v.* Scincus 641
Scolopendre vraye, *v.* Ceterach 174
Scolopendre vulgaire, *v.* Lingua cervina 408
Scordium 644
Scorpion, *v.* Scorpio 645
Scorpion de mer, *v.* Scorpius maritinus 647
Scorzonaire, *v* Scorzonera *ibidem*
Scrofulaire, *v.* Scrofularia 648
Scrofulaire petite, *v.* Chelidonia 182
Seau de N. Dame, *v.* Tamnus 697
Seau de Salomon, *v.* Polygonatum 565
Sebeſte, *v.* Sebeſten 649
Séche, *v.* Sepia 655
Seconde vinée, *v.* Lora 412
Segle. *v.* Secale 649
Sel admirable, *v.* Sal catharticum amarum 620
Sel alembrot 617

Sel alkali, *v.* Kali 617
Sel armoniac, *v.* Sal armoniacum 619
Sel de verre, *v.* Sal vitri 626
Sel gemme, *v.* Sal gemmeum 620
Sel marin, *v.* Sal marinum 622
Sel purgatif amer, *v.* Sal cathartic um amarum 620
Selenite, *v.* Selenites 652
Semence contre les vers, *v.* Semen contra vermes *ibidem*
Semencine, *v.* Semen contra vermes 652
Semoule, *v.* Vermicelli 738
Seneçon, *v.* Senecio 653
Senné ou Sené, *v.* Senna 654
Senné Oriental ou Senné du Levant *ibidem*
Senſitive, *v.* Mimoſa 458
Serin, *v.* Serinus 656
Sermontaine, *v.* Ligusticum 401
Serpent, *v.* Serpens 656
Serpenta ſonnettes, *v.* Boicininga 106
Serpent au chaperon, *v.* Lapis ſerpentis 382
Serpent d'Eſculape, *v.* Anguis Æſculapii 38
Serpentaire, *v.* Dracunculus 254
Serpentaire Virginienne, *v.* Viperina 748
Serpolet, *v.* Serpyllum 657
Serſifi, *v.* Tragopogon 723
Seſame, *v.* Seſamum 658
Seſamoide, *v.* Seſamoides *ibidem*
Seſeli 659
Sicomore, *v.* Sycomorus 689
Simon, *v.* Delphinus 246
Singe, *v.* Simia 661
Singe de mer, *v.* Simia marina 662
Smectin, *v.* Terra ſaponaria 706
Soldanelle, *v.* Soldanella 668
Sole, *v.* Solea *ibidem*
Soleil, *v.* Corona ſolis 216
Solen, coquillage 668
Soletard, *v.* Terra ſaponaria 706
Son, *v.* Furfur 296
Sorbe, *v.* Sorbus 670
Sorbier *ibidem*
Sory, pierre minerale *ibidem*
Suchet, *v.* Cyperus 240
Souchet des Indes, *v.* Terra merita 705
Souchet long, *v.* Cyperus 240
Souchet rond *ibidem*
Souci, *v.* Caltha 130
Soude, *v.* Kali 367
Soude blanche, *v.* Anatron 34
Soufre, *v.* Sulphur 687
Soulier de Notre-Dame, *v.* Calceolus 129
Souris, *v.* Sorex 670
Soye cruë, *v.* Bombyx 509
Soye de porc, *v.* Sus 689
Spalt, pierre 671
Spargelle, *v.* Geniſtella 303
Speautre, *v.* Zea 769
Spicanard, *v.* Nardus Indica 484
Spode, *v.* Spodium 676
Staphiſaigre, *v.* Staphiſagria 680
Starice *ibidem*
Stecas Arabique, *v.* Stœchas 682
Stil de grain, *v.* Lignum Braſilianum 398
Stil de grain, *v.* Lycium 419
Stochfiſch, *v.* Salpa 625
Storax 685
Storax liquide *ibidem*
Succin *v.* Karabé 368
Sucre, *v.* Saccharum 614
Sucre d'orge 615
Suif de bœuf, *v.* Bos 112
Suin, *v.* uſypus 500
Sura, ſuc vineux, *v.* Coquo 208
Sureau, *v.* Sambucus 626
Surelle, *v.* Acetoſa 6
Surmulet, *v.* Mullus 468
Suye, *v.* Fuligo 294

T.

TABAC, *v.* Nicotiana 489
Tabouret, *v.* Burſa paſtoris 121
Taburin, *v.* Tiburo 717
Taburinte, *ibidem*
Tacamaca, *v.* Tacamahaca 691
Tahon, *v.* Tabanus 691
Taiſſon, *v.* Melis 448
Talc, *v.* Talcum 693
Tamarin, *v.* Tamarindi 695
Tamarinds, *v.* Tamarindi *ibidem*
Tamaris, *v.* Tamariscus 696
Tan, *v.* Pulvis coriarius 582
Taneſie, *v.* Tanacetum 698
Tante, *v.* Loligo 411
Tapecon poiſſon, *v.* Uranoſcopus 756
Tapſie, *v.* Thapſia 709
Tarantule, *v.* Tarantula 699
Tare ronde, *v.* Paſtinaca marina 531
Tarin, *v.* Citrinella 197
Tartre, *v.* Tartarum 700
Tati, oiſeau mouche 701
Taupe, *v.* Talpa 694
Taure, *v.* Lunaria botrytis 414
Taureau, Taurus 701
Taureau volant, *v.* Taurus volans 701
Teigne, *v.* Teredo 704
Tenche, *v.* Tinca 718
Terebenthine, *v.* Terebinthina 702
Terrebinte, *v.* Terebinthus 703
Terre ampelite, *v.* Ampelitis 30
Terre de Chio, *v.* Terra Chia 704
Terre de Malte, *v.* Terra Melitea *ibidem*
Terre de Patna, *v.* Terra Patnæ 705
Terre de Perſe, *v.* Terra Perſica *ibidem*
Terre de S. Paul, *v.* Terra Melitea 704
Terre de Samos, *v.* Terra Samia 706
Terre Eretrienne. *v.* Eretria terra 268
Terre glaiſe, *v.* Argilla 61
Terra graſſe. *ibidem*
Terrenoix, *v.* Bulbocaſtanum 120
Terre ſigillée, ou ſcellée, *v.* Terra ſigillata 706
Terre verte, *v.* Terra viridis 707
Teſtar, *v.* Rana 591
Teſticules de chien, *v.* Satyrium 636
Teſtu, *v.* Capito 132
Tetechrevre, *v.* Caprimulgus 144
Thé. 710
Thim, *v.* Thymus 715
Thim de Crete. *ibidem*
Thimbre, *v.* Thymbra 714
Thlaſpi 711
Thon, *v.* Thunnus 712
Thonnaire *ibidem*
Tiburon, *v.* Tiburo 717
Tigre, *v.* Tigris *ibidem*
Tillau, *v.* Tilla *ibidem*
Tilleul *ibidem*
Titimale, *v.* Tithymalus 719
Topaze, *v.* Topazius 720
Topinambours, *v.* Hilianthemum 325
Toque, *v.* Caſſida 157
Tormentille, *v.* Tormentilla 721
Torneſol *ibidem*
Torpille, *v.* Torpedo 722
Tortuë, *v.* Teſtudo 707

Tourneſol, *v.* Heliotropium 325
Tourterelle, *v.* Turtur 730
Toute bonne, *v.* Sclarea 642
Toute ſaine, *v.* Androſæmum 36
Treſle des Prez, *v.* Trifolium pratenſe 726
Treſle ſauvage jaune, *v.* Lotus 413
Tremble, *v.* Populus tremula 570
Tribule aquatique, *v.* Tribulus aquaticus 726
Tribule terreſtre, *v.* Tribulus *ibidem*
Tripoli, *v.* Alana 16
Trique madame, *v.* Sedum minus 651
Troeſne, *v.* Liguſtrum 401
Truffe. *v.* Tubera 728
Truite, *v.* Trutta *ibidem*
Truite petite, *v.* Varius 735
Truye, *v.* Sus 688
Tubereuſe, *v.* Hyacinthus Indicus 343
Tuile, *v.* Tegula 702
Tulipe, *v.* Tulipa 729
Turbith, *v.* Turpetum 730
Turbith bâtard, *v.* Thapſia 709
Turbot, *v.* Rhombus 601
Turcoiſe, *v.* Turcheſia 729
Turquette, *v.* Herniaria 331
Tuſſilage, *v.* Tuſſilago 731
Tutie, *v.* Tuthia *ibidem*

V.

VACHE, *v.* Vacca 732
Vache marine, *v.* Manati 430
Valeriane, *v.* Valeriana 733
Vandaiſe, *v.* Jaculus 352
Vanille, *v.* Vanilla 734
Vanneau, *v.* Vannellus 735
Vautour, *v.* Vultur 763
Veau, *v.* Vitulus 753
Veau marin, *v.* Phoca 546
Velar, *v.* Eryſimum 272
Ver de bois, *v.* Coſſus 220
Ver luiſant, *v.* Cicindela 190
Verd de gris, *v.* Ærugo 12
Verd d'Iris, *v.* Iris noſtras 362
Verdet, *v.* Ærugo 12
Verdure de mer, *v.* Pyrola 586
Vergadelle, *v.* Salpa 625
Verge a berger, *v.* Dipſacus 251
Verge dorée, *v.* Virga aurea 749
Verjus, *v.* Agreſta. 15. Omphacium 502. & Vitis 751
Vermichel, *v.* Vermicelli 738
Vernix, *v.* Cedrus, baccifera 165
Juniperus arbor. 366. & Vernix 739
Veroniqne, *v.* Veronica *ibidem*
Verre, *v.* Vitrum 753
Vers à ſoye, *v.* Bombyx 108
Vers de pierre, *v.* Vermes lapidum 737
Vers de terre, *v.* Lumbrici terreni 413
Vervéne, *v.* Verbena 737
Veſſe, *v.* Vicia 741
Veſſe de loup, *v.* Lycoperdon 419
Veſſe ſauvage, *v.* Arachus 49
Veſſe ſauvage, *v.* Chamæbalanus 177
Veſſeron 49
Vif-argent, *v.* Hydrargyrus 343
Vigne, *v.* Vitis 750
Vigne ſauvage, *v.* Labruſca 370
Vin, *v.* Vinum 743
Vinaigre, *v.* Acetum 7
Violette, *v.* Viola 746
Violier, *v.* Leucoium 395
Violier jaune, *v.* Keiri 369
Viorne, *v.* Viburnum 741
Vipere, *v.* Vipera 746
Viperine, *v.* Viperina 748
Virginie *ibidem*
Vitriol, *v.* Vitriolum 751
Vitriol de Cypre *ibidem*
Vitriol d'Hongrie *ibidem*
Vive, *v.* Draco marinus 253
Unicorne mineral, *v.* Unicornu minerale 755
Urine, *v.* Urina 757
Uſnée commune, *v.* Muſcus arboreus 474
Uſnée humaine, *v.* Uſnea humana 761
Vulneraire, *v.* Vulneraria 762

X.

XANTOLINE, *v.* Semen contra vermes 652

Y.

YEBLE, *v.* Ebulus 257
Yeuſe, *v.* Ilex 357
Yeux de peuplier, *v.* Populus 570
Yſard, *v.* Rupicapra 609
Yvoire, *v.* Elephas 261
Yvoire brulé, *v.* Spodium 676
Yvoire, arbre, *v.* Yga 767
Yvraye, *v.* Lolium 412
Yvraye de rat, *v.* Phœnix 547
Yvraye ſauvage *ibidem*

Z.

ZAPHERE, *v.* Saphera 630
Zedoaire, *v.* Zedoaria 769
Zink 770
Zizanie, *v.* Lolium 412
Zoophyte 771

Einde van den Franſchen Bladwyzer.

BLADWYZER

VAN DE

NEDERDUITSCHE NAMEN.

A.

ABBERDAEN 462
Abeelboom 570
Abrahamsboom 15
Abrikoos 65
Abrikoosboom *ibidem*
Acorus 9
——— valſche 10
Adder 746
Adderskruid 647
Adderstong 506
Adelaer 48
Ael 38
Aelbeziënboom 602
——————— roode *ibidem*
——————— witte *ibidem*
Aep 661
—— zee 662
naer een' menſch gelykende *ibidem*
Aerdakers 177
——————— kleene 120
Aerdangel 725
Aerdappels 728
Aerdbezië 290
Aerdbuilen 728
Aerdgal 166
Aerdgroen 66
Aerdkool 409
Aerdmoſch 475
Aerdnoten 177
——————— kleene 120
Aerd-olië 502
Aerdperen 325
Aerdrook 294
Aerdveil 323
Aerdwormen 413
Aersmaeijen 70
Aerswormen *ibidem*
Aeſchviſch 714
Affodille 72
Affodille brood 73
Agaetſteen 8
Agrimonie 15
Ajuin 167
—— veld 512
—— zee 640
Akelei 49
Alantwortel 324
Alaternusboom 17
Albaſt 16
Albaſter *ibidem*
Alcea 18
—— venetiaenſche 369
Ale 21
Alfsranken 256
Algoede, z. Bonus Henricus 110
Algoede, z. Scarlea 642
Aloë 23
Aloeshout 397
Alſem 2
Aluin 25
—— klip *ibidem*
—— pluim *ibidem*
—— roomſche *ibidem*
—— ſuiker *ibidem*
—— uitgebrande *ibidem*
—— witte *ibidem*
—— ys *ibidem*
Amandel 31
Amandelboom *ibidem*
Amaril 666
—— ſpaenſche *ibidem*
Amber 368
Ambergrys 27
——————— witte 28
——————— zwarte *ibidem*
verſcheide gevoelens wegens zynen oorſprong 27
Ameldonk 31
Ametiſt 28
Amiant *ibidem*
Ammoniak, z. Gom 30
Anchovis 46
Andoren
——————— riekende 678
——————— ſtinkende 88
——————— water 421
——————— witte 439
Andyvie 264
Anemone 37
Angelica *ibidem*
Angelier 155
Anys 39
——— ſcherpe 233
——— ſtar 40
——— zoete 233
Apenſteen 102
Apoſteemkruid 637
Appel 429
——— wilde 430
Appelboom 429
——————— wilde 430
Appeldrank 567
Appelpeer 429
Arbutusboom 57
Arend 49
Arendshout 397
Arendſteen 13
Armeniſche ſteen 65
hoe bereidt word 66
Armoniakzout 619
Artiſchokken 191
——————— onder de aerde 325
Aſch
——— blaeuwe 192
——— groene 66
——— Levantſche 269
Aſperges 71
——————— wilde 217
Averone 2
——————— zee *ibidem*
Averuit *ibidem*
——— maunetje *ibidem*
Azarolen 86
Azuurſteen, z. Cæruleum 126
Azuurſteen, z. Lapis Lazuli 380
Azyn 7
hoe gemaekt word &c. *ibidem*

B.

BAERS 536
Bakkeljaeuw 462
Bal in de maeg van een' o 11

Ballote 88
Balſem 221
—— Copahu 90
—— de Tolu *ibidem*
—— Drooge *ibidem*
—— van Egypten 89
—— van groot Kairo *ibidem*
—— van Peru *ibidem*
—— witte van Peru *ibidem*
Balſemappel z. Balſamina 88
Balſemappel z. Momordica 461
Banille 734
Barbeel 468
Barm *ibidem*
Barnſteen 368
—— verſcheide gevoelens wegens den aert, oorſprong en verſchillende namen *ibidem*
Baſilicon 498
—— wilde 198
Beekpungen 95
Beekſchuim 648
Beën 95
Beenbreker 515
Beenlym *ibidem*
Beer 757
Beerenklaeuw 4
—— duitſche 673
Beerenoor 80
Beerwortel 455
Beetwortel 99
Bekenboom 95
Belvedere 134
Benzoin 98
—— in ſoort *ibidem*
—— in tranen *ibidem*
Bergamotten 196
Bergamot-olië *ibidem*
Bergblaeuw 66
Berg-Calament 128
Berg-Geel 498
Berg-Look 742
Berg-Poly 563
Bergrat 307
Bergrood 193
Berilſteen 99
Berkenboom 100
Bernagie 112
Bertram 585
—— wilde 578
Bete 99
Betonie 100
—— water 648
—— witte 574
Bever 158
Bevergeil 161
Beverzwyn *ibidem*
Beukenboom 278
Beurzekenskruid 121
Bezoarſteen 101
—— Hoogduitſche 610
—— Ooſterſche *ibidem*
—— van een Indiaenſch ſtekelvarken 349
—— weſterſche 102
Bier 171
—— Engelſch 21
—— verſcheide ſoorten, en hoe te maken 171
Biet 99
—— gemeene *ibidem*
—— roomſche roode *ibidem*
—— witte *ibidem*
Biezen 365
Big 688
Bilſenkruid 346
—— van Peru 489
—— wit 346
—— zwart en geel *ibidem*
Bindhoutboom 621
Bingelkruid 453
—— mannetje *ibidem*
—— wild 238
—— wyfje 453
Bismuth 103
Bladyzer 281
Blaeskerſen 20
Blaeuwe Aſch 192
Blik 281
Blixemſteen 170
Bloedſteen 320
Bloedſtorter *ibidem*
Bloedzuiger 336
Bloem des Lydens 311
—— van Chalcedonien 287
—— van Conſtantinopelen *ibidem*
Bloempjes in 't hair 490
Boekenboom 278
Boekpitten *ibidem*
Boekweit 277
Boekworm 704
Boeltjeskruid 273
—— der oude Grieken 15
Bok 335
—— jonge 335, 338
—— geſneden 335
Bokking 321
Boksbaerd 723
Boksboonen 453
Boksdoorn z. Poterium 574
Boksdoorn z. Tragacanthum 722
Bolus 108
—— Armeniſche *ibidem*
—— in bollen *ibidem*
—— witte *ibidem*
Bolworm 190
Booghout 455
Boomachtig Jupitersbaerd 93
Boom der Kuiſheit 15
—— des Doods 702
Boommoſch 474
Boomwollekruid 766
Boon 275
—— Laxerende 276
—— ſt. Ignatius *ibidem*
Boonkappers *ibidem*
Boonkruid 635
Boras 110
—— vette *ibidem*
—— zyne zuivering 111
Borſtpruimen 649
Boſchboom 122
Boter *ibidem*
Boterbloem 592
Braembeziën z. Chamæbatus 177
Braembeziën z. Rubus 609
Braeſem
—— roode Meer- 272
Brandbraſem 447
Brandewyn 744
Brandverw 264
Braziliehout 398
Brem 303
—— kleene *ibidem*
Brommelbeziën 609
Bronwater 46
Brood 523
—— ongeheveld 87
—— ongezuurd *ibidem*
Bruinette 286
Bruinrood vierblad 587
Bruinelle 116
Bryonie *ibidem*
Buffel 107
Bul 701
Bunſing z. Melis 448
Beuking z. Putorius 584
Bunſum 448
Burgundiſch Hooi 443
Bye 44
—— der zelve oorſprong *ibidem*
Byenkruid 449
Byltjeskruid 651
Byvoet 67

C.

CAJOUS 3
Calmus 9
Cardamom 149
Cariophyllate 154
Carline
wilde

——— wilde 5
Carthamus
——— wilde 153
Cavejaerd 468
Cederboom 164
——— kleene *ibidem*
Chalotte 69
——— Spaenſche 22
Chocolaet 185
——— hoe te maken 186
Chriſtuſoogen 418
——— tamme *ibidem*
——— wilde *ibidem*
Cicers 189
Cichorei *ibidem*
Cinaber 193
Circæa van Parys 194
Ciſtus
——— kleene 325
Citroenappel 196
Citroenboom *ibidem*
Citroenhout 398
Citroenkruid 449
Citroen-olie 196
Citrulle 197
Civet 769
Civetkat 770
Colcothar 753
Condrille 187
Conſilie de Grein 449
Cyperus 240
——— lange *ibidem*
——— ronde *ibidem*
——— zoete 725
Cypreſkruid 630
Cypreſſenboom 234

D.

DADELBOOM 242
Dadels *ibidem*
Daeuw 604
Daeuwdiſtel 669
Dakpanne 702
Damaſtbloem 331
Dambeziëboom 365
Das 610
Daucus van Kandië 244
Denneboom 1
Deurblad 537
Deurwas *ibidem*
Diamant 10
Dictamnus
——— oprechte van Kandië 250
——— valſche 577
Dierlyk Gewas 771
Dikbek 200
Dil 37
Dille *ibidem*
Diſtel
——— gezegende 150
——— gulde 643
——— kruis 271
——— roomſche 258
——— wilde *ibidem*
——— witte weg- 674
——— zomer- 675
Diſtelvink 150
Dockebladers 540
Dodden 731
Dolik 412
——— roode 547
Dolle Appels z. Lycoperſicon 420
Dolle Appels z. Melongena 450
Dolle Kervel 192
Dolphyn 245
Dolzen 731
Donderbaerd 651
——— kleene *ibidem*
——— kleene 739
Donderſteen z. Brontias 115
——— z. Ceraunias 170
Doornappel 682
——— Indiaenſche 257
Doornbeziëboom 314
Dooyer van't Ei 300
Dragon 255
——— wilde 578
Drakenbloed z. Lapathum ſanguineum 378
Drakenbloed. z. Sanguis Draconis 628
Drakenboom 253
Driediſtel 5
Droeſſem van Olië 31
Droevige Boom 57
Dromedaris 133
Druiven 750
——— onrype 751
——— hoe rypworden 8
Druivenkruid 113
Dryſſteen 582
Duif 205
Duikelaer 454
Duiker *ibidem*
Duikert
——— zwarte 293
Duivekervel 294
Duivelsbeet 686
Duivelsbrood 294
Duivelsdrek 73
Duivelsmelk 535
——— kleenſte 181
Duizendbeenen 457
Duizendblad *ibidem*
Duizendgrein 331
Duizendguldenkruid 166
Duizendknop 566
Duizendkoren 331
Duizendkruid 494
Dulle Beziën 96
Dullen 731

E.

EBBENHOUT 257
Ebſonzout 620
Edik 7
Eenblad 756
Eend 34
Eenhoren 462
Eerenprys 739
——— wyfje 260
Egel 259
Eglantier 239
Ei van Oſſar 45
Eikeboom 582
Eikeslang 255
Eiloof 322
Eland 18
Elft 23
Elzenboom 22
Emaus 264
Endengroen 390
Endenkroost *ibidem*
Endivie 264
Endvogel 34
Engelſch Bruin 498
Eppe 44
——— water 665
Erven 271
Erweten 557
——— gemeene 498
——— Heere *ibidem*
——— kleene *ibidem*
——— naekte 110
——— platte 385
——— ronde 498
Eſſcheboom 292
Eſſchekruid 291
Everwortel 151
——— witte 152
——— zwarte *ibidem*
Everzwyn 43
Exter 549
——— graeuwe 550
——— witte *ibidem*
Ezel 70
——— wilde 503
Ezelinne 70
Ezelskruid 504
Ezeltje 70
Ezelsveulen *ibidem*

Fai-

BLADWYZER VAN DE NEDERDUITSCHE NAMEN.

F.

FAIZANTVOGEL 545
Fenegriek 288
Fiekruid 669
Filoſophiſche ſteen der Alchimiſten 83
Fluweelbloemen 26
——— met drie veranderlyke kleuren 690
Foelië 464
Fonteinkruid 573
Forel 728
Frambezië 290
Frambeziëboom *ibidem*
Franſche Beziën 419
Fraxinelle 291
Fret, z. Furo 296
Fret, z. Viverra 754
Friſlyn 43
Fuſtethout 221
Fykruid 669

G.

GALANTWORTEL 324
Galigaen 297
——— groote *ibidem*
——— kleene *ibidem*
——— wilde 240
Galnoot 299
Gans 40
Ganſerich 573
Ganzebloemen
——— gele 188
Ganzendiſtel 669
Ganzevoet 183
Garnaet 678
Garneel *ibidem*
Geelzuchtwortel 705
Geers 456
Geersſlang 165
Geit 335
Geitebaerd, z. Barba capræ 92
Geitebaerd z. Ulmaria 754
Geitemelker 144
Geitenruit 298
Gele Peen 153
——— wortels *ibidem*
Gember 771
Geneverboom 365
——— groote *ibidem*
Genoffels 251
Gensryk 573
Gentiaen 304
Gepe 10
Gerſt 340
——— geparelde 341
Geruwe 457
——— met gele bloemen 9
Gerwe 457
Gezegelde Aerde 706
Gezegende Diſtel 150
Gezegendkruid 154
Gier 763
Gierſt 456
Ginoffelbloem 155
Ginſt 303
Ginviſch 182
Git 297
Gittegom 318
Glas 753
——— Moſcoviſch 693
Glaskruid 528
Glasſchuim 626
Glasſteen 590
Glaszout 626
Glidkruid 659
Glit 409
Goddelyke ſteen, z. Jade 352
Goddelyke ſteen, z. Lapis Nephriticus 381
Gods Genade 312
Gom Ammoniak 30
——— Animé 39
——— Arabiſche 318
——— Bdellium 95
——— Caranna 146
——— Elemi 261
——— Dragant 722
——— Galbanum 297
——— van Kerſeboom 169
——— Olampi 501
——— Sandrak 739
——— Senegal 319
——— Tacamahaca 691
Gomboom 184
Gomlak 371
Goud 81
——— drinkbaer 85
——— geſcheiden 60
——— Maegde 81
——— ſtof *ibidem*
des zelfs zuivering 82
Goudglit 409
Goudsbloemen 130
Goudſchuim 410
Goudſoudeerſel 110
Goudſteen, z. Aurum 81
Goudſteen, z. Lapis Lydius 421
Goudvink 283
Goudworm 270
Gouwe 183
——— groote *ibidem*
——— kleene 182
——— ſtinkende 183
Graen 727
Granaetappel 582
Granaetboom *ibidem*
——— wilde 583
Granaetſteen 312
Gras
——— groot met vele bloemen 681
——— kleen met vele bloemen *ibidem*
——— van Parnaſo 528
Graveel 129
Graveelhout 400
Graveelſteen 381
Gravinnekruid 217
Grindkruid 653
Grondel 310
Grondeling *ibidem*
Groot Werk der Alchimiſten 83
Gulde bloemen 188
——— Diſtel 643
——— Roede 749
Guttegom 318
Guychelheil 32

H.

HADICH 257
Haegappel 58
Haegdis 372
——— ſtar- 681
Haen 301
Haes 394
——— zee- 395
Hagedoorn 517
Halskruid, z. Campanula 134
Halskruid, z. Rapunculus 596
Hamel 740
Hanekammetjes, z. Criſta Galli 224
Hanekammetjes, z. Onobrychis 503
Hanekop 375
Hanevoet 592
Harder 468
Haring 321
——— gerookte, z. Bokking *ibidem*
Harmala uit Syrië 322
Harpviſch 422
Harſt 597
——— hoe onderſcheiden word van de Gommen *ibidem*

Hartsgeſpan 150
Haver 77
Havergort 314
Havik 5
Haviksksuid 332
Haye 147
Hazelaer 220
Hazelnotenboom *ibidem*
Hazelwortel 69
Hazenlatouw 669
Hazenoor z. Auricula Leporis 80
Hazenoor z. Bupleurum 121
Hazenſalade 669
Hazenſtruik *ibidem*
Hazepoot 375
Hazevoet *ibidem*
Hederik 595
Hedyſarum 324
Heemſt 24
—— witte *ibidem*
Heemſtwortel *ibidem*
Heers 456
Heide 268
Heidens wondkruid 749
Heiden Yzoop 325
Heilbot 93
Heilige Boom 87
Hemelkyker 756
Hemelſleutel z. Anacampferos 32
Hemelſleutel z. Primula Veris 574
Hemelſleutel z. Telephium 702
Hen 299
Hennip 140
Herdersſtaf 121
Herfſtroos 429
Hermelyn 475
Hermodactel 330
Hert 173
— Braziliaenſche vliegend 701
— vliegend 174
Hertshoren 217
Hertsſpongie 107
Hertstong z. Biſtorta 104
Hertstong z. Lingua Cervina 408
Hertszwammen 107
Heul 524
—— gehorende 306
Heulſap 507
Hinde 173
——— kleene indiaenſche *ibidem*
Hinnebezië 290
Hirs 456
Hoefbladers 731
——— groote 541
Hoelduif 522
Hoen 299
Hoendernat 300
Hoe langer hoe liever 256
Hofkomyn 154
Hommel 740
Hommelbyë z. Crabro 223
Hommelbyë z. Fucus 293
Hond 138
Hondsboom 291
Hondsdraf 323
Hondsgras 310
Hondskerſen 766
Hondskop 238
Hondskulletjes 510
Hondsroos 239
Hondstand 246
Hondstong 239
Honig 444
——— maegden 445
——— ongepynden *ibidem*
——— van Narbonne *ibidem*
Honigbye 44
Honigdaeuw 434
Honing 444
Hop 415
Hoppe z. Lupulus *ibidem*
Hoppe z. Upupa 756
Hoppekruid 415
Horen-ſlang 169
Horſel z. Crabro 223
Horſel z. Fucus 293
Hout
——— Aloes 397
——— Arends *ibidem*
——— Balſem 89
——— Brazilie 398
——— Citroen *ibidem*
——— Graveel 400
——— Kampeche 399
——— Korael *ibidem*
——— Mond 401
——— Nier 400
——— Paradys 397
——— Rhodus *ibidem*
——— Roze *ibidem*
——— van St. Lucie 426
——— van China 400
——— yzer 399
Houtskool 146
Houtworm z. Coſſus 280
Houtworm z. Teredo 704
Huislook 651
——— kleene *ibidem*
Hulſt 48
Huppelkoren 188
Hyacint z. Hyacinthus Gemma 342
Hyacint z. Hyacinthus Planta *ibidem*
Hyacintſteen *ibidem*
——— valſche *ibidem*
Hyder-slang 486
Hyſſop 348

L.

LACEA
——— zwarte 351
Jaſmyn 354
——— gemeene witte 355
——— ſpaenſche welriekende *ibidem*
——— van Amerika 588
Jaſpis 355
Ibenboom 702
Jeſemyn 354
Jeneverboom 365
Jenette 418
Jenettekens *ibidem*
Ilex
— groote 357
——— eikeldragende *ibidem*
Imbeerenboom 365
Indiaenſch blad 427
Indiaenſch Blaeuw 359
Ingroen 119
Inkhorentje 642
Inkt 76
——— druk *ibidem*
——— gele *ibidem*
——— Oopſtindiſche *ibidem*
——— roode *ibidem*
——— ſchryf *ibidem*
Jodenbalſem 89
Jodendoorn 522
Jodenkerſen 20
Jodenkruid 422
Jodenlym 104
Jodenſteen 380
——— mannetje *ibidem*
——— wyfje *ibidem*
Jokboom 153
Jonquilien 483
——— dubbele 484
——— groote *ibidem*
——— kleene *ibidem*
Ipecacuanha 360
Ipenboom 754
Judasboom 661
Judasoor 480
Juffertje in't groen 490
Juffrouwmerk 44
Juffrouwen-Violier 331

Iujube 363
Jujubenboom *ibidem*

K.

KABELJAEUW 562
Kachou 163
Kaeiman 225
Kaerden 251
Kaes 122, 156
Kaesjesbladers 428
Kaesjeskruit *ibidem*
Kakau 124
Kalamynſteen 127
Kalander 235
Kalcedonyſteen 176
Kalf 753
Kalfsmuil 41
Kalfsneus *ibidem*
Kalfsvoet 67
—— van Egypten 203
Kali
— geknoopte 621
Kalk 130
— ongebluſchte *ibidem*
Kalkſteen, z. Calx 130
Kalkſteen z. Gypſum crudum 319
Kalkwater 131
Kalmyſteen 127
Kameel 132
Kameleon 179
Kamfer 134
Kamille 179
—— gemeene 180
—— roomſche *ibidem*
—— ſtinkende 222
—— wilde *ibidem*
Kampechehout 399
Kamperſoelje 144
Kampernoelje 294
—— eetbare 295
—— van de Lente 296
—— gegroeit op 't been van een kind 295
—— verſteende *ibidem*
—— zee *ibidem*
Kanarievogel 529
Kaneel 193
—— ruwe 194
—— witte 218
Kaneelboom 193
Kankerbloemen 525
Kantviſch 88
Kapelletje 526
Kapoen 142
Kapperboom 143
Karmozynbes 183
Karper 241
Karrewei 154
Kaſſië 156
Kaſtanjeboom *ibidem*
—— met groote Kaſtanjen *ibidem*
Kat 279
Kater *ibidem*
Kattekruid 487
Kattenoog, z. Bonduch 110
Kattenoog z. Oculus Cati 499
Katteſtaert 267
Kattoenkruid 766
Kau 310
Kauw *ibidem*
Kauwoerde 231
Keelkruid 401
Keerbeziën 610
Keiſteen 660
Keizerskroon 215
Kemel 132
Kemelpanther *ibidem*
Kemelshooi 639
Kemelsſtroo *ibidem*
Kennip 140
Kerkuil 117
Kers 169
—— Indiaenſche 148
—— van Kandië 253
—— wilde, z. Cardamine 149
—— wilde, z. Iberis 356
—— wilde, z. Thlaſpi 711
Kerſen 169
Kerſenboom *ibidem*
—— kleene 178
—— lage *ibidem*
Kerſevink 200
Kervel 170
—— dolle 190
—— muskus 479
—— wilde *ibidem*
Kever 638
Keukenkruid 581
Keukenſchel *ibidem*
Keule 635
Kiekendief 458
Kiekennat 300
Kievit 735
Kievitsbloem 292
Kievits-Eijers *ibidem*
Kikvorſch 591
—— worm *ibidem*
—— zaed *ibidem*
—— zee- 592
—— wilde *ibidem*
Kinakina 370
Kinkhoorn 117
Klapperrozen 525
Klatergoud 79
Klavers
—— Beemd 726
- - - gehorende 413
- - - gemeene 726
- - - Italiaenſche 443
- - - ſteen 413
- - - water 453
- - - welriekende 448
Klaverzuring 519
Kleef 322
Kleefkruid 42
- - - baſtaerd 72
- - - valſch *ibidem*
- - - wild *ibidem*
Kleerworm 704
Kleimei 731
Klim 322
Klimop *ibidem*
Kliſſen 93
- - - kleene 764
Kliſſenkruid 93
Klokjes 134
Klokſpys 79
Knol 593
Knoopgras 566
Knoplook 22
Knuiflook *ibidem*
Kobalt 199
Kochenille 200
- - - Campechane 201
- - - Korrel-, z. Tragoſelinum 724
- - - Meſteque 201
- - - Tetrechale *ibidem*
- - - wilde, z. Cochenille *ibidem*
- - - wilde, z. Tragoſelinum 724
Koe 732
- - - zee- 430
Koedille 222
Koejemelker 106
Koekoek 230
Koekoeksbrood 519
Koekoekslook *ibidem*
Koeoogen 120
Koffy 126
Kokles 200
Kokusnoot 208
Kolfoog 352
Koliander 212
Kolokwintappel 203
Komkommers 230
- - - - Ezels 234
- - - - wilde *ibidem*
- - - - zee *ibidem*
Komyn 233

Komyn gehorend wild 347
—— ſcherpe 233
—— wild met peultjes 347
—— zoete 233
. . . zwarte 490
Konyn 233
Konynenkruid 669
Kool 113
- - - bloem- 114
. - - geſloten *ibidem*
- - - geſloten kabuis *ibidem*
- - - roode *ibidem*
- - - Savooi- *ibidem*
- - - ſluit- *ibidem*
- - - witte *ibidem*
- - - witte krul- *ibidem*
Koolmezen 529
Koper 12
—— gebrand *ibidem*
—— geel 79
—— Korintiſch *ibidem*
—— Maegde 12
Koperroeſt *ibidem*
Koperrood 751
- - - blaeuw 752
- - - duitſch *ibidem*
- - - engelſch *ibidem*
- - - groen *ibidem*
- - - rood *ibidem*
- - - roomſch *ibidem*
- - - wit *ibidem*
Korael 210
- - - rood 211
- - - valſch 576
- - - wit 211
- - - zwart *ibidem*
Koraelbloemen *ibidem*
Koraelhout 399
Koraelkruid, z. Dentaria 247
Koraelkruid, z. Kali 367
Koraelviſſchery 211
Koren 727
- - - Indiſch 442
- - - Turks *ibidem*
Korenbloem 235
Korenrozen 525
Korenten 751
Korenworm 639
Korhaen 757
Koriander 212
Korkboom 686
Kornalyn 214
Kornoelje 215
Kornoeljeboom *ibidem*
- - - - wilde *ibidem*
Krabbe 137
Krabbekwaet 367
Krabbenklaeuw 16
Kraei 214
Krakebeziën 751
Kraen 313
Kraenoogen 496
Kraenvogel 313
Kranenbek 304
Krankwater 61
Krap 608
Kreeft 137
Kreeftenoogen *ibidem*
Kreeftenſcharen 392
Kreeftkruid 325
Krekel, z. Cicada 188
Krekel, z. Gryllus 314
Kreupelgras 566
Krieken 169
- - - van overzee 20
- - - vreemde van overzee 213
- - - zwarte van overzee *ibidem*
Kriekenboom 169
Kringhavik 195
Kriſtal 227
- - - van wynſteen 700
Krock 49
Kroesbeziëboom 313
Krokodil 225
- - - groote Indiaenſche, z. Caymanes 163
Kroon-Imperiael 215
Kroot 99
Kropvogel 504
Kruidje roer my niet, z. Mimoſa 458
Kruidje roert my niet, z. Noli me tangere 493
Kruidnagels 155
- - - koningklyke 156
Kruidnoot 464
Kruisbeziëboom 313
Kruisbloem 564
Kruisdiſtel 271
Kruisdoorn 313
Kruiskruid 653
Kruiswortel, z. Cruciata 227
Kruiswortel, z. Senecio 653
Kruis en Munt 451
Krulſalaed 373
Kryt 224
- - - rood 320
- - - van Bryançon 694
Kubeben 219
Kuikendief 458
Kuisboom 15
Kuislam *ibidem*
Kulletjeskruid, z. Orchys 510
Kulletjeskruid, z. Satyrium 636
Kunne 635
Kurkuma 705
Komyn gehorend wild 347
Kwakkel 222
Kwartel *ibidem*
Kweboom 236
- - - - wilde 237
Kweek 310
Kwepeer 236
Kwik 343
Kwikſtaert 467
Kwikzilver 343
des zelfs vloeibaerheit, en waer die van daen komt 344
hoe van 't Vermiljoen afgeſcheiden word *ibidem*

L.

LABBERDAEN 462
Ladanum 374
Lak
- - - fyn van Venetië 372
- - - loodverwig *ibidem*
- - - plat *ibidem*
- - - ſtok *ibidem*
- - - vloeibaer *ibidem*
- - - zegel *ibidem*
Lakmoes 722
Lam 14
Lammerkenskruid 110
Lamprei 377
- - - zee *ibidem*
Landkrokodillen 372
Latoen 79
Latouw 373
- - - roomſche *ibidem*
Latuuw *ibidem*
Lavas 396
Lavendel 386
- - - mannetje *ibidem*
- - - wyfje *ibidem*
Lavender *ibidem*
Laurusboom 388
- - - - wilde 71
Lauwerboom 388
Lauwrierboom *ibidem*
Lauwrierkers *ibidem*
Leedgras 310
Leem 61
Leeuw 391
Leeuwenbekken 41
Leeuwenblad 393
Leeuwenvoet 19
Leeuwerk 17
Leeuwin 391
Lei 58
Leli 403
- - - Bleekroode zonder kliſters 402

Leli gele zonder kliſters *ibidem*
- - - van der Dale 404
- - - van eenen Dag 402
- - - Witte 403
- - - zonder kliſters 402
Leli-Hyacinth 403
Leli-Narcis *ibidem*
Lepelbladers 201
Leverviſch 328
Leurwyn 412
Lichtſteen 379
Lidgras. 310
Liervisch 422
Liguſter 401
Limoenboom 406
Limoendrank *ibidem*
Limoenen *ibidem*
Limoenkruid 449
Lindeboom 717
Linſen 390
- - - Lombaertſche 205
Linx 422
Linxſteen 96
Liſch 360
- - - Sterkende 767
- - - van Florence 361
- - - Welriekende 9
Liſchdodden 731
Logt 422
Longekruid, z. Lichen 396
Longekruid, z. Pulmonaria 580
Lood 561
hoe tot poeder gebragt word 562
Loodwit 172
- - - hoe te maken *ibidem*
- - - Venetiaenſch 173
Look 22
- - - berg 742
- - - kleen 571
- - - ſerpent 742
- - - water 644
Lookbollen 22
Look-Parei 645
Look zonder Look 21
Lorkenboom 383
Lorkenzwamme 13
Lotusboom 165
- - - - witte 87
Lugt 422
Luipaerd 392
Luiperd *ibidem*
Luis 533
Luiskruid 680
Lupinen 415
Lym 308
- - - Engelſche 203
Lynen 198
Lyſter 729

M.

MADELIEVEN 97
- - - - groote 395
Maegdelieven 97
Maegdepalm 539
Maegde waſch 168, 575
Maenkop 524
Maenkruid 414
Magneetſteen 425
Majolein 426
- - - groove 511
Majoraen 426
Makreel 643
Malloten 448
Malrove, z. Balſote 88
- - - water 421
Malrove, z. Marrubium 439
Maluwe 428
- - - boomachtige 429
- - - gele 3
- - - tamme 429
- - - witte 24
Mannetjeskruid 144
Mandragora 431
- - - - mannetje *ibidem*
- - - - wyfje 432
Mandragerskruid 431
Manna 434
Manna van Wierook 713
Mansbloed 36
Mansooren 69
Marcaſite 103
- - - goud 436
- - - koper *ibidem*
- - - zilver *ibidem*
Marentakken 749
Marmer 438
Marmerſteen *ibidem*
Maſtboom 1
Maſtik 441
Maſtikboom 391
Mater 442
Mayer 106
Mechoacanna 443
Mee 608
Meekrap *ibidem*
Meerael 206
Meerbladers 496
Meer-Edik 595
Meer-Eend 579
Meerkatten 661
Meerkol 310
Meerkolf *ibidem*
Meerkoot 293
Meerl 454
Meer-Radys 595
Meerzwyn 571
Mees 529
Meeſterwortel 358
Meeuw 384
Meibloem 404
Melde 76
- - - ſtinkende 764
Meliloten 448
Meliſſe 449
Meloen *ibidem*
Melkdiſtel 151
Melkkruid 307
Melkſteen 297
Melkweye 669
Menſch 339
Menſchen-Bekkeneel 142, 224
- - - Bloed 629
- - - Herſenen 170
- - - Moſch 761
Meny 459
Merg in de ſteenen 436
Mergel *ibidem*
Merrie 268
Merrieveulen *ibidem*
Meſereon
- - - ſmal 715
Meſſing 79
Mier 289
- - - gevleugelde *ibidem*
- - - van bezoek 290
- - - witte 289
- - - zwarte 290
Miltkruid 174
Minkyzers 726
Miſpel 455
—— wilde 86
—— met drie ſteenen *ibidem*
Miſpelboom 455
—— wilde 86
Moederkruid 442
Moerbeziënboom 463
—— witte 464
—— zwarte 463
Moerkonyn 233
Moernagels 155
Mol 694
Molenaer 639
Mollenkruid 602
Molucca 460
—— ſtekende *ibidem*
—— zachte *ibidem*
Mondhout 401
Monnikskappen 481
Morellen 169
Morilje 107
Mos 529

Mosch
—— aerd 475
—— boom 474
Moschkampernoelje 296
Mossel 474
Most 475, 743
Mostaert 662
Mot 704
Mottenkruid 105
Mug 232
Muilezel 468
Muilezelin *ibidem*
Muis, z. Mus 470
Muis, z. Sorex 670
Muizendoorn 610
Muizenkoren 547
Muizen met staerten 177
Muizenoor, z. Myosotis 476
Muizenoor, z. Pilosella 550
Muizenstaert 477
Mumie 468
—— witte 469
Munt 451
Musch 529
Muskaetnoot 464
Muskus 465
Muskusdier 466
Muskusnieren 550
Muskusratten *ibidem*
Muskusrhee 466
Muur 24
Muurbloem, z. Keiri 369
Muurbloem, z. Leucoium 395
Muurpeper 358
Muurvioletten 395
Myrobalanen 477
Myrrhe 478
—— vloeibare 679
Myrtenboom 479
Myrtus *ibidem*
Myrtusboom *ibidem*
—— met kleene bladeren 480

N.

NACHTEGAEL 417
Nachtlichter 190
Nachtschade 667
—— boomachtige 684
—— groote 96
Nachtschoon 353
Nachtuil 117, 493
Naeldekervel 638
Naeldvisch 10
Nageboorte 650
Nagelbloem 155
Nagelkruid, z. Caryophyllata 154
Nagelkruid, z. Pilosella 550
Narcis 483
—— gele met biesachtige bladeren *ibidem*
Narduszaed 490
Nascaije 667
Natertong 506
Naterwortel 104
Navelkruid, z. Acetabulum 6
Navelkruid, z. Cotyledon 223
Navelkruid, z. Cymbalaria 237
Nepte 487
Nestels 20
Netelkruid 758
—— verkeerd 375
Netels 758
—— doove 375
—— groote brandende 758
—— kleene brandende *ibidem*
—— roomsche *ibidem*
Neten 390
Neushorendier 600
Nierhout 400
Nieskruid
—— wild wit 326
Nieswortel
—— witte 735
—— zwarte 327
—— zwarte van Hippocrates *ibidem*
Niet 731
Nigelle 490
Nip 487
Noordsteen 425
Noot 495
—— malle *ibidem*
Noteboom *ibidem*
Notemuskaet 464
—— mannetje *ibidem*
—— wilde *ibidem*
—— wysje 465
Nylpaerd 335

O.

OESTER 516
Oker 498
—— roode *ibidem*
Okkernoteboom 495
Oleander 408
Oleanderboom *ibidem*
Olie van den Dadelboom 502
—— van Pek 558
Olifant 261
Olmboom 754
Olyf 501
Olysboom *ibidem*
Onderhave 323
Onixsteen 505
Onzer vrouwen Bedstroo 72
—— Distel 151
—— Mantel 19
—— Melkkruid 580
—— Schoen 129
—— Wiegstroo 72
Oogenklaer
—— groote 183
—— kleene 182
Oogentroost 274
Oogniet 113, 731
Oorveutel 289
Oorworm *ibidem*
Opaelsteen 505
Oprement
—— geel 81
—— rood 596
Oranjeappel 78
Oranjeboom 79
Orant 41
Orega 511
Orlean 759
Os 112
Ossebreek 405
Ossensmeer 112
Ossetong
—— kleene 35
—— Konstantinopoolsche *ibidem*
—— wilde 259
Ossevlieg 69
Osterlucy 62
—— kleene 64
—— lange 62
—— ronde *ibidem*
—— rysachtige 63
Otter 417
Ouwel 87
Oyevaer 190
Oyevaersbek 304

P.

PADDE 117
Paddebloemen 222
Paddesteen, z. Bufonites 118
Paddesteen, z. Bufo *ibidem*
Paddestoel 294
Paerd 268
Paerdebloemen, z. Dens Leonis 247
Paerdebloemen, z. Melampyrum 446
Paerdekastanjeboom 333
Paerdestanrt 267

Paerdevlieg 691
Paerdsklaeuw 731
Paerdsyzer 282
Paerlen 436
Paerlemoer 438
Paerlkruid 410
Paerlviſſcherye 437
Paeſch-Leli 483
Paeuw 531
Paeuwin *ibidem*
Paling 38
Palm
— lage 122
— ſtekende 610
Palmboom 122
Palm Olië 402
Panick koren 523
Papegaei 577
Papegaeienkruid 690
Papenhout 273
Papenkruid 247
Papenſchoen 129
Papier 527
Paradysgrein 149
Paradyshout 397
— ligter 71
Parei 571
Paſſiebloem 311
Paſtinaken 530
— breede *ibidem*
— wilde *ibidem*
Patich 378
— roode of zwarte *ibidem*
— tamme 333
Patientie *ibidem*
Patrys 536
— witte 375
Peen
— gele 153
— wilde 245
— witte 530
Peerdik 378
Pek 557
— van Bourgonje 558
— tweemael gekookt 521
— vet 558
— wit *ibidem*
— zwart *ibidem*
Pekboom 1
Pekel 302
Pellekaen 504
Penningkruid 494
Penningsbloemen 413
Penſee 330
Peonie 540
Peper 553
— Braziliaenſche 145
— lange 555
— witte 554
— van Ethiopië 556
Peperkruid, z. Lepidium 393
Peperkruid, z. Rhaphanus ruſticanus 595
Pepoen 535
Pereboom 587
— wilde *ibidem*
Peredrank 585
Perſenkruid 538
Perzikboom *ibidem*
Peſtilentiewortel 540
Peter-Olië 541
Peterſelie *ibidem*
— uit Macedonië *ibidem*
Pieterman 253
Pik 557
Pimpernoten 679
Pimpinelle 551
Pinxternaken 530
Pis 757
Piſſebedden 457
Piſſer 470
Piſtaſſen 556
Pleiſter 439
— raeuwe 319
Plompen 497
— gele *ibidem*
— witte *ibidem*
Pluim-aluin 25
Pluimpjes 251
Plukfel 407
Pluvier 562
Poeder der Jeſuiten 370
— van den Kardinael Lugo *ibidem*
Poelruit 709
Poelſnep 611
Pokhout 315
— van Padua 314
— kleen van Padua 315
— groot van Padua 315
Polei 579
— Herten- *ibidem*
Polſen 731
Pompoen 535
Popje 270
Porphierſteen 571
Populierboom 569
— witte 570
— zwarte *ibidem*
Porcelein 572
Poſtelbeziën 751
Potaerde 61
Potaſch 193
Potlood 561
Prangwortel 504
Prei 571
Proefſteen 421
Pruim 575
— van Damaſt *ibidem*
Pruimboom *ibidem*
— wilde *ibidem*
— zwarte van Damaſcus 576
Puimſteen 582
Puitael 93
Purper 584
Putter 150
Pylhout 291
Pylſlang 9
Pynappelboom 552
Pynappelnoten *ibidem*
Pynappelpitten *ibidem*
Pynboom *ibidem*

R.

RADYS 594
— Meer 595
— wilde 664
Raep 593
— paryſche 482
— Stek- *ibidem*
— wilde ſtek- 596
Raepolië 482
Raepzaed *ibidem*
Rakette
— edele 272
— Italiaenſche 597
Ram 61
Raponce 596
— gemeene kleene eetbare *ibidem*
Rat 470
— Ooſtindiſche 356
Ratelaer 570
Ratels 224
— roode 532
Ratelſlang 106
Rave 218
— water- 219
Reiger 58
Reinette 754
Reinette-Appels 430
Reinvaer 698
Reuzel 689
Rhabarber 598
— van Mechoacan 443
— valſche 709
Rheebok 143
Rhinoceros 600
Rhodushout 400
Rhyn-beziën 599
Ridderſporen, z. Calcatrippa 129
Ridderſporen, z. Delphinium 245

Riet 68
— Indiaensch 91
— — bloeijend 141
Rietgras, z. Butomus 122
Rietgras, z. Sparganium 671
Ringduif 522
Rinsenharst 558
Rivierpaerd 335
Robbrechtskruid 304
Robyn 608
Robynsteen *ibidem*
Roch 591
Roerkruid 284
Roet 294
Rogge 649
— Bastaerd 282
Roggebloem 255
Rokambols 22
Rokoe 759
Rood Aerde, z. Hæmatites 320
Rood Aerde, z. Rubrica 609
Rood Kryt, z. Hæmatites 320
Rood Kryt, z. Rubrica 609
Roodeloopwortel 360
Roodstaertje 547
Roos 604
— bleeke *ibidem*
— van Jericho 605
— Muskus- 604
— roode 605
— tamme 604
— witte 605
Rosmaryn 606
Rotgans 143
Rotte 608
Rottekruid 66
— geel 81
— rood 596
— wit 66
— zyne geweldige en doodelyke werkingen, en de Geneesmiddelen daer tegen *ibidem*
Rotting 91
Roukoe 759
Rozeboom 604
Rozehout 400
Roze-Lauwrier 488
Rozewortel 601
Rozynen 751
— Damasceensche *ibidem*
Ruit 611
— wilde 721
Ruive 593
Run 582
Rups 270
— Braziliaensche in kleene vogels verandert *ibidem*
Rynwilge 401
Ryst 514

S.

SABEL 439
Saffraen 226
— Bastaerd 153
— Duitsche *ibidem*
— Indiaensche 705
— wilde Bastaerd 75, 153
Salaed 373
Salamander 618
Salie 625
— edele *ibidem*
— kleene *ibidem*
— wilde 644
Salomonszegel 565
Salpeter 491
Sandelhout 629
— geel *ibidem*
— rood 630
— valsch van Randië 1
— wit 630
Sanikel 629
Santorie
— groote 166
— kleene *ibidem*
Sapgroen 599
Saphiersteen 631
Sardonixsteen 633
Sardyn *ibidem*
Sassafras 635
Sauceboom 98
Savië 625
Sauslook 69
Sautenelle 668
Scabiose 637
Scarlei 642
Schaep 517, 740
Schalie 58
Schallebyter 638
Schalonje 69
Scharlakenbes 183
Scheerlink 190
Schellekruid 183
Schelvisch 70
Schildpad 707
Schildvarken 64
Schoorsteenroet 294
Schorpioen 645
— gevleugelde 646
— zee 647
— des zelfs steek, en de middelen daer tegen 646
Schorpioenkruid *ibidem*
Schorpioenstaert *ibidem*
Schorpioenwortel 252
Schulpgoud 79
Schulpslak 405
Schurftkruid 637
Schytgeel 419
Sebesten 649
Segrynleêr 175
Selderie 45
Self 625
Senegroen 119
Sermontaine 401
Serpent-Look 742
Serpentstong 617
Serpentynsteen 506
Sinnauw 19
Sint Christoffelskruid 187
- - - Jacobskruid 352
- - - Jansbrood 660
- - - Janskruid 347
- - - Ignatius Boon 276
- - - Jobs Tranen 373
- - - Joriskruid 733
- - - Pieterskruid 774
- - - Teunis-Noten 776
Slak 407
Slang 676
- - - blinde 127
- - - Eike 277
- - - Geers- 167
- - - gesprenkelde water- 486
- - - groene 107
- - - Horen- 169
- - - Pyl- 9
- - - Ratel- 106
- - - tamme 138
- - - tweehoofdige 31
- - - van Æsculapius 38
- - - vliegende 9
- - - vuur- 720
Slangenhoofd 259
Slangenhout 205
Slangenkruid 259
Slangesteen, z. Lapis Anguium 378
Slangesteen, z. Lapis Serpentis 382
Sleedoorn 576
Sleepruimen 576
Sleutelbloemen 574
Slypsteen 220
Smidskool 409
Sneeper 10
Sneeuw 493
Snep 611
- - - poel- *ibidem*
- - - water- *ibidem*
- - - zee- *ibidem*
Snoek 413
Soldaet, z. Cancellus 136
Solfer 687

Son-

Sonchus 669
- - - ruwe *ibidem*
- - - ſtekende *ibidem*
- - - wilde *ibidem*
- - - zachte *ibidem*
Sorben 670
Sorbenboom *ibidem*
Sotskap 510
Sotsknodzen 731
Sotskoppen *ibidem*
Sotskulletjes 510
Spaenſche vliegen 141
—— waerom zy de blaes eerder dan eenig ander ingewand aendoen *ibidem*
Spaenſch-Groen 13
Spaenſchleêr 336
Specht 550
Speenkruid 182
—— groot 648
Speerkruid, z. Ophioglossum 506
Speerkruid, z. Valeriana 733
Speerwortel 254
Spelt 769
Sperges 71
Spiegelharſt 204
Siering 265
Spiesglas 41
—— Hongaerſch *ibidem*
—— raeuw *ibidem*
—— des zelfs zuivering *ibidem*
Spikenaerd
—— Celtiſche 485
—— Indiſche *ibidem*
Spin 49
Spinagie 675
Spinnekop, z. Araneus 49
Spinnekop, z. Wolfsbezie 329
Spoelwyn 412
Spons 676
—— van wilde Rozeboom 239
Sporkenhout 291
Spreebeerenboom 670
Spreeuwbeziënboom *ibidem*
Springkhaen, z. Cicada 188
Springkhaen, z. Locuſta 411
Springkruid 385
Sprot 633
Spurgie 385
Spurie 672
Stachys 678
Stael 176
Staelkruid 504
Standelkruid, z. Orchys 510
Standelkruid, z. Satyrium 636
—— baſtaerd 507
Star-Anys 40
Star-Haegdis 681
Starkoſt 485
Starrediſtel 128
Starrekruid 74
—— water- 727
—— zee- *ibidem*
ntarresteen 74
—— gewaterde *ibidem*
Steen 129
Steenbreek, z. Saxifraga 636
Steenbreek, z. Tragoſelinum 723
—— gele 448
—— roode 284
Steenen van Malacca 349
Steengeit 609
Steenklavers 413
Steenkool 409
Steenleverkruid 328
Steen-Olië 541
Steenonderhaven 68
Steenruit 612
Steen van Boulonje 379
wys om ze tot een' lichtſteen te maken *ibidem*
Steenvaren 174
Steenviolier 369
Steen-Uil 755
Steenwormen 737
Steenzaed 410
Steenzout 620
Stekelbezië 313
Stekelvarken 349
Stekraep 482
—— wilde *ibidem*
Sterkers 485
Steur 684
Stichaskruid 682
Stier 701
—— Braziliaenſche vliegende *ibidem*
Stinkende Gouwe 183
Stoklak 372
Stokroos 429
Stokviolieren 395
Stokviſch 625
Stompviſch 722
Stremſel 122
Struisvogel 683
Stukken van de 5. edele geſteentens 589
Styffel 31
Suiker 614
- - - Borſt- 615
- - - brood- *ibidem*
- - - bruine *ibidem*
- - - gedraeide *ibidem*
- - - Kandy- *ibidem*
- - - Penyn- *ibidem*
Suikerriet 68, 614
Suikerwortel 663
Sulfer 687
Sumach 601
Syringa 401

T.

TABAK 489
Taling 589
Talk 793
—— van Venetië *ibidem*
—— hoe tot poeder gebragt word *ibidem*
Tamarinde 695
Tamarindenboom *ibidem*
Tamariſchkruid 696
Tamme Moren 530
Tandjeskruid 249
Tandkruid
- - - wild 578
Tarbot 607
Tarw 727
Taskenskruid 111
Taxisboom 702
Teer 558
Tegel 702
Terpentyn *ibidem*
Terpentynboom 703
Teſtebloem 155
Thee 710
Thonyn 712
Thuisbloem 692
Thym 715
- - - van Kandië *ibidem*
Thymiaen *ibidem*
Thymviſch 714
Tichelſteen 384
Tichel 702
Tin 679
Toetſteen 421
Tong 668
Tongblad 389
Topaes 720
Tor 639
Torenkruid 730
Tornefol 721
Tortelduif *ibidem*
Toubak 489
Traen 87
Trapgans 517
Tripel 16
Trip-Madam 651
Tuberoos 343
Tuiltjesbloemen 473
Tuinkers 485
Tuinkoracl, z. Capſicum 145
Tulp 729
Tulpaen *ibidem*
Turkois *ibidem*

Turkoisſteen *ibidem*
Turkſchleêr 336
Tutie 731
Tweeblad 507
Tydeloos 202
—— enkele gele 120
—— witte met bladeren 483
Tyger 717
—— Konings- *ibidem*
—— water- *ibidem*

V.

VALERIANA
—— kleene witte 733
Valk 278
Varen 285
—— boom 566
—— Eike *ibidem*
—— mannetje 285
—— water 512
—— wyſje 285
Varken 688
Varkensborſtels 689
Varkensbrood 236
Varkensgras 566
Varkensſtaert 542
Varkensvenkel *ibidem*
Vederik 422
Veelvoet 567
Veenbeziën 518
Veil 322
Veld-Ajuin 512
Veld-Cypres 180
Venkel 287
—— zoete 288
—— van Florence *ibidem*
Venushair, z. Adianthum 11
Venushair, z. Capilli Veneris 142
Venusſchulp 206
Verfloof 221
Verjuis 15, 502
Vermilioen 193
Vet van ongewaſſchen ſchapewolle 500
Veulen 268
Uijen 167
Uil 493
Vingerhoed 250
Vink 292
Violen 746
Violetten
—— drieverwige 330
—— gele 369
Violier
—— der Juffrouwen 331
—— ſteen- 369
—— ſtok- 395
—— witte *ibidem*
Viorne, z. Clematites 198
Viorne, z. Viburnum 741
Viſch-Arend 515
Viſchbeen 655
Viſchlym en des zelfs bereiding 357
Ultgeſchud vel van eene ſlang 653
Vitriool 751
Vlas 408
—— tam *ibidem*
—— wild 407
Vlaskruid *ibidem*
Vlasvink 407
Vleêrmuizen 740
—— gehorende 36
Vleeſchlym 633
Vleeſcheboom 316
Vlieg 472
—— van eenen dag 266
Vliegend Hart 174
Vliegenet 473
Vliegevanger *ibidem*
Vlier 626
—— lage 257
—— wilde *ibidem*
Vlierboom 626
Vliesje van een Ei is een koortsverdryvend middel en waerom 299
Vlinder 526
Vlooi 580
Vlooikruid 577
Vlothoutboom 686
Ultremaryn 380
Voedſter 233
Voetpalm 122
Vogelhein 504
Vogellym 48
Vogeineſt, z. Daucus Vulgaris 245
Vogelneſt, z. Nidus Avis 490
Vogelvoet 512
Vokelaer 188
Vos 763
Upſonszout 620
Vrouwenhair, z. Venushair 11, 142
Vuuraers 190
Vuurſlang 720
Vuurſteen 585
Vyfvingerkruid 589
Vyg 283
—— Indiaenſche 201
Vygeboom *ibidem*
—— Egyptiſche 689
—— Indiaenſche 284
—— van Indië 472
—— wilde 144
Vygeboon 415

W.

WAELWORTEL 690
Wageſmeer 689
Walmeeſter 72
Walnotenboom 495
Walrus 485
Walſchot 673
Walſteen 515
Walſtroo 301
Walviſch 87
Wandluis 191
Wandluiskruid 767
Waſch 167
—— geel 168
—— gom 165
—— groen *ibidem*
—— maegde 168
—— rood 169
—— wit 168
—— hoe de byen het maken 167
—— des zelfs affcheiding van den Honig 167
Water 46
—— Bron *ibidem*
—— geſtaeld 281
—— minerael 47
—— moeras *ibidem*
—— Put *ibidem*
—— regen 46
—— rivier 47
—— ſmids 281
—— zee 48
—— zemel 296
Water, z. Urina 757
Water-Andoren 421
—— Boeltjeskruid 102
—— Eppe 665
—— Hoen 301
—— Kers 486
—— Linzen 390
—— Look 644
—— Malroven 421
—— Meloen 197
—— Navelkruid 345
—— Noten 726
—— Paerd 335
—— Pungen 95
—— Rave 219
—— Rozen 496
—— Ruit 709
—— Ruiterskruid 16
—— Snep 611

Water-Tyger 717
—— Varen 514
—— Varken 142
—— Vlier met beziën 508
—— -—- ---- bolwyze trossen 509
Waters goed om bier te brouwen 171
Watte 45
Wederdood, z. Filicula 286
Wederdood, z. Polytrichum 567
—— gulden 11
Wederik 422
—— Baſtaerd 621
—— ——— met gele bloemen 180
Weduwaet 298
Weedaſch 192
Weede 363
Weegbree 559
—— met ſmalle bloderen 339
Weegluis 191
Wegeblad 559
Welwinde 144
Weſp 740
Wetſteen 220
Wezeltje 475
—— Moskoviſch 439
Wicken 741
Wiegſtroo 72
Wielboom 153
Wier, z. Alga 20
Wier, z. Fucus 293
Wierook 713
—— gemarmerde 558
—— witte *ibidem*
Wiert 293
Wildeman 339
Wildvarken 43
Wildzwyn *ibidem*
Wilg 621
Wilgeboom *ibidem*
Windbloem 37
Winde 206
- - - groote 207
- - - kleene *ibidem*
- - - ſtekende 634, 666
- - - zee 668
Winthoutboom 621
Wintergroen 586
Winterkers 93
Winterroos 419
Wiſſen 741
Wirbuikje 500
Witniet 569
Witte wortels 530
Woekelaer 188
Wol
—— vette 378
- - - ongewaſſchen *ibidem*
Wolf 416
—— zee *ibidem*
Wolfsbezië 329
Wolfsklaeuwen 420
Wolfsmelk 719
Wolfsvoet 419
Wolfswortel, z. Aconitum 9
Wolfswortel, z. Napellus 481
Wollekruid 736
Wolvin 417
Wonderboom 602
Wondkruid 762
—— Heidenſch 749
Wondkruiden 279
Wormkruid, z. Semen contra Vermes 652
Wormkruid, z. Tanacetum 698
Wortel van St. Helena 590
Wrangen 235
Wrattenkruid, z. Heliotropium 325
Wrattekruid, z. Tithymalus 719
Wryſſteen 571
Wydoppe 756
Wyn 743
- - - Bleeke 744
- - - Bleekroode *ibidem*
- - - Kanarie *ibidem*
- - - Malvezei 745
- - - Muskaet 743
- - - Roode *ibidem*
- - - Spaenſche *ibidem*
- - - St. Laurens 744
- - - Tint 745
- - - witte 743
Wyngaerd 750
- - - - wilde, z. Bryonia 116
- - - wilde, z. Labruſca 370
- - - - wilde, z. Tamnus 697
Wynmoer 277
Wynruit 611
Wynſteen 700
- - - roode *ibidem*
- - - witte *ibidem*
Wynſtok 750
Wyting 70

Y.

YDELHAVER 115
Ysvogel 18
Yvoor 261
- - - gebrand 676
Yzer 280
- - - gegoten *ibidem*
Yzerdraed *ibidem*
Yzerhart 737
Yzerkruid *ibidem*
Yzerroeſt 280
Yzoop 348

Z.

ZALM 624
Zalzaparil 634
Zand 59
—— gegraven *ibidem*
—— kelder *ibidem*
—— verguld *ibidem*
Zavel *ibidem*
Zavelboom 613
Zedoarywortel 769
—— lange *ibidem*
—— ronde *ibidem*
Zee - Ael 206
—— Ajuin 640
—— —— roode *ibidem*
—— —— witte 641
—— Averoon 2
—— Druif, z. Uva Marina 761
. . . Druif, z. Ephedra 265
. . . Eenhoren 485
. . . Egel 258
. . . Eikels 87
. . . Erweten 557
. . . Granaetappel 583
. . . Haegdis 636
. . . Haen 276
. . . Hees 395
. . . Kalf 547
. . . Kat Spaenſche 655
. . . Kikvorſch 592
. . . Koe 430
. . . Krabbe 367
. . . Kreeft 133
. . . Lamprei 377
. . . Leeuw 392
. . . Long 580
. . . Navel 755
. . . Neſtels 20
. . . Netel 759
. . . Netje 598
. . . Paerd 332
. . . Patrys 668
. . . Porcelein 321
. . . Schorpioen 647
. . . ſchuim 655
. . . Snep 611
. . . ſtar 681
. . . Varken 571
. . . Venkel 225
. . . Vos 762

Zee Wilge 15
. . . Winde 668
. . . Wolf 416
. . . zout 622
. . . zwaluw 337
Zeelt 718
Zeep 631
Zeepkruid 632
Zeilſteen 425
—— witte 426
Zemels 296
Zenebladers 654
Zevenblad 721
Zevenboom 613
Zeverzaed 652
Zeug 688
Zeugen 457
Ziertje 5
Zigmaerskruid 18
—— Egyptiſch 92
Zilver 60
—— des zelfs zuivering *ibidem*
—— fynſte 60
—— nedergedreven 61
—— Kalk van 61
Zilverglit 409
Zilverkruid, z. Lunaria 413
Zilverkruid, z. Potentilla 573
Zilverſchoon 573
Zilverſchuim 410
Zoethout 308
Zog 688
Zomerdiſtel, z. Calcatrepola 128
Zomerdiſtel, z. Spina Solſtitialis 675
Zonnebloem 216
Zonnedaeuw 606
Zonnewende 325
Zorghzaed 447
Zouda 621
—— witte 34
Zout ven Kali 617
Zuring 6
. . . roomſche *ibidem*
Zurkel *ibidem*
. . . kleene 7
. . . ſchape *ibidem*
Zwaen 237
Zwaerdkruid 765
Zwaerdviſch 395
Zwaluw 337
Zwaluwenkruid 183
Zwaluwwortel 742
Zwartſel 558
Zwavel 687
Zwelkenhout met beziën 588
Zwyn 688
Zwynſteen 102
Zyde 109
—— ruwe *ibidem*
Zyworm 108

Einde van den Nederduitſchen Bladwyzer.

1

Acacia vera.

2

Acajou.

3

Acanthus.

4

Acetabulum seu Umbilicus Veneris.

5

Achillea

6

Acorus Verus.

7

Adiantum seu Capillus Veneris.

8

Agaricus.

9

Agnus Cast.

10

Agrimonia.

11

Alce

12

Alchimilla.

13

Alkekengi

14

Aloe Americana.

15

Alumen Plum. verum.

16

Ambrosia.

1 Amianthus.

2 Ammi Semen.

3 Gummi Ammon.

4 Amomum racem.

5 Anacardium.

6 Ananas.

7 Anchusa.

8 Androsæmum.

9 Anethum.

10 Angelica.

11 Anil seu Indigo.

12 Anisum. Anisum Chinæ.

13 Anthora.

14 Apis.

15 Apocynum.

16 Aquilegia.

1

Areca.

2

Argemone.

3

Aristol. rotunda.

4

Aristolochia longa.

5

Aristolochia Clemat.

6

Aristol. tenuis.

7

Artemisia.

8

Arundo Sacchar.

9

Asarina.

10

Asarum.

11

Aspalatus.

12

Asperula.

13

Asphodelus.

14

Assa foetida.

15

Auricula Judæ.

16

Ballotte.

1

Balsamum Judaic.

2

Balsam Copahu.

3

Balsam de Tolu.

4

Balsam Peruvian.

5

Barbarea.

6

Bardana.

7

Bdellium.

8

Behen album.

Behen rubrum.

10

Bellis.

11

Benzoinum.

12

Berberis.

13

Betonica.

14

Bezoar.

15

Bistorta.

16

Letchi China.

Boletus Cervi.

1

Bombyx.

2

Bonduch Indor.

3

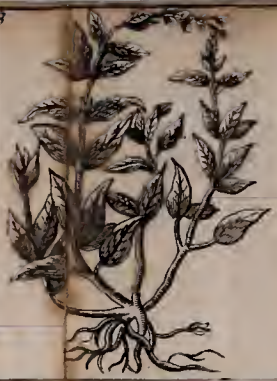

Brunella

4

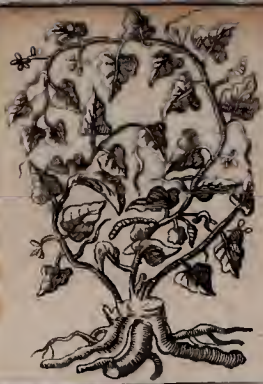

Bryonia.

5

Cacaos.

6

Mucuna.

Cacavi.

7

Caffé.

8

Calamus verus.

9

Camphora.

10

Camphorata.

11

Cancamum.

12

Cancellus.

13

Capparis.

14

Caranna.

15

Cardumindum.

16

Cardamomum.

1

Cardiaca.

2
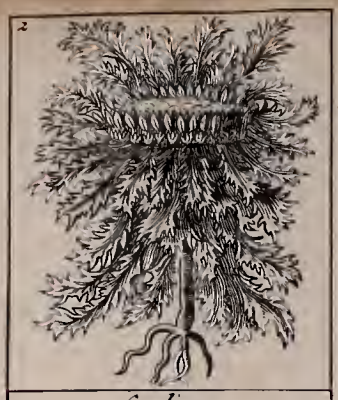
Carlina.

3

Carthamus.

4

Carvi.

5

Caryophyllata.

6

Caryophylli.

7

Cassia fistula.

8

Cassia lignea.

9

Castor.

10

Cedrus Libani.

11

Cedrus Baccifera, seu Oxycedrus.

12

Centaurium min.

13

Chagrin.

14

Chamædrys.

15

Chamæleon.

16
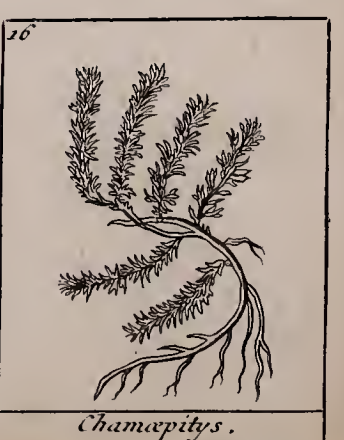
Chamæpitys.

1 Chelidonium majus.

2 Chermes.

3 Chouan, semen.

4 Cinnamomum.

5 Cistus.

6 Cochlearia.

7 Colocynthis.

8 Contrayerva.

9 Conyza major.

10 Gummi Copal.

11 Coquo, Arbor & Fruct.

12 Corallina.

13 Coralloides.

14 Corall. alb. et rubr.

15 Corallum nigrum.

16 Coriandrum.

1

Coronopus.

2

Cortex Caryophill.

3

Cortex Winteran.

4

Cortusa.

5

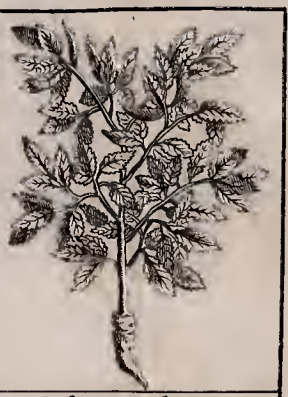

Costus Arabicus.

6

Cotula foetida.

7

Cotyledon.

8

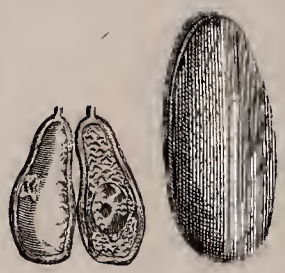

Courbari.

9

Crocus.

10

Cucumis Asininus.

11

Cuminum.

12

Cupressus.

13

Cuscuta.

14

Cyanus.

15

Cyclamen.

16

Cynorrhodos.

1
Cyperus rotund.

2
Cytisus.

3
Dactyli.

4
Daucus Creticus.

5
Dentaria.

6
Dictamnus Cretic.

7
Doronicum Rom.

8
Draco arbor.

9
Drakena radix.

10
Ebulus.

11
Elatine

12
Gummi Elemi.

13
Epithymum.

14
Eryngium.

15
Erysimum.

16
Eupator Cannab.

1

Euphorbium.

2

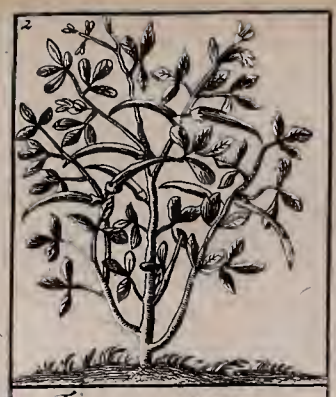

Fœnum græcum.

3

Dictamnus albus, seu Fraxinella.

4

Fumaria.

5

Galanga major.

6

Galanga minor.

7

Galbanum.

8

Genista.

9

Gentiana.

10

Geranium.

11

Glycyrrhisa.

12

Gramen.

13

Gratiola.

14

Guaiacum.

15

Gummi Arabic.

16

Gummi gutta.

1

Hedera arborea.

2

Hedera terrestris.

3

Helenium.

4

Helleborus niger.

5

Faba S^ti Ignatii.

Hermodactyli.

6

Herniaria.

7

Hippolapathum.

8

Hippopotamus.

9

Hircus Sylvestris.

10

Horminum.

11

Hyosciamus.

12

Hypericum.

13

Hypocistis.

14

Hyssopus.

15

Jacobæ.

16

Jalapa.

Iberis.

Imperatoria.

Ipecacuanha.

Iris Florentiæ.

5

Jujuba.

6

Juniperus.

7

Kali seu Soda.

8

Kina-Kina.

9

Gummi Lacca.

10

Lamium.

11

Larix.

12

Lathyris.

13

Laureola.

14

Lentiscus.

15

Lignum Aloes.

16

Lignum Aquilæ.

1 *Lignum Brasilian.*

2 *Lignum Citri.*

3 *Lignum Ferri.*

4 *Lignum Indic.*

5 *Lignum Nephrit.*

6 *Lignum Rhodium.*

7 *Linaria.*

8 *Liquidambar.*

9 *Lithophyton.*

10 *Lunaria Botryt.*

11 *Lychnis.*

12 *Lycium.*

13 *Mahaleb.*

14 *Malabatrum, seu Folium Indum.*

15 *Manati.*

16 *Mandragora.*

1
Mangas.

2
Manna.

3
Marrubium sive Prassium.

4
Marum.

5
Matricaria.

6
Mechoacan.

7
Medica.

8
Melilotus.

9
Melissa.

10
Mentha.

11
Menyanthes.

12
Mespilus.

13
Meum.

14
Millefolium.

15
Mimosa, Herba viva.

16
Momordica.

1

Moschata.

2

Gazella, ubi Moschus.

3

Moxa.

4

Myrrha.

5

Myrrhis.

6

Myrtus.

7

Napellus.

8

Bunias seu Napus.

9

Nardus Celtica.

10

Nardus Indica.

11

Nasturtium.

12

Nasturt. aquatic.

13

Negundo mas.

14

Nerium.

15

Nicotiana.

16

Nigella Rom.

1

Noli me tangere.

2

Nummularia.

3

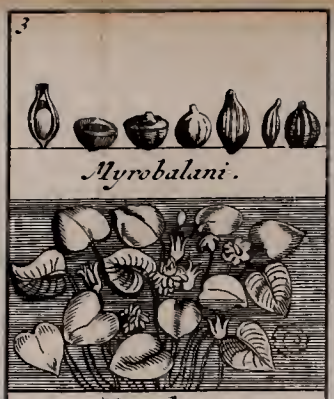

Myrobalani.

Nymphæa.

4

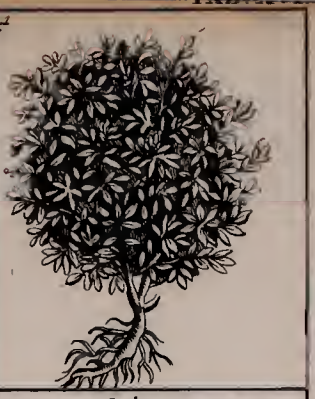

Ocimum.

5

Olea.

6

Ononis sive Anonis.

7

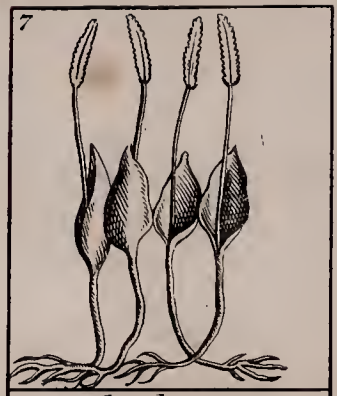

Ophioglossum.

8

Opium.

9

Opopanax.

10

Opuntia.

11

Orchis.

12

Origanum.

13

Oriza.

14

Osmunda.

15

Oxyacantha.

16

Oxytriphyllon.

1

Paeonia.

2

Paliurus.

3

Papaver.

4

Pareira brava.

5

Percepier.

6

Periclymenum.

7

Persicaria.

8

Perrinca.

9

Petasites.

10

Petrosel. Macedon.

11

Peucedanum.

12

Phellandrium.

13

Pilosella.

14

Piper.

15

Piper longum.

16

Planta marina reticulata.

1

Polium Montan.

2

Polygonatum seu Sigillum Salom.

3

Polygonum seu Centanodia.

4

Polypodium.

5

Polytricum.

6

Populus.

7

Potentilla.

8

Primula Veris.

9

Psyllium.

10

Pulegium.

11

Pulmonaria.

12

Punica Sylv. ubi & Balaustia.

13

Pyrethrum.

14

Pyrola.

15

Radix Carlo Sto

16

Radix Stæ Helenæ.

1

Raphanus Rustic.

2

Rhabarbarum.

3

Rhamnus Cathart.

4

Rhaponticum.

5

Rhodia radix.

6

Ricinus.

7

Rosmarinus.

8

Ros solis.

9

Rubia.

10

Rupicapra.

11

Ruscus, sive Bruscus.

12

Sabina.

13

Sagapenum.

14

Salvia minor.

15

Sanicula.

16

Santolina.

Saponaria .

Sarcocolla .

Sarsaparilla

Sassafras .

Satureia .

Saxifraga .

Scabiosa .

Scammonium .

Schœnanthum .

Scilla

Sclarea .

Scordium .

Scorzonera .

Scrophularia .

Sebesten .

Semen moschi .

1
Senna.

2
Serpyllum.

3
Serratula.

4
Sesamum.

5
Sesceli.

6
Siliqua, sive Ceratia.

7
Sinapi.

8
Sisymbrium.

9
Sium.

10
Solanum.

11
Soldanella.

12
Sorbus.

13
Sphondylium.

14
Staphisagria.

15
Stoechas Arab.

16
Stramonium.

1
Struthio.

2
Styrax.

3
Suber.

4
Succisa.

5
Symphytum.

6
Tacamahaca.

7
Tagetes.

8
Tamarindi.

9
Tamariscus.

10
Tamnus.

11
Tanacetum.

12
Terebinthus.

13
Terra merita seu Curcuma.

14
Testudo.

15
Thalictrum.

16
Thé, seu Tcha.

1
Thereniabin.

2
Thlaspi.

3
Thora major.

4
Thus.

5
Thuya.

6
Thymbra.

7
Thymelæa.

8
Thymus.

9
Thysselinum.

10
Tithymalus

11
Tormentilla, seu Heptaphyllon.

12
Tragacanthum.

13
Tragopogon.

14
Tragoselinum.

15
Tragum.

16
Trasi.

1
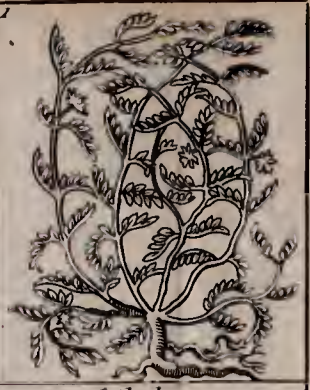
Tribulus .

2

Tribulus Aquat.

3

Trifolium pratense .

4

Turpethum .

5

Tussilago .

6

Valeriana .

7

Vanilla .

8

Veratrum seu Elleborus alb .

9

Verbascum .

10

Verbena .

11

Vermicularis .

12

Vernix, seu Sandaracha Arabum.

13

Veronica .

14

Viburnum

15

Victorialis .

16

Vincetoxicum .

1

Vipera.

2

Viperina.

3

Virga aurea.

4

Visnaga.

5

Vitis Idæa.

6

Ulmaria.

7

Urtica.

8

Urucu.

9

Vulneraria.

10

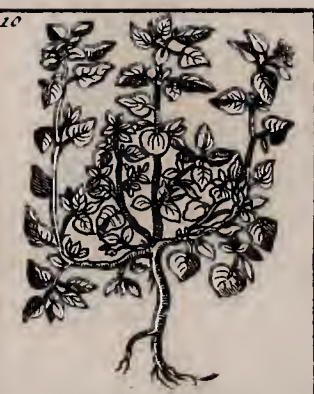

Vulvaria.

11

Xanthium.

12

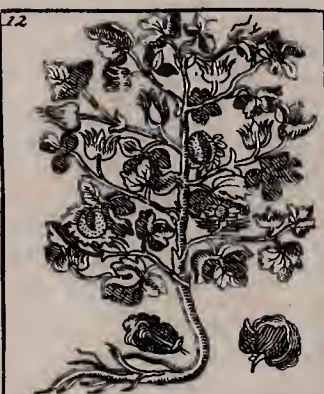

Xylon.

13

Xyris.

14

Zibethum.

15

Zedoaria.

16

Zingiber.